LOCUS DUODECIMUS

DE LEGE DEI.

I.

Connexio cum loco praecedente.

Peccatum, definiente divo Johanne, est *ἀνομία* 1. Epist. 3, v. 4, proinde ut alias privatio cognoscitur ex habitu, ita *agnitio peccati est ex lege Rom. 3, v. 20.* Quid obliquum et distortum sit, non cognoscitur nisi ex applicatione ad regulam rectam; ita peccatum, quod est quaedam curvitas animae, non potest intelligi, nisi conferatur cum regula illa justitiae, quae in doctrina legis proponitur. Praeterea vana ac falsa ista virium humanarum in rebus spiritualibus persuasio non potest evidentiori quodam documento convinci, quam si doctrina legis recte explicetur ac ostendatur, non qualemcunque externam, sed spiritualem, internam et perfectissimam obedientiam in ea a nobis requiri, convenienti igitur ordine doctrinam de peccato et libero arbitrio sequitur locus de lege, cujus explicatio non minus quam ipsa praxis evangelio praemittenda est.

Vocabuli legis ἐτυμολογία.

2. De legis etymo ita disserit Cicero 1. de legibus non longe ab initio. *Legem doctissimi viri Graeco putant nomine a suum cuique tribuendo appellatam* (*ἀπὸ τοῦ νέμειν*), *ego nostro a legendo, nam ut illi aequitatis, sic nos delectus vim in lege ponimus, et proprium tamen utrumque legis est.* Deducitur igitur vox legis vel a legendo, quod leges juxta Varronem publice legi consueverint, vel a ligando, quod lex obliget ad obedientiam illos omnes, quibus tradita est, (** *lex* a *ligando* 1. quia legibus homines obligantur ad alia praestanda et vitanda; 2. quia magistratus illis subditos sibi obstringunt; 3. quia omnes societates certis legibus continentur et constringuntur, unde quidam per *funes* et *vincula* Hos. 11, v. 4. Ps. 2, v. 3. legem intelligunt. Atqui si lex diceretur a ligando, potius diceretur *lix* quam *lex.***) vel a deligendo, quod delectum rerum agendarum et omittendarum, expetendarum et fugiendarum monstret juxta Ciceronem תּוֹרָה thorah, Hebraeum descendit a יָרָה jarah, quod significat primo *docere*, ex quo colligitur, quod in genere vox *legis* pro *doctrina* ratione sui etymi usurpetur; deinde *jaculari*, ut innuatur, legem debere nobis esse instar scopi, ad quem in omnibus actionibus nostris collimemus, nisi velimus *ἄσκοπα τοξεύειν*, quod est *ἁμαρτάνειν;* denique *mentes hominum doctrina foecundare*, quemadmodum pluvia foecundat terram, quod dignitatem atque utilitatem hujus doctrinae arguit. ** Quidam deducunt a יָרֵא *timuit*, quod lex timorem incutiat: quidam a תּוּר, quod est *exploravit*, *scrutatus est*, quod nobis tanquam speculum naturae ipsorum immundiciem exploratam ob oculos statuat. *νόμος* vel a *νόος* secundum *Platon*. lib. 12. de legg. tum quod mentem erudiat, tum quod lex naturae ex dictamine mentis profluat: vel a *νέμειν* tum quod mandet, ut suum cuique cedat, tum quod cuique suas partes et officia distribuat.**

ὁμωνυμία.

3. Cum vero aequivoca, nisi distinguantur, ipsam rerum confundant notitiam, praesertim cum aequivocatio vocabuli hujus insignes jam olim pepererit errores, docente D. Chemnicio parte 2. locor. p. 4, ideo diligenter annotandum, quam varias ac diversas vocabulum legis in Scripturis obtineat significationes. *Propria* et *frequentissima* legis significatio est, quod notat doctrinam operum, regulam faciendorum et V. 218. fugiendorum, quo sensu etiam hoc loco a nobis usurpatur. Hac ratione vox legis usurpatur vel in genere pro tota lege, vel in specie pro lege morali Exod. 24, v. 12: *Dabo tibi tabulas lapideas et legem;* vel ceremoniali Luc. 2, v. 22: *Sicut scriptum est in lege Domini;* vel judiciali Joh. 19, v. 7: *Nos habemus legem, secundum quam debet mori. Generaliter* significat universam doctrinam divinitus patefactam Ps. 1, v. 2: *Beatus, qui in lege Domini meditatur die ac nocte;* quo sensu doctrinae evangelii in specie accommodatur, quae tamen legi proprie sic dictae *ἀντιδιῃρημένως* est opposita. Ceterum an generaliter, an vero specialiter haec vox usurpetur, id ex circumstantiis cujusque loci colligendum. Quando ea, quae sunt evangelii propria, legi tribuuntur, manifestum est, legis nomine non intelligi legem proprie sic dictam, hoc est, doctrinam operum,

sed generatim universam doctrinam divinitus patefactam, vel etiam doctrinam evangelii in specie. Sic Esaiae 2, v. 3: *De Sion exibit lex;* manifestum est non legis proprie sic dictae, sed evangelii solennem promulgationem hic intelligi, cum lex non in monte Sion, sed in Sinai promulgata sit. Ps. 19, v. 8: *Lex Jehovae perfecta convertens animam.* v. 9: *Praecepta Jehovae recta, laetificantia cor;* ibi lex dicitur consolari, laetificare et erigere cor, cum tamen lex proprie dicta iram operetur Rom. 4, v. 15. Sic apostolus vocat legem fidei Rom. 3, v. 27. cum tamen justitia, quae est ex lege, et justitia fidei sibi invicem opponantur Rom. 10, v. 5. et 6; ergo vox legis in genere ibi notat doctrinam. *Materialiter* usurpatur vox legis pro libris sacris, in quibus doctrina legis descripta exstat, idque iterum diversimode. Quandoque enim *in genere* notat omnes V. T. libros, sic Joh. 10, v. 34. nomine legis comprehenduntur etiam Psalmi, *Scriptum est in lege vestra, ego dixi, vos Dii estis.* Joh. 15, v. 25: *In lege scriptum est, odio me habuerunt gratis.* 1. Corinth. 14, v. 21. ex Esaia allegatur sententia, quae in lege scripta dicitur: quandoque vero *in specie* πεντάτευχον Mosaicum notat, nimirum quoties a prophetis et psalmis Scriptura legis distinguitur. Luc. 24, v. 44: *Necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysis, prophetis et psalmis.* Rom. 3, v. 21: *Justitiae Dei testimonium datum a lege et prophetis:* hoc sensu Rabbini libros Moysis vocant תּוֹרָה thorah: quandoque *specialissime* Scripturam Decalogi notat, ut Luc. 10, v. 26: *Quod est primum mandatum in lege?* August. tractat. 48. in Joh.: *Legem appellavit Dominus* (Joh. 10, v. 34) *generaliter omnes Scripturas, quamvis alibi specialiter dicat legem a prophetis eam distinguens.* 1. retract. c. 25: *Legem et specialiter dicimus, secundum quod dictum est: Lex et prophetae; et generaliter ut in ea sint et prophetae.* Nec conjuncte solum pro omnibus libris Mosaicis vox legis usurpatur, sed et distincte pro singulis, utpote 1. pro libro primo Galat. 4, v. 21: *Legem non legistis? scriptum est enim, quia Abraham habuit filios duos* ex Genes. 16, v. 15; 2. pro libro secundo, Matth. 12, v. 5: *aut non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templo violant sabbathum,* ex c. 29. Exod. v. 33; 3. pro libro tertio Joh. 8, v. 5: *In lege Moysis praecepit nobis, ut hujusmodi lapidarentur,* ex Levitic. 20, v. 10; 4. pro quarto libro Hebr. 7, v. 5: *Decimas sumunt juxta legem,* ex Numer. 18, v. 21; 5. pro libro quinto Joh. 7, v. 51: *Num lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso?* ex Deuter. 17, v. 8. Hujus loci est et illa significatio, qua lex accipitur pro V. T. denotans totam illam formam politiae et constitutionem sacerdotii, quam Deus per Moysen populo Israëlitico praescripserat, quae significatio in epistola ad Hebraeos frequenter occurrit, quotiescunque scilicet lex opponitur N. T. Matth. 11, v. 13. *Lex et prophetae usque ad Johannem.* *Synecdochice* usurpatur vox legis pro rigore et maledictione legis, nimirum quando opponitur gratiae Rom. 6, v. 14: *Non estis sub lege, sed sub gratia.* Galat. 5, v. 18: *Si Spiritu ducimini, non estis sub lege;* ubi manifestum est, non intelligi obedientiam, sed rigorem illum maledictionis, quo lex omnes, in quibus aliquid vitii haeret, absque ulla ἐπιεικείᾳ accusat et damnat, nec ullam obedientiam probat vel recipit, nisi sit numeris omni- V. 219. bus perfecta ac modis omnibus pura. *Metonymice* usurpatur pro vi, impetu, seu efficacia movente et impellente, ut lex peccati Rom. 7, v. 25: *Lex mortis,* v. 6: *Lex in membris,* v. 23: *Lex Spiritus vitae,* Rom. 8, v. 2. Augustinus libr. 83. quaestionum quaest. 66. legem peccati inde dictam putat, quod *peccatoribus imponitur, legem mortis, quia stipendium peccati mors, aculeus mortis peccatum, virtus autem peccati lex.* Atque hae sunt potiores hujus vocabuli significationes. *Minus principaliter et secundario* accipitur 1. pro consuetudine et jure gentium Daniel. 6, v. 15: *lex Medorum.* Actor. 18, v. 13: *contra legem hic suadet Deum colere;* 2. pro institutione recta Prov. 1, v. 8: *Ne dimittas legem matris tuae;* 3. pro subjectione et obedientia quam quis ex jure divino et humano aliis praestare tenetur Rom. 7, v. 23: *Mulier liberata est a lege viri.* 1. Corinth. 7, v. 39: *alligata est legi.*

4. Pulcherrimam synonymorum legi attributorum congeriem proponit Spiritus sanctus Ps. 119. et 19, quorum diligens explicatio traditur a Dn. Chemnicio part. 2. locor. p. 8. Potiores appellationes sunt istae עֵדוּת Eduth, μαρτύριον testimonium, quia lex testatur de voluntate Dei et peccati nos convincit, Moyses in repetitione legis, Deuter. 4, v. 26. utitur radice הֵעִיד Heid, *Obtestor vos hodie per coelum et terram,* דֶּרֶךְ Derech, ἡ ὁδός, via, quia lex monstrat viam bonorum operum, in qua ambulemus; פִּקּוּדֵי Pekude, in regimine ἐντολαί, mandata a פָּקַד Pakad, quod est committere, delegare, visitare, requirere, quia Deus commisit homini velut depositum quoddam legem suam atque ejus transgressionem visitat justissimis poenis, **Genes. 26, v. 5. mandata Dei vocantur מִשְׁמָר *custodia Dei,* quia debent ab hominibus observari et custodiri. *Abraham custodivit* מִשְׁמַרְתִּי *custodiam meam* מִצְוֹתַי *praecepta mea,* חֻקּוֹתַי *statuta mea* וְתוֹרֹתָי *et leges meas.*** חֻקִּים Chükkim, δικαιώματα, qua voce ritus et ceremoniae legales plerunque intelliguntur, ut nomine מִשְׁפָּטִים Mischpathim, τὰ κρίματα, judicia, leges forenses sive judiciales; interim utraque vox praesertim seorsim posita generalis est, siquidem lex est statutum Dei, ejusdemque judicium contra peccatum. מִצְוָה Mizvah, ἐντολή, praeceptum, quod astringit ad observationem a צִוָּה Zivah, quod significat praecipere, commendare, decernere, promittere etc. אִמְרֵי Imre, in regimine τὰ λόγια, οἱ λόγοι, eloquia Dei, quia lex est ipsius Dei voce solenniter promulgata. צֶדֶק Zedek, ἡ δικαιοσύνη, τὸ δικαίωμα, justitia, quia lex praescribit normam justitiae. בְּרִית Berith, ἡ διαθήκη, pactum, foedus, quia in lege Deus init foedus cum populo suo. יִרְאַת יְהוָֹה Iirath Jehovah, ὁ φόβος κυρίου, μετωνυμικῶς, quia summa

Συνωνυμία.

legis consistit in timore et dilectione Dei. Dicitur etiam lex אֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים Asereth haddebarim, *decas verborum*, summa enim legis moralis consistit in decalogo. Appellatio legis moralis usitatissima quidem est, sed recte interim declaranda, neque enim morum duntaxat et externarum actionum, sed etiam interiorum appetitionum, imo totius naturae integritatem lex divina requirit. De appellationibus legis vide Justin. in quaestionib. et resp. ad orthod. quaest. 92.

Appellationes legis diversae. 5. Hujus loci est observatio *D. Lutheri* in epist. Galat. c. 5. tom. 4. latin. p. 149, quod diversae legi ab apostolo Paulo tribuantur appellationes: quando enim lex per se consideratur, ut doctrina a Deo promulgata, honorificis titulis ornatur, dicitur *lex sancta, mandatum sanctum et bonum* Rom. 7, v. 12. *mandatum quod ad vitam* v. 10. *lex bona* 1. Tim. 1, v. 8. *sermo vivus*, *λόγια ζῶντα* Actor. 7, v. 38. Quando vero in articulo justificationis et in collatione cum doctrina evangelii, itemque respectu naturae nostrae corruptae consideratur, ibi velut contemtim
V. 220. et ignominiose de lege apostolus loquitur, vocat enim *paedagogum et carcerem concludentem (quem nemo amat*, ait Lutherus,) Galat. 3, v. 23. et 24. *jugum servitutis* Galat. 5, v. 1. *potentiam peccati* 1. Cor. 15, v. 56. *operationem irae et mortis* Rom. 4, v. 15. c. 7, v. 5. *infirma et egena elementa mundi* Galat. 4, v. 9. *ministerium mortis et condemnationis*, *literam occidentem* 2. Cor. 3, v. 6. 7. et 9. *chirographum nobis contrarium* Coloss. 2, v. 14. *Testamentum generans in servitutem* Galat. 4, v. 24. Conciliationem horum diversorum attributorum proponit D. apostolus in sequentibus dictis. Rom. 7, v. 10. *mandatum quod ad vitam* (a Deo datum) *inventum mihi est ad mortem*, v, 11. *quia peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me* (quia natura venundatus sum sub peccatum, quod voce legis divinae manifestatur et accusatur) 1. Tim. 1, v. 8. *καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται*, *lex bona est, si quis ea legitime utatur.*

Definitiones. 6. Definitiones legis in genere acceptae exstant variae ac diversae. Plato de legibus: *Lex est recta gubernandi ratio, quae dirigitur in optimum finem per media commoda, proponendo transgressoribus poenas et obedientibus praemia.* Aristotel. 10. Ethic. Nicom. c. 10. *ὁ νόμος ἔστι λόγος ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ ἀναγκαστικὴν δύναμιν ἔχων.* 3. Politic. c. 16. *νόμος ἔστι νοῦς ἄνευ ὀρέξεως.* in Rhet. ad Alexand. c. 1. *ὁ νόμος (ἁπλῶς εἰπεῖν) λόγος ὡρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα.* Cicer. 1. de legib.: *Est ratio summa insita in natura, quae jubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cum in mente hominis est, confirmata et confecta est lex.* Ibid.: *Lex est ratio in jubendo atque vetando: Naturae vis est, mens ratioque prudentis, juris atque injuriae regula, justorum injustorumque distinctio, quae supplicio improbos afficit, defendit ac tuetur bonos.* 2. de Nat. Deor.: *Lex est recti praeceptio, pravique depulsio.* Demosthen. orat. 1. cont. Aristog. *νόμος ἔστιν εὕρημα καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα σοφῶν ἀνδρῶν, ἐπανόρθωμα ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ζῆν προσήκει πᾶσι τοῖς ἐν πόλει.* Thom. 1. 2. quaest. 90. art. 1.: *Lex est quaedam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet promulgata.* Idem: *Lex est mensura et regula actuum agendorum directiva: est ratio divinae sapientiae secundum quod est directiva omnium actuum et motuum.* Biel. 3. sent. distinct. 37. quaest un.: *Lex est signum verum notificativum rectae rationis dictantis ligari eam ad aliquid agendum vel non agendum.* Varinus: *νόμος ἔστι λόγος προτάσσων ἃ δεῖ καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ δεῖ.* Recentioribus lex in genere est certa quaedam constitutio sive sanctio ligans ad obedientiam eos, quibus illa praescribitur, et poenam statuens his, qui eam violant. Item: Lex est sententia praecipiens honesta, obligans naturam rationalem ad obedientiam cum promissione praemii, si obedientia praestetur, et comminatione poenae, si violetur.

7. Sed enim generalium harum descriptionum usus est non adeo magnus, transibimus igitur ad divisiones legis. Primo ratione efficientis sive auctoris quaedam leges dicuntur divinae, quaedam humanae. Divinae, quae a Deo; humanae, quae ab hominibus sunt sancitae. Can. omnes distinct. 1. ex Isidoro. Omnes leges aut divinae sunt aut humanae, divinae natura, humanae moribus constant, ideoque hae discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. Fas lex divina est, jus humana. Sed haec descriptio legis divinae minus provida, siquidem leges ceremoniales et forenses populo Israëlitico traditae divinae erant, neque tamen natura constabant. Secundo ratione materiae leges divinae dividuntur in morales, ceremoniales et forenses. Qui *διχοτομίᾳ* delectantur, poterunt dicere, leges divinas alias esse aeternas et immutabiles, alias vero *χρονικὰς* et mutabiles, quarum posteriores iterum dividuntur in ceremoniales et forenses. D. Chemnicius sic procedit: Lex divina vel in genere praecipit de cultu Dei et justitia; vel determinat illa per certas externas circumstantias, V. 221.
idque vel erga Deum in cultibus, vel erga homines in exercenda et administranda justitia.

Divisiones legum. 1. In divinas et humanas. 2. In morales, ceremoniales et forenses.

8. Fundamentum vulgatissimae hujus divisionis exstat in ipsa Scriptura sacra. Deut. 6, v. 1: *istud est praeceptum, statuta et judicia, quae praecepit Jehovah Deus vester, ut docerem vos, ut faciatis illa*, זאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים *Tsoth hammisvah, Hachukkim, vehammischpatim*, ibi videmus distincte recenseri praeceptum, statuta et judicia; jam vero Rabbini habent regulam, quando simul junguntur מִשְׁפָּטִים et חֻקִּים *chukkim mischpatim*, quod prius pro judicialibus, posterius pro ceremonialibus sit accipiendum, nomine igitur praecepti in genere intelligitur lex moralis, quae ideo in singulari numero praeceptum dicitur, quia summa ejus consistit in dilectione. Levit. 26, v. 14: *Si non audieritis me, neque feceritis omnia praecepta ista*, הַמִּצְוֹת *Hammizvoth*, v. 15. *Si spreveritis statuta mea* חֻקֹּתַי

Fundamenta hujus divisionis.

Chuekkotaj, *et judicia mea, abominata fuerit anima vestra,* מִשְׁפָּטַי mischpatai, *ita ut non faciatis omnia praecepta mea, et irritum faciatis pactum meum* etc. (pactum ergo Dei cum Israëlitis initum consistit in praeceptis, statutis et judiciis, hoc est, ut hodie loquimur in lege morali, ceremoniali et forensi) v. 46. *Haec sunt statuta et judicia et leges quas dedit Jehovah inter se et filios Israël in monte Sinai per manum Moyse.* אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת *Ellae hachukkim vehammischpatim vehattoroth*, ubi nomine *Thorah* intelligitur lex moralis. Deuter. 4, v. 1: *Israël, audi statuta et judicia, quae ego doceo vos*, v. 2: *non addetis ad verbum, quod ego praecipio vobis, neque diminuetis ex eo, ut custodiatis praecepta* מִצְוֹת Mizvoth, *Jehovae Dei vestri.* Peculiariter notandi sunt v. 13. et 14. hujus capitis, in quibus manifestissime traditur haec distinctio. *Locutus est* (ait Moyses) *Jehovah ad vos, et renuntiavit vobis pactum suum, quod praecepit vobis, ut faceretis decem verba, et scripsit illa in duabus tabulis lapideis: mihi quoque praecepit Jehovah eodem tempore, ut docerem vos statuta et judicia, ut faceretis ea in terra promissa:* ubi videmus manifeste distingui inter decem verba sive decalogum, qui continet summam legis moralis et inter leges ceremoniales ac forenses. Decalogum dedit Deus toti populo immediate, ac decem verba ipsemet in tabulis lapideis scripsit, sed reliquae leges per manum Moysis sunt populo traditae ac conscriptae. Promulgato ipsius Dei voce decalago, Moyses jubetur accedere ad caliginem, in qua Deus erat, ibi accipit judicia populo proponenda. Exod. 19. Postea denuo solus ascendit montem et accipit leges ceremoniales Exod. 24. Deut. 6, v. 20: *Cum interrogaverit te filius tuus cras dicendo: quid sibi volunt testimonia et statuta et judicia, quae praecepit Jehovas DEUS noster vobis?* מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים ubi nomine testimonii lex moralis venit accipienda. Deut. 7, v. 11: *Custodias praecepta et statuta et judicia, quae ego praecipio tibi*, quae pari modo conjunguntur c. 8, v. 11. c. 11, v. 1. c. 26, v. 17. c. 30, v. 16. c. 33, v. 10. etc.

9. Comprobatur insuper haec divinarum legum divisio a D. Chemnicio part. 2. locor. p. 30. ex eo, quod notitia decalogi sive legis moralis ab omnibus requiritur Deuter. 6, v. 4. et seqq.; de judicialibus vero constituitur peculiare Consistorium Hierosolymis ad quod ascendant, si judicium difficile inciderit inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, plagam et plagam. De ceremonialibus vero cum Malachias locutus esset, subjungit c. 2, v. 6: *Labia sacerdotis custodiant scientiam et legem requirent ex ore ejus.* Res ipsa denique ostendit necessario constituendum esse tale discrimen inter leges divinas. Moralem legem Christus explicat et urget, sed divisionem hereditatis ex forensibus Moysis legibus instituere recenset Lucae 12, v. 14. Legem per fidem abrogari, negat apostolus Rom. 3. vers. ult., idem tamen in cibo aut potu aut parte diei festi quempiam Christianorum judicari prohibet Coloss. 2, v. 16. et in Christo inter Judaeum et Graecum quippiam discriminis amplius superesse, negat. Gal. 3, v. 28: ***Ratio hujus divisionis desumi potest ex ipso legis officio, quod est ordinem, quo homo cum creatore suo conjungitur, sancire et constituere, idque 1. similitudine quadam interna, ceu dilectione, justitia, sanctimonia et veritate, quam lex moralis quae est quasi fons, basis, substantia et norma omnium aliarum legum determinat. 2. Externa internarum istarum virtutum significatione adhibitis symbolis, quorum normam secunda pars, quae est quasi appendix primae decalogi sive legis moralis tabulae tradit et est de ceremoniis et ritibus sacris. 3. Denique exhibitione officii proximo debiti, cujus rationem praescribit tertia pars nempe forensis, quae est quasi appendix secundae decalogi tabulae, estque de jure et judiciis. Bacm.*** Cogitandum hic relinquo piis mentibus, num divisio isthaec inter legem moralem, ceremoniales et forenses subinnuatur Rom. 9, v. 4, ubi apostolus pronuntiat Israëlitarum esse καὶ τὰς διαθήκας καὶ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν λατρείαν? Nomine διαθηκῶν Augustinus quidem intelligit Vet. et Nov. Testamentum, quippe Vetus Testamentum Israëlitis est datum, et Novum in vetere figuratum, alii unius Testamenti legalis aliam atque aliam sanctionem denotari putant, sed quia proxime facta mentio arcae foederis, ideo non inconcinne αἱ διαθῆκαι accipientur μετωνυμικῶς de duabus tabulis, in quibus decalogus digito Dei exaratus, quae et ipsae dicuntur tabulae foederis ac Testamenti Deuter. 4, v. 11. et 15. Hebr. 9, v. 4. νομοθεσία εἰδικῶς accommodari poterit ad partem legis judicialem, qua forum politiae Judaicae constituebatur, λατρείας nomine peculiariter intelligitur lex ceremonialis, in qua praescripserat Deus modum, prout in V. T. a populo suo coli voluit. Vide D. Schröderum in analysi c. 9. Rom. th. 40. 41. 42. V. 222.

3. In scriptas et non scriptas.

10. De singulis hisce legis divinae speciebus agemus uberius, si prius alias legis divisiones expositas dederimus. Tertio igitur ratione accidentium quaedam leges dicuntur scriptae, quaedam non scriptae. τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, inquit, Justinianus instit. de jure naturali §. 7, quae divisio et divinis et humanis legibus applicari potest. Lex divina vel est in creatione hominum mentibus insita et insculpta, vel ipsius Dei voce patefacta, promulgata, repetita et in sacras literas relata. *Ambrosius de fuga sec. Lex gemina est, naturalis et scripta, naturalis in corde, scripta in tabulis.* Hinc apostolus pronuntiat, quamvis gentibus de solenni promulgatione et repetitione legis divinae nihil constet, nihilo tamen minus opus legis in cordibus ipsorum scriptum esse. Rom. 2, v. 14: *Cum gentes, quae legem non habent, natura ea, quae legis sunt, faciunt, illi legem non habentes sibimet ipsis lex sunt,* v. 15. *qui ostendunt opus legis scriptum esse in cordibus suis, testimonium illis reddente ipsorum conscientia.* Lex primitus hominum mentibus insita dicitur lex naturae, ubi observandum, quod in natura

integra idem omnino erant lex naturae et lex moralis, sed in natura corrupta magna pars legis naturalis per peccatum obscurata est, et tantum particula quaedam de externa obedientia in hominis mente reliqua mansit, quae causa etiam primaria est, propter quam solennem legis suae promulgationem ac repetitionem in monte Sinai Deus ipse instituit.

4. In ecclesiasticas et politicas.

11. Respectu objectorum leges humanae dividuntur quarto loco in ecclesiasticas et politicas. Leges ecclesiasticae sunt, quae a pio magistratu consensu ecclesiae et cum consilio ecclesiastici ministerii feruntur de ordine actionum a publico ecclesiae ministerio, quas vulgo vocant Agenda ecclesiastica. His constitutionibus humanis si accedat opinio vel cultus vel meriti vel simplicis cujusdam necessitatis, tunc fiunt ἐντάλματα hominum, quibus frustra DEUS colitur Matth. 15, v. 9. Sin vero εὐταξίας et εὐσχημοσύνης causa instituuntur atque observantur, pertinent ad regulam apostolicam. 1. Corinth. 14, v. 40. (ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ) πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. Politicae leges sunt, quae a magistratu, qui habet potestatem ferendarum legum, de certo ordine actionum in politia servando
v. 223. ad incolumitatem reipublicae constituuntur, quibus apostolus Petrus propter Dominum 1. Epist. 2, v. 13. Paulus propter conscientiam obedire jubet Rom. 13, v. 5. Wesenbecius in parat. sic definit: *Lex est honestum legitimae potestatis decretum ad tuendam reipublicae pacem, moresque ac judicia regenda publice factum et conscriptum.*

Divisio juris in naturale, gentium et civile.

12. Ex his apparet, quid statuendum sit de divisione juris in naturale, gentium et civile, quam Justinianus in Instit. tit. de jure naturali, gentiumet civili, atque ejus aemulator Gratianus distinct. 1. decret. proponunt. *Jus naturale est*, (inquit Justinianus) *quod natura omnia animalia docuit, nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quae in coelo, quae in terra, quae in mari nascuntur. Hinc descendit maris et feminae conjunctio, hinc liberum procreatio, hinc educatio. Jus autem civile a jure gentium distinguitur, quod omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes utantur. Constat autem jus nostrum (Romanum) aut scripto aut sine scripto. Scriptum jus est lex, plebiscitum, senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum. Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti consule) constituebat* etc. Haec Justinianus, qui voce legis strictissime utitur, prout non solum a jure naturali et jure gentium, sed etiam a plebiscito, senatusconsulto atque aliis legis civilis speciebus distinguitur; nomine juris naturalis non intelligit eam naturae legem, quae in cordibus hominum post lapsum adhuc reliqua et est pars legis moralis (quam nomine jurisgentium potius exprimit), sed instinctum naturalem et storgas physicas post lapsum adhuc in homine reliquas. Congruit cum hac explicatione distinctio JCtorum inter jus naturale, primaevum et secundarium.

Summa legis moralis in decalogo.

13. Legis moralis summa exstat in decalogo, quem Deus in monte Sinai inter clangores tubae aliaque stupenda prodigia populo Israëlitico promulgavit Exod. 19, v. 20. Desumta vero est appellatio decalogi ex illis scripturae testimoniis, in quibus lex moralis solenniter in monte Sinai promulgata et repetita dicitur עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים Asereth haddebarim, Decas verborum vel decem verba. Exod. 34, v. 28. Deuter. 4, v. 13. c. 10, v. 4. Pulchra est allusio Philonis lib. de decalogo p. 475: *Impositores primi nominum viri sapientes merito videntur appellasse hanc δεκάδα quasi δεχάδα, quod capiat comprehendatque omnia numerorum genera et rationum proportionumque arithmeticarum ac insuper harmoniarum symphoniarumque* etc. Quemadmodum igitur numerus denarius est perfectissimus et capacissimus, ita quoque lex moralis decem verbis a sapientissimo Deo comprehensa, perfectissima est. Beda in c. 20. Exodi: *Nullus numerus crescit amplius nisi usque ad decem, ac per hoc in plenitudine numeri plenitudinem mandatorum constituit. Bene observatum a Philone* (scribit Spinaeus libr. de providentia), *quod decem illis verbis longe plura comprehendantur et doceantur, quam quae tot et tam magnis philosophorum, legislatorum, jurisconsultorum de ea re conscriptis voluminibus continentur, in quibus nullum verbum exstat de justitia retinenda, de recta rerumpublicarum constituendarum ratione, quod non multo locupletius et doctius decem illis mandatis contineatur.* Proinde quod de legibus duodecim Tabb. dicit Cicer. 1. de Orat.: *Omnes bibliothecas philosophorum unicus libellus duodecim tabularum superat et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate*, id longe rectius de lege morali in decem verbis decalogi proposita dici potest. Biel. 3. sentent. distinct 37. quaest. und. artic. 6: *Omnia caetera praecepta tam divina quam humana ad decalogum reducuntur vel ut principia vel ut conclusiones, vel ut eis rationabiliter consona.* v. 224.

Lex moralis est aeterna.

14. Neque vero existimandum legis moralis initium cum solenni illa decalogi promulgatione coepisse, vel ejusdem angustiis conclusam teneri, sed lex moralis etiam ante solennem illam promulgationem a prima statim mundi origine hominibus tradita est ac patefacta, imo cordibus ipsorum in creatione insculpta fuit, creati siquidem fuerunt ad imaginem Dei Gen. 1, v. 27: quae consistit in justitia et sanctitate vera Ephes. 4, v. 24, cujus sanctitatis ac justitiae norma atque speculum in lege proponitur; quin imo ante jacta mundi fundamenta norma illa ac regula justitiae exstitit in mente divina, quod Rabbini majorum suorum doctrinam hac de re haud satis dextre percipientes in fabulam ac nugas converterunt, dum referente Galatino lib. 17. arcan.

c. 1. advers. Judaeos et Reuchlino in Cabala c. 3. dicunt, *legem Dei ante mundi creationem conditam esse duobus annorum millibus atque literis igneis nigris in dorso ignis candidi scriptam.* Jubentur homines esse sancti, sicut Deus sanctus est, Lev. 11, v. 44. 1. Pet. 1, v. 15. jubentur esse misericordes, sicut Pater coelestis misericors est, Luc. 6, v. 36. Jubentur esse perfecti, sicut Pater colestis est perfectus, Matth. 5, v. 48, utique ergo Deus sanctus, misericors ac perfectus est; jam vero sanctitas, misericordia et perfectio non sunt in Deo accidentia, sed ipsa ejus essentia, utique ergo ut essentia Dei aeterna, ita sanctitas, misericordia et perfectio Dei est aeterna, cujus sanctitatis, misericordiae et perfectionis ἐκτύπωμα et velut ἀπεικόνισμα in lege proponitur. **Pererius disput. 6. in c. 2. Rom. n. 44: *Lex Moysis non alii genti quam Hebraeorum lata est, nec alios nisi Hebraeos tantum obligabat: 1. quia nuspiam legitur in sacris mandatum Moysi aut ulli prophetarum, ut legem Judaicam promulgaret gentibus, quemadmodum quidem de evangelii promulgatione mandatum habuerunt apostoli; 2. quia David ait, Deum justitias et judicia sua annnuntiasse tantum Israëli, non aliis nationibus* Ps. 147; *3. quia circumcisio tantum ad Judaeos pertinebat, in qua tamen continebatur obligatio istius legis Mosaicae* Galat. 5. Contra 1. certum est, notitias naturales gentibus in prima creatione insitas cum decalogo convenire, unde vocantur opus legis. Decalogus autem est publica illarum notitiarum declaratio. Quos ergo notitiae naturales obligant, hos et decalogus. 2. Lex de diligendo Deo et proximo obligat etiam gentiles. At summa legis Mosaicae in dilectione consistit. 3. In quibus transgressio legis punitur, hos ipsa lex obligat. In gentibus punitur transgressio legis moralis Rom. 1. Lev. 18. Eph. 6. 4. Leges, quae Hebraeum duntaxat populum obligabant, non habent locum in N. T. Atqui lex moralis locum habet in N. T.; subinde enim repetitur, explicatur et inculcatur. 5. A quibus etiam gentiles, quorum mens non est prorsus reproba, abhorrent, eorum opposita etiam gentiles attinent. Sed a sceleribus in lege Mosaica prohibitis etiam gentiles abhorrent 1. Cor. 5, v. 1; ergo oppositae virtutes una cum sua norma etiam gentiles attinent. Ad rationes Pererii. 1. distinguendum est *inter publicum ministerii exercitium et propheticum doctorum ecclesiae officium.* Illud ad Israëlitas duntaxat pertinuit, hoc vero commune est, quia quando prophetae gentilium vitia perstrinxerunt, nullam aliam habuerunt normam, quam legem Moysis Esa. 34, v. 16. Ezech. 22, v. 10. Am. 2, v. 7. 2. distinguuntur in leges morales, ceremoniales ac forenses. Illae omnes obligant, hae vero minime. 3. In lege morali insunt etiam quaedam ceremonialia, quae ad Judaeos tantum spectabant. Lutheri dicta eodem modo explicanda.**

Praxis legis moralis ante Moysen. 15. Ceterum ut appareat doctrinam legis etiam ante Moysen ac solennem illam in monte Sinaitico promulgationem in ecclesia DEI sonuisse, jucundum est annotare, quomodo singula praecepta ipsius DEI voce vel immediate sanctis patriarchis vel per patriarchas populo DEI exposita fuerint ac repetita. Primis parentibus primaevam illam legem de non comedendo arboris vetitae fructu datam esse novimus, Genes. 2, v. 17, quam matricem fuisse omnium praeceptorum pulchre disputat Tertullianus libr. adversus Judaeos non longe ab initio p. 133: *In principio mundi* (inquit) *ipsi Adae et Evae DEUS legem dedit, ne de fructu arboris plantatae in medio paradisi ederent, quod si contra fecissent, morte morerentur. Quae lex eis sufficeret, si esset custodita. In hac enim lege Adae data omnia praecepta condita recognoscimus, quae postea pul-* V. 225. *lulaverunt data per Moysen, id est, diliges Dominum DEUM tuum de toto corde tuo, et ex tota anima tua, et diliges proximum tibi tanquam te. Et non occides, non moechaberis, non fraudaveris, falsum testimonium non dices. Honora patrem tuum et matrem, et alienum non concupisces. Primordialis lex est enim data Adae et Evae in paradiso quasi matrix omnium praeceptorum DEI. Denique si Dominum DEUM suum dilexissent, contra praeceptum ejus non fecissent, si proximum diligerent, id est, semet ipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semet ipsos homicidium non commisissent, excidendo de immortalitate, faciendo contra praeceptum DEI. A furto quoque abstinuissent et de fructu arboris clam non degustassent nec a conspectu Domini DEI nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum asseveranti diabolo participes efficerentur, credendo ei quod similes DEO essent futuri. Atque ita nec DEUM offendissent ut patrem, qui eos de limo terrae quasi ex utero matris figuraverat. Si alienum non concupiscerent, de fructu illicito non gustassent. Igitur hac generali et primordiali DEI lege, quam in arboris fructu observari Deus sanxerat, omnia praecepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus, quae suis temporibus edita cognoscimus.* Haec omnia Tertullianus, qui paulo post subjungit: *ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis legem contendo fuisse non-scriptam, quae naturaliter intelligebatur et a patribus custodiebatur* etc. *Intelligimus DEI legem etiam ante Moysen, nec in Oreb tantum, aut in Sina et in eremo primum, sed antiquiorem primum in paradiso, post patriarchis, atque ita et Judaeis certis temporibus reformatam, ut non jam ad Moysi legem ita attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore Deus et gentibus exhibuit et repromissa per prophetas in melius reformavit.*

Praecepti primi. 16. Primum praeceptum Deos alienos habere prohibet, verum autem Deum super omnia timere, diligere ipsique confidere ac obedire jubet. Atqui quando primis parentibus esu arboris vetitae interdicitur, eo ipso requiritur, ut DEUM isthoc praecipientem super omnia timeant ac diligant, neque ullis blanditiis ab obedientia erga hoc praeceptum sese dimoveri patiantur. Gigantaea audacia in

architectis Babylonicae turris confusione linguarum et dispersione ipsorum super faciem universae terrae severissime punita monet *οὐ θεομαχεῖν* neque ex se ipso suisque studiis idolum facere, sed DEO omnem gloriam in vera cordis humilitate tribuere. Genes. 11, v. 9. Quando Abrahae praecipitur, *ut ambulet coram Deo ac sit perfectus* Genes. 17, v. 1, eo ipso praecipitur, ut Deum ex toto corde diligat, veneretur, colat, ac omnem vitam ad ipsius nutum componat, cum ipse sit *παντεπόπτης*, cujus oculi clariores sole: additur etiam promissio, *Ego sum Deus omnipotens El Schaddai*, timentibus ac colentibus me non deerit ullum bonum. Genes. 15, v. 1: *Ego sum scutum tuum et merces tua magna valde.* Quando Abraham divina secutus jussa filium unicum Isaacum immolare paratus est, DEUM super omnia diligendum eique obediendum esse ipso facto ostendit Genes. 22, v. 3. Jacobus familiae suae omnibus, qui cum ipso erant, praecipiens, ut auferant Deos alienos, eosdemque subter quercum apud Sichem defodiens, quid aliud quam praxin primi praecepti de non colendis idolis instituit? Genes. 35, v. 2. et 4.

Secundi. 17. Secundum praeceptum nominis divini profanationem prohibet, ejusdem vero invocationem praescribit. Praxis hujus praecepti apud patriarchas semper viguit. Genes. 4, versic. ult. cum sanctificatio nominis Dei per Cainitas esset profanata, *Enos coepit invocare in nomine DEI.* Genes. 12, v. 7: *Abraham aedificat altare ipsi Jehovah primum apud Sichemam, deinde inter oppida Bethel et Ai invocatque ibi nomen Jehovae*, hoc est, Abrahamus altari in honorem veri DEI exstructo circa illud concionatur, sacrificat, preces suas fundit et vaticinia de venturo Messia auditoribus suis proponit. Melchisedecus rex Salem Abrahae ex praelio redeunti cum benedictione occurrit Genes. 14, v. 20:
v. 776. *Benedictus DEUS altissimus, quia tradidit hostes tuos in manum tuam*, sicque ipso facto ostendit nomen Domini propter omnia non solum spiritualia, sed et corporalia beneficia benedicendum esse. Ibid. v. 22: *Abraham levat manum suam ad Jehovam DEUM altissimum, possessorem coeli et terrae.* Per solum ejus nomen jurandum esse ostendens, quem jurandi morem in Abrahae et aliorum prophetarum familia observatum postea fuisse, ostendit exemplum Eleazari Genes. 24, v. 3. etc. Jacobi Genes. 31, v. 53. Tertia etiam vice *plantavit Abraham silvulam ad fontem Beerseba, et invocavit ibi nomen Jehovae DEI aeterni* Genes. 21, v. 33. Isaacus hoc parentis exemplum secutus itidem *altare illic exstruxit et nomen Jehovae invocavit* Genes. 26, v. 25. Ad cultum secundi praecepti pertinet etiam votum illud, quo sese Jacobus vero DEO obstrinxit Genes. 28, v. 20. Idem Esavi truculentiam metuens et in summis angustiis constitutus ad serias preces convertitur, quibus se suosque DEO commendat Gen. 32, v. 9, in omnibus omnino calamitatibus verum Deum unice invocandum esse docens.

Tertii. 18. Tertium praeceptum de sanctificando sabbatho manifeste divina voce sancitur Genes. 2, v. 3. *Benedixit DEUS diei septimo et sanctificavit illum*, hoc est, divino cultui eum depuravit ac verbi divini auscultatione et meditatione, sacramentorum usurpatione, ardenti invocatione ac similibus pietatis exercitiis sanctificandum ordinavit. Arbor scientiae boni et mali primis parentibus fuit velut ara ac templum, in quo debitum Deo exhiberent cultum. Pertinent huc sacrificia veterum, utpote Caini et Abelis Gen. 4, v. 3. et 4. Noahi Gen. 8, v. 20. Abrahae Gen. 22, v. 13. etc.; quae fuerunt typi unici vere propitiatorii sacrificii a Christo in ara crucis offerendi atque in fide oblata fuerunt pars cultus divini tertio praecepto sanciti. Nec existimandum, ex solo rationis dictamine sine aliquo certo DEI verbo sacrificia a patriarchis fuisse excogitata, praeterquam enim quod historia ecclesiae omnium temporum testatur, *ἐθελοθρησκείας* nunquam Deo placuisse, diserte docet epistola ad Hebraeos, *Abelem fide sacrificasse*, c. 11, v. 4; jam vero fidei correlatum et objectum est DEI verbum Rom. 10, v. 17, nec in mactatione animalium ullam cum natura DEI spirituali *ἀναλογίαν* ratio humana deprehendit, utique ergo non ex rationis ductu, sed ex DEI in revelato verbo praescripto mos sacrificandi initium cepit. Ejus inquam praescriptum et revelationem secuti sunt, qui semper verbo suo externum et visibile aliquod gratiae signum conjungit, et coram quo *melior obedientia quam victima* 1. Sam. 15, v. 22. *Tempore Enos coeptum est invocari nomen Domini.* Gen. 4, vers. ult. non quod nullae hactenus preces in usu fuissent Adamo, Evae, Habeli, Setho etc., sed quia publicum docendi ministerium persecutionibus Cainitarum dissipatum ac praepeditum circa illud tempus iterum instauratum est. Vide D. Luther. in comment. ejus loci Genes. 5, v. 22: *Henoch ambulavit cum Deo*, hoc est, fuit eximius propheta et concionator istius seculi, singulari prae reliquis zelo opus Domini ursit, Cainitarum idololatriae ac impietati se opposuit, promissionem de semine mulieris explicavit ac spem vitae aeternae inculcavit, quam interpretationem hujus phraseos tradit epist. Judae v. 14; Gen. 6, v. 3. inter causas diluvii refertur contemtus ministerii, *homines sunt caro*, hoc est, re ipsa ostendunt, se nolle regi Spiritu DEI, secure perficiunt desideria carnis, nolunt peccata sua per justitiae praecones et organa Spiritus s. argui, ideo etiam *Spiritus meus non contendet amplius cum eis* etc.; hic contemtus ministerii fuit gravissimum peccatum contra tertium praeceptum, ideo etiam gravissima poena a Deo fuit vindicatus. Quin imo quotiescunque patriarchae dicuntur altaria exstruxisse ac circa illa nomen veri Dei invocasse, utpote Abrahamus Genes. 12, v. 7. et 8. c. 13, v. 4. c. 21, v. 33. Isaacus c. 26, v. 25. Jacobus Genes. 33, v. 20. c. 35, v. 7; ibi observatio tertii praecepti describitur, siquidem eo fine altaria illa fuerunt exstructa, ut ad illa convenirent, doctrinam coelestem proponerent, sacrificia offerrent, preces et supplicationes facerent, vaticinia de Messia explicarent ac DEO pro beneficiis gratias agerent.

De Josepho dicitur Ps. 105, v. 22. quod *erudierit* v. 227. *principes in terra Aegypti*, *et senes ejus docuerit sapientiam*, hoc est, instituit proceres regni in vera religione, et coelestem sapientiam ex verbo Dei Aegyptios docuit.

Quarti. 19. Quartum praeceptum de honorandis parentibus obscurius ponitur in illa sententia Genes. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem et matrem*, *et adhaerebit uxori suae;* neque enim honor parentibus debitus per conjugalem societatem aboletur, sed gradus tantum constituuntur. Genes 6, v. 2. inter causas diluvii etiam hoc refertur, quod *filii Dei filias hominum viderint*, *quam pulchrae essent*, *et acceperint sibi uxores ex omnibus*, *quas elegerant*, hoc est, in electione conjugum non secuti sunt consilia parentum, sed caecae libidinis impetum. v. 4. *erant etiam gigantes in terra in diebus istis*, hoc est, tyranni, ab irruendo sic vocati, inferiores et pauperiores vi invadebant atque opprimebant, cum deberent esse ex praescripto quarti praecepti ἤπιοι πατέρες λαῶν. Gen. 9, v. 25. propter Chami procaces oculos ac detractricem linguam Canan filius ejus maledicitur, contra vero Semi ac Japheti reverentia parenti exhibita benedictionis praemio afficitur, ex quo recte colligunt Chrysostomus et Theodoretus in comm. illius loci, quod DEUS ipsi naturae in prima creatione insculpserit legem de honorandis parentibus. Genes. 16, v. 6. immorigera ancilla Hagar fugiens imperium herile ab angelo Domini retrahitur ac sub manibus dominae sese humiliare jubetur. Genes. 18, v. 19. DEUS ipse magnopere commendat, quod Abrahamus familiam suam educat ἐν νουθεσίᾳ κυρίου. *Novi*, *quod praecepturus sit filiis suis et domui suae post se*, *ut custodiant viam Jehovae*, *faciantque justitiam et judicium*, quae pars est officii parentum liberis debiti facile primaria. Gen. 24. consensu parentum utriusque conjugis Rebecca nubit Isaaco, quod non minus ad honorem parentum pertinet. Exemplum Isaaci sequitur Jacobus, Gen. 28, v. 2; uterque igitur praeteritis Ismaële ac Esavo benedictionis redditur particeps. Josephus parenti obsequentem sese praebens Gen. 35, v. 13. post varios calamitatum turbines vel tandem ad portum felicitatis ac regiae majestatis Deo duce aspirat.

Quinti. 20. Quintum praeceptum de non occidendo diserte voce divina repetitur in historia Caini Gen. 4, v. 10: *Sanguis*, sive ut est in Hebraeo, vox sanguinum *fratris tui clamat ad me de terra*, neque enim vel minima guttula sanguinis injuste effusi est in oblivione coram Deo, sed ipse videt et requirit, unde Cain a Deo proscribitur et maledictionis fulmine percellitur. Observandum autem est, quod non tantum post perpetratum fratricidium Cainus a Deo arguitur, sed etiam audit v. 6: *Quare irasceris et quare concidit vultus tuus?* ostenditur igitur ab ipso DEO vera quinti praecepti explicatio, quod non solum externum homicidium, sed etiam interius odium, flammae irarum et simultatum in eo sint prohibitae, perinde ut Christus Matth. 5, v. 22. dicit: *Quisquis dixerit fratri suo Racha*, *fatue*, *reus erit judicii*. Gen. 9, v. 6. ipsius DEI voce poena homicidio constituitur capitalis. v. 5: *profecto sanguinem vestrum requiram*, *de manu cunctorum animalium requiram illum et de manu hominis*, *de manu viri fratris ejus requiram animam hominis*, ergo nec a propinquo nec a peregrino vel quocunque homine Deus vult hominem interfici. v. 6: *Qui effuderit sanguinem hominis*, *ejus sanguis per hominem effundetur*, i. e. per legitimum magistratum, cui gladius est commissus, ideo Thargum Onkelos tradit hanc paraphrasin: *Quicunque fuderit sanguinem hominis cum testibus*, *per sententiam judicum sanguis ejus fundetur*. Gen. 13, v. 17. exorta inter pastores pecoris Abrahae et inter pastores pecoris Lothi contentione, dicit Abraham ad Lothum v. 8. *ne quaeso sit contentio inter me et te*, *et inter pastores meos ac pastores tuos*, *quia fratres sumus;* docens lege caritatis omnes nos esse fratres, ac proinde omnem contentionem a nobis exsulare debere. Genes. 14. exemplo Abrahae ostenditur, bella legitima, praesertim ea, quibus injuria illata vindicatur et justa defensio quaeritur, non pugnare cum quinto praecepto, fuisse enim illud Abrahae bellum legitimum probat felix successus, Melchisedeci benedictio et ipsius Dei effatum Esa. 41, v. 2. Genes. 18, v. 24; intercedit Abraham pro Sodomitis; sincerum erga eos, praesertim vero Lothum agnatum suum, v. 228. affectum demonstrans, proximi enim calamitatem ut nostram aestimare quinti praecepti tenor jubet. Genes. 32, v. 3. Jacobus omnes vias reconciliationis cum Esauo sollicite inquirit et de suo jure aliquid remittit. Genes. 35, v. 28. Invidia fratrum vendentium Joseph gravissime tandem punitur, ut conscientia pristini sceleris tacti dicant Genes. 42, v. 21: *Vere peccavimus adversus fratrem nostrum*, *nam vidimus angustiam animae ejus*, *dum deprecaretur nos; et non audivimus eum*, *idcirco venit super nos angustia haec*. Josephus contra placidissimo animo condonat, quicquid contra ipsum peccaverant fratres, quae condonatio fraterna est primaria virtus quinti praecepti. *Ne timeatis*, ait Genes. 50, v. 19, *num enim loco Dei sum?* cum Deus paterne condonat delicta, non convenit me immortales iras gerere.

21. Sextum praeceptum prohibens adulteria et Sexti. vagas libidines in ipso paradiso divina voce sancitum est. Genes. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem et matrem suam*, *ac adhaerebit uxori suae*, *eruntque caro una*, qua conjugii lege, non solum vagas libidines atque adulteria, sed etiam polygamiam ac temeraria divortia prohiberi testis est Christus Matth. 19, v. 6; eadem contra sincerum ac serium amorem conjugalem praecipi, testis est apostolus Ephes. 5, v. 30. et 31. Genes. 6, v. 2. inter causas diluvii referuntur vagae libidines. *Viderunt filii Dei filias hominum*, *quod essent pulchrae*, *et acceperunt sibi uxores ex omnibus*, *quas elegerant*, ubi talis traditur interpretatio sexti praecepti, quod non solum exterior scortationis actus, sed etiam illicita oculorum concupiscentia in eo prohibeatur (1. Joh. 2, v. 16) perinde

uti Christus Matth. 5, v. 28: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jamtum fornicatus est cum ea in corde suo.* Peccarunt igitur filii patriarcharum, quos Moyses DEI Filios vocat, multis modis contra sextum praeceptum; indulserunt concupiscentiae oculorum, abnegata spe promissi seminis, ex Cainiticis foeminis quaesiverunt sibi uxores, fugitivum formae decus, non autem veram pietatem in illis respicientes; duxerunt insuper eas sine consensu parentum, et quas caeco libidinis impetu sibi heri sociaverant, hodie iterum repudiarunt, et quia sine Cerere et Baccho friget Venus, ideo heluationibus, luxu et musicis instrumentis libidinis flammas excitarunt teste Christo Matth. 24, v. 38: quae peccata horribili cataclysmi poena tandem vindicavit Deus. Genes. 12, v. 17. percutitur Pharao plagis magnis propter Saram Abrahae uxorem, quae in domum ipsius erat abducta, quo ipso Deus sese vindicem conjugii ac sexti praecepti ostendit. Genes. 19, v. 11. Sodomitae propter horrendas libidines *puniuntur caecitatibus*, corporis scilicet atque animi, et v. 24. sulphure et igni coelitus depluto funditus delentur. v. 33. Lothum ebrietas decipit, ut fiat *θυγατρόγαμος* atque ita suus gener, socer, pater, maritus, avus contra naturae legem. Genes. 20, v. 7. divinum judicium Abimelecho regi mortem denuntiat, nisi conjugem Saram Abrahae restituat; quo ipso ostenditur, neminem dignitatis gradu ab obedientia sexti praecepti exemtum esse, proinde Persicum illud senatusconsultum esse impium ac naturae legibus repugnans, quod regi, quam velit ducere, liceat. Genes. 34, v. 2. Dina licentius evagata virginitatem perdit, quod scortationis peccatum filii Jacob v. 7. nominant *Stultitiam*, hoc est, impietatem et foeditatem: Scriptura enim impios vocat stultos; raptoris Sichemi improbitas v. 26. gladio punitur. Gen. 35, v. 22. incestus Rubeni commemoratur, propter quem jure primogeniturae spoliatus est, Gen. 49, v. 1. 1. Paral. 5, v. 1. Genes. 38, v. 8. jubetur Onanus *relictam fratris viduam ducere, ac fratri semen suscitare*, quod ipsum ostendit, multa lege Moysis sancita in usu fuisse ante legem, quemadmodum peculiari lege Deuter. 25, v. 5. hac de re cavetur; sed quia Onanus foedissimo scelere contra sextum praeceptum peccat, *ideo a Domino interficitur* v. 10, insolito procul dubio mortis genere e terra viventium abscinditur. v. 34.
V. [illegible] Thamarem ex fornicario concubitu gravidam Judas tanquam adulteram capitis supplicio adjudicat, utpote filio Selah desponsatam, ex quo apparet, hanc legem de poena adulterii capitali etiam ante Moysen in usu fuisse. Genes. 39, v. 8. Josephus adulterae mulieris illectamenta renuens ad regale dignitatis solium postea evectus castitatem praemiis a Deo ornari comprobat.

Septimi. 22. Septimum praeceptum de non furando itidem ante Moysen promulgatum. Gen. 2, v. 15. in statu integritatis mandatur Adamo, ut *paradisum custodiat, et in eo operetur*, Gen. 3, v. 19. *In sudore vultus sui pane suo vesci jubetur*, labores igitur vocationis Deus praecipit, otium aversatur, sudorem poenae loco post lapsum imponit. Gen. 6, v. 11. inter causas diluvii etiam haec numeratur, quod *terra fuerit repleta iniquitate*, חמס proprie significat violentiam ac notoriam injuriam, ostenditur igitur rapinas, depraedationes ac spoliationes antediluvianis illis *χερσοδίκαις* fuisse usitatas, sed quod injuste deglutierant, illud cataclysmi aqua tandem concoxit. Gen. 18. et 19. *φιλοξενία* Abrahae ac Lothi praedicatur, per quam *inscii angelos, imo Deum ipsum hospitio exceperunt* Hebr. 13, v. 1. Quia Labanus mentitus est Jacobo, et mutavit ei mercedem suam decem vicibus, ideo abstulit Deus gregem ejus, ac dedit Jacobo. Genes. 31, v. 7. et 9.

23. Octavum praeceptum de fugiendo mendacio et amanda veritate itidem non solum naturaliter mentibus hominum insitum, sed etiam voce divina repetitum fuit. Cum enim Cain Deo interroganti de fratre Abelo mendaciter responderet, se nescire, graviter hoc nomine a Deo reprehenditur. Genes. 4, v. 20. Genes. 12, v. 13, et cap. 20, v. 2. Abrahamus Saram uxorem suam esse reticens magno periculo pudicitiam Sarae exponit, quod nisi divinitus fuisset aversum, gravissimis sese malis Abrahamus implicasset. Gen. 29, v. 25. mendacium Labanis Leam Rachaëlis loco substituentis gravissime a Jacobo reprehenditur. Filii Jacobi fratrem Josephum a fera discerptum mentiti, Gen. 35, v. 31. tristes tandem conscientiae morsus ac cruciatus experiuntur, Gen. 42, v. 21. Octavi.

24. Nonum ac decimum praeceptum de non concupiscendo DEI ipsius voce sic declarantur, quod interiorem naturae depravationem et ipsam peccati radicem, pravam scilicet concupiscentiam, arguant. Per concupiscentiam oculorum praecipitata fuit Eva in barathrum omnium malorum, *vidit* enim: quod *bonum esset lignum ad manducandum et desiderabile oculis et concupiscibile eo quod faceret sapientes*, ideo *tulit de fructu ejus ac comedit*, Genes. 3, v. 6, nimirum per vitiatum oculorum intuitum ipse animi oculus fuit vitiatus, diabolus ficta voce Evam exterius interrogans venenatis pravae concupiscentiae telis ipsius animum interius vulneravit, quo trahunt veteres dictum propheticum Jerem. 9, v. 21: *Per fenestras mors irrupit* atque in arcem rationis impressionem fecit. Concionatur Deus Caino de peccato quiescente seu cubante prae foribus Genes. 4, v. 7, quod nullum aliud quam absconditum illud pravae concupiscentiae malum humanae naturae post lapsum tenacissime atque intime adhaerens, cui per spiritum resistendum, cujus desideria mortificanda. Genes. 6, v. 5. non de externis ac gravioribus tantum sceleribus hominum Deus conqueritur, sed etiam fontem illorum, ipsam scilicet naturae depravationem accusat. *Omne figmentum cogitationum cordis ipsorum tantum malum omni die, hoc est, quemadmodum puteus scaturire facit aquam suam, ita corrupta hominis caro jugiter scaturire facit malitiam suam* (nisi Spiritu Dei regeneretur, reformetur ac regatur) Jer. 6, v. 7. Gen. 17. Instituitur circumcisio in illo corporis membro, in quo

Noni ac decimi.

potissimum pravae concupiscentiae malum sese exserit, ut ostendatur, malum illud per carnalem generationem propagari, ac concupiscentiam carnis spirituali circumcisione perpetuo resecandam esse. Gen. 19, v. 26. uxor Lothi praepostera rerum temporalium cura et
v. 230. conflagrantis Sodomae desiderio respiciens in statuam salis convertitur, cujus memores nos esse jubet Salvator, Luc. 17, v. 32; *condimenti enim loco nobis proposita est, ne illicitata terrenorum concupiscentia cor nostrum occupet*, August. 10. de civ. Dei c. 8.

Solennis legis moralis repetitio.

25. Ex hac deductione liquido apparet, notitiam legis divinae mentibus hominum non solum naturaliter insitam, sed etiam ante Moysen voce divina vel immediate vel per patriarchas saepius fuisse repetitam, quin imo praemia in obedientes collata, ac poenae transgressoribus legis irrogatae, manifestum sunt divini judicii signum, quo se Deus legis suae auctorem atque vindicem demonstravit. Quamvis vero haec ita sese habeant, nihilo tamen minus placuit divinae sapientiae publicam et solennem legis promulgationem in monte Sinai instituere, eandemque populo Israëlitico post eductionem ex Aegypto inter clangores tubae ac tonitrua tradere, cujus promulgationis descriptio exstat Exod. 19 et 20. Facta autem est solennis illa atque ad omnem posteritatem memorabilis promulgatae legis sanctio anno mundi 2454. (juxta computationem Funccii in Chronolog. p. 32. et aliorum) mense tertio die scilicet 50 post exitum Israëlitarum Exod. 19, v. 1. Anno 430 post datam Abrahae promissionem Galat. 3, v. 17. ante Christi nativitatem annis 1516.

Propter quas causas facta sit.

26. Causae, propter quas solennis illa legis promulgatio ac repetitio fuit instituta, potiores sunt hae: 1. quia per peccatum notitia legis mentibus hominum in prima creatione data, obliterata atque obscurata est, siquidem plena illa ac perfecta cognitionis lux fuit pars imaginis divinae, amissa igitur per lapsum imagine DEI, exstincta etiam est lux illa notitiae naturalis, ita ut tenues saltem reliquiae ac faculae manserint, Eph. 5, v. 8: *Eratis quondam tenebrae.* Externa et graviora delicta lege prohiberi notitia naturalis agnoscit, sed interiorem naturae corruptionem et primos concupiscentiae motus peccata esse non agnoscit; voluit igitur Deus solenni ista legis promulgatione integram et genuinam ejus sententiam quasi instaurare ac τὸ ἐλλειπὲς luminis naturalis perficere. Ambros. in cap. 5. Rom.: *Quia ipsi quodammodo naturae inserta sunt justitiae semina, addita lex est, cujus auctoritate et magisterio ingenium naturae proficeret ad fructum justitiae faciendum. Sicut enim nativitas interit, nisi nutrimenta habeat, quibus fota adolescat; ita et naturale justitiae ingenium, nisi habeat, quod respiciat et veneretur, non facile proficit sed aegrotat et supervenientibus cedit delictis.* ** Idem Ep. 71: *Propter inobedientiam praerogativa naturalis legis corrupta atque interdicta est, ideo scriptum legis testimonium est necessarium, ut vel partem habeat, qui universum amiserat et cui perierat quod nascendo assumserat, discendo saltem cognosceret et custodiret.* August. in Psal. 139: *Quia peccator oblitus erat se, nec videbat se, data est illi lex, ut videret se.* Idem in enarr. Psalm 57. qu. 2: *Data est scripta lex, non quia in cordibus scripta non erat, sed quia tu fugitivus eras cordis tui.* In qq. V. et N. T. q. 4: *Ubi naturalis lex evanuit, impressa consuetudine delinquendi tunc oportuit legem manifestari, non quod penitus obliterata esset, sed quia maxima ejus auctoritate carebant, idololatriae studebatur, timor DEI in terris non erat, sed fornicatio operabatur, circa rem proximi avida erat concupiscentia* etc. ** 2. Quia apud Cananaeos aliasve gentes multa flagitiosa malis moribus recepta et longa consuetudine confirmata erant, quae pro lege naturae habebantur, ideo publica illa legis moralis repetitione ostendendum erat, quae notitiae naturales congruant cum regula illa aeterna justitiae, quae est in Deo; ac normam justitiae DEO placentis non esse corruptae rationis placita vel gentilium exempla, sed Dei viventis praecepta, Levit. 18, v. 3: *Secundum opus terrae Aegypti ne feceritis, nec secundum opus terrae Canaan, et in statutis eorum ne ambuletis.* v. 4: *Judicia mea facite et statuta mea observate.* August. lib. quaest. V. et N. T. q. 4.: *Ubi naturalis lex evanuit impressa consuetudine delinquendi, tunc oportuit legem manifestari, ut in Judaeis omnes audirent, non quod penitus obliterata esset, sed quia maxima ejus auc-* V. 231.
*toritate carebant; idololatriae studebatur, timor Dei in terris non erat, sed fornicatio operabatur, circa rem proximi avida erat concupiscentia, danda igitur lex erat, ut et quae sciebantur, auctoritatem haberent et quae latere coeperant, manifestarentur.**) Sedul. in c. 3. ad Rom.: *Per legem, quid sit peccatum, agnoscitur, in oblivionem enim ierat lex naturae.* Quia in natura humana per peccatum misere corrupta ac depravata haeret larga seges pravarum inclinationum, quarum impetu velut turbine quodam saepius abripimur ac in delicta graviora praecipites damur, ideo voluit Deus publicum exstare testimonium, naturales legis notitias esse divinitus menti nostrae insitas, ut hac ratione mens confirmatior reddatur ad resistendum pravis illis inclinationibus, sicque major conscientiae ratio habeatur. Rom. 7, v. 23: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae.* 4. Quia homines interiorem naturae immunditiem non agnoscunt, sed externae disciplinae admiratione fascinati *propriam justitiam coram Deo constituere satagunt*, Rom. 10, v. 3; ideo solenni illa promulgatione legis ostendendum fuit judicium Dei adversus peccata quo *obstruitur omnium os ac totus mundus redditur Deo ὑπόδικος* Rom. 3, v. 19, ut hac ratione miseriam nostram agnoscentes ad verum animae medicum, Christum scilicet, properemus. Atque hae sunt potiores solennis istius promulgationis causae, cum quibus reliquae coincidunt.

*) Hunc Augustini textum bis a b. Gerhardi laudari, editiones testantur. Nota editoris.

Τὰ προηγούμενα solennis promulgationis.

27. Circa promulgationem illam decalogi consideranda duo: 1. Promulgationis modus. 2. Tabulae Dei digito exaratae et in promulgatione illa Moysi traditae. Modum promulgationis ut penitius consideremus, observanda primum antecedentia, *τὰ προηγούμενα*, ad quorum considerationem Deus ipse in decalogo nos remittit, quando in primo statim limine inquit: *Ego sum Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti.* Praecesserunt igitur promulgationem decalogi diuturna illa Israëlitarum servitus in Aegypto; horribiles decem plagae, quibus Aegyptios Deus percussit. (de comparatione harum plagarum cum decem praeceptis tanquam vulnerum cum medicamentis exstat peculiaris liber tom. 9. oper. August. non procul a fine et serm. 95. de temp. tom. 10.) miranda ac stupenda eductio ex Aegypto per manum fortem ac brachium excelsum; divisio maris rubri transitum Israëlitico populo praebentis; columna nubis et ignis dux itineris, submersio Pharaonis ac totius exercitus ipsum secuti in mari rubro, aquarum in Marah edulcoratio, coturnicum mirabilis advectio; murmurantium repentina deletio, mannae instar roris descensio, aquae ex petra eductio, gloriosa ex Amalecitis reportata victoria. Hisce igitur tot ac tantis prodigiis excitare Deus voluit animos Israëlitarum ad accipiendam decalogi doctrinam. Memoria pristinae servitutis ac praesentis libertatis debebat eos excitare ad amorem tam benefici legislatoris. Memoria plagarum Aegyptiacarum, submersio Pharaonis, interitus obmurmurantium timorem illis incutere debebant, ne praeceptis divinis sese opponerent.

Τὰ περιστατικά, quae in ipsa decalogi promulgatione contigerunt.

28. Consideranda insuper *τὰ περιστατικά*, quae in ipsa decalogi promulgatione contigerunt, quorum diligens et accurata descriptio exstat Exod. 19 et 20; jubetur populus per triduum prius sese sanctificare, a congressu conjugali abstinere ac vestimenta sua lavare, die tertio educit Moyses populum ad radices montis Sinai, quem tamen vel manu contingere sub mortis comminatione prohibetur, in vertice montis audiuntur tonitrua et clangor buccinae intensissimus, videntur fulgura et nubes super montem densissima; mons ipse fumare videtur totus eo quod super ipsum Jehova in igne descenderat, unde universus mons vehementur commotus, nec minus commoti, quotquot aderant, timore et pavore magno. Moyses solus verticem montis adscendens cum Deo colloque-
V. 232. batur, et Deus respondebat ei in voce, quae fuit tam sonora, ut sexcenta milia hominum ad radicem montis consistentium eam potuerint exaudire. Refert Josephus lib. 3. antiq. Judaic. c. 4: *Montem Sina omnium regionis ejus esse celsissimum et ob nimiam altitudinem cautesque praeruptas non ascensus tantum hominum, sed aspectus quoque ipsos defatigantem;* magnum igitur ac stupendum est miraculum, quod tanta hominum multitudo, quae ad radicem montis magnum omnino spatium occupavit, vocem Dei loquentis distincte audire potuit. Nec sonora solum, sed et terribilis fuit vox Dei recitantis decalogum, inde populus expavescens et procul recedens. Moysi dicit: *Ne loquatur nobiscum Deus, ne forte moriamur, tu nobiscum loquere, et obsequemur.* Pertinet etiam hoc ad circumstantiarum considerationem, quod decalogum Deus ipse coram toto populo recitavit, sed reliquas leges judiciales et ceremoniales Moysi in caligine nubis tradidit ad populum perferendas. Deut. 5, v. 22. et seq. Josephus dicto loco circumstantias promulgationis sic describit: *Hebraei juxta mandatum prophetae motis castris radices montis occupant, suspensi animis quidnam boni, ita ut promiserat, esset a Deo reportaturus, atque interim dum ductorem suum exspectant, festos dies agebant, castitatem servantes tum in caeteris, tum abstinendo a congressu mulierum per triduum, sicut jussi fuerant, et assiduis precibus Deum solicitantes,* etc. *Interim et victu sumtuosiore utebantur et ornatu splendidiore una cum uxoribus ac liberis excolebantur, atque in hunc modum duabus diebus inter epulas exactis, appetente jam tertia nubes primum praeter solitum supra tota castra Hebraeorum sublimis pependit, tentoria quam late patebant contegens, reliquum coelum circumquaque clara serenitate obtinente, procellae deinde cum imbre vehementi ruebant et fulgura simul crebro micantia terrebant, fulminaque elisa significabant Moysen ex sententia cum Deo propitio convenisse. Hebraei insolita tempestate visa, ejusque horrendo strepitu aures feriente supra modum turbabantur, nam et rei novitas terrebat et rumor vulgatus de monte, quod crebro eum Deus inviseret, quamobrem se continebant intra tabernacula moesti, putantes actum de salute Moysis.* Haec Josephus, ejus descriptio Mosaicae non videtur usquequaque convenire, quam enim supra tota castra pependisse nubem Josephus refert, eam Moyses tantum supra montem collocat. Exod. 19, v. 16. Quae de victu sumtuosiore et cultu splendidiore a Josepho attexuntur, non videntur admodum convenire deserto, et quis potuit sumtuosior victus illis suppetere, qui de carnium atque aquae penuria paulo ante graviter erant conquesti?

29. Redeamus vero ad descriptionem Mosaicam: 1. jubetur populus per biduum se sanctificare, vestimenta lavare, a congressu conjugali abstinere ac tertio demum die legis promulgationem exspectare. Sanctificatio illa requirebat piam ac devotam praeparationem ad audiendam legem, siquidem externa illa sanctificatio internae symbolum erat. Determinantur huic sanctificationi tres dies, vel quia ternarius numerus sacer est trinitati, vel ut Scholastici quidam sentiunt, tres animae facultates denotantur sanctificandae. Externa vestium ablutio erat symbolum interioris purgationis a vitiis, honestus vestitus de solennitate festi admonebat. Praeceptum de abstinentia a congressu materiali itidem majorem reverentiam et attentionem in animis Israëlitarum excitare debuit, perinde ut apostolus conjuges ardentius oraturos ac jejunaturos ad tempus ab usu conjugali abstinere docet, 1. Cor. 7, v. 5. 2. Tertio demum die descendit Jehovah verus Deus in oculis totius populi super montem Sinai, descendit autem

non locum mutando, sed praesentiam suam externis signis manifestando. Hic est legis suae auctor et promulgator; qui notitiam legis mentibus hominum primitus insevit, idem legem suam in monte Sinai solenniter ac publice repetivit. Num. 12, v. 6. dicit Deus se *Prophetis revelare suum verbum vel in visione vel per somnium vel per occultam inspirationem* Spiritus sancti, sed cum decalogum promulgaret, nullo istorum modorum usus est, sed ipsemet
v. 233. sua voce coram toto populo eum recitavit. 3. Usus autem est Deus in promulgatione legis ministerio angelorum. Actor. 7, v. 53: *Accepistis legem εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, per dispositionem angelorum.* Galat. 3, v. 19: *διαταγεὶς ὁ νόμος δι' ἀγγέλων, lex ordinata per angelos*, fuerunt autem in hoc opere angeli non auctores, sed internuntii, testes atque administri. Non aderant solum angeli in monte Horeb, sed et vox illa tubae per angelum sonuit. Quemadmodum igitur in promulgatione illa legis ministerium angelorum et tubae sonitus fuerunt adhibita; ita in extremo die, quando exsecutio legis instituetur, *ipse DOMINUS ἐν κελεύσματι in voce archangeli et in tuba DEI descendet de coelo*, 1. Thess. 4, v. 16. 4. Mediator in actione illa fuit Moyses. Galat. 3, v. 19: *Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris*, quod officium quomodo exsecutus sit Moyses, describitur Exod. 19, v. 3: *Moyse ascendit ad DEUM, vocaverat enim eum Jehovah ex monte dicendo, sic dices domui Jacob*, etc. v. 7: *Venit itaque Moyse et vocavit seniores populi, proposuitque eis omnia verba illa.* v. 8: *Retulit Moyses verba populi ad Jehovam.* v. 14: *Descendit et sanctificavit populum.* v. 17: *Eduxit populum in montem in occursum DEI e castris.* c. 20, v. 19: *Dixit populus Moysi: Loquere tu nobiscum et obsequamur, et ne loquatur nobiscum DEUS, ne forte moriamur.* v. 21: *Stetit populus procul, Moyse autem appropinquavit ad caliginem, in qua erat DEUS.* c. 24, v. 12: *Dixit Jehovah ad Moysen: Ascende ad me in montem, et esto ibi et dabo tibi tabulas lapideas et legem atque praeceptum, quae scripsi ad docendum eos.* Deuter. 5, v. 4: *Dixit Moyses populo: a facie ad faciem locutus est Jehova vobiscum in monte, e medio ignis.* v. 5: *Ego vero stabam inter Jehovam et vos eo tempore, ut renuntiarem vobis verbum Jehovae, timebatis enim a facie Jehovae, et non ascendistis in montem.* Moyses igitur mediator fuit in hac actione promulgationem legis prius denuntiando, promissum populi ad DEUM referendo, populum sanctificando: eundemque in occursum DEI ducendo montem ascendendo ac tabulas legis accipiendo, ceremoniales et judiciales leges ex ore Dei referendo, etc. ****Causa efficiens legis divinae est vel principalis vel administra. Illa est ipse DEUS* Exod. 19, v. 9. c. 20, v. 1. Jac. 4, v. 12. Deut. 5, v. 22. *Administra est vel inferior vel superior. Superior causa administra sunt angeli* Act. 7, v. 53. Galat. 3, v. 19. Heb. 2, v. 2: *non ut legis auctores sed ut internuntii, ministri, executores in promulgatione legis, praepositio enim διά geminata in διαταγεὶς et δι' ἀγγέλων ministerii et instrumenti indubium est indicium. Inferior est Moyses* Joh. 1, v. 18. Gal. 3, v. 19: *Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris.* Athanas. Chrysost. *et quidam ex recentioribus per μεσίτην intelligunt ipsum Christum, sed Epiphanius, Theodoretus et Lutherus rectius de Moyse V. T. mediatore accipiunt, quippe qui fuit sequester et medius inter Deum et Israëlitas quoad annuntiationem.* Deut. 5, v. 5. et 27. *ac dicitur ἐν χειρὶ qua loquendi formula opera ac ministerium significari solet et quidem ita ut internuntius hic tanquam inferior angelis ab iis acceptas leges ad Judaeos detulerit. De Moyse autem hoc intelligendum esse, ipsa promulgationis historia* Deut. 5, v. 5. et 27. Ex. 32, v. 15. c. 34, v. 29. *evincit.* Bacmeist. *Q. Cur non prius lex repetita?* Respondemus: quia non voluit, cujus voluntatis duae possunt adduci rationes: 1. quia Deus praecipue post lapsum ab imperfecto ad perfectius progredi solet, v. gr. prius promisit Messiam, postea typis exhibuit, denique in carne manifestavit. Sic prius legem naturae, deinde verbum sine scriptura, postea eandem luculentissime descriptam tradidit; 2. quod perfecta lex populo ex semine Abrahae nascituro erat deputata, non prius autem erat populus et liber populus, ut propriis legibus uti posset.** 5. Quare tonitrua, fulgura, clangor buccinae, ignis, fumus, lampades, etc. fuerint in promulgatione adhibita, ejus rei causam exponit Moyses Exod. 20, v. 20: *Ut tentaret vos, venit Deus, et ut sit timor ejus ante conspectum vestrum, ut non peccetis. Lex iram operatur in hac corrupta natura.* Rom. 4, v. 15. In cujus rei signum tremenda illa ac terribilia signa fuerunt adhibita. Lex vetus fuit *lex timoris*, lex nova dicitur *lex amoris* a Scholasticis, quo pertinet collatio Pentecostes in V. et N. T.,
quam instituit Psalmus 68, v. 8. et seqq. D. Chemn. v. 234.
in Harm. c. 51. p. 288: *In V. T. tam terribilis erat promulgatio legis, ut populus non posset in montem ascendere, sed clamabat, vocem illam non possumus audire; quando autem in N. T. Christus explicat legem addens suam impletionem, sive quando evangelium utitur ministerio legis addens ei suam ἐπιείκειαν, tunc turbae in ipsum montem, ubi Christus legem explicat, ascendunt et de efficacia doctrinae ejus mirantur.* Per clangorem illum buccinae quidam intelligunt ipsa tonitrua continuato sono clangorem buccinae imitantia, quo referunt, quod de ἐσχάτῃ σάλπιγγι scribit apostolus 1. Cor. 15, v. 52. 1. Thess. 4, v. 16, sed cum distinctam tonitruum et clangoris hujus mentionem faciat Moyses, ac sonitum buccinae magis magisque auctum fuisse referat, praestat κατὰ τὸ ῥητὸν hunc clangorem accipere, quod ministerio angelorum fuerit editus. Judaei ridiculam proponunt fabulam, quod *clangor iste factus fuerit in cornu accepto de ariete, qui pro Isaaco olim immolatus.* Exod. 19, v. 13. dicitur: *Cum coeperit clangere buccina, tunc ascendunt in montem*, id videtur contrarium prae-

dictis, in quibus prohibentur ascendere in montem, adeoque etiam ab ejus contactu jubentur abstinere. Quidam igitur agnoscunt hic synekdochen, ascendent in montem, hoc est, ad radices montis. Rab. Salomon sic exponit: *Erat quidam modus clangendi protensus et erat signum recessus deitatis de monte, et per hoc erat ipsis data potestas transiliendi constitutos terminos et ascendendi in montem.* Sed ex ipso textu simplicissima peti potest interpretatio. *Cum coeperit clangere buccina, ascendent* בָּהָר *ad montem*, non autem in montem, et aliqualis igitur ad montem accessus concedebatur protracto longius buccinae sono, ubi mystice significatum, tum ad Deum propiorem nobis patere aditum, cum vox evangelii diffusa et protracta toti orbi innotuit. 6. In summo montis vertice apparuit ignis, in quo descendit Jehova Exod. 19, v. 18, ex cujus medio Deus locutus est cum Israëlitis, Deut. 5, v. 4; huic quodammodo adversari videtur, quod dicit Deus se venturum in densitate nubis, Exod. 19, v. 9. ac quod Moyses dicitur appropinquasse ad caliginem, in qua erat Deus, Exod. 20, v. 21: dicendum, quod in medio densae ac caliginosae nubis fuerit ignis divinae praesentiae symbolum, e cujus medio Deus locutus dicitur, Exod. 24, v. 16. et 17. Beda in c. 24. Exod.: *Lex in monte datur, ut ex altitudine loci colligatur, quam excelsa, quamve ab humanis doctrinis secreta sit lex, quam Moyses accipit.* Fumus impiorum legi rebellantium interitum, motus montis tremorem conscientiae notat. Densa illa ac caliginosa nubes in monte typus fuit ministerii V. T., in quo Deus mysterium salutis de Christo involucris umbrarum abscondit, potest etiam generalis commonefactio esse, quod in hac vita per speculum in aenigmate videamus. 1. Cor. 13, v. 12. involvit se Deus nubi verbi et sacramentorum. Ignis significabat, Deum esse ignem consumentem. Deut. 4, v. 24. Hebr. 12, v. 29.

Vindicibus flammis sibi qui contraria delet,
ipseque justitiae regula sola manet.

Deut. 4, v. 36. Vocatur ignis ille *magnus*, cujus puritas ac splendor partim summam Dei perfectionem et sanctitatem, partim vero zelum adumbravit, describitur enim ut ignis fumans, montem accendens, fulgura excitans et in terrorem conjiciens. Sed in Pentecoste N. T. apparet ignis fumo carens, sublata scilicet per Christi sacrificium Dei ira: ignis iste acuit apostolorum linguas, ut concione evangelii corda hominum penetrarent. Act. 2, v. 3. per hunc ignem corda illuminantur, amore Dei accenduntur, spiritus fervore inflammantur, a peccati sordibus expurgantur, a connata duritie liberantur, et ad radios bonorum operum spargendos praeparantur. Cogitandum hic relinquo piis mentibus, an non columna ignis et nubis per desertum Israëlitas deducens fuerit perpetuum memoriale hujus promulgationis, in qua Deus itidem in nube et igne apparuerat? 7. Denique prohibetur populus montem contingere, nedum ascendere. Exod. 19, v. 12: *Con-*
V. 235. *stitues terminum populo per circuitum montis et dices ad eos: Cavete, ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius, omnis qui tetigerit montem, morte morietur* (et quantum supplicium sumetur de tanta temeritate); *non tanget transgressorem illum manus hominis, sed lapidibus opprimetur, aut jaculis eminus confodietur, sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet.* v. 21: *Contestare populum*, hoc est, serio prohibe, *ne forte transcendere velit terminos, ut videant et pereant ex eis plurimi.* Prohibitio illa itidem spectabat ad reverentiam in animis Israëlitarum excitandam, temeritatem contra cohibendam. Sed et nos Scripturae terminis in hac vita contenti simus, ne rationis caecae ductum secuti in adyta divinae majestatis irrumpere conemur, quod foret τὰ ἐσχαμμένα πηδᾷν et praefixos limites transilire.

Τὰ ἑπόμενα.

30. Restant circa promulgationis modum consideranda τὰ ἑπόμενα, quaenam miracula solennem illam legis promulgationem sint secuta, utpote quod *Moyses denuo montem ascendit ac per quadraginta dies et quadraginta noctes in eo commoratus est, panem non comedens, et aquam non bibens.* Exod. 24, v. 18. Deuter. 9, v. 9: *quod per integros quadraginta annos Deus populum Israëliticum in deserto circumduxit, ut tentaret eum, ac sciret quid in corde suo haberet, utrum observare velit praecepta ejus, an secus* Deut. 18, v. 2. *quod vestimenta ipsorum toto illo tempore non sint attrita, nec calcei vetustate consumti, nec pedes ex continuis illis profectionibus intumuerunt.* v. 4. *quod in promissam tandem terram melle ac lacte fluentem Israëlitae sunt introducti.* v. 7. quibus omnibus ac singulis bonitatem, potentiam ac majestatem suam populo suo Deus testatum voluit facere atque ad legis observationem eos invitare.

Tabulae decalogi dicuntur opus Dei.

31. Exposito promulgationis modo intueamur tabulas, quibus decalogus fuit inscriptus. 1. Causae efficientis ratione fuerunt hae tabulae מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים *factura* vel *opus Dei*, ex quo intelligitur miraculose tabulas istas a Deo ipso fuisse formatas, diserte enim non solum scriptura, sed et factura istarum tabularum Deo tribuitur. Ex. 32, v. 16: *Et tabulae opus Dei erant, scriptura quoque Dei erat tabulis illis insculpta.* Sed tabulas istas Moyses de monte descendens ac propter idololatriam populi excandescens e manibus suis abjecit, easdemque sub monte confregit v. 19, ideo jubetur alias duas tabulas dolare prioribus similes, quibus verba legis a Deo sunt inscripta, Ex. 34, v. 1. August. lib. 2. quaest. in Exodum q. 144: in hac collisione tabularum figuratam fuisse scribit iterationem N. T., quoniam vetus fuerat abolendum et constituendum novum q. 166: *Magna hic oritur quaestio, quomodo illae tabulae, quas erat Moyses Deo utique praesciente facturus, non hominis opus dicantur esse, sed Dei, nec ab homine scriptae, sed scriptae digito Dei; posteriores vero tabulae tamdiu mansurae et in tabernaculo ac templo Dei futurae jubente quidem Deo tam ab homine excisae sint, quam ab homine scriptae. An forte in illis prioribus gratia Dei significabatur, non hominis opus, qua gratia indigni facti sunt*

revertentes corde in Aegyptum et facientes idolum, unde illo beneficio privati sunt, et propterea Moyses tabulas fregit. Istis vero tabulis posterioribus significati sunt, qui de suis operibus gloriantur, et ideo tabulae humano opere excultae et humano opere conscriptae datae sunt, quae cum ipsis manerent, ad eos significandos de suis operibus gloriaturos non de digito Dei, hoc est, de Spiritu Dei, etc. *In prioribus illis Vetus significatum est Testamentum, quia Deus ibi praecepit, sed homo non fecit; in secundis autem tabulis homo per adjutorium Dei tabulas fecit atque conscripsit, quia Novi Testamenti caritas legem fecit.*

Fuerunt lapideae. 32. Secundo ratione materiae dicuntur lapideae Exod. 24, v. 12. c. 31, v. 18. etc. לֻחֹת הָאֶבֶן tabulae lapidum, לוּחַ tabula a levitate, אֶבֶן Forsterus existimat descendere a radice, בָּנָה aedificavit, propterea
V. 236. quod ex lapidibus varia exstruantur aedificia. Rabbini dicunt, ex Sapphiro eas fuisse factas. Gloss. interlin.: *Lex est in tabulis lapideis scripta, quia fortibus fixa intentione custodienda, quorum exempla cum nobis imitanda proponuntur, quasi scripta in lapide lex ostenditur.* Convenientius dicitur, denotari legis divinae in lapideis tabulis expressae rigorem ac perpetuitatem. Matth. 5, v. 18: *Donec transeat coelum et terra, jota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Itemque cordis humani contumaciam, quod natura est lapideum, Ezech. 36, v. 26. Pertinet huc, quod Josua repetitionem legis coram populo Israëlitico instituens lapidem magnum statuit subter quercum, quae erat in sanctuario Jehovae, et dicit ad populum universum: *En lapis iste erit in testimonium, ipse enim audivit omnia verba Jehovae, quae locutus est nobiscum,* Jos. 24, v. 26 et 27, nimirum voluit eos commonefacere lapidearum tabularum, quibus lex DEI inscripta erat. Paulus 2. Cor. 3, v. 3. Eleganti oppositione renatos vocat epistolam Christi scriptam non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, nimirum quia spiritus DEI legem scribit in corda renatorum, ac dat vires praestandi ea, quae in legis litera praescribuntur; absque hoc DEI spiritu lex et tabulae illae lapideae manent litera mortua, imo occidens, unde v. 7. apostolus eam vocat διακονίαν τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένην ἐν λίθοις. Lapideae illae legis tabulae non conferent nobis salutem et vitam (siquidem infirmitas et corruptio carnis nostrae perfectam obedientiam remoratur); accedendum igitur vera fide ad lapidem illum benedictum in ecclesia, ad pretiosum illum lapidem, quem in Sion posuit DEUS, Esa. 28, v. 16, Dan. 2, v. 45. 1. Petr. 2, v. 4. etc.

Dei digito scriptae. 33. Tertio ratione formae dicuntur hae tabulae scriptae Dei digito Exod. 31, v. 18. Deuter. 9, v. 10, unde diserte additur Exod. 32, v. 16: *Tabulae opus Dei erant, et scriptura erat Dei scriptura tabulis insculpta.* Moyses utitur vocibus, כָּתַב *scripsit* et חָרַת *sculpsit*, quae posterior vox alibi in tota Scriptura non invenitur, apostolus 2. Cor. 3, v. 7. pulcherrime dicit legem *ἐντετυπωμένην* q. d. typis expressam et impressam in tabulis. Sed incorporeus Deus quomodo potuit digito scribere? Respondemus: 1. coelesti et ineffabili modo fuerunt a DEO ipso characteres literarum in illis tabulis formati. ** *Digito Dei fuerunt scriptae,* i. e. Opere DEI, ab ipso DEO, non ab homine vel angelo. *Digitus Dei* significat DEI omnipotentiam Exod. 8, v. 19. Luc. 11, v. 20. Sensus igitur est, quod operatione DEI immediata sine angelorum ministerio lex duabus tabulis sit impressa, DEI enim dicere est facere Psalm. 115, v. 3. Psalm. 33, v. 9.** 2. Filius DEI in plenitudine temporis assumturus erat veram humanam naturam, quo respectu *digitum Deo* Scriptura tribuit. In ipsa promulgatione decalogi DEUS de DEO, h. e. Filius de Patre loquitur Exod. 19, v. 10. et 11. c. 34, v. 5. et 6. 3. Digitus DEI est Spir. s., ut intelligitur ex collatione Matth. 12, v. 27. cum Luc. 11, v. 20; significatur igitur legem DEI per Spiritum sanctum cordibus nostris per praedicationem evangelii inscribi oportere, Jer. 31, v. 33. ut spontaneam DEO ac legi ipsius obedientiam praestare incipiamus. August. 16. de civ. Dei c. 43: *Lex data est quinquagesimo die post celebratum pascha per ovis immolationem, quae usque adeo typus Christi est, praenuntians eum per victimam passionis de hoc mundo transiturum ad patrem. Pascha quippe Hebraea lingua transitus interpretatur, ut jam tum revelaretur Testamentum novum, posteaquam Pascha nostrum immolatus est Christus, quinquagesimo die veniret de coelo Spiritus sanctus, qui dictus est in evangelio digitus Dei, ut recordationem nostram in primi praefigurati facti memoriam revocaret, quia et legis illae tabulae digito Dei scriptae referuntur.*

34. Quarto ad formam harum tabularum pertinet etiam hoc, quod dicuntur scriptae מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם *ex utroque latere earum,* ut Pagninus vertit, vel ut Forsterus *in duobus transitibus* seu *lateribus suis,* quod clarius sic exponitur: Ex utroque latere.
מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים *hinc et inde erant* V. 237.
scriptae Exod. 32, v. 15. ***Quidam ex Hebraeis volunt, verba in una tantum parte fuisse scripta, sed in altera quoque parte legi potuisse, quodam miraculo. Alii statuunt, eadem verba in utraque parte fuisse scripta, ita ut utrinque in tabulis exstiterint praecepta DEI. Ad verbum in Hebraeo est: Et fuerunt tabulae illae scriptae in duabus superficiebus suis, hinc et hinc erant scriptae. Vulg. scriptae ex utraque parte. Ergo tabulae decalogi ex utraque parte exaratae et repletae fuerunt Scriptura decem praeceptorum.* Fag. Ex. 32.** Rab. Solom. dicit, quod *erat ibi unica scriptura, quae tamen erat legibilis indifferenter ex una parte sicut ex altera, quod erat mirabile, quia litera ex una parte figurata ordine recto, in parte opposita apparet ejus figura modo opposito.* Lyranus monet absque miraculo tali posse dici, *quod literae fuerint duplices, ita quod*

praecepta fuerint sculpta ex una parte et similiter ex altera. Munsterus vertit: *Fuerunt tabulae illae scriptae in duabus superficiebus suis.* עֵבֶר significat proprie *transitum*, ex quo forte descendit Germanicum über, ergo quod tabulae dicuntur in duobus transitibus scriptae, id intelligendum vel distributive, quod utrumque latus cuique tabulae fuerit scriptum, vel collective, quod scriptura unius tabulae ex opposito responderit scripturae alterius tabulae, sed prior interpretatio videtur ad textum propius accedere.

Tabulae duae.

35. Quinto ratione numeri fuerunt שְׁנֵה לֻחֹת duae tabulae. Placuit enim sapientissimo legislatori praecepta non in unam, sed duas distinctas referre tabulas, cum de dilectione DEI et proximi distincte in illis praecipiatur. Inde est, quod Christus hoc vocat *primum et secundum praeceptum*, quod Moyses appellat *primam et secundam tabulam*. Matth. 22, v. 37: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, v. 38: *hoc est maximum et primum praeceptum*, v. 39: *secundum autem est simile huic*, *diliges proximum tuum sicut te ipsum*, nimirum quia primae tabulae praecepta agunt de dilectione DEI, praecepta secundae tabulae de dilectione proximi. Lyra binarium tabularum numerum sic explicat, quod per illum denotetur intellectus et affectus hominis, in quibus lex nova scribatur per fidem et caritatem opere Spiritus sancti. Nec absurde dici posset, duabus legis tabulis significari, quod animae ac corporis sanctimoniam interiorem atque exteriorem obedientiam in lege sua Deus a nobis requirat. Beda in c. 20. Exodi: *In duabus tabulis scripta est lex propter duo Testamenta, vel propter amorem Dei et proximi.* Quae vero ac quot praecepta cuique tabulae assignanda sint, dicetur postea.

Dicuntur tabulae testimonii et foederis.

36. Sexto ratione finis tabulae decalogi dicuntur לֻחֹת הָעֵדֻת *tabulae testimonii* Exod. 31, v. 18. cap. 32, v. 15. cap. 34, v. 29. etc., nimirum quia voce legis testantur de voluntate DEI, de judicio DEI adversus peccata, de beneficiis Dei populo Israëlitico exhibitis. Deut. 4, v. 7: *quae est gens ita magna, cui sint dii propinqui, sicut est Jehovah Deus noster? et quae est gens ita magna, cui sint statuta et judicia ista, sicut est universa lex ista, quam do coram vobis hodie?* Dicuntur etiam לֻחֹת הַבְּרִית tabulae foederis, nimirum quia inscripta illis fuerunt verba foederis, quae iniit Deus cum populo suo Exod. 34, v. 28; cujus solennis consecratio describitur Exod. 24, v. 6. et seqq., ubi Moyses librum foederis legit in auribus populi et sanguine sacrificiorum, cujus dimidium super altare sparserat, populum post factam obedientiae pollicitationem aspergit, dicens: *En sanguis foederis, quod pepigit Jehova vobiscum super omnibus istis rebus.*

Quid de illis tandem factum.

37. Denique ratione durationis considerandum, quid de his tabulis tandem factum, ac quamdiu fuerint asservatae. Jussu ipsius Dei repositae primum sunt in arcam foederis Ex. 40, v. 20. Deut. 10, v. 5, cujus arcae descriptio exstat Exod. 25, v. 10. et seqq. cum qua et in qua postea in tabernaculum sunt introductae Exod. 40, v. 21; exstructo Salomonis templo arca et tabulae foederis in ea asservatae V. 236
translatae sunt in partem templi interiorem, sanctum sanctorum dictam. 1. Reg. 8, v. 6: fuisse enim eo tempore tabulas foederis adhuc in arca superstites diserte additur v. 9. et repetitur 2. Paral. 5, v. 10. Ergo in templo Salomonis una cum arca adhuc superstites erant decalogi tabulae, sed in templo secundo a Zorobabel exstructo, quod Hag. 2, v. 10. בַּיִת הָאַחֲרוֹן domus posterior dicitur, eas fuisse ipsimet Rabbini negant. Tractatus est in opere Thalmudico, qui vocatur Massecheth Joma, ibi scribitur: *Quinque res adfuisse templo primo, quae defuerunt templo secundo, videlicet Arcam, Urim et Thummim, ignem coelestem, praesentiam divinitatis, quam שְׁכִינָה vocant et Spiritum s.* Eadem referuntur in scholiis Dav. Kimchi et Salomonis Jarchii ad caput Haggaei secundum; monendum tamen per Spiritum s. ipsos intelligere Spiritum propheticum, qui post Malachiam desiit, alias Spiritus s. semper adest ecclesiae. Joseph. lib. 3. antiq. Judaic. c. 9. de Urim et Thummim (ipse nominat Essena) scribit, desiisse ducentis annis antequam historiam illam commentaretur, irato nimirum Deo propter legum suarum praevaricationem. Natus autem est Josephus anno primo imperii Caii Caesaris, Christi trigesimo nono, mundi quater millesimo et uno, qua ratione etiam in secundo templo fuisset Urim et Thummim; sed fides Josephi hic videtur vacillare, praeterquam enim quod Kimchi et Salomo diversum, uti dictum, testantur, refertur in libro Hananeel: Gorionidi dicto c. 5, fol. 17. col. 4, quod Jaddus Hebraeorum pontifex, is scilicet, qui Alexandrum Macedonem excepit, cum ab eo rogaretur, ut lumen istud consuleret cogniturus ex eo de eventu belli Persici, responderit in haec verba: *A die, quo domus ista deportata est in Babyloniam, abscondita fuerunt ab ea Urim et Thummim.* Vide doctiss. Drusium lib. 15. observationum c. 13, p. 355. De arca scribit Josephus Ben Gorion, occultatam eam esse a Jeremia in spelunca quadam montis Nabo, in quo monte Moyses olim Dei possessionem, h. e. terram sanctam aspexerat, quibus consentanea referuntur. 2. Maccab. 2, v. 4. et seqq: *Erat in illa scriptura* (in libro de rebus gestis Jeremiae) *annotatum*, *quomodo tabernaculum Domini et arcam jussit propheta oraculo divino accepto secum asportari usque in montem, in quo Moyses ascendit et vidit Dei hereditatem et veniens Jeremias invenit locum speluncae, ideo et tabernaculum et arcam et altare incensi intulit illuc et ostium obstruxit. Et accesserunt quidam simul qui sequebantur, ut notarent sibi locum, et non potuerunt invenire. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos dixit, quod ignotus futurus sit locus, donec congreget DEUS populi congregationem, tunc Dominus ostendet haec.* Sed figmenta illa relinquenda sunt Judaeis, neque enim in veris ac genuinis Jeremiae scriptis nec in Esra quicquam tale

continetur. Fuit Jeremias in carcere detentus usque ad urbis excidium Jer. 38, v. 28; auferre igitur et abscondere arcam non potuit stante adhuc templo ac civitate, sed nec sacerdotes id permisissent: capta autem civitate Chaldaei templum incenderunt, pretiosis omnibus sive aureis sive argenteis direptis 2. Reg. 25, v. 9. 13. 15. Jer. 52, v. 19. quis credat arcae, quae auro obducta erat tota, eos pepercisse? Et si post reditum Israëlitarum ex Babylonica captivitate arca iterum fuisset inventa juxta hanc ψευδώνυμον prophetiam, quomodo ab ipsis Rabbinis in secundo templo superstes negatur? Frivolum est, quod Bellarm. lib. 1. de verbo Dei cap. 15. statuit de conversione illa Judaeorum, quae paulo ante mundi finem futura est, vaticinium intelligendum. Audiat ille verum veri Jeremiae vaticinium, c. 3, v. 16: *Cum multiplicati fueritis et creveritis in terra, (hoc est, cum multiplicata fuerit Christi ecclesia) in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra: Arca Testamenti nobiscum est, neque ascendet super cor eorum, nec recordabuntur quidem illius, nec fiet ultra, non reparabitur, non erit ultra talis arca.* Quas difficultates cum non posset Lyranus tollere in comm. 2. Macc. 2, recte fatetur librum illum
V. 239. a multis reputari multum apocryphum. In Nov. Test. habemus verum propitiatorium Deum, et spiritu scribitur lex DEI in corde credentium: periit igitur DEI voluntate typicum propitiatorium, perierunt tabulae lapideae, periit antiquati foederis arca; veniente corpore cessarunt umbrae.

Quae praecepta ad quamque tabulam pertineant.

38. Quoniam igitur sapientissimo nomothetae placuit, non uni, sed duabus distinctis tabulis praecepta legis suae inscribere, age porro consideremus quae et quot praecepta cuique tabulae fuerint inscripta. Certum h. e. et extra omnem dubitationis aleam positum, non plura nec pauciora, quam decem praecepta tabulis istis Dei manu insculpta fuisse; inde enim dicuntur decem verba sive sententiae Ex. 34, v. 28. etc. Unde non absurde quidam legem hoc modo describunt, quae sit Dei sapientia decem verbis comprehensa: certum et hoc καὶ ἀναμφισβήτητον, utramque tabulam decalogi in se descripti fuisse δοχεῖον καὶ ταμιεῖον, sed quae ac quot praecepta in utraque tabula consignata fuerint, de eo variant Scriptorum veterum ac recentiorum sententiae. Quidam enim primae tabulae assignant quinque, quidam vero quatuor, quidam tantum tria praecepta. Quinque praecepta primae tabulae assignat Josephus lib. 3. antiq. Jud. c. 4: *Profert Moyses duas tabulas continentes decem praecepta in singulis quina;* lib. ejusd. c. 6. addit *in singulis paginis, i. e. in singulis cujusque tabulae faciebus exstitisse δύο καὶ ἥμισυ, duo integra praecepta cum dimidio.* Eadem est sententia Philonis lib. de decalogo p. 477: *Decem cum sint, in quina dividuntur* (praecepta) *inscripta duabus tabulis, prior quinarius habetur potior, secundus inferior.* Lyranus in c. 32. Exodi dicit *Josephum et Philonem sequi doctores Hebraeos*, ubi etiam schema hujus divisionis proponit. Quid quod Irenaeus ea quae numero quinario comprehenduntur colligens manifeste dicit lib. 2, c. 42. p. 142: *Unaquaeque tabula, quam Moyses accepit a Deo, praecepta habebat quinque; qua in parte Judaeorum traditionem sequitur*, ut recte monet Galasius in annot. Sed hac ratione praeceptum de honorandis parentibus assignabitur primae tabulae, cum tamen pertineat ad dilectionem proximi, ac proinde ad secundam tabulam, quod manifeste ostendit Christus, quando Matth. 22, v. 57. et 39: *primum praeceptum esse*, ait, *diliges Dominum Deum tuum ex toto corde* etc., *secundum vero diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Quod Moyses vocat primam tabulam, id Christo dicitur primum praeceptum de dilectione Dei, ex quo colligimus, docente Christo in prima tabula fuisse scripta illa praecepta, quibus immediate cum Deo agimus: quod Moyses vocat secundam tabulam, id Christo dicitur secundum praeceptum de dilectione proximi, ex quo colligimus in secunda tabula consignata exstitisse ea praecepta, quibus immediate cum proximo agimus. Adde quod D. apostolus Ephes. 6, v. 2. scribit, praeceptum de honorandis parentibus esse primum in promissione, quod necessario hoc sensu accipiendum est, praeceptum illud de honore parentum esse primum in secunda tabula, siquidem primae tabulae praeceptis manifeste addita est promissio: *Ego sum Deus faciens misericordiam in mille generationes, his qui diligunt me*, etc

An quinque praecepta ad primam tabulam pertineant.

39. Convenit igitur inter plerosque Christianos scriptores, quod primae tabulae assignanda sint praecepta de dilectione Dei, secundae vero praecepta de dilectione proximi; et vel ex eo colligi potest (ait doctiss. et incomparabilis theologus Dn. Chemnicius loc. de lege c. 7. p. 73.) quam misere exstincta fuerit lux doctrinae apud Judaeos etiam in parvis rebus. Inconsiderate autem quidam recentiores scriptores Josepho ac Philoni accensent illos ex veteribus, qui praeceptum de sabbato quartum esse volunt; quamvis enim hac in parte Josepho ac Philoni assentiantur, primae tamen tabulae neutiquam quinque praecepta tribuunt, qua in re manifeste a Rabbinis dissentiunt. Quidni vero dissentiant, cum V. 240.
divisionis illius, qua primae tabulae ea solum assignantur praecepta, quae de dilectione Dei agunt, secundae tantum ea, quae de dilectione proximi, sint manifesta in N. T. fundamenta et usus ejus longe maximus. Oportet Deo magis obedire quam hominibus, dicunt apostoli, Act. 5, v. 29. Si quis non odit patrem, uxorem, filios et animam suam, non potest esse meus discipulus, dicit Christus Luc. 14, v. 26: quibus dictis exstructae sunt regulae theologicae. Obedientia primae tabulae derogat secundae, quando utrique simul non potest obsequium exhiberi. Primum mandatum majus est secundo. Obedientia secundae tabulae non habet locum sine obedientia primae tabulae, h. e. non placet Deo qualiscunque externa obedientia praeceptis secundae tabulae exhibita, sine interiori cultu, sine vera agnitione, timore ac dilectione Dei, quae in prima tabula requiruntur. Hae regulae nec intelliguntur nec locum amplius

habent, si primae tabulae assignetur praeceptum de honore parentum.

An praefatio decalogi constituat peculiare praeceptum.

40. Eorum, qui praecepta primae tabulae debita quaternario numero complectuntur, duae possunt constitui classes. Prima est eorum, quibus praefatio decalogi, *Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. est praeceptum primum, de non habendis diis alienis, secundum de non assumendo Dei nomine in vanum, tertium, de Sabbatho sanctificando quartum. Hanc divisionem amplectitur Philo lib. Antiq. Bibl. fol. 12., ita enim decalogum ibi recitat: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxit te de terra Aegypti. Deos sculptiles non facies tibi, nec facies omne abominamentum solis et lunae, nec omnium, quae sunt supra terram, nec eorum, quae repunt in aquis, Ego sum Dominus Deus tuus zelotes*, etc. *Non accipies nomen Domini Dei tui in vanum. Conserva diem Sabbathi*, etc. Haec Philoni quatuor sunt praecepta, qui Deos alienos et sculptiles uno, videl. sesecundo prohiberi praecepto autumat. Observa autem Philonis sententiam hic allegari, non quod haec quatuor tantum praecepta primae tabulae assignet, (quod faciunt Christiani, qui hanc divisionem amplectuntur) siquidem uti dictum quinque praecepta primae tabulae cum reliquis Judaeis tribuit, sed quia praefationem decalogi pro peculiari praecepto agnoscit. Philonem hac in parte sequi videtur Athanasius in synopsi script. tom. 2. edit. Commel. p. 67: *περιέχει τοῦτο τὸ βιβλίον* (Exodus) *τὰς ἐν πλαξὶ δέκα ἐντολὰς ταύτας, πρώτην, ἐγὼ εἰμὶ κύριος ὁ θεός σου, δευτέραν, οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, τρίτην, οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ, τετάρτην, μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων.* Temporibus Cyrilli eandem distinctionem fuisse usitatam apparet ex 5. ipsius libro contra Julianum, ubi Julianus sic loquitur. *Scribantur suis verbis singula mandata, quae ab ipso Deo Moyses conscripta dicit: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Secundum post hoc, non erunt tibi Dii alieni praeter me, non facies tibi simulacrum*, etc. *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.* Quamvis vero haec sint Juliani verba, tamen Cyrillus hanc divisionem diserte non rejicit. Enumerationem istam sequuntur etiam Hieronymus in c. 10. Hoseae, ac Hesychius in c. 26. Lev. referente Thom. 1. 2. q. 100. Ex recentioribus hanc divisionem amplectitur Petrus Martyr class. 2. locor. comm. c. 17. fol. 376: *Ego utrumque puto ad idem pertinere praeceptum, quod non sint habendi Dei alieni, et quod non sit faciendum sculptile. Primum autem mandatum esse arbitror, quod quasi prooemii loco ceteris praeponitur. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Nam his verbis sancitur, ut illum pro vero Deo habeamus, ne autem eum putaremus una cum aliis diis colendum esse, statim adjunctum est secundum praeceptum, quo Deos alienos et sculptilia et imagines colere prohibemur.* Martyrem sequitur Sohnius in Disp. de primo et secundo praecepto in opere thesium fol. 167: *Primo praecepto affirmatur Deum Israëlitarum, i. e. qui se isti populo patefecerat, verum Deum agnoscendum* V. 241. *et habendum esse. Secundo praecepto prohibetur tum fictio, tum adoratio alienorum Deorum, id est, idololatria.*

41. Improbat hanc praeceptorum divinorum enumerationem Burgensis in additionibus ad Lyram, in c. 20. Exodi addit: *1. Attendenda* (ait) *sunt hoc loco duo: Primum est, quod plenus sensus literae concordat manifestae opinioni doctorum nostrorum* (qui prooemium decalogi non habent pro peculiari praecepto.) *Secundum quod motiva Hebraeorum contrarium asserentium non valent. Primum patet, nam in hoc quod dicitur, Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. *nullum verbum praeceptivum seu imperativum ponitur, sed solum sunt quaedam dicta denuntiativa, quibus Deus denuntiat populo, quod ipse, qui loquitur, est Deus, qui eos eduxit de captivitate, nihil in hoc eis praecipiendo, ut patet manifeste intuenti, in ceteris vero decalogi praeceptis manifeste ponuntur verba mandativa, tum negativa. Secundum patet, nam motiva Hebraeorum sunt duo. Unum est, quod ad omnia praecepta divina observanda oportet praesupponere, quod credatur absque dubitatione, quod ille, qui loquebatur seu praecipiebat, erat Deus suus, quae quidem credulitas seu fides erat potissima ratio obligandi eos ad servanda ejus praecepta, hanc rationem ponit Abenesra in sua glossa. Alii dicunt, quod in hoc, quod dicitur, Ego sum Dominus Deus tuus, praecipitur affirmative, quod ille Deus, qui loquebatur, haberetur ab eis in Deum, ita ut mandata ejus tenerentur observare, quod quidem praeceptum dicunt debere necessario praecedere omnia alia praecepta, idque declarant similitudine regis, qui in nova provincia non potest ferre leges, antequam in regem accipiatur, haec est ratio. R. Moysis Gerundensis in Glossa. Sed hae rationes, ait Burgensis, non concludunt, nam filii Israël, antequam ad recipiendum legem venirent, crediderunt in Deum, proinde nec requirebatur, ut daretur eis aliud expressum praeceptum, cum hoc praesupponatur ad praecepta decalogi tanquam per se notum ei qui habet fidem. Similiter etiam jugum obedientiae manifeste acceperant filii Israël, ergo non requirebatur alia receptio generalis ad obedientiam praeceptorum.* Haec Burgensis, cujus responsiones quamvis sint frigidiores, cum de illis etiam data sint praecepta, quae ex lege naturae quodammodo erant nota, tamen recte disputat, prooemium illud decalogi haud satis commode pro peculiari praecepto haberi. 1. Est enim oratio indicativa, non imperativa; quis sit, qui mandet, non autem quid mandet, proprie ostendens; 2. paulo post iterum novum constituendum esset praeceptum, ubi dicitur: *Ego sum Deus fortis zelotes* etc.

An praeceptum de sculptilibus a primo separandum.

42. Posterior classis eorum, qui primae tabulae praecepta quatuor assignant, primum praeceptum facit de non habendis diis alienis, secundum de sculptilibus, tertium de profanatione nominis divini, quartum de sabbatho, cujus enumerationis auctores

sunt complures. Chald. Interp. in c. 20. Exodi. Joseph. lib. 3. Antiq. c. 4: *Primum praeceptum, Deum esse unum et hunc solum colendum. Secundum, nullius animalis simulacrum adorandum.* Orig. lib. 3. in Exod. hom. 8: *Primum mandatum est, non erunt tibi dii alii praeter me, secundum non facies tibi idolum neque ullam similitudinem.* Nazianz. in Carm. Hieron. et Ambros. in sextum c. Ephes. Chrysost. in Matth. Hom. 49. tom. 2. fol. 110. Auctor quaestionum V. et N. T. (quae in operibus Augustini tom. 4. habentur, sed eas Augustini non esse Erasmus censet) quaest. 7: *Non sint tibi dii alii praeter me, primum hoc verbum est. Et subjecit secundum, non facies tibi ullam similitudinem eorum, quae sunt in coelo sursum et in terra deorsum.* Sulpit. Severus lib. 1. Hist. Zonaras tom. 1. Histor. Byzant. Ex recentioribus plerique omnes, qui Calvini doctrinam amplectuntur, hanc praeceptorum divinorum enumerationem approbant. Calvin. lib. 2. inst. c. 8. sect. 13. et seq. Catech. Heidelb. q. 93. Zach. Ursin. in explic. Catech. part. 3.
V. 242. p. 684. Chassanio in locis lib. 1. c. 20. §. 2. etc. Interim tamen observandum, quod quidam Calviniani ita amplectantur hanc divisionem, ut alteram illam, de qua paulo post agetur, non omnino damnent. Ita Calv. lib. 2. Inst. c. 8. sect. 12: *In divisionem praeceptorum noscendam non male studium impenditur, modo ejus generis rem esse memineris, in qua liberum cuique judicium esse debeat, ob quam non sit contentiose cum dissentiente pugnandum.* Zacharias Ursinus in Catech. p. 686: *Observandum* (ait), *si modo doctrina et sententia decalogi de vero Deo et vero cultu Dei integra retineatur, de verborum numeratione non esse odiose pugnandum.* Muscul. in locis p. 43: *Scio parum ad pietatis studium facere, si praecepta Dei recte quidem numeres, male vero custodias ac serves. Nec improbarim, si populo absque divisione, modo integre omni mutilatione rejecta proponantur.* Hi sequuntur modestiam veterum. Sic Hieron. in c. 6. ad Ephes. secundum praeceptum de non faciendis idolis dicit, sed alibi praeceptum de profanatione nominis divini secundum esse agnoscit. Orig. in Exodum dicit, a quibusdam conjungi praecepta de non habendis diis alienis et de sculptilibus. Beda in c. 20. Exod. exposita distinctione ea, qua praeceptum de sculptilibus conjungitur cum primo, subjungit, *posse etiam aliter praecepta distingui, ut sit primum: Non habebis Deos alienos, secundum: non facies tibi sculptile.* Quidam vero Calvinianorum sententiam illam, quod praeceptum de sculptilibus sit secundum, et a primo distinctum, tam mordicus amplectuntur, ut contrarium sentientes, nescio cujus sacrilegii accusent. Ita Gentil. Apol. pro Christ. Gall. c. de imag. omissionem hujus praecepti vocat *nefarium sacrilegium et immane facinus.* Anhaldini in Apol. contra quosd. Nobiles fol. 28. huc referunt dictum Christi: Qui solverit unum ex mandatis minimis, minimus vocabitur in regno coelorum, Neo-Marpurgenses vocant redintegrationem decalogi et in Resp. suo Apolog. fol. 111. 112. 143. tremendam judicii extremi sententiam minantur iis, qui ad partes suas non accedant, *propterea quod tales horribiliter contradicant ori altissimi mutilate et semiplene decalogum doceant, ecclesiam seducant et sanctum Israëlis exacerbent, excipiendi olim non mitius ac servus ille infidelis,* Matth. 25. Qua de re quid sentiendum sit, paulo post dicetur, ubi prius illam decalogi distributionem, quae in nostris ecclesiis recepta est, proposuerimus.

Tria praecepta ad primam tabulam pertinere et praeceptum de sculptilibus pertinere ad primum.

43. Tria primae tabulae accensere praecepta, ac mandatum de sculptilibus referre ad primum de non habendis diis alienis: in secundam tabulam septem referre praecepta et mandatum de non concupiscendo in duo distincta praecepta dividere, usitatum est in ecclesiis illis fere omnibus, quae Augustanam confessionem et Lutheri catechesin sincere amplectuntur. Haec divisio non est noviter a Luthero excogitata et in ecclesiam introducta, sed itidem habet assertores ex antiquitate. (Falsum enim est quae scribit Wolffg. Musc. in locis sub tit. de divisione decalogi p. 42: *Neminem ex veteribus divisionem illam, qua primae tabulae tria, secundae septem praecepta tribuuntur, posuisse.)* Clemens Alexandr. lib. 6. στρωματ. fol. 140. edit. Lat. f. 290. in Graec.: *Primum decalogi praeceptum ostendit, unum solum esse Deum omnipotentem, qui populum transtulit ex Aegypto per solitudinem in terram patriam, ut per divinas quidem operationes comprehenderent, ut poterant, ejus potentiam, ab eorum autem, quae sunt genita, abstinerent idololatria, omnem spem habentes in Deo, qui est in veritate. Secunda autem oratio significabat, non oportere assumere neque inferre magnam et omni veneratione dignam ejus potentiam, quae quidem est nomen, ad res genitas et inanimes. Tertia autem est oratio, quae significat mundum esse a Deo factum et dedisse nobis septimum diem ad quiescendum.* August. lib. 3. Confess. 8: *Vivitur male adversus tria et septem, psalterium decem chordarum decalogum tuum Deus altissime et dulcissime.* Quaest. 71. in Exodum: *Mihi videntur congruentius accipi tria illa et ista septem, quoniam videntur Trinitatem illa, quae ad Deum pertinent,* V. 243.
insinuare diligentius intuentibus. Et revera quod dictum est, non erunt tibi dii alieni, hoc ipsum perfectius explicatur, cum prohibentur colenda figmenta, etc. Idem repetit Epist 119. ad Januarium lib. 15. contra Faustum c. 7. de decem chordis c. 5. et 6. in Psal. 32. serm. 95. et 148. de temp. Augustinum sequitur Beda in c. 20. Exod. in Epist. Rom. etc. Bernh. serm. sup. Salve Regina 4. col. 1361: *Primum praeceptum est: Dominum tuum adorabis, et illi soli servies, proximum: Non assumes nomen Dei tui in vanum.* Eodem modo numerat Gloss. ordinaria, Lyranus, Hugo Cardinalis in c. 20. Exodi, Lombardus lib. 3. sent. dist. 37. et recentiores complures. **Eandem nostram divisionem approbant *Martyr* class. 2. loc. com. c. 14. sect. 3. *Oecolampad.* lib. de confessione auric. f. 116. *Hemming.* in Enchir. class. 2. loco de lege. O. 4. et O. 8. et in Catech.

p. 26. *Szegedinus* in locis p. 50. Nostri in explicatione primi praecepti verba de non faciendis sculptilibus ad adorationem simul recitant et explicant, uti videre est apud *Lutherum* tom. 3. Jen. fol. 38. b. wider die himmlischen Propheten. Item, in der Auslegung über die zehn Gebote, tom. 4. f. 500. b. Catech. *Brentii* p. 473. *Chemnic.* loc. part. 2. fol. 40. 43. 46. *Hemming.* Enchirid. p. 152. Catech. *Hunnii* p. 52. Pflacherum p. 290.**

Quare pro hac divisione pugnetur.

44. Antequam vero ad argumenta adversariorum, quibus hanc divisionem oppugnant, vel firmamenta ejusdem proponamus, accurate observentur sequentes hypotheses: 1. Constitutio numeri ordinalis, in praeceptis decalogi per se et sua natura est ἀδιάφορόν τι. Certum quidem est, decem esse praecepta, h. e. certus quidem est cardinalis praeceptorum numerus, sed nuspiam a Moyse additur, quodnam sit statuendum secundum, quod tertium praeceptum. 2. Peccatur igitur contra libertatem Christianam, quando ab adversariis enumeratio illa, qua praeceptum de sculptilibus secundum esse statuitur, ut necessaria obtruditur. 3. Gravissime etiam contra caritatem et unitatem Christianam peccatur, quando intempestiva istius divisionis propugnatione ecclesiae bene constitutae turbantur. 4. Adversarii praeceptum de sculptilibus secundum esse pugnantes, simpliciter imagines ipsas, non tantum cultum ac adorationem earum prohibitas esse sentiunt, quam falsam interpretationem ecclesiae eadem opera obtrudere satagunt. 5. Mutilationem decalogi D. Lutheri catechesi tribuentes ex ecclesia eandem eliminare per occultos cuniculos quaerunt, quae causae sunt satis urgentes, propter quas enumeratio illa praeceptorum decalogi in ecclesias nostras neutiquam recipitur.

Argumenta eorum, qui praeceptum de sculptilibus a primo sejungendum esse pugnant: 1. Quia sensu differunt.

45. His ita praemissis audiamus Ursinum, qui potiora suae confessionis sociorum argumenta in hac quaestione proponit, quibus respondentes eadem opera nostrae divisionis firmamenta manifesta faciemus. 1. Distincta sunt praecepta, quae distinguuntur sententiis. Cum enim Deus ipse decalogum in decem verba distribuerit, haud dubie praecepta sensu inter se differre voluit. Ergo diversa sunt, quae sensu differunt; non diversa, sed unum praeceptum sunt, quae sensu non differunt. Praeceptum de non habendis diis alienis, et de non faciendis sculptilibus sensu differunt. Illud enim vetat aliud numen praeter solum verum Deum coli, hoc vetat solum verum Deum aliter coli, quam ipse praecepit. Respondemus: 1. Si praecepti de non faciendis sculptilibus hic sensus est, quod prohibetur eo Deus verus aliter coli, quam ipse praecepit; sequitur non simpliciter prohiberi facturam imaginum, sed quatenus eo fine fiunt, ut per eas Deus colatur, id quod alii Calvinianorum promachi non concedunt, qui simpliciter imagines secundo praecepto prohiberi tradunt. 2. Omnis idololatria primo praecepto est prohibita. Jam vero duplex est idololatriae species: prior ratione objecti, cum illud religiose colitur, quod non est verus Deus, posterior ratione cultus, cum verus Deus colitur,
V. 244. h. e. coli statuitur, sed non divine, h. e. non eo modo, quo se coli in verbo praecepit. Ergo utraque idololatriae species primo praecepto est prohibita, nec propterea praeceptum de sculptilibus a primo divellendum. 3. Invertimus igitur argumentum; species includitur suo generi: jam vero primum praeceptum Deos alienos in genere prohibet, praeceptum de sculptilibus certam speciem deorum alienorum exprimit. Ergo sub prohibitione deorum alienorum etiam prohibitio idolorum ut species sub genere continetur. 4. Hujus loci est observatio illa, quod nuspiam absolute et simpliciter vel pictae, vel sculptae, vel fusiles imagines prohibentur, sed quatenus fiunt ac prostant ad cultum, ut suo loco demonstrabitur, inde est, quod idola, h. e. omnia illa, quibus cultus divinus tribuitur, cum tamen non sint Deus, sive sint creaturae naturales, sive res artificiales, omnia, inquam, illa dicuntur dii alieni Gen. 31, v. 19. Rachel furatur idola patris sui, quae requirens Laban dicit v. 30: *Cur furatus es deos meos?* Cui respondet Jacobus v. 32: *Is, apud quem inveneris deos tuos, non vivat.* Gen. 35, v. 2. dicit Jacob familiae suae: *Auferte deos alienos, qui sunt in medio vestri.* v. 4: *Dant Jacobo omnes deos alienos, qui erant in manu sua, in aures, quae erant in auribus ipsorum, et abscondit eos Jacob subter quercum.* Exod. 20, v. 23: *Ne faciatis mecum deos argenteos; neque deos aureos facietis vobis.* Exod. 32, v. 8. fabricato vitulo fusili dicunt Israëlitae, *isti sunt dii tui, Israël, qui eduxerunt te ex terra Aegypti.* Levit. 19, v. 4: *Ne convertatis vos ad idola, neque deos fusiles faciatis vobis, Ego Jehova deus vester*, Deut. 28, v. 36. *Coles deos alienos lignum et lapidem.* 1. Sam. 7, v. 3. dicit Samuel ad populum: *Si toto corde vestro revertimini ad Jehovam, auferte deos alienos de medio vestri et Astharoth*, v. 4: *abstulerunt ergo filii Israël Bealim et Astharoth.* 1. Paral. 14, v. 12: *dereliquerunt Philistaei deos suos, et praecepit David, et combusti sunt igni.* Ex his et similibus Scripturae locis ita concludimus. Quicquid est deus alienus, prohibetur primo praecepto. Idola, h. e. omnia illa, quibus divinus cultus exhibetur, cum tamen non sint verus Deus, ipsa Scriptura interprete, sunt dii alieni. Ergo idola prohibentur primo praecepto, et per consequens pericope de sculptilibus non constituit novum praeceptum. 5. Nec ullo fine alio sculptilium factura prohibetur, quam eo, ne cultus divinus tribuatur ei, quod non est verus Deus, et sic habeantur dii alieni; alienum deum non efficit manus hominis, sed cultus et fiducia cordis, sive tribuatur rei naturali sive artificiali. Cuicumque enim tribuitur cultus et gloria soli Deo debita, illud fit deus alienus. Gen. 30, v. 2. dicit Jacob ad Rahelem liberos importunius postulantem: *Numquid pro Deo sum, qui prohibuit a te fructum ventris?* 2. Reg. 5, v. 7. dicit rex Israëlis: *Sumne ego Deus, ut curem illum a lepra?* 1. Cor. 8, v. 4: *Scimus quod idolum nihil est in mundo, et quod nullus est Deus, nisi unus.* 2. Cor. 4, v. 4: *Diabolus dicitur deus hujus seculi*, eorum scilicet, qui relicto vero

Deo ipsi in mundo serviunt et obediunt. Phil. 3, v. 19. *Venter* dicitur *pseudoapostolorum Deus*, qua ratione ipsa quoque avaritia dicitur idololatria Col. 3, v. 5, ex quo iterum apparet, quod praeceptum de sculptilibus sit appendix primi de non habendis diis alienis. 6. Denique observandum hoc loco, quod prophetae imagiuum cultum reprehensuri rationem ducunt ex primo praecepto, quo ipso ostendunt appendicem illam de imaginibus ad primum praeceptum pertinere. Exod. 20, v. 23: *Non facietis mecum* (coram me) *deos argenteos vel aureos*. Agnoscis verba primi praecepti Lev. 19, v. 4: *Non faciatis vobis deos fusiles, ego Jehovah Deus vester*. Esa. 42, v. 8: *Ego Dominus, h. e. nomen meum, et gloriam meam alteri non dabo, nec laudem meam sculptilibus*, ergo gloriam Deo debitam dare sculptilibus, est deos alienos habere. 7. Nec obverti poterit, priorem tantum idololatriae speciem, qua id, quod non est Deus, colitur pro Deo, primo praecepto prohiberi, alterius vero idololatriae speciei, qua verus DEUS colitur non divine, h. e. juxta
V. 245. adinventiones cordis, non autem juxta praescriptum verbi, prohibitionem constituere novum ac secundum praeceptum, siquidem ἐθελοθρησκείων prohibitio nominatim ad primum praeceptum refertur. Num. 15, v. 39: *Non sequantur Israëlitae cogitationes suas, nec post oculos suos fornicentur*, v. 40: *sed memores sint praeceptorum meorum*. v. 40: *Ego Jehovah Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut essem vobis in Deum*. Rom. 1, v. 23. gentiles accusantur et convincuntur idololatriae, propterea quod *cum cognoverint Deum, tamen non glorificarint sicut Deum*, hoc est, non coluerunt eum juxta praescriptum verbi, sed vanitatem cogitationum suarum sunt secuti. Addo argumentum evidens. In primo praecepto jubetur Deus super omnia timeri ac honorari. Jam vero qui non colit Deum juxta praescriptum verbi, is nec timet nec honorat Deum super omnia, siquidem adinventiones cordis sui praefert Dei verbo, caecae rationis ductum praefert luci coelestis verbi. Ergo qui non colit DEUM juxta praescriptum verbi, is peccat contra primum praeceptum. 8. Monemus et hoc. Si praeceptum de non habendis diis alienis et de non faciendis sculptilibus sensu differunt, et sensu ea differre Deus ipse voluit, cur igitur Martyr ac Sohnius eadem conjungunt, cum hisce suis alioqui asseclis Ursinus prius transigat. ** *1. Imagines quae ad cultum fiunt et usurpantur, in Scripturis dicuntur dii alieni.* Gen. 31, v. 30. c. 35, v. 2. Exod. 32, v. 3. Jer. 2, v. 27. 28. 1. Reg. 1, v. 28. Psalm. 135, v. 15. etc. *Ergo fieri nullo modo potest, quin diis alienis prohibitis, imagines simul prohibeantur et generis tanquam una aliqua, eaque crassior idololatriae species subjiciantur. 2. Quae praecepta unum eundemque finem proximum habent, ea numero distincta esse non possunt, sed sibi invicem subordinentur necessum est. Jam vero verba de non habendis diis alienis et de non faciendis sculptilibus ad unum communem scopum, qui est prohibere idololatriam et contra praecipere verum DEI cultum immediate collimant. 3. Si ut in singulis decalogi praeceptis, sic etiam in primo simul interiora et exteriora tum peccata tum bona opera continentur, nulla ratione imaginum idololatrica structura, cum sit species peccatorum primi praecepti, a primo praecepto segregari poterit. 4. Perpetuum et utile mandatorum decalogi axioma est, in qualibet negativa affirmativam et rursus in qualibet affirmativa negativam contineri. Cum ergo utrique enuntiationi negativae unum tantum hic respondeat praeceptum affirmativum, quod est, Dominum Deum tuum unum et solum agnosces et coles, sequitur negativas idem denotare et unum numero praeceptum constituere. 5. Quia promissiones et comminationes textui de imaginibus statim subjunxit Deus, inde apparet, quod ille textus a primo praecepto avelli et peculiare atque in ordine secundum praeceptum constituere prorsus nequeat. Veritati enim maxime consentaneum, promissiones et comminationes, quas generaliter de tota lege et singulis praeceptis intelligi voluit, non secundo, sed primo praecepto apposuisse, cum illae nec decalogis praemissae nec postpositae legantur. 6. Quia DEI, qui in personis trinus est, dilectionem in prima tabula requiri constat, tria et non plura aut pauciora praecepta circa illam in prima tabula constituenda fuisse* August. epist. 119. *Beda et alii statuunt attendentes non tam concludendi necessitatem quam collocationis concinnitatem, quam in ordine quoque cultus divini observare possumus, ut eum praestemus corde, ore et opere.* Bacm.**

46. Alterum Ursini argumentum tale est. Quae praecepta sensu non differunt, ea non sunt diversa, sed unum tantum praeceptum. Praeceptum de concupiscentia, quod aliqui in nonum et decimum dividunt, sensu unum sunt, id quod tum ipsimet testantur, quoties in explicationibus suis nonum et decimum conjungunt, tum vero Paulus docet, cum de concupiscentia tanquam de uno praecepto dicit: *Non novissem, concupiscentiam esse peccatum, nisi lex dixisset, non concupisces.* Ergo sunt unum tantum praeceptum. Si enim propterea in duo dividi deberet, quia distincte domus et uxoris proximi concupiscentiam prohibet, eadem ratione distrahi deberet in plura et tot praecepta fierent, quot species rerum concupiscendarum enumerantur. Respondemus: 1. Veteres ad diversitatem objectorum plerunque confugiunt, quam ad diversitatem praeceptorum constituendam sufficere arbitrantur. Augustin. quaest. 71. in Exod.: *Concupiscentia uxoris alienae et concupiscentia domus alienae tantam in peccando differunt, ut illi, quo dictum est: non concupisces* V. 246.
domum proximi tui, adjuncta fuerint alia dicente Scriptura, neque agrum ejus, neque servum ejus, neque ancillam ejus, neque boves ejus etc. *discrevisse autem videretur concupiscentiam uxoris alienae a concupiscentia cujuslibet rei alienae, quando utrumque sic coepit: Non concupisces uxorem proximi tui, non concupisces domum proximi tui et huic ad-*

2. Quia praecepta de non concupiscendo sensu conveniunt.

junxit caetera. Non autem cum dixisset: Non concupisces uxorem proximi tui, huic connexuit alia, dicens: neque domum ejus, neque agrum etc., *sed omnia apparent haec esse conjuncta quasi uno praecepto contenta et discreta ab illo, quo uxor nominata est.* Haec Augustin. Quidam igitur secuti ordinem in Deuteronomio observatum, dicunt nono praecepto prohiberi concupiscentiam, quae respicit sextum praeceptum; decimo eam, quae attingit objecta septimi praecepti. Quidam vero secuti ordinem in Exodo servatum nono praecepto concupiscentiam domus, decimo uxoris ac reliquorum; in illo totum, in hoc autem partes expressas dicunt. Lyranus in c. 20. Exodi: *Ratio, quare duo praecepta ponantur ad repressionem concupiscentiae, est, quia bonum dividitur per utile et delectabile, alia enim ratio boni utilis et delectabilis, unde contingit, ut aliquis habeat proprietatem ad unum et non habeat proprietatem ad aliud, sicut aliquis concupiscit uxorem alterius, qui tamen non concupiscit alias res ipsius, ideo ad reprimendam istam concupiscentiam duplicem, decuit assignari duplex praeceptum.* Thomas 1. 2. quaest. 100. art. 4: *Concupiscentia uxoris alienae ad commixtionem pertinet ad concupiscentiam carnis, concupiscentia aliarum rerum pertinet ad concupiscentiam oculorum, ideo duo praecepta de non-concupiscendo ponuntur.* 2. Quamvis vero haec ab objectis petita distinctio non videatur satis firma, tamen non minoris ponderis est, quam illa adversariorum, qua tradunt in primo praecepto cultum alienorum deorum in universum, in secundo certum ejusdem modum esse prohibitum. 3. Si vel maxime non posset evidens dari ratio, propter quam praeceptum de concupiscentia in duo distincta praecepta divideretur, nihilo tamen minus responderi posset, Deum ideo distinctis duobus praeceptis concupiscentiae malum prohibere voluisse, quod tota lex et vera ejus interpretatio pendeat in cognitione genuina hujus praecepti, cum peccati hujus interioris cognitio sit abstrusissima teste apostolo, Rom. 7, v. 8, cum peccatum concupiscentiae sit fons et mater reliquorum omnium. Hae rationes moderatis ingeniis satisfacere poterant, quo minus simpliciter binam illam praecepti de non-cuncupiscendo repetitionem improbarent. 4. Sed ne quid habeant adversarii, quod conquerantur, dicimus geminum concupiscentiae genus nono ac decimo praeceptis prohiberi, actualem scilicet et originalem; quae concupiscentiae distinctio non tam objectorum, quam modi et actus diversitate nititur. Actualis concupiscentia est notabile illud concupiscentiae genus, quando ad motum obortum accedit delectatio et deliberata voluntatis consensio: Originalis concupiscentia est arcanum illud concupiscentiae genus, quando ipsa natura se movet, agit aut patitur (respectu scilicet diverso), ita ut cor inclinationes vel mens cogitationes saltem concipiat, quae tamen a *προαιρέσει* perficiendi sunt adhuc remotae. Fundamentum hujus divisionis petimus ex ipsis legis promulgatae verbis et ex interpretatione ejusdem ab apostolis tradita. Exod. 20, v. 17. bis repetitur concupiscendi verbum חָמַד *non concupisces domum proximi tui. Non concupisces uxorem ejus.* Latinus interpres in posteriori parte mutavit vocem concupiscendi in vocem desiderandi, sed in Hebraeo est idem utrobique vocabulum. Bina autem atque emphatica illa verbi repetitione Spiritus sanctus subinnuit geminum concupiscentiae genus hic damnari, et quod hoc loco subinnuitur, illud in solenni legis repetitione Deut. 5, v. 21. clarius exprimitur. Ibi enim duo distincta habentur vocabula חָמַד et הִתְאַוָּה ubi Latinus interpres verbi repetitionem plane omisit. חָמַד significat ex animo aliquid desideravit cum consensu et opere in rem fer- v. 247.
venti, appetivit vehementer, cognationem enim habet cum radice חָמַם aestuavit, incaluit, הִתְאַוָּה significat se ipsum fecit concupiscere, se ipsum irritavit ad concupiscendum originaliter, vox enim אָוֶן usurpatur de corruptione naturae, de cupiditate et concupiscentia, conatu et studio carnali, quo quis affectus est et aliis dolorem et vim affert aut ipse afficitur; monente Forstero in lexico pag. 13, cujus significationis exempla passim sunt obvia Psalm. 119, v. 133. Prov. 6, v. 18. etc. Voce igitur הִתְאַוָּה taxavit Moyses ipsam radicem, quae gignit confusionem appetitionum, ipsam originalem concupiscentiam, quae gignit pravos affectus, etiamsi nondum accedat consensus. In lingua Germanica discrimen hoc vix poterit exprimi, conabimur tamen aliqua ex parte illud exponere. לֹא־תַחְמֹד reddi poterit, du sollst nicht begehren. לֹא הִתְאַוָּה laß dich nicht gelüsten, quamvis Deut. 5. D. Lutherus videatur hoc invertere. Porro discrimen hoc inter originalem et actualem concupiscentiam Jacobus c. 1, v. 14. et 15, ubi illam vocat *ἐξελκοῦσαν καὶ δελεάζουσαν*, hanc vero *συλλαβοῦσαν*. *Unus quisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus, concupiscentia autem, ubi conceperit, parit peccatum;* quando concupiscentiae accedit consensus, tunc fit prima quasi actualis delicti conceptio, quando actuale delictum perpetratur, fit quasi partus, sed vere viperinus, peccatum enim animae mors est et sic filia devorat matrem. Quidam per *συλλαβοῦσαν* concupiscentiam intelligunt originalem, per *τίκτουσαν* actualem, sed accurata textûs consideratio diversum ostendit; *δελεάζειν καὶ ἐξέλκειν* proprium est originalis concupiscentiae, sed prohibenda est, ne per consensum accedentem ac per delectationem fiat *συλλαβοῦσα*, alias proxime sequitur partus actualis scilicet externi delicti. De originali concupiscentia loquitur apost. Rom. 7, v. 7: *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* Certe non erat apostolo ignotum, concupiscentiam cum *προαιρέσει* et delectatione conjunctam peccatum esse, cum ex lumine naturae saniores ethnici eam accusaverint, intelligit igitur abscondi um illud originalis concupiscentiae malum, primam et

profundam illam concupiscentiae luem, προπάθειαν a quibusdam dictam, quae in schola Spiritus sancti tantum, peccatum esse agnoscitur. Ex quibus omnibus colligimus, actualem concupiscentiam utpote notiorem praecepto nono, originalem vero decimo praecepto prohiberi. 5. Quamvis igitur in explicationibus catecheticis praeceptum de concupiscentia conjungatur, interim non negatur duplex esse concupiscentiae genus, quorum utrumque voce legis divinae accusatur. Paulus Rom. 7. proprie de originali concupiscentia agit, cujus agnitio ex lege, actualis concupiscentiae cognitio ex lumine naturae quadantenus obvia. Ac si vel maxime apostolus haec duo praecepta ibidem conjunxisset, (quod facit Rom. 13, v. 9.) nihilo tamen minus duo distincta de non-concupiscendo praecepta constitui posse non negasset. Christus totius secundae tabulae praecepta uno comprehendit verbo. *Diliges proximum tuum sicut teipsum* Matth. 22, v. 38, nec tamen distinctam praeceptorum enumerationem improbat. 6. Nemini vero mirum videatur, peculiari praecepto actualem concupiscentiam prohiberi, cum in superioribus praeceptis jam ante fuerit prohibita, unde Christus Matth. 5, v. 28. sexti praecepti talem tradit interpretationem. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam in corde suo, jamtum moechatus est cum ea.* Praeterquam enim quod carnali Judaeorum populo spiritualis hic legis sensus non erat in reliquorum praeceptorum verbis obvius, ideoque novo ac peculiari praecepto evolvendus, distinguendum insuper inter sedem propriam alicujus interdicti et inter expositionem aliunde translatam, inter objectum certum et inter causam agentem, inter prohibitionem universalem et specialem. Ipse actus secundus concupiscentiae proprie et in genere sine certo aliquo objecto prohibetur in nono praecepto, sicque efficiens et formale ipsius concupiscentiae damnatur; quando vero Christus in reliquis prae-
v. 248. ceptis interdictam dicit concupiscentiam certi alicujus objecti, tunc magis ad materiale, hoc est, certam speciem objecti, puta caedis, adulterii, furti respicit et declarationem ex nono praecepto mutuatur.

3. Quia praeceptum de sculptilibus versiculo distinguitur a primo.

47. Tertium Ursini argumentum videamus. Haud dubie praecepta sunt diversa non eadem, quae diversis periodis et versibus: non diversa, sed unum praeceptum sunt, quae uno versu a Moyse ponuntur. Praeceptum de non habendis Diis alienis et de non faciendis idolis Moyses versiculis distinxit. Distincta igitur sunt praecepta. Contra, praeceptum de concupiscentia domus et uxoris alienae periodis non distinxit, sed uno versiculo comprehendit. Unum igitur est de concupiscentia praeceptum. Respondemus: 1. Quidam punctorum additionem ac versiculorum distinctionem negant ab ipso Moyse ortum ducere, sed a Masoretis, quorum tamen sententiae, praesertim quod puncta attinet, non subscribo. Alia igitur responsione utimur, nimirum fundamentum esse admodum lubricum, quod distincta sint praecepta, quae diversis periodis ac versiculis ponuntur, contra vero unum, quod uno versu ponuntur. Nam Exod. 20, v. 2. dicitur: *Ego Jehovah Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti*, v. 3. additur, *Non erunt tibi Dii alieni coram me.* Haec a quibusdam habentur pro primo praecepto, licet alii velint priora verba esse totius decalogi prooemium. v. 4: *Non facies tibi sculptile nec ullam similitudinem* etc. et v. 5: *Non incurvabis te eis, nec coles ea*, etc. Haec nec ipse Ursinus pro duobus praeceptis habet. v. 8: *Recordare diei sabbathi, ut sanctifices illum.* v. 9: *Sex diebus operaberis et facies omne opus.* v. 10: *At die septimo sabbathum erit Jehovae Deo tuo.* Nec haec ab Ursino pro distinctis praeceptis haberi possunt. 3. Gnaris linguae Hebraeae notum est, saepius distingui versiculis, quae necessario sunt conjungenda, et contra, versiculo conjungi, quae necessario sunt distinguenda. Genes. 14, v. 18: *Melchisedecus Rex Salem protulit panem et vinum, et ipse* (cum esset) *sacerdos Deo altissimo* v. 19. *benedixit ei.* Non ideo protulit Melchisedecus panem et vinum, quia sacerdos altissimi, ut volunt patroni Missae, sed ideo benedixit Abrahae, quia erat sacerdos. Hebr. 7, v. 3. 4. Quamvis vero praecepta de non-concupiscendo uno comprehendantur versiculo, tamen in Deuteronomio additur litera ס nota interstitii, quam Rabbini vocant סְתוּמָה Sethumah, quale signum inter praeceptum de non habendis diis alienis, et inter praeceptum de non faciendis idolis nullibi ponitur; in Exodo ac Deuteronomio additur accentus Athnach, ex quibus haec praecepta distincta esse, non inscite colligitur.

4. Quia praecepta de non concupiscendo permutantur.

48. Urget Ursinus quarto loco permutationem praeceptorum de non-concupiscendo. Moyses haud dubie eundem praeceptorum ordinem in Exodo et Deuteronomio retinuit. Jam vero verba decimi praecepti de concupiscentia domus et uxoris inverso ordine posuit. Nam in Exodo praecedunt haec verba: Non concupisces domum proximi tui, sequuntur haec: Non concupisces uxorem proximi tui: In Deuteronomio praecedunt haec: Non concupisces uxorem proximi tui: sequuntur illa, non concupisces domum proximi tui. Sunt igitur hae unius praecepti partes, alioqui non poterit dari novum praeceptum, et dicendum erit, Moysen in altero loco nonum praeceptum cum decimo confudisse et partem decimi in locum noni substituisse. Respondemus: 1. Permutatio illa objectorum nihil aliud infert, nisi πρώτως, primario atque unice ex illis non posse peti concupiscentiae ac praeceptorum distinctionem, manet interim, quod respectu ad ipsum concupiscentiae actum habito diversae concupiscentiae species ac distincta praecepta statui possint. 2. Nec transpositio illa praeceptorum ullius absurditatis accusanda. Matthaeus c. 19, v. 18. v. 19. itemque Lucas c. 18, v. 20. ex ore Christi praecepta legis hoc ordine enumerant: *Non occides, non moechaberis, non furtum facies, non dices falsum testimonium, honora patrem tuum et matrem tuam*, ubi videmus v. 249.
praeceptum de honorandis parentibus postponi illis, quibus apud Moysen praeponitur. Marc.

c. 10, v. 19. hunc observat ordinem: *Non moechaberis. Non occides. Non furtum facies. Non dices falsum testimonium. Ne fraudem feceris. Honora patrem et matrem*, ubi videmus praeceptum de non occidendo postponi praecepto de non moechando, cum tamen in decalogo praeponatur. Rom. 13, v. 9. itidem talis μετάθεσις occurrit, quae praeceptorum integritati nihil quicquam detrahit, nec Moysis auctoritati quicquam derogat.

5. Ab auctoritate veterum.

49. Tandem provocatur ad veterum auctoritatem, ubi referuntur testimonia Josephi, Philonis, Athanasii, Origenis, Nazianzeni, Chrysostomi, Zonarae, Hieronymi, Ambrosii et Augustini. Respondemus: 1. nec nos divisionem ipsis usitatam, qua nonum et decimum praeceptum conjunguntur, simpliciter repudiamus. 2. Veteres ita amplectuntur hanc praeceptorum divisionem, ut alteram ecclesiis nostris usitatam non improbent. Adversarii eam urgent ut necessariam. 3. Nec sibi ipsis auctores adducti per omnia consentiunt; Philo et Josephus quinque praecepta primae tabulae assignant, reliqui tantum quatuor. 4. Quis ergo a Josepho et Philone veram praeceptorum divisionem exspectet, cum praeceptum de honorandis parentibus admodum inscite ad primam tabulam referant? Et quis a Josepho exspectet, ut duo de concupiscentia mandata agnoscat, aut geminum concupiscentiae genus distinguere sciat, cum in peccati istius tam crassa haeserit ignorantia, ut scribat lib. 12. antiq. c. 13: *voluisse sacrilegium, ac non etiam perfecisse, non videri sibi rem dignam supplicio, ne divino quidem.* Sed et veterum patrum quosdam de inhaerentis peccati naturae et concupiscentiae malo frigidius sensisse negari nequit. 5. August. in scriptis γνησίοις nostram sequitur enumerationem. Hyperius part. 2. opusc. Theol. p. 662. adducit locum ex Augustini lib. 3. contra duas epistolas Pelagianorum, quem acriter urget, ac reliquis locis praeferendum judicat: sed recitantur ibi tantum decalogi praecepta, ordinis nulla mentione facta, de quo ordine aliis in locis quamplurimis August. ex professo tractat. 6. Ac praeter August. etiam alii ex veteribus nostrae divisioni suffragantur, ut vidimus superius.

50. Primariae igitur ac principales causae, quare enumerationem illam, quam adversarii tanto conatu urgent, non recipiamus, expositae sunt §. 43, nimirum quia mutatio illa in re sua natura adiaphora et indifferente ad adversariis veritatis suscepta libertatem Christianam servili jugo implicat, usum imaginum simpliciter prohibitum statuit et catechesi nostrae mutilationis crimen intentat. Secundaria causa ea est, quod distributio praeceptorum in nostris ecclesiis usitata nititur rationibus non contemnendis, utpote 1. Sub prohibitione Deorum alienorum etiam prohibitio idolorum, ut species sub genere in primo praecepto continetur. 2. Promissio et comminatio illa: Ego Dominus Deus tuus fortis zelotes etc. praecepto de sculptilibus subjuncta, est appendix communis ad omnia decalogi praecepta ex aequo pertinens, quod plurale מִצְוֹתָי praecepta mea, manifeste ostendit: quia vero ante praeceptum de non profanando Dei nomine collocatur, eo ipso ostenditur, omnia illa, quae immediate praecedunt, ad primum pertinere praeceptum. Ut enim primum praeceptum est fons ac matrix reliquorum omnium, seque ad reliqua omnia ac singula extendit: ita quoque communis illa promissio et comminatio ad omnia ac singula praecepta se diffundit. 3. Quia per legem est peccati cognitio et vero duplex genus concupiscentiae in Scriptura alibi accusatur, ideo verisimile est duo distincta praecepta de hoc malo, cujus cognitio in corruptione ista naturae nostrae admodum obscura est, ipsius Dei voce tradi. 4. Divisio illa non a D. Luthero primum excogitata, sed multis omnino seculis usurpata, cujus mutatio rudioribus exhibet molestiam, infirmis vero scandalum.

V. 250. An decalogus in catechesi D. Lutheri sit mutilatus.

51. Frivolum est, quod Catechesis D. Lutheri, praeclarum illud κειμήλιον mutilationis cujusdam accusatur, propterea quod praeceptum de non faciendis idolis in ea omittitur. Nam 1. D. Luth. e codice biblico nihil quicquam ne Jota quidem vel apicem unum expunxit, sed integram decalogi enumerationem in Exodo ac Deuteronomio sartam tectam reliquit. 2. In Catechesi propter captum rudiorum συντομῇ quadam usus est, quo nomine cujusdam καταλύσεως vel mutilationis reus peragi nequit. 3. Quaedam enim in decalogo proprie et primario ad Judaeos spectant, quaedam vero moralia sunt et ad Christianos etiam in N. T. pertinent. Appendix illa de non fabricandis sculptilibus, quamvis ratione sui generis sit moralis, tamen propter Judaeos potissimum fuit addita, vivebant illi in medio gentilium, qui per idola sua maxime peccabant contra hoc praeceptum. Nobis in N. T. sufficit scire, quod in genere prohibita sit idololatria in primo praecepto. 4. Ita quoque beneficium eductionis ex Aegypto proprium est ecclesiae Israëliticae, Jerem. 16, v. 14: *Non dicetur ultra, vivit Jehovah, qui ascendere fecit filios Israël ex Aegypto* etc. sanctificatio sabbathi, h. e. diei septimae auctoritate apostolica in N. T. abrogata, licet genus maneat Apoc. 1, v. 9. etc, unde appendix illa praecepto de sanctificatione sabbathi itidem propter captum rudiorum συντομῆς ἕνεκα in catechesi omittitur. 5. Christus Matth. 22, v. 37. et seqq. universa legis praecepta complectitur duobus hisce mandatis: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde*, etc. *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* D. apostolus Rom. 13, v. 9. praeceptum de non-concupiscendo recitat, speciebus minime recensitis, quae Exodi 20, v. 16. et 17. ac Deut. 5, v. 21. diserte sunt additae. Eodem igitur jure in recitatione primi praecepti catechesis nostra utitur, nimirum ut genus ponatur praetermissa idololatriae specie, quae per sculptilia exercetur. Eph. 6, v. 2. et 3. recitat apostolus praeceptum de honorandis parentibus, sed appendicem illam de promissione vitae in terra Canaan Judaeis promissa prorogandae non addit, nimirum quia promissio illa terrae Canaan fuit Judaeorum propria.

At num apostolo propterea mutilationis accusationem intentabimus?

Allusiones veterum ad numerum ternarium praeceptorum primae tabulae.

52. Atque haec dicta sint de enumeratione praeceptorum decalogi, in nostris ecclesiis usitata, juxta quam primae tabulae tria, secundae septem assignantur praecepta. Ternarium hunc praeceptorum in prima tabula numerum allusione quadam non contemnenda ad SS. Trinitatis mysterium August. qu. 71. in Exod. et alibi passim refert: *Trinitatem* (ait) *videntur illa, quae ad Deum pertinent insinuare, diligentius intuentibus.* Gloss. ord. in c. 5. Deut. ex August. Epist. 119. ad Jan. c. 11: *Primum mandatum ad Patrem pertinet. Dominus Deus tuus Deus unus est, ut hoc audiens unum Deum Patrem colas, non multos deos suscipias. Secundum pertinet ad Filium, de quo hic dicitur: Non assumes nomen Dei tui in vanum, i. e. non aestimes creaturam esse Dei Filium, omnis enim creatura vanitati subjecta est, sed credas eum aequalem Patri. Tertium ad Spiritum, cujus dono requies aeterna promittitur; quia enim Spir. s. dicitur septiformis, ideo septimum diem sanctificavit Deus, recte ergo mandatum pertinet ad Spir. s. tum propter sanctificationis nomen, tum propter aeternam requiem ad donum Spir. s. pertinentem.* August. sup. Ps. 32. conc. 1. *Tria* (primae tabulae) *praecepta pertinent ad dilectionem Dei, cujus cogita unitatem, veritatem et voluntatem. Est enim quaedam voluntas in Domino, ubi verum sabbathum, vera requies.* Lyran. in c. 20. Exodi: *Doctores nostri ponunt tria praecepta tantum ad Deum ordinantia, cujus ratio sumitur, quia homo debet fidelitatem Deo, reverentiam et debitum famulatum ad recognitionem dominii sui. Infidelitas autem prohibetur primo praecepto, irreverentia secundo, et per istas negationes intelliguntur oppositae affirmationes, scilicet colere unum Deum, et ei reverentiam exhibere. Debitus*
V. 251. *autem famulatus praecipitur tertio.*

Ad septenarium in tabula secunda.

Septenarius praeceptorum in secunda tabula numerus ab August. serm. 148. de temp. ita explicatur, quod per eum innuatur, neminem suis viribus legem implere posse, nisi adjuvetur Spir. s. gratia, qui est septiformis munere. Sunt, qui septenario numero denotatum existimant, quod vita nostra, quae per septem dies multoties repetitos consumitur, in sancto erga haec praecepta obsequio transigenda sit. Gloss. ord. in c. 20. Exodi: *Bene septem mandata sunt, quae ad proximum pertinent. Septenarius enim ex ternario constat et quaternario. Ternarius vero animae congruit, quae est irascibilis, concupiscibilis, rationalis: quaternarius corpori.*

Regulae generales ad veram decalogi explicationem ducentes.

53. Antequam ad specialem praeceptorum decalogi explicationem descendamus, generales quasdam regulas ad certam atque integram cujusque praecepti sententiam pernoscendam apprime utiles praemittemus. 1. Decalogus intelligendus est juxta interpretationem prophetarum, Christi et apostolorum Quemadmodum enim etiam ante solennem legis promulgationem sonuit ejus vox in ecclesia patriarcharum, ut ostendimus superius: ita quoque post promulgationem illam Deus per prophetas et apostolos, quin et per Christum ipsum subsequentibus temporibus legem suam exposuit ac declaravit. 2. Non manui tantum aliisve externis membris, sed cordi ac toti homini Deus in lege praecipit, h. e. in omnibus decalogi praeceptis non externa tantum, sed etiam interna obedientia requiritur, Rom. 7, v. 14. lex spiritualis est. 3. Non externa tantum sed et interiora cordis peccata, adeoque intima illa naturae corruptio a lege accusantur; nam inter causas alias etiam hoc fine post lapsum tradita ac solenniter repetita est vox legis, ut patefaciat illa praecepta, quorum cognitio in lege naturae per peccatum extincta est. Rom. 7, v. 7: *Concupiscentiam non cognovi nisi per legem.* 4. Non interior solum qualiscunque obedientia, sed perfecta ac numeris gradibusve omnibus absoluta in lege requiritur. Deut. 6, v. 5: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.* 5. In praeceptis affirmativis negativa et in negativis affirmativa continentur. Neque enim bonum a lege praescriptum praestari potest, nisi malum contrarium caveatur, nec malum a lege prohibitum caveri potest, nisi oppositum bonum praestetur. 6. In genere semper comprehenduntur species, in specie praecipua species cognatae adeoque totum genus. Sic in prohibitione adulterii omnes illicitae libidines prohiberi intelliguntur. 7. In effectu causa prohiberi intelligitur, sic in prohibitione adulterii prohibetur luxus, scortationis mater. Vicissim qui castitatem requirit, is etiam media castitatis temperantiam et abstinentiam requirit. 8. In relato semper intelligitur correlatum. Sic quando filii jubentur suos parentes honorare, ex correlato intelligitur, quod parentes jubeantur filios suos in disciplina et νουθεσίᾳ Κυρίου educare, Ephes. 6, v. 4. 9. Ad veram cujusque praecepti sententiam investigandam valde prodest finem ac scopum ejusdem considerare; ex fine enim de mediis facile potest fieri judicium. *Totus legis finis est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta.* 1. Tim. 1, v. 7. 10. Lex accusat non solum opera mala, sed et illud malum, quod bonis operibus renatorum adhaeret Rom. 7, v. 18: *Velle adjacet mihi, perficere autem non invenio, miser ego,* etc. 11. In decalogo appellatione crassioris delicti minora prohibentur, ut magnitudinem et gravitatem eorum coram Dei judicio vere agnoscamus: cum enim ira quinto praecepto juxta Christi explicationem prohibeatur, manifestum est, iram coram Deo haberi pro homicidio. 12. Ad plenam legis explicationem requiritur non solum enumerare virtutes et vitia in quolibet praecepto, sed oportet disertam fieri mentionem promissionum et comminationum, quas Deus vel toti legi in genere vel singulis praeceptis in specie addidit. 13. Quin et colligenda sunt exempla, praeci- V. 252.
pue ea, quae Spir. s. in Scripturis annotavit, quibus Deus suis promissionibus ac comminationibus fidem fecit. 14. Propter diversos fines et respectus idem

opus in diversis praeceptis mandatum vel prohibitum dici potest, ac proinde non nimis anxii ac scrupulosi esse debemus in cujusque praecepti virtutibus ac vitiis enumerandis. 15. In explicatione legis accurate tenendum discrimen inter peccata mortalia et venialia. Quamvis enim ex se et sua natura juxta legis rigorem omnia peccata sint mortalia, tamen quando renatis lex proponitur, ostendendum est discrimen inter peccata illa, quae sauciant conscientiam, excutiunt fidem et Spir. s., per quae renati amittunt hereditatem vitae aeternae; et inter adhaerentes sordes, infirmitates atque imperfectiones, quae itidem ex lege sunt agnoscendae, deplorandae, earumque remissio per Christum petenda. 16. Praeceptum includitur reliquis omnibus, ideo obedientia reliquorum praeceptorum ortum ac scaturiginem ducat ex obedientia primi praecepti, unde singulari consilio D. Lutherus in singulis praeceptis repetit: *Debemus Deum timere et diligere.* Ex quo etiam intelligitur illud apostolicum Rom. 14. v. ult.: *Quicquid non fit ex fide, peccatum est.* 17. Praeceptum ultimum de concupiscentia per superiora omnia ducendum, ut intelligatur non exteriores tantum actus, sed interiores etiam pravos motus in illis prohiberi. 18. In decalogo moralia, quae ad omnes homines pertinent, diligenter discernenda sunt ab involucris Mosaicis, quae ad Israëlitas in V. T. tantum pertinebant, quomodo vero haec agnoscenda ac discernenda sint, erudite ostendit Dn. Chemn. loc. de lege c. 7. reg. 10. 19. Obedientia primae tabulae derogat secundae, quando scilicet utraque simul locum habere nequit. Luc. 14, v. 26: *Qui non odit patrem, uxorem, filios et animam suam, non potest esse meus discipulus.* 20. Ceremonialia cedunt moralibus etiam in secunda tabula Hos. 6, v. 7. Matth. 9, v. 13. *Euntes discite quid sit, misericordiam volo et non sacrificium.* 21. Mandatum secundum de dilectione proximi simile est primo juxta dictum Christi, Matth. 22, v. 39, quod non intelligendum est ἁπλῶς et absolute, quasi Deus non sit magis diligendus, quam proximus, sed similitudo illa consistit primo in necessaria connexione, neque enim minus necessaria est obedientia secundae tabulae quam primae. 1. Joh. 4, v. 20: *Si quis dixerit, diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est:* Deinde in eodem genere cultus, opponit enim Christus hanc regulam Pharisaeis, qui, quando sacrificabant, in templa donarium offerebant et alia ceremonialia praestabant, existimabant, Deum non curare, si vel maxime parentes negligerent; tertio in causa finali, quia opera secundae tabulae procedere debent ex dilectione Dei, ut fiant cultus Deo grati; denique in eodem genere poenae, transgressio enim mandatorum secundae tabulae itidem meretur poenas temporales ac aeternas, etc. Est qui observari jubet, secundum praeceptum non dici par aut aequale primo, sed simile, sui scilicet qualitate et conditione. Qualitate, quia utrobique dilectio pura ac sincera praecipitur, velut si dicas, hominem homini similem esse, natura scilicet et qualitate, quamvis alius alium excellat magnitudine, ordine, dignitate et conditione, propterea quod ut dilectio DEI caput est et summa omnium reliquorum praeceptorum, quae DEUM; ita dilectio proximi summa et caput eorum est, quae homines concernunt.

54. Magnum vero divinae sapientiae argumentum concinnus ille praeceptorum decalogi ordo. Primae tabulae praecepta agunt de cultu DEI immediato; praecepta secundae tabulae de cultu DEI mediato, siquidem officia proximo praestanda proficisci debent ex vera DEI dilectione ac timore, qua ratione fiunt cultus DEO gratus et acceptus. Primum praeceptum orditur a nobilissimo objecto, videlicet vero DEO, ac vendicat sibi nobilissimum subjectum, videlicet ipsum cor hominis, quod vero timore, fiducia ac dilectione Deo adhaerere jubet. Secundum praeceptum lingua hominis format, quae Deum ex verbo recte agnitum debet confiteri, invocare, celebrare, ipsique gratias agere. Si a corde discesseris, nobilissimum hominis membrum est lingua, articulatae vocis, per quam a brutis homo secernitur, instrumentum; haec nola ita debet tinnire, ut a fune cordis trahitur. Tertium praeceptum instituit sanctificationem sabbathi, h. e. cultum Dei publicum per ministerium verbi, hoc enim medio veram sui agnitionem atque invocationem Deus in homine vult accendere. Secunda tabula de officiis proximo debitis agens orditur a prima illa naturali societate, quae est inter parentes et liberos. Oeconomica societas fundamentum est ac seminarium reipublicae: convenienti igitur ordine quartum praeceptum, quod est secundae tabulae primum, de honore parentum tractat. Quintum praeceptum vitam hominis tuetur, eamque ab omnibus injuriis defendit. Sextum conjugii honestatem inviolatam conservat. Septimum facultates. Octavum famam hominis valido quodam muro atque septo circumvallat. Nonum requirit interiorem affectionum erga proximum rectitudinem. Decimum generalem legis declarationem continet, quod videlicet in ea requiratur interior omnium virium cum Deo conformitas tam perfecta, ut ne minima quidem pravae concupiscentiae labecula sit contaminata. Thomas 1. 2. qu. 100. art. 5. procedit hoc modo: *Sicut praecepta legis humanae ordinant hominem ad communitatem quandam observandam, ita praecepta legis divinae ordinant hominem ad communitatem sive rempublicam sub Deo. Ad hoc autem quod homo bene conversetur in communitate humana, duo requiruntur, scilicet ut se bene habeat ad eum qui praeest communitati, secundo ut se bene habeat ad alios consocios communitatis. Tria prima praecepta explicant praeceptum de dilectione Dei, et ordinant hominem ad Deum secundum tria, quae subditus debet Domino suo, quae sunt fidelitas, reverentia, famulatus. Fidelitas consistit in eo, ut principatus ad alium non transferatur. Reverentia requirit, ut nihil injuriosum in eum committatur. Famulatus debetur Deo in compensationem beneficiorum, quae ab ipso percipiunt subditi. Praecepta reliqua ordinant ad proximum. Sunt*

Ordo praeceptorum decalogi.

V. 253.

autem quidam proximi, a quibus specialiter beneficia recipimus, quibus specialiter ad gratitudinem obligamur, unde datur praeceptum quartum de parentibus, sub quibus omnes benefactores intelliguntur. Generaliter homo nulli proximo nocere debet nec opere, nec ore, nec corde. Contingit autem opere tripliciter nocere proximo, scilicet vel in persona propria ipsum occidendo, vel in persona conjuncta, praesertim quantum ad prolis procreationem vel in bonis fortunae in rebus exterioribus. Ore infertur nocumentum per detractionem. Nocumentum cordis fit per illicitam concupiscentiam carnis et oculorum, quarum illa nono, haec ultimo prohibetur praecepto. Haec Thomas.

Explicatio primi praecepti.

55. Praeceptum primum juxta descriptionem Exod. 20. traditam quadripartitum est. Primo enim ponitur praefatio: *Ego Jehovah Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis;* secundo praeceptum ipsum, *non habebis Deos alienos coram me.* Tertio appendix ἐκδικὴ: *Non facies tibi sculptile, nec omnem imaginem, quae est in coelo sursum, et quae in terra deorsum, nec eorum, quae sunt in aquis sub terra. Non adorabis nec coles ea.* Quarto generalis promissio et comminatio ad totam legem pertinens: *Ego sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem, eorum qui oderunt me, et faciens misericordiam in milia his, qui diligunt me, et custodiunt praecepta mea.*

Praefatio primi praecepti: Ego sum Dominus Deus tuus.

56. Quare verba ista, *Ego sum Dominus Deus tuus* etc. statuamus esse generalem praefationem, ejus rei causas exposuimus superius §. 41. neque tamen litem illis movemus, qui statuunt, haec verba esse partem primi praecepti, quod bifariam proponatur, primum quidem affirmative, quis sit pro vero Deo a nobis agnoscendus ac colendus, deinde ne-
V. 254. gative, quod nulli alii extra et praeter hunc verum Deum divinus honor ac cultus sit tribuendus: qua ratione Deus ipse exemplo primi praecepti ostenderet, quod in explicatione reliquorum praeceptorum in affirmativis negativa et in negativis affirmativa praecepta contineri sit docendum. Porro praefatio illa trimembris. Legislator enim primo se nominat Jehovam, quae est appellatio veri Dei propria, qua se ab omnibus aliis fictitiis numinibus et creaturis secernit. Ostendimus autem suo loco in tract. de natura Dei §. 21. nomen Jehovah deduci ab *essendo*, ac tribuitur uni ac soli vero Deo: 1. quia per se exsistit, nullius indigens conservatione vel sustentatione; 2. quia omnibus entibus dat esse, est essentia omnium essentiarum, ac proinde absolutum in omnia habet imperium; 3. quia promissis suis dat esse, ac re ipsa eadem complet. Quando igitur verus Deus h. l. se nominat Jehovam, se solum pro vero Deo agnosci, ac praeceptis suis obediri jubet, cum sit *αὐτοκράτωρ*, cum sit noster creator et conservator, cum promissiones suas obedientibus datas re ipsa compleat. Deinde vocat se Deum nostrum. Ego Jehovah, אֱלֹהֶיךָ Deus autem proprie illorum Deus est, quos peculiari dilectione complectitur. Gen. 17, v. 7: *Ego sum Deus tuus, et Deus seminis tui.* Psal. 33, v. 12: *Beatus populus, cujus est Deus Jehovah, populus quem elegit in hereditatem sibi;* conjungatur autem explicatio hujus phraseos tradita Lev. 26, v. 12. Jer. 31, v. 2. Matth. 22, v. 32. 2. Cor. 6, v. 18. Quare cum DEUS illorum tantum DEUS sit, qui eum agnoscunt talem, qualem se in verbo nobis patefecit, ideo jubet his verbis, ut juxta patefactionem in verbo traditam ipsum agnoscamus et colamus; vicissim cum DEUS peculiari dilectione et gratia illos complectatur, quorum se DEUM profitetur, ideo promittit his verbis suam gratiam omnibus ex Verbo ipsum recte agnoscentibus. Ratione creationis, conservationis et gubernationis DEUS est *Deus omnis carnis* Jer. 32, v. 77, sed ratione patefactionis et dilectionis peculiaris est tantum ecclesiae DEUS. Porro cum haec peculiaris DEI gratia non nisi in Christo et per Christum nobis obtingat, ideo non incommode dicitur אֱלֹהֶיךָ plurale cum affixo singulari denotare mysterium trinitatis et unitatis in natura divina. *Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat,* Joh. 5, v. 23. *Qui negat Filium, is nec Patrem habet*, 1. Joh. 2, v. 23. Ut ergo verus DEUS sit DEUS noster, ex verbo discendum, quod Pater sit in Filio, ac Filius in Patre. Joh. 14, v. 11. quod Pater, Filius ac Spiritus s. sint unum, h. e. unus verus DEUS 1. Joh. 5, v. 7. et quod per filium ἱκέτην καὶ μεσίτην coelestis patris gratia nobis obtingat, etc. Denique revocat DEUS Israëlitas ad recens et insigne illud beneficium liberationis ex Aegypto, quam vocat domum servitutum singulari emphasi. Ego in mirando illo opere divinam meam potentiam, majestatem, ac bonitatem evidenter declaravi; aequum igitur est, ut me verum Deum agnoscas, mihique soli servias. Observandum autem, quod haec particula proprie tantum ad Israëlitas pertineat, qui vel per se, vel per suos majores in servitute Aegyptiaca fuerunt; nobis in N. T. longe majus beneficium DEUS per Filium praestitit, qui sua passione et morte ex regno Satanae nos liberavit, cujus typus fuit corporalis illa liberatio Israëlitis praestita. Jer. 23, v. 7: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et non dicent ultra, vivit Dominus, qui eduxit filios Israël de terra Aegypti.*

Virtutes primo praecepto mandatae.

57. Verba primi praecepti, *non habetis Deos alienos coram me*, nervose exposuit Dn. Chemnicius in cap. de primo praecepto, ubi ostendit deos novos, deos alienos, deos posteros, deos spurios et in genere omnem idololatriam non exteriorem tantum, sed etiam interiorem prohiberi, cum diserte addat Dominus: Non habebis Deos alienos *coram me*, coram facie mea; jam vero DEUS corda et renes scrutatur, oculi ejus sole lucidiores absconditum nostrum intuentur, quando idola in corde erigimus, Ezech. 14, v. 7. Quae virtutes in hoc 1. praecepto mandentur, id ex verbis: *Ego sum Jehovah Deus tuus*, et ex antithesi, *non sint tibi dii alieni coram* V. 255.

me, abunde cognosci potest, praesertim si conjungatur explicatio prophetarum ac apostolorum: 1. Si non habendi sunt dii alieni, sed unus solus verus Deus habendus, utique ex verbo suo recte erit agnoscendus ac proinde prima primi praecepti virtus est DEI AGNITIO. Jer. 9, v. 24: *Ego sum Dominus, faciens misericordiam et judicium, qui gloriatur, in hoc glorietur, scire et nosse me.* 2. Si DEUS est noster DEUS, et quidem fortis zelotes, utique ergo timendus, ac proinde pertinet ad primum praeceptum TIMOR DEI, Malach. 1, v. 6: *Si Pater vester sum, ubi est honor meus? Si Dominus, ubi est timor meus?* 3. Si Deus est noster Deus, h. e. qui non solum nos creavit et conservat, sed etiam peculiaribus beneficiis ecclesiae propriis nos sibi adstringit, utique erit diligendus, ac proinde ad primum praeceptum pertinet DILECTIO DEI, Deut. 10, v. 20: *Dominum Deum tuum timebis, illique adhaerebis*, v. 21: *ipse est Deus tuus.* 4. Si Deus est noster Deus, h. e. qui peculiari gratia nos complectitur, utique fiducia cordis in ipsum collocanda; pertinet igitur ad primum praeceptum FIDES, Esa. 45, v. 22: *Confugite ad me et salvi eritis, quia ego sum Deus, et non est alius.* 5. Si DEUS est noster DEUS, h. e. qui bonitatem suam manifestis indiciis declaravit, utique in eum sperandum, ac proinde etiam SPES pertinet ad primum praeceptum Ps. 7, v. 1: *Domine Deus meus, in te sperabo.* 6. Ex fide, spe et dilectione oritur PATIENTIA, quae praestat DEO obedientiam in calamitatibus cum tranquillitate animi conjunctam. Si enim vere credimus, paterno animo crucem imponi, ac tandem auxilium DEI nobis affulsurum, cur detrectemus jugum crucis suscipere. 7. Ex agnitione divinae majestatis et timore DEI oritur HUMILITAS, quae omnia bona a DEO descendere agnoscit, reverenter se DEO subjicit, ipsi soli omnem gloriam tribuit, infirmitatem contra humanam agnoscit et deplorat, nec majora viribus vel vocatione sua appetit, sed intra metas vocationis sese continet; nec alios despicit, sed suum illis locum ac honorem tribuit etc. 1. Petr. 5, v. 5: *Humiliamini sub potenti manu Dei.* Porro ea, quae in primo praecepto sibi deberi DEUS ostendit, duplicis potissimum sunt generis. Quaedam enim ita competunt soli DEO, ut si vel minimum quippiam decerpas et cum re creata quacunque communices, ilico in hoc praeceptum impingas, verbi gratia, fides et spes salutis, cultus adorationis, etc. quaedam, licet soli DEO non conveniant, in summo tamen gradu ad DEUM unice referenda, ut dilectio, obedientia, timor, etc. Bernh. serm. 83. in Cant.: *Exigit Deus timeri ut dominus, honorari ut pater, amari ut sponsus.*

58. Hic vero latissimus sese aperiret campus de singulis hisce virtutibus dicendi, nimirum 1. quid singulae virtutes complectantur; 2. quae causae nos ad singulas impellere debeant; 3. quae promissiones singulis annexae; 4. quibus exemplis veritas promissionum demonstrata, quae omnia ex concionibus prophetarum, Christi et apostolorum abunde peti possunt, et ab industrio Scripturae interprete huc referri debent, sed instituti nostri ratio hoc in loco id agendum suscipere non permittit, sufficit digitum ad fontes intendisse. Exempli gratia: Dilectio DEI complectitur considerationem bonitatis et misericordiae divinae, memoriam beneficiorum corporalium et spiritualium, considerationem promissionum futurae vitae, obedientiam Deo debitam, etc. Diligendus DEUS: 1. quia est summum bonum; 2. quia est bonum αὐτοτελές, summa pulchritudo, summus thesaurus, summa sapientia; 3. quia prior nos dilexit; 4. quia per dilectionem Deo sociamur; 5. quia proxima via ad salutarem et practicam Dei cognitionem est ipsius amor; 6. quia solus Deus animae desiderium explere potest; 7. quia Deus diligens et dilectus beatos facit; 8. qui Deus se profitetur sponsum nostrum, etc. Haec omnia dictis et exemplis Scripturae illustranda, et quid in concionibus prophetarum, Christi et apostolorum de singulis virtutibus exstet, diligenter annotandum est; tanta certe in decalogo V. 286. comprehensa est sapientia, quae in hac vita exhauriri nunquam poterit.

59. Peccata contra primum praeceptum pugnantia breviter comprehenduntur nomine alienorum deorum ac idololatriae. *Non habebis deos alienos coram me; non facies tibi sculptile, non adorabis, nec coles ea*, sed illa brevitas evolvenda est. Ostendimus superius §. 45. membro 5. ex immotis Scripturae dictis, quandocunque alicui rei vel naturali vel artificiali tribuitur gloria, quae soli DEO debetur, inde fieri deum alienum; jam vero haec est gloria soli Deo debita, quod super omnia timendus ac diligendus; quod omnis in ipsum collocanda cordis fiducia; quod ab ipso omnia ad nos descendunt bona; quod ipse solus noster salvator et liberator. Ergo quaecunque creatura magis timetur ac diligitur quam Deus, efficitur deus alienus, quandocunque ita confiditur ac obeditur alicui rei, ut propterea violetur mandatum Dei, fit inde deus alienus: quando beneficia accepta referimus non Deo, sed creaturis, quando quaerimus alios salvatores et liberatores, quam verum Deum, facimus nobis deos alienos. Sic 2. Cor. 4, v. 4: *Satan* dicitur *deus hujus seculi*, nimirum quia homines hujus seculi ipsius suggestionibus magis obediunt, quam Dei mandatis. Phil. 3, v. 19: *Venter* vocatur *deus pseudoapostolorum*, quia non quaerunt Christi gloriam, sed ventris commoda. Ita avaro pecunia est deus alienus, *qui ponit aurum spem suam, et auro dicit, fiducia mea es.* Job. 31, v. 24. non timet Deum, quo minus in corradendis pecuniis mandata Dei violet, non confidit Deo, ut curam ventris ei committat.

Peccata contra primum praeceptum.

60. Idololatriae species constitui possunt variae. Est enim idololatria quaedam crassa, quaedam vero subtilis. Ad illam referendum, si lapides, ligna ac metalla aliquid divinitatis habere statuuntur; ad hanc, si interius quoddam idolum in corde erigitur, cui divinus honor tribuitur. Alii hac utuntur di-

Species idololatriae.

stinctione. Prima species idololatriae est, cum divine colitur id, quod non est verus Deus, sive sit res naturalis, ut sol, luna etc., sive manu hominum facta, ut sculptilia, etc. Altera species est, cum verus Deus colitur non divine, hoc est, cum verus Deus aliter colitur, quam se in verbo coli praecepit. Sic Israëlitae erant idololatrae, cum fabricarent aureum vitulum, cui tribuebant nomen veri Dei, non quod statuerent, illum vitulum esse aeternam et infinitam illam essentiam divinam rerum omnium conditricem, sed quia meminerant, Aegyptios tali ritu deos suos colere et omnibus bonis circumfluere, ideo voluerunt etiam verum Deum, qui ex Aegypto ipsos eduxerat, hoc cultus genere honorare. Hoc sensu omnes *ἐθελοθρησκείαι* sunt species idololatriae, quicunque enim verum Deum aliter colit, quam se in verbo coli praecepit, is cogitationes cordis sui verbo DEI et sic Deo ipsi praefert. Denique ut duae sunt idolorum species, quaedam sunt interiora, quaedam exteriora; ita quoque duae sunt cultus religiosi partes: Una interior, qua in corde statuitur, aliquid divinitatis idolis inesse, reverentiam quandam religiosam illis deberi; altera exterior, qua animus iste prosternendo corpus, genua flectendo, caput aperiendo, etc. declaratur. Observandum hoc loco, quod idolum sit vocabulum relativum, materiale ejus sunt lapides, ligna, metalla, imo et creaturae Dei, sol, stellae, etc., hoc respectu *idola gentium* dicuntur *aurum et argentum*, Ps. 115, v. 4; formale idoli est conceptus mentis tribuens vel creaturae Dei vel facturae manuum hominis aliquid divini honoris, quae notio et conceptus mentis cum sit vanissimus, ideo hoc respectu dicitur *idolum nihil esse in mundo*, 1. Cor. 8, v. 4, hoc est, nihil per se subsistens; ratione finis *dii gentium* dicuntur *daemonia*, Psal. 96, v. 5; quando enim divinus honor tribuitur idolis, tum non ligno aut lapidi, vel soli, sed diabolo cultus istius auctori honor defertur, Psal. 106, v. 37.

61. Possunt etiam peccata contra primum praeceptum ex ἀντιθέσει virtutum superius enumeratarum colligi. Cum vera Dei agnitione pugnant ignorantia veri Dei et voluntatis ejus, eaque vel innata
v. 257. vel affectata, falsae opiniones de DEI essentia ac voluntate, ἐθελοθρησκείαι, dubitationes de DEO, abnegatio veri DEI, idololatria, etc. Cum timore DEI pugnant securitas carnalis, vanus hominum timor, etc. Cum dilectione DEI pugnant odium DEI, inobedientia erga DEUM, inordinatus amor sui et creaturarum, hypocritica dilectio, etc. Cum fide pugnant ἀπιστία, ὀλιγοπιστία, fides hypocritica, fides temporaria, diffidentia, tentatio DEI, qua ex fiducia propriae sapientiae disceditur a verbo et obedientia DEI, etc. Cum spe pugnant desperatio, quae honorem veritatis et misericordiae DEO denegat, dubitatio de liberatione et perseverantia finali. Cum patientia pugnat impatientia, murmuratio adversus DEUM in calamitatibus, quae denegat DEO honorem sapientiae ac justitiae, inquietudo cordis DEO se subjicere detrectantis, temeritas accersens sibi sponte mala. Cum humilitate pugnat superbia, cujus species variae, hypocritica humilitas etc.

62. Appendix sive pars εἰδική primi praecepti Appendix primi praecepti.
de non faciendis sculptilibus ad cultum tractat ac proinde peculiarem deorum alienorum speciem exprimit. Vivebant Israëlitae in medio gentilium, ante menses duos Aegypto exierant, cujus incolis usitatissima fuit ratio exprimendi et colendi DEUM sub specie imaginum, quid quod ritibus Aegyptiorum sese conformare coeperant Jos. c. 24, v. 14, ideo peculiariter hanc idololatriae speciem in solenni illa legis suae promulgatione DEUS prohibere voluit. Sed enim cum non solum superioribus seculis, sed etiam nostro tempore disputatio de imaginibus magnas ecclesiae turbas dederit, aliis quidem imagines simpliciter hoc praecepto prohibitas esse contendentibus, aliis e diverso cultum imaginum eodem prohibitum adhuc propugnantibus, aliis media via insistentibus et imagines ad habendum quidem, non tamen ad colendum Christiano populo concessas esse demonstrantibus: (** Beza in Coll. Mompelg. p. 416: *Imagines in sacris locis non judico collocandas, nisi valde circumspecte caveatur, ne occasionem idololatriae dent* (Ergo illa circumspectione adhibita etiam in templis collocari possunt). p. 420: *Pictura antiqui dierum in Daniele non ideo proposita est, ut pingatur: quamvis non negem, ejusmodi pingere non esse peccatum, sed adiaphoron.* Zach. Ursinus in Explic. Catech. part. 4. p. 118: *Non simpliciter hic prohibetur a Deo facere vel fieri imagines, quia sic damnaretur ars pictoria, sculptoria, fusoria, textoria, quam inter eximia et vitae humanae utilia Dei dona Scriptura numerat Exod. 31, v. 3. c. 35, v. 30. Sir. 38, v. 28; damnaretur etiam proprium opus artis. Et Salomon in solio suo leones et in templo palmas et Cherubim jussu Dei sculpi curavit.* Witak. contra Rainold. c. 11. p. 291: *Non pictura, sed cultus idolum facit. Picturae Jovis et Martis secundum receptum hujus verbi usum idola non erant, nisi eos homines adorassent: ita etiam sanctorum imagines, si ad sacrum cultum transferantur, qua ratione* (Pontificii) *eas sacras imagines appellatis, non aliud sunt quam profana, impia et abominanda idola.* Vorstius in causis deserti Papatus disp. 5. thesi 10: *Omnium rerum creatarum, licet invisibilium, imagines omnino per se licitae sunt, nec nisi per accidens in Dei verbo prohibentur, i. e. propter accedentem idololatricum cultum, item obscoenitatem ac turpitudinem, aut similem aliquem cultum. Vide Exod. 25. et 31. et 35. Item Num. 21. et 1. Reg. 6. et 7, ubi Deus ipse Cherubinos et alias id genus imagines exprimi curavit. Vide etiam Exod. 20. Levitic. 26. Esa. 42, ubi tales imagines non nisi respectu idololatriae et similis alicujus abusus prohibitae dicuntur.* Idem in Coroll. illius disputationis: *Imagines in templis noxiae sunt, si vel opinio necessitatis vel evidens idololatriae periculum, aut certum infirmorum offendiculum, aut similis abusus accedat.*

Si tamen nihil horum vere sit, ac ne futurum quidem esse juste metuatur, tum non minus in templis quam in aedibus privatis illae haberi aut saltem tolerari possunt, quippe quae per se sunt adiaphorae. Et paulo post: *In auferendis imaginibus duo praecipue spectanda: 1. Ut publica Christiani magistratus aut totius ecclesiae auctoritas accedat, neque per vim aut seditionem popularem, neque ex privata paucorum voluntate aliquid hic fiat. 2. Ut magistratu procurante ecclesia ipsa sufficienter ex DEI verbo erudiatur, quid de re tota sentiendum sit, priusquam ad exsecutionem veniatur atque ita idola prius ex animis quam ex oculis hominum auferantur.* Martyr in locis class. 2. c. 5. §. 10. in 1. Reg. 7. f. 53: *Christus quatenus homo est et fingi et pingi potest. Non enim id pugnat cum rei natura, cum homo vere fuerit, neque cum arte pingendi, quae corpora imitari potest.* Et paulo post: *Parum mihi synodi 7. probatur ratio, quae si vera esset, non liceret ullum hominem pingere, quod anima, quae spiritus est, nequeat exprimi.* Ibid. *Angelos licet interdum pingere, prout se hominibus patefecerunt. Neque DEI praeceptum id vetat, nisi fierent eorum signa, ut religiose ac sancte colerentur.* Hemmingius Comm. in Joh. laudat eos, qui in templum imaginem Christi crucifixi collocant. Ludov. Crocius in Assert. Aug. Conf. p. 456: *Picturas revelationum divinarum extra casum offendiculi et periculum idololatriae ut indifferentes cum Beza concedimus.* Zwinglius de vera et falsa relig. c. ult. p. 428. 429. edit. Tigur. ann. 1525. *Statuas, imagines et simulacra nemo tam stolidus est, qui putet abolendas esse, ubi nullus eis cultus exhibetur. Quem enim moveant Cherubim, sive mysterii, sive ornatus gratia cum in propitiatorio, tum in cortinis opere phrygio volantes, aut palmae, leones, boves, mala punica et id genus ornamenta in templo Salomonis artificiose fabrefacta? Rursus ubi coluntur, quis tam excors est, ne dicam perfidus, ut ferri debere putet? sed certa scandali habita ratione.* Calvinus Catech. E.' ij. *Non quamlibet simpliciter picturam vel sculpturam his verbis damnari intelligendum est, sed tantum imagines prohibemur facere in hunc finem, ut in illis Deum vel quaeramus vel colamus, sive quod idem est eas colamus in honorem Dei, aut quoquo modo illis ad superstitionem et idololatriam abutamur.* Bened. Aretius probl. Theol. part. ult. c. de idolol. p. 210: *In templis etiam picturae interdum visuntur citra religionem tamen, ut nostrum templum foris habet in porticu maximo incisum novissimum judicium, sculptas quoque imagines virginum stultarum, et e contra adstant sculptae et pictae virgines quinque sapientes expressis gestibus mira arte, nemo tamen religionem illis tribuit, sed singuli artem et inge-*
V. 268. *nium hic admirantur.)*** ideo operae pretium erit exactius in genuinam hujus praecepti sententiam inquirere, ubi merito commendamus eruditissimum tractatum Dn. Schröderi de imaginibus ann. 1606. editum, qui totam hanc de imaginibus controversiam copiosissime et perfectissime exposuit.

63. Sententia nostra est, in hac primi praecepti appendice, quatenus est moralis, non simpliciter et absolute sculptilium ac imaginum facturam prohibitam esse, sed tantum secundum quid, h. e. ratione cultus. Id quidem sic exprimunt, εἰδωλοποιΐαν, non autem εἰκονοποιΐαν hoc praecepto prohibitam, cum non omnis imago sit idolum, sed tum demum fiat idolum, quando adorari et coli incipit. Auctor librorum de imaginibus, qui sub nomine Caroli Magni circumferuntur lib. 4. p. 18: *Nos imagines in basilicis positas idola non nuncupamus, sed ne idola nuncupentur, adorare et colere eas recusamus.* Ursinus in Catech. p. 718. distinctionem inter imaginem et idolum dicit ineptam esse, cum εἴδωλον ratione etymi idem sit, quod formula, species, imago; ac proinde non posse discrimen tale statui, quod simulacrum significet imaginem rei vere exsistentis, idolum autem imaginem rei fictitiae. Respondemus: Concedimus sane ratione etymi εἴδωλον idem esse quod Latinis est *imago*, interim tamen usu Scripturae et ecclesiae nullum est idolum, nisi quod ad cultum prostat, quod potest esse rei vel exsistentis vel fictitiae; si sol, luna, stellae adorentur, si ligna, lapides colantur, fiunt idola; si fingitur peculiaris modus Deum colendi extra verbi limites, itidem in corde idolum erigitur. *An imagines simpliciter sint prohibitae.*

64. Notanter autem addimus in hac primi praecepti appendice non prohiberi simpliciter εἰκονοποιΐαν quatenus scilicet appendix illa est moralis. Disputat Dn. Chemnicius in locis c. de imaginibus p. 203. omnino Judaeis interdictum fuisse, imagines et sculptilia in templo ponere, quod ex Josepho lib. 18. c. 5. colligi posse arbitratur, sed notanter addit hanc prohibitionem fuisse ceremonialem. Ergo si vel maxime obtineretur facturam imaginum simpliciter hoc praecepto prohibitam esse, nondum tamen evictum foret, eadem prohibitione etiam nos Christianos in N. T. obligatos teneri, cum apostolus 1. Cor. 8. v. 4: *idolum nihil esse* pronuntiet (sublata scilicet opinione cultus et adorationis). *Quemadmodum circumcisio, quae in V. T. necessaria fuit, in N. T. nihil est, h. e. res indifferens est Gal. 5, v. 6, ita quoque idolum nihil est, non est aliquid quod possit vel sanctificare vel contaminare.* Haec Dn. Chemnicius.

65. Simplicissimum autem ac verbis legis maxime congruum est statuere, quod non contineatur in hoc praecepto absoluta εἰκονοποιΐας prohibitio, sed tantum ea, qua ad cultum imagines fiunt, quam proprie vocant εἰδωλοποιΐαν, quod sequentibus confirmamus argumentis: 1. Ex genere judicium fieri potest de specie. Jam vero generale membrum primi praecepti hoc requirit, ne habeantur dii alieni. Ergo pars haec εἰδικὴ de non faciendis sculptilibus itidem intelligenda est hoc modo, ne per sculptilia faciamus deos alienos, quod fit cultu atque ado- V. 239. *Argumenta pro parte quaestionis negante.*

ratione; 2. v. 5. immediate sequitur: Non adorabis, nec coles ea, quae verba limitationem addunt prioribus, quatenus scilicet et quo fine sculptilia fieri prohibeantur. Quamvis vero ista verba, *non adorabis nec coles ea*, per distinctionem Silluk sive Sophpasuk ab antecedentibus distinguantur, ex eo tamen non potest inferri, quod distinctum a priore constituant praeceptum, alias toties constituenda forent nova praecepta, quoties in Exodo c. 20. et Deuteronomio c. 5. distinctio illa occurrit. Nec desunt exempla, in quibus versus sequens limitationem atque explicationem praecedentis continet, si vel maxime per Sophpasuk ab eo distinguatur. Deuteron. c. 4, v. 15. et seqq. idemque hic locum habere ostendit punctum Rebia, quod ante Sophpasuk ultimae dictioni praecedentis versus incumbit ac monet sententiam de imaginibus nondum finiri, sed ejus declarationem in sequentibus exspectandam esse, ideo LXX. interpp. intra unius periodi contextum verba, quae in Hebraeo per Silluk divisa videntur, contraxerunt. οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς, οὐ προσκυνήσεις, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. 3. Generalis promissio et comminatio subjuncta ostendit omnia praecedentia ad unum, videlicet primum de non habendis diis alienis pertinere praeceptum; zelotypia enim illa Dei huc spectat, quod non possit ferre deos alienos, sicut maritus zelotypus non potest domi suae ferre rivalem. Quod si praeceptum de sculptilibus est appendix sive pars primi praecepti, evidenter ex eo colligitur, eatenus tantum imagines prohibitas esse, quatenus ex illis fiunt dii alieni; 4. v. 23. subjungitur: *Non faciatis mecum deos argenteos, neque Deos aureos facietis vobis.* Levitic. 19, v. 4: *Non convertatis vos ad idola, neque Deos fusiles faciatis vobis, ego Jehovah DEUS vester;* ubi apparet, argenteas aureasve imagines eo solum respectu fieri prohibitas, ne sint dii, hoc est, ne prostent ad idololatriam. 5. Neve ulla restet dubitatio, conjungimus explicationem hujus praecepti traditam Levit. 26, v. 1: *Non faciatis vobis idola* (אֱלִילִם *deunculos*, alii deducunt a *vanitate* seu *stultitia*, alii volunt dictum quasi אַל אֵל Al El, *non Deus) et sculptile et statuam non erigetis vobis, neque lapidem pictum ponetis in terra vestra, ut incurvetis vos ei, ego enim Jehovah Deus vester.* Quae per Sophpasuk Exod. 20. diremta videntur, ea hoc in loco ita contexuntur, ut unam eandemque sententiam constituant. Quod in Exodo dicitur לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל׃ לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה *non facies tibi sculptile, non incurvabis te*, in hoc loco sic exprimitur. לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם

וּפֶסֶל לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ

Non facietis vobis idola et sculptile etc. *ad incurvandum vel ut incurvetis vos ei*, qui locus vel unicus totam hanc terminare deberet controversiam, cum evidentissime ostendat, certo respectu, videlicet adorationis et incurvationis causa imagines fieri, prohibitum esse. Petimus etiam ex hoc loco tale argumentum. Quo modo prohibitum est erigere statuam, et ponere lapidem, eo etiam modo prohibetur facere sculptile. Jam vero non quaevis, sed idololatrica lapidis ac statuae erectio ibi prohibetur. Ergo non quaevis, sed idololatrica sculptilium factura prohibetur. Assumtum confirmant exempla eorum, qui tum ante legis promulgationem, tum post eam statuas erexerunt ac lapides posuerunt Gen. 28, v. 18. c. 31, v. 45. c. 35, v. 14. Jos. 24, v. 20. 1. Sam. 7, v. 12. 6. Denique Deuter. 4, v. 15. et seqq. repetitur hoc praeceptum: *Cavete diligenter animabus vestris (non enim vidistis ullam imaginem die, quo locutus est Jehovah ad vos), ne* V. 200
forte corrumpatis vias vestras et faciatis vobis sculptile aut imaginem ullius simulachri, effigiem masculi aut feminae, effigiem cujuscunque animalis, quod in terra, effigiem cujuscunque alatae, quae volet per coelum, effigiem cujuscunque repentis in terra, effigiem cujuscunque piscis, qui in aqua, sub terra, neve attollas oculos tuos in coelum. et videas solem et lunam, et incurves te illis colasque ea, etc. Hic locus praeterquam quod diserte exprimit eo fine prohibitam esse sculptilium facturam, ne incurvemus nos eis, suppeditat duplex sententiae nostrae argumentum; aut imaginum illae species enumeratae omnes sunt simpliciter prohibitae, aut tantum ratione finis, scilicet cultus, si prius, nec hominis, nec volucris, nec piscis, nec ullius animalis imago habenda erit: et quia praeceptum generale est, ne quidem in privatis aedibus, in libris medicorum, in monetis, in insignibus eas habere licebit, quod absurdum. Si posterius, evicta est nostra sententia. Vicissim, quo modo prohibitum attollere oculos in coelum et videre solem et lunam et stellas, omnem militiam coeli; eo etiam modo prohibitum, facere sculptile (de paribus enim idem est judicium). Atqui non nisi ratione finis vitiosi, scilicet cultus idololatrici prohibitum est, oculos attollere in coelum et videre solem et lunam et stellas. Ergo etiam non nisi idololatrica sculptilium factura praecepto Dei prohibetur.

66. Atque haec nostrae interpretationis fundamenta ex ipsis textus visceribus sunt petita, quibus addi possunt sequentia ex aliis Scripturae locis et ex ipsa re depromta. 1. Quicquid a DEO ipso factum ac fieri praeceptum, id moraliter in lege non est prohibitum. (Lex est norma voluntatis divinae et ea quidem immota, dici ergo nequit, Deum ea facere aut praecipere, quae cum norma legis suae pugnant.) Jam vero DEUS ipse fecit et praecepit fieri imagines. Gen. 25, v. 40. ostendit Moysi in monte imaginem tabernaculi, Numer. 21, v. 6. jubet erigere serpentem aeneum, quem cum percussi ab ignitis serpentibus adspicerent, sanabantur. Exod. 35, v. 30. et seqq. Beseleel et Ahalias implentur Spiritu DEI, sapientia, intelligentia et scientia in omni opere ad excogitandum et faciendum opus in auro et argento, etc. quo pertinent visiones propheticae V. ac N. T. 2. Quod natura ipsa facit, id Deo non est simpli-

citer exosum, loquor autem de natura instituta, non autem per peccatum in homine corrupta. Definientibus philosophis natura est potentia Dei ordinaria. Proinde quod natura, qua talis, facit, illud DEUS odio non habet. Jam vero tota rerum universitas figuris et imaginibus plena est. Imago e corpore emanans recipitur in aqua, in speculo etc., in superiore aëris regione varia formantur φαινόμενα, ut irides, trabes, confligentes exercitus, cruces, parelii, paraselenae etc. Socrates lib. 2, c. 24. refert, signum servatoris in Oriente apparuisse, cum columna crucis effigiem exprimens in coelo visa maximam intuentibus excitaret admirationem. Hemmingius annotat, eandem Christi imaginem cum corona spinea anno 1561. in coelo visam. Similia ostenta anno 1549. 1554. 1559. visa esse testatur Fincelius. Cognitio nostra fit per species, quas vocant intelligibiles, quae nihil aliud sunt quam interiores, spirituales atque ἄϋλοι imagines. 3. Quicquid ut pars Levitici cultus a Deo ipso institutum, illud lege morali non est prohibitum, alias lex moralis et ceremonialis invicem pugnarent. Jam vero imagines in tabernaculo fieri, a Deo ipso est institutum, ut Cherubin Exod. 25, v. 18. mala punica Exod. 28, v. 33. etc., quo pertinent variae illae imagines in templo Salomonis 1. Reg. 6. et 7. 2. Paral. 3. et 4. quas Deo haudquaquam displicuisse ex eo patet, quod gloria Domini templum illud miraculose implebat 1. Reg. 8, v. 11. 4. Quicquid Israëlitis fuit liberum, id non est lege aliqua morali simpliciter prohibitum. Atqui usus imaginum fuit Israëlitis liber, quod non solum ex variis illis imaginibus in templo Salomonis apparet, sed cumprimis ex historia Josuae 22. Rubenitae, Gaditae et dimidia tribus Manasse exstruunt altare e regione terrae Canaan in confinibus Jordanis v. 11; hoc nomine accusantur ab
v. 261. aliis populi Israëlitici tribubus ac si essent legis divinae praevaricatores v. 16: cum vero instituti sui rationes exponerent, quod non cultus alicujus idololatrici, sed memorialis cujusdam gratia id fecerint v. 27., placuit haec res in oculis filiorum Israël v. 33. Arca Domini poterat secum tolerare mures aureos et quinque anus aureas, cum non prostarent ad cultum idololatricum, sed idolum Dagon concidit a facie arcae, quippe quae statua erat idololatrica 1. Sam. 5. et 6. capp. Tempore Salomonis potuit Deus boves fusiles in templo tolerare, sed vitulos in Bethel et Dan odio habebat, quippe qui prostabant ad idololatriam, figuris certe non distabant, sed tantum fine. De Siclo templi Israëlitis usitato refertur, quod ab una parte habuerit imaginem virgae Aaronis, ab altera caliculum thuris. 5. Quicquid in primitiva N. T. ecclesia est libere usurpatum, id non est voce legis moralis prohibitum, quia lex moralis non minus in N. T. Christianos obligat, quam in V. T. Israëlitas. Atqui imaginum usus in primitiva N. T. ecclesia liber fuit habitus. 1. Cor. 8, v. 4: *Idolum nihil est in mundo.* Docet apostolus idolothytorum esum per se non contaminare Christianum, cum idolum nihil sit in mundo, ita ut sine conscientiae labe tolerari possit ab iis, qui pro idolo non habent. Si idolum hoc modo tolerari poterit a Christianis, multo magis tolerari, imo haberi possunt sanctorum imagines in nostris templis. Act. 27. et 28: *Paulus vehitur in navi Alexandrina, cujus insigne erat imago Castoris et Pollucis.*

67. Excipit Ursinus in Catech. part. 3. p. 718. hanc non esse suam ac suorum hominum sententiam, quod simpliciter lege Dei prohibitum sit simulacra, statuas, imagines fieri vel habere, sed illas tantum imagines ac statuas prohibitas esse. 1. quae ad repraesentandum aut colendum DEUM effinguntur; 2. quae in templis, in compitis, vel alibi ad cultum DEI vel ad ornatum periculosum ponuntur: licitas contra imagines creaturarum esse, quae extra templum citra periculum et speciem idololatriae, superstitionis aut scandali, ad usum politicum, hoc est historicum aut symbolum vel ad honestum ornatum fiunt. Ita quoque Cassellani in antiq. fide Cattorum p. 89. *domi privatim licet habere imagines apostolorum, quamprimum autem constituuntur in templo, exerces per illas idololatriam.* Respondemus: 1. DEUS, cum sit spiritus, adeoque essentia invisibilis et infinita, per se et quoad essentiam pingi non potest: cumque nulli rei creatae sit similis, ideo non debet rei alicujus creatae imago pingi, qua DEUS representetur, maxime cum diserto praecepto id sit prohibitum. Deut. 4, v. 15: qua in parte Ursino nemo nostrum contradicit. Sed secures, bipennes, vectes et mallei adversariorum εἰκονομάχων testantur, quod statuant illas etiam picturas esse prohibitas, quibus historiae manifestationes, in quibus S. Trias sese revelavit, depinguntur, quod ex verbis legis Mosaicae demonstrare nunquam poterunt. Neque enim restrictio illa additur; non facies tibi sculptile aut imaginem, qua repraesentes manifestationem DEI sive tales res, quibus se DEUS manifestavit, neque potest ex antecedentibus vel consequentibus ista restrictio probari, sed in genere prohibentur omnes imagines, κατά τι videlicet, certo, respectu et fine, ne adorentur et colantur. Ac si vel maxime nunquam pingatur, nunquam fingatur, nunquam oculis hominis objiciatur talis imago, tamen quando manifestationes illas DEI, quibus Pater in forma antiqui dierum Dan. c. 7, v. 13. Filius in assumta carne 1. Timoth. 3, v. 16. Spiritus sanctus in specie columbae Matth. c. 3, v. 16. sese revelavit et oculis hominum olim quasi conspiciendum praebuit, quando inquam manifestationes illas recitari audimus vel easdem in Scripturis legimus, statim mens nostra sibi interius tales imagines format; neque enim species intelligibiles quicquam aliud sunt quam spiritales et internae rerum imagines. (***Quaecunque verbis pie describuntur et juxta descriptionis illius tenorem animo tanquam speculo inprimuntur et secundum illum animi conceptum efferuntur ad alios, ut et ipsi percipiant, illa non minus pie etiam penicillo et coloribus depingi et ob oculos poni possunt, ut eadem plane imago et non diversa animo concipiatur sive per oculos ex pi-* V. 262.

Exceptiones adversariorum: 1. In templo prohibitas esse imagines.

ctura, sive per aures per expressa verba, quo accommodari potest phrasis Paulina Gal. 3, v. 1: *οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.* D. Mentz. disp. 2. contra Pierium. coroll. 2.**) Nullum igitur a pictura illarum manifestationum proprie et per se imminet periculum, cum non cultus, sed memoriae et ornatus causa depinguntur, viderint autem adversarii, an non ipsimet idolum in cordibus auditorum erigant. (Ezech. 14, v. 7), quando aliam Dei imaginem ipsis imprimunt, quam in verbo se ipsum manifestavit, dum docent, ipsum absoluto quodam decreto maximam hominum partem aeterno exitio devovisse, ipsum multis offerre verbum, quos tamen converti serio non velit; nunquam fuisse tempus, quo voluerit omnium misereri. Ac si historica illa manifestationum divinarum pictura simpliciter est Dei lege prohibita, quo jure concedit Martyr in Comment. 1. Reg. 7. class. 2. locor. commun. cap. 5. §. 10: *Christum quoad humanam naturam pingi posse?* cui tamen hostiliter contradicit Beza, quando in colloq. Mompelg. p. 418. *se ex animo detestari imaginem crucifixi* publice fatetur. Idem tamen in coll. Mompelg. p. 420. fatetur, non esse peccatum, sed *ἀδιάφορον*, manifestationem illam Patris in forma antiqui dierum depingere. 2. Ubi vero additur restrictio illa, quod imagines domi habere liceat, in templo non liceat? verba legis generalia sunt, *non facies tibi sculptile, nec ullam similitudinem.* An non in ipso templo ex Dei institutione fuerunt Cherubin aliaeque imagines complures? Ac si vel maxime Judaeis non licuit ullas templo Hierosolymitano inferre imagines, quod statuisse videntur ex Josepho lib. 18. c. 15, illud tamen in N. T. jamdudum tanquam ceremoniale fuisset antiquatum et abrogatum. Ratio templorum, quibus utimur, tota est ceremonialis, quicquid igitur extra templa nobis Christianis est concessum, idem intra templa morali aliqua lege non est prohibitum. Salomon fecit boves fusiles in templo 1. Reg. 7, v. 25. Jeroboamus vitulos suos aureos extra templum in Dan et Bethel erexit 1. Reg. 12, v. 28. 29. nihilo tamen minus boves fusiles Salomonis a Deo approbantur, vituli aurei Jeroboami damnantur.

2. Manifestationes Dei non licere depingere.

68. Excipit Ursinus ulterius p. 720: Deo quidem licuit, se manifestare quocunque modo ipsi placet, nulli autem creaturae licet Deum signo, quo ipse non jussit, repraesentare. Deinde species illae habebant promissionem praesentiae et exauditionis Dei ad illas, quod de simulacris illas imitantibus dici nequit. Denique species illae erant transitoriae, tantisper manebant, donec illis DEUS ad patefactionem sui uti volebat, ideoque ad idololatriam rapi non poterant: Statuae vero et picturae, quas homines ad patefactiones divinas repraesentandas faciunt, neque ad patefactiones Dei, neque ad repraesentationem patefactionum sunt a Deo ordinatae, proinde sunt objectum et occasio idolatriae. Respondemus: 1. Quamvis Deus non jusserit manifestationes illas depingere, tamen nec pingi prohibuit, adiaphorum igitur est et in Christiana libertate relictum. 2. Picturis illis non dicimus Deum ipsum, sive ipsam Dei essentiam repraesentari, quod fieri nec potest nec debet, unde in Concilio Eliberitano can. 36. recte prohibitum, *ne id, quod adoratur et colitur, in* V. 263.
parietibus depingatur, sed res illae, in quibus Deus sese manifestavit et conspiciendum quasi praebuit, depinguntur. 3. Quamvis species illae habuerint testimonium praesentiae Dei peculiaris ad illos, quo pictura illarum specierum destituitur, ex eo tamen nondum inferri potest, simpliciter et absolute prohibitum esse, manifestationes illas exprimere. Martyr quoad humanam naturam Christum pingi posse concedit, qui procul dubio in illa pictura personalem *τοῦ λόγου ἐνοίκησιν* non agnoscit, quam tamen assumtae carni, in qua *λόγος* sese manifestavit. necessario tribuere cogitur. 4. Nec directa fuit vel etiam dirigi debuit adoratio ad species illas, in quibus se Deus manifestavit, sed ad Deum, qui in illis se patefecit (ubi tamen excipitur assumta Christi caro, quippe quae cum *λόγῳ* personaliter unita, ideoque una adoratione Christus ut DEUS et homo glorificandus est). 5. Historicae illae picturae per se et ex se non sunt objectum et occasio idololatriae, alias in nostris etiam ecclesiis religiose colerentur, quod enim alicui rei per se convenit, id semper et omni convenit. Ex his facile responderi poterit ad reliquas Ursini exceptiones, quae nituntur omnes hoc fundamento, quod imagines sint simpliciter prohibitae, et quod per se sint causa idololatriae.

3. Mandatum de fabricandis imaginibus fuisse speciale.

69. Contra fundamenta nostrae sententiae superius allata hoc modo insurgit p. 728: *1. Mandatum DEI datum Moysi de fabricandis Cherubin et exemplum Salomonis templum DEI variis imaginibus exornantis fuerunt specialia.* **Respondemus:** Non dicimus, necessarias esse imagines in templis, quemadmodum fuerunt necessariae Moysi, qui mandatum peculiare de illis accepit, dicimus autem, eas tolerari posse, idque ex testimoniis illis recte colligimus, quae enim simpliciter lege morali sunt prohibita, ea DEUS nec praecipit, nec permittit.

2. Imagines illas non potuisse facile trahi ad idololatriam.

2. Imagines illae non facile potuerunt trahi ad idololatriam. Addunt alii, *Cherubin fuisse in sancto sanctorum, sicque a conspectu populi remotas.* Respondemus: An non serpens aeneus successu temporis fuit occasio idololatriae, 2. Reg. 18, v. 4: *Ezechias sustulit aeneum serpentem, quem fecerat Moyse, quia usque ad dies illos filii Israëlis suffiebant ei;* an non aliae imagines in tabernaculo Moysis et templo Salomonis in totius populi conspectu fuerunt prohibitae? Puritas ac sinceritas verbi unicum ac certissimum est idololatriae praecavendae remedium, stante verbi puritate nullum erit ab imaginibus periculum, collapsa verbi sinceritate proclivis est ad idololatriam lapsus, si vel maxime nullae exstent statuae vel imagines. Sol, luna, stellae et omnis militia coeli occasio fuit idololatriae, deturbent igitur illas DEI creaturas e coelo. Adde quod non defendamus illas statuas, quae facile dant occasionem idololatriae, sed hoc ab

adversariis obtinere cupimus, imagines non esse simpliciter et absolute lege divina prohibitas. *3. Imagines illae in V. T. fuerunt typicae, jam vero per Christi adventum omnes typi sublati.* Respondemus: Sane imagines illae fuerunt pars cultus Levitici, ideoque necessariae, quod de nostris imaginibus historicis non dicimus. Quamvis imagines in N. T. non sint typi futurorum, tamen possunt esse memorialia praeteritorum.

3. Imagines V. T. fuisse typicas.

70. Maneat ergo firmum fixum, non omnem εἰκονοποιίαν absolute et simpliciter lege Dei prohiberi, ac proinde non omnem imaginum usum esse interdictum. Quod utinam exactius perpendissent 338 Patres synodi Constantinopolitanae VII. sub Constantino Copronymo anno Christi 753. vel ut alii volunt 755., qui non solum imaginum cultum, sed etiam ipsas imagines damnarunt, ac ne fierent, prohibuerunt. Verba decreti sic habent: *Qui ab hoc die imaginem ausus fuerit sibi parare aut adorare aut in ecclesia, aut in privata domo constituere aut clam habere, si episcopus fuerit aut diaconus, deponitor; si vero solitarius aut laicus, anathemate percellitor imperialibusque constitutionibus subjicitor, ut qui divinis decretis repugnet et dogmata*
V. 264. *non observet.* Horum exemplum superiori seculo imitandum sibi proposuit Andreas Carolstadius (de quo Philipp. in epist. ad Frid. Myconium praefixa libello de eucharist. scribit, quod fuerit *homo ferus, sine ingenio, sine doctrina, sine sensu communi, in quo exstiterint manifesta signa impietatis* etc.), is bellum εἰκονοκλαστικὸν anno 22., cum D. Lutherus in Pathmo suo lateret, Witebergae redintegravit et imagines ex templis ferrata manu exturbare non fuit veritus. Videatur Sleidanus lib. 3. hist. D. Lutherus tom. 2. Jen. Germ. fol. 68. et seqq. ** Quirin. Reuterus in Aphor. theol. Heidelb. ann. 601. edit. part. 3. th. 29: *Seculum integrum ad has evellendas spinas istis diligentibus pastoribus* (Lutheranis) *nondum suffecit? imo removeantur ex oculis, ut illorum memoria deleatur ex animis. Denique semel potius tollatur lapis offendiculi, quam de periculo ruinae viatores usque moneantur.*** Quantos tumultus εἰκονοκλασία in Gallia, Belgio, quin et in Germaniae quibusdam locis superioribus annis excitaverit, non ignotum est. Monet quidem Ursinus in Catech. p. 726. in abolitione imaginum et statuarum duo diligenter observanda esse: 1. ut praemittatur doctrina de vero Dei cultu ante idolorum abolitionem: *Praecedat doctrina* (ait), *et idola sponte corruent; 2. statuae non debent tolli a privatis, sed auctoritate publica sive magistratuum, sive populi, si penes eum sit potestas publica, et in locis, in quibus ecclesia tenet imperium.* At num haec ubique et semper fuerint a suae fidei hominibus diligenter observata, ipse viderit. Beza in Colloq. Mompelg. f. 398. fateri cogitur, hujusmodi in Gallia in exortis tumultibus et civilibus bellis facta esse aliquo zelo, sed non secundum scientiam, quoniam modum excesserunt.

71. Antequam vero nostram de imaginibus sententiam exponamus, distinguendum erit inter imagines. ** *Imagines quaedam sunt licitae, aliae illicitae. Illicitae sunt vel inhonestae vel superstitiosae. Inhonestae aut sunt impudicae ut Veneris, Bacchi; aut mendaces, ut Christophori, Catharinae. Licitarum aliae sunt symbolicae, aliae historicae, quae rursus sunt vel politicae, ut picturae ac caelaturae εἰς κόσμησιν καὶ ἀνάμνησιν, ubivis obviae vel sacrae ex historiis s. literarum depromtae, ut sunt typi et apparitiones.* Bacm.** vel: 1. quaedam sunt idololatricae; 2. quaedam inhonestae et obscoenae. Scribit Ambr. Catharinus, *in excelsis templis ac sacellis Italiae offendi picturas tantae lasciviae, ut quicquid natura occuluit turpe, ibi liceat contemplari ad excitandam non devotionem, sed cujusvis demortuae carnis libidinem;* 3. quaedam superstitiosae ac fabulosae; 4. quaedam typicae; 5. quaedam historicae; 6. quaedam ornatus causa efformatae. Idololatricas et inhonestas picturas sive statuas per magistratum politicum abolendas esse dicimus. Superstitiosae ac fabulosae itidem in templis ferendae non sunt, nisi forte de idolomania superiorum temporum ex illis petere velimus testimonium, quo fine privatim asservari possent. Typicae imagines V. T. propriae sunt. Historicas atque illas, quae ornatus causa formantur, libertas Christiana non repudiat; ubi tamen observare jubemus sequentia theoremata: 1. Prudentia Christiana, ut alibi, ita hic vel maxime requiritur, ne intempestivo rerum adiaphorarum usu scandalum praebeamus infirmis, *nec tamen vel ad horam cedamus illis, qui subintroëunt ad tentandam libertatem Christianam,* Gal. 2, v. 4. Sic apostolus praescribit Christianis, *ne in simulacris Deum provocent sua scientia.* 1. Cor. 10, v. 22; idem tamen idolum nihil esse pronuntiat, 1. Cor. 8, v. 4. 2. Dn. Chemnicius graviter scribit p. 2. locor. p. 105: *In imaginibus caveantur omnes occasiones idololatriae, quae inde possunt institui. Experientia omnium temporum in V. et N. T. ostendit, imagines et statuas praebuisse idololatriae occasiones ac seminaria, et semper ex indifferenti imaginum usu progressu temporis ortas fuisse corruptelas verbi divini.* 3. Nimia copia imaginum sumtuosarum vitanda, ne accidat id, de quo conqueritur Bernhard. in Apolog. ad Guilelmum abbatem col. 1134, *ut splendide fulgeat ecclesia in parietibus et egeat in pauperibus, lapides suos auro induat et filios suos nudos deserat, neve desumtibus egenorum serviatur oculis divitum.* 4. Sedulo praecavendum, ne pars divini cultus in illis consistere judicetur, aut sanctitatem quandam loco conciliare existimentur; ne fingatur, Deum ita alligatum esse ad imagines, ut ibi magis exaudiat et efficax sit, quam alibi. 5. Ponatur imaginum usus inter exercitia corporalia, quae Paulus dicit ad modicum utilia esse 1. Tim. 4, v. 8: *Deus enim dedit Scripturam, ut esset medium ad instructionem, commonefactionem et excitandam devotionem, huic medio nullo modo comparandae sunt mutae imagines,* ut iterum scribit Dn. Chemnicius c. 2. de imagin. p. 108.

Variae species imaginum.

V. 265.

Quibus conditionibus imagines haberi possint.

6. Magis probandae picturae et sculpturae historicae, quam praegrandes illae statuae ac colossi. **Usus imaginum est duplex, *illicitus et licitus.* Illicitus vel superstitiosus, quando imagines cum impietate sunt conjunctae, idque dupliciter: *1. formaliter*, quando in ipsa imagine vel pictura est aliquid impietatis, ut quae exprimit DEI naturam et essentiam; *2. finaliter*, quae prostat ad adorationem ita ut ea adoretur vel Deus in ea. Licitus usus duplex est, *politicus* vel *ecclesiasticus.* Politicus alias symbolicus est, qui commonefacit nos de re, quae imagine illa repraesentatur ob finem politicum, ut imago Caesaris in moneta. Hunc usum approbat Christus Matth. 22. Usus *ecclesiasticus* est *typicus* vel *historicus.* Usus typicus viguit in V. T. et jam desiit. Talis fuit serpens aeneus etc. Historicus est, quando vel propter monumentum rerum gestarum vel propter ornatum imagines adhibentur.

72. His et similibus conditionibus observatis, licitus ac indifferens est imaginum usus, quem dum contra εἰκονοκλάστας defendimus, non tam de imaginibus, quam de libertate Christiana soliciti sumus. Cum enim nulla lex moralis imagines haberi vetet, utique abolitionem earum tanquam necessariam urgere, Christianam libertatem captivat. Quamvis enim quaedam statuae ac imagines ex papatu adhuc superstites olim fuerint idololatricae, nondum tamen ex eo sequitur, quod simpliciter necessarium sit eas removeri, cum remota idololatria memoriae vel ornatus causa libere retineri possint. Sol, luna et stellae fuerunt olim ethnicis idololatriae materia, quae nihilominus sunt ac manent bonae Dei creaturae. Acriter quidem urgetur ab adversariis praeceptum Dei Deut. 7, v. 15: *Sculptilia Cananaeorum igni comburenda esse*, sed fuit hoc peculiare quoddam mandatum, quale et illud quod v. 4. jubentur Cananaei ad internecionem usque percuti. Paulus Act. 17, v. 23. aram Atheniensium ignoto Deo inscriptam haudquaquam diruit, nec vela navis, cujus insigne erat imago Castoris ac Pollucis, vi ac ferro avellit Actor. 28, v. 1. Leviusculum est, quod quidam verba legis urgent, non adorabis coram eis Levit. 26, v. 1. ex quo evincere conantur, non solum
V. 266. non adorandas esse imagines, sed nec coram eis adorandum. Etenim cum in omni loco adorandum sit, 1. Tim. 2, v. 8, sequeretur etiam in privatis aedibus non esse tolerandas imagines, ne forte coram eis adoremus ac praeceptum Dei violemus. *Coram imaginibus adorare* phrasis est Scripturae, significans vel orationem ad imagines dirigi, vel una cum facie etiam cor ad eas conferri, vel opinari, preces magis exaudiri coram imaginibus fusas quam in loco alio. id vero a nobis ac nostris ecclesiis alienum est. Vehebatur apostolus in navi, cujus insigne erat Castor et Pollux, Actor. 28, v. 11; num existimabimus, Paulum in illa navi non orasse? quid quod 1. Cor. 8, v. 4. concedit Christianis (modo absit offendiculum infirmorum), ut comedant de idolothytis, quae in ipsis ethnicorum templis, quae refertissima erant idolis, consumebantur, quanto minus prohibitum erit adorare eo in loco, in quo imagines Christi et sanctorum habentur, ita tamen, ut ad ipsas imagines oratio haudquaquam dirigatur.

73. Primaria, uti diximus, causa, propter quam imaginum usum defendimus, est Christiana libertas; accedunt causae secundariae complures, utpote quod in templis utilitatem habere possint non contemnendam: 1. in commonefaciendo, 2. in ciendo affectu; 3. in exornando, etc. ut late ostendit D. Schröderus tractatu de imaginib. q. 1. thesi 86. et seqq. Greg. Nyssen. in Cant.: *Vidi non infrequenter passionis historiam, nec sine lacrymis ejusmodi scripturam transii.* Greg. lib. 9. epist. 9. ad Serenum: *Quod sanctorum imagines adorari vetuisti, omnino laudamus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum esse sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? aliud enim est picturam adorare, aliud per picturae historiam quid sit adorandum discere. Nam quod legentibus Scriptura, hoc idiotis praestat pictura, quia in ipsa ignorantes vident, quid sequi debeant; in ipsa legunt, qui literas nesciunt.* Cyrill. lib. 6. contra Julianum recitatis beneficiis a Christo in cruce nobis exhibitis, subjungit: *Haec omnia recordari nos facit salutare lignum et suadet, ut cogitemus, quod sicut unus pro omnibus mortuus est et resurrexit, ita viventes non ultra sibi ipsis vivant.* Basil. serm. in s. 40 martyres: *In ecclesia ad spectandum me alliciunt flores, contemplor fortitudinem martyris, coronarum praemia considero et tanquam igne incendor aemulandi cupiditate.* Scholastici dicunt, imagines haberi ad instructionem rudium, ad commonefaciendam memoriam, ad excitandam meditationem ac devotionem. Unde a primitiva ecclesia libere sunt usurpatae, non in privatis tantum aedibus, sed etiam in templis, qua de re itidem prolixe tractat D. Schröderus thesi 77. et seqq. August. 1. de consens. Evang. c. 10: *Imagines Christi inter Petrum et Paulum depicti passim inveniri* commemorat. Idem refert Euseb. lib. 7. Hist. c. 14. Tertullianus lib. de pudicit. meminit: *Picturae Christi in calicibus eucharisticis cum ove perdita et revecta ab eo in humeris.* De imagine Meletii dicit Chrysostomus orat. in Melet.: *quod in annulis, in poculis, in parietibus et ubique eam pinxerint.* De imagine crucis omnes veteres loquuntur. Refert supplementum Naucleri, quod templum Sophiae Constantinopolitanum sub Christianis imperatoribus picturis totius historiae passionis dominicae fuerit exornatum, illud cum anno 1509 Turcae in templum Mahometicum converterent, picturas illas omnes injecto caemento oblinierant, sed in magno quodam terrae motu caementum illud omne dejectum, ita quidem ut passionis historia iterum clarissime appareret. Pontificii tamen usum imaginum longius extendunt, *laicorum libros eas constituendo.* Guilelmus Peraldus (natione Gallus, ordinis praedicatorum saeculo XIII clarus in libro, quem *summam virtutum et vitiorum* vocat tom. 1. c. 3: *Ut Scri-* V. 267.
pturae literae sunt clericorum, sic picturae et sculpturae sunt laicorum. Laelius Zecchius in volumine casuum

Causae, propter quas imaginum usus defenditur.

conscientiae tom. 2. c. 90. art. 18. p. 609: *Scripturas poni in ecclesiis utile est, ad caritatem erga Deum et sanctos fovendam et augendam, ad fidem conservandam, cum imagines habeantur pro libris his qui literas ignorant, ex quibus ducuntur in cognitionem, memoriam et imitationem divinorum.* Feuardentius Franciscanus in lib. homiliarum p. 16: *Ex imaginum contemplatione simplices ac idiotae illa divina miracula et opera facile et breviter discunt, quae ex sacris libris aut vix aut nunquam percipere valent.)*

Imagines coli prohibitum.

74. Hactenus ostendimus appendicem illam primi praecepti de non faciendis sculptilibus nequaquam omnem imaginum usum praesertim in N. T. simpliciter abrogare, sed certam quandam idololatriae speciem, quae per imagines committitur, prohibere. Habere igitur imagines licet, sed easdem colere non licet, diserte enim prohibentur sculptilia adorari ac coli Exod. 20, v. 4, ubi non agitur de civili aliquo cultu, de externa quadam honorificentia, quali templa ac vasa seu utensilia ejus εὐσχημόνως haberi seu tractari solent, sed de cultu religioso, qui ad primam decalogi tabulam pertinet, atque exercetur adorando, venerando, salutando, sacrificando, etc. Dn. Chemnicius in exam. conc. Trid. p. 4. cap. de imag. erudite ostendit, cultum simulacrorum voce legis divinae ita prohiberi, ut nullus elusioni aut exceptioni pateat locus: 1. numeratur sculptile et fusile, statua posita, erectus lapis; et generali vocabulo תְּמוּנָה similitudo seu imago exprimens et repraesentans qualicunque effigie speciem aliquam, quocunque modo et ex quacunque materia factam. 2. Res, quarum similitudo seu imago ad cultum proponi et usurpari prohibetur, ita numerantur, ut iterum nullus exceptioni pateat locus; dicit enim eorum, quae vel in coelis supra, vel in terra deorsum, vel quae sub aquis, vel quae sub terra sunt. In coelo sunt Deus, angeli, spiritus beatorum, sub terra daemones, in terra animalia et homines, sub aquis pisces, etc. 3. Duobus vocabulis prohibetur omne genus cultuum religiosorum: non adorabis nec coles ea, quorum altero, quod incurvationem significat, omnes externi gestus et ritus cultuum, altero interiores affectiones et devotiones cultuum exprimuntur. 4. Scriptura addit hanc explicationem, quod appelletur cultus Deorum alienorum, si vel maxime cultus illi imaginum ad prototypum, sive ad res per imagines significatas, sive ad Deum ipsum referantur. Utinam vero contra manifestum Dei interdictum religiosus iste imaginum cultus in ecclesiam non fuisset receptus, nec adhuc in ea tolerarctur! sed videmus idem hac in parte contigisse, quod agricolis evenire solet (qua similitudine utitur Basilius Ep. 41.): *Quando illi incurvum tenellae arboris ramum corrigere student, nimia attractione in alteram partem peccant:* ita quoque superioribus seculis disputationes contra iconoclastas abierunt tandem in *εἰκονολατρείαν*.

V. 268. Propugnatores cultus imaginum.

75. Anno 788. (aliis anno 787.) cum Irene imperatrix juxta consilia legatorum Romani pontificis eos, qui cultum imaginum superiori anno in synodo Constantinopolitana oppugnaverant, in exilium expulisset seque exercitu muniisset, indixit synodum Niceae, ad quam circiter 350 episcopi, abbates et monachi convenerant, referente *Paulo Diacono* lib. 23. rer. Romanarum ac *Sigeberto* in Chron., in qua recitatae sunt literae Adriani pontificis ad Tarasium patriarcham Constantinopolitanum, quibus eum hortatur, ut deinceps etiam venerandas imagines primum juxta humanam figurationem Christi Dei et nostri, secundum nos et pro nobis et per nos incarnati, deinde inviolatae et verae Deiparae, postremo omnium sanctorum suorum colere et adorare pergat. Hanc Adriani sententiam sese probare omnes istius concilii patres testati sunt. Hanc synodum Nicenam II. Graeci vocant oecumenicam VII.; sed paulo post, anno scilicet 794. Carolus Magnus synodum Francofurdianam propter haeresin Felicis (quod CHRISTUS sit Filius DEI adoptivus secundum humanam naturam) convocavit, in ea pontifex Adrianus petiit confirmari acta synodi Nicenae, quod patres istius (Francofurdianae) synodi absque legitimo examine facere recusarunt. Instituta igitur disquisitione et facta collatione decretorum utriusque synodi, tum illius, quae sub Constantino Copronymo prorsus damnaverat ac rejecerat imagines, quod nec pingere nec habere eas liceret; tum hujus, quae sub Irene imperatrice non modo habendas, sed etiam adorandas et colendas asseveraverat, mediam sententiam amplectuntur ac statuunt, quod imagines habere in templis et privatis locis per se non sit impium vel illicitum, sed eas adorare et venerari sit a fide Christiana alienum et cum superstitione gentilium congruat. Reprobant igitur Adriani pontificis et Graecorum de cultu imaginum decreta. In hac synodo convenerunt episcopi, sacerdotes, abbates et monachi ex Gallia, Italia et Germania. Avent. lib. 4. annal. Regino lib. 2. Blondus lib. 1. decadis 2. Sed haec moderatio pontificibus Romanis non probatur, ideo in synodo Tridentina confirmant acta secundae Nicenae synodi et tale decretum faciunt: *Mandat sacrosancta synodus imagines Christi, Deiparae virginis et aliorum sanctorum in templis praesertim habendas et retinendas esse eisque debitum honorem et venerationem impertiendam, non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendae, vel quod ab eis aliquid sit petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant, sed quoniam honos, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quae illa repraesentant, ita ut per imagines, quas osculamur et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus et sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur, id quod conciliorum praesertim vero secundae Nicenae synodi decretis contra imaginum oppugnatores est sancitum.*

76. Utimur contra Pontificios hoc argumento: V. 269

Argumenta contra

Omnis idololatria pugnat cum primo praecepto. Cultus religiosus imaginum in ecclesiis Pontificiis

religiosum cultum imaginum.

est idololatria. Ergo cultus religiosus imaginum in ecclesiis Pontificiis pugnat cum primo praecepto. Majoris veritas comprobata est superius. Minorem adversarii praefracte negant, atque omnem idololatriae suspicionem a se amoliri conantur. Pistorius in hodeg. p. 292: *Catholica (i. e. Romana) ecclesia nunquam ex imaginibus fecit idola, aut ullam eis divinitatem tribuit, imo vero ab idololatria potius filios suos magna solicitudine retraxit.* Nimirum hoc vult quod Bellarm. lib 2. de imag. sanct. c. 5. inter imaginem ac idolum distinguendum esse monet hoc modo: *Imago dicitur vera rei similitudo, ut cum pingimus hominem, equum,* etc.; *idolum autem falsa similitudo, quae repraesentat id, quod revera non est, ut cum gentiles proponebant statuas Veneris aut Minervae, quae signa idola erant, quia repraesentabant Deos generis feminini, quales dii nec sint nec esse possint, ideoque nec vere repraesentabant, sed erant falsae imagines, siquidem id, quod non est, repraesentari non potest.* Ex quo colligit, imagines Christi et sanctorum non esse idola', ac proinde per cultum istarum imaginum non committi idololatriam. Quid huic distinctioni tribuendum sit, postea exponemus, ubi argumentum nostrum prius confirmavimus.

An per cultum imaginum committatur idololatria.

77. Minorem igitur syllogismi nostri confirmamus: 1. Ex disputationibus Pontificiorum de imaginum cultu; 2. ex ipsa praxi in ecclesiis ipsorum usitata. Concilium Tridentinum statuit imagines Christi, b. Mariae et sanctorum in templis habendas ac retinendas eisque debitum honorem et venerationem impertiendam, sed cum non exprimatur, quis ille sit honor quaeve veneratio imaginibus debita (quod enim additur *per imagines, quas osculamur et coram quibus caput aperimus et procumbimus, nos ipsum Christum adorare et sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, nos venerari,* id adhuc ambiguum est), ideo quaerenda est latior declaratio hujus cultus: 1. Ex actis synodi Nicenae; 2. ex Scholasticis; 3. ex Pontificiorum scriptis. Ad decreta secundae Nicenae synodi patres Tridentini provocant ejusque sententiae se stare profitentur, utique ergo recte fit, quod de cultu imaginum quid statuant, ex actis istius synodi cognoscamus. Dicunt, imagines esse venerandas et adorandas, sed addunt id non intelligi debere de cultu latriae, sed de honoraria quadam adoratione, quomodo vero eam explicant? Theodosius actione 1. inquit: *Saluto et veneror Mariae imaginem, cujus etiam auxilium, protectionem et intercessionem nocte dieque ut peccatori mihi subveniat, invoco, ut quae eam potestatem habet a Christo. Sanctorum etiam imagines veneror, non ut Deos, sed mentis meae affectum et desiderium, quo in illos affectus sum, hoc modo indicans ex toto animo omnes obtestor, ut ad Deum pro me intercedant.* etc. Act. 2. citatur haec Basilii sententia supposititia: *Deiparam virginem, sanctos, prophetas, apostolos et martyres suscipio, qui pro me apud Deum supplicant, quo per istorum mediationem propitius mihi sit DEUS et remissionem peccatorum mihi gratis largiatur, quam ob causam et historias imaginum illarum honoro et palam adoro.* Docet igitur synodus, imagines propter hanc causam adorandas, ut per sanctorum, quorum sunt imagines, mediationem Deus nobis sit propitius et peccatorum remissionem condonet; recitantur etiam in actis istius synodi varia miracula, quomodo pictae imagines sint locutae, morbos sanaverint, sui contemtum vindicaverint, candelas inexstinctas servaverint, etc. Adriani epistola dicit: *Israëlitae per inspectionem aenei serpentis a peste servati sunt, nos vero Christi et sanctorum imagines contemplantes et venerantes absit ut dubitemus nos servari.* Commendatur in eadem sententia Tarasii, patriarchae Constantinopolitani, et jubetur, ut deinceps etiam venerandas imagines Christi, Deiparae virginis et sanctorum colere ac adorare pergat. Videantur acta hujus synodi in tomis conciliorum prolixe descripta, ut ap- V. 270.
pareat, quales opiniones et quem cultum imaginum Tridentina synodus stabilire et ecclesiae DEI obtrudere conetur, quando ad septimam synodum se refert.

78. Scholasticorum disputationes de cultu imaginum variae sunt. Robert. Holcoth. in lib. Sap. lect. 53. fatetur, *magnam cum idololatria affinitatem habere, quod homines coram idolis prosternuntur, ideoque cavendum monet, ne doceantur homines coram lapidibus et lignis Deum adorare.* Durandus in 3. sent. dist. 9. q. 2. et Biel. in canonem missae lect. 49. aperte negant, *imagines adorandas esse adoratione latriae, sive considerentur in se secundum quod sunt lignum, lapis aut metallum, sive secundum rationem signi et imaginis.* Sed haec moderatio ab aliis improbatur. Thomas p. 3. q. 25. artic. 3. Alexander Alensis p. 3. q. 3. membr. 3. art. 3. Bonavent. 3. sentent. dist. 9. art. 1. q. 2. Albertus, Richardus, Capreolus, Marsilius, Almainus aliique complures eadem dist. statuunt, *eundem honorem deberi imagini et exemplari, ac proinde imagines s. trinitatis, Christi et crucis cultu latriae adorandas esse.* Thomas utitur hoc argumento: *Illi exhibemus cultum latriae, in quo ponimus spem salutis, sed in cruce Christi ponimus spem salutis. Cantat enim ecclesia:*

O crux ave spes unica,
hoc passionis tempore,
auge piis justitiam,
reisque dona veniam.

Ergo crux Christi adoranda est adoratione latriae. Item philosophus dicit, quod idem sit motus in imaginem et in rem cujus est imago. Item mensura adorationis uniuscujusque rei est ratio sive excellentia, propter quam adoratur, sed ratio, cur adoretur imago, non est alia, quam excellentia exemplaris. Ergo idem omnino honor debetur imagini, qui debetur exemplari. Bonaventura ait: *Quia imago Christi introducta est ad repraesentandum eum, qui pro nobis crucifixus est, nec offert se nobis pro se, sed pro illo, ideo omnis reverentia, quae ei offertur, Christo offertur, et propterea imagini Christi debet cultus latriae exhiberi.* Imagini Mariae dicunt deberi *cultum hyperduliae*, sanctorum aliorum *cultum duliae.* Henricus quodlibet. 10. q. 6. idem statuit

cum reliquis, sed addit, nullam imaginem esse adorandam *cultu latriae*, cum imago CHRISTI non sit ipsius imago ut Deus, sed ut homo est.

79. Quid hac de re scriptores Pontificii recentiores statuant, inquirendum restat. Cajetanus in Thomam p. 3. q. 25. art. 3. amplexatur et defendit eandem sententiam, quod imagini et exemplari idem honor debeatur. **Catharinus in lib. de imaginibus: *Verum de ipsarum imaginum cultu ac veneratione etiam inter Catholicos disputatio est, utrum praeter utilitates praedictas et solatia spiritualia, quae de imaginibus capiuntur, etiam ad hoc sculpantur vel pingantur imagines, ut ipsae adorentur et aliquis eis cultus reddatur. Sunt enim qui hoc omnino negent et clament, esse idololatriam. Videntur autem non futilibus argumentis moveri, nec absque majorum imo et Scripturarum auctoritate,* Gregor. de Valent. tom. 4. dip. 1. q. 24. punct. 2. p. 467: *Sic quidem sunt venerandae imagines, ut ipsae quoque proprie suo quodam modo sint terminus venerationis, licet non per se, quatenus tali materia et figura contineantur, sed per aliud, scilicet ratione prototypi. Hoc autem modo eodem honore, quo prototypus, imagines sunt honorandae, atque adeo hominis Christi imagines latria sunt venerandae per aliud.* Azorius lib. 9. Instit. c. 6. art. 3. et 6: *Constans est theologorum sententia imaginem eodem honore et cultu honorari et coli, quo colitur id, cujus est imago, atque haec sententia non tantum unius Thomae, sed communi est theologorum consensu recepta;* ad cujus sententiae probationem adducit conc. Trid., cujus vocem Bellarminus lib. 1. de Just. c. 12. dicit *esse vocem ecclesiae catholicae, quam omnes Catholici ut magistram sequuntur.*** Gregor. de Valent. tom. 3. disput. 6. q. 11. punct. 6: *Verissimum est* (ait)
V. 271. *quod affirmari solet eodem officii atque honoris genere, eodem animi motu, hoc est, eadem voluntate excitandi opinionem excellentem honorari prototypum ipsum ejusque imaginem. Nam imaginem honorare est coram ipsa tanquam prototypi secundum repraesentationem vicaria velle de prototypo commovere excellentem opinionem. Itaque idem venerationis motus ad utrumque spectat, sed tamen diversa ratione. Nam ad prototypum pertinet, ut illi secundum se existimationem conciliet; ad imaginem autem ut coram ipsa et in ipsa tanquam in vicaria existimatio ejusmodi concilietur prototypo, perinde ac si esset illud praesens, sicut imago ipsa,* etc. Neve quis inde colligat prototypum eo modo tantum honorari, non autem imaginem, subjungit: *Dicet forte aliquis, si venerari imaginem est prototypum ipsum venerari, igitur honor nequaquam imagini exhibetur; nec vere dicitur ipsa honorari, sed prototypum tantummodo coram illa.* Respondemus: *minime inde sequi quod non etiam honoretur vere ipsa imago (nam ipsa quoque eo ipso verissime honoratur suo modo, scilicet relative), sed solum inde sequitur, quod ante docuimus, videlicet non eadem ratione nos honorare imaginem quam ipsum prototypum, in quo uno animum figimus, cujus praestantiam ac dignitatem veneratione protestamur; at honoratur vere imago nihilominus suo modo, eo videlicet, quo honorari censentur eae res, quae non nisi propter aliud honorantur,* id postea declarat exemplo legati regii, qui regis loco honoratur et concludit: *Quapropter non solum haeretici errant, qui venerationem imaginum insectantur, sed etiam illi minus circumspecte loquuntur, qui etsi probent ecclesiae usum in venerandis imaginibus, tamen negant ipsas proprie honorari.* Idem: *Eodem prototypi honore honorari debent imagines, modo illo suo, quo honorari debent, videlicet quatenus sunt imagines, et consequenter imagines Christi coli debent latria.* Ubi etiam provocat ad fundamentum Thomae, quod unus et idem motus sit in imaginem et in rem, cujus est imago. Costerus in Enchirid. c. 438. et 439: *Non alius in imagine honoratur, quam ipsum prototypum, ex quo non obscure consequitur omnem honorem, qui prototypo debetur, etiam exhiberi posse imagini.* Hoc Costeri enchiridion approbatum a Coloniensibus, Trevirensibus et Moguntinensibus Jesuitis.

80. Quidam videri volunt modestiores. *Alphonsus de Castro* in verbo *imago* sequitur Durandum, quod imago non sit ullo modo in se colenda, sed tantum exemplar coram imagine. *Martinus Peresius* in libro de traditionibus tract. de imag. *Catharinus* in tract. de imag. *Sanderus* lib. 2. de imag. c. ult. statuunt, ipsas imagines in se et proprie honorari debere, sed honore minori, quam ipsum exemplar, et proinde nullam imaginem adorandam esse cultu latriae. *Bellarminus* lib. 2. de imag. sanctorum, c. 21. et seqq. format aliquot propositiones, quibus V. 272.
suam de imaginum cultu sententiam exponit, quarum summa est, cultum istum, qui per se et proprie debetur imaginibus, esse cultum quendam imperfectum, qui analogice et reductive pertineat ad speciem ejus cultus, qui debetur exemplari, qua de re paulo post plenius disseremus.

Praxis papatus in colendis imaginibus.

81. Intueamur praxin, qualis honor, quisve cultus in ecclesiis Pontificiis imaginibus exhibeatur, quam Dn. Schröderus quaest. 2. de Imagin. thesi 115. et seqq. ad haec capita revocat: primo Pontificii honorant imagines suas DEDICANDO. In Pontificali habentur certae et praescriptae benedictionum formulae, quibus imagines consecrantur. Lignum crucis his verbis benedicitur: *Rogamus te, sempiterne DEUS, ut digneris benedicere hoc lignum crucis, ut omnibus hic genu flectentibus et majestati tuae supplicantibus cordis compunctio et admissorum concedatur remissio.* Item: *Sanctificetur illud lignum crucis, ut orantes inclinantesque se propter DEUM ante istam crucem inveniant corporis et animae sanitatem.* Item: *Digneris benedicere hoc lignum crucis, ut sit remedium salutare generi humano, sit solidior fidei bonorum operum profectus et redemtio animarum, tutela contra saeva jacula inimicorum.* Imago b. Mariae consecratur his verbis: *Sanctifica, Deus, hanc formulam b. virginis,*

ut tuis fidelibus salutaris auxilii opem ferat, tonitrua aut fulmina, si invaluerint nocentia, celerius expellantur, pluviarum quoque inundatio aut civilium bellorum commotio, seu paganorum devastatio ad praesentiam ejus comprimantur. In benedictione imaginis D. Johannis: *Sit haec imago daemonum sancta expulsio, angelorum advocatio, fidelium protectio ejusque in hoc loco potenter vigeat intercessio. 2. Nomen prototypi illis imponendo.* Sacrar. cerem. eccles. Rom. libr. 1. tit. 7. in consecratione cereae imagunculae, quam vocant Agnum DEI, orant, *ut isti agni immaculati eandem virtutem accipiant, contra omnes diabolicas versutias et fraudes maligni spiritus, qua Agnus innocens, Filius ejus Jesus Christus, in ara crucis immolatus protoplastum nostrum de diabolica potestate eripuit.* Urbanus V. pontifex quinque ejusmodi imagunculas dono misit orientali imperatori additis his versiculis:

Balsamus et cera munda cum chrismatis unda
Conficiunt agnum, quod munus do tibi magnum.
Fonte velut natum, per mystica sanctificatum,
Fulgura desursum depellit et omne malignum,
Peccatum frangit ut Christi sanguis et angit.
Praegnans servatur simul et partus liberatur.
Dona defert dignis, virtutem destruit ignis.
Portatus munde de fluctibus eruit unde.

Ubi non solum nomen prototypi Christi, sed etiam beneficia ejus imagunculae tribuuntur et quidem imagini imaginis, ut ita loquar, cum tales cereae figurae non sint imago ipsius CHRISTI, sed agni, in cujus imagine Christus depingitur. *3. Singularem numinis praesentiam illis affingendo.* Negant quidem Tridentini patres credendum, aliquam in imaginibus divinitatem esse, interim tamen approbant peregrinationes ad imaginem quandam, quandoque satis longinquas, approbant vota de peregrinationibus ad certas sanctorum statuas suscipiendis, approbant indulgentias datas precantibus coram imagine crucis vel Mariae. Bellarm. 2. de imagin. c. 18. dicit: *Unam imaginem magis frequentari quam aliam propter varias causas: primo quia DEUS per unam operatur miracula et non per aliam; secundo quia quaedam imagines factae sunt a sanctis viris, quae peculiarem merentur devotionem propter artificem; tertio quia aliquae magis excitant ad pietatem.* Polydorus Virg. lib. 6. de rer. invent. c. 13: *Bene multi sunt rudiores stupidioresque, qui saxeas, vel ligneas, marmoreas, aeneas seu in parietibus pictas variisque coloribus litas imagines colant, non ut figuras, sed perinde quasi ipsae sensum aliquem habeant, et iis magis fidant, quam Christo vel aliis diis, quibus dicatae sint. 4. Certorum beneficiorum largitiones ab ipsis exspectando. Certa experientia novimus*, ait Gregor. de Valent. disputat. 6. q. 11. punct. 6, *singulariter quibusdam in locis, quasdamque imagines venerantibus solitum esse Deum praeclara impertiri beneficia.*
v. 273. Sylvius lib. 2. comm.: *In ecclesia s. Mariae Prunetanae agri Florentini est imago virginis, quam mira religione venerantur populi tanquam pluviae serenitatisque donatricem, cum necessitas ingruit.* **Lucius Marineus Siculus Caroli V. historicus lib. 5. de reb. Hispanicis: *In urbe Burgensi adoravimus Salvatoris imaginem crucifixam, quae a Nicodemo facta perhibetur, cujus invocato numine multos infirmos convaluisse nobis affirmarunt.*** *5. Sertis et coronis ornando. 6. Vestimentis induendo. 7. Circumgestando pro avertenda lue pestifera, pro avertendis frugum incommodis.* Vide Bonfin. lib. 5. rer. Hungar. decad. 1. Baron. in Martyr. Roman. Sleidan. lib. 9. Hist. p. 250. *8. In loco sublimi constituendo. 9. Altaria eis erigendo. 10. Templa et delubra exstruendo. 11. Sacrificulos praeficiendo. 12. Ferias sacras instituendo. 13. Cantando. 14. Epulando. 15. Osculando. 16. Supplicando. 17. Alloquendo. 18. Obsecrando.* Sic referente Thoma p. 3. qu. 25. art. 3. canit ecclesia de ligno crucis:

O crux ave spes unica,
hoc passionis tempore,
auge piis justitiam
reisque dona veniam.

Coram Veronica (uti vocant) recitant hanc orationem:
Salve sancta facies impressa panniculo.
Nos ab omni macula purga vitiorum
atque nos consortio junge beatorum.
Nos perduc ad patriam, o felix figura,
ad videndum faciem, quae est Christi pura.
Esto nobis, quaesumus, tutum adjuvamen,
dulce refrigerium atque consolamen,
ut nobis non noceat hostile gravamen,
sed fruamur requie, omnes dicant Amen.

19. Sacrificando. Nam et thus adolent nonnullis imaginibus, ut apparet ex praxi et missali Romano sub tit. de ritu serv. in celeb. missa. *20. Cereos accendendo. 21. Vovendo. 22. Jurando.* Quae omnia ex praxi sunt notissima.

An per cultum imaginum committatur idololatria.

82. Ex his omnibus tale deducimus argumentum: Omnis cultus, quo honor soli Deo debitus transfertur ad id, quod est extra Deum, est idololatria. Per cultum imaginum in templis Pontificiis honor soli DEO debitus transfertur ad id, quod est extra DEUM. Ergo per cultum imaginum in templis Pontificiis committitur idololatria. Excipit Bellarminus 2. de imagin. c. 13: *Illum cultum imaginum esse idololatricum, quando imagines habentur pro diis, vel quando per imagines coluntur tanquam dii illi, qui vere non sunt.* Aliam idololatriae speciem in dictis illis Scripturae Exod. 20. Deuter. 5. Rom. 1. etc. non prohiberi. C. 5. distinguit inter imaginem et idolum: illam definit quod sit vera rei similitudo, hoc vero quod sit falsa similitudo, hoc est, quod repraesentet id, quod revera non est, ex quo colligit imagines Christi et sanctorum non esse idola, et per conseq. per cultum earum non committi idololatriam. Gregor. de Valent. disputat. 6. qu. 2. de idololatr. 1. idololatriam definit, quod sit cultus, quo honor divinus tribuitur alicui creaturae sicut Deo; hanc definitionem exponit puncto 3. eum divinos honores creaturae conferre, ut DEO, qui eam divino cultu sic prosequitur, ut eo quan-

tum in se est, velit illi opinionem conciliare talem, qualis revera in solam Dei majestatem competit; ex quo colligit punct. 6. Catholicos (Romanenses) idololatras non esse, cum sic honorent imagines, ut minime tamen creaturae adhibeant divinum honorem sicut Deo, cum venerentur tum Christi tum sanctorum imagines, et in cultu imaginum Christi, atque adeo etiam crucis honorem quidem usurpent divinum, sed non deferant illum ipsis imaginibus, sicut DEO ac Domino nostro. Pistorius in hodeg. p. 303. prima falsitas est, quod Pontificii adorent ligna et lapides et ex iis faciant idola, cum ecclesia catholica (Romana) nunquam ex imaginibus fecerit idola, aut ullam eis divinitatem attribuerit p. 292.

83. Sane est quaedam idololatriae species, atque ea quidem satis crassa, qua simulacra manu hominum facta pro diis habentur, et divinis honoribus ut dii coluntur, sed ex eo nondum deduci potest, nullam praeter hanc idololatriae speciem primo prae-
V. 274. cepto prohiberi ac damnari. Jubemur in primo praecepto unum verum Deum venerari et colere, ipsi solos divinos honores ac religiosum cultum deferre, juxta praescriptum Verbi ipsi servire, contra vero alienos Deos non habere, sculptilia non adorare nec colere, ex quo manifeste colligitur, etiam hanc esse idololatriae speciem, si honor et cultus Deo debitus transfertur ad id, quod est extra DEUM, si verus DEUS colitur non divine, hoc est non eo modo, quo se in verbo coli praecepit. Quemadmodum enim in vera invocatione utrumque conjungendum, tum objectum, nempe verus Deus unus in essentia, trinus in personis; tum ratio et modus invocandi, secundum scilicet praescriptum verbi, nempe vera fide in Christum, in spiritu et veritate; alias audire cogimur, *vos adoratis quod nescitis* Joh. 4, v. 22: ita quoque e contrario sensu colligitur, quod idololatria committatur tum in objecto, tum in modo cultus, ac proinde non illos solum idololatras esse, qui statuas et ligna habent pro veris diis, sed etiam qui verum Deum colere volunt in statuis, ac per statuas, qui juxta adinventiones cordis sui, non autem juxta praescriptum Verbi Deum colunt, ut erudite scribit D. Mentz. disp. 7. Anti-Pistor. th. 36.

84. Cuicunque igitur rei divinus honor defertur, cum tamen non sit verus Deus, illa res fit idolum, sive sit naturalis sive artificialis, ac proinde tali religioso cultu istius rei, quae non est verus Deus, committitur idololatria. Ex quo intelligitur, quam nugatoria sit distinctio illa Bellarminiana inter imaginem et idolum, quasi imago sit similitudo rei vera, idolum vero falsa. Nam 1. hac ratione sol, luna et stellae, si adorarentur, non essent idola (cum non sint falsa alicujus rei similitudo) et per conseq. qui militiam illam coeli adorarent, non essent idololatrae. Atqui Israëlitae suffitu et libaminibus reginam coeli honorantes dicuntur (in vulgata versione) sacrificasse idolis Jerem. 44, v. 23. Similitudines illae reptilium et animalium, quas colebant Israëlitae, dicuntur idola Ezech. 8, v. 10. et in genere ex primo praecepto damnatur idololatriae nomine, quando homines oculos tollunt in coelum, et vident solem et lunam et stellas, omnem militiam coeli, et incurvant se illis coluntque ea Deut. 4, v. 19, quo respiciens Epiphan. in compend. verae doctrinae de Persicis magis recte scribit, quod *idola quidem abominentur* (simulacra manu hominum facta), *idola tamen adorent ignem, lunam et solem.* Vicissim pater moerens acerbo filii praemature erepti luctu, effecta imagine jam ante mortuum nunc ut Deum colere incipiens, idololatra non esset, cum talis imago sit vera similitudo, at contrarium pronuntiatur Sap. 14, v. 15. 2. Hac ratione imagines historicae, quae prototypum exacte non exprimunt, statim forent idola. At quotusquisque pictorum eadem figura apostolos depingit, quam in vivis habuerunt, hi ergo omnes forent εἰδωλοποιοί; quin imo pingitur imago magni illius Christophori, qui tamen nunquam vixit, haec certe ex definitione Bellarmini foret idolum, si vel maxime tantum commonefactionis ergo in templis depingeretur. 3. Quot vero in ipsis Pontificiorum templis idola forent juxta hanc Bellarmini definitionem? Georgius eques conculcans draconem, Moyses cornutus, aliaeque imagines complures non sunt verae similitudines, neque enim unquam talis quidam Georgius draconem conculcans vel cornutus Moyses exstitit. 4. Ubicunque idololatria, ibi etiam idolum ex natura relatorum. Atqui Aelius Lampridius imagines Christi et Abrahae una cum reliquis idolis colens erat idololatra juxta Bellarminum 2. de imag. c. 11. et in genere ex ipsius sententia idololatra est, qui imaginibus Christi defert cultum latriae propter se. 2. de imag. c. 24. Ergo imagines Christi sunt aliquando idola. Et qua veritatis specie negari potest, eum vere committere idololatriam, etiam juxta Pontificios, qui imaginem Petri cultu λατρείας honoraret, si vel maxime imago illa esset vera Petri similitudo. 5. Voces idoli, imaginis et simulacri saepissime indifferenter usurpantur non tantum apud profanos auctores, sed etiam in Scriptura sacra et apud ecclesiasticos scriptores, quin V. 275.
imo apud ipsos Pontificios. 2. Reg. 11, v. 18. populus sub Jojada confringit omnes imagines Baal. Vide etiam Es. 44, v. 13. Ezech. 7, v. 20. c. 16, v. 17. c. 23, v. 14. Amos 5, v. 26. Tertull. in Apol. c. 12. Cyrian. ad Demet. Athanas. contra gentes. Chrysostom. tom. 1. hom. 87. etc. qui idola gentilium vocant imagines, Cajetanus, Fonseca, Pererius, Onuphrius, Peresius, Valentianus, adeoque ipse Bellarminus discrimen illud non ubique observant. Valent. lib. 3. de idolol. c. 8. §. Quod autem: *Idolum graece imaginem sive simulacrum significat.* Ibid: *Innuit b. Petrus aliquem esse licitum simulacrorum et idolorum cultum.* Bellarm. 2. de imag. c. 7: *Sine dubio non prohibetur in decalogo omnis imago, sed solum illa, quae dici potest idolum, id est imago, quae habetur pro Deo, vel quae repraesentat tanquam Deum, eam rem, quae non est Deus.* ejusd. lib. c. 24: *Vel imagini exhibetur cultus latriae propter se et haec est idololatria* etc.

De discrimine inter imaginem et idolum.

Quo pertinet illud Erasmi in 1. Cor. 8. p. 335: *Certe Ambrosius nullum novit discrimen inter idolum et simulacrum, nec ego ullum video.* 6. Vanum ergo et ineptum est discrimen illud, quod inter idolum et imaginem constituit Bellarminus, verum contra et perpetuum illud, quod constituimus superius, quo idolum dicitur omne id, cui divinus cultus exhibetur, cum tamen non sit Deus, sive sit imago hominum manibus efformata, sive res naturalis, sive interius cordis figmentum; imago autem quae citra sui cultum memoriae vel ornatus causa formatur.

85. Nec ullius assis aestimanda appendix illa Valentiani, quando disserit hanc esse veram idololatriae definitionem, creaturae habere divinum honorem *sicut Deo.* 1. Hoc enim proinde est, ac si quis definire velit adulterium concubitum cum altero, qui non sit conjux tanquam cum conjuge, ac proinde adulteram non esse, quae commisceatur ei, quam non habeat pro conjuge, sed eam tantum, quae alteri ceu conjugi sese prostituat. 2. Quando creaturae alicui divinus honor exhibetur, eo ipso creatura ista in Dei locum evehitur ac pro Deo habetur, siquidem divinus honor non est, nisi is, qui Deo debetur, ac proinde oblato tali honore, ipsa divinitas revera attribuitur, vel certe ex immota consequentia attribui intelligitur, nulla enim relatio est extra suum fundamentum. 3. Si non est idololatra, nisi qui divinum honorem tribuit creaturae ut DEO, nec Israëlitae colentes Deum in vitulis, nec ethnici colentes eundem in simulacris idololatrae erunt, nec Ariani et Nestoriani idololatriae a priscis ecclesiae doctoribus accusari potuissent, illis enim nihil minus erat propositum, quam Christo ut Deo divinum honorem deferre, qua de re postea plenius. Quam vero exiguus fuerit idololatrarum manipulus juxta hanc Valentiani definitionem! paucissimi certe idololatrae eo amentiae progrediuntur, ut simulacra sua Deos esse revera sentiant. 4. Adde, quod ipse Valentianus hoc definitionis suae membrum non ubique observet. Disp. 6. de Idolol. q. 2. punct. 3. disputat de idololatria exteriori, quam committi docet, cum veneratio non procedit ab infidelitate interiori, qua creatura putetur esse Deus, aut etiam ab expressa et directa voluntate conciliandi creaturae divinam existimationem, ac per hanc idololatriam exteriorem plus peccari quam per interiorem ex ignorantia ortam, puncto 2. concludit.

Definitio idololatriae.

86. Remoto igitur peregrino isto assumento plena et perfecta idololatriae definitio est, quod sit cultus, quo honor soli Deo debitus transfertur ad id, quod est extra Deum. (Est vero extra Deum omne id, quod vel per essentiam non est Deus vel per unionem hypostaticam non est unitum Deo, quomodo assumta humana natura est Λόγῳ unita, ac proinde eodem λατρείας cultu adoranda, qua Λόγος juxta definitionem conc. Ephes. anath. 8. cont. Nest.). Quam definitionem Dn. Schröder. tract. de imag. q. 2. th. 28. et seqq. probat: 1. ex fine et scopo primi praecepti, quod requirit, non solum ut unum ac solum verum Deum religiose colamus, sed etiam ne praeter illum ac extra verum Deum quicquam aliud religiose colamus. 2. Ex genuino ac proprio idoli formali, v. 276.
in eo consistente, quod colitur aliquid divino honore, cum tamen non sit Deus. Porro in eo proprium idoli formale consistere patet ex eo, quod res quaedam, quae non erat idolum, tunc demum evadat idolum, quando religiose coli incipit et contra quae erat idolum, desinat esse idolum, quando religiose coli desinit. Aeneus serpens quamdiu non colebatur, idolum non erat, at ubi populus coepit ei adolere incensum, abiit in idolum, ideoque a rege Ezechia est abolitus 2. Reg. 18, v. 4. Sol, luna et omnis coeli militia erant idola, quando Israëlitae ipsis sacrificabant. 2. Reg. 23, v. 5. nobis non amplius sunt idola, sed bonae Dei creaturae. 3. Exemplis eorum, qui idololatriae accusantur hoc nomine, quod cultum Deo debitum tribuerunt ei, quod est extra. Deut. 17, v. 3. dicuntur alienos Deos colere, qui se incurvant soli, lunae, vel omni militiae coeli. Ezech. 8, v. 8. Israëlitae dicuntur idololatrae, propterea quod similitudines reptilium ac animalium coluerunt. Rom. 1, v. 23. ethnici peraguntur idololatrias rei, quia mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium. Carpocratem idololatriae accusant Iren. lib. 1. c. 24. p. 81. Epiph. haer. 29. August. ad Quodvultdeum haer. 7. quod imagines Christi et Pauli, quas habebat, coleret iisque sacrificaret. Ἀγγελολάτραι idololatrias accusantur in syn. Laodic. can. 35. Arianis idololatria tribuitur Athanas. orat. 1. contra Arian. in syn. Nicen. 11. artic. 6. quod cultum divinum Dei Filio exhiberent, quem Deum verum esse negabant. Nestoriani dicti sunt anthropolatrae a syn. Ephes. epist. ad Theodos. et Valent. Impp. Cyrill. de recta fide ad Regin. Justiniano constit. 6. cap. de summ. trinitat. et fide cathol. et idololatrae a synodo Nicena II. act. 7. eo quod carnem Christi adorare volebant, quam tamen intra Λόγου ὑπόστασιν subsistere negabant. Christianocategori dicuntur idololatrae a Damascen. lib. de haeres. circa finem et Bellarm. 2. de imagin. sanct. c. 11. eo quod imaginibus divinos honores decernebant ac Christianos tanquam idolorum cultores accusari faciebant. 4. Descriptionibus idololatriae, quas tradunt auctores Tertull. lib. de idolol. c. 1: *Idololatria fraudem Deo facit, honores illi suos denegans et aliis conferens, ut fraudi etiam contumeliam jungat.* Ambros. in v. 277.
c. 5. Ephes.: *Idololatria DEI honorificentiam usurpat et creaturae vindicat.* Gregor. Nazianzen. orat. εἰς γενέθλ. *Idololatriam vocat adorationis a creatore ad creaturam translationem.* August. 1. de trinit. c. 6: *Idololatrae dicuntur, qui simulacris eam servitutem exhibent, quae debetur DEO.* Beda in c. 4. Lucae: *idololatrae nuncupantur, qui vota, preces et sacrificia, quae uni Deo debuerant, idolis impenderunt.* Gerson. in reg. moral. tit. de superbia lit. M.: *Idololatria est exhibitio honoris vere vel interpretative aut attributive divini alicui creaturae aliter,*

quam sibi potest competere. Thom. 2. 2. q. 44. art. 1: *Idololatria est superstitio, qua creaturae divinus cultus exhibetur.* Catech. Trident. in explicat. 1. praecepti: *Moyses cum populum ab idololatria avertere vellet, ajebat, non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis, quod sapientissimus legislator ideo dixit, ne quo errore ducti divinitatis imaginem fingerent Deoque debitum honorem creaturae tribuerent*, ex quibus verbis talis colligitur idololatriae definitio, quod sit error, quo DEO debirus honor creaturae tribuitur.

Ἐθελοθρησκείαι sunt species εἰδωλολατρείας.

87. Cumque pars sit divini honoris ac cultus soli Deo debiti praescriptum ipsius in forma ac modo cultus sequi Deut. 12, v. 8: *Non facietis singuli, quicquid rectum in oculis suis, sed* v. 32. *quicquid ego praecipio vobis, custodietis, ut faciatis, non addes ad illud, neque detrahes.* Matth. 15, v. 9: *Frustra colunt me docentes doctrinas mandata hominum.* Es. 1, v. 12: *Quis requisivit haec de manibus vestris* etc. Ideo ἐθελοθρησκείαι, quibus proprii cordis cogitata in cultu divino homines sectantur, εἰδωλολατρείας quaedam species constituuntur. Numer. 15, v. 39: *Recordamini omnium praeceptorum Jehovae, ut faciatis ea, et non adspicietis post cor vestrum et oculos vestros, post quos fornicamini.* v. 40: *ut recordemini et faciatis omnia praecepta mea et sitis sancti Deo vestro.* v. 41: *Ego Jehovah Deus vester, qui eduxi vos e terra Aegypti, ut essem vobis in Deum; ego, inquam, Jehovah Deus vester* (usitatissimum est prophetis spiritualis fornicationis et adulterii nomine idololatriam complecti, quando ergo electitii cultus hoc loco dicuntur fornicatio, utique idololatrias loco habentur, quod ipsum ostendit repetitio verborum primi praecepti: Ego Jehovah Deus vester). Deut. 12, v. 30: *Cave tibi, ne imiteris gentes, postquam te introeunte fuerint subversae, et requiras ceremonias* (Hebr. Deos) *earum, dicens: sicut coluerunt gentes istae Deos suos, ita et ego colam.* v. 31: *Non facies sic Deo tuo.* In hoc dicto manifeste dicuntur dii alieni constitui, quando verus Deus colitur vel coli existimatur peregrinis ethnicorum cultibus praeter et extra verbum. 1. Sam. 15, v. 22: *Numquid voluntas Jehovae est in holocaustis et victimis et non potius in obtemperando voci Jehovae?* v. 23: *Peccatum divinationis est rebellio et iniquitas atque Theraphim, transgredi.* (notum est per Theraphim simulacra intelligi, quibus divinus cultus exhibetur Gen. 31, v. 19. Jud. 17, v. 5. Idolum igitur erigunt, quicunque cordis sui cogitationes in cultu divino sequuntur). Probant hoc ipsum rationes sequentes. 1. Qui non timet nec diligit Deum super omnia, peccat contra primum praeceptum. Quisquis cultus extra et praeter verbum instituit, non timet nec diligit Deum super omnia, siquidem cogitata cordis sui praefert Dei verbo. Ergo qui cultus extra et praeter verbum instituit, peccat contra primum praeceptum, et per consequens committit idololatriam. Omnia enim peccata contra primum praeceptum generali idololatrias nomine comprehenduntur. 2. Qui non agnoscit Deum esse sapientissimum, peccat contra primum praeceptum (quia primo praecepto jubemur Deum agnoscere, qualis est; jam vero Deus est sapientissimus). Quisquis praeter et extra verbum cultus instituit, non agnoscit Deum esse sapientissimum, quia cordis sui cogitationes divinae sapientiae praefert. Ergo qui electitios cultus instituit, contra primum praeceptum peccat, et per consequens idololatriam committit. 3. Quicunque gloriam soli Deo debitam ad alium transfert,
peccat contra primum praeceptum et idololatriam V. 278.
committit. Quisquis electitios cultus instituit, gloriam soli Deo debitam transfert ad alium (siquidem haec solius Dei gloria est, quod *ipse unus sit legislator*, εἷς ὁ νομοθέτης Jacob. 4, v. 12, cui soli competit, normam ac formam sui cultus praescribere). Ergo qui electitios cultus instituit, contra primum praeceptum peccat et idololatriam committit. Hieron. in cap. 10. Jerem.: *Quicquid de idolis diximus, ad omnia dogmata, quae sunt contraria veritati, referri potest. Et ipsi enim* (talium dogmatum auctores et propagatores) *ingentia pollicentur et simulacrum vani cultus de suo corde effingunt; jactant grandia et ad decipiendos simplices quosque quasi aureis sensibus et eloquiis argenti splendore fulgentibus imperitorum obstringunt aciem* etc., *quorum cultura proprie gentium est et eorum, qui Deum ignorant.* Idem in c. 5. Michae: *Infelix humana conditio et insipientiae plena atque erroris scit de suo sensu dogmata esse composita, non ignorat a se esse idolum simulatum et pro Deo adorat opera manuum suarum.* ** August. in quaest. super Josuam q. 29. super verba: *Auferte Deos alienos de medio vestri,* inquit: *Propheta sanctus Josua in cordibus eorum esse cernebat cogitationes de Deo alienas a Deo et ipsas admonebat auferri. Quisquis enim talem cogitat Deum, qualis non est Deus, alienum deum utique et falsum in cogitatione portat.* lib. de vera relig. c. 38: *Opiniones erroneas et propria φαντάσματα esse cultum simulacrorum* ostendit. **

88. Ex quibus omnibus vera ac genuina idololatriae natura, plena ac perfecta definitio ac variae ejusdem species cognosci possunt; restat probandum, quod per imaginum cultum in ecclesiis Pontificiis idololatria committatur, id vero sequentibus confirmamus argumentis. 1. Quicunque divinum honorem deferunt rei, quae non est Deus, committunt idololatriam; Pontificii deferunt honorem divinum imaginibus, cum tamen non sint Deus. Ergo Pontificii per imaginum honorem committunt idololatriam. Major ex illis, quae dicta sunt, manifesta est. Minorem confirmamus hoc modo: Adoratio est cultus soli Deo debitus. Imaginibus in ecclesiis Pontificiis defertur adorationis honor. Ergo imaginibus defertur cultus soli Deo debitus. Minoris manifesta veritas patet ex eo, quod Thomas, Alensis, Bonaventura, Albertus aliique complures ex Scholasticis disputant, eundem honorem deberi imagini et exemplari, ac proinde imagines ss. trinitatis, Christi et crucis adorandas esse cultu latriae, quorum sen-

tentiam sequuntur Cajetanus, Greg. de Valent. et Costerus, ut vidimus thesi 77. et 78; hoc idololatrice dici agnoscunt non solum Robertus Holcot et Gerson (quorum ille lect. 158. in Sap. scribit: *Latria honor est soli Deo debitus, sed nulla imago est Deus. Ergo nulli imagini debetur talis honor;* hic vero part. 3. tract. 8. super magnificat concludit: *Solum ens divinum et summum latria est honorandum, sciunt hoc fideles, sciunt et philosophi omnes, sed lignum crucis, etiam illud, in quo pependit Dominus, nihil habet divinitatis),* sed etiam ipse Bellarminus, qui lib. 2. de imagin. c. 24. sic scribit: *Imago per se et proprie non est adoranda eodem cultu, quo ipsum exemplar, et proinde nulla imago per se et proprie est Deus, sive consideretur ratione materiae, sive ratione figurae et colorum, sive ratione relationis. Ergo per se et proprie non debetur ulli imagini cultus latriae. Dicet aliquis fortasse, latriam esse cultum proprium Deo, quando exhibetur propter se, non autem quando propter aliud; contra, nam de essentia vera verae latriae est, exhiberi propter se, latria enim dicitur summus cultus, qui debetur vero Deo, ut primo principio rerum omnium, implicat autem contradictionem, exhiberi summum cultum primo principio ac propter aliud, nam si primo principio, non ergo propter aliud, si propter aliud, non primo principio. Ergo, vel imagini exhibetur cultus latriae propter se, et haec est vera idololatria, vel non exhibetur propter se, et tunc ille non est cultus verae latriae* etc. Haec Bellarminus plerisque Scholasticis, imo suae sectae hominibus Valentiano et Costero contradicens.

V. 279. Bellarmini opinio de cultu imaginum.

89. Quo vero cultus genere Bellarminus censet imagines honorandas esse? lib. 2. de imag. c. 20. de genere cultus imaginibus debiti tres sententias haberi scribit. *Prima, quod imago non sit ullo modo in se colenda, sed solum coram imagine colendum exemplar.* Ita sensisse videtur Alensis p. 3. q. 30. artic. ultim. Durandus lib. 3. sent. distinct. 9. q. 2. Alphonsus a Castro in verbo *imago*, illis addere potuisset Vasquezium suae societatis hominem, qui lib. 2. de adorat. disputat. 2. c. 3. dicit, *superstitiosum et stultum esse imagines per se colere nulla habita ratione ad exemplar. Secunda opinio est, quod idem honor debeatur imagini et exemplari, et proinde Christi imago sit adoranda cultu latriae, b. Mariae cultu hyperduliae, aliorum sanctorum cultu duliae.* Ita Thomas, Bonaventura, Marsilius, Cajetanus etc. *Tertia opinio versatur in medio, estque eorum, qui dicunt, ipsas imagines in se et proprie honorari debere, sed honore minori, quam ipsum exemplar, et proinde nullam imaginem adorandam esse cultu latriae.* Ita Peresius lib. de tradition. tract. de imag., Catharinus, Sanderus etc. Ut has opiniones conciliet, format sequentes propositiones: *1. Imagines Christi et sanctorum venerandae sunt non solum per accidens vel improprie, sed etiam per se et proprie, ita ut ipsae terminent venerationem, ut in se considerantur et non solum ut vicem gerunt exemplaris. 2. Quantum ad modum loquendi praesertim in concione ad populum, non est dicendum, imagines ullas adorari debere latria, sed e contrario non debere sic adorari. 3. Si de re ipsa agatur, admitti potest, imagines posse coli improprie vel per accidens, eodem genere cultus, quo exemplar ipsum colitur. 4. Imago per se et proprie non est adoranda eodem cultu, quo ipsum exemplar, et proinde nulla imago colenda est cultu latriae proprie et per se. 5. Cultus, qui per se et proprie debetur imaginibus, est cultus quidam imperfectus, qui analogice et reductive pertinet ad speciem ejus cultus, qui debetur exemplari.* Nimirum his coloribus εἰκονολατρείαν Bellarminus pingere voluit, ut comtior evaderet, a quo merito quaerimus: 1. Cur discedat a Thoma, cui juramento est adstrictus? 2. Imo cur discedat a Valentiano et Costero sui ordinis hominibus? 3. Cur neget manifestam praxin, quae divinos honores imaginibus exhiberi testatur, qua de re diximus thesi 80. 4. Cur discedat a concilio Tridentino, quod sess. 25. dicit, adorare imaginem est ipsum Christum adorare, ex quo colligit Valentianus, cum in honorando prototypo usurpetur ille honor, qui competit excellentiae ipsius, ergo eodem prototypi honore honorandas esse imagines, modo illo suo, quo honorari debent, videlicet quatenus sunt imagines, ac proinde imagines Christi coli debere latria. 5. Cur neget, ad populum dicendum esse, quod imagines sint adorandae cultu latriae, cum concedat, si de re ipsa agatur, admitti posse, quod improprie vel per accidens cultu latriae colantur? *Christus doctrinam suam per apostolos praedicari voluit omni creaturae,* Marc. 15, v. 16. *Nec quicquam timet veritas nisi abscondi,* Tert. adv. Valent. p. 383. Merito hic exclamaverit quis cum Augustino 4. de civ. Dei c. 27: *Praeclara religio, quo confugiat liberandus infirmus et cum veritatem, qua liberetur, inquirat, credatur ei expedire, quod fallitur.* 6. Cur dicendum asserat, imagines non debere adorari cultu latriae, et tamen concedat, improprie loquendo eas latria colendas esse? Quid dicatur improprie honorari, id ipsemet hoc modo exponit 2. de imag. c. 2: *Improprie dicitur honorari, quod honoratur loco regis, ut quando legatus honoratur loco regis honore proprio regibus.* Quemadmodum igitur vere honoratur legatus, quando honor regis ipsi defertur, licet id fiat improprie; ita juxta Bellarmini hypothesin dicendum, vere adorari cultu latriae imagines, quando honor prototypi illis defertur, licet id fiat improprie. 7. Quis tandem sit iste analogicus cultus imaginibus debitus? c. 25. eum sic explicat: *Sicut se habet imago ad suum exemplar, ita se habet cultus imaginis ad cultum exemplaris. Sed imago est ipsum exemplar analogice et secundum quid, nam homo pictus est homo secun-* V. 280.
dum quid et analogice, ergo etiam imagini debetur cultus ipsi exemplari debitus, imperfectus et analogicus. Respondemus: homo pictus et verus homo non conveniunt analogico genere, sed aequivoco, saltem Aristot. *ἐν προκατηγορ.* cap. de homonymis: *ὁμώνυμα λέγεται, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ*

τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας, ἕτερος, οἷον ζῶον ὅ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον. Subsumo, sicut se habet imago ad exemplar, ita se habet cultus imaginis ad cultum exemplaris. Atqui imago est ipsum exemplar aequivoce, non analogice, multo minus συνωνύμως. Ergo etiam cultus imaginis est cultus aequivocus. 8. Qua ratione analogicus ac reductivus iste cultus rudioribus, qui in imaginum cultu operosiores sunt ipsis magistris, ita explicari possit, ne periculum idololatriae ipsis metuendum sit? quotus enim quisque eorum, qui imagines veneratur, cogitat de latria, hyperdulia, dulia, de cultu illo inferiore; qui secundum quid analogice ac reductive sit latria, hyperdulia, dulia? 9. An cultum illum analogicum imaginibus ss. trinitatis, Christi et crucis debitum statuat aliquo modo divinum, an vero nullo? Si prius, denuo sequetur, partem divini honoris ad imagines transferri, idque analogia manifeste requirit, cum consistat in quadam participatione inter id, quod analogice reducitur, et ad quod reducitur. Si posterius, Deus per illum imaginum cultum non coletur, cum Deo non conveniat nisi divinus honor.

Exceptiones adversariorum.

90. Quid si dicatur, Papistas quidem procidere ante imagines, sed nihil hic esse idololatricum, cum adoratio in genere notet quemvis honorem, etiam humanum, cumque adoratio non referatur ad ipsas imagines, denique cum totum hoc spectet ad excitationem animorum ad Deum? Ita Pistorius disputat in hodeg. cap. de imag. pag. 295, cui solide respondet D. Munzerus in Antipist. disp. 7. th. 43. et seqq. 1. Synodus Nicena II. itidem honorariam saltem adorationem imaginibus tribuit, sed quomodo eam explicet, vidimus thesi 76. 2. Ipsa praxis ostendit adorationem illam imaginum non esse civilem, sed religiosam, siquidem colunt eas sacrificando, vovendo, jurando etc., cum tamen Bellarm. 3. de cultu Sanctor. cap. 9. agnoscat, *votum esse actum religionis soli Deo debitum, qualis etiam sit juramentum et sacrificium.* 3. Voce legis divinae manifeste prohibitum incurvare se sculptili atque illud colere. Quicunque ergo se incurvat imagini, ut interiorem cordis sui cultum hac ratione exterius proferat, is contra praeceptum Dei peccat. 4. Civilis illa adoratio regibus et honoratioribus delata non potest hic habere locum, cum imagines non habeantur in numero rerum civilium, sed sacrarum ac religiosarum. Jam vero in rebus sacris nota religiosi cultus ex geniculationis gestu petitur. 1. Reg. 19, v. 9. Rom. 11, v. 4. 5. Adde quod magna sit dissimilitudo, quando hominibus rationalibus exhibetur civilis et externa reverentia, quae in Scriptura V. T. aliquando vocatur adoratio, et ejus exempla in Scriptura exstant; sed inanimatis statuis hoc exhibere non est idem, et ejus nullum exstat in Scriptura vel mandatum vel exemplum. imo lex Dei, quia utrumque prohibet et adorationem et cultum imaginum, altero interiorem cultum spiritus, altero externam honorariam adorationem imaginum prohibet. 6. Bellarm. 2. de imag. c. 21. et Greg. de Valent. tract. de adoratione Christi punct. 2. diserte improbant eorum sententiam, qui dicunt, imaginem non esse ullo modo in se colendam, sed solum coram imagine colendum exemplar; imaginum vero tantum nobis esse motivum, ut prototypum solum honoremus. 7. Scholastici plerique eundem omnino cultum deferunt imagini, qui debetur exemplari.

Alterum argumentum quo probatur per cultum imaginum committi idololatriam.

91. Atque haec dicta sint de argumento primo, quo demonstrare cupimus, Pontificios per cultum imaginum committere idololatriam; alterum hoc esto: Quandocunque per cultum imaginum Deus colitur, committitur idololatria. Pontificii per cultum imaginum Deum colere volunt. Ergo per cultum imaginum idololatriam committunt. Minorem haud inviti concedunt. V. 281. Majoris veritatem comprobat tum manifestum Dei praeceptum, quo se per imagines coli vetuit, tum exempla eorum omnium, qui idololatriae accusati sunt, quod per imagines Deum colere voluerunt. Praeceptum manifestum exstat Deut. 4, v. 15: *Cavete diligenter animabus vestris (non enim vidistis ullam imaginem in die, qua locutus est Jehovah ad vos e medio ignis).* v. 16: *Ne forte corrumpatis vias vestras et faciatis vobis sculptile, aut imaginem ullius simulacri*, etc. Prohibet legislator populo, ne faciat sibi sculptile aut imaginem non cujusvis rei, sed ejus, in qua repraesentetur et colatur Deus; additur enim ratio, ideo nullam Dei similitudinem in solenni legis promulgatione visam, quod nollet sui aliquam similitudinem fieri. Quod si prohibitum, ne Dei aliqua similitudo fiat, utique etiam prohibitum, ne in similitudine vel imagine quadam Deus colatur. Bellarm. 2. de imag. c. 8. scribit: *Non esse tam certum in ecclesia, an sint faciendae imagines Dei sive trinitatis quam Christi et sanctorum; interim concludit, licere pingere imaginem Dei Patris, in forma hominis senis, cum angeli sint incorporei et depicti in V. T., cum Deus visus sit specie corporea, cum tribuantur ei membra humana*, etc. Sed haec omnia nondum probant, V. 282. ipsius Dei imaginem pingi posse vel debere; quando enim corporeae illae species, in quibus se repraesentavit Deus, depinguntur, tum non ipse Deus, sed id, in quo se manifestavit Deus, depingitur, quod ipse Bellarminus quodammodo agnoscit, unde in arg. tertio Coll. 956. fatetur: *Non sine periculo exhiberi imperitis ejusmodi picturas, in quibus membra corporea tribuuntur Deo.* Coll. 956. disputat tribus modis aliquid pingi posse: *1. Ad exprimendam perfectam similitudinem formae et naturae rei ipsius, qua ratione si quis Deum pingere tentaret, verum idolum constitueret. 2. Ad historiam aliquam oculis exhibendam, ut si quis pingere deberet Deum in forma hominis ambulantem*, etc. *qui autem ita pingeret, non vellet certe repraesentare Dei naturam, sed solum exhibere oculis per picturam, quod alius auribus exhiberet recitando scripturam. 3. Ad explicandam rei naturam non per immediatam et propriam similitudinem, sed analogiam sive metaphoricas mysticasque significationes, ut cum in forma humana extra historiam pingitur DEUS Pater; Christus in forma ovis*, etc. *ubi notandum, non de-*

bere ejusmodi imagines multiplicari, nec tolerandum esset, quod pictores audent ex capite suo confingere imagines trinitatis, ut cum pingunt unum hominem cum tribus faciebus, vel unum hominem cum duobus capitibus, et in medio eorum columbam, ista enim monstra quaedam vocantur et magis offendunt deformitate sua, quam juvent similitudine. Haec omnia Bellarminus, qui postea concludit, *in Scripturis tantum prohibitam esse imaginem Dei primi generis.* Quamvis vero historicae istae picturae, in quibus manifestationes divinae exprimuntur, non omnino a nobis improbentur, tamen extra historiam pingere
V. 283. imaginem vel erigere statuam aliquam, qua Deus vel immediate vel analogice repraesentetur, prohibitum esse statuimus, propter manifesta Scripturae dicta Deut. 4, v. 15: *Nullam vidistis similitudinem. observa ergo te ipsum, ne forte deceptus facias tibi ullam similitudinem.* Esa. 40, v. 18: *Cui assimilabitis Deum aut quam similitudinem ponetis ei?* Esa. 46. v. 5: *Cui assimilabitis me et aequabitis aut comparabitis me et similitudo ero?* Actor. 17, v. 29: *Non debemus existimare, auro et argento aut lapidi sculpturae artis aut cogitationis hominis numen esse simile.* Ac res ipsa ostendit, non posse talem quandam imaginem fingi vel pingi, qua Deus unus in essentia ac trinus in personis vel immediate vel analogice repraesentetur; hinc veteres diserte scribunt, nefas esse Dei imaginem aliquam fingere. Clemens Alexan. lib. 1. Strom. asserit, *Deum ex Moysis disciplina nec hominis effigie, nec ulla alia re repraesentari.* Tertull. de cor. mil. *Indignum, ut imago Dei vivi imago idoli et mortui fiat.* Orig. lib. 7. cont. Cels. in fin. negat, *Dei similitudinem ullam faciendam.* Idem repetit Euseb. lib. 1. de
V. 284. praeparat. evang. c. 6. Athanas. orat cont. gentes. Hieron. in c. 40. Esa. August. de fide et symb. c. 7. Theod. in Deut. q. 1. Damasc. lib. 4. orth. fid. c. 17. Synod. Constantin. ut habetur in act. 6. Syn. Nicen. Niceph. lib. 8. histor. eccles. c. 53, quorum sententiam imitatus Polyd. Virg. 2. de rer. invent. c. 23. scribit: *Cum Deus ubique praesens sit, nihil a principio post homines natos stultius visum, quam ejus simulacrum pingere.* Quod si imaginem aliquam Dei fingere nefas, multo minus fas erit imaginem aliquam Dei colere. Inde August. epist. 119. ad Januar. dicit: *Primo praecepto prohiberi, ne quis colat ullam imaginem Dei, nisi unam eandem cum ipso, quae est Christus.* Ambros. Epist. 31. ad Valent.: *Non vult Deus in lapidibus coli.* Abulensis in c. 4. Deuter.: *Vetuit Deus non solum imaginem aliquam adorari, sed etiam se ipsum adorari in imagine; unde colligit hoc consectarium: In imaginibus signantibus Deum pure scilicet trinitatem duo inconvenientia sequi possunt, primum idololatria, ne etiam imago colatur, secundum error et haeresis, scilicet attribuere Deo corporeitatem.* Peresius parte 3. de traditionibus tr. de imag. secutus Augustinum prodidit: *Primo Dei praecepto prohiberi, ne colatur aliqua in figmentis hominum Dei similitudo, non quia non habet imaginem Deus, sed quia nulla ejus imago coli debet, nisi illa, quae hoc est, quod ipse.* Vasques lib. 2. de adorat. disp. 4. c. 2: *ex Deut. 4. clare deducitur, non licuisse tum verum Deum in aliqua imagine venerari.*

92. Eos, qui per cultum imaginum Deum colere V. 285. Exempla idololatrarum. 1. *μοσχολατραι.*
voluerunt, idololatrias accusatos fuisse testantur exempla: 1. *μοσχολατρῶν* in Aegypto, qui per cultum vituli conflatilis verum DEUM coli posse putabant, quos idololatras fuisse, gravissima poena testatur Exod. c. 32. (**Vide *Lutherum* in praefat. praefixa Germanicae versioni prophetarum.**) Excipit Bellarm. 2. de imag. c. 13. *Israëlitas existimasse summum Deum esse vitulum illum, quia viderant in Aegypto vitulum in summo honore, unde etiam dicantur obliti Dei servatoris sui, Ps. 106, v. 21. et permutasse gloriam suam in similitudinem bovis, v. 20.* Respondemus: ex textu evidentissime patet, istius vituli cultum in honorem veri Dei ab ipsis institutum fuisse. v. 4. dicit Aaron: *Hi sunt dii tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti.* At noverant non a vitulo illo ante horas non ita multas fabricato sese ex Aegypto eductos, sed a vero Deo. v. 5: *Aaron aedificat altare vitulo, et praeconis voce clamat: Cras solennitas Domini est* ליהוה ubi apparet, ipsi Deo solennitatem indici. Viderant Aegyptios colere deum suum per bovem sive vitulum Apim dictum (quem sacrabant Serapidi, testibus August. 18. de civ. Dei c. 5. Cic. de natur. Deorum Macrob. l. 1. Saturnal. c. 21. Herodoto, Diodoro Siculo, Plutarcho, etc.), ideo etiam verum illum Deum, per quem ex Aegypto educti erant, his ritibus et in hoc simulacro colere voluerunt. Johan. Ferus in cap. 7. Actor: *Judaei venerati sunt Deum verum in vitulo, quem formavit Aaron, idque patet ex ipsorum verbis: hi sunt dii tui,* etc. *peccarunt vero, quod idolum extra primum Dei praeceptum fecerunt.* Quid quod evidentia textus cogit Bellarminum, ut scribat Coll. 984: *Non improbabiliter dicitur, quod Judaei putaverint, in idolo se colere Deum verum, ceterum in hoc peccarunt gravissime, tum quia idolo sacrificabant et in ipso idolo vim divinam inesse credebant, tum etiam quod imaginabantur, Deum esse corporeum et ipsi idolo similem, ex quo sequebatur, ut putarent se colere verum Deum, sed revera non colerent nisi figmentum suum.* Haec Bellarminus, a quo merito requiritur, ut probet Israëlitas credidisse in ipso vituli idolo aliquam vim divinam inesse et Deum corporeum statuisse. Si enim ex eo, quod vitulo sacrificaverint, id colligitur, utique pari ratione colligere poterimus, Pontificios etiam statuere, quod imaginibus vis aliqua divina insit (frustra renitente concil. Trident.), cum thure, precibus, votis etc. eas colant. Obliti dicuntur Dei sui, non quod Dei patrum suorum, a quo ex Aegypto educti erant, plane non meminerant, sed quia obliviscebantur mandatorum ejus, peculiariter illius, quo prohibiti erant, simulacrum aliquod ad cultum Dei fabricare; qui mandatorum Dei obliviscitur, is ipsius Dei obliviscitur, qui verum Deum aliter colit, quam in Verbo praecepit, is non colit verum Deum, sed

cordis sui idolum. Dicuntur gloriam suam (Deum suum) commutasse in similitudinem bovis comedentis foenum, non quod statuerint, Deum in essentia sua talem esse, quod si vel maxime aliis, tamen Aaroni nunquam in mentem venit, sed quia vitulo isti divinos honores tribuerunt, et sic gloriam vero Deo debitam ad ipsum transtulerunt. Quamvis autem verum Deum hac ratione colere voluerint, Spiritus s. pronuntiat, ipsos verum Deum commutasse in similitudinem vituli; neque enim hac in parte respicitur colentium affectus vel intentio, sed Dei animus ac sententia. Jer. 2, v. 27. tribuitur Israëlitis, *quod dixerint ligno, pater meus es tu; et lapidi, tu genuisti me.* Atqui reges, principes, sacerdotes ac prophetae Israëlitarum (quos ibidem Jeremias idololatriae accusat) non fuere tam emotae mentis, ut statuerent ligneas ac lapideas illas statuas esse creatores suos, alias cerebrum in calcaneo gestassent, sed quia per cultum illarum statuarum Deum creatorem colere voluerunt, ideo recte de illis hoc pronuntiatur, quod honorem creatoris mutaverint in similitudinem ligneae vel lapideae statuae.

2. Micha. 93. II. Micha cum matre sua per simulacra Deum colens idololatriam committit Jud. 17; utrum-
V. 286. que assertionis membrum ex textu satis evidens. v. 3. dicit mater: *Sanctificando sanctificavi argentum illud* (ex quo factum est simulacrum) *Domino* (Jehovae), *ut de manu mea suscipiat filius meus et faciat* (ex eo) *sculptile atque conflatile.* v. 5. cum argentarius ex eo fecisset sculptile atque conflatile, id fuit erectum in domo Michae, is habuit sacellum in aedibus, in quo simulacrum illud reposuit; ex reliqua pecunia fecit Ephod, hoc est vestem sacerdotalem, qua solebant uti sacerdotes V. T. in peragendis sacris: *Implevitque manum unius filiorum suorum et factus est ei sacerdos.* Postmodum v. 10, ubi Levitam peregre ad se venientem in sacerdotem consecrasset, dicit: *Nunc scio, quod benefaciet mihi Jehova, quia Levitici generis sacerdotem nactus sum*, quia noverat, ex sola Levitica tribu sacerdotes esse deligendos. C. 18. v. ult. Danitae dicuntur sibi erexisse sculptile ipsius Michae, quod fecerat, cunctis diebus, quibus fuit domus Dei in Siloh, ex quo manifeste patet, totum hoc negotium a Micha et ipsius matre in honorem veri Dei susceptum, existimarunt enim se in cultu istius simulacri verum Deum culturos, ipsique gratificaturos, ac nihilominus idololatrias accusantur, simulacrum enim illud dicitur *Teraphim* Jud. 18, v. 18. v. 24. Huc pertinet quod Jud. 8, v. 27. de Gideone commemoratur, quomodo ex inauribus spoliorum aureis fecerit Ephod ac posuerit illud in civitate sua in Ophrah. Quamvis vero Gideon in honorem et cultum veri Dei id faceret, exprease enim dicit v. 23: *Jehovah vobis dominabitur*, tamen universus Israël dicitur post illud Ephod fornicatus, id est idololatriam commisisse, nimirum quia verum Deum aliter colere voluit, quam in verbo suo praeceperat. August. lib. 7. quaestionum q. 41: *Non frustra quaeritur, cum idolum non fuerit, id est cujusquam dei falsi et alieni simulacrum, sed Ephod, hoc est unum de sacramentis tabernaculi, quod ad vestem sacerdotalem pertineret, quomodo fornicationem Scriptura dicat populi ista sectantis atque venerantis, ideo scilicet, quod praeter tabernaculum Dei, ubi erant ista, quae sibi fieri jusserat DEUS Israël, extra simile aliquid fieri fas non erat, ideo sequitur et dicit Scriptura: Et factum est Gideon et domui ejus in scandalum, id est, ut ab offenso Deo discederet, quia et hoc quoddam genus idoli quodammodo erat, quod extra DEI tabernaculum quodlibet manu factum pro Deo coleretur, cum illa ipsa, quae jussa sunt in tabernaculo fieri, ad Dei potius cultum referrentur, quam pro Deo aliquid eorum aut pro Dei simulacro colendum haberetur, quanquam per Ephod ea locutione, quae significat a parte totum, omnia possunt intelligi, quae constituit Gideon in sua civitate velut ad colendum Deum similia tabernacula Dei.*

94. III. Israëlitae servierunt Baal et Astharoth, Israëlitae.
Jud. 2, v. 13; atqui Deum ipsum vocarunt Baal, hoc est per cultum Baalis verum Deum colere voluerunt. Hoseae 2, v. 16: *In die illo vocabis me, vir meus, nec vocabis me ulterius Baal;* v. 17: *auferam enim nomen Baal de ore ejus*, etc. nihilominus dicuntur malum fecisse in oculis Jehovae serviendo Baal. Sic Jeroboamus 1. Reg. 12, v. 28. facit duos vitulos aureos, quorum alterum collocavit in Dan, alterum in Bethel, ac dixit: *Ecce dii tui, Israël, qui te eduxerunt ex Aegypto.* Jeroboamo non erat propositum a vero Deo Israëlis populum abducere, aut illi persuadere, aureos illos vitulos vere Deos esse, sed simulacra illa ad cultum veri Dei erexit. Etenim cum metueret, ne populus Israëliticus adscendens ad facienda sacrificia in domo Dei in Jerusalem, hac occasione ad Roboamum relaberetur, docuit populum, vero illi Deo, qui ex Aegypto majores ipsius eduxerat, non minus serviri posse coram illis vitulis aureis, quam Hierosolymis coram sancto sanctorum, supra quod erant Cherubim, nihilominus erat idololatra 1. Reg. 14, v. 9. Pertinet huc, quod de Jehu commemoratur 2. Reg. 10, v. 25. et seqq., quod servos quidem Baalis trucidaverit, statuam ejus confregerit, aedem quoque Baalis destruxerit, interim tamen a peccatis Jeroboami filii Nadab, qui peccare fecit Israël, non recesserit, neque dereliquerit vitulos aureos in Dan et Bethel, quorum cultores vocat servos Jehovae, v. 23, ni- V. 287.
mirum quia per cultum vitulorum istorum verum Deum coli existimabat. 2. Reg. 18, v. 22. Rabsaces legatis Hiskiae respondet: Quodsi dixeritis mihi: In Jehova Domino nostro confidimus, nonne is est, cujus abstulit Hiskias excelsa et altaria? Dixitque ad Juda et Jerusalem: Coram altari hoc incurvabitis vos in Jerusalem. Ergo etiam ad gentes percrebuit ista fama, quod per excelsa et statuas illas verum Deum Israëlitae colere voluerint. Bellarminus l. d. non improbabilem judicat sententiam Abulesis et Cajetani in c. 7. Judicum, qui dicunt,

duo genera idolorum fuisse apud Hebraeos, unum sine nomine certi Dei, quale fuit idolum Michae Jud. 17. et forte vitulus aureus, quem fecit Aaron Exod. 32. et renovavit Jeroboam. 2. Reg. 12; alterum cum certo nomine ut Baal, Moloch, Astaroth, etc. de primo genere admitti posse, quod Judaei putaverint, in idolo se colere verum Deum. **Gregor. de Valent. in tract. de idolol. lib. 2. c. 6. esse quendam simulacrorum cultum licitum putat, quod probare conatur ex 1. Petr. 4, v. 3, ubi vetus interpres ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις vertit *illicitos simulacrorum cultus*, unde colligit, *quosdam igitur simulacrorum cultus esse licitos, sicut cum caedem hominis injustam audimus, jure aliquando hominem caedi posse intelligimus.* Respondemus: 1. Hoc epitheton ἀθεμίτοις rectius *nefarios* quam *illicitos idolorum cultus* designat, ut Erasmus reddidit. 2. Epitheta non semper distinguendi et distribuendi, sed etiam amplificandi gratia adhibentur, ut cum dicimus *nefaria stupra*, *impura adulteria.* 3. In ep. Jud. v. 11. dicuntur *peccatores impii*, nemo tamen inde colligit esse quosdam peccatores pios, quatenus tales manent.**

4. Gentiles. 95. Gentiles verum Deum, cujus aliqualem cognitionem ex libro naturae discebant, colere voluerunt per illum, quem simulacris deferebant, honorem. Bellarminus 2. de imag. c. 13. hoc praefracte negat ac probare instituit, gentiles habuisse idola sua pro diis, vel certe in idolis creaturas loco veri Dei coluisse. Respondemus: fuerint sane quidam ex plebe tam stupidi atque excordes, ut idola illa vere deos esse statuerent, tamen plerique, praesertim cultiores, per imagines atque in imaginibus illis verum Deum colere voluerunt, non autem ipsas imagines Deos esse existimarunt. August. in enarr. Psal. 113. conc. 3: *Ne quisquam dicat, cum irrisa fuerint simulacra, non hoc visibile colo, sed numen quod illic invisibiliter habitat, ipsa ergo numina in alio psalmo sic damnat Scriptura; quoniam dii gentium daemonia. Videntur autem sibi purgatioris religionis esse, qui dicunt: nec simulacrum nec daemonium colo, sed per effigiem corporalem ejus rei signum intueor, quam colere debeo.* D. Chrysostom. orat. 12. de prima Dei notitia, et Maximus Tyrius serm. 38. asseverant, *summum*, *primum*, *maximum Deum*, *creatorem omnium et conservatorem a se in simulacris ex auro*, *argento et ebore factis coli.* Surius tom. 5. fol. 881. refert, quod Julianus Apostata Artemium Syriae ducem et martyrem ad idololatriam traducere conatus hoc modo ethnicorum idololatriam excusaverit: *Non tanquam deos colunt eorum imagines*, *absit; hoc enim ita accipiunt agrestiores et simpliciores, sed qui cupiditate tenentur sapientiae et res deorum accurate inquirunt, sciunt, cuinam honorem tribuant, et ad quem transeat adoratio divinarum imaginum.* Peresius parte 5. de tradit. ex c. 17. Actor. colligit: *Multa fuisse idola*, *quae tantum benefactorem Deum repraesentabant*, *nec omnia*, *quae gentes colebant*, *falsum deum significasse*, *fuisse enim Athenis aram ignoto Deo erectam, isti scilicet Deo, qui fecisset mundum et omnia quae in eo sunt.* Fonseca in annot. margin. ad Cajetan in c. 4. Deut.: *In plerisque statuis Deum et virtutes ejus et id, quod significabatur, non signum colebant olim nonnullae gentes, ita ut nonnulla simulacra consecrata habuerint vero Deo, alia diis falsis.* Johan. Ferus in c. 17. Act.: *tametsi gentiles idola sibi praestituebant*, *tamen eorum animus erat*, *vero Deo cultum exhibere*, Catech. Trid. in explic. primi praec.: *Praeclare apostolus eos mutasse Dei incorruptibilis gloriam in similitudinem volucrum*, *quadrupedum ac serpentium dixit*, *haec enim omnia tanquam Deum venerabantur*, *cum illi horum imagines ponerent.* **Jerem. 3, v. 10. Deus testatur de ethnicis, *quod deos suos nunquam mutaverint.* Jam vero manifestum est, imagines ac statuas deorum subinde a gentibus varie immutari, adeoque uni deo, v. g. Jovi aut Marti, plures imagines erigi consuevisse. Ergo imagines ab ethnicis non pro diis, sed pro *deorum signis*, ut Cicero loquitur, fuere habitae atque cultae. Id adeo certum est, ut veteres doctores cum adversus idololatriam gentilium scriberent, in hac illorum exceptione refellenda quasi ex professo insisterent. Vide *Lact.* in lib. Inst. *Arnob.* lib. 6. et 7. contra gentes, *Clem. Alex.* in lib. Stromat. *Athan.* contra idola *Aug.* in Ps. 113. Arnobius: *Sed inquiunt* (ethnici idololatrae) *nos neque aera*, *neque auri argentive materias aut alias*, *quibus signa conflant*, *eos esse per se deos et religiosa decernimus numina*, *sed eos ipsos in his colimus ac veneramur*, *quos dedicatio infert sacra et fabrilibus efficit inhabitare simulacris.* Respondet autem Arnobius: *id aeque absurdum esse ac si statuas et simulacra Deos esse putes.* Atqui 1. Judaei et ethnici illas statuas deorum nomine insignire consueverunt. Respondemus: est usitata metonymia, qua signo nomen rei signatae tribuitur, sicut ipsi adversarii imaginibus nomen prototypi imponunt et in sacris literis simulacra boum, leonum, Cherubinorum appellantur boves, leones etc. 2. Idololatrae dicuntur deos alienos coluisse et veri Dei obliti esse Deut. 32. Ps. 106. Respondemus: per religiosum cultum fiunt ex imaginibus dii alieni et Dei obliviscuntur, qui non colunt eum juxta Verbum.**

96. Denique hoc argumento utimur contra religiosum imaginum cultum. V. 288. Tertium argumentum contra cultum imaginum. Omnis ἐθελοθρησκεία adversatur primo praecepto. Religiosus imaginum cultus est ἐθελοθρησκεία. Ergo religiosus imaginum cultus adversatur primo praecepto. Majorem confirmatam dedimus superius; minor ex eo patet, quod religiosus imaginum cultus destituitur mandato, promissione et applicatione Scripturae sacrae. Adrianus I. in epist. ad Constantimum et Irenen Augg., quae in actis concilii Niceni II. habetur, operose probat, non quod Deus jusserit imaginem aut creaturam aliquam religiose adorari, sed quod cultus propria voluntate susceptus Deo probetur. Recitatur ibidem dictum cujusdam Stephani Bostrorum episcopi: *Quicunque imagines divorum confitentur, non errant;*

siquidem omne opus factum in nomine Dei bonum et sanctum est. Thomas 3. sent. dist. 9. q. 1. art. 2. resp. ad 3. Mars. 3. sent. q. 8. art. 2. dub. 2. resp. ad 5. fatentur cultum imaginum non posse ex Scriptura probari.

Dicta Scripturae stabiliendo imaginum cultu allata: 1 Cherubin et serpens aeneus. 97. Excipit Bellarm. 2. de imag. c. 12. non destitui cultum imaginum Scripturae testimonio, cum tria genera testimoniorum praesto sunt. Primo ea, quae expresse agunt de imaginibus, nimirum Ex. 25. de Cherubin propitiatorii, et Num. 21. de aeneo serpente. Imagines enim Cherubin super arcam exsistentes necessario adorabantur ab iis, qui arcam adorabant. Serpens quoque aeneus non poterat non honorari, cum in loco sublimi a Deo positus fuisset et salutem miseris in se adspicientibus adferret. Respondemus: 1. nec arcam nec Cherubin Israëlitae adorabant, sed verum Deum, qui apud arcam illam peculiari modo sese praesentem fore pollicitus erat. Vetustissimus mos est facie ad orientem versa adorare, nec tamen ipse oriens simul adoratur. Magi Christum infantulum in praesepi positum adorabant, nec tamen ipsum praesepe simul adorabant. Qui canebant Christo hosianna, cum asino veheretur, ita potuerunt eum adorare, ut tamen non adorarent asinum. Coram altari, coram baptisterio Deum adoramus, nec tamen altaria vel baptisteria adoramus. 2. Serpens aeneus poterat absque religioso cultu adspici, neque etiam debebat religiose honorari. Illud, quia non est necesse, ut id quod in sublimi loco positum et salutem affert hominibus religiose colatur, alias etiam sol, luna ac reliqua coeli sidera essent colenda; hoc vero, quia serpens iste a Moyse erigebatur, non ut honoraretur et adoraretur, sed ut adspiceretur ac typus esse Christi suo olim tempore in crucem agendi et salutem collaturi his, qui oculis fidei eum adspicerent Joh. 3, v. 14. Refert Lyranus ex Rabbi Salomone in ipso serpente non fuisse virtutem sanandi, sed adspicientes serpentem cognovisse, quod afflictio illa juste sit a Deo illata ac petentes ab eo misericordiam sic esse sanatos. Quin imo cum serpens ille religiose per sacrificia coli inciperet, ab
v. 289. Ezechia rege abolitus et exustus est. 2. Reg. 18. 2. Par. 29.

2. Ps. 99: Adorate scabellum pedum ejus. 98. Secundo loco Bellarminus affert illa testimonia, quae docent creaturas religiose honorandas propter solam relationem ad Deum, ut Ps. 99: *Adorate scabellum pedum ejus.* Matth. 5: *Nolite jurare per coelum, quia thronus Dei est, nec per terram, quia scabellum est pedum ejus*, ubi prohibentur juramenta sine debitis circumstantiis per coelum et terram; ne contumelia fiat ejusmodi creaturis, quatenus relationem habent ad Deum. Respondemus: 1. Verba Hebraea Psalmi sic habent: הִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא adorate ad scabellum pedum ejus, quia sanctus ipse. Per *scabellum pedum* quidam intelligunt, quae Matth. 5, v. 35. et Act. 7, v. 49. eo nomine appellatur, sed rectius arca foederis hoc loco intelligitur, cum Ps. 99, v. 1 Deus dicatur *insidere Cherubin*, qui erant supra propitiatorium arcae impositum, quae et alibi 1. Paral. 28, v. 2. Es. 60, v. 13. Thren. 2, v. 1. scabellum pedum Dei dicitur. Porro cum Hebraea verba utroque modo converti possint: ***adorate scabellum pedum ejus***, et ***adorate ad scabellum pedum ejus***, ideo quidam priorem, quidam vero posteriorem versionem amplectuntur. Priorem sequitur Bellarminus, sed posteriorem praeferendam esse constat ex his fundamentis: Deus nuspiam legitur sanxisse, ut adoraretur arca foederis; sed sese peculiari ratione praesentem in tabernaculo ad arcam foderis adorari jussit. Nec sancti viri ipsam illam arcam foederis, sed ad arcam Deum adorarunt 1. Paral. 13, v. 6; adscendit David et omnis vir Israël ad collem Kirjath-Jearim, qui est in Juda, ut afferret inde arcam Domini Dei sedentis super Cherubin, ubi invocatum est nomen ejus. Quid quod in hoc ipso Psalm. 99, v. 9. simili loquendi modo dicitur, הִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ *προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ*, ***adorate in monte sanctitatis ejus.*** Et Ps. 132, v. 7. נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו *προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ.* ***Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus.*** Augustin. cum Hebraeae linguae non adeo gnarus esset, nec videret, quomodo scabellum pedum Dei adorari posset, ad carnem Christi totum hoc refert: ***Fluctuans*** (ait) ***converto me ad Christum, quia ipsum quaero hic et invenio, quomodo sine impietate adoretur scabellum pedum ejus, suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est et de carne Mariae terram accepit, et quia in ipsa carne hic ambulavit et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit, nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit; inventum est, quomodo adoretur tale scabellum pedum Domini et non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando*** etc. 2. Sententia Christi de juramentis opposita est Pharisaeorum corruptelis, qui existimabant, fidem datam per juramentum, in quo non expresse nomen Dei, sed aliae formulae, licet oblique et indirecte ad Deum referrentur, interponebantur, impune posse falli, sicut Christus ipse explicat Matth. 23, v. 16. vel tales jurandi formulas, in quibus ipsum nomen Dei expresse non nominabatur, libere et absque peccato contra secundum praeceptum decalogi posse in familiari sermone et in quibusvis casibus usurpari. Ostendit autem Christus Matth. 23, v. 16. et seq. quando in formulis juramentorum mentio fit creaturarum, tunc jurisjurandi religionem et invocationem non dirigi ad creaturas vel ibi subsistere, sed oblique, indirecte seu mediate referri ad ipsum Deum et quidem solum, qui praesentiam, gloriam, potentiam et operationem suam illustri aliqua ratione in creaturis patefecit, uti haec explicantur a Dn. Chemnicio c. 51. Harm. p. 363, sed ex eo nondum sequitur, per imagines etiam jurari, vel aliam religiosi cultus partem ad eas transferri posse, neque enim in imaginibus gloria, potentia ac majestas Dei eo modo elucet, quo in creaturis est conspicua. Quid quod D. Hieronymus statuit,

Christum hoc loco simpliciter damnare formulas jurandi per creaturas tanquam impias? Quidam etiam disputant tales loquendi formulas non tam juramenta, quam obtestationes appellandas esse, cum jurisjurandi religio sit honor ac cultus soli DEO debitus.

V. 290. 3. Creaturae dicuntur sacrae. 99. Tertium genus testimoniorum accersit Bellarminus ex illis Scripturae locis, quae docent, creaturas dici *sacras* propter relationem ad res sacras vel sanctas Ex. 3: *Locus, in quo stas, terra sancta est*, propter angeli scilicet praesentiam. Ex. 12: *Dies paschae dicitur sancta et venerabilis* propter significationem et quia dedicata erat cultui divino. Ex. 28: dicuntur *vestes sacerdotum sanctae* propter eandem causam. 2. Tim. 3. *Scripturae dicuntur sacrae literae*, quia signa sunt sacrarum rerum, nec solum literas, sed etiam verba ipsa prolata venerari consuevimus, praesertim nomen JESUS et evangelium audimus stantes detecto capite etc. At imagines Christi et sanctorum etiam institutae sunt ad significandas et repraesentandas res sacras; an ergo eas honorare non liceat? Respondemus: Magna omnino in exemplis hisce occurrit diversitas, ac proinde ex illis colligi nequit, quod Bellarminus sibi colligendum proposuit. Exod. 3, v. 5. locus, in quo stabat Moyses, dicitur sanctus, tum propter DEI patefactionem, tum propter verbi praedicationem. Quamvis enim Augustinus tract. 3. in Johan. creatum angelum Moysi apparuisse statuat, idem tamen 2. de trinitat. c. 13. rectius sentit, per angelum illum Filium Dei intelligi posse, quod non solum ex v. 4. 6. et seqq., sed etiam ex Deut. 33, v. 16. patet: *Benedictio ejus, qui apparuit in rubo, veniat super caput Joseph.* Idem statuit Eusebius lib. 1. Hist. c. 2. Dies paschatis et vestes sacerdotales dicuntur sanctae propter eandem causam, ob quam tabernaculum dicitur sanctuarium, nimirum quia cultui divino sunt consecratae. Scripturae dicuntur sacrae, quia sunt θεόπνευστοι, a Spiritu sancto inspiratae, quia tractant res sacras et pia eorum meditatione Spiritus sanctus hominem sanctificat. Sed imagines aliquo horum modorum sanctas dici, probandum adhuc erat Bellarmino, neque enim divino cultui sunt consecratae ipsius DEI voce et instituto. Ac si vel maxime sacrae dicuntur, ex eo tamen nondum evinci potest, religiosae adorationis cultu eas honorandas esse, sed externam sive ceremonialem quandam honorificentiam, quali templa ac vasa seu utensilia ejus εὐσχημόνως haberi solent, ipsis propter hoc nomen competere. Nomini JESU honorem exhibemus, et ei genua flectimus, secuti praescriptum apostoli Philip. c. 2, v. 10. non quod ipsi sono vocis vel apicibus literarum vim quandam occultam inesse statuamus, sed ut profiteamur, nos credere in CHRISTUM θεάνθρωπον, salvatorem nostrum unicum, cui ex mortuis resuscitato et ad dextram patris evecto summus ille honor subjectionis et adorationis debetur.

Ex conciliis et patribus. 100. De conciliorum ac patrum sententiis, quas secundo et tertio loco Bellarminus adducit, consulatur Dn. Chemnicius in examine concil. Trid. Notum est, patres concilii Francofurtensis a Carolo Magno anno 794. ex Gallia, Italia et Germania magno numero congregatos, media via ingressos esse, et cum Niceno concilio II. contra Constantinopolitanum statuisse, quod imagines haberi fas sit: contra vero cum concilio Constantinopolitano contra Nicenum II. pronuntiasse, quod imagines adorari fas non sit, qua de re testantur Ado Viennensis in Chron. an. 795 Abb. Ursper. an. 793. Hincmarus Remensis in lib. cont. Episc. Laudunensem Aventinus in annal. Boiorum lib. 4. Antoninus lib. 4. c. 85. Regino lib. 2. Schaffneburg. Sigebertus, Eginardus in vita Caroli M. apud Erphordiensem c. 69. Blondus lib. 1. Decad. 2. Mutius lib. 9. Carolini libri de imaginibus. Omnes istos scriptores mentiri vel libros eorum corruptos esse, impudenter asserit Alanus Copus dial. 4. et 5, cujus sententiam optat quidem veram esse, sed tamen falsam suspicatur Bellarminus lib. 2. de imag. c. 14. qui aliud quaerit effugium, nimirum decretis hujus synodi non consensisse Romanum pontificem. Atqui norma conciliorum non est sententia Rom. pontificis, sed Scripturarum auctoritas. Nicenum II. quam fuerit turbulentum ac quibus rationum momentis imaginum cultum adstruxerit, petatur ex actis istius concilii. Patres absolute definiunt idololatriam, qua honor divinus tribuitur creaturae, interdicunt, ne qua Dei similitudo fiat, imagines adorari prohibent, eos qui V. 291.
contra agunt, hereticis accensent, qua de re videatur Iren. lib. 1. adv. haeres. c. 24. Epiph. tom. 2. lib. 1. haeres. 23. August. de haeres. ad Quotvultdeum haeres. 7. Theodoret. lib. 1. haeret. fab. *Nos crucem nec adoramus nec optamus*, ait Minucius Felix in Octavio. *Invenit Helena crucem Domini, regem adoravit, non lignum utique, quia hic gentilis error est, sed adoravit illum, qui pependit in ligno*, scribit Ambros. serm. de obitu Theodosii. *Perlatum ad nos fuerat* (scribit Gregor. ad Serenum Massiliensem episcopum lib. 9. Epist. 9. et habetur c. perlatum dist. 3. de consecrat.) *quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris; et quidem eas adorari vetuisse, omnino laudamus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum esse sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? Aliud enim est picturam adorare, aliud per picturae historiam, quid sit adorandum, addiscere.* Quin imo non dubitat Erasmus asserere in symb. catech. 6. p. 207: *Usque ad aetatem Hieronymi fuisse probatae religionis viros, qui in templis nullam fore voluerunt imaginem nec pictam, nec sculptam, nec textam, ne Christi quidem propter Anthropomorphitas, paulatim autem imaginum usum irrepsisse in templa* etc.

101. Quartum argumentum petit Bellarminus Ex miraculis.
ex miraculis, quae per imagines Christi et sanctorum facta, sed cum manifestum sit non omne id, per quod miracula fiunt, adorandum esse (ut ai-

lentio involvamus miracula illa per statuas facta, ut plurimum esse fictitia, quod de quibusdam concedit Gregor. de Valent. cont. Heerbrand.), ideo Bellarminus probare conatur, miracula per imagines facta ideo facta esse, ut sancirent imaginum cultum, *cur quaeso*, ait, *ignis coelestis discerpsit statuam Juliani, nisi ut vindicaret injuriam factam statuae Christi? cur ab imagine a Judaeis confossa sanguis prodiit, ut est apud Athanasium lib. de passione imaginis Domini, nisi ut ostenderet, se honorare id quod Judaei contumelia afficiebant. Cur illis duntaxat conferuntur beneficia per imagines qui honorant et colunt imagines?* Respondemus: 1. Ethnicorum idolis itidem miracula et sermones tribuunt historici, ecquis vero hoc nomine religiose ea coleret? Valer. Maxim. lib. 1. memorab. c. 2: *Acer sui numinis vindex Apollo, qui Carthagine a Romanis oppressa, veste aurea nudatus id egit, ut sacrilegae manus inter fragmenta ejus abscissae invenirentur.* c. 8: *Fortunae muliebris simulacrum non semel, sed bis locutum constitit* etc. Vide ibidem plura, ut et August. 4. de civ. Dei. c. 19. 2. Miracula absque verbo nihil probant, sed sunt instar sigilli a literis avulsi. 3. De statua aenea ab haemorrhousa erecta Eusebius nuspiam dicit, quod religioso aliquo cultu a Christianis fuerit honorata, quin imo non fuit in oratoria Christianorum translata per trecentos annos, sed tempore demum Juliani Apostatae fragmenta ejus a Juliano collisae sunt in templum reposita ac asservata referente Sozomeno lib. 5. c. 20. Quod autem Nicephorus lib. 10. Hist. c. 30. addit, Christianos statuam illam in diaconico ecclesiae loco honoratiori posuisse et cultu convenienti eam prosecutos fuisse, in eo posteriorum temporum superstitiones vetustis historiis suo more assuit. In primitiva certe ecclesia ad cultum istam statuam non fuisse usurpatam, ex eo manifeste patet, quod Nicephorus ibidem commemorat, *temporis diuturnitate oblivionem inductam fuisse, cujusnam ea statua formam referret, et cujus rei gratia ibi collocata esset, quia enim sub dio steterat, corpus fuisse mutatum et imbres ex locis superioribus limum secum trahentes statuae ipsi aggessisse, ut literae non apparerent.* 4. Librum de passione imaginis non esse Athanasii plurimae evincunt circumstantiae, adeo ut ipse Bellarminus eum non audeat Athanasio tribuere 2. de imag. c. 10. Nannius Lovaniensis non diffitetur, supposititium esse. Sed quicquid sit de miraculis per imagines editis, adorandas propterea illas esse, probari nulla specie potest; quis enim unquam apostolorum tempore adoravit umbram D. Petri, vel sudaria et semicinctia
v. 292. D. Pauli? imo ipsi apostoli divinum adorationis cultum sibi exhiberi diserte prohibuerunt Act. 10, v. 26. et 14, v. 15.

Ex rationibus. 102. Quintum Bellarmini argumentum prodeat: *Homo dignus est veneratione, quia imago Dei est. Ergo et Christi et sanctorum imagines veneratione dignae sunt.* Respondemus: Honor, qui confertur homini ratione vel officii vel donorum, est civilis quaedam reverentia et ad secundam decalogi tabulam pertinet, sed honor, quem imaginibus deferri vult Bellarminus, est cultus religiosus. Clemens Rom. lib. 5. recogn. plane invertit hoc argumentum, siquidem gentilibus, qui vitio vertebant Christianis, quod religionem haberent absque simulacris, respondet hoc modo: *Si vere velitis Dei imaginem colere, homini benefacientes, veram in eo Dei imaginem coleretis. Si ergo vultis vere imaginem honorare, nos vobis, quod verum est, aperimus, ut homini, qui ad imaginem Dei factus est, benefaciatis. Haec autem in tantum ad honorem DEI imaginis cedunt, ut qui ista non fecerit, contumeliam imagini divinae intulisse credatur. Quis ergo iste honor DEI est per lapideas et ligneas discurrere formas et inanes atque exanimes figuras tanquam numina venerari et hominem, qui est vere imago Dei, spernere?* Haec Clemens ille. Invertimus proinde argumentum hoc modo: Si adorandae ac colendae sunt imagines Dei ac Christi, certe vivae potius adorandae essent et colendae, quam mortuae, quae ex auro, argento, lapide etc. manibusque hominum conficiuntur. Jam vero nemo statuit, vel Deum Patrem in homine vivo, vel Christum Filium ejus in Christiano vivo, vel Spiritum sanctum in columba viva adorandum esse et colendum, proinde multo minus convenit, ut Deum Patrem, Filium et Spiritum sanctum in mortuis, insensatis ac mutis imaginibus adoremus ac colamus. August. 8. de civit. Dei cap. 16: *Religionis cultus, qui debetur ex animo, nequaquam ei rei debetur, quae inferior est animo.* Baronius anno 814. sect. 38. ex Theodoro Studita scribit, *honorem imaginis sive naturalis sive artificialis redire ad prototypum.* Ergo, si artificialis imago religiose colitur, utique et naturalis religiose colatur.

103. Sextum argumentum: *Imago regis venerabilis est honore quodam civili. Ergo imagines Christi et sanctorum sunt honorabiles cultu religioso.* Respondemus: 1. De cultu Dei judicandum est ex verbo patefacto, non ex consuetudine seculi, neque ex nostris ratiocinationibus. 2. In homine pio longe expressior similitudo et imago Dei est, quam in ulla picta vel sculpta imagine, nec tamen cultu religioso pii sunt honorandi. 3. Num et sic argumentabimur? Ministri ecclesiae sunt *legati Dei* 2. Cor. 5, v. 20; jam vero legatus regis honoratur quandoque honore regis proprio, ut disputat Bellarm. 2. de imagin. c. 20. dist. 3, cui honoris generi confert cultum imaginibus debitum c. 23. Ergone etiam legatis Dei debetur honor Deo proprius? 4. Si quis principis imaginem tantum non afficiat dedecore, is sufficienter eam honoravit; ita quoque sufficit ad honorem imaginum, si non tractentur ignominiose. 5. Optima ratio colendi imaginem Dei proponitur nobis in sacris literis, quae in eo consistit, ut egenis Christi membris benefaciamus, dona Dei in aliis reverenter agnoscamus, honore nos invicem praeveniamus etc.

104. Septimum: *Imago est capax injuriae et contumeliae. Ergo et honoris atque cultus.* Re-

spondemus: Utriusque quidem honoris civilis et religiosi capax est imago, sed posteriorem illi deferre divina lege prohibemur. Gen. 9, v. 6. prohibetur effusio sanguinis humani argumento, quia ad imaginem Dei factus est homo. Imago Dei viva capax contumeliae, ergone etiam cultus religiosi? Octavum argumentum: *Idola gentium merito exsecramur et confringimus, quod non fit, nisi ratione significationis, quia sunt imagines falsorum deorum. Ergo e contrario imagines Christi et sanctorum honorabiles sunt, quia res vere bonas significant.* Respondemus: Idola gentium non tantum ratione significationis, sed maxime ratione cultus confringuntur, sublato cultu idololatrico memoriae causa retineri possunt, sicut Constantinus
V. 293. imperator et Theophilus episcopus eo fine quorundam ethnicorum idolorum statuas leguntur asservasse, ut essent idolomaniae ethnicae testes. Eusebius in vita Const. l. 3. c. 52. Socrat. lib. 5. Hist. c. 16. Imagines Christi et sanctorum retineri et honeste tractari possunt, ne tamen contra Dei praeceptum adorentur. Nono: Iconomachi fuerunt impii, qui imagines defenderunt viri sancti. Decimo: Iconomachi infelicem sortiti sunt exitum, qui imagines defenderunt, felicitate donati. Respondemus: Iconomachorum atque iconoclastarum temeritatem non approbamus, iconolatrarum interim superstitionem vehementer improbamus, sed nec ab omni errore sancti sunt immunes, nec ex felicitate externa potissimum aestimandi.

Cassandri sententia de imaginibus.

105. Finiemus hanc de cultu imaginum dissertationem, ubi prius monuerimus, ab ipsis Pontificiis quibusdam scriptoribus eum improbari, qua de re ita scribit Cassander in consult. ad impp. Ferdin. et Maximil. loco de imag.: *Ad imagines sanctorum quod attinet, certum est, initio praedicati evangelii aliquanto tempore inter Christianos, praesertim in ecclesiis, imaginum usum non fuisse, ut ex Clemente et Arnobio patet; quantum autem veteres initio ecclesiae ab omni veneratione imaginum abhorruerint, declarat unus Origenes adversus Celsum, ubi ait: Impossibile est, ut qui Deum novit, fiat supplex statuis, nec hoc tantum stultum est, si quis praeces offert simulacris* etc. *Nos vero ideo quoque non honoramus simulacra, ne quando in eam incidamus credulitatem, ut et iis tribuamus aliquid divinitatis.* Addit Cassander: *Nec valebat tunc illa ratio, quae a nonnullis obtendi solet, honores istos non simulacris, sed iis, quorum speciem repraesentant, deferri; hic enim color a paganis quoque afferri solebat, ut est apud Arnobium. Non, inquiunt, materias aeris, auri, argenti et alias, ex quibus signa conficiunt, eos per se deos esse et religiosa numina discernimus, sed eos in his colimus eosque veneramur, quos dedicatio infert sacra.* Et apud Lactantium: *Non ipsa, inquiunt, simulacra timemus, sed eos, ad quorum imaginem facta, et quorum nominibus consecrata sunt. Verum hunc cultum, qui Deo per imagines exhibetur, non satis aptum et convenientem esse Deo, sed a superstitiosis hominibus excogitatum, ex paganis quoque prudentissimi animadverterunt. Auctor enim est Augustinus, Varronem dixisse, antiquos Romanos annos 170 deos sine simulacro coluisse. Qui mos si (inquit Varro) adhuc mansisset, castius dii observarentur, atque hujus suae sententiae testem adhibebat inter reliquos gentem etiam Judaicam. Idem Clemens tradit, Christianis vetitum fuisse artem fallacem (picturam) exercere. Appellat quoque speciosum quidem, sed improbum artificium, quod posteaquam floruit, auctus est error. Et prophetiam citat, quae dicit: res hic sese habebunt infeliciter, quando crediderint statuis. Sicut et concilium Elibertinum anno 320. celebratum decrevit: Picturas in ecclesia esse non debere, ne quod colitur, in parietibus pingatur. Prudenter quoque post hos monuit Gerson in declarationibus defectuum ecclesiasticorum. Judicate, inquit, si tanta imaginum et picturarum in ecclesiis varietas expediat, et an non plures nonnunquam simplices ad idololatriam convertantur? Et sanioribus Scholasticis displicet sententia Thomae, qui censet, imaginem eadem adoratione colendam, qua res ipsa colitur, quae per imaginem significatur. Gabriel quoque Biel saniorem sententiam refert eorum, qui dicunt, quod imago neque ut consideratur in se, secundum quod lignum est, lapis aut metallum, neque ut consideratur secundum rationem signi et imaginis est adoranda, quia qualitercunque consideretur, est res quaedam insensibilis et creatura, cui adoratio latriae minime est exhibenda. Quapropter* (ait Cassander) *merito reprehenditur a posterioribus et sanioribus Scholasticis opinio Thomae ut minus tuta et periculosa asserentis crucem Christi adorandam adoratione latriae, ea videlicet adoratione, qua Christus ipse est adorandus, qua de re disputat Johannes Picus Mirandulanus concl. 3. quae est hujusmodi: Nec crux Christi, nec illius imago adoranda est adoratione latriae, etiam eo modo quo ponit Thomas. A Thoma dissentientes commemorat Durandum,* V. 294. *Heinricum de Gandavo, Johannem Guarranum, Robertum Holcot et Petrum de Aquila, Franciscum Mayronem* etc. Tandem concludit Cassander: *Neque vero satis esse videtur, si conditionibus et admonitionibus populus ab illis erroribus avocetur, nisi etiam principum et episcoporum communiter id cura efficiatur, ut quam minima perturbatione fieri potest, hujusmodi errorum occasio praecindatur. Quamdiu enim serico, auro et gemmis ornatae statuae in templis et aris constituentur, superstitionis finis sperandus non est. Et ad cultum verae Dei imaginis, i. e. hominis, invitandus populus, qui cultus consistat in egenorum subventione, qui non modo imaginem Dei, sed vicem et personam Christi nobis repraesentant. Christus enim in judicio, ut in libris suis inquit magnus ille imperator, non est dicturus: Quicquid uni ex imaginibus istis fecistis, mihi fecistis; sed quicquid uni ex minimis istis fecistis* etc. *Idem de synodo Francofordiana sic scribit: Cum apud Graecos acres contentiones et magni motus imaginum causa exstitissent, nec illi*

sibi constarent, aliis atque aliis nunc imagines confringentibus et delentibus, nunc vero coli et adorari jubentibus, ecclesia Romana confractionem omnino damnavit, usum vero in tota ecclesia Romana et per totum fere orbem jam receptum retinendum censuit. Quam consuetudinem ecclesiae Romanae, quae pariter confractionem et adorationem improbat, Gallicanae et Germanicae ecclesiae aliquot annis diligenter sunt secutae et fortiter tutatae sunt, usque adeo ut cum in synodo Nicena sub Constantino et Irene de imaginibus adorandis aliquot decreta edita fuissent atque exemplar illius Germanicae synodi Francofurtum (ubi tunc a Carolo episcoporum Germaniae, Galliae, Aquitaniae, Italiae adversus Felicem quendam Orgelitanum episcopum Christum ratione humanae naturae filium adoptivum asserentem frequens synodus habebatur) allatum et jussu Caroli diligenter lectum fuisset, cui synodo etiam legati Rom. pontificis interfuerunt: summo patrum consensu Graeca illa synodus, qua parte imagines adorandas censebat, improbata et damnata fuit, ut quae non modo divinis literis et antiquae patrum traditioni, sed etiam consuetudini Romanae ecclesiae adversaretur. Quae damnatio etiam actis et capitibus illius Francof. synodi inserta fuit. Atque ea de re Caroli ipsius titulo quatuor libri conscripti fuerunt, quorum Hincmarus episcopus Remensis meminit, et eorum exemplum hodieque in bibliotheca Vaticana et in nonnullis Galliae locis exstat, qui libri et rationes Orientalium diligenter confutant, et quae hactenus fuerat, ecclesiae Rom. sententiam acriter defendunt. Quae sententia breviter comprehenditur in epistola Gregorii ad Serenum episcopum Massiliensem, quam Carolus in suo scripto lib. 2. c. 23. ponit, cujus hoc est argumentum: Imagines a b. Gregorio, Rom. urbis antistite, et adorari prohibentur et frangi. Breviter autem et scite moderatam hanc de usu imaginum sententiam expressit Carolus lib. 4. adv. Synod. Graec. c. 9: Imagines nil, si non habentur, derogant, nil, si habentur, praerogant, cum tamen abdicatae quandam incautam levitatem afferant, adoratae vero culpam inurant. Cum autem postea Romani pontifices Graecis in hac causa paulatim concederent, ecclesiae tamen Gallicanae et Germanicae in hac sententia et moderatione, quam primum a Romana ecclesia receperant, in Francofortensi concilio probata, constantissime aliquot seculis perdurarunt, ut ex scriptoribus Gallicanis constat, in quibus est vir eruditus Jonas episcopus Aurelianensis etc. Idem: *Manifestius est, quam ut multis verbis explicari debeat, imaginum et simulacrorum cultum nimium invaluisse et affectioni seu potius superstitioni populi plus satis indultum esse, ita ut ad summam adorationem, quam pagani suis simulacris et imaginibus effingendis et exornandis admiserunt, nihil a nostris reliqui factum esse videatur. Quare et prudentes in ecclesia catholica viri jam olim modum aliquem huic rei ponendum et superstitioni occurrendum esse censuerunt, in quibus fuit Guilhelmus ille Durandus episcopus Meldensis de modo concilii generalis celebrandi.* Haec omnia Cassander. Corn. Agrippa de vanit. scient. c. 57: *Dici non potest, quanta idololatria apud rudem populum alatur per* V. 295. *imagines. Ethnici cum ad Christi religionem conversi erant, in ecclesiam nostram simulacra et multas steriles ceremonias introducebant, quarum omnino nihil est apud primos illos et vere Christianos.* Joh. Caspar Rutlandus in locis comm. Theol. tit. 14. de imag.: *Christiani imagines Christi, b. virginis et sanctorum habent tanquam memoriale, ut nos admoneant. Dum enim intuemur imaginem Christi crucifixi aut resurgentis, statim vecocantur nobis in memoriam salvifica mors Christi et gloriosa ejus resurrectio* etc. *Quod si autem alicubi esset imago, ad quam rude vulgus accurreret, ut eam adoraret et apud eam auxilium quaereret, hanc debet magistratus ejus loci tollere* etc. *Debent etiam praedicatores populum rudem ac superstitiosum informare, ne putent imaginibus aliquid divini numinis inesse, et ideo eis magna superstitione peculiares cultus et honores tribuant. Liber quidem per se est usus imaginum, modo caveatur abusus et superstitio, quae hactenus servata est apud vulgum in statuis Christi et sanctorum, quae superstitio debet per concionatores corrigi et emendari, non tamen usus imaginum omnino tolli debet e templis* etc.

106. Atque haec dicta sint de tertia primi praecepti parte, videlicet de appendice illa εἰδικῇ imagines concernente, restat pars quarta, quae est generalis promissio ac comminatio ad totam legem pertinens, hisce verbis Ex. 20, v. 5. et 6. proposita: *Ego sum Dominus* (Jehovah) *Deus tuus, Deus zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem odio me habentium, et faciens misericordiam in multa milia his, qui diligunt me et custodiunt praecepta mea.* Hanc promissionem ac comminationem dicimus generalem esse ad omnia omnino decalogi praecepta referendam, id quod plurale מִצְוֹתָי *praecepta mea*, h. l. usurpatum manifeste evincit. Quemadmodum enim primum praeceptum est ὡς εἰπεῖν praeceptum praeceptorum fons et caput ceterorum omnium, cujus vis ad reliqua omnia spargitur et promanat: ita promissio et comminatio primo huic praecepto addita generalis et per omnia decalogi praecepta deducenda. Id ipsum repetitio horum verborum Exod. 34, v. 6. et 7. itidem non obscure confirmat.

Generalis promissio ac comminatio primo praecepto addita.

107. Proponuntur autem in his verbis rationes satis efficaces, quibus ad praestandam mandatis suis obedientiam hortari nos Deus voluit, continent enim minas gravissimae ultionis inobedientibus paratae et promissionem singularis beneficentiae obedientibus exspectandae. Enucleatius dicendo quinque rationes hic proponuntur, quibus ad obedientiam excitamur. Primo enim Jehova se vocat Deum nostrum non solum creationis jure, sed et aliquorum beneficiorum respectu, praesertim ratione foederis nobiscum initi, qua de re plura diximus superius

Quinque rationes ad obedientiam excitantes in ea propositae.

§. 44. Deinde vocat se Deum fortem, אֵל proprie significat *potentem*, per antonomasian *κατ' ἐξαίρετον λόγον* tribuitur Deo, cujus potentia est infinita, ad omnes ac super omnes creaturas se extendens, a cujus potentia dependent omnia in coelo et terra, quaecunque aliqua potentia, virtute vel facultate sunt instructa, ac propter haec dona ab ipso accepta ad praestandam obedientiam et cultum ipsi adstringuntur. Ostendit igitur Deus hac appellatione sibi non deesse robur ad puniendum contumaces et benefaciendum morigeris. Tertio appellat se ipsum קַנָּא *zelotem.* קַנָּא significat *zelum habere* quod simul ex favore et ira provenit, quando scilicet timetur, ne alteri attribuatur, quod cum nemine quis habere vult commune. Usurpatur proprie de marito, qui ex sincero amore erga conjugem ferre non potest, ut fidem conjugalem sibi soli debitam ad alium transferat. Ostendit igitur Deus se non posse spirituale illud adulterium ferre, quo honor, cultus, dilectio et fiducia sibi debita transferatur ad creaturas vel fictititia numina, sed acerrimum fore honoris sui vindicem. Origenes hoc loco: *Qui legitimo utitur matrimonio, non patitur, uxorem peccare, sed accenditur zelo ad servandam castitatem matrimonii: sic animam sibi spiritualiter*
V. 296. *conjunctam Deus non patitur peccare, nec ferre potest, ut alludat adulteris. Si autem viderit eam temerantem conjugii jura, dat ei libellum repudii,* Esa. 50, v. 1. *Est autem novum genus bonitatis ejus, ut etiam post adulterium revertentem et toto corde poenitentem suscipiat,* Jer. 3, v. 1. Quinto minatur Deus, se visitaturum iniquitates parentum in filiis in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt ipsum. Ostendit igitur, se non esse similem falsis gentilium diis, qui nec bene nec male facere possunt, sed graviter punire non solum illos ipsos, qui reluctantur et inique agunt, sed etiam ipsorum posteros in tertiam et quartam generationem. Quod nominatim tertia et quarta generatio exprimitur, id quidam secuti August. quaest. 42. in Deut. eo referunt, *quod septenarius, qui ex ternario et quaternario conjunctis oritur, sit numerus perfectionis, ut hac ratione perfectum Dei odium adversus peccantes denotetur.* Lyranus in c. 20. Exodi hanc affert rationem, *quia mali homines vident filios suos usque ad tot generationes et sic informant eos suis malis exemplis, vel illi imitantur, quod viderunt in patribus.* Denique promittit Deus, se misericordia usurum in multa milia erga eos, qui ipsum diligunt et mandata ejus observant. Poenas minatus erat in tertiam tantum et quartam generationem, misericordiam extendit in millesimam, ut ostendat, se magis ad misericordiam, quam ad vindictam propensum esse, et hac ratione ad sui dilectionem ac praeceptorum suorum spontaneam obedientiam nos alliciat. Dilectio Dei, qua nos complectitur, exserit se per inenarrabile benefaciendi studium. Dilectio nostra, qua Deum complectimur, exserat se per studium obediendi. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit,* dicit Christus Joh. 14, v. 23. *Si diligitis me, mandata mea servate,* v. 15. Probatio dilectionis exhibitio est operis. Vera ac Deo placens mandatorum divinorum custodia proficisci debet ex vera et sincera dilectione. Vicissim vera Dei dilectio non est otiosa, sed in custodiendis mandatis divinis sedula. Nec probantur Deo arbitrarii cultus, quos ex dilectione nescio qua proficisci hypocritae praetendunt, sed objectum dilectionis statuuntur hoc loco Dei praecepta. Sed nec perfecta impletio, verum custodia praeceptorum diligentibus Deum hoc loco tribuitur, nec ex debito, sed ex gratia obedientiam illam remunerari Dominus asseritur, quo ipso meritum operum nostrorum luculenter evertitur.

108. Haec Dei bonitas et justitia verbis paululum immutatis latius describitur Exod. 34, v. 6. et 7. Explicatio loci Ex. 34.
Jehovah enim Moysi gloriam suam manifestans et coram ipso transiens clamat: *Jehovah, Jehovah fortis, misericors et miserator, tardus ad iram et multus misericordia et veritate; servans misericordiam millibus, auferens iniquitatem et praevaricationem et peccatum, et qui absolvendo non absolvit, visitans iniquitatem patrum super filios filiorum in tertiam et quartam generationem.* Potentia Dei exprimitur voce אֵל; bonitas ejus septem vocabulis exprimitur: 1. vocatur רַחוּם misericors, deducitur nomen ab affectu uterino sive a visceribus, sicut Luc. 1, v. 78. *viscera misericordiae* Deo tribuuntur, denotatur enim internus ille ac vere serius misericordiae affectus, quo parens ex intimis visceribus afficitur erga liberos, ostendit igitur Deus se affici malis nostris, *cor ejus propter nos inverti,* etc. Hoseae 11, v. 8. 2. חַנּוּן clemens, ad gratificandum paratus, ostendit igitur, se promtum ac paratum esse ad omnis generis beneficia in nos ex gratia conferenda, quemadmodum perennis fons continuis undis exuberat. 3. אֶרֶךְ אַפַּיִם longus narium, h. e. tardus ad iram et vindictam, *μακρόθυμος*, ostendit igitur, se non statim irasci ob peccata nostra eademque subito vindicare, sed *sua μακροθυμίᾳ ad poenitentiam nos invitare,* Rom. 2, v. 4. etc. 4. רַב חֶסֶד multus benignitate, chesed proprie significat ardentem illam *στοργήν*, affectum illum pietatis et caritatis, quo parentes tanguntur erga liberos, et vicissim hi erga illos, quandoque etiam notat benignitatem ac beneficentiam, ostendit igitur Deus, se esse *divitem misericordia.* Ephes. 2, v. 4. 5. רַב אֱמֶת dives veritate in servandis promissis, quod enim Deus ex gratia promittit, ex veritate V. 297.
et in fide praestat. 6. Custodiens חֶסֶד misericordiam in multa milia, benefaciendo non defatigatur, sed parentum pietatem in longa posterorum serie remuneratur. 7. Auferens עָוֹן iniquitatem (qua appellatione originale peccatum ut plurimum denotatur) וָפֶשַׁע transgressionem, praevaricationem, qua appellatione peccata ignorantiae et infirmitatis exprimi solent) וְחַטָּאָה et peccatum sive delictum (quo nomine peccata malitiae, delicta voluntaria sine fronte admissa significantur), ostendit igitur Deus, se omnis generis peccata etiam gravissima condonare, nimirum illis, qui veram poenitentiam agunt.

Justitia Dei adversus peccatores impoenitentes exprimitur duobus membris נַקֵּה לֹא יְנַקֶּה, Pagn.: *absolvendo non absolvet.* Münst.: *(nocentem) innocentem non faciens.* Luth.: *Coram quo nemo innocens.* Targ.: *Parcendo non parcet*, nimirum pertinaci ac impoenitenti, ostendit igitur Deus, sese justo judicio in contumaces animadversurum, nec in ipsos solum, sed et posteros; ideo additur 2. *Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem*, qua de re superius. Hebraei colligunt ex hoc loco 13. מִדּוֹת sive *proprietates et epitheta* Dei, de quibus vide Münsterum in cap. 34. Exod. Zanchium 1. de natura Dei c. 18. et disput. nost. superiorem de natura Dei, thes. 139.

Qua ratione Deo tribuatur zelotypia.

109. Quaeritur hoc loco: 1. Qua ratione Deo tribuatur zelotypia. *Homo zelotes et invidus* (dicebat olim apostata Julianus) *reprehensione dignus est*, quis ergo laudabit Deum ob zelotypiam? Respondemus: quando affectus humani per ἀνθρωποπάθειαν Deo tribuuntur, repurgandi prius sunt ab omnibus vitiis ac defectibus, et quod superest purissimum ac sincerissimum, id tantum Deo tribuendum. Zelotypia est affectus per se honestus ac laudabilis, quo maritus ob violatam conjugii fidem uxori adulterae irascitur; sic Deus vocat se zelotem, cum ex sincero erga nos amore ferre nequeat, ut honorem ac cultum sibi soli debitum per spirituale adulterium diis alienis tribuamus. Hic zelus oritur ex amore et justitia, ac tantum abest, ut Deum dedeceat, ut a falsis gentilium diis eum potius discernat. Gentium dii cultoribus suis sine ulla indignatione permittunt, ut quosvis alios una cum ipsis colant, perinde ut lenones uxores suas aliorum libidini prostituunt; sed Dominus Deus noster zelotes est, qui coram se alienos deos habere prohibet, ac si habeantur, severe irascitur, graviterque punit. Si quid vitii in humano zelotypiae affectu quandoque concurrit, id repurgetur prius ac ardentissimus ille amor, quo absque ullo vitio maritus adulterae irascitur, Deo relinquatur. Gloss. ordin. ex Orig. in cap. 20. Exod.: *Omnis mulier aut sub viro est et subjecta legibus viri, aut meretrix est et utitur libertate peccandi. Qui ingreditur ad meretricem, scit, quod prostitutam et cunctis patentem ingressus est, ideo aliis indignari non potest. Qui legitimo utitur matrimonio, non patitur uxorem peccare; sed accenditur zelo ad servandam matrimonii castitatem, ut possit legitimus fieri pater. Sic omnis anima aut prostituta est daemonibus et habet plures amatores, ut intrent ad eam, modo spiritus fornicationis, modo spiritus avaritiae, post hunc venit spiritus superbiae et alii plurimi, alter tamen alteri non invidet, nec ad zelotypiam commovetur, sed sese invicem invitant; sed si anima conjuncta fuerit viro legitimo, id est Christo, etiamsi aliquando fuerit peccatrix, ulterius eam peccare non patitur.*

Quomodo filius non portet iniquitatem patris.

110. Quaeritur secundo, *quomodo cum divina justitia, praesertim vero cum dicto prophetico Ezech. 18, v. 20. conveniat, quod hoc loco minatur Deus, se visitaturum iniquitates patrum in filios in tertiam et quartam generationem?* Respondemus: Hieronymus et Origenes allegorice philosophantur de gradibus peccatorum in homine. *Cum a diabolo suademur ad peccandum, semen ejus suscipimus, cum facimus, quod suadet, jam genuit nos, nascimur enim ejus filii per peccatum, sed quia fere sine adjutorio non peccamus, verum et alios ministerio sceleris nobis* v. 296.
adjungimus, ideo omnes velut unus ex altero secundum persuasionis ordinem generati ex diabolo progeniem ducunt, etc. Sed verba legis diserta non sunt in allegorias transformanda. Quidam distinguunt inter judicium divinum et judicia civilia: in illo liberos puniri propter parentum peccata concedunt; in his vero puniri negant. Sed prophetam Ezechielem manifestum est loqui de judicio Dei, coram quo negat filios portare iniquitatem parentum. Adde quod in civilibus etiam judiciis ob crimen laesae majestatis puniuntur liberi, lib. 5. C. ad l. Jul. majest., de cujus legis aequitate tractant Wesenbecius in paratit. l. hujus legis, Scipio Gentilis tract. de jurisd. lib. 3, c. 4. Duarenus in comm. ad hanc legem, Gomezius 3. variar. resol. cap. 2, 15. etc. Sunt qui distinguunt inter tempus servitutis Aegyptiacae ante legis promulgationem, quo tempore idololatriam populi sui Deus non est ultus, et inter tempus habitationis in terra Canaan post legis promulgationem, quo tempore post tam solennem foederis renovationem, miraculosam liberationem, divinae majestatis declarationem, etc. idololatriam populi sui etiam in ipsis posteris Deus punivit. Sed enim cum comminatio sit generalis omnium omnino locorum ac temporum homines concernens, ideo simplicissime respondetur duplici distinctione: 1. Quidam liberi sequuntur exemplum parentum ac pessimis eorum vestigiis insistunt; quidam vero ad Dominum convertuntur et ad bonam frugem se recipiunt. De liberis prioris generis agitur in Exodo, ideo notanter additur: *Deum vindicaturum iniquitatem parentum in liberis*, nimirum illis, qui parentum exemplo ipsum oderunt. De liberis posterioris generis agitur in Ezechiele, ideo additur v. 14: *Si parens* (impius) *genuerit filium, qui viderit quidem peccata patris sui, sed non fecerit similia.* v. 17: *hic non morietur propter iniquitatem patris sui, sed vivendo vivet.* Hinc R. Abenezra in cap. 20. Exodi scribit, locum illum intelligendum de liberis, qui sunt paternorum scelerum sectatores. 2. Quaedam poenae sunt aeternae, quaedam vero temporales: aeternis poenis non subjiciuntur liberi propter parentum peccata, si ex toto corde fuerint conversi ad Deum, sed temporalibus calamitatibus quandoque liberi etiam vere pii subjiciuntur propter parentum delicta (August. q. 8. in Josuam, lib. 1. contra adv. legis et prophet. c. 16.); interim calamitates illae non sunt proprie dictae poenae, sed paternae castigationes, ad commodum piorum, qui nec ipsi omni ex parte innocentes sunt, ipsis a DEO impositae. Observandum enim, quod haec comminatio divina non sit eo modo accipienda, ac si praecise et perpetuo de tot generationibus impiorum poenas Deus

sumat, siquidem quandoque intercedit quaedam interruptio, Deo scilicet iram suam propter posterorum poenitentiam remittente. Sic pepercit Deus Josiae, ac dedit ei, ut in pace moreretur, nec videret sequentium temporum mala, quae propter avi Manassis idololatriam ac scelera erant ventura: mortuo Josia rediit ultio divina in sequentes generationes, adeo ut nec ipsis Josiae liberis pepercerit, cum vestigiis proavi sui insisterent. 2. Reg. 22. et seqq. Vide plura in tract. de natura Dei §. 157.

An omne peccatum ex odio Dei ortum.

111. Quaeritur tertio, an omne peccatum qualecunque ac quantulumcunque sit, recte dicatur ex odio Dei ortum? Respondemus: Scotus 2. sent. dist. 37. notat, *quod aversio a fine ultimo possit dupliciter intelligi, formaliter et virtualiter. Formaliter quando in avertendo habet ultimum finem pro objecto positive vel privative. Positive, ut scilicet voluntas nolit illum finem actu positivo, et hoc nolle proprie est odisse Deum; privative, ut scilicet non velit, cum deberet velle ultimum finem, et tale non velle est omittere illud praeceptum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde. Virtualiter, quando avertitur ab aliquo necessario ad consequendum ultimum finem, haec aversio virtualis est communis omni peccato mortali.* Haec Scotus. Simplicior est responsio ex ipsa phrasi petita, *odisse* enim dicitur, non solum qui scienter et prudenter odii affectu erga aliquem praeditus est, sed etiam
V. 299. qui praecepta ac voluntatem ejus negligit et sic ex consequenti eum odisse convincitur. *Qui parcit virgae, odit filium suum*, Prov. 13, v. 24, siquidem per nimiam indulgentiam eum perdit et sic non vere amare, sed odisse convincitur, Luc. 14, v. 26: *Qui venit ad me, nec odit patrem et matrem suam*, etc. *non potest esse meus discipulus*, non quod hostili odio parentes quis debeat prosequi, sed quod parentum jussa servitio Christi contraria negligenda sint ac posthabenda. Sic hoc loco distinguendum inter peccati causam et actum. Peccati actus non semper includit actualiter ac formaliter Dei odium, causaliter tamen id in se continet, siquidem omne peccatum includit neglectum praeceptorum divinorum.

Explicatio secundi praecepti.

112. Atque haec dicta sint de primo decalogi praecepto, progrediamur ad secundum, cujus haec est sanctio: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum, quia non habebit Deus insontem, quicunque in vanum usurpaverit nomen ejus.* Partes duae sunt: 1. Prohibitio, 2. comminatio. Per שֵׁם יְהוָֹה

Nomen Dei quid.

nomen Dei, non intelliguntur apices illi literarum quibus nomen Dei scribitur, quasi abunde satisfiat huic praecepto, si nomen Jehovah suis literis ac punctis integre non scribatur, sed loco ejus Elohim scribatur ac Adonai pronuntietur, quemadmodum superstitiosi Judaei statuunt; sed per nomen Dei intelligitur in Scripturis: 1. Deus ipse; *sic invocare nomen Domini, diligere nomen Dei, psallere nomini Dei*, Gen. 22, v. 7. Psal. 5, v. 21. Psal. 9, v. 3. etc. est verum Deum invocare, diligere, laudare. 2. Quia verus Deus non est aliter agnoscendus, quam se in Verbo ex arcana majestatis suae luce progressus manifestavit, ideo nomine Dei intelligitur, quicquid de essentia et voluntate Dei in Verbo ipsius patefactum est. Joh. 17, v. 6: *Manifestavi nomen tuum hominibus.* Actor. 9, v. 15: *ut portet nomen meum coram regibus.* 3. Nomine Dei intelligitur ipsius auctoritas jussum ac mandatum. Deut. 18, v. 19: *Quicunque non audierit verba mea, quae loquitur propheta ille in nomine meo, ego requiram ab eo.* Jerem. 14, v. 14: *Falso prophetant in nomine meo, non misi eos nec praecepi eis.* 4. Dei majestas et gloria, Exod. 9, v. 16: *Ut narretur nomen meum.* Psal. 8, v. 2: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra.* 5. Cultus et professio Dei, Mich. 4, v. 5: *Omnes populi ambulabunt, unusquisque in nomine Domini Dei nostri.* 2. Samuel. 7, v. 13: *Ipse aedificabit domum nomini meo.* **Emphaticum est et αἰτιολογικὸν quod cum Jehovah ipse legis hujus auctor et lator sit, non tamen dicat: *non assumes nomen meum*, sed *nomen Domini Dei tui in vanum.* Quod si enim terreni principis nomen non sine reverentiae affectu audimus aut legimus, quem honorem censebimus deberi nomini Domini Jehovah quod *magnum* Jerem. 10, v. 6. quod *laudabile* Psal. 112, v. 3. quod *sanctum* Psal. 110, v. 9. quod *terribile* Ps. 98, v. 3. Est insuper nomen *Dei nostri.* Deus enim noster est creatione, manifestatione, agnitione etc.**

113. Hoc nomen suum prohibet Deus assumere In vanum sumere.
in vanum; נָשָׂא latissimae est significationis, proprie autem significat *levare, elevare*, Psal. 16, v. 4: *Non levabo nomina eorum in labiis meis.* Psal. 50, v. 16: *Quare enarras statuta mea et levas pactum meum in os tuum?* Actor. 9, v. 15: *Organum electum est mihi βαστάσαι, ut portet meum nomen coram gentibus.* Vult igitur Deus nomen suum levari, sed non in vanum לַשָּׁוְא temere, leviter, incogitanter; est enim nomen Domini Dei nostri, quae verba sunt αἰτιολογικά, ideo enim nomen Domini non est assumendum in vanum, quia est *nomen Domini Dei nostri.* Additur prohibitioni comminatio, *non habebit Deus illum innocentem, quicunque in vanum usurpaverit nomen ejus* לֹא יְנַקֶּה non absolvet, non sinet impunitum, est enim verbum judiciale et ostendit transgressores hujus praecepti reos fieri irae Dei et poenarum. Finis hujus secundi praecepti est abusum nominis divini prohibere, verum contra et religiosum ejus usum re- V. 300.
quirere. Proponitur autem verbis negativis, ex quibus antithesis affirmativa colligenda est, propter corruptionem naturae nostrae, qua ad profanationem divini nominis perpetuo inclinat ac propter gentilium consuetudinem, qui per nomina falsorum deorum suorum vanissime jurabant. Pulcherrima est Dn. Chemnicii observatio, *sicut in aliis praeceptis plerunque una aliqua species crassioris delicti exprimitur, ut abominatio reliquorum peccatorum coram Dei judicio ostendatur; ita hic contrario modo sub minori majus cogitandum proponitur. Homines enim in vana et otiosa usurpatione nomi-*

nis divini, quae fit sine manifesta blasphemia, cogitant se insontes, sed quia secundum praeceptum dicit, non habebit Deus insontem, qui assumserit nomen meum in vanum, ergo multo minus, qui profanarint ac blasphemarint, insontes erunt, loco de lege p. 117. **Sensum praecepti plerique interpp. referunt *ad jusjurandum temerarium*, sicut et paraphrastes Chaldaicus reddidit. *Non jurabis frustra per nomen Dei tui.* Quem secuti sunt Philo in expos. Decal. et Joseph. libr. 3. antiq. c. 4. Aliis videtur prohibitum, ne divinitatis titulos rebus creatis et vanis tribuamus, neve nomen Dei alibi quam in precibus et fidei institutione et causis gravissimis usurpemus.**

Virtutes in secundo praecepto requisitae. 114. Quare cum prohibeat Deus nomen suum assumi, ex antithesi colligitur, quod velit illud modis omnibus religiose ac sancte a nobis usurpari. Pertinent igitur ad secundum praeceptum hae virtutes: 1. Reverenter sentire de Dei nomine, hoc est grato animo cogitare, quantum sit beneficium, quod Deus ex arcana majestatis suae luce prodiens nomen suum nobis manifestaverit. 2. Nomen Dei invocare, hoc est verum Deum, prout in Verbo sese patefecit, in nomine mediatoris Christi in omnibus adversitatibus invocare, Psal. 105, v. 1: *Confitemini Domino, invocate nomen ejus.* Psal. 20, v. 9: *Nos in nomine Dei nostri recordabimur.* 3. Nomini Dei gratias agere, hoc est mente et voce confiteri, quod a Deo omnis generis beneficia ad nos descendant, et hac beneficiorum Dei praedicatione alios ad agnitionem et invocationem nominis divini invitare, Psal. 7, v. 18: *Psallam nomini Domini*, Psal. 92, v. 2: *Bonum est celebrare Jehovam et psallere nomini tuo, altissime.* 4. Nomen Dei praedicare, hoc est coelestem doctrinam a Deo nobis traditam propagare, alios de ea informare, ut et ipsi ad veram Dei agnitionem adducantur, Psal. 22, v. 23: *Narrabo nomen tuum fratribus.* Genes. 4, v. 26: *Enos coepit invocare nomen Domini.* 5. Nomen Dei confiteri, hoc est veritatem ex patefacto Verbo agnitam intrepide et constanter profiteri, nulla habita odiorum vel periculorum ratione, ut Dei gloria illustretur, ut ad veram Dei notitiam alii adducantur. Actor. 9, v. 14: *Ligate omnes confitentes nomen Jesu.* Matth. 10, v. 32: *Qui confitebitur me coram hominibus*, etc. et quia publica illa verae doctrinae confessio facit ad illustrandam divini nominis gloriam, ideo in V. T. confiteri Domino usurpatur pro celebratione divini nominis. 6. Nomen Dei celebrare ac glorificare, hoc est non solum lingua Deum celebrare sed etiam omnes actiones ad Dei gloriam referre. Psal. 29, v. 2: *Afferte Domino gloriam nomini ejus.* Psal. 86, v. 2: *Glorificabo nomen tuum.* Psal. 100, v. 4: *Laudate nomen ejus*, etc. 7. Per nomen Dei jurare, hoc est quando gloria Dei vel salus proximi requirit, jurejurando Deum invocare, ut sit testis, nos vera dicere, ac severe puniat mentientes Deut. 6, v. 13: *Per nomen Dei tui jurabis.* Esa. 65, v. 16: *Qui juraverit in terra, jurabit in Deo veraci.* 8. Pro gloria nominis Dei zelare, hoc est ex sincero amore Dei et studio gloriae divinae dolere propter contumeliam ac contemtum divini nominis et suo loco eum prohibere. Num. 25, v. 13: *Pineas zelatus est pro Deo suo.* Psal. 69, v. 10: *Zelus domus tuae comedit me.*

Peccata in secundo praecepto prohibita. 115. Vicissim quia Deus prohibet nomen suum in vanum assumere, ex eo colligitur, quod secundo praecepto prohibeantur haec peccata: 1. Irreligiose ac non satis reverenter de Deo sentire, non expendere, quantum sit beneficium manifestatio nominis divini. 2. Invocationem Dei omittere, in precibus negligentem esse, invocare quidem, sed non legitime, quod fit si ad creaturas, vel fictitia numina invocatio dirigatur, si ad certum locum sine Verbo praesentia et auxilium Dei alligetur, si praescribatur Deo tempus ac modus, si ea petantur, quae divinae voluntati ac legi repugnant, si preces nostra nituntur dignitate, si non invocetur in nomine Christi mediatoris, si preces conceptae sine vero cordis affectu ac sensu recitentur, si absque vera poenitentia oretur, etc. 3. Gratiarum actionem omittere, nunquam vel raro celebrare Dei beneficia, fortunae vel causis secundis ea tribuere, frigide ac oscitanter gratias agere, beneficia Dei extenuare, donis Dei abuti eademque negligere. 4. Occasiones erudiendi alios praetermittere, nomen Dei non usurpare, cum taedio de nomine Dei audire vel loqui, doctrinam coelestem corruptelis inficere, falsam doctrinam spargere, nomen Dei humanis somniis praetexere. 5. Veritatem agnitam vel ex metu vel spe praemiorum, vel ex obstinata malitia abnegare, non confiteri, cum interrogamur, fidem celare, modis illicitis persecutionem fugere, libertate Christiana abuti, sine vocatione ingerere se periculis et huic temeritati confessionem praetexere. 6. Omittere Dei celebrationem, vel in ea frigidum ac remissum esse, jocose ac ridicule verbum Dei adhibere, nomen Dei in superstitionibus, sortilegiis atque incantationibus scripto vel voce usurpare, abuti Dei nomine ad exsecrationes, blasphemare Dei nomen, quod fit multis modis, si voces impiae ac blasphemae adversus Deum et verbum ejus proferantur, si perniciosis scandalis ac vitae pessimae exemplo animi nondum conversorum a vera religione abalienentur, etc. 7. Juramentum legitimum recusare, pejerare, quod fit, si mendacium juramento confirmetur, si juramentum violetur, si dolose juretur; non legitime jurare, quod fit multis modis, si in causis non necessariis futiliter ac temere juretur, si juramentum non habeat tres hosce comites, judicium, justitiam et veritatem; (Ex parte jurantis requiritur judicium discretionis, ex parte rei tum in conscientia jurantis, tum in sermone requiritur veritas, ex parte causae requiritur justitia) si juretur de re illicita vel impossibili, vel dubia et incomperta, si juretur per creaturas, vel fictitia numina, si forma juramenti in Deum contumeliosa adhibeatur; pugnat etiam cum legitimo juramento deferre illis juramentum, quos manifeste constat falso juraturos; quod illicito juramento promissum impie persolvere etc. Scholastici dicunt sex

V. 301.

modis perjurium committi: 1. dum scienter juratur falsum; 2. dum dolose juratur verum, quod putatur esse falsum; 3. dum ignoranter juratur falsum, quod creditur esse verum; 4 dum non servatur promissum juramento firmatum; 5. dum juratur illicitum vel quod vergit in deteriorem exitum; 6. dum juratur indiscrete. 8. Non affici dolore propter contumeliam divini nominis, non ostendere dictis et factis serium prohibendi eam studium, non prohibere blasphemias, cum possint ac officii ratione debeant; duci zelo, sed non secundum scientiam, quod fit, cum id quod non est Dei gloria, defenditur tanquam Dei gloria, cum id, quod judicatur gloriae Dei repugnare et cum zelo propulsatur, revera non laedit Dei gloriam.

116. De singulis hisce virtutibus ac vitiis colligenda sunt dicta Scripturae ex concionibus prophetarum, Christi et apostolorum, addendae etiam promissiones et comminationes; subjungenda insuper exempla, quibus testatum fecit Deus obedientiam erga hoc praeceptum dignis pensari praemiis, transgressores autem meritis affici suppliciis. Id hoc loco a nobis fieri instituti nostri ratio non permittit, subjungemus quaestionum quarundum brevem ἐπίλυσιν. Quaeritur primo, *an Christianis licitum sit jurare?*

An licitum sit jurare. V. 302.

Negabant olim Essaei referente Josepho 2. bell. Judaic. c. 8. et Manichaei, quos hodie sequuntur Franciscani c. Nuper nobis 51. ext. de testibus Anabaptistae. ***Annis post Christum 200 multi martyres impositum a magistratu juramentum recusarunt, Christianis jurare nullo modo licitum opinantes.* Chemnic. p. 2. locor. p. 49. in fol.** Atqui 1. Deus ipse jurat Gen. 22, v. 16: *Per memet ipsum juravi.* Jerem. 44, v. 26: *Ecce, juravi in nomine meo magno, dicit Dominus.* Amos 4, v. 2: *Juravit Dominus Deus in sancto suo.* Confer Numer. 14, v. 21. Jerem. 22, v. 5. c. 51, v. 14. Amos 6, v. 8. — 2. Jurat Christus mediator N. T. Matth. 5, v. 18: *Amen, amen, dico vobis*, quam esse formulam juramenti colligitur ex c. 6. ad Hebr. v. 14. et cum prius taceret Christus, adjuratus postea a summo pontifice per Deum viventem edit suam confessionem, Matth. 26, v. 36. 3. Jurant angeli, Dan. 12, v. 7: *Angelus levatis manibus in coelum jurat.* Apoc. 10, v. 6: *Angelus jurat per viventem in secula.* 4. Jurant sancti V. et N. T. Gen. 14, v. 22: *Abraham juravit regi Sodomorum.* Gen. 42, v. 15: *Joseph a fratribus juramentum exigit.* Jos. 14, v. 9: *Juravit Moyses dicens.* 1. Sam. 20, v. 3: *David foedus cum Jonatha initum juramento firmat.*

V. 303. conf. 1. Sam. 24. 23. XXVI. 10. 16. Rom. 9, v. 1. jurat apostolus: *Veritatem loquor in Christo Jesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia.* 2. Cor. 1, v. 23: *Testem invoco Deum in anima mea.* Confer Rom. 1, v. 9. 1. Cor. 15, v. 31. 2. Cor. 11, v. 31. Gal. 1, v. 20. Phil. 1, v. 8. 1. Thess. 2, v. 5. 2. Thess. 2, v. 1. 5. Legitimum juramentum est virtus secundi praecepti, moralia autem in N. T. non sunt abrogata, Deut. 6, v. 13: *In nomine meo jurabitis.* Esa. 65, v. 16. de cultu N. T. dicitur: *Qui jurabit in terra, jurabit in Deo veraci.* Jer. 12, v. 16: *Si juraverint per nomen meum, aedificabuntur in medio populi mei.* Hebr. 6, v. 16: *Homines per majorem se jurant*, etc. quod ex se non esse malum probatur ibidem exemplo Dei promissionem suam juramento confirmantis. 6. Juramentum oritur ex recta in Deum fide, quod scilicet existimamus omnia illa comperta esse, omnia oculis ejus obvia, indicamus etiam Deum esse amantem veritatis ac mendacis perjurii vindicem, 2. Cor. 11, v. 31: *Novit Dominus, quod non mentior.* 7. Juramentum est pars cultus divini, quia per quem juramus, eum profitemur nos pro vero Deo agnoscere, *juramentum fit per praestantiorem ac majorem*, Hebr. 6, v. 16. Est ergo juramentum quaedam confessio divinae excellentiae Rom. 1, v. 9: *Testis mihi est Deus, cui servio in spiritu meo.* 8. Juramentum spectat ad gloriam Dei illustrandam et proximi salutem promovendam, utique ergo suo genere non est vitiosum. Manifestatio veritatis certe in gloriam Dei cedit, *et omnis controversiae inter homines finis ad consummationem est juramentum.* Hebr. 6, v. 16. Concludimus igitur cum August. epist. 154: *Non jurare, sed pejerare peccatum est.* Thom. 22. quaest. 89. art. 2: *Jurare esse licitum patet ex origine, quia juramentum introductum est ex fide, qua homines credunt Deum habere infallibilem veritatem et universalem omnium cognitionem; 2. ex fine, quia inducitur ad finiendum controversias.* **In controversiis dubiis Deus juramentum interponi voluit Exod. 22, v. 11. juramentum est pars cultus divini Esa. 19, v. 17, ubi propheta vaticinatur de gentibus ad verum veri Dei cultum convertendis; uti etiam c. 45, v. 23. Juramenta esse licita probatur: *1. Scripturae dictis* et mandato Dei, Deut. 6; *2. exemplis*, ipsius Dei, Christi, angelorum, patriarcharum; *3. praecepto Dei* ne juramentum violetur, Num. 30, v. 3; *4. rationibus*, quae sunt: 1. fidei confirmatio Hebr. 6; 2. πάσης ἀπολογίας πέρας.**

117. Excipiunt Anabaptistae: *Olim quidem in V. T. sub lege patribus licuisse, in N. autem prohibitum nobis esse jurare per Christum* Matth. 5, v. 34. et Jacob. 5, v. 20. Respondemus: Christus ibidem diserte dicit v. 17: *se non venisse, ut legem solveret, sed ut impleret.* Verba igitur Christi non opposita sunt legi divinae, sed Pharisaeorum corruptelis, quae quales fuerint ex Matth. 23, v. 16. colligitur; nimirum judicabant licitum esse, etiam in familiari sermone et in communibus negotiis, in quocunque casu, de re quacunque per nomen Dei jurare, si vel maxime non faciat ad Dei gloriam vel proximi utilitatem; quae per simplicem promissionem pacta erant, data occasione violabant, DEUM perjurii tantum vindicem esse statuentes, quin imo eum, qui non per ipsum DEI nomen, sed per coelum, per terram, per templum juret, etiamsi quod juravit non praestet, vel falsum sit, existimabant non esse reum perjurii coram DEO. Hisce igitur corruptelis opponit Christus, omnino non esse jurandum vel Exceptio adversariorum.

directe per DEUM vel indirecte per creaturas, puta vane ac temere, vel falso, sed in communi sermone, ubi negotia per simplicem affirmationem vel negationem expediri possunt, cavenda esse temeraria juramenta. Vide Chemnicium c. 51. Harm. p. 358. c. Etsi Christus de jurejur. *Prohibitus est ibi modus jurandi ex levitate, non ex necessitate.* Idem sibi vult Jacobi dictum, quod ex verbis Christi desumtum est, perinde igitur ut particula ὅλως in verbis Christi non est simpliciter universalis, sed ad ὑποκειμένην ὕλην restringenda, ita quoque universale pronuntiatum Jacobi, neque aliud ullum jusjurandum de temerariis ac levibus juramentis accipiendum, quorum speciebus aliquot enumeratis similes omnes prohiberi indicat August. serm. 28. de verb. apost. **Hebr. 6, v. 16: *Omnis controversiae finis est juramentum.* Ergo auctor illius epistolae non judicavit rationem ac necessitatem praestandi juramentum a Christo in N. T. sublatam. Augustin. de mend. c. 15: *Dictum est a Domino, ne juretis omnino, ne scilicet jurando ad facilitatem jurandi veniatur et ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in perjurium decidatur, quod etiam Jacobus dicit, ne in condemnationem incidatis.* Particula ὅλως non referenda ad actionem, sed actionis objectum, quod non sit jurandum per illa objecta, quae ibi enumerantur. Praeceptum de juramentis Pharisaei sic intelligebant, quod duntaxat in eo prohibeatur perjurium, interim temeraria juramenta in vita communi permittebant, sed Christus veram legis explicationem opponit. Augusin. Epist. 154: *Hoc quidem propterea mihi dictum videtur, non quia verum jurare peccatum est, sed quia pejerare immane est peccatum.* Universalis particula saepe ad subjectam materiam restringenda, sic etiam hoc loco particula ὅλως quaevis juramenta prohibet, scilicet levia ac temeraria in re levicula. Sic Exod. 20, v. 10: *Nullum opus facies in sabbatho*, scilicet profanum. Luc. 7, v. 28: *Non surrexit major baptista*, scilicet inter eos, qui vulgari modo nati. Quidam τὸ ὅλως interpretantur *frequenter* ac *subinde*, sicut διαπανιός usurpatur Sir. 23, v. 21. Vide *Lyram* in comm.**

V. 304. Quae juramenta sint licita. 118. Quaeritur secundo, *de quibus rebus sit jurandum* seu *quae juramenta sint licita?* Respondemus: Non ideo, quia juramenta sunt licita, jurandi consuetudinem induere debemus, sed non nisi necessitate ita exigente ad jurisjurandi obtestationem descendamus. Philo lib. de Dec. p. 481. gravissime scribit: *Utilissimum fuerit et creaturae rationali convenientissimum omnino abstinere a jurejurando et sic veritati assuescere, ut simplex sermo vim juramenti habeat, secundaria vero, juxta proverbium, navigatio est recte jurare.* Idem de special. legib. p. 490: *Consuetudo crebro jurandi argumentum est perfidiae.* Siracides c. 23, v. 9. et seqq. a temeraria jurandi consuetudine his verbis nos revocat: *Juramento non assuescat os tuum, qui jurat atque assidue nomen Dei usurpat, culpa non vacabit. Vir crebro jurans replebitur scelere, neque a domo ejus recedet flagellum, ne temere quidem usus juramento innocens judicabitur*, etc. quae verba ex secundo decalogi praecepto sunt desumta. Proinde illud tantum legitimum est juramentum, quod fit de re licita, possibili, certa, justa et bona, quando Dei gloria et salus proximi illud exigit. Hinc variae constituuntur legitimi juramenti species. **Aliud est *privatum*, inter privatos et paucos; aliud *publicum*, quod in loco publico solenniter praestatur.** Aliud est *assertorium*, quo de re praesenti aut praeterita aliquid asseveratur vel negatur; aliud *promissorium*, quo ad faciendum vel omittendum aliquid obstringimur; aliud est *voluntarium*, quo quis se sponte ad juramentum offert; aliud *coactum*, quo ad jurandum invitus quis cogitur; aliud *privatum*, quo in foederibus ac contractibus privati utuntur; aliud ἐπακτόν, quod a magistratu imponitur, quod vocant *conceptum, solenne, corporale juramentum.* **Ἐπακτόν sive *impositum* est, quod juranti ab aliis imponitur, idque vel pro auctoritate, quale est illud quod magistratus a subdictis exigit, vel vi et coactione. Quae *coactio* vel *justa* est, ut quando victor victis juramentum fidelitatis imponit, vel *injusta*, qua latrones juramenta aliis, quos scelere invaserunt, extorquent.** Thom. 2. 2. quaest. 89. art. 6: *Aliud est juramentum per simplicem contestationem, quod fit per Deum; aliud per exsecrationem, quod fit per creaturas.* JCti habent judiciale, purgatorium, calumniae, perhorrescentiae, etc. Alexand. Alens. p. 3. quaest. 31. membr. 3. artic. 1. omnes modos jurandi reducit ad hos quatuor: *Jurans veritatem primam, quae Deus est, reveretur et in testimonium adducit, id fit 1. in quantum principium est omnis veritatis, et tunc juratur per Deum per veritatem; 2. in quantum cognitor est omnis veritatis, et tunc est forma: testis mihi Deus; 3. in quantum judex et retributor praemiorum bonis, et tunc est forma: vivit Dominus; 4. in quantum retributor poenae malis, et tunc est forma: haec addat mihi Dominus, non salver.*

119. Quaeritur tertio, *an liceat jurare per creaturas?* V. 305. An liceat jurare per creaturas. Respondemus: Hieron. in c. 5. Matth. existimat, Christum formulas jurandi per creaturas simpliciter improbare tanquam impias, et in hanc sententiam multa ex veteribus allegantur in jure canonico c. Considera et C. Movet, caus. 22. quaest. 1. c. Ecce dico, caus. 22. quaest. 5. **August. in epist. ad public.: *Non licet per creaturas velut per numina jurare, sed tamen licet eas appellationis nostrae invocationisque de Deo testes facere.* Theophylact. in c. 5. Matth.: *Deus solus per semet ipsum jurat, utpote nulli subjectus, nos autem, cum non simus nostrae potestatis, quo pacto per caput nostrum jurabimus? alterius enim est possessio. Aliud ergo est eum citare testem, qui jus habet ulciscendi, quam per rem maxime caram asserere, aliquid esse verum quod diximus.* Concil. Carthag. 4. can. 61: *Clerus per creaturas jurans acerrime objurgandus, si perstiterit in vitio, excommunicandus.***

Hieronymo quidam respondent, tum demum jura-
v. 306. menta per creaturas improbari, si religio jurisjurandi ad ipsas creaturas referatur, sicque aliquid numinis et divinitatis ut omnipotentia vel omniscientia eis tribuatur. Jer. 5, v. 7: *Jurant in his qui non sunt dii;* vel si temere ac leviter per creaturas juretur hac opinione, quod talibus obtestationibus non peccatur contra secundum praeceptum, nec sit perjurium eas fallere, quae erat Pharisaeorum opinio, cui Matth. 5, v. 34. opponit Christus veram legis explicationem, quod temeraria, futilia ac levia juramenta sint prohibita, si vel maxime non fiant expresse per DEI nomen, sed per coelum, terram, Hierosolymam, caput jurantis, cum in hisce quoque formulis nomen DEI oblique, indirecte, relative et implicite contineatur, siquidem *coelum est thronus Dei, terra scabellum pedum ejus, Hierosolyma est urbs magni regis, et nemo ne unicum quidem capillum capitis sui album vel nigrum reddere potest.* Adde, quod ignominia, quae creaturis eo ipso infertur, quod cultus soli DEO debitus ipsis tribuitur, in creatorem earum redundet. Anselm. in c. 5. Matth.: *Non debemus jurare per creaturas, tum quia bonae sunt factae a summo bono, tum quia Deus habitat in eis.* D. Luther. in enarr. 2. praecepti tom. 2. latin. Witteb.: *Semper is, qui jurat per ea, quae Dei sunt vel ei applicata, etiam per Deum jurat, ex quo, in quo et in quem omnia sunt.* Alex. Alens. p. 3. quaest. 31. artic. 9: *Jurare per creaturam est creatorem ejus testem veritatis adducere.* Sed enim cum juramentum proprie sic dictum sit cultus soli DEO debitus, ideo formulas illas, in quibus nomen DEI non expresse ponitur, praestat vocare graves obtestationes ac vehementes asseverationes vel certe juramenta indirecta, quo pertinent similes formulae. Deut. 4, v. 26: *Testor contra vos hodie coelum et terram.* Gen. 42, v. 15: *Vivit Pharao.* 1. Sam. 20, v. 3: *Vivit anima tua,* etc. Refert Zigabenus in Elencho Ismaëlit. *Mahometum jurare per solem, lunam, astra, igneum splendorem, animalia et hujusmodi.* Justinian. imperator magistratus novos *non modo per Deum omnipotentem et filium ejus unigenitum D. N. I. C., sed et per sanctam et gloriosam Dei genetricem et semper virginem Mariam ac per sanctos archangelos Gabrielem et Michaelem jurare jubet.* Novell. 9. Rex Otho Johanni papae in c. tibi Dn. Johanni dist. 63. jurat *per sacrosanctam trinitatem, per lignum vivificae crucis, per sanctorum reliquias.* Sed cum juramentum sit species cultus soli DEO debiti, quo gloria omniscientiae ac omnipotentiae ipsi tribuitur, ideo status Augustanae confessioni addicti has jurandi formulas non recipiunt, unde placuit in pacificatione religionis anno 52. Passavii inita, ut in camera imperiali deinceps assessoribus vel causas ibidem agentibus aut defendentibus liberum esset, utrum sub hac formula vel per Deum et evangelium jurare vellent. Monet autem Wesenbec. in parat. de jurejur. num. 6. intelligendum hoc de verbo
v. 307. hypostatico, hoc est de Filio DEI, non de litera evangelii. ** *Juramenti forma apud Judaeos haec est: Juramentum praestans tenet librum legis brachio suo et lingua sancta jurat in hunc modum: Ego juro per Deum Israëlis, per eum qui dicitur clemens et misericors, quod huic nihil debeam. Judices dicunt: nos adjuramus te per Deum, aut per eum qui appellatur misericors, quod non sit in manu tua quicquam. Et ipse respondet: Amen.* Schindl. in Lex. in verbo שבע.**

De ceremoniis quae in jurando adhibentur.

120. Quaeritur quarto, *quid de ceremoniis, quae in juramentis adhibentur, statuendum sit?* Respondemus: Ritus aliquos majoris reverentiae ergo in juramentis adhiberi non est insolens. Eleazarus jurabat *manu femori Abrahae subjecta,* Genes. c. 24, v. 2, siquidem ex semine Abrahae Messias prodexecuturus sperabatur. Christiani olim jurabant *tacto sancti alicujus martyris sepulcro,* referente Gregor.
lib. 5. epist. 33; vel *manu altari,* Gregor. Turon. v. 308.
lib. 5. histor. c. 3; vel *evangeliorum libro imposita,* Sozomen. lib. 6. histor. eccles. c. 30. Ex constitutione Carolina, quam auream Bullam vocant, ante electionem regis vel imperatoris Romani principes electores ecclesiastici coram altari proposito s. Johannis evangelio et manibus pectori reverenter suppositis; seculares vero principes electores evangelio ipso corporaliter manibus suis tacto juramentum praestant. Deut. 23, v. 40. Dan. 12, v. 7. juratur *elevatis ad coelum manibus,* unde procul dubio mos hodiernus ortus, quod corporale vel solenne juramentum praestatur erectis et elevatis duobus prioribus digitis, indice ac medio, ut denotetur animae et corporis oppignoratio; quidam volunt etiam pollicem elevandum esse, ut sacrosanctae trinitati juramentum deferri indicetur. Feminae jurant opposita ad pectus dextra, quem morem etiam veteribus Alemannis usitatum fuisse refert Petrus Gregor. in Syntag. lib. 50, c. 8. num. 30. Praeter
contrectationem libri evangeliorum accenduntur ho- v. 309.
die alicubi candelae et aliae adhibentur ceremoniae, quae licet abfuerint, nihil tamen juramenti integritati ex eo decedit.

Quae juramenta sint servanda?

121. Quaeritur quinto, *quae juramenta sint servanda?* Respondemus: *In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incaute vovisti, ne facias; impia est promissio, quae scelere impletur,* ut habet Isidori sententia c. in malis causa. 22. quaest. 4: *quod male juratur, pejus praestatur; miserabilis est necessitas, quae parricidio solvitur,* dicit Ambrosius 3. de officiis c. 12, ubi de Herodis juramento tractat, *nec juramentum debet esse vinculum iniquitatis,* ut ait idem Ambrosius, Hubaldum a juramento concubinae dato absolvens. **Hieronymus tribus conditionibus juramentum constare dicit, *veritate, judicio et justitia.* Veritate, ut juretur quod conscientia dictitat esse verum; judicio, ut deliberato animo adhibito judicio de re certa et comperta juretur, quaeque jurisjurandi religio sit probe attendatur. Justitia, ut de re justa, licita et possibili, quae neque cum fide vel caritate pugnet, suscipiatur.** Pulchre Philo de specialibus

legibus ad tria Decal. praecepta pag. 491: *Qui juratus male agit, addit culpam culpae, dum sacramento abutitur, cum debuisset potius abstinere a malitiis; abstineat igitur et supplex Deum exoret, ut pro sua clementia temeritati inconsultae ignoscat, qua ad jurandum praeceps actus est, nam duplicare noxam, cum te possis exonerare dimidio, maxima est mania vix unquam curabilis.* Si vero de re
V. 310. licita ac possibili juramentum praestitum, religiose servandum est, si vel maxime id videatur durum ac difficile, Ps. 15, v. 4: *Qui juravit malum*, (quod rebus suis obesse videt) *et non mutat, is habitabit in monte Domini.* Hinc facile apparet, quid statuendum sit de juramento, latroni praestito, tum de certa pecuniae summa ipsi numeranda, tum de silentio praestando, de quo late disputat D. Rauchbarus p. 2. quaest. juris quaest. 4. Sane praestantissimi quique theologi illud servandum esse statuunt, sanctior enim ac augustior nobis debet esse jurisjurandi religio, quam pecuniae jactura, nec suo genere illicitum est tale juramentum, *συγκριτικῶς* scilicet, quatenus vita per illud conservari potest. Si justum fuit ac licitum, tale quid juramento promittere, justum quoque ac licitum erit juramento promissa implere. Josua licet deceptus a Gibeonitis, tamen noluit jurisjurandi religionem violare. Jos. 9, v. 18. (** Placuisse DEO, quod Josua servaverit juramentum Gibeonitis praestitum, exinde apparet, quod foederis istius violatio a Saule perpetrata non nisi caede posteritatis expiari potuit. 2. Sam. 21, v. 6.**) ac juramenta etiam hostibus praestita servanda esse, patet ex 2. Reg. 15, v. 6. Ezech. 17, v. 13. Scholastici dicunt, juramentum coactum esse obligatorium in foro conscientiae, non autem in foro exteriori. Proinde pecuniam latroni juratam esse dandam, sed tamen haberi remedium quo possit datam in judicio repetere aut judici denuntiare, nec debet jurare, quod non velit denuntiare, quia hoc est contra fraternam correctionem ac proinde illicitum. ** *Non quaeritur, quid juris quis adversus latronem habeat, sed quomodo in conscientia juramento obstrictus sit, quo respectu juramentum istud dicitur a theologis obligatorium. Duo promitti solent in hoc juramento: 1. certa pecuniae summa; 2. silentium perpetuum. Prius quod attinet, sanctior est juramenti religio quam pecuniae jactura. Ad posterius dicimus, tacendam esse injuriam istam et vim illatam, quoad speciem, hoc est damnum a latronibus illatum vi praestiti juramenti non revelandum et interim quoad genus manifestari posse, hoc est magistratus in genere moneri potest, ut vigilet inque id incumbat, ut provincia malis hominibus, quos hinc inde grassari, furari, praedari certum sit et exploratum, expurgetur et viae publicae tutae conserventur.* D. Schmuck.**

An approbandus usus ligaturarum ac characterum.

122. Quaeritur sexto, *an approbandae sint superstitiosae illae vel ligaturae, vel suspensiones quarundam rerum, vel characteres ad avertendos morbos aliaque mala adhibitae.* Respondemus: Minime vero. Quamvis enim non intercedat manifestum pactum cum diabolo, nec adhibeatur Christi vel baptismi abjuratio, tamen superstitio illa est peccatum contra secundum praeceptum, quippe qua nomen DEI levatur in vanum. Non hoc fine verbum suum dedit nobis DEUS, ut ad avertendos corporis morbos characteres ejus usurpemus, sed ut ad vitam aeternam atque animae salutem ex eo instruamur. Joh. 20, v. ult. Quaecunque igitur curationes vel observationes non habent causam in natura vel institutione divina, superstitiosae judicentur, atque earum inventio transscribenda est diabolo. Inconsiderate igitur quidam medici curationem illam per concepta quaedam verba probant, superstitionem anicularum hac ratione confirmando (vide Aëtium lib. 8, c. 50. Trallianum lib. 9, c. 4.) sive statuant revera per incantationes tolli morbos, sive ex accidenti, quatenus confidentia et alacritas aegroti usu incantationum, quibus aliquid virium tribuit, excitatur et ex consequenti morbus levatur.

Explicatio tertii praecepti.

123. Praeceptum tertium: *Memento ut diem sabbathi sanctifices. Sex diebus operaberis et facies omnia opera tua, septima autem die sabbathum Domini Dei tui est. Non facies omne opus in eo tu et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum et advena, qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Deus coelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, et requievit die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei sabbathi et sanctificavit eum.* Partes duae sunt: praeceptum et praecepti ratio. Praeceptum V. 311.
observationem sabbathi praescribit tum sanctificatione, tum quiete ab externis laboribus peragendam. In hoc praecepto ceremonialia a moralibus accurate sunt distinguenda; sanctificari sabbathum et ab operibus, quae cultum divinum remorantur, abstineri, hoc est certis diebus publicum ecclesiae ministerium institui, certum aliquod tempus ministerio verbi *εὐταξίας* causa tribui, morale est. Sed diem septimum sanctificari, hoc est Judaicum sabbathum in V. T. observatum huic cultui attribui ceremoniale est, ut suo loco plenius docebimus. Ratio praecepti ad ipsius DEI exemplum ac primaevum institutum nos remittit, ipse quippe Deus sex diebus fecit opera sua, cum coelum ac terram in principio conderet, septimo autem die quievit ac diem illum quiete sanctificavit.

Memento.

124. Ut scopum ac finem praecepti indagemus, expendemus prius singula verba. 1. Non simpliciter ut in reliquis praeceptis dicit DEUS: Sabbathi diem sanctificabis, sed praemittit attentionis voculam, memento, ut diem sabbathi sanctifices. In Hebr. est זָכוֹר in forma infinitivi, quod genus praecipiendi admodum grave est ac serium, accusatur igitur corruptae naturae nostrae oscitantia, quod pietatis ac divini cultus oblivio saepiuscule animum nostrum subeat, ergo hujus verbi stimulo ex veterno nostro excitamur. Praeterea admonemur hac voce, quod ad praeceptorum divinorum obser-

vantiam requiratur animus memor ac vigilans, qui dies ac noctes de praeceptis servandis cogitet, Psal. 1, v. 2: *Beatus, qui in lege Domini meditatur die ac nocte.* Psal. 119, v. 16: *Non obliviscar verborum tuorum*, v. 176: *mandatorum tuorum non sum oblitus.* Praeceptorum divinorum oblivio proxima est ad transgressionem ipsorum via. Quin imo cum recordandi verbum magis animi affectum quam externum opus concernat, significatur hac voce, non tam externam sabbathi observationem quam interiorem hoc praecepto requiri. Et quod in specie de sanctificatione sabbathi hic praecipitur, id ad omnia omnino praecêpta DEI aliis in locis transfertur. Deut. 6, v. 8: *Lex ista erit signum in manu et inter oculos tuos recordatio.* Malach. 4, v. 4: *Mementote legis Moyse, servi mei, cui mandavi in Horeb ad universum Israël statuta et judicia.* Denique cum in prima statim mundi creatione sabbathum fuerit a DEO sanctificatum, ideo recordandi verbo memoria illius rei quasi renovatur. Rabbini ridicule statuunt, ideo verbum recordandi in principio hujus praecepti positum esse, quod in omni re pretiosa debeat homo habere memoriam de sabbatho, ut si habeat novam vestem, debet exspectare diem sabbathi, ut primo tunc utatur ea.

Ut sanctifices. 125. Secundo jubemur sanctificare sabbathum, qua in re scopus et anima quasi hujus praecepti consistit. Aliter autem DEUS sanctificat sabbathum Gen. 2, v. 3, aliter homines illud sanctificant. DEUS benedicit sabbatho et sanctificat illud, h. e. divino cultui deputat, et qui *juxta praescriptum Dei sabbathum sanctificant, super eos transit haec benedictio*, ut R. Agnon dicit, DEI benedicere est benefacere. Ergo qui in honorem DFI sabbathum sanctificant, omnis generis bonis praesertim spiritualibus implentur. Homines sanctificant sabbathum, quando illud a DEO sanctificatum esse agnoscunt, pro sancto habent et sanctis operibus in eo vacant. Quae vero sunt illa opera? interior sanctificatio ac spiritualis cultus in prioribus duobus praeceptis requiruntur, sed quia in hac vita spiritualis ille ac interior cultus externo aliquo exercitio publici ministerii indiget, per quod DEUS interiorem illam sanctificationem in nobis efficit, conservat et auget, ac in quo interioris illius sanctificationis *γνωρίσματα* eduntur, ideo hoc tertium praeceptum accipiendum est de publico verbi ac sacrarum ceremoniarum ministerio. Exod. 31, v. 13: *Sabbatha mea custodietis, ut sciatis, quod sim Jehovah sanctificans vos.* v. 14: *Custodietis sabbathum, quia sanctitas est vobis.* Id est, per publicum ac externum illud ministerium verbi interiorem sanctificationem in cordibus vestris operabor. Exod. 20, v. 29: *In quocunque loco memoriam nominis mei instituero, veniam ad te et benedicam tibi.* Quae vero sint illa publici ministerii et cultus divini exercitia, in enumeratione virtutum hujus praecepti apparebit.

V. 312. Diem. 126. Tertio non simpliciter jubemur sabbathum sanctificare, sed additur: Memento, ut diem sabbathi sanctifices, non quod superstitiosam dierum observationem DEUS confirmare velit; sed ut doceamur integrum sabbathi diem sanctificare ac sanctis operibus transigere. Vulgaris idemque pessimus mos est, aliquam tantum eamque fere minimam diei sacrae partem divino cultui impendere, reliquam vero ignavo otio vel etiam choreis ac conviviis tribuere, sed meminerimus diem, non aliquot horas sabbathi esse sanctificandas. Deinde cum dies haberi jubetur sanctus, communi sensu ex eo sequitur, sanctum diem etiam sancta opera et sanctam conversationem requirere, quemadmodum etiam poëta ethnicus scribit:

Sancta dies oritur, linguisque animisque favete,
hoc dicenda bono sunt bona verba die.

Denique cum praeter sabbathum dierum sit etiam sabbathum mensium et annorum, Lev. 25, v. 4. et 8. c. 26, v. 35; ideo expressa fit diei sabbathi mentio, ut intelligatur potissimum de sabbatho dierum hic agi, aliis in locis generaliter in plurali DEUS loquitur: *Custodite sabbatha mea*, Exod. 31, v. 13.

127. Quarto nominatim exprimitur dies septimus, Sabbathi. qui divino cultui sit destinatus. Populus Israëliticus erat carnalis, ad superstitionem et idololatriam admodum pronus, non ergo ritus tantum ac ceremonias, quibus ad cultum DEI informarentur, sed etiam certa tempora ac certos dies praescripsit illis DEUS, in quibus ritus illos ac ceremonias exercerent, nec ipsorum arbitrio liberum relinqueret, eligere dies quoscunque vellent, sed certis legibus eos adstrinxit, ut hac ratione ab *ἐθελοθρησκείαις* revocarentur; Deut. 12, v. 8: *Non facietis singuli quicquid rectum in oculis ipsorum.* Adde quod septimus dies convenientissime prae reliquis fuit electus, propter memoriam praeteriti (puta propter sabbathum creationis) et signum futuri (videlicet propter sabbathum redemptionis, quod Christus in sepulchro egit et propter sabbathum aeternum) Exod. 31, v. 13: *Sabbathum meum custodietis, quia signum est inter me et vos.* Ezech. 20, v. 20: *Sabbatha mea dedi eis, ut essent in signum inter me et ipsos.* Ab hoc ceremoniali legis involucro in N. T. sumus liberi.

128. Quinto, sex diebus operaberis et facies omnia Sex diebus operaberis opera tua; תַּעֲבֹד proprie significat serviliter operaberis; ostendit igitur Deus discrimen inter labores externos et inter exercitia pietatis ac cultus divini. Illos vocat serviles, his vero sanctificari dicit sabbathum. Ne vero existimetur labores illos vocationis Deo displicere, ideo in hoc ipso praecepto, quod de sanctificatione sabbathi agit, expressam eorum mentionem facit ac sex dies illis assignat, septimum tantum diem cultui divino tribuendum praecipit. Quidam verba illa sex diebus operaberis intelligunt permissive, hoc sensu, quod liberum illis reliquerit Deus populo suo, quid ac qua istarum dierum operari velit, sed rectius accipiuntur *προστακτικῶς* in forma praecepti dicta, sicut etiam D. Lutherus vertit sechs Tage sollst du arbeiten, nam non minus labores vocationis quam sanctificatio sabbathi a Deo requiruntur. Gen. 3, v. 19: *In sudore vultus tui*

vesceris pane tuo. Atque eadem in Hebraico verbo forma est, quae in reliquorum praeceptorum verbis occurrit: תִּנְאָף תִּרְצָח תַּעֲבֹד etc. propter extremam naturae corruptionem non minus reliquis diebus ignavum otium homini prohibitum, quam septimae diei sanctificatio praecepta. Id ipsum comprobat ratio huic praecepto subjecta, quod non tantum septimo die quievisse Deum commemorat, sed et sex diebus operatum fuisse. Ergo ut exemplum Dei in quiete sabbathi nobis proponitur, ita quoque idem in opere sex dierum nobis proponi censeamus.

129. Sexto, servilibus laboribus conceduntur dies sex, cum septimus tantum sabbathi sanctificationi concedatur, non quod opera illa, quibus sextiduum illud transigitur, sint praestantiora ac digniora illis, quibus sabbathum sanctificatur, sed quia nota est Deo extrema naturae corruptio, propter quam caro
V. 313. nostra laboribus subigenda, ne torpescat otio. Creati sumus initio non ad servilia illa opera, ad sudorem illum vultus, sed ad illa opera, quibus sabbathum sanctificatur, et in vita aeterna, quando sabbathum ex sabbatho celebrabimus, cessabunt laboriosa illa ac servilia opera necessitatibus hujus vitae inservientia, sed propter corruptionem naturae ex peccato primorum parentum ortam ac in nos traductam poenae loco multiplicati sunt illi labores ac sudores, ideo sexti diei laboribus probe subactis ac defatigatis unius tandem, videlicet septimae diei, quies conceditur. Ex quo fundamento apparet, quid de copia superfluarum ac superstitiosarum feriarum sit statuendum.

Et omnia opera tua facies.

130. Septimo jubemur sex diebus operari et omnia opera NOSTRA facere seu absolvere (עָשָׂה enim utrumque significat), quod ipsum non caret ἐμφάσει. Praescribit enim Deus unicuique suae vocationis opera, quae absque ulla πολυπραγμοσύνῃ exsequatur, 1. Cor. 7, v. 17: *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet.* 1. Thessal. 4, v. 11: *Operam detis ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν.* 2. Thess. 3, v. 11. dicuntur ἀτάκτως ambulare *οἱ μηδὲν ἐργαζόμενοι ἀλλὰ περιεργαζόμενοι.* Quin imo cum opera illa servilia dicantur nostra et ab operibus, quibus sabbathum sanctificatur, distinguantur, innuitur, non esse in viribus nostris sancta illa opera in sabbatho peragenda eo modo perficere, ut sint Deo grata, sed hoc esse Dei opus, ipse est qui nos sanctificat, Exod. 31, v. 13: *Sabbathum meum custodietis, ut sciatis, quod ego sim Jehovah, sanctificans vos.* Ezech. 20, v. 22: *Dedi illis sabbatha mea, ut sciant, quod sim Jehovah, qui sanctificat ipsos.*

Septima die est sabbathum Dei.

131. Octavo. Septima dies dicitur sabbathum Domini Dei nostri; sane *propter hominem institutum esse sabbathum* pronuntiat Christus Marc. 2, v. 27, hoc est propter hominis usum ac commodum, interim non dicitur hominis, sed DEI sabbathum, tum quia ab ipso institutum, tum quia in prima statim creatione post absolutum coeli ac terrae opificium ab ipso celebratum. Ac latet in hisce verbis αἰτιολογία, Dominus ille, cujus est sabbathum[1], est Deus tuus, ergo in honorem et cultum ipsius sabbathum sanctificabis. Quin imo his verbis etiam modus quadantenus praescribitur, quo debeat a nobis sabbathum sanctificari. Quia enim est Dei sabbathum, ergo operibus Dei, hoc est a DEO praescriptis et requisitis, est sanctificandum, quemadmodum primo praecepto verbis illis, Ego sum Dominus Deus tuus, jubemur Deum non aliter colere, quam in verbo nobis praescripsit. Pertinet huc pulcherrimus locus Esai. 58, v. 13: *Si averteris a sabbatho pedem tuum, nec feceris voluntatem tuam* (חֶפְצֶךָ beneplacitum tuum) *in die sancto meo, tum vocabitur sabbathum jucundum in sanctitatem Domini gloriosum, tunc glorificabis eum, dum non facies vias tuas et non invenietur voluntas tua* (ubi nomine voluntatis nostrae intelliguntur non solum prava carnis desideria, sed etiam superstitiosae ἐθελοθρησκεῖαι, ut ex totius capitis sensu apparet). Denique verbis hisce, sabbathum Domini Dei tui est, in solius Dei honorem ac cultum sabbathum celebrare ac ipsi soli religiosae adorationis cultum exhibere jubemur. Augustin. 8. de civit. Dei c. 27: *Martyribus non constituimus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia, quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sane memorias eorum tanquam sanctorum hominum Dei* etc., *sed non constituimus eis sacerdotes, nec offerimus eis sacrificia* etc., *quia incongruum illicitumque est atque uni Deo tantummodo debitum.*

Non facies omne opus in eo.

132. Nono. Non facies omne opus in eo. Refert Münsterus in c. 20. Exod. ex Rabbinis, quod verba istaec eo modo intelligant, quod die sabbathi non liceat pomum carboni admovere, ut assetur, aut vinum super sinapi pulverem mittere, aut allium, quod edere velis, decorticare, prohibitum quoque esse, saltantem pulicem capere, reptilia quae utrumque sexum habent interficere, nisi tibi sint infesta; arborem non licet conscendere, ne ramum frangas. V. 314.
Super herbas caveto gradi, ne calceamento herbam evellas. In cithara aut alio musico instrumento non licet ludere, non licet cantare, nec alium sonum edere, quo vel puerum a fletu coërceas etc. Dicunt etiam sabbathum hoc modo sanctificari, quando homines aliis utuntur vestibus et aliter loquuntur atque edunt, quam in diebus profanis, videlicet si vescantur carnibus ac piscibus, si vinum bibant etc. Sed hae nugae gerris Siculis ineptiores merito suis auctoribus relinquuntur. Quae opera sabbatho facienda Deus prohibuerit, id non solum ex aliis Scripturae locis, sed ex ipsis hujus praecepti verbis colligitur: Non facies ullum opus, scilicet servile, quod publici ministerii partes et cultum divinum impediat, praecedit enim vocabulum תַּעֲבֹד et jubentur servi ac jumenta ab opere abstinere Levit. 23, v. 7. כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ *Omne opus servitutis sive servile non facietis.* Deut. 5, v. 15. additur ratio: *Memento, quod et ipse servieris in Aegypto et eduxerit te inde Dominus* etc. Ergo in memoriam istius beneficii jubet DEUS, ut sabbatho

etiam servis ac jumentis quies a labore concedatur. Ubi denuo ceremonialia a moralibus hujus praecepti accurate sunt distinguenda. Morale enim ac perpetuum est, opera illa prohiberi, quae publici ministerii exercitium impediunt; interim opera ea, quae ad cultum DEI, ad ceremonias sacras, ad dilectionem proximi et vitae necessitatem pertinent, non sunt prohibita. Contra vero multa erant ceremoniali lege Judaeis prohibita, quae in N. T. non amplius nos obligant. Exod. 16, v. 29: *Sabbatho non egrediatur quisquam e loco suo.* Atqui Christus sabbatho saepius iter fecit Matth. 12, v. 1. Sic Jer. 17, v. 21. severe edicitur, *non esse portanda onera die sabbathi.* Sed Joh. 5, v. 8. jubet Christus tolli grabatum. Quidam haec verba allegorice interpretautur, quod non sint facienda sabbatho opera nostra, h. e. ea quae a vitiata nostra natura proficiscuntur, sed enim locum habet haec allegoria in spirituali Christianorum sabbatho, quod est perpetuum ac singulis vitae diebus celebrari debet, at hoc loco aliena est, neque enim septimo tantum die, sed et sex illis intermediis diebus a talibus corruptae carnis operibus abstinendum est.

Nec tu, nec filius tuus, nec filia tua, nec servus tuus etc.

133. Decimo. Non facies sabbatho ullum opus, nec tu, nec filius tuus, nec filia tua, nec servus tuus, neque ancilla tua etc. neque peregrinus tuus, qui est in portis tuis. Colligimus ex his verbis, primo quamvis sanctificatio sabbathi primario ac proprie non consistat in externa quiete, interim quia servilia opera veram sabbathi sanctificationem impediunt, ideo disertis verbis hoc praecepto prohibentur, ex quo colligenda est regula quaedam generalis in omnibus decalogi praeceptis observanda, quod non solum peccata, sed etiam peccatorum occasiones lege DEI sint prohibitae: quodque non solum virtutes lege DEI requirantur, sed etiam omnia ea, quae virtutibus impedimento sunt, averruncari jubeantur. Patet etiam ex eo, quam praesenti animo, quam serio studio, quantave attentione sacra sint tractanda, qua spiritus alacritate ac libertate verbum DEI audiendum! Deinde cum diserta mentio fiat filiorum, servorum ac peregrinorum, ex eo colligitur, a parentibus, patribusfamilias et magistratibus exigi, ut non ipsi solum sabbathum sanctificent, sed etiam a filiis, servis ac peregrinis curae et fidei suae commissis illud sanctificari curent. Quod religionis communicationem concernit, nulla est differentia inter parentes ac liberos, dominos ac servos, magistratus ac subditos, *unus omnium Dominus, una omnium fides, una omnium spes ac hereditas.* Ephes. 4, v. 4. et 5. Denique quod etiam advenae jubentur septimo die ab operibus feriari, ex eo patet, quamvis peregrini non fuerint coacti ad religionem Israëliticam suscipiendam, tamen ab ipsis requisitum fuisse, ut in externis divinae legi sese subjicerent, quod suo modo etiam Christiano magistratui ad imitationem est propositum. Si advenis licuisset sabbatho operari, non solum exemplo suo Israëlitis scandalo fuissent, sed etiam in fraudem legis per istos opera sua servilia exsequi potuissent.

V. 315. Nec jumentum tuum.

134. Undecimo. Jumentorum etiam in hoc praecepto DEUS meminit, non quod *de bobus ipsi sit curae* 1. Cor. 9, v. 9, hoc est, quod legem suam brutis tulerit, aut quasi sanctificatio sabbathi etiam ad bruta pertinuerit, sed jumentis imperatur sabbatho quies has ob causas: Primo, quia labor jumentorum requirit gubernatorem hominem. Secundo, nisi expressa jumentorum facta fuisset mentio, potuissent Judaei in fraudem legis divinae accommodare eadem gentilibus ad opus faciendum. Tertio, quia non homines solum, sed et jumenta quiete aliqua indigent, ideo septimo die eadem refici DEUS voluit. Quod autem hominum et jumentorum quietem conjungit, id facit ideo, ut ostendat veram sabbathi observationem non consistere in externa illa quiete a servilibus operibus, quae homini cum jumentis communis est, sed requiri insuper sanctificationem, quae est homini propria et propter quam externa ista quies praecipitur. Quarto, quia DEUS etiam brutis animantibus quietem aliquam concedit, ex eo discere debemus, quanto majori benignitate et clementia erga nos praeditus sit. Denique ad humanitatis officia non solum servis et peregrinis, sed ipsis etiam jumentis exhibenda hoc verbo invitamur, quia per exercitia crudelitatis in bruta accenditur et augetur inhumanitas erga proximum, ut testatur Domitiani exemplum, qui ex quotidiano muscas confodiendi exercitio tyrannidem didicit, Prov. 12, v. 10: *Cognoscit justus animas jumentorum suorum, viscera autem impiorum sunt crudelia.*

Sex enim diebus fecit Deus coelum et terram.

135. Duodecimo revocantur Israëlitae ad primaevam sabbathi institutionem, ideo *αἰτιολογικῶς* subjungitur: Sanctifica diem sabbathi etc. Sex enim diebus fecit Jehovah coelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, et requievit die septimo, idcirco benedixit DEUS diei sabbathi et sanctificavit illum. Sabbathum inter caetera decebat esse perpetuum memoriale creationis, ideo revocantur Israëlitae ad istum articulum. Quemadmodum DEUS sex diebus omnia creavit, die autem septimo requievit et vidit quae fecerat: ita sex diebus debebant operari, septimo autem quiescere et cogitare de beneficiis in articulo creationis et providentiae nobis praestitis. Quomodo vero quievit DEUS, cum proprie loquendo in opere creationis non laboraverit? Ipse dixit, et facta sunt. Respondemus: Quies dupliciter potest accipi, vel ut notet finem ac terminum actionis, vel ut refrigerium post laborem exprimat; priori modo DEO tribuitur quies, non autem posteriori. Ut in opere DEI nulla cogitanda defatigatio, ita in ipsius quiete nulla est ignavia. Deinde cessavit DEUS a condendis novis creaturarum speciebus, interim a se conditas tuetur et gubernat. Joh. 5, v. 17. dicit CHRISTUS: *Pater meus ἕως ἄρτι operatur et ego operor.* Vide August. 4. de Gen. ad lit. c. 12. Haec alibi latius explicantur. Hoc loco observemus additam praecepto rationem. Die septimo post hominis creationem quievit Deus, utique ergo in DEO etiam quiescat homo, ut Deus

quiescat in ipso. Cumque Deus ita quiescat die septimo, ut tamen non cesset ab omni opere, sed rerum universitatem conservet ac gubernet, ita quoque sabbathi sanctificatio non consistit in ignavo otio, sed ut ea operemur, quae ad DEI gloriam faciant.

Virtutes in tertio praecepto requisitae.

136. Ex his fundamentis facile potest colligi, quae sint virtutes tertii praecepti. 1. Lev. 23, v. 3. dicit Dominus ad Israëlitas: *Sex diebus fiet opus, die autem septimo sabbathum quietis est* מִקְרָא־קֹדֶשׁ *convocatio sancta*, quod v. 7. 8. 21. 27. repetitur. Ergo lex de sabbatho requirit, ut instituantur publici ecclesiae congressus, ut fideles congregentur ad publicum ministerium. 2. Reg. 10, v. 20: *Sanctificate coetum ipsi Baal, et convocarunt*, ubi verba desumuntur ex tertio praecepto. 2. In publicis illis congressibus propaganda est vero doctrina, verbum Dei praedicandum et audiendum est Levit. 10, v. 11: *Sacerdotes in tabernaculo ecclesiae doceant filios Israël omnia statuta, quae locutus est Jehovah.* Luc. 4, v. 16: *Christus sabbatho docet in synagoga*
V. 316. *Nazarethana.* Actor. 13, v. 14. et 15: *Paulus et Barnabas ingressi die sabbathorum sederunt, post lectionem autem legis et prophetarum miserunt principes synagogae ad eos dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis, ad plebem dicite.* v. 44: *sequenti sabbatho paene universa civitas convenit audire verbum DEI.* Act. 15, v. 21: *Moyses a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum praedicent in synagogis, ubi per omne sabbathum legitur.* 3. In iisdem administrandae ceremoniae divinitus institutae, praesertim sacramenta, quae licet in N. T. ad certum tempus ac locum non sint alligata, tamen convenit eorum administrationem in publico ecclesiae coetu potissimum vigere. 1. Cor. 11, v. 20: *Convenientibus vobis in unum hoc non est dominicam coenam edere.* Act. 20, v. 7: *Una sabbathorum cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disserebat eis.* 4. Instituenda publica et solennis Dei invocatio ac celebratio, qua confessio, gratiarum actio et preces nostrae conjungantur cum ecclesia Psal. 22, v. 23: *In medio congregationis* בְּתוֹךְ קָהָל *laudabo te.* v. 26: *a te laus mea in congregatione multa.* Act. 16, v. 13: *die sabbathorum egressi sumus extra urbem, ubi videbatur oratio esse et sedentes loquebamur mulieribus, quae convenerant.* 5. Colligendae eleemosynae ad sustentationem pauperum Esa. 58, v. 7: *Frange esurienti panem tuum et egenos introduc in domum tuam, hoc vocabitur sabbathum Domini sanctum* etc. 1. Cor. 16, v. 1: *De collectis quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi ecclesiis Galatiae, sic et vos facite.* v. 2: *In una sabbathorum quisque vestrum apud se reponat, recondens quod ei placuerit.* Vide Justin. Apol. 2. p. 77, ubi ecclesiasticos coetus sui temporis pulcherrime describit. Huc referenda etiam reliqua misericordiae opera, quibus sabbathum minime profanatur. Christus saepius die sabbathi aegros sanavit et contra Pharisaeorum superstitionem hoc suum factum defendit. 6. Abstinendum ab operibus manuariis, servilibus et mechanicis, quae publicum divini cultus exercitium impediant.

137. Pugnat igitur cum tertio praecepto: *1. Deserere congregationem* Hebr. 10, v. 24, nolle publicis ecclesiae congressibus interesse, abjecte de illis sentire, raro adesse sacris concionibus. 2. Dies sacros consumere ignavo otio, lectionem, meditationem et auscultationem verbi negligere, inflectere doctrinam ad aliorum affectus ac cupiditates. 3. Sacramentorum administrationem atque usum intermittere, institutionem divinam mutare, excludere a communione sacrorum eos, qui erant admittendi; admittere eos, qui erant excludendi. Ezech. 23, v. 38: *Sabbatha mea profanarunt, cum filios suos idolis immolarunt.* 4. Publicas ecclesiae preces contemnere, absque urgente causa ab eis se subtrahere, interesse quidem precibus publicis, easdemque recitare, sed absque affectu et attentione, lingua ignota precari. 1. Cor. 14, v. 17: *Tu quidem bene gratias agis, sed alter non aedificatur.* 5. Vel parum vel nihil conferre ad pauperum sustentationem; *tuba canere, si quando eleemosynae dantur* Matth. 6, v. 2, hoc est in illis erogandis se ostentare. 6. Domesticis nullam concedere quietem; opera, quae sabbathi sanctificationem impediunt ac differri poterant, sabbatho peragere. Peccata contra tertium praeceptum.

138. Ceterum cum non omnes possint prophetae officio fungi 1. Cor. 12, v. 29, ideo sanctione hujus praecepti statuitur discrimen inter ministros verbi et auditores, quibus singulis sua munia suaeque partes assignantur. Ministrorum officia sunt: 1. veram et integram legis ac evangelii doctrinam gregi sibi commisso proponere. 1. Petr. 4, v. 11. *qui loquitur, loquatur ut eloquia Dei*, quo pertinet institutio rudiorum catechetica, ἔλεγχος eorum, qui veritati adversantur, παράκλησις afflictorum etc. 2. Sacramenta secundum divinam institutionem recte administrare, 1. Cor. 11, v. 23: *A domino accepi, quod tradidi vobis.* 3. Disciplinam ecclesiasticam conservare. Matth. 18, v. 17: *Dic ecclesiae*, quo pertinent νουθεσία, ἐπανόρθωσις, ἐπιτίμησις, usus clavium in absolutione et excommunicatione. 4. Preces pro tota ecclesia facere. 1. Sam. 12, v. 23. dicit Samuel: *Absit a me, ut peccem Jehovae cessando orare* V. 317. *pro vobis ac docere vos viam bonam et rectam.* 6. Auditoribus probatae vitae exemplo praeire. Tit. 2, v. 7. *Per omnia te ipsum praebe exemplar bonorum operum* etc., qua de re in capite de ministerio dicetur uberius. Auditorum officia sunt: 1. Verbum Dei ex ore ministrorum tanquam ex DEI ore audire, a pseudoprophetis sibi cavere. 2. Uti sacramentis divinitus institutis. 3. Obedire ministris, subtrahere se a fratribus inordinate ambulantibus, excommunicatis non dicere Ave etc. 4. Orare pro ministris, gratias DEO agere pro fidelibus verbi praeconibus. 5. Professionem doctrinae morum honestate ornare. 6. Denique ministros diligere, honorare, pacifice cum illis vivere, ipsis benefacere, conferre aliquid ad alendos docentes ac discentes in scholis, tolerare infirmitates ministro- Officia ministrorum verbi. Auditorum.

rum, quae non enormiter corrumpunt aut impediunt officium, aut publicum praebent scandalum. Antithesis facile ostendet, quid ministris ac auditoribus cavendum sit, ne sui officii parum memores ac tertii praecepti transgressores audiant. Addendae etiam promissiones ac comminationes, addenda exempla, quibus obedientiam hujus praecepti remunerari, inobedientiam vero puniri manifestum fiat. **Circa sabbathum in defectu peccant *Photiniani*, qui in N. T. *illud ea ratione dicunt esse abrogatum, ut nihil* (et sic nec morale) *remanserit.* In excessu 1. Judaei, qui adhuc hodie in N. T. sabbathi observationem statuunt necessariam. Fingunt *omnes gentiles, qui sabbathum non servaverunt, horribiles cruciatus perpeti in inferno et nolentes volentes cogi ad sabbathum etiam apud inferos servandum, videlicet damnatos eo momento, quo Judaei in terris sabbathum initiant, evocari ab angelo dato ad requiem signo et statim quo momento Judaei sabbathum finiunt revocari ad poenas.* Helvicus tom. 4. Giss. Disp. 9. *2. Ebionitae* non tam ob rigorem Mosaicum, quam propter exempla apostolorum, quae in Actis eorum exstant, una cum dominica Christiana etiam sabbathum Judaicum coluerunt. Euseb. lib. 3. hist. 27. 3. Illis se assimilant *Christiani* nostra aetate *in Aethiopia* degentes, referente Bellar. lib. 3. de cult. sanctor. c. 9. Perkins. lib. 2. casuum consc. c. 16. quaestionem proponit, *utrum sit in potestate ecclesiae DEI in terris diem sabbathi a die septimo ad diem ullum alium transferre*, ad quam respondet negate, modeste tamen addit, *se non absolute aliquid definire, sed tantummodo proponere illud, quod veritati et rationi maxime congruere sibi videatur.* Morosius necessitatem efflagitat Schönfeldius in Syllogismo septimo D. Mentzero opposito, cujus minor propositio sic habet: *Christianae juventuti decalogum integre* (sive verbo ad verbum a litera ad literam), *ita ut simul observato ceremonialium et moralium discrimine loco sabbathi ceremonialis diem septimum in genere* (id quod morale est) *et quidem diem quemque dominicum celebrandum.* Contra Mentzerus tom. 2. Giss. Disp. 1. th. 145: *Non est morale diem quemvis septimum esse sabbathum, sed hoc morale est, ex diebus illis septem aliquem vel aliquot peculiariter tribuere cultui divinò.* Lutherus tom. 8. Jen. fol. 348. in translatione reddit den Feiertag. Confer *Bald.* q. 6. in Coloss. 2. *Mehlfürer.* in Vindic. Dom. 17. post Trin. th. 46.**

Quotuplex sit sabbathum.

139. Quaeritur primo, *quotuplex sit sabbathum?* Respondemus: 1. Est *sabbathum creationis*, Gen. 2, v. 2, quo DEUS ab omni opere suo, quod fecerat, requievit ac diei septimae benedixit. 2. Est *sabbathum Mosaicum*, quo septimus dies publico divini cultus exercitio et vacationi ab operibus oeconomicis ac politicis fuit destinatus, Exod. 20, v. 10. Ceterum quia opera, quibus sanctificatur sabbathum, sunt finis ille, propter quem homo conditus est, ideo etiam tota reliquorum dierum hebdomada apud Hebraeos dicitur sabbathum sive sabbatha. Ad hoc Mosaicum sabbathum referendum etiam *sabbathum annorum*, quod erat septimus quisque annus, quo Israëlitae agrorum ac vinearum culturam intermittere jubebantur, Levit. 25, v. 3. et seqq, unde dicitur *sabbathum terrae.* 3. Est *sabbathum redemtionis*, quo Christus per integrum sabbathi diem in sepulchro quievit, Luc. 24, v. 54. 56. Quemadmodum absoluto primae creationis opere quievit Deus die septimo: ita absoluto *ἀνακτίσεως καὶ ἀναπλάσεως* nostrae opere itidem quiescere voluit Christus in sepulchro, ut aeternam quietem nobis a se partam demonstraret. August. 4. de Genesi ad lit. c. 11: *Christus ipso die sabbathi requievit in sepulchro eumque totum diem habuit sanctae cujusdam va-* V. 318.
cationis, posteaquam sexto die, i. e. parasceve, quem dicunt sextum sabbathi, consummavit omnia opera sua, cum de illo, quae scripta sunt, in ipso crucis patibulo complerentur, nam et hoc verbo usus est, quando ait: Consummatum est. **Sipontinus vult sabbathum dici a שֶׁבַע quod est septem, eo quod sit dies hebdomadis septimus. Plutarch. lib. 4. Sympos. a *σαβάζειν* vel a *Σάββοις* i. e. Bacchis, sed male. Rectissime deducitur a שָׁבַת quievit.** 4. Est *sabbathum Christianum*, quo juxta apostolorum constitutionem dies hebdomadae primus publicis ecclesiae congressibus destinatus est, qua de re plura suo loco. 5. Est *sabbathum spirituale* ac internum, quo a corruptae carnis nostrae operibus feriamur, ac Deum in nobis operari sinimus. Hoc sabbathum continuum ac perpetuum debet esse in renatis Esa. 56, v. 2: *Custodiens sabbathum custodiet manus suas, ne faciat omne malum.* Es. 58, v. 13: *non facias voluntatem tuam in die sancto meo* etc. Hebr. 4, v. 10: *Qui ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus.* Ignat. epist. 3. ad Magnesianos: *ὁ ἕκαστος ἡμῶν σαββατιζέτω πνευματικῶς, μελέτῃ νόμου χαίρων, οὐ σώματος ἀνέσει, δημιουργίαν θεοῦ θαυμάζων* etc. August. 4. de Gen. ad lit. c. 13: *Tempore gratiae N. T. perpetuum sabbathum observat qui spe futurae quietis operatur, quicquid boni operatur, nec in ipsis bonis operibus suis quasi habens bonum, quod non accepit, gloriatur* etc., *quiescit a pristinis operibus, ut jam in novitate vitae ambulans Deum in se operari cognoscat.* **Isidorus Pelusiota lib. 1. epist. 71: *Dies septimus sanctus vobis vocabitur, non facietis in eo opus ullum λατρευτόν, servile, verum quaecunque fient omni animae.* Per *λατρείαν* hoc loco servitutem intelligit. *Nihil igitur*, inquit, *servilium rerum ac vos ab otio in Dei cultu collocando tanquam servos abstrahentium die sabbathi facietis, nec quod vos peccatorum pondere deprimat. Est enim recreationis ac remissionis dies, nec ipsius dignitatem vitiorum colligationibus dedecorari contumeliaque affici convenit. Quod autem sequitur, nimirum quaecunque fiunt, ea animae fieri oportere, per haec verba ea omnia, quae animae lucrum afferunt, expleri praecepit, h. e. precationem, quietem, admonitionem, beneficentiam, pudicitiam, continentiam,*

veritatem, *puritatem* etc.** Absque hoc spirituali sabbatho non placet Deo externa sabbathi observatio: quin imo in figuram istius spiritualis sabbathi observatio ceremonialis sabbathi fuit instituta. Iren. lib. 4, c. 30: *Sabbatha perseverantiam totius diei erga Deum deservitionis docebant.* 6. Est *sabbathum aeternum*, in quo et anima et corpore a peccatis, calamitatibus et miseriis hujus vitae requiescemus. Esa. 66, v. 23: *Erit sabbathum ex sabbatho.* Hebr. 4, v. 6: *Superest introire quosdam in requiem.* v. 9: *Proinde relinquitur sabbathismus populo Dei.* Orig. homil. 23. in Num.: *Ultra hunc mundum est veri sabbathi observatio.* Hoc sabbathum inchoatur in renatis per spirituale sabbathum hujus vitae et consummabitur tandem in futura vita, in qua *Deus erit omnia in omnibus* 1. Cor. 15, v. 28. ** *Quaeritur an sabbathum fuerit ante Moysen usitatum?* Moyses quidem dicit, *Deum septimo die quievisse*, sed non addit vel benedictionem vel sanctificationem creato homini per mandatum injunctam fuisse, nec ullum exstat vestigium sanctificationis diei septimi in Genesi ante promulgationem legis. Unde Rabbini in Bereschit Rabba dicunt: *Abraham non observavit sabbathum*, unde in ipsa promulgatione legis non tantum cessationis a creatione, sed etiam liberationis ex Aegypto memoriale statuitur.**

Quo fine sabbathum institutum.

140. Quaeritur secundo: *Quo fine sabbathum Mosaicum fuerit a Deo institutum?* Respondemus: Fines sunt complures: 1. ut esset certus dies, in quo publici ecclesiae congressus instituerentur ac doctrina de vera Dei agnitione publice proponeretur. Levit. 23, v. 13: *Die septimo est sabbathum quietis, congregatio sancta.* Quo pertinent sacrificia, preces, hymni etc., quibus vere sanctificatum fuit sabbathum. 2. Ut perpetuum memoriale articuli de creatione
V. 319. exstaret, quo respiciunt verba hujus praecepti Exod. 20, v. 10: *Sex diebus operaberis* etc. *Sex enim diebus fecit Deus coelum et terram, sed requievit die septimo.* 3. Ut monumentum esset liberationis ex servitute Aegyptiaca et gratiarum actionis Deo debitae pro quiete a laboribus, quos in Aegypto sustinuerant gravissimos. Deut. 5, v. 14: *Die septima sabbathum erit Jehovae;* v. 15: *et memineris, quod servus fueris in terra Aegypti et eduxerit te Jehovah Deus tuus ex ea, in manu forti et brachio extenso, idcirco praecepit tibi Deus, ut faceres diem sabbathi.* 4. Ut brutis ac hominibus concederetur quies corporalis, brutis quidem propter homines, hominibus autem propter cultum divinum. Exod. 20, v. 10: *Non facies ullum opus, nec servus tuus, nec jumentum tuum.* 5. Ut commonefierent Israëlitae de sabbatho spirituali ac interno, de sabbatho redemtionis, quod Christus egit in sepulchro, ac de sabbatho aeterno. Exod. 31, v. 13: *Sabbathum meum custodietis, quia signum est inter me et vos.* Ezech. 20, v. 12: *Sabbatha mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos.* Augustin. 4. den. Gent. ad lit. c. 11: *Dici probabiliter potest, observandum sabbathum Judaeis fuisse praeceptum in umbra futuri, quae spiritualem requiem figuraret, quam Deus exemplo hujus quietis suae fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur.* ** Reuchl. lib. 3. de cabbala. Cabbalistae dicunt: *Sabbathum est mysterium Dei vivi. Exstat namque symbolum mundi superioris, id est jubilaei aeternitatis, ubi cessat omnis labor. Quare gemino dicendi usu legibus indicitur.* Deut. 5: *Observa diem sabbathi, quod vult referri ad actiones exteriores juxta mundum inferiorem. Dein* Exod. 20: *Memora diem sabbathi ad sanctificandum illum videlicet animae vires conjungendo menti ad contemplationis profectum juxta mundum superiorem.* Vide ibidem plura et conjunge Galatinum lib. 11. c. 8. et seq.**

Cur in locum sabbathi successerit dies primus septimanae.

141. Quaeritur tertio: *Cur in locum sabbathi Judaici primus septimanae dies in N. T. sacris sit destinatus?* Respondemus: De abrogatione sabbathi dicetur inferius, hoc loco explicandum, quare primus septimanae dies publico cultus divini exercitio ab apostolis destinatus sit. (Id quod peculiari constitutione Constantini fuit postea confirmatum, referente Eusebio lib. 4. de vita Constantini c. 18. ** Apostolos vero primum septimanae diem in celebrandis conventibus observasse, colligi potest ex Act. 20, v. 7. 1. Cor. 16, v. 2, ubi *μία σαββάτων* est *primus septimanae dies.* Haec dies prae caeteris esse hanc ob causam sacris conventibus videri potest convenientior, quia Christus octavo die post resurrectionem scilicet hac prima die congregatis suis discipulis solenniter ministerium apostolicum iterum concredidit Joh. 20.**) Causa primaria ac potissima est, quod Christus eo die a mortuis resurrexit, ut colligitur ex historia evangelica Matth. 28, v. 1. Marc. 16, v. 1, unde primus septimanae dies vocatur *ἡμέρα κυριακή* Apocal. 1, v. 10. *Dies dominicus.* 1. Quemadmodum septimo die requievit DEUS ab hexaëmero creationis opere, in cujus beneficii memoriam sabbathum in V. T. fuit institutum; ita primo septimanae die post peractum redemptionis nostrae per mortem ac passionem mysterium Christus gloriose ex mortuis victor rediit, in cujus beneficii memoriam primus ille septimanae dies in N. T. celebratur. 2. Quemadmodum in V. T. sabbathum institutum, ut esset memoriale liberationis ex Aegypto, Deut. 5, v. 15; ita in N. T. dies dominicus est memoriale spiritualis nostrae liberationis ex regno et captivitate Satanae per Christi resurrectionem nobis partae, cujus typus fuit illa ex Aegypto Israëlitarum eductio. 3. Per Christi mortem ac resurrectionem facta est ceremoniarum Leviticarum ac umbrarum legalium abrogatio, inter quas cum et sabbathum numeretur, Col. 2, v. 17, ideo mutatio sabbathi in diem dominicum publicum est testimonium, liberatos esse Christianos ab umbris legalibus et discrimine dierum divinitus olim sancito. Ignatius epist. 3. ad Magnes.: *ἑορταζέτω πᾶς ὁ φιλόχριστος τὴν κυριακὴν τὴν ἀναστάσιμον* (resurrectioni consecratum) *τὴν βασιλίδα τὴν ὕπατον* (reginam ac principem) *πασῶν τῶν ἡμερῶν.* Nec V. 320.
absurde additur, hac in parte ad articulum etiam

creationis habitum fuisse respectum, siquidem primo septimanae die lux a tenebris in prima creatione divisa est. Justinus Apolog. 2. p. 77: *τὴν τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα, ἐν ᾗ ὁ θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας κόσμον ἐποίησε, καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη. Die solis communiter omnes conventum agimus, quia dies primus est, quo Deus tenebras et confusam materiam depellens mundum fecit et Jesus Christus salvator noster eodem die ex mortuis resurrexit.* **August. 136. de temp. t. 10. col. 186: *Universa sabbathi gratia et antiqua illa festivitas populi Judaeorum diei istius* (dominicae) *solennitate mutata est. Illi in sabbatho non faciebant opus servile, nos in die dominica opus servile non facimus, quia peccatis et vitiis non servimus. Illi de domibus suis non egrediebantur, et nos de domo Christi non egredimur, sumus enim in ecclesia. Illi non accendebant ignem in die sabbathi, nos e contrario accendamus in nobis ignem Spiritus sancti et omne vitium excoquamus peccatorum, de quo igne dominus ait:* Ignem veni mittere in terram. *Illi per diem sabbathi non ambularunt in itinere, perdiderunt enim eum qui dixit:* Ego sum via; *nos autem dicimus:* Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini, etc. De praerogativis diei dominicae late tractat Blasius Viegas in comment. Apocal. c. 1. p. 55. *Orig.* in c. 16. Exod. statuit, *die dominica primum manna in deserto pluisse*, idque ex Moyse colligit, addens: *Si die dominica pluit manna de coelo et in sabbatho non pluit, intelligant Judaei, jam tunc praelatam fuisse dominicam nostram Judaico sabbatho et indicatum, quod in sabbatho ipsorum gratia a DEO ad eos de coelo nulla descenderit.* Eadem est sententia *Ambrosii* in 1. Cor. 10. *August.* serm. 257. de temp. synodi Caesariensis, quam refert Beda epist. de celebr. pasch. Sex enim integris diebus continuo pluit manna, scilicet a die dominica usque ad feriam sextam inclusive. Forsterus in thes. catech. decad. 1. probl. 8: *SS. trinitas singulari studio et consilio diem septimanae primum in perpetuam beneficiorum suorum cardinalium ἀνάμνησιν solenniter consecrare voluit. Et Pater quidem opere creationis, quod eo die coeptum; Filius vero opere redemtionis, quod die isto resurrectione sua absolvit; Spiritus denique sanctus opere sanctificationis, ad quod in discipulis Christi peragendum eo die ὀφθαλμοφανῶς effusus fuit.***

An simpliciter opera oeconomica et politica sabbatho sint prohibita.

142. Quaeritur quarto: *Num absolute et simpliciter opera hujus vitae, oeconomica scilicet et politica, sabbatho sint prohibita?* Respondemus: Judaei in observatione sabbathi admodum superstitiosi sunt, sed meminerimus, scopum hujus praecepti esse, ut sanctificetur, hoc est sanctis operibus sabbathum transigatur; quaecunque igitur opera non impediunt vel remorantur publicum divini cultus exercitium, non sunt in hoc praecepto prohibita; ac in N. T. majorem libertatem esse docet Christus Matth. 12, v. 1. Joh. 5, v. 8. Luc. 14, v. 5, quin imo si vel necessitas vel proximi dilectio quaedam opera sabbatho exigat, illis contra hoc praeceptum non peccatur. Exstat hac de re versiculus complectens quatuor casus, in quibus sabbatho operari liceat:

Parva, necessarium, respublica cum pietate.

Matth. 12, v. 1: *Discipuli in fame vellunt spicas sabbatho.* v. 12: *Licet sabbathis benefacere.* Luc. 13, v. 15: *Nonne unusquisque vestrum solvit bovem suum aut asinum a praesepio et ducit aquatum?* Luc. 14, v. 5: *Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahat eum die sabbathi?* Iren. lib. 4, c. 19. p. 244: *Continere se jubebat lex ab omni opere servili, id est ab omni avaritia, quae per negotiationem et reliquo terreno actu agitatur; animae autem opera, quae fiunt per sententiam et sermones bonos in auxilium eorum, qui proximi sunt, adhortabatur fieri.* De his casibus intelligenda est l. omnes 3. C. de feriis: *Omnes judices urbanaeque plebes et cunctarum artium officia venerabili die solis quiescant. Ruri* V. 321. *tamen positi agrorum culturae libere licenterque inserviant (quoniam frequenter convenit, ut non aptius alia die frumenta sulcis aut vineae scrobibus mandentur), ne occasione momenti pereat commoditas coelesti provisione concessa.* Et cap. pervenit de consecr. dist. 3: *Pervenit ad me, quosdam perversi spiritus homines prava inter vos aliqua et sanctae fidei adversa seminasse, ita ut die sabbathi aliquid operari prohiberent, quos quid aliud nisi antichristi praedicatores dixerimus,* etc. Extra casum necessitatis servilibus et oeconomicis operibus profanatur sabbathum. Improbamus igitur serio, quod scribit Toletus Jes. instruct. lib. 4, c. 25: *Licet iter facere (audito prius sacro) et venari, licet studere super lites propter pecuniam, licet carnes vendere, animalia occidere ad victum propter pecuniam, licet in solennitatibus construere loca pro spectaculis, quando non possunt fieri nisi in festo.* **Casaub. exerc. 1. ad ann. Baron. c. 9. p. 66: *In universum pronuntiant Rabbini omne periculum praesens amittendae vitae impellere sabbathum. Ipsi dicere solent* מִסְכְּנֹת נֶפֶשׁ רְוָתָה שַׁבָּת. *Josephus. p. 670. id ita dixit: ὑπὲρ μόνου τοῦ σώματος ἀμύνονται καὶ τοῖς σάββασι*, pro solo corpore etiam in sabbathis resistere licet, *ubi* corpus *est quod Rabbinis* periculum animae. *Philo* in libro *περὶ ἀποικίας* refert, *fuisse nonnullos doctores, qui docerent τοὺς ῥητοὺς νόμους εἶναι σύμβολα νοητῶν πραγμάτων, leges scriptas esse symbola rerum intellectualium.* Hi observationem sabbathi secundum literam non magni faciebant, quos propterea Philo ibi reprehendit et hortatur, ut sententiam mutent. Contra alii Judaei *τῷ ῥητῷ* nitentes cessandum sine ulla exceptione statuebant ac ne hosti quidem jugulanti esse resistendum. Temperavit hunc rigorem Matathias Maccabaeus, quo auctore decretum, ut hoste vitam eripiente insuper habere sabbathum fas esset, ut refertur 1. Macc. 11, v. 41. Joseph. lib. 12. c. 8. *Matthaeus Paris* in anno 1260: Eodem tempore apud Theo-

cesbery quidam Judaeus cecidit in latrinam, sed quia tunc erat sabbathum, non permisit se extrahi nisi sequente die dominica propter referentiam sui sabbathi, quamobrem Judaeum mori contigit in foetore. Similem historiam de alio Judaeo, qui in latrinam itidem die sabbathi inciderat, narrat *Munsterus* ad c. 12. evang. Hebraici secundum Matthaeum. *Azorius* tom. 1. lib. 7. Instit. c. 7. p. 551, *intermissionem cultus divini concedit. Suarez* lib. 2. de festor. observat. c. 4. num. 3. fol. 153. statuit, *Deum diem septimum dedicavisse ad suum cultum in mente et proposito, non in exsecutione.* Item: *Deum non posuisse obligationem aut legem sanctificationis sabbathi. Cajetanus* in Thom. 2. q. 122. art. 4. Suarez fol. 154. *Deum fecisse cultum sabbathi in ipsa exteriori quiete ab operibus servilibus, et non praecepisse actum, sed tantum cessationem ab actu. Alberic. Gentil.* lib. 1. de nupt. c. 6. probat, *die sabbathi licitum esse fruges invehere, si ecclesiastica non impediantur per lib. 3. C. D. feriis. 1. Dii facientes adjuvant*, Varro 1. de re rust. *et oportet manus admoventem deorum opem invocare.* 2. Etiam festis quaedam exercere diebus, fas et jura sinunt. 3. Non exiguntur necessario integri dies, qui cultui divino tribuantur Covar. lib. 4. variar. resol. c. 19. 4. Licuit ovem erigere in sabbatho et esurientibus spicas frumenti excutere. 5. *Licet diebus festis piscari propter necessitatem et capere debitorem fugitivum.* Panorm. c. 3. de consuet. 6. *Sabbathum non mutatum in diem dominicum, sed abrogatum.* Bernhard. hom. 30. in Cant. 7. Sic nec mandatum, ut dominico abstinerent homines a laboribus quotidianis, tradunt theologi. 8. Si licet vacare libris, cur non et aratris, num vocationum acceptio apud Deum.**

Explicatio quarti praecepti. 143. Praeceptum quartum: *Honora patrem et matrem tuam, ut sis longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* Partes duae sunt: praeceptum et promissio. Praeceptum est, honora **Patrem.** patrem et matrem; promissio, ut sis longaevus super terram. 1. Nominatur pater, qua appellatione eum, a quo geniti sumus, denotari nemo ambigit. Sed Spiritus sanctus hoc nomen aliis etiam tribuens veram hujus praecepti explicationem nobis monstrat. Dicuntur enim patres omnes majores in linea adscendente Joh. 6, v. 58; doctores ecclesiae: 2. Reg. **v. 222.** 13, v. 14. Galat. 4, v. 19; praeceptores: 2. Reg. 2, v. 12. Magistratus: Genes. 41, v. 43. Domini: 2. Reg. 5, v. 15; seniores: 1. Tim. 5, v. 1; tutores ac curatores: Joh. 19, v. 26; patroni: Job. 29, v. 16; artifices et magistri; Genes. 4, v. 20. Illi ergo omnes pertinent ad hoc quartum praeceptum. 2. Quamvis in genere omnes superiores honorandos esse, sancire DEUS hoc praecepto voluerit, tamen parentum diserta fit mentio, quia oeconomica societas est fundamentum politiae, et quia haec appellatio admonet magistratus, praeceptores, dominos ac superiores omnes, ut paternum erga inferiores fidei ac curae suae commissos animum induant, praesertim vero quia paterna praerogativa peculiarem quendam affectum requirit, unde primus locus in altera decalogi tabula datur parentibus, qui proximo post DEUM loco sunt habendi ac honorandi. 3. Patri additur mater, ne propter sexus **et matrem** imbecillitatem ac judicii infirmitatem levius de ea sentiatur. Eccles. c. 7, v. 29: *Dolorem matris tuae ne obliviscaris.* 4. Non dicitur simpliciter, honora **tuam** patrem et matrem, sed additur *honora patrem tuum et matrem tuam*, quibus vocabulis proponitur *αἰτιολογία* hujus praecepti: ideo honorabis patrem, quia est tuus pater, a quo genitus et educatus es; ideo honorabis matrem, quia ex ea non sine maximis difficultatibus ac doloribus in hanc vitam editus es. *Qui liberos ad vitam produxerunt, sunt effigies et simulacra divini numinis*, ait Philo de special. legg. p. 489. 5. Nulla additur conditio, quales parentes sint honorandi, sed simpliciter dicitur, *honora patrem tuum et matrem tuam;* qualescunque tandem sint, ideo honorandi sunt, quia parentes tui sunt. Qui parentes ideo honorat, quia divites, honorati ac potentes sunt, non tam praerogativam paternam, quam divitias, honorem ac potentiam in illis honorat. 6. Jubentur parentes honorari. In Hebraeo est כַּבֵּד **honora.** quod importat ejus personae seu rei, de qua dicitur, intensionem atque excellentiam. Debetur *parentibus* non solum honor, sed etiam dilectio, timor, obedientia, etc. Sed haec omnia sapientissimus legislator uno honorandi verbo complexus est. Qui enim vere et ex animo parentes honorat, is eosdem diliget, verebitur ac debitam obedientiam illis exhibebit. 7. Denique quia praeceptum de honorandis parentibus in secundam tabulam rejectum fuit, ex eo evidenter colligitur, deberi quidem parentibus honorem, obedientiam et dilectionem, interim tamen DEO, qui est *pater spirituum*, Hebr. c. 12, v. 9; *ex quo omnis paternitas in coelis ac super terram nominatur*, Ephes. 3, v. 15. majorem honorem, obedientiam et dilectionem deberi.

144. Promissio praecepto addita obedientibus **Ut sis longaevus super terram.** vitam longaevam promittit: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus*, in Hebraeo est, *ut prolongentur* vel *ut prolongent se dies tui super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* 1. Haec promissio accusat naturae nostrae corruptionem, quod non nisi proposito praemio in honorandis parentibus DEO obsequimur, cum tamen ipsa natura dictitet, honorandos esse vitae nostrae auctores. Malach. 1, v. 6: *Nonne filius honorare debet parentem?* Valer. Max. lib. 5. memorab. c. 4. dicit, *primam esse naturae legem, ut parentes diligamus.* 2. Testatur, quanti faciat Deus honorem parentum. Expendit hoc apostolus Ephes. 6, v. 2: *Honora patrem tuum*, etc. *quod est mandatum primum in promissione.* 3. Observanda etiam promissionis aequitas ac legislatoris in ea promulganda sapientia. *Qui enim parentes honorat, is vitae suae corporalis auctores honorat, aequum igitur est, ut vita hac diu perfruatur*, ita Lyranus hoc loco. 4. Promissio haec Ephes. c. 6, v. 3. ita exponitur, *ut bene sit tibi et sis longaevus*, quia longaevitas absque pro-

speritate ac felicitate molesta potius quam grata est. 5. Distinguendum in hac promissione speciale a generali. Quod enim terra Canaan designatur, id speciale est et ad solos *Israëlitas* pertinet, ideo d. apostolus in repetitione promissionis pericopen illam omittit ac simpliciter dicit, *ut bene sit tibi*
V. 323. *et sis longaevus super terram*, Ephes. 6, v. 3. 6. Quamvis promissio huic praecepto addita sit corporalis, tamen per eam non excluduntur promissiones futurae vitae, sed ut apostolus pronuntiat 1. Tim. 4, v. 4: *Pietas* (cujus pars non postrema est parentum honor et reverentia, quae ipso pietatis nomine εἰδικῶς accepto quandoque notatur) *habet praemia praesentis et futurae vitae*, ideo ex aliis Scripturae locis explicationes hujus promissionis colligendae sunt, ex quibus manifestum fiet, non tantum corporalia, sed et spiritualia, non tantum terrena, sed et coelestia ac aeterna praemia manere eos, qui in honorandis parentibus debitum Deo obsequium praestant. 7. Promittitur μακροβιότης in terra, quam Dominus Deus dabit, quae est tacita admonitio, ut cogitent Israëlitae, a Deo sibi contingere promissae terrae occupationem, aequum igitur esse, ut debitum in ea praeceptis divinis praestent obsequium, maxime cum DEUS sibi reservaverit jus iterum adimendi Israëlitis regionem illam promissam, si praeceptorum suorum parum memores esse velint.

Virtutes in quarto praecepto requisitae.

145. Ex his fundamentis facile colligitur, quae sint virtutes quarti praecepti. Finis ac scopus praecepti est conservatio societatis oeconomicae ac politicae in mutuis superiorum et inferiorum officiis. Superiores jubentur ab inferioribus honorari et parentum nomine denotantur. Traditur igitur superioribus haec regula, ut re ipsa parentes se exhibeant erga inferiores ac tales se praestent, ut honorifice ac reverenter de ipsis sentiatur. Inferioribus haec regula traditur, ut honorent superiores, ubi appellatione honoris omnia omnino officia superioribus debita comprehenduntur. Parentum nomine proprie ac potissimum intelliguntur *patres carnis*, Hebr. 12, v. 9, quorum officium Eph. 6, v. 4. revocatur ad haec capita: 1. *Educent liberos*, prospiciant illis de victu et amictu, defendant contra injurias. Matth. c. 7, v. 9: *Qui est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei?* 1. Tim. 5, v. 8: *Qui domesticis non providet, infideli deterior est.* 2. Cor. 12, v. 14: *Parentes debent filiis thesaurizare.* Huc referendum, quod tenentur parentes prospicere liberis de honesto artificio, quo se olim sustentent, de conjugio, etc. Basil. in enarr. Psal. 7: *Parentum est colligere liberis, ut praeter hoc, quod ad vitam illos genuerunt, etiam vivendi subsidia subministrent.* 2. Instituant in vera coelestis doctrinae cognitione vel aliis instituendos tradant, neque enim nascitur nobiscum Dei notitia, sed teneris mentibus instillanda est. Huc referendum, quod tenentur parentes adducere secum liberos ad templa, ablegare eos ad scholas. 3. Regant eos domestica disciplina Prov. 22, v. 15: *Stultitia colligata est in corde pueri, virga correctionis elongare faciat eam ab eo.* Prov. 23, v. 13: *Ne subtrahas a puero correctionem.* Confer. c. 29, v. 17. Eadem sunt officia tutorum ac curatorum, qui in parentum locum succedunt. Pugnant cum his paterni officii partibus: 1. non quaerere aut suppeditare liberis necessaria, quod apostolus vocat τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖν, non tueri eos contra injurias, non adhibere ad labores, ad honesta opificia, etc. educare eos in luxu. *Actum est de civitate, in qua pueri vestiuntur purpura*, dicebat Plato. 2. Non erudire liberos in vera doctrina, nec aliis erudiendos tradere, pessimae vitae exemplo eos corrumpere, delicta juventutis coram liberis recensere. 3. Disciplinam domesticam negligere, quod rex sapiens vocat *virgae parcere*, Prov. 13, v. 24; praepostera indulgentia ad delicta liberorum connivere, vel in castigatione non adhibere debitam moderationem, ob rem qualemcunque irasci ac debacchari in liberos, quod apostolus Ephes. c. 6, v. 4. vocat παροργίζεσθαι, nimia erga eos severitate uti ac nimis dura tractatione animos eorum abalienare, diris eos devovere, quas imprecationes suum quandoque justo DEI judicio sortiri effectum, demonstrant exempla apud Lazium in Geneal. Austriac. lib. 2. et Camerar. parte 1. succis. hist. c. 86; *Pudore et liberalitate retinere liberos satius esse credo quam metu*, dicit apud Comicum Mitio.

Parentum officium.

146. Liberorum officium est parentes honorare, V. 324.
nimirum *sermone, opere ac patientia*, Eccles. c. 3, v. 8. Requiritur igitur: 1. interior reverentia, qua parentum auctoritas divinitus constituta agnoscatur, Ephes. 6, v. 1: *Filii, obedite parentibus in Domino*, agnoscite Deum hoc constituisse ac mandasse. 2. Exterior honor ac reverentia in verbis ac gestibus, de quibus enim honorifice et reverenter sentimus, illos etiam exterius honoramus, Eccles. c. 3, v. 8: *Qui timet DEUM, honorat parentes sermone.* 3. Amor, hic enim cohaeret cum reverentia et ex seria beneficiorum, quae a parentibus contingunt, aestimatione oritur, Matth. 10, v. 37: *Qui patrem aut matrem plus diligit quam me*, etc. 4. Obedientia, quae est pars honoris; quos enim vere et ex animo honoramus, illorum etiam jussis obsequimur, Ephes. 6, v. 1: *Filii, obedite parentibus in Domino.* 5. Ἐπιείκεια, qua patienter tolerentur naevi ac infirmitates parentum, itidem oritur ex vero et sincero honore parentibus debito, Eccles. 3, v. 8: *Qui timet Dominum, honorat parentes patientia.* 6. Gratitudo, quae non minus ad honorem illum requiritur, qua ἀμοιβαὶ redduntur τοῖς προγόνοις definiente apostolo 1. Tim. 5, v. 4. Graeci pulcherrima appellatione nominant ἀντιπελαργίαν καὶ ἀντιπελάργησιν, *quia ciconiae senes volandi impotes nido se continent, ex his prognatae terra marique volitant et cibos parentibus afferunt*, ut scribit Philo de Decal. p. 483. Pugnat igitur cum his liberorum officiis: 1. non agnoscere τὸ θεῖον in parentibus, non habere eos loco eo, in quem divinitus constituti. 2. Nullam verbis vel gestibus reverentiam illis exhibere. 3. Odio eos prosequi, non agnoscere beneficia, quae per illos Deus nobis

Liberorum officium.

praestat. 4. Parentibus immorigerum esse, eos laedere, percutere, furtim aliquid ipsis subtrahere, absque consensu ipsorum conjugium contrahere; vel etiam in rebus impiis ac illicitis obedientiam eis praestare. 5. Parentes subsannare, infirmitates eorum exagitare ac ignominiose traducere. 6. Nullam illis gratiam rependere, senio affectos non sustentare ac pro virili juvare, etc.

Officium praeceptorum ac discipulorum.

147. De officiis magistratus ac subditorum peculiari capite suo loco dicetur. Quae sint praeceptorum erga discipulos, dominorum erga servos, ministrorum erga auditores et in genere superiorum omnium erga inferiores, vicissim etiam quae inferiorum erga superiores officia, id per analogiam quandam ex illis, quae dicta sunt, facili negotio colligitur. Praeceptores induant parentum animum erga discipulos, cum sint veri animorum parentes. Vicissim discipuli amore ac reverentia filiali praeceptores suos prosequantur. Quint. l. 2. Instit. c. 10: *Discipulos id unum moneo, ut praeceptores suos non minus quam ipsa studia ament, et parentes esse non quidem corporum sed mentium credant, multum haec pietas studio confert.* De officiis dominorum praecipitur Eccles. 7, v. 23. c. 33, v. 30. et seqq. Col. 4, v. 1. Ephes. 6, v. 9. etc. de officiis servorum Col. 3, v. 22. Ephes. 6, v. 5. et seqq. 1. Petr. 2, v. 18. etc. de senioribus Tit. 2, v. 2. et seqq. de junioribus 1. Tim. 5, v. 1. Tit. 2, v. 6. 1. Petr. 5, v. 5.

An etiam spurii obligentur ad honorandos parentes.

148. Quaeritur hoc loco: 1. *An etiam spurii obligentur hoc praecepto ad honorandos parentes?* Respondemus: Sane maxima ignominia spurii a parentibus afficiuntur; jure civili Hebraeorum *non licebat eis ingredi in concionem*, Deut. 23, v. 1. hoc est publicum aliquod officium civile vel ecclesiasticum administrare; jure civili prohibentur patri succedere, adeo ut ne alimenta quidem petere possint l. ex complexu C. de incestis nuptiis. Unde videri possent tales parentes nullo amore digni; sed enim quia manet obligatio naturalis et conjunctio sanguinis, ideo aequum est, ut tales liberi dissimulata parentum injuria praestent ea, quae sunt sui muneris. *Si enim injuriam a proximo illatam eidem condonare Christiana religione jubemur, quanto magis parentibus haec dilectio fuerit exhibenda*, ut scribit D. Rungius in c. 20. Exodi.

V. 225. Quando parentes sint odio habendi.

149. Quaeritur secundo: Cum jubeantur parentes honorari, quare et quo sensu dicat Christus Luc. 14, v. 26: *Si quis venit ad me et non odit patrem suum et matrem*, etc. *non potest esse meus discipulus?* Respondemus: *Christus non venit, ut solveret legem*, Matth. c. 5, v. 17, quin imo legem de honorandis parentibus contra Pharisaeorum corruptelas disertis verbis urget et explicat Matth. 15, v. 4. et seqq.; ergo verba Christi Luc. c. 14, v. 26. non abolent, sed determinant honorem ac obedientiam parentibus debitam, nimirum quod in casu confessionis honor parentum postponendus sit honori Dei, *odisse* enim non hostilem quendam affectum notat, sed parentum amori dilectionem coelestis Patris praeferendam esse monet, usitatum enim est in lingua Hebraea verba et nomina quandoque poni pro contrariis negatis. Sic odisse dicitur, qui non amat vel obtemperat. Hanc explicationem suorum verborum tradit Christus ipse Matth. 10, v. 37: *Qui patrem et matrem plus diligit, quam me, non est me dignus. Amandus est genitor, sed praeponendus est creator, nec debet plus amari beneficium quam benefactor*, ut scribit Ambrosius in c. 12. Luc. Huc pertinet quod apostolus jubet *obedire parentibus in Domino*, Ephes. c. 6, v. 1. non solum propter Dei mandatum, sed etiam ut Deo magis obediatur, quam parentibus, Actor. 5, v. 29.

An μακροβιότης beneficii loco habenda.

150. Quaeritur tertio: *Num possit beneficii ac praemii loco μακροβιότης haberi, cum haec vita sit labor ac dolor, a quo citius liberari beneficii loco potius sit habendum?* Respondemus: Sane non potest omni ex parte negari, verum esse quod Nazianzenus scribit Orat. funebri de fratre Caesar., *longius vitae spatium nobis hoc afferre, ut plura mala partim videamus, partim sustineamus, partim perpetremus;* quibus malis cito defunguntur, qui obstetricante morte ad veram in coelo vitam praemature transferuntur, sed hoc ex accidenti est, interim longaevitas in se ac per se est Dei donum piis loco praemii promissum. Quamvis enim in hac vita pii sint subjecti variis calamitatibus, ut hac ratione vitae productio videatur calamitatum prolongatio; tamen in ipsa cruce sentiunt DEI praesentiam et auxilium, quin et norunt, *passiones hujus temporis non esse condignas ad futuram gloriam*, Rom. 8, v. 13. Unde etiam *gloriantur in afflictionibus*, Rom. 5, v. 3. utpote τῇ ἐλπίδι χαίροντες Rom. c. 12, v. 12. Adde quod piis etiam in hac vita calamitates mitigentur, quod sua confessione ac vitae exemplo alios ad veram doctrinam invitent, quod in veritatis coelestis cognitione ipsimet crescant et confirmentur, quod variis DEI beneficiis coporalibus ac spiritualibus perfruantur. Vita aeterna majus bonum est, interim longaevitas hujus vitae non desinit esse bonum, inde 1. Tim. 4, v. 8. hujus *et futurae vitae praemia* conjunguntur, ut admoneamus, eatenus praesentis vitae commoda exspectanda esse, ut majorem interim aeternorum habeamus rationem; propter paedagogiam legalem populo Israëlitico terrena plerumque promissa proponebantur. sed in in N. T. potissimum coelestia bona promittuntur, quamvis interim utrobique tam in V. quam N. T. verum sit apostolicum illud pronuntiatum, quod *pietas habeat praemia praesentis et futurae vitae.*

Cur morigeri liberi quandoque non sint longaevi.

151. Quaeritur quarto: *Qua ratione consistat, liberis morigeris vitae longaevitatem praemii loco promitti, cum quandoque contingat, morigeros non esse longaevos, contra vero immorigeros esse longaevos?* Respondemus: Observandi hac de re canones theologici. Promissiones bonorum corporalium intelligendae sunt cum exceptione castigationis et crucis. Item potissima praemia ac poenae differuntur ad futurum judicii diem. Mors praematura si

contingat piis ac morigeris liberis, non est irae divinae indicium, sed potius gratiae exuberantis signum. Sap. 4, v. 7: *Justus, etiamsi praematura morte obeat, quiete tamen perfruetur.* v. 10: *Quoniam Deo placuit, carus ei fuit, et cum inter peccatores viveret, translatus est.* v. 11: *Raptus est, ne malitia mentem ejus immutaret*, etc. Unde beneficii loco
V. 326. quibusdam contingit *colligi in pace, ne videant oculi illud malum, quod adducit DEUS super terram.* 2. Reg. 22, v. 20. Esa. 53, v. 1. et 2. Sin vero impii ac immorigeri praematura morte e regione viventium abscindantur, locum habet illud Psalm. 55, v. 24: *Viri sanguinarii et dolosi non dimidiabunt dies suos.* Proverb. 20, v. 20: *Qui maledicit patri aut matri suae, ejus lucerna exstinguetur in mediis tenebris.* Prov. 30, v. 17: *Oculum, qui subsannat patrem, effodient corvi torrentis.* Duplici autem nomine impiis malum ac ingratum est cito ex hac vita excedere: primo quia privantur deliciis carnis, quibus se tradiderunt; deinde quia ad aeterna supplicia citius rapiuntur, quaemadmodum e contrario piis duplici nomine bonum est cito ex hac vita migrare, tum ut ex vitae hujus miseriis liberentur, tum ut ad veram quietem ac felicitatem transferantur.

Explicatio quinti praecepti.

152. Praeceptum quintum: NON OCCIDES. Finis ac scopus praecepti est, mutua caritatis officia praescribere, quibus homines invicem juventur; nam ex negato colligendum est affirmatum; prohibere autem ea, quibus salus et incolumitas vitae humanae laeditur. 1. Absque ulla vel personarum vel modi vel numeri vel instrumenti specifica determinatione occidere prohibemur; neque enim dicit legislator: *Non occidat vir, non occidat mulier*, etc. *non occides parentem, non civem*, etc. *non occides publice, non occides gladio vel fuste, non occides multos*, sed in genere, *non occides*, ut caedes in universum prohibita intelligatur. 2. Negativi praecepti sententia accusat naturae nostrae corruptionem, per quam ad occidendum proni sumus. 3. Cum delicti gravioris appellatione prohibeantur ira, odium, invidia, etc., significatur, quo loco habeantur coram DEI judicio illa peccata, quae existimamus esse leviora. 4. Diserta interpretatio hujus legis, Matth. c. 5, v. 21. et seqq. a Christo tradita ostendit, non externam tantum, sed etiam interiorem caedem prohiberi, non manui tantum, sed et cordi praecipi, ne occidat, hoc est ne ad caedem propendeat, ne quaerat occasiones ac media caedis, etc. 5. Cum praeceptum de non occidendo subjungatur illi, quod tradit parentes honorandos esse, quorum nomine etiam magistratus intelliguntur, ex eo apparet magistratum, quatenus est persona publica, et juxta Dei legem de sceleratis sumit supplicium, non peccare contra hanc legem, id quod evidentius probatur ex Genes. 9, v. 6. Exod. 22, v. 18. Roman. 13, v. 4. etc.

153. Affirmativa hujus praecepti sententia proponitur in illa totius secundae tabulae epitome Levit. 19, v. 18: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Negativam pulcherrime exponit Christus Matth. 5, v. 22: *Qui irascitur fratri, reus erit judicio; qui dixerit fratri suo: Racha, reus erit consilio; qui dixerit ei: fatue, reus erit gehennae ignis.* v. 24: *Reconciliare frari tuo.* v. 25: *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via;* ubi ostenditur, non solum externis operibus, sed etiam interioribus cordis motibus, verbis ac gestibus hoc praeceptum violari. Requiritur ergo in hoc praecepto: 1. corde diligere proximum, id est complecti eum vera benevolentia, affici vero ac serio calamitatum sensu, quas in proximo videmus, mansuetum esse ac placabilem, amare concordiam, grato animo agnoscere beneficia a proximo nobis praestita, tolerare proximi infirmitates. 2. Verbis diligere proximum, hoc est comem atque affabilem se praebere, juvare consilio, erigere consolatione. Quo pertinent etiam amici ac benevoli gestus. 3. Opere diligere proximum, hoc est re ipsa testatum facere interiorem dilectionem. Quo pertinent multae insignes virtutes, utpote justitia particularis, quae nullius corpus ac vitam laedit; beneficentia, quae exercet opera caritatis; condonatio fraterna, quae offensas remittit; justitia distributiva puniens, qua magistratus divina auctoritate circumdatus animadvertit in facinorosos; fortitudo bellica et togata, quae suscipit pericula et labores pro defensione reipublicae ac propugnat justitiam; amicitia, quae ex vera et sincera benevolentia honestorum officiorum communicationem instituit.

Virtutes in quinto praecepto requisitae.

154. Pugnat cum hoc quinto praecepto: 1. Corde occidere proximum, h. e. temere eidem irasci, ipsum odisse, ipsi invidere, mala contra ipsum cogitare ac machinari, ardere cupiditate vindictae, inimicitias ac simultates fovere, abjecte de proximo sentire, malis ipsius non affici, nolle ipsi reconciliari, nolle offensas remittere, ἐπιχαιρεκακεῖν, etc. 2. Lingua occidere proximum, hoc est ipsi conviciari, malum imprecari, temere ipsum judicare et condemnare, invicem sese mordere, verborum pugnas concitare, deesse consilio et consolatione, miseriae proximi illudere. Huc pertinent irati gestus, quibus odium ac malevolentia erga proximum ostenditur, quos Christus complectitur voce Racha. 3. Ipso externo opere proximum occidere, quod variis modis contingere potest, non tantum manu, gladio, fuste, lapide, jaculo, sed etiam veneno. Quin imo qui efficacem causam mortis dedit, occidisse judicandus est, utpote qui impediunt conceptionem, qui abigunt foetus per abortionis pocula, qui percutiunt praegnantes, qui libidinibus, luxu aliisve modis vitae suae nocent, qui absque judicio ignari artis medicae aegrotis medicamenta praescribunt, etc. quod vocant homicidium causale. Referendi ad hanc classem qui vel consilio vel opere vel falsis testimoniis adjuvant caedes, qui non defendunt eos, quos tueri a caede poterant et debebant. Catalogus virtutum ostendit etiam alia peccata, quibus contra hoc praeceptum delinquitur; sic justitiae particulari adversantur injuria, violenta vel fraudulenta proximi laesio; beneficentiae et amicitiae adversantur simulata amicitia, inimicitia, gratificatio in rebus illicitis. Condonationi fraternae V. 327.

Peccata contra quintum praeceptum.

adversantur inhumanitas, malevolentia, vindicta privata. Justitiae distributivae punienti adversa sunt crudelitas, tyrannis, nimia lenitas ac indulgentia, προσωποληψία. Fortitudini adversantur timiditas deserens eos, quibus debetur defensio, ac temeritas periculis non necessariis sese objiciens. Haec omnia dictis et exemplis Scripturae sunt illustranda, addendae etiam promissiones ac comminationes de praemiis ac poenis temporalibus et aeternis, in anima, corpore et fortunis, etc. *Disputare enim de peccatis sine comminationibus non est legem docere, sed solvere*, ut graviter scribit D. Chemnic. p. 2. locorum in explicat. quinti praecepti p. 195.

An αὐτοφονία sit peccatum.

155. Quaeritur hoc loco 1: *An αὐτοφονία sit peccatum contra quintum praeceptum?* Respondemus: Utique, **αὐτοχειρία enim pugnat: 1. cum lege divina: Non occides; 2. cum lege naturae; 3. cum praeceptis moralibus, violatur enim fortitudinis officium; 4. cum politia, tollitur civis reipublicae; 5. cum jure civili, αὐτόχειρες sunt infames. Si odium sui ipsius est illicitum, utique multo magis αὐτοχειρία. Sed illud Eph. 5, v. 29.

Martialis.

Nolo virum, facili redimit qui sanguine famam,
Hunc volo, laudari qui sine morte potest.
Rebus in adversis facile est contemnere mortem,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

August. lib. 2. ad epist. Gaudentii secundam c. 5: *Cum multi innocentes ab aliis occidantur, a se ipso nullus innocens occiditur. Ea quippe cogitatione, qua occidere se ipsum molitur, innocentia prius spectatur, ut cum se occidit, non innocens moriatur.* Lib. 19. de civit. DEI c. 4: *Utrum, obsecro, Cato ille patientia, an potius impatientia se peremit? non enim hoc fecisset, nisi victoriam Caesaris impatienter tulisset. Ubi est fortitudo? nempe cessit, nempe succubuit atque adeo superata est.* Videatur Lactant. lib. 3. Instit. c. 18. De Lucretia quidam sic cecinit:

Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter,
Immerito ex merita praemia morte petis.
Sin potius casto vis est illata pudori,
Quis furor, alterius crimine velle mori?
Frustra igitur laudem captas Lucretia, namque
*Vel scelerata cadis vel furiosa ruis.***

prohibetur enim in sacra Scriptura homo hominem occidere, jam vero qui se occidit, utique hominem
v. 328. occidit. Quemadmodum non sumus domini vitae alienae, ita nec potestatem accepimus nostrae, ut in eam pro libitu injurii ejusdemque prodigi simus. *Nemo est dominus membrorum* l. 3. ff. ad leg. Aquil. In acie hic stamus, non licet injussu summi imperatoris atque agonothetae excedere. Reipublicae, imo ecclesiae cives sumus, non libet utilem reipublicae civem e medio tollere. August. 1. de civitat. Dei c. 17. et seqq. diligenter tractat hanc quaestionem et assignat varias causas, propter quas αὐτόχειρας se ipsos interimere contingat, videlicet calamitatis vel acceptae vel instantis impatientiam, peccati alieni detestationem ac fugam, vehementem de proprio peccato poenitudinem, inanis gloriae studium, vitae melioris desiderium etc., sed nullam harum justam ac sufficientem esse ostendit, c. 26. scribens: *Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem spontaneam mortem sibi inferre debere, velut fugiendo molestias temporales, ne incidat in perpetuas; neminem propter aliena peccata, ne hoc ipso incipiat habere gravissimum proprium, quem non polluebat alienum; neminem propter sua peccata praeterita, propter quae magis hac vita opus est, ut possint poenitendo sanari; neminem velut desiderio vitae melioris, quae post mortem speratur, quia reos suae mortis melior post mortem vita non suscipit.* Vide eundem lib. 2. contra Petilianum c. 49. epist. 60. et 204. Proinde non probatur nobis, quod Adelhelmus abbas Malmesburiensis disputat, virgines illas beatas praedicatas, quae sibi ipsis ob metum stupri violentas manus intulerunt. Rectius Hieronymus in epist. ad Marcellum de obitu Blesillae sub persona Dei: *Non recipio tales animas, quae me nolente exierunt e corpore.* Chrysostomus in c. 1. Galat. vocat αὐτόχειρας, *sceleratos et pejores homicidis.* Exemplum v. 329.
Catonis ethnicum est, Samsonis heroicum, Raziae extra canonem, Jonae propheticum. Si exempla v. 330.
valere debent, proponimus patriarchas, prophetas, apostolos, martyres, qui cum omnia gravissima perpeterentur, nunquam tamen manum sibi attulerunt. Exempla Achitophelis, Judae, Pilati (apud Euseb. lib. 2. hist. c. 7.) infamem faciunt αὐτοχειρίαν, neque tamen indistincte omnes αὐτόχειρες aeternae morti adjudicandi sunt, qua de re peculiari scripto tractat Celichius.

An supplicia a magistratu irrogata pugnent cum quinto praecepto.

156. Quaeritur 2: *Unde demonstrari possit facinorosorum suppliciis a magistratu irrogatis non peccari contra hoc praeceptum?* Respondemus: Exstat manifestum divinae sententiae rescriptum, quo magistratui jus gladii conceditur Gen. 9, v. 8: *Qui effuderit sanguinem, ejus sanguis effundetur per hominem.* Rom. 13, v. 4: *Non gerit gladium frustra.* Quemadmodum igitur magistratus non hominis, sed *Dei judicia exercet* 2. Paral. 19, v. 6; ita quoque non humana, sed divina auctoritas poenas irrogat. Minister DEI est, ad cujus voluntatem gladium divinitus datum sic administret, ut quos ille voce legis occidi jubet, occidantur; quos servari constituit, defendantur; hoc si fecerint, non solum non peccant occidendo, sed peccarent potius non occidendo. Gladius magistratus, quo facinorosi occiduntur, tantum abest, ut contra hujus praecepti sanctionem stringatur, ut potius illi serviat et ad eundem scopum cum eo collimet. Finis enim hujus praecepti est, ut securitati humanae vitae consulatur; eodem spectat, quod hostes generis humani, quietis publicae turbatores ac vitae nostrae insidiatores gladio ultore puniuntur, sanguis noxius legitime funditur, ne innoxius illegitime fundatur. August. 1. de civ. Dei. c. 21: *Non ipse occidit, qui ministerium debet jubenti, sicut adminiculum gladius est utenti.*

Ideo nequaquam contra hoc praeceptum fecerunt, quo dictum est, non occides, qui Deo auctore bella gesserunt, aut personam gerentes publicae potestatis secundum ejus leges, hoc est, justissimae rationis imperium sceleratos morte puniverunt. ** Quod arithmetica proportio in irroganda poena homicidii debeat observari. 1. Absolute dicitur: *Quicunque profuderit sanguinem humanum, ejus sanguis effundetur.* 2. *Προσωποληψία* in lege divina simpliciter prohibetur. Lev. 19, v. 15. Deut, 1, v. 17. 3. Judex unicuique ratione officii id, quod suum est, tribuere tenetur, unde dicitur *δίκαιος* quasi *δίχαιος per medium transiens,* propterea quod observet aequalitatem. 4. Saul proprium suum filium capitali supplicio adjudicavit 1. Reg. 14; David Absolonem persecutus 2. Reg. 13. 5. Nisi id fiat, multa mala consequuntur, testis est Polonia, in qua caedes multiplicatae. 6. Viri honorati bis peccant, non facto solum, sed et exemplo. Quod geometrica, sive harmonica proportio sit observanda. 1. Ex. 21. homicida capite plectitur, sed dominus servum severius castigando occidens a poena illa liber. 2. Leges omnes subverterentur, quia infinita locorum, temporum, personarum varietas causarum dissimilitudinem judicibus affert. 3. Saul filium suum secundum jus aequum ad intercessionem populi absolvit. Pro decisione distinguendum est: Arithmetica proportio observari potest, si adsit qualitas extrinseca facti naturam non attingens, ut divitiae, paupertas, nobilitas, generis obscuritas; geometrica, si adsit conditio factum vel aggravans vel elevans. Distinguitur etiam inter *ἀκριβοδίκαιον* et *ἐπιείκειαν*, jus strictum et aequum. Quoad jus strictum nulla personarum adhibenda est distinctio, sed omnes aequaliter puniendi etc. **

v. 331. Quid statuendum de homicidio casuali.

157. Quaeritur 3: *Quid de casuali homicidio statuendum sit?* Respondemus: **Toletus lib. 5. c. 6. p. 349. eum, qui motu repentino correptus, adeo ut rationis non sit compos, alterumque occidit, a peccato mortali liberat et absolvit. ** Duplici modo casualia homicidia contingere possunt, quandoque enim datur opera rei illicitae, vanae ac ludicrae, quandoque vero licitae et honestae; ex utriusque studio casuale homicidium contingere potest. Prioris exemplum est, si ebrius gradibus decidendo puerum opprimat, ut moriatur, si temeraria sclopeti emissione proximus laedatur; posterioris, si *quis abeat cum proximo suo in silvam ad caedendum ligna, et impulsa fuerit manus ejus in securim ad caedendum lignum, elapsum autem fuerit ferrum ex ligno inveneritque proximum suum et moriatur,* Deut. 19, v. 5. In priore casu quamvis non sit dicendum voluntarium homicidium concurrere, tamen non absolvitur ab omni culpa is, cujus illicito vel temerario studio proximus occiditur. Posterior casus non potest homicidii proprie sic dicti damnari, aut poenis homicidii vel latae culpae subjici, unde in hoc casu Deus ipse civitates refugii in lege constituit Exod. 21, v. 13. Num. 25, v. 6. Deut. 19, v. 6. Jos. 20, v. 2. Quamvis vero homicidium casuale ordinariae poenae in republica non sit subjectum, tamen non esse coram Dei judicio rem bonam vel indifferentem, patet ex eo, quod talis homicida extra civitatem suam in urbibus refugii usque ad mortem summi sacerdotis habitare cogebatur. Num. 35, v. 25. Jos. 20, v. 6, quo denotatum fuit, remissionem aliam hujus peccati per mortem Christi, qui est summus sacerdos N. T., poenitentibus ex fide contingere. R. Salomon hanc adducit legis hujus rationem, *quod effusio sanguinis, si vel maxime casualis sit, abbreviet vitam et sit horrida coram Deo.*

Quid de homicidio defensorio statuendum.

158. Quaeritur 4: *Quid de homicidio defensorio statuendum sit?* Respondemus: Defensorium homicidium duplex est: publicum et privatum. Publicum, quando auctoritate magistratus legitimum bellum geritur, cujus requisita suo loco enumerabuntur; privatum, quando quis injusta vi oppressus v. 332.
necessitate defensionis cogitur, ut vitae suae vel suorum conservandae causa alterius vitam laedat. De priore nulla est dubitatio, quin sit licitum, nisi cum Anabaptistis legitima bella improbare velimus. Posterius an sit licitum, graviter controvertitur. Sedenim cum defensio proprii corporis ac nostrorum non solum cum jure naturae, sed et caritatis lege conveniat, ideo servatis conditionibus debitis, praesertim vero moderamine inculpatae tutelae tale defensorium homicidium licitum esse, plerique omnes statuunt.
Exod. 22, v. 2: *Si effringens fur domum in ipsa* v. 333.
perfossione inventus fuerit et percussus ac vulnere accepto mortuus, non erit percussor morti obnoxius, interim tamen cum in hoc casu facillime transiliri potuerint ea, quae ad moderamen inculpatae tutelae requiruntur, praesertim cum studium vindictae ac irarum flammae insciis quandoque obrepant, ideo in foro conscientiae tutissimum est propter effusionem illam sanguinis magis dolere ac lugere, quam gloriari vel animo efferri, factum suum coram Dei judicio magis accusare, quam excusare, a Dei misericordia
remissionem propter Christum potius petere, quam v. 334.
in conspectum DEI illud proferre. Totam hanc quaestionem diligenter tractat D. *Chemnic.* q. 2. locorum cap. de vindicta. ** Probatio petitur: *1. ab exemplo Abrahae* Gen. 14, v. 14, qui erat peregrinus in terra Canaan nullumque gerebat magistratum nec in Sodomaeos habebat aliquam potestatem, nihilo tamen minus ad defensionem sui nepotis armat familiam, insequitur et trucidat hostes, quae defensio non displicuit DEO. Quod si licuit Abrahamo privato nepotem suum in casu necessitatis per hostium occisionem defendere, multo magis licebit propriam vitam tueri. *2. Ab approbatione divina* Exod. 22, v. 2. Homicidium, quo fur aut grassator noctu veniens nobisque insidias struens ob necessariam familiae propriique corporis defensionem interficitur, Deus ipse a poena absolvit. Ergo tale homicidium divinae voluntati non est simpliciter contrarium. *3. A lege naturae.* Inscriptum est natura insculptumque cunctorum cordibus sicut nemini nocendum, ita proprium corpus contra injustam vim defendendum, vel ordinariis imperiis vel propria de-

fensione cum magistratus opitulari nequit, cuivis enim animanti natura insevit vitae appetitum et studium illam conservandi etc. 4. *A magistratus concessione.* Manifestam vim in defectu auxilii publici aliquem suo virili repellere et se suosque tueri fit secundum leges cum approbatione legitimae et divinitus ordinatae potestatis. Ergo non debet talis defensio tanquam privata vindicta reprehendi. 5. *A defectu interdicti divini.* Christus non venit, ut tolleret politias et mutaret leges naturae, nec in N. T. quicquam exstat, quod furem et grassatorem nocturnum impune occidi posse, mutatum probaret. *Meisn.* in refut. Socini p. 203.**

Explicatio sexti praecepti.

159. Praeceptum sextum: *Non moechaberis.* 1. נָאַף, proprie significat adulterium committere ab agitando vel subagitando, synecdochice hoc loco ponitur pro omni illicitarum libidinum specie, quod ostendit interpretatio hujus praecepti per prophetas et apostolos tradita, unde Matth. 15, v. 19. conjungit Christus *μοιχείαν καὶ πορνείαν.* **Quidam existimant נאף esse *scortari* Job. 24, v. 15. Jerem. 3, v. 9; sed exempla Scripturae ostendunt נאף proprie significare *adulterari* Levit. 20, v. 10. Prov. 7, v. 32. Hoseae 4, v. 13. Apud Jobum non de scortatore, sed de adultero proprie sermo est, quia scortatores non adeo quaerunt latebras, ut adulteri. Jerem. 3, v. 9. conjunguntur duo verba זנה et נאף non tanquam *συνώνυμα* seu *ἰσοδυναμοῦντα*, sed prius tanquam generalius per posterius tanquam specialius declaratur.** 2. Non solum exteriora delicta scortationis, adulterii etc., sed etiam interiores flammae libidinum hoc praecepto prohibentur Matth. 5, v. 28: *Qui adspicit mulierem ad concupiscendum eam, jamtum moechatus est in corde suo.* 3. Quin et omnia illa prohibentur, quae augent vel excitant illicitas libidinum flammas; ubi damnatur effectus, ibi etiam causam damnari intelligimus. Ezech. 16, v. 49: *Ecce ista fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, superbia, saturitas panis et abundantia otii fuit ei et filiabus ejus.* 4. Peccata interiora et exteriora castitati adversa exprimuntur delicti crassioris nomine, ut quo loco coram DEI judicio habeantur, manifestum fiat, ne corruptioni cordis nostri blandiamur. 5. Cum omnem impuritatem DEUS extreme detestetur, nominatim prohibet tori conjugalis violationem, ut intelligamus conjugii ordinem divinitus sancitum lege confirmari ac dignitatem ejus asseri. 6. Absque ulla specificatione vel determinatione omnibus prohibetur adulterium, ne quis personae vel status exceptione utatur. 7. Accusatur voce legis prohibentis extrema naturae nostrae corruptio, qua ad omnis generis libidines proni ac proclives sumus. 8. Ex negato colligendum est affirmatum, ut appareat, finem et scopum hujus praecepti esse conservationem castitatis et conjugii munitionem.

V. 335. Virtutes in sexto praecepto requisitae.

160. Ex his fundamentis facile constitui potest, quae sint virtutes hoc praecepto requisitae. Primaria ac principalis virtus hujus praecepti est castitas, quam dici volunt a *κάζω*, hoc est *orno*, quia castitas maximum est hominis ornamentum, cum sit virtus, qua ex vero Dei timore et dilectione mundities animi et corporis conservatur ac vitantur omnes libidines a Deo prohibitae. 1. Thess. 4, v. 4. pulcherrimo nomine vocatur *ἁγιασμός*, Gal. 5, v. 22. *ἐγκράτεια*, Psal. 51, v. 12. mundities etc. Est autem duplex castitas pro ratione diversorum subjectorum, castitas vitae caelibis et conjugalis. Illa est non solum corpus impollutum servare, sed et animum ab incendiis libidinum habere liberum, ita namque definit apostolus 1. Cor. 7, v. 34. *ut sit sancta et corpore et spiritu.* Haec vero est corpus suum uni conjugi legitime sociato castum et sanctum servare, leges conjugii divinitus sancitas reverenter tueri. Haec virtus sedem habeat in corde, eluceat in gestibus et sermone, appareat tandem in opere. 1. In corde sit serium castitatis studium; agnoscatur, DEUM esse mentem castam et severe exigere a nobis castitatem, absint flammae libidinum, absint pravae concupiscentiae. 2. In verbis et gestibus regnet pudor ac verecundia, qua testemur, nos abhorrere ab omni turpitudine, caveantur spurci sermones, impudici gestus, lascivia oculorum etc. 3. In opere demonstretur castitas, ut corpus servetur purum et impollutum, caveatur abusus seminis omnisque corporum illegitima commixtio et contaminatio. Huic virtuti inservit temperantia, quae in cibo, potu, somno, otio etc. observet ordinem naturae, honestati et rectae rationi convenientem, ne *πάθη* concupiscentiae et flammae libidinum incendantur. Ceterum cum in conjugio sit vera ac DEO placens castitas, ideo conjugii ordo divinitus hic sancitur, pertinent igitur ad hoc praeceptum leges conjugii, Genes. 2. sancitae et postea saepe repetitae, ut et officia maritis ac uxoribus praescripta, qua de re suo loco plenius dicetur.

161. Antithesis ostendit, quae peccata pugnent cum hoc praecepto. 1. Pravae concupiscentiae in corde, flammae libidinum, quas apostolus vocat *πυρώσεις* 1. Cor. 7, v. 9. Matth. 15, 19: *Ex corde exeunt stupra, adulteria, cogitationes malae.* 2. In verbis spurcities, turpiloquium, obscoenitas; in gestibus quaevis signa lasciviae, oculorum concupiscentia, Eccles. 26, v. 12: *Fornicatio mulieris in oculis et palpebris agnoscitur;* impudici amplexus et oscula Jer. 5, v. 8: *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.* 3. In opere variis modis peccatur contra hoc praeceptum, per fornicationem inter personas solutas, per adulterium inter conjuges, per raptum, quando per vim stuprum infertur mulieri, per incestum, quando fit commixtio cum consanguineis et affinibus in gradibus prohibitis, per sodomiam, bestialitatem, paederastian, mollitiem sive seminis voluntariam effusionem, de qua Thomas pronuntiat, quod *sit ipsa scortatione gravius peccatum*, per concubinatum meretricium. Cumque vitare peccata sit vitare occasiones peccati, ideo peccatur contra hoc praeceptum intemperantia, ebrietate, luxuria, levitate vestium, choreis impudicis, otio et securitate, impura lectione, amatoriis cantilenis, lupanarium

Peccata contra sextum praeceptum.

erectione ac tolerantia. Denique cum in hoc praecepto sanciatur conjugium, ideo peccatur contra illud vituperatione conjugii et feminei sexus, temerariis divortiis, simulata castitate extra conjugium, prohibitione conjugii in personis idoneis, item neglectu officiorum, quae conjugibus Scriptura praecipit. Haec omnia dictis et exemplis e divinis tabulis sunt illustranda, addendae promissiones et comminationes, item exempla praemiorum ac poenarum, enumerandae sunt causae impulsivae, quae ad castitatem nos adhortari debeant, ostendendum, quam atrox et detestandum sit adulterii ac scortationis peccatum, sed hisce immorari non est nostri instituti.

Quid proprie sit adulterium. V. 336.

162. Quaeritur hoc loco: 1. *Quid proprie sit adulterium?* Respondemus: R. Salomon dicit, *non esse adulterium, nisi in uxore cujuspiam viri*, hoc est adulterium committi tantum cum maritata, non autem cum soluta. Eum sequitur Lyranus, cum definit moechiam, quod sit *copula carnalis cum uxore alterius viri, quae reputatur una caro cum ipso*. Sed rectius statuunt, qui committi docent adulterium quacunque tori ac fidei conjugalis violatione, sive cum soluta, sive cum maritata nefanda illa commixtio fiat. Lex conjugii haec est 1. Cor. 7, v. 4: *Vir non habet potestatem sui corporis, nec mulier*, ergo adulterium est, si alteruter conjugum potestatem sui corporis alienis permittat; unitatis conjugalis corruptio dicitur adulterium, quia admissu alieni corporis, quod integrum erat, adulteratur ac corrumpitur, si vel ad alterius torum non accedatur. Prov. 7, v. 5. etiam illa adulterii accusatur, quae juveni potestatem sui corporis facit. Recte autem constituuntur duae species adulterii: simplex, quando torus conjugalis proprius violatur, utpote si maritus rem habet cum soluta, ac si solutus polluit uxorem alterius; duplex, quando non solum torus conjugalis proprius, sed etiam alienus violatur, utpote si conjugatus alterius torum corrumpit, vel conjugata marito alteri potestatem sui facit.

An Lupanaria toleranda.

163. Quaeritur 2: *An lupanaria tolerare sit peccatum contra hoc sextum praeceptum?* Respondemus: ** *Lutherus* in c. 19. Genes. *fol. 229. praecise negat. Paulus III. olim ostendebat, se aliquam ecclesiae emendationem meditari, dedit negotium quibusdam cardinalibus et episcopis, qui ceteris habebantur puriores, quid autem illi senserint, exstat in 3. volumine conciliorum: *Queruntur, tantam esse Romae potentiam meretricium, quanta alias nusquam.* An Paulus III. hoc emendavit? in Tridentina quoque synodo polliciti sunt Romanenses magnam aliquam emendationem, sed nec effecerunt, nec quicquam conati sunt. Cur non imitantur potius et sequuntur Justiniani leges? is in authent. tit. de lenonibus vult *meretrices prorsus eliminatas e civitatibus nec adstringi aut teneri, si quid lenonibus promiserint, imo si juraverint, se fore meretrices ad aliquot tempus, a juramento absolvit.*** Ast Romanus praesul non solum tolerat lupanaria, sed etiam annuum censum a scortis accipit, quem ad aliquot milia florenorum quotannis excurrere compertum est. Stanislaus Orichonius in libro de lege caelibat. et Hieronymus Marius in Eusebio captivo referunt, quod anno 42. Paulus III. in tabulis habuerit numero 45 meritricum milia, ex quarum fornicatione singulis mensibus censum exegit, contribuente qualibet secundum pulchritudinis suae excellentiam. Atqui omnes illae detestationes scortationis, quae in scriptis propheticis ac apostolicis occurrunt, rectissime etiam contra lupanaria publica, quae sunt scholae omnis impuritatis ac immunditiei, vibrantur. Deut. 23, v. 17: *Non sit ulla meretrix aut prostituta in Israël.* Nec est quod dictum Augustini lib. de ordine *(Tolle meretrices, et omnia implebuntur libidinibus)* obvertatur, siquidem *non sunt facienda mala, ut eveniant bona*, Rom. 3, v. 8. Scripsit hoc Augustinus adhuc catechumenus, necdum in religione satis institutus. Per inversionem rectius dicitur: *Ale meretrices et implebis omnia libidinibus*, quia ut Basilius in Psal. 1. dicit: *Scortatio non consistit in uno homine, sed totam civitatem pervadit, accedit enim ad scortum unus quispiam juvenis, ille adsciscit sibi socium et ille item alterum, unde sicut ignis accensus in civitate, si ventus graviter incubuerit, non sistit incendium in una vel altera domo, sed longe lateque vagatur, et magnam secum ruinam trahit; ita hoc malum semel accensum per omnes partes urbis grassatur.* Leges quidem civiles de pretio seu mercede meretrici data aut promissa non dedignantur aliqua statuere, l. Idem etsi. ff. de condict. ob turpem causam, l. Affectionis ff. de donationibus, ex quo quidam colligunt, legibus civilibus non auferri meretrices e Romana ditione; sed respondemus ex Hieronymo in Epitaphio Fabiolae, ubi de hac ipsa re agens sic scribit: *Non tam studiose citanda sunt jura civilia, alia scribit Papinianus, alia Paulus.* Divina legis sanctio manifesta est Deut. 23, v. 18: *Non adduces mercedem meretricis in domum Jehovae Dei tui, quia abominatio Jehovae est.*

V. 337. Quale ac quantum peccatum sit adulterium.

164. Quaeritur 3: *Sitne adulterium pro enormi ac detestando scelere habendum?* Respondemus: Alexander III. cap. At si clerici, Extra de judiciis rescripsit Salertiano Archiepiscopo *de adulteriis et aliis criminibus, quae sunt minora, posse episcopum cum clericis post peractam poenitentiam dispensare*, ex quo apparet, quod Romanus pontifex habeat adulteria pro levioribus criminibus. Sed aliter pronuntiandum est ex codice divini juris, quod non solum morte puniri jubet adulterum, Lev. 20, v. 10. Deut. 22, v. 22; sed et regno DEI eum excludit, 1. Cor. 6, v. 13. Gal. 5, v. 21. Adversatur hoc delictum tabulis foederis conjugalis, quod coram DEI et ecclesiae facie fuit initum; utique ergo adulter pro foedifrago habendus est, unde etiam propter adulterium matrimonium solvi posse Christus pronuntiat Matth. 5, v. 32. Chrysost. homil. 62. in Johann. affirmare ausus est, *adulterium gravius esse scelus idololatria*, quod quamvis simpliciter et absolute non videatur affirmandum, magna tamen

cognatio est inter idololatriam et adulterium, unde idololatrae spiritualis adulterii a Deo peraguntur rei. Per adulterium ipse fons et radix humani generis contaminatur, turbantur familiae, torus ipse, liberis magna fit injuria, violatur honestas publica, peccatur in proprium corpus, caecitas mentis attrahitur, innumeris periculis incurritur, templum Spiritus sancti profanatur, ex membris Christi membra meretricis ac adulterae efficiuntur. Fructus adulterii plerunque sunt homicidium ac veneficium. Inde sapientissimi legumlatores gravissimas adulteris poenas statuerunt. Suetonius in vita Julii Caesaris refert, quod libertum sibi gratissimum ob adulteratam equitis Romani uxorem, quamvis nullo accusante, capitali poena affecerit. Julius Capitolinus refert, Macrinum imperatorem adulterii reos vivos simul incendisse junctis corporibus. Aurelianus imperator referente Vopisco militem, qui adulterium cum hospitis uxore commiserat, ita punivit, ut duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligatas subito dimitti jussit, ut discissus ille utrinque penderet. Constantinus M. legem tulit, qua violatores conjugii gladio plecti jubentur. Parthos nulla delicta quam adulterium gravius vindicasse, auctor est Justinus. At ubi nunc lex Julia dormis?

An pollutio nocturna sit peccatum.

165. Quaeritur 4: *An pollutio nocturna sit peccatum?* Respondemus: De onanitico scelere coram castis auribus dicere pudore prohibemur. Quaeramus ergo de nocturno illo involuntario seminis profluvio, quod in somno quandoque contingit. ** Deut. 23, v. 10: *Si fuerit in te vir, qui non fuerit mundus ob accidens noctis, egredietur extra castra et non ingredietur intra castra;* v. 11: *et cum declinaverit vespera, lavabit se in aquis et cum occubuerit sol, ingredietur intra castra.* De hac pollutione nocturna gravem querellam instituit *August.* lib. 10. confess. c. 20. ac de iisdem lib. 12. de Genes. c. 15. et lib. 11. de trinit. c. 4. fert sententiam. ** Scripsit vero hac de re peculiarem tractatum Johann. Gerson. cancell. Parisiensis parte 2. operum fol. 211, ubi format has propositiones: *Nulla pollutio inchoata et perfecta in somno est peccatum mortale, quia quod non est voluntarium, illud non est peccatum; at si quis vigilans impurum haberet desiderium se polluendi, quo vigente caderet in somnum, aut si pollutionem in somno coeptam expergiscens male consummaret, opus illud obscoenum imputaretur ad culpam. Item posset aliquis peccare postmodum complacendo sibi in tali voluptate probrosa, quam habuit, ac per crapulam posset aliquis in hanc sorditiem delabi, tunc culpam haberet vigilia, non somnus.* Addit Gerson. consid. 6: *Pollutio corporalis in somno contingere potest non solum absque peccato mortali praecedente, imo et ex merito, nimirum si fiat apud invitos ac renitentes, si eveniat ex arcta abstinentia in pane et aqua, si propter finem utilem de eo vigilans cogitavit, si fiat daemonis illusione* etc. Vide ibidem plura. Hisce disputationibus occasionem praebuerunt coacta virginitas, auricularis confessio V. 336.
et impositae satisfactiones. Lege ceremoniali seminifluus immundus habebatur Lev. 15, v. 2; quamvis vero non possit ex legali contaminatione inferri, quod sit peccatum, cum et menstruatae mulieres et qui mortuum tangebant, ceremonialiter ac legaliter immundi fuerint habiti, tamen cum fluxus ille seminalis rarissime vel nunquam fiat absque delectatione vel praegressa vel comitante vel subsequente, tutissimum est coram Dei judicio peccatum hoc agnoscere et deplorare, atque uti remedio conjugii divinitus constituto. Serio enim improbandum, quod ex Thoma disputat Tolletus Jes. lib. 5. Instruct. c. 13: *Si quis desideret habere pollutionem ob finem bonum, aut ob sanitatem, aut ad levandas tentationes carnis, quibus interdum affligitur, non est peccatum.*

Explicatio septimi p. aecepti.

166. Praeceptum septimum: *Non furaberis.* 1. Rabbini existimant de furto hominis sive plagiatu hoc praeceptum agere, sed interpretatio in scriptis propheticis et apostolicis tradita ostendit, quodvis furtum in genere prohiberi; גָּנַב, proprie significat clanculum aliquid moliri ac subducere, ut conscientia illius, cujus interest, fallatur, sicut Gen. 31, v. 26: *Jacob dicitur furatus cor Laban, cum ipso inscio abiret.* 2. Quamvis non solum furta, sed etiam, imo multo magis rapinas ac depraedationes hoc praecepto DEUS prohiberi voluerit, tamen disertam furti mentionem facit, ut sub prohibitione minoris majus hoc ipso longe magis prohibitum esse intelligamus. Praeterea rapinis ac praedis auctoritate magistratus ac renitentia obviam iri potest, sed furtum clam admissum diu quandoque conscientiam judicis et aliorum hominum fugit. 3. Finis ac scopus praecepti est, externas facultates munire, ne fraudibus, malis artibus ac rapinae hominum sint expositae. 4. Ex negato igitur colligendum est affirmatum, videlicet sanciri hoc praecepto omnes virtutes, quibus res proximi juvantur et conservantur, approbari certam dominiorum distinctionem, justam rerum et facultatum acquisitionem, possessionem et legitimum usum.

Virtutes in septimo praecepto requisitae.

167. Ex his fundamentis facile colliguntur virtutes hujus praecepti. 1. Si non est furandum, utique ad acquirenda ea, quae vitae sustentandae ac nostris alendis necessaria sunt, labores vocationis diligenter sunt perficiendi. Est igitur prima hujus praecepti virtus *sedulitas*, in faciendis laboribus vocationis, qua reconciliati Deo per fidem in Christum, certi sumus vocationem et labores vocationis nostrae ipsi placere, ac praelucente hac fide opera vocationis nostrae sedulo perficimus, exitum DEO commendantes, benedictionem et successum ab ipso petentes ac omnia nobis necessaria ex ipsius manibus humiliter exspectantes, Ephes. 4, v. 28: *Qui furatus est, non amplius furetur, sed laboret manibus.* 2. Si non est furandum, utique distinctiones rerum ac dominiorum non sunt turbandae, altera igitur hujus praecepti virtus est *justitia commutativa*, quae in contractibus servat aequalitatem rectae rationi et honestis legibus congruentem. Contractuum variae

sunt species, ut emtio et venditio, permutatio, locatio, societas, *ἐμφύτευσις* etc. quorum omnium aequitatem recta ratio et honestae leges moderantur. Ad hanc virtutem pertinent redditio depositi, solutio debiti, redditio eorum, quae furto vel rapina subtracta. 3. Si non est furandum, utique oportet illis facultatibus, quas per honestos labores vocationis Deus nobis concedit, contentos esse; proinde tertia hujus praecepti virtus est *αὐτάρκεια*, qua sorte nostra contenti gratuitam Dei benedictionem agnoscimus, onus paupertatis moderate ferimus et alienam felicitatem oculo irretorto adspicimus, 1. Tim. 6, v. 8: *Magnus est quaestus pietas cum animo sua sorte contento.* 4. Si non est furandum, utique res propriae custodiendae sunt et utiliter collocandae, vitandi sumtus non necessarii, ne paupertate sponte attracta ad fraudes et rapinas postea impellamur. Quarta igitur hujus praecepti virtus est *parsimonia*, qua caventur largitiones non necessariae, custodiuntur res pro-
v. 339. priae, nec nisi necessitate vel honestate exigente sumtus fiunt. Ad hanc virtutem etiam pertinet frugalitas debitam in victu moderationem observans. 5. Si non est furandum, sed potius proximo egenti quippiam conferendum, ergo quinta hujus praecepti virtus est, *beneficentia ac liberalitas*, quae communicat facultates et operas non debitas obligatione civili, sed naturali et divina, ubi et quando decet. Ad hanc pertinet officium mutui, gratuita donatio, hospitalitas etc.

Peccata contra septimum praeceptum.

168. Antithesis ostendit peccata, quibus contra hoc praeceptum delinquitur: 1. Ignavia, polypragmosyne, mendicitate non necessaria, artibus illicitis vel curiosis, fiducia nostrae industriae ac diligentiae. 2. Injustitia, quae est quaevis injusta rerum translatio, sive fiat vi vel fraude; illa dicitur rapina, haec furtum. Furti species variae sunt. Simplex furtum est ablatio rei alienae inscio vel invito domino, qui est homo privatus. Ad hanc speciem furti pertinent omnes fraudes in contractibus, quibus in negotio proximus circumvenitur, sive id fiat mercibus vitiosis sive inaequali pretio sive pondere ac mensura injusta, sive moneta adulterina sive fraude verborum aliisque imposturis. Apostolus vocat *ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφόν* 1. Thess. 4, v. 6. Peculatus est furtum admissum in re ad rempublicam spectante; sacrilegium est ablatio rei sacrae; stellionatus sunt injusti contractus; usura est lucrum, quod accipitur solius mutuationis causa; *ἀνδραποδισμός* est hominis furtum. Peccatur etiam contra justitiam commutativam denegatione mercedis operariis debitae, denegatione reddendi depositi, malitiosa dilatione, vel negatione persolvendi debiti, denegata alieni restitutione. 3. Avaritia, *πλεονεξίᾳ*, inordinato divitiarum amore, *quo cor eis opponitur*, Psal. 62, v. 11; ficta recusatione eorum, quae ex necessitate debentur vel ex honestate offeruntur. 4. Illiberalitate ac sordibus. Item prodigalitate ac profusione, quae est proxima ad avaritiam ac fraudes via. 5. Inhumanitate, immisericordia, obturatione aurium ad clamorem pauperis, temeraria mutui denegatione. Nec illi solum contra hoc praeceptum peccant, qui ipsimet furantur, sed etiam qui alterius furto communicat, sive id fiat consilio, sive mandato, sive consensu, sive occultatione, sive permissione. Servus negligens pejor dicitur manifesto fure et infidelis operarius integrum laboris pretium mala fide exposcit.

An omne furtum prohibitum.

169. Quaeritur hoc loco *1. An omne furtum simpliciter prohibitum?* Respondemus: Musculus in locis utitur hac distinctione, quod eorum, quae *divina lege prohibentur, quaedam ita comparata sint, ut nunquam absque culpa perpetrentur, utpote omnia illa, quae in prima decalogi tabula prohibentur, quaedam etiam in secunda ut adulterari, dicere falsum testimonium adversus proximum* etc., *quaedam vero ita comparata esse, ut quandoque non solum sine delicto fieri possint, sed etiam, nisi fiant, delictum committatur. Jubemur honorare parentes, interim si quid contra coelestis patris mandata praecipiant, honor ille cessat. Jubemur non occidere, interim magistratus facinorosos e medio tollendo non peccat, sed peccaret non tollendo. Ita quoque in hoc praecepto rem se habere,* 2. Reg. 11, v. 2. *cum Athalia mater Ahasiae omne semen regium perderet, Josaba filia regis Joram, soror Ahasiae, Joas filium Ahasiae furata est e medio filiorum regis, qui interficiebantur, et occultavit illum. Hoc genus furti haudquaquam reprehendendum, quo referendum etiam Israëlitarum furtum, quo aurum, argentum et vestes Aegyptiorum jussu Dei secum abstulerunt,* Exod. 12, v. 35. Sed enim si accurate loqui velimus, haec non fuerunt furta proprie dicta, cum occultatio illa futuri olim regis prudens defensio contra tyrannicam crudelitatem sit judicanda. Israëlitarum facto itidem non convenit proprie furti definitio, quia Aegyptii iniquissime oppresserant et exhauserant Israëlitas, aequissimum igitur erat fieri refusionem accedente praesertim summi judicis, Dei scilicet, qui omnium bonorum proprietarius est, auctoritate. Si in foro civili non judicatur esse furtum, quando magistra-
tus debitori solutionem justam deneganti tot bona v. 340.
vi juste adimit, ut creditori satisfieri possit, quanto minus haec aequissima DEI dispositio furti accusanda. Adde quod Aegyptii non inviti sua dabant Israëlitis, sed DEUS ipsorum corda movebat ac inflectebat Exod. 12, v. 36, hinc quidam notant in descriptione hujus spolii non exstare verbum גָּנַב, sed נִצֵּל, quorum illud *furari*, hoc *diripere* significat, Exodi 3. versic. ultimo.

An furtum sit natura prohibitum.

170. Quaeritur *2. An furtum sit natura prohibitum?* Respondemus: Omnino 1. quia lex moralis nihil aliud est, quam publica et solennis repetitio legis naturae; jam vero lege morali prohibetur furtum. 2. Leges civiles diserte hoc edisserunt lib. 1. §. 3. ff. de furt.: *Furtum est contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.* lib. probr. 42. ff. de verb. sign.: *Probra quaedam natura turpia sunt, quae-*

dam civiliter et quaedam more civitatis, ut puta furtum, adulterium natura turpe est. lib. nam hoc 14. ff. de condict. indeb.: *Natura aequum est, neminem cum alterius damno locupletiorem fieri.* lib. ex hoc jur. ff. de just. et jur. dicuntur *jure gentium dominia distincta.* Nec obstat, quod apud Lacedaemonios ingeniosa furta fuerint laudata, quodque Aegyptii multa commiserint furta absque ulla honestatis laesione, referente Alexandro ab Alex. lib. 6. genial. c. 10, quia barbaries illa quarundam gentium legem naturae nequaquam tollit aut immutat, et solennis illa legis divinae repetitio hoc fine instituta est, ut corruptelae, quibus lex naturae a gentibus depravata est, submoverentur. Quod Prov. 6, v. 30. dicitur: *Non est grandis culpa, si quis furetur*, id accipiendum est *κατὰ λόγον συγκρίσεως* dictum, comparatione enim adulterii minus peccatum dicitur, cum in se ac per se sit longe maximum. Porisma hujus quaestionis est, nullo necessitatis praetextu furtum excusari, cujus contrarium docet Maldon. Jesuit. in summ. quaest. 8. art. 3: *Pauperes non faciunt furtum, cum pressi extrema necessitate rem alienam capiunt, quia res tum proprie non est aliena, sed communis vitae periclitantis, nec necessitas extrema est, quae jam fere non potest admittere remedium, ut cum pauper exhalat animam, sed cum vix alia ratione potest subveniri.*

An justam sit fures suspendio puniri.

171. Quaeritur 3. *An justum sit fures suspendio puniri?* Multis hoc nimis durum ac rigidum videtur, cum lex divina quadrupli vel quintupli poenam statuat. Exod. 22, v. 1. cum nulla sit comparatio inter bona et vitam hominis, cum exasperatio poenarum non debeat egredi earum genus. **Vid. N. Zepperus, Piscator, Anton. Matthaeus JCtus, Kekerm. disp. 32. Curs. philos. q. 2. Rationes severitatis illius Carolinae in fures hae sunt: *1. Magistratus Christiani libertas.* Magistratus Christianus non ita stricte alligatus est ad leges forenses, prout magistratus populi Israëlitici, proinde sanctio eorum non est ad illas accurate examinanda. Si enim libertatem suam in aliis poenis servant, utpote contumaciam filiorum gladio non mulctare, haereticos non interficere etc, utique etiam in exasperandis furum poenis ipsis aliqua relinquitur libertas, cum de similibus sit similiter judicandum. *2. Utilitas*, quae multiplex est: 1. fortunae civium melius custodiuntur; 2. malum e medio citius tollitur; 3. alii ab hujusmodi facinore felicius deterrentur. *3. Aequitas.* Communis regula juris est: *Crescentibus delictis crescunt poenae.* Jam vero furta adeo creverunt in Romano imperio, ut nulli fere res suae tuto manerent loco. *4. Necessitas.* 1. Nullus legis lator aut imperator, qui spectat salutem et felicitatem subditorum suorum, tam crudelis et severus sine crimine praesumi potest aut debet, quod supplicium mortis constituat, nisi necessitate compulsus fuerit. Meisner. p. 2. Phil. p. 586.** Ex quibus patet fures, praesertim effractores, qui cum telo veniunt, capitali poena affici, non esse improbandum. Praeterquam enim quod Wesenbecius in parat. probat, capitalem poenam omnibus fere populis placuisse, observandum est quod in republica Mosaica propter frequentiam furtorum tandem ad poenam septupli, vel etiam omnium bonorum confiscationem V. 341.
descensum sit, Prov. 6, v. 31: *Reddet septuplum, si deprehensus fuerit, et tradet omnem substantiam domus suae.* Quin imo Exod. 22, v. 2. DEUS ipse constituit, furem, in quo animus grassandi praesumitur, posse etiam extra judicium occidi. *Si in effossione inventus fuerit vir et percussus mortuusque fuerit, non erit percissor morti obnoxius.* Furto hominis itidem assignatur capitis supplicium, Exod. 21, v. 16: *Qui furatus fuerit aliquem vendideritque illum, et inventus fuerit in manu ejus, morte moriatur.* Ex quo fundamento procul dubio petita Davidis decisio 2. Sam. 12, v. 5: *Filius mortis est vir ille, qui pepercit accipere de ovibus et bobus suis et tulit agnam viri pauperis;* fuit igitur in manu judicum positum, ut poenas augerent vel minuerent pro circumstantiarum varietate. Quare cum publica magistratus auctoritate poena illa furti hodie sit sancita, ut patet ex constitut. Carol. in der peinlichen Halsgerichts-Ordnung artic. 160, merito constitutis legibus non de illis, sed secundum illas judicandum, maxime cum hac in parte non tam res, quae violatur, quam delicti qualitas et magistratus prohibentis auctoritas sit respicienda. l. Capitalium 28. §. Grassatores ff. de poenis: *Grassatores, qui praedae causa id faciunt, proximi latronibus habentur, et si cum ferro aggredi et spoliare instituerunt, capite puniuntur, utique si saepius atque in itineribus hoc admiserunt, ceteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur.* Interim tamen in furtis levioribus, iisdemque nondum repetitis, praesertim extremae necessitatis impulsu perpetratis, *ἐπιείκειαν* adhibere, Christiani magistratus esse dicimus. De eleemosyna, de rerum communione, de usuris suus erit postea dicendi locus.

Explicatio octavi praecepti.

172. Praeceptum octavum: *Non dices contra proximum tuum falsum testimonium.* Postquam praecedente septimo praecepto facultates proximi munitae sunt, consequenter famae ipsius hoc octavo providetur, ne mendaciis vel calumniis ea dehonestetur. 1. עָנָה *respondere* significat, nominatim igitur de ea testimonii specie agitur, quod in judiciis de causa aliqua interrogati proferimus. עֵד usurpatur tum de persona, quae testificatur, tum de re, hoc est testimonio, quod testis profert. Est autem ea testimonii natura, ut de veritate ac re certa, quam quis cognovit, vidit et audivit, testetur, cui alios fidem habere oportet, qui non cognoverunt nec viderunt. 2. Non prohibemur simpliciter testimonium dicere, quia usu testificandi humana societas carere nequit, sed falsum testimonium proferre mandato DEI prohibemur. 3. Nec prohibemur dicere testimonium contra proximum, siquidem amore DEI ac studio veritatis et justitiae quandoque contra proximum in judiciis testimonium dicere cogimur, sed falsum contra eum proferre testimonium prohibemur.

4. Quia falsum in foro proferri testimonium hoc praecepto prohibetur, utique ordinem judiciorum et actiones forenses eodem muniri manifeste intelligitur. 5. Synecdochice sub una falsi testimonii forensis specie (quod reliquis pestilentius) continetur in genere detestatio omnis mendacii. Levit. 19, v. 11: *Non furabimini, nec mentiemini, nec fallaciter agetis quisque cum proximo suo.* Matth. 19, v. 18. Marc. 10, v. 19. Rom. 13, v. 19: *οὐ ψευδομαρτυρήσεις.* 6. Scopus igitur ac finis hujus praecepti est conservatio veritatis in humana societate.

Virtutes in octavo praecepto requisitae.

173. Ex his fundamentis facile intelligitur, quod veritas seu veracitas sit primaria ac principalis virtus hujus praecepti, quae lucere debet 1. in corde, ut serio amore ac studio veritatis ducamur. 2. In lingua, ut veritatem libere, intrepide ac constanter profiteamur. 3. In gestibus, ut insidiosas simulationes et occultationes caveamus. 4. In opere, ut pacta et promissa inviolata servemus. Caeterum cum veritatis usus iu communi vita latissime pateat, ideo ratione objectorum talis potest constitui catalogus virtutum hujus praecepti. Veritas sermonis propria servari debet: 1. In judiciis et quidem ab
V. 342. omnibus illis personis, quae in foro versantur, vel ad judicia requiruntur. Judex justam de re cognita et utraque parte audita debet proferre sententiam; actor justam intendat accusationem; reus delicti sibi conscius, illud nec neget nec palliet; testes nec incomperta nec falsa proferant, nec veritatem malitiose occultent; advocati nec malas causas defendendas suscipiant, nec bonas malitiose eludant. 2. In consiliis, ut veritas, gloria DEI et salus proximi in eis spectetur. 3. In foederibus et contractibus *ἄνευ δόλου καὶ ἀπάτης* juxta veterum formulam in eis agatur. 4. In doctrinis et artibus humanae vitae utilibus ac necessariis. 5. In tota civili societate, ut vera de proximo dicantur, innocentia ejus defendatur, ambigua in meliorem partem interpretatione moderata convertantur.

Peccata contra octavum praeceptum.

174. Pugnat igitur cum hoc praecepto: 1. amare mendacium, delectari falsis testimoniis. 2. Dicere mendacium vel in judiciis, quando judex profert falsam sententiam, quando parte utraque nondum sufficienter audita judicium fertur, quando ex *δωροφαγίᾳ, προσωποληψίᾳ*, metu periculi, captatione gratiae judicium pervertitur, quando legitimus judiciorum ordo ac processus turbatur; quando actor falsam accusationem reo intendit, quando levi de causa forenses actiones instituit; quando reus delictum negat vel contra conscientiam causam suam palliat; quando testes veritatem negant vel depravant, vel occultant, quando de re non satis comperta testificantur; quando advocati malae causae patrocinium suscipiunt, lites proprii commodi causa alunt, causas bonas malitiose eludunt; vel in consiliis, quando prava consilia dantur, vel in foederibus et pactis, quando fraudulentis et ambiguis verbis concipiuntur, vel in doctrinis et artibus, quando malitiose depravantur; vel in civili societate, quando proximi famae per convicia vel calumnias detrahitur, quando adulationibus verum judicium pervertitur, quando ex ambitione vel vanitate etiam verum crimen proximi propalatur, quando ambigue dicta vel facta sinistris interpretationibus pervertuntur. 3. Insidiosis occultationibus ac simulationibus in vita ac moribus uti. 4. Foedera ac pacta violare etc. Referenda etiam ad hunc locum peccata omissionis, atque ea, quibus alienorum peccatorum participes reddimur, quae ex commemoratis speciebus facile intelliguntur.

175. Secundariae ac minus principales hujus praecepti virtutes sunt, quae linguam hominis moderantur, utpote *1. taciturnitas*, quae arcana probe tenere novit et non necessaria vel non utilia dictu reticet; cui repugnant garrulitas, futilitas, proditio ac nimium silentium. *2. Comitas et affabilitas*, quae libenter et cum significatione benevolentiae audit, respondet ac loquitur, ubi opus est sermone gratiae sale condito; cui repugnant morositas cum fastidio alios audiens et duriter respondens et simulata comitas. *3. Urbanitas*, quae est veritatis condimentum, figurate ac jocose dictis ad alios monendos, delectandos, vel taxandos servata personarum loci ac temporis ratione utens; cui repugnant scurrilitas, jocos obscoenos et contumeliosos spargens, mordacibus dictis alios reprehendens et insultans, quae est intempestiva urbanitatis affectio. 4. Referunt etiam huc *candorem, simplicitatem, constantiam, modestiam, gravitatem, eloquentiam, docilitatem*, appetitionem verae gloriae etc. Sed haec omnia nihil aliud sunt quam surculi et propagines veritatis seu veracitatis.

176. Virtutes et vitia hujus praecepti itidem dictis et exemplis Scripturae sunt illustranda, addendae promissiones et comminationes, exempla praemiorum et poenarum etc., sed instituti nostri ratio hanc operam hoc loco a nobis sumi non permittit. Quaeramus igitur: 1. *An omne omnino mendacium sit peccatum contra octavum praeceptum?* Respondemus: Finis ratione distinguitur mendacium in *perniciosum, officiosum et jocosum*, Augustin in Enchirid. ad Laur. c. 22. Lomb. 3. sentent. distinct. 38. c. Ne quis 22. q. 2. *Perniciosi* finis est laedere, *officiosi* prodesse, *jocosi* delectare. Mendacium perniciosum hoc praecepto prohibitum esse, nemo dubitat, V. 343.
sed de officioso et jocoso multi dubitant, an in peccatorum censum referenda sint, qua de re Augustinus in libr. ad Consentium, et epistol. 1. ad Hieron. ex professo tractat. Quamvis vero jocosum V. 344.
mendacium non multum nocumenti afferat, officiosum insuper etiam prodesse videatur, quo nomine (cum caritati tantopere non adversentur quam perniciosum) longe minora peccata censenda sunt, interim tamen in classem adiaphororum vel etiam virtutum neutiquam sunt referenda, siquidem abusus signorum non solum in pernicioso, sed etiam in officioso ac jocoso mendacio concurrit. Voces sunt animi ac rerum symbola, abutuntur igitur vocibus, qui per eas aliud significant, quam rem se habere animo conceperunt. ** Augustin. epist. 2. ad Hieron.: V. 345.

An omne mendacium sit peccatum.

Ad sanctas Scripturas si admissa fuerint vel officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Et iterum: *Quae tandem de Scripturis illis sententia proferetur, cujus pondere contentiosae falsitatis conteratur improbitas? statim enim ut protuleris, si aliter sapit, quia contra nititur, dicit illud, quod prolatum erit, honesto aliquo officio scriptorem fuisse mentitum.* Idem de mendac. c. 14: *Quisquis esse aliquod genus mendacii, quod peccatum non sit, putaverit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorem arbitratur aliorum.* Item: *Nullo pacto, nullo fine, nulla dispensatione, humana vel divina, potest licite mendacium dici.* Hieron. mitior est, sic enim scribit in comm. Galat. 2: *Utilem simulationem et in tempore assumendam Jehu regis Israël nos doceat exemplum, qui non potuisset interficere sacerdotes Baal, nisi se finxisset idolum colere velle* 2. Reg. 10.** Thomas 2. 2. q. 110. artic. 3: *Mendacium est malum ex suo genere, est enim actus cadens super indebitam materiam, cum enim voces sint signa naturaliter intellectuum, innaturale est et indebitum, quod aliquis voce significet, id quod non habet in mente.* Juvandus quidem proximus, sed licitis ac legitimis mediis, nec bona intentio actiones sua natura vitiosas reddit bonas. Apostolicum praeceptum est, *mala non esse facienda, ut eveniant bona*, Rom. 3, v. 8. Si propter commodum proximi liceret mentiri, utique pro Dei gloria idem multo magis liceret. Concesserim equidem illud mendacium, cui voluntas seu intentio fallendi non est conjuncta, non esse peccatum mortale, interim tamen jocosa ac officiosa mendacia plane non esse peccata, ex eo minime sequitur. Praeterquam enim quod abusus signorum etiam in his mendaciis concurrit, hoc insuper vitium habent, ut qui talibus mendaciorum generibus utitur, auctoritatem sibi abroget, ut postea non possit cum fructu admonere, arguere aut consilium dare, audientes enim existimabunt, ipsum officiose mentiri, ut ipsos in viam revocet, non quasi revera res se ita habeat. **Gesner in cap. 27. Gen.: *Non est plena definitio mendacii, qua dicitur falsa esse significatio vocis cum intentione fallendi.* August. in Enchir. cap. 6. et de mend. c. 22: *sed hoc insuper addi oportet, quod mendacium e privata cupiditate carnis non ex instinctu Spiritus s. promanet, quodque directum sit vel in contumeliam Dei vel in detrimentum proximi, quem laedere et circumvenire iniquum sit, vel alioquin ex ingenii vanitate proficiscatur.*** De *exemplis sanctorum, qui officiose vel jocose mentiti sunt*, observandum, quod nec temere damnanda nec temere imitanda sint. De obstetricibus Aegyptiacis respondet Augustinus, *non mendacium ipsarum, sed fidem et timorem Dei ac misericordiam erga Israëliticos infantes Domino placuisse.* Reliqui vel ex humano spiritu vel afflatu divino ea, quae cum re non consentiunt, protulerunt; si prius, humani aliquid passi sunt; si posterius, eorum dicta et facta mirabimur, non autem imitabimur. Sic Biel. 3. sent. distinct. 38. quaest. un. primo in genere respondet, *non esse necessarium, ut ab omni mendacio officioso et jocoso sanctos excusemus, aut ab omni peccato, cum non fuerint perfectiores apostolis, qui peccarunt venialiter etiam accepto Spiritu sancto.* Item: *Potuisse illos dicere talia familiari consilio Spiritus sancti, per quod lex revocetur.* Postea in specie ad singula exempla respondet: *Abraham dicit, se reversurum, nimirum quia credidit, filium post immolationem morte suscitandum, ergo non protulit aliquid contra id, quod in mente habuit. Isaac uxorem vocat sororem, more illius gentis, quo omnes cognatae dicebantur sorores. Jacob vocat se Esavum, quia revera erat Esavus, non quidem in persona, tamen in officio et dignitate; quaerebat autem Isaac de eo, cui debebatur benedictio; Joseph vocat se augurem exprimendo opinionem populi, qui eum talem esse existimabant; vel secundum Alensem verbum augurandi sumitur communiter pro scientia futurorum. Rachab exploratores abiisse dicens non propter mendacium, sed propter pietatem commendatur. Jehu mendacium fuit perniciosum, quia mortis procurativum. Judithae non mendacia, sed affectio ad populi liberationem commendatur.* v. 346. Hactenus Biel. Sed enim cum nec officioso nec jocoso mendacio conditiones mendacii proprie dicti conveniant, ideo in illis condemnandis haudquaquam praecipites nos esse convenit.

177. Quaeritur 2. *An omnis simulatio sit prohibita?* Respondemus: Distinguunt inter simulationem, unam esse dicunt, quae deceptionem tantum spectet, hanc esse peccati arguendam, nemo dubitat; alteram, quae non eo tendit, ut aliquis fallatur, sed consilia tantum occultat, ne impediantur, quo referunt exemplum Christi simulantis se longius iturum Luc. 24, v. 28. Bonaventura dicit: *Est quaedam simulatio cautelae, quaedam doctrinae, quaedam deceptionis. Prima fuit Josuae et Davidis; secunda Christi, qua docuit discipulos officium hospitalitatis; tertia est hypocrisis.* Sed enim quamvis non semper exigatur, ut id, quod novimus, in apertum proferamus, Eccl. 19, v. 8: *Nec apud amicum, nec apud inimicum mores alienos enunties, et si non redundat in te peccatum, ne detegas;* tamen probe cavendum, ne simulatione utamur, quando confessio veritatis exigitur, nec calliditas prudentiae specie nobis imponat. **Hunn. in qq. super c. 18. Genes.: *Deus hypothetice dicit: Si vixero, veniam ad te, ut inserviat suo instituto, nondum enim volebat agnosci, se esse Jehovam. Neque haec est simulatio, sed dissimulatio, quae cum Dei natura non pugnat. 1. Quis enim merito accusaverit eum, si maxime Abrahamo se tum non aperuisset plane, quisnam esset, cum non ex debito teneatur se aperire Abrahae? 2. Ad haec quia sub initium apparitionis illius sine ullo suo periculo Abrahamus ignorare potuit, eum esse dominum qui apparebat, idcirco Deus agnitionem sui in eum differt temporis articulum, quem suo instituto judicabat maxime accommodum, nam quia potissimum*

An omnis simulatio prohibita.

hac vice propter Saram apparuerat, ideo exspectabat, donec illa cordis sui diffidentiam proderet, ut tum redarguendi, tum in fide confirmandi eam occasionem haberet commodiorem. Angeli simulant se in platea pernoctaturos, ut inservirent instituto et excitarent in Lotho affectum retinendi ipsos, sicut et salvator fecit Luc. 24, *quae non est species illius mendacii, cum haec a Christo et angelis fiant, non ad fallendum quenquam neque ad nocendum cuiquam, neque ex dolo malo, sed hoc duntaxat fine et consilio, ut augeant in illis, a quibus discessuri videntur, sui detinendi studium ac desiderium.* Idem in cap. 19. Gen.** De exemplo Christi quidam statuunt significatum eo fuisse, quam procul a cordibus istorum discipulorum adhuc abesset, uti et abitum suum ad coelos eo fuisse adumbratum, ac proinde in illa simulatione non inveniri mendacium, cum rei significatae factum probe adaequetur. August. lib. 2. qq. evang. quaest. 51: *Quod scriptum est de Domino, finxit se longius ire, non ad mendacium pertinet, non enim omne, quod*
V. 347. *fingimus, mendacium est, sed quando id fingimus, quod nihil significat, tunc est mendacium; cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis; alioquin omnia, quae a sapientibus et sanctis viris vel etiam ab ipso Domino figurate sunt dicta, mendacia deputabuntur, quia secundum usitatum intellectum non subsistit veritas in talibus dictis* etc. *Sicut autem dicta, ita etiam facta finguntur sine mendacio ad aliquam rem significandam.* Syrus reddidit, *faciebat eos putare, quod quasi ad locum longinquum proficisceretur.* **Gesn. in c. 27. Gen. quaest. 1: *Quando de fictione et simulatione agitur, semper confessio et religio excipienda est, de qua verissime sentit* Augustin. libr. de mend. c. 14: *Capitale est mendacium longeque fugiendum, quod sit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quicquam debet adduci. Sed extra tempus confessionis in rebus ad hanc vitam pertinentibus saepe negotia ita comparata sunt, ut id, quod fieri aequum est, absque aliqua fictione, occultatione et solertia consequi nequeamus. Rebecca absque odioso jurgio cum marito et totius familiae perturbatione benedictionem Jacobi citra hanc astutiam impetrare nequivisset. Infantium in Aegypto vitam obstetrices citra tale honestum commentum tueri, Gabaonitae absque astutia Israëlitarum amicitiam comparare, Nathan Davidem absque commento ad agnitionem delicti adducere, Chusai Achitophelis scelerata consilia explorare, femina Davidis nuntios abscondere, Rahab exploratores dimittere et denique Josua, David et reliqui principes absque stratagematum adminiculo res magnas gerere non potuissent.***

An liceat in judicio vel confessione aequivocationibus uti.

178. Quaeritur 3. *An liceat in judicio vel in casu confessionis aequivocationibus uti ac veritatem occultare?* Respondemus: Jesuitae id sibi licere putant. Sic enim Tolletus libr. 4. instruct. sacerd. c. 21: *Aliquando licet uti aequivocatione et decipere audientem, non semper, sed quando judex contra justitiam petit juramentum, licet uti aequivocatione et jurare secundum suam mentem contra mentem judicis; ut puta quaerenti judici: Fecistine illud? respondeat, non feci, intelligendo inter se, ut dicam tibi, vel hoc tempore, vel quid simile. Et si vir uxorem quaerat, an sit adultera? ista potest dicere: non sum, quamvis verum fuerit, intelligendo ut tibi revelem. Sic, qui cogitur jurare alteram in sponsam accepturum, intelligendo si postea placuerit. Et a latronibus comprehensus juraverit, se postea daturum centum aureos, ut liberetur, et aequivoce jurans, inter se dicens, si postea libuerit, tunc non tenetur solvere. Sic a custode injuriose detentus, ut dimittatur, jurans se rediturum postea, potest uti aequivocatione, et non tenetur redire.* Campianus in epist. ad generalem societatis ex Anglia scripta et Treviris anno 83. typis evulgata p. 86: *Catholicorum conditio in Anglia gravissima; animis nihil liberum, nihil integrum relinquitur, non vox, non religio, loquendum tibi est cum aliis, affirmandum juramento, quod ceteri affirmarunt, etiamsi animo longe aliter opineris, etiamsi conscientia plane contrarium senseris* (nimirum juxta doctrinam Basilidis haeretici, qui, uti refert Eusebius libr. 4. histor. eccles. c. 7. ex Agrippa Castore, docere non erubuit, fidem persecutionis temporibus incunctanter etiam perjurio negandam). Gregor. de Valent. tom. 3. V. 348.
p. 1346. aequivocationem vocat *prudentem defensionem.* Thomas Mortonus Anglus in apol. cathol. lib. 2. c. 13. allegat verba sacerdotum Wisbycensium in epistola, quam ad catholicum generosum inscripserint, in qua sic loquuntur: *Ars est nostrorum Jesuitarum, ut in juramentis suis magistratus illudant. Cum a magistratibus quaeritur, esne sacerdos? tum sacerdoti* (dicunt) *licebit respondere, non sum talis (sed addita hac intentione, intus in animo concepta, non ore prolata): qualem me esse cupitis, aut ut narrem tibi, aut aliquid simile.* Sed hae sunt doctrinae fraudum ac perjuriorum; quando in judiciis tanquam testes examinamur vel confessio religionis exigitur, tenemur absque ullis aequivocationum involucris nudam ac simplicem veritatem profiteri. De juramentis praeclara exstat Isidori sententia c. Qui pejerare, causa 22. qu. 5: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus sic accipit, sicut ille, cui juratur, intelligit.* Ibidem: *Deus duplicitatis adspernator simplicem intentionem utriusque considerat, et tam ex parte recipientis, quam ex parte praestantis verborum artem adspernatur et odit.*

Explicatio noni et decimi praecepti.

179. Praeceptum nonum: *Non concupisces domum proximi tui;* praeceptum decimum: *Non concupisces uxorem proximi tui, nec servum ejus, nec ancillam ejus, nec bovem ejus, nec asinum ejus, nec omnia quae illius sunt.* 1. Ostendimus superius th. 45. geminum concupiscentiae genus his praeceptis prohiberi, actualem scilicet ac originalem, id quod ex verbis horum praeceptorum et collatione aliorum Scripturae locorum ibidem evicimus. 2. Ac-

cusantur igitur his praeceptis non tantum vitiosi affectus, ad quos plenus ac deliberatus accedit consensus, sed et prava inclinatio, primi illi vitiosae concupiscentiae motus, imo etiam ipsa habitualis concupiscentia, per quam peccatum originale ab apostolo definitur. 3. Obstruitur igitur fons peccatorum in hisce ultimis praeceptis, siquidem *ex corrupto corde nostro exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae* Matth. 15, v. 19. 4. Christus ipse in explicatione legis Matth. 5. ostendit, ita interpretanda esse haec duo ultima praecepta, ut ducantur per omnia decalogi mandata. 5. Distinguendi autem necessario appetitus naturales et ordinati a vitiosis concupiscentiae motibus, non enim illos, sed hos lex divina prohibet. D. apostolus aliam profert distinctionem Gal. 5, v. 17. inter concupiscentiam carnis et spiritus. Nec naturalis, nec spiritualis, sed corruptae carnis concupiscentia lege DEI prohibetur. 6. Deut. 5. fit objectorum transpositio, uxor enim primo loco, domus secundo recensetur, ex quo apparet, distinctionem horum praeceptorum non posse ex objectis primo ac proprie peti. 7. Concupiscentia non continet se in illis objectis, quae in his praeceptis enumerantur, sed latius vagatur, ideo additur generalis clausula, non concupisces quicquam eorum, quae sunt proximi; et cum Christus Luc. 8, v. 14. inter spinas numerasset curas hujus seculi, deceptionem divitiarum et voluptates, addit Marc. 4, v. 19. *καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι.* Gal. 5, v. 19 opera spiritus, contra quae caro concupiscit, enumerantur ex utraque decalogi tabula. Ideo autem nominatim uxorem, domum, servos, ancillas, agros, boves, asinos proximi concupiscere prohibemur, quia haec in usu vitae humanae quotidie oculis nostris obversantur. 8. Apostolus involucris illis Mosaicis de non-concupiscenda domo, uxore, agro etc. omissis, praecepta haec sine circumstantiae additione vel objectorum specificatione proponit Rom. 7, v. 7. c. 13, v. 9: *Non concupisces.*

v. 349. 180. Requiritur igitur in his duobus praeceptis interior perfecta harmonia omnium appetitionum cum norma legis divinae perfecte congruens, concreata totius naturae integritas, spiritualis et numeris omnibus absoluta obedientia; contra vero accusantur omnes cogitationes, inclinationes, impetus et affectus contra Dei legem, quorum omnium cum fons et scaturigo sit peccatum originis, ideo d. apostolus illud vocat concupiscentiam. Agnoscamus proinde extremam naturae nostrae corruptionem, qua ad omnis generis pravas concupiscentias effreni impetu ferimur, propter quas etiam post regenerationem quotidiana peccatorum remissione indigemus Psal. 32, v. 6, quibus ipsa bona opera inficiuntur et maculantur, quo minus Dei judicio opponi possint; agnoscamus inquam hasce nostras sordes et seriis gemitibus eas deploremus, petamus merito Christi easdem in nobis tegi, repugnemus illis virtute spiritus carnem cum suis concupiscentiis mortificantes et ad plenam in aeterna vita exspectandam integritatem ac perfectionem intimo cordis desiderio adspiremus.

181. Praemissa hac decalogi expositione probe observata, facile apparebit, *an perfectam illam obedientiam, quam Deus in lege a nobis requirit, viribus naturae vel gratiae, hoc est vel ante regenerationem vel post regenerationem in hac vita praestare possimus.* Gravis hic constituta nobis adversaria cum Pontificiis, quibus persuasum, perfectam legis impletionem vires hominis praesertim renati non excedere. Nos contra statuimus, homines nondum renatos externam quidem disciplinam praestare posse, quam Scriptura vocat *justitiam carnis* Hebr. 9, v. 10, sed interiorem obedientiam cordis sine fide et Spiritu sancto ab eis non posse inchoari, nedum praestari aut impleri, atque illam externam non renatorum disciplinam Deo non placere, nec esse vere bonum opus. Ad renatos quod attinet, dicimus legem ab illis impleri duobus modis, primo fide et imputatione, *quod enim impossibile erat legi, eo quod infirmabatur per carnem, hoc Deus misso filio praestitit, et de peccato damnavit peccatum, ut justificatio legis impleretur in nobis,* Rom. 8, v. 3. et 4. *Finis legis Christus est ad justitiam omni credenti,* Rom. 10, v. 4. Deinde inchoatione seu nova obedientia ex fide orta, ideo enim credentibus imputatur perfecta legis obedientia a Christo praestita, non ut secundum carnem libere vivant, sed ut in praeceptis Dei ambulent; haec renatorum nova obedientia non tantum in externis operibus consistit, sed etiam interiorem obedientiam complectitur, siquidem interiores cordis concupiscentias et desideria carnis mortificat, inchoatis novis cum lege DEI consentientibus motibus, interim tamen a perfecta illa legis impletione, quam DEUS requirit, procul adhuc abest, id quod sequentibus demonstramus argumentis.

An lex Dei perfecte impleri possit.

182. Primo. Scriptura manifestis ac perspicuis verbis asserit, legem Dei requirere adeo perfectam ac numeris omnibus integram obedientiam, ut plena ejus persolutio sit nobis in hac vita impossibilis. Joh. 7, v. 19: *Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem.* Act. 7, v. 53: *Accepistis legem in dispositione angelorum et non servastis.* Act. 13, v. 38: *Per Christum annuntiatur vobis peccatorum remissio et ab omnibus, quibus non potuistis justificari per legem Moysis.* Act. 15, v. 10: *Quid tentatis Deum imponendo jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus?* Rom. 8, v. 3: *quod impossibile erat legi, eo quod infirmabatur per carnem, praestitit Deus misso filio suo.* v. 7: *τὸ φρόνημα σαρκὸς legi Dei non subjicitur, imo ne potest quidem.* Gal. 3, v. 21: *non est data lex, quae posset vivificare.* **Socin. contra dictum Rom. 8: *Quod impossibile erat legi,* excipit part. 2. de Servatore c. 23. f. 194: *infirmari legem per carnem esse idem, quod alibi dicitur hominem a servitute peccati liberari.* Respondemus: contextus ostendit, aliud significare, nimirum cum lex sit impossibilis homini carnali, adeoque salutem praestare nequeat.

Argumenta pro parte negante: 1. Scriptura diserte reclamat.

V. 350. Nam in praecedentibus opponit legem spiritus vitae in Christo legi peccati et mortis ac dicit, quod *lex spiritus vitae Christi liberaverit eum a lege*, i. e. quod in Christo inveniamus legis impletionem.** Excipiunt alii in genere, haec dicta intelligenda esse de non renatis, qui non possunt naturae viribus legem Dei implere, interim renatos viribus gratiae id posse. Respondemus: dicta haec sunt generalia, ac ratio eorum itidem generalis est. Ideo lex est jugum, quod portare nemo nostrum potest, quia requirit perfectam omnium virium et actionum integritatem, nec patitur sibi satisfieri vel qualicunque externa vel inchoata interiore obedientia, sed dilectionem perfectam ab omni concupiscentiae labe immunem requirit, quam cum nemo hominum etiam renatorum possit praestare, siquidem *primitias tantum Spiritus accipiunt* Rom. 8, v. 23. *et volentibus ipsis facere bonum adjacet malum* Rom. 7, v. 21, ideo vox legis est universale Dei judicium, quo *omnes* omnino *concluduntur sub peccatum* Gal. 3, v. 22. *ut omne os obstruatur et ὑπόδικος fiat omnis mundus Deo* Rom. 13, v. 19; hinc Christus dicit Joh. 5, v. 45: *est, qui vos accusat, Moyses, in quo vos speratis.* Israëlitae per circumcisionem recipiebantur in foedus gratiae, dabatur eis Spiritus υἱοθεσίας et renovationis, interim tamen fatentur apostoli non gentibus solum, sed et circumcisis Judaeis legem fuisse tale jugum, quod portare non potuerunt. Bellarm. 4. de Justif. c. 14. excipit, apostolos tantum de ceremoniali lege loqui, quod probare conatur 1. ex occasione illorum verborum. Scribit enim Lucas, *surrexisse quosdam ex discipulis, qui dicerent, oportere gentiles conversos circumcidi* atque istam fuisse causam, cur apostoli concilium egerint, ut viderent de verbo hoc, ergo de circumcisione aliisque id genus ceremoniis Petrus loquitur. Deinde ex verbis decreti: *Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria, ut abstineatis ab immolatis simulacrorum, a sanguine suffocato et scortatione.* Haec sola dicuntur necessaria ex lege ceremoniali, non simpliciter ex omni lege, alias liceret Christiano moechari, occidere, furari, etc. tertio ex summa decreti et verborum. Volunt apostoli removere jugum legis a cervicibus apostolorum; si per τὸ removere jugum legis intelligitur abrogatio legis quoad obligationem, necessario de sola ceremoniali lege id intelligendum, moralis enim adhuc obligat; si vero per τὸ removere jugum legis intelligitur tollere opinionem justificationis, sequetur, legem ceremonialem quoad obligationem nondum esse sublatam. Respondemus: ex v. 5. patet, duplicem fuisse quaestionem motam a pseudoapostolis: 1. an circumcisio adhuc gentes obliget; 2. an observatio legis moralis ad justificationem sit necessaria. *Surrexerunt* (ait Lucas) *quidam ex haeresi Pharisaeorum, qui crediderunt, dicentes, quod oporteat eos circumcidi, praecipere quoque, ut servent legem Moysis.* Apostoli distincte respondent primo circumcisionem non amplius obligare gentes, volunt tamen paucas quasdam ceremonias legales de sanguine et suffocato a gentibus observari propter evitationem scandali, quod Judaeis oboriri poterat; hisce adjungunt ex lege morali continentiam a fornicatione, quae apud gentiles non habebatur pro peccato. Deinde legem moralem dicunt obligare quidem conversos ex gentibus ad obedientiam, interim tamen opera ejus non valere ad justificationem, quae pendeat ex sola Dei gratia in Christo nobis proposita. Hoc decreti scopo observato facile apparet, quid respondendum sit argutiis Bellarmini, neque enim de observatione tantum legis ceremonialis quaestio erat, sed etiam de lege morali, an ex ejus observatione sperari possit justificatio et salus. Apostoli respondent, legis ceremonialis observationem esse in N. T. penitus sublatam et ex lege Moysis non posse nos justificari aut salvari, cum sit jugum importabile, ideo in sola Dei gratia omne perfugium, atque omnem spem salutis nobis constitutam esse. Si de sola ceremoniali lege fuisset quaestio, cur diceretur jugum importabile? externi isti ritus non excedunt hominis etiam non renati vires; frustra excipit Bellarminus, dici jugum importabile, quoniam aegre ac difficulter portabatur, non enim de difficultate, sed de impossibilitate hoc loco agi, ipse verborum sonus arguit. Stapletonus in antidotis p. 325. *propter adjunctam legem moralem ceremoniarum multitudinem fuisse onus difficile* V. 351.
disputat; fateatur igitur non de ceremoniali tantum, sed etiam morali lege apostolos loqui, quod si lex ceremonialis fuit jugum importabile, multo magis tale jugum fuit lex moralis, siquidem Luc. 11, v. 24. et Matth. 23, v. 23. confert CHRISTUS inter se opera legis ceremonialis et moralis, atque haec illis graviora, βαρύτερα, esse pronuntiat, quod probe observari velim. Praeterea subjungitur v. 11: *per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et patres nostri,* ex quo colligimus hoc modo: Illa Dei gratia, qua justificamur et salvamur, opponitur non solum observationi ceremoniarum, sed etiam operibus legis moralis. Ergo non ceremonialis tantum, sed etiam, imo multo magis legis moralis observatio dicitur jugum importabile. Antecedens patet ex epistolis ad Romanos et Galatas, in quibus illius legis opera ab articulo justificationis excluduntur, *ex qua est peccati agnitio* Rom. 3, v. 20. *quae omnes homines peccati arguit, et universum mundum damnat*, v. 19. *quae mentibus hominum inscripta*, Rom. 2, v. 15. *quae data est propter transgressiones*, Galat. 3, v. 19. *de qua dictum, qui fecerit ea, vivet in eis,* v. 12. Atqui haec omnia legi morali competunt. Ergo non tantum ceremonialis, sed et moralis legis observatio ad justificationem ac salutem est inefficax. Conjunge his omnibus disputationem Pauli in epist. ad Galatas, ubi itidem contra illos pseudo-apostolos demonstrat, nos justificari sola fide absque operibus legis, etiam moralis, ut suo loco plenius ostendetur; ex eo colligimus, quaestionem fuisse motam non de ceremoniali tan-

tum lege, sed etiam de morali, an opera legis moralis ad justificationem requirantur.

2. Natura legis non permittit. 183. Alteram argumentorum classem petimus a natura legis. ** Bellarminus quidem lib. 5. de grat. et lib. arb. c. 4. §. 7. scribit: *Praecepta non occides et non furaberis, nihil aliud imperant nisi voluntariam omissionem externi operis homicidii et furti. Concupiscentia enim rei alienae et odium proximi praeceptis aliis prohibentur. Itaque non praevaricatur praecepta: Non furaberis et non occides, sed illa observat secundum substantiam operis, qui abstinet manum a furto et a caede, etiamsi forte praevaricetur praeceptum: Non concupisces rem proximi tui, et: Ne oderis fratrem in corde tuo.* c. 9: *Non est necesse omnia in Deum referri explicite, satis est, si opus referatur in finem proximum, tunc enim per se dirigetur in Deum ut ultimum finem.*** Sed *lex est spiritualis*, dicit apostolus Roman. 7, v. 14, non externam tantum, sed internam etiam spiritus obedientiam requirit, talem integritatem ac perfectionem postulat, ut nihil carnale sit aut sentiatur in viribus nostris, quod vel alio inclinet et trahat, vel impediat, quominus totus homo sit spiritualis et motus dilectionis ardentissimus. D. Lutherus: *Praeceptum quodlibet est ita spirituale, ut non solum opus et fructum et folia et ramos, h. e. opera, verba, signa prohibeat, sed etiam radicem et succum, i. e. cupiditatem, ex qua talia veniunt.* Deut 6, v. 5. proponitur summa legis moralis: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex omnibus viribus tuis, et proximum sicut te ipsum.* Jubemur Deum diligere ex corde non dimidio, sed integro ac perfecto, ut in amore nihil ei vel praeponamus vel adaequemus, ut ipsum solum diligamus, et si quid aliud diligimus, id propter ipsum, sub ipso, in ipso et juxta voluntatem ejus diligamus. Jubemur Deum diligere ex tota mente, ut ea semper cogitemus, quae nos ad ipsius dilectionem inflammare possint, ut in omnibus studiis et actionibus nostris ipsius gloriam nobis habeamus propositam. Jubemur Deum diligere ex tota anima, ut maximo studio exsequamur, quae novimus Deo grata et accepta esse, ut perfecto odio prosequamur omne id, quod novimus ipsi ingratum et adversum. Jubemur Deum diligere ex tota virtute, ut totis isti adhaerentes viribus nullis minis vel blanditiis ab ipso nos divelli patiamur, ut omnes animae vires, omnia corporis membra dilectioni Dei et mandatorum divino-
v. 332. rum observationi inserviant. ** *Triplex* dilectionis *totalitas* rigorose exigitur: *1. Objecti diligibilis*, ejusque tum primarii, ut diligamus totum Deum et quaecunque ad eum pertinent; tum secundarii, ut diligamus proximum inimicum pariter et amicum 1. Joh. 4, v. 21. Matth. 5, v. 24. et quidem juxta integrum decalogum Jac. 2, v. 10. *2. Modi ex parte diligentis*, ut nostra erga utrumque dilectio ex limpido et puro totius cordis, quod affectuum sedes, fonte derivetur, id est ut non solum Deum super omnia praeferendo illum omnibus aliis juxta *Becanum*. p. 465; vere, non ficte, non simulate, juxta *Bellarm*. 2. de Monach. c. 13. p. 634; recto corde pro virium nostrarum modulo, secundum *Coster*. c. 4. p. 245; sed toti juxta omnia membra, omnes omnino animae et corporis vires sincerissime diligamus et impensissime, adeo ut omnes cogitationes, omnis vita et intellectus in illum conferatur, a quo habemus ea ipsa, quae conferimus. *Augustin*. de doctr. Christ. c. 22, ut omnes cordis actus, motus et affectus ad eum diligendum concurrant. *3. Temporis*, ut Deum et proximum diligamus perpetuo et indesinenter Deut. 6, v. 12. c. 11, v. 1, unde quidam Judaeus referente Helvico. tom. 3. disp. Gis. p. 178: *Quoniam hoc viscus* (inquit) *cor est omnium primum in hominis formatione et postremum quod moritur, ideo innuitur his verbis toto corde Deum esse diligendum continue usque ad extremum momentum vitae.* Requiritur *perfectio 1. essentialis*, ex tota anima et omnibus viribus; *2. integralis*, juxta omnia et singula mandata; *3. accidentalis*, omni tempore.** Hoc praeceptum de dilectione Dei est regula et mensura obedientiae in praeceptis affirmativis, quemadmodum praeceptum de non concupiscendo est regula et mensura obedientiae in praeceptis negativis. ** Quamdiu *caro concupiscit adversus spiritum* Galat. 5, v. 17. et *lex in membris nostris est rebellans legi mentis nostrae* Rom. 7, v. 23; Deum non ex toto corde nostro, anima, viribus, cogitatione diligimus, sed ex parte, ideoque minus quam debemus; quicquid autem minus fuerit, quam esse debeat, in vitio est, siquidem mandatum ejus violat. Deut. 4, v. 2. c. 12, v. 32.** August. 1. de doctr. Chr. c. 22: *Diliges Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, ut omnes cogitationes tuas et omnem vitam et omnem intellectum in illum conferas, a quo habes ea ipsa, quae confers. Cum ait toto corde, tota anima, tota mente, nullam vitae nostrae partem relinquit, quae vacare debeat et quasi locum dare, ut alia velit frui, sed quicquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totius dilectionis impetus currit.* Idem de spir. et lit. c. 26: *Fortasse quispiam putaverit, nihil nobis deesse ad cognitionem justitiae, quod Dominus verbum consummans et brevians super terram dixit, in duobus praeceptis totam legem prophetasque pendere, nec ea tacuit, sed verbis apertissimis promisit. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Quid verius his impletis impleri omnem omnino justitiam? Veruntamen qui hoc attendit, etiam illud attendat, quam in multis offendamus omnes, dum putamus Deo, quem diligimus, placere vel non displicere quod facimus et postea per Scripturam ejus, sive certa et perspicua ratione commoniti cum didicerimus, quod ei non placeat, poenitendo deprecamur, ut ignoscat. Plena humana vita est documentis talibus, unde autem minus novimus, quod ei placeat, nisi quia et ipse minus notus est nobis? Videmus enim nunc per speculum*, etc. *Ad illam vitam immortalem*

pertinet, diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, et ex tota virtute tua. Ad hanc autem, non regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis illius; ad illam, non concupisces; ad istam, post concupiscentias tuas non eas. Idem de perf. justitiae ad ratiocin. 17: *In plenitudine caritatis, nimirum in patria praeceptum illud implebitur: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, nam cum est adhuc aliquid carnalis concupiscentiae, quod vel continendo frenetur, non omnino ex tota anima diligitur Deus, tunc cum nulla lex erit in membris, ex toto corde diligemus Deum.* ** Diligendus est Deus *toto corde*, i. e. tota voluntate, quae est actionum omnium in anima principium, sicut motuum omnium in corpore principium est cor. *Tota anima*, i. e. toto appetitu inferiori seu sensitivo (quo sensu scriptum Gen. 2. *factus est homo in animam viventem*, i. e. vita animali et sensibili coepit vivere), quem etiam appetitum movet voluntas, sicut sphaera superior suo motu orbes inferiores movet. *Ex totis viribus*, i. e. per omnes potentias motivas et exsecutivas ejus quasi voluntas imperat, sicut illae omnes Deo serviant in sanctificationem justitiae, sicut in impiis serviunt iniquitati ad iniquitatem. Denique *ex tota mente*, i. e. toto intellectu, qui per voluntatem caritate informatam movetur ad credendum de Deo, quae sunt credenda, ad meditandum de Deo dilecto, ad ea investiganda, quae ad Dei cultum et gloriam faciunt. Sic ergo diligendus Deus, ut tota nostra voluntas, appetitus, actio, intellectus in eum feratur, nec horum quippiam mundo, carni, diabolo aut peccato serviat. *Staplet.* in promt. moral. Dom. 12. post sent. p. 294. Requiritur, ut Deum diligamus toto corde ac totis viribus, at renati vix dimidiatis viribus pollent, eo quod veteri et novo homine, veteri et novo corde, vetustis et innovatis viribus sese invicem perpetuo oppugantibus constent. Rom. 7. Gal. 5. Eph. 4. Col. 3; multo igitur minus ex totis viribus diligere possunt. Victor in Marc. 12: *Lex haec ejusdem verbi circa eandem materiam repetitione prae caeteris abundat, Facit hoc autem, quo hominem tanto Dei amore flagrare debere commonstret, ut nihil prorsus in ullam omnino animae facultatem irrepere sinat, quod suam erga Deum dilectionem excludat aut diminuat, aut alio transferat.* Theophyl. in c. 10. Luc.: *Nos oportet tum vegetativam facultatem animae subjicere dilectioni Christi. Sed quomodo? vehementer, non autem remisse. Sed et sensitivam, atque hanc etiam vehementer; quin et rationalem, eandemque ex totis viribus. Quare nos ipsos totos debemus Deo concedere subjicereque nutritivam, sensitivam, rationalem nostram facultatem dilectioni Dei.* Anselm. in Matth. 22: *Ex toto corde tuo, i. e. intellectu perfecto, ut in confessione divinitatis nullum relinquas errori locum; et in tota anima tua, i. e. tota voluntate tua, ut scilicet nihil velis illi contrarium; et in tota mente tua, i. e. tota memoria tua, nihil reminiscens, quo minus de eo sentias.* ** Ex quibus omnibus concludo, si vel maxime mandatis Dei obedire in hac vita incipimus, tamen nos V. 353. deficere in primo et ultimo praeceptis. *Bellarm.* 2. de Monachis c. 13. primo fatetur, *Gregorium Nyss. lib. de creat. hominis c. 8. Anselmum in c. 22. Matth. Augustinum 1. de doctr. Christ. c. 22. Bernhardum serm. 20. in Cant. praeceptum hoc sic interpretari, ut per animam significetur pars animae vegetativae, per cor facultas sentiens, per mentem intelligens vel aliquid hujusmodi;* sed addit, *verisimilius esse, ista omnia idem omnino significare.* Respondemus: sane ubicunque in Scriptura jubemur Deum diligere ex toto corde, non minor quaedam dilectio nobis praecepta intelligitur, quam ubi adjectis etiam reliquis membris ex tota anima, ex totis viribus et ex tota mente eum diligere jubemur, qui enim totum cor requirit, is intellectum, voluntatem et reliquas vires non excludit, sed simul complectitur, cum phrasi Hebraea *cordis* nomine haec omnia intelligantur; interim tamen dubium nullum, singularis emphaseos et uberioris declarationis gratia etiam reliqua membra adjici, ut omnes animae vires, omnes cordis affectus, omnes mentis nostrae cogitationes sancto Dei amori deberi intelligamus. Quia enim omne, quicquid in nobis est, ab ipso donatum obtinemus, ideo jure optimo omnia, quae habemus, ipsius dilectioni et obsequio iterum impendere jubemur. Thom. 2. 2. q. 44. art. 5: *Quando jubemur Deum ex tota anima, ex tota mente, ex tota virtute diligere, designantur 4 potentiae principales in homine, scilicet intellectiva, volitiva, sensitiva et motiva; per cor intelligitur voluntas, quia omnibus imperat, sicut cor vitae influxum communicat; per mentem intellectus, per animam vis sensitiva, per virtutem vis motiva corporalium membrorum.* 2. Praeceptum hoc affirmativum est, ideo solum praecipitur, ut exerceamus istas animae potentias propter Deum, quando id necessitas gloriae ejus procuranda requireret, alio autem tempore si id fieret, opus esset consilii et supererogationis; petitum est hoc Bellarmini pronuntiatum ex Biele 1. sent. dist. 1. q. 4. art. 3, ubi dicit, *non teneri hominem actualiter summe diligere Deum, quoties de Deo cogitat, sed sufficere habitualem dilectionem.* ** Cui similia habet Johan. Hesselius Pontificius: V. 354. *Ex ipso praecepto*, scribens, *dilectionis tenetur homo quandoque a cogitatione de Deo abstinere, ut miro modo ex Dei amore Deum non cogitet Deumque amet, dum ab amando cessat; cui opponendum illud contrarium, de Deo saepius cogitandum quam spirandum.* itemque Molanus in lib. de pract. theol. tract. 3. c. 16. concl. 1. num. 11. *esse de honestate et non de necessitate, ut Deum super omnia diligamus.* It. tract. 3. c. 8. concl. 3. n. 19. *non praecipitur nobis a Deo, ut pro inimicis oremus.* ** Respondemus: quando vero incidere posset tempus ejusmodi, quo nulla nos urgeret promovendi divinam gloriam necessitas? 1. Cor. 10, v. 31: *Quicquid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Praeceptum de diligendo Deo super omnia perpetuo nos obligat, cum nullo unquam tempore

summi boni amore destitutos nos esse conveniat; si nondum ferimur toti in amorem Dei, si quid in amore ipsi praeponimus vel aequamus, si nondum omnia diligenda propter ipsum, in ipso et juxta ipsius voluntatem diligimus, si ipsum unicum omnium nostrorum affectuum, conatuum et actionum finem nondum statuimus, imo si vel minima in nobis oriatur cogitatio ac concupiscentia prava, quae purissimo et sanctissimo illi amori adversetur, nondum perfecte praeceptum hoc implemus. Si ex toto corde Deus diligendus, nullus debet esse cordis affectus, qui non in amorem Dei feratur. August. de spiritu et lit. c. 36: *Non restat in nobis aliquid, quod addi possit ad totum, quod si restabit aliquid, illud non erit totum.* 3. Illud ex toto corde ab Augustino et Bernhardo ita exponitur, ut significetur, imperari nobis omnes gradus caritatis, quos vel in hoc mundo vel in alio habere possumus, ita ut semper Deum amemus, nec ullus sit in nobis contrarius cupiditatis motus, sive voluntarius sive involuntarius, cum amore Dei pugnans; ex quo recte deducunt hoc mandatum in hac vita perfecte impleri non posse. Respondemus: Bene habet, egregii illi Scripturae interpretes et singularia ecclesiae lumina nostram confirmant sententiam, negant mandatum dilectionis in hac vita perfecte a nobis impleri posse, quod praecepti istius evidentia et proprii cordis experientia eos fateri coëgit, quid ulterius desiderat Bellarminus? Regerit, eosdem patres affirmare, hoc praeceptum licet non possit perfecte impleri in hac vita, non tantum facere praevaricatores, nisi impleatur, siquidem praecipitur aliquid duobus modis, uno modo, ut solum indicetur id, quod faciendum est, alio modo ut indicetur praecepto id, quod faciendum est, et finis, cujus gratia id faciendum. Si dicat imperator militibus, pugnate adversus illam urbem, solum indicat id, quod faciendum est; si vero dicat, capite urbem, indicat quid faciendum est, et finem etiam illius operis, idem enim est, ac si diceret, pugnate ad hunc finem, ut urbem capiatis. Praeceptum autem proprie non obligat ad finem, sed ad media, neque enim peccant milites urbem non capiendo, modo strenue pugnent et pugnando dent operam ut illam capiant. Ita quoque Staplet. lib. 6. de just. c. 10: *Hoc praeceptum diligendi Deum est doctrinale, non obligatorium.* Respondemus: Putida haec est distinctio, quam superius in tractatu de peccatis actualibus thes. 44. plenius excussimus. Leges humanae κατὰ τὸ δυνατὸν feruntur, neque ultra vires hominis quicquam requirunt, sed lex divina non solum praecipit, ut conemur ad illam perfectionem dilectionis, quam praescribit, adspirare, verum etiam ut in tanto perfectionis gradu, quem requirit, diligamus; corruptae rationis nostrae indicium est, si κατὰ δύναμιν et quantum in nobis est, agamus, de reliquis Deum non esse magnopere solicitum rati; sed vox legis urgens perfectam Dei dilectionem *et maledictum pronuntians omnem, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis* Deut. 27, v. 26. Galat. 3, v. 10. nimis manifesta est. Qualis a lege obedientia requiratur, non aestimandum est ex viribus naturae destitutae, sed institutae; quamvis igitur praeceptum dilectionis propter peccatum per lapsum primorum parentum in nos traductum in hac vita implere non possimus, tamen perfecta ejus impletio a lege exigitur, et quidem meritissime, cum perfectis ac sufficientibus ad implendam eam viribus genus humanum primitus fuerit a Deo instructum. Invertimus igitur Bellarmini similitudinem (qua et Stapletonus utitur in antidotis ad 7. c. Rom.) V. 355. Quemadmodum miles perfectis ad urbem occupandam viribus instructus suo non satisfecit muneri strenue pugnando, sed requiritur insuper, ut urbem re ipsa occupet; ita primus homo perfectis ad DEUM ex toto corde diligendum instructus fuit viribus, quas ad posteros propagasset, si in concreata integritate perstitisset; jure igitur a nobis DEUS exigit, non solum ut adspiremus ad illam dilectionem, sed etiam, ut revera ex toto corde se diligamus. *Omnis certe ἀνομία est peccatum,* 1. Joh. 3, v. 4; jam vero non implere istum dilectionis gradum est ἀνομία. Ergo non implere illum dilectionis gradum est peccatum. Egregie igitur sophisticatur Bellarminus, quando ex Augustino et Bernhardo probare conatur, *non esse coram Deo peccatum quod deest perfectioni dilectionis, quam lex requirit,* hoc enim patres isti non solum nuspiam dicunt, sed etiam diserte contradicunt. August. l. de spiritu et litera c. 36. dicit: *Ideo nobis praeceptum, ut Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligamus, ut admoneremur, quid fide exposcere. quo spem praemittere debeamus.* Idem et nos dicimus, fidem in Christo perfectam legis impletionem quaerere ac dilectionis illud praeceptum in aeterna demum vita perfecte a nobis impleri, at num ex eo sequitur, quod perfectioni illi deest, non esse coram DEO peccatum? minime vero, sed manet debitum, si vel maxime nos non simus solvendo. Ideo subjungit Augustinus, per hoc quantum mihi videtur in ea, quae perficienda est justitia, multum in hac vita profecit, qui quam longe sit a perfectione justitiae proficiendo cognovit; sed dici potest justitia minor huic vitae competens, qua justus ex fide vivit, quamvis peregrinus a Domino et ideo per fidem ambulans, nondum per speciem, non absurde dicitur etiam ad istam pertinere, ne peccet. Urget Bellarminus, quod in Augustino sequitur: *Neque enim si esse nondum potest tanta dilectio Dei, quanta illi cognitioni plenae perfectaeque debetur, jam culpae deputandum est, aliud est enim totam nondum assequi caritatem, aliud nullam sequi cupiditatem.* Respondemus: Augustinus nomine culpae intelligit peccatum mortale, quod nos actu coram DEO reos statuit, tali culpae non est deputanda caritatis imperfectio; interim tamen si DEUS velit in judicium nobiscum intrare, posset propter hanc imperfectionem nos a facie sua projicere, et propter hunc defectum nostra vel habitualis vel actualis justitia non potest DEI judicio opponi, ideo sub-

jungit Augustinus: *Quia haec Scripturae sacrae testimonia: non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens; si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et veritas in nobis non est; non est homo qui non peccet; falsa esse non possunt, illud esse consequens video, ut qualemlibet vel quantamlibet in hac vita poterimus definire justitiam, nullus in ea sit hominum, qui nullum habeat omnino peccatum, omnique homini sit necessarium dare, ut detur illi, dimittere, ut dimittatur illi, et si quid habeat justitiae, non de suo sibi esse praesumere, sed de gratia justificantis Dei et adhuc tamen ab illo esurire et sitire justitiam, qui est panis vivus, et apud quem est fons vitae, qui sic operatur justificationem in sanctis suis, in hujus vitae tentatione laborantibus, ut tamen sit quod petentibus largiter adjiciat et quod confitentibus clementer ignoscat. Sed inveniant isti, si possunt, aliquem sub onere corruptionis hujus viventem, cui jam non habeat Deus quod ignoscat.* Eodem modo scribit libr. 3. contra duas epist. Pelag. c. 7: *Virtus, quae nunc est in homine justo, hactenus perfecta nominatur, ut ad ejus perfectionem pertineat etiam ipsius imperfectionis et in veritate agnitio, et in humilitate confessio. Tunc enim secundum hanc infirmitatem pro suo modulo perfecta est ista parva justitia, quando etiam, quid sibi desit, intelligit. Gratia Dei tribuit hic studium servandi praecepta et eadem, si quid etiam in illis praeceptis minus servatur, ignoscit.* Epist. 26. ad Hieronym.: *Propter illud imperfectionis vitium: si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos fallimus, et veritas in nobis non est; propter illud etiam, quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere, dimitte nobis debita nostra, cum jam omnia in baptismo dimissa sint, ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens.* Ex Bernhardo profert Bellarm. serm. 50. in Cant.: *Non latuit praeceptorem, praecepti pondus hominum excedere vires, sed judicavit utile ex hoc ipso suae illos insufficientiae admoneri, ut scirent sane ad quem justitiae finem niti pro viribus oportet, ergo mandando impossibilia non praevaricatores homines fecit, sed humiles.* Hactenus Bernhardus, in cujus verbis observa, quod expresse dicat, praecepti pondus nostras superare vires, at si non obligati essemus ad perfectum illum dilectionis gradum, si legem implere possemus, quomodo lex tale pondus esset, quod vires nostras superaret? dicit insuper nos nostrae insufficientiae admoneri, quae admonitio nihil aliud est, quam legis accusatio, ut patet ex illis, quae sequuntur apud Bernhardum. Proinde quod additur, DEUM mandando impossibilia non facere homines praevaricatores, accipiendnm hoc sensu, quod insufficientia illa nostra ac virium nostrarum ἀδυναμία manifestetur quidem in lege, interim tamen illud fieri non aliquo legis vitio, sed nostro, perinde ut apostolus disserit Rom. 7, v. 12: *Lex quidem sancta et mandatum sanctum et justum et bonum.* v. 13: *quod ergo bonum mihi factum est mors? absit, sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum.* Attendat Bellarminus illis, quae immediate cohaerent, verbis ex Bernhardo citatis: *Deus mandando impossibilia non praevaricatores homines fecit, sed humiles, ut omne os obstruatur et subditus fiat omnis mundus coram Deo, „quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo. Accipientes quippe mandatum et sentientes defectum clamabimus in coelum et miserebitur nostri Deus, et sciemus in illa die, quia non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit.“* 4. Sed enim animadvertit Bellarminus, se in concedendo nimis liberalem fuisse, ideo aliud quaerit subterfugium. *Illud ex toto corde* (ait) *non significat omnes actus cordis vel omnem intentionem possibilem, ita ut imperetur, ut nihil corde agamus, nisi Deum diligere, idque summa vehementia amoris, sed solum ut amemus Deum amore praecipuo nihilque illi in amore vel anteponamus vel aequemus, ac proinde solum in hoc praecepto contineatur id, quod faciendum est, non finis, ob quem faciendum est.* Ex qua interpretatione colligit, adversari quidem huic praecepto omnia peccata mortalia, non autem adversari illi amorem honestum amicorum, licet non referatur actu in DEUM, non peccata venialia, non motus involuntarios concupiscentiae, etsi rerum alioqui gravissimarum utpote infidelitatis, blasphemiae, etc. Praeceptum hoc perfecte in hac vita servari posse. Quod commentum repetit 1. de amiss. grat. et statu peccati c. 12. ***Toto corde*, scribens, *integre quidem et perfecte, ut nihil amori Dei praeponatur, sed non semper continuo actu in hac vita, hoc enim hic non requiritur, sed tantum indicatur de perfectione futurae vitae.*** Desumtum autem est ex Thom. 2. 2. q. 24. art. 8: *Caritatis perfectio intelligitur vel ex parte diligibilis et sic nullius creaturae caritas perfecta, quia Deus in tantum diligibilis, in quantum bonus, bonus autem est infinite, vel ex parte diligentis, quando diligit, quantum potest, quod fieri potest tripliciter: 1. Ut totum cor hominis actualiter feratur in Deum, haec est perfectio caritatis in patria; 2. ut homo studium suum deputet ad vacandum Deo et rebus divinis, praetermissis aliis, nimirum quantum necessitas praesentis vitae requirit, haec perfectio in via (in hac vita) possibilis; 3. ut quis habitualiter totum cor suum ponat in Deo, ita scilicet, ut nihil cogitet vel velit, quod divinae dilectioni sit contrarium, haec perfectio communis est omnibus habentibus caritatem.* Respondemus: Non solum DEO in amore nihil aequandum vel anteponendum, sed etiam omnia diligenda propter ipsum et juxta voluntatem ejus diligenda sunt; pravae concupiscentiae, licet ad eas nondum accedat consensus vel delectatio, nihilo minus repugnant dilectioni Dei, quia repugnant praecepto, non concupisces; omnium autem praeceptorum summa est caritas, ubicunque igitur in corde oriuntur pravi

V. 356.

motus, ibi nondum ex toto corde diligitur Deus.
V. 357. Negari certe nequit, in decalogo propositam esse formam ac normam illius dilectionis, quam homo in statu innocentiae DEO praestitisset, illa sane talis fuisset, ut in omnibus animae viribus ac potentiis purissima dilectionis flamma luxisset, nec ullo unquam tempore vel exstincta vel incendiis pravorum affectuum obfuscata fuisset, hanc rectitudinem in Adamo toti humano generi concessam Deus adhuc jure a nobis requirit. Quae Bellarminus pro confirmatione interpretationis suae affert, facilem habent explicationem: *1. Totum interdum sumitur pro magna parte. Ergo et h. l.* Respondemus: Ex puris particularibus procedit collectio. Demonstrandum erat, synecdochicam illam totius significationem etiam hic habere locum; contrarium ostendit res ipsa, non magnam virium nostrarum partem, sed omnes omnino animae vires ac potentias a DEO donatas habemus. Ergo non ex magna tantum virium parte, sed ex omnibus ac totis viribus perfectissime eum diligamus. *2. Quaedam Scripturae dicta ostendunt, praeceptum hoc esse facile. 3. Promisit Deus se facturum, ut tempore N. T. diligatur in toto corde. 4. Multi hoc mandatum impleverunt. 5. Patres dicunt, nihil impossibile a Deo nobis mandatum esse.* Respondemus: Horum omnium explicatio sequetur suo loco. Ceterum an motus primi concupiscentiae, quibus nondum accedit consensus, sint peccata contra legem Dei, quod argumentum nostrum asserit, Bellarminus vero 5. de statu peccati c. 10. acriter negat, de eo superius latissime egimus.

3. Confessio omnium sanctorum contrarium testatur.

184. Tertiam argumentorum classem petimus ex confessione omnium sanctorum, qui se coram Deo peccatores esse, contra vero a perfecta legis impletione procul abesse conquesti sunt. Exod. 34, v. 7: *Coram Deo nemo innocens.* 1. Reg. 8, v. 46: *Non est homo qui non peccet.* Job. 9, v. 2: *Vere novi, quod non justificabit se homo coram Deo.* v. 3: *Si velit cum eo contendere, non respondebit ei ad unum ex mille.* Hinc in vulgata versione v. 28. subjungitur: *Verebar omnia opera mea sciens, quod non parcis delinquenti.* Job. 15, v. 15: *Ecce inter sanctos ejus nemo integer, et coeli non sunt mundi in conspectu ejus, quanto magis abominabilis ac putridus homo, qui bibit velut aquam iniquitatem.* Ps. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit; ab occultis munda me.* Ps. 32, v. 6: *Pro remissione peccatorum orandum est omnibus sanctis.* Ps. 130, v. 2: *Si iniquitates observaveris, Domine, quis sustinebit?* Ps. 143, v. 2: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia coram te non justificabitur omnis vivens.* Prov. 20, v. 9: *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum a peccato?* Esa. 64, v. 6: *Omnes nostrae justitiae sunt instar panni menstruatae.* Dan. 9, v. 5: *Peccavimus et inique egimus.* v. 7: *Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei.* v. 18: *Non in justitiis nostris prosternimus deprecationes nostras in conspectu tuo, sed in miserationibus tuis multis.* Rom. 7, v. 14: *Ego carnalis sum, venundatus sub peccato.* v. 18: *Scio, quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum, nam velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.* v. 23: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis.* 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus.* 1. Joh. 1, v. 8: *Si dixerimus, nos non habere peccatum, mendaces sumus.* Jac. 3, v. 2: *In multis offendimus omnes.* Nascitur hinc varia argumentorum seges. Ubi peccatum, ibi ἀνομία; ubi ἀνομία, ibi non est perfecta cum lege confor- V. 358.
mitas; pugnant enim inter se aberratio a lege et perfecta impletio legis. Jac. 2, v. 10: *Qui in uno offendit, est omnium reus.* Qui carnalis est, nondum perfecte implet legem, quae est spiritualis. Renati sunt adhuc ex parte carnales, manet in eis lucta carnis et spiritus Gal. 5, v. 17. Ergo perfecte non implent legem. Qui veretur justitia sua coram Dei judicio niti, is nondum implevit legem, cur enim dubitaret justitia sua niti, si perfecte legem implevisset? *Qui fecerit ea, vivet in eis.* At sancti verentur sua coram Dei justitia niti. Ergo non implent legem. Si ipsi renati fatentur, se legi Dei non satisfacere, quanto minus homines non renati satisfaciunt? qui cum fide careant, Deo placere nequeunt, et ipsorum opera non possunt esse nisi peccata. Hebr. 11, v. 6. Rom. 14, v. 24. **Ad locum 1. Reg. 8: *Non est homo, qui non peccet,* excipit Schmalcius contra disp. 12. Frantzii de causis peccatorum, *loqui Salomonem de impingentibus per imbecillitatem et ignorantiam, licet peccati lege non sint captivati, ac de talibus, qui quidem peccarunt antea, sed possunt a peccato cessare et deinceps perfecte servire Deo.* Respondemus: Ostendit contextus, Salomonem loqui de talibus peccatis, quae sunt gravissima, propter quae Deus iratus ejiciat Israëlitas suos in terram hostium et longinquam valde ibique tamdiu affligat, donec his castigationibus commoti ad ipsum redeant per veram poenitentiam.**

Bellarmini exceptiones.

Bellarminus variis in locis varias habet exceptiones, lib. 2. de Monachis c. 13. dicit: *1. Paulum Rom. 7. loqui de motibus concupiscentiae involuntariis, quae non sunt peccata.* Respondemus: Contrarium ostendimus suo loco. *2. Jobum veritum fuisse opera sua, quia metuebat, ne quid imperfectionis eis misceret, illi autem proprie metuunt, qui vident, posse vitari malum, quod metuunt.* Respondemus: Si omnis illa imperfectio operibus bonis renatorum adhaerens vitari potest, quare pro remissione peccatorum orat omnis sanctus? quare generaliter pronuntiat Scriptura, non esse hominem, qui non peccet? nec simpliciter et absolute verum est, illud solum metui, quod vitari potest, quia majori metu consternimur, si videmus mala impendentia vitari non posse. Jobus desperans de suis meritis ad Dei misericordiam et redemtorem suum omnium sanctorum more confugit. Gloss. ord. in c. 9. Jobi: *In bonis operibus duo timenda sunt, desidia scilicet et fraus; desidiam facit minor amor*

DEI, fraudem facit proprius amor sui. Gregor. in illum locum: *Justi omne, quod agunt, metuunt, dum caute considerant, ante quem judicem stabunt. Enumerant mala proprii operis et contra exaggerant bona gratiae conditoris. Considerant prava quam districte judicet, bona opera, quam subtiliter penset et perituros se absque ambiguitate praesciunt, si remota pietate judicentur, quia hoc ipsum quoque quod juste videmur vivere, est culpa, si vitam nostram cum judicat, hanc apud se divina misericordia non excusat.* Anselmus in 1. Cor. 4: *Ad illius examen vita nostra ducitur, sub quo et virtutes nostrae trepidant. 3. Esaiam loqui in persona gravissimorum peccatorum, qui si qua bona opera faciebant, saltem moraliter ea inquinabant admixtione multorum criminum.* Respondemus: Imo vero Esaias more omnium sanctorum petit peccatorum remissionem, neque ex hac publica totius populi confessione se ipsum hypocritice excludit. Esa. 6, v. 5: *Vae mihi,* ait, *nam vir pollutis labiis sum ego et in medio populi mei pollutis labiis habito*, ac licet ipsi ea iniquitas et impuritas ablata sit, v. 7, se tamen ex peccatorum coetu non eximit, dum ait: *Facti sumus ut immundus, OMNES nos et quasi pannus menstruatus universae justitiae nostrae.* Ostendunt id ipsum tum antecedentia tum consequentia istius loci. Omnes quotquot publicarum calamitatum sensu afficiuntur, peccata sua ibidem agnoscunt, deplorant atque eorum remissionem petunt. Atqui propheta et reliqui pii in populo Israëlitico afficiuntur sensu publicarum calamitatum. Ergo peccata sua agnoscunt, deplorant eorundemque remissionem petunt. Adde, quod diserte de justitiis propheta loquatur, quas peccatis contaminatas esse conqueritur, ecquis vero gravissimis peccatoribus tribuet justitias? si vel maxime externa quaedam opera moraliter bona faciant, ea tamen coram DEO non sunt bona, nec justitiae nomine digna. Bernhard. serm. 5. de verbis Esaiae col. 250: *Nostra (si qua est) humilis justitia, recta forsitan, sed non pura. Nisi forte meliores nos esse credimus, quam patres nostros, qui non minus veraciter quam humiliter ajebant: Omnes nostrae justitiae tanquam pannus mulieris menstruatae? Quomodo enim pura justitia, ubi adhuc non potest culpa deesse? Recta proinde interim videri potest justitia hominum, si tamen peccato non consentiant, ut non regnet in eorum mortali corpore.* Gerson. lib. 4. de consol.
v. 359. theol. pros. 1: *Quid Esaias se cum ceteris involvens sibique vilescens humili confessione protulerit, legimus: Omnes justitiae nostrae tanquam pannus menstruatae. Quis ergo justitias suas velut gloriabundus ostentaverit Deo, plusquam pannum confusionis suae mulier viro.* Adrianus de Trajecto in 4. sentent. referente ex eo Cassandro in consult: *Sunt merita nostra velut baculus arundineus, cui dum quis innixus fuerit, confringitur, perforat manum innitentis, et quasi pannus menstruatae sunt omnes nostrae justitiae. Jugiter enim super pannum vitae, quem justitiae operibus teximus, stillamus saniem diversorum criminum. Quae igitur ex eis poterit esse fiducia apud Deum, qui neminem diligit, nisi ex toto corde conversum.* 4. Dictum psalmi, quod non possit coram Deo justificari omnis vivens, ita explicat, quod *nemo sit, qui non habeat peccata venialia, quae tamen non impediunt, quominus homo sit justus et multa opera bona faciat; vel etiam comparatione cum Dei justitia inita neminem esse justum.* Respondemus: Deprecatur David judicium Dei, addita ratione, quod nemo possit coram ipso justificari, fatetur igitur justitiam suam non posse opponi Dei judicio, nec severum ejus examen sustinere. Venialia illa peccata non impediunt quidem vel tollunt justitiam fidei, siquidem renatis ea agnoscentibus ac deplorantibus, in Christum credentibus et carnem suam crucifigentibus non imputantur, interim tamen propriam nostram justitiam tum habitualem tum actualem omnino impediunt, quominus ea in judicio Dei niti possimus. Si David potuisset Dei legem perfecte implere, cur veritus fuisset justitiam suam in examen divini judicii adducere? Nec comparate solum, sed et absolute omnem operum justitiam coram Dei judicio subsistentem David et sibi et aliis hominibus derogat, perinde ut omnes sanctos peccatorum remissione indigere testatur Ps. 32, v. 1. Augustin. in enarr. Ps. 142. tom. 8: *In veritate tua exaudi me in tua justitia, non in mea, ut inveniar in illo non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed eam, quae est ex fide. Ad me enim cum respicio, nihil aliud meum, quam peccatum invenio. Qui cum Deo volunt intrare in judicium, nisi qui ignorantes Dei justitiam suam volunt constituere? Merito iste* (David) *humilis in corpore Christi, discens a capite, quoniam mitis est et humilis corde, ne intres, inquit, in judicium cum servo tuo. Non litigemus, nolo tecum habere causam, ut ego proponam justitiam meam, tu convincas iniquitatem meam. Quare hoc? quare times? quoniam non justificabitur coram te omnis vivens, hic utique vivens, in carne vivens, moriturus homo, natus vivens, ex hominibus vivens, de Adamo Adam vivens. Omnis itaque vivens justificare potest se coram se; non coram te. Quomodo coram se? sibi placens, tibi displicens. Coram te autem non justificabitur omnis vivens. Noli ergo intrare mecum in judicium, Domine Deus meus. Quantumlibet rectus mihi videar, producis tu de thesauro tuo regulam tuam, coaptas me ad eam et pravus invenior* etc. Lib. 4. de justif. c. 14. ad dictum Jacobi: *in multis offendimus omnes;* et Johannis: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus,* respondet, *intelligenda ea de peccatis venialibus, quae non sint peccata simpliciter, sed imperfecte et secundum quid, neque sunt contra legem, sed praeter legem.* Respondemus: Nugatoria haec est distinctio, quam in tractatu de peccatis actualibus plene excussimus. Omne peccatum, quantumcunque [illegible]lecunque sit, est *ἀνομία*, aberratio a lege, transgressio legis, ac proinde non tantum praeter, sed etiam contra legem, quod Durandus, Cajetanus,

Vega lib. 11. in conc. c. 20. Azorius lib. 4. Instit. c. 8. Vasques in Thom. disp. 143. c. 4. num. 8. concedunt, cum quibus Bellarminus prius transigat. lib. 1. de amissione gratiae et statu peccati c. 12. dicto Jacobi obvertit *longe aliter ipsum accipere offensionem, quando dicit* c. 2. *qui offendit in uno, factus est omnium reus, et cum postea* c. 3. *dicit, in multis offendimus; ibi enim de offensione criminali, hic de veniali loquitur, ibi enumerat gravia crimina, quae proprie et perfecte sunt contra legem, hic vero addit, qui non offendit in verbo, hic perfectus vir est, ubi de ea offensione loqui se declaravit, quae perfectioni, non de ea, quae necessa-*
V. 360. *riae integritati opponitur.* Respondemus: Utrumque dictum Jacobi generale est, in multis offendimus omnes, et qui in uno offendit, reus factus est omnium. Pharisaicum est dicere quidem, mandata esse minima, quorum transgressione non peccetur contra legem, ut ostendit Christus Matth. 5, v. 19. Idem qui dixit, non moechaberis, dixit etiam, non concupisces, ergo non solum qui moechatur, sed etiam qui concupiscit, contra legem agit et reus peccati coram Deo efficitur. Bellarminus cap. 11. praecedente absurdissimum esse judicat, si statuatur, hominem justum, statim atque unum aliquod peccatum veniale commisit, esse vere ac perfecte legis praevaricatorem et per hoc reum omnium coelestium mandatorum, quod homini non excidisset, si aliam justitiam, quam quae ex lege est, videlicet eam, quae est ex fide, agnosceret, si splendentem Moysis faciem remoto velamine intueretur, qua de re plura suo loco.

4. Scriptura per legem non justificari negat.

185. Quartam argumentorum classem petimus ex illis Scripturae dictis, quae testantur, per legem et ex lege non posse homines coram Deo justificari et salvari. Quicunque perfectam et integram obedientiam legi praestare potest, is potest etiam per legem justificari et salvari. At nullus homo per legem justificari et salvari potest. Ergo nullus homo perfectam et integram obedientiam legi praestare potest. Propositio est immotae veritatis. Levit. 18, v. 5: *Custodite leges meas, quae faciens homo vivet in eis.* Ezech. 20, v. 11: *Dedi eis praecepta mea et judicia mea ostendi eis, quae faciens homo vivet in eis.* Luc. 10, v. 23: *Fac hoc et vives.* Rom. 7, v. 10: *Mandatum erat ad vitam.* Gal. 3, v. 12: *Qui fecerit ea, vivet in eis.* Assumtio non minus certa, Gal. 3, v. 11: *In lege neminem justificari coram Deo δῆλον, manifestum, est.* Rom. 3, v. 20: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram Deo.* Si ex lege possemus coram Deo justificari, opera legis non excluderentur a justificationis actu, atqui manifeste excluduntur, Rom. 3, v. 28: *Arbitramur hominem justificari per fidem absque operibus.* Gal. 3, v. 11: *Quicunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Hac de re in articulo justificationis plura, ubi eadem opera Bellarminianas exceptiones distinctione inter opera legis ceremonialis et moralis, inter opera liberi arbitrii et gratiae, inter opera, quae fidem praecedunt et sequuntur, inter justificationem primam et secundam nitentes excutiemus. **Photiniani distinguunt inter *opera legis moralis Mosaicae* et inter *opera legis, prout a Christo completior facta in N. T.* Sed haec hypothesis falsa est.** Hoc loco illud examinandum, quod Bellarminus 4. de justific. scribit, *apostolum* Gal. 3, v. 11. *non significare eos maledictos esse, qui legem implendo justificari quaerunt, sed eos, qui suis viribus sine fide et gratia legem implere et justificari se posse credunt.* Respondemus: Pseudo-apostoli illi, contra quos D. Paulus eo in loco disputat, non excludebant fidem a justificatione, sed opera legis ei conjungebant, ut apparet ex c. 15. Actor. v. 5. Surrexerunt quidam de haeresi Pharisaeorum πεπιστευκότες, qui crediderant. Nisi fuissent in eorum numero, qui Christo nomen suum dederant, certe non tantum molestiae ac negotii apostolo falsa sua doctrina exhibuissent, contra eos demonstrat apostolus, ex fide, non ex operibus legis esse justificationem, argumento usus inter reliqua etiam isto, quod a maledictione legis petitum est. Lex DEI maledictum pronuntiat omnem omnino hominem, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Jam vero nemo hominum permanet in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut ea faciat. Ergo, omnes homines sunt sub maledictione legis. Finge cum Bellarmino argumentum apostoli de ea tantum legis impletione, quae fit nostris viribus sine fide et gratia concludere, et alienum erit a scopo, quem sibi praefixum habebant pseudo-apostoli, alienum erit a mente Galatarum, qui fidem Christi nondum abjecerant, nec abjicere instituerant.

5. Filius Dei eo fine in mundum venit, ut nostri loco impleret legem.

186. Quintam argumentorum classem petimus ex illis Scripturae locis, quae testantur, Filium DEI eo fine in hunc mundum esse missum, ut nostri loco perfectam legi obedientiam praestaret, quae per fidem nobis imputaretur, quave coram Deo consistere possemus. Si homo perfecte posset legi satisfacere, non opus ei esset CHRISTI merito. At hoc absurdum. Ergo et illud. Connexionis veritas pendet ex pronuntiato apostolico Galat. 2, v. 21: *Si per legem est justitia, ergo gratis, δωρεάν,* sine causa, CHRISTUS *mortuus.* Si perfecte legem implere ac per eam justificari possemus, quid opus fuit CHRISTO tot labores, tot molestias, tot angustias exhiberi? Referenda huc omnia Scripturae dicta, quae de fine incarnationis ac fructu passionis dominicae, itemque de formali causa nostrae justificationis loquuntur, quae suum habebunt inferius locum. Hac vice expendemus sequentia. Act. 13, v. 38: *Per Christum annuntiatur vobis remissio peccatorum, et ab omnibus illis, quibus non potuistis in lege Moysis, justificari.* Rom. 8, v. 3: *Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, id Deus praestitit Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne.* v. 4: *ut justificatio, τὸ δικαίωμα, legis impleretur in nobis.* Matth. 5, v. 17: *Non veni solvere legem, sed implere.* Excipiunt Christum nobis promeruisse V. 361.

gratiam Dei et Spiritum sanctum, ut legem implere possemus. Respondemus: Sane Christus nobis non tantum suam donat justitiam, sed et Spiritum sanctum, qui legem Dei scribit in cordibus nostris, facit nos zelotas bonorum operum, flectit corda nostra ad spontaneam obedientiam praestandam etc., interim tamen obedientia illa nondum est numeris omnibus in hac vita perfecta et absoluta, siquidem *primitias tantum spiritus accipimus* Rom. 8, v. 23. *manet lucta carnis et spiritus*, Galat. 5, v. 17. *Renovatio crescit de die in diem*, 2. Cor. 4, v. 16. *Indigemus quotidiana peccatorum remissione* Matth. 6, v. 12; ideo haec qualiscunque inchoata renatorum obedientia non est talis quaedam perfecta legis impletio, qua coram Dei judicio consistere et vitam aeternam mereri possint, sed gratia DEI et merito Christi non in prima tantum reconciliatione, sed etiam toto vitae cursu ad justificationem indigent.

Exceptio Bellarmini. Excipit Bellarminus 4. de justificat. c. 14. *Christum esse semper nostrum mediatorem, quamvis ipsimet legem impleamus, tum quia semper vires et gratiam nobis subministrat, per quam bona opera faciamus, tum quia peccata nostra, quamvis levia et quotidiana ipse purgat ac conversos in gratiam iterum recipit.* Respondemus: Peccata illa nostra, quibus legem Dei quotidie transgredimur, non sunt ex se et sua natura levia, siquidem dicuntur ab ipso Christo ὀφειλήματα, debita quaedam Matth. 6, v. 12; sed remoto gratiae umbraculo nos reos aeternae damnationis facerent, ideo sacerdotali illa Christi ad dextram Patris intercessione, quae nititur dignitate meriti a se praestiti, quotidie indigemus. Rom. 5, v. 2. non solum *fide justificati pacem habemus ad Deum per Christum*, sed etiam *per eundem habemus accessum fide in gratiam istam, in qua stamus.* Ephes. 3, v. 2: *In Christo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus.* Hebr. 4, v. 15: *Habemus pontificem tentatum per omnia juxta similitudinem absque peccato.* v. 16: *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus ad auxilium opportunum.* 1. Joh. 2, v. 1: *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum.* v. 2: *et ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Quamvis igitur magnum sit Christi beneficium, quotidiana illa nostri per Spiritum renovatio, tamen ab altero illo regenerationis beneficio accurate distinguendum est, nec gloria justificationis tribuenda est inchoatae nostrae obedientiae; quamvis enim oriatur ex novis illis viribus a Christo mediatore per Spiritum sanctum in nos collatis, tamen cum infirmetur per carnem, nec assequatur perfectionem a lege praescriptam, ideo nec pro perfecta legis impletione, nec pro perfecta coram DEO subsistente justitia venditari potest. Quod Bellarminus addit, *per nostram sententiam Christum constitui otiosum mediatorem, quasi tam insigni obedientia non potuerit hoc efficere, ut justificatio legis in nobis impleretur*, id facilem habet
V. 362. explicationem, omnino enim justificatio, τὸ δικαίωμα, legis in nobis beneficio Christi mediatoris impletur, quod qui negare vellet, apertis tibiis apostolo Rom. 8, v. 4. id asserenti contradiceret; impletur autem non inhaesione, sed imputatione, non operibus, sed fide; impletur in hac vita inchoative, in futura consummative. Viderit autem Bellarminus, ne a suae fidei hominibus Christus otiosus mediator constituatur, quibus peccatum in carne renatorum adhuc haerens videtur non esse proprii generis peccatum, quibus infirmitates quotidianae videntur peccata ex se et sua natura levia, quibus praeter Christi meritum tot sunt adversus peccata illa remedia, utpote aquae lustralis adspersio, episcopalis, sacerdotalis ac monialis benedictio, pectoris tunsio, precularum horariarum sine mente et sono recitatio etc.

187. Sextam argumentorum classem petimus ex propria renatorum experientia. **6. Propria renatorum experientia perfectae legis impletioni refragatur.** Quis in dilectione Dei sese satis fervidum esse sentit? quis in timore Dei quandoque remissum se ipsum fieri non sentit? quis tali ac tanta patientia afflictiones sustinet, qualem ac quantam lex Dei exigit? quis in precibus semper est attentus et assiduus? cui non obrepunt dubitationes de exauditione? quis impiorum felicitatem oculo semper irretorto et absque tacito cordis murmure adspicit? quis omnibus officii sui partibus quotidie satisfacit? quis proximum non verbis tantum, sed et animo et opere; non simulate, sed vere; non ad tempus, sed constanter; non perfunctorie, sed intime; non tantum benefacientem, sed et persequentem semper diligit? quis non aliquando pravis titillatur concupiscentiis? At haec omnia non praeter, sed contra legem fiunt, non sunt res mediae, sed vere et sua natura peccata, non sunt naturae institutae effectus, sed destitutae defectus et carnis nostrae fructus. **Roman. 3, v. 10. et 12: *Non est justus, non est qui faciat bonum.* Ergo nemo perfecte implet legem. Excipit Pererius disp. 6. in c. 3. Rom. *sententias illas non ad omne genus hominum simpliciter referendas esse, sed ad omnes homines impii et iniqui populi, apud quos vere dicatur, quod non sit justus quispiam, nec faciat bonum.* Sed refragatur scopus apostoli, cui propositum est, omnes omnino homines peccati reos agere v. 9: *Causati sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse.* Item, *ut subditus fiat totus mundus DEO.* Repugnat etiam scopus Psalm. 14, ex quo haec desumta. In eo enim omnes homines quasi coram DEI judicio constituti, peccatorum rei aguntur non aliqui, sed omnes omnino, ideo utilitatem illam tripliciter effert SS. 1. per expressam affirmativam omnes, quae notatur in Hebraeo ה demonstrativo, quo quasi digito notatur, sermonem esse de iis, de quibus apostolus in praecedentibus egerat, id est, de filiis hominum ex patre et matre natis; 2. per particulam combinantem יַחְדָּו omnes *simul* seu *pariter*, ita ut nemo excipiatur; 3. per negationem, quae nullum prorsus excludit, *ne unus quidem.* Cum hac sententia congruit universa Scriptura prophetica et apostolica. *Non est homo qui non peccet* 2. Paral. 6, v. 36. Eccles. 7, v. 21.

1. Reg. 8, v. 46. *Innocens apud Deum non est innocens* Exod. 34, v. 7. *Non est justus qui faciat bonum et non peccet* Eccles. 7, v. 21. *Justus in die septies cadit* Prov. 24, v. 16. *Nemo potest dicere: mundum est cor meum* Prov. 20, v. 9, unde Chrysost. in comm. Psal. 14. ex his verbis colligit, etiam b. Mariam peccato originali fuisse obnoxiam.**

7. Allegoriae id ipsum docent. 188. Referri huc possunt allegoriae, quae legis divinae jugum humeris nostris importabile esse ostendunt. Quamvis enim allegoriae non praebeant firma et apodictica argumenta, plurimum tamen ornant ac delectant substratis prius ex literali Scripturae sensu firmis ac immotis fundamentis. Sic *graves Moysis manus* Exod. 17, v. 12. significant legem esse *jugum oneris*. Esa. 9, v. 4. *radians Moysis facies* Exod. 34, v. 29. notat, nos non posse εἰς αὐτὴν ἀτενίσαι et splendorem legis ferre. 2. Cor. 13, v. 13. *gravis ac difficilis Moysis lingua* Exod. 4, v. 10. convincit nos, quod ipsius praeceptis perfecte
V. 363. obedire non possimus. *Lapideae decalogi tabulae* Exod. 24, v. 12. conterunt cor nostrum, non sanant. **Num. 19. summus sacerdos, qui ligna accenderat, et alter, qui cinerem ex vacca rufa collegerat, erant immundi usque ad vesperam; sic in hac vita usque ad ejus vesperam sumus immundi in omnibus nostris operis.** Ut in promissam terram non Moyses, sed Josua Israëlitas introduxit, ita coelestis Josua, Christus, per evangelii doctrinam, non autem Moyses per legem ad vitam aeternam nos ducit. D. Luther. praefat. in libros V. T. tom. 3. latin. Jenens. p. 67: *Lex habet tria discipulorum genera: primi sunt, qui legem audiunt, verum contemnunt eam et turpem absque omni metu agunt vitam, ad hos lex non pervenit. Illi enim vituli cultores in Exodo horum figuram gerunt, ad quos Moyses non perferebat legem, sed commotus ira legum tabulas frangebat. Secundi sunt, qui tentant suis viribus praestare legem sine gratia DEI, horum figuram hi gerunt, qui gloriam in vultu Moysis ferre non poterant, cum denuo referret leges, atque ad hos quidem pervenit lex, verum ipsi non possunt eam ferre; obducunt igitur eum velamine et hypocriticam vitam simulatione externorum operum legis agunt, verum lex etiam illa ipsa opera judicat esse peccata, ubi velamen amotum fuerit, convincit enim nos, quod nostrae vires nihil sint, sed tantum Christi gratia nobis opus sit. Tertii jam sunt, qui in Moysis faciem sine velamine possunt defigere oculos, hoc est, qui vere intelligunt legem et vident, quam sit impossibile humanis viribus eam praestare, atque hic quidem sese exserit illa vis peccati et potentia mortis, haec est illa hasta Goliath immensae magnitudinis, cujus cuspis sexcentos aeris siclos pendet. Fugiunt igitur eum omnes Israëlitae praeter unicum Davidem, hoc est Christum nostrum dominum, qui nos ab omnibus illis monstris liberavit, nisi enim gloriam vultus Moysis Christus majore gloria obscuraret, nemo illum legis fulgorem, hoc est peccati ac mortis terrores, perferre posset. Hi igitur omnia opera, omnem praesumptionem de suis viribus abjiciunt neque alium legis usum norunt, quam ut per eam peccata sua agnoscant et misere desiderent Christum* etc. Huc refert D. Lutherus in verbis paulo praecedentibus, quod tres apostoli in monte Thabor Moysen quidem et Eliam videbant, non tamen metuebant eos, erat enim in Christi vultu gloria, quae omnem metum animis adimebat. Dn. Chemnicius c. 51. Harm. fol. 288. hanc texit allegoriam: *In V. T. tam terribilis erat promulgatio legis, ut populus non posset in montem adscendere, sed clamabat: vocem illam non possumus audire. Sed quando Christus mediator explicat legem, addens suam impletionem; sive quando evangelium utitur ministerio legis addens ei suam ἐπιείκειαν, tunc turbae in ipsum montem, ubi Christus legem explicat, adscendunt et de efficacia doctrinae ejus mirantur*, Matth. 7, v. 28. Hujus loci etiam est parabola Christi Luc. 10, in qua totum genus humanum adumbratur in homine illo, qui Hierosolyma Jericho versus iter faciens in latrones incidit rebusque suis omnibus exutus ac spoliatus, insuper letaliter vulneratur, etc. Sacerdos et Levita praetereunt nihil opis misero huic homini conferentes, qua in re lex Dei, cujus illi ministri erant, significata est, quae cernit quidem hominis cladem et miseriam, nempe peccatum et mortem, sed non juvat nec relevat homines. Matth. 18. servus quidam in conspectum DEI producitur, qui decem milia talentorum ei debet; servus hoc debitum inficiari non audet, nec tamen solvendo esse potest, aeterno igitur carcere damnari meretur; ejusmodi debiti summam omnes homines Deo debent, omnia decalogi praecepta multis modis transgressi, nec possunt suis viribus hoc debitum persolvere, igitur a lege accusantur et damnantur. Eodem etiam pertinet parabola drachmae perditae et ovis amissae, Luc. 15.

189. Huic sententiae toties suum praebent veteres assensum, quoties concupiscentiam in carne renatorum adhuc haerentem peccatum esse asserunt, quoties nostra justitia coram Deo nos subsistere posse negant. Peculiariter huc referenda dicta, in quibus legem in hac vita impleri posse diserte negant. Justinus Martyr in dial. cum Tryph. p. 252: V. 364. Dicta veterum.
Nam genus humanum omne maledictioni obnoxium esse invenietur juxta legem Moysis. Maledictus enim quilibet dictus est, qui non permanet in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea, nemo certe exacte omnia praestitit. Iren. lib. 3, c. 20. p. 211: *Veniens lex, quae data est per Moysen, regnum quidem mortis abstulit, latronem et non regem eum detegens, et homicidam eum ostendit, oneravit autem hominem, qui habebat peccatum in se, reum mortis ostendens eum, spiritualis enim cum lex esset, manifestavit tantummodo peccatum, non interemit.* Origen. in c. 3. ad Rom.: *Quis recte super castitate sua gloriabitur, cum scriptum legat: quia si quis adspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam*

in corde suo? Quis super justitia sua gloriabitur, cum audiat prophetam dicentem: quia omnis justitia nostra sicut pannus menstruatae? sola igitur nostra gloriatio est in fide crucis Christi, quae excludit omnem gloriationem, quae descendit ex operibus legis. Cyprian. in expos. orat. Dom.: *Ne quis sibi innocens placeat et se extollendo plus pereat, instruitur et docetur se peccare quotidie, quotidie pro peccatis jubetur orare.* Macar. hom. 38. ostendit, *eos qui a gratia divina illuminantur, diriguntur, pacifici ac boni redduntur, ἐξ ἀληθείας se ipsos reputare graviores peccatores omnibus hominibus.* ** Origen. homil. 10. in Num. non longe a princ.: *Requirendum est quomodo et sancti dicantur aliqui et de peccatis eorum scribatur. Non enim, ut putant quidam, statim ut quis sanctus esse coeperit, peccare jam non potest, et continuo sine peccato putandus est. Si enim sanctus non peccaret, non utique scriptum esset: Sumetis peccata sanctorum,* Numer. 18, v. 1. *Si sanctus sine peccato esset, non diceret Dominus per Ezechielem prophetam ad angelos quos mittebat peccatores punire, et a sanctis meis incipietis,* Ezech. 9, v. 6. *Si enim sancti sine peccato sunt, quomodo ipsi primi succumbunt in suppliciis peccatorum? Si sancti sine peccato essent, nunquam diceret Scriptura: quia justus in principio sermonis est accusator sui,* Prov. 18, v. 17. Lactant. lib. 6, c. 11: *Nemo esse sine delicto potest, quamdiu indumento carnis oneratus est, cujus infirmitas triplici modo subjacet dominio peccati factis, dictis, cogitationibus.* Augustin. epist. 89: *Omnibus necessaria est oratio dominica, quam etiam ipsis arietibus gregis, id est, apostolis suis, Dominus dedit, et unusquisque DEO dicat: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Cui enim haec in oratione verba necessaria non fuerint, ipse hic sine peccato vivere pronuntiandus est, quales si aliquos futuros Dominus praevideret, meliores utique quam exstiterunt ejus apostoli, aliam orationem illos doceret, qua non peterent dimitti sibi peccata, quibus in baptismo fuerant jam omnia dimissa.* Bernhard. serm. 75. super Cant. fol. 789: *Opus habent et sancti pro peccatis exorare, ut de misericordia salvi fiant, propriae justitiae non fidentes.*** Ambrosius in c. 2. Rom.: *Non hi justi sunt, qui audiunt legem, sed qui credunt in Christum, quem lex promisit, et hoc est facere legem; omnis autem non faciens legem, qui non credit legi, dum non recipit, cui lex testimonium perhibet, omnis salus in lege de Christo est; hic ergo servat legem, qui credit in Christum, si autem non credit, transgressor est legis, quia non recipit Christum, quem lex ad justificationem venturum cecinit, quam ipsa dare non potuit.* In c. 4. Rom.: *Quomodo Judaei per opera legis justificari se putant justificatione Abrahae, cum videant Abrahamum non ex operibus legis, sed sola fide justificatum?* In c. 3. Gal.: *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus. Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis praeteriisset aliquis, maledictus haberetur, et tanta mandata sunt, ut impossibile sit servare ea. Unde et Petrus in Actis apostolorum ait: Quid imponitis jugum fratribus, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* ** Isidorus Pelusiota lib. 1. epist. 100. p. 26: *Dic ad Novatiani supercilii discipulum. Quid tanquam purus stolide gloriaris? quid te ipsum peccati expertem simulas? quid naturae societatem inficiaris? Esaias immundum se esse praedicat. David omnem hominem mendacem esse agnoscit atque* V. 365. *omnes in peccatis conceptos et in lucem editos fuisse. Atque etiam Deus ipse homines mirum in modum et sedulo improbitati addictos esse ac solo misericordiae oleo indigere ait. Et tu puritatis fastum arroganter jactas?* Ambros. in c. 3. Gal.: *Quoniam nemo poterat legem implere, rei erant omnes maledicto legis, ut vindicaret in eos. Christus autem homo natus est, oblatus pro nobis, redemit nos a diabolo.*** Hieronym. in c. 2. Galat.: *Quod autem in lege nullus justificetur apud Deum,* etc. *quia nemo eam servat, ideo dictum est, quod sola fide justificandi essent credentes.* In c. 5. Galat. super locum: Evacuati estis a Christo, quicunque per legem justificamini. *Si in lege spem ponitis et justificari vos posse creditis, infirmam Christi gratiam judicatis, et quod jam gratis consecuti estis, tanquam non habentes propriis vultis laboribus adipisci.* **Idem in c. 11. Matth.: *In lege multa praecepta sunt, quae apostolus non posse compleri plenissime docet.* In comment. c. 2. Galat.: *Congregandum in hoc loco, quanta in lege praecepta sint, quae explere nullus queat.* Lib. 1. contra Jovin. fol. 13: *Post diluvium data lex, quam implere nullus potuit.*** August. 1. retract. c. 19: *Omnia mandata DEI facta deputantur, quando quicquid non fit, ignoscitur.* Bellarminus hunc unicum ex patribus pro sententia nostra adducit locum, cui respondet 4. de justific. c. 14: *Augustinum loqui de summa perfectione implendi legem, ad quam non perveniamus in hac vita.* Id ipsum et nos dicimus, non enim negamus inchoari legis impletionem, sed in summo perfectionis gradu absolvi negamus, quia peccatorum remissione indigemus. Bellarminus regerit, *per poenitentiam impetrari praevaricationis veniam, et hac ratione mandata deputari impleta.* At illa peccatorum remissio non contingit per opera legis, per nostras satisfactiones, sed ex fide in Christum, ex evangelio, etc. ut suo loco plenius ostendemus.) Idem August. epist. 29. ad Hieron.: *Caritas est virtus, qua id, quod diligendum est, diligitur, haec in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est. Plenissima enim, quae jam non potest augeri, quamdiu vivit hic homo, est in nemine, quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam esse debet, ex vitio est, ex quo vitio non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens, propter quod vitium si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos fallimus.* De actis cum Felice Man. lib. 2. c. 11: *Data est enim lex superbis hominibus et viribus suis totum tribuentibus,*

ut cum implere non possent legem datam, praevaricatores invenirentur et facti rei sub lege peterent misericordiam a DEO conditore. **Idem q. 105. in Ex.: *Quia lex a quovis perficiente non omni ex parte completur, propitiatorium desuper est. Ad hoc enim opus est, ut Deus nobis sit propitius, et ideo desuper ponitur, quia superexaltat misericordia judicio.*** De spiritu et lit. c. 5: *Illud praeceptum* (de diligendo DEO super omnia) *potest fieri coram hominibus, non coram Deo, qui cordis etiam ipsius et intimae voluntatis est inspector.* De tempore serm. 49: *Hoc ergo dicit legem implere, hoc est non concupiscere. Quis ergo hoc qui vivit, potest? adjuvat nos psalmus, qui modo cantatus est, exaudi me, Domine, in tua justitia, hoc est non in mea.* Sedulius in c. 7. Rom.: *Lex spiritualis est, qui spiritualia mandat, ardua praecepit opera spiritus, prohibens peccata et ideo non potest impleri.* In c. 10. Rom.: *Perfectionem legis habet, qui in CHRISTUM credit. Cum enim nullus justificaretur ex lege, quia nemo implebat legem, nisi qui sperabat in promissionem CHRISTI, fides posita est, quae crederet pro perfectione legis, ut in omnibus praetermissis fides satisfaceret pro tota lege.* Carolus Magnus lib. 1. de imagin. c. 15: *Deus jugum legis homini imponit, homo ferre non valet.* Vide etiam cap. praecedens 14. Chrys. in c. 3. Gal. super locum, justus ex fide vivet: *Hoc enim non solum ostendit, ex fide justificationem esse, verum etiam fieri non posse, ut per legem contingat salus. Posteaquam,* inquit, *legem nemo servavit, sed omnes ob transgressionem erant obnoxii maledicto, excogitata est facilior quaedam via per fidem. Quod idem maximum argumentum est, ex lege neminem posse justitiam adipisci, non enim dixit pro-*
V. [illegible]. *pheta: Justus ex lege vivet, sed ex fide, lex autem non est ex fide.* **Idem in c. 2. Galat.: *Lex jubet omnia fieri, quae in ipsa scripta sunt, ac non facientem punit. Omnes igitur illi mortui sumus, eo quod nullus eam implerit.*** Primasius in c. 3. Gal. super locum, quid igitur lex etc.: *Propter transgressionem,* inquit, *non propter justificationem. Haec audientes conticescant, qui delirant, quod lex quenquam ad regnum coelorum transmiserit.* Theophylact. in c. 3. Gal. super locum, quod vero per legem nullus justificetur, etc.: *Demonstrato quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit jam nunc, quod fides sola justificet.* Et postea: *Apud homines justi forsan videri queant legi detenti, quales Pharisaei justificantes se ipsos coram hominibus. Quia igitur lex ob difficultatem operum non justificabat, sed maledictioni potius subjugabat, venit gratia facilem viam ostendens, fidem videlicet, per quam justificati benedicimur.* Nilus in gnomis: *Quanto plus in lege profeceris, tanto plus ad perfectionem tibi deesse intelliges.* Bernhard. serm. 2. in vig. nativ. col. 37: *Propterea mandata sua mandavit custodiri nimis, ut videntes imperfectionem nostram deficere et non posse implere, quod debet, confugiamus ad misericordiam et dicamus, quoniam melior misericordia tua super vitas.* Serm. 50. in Cant. col. 642: *Caritas, quae in lege jubetur, minime in vita ista ab aliquo hominum potest vel potuit adimpleri. Quis enim sibi arrogare audeat, quod se Paulus ipse fatetur non comprehendisse? Nec latuit praeceptorem praecepti pondus hominum excedere vires,* etc. Serm. 73. super Cant.: *Si iniquitates observaveris, etiam electorum quis sustinebit? Opus itaque habent et sancti pro peccatis orare, ut de misericordia salvi fiant propriae justitiae non fidentes, omnes enim peccaverunt et egent misericordia Dei.* **Idem serm. 50. in Cant.: *Est caritas in actu, est et in affectu. Et de illa quidem, quae operis est, puto datam esse legem hominibus mandatumque formatum, nam in affectu quis ita habet, ut mandatur? Ergo illa mandatur ad meritum, ista in praemium datur, cujus initium profectumque vitam quoque praesentem experiri divina posse gratia non negamus, sed plenam consummationem defendimus futurae felicitati. Quo ergo jubenda fuit, quae implenda nullo modo erat? aut si placet tibi de affectuali caritate datum fuisse mandatum, non inde contendo, dummodo acquiescas et tu mihi, quod minime in vita ista ab aliquo hominum possit vel potuerit adimpleri.*** Radulphus lib. 20. c. 1. in Levit.: *Quis est, qui omnia, quae praecepit Dominus, faciat? non ejus beatitudinis sumus, nec ejus meriti, ut universis illis obtemperemus, non est enim homo super terram, qui faciat bonum, et non peccet, nec justificabitur in conspectu ejus omnis vivens.* Ipse Lombardus lib. 3. sent. dist. 27. lit. E.: *Dilectionis Dei modus insinuatur, cum dicitur: ex toto corde, id est ex toto intellectu; ex tota anima, id est ex tota voluntate; ex tota mente, id est memoria, ut omnes cogitationes et omnem vitam et omnem intellectum in illum conferas, a quo habes ea, quae confers illi. Haec dicens nullam vitae nostrae partem reliquit, quae vacare debeat, sed quicquid venerit in animum, illuc rapiatur, quo dilectionis impetus currit.* lit. F.: *Illud autem praeceptum non penitus impletur ab homine in hac mortali vita, sed ex parte, non ex toto, quia ex parte diligimus, sicut ex parte cognoscimus, in futuro autem implebitur ex toto.* lit. G.: *Sed cur praecipitur homini ista perfectio, cum in hac vita eam nemo habeat? quia non recte curritur, si quo currendum est, nesciatur,* etc. Ecce habes cur illud praeceptum est, quod hic penitus impleri non potest.

Pontificiorum sententia de perfecta legis impletione.

190. Pontificii auctoritatem concilii Tridentini secuti statuunt, legem Dei in hac vita omnino impleri posse, praesertim a renatis. Sic enim habet concil. Trident. sess. 6. can. 18: *Si quis dixerit, Dei praecepta homini etiam justificato et sub gratia constituto esse ad observandum impossibilia, anathema sit.* Bellarm. 2. de monach. c. 13: *Si lex non posset impleri, sequeretur, hominem nunquam peccare, non enim peccat, qui non facit, quod non potest, et Deus esset omnino tyranno iniquior et crudelior, quippe qui tributum peteret, quod nemo*

V. 367. *solvere posset, et hoc peteret a suis amicis.* Ibid.: *Patrum consensus est, nihil, quod impossibile est, nobis a Deo mandatum esse.* lib. 4. de justific. c. 10: *Legem Dei justis hominibus absolute esse possibilem fatentur omnes Catholici* (Romanenses), *non quidem per solas vires liberi arbitrii, ut haeretici nos dicere calumniantur; sed per auxilium gratiae Dei et spiritum fidei et caritatis in ipsa justificatione nobis infusum.* c. 13: *Potest homo plus facere, quam Deus praecepit, igitur multa magis potest implere praeceptum Dei.* lib. 3. de Rom. Pontific. c. 23. antith. 6: *Non timemus asserere, posse hominem per gratiam Dei justificatum ejusdem gratiae adjutorio et legem implere et ea impletione vitam aeternam promereri.* Corn. Jansenius, scriptor alioqui modestus et eruditus, c. 81. Concord. evang. sententiam nostram de impossibilitate legem implendi vocat *blasphemam doctrinam et impiam in Deum blasphemiam.* **Petrus a Soto in methodo confess. ann. 64. Dillingae edita p. 77: *Adeo sunt divina mandata dulcia, adeo suavia, maxime amanti et naturae humanae quasi cognata et congenita, ut difficilius multo sit ea transgredi, quam observare. Quanto difficilius adulteria, homicidia, furta et similia admittuntur, quam abstineatur ab eis?* Isidorus referente Socrate lib. 4. c. 18: *per annos 40 peccatum vel in animo sensisse vel cupiditati vel irae consensisse ultro dejeravit.* Cens. Col.. f. 49: *renatos in hac vita posse suis operibus legis perfectionem consequi.* f. 194: *legi plene et abunde a nobis satisfieri, si, quemadmodum in nobis est, praestiterimus.* Binsfeldius in lib. recept. conclusion. sect. 4. p. 880: *Justus cum auxilio speciali et adjutorio Dei potest diu, imo usque ad finem vitae cavere omnia peccata mortalia et implere omnem legem obligantem sub culpa mortali.* Petrus Cudsemius in viv. specul. loc. 11. p. 105: *Legem Dei et mandata Christi non modo esse factu non impossibilia, sed volentibus et Deum diligentibus usque adeo possibilia, ut sint ipsis sua via et facilia, levia non gravia.*** Quin imo non solum perfecte impleri legem a renatis posse confidenter asserunt, sed etiam supererogationis opera (quae rectius dicerentur opera superarrogationis) ab iisdem praestari posse disputant. **Sotus in assert. cathol. de lege p. 59: *Non tantum homo in hac vita legem implere potest, sed etiam plura, majora et sanctiora opera, quaeque lex praescribit praestare. Supererogamus enim nonnihil his, ad quae ex necessitate tenemur.*** Bellarm. 4. de justific. c. 13: *Potest homo plus facere, quam Deus praecipiat, igitur multo magis potest implere praeceptum.* Tilem. Smebingus de septem sacram. pag. 304: *Quot sanctorum millia fuisse putamus, qui non solum praecepta Christi adimpleverunt, verum etiam consilia evangelica observarunt, et multa supererogarunt, qui horribilia sustinuerunt tormenta, multo plus satisfacientes, quam debuerant pro peccatis suis.* **A Pontificiis non prorsus abludunt Photiniani et Arminiani. P. Bertius in praefat. tractatus Arminiani de vero et genuino sensu cap. 7. ad Rom.: *Prisca ecclesia quaestionem de impossibilitate praestandi legem inter capitales non censuit, quod vel ex Augustino patet, qui optat, ut Pelagius agnoscat, posse eam praestari per gratiam Christi, et pacem fore edicit. Ipsi apostoli Christi in eo quidem occupati fuerunt, ut homines extra gratiam constitutos convincerent de impotentia praestandi obedientiam; at de regenitorum imperfectione et impotentia vix verba ab iis facta invenias, quin imo contra illis crucifixionem carnis et concupiscentiarum, mortificationem operum carnis, resurrectionem in novam vitam, ambulationem secundum spiritum tribuunt aperteque protestari non verentur, ipsos per fidem vincere mundum.* Sommerus Photinianus et Crellius in tract. de justificat. quaerit: *Hominis bona opera non posse sisti judicio Dei secundum legem propositam judicantis* (nam ipsi DEO se nemo comparare potest), *quae Scriptura unquam dixit?* Socinus part. 1. de Christo servat. c. 4. vocat *hyperbolicam nostrorum hominum proportionem, cum scribunt, justitiam nostram perpetuo a perfectione Christi non minus quam coelum a terra distare.* Smalcius in refut. thesium Frantzii contra disput. 6. de bonis operibus f. 176. duplicem statuit perfectionem: aliam *absolutissimam*, quando quis nunquam vel semel quidem peccat; alteram *comparatam*, quando quis in nullius peccati habitu haesit, ac de priori dicit, *etiamsi difficillimum sit propter carnis infirmitatem, ut homo ad eam re ipsa perveniat, non esse tamen prorsus impossibile.* Et postea: *Voluit Deus, ut homines ex hoc ipso agnoscerent ipsius summam clementiam et aequitatem, quod qui perfectissimam ab eis jure exigere poterat obedientiam, tali tamen contentus sit, quae vires humanas non superet.* Arminius in resp. ad 31. artic. p. 164. 165: *Non repugno isti sententiae Augustini, qua statuit, hominem sine peccato esse posse in hac vita.* Resp. ad 9. artic. p. 176: *Praestatio legis secundum mentem postulantis est aestimanda, qui cum aut rigide velit in summo perfectionis gradu illam observari, aut secundum ἐπιείκειαν tantum, respondebitur bifariam ad quaestionem, an fideles sub gratia N. T. possint in hac vita legem Dei perfecte servare? nempe non posse hominem talem legem Dei perfecte praestare, si consideretur, ut praestanda juxta rigorem. Si vero postulet secundum ἐπιείκειαν, et vires collatae sint proportionatae postulato, quod dicendum est, cum evangelico foedere postulet, respondendum est posse perfecte praestari.* Idem in artic. perpend. de regenerat. §. 4. opp. p. 785: *Qui dicit, regenitos posse per Christi gratiam legem perfecte praestare in hac vita, ille non Pelagianus est, neque gratiae Dei facit injuriam, neque justificationem ex operibus stabilit.* Vorstius in apol. exeg. p. 111: *Obedientia in lege DEI requisita secundum quid et per accidens nobis est impossibilis, nempe quatenus extra gratiam Dei tum justificantem tum regenerantem adhuc versamur et quamdiu ita, prout jam corrupti*

sumus, in nobis ipsis spectamur. Interea verum manet, Deum nihil omnino praecipere, quod non per illam integram ipsius Dei voluntatem eatenus saltem praestare possimus, ut Deus ipse gratiose in hac obedientia tandem acquiescat. p. 112: *Deus in nobis efficit, ut nimirum sponte nobis desimus, praecepta ipsius per hanc ejusdem gratiam praestare et possimus et velimus, adeoque re ipsa praestemus, ita saltem, ut Deus in hac praestatione clementer acquiescat.* Venator in declar. p. 174: *Non credo, Deum jure posse ab hominibus exigere, quod a nativitate ipsa praestare non potuerunt, atque ad hoc praestandum vires dare non velle et quod tamen propterea velit eos condemnare, quod bonum impossibile non praestiterint et peccatum inevitabile non omiserint.*** Ceterum ne Bellarminus conqueratur, suae fidei hominibus per calumniam
V. 368. tribui, quod per solas liberi arbitrii vires legis impletionem possibilem esse statuant, proponimus ipsi disputationes Scholasticorum. Biel. in 2. sent. dist. 28. q. un. art. 3: *Homo per liberum arbitrium ex suis naturalibus potest divina praecepta quoad actus substantiam implere, sed non ad intentionem praecipientis, quae est consecutio salutis aeternae.* Idem 1. sent. dist. q. 2. art. 3: *Potest viator ex puris naturalibus Deum diligere, quia omni dictamini rectae rationis voluntas se potest ex suis naturalibus conformare, sed potest ratio ostendere, quod hujusmodi objectum diligendum.* Hoc ipsum repetit 3. sent. dist. 27. q. un. art. 3, ubi secundum opinionem Scoti, Occami et Petri de Aliaco hanc format propositionem: *Viatoris voluntas humana ex suis naturalibus potest Deum diligere super omnia.* Nicol. de Orbell. 2. sent. dist. 28. q. 2: *Mandata Dei non sunt supra hominem, quia omni volenti se disponere Deus dat gratiam gratum facientem, per quam ille potest adimplere, non tantum quantum ad genus operis, sed etiam quantum ad intentionem praecipientis.* Nec improbari illud quibusdam Pontificiis, ostendit Johan. Cochl. in 18. art. Confess. August.: *Qui hominem propriis naturae viribus praecepta Dei quoad substantiam actus facere posse negant, videntur hominis naturam (opus utique bonum et imaginem Dei) nimis deprimere atque a naturali bonitate sua, quam a Deo habet et qua ratio ad optima deprecatur, ut ait Aristoles in Ethicis, dejicere et ipsum Deum Opt. Max. summa bonitate clementiaque et misericordia privare, dum imputant ei, quod imposuerit homini praecepta factu impossibilia. Sciunt namque omnes, quod tyrannicum sit potius quam regium, subditis impossibiles constituere leges et onera imponere ipsis importabilia.*

Argumenta adversariorum.

191. Videamus Bellarmini aliorumque argumenta, quorum prima classis petita ex divinis literis. **Deut. 30, v. 11: *Mandatum, quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est* etc. Sic Conxenus in c. 10. Rom. Respondemus: tum ex loci contextu tum ex Rom. 10, v. 5. 6. 7. 8. et 9. satis perspicuum, Moysen ibi non loqui de lege, sed de evangelio, Deut. 30. hoc verbum dicitur non esse occultum, nec remotum, quod propter peccata expulsi poenitere et ita poenitentes reduci in patriam et recipi in gratiam debeant. Rom. 10: *quae ex fide est justitia, sic dici* etc. *Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, hoc est verbum fidei, quod praedicamus.* Marc. 9, v. 23: *Credenti omnia possibilia.* Respondemus: non agitur ibi de mandatis divinis, sed de miraculosa sanatione cujusdam obsessi, quem sanari non posse existimabant discipuli, quibus Christus respondet. *Credenti me a patre venisse et a patre habere* talem omnimodam potestatem operandi quasvis sanationes. Sed si vel maxime de lege exponatur, tamen non aliter omnia possunt credentes nisi in Christo, qui ipsis factus est justitia. 1. Cor. 1, v. 30.** Matth. 11, v. 30. dicit Christus: *jugum meum suave, et onus meum leve est.* Ergo mandata Dei non solum sunt possibilia, sed etiam facilia. Respondemus: *1. Lex est jugum, quod portare nemo potest.* Actor. 15, v. 10. 2. dictum igitur Christi accipiendum de jugo crucis, non autem de jugo legis, quod ex collatione aliorum Scripturae locorum et ex circumstantiis hujus ipsius loci colligere promtum est. Quemadmodum enim Matth. 16, v. 24. Christus dicit: *Qui vult me sequi, tollat crucem suam*, ita hoc loco promittit ad se venientibus requiem et refocillationem, sed carni crucis jugum imponit, ne requiem illam promissam de carnis deliciis ac voluptatibus interpretemur. Jugum pro servitute et disciplina severiori in Scripturis accipi usitatissimum est, dicitur igitur crux a Christo nobis imposita jugum et onus, quia carnem coërcet, regit atque intra limites continet. Jugum Christi dicitur, quia ipse pro bona voluntate sua illud imponit, et quia Christi exemplo illud portamus, qui in corpore suo jugum crucis sanctificavit. Dicitur onus ἐλαφρόν, leve, quia Deus *non sinit nos tentari supra vires*, 1. Cor. c. 10, v. 13, unde apostolus vocat τὸ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως 2. Cor. c. 4, v. 17, quae verba ex hoc Christi dicto videntur transsumta; jugum dicitur χρηστόν, commodum et suave, quia Spiritus sua gratia et consolatione nobis adest in cruce, ut eam non solum patienter feramus, sed et *in passionibus gaudeamus*, Col. 1, v. 24. 3. Si vel maxime intelligatur jugum illud de doctrina Christi, nihil ex eo sententiae decedit. Doctrina Christi jugum suave et onus leve, tum respectu ad legem habito, quae est *jugum oneris*, Esa. c. 9, v. 4. *et jugum importabile*, Actor. c. 15, v. 10, cui Christus nostri loco sese subjecit et a maledictione ejus nos liberavit; tum ratione interioris renovationis per Spiritum sanctum, qua lex Dei in corde scribitur, ut spontaneam obedientiam ei praestemus. Christus jugum legis, hoc est maledictionem et rigorem ejus, a credentibus sustulit, sed ne illa liberatio a jugo oneris legalis ita accipiatur, quasi liberum sit pro libidine carnis imposterum quidvis agere; ideo mentionem facit sui jugi, quod est nova obedientia renatorum, qua exuitur vetus homo, contra vero novus induitur. Hoc suum jugum

1. Matth. 11. Jugum meum suave. V. 369.

Christus vocat suave et leve, quia credentes ambulant in operibus bonis non juxta rigorem legalem, ut vel perfecta legis obedientia mereantur salutem, vel si quid desit, damnentur; sed juxta ἐπιείκειαν evangelicam, h. e. perfectam legis impletionem fide in Christo amplectuntur et per spiritum renovati delectantur lege Dei secundum interiorem hominem, quae obedientia licet rigori legis non omni ex parte satisfaciat, tamen placet DEO, quia ex fide et a dilectis filiis proficiscitur, ac si quid vel imperfecte vel minus fit, propter Christum ipsis condonatur.

192. *2. Mandata Dei gravia non sunt,* 1. Joh. c. 5, v. 3. Ergo *multo minus impossibilia.* Respondemus: Diverso respectu mandata DEI sunt gravia et non gravia. Gravia sunt, imo importabilia respectu perfectae impletionis juxta rigorem legis a nobis praestandae, qua ratione lex dicitur *jugum oneris,* Esa. c. 9, v. 4. Levia autem sunt primo respectu imputationis, siquidem perfecta illa obedientia, quam Christus legi praestitit, per fidem credentibus imputatur, quam imputationem non esse excludendam, patet ex 1. Joh. 3, v. 23: *Hoc est mandatum ejus, ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi, et diligamus invicem,* et 1. Joh. 5, v. 3: postquam dixerat apostolus, mandata Dei non esse gravia, αἰτιολογικῶς v. 4. subjungit, quoniam *omne, quod natum est ex Deo, vincit mundum, et haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra.* v. 5: *Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam JESUS est CHRISTUS?* Secundo respectu inchoationis, quia Spiritus sanctus renatos interius renovat, veram et seriam Dei dilectionem in illis accendit, per quam libero spiritu, non gravatim, nec coacte mandatis Dei obediunt, *haec est caritas Dei* (inquit apostolus), *ut mandata ejus custodiamus, et mandata ejus gravia non sunt.* Hoc respectu *delectantur renati lege Dei,* Rom. c. 7, v. 22. *sunt zelotae bonorum operum* Tit. c. 2, v. 14, nimirum juxta interiorem hominem. Interim tamen *vident aliam legem in membris repugnantem legi mentis suae,* ideo obedientiam suam non possunt in judicium Dei afferre tanquam perfectam legis impletionem, sed defectus, infirmitates ac sordes propter Christum sibi remitti petunt. August. 3. ad Bonif. c. 7: *Gratia DEI tribuit in hac vita studium praecepta servandi, et eadem, si quid in illis praeceptis minus servatur, ignoscit.* In hac peccatorum remissione paratum habent pii remedium, per quam, quicquid non fit, ignoscitur, et hoc potissimum respectu mandata eis gravia non sunt. Regerit Bellarminus 4. de justif. c. 11: *Illa non-imputatio aut tollit obligationem legis, ita ut praevaricator non incurrat reatum, aut tollit reatum ex praevaricatione ortum. Si tollit obligationem, facit ut lex non sit lex, et jugum non sit jugum. Si permittit contrahi reatum et contractum postea solvit, tunc non facit jugum esse suave et onus leve, imo ostendit jugum esse durissimum et onus gravissimum, quippe quod portari non potest. Certe si boves sub jugo ad singulos passus caderent, etiamsi aratoris industria continuo resurgerent, non tamen propterea eorum jugum diceretur suave, et onus leve.* Respondemus: renati non a maledictione solum, sed et rigore legis per Christum sunt liberati, *non amplius sunt sub lege, sed sub gratia,* Rom. 6, v. 14. *nec tamen lex destruitur per fidem,* Rom. 3, v. 31, *sed potius stabilitur,* qua de re sic habendum. Quamvis renatorum obedientia non assequatur perfectionem in lege praescriptam, tamen maledictionis suae fulmen in eos actu non vibrat, siquidem per fidem sunt in Christo; jam vero *nihil condemnationis est his qui sunt in Christo Jesu,* Rom. 8, v. 1. Interim legi ipsi ex eo nihil decedit, quo minus posset ad perfectissimam obedientiam etiam renatos obligare et maledictioni eos subjicere, nisi essent renati, hoc est, nisi per fidem in Christo perfectam illam, quam legi praestitit, obedientiam apprehenderent, *ac per legem spiritus vitae in Christo a lege peccati et mortis liberati essent,* Rom. c. 8, v. 1. et 2. Quia vero sunt in Christo, et quia ducuntur a Spiritu sancto, ideo ipsis mandata DEI non sunt gravia, quae alias in se respectu carnis per peccatum corruptae sunt gravissima, imo importabilia.

2. Mandata Dei gravia non sunt. 1. Joh. 5.

V. 370.

193. 3. Per dilectionem implentur DEI mandata, Joh. c. 14, v. 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Rom. c. 13, v. 8: *Qui proximum diligit, legem implevit.* Galat. c. 5, v. 14: *Omnis lex in uno sermone impletur, diliges proximum sicut te ipsum.* Atqui renati diligunt Deum et proximum. Ergo implent legem. Respondemus: Non qualiscunque et quantulacunque dilectio satisfacit legi, sed talis, ac tanta, quae normae legis exactissime congruit, nec ulla unquam laborat imperfectione aut prava quadam concupiscentia vitiatur. Christus naturam verae ac seriae dilectionis describit, quod sermonem DEI, per quem non sola lex, sed et evangelium intelliguntur, audiat, memori corde reponat ac mandatis DEI obedire studeat. Paulus caritatem tanquam legis summam et ἀνακεφαλαίωσιν nobis commendat, quam potissimum nobis deceat esse commendatam. Regerit Bellarminus 1. non negari a se, dilectionem in hac vita imperfectam esse, cum possit crescere et major sit futura in patria, id vero omnino negandum esse, quod in hac vita non possit esse tam perfecta, ut praecepto adimplendo sufficiat, nam non possemus esse Christi discipuli et amici, nisi hoc praeceptum dilectionis adimpleremus. Respondemus: Ex loco Augustini superius adducto: *Quamdiu caritas augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam esse debet, ex vitio est, ex quo vitio non justificabitur coram Deo omnis vivens, propter quod vitium si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos fallimus,* nostra dilectio non efficit nos Christi discipulos et amicos, 1. Joh. 4, v. 10: *In hoc est caritas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.* Nunquam certe diligimus Deum, nisi prius a Deo diligamur, qui per Spiritum sanctum veram sui dilectionem in cordibus nostris

3. Renati diligunt Deum et proximum. Ergo implent legem.

V. 371.

operatur, quae nos Christi discipulos et amicos esse demonstrat, quae vere placet Deo, quamvis sit imperfecta et multis naevis contaminata. Joh. c. 13, v. 35: *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis invicem.* 1. Joh. c. 4, v. 19: *Nos diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.* 2. Deut. c. 30, v. 6. praedicitur futurum, ut in N. T. DEUS diligatur toto corde et tota anima. Respondemus: ambiguitatem istius phraseos ex toto corde paulo post explicatam dabimus.

Homines quidam dicuntur perfecti. 194. 4. *Scriptura docet, homines esse perfectos in hac vita, utique ergo perfecte diligunt et legem implent, quia caritas est vinculum perfectionis,* Genes. 6, v. 11: *Noë erat vir justus et perfectus.* Gen. c. 17, v. 1. dicit Deus ad Abrahamum: *Ambula coram me, et esto perfectus.* Matth. c. 5, v. 48: *Estote perfecti, ut Pater vester, qui in coelis est, perfectus est.* Matth. c. 19, v. 21: *Si vis perfectus esse, abi, vende,* etc. Philipp. c. 3, v. 15: *quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus.* 1. Joh. c. 4, v. 12: *Si diligamus alii alios, Deus in nobis habitat, et caritas ejus perfecta est in nobis.* Respondemus: petitum est hoc argumentum ex schola Pelagii, cui solide respondetur ab Augustino in libro de perfectione justitiae contra Coelestium. **lib. de perfect. justit. docet, *posse hominem dici justum, qui perfectioni justitiae plurimum accessit, ut ei proximus fieret.* lib. 2. de peccat. merit. et remiss. c. 13: *Sunt ergo in terra justi, sunt magni, fortes, prudentes, continentes, patientes, pii, misericordes, temporalia mala omnia propter justitiam aequo animo tolerantes. Sed si verum est, imo quia verum est, si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus; et non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens; non sunt sine peccato, nec quisquam eorum tam arroganter insanit, ut non sibi pro suis qualibuscunque peccatis Dominica oratione opus esse arbitretur.* c. 16: *Huic* (Paulum dicit) *tanto viro perficiendo necessarium fuit, ut ab illo angelus Satanae non auferretur, a quo propterea colaphizabatur, ne magnitudine revelationum extolleretur, et audet quisquam quenquam vel putare vel dicere positum sub onere hujus vitae ab omni omnino mundum esse peccato, sint licet homines tanta excellentes justitia, ut ad eos de columna nubis loquatur Deus.* c. praeced. 15: *Cum dicitur cujusque perfectio, qua in re dicatur, videndum est.* Et post: *Potest fieri, ut jam sit aliquis sapientiae perfectus auditor, cujus nondum sit perfectus et doctor; potest perfectus esse justitiae cognitor, nondum perfectus effector; potest perfectus esse, ut diligat inimicos, qui nondum est perfectus, ut sufferat; et qui perfectus est in eo, quod omnes homines diligit, quippe qui etiam ad inimicorum dilectionem pervenerit, quaeritur utrum jam sit in ipsa quoque dilectione perfectus, id est utrum quos diligit, tantum diligat, quemadmodum illa incommutabilis regula veritatis diligendos esse praescripsit. Cum ergo legitur in Scripturis cujusque perfectio, qua in re dicatur, non negligenter intuendum est, quoniam non ideo quisque prorsus sine peccato esse intelligitur, quia in aliqua re dicitur esse perfectus, quanquam et in hoc possit ita dici, ut non quia jam non est, quo proficiat, sed quia ex maxima parte profecit, hoc nomine dignus habeatur.* **Summa responsionis huc redit: 1. Quaedam esse mandata exigentia perfectionem, sed non quaeritur, utrum praeceptum sit, sed hoc ipsum, quod praeceptum esse constat, utrum in corpore mortis hujus impleri possit, ubi caro adversus spiritum concupiscit. Quaedam testimonia ipsum finem, quo currendo tendatur, commemorare, non enim recte curritur, si quo currendum sit, nesciatur, et tamen finis ille in hac vita, antequam consummetur cursus, non apprehenditur. Quaedam testimonia loqui de beneficiis spiritualibus inchoatis, quaedam de consummatis, quae erunt tantum in vita aeterna. 2. Renati ideo dicuntur perfecti, quia quicquid adhaeret imperfectionis et sordium, tegitur oratione, Dimitte nobis debita nostra. 3. Perfectus, integer, immaculatus, etc. significat phrasi Scripturae eum, qui habet bonam conscientiam, h. e. qui caret criminibus damna- V. 372
bilibus et ipsa peccata venialia non negligit quotidiana oratione mundare. Hos fontes verae solutionis monstrat Augustinus, quos merito opponimus Pontificiis, cum non vereantur Pelagianorum argumenta jam olim explosa postliminio in ecclesiae proscenium adducere. Ceterum ut res sit evidentior, proponimus hanc distinctionem. Perfectio alia est absoluta, quam possumus vocare perfectionem graduum; alia vero respectiva et conditionata, quam docendi gratia vocabimus perfectionem partium. Absoluta perfectio est, quae summum illum obedientiae gradum, quem lex requirit, integre praestat. Talis perfectio fuit in Adamo ante lapsum, talis etiam in CHRISTO, qui integram ac numeris gradibus omnibus absolutam obedientiam legi praestitit. In renatis talis perfectio non est, nisi tantum imputatione, quatenus perfecta illa Christi obedientia per fidem ipsis imputatur. Col. 1, v. 28: *Ut praestemus omnem hominem perfectum in Christo.* Col. 2, v. 10: *In eo estis consummati,* πεπληρωμένοι. Hebr. 10, v. 14: *Una oblatione consummavit,* τετελείωκεν, *in sempiternum sanctificandos.* Perfectio conditiona est sincera illa renatorum secundum totam legem obedientia in hac vita inchoata, in aeterna tandem vita consummanda, sive est serium ac sincerum studium obediendi Deo secundum omnia ejus praecepta, etsi aliquid desit respectu graduum. Hanc perfectionem renatis tribui non diffitemur, de qua recte usurpatur illud veterum: *Perfectionis pars est imperfectionem agnoscere.* Philipp. 3, v. 12: *Non quod jam apprehenderim aut perfectus sim, sequor autem, si comprehendam, in quo et comprehensus sum a CHRISTO JESU.* v. 13: *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse* etc. Dicitur autem haec obedientia renatorum perfecta: 1. ratione omnium mandatorum, siquidem omnibus et singulis Dei mandatis obedire student renati, quamvis obedientia sit inchoata.

Psal. 119, v. 6: *Tunc pudore non afficiar, cum respexero ad omnia praecepta tua.* 2. Ratione sinceritatis, qua vero et non simulato affectu, serio et non hypocritico studio renati DEO obediunt ac pravis motibus resistunt. Psal. 119, v. 34: *Toto corde exquisivi mandata tua.* 3. Ratione probabilis et sanctae conversationis, quam ducunt sine querella *ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα θεοῦ ἀμώμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης, ἐν οἷς φαίνονται ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ*, Philipp. 2, v. 15. Sic Noa dicitur vir justus et perfectus *in generationibus suis*, Genes. 6, v. 9. 4. Ratione infirmorum, qui nondum pervenerunt ad illum cognitionis et obedientiae gradum. Eph. 4, v. 13: *Donec occurramus in unitatem fidei*, etc. *in virum perfectum.* v. 14: *ut jam non simus pueri.* Hebr. 5, v. 13: *Qui lactis particeps parvulus est.* v. 14: *perfectorum autem est solidus cibus.* Absoluta autem perfectio tum cognitionis tum obedientiae disertis verbis denegatur renatis in hac vita, 1. Cor. 13, v. 10. Phil. 3, v. 12. August. lib. 1. de grat. Christi contra Pelag. 49. ex Ambrosio: *Perfectos secum multos ait apostolus, in hoc adhuc mundo sitos, qui si ad perfectionem veram respicias, perfecti esse non poterunt, quia ipse dixit: Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem a facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum. Ita et immaculati sunt in hoc mundo et immaculati erunt in regno Dei, cum utique, si minutius excutias, immaculatus esse nemo possit, quia nemo sine peccato est.* **Chrysost. homil. 23. in Genes.: *Perfectus* (Noa) *in generatione sua, in tempore illo, in generatione illa perversa, quae adeo in malum declinavit, quod neque vestigium veritatis prae se ferre voluit.* Habacuc quaerens impium absorbere justum, ait *justiorem se ipso absorbere* צַדִּיק מִמֶּנּוּ c. 1, v. 13, ubi *justum* non ut simpliciter justum laudat, sed quatenus cum improbo comparetur. Ambros. lib. de Noë et arca cap. 11. tom. 4. p. 153: *Perpense addidit* in generatione ista, *ut neque superiores condemnaret, neque posteriores* (fideles) *excluderet recteque diluvium factum adstrueret interitu generationis ejus, quae non haberet consortium aequitatis.* DEUS ipse exponit qualem perfectionem intelligat Deuter. 18, v. 13: *perfectus eris cum Domino DEO tuo*, videlicet ut ipsum solum audias, non praestigiatores. 1. Reg. 11, v. 4 de Salomone dicitur, *quod cor ejus non fuerit perfectum cum Domino*, nimirum quia ivit post Deos gentilium. Jos. 24, v. 14: *Servite Domino perfecte et vere ac abjicite Deos alienos.***

V. 373. 5. Quidam dicuntur dilexisse Deum toto ex corde.

195. 5. Scriptura docet, quosdam servasse mandata ac praecipue illud de dilectione ex toto corde et de non concupiscendo Psalm. 118: *In toto corde exquisivi te*, et de eodem dicitur 3. Reg. 14: *Non fuisti sicut servus meus David, qui custodivit mandata mea et secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo.* Act. 13: *Inveni David filium Jesse virum secundum cor meum, qui omnes voluntates meas faciet.* lib. 3. Reg. c. 15: *eo quod fecisset David rectum in oculis Domini et non declinasset ab omnibus, quae praeceperat ei, cunctis diebus vitae suae excepto sermone Uriae.* Item de Josia lib. 4. Reg. c. 23: *Similis non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in toto corde suo, in tota anima sua, et in (tota) universa virtute sua.* Item de Asa et populo lib. 2. Paral. c. 15: *In tota voluntate sua quaesierunt Dominum et invenerunt eum.* Item de Josua, in cujus libro c. 11: *Sicut praeceperat Dominus Moysi, servo suo, ita praecepit Moyses Josuae, et ille universa complevit. Non praeteriit de universis mandatis, nec unum quidem verbum, quod jusserat Dominus Moysi.* Nec dubium, quin similia dici possint de Abraham, de Moyse, de Samuele, de Elia, Elisaeo, Esaia, Jeremia aliisque prophetis. In N. T. legimus de Zacharia et uxore, Luc. 1: *Erant justi ambo ante DEUM incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querella.* De apostolis dicit Dominus Joh. 17: *Sermonem tuum servaverunt. Eosdem vocat amicos* Joh. 15. et tamen ibidem addit: *Solos amicos esse eos, qui praecepta custodiunt;* apostolus vero Paulus Rom. c. 7. aperte demonstrat, se non peccare, dum invitus concupiscit, quia non ipse opus illud facit, ac proinde se servare legem, quae cum jubet, non concupisces, voluntati praecipit, non sensui, qui legis non est capax. Respondemus: audimus denuo Pelagium redivivum, is enim teste Augustino lib. de nat. et grat. c. 36. itidem longa serie commemorabat eos, qui non modo non peccasse, sed etiam juste vixisse referuntur, Abel, Enoch, Melchisedech, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Jesum Navae, Phineem, Samuelem, Natham, Eliam, Elisaeum etc.; respondet autem ibidem Augustinus: *Si omnes sanctos et sanctas, cum hic viverent, congregare possemus et interrogare, utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus, utrum hoc, quod iste* (Pelagius) *dicit, aut quod Johannes apostolus? Rogo vos, quantalibet fuerint in hoc corpore excellentia sanctitatis, si hoc interrogari potuissent, una voce clamassent, si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas non est in nobis. An illud humilius responderent fortasse, quam verius? Sed huic jam placet, et recte placet laudem humilitatis in parte non ponere falsitatis. Itaque hoc si verum dicerent, haberent peccatum, quod humiliter faterentur, quia veritas in eis non esset.* Respondemus igitur in genere: phrasis illa, *ex toto corde*, duplicem obtinet significationem: 1. Exprimit perfectam illam obedientiam a lege requisitam, ut summo perfectionis gradu DEUM diligamus eidemque numeris et gradibus omnibus absolutam obedientiam nullo pravae concupiscentiae aut ullius alterius peccati naevo maculatam praestemus; 2. notat sinceram ac *ἀνυπόκριτον* obedientiam, qua ratione opponitur hypocrisi et externae simulationi. Scriptura enim hoc modo hypocrisin describit Psal. 12, v. 3: *Corde et corde locuti sunt.* 1. Paral. 12,

v. 33: *Parati erant ad pugnandum absque corde et corde.* Hieronymus vertit *non in duplici corde;* id v. 38. exponitur: *Expediti erant ad pugnandum corde perfecto.* Quoties igitur renati ex toto corde DEUM diligere et mandata ejus servare dicuntur, sensus est, quod DEUM diligant non simulate, non hypocritice, sed vere et ex animo, corde integro et sincero, interim tamen summum perfectionis gradum se non assequi fatentur, quotiescunque peccata sua fatentur eorumque remissionem fide quaerunt; adde, quod ex parte adhuc carnales sint, unde pravis concupiscentiae motibus illa DEI dilectio et mandatorum divinorum obedientia saepissime contaminatur. Putidum illud subterfugium, quod pravae carnis concupiscentiae non sint peccata, suo loco plenius
v. 374. excussimus. Si apostolus concupiscentiae malum a se plane removet, quomodo constare poterit, quod sub finem capitis inquit, *idem ego mente quidem servio legi Dei, carne vero legi peccati,* quae verba irrefragabiliter evincunt, ipsum illum apostolum, qui spiritu et mente per spiritum renovata servit legi Dei, carne sua (quae certe ipsius propria caro est) servire legi peccati ac proinde legem Dei nondum perfecte implere. Pulchre Augustinus de perfectione just. resp. 16: *Cum est adhuc aliquid carnalis concupiscentiae, quod vel continendo frenetur, non omni modo ex tota anima diligitur DEUS. Non enim caro sine anima concupiscit, quamvis caro concupiscere dicatur, quia carnaliter anima concupiscit.* **De perfect. just. *Idem quod dicit* (Job) *vias ejus custodivi et non declinavi a mandatis ejus neque discedam;* qui locus objiciebatur a Pelagianis ad probandam perfectionem justitiae in hac vita, respondet ille: *Custodit vias Dei, qui non sic exorbitat, ut eas relinquat, sed in eis currendo proficit, et si aliquando, ut infirmus offendit aut titubat, proficit autem minuendo peccata, donec perveniat, ubi sine peccato sit, non enim aliter potest eo modo perficere, nisi custodiendo vias ejus. Declinat autem a mandatis Domini atque discedit apostata, non ille, qui etiamsi habeat peccatum confligendi, tamen cum eo perseverantiam non relinquit, donec eo perveniat, ubi nulla cum morte contentio remanebit.* lib. 1. retract. c. 19: *Merito quaeritur, utrum ista perfectio sic possit intelligi, ut tamen verum sit, neminem jam utentem voluntatis arbitrio hic vivere sine peccato. A quo enim usque ad unum apicem lex perfici potest, nisi a quo fiunt universa divina mandata? Sed in iisdem mandatis est etiam quodcunque jubemur dicere,* dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, *quam orationem usque ad finem seculi tota dicit ecclesia, omnia ergo mandata facta deputantur, quando quicquid non fit, ignoscitur.*** Si concupiscentiam illam carnis peccatum esse apostolus negat, cur toties ac verbis tam disertis peccatum appellat, cur tam miserabiliter eo nomine conqueritur, cur ab illa peccati servitute se liberari tantopere expetit? In specie ad exempla a Bellarmino adducta respondemus hoc modo. 1. David erat vir secundum cor DEI, interim tamen *ab occultis suis delictis mundari expetit* Psal. 19, v. 13. *Iniquitates suas haudquaquam observari petit,* Psal. 130, v. 2. *et judicium DEI deprecatur,* Psal. 143, v. 2. quin imo sanctos omnes ac proinde etiam se ipsum peccatorum remissione indigere fatetur, Psal. 32, v. 6. Adde, quod manifesta addatur exceptio 1. Reg. 15, v. 5: *Non declinavit ab ullo eorum, quae praeceperat ei Deus, cunctis diebus vitae suae, praeterquam in sermone* (negotio) *Uriae.* **Confer 1. Reg. 15, v. 1. 2. 3. cum 1. Reg. 14, v. 21. 22. 23. et apparebit de conservatione religionis ab idololatria purae esse sermonem. Hieronymus de Davide loquens lib. 3. contra Pelagianos disputansque, nullum fuisse sine peccato *Exempli gratia,* inquit, *uno tantum utamur testimonio. Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciat omnes voluntates meas. David sanctum esse non dubium est, et tamen qui electus est, ut omnes DEI voluntates faceret, aliqua fecisse reprehenditur. Utique possibile erat ei facere, qui ad hoc electus est, ut omnes DEI voluntates faceret. Nec DEUS in culpa est, qui praedixit, eum cunctas suorum praeceptorum facere voluntates, sed ille, qui praedicta non fecit, neque enim dixit invenisse se virum, qui cunctas in perpetuum suae jussionis faceret voluntates.*** 2. Josias ex toto corde ad Dominum conversus, juxta omnem legem Moysis fecit, nimirum quia flagrantissimo pietatis ac religionis zelo accensus idololatriam abrogavit et ardentiore cordis affectu, quam ullus rex alius, verum DEI cultum vicissim instauravit. Pericope illa juxta universam legem Moysis integritatem instaurati cultus potissimum concernit, quod nihil quicquam eorum praetermiserit, quae de abrogatione idololatriae et instauratione veri cultus in lege praescripta erant, ut ex contextu manifestum; interim a perfecta et absoluta legis impletione Josiam adhuc abfuisse, praeter generalia dicta ostendit lapsus ejus, quod Aegyptio regi bellum movens non necessarium in eodem occubuerit. 3. De Asa res expedita est, quamvis enim fecerit, quod rectum in oculis Domini, abrogatione cultuum idololatricorum, quo respectu dicitur in tota voluntate quaesivisse Dominum, tamen excelsa nondum sustulit, nihilominus propter sinceram et minime hypocriticam obedientiam dicitur cor ejus perfectum v. 375.
fuisse cum DEO omnibus diebus 1. Reg. 15, v. 14. quid quod a propheta Domini hoc nomine reprehenditur, quod *confisus regi Aram et non confisus Jehovae,* 2. Paral. 16, v. 7, quod prophetam contra jus et aequum ex indignatione ponit in domo carceris v. 10, in infirmitate sua non quaerit Dominum, sed medicos v. 12. 4. Quod Josua dicitur nihil eorum omisisse, quae praeceperat Jehovah Moysi Jos. 11, v. 15, id de Cananaeorum deletione ac terrae promissae distributione potissimum intelligendum esse contextus ostendit; interim non negamus, ipsum ex toto corde fecisse juxta legem DEI etiam moralem, sed ad summum perfectionis gradum ab omni peccati labe immunem adspirare non potuit.

Certe Num. 11, v. 27. a Moyse perversus Josuae zelus reprehenditur. Eodem pertinet exemplum regis Ezechiae, quod sub finem hujus capitis 11. Bellarminus itidem adducit. *In veritate et corde perfecto is ambulavit coram DEO*, Esa. 38, v. 3, nimirum, quia non simulavit pietatem, sed vere et sincere DEUM coluit, interim grato animo agnoscit, quod DEUS *post tergum omnia peccata ejus projecerit*, v. 17. propter quae omnia ipsius ossa conterebantur, v. 13; quid quod ob thesauros regis Babylonici legatis temere ostentatos a propheta reprehenditur? Esa. 39, v. 5. et seqq. 5. De Zachariae et Elisabethae exemplo ita loquitur Justinus in qq. et resp. ad orth. qu. 141: *Si unus Christus divinam legem implevit, quomodo irreprehensibiles in lege ambulaverunt Zacharias et Elisabeth?* Respondet Justinus: *Aliud est esse irreprehensibilem et aliud peccato immunem. Immunis namque peccato prorsus est irreprehensibilis, irreprehensibilis autem necessario peccato immunis non est* etc. *unus Christus peccati expers dicitur.* Augustinus lib. 1. de gratia Christi contra Pelagium c. 48: *Dictum hoc est, quantum mihi videtur, secundum quandam inter homines conversationem probabilem atque laudabilem, quam nullus hominum juste posset in accusationis et criminationis querellam vocare, quam propterea in DEI conspectu Zacharias et Elisabeth ejus uxor habuisse referuntur, quia in ea homines nulla dissimulatione fallebant, sed ut apparebant hominibus, ita noti erant oculis DEI. Non autem dictum est hoc secundum perfectionem illam justitiae, in qua vere atque omnino immaculati perfectique vivemus, nam et apostolus Paulus dixit, secundum justitiam, quae ex lege est, se fuisse sine querella, in qua lege etiam Zacharias sine querella conversabatur. Sed hanc apostolus justitiam in stercoribus et detrimentis deputavit in comparatione justitiae, quam speramus et quam nunc esurire ac sitire debemus, ut ea quandoque satiemur in specie, quae nunc est in fide, quamdiu justus ex fide vivit.* **Idem lib. de perfect. just.: *Ingredi sine macula non absurde ille dicitur, non qui jam perfectus est, sed qui ad ipsam perfectionem irreprehensibiliter currit, carens criminibus damnabilibus atque ipsa peccata venialia non negligens mundare eleemosynis.* Iterum: *Aliud est esse sine peccato, quod de solo in hac vita unigenito dictum est, aliud est esse sine querella, quod de multis justis etiam in hac vita dici potest. Quoniam est quidam modus bonae vitae, de quo in ista humana conversione justa querella esse non possit. Quis enim juste queritur de homine, qui nemini male vult et quibus potest, fideliter consulit, nec contra cujusquam injurias tenet libidinem vindicandi, ut veraciter dicat, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et tamen eo ipso quod illud verum dicit,* dimitte, sicut et nos dimittimus, *sine peccato se non esse declarat.* Iterum: *Illi vero in Apocalypsi propterea tales dicti sunt, quod non sit inventum in ore eorum mendacium, quia non dixerunt, se non habere peccatum, quodsi dicerent, se ipsos deciperent, et veritas in eis non esset. Porro si veritas in eis non esset, inveniretur in ore eorum mendacium. Quod si propter invidiam, cum essent sine peccato, dicerent, se non esse sine peccato, hoc ipsum esset mendacium, falsumque esset, quod dictum est, non est inventum in ore ipsorum mendacium. Ideo ergo sine macula sunt, quia sicut ipsi dimiserunt, sic illi Deo dimittente mundati sunt.* Ibid. de Zach. et Elisabetha: *Qui justi ambo utique legerant inter ipsa mandata, quemadmodum sua peccata mundarent. Nam Zacharias, quod de omni sacerdote ex hominibus accepto in epistola ad Hebraeos dicitur, etiam pro suis peccatis utique hostias offerebat.* lib. 2. de peccat. merit. et remiss. c. 13: *Nam de Zacharia et Elisabeth, qui nobis saepe in hujus quaestionis disputationibus objiciuntur, quid dicamus, nisi quod evidenter Scriptura testatur, eminenti justitia fuisse Zachariam in principibus sacerdotum ad offerenda V. T. sacrificia? Legimus autem in epistola, quae ad Hebraeos inscribitur, solum Christum esse principem sacerdotum, qui non haberet necessitatem, sicut illi, qui sacerdotum principes dicebantur, sacrificium pro suis primum offerre peccatis quotidie, deinde pro populo. In hoc enim numero Zacharias, in hoc Phinees, in hoc ipse Aaron, a quo iste ordo exorsus est, fuit et quicunque alii in illo sacerdotio laudabiliter justeque vixerunt, qui tamen habebant necessitatem sacrificium primitus pro suis offerre peccatis, solo Christo exsistente, cujus venturi figuram gerebant, qui hanc necessitatem sacerdos incontaminabilis non haberet. Quid autem de Zacharia et Elisabeth laudabile dictum est, quod non in eo comprehendatur, quod de se apostolus, cum in Christum nondum credidisset, professus est? Dixit enim, se secundum justitiam, quae in lege est, fuisse sine querella, hoc et de illis ita legitur.* Erant autem ambo justi ante DEUM, *ergo quicquid in eis erat justitiae, non erat ad homines simulatum, ideo dictum est ante DEUM.*
**Epistol. 95. expendit illud, quod Zacharias fuerit V. 376.
sacerdos. Omnes autem sacerdotes necesse habebant ex lege DEI primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populo; sicut nunc per orationis sacrificium convincimur non esse sine peccato, quoniam jussi sumus dicere, dimitte nobis debita nostra, ita et tunc per sacrificia victimarum animalium convincebantur sacerdotes sine peccato non esse, qui pro suis peccatis jubebantur offerre. Dicimus ergo, Zachariam et Elisabetham coram DEO justos fuisse fide in CHRISTUM, per quem in sacrificiis adumbratum remissionem peccatorum consecuti sunt, cujus beneficia in cantico Zacharias celebrat et *scientiam salutis in remissione peccatorum* diserte constituit, Luc. 1, v. 77; hanc fidei justitiam demonstrarunt bonis operibus, siquidem in omnibus DEI mandatis incedebant sine querella, obedientia ipsorum erat seria ac sincera, non hypocritica, ἄμεμπτοι erant coram hominibus, sed coram DEO peccatores, sicut paulo post commemoratur incre-

dulitate Zachariam peccasse, in omnibus DEI mandatis incedebant ratione partium, quamvis ratione graduum perfectam obedientiam illis nondum praestarent. 6. Apostolus Paulus diserte fatetur Rom. 7, v. 7. legi de non concupiscendo sese nondum perfectam praestare obedientiam, cum sit *spiritualis*. v. 14: *se vero carnalem esse ac sub peccato venundatum*, quia scilicet peccatum adhuc in carne habitet. v. 17. quo nomine se *ταλαίπωρον* esse pronuntiat, et a corpore mortis liberari hujus desiderat. v. 24. justitiam fidei passim commendat, sed operum justitia nos coram Dei judicio subsistere posse negat. 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus.* **Stapletonus in promt. Catholico et morali Domin. de nuptiis Cananaeis: *Locus tractandi contra haereticos* (ex verbis Mariae, quodcunque dixerit vobis, facite) *integram et plenam omnium Christi mandatorum observationem, juxta egregium beatae Virginis documentum, quam illi hodie blasphemo ore impossibilem esse ajunt.* Respondemus: quae consequentia? Ministri potuerunt explere mandata Christi in haurienda aqua. Ergo omnia DEI mandata etiam quae intrinsecam et perpetuam perfectionem cordis requirunt, perfectissime impleri a nobis possunt.

Dicta veterum. 196. C. 12. producit Bellarminus dicta patrum, in quibus negant DEUM impossibile quippiam homini praecepisse. Respondemus: Triplici respectu mandata DEI sunt et dicuntur homini possibilia. 1. Respectu integritatis concreatae. Legis doctrina solenniter per Moysen repetita est, sed non a Moyse primum coepit, verum in ipsa creatione hominum mentibus insita et insculpta est; hoc igitur sensu ac respectu non praecepit DEUS impossibilia, quia primos homines perfectis et integris viribus instruxit, quibus legem Dei tum generalem tum specialem de non comedendo vitae arboris fructu implere poterant. 2. Respectu divinae gratiae. Hieron. lib. 2. Dial. adversus Pelag.: *Mandata DEI sunt impossibilia naturae, sed possibilia gratiae.* August. de spiritu et lit. c. 9: *Voluntas ostenditur infirma per legem, ut sanet gratia voluntatem et sana voluntas impleat legem, non constituta sub lege, nec indigens lege.* Per
V. 377. gratiam vero intelligenda est non tantum gratia renovationis, qua conferuntur homini vires ad praestandam legi divinae obedientiam, sed etiam gratia remissionis, qua adhaerentes peccati sordes non imputantur, et quicquid non fit, vel minus fit, propter Christum ignoscitur. August. 1. rectract. 19: *Omnia mandata DEI facta deputantur, quando quicquid non fit, ignoscitur.* lib. 3. contra duas epist. Pelag. c. 7: *Gratia DEI tribuit in hac vita studium praecepta servandi et eadem, si quid in illis praeceptis minus servatur, ignoscit.* lib. 19. de civit. Dei c. 27: *Ipsa quoque nostra justitia, quamvis vera sit propter veri boni finem, ad quem refertur, tamen tanta est in hac vita, ut potius peccatorum remissione constet, quam perfectione virtutum.* D. Lutherus in enarr. Psal. 51. tom. 4. Lat. fol. 377. b: *Quid, inquies, an non decalogus praestari debet? Si autem praestatur, an non ea justitia est? Respondeo: volumus decalogum praestare et servare, sed cum larga, hoc est evangelica dispensatione seu distinctione, quia accepimus tantum primitias spiritus, et gemitus spiritus in corde manent.* Item: *Caro nostra cum suis libidinibus et concupiscentiis, hoc est tota arbor cum fructibus etiam manet. Haec causa est, cur decalogus nunquam possit plene praestari* etc.; *facimus legem per Spiritum sanctum, et tamen manet verbum miserere, hoc est nos manemus peccatores et opus habemus gratuita remissione peccatorum per Christi meritum.* 3. Respectu perfectionis in futura vita exspectandae. Augustinus de perfect. justit. contra Coelestium resp. 16: *In plenitudine caritatis praeceptum illud implebitur diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, et ex tota mente tua. Nam cum est adhuc aliquid carnalis concupiscentiae, quod vel continendo frenetur, non omni modo ex tota anima diligitur Deus* etc.; *cur ergo non praeciperetur homini ista perfectio, quamvis eam in hac vita nemo habeat? non enim recte curritur, si quo currendum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si nullis praeceptis ostenderetur?* De spiritu et lit. c. 36: *Praeceptum illud dilectionis in illa vita complebimus, cum videbimus a facie ad faciem. Sed ideo nobis hoc etiam nunc praeceptum est, ut admoneremur, quid fide exposcere, quo spem praemittere et obliviscendo, quae retro sunt, in quae anteriora nos extendere debeamus.* lib. 1. contr. Julian. 2. Basilii dictum, quod peccatum facile possit ab hominis voluntate separari, ut munda sit per omnia, explicat hoc modo: *facile est non humanae voluntati, sed naturae DEI, et quod ait munda per omnia, tunc fiet, quando in altera vita DEUS erit omnia in omnibus.* Bellarminus reponit suam cramben, hominem non posse quidem vivere absque peccato, interim tamen perfecte implere posse praecepta, cum peccata venialia non sint contra, sed praeter mandata, de quo subterfugio quid statuendum sit, diximus superius.

197. **Bellarminus c. 13. producit aliquot rationes, quibus evincere conatur, legi divinae perfectam obedientiam a nobis praestari posse: *1. potest homo plus facere, quam DEUS praecipiat, igitur multo magis potest implere praeceptum.* Respondemus: Antecedens ex topica Pelagii petitum manifesta falsitate laborat, ut in examine operum supererogationis ostendetur. *2. Si praecepta essent impossibilia, neminem obligarent, ac per hoc praecepta non essent, neque enim fingi potest, quomodo aliquis peccet in eo, quod vitari non potest.* Respondemus: Distinguendum inter naturam institutam et destitutam; DEUS legem homini proposuit in statu innocentiae, cum viribus adhuc esset sanis atque integris, per lapsum homo sua culpa in *ἀδυναμίαν* istam incidit, per quam rigori divinae legis et justitiae nihil decedit. Quid enim? num obligatio atque operatio tollitur, si quando debitor sua culpa ad extremam paupertatis lineam redigitur? minime

Rationes pro stabilienda perfecta legis impletione. 1. Possumus plus praestare, quam lex requirit. 2. Impossibilia neminem obligant.

vero, sed creditori suum jus, quod dederat, repetendi, manet salvum atque integrum; et si nemo in eo peccat, quod vitare non potest, quid de peccato
V. 378. originali faciemus? Videmus infantes mori, mors peccati est stipendium, utique ergo infantes peccati sunt obnoxii, quod ipsum tamen vitare non possunt. Num hoc judicium DEI injustum? absit. Apud Anselmum l. 1. cur Deus homo c. 24. Boso proponit quaestionem: *Si non potest homo debitum reddere, quomodo injustus est debitum non reddendo?* cui hoc modo respondet Anselmus: *Forsitan si nulla est in illo impotentiae causa, aliquatenus excusari potest, sed si in ipso impotentiae est culpa, sicut non levigat peccatum, ita non excusat non reddentem debitum, sicut si quis injungat servo suo aliquod opus et ei praecipiat, ne dejiciat se in foveam, quam illi demonstrat, unde nullatenus exire possit, non propterea is a culpa liberabitur.* Idem de conc. virgin. c. 28: *Deus recte exigit a natura, quod ei dedit, et quod sibi juste debetur, si quis vir et uxor ejus ad magnam dignitatem quandam vel possessionem nullo suo merito, sed gratia sola provecti simul crimen grave inexcusabiliter committunt et pro eo juste dejiciuntur et in servitutem rediguntur, quis dicet filios, quos post damnationem genuerunt, eidem non debere subjacere servituti?*

3. Deus foret tyranno crudelior.

198. *3. Si lex esset impossibilis, sequeretur Deum omni tyranno esse crudeliorem et stultiorem, quippe qui ab ipsis etiam amicis tributum exigeret, quod nemo solvere posset, et leges ferret, quas sciret a nemine observandas.* Respondemus: 1. Lex DEI pertinet ad omnes omnino homines, etiam non renatos; quare si connexum argumenti satis firmum, sequetur, aut homines non renatos itidem implere posse legem, quibus non minus quam renatis proponitur, aut illorum respectu DEUM tyrannum esse; quorum neutrum concedere poterit Bellarminus. 2. Legem suam non eo fine post lapsum repetivit DEUS, quasi perfecte eam homines implere et vitam aeternam promereri possent, sed ut ex eo esset *cognitio peccati,* Rom. 3, v. 20; ut esset *paedagogus noster ad Christum,* Galat. 3, v. 29; ut exstaret norma bonorum operum, in quibus renati perpetuo ambulare debent etc. 3. DEUS non solum mortificat per legem, sed etiam vivificat per evangelium; non solum ostendit morbum per vocem legis, sed etiam affert medicinam per vocem evangelii, *infundit vulneribus nostris oleum et vinum,* Luc. 10, v. 34. August. de spiritu et lit. c. 19: *Lex data est, ut gratia quaereretur, gratia data est, ut lex impleretur. Neque enim suo vitio lex non implebatur, sed vitio prudentiae carnis, quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit.* Si vel maxime doctrina evangelii non fuisset ex immensa DEI misericordia hominibus post lapsum patefacta, per quam remissio peccatorum et spiritus renovationis credentibus obtingit, ut mandatis Dei obedire incipiant, nemo tamen Deum in jus vocare fuisset ausus, si per legem exigeret debitum, ab illis, qui sua culpa in paupertatem ac persolvendi debiti ἀδυναμίαν inciderunt. ** *Praecepit Deus impossibilia:* 1. ob justitiae suae commendationem; 2. propter gloriae Christi illustrationem; 3. propter nostri humiliationem; 4. propter nostri institutionem, ut sciamus, quales fuerimus, quod facere debeamus et quales futuri simus; 5. propter hypocritarum confusionem. **

199. *4. Christus passus est, ut justificatio legis in nobis impleretur* Rom. 8; item docuit nos orare, *fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra* Matth. 6, ubi petimus gratiam implendi praecepta; denique *Christus factus est omnibus obedientibus sibi causa salutis aeternae* Hebr. 5; at si lex impleri non potest, Christus non obtinuit quod voluit, frustra nos oramus quotidie, et nemo salvari poterit, nam si lex impleri non potest, justificatio legis nunquam impletur in nobis, nec fit Dei voluntas in terra, nec unquam vere obedimus Christo. Respondemus: 1. Vere hic est finis missionis et passionis Christi, ut justificatio, τὸ δικαίωμα legis in nobis impleretur, siquidem perfecta illa legis impletio, quam V. 379.
Christus nostri loco praestitit, per fidem nobis imputatur, *Christus est* τέλος, *finis, et impletio legis ad justitiam omni credenti* Rom. 10, v. 4, ideoque notanter dicit apostolus τὸ δικαίωμα legis impleri non a nobis, nostris viribus vel operibus, sed in nobis, videlicet per imputationem, cui spiritus renovationis individuo nexu conjunctus est, per quem lex Dei in corda nostra scribitur, ut non *amplius secundum carnem, sed secundum spiritum ambulemus,* Rom. 8, v. 4. Tota Scriptura dicit, Christum pro peccatis nostris et propter peccata nostra mortuum esse, ut eorum remissio per fidem nobis contingeret; nuspiam autem dicit, Christum esse passum pro bonis operibus nostris, ut tantam illis vim atque efficaciam impetraret, qua coram Dei judicio subsistere possint. Ambros. in comm. Rom. 8: *Ideo dicit damnatum peccatum, ut impleretur in nobis justificatio legis datae a Moyse. Sublati enim de conditione legis facti sumus amici ejusdem, justificati enim amici legis sunt. Quomodo autem impletur in nobis justificatio, nisi cum datur remissio omnium peccatorum? ut sublatis peccatis justificatus appareat mente serviens legi Dei. 2. Voluntas* quidem *DEI est sanctificatio nostra* 1. Thess. 4, v. 3, interim et haec Dei voluntas, ut *videns filium et credens in eum habeat vitam aeternam* Joh. 6, v. 40. Utrumque igitur petimus, ut justificatio nobis contingat per fidem in Christum et ut renovatio et sanctificatio nostra quotidie crescat, ideo in ipsa oratione Dominica peccatorum remissionem petimus, qua certe non indigeremus, si voluntas Dei in lege patefacta perfecte a nobis impleretur. 3. Vere Christus obedientibus factus est αἴτιος salutis aeternae, Hebr. 5, v. 9, sed notandum, quod dupliciter Christo obedire dicimur: 1. Vera in ipsum fide Rom. 1, v. 5. εἰς ὑπακοὴν πίστεως. Rom 15, v. 18: *Non audeo quicquam loqui eorum, quae per me efficit Christus in obedientiam gentium.* Hac fidei obedientia coram

4. Christus passus, ut justificatio legis in nobis impleretur.

DEO justi sumus, ideo 1. Petr. 1, v. 2. obedientiae conjungitur *adspersio sanguinis Christi*. 2. deinde obedire dicimur Christo in operibus bonis Actor. 5, v. 29: *Obedire oportet DEO magis quam hominibus.* Rom. 6, v. 12: *Non regnet peccatum in corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.* v. 16: *Cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis* etc. Haec operum obedientia in hac vita nondum est numeris omnibus absoluta et incontaminata.

5. Fructus Spiritus s. non accusantur a lege. 200. 5. Omnes vere justificati habent Spiritum s., qui parit suos fructus Gal. 5. enumeratos. Jam vero, qui hos fructus habet, non accusatur a lege, quia *adversus illos non est lex*, et hoc est quod apostolus dicit, *per legem spiritus vitae nos liberari a lege peccati et mortis*, Rom. 8. Respondemus: 1. in hac vita tantum *primitias spiritus accipimus*, Rom. 8, v. 23. 2. Operationes Spiritus s. fiunt in *corpore peccati et mortis*, Rom. 7, v. 24. Ergo pro ratione instrumenti et modulo infirmitatis nostrae perficiuntur. 3. Proinde indigemus *renovatione de die in diem*, 2. Cor. 4, v. 16. 4. Quamvis non ambulemus secundum carnem, sed secundum spiritum, tamen ex parte adhuc *carnales sumus, venundati sub peccatum*, Rom. 7, v. 14. 5. Proinde licet ipsam, ut ita loquar, substantiam fructuum spiritus lex non accuset, tamen qualitatem, h. e. imperfectionem eorundem, ut et peccatum in carne renatorum adhuc habitans accusat. 6. Ideo autem renati liberi sunt ab accusatione legis, quia per fidem sunt in Christo. Rom. 8, v. 1: *Nihil damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu*, non quia inhaerens vel actualis operum justitia perfectissime cum lege congruit. Ab accusatione legis renatos immunes praestat non inhaerens justitia propria, sed Christi justitia per fidem imputata. Ambros. in comm.: *Lex spiritus vitae ipsa est et lex fidei. Nam et lex Moysis spiritualis est, quia prohibet peccare, non tamen vitae, quia reis mortis peccata remittere non potest, ut vivificet morituros. Haec vero quia et peccare non vult et a morte revocat, lex spiritus vitae appellatur, non per literam constans, sed per spiritum,*
v. 380. *quia corde creditur et spiritus est, quod creditur. Haec itaque lex in Christo Jesu, hoc est per fidem Christi liberat credentem a lege peccati et mortis. Lex peccati est, quam in membris dicit habitare; lex vero mortis Moysis lex est, quia mortificat peccatores.* Hactenus Ambrosius. **Pererius disp. 17. in c. 2. Rom. num. 103. p. 361. tale argumentum texit: *Circumcisio prodest, si legem observes Rom. 2, v. 25. Atqui Abrahae et aliis sanctis V. T. profuit circumcisio.* Respondemus: 1. Apostoli dictum est conditionale, quod nihil ponit; 2. sancti imperfectionem operum suorum agnoscunt perfectam obedientiam habuerunt in Christo; 3. observantia ergo legis, quae in circumcisione requiritur, non est causa salutis vel nota legis perfectae impletae, sed indicium circumcisionis spiritualis recte usurpatae cum spirituali cordis circumcisione conjunctae. ** Hujus loci est illud sophisma: *Opera Dei sunt perfecta*, Deut. 32, v. 5. Sed obedientia renatorum est opus Dei, ergo perfecta. Respondemus: Quaedam opera Deus immediate per se ipsum operatur, quae certe perfectissima sunt, quaedam vero in renatis ac per renatos, qui nondum sunt in hac vita penitus renovati, sed sub vetustate carnis ex parte adhuc constituti; in aeterna demum vita perfecte consummabitur, quod in hac vita Deus per renovationem operari incipit. Quid enim? Si omnia Dei opera statim perfecta, ex semine non prius frutex, sed perfecta statim arbor nascetur.

201. 6. Omnes justificati sunt ex Deo nati, sed qui *ex Deo natus est, non peccat, nec potest peccare*, 1. Joh. 3, v. 9. qui non peccat, legem implet. Respondemus: 1. Aliud est peccare, aliud peccatum habere. Renati non peccant, hoc est non indulgent concupiscentiis carnis, nec patiuntur in corpore mortali peccatum regnare, interim tamen, *si dixerint, se peccatum non habere, mendaces erunt*, 1. Joh. 1, v. 8. 2. Quaedam sunt peccata ignorantiae et infirmitatis, quaedam vero malitiae et contra conscientiam. Renati non peccant, h. e. non indulgent sceleribus contra conscientiam, interim tamen a peccatis ignorantiae et infirmitatis nondum sunt immunes, Prov. 24, v. 16: *Septies in die cadit justus et resurgit.* Ps. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me.* 3. Renatos non peccare, intelligendum est cum reduplicatione, videlicet quatenus sunt renati, interim tamen illi ipsi renati adhuc circumgestant carnem, in qua habitat peccatum, quod singulis diebus, imo horis, quin et momentis eos solicitat ad actualia peccata, cujus concupiscentiis si quando obsequuntur eisque secure indulgent, desinunt esse in renatorum numero, donec vere ad DEUM vicissim convertantur. Rom. 8, v. 13: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini; si vero spiritu actiones carnis mortificaveritis, vivetis.* August. tractat. 5. in epist. Johann. disputat: *Peccatum illud, quod renatus non facit, esse violationem caritatis.* **Idem exposit. in epist. ad Galat.: *Aliud est non peccare, aliud peccatum non habere. Nam in quo peccatum regnat, non peccat, id est qui non obedit desideriis ejus. In quo autem non exsistunt omnino ista desideria, non solum non peccat, sed etiam non habet peccatum. Quod etiamsi ex multis partibus in ista vita possit effici, ex omni tamen parte nonnisi in resurrectione carnis atque commutatione sperandum est.*** — 6. Renati sunt ex Deo nati.

202. Neque vero doctrina de impossibilitate legem implendi hoc fine traditur, ut ejus praetextu securitas, ignavia et affectata omissio vel alantur vel excusentur, **quo inclinat Becanus tract. de ecclesia q. 3. concl. 2. num. 6. scribens: *Doctrina de impossibili impletione legis repugnat sanctitati et praebet occasionem peccandi. Si enim praecepta decalogi sunt impossibilia, frustra eorum observatione solicitus sim, frustra caveam a furtis, homicidiis, adulteriis,*** sed 1. ut agnita virium nostrarum ἀδυναμίᾳ et justitiae nostrae imperfectione — Quo fine propugnetur ἀδυναμία perfecte implendi legem.

confugiamus ad Christum, qui nos *redemit a male-* V. 381. *dicto legis, factus pro nobis maledictum* Galat. 3, v. 13. *Per quem Deus praestitit, quod erat legi impossibile* Rom. 8, v. 3. *Ut sit finis legis ad justitiam omni credenti*, Rom. 10, v. 4. • Haec gloria perfectae justitiae soli Christo relinquenda est, qui est *ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν* Hebr. 7, v. 26. Illius justitiam qui ignorant ac repudiant suam *quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti* Rom. 10, v. 3. Primus igitur hujus doctrinae usus est in articulo justificationis, ne scilicet imperfectam illam et multis modis contaminatam, quam legi praestamus, obedientiam judicio DEI opponamus, sed fide in Christum nos justificari discamus. 2. Alter hujus doctrinae usus est in articulo de bonis operibus, ut discamus non posse naturalibus liberi arbitrii viribus sinceram et veram obedientiam legi debitam inchoari, sed per Spiritum sanctum *legem Dei in corda nostra scribi* oportere, Jerem 31, v. 33, ut non externam tantum qualemcunque, sed etiam interiorem obedientiam et quidem spontaneo spiritu et ex animo praestare incipiamus. Vicissim, cum a perfectione illa, quam lex requirit, inchoata obedientia adhuc procul absit, ideo de ea coram Dei judicio non possumus gloriari, sed fateri cogimur *omnes nostras justitias esse quasi pannum mulieris menstruatae*, Esa. 64, v. 6. *et cum omnia fecerimus, nos tamen servos inutiles esse*, Luc. 17, v. 10. Denique ut sciamus inchoatam illam renatorum obedien-dientiam ideo DEO placere, quia proficiscitur ex fide in Christum, per quam tegitur ejus imperfectio et adhaerens vitium, non autem quia perfecte legi satisfacit.

Usus legis triplex.

203. Quamvis vero legem DEI non possimus perfecte in hac vita implere et ex ea coram DEO justificari, usus tamen ejus longe maximus est et dignissimus, 1. Tim. 1, v. 8: *καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται.* Sequemur autem vulgatam illam enumerationem in libris ecclesiarum nostrarum symbolicis receptam, qua triplex usus legis statuitur.

1. Politicus.

1. *πολιτικός* seu paedagogicus, ut regat *τὸ ἐπιθυμητικὸν* ac coërceat homines nondum renatos, ne in manifesta scelera prorumpant, quibus societas, honestas et tranquillitas humanae vitae turbetur, sed in externo obsequio hoc legis freno contineantur. 1. Tim. 1, v. 9: *Lex justo non est posita, sed injustis et non subditis, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, patricidis et matricidis, homicidis.* v. 10: *fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris.* Quamvis enim externa illa nondum renatorum disciplina, *cum non sit ex fide, peccatum sit*, Rom. 14, v. 23. ac proinde personam non reddat Deo gratam et acceptam, cum *sine fide impossibile sit Deo placere*, Hebr. 11, v. 6; severe tamen a Deo flagitatur et exigitur, quin et corporalibus praemiis remuneratur, ut politica societas conservetur et homines de Christo doceri possint. **Hieron. in q. ad Algasiam 8: *Lex data est, ut peccatorum venena monstret et hominem male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur improvidus et per praecipitia labebatur, freno legis retineat et compositis doceat incedere gressibus, ita ut serviamus in novitate spiritus et non in vetustate literae.*** D. Lutherus in comm. 3. c. Galat. tom. 4. latin. fol. 99. b.: *Primus intellectus seu usus legis est, coërcere impios. Diabolus enim regnat in toto orbe terrarum et impellit homines ad omnis generis flagitia. Ideo ordinavit DEUS magistratus, parentes, praeceptores, leges, vincula et omnes ordinationes civiles, ut si non possint amplius efficere, revinciant saltem diabolo manus, ne pro libidine sua ita saeviat in suis. Sicut ergo hominibus obsessis, in quibus diabolus potenter regnat, vincula et catenae injiciuntur, ne quem laedant, sic toti mundo, qui est obsessus a diabolo et praeceps fertur in omnia scelera, adest magistratus suis vinculis et catenis, hoc est legibus cohibens manus et pedes, ne praeceps ruat in omnis generis flagitia. Haec civilis coërcitio summe necessaria est et a Deo instituta, cum propter publicam pacem tum propter omnes res conservandas, maxime vero ne tumultibus et seditionibus ferocium hominum cursus evangelii impediatur.*

2. Theologicus, ἐλεγκτικός.

2. *θεολογικός, ἐλεγκτικός, ut peccatum arguat*, Hoseae 6, v. 6. lex vocatur dolabra. V. 382. Rom. 3, v. 20: *Per legem est agnitio peccati.* Rom. 4, v. 15: *Lex iram operatur.* Rom. 5, v. 20: *Lex subintravit, ut abundaret delictum.* Rom. 7, v. 7: *Peccatum non cognovi, nisi per legem, nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces.* Galat. 3, v. 19: *Lex propter transgressiones posita est.* v. 22: *Conclusit Scriptura omnia sub peccatum*, etc. De hoc legis usu exstant multa veterum dicta. Ambros. comm. in 3. Rom.: *Per legem peccati cognitio, per fidem autem abolitio, ideo sequenda fides est.* in c. 7. Rom.: *Index peccati lex est, non genetrix, reos faciens peccatores.* **Idem lib. de fug. secul. c. 7: *Lex factum damnat, non aufert malitiam.* Cyrill. lib. 8. in Joh.: *Omnes sub lege condemnantur propter peccatum.* Hieron. in eccles. c. 2: *Lex rigida, inbenigna, non parcens, peccatorem interficiens.* Chrys. in c. 4. Rom.: *Si ergo lex iram operatur, transgressionisque reos facit, manifestum est, quod et maledictioni faciat obnoxios. Tam qui maledictionis, supplicii, transgressionisque rei sunt, digni certe non sunt, qui hereditatem capiant, sed potius, qui et poenas luant et ejiciantur.*** Idem in comm. epist. Rom.: *καὶ αἱ κατηγορίαι καὶ οἱ ἔλεγχοι διὰ τοῦτο πάντως ἐγένοντο, ἵνα λαμπρὰ ἀκούουσιν ἀνοιγῇ τῆς πίστεως ἡ θύρα.* in 1. Tim. 1: *ἐὰν νομίμως χρήσῃ τῷ νόμῳ, παραπέμπει σε πρὸς Χριστόν, ὅταν γὰρ αὐτοῦ σκόπος δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον, μὴ δύνηται δε, παραπέμπει πρὸς τὸν δυνάμενον.* August. de poenit. medic. c. 1: *Ad hoc data lex est, ut superbo infirmitatem suam notam faceret, infirmo poenitentiam suaderet. Ad hoc data lex est, ut vulnera ostenderet peccatorum, quae gratiae benedictione sanaret. Ad hoc data lex est, ut diceremus etiam in convalle plorationis: video aliam legem in*

membris meis etc. *et succurret nobis exaudiente Deo, qui erigit elisos et solvit compeditos, illuminat caecos gratia Dei per Jesum Christum.* Idem de actis cum Felice Manich. lib. 2. c. 11: *Data est lex superbis hominibus et viribus suis totum attribuentibus, ut cum implere non possent legem datam, praevaricatores invenirentur et facti rei sub lege misericordiam peterent a Deo conditore.* Idem epist. 157. ad Optatum: *Danda fuerat lex, quae manifestius sibi ipsum ostenderet hominem; ne superbus animus humanus a se ipso se posse esse justum putaret, et ignorans Dei justitiam, id est quae homini ex Deo est, et suam volens constituere, id est, quasi suis viribus partam justitiae Dei subjectus non fieret. Oportebat itaque ut addito mandato, cujus vox est Non concupisces, superbo peccatori etiam praevaricationis crimen accederet, atque ita gratiae medicinam non sanata per legem, sed convicta infirmitas quaereret.* Epist. 200. ad Asellicum: *Utilitas legis est, ut hominem de sua infirmitate convincat et gratiae medicinam, quae in Christo est, implorare compellat.* De spiritu et lit. c. 9: *Per legem ostendit Deus homini infirmitatem suam, ut ad ejus misericordiam per fidem confugiens sanaretur.* c. 13: *Lege operum dicit Deus, fac quod jubeo, lege fidei dicitur Deo, da quod jubes, ideo enim jubet lex, ut admoneat, quid faciat fides,* etc. c. 17: *Velamen positum est in lectione V. T., donec ad Christum transeatur et auferatur velamen, id est transeatur ad gratiam et intelligatur ab ipso nobis esse justificationem, qua facimus quod jubet, qui propterea jubet, ut in nobis deficientes ad illum confugiamus.* In Ps. 83: *Data est lex hominibus, non quae salvaret eos jam, sed per quam cognoscerent, in qua aegritudine jacebant* etc. *Data est lex, ut aegrum de morbo convinceret, qui sibi sanus videbatur, ut peccata demonstrarentur, non ut auferrentur.* Bernh. serm. 2. in vig. nat. col. 37: *Propterea mandata sua mandavit custodiri nimis, ut videntes imperfectionem nostram deficere et non posse implere quod debet, confugiamus ad misericordiam et dicamus, quoniam melior misericordia tua super vitas.* Serm. 50. in Cant. col. 642: *DEUS mandando impossibilia non praevaricatores homines fecit, sed humiles, ut omne os obstruatur et subditus fiat omnis mundus coram Deo, quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram ipso. Accipientes quippe mandatum et sentientes*
V 383. *defectum clamabimus in coelum, et miserebitur nostri Deus,* etc. De hoc usu legis saepissime D. Luther. tom. 4. latin. p. 101. praesertim in comm. epist. ad Gal. c. 3: *Lex ostendit hominem sibi ipsi, quod sit peccator,* ergo *reus mortis et dignus aeterna ira. Ad quid prodest ista humiliatio, contusio et contritio per istum malleum, legem scilicet? Ad hoc prodest, ut gratiae pateat ad nos aditus. Sic ergo lex ministra et praeparatrix est ad gratiam.* p. 110: *Lex est carcer spiritualis et vere infernus, quia cum revelat peccatum, minatur mortem et aeternam Dei iram, homo non potest effugere nec consolationem invenire,* etc. Hoc suum officium lex exsequitur, non externa tantum, sed interiora peccata, imo absconditam naturae pravitatem accusando, peccati atrocitatem manifestando, contritionem operando, et suis verberibus ad Christum compellendo, uti passim D. Luther. docet. 3. Tertius legis usus est θεολογικὸς διδακτικός, quo instruit renatos, quae sint vere bona opera, in quibus ambulare debeant ac DEO placere possint. 3. Theologicus διδακτικός. Quemadmodum enim equus indomitus freno coërcetur et constringitur, domitus vero equus eodem freno dirigitur, ut intra metas recti itineris juxta arbitrium sessoris retineatur: ita lege Dei intractabiles homines coërcentur, regenerati vero ea diriguntur et retinentur intra metas eorum operum, in quibus juxta Dei voluntatem debent ambulare. **Qua similitudine Cyrillus utitur, qui lib. 3. contra Julian. f. 53: *Quemadmodum,* ait, *equis conducunt frena, ut bene currant, et ornamenta sunt, et sicut navibus gubernacula, per quae ad rectum scopum contendant, ita et hominibus lex utilis est.*** Ezech. 20, v. 19: *In praeceptis meis ambulate.* Jerem. 31, v. 33: *Scribam legem in corda eorum,* etc. Rom. 3, v. 30: *Num legem destruimus per fidem? absit, sed legem stabilimus.* Rom. 3, v. 8: *Qui proximum diligit, legem implevit.* Primum legis usum tantum ad non renatos pertinere volunt, quod intelligendum cum restrictione illa, quatenus credentes sunt renati ac renovati; cum enim renati itidem ex parte adhuc carnales sint, ideo ipsis quoque frenum legis necessarium est, ut caro cum suis concupiscentiis coërceatur, ne in externa delicta prorumpat et spiritum sessorem excutiat. D. Lutherus in c. 3. Gal. tom. 4. latin. p. 114: *Propter carnem adhuc opus est renatis paedagogo, qui fortem asinum exerceat et vexet, ut hac paedagogia minuantur peccata, et Christo via paretur. Christus enim, ut semel secundum tempus corporaliter venit, totam legem abrogavit, peccatum abolevit, mortem et infernum destruxit, ita spiritualiter sine intermissione ad nos venit et ista perpetuo in nobis exstinguit atque occidit.*

204. Triplex iste legis usus liquide ostendit, repudiandum esse Antinomorum furorem, qui legem Dei moralem ex ecclesia proscribendam et eliminandam censent, quibus opponimus hunc syllogismum: Antinomorum error impugnatur. Quicquid a DEO ipso solenniter promulgatum, a prophetis et apostolis, imo Christo ipso repetitum atque auditoribus inculcatum, et cujus tractatio non solum utilis, sed et necessaria est, illud ex ecclesiae pomoeriis neutiquam proscribendum. Lex moralis 1. ab ipso Deo in monte Sinai solenniter promulgata, Exod. 20; 2. ab omnibus prophetis repetita, quippe qui praeter explicationem promissionis gratiae fuerunt etiam interpretes legis, quod εὔδηλον; 3. a Christo ipso et apostolis in N. T. auditoribus inculcata, Matth. 5, v. 17: *Non veni solvere legem, sed implere.* Rom. 3, v. 30: *Legem non destruimus per fidem, sed stabilimus;* 4. utilitatem habet cum quadam necessitate conjunctam, siquidem non renatos in externa disciplina coërcet, accusando pecca-

tum ad Christum nos compellit, renatis normam bonorum operum praescribit, carnis vetustatem in eis arguit, imperfectionem et immunditiem inchoatae ipsorum obedientiae adhaerentem accusat, ne vel ad arcanos raptus, vel ad carnis licentiam, vel ad ἐθελοθρησκείας vel ad justitiae propriae persuasionem ferantur. Breviter dicendo, nisi doctrina legis pura, integra atque illibata in ecclesia conser-
V. 384. vetur, nec articulo de justificatione, nec doctrinae de bonis operibus, nec orthodoxiae de peccato et libero arbitrio sua constabit puritas et integritas.

Argumenta Antinomorum. 205. Quae firmando errori suo fulcra adhibent Antinomi, facili negotio subruuntur. *1. Justo non est lex posita*, 1. Tim. 1, v. 9. Renati sunt justi. Respondemus: Nec omnes, qui in externo ecclesiae consortio sunt, renati et renovati sunt, nec illi, qui renati et renovati sunt, ab omni carnis vetustate liberati sunt. Justis non est lex posita, quatenus a maledictione legis per fidem in Christum liberi sunt et ex fide spontaneam legi obedientiam praestare incipiunt; interim illi ipsi justi sunt ex parte *adhuc carnales et sub peccatum venundati*, Rom. 7, v. 14, ideo indigent legis speculo, in quo peccati sordes ipsis adhuc adhaerentes conspiciantur et norma in bonis operibus sectanda praescribatur. Justis igitur non est lex posita ratione primi usus, quatenus Spiritus sancti ductu spontaneam legi obedientiam praestant, nec legis verberibus indigent. Deinde respectu condemnationis, quo sensu quidam statuunt ab apostolo dictum νόμος οὐ κεῖται δικαίῳ, non autem οὐ τίθεται, quae loquendi formula usurpari videtur hoc sensu, Matth. 3. securis ad radicem arboris posita est. Bernh. epist. 11: *Apte non dicitur: Justi non habent legem, aut justi sunt sine lege, sed justis non est lex posita, hoc est non tanquam invitis imposita, sed voluntariis, eo liberaliter data, quo suaviter inspirata, unde et pulchre Dominus: Tollite jugum meum super vos, ac si diceret: non impono invitis, sed vos tollite, si vultis, alioquin non requiem, sed laborem invenietis animabus vestris. 2. Renati non sunt sub lege*, Rom. 6, v. 14. *Liberati sunt a lege*, Galat. 4, v. 5. Ergo non indigent doctrina legis. Respondemus: Non sunt sub lege, quoad maledictionem ac condemnationem legis, Rom. 8, v. 1: *Nulla est condemnatio his, qui sunt in Christo*. Deinde quoad rigorem legis, cui gratia opponitur, interim tamen *libertatem illam non debent dare in occasionem carnis, sed per caritatem servire invicem*, Gal. 5, v. 13. Jam vero *omnis lex in uno sermone impletur: diliges proximum tuum sicut te ipsum*, v. 14. Ergo ab obedientia legi praestanda non sunt liberi. *3. Renati aguntur Dei spiritu*, Rom. 8, v. 14. Ergo non indigent calcari legis. Respondemus: Renovatio spiritus non tollit in renatis omnem vetustatem carnis, sed manent vetus et novus homo, exterior et interior, caro et spiritus. Caro igitur freno et calcari legis indiget, freno quidem, ne ruat in externa delicta, calcari autem, ut ad serviendum et obsequendum spiritui exstimuletur. Quid quod Spiritus sanctus regit quidem et agit renatos, non tamen immediate, sed utitur verbo tanquam organo, ideo ex lege bonorum operum norma petenda est, in quibus renati ambulant, quo pertinet integer Psalm. 119. 4. Si renati adhuc sub lege essent, ipsorum opera non evangelio, sed legi accensenda forent. Respondemus: Bona opera renatorum pertinent ad legem ratione objecti, quia lex est norma et regula istorum operum; ad evangelium ratione efficientis, quia per evangelii praedicationem datur spiritus renovationis, cujus fructus sunt bona renatorum opera, Gal. 5, v. 22. Ex his reliqua facile dijudicari possunt.

206. Quae de usu legis dicta sunt, latius diduci Usus legis latius exponitur. et explicari possunt hoc modo: 1. Lex est speculum justitiae, sanctitatis et perfectionis divinae; id sic declaro: Deus Pater ab aeterno genuit Filium, in quo plene et perfecte relucet ipsius imago; Coloss. 1, v. 15: *Filius est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae*. Hebr. 1, v. 3. est ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, quod breviter sic effertur: Filius Dei est imago Patris substantialis, ergo ut Pater est aeternus, omnipotens, justus, perfectus; ita quoque Filius est aeternus, omnipotens, justus, perfectus, nimirum quia substantialis et perfecta Patris imago. Quamvis vero ab aeterno Deus Pater hanc sui imaginem, Filium dico, genuerit, tamen ex ὑπερβολῇ ἀγαθότητος suae voluit etiam aliam sui imaginem exstare, non quidem substantialem, sed accidentalem, V. 385.
hominem igitur (ut et angelos) *creavit ad imaginem et similitudinem suam*, Genes. 1, v. 27, quae juxta interpretationem apostoli definienda est justitia et sanctitate vera Ephes. 4, v. 24. Propter hanc Dei imaginem in se relucentem homo conformis erat creatori suo. Sicut Deus est justus, bonus, sanctus, misericors; ita quoque homo ad Dei imaginem creatus erat justus, bonus, sanctus, misericors, nec tamen eo perfectionis gradu homo erat justus, bonus, sanctus, misericors, quo Deus, siquidem non erat substantialis Dei imago, sed creatus ad Dei imaginem; poterat igitur illam Dei in se relucentem imaginem amittere, quia erat in ipso accidens, sicut etiam per lapsum, proh dolor, eam amisit, tenuibus saltem reliquiis adhuc residuis. Deus igitur aliam suae justitiae et sanctitatis imaginem nobis proposuit in ipsa lege; quales enim in lege nos esse vult, ab omni scilicet peccati labe immunes, contra vero luce justitiae et sanctitatis radiantes, talis ipse est, sed modo longe perfectiori, imo plane singulari, cum illa Dei imago in lege proposita ne quidem dignitatem ejus imaginis, quae in primo homine fulgebat, assequatur, siquidem imago Dei in primo homine fulgens erat viva et interior, sed imago illa DEI, quae in lege proponitur, est exterior et literarum apicibus ἐκτυπωμένη. Quare cum ex lege ad instaurationem imaginis divinae in semet ipso suis viribus homo non possit adspirare, ideo misit Deus Filium suum in mundum, qui quum ratione divinae naturae sit substantialis Dei Patris imago,

in assumta carne sua imaginem Dei perfectissimo modo relucentem exhiberet eandemque per fidem et spiritum renovationis in nobis instauraret. Is non solum purus, sanctus, ab omni ingenita peccati labe immunis inde a primo conceptionis momento fuit, sed et perfectam obedientiam legi praestitit, quam per fidem nobis donat et per Spiritum sanctum imaginem Dei in nobis reparare incipit, perfecte autem in vita aeterna eam in nobis consummabit. 2. Lex est speculum primaevae hominis justitiae. Quales enim Deus in lege nos esse vult, talis erat primus homo in concreata sua integritate et justitia. Quicquid exterius in lege nobis praescribitur, id in corde hominis interius vivis literis scriptum erat. Jubet lex, ut Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligamus; talis dilectio fulgebat in corde primi hominis, nulla, ne minima quidem, pravarum concupiscentiarum vel inordinati amoris fuligine contaminata; hinc propter qualescunque divinae imaginis in homine reliquias *opus legis in cordibus gentilium scriptum esse* pronuntiat apostolus Rom. 2, v. 15. Atqui cum lex Dei cordi primi hominis inscripta atque insculpta fuerit, quare specialem illam de non comedendo vetitae arboris fructu legem DEUS ipsi prohibuit? Respondemus: Ad exercitium obedientiae summo creatori debitae proponebatur, siquidem imago illa Dei, ad quam primus homo conditus erat, complectebatur non solum justitiae et sanctitatis veritatem, sed etiam arbitrii libertatem, illam igitur in externo quodam objecto exerceri oportuit. Athanasius serm. de incarn. verbi p. 39: *DEUS ad suam ipsius imaginem hominum genus effiguravit deditque illis suae rationis dotem, ut veluti umbras quasdam ac lineamenta* (σκιάς τινας) *rationis possidentes rationalesque effecti perseverare possent in beatitudine, viventes veram et re vera sanctorum in paradiso vitam. Animadvertens rursum arbitrium defectumque hominis* (legendum potius delectum, δυναμένην προαίρεσιν) *utroque vergere* (εἰς ἀμφότερα νεύειν), *mature hanc gratiam, quam ipsis dederat, legis et loci praesidio communitam voluit.* 3. Lex est speculum corruptionis per lapsum protoplastων in naturam humanam introductae. *Per unius obedientiam peccatores constituti sunt multi*, Rom. 5, v. 19, hoc est primus homo debitum obedientiae tributum DEO denegans ac datam legem transgrediens peccatum in mundum introduxit, cujus ratione *natura omnes homines sunt filii irae*, Ephes. 2, v. 3; *venundati sub peccatum*, Rom. 7, v. 14, a quo ne ipsi quidem renati in hac vita penitus liberantur; quamvis enim *delectentur lege Dei secundum interiorem hominem* per spiritum renovatum, Rom. 7, v. 22;
v. 386. *vident tamen aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis et captivantem eos in lege peccati, quae est in membris ipsorum*, v. 23. Propter illud ἀντιστρατεύειν semper nitimur in vetitum. Lex jubet, ut Deum ex toto corde diligamus, ipsi confidamus eumque timeamus; sed homines natura fugiunt Deum, vera in ipsum fiducia ac timore destituti. Lex jubet, ut proximum diligamus tanquam nos ipsos; sed homines natura propensi sunt ad quaerendum suum commodum et suum honorem. Lex prohibet, ne concupiscamus; *sed ex corde hominis* tanquam ex venenato fonte *exsurgunt pravae concupiscentiae, quae ipsum coinquinant* Matth. 15, v. 19. 4. Lex est speculum perfectissimae illius, quam Christus mediator nostri loco praestitit, obedientiae. Christus non solum natus est sanctus, Luc. 1, v. 36, sed et toto suae in his terris conversationis tempore sanctis operibus vitam transegit, perfectissimam ac numeris omnibus absolutissimam legi obedientiam praestans, adeo ut ne quidem *jota unum aut unus apex praeterierit, quem non impleverit*, Matth. 5, v. 18; hinc vere dicere potest, Matth. 11, v. 28: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Sancta Christi vita est perfectissima pietatis et virtutum omnium regula, quicquid externus lex praescribit, id in Christi corde interius fulsit, omnes ipsius actiones, omnes sermones exactissime congruerunt cum norma divinae legis, siquidem *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*, Esa. 53, v. 9. 1. Petr. 2, v. 22. 5. Lex est speculum vitae piae et sanctae a renatis ducendae. Christus donat credentibus suam justitiam, quae per fidem ipsis imputatur, huic justificationis et regenerationis beneficio nexu individuo conjuncta est renovatio, per quam credentes spiritu mentis suae ad imaginem Dei reformari incipiunt, ut sint *zelotae bonorum operum* Tit. 2, v. 14 Deoque *serviant in justitia et sanctitate* Luc. 1, v. 75; horum operum, hujus justitiae et sanctitatis, cui renati studere debent, perfectissima norma in lege divina proponitur, adeo ut novis mandatis ac nova evangelica lege ipsis minime opus sit, Ps. 19, v. 8: *Lex Jehovae perfecta est.* Deut. 4, v. 2. c. 12, v. 32: *Quod praecipio tibi, hoc tantum facias, non addas quicquam nec detrahas;* inde Ephes. 2, v. 10. dicitur *Deus praeparasse illa opera, in quibus pii ambulare debent.* Quae de consiliis perfectionis in nova lege a Christo additis disputantur, solido destituuntur fundamento, ut suo loco apparebit. Non opponit Christus explicationem suam Matth. 5. doctrinae Mosaicae, sed corruptelae pharisaicae, non legi propheticae, sed glossae erroneae ac haereticae. 6. Lex est speculum perfectionis in vita aeterna exspectandae. Renati in hac quidem vita incipiunt legi divinae sinceram obedientiam praestare, sed haec ipsorum obedientia non est modis omnibus perfecta, in futura autem vita numeris omnibus absoluta erit. Quemadmodum in vita aeterna ipsorum corpora erunt σύμμορφα glorioso Christi corpori Philipp. 3, v. 21; ita quoque spiritu mentis suae plene et perfecte erunt renovati, ab omni vetustate carnis exuti, ad imaginem Dei perfecte reformati. 1. Joh. 3, v. 2: *cum apparuerit, similes ei erimus*, qua de re pulcherrime scribit Nazianzenus orat. 4. de theol.: *μηκέτι πολλὰ ὄντες ὥσπερ νῦν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως θεοῦ ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ᾽ ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλου θεοῦ*

χωρητικοὶ καὶ μόνου, τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδομεν. Non amplius multa exsistentes ut nunc, variis animorum motibus et affectibus jactati, nihil omnino Dei aut parum in nobis habentes, sed toti Deo similes et conformes, totius ac solius Dei capaces futuri sumus, haec enim est perfectio, ad quam tendimus. Hinc Augustinus toties repetit praeceptum de dilectione in futura demum vita perfecte impletum iri, ubi nulla amplius erit concupiscentia refrenanda.

Obediendum esse legi. 207. Omnino autem haec obedientia legi debita in hac vita renatis est inchoanda, siquidem Scriptura vere credentes ac renatos hoc modo describit, quod caveant externos lapsus et peccata contra conscien-
V. 387. tiam, quod ambulent in bonis operibus et praestent externam obedientiam legi congruentem, quod per Spiritum sanctum inchoëntur in eis novi motus in corde, mente, voluntate et omnibus membris juxta singula praecepta, quod spiritu, id est novis illis viribus a Spiritu sancto donatis, repugnent pravis concupiscentiis ac carnem suam mortificent; sed quia in hisce omnibus non tantum praestant, quantum lex exigit, ideo agnoscunt immunditiem ac infirmitatem sibi suisque operibus adhaerentem, statuunt fide, non autem suis operibus se coram DEO justos esse, petunt peccata sua tegi seque Spiritu sancto regi, et praelucente hac fide et vero DEI timore bona operantur. Huc pertinet observatio D. Lutheri, quod lege DEI *νομίμως* hoc modo utamur: 1. si diebus singulis expendamus quid in ea a nobis requiratur; 2. si gratias Deo agamus, quod Filium redemtorem misit, qui a maledicto legis nos liberavit; 3. si peccatorum, quibus legem transgressi sumus, confessionem subjiciamus, eorumque condonationem per Christum speremus; 4. si addamus precationem, ut spiritu suo in operibus bonis ferventes nos faciat ac legem suam in cor nostrum scribat. *Κελεύσματα* illa, quae ad obedientiam legi praestandam nos invitare debeant, hoc ordine enumerat D. Chemnicius de lege c. 8. p. 255: 1. Vera fides cupit a peccatis liberari, erit igitur indefessa hortatrix ad vitanda peccata et praestanda bona opera. 2. Cum fide datur Spiritus sanctus, qui nos impellit ad bonum; cavendum igitur, ne hunc hospitem contristemus vel excutiamus. 3. Dilectio DEI tot beneficiis erga nos declarata a nobis impetrare debet, ut DEUM diligamus et mandata ejus custodiamus; amantis enim natura est amato obsequi. 4. Ex timore filiali solicite cavendum, ne DEUM benignum illum Patrem offendamus. Atqui ut dilectio proponit sibi DEI beneficia, promissiones et exempla praemiorum, quibus interior homo blande invitetur ad obedientiam praestandam; ita timor filialis proponit sibi DEI iram, comminationes et exempla poenarum, quibus exterior homo coërceatur ac refrenetur. Media, quibus ad sinceram obedientiam deducimur, sunt auditus ac meditatio verbi, seriae preces, fuga occasionum peccandi etc. Psalm. 1, v. 2: *Beatus, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte.* Psalm. 119, v. 11: *In corde meo abscondi eloquium tuum, ne peccem tibi.* Deuter. 6, v. 6: *Verba, quae praecipio tibi, erunt in corde tuo.* v. 7: *Repetes ea filiis tuis, loqueris de eis, quando sedebis in domo tua, quando ambulabis per viam, quando jacebis in lecto et quando surges.* v. 8: *ligabis ea in signum in manu tua* etc.

208. Atque haec dicta sint de lege morali, quam si quis exacte definire velit, respiciat potissimum ad haec membra: 1. Quod sit doctrina coelestis et divina, non in monte Sinai primum tradita, sed in creatione patefacta, postea vero solenniter repetita, ac per prophetas et apostolos declarata. 2. Quod sit aeterna et immota justitiae regula, nulli mutationi vel abolitioni obnoxia, qua ratione non ab humanis solum legibus, sed et ceremonialibus ac forensibus Mosaicis distinguitur. 3. Quod non solum externorum operum regula sit, sed et cogitationum, imo totius naturae integritatem, hoc est perfectam, interiorem et exteriorem obedientiam requirat. 4. Quod promittat quidem benedictionem et vitam, hoc est corporalia et spiritualia, hujus et aeternae vitae praemia, sed sub conditione perfectae obedientiae. 5. Quod propter naturae corruptionem per peccatum introductam nemo hominum perfectam illam obedientiam in hac vita legi praestare possit, unde promissiones legis nobis redduntur inutiles. 6. Quod respectu corruptae naturae sit judicium universale accusans et condemnans homines, ideoque compellat nos ad Christum, qui est finis legis ad justitiam omni credenti. 7. Quod sit norma bonorum operum, in quibus renati ambulare debent. Haec omnia vel certe potiora complectitur Philippea definitio: *Lex moralis est aeterna et immota sapientia et regula* V. 388.
justitiae in DEO, discernens recta et non recta, et patefacta est hominibus in creatione et postea saepe repetita et declarata voce divina, ut sciamus, quod sit Deus et qualis sit, obligans omnes creaturas rationales et postulans, ut omnes sint conformes DEO, ac damnans et destruens omnes non conformes, nisi fiat remissio et reconciliatio propter Filium mediatorem, cui cum Patre et Spiritu sancto sit honor, laus et gloria in secula, Amen.

Definitio legis moralis.

LOCUS DECIMUS TERTIUS

VI. 1.

DE LEGIBUS CEREMONIALIBUS ET FORENSIBUS.

I.

Connexio cum praecedentibus. Explicationi legis moralis conveniente ordine succedit *διάσκεψις* legum ceremonialium et forensium, quae nihil aliud sunt, quam speciales legis moralis appendices, rivuli ex fonte *εὐσχημοσύνης* et aequitatis deducti; specialia *διατάγματα* ecclesiam et politiam Judaicam peculiariter concernentia, numero satis multa, adeo ut Rabbini in libro Makoth cap. quod incipit: Hi sunt flagellandi etc. tot mandata jubentia recenseant, quot existimant in corpore humano esse membra, hoc est 248. ac tot mandata prohibentia, quot sunt in quolibet anno dies, hoc est 365. Leges ceremoniales sunt exercitia primae tabulae, quia determinant cultum Dei in prima tabula praescriptum per externas circumstantias. Leges forenses sunt exercitia secundae tabulae, quia itidem justitiam erga homines exercendam et in secunda tabula praescriptam per externas circumstantias determinant.

Discrimen legum ceremonialium ac forensium a morali. 1. Respectu patefactionis. 2. Utraeque, tum ceremoniales tum forenses, leges a morali multis modis differunt, praesertim vero *patefactione*, *obligatione*, *duratione et fine*. Primo enim respectu patefactionis talis eis intercedit differentia. Lex moralis in prima statim creatione mentibus hominum fuit insita et insculpta, ac per Moysen tantum repetita; sed ceremoniales et forenses leges Moysis demum tempore natae ac promulgatae sunt. Praecepta legis moralis data fuerunt primo loco ac tempore et modo solenniori, quorum repetitionem inter multa prodigia factam secuta demum est ceremonalium et forensium promulgatio. Decalogum, legis moralis summam, dedit Deus immediate toti populo Deut. 5, v. 22: *Verba haec locutus est Jehovah ad omnem congregationem vestram in ipso monte e medio ignis, nubis et caliginis voce magna et non addidit;* sed reliquae leges
VI. 2.
populo ad tabernacula sua reverso demum Moysi ac per Moysen populo traditae sunt Deut. 5, v. 30: *Vade, dic illis: revertimini ad tabernacula vestra.* v. 31: *Tu vero hic sta mecum, ut dicam tibi omnia praecepta et statuta et judicia, quae docebis illos.* Praecepta decalogi fuerunt ab ipso Deo tabulis lapideis inscripta, Deut. 5, v. 22: *Verba haec scripsit Jehovah in tabulis lapideis et dedit ea mihi,* Exod. 32, v. 16: *Tabulae erant opus Dei, scriptura quoque erat Dei scriptura, sculpta super tabulas;* sed reliquae leges a Moyse sunt conscripta Deut. 31, v. 9: *scripsit Moyse legem istam*; ubi tamen monendum, quod ipse quoque decalogus tabulis posterioribus a Moyse videri possit inscriptus Exod. 34, v. 28: *Fuit Moyses cum Jehovah quadraginta dies et quadraginta noctes et scripsit in tabulis verba foederis, decem verba.* Tabulae foederis decalogum complectentes in arcam fuerunt repositae, Exod. 25, v. 16: *Pones in arca testimonium, quod tibi dabo.* Exod. 40, v. 20: *Tulit Moyses et posuit testimonium in arca ipsa.* Deut. 10, v. 5. 1. Reg. 8, v. 9. Hebr. 9, v. 4. Sed Deuteronomium, complectens reliquas leges a Moyse conscriptas, commendatum fuit sacerdotum ac regis custodiae, Deut. 17, v. 18: *Cum sederit rex super solium regni sui, scribet sibi literatam legem hanc in libro* (Münst.: describet sibi exemplar legis hujus in volumine; Vulg.: scribet sibi Deuteronomium legis hujus) *a conspectu sacerdotum Levitarum.* v. 19: *et erit apud illum, et leget in eo.* Deut. 31, v. 9: *Scripsit Moyses legem istam et dedit eam sacerdotibus filiis Levi portantibus arcam foederis et omnibus senioribus Israël.*

3. Deinde respectu obligationis tale animadvertitur inter legem moralem et reliquas, tum ceremoniales tum forenses, discrimen, quod illa est universalis regula ac norma, omnes omnino homines, imo et ipsos angelos obligans. Praescribit enim regulam conformitatis illius, quae debet esset inter 2. Respectu obligationis.

Deum archetypum et creaturam rationalem ad imaginem Dei conditam, ideo ab initio mundi etiam ante Moysen semper sonuit in ecclesia; hae vero sunt speciales constitutiones Israëliticum populum solummodo obligantes; lex enim eos tantum obligat, quibus lata est; ac leges ceremoniales et forenses Israëlitis tantum latae sunt, unde toties in earum promulgatione repetitur: *observabitis haec in generationibus vestris, in mansionibus vestris* etc. Ergo Israëlitas tantum obligant, ac proinde stante adhuc politia Judaica, cum terminus durationis istarum legum adhuc vigeret, gentibus conversis non sunt impositae, quod manifestum argumentum est, legibus illis solummodo Israëlitas obligatos ac obstrictos fuisse. Huc referendum, quod lex moralis interiorem et exteriorem, hoc est numeris omnibus perfectam obedientiam, adeoque totius naturae integritatem requirit, *est enim spiritualis*, Rom. 7, v. 14; sed ceremoniales et forenses leges externae obedientiae paedagogia sunt contentae, cum externa tantum officia describant.

3. Respectu durationis.

4. Ex hoc secundo discriminis membro nascitur tertium in durationis diversitate positum. Lex moralis est aeterna et immota regula, non in prima tantum creatione mentibus hominum insita et ad finem usque mundi duratura, sed etiam ante jacta mundi fundamenta ab aeterno in mente divina exsistens et in omnem aeternitatem immobilis ac immutabilis permansura, ut ostendimus §. 14. proxime praecedentis tractatus. Sed ceremoniales ac forenses leges tantum ad tempus V. T. pertinent, proinde promulgato novo foedere antiquatae sunt, ut ex Jer. 31, v. 31. colligit epistola ad Hebr. 8, v. 13: *dicendo novum antiquavit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Inde est quod ceremonialia moralibus neutiquam praeferenda, sed longissime potius postponenda, se-
VI. 3. cus quam Pharisaei hypocritae statuebant, quibus propheticum illud dictum Christus opposuit: *Misericordiam volo et non sacrificium.* Hoseae 6, v. 7. Matth. 9, v. 13. c. 12, v. 7.

4. Respectu finium.

5. Denique finium diversorum respectu legibus illis non mediocris intercedit differentia. Legis moralis qui sint fines, expositum dedimus superius; qui vero ceremonialium ac forensium legum fines sint, paulo post expositum dabimus. *Συλλήβδην* dicendo utraeque, tum ceremoniales tum forenses, propter politiam Judaicam divinitus sunt promulgatae, ut eam certis constitutionum ecclesiasticarum et forensium vinculis continerent et a reliquis gentium politiis secernerent.

Causa politiae Judaicae divinitus constitutae.

Caeterum quatuor potissimum causae sunt, propter quas politia Judaica fuit eo modo constituta: 1. ut esset officina divinarum patefactionum, hoc est ut certus esset populus, cui Deus edito verbo et additis ingentibus miraculis sese patefaceret, Ps. 76, v. 2: *Notus in Judaea Deus, in Israël magnum nomen ejus.* v. 3: *in Salem est tabernaculum ejus et habitatio ejus in Sion;* quo alludit Esa. 31, v. 9: *Dixit Jehovah, cujus ignis est in Sion et focus in Jerusalem.* 2. Ut esset academia et schola, h. e. certa sedes doctrinae, ex qua omnes homines veram Dei cognitionem et rationem veri cultus divini peterent. Psal. 122, v. 3: *Jerusalem aedificata est ut civitas in hunc finem, ut ibi conveniatur simul.* v. 4: *illuc adscenderunt tribus, tribus Domini, ut ibi praedicaretur testimonium sive verbum Domini Israëli.* Ps. 147, v. 19: *annuntiat verbum suum Jacob, statuta sua et judicia Israëli.* v. 20: *non fecit taliter omni nationi et judicia sua non manifestavit eis.* Hujus loci est observatio illa, quod Jerusalem in medio fere τῆς οἰκουμένης sita fuerit, ut ex hoc centro in omnem mundi habitabilis circumferentiam odor coelestis doctrinae spargeretur. 3. Ut esset bibliotheca, in qua Moysis ac prophetarum scripta conservarentur ac ad posteritatem transmitterentur. Rom. 3, v. 2: *Israëlitis τὰ λόγια τοῦ θεοῦ fuerunt concredita.* August. lib. 12. contra Faustum c. 23: *Quid est gens Judaea, nisi quaedam scriniaria Christianorum, bajulans legem et prophetas ad testimonium assertionis ecclesiae?* 4. Ut esset hospitium Christi nascentis, docentis et redemtionis officium exsequentis. Gen. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, nec legislator de medio populi ejus, donec veniat Schiloh.* Rom. 9, v. 4: *Israëlitarum sunt αἱ ἐπαγγελίαι.* v. 5: *ex quibus est Christus secundum carnem.* Joh. 4, v. 22: *Salus est ex Judaeis.* Bernh. serm. 6. de nativ. col. 51: *Impia synagoga Christum Dei Filium nobis peperit officio quidem matris, sed non matris affectu.*

Κριτήρια, ex quibus manifestum fiat, quae praecepta ad legem moralem, quae ad ceremoniales et forenses pertineant.

6. Quare cum lex moralis tanto a reliquis secernatur discrimine, accurate observandum erit, quae mandata ad legem moralem pertineant, quae vero sint tantum ceremonialia et forensia. Traduntur autem duo potissimum κριτήρια, quibus deprehendi ac investigari istud possit. Prius est lumen naturae in notitiis nobiscum natis adhuc reliquum. Quaecunque enim conveniunt cum notitiis naturalibus in creatione mentibus hominum insitis et post lapsum κατὰ μέρος adhuc reliquis, ea pertinent ad legem moralem. Sic honor parentum a sanioribus ethnicis comprobatur et cum ipsa naturae lege congruit; noti sunt Euripidis versiculi:

Ὅστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,
Ὅδ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεοῖς φίλος.

Quisquis in vita sua parentes colit, hic et vivus et defunctus Diis carus est. Ergo praeceptum de honore parentum est morale. Posterius κριτήριον est lumen gratiae in explicatione Moysis ac prophetarum, praesertim vero Christi et apostolorum in N. T. propositum. Cum enim notitiae naturales per peccatum valde obscuratae sint, ideo lumen naturae ad dijudicationem hujus rei non satis clarum, sed accedat oportet lumen gratiae in concionibus prophetarum et apostolorum nobis accensum; ideo additur haec regula: Quae Moyses et prophetae ostendunt,
pertinere non tantum ad Israëlitas, sed ad omnes VI. 4.
gentes, ea sunt legis moralis praecepta. Sic leges de reverentia sanguinis in conjugiis observandas ad legem moralem pertinere colligitur ex eo, quod

Moyses diserte addit Lev. 18, v. 24. propter transgressionem istarum legum Cananaeos a DEO puniendos. Ita quoque quando prophetae ex lege contra vitia inter gentes usitata concionantur, tum certum est, mandata illa prohibentia pertinere ad decalogum. In N. T. clarior lux hujus notitiae per Christum et apostolos tradita est; quaecunque enim in N. T., quod ad omnes gentes pertinet, repetuntur et praecipiuntur, illa ad legem moralem pertinent et omnes homines obligant; ubi tamen haec exceptio observanda est, quod abstinentiam a sanguine et suffocato, itemque circumcisionis ritum in primo ecclesiae N. T. germine apostoli observarint ac observari jusserint Act. 15, 29. c. 16, v. 3. c. 21, v. 26, non quod ad legem moralem et ad omnes omnino omnium temporum et locorum Christianos ea pertinere existimaverint, sed ut synagoga Judaica cum honore sepeliretur, neve intempestivo Christianae libertatis usu infirmis scandalum praeberetur, hoc est ne animi Judaeorum ad Christum conversorum abalienarentur ac vinculum concordiae inter conversos ex Judaeis et gentibus disrumperetur. Lyranus in c. 15. Act: *Suffocatum et sanguis erat quidem licitus cibus, sed propter amicabilem societatem scriptum fuit gentilibus, ut abstinerent a talibus, sicut frequenter contingit, quod aliquis abstinet a cibo, quem scit abominabilem socio suo.* Procedente autem tempore cessante causa cessavit effectus, manifestata evangelicae doctrinae veritate.

Legum ceremonialium ἐτυμολογία. 7. Atque haec dicta sint de legibus ceremonialibus et forensibus conjunctim sumtis, restat ut de utriusque sigillatim agamus. Ceremoniales leges ab objecto seu materia circa quam illud nominis sunt sortitae, agunt enim de ceremoniis sive ritibus ecclesiasticis in externo DEI cultu observandis. Ceremoniarum appellatio unde originem ducat, cognosci potest ex Valerio Maximo, qui lib. 1. memorabil. c. 1. exempl. 10. sic scribit: *Urbe* (Roma) *a Gallis capta cum flamen Quirinalis virginesque Vestales sacra onere partito ferrent, easque pontem Sublicium transgressas et clivum, qui ducit ad Janiculum, descendere incipientes, L. Alvanius plaustro conjugem et liberos vehens adspexisset, propior publicae religioni quam privatae caritati, suis, ut plaustro descenderent, imperavit, atque in id virgines et sacra imposita omisso coepto itinere Caere in oppidum pervexit, ubi cum summa veneratione recepta, grata memoria, ad hoc usque tempus hospitalem humanitatem testantur; inde institutum est sacra caeremonias vocari, quia Caeretani ea in fracto reipublicae statu perinde ac florente coluerunt.* Dionys. Gothofredus in notis ad Festum p. 1710. monet: *Cerus veterum lingua idem fuisse quod sanctus.* Quidam malunt scribere cerimoniae, quod cum etymologia Valerii Maximi non congruit. Hebraeis usitatum est leges ceremoniales vocare חֻקִּים, et in regimine חֻקֵּי, in forma feminina חֻקּוֹת, (praesertim si conjungatur vocabulum מִשְׁפָּטִים, quo constitutiones politicae denotantur) a radice חָקַק, constituit rei alicujus formam, impressit imaginem, quia ceremoniae leviticae fuerunt typicae, Christum et beneficia ejus potissimum adumbrantes. Per מְחוֹקְקִים, Gen. 49, v. 10. intelligitur sacrum et augustum illud collegium LXX seniorum ex stirpe regia oriundorum Graecis *συνέδριον*, et corrupta voce סַנְהֶדְרִין, Rabbinis *domus magni consilii* dictum, qui post regiae gubernationis formam tam in captivitate Babylonica, quam post illum usque ad Herodis tempora summum obtinuerunt in populo Israëlitico auctoritatis et imperii gradum. Vocabulum חֻקִּים, Septuaginta reddiderunt per *τὰ δικαιώματα*,
justificationes, Exod. 15, v. 25. Deut. 4, v. 1. etc., **VI. 5.**
non quod ceremoniarum istarum observatio fuerit Israëlitarum coram Deo justitia, sed quia typi et umbrae fuerunt Christi et beneficiorum ipsius, qui *factus est nobis a Deo justitia* 1. Cor. 1, v. ult. Quandoque generali appellatione dicuntur *προστάγματα*, constitutiones, ordinationes Levit. 26, v. 46. Deut. 12, v. 1. etc. Item *νόμιμον*, statutum legale vel legitimum, Exod. 28, v. 43. Levit. 3, v. 17. *νόμος*, lex Exod. 12, v. 43. Num. 9, v. 3. Jos. 24, v. 25. etc. *ἐντολή*, praeceptum Deut. 16, v. 12. etc. D. Luth. vertit Satzungen, Kirchenrechte. Rom. 9, v. 4 *λατρείας* nomine denotari videntur, uti etiam Hebr. 9, v. 1, cum fuerunt externa divini cultus exercitia.

Divisiones legum ceremonialium. 8. *Παχυλῶς* igitur *καὶ ὡς ἐν τύπῳ εἰπεῖν* leges ceremoniales sunt constitutiones divinae de ritibus ecclesiasticis populo Israëlitico per Moysen traditae, quae hoc modo possunt distingui, ut dicantur quaedam continere ritus ecclesiasticos in publico externi cultus exercitio observandos, cujusmodi sunt totus ille apparatus et ornatus levitici sacerdotii, tabernaculum cum suis partibus et vasis etc. Quaedam vero praescribunt privatas quasdam observantias in cibo, vestitu variisque lotionibus. Prior species ceremonialium legum agit vel de personis, vel de rebus, vel de locis, vel de temporibus sacris. Personae sacrae in V. T. erant: 1. summus sacerdos; 2. sacerdotes reliqui; 3. Levitae. Sacerdotes 1. eligebantur coram toto populo; 2. adspergebantur aqua expiationis, radebantur eorum pili et corpora lavabantur; 3. induebantur specialibus vestimentis; 4. consecrabantur per unctionem; 5. offerebantur pro eis sacrificia; 6. ad ministerium applicabantur. Summi sacerdotis vestes erant: 1. vestis linea; 2. tunica hyacinthina cum tintinnabulis; 3. superhumerale; 4. rationale sive pectorale; 5. balteus; 6. tiara; 7. lamina aurea in fronte; 8. feminalia linea. Sacerdotes minores ex his tantum quatuor habebant, tunicam lineam, feminalia, balteum et tiaram. Summus pontifex ungebatur in capite, reliquis minoribus sacerdotibus solae manus ungebantur. Levitae non ungebantur. Officia sacerdotum erant 1. docere ac de lege respondere; 2. orare; 3. sacrificare; 4. benedicere; 5. dijudicare lepram; 6. purgare. Res sacrae erant vel sacramenta vel sacrificia, quae differunt ut *λῆψις καὶ δόσις*. Sacramenta in V. T. fuerunt duo, videlicet circumcisio Abrahae tradita Genes. 17. et agnus paschalis

Exod. 12; de his suo loco agetur plenius. Sacrificiorum species variae erant, de quibus paulo post videbimus. Ad res sacras non incommode referuntur etiam vasa ac utensilia sacra. Locorum sacrorum nomine intelligo tabernaculum foederis cum omnibus suis partibus, cui postea successerunt duo templa, prius a Salomone, posterius a Zorobabel exstructum. Tempora sacra comprehendunt festa ac solennitates, quae sunt vel hebdomaticae, ut sabbathum Exod. 20, v. 10. Levit. 23, v. 3. vel menstruae, ut neomeniae Num. 10, v. 10. 2. Reg. 23, v. 4. vel denique anniversariae, eaeque vel singulis annis recurrentes, vel aliquot annis exactis observari jussae. Priores sunt vel primariae, ut festum paschatos, pentecostes et scenopegiorum. Exod. 23, v. 14. c. 34, v. 23. Deut. 16, v. 1. 10. 13, a quo festum collectae quidam distinguunt; vel secundariae, ut festum tubarum Levit. 23, v. 24. expiationis Levit. 23, v. 17. Posteriores sunt anni sabbatharii Levit. 25, v. 4. et jubilaei Levit. 25, v. 13, quorum illi septimo, hi vero quinquagesimo quoque anno celebrabantur. Ad privatas constitutiones refero discrimen animalium Levit. 11, v. 2. immunditiem leviticam, quae contrahebatur ex attactu puerperae Levit. 12, v. 4. leprae Levit. 14, v. 46. aut fluxus tam naturalis quam morbifici Levit. 15. c. integro, varias lotiones munditiei isti oppositas, ordinationes de cibo Levit. 17, v. 12. de vestitu Deut. 22, v. 11. et 12. de aratione v. 10. de satione v. 9. de aucupio v. 6. etc.

Collatio inter summum sacerdotem V. T. et Christum.

9. Summi sacerdotis consecratio ejusdemque ornatus et officium describuntur Exod. 28. et 29.
VI. 6. Levit. 8, quem fuisse typum Christi, qui est unicus N. T. summus sacerdos, epistola ad Hebraeos luculenter docet. Convenientia typi cum antitypo consistit in hisce potissimum membris. Sicut summi sacerdotis officium erat orare pro populo, sacrificia offerre et nomina filiorum Israël in pectorali coram Domino portare; ita *Christus in diebus carnis suae precationes et supplicationes cum clamore valido et lacrymis obtulit pro nobis* Hebr. 5, v. 7. *ingressus est in coelum, ut appareat in conspectu Dei pro nobis* Hebr. 9, v. 24. Siquidem *ad dextram Dei sedens interpellat pro nobis* Rom. 8, v. 34. cum prius in ara crucis se ipsum pro nobis tradidisset *oblationem ac victimam Deo in odorem suavitatis* Ephes. 2, v. 2 Idem etiam spirituales Israëlitas velut in corde suo gestat ac humeris suis sustinet. Splendidus summi sacerdotis vestitus ex auro, hyacintho, purpura etc. denotat gloriam et majestatem Christi ejusdemque spiritualem ornatum in virtutibus et egregiis Spiritus s. donis Ps. 45, v. 8: *Unxit te Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.* v. 9: *Myrrha, aloë et casia omnia vestimenta tua.* In pectorali summi sacerdotis erant

Urim et Thummim.

Urim et Thummim, quod vertunt *doctrinam et veritatem, illuminationes et perfectiones*, cujus pectoralis usus erat, ut sacerdotes tunicam ephod induti ac Dominum interrogantes responsa per illud acciperent. Nuspiam vero exprimitur, an vox quaedam audita, vel an visio quaedam sacerdoti pectorale gestanti exhibita, vel an interna spiritus illuminatione sacerdos de Dei voluntate admonitus fuerit, unde quidam statuunt, quoties Deus voluerit sacerdoti de re dubia quaerenti affirmate respondere, tum gemmas illas fulgorem admodum clarum remisisse. Quidam Rabbini putant, fuisse scriptum quoddam divinum aut nomina quaedam sacra; alii putant, fuisse lucidissimos lapides, in quibus summus sacerdos vidit judicium filiorum Israël perfecte; alii aliud de his abstrusis rebus sentiunt, referente Münstero in c. 28. Exod. **Vide omnino quoque *Paulum Fagium* in paraph. Chaldaica Exodi. 28. Schind. in rad. אור. *Rabbini sentiunt, fuisse quandam Scripturam pectorali duplo insertam vel nominis* יהוה *vel rei alterius. R. D. Kimchi in 2. Sam. 25. sentit, summum sacerdotem hoc pectorali indutum Spiritu sancto occupatum fuisse et hoc suggerente respondisse ad interrogata.*** Josephus lib. 3. antiq. c. 9. hac de re sic scribit: *Ex lapillis, quos pontifex in humeris gestabat, micabat alter, quoties litatum esset, is qui dextrum humerum occupabat, tantum fulgorem emittebat, ut procul etiam intuentibus conspiceretur.* R. D. Kimchi in c. 20. Jud. annotat, hunc fuisse morem interrogandi Deum: *Qui volebat de publico vel alioqui de gravi negotio percontari, veniebat ad sacerdotem, is indutus ephod stabat coram arca Domini. In ephod sive in pectorali erant inclusi* VI. 7.
duodecim lapides pretiosi, in quibus nomina duodecim tribuum erant inscripta, addebanturque nomina Abrahami, Isaaci et Jacobi, atque ita in illis lapidibus erant omnia elementa alphabeti. Interrogantem oportuit faciem obvertere ad sacerdotem et interrogare, non quidem tam aperte, ut vox audiretur, nec ita obscure, ut tantum in anima cogitaret, quae peteret, sed eo modo, ut Hanna legitur precata in primo Samuelis libro, ubi dicitur tantum labia movisse, nec dixisse quicquam, quod audiri potuit. Deinde sacerdoti hoc pacto reddebatur oraculum. Spiritus s. vi literae quaedam in pectorali eminebant, idque vel loco vel fulgore, in quibus sacerdos oraculum et voluntatem Dei legebat, atque haec illa sunt Urim et Thummim, quae sacerdos in pectorali gerebat. (Hactenus Kimchi.) Haec non incommode ad Christum referri possunt, qui consilium Dei de salute nostra nobis revelavit Joh. 1, v. 18, qui non exterius solum perfectissimam coelestis doctrinae veritatem in Verbo nobis offert, sed etiam interius Spiritu sancto corda nostra illuminat, ut vere ab ipso illuminatio et perfectio descendat. Quemadmodum in ora sacerdotalis pallii erant tintinnabula aurea, quorum sonus audiebatur, quando sacerdos ingrediebatur et egrediebatur sanctuario in conspectu Domini; ita Christus in diebus carnis suae famam doctrinae et miraculorum suorum longe lateque sparsit, quin et sonum apostolicae praedicationis in omnem terram exire fecit, Ps. 19, v. 5. Quemadmodum laminae aureae, quam in fronte gestabat summus sacerdos, insculpta erant haec verba: sanctitas Domini; *ita Christus est sanctus sanctorum*

Dan. 9, v. 24; *qui se ipsum sanctificavit pro nobis*, Joh. 17, v. 19; ideo etiam cruci affixus titulus, hunc esse Nazarenum peculiariter Domino consecratum, testatus est. Tunica byssina inconsutilis, candidissima innocentiam Christi, cidaris regiam ipsius dignitatem, cingulum ipsius alacritatem ad officii sibi demandati partes exsequendas denotabat. Summus sacerdos oleo sacro super caput effuso unguebatur et consecrabatur; ita *Christus unctus est oleo laetitiae*, h. e. Spiritu s., *prae consortibus suis* Ps. 45, v. 8, siquidem *Spiritum s. non ad mensuram accepit*, Joh. 3, v. 34. Summo sacerdoti non licebat nisi virginem ducere, Lev. 21, v. 13; sic ecclesia et quaevis fidelis anima tanquam spiritualis Christi sponsa debet esse virgo, non adhaereat per spiritualem fornicationem diabolo, 2. Cor. 11, v. 2: *Despondi vos uni viro, ut virginem castam Christo adducerem.* Qui deformi aliquo corporis vitio laborabat, non poterat fungi sacerdotio Lev. 21, v. 17; in Christo summo N. T. sacerdote non est inventa ulla peccati macula, Esa. 53, v. 9. 1. Petr. 2, v. 22. Reliqua comparationis membra privatae pie eruditorum investigationi ac meditationi relinquimus. De vestibus summi sacerdotis videatur Isidorus Hispalensis c. 54. in Exod. Rupertus lib. 4. de trin. c. 23. Gregor. 28. moral. c. 9; de gemmis in pectorali videatur Epiph. lib. de duod. lapidibus Aaronis, Franc. Rueus de gemmis etc.

Discrimen inter summum sacerdotem V. T. et Christum.

10. Sed enim Christus longe meliores sortitus est λειτουργίας, quanto et melioris testamenti mediator est, quam V. T. sacerdotes, Hebr. 8, v. 6; ideo differentia utriusque sacerdotii itidem annotanda. Sacerdotes V. T. fuerunt ψιλοὶ ἄνθρωποι *ex hominibus* assumti Hebr. 5, v. 1. *et peccati infirmitate circumdati* v. 2, unde necesse habebant etiam *pro suis peccatis offerre victimas* v. 3; sed Christus ἀρχιερεὺς noster est ἀπάτωρ secundum humanitatem, ἀμήτωρ secundum divinitatem, ἀγενεαλόγητος, *nec initium dierum nec vitae finem habens, assimilatus autem Dei Filio manet sacerdos in perpetuum*, Hebr. 7, v. 3. est ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν v. 26. Sacerdotes V. T. eligebantur ex tribu Levi juxta Aaronis ordinem, Hebr. 7, v. 5; sed Christus ex regia tribu Juda ortus, in qua nihil de sacerdotio Moyses locutus est v. 14. ideoque appellatus est a Deo pontifex *secundum ordinem Melchisedec* Ps. 110, v. 4. Hebr. 5, v. 10. *Hic Melchisedec fuit rex Salem, sacerdos Dei altissimi, qui ipsi Abrahae ex caede regresso benedixit* Hebr. 7, v. 1. *atque ab eodem decimas*
VI. 8. *accepit*, v. 2. *huic assimilatur Christus rex justitiae et pacis* v. 3. *major omnibus leviticis sacerdotibus*, v. 10. nec socium, nec successorem habens, quemadmodum alias V. T. pontifices, quorum plures fiebant, eo quod morte prohiberentur permanere, v. 23. *hic autem eo quod manet in aeternum, sempiternum habet sacerdotium*, v. 24. *quia in sempiternum sedet ad dextram Dei*, Hebr. 10, v. 12. *de cetero exspectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ipsius*, v. 13. Sacerdotes V T. sine jurejurando constituti sunt; hic autem cum jurejurando per eum, qui dixit ad illum: *Juravit Dominus et non poenitebit eum, tu es sacerdos in aeternum*, Hebr. 7, v. 21. *Lex homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes, sermo autem jurisjurandi post legem Filium in aeternum perfectum*, v. 28. *Illi serviebant exemplari et umbrae rerum coelestium*, Hebr. 8, v. 5. *hic vero novi et melioris testamenti mediator est ac sacerdos*, v. 6. *Illi quotannis ingrediebantur in sanctum sanctorum manu factum*, Hebr. 9, v. 7. *sed Christus non in manu facta sancta introivit, sed in ipsum coelum*, v. 24. *nec ut saepe offerat semet ipsum, quemadmodum pontifex intrabat in sancta per singulos annos in sanguine alieno*, v. 25. *sed semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati per hostiam suam apparuit*, v. 26. *Illi quotidie ministrabant, et easdem saepe hostias offerebant, quae nunquam poterant auferre peccata*, Hebr. 10, v. 11. *hic autem unam pro peccatis offerens hostiam*, v. 12. *una oblatione consummavit in aeternum sanctificandos*, v. 14. *Illi per sanguinem hircorum et vitulorum; hic vero per proprium sanguinem introivit semel in sancta aeterna redemtione inventa*, Hebr. 9, v. 12.

Quomodo sacramenta V. T. pertineant ad leges ceremoniales.

11. Sacramenta V. T. ad leges ceremoniales ab omnibus interpretibus referuntur, quod ipsum tamen non caret difficultate, siquidem sacramenta proprie loquendo sunt sigilla evangelicarum promissionum, quo respectu ad evangelium potius quam ad legem pertinent. Praeterea si sacramenta ad leges ceremoniales absolute referenda, consequens erit, Christum institutione novorum sacramentorum novas etiam leges tradidisse. Scholastici quidem disputant, sacramenta V. T. non contulisse gratiam, cum imposuerit ea Dominus in onus et servitutem, quod Thom. p. 3. q. 62. art. 6. sic probare conatur, *quia sacramenta veteris legis non habuerunt virtutem quandam ex passione Christi, quam signabant tantum.* Biel. 4. sent. dist. 1. q. 3. utitur hoc argumento: *Omnis gratia est justificativa ejus, cui confertur, sed ex sacramentis veteris legis nemo justificatur*, inde in concilio Florentino anno 1439 sub Eugenio papa decretum: *Sacramenta antiquae legis non causabant gratiam, sed eam solum per passionem Christi dandam esse figurabant*, quam sententiam amplectitur etiam concilium Trident. sess. 7. can. 2. atque ejus hyperaspistes Bellarminus lib. 2. de sacram. c. 13. Stante hac hypothesi facile posset assignari ratio, quare V. T. sacramenta ad leges ceremoniales referantur, sed falsitatem istius pronuntiati demonstrabimus suo loco; certe annexa erat circumcisioni haec promissio vere evangelica: *ero Deus tuus, et Deus seminis tui*, Genes. 17, v. 7. quae juxta interpretationem Levit. 26, v. 12. Jer. 31, v. 2. Matth. 22, v. 32. et alibi passim traditam spondet Dei gratiam, praesentiam et inhabitationem specialem, adeoque ipsam vitam aeternam, inde circumcisionem apostolus vocat σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως Rom. 4, v. 11. Ergo V. T. sacramenta non possunt nec debent haberi pro onere

quodam servili carnalis exercitii ergo Israëlitis imposito. Sic ergo habendum. Si per ceremonias in genere intelliguntur quicunque ritus externi in oculos incurrentes, concedimus, sacramenta ad leges ceremoniales referri posse, quippe quae in N. T. ratione externi elementi una cum reliquis leviticis ceremoniis sunt sublata surrogatis in eorum locum aliis. Sin vero ceremoniarum nomine in specie intelliguntur legales constitutiones de talibus ritibus, qui tantummodo erant commonefactiones de peccato, non autem remedium contra peccatum; qui tantummodo nervi erant publicorum congressuum, non autem medium, per quod in foedus gratiae Israëlitae
VI. 9. recipiebantur; qui tantummodo erant typi beneficiorum Christi, non autem organa *μεταδοτικά*, negamus, sacramenta V. T. ad leges ceremoniales referenda esse, cum ex instituto Dei ac sua natura fuerint evangelicae promissionis sigilla, peccati remedia, ac beneficiorum Christi organa, qua de re in loco de sacramentis dicetur plenius, ubi tractabitur etiam illa quaestio, an praeter circumcisionem et agnum paschalem alia quaedam, utpote sacrificia, purgationes leviticae, esus mannae, aquae ex petra eruptio et potus etc. fuerint V. T. sacramenta.

Divisio sacrificiorum.

12. Sacrificiorum species erant variae, quae ut rectius percipiantur, distinctiones eorum enumerabimus. Sumuntur autem differentiae sacrificiorum

Ex causa efficiente.

1. ex causa efficiente. Offerebantur enim vel a summo pontifice, vel a minoribus sacerdotibus. Ubi observandum, nos agere de sacrificiis certa lege Mosaica praescriptis ac determinatis. Quamvis enim ante Moysen ministerium sacrificiorum nondum erat ad certam quandam tribum certasque personas restrictum, sed singulis patriarchis sacrificare licitum; tamen post Moysen constituta ecclesiae Israëliticae hierarchia certae cuidam tribui certisque personis cultus iste divinus fuit demandatus. Summus sacerdos quotannis semel duntaxat sanctum sanctorum ingrediebatur et quidem solus. Huic adjuncti erant sacerdotes minores, qui et ipsi sua offerebant sacrificia aliaque sacra publica peragebant, non quidem in ipso sancto sanctorum, sed in secunda tabernaculi parte. His vicissim inserviebant Levitae, non quidem in sacrificando, sed ante tabernaculum excubando et partes officii sibi demandati exsequendo. Haec divina constitutio, qua nemini praeterquam sacerdotibus sacrificare licitum erat, tam sancte et religiose observabatur, ut mortis reatum transgressor ejusdem incurreret. Num. 3, v. 10: *Externus sane qui accesserit, moriatur.*

Ex causa materiali.

2. Ex causa materiali. Offerebantur enim in sacrificiis vel animalia vel fructus. Animalia vel quadrupeda vel volatilia. Illa vel majora, ut de genere boum, videlicet vitulus, juvencus, bos, vacca; vel minora, ut de genere caprarum, videlicet hircus et haedus; vel ovium, ut agnus et aries. De volatilium genere offerebantur columba et turtur. Fructus sive terra nascentia offerebantur vel liquida, ut vinum et oleum; vel arida, ut thus, sal, granum, fructus, panis, idemque coctus vel in clibano, vel in sartagine, vel in craticula, simila, etc.

Ex causa formali.

3. Ex causa formali. Singulis enim sacrificiis sui ritus suaeque solennitates erant praescriptae, quas ex Levitico petere licebit. Sic holocaustum incendebatur totum; in sacrificio pacificorum adeps solum cremabatur in odorem suavitatis Deo; pectus et armus cedebant sacerdotibus, reliquae carnes edebantur a privatis etc.

Ex causa finali.

4. Ex causa finali. Sic holocaustum accendebatur ad reverentiam divinae majestatis, vel ut Philo loquitur, honorandi ac propitiandi Dei gratia. Hostia pro peccato vel delicto offerebatur pro remissione peccati. Sacrificium pacificorum offerebatur, vel ad gratias pro beneficiis acceptis peragendas, vel ex voto pro beneficiis impetrandis facto. Suidas universa sacrificia distinguit: 1. in *δωροφορικά*, quae munus aliquod offerunt Deo; 2. in *ἀπολυτρωτικά*, quae redimunt; 3. in *διαλλακτικά*, quae placant sive reconciliant; 4. in *ἀποπληστικά*, quae vota explent. Vulgariter dividitur sacrificium in *ἱλαστικόν* et *εὐχαριστικόν*. In illo typus proponebatur unici sacrificii propitiatorii in ara crucis a Christo offerendi; in hoc vero populus Israëliticus suam obedientiam ac gratitudinem DEO probabat.

Ex objecto.

5. Ex objecto. Alia hostia offerebatur pro sacerdotibus iisdemque vel consecrandis vel propitiandis, alia pro principibus, alia pro tota multitudine, alia pro privata persona.

Ex subjecto.

6. Ex subjecto. Aliud sacrificium offerebatur in sancto sanctorum, alia in secunda tabernaculi parte. Item quaedam mactabantur in latere altaris aquilonari, quae sanctissima dicebantur, quaedam in quovis loco atrii mactabantur, quae sancta vulgaria dicebantur. VI. 10.

Ex adjunctis.

7. Ex adjunctis. Sic dignitatis ratione primum locum tenebat holocaustum, quod totum comburebatur et nihil ex eo reliquum manebat praeter pellem. Secundum locum hostia pro peccato, quae comedebatur solum in atrio a sacerdotibus et quidem ipso sacrificii die. Tertium locum obtinebant hostiae pacificae, quae comedebantur ipso sacrificii die, non tamen ubique, sed tantum in Hierusalem. Quartum locum hostiae pacificae ex voto, quae poterant etiam comedi sequenti die. Ratione temporis, aliud erat juge sacrificium, aliud interpolatis vicibus offerebatur.

13. **Gualterus levitica sacrificia ita recenset: *Sacrificium aliud est ἱλαστικόν, propitiatorium, aliud εὐχαριστικόν, gratiarum actionis. Propitiatorium vel universale est vel particulare. Universale διαλλακτικὸν omnium peccatorum seu quo omnium peccatorum in Christo expiatio significabatur, videlicet holocaustum majorum et minorum pecudum, Graecis ὁλόκαυστον vel ὁλοκαύτωμα, Hebraeis* עֹלָה *adscensio a rad.* עָלָה adscendit. *Vel quod totum super altare adscenderet seu imponeretur, quae sententia R. D. Kimchi placet, vel quod totum in fumum adscenderet et abiret vel quod prima sacrificii species fuerit sanctissima omnium, ideoque adscendat id est superet excellentia sua reliqua omnia. Particulare est certorum peccatorum, alias ἀπολυτρωτικόν dictum, et id quidem duplex. Unum quod pro peccato, alterum quod pro delicto dicitur. Sacri-*

ficium pro peccato, θυσίαν, περὶ ἁμαρτίας LXX. Lutherus Sündopfer, *Hebraei* חַטָּאת *a rad.* חָטָא *peccavit. Expiabantur hoc sacrificii genere peccata ἀκουσίως et ex errore aut ignorantia commissa. Sacrificium pro delicto LXX. vocant θυσίαν περὶ πλημμελείας, Luth.* Schuldopfer, *Hebraei* אָשָׁם *id est, delictum, culpa, reatus, a rad.* אָשַׁם *deliquit ignominiose. Erat sacrificium pro delicto, quo peccatum ἑκουσίως a sciente et volente et re deliberata admissum oblato ariete expiabatur. Sacrificium εὐχαριστικὸν duplex est: Simplex et mixtum. Simplex uno offerendarum rerum genere constabat, et rursum erat duplex. Sacrificium pacificorum et mincha seu oblatio. Sacrificium seu hostiam pacificorum LXX. θυσίαν σωτηρίου, Luth.* Dankopfer, *Hebraei* זֶבַח שְׁלָמִים *erat vel spontaneum, quod ex animi devotione nulla urgente necessitate offerebatur; nunc votivum, quod reddebatur ex pacto, i. e. quod quis in periculis et necessitatibus constitutus Deo se in ecclesia oblaturum, si liberaretur, promiserat. Mincha seu oblatio LXX. dicitur δῶρον et θυσία, Luth.* Speisopfer, *rad.* מִנְחָה *ab offerendo, munus enim DEO offerebant honorarium de frugibus terrae, ut auctorem eorum Deum esse testificarentur et aliquam gratitudinis significationem exhiberent. Mixtum sacrificium eucharisticum LXX. vocant θυσίαν αἰνέσεως, sacrificium laudis, Luth.* Lobopfer, *Hebraei* תּוֹדָה, *constabat ex diversis rerum generibus, nempe ex animalibus et terrae fructibus offerebaturque Deo ad declarandam pro acceptis beneficiis gratitudinem.* in c. 12. Marc.**

Enumeratio sacrificiorum Leviticorum: 1. Holocaustum. Enumerabimus, nos hoc ordine. Primum erat holocaustum, עֹלָה, ab elevando vel adscendendo, quia elevabatur super altare et odor ejus in altum adscendebát coram Domino; LXX. vertunt ὁλοκαύτωμα et ὁλοκαύτωσιν, eo quod totum cremabatur, D. Luth. ein Brandopfer, quo respectu dicitur etiam אִשֶּׁה Levit. 1, v. 9. et alibi passim, q. d. sacrificium igni destinatum, quidam vertunt ignitam. Ps. 50, v. 20. vocatur כָּלִיל consummatum, absolutum, quia totum fuit igne absumtum. LXX. vertunt quandoque ὁλοκάρπωμα, ὁλοκάρπωσιν et in genere θυσίαν. Fuit autem sacrificium tale, in quo tota hostia propitiandi et honorandi Dei gratia igne in altari consumebatur, nec quicquam de ea reliquum manebat praeter pellem, quae cedebat sacerdoti; fiebat vel
VI. 11. ex quadrupedibus, iisdemque vel majoribus, ut bove et vitulo, vel minoribus, ut ariete, capro, hirco, vel ex avibus ut turture et columbis. Erat typus veri et unici illius propitiatorii sacrificii, quod Christus in ara crucis exaltatus et caritatis igne succensus *patri suo coelesti obtulit in odorem suavitatis*, Eph. 5, v. 2. Hujus sacrificii species erant עֹלַת תָּמִיד ὁλοκαύτωσις ἐνδελεχῶς, ὁλοκαύτωμα ἐνδελεχισμοῦ juge sacrificium, quod singulis diebus mane et vesperi erat offerendum, cujus materia erant agni anniculi immaculati, simila et oleum. Item holocaustum sabbathi, quod duplo plus offerebat, quam juge sacrificium. Holocaustum neomeniae, in quo offerebantur duo juvenci, aries unus, agni anniculi immaculati septem, tres decimae ephah similae oleo permistae etc.; significabat autem juge illud sacrificium, quod fructus sacrificii a Christo agno illo Dei in ara crucis oblati duret in perpetuum. Hebr. 13, v. 8: *Jesus Christus heri et hodie, idem etiam in seculum.* Apoc. 13, v. 8. agnus occisus est ab origine mundi. 2. Oblatio pro peccato קָרְבַּן עַל חַטָּאת 2. Oblatio pro peccato.
θυσία περὶ τῆς ἁμαρτίας, sacrificium pro peccato, scilicet per ignorantiam commisso, ein Sündopfer. Offerebatur autem pro peccato vel pontificis, vel principis, vel totius populi, vel privati alicujus hominis. Pro peccato pontificis et populi offerebatur vitulus; pro peccato principis hircus; pro peccato privati, si in re lauta erat, capra sive ovis; si mediocris fortunae erat, duo turtures vel duo pulli columbarum; sin pauper erat, decima pars ephah similae. Vide Levit. 4. et 5. c. 3. Oblatio pro delicto אָשָׁם θυσία περὶ τῆς πλημμελείας, ein Schuldopfer, sacrificium pro delicto, scilicet eo, quod ex 3. Oblatio pro delicto.
προαιρέσει ac malitia commissum est, cujus materia erat aries integer. Vide Levit. 6, v. 6. et c. 7, v. 1. VI. 12.
et seqq. 4. Sacrificium consecrationis, quo sacerdotes inaugurabantur ac consecrabantur, in quo offerebatur vitulus pro peccato, aries in holocaustum et aries impletionum. Vide Exod. 29. et Levit. 8. Dicitur עֹלַת מִלֻּאִים ὁλοκαύτωμα τελειώσεως Leviticorum c. 8, v. 27. 4. Sacrificium consecrationis.
5. Sacrificium purgationis טָהֳרָה, quod spectabat immunditiem vel puerperae, pro qua exactis purificationis diebus offerebatur agnus anniculus in holocaustum et pullus columbae aut turtur in oblationem pro peccato. Sin vero pauperior agnum offerre non poterat, accipiebat duos turtures aut duos pullos columbae Levit. 12, v. 6. et 8. vel leprosi, pro quo peractis mundationis ritibus offerebantur duo agni immaculati, et agna una annicula immaculata et tres decimae similae pro minchah mixta oleo et sextarius olei. Sin vero pauperior erat, agnus unus in hostiam pro delicto et decima pars similae, duo turtures aut duo pulli columbarum Levit. 14, v. 10. 21. 22. vel viri seminiflui, pro quo exactis diebus septem et vestimentis prius lotis duo turtures aut duo pulli columbini offerebantur, Levit. 15, v. 14. vel mulieris menstruato sanguine naturaliter aut morbifice effluente contaminatae, pro quo itidem duo turtures aut duo pulli columbini offerebantur, Levit. VI. 13. 5. Sacrificium purgationis.
15, v. 29. 6. Sacrificium expiationis, in quo כִּפֶּר, expiabat, summus pontifex 1. se ipsum cum tota sua domo per oblationem vituli et arietis, antequam ingrediebatur sanctuarium; 2. tabernaculum testimonii per adspersionem sanguinis hirci; 3. altare thymiamatis per sanguinem hirci et per sanguinem juvenci; 4. totam ecclesiam Israëliticam per hircum in desertum emissum, cui iniquitates filiorum Israël imponebantur. Vide Levit. 16. 7. Sacrificium מִנְחָה, quod in genere significat quodlibet donum seu donarium, honoris causa alicui oblatum eo, quod sensim et cum pompa quadam portetur, in specie autem usurpatur de sacrificio cibario, farreo vel adoreo LXX vocant θυσίαν δῶρον, ein Speisopfer, offere- 6. Sacrificium expiationis. VI. 14. 7. Sacrificium minchah. VI. 16. VI. 17.

batur autem ad declarandam gratitudinem pro victu et vitae sustentatione, ideo tantum ex terrae frugibus ejus materia petebatur. Levit. 2. quinque ejus species commemorantur. Prima erat farina similae superfuso oleo et thure superposito. Secunda species erat vel placenta similaginea azyma mixta oleo, vel crustula similaginea azyma uncta oleo utraque cocta in clibano. Tertia species erat simila azyma mixta oleo et cocta in forcipe, postea in particulas fracta superfuso oleo. Quarta species erat simila azyma in cacabo et oleo cocta. Quinta species erant spicae de primitiis frugum ad ignem tostae

8. Sacrificium pacificorum.

et contusae oleo et thure super his positis. 8. זֶבַח שְׁלָמִים sacrificium pacificorum θυσία σωτηρίου, quod duplex fuisse ex c. 7. Levitici apparet. Prius erat gratitudinis pro beneficio divinitus collato, posterius voti spontanei pro pace et salute consequenda. Ritus hujus sacrificii describuntur Levit. 7. et 10, nimirum offerendum erat animal mundum, cujus adeps solum cremabatur, pectus et armus cedebant sacerdoti, reliquae carnes comedebantur a privatis nulla immundicie levitica contaminatis, quicquid die tertia supererat, igni comburebatur.

9. Oblatio primitiarum.

9. Oblatio primitiarum, h. e. eorum, quae primum sive ex hominibus, sive ex animalibus, sive ex ter-
VI. 18. rae semine orta erant. Ceterum duplex erat primitiarum oblatio, quaedam ex legis praescripto offerebantur Exod. 22. Num. 5, quaedam vero ex voto spontaneo Num. 18. Quin et certae species primitiarum definitae erant DEI praescripto, quas ad haec summa capita revocabimus. Primitiarum enim nomine censentur primo hominum primogenita, quae certo pretio, videlicet quinque siclis redimenda erant. Ac notanter dicit Dominus, sese tribum Leviticam loco primogenitorum ex hominibus in ministerium elegisse, quem typum ad Christum unicum N. T. ἀρχιερέα non incommode referemus, *qui se ipsum pro nobis sanctificavit*, Joh. 17, v. 19, cum alias non minus quam primogenitis Aegyptiacis ab angelo percussore nobis metuendum esset, in cujus liberationis memoriam primogenita hominum Deo erant sacra. Primogenita animalium immundorum pecunia redimebantur; primogenitum asini redimendum erat ove, vel occidendum; sed mundorum animalium primogenita offerebantur in sacrificium, Num. 18, v. 15. et seqq.; offerebantur autem die
VI. 19. octavo. Exod. 22, v. 30: *Septem dies pecus erit cum matre sua, die autem octavo dabis mihi* (adumbrabatur hoc statuto aeterni illius sabbathi festivitas, ad quam priusquam perveniamus, ecclesiae matris uberibus in hac vita nos ali oportet). Secundo novalia seu primitiae novarum frugum terra nascentium. Deut. 26, v. 2. et seqq. Tertio manipuli spicarum, qui offerendi erant die paschatos altero Levit. 23, v. 10. et seqq. Quarto grana de spicis adhuc virentibus excussa ac nondum molae subjecta Levit. 2, v. 14. et seqq. Quinto duo panes fermentati ex duabus decimis similae fermentatae in festo Pentecostes, Levit. 23, v. 16. et seqq. Sexto placentae sive pulmenta et cibi, Num. 15, v. 19. et seqq. 10. Oblatio decimarum, hoc est partis de- VI. 20.

10. Oblatio decimarum.

cimae omnium fructuum tum ex terra, tum ex pecudibus collectorum; decimae istae partim offerebantur Deo per sacrificia, partim vero cedebant in usum sacerdotum, Exod. 22. Levit. 27. 11. Addunt

11. Agnus paschalis.

quidam agnum paschalem, quem simul sacrificium et sacramentum fuisse contendunt, qua de re suo loco plenius dispicietur. 12. Annumerant etiam

12. Vacca rufa.

ritum vaccae rufae extra castra mactandae ac comburendae, cujus cineres servabantur in usum aquae VI. 21.
mundationis Numer. 10, sed an hic ritus fuerit sacrificium proprie dictum, dubitari haud abs re VI. 22.
poterit, cum potius actus praeparatorius et ministerialis fuerit mundationis leviticae ceremoniis inserviens,

Quinque requisita cujusque sacrificii.

14. Porro si accuratius pensitemus leviticum illum sacrificiorum cultum per Moysen constitutum, apparebit cujuslibet veri sacrificii quinque esse προσκείμενα: 1. certa res in eo offerenda; 2. certus offerendi ritus; 3. certa persona, per quam illi ritus administrentur; 4. certus locus huic actioni definitus; 5. certus finis, propter quem oblatio illa suscipienda, atque haec omnia et singula non privato hominum arbitrio erant relicta, sed divinitus constituta et definita. Ac de leviticis quidem ceremoniis res expedita est, enumerata eorum προσκείμενα omnia ac singula divinitus praescripta esse,

An Abelus, Noachus et reliqui patriarchae habuerint divinum mandatum de sacrificando.

sed de Abelis, Noachi ac reliquorum ante Moysen patriarcharum sacrificiis quidam dubitant, fueritne de illis offerendis divinum quoddam mandatum ipsis datum, cum tale κατὰ ῥητόν in libro Geneseos non videatur expressum. **Inde Bellarminus lib. 2. de sacrament. in gen. c. 31: *Placuisse DEO cultum Abelis, qui obtulit de adipibus gregis sui, et cultum Jacobi, qui erexit lapidem in titulum, licet cultus illos DEUS non praecepisset.* Idem repetit Salmeron. disput. 8. in 1. Tim. 2. circa finem.** Sed enim quamvis Moyses tot seculorum historias admiranda brevitate complexus revelationis illius ac mandati de sacrificiis offerendis divinitus promulgati VI. 23.
expressam mentionem non faciat, absit tamen, ut statuamus sanctissimos illos patriarchas suo duntaxat arbitrio ac privata intentione sacrificandi ritum excogitasse. Primo enim historia ecclesiae omnium temporum testatur ἐθελοθρησκείας DEO semper fuisse invisas ac adversas, ecquis ergo credat in primo illo primae ecclesiae flore eas ipsi placuisse? Deut. 4, v. 2. c. 12, v. 32: *Quod praecipio tibi, hoc tantum facias, non addas quicquam nec detrahas.* v. 8: *Non facietis singuli, quod vobis rectum videtur.* Num. 15, v. 39: *Non sequantur cogitationes suas et oculos, post quae soletis fornicari, sed magis memores praeceptorum Dei facient ea.* Esa. 1, v. 12: *Quis haec requisivit de manibus vestris?* Esa. 29, v. 13. Matth. 15, v. 9: *Frustra colunt me docentes mandata hominum*, etc. Id ipsum comprobant exempla μοσχολατρείας Aaronicae, theraphim Michae ac vitulorum Jeroboami. Deinde omnes sacrae historiae testatum faciunt, quod misericors Deus per superabundantem suam gratiam semper juxta

verbum constituerit aliquod externum et visibile gratiae suae signum, ut homines externo opere et signo admoniti certius statuerent, Deum ipsis favere ac propitium esse. Ergo et patriarchae habuerunt tale signum divinitus constitutum, quod est argumentum b. Lutheri in c. 4. Geneseos. Tertio quemcunque Deus probat cultum et respicit, ille ipse Deum auctorem habeat necesse est. Sacrificia patriarcharum Deus probavit et respexit. Ergo sacrificia patriarcharum Deum auctorem ac institutorem habent. Major probatur aphorismis illis apostolicis Rom. 14, v. 23: *Quicquid non fit ex fide, peccatum est.* Hebr. 11, v. 6: *Sine fide impossibile est Deo placere.* Jam vero fides et verbum tum mandati tum promissionis habent se correlate, proinde quicquid fit absque verbo, non potest fieri ex fide, et per consequens DEO placere nequit. Minoris veritas est indubitata. Genes. 4, v. 4: *Respexit DEUS ad Abel et sacrificium ejus.* Chaldaica paraphrasis habet, quod Deus Abelis munus susceperit cum beneplacito, cujus divinae εὐδοκίας externum aliquod ac visibile signum fuisse, recte colligit August. 15. de civ. Dei c. 7. quale vero illud fuerit, patet ex aliorum sacrificiis, quae flamma coelitus delapsa sunt absumta, utpote Abrahae Genes. 15, v. 17. Aaronis Levit. 9, v. 24. Eliae 1. Reg. 18, v. 38. et Salomonis 2. Paral. 7, v. 1. Hinc referente Hieronymo in traditionibus Hebraicis Theodotion verba Moysis sic reddidit: *Et inflammavit* (ἐνεπύρησεν) *Dominus super Abel et super sacrificia ejus*, Genes. 8, v. 21. De Noahi sacrificio dicitur, quod *odoratus fuerit Dominus odorem suavitatis*, vel ut Chaldaeus habet, quod Dominus cum beneplacito acceperit oblationem ejus. Idem judicium esto de aliorum patriarcharum sacrificiis. Quarto ex eo, quod Gen. 7, v. 2. Noahus jubetur ex mundis animalibus septem, ex immundis vero bina tantum in arcam recipere, rectissime colligunt Ambrosius lib. de Noah et arca c. 22. Chrysostomus hom. 24. in Gen. et Theodorus, voluntatem Dei de sacrificandi ritu ex hoc mandato ipso innotuisse: *τὰς μὲν τρεῖς συζυγίας φυλαχθῆναι προσέταξεν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ γένους, τό τε ἓν περιττὸν εἰς θυσίαν.* Quinto quaecunque sacrificia ex fide offeruntur, ea divinam institutionem habeant necesse est. Atqui patriarcharum sacrificia ex fide sunt oblata. Ergo habuerunt divinam institutionem. Majoris veritas patet, *quia fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei*, Rom. 10, v. 17. Vera fides non potest nisi ex Verbo oriri, in quo voluntatem suam DEUS revelavit, ἐθελοθρησκεῖαι non possunt conscientias certas et transquillas relinquere, quod Deo probentur, semper enim cogitat mens hominis, quis scit, an hoc placeat Deo? Proinde ut ex fide aliquid fiat, necesse est adesse ac praelucere nobis Dei verbum, deinde requiritur, ut in Christum quis credat, quod per et propter ipsum Deo placeat. Minoris veritas est ἔγγραφος Hebr. 11, v. 4: *Fide majoris pretii sacrificium Deo obtulit Abel, quam Cain, per quam testimonium consecutus est, quod esset justus, testimonium perhibente de ipsius donis DEO.* **Adam illa summa consternatione ne quidem passerculum fuisset sacrificare ausus, nisi expressum ut docendi, ita sacrificandi munus accepisset. Gen. 7, v. 2. mentio fit *mundi et immundi animalis.* Gen. 14, v. 20. exstat mentio decimarum, quae dabantur sacerdotibus ex bello. Gen. 27, v. 15. singularia et elegantiora indigitantur vestimenta, quae solis sacerdotibus gestanda erant. patriarchae dignitatem sacerdotalem primogenitis deferebant Gen. 49, v. 3. Adam ex esu prohibiti pomi expertus fuerat ingentem cladem, quis ergo credat, ipsum in ea consternatione privato arbitrio sacrificia offerre ausum fuisse? Sicut Jacob accipit expressum mandatum de altari exstruendo et consequentur de sacrificando Gen. 35, v. 1. Deus loquitur ad Jacob: *Surge adscende in Bethel, mane ibi, facque altare Deo, qui apparuit tibi;* ita etiam reliqui patriarchae ante Jacobum non absque mandato altaria exstruxerunt et sacrificarunt. Deus quando ex pellibus vestes primis parentibus paravit, sacrificare eos docuit, neque enim existimandum, quod de corporis tegumento tantum solicitus fuerit neglecto peccati remedio.**
Id ipsum patet ex eo, quod patriarcharum sacri- VI. 24.
ficia DEO fuerint probata et accepta, cujus rei causam Chrysostomus in c. 8 Genes. recte refert ad fidem in promissum Messiam, cujus sacrificium ἱλαστικὸν in ara crucis offerendum V. T. sacrificia praefigurabant. Denique ratio humana nullam invenire vel excogitare potuit ἀναλογίαν inter Deum, qui est spiritus, et inter externum sacrificiorum ritum;

Non bove mactato coelestia numina gaudent, VI. 25.
Sed quae praestanda est et sine teste fide

ait poeta. Gentilium sacrificia quod attinet, ea non tam ipsimet incorporei Dei placandi causa excogitarunt, quam ex prava quadam κακοζηλίᾳ ab Israëlitico populo mutuati sunt. Quare cum ratio humana nullam inveniat ἀναλογίαν inter DEUM spiritualem et inter sacrificia carnalia, inter DEUM summe misericordem et inter cruentam victimarum mactationem; relinquitur, divinitus patefactum ac mandatum fuisse sacrificiorum ritum, nimirum ut typus unici sacrificii propitiatorii in ara crucis offerendi in eis proponeretur, quod ipsum etiam manifeste comprobat, sacrificandi ritum divinitus mandatum esse, siquidem tam non potuerunt patriarchae illum typum in sacrificiis invenire, quam ipsam de Messia promissionem suo arbitrio excogitare, quod diligenter observari velim.

15. Certum igitur sit, omnia omnino fidelium V. T. sacrificia divinitus instituta ac certo mandati verbo constituta fuisse. Deus est, qui non tantum per Moysen certos sacrificiorum ritus ac circumstantias praescripsit, sed etiam patriarchis ante Moysen eadem revelavit. Idem etiam certum assignavit sacrificiis locum, videlicet tabernaculum et postea templum Hierosolymitanum, Deut. 12, v. 5: *Locum, quem elegerit Jehovah DEUS vester de* Locus sacrificiorum.

cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, ut habitet ipse, requiretis et venietis illuc. v. 6: *et adducetis eo holocausta vestra et sacrificia vestra et decimas vestras et oblationem manus vestrae et vota vestra et spontanea vestra et primogenita boum vestrorum et ovium vestrarum.* Levit. 17, v. 9: *Quicunque ad ostium tabernaculi ecclesiae non adduxerit sacrificium suum Jehovae, excidetur vir ille e populo suo:* qua in parte non solum obedientiam populi Israëlitici DEUS exerceri et probari voluit, sed et CHRISTUM Hierosolymis sacrificium suum ἱλαστικὸν oblaturum esse praefiguravit. Quin imo tabernaculum et Hierosolymitanum templum fuerunt typus ecclesiae, in qua sola viget fructus passionis Christi et in qua sola Deo grata sacrificia eucharistica offerri possunt. (**Ex 1. Sam. 9, v. 12. c. 16, v. 5: *Quin* etc. 7, v. 17. colligitur quidem prophetas peculiari Dei instinctu etiam alibi quam coram tabernaculo et in altari Mosaico sacrificia offerri curasse, quae tamen fuerunt duntaxat eu-
VI. 26. charistica sacrificia.**) Destructo igitur templo Hierosolymitano si typica illa sacrificia adhuc offerantur, non minus, imo gravius peccatur, quam ab Israëlitis in excelsis sub arboribus et lucis sacrificia suo offerentibus, idololatrias hoc nomine toties accusatis. ** Quaeritur hic *1. Quid statuendum de sacrificiis post captivitatem Babylonicam oblatis?* Prohibet Deus alieno igne sacrificare Lev. 9, v. 24. c. 10, v. 1. Num. 3, v. 4. c. 26, v. 61. etc. Adrichomius in descript. Hierosol. c. 88. refert, *ignem tempore Aaronis demissum in altari holocausti nutritum fuisse* (quod etiam colligitur ex Lev. 6, v. 8.) *usque ad tempus captivitatis Babylonicae, sed tum in caverna putei absconditum et tandem ibi nil nisi aquam repertam juxta* 2. Maccab. 1, v. 19; verum ex v. seqq. 21. et 22. non male licet colligere, etiam post solutam captivitatem Babylonicam a Deo novum ignem fuisse coelitus indultum Judaeis ex servitute reversis absque dubio propter ardentissimas a Nehemia adhibitas preces. Adrichomius in theatro putat aquam in ignem fuisse divinitus mutatam. 2. Quaeritur, *An in statu innocentiae futura fuissent sacrificia?* Negatur, quia sunt typi sacrificii per Messiam in ara crucis praestandi, sed si homo non fuisset lapsus, Christus non fuisset venturus. Idem colligitur ex capitibus doctrinae, quae Adamus debuit suis posteris proponere. Gregor. de Valent. lib. 1. de sacrif. missae c. 4: *Si hoc non est perpetuum consilium Dei, ut lex quaecunque, quam ipse sancit hominibus, annexum sacerdotium adeoque sacrificium habeat, non recte conclusisset apostolus, legem leviticam idcirco translatam esse, quoniam ejus est translatum sacerdotium et sacerdotio alicujus legis translato necesse est, ut legis translatio fiat.* Responderi enim posset legem sine sacerdotio potuisse manere. Ita cum ad illud concludendum generalem illam propositionem sumit, translato enim sacerdotio necesse est, ut legis translatio fiat, tacite propositionem alteram ponit, decretum Dei videlicet hoc esse, ut ipsius lex nulla sine sacerdotio, adeoque sine sacrificio consistat, etc. Bellarm. lib. de missa c. 20: *Sacrificium cum ipsa religione natum fuit.* At nullo Scripturae vestigio id probari potest.**

16. Finis sacrificiorum principalis fuit commonefactio de futuro sacrificio Messiae in ara crucis offerendo, quo respicit D. Johannes Baptista, quando Christum vocat *agnum DEI, qui tollit peccata mundi* Joh. 1. v. 29. et 39. ostendens reliquos agnos VI. 27. juxta legem ceremonialem oblatos revera non fuisse tales, qui potuerint auferre peccata, sed tantum typos seu figuras fuisse, hunc vero Jesum esse veram illam victimam, cujus oblatio sit vera peccatorum coram Deo expiatio, ad quam victimam omnia reliqua sacrificia tanquam umbrae ad corpus respexerint. ** Hesychius in Lev. lib. 4, v. 14: *Ex utroque genere agnum et agnellum propterea sacrificium offerri praecepit Deus, ut ostenderet, quia Christus pro nobis occisus simul masculum feminamque salvabit.*** Quanquam vero non tantum agni, sed etiam alia animalia in sacrificiis offerebantur, tamen agni potissimum appellatio Christo tribuitur, quia mactatio agni paschalis erat maxime illustris figura victimae Filii Dei, et juge sacrificium, quod mane et vesperi offerebatur, erat agnus immaculatus; adde, quod agnus suis proprietatibus innocentiam, mansuetudinem et voluntariam Christi obedientiam aptissime delinearit, unde et Esaias tali comparatione utitur Es. 53, v. 6: *Sicut agnus ad victimam ductus obmutescit.* Propter principalem istum sacrificiorum finem *Abel fide majorem sive pretiosiorem hostiam obtulisse dicitur* Hebr. 11, v. 4, nimirum quia in typo sacrificii respiciebat futurum Christi sacrificium, ex quo solo peccatorum remissionem sperabat et consequebatur, ac proinde agnus DEI dicitur *occisus ab origine mundi* Apoc. 13, v. 8. non solum ratione divini decreti et praescientiae, sed etiam ratione promissionis, ratione typi in sacrificiis et ratione efficaciae, est enim *agnus, qui tollit peccata mundi,* hoc est ad totum mundum, ad omnes homines, qui ullo unquam tempore in mundo vixerunt, pertinent beneficia hujus agni.

Finis sacrificiorum principalis.

17. Minus principales sacrificiorum fines sunt complures: Primo fuerunt nervi ac vincula publicorum congressuum 1. Cor. c. 10, v. 18: *Videte Israël secundum carnem, nonne qui edunt hostias participes sunt altaris?* Deinde profecerunt ad conservationem ministerii levitici, siquidem sacerdotes ex sacrificiis, primogenitis et decimis se suosque sustentabant. Deut. 18, v. 1: *Non erit sacerdotibus,* VI. 28. *Levitis et toti tribui Levi portio et hereditas cum reliquo Israële, oblationes ignitas Jehovae et hereditatem ejus comedent.* v. 3: *istud erit jus sacerdotum e populo; e sacrificantibus sacrificium sive bovem, sive agnum dabit sacerdoti armum et maxillas et ventriculum.* v. 4: *primitias frumenti tui, vini tui et olei tui, et primitias velleris ovium tuarum dabis illi.* v. 5: *ipsum enim eligit Jehovah Deus tuus e cunctis tribubus tuis, ut stet ad ministrandum nomini Jehovae* etc. Tertio fuerunt quasi objectum et

Minus principales.

materia quaedam, circa quam populus Israëliticus suam DEO probaret obedientiam ac gratitudinem, inde toties repetitur gravis illa obtestatio. *Custodite legem meam, et statuta et judicia mea.* Quarto obtinuerunt vicem φραγμοῦ, ut loquitur apostolus Ephes. 2, v. 14, quo populus Israëliticus a reliquis gentibus secernebatur. Deut. 12, v. 30: *Non inquires de diis gentium dicendo: Quomodo colebant gentes illae deos suos, sic et ego faciam.* v. 31: *Non facies sic Jehovae Deo tuo.* v. 32: *Quicquid ego praecipio tibi, hoc facias.* Justin. in Dial. cum Tryph. p. 183: *Deus ad populum illum* (Israëliticum) *se accommodans hostias offerre tanquam nomini suo praecepit, ut ne simulacra coleretis.* Idem in resp. ad p. 99. p. 352: *Sanguinem irrationalium animalium ita accepit Deus, quasi animam ipse suam obtulisset qui sacrificium exhibuit*, id postea probat ex Levit. 17. Denique praebuerunt multas utiles commonefactiones. Sic pectus et armus dexter dabatur sacerdotibus ad significandum, quod ministro ecclesiae necessaria sit sapientia cordis ad instituendum populum et fortitudo ad tolerandas injurias. **August. 20. de civit. Dei c. 26: *Hostiae illae veteris legis, quae de pecoribus immaculatis ac sine ullo prorsus vitio jubebantur offerri, significabant homines sanctos, qualis solus inventus est Christus sine ullo omnino peccato. Proinde quia post judicium, cum fuerint etiam igni mundati, qui ejusmodi mundatione sunt digni, in omnibus sanctis nullum invenietur omnino peccatum, atque ita se ipsos offerent in justitia*, quo hostiae *omnimodo immaculatas ac sine ullo vitio sint futurae.*** Variae sacrificiorum species multa et varia Christi beneficia praefigurabant, potissimum vero multiplex illa varietas et crebra sacrificiorum repetitio significabat non pecudum sanguine expiari peccata, sed aliud perfectius sacrificium requiri Hebr. 10, v. 4. Exod. 23, v. 18. prohibitum erat, ne fermento in sacrificiis uterentur, quod erat symbolum puritatis et admonitio de exstirpando malitiae fermento 1. Cor. 5, v. 7. Nullum offerebatur sacrificium sine sale Levit. 2, v. 13, ut in operibus prudentiam adhiberi doceamur,
VI. 29. Hugo in Levit.: *Sicut sal cibum gratum et acceptum facit, ita discretio, quae salis nomine significatur, nostrum sacrificium.* Quin et Christus sale adumbratus dici potest, is enim facit nos Deo gratos et acceptos, praeservat animas nostras a spirituali putredine etc. De pacis symbolo exponit Christus Marc. 9, v. 50, sicut apud veteres κοινωνία ἁλῶν καὶ τραπέζης celebratur. Renes cum reticulo jecoris cremari jubentur, ut significetur, concupiscentias carnales igne Spiritus sancti mortificandas esse. Circa praeceptum de interdicto esu sanguinis notandum, quod peccata graviora dicuntur sanguines Ps.
VI. 30. 51, v. 16. Esa. 1, v. 15. Ergo prohibitio sanguinum fuit symbolum delictorum fugiendorum. Thomas 1. 2. q. 102. art. 3: *Adeps et sanguis non veniebat in usum sacerdotum et offerentium, quia hoc erat idololatris proprium, ac prohibebatur esus sanguinis hoc fine, ut horrerent humani sanguinis effusionem, esus adipis prohibebatur ad vitandam lasciviam, praeterea quia sanguis maxime necessarius ad vitam, adeps vero abundantiam nutrimenti demonstrat, significabatur, quod a Deo nobis sit vita et omnis boni sufficientia, quin et figurabatur effusio sanguinis Christi et pinguedo caritatis ejus, per quam se obtulit DEO pro nobis.* Glossa in c. 1. Levit.: *Vitulum DEO offerimus cum carnis superbiam vincimus; agnum, cum irrationabiles motus corrigimus; hoedum, cum lasciviam superamus; turturem, dum castitatem servamus; panes azymos, cum in azymis sinceritatis epulamur.* Tales significationes excogitari possunt complures, si leviticorum sacrificiorum ritus cum unico propitiatorio Christi sacrificio ejusdemque variis beneficiis, vel cum eucharisticis ac spiritualibus Christianorum sacrificiis (quae sunt ministerium evangelii Rom. 15, v. 16. conversio gentium Philipp. 2, v. 17. preces Apocal. 5, v. 8. Psal. 51, v. 19. gratiarum actio Hebr. 13, v. 15. beneficentia Philipp. 4, v. 18. Hebr. 13, v. 6. mortificatio veteris hominis Rom. 12, v. 1. martyrium Philipp. 2, v. 17. 2. Tim. 4, v. 6. et in genere totus Christianorum spiritualis cultus 1. Petr. 2, v. 5.) invicem pia dexteritate conferamus.

Utensilia sacra. 18. Ad res sacras referenda etiam est sacra tabernaculi ac templi supellex, quam generali appellatione vocare possumus כְּלֵי מִקְדָּשׁ *vasa ac utensilia sacra.* Ratione subjecti distingui possunt in ea, quae in tabernaculo fuere olim posita et ex eo in templum Salomonis translata sunt, et in ea, quae VI. 31.
prioribus a Salomone superaddita et in templum collocata. Tabernaculum et templum in tres partes erant distincta. Una vocabatur sanctum sanctorum, quae solus pontifex semel in anno ingrediebatur; altera sanctum, quo sacerdotes quotidie ingrediebantur; tertia atrium, locus populi. Contenta in sancto sanctorum Epist. ad Hebr. 9, v. 4. et 5. hoc ordine enumerat: 1. Thuribulum aureum, cujus usus fuit in offerendo incenso, quando summus pontifex quotannis semel in festo expiationis sanctum sanctorum ingrediebatur Lev. 16, v. 12. Impletus fuit hic typus a Christo, qui in ara crucis *cum clamore valido, cum lacrymis et precibus se ipsum Patri coelesti obtulit ac per proprium sanguinem introivit semel in sancta sanctorum* Hebr. 9, v. 12, nam per odorem incensi ac thymiama preces denotari patet ex Ps. 51, v. 19. Apoc. 8, v. 3; quo referendum, quod Christus, antequam in ara crucis sese in sacrificium offerret, prius ardentissimis precibus discipulos suos et omnes credentes Patri coelesti commendaverit. Joh. 17. 2. Arca foederis, facta ex lignis sittim, laminis aureis intus ac foris obducta tota, corona aurea superius in circuitu et quatuor annulis in lateribus ornata, cujus structura uberius describitur Exod. 25, v. 10. et seqq. Per hanc arcam foederis denotatur Christus N. T. mediator; sicut arca ex auro et ligno, ita Christus ex divina et humana natura personaliter unitis constat. Ligna sittim interprete R. D. Kimchi erant species cedri optima, corruptioni minime obnoxia; ita Christi

Thuribulum aureum.

Arca foederis. VI. 32.

VI. 33.

humana natura non vidit corruptionem Ps. 16, v. 10. Act. 2, v. 31. Arca in quatuor angulis habebat annulos sive circulos, quibus vectes immissi erant, per quos arca deportabatur; ita Christus per mini- sterium et praedicationem apostolorum in omnes mundi partes ad omnes gentes fuit portatus, Ps. 19, v. 5. Rom. 10, v. 18. Corona aurea denotat coelestem illam gloriam et decorem, quo coronatus est Christus secundum humanam naturam, Ps. 8, v. 6. **Cyrill. Alex. lib. 4. in Joh. c. 28. Hilar. in Ps. 131. *humanitatem Christi in arca foederis adumbratam fuisse docent. 1. Arca Testamenti erat de lignis sctim, i. e. cedrinis, quae dicuntur imputribilia et summam Christi sanctitatem declarant, cujus videlicet humanitas nulli vel minimae peccati corruptioni fuit subjecta. 2. Arca foederis erat deaurata intus et foris seu laminis aureis cooperta; sic Christus totus aureus, summique valoris ac pretii, et quatenus Deus et quatenus homo est. Praeterea tam divinitas quam humanitas fulgebant ardentissimae caritatis auro. 3. Erat in arca propitiatorium, quod erat opertorium quoddam aureum ipsius arcae, in quo etiam Christus exprimitur* Rom. 3, v. 25, *cum per eum Deus fiat nobis propitius. 4. Super propitiatorium erant duo Cherubim sese invicem respicientia conversis vultibus in propitiatorium, hoc est duo testamenta, quae sibi invicem concinnunt, cum ad Christum respiciunt. 5. Erat intra arcam virga Aaron, quae significabat Christi potestatem tam regalem quam pontificiam; cum virga erat simul manna, quia dulcedo mannae severitatem virgae temperat. Erant in arca tabulae legis, quae significant Christi sapientiam.* Coloss. 2, v. 3. *in eisdem significatur, quod Christus perfecte legem impleverit.* Blasius de Vieg. in comm. c. 11. Apoc. p. 467. Arca aurea typus Christi: 1. ratione continentium sive ambientium. Aurum et ligna sittim divina et humana natura. Annuli quatuor ministerium verbi. Corona Christi gloria; 2. ratione contentorum; 3. ratione operientium. Cherubin duo testamenta. Propitiatorium Christi meritum; 4. ratione consequentium. 1. Sam. 4 jubilabant Israëlitae, cum arca deportaretur ad ipsos, sic in Christi incarnatione laetitia.** Non desunt, qui arcam foederis de ecclesia interpretantur, quae interitui non est obnoxia, cujus rei typus in lignis sittim propositus; induta est Christi justitia velut auro purissimo, ornata variis Spiritus sancti donis, certo loco non est affixa, sed in hoc quidem mundo ambulatoria, sicut ara erat portatilis; denique est custos scriptorum propheticorum et apostolicorum, sicut arca tabularum legis D. Pelarg. in c. 2. Exod. ex Gregorii pastorali. **Et sane tota supellex sacra in tabernaculo potest considerari ut typus vitae aeternae: *1. arca foederis* est S. Trinitas. In arca erant tabulae legis, manna, baculus Aaronis; in coelo Deus ponitur, qui nos sanctissimis suis legibus gubernat; Filius verum et coeleste manna. Spiritus sanctus per baculum ministerii nos ducens. *2. Propitiatorium* est salvatoris bonitas. Rom. 3. qui gratiam Dei sua morte pro**meritus. *3. Cherubin* sunt angelorum societas; erimus ἰσάγγελοι Matth. 22. *4. Altare* est devotionis sanctitas, erimus sacerdotes Dei Apoc. 1. offerentes vitulos labiorum. *5. Candelabrum* est beatae visionis clari**tas, 1. Cor. 13. Exhilarabit nos triplex visio, corporalis, qua Christi humanitatem, spiritualis, qua angelorum subtilitatem, intellectualis, qua S. Trinitatem videbimus. *6. Mensa* est beatae fruitionis satietas, apponetur fructus de arbore vitae. *7. Ligna sittim* imputribilia, est in omnibus indefectibilis aeternitas. Septima illa dies nullam habebit vesperam. Apoc. 22.** 3. Urna aurea continens parti- Urna aurea.
culam mannae, quam jussu DEI Moyses in taber- VI. 34.
naculo posuit. Hanc quidam statuunt in ipsa arca foederis una cum tabulis Mosaicis reconditam fuisse, moti verbis apostoli, qui dicit ἐν ῇ, quod referunt VI. 35.
ad proxime praecedens membrum de arca foederis. Sed cum in arca foederis nihil aliud fuisse dicatur, quam duae tabulae lapideae, 1. Reg. 8, v. 9. et 2. Paral. 5, v. 10, quam exclusivam non esse temere praetermittendam apparet, cumque de solis decalogi tabulis in arcam reponendis mandatum acceperit VI. 36.
Moyses Deut. 10, v. 5, quod fideliter exsequitur Exod. 40, v. 20; denique cum de urna aurea mannam continente nullum exstet aliud praeceptum, quam quod coram Domino in custodiam reponi debeat Exod, 16, v. 33, ideoque non in ipsam testimonii arcam, sed coram testimonio, id est coram arca foederis, reposita dicatur v. 34: ideo alii statuunt, in arca foederis nihil aliud fuisse quam decalogi tabu- Manna.
las, sed virgam Aaronis et urnam cum manna in tabernaculo prope arcam fuisse reposita. Proinde in verbis epistolae ad Hebraeos vel synecdoche statuenda erit, vel relativum ῇ ad remotius, videlicet ad σκηνήν, non autem ad propinquius κιβωτόν referendum. Porro manna illud in urna repositum typum fuisse Christi manifeste patet ex Joh. 6, v. 49. Manna datum erat de coelo. Christi divina generatio ἄρρητος, quin et temporalis nativitas praeter rerum seriem facta, est *Dominus de coelo* 1. Cor. 15, v. 48. **Manna significat donum praeparatum,** sic Christus ab aeterno nobis praedestinatus est mediator. Manna fuit argumentum divinae gratiae, ita quoque Christus ex immensa Dei dilectione nobis datus; manna fuit minutum quid, ita Christus in diebus carnis suae fuit humilis et abjectus. Manna fuit coloris candidi, sic Christus est candidus et immaculatus, *non fuit dolus in ore ejus inventus.* Manna fuit saporis mellei, ita Christus piis est mel in corde, in ore melos, in corde jubilus. Manna tempore famis dabatur in cibum, sic Christus spiritualis est animae nostrae pastus. Omnes Israëlitae eundem cibum comederunt, sic Christus omnibus credentibus aequaliter datur etc. Quidam conferunt manna cum evangelio, quod est mysterium coeleste divinitus revelatum, donum DEI insigne, coram oculis hominum carnalium et justitiariorum minutum, cibus animae suavissimus, omnibus aequaliter DEI gratiam offerens etc., qua ratione urna aurea mannam asservans denotare poterit Christum, in quo omnes thesauri sapientiae

et scientiae reconditi Coloss. 2, v. 3, a quo manna doctrinae evangelicae ad nos descendit. 4. Virga Aaronis, quae fronduerat, hoc est miraculose gemmas, flores et amygdalas maturas una nocte produxerat, in testimonium, quod ipsi et posteritati ejus summum sacerdotium debeatur, quo fine etiam coram testimonio, hoc est coram arca foederis Dei mandato reposita fuit. Num. 17, v. 10. Aaronem fuisse Christi typum, ex epistola ad Hebraeos manifestum est, proinde virga Aaronis arida miraculose efflorescens ac fructus proferens depingit Christum, qui ex arida Jessae stirpis radice effloruit Esa. 11, v. 1. qui in cruce tanquam testa exaruit Psal. 22, v. 16, sed in resurrectione sua iterum floruit ac dulcissimos fructus in usum nostrum protulit. 5. Tabulae testamenti, hoc est duae tabulae Moysis lapideae, quibus decalogus inscriptus erat, hae in ipsa arca repositae fuerunt; quo denotatur, in Christo esse omnes thesauros divinae sapientiae reconditos; quid enim tabulae legis aliud continent, quam Dei sapientiam decem verbis comprehensam? Itemque Christum esse legis perfectionem Rom. 10, v. 4, qui numeris omnibus absolutam obedientiam legi praestitit; sicut tabulae legis in media arca fuerunt repositae, ita Christus de se ipso testatur Psal. 40, v. 9: *Lex tua in medio viscerum meorum est;* idem etiam Spiritu suo legem scribit in corda credentium Jer. 31, v. 33. 6. Duo Cherubim ex ligno olivarum in figura impuberum puerorum facti et laminis aureis tecti, super utramque arcae extremitatem positi, expandentes alas super propitiatorium, atque in illud versis ad sese vultibus respicientes. Hi Cherubim denotant V. ac N. T. quae se mutuo interpretantur ac respiciunt unicum mediatorem Christum. In V. T. Novum latet, in Novo Vetus patet; in veteri novitas est, in novitate vetustas. Si foederalis arca typus ecclesiae intelligitur, per Cherubim alas suas super arcam expandentes denotari potest, ecclesiam angelorum custodia et protectione gaudere. Propitiatorium, כַּפֹּרֶת, *tectorium operculum*, quod fuit tabula solide aurea, tegumenti sive operculi instar arcae superimposita; fuit etiam tanquam pavimentum seu pedamentum, super quo Cherubim fixi steterunt; ex eo locutus est Dominus ad Israëlitas e medio duorum Cherubim, LXX verterunt *ἱλαστήριον*, quia DEUS ibi loquens populo suo propitiabatur; vocatur etiam oraculum, quia ex eo loco sacra dabantur responsa, erat enim *arca foederis propitiatorio tecta velut lectica quaedam, qua sedebat loquebaturque Dominus et regebat verbo populum suum, exponens percontanti per oracula voluntatem suam*, ut scribit Forsterus in verbo כפר, inde Hebraei etiamnum majestatem vocant שְׁכִינָה, eo quod habitaret super arcam et ibi orantes exaudiret. Fuisse autem propitiatorium Christi typum, disertis verbis docet apostolus Rom. 3, v. 25: *Proposuit Deus Christum ἱλαστήριον per fidem in sanguine ejus.* Hebr. 4, v. 16: *Accedamus cum fiducia ad thronum gratiae.* Quemadmodum propitiatorium tegebat arcam, in qua repositae erant decalogi tabulae, ita Christus suo merito tegit peccata nostra contra legem DEI commissa; per Christum DEO reconciliamur, ut lex non amplius nos damnet propter peccata, quo respicit David Ps. 32, v. 1. beatum pronuntians eum, cujus peccatum tectum est, cujus peccata Christus, verum illud propitiatorium tegit, eodem respiciunt omnes sancti, quotiescunque petunt, DEUM sibi propitium esse. Quemadmodum DEUS promiserat, se praesentem fore apud propitiatorium, ita in Christo DEUS inveniri, agnosci et invocari vult, *in quo habitat tota plenitudo deitatis corporaliter* Col. 2, v. 9. Quemadmodum DEUS locutus est ad Israëlitas ex propitiatorio, ita Filius DEI, *qui est in sinu Patris*, voluntatem DEI de salute nostra nobis revelavit Joh. 1, v. 18. Propitiatorium arcam foederis tegebat, ita Christus umbra alarum suarum ecclesiam complectitur etc. Vide Cyrill. de incarnat. unigen. c. 3. Gregor. in Ezech. hom. 6.

(Margin: Virga Aaronis. VI. 37. — Tabulae decalogi. — VI. 38. — Duo Cherubim. — VI. 39. — VI. 40. — Propitiatorium. — VI. 41.)

19. Contenta in secunda tabernaculi parte, quae vocabatur sanctum, epistola ad Hebraeos c. 9, v. 2. recenset hoc ordine: 1. Candelabrum aureum in parte tabernaculi australi positum, tribus calamis sive ramis ex utraque parte egredientibus et sic in universum septem ramis (Irenaeus lib. 2, c. 41. calamiscos vocat) exornatum, quia in hastilis sive stipitis summitate itidem erat ramus seu scyphus; singulis hisce septem ramis sphaerulae ac lilia addita erant, imponebantur etiam illis septem lucernae, noctu ac interdiu jugiter lucentes et sanctum sanctorum illuminantes, addita erant candelabro emunctoria et vascula, in quibus ea, quae emuncta erant, exstinguebantur. Vide Exod. 25, v. 31. et seqq. Rabbini dicunt, hujus candelabri lampadibus septem planetas fuisse denotatos, sed ad Christum rectius figura refertur, is se ipsum vocat lucem mundi Joh. 8, v. 12. is septiformi Spiritus s. gratia instructus totam illustrat ecclesiam Es. 11, v. 2. is est, qui Apoc. 1, v. 13. hoc modo describitur, quod *ambulet in medio septem candelabrorum aureorum*, i. e. ecclesiarum Asiaticarum, *ante cujus thronum sunt septem lampades ardentes, quae sunt septem spiritus Dei* Apoc. 4, v. 5. nec incommode rami ex basi hujus candelabri progredientes referuntur ad apostolos et fideles ipsorum successores, quos itidem Christus vocat mundi lucem Matth. 5, v. 14, nimirum ratione doctrinae, quae est vera lux animarum. Hi rami ex basi progredientes, i. e. ministri ecclesiae, unice debent Christum respicere, vera coelestis doctrinae praedicatione et sancto vitae exemplo in ecclesia lucere ac ne lux divini verbi paulatim exstinguatur, diligenter cavere etc. Vide Greg. hom. 6. in Ezech. Bernh. in sententiis etc. 2. Mensa ex lignis sittim facta et aureis laminis obducta, corona aurea in circuitu ornata, vectibus deportationis gratia instructa, in septentrionali parte tabernaculi posita; supra quam ponebantur varia vasorum genera ex auro purissimo facta, videlicet magnae et latae scutellae, cochlearia formam manus concavae haben-

(Margin: VI. 42. Candelabrum aureum. — VI. 43. — Mensa aurea.)

tia et dimidiatae fistulae ac cyathi, quorum omnium usum Rabbini dicunt fuisse eum, quod sustentarint panes facierum, Moyses dicit eorum usum in libaminibus et sacrificiis fuisse. Vide Exod. 25, v. 23. et seqq. Per hanc mensam denotatur ministerium evangelii, per quod regitur ecclesia, in ea sunt varia vasa, hoc est credentibus diversimode dona Spiritus distribuuntur; sedulo autem curent vere pii, ut sint *vasa aurea.* 2. Tim. 2, v. 22. *emundata* ab omnibus scelerum sordibus et in domo Dei fulgentia. Rupertus lib. 4. de trin. et ejus operibus c. 6. exponit de mensa coenae Dominicae.

Panes propositionis. 3. Panes propositionis, Hebr. panes facierum, LXX. vocant *ἀρτοὺς τοῦ προσώπου* et *ἀρτοὺς τῆς προθέσεως* ex simila
VI. 44. tritici purissima cocti et coram facie Domini, qui super arcam foederis habitabat, mensae impositi, singulis autem sabbathis mutabantur, ac recentes in mensa ponebantur seni ac seni. Panibus imponebatur thus, nec licebat de illis edere, nisi solis sacerdotibus, Exod. 25, v. 30. Levit. 24, v. 5. et seqq. Matth. 12, v. 4. Christus est *panis vitae* Joh. 6, v. 49, qui per ministerium duodecim apostolorum in cibum animae credentibus offertur, de eo non comedunt nisi soli sacerdotes spirituales, id est omnes vere renati, quos Christus *fecit Patri suo reges et sacerdotes* Apoc. 1, v. 6; thus panibus impositum denotat preces, quae cum vera in Christum fide semper debent esse conjunctae. Sabbatho mutabantur panes propositionis, hoc est Christus verbi praedicatione et usu sacramentorum in praesentis vitae curriculo sese nobis communicat, sed quando in aeterna vita *sabbathum ex sabbatho erit*, Esai. 66, v. 23, tunc fidei succedet visio, non amplius *ex parte cognoscemus, sed a facie ad faciem videbimus*, 1. Cor. 13, v. 12.

Altare thymiamatis. VI. 45. 4. Huc referendum est altare thymiamatis, quod erat directe contra arcam, factum ex lignis sittim, auro puro tectum et corona aurea in circuitu ornatum etc., super quod adolebatur suffimentum aromatum singulis diebus mane et vesperi. Exod. 30, v. 1. et seqq. Denotabat hoc itidem Christum, quia nulla est grata DEO, nisi Christus Filius, ara, huic imponendum est spirituale incensum, hoc est preces nostrae Christi merito niti debent, neque enim aliter placent DEO, quam si ex fide proficiscantur. Psal. 141, v. 2: *Sit oratio mea sicut suffimentum in conspectu tuo, munus manuum mearum ut sacrificium vespertinum.* Praeter hoc altare thymiamatis aureum quidam adhuc alia tria numerant, utpote 1. terreum extra tabernaculum, Exod. 20, v. 24; 2. ligneum portatile sub dio, Exod. 27, v. 1; 3. aeneum in atrio tabernaculi, Exod. 40, v. 6; sed rectius statuitur praeter illud altare thymiamatis aureum unicum tantum fuisse altare, in quo holocausta et sacrificia offerebantur, quod modo terreum, modo ligneum, modo aeneum appellatur, siquidem ex lignis sittim factum erat concavum, ac aereis laminis in lateribus opertum, postea terra superingesta replebatur; hujus altaris locus fuit atrium tabernaculi, usus vero holocaustorum et sacrificiorum oblatio.

20. In atrio igitur sive tertia parte tabernaculi Altare in atrio positum.
positum erat 1. altare illud quadrilaterum, cujus structuram modo exposuimus, quod per insertos vectes erat portatile, variis aereis vasis et receptaculis ad sacrificia peragenda, ligna componenda et cineres removendos necessariis instructum, ex cujus quatuor angulis sursum egrediebantur totidem cornua sive columnulae, *προλαβαί*, in cornuum figuram contortae, ornatus causa additae, quibus victimas alligatas fuisse ex Ps. 118, v. 27. colligunt; asylum eadem sontibus praebuisse patet ex 1. Reg. 1, v. 50. c. 2, v. 28. VI. 46.
Tantae magnitudinis ac tanti ponderis altare de loco in locum transferri non potuisset, nisi concavitas ejus terra ingesta prius fuisset liberata, quoties vero tabernaculum itidem figebatur, denuo implebatur terra, super quam cremabantur holocausta et reliqua sacrificia. Denotatur per hoc altare Christus, qui se ipsum obtu- VI. 47.
lit Deo in odorem suavitatis Eph. V. 2. et in cujus nomine preces nostrae DEO offerendae sunt, ut fiant sacrificium ipsi gratum et acceptum, propter quem solum eucharistica nostra et spiritualia sacrificia DEO probantur; terra ingesta denotat humanam Christi naturam, quam hoc fine assumsit, ut in ea et per eam sacrificium expiationis Patri suo coelesti offerret. ***Altare terreum humanitatem Christi adumbravit, qui conceptus est de Spiritu s. et natus ex Maria virgine; altare hoc non erat de politis lapidibus, sed terra informi, cum in Christo nec forma, nec decor sit inventus* Esa. 53, v. 2. *non etiam erat de lapidibus excisis, siquidem in Daniele de Christo dicitur* c. 2, v. 4. *quod sit lapis sine manibus hominum excisus.* Ambrosius 1. de Spiritu s. c. 9. interpretatur *altare de lignis sittim* crucem Christi, in qua se *Deo patri obtulit in odorem fragrantiae* Ephes. 5.** Cornua altaris in quatuor angulis prominentia denotant virtutem sacrificii a Christo in ara crucis oblati per evangelii praedicationem in quatuor mundi angulos deferendam esse Gregorius homil. 22. in Ezech. 2. labrum aeneum Labrum aeneum.
cum basi sua, in quo pura aqua repleto sacerdotes manus et pedes abluebant in sanctum tabernaculi ingressuri, aut in atrio sacrificaturi, Exod. 38, v. 8. Quidam vertunt *concham*, in Hebraeo est הַכִּיּוֹר, a radice כּוֹר, *excidit*, Graeci vertunt *λουτῆρα*, *lavacrum*, ratione finis sive usus, cum in Hebraeo nomen habeat a figura caveae seu fossae. Dicitur ibidem esse factum בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת, quod varie reddiderunt interpretes. Onkelos sic vertit: *ex speculis mulierum, quae veniebant, ut orarent in ostio tabernaculi.* Idem fere sentit Kimchi: *Vocantur autem specula illa, ex quibus conflatum lavacrum illud aeneum, specula mulierum, quod has peculiariter pro capitum suorum compositione illis uti solebant, mulieres vero, quae a se seculi vanitatem rejecerant et soli Deo placere studebant, adportabant hujusmodi specula et in ministerium Domini offerebant et per singulos dies certo tempore veniebant ad tabernaculum, Dominum adoraturae.* Haec ex Rabb. Aben Ezra Munsterus, cujus sententiam probat Schindlerus in lexico p. 1675., sed Forsterus [illegible] reddidit *in visionibus*, hoc est in conspectu seu e[illegible]

regione mulierum excubantium, quam sententiam D. Lutheri versio approbat. Significatum autem fuit, renatos spirituali munditiei studere debere, ut spiritualia ipsorum sacrificia DEO sint grata Joh. 13, v. 10: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet.* 2. Cor. 7, v. 1: *Has igitur promissiones habentes mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.*

21. Suppellex templi a Salomone exstructi ferme eadem est, nisi quod templum illud non solum columnis et mari fusili, sed etiam variis sculpturis et picturis ornatius et augustius fuit quam tabernaculum, qua de re videatur 1. Reg. 6, ibid. c. 7. 2. Paral. 4. Transitum igitur faciemus ad tertiam legum ceremonialium classem, quae agit de sacris locis, quorum nomine intelligimus tabernaculum cum omnibus suis partibus, cui postea successit templum a Salomone exstructum. Tabernaculum (quod Exod. 33, v. 2. vocatur *tabernaculum congregationis*, quia ad verbum audiendum et sacrificia offerenda populus in illud confluebat) distinctum erat in tres partes. Prima
VI. 49. vocabatur *sanctum sanctorum*, sive domus interior, quae erat intimum tabernaculi penetrale sive sacrarium augustissimum, habens in longitudine ac latitudine cubitos 20, in altitudine 120; quo sacerdos semel in anno ingrediebatur. Altera erat *sanctum*, sive domus exterior, quo sacerdotes singulis diebus ingrediebantur; in longitudine complectens cubitos 40, in latitudine 20, in altitudine 120. Tertia *atrium* locus populi, quo conveniebant preces et sacrificia sua peracturi. Habuit autem tabernaculum quatuor tegumenta: 1. Cortinas sericas, quae intrinsecus illud contegebant et picturis praesertim Cherubinis variegatae illud ornabant; 2. pelles ex caprarum pilis; 3. pelles arietum rubricatas; 4. saga cilicina ex pellibus taxorum imbrem non transmittentia, ut non solum interius affabre ornatum, sed et exterius contra tempestatum injurias munitum esset. Denotatur autem ecclesiae protectio ejusdemque splendor et membrorum συνάφεια, etc. Tres istae tabernaculi partes singulae invicem disterminabantur quodam velo ex hyacintho et purpura, cocco bis tincto et bysso retorta facta, latera ejusdem asseribus cedrinis compaginata erant, quorum omnium descriptionem vide Exod. 26 et 27. **August. 15. de civ. Dei c. 20: *Quoniam lex denario numero praedicatur, profecto numerus undenarius, quoniam transgreditur denarium, transgressionem legis ac per hoc peccatum significat. Hinc est, quod in tabernaculo testimonii, quod erat in itinere populi Dei velut templum deambulatorium, undecim vela cilicina fieri praecepta sunt. In cilicio quippe recordando est peccatorum propter haedos ad sinistram futuros, quia confidentes in cilicio prosternimur tanquam dicentes, quod in psalmo scriptum est:* Peccatum meum ante me est semper. Moyses accepit tentorium et extendit illud extra castra, procul a castris, appellavitque illud Exod. 3, v. 7. אֹהֶל מוֹעֵד *tabernaculum congregationis.* Targum מַשְׁכַּן בֵּית־אוּלְפָנָא *tabernaculum domus doctrinae.* LXX σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, *tabernaculum testimonii*, et ita citat Stephanus Actor. 7. ut sit מוֹעֵד idem quod עֵדוּת *testimonium*, radicibus עוד et יעד quoad significationem permutatis, sicut dicitur Numer. 9, v. 14. לְאֹהֶל הָעֵדוּת *ad tentorium testimonii*, quod ibi esset arca, quae אֲרוֹן עֵדוּת, *arca testimonii*, vocabatur ob עֵדוּת *testimonium*; id est legem, cujus tabulae in ea erant repositae.** Per *vela* autem significabatur obscuritas ceremoniarum V. T., discrimen item Judaeorum ac gentilium etc. **Tertia illa templi pars vocabatur atrium Judaeorum, basilica et sanctum seculare nec non porticus Salomonis, per 14 gradus adscendentes suscipiens. Ante hoc atrium cancello septum posita erat tabula literis Graecis et Latinis hanc legem incisam continens: *Omnis alienigena transiens in locum sanctum morietur.* Erat in eo altare holocausti aeneum, in quo perpetuus ignis alebatur Exod. 38, v. 1. Levit. 6, v. 12. 2. Paral. 4, v. 1. duae columnae aereae mira pulchritudine, quarum utraque alta erat cubitos octodecim et dicebantur *Jachim* et *Boas* 3. Reg. 7, v. 15. 2. Paral. 3, v. 17. concha aerea, vas magnae capacitatis aqua plenum 3. Reg. 7, v. 28. 2. Paral. 4, v. 6. mare aeneum, labium seu labrum dictum duodecim bobus sustentatum 3. Reg. 7, v. 23. 2. Paral. 4, v. 2. Exod. 30, v. 17. porta nova Jerem. 26, v. 11. c. 36, v. 10. exediae, quae erant domus laterales, in quibus sacerdotes sanctuarium ingressuri profana vestimenta exuebant et sanctificatis se ornabant, ibidemque sacris peractis reponebant et in his hostiarum pacificarum partes comedebantur Jerem. 25, v. 2. et 4. 1. Paral. 24, v. 28. porticus Salomonis 3. Reg. 6, v. 3. Joh. 10, v. 23. Quarta pars erat *atrium gentium*, quod et *vestibulum exterius* appellabatur, ad quod etiam non nisi per gradus adscendebatur, dio expositum et quatuor portis munitum et circumquaque porticibus conclusum, latum in circuitu stadia quatuor; hoc et gentes et Judaei immundi poterant aggredi. In hac parte positum erat gazophylacium, *carbona* dictum Marc. 7, v. 11. *horologium Achas* Esa. 38, v. 8. 2. Reg. 4, v. 11. portae fuerunt secundum quatuor mundi plagas, aquilonaris, australis, orientalis, occidentalis 2. Paral. 26, v. 17. turres buccinatorum Numer. 13, v. 1. thronus Salomonis 2. Paral. 9, v. 17. 3. Reg. 10, v. 18.** Ad eandem fere formam exstructum etiam fuit templum Salomonis, itidem in tres partes divisum, videlicet in *sanctum sanctorum* sive oraculum, in *atrium sacerdotum* sive interius atrium, et in *atrium populi*, quod etiam porticus et basilica dicitur et templi nomine in N. T. saepius intelligitur. Statuitur VI. 50.
Templum Salomonis.
autem inter tabernaculum et templum haec differentia, quod tabernaculum erat portatile, sed templum in uno loco fixum. Denotat autem tum tabernaculum tum templum Christum ipsum, cui placuit assumta carne inter nos σκηνῶσαι, Joh. 1, v. 14. qui corpus suum vocat *templum*, Joh. 2, v. 19. quippe *in quo tota plenitudo deitatis habitat corporaliter*, Col. 2, v. 9. *Quemadmodum gloria Domini taber-*

naculum et templum olim implebat, Exod. 40, v. 34. 1. Reg. 8, v. 10. Secundario et minus principaliter per tabernaculum et templum Hierosolymitanum denotatur ecclesia militans et triumphans, Galat. 4, v. 25. cui praesentia gratiae et gloriae DEUS adest. Quemadmodum enim tabernaculum erat portatile, ita ecclesia in hoc mundo est ambulatoria. Templum Salomonis erat fixum, ita quoque triumphans ecclesia erit immutabilis. In erectione templi nec malleus nec securis audiebatur; sic per verbum et crucem in hac vita praeparantur renati, tanquam vivi lapides in coelestem Hierosolymam inferendi. Unum tantum erat tabernaculum, templum unum; sic una est in his terris vera ecclesia, in qua sola grati DEO cultus praestari possunt. In tabernaculo dabantur responsa divina, ita in ecclesia per verbum DEUS nobiscum loquitur.

Tempora sacra.

22. Ad tempora sacra pertinent festivitates ac solennitates, quarum erant in populo Judaico complures, quae in memoriam alicujus beneficii vel praeteriti commemorati vel futuri praefigurati institutae erant omnes, utpote hebdomaticae, menstruae VI. 51. et anniversariae, Thom. 1. 2. quaest. 100. artic. 5. **Quae singulis mensibus festa a Judaeis celebrentur commemorat Gualtperius in notis ad c. 7. Joh. p. 264. et Cramerus in principio Hortuli animae.** De sabbatho dictum est in tractat. de lege morali. In neomeniis gratias agebant pro beneficiis exacto mense sibi praestitis. Paschatis festum quotannis celebrabatur die 14. mensis primi in memoriam beneficii illius, quod Dominus per Aegyptum transiens et Aegyptiorum primogenita interimens Israëlitis pepercerit eosdemque ex servitute Aegypti liberaverit, ac in typum spiritualis illius liberationis, quam habemus per Christum ex captivitate et regno Satanae. Deuter. 16, v. 16. *vocatur solennitas infermentatorum*, quia toto paschalis festivitatis tempore azymis vescebantur. Pentecostes festum quinquagesimo a paschate die celebrabant, primitias et sacrificia DEO offerentes, in memoriam beneficii illius, quod DEUS legem suam populo Israëlitico solenniter promulgaverit, et in typum propagationis evangelii in totum orbem, ad quam Spiritu sancto desuper effuso apostoli in prima N. T. pentecoste erant instruendi. Deuter. 16, v. 16. vocatur *solennitas hebdomadum* quia a festo oblationis primitiarum septem hebdomadae integrae numerandae erant usque ad pentecostes festum. Festum propitiationis sive expiationis die decimo mensis septimi celebrandum erat, in quo jejuniis sese affligebant, qua paedagogia externa ad veram peccatorum agnitionem ac seriam contritionem invitabantur, offerebant etiam holocausta, quibus Deum sibi redderent propitium; significabat hoc festum passionem et mortem Filii DEI, quae fuit gratissimum illud ἱλαστικόν, quo DEO sumus reconciliati. Parasceve hujus festi propitiationis erat festum tubarum, prima die mensis septimi celebrandum; in eo audiebatur clangor tubarum, ut ad instantem propitiationis festivitatem animi Israëlitarum excitarentur; praefiguratum fuit hoc festo ministerium Johannis Baptistae, *qui viam Domino praeparavit*, Lucae 1, v. 76. et praedicatione poenitentiae *vocem suam quasi tubam exaltavit*, Esa. 58, v. 1. Quemadmodum autem festum tubarum parasceve fuit ad festum propitiationis, ita immediate ei annexum fuit festum tabernaculorum sive scenopegiorum decimoquinto die mensis septimi celebrandum, quo in tabernaculis ex virentibus frondibus exstructis habitabant in memoriam beneficii illius, quod DEUS Israëlitas ex Aegypto per desertum ductos habitare fecerit in amoenissima ac fertilissima terra Canaan, et in typum beatissimae ac laetissimae illius habitationis, quam in aeternis tabernaculis pii exspectant. Festum collectae, quod quidam enumeratis solennitatibus accensent, erat pars festi tabernaculorum, octavo ejus die celebrandum, primus enim et octavus dies in solennioribus illis festis erant celebriores intermediis. Vide c. 23. Exod. et Levitici, in quibus festivitates illae populi Judaici enumerantur. Tria igitur solenniora erant Israëlitarum festa, videlicet paschatos, pentecostes et tabernaculorum, quibus omnes masculi ex DEI praecepto Hierosolymam peregrinabantur, sua secum donaria ad ministerii conservationem offerentes, Exod. 23, v. 14. Deuter. 6, v. 16. Causae hujus divinae constitutionis erant: 1. ut divinorum beneficiorum memoria annuis istis peregrinationibus refricaretur; 2. ut populi conjunctio in cultu et religione conservaretur; 3. ut ex mutuo illo conventu et alloquio caritas inter tribus Israëliticas magis coalesceret; 4. ut oblationibus illis donorum et sacrificiorum ministerium conservaretur; 5. ut suam erga DEUM fidem et obedientiam exercerent. Cogebantur enim Israëlitae omnia sua domi vacua et incustodita relinquere Exod. 34, v. 24. Huc quoque referendi sunt primo anni sabbatharii septimo quoque anno celebrati, de quibus Exod. 23, v. 11. Levit. 25, v. 3; sex annis colebant agros et vineas ac colligebant fructus eorum, septimo autem anno sabbathum quietis erat, quo a cultura agrorum et vinearum in honorem DEI et proximi commodum quiescebatur, quaecunque enim sponte proveniebant, omnibus communia erant. Causae hujus instituti fuere potissimum tres: 1. Typica, siquidem haec quies terrae figura erat aeternae illius et beatissimae quietis, qua ab omni manuum labore liberati ac liberi sabbathum ex sabbatho celebrabimus, in qua peccatorum nostrorum DEUS non recordabitur amplius, sicut in anno sabbathario non licebat creditoribus debita exigere, Deuter. 55, v. 2; in qua ad plenam ac perfectam liberationem demum adspirabimus, sicut servi Hebraei in anno sabbathario manumittebantur, v. 12. 2. Moralis, debuit enim haec externa paedagogia ipsis esse exercitium fiduciae et obedientiae erga DEUM, qui promiserat, se benedicturum sexti anni frugibus, ut agri et vineae eo anno trium annorum fruges ferant, uti etiam caritatis erga proximum. 3. Oeconomica; ut enim sequentium annorum seges fertilior esset, quies aliqua terrae

[Marginalia: Festum paschatos. VI. 52. — Pentecostes. VI. 53. — Propitiationis. VI. 54. — Tubarum. — Tabernaculorum. VI. 55. — VI. 56. Collectae. — Causae finales profectionis annuae ad urbem Hierosolymam. — Anni sabbatharii. VI. 57. — VI. 58.]

Anni jubilaei. concedenda erat. Secundo anni jubilaei sive buccinae, jobel enim buccinam significat, item anni libertatis, qui exactis septies septem annis, hoc est quinquagesimo quoque anno, celebrabantur hisce ritibus. Decima die mensis septimi tuba clangebatur, ut
VI. 59. admonerentur Israëlitae annum jubilaeum adesse; remittebantur in hoc anno omnia debita, cuilibet contingebat hereditatis paternae restitutio, servis manumissio. Talem jubilaeum in toto terrarum orbe salutari suo adventu et praedicatione evangelii mediator noster Christus inchoavit, siquidem *missus est, ut praedicaret captivis libertatem et vinctis apertionem carceris*, Esa. 61, v. 2. *ut praedicaret annum beneplaciti Jehovae*, v. 3. Quisquis igitur evangelium de Christo vera fide amplectitur, illi contingit spiritualium debitorum remissio, ex servitute peccati et Satanae liberatio ac coelestis hereditatis restitutio. Hunc spiritualem jubilaeum adesse Johannes Baptista tuba praedicationis suae in exordio N. T. satis superque testatum fecit. Sunt, qui collationem instituant inter vitam Christi in his terris et tempora corporis ejus mystici, id est ecclesiae in his terris militantis, hac quidem ratione, ut quot annos Christus in diebus carnis suae in hoc mundo exegit, totidem jubilaeos ecclesiae Christi in his terris militanti admetiantur, qua de re videatur Nicolaus Cusanus, Andreas Osiander, Crentzheimius, Philippus Nicolai aliique complures.

Privatae quaedam observantiae. 23. Restant in ceremonialium legum classe pri-
VI. 60. vatae observantiae in cibo, potu et reliquis privatae conversationis partibus divinitus in V. T. praescriptae. Discrimen animalium mundorum ac immundorum. Pertinet igitur ad hanc classem 1. discrimen animalium mundorum ac immundorum Levit. 11. traditum et Deuter. 14. repetitum. ** Etiam ante Moysen discrimen animalium mundorum et immundorum in ecclesia notum fuisse colligitur ex Genes. 7, v. 2. Ceterum *duplex* est *mundities* animalium, *alia respectu sacrificii*, de quibus agitur Levit. 1, 3. 4. 5. *alia respectu ciborum*, de quibus agitur Levit. 1. Quaedam enim animalia licebat comedere et offerre Domino, ut boves, oves, hircos. Quorundam usus in cibo fuit concessus, sed non in sacrificiis, ut cervi, hinnuli. Nonnulla respectu utriusque pro immundis sunt reputata, ut sus, equus, asinus, canis.** Generales regulae erant: 1. Quaecunque animalia ruminant vel bifidas ungulas non habent, prohibita esse, hoc est ipsorum esu Israëlitis interdictum. 2. Quaecunque piscium genera pinnulas et squamas habebant, munda erant; immunda contra alterutro horum carentia. 3. Aves quadrupedes immundae habebantur, nimirum si pedes ita juncti erant corpori, ut saltare non possent, sed serpere tantum cogerentur. Item genera vulturum et corvorum ac in universum avium rapacium et infaustarum immunda erant. 4. Reptilia pleraque omnia prohibita
VI. 61. erant. Hae regulae adductis variis animalium speciebus declarantur et suis exceptionibus limitantur Levit. 11. et Deuter. 14. In explicatione nominum, quibus animalia prohibita in specie appellantur, ne ipsi quidem Rabbini inter se consentiunt, qua de re videatur Münsterus in c. 11. Levit. Ratio harum prohibitionum fuit potissimum triplex: 1. Typica, significabatur enim coram DEO genus humanum per peccatum adeo corruptum et contaminatum esse, ut multis DEI creaturis suo genere bonis uti non possit; item renatos verae ac spiritualis munditiei studiosos esse debere. D. Lutherus talem contexit VI. 62.
allegoriam, quod ungulae bifidae denotent spiritum prudentiae et discretionis in dijudicandis rebus spiritualibus necessarium, ruminatio autem studium ac diligentem repetitionem verbi coelestis. Irenaeus lib. 5. advers. haeres. c. 11: *Qui abjiciunt spiritus consilium, carnis autem voluptatibus serviunt et irrationabiliter vivunt, hos apostolus vocat carnales,* etc. *Praedixit figuraliter haec omnia lex de animalibus delineans hominem, quaecunque duplicem ungulam habent et ruminant, munda nuntians, quaecunque autem aut utrumque vel alterum horum non habent, velut immunda segregans. Qui sunt ergo mundi? qui in Patrem et Filium per fidem firmiter faciunt, haec est infirmitas eorum, quae duplici sunt ungula, et eloquia Dei meditantur die ac nocte, uti quibus bonis adornentur, haec est enim ruminantium virtus. Immunda, quae neque duplicem ungulam habent nec ruminant, refert ad ethnicos, qui nec in Deum fidem habent, nec eloquia ejus meditantur; quae ruminant quidem, non autem habent ungulam duplicem, ad Judaeos, qui eloquia Dei in ore habent, sed stabilitatem radicis suae non infigunt in Patre et Filio; quae duplicem ungulam habent, non autem ruminant, ad haereticos et hypocritas, qui dicunt, se credere in Patrem et Filium, sed eloquia Dei non meditantur nec operibus justitiae sunt adornati.* Lactant. lib. 4. divin. Instit. c. 17: *A carne suilla Deus Judaeos abstinere jussit, id potissimum intelligens, ut a peccatis atque immunditiis abstinerent, est enim lutulentum hoc animal ac immundum, nec unquam coelum adspicit, sed in terra toto et corpore et ore projectum ventri semper et pabulo servit, nec ullum alium, dum vivit, praestare usum potest, sicut caeterae animantes, quae vel sedendi vehiculum praebent, vel in cultibus agrorum juvant, vel plaustra collo trahunt, vel onera tergo gestant, vel indumentum exuviis suis exhibent, vel copia lactis exuberant, vel custodiendis domibus invigilant. Interdixit ergo, ne porcina carne uterentur, id est ne vitam porcorum imitarentur, qui ad solam mortem nutriuntur, ne ventri ac voluptatibus servientes ad faciendam justitiam inutiles essent ac morte afficerentur. Item ne se foedis libidinibus immergerent, sicut sus, quae se ingurgitat coeno, vel ne terrenis serviant simulacris ac se luto inquinent, luto enim se oblinunt, qui deos, id est qui lutum terramque venerantur. Sic universa praecepta Judaicae legis ad exhibendam justitiam spectant, quoniam per ambagem data sunt, ut per carnalium figuram spiritualia nascerentur.* Hactenus Lactantius. Sic rapacium animalium prohibitio debuit esse dehortatio a rapinis et injustitia. Ita Eusebius lib. 8.

de praeparatione evang. c. 3: *Moyses sub hoc de esculentis aenigmate populum Israëliticum durae cervicis et effrenem ea docere voluit, quae ad justi-*
VI. 63. *tium et pietatem pertinerent. Nam animalia et volucres raptu et morticinio viventes, non alio nomine edere vetuit, quam quod hujus legis symbolo eos a spoliis et caede deterreret. Suilla vero carne vesci prohibuit, quod Judaeos admonuit, cum sus sit amica luto et locis uliginosis, in quibus se volutat et oblectat, ut ea, quae externe corpus, intus vero animam coinquinarent, sedulo caverent et sobrie non ut sues in crapula et sagina viverent.* 2. Legalis, voluit enim Deus hac constitutione populum Judaicum a gentibus discernere usque ad N. T. tem-
VI. 64. pora, in quo sublatum est illud ciborum discrimen, ita ut *mundis omnia munda sint* Tit. 1, v. 15. adeoque illi, qui jubent a quibusdam cibis abstinere, discrimine eorum postliminio in ecclesiam introducto, daemoniorum doctrinam spargere dicantur 1. Tim. 4, v. 1; quod enim apostoli in synodo Hierosolymitana a suffocato et sanguine abstinere jubent Actor. 15, v. 20, illûd χρονικὸν erat, certis quibusdam de causis saepius expositis ad tempus saltem
VI. 65. constitutum. Justin. in Dial. cum Tryphone p. 183: *A cibis quibusdam ut abstineretis, Deus vobis mandavit, ut etiam inter edendum ac bibendum ob oculos vobis versaretur Deus promtis admodum et proclivibus ad deficiendum a notione ejus.* in qq. et resp. ad orthod. quaest. 35: *Deus sicuti rebus aliis omnibus, ita etiam cibis sumendis Judaeos sub jugo servitutis legis esse voluit.* Ibidem: *In Aegypto omnia animalia (sue excepta) divinitate erant donata, quare animantium alias mundas, alias appellavit immundas, et mundas illis, ut in sacrificiis mactarent, permisit; immundis autem, ut ne in cibis uterentur, edixit, utroque modo illa indigna esse ostendens appellatione et honore Dei et per mactationem in sacris et per usum in cibis, atque item per id, quod impura vocentur.* 3. Physica, siquidem plerorumque istorum animalium prohibitorum esus valetudini parum congruus est, praesertim in regionibus illis calidioribus, quas Israëlitae inhabitabant; proinde hisce constitutionibus demonstravit Deus, se esse medicum populi sui. Exod. 15. v. ult. qui non solum animas, sed et corpora ipsorum sibi curae esse patiatur. Langius lib. 1. epist. 42. ex Justino asserit, *ob elephantiasin, olim peculiare Aegypti malum, Judaeis suillae carnis esu sibi temperare jussos.* Idem tamen epist. 61. negat suillae esum ut insalubrem a Moyse prohibitum
VI. 66. fuisse, cum omnium esculentorum validissime nutriat, si modo concocta fuerit, propter magnam quam cum hominis carne obtinet, affinitatem. Rabbini statuunt, singulas animalium, piscium et avium species prohibitas Moysi in monte ostensas esse, cum Scriptura dicat: Hoc animal comeditis etc.; caussam hujus delectus esse dicunt, *quod animalia immunda ab homine esitata generent putrefactionem et varias aegritudines, remorentur hominem in servitio DEI, utpote quae ad opus bonum pigrum ac taediosum efficiunt, vim digestivam debilitant, et totum corpus in dyscrasiam quandam dissolvunt, ut anima nihil praeclari agere valeat, haud secus quam si lucernam splendidam ponas in deformi lampade.*

24. Secundo loco huc referenda immundities vel impuritas levitica, quae variis modis contrahi poterat, utpote ex contactu puerperae, leprosi, patientis fluxum, animalis immundi, morticinii, etc. cui oppositae erant variae lotiones ac mundationes per sacrificia aliosve ritus perficiendae. Ubi observandum, immundities illas per se et sua natura non fuisse peccata coram DEO, nec quenquam in conscientia sua fuisse illis absolute et simpliciter pollutum, sed fuisse leviticas immundities, h. e. fuerunt peccata secundum quid, ratione scilicet transgressionis legis ceremonialis. Etenim quia non moralem tantum legem Deus in monte Sinai populo Israëlitico promulgavit, sed et ceremoniales istas leges eidem praescripsit, quas non minus quam illam observari voluit, ideo ratione hujus νομοθεσίας tali quodam contactu in lege prohibito immundities contrahebatur. Sacrificia et reliqui ritus mundationi istarum immunditierum oppositi sanctificabant inquinatos *ad emundationem carnis* Hebr. 9, v. 13. atque itidem non habebant ex sese, vel ex opere operato, vel ex dignitate personae hanc vim, ut peccata coram Deo expiarent, siquidem hypocriticam illam persuasionem prophetae saepiuscule improbant, Psalm. 50, v. 9: *Non accipiam e domo tua juvencum, nec de septis tuis hircos;* v. 10: *quoniam mea est omnis bestia silvae;* v. 13: *numquid comedam carnem taurorum et sanguinem hircorum bibam?* Esa. 1, v. 11: *Ad quid mihi multitudo victimarum vestrarum dicit Jehovah? satur sum, holocaustum arietum et adipem bubulum et sanguinem vitulorum et agnorum nolui;* v. 13: *ne addatis offerre sacrificium mendax, suffimentum abominatio est mihi.* Jer. 6, v. 2: *Holocaustomata vestra mihi non placent, nec sacrificia vestra dulcia sunt mihi.* Hos. 6, v. 6: *Misericordiam volo, non sacrificium.* Amos 5, v. 22: *Si obtuleritis mihi holocausta et munera vestra, non acceptabo; nec pacifica pinguium vestrorum respiciam.* Mich. 6, v. 6: *Num placabo Deum holocaustis et vitulis anniculis?* v. 7: *numquid valent Jehovah milia arietum, aut decem milia torrentium olei?* quin imo epistola ad Hebraeos c. 10, v. 4. diserte dicit, *impossibile fuisse sanguine taurorum et hircorum auferri peccata,* sed sacrificiis aliisve ritibus vis illa mundandi ac purgandi tribuitur τυπικῶς, quatenus praefigurabant unicum illud propitiatorium sacrificium in ara crucis a Christo N. T. sacerdote coelesti Patri oblatum, quo perfecti sunt omnes, qui sanctificantur. Hebr. 8, v. 4: *Sacerdotes V. T. deserviunt exemplari et umbrae rerum coelestium.* Hebr. 10, v. 1: *Lex umbram tantum habuit futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas* VI. 68.
offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere; v. 2: *alioquin cessassent offerri.*

Immunditiés leviticae. VI. 67.

Proinde ut immunditiess ipsae erant leviticae, interiorem peccati immunditiem arguentes, ita mundationum ritus illis oppositi itidem erant typici, unicam illam peccati emundationem, quae per Christi sanguinem nobis contingit, adumbrantes. Lev. 12. Puerpera jubetur haberi immunda, ut de propagatione peccati originalis per carnalem generationem admoneamur. Duplum tempus immunditiei edita in lucem femella observandum admonebat peccatum per feminam in mundum introductum. Ad mundationem puerperae offerebatur agnus in holocaustum et pullus columbae sive turtur in sacrificium, ut significetur, Christum agnum illum Dei, Joh. 1, v. 29. in ara crucis oblatum esse ad immunditiem peccati originalis abluendam, cujus beneficii fructus in nos redundat per veram poenitentiam, in qua gemimus instar turturis Esa. 38, v. 14. et vera fide in foramina petrae, i. e. Christi vulnera instar columbae nos abscondimus Cant. 2, v. 14. Levit. c. 13. Leprosus jubetur haberi immundus, ut de peccati lepra admoneamur, quae vere coram DEO nos immundos reddit. c. 14. expiationis sive mundationis ritus describuntur, afferendae erant duae aves mundae, quarum una mactabatur super vase fictili, in quo erat aqua pura sanguinem destillantem excipiens, ex altera adhuc viva una cum ligno cedrino, filo coccineo et hyssopo fiebat adspersorium, quo in sanguinem avis mactatae tincto adspergebatur septies leprosus. Haec omnia transferri possunt ad nostram coram Deo expiationem. Christi enim sanguine per ministerium verbi adspergimur, ut a peccati lepra mundemur Psalm. 51, v. 9: *Adsperges me hyssopo et mundabor;* hyssopus herba est humilis et abjecta, tale quoque est ministerium Verbi coram oculis hominum; avis mactata notat Christum secundum humanam naturam mortuum, cujus sanguis a peccatis nos mundat; avis viva denotat eundem Christum ex mortuis resuscitatum, qui beneficia mortis suae per ministerium Verbi et sacramentorum tanquam salutare adspersorium applicat. Lepra domus itidem denotat peccati corruptionem in nos traductam, cum tamen primus generis nostri parens fuerit sanctum et mundum Dei habitaculum. **Ad sanationem leprosi requirebatur: *1. Ad sacerdotem accessio.* Sic requiritur, ut ad Christum medicum et sacerdotem nostrum accedamus. Leprosus adducebatur ab aliis וְהוּבָא in hophal; sic ad Christum propriis viribus non possumus accedere. Sacerdos e castris exibat. Origen. homil. 8. in Levit.: *Semper ad illum, qui non potest introire in castra, exit ille, qui potest exire extra castra, qui dicit: ego exivi a Deo et veni in hunc mundum.* Sacerdos considerabat, an lepra esset sanata; Christus non solum considerat, sed et ipse nos sanat. *2. Leprosi mundatio*, quae est typus justificationis. Ad illam requirebantur sex: 1. sanguis avis mundae, duae enim aves mactabantur, altera in ejus sanguinem tincta dimittebatur libera. Quidam per avem mactandam intelligunt carnem mortificandam Galat. 5; per liberam spiritum pennis orationis et devotionis in coelum evolantem; sed sanctificatio, ad quam pertinet mortificatio, sequitur justificationem. Origenes putat idem innui quod duobus hircis, ut sensus sit, animam nostram in sanguine Christi tinctam dimitti liberam Psalm. 124. Theodoret. qu. 19. in Levit.: *Dominus Christus pro humanitate lepra inquinata crucifixus est, carne quidem perferente mortem, divinitate autem humanitatis passionem sibi accommodante.* Act. 20. sanguis DEI. 2. Cedrus, quae est imputrescibilis nec a vermibus eroditur, quidam eo accommodant, quod justificatis non noceat vermis conscientiae; Origenes intelligit lignum crucis; Theodoretus divinitatem. Potest intelligi Christus, qui se viridi ligno comparat Luc. 23, v. 13. 3. Coccus. Origenes intelligit Christi sanguinem, Theodoretus humanitatem, quae instar fili contorti anima et corpore constat. Intelligi potest poenitentia et agnitio peccatorum, quae sunt instar coccini Esa. 1. Color coccineus elui nequit, sic peccata nostra non nisi Christi sanguine et fide, quae colore rubro sanguinis Christi tincta, nos cum Christo conjungit. 4. Hyssopus est herba humilis, calida, odorata et habet vim expellendi malos humores. Intelligitur ministerium, quod est coram oculis hominum humile, sed efficax per Spiritum s. suavem praebens conscientiis odorem 2. Cor. 2. expellit sordes peccatorum absolutione. 5. Vas testaceum. Quo referunt illud 2. Cor. 4. Potest accommodari ad media terrena, concionis, baptisterii, altaris etc., in quibus Christi sanguine adspergimur. Referri potest ad exinanitionem Christi, in qua nostram fragilitatem suscepit. 6. Aqua profluens; haec notat baptismum Eph. 5. huic mixtus sanguis Christi efficit fluentum purpurans. Christus cedrus ministerio hyssopi cocco fidei junctus in baptismi aqua nos sanguine suo abluit. Adspersio fit septies, sic Christus septies fudit sanguinem; potest etiam numerus septenarius referri ad perfectionem; item ad iterationem per totam vitam. *3. Mundati purgatio*, per quam denotatur renovatio, ibi est: 1. Vestimentorum et corporis lotio, denotantur lacrymae poenitentes ob interna et externa peccata profusae. 2. Pilorum evulsio, denotatur veteris Adami mortificatio. 3. In castra intromissio. Sic per baptismum purgati intromittimur in ecclesiam. *4. Purgationis perfectio*, ad quam pertinet: 1. Diei septimae exspectatio, denotatur dies novissimus, jubilaeus, quietis dies; 2. repetita purgatio. Sic per arefactionem mundabimur ab omni peccati labe. *5. Purgati in tabernaculum intromissio.* Sic a peccatis mundi in aeterna tabernacula intromittuntur.**
Lev. 15. Fluxum patiens et menstruata pro immun- VI. 69.
dis haberi jubentur, quo ipso etiam interna immunditiess denotabatur, per quam et propter quam ipsa etiam opera nostra bona contaminantur. Esa. 64, v. 6: *Omnes nostrae justitiae tanquam pannus mulieris menstruatae*, placent autem opera renatorum Deo per Christum, qui est nostra sanctificatio. Qui tangebat corpus hominis mortui, immundus habebatur, Num. 19, v. 13. ut significaretur, eos qui in peccatis contra conscientiam vivunt et spiritualiter

coram Deo mortui sunt, Deo abominabiles esse, ac proinde consortio eorum etiam alios pollui. Per vaccam rufam immaculatam igni combustam, ex cujus cineribus parabatur aqua lustralis, Num. 19, v. 1. et seqq. denotatur Christus agnus ille Dei immaculatus, qui in ara crucis caritatis igne consumtus est, cujus sanguis credentes ab omni peccato emundat.

25. Denique huc referendae ordinationes in cibo, vestitu et operis oeconomicis observandae. Sic 1. Lev.
Esus sanguinis. 17, v. 10. et alibi passim severe prohibetur esus sanguinis cujuscunque animalis, v. 11. additur ratio,
VI. 70. *quia anima carnis est in sanguine, et quia datus super altare ad expiandum animas.* **Ut reverentia haberetur non solum vitae auctori, cui sanguis offerendus; sed et honor tribueretur aliquis sanguini mediatoris, quo nostra perficienda erat expiatio.** Israëlitae erant populus durae cervicis et ad crudelitatem pronus, proinde esu sanguinis interdicebatur, ne sanguine animalium vescendo humani sanguinis effundendi redderentur cupidi; quo pertinet, quod dicitur *anima carnis*, id est vita animantis, *esse in sanguine*, nimirum quia sanguis est proximum animae instrumentum, *amicus naturae filius*, ut Avicenna loquitur. Justin. in qq. et resp. ad orthod. qu. 145: *Si per quae caro, per eadem et sanguis consistit, quare Deus carnis animantium esum permittit, carnis autem in sanguine usum interdicit? ut ea quoque re Deus nos a ferarum immanitate et similitudine secerneret, quae in laniatu carnium sanguinem quoque eorum lambunt, quorum vorant carnes.* Praeterea sanguis mundorum animalium offerebatur in sacrificiis super altare, proinde in honorem sacrificiorum ab esu sanguinis Israëlitas sibi temperare Deus voluit. Moraliter hac lege prohibita intelligitur omnis crudelitas, et omnis ejusdem significatio, typice vero sanguinis Christi profanatio Hebr. 10, v. 29. 2. Lev. 17, v. 15. esus morticini ac laniati prohibetur, ut ab operibus mortuis abstinendum esse significetur, subest etiam ratio medica, quod talis cibus valetudini parum congruat. 3. Deut. 22, v. 6. prohibetur in aucupio mater cum
VI. 71. pullis nido eximi ad vitandam crudelitatis speciem, ad conservandam avium propagationem, ad detestationem maleficorum, qui matre et pullis simul captis abutebantur, ad significandam solius Christi in horto captivationem discipulis libere fugientibus, etc. 4. Lev. 19, v. 19. Deut. 22, v. 9. prohibetur vinea diversis seminum speciebus conseri, itemque vestis diversarum specierum ex lano et lino fieri, aut bove et asino simul arari, ut Samaritanismus et omnis in diversis religionibus syncretismus Deo displicere significetur. **Calvin. comm. in Pentat. edit. anno 95. p. 176. sic accommodat, *ne semina diversarum religionum in agro Dei, qui est ecclesia misceantur.* Conrad. Pelican. in comm. *Agrum non mixtim serendum allegoricum videtur esse contra hypocrisin in verbis et factis et iniquitatem quamcunque, sicut et de veste mixtim contexta ex lana et lino doctrinam falsam verae non miscendam, vitam secularem religioso habitu non venditandam.* f. 146.** 5. Num. 15, v. 38. Deut. 22, v. 9. jubentur sibi fimbrias facere ex filis hyacinthini coloris easdemque quatuor VI. 72.
angulis vestium appendere, ut admoneantur praeceptorum Dei, Deut. 6, v. 6: *Erunt verba haec, quae praecipio tibi hodie in corde tuo;* v. 7: *et repetes ea filiis tuis et loqueris de eis, quando sedebis in domo tua, et quando ambulabis per viam, et quando jacebis in lecto, et quando surges;* v. 8: *scribas quoque illa in postibus domus tuae et in portis tuis.* Weidnerus, conversus Judaeus, in locis praecipuis fid. Christ. tract. 1. p. 141: *Fimbriae illae quatuor erant filorum, sed duplicatorum, in superiori quidem sui parte tres nodos habentes, in inferiori vero duos. Per quatuor fila quatuor anni tempora designantur, per filorum vero duplicitatem dies et nox, ut quatuor anni temporibus, imo toto anno nocte quoque et die mandatorum Dei memores essent. Nam per tres nodos superiores trinitas personarum, per duos vero inferiores duo designantur testamenta, lex scilicet Moysis et evangelium.* Haec Weidnerus. 6. Exod. 23, v. 19. c. 34, v. 26. Deut. 14, v. 21: *Non coques haedum in lacte matris suae;* ratio praecepti 1. moralis, foret signum crudelitatis, haedulum vixdum in lucem VI. 73.
editum a matre abripere. Thom. 1. 2. q. 102. art. 6: *Qui exercetur in affectu misericordiae erga animalia, magis disponitur ex hoc ad misericordiae affectum erga homines;* 2. physica, talis cibus corpori humano minus est salubris; 3. allegorica. Christus non est in prima infantia ab Herode interfectus, sed in aetate virili; fidem infirmam non abjicit Deus gravioribus tentationibus, et nobis igitur convenit, *infirmum in fide suscipere*, Rom. 14, v. 1. ita Cajetanus h. l. 7. Lev. 19, v. 23. praeputia arborum recens plantatarum, id est trium annorum fructus abjiciendi erant, ut prima nostra nativitas secundum carnem peccato coram Deo contaminata significaretur. Gregorius. *Ligna pomifera sunt opera virtutibus foecunda, praeputia auferimus, cum de inchoationis infirmitate suspecti primordia operum nostrorum non approbamus.* Lyranus duas tradit hujus praecepti causas: *1. Quia arbores sunt minus utiles, quando nimis cito faciunt fructum; 2. quia idololatrae tales fructus reputabant diis gratos et eos idolis offerebant.* 8. Lev. 19, v. 27. prohibentur Israëlitae *comam capitis in circuitum tondere et barbae extremitatem dissipare;* v. 28: *incisionem pro mortuo in* VI. 74.
carne facere, etc. admonebantur hac lege 1. ne sese conformes redderent idololatris, qui in honorem fictitiorum deorum talia faciebant. Baruch. 6. 1. Reg. 18. 2. ne in cultu corporis mollitiem ac levitatem sectarentur, neve amicorum mortem immoderatius lugerent. Atque hae erant potiores constitutiones in cibo, vestitu et oeconomicis operis observandae, quas ad leges forenses potius quam ceremoniales pertinere non nemini videtur.

26. Ex his facili negotio colliguntur fines legum ceremonialium. Primus ac praecipuus finis erat significatio et adumbratio beneficiorum Christi, Col.

VI. 75. 2, v. 17. Hebr. 8, v. 5. c. 10, v. 1, quo pertinet divinum responsum Moysi datum Exod. 25, v. 40: *Vide, ut facias juxta similitudinem et exemplar tibi in monte ostensum*, epistola ad Hebraeos vertit παραβολήν c. 10, v. 1. Justin. in dial. cum Tryphon. p. 177: *Perpetuum vos servare sabbathum vult lex nova.* p. 178: *h. e. symbolum signumque panis azymi et*
VI. 76. *sinceri, ut ne vetera malitiosi fermenti peragatis opera* etc. p. 202: *etiam alia omnia a Moyse ordinata enumerans ostendere possem, figuras et notas et denuntiationes eorum esse, quae Christo eventura erant, et quae Christus ipse erat facturus.* Hieron. ad Paulin.: *In promtu est Leviticus liber, in quo singula sacrificia, imo singulae paene syllabae et vestes Aaron, et totus ordo leviticus coelestia spirant sacramenta.* August. 7. de civ. Dei c. 32: *Per sacra, sacerdotia, tabernaculum sive templum, altaria, sacrificia, ceremonias, dies festos etc. ea*
Fines legum ceremonialium. *significata et pronuntiata sunt, quae propter aeternam vitam fidelium in Christo et impleta credimus et impleri cernimus et implenda.* ** Idem lib. 10. de civ. Dei c. 4: *Quaecunque in ministerio tabernaculi sive templi multis modis de sacrificiis leguntur divinitus esse praecepta, ad dilectionem Dei et proximi significandam referuntur.* ** Idem lib. XVIII de civitate Dei cap. 11: Moyses Christum prophetavit per figuras observationum carnalium in tabernaculo et sacerdotio et sacrificiis aliisque mysticis plurimisque mandatis. Nec solum adumbrabantur in leviticis illis ceremoniis Christi beneficia, sed et credentibus per sacramentorum et sacrificiorum usum applicabantur. Sic quando animalia ad sacrificiorum usum mactabantur, figura proponebatur mortis Christi, qui est unica illa Deo grata victima, quem in typis sacrificiorum depictum Israëlitae vera fide intuebantur et peccatorum remissionem coram Deo impetrabant. Minus principales et secundarii legum ceremonialium fines con-
VI. 77. stitui possunt multiplices pro diversitate ac varietate istorum rituum: 1. erant nervi publicorum congressuum et vincula consociantia hunc populum, cum pleraeque illae leviticae ceremoniae in publico divini cultus exercitio administratae fuerint. 2. Erant notae professionis, signa et distinctiones politiae Mosaicae ab omnibus aliis gentibus, siquidem his ceremoniis velut septo ac maceria distincti fuerunt Israëlitae ab idololatricis aliorum populorum cultibus, Deut. 4, v. 8. Ephes. 2, v. 14. 3. Erant commonefactiones de peccato, Hebr. 10, v. 3. quod in variis illis immunditiei leviticae speciebus et variis animalibus in usum sacrificiorum mactatis manifeste patet. 4. Erant exercitia obedientiae erga Deum, siquidem observatione horum rituum divinitus praescripta testabantur Israëlitae, se agnoscere et colere verum Deum, qui per Moysen una cum promissione de venturo Messia leges illas promulgaverat. 5. Erant externa paedagogia, quae coërcebantur, ne imitarentur gentilium idololatriam, Deut. 12, v. 30; ideo Justin. in Tryphone p. 227. dicit, haec injuncta esse Judaeis διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν καὶ τὸ εὐχερὲς πρὸς εἰδωλολατρείαν, *propter duritiem cordis ipsorum ac proclivitatem ad idololatriam.* Iren. lib. 4, c. 28: *Deus nullius horum indigus erat, est enim semper plenus omnibus bonis omnemque odorem suavitatis et omnes suaveolentium vaporationes habens in se, etiam antequam Moyses esset; facilem autem ad idola reverti populum erudiebat per multas advocationes* etc. *per ea, quae erant secunda, ad prima advocans, hoc est per typica ad vera, et per temporalia ad aeterna, et per carnalia ad spiritualia, et per terrena ad coelestia.* Tertull. lib. 2. advers. Marcion. c. 18: *Sacrificiorum onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia sibi proprie desideraverit* etc., *sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam et transgressionem ejusmodi officiis religioni suae voluit adstringere, quibus superstitio seculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi jubens fieri, quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.* 6. Erant adminicula conservandi ministerii, per quorundam enim sacrificiorum carnes, uti et decimas primogenitorum redemtiones ac primitiarum oblationes prospiciebatur Levitis et familiis ipsorum de necessaria sustentatione.

27. Neque vero ceremoniales illas constitutiones voluit Deus esse perpetui temporis, sed usque ad N. T. statum durare, in quo eas abrogatas esse ex sequentibus fundamentis constat. 1. Psal. 110, v. 4. VI. 78. Leges ceremoniales sunt abrogatae.
promittitur *sacerdos secundum ordinem Melchisedech*, ex quo epistola ad Hebr. 7, v. 11. ita colligit, *si consummatio per sacerdotium leviticum erat,* VI. 79.
quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem et non secundum ordinem Aaron dici? v. 12: *translato enim sacerdotio necesse est, ut legis translatio fiat.* Si VI. 80.
in N. T., cujus summus sacerdos Christus est, ceremoniae leviticae adhuc observari deberent, utique Christus esset non minus sacerdos secundum ordinem Aaronis quam V. T. pontifices. Consequens repugnat vaticinio psalmi. Ergo et antecedens falsum est. 2. Dan. 9, v. 27: *Messias confirmabit pactum* (puta novum illud Jerem. c. 31, v. 33. promissum) *multis hebdomada una: et in dimidio hebdomadis cessare faciet hostiam et sacrificium.* Praecipua pars levitici cultus in sacrificiis posita fuit. Jam vero per Messiam illa praedicantur abroganda, ergo idem de reliquis ceremoniis leviticis intelligendum. 3. Quaecunque certi cujusdam temporis limitibus circumscribuntur, ea non sunt perpetui temporis. Jam vero constitutiones leviticae certi temporis limitibus circumscribuntur, siquidem in promulgationibus earum saepiuscule additur, *observabitis haec in generationibus vestris*, לְדֹרֹתֵיכֶם, Genes. 17, v. 7. *statuam pactum meum inter te et semen tuum post te in generationibus suis*, ubi adscripsit D. Lutherus in marg.: So lang ihr Ding währet, denn Moses hiermit deutet, daß ihr Ding soll endlich aufhören und ein anderes kommen. 4. Hebr. 9, v. 10: *Discrimen ciborum, variae illae lotiones et justitiae carnis*

usque ad tempus correctionis, διορθώσεως, sunt imposita. Matth. 11, v. 13: *Omnes prophetae et lex usque ad Johannem prophetarunt.* Quemadmodum prophetae verbis, ita lex ceremonialis typis de Christo prophetavit, quare uti per adventum Messiae, quem Johannes digito monstravit, prophetarum vaticinia sunt completa, ita quoque legis typi abrogati. 5. Act. 15, v. 6. propter quaestionem illam de observatione circumcisionis et reliquarum legum Mosaicarum gentibus imponenda convocatur ab apostolis synodus Hierosolymitana et Spiritu sancto auctore statuitur, gentibus conversis leges illas haudquaquam imponendas esse; qua vero de causa sanguinis et suffocati esus ad tempus ibidem prohibitus fuerit, expositum est superius. 6. Act. 10, v. 11. visione coelesti admonetur Petrus in N. T. sublatum esse ciborum discrimen, quod denuo in gratiam Judaeorum conversorum observans Gal. 2, v. 13. reprehenditur a Paulo Gal. 4, v. 10: *Dies observatis et menses et tempora et annos;* v. 11: *vereor, ne frustra in vobis laboraverim.* Gal. 5, v. 2: *Ego Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Coloss. 2, v. 16: *Nemo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi aut neomeniae aut sabbatorum.* Si discrimen ciborum ac dierum, uti et circumcisionis necessitas in N. T. sublata est, sublatae erunt etiam reliquae leges ceremoniales propter eandem omnium rationem et ὁμογένειαν, siquidem partes homogeneae eandem habent naturam et definitionem cum toto. 7. Veniente corpore cessat umbra, sive umbratilis primo-
VI. 81. rum lineamentorum descriptio, praesente antitypo cessat typus. Atqui ceremoniae leviticae fuerunt umbrae et typi beneficiorum Christi, ergo in adventu et per adventum ejus sunt abrogatae. Assumtio constat ex manifestis Scripturae dictis Exod. 25, v. 40: *Vide ut omnia facias juxta similitudinem in monte tibi ostensam*, quod dictum epistola ad Hebraeos c. 8, v. 5. eo accommodat, significari eo, quod V. T. sacerdotes servierint ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ τῶν ἐπουρανίων. Coloss. 2, v. 17: *Neomeniae et sabbatha fuerunt umbrae futurorum, corpus autem Christi.* Hebr. 9, v. 9: Prius tabernaculum erat παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, *parabola temporis instantis.* Hebr. 10, v. 1: *Lex umbram habuit futurorum bonorum, non autem ipsam rerum imaginem.* 8. Denique manifestum abrogationis harum ceremoniarum testimonium est destructio templi Hierosolymitani. Cum enim Deut. 12, v. 5. sacrificiis aliisque ritibus leviticis certus locus ab ipso Deo fuerit designatus ac determinatus, utique destructio tabernaculi et templi sacrificiorum et aliarum ceremoniarum leviticarum abrogationem evidenter arguit. Iren. lib. 4, c. 7: *Quemadmodum stipula et sarmenta non propter se principaliter facta sunt, sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo facto et ablato derelinquuntur et e medio auferuntur, quae jam non sunt utilia ad fructificationem; sic et Hierosolyma, quae jugum in se servitutis portaverat, in quo domitus est homo, qui antea non subjiciebatur Deo, cum mors regnabat, et domitus habilis factus est ad libertatem, adveniente fructu libertatis et aucto et demesso et in horreum apportatis ab ea his, qui fructificare possunt, et in omni mundo disseminatis* etc., *merito derelicta est et de medio ablata.*

28. Prava igitur κακοζηλία est, quod Romana ecclesia ad imitationem cultus levitici congeriem theatricarum ceremoniarum instituit, cum tamen cultus N. T. potissimum debeat esse spiritualis et internus Joh. 4, v. 23. Videas in ea externum sacrificium missaticum, aquam lustralem, varia sacerdotalium vestium genera, lampadas jugiter lucentes, etc. quae omnia ad imitationem levitici cultus excogitata esse res ipsa ostendit et rationale divinorum officiorum, uti et Polydorus Virgilius non omnino diffitentur. Gravius hallucinantur Judaei ceremoniarum istarum leviticarum usum adhuc hodie sub N. T. necessarium esse disputantes; nituntur potissimum illis Scripturae locis, quae has ceremonias legales vocant statutum perpetuum. Genes. 17, v. 7. de circumcisione dicitur: *statuam pactum meum inter me et te foedere sempiterno.* De sabbatho Exod. 31, v. 16: *Custodient sabbathum pacto sempiterno.* De paschate Exod. 12, v. 14. *celebrabitis cultu sempiterno;* idem de reliquis levitici VI. 82.
sacerdotii partibus dicitur Exod. 40, v. 15. Respondemus: vox עוֹלָם, seculum sive aeternitas, non semper accipitur de infinita aeternitate ac absoluta perpetuitate, sed quodcunque longioris temporis spatium exprimit, cujus duratio est abscondita, descendit enim a radice עָלַם, abscondidit, ergo pro subjecta materia duratio illa intelligenda est. Exod. 21, v. 6. Deut. 15, v. 17: *Erit tibi servus* לְעוֹלָם, *in perpetuum*, ubi denotatur ambitus durationis vitae vel potius, serviet usque ad annos jubilaei, ut in Midras Ele Haddebarim c. 15. exponitur. 1. Sam. 1, v. 22. dicitur de Samuele, *habitabit ibi in seculum per omnes vitae dies*, vel usque in seculum Levitarum, quod 50 annis absolvebatur, ut exponit Rabb. Salomon. Jerem. 25, v. 9. prior captivitas et eversio Hierosolymae dicitur *solitudo perpetua*, cum tamen ibidem v. 11. ad 70 annos restringatur. Eccles. 3, v. 14: *Opera Dei perseverant in seculum*, hoc est, habent determinatum suae durationis ambitum. Eodem modo usurpatur in dictis illis, videlicet non de absoluta perpetuitate, sed de longaeva, periodica tamen duratione, ideo notanter additur: *Statuam inter me et te pactum foedere sempiterno in generationibus vestris.* Hieronym. in epist. ad Galatas existimat, vocabulum hoc, si scribatur cum vau cholem, notare absolutam aeternitatem, sin vero absque vau, finitum et determinatum tempus; sed exempla ostendunt, illud non esse perpetuum. ** Iidem Judaei fabulantur de quodam fluvio sabbathico, qui per tota hebdomada raptim fluens lapides trahat, sabbatho autem quiescat. Respondemus: nugae hae sunt, ubi enim ille uspiam terrarum fuit? licet mentionem ejus aliquam faciant Josephus et Plinius, neuter tamen cum altero consentit. Et hodie argumentum istud tam-

diu erit nullum, quamdiu vel guttulam fluvii istius sabbathici nobis monstraverint.**

Legum judicialium appellatio. 29. Ac de legibus ceremonialibus haec dicta sufficiant. Leges judiciales, מִשְׁפָּטִים, τὰ κρίματα, erant constitutiones politicae, ideo sic appellatae, quod essent norma judiciorum in foro politico. D. Luther. vertit Rechte, q. d. jura civilia, leges forenses. 2. Paral. 34, v. 31. videntur appellari עֵדוֹת, testimonia, cum ibidem conjungantur praecepta, statuta et testimonia, id est leges morales, ceremoniales et forenses, siquidem hae non minus quam reliquae fuerunt testimonia divinae voluntatis, qualiter Israëlitarum politia constituenda sit et judicia eorum exercenda. Exod. 15, v. 25. Deut. 4, v. 5. dicuntur κρίσεις, siquidem fuerunt norma ac cynosura τῶν κρίσεων. Exod. 21, v. 1. Num. 36, v. 13. etc. dicuntur δικαιώματα, quia fuerunt civilis justitiae regula. Describuntur hoc modo, quod sint praecepta Dei auctoritate per Moysen tradita, de externa defensione disciplinae, juxta totum decalogum. Item leges forenses fuerunt determinationes generalium praeceptorum decalogi ad certam speciem externarum actionum, quibus civilis societas in populo Israëlitico commodissime gubernaretur.

VI 83. Enumeratio. 30. Proponuntur hae leges 21. 22. 23. capp. Exodi et passim in Moyse repetuntur. Convenientissime enumerari ac recenseri possunt juxta ordinem praeceptorum decalogi, cum sint ejusdem appendices, secundae cumprimis tabulae observationem concernentes. Ad primum praeceptum pertinet constitutio de poena idololatrarum. Exod. 22, v. 20: *Immolans diis praeterquam Jehovae soli occidatur.* Deut. 13, v. 5: *Propheta vel somniator ille, qui locutus est aversionem contra Jehovam Deum vestrum, interficietur* (l. Adriani 5. C. de haereticis et Manichaeis statuitur, Manichaeos de civitate esse pellendos et ultimo supplicio tradendos; l. ubicunque eodem: *Ubicunque Manichaei inveniantur, capite damnandi sunt;* l. Manichaei eodem: *Manichaei undique expelluntur et capite puniuntur, reliqui autem haeretici, haereticus est omnis non orthodoxus, et Graeci seu pagani et Judaei et Samaritae prohibentur magistratum gerere et dignitatem habere, aut jus dicere*, etc.). v. 6: *si incitaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut uxor sinus tui clam dicendo: Eamus et colamus deos alienos*, v. 9: *occidendo occides illum*, v. 10: *lapidibus eum lapidabis*, v. 12. et seqq. urbes idololatricae dirui et omnis earum supellex igne cremari jubetur. Ad secundum praeceptum pertinet constitutio de poenis maleficarum sive sagarum et quorumvis facinorosorum, incantationibus aliisve diabolicis artibus deditorum Exod. 22, v. 18: *Maleficam non sines vivere* (l. multi C. de maleficis et mathematicis: *multi magicis artibus uti elementa turbare, vitam insontium labefactare non dubitant et manibus accitis audent ventilare, ut quisque suos conficiat malis artibus inimicos, hos quoniam naturae peregrini sunt, feralis pestis absumat).* Lev. 20, v. 27: *Vir sive mulier, in quibus fuerit Pythonis vel aruspicum spiritus, morietur.* Item de poena blasphemiae Lev. 24, v. 15: *Quicunque maledixerit Deo suo, portabit iniquitatem suam*, v. 16: *Qui expresserit nomen Jehovae, moriendo morietur, lapidando lapidabunt eum.* Ad tertium praeceptum pertinet constitutio de poena mortis, sabbathi violatoribus irroganda, Exod. 35, v. 2. de sabbatho septimi anni Exod. 23, v. 10. Lev. 25, v. 4: *Sex annis seres terram et congregabis fructus ejus. In septimo vero relinques eam atque deseres, et comedent pauperes populi tui, residuum autem eorum comedet bestia agri. Sic facies vineae tuae et oliveto tuo* (causas hujus constitutionis exposuimus thes. 22.).

31. Ad quartum praeceptum varii pertinent tituli, utpote 1. de manumissione servorum ac servarum. Exod. 21, v. 2: *Si emeris servum Hebraeum, sex annis serviet tibi, at septimo egredietur liber gratis.* v. 3: *si cum corpore suo ingressus fuerit, cum corpore suo egredietur; si vero maritus mulieris erit, egredietur et uxor ejus cum ipso.* v. 4: *si herus ejus dederit ei uxorem et peperit ei filios vel filias, uxor et filii ejus erunt heri ipsius, ipse vero egredietur cum corpore suo.* v. 5: *Quod si dicendo dixerit servus, diligo herum meum, uxorem meam et filios meos, non egrediar liber.* v. 6: *tunc adducet eum herus suus ad judices et adducet eum praeterea ad ostium vel ad postem perforabitque herus ejus aurem ejus subula, et serviet ei in seculum*, (usque ad annum jubilaeum.) v. 7: *Cum vendiderit quis filiam suam in ancillam, non egredietur, quemadmodum egredi solent servi*, v. 8: *si displicuerit hero suo, qui sibi desponsavit eam, redimere faciet eam, populo alieno eam vendendi non habebit potestatem, cum spreverit eam.* v. 9: *quod si filio suo desponderit eam, secundum morem filiarum faciet ei.* v. 10: *si aliam acceperit illi, alimentum ejus, operimentum ejus et tempus ejus non diminuet.* v. 11: *Et si tria haec non fecerit illi, egredietur gratis absque argento.* Lev. 25, v. 39: *si attenuatus fuerit frater tuus, ut vendat se tibi, non uteris opera ejus tanquam servi opera.* v. 40: *tanquam mercenarius erit tecum, usque ad annum jubilaeum serviet* VI. 84.
tibi. v. 41: *egredietur autem ipse et liberi ejus cum ipso et revertetur ad familiam suam* etc. (nimirum observata limitatione Exod. 21. tradita). v. 46: *servos et ancillas ex gentibus itemque ex incolis emtos jure hereditario possidebitis in perpetuum.* v. 47: *Si quis ex Israëlitis vendiderat se peregrino*, v. 49: *proximus agnatus eum redimere tenebatur.* Deut. 15, v. 13: *Si servum vel ancillam Hebraeam anno septimo liberum dimittis, non dimittes eum vacuum*, v. 14: *sed onerando onerabis eum de pecudibus tuis, et de area tua, de torculari tuo*, etc. (Apparet ex his legibus duo servorum genera apud Hebraeos fuisse, unum ex peregrinis et extraneis, alterum ex gente propria, quando vel ex iniquitate, puta furto, vel ex adversitate, puta debito, vel paupertate in servitutem redigebantur. Servorum, qui genere erant Israëlitae, tolerabilior erat conditio, quam extraneorum in memoriam servitutis Aegypti-

9*

acae.) 2. De poena injuriae et contumeliae parentibus illatae Exod. 21, v. 15: *Qui percusserit patrem suum, aut matrem suam, moriendo moriatur.* (l. Pompeja 1. ff. de lege Pompeja de parricidiis, in parricidas statuitur poena, quae est legis Corneliae de sicariis. l. poena. 9. tit. eod.: *Poena parricidii more majorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus, deinde culeo insuatur cum cane, gallo gallinaceo et vipera et simia, deinde in mare profundum culeus jactatur, hoc ita, si mare proximum sit, alioquin bestiis objicitur, secundum Hadriani constitutionem.* Idem statuitur l. si quis C. de his qui parentes vel liberos occiderunt). Lev. 20, v. 9: *Qui maledixerit patri suo, aut matri suae, moriendo morietur.* 3. De poena contumacis filii Deut. 21, v. 18: *Cum quis habuerit filium contumacem*, v. 19: *adducat eum ad seniores urbis*, v. 21: *et lapidabunt eum omnes homines urbis illius.* (Pulchre Origen. hom. 11. in Levit.: *Si dehonoraveris patrem carnalem, hujus contumelia ad patrem spiritus cedit, et si injuriam feceris matri carnali, ad illam matrem Jerusalem coelestem redundat injuria.)* 4. De causis matrimonialibus, utpote quomodo ducenda captiva. Deut. 21, v. 11: *Cum inter captivas videris mulierem pulchram et amaveris eam et acceperis eam in uxorem.* v. 12: *introduces eam in domum tuam, et radet caput suum ac praecidet ungues suos*, v. 13: *deponetque vestimentum captivitatis suae a se et manebit in domo tua ac flebit patrem suum et matrem suam, mensem integrum, et postea ingrediaris ad eam et eris maritus ejus.* v. 14: *si non complacueris tibi in ea, dimittes eam animae suae, nec vendendo eam vendes.* (ut libido viri hac ratione refrenetur, ita Philo lib. de caritate, p. 481. Veteres ἀλληγορικῶς referunt ad philosophiam sub fidei Christianae obsequium revocandam. Hieron. ad Pammach.: *Anima spiritualiter Christo socianda induenda est lugubribus poenitentiae vestibus, radenda est a peccatorum sordibus per novaculam divinae legis, abstrahenda a complexu mundi,* etc.) Quibus ritibus vir zelotypus uxoris castitatem explorare possit, Num. 5, v. 12. et seqq. quod Israëlitae Cananaeis gentibus non debeant affinitate jungi aut filias suas ipsis elocare, Deut. 7, v. 3. quod filius uxoris dilectae non debeat praeferri filio uxoris exosae sive minus dilectae primo loco in torum ma-
VI. 85. ritalem adscitae, Deut. 21, v. 15. quod repudiata non possit priori marito iterum conjungi, Deut. 24, v. 1. et seqq. (ut a temeraria divortiorum licentia revocarentur; neque enim licebat repudiatam in torum iterum adsciscere, si vel maxime divortii poenitudo eos ceperat); quod novis conjugibus primo anno dabatur immunitas a publicis muneribus et profectione in bellum, Deut. 24, v. 5. (moralis ratio erat, ut animi in amore conjugali magis confirmarentur, typice significatur, eos, qui non ita pridem conversi sunt, blandius fovendos esse) quod viduam fratris defuncti absque liberis superstes frater vel proximus agnatus ducere cogebatur, Deut. 25, v. 5. et seqq. qui hoc facere recusabat, in ejus faciem cognata vidua publicae ignominiae contestandae ergo spuebat et calceum ei detrahebat v. 9. (At quomodo haec lex non pugnat cum ea, quae nuditatem uxoris fratris retegere prohibet Lev. 18, v. 16? Respondemus: quidam *fratris* nomine proximos intelligunt cognatos, eos scilicet quibus uxor demortui nubere non prohibeatur in catalogo Lev. 18. tradito; qui- VI. 86.
dam vero distinguunt inter uxorem fratris adhuc vivi et uxorem fratris demortui, de illa Levit. 18, de hac vero hoc in loco agi statuentes). Causa legis primaria fuit conservatio et distinctio familiarum; secundaria, ut prospiceretur viduis et concordia inter fratres aleretur. August. 32. contra Faustum c. 10. allegorice transfert ad ministros ecclesiae, qui Christo pro nobis mortuo semen suscitant, quando spirituales filios ipsi generant, cujus etiam nomen et hereditatem acquirunt. Potest etiam talis allegoria constitui: *Adamus fuit Dei filius ab ipso in eum finem creatus, ut Deo plures filios procrearet, qui una cum ipso coelestem hereditatem adirent. At hic ipse Adamus Deo patri suo spiritualiter mortuus nullum reliquit heredem. Successit igitur alter Adamus frater Jesus Christus, qui aeterno et indissolubili foedere sibi juncta carne nostra per verbum et sacramenta Deo Patri gignit filios, sicque Adami semen multiplicat.* Polycarpus Lyserus in c. 38. Geneseos p. 67.)

32. Ad quintum praeceptum pertinent constitutiones 1. de homicidio voluntario et fortuito. Institutae enim erant civitates refugii, ad quas fortuiti homicidii auctores poterant confugere Exod. 21, v. 13. Num. 35, v. 11. VI. 87.
Deut. 19, v. 2. et seqq. (In hoc homicidii genere dicitur Deus in manum occisoris tradere interfectum sive providentia singulari sive permissione. *In uno igitur eodemque facto et Deus de occulta aequitate laudatur et homo de propria iniquitate punitur.* August. q. 79. in Exod. Porro quinque illas refugii civitates non absurde referunt veteres ad VI. 88.
quinque Christi vulnera, in quibus peccator poenitens refugium invenit, qui per peccatum animae suae mortem intulerat; quo etiam pertinet, quod post mortem summi sacerdotis fortuiti homicidii auctori in VI. 89. a.
patriam terram redire licebat, siquidem Christus unicus N. T. summus sacerdos sua morte peperit nobis reditum ad coelestem patriam. Consentit huic divinae constitutioni l. fideli C. de his, qui ad ecclesiam confugiunt); sed voluntarii homicidii rei ab altari ad supplicia erant rapiendi Exod. 21, v. 14. 2. De ritibus, quibus expianda erat terra, in qua inveniebatur cadaver hominis interfecti, cujus occisor ignoratur Deut. 21, v. 1. et seqq. (Veteres hos ritus ad Christum transferunt, in quo est peccatorum nostrorum expiatio, is nunquam traxit jugum peccati, crucifixus est Hierosolymae, in cujus circuitu ager sterilis atque asper). 3. De jure belli; quod ad bella non cogebatur procedere, qui novam aedificaverat domum necdum eam dedicaverat; qui vineam plantaverat, necdum eam fecerat communem; qui mulierem sibi desponderat, necdum eam domum duxerat; qui timidus ac mollis erat

corde Deut. 20, v. 5. 6. 7. 8. (militiae spiritualis im-
VI. 89. b. pedimentum est nimium rerum terrestrium studium); quod omnes masculi expugnatae urbis gladio interficiendi, v. 14. 4. De poenis homicidii ac cujuscunque laesionis corpori proximi illatae Exod. 21, v. 18: *Si rixati fuerint viri, et percusserit quis proximum suum lapide vel pugno, et non fuerit mortuus, sed jacuerit in lectulo;* v. 19: *si surrexerit et ambulaverit foris, licet super baculum suum, tum innocens erit, qui percussit,* (in foro politico ab ordinaria homicidii poena absolvebatur, quia ex alia potius causa quam percussione mors insecuta videtur) *ita tamen, ut operas ejus et impensas in medicos restituat.* v. 20: *Qui percusserit servum vel ancillam, ut moriantur sub manu ejus, vindicando vindicabitur.* v. 21: *Sin autem uno die vel duobus supervixerit, von subjacebit poenae, quia pecunia ejus est* (quia servum et ancillam pro pecunia sua emit. l. si virgis C. de emend. serv.: *si virgis aut loris Dominus servum afflixerit, aut custodiae causa in vincula conjecerit, dierum distinctione sive interpretatione depulsa nullum criminis metum servo mortuo sustineat. Nec vero immoderate suo jure utatur, sed tunc reus homicidii sit, si voluntate eum ictus fustis aut lapidis ceciderit, vel certe telo usus letale ei vulnus inflixerit, aut suspendi laqueo praeceperit, vel jussione tetra praecipitandum esse mandaverit*, etc.) v. 22: *Cum irati fuerint viri et percusserit quis mulierem praegnantem, ita ut abortivum quid faciat, nec tamen fuerit mors, subjacebit mulctae, quantum maritus mulieris expetierit et arbitri judicaverint.* v. 23: *quod si mors fuerit, reddet animam pro anima* (ex hac lege deducunt distinctionem inter foetum adhuc informem et formatum, qui enim foetum jamdum animatum ac formatum interficit, eum ordinariae homicidii poenae subjectum esse JCti plerique statuunt, secuti Carolinam et Electoralem constitutionem). v. 24: proponitur generalis lex: oculum pro oculo, dentem pro dente,
VI. 90. a. manum pro manu etc. v. 26: *Si percusserit quis oculum servi sui aut ancillae et luscos eos fecerit, dimittet liberos pro oculo.* v. 27: *Si dentem excusserit servo vel ancillae, similiter dimittet eos liberos* (hac aequitate domini continebantur in officio, ne nimium saevirent in mancipia, neque enim jus vitae et necis ipsis in servos competebat, quod perperam usitatum erat Romanis). v. 28: *Si bos cornu petierit virum aut mulierem, ita ut moriatur, lapidibus ille bos obruetur, et non comedentur carnes ejus* (ut appareat, quam abominabile sit Deo homicidium); *sed dominus bovis innocens erit.* v. 29: *Sed si bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tertius et contestati sunt Dominum ejus* (hoc est si dominus bovis serio fuit admonitus, ut bovem cornu petere solitum recluderet), *nec custodierit eum dominus, occiderit autem bos ille virum vel mulierem, tunc bos ille lapidabitur, quin et dominus ejus morietur.* v. 30: *Si pretium redemtionis pro vita sua redimenda ei fuerit impositum, dabit quidquid fuerit postulatus.* (l. nihil interest 12. ff. ad legem Cornel. de sicar.: *Nihil interest occidat quis, an causam mortis praebeat).* v. 31: *Si filium vel filiam* (i. e. personas juniores ac innuptas) *bos cornu petierit, simili sententiae subjacebit.* v. 32: *Si servum vel ancillam invaserit, triginta siclos argenti dominus bovis domino servi vel ancillae ejus dabit, bos vero lapidabitur.* 5. De operibus misericordiae et dilectionis peregrino, viduae, pupillo adeoque ipsis hostibus praestandae. Exod. 22, v. 21: *Peregrino non inferes vim, nec opprimes eum.* v. 22: *Nullam viduam aut pupillum affligetis.* Exod. 23, v. 4: *Si occurreris bovi inimici tui aut asino ejus erranti, reducendo reduces illum.* v. 5: *Si videris asinum odio habentis te decumbentem sub onere suo, auxiliaberis illi* etc. (Haec tamen rectius ad legem moralem, quam forenses referuntur.)

33. Ad sextum praeceptum pertinent constitutiones VI. 90. b.
de poenis stupri, adulterii ac nefandarum libidinum. Exod. 22, v. 16. Deut. 22, v. 28: *Cum seduxerit quis virginem, quae non est desponsata, et coierit cum ea, dotando dotabit eam sibi in uxorem* (hoc est, non exigat a patre puellae dotem, sed de suo constituat ei dotem, ac nihilominus in uxorem eam habeat). v. 17: *Si pater virginis renuendo renuerit eam stupratori dare, argentum appendet ei juxta dotem virginum* (tantum pecuniae dabit, quantum ejusmodi virgini pro dote dari solet, videlicet quinquaginta siclos). Exod. 22, v. 19: *Qui concubuerit cum animali, moriendo morietur.* (Nefandum hoc crimen bestialitatem vocare solent). Deut. 22, v. 20: *Si quis uxorem ducat, in qua non inveniat virginitatem.* v. 21: *tunc educent puellam ad ostium domus patris sui, et lapidabunt eam homines urbis ejus lapidibus, ac morietur.* (Lyranus signa virginitatis expansis vestimentis in judicium producta parabolice explicat de virginitate per testes comprobata. Plerique de signis hymenis usque ad maritalem torum integre servati accipiunt. Fallopius, Columbus et alii membranam illam, quam interseptum et claustrum virginale vocant, describunt, sed Oribasius lib. 24. Collectaneorum medic. et Laurentius lib. 7. Anatom. c. 12. q. 13 diserte negant. Videatur Pinei liber de notis virginitatis et Cypraeus lib. de sponsal. c. 13.). v. 22: *Si dormierit vir cum uxore alterius, uterque morietur, adulter et adultera.* (Capitalem hujus criminis poenam comprobat itidem lex Julia et constitutio Caro- VI. 91. a.
lina). v. 23: *Si puellam virginem sibi quis desponderit et invenerit eam aliquis in civitate* (non in loco solitario, ubi possit aliorum defensionem implorare) *et concubuerit cum ea, educes utrumque extra portam civitatis illius et lapidibus obruentur, puella, quia non clamavit, cum tamen esset in civitate, vir autem, quia humiliavit, h. e. adulterio polluit uxorem proximi sui* (sponsa coram Deo est uxor, siquidem non concubitus, sed consensus facit nuptias). v. 25: *Si vero in agro adortus fuerit aliquis puellam alteri desponsatam et apprehendens eam concubuerit cum ea, ipse morietur solus, puella vero non erit rea mortis (quippe cui stuprum vio-*

lenter illatum esse praesumitur). Item de poena impudici contactus Deut. 25, v. 11: *Cum rixati fuerint viri, et accesserit uxor unius, ut eruat virum suum e manu percutientis ipsum, et immiserit manum suam apprehenderitque verenda ejus;* v. 12: *tunc abscindes manum illius* (casta Deus mens est, omnisque impudicitiae vindex severissimus). Deut. 23, v. 18: *Non adduces mercedem meretricis et pretium canis in domum Jehovae Dei tui.*

34. Ad septimum praeceptum pertinent variae constitutiones, utpote 1. de plagii poena Exod. 21, p. 16. Deut. 24, v. 7: *Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, et inventus fuerit in manu ejus, moriendo moriatur.* (l. si liberum 1. ff. de lege Fabia de plagiariis: *Si liberum hominem emtor sciens*
VI. 91. b. *emerit, capitale crimen adversus eum ex lege Fabia de plagio nascitur, quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.* l. quoniam servos 7. C. ad legem Fabiam de plagiariis: *Quoniam servos a plagiariis alienari ex urbe significas atque ita interdum ingenuos homines eorum scelere asportari solere praescribis, horum tibi delictorum licentiae majori severitate occurrendum esse decernimus. Ac propterea si quem in hujusmodi facinore deprehenderis, capite eum plecti non dubitabis).* 2. De poenis simplicis furti Exod. 22, v. 1: *Si quis furatus fuerit bovem aut ovem et occiderit* (ita ut domino reddere non possit) *vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove.* (Hugo Cardinalis hanc diversae dispositionis rationem tradit, quod quinque sint bovis utilitates: pascit, arat, vitulus triturat, nos calciat, armat; quatuor vero ovis: lactat, pascit, vestit, immolatur; rectius ad furti gradus ratio diversitatis revocatur). v. 2: *Si fur effringens domum sive suffodiens inventus fuerit noctu et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis* (legibus 12 Tabularum permissum erat furem nocturnum occidere, diurnum etiam, si telo se defendisset.) *Sin vero orto sole hoc fecerit paterfamilias, morti erit obnoxius* (vel ut alii reddunt, sanguines ipsi, h. e. cogetur a magistratu exspectare sententiam pro effuso sanguine); v. 3: *fur autem reddendo reddet* (quintuplum scilicet aut quadruplum), *si non habuerit quod reddat, vendatur pro furto suo.* v. 4: *si inventum fuerit apud eum, quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis, duplum restituet.* 3. De pauperie, quam quadrupes fecerit. Exod. 21, v. 35: *Si percusserit bos alicujus domini bovem proximi sui, ita ut moriatur, vendent bovem vivum et divident pretium, cadaver etiam mortui bovis divident.* v. 36: *Si vero notum fuerit domino bovis corruptae, quod bos cornu petere solitus ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus, reddet bovem vivum domino interemti bovis et cadaver bovis occisi integrum accipiet.* Exod. 22, v. 5: *Si quis dimiserit jumentum suum, ut depascatur aliena, videlicet agrum vel vineam proximi, quicquid optimum habuerit in agro suo vel in vinea pro damni aestimatione reddet.* (Confer lib. 9. ff. tit. 1. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.) 4 De damno dato, Exod. 21, v. 33: *Si quis aperuerit cisternam vel puteum, nec vicissim eum operuerit, cecideritque bos aut asinus in eum,* v. 34: *reddet dominus cisternae pretium jumentorum, quod autem mortuum est,*
ipsius erit. Exod. 22, v. 6: *Si egressus ignis corri-* VI. 92. a.
puerit spinas (hoc est, si quis ad spinetum prope agrum ignem accenderit, ignisque corripuerit spinas) *et comprehenderit vicinos acervos frugum sive stantes segetes in agris, reddet damnum, qui ignem succenderit.* 5. De deposito, Exod. 22, v. 7: *Si quis dederit proximo suo argumentum vel vasa* (id est quamcunque supellectilem) *in custodiam, et ab eo, qui rem depositam custodiendam susceperit, furto ablata fuerint, si inventus fuerit fur, duplum reddet;* v. 8: *si non inventus fuerit fur, tunc adducetur dominus domus ad deos sive judices* (qui exacte inquirent), *an non extenderit manum in rem proximi.* v. 10: *Si quis commendaverit proximo suo asinum, bovem, ovem vel quodcunque aliud animal ad custodiendum, et mortuum fuerit aut confractum aut ab hostibus adductum nemine vidente;* v. 11: *juramentum erit in medio, an non miserit manum suam in rem proximi.* v. 12: *Si furto ablatum fuerit, reddet domino ejus;* v. 13: *si discerptum a bestia, deferat ad ipsum particulam puta aliquam, quae testetur, a fera dilanitum esse illud animal, et non restituet.* 6. De admisso. Exod. 22, v. 9: *Super omni praevaricatione tam in bove, quam in asino et ove ac vestimento et quicquid damni inferri potest,* (h. e. super omni re amissa) *ad deos utriusque causa perveniet, et quem illi condemnaverint, duplum restituet proximo suo.* 7. De commodato et conducto Exod. 22, v. 14: *Quia a proximo suo jumentum aut pecus aliquod commodato acceperit, et mortuum fuerit aut confractum domino ejus absente, tunc qui accepit, reddere cogetur;* v. 15: *si vero dominus praesens fuerit, non restituet, conductum venit pro mercede operis sui* (si periit domino praesente, judicatur casu potius quam conductoris culpa periisse). 8. De mutuo et usuris Exod. 22, v. 25. Lev. 25, v. 36: *Si pecuniam*
mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat VI. 92. b.
tecum, non urgebis eum quasi exactor nec usuram super eum pones. Deut. 23, v. 19: *Non foeneraberis fratri tuo foenus pecuniae, foenus cibi, foenus cujuscunque rei, quae foenori dari solet.* v. 20: *Extraneo foeneraberis, at fratri tuo non foeneraberis* (erant enim gentes Cananaeae, in quarum medio habitabant Israëlitae, exitio devotae, ergo ut eas delere ita quoque usuris opprimere licitum erat.
Ambros. lib. de Tobia c. 15: *Ab hoc usuram exige,* VI. 93.
quem non sit crimen occidere; ubi jus belli, ibi etiam jus usurae). 9. De pignoribus. Exod. 22, v. 26: *Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei.* v. 27: *quia ipsum solum est operimentum ejus, indumentum carnis ejus, nec habet in quo dormiat.* Deut. 24, v. 6: *Non accipiet quis pro pignore metam et catillum* (συνεκδοχικῶς intelliguntur omnia instrumenta,

quorum usus in exercendis operis mechanicis ad victum comparandum necessariis. Conjunge l. obligatione. l. vel qui in usum ff. de pignoribus) Deut. 24, v. 10: *Cum mutuaveris proximo tuo mutuum, non ingredieris domum ejus, ut capias pignus ejus.* v. 11: *foris subsistes et vir, cui mutaveris, efferet ad te pignus foras* (ne excussa omni supellectile pro creditoris libidine pignus exigatur). v. 12: *si vir pauper fuerit, non dormies cum pignore ejus* etc.

35. Ad octavum mandatum pertinet constitutio 1. de repudiando unius testimonio in judiciis Deut. 17, v. 6: *In ore duorum vel trium testium interficietur qui moriturus est, non autem interficietur in ore testis unius.* Deut. 19, v. 15: *Non stabit testis unus contra quenquam in quacunque iniquitate et in quocunque peccato, in quocunque inquam peccato, quod peccaverit, in ore duorum testium aut in ore trium stabit verbum.* 2. De poena falsi testimonii. Deut. 19, v. 16: *Cum steterit testis mendax contra aliquem ut testificetur contra eum verbum perversum.* v. 17: *tunc stabunt duo illi homines, quibus est lis coram Jehovah coram sacerdotibus et judicibus, qui fuerint in diebus illis.* v. 18: *et inquirent judices diligenter, et si testis ille est testis mendax, mendacium testificatus est contra fratrem suum.* v. 19: *facietis ei, quemadmodum cogitavit facere fratri suo.* v. 21: *nec parcet oculus tuus, animam pro anima* etc. 3. De poena calumniae et falsae accusationis. Deut. 22, v. 13: *Cum acceperit quis uxorem et ingressus fuerit ad eam atque odio habuerit eam,* v. 14: *et imponit ei opprobrium verborum et educit adversus eam nomen malum,* i. e. si infamia violatae ante nuptias pudicitiae eam gravat. v. 15: *tunc parentes illius puellae signa virginitatis* (linteamina sanguine rupti hymenis tincta) *afferent ad magistratus.* v. 18: *tunc apprehendent seniores civitatis virum illum,* v. 19: *et mulctabunt eum centum siclis argenti, quos dabit patri puellae, quia diffamavit eam, et non poterit eum dimittere omnibus diebus vitae suae* (haec tamen ad moralem legem magis pertinere videntur).

36. Hac ratione juxta decalogi praecepta leges forenses enumerari ac recenseri possunt, ubi tamen monendum est, quasdam generales esse, quae non possunt commode ad speciale aliquod decalogi praeceptum referri, utpote 1. de illis, qui ab honoribus et muneribus publicis arcendi, Deut. 23, v. 1: *Non ingreditur, qui contusione fractos aut abscissos habet testiculos, in congregationem Domini,* h. e.
VI. 93. b. non committatur ei publicum aliquod officium, ita enim commodissime accipitur ingressus in congregationem Domini, siquidem cultui divino interesse ipsis licitum erat. Esa. 56, v. 4: *Sic dicit Dominus eunuchis: Qui servaverint sabbatha mea, et elegerint, quae volui, apprehenderintque foedus meum;* v. 5: *dabo eis in domo mea et intra muros meos locum et nomen melius quam filiis et filiabus* (finis hujus legis erat, improbare morem gentilium, quo mares castrati gynaeceis custodiendis et publicis muneribus praeficiebantur, quin et exsecti utplurimum sunt effeminati, quibus magistratum committi non congruebat). Deut. 23, v. 2: *Non ingreditur spurius congregationem Domini, usque ad decimam generationem non ingredietur congregationem Domini* (finis legis erat detestatio scortationis, per quam ipsi soboli VI. 94. a.
maxima infertur injuria. Dispensationem quandam in hac lege usitatam fuisse, docet exemplum Jephtae Judic. 11, v. 11.) Deut. 23, v. 3: *Non ingredietur Ammonita et Moabita congregationem Domini, etiam generatione undecima non ingredietur congregationem Domini usque in seculum.* v. 4: *eo quod non exceperint vos cum pane et aqua in via, postquam egressi estis ex Aegypto, et quod mercede adversus te conduxerit Bileam* etc. (advenis et peregrinis non fuisse interdictum, quominus ecclesiae Israëliticae per sacramentum circumcisionis conjuncti publicis sacris interessent, evidenter patet ex c. 12. Exod. 48; proinde per τὸ ingredi congregationem Domini non potest intelligi publicis interesse sacris, sed publicum in politia gerere officium. Duarenus lib. 4. de sacris eccles. ministeriis c. 5. accipit de jure connubiorum, quod prohibitum fuerit Ammonitis et Moabitis, quominus Israëliticas feminas matrimonio sibi jungerent, sed prior explicatio textui magis congruit, siquidem Booz Ruth Moabitidem uxorem ducit Ruth 4, v. 13.) Deut. 23, v. 7: *Idumaei et Aegyptii generatione tertia poterant Domini congregationem ingredi,* id est publicis officiis praefici. 2. De removendo suspensi cadavere e conspectu hominum ante solis occasum Deut. 21, v. 12. 13.
(propter resurrectionis spem et hominis dignitatem VI. 94. b.
apostolus Gal. 3, v. 13. ad Christum refert, qui nostri loco factus est κατάρα in ligno. Vide Jul. Clarum lib. 5. sent. q. 100).

37. Atque hae sunt leges forenses potiores, quas Distinctio legum forensium.
si quis diligenter expendat, plerasque satis severas et in poenis irrogandis acres fuisse deprehendet, fuit enim populus Israëliticus σκληροτράχηλος, *durae cervicis populus,* Actor. 7, v. 51, de quo passim conqueritur DEUS per Moysen Exod. 32, v. 9. Deut. 9, v. 13: *Vidi populum hunc, et ecce populus durae cervicis est.* Exod. 33, v. 3: *non adscendam tecum nam populus durae cervicis es, ne forte consumam te in via.* Propter hanc σκληροκαρδίαν permittebantur Israëlitis divortia ad praecavendum majus malum, teste Christo Matth. 19, v. 8; inde promanavit distinctio Dn. Lutheri, quod quaedam forenses leges praecipiant id, quod per se et suo genere bonum. quaedam vero ad praecavendum majus malum id quod per se et suo genere non-bonum permittant. Etliche sind Lehrgesetze, etliche Wehrgesetze, quo pertinet consideratio illa, quod Moyses in populo Dei duplicem quasi sustinuerit personam, videlicet prophetici doctoris et politici legislatoris, ipsi ut doctori prophetico probe constabat, divortia et polygamiam primaevae conjugii institutioni repugnare docente Christo Matth. 19, v. 6, nihilo tamen minus permisit contumaci populo divortia ad majus malum avertendum, ne γυναικομίσαι illi fierent γυναικοφόνοι, hoc discrimen cum non observaretur a Pha-

risaeis, qui legem illam de divortiis hoc modo interpretabantur, ac si per se et coram Deo bonum esset libellum repudii uxoribus dare, graviter eo nomine a Christo reprehenduntur, qui ipsorum ἐνετείλατο commutat in ἐπέτρεψεν Matth. 19, v. 8, quin imo ipsimet prophetae temerariam illam divortiorum licentiam ex lege morali reprehenderunt ac improbarunt Malach. 2, v. 14. et seqq.

38. D. Chemnicius talem proponit legum forensium divisionem: 1. Quaedam ordinant oeconomicam societatem, ut leges de servis, de conjugiis, de parentibus et liberis. 2. Quaedam ordinant politicam societatem inter cives, ut de magistratibus, de ordine judiciorum, de contractibus, de distinctione dominiorum, de distributione hereditatum, de poenis. Erant autem poenae vel capitales, vel damni, vel talionis, vel ignominiae, ut domus discalceati, vel flagellationis, vel servitutis, vel exilii, nec tamen relegabantur extra terram promissionis, ne inciderent in idololatriam. 3. Quaedam loquuntur de extraneis, ut de legibus militiae, de advenis etc. Haec divisio satis plana et perspicua est, interim tamen quia legum forensium finis primarius erat externae disciplinae juxta singula decalogi praecepta conservatio et politiae Judaicae constitutio, ideo commodissimum videtur, in enumeratione legum forensium sequi ordinem praeceptorum decalogi. Sunt qui jura forensia ad tria in universum capita revocant, videlicet ad personas, res et actiones, cum in illis omne jus consistere dicatur §. omne autem 14. Instit de jure nat.

Leges forenses abrogatae sunt in N. T. VI. 95. a.

39. Porro cum forenses leges ad constituendam regendamque politiam Judaicam unice pertinuerint, facile apparet, eas in N. T. abrogatas esse, id quod sequentibus confirmamus argumentis: 1. Cujuscunque legis observationi certus terminus praefigitur, ea non est perpetua et immutabilis, sed termino praefixo accedente abrogata judicatur. Atqui legum forensium observationi certus terminus a Deo ipso praefixus est. Gen. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, neque* מְחוֹקֵק *legislator de femore ejus, donec veniat Siloh sive Messias;* conjungitur ibi sceptrum et legislator ac durationi utriusque certum tempus praefigitur, videlicet adventus Messiae; proinde adventu Messiae ipsa politia Judaica cum suis legibus abrogata est. Merc. in Genes. p. 731: מְחוֹקֵק *est scriba, legislator, rector, sic dictus quod leges et jura praescribat et insculpat ac incidat in aes aut lapides memoriae causa, in N. T. vocatur γραμματεύς, qui de jure forensi ex Moysis lege respondet.* ** Christus Matth. 19, v. 7. legem illam forensem, quae de libello divortii Deut. 24, v. 1. exstat, abrogans leges judiciales Mosaicas in N. T. cessasse, non obscure innuit, quemadmodum etiam apostolus Ephes. 2, v. 14. 15 Christum maceriae interstitium diruisse et legem mandatorum in decretis sitam abrogasse testatur. Quicquid ergo ad interstitium maceriae pertinet et complexu legis mandatorum in decretis sitae continetur, est a Christo abrogatum et per consequens in N. T. non amplius obligat. Atqui leges forenses Mosaicae pertinent ad interstitium maceriae etc. Galat. 3, v. 28: *non est Judaeus nec Graecus, non servus nec liber, sed omnes unum estis in Christo.* Atqui leges forenses faciunt discrimen inter Judaeos et Graecos, inter servos et liberos. Qualis fuit obligatio legis ceremonialis, talis etiam fuit obligatio legis judicialis. Atqui obligatio legis ceremonialis fuit temporaria, ut superius ostensum. Ergo. Propositio probatur: 1. quia tam ceremoniae quam statuta judicialia pertinebant ad interstitium maceriae, quod nunc est dirutum. 2. Sicut templum Judaicum, ita quoque politia Judaica, ad quam pertinebant leges forenses, est destructa. 3. Utraque lex pertinebat ad V. T., quod est *antiquatum*, Hebr. 8, v. 13. 4. Neutra est vel a DEO tabulis lapideis hominumque cordibus inscripta, vel in arcam foederis reposita. 5. Quaedam etiam leges judiciales ad partem aliquam sacerdotii Aaronici manifestum habebant respectum. Quod fuit accommodatum ad certas loci, temporis, causarum et personarum circumstantias, illud non obligat simpliciter, sed potius cessantibus illis circumstantiis simul ipsum cessat. Lex forensis Mosaica fuit accommodata ad certas loci, temporis, causarum et personarum circumstantias. Ergo. ** 2. Quodcunque non obligavit gentes ad Deum conversas V. T. tempore, illud multo minus easdem obligavit in N. T. Atqui stante adhuc politia Judaica V. T. tempore leges forenses non sunt conversis gentibus impositae, sed patrias avitasque leges retinere ipsis integrum fuit, uti docent exempla Jobi, Jethronis, reginae Sabaeae, Nabuchodonosoris, Ninivitarum, Cyri, Darii etc. Josephus Aegyptum, Daniel Persicum regnum gubernavit non introductis forensibus illis legibus. Ergo multo minus Christianos ex gentibus conversos in N. T. obligabunt. ** Lex obligat tantum eos, quibus est lata. Lex forensis Mosaica tantum Judaeis est lata. Ergo eos duntaxat obligat. ** 3. Publicum et manifestum abrogationis istarum legum testimonium est politiae Judaicae destructio. Sublatâ politia tolluntur etiam leges istius politiae c. innotuit 20. de elect. Atqui tempore N. T. sublata est politia Judaica, siquidem toto illo tempore, quod expugnationem Hierosolymae et Judaeorum dispersionem secutum est, nec reges, nec duces, nec synedrion habuerunt, ac vere completum est vaticinium Hoseae 3, v. 4: *Diebus multis manebunt filii Israël absque rege et absque principe, sine ullo sacrificio, sine altari, sine ephod et theraphim.* Ergo N. T. tempore sublatae sunt leges forenses Judaicam politiam concernentes. Non est, quod propositioni obvertatur, in imperio Romano leges quasdam ex Atheniensium et aliorum politiis desumtas observari, illae enim observantur, non quatenus sunt Atheniensium propriae, sed quatenus a magistratu Romano in nostram VI. 95. b.
rempublicam introductae et Romani imperii jure donatae sunt; at de forensibus legibus Mosaicis idem ostendi nequit, quod itidem a Christo vel apostolis in N. T. postliminio in ecclesiam sint revocatae et

observari jussae. 4. Cuicunque magistratui obedire tenemur, ejus legibus quoque nos subjectos esse convenit. Atqui tenemur etiam ethnico magistratui, modo legitimus sit, obedire. Rom. 13, v. 1: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non est enim potestas nisi a Deo, quae autem potestates sunt, a Deo ordinatae sunt.* v. 5: *Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.* 1. Petr. 2, v. 13: *Subditi estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellenti* v. 14: *sive ducibus tanquam ab eo missis.* Manifestum est, apostolos loqui de obedientia magistratui etiam ethnico neutiquam deneganda, alium enim Christiani eo tempore nondum habebant. Ergo legibus civilibus magistratus, quantumvis ethnici, Christianos subjectos esse convenit, et per consequens ad leges forenses Mosaicas, quae cum legibus civilibus Romanorum aliorumve populorum non omni ex parte congruunt, non sunt simpliciter adstricti. **Si illis etiam magistratibus tenemur nos subjicere, qui legibus aliis quam Mosaicis rempublicam administrant, certum est, leges Mosaicas non simpliciter omnes obligare. Sed verum prius: 1. quia evangelium non abolet politias. 2. Judaei in captivitate Babylonica etiam ante Christi adventum magistratus Babylonici legibus subjectos esse oportebat, Jerem. 27, v. 8. 12, quanto magis igitur nos praesentium magistratuum legibus subjectos esse decet? 3. Idem docent apostoli Roman. 13, 1. Petr. 2.** 5. Quod gentibus apostolorum tempore ad Christum conversis impositum non est, illud multo minus nobis impositum erit; ratio consequentiae est evidens, quia cum honore sepelienda erat synagoga et politia Judaica; proinde si apostolis expediens fuisset visum, leges forenses Mosaicas in N. T. observari, utique easdem illis ipsis, quos praedicatione evangelii ex gentibus ad Christum converterant, imposuissent. Atqui jugum forensium legum non est impositum gentibus apostolorum tempore ad Christum conversis, quod testantur exempla centurionis Matth. 8, v. 13. militum Romanorum Luc. 3, v. 14. Cornelii Act. 10, v. 1. Sergii proconsulis Actor. 13, v. 12. Hi certe omnes ex praescripto juris Romani magistratum suum administrarunt ac vitam instituerunt, neque tamen hoc nomine a CHRISTO, vel Johanne Baptista, vel apostolis reprehensi leguntur, nec ullum dari potest contrarium exemplum. Ergo jugum forensium Mosaicarum legum nec nobis erit impositum. 6. Qui privilegiis cujusdam politiae gaudere cupit, ejusdem leges ut approbet, necesse est. Paulus privilegiis politiae Romanae usus est, Actor. 22, v. 25: *Num hominem Romanum nondum convictum licet vobis flagellare?* Actor. 25, v. 10: *Ad tribunal Caesaris sto, ubi me oportet judicari.* Ergo approbavit leges Romanas, quae tamen Mosaicis non sunt omni ex parte conformes. 7. Regnum Christi non est externum, mundanum et politicum, proinde non indiget, quatenus tale, forensibus legibus, nec politias abrogat, nec cives ab obedientia magistratus liberat, sed est spirituale, internum ac coeleste regnum, cujus typus fuit externa politia Judaica forensibus legibus devincta et consociata; Christo igitur ad regnum suum exaltato, typicum illud merito cessat. **Quemadmodum tamen veterum aliquot rerumpublicarum leges historiae et exempli formandi causa ab eruditis adspiciuntur, ita ex divinae quoque politiae forensibus legibus admixtas morales rationes gubernatores et multa salutaria statuta conjectando colligere et invenire posse docet D. Lutherus exemplis aliquot in tract. de recte docendo Moyse.**

40. Improbandus igitur Carolstadii error, quem Anabaptistae Monasterienses postea sunt secuti, qui strenue pugnarunt, jus Romanum ex Christianis rebuspublicis exterminandum ac secundum leges Mosaicas in causis civilibus pronuntiandum esse, quibus acriter se opposuit D. Lutherus, ut ex Tom. 1. Operum apparet. **Vide de hac quaestione plura apud Lutherum Tom. 2. Germ. Jen. f. 480. et seqq. Lobechium Disp. 18. in Aug. confess. de magistr. th. 33. et seqq. Henricus Stephanus in libro de hac quaest. pecul. edito contendit, *in omnes respublicas debere Hebraeorum leges tanquam ab ipso Deo profectas et per consequens omnium optimas reduci.* At quod isti populo optimum, non statim absolute est optimum.** Nec defuerunt fanatici alii errorem illum propugnare ausi, ut apparet ex disputatione Bernhardi Textoris anno 92. edita, qua de re videatur tractatus Wilhelmi Zepperi de legibus Mosaicis, uti etiam praefatio Calvini JCti in Themide Hebraeo-Romana. Sane ipse Calv. lib. 4. Instit. c. 20. sect. 14. diserte scribit: *Sunt qui recte compositam esse rempublicam negant, quae neglectis Moysis politicis, communibus gentium legibus regitur, quae sententia quam periculosa sit et turbulenta, viderint alii, mihi falsam esse ac stolidam demonstrasse satis erit.* **Sect. 16: *Quod jactatur a quibusdam, fieri contumeliam legi Dei per Moysen latae, cum abrogata illa novae aliae praeferuntur, vanissimum est. Neque enim aliae illi praeferuntur, dum magis probantur, non simplice collatione, sed temporum, loci, gentis conditione, aut illa abrogatur, quae lata nobis nunquam fuit, siquidem non eam Dominus per manum Moysis tradidit, quae in gentes omnes promulgaretur et ubique vigeret, sed cum Judaicam gentem in fidem, patrocinium et clientelam suam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit, ac quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam ejus rationem in ferendis legibus habuit.*** Eodem sensu scribit Bucanus instit. theol. loc. 19. p. 186: *Nulla respublica tenetur recipere leges politicas gentis Israëliticae.* Distinctius illud ipsum proponit Perkinsus in anatom. consc. p. 26: *Juridiciales leges Moysis sunt duorum generum, quaedam sunt aequitatis seu juris particularis, quaedam juris communis. Leges juris particularis sunt, quae justitiam praescribunt particularem statum sive conditionem reipublicae Judaicae, ejusque circumstantias, tempus, locum, personas, res, actiones etc. spectantem, harum nulla nos obligat.*

Antithesis. VI. 96. a.

Leges juris seu aequitatis communis sunt, quae secundum legem sive instinctum naturae omnibus hominibus communem fiunt et sanciuntur, et hae quoad suam substantiam non solum Judaeorum conscientias, sed etiam gentilium obligant, Legem judicialem esse legem juris seu aequitatis communis inde agnoscitur, si alterutrum horum duorum in ea reperiatur. 1. Si viri prudentes non inter Judaeos tantum, sed inter alias quoque gentes eam ipsam naturali ratione atque conscientia aequam judicaverint justamque ac necessariam simulque judicium istud suum stabilierint, tales rebus suis publicis leges ferendo, quae quoad substantiam cum plurimis legibus judicialibus Judaeorum populo latis eaedem sint, id vero inter alios imperatores Romani excellentissime praestiterunt. Deinde lex judicialis communem illam aequitatem obtinet, si explanationi et confirmationi praecepti alicujus decalogi aut si defensioni et conservationi vel familiae vel reipublicae vel etiam ecclesiae directe inserviat. Haec Perkinsus. **Aretius p. 1. probl. 54: *Sicut exhibito corpore merito cessabant umbrae ceremoniales, ita quoque leges forenses abrogatae, quae proprie rempublicam Judaicam spectabant.* Idem statuunt *Musculus* in locis p. 302. tit. de abrog. Mosaic. *P. Martyr* in locis sect. 17. fol. 715.**

VI. 96. b. 41. Videamus Judaeorum et judaizantium, qui legum forensium Mosaicarum observationem morosius urgent, fundamenta: *1. Auctor legum forensium Deus est sapientissimus, idemque immutabilis. Ergo novit optime, quibus legibus politiae sint regendae, easdemque observari voluit immote.* Respondemus: Respectu Judaicae politiae sapientissimo Dei consilio forenses illae leges promulgatae sunt ac in eadem observari debuerunt immote; atqui reliquis gentibus non sunt promulgatae, quin et certum durationis tempus a Deo ipso legibus hisce praestitutum est. Proinde cum nobis non sint latae cumque durationis terminus effluxerit, non est, quod earum abrogatione divinae sapientiae quicquam detrahi metuamus. Promulgato novo foedere omnino antiquari debuit vetus. Jerem. 31, v. 31: *Ecce dies venient, et faciam foedus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris.* Hebr. 8, v. 13: *Dicendo novum, antiquavit prius, quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Accurate igitur hoc loco notandum, leges Romanas non ideo praeferri forensibus Mosaicis, quasi simpliciter et absolute loquendo legumlatores Romani sapientiores fuerint ipso Moyse, sed quia nobis et nostris politiis illae non sunt promulgatae; praeferuntur igitur Mosaicis Romanae non simplici collatione, sed temporum, loci et gentis conditione. Arist. 2. polit. c. 4. requirit, ut legislator accurate perpendat locum et homines, cum sit hominum inter se admirabilis dissimilitudo variaque pro locorum diversitate natura. l. quod si 31. §. qui mancipia, ff. de aedilitio edicto. Bodinus 5. de republica c. 1. *2. Non legitur in N. T. forenses leges Mosaicas a Christo vel apostolis abrogatas aliasve in illorum locum surrogatas esse.* Respondemus: sufficit eas non esse postliminii jure in nostras politias a Christo vel apostolis revocatas, sublata enim politia Judaica, ipsae quoque leges ejus sublatae judicantur. Quamvis vero Christus et apostoli non tulerint novas leges in specie, tamen ratione generis promulgationem earum magistratui tradunt eandemque confirmant, quando magistratui debitum praestare obsequium jubent, cujus obsequii pars est non postrema, legibus magistratus sese obsequentem praestare Matth. 22, v. 21. Rom. 13, v. 1. 1. Petr. 2, v. 13. *3. Christus diserte pronuntiat, se non venisse, ut legem solveret,* Matth. 5, v. 17. *Ergo approbat leges Mosaicas.* Respondemus: loquitur Christus de lege morali, quae non est ad tempus data, sed est aeterna sapientia et regula justitiae in Deo, quam Christus non abrogavit, sed perfectissime implevit, quin imo ad obedientiam illius donata sua justitia et Spiritu sancto credentes renovat. Porro de lege morali Christo ibi sermonem esse, circumstantiae textus evidenter ostendunt, quod vero Mosaicas forenses attinet, de illis pronuntiat apostolus Ephes. 2, v. 15: *quod Christus legem mandatorum in decretis evacuaverit, καταργήσας;* quid quod eo ipso in loco v. 31. libellum repudii Christus improbat, qui tamen lege Mosaica erat permissus Matth. 19, v. 8. Hujus loci est observatio illa, quod quaedam leges forenses ad partem quandam legis ceremonialis suum habuerint respectum, et suam ex ea dependentiam. Verbi gratia: Qui homicidium commiserat fortuitum, cogebatur in civitate refugii se continere usque ad mortem summi sacerdotis, quia vero leviticum sacerdotium per adventum Messiae, qui est unicus N. T. summus sacerdos, abrogatum est, ipsam quoque legem illam forensem abrogatam esse evincitur, proinde verba Christi non possunt ad leges forenses Mosaicas referri. 4. Joh. 8, v. 6: *non abrogat Christus legem de poena adulterae.* Respondemus: imo vero eo in loco legem Moysis nec approbat, sed ad scribas et Pharisaeos dicit v. 7: *Quisquis vestrum sine peccato est, primus in eam lapidem mittat,* ad mulierem vero adulteram dicit v. 11: *si nemo te condemnavit, nec ego te condemnabo.* Sane non haberi in omnibus exemplaribus hanc pericopen fatetur Hieronymus Dial. 2. adv. Pelag. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Nonnus, para- VI. 96. c.
phrasis Syriaca eam praetermittunt, sed Augustinus lib. 2. de adulterinis conjugiis ad Pollent. statuit, vere a Johanne conscriptam esse hanc historiam, *sed curatum a crudelibus maritis, ut expungeretur, quo adulteras uxores occidere sibimet ipsis liberum esset relictum.* Sed enim non inviti acceptamus hanc pericopen, ex qua tamen evinci nequit, vel forenses leges Mosaicas a Christo comprobatas, vel adulterii poenas politicas ab ipso sublatas esse, siquidem id solum ostendere voluit, se non venisse eo fine in hunc mundum, ut poenas civiles irrogaret, vel politici muneris partes sibi sumeret, quo respectu in causa dividendae hereditatis partes judicis sibi delatas sumere itidem recusabat. Luc. 12, v. 14. *5. Ma-*

gistratus non poterit esse certus, quod judicium juxta leges Romanas latum Deo placeat, cum destituatur verbo. Respondemus: imo vero Deus ipse jubet obedire magistratui, concedit igitur eidem potestatem ferendarum legum, quae non pugnent cum lege morali vel recta ratione, sed sint appendices legis moralis cum honestate congruentes, ad cujusvis reipublicae salutem et incolumitatem accommodatae. 6. 1. Cor. 6, v. 1. *Corinthii reprehenduntur, quod coram ethnicis magistratibus litigent; improbantur igitur ethnici magistratus, leges et judicia.* Respondemus: distinguendum inter rem et rei modum ac causam. Non simpliciter improbat apostolus, quod judicium suarum controversiarum deferrent ad magistratum ethnicum, cujus imperio subjecti erant Corinthii, cum diserte praecipiat magistratibus obedire, qui eo tempore non erant alii quam ethnici, sed perversum illum modum improbat, quod ex φιλεριθείᾳ quacunque de causa coram ethnicis magistratibus magno cum offendiculo acerbe litigare non erubescerent, cum scandali avertendi et publicae tranquillitatis causa injuriae condonari vel certe per arbitros Christianos componi potuissent ac debuissent.

Lex moralis in N. T. non est abrogata. VI. 96. d.

42. Certum igitur esto, leges forenses Mosaicas non minus quam ceremoniales in N. T. abrogatas esse, sed lex moralis, cujus summa in decalogo proponitur, neutiquam per adventum Christi antiquata, siquidem 1. est aeterna et immota sapientia ac regula justitiae in Deo. Baruch 3. c. 39: *Hic liber mandatorum Dei et lex, quae est in aeternum.* 2. Mentibus hominum in prima creatione est insita et insculpta, cujus tenues quaedam reliquae ac scintillulae etiamnum post lapsum deprehenduntur. Rom. 2, v. 14: *Ethnici sibi ipsis lex sunt, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.* 3. In paradiso statim primis hominibus patefacta ac repetita est, etenim lex illa primordialis de non comedendo vetitae arboris fructu sanctissimae illius Deo creatori debitae obedientiae, dilectionis et timoris exercitium praescribebat. Eccl. 17, v. 9: *Legem vitae tradidit* (Deus primis hominibus) *hereditariam.* 4. Ab initio mundi etiam ante Moysen vox ejus semper sonuit in ecclesia, ut ostendimus in tractatu praecedente. 5. In ipsa promulgatione per Moysen a ceremonialibus et forensibus est distincta, ut ostendimus superius sect. 2. 6. Christus diserte testatur, se non venisse, ut legem solveret Matth. 5, v. 17. Tantum igitur abest, ut Christi adventus legem moralem sustulerit, ut manifestum potius testimonium sit perpetuitatis illius, quam legi morali assignavimus. Necessarium erat ad justificationem et salutem nostram, Christum nostri loco legi se subjicere eidemque perfectam obedientiam praestare; ergo lex moralis est aeterna et immota. 7. Prophetae in V. T. et apostoli in N. vocem legis moralis in suis ad gentes concionibus diserte repetunt, re ipsa igitur ostendunt, normam legis moralis ad omnes homines pertinere. 8. Credentes per Spiritum sanctum renovantur, ut incipiant etiam in hac vita legi morali obedientiam praestare, quae in aeterna demum vita consummata erit ac perfecta. Rom. 3, v. 3: *Deus misso Filio suo de peccato damnavit peccatum*, v. 4: *Ut justificatio legis in nobis impleretur.*

An aliquo saltem modo abrogata?

43. Sunt, qui statuunt, legem moralem, quod ad obedientiam attinet, perpetuam et immotam esse, interim tamen triplici ratione abrogatam dici posse: 1. Quoad justificationem, quia lex moralis non minus ad justificationem nobis invalida atque inutilis, quam ceremoniales et forenses, Galat. 3, v. 21: *non est data lex, quae possit vivificare.* 2. Quoad maledictionem, *quia nulla est condemnatio his, qui sunt in Christo*, Rom. 8, v. 1. 3. Quoad rigorem exactionis, quia renatorum opera placent Deo, licet exactissimo legis rigori non satisfaciant. Gal. 5, v. 18: *Si Spiritu ducimini, non estis sub lege.* Haec quidem vere dicuntur, quod justificatio nostra non pendeat ex operibus legis moralis, quod credentes non sint sub maledicto, quod opera piorum placeant Deo, licet sint immunda et imperfecta, sed num propter has causas et propter hos respectus abrogatio quaedam legi morali sit tribuenda, dispiciendum erit. Quod ad justificationem et vitam hominibus post lapsum lex invalida est, illud nullam affert legi mutationem vel abrogationem, sed in nobis grandem mutationem factam esse arguit, ideo enim ex lege non potest sperari justificatio et salus, quia per carnem infirmatur Rom. 8, v. 3. Pari ratione, quod credentes in Christum non sunt actu obnoxii maledicto legis, ex eo itidem nulla potest mutatio vel abrogatio legi tribui, siquidem proprietatem et efficaciam suam accusandi, maledicendi et damnandi vox legis obtinet perpetuam: quod hanc vim suam actu non exserit adversus credentes, ex accidenti provenit, nimirum quia scutum divinae gratiae ac pallium justitiae Christi eos tegit. Idem judicium sit de rigore exactionis, qui legi manet perpetuus ac inviolatus, quem ipsi etiam credentes et ipsorum opera experiri cogerentur, nisi credentes essent, h. e. nisi per fidem in Christum Deo reconciliati essent, propter quem etiam opera ipsorum, licet multis modis immunda et imperfecta sint, Deo placent. Recte igitur monet D. Chemnicius loco de lege p. 48. Scripturam non dicere, quod lex moralis sit mortua, abrogata vel evacuata, sed nos dici mortuos et abrogatos legi, ut significet, fieri mutationem non in regula illa justitiae in Deo, sed in nobis Rom. 3, v. 31: *Legem non καταργοῦμεν, abrogamus, per fidem; sed nos κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποθανόντες* Rom. 7, v. 6. Lex non cessat accusare, maledicere, iram operari, *sed lex spiritus vitae in Christo Jesu ἠλευθέρωσε, liberavit nos a lege peccati et mortis*, Rom. 8, v. 2. Lex non est mortua, imo in se ac per se est *sermo vivus* Actor. 7, v. 38; sed nos *ἐθανατώθημεν, mortui sumus legi* Rom. 7, v. 4. Gal. 2, v. 19. Legis vox perpetua est: *Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in hoc libro, ut faciat ea,* VI. 96. f. *sed Christus nos redemit, ἐξηγόρασεν, a maledicto legis.* Gal. 3, v. 10. 13.

VI. 96. e.

Quis usus legum ceremonialium et forensium in N. T.

44. Porro quamvis leges ceremoniales et forenses in N. T. abrogatae sint, non tamen nullus earum est usus. Quemadmodum enim vaticinia prophetarum de adventu Christi, licet impleta sint, magno nihilominus cum fructu in ecclesia leguntur; ita quoque leviticae illae ceremoniae licet abrogatae sint, nihilo tamen minus utiliter investigantur et cognoscuntur, quomodo in illis Christus cum omnibus suis beneficiis fuerit praefiguratus. Joh. 5, v. 46. dicit Salvator: *Si Moysi crederetis, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit*, intellige non tantum expressis vaticiniorum dictis, sed et obscuris ceremoniarum typis, quam rem late tractant Origenes, Cyrillus et Radulphus in Leviticum, Berthorius in allegoriis, Ludovic. Carbonis in tractatu de Christo abscondito. D. Pelargus in Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium. Bacmeisterus in libro de typis V. T. aliique complures. Judiciales leges ita sunt abrogatae, ut Christiano magistratui liberum sit, quascunque cum statu illius politiae, cui praeest, congruere animadvertit, easdem observare atque observandas proponere. Adde, quod utrarumque tum ceremonialium, tum forensium genus sive morale perpetuum sit, quod in illis est εὐσχημοσύνη ecclesiastica, in his justitia politica, quae non minus in N. quam in V. T. nobis esse debent commendata. Atque haec dicta sint de lege morali, ceremonialibus et forensibus. Christo Jesu, qui est finis legis ad justitiam omni credenti, sit laus, honor et gloria in seculum. Amen.

LOCUS DECIMUS QUARTUS

VI. 97.

DE EVANGELIO.

I.

Connexio cum loco praecedente.

Fidelis noster *ἀρχιποιμὴν* Christus Jesus duabus virgis sive baculis gregem suum se regere profitetur, Zachar. 11, v. 7. Prior pastoralis baculus vocatur נֹעַם, jucundus sive amoenus, per quem denotatur doctrina evangelii, quae contritis cordibus peccatorum remissionem annuntiando suavissima amoenitate eadem perfundit Esa. 61, v. 1. et 2; posterior appellatur baculus חֹבְלִים, LXX reddiderunt *σχοίνισμα*, significat enim חָבַל fune constringere et colligare, quod cum dolorem et molestiam afferat, ideo חָבַל usurpatur pro dolore, ad quam significationem in Germanica hujus loci versione D. Lutherus respexit. Ergo per baculum חֹבְלִים constringentium sive dolorum denotatur doctrina legis, quae duris obedientiae frenis ac vinculis homines constringit et manifestando peccati atrocitatem ingentes in corde hominum dolores excitat Rom. 4, v. 15. Geminus iste *ἀρχιποιμένος* nostri baculus indicio est, utrumque doctrinae coelestis caput, legem scilicet et evangelium, in ecclesia docendum, urgendum et inculcandum esse; quod manifesto patriarcharum, prophetarum et apostolorum, imo ipsius Christi in terra versantis exemplo comprobatur, cum ad unum omnes in ministerii partibus recte obeundis ita se gesserint, ut vulneribus animarum sanandis *vinum* legis et *oleum* evangelii adhibuerint Luc. 10, v. 34.

2. Sane si in concreata integritate primus generis nostri parens perstitisset, unum doctrinae coelestis genus (legem intellige) ad salutem ipsi fuisset sufficientissimum; siquidem perfectam et numeris omnibus absolutam obedientiam legi praestando vitae aeternae brabeum acquirere potuisset; sed posteaquam in peccatum prolapsus in miseram implendae legis *ἀδυναμίαν* incidit, alio ad vitam ac salutem adminiculo, evangelii scilicet promissionibus indiget, quod vel ex eo patere potest, quod misertus Adami ac nostrum omnium DEUS, ex arcana majestatis suae sede prodiens, protevangelium de semine mulieris caput infernalis serpentis contrituro statim post lapsum in paradiso revelaverit; ex eo tempore in ecclesia semper conjuncta fuit legis et evangelii praedicatio, quam utriusque doctrinae conjunctionem ipsius Dei *πρωτευαγγελίζοντος* exemplum comprobavit. Convenienti igitur ordine legis divinae explicationi succedit doctrina evangelii; siquidem quos malleus legis contrivit, quos tonitru legis exterruit, eos evangelii praedicatio velut suavissimum balsamum sanat et exhilarat: quam legis rigor severe exigit obedientiam, eam a Christo nostri loco praestitam esse, evangelium nuntiat. Transibimus igitur a Moyse ad Christum, a monte Sinai ad montem Sion, a morbi indicio ad ejusdem remedium.

Evangelii *ἐτυμολογία*.

3. Quod Christus et apostoli primariam illam doctrinae suae partem de gratuita peccatorum remissione et misericordia coelestis Patris evangelium vocarunt, ea in parte Graecam V. T. interpretationem, quae omnium manibus tum temporis ferebatur, secuti sunt. Psalm. 40, v. 8. dicit Messias: *Ecce venio, in capite libri de me scriptum.* v. 10: *εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην ἐν ἐκκλησίᾳ*, quem locum epist. ad Hebr. c. 10, v. 5. diserte ad Christum refert. Psalm. 68, v. 12: *δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει*, hunc psalmum apostolus Ephes. c. 4, v. 8. et seqq. ad Christi regnum accommodat; utique ergo propria ipsius doctrina est evangelium. Ps. 96, v. 2: *εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ*, evangelium est novum illud N. T. canticum de salutari Domini adventu. VI. 98. Esa. 40, v. 9: *ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος;* quem locum de Christo intelligendum esse circumstantiae textus ostendunt. Esa. 41, v. 27. in vulgata versione habetur verbum evangelizandi, sed in Graeco est *παρακαλέσω εἰς ὁδόν*. Esa. 52, v. 7: *ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθά*. Nah. 1, v. 15: *ἰδού, ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου* etc.; hosce textus de praedicatione gratiae in N. T. accipit apostolus Rom. 10, v. 15. Esa. 60, v. 6: *τὸ σωτήριον κυρίου εὐαγγελιοῦνται*. Esa. 61, v. 1: *εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με;* quem locum de ministerio suo Christus interpretatur Matth. 11,

v. 6. Luc. 4, v. 18. Quidam distinguunt inter ἐπαγγελίαν, quam vocant promissionem de Christo exhibendo, et εὐαγγέλιον, quod vocant nuntium de Christo exhibitō; sed discrimen hoc non est perpetuum ac non de ipsa re, quae utrobique eadem est, sed de patefactionis modo accipiendum.

Definitio nominis. 4. Porro εὐαγγέλιον sive εὐαγγελία ex vi nominis est bonum nuntium. August. lib. 2. contra Faust. c. 6: *Certe omnes, qui Graece vel tenuiter noverunt, evangelium bonum nuntium aut bonam annuntiationem interpretantur.* Idem 18. de C. D. c. 35: *Evangelium est bona annuntiatio.* **Suidas εὐαγγέλιον τὸ κάλλιστα διαγγέλλον. Judaei hanc vocem rident et evangelium per contemtum dici volunt, quod אָוֶן גִּלָּיוֹן mendacium seu iniquitatem voluminis. Vide Guid. Fabric. in lexico Syro-Chaldaico in rad. גָּלָא.** Chemnicius theologus incomparabilis triplicem hujus vocabuli usum ex Graecis Ὁμωνυμία. scriptoribus annotat parte 2. loc. p. 555: primo sumitur pro ipsa fausta annuntiatione de re bona et laeta, Aristoph. in Pluto: ἀναδῆσαι βούλομαι εὐαγγέλιά σε ἀπαγγείλαντα. Secundo pro munere sive praemio, quod datur laeta nuntianti. Homer. Odyss. ξ: εὐαγγέλιον δέ μοι ἔστω. Cicer. lib. 2. epist. ad Attic. epist. 8: *O suaves tuas epistolas, quibus evangelia deberi fateor!* Tertio pro sacrificiis et supplicationibus, quae decernebantur pro nuntio rei bene gestae. Plut. in Phocione: εὐαγγέλια θύειν. **Imo eaedem significationes occurrunt in sacris literis. Prima invenitur 2. Sam. 4, v. 4. c. 18, v. 27. Esa. 61, v. 1. et 2; secunda exstat apud LXX 2. Sam. 4, v. 10. et c. 18, v. 22; tertia est apud D. Paulum Rom. 15, v. 16, ubi se ipsum appellat λειτουργὸν Χριστοῦ ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ.** LXX interpp. usurpant vocem εὐαγγελίζειν loco בִּשֵּׂר, annuntiavit carnea, mollia et laeta, ac semper usurpatur in bonam partem de laeto bonae rei nuntio. Semel tantum in malam partem videtur usurpari, 1. Sam. 4, v. 17. de eo, qui mortem liberorum parenti Eli nuntiabat, quod ipsum tamen a quibusdam hac ratione explicatur, licet parenti triste fuerit de morte filiorum nuntium, tamen populo Dei fuisse gratissimum, quod a pessimis illis sacerdotii strumis fuerit liberatus. **Videtur enim Spiritus S. hoc verbo usus propter salutarem et laetum eventum, qui captam arcam et interfectos filios Eli secutus est, ut Deum de more res salutares sine magnis motibus moliri non solere significetur. Quidam recurrunt ad mysterium, quod vere fuerit bonus nuntius, arcam testamenti legem Dei et cultum veri Dei translata esse ad allophilos, synagoga destituta et mortuo V. T. sacerdotio. Potest etiam referri ad fundamentum evangelii quod est incarnatio Filii Dei.** Significationes illae, ad quas exprimendas בִּשֵּׂר et εὐαγγελίζειν in Scripturis adhibentur, ad qualitatem doctrinae evangelicae pulcherrime adhiberi possunt. In genere בִּשֵּׂר significat carnea et mollia annuntiavit, vel carni annuntiavit laeta, ut ita conditio hujus doctrinae indicetur, quod bona sua ultro omnibus offerat ac laetissimo nuntio eos exhilaret, simulque auditorum sors exprimatur, quod sint caro et multis infirmitatibus obnoxii, ut proinde hanc salutem divinitus oblatam neutiquam negligere debeant. In specie usurpantur hae voces, 1. quando hostes, a quibus magnum et anceps imminebat periculum, fugati, et pax restituta nuntiatur. 1. Sam. 31, v. 9. 2. Sam. VI. 99.
1, v. 20. 2. Sam. 18, v. 19. Sic evangelium annuntiat, Christum nos *liberasse e manu inimicorum nostrorum*, Luc. 1, v. 74; *eripuisse nos ex potestate tenebrarum*, Col. 1, v. 13; *exspoliasse principatus et potestates ac triumphum de illis egisse*, Col. 2, v. 15; inde Ps. 68, v. 12. et 13. haec duo conjunguntur, *Dominus dat verbum, evangelizantium exercitum numerosum, et habitatrix domus dividit spolia.* Vide Chrys. hom. 1. in Matth. 2. quando nuntiatur alicui natus filius Jer. 20, v. 15; sic in evangelio nuntiatur *puer nobis natus et filius nobis datus*, Esa. 9, v. 6. *Qui dederit potestatem filiōs Dei fieri omnibus, qui fide eum recipiunt*, Joh. 1, v. 12. *Ut ita per ipsum nobis contingat υἱοθεσία* Gal. 4, v. 5. 3. quando captivis nuntiatur liberatio, lugentibus consolatio, Esa. 61, v. 1; sic in evangelio nuntiatur, Christum nos *vinctos eduxisse e lacu, in quo non erat aqua*, Zach. 9, v. 11. hinc laetissima illa acclamatio Es. 40, v. 1: *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus vester, loquimini ad cor Jerusalem et praedicate illi, quod completa sit militia ejus.* 4. quando obsidionis solutio nuntiatur 2. Reg. 7, v. 9. sic in evangelio praedicatur liberatio ex infernali carcere et potestate Satanae. 5. quando hostis exitium ac interitus nuntiatur, 2. Sam. 4, v. 10. sic in evangelio laetissimum illud praedicatur nuntium, quod Christus sit mors nostrae morti et pestis inferno Hos. 13, v. 14.

6. Propria et genuina hujus vocabuli significatio ea est, 1. quando usurpatur pro doctrina de gratuita peccatorum per fidem in Christum remissione; quo pertinent omnia Scripturae dicta, in quibus evangelii appellatio huic doctrinae coelestis generi tribuitur, Matth. 11, v. 5: *Pauperibus evangelium nuntiatur*, etc. 2. huic significationi affinis est ea, qua de publico exhibiti Messiae praeconio ac solenni N. T. promulgatione usurpatur, Marc. 1, v. 1: *Initium evangelii Jesu Christi;* ubi ostenditur, publici illius de exhibito Messia praeconii initium cepisse in praedicatione Joannis; cujus loci est observatio illa, quod doctrina de venturo Messia in V. T. vocatur ἐπαγγελία, sed praedicatio N. T. de exhibito Messia εὐαγγέλιον. Rom. 1, v. 2. pronuntiat apostolus, se esse *segregatum ad evangelium praedicandum, quod per prophetas prius promissum*, ὃ προεπηγγείλατο ὁ θεὸς διὰ τῶν προφητῶν. 3. Usurpatur vox evangelii γενικῶς de toto N. T. ministerio, quod non solum doctrinam gratiae, sed et legis complectitur. Marc. 16, v. 15: *Praedicate evangelium omni creaturae*, quod Matth. 28, v. 19. in genere dictum esse exponitur, *docete omnes gentes.* Monendum tamen, haud incommode synecdochen statui in illis pronuntiatis, quae totum docendi ministerium evan-

gelii appellatione exprimunt, ut ex parte digniori et potiori totum intelligatur. 4. Denique tribuitur haec appellatio historicis evangelistarum scriptis, quibus nativitatem, vitam, doctrinam, miracula, passionem et resurrectionem Christi exponunt; quo sensu quidam accipiunt locum 2. Cor. 8, v. 18: *cujus laus est in evangelio*, de evangelica historia per Lucam conscripta eum intelligentes, quam cum jussu apostoli Pauli consignatam ex Dorotheo Cyri episcopo referat Niceph. lib. 2. hist. c. 43; ideo plerique veteres statuunt, apostolum eo respicere, quando dicit *secundum evangelium meum*, Rom. 16, v. 25. 2. Tim. 2, v. 8. Referri huc potest usitata illa significatio, qua per evangelii vocem intelligitur pericope et particula quaedam historiae de Christo, quae diebus festis ac dominicalibus pro concione explicari solet.

Quando γενικῶς vel εἰδικῶς vox evangelii usurpetur.

7. Ceterum an in genere pro toto coelestis doctrinae systemate, an vero in specie et proprie pro doctrina gratiae vox evangelii usurpetur, ex circumstantiis cujusque loci facile intelligitur. 1. Ubicunque evangelio opponitur doctrina legis, vel effectus quidam ex lege ortus, puta contritio, ira, dolor etc.; ibi certum est evangelii appellatione doctrinam gratiae intelligi, Marc. 1, v. 15: *Agite poenitentiam et credite evangelio.* 2. Ubicunque subjectum seu materia evangelii statuitur Christus cum beneficiis suis, quae sunt gratuita peccatorum condonatio, cum coelesti Patre reconciliatio, υἱοθεσία; ibi itidem vox evangelii proprie et in specie accipi-
VI. 100. tur, prout a lege distinguitur, Esa. 61, v. 1: *Ad evangelizandum mansuetis misit me, ut alligarem contritos corde, ut praedicarem captivis libertatem.* 3. Ubicunque objectum evangelii statuuntur homines, peccati agnitione ac sensu irae divinae contriti, ibi itidem vox evangelii pro doctrina gratiae accipienda. Matth. 11, v. 5: *Pauperibus praedicatur evangelium*, nimirum illis, qui spiritu sunt pauperes Matth. 5, v. 3. 4. Ubicunque effectus evangelii statuitur vita et salus aeterna, ibi certum est, evangelii appellatione praedicationem gratiae intelligi, siquidem justitia et salus non contingit nobis ex lege, sed ex evangelio proprie sic dicto; non ex operibus, sed ex fide; non ex merito, sed ex gratuito Dei dono. Rom. 1, v. 16: *Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti.* 5. Ubicunque relatum evangelii statuitur fides, ibi itidem voce evangelii doctrinam gratiae denotari judicandum, siquidem *lex non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in eis*, Gal. 3, v. 12. sic Marc. 1, v. 15: *Agite poenitentiam et credite evangelio.*

Evangelii synonyma.

8. Appellationes synonymas, quae in Scripturis sacris evangelii doctrinae tribuuntur, pulcherrimo ordine digessit D. Chemnicius in hasce classes: 1 quaedam sunt generales, utpote quando appellatur lex, verbum, testimonium, praeceptum, doctrina, mandatum, veritas, via veritatis. 2. Quaedam sunt quasi notatio, periphrasis, aut explicatio vocabuli evangelii, ut quod vocatur bonum Dei verbum, bona doctrina, sanus sermo, sana doctrina, κήρυγμα. 3. Quaedam petitae sunt ex causa efficiente, utpote quae loquuntur de auctore evangelii, quando vocatur sermo Dei, verbum Dei, evangelium Dei, evangelium Christi, testimonium Dei, testimonium Christi, testimonium Spiritus, doctrina Spiritus, sermo quem misit Deus, sapientia Dei, mysterium Christi, beneplacitum voluntatis Dei, etc., quo pertinent appellationes ex causa instrumentali sive ministeriali desumtae, utpote quando vocatur evangelium apostolorum, doctrina apostolorum. 4. Quaedam subjectum seu materiam evangelii monstrant et describunt, ut quod vocatur promissio, evangelium Christi, verbum Christi, doctrina salvatoris, evangelium regni, scientia salutis, promissio vitae aeternae. 5. Quaedam ab effectibus evangelii sunt desumtae, quando vocatur sermo vitae, verbum gratiae, evangelium salutis, evangelium pacis, lex libertatis, evangelium gloriae beati Dei, evangelium regni; vocat enim nos ad regnum gratiae, exhibet bona ejus regni et transfert in regnum gloriae. 6. Quaedam ab objecto petitae sunt, quando vocatur verbum fidei, auditus seu praedicatio fidei, lex fidei. 7. Quaedam appellationes sunt metaphoricae, ut quando dicitur bonus odor, bonum semen, vinum novum, sibilus, fons aquae salientis in vitam aeternam, ac sincerum, lux, cibus, pascua, aqua refectionis, mensa, calix exuberans, virga, baculus etc. ** Sic evangelium confertur fonti: 1. respectu necessitatis; 2. respectu utilitatis; 3. respectu puritatis; 4. ratione suavitatis; 5. ratione communitatis. Psal. 84.** Hisce addenda: 8. Classis appellationum ex adjunctis petita, ut quando vocatur evangelium aeternum, arcanum voluntatis divinae beneplacitum, mysterium etc. Itemque 9. ex accidentariis effectibus et adjunctis petita, utpote quando vocatur sermo crucis, offendiculum crucis, stultitia Dei, stultitia praedicationis, odor mortis etc. Ea enim non per se, sed ex accidenti huic doctrinae conveniunt. Ad has classes referri possunt omnes, quae uspiam in Scripturis evangelio tribuuntur, appellationes. Quaedam enim sunt propriae, quaedam figuratae. Utraeque petuntur vel ex causis, vel effectis, vel subjectis, vel adjunctis.

Summae evangelii ex V. T.

9. Ad definitionem evangelii in Scripturis traditam pertinent non solum epitheta sive appellationes, quae huic doctrinae tribuuntur, sed etiam summae evangelicae brevibus sententiis comprehensae, ut et integrae descriptiones, quarum potiores recensebimus, cum genuinam evangelii naturam pulcherrime exprimant. Observandum igitur evangelium in V. T. hoc modo describi; quod sit concio Dei laetissima de *semine mulieris contrituro caput serpentis, cujus calcaneo idem sit insidiaturus*, h. e. de Messiae passione et morte, per quam potentia diaboli iterum concul-
canda, et regnum ejus destruendum. Genes. 3, v. 15; VI. 101.
quod sit promissio de Messia ex semine Abrahae nascituro, *in quo benedicendae sint omnes gentes*, ita ut fides in hanc promissionem ipsis imputetur ad justitiam. Gen. 12, v. 2. c. 15, v. 6. c. 22, v. 18. (ad Isaacum illa promissio repetitur, Genes. 26, v. 4. ad Jacobum Genes. 28, v. 14); quod sit concio de Messia *ex tribu Juda nascituro, qui futurus sit Si-*

loh, virginis filius, vel ut alii vertunt, faustus ac prosper, *cui gentes per fidem adhaerebunt*, Genes. 49, v. 10; quod sit *promissio de tali quodam propheta, qui Moysi futurus sit similis, qui ex populo Israëlitico oriundus sit, qui nomine Dei ad homines locuturus, qui ab omnibus cum fidei obedientia audiendus sit* Num. 24, v. 17. Deut. 18, v. 18. et 19; quod sit promissio de Filio Dei in plenitudine temporis ex Davidis semine veram humanam naturam adsumturo, qui pro peccatis humani generis moriturus sit, ex morte tamen resurrecturus, in coelum ascensurus, et ad dextram Patris collocandus, qui futurus sit rex, sacerdos, sponsus ecclesiae etc., quae omnia ex repetitione promissionis Davidi traditae, 2. Sam. 7. 1. Paral. 22. et ex ejusdem illustratione in Psalmis ex Spiritus sancti instinctu edita manifeste colliguntur, Psal. 2. 8. 22. 45. 68. 89. 110; quod sit concio de Messia, qui futurus sit *Immanuel*, DEUS et HOMO, *filius virginis*, Esa 7, v. 14. pro peccatis totius humani generis in ara crucis immolandus, Esa. 43, v. 24. c. 53, v. 4. et seqq. cujus salutari agnitione justificemur, Esa. 53, v. 11; quod sit concio *de germine Davidi suscitando, qui vocandus sit Jehovah justitia nostra*, Jerem. 23, v. 5. c. 33, v. 15; quod sit doctrina de passione et morte Messiae, per quam *finienda praevaricatio, consummandum peccatum, expianda iniquitas et aeterna justitia adducenda,* Daniel. 9, v. 24; quod sit laetissimum nuntium *de morte per Messiae mortem vincenda ac inferno destruendo*, Hos. 13, v. 14. de Messia *in Bethlehem nascituro, qui futurus sit dominator populi, cujus egressus a diebus seculi*, hoc est, qui sit *θεάνθρωπος*, Mich. 5, v. 2. propter quem *peccata nostra projiciantur in profundum maris*, c. 7, v. 19. unde etiam vocatur *desiderium gentium* Hagg. 2, v. 8; quod sit laetissima concio de rege, qui ad *nos veniat justus et salvator*, Zach. 9, v. 9; quod in eo propositus sit *fons patens in expiationem peccati et in adspersionem*, Zach. 13, v. 1; quod sit concio universalis ad omnes gentes pertinens, Malach. 1, v. 11. de mediatore N. T., cap. 3, v. 1. de *sole justitiae, sub cujus alis sit salus*, cap. 4, v. 2. etc.

Ex N. T. 10. In N. T. plures et illustriores exstant evangelii descriptiones, utpote quod sit doctrina de Filio Dei in plenitudine temporis ex Maria virgine nato, qui sit Jesus et *salvator, cum servet populum suum a peccatis ipsorum*, Matth. 1, v. 21; quod sit laetissimus nuntius pauperibus, hoc est spiritu contritis praedicandum, propter quos Dei Filius in mundum venerit, ut ad poenitentiam eos vocaret Matth. 9, v. 13. Marc. 2, v. 17. Matth. 11, v. 5. Luc. 5, v. 32. c. 7, v. 22; quod sit suavissima Christi vox, *qua omnes laborantes et oneratos benevole ad se invitat, ac requiem animarum ipsis promittit*, Matth. 11, v. 28. 29; quod sit praedicatio de passione, morte et sepultura Christi in toto mundo annuntianda, Matth. 26, v. 13. Marc. 14, v. 9; quod sit *praedicatio omni creaturae annuntianda, cui quicunque crediderit, salvus sit futurus*, Marc. 16, v. 16; quod sit laetissimum de Christo salvatore nobis nato nuntium ad omnes omnino homines pertinens, Luc. 2, v. 10. 11; quod sit doctrina ex sinu patris coelestis per Filium revelata, quae *nobis monstret agnum Dei tollentem peccata mundi, qui sit plenus gratiae et veritatis, ex cujus plenitudine omnes accipiamus gratiam pro gratia, propter quam contingat nobis υἱοθεσία, credentibus scilicet in nomen ejus*, Joh. 1, v. 12. 14. 16. 18. 29. 36; quod sit laetissima praedicatio de dilectione coelestis Patris, quâ *motus Filium suum in hunc mundum misit, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed per fidem habeat vitam aeternam*, Joh. 3, v. 16. 18. 36; quod sit salutaris Christi sermo, *cui quisquis credat, habeat vitam aeternam, et in condemnationem non veniat, sed transiverit a morte in vitam*, Joh. 5, v. 24; quod sit manifestatio voluntatis divinae, qua omnibus in Christum credentibus vita aeterna et resurrectio ad vitam promittitur, Joh. 6, v. 40; quod sit VI. 102.
sermo Christi, quem *quisquis servaverit, mortem non visurus sit in aeternum*, Joh. 8, v. 51; quod sit praedicatio de Christo, qui *est resurrectio et vita, in quem quisquis credit, etiamsi mortuus fuerit, vivat, et omnis, qui vivit et credit in eum, non moriturus sit in aeternum*, Joh. 11, v. 25. 26; quod sit promissio de vita aeterna per veram coelestis Patris et Filii ejus Jesu Christi cognitionem obtinenda, Joh. 17, v. 3; quod sit praedicatio apostolorum in literas eo fine redacta, ut *credamus, Jesum esse Christum, et ut credentes vitam habeamus per nomen ipsius*, Joh. 20, v. 31.

11. In concionibus et scriptis apostolorum exstant sequentes evangelii definitiones: quod sit *concio de regno Dei et nomine Jesu Christi*, Act. 8, v. 12; quod sit sermo, *quem misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per Jesum Christum, qui sit omnium dominus, cui testimonium ferant omnes prophetae, quod remissionem peccatorum accepturus sit per nomen ejus, quisquis crediderit in eum*, Act. 10, v. 36. 43; quod sit bonus nuntius de impletione promissionis ad patres factae per exhibitum et resuscitatum Jesum Christum ac de remissione peccatorum, liberatione a maledicto legis Mosaicae, et vita aeterna per fidem in ipsum consequenda, Act. 13, v. 32. 33. 38. 46; quod sit *doctrina a Deo per prophetas in Scripturis tradita et ante promissa de Filio Dei, qui natus est ex semine Davidis secundum carnem, declaratus autem Dei Filius cum potentia secundum Spiritum sanctificationis per resurrectionem ex mortuis, quae (doctrina) sit potentia Dei ad salutem omni credenti*, Rom. 1, v. 2. 3. 4. 16; quod sit *lex* sive doctrina *fidei, in qua justitia Dei absque lege manifestetur legis et prophetarum testimonio comprobata, justitia inquam Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes, qui credunt*, Rom. 3, v. 21. 22. 27; quod sit *verbum fidei, sonus in omnem terram propagatus de Christo, qui est finis legis ad justitiam omni credenti*, Rom. 10, v. 4. 8. 18; quod sit *praeconium Jesu Christi ac revelatio mysterii aeternis temporibus taciti, manifestati vero*

tempora apostolorum et per Scripturas propheticas, juxta delegationem aeterni Dei in obedientiam fidei in omnes gentes patefacti Rom. 16, v. 25. 26; quod sit *testimonium Christi, sermo crucis, stulta praedicatio de Christo crucifixo, quod sit factus nobis a Deo sapientia, justitia, sanctificatio et redemtio salvos faciens omnes credentes et omnem carnis gloriationem excludens* 1. Cor. 1, v. 6. 18. 21. 29. 30; quod sit *testimonium Dei, praedicatio non in persuasoriis humanae sapientiae verbis, sed in demonstratione spiritualis potentiae, sapientia Dei in mysterio latens, abscondita illa sapientia, quam praefinivit Deus ante secula de Jesu Christo crucifixo* 1. Cor. 2, v. 1. 2. 4. 7; quod sit laetus nuntius de Christo, qui *mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas, sepultus et tertio die resuscitatus secundum Scripturas*, quod si vera fide acceptetur et in eo perseveretur, salutem afferat 1. Cor. 15, v. 1. 2. 3. 4; quod sit praedicatio apostolorum de Christo Jesu Dei Filio, in *quo omnes divinae promissiones sint* ναὶ καὶ ἀμὴν *ad Dei gloriam* 2. Cor. 1, v. 19. 20; quod sit *odor cognitionis divinae manifestatae per apostolos in omni loco, credentibus quidem odor vitae ad vitam et salutem, incredulis vero odor mortis ad mortem* 2. Cor. 2, v. 14. 15. 16; quod sit *ministerium N. T. non literae occidentis, sed spiritus vivificantis et justitiae in gloria, per quod retecta facie gloria Domini velut in speculo manifestetur, ut in eandem imaginem transformemur ex gloria in gloriam sicut a Domini Spiritu* 2. Cor. 3, v. 6. 9. 18; quod sit praedicatio de Christo Jesu afferens lucem cordibus ad *illuminationem cognitionis gloriae Dei in facie Jesu Christi* 2. Cor. 4, v. 5. 6; quod sit *ministerium sive sermo reconciliationis, quem apostoli Christi nomine legatione fungentes annuntiant, quod per Christi mortem mundus sit Deo reconciliatus, ac pro Christo rogant, ut reconciliemur Deo, h. e. ut fide oblata in evangelio beneficia recipiamus* 2. Cor. 5, v. 18. 19. 20; quod sit *doctrina ab apostolis in gentes praedicata per revelationem Jesu Christi ipsis manifestata, quod Christus se ipsum dederit pro peccatis nostris, ut eriperet nos ex praesenti seculo malo juxta voluntatem Dei,* Gal. 1, v. 4. 11. 12. 16; quod sit *veritas*, i. e. certa et vera doctrina, cujus summa, *non justificari
VI. 103. hominem ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi, qui dilexit nos et tradidit semet ipsum pro nobis* Gal. 2, v. 14. 16. 20; quod sit praedicatio fidei de *semine Abrahae, in quo benedicantur omnes gentes*, i. e. de Christo, qui *redemit nos a maledicto legis, dum pro nobis factus est maledictum,* Gal. 3, v. 2. 8. 13; quod sit *manifestatio mysterii voluntatis Dei juxta beneplacitum ipsius, quod proposuit in se ipso,* quod sit *verbum veritatis manifestans decretum voluntatis divinae, quod elegerit nos Deus in Christo ante jacta mundi fundamenta ac praedestinarit nos* εἰς υἱοθεσίαν *per Christum,* Eph. 1, v. 4. 5. 9. 11. 13; quod sit *nuntius pacis per Christum allatus, per quem habemus accessum ad Patrem facti concives sanctorum ac domestici Dei*, Eph. 2, v. 17. 18. 19; quod sit *revelatio mysterii Christi apostolis et prophetis ejus per Spiritum facta, praedicatio impervestigabilium divitiarum Christi, per quam nota fit in ecclesia* πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ Eph. 3, v. 4. 5. 8. 10; quod sit *verax sermo de spe in coelis nobis reposita per Patrem coelestem, qui idoneos nos fecit ad participationem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos ex potestate tenebrarum et transtulit in regnum dilecti Filii sui, per quem habemus redemtionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum* Col. 1, v. 5. 12. 13. 14; quod sit *sermo certus ac dignus, quem modis omnibus amplectamur, cujus summa, quod Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvos faceret* 1. Tim. 1, v. 15; quod sit *testimonium de Christo* sive doctrina de *gratia Dei nobis per Christum donata ante tempora aeterna, quae palam facta per apparitionem servatoris nostri Jesu Christi, qui mortem abolevit, vitam autem in lucem produxit ac immortalitatem* 2. Tim. 1, v. 8. 9 10; quod sit *praedicatio apostolis in N. T. commissa secundum delegationem servatoris nostri Dei de spe vitae aeternae, quem promisit* ὁ ἀψευδὴς *Deus ante tempora aeterna* Tit. 1, v. 2. 3; quod sit doctrina servatoris nostri Jesu Christi, qui *dedit se ipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate et purificaret sibi populum* περιούσιον, *zelotem bonorum operum* Tit. 2, v. 14; quod sit *indubitatus sermo de bonitate et philanthropia Dei, qua nos salvos fecit per Christum, cujus gratia justificati haeredes efficimur juxta spem vitae aeternae*, Tit. 3, v. 4. 5. 6. 7. 8; quod sit *bonum Dei verbum, per quod gustamus donum coeleste ac virtutes futuri seculi et participes reddimur Spiritus s.* Hebr. 6, v. 4. 5; quod sit *verbum ab apostolis praedicatum per Spiritum s., emissum e coelo, annuntians credentibus finem fidei ipsorum salutem animarum propter Christum* 1. Petr. 1, v. 8. 9. 12; quod sit doctrina per apostolos praedicata de promissione vitae aeternae propter Christum, *qui est propitiatio pro peccatis nostris* 1. Joh. 2, v. 2. 24. 25; quod sit *praeceptum Dei, ut credamus nomini Filii ejus Jesu Christi, quod qui servat, in Deo manet et Deus in ipso* 1. Joh. 3, v. 23. 24; quod sit testimonium apostolorum de Filio Dei, *quem Pater misit servatorem mundi, quem quisquis fuerit confessus, quod sit Dei Filius, in eo manet Deus et ipse in Deo* 1. Joh. 4, v. 14. 15; quod sit *testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo, videlicet quod vitam aeternam nobis dederit Deus, et haec vita sit in Filio ejus, ut proinde quisquis habet Filium, habeat vitam, ac quisquis credit in nomine Filii, sciat se habere vitam aeternam* 1. Joh. 5, v. 9. 11. 12. 13; quod sit *sermo Dei et testimonium Jesu Christi, quod ipse nos dilexerit et laverit nos a peccatis nostris per sanguinem suum et fecerit nos reges et sacerdotes Deo ac Patri suo* Apoc. 1, v. 2. 5. 6.

Parabolicae ac typicae evangelii descriptiones.

12. Referendae etiam ad hunc locum parabolicae ac typicae evangelii descriptiones, quibus lautissimo convivio, festivitati nuptiali aliisque rebus laetissimis

confertur. Psal. 23, v. 1: *Dominus pastor meus, nihil mihi deerit.* v. 2: *in loco pascuae me collocavit, ad aquas refectionis me deduxit.* v. 4: *virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt.* v. 5: *parasti in conspectu meo mensam, impinguasti oleo caput meum, calix meus inebrians est.* Esa. 25, 6: *Faciet Jehovah exercituum omnibus populis convivium pinguium, convivium defecatorum, pinguium medullatorum et defecatorum purgatorum.* Matth. 22, v. 2: *Simile est regnum coelorum cuidam regi, qui fecit nuptias filio suo.* v. 4: *et per servos vocatis*
VI. 104. *nuntiari curat: Ecce, prandium meum paravi, tauri mei et altilia mactata sunt et omnia parata, venite ad nuptias.* Luc. 14, v. 16: *Regnum Dei confertur homini, qui instituit coenam magnam et vocavit multos.* v. 17: *ac misit servum suum hora coenae, ut diceret invitatis: Venite, quia jam parata sunt omnia.* Luc. 15, 20. et seq. proponitur typus evangelii in receptione filii perditi, cui pater *obviam occurrit, irruit in collum ejus, ipsum deosculatur, induit stola nova, convivium ipsi parat* etc.

Quae sit genuina et propria evangelii doctrina.

13. Ex his evangelii descriptionibus vel ab ipso Deo immediate, vel per prophetas et apostolos traditis facile colligi potest, quaenam sit genuina et propria evangelii doctrina, videlicet gratuita promissio remissionis peccatorum, justitiae et vitae aeternae propter Christum in V. T. promissum, in N. autem exhibitum, qui pro peccatis nostris in ara crucis satisfecit ac perfectam justitiam nobis promeruit, quam per fidem nobis donat et applicat. Pertinent igitur ad evangelii doctrinam omnia illa Spiritus sancti pronuntiata, sive in V. sive in N. T. occurrant: 1. quae loquuntur de gratia et misericordia Dei; siquidem ex lege et operibus nemini post lapsum speranda Dei gratia, sed in solo Christo, *ex cujus plenitudine accipimus gratiam pro gratia,* Joh. 1, v. 16. *hic est dilectus Dei Filius, in quo et nos cari Deo reddimur,* Eph. 1, v. 6. 2. Quae de Christi redemtoris ac mediatoris persona ac salutari officio et beneficiis loquuntur; siquidem lex nostram exigit solutionem et obedientiam, Christum vero ejusque beneficia ignorat. Anselmus praefat. in Matth.: *Materia evangelii sunt septem beneficia: primum beneficium est, quod Christus factus est homo, secundum baptismus, tertium passio, quartum quod spoliavit infernum, quintum quod resurrexit, sextum quod coelos adscendit, septimum secundus adventus, in quo remunerabit suos.* 3. Quae de fide, per quam beneficiorum Christi participes reddimur, agunt; siquidem *lex non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in eis,* Galat. 3, v. 11. 12. 4. Quae de sacramentis eorumque fine et usu loquuntur; siquidem sacramenta sunt evangelicarum promissionum sigilla, fidei excitandae, augendae et confirmandae media, divinitus instituta. Rom. 4, v. 11. circumcisio vocatur *σφραγὶς δικαιοσύνης τῆς πίστεως.*

Quaenam sint evangelii beneficia.

14. Ceterum ut beneficia Christi verbo evangelii oblata rectius agnoscamus et expendamus, observandum est, ea esse partim privativa, partim positiva. Privativa *τῇ τῶν κακῶν ἀφαιρέσει*, positiva *τῇ τῶν ἐνεργημάτων θέσει* constant. Nos hac enumeratione utemur, ut dicamus Christi beneficia haec esse: 1. Peccatorum nostrorum in se susceptionem; siquidem *conjecit Deus in ipsum iniquitates omnium nostrûm,* Esa. 53, v. 6. *Ipse est agnus ille Dei, qui tollit peccata mundi,* Joh. 1, v. 29. 36. *Fecit eum DEUS pro nobis peccatum,* 2. Cor. 5, v. 21. 2. Poenarum peccatis nostris debitarum persolutionem; siquidem nos *fecimus* Christum *servire in peccatis nostris, laborare ipsum fecimus in iniquitatibus nostris,* Esa. 43, v. 24. *Ipse vulneratus est propter peccata nostra, attritus propter iniquitates nostras, castigatio pacis nostrae super ipsum,* Esa. 53, v. 5. *quae non rapuit, ipse exsolvit,* Ps. 69, v. 5. 3. Perfectam legis impletionem nostri loco praestitam; siquidem Christus eo fine in mundum venit, *ut legem impleret* Matth. 5, v. 17. *Ipse est τέλος, impletio legis ad justitiam omni credenti,* Rom. 10, v. 4. 4. A maledictione legis liberationem. Rom. 8, v. 1: *Nulla est condemnatio his, qui sunt in Christo Jesu.* Gal. 3, v. 13: *Christus redemit nos a maledictione legis factus pro nobis maledictum.* 5. Nostram cum DEO reconciliationem. 2. Cor. 5, v. 18: *Deus reconciliavit nos sibi per Jesum Christum.* v. 19: *nempe quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi ipsi, non imputando eis peccata ipsorum.* Col. 1, v. 19: VI. 105.
Placuit DEO Patri, v. 20: *ut per Christum reconciliaret sibi omnia, pacificatus per sanguinem crucis ejus, tum quae in terra, tum quae in coelis.* 6. Ex captivitate et regno Satanae assertionem. Matth. 20. v. 28: *Filius Dei venit, ut daret animam suam redemtionem pro multis.* Col. 1, v. 13: *Liberavit nos Deus e potestate tenebrarum et transtulit in regnum Filii sui.* 7. In filios Dei adoptionem. Joh. 1, v. 12: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomen ejus.* Eph. 1, v. 5: *Praedestinavit nos Deus, ut adoptaret in filios per Jesum Christum in sese.* 8. Spiritus sancti donationem. Joh. 7, v. 38: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae.* v. 39: *hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in ipsum.* Galat. 4, v. 6: *Quoniam estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra.* 9. Beatam aeternae vitae possessionem. Rom. 5, v. 21: *Gratia regnat per justitiam ad vitam aeternam, per Jesum Christum dominum nostrum.* Galat. 5, v. 5: *Spiritu ex fide* (in Christum) *spem justitiae exspectamus.* Quamvis vero haec omnia pertineant ad Christi beneficia in verbo evangelii oblata, necessario tamen distinguendum est beneficium justificationis et gratiae a beneficio renovationis et doni per gratiam; utrumque sane propter Christum et a Christo nobis contingit, interim tamen per renovationem et donum per gratiam non justificamur coram Deo, sed per solam in Christum fidem, cujus consequens est interior illa renovatio, qua de re in articulo justificationis plenius dicetur.

Quod evangelium proprie sit concio de

15. Quia vero articulo justificationis [illegible] potest constare integritas ac *ὀρθοδοξία*, nisi propria evangelii doctrina a lege exacte discernatur, ideo

gratuita peccatorum remissione propter Christum.

uberius demonstrandam et confirmandum, evangelium proprie loquendo esse laetissimam concionem de gratuita peccatorum remissione, justitia et vita aeterna credentibus in Christum promissa, ** idque probamus 1. ab etymologia. *εὐαγγέλιον* est *bonus et laetus nuntius* ab *εὖ* et *ἄγγελος* vel *ἀγγελία*. בְּשׂוֹרָה LXX vertunt *εὐαγγέλιον*. 2. A variis evangelii appellationibus, vocatur enim *bonum Dei verbum, promissio, scientia salutis, sermo gratiae, promissio vitae* etc. 3. A prima concione evangelica N. T. Luc. 2, v. 10: *gaudium magnum* non est concio irae vel poenitentiae. At evangelium est annuntiatio gaudii magni. 4. A concione Johannitica Marc. 1, v. 15, ubi 1. poenitentia vel contritio ab evangelio distinguitur; 2. objectum fidei proprium dicitur evangelium. 5. Ex vaticinio Esa. 61, v. 1, quod repetitur Luc. 4, v. 18. 6. A promissione Rom. 1, v. 1, ubi evangelium dicitur ante promissum per prophetas. Fulgent. lib. 1. ad Mon. p. 53: *Promissi largitas semper laetificat.* p. 54: *Neque enim dicendum est, bonitatis largitate promissum, quod intendat iniquitatis merito severitas, inferendum.* Et rursum: *Praedixit et promisit praemium, quo fruentur justi, non autem promisit et praedixit supplicium, quo punientur injusti.* 7. Ex revelatione justitiae divinae sine lege Rom. 1, v. 17. c. 3, v. 21. Vide *D. Gerthii* disput. de discr. legis et evangelii habitam Tubingae anno 602. et insertam tom. 2. disp. D. Gerlachii. Meisnerum part. 2. sobr. phil. sect. 1. c. 2. quaest. 18. ** Estque evangelium talis concio, sive in N. sive in V. T. proponatur; contra vero dicimus erroneum esse, definire legem V., evangelium vero N. T. libris, quod ex his patere potest fundamentis: 1. D. apostolus asserit Rom. 1, v. 17. *justitiam Dei per evangelium patefieri ex fide in fidem*, et Rom. 3, v. 21. *absque lege justitiam Dei manifestari, legis et prophetarum testimonio comprobatam.* v. 22. *justitiam inquam Dei per fidem Jesu Christi in omnes credentes.* Diserte apostolus docet, justitiam fidei, quae est Dei, id est coram Deo valens justitia, revelari in evangelio absque lege; finge evangelium accipi pro N. T. libris, legem pro V. T. scriptis, consequens erit, justitiam fidei non tradi in V. T. libris, cujus contrarium in hoc ipso loco evidenter tradit apostolus; consequens item erit, pios sub V. T. alia ratione quam per fidem in Christum fuisse salvatos, cujus contrarium asseritur Actor. 15, v. 11. 2. Objectum fidei salvificae proprium et adaequatum est Christus in officio redemtionis; eum enim fides intuetur, ejusque beneficia sibi applicat, Joh. 3,
VI. 169. v. 16. 36: *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam*, id quod in Scripturis sacris saepissime repetitur. Atqui eadem fides salvifica proprie respicit doctrinam evangelii, Marc. 1, v. 14: *Agite poenitentiam et credite evangelio;* ubi poenitentiae vox *μερικῶς* accipitur pro contritione, priore scilicet parte poenitentiae ex praedicatione legis orta, ut docet membrum posterius; vox evangelii proprie accipitur pro concione de gratuita peccatorum remissione propter Christum credentibus promissa, ut docet membrum prius. Ergo propria evangelii doctrina, subjectum et materia (ut sic loquar) evangelii est Christus in officio redemtionis. 3. Ubicunque evangelium describitur, per laetum quendam nuntium definitur, ut ostendunt omnia dicta superius adducta, praesertim illud Esa. 61, v. 1. et 2: *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me Jehovah, ad evangelizandum pauperibus misit me, ad alligandum contritos corde, ut praedicarem captivis libertatem et vinctis apertionem, ut praedicarem annum beneplaciti Jehovae*, quod Christus Luc. 4, v. 21. in synagoga Nazarethana docens ad se ipsum accommodat. Itemque illud angeli Luc. 2, v. 10: *Ecce, evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis salvator.* Jam vero doctrina legis, quae in N. T. non minus repetitur, quam doctrina evangelii, non exhilarat, sed potius terret. Rom. 4, v. 15: *Lex iram operatur.* Ergo non omnia, quae in N. T. proponuntur, pertinent ad doctrinam evangelii proprie sic dictam. 4. Paulus Rom. 1, v. 2. dicit, se annuntiare evangelium, *ὃ προεπηγγείλατο, quod ante promisit, Deus per prophetas suos in Scripturis sacris de Filio suo;* ex quo loco evidenter patet, propriam evangelii doctrinam esse concionem de Christo et ipsius beneficiis; si accipere velis evangelium pro toto illo doctrinae coelestis systemate, quod praedicarunt et literis in N. T. consignarunt apostoli, consequens fuerit, etiam legem prius promissam per prophetas, quod absonum. Evangelii propria est laeta illa promissio de Messia in V. T. tradita, non autem legis, ut docet oppositio Gal. 3, v. 18. 5. Evangelium dicitur *verbum fidei*, Rom. 10, v. 8. 1. Tim. 4, v. 6. *auditus* seu *praedicatio fidei*, Gal. 3, v. 2. *lex* sive *doctrina fidei*, Rom. 3, v. 27. nimirum, quia promissio in evangelio oblata non nisi fide apprehenditur. Jam vero *lex non est ex fide*, *sed qui fecerit ea homo*, *vivet in eis*, Rom. 10, v. 5. Galat. 3, v. 12. Ergo lex requirens opera non pertinet ad evangelium proprie dictum. Vicissim fides respicit evangelium. Fides respicit promissionem gratiae, non legem factorum Rom. 3, v. 27: *Exclusa est gloriatio non per legem operum, sed fidei.* Ergo non lex factorum, sed promissio gratiae proprie pertinet ad evangelium. 6. Credere et operari sibi invicem opponuntur Rom. 4, v. 4: *Ei, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* v. 5: *Ei, qui non operatur, sed credit in eum, qui justificat impium, imputatur fides ejus ad justitiam.* Jam vero evangelium est verbum fidei. Ergo non est doctrina operum. 7. Gratia et opera sibi invicem opponuntur Rom. 11, v. 6: Si *per gratiam, jam non ex operibus, quandoquidem gratia jam non est gratia; sin ex operibus, jam non ex gratia, quandoquidem opus jam non est opus.* Atqui evangelium est *sermo gratiae* Actor. 20, v. 24. *verbum gratiae* Luc. 4, v. 22. Ergo proprie loquendo non est doctrina operum. 8. Propria doctrina Christi est etiam propria doctrina evangelii, quo pertinent omnia dicta, quae testantur, Christum ad evangelizandum esse missum. Jam vero doctrina laeta et consola-

toria de gratuita peccatorum remissione est illa doctrina, cujus causa potissimum Christus in mundum venit, quam ex arcano coelestis patris sinu protulit. Esa. 61, v. 1. Luc. 4, v. 18: *Ad evangelizandum misit me, ut praedicarem captivis liberationem* etc. Psal. 45, v. 3: *Diffussa est gratia in labiis tuis.* Esa. 50, v. 4: *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam dicere in tempore sitibundo verbum.* Ergo doctrina laeta et consolatoria est proprie evangelii doctrina. 9. Evangelium est *promissio vitae, quae est in Christo* 2. Tim. 1, v. 1. *Promissio vitae aeternae* 1. Joh. 2, v. 25. *Promissio ex qua hereditas* Galat. 3, v. 18. Jam vero *promissio non est facta per legem* Rom. 4, v. 13. Ergo lex sive operum doctrina proprie non pertinet ad evangelium.
VI. 107. Item evangelium est promissio benedictionis ex fide in semen Abrahae, quod est Christus Galat. 3, v. 8; jam vero ex lege non est benedictio, sed lex *maledictum pronuntiat omnem, qui non manserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis* Deut. 27, v. 26. Galat. 3, v. 10. Evangelium est verbum vitae; lex non potest vivificare. Evangelium est promissio hereditatis; ex lege non est hereditas. Ex evangelio justificamur; sed ex operibus legis non justificatur omnis caro. Ergo lex sive operum doctrina proprie non pertinet ad evangelium.

Testimonia veterum.

16. Referenda huc veterum dicta, quibus propriam evangelii doctrinam describunt ac genuinam ejus naturam explicant. Ignat. ad Philadelph. circa finem: *Praecipuum quippiam habet evangelium, videlicet praesentiam adventus salvatoris nostri Jesu Christi, passionem, sed et ipsam resurrectionem.* Eusebius lib. 1. de praepar. evangel. c. 1: *Evangelium dicimus, quod aeternorum atque incorruptibilium bonorum, quae certe suprema et maxima sunt, ex antiquissimis praedicta temporibus, nuper vero splendore sui orbem illustrantia, cunctis hominibus annuntiat, quod non caecas caducasque hujus seculi divitias, nec brevem hanc calamitosamque vitam, instabilia corporis commoda, sed animarum summam propriamque nobis affert felicitatem.* **Ambrosius lib. 9. epist. 22: *Ideo lex severitatem gladii habet, tanquam paedagogus baculum, ut imperfectae plebis infirmitatem poenae saltem denuntiatione deterreat. Evangelium autem indulgentiam habet, qua peccata donantur, jure ergo ait Paulus, quod litera occidit, spiritus autem vivificat.*** Idem in c 1. Rom: *Evangelium est bonum nuntium, quo peccatores ad indulgentiam vocantur.* Chrysost. hom. 1. in Matth.: *Evangelium annuntiat poenarum sublationem, veniam peccatorum, satisfactionem, justitiam, redemtionem, adoptionem filiorum et coelorum hereditatem nec non cum Filio Dei cognationem.* hom. 8. in Matth.: *Evangelium est bonum nuntium, quando hominibus annuntiatur et promittitur beatitudo coelestis, peccatorum remissio, adoptio filiorum, mortuorum resurrectio, immortalitas vitae, hereditas regni coelestis, possessio gloriae sempiternae, societas angelorum.* **Idem in 2. Cor. 3: *In lege qui peccatum habet, punitur, hic autem, qui habet peccata, accedens baptizatur et fit justus. Justus autem factus vivit, liberatus a morte peccati. Lex si prehenderit homicidam, tollit e vivis; gratia si acceperit homicidam, illuminat et vivificat.*** Philippus, Presbyter, s. Hieronymi auditor, in c. 42. Jobi: *Dulcis et suavis sermo evangelii, sicut imber placidus et ros cum silentio in animas descendit.* August. in Ench. c. 46: *Quicquid in V. T. peccatorum remissionem, nostram coram Deo justificationem, illuminationem et regenerationem pollicetur, hoc totum quoque ad Christum et evangelium pertinet.* **Hieron. in c. 3. Eccles: *Lex quippe rigida, inbenigna, non parcens, peccantem interficit, evangelium gratiae miseretur et ad poenitentiam provocat.* Bernh. serm. 30. in Cant.: *Non sicut gratia, ita et lex, quia dissimili vultu ad omnem conscientiam se offerunt suavitas hujus et austeritas illius. Quis sane ex aequo respiciat condemnantem et consolantem, reposcentem et ignoscentem, plectentem et amplectentem? non pari profecto acceptabitur voto umbra et lux, ira et pax, judicium et misericordia, figura et veritas, virga et hereditas, frenum et osculum.*** Primasius in c. 1. Rom.: *Evangelium bona annuntiatio dicitur, et quod majus bonum, quam natum et passum resurrexisse Christum pro nobis?* Carolus Magnus libro 4. de imagin. c. 10: *Evangelium est bonum nuntium, et revera bonum nuntium, quoniam qui id suscipiunt, filii Dei vocantur, est enim amnis quadrifluus ab uno ineffabili paradisi fonte progressus et in quatuor amnes insigniter derivatus, et ad arentia corda irriganda salubriter transmissus. Est via, quae ducit ad vitam, est lux a tenebris vitiorum reducens et inoffenso calle gressus mortalium ad coelestia dirigens; est urbis florentissimae munimentum, in quo firmiter stare praestantissimum vitae emolumentum, a quo recedere periculosissimum detrimentum, sunt fluenta veritatis, quae fallere fallique nesciunt*, etc. Rabanus lib. 8. in Ecclesiast. c. 7: *Misericordia, id est gratia Christi per praedica-* VI. 108.
tionem evangelii animarum curat vulnera et mitigat aestum carnalis concupiscentiae. Theodor. in c. 1. Rom.: *Evangelium est praedicatio annuntians Dei reconciliationem, diaboli dissolutionem, peccatorum remissionem, mortis cessationem, a morte resurrectionem, vitam aeternam et regnum coelorum.* Theophyl. praefat. in Matth.: *Evangelium dicitur eo, quod nuntiet nobis res prosperas et bene se habentes, hoc est bona, nempe remissionem peccatorum, justitiam, reditum in coelos, adoptionem in filios Dei, nuntiat autem, quod facile et gratis haec acceperimus, neque nostro labore assecuti simus haec bona, neque ea ex nostris acceperimus operibus bonis, sed gratis ex misericordia Dei nos talia bona consecutos.* Gloss. ordin. in c. 1. Actor.: *Evangelium est bona annuntiatio, in qua annuntiatur requies post laborem, regnum post servitium, vita post mortem.*

An in evangelio nova praecepta tradita.

17. Stare igitur hac in parte non possumus a Scholasticis, qui statuunt, in evangelio, quod vocant

novam legem, tradita esse perfectiora, severiora et excellentiora praecepta, quae factoribus afferant veram coram Deo justitiam, quaeve promissionem habeant salutis et vitae aeternae; ut hac ratione evangelium a lege differat tempore, praeceptis, promissis et sacramentis; veterem legem dicunt esse timoris, novam amoris; Christi beneficium per evangelii praedicationem nobis oblatum in eo solummodo consistere statuunt, quod infundat nobis habitum gratiae, per quam praecepta evangelica implere et vitam aeternam promereri possimus. Sic Bonaventura, Biel. et alii in 3. sent. dist. 40: *Legi novae convenit vivificare tripliciter: primo formaliter ratione gratiae sacramentalis; secundo affectu ratione amoris spiritualis, ad quem excitant promissa; tertio exercitio ratione multiplicis bonae operationis tam praeceptorum, quam consiliorum. In lege autem veteri promissa erant temporalia, praecepta exterius regulantia, sacramenta figuralia, et sic promissa non excitabant ad amorem spiritualem, praecepta non dirigebant ad justitiam interiorem, sacramenta non adjuvabant ad faciliorem legis impletionem et ita non vivificabant, quia ibi erat ostensio culpae et non erat adjutorium gratiae, et per consequens dabatur occasio concupiscentiae.* Haec illi, quos sequitur concilium Tridentinum sess. 6. can. 21: *Si quis dixerit, Christum Jesum a Deo hominibus datum esse ut redemtorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem, cui obediant, anathema sit.* Censura Coloniensis p. 204. scribit: *Evangelii propriam doctrinam esse, si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Salmeron. tom. 4. commentar. p. 20: *Totius evangelii summa est, verbum illud: poenitentiam agite.* Barradius tom. 1. comment in concord. evang. lib. 2. c. 20. p. 73: *Si Moyses legislator fuit, cur Messiae legislatoris nomen detrahetur? multo quidem major fuit Messiae etiam ex hac parte honor, quam Moysis. Moyses enim acceptam a Deo interventu angelorum legem uni tantum populo tradidit; at Messias a se conditam legem non uni populo, sed universo orbi tradidit.*

Argumenta Bellarmini pro parte affirmante.

18. Nobis cum Bellarmino res erit, in libr. 4. de justif. c. 2. se probaturum esse scribit, in evangelio contineri doctrinam operum et leges varias, ejusque promissiones requirere conditionem legis implendae; quod uti obtineat, subjungit: *Evangelium duobus modis accipi posse, 1. pro doctrina, quam Christus et apostoli praedicarunt, et in libris evangelistarum aliisque apostolorum scriptis continetur; 2. pro gratia N. T, quae et lex scripta in corde et spiritus vivificans et lex fidei dici solet, quamvis nomen evangelii non videatur in Scripturis usquam accipi, nisi priore modo, id est pro doctrina.* Respondemus: Evangelium non solum generaliter accipitur pro universa doctrina, quam Christus et apostoli in N. T. praedicarunt, sed etiam specialiter et proprie pro laeto nuntio de gratuita remissione peccatorum et vitae aeternae hereditate propter Christum mediatorem, quod non solum ipsa vis vocabuli, sed etiam descriptiones et argumenta nostra superius allata evidenter comprobant. Porro VI. 109.
quod ad alteram significationem evangelii attinet, qua juxta Bellarmini sententiam accipiatur de infuso gratiae habitu, de ea non admodum soliciti sumus, cum ipsemet fateatur, nuspiam in Scripturis sacris evangelium eo sensu accipi. Certum quidem est, beneficium Christi in evangelio oblatum non tantum esse remissionem peccatorum, sed et donationem Spiritus sancti, per quem credentes renovantur, *et lex Dei in corda ipsorum scribitur* Jerem. 31, v. 33, quo respicit apostolus Galat. 3, v. 2: *Ex auditu fidei Spiritum accipi* confirmans; interim tamen ipsum evangelium non dicitur interior illa hominis renovatio, sed effectus renovationis a causa principali et instrumentali, puta a Spiritu sancto per evangelii verbum nos regenerante et renovante, perpetuo distinguitur.

19. His ita praemissis subjungit Bellarminus: *Nos contendimus, evangelio contineri illa omnia, quae adversarii soli legi tribuunt, quae sunt praecipue tria, leges proprie dictae, comminationes et promissiones cum conditione obedientiae,* quod postea sigillatim confirmat. Respondemus: Omnia Bellarmini argumenta procedunt ex falsa illa hypothesi, quod evangelium nuspiam in Scripturis aliter accipiatur, nisi pro tota illa doctrina, quam Christus et apostoli in N. T. praedicarunt, quaeque in libris evangelistarum aliisque apostolorum scriptis continentur, cujus hypotheseos falsitatem superius luculenter ostendimus; possemus igitur uberiori ad argumenta illa responsione supersedere, cum nihil aliud probent, quam in N. T. scriptis, in concionibus Christi et apostolorum leges. comminationes, et promissiones cum obedientiae conditione contineri, quod haud inviti largimur; ex eo tamen sententiae nostrae nihil decedit, quin propria evangelii doctrina sit gratuita promissio remissionis peccatorum et vitae aeternae propter Christum fide apprehensum. Videamus tamen quid Bellarminus afferat: *Quod attinet* (inquit) *leges proprie dictas, id probamus ex c. 5. Matth., ubi Dominus confirmat, explicat et perficit legem Moysis de homicidio, adulterio, perjurio et similibus rebus. Nam quod revera Dominus eam legem, ut a se explicatam servari velit, perspicuum est: 1. Ex modo loquendi, Ego dico vobis, quae verba legislatorem proprie decent. 2. Ex eo, quod Dominus ait, se non venisse, ut legem solveret, sed impleret. Si enim nulla esset in evangelio legis obligatio, sustulisset Dominus legem veterem etiam quoad praecepta moralia. 3. Quia* Matth. 7. *dicitur, quod Christus docuerit sicut habens potestatem, id est sicut legislator, qui ex auctoritate leges interpretatur, vel mutat, vel addit, non sicut legisperitus, qui solum ex scientia legem explicat. 4. Ex eo, quod concludit: Si quis solverit unum de mandatis istis minimis, et sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno coelorum. Non igitur Dominus solum explicat legem veterem, sed etiam jubet eam servari. 5. Si lex*

An in evangelio contineantur leges.

vetus moralis ad Christianos non pertineret, quare Dominus eam exponeret et perficeret? **Respondemus:** 1. Contra Antinomos haec recte proferuntur et urgentur, nostrae autem causae nihil officiunt, quis enim nostrum negat, legem moralem a Christo et apostolis in N. T. explicari, repeti et urgeri, ac proinde a ministris N. T. itidem explicandam, repetendam et urgendam esse? quis nostrum unquam asseruit, legem moralem ad Christianos non pertinere? 2. Christus et apostoli praedicarunt non solum evangelium proprie sic dictum de gratuita peccatorum propter Christum mediatorem condonatione ac de publico exhibiti Messiae praeconio, quae pars ministerii ipsorum fuit praecipua; sed et legis ministerio usi sunt, variis omnino de causis, cumprimis ut legis moralis doctrina a corruptelis pharisaicis vindicata pristino suo nitori restitueretur, ut ad peccati agnitionem et desiderium gratiae homines vel securi, vel propriae justitiae persuasione turgidi perducerentur, ut norma bonorum operum renatis proponeretur; *neque enim lex per fidem destruitur, sed potius stabilitur* Rom. 3, v. 20, ut a calumniis Pharisaeorum ac pseudoapostolorum, quibus Christus et apostoli gravabantur, se liberarent, ac si essent adversarii et destructores totius legis, et afferrent do-
VI. 110. ctrinam toto genere cum lege pugnantem, imo totam religiosae pietatis formam ex lege et prophetis constitutam directe evertentem, ut perversae evangelii interpretationi obviam iretur, ac si per illud carnalis quaedam licentia pro libitu vivendi fuerit introducta, debitum obedientiae legi praestandae sublatum, ac sententia Dei in lege morali expressa mutata, etc. Has judico praecipuas esse causas, propter quas in principio statim ministerii Christus discipulis et auditoribus suis legem proponere voluit, cujus exemplum apostoli fideliter sunt secuti. 3. Pervertitur quaestionis status, neque enim de eo controvertitur, an Christus et apostoli in ministerio suo una cum evangelii doctrina etiam legem proposuerint; sed id unice quaeritur, quae sit genuina ac propria evangelii doctrina. Christus non solum missus erat hoc fine, ut fieret hostia pro peccatis, impleret legem sua obedientia et satisfactione, atque alias officii sacerdotalis partes perageret, sed etiam ut propheticum munus obiret, fungeretur ministerio docendi ac corruptelas coelestis doctrinae tolleret. Ergo ut ministris ecclesiae formam docendi perfectam proponeret, legis et evangelii doctrinam conjungere voluit, imo debuit, cum *per legem sit peccati cognitio*, Rom. 3, v. 20. c. 7, v. 7, quo nondum cognito medicina non admodum curatur, *sanat* Christus per evangelium, *sed contritos corde* Luc. 4, v. 18, *praedicat remissionem*, sed *captivis*, hoc est captivitatem spiritualem agnoscentibus, Esa. 61, v. 2, *reficit*, sed *oneratos*, Matth. 11, v. 27, *evangelium praedicat*, sed *pauperibus*, Matth. 11, v. 4. Jam vero illa cordis contritio ac spiritualis captivitatis, oneris et paupertatis cognitio non est nisi ex lege, quam proinde Christus et apostoli in ministerio suo neutiquam neglexerunt, interim propria Christi et evangelii doctrina manet laetus ille nuntius de gratuita peccatorum remissione propter Christum mediatorem credentibus in ipsum promissa, quemadmodum etiam eo fine potissimum Christus in mundum venit, ut pro peccatis mundi in ara crucis satisfaceret. 4. Non inviti igitur fatemur, Christum Matth. 5. interpretari, repetere, explicare et urgere legem; sed perficiendi terminus ambiguus est: si enim hoc sensu accipitur, quod Christus tradat ibidem perfectiorem quandam legem ac praescribat perfectiora quaedam opera, quam quae in lege morali erant mandata, quod ex illo loco Scholastici exsculpere conantur, negamus hoc sensu Christum perficere legem; id quod ipse Bellarminus quodammodo agnoscit, sic enim scribit lib. 3. de laicis c. 13: *Dominus, qui dicit, audistis, quia dictum est antiquis, oculum pro oculo* etc., *non reprehendit legem veterem, nec prohibet magistratum infligentem poenam talionis, sed reprehendit pravam Pharisaeorum interpretationem et prohibet privatis hominibus desiderium vindictae*, etc. lib. 2. de Monachis c. 9. concedit, *verba Christi de praebenda percutienti maxilla altera praeceptum continere, quod tamen intelligendum sit de praeparatione animi*, et cum in eodem capite argumenta ex Scripturis colligat pro assertione consiliorum evangelicorum, praetermittit hanc Christi concionem. Omnium manifestissime hoc agnoscit lib. 4. de justif. c. 3, ubi concionem Christi *non legi morali, sed corruptelis Pharisaeorum oppositam esse scribit.* Sin vero perficiendi vox opponatur corruptelis pharisaicis, a quibus legem moralem Christus vindicavit et pristinae perfectioni eam restituit, concedimus hoc sensu ipsum perficere legem. 5. Christus suum illud *Ego dico*, saepius repetit, tum quia erat verus legis dominus, qui cum Patre et Spiritu sancto eam in monte Sinai promulgaverat, tum quia hanc suam authenticam legis explicationem pharisaicis corruptelis cum auctoritate opposuit; neutiquam vero novam et perfectiorem legem a se tradi, significare voluit. 6. Phrasin illam, quod Christus docuerit tanquam habens ἐξουσίαν, pulcherrime exponit D. Chemnicius in Harmon. evangel. c. 37, sensum scilicet ejus esse, quod *Christus in docendo peculiarem et eximiam quandam auctoritatem ac majestatem prae se tulerit, quia non ut interpres vel alieno nomine, sed ut dominus propria auctoritate ex suo nomine dicebat: Ego dico vobis, quia miram quandam vim et ἐνέργειαν habebat ejus sermo, Spiritu sancto per verbum ejus corda auditorum ad poenitentiam et fidem permovente, quia peculiari gratia magno zelo et libertate docebat, quia doctrinam* VI. 111.
suam miraculis confirmabat, etc. nec ad solam legis repetitionem, sed etiam ad propriam Christi doctrinam, videlicet ad concionem evangelii haec verba referenda esse diserte ostenditur. Marc. 1, v. 22. Luc. 4, v. 32.

20. Alterum quod in evangelio contineri Bellarminus asserit, sunt comminationes et terrores; *quae* (inquit) *major comminatio excogitari potest, quam* An comminationes et terrores

In evangelio continentur. *illa dominico ore prolata?* Matth. 5: *Qui dixerit fratri suo: fatue, reus erit gehennae ignis.* Et Matth. 7: *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excindetur et in ignem mittetur. Similes comminationes habentur passim in evangelio.* Vidit Bellarminus responderi posse ac debere, has comminationes in N. T. libris propositas ad legem pertinere, sicut contra promissiones remissionis peccatorum, quae in prophetis leguntur, ad evangelium referendae sunt, ideo huic nostrae responsioni obvertit sequentia membra: *1. Satius est corrigere definitionem illam, quod evangelium sit verbum et laetum et consolatorium, quam dicere maximam partem sermonum Christi non esse verba Christi, sed Moysis, et Christum in evangelio nihil minus quam evangelium praedicare. 2. Apostolus Paulus Rom. 1. cap. ipsi evangelio tribuit officium terrendi, cum revelatio irae Dei tribuatur evangelio, siquidem in evangelio revelatur justitia Dei ex fide, ut justificati evadant iram Dei, quam idem evangelium omnibus impiis imminere testatur, unde* c. 2. *idem apostolus ait: In die, cum judicabit Dominus occulta hominum secundum evangelium meum. 3. Petrus in die pentecostes accepto Spiritu s. evangelium praedicabat, Act. 2. Interim ex ejus praedicatione auditores territi sunt et compuncti corde. 4. Paulus etiam cum evangelium praedicaret, homines terrefaciebat. Act. 24: Felix cum Drusilla audiens disserentem apostolum de justitia et castitate et judicio futuro, tremefactus est. Jacobus in c. 5. epist. divites plorare jubet. Judas de adventu Christi ad judicium scribit. Apoc. 14: Vox evangelii est: Timete Dominum et date illi honorem. At hi omnes praedicarunt evangelium,* ex quo concludit Bellarminus: *Cum Christus et omnes apostoli evangelizando terreant et in symbolo apostolico, quod evangelii summam continet, sit etiam articulus de futuro judicio, falsum est, quod sit proprium legis officium terrere, neque hoc ad evangelium pertinere.* Respondemus: 1. Nemo nostrûm negat, Christum et apostolos in concionibus suis comminationes proposuisse; sed an hae pertineant ad evangelii doctrinam proprie sic dictam, id vero est, quod diserte negamus. Frivolum est, quod urgetur, hac ratione maximam partem sermonum Christi ad legem Moysis pertinere; quia respectu temporis et auditorum tam evangelicas quam legales conciones Christus proposuit, neque hac in parte tam ad numerum, quam ad temporis et auditorum conditionem respiciendum est. Voluit Christus initium praedicationis suae facere ab explicatione legis propter causas superius assignatas, praesertim vero, ut consolatio evangelii in animis auditorum locum inveniret, postea saepissime consolationes vere evangelicas auditoribus suis proposuit. Pari ratione, quoties Christo res fuit cum impoenitentibus et securis, vel etiam cum Pharisaeis aliisve persuasione justitiae propriae fascinatis, legem eis inculcavit, ut ad peccati agnitionem eos perduceret; sed quoties cum conscientiis peccatorum sensu territis ipsi agendum fuit, evangelii consolationem iisdem proposuit, ut ex evangelica historia passim conspicitur. 2. Iram Dei in evangelio revelari Paulus non solum nuspiam dicit, sed etiam contradicit, legi naturali et morali hoc tribuit, ut capitis primi et secundi epist. Rom. διέξοδος evidenter ostendit. Rom. 1, v. 18: *Revelatur ira Dei de coelo super omnem impietatem hominum.* v. 19: *quia quod notum est de Deo, manifestum est in illis*, nimirum per legem naturae. Rom. 2, v. 12: *Quicunque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt, quicunque in lege peccaverunt, per legem peribunt.* Rom. 4, v. 15: *Lex iram operatur;* de evangelio contra pronuntiat, quod illud sit *prius annuntiatum per prophetas in Scripturis sacris.* Rom. 1, v. 2. quod sit *potentia Dei ad salutem omni credenti*, v. 16. quod in *eo sine lege justitia Dei manifestetur legis et prophetarum testi-* VI. 112.
monio comprobata, etc. Rom. 3, v. 21, quo sensu ac respectu evangelium dici possit concio poenitentiae, qua incredulitas accusetur, suo loco expositum et expeditum dabitur. 3. Petrus Act. 2. denuntiat Israëlitis Dei iram et judicium ex eo, quod crucifixerint Christum Dei Filium, quod erat peccatum longe maximum et gravissimum; jam vero *per legem est peccati agnitio*, Rom. 3, v. 20. *Interemistis Christum*, dicit Petrus, v. 23. *διὰ ἀνόμων χειρῶν;* jam vero *ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἀνομία* 1. Joh. 3, v. 4, cujus ἐπίγνωσις non est nisi ex lege; inde ergo est, quod auditores Petri cordibus compunguntur, quibus ita compunctis promissionem evangelicam de gratuita peccatorum remissione proponit v. 38. 4. Paulus non solum ex evangelio fidem, quae est in Christum, docuit, sed etiam ex lege de justitia, castitate et futuro judicio disseruit, normam pietatis et sanctae conversationis Felici proponens, ne existimaret, per evangelium dari libertatem carnis. Idem judicium esto de concionibus Jacobi, Judae et Johannis; utrumque doctrinae coelestis caput, tam legem, quam evangelium proprie dictum auditoribus suis proposuerunt, quin imo proponere debuerunt, lex sine evangelio vel hypocritas facit vel desperabundos; evangelium sine lege securitatem carnalem alit, ac proinde quamvis lex et evangelium accurate sint distinguenda, tamen in ipsa praxi, in vera scilicet poenitentia et poenitentiae praedicatione sunt arctissime connexa, imo *quavis mathematica conjunctione viciniora*, ut recte scribit D. Luth. in 3. c. Galat. Angelus in Apocalypsi c. 14, v. 6. non terret, sed habet *εὐαγγέλιον αἰώνιον εὐαγγελίσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς*, annuntiat laetam horam judicii, non extremi illius, sed quo Deus Antichristum revelatum judicaturus. 5. Articulus de extremo judicio terrorem incutit impoenitentibus et incredulis, sed efficacissimam consolationem praebet vere piis et in Christum credentibus, *qui non judicabuntur*, severo scilicet et damnatorio judicii rigore Joh. 3, v. 18. nec *in judicium veniunt*, Joh. 5, v. 24. cum Christus eos *a futura ira liberaverit*, 1. Thess. 1, v. 10. His igitur erit dies *ἀπολυτρώσεως* Luc. 21, v. 28. dies *ἀναψύξεως* Act. 3, v. 19. dies *ἀποκατα-*

στάσεως v. 20. qui ad coelestes nuptias agni ipsos transferet Apoc 19, v. 6, quo respectu ad evangelium hic articulus pertinet; impiis vero et incredulis erit dies irae et ultionis, dies judicii et damnationis, in quo exsecratio legis, cui obnoxii sunt, suum sortietur effectum.

21. Antequam Bellarminus descendat ad tertium, quod in evangelio contineri asserit, videlicet conditionales promissiones, respondere prius conatur argumento: Si comminationes pertinent ad evangelium, quare dicitur laetus nuntius? *Nomen evangelii*, inquit, *impositum est ad significandum officium, idque potissimum apostolicae praedicationis, sed non propterea sequitur, non esse etiam alia officia evangelii, quamvis eo nomine non explicetur, quomodo clavis dicitur, quia claudit et tamen etiam aperit, et lingua dicitur instrumentum lingendi, quod est tamen instrumentum etiam loquendi.* Respondemus: Cum vox evangelii *γενικῶς* usurpatur pro universa Christi et apostolorum praedicatione, certum est, a potiori doctrinae parte, videlicet promissione gratiae, denominationem fieri; ostendimus autem superius, evangelium proprie et *ἰδικῶς* pro laeta concione de gratuita peccatorum propter Christum mediatorem condonatione accipi, id quod non ex sola nominis interpretatione, sed ex speciali propheticae et apostolicae Scripturae accommodatione adeoque ex realibus fundamentis confirmatum dedimus; quamvis igitur etymologiae totam rei naturam non semper exprimant, illud tamen in hoc exemplo fieri reliqua argumenta comprobant, cum terribilis illa concio irae divinae nuspiam distincte et seorsim sumta evangelium dicatur. ** Dissimilitudo etiam est in exemplis. Nam instrumentum aperiendi et claudendi ubique dicitur clavis, sive claudat, sive aperiat, neque datur aliquod distinctum nomen, quo appelletur instrumentum aperiendi. At praeter evangelium datur aliquod peculiare vocabulum, quo notatur tristis concio irae et poenitentiae, nimirum legis vocabulum. Meisner. part. 2. sobr.
VI 113. Phil. sect. 1. cap. 2. q. 18.** Quae de incredulitatis per evangelium accusatione, itemque de discrimine V. ac N. T. Bellarminus subjungit, suum habebunt inferius locum.

An promissiones conditionales in evangelio continentur.

22. Accedimus igitur ad tertium, quod in evangelio contineri probare nititur Bellarminus, videlicet conditionales promissiones. *Veniamus* (inquit) *ad tertium discrimen, quod est hujus loci maxime proprium. Igitur promissiones evangelicas conditionales esse, non absolutas, probatur primo* ex c. 5. Matth.: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum. Haec certe promissio est evangelica, cum regnum coelorum requirat, et tamen requirit conditionem justitiae non imputatitiae, sed actualis et operosae, quae in perfecta mandatorum operatione consistit, ut oppositio ibidem docet.* Respondemus: Argumentum Bellarmini procedit ex falsa hypothesi, scilicet ubicunque promittitur vita aeterna, ibi proponi evangelicam promissionem, quia etiam lex promittit vitam aeternam, addita tamen conditione de perfecta impletione: *Proposui tibi vitam et mortem*, Deut. 30, v. 15. *Hoc fac et vives*, Luc. 10, v. 28. *faciens ea homo vivet in eis*, Gal. 3, v. 13. Porro quod ad dictum Matth. 5. attinet, manifestum est illud opponi pharisaicae justitiae, quae non erat abundans, sufficiens et perfecta; Christus igitur abundantiorem et perfectiorem requirit justitiam, quae est justitia fidei, quam Bellarminus hoc loco imputatitiam, alibi vero putativam justitiam per calumniam vocat. Pharisaei *sectantes legem justitiae, fidei justitiae non erant subjecti* Rom 10, v. 3; videbant ad justitiam et vitam aeternam opus esse impletione legis, animadvertebant autem impossibile esse, minutissima quaeque in lege, ut de interioribus motibus in mente, voluntate et corde, de naevis quibusdam in gestibus, in verbulo aliquo, ex toto corde et omnibus viribus, perfecta conformitate implere; fingebant igitur talem distinctionem, quod quaedam mandata legis sint magna, quaedam vero minima, ac licet quis in mandatis de interioribus motibus seu affectibus cordis legi perfecte non satisfaciat, si modo *κατὰ δύναμιν* mandata magna de operibus externis servet, cum esse coram Deo justum et regnum coelorum hac justitia promereri posse; quam fuisse Pharisaeorum doctrinam, ex concione illa evidenter apparet; huic vero Christus magna asseveratione suam opponit responsionem et pronuntiat, per imperfectam illam justitiam, quae tantum particulam quandam legis de externis operibus utcunque implet, neminem posse ingredi regnum coelorum; requirit igitur a suis perfectiorem et abundantiorem, h. e. abundantissimam, plenissimam et perfectissimam legis impletionem, quam cum in se non inveniant, fide quaerant et apprehendant in Christo, *qui est finis legis ad justitiam omni credenti*, Rom. 10, v. 4. Ex hac fidei justitia oritur in renatis operum justitia, quae itidem multis modis perfectior est in renatis, quam externa illa pharisaica justitia, cum procedat ex renovatione spiritus et conjunctam habeat interiorem obedientiam cordis, cum sit spontanea et voluntaria, non mercenaria, cum respiciat totam legem, non tantum particulam quandam legis, cum ex sincero corde, non autem hypocritico, ex sincera Dei dilectione procedat et solam Dei gloriam, non autem proprium commodum vel honorem quaerat. Ergo justitia fidei et justitia operum in renatis perfectior est et abundantior, quam pharisaica justitia; interim tamen cum renati, licet *mente serviant legi Dei*, tamen *carne serviant legi peccati* Rom. 7, v. 25; cum ipsis renatorum operibus imperfectiones et sordes adhaereant, ideo per et propter opera sua, quia imperfecta sunt et immunda, non possunt ingredi regnum coelorum, ac proinde in hac quaestione, ut ingredi possint regnum coelorum, non ad justitiam carnis pharisaicam, nec ad spiritualem suam imperfectam obedientiam, sed ad perfectissimam Christi justitiam fide confugiunt. Hactenus doctissimus Chemnicius in c. 51. Harm. evangel. p. 337; ex quibus evidenter

apparet, pronuntiatum Christi Bellarmino non solum non suffragari, sed et fortissime adversari; ipse enim itidem disputat, peccata quaedam esse natura sua venialia, peccata quaedam fieri praeter legem, non contra legem, concupiscentiam interiorem non esse
VI. 114. peccatum, mandatum dilectionis ostendere tantum finem, ad quem contendere debeamus, non autem ad perfectam impletionem obligare, opera renatorum esse perfecta et vitae aeternae meritoria etc., perinde ut olim Pharisaei genuinam doctrinam legis distinctione inter magna ac minima mandata pervertebant. Requirit omnino Christus perfectiorem justitiam a suis, quam erat pharisaica, ut possint ingredi regnum coelorum; ea vero est justitia fidei, ut suo loco latius demonstrabitur; quin et perfectiorem operum justitiam a renatis requirit, quam erat pharisaica, ex quo tamen nondum sequitur, quod per ac propter eam possint ingredi regnum coelorum.

Matth. 19: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Luc. 10: Hoc fac et vives.

23. Pergit Bellarminus et secundum probationis fundamentum quaerit in dictis Christi Matth. 19: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Luc. 10: *Hoc fac et vives. Hae sunt apertissimae promissiones vitae aeternae et tamen apertissimam exigunt obedientiae conditionem.* Neve obverti possit, Christum haec dixisse ironice, ut significaret, fieri non posse, ut quis mandata divina custodiat, regerit Bellarminus quatuor membra: *1. Si ironica esset responsio, ideo talis esset, quia ad legisperitos vel Pharisaeos dirigeretur; jam vero Christus eodem modo apostolos suos non ironice, sed proprie et serio alloquitur. Si haec scitis, beati si feceritis, vos amici mei estis, si feceritis, quae praecipio vobis, si dimiseritis hominibus peccata eorum, etiam pater vester coelestis dimittet vobis. 2. Is, cui Dominus dixit, si vis ad vitam ingredi, serva mandata, non erat scriba, nec Pharisaeus, sed dives adolescens, nec venit, ut Christum tentaret, sed ut viam salutis addisceret. 3. Is, cui Dominus dixit, fac hoc et vives, legisperitus erat et Dominum tentaturus accessit, sed tentatio illa non erat ad fallendum, sed ad inquirendum, quid Dominus de via salutis doceret. 4. Christus etiam subdole et fallaciter tentatus non ironice, sed proprie respondebat.* Respondemus: 1. De loco Matth. 19. agetur in seqq., quando supererogationis opera consideranda erunt; hac vice monemus, nullum esse hujus argumenti nexum. Christus non locutus est ironice, sed serio et proprie. Ergo propriam evangelii doctrinam proposuit; imo vero legem ac perfectam legis impletionem urgere voluit, ut auditores illos a falsa justitiae propriae opinione, qua fascinati erant, ad peccati et ἀδυναμίας cognitionem abduceret ac demonstratione morbi desiderium medici in eis excitaret. 2. Adolescentem illum, qui Matth. 19. Christum compellat, opinione justitiae propriae ac perfectae impletionis legis inflatum fuisse, ex textu evidenter apparet, dicit enim versic. 20: *Omnia haec servari a juventute mea,* Luc. 18, v. 21. vocatur ἄρχων, quae appellatio Nicodemo Pharisaeo tribuitur Joh. 3, v. 1; apparet igitur hunc adolescentem in schola Pharisaeorum institutum externa qualicunque obedientia legis divinae impletionem definiisse, unde quaestionem suam hoc modo format: *Quid boni faciam, ut hereditem vitam aeternam?* nimirum per opera sua salvari cupit, ideo etiam Christus hoc potissimum agit, ut ipsum convincat, quod nec Deum nec homines perfecte diligat, cum propter speciale Dei mandatum nolit omnia deserere et pauperibus bona sua erogare. 3. Legisperitum illum, cujus mentio fit Luc. 10, fuisse propriae justitiae persuasione turgidum, ex textu itidem apparet; quaerit enim v. 25: *Quid faciendo vitam aeternam possidebo?* quo dicit: praedicas discipulos tuos beatos, quia te videant et audiant; atqui et ego meique collegae vitam aeternam speramus, Deus legem nobis dedit per Moysen, ut per eam nobis monstraret viam ad vitam aeternam, nec dubitamus, quin per observationem legis vitam aeternam adituri simus, aut num perfectiorem et compendiosiorem viam docere potes? Christus igitur remittit eum ad legem, *quid scriptum est in lege?* dicit v. 26, cumque νομικὸς legis summam recitaret, subjungit Christus v. 28: *recte respondisti, hoc fac et vives,* quo dicit: non poterunt meliora ac praestantiora opera inveniri, quam quae in lege sunt praecepta, sed non sufficit legis cognitio, sed requiritur etiam observatio, nec sufficit qualiscunque obedientia, sed requiritur perfecta et numeris omnibus absoluta, quam huic legisperito, qui *se ipsum volebat justificare* v. 29. hoc est, *confidebat in se, quod esset* VI. 115.
justus Luc. 18, 9. deesse, Christus evidenter ex eo probat, quod ne quidem adhuc noverit, quis sit proximus, nedum ut eum diligendo perfecte legem impleverit, quin et in parabola corruptionem naturae nostrae per peccatum introductam, legis ad justificationem ἀδυναμίαν, ac coelestis Samaritani beneficium ipsi proponit, ut ad veram salutis viam deducat. 4. Sic ergo Christus pro diversitate percunctatorum ac auditorum diversa dedit responsa. Quando eum accesserunt homines opinione justitiae propriae fascinati, quaerentes quid faciendo ac quibus operibus vitam aeternam sibi comparare deberent, ibi ad legem eos remisit, cum non sit sanctior ac perfectior operum regula, quam doctrina legis, cui perfectam obedientiam praestando vita aeterna omnino acquiri potest, nec tamen propterea Christus affirmat, vel istum juvenem vel hunc legisperitum vel alios ejusmodi homines perfecte legem implevisse vel implere posse, sed hoc potius agit, ut ipsos convincat, quod legem perfecte implere non possint. Quando vero accesserunt eum homines peccatorum sensu territi ac contriti, non ad legem eos remisit, sed consolationes vere evangelicas ipsis proposuit, historia evangelica passim id comprobante: tales siquidem morbum suum agnoscebant, medicum desiderabant, consolationem quaerebant, reliquis spirituali quadam phrenesi sese sanos esse somniantibus. 5. Proinde plane nihil ad rem facit, quod Bellarminus dicit, *Christum non reddidisse malum pro bono, ideoque non ironice, sed proprie respondisse;* absit enim, ut hoc sensu ironicam, hoc est subdolam

ac fallacem responsionem Christo tribuamus, neque id D. Luthero in c. 3. Galat. commentanti in mentem venit, sed idem dicit, quod antea late ostendimus, videlicet Christum ad legem illos, qui propriae justitiae opinione fascinati erant, revocare voluisse, ut ad peccati ac ἀδυναμίας suae agnitionem eos perduceret. 6. Quo vero sensu ac respectu conditionem bonorum operum et novae obedientiae ab apostolis, adeoque ab omnibus renatis Christus exigat, paulo post expeditum dabitur.

Rom. 8: Si Spiritu actiones carnis mortificaveritis, vivetis. 2. Tim. 2: Si commortui sumus et convivemus etc.

24. Tertium fundamentum, quo Bellarminus probare nititur, promissiones evangelicas esse conditionales, petit ex doctrina apostolorum, qui passim conditiones operum inculcant. Rom. 8, v. 13. 17: *Si Spiritu actiones carnis mortificaveritis, vivetis; coheredes Christi sumus, si tamen compatimur.* 2. Tim. 2, v. 11. 12: *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinebimus, etiam una regnabimus.* Jac. 2, v. 8: *Si tamen legem perficitis regalem.* 2. Petr. 1, v. 11: *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in aeternum regnum.* 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra.* Apoc. 3, v. 21: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.* Respondemus: Dicta haec non sunt unius generis, cum quaedam exigant poenitentiam, quaedam praescribant novam obedientiam, quaedam concionentur de cruce perpetuo piorum hospite ac comite. In genere dicimus, in his et similibus pronuntiatis requiri a renatis mortificationem veteris hominis, studium novae obedientiae ac patientiam in cruce, non tanquam talem quandam conditionem ac causam, propter quam justitia, salus et vita aeterna contingat, cum per fidem ex gratia Christi justitia nobis imputetur, cumque vita aeterna sit gratuitum Dei donum, non autem operum nostrorum meritum, denique cum haec dicta proponantur renatis, h. e. illis, qui per veram in Christum fidem justificati ac heredes vitae aeternae scripti sunt; sed hae conditiones ideo adduntur, ut exprimatur 1. quibus demum ipso actu plena vitae aeternae possessio contingat, scilicet illis, qui in vinea Domini laboraverint, qui perseveraverint, qui vicerint etc. Matth. 10, v. 22: *Qui perseveraverit, salvus erit.* Apoc. 3, v. 5: *Qui vicerit, induetur vestimentis albis* etc. 2. Quo fine nobis conferatur justitia, vita aeterna et Spiritus s. donatio per veram in Christum fidem, videlicet ut imposterum Deo gratos nos exhibeamus, non amplius vivamus secundum carnem, sed in novitate Spiritus. Luc. 1, v. 74: *Ideo fecit Deum redemtionem, ut liberati de manu*
VI. 116. *inimicorum nostrorum serviremus ipsi in sanctitate et justitia.* Tit. 3, v. 14: *Christus dedit semet ipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate et mundaret sibi populum περιούσιον ζηλωτὴν τῶν ἔργων.* 3. In quibus operibus nostram Deo probare debeamus ac possimus obedientiam, ut non solum dicamur, sed et vere simus Dei filii. Matth. 5, v. 44: *Diligite inimicos vestros.* v. 45: *ut sitis filii patris vestri coelestis.* Jac. 2, v. 8: *Si legem perficitis regalem secundum Scripturam, dilige proximum tuum sicut te ipsum, benefacitis.* 4. Qua via post impetratam peccatorum remissionem incedendum sit ad propositum vitae aeternae brabeum contendentibus. 1. Cor. 9, v. 24: *Sic currite, ut comprehendatis.* 2. Tim. 4, v. 7: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* 5. Quod cum exceptione crucis promissiones praemiorum corporalium et spiritualium, temporalium et aeternorum sint intelligendae ac quod crucem tandem consecutura sit gloria, Act. 14, v. 22: *per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum coelorum.* Rom. 8, v. 17: *coheredes sumus, si tamen una patimur.* 6. Quod remissio peccatorum, salus et vita aeterna nequaquam contingat securis, impoenitentibus, in peccatis contra conscientiam pergentibus, sed illis, qui peccata sua agnoscunt, serio dolent, fide Christum amplectuntur et fidem per opera demonstrant. 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata.* 7. Quibus indiciis externis interior fides ac inhabitatio Spiritus s. manifestetur. Joh. 13, v. 35: *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis invicem.* Joh. 15, v. 10: *Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea.* 1. Joh. 2, v. 3: *In hoc scimus, quod cognovimus eum, si mandata ejus servemus.* 8. Denique hae conditiones ideo adduntur, quia renati per peccata contra conscientiam excidunt Dei gratia, excutiunt Spiritum s., amittunt fidem ac salutem aeternam. Ezech. 18, v. 24: *Si aversus fuerit justus a justitia sua, numquid vivet?* Rom. 8, v. 13: *Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Breviter, quibus argumentis ac causis probatur operum necessitas in renatis, propter easdem etiam conditionales istae particulae adduntur, qua de re in tract. de bonis operibus late disputabitur.

Ezech. 18: Si impius averterit se ab impietate sua etc., vita vivet.

25. Quartum probationis membrum petit Bellarminus ex doctrina prophetica: *Promissionibus propheticis de remissione peccatorum adduntur conditiones ponitentiae et obedientiae erga Dei mandata.* Ezech. 18, v. 21: *Si impius averterit se ab impietate sua et fecerit justitiam et judicium, vita vivet.* Respondemus: Evangelium docet, vitam aeternam esse gratuitum Dei donum, per et propter Christum credentibus contingens, ut suo loco late demonstrabitur, ergo promissio ejus a poenitentia et facienda justitia tanquam a conditione quadam meritoria pendere nequit. Describitur autem vera ad Deum conversio, cujus praecipua pars est fides in Christum a suis fructibus et consequentibus, quae sunt aversio ab impietate et obedientia erga Dei mandata, sicut haec conjunguntur in Scripturis, declinare a malo et facere bonum, odisse peccata et sectari justitiam, exuere veterem hominem et induere novum, deponere opera tenebrarum et induere arma lucis, et ab his fructibus tam non potest vera ad Deum conversio separari quam ab igne calor, a sole splendor, nec tamen illis fructibus meritum aliquod remissionis peccatorum vel vitae aeternae adscribi potest, cum per fidem in Christum haec unice contingant.

Quo pacto fides requiratur in promissionibus evangelicis.

26. Quintum argumentum Bellarminus petit ex ipsamet nostrum concessione: *Fidem* (inquit) *in promissionibus evangelicis requiri non negant adversarii, ex quo sequitur, primo falsum esse, quod promissiones evangelii negantur esse conditionales, cum aliqua in illis conditio scilicet fidei requiratur; secundo falsum esse, quod non requiratur conditio legis implendae, nam quibus verbis Scriptura docet requiri conditionem fidei ad salutem, iisdem, vel etiam clarioribus docet requiri conditionem legis implendae, ut patet ex adductis locis.* Respondemus: Quando evangelicas promissiones conditionales esse negamus, non quamvis conditionem, sed in
VI. 117. specie conditionem nostrorum meritorum excludimus, ut hac ratione conditionale opponatur gratuito. Negat quidem Bellarminus haec sibi invicem opponi, cum ipsa etiam obedientia legis sit donum Dei, ut hac ratione Deus det gratiam pro gratia, hoc est gratiam indulgentiae pro gratia poenitentiae, gratiam vitae aeternae pro gratia meritorum; sed accurate notandum, nos non simpliciter opponere gratuitum et conditionale, sed certo respectu, videlicet in articulo justificationis. Quamvis enim fides et opera per se absolute et simpliciter non sint opposita, sed subordinata, siquidem respectum causae et effectus invicem obtinent, fides exserit se per opera dilectionis et opera de fide testimonium ferunt; tamen in actu justificationis disertae sunt oppositiones apostolicae: credenti, non operanti; ex evangelio, non ex lege; ex gratia, non ex operibus; ex Deo, non ex nobis etc., qua de re suo loco. 2. Alia igitur est conditio fidei a conditione operum; illa non opponitur gratuito dono, quemadmodum apprehensio, quae fit per mendici manum, non opponitur liberalitati donantis; haec vero eidem diserte opponitur Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus.* Id quod ab aliis sic exprimitur: particula si, aut est αἰτιολογική aut συλλογιστική, id est designat causam vel consequentiam. In concionibus legalibus, si feceris hoc, vives, particula si est αἰτιολογική, siquidem obedientia est causa, propter quam servantibus legem datur vita aeterna; sed in evangelicis promissionibus, si credideris, salvus eris, particula si est συλλογιστική, denotatur enim modus applicationis divinitus constitutus, soli fidei competens. 3. Depravatio igitur est dicti pulcherrimi, quod pro gratia meritorum det DEUS vitae aeternae gratiam, pro gratia poenitentiae gratiam indulgentiae, neque enim contextui, nec analogiae fidei haec explicatio congruit. Sensus dicti est, quod propter illam gratiam, qua Pater Filium sub lege pro nobis factum diligit et acceptat, nos etiam sibi gratos et acceptos reddat Rom. 5, v. 15. Ephes. 1, v. 6. Christus sua obedientia et passione acquisivit nobis gratiam Patris, ac propter illam gratiam etiam nos credentes in gratia sumus. Poenitentibus datur quidem remissio peccatorum, et ex fide bene operantibus vita aeterna, interim nec poenitentia nostra meritum est remissionis, nec opera nostra vitae aeternae.

An evangelium requirat conditionem obedientiae.

27. Affine est huic argumento Bellarmini illud, quod in praecedente c. 1. lib. 4. de justificatione producit hoc schemate indutum: *Si evangelium nullam requirit conditionem obedientiae, sed est sola fide contentum, certe qui nihil boni faciet, consentanee ad evangelium vivet.* Respondemus: 1. Plus subsumit consequens, quam antecedens permittit. Quamvis enim evangelium annuntiet gratuitam peccatorum remissionem propter Christum et hoc respectu nullam requirat operum conditionem, videlicet tanquam meritum et causam remissionis peccatorum, ex eo tamen non potest nec debet inferri, eum consentanee ad evangelium vivere, qui nihil boni faciat, cum per *verbum evangelii* non solum *detur* peccatorum remissio credentibus, sed etiam Spritus s. Galat. 3, v. 2. *qui legem Dei scribit in corda nostra* Jer. 31, v. 31. et ad omnis generis bona opera *impellit* Rom. 8, v. 14, ut hac ratione lex et evangelium in praxi sint conjunctissima. 2. Quid, quod illa ipsa fides per evangelii praedicationem in cordibus accensa, quamvis in negotio justificationis unice respiciat Christum ac gratuitam peccatorum remissionem impetret, ejus tamen proprietatis est ac naturae, ut per dilectionem et alios fructus Spiritus efficax sit, Galat. 5, v. 6. nec cum peccatis contra conscientiam stare possit. 3. Proinde quando quaeritur, quis vivat consentanee evangelio, non amplius de justificatione, sed de vita ac moribus hominis per fidem in Christum justificati quaestio est, quo respectu is demum consentanee evangelio vivere dicitur, qui fidem per opera exserit, cum fides ex evangelii praedicatione orta per opera sit efficax. Phil. 1, v. 27: *tantum evangelio Christi ἀξίως πολιτεύεσθε (digne conversemini) μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου.* 4. Eandem objectionem formabant pseudoapostoli contra D. Paulum, VI. 118.
cui respondet Rom. 3, v. 31: *Num legem destruimus per fidem? absit, sed legem stabilimus.* Idem sibi responsum statuat Bellarminus. Num opera destruimus per evangelium? absit, sed opera stabilimus, nimirum, quia per evangelium datur fides et Spiritus s., ut in operibus bonis credentes ambulent et fructus justitiae Deo gratos proferant. Pulchre Anselmus in c. 3. Rom.: *Per legem cognitio peccati, per fidem impetratio gratiae contra peccatum, per gratiam sanatio animae a vitio peccati, per animae sanitatem libertas arbitrii, per liberum arbitrium justitiae dilectio, per justitiae dilectionem legis operatio; ac per hoc lex non destruitur per fidem, sed stabilitur, quia fides impetrat gratiam, qua lex impleatur, gratia sanat voluntatem, qua justitia libere diligatur.*

An evangelium et fidem et opera requirat.

28. Regerit Bellarminus: *Evangelium requirit fidem; fides requirit opera. Ergo et evangelium requirit opera, si non immediate, tamen mediate.* Respondemus: 1. Utraque praemissarum laborat ambiguitate. Evangelium requirit fidem, non eo modo, quo lex requirit opera, per viam coactionis; sed est efficax organum, per quod Spiritus s. in cordibus hominum fidem accendit. Lex requirit opera, sed non dat vires ad faciendum; evangelium requirit fidem, sed dat vires credendi, quo sensu dicitur verbum fidei, auditus

ac praedicatio fidei. Quemadmodum igitur perpetuus est nexus relati et correlati, ita quoque dici potest ab evangelio requiri fidem tamquam correlatum, cum fides sit organum illud, quo beneficia Christi in verbo evangelii oblata apprehendimus. Fides requirit opera, h. e. vera fides per opera sese exserit et instar generosae ac fertilis arboris bonos fructus profert, quibus se Deo gratam et hominibus officiosam probet. 2. Quamvis igitur sano sensu dici possit, fidem ex evangelio ortam requirere opera, tamen ex eo nec potest nec debet inferri, quod vel evangelium vel fides ex evangelio orta ad justificationem promerendam vel efficiendam opera requirat, cum non requirantur ut causa vel meritum justificationis, sed ut ejusdem consequens ac effectum. Quo pertinet quod vulgo dicitur, fidem habere duplicem ἐνέργειαν, formalem unam, qua in evangelio intuetur et apprehendit Christum cum omnibus suis beneficiis et hactenus justificat; effectivam alteram, qua se exserit per bona opera, quorum regula et norma est lex divina. 3. Ex ambiguis praemissis ambigua oritur conclusio. Evangelium enim requirere opera, intelligi potest duobus modis: primo quod sit doctrina ac regula bonorum operum, quod nova ac perfectiora opera requirat, quam in lege praescripta habentur, quod per viam coactionis opera exigat, quo sensu propositionem illam repudiamus. Secundo quod beneficium evangelii sit non tantum remissio peccatorum, sed etiam renovatio, per quam praeparamur ad opera bona, quod fides per evangelium accensa necessario se exserat per bona opera, quod ab illis, qui evangelio credunt, opera requirantur, quo sensu propositionem illam toleramus exposita prius, qua laborat, ἀκυρολογίᾳ.

Causa principalis evangelii.

29. Demonstravimus hactenus, propriam evangelii doctrinam esse laetum nuntium de gratuita peccatorum remissione propter Christum, ex quo facile colligitur, quodnam sit legis et evangelii discrimen, et num evangelium proprie loquendo sit praedicatio poenitentiae? Antequam vero ad quaestionum illarum ἐπίλυσιν descendamus, praestat genuinam evangelii naturam juxta methodi leges uberiori διασκέψει prius declarare. Ergo ut a causa efficiente initium faciamus, dicimus ἀρχικὸν αἴτιον evangelii esse totam sacrosanctam trinitatem, tum ratione decreti, tum etiam
VI. 119. ratione patefactionis. Quod ad prius attinet, dicimus, Deum Patrem cum Filio et Spiritu sancto aeternum ab aeterno fecisse decretum, ut in remedium lapsus Adamici ac peccati, cujus πρόγνωσις omniscium Deum fugere haudquaquam potuit, secunda persona trinitatis, DEI Filius, in plenitudine temporis humanam naturam assumeret ac in ea patiendo et moriendo pro peccatis hominum satisfaceret ac totius humani generis redemtionem perficeret, quae Filii mediatoris beneficia per verbum evangelii hominibus sint annuntianda et per veram in ipsum fidem credentibus conferenda ad salutem et vitam aeternam. Respectu hujus decreti evangelium dicitur *mysterium aeternis temporibus tacitum* Rom. 16, v. 25. *Mysterium absconditum a seculis in Deo* Eph. 3, v. 9. *Mysterium absconditum a seculis et generationibus* Coloss. 1, v. 26. *Propositum et gratia, quae data est nobis in Christo ante tempora secularia* 2. Tim. 1, v. 9. *Spes vitae aeternae, quam promisit Deus ὁ ἀψευδὴς ante tempora secularia* Tit. 1, v. 2. *Evangelium aeternum* Apoc. 14, v. 6. προηγούμενον αἴτιον hujus decreti evangelici est immensa Dei misericordia, intercessio Filii Dei et promissio satisfactionis in tempore praestandae, qua in parte admirandum justitiae et misericordiae divinae temperamentum considerandum est; dilectionis est, quod Filius constitutus mediator, idem tamen Deo nos dicitur reconciliasse, quod mentis nostrae imbecillitas non potest plene comprehendere. Leo serm. 1. de jejun. decim. mens.: *In Dei operibus atque judiciis nihil vacat a veritate justitiae, nihil a miseratione clementiae.* Προκαταρκτικὸν αἴτιον est miseria humani generis, in quam diaboli fraude praecipitatum aeternae morti totum fuisset obnoxium; nisi evangelicum illud decretum fuisset factum et post lapsum homini revelatum, qua in parte iterum considerandum est mirabile zeli et benignitatis divinae temperamentum. Quia enim homo, misera Dei creatura, nequiter a diabolo deceptus erat, ideo Deus justissimo contra diabolum zelo exarsit, homini vero benignum ac benevolum sese exhibuit Esa. 59, v. 16: *Vidit Jehovah, quod non esset vir, et admiratus est, quod non esset, qui intercederet, itaque salutem fecit ipsi brachium ejus et justitia ejus ipsa confirmavit eum.* v. 17: *et induit sese justitia ut lorica et galea salutis in capite ejus, induit sese vestimento ultionis et tanquam pallio zeli.* v. 18: *quasi propter retributiones, quasi ad reddendam vindictam hostibus suis.* v. 20: *veniet ad Sion redemtor* etc. Esa. 9, v. 7: *Zelus Jehovae exercituum faciet illud.*

Causa impulsiva interna decreti evangelici. — Externa.

Manifestatio evangelii est opus totius sacrosanctae trinitatis.

30. Quod ad manifestationem evangelii attinet, ea itidem toti sacrosanctae trinitati recte tribuitur. Quamvis enim Filius Dei, utpote qui solus in personae unitatem humanam naturam assumturus et in ea redemtionis opus absoluturus erat, ab initio constitutus fuerit evangelici decreti interpres et nuntius, (ipse enim est, qui primam promissionem evangelicam de *semine mulieris contrituro caput serpentis* in paradiso proposuit Genes. 3, v. 15, unde Chaldaeus paraphrastes v. 8. dicit: *et audierunt vocem meimera* τοῦ Λόγου secundae personae trinitatis: ipse est, qui Abrahamo et reliquis patriarchis apparens promissionem de Messia repetivit, unde vocatur Λόγος Joh. 1, v. 1, cujus appellationis ratio inter reliquas ea est, *quia Deum nemo vidit unquam, Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis* Joh. 1, v. 18. Pulchre Irenaeus lib. 4, c. 14. verbum „revelavit" hoc loco et alibi de Christo usurpatum expendit, scribens: *Non solum in futurum dictum est, quasi tunc inciperet verbum manifestare Patrem, cum de Maria natus, sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasmati revelat omnibus Patrem, quibus vult et quando vult, et quemadmodum vult Pater, et propter hoc in omnibus et per omnia unus Deus*

Pater, et unum Verbum et unus Filius et unus Spiritus et una fides et salus omnibus credentibus in eum. Nazianz. orat. 2. de Filio inter causas reliquas, cur Filius dicatur *Λόγος*, etiam hanc affert,
VI. 120. *διὰ τὸ ἐξαγγελτικόν*): interim tamen ab hoc manifestationis opere nec Pater, nec Spiritus s. removendus est, cum *opera trinitatis ad extra sint indivisa*, cum *Pater sit in Filio, et Filius in Patre*, Joh. 14, 11. cum *sermo, quem locutus est Filius, non sit ejus, sed Patris, qui ipsum misit*, v. 24. cum *Filius Dei non a se ipso loquatur, sed Pater in ipso manens opera faciat et loquatur*, v. 10. denique cum *Spiritus sanctus per os prophetarum*, qui promissiones evangelicas repetiverunt, *sit locutus* Luc. 1, v. 70. cum *Spiritus Christi in prophetis praenuntiavit Christi passiones* 1. Petr. 1, v. 11.

An filius sit συναίτιον evangelii.

31. Quamvis igitur Deus Pater per Filium in Spiritu sancto evangelium manifestaverit, absit tamen ut cum Bucano in locis c. 20. pag. 189. asseramus, *συναίτιον* evangelii esse Filium Dei; imo vero non *συναίτιον*, sed una cum Patre et Spiritu s. *κύριον αἴτιον* est hujus revelationis. *Id quod in divinis agit, est una communis tribus deitas*, ut habet regula Nazianzeni orat. 2. de theol., quae exstructa est ex dicto Christi Joh. 5, v. 19: *Quaecunque Pater facit, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius.* Ut Patris et Filii una est essentia, ita quoque una agendi vis ac potentia, quam in operibus ad extra exserunt aequaliter et indivise, servato tamen ordine et discrimine personarum. Et quam nobis Bucanus dabit rationem, quod Filium Dei hujus manifestationis *συναίτιον* constituat, cum tamen Spiritus sancti non faciat distinctam mentionem, quem itidem ex suis hypothesibus debuisset statuere *συναίτιον* hujus operis? neque enim obverti potest, quod de Filio Dei in carne manifestato, sive quod idem est de Christo secundum humanam naturam considerato loquatur; hoc enim respectu in sequenti statim quaestione Christum ad causam organicam sive ad eos, per quos evangelium mundo patefactum est, refert, quod tolerabilius est priore, siquidem Deus locutus nobis dicitur in Filio, Hebr. 1, v. 1, interim tamen dextre accipiendum, cum Christus homo non sit *ἄλλος* a Christo Deo, sed una eademque persona, cumque in manifestatione evangelii Christus non agat ut homo tantum, sed secundum utramque naturam.

Causa organica evangelii.

32. Ad organica igitur *αἴτια* referimus: 1. patriarchas V. T. Quis enim dubitet, promissionem evangelicam de semine mulieris ab Adamo posteris traditam ac repetitam esse? idem esto judicium de Abele, Noacho, Abrahamo, Isaaco et Jacobo, qui quoties altare Deo exstruxisse et in eo Deo sacrificasse dicuntur, fide respexerunt in promissum Messiam et promissionem de semine, in quo benedicendae sint omnes gentes, auditoribus suis proposuerunt. 2. Prophetas et sacerdotes V. T., quorum illi promissionem de Messia una cum doctrina legis exposuerunt et clariorem reddiderunt, hi vero in sacrificiis eandem quasi descripserunt. 3. Angelum Domini, qui Christo nato pastoribus Bethlehemiticis evangelizabat, Luc. 2, v. 10: *annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie salvator mundi.* 4. Johannem Baptistam, qui Christum digito ostendens *agnum DEI* ipsum vocabat Joh. 1, v. 29. et 36. brevissima hac sententia summam evangelii complexus. 5. Apostolos, qui ex mandato Christi *praedicarunt evangelium omni creaturae* Marc. 16, v. 15, *ita ut fructificaverit evangelii praedicatio in toto mundo* Col. 1, v. 6. et 23. 6. Omnes fideles verbi ministros et evangelii praecones, praesertim vero B. Lutherum, per quem novissimis hisce temporibus evangelii doctrinam Deus repurgavit et pri- VI. 121.
stino apostolico nitori clementissime restituit. Quare non dubitamus ad eum referre vaticinium Apoc. 14, v. 6: *Vidi angelum volantem per medium coeli habentem aeternum evangelium, ut evangelizaret sedentibus super terram et super omnem gentem et tribum et linguam et populum.* v. 7: *dicens magna voce, timete Deum et date illi honorem, quia venit hora judicii ejus, et adorate eum, qui fecit coelum et terram et mare* etc., cujus vaticinii explicationem et accommodationem tradit Funcius in Apocal. et Mathesius in concion. de vita Luther.

Organum apprehendens.

33. *Ὄργανον ἀντιληπτικὸν* evangelicarum promissionum statuitur fides. Notandum vero, fidem habere duplicem ad evangelium respectum: 1. effectus, siquidem per vocem evangelii Spiritus s. accendit fidem in cordibus hominum. Rom. 10, v. 17: *fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Quemadmodum in prima creatione ex verbo Dei oriebatur lux, ita in *ἀνακτίσει* ac reparatione hominis ex luce evangelii oritur in cordibus lux fidei. 2. Cor. 4, v. 6: *Deus qui jussit ex tenebris lucem splendescere, idem illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis claritatis Dei in facie Jesu Christi.* 2. Organi, siquidem bona in evangelio oblata per fidem apprehendimus ac nobis applicamus, ut sit perpetua relatio inter organum offerens et organum apprehendens, inter donum ejusdemque acceptationem, inter promissionem gratiae et fiducialem apprehensionem. Hebr. 4, v. 2: *Non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei;* ideo mandato de praedicatione evangelii immediate subjungitur Marc. 16, v. 16: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.*

Tempus manifestationis evangelii

34. Quia vero non in N. solum T. per Filium Dei in carne manifestatum, per Johannem Baptistam et apostolos, sed etiam in V. per eundem Filium Dei nondum incarnatum, per patriarchas et prophetas evangelium praedicatum est, ex eo facile colligitur, quo tempore coeperit manifestatio evangelii, nimirum statim post lapsum. Postquam enim fraudibus satanicis illectus et propria cupiditate inductus primus homo mandatum creatoris sui transgressus aeternae mortis nexibus implicitus erat, Filius Dei ex arcana majestatis sede prodiens decretum evangelicum de semine mulieris contrituro caput serpentis manifestavit, ex quo veluti fonte promanant omnes, quotquot in propheticis et apostolicis concionibus et

scriptis repetitae exstant gratiae conciones, ac de Christi beneficiis promissiones, quae nihil aliud sunt, quam uberiores πρωτευαγγελίου istius explicationes et illustriores declarationes. **Photiniani statuunt, Deum in V. T. nunquam revelasse vel promisisse vitam aeternam, sed ejusdem revelationem et promissionem tantummodo hominibus N. T. per Christum insinuandam reservasse. Catech. Racov. p. 231. Schmaltz. contra Frantz. p. 220. Contra notandum: 1. quod primis parentibus servantibus legem primaevam de arbore vetita revelata fuerit et promissa in illo ipso praecepto vita aeterna. Quia enim legem illam violantibus vitae aeternae contrarium, scilicet mors aeterna, denuntiabatur, ideo negari nequit, servantibus illam legem vitam aeternam promissam, nisi quis negare velit, ex prohibitione de non dicendo falso testimonio colligi posse praeceptum de veritate dicenda. 2. Quod in protevangelio de semine mulieris contrituro caput serpentis promissio vitae aeternae contineatur, quia pars serpentini capitis praecipua fuit mors aeterna, ubi ergo promittitur mortis aeterna destructio, ibi vitae aeternae beneficium sperari jubetur. 3. Quod ex his principiis prodierint illae consolationes propheticae de Messia. Es. 25, v. 8: *perdet mortem in sempiternum.* Hos. 13, v. 14: *ero mors tua, o mors, etc.* 4. Quod Christus ad legendas Scripturas Judaeos remittens Joh. 5, v. 39. testatur, *vitam aeternam in illis haberi.* Quomodo potuisset ipsos pro accipienda vita aeterna remittere ad testimonia Scripturae veteris, si illa nihil habuisset de vita aeterna in Christo promissa? 5. Quod Paulus Act. 24, v. 14. coram Felice testetur, *quod ita colat Deum patrium credens omnibus, quae in lege et prophetis scripta sunt, et spem habens in Deum fore, quam et ii ipsi exspectant resurrectionem mortuorum justorum simul et injustorum.* Ergo Judaei manentes hostes Christianorum exspectant resurrectionem promissam in lege et prophetis. 6. Ezech. 18, v. 9. expresse promittitur vita piis, utique aeterna, quia mors temporalis omnibus communis. Regerunt: *Israëlitas sperasse vitam aeternam, licet nunquam ipsis fuerit promissa.* Respondemus: quomodo sperassent, nisi credidissent? quomodo credidissent, de quo non audivissent? quomodo audivissent, nisi praedicatum ipsis fuisset? quomodo vero praedicassent ipsis aliqui, nisi ad hoc ipsum praedicandum a Deo missi, Rom. 10.** Est

VI. 122. qui statuit, evangelium etiam in statu innocentiae ante lapsum fuisse, duobus potissimum usus argumentis, 1. quia fuit ibi idem plane evangelium de gratia Dei, sed adhuc absconditum et nondum revelatum; 2. quia primi homines circa arborem scientiae boni et mali omnia laeta de propitio DEO, de gaudiis paradisi, de vita audituri fuissent. Haec quidem rectissime dicuntur, interim tamen distinguendum est inter decretum evangelicum ejusdemque manifestationem; decretum quidem aeternum est, ante jacta mundi fundamenta factum; sed manifestatio post lapsum demum contigit. Observandum etiam, quod evangelium non in genere tantum per laetum nuntium sit definiendum, sed addenda etiam differentia specifica, quod evangelium sit laetus nuntius de Christo mediatore pro peccatis nostris mortuo, per quem et propter quem remissio peccatorum credentibus contingat. Ex quo facile intelligi potest, an dicendum sit, evangelium proprie et specifice sic dictum, etiam ante lapsum in statu innocentiae fuisse editum.

35. Ex eo tempore, quo per Filium Dei prima promissio evangelica in paradiso manifestata est, semper sonuit vox evangelii in ecclesia per patriarchas ac prophetas repetita ac declarata, proinde unum et idem est evangelium, quod non in N. demum T. natum vel editum, sed jam inde a primis lapsi generis humani temporibus promulgatum, quo gratia Dei, remissio peccatorum et salus una atque eadem omnibus sanctis annuntiata ac oblata fuit, quod probant: 1. Summae evangelicae ex Moyse et prophetis superius adductae; quaecunque enim in scriptis V. T. de persona, officio, passione, resurrectione, aliisve operibus ac beneficiis Messiae vaticinia exstant, nihil aliud sunt, quam primae illius evangelicae concionis per Filium DEI in paradiso revelatae illustriores repetitiones et declarationes. **Judaei *Gen. 3. de nudo serpente* accipiunt, sed contrarium ostensum fuit in loco de pecc. orig. §. 8. *Locum quidem Gen. 4, v. 1.* Lutherus recte sic vertit: *Adepta sum virum Jehovam,* quam versionem etiam Conr. Pellicanus Hebraice doctissimus agnovit et ex Cabbalistis confirmavit. Sed Calvinus pronuntiat, hoc esse nimis subtile, quem sequitur Paraeus, propterea quod אֵת saepe sit nota ablativi casus Gen. 5, v. 22. c. 6, v. 9. c. 12, v. 15. Exod. 1, v. 1. etc. Item Piscator, Tremellius. Respondemus: 1. negari nequit, particulam אֵת communiter esse notam accusativi, ergo nostra interpretatio fluit ex usitata significatione et proprietate vocabuli. 2. Particula אֵת aut est δεικτικὴ ἐμφατικὴ et cum verbis activis sive transitivis constructa est articulus accusativi casus, cum passivis vero et intransitivis nominativi casus; aut est praepositio CUM. Atqui hic non est praepositio CUM. Ergo est δεικτικὸν ἐμφατικὸν et quidem articulus accusativi. Assumtum patet ex phrasi linguae Hebraeae, quae nunquam et nuspiam hanc formulam σὺν Θεῷ, cum Deo, per Deum, Deo fortunante effert per את יהוה, sed per has באלהים ביהוה Psal. 60, v. ult. Psal. 108, v. ult. Jerem. 3, v. 23. Hos. 1, v. 7. Esa. 45, v. 17. Deut. 33, v. penult. 3. Ordinaria significatio particulae אֵת tantisper valere debet, donec necessitas extraordinariae significationis demonstretur. 4. Novies haec particula reperitur in eodem hoc et antecedente et sequente versiculo, ubi octies significat indubitato articulum accusativi, constructa quippe cum verbis activis, qui ergo tam cito tam insolentem significationem cum verbo activo assumeret? v. seq. eadem appositionis ratio occurrit τὸν ἀδελφὸν τὸν Ἄβελ. Confer Gen. 3, v. ult. c. 4, v. 1. et 2. 5. Jonathan paraphrastes Chaldaeus non solum articulum accusativi perspicue expressit, sed etiam ad *angelum Jehovae,* id est Mes-

Unum idemque evangelium esse in V. et N. T.

siam, accommodavit, is enim est *angelus foederis* Esa. 63, v. 9. Malach. 3, v. 1. Verba sic habent: *Et Adam cognovit Hevam uxorem suam, quae erat desiderans illius angeli et concepit et peperit Cainum et dixit, adepta sum viro τὸν angelum illum Jehovae.* 6. Consuetudo est linguae Hebraicae appositionem in accusativo exprimere per את inter duo nomina positum. Gen. 4, v. 2. Jer. 17, v. 13. Gen. 26, v. 34. Ezech. 4, v. 1. 1. Reg. 11, v. 23. 1. Sam. 15, v. 4. et 18. Gen. 22, v. 2. 2. Sam. 3, v. 14. etc. 7. Absque urgente causa Judaicum sensum non debemus amplecti ac deserere eum, qui Christi gloriam illustrat. Fr. Jun. et Tremellius dicunt, esse ellipsi nliterae מ, ideo reddunt a Jehova, producunt duo exempla Gen. 44, v. 4. et Deut. 34, v. 1. Respondemus: Cur deserunt ordinariam vocis significationem et quaerunt ellipsin? adde quod in illis exemplis nulla ellipsis. Hebraei enim dicunt exiit urbem, id est ex urbe. In loco altero potest את recte sic verti, ut maneat articulus accusativi. Paraeus 1. producit aliquot loca, in quibus את est nota ablativi. Respondemus: manet interim, quod propria et ordinaria significatio sit esse notam accusativi. Monstretur igitur necessitas discedendi ab ea. Nos vero ostendimus, non posse hic accipi pro cum. 2. Argumentum ducit ex v. 25. *posuit mihi Deus semen aliud.* Respondemus: ex litera sumenda est interpretatio, potuit exprimere desiderium Messiae et postea celebrare Dei bonitatem, adde quod Eva hic non respiciat ad nativitatem Cain, sed mentionem faciat occisi Abelis. *3. sciebat Eva Cainum semen esse viri, quare non credebat, semen esse virginis.* Respondemus: sciebat Eva semen mulieris fore Messiam, cumque ipsa a serpente esset seducta et in actu judiciario serpenti opposita, putabat se in individuo matrem futuram, nihilominus et hoc sciebat, Messiam contritorem serpentis fore verum Jehovam, quare virginitatis nulla hic fuit apud Evam consideratio. Lutherus primum vertit: *Acquisivi virum Domini*, ut ostendunt editiones in parva Germanica Genesi, quae exstat tom. 4. Jen. Germ. ad annum 1528: Ich habe überkommen den Mann des HErrn. Sed tamen in marginalibus eodem anno ejusdem tomi super parvam Genesin nihilominus orthodoxe docet, Evam tunc non aliter putasse, quam hoc fore illud semen, quod dixerat Dominus contriturum caput etc. Eandem versionem retinuit in postrema editione completa anno 1542. tandem tamen, ut patet ex tractatu super postrema verba Davidis tom. 8. Jen. Germ. f. 157. b, mutavit etiam verba: Ich habe bekommen den Mann des HErrn, adductis hujus suae versionis rationibus gravissimis.** 2. Totum sacerdotium leviticum et totus cultus leviticus, cujus praecipuae partes fuerunt
VI. 123. ritus sacrificiorum, spectabant Christum ejusdemque beneficia adumbrabant. Quia mors peccatori debita derivabatur in animal sacrificandum, erat quasi visibilis commonefactio, non posse nostris viribus peccatum et mortem aboleri, sed opus esse alia victima, quae pro peccatis nostris Deo offeratur, huc respicit Baptista, quando Christum vocat *agnum Dei, qui tollit peccata mundi*, Joh. 1, v. 29. 3. Christus diserte pronuntiat Joh. 8, v. 56: *Abraham exsultavit, ut videret diem meum, et gavisus est,* nimirum quia illustris repetitio evangelicae promissionis ad Abrahamum facta est et promissio de Messia ad ipsius familiam restricta. Joh. 5, v. 46. asserit, *Moysen de se scripsisse*, non solum disertis vaticiniis, sed etiam typorum umbris. Luc. 24, v. 27. in genere ostendit, non Moysen solum, sed etiam omnes prophetas de se scripsisse. 4. Apostoli in genere pronuntiant Act. 15, v. 11: *Credimus, per gratiam Domini nostri Jesu Christi salvari, quemadmodum et patres nostri;* ergo unum idemque evangelium, gratiam Dei in Christo mediatore quaerendam esse docens, quo omnes sancti quibuslibet temporibus ab initio mundi justificati sunt et salvati. 5. Petrus διαῤῥήδην testatur Act. 4, v. 12: *Non esse in alio quoquam salutem, quam in Christo, nec aliud nomen sub coelo datum esse hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*; et Act. 10, v. 43: *Christo testimo-* VI. 124.
nium dari ab omnibus prophetis, quod remissionem peccatorum accipiant per nomen ejus omnes, qui credunt in ipsum. Ergo pii V. T. non alia ratione quam fide in Christum per verbum evangelii praedicatum sunt salvati, *de salute in Christo promissa inquisiverunt et scrutati sunt prophetae,* 1. Petr. 1, v. 10. eidemque luculentum dederunt testimonium. 6. Paulus Rom. 3, v. 21. asserit *justitiae Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes credentes testimonium dari a lege et prophetis*, Rom. 4, v. 2. et seqq. *Abrahamum non ex operibus, sed fide in Christum justificatum esse* confirmat. Idem judicium est de reliquis V. T. electis: *neque enim propter Abrahamum hoc tantum scriptum, sed et propter nos, quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitavit Christum a mortuis*, v. 23. et 24; proinde universalis regula est, omnes electos uno eodemque modo justificari et salvari. Hebr. 11, v. 4. et seqq. ostenditur, omnes sanctos ab initio mundi *per fidem justitiae heredes factos*, cujus fidei varia exercitia describuntur. Hebr. 13, v. 18: *Jesus Christus heri et hodie idem est et in secula.* Ergo idem fuit mediator, per quem pii temporibus V. T., quae hesternae diei comparantur, non minus salvati sunt, quam pii sub N. T. 7. Johannes *evangelium* vocat *aeternum* Apoc. 14, v. 6. ac proinde non coepit demum in N. T; *agnum Dei ab origine mundi occisum* asserit Apoc. 13, v. 8, non quidem actu, sed efficacia; profuit enim passio Christi, antequam fuit.

36. Id ipsum doctiss. D. Chemnicius parte 2. locor. p. 579. in specie probat, quadruplicem temporum seriem continens, quibus maxime illustres evangelii repetitiones factae et descriptae sunt: 1. a lapsu Adae usque ad diluvium; 2. a diluvio usque ad Moysen; 3. a Moyse usque ad prophetas; 4. a prophetis usque ad Christum. Singulis illis temporibus evangelicam promissionem de semine mulieris repetitam et subinde clarius expositam esse, erudite et copiose

ibidem ostendit. Ex quo irrefragabiliter colligitur, unam et eandem esse evangelii doctrinam, cujus agnitione et fide sancti omnibus salvati sunt. Valeat proinde commentum illud (cujus vestigia tamen in antiquissimis scriptoribus ecclesiasticis occurrunt) quod homines ante Moysen sola lege naturae justificati et salvati sint, post Moysen sola lege Moysis, in N. T. lege evangelica, quam opinionem in Pelagio toties ab Augustino damnatam et refutatam suam fecerunt Scholastici; ex quibus etiam hoc adhaesit Romanensibus, ut perfectiora opera in evangelio Christianis tempore N. T. praescripta ac tradita esse pugnent, quibus coram Deo justificentur et salventur, cum politiae Judaicae civibus opera in lege Mosaïca praescripta ad justitiam et salutem suffecerint. Valeat insuper falsa ista assertio, quod ad legem pertineat, quicquid in Moyse et prophetarum scriptis, ad evangelium vero, quicquid in N. T. libris descriptum exstat, quem errorem superius in Bellarmino notavimus, qui lib. 4. de justif. c. 2. magna confidentia asserit, nomen evangelii nuspiam aliter accipi, quam pro doctrina in evangelistarum et apostolorum scriptis contenta.

Antithesis.

37. Ceterum ut assertio nostra de uno eodemque evangelio omnibus mundi temporibus praedicato evidentior sit et adversus argumentorum contrariorum insultus muniatur, haec duo membra observare convenit: 1. Evangelii vocem dupliciter accipi, primo pro doctrina de promissione gratiae et remissionis peccatorum propter Christum gratis dandae; secundo pro publico de exhibito Messia praeconio, quod cum in N. demum T. coeperit, manifestum est, evangelium in priore significatione hoc loco accipiendum esse. Inde est, quod doctrina de futuro Messiae adventu in Scripturis vocari solet *promissio* Rom. 15, v. 8. Galat. 3, v. 16, siquidem quae in N. T. per Christi adventum sunt completa, ea in V. T. fuerunt promissa. Quando vero in N. T. doctrina evangelii vocatur promissio 2. Tim. 1, v. 1. Galat. 3, v. 14. non ad Christum, sed ad futura aeternae vitae bona, quae per Christum exspectamus, potissimum habetur respectus. 2. Evangelicam promissionem subinde clarius expositam et illustratam esse, donec tandem plena lux in N. T. oriretur.
VI, 125. Esaias certe tantam cognitionis lucem habuit, quantam in nemine antecessorum animadvertere possumus. Quin imo respectu ad lucem N. T. habito doctrina de Messia in V. T. confertur nocti et tenebris, nimirum *κατὰ σύγκρισιν* Rom. 13, v. 12; fuit enim figuris et umbris tecta, quarum involucris remotis clarissimum cognitionis jubar in N. T. effulsit, quod proinde diei comparatur. Quemadmodum igitur die appropinquante paulatim dispelluntur tenebrae ac in aurora coelum magis magisque incipit albescere, donec luciferum sequatur solis splendor, ita quoque in V. T. subinde clarius revelatum est evangelium, quo magis dies N. T. appropinquaret.

1. Joh. 1: Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Christum nobis contigit.

38. His exacte observatis facile apparebit, quid argumentis adversae partis respondendum sit: *1. Lex per Moysen data, gratia autem et veritas per Christum nobis contigisse dicitur*, Joh. 1, v. 17. *Ergo Moyses solam legem, Christus solum evangelium docuit.* Respondemus: non hoc accipiendum est exclusive, quasi solam legem Moyses docuerit, sed antithesis instituitur inter ministerium Moysis et beneficium Christi. Moyses tradit quidem praecepta et promittit vitam, sed sub conditione perfectae obedientiae, quam cum propter naturae corruptionem praestare non possimus, ideo opus fuit alio mediatore, videlicet Christo, qui ministerium mortis et condemnationis auferret, contra vero gratiam et veritatem daret, per quam quid intelligendum sit, luculenter ostendit Chemnicius Harm. evang. c. 20. p. 61. Distinguendum igitur inter Moysen doctorem et legislatorem sive pacti legalis mediatorem. Moyses ut doctor de Christo praedicavit et scripsit, sed ut legislator et veteris pacti mediator legem tantum dedit, per quam non contingit nobis Dei gratia et vita, cum desit nobis perfecta ejus impletio, sed per Christum, qui non solum praedicavit evangelium, sed et bona in evangelio oblata sua passione nobis promeruit. Quidam distinguunt inter principale ac minus principale Moysis et Christi officium. Principale (dicunt) Moysis officium fuit legem promulgare, interim et evangelium docuit, licet obscurius; Christi praecipuum munus erat promulgare evangelium, licet interim et legem doceret, sed non principaliter; sed antithesis hujus dicti plura comprehendit. 2. Paulus dicit Rom. 1, v. 2: *Evangelium esse prius promissum per prophetas. Ergo non est per ipsos praedicatum, sed tantum annuntiatum.* Respondemus: evangelii nomine intelligitur publicum de exhibito Messia praeconium, quod in N. T. demum praedicari coepit. Marc. 1, v. 1: *Initium evangelii Jesu Christi*, v. 2: *sicut scriptum est in Esaia propheta*, etc.; interim doctrina de gratia Dei et peccatorum remissione propter Messiam in V. T. promissum, in N. exhibitum, utrobique una est et eadem. Modus patefactionis ac respectus temporis non mutant rem ipsam. 3. Rom. 16, v. 25: *Evangelium dicitur mysterium aeternis temporibus tacitum*, v. 26: *manifestatum autem nunc*, h. e. tempore N. T., *ergo sub V. T. ignotum.* Respondemus: ibidem diserte additur, quod manifestatum sit evangelium *διὰ γραφῶν προφητικῶν*, ergo etiam olim innotuit, licet minus clare ac paucioribus; tantam ac tam claram, non autem totam evangelii manifestationem V. Testamento apostolus derogat; quo referendus est Ephes. 3, v. 5: *mysterium Christi* sive evangelium *ἐν ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη, ut nunc revelatum est*, de gradibus igitur cognitionis ac latitudine praedicationis apostolus agit. 4. *Patres V. T. exspectarunt promissum Messiae adventum. Ergo tantum spes, non autem fides ipsis tribuenda, vel certe ipsorum fides diversa fuerit a nostra.* Respondemus: fides complectitur notitiam et fiducialem apprehensionem. Respectu notitiae diversitas quaedam inter fidem piorum in V. T. et nostram forte constitui potest, respexerunt enim in Messiam promissum, nondum autem exhibi-

2. Rom. 1: Evangelium prius promissum per prophetas.

3. Rom. 16: Evangelium est mysterium aeternis temporibus tacitum.

4. Patres V. T. exspectarunt adventum Messiae.

tum, quem nos scimus et credimus in N. T. esse
VI. 126. exhibitum; sed fiducialis apprehensio utrobique eadem est: Abraham non minus fructum et efficaciam meriti Christi fide participavit, quam latro in cruce Christum praesentem intuitus; quid quod exspectatio adventus Messiae diserte dicitur fides Rom. 13, v. 11. Iren. lib. 4, c. 38: *Una et eadem est Abrahae et nostra fides, illo quidem credente, futuris quasi jam factis propter repromissionem Dei, nobis quoque similiter per fidem speculantibus eam quae est in regno hereditatem propter repromissionem Dei.*

39. Maneat ergo firmum fixum, unum idemque esse evangelium, quod jam inde a primis lapsi humani generis temporibus in ecclesia sonuit, quod comprobant tot vaticinia de Christo in V. T. edita; siquidem Christus est veluti nucleus evangelii, imo totius Scripturae sacrae. Rom. 4, v. 24: *Scriptum est non solum propter Abrahamum, sed etiam propter nos, quibus imputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Christum a mortuis.* v. 25: *qui traditus est propter peccata nostra et resurrexit propter justificationem nostram*, inde dicitur *evangelium de Filio Dei* Rom. 1, v. 3; *evangelium Christi*, Marc. 1, v. 1; *testimonium Christi*, 1. Cor. 1, v. 6; *mysterium Christi*, Ephes. 3, v. 4; *verbum crucis*, hoc est de Christo crucifixo, 1. Cor. 1, v. 18. Quamvis vero omnia omnino Christi beneficia ad evangelium pertineant, ut non minus renovatio et donatio Spiritus sancti sit Christi beneficium in evangelio nobis oblatum, quam regeneratio et peccatorum remissio, idem tamen evangelium ostendit, justificationem non esse quaerendam in beneficio renovationis, quae in hac vita nunquam est perfecta, sed in gratuita peccatorum remissione et justitiae Christi imputatione, qua de re suo loco plura.

Forma evangelii consistit in promissionibus, quae sunt gratuitae.

40. Forma evangelii consistit in promissionibus, quae respectu qualitatis sunt et dicuntur gratuitae, respectu quantitatis universales. Grauitas esse evangelii promissiones docet apostolus, quando nos *gratis*, δωρεάν, *per Dei gratiam justificari* pronuntiat Rom. 3, v. 24. Justificamur enim ex evangelio, non ex lege; jam vero justificamur gratis, ergo promissiones evangelii sunt gratuitae. Gratuitae autem dicuntur non respectu Christi, cui care constiterunt beneficia in evangelio oblata; siquidem *non auro vel argento, sed pretioso suo sanguine nos redemit* 1. Cor. 6, v. 20. 1. Petr. 1, v. 19. *et dedit animam suam λύτρον pro multis*, Matth. 20, v. 28; sed respectu nostri, quippe nullum hic intercedit meritum nostrum, propter quod peccatorum remissio et reconciliatio cum Deo nobis contingat. Esa. 52, v. 3: *gratis venundati estis et absque argento redimemini.* Huc referenda dicta omnia, quae testantur, in evangelio offerri nobis Dei gratiam, *si enim ex gratia, jam non ex operibus* Rom. 11, v. 6; qua ratione distinguuntur evangelicae promissiones a legalibus, siquidem lex non minus quam evangelium promissiones continet; sed legales illae promissiones nostram requirunt operum obedientiam, eandemque perfectam, quam cum nemo hominum praestare possit, ideo promissiones legis nobis redduntur inutiles Rom. 8, v. 3, et quia legalia promissa acquirere non possumus, ideo κατ' ἐξοχὴν evangelio tribuitur promissionis appellatio Rom. 4, v. 13. Galat. 3, v. 18.

Et universales.

41. Universalitatem evangelicarum promissionum comprobant omnia dicta, quae testantur, Deum velle omnes homines salvos fieri, contra vero nolle peccatoris mortem, Ezech. 18, v. 32. c. 33, v. 11. 1. Tim. 2, v. 4. 2. Petr. 3, v. 9; Christum pro omnium hominum peccatis satisfecisse, Joh. 3, v. 16. 1. Joh. 2, v. 2; per verbum evangelii omnes ad Christi regnum vocari, Matth. 11, v. 28. c. 28, v. 19. Marc. 16, v. 15. etc.: quorum testimoniorum solis radio VI. 127.
scriptam universalitatem a corruptelis eorum, qui absolutum quoddam reprobationis decretum fingunt et occultam in Deo voluntatem revelatae contradictoriam statuunt, in tractatu de praedestinatione vindicavimus. Nimirum ut Romanenses conditionem et meritum nostrorum operum in ipsis evangelicis promissionibus urgentes ac gratuitas eas esse negantes ex una parte; ita quoque Calviniani absolutum reprobationis decretum urgentes et universalitatem promissionum evangelicarum negantes ex parte altera fundamentum consolationis nostrae subruunt et certitudinem salutis labefactant; utrisque opponendum est aureum apostoli dictum Rom. 4, v. 16: *ideo ex fide, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio omni semini, non ei solum quod est ex lege, sed etiam quod est ex fide Abrahae.* Proinde cum duo potissimum sint, quae peccatorum sensu irae divinae oppressum vehementer crucient et ad desperationem sollicitent, videlicet indignitas et particularitas, ideo priori spectro opponenda est gratiae promissio, posteriori vero universalitatis assertio, ut ostendimus in Enchiridio consolatorio morti ac tentationibus in agone mortis opponendo.

An conditio fidei tollat gratiam et universalitatem promissionum evangelicarum.

42. Conditio fidei, quam evangelicae promissiones requirunt, nec gratuito nec universalitati quicquam derogat. Prius sic demonstramus: Gratuitum est, quicquid praeter, imo contra alterius meritum ex gratia ipsi offertur et donatur. Promissiones evangelicae praeter, imo contra meritum ex gratia poenitentibus offerunt bona coelestia. Utique ergo sunt gratuitae. Quamvis vero bona in evangelio oblata fide recipiantur ac non nisi fide recipi possint, ex eo tamen non desinunt esse gratuitae, duplici ratione: primo quia illa ipsa fides est donum Dei, non opus nostrum, siquidem Spiritus sanctus per verbum evangelii accendit in cordibus nostris fidem; deinde quia fides non concurrit ut meritum quoddam, cujus dignitatem Deus respiciat, sed tantum ut organum, ut mendica manus, quae si vel maxime divitis eleemosynam recipiat, non tamen ex eo eleemosyna desinit esse gratuita. Proinde non omnem conditionem, sed tantum operum et meritorum nostrorum conditionem mentio gratuiti excludit. August. de verb. apost. serm. 15: *Si gratia ex merito, emisti, non gratis accepisti. Pro nihilo, inquit, salvos faciet eos. Quid est pro nihilo sal-*

vos facies? nihil in eis invenis, unde salves, et tamen salvas, gratis das, gratis salvas. Omnia merita praecedis, ut dona tua consequantur merita tua. Prorsus gratis das, gratis salvas, quia nihil invenis, unde salves, et multum invenis, unde damnes.

43. De posteriore sic habendum: Universalitas evangelicarum promissionum opponitur absoluti decreti reprobatorii architectis, qui ex intentione et consilio Dei tantum ad paucos quosdam absoluto decreto electos promissiones evangelicas pertinere statuunt; interim non introducenda est talis quaedam indeterminata et absoluta earum universalitas, quae conditionem fidei excludat. Quemadmodum enim Deus vult omnes homines salvos fieri non absolute et simpliciter, sed hoc ordine, ut poenitentiam agant et in Christum credant; eos, qui in impoenitentia et incredulitate perseverant, vult damnari Marc. 16, v. 16: ita quoque promissiones evangelicae sunt universales, non absolute et modis omnibus indeterminate, sed sub conditione fidei. At inquis, architecti absoluti decreti itidem statuunt, respectu credentium universales esse evangelii promissiones, nulla igitur hac de re amplius reliqua erit controversia? Respondemus: imo vero maxima. Illi enim statuunt, Deum absoluto quodam decreto quibusdam denegare fidem, ac proinde ad illos evangelicas promissiones non pertinere, si vel maxime exterius eis offerantur; nos contra statuimus, Deum serio velle, ut omnes veniant ad agnitionem veritatis, quo fine evangelii verbum omnibus offerat, per quod fidem in ipsorum cordibus accendere et salutis participes eos facere ex animo cupiat, cum tamen ipsi contumaciter Spiritui s. resistendo operationem ejus impediant ac se ipsos hac ratione vita aeterna indignos judicent. Ergo quod non omnes actu participes fiunt beneficiorum, quae in verbo evangelii hominibus offeruntur, id universalitati evangelicarum promissionum nihil quicquam derogat; ex accidenti enim
VI. 128. id demum contingit, nec quantitatem ipsarum promissionum ulla ex parte restringit.

Ad quos pertineant evangelii bona.

44. Quamvis igitur evangelii concio sit universalis, attamen illi tantum bonorum in evangelio promissorum et oblatorum redduntur actu participes, qui in Christum credunt, cujus fidei anteambulo est seria contritio, pedissequa vero bona opera. Proinde sacrilegium quoddam committunt, qui nullo peccatorum sensu ac odio ducti, sed in illis secure pergentes nihilo tamen minus ad sese promissiones evangelicas pertinere persuasum habent, de quibus non immerito quis pronuntiaret, quod in testimonium ipsis evangelium praedicetur. Turpissimus iste evangelii abusus postremis hisce mundi temporibus proh dolor! ita invaluit, ut omnis fere spes remedii sit sublata, cum tamen toties Scriptura pronuntiet, non nisi ad illos, qui veram agunt poenitentiam, qui serio dolent propter peccata et anxie quaerunt a peccatis liberari, evangelicas conciones pertinere Matth. 9, v. 12. Marc. 2, v. 17. Luc. 5, v. 31: *Non indigent, qui sani sunt, medico, sed qui male habent; non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam.* Matth. 11, v. 4: *Pauperibus praedicatur evangelium.* v. 27: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Ideo Johannes Baptista, Christus et apostoli poenitentiae concionem praedicationi evangelii semper praemittunt. Non intrat Christus in corda hominum per evangelii gratiam, nisi Johannes ipsi prius viam paret per poenitentiam; non infundit Deus misericordiae oleum nisi in vas contritum.

Effectus et bona evangelii.

45. Effectus et bona, quae evangelium offert et credentibus affert, varia sunt et multiplicia, omnia tamen divina et maximi aestimanda. Revelat enim nobis consilium Dei de salute nostra, Matth. 11, v. 24, unde vocatur *revelatio mysterii* Rom. 16, v. 25; affert fidem eamque excitat et confirmat Rom. 10, v. 17, unde vocatur *verbum fidei* 1. Tim. 4, v. 6; affert gratiam Dei et reconciliationem cum Deo Joh. 1, v. 17, unde vocatur *verbum gratiae,* Luc. 4, v. 22; regenerationem Jac 1, v. 18. unde vocatur *bonum semen* Matth. 13, v. 37; remissionem peccatorum Luc. 1, v. 77, unde vocatur *bonum Dei verbum* Hebr. 6, v. 5; justitiam in Dei judicio consistentem Rom. 4, v. 5; impletionem legis Mosaicae Rom. 10, v. 4; consortium divinae naturae 1. Pet. 1, v. 4; *υἱοθεσίαν* Joh. 1, v. 12; sanationem a morbis spiritualibus Matth. 9, v. 12, unde vocatur *sermo sanus* Tit. 2, v. 8; spiritualem vitam Joh. 15, v. 5. unde vocatur *verbum vitae* Phil. 2, v. 16; gaudium et pacem conscientiae, Actor. 13, v. 48, unde vocatur *evangelium pacis* Ephes. 6, v. 15; consolationem in omnibus tentationibus et persecutionibus 2. Thess. 2, v. 16; liberationem a jure peccati et mortis, a maledicto legis Rom. 8, v. 2; donationem Spiritus sancti Galat. 3, v. 2, unde vocatur *ministerium Spiritus* 2. Cor. 3, v. 8; fiduciam in invocatione Galat. 4, v. 6; novam obedientiam Deo gratam Galat. 3, v. 5; hereditatem vitae et salutis aeternae Joh. 3, v. 36, unde vocatur *evangelium salutis* Ephes. 1, v. 13: quae omnia superius thesi 14. ad τὴν τῶν κακῶν ἀφαίρεσιν καὶ τὴν τῶν εὐεργημάτων θέσιν revocata variis Christi et apostolorum dictis uberius illustrari et explicari possunt.

Accidentarii effectus evangelii.

46. Accidentarii effectus evangelii sunt: 1. quod confessoribus suis crucem afferat, Marc. 8, v. 35: *Qui perdiderit animam suam propter me et evangelium, salvam faciet eam.* Marc. 10, v. 29: *Qui reliquerit domum, fratres* etc. *propter me et evangelium.* Phil. 1, v. 27: *συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου.* Philem. v. 13: *ut mihi ministraret in vinculis evangelii.* 1. Petr. 2, v. 20: *si benefacientes patienter sustinetis, haec est gratia.* v. 21: *in hoc enim vocati estis.* 2. Quod haec doctrina mundum offendat, siquidem *praedicat Christum crucifixum, Judaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam* 1. Cor. 1, v. 23; inde coram mundo habetur pro *stulta praedicatione* v. 21, *est enim sapientia Dei in mysterio abscondita, quam nemo principum hujus seculi cognovit* 1. Cor. 2, v. 7. et 8. *quam animalis homo non percipit nec potest intelligere,* v. 14. 3. Quod tuba seditionum et causa

calamitatum in mundo proclamatur 1. Cor. 4, v. 11:
VI. 129. *usque in hanc horam;* v. 13: *blasphemamur,* ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. 4. Quod sit occasio excaecationis impiis et incredulis 2. Cor. 4, v. 3: *Si opertum est evangelium nostrum, in iis quidem qui pereunt est opertum.* v. 4: *in quibus Deus hujus seculi excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriae Christi.* 1. Petr. 2, v. 8: *Christus* (per evangelium praedicatus) *est lapis offensionis et petra scandali his qui offendunt verbo non credentes.* 5. Quod incredulis occasio sit majoris damnationis Matth. 11, v. 21: *Tyro et Sidoni tolerabilius erit in die judicii quam vobis.* 2. Thess. 1, v. 7: *revelabitur Dominus Jesus de coelo.* v. 8: *in flamma ignis, dans vindictam iis, qui non noverunt Deum et qui non obedierunt evangelio Domini nostri Jesu Christi.*

Quomodo salutares et divini effectus evangelio tribuantur. 47. Porro salutares isti evangelii effectus, quod afferat reconciliationem cum Deo, remissionem peccatorum, justitiam, pacem conscientiae et vitam aeternam, non nisi organicae causae respectu evangelio tribuuntur, siquidem efficacia hujus doctrinae pendet ab operatione Spiritus sancti, qui per verbum evangelii in cordibus hominum efficax est; quemadmodum enim manna decidebat cum rore Exod. 16, v. 14, ita cum manna doctrinae evangelicae conjunctus est ros divinae gratiae Esa. 55, v. 10; inde est, quod evangelium dicitur *potentia Dei ad salutem omni credenti* Rom. 1, v. 16. *verbum crucis*, hoc est evangelium de Christo crucifixo *illis, qui salvi fiunt, est Dei virtus* 1. Cor. 1, v. 18; eodem sensu ac repectu vocatur *sceptrum potentiae* divinae Psal. 110, v. 2. Siquidem est vivum et efficax divinae potentiae instrumentum, per quod regnum gratiae in cordibus credentium Christus administrat, qua de re annotabo pulcherrimam comparationem D. Brentii in confess. Witenbergensi cap. de evangelio p. 407: *Cum dicimus, evangelium esse jucundam annuntiationem de Filio Dei, non loquimur de literis et syllabis, quibus verba evangelii vel in papyro continentur, vel voce recitantur extra proprium, legitimum et ordinarium suum usum. Etsi enim evangelium idcirco literis mandatum est, ut ex iis tanquam ex penu suo tempore ad suum usum depromatur, tamen per se extra suum officium nec est triste nec jucundum, nec occidit nec vivificat, sed loquimur de annuntiatione evangelii, ut est in proprio, legitimo et ordinario suo officio ac usu, in quem divinitus est instituta. In historia Ester extat edictum, ut si quis vel vir vel mulier non vocatus intraverit atrium regis interius, statim interficiatur, nisi forte rex aureum sceptrum pro signo clementiae ei porrexerit; hoc sceptrum etsi erat ex auro architectatum, tamen per se vel in abaco collocatum, vel in cista inclusum nullam cuiquam afferebat vitae salutem, sed si rex ipsum manu apprehenderet et intranti porrigeret, tum erat in suo legitimo usu et attactum servabat intrantem, ne a satellitibus regis interficeretur. Sic et de evangelio sentiendum est, quod cum literis tantum continetur, vel etiam voce pronuntiatur vel annuntiatur vel etiam cogitatur legitima sua ordinatione, tunc est vere coeleste organum, quo Spiritus sanctus omnem salutem in electis suis operatur, adeoque vere est sceptrum illud, de quo psalmus canit: Sceptrum virtutis tuae emittit Dominus ex Sion, quo domineris in medio inimicorum tuorum.* Hactenus Brentius.

48. Superstitiosum igitur est et justa reprehensione dignum, quod literarum characteribus historiam evangelicam, praesertim vero caput primum Johannis, continentibus mirifica quaedam vis alexicaca fugandi daemones, prohibendi fulmina et sanandi morbos, praeter, imo contra legitimum evangelii usum divinitus constitutum in papatu tribuitur, inde est, quod caput primum Johannis minutissimis literarum apicibus descriptum e collo appensum gestant, qua de re sic scribit Salmeron. Tom. 4. commentar. p. 614: *Consuetudo est Christianis, gestare appensum e collo evangelium, aut alias res sacras sive reliquias, nec error est, si ex reverentia sanctorum deferantur cum spe, quod forte DEUS miserebitur. Hinc legimus in beatae Caeciliae laudem, codicem evangelicum semper in sinu eam gestasse, et Constantinum imperatorem Christi clavum* VI. 130. *diademate circumtulisse, et apostolum Barnabam curasse aegrotos evangelii scripti attactu* etc. An evangelium Johannis collo gestandum. Atqui non propter corporis, sed animae sanitatem verbum vitae nobis datum est ac revelatum. Indulserunt hac in parte quidam veterum populo, ut a ligaturis ethnicis eum abstraherent. August. tract. 7. in Joh.: *Cum caput tibi dolet, laudamus, si evangelium ad caput tibi posueris et non ad ligaturam cucurreris. Ad hoc enim perducta est infirmitas hominum et ita plangendi sunt homines, qui currunt ad ligaturas, ut gaudeamus, quando videmus hominem in lectulo suo constitutum jactari febribus et doloribus, nec alicubi spem posuisse, nisi ut sibi evangelium ad caput poneret, non quia ad hoc factum est, sed quia praelatum est evangelium ligaturis. Si ergo ad caput ponitur, ut quiescat dolor capitis, ad cor non ponitur, ut sanetur a peccatis? fiat ergo. Quid fiat? ponatur ad cor, sanetur cor, bonum est. Bonum est, ut de salute corporis non satagas, nisi ut a Deo illam petas. Si scit tibi prodesse, dabit illam tibi; si non tibi dederit, non tibi proderit habere illam* etc. Chrysostomus superstitionem hanc acrius insectatur in c. 22. Matth. imperf. oper. homil. 43: *Nonne evangelium quotidie in ecclesia legitur et ab omnibus auditur? cui ergo posita in auribus evangelia nihil prosunt, quomodo possunt circum colla suspensa salvare? deinde ubi est virtus evangelii, in figuris literarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis, si in intellectu, ergo melius in corde posita sunt, quam circa collum suspensa.* Idem homil. 43. in 1. Cor. reprehendit, quod scripta evangelia juxta lectos suspendebant.

49. Vicissim etiam cavenda est nefaria distractio efficaciae Spiritus ab evangelii verbo, quam com- Efficacia Spiritus non est

separanda a verbo evangelii. mittunt Enthusiastae, Anabaptistae et Svencfeldistae, immediatos afflatus ac raptus exspectantes et per evangelium a Spiritu sancto fidem accendi negantes, quibus oppositus est articulus quintus Augustanae confessionis, cujus verba sic habent: *Ut fidem consequamur, institutum est ministerium docendi evangelii et porrigendi sacramenta. Nam per verbum et sacramenta, tanquam per instrumenta donatur Spiritus s., qui fidem efficit, ubi et quando visum est Deo, in iis, qui audiunt evangelium* etc. *Damnant Anabaptistas et alios, qui sentiunt, Spiritum sanctum contingere sine verbo externo hominibus per ipsorum praeparationes et opera.* Ad horum castra proxime accedunt, qui propter falsam illam de absoluto reprobationis decreto hypothesin itidem Spiritus sancti operationem ab externo verbi ministerio separant. Calvinus lib. 4. Instit. c. 16. §. 19: *In multorum vocatione Deus usus est interiore modo, quos Spiritus s. illuminatione nulla intercedente praedicatione verbi sui cognitione donavit.* Grynaeus disput. Heidelb. ann. 84. thes. 6: *Ministerio externo ejus cohonestandi ergo phrasi sacramentali effectum ministerii interni tribuitur.* Beza part. 2. resp. ad acta colloq. Momp. p. 116: *In regeneratione hominis valde fallitur et in Deum ipsum injurius est, quisquis aut hominibus, per quorum os Deus loquitur, vel ipsi externo Dei verbo, vel signis sacramentalibus Deum existimat vel tantillum divinae illius suae virtutis hominibus renovandis et aeterna vita in Christo servandis tribuere.* Haec illi contra clarissima Scripturae dicta, evangelium *est potentia Dei ad salutem omni credenti*, Rom. 1, v. 16. *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei*, Rom. 10, v. 17. *Attende tibi et doctrinae, insiste illis, haec enim faciens te ipsum salvabis et eos qui te audiunt*, 1. Tim. 4, v. 16.

Finis evangelii. 50. Finis evangelii duplex est: Ultimus et principalis Dei gloria, intermedius et secundarius credentium salus. Prius sic ostendimus: In evangelio revelatur 1. πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ Ephes. 3, v. 10. *abscondita* illa *Dei sapientia* Ps. 51, v. 8, quod noverit ex immensa sapientia remedium invenire humano generi in peccatum et mortem pro lapso. Pulcherrime Anselmus lib. 2. Cur Deus homo c. 18. *Debitum* (primi hominis) *tantum erat, ut illud, cum non deberet solvere nisi homo, non*
VI. 131. *posset nisi Deus, ita ut idem esset homo, qui Deus, unde necesse erat, ut Deus assumeret hominem in unitatem personae, quatenus qui in natura solvere debebat et non poterat, in persona esset, qui posset.* De hac miranda Dei sapientia in evangelio refulgente late tractat Leo in suis sermonibus in natalem Domini, serm. 8. sic scribit: *In communi totius humani generis strage unum solum fuit remedium sub divinae rationis occulto, quod posset subvenire prostratis, si aliquis filiorum Adam originalis praevaricationis alienus atque innocens nasceretur, qui ceteris exemplo prodesset et merito, sed quia hoc naturalis non sinebat, nec poterat vitiatae radicis sine semine esse propago, dominus David factus est filius David et de promissi generis fructu proles est orta sine vitio in unam personam gemina conveniente natura, ut eodem conceptu eodemque partu gigneretur Dominus noster Jesus Christus, cui vera inesset divinitas ad miracula operum et vera humanitas ad tolerantiam passionum.* 2. Revelatur etiam in evangelio immensa ac ineffabilis Dei misericordia, πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ, ut loquitur apostolus Eph. 1, v. 7. *Scientia salutis in remissione peccatorum consistens data est nobis per viscera misericordiae divinae*, Luc. 1, v. 78. Quae enim major potuit esse dilectio, quam quod filium suum unigenitum pro ingratissimis ac perditissimis servis Deus in mortem tradidit? Joh. 3, v. 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret.* Rom 5, v. 8: *Commendat caritatem suam in nos Deus, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* 1. Joh. 4, v. 9: *In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* Venit ad aegrotos medicus, ad captivos redemtor, ad mortuos vita, ad damnatos salus, quae poterat esse major Dei misericordia? 3. Revelatur in evangelio divina justitia, Rom. 1, v. 17: *Justitia Dei in evangelio revelatur ex fide in fidem.* Rom. 3, v. 21: *Nunc sine lege justitia Dei manifestata est, testimonio legis et prophetarum comprobata.* Per peccatum hominis offensum erat infinitum bonum ac violatum justitiae divinae decretum; jam vero impossibile erat decretum illud enervari aut aboleri, constitutum igitur per infinitum bonum satisfaciendum esse et infinitam Dei iram placandam, ut hac ratione infinitae Dei justitiae per aequivalens pretium satisfieret. Atque hoc est mirabile illud divinae justitiae ac misericordiae temperamentum, quod in evangelio nobis manifestatur. Homo peccaverat, homo igitur satisfacere debebat, sed non poterat. Deus satisfacere poterat, sed non debebat; Deus igitur homo factus est, ut satisfactio esset plena et sufficiens, quia a Deo, eademque homini salutaris, quia ab homine profecta. 4. Revelatur insuper in evangelio divina virtus ac potentia 1. Cor. 1, v. 24: *Praedicamus Christum Dei virtutem et sapientiam.* Esa. 53, v. 1: *Quis credit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Relucet autem in hoc mysterio divina potentia non solum in personali duarum naturarum unione propter salutem humani generis in Christo facta, quid enim Deo sublimius, quid homine vilius? invenit tamen divina potentia modum, quo hae duae naturae unirentur; sed etiam in ipsa evangelii praedicatione, quod contra omnes portas inferorum doctrinam illam Deus conservat, quod per contemtos homines eandem spargit, quod omnis hominum conatus ad illam opprimendam spectans reddatur inanis atque irritus. 5. Revelatur denique in evangelio Dei veritas, siquidem publicum illud exhibiti Messiae in N. T. praeconium *antea promissum est per prophetas in Scripturis sacris* Rom. 1, v. 2; ad hasce V. T. promissiones respicit Zacharias Luc. 1, v. 68: *Benedictus Dominus Deus Israël, quia*

visitavit et fecit redemtionem plebi suae; v. 70: *Sicut locutus est per os sanctorum, qui a seculo sunt, prophetarum ejus.* Rom. 15, v. 8: *Christus minister fuit circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum.*

51. Quare cum in evangelio reveletur Dei sapientia, misericordia, justitia, potentia ac veritas, utique finis evangelii erit Dei gloria, siquidem gloria Dei consistit in eo, ut vere a nobis agnoscatur; jam vero nomen Dei est ipse Deus, Psal. 48, v. 11: *Secundum nomen tuum Deus, sit laus tua usque ad*
VI. 132. *fines terrae*, utique ergo vere Deus agnoscitur ac nomen ejus glorificatur, si divinam ipsius sapientiam, misericordiam, justitiam, potentiam ac veritatem, quae sunt ipsa Dei essentia, in verbo evangelii relucentem agnoscamus et praedicemus. Ephes. 1, v. 6. et 12: *Praedestinavit et vocavit nos Deus ad salutem in laudem gloriae ipsius.* Secundarius et intermedius evangelii finis est salus nostra, ad quam cum per legem non possemus adspirare, misertus nostri Deus arcanum illud consilium salutis in evangelio nobis revelavit, Actor. 20, v. 27. quod per Christum *nobis contingat remissio peccatorum et ab omnibus, quibus non poteramus in lege Moysis justificari*, Actor. 13, v. 38. *in hunc* (mediatorem Christum) *qui credit, justificatur* v. 39. cujus fidei *finis est salus animarum*, 1. Petr. 1, v. 9.

Evangelium a lege discernere utile ac necessarium est.

52. His ita ordine expositis descendimus ad explicandum legis et evangelii discrimen, quod ex superioribus facili negotio colligi potest. Ne quis vero existimet, inanem aut non necessariam sumi operam in discrimine hoc explicando, observanda erunt b. Lutheri verba in c. 2. Galat. tom. 4. Lat. f. 39: *Qui bene novit discernere legem ab evangelio, is gratias agat Deo et sciat, se esse theologum. Ego certe in tentatione nondum novi, ut debebam. Tam diligenter distinguas justitiam evangelii a justitia legis, quam diligenter distinguis coelum a terra, lucem a tenebris, diem a nocte, atque utinam adhuc longius eas distinguere possimus.* Vide eundem Tom. 5. Latin. fol. 472. et alibi passim. Causae, propter quas discrimen illud accurate constituendum et arcte tenendum, sunt complures: 1. Articulo justificationis sua non constabit, imo nec constare poterit integritas neglecto harum doctrinarum discrimine, id quod ecclesiastica superiorum temporum historia plus satis comprobat. 2. Beneficia Christi non mediocriter obscurantur, nisi doctrina evangelii a lege accuratis limitibus secernatur. 3. Confusio legis et evangelii necessario secum affert perturbationes conscientiarum, siquidem in magnis et seriis conscientiae pavoribus nulla superstes manet vera ac solida consolatio, si gratuitae promissiones evangelii adulterentur. Quare cum totius doctrinae Christianae haec duo praecipua constituantur capita, ad quae reliqua omnia certo modo ac ordine referri possunt, haud immerito inter virtutes, quas in fideli ecclesiae ministro requirit apostolus, primum locum tribuit artificio τὸ ὀρθοτομεῖν, *recte secandi sermonem veritatis* 2. Tim. 2, v. 15. Metaphoram statuunt ductam ab officio sacerdotum leviticorum in V. T., quorum erat carnes sacrificiorum recte secare ac dividere. Quidam existimant, metaphoram ductam a structoribus conviviorum, quia ministri ecclesiae in N. T. sunt velut structores quidam spirituales convivii. Esa. 25, v. 6.

Convenientia legis et evangelii.

53. Ipsa quoque harum doctrinarum cognatio, quam in quibusdam partibus, cumprimis vero in praxi spirituali invicem obtinent et mutuas operas tradunt, de discrimine, quod ipsis intercedit, cogit nos esse sollicitos. Absit enim, ut statuamus hostilem quandam contrarietatem ac capitalem pugnam his doctrinis intercedere, quam tamen Admonitio Neostadiensis confessioni nostrarum ecclesiarum affricare conatur, quin potius cum apostolo dicimus: *Num legem destruimus per fidem? absit; sed legem stabilimus.* Rom. 3, v. 31. *Num lex est adversus promissa Dei? absit.* Gal. 3, v. 21. Iren. lib. 3. c. 12. p. 194: *Omnes qui sunt malae sententiae, moti ab ea legislatione, quae est secundum Moysen, dissimilem eam et contrariam evangelii doctrinae arbitrantes, jam non sunt conversi, uti differentiae utriusque testamenti inquirerent causas.* Justin. in qq. et resp. ad orthod. q. 104. p. 356: *Gratia non est secundum legem, nec adversus legem, sed supra legem et pro lege. Supra legem quidem, quoniam gratia; pro lege autem, quia per poenitentiam peccatores adducit ad indulgentiam et bene-* VI. 133.
ficium legis. Ergo non adversa, sed diversa, non contradictorie opposita, sed subordinata sunt haec duo doctrinarum genera, cum in mutuo usu non solum amice conspirent, sed etiam in quibusdam capitibus conveniant; siquidem intercedit eis communio: 1. appellationis, evangelium enim vocatur lex, Esa. 2, v. 3. Mich. 4, v. 2. Rom. 3, v. 27. Rom. 8, v. 2, ubi tamen observandum, legis vocabulum non εἰδικῶς, sed γενικῶς, itemque hanc nominis communicationem non esse reciprocam seu antistropham, cum legis doctrinae nuspiam evangelii appellatio tribuatur. 2. Generis, utrumque enim tam lex quam evangelium est coelestis doctrina. 3. Causae efficientis, unus et idem auctor est legis ac evangelii, proinde si lex et evangelium sibi invicem contrariarentur, Deus ipse sibi foret contrarius, cum in utroque doctrinae genere voluntas Dei manifestetur. 4. Finis ultimi, utraque enim doctrina tam legis quam evangelii est doctrina salutis, quamvis enim ἀδυναμίαν hac in parte legi tribuat apostolus Rom. 8, v. 3, illud tamen ex accidenti contingit, ratione scilicet carnis nostrae, quae peccati labe infecta ac debilitata conditioni perfectae impletionis, quae legi addita est, impotens facta, ut ibidem apostolus loquitur; illud proinde tanquam accidentarium legis naturae nihil derogat, quae per se est *sancta et bona*, imo *verbum vitae* Rom. 7, v. 12. Act. 7, v. 38.

Discrimen legis et evangelii.

54. Quamvis vero lex et evangelium in assignatis hisce capitibus conveniant et in ipso usu mutuas sibi operas tradant, tamen in illa ipsa conjunctione utriusque discrimen manet integrum ac inviolatum.

Discriminis illius capita non eodem ordine ac numero recensentur. Cyrillus in caput primum Johannis decem statuit diastemata, alii pauciora, alii plura, sed ad quinque membra revocari posse videntur omnia. Statuimus igitur legem ab evangelio differre: 1. Origine et modo patefactionis. Lex natura quodammodo nota est, cum mentibus hominum in prima creatione sit insita, nec per lapsum prorsus exstincta, Rom. 2, v. 15: *Gentes ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.* Sed evangelium est mysterium humanae rationi plane absconditum, per Filium *ex sinu aeterni Patris* prolatum et nobis *revelatum.* Joh. 1, v. 18: *Deum nemo vidit unquam, Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis:* unde Rom. 16, v. 26. Col. 1, v. 26. Ephes. 3, v. 9. et alibi passim doctrina evangelii vocatur *mysterium aeternis temporibus tacitum, sed per Filium demum in plenitudine temporis revelatum.* 2. Materia vel argumento. Lex est doctrina operum, praescribit enim ac praecipit, quales nos esse, quid facere, quid omittere oporteat. Galat. 3, v. 12: *Lex non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in eis.* Evangelium vero est doctrina fidei, proponit enim Christum mediatorem ac per ipsum annuntiat remissionem peccatorum, justitiam et salutem, unde evangelium dicitur *lex fidei* Rom. 3, v. 21. *auditus fidei* Galat. 3, v. 2; hinc promanavit πολυθρύλλητον illud Augustini: *Fides impetrat, quod lex imperat. Lex jubet magis, quam juvat. Lege operum dicit Deus: fac quod jubeo; lege fidei dicitur Deo: da quod jubes* etc. de spiritu et litera c. 13. de grat. et lib. arbitr. c. 16. in enchirid. ad Laurent. c. 117. homil. 29. in Johannem. Eodem sensu scribit Haymo in c. 3. Galat.: *Lex non est ex fide. Fides est ea credere et sperare, quae non videntur. Lex ergo non complebatur fide, sed opere; evangelium vero completur fide magis quam operibus, quia sola fides salvat.* Huc referendum est dictum Lutheri tom. 1. Latin. fol. 388: *Lex docet, quid debeas et quo careas, Christus dat, quod facias et habeas.* 3. Forma. Legis promissiones sunt conditionales, requirunt enim perfectam obedientiam, exigunt conditionem perfectae impletionis tanquam causam. Levit. 18, v. 5. Ezech. 18, v. 11: *Qui fecerit haec, vivet in eis.* Sed promissiones evangelii sunt gratuitae et, ut ita loquar, sunt donativae, unde vocatur *verbum gratiae Dei* Act. 20, v. 24. *ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio* Rom. 4, v. 16. 4. Effecto. Lex peccatum arguit ac terret hominem. Rom. 3, v. 20: *Per legem cognitio peccati.* Rom. VI. 134. 4, v. 15: *Lex iram operatur.* Evangelium vero peccatorum remissionem nuntiat et vivifica consolatione erigit. Esa. 61, v. 2: *Dominus misit me ad praedicandam captivis liberationem* etc., unde vocatur *verbum salutis, evangelium pacis, verbum bonum.* Ambros. in c. 3. ad Rom.: *Per legem peccati cognitio, per fidem abolitio.* in c. 7. Rom.: *Index peccati lex est, non genetrix nos faciens peccatores.* Beda in Psal. 83: *Benedictionem dabit legislator*, id est *Dominus, qui dedit legem deprimentem, dabit et gratiam sublevantem.* Anselmus in c. 3. posterioris ad Corinth.: *Distinguitur lex a gratia eo, quod sub illa elidantur elati, sub ista erigantur elisi.* Unde D. Lutherus eleganter dicit: *Utramque doctrinam legis et evangelii versari circa peccatum, sed diversimode. Lex ostendit, accusat, imputat, damnat peccatum; evangelium vero remittit, tegit, non imputat peccatum, quia ostendit agnum Dei tollentem peccata mundi.* **Ad haec legis concio nec vires implendi eam homini tribuit, nec mentes illorum mutat Deut. 29, v. 4: *Audivistis et vidistis, sed Deus non dedit vobis cor intelligens.* Evangelii promissiones credentibus subministrat Spiritus s., qui simul dat quam evangelium requirit fidem Jer. 31, v. 33. Gal. 3, v. 2. Cyrill. Alex. in c. 40. Esai.: *Molesta et onerosa erat lex omnibus docens typos, non immittens in mentem et cor rerum necessariarum institutionem auditoribus, sed velut externam cognitionis speciem tanquam in sola litera, idque vix tradidit. At salvatoris et evangelica praedicatio loquitur Spiritu sancto, cujusque cogitationis profunditatem patefaciente et spirituales meditationes ac contemplationes immittente et sanctorum sermones infigente et in penitissimis quasi animi penetralibus inflammante.*** 5. Objectis. Lex proponenda est impiis, securis et praefractis peccatoribus, pertinet enim ad veterem hominem, 1. Tim. 1, v. 9: *Justo non est lex posita, sed injustis* etc. Evangelium vero contritis cordibus et conscientiis sensu peccati territis annuntiandum. Matth. 11, v. 3: *Pauperibus praedicatur evangelium.* Luc. 4, v. 18: *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde.*

55. Ad haec quinque capita referri possunt reliquae omnes, quae ab aliis assignantur, differentiae, quarum quaedam ad discrimen V. et N. T. proprie pertinent, ut suo loco videbimus. Sic quod quidam legem ab evangelio etiam hoc modo differre dicunt, quod patefactionis ordine lex praecedat, evangelium vero sequatur; quod minister legis fuerit Moyses, evangelii vero Christus; quod lex promulgata sit inter tonitrua et fulgura ac terribilibus miraculis confirmata; evangelium vero gratiosis et salutiferis miraculis obsignatum sit, id ad V. ac N. T. discrimen pertinet, et ad primum legis et evangelii discrimen, videlicet ad originem et modum patefactionis referri potest. Quod statuunt legem requirere justitiam propriam, evangelium vero offerre alienam; legem debiti summam flagitare, evangelium ejusdem remissionem annuntiare; legem esse doctrinam de faciendo, evangelium vero doctrinam de credendo, id ad secundum ac tertium discriminis membrum pertinet. Quod statuunt, legem indicare morbum, evangelium vero eundem sanare; in lege revelari iram Dei super omnem hominem, in evangelio vero sine lege revelari justitiam Dei ex fide in fidem; legem docere bona opera, sed vires praestandi nequaquam suppeditare, evangelium vero donare Spiritum sanctum, qui naturam renovet et legem Dei cordi-

bus inscribat; legem esse ministerium mortis, evangelium vero Spiritus etc., haec et similia ad quartum discriminis membrum recte referuntur. Quamvis vero legis et evangelii discrimen ubique sit retinendum, cumprimis tamen illud observandum erit: 1. In articulo justificationis, siquidem justificatio nostra non est ex lege, cui propter carnis nostrae corruptionem et infirmitatem ἀδυναμία quaedam, accidentaria tamen, hac in parte tribuitur Rom. 8, v. 3, sed ex evangelio, in quo *justitia sine lege revelatur*, Rom. 3, v. 21; *quod est potentia Dei ad salutem omni credenti*, Rom. 1, v. 16. Monendi igitur, imo urgendi sunt homines ad opera juxta legis normam praestanda, sed in theatrum justificationis nostrae coram Deo non sunt inferenda, ibi enim perpetua est oppositio inter operari et credere, inter gratiam et opera, inter legem et evangelium. 2. In usu clavium ecclesiasticarum. Impoenitentibus et securis non est annuntianda peccatorum remissio, sed potius Dei ira ex lege Rom. 2, v. 9: *Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* 1. Tim. 1, v. 9: *Lex posita est injustis, impiis, sceleratis* etc., quos accusationis et damnationis suae pondere premit. Contritis cordibus non sunt legales comminationes exasperandae, sed potius evangelicae consolationis oleum instillandum Esa. 66, v. 1: *Quis est locus quietis meae?* v. 2: *respiciam ad pauperem et contritum spiritu et trementem sermones meos.* Matth. 11, v. 3: *Pauperibus evangelium praedicatur.* Quia vero in uno eodemque homine manet quodammodo vetustas carnis cum novitate spiritus, ideo recte dicit D. Luther. in c. 3. Galat. in praxi ita conjuncta esse legem et evangelium, ut nulla mathematica conjunctio dari possit, quae sit huic similis.

Ubi cumprimis discrimen legis et evangelii observandum.

VI. 185.

56. Ex his judicium fieri potest de dictis veterum, quibus legis et evangelii differentiam revocant ad haec capita, ut dicant, haec duo doctrinarum genera differre: 1. ut figura et veritas, promissio et complementum differunt. Justinus in quaest. orthod.: ὁ νόμος εὐαγγέλιον προκατηγγελμένον, τὸ δὲ εὐαγγέλιον νόμος πεπληρωμένος. Ambros. in c. 3. Galat.: *Ideo longe post promissionem data est lex, ut ipsa distinctione aliud lex, aliud promissio videretur.* Idem 1. officior. c. 48: *Hic umbra, hic imago, illic veritas. Umbra in lege, imago in evangelio, veritas in coelestibus.* Epiph. lib. 1. tom. 1: *Figurae in lege fuerunt, veritas autem in evangelio. Illic enim circumcisio fuit carnalis, quae inserviit tempori usque ad magnam circumcisionem, hoc est baptismum, qui circumcidit nos a peccatis et obsignat nos in nomen Dei. Erat illic sabbathum detinens nos in magnum sabbathum, hoc est requiem Christi, ut in Christo sabbathum agamus a peccatis. Et erat illic agnus irrationalis, qui sacrificabatur deducens nos ad magnum agnum ac coelestem pro nobis ac toto mundo mactatum.* Cyrillus lib. 1. in Joh. c. 21: *Lex ducebat in tabernaculum, quod verarum rerum erat figura. Salvator* (seu evangelium) *nos in ipsum adduxit coelum et tabernaculum verum, quod Deus, non homo condidit.* Beda lib. 1. in Joh. c. 1: *Quod lex et prophetae futurum praenuntiarunt, hoc redditum atque completum in evangelio monstratur.* Potho lib. 2. de statu domus DEI: *Umbra est in lege, imago in evangelii, veritas in coelo. Domus Dei, quae in umbra legis aedificatur, imperfecta est, quia nihil ad perfectum lex ducit. Domus Dei, quae in imagine instruitur, in luce est. Domus Dei, quae in viritate consistit, tota lux est.* 2. Causa ministeriali. Ambrosius in 1. Rom.: *Quantum distat dominus a servo, tantum distat evangelium a lege, non quod mala sit lex, sed quia melius evangelium.* 3. Amplitudine ministerii praedicationis. Eusebius lib. 1. demonstrat. c. 6: *Lex Moysis ad certum erat alligata locum, evangelium vero condonata libertate in unoquoque loco Deum adorare et colere praecepit.* 4. Universalitate subjecti. Eusebius ibid.: *Lex Moysis ab uno genere hominum incipiens omnium primum Judaeorum genus ad unius Dei agnitionem cultumque vocabat; evangelium autem omnibus hominibus et quae ubique terrarum sunt gentibus sublimius provectam Dei cognitionem apportat.* 5. Severitate et lenitate. Chromat. in c. 5. Matth.: *In lege est severitas, in evangelio gratia, illic terror incredulis incutitur, hic credentibus benedictionvm munus infunditur.* 6. Effectuum diversitate Cyrill. lib. 2. in Joh. c. 53: *Moyses lege orbem terrarum damnat; Filius a maledictione legis orbem liberat et misericordiae cumulo aegritudinem mundi curat.* **Chrysost. in 2. Cor. 3: *In lege, qui peccatum habet, punitur; hic autem, qui habet peccata, accedens baptizatur et fit justus. Justus autem factus vivit liberatus a morte peccati. Lex si prehenderit homicidam, tollit e vivis; gratia si acceperit homicidam, illuminat et vivificat.* Ambros. lib. 9. epist. 22: *Ideo lex severitatem gladii habet tanquam paedagogus baculum, ut imperfectae plebis infirmitatem poenae saltem denuntiatione deterreat; evangelium autem indulgentiam habet, qua peccata damnantur. Jure ergo Paulus ait: Quod litera occidit, spiritus autem vivificat.* Hieron. in c. 3. Eccles: *Lex quippe rigida, inbenigna, non parcens, peccantem interficit; evangelii gratia miseretur et ad poenitentiam provocat.* Haymo in Cant. cant.: *In lege nulla reservatur poenitentia, sed praecipitur, ut qui peccat, occidatur; evangelium autem dicit, nolo mortem peccatoris.*** Theodor. qu. 43. in Deut.: *Lex eos, qui peccant, condemnat; gratia autem eos suscipiens per fidem justificat et peccatorum remissionem donat.* Primasius in c. 2. Rom.: *Lex auditores facit, gratia factores.* Bernh. serm. 30. in Cant.: *Quis sane ex aequo respiciat condemnantem et consolantem, reposcentem et ignoscentem, plectentem et amplectentem; non pari profecto acceptabitur voto umbra et lux, ira et pax, judicium et misericordia, figura et veritas, virga et hereditas, frenum et osculum.* 7. Bonorum, quae largitur, et doctrinae perspicuitate ac perfectione. Cyrill. lib. 1. in Joh. c. 21: *Lex*

Dicta veterum de discrimine legis et evangelii.

VI. 186.

gratiam dabat, boni a malo discretionem verique Dei cognitionem docens et ab idolorum cultu revocans, non tamen perfecte, sed paedagogice ac inutiliter. Unigenita autem veritas seu gratia non figuris neque umbris, sed aperte atque liquide nobis bona largitur doctrinaque sua ad perfectam fidei cognitionem deducit. Ibidem: *Lex dabat spiritum servitutis ad formidinem, Christus spiritum adoptionis in libertatem.* Hieron. lib. 1. dial. advers. Pelag. haec omnia sic effert: *Aliud est damnare legem, quod Manichaeus facit, aliud lege praeferre evangelium, quod apostolorum est doctrina, in illa umbra, in hac veritatem esse dicimus; in illa servi, in hoc praesens Dominus loquitur, ibi promittitur, hic impletur, ibi initia, hic perfectio est; in illa operum fundamenta jaciuntur, hic fidei et gratiae culmen imponitur.*

Ἐπίκρισις de dictis veterum. 57. De his et similibus veterum pronuntiatis observandum: 1. quod legis nomine intelligant non solum moralem legem, sed in genere omnes leges Mosaicas, etiam ceremoniales et forenses; nomine evangelii intelligunt publicum exhibiti Messiae praeconium; sed quando proprium legis et evangelii discrimen quaeritur, proprie de lege morali agitur et nomine evangelii concio gratiae intelligitur. 2. Quod pleraque differentiae capita proprie ad V. ac N. T. discrimen pertineant, qua de re suo loco. 3. Quod hujus loci propria sint pronuntiata ea, quibus effectuum diversitate legem ab evangelio differre tradunt. 4. Quod dissimilia in scriptis veterum occurrant dicta, quorum quaedam admodum commoda interpretatione egent. Sic nova in evangelio a Christo praecepta tradi quandoque pronuntiant. Iren. lib. 4, c. 27. dicit: *Christum legem extendere ac dilatare, non solum vetita a lege, sed et concupiscentias eorum prohibere*, etc. *Pro eo, quod est Non moechaberis, non concupiscere praecepit, pro eo quod est Non occides, ne irasci quidem, pro eo quod est Decimare, omnia quae sunt pauperibus dare.* Tertull. lib. 4. advers. Marc.: *Novam plane patientiam docet Christus etiam vicem injuriae cohibens, permissam a creatore oculum exigente pro oculo et dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri jubens et super tunicam pallio quoque cedi, plane haec Christus adjecit, ut supplementa disciplinae creatoris.* Hilarius in 5. c. Matth.: *Amari lex proximum exigebat, erga inimicum licentiam odii dabat, diligi vero inimicos fides praecepit et petulantes humanarum mentium motus publicae caritatis frangit affectu, non solum iram ab ultione depellens, sed et in amorem mitigans injuriosi.* Euseb. lib. 1. demonstr. evangel. c. 6: *Moyses quidem illorum temporum hominibus quasi iis, qui caedibus inquinari soliti essent, non occidere imperabat. Ego autem iis, qui hoc ipsum antea didicerint et primo illi praecepto satisfecerint,*
VI. 187. *alterum perfectius impono, atque ut ne irae quidem perturbatione vincantur, praecipio* etc. *Moyses quidem adulteris dissolutisque hominibus legem posuit non moechari, maribus non misceri, voluptates praeter naturam non sectari, et supplicium mortis iis, qui non obtemperassent, adjunxit; ego autem meos volo ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupiditate.* Chrysost. in Matth. hom. 16: *Non ideo veterem legem desiit in regnum inducere, quia mala sit, sed quia perfectorum utique mandatorum tempus advenerit. Si vero ad comparationem legis novae vetus imperfecta monstratur, ne hoc quidem illam malam esse convincit*, etc. *Cum ostendisset, quia merito a nobis supra prioris justitiae mensuras requirat, incipit recentis legis ordinare praecepta non simpliciter, sed per comparationem legis antiquae.*

58. Has incommodas veterum locutiones secuti Scholastici disputant, legem veterem imperfecta tradere praecepta de externis tantum operibus ex timore praestandis et habere promissiones tantum corporales vel temporales; in nova vero lege tradita esse perfectiora, excellentiora et severiora praecepta, quae factoribus afferant justitiam abundantem supra Pharisaeorum et scribarum justitiam, quaeque habent promissionem salutis et vitae aeternae, ut hac ratione lex et evangelium differant: 1. tempore, 2. praeceptis, 3. promissis, 4. sacramentis. Lombard. 3. sent. dist. 40. lit. A.: *Praecepto non moechandi fit superadditio in evangelio, ubi omnis concupiscentia moechandi prohibetur. Quod lex dicitur comprimere manum et non animum, dicitur de lege secundum ceremonialia, non moralia, vel quia in lege non est generalis prohibitio omnis mortiferae concupiscentiae.* lit. B.: *Distat evangelii litera a legis litera, quia diversa sunt promissa, ibi terrena, hic coelestia promittuntur. Diversa etiam sacramenta, quia illa tantum significabant, haec conferunt gratiam. Praecepta etiam diversa quantum ad ceremonialia, nam quantum ad moralia sunt eadem, sed plenius in evangelio continentur.* Thomas Aquin. in c. 5. Matth.: *Hic novae legis explanatio continetur, quae etiam in opere interiori consistit. Ego autem dico vobis, id est ad hoc mandatum, quod solum putatis in actu esse servandum, addo et explano, esse servandum in voluntate.* Idem 1. 2. q. 91. art. 5: *Lex vetus et nova differunt ut perfectum et imperfectum: 1. Lex vetus directe ordinabat ad bonum sensibile et terrenum, lex nova ad bonum intelligibile et coeleste. 2. Lex vetus cohibet manum, lex nova animum, id est interiores affectus. 3. Lex vetus inducit ad observantias mandatorum per timorem poenarum; lex nova facit hoc per amorem, qui infunditur cordibus per gratiam Christi.* Scotus 3. sent. dist. 40: *Lex nova continet omnia moralia, quae lex vetus, et addit alia vel saltem addit aliquam explicationem aliquorum, ad quae forte ipsi non tenebantur et quantum ad hoc est gravior.* Idem ibidem: *Dubium est, utrum Judaei tenebantur ad praecepta moralia omnia et eodem modo explicata sicut nos tenemur modo, quia si ipsi non tenebantur ad praecepta illa, nisi sicut Judaei interpretabantur, tunc licuit diligere amicum et odio habere inimicum et*

Scholasticorum sententia de discrimine V. et N. T.

uxoribus dare libellum repudii, ita enim docuerunt Pharisaei simplices in populo. ** Antoninus part. 1. tit. 15. c. un. §. 3: *Alio modo lex nova est alia a veteri, quia lex vetus est paedagogus puerorum et lex nova est lex perfectionis, quia lex dilectionis. Et omnes differentiae, quas ponunt doctores inter legem veterem et novam, hoc ostendunt, quod differunt sicut perfectum et imperfectum.*** Biel. 3. sent. dist. 40. q. un.: *Lex nova distat a veteri per praecepta, sacramenta et promissa. Probatur quantum ad praecepta, quia licet eadem moralia, tamen ceremonialia et judicialia sunt revocata in lege nova; quantum ad sacramenta, quia ibi tantum unicum, scilicet circumcisio, vel ut alii duo, matrimonium et circumcisio, quae tamen non tantam contulerunt gratiam, quantam sacramenta novae legis; quantum ad promissa, quia aeterna bona in nova lege manifeste promittuntur, in veteri non nisi sub quibusdam figuris.* Art. 3. dub. 2. ex Bonaventura dicit: *Legi novae convenire vivificare tripliciter: formaliter ratione gratiae sacramentalis; affectu*
VI. 128. *ratione amoris spiritualis, ad quem excitant promissa; exercitio ratione multiplicitatis bonae operationis tam praeceptorum quam consiliorum; in lege autem veteri promissa erant temporalia, praecepta exterius regulantia, sacramenta figuralia.*

Bellarmini sententia de discrimine V. et N. T.

59. Horum vestigiis insistens Bellarm. lib. 4. de justif. c. 3. et 4. octo tradit legis et evangelii discrimina, quae antequam in specie excutiantur, duo observanda erunt: 1. quod ne in unico quidem membro promissionis gratuitae de Christo et ejus beneficiis ac de reconciliatione nostra cum DEO mentionem faciat; 2. quod evangelium accipiat pro tota doctrina, quam Christus et apostoli praedicarunt, ut ex capite secundo praecedenti aperte colligitur, quam generalem evangelii significationem ut suo loco non negamus, ita non esse propriam et specificam dicimus idque superius evicimus. Primum igitur legis et evangelii hoc esse discrimen Bellarminus asserit, quod est inter doctrinam inchoatam et perfectam: *Cum enim tria contineat utriusque testamenti Scriptura, mysteria, promissiones et praecepta, id est res credendas, sperandas et faciendas, quibus fides, spes et caritas respondent, in omnibus tribus longe praestat doctrina evangelica et apostolica doctrinae legis et prophetarum. Quod attinet ad mysteria fidei, doctrina V. T. unitatem Dei manifeste docet, trinitatem personarum et incarnationem verbi non nisi obscure et imperfecte, ut ea potius adumbret quam exprimat, doctrina vero T. N. haec omnia perspicue tradit et explicat.* Respondemus: perfectio doctrinae aestimatur vel ex re ipsa, vel ex docendi modo. Quod ad rem ipsam sive mysteria fidei attinet, doctrina V. T. nequaquam est imperfecta, siquidem eosdem fundamentales fidei articulos tradit, quos Christus et apostoli in N. T. repetunt. Quod ad docendi modum attinet, fatemur quaedam fidei mysteria clarius et dilucidius in N. T. expressa esse, quam in veteri, sed hoc perfectioni reali nihil quicquam derogat, cum ad perspicuitatem potius pertineat quam ad perfectionem, ad modum cognitionis potius, quam ad res ipsas cognoscendas. Recte igitur dicit Augustinus 16. de civit. Dei c. 26: *Testamentum Vetus est occultatio Novi, Novum est revelatio Veteris.* Idem lib. de catech. rudib. c. 4. et alibi passim repetit: *In Veteri Novum latet, in Novo Vetus patet,* quo pertinet, quod crebris D. Lutherum sermonibus dicunt usurpare solitum, *Novum Testamentum sibi videri solem, a quo luna Testamenti Veteris illustretur.*

An diversae promissiones in V. et N. T.

60. Procedit Bellarminus ad promissionum diversitatem ostendendam: *Lex et prophetae pollicentur expresse bona temporalia, figurate regnum coelorum. Christus et apostoli manifeste regnum coelorum et vitam aeternam pollicentur, bona temporalia adjicienda esse dicunt et ideo non esse sollicite et anxie requirenda. Et quoniam promissionibus adjungi solent etiam minae, lex et prophetae comminantur temporalia mala, Christus et apostoli mortem sempiternam.* Respondemus: 1. ambiguitas est in vocabulo regni coelorum; vel enim intelligitur de vita aeterna, cujus promissiones in V. T. exstare nulla veritatis specie negari potest, vel de spirituali Christi regno secundum veritatem et complementum V. T. praenuntiato ac praefigurato, in N. autem consummato et sine involucris figurarum exhibito, quo sensu August. scribit lib. 19. contra Faustum cap. ult.: *Testimoniis vitae aeternae et resurrectionis mortuorum abundat Scriptura sacra, sed nomen hoc (regnum coelorum) de nullo inde mihi libro occurrit, hoc enim proprie pertinet ad revelationem N. T.* et lib. 18. de civ. Dei c. 11: *V. T. terrenas habuit promissiones, sed per Jesum Christum futurum erat N. T., quo regnum coelorum promitteretur.* Fatemur igitur in V. T. datas promissiones de futuro Christi adventu et spirituali ejusdem regno, easque promissionibus terrenis et corporalibus figuris ac umbris potissimum involutas,. figuratas et adumbratas esse, in N. T. promissionum illarum complementum annuntiari, nimirum de Christo exhibito, de regno coelorum quod appropinquavit absque involucris et umbris; sed ex eo non debet in- VI. 130.
ferri, in V. T. non fuisse datas promissiones de vita aeterna. 2. Legem et prophetas minari temporalia mala, Christum et apostolos mortem sempiternam, nequaquam intelligendum est exclusive, cum in lege et prophetis exstent non solum promissiones vitae, sed et comminationes mortis aeternae. Deut. 30, v. 15: *Proposui tibi hodie vitam et bonum, mortem et malum.* Lev. 18, v. 5: *Custodite statuta mea et judicia mea, quae faciens homo vivet in eis,* quas promissiones iisque oppositas comminationes non ad hujus tantum vitae praemia, sed et ad vitam aeternam pertinere, patet ex historia Luc. 10; ibi enim quaesitus a legisperito Christus, quid faciendo vitam aeternam possidere possit, ad legem eum revocat v. 26: *in lege quid scriptum, quomodo legis?* ac recitata legis summa subjicit v. 28: *Hoc fac et vives.* Sic Gal. 3, v. 12: *Lex non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in eis,* ubi ex

antecedentibus et consequentibus patet de justificatione et sic de modo perveniendi ad vitam aeternam agi. Rom. 2. et 3. Apostolus ex voce legis omnes arguit esse peccatores v. 19: *scimus, quod quaecunque lex dicit, iis qui sunt in lege dicit, ut omne os obstruatur et obnoxius fiat totus mundus Deo.* 3. Fatetur ipse Bellarminus, legem promittere obedientibus regnum coelorum et vitam aeternam (licet addat figurate), utique ergo a contrario sensu minatur inobedientibus aeternam damnationem. 4. Si ex lege, id est ex V. T. (hoc enim sensu Bellarminus vocabulum legis usurpat) removentur comminationes aeternae, utique etiam ex eo removendae erunt promissiones evangelicae de gratia Dei, de remissione peccatorum, de reconciliatione cum Deo, etc. cujus contrarium ostendimus superius; hac vice unicum illud repetimus Rom. 3, v. 21: *Justitia fidei comprobata est testimonio legis et prophetarum.* 5. In prophetis aeternae mortis comminationes exstare manifestum est Jerem. 31, v. 30: *Unusquisque propter iniquitatem suam morietur.* Ezech. 18, v. 4: *Anima, quae peccaverit, ipsa morietur.* Ezech. 33, v. 9. 13. 18: *Propter inquitatem suam morietur,* quibus in locis vocabulum mortis non solum de temporali morte, quae piis et impiis, credentibus et incredulis communis est, sed etiam, imo potissimum de aeterna morte accipiendum est, perinde ut in comminatione illa praecepto de non comedendo arboris vetitae fructu addita accipitur, Genes. 2, v. 17: *Quacunque die ex hac arbore comederis, morte morieris.* Adde fidei analogiam, quae ostendit impietatem non solum temporalibus, sed et aeternis suppliciis a Deo vindicari. 6. Pari ratione una cum promissionibus aeternis in N. T. dantur etiam promissiones corporales et temporales, quae tamen cum exceptione crucis sunt intelligendae. Marc. 10, v. 29: *Nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem aut matrem, aut filios, aut agros propter me et evangelium.* v. 30: *Qui non accipiat centies nunc in hoc seculo domos et fratres et sorores et matres et filios et agros cum persecutionibus, et in seculo futuro vitam aeternam.* 1. Tim. 4, v. 8: *Pietas habet praemia praesentis et futurae vitae.* 1. Petr. 3, v. 10: *Qui vult vitam diligere et dies videre bonos, coërceat linguam suam a malo.* v. 13: *Quis est, qui vobis noceat, si boni aemulatores fueritis.*

An nova mandata in N. T. tradita.

61. Accedit tandem Bellarminus ad membrum tertium, videlicet leges et mandata, quorum alia ceremonialia, alia judicialia, alia moralia erant in V. T. *In novo* (inquit) *pro ceremoniis illis Mosaicis, quae propemodum infinitae erant, instituit Christus sacramenta numero paucissima, quibus societatem novi populi colligavit.* August. ep. 118: *Judiciales leges Christus in evangelio non tulit, red ferendas reliquit iis, qui variis in locis rempublicam gerentes pro rerum, personarum et temporum diversitate instituendas esse judicaverint. Morales leges quae perpetuae sunt, easdem fere habent lex et evangelium, sed in hoc praestat evangelium legi, quod quaedam graviora, quae a Judaeis propter infirmitatem ipsorum in lege non exigebantur, a Christianis in evangelio exiguntur, ut patet de libello repudii et polygamia, quaedam etiam expressius leguntur in evangelio, quae obscurius habebantur in lege.* Concludit igitur, VI. 140. *non omnia, sed fere omnia, quae ad mores pertinent, evangelium cum lege habere communia,* quo fine analysin instituit sermonis Domini in monte habiti, quem corruptelis pharisaicis, non autem legi morali oppositum esse dicit, interim tamen consilia quaedam perfectionis legi a Christo addita esse subjicit. Respondemus: 1. In N. T. ceremoniales et judiciales leges Mosaicas abrogatas esse, itidem docemus. 2. Leges morales in lege et evangelio, hoc est in V. et N. T. non fere, sed vere easdem esse dicimus; quicquid enim in V. vel in N. T. doctrinam operum proponit, explicat et urget, ad legem pertinet. 3. De libello repudii et polygamia in tractatu de conjugio dicetur. Christus libellum repudii et polygamiam in N. T. abrogans non promulgat novas leges, sed ad primaevam conjugii institutionem nos revocat. 4. Si evangelium accipiatur in propria significatione pro concione gratiae ac gratuita promissione remissionis peccatorum propter Christum, insidiose dicitur, evangelium easdem habere cum Moyse leges morales. Id enim si hoc modo intelligatur, quod evangelium requirat bona opera ad ipsum justificationis actum atque eo fine renatos hortetur ad novam obedientiam, ut per eam mercantur vitam aeternam, falsum est; sin vero accipiatur hoc sensu, quod evangelii beneficium sit non solum remissio peccatorum, sed etiam renovatio, per quam Spiritus sanctus reliquias peccati expurgare et legi divinae nos conformare incipit, verum est. 5. Sermonis Domini, quem in exordio praedicationis suae habet, solidam et accuratam explicationem tradit D. Chemnicius in aurea evangelicae historiae harmonia, ad quam lectorem remittimus, interim magnopere commendamus, quod agnoscit Bellarminus, concionem Christi non esse oppositam legi morali, sed corruptelis pharisaicis, qua in parte non solum a multis patribus, sed etiam a Scholasticis et plerisque scriptoribus Pontificiis discedit, quod si in aliis controversiis faceret ac coelestem veritatem in Scripturis patefactam humanae auctoritati praeferret, bene haberet. 6. De consiliis perfectionis suus erit postea disserendi locus.

2. Lex venit sola, evangelium cum gratia.

62. Alterum legis et evangelii discrimen deducit Bellarminus ex annexis: *Lex* (ait) *per Moysen data est, qui fuit tantum legislator, evangelium per Christum, qui fuit non solum legislator, sed etiam redemtor. Proinde lex venit sola, evangelium vero non solum, sed cum gratia.* Respondemus: 1. per gratiam intelligit Bellarminus gratiam bene operandi et legis ipsius implendae, hoc est donum per gratiam, cum in articulo justificationis gratia significet gratuitam DEI misericordiam, qua credentibus in Christum remittit peccata, ut suo loco demonstrabimus. 2. Proinde primaria illa hujus vocabuli significatio non erat omittenda, sed utrumque beneficium evan-

gelii conjungendum, videlicet gratia et donum per gratiam, siquidem per evangelium non solum datur peccatorum remissio, sed etiam Spiritus sanctus naturam incipiens renovare et legi nos conformare. 3. Ergo si lex proprie accipiatur pro doctrina operum, evangelium pro gratuita promissione de remissione peccatorum, agnoscimus hoc dicrimen, quod lex solummodo imperet et flagitet, interim non conferat vires praestandi, evangelium vero conferat credentibus Spiritum sanctum, per quem ad omnis generis bona opera impelluntur. Galat. 3, v. 2: *hoc solum a vobis volo discere, ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei*, hoc est ex evangelio, qua de re in pluribus locis, praesertim vero in libro de spiritu et litera copiose tractat Augustinus. 4. Quamvis vero illud donum per gratiam, hoc est renovatio Spiritus non minus sit evangelii beneficium, quam gratia, hoc est gratuita peccatorum propter Christum remissio, interim tamen renovatio illa a peccatorum remissione et justitiae Christi imputatione in articulo justificationis accurate distinguenda est, cum non inchoata et imperfecta illa renovatione, quae est justificationis consequens, sed fide in Christum justificemur. 5. Sin vocabulo legis accipiatur doctrina V. T. in scriptis Mosaicis et propheticis comprehensa, neutiquam gratiae beneficium ab ea separandum, siquidem concio gratiae de remissione peccatorum propter
VI. 141. Christum mediatorem non minus sonuit in V. quam in N. T., per quam non minus tempore V. quam N. T. omnes sancti sunt justificati et salvati. Actor. 15, v. 11: *per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, καθ᾿ ὃν τρόπον, quemadmodum et patres nostri.* Rom. 4, v. 13: *Non per legem promissio Abrahae aut semini ejus, ut heres esset mundi, sed per justitiam fidei.* Hebr. 13, v. 8: *Jesus Christus heri et hodie, idem etiam in secula.* Apoc. 13, v. 8: *Agnus Dei occisus est ab origine mundi.* 6. An et quatenus Christus sit legislator, paulo post expeditum dabimus.

Minus principales legis et evangelii differentiae.

63. Ex his primariis et praecipuis differentiae inter legem et evangelium capitibus alia quaedam tanquam ex fontibus derivat Bellarminus. *Tertium enim discrimen legis et evangelii statuit, quod lex Moysis uni tantum genti data fuit, lex Christi omnibus gentibus. Quartum, quod lex umbram et figuras rerum futurarum magna ex parte complectitur, evangelium ipsum corpus et veritatem exhibet. Quintum, quod lex Moysis adveniente Christi lege mutanda erat, Christi autem legi nulla succedere debet lex alia.* Respondemus: si per legem intelligitur doctrina V. T., per evangelium doctrina N. T., quo sensu haec Bellarminus accipit, tolerabiliter ea dicuntur; nos autem quaerimus hoc loco de discrimine inter legem proprie acceptam pro doctrina operum et inter evangelium itidem proprie acceptum de doctrina fidei. Monendum etiam, legem Moysis datam quidem fuisse uni tantum genti ac plenitudinem gentium N. demum T. tempore intrasse, nihilo tamen minus fores ecclesiae omnibus etiam in V. T. apertas fuisse, quod innumera proselytorum exempla comprobant. Legem veterem habuisse figuras et umbras rerum futurarum ac Christi adventu abrogatam esse, accipiendum de legibus **ceremonialibus**, non autem morali, quae est perpetua. Sextum discrimen Bellarminus hoc statuit, quod *lex Moysis non habeat vim justificandi, evangelium vero eam habeat, cum det gratiam implendi legem.* Respondemus: non ideo ex evangelio est justificatio, quia dat gratiam implendi legem, sed quia est praedicatio fidei, per quam Christi beneficia in hac concione gratiae oblata ad nostram justificationem amplectimur. Sane donum per gratiam, hoc est renovatio per quam bene operamur, itidem evangelii beneficium est, interim a peccatorum remissione, in qua nostra consistit justificatio, et quam donum renovationis sive gratia caritatis demum sequitur, accurate distinguenda est, ut suo loco plenius docebimus. Quod Bellarminus negat, legi Moysis uspiam opponi doctrinam evangelii, falsum est (nimirum si per legem doctrina operum, per evangelium concio gratiae intelligatur), diserte enim apostolus asserit, *justitiam Dei ex fide in fidem revelari in evangelio sine lege*, Rom. 1, v. 17. c. 3, v. 21. 22, et in articulo justificationis perpetua est oppositio inter legem et evangelium, opera et fidem, meritum et gratiam, operari et credere. Septimum discrimen Bellarmino est, quod *lex Moysis sit lex timoris et servitutis, evangelium vero lex amoris et libertatis, siquidem legis mandata sine gratia reos constituunt homines, Christus autem dedit Spiritum, per quem in corde diffusa est caritas.* Octavum denique discrimen hoc est, quod *lex Moysis gravissima et importabilis erat, evangelium Christi jugum suave.* **Salmeron tom. 1. p. 421. quod nova lex (doctrina Christi propria) non Christo vivente, sed demum post mortem ejus coeperit obligare. Gregorius de Valentia tres ea de re opiniones refert: quod lex evangelica coeperit obligare vel in die pentecostes secundum Capreolum; vel in puncto resurrectionis Christi secundum Scotum; vel in puncto mortis dominicae postquam dictum: consummatum est! quam sententiam ceteris praefert.** Respondemus: Est sane beneficium evangelii, quod Spiritus s. in regeneratione datus ad spontaneam ac voluntariam obedientiam nos impellit, quod Filius nos liberat, ut non amplius simus *servi peccati* Joh. 8, v. 36. quod *caritas Dei diffunditur in corda nostra per Spiritum s.* Rom. 5, v. 5. quod *mandata Dei non* amplius VI. 142.
sint gravia et molesta 1. Joh. 5, v. 3; interim hoc consequens justificationis cum ipso ejus actu non est confundendum, qua de re suo loco.

An Christus sit novus legislator?

64. Occasione secundi discriminis, quod Moysen tantum legislatorem, Christum vero legislatorem et redemtorem fuisse statuit, inquirendum restat, an et quo sensu Christus fuerit ac dici possit legislator? **Concil. Trident. sess. 6. can. 21: *Si quis dixerit, Christum Jesum a Deo hominibus datum esse, ut redemtorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem, cui obediant, anathema sit.* Barradius lib. 2. comm. in conc.

evang. c. 10: *Si Moyses legislator fuit, cur Messiae legislatoris nomen detrahetur? multo quidem fuit major Messiae etiam hac in parte honor quam Moysis. Moyses enim acceptam a Deo interventu angelorum legem uni tantum populo tradidit, at Messias a se conditam legem non uni populo, sed universo orbi tradidit.*** Certum est, Filium Dei una cum Patre et Spiritu sancto legem cordibus hominum in prima creatione indidisse, mandatum de non comedendo vetitae arboris fructu edidisse ac solenni legis promulgationi in monte Sinai adfuisse; certum et hoc est, Christum in ministerio praedicationis suae non solum evangelium de gratuita peccatorum remissione, sed etiam legem auditoribus suis proposuisse, eandem a corruptelis pharisaicis vindicasse et pristino nitori restituisse; verum de eo non quaerunt Pontificii, quando Christum legislatorem fuisse pugnant, sed ideo et hoc respectu id nominis ipsi competere statuunt, quod novas quasdam leges promulgaverit ac legem Mosaicam perfectiorem reddiderit; contrarium vero ostendimus his fundamentis: 1.) Joh. 1, v. 17: *Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Christum nobis facta est.* Distinguitur hic inter ministerium Moysis et officium Christi. Moyses tradit quidem praecepta et addit promissionem vitae, sed sub conditione perfectae impletionis; proinde cum natura nostra per peccatum corrupta non habeat facultatem perfectae obedientiae praestandae, neque Moyses eam conferat, inde *lex iram operatur* Rom. 4, v. 15. et *est ministerium mortis* 2. Cor. 3, v. 7; opus igitur fuit alio mediatore, Christo scilicet, per quem gratia et veritas nobis contingeret, is siquidem doctrinam gratiae et veritatis, h. e. evangelium, protulit, nec praedicata solummodo per Christum gratia et veritas, sed etiam ἐγένετο, facta est, quia passione sua coelestia bona promeruit et acquisivit, ipse etiam gratiam et veritatem fidelibus per evangelium gratiae revera distribuit et communicat. Haec D. Chemnic. lib. 2. Harm. evang. c. 20. p. 61. Finge Christum fuisse in officio mediatoris novum legislatorem, peribit oppositio ab evangelista vel Baptista in hoc dicto tradita. 2. Perfecto nihil potest addi. Lex est perfectissima bonorum operum regula, cum requirat dilectionem Dei ex toto corde, totius naturae integritatem, omnium actionum, verborum et cogitationum cum norma justitiae conformitatem. Ergo legi nihil fuit a Christo additum. August. lib. 17. contra Faust. c. ult.: *Lex Dei tam perfecte commendatur, ut nihil ei addendum minuendumve sit.* Nec obstat, quod Hebr. 7, v. 19. *lex nihil ad perfectum adduxisse* dicitur. Neque enim verborum istorum sensus is est, quod lex moralis non sit perfecta ac sufficienter in scriptis Moysis tradita, sed partim eo respicit apostolus, quod lex etsi per se sancta ac perfecta sit ac praecipiat opera tam pia et justa, ut non possint justiora ac magis pia praescribi, tamen praecipiendo non afferat vires ea faciendi; partim vero et maxime omnium eo in loco ad legem ceremonialem respicitur, siquidem refellitur ibidem Judaica illa persuasio, quod sanguine taurorum et hircorum peccata nostra coram Deo fuerint expiata. 3. Omnis legislator est minister peccati, quatenus VI. 143.
scilicet ponit occasionem peccati per legem, Rom. 7, v. 7: *Num lex peccatum est? absit, sed peccatum non cognovi, nisi per legem.* v. 8: *occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam, sine lege enim peccatum erat mortuum;* v. 11: *peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me et per illud occidit* etc. Sed Christus non fuit minister peccati, Gal. 2, v. 17: *Si quaerentes justificari in Christo inventi sumus et ipsi peccatores, numquid Christus minister peccati est? absit.* Solus vero Moyses est minister peccati, quia quaerentes ex lege justificari inventi sumus peccatores. Ergo Moyses, non autem Christus in officio mediatoris est legislator. 4. Christus eo fine in mundum venit, ut *a maledictione et condemnatione legis nos* liberaret, Gal. 3, v. 13. c. 4, v. 5. ut *non amplius essemus sub lege, sed sub gratia*, Rom. 6, v. 14. Ergo non venit, ut novas leges promulgaret. 5. Christus in officio mediatoris est τέλος, *finis*, et impletio *legis ad justitiam omni credenti*, Matth. 5, v. 17. Rom. 10, v. 4. persolvit debitum perfectissimae obedientiae a nobis per legem exactum. Ergo hactenus non est legislator, quippe cujus est exigere obedientiam et legis impletionem. 6. Christus *non venit, ut judicet mundum* Joh. 3, v. 17. aut ut accuset apud Patrem, cum jam ante *Moyses accuset* Joh. 5, v. 45. Ergo non venit, ut novas leges ferret siquidem omnis legislator perfectam requirit obedientiam, quam ubi non invenit, justam denuntiat et infligit transgressionis poenam.

65. Videamus, quid roboris insit argumentis, quibus Christum novum νομοθέτην constituunt. 1. Praecipuum assertionis robur petunt ex c. 5. Matth., ubi videntur perfectiora praescribi opera, quam quae in lege Moysis fuerunt requisita. Respondemus: 1. Agnoscit ipse Bellarm. lib. 4. de justif. c. 3, Christum eo in loco corruptelas pharisaicas, quibus legem Domini depravabant, removere et veram legis sententiam explicare. *Depravabant* (ait) *scribae et Pharisaei praecepta gravissima de homicidio et adulterio, docentes in ejusmodi praeceptis actum externum esse solum prohibitum, non autem internum, nisi signis exterioribus proderetur, in quo errore fuit Josephus* lib. 12. antiq. c. 13. et *David Kimchi in comment.* Psalm. 66, v. 17. *Adversus ejusmodi corruptelas declarat Dominus, legem: non occides, non solum manum, sed etiam linguam et animum cohibere, et legem: non moechaberis, extendi usque ad concupiscentiam in ipsa mente conceptam. Pharisaei repudiabant legem de repudio, quod enim ob infirmitatem eorum hominum lex impunitum dimiserat, ipsi ut rem absolute justam proponebant; Dominus autem docuit, non licere uxorem dimittere, nisi causa fornicationis, et legem de libello repudii penitus abrogavit. Pharisaei docebant, non esse pejerandum, tamen frequentare juramenta etiam levi de causa nullum peccatum esse ducebant; contra*

Argumenta eorum, qui Christum statuunt novum legislatorem: 1. Ex c. 5. Matth.

Dominus jubet, non esse jurandum omnino, scilicet nisi subsit jurandi necessitas. Corrumpebant Pharisaei legem illam talionis: oculum pro oculo, dentem pro dente. Nam cum non animadverterent, eam legem constitutam fuisse ad justitiam conservandam, non ad appetitum vindictae saturandum, docebant licitum esse vindictam appetere. Dominus igitur monet, non esse appetendam vindictam, nec malum pro malo reddendum, sed potius paratum esse debere hominem probum, si opus sit, percutienti maxillam unam praebere etiam alteram. Denique pervertebant Pharisaei primarium dilectionis praeceptum. Quoniam enim lex jusserat, ut hostes suos occiderent, non odii causa, sed zelo justitiae, qua justa bella interdum etiam a piis regibus indicuntur, illi generale praeceptum tradebant, diligendos esse amicos, odio habendos inimicos. Dominus ergo gravissime admonet, diligendos esse inimicos, benefaciendum his qui nos oderunt, orandum pro persequentibus et calumniantibus. Haec omnia Bellarminus rectissime et postea c. 4. sub finem: *Quae videntur in evangelio esse gravissima de dilectione inimicorum et de concupiscentia cohibenda, inveni-*
VI. 144. *untur in lege vetere. Itaque non ait Dominus, nisi abundaverit justitia vestra plus quam legis et prophetarum, sed plus quam scribarum et Pharisaeorum, ut videlicet significaret, se non tam addere velle ad onera praeceptorum legis, quam tollere de medio corruptelas scribarum et Pharisaeorum.* 2. Id ipsum immote comprobat D. Chemnicius lib. 2. Harmon. evang. c. 51. p. 341. hoc argumento: Illa quae Christus hoc loco doctrinae, quam vocat veterum, tanquam supplementum apponit, exstant in lege divina in V. T., ut de ira et signis irae. Gen. 4, v. 6: *Quare iratus es et concidit vultus tuus?* Psalm. 112, vers. ult.: *Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet.* Lev. 19, v. 17. et 18: *Non oderis fratrem in corde tuo, nec memor eris injuriae.* De concupiscentia uxoris proximi in ipso decalogo exstat praeceptum: non concupisces, et Job. 31, v. 1: *Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* c. 24, v. 15: *Oculus adulteri observat caliginem.* Jerem. 5, v. 8: *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.* Prov. 6, v. 25: *Ne concupiscas pulchritudinem mulieris extraneae, ne capiaris palpebris ejus.* Certum igitur est, hanc suam explicationem Christum non opponere ipsi veteri legi, sed pravis Pharisaeorum interpretationibus, quas praescriptione temporis et titulo antiquitatis sine argumentis et probationibus populo venditabant. Et quia ante mentionem fecerat mandatorum, quae a Pharisaeis minima vocabantur, jam explicat, quae illa sint. Iren. lib. 4. c. 26. in princ.: *Consummatae vitae praecepta in utroque testamento cum sint eadem, eundem ostenderunt Deum, qui particularia quidem praecepta apta utrisque praeceptis, sed eminentiora et summa, sine quibus salvari non potest, in utroque eadem suasit.*

2. Ex appellationibus Christo datis. 66. Alterum assertionis argumentum petitur ex appellationibus, quae Christo et doctrinae ejus tribuuntur. Christus enim dicitur *rex, judex, legifer noster* Esa. 33, v. 22. *Rex regum* Apoc. 19, v. 16. *Dux* Mich. 5, v. 2. *Princeps regum terrae* Apoc. 1, v. 5. Doctrina ejus dicitur *lex* Esa. 2, v. 3. Ergo CHRISTUS tulit novas leges. Respondemus: 1. Christus est unus cum Patre et Spiritu sancto Deus, qui legem moralem hominum mentibus insculpsit eamque solenniter in monte Sinai repetivit, quo sensu legislatorem dici posse non negamus; quaeritur autem hoc loco, an Christus ut mediator ideo in mundum venerit, ut novas leges promulgaret? quod negamus. 2. Christus dicitur rex ecclesiae suae, non quod novas leges promulget, sed quia per publicum verbi ministerium colligit sibi regnum gratiae, cujus cives regit per verbum et Spiritum sanctum, defendit eos contra Satanam et omnes hostes, ac tandem in regnum gloriae transferet. 3. Vox legis sumitur generaliter pro doctrina, תּוֹרָה enim est a radice יָרָה sparsit, docuit, ut superius ostendimus. Sic ergo, evangelium dicitur lex fidei, i. e. doctrina fidei, *auditus fidei*, ut exponitur Galat. 3, v. 2. *verbum fidei*, Rom. 10, v. 8.

67. Tertio, *Christus jubetur audiri ut Moyses, cui dicitur similis* Deut. 18, v. 15. *confertur etiam cum Moyse ut legislator cum legislatore* Hebr. 2, v. 2. c. 3, v. 2. et seq. *Ergo Christus non minus quam Moyses est legislator.* Respondemus: 1. Phrasis illa Excitabit Dominus prophetam similem tui non hoc vult, quod Christus itidem futurus sit legislator sicut Moyses, sed ostendit, Christum simili auctoritate, veritate, fidelitate et gloria futurum prophetam ac doctorem ab omnibus audiendum. Sicut Moyses populum liberavit de servitute corporali, sic propheta ibidem promissus liberavit nos a servitute peccati. August. tract. 51. in Joh.: *Excitabo prophetam similem tui ad formam carnis, non ad eminentiam majestatis.* 2. Epistola ad Hebraeos confert Christum cum Moyse non ut legislatorem cum novo legislatore proprie sic dicto, sed ut dominum cum servo, filium in domo cum ejusdem famulo, ut ex textu evidenter conspicitur Hebr. 2, v. 2: *Si is, qui per angelos dictus est, sermo factus est firmus et omnis praevaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem;* v. 3: *quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem* (per VI. 145.
evangelium oblatam, quod propterea dicitur verbum salutis), *quae cum initium accepisset enarrari per Dominum* (cujus propria doctrina fuit sermo gratiae), *ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est?* Hebr. 3, v. 1: *Considerate apostolum et ἀρχιερέα confessionis nostrae Jesum;* v. 2: *qui fidelis est, qui fecit* (constituit) *ipsum, sicut et Moyses in omni domo ejus;* v. 3: *amplioris enim gloriae iste prae Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem domo habet, qui fabricavit illam;* v. 5. *et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus,* v. 6: *Christus vero tanquam filius in domo sua.* 3. Rom. 1, v. 5. c. 16, v. 26. 1. Petr. 1, v. 2. nominatur *obedientia fidei.* 1. Joh.

3. Ex collatione Christi cum Moyse.

3, v. 23. dicitur ἐντολή, *mandatum Dei, ut credamus in nomen Filii ejus*, hoc sane respectu Christus dici posset legislator, licet improprie. 4. Christus ut propheta et doctor ecclesiae non evangelium solum, sed et legem docuit, quo respectu itidem legislator, hoc est legisdoctor dici posset, cui obedientia debetur tanto major, quo ipse omnibus ecclesiae doctoribus est praestantior. Hebr. 13, v. 17.

4. Ex promulgatione novi mandati. 68. Quarto Joh. 13, v. 34: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis vos invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. Ergo Christus novas dedit leges.* Respondemus: 1. Novum quandoque notat idem quod aliud Exod. 1, v. 8. Jud. 5, v. 8. etc. in qua significatione si vocem novi accipiamus, sensus erit, dedi vobis mandatum de fugienda ambitione et sectanda humilitate, huic subjicio aliud mandatum de mutua dilectione. 2. Dilectionis mandatum absolute et simpliciter novum non esse, diserte docet Johannes apostolus 1. epist. 2, v. 7: *Carissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio, mandatum vetus est verbum quod audistis.* 2. Joh. v. 5: *Nunc rogo te, domina, non tanquam mandatum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus invicem.* 3. Idem docet fidei analogia, siquidem dilectionis mandatum est totius legis summa, Matth. 22, v. 36. et seq. *Non adulterabis, non occides* etc. *et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur (ἀνακεφαλαιοῦται), diliges proximum tuum sicut te ipsum*, Rom. 13, v. 9; quomodo igitur mandatum fraternae dilectionis absolute et simpliciter erit novum? 4. Proinde κατά τι et certo respectu novum dicitur (quemadmodum etiam evangelium dicitur *vinum novum* Marc. 2, v. 22.). Novum est, quia repetitione nova confirmatum; novum est, quia praecepto et novo illo ac singulari Christi pro nobis morientis exemplo nobis commendatum; novum est, quia novo modo traditum, videlicet a multiplici ceremonialium legum gravamine liberatum, et ἐπιεικείᾳ evangelica mitigatum; novum est, quia proponitur homini novo, qui per Spiritus s. gratiam renovatus in novitate vitae ambulat et ex animo proximum diligit. Irenaeus lib. 4. c. 25. p. 250: *Christus aliud maius praecepto dilectionis non detulit, sed hoc ipsum renovavit discipulis suis, jubens eos Deum diligere ex toto corde et ceteros quemadmodum se.* Augustin. tractat. 65. in Joh.: *Cur novum appellatur a Domino, quod tam vetus esse convincitur? an ideo mandatum novum, quia exuto vetere induit nos hominem novum? innovat quippe audientem vel potius obedientem non omnis sed ista dilectio, quam Dominus mandat, et ut a carnali dilectione distingueret, addit: sicut dilexi vos.*

5. Ex mentione peculiaris legis Christi. 69. Quinto. 1. Cor. 9, v. 21. *mentio fit cujusdam legis Christi.* Gal. 6, v. 2: *Alter alterius onera portate, et sic implebitis legem Christi. Ergo alias Christus tradidit leges quam Moyses.* Respondemus: mandatum dilectionis ad legem moralem pertinere dubium esse nequit, dicitur autem lex Christi, quia non nisi per Spiritum Christi recte intelligitur et praestatur, quia novo modo a Christo tradita, quia ex omni legum Mosaicarum cumulo selecta est ac repetita abrogatis ceremoniarum involucris, quibus in V. T. erat circumdatum etc. Ambr. in comment. 1. Cor. 9: *Hoc dicit, quia cum in lege Christi est, in lege Dei est, quia quod Christi est, Dei est, et quod Dei est, Christi est.* VI. 146. In comment. Gal. 6: *Lex Christi omnes vult salvos fieri, ac per hoc qui fratri peccanti consulit, ut redeat ad propositum, implet voluntatem Christi.*

6. Ex institutione sacramentorum. 70. Sexto *in evangelio proponuntur mandata de usu baptismi et coenae. Ergo Christus est novus legislator.* Respondemus: 1. Mutatur quaestionis status, neque enim de institutione sacramentorum, sed de legis moralis perfectione quaeritur. 2. Sacramenta ex fine suo considerata sunt salutaria media, quibus beneficia Christi omnibus offeruntur et credentibus applicantur, sunt σφραγῖδες τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως Rom. 4, v. 11, quo respectu omnino pertinent ad evangelium. 3. Atque ut re ipsa intelligeretur non in nostrum onus, sed potius in commodum nostrum spectare ceremoniarum illarum institutionem, ideo duo tantum sacramenta loco multiplicium V. T. ceremoniarum Christus instituit, qua de re pulcherrime dicit Augustin. in Ps. 73: *Mutata sunt sacramenta, facta sunt pauciora, faciliora, salubriora, feliciora.* Ep. 118. ad. Jan.: *Sacramenta numero paucissima, observatione facillima, significatione praestantissima Christus instituit, quibus societatem novi populi colligavit.* 4. Λῆψις illa, quam in sacramentorum actione Christus instituit, salutaris quaedam receptio potius aestimanda, quam operosa actio. Act. 2, v. 38: βαπτισθήτω, *baptizetur*, baptizari se permittat, *unusquisque vestrum in remissionem peccatorum.* 5. Cum institutio sacramentorum illi conveniat, qui potest dare gratiam sacramentorum, h. e. soli Deo, ideo in usu sacramentorum probamus Christo nostram obedientiam ipsi ut vero cum Patre et Spiritu sancto debitam, quam in primo decalogi praecepto in genere a nobis requirit.

Photinianorum error de perfectioribus mandatis in N. T. traditis. 71. Pontificium hunc errorem de novis legibus a Christo promulgatis cupide amplectuntur Photiniani, Mahometismo viam non obscure sternentes, cum in Corano itidem dicatur: *Moysen tulisse legem minus perfectam, perfectiorem tulisse Christum, perfectissimam tulisse Mahometum* Azoara 12. Diserte enim asserunt in catechesi Racoviensi pag. 164: *non ideo venisse Christum, ut pro nobis legem impleret, sed ut nova praecepta legi adderet.* *) Vide etiam Socin. in l. Quod evangelici se Phot. coetui adjungere debeant. Vorstius in Conf. pag. 29. Photinianismo viam sternens, ad quaestionem quid significat illud ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις? respondet: *Dictum est antiquis, videlicet in lege Moysis, non dictum est ab antiquis, videlicet Rabbinis. Nam Christus hoc loco sua praecepta etiam ipsi legi, non autem Pharisaeorum tantum commentis opponit.* Ibidem: *In V. T. licita erant divortia etiam extra casum adulterii, in N. T. prohibita sunt, quippe in quo major sanctimoniae*

ac caritatis perfectio requiritur. Ibidem: *In V. T. licitum erat facile jurare in votis et promissionibus vindictam adversus proximum expetere, extraneos et hostes populi odisse* etc., *in N. T. ista non licent.* Huic accedunt Arminiani Armin. disp. de legis et evang. comp. thes. 6: *Tertia differentia legis et evangelii consistit in materia mandatorum. Mandata enim legis pleraque carnalia fuerunt; evangelium vero est spirituale mandata continens spiritualia.* Sim. Episcopius disp. de conven. et discr. V. et N. T. th. 20: *Secunda pacti veteris et novi differentia consistit in speciali praeceptorum materia.*** Praecepta vero illa nova Photiniani in Catech. pag. 207. statuunt duplicia, ita ut *quaedam perti-*
VI. 147. *neant ad mores, quaedam ad ceremonias.* Ad mores pertinere dicunt haec tria: *Se ipsum abnegare, crucem Christi suscipere et Christum sequi;* atqui haec omnia pertinent ad obedientiam primo praecepto de diligendo Deo super omnia debitam, quod ipsum p. 208. agnoscunt, ubi τὸ sequi Christum referunt ad dilectionem Dei et proximi. Se ipsum abnegare
VI. 148. est vitiosis carnis suae cupiditatibus resistere, crucem suscipere et adversa patienter ferre, Christum sequi est vitam Christi imitari, haec omnia certe ad timorem et dilectionem Dei pertinent, ut in loco de lege ostensum fuit. Ad ceremonias dicunt pertinere coenam Domini p. 215. Baptismi nullam mentionem faciunt, eum quippe negant esse ordinarium ac per-
VI. 149. petuum N. T. sacramentum, qua de re quid statuendum sit, ex illis, quae paulo ante dicta sunt, manifestum evadit.

Quid additum putent primo praecepto.

72. Sed enim ut distinctius ostendant, quid per Christum legi Mosaicae additum sit, percurrunt singula praecepta, quae eo ordine enumerant, ut praeceptum de sculptilibus a primo sejungant. Primo
VI. 150. praecepto dicunt Christum duo addidisse, primo *certam precandi formam in oratione Dominica praescriptam* p. 164. Respondemus: Non instituit Christus novum Dei cultum in lege Mosaica nondum
VI. 151. expressum ac in V. T. nondum usitatum, sed certam precandi formam praescribendo nostram voluit sub-
VI. 152. levare infirmitatem. Psaltes regius varias precandi
VI. 153. formulas tradidit, ecquis vero per id legi divinae quippiam ab ipso additum esse dicet? **Et ante natum Christum exstiterunt in ecclesia certae formulae precandi Deum praescriptae a Spiritu sancto. Psalmos quosdam, qui in psalterio continentur, longe ante Davidem scriptos et a patriarchis acceptos ostendit Hilar. in praefat. Ps., et colligitur ex ipsa Scriptura Ex. 15. Deut. 32. 1. Sam. 2. Item 1. Reg. 4. 32. Es. 38. Jon. 2. Habac. 3. In psalmis petitoriis utrumque continetur et a Deo petitur, tum quod spectat ad promovendam Dei gloriam, tum quod requiritur ad sublevandam nostram necessitatem, quae sunt duo orationis Dominicae principalia capita. Nulla melior explicatio orationis Dominicae, quam liber Psalmorum, nec psalmorum melior epitome, quam oratio Dominica.** Nec ad formulam illam a Christo
VI. 154. praescriptam, quam merito quis dixerit orationem orationum, ita sumus adstricti, ut aliis in precibus ad Deum faciendis uti verbis nullatenus nobis liceat. Alterum, quod primo praecepto additum esse dicunt, in eo consistit, ut *Christum pro vero Deo, hoc est, pro tali, qui divinum in nos imperium habet, agnoscamus. adoremus et invocemus* p. 170. Respondemus: De vera Christi deitate suo loco uberius contra θεομάχους illos actum fuit, eademque non ex N. solum, sed et V. T. comprobata; fatemur quidem in N. T. plura ac magis perspicua de vera Filii deitate exstare testimonia, interim tamen V. T. iliis plane destitui diserte negamus.

Quid secundo.

73. Secundo praecepto additum a Christo dicunt, *ut non solum nullum habeamus idolis honorem, sed nec eo in loco inveniamur, ubi sunt idola* p. 185. Respondemus: Idola sunt non solum exteriora, lapides et ligna, quibus honor soli Deo debitus impenditur, sed etiam interiora, videlicet omne illud, quicquid supra Deum diligitur, timetur et honoratur; quod si ergo nolunt eo in loco inveniri, ubi idola eriguntur, exeant mundo, ut carcinomatis istis ecclesia liberetur. Christus ipse in templo Hierosolymitano docuit, quod horribili Judaeorum idololatria erat conspurcatum. D. Apostolus Act. 28, v. 11. *vehitur in navi, cui erat insigne Castor et Pollux, pro diis a gentilibus habiti.* Idem 1. Cor. 8, v. 4. *idolum nihil esse in mundo* pronuntiat, h. e. negat idolo eum contaminari, qui pro idolo id nec habet nec colit. Eodem sensu idolothytum aliquid esse negat 1. Cor. 10, v. 19, hoc est illis, qui pro idolo non habent nec agnoscunt, quod gentilibus est idolum, vesci permittit idolothytis, h. e. illis, quae gentiles idolis suis obtulerant, modo infirmorum offendiculum absit, 1. Cor. 10, v. 27. Hoc enim est, quod idola non solum corde, sed et loco fugere jubet, videlicet infirmorum scandalum, quod ex intempestivo rei per se adiaphorae usu oboriri poterat, jam vero scandalum dare pugnat cum dilectione proximi, quae totius legis est summa et epitome. Quid quod idola gentilium in V. T. jussa sunt confringi et everti Deut. 7, v. 5, quomodo igitur licitum fuerit eo in loco inveniri, ubi idola fuerunt honorata? ** Distinguendum igitur inter cohabitationes inter improbos, quae fiunt sine metu seductionis ac sine suspicione collusionis tantum necessitatis causa, ita ut nostrum discessum aperte testificemur; et inter cohabitationes, quae fiunt citra necessitatem cum collusione non obscura sine contradictionis testificatione. Priores cohabitationes nuspiam nec in N. nec in V. T. per generalem aliquam praeceptionem sunt prohibitae et pertinet huc exemplum Naamani 2. Reg. 5, 19; posteriores nihil differunt ab ipsa idololatria, quo pertinet praeceptum Ex. 23, v. 13: *In omnibus, quae dixi vobis, cauti eritis, neque nomen deorum alienorum memorabitis, non audietur in ore tuo.***

Quid tertio.

74. Tertio praecepto a Christo additum esse dicunt, *quod nec in rebus veris liceat jurare, nisi Dei gloria ad juramentum nos cogat,* p. 186. Respondemus: De juramentis in explicatione secundi praecepti late dictum fuit; temeraria juramenta non

in N. solum, sed etiam V. T. prohibita fuisse, ostendit Christus Matth. 5, v. 34. pharisaicas hujus doctrinae corruptelas removens; nec solum pro Dei gloria, sed etiam pro salute proximi jurare in N. T. licitum esse, ostendit epistola ad Hebr. c. 6, v. 16: *Homines per majorem se jurant et omnis controversiae eorum finis ad consummationem est* VI. 155. *juramentum.* Nimirum fovent Photiniani pharisaicam illam depravationem, quia Lev. 19, v. 12. prohibentur Israëlitae *jurare in nomine Dei ad mendacium*, ideo perjuria tantum ipsis fuisse prohibita, contra vero licitum, imo Dei cultum fuisse, in familiari sermone et publicis commerciis pro re levi et vana juramento per nomen Dei uti, modo non fieret ad mendacium; sed temeraria illa et futilia juramenta in V. T. itidem prohibita fuisse, non solum finis legis probat, sed et diserta in Scripturis tradita explicatio confirmat. Ex. 20, v. 7: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*, i. e. sanctissimum Dei nomen in tanta apud te sit reverentia, ut non solum non ad mendacium, sed ne ad vanum quidem eo utaris Eccles. 23, v. 9: *Juramento ne assuefacias os tuum*, v. 10: *nec ad eam consuetudinem nomen sancti saepe adhibeas*, v. 11: *sicut enim servus crebro vapulans non caret vibicibus, ita qui jurat atque assidue Dei nomen usurpat, non facile culpa carebit.* v. 12: *Vir crebro jurans replebitur scelere, neque a domo ejus flagellum recedet*, v. 14: *ac ne temere quidem usus jurejurando innocens judicabitur, nam domus ejus crebris incursionibus appetetur.* v. 17: *Os tuum jurandi intemperantiae ne assuefacias, ex ea enim peccandi occasio exsistit.* c. 27, v. 10: *Oratio hominis crebro jurantis horrorem incutit et aures obtundit talium contentio.* Hos. 4, v. 15: *Ne juretis: vivit Jehovah*, quod de juramentis temerariis intelligendum, cum sancti viri in re gravi et seria hac formula saepissime fuerint usi.

Quid quarto. 75. Quartum praeceptum dicunt *non additione suppletum, sed plane abrogatum esse* p. 189. Respondemus: Falsum igitur est, quod dicunt, singulis praeceptis a Christo aliquid additum esse, siquidem abrogatio non est additio. Falsum etiam illud, quod praeceptum de sabbatho plane abrogatum esse dicunt, distinguendum enim erat inter morale et ceremoniale hujus praecepti, quorum illud est perpetuum, hoc vero *χρονικόν*, in N. T. abrogatum; de tota hac re uberius disputatum fuit suo loco.

Quid quinto. 76. Videamus, quaenam secundae decalogi tabulae in N. T. addita esse statuant. Quinto praecepto ea addita esse dicunt, *quae in N. T. de officio magistratus ac subditorum, dominorum et servorum, mariti et uxoris exstant*, p. 192. Respondemus: Imo vero eaedem praecepti de honorandis parentibus explicationes in V. T. traduntur. Neque enim decem illis verbis et paucissimis syllabis aestimandus est decalogus, quibus Ex. 20. et Deut. 5. descriptus exstat, sed intelligendus est juxta interpretationem Moysis et prophetarum. Patris appellatio tribuitur illis, qui in magistratu constituti sunt Gen. 41, v. 43. 1. Sam. 24, v. 12. Esdr. 1, v. 5. ut et heris sive dominis 2. Reg. 5, v. 13. Jud. 6, v. 11; ergo praeceptum de honorandis parentibus magistratus et dominos complectitur. Vicissim jubemur honorare non solum parentes, sed et magistratus, dominos, seniores etc. Levit. 19, v. 32. Prov. 24, v. 21. Eccles. 33, v. 25, ex quo iterum sequitur, quod praeceptum de honorandis parentibus magistratus et dominos complectatur. Officia mariti et uxoris ad sextum praeceptum pertinent, etenim cum in eo violatio conjugii divinitus prohibeatur, dubium nullum, quin ex antithesi postuletur, ut in cohabitatione conjugali ordo ipsius voluntate institutus servetur. Breviter, nulla proferri poterit pars officii magistratus et subditorum, dominorum et servorum, mariti et uxoris, cujus non possint evidentia ostendi in V. T. fundamenta.

77. Sexto praecepto de non occidendo addita dicunt haec duo: primo, *quod nec irascendum sit fratri nec verbis asperis ipsemet laedendus sit* p. 196, deinde *quod omnis vindicta non solum per nos ipsos, sed etiam per magistratum sit prohibita* p. 197. Respondemus: prius non minus in V. T. fuit prohibitum, quam in N.; Lev. 19, v. 17: *Ne odio habeas fratrem tuum in corde tuo*, v. 18: *non ulcisceris te, nec reservabis odium contra filios populi tui.* Gen. 4, v. 6: *Quare iratus es et concidit vultus tuus?* Psalm. 37, v. 8: *Desine ab ira et missum fac furorem.* Prov. 27, v. 3: *Crudelitas est in ira,* VI. 156. *et impetus in furore.* Eccl. 7, v. 10: *Ne festines in spiritu tuo ad irascendum, quia ira in sinu stultorum requiescit.* c. 11, v. 10: *aufer iram a corde tuo et remove malitiam a carne tua.* **Ps. 4, v. 5: *Irascimini et nolite peccare.* Prov. 22, v. 24: *Ne fias amicus iracundo et cum viro furibundo ne eas.* Conjunge generalem clausulam Deut. 27, v. 26 *maledictus.* Huc pertinet praeceptum de pecoribus inimici reducendis Ex. 23, v. 4. Deut. 22, v. 1. Neque uspiam in V. T. exstat, quod Christus inquit dictum fuisse antiquis: *Inimicum odio habebis. Ostorod.* in Instit. c. 27. part. 1. *proximum* interpretatur Israëlitam, sed ineptissime, cum Deus toties in V. T. eandem caritatem erga extraneum et erga domesticum commendet. Lev. 19, v. 33.** Posterius, videlicet magistratus defensionem et vindictam implorare, non minus in N. T. licitum, quam in V. Rom. 13, v. 3: *Magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. Vis autem non timere potestatem? quod bonum est facito et feres laudem ab ipsa.* v. 4: *Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si feceris quod malum est, time, non enim gerit gladium frustra. Dei enim minister est ultor ad iram ei, qui quod malum est fecerit.* 1. Petr. 2, v. 13: *Subditi estote omni humanae ordinationi propter Dominum, sive regi ut praecellenti*, v. 14: *sive praesidibus ab ipso missis tum ad ultionem maleficorum, tum ad laudem recte agentium.* **Rom. 12, v. 18. 19. praecipitur, *ut, si fieri potest, quemadmodum in nobis est, cum omnibus hominibus in pace vivamus, non nosmet ipsos ulciscentes.* Si ergo

Quid sexto.

fieri non potest, utique malum pro malo legitimo magistratu interveniente vicissim reddi potest, tum extraneo tum fratri. Ac quod in N. T. lex de necandis homicidis non sit abrogata, colligitur ex Matth. 26, v. 52. Apoc. 13, v. 10.** Distinguendum igitur omnino inter *vindictam publicam et privatam*, quarum illa non solum licita, sed et necessaria, haec vero prohibita et damnata tum in V. tum etiam in N T. Lev. 19, v. 18: *Ne quaeras ultionem* etc. Prov. 24, v. 29: *Ne dicas, sicut fecit mihi, sic faciam ei.* Matth. 5, v. 39: *Ne resistas malo.* Rom. 12, v. 17: *Non vindicantes vosmet ipsos*, v. 19: *reddentes malum pro malo.*

Quid septimo. 78. Septimo praecepto de adulterio non committendo addita dicunt tria. Primo *ne quidem adspiciendam esse mulierem ad concupiscendum eam* p. 99. Respondemus: imo vero illicita mulieris concupiscentia peculiari praecepto decalogi diserte prohibita est. *Non concupisces uxorem proximi tui.* Ex. 20, v. 17. Deut. 5, v. 21, cujus praecepti talis traditur explicatio Jobi 31, v. 1: *Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* c. 24, v. 15: *Oculus adulteri observat caliginem.* Prov. 6, v. 25: *Ne concupisces pulchritudinem mulieris adulterae in corde tuo, neque capiat te splendoribus suis.* c. 23, v. 31: *ne intuearis vinum, quod rubrum sit*, v. 33: *oculi tui videbunt extraneas.* Jer. 5, v. 8: *unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.* Ezech. 6, v. 9: mentio fit *oculorum fornicantium.* c. 23, v. 16: *insanivit super eos concupiscentia oculorum.* **Ezech. 16, v. 15. objicit Dominus synagogae, quod exposuerit fornicationem *suam omni transeunti, ut ejus fieret.* c. 23, v. 20: *adamavit synagoga filios Aegypti, propterea quod eorum caro fuerit tanquam asinorum et fluxus copiosus tanquam equorum.* Quamvis vero Spiritus s. potissimum de idololatria et spirituali fornicatione loquatur, tamen nisi coram Deo desiderium erga alium et aliam vere pro fornicatione et adulterio haberetur, tropis hisce propheta usus non fuisset. Mal. 2, v. 15. monentur sacerdotes multa repudia uxorum facientes, ut cohibeant se in spiritu suo, h. e. cohibeant affectus et cupiditates, ne amorem in alias a conjugibus suis transferant. Sicut in homicidio iram, ita in adulterio concupiscentiam praecipuum illud esse dicit servator noster, quod poenam meretur.** Libidinosus igitur adspectus, quo cor interius titillatur et prava cupiditate accenditur, vel quo cor libidine aestuans oculis sese prodit et concupiscentiam oculorum quaerit, ut ex ea libido magis pascatur et inflammetur, non minus in V. quam in N. T. prohibitus est. Alterum, quod praecepto de non moechando a Christo additum esse existimant, illud est, *quod is, qui uxorem dimittit*
VI. 157. *et dimissam ducit, adulterium committat* p. 199. Respondemus: Christus non promulgat legem novam, sed ad primaevam conjugii institutionem nos revocat et Pharisaeorum corruptelas tanquam scorias legi divinae additas expurgat. Quia Moyses legi forensi seu judiciali propter σκληροκαρδίαν Israëlitarum ad vitanda majora mala permiserat repudium Deut. 24, v. 1. Matth. 19, v. 8, inde Pharisaei statuebant, quacunque de causa licitum esse dare libellum repudii, idque bona conscientia etiam coram Deo fieri; Christus vero ostendit, ex institutione et ordinatione Dei conjugium esse indissolubilem copulam Gen. 2, v. 24, solam autem fornicationis causam excipit, quia illa directe pugnat cum natura conjugii, contra substantialia matrimonii et contra fidem conjugalem, ideo vinculum conjugii solvit. Vide D. Chemn. l. 2. Harm. evang. c. 51. pericopa 3. p. 357. Tertium hujus praecepti supplementum in eo constituunt, *quod omnis scortatio et impuritas, quin et obscena verba in N. T. sint prohibita.* p. 200. Respondemus: Ergone adulterium tantum in V. T. prohibitum fuit, scortatione et impuritate interim concessa? nimis crassus et plusquam pharisaicus hic est error. Explicatio hujus praecepti in Moyse et prophetis satis conspicua et diserta exstat Deut. 23, v. 17: *Non erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator in filiis Israël.* Lev. 19, v. 29: *Ne prostituas filiam, ne contaminetur terra.* **Eccl. 12, v. 1: *Laetare, juvenis, adolescentia tua et exhilaret te cor tuum in diebus juventutis tuae et ambula in viis cordis tui et secundum adspectum oculorum tuorum, sed scito, quod propter omnia haec adducet te Deus in judicium*, ubi dicitur omnes sermones, gestus, facta sub conviviis et in omni alia laetitia, si pugnent cum pietate et honestate, judicii divini severitatem mereri. Deut. 22, v. 5. praecipitur ne mulieris vestimentis uti viro liceat.** Quo pertinent poenae scortatoribus constitutae Exod. 22, v. 16. Deut. 22. et divinitus irrogatae Gen. 19, v. 34. Num. 25. Jud. 20. etc. Synecdochica igitur est locutio, qua moechias appellatione omnis impuritas et immundities in operibus, verbis et gestibus prohibetur; quod si turpes, lascivi et obsceni gestus prohibentur, multo magis verba obscena prohibita intelliguntur; si interior cordis concupiscentia hoc praecepto prohibetur, multo magis verborum immundities. Prov. 5, v. 20: *Ne amplexeris alienam, cur foveris in sinu alienae?* c. 7, v. 13. *occurrit mulier ornatu meretricio, deosculatur juvenem et procaci vultu blanditur.* Eccl. 26, v. 12: *fornicatio mulieris in oculis et palpebris agnoscitur*, etc.

79. Octavo praecepto de non furando additum esse dicunt *praeceptum de avaritia cavenda* p. 203. Quid octavo.
Respondemus: Interpretatio hujus praecepti tradita est in ipso decalogo, *non concupisces domum proximi tui*, ex qua liquido conspicitur, non externum tantum furtum in eo prohiberi, sed ipsam mali radicem avaritiam in corde haerentem accusari, ideo tali verbo legislator usus est, quod significat clancularium machinationem, quae conscientiam alterius vitat et fugit, ut interiora etiam praecepta comprehendi intelligantur, quod ipsum interpretatio prophetarum diserte ostendit Ps. 62, v. 11: *Si affluunt divitiae, nolite cor apponere.* Ex. 18, v. 21. tales personae eligantur in magistratus, *qui oderint avaritiam.* Ps. 119, v. 36: *Inclina cor meum ad testimonia tua et non ad avaritiam.* Prov. 1, v. 19: *semitae lucro inhiantis* conferuntur *insidiatori san-*

guinis. c. 15, v. 27: *turbat domum suam qui sectatur avaritiam.* c. 28, v. 16: *Qui odio habet avaritiam prolongabit dies.* Esa. 56, v. 11: *universi in viam suam reversi sunt, quisque ad avaritiam suam.* c. 57, v. 17: *propter iniquitatem avaritiae ejus iratus sum et percussi eum.* Jerem. 6, v. 13. c. 8, v. 10: *a parvo eorum usque ad magnum omnes sectantur avaritiam.* c. 22, v. 17: *non sunt oculi tui et cor tuum, nisi ad avaritiam tuam.* Ezech. 22, v. 13: *Percussi manum meam propter avaritiam tuam.* c. 33, v. 31: *Post avaritiam suam cor eorum ambulat.* Mich. 2, v. 1: *Vae excogitantibus mala in cubilibus suis ut mane faciant illa.* v. 2: *Concupierunt agros et violenter tulerunt.* Certum igitur est, avaritiam συνεκδοχικῶς furti nomine in hoc praecepto prohiberi, ideo vero
VI. 158. delicti externi crassioris nomine interiora prohibentur, ut quo loco in judicio Dei censeantur, ex eo intelligatur, ut suo loco monuimus. **Neque etiam sunt contrariae, sed diversae virtutes, studium laboris, studium αὐταρκείας et studium liberalitatis. Photiniani disserunt de secundo et tertio, de primo autem plane tacent. Luxuriam quandam veteribus ob amplas promissiones corporales concessam fuisse, modo operum Domini non obliviscerentur, falsum esse, convincitur ex Deut. 21, v. 20. Es. 5, v. 22.**

Quid nono. 80. Nono praecepto de non proferendo falso testimonio hoc dicunt additum esse, *quod omne mendacium etiam ex levitate profectum in N. T. sit prohibitum* p. 205. Respondemus: Verba hujus praecepti desumuntur ex ordine judiciorum divinitus instituto, interim sub una specie expresse nominata comprehenditur in genere omnis mendacii detestatio, quod Moysis et prophetarum ἐξήγησις manifestum facit. Ps. 5, v. 7: *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.* Sap. 1, v. 11: *Os, quod mentitur, occidit animam.* Eccles. 7, v. 13: *Ne confles mendacium adversus fratrem tuum,* v. 14. *ne velis uti ullo mendacio.* c. 4, v. 30: *Ne contradicas veritati ulla in re.* **Ex. 23, v. 1. *Non assumes rumorem falsi mendacii.* v. 7: *a sermone falso recedes.* Levit. 19, v. 11: *Nec mentiamini quisque in proximum suum.* Ps. 15, v. 2: *In hoc monte sancto habitabit, qui loquitur veritatem in corde suo.* Adversus obtrectatores et calumniatores ibidem v. 3.** Mendacium illud, quod ex sola mentiendi libidine proficiscitur, pugnat contra veracitatem, si vel maxime nullum videatur proximo afferre nocumentum, prohibitum igitur erit divina lege. Augustin. l. de mend. ac cons.: *Mendacia si non habent quem decipiant, ipsa sibi ipsis mentiuntur, et qui ex levitate mentiuntur, illud lucrantur, ut nec vera dicentibus fides habeatur.*

Quid decimo. 81. Decimo praecepto de non concupiscendo additum esse dicunt, *quod corde non sit adhaerendum illis, quae concupiscimus, etiamsi de impletione concupiscentiae non cogitemus* p. 206. Respondemus: non actualem solum, id est affectatam et pleno consensu deliberatam, sed omnem omnino vitiosam concupiscentiam, etiam originalem, adeoque primos ejusdem motus, etiam involuntarios lege divina prohibitos esse, docet Christus Matth. 5, v. 28. et apostolus Rom. 7, v. 14; quam interpretationem non addunt legi, sed contra pharisaicas ejus corruptelas ex ipso textu deducunt. לֹא תִתְאַוֶּה dicit Moyses Deut. 5, v. 21. Vox אָוֶן significat inquietudinem, quae affert molestiam ac saepius accipitur pro originali concupiscentia, quae pravos affectus perpetuo gignit Psalm. 119, v. 133. Prov. 6, v. 18. etc.; accusatur igitur cordis malum, quod ratio humana non habet, nec agnoscit pro peccato. Rom. 7, v. 7. *concupiscentiam nesciebam, nisi lex dixisset, non concupisces.* Hanc esse veram hujus praecepti de non concupiscendo explicationem docent ipse Moyses et prophetae Gen. 6, v. 5. c. 8, v. 21: *Omne figmentum cogitationum cordis tantummodo malum omni die.* Ps. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me* (nimirum quia nobis non advertentibus pravae cogitationes et suggestiones in corde nostro oriuntur, ideo delictorum numerum nemo intelligit). Ps. 32, v. 6: *Pro peccatorum remissione orabit ad te omnis sanctus* (quamvis sancti resistant pravis concupiscentiis, per spiritum eas mortificando, tamen coguntur peccatorum suorum remissionem a Deo quotidie efflagitare propter interiora illa peccata). Ps. 90, v. 8: *Absconditum nostrum collocas in lumine vultus tui.* Jer. 17, v. 9: *Pravum cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet?* Peccatum originale in omnes Adae posteros propagatum esse vere et proprie dictum peccatum, ostendimus suo loco, utique igitur in praecepto aliquo legis, quae est perfecta justitiae et integritatis norma, manifestabitur et accusabitur. Quod si primi et involuntarii motus concupiscentiae praecepto divino accusantur, quanto magis eo prohibitum intelligitur, ne corde adhaereamus illis, quae illicite concupiscimus Psal. 62, v. 11: *Si affluunt divitiae, nolite cor apponere.* Prov. 6, v. 18: *Cor, quod molitur cogitationes iniquas, odit Dominus.* c. 15, v. 26: *abominatio Jehovae sunt cogitationes mali.* Esa. 1, v. 16: *Auferte malum cogitationum vestrarum.*

82. Atque haec dicta sint de supplementis, quae per evangelium legi morali a Christo addita esse, Photiniani statuunt; videamus consilia evangelica perfectionis dicta, quae itidem in evangelio demum a Christo edita ac legi divinae superaddita esse, Scholastici et Pontificii disputant. **Opinio de illis consiliis originem duxit ex pharisaismo, quia Pharisaei ultra et praeter legem opera quaedam supererogationis sese praestare posse existimabant, ut ex Josepho et Epiphanio colligitur, inde apud Rabbinos usitata est distinctio inter חִיּוּב *debitum* et רְבִית לַתּוֹרָה *auctarium legis.*** Certum est apud Pontificios, hominem renatum non solum divinae legi perfectam obedientiam praestare posse, sed etiam abundantiorem justitiam consequi, quam quae in lege praescripta est, nimirum per opera supererogationis, evangelica, quae ita vocant, consilia implendo. Et recte quidem opera illa dicuntur VI. 159. De consiliis evangelicis.

supererogationis, quia ingens pecuniae summa illis erogata est, qui opera illa aliis vendiderunt, rectius autem dicerentur opera *superarrogationis*, quod
VI. 160. sit evidens arrogantia, sibi tale quippiam tribuere ac polliceri. Audiamus hac de re Bellarminum; is lib. 2. de Monach. c. 7. consilium perfectionis definit, *quod sit opus bonum a Christo nobis non imperatum, sed demonstratum, non mandatum, sed commendatum; differt a praecepto ex parte materiae, ex parte subjecti, ex parte formae et ex parte finis. Ex parte materiae, quia materia praecepti est facilior, consilii difficilior; materia praecepti bona est, consilii melior et perfectior. Ex parte subjecti, quod praeceptum commune sit omnium, consilium non item. Ex parte formae, quod praeceptum vi sua obliget, consilium in arbitrio hominis sit positum. Ex parte finis, quod praeceptum observatum habet praemium, non observatum habet poenam, consilium autem si non servetur, nullam habet poenam et si servetur, majus habet praemium.* c. 8. addit, *Multa esse vere et proprie dicta consilia evangelica, sed praecipue tria, continentiam, obedientiam et paupertatem.* Desumta haec sunt ex Scholasticis. Thomas 1. 2. q. 108. art. 4: *Praeceptum importat necessitatem, consilium optionem. Praecepta novae legis dantur de his, quae sunt necessaria ad consequendum finem aeternae beatitudinis, consilia sunt de illis, per quae melius et expeditius homo finem consequi potest. Homo constitutus est inter bona spiritualia et res hujus mundi; praecepti est, ne in rebus hujus mundi ultimum finem constituat, consilii est, ut totaliter ea bona abdicet. Bona autem hujus mundi, quae pertinent ad usum vitae humanae, consistunt in tribus, scilicet in divitiis exteriorum bonorum, in deliciis carnis, in honoribus. Divitiae abdicantur per paupertatem, deliciae carnis per castitatem, superbia vitae per obedientiae servitutem.* Atque haec tria vocant substantialia perfectionis; alias praeter illa tria plura consilia evangelica numerant, utpote non vindicare se ipsum, injurias patienter ferre, eleemosynam largiorem dare, non jurare, peccati occasionem vitare, intentionem in bonis operibus recte formare, facere quod docetur, de victu solicitum non esse, fratrem corripere. Alii aliter numerant.

Refellitur opinio de evangelicis consiliis.

83. Quod attinet consilia evangelica, quae ex sermone Christi in monte habito colliguntur, ea non sunt legis moralis supplementa, quorum observatio arbitrio hominis sit relicta, nec ad omnes spectet, sed sunt explicationes legis, Pharisaeorum corruptelis oppositae, omnibus omnino vere Christianis propositae. De coelibatus consilio agetur suo loco; hic in genere dicimus cum Dn. Chemnicio parte 2. locorum de discr. praecept. et consil. c. 1. p. 280: *Si doctrina de externis illis exercitiis hoc modo traderetur, quod per se non sint cultus vel merita, multo minus supra praecepta, seu perfectio quaedam, sed pro diversitate donorum suscipi, ut liberius et expeditius iis, quae ad veram pietatem pertinent, vacari possit, utcunque tolerari posset, sed Pontificii intra terminos illos non consistunt, sed pugnant pro perfectione et supererogatione meritorum in talibus operibus; statuunt illos, qui observant evangelica consilia, plura acquirere merita, quam quae sibi ipsis sint necessaria, ideo aliis ad peccatorum remissionem et vitae aeternae meritum ea applicari posse.* Patet hoc ex Salmer. tom. 7, p. 97. in c. 10. Luc.: *Opera quaedam* (inquit) *necessaria sunt ad salutem, quaedam vero consilii et perfectionis sunt, ad quae praestanda nemo obli-* VI. 161.
gatur; erogat ergo, qui sibi credita talenta distribuit, supererogat, qui amplius, quam accepit, impendit, qui praeceptis Christi adjungit ecclesiae mandata et illa pro tempore et loco et personarum ratione constituit, quomodo melius serventur divina et evangelica decreta, praescriptisque a Domino adjungit consilia, qui Scripturis adhibet catholicas et doctas expositiones et qui sine sumtu evangelium ponit cum Paulo.

84. Multis igitur modis opinio illa de consiliis improbanda est, cum fingat 1. in observatione legis justitiam coram Deo et meritum vitae aeternae quaerendum, cum apostolus diserte pronuntiet Gal. 3, v. 21. *non esse datam legem, quae possit vivificare.* 2. Legi divinae non solum satisfieri posse, sed et plura, praestantiora ac sublimiora opera praestari quam quae in lege requiruntur, cum perfectissimum opus, videlicet dilectio Dei ex toto corde in lege praescribatur. Deut. 6, v. 5. Matth. 22, v. 33. 3. Posse in hac vita ad plenam perfectionem adspirari, cum ipsemet apostolus *perfectum se esse* neget Phil. 3, v. 12. 4. Perfectionem quaerendam esse potius in traditionibus hominum, quam in praeceptis Dei, cum *frustra colatur Deus hominum mandatis* Matth. 15, v. 9. 5. Posse hominem plura acquirere merita, quam ipsi ad salutem necessaria sint, et illa quae supersunt, aliis erogari et applicari posse, cum *omnes sancti pro peccatorum remissione petere cogantur* Ps. 32, v. 6. 6. Opera, non praecepta esse praestantiora, quam quae in lege requirantur, cum lex sit perfecta bonorum operum norma. 7. Illa, quae de fugienda privata vindicta, de dilectione inimicorum, de cavendis temerariis juramentis etc. in concione Christi traduntur, libere observari vel violari posse, cum sint mandata omnes omnino obligantia. 8. Posse nos ipsos non solum pro nostris, sed sed etiam pro aliorum peccatis satisfacere, *cum solus Filii Dei sanguis emundet nos ab omnibus peccatis*, 1. Joh. 1, v. 7.

1. Non possumus ad perfectam Dei dilectionem assurgere.

85. Videamus exceptiones Bellarmini, quas lib. 2. de Monach. c. 13. argumentis nostris opponit. 1. Deus jubet se diligi ex toto corde, ex tota anima et omnibus viribus, unde nihil superest non debitum quod erogemus. August. lib. 1. de doctr. Christ. cap. 22: *cum ait, toto corde, tota mente, tota anima, nullam vitae nostrae partem relinquit, quae vacare debeat et quasi locum dare, ut alia re frui velit, sed quicquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totius dilectionis impetus currit.* Excipit Bellarm.: *1. illa omnia: diligere corde, diligere anima, diligere*

mente esse idem quod vere et sincere diligere. 2. Praeceptum dilectionis esse affirmativum, ideo obligare, quando necessitas gloriae divinae requirit, alio autem tempore si fieret, opus esset consilii et supererogationis. 3. Praecepto hoc indicari finem, quo contendere debeamus, ideo licet non diligamus omnibus caritatis gradibus, tamen nos non esse praevaricatores. 4. Etiamsi non possimus addere huic praecepto, quatenus indicat finem, tamen posse aliquid addi, quatenus indicat medium. 5. Illud solum praecipi, ut praecipuo amore Deum amemus nihilque ei in amore anteponamus vel aequemus, non autem nihil corde agamus, nisi Deum diligere, idque summa amoris vehementia. Haec Bellarminus, quae in tractatu de peccatis actual. th. 44. et in tractatu de lege Dei th. 181. excussimus. Hac vice illud solum monemus, responsiones Bellarmini sibi invicem adversari. Si enim diligere ex toto corde,
VI. 162. ex tota anima, ex tota mente et ex omnibus viribus requirit tantum seriam et sinceram, non autem numeris et gradibus omnibus absolutam dilectionem, utique praeceptum dilectionis non indicat finem, sed tantum medium. Vicissim si praeceptum hoc indicat finem, h. e. summum illum dilectionis gradum, ad quem in hac vita adspirare debemus, in futura possumus, utique phrases illae diligere ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente et ex omnibus viribus non solum seriam et sinceram, sed et omnibus gradibus ac numeris perfectam dilectionem requirunt. De tota hac re alibi plura diximus.

2. In bonis operibus semper aliquid deest.

86. 2. In operibus bonis semper aliquid deest, ergo nunquam implemus legem, multo minus opera supererogationis praestamus. Probatur antecedens, quia Paulus ad Rom. 7. dicit, *se mente servire legi Dei, carne autem legi peccati.* Job. c. 9: *Verebatur omnia opera sua.* Esa. c. 64. vocat *pannum menstruatae omnes justitias nostras.* David clamat Ps. 142: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Excipit Bellarminus in genere: *Si nullo modo legem servare possemus, mentiretur Johannes, cum ait: Mandata ejus gravia non sunt* 1. epist. 5. *et Dominus, cum ait Matth. 19: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata; juvenem illum non docuisset, sed delusisset, ac si dixisset, si vis in coelum adscendere, fac tibi remigium alarum et vola per aërem, imo sequeretur hominem non peccare, non enim peccat, qui non facit quod non potest, et Deus esset omnino tyranno crudelior et iniquior, quippe qui tributum peteret, quod nemo posset solvere, et hoc ab amicis suis peteret, adde quod omnes patres dicant, impium esse asserere, quod Deus aliquid impossibile praeceperit.* Respondemus: Explicationem dicti 1. Joh. 5. quaere in superiori tractatu de lege morali th. 190; de loco Matth. 19. egimus superius th. 23. et paulo post latius de eo tractabimus. Comparationem Dei cum exactore tyrannico excussimus in tractatu de lege morali th. 196. Quo sensu veteres negent, Deum impossibile aliquid praecepisse, exposuimus in eodem tractatu th. 194. In specie Bellarminus ad singula dicta respondet: 1. *Paulum Rom. 7. loqui de motibus concupiscentiae involuntariis, qui non sunt peccata, sed poenae.* Respondemus: hac de re egimus in tract. de peccatis actualibus th. 36. et seqq. 2. *Jobum fuisse veritum opera sua, quia metuebat, ne aliquid in eis imperfectionis misceret. Illi autem proprie metuunt, qui vident, posse vitari malum, quod metuunt. 3. Esaiam loqui in persona gravissimorum peccatorum, qui opera sua bona inquinabant admixtione mortalium criminum. 4. Davidem hoc tantum velle, neminem posse justificari, si comparetur cum Deo, cujus comparatione omnis hominum et angelorum justitia videatur injustitia.* Respondemus: Exceptiones illas omnes excussimus in tractatu de lege morali th. 182.

3. Luc. 17: Cum omnia feceritis, dicite, servi inutiles sumus.

87. 3. Christus Lucae 17, v. 10. commentum de operibus supererogationis prorsus excludit. *Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, quae debuimus facere, fecimus.* Excipit Bellarm.: *1. Christum loqui de illis, quae praecepta sunt nobis, non autem de consiliis evangelicis.* VI. 163.
2. Christum non vocare nos inutiles servos, sed jubere ut ex humilitate nos tales profiteamur. 3. Servum quicquid est, domini esse, et quicquid agit, in lucrum domini cedere, at non inde sequi, ex debito eum facere quicquid facit, quid enim, si vellet sibi de somno concesso aliquid subtrahere, ut pro domino suo aliquid agat, nonne plus faciet, quam tenetur? Respondemus: locus integer sic habet: *Quis vestrum* (ait Christus) *habens servum arantem aut pascentem, regresso illi ab agro dicit statim, prodi et accumbe?* v. 8. *et non potius dicit ei, para quod coenem et praecinctus ministra mihi, usque dum edero et bibero, post haec edito et bibito tu.* v. 9. *numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quae ei imperavit?* v. 10. *sic et vos cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.* Christus in praecedentibus multa bona opera a suis requisiverat, ut sint liberales in pauperes, ut sint voluptatum contemtores, ut sollicite vitent scandala, ut sint faciles in condonandis offensis; fieri igitur poterat, ut si quis unum vel plura horum perfecisset, sibi persuaderet, se jam officio suo plane defunctum esse, jamque velle se quieti dedere, neque quicquam ulterius operari; alius posset sibi in his operibus placere, se efferre ac jactare, ac si multa coram Deo per hanc obedientiam promeritus esset; utrisque Christus hac servi parabola occurrit. Dominus quispiam terrenus servo ex diurno agri labore domum reverso non concedit statim quietem, sed novum ab ipso exigit servitium, quod quamvis sedulo praestet, nullam tamen ipsi hoc nomine habet vel etiam debet gratiam. Sic omnes Christiani sunt Dei servi jure creationis, conservationis, redemtionis et sanctificationis, tenentur ergo Deo servire per totam vitam, usque ad ultimam mortis horam, exerceant se in operibus divinitus mandatis, interim statuant omnia illa jam ante esse debita, ideoque illis nequaquam DEUM obstrictum reddi,

cum multis modis ipsi potius DEO sint obstricti. Vide Harm. D. Polyc. Lyseri c. 124. Hinc facile apparet, quid de Bellarmini exceptionibus sit judicandum, 1. Christus nequaquam asserit, nos omnia omnino in summo perfectionis gradu facere, quae praecepta sunt nobis, ut proinde ad consilia evangelica nobis sit respiciendum; sed hypothetice dicit, si feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis; atqui in hac vita nunquam assurgimus ad illam perfectionem, ut omnia Dei mandata nos implevisse gloriari possemus, cur enim opus foret peccatorum remissionem quotidie efflagitare? 2. Nec vero hypocriticam humilitatem praescribit Christus, qua ore quidem profiteamur, nos esse servos inutiles, interim in corde statuamus, nos operibus nostris vitam aeternam promeritos esse. Absit haec hypocrisis a piis mentibus, quam contextus loci evidenter refellit. Servo illi,
VI. 164. qui imperata domini totis viribus exsequitur, nulla debetur gratia; ita quoque si omnia, quaecunque Deus a nobis exigit, inter quae facile primum ac praecipuum est Deum ex toto corde diligere, si inquam omnia illa fecerimus, non autem tantum facere tentaverimus vel inceperimus; item cum fecerimus omnia tam interna quam externa opera, ne ullo quidem praetermisso, non cum fecerimus aliqua vel plurima, sed omnia omnino, quid tum agendum? dicamus, servi inutiles sumus, id est agnoscamus toto corde et ingenue confiteamur, nobis nullam deberi gratiam, quicquid enim fecimus, id jure a nobis Deus exigere potuit, ad illud etiam jam ante obligati sumus. Dedit Deus animam, dedit corpus, dedit facultates. Ergo omnia illa cum omnibus viribus in servitium Dei impendere debemus. Et cum non omnia, quae praecepta sunt nobis, faciamus, ea vero, quae praestamus, non eo perfectionis et puritatis gradu praestemus, qui in lege praescribitur, ideo non solum servos, sed etiam inutiles servos nos agnoscamus, cum quibus si Deus velit in judicium intrare, non possemus consistere. Psalm. 143, v. 2; ideo posset in aeternos cruciatus et tenebras exteriores nos jure abjicere, Matth. 25, v. 30, ubi idem vocabulum habetur ἀχρεῖος δοῦλος, tales omnino sumus, si ex nobis et nostris viribus ac meritis consideremur, sed in Christo sumus adoptati in Dei filios et vitae heredes scribimur. Concilium Milevit. Can. 6: *Placuit, quod sanctus Johannes ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est, quisquis sic accipiendum putaverit, ut dicat, propter humilitatem debere dici nos non habere peccatum, non quia veritas est, anathema sit.* Id ipsum ad detorsionem illam Pelagianam, quam Bellarminus amplectitur, accommodari debet. Vere pii non solum humiliter, sed etiam veraciter confitentur, se coram Deo inutiles esse servos, non solum quia Deo ex ipsorum operibus nihil commodi accedit, sed etiam quia in multis deficiunt et in judicio Dei suis operibus consistere non possunt. Hieron. epist. 66. ad Ctesiph. contra Pelagianos: *Cum me putavero ad calcem pervenisse virtutum, tunc habebo principium. Principium enim sapientiae timor Domini, qui expellitur atque destruitur caritate. Haec hominibus sola perfectio, si imperfectos se esse noverint. Et vos, inquit, cum omnia feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Si inutilis est, qui fecit omnia, quid de illo dicendum est, qui explere non potuit? unde et apostolus ex parte accepisse et ex parte se comprehendisse dicit et necdum esse perfectum.* Ambr. lib. 8. in Luc. c. 17: *Si tu non solum non dicis servo aranti, aut oves pascenti: transi, recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium et gratias ei non agis; ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis aut laboris, quia, dum vivimus, debemus semper operari. Ergo agnosce, te esse servum plurimis obsequiis defoeneratum. Non te praeferas, quia filius DEI diceris; agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Neque te jactes, quod bene servisti, quod facere debuisti,* etc. Beda in c. 17. Lucae: *Si homo ab homine servo non uniforme, sed multiplex ministerium exigit, nec tamen ei gratiam habet, quanto magis vos, qui sine me nihil potestis facere? non temporum longitudine laborum praemia pensare debetis, sed amore et famulatu spontaneo novis semper studiis augere priora. Itaque dicite, servi inutiles sumus, servi quidem, quia pretio emti estis; inutiles vero, quia Dominus bonorum vestrorum non indiget. Si autem inutilis est, qui fecit omnia, quid de illo dicendum, qui explere, quae praecepta sunt, vel infirmitate non potuit, vel, quod pejus est, superbia despexit?* etc. *Haec est igitur in hominibus sola fidei perfectio, si omnibus, quae praecepta sunt, impletis imperfectos esse se noverint, et quamdiu peregrinantur a Domino, semper inesse sibi mala, quae defleant, semper meminerint deesse bona, ad quae gratia ejus juvante proficiant.* Bernh. serm. de tripl. custodia col. 356: *Haec operum diligentia servandorum initia nostrae conversationis exercet, dum adhuc quidem modicum, sed tamen jam lumen est in nobis, nisi forte magnum se putant habere lumen, quibus veritas ait: cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, quia servi inutiles sumus, quae debuimus facere, fecimus. Sed hoc, inquies,* VI. 165.
propter humilitatem monuit esse dicendum. Plane propter humilitatem, sed numquid contra veritatem? 3. Disparitas obligationis est inter servum hominis et servum DEI. Homo homini serviens non omne ipsi debet, quicquid est et quicquid potest, sed certos officii limites praescriptos habet; nos vero quicquid sumus, quicquid possumus, totum DEO debemus, quippe a quo omnes animae vires, omnia corporis membra, omnia actionum bonarum principia ad nos promanant. Bernhardus serm. de verb. Orig.: *Etsi proximo forte videtur quis reddere plus quam debet, Deo tamen nunquam totum reddit, quod debet.* Philosophus ex naturae lumine cognovit, parentibus non posse reddi pretium aequivalens, quanto minus homo creatura DEI potest facere opera quaedam non ante ipsi debita.

4. Debemus animas ponere pro fratribus.

88. 4. Christus dicit Joh. 13, v. 34: *Hoc est praeceptum meum, diligatis vos invicem, sicut ego dilexi vos.* At Christus sic dilexit nos, ut sit pro nobis mortuus, ergo et *nos debemus pro fratribus animas ponere*, ut concludit Johannes 1. epist. 3, v. 16; at haec est summa caritas, cui nihil addi potest, *majorem enim caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis* Joh. 15, v. 13. Ergo nullus remanet locus consiliis et operibus supererogationis. Excipit Bellarminus: *Non tenemur animas ponere pro fratribus, nisi quando id necessarium est ad eorum salutem aeternam, si ergo id facimus, cum non est necessarium, sed utile tantum, opus consilii et supererogationis faciemus, et similiter si proximo benefaciam, quando non est in extrema et gravi necessitate constitutus, opus facio supererogationis.* Respondemus: Animam ponere pro fratribus, aut exigit DEI gloria et proximi salus, aut non exigit. Priori casu tenemur lege, ut ipsam quoque vitam pro fratre negligamus, quia quicquid utilitatis a nobis ad proximum redit, ad illud lege obligati sumus, cum jussi simus diligere proximum sicut nos ipsos. Posteriori casu non solum non tenemur animam pro fratre ponere, sed etiam temerarium est tale quid suscipere et vitae suae prodigum inveniri. Quicquid proximo a nobis benefit, ex dilectione proficisci debet, si quis enim omnes facultates suas pauperibus distribueret, caritate interim destitutus, nihil prodesset, 1. Cor. 13, v. 3; jam vero dilectio proximi non qualiscunque, sed seria, sincera et perfecta in lege praescribitur.

5. Nihil addendum praeceptis divinis.

89. *5. Jubet Deus nihil addi praeceptis* Deut. 4, v. 2. *Ergo consilia male adduntur.* Excipit Bellarminus: *Nihil addendum esse praecepto, quod ipsum corrumpat, non autem aliquid, quod ipsum perficiat, jam vero consiliis non corrumpi, sed perfici praecepta.* Respondemus: Abolitio non est additio, ergo per prohibitionem additionis non potest intelligi prohibitio corruptionis. Deus non solum opera legi contraria, sed et ἐθελοθρησκείας, cultus proprio arbitrio excogitatos ἀνομίας loco habet, ut alibi ostensum fuit. Referenda huc est regula de vera praeceptorum divinorum expositione superius tradita et apprime observanda. Ubicunque peccatum aliquod probetur, ibi simul mandata est virtus peccato illi opposita, omnesque virtutes ejusdem generis cum omnibus causis, occasionibus et adjumentis. Consilia igitur perfectionis quatenus continent aliquod auxilium et adminiculum ad virtutis profectum necessarium, similiter erunt lege praescripta, quatenus vero praescribunt externa quaedam exercitia pro diversitate donorum suscipienda, ut liberius et expeditius iis, quae ad veram pietatem pertinent, vacari possit, non tradunt novos cultus vel merita, multo minus majorem quandam perfectionem, quam in lege requiritur, sed adiaphora quaedam exercitia praescribunt libero spiritu observanda, quae si quis transgressus fuerit, non peccat 1. Cor. 7, v. 35: *Non haec dico, ut laqueum vobis injiciam, sed ut adhaereatis Domino sine distractione.* v. 28: *Si acceperis uxorem, non peccasti, et si nupserit virgo, non peccavit.* 1. Tim. 4, v. 8: *Corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas vero habet promissionem praesentis et futurae vitae.*

VI. 166. 6. Non possumus tantum facere quantum debemus.

90. *6. Ita sumus Deo obligati, ut non possimus unquam facere, quantum debemus, ergo nunquam supererogamus.* Antecedens patet, nam quicquid habemus boni, ab illo habemus; ergo omnia nostra sunt ei debita, et si milies pro Deo vitam ponemus, nunquam tamen reddemus ei aliquid aequale. Excipit Bellarminus: *Potuisse Deum a nobis exigere quicquid possumus, non tamen voluisse, imposuit enim nobis jugum suave et onus leve. Si consideremus beneficia Dei nobis collata, non possumus plus facere quam debemus, imo nec quantum debemus, sed si consideremus legem a Deo nobis impositam, possumus plus facere quam revera tenemur facere.* Respondemus: Exceptio Bellarmini nititur hac hypothesi, quod decalogus non requirat majorem et perfectiorem obedientiam, quam qualem in hac vita corrupta nostra natura praestare potest, proinde Deum jure dominii potuisse quidem ad impossibilia nos obligare, sed quae ipsius est bonitas, praecepta, quae ad promerendam salutem necessaria sunt, proposuisse sub tali mensura ac moderatione, ut nullius quantumvis infirmi vires excederet, ut omnes, qui anniti velint, vitam aeternam per praecepta consequi possent; si qui vero reperiantur alacriores, qui ultra illos terminos, quibus observatio legis ad salutem necessaria limitata est, progredi cupiant, illis consilia perfectionis praescribi et peculiares praerogativas in vita aeterna decerni. Sed haec imaginatio repugnat fini, propter quem legis suae solennem repetitionem post lapsum Deus instituit, ut suo loco ostendimus. Naturalia esse immutabilia docent jurisconsulti, jam vero obligatio illa, quae nascitur ex beneficiis a Deo in nos collatis, est juris naturalis, proinde est immutabilis, ac proinde lex moralis non tollit vel minuit obligationem illam, cum sit eadem cum jure naturae, sed obligationem illam declarat et manifestam facit.

91. Argumenta reliqua, quae Bellarminus nobis tribuit, minoris sunt momenti, in quorum tamen explicatione sibi non satisfacit, multo minus veritati. Adducit dictum Psalm. 119, v. 32: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum,* et addit col. 477: *certe qui currit, cum solum ambulare teneatur, plus facit, quam ei imperatum sit.* Atqui num et David implevit consilia perfectionis, quorum promulgationem ad N. T. referunt et proinde evangelica vocant? Concedit, *peccatis venialibus nos in hac vita aut nunquam aut raro carere, illis interim non obstantibus et justos esse et supererogationis opera nos facere posse*, col. 479. Atqui si peccata venialia sunt peccata, erunt ἀνομία et transgressio legis, si quotidie legem transgredimur, quomodo non solum legem perfecte implemus, sed et opera supererogationis praestamus? Peccata illa, quorum remissionem quotidie ex praescripto Christi petimus, sunt et vocantur debita, si quotidie debita

contrahimus, quomodo plus facere possumus, quam debemus, cum nunquam faciamus, quantum debemus? Asserit, *illam solummodo negligentiam a lege divina argui et maledici, quae sit gravis et ex fraude procedat*, col. 479; atqui judicium legis generale est: *Maledictus, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis;* expositio Christi diserta est: *Non praeteribit jota unum aut unus apex de lege, donec omnia fiant.* Negat legem requirere omnes vires col. 481, cum tamen vox legis diserte jubeat Deum diligere ex toto corde, ex tota mente, ex omnibus viribus. Ac ne quid desit absurditatibus, statuit *ab eo etiam Deum diligi super omnia, qui enim non tam ardenter amat, quam fortasse posset, vel non faciat pro eo omnia, quae posset*, col. 482, cum summus dilectionis gradus in lege divina manifeste sit requisitus.

Dicta patrum.

92. Ex patribus referenda huc ea, quibus probant legem divinam esse perfectam omnium virtutum normam, eandem propter corruptionem naturae nostrae in hac vita perfecte non posse impleri, fide coram Deo nos esse justos, operibus nostris imperfectionem et infirmitates adhaerere, peccati originalis reliquias in renatis haerere, renovationem in hac vita
VI. 167. quotidie crescere debere, nullam gloriandi coram Deo materiam nobis relictam esse etc. Iren. lib. 4. c. 24. p. 250: *Filius Dei libertatem detulit his, qui legitime et prono animo et toto corde Deo serviunt, contemtoribus autem et non subjectis Deo* etc., *fingentibus plus quam quae dicta sunt se observare, tanquam diligentiam suam ipsi etiam Deo praeferentibus, intus autem plenis hypocrisi et cupiditate et omni malitia sempiternam attulit perditionem.* Quid quod Thomas, Anselmus et Gerson in usitata doctrina illorum temporum de consiliis quaedam mitigarunt. Thomas ex collationibus patrum citat dictum: Jejunia, vigiliae, paupertas etc. non sunt perfectio, sed perfectionis instrumenta, quia in ipsis non consistit disciplinae illius finis, sed per illa pervenitur ad finem. Anselmus dicit, unam solam veram religionem esse sub uno supremo abbate Christo, reliquas religiones vocat factitias, utpote ab hominibus institutas, ut remotis impedimentis verae religioni vacari possit. Gerson agnoscit falsum esse, quod praecepta legis ordinata sint ad virtutes sub certa mensura et gradu, et quod supra est, sub consilio esse. Statuit autem consilia versari circa res, quae sunt instrumenta promoventia, disponentia et manuducentia, ut brevius et facilius acquiratur perfectio.

Argumenta pro stabiliendis consiliis evangelicis.

93. Quibus vero argumentis consilia evangelica propugnant? Bellarm. lib. 2. de Monachis c. 9. 10. 11. et 12. quadruplicem statuit argumentorum classem, primam deducit ex Scripturis, secundam ex primitivae ecclesiae exemplis, tertiam ex testimoniis veterum, quartam ex rationibus. Quod ad primam classem ex dictis Scripturae petitam attinet, fuit olim primum et potissimum fundamentum opinionis de consiliis sermo Domini in monte, cujus membra pleraque finxerunt esse consilia evangelica, non autem mandata generalia; sed Bellarminus ex c. 5. Matth. nullum producit argumentum, quin potius agnoscit concionem Christi non ipsi legi morali, sed pharisaicae legis depravationi oppositam esse. Alia igitur quaerit in Scripturis subsidia. 1. Esa. 56, v. 4: *Non dicat eunuchus, ego lignum aridum, quia haec dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbatha mea et elegerint quae ego volui et servaverint foedus meum, dabo eis in domo mea et in muris meis locum et nomen melius a filiis et filiabus, nomen aeternum dabo eis, quod non peribit.* Bellarminus notat: 1. hic *agi de continentibus voluntariis, non de abscissis vel sic natis, cum nulla sit ratio, cur promittatur abscissis vel natis eunuchis major gloria, quam sit filiorum et filiarum DEI. 2. Continentiam hoc loco non imperari, sed consuli, cum electioni relinquatur. Qui elegerint quae ego volui, i. e. qui transcendentes ea, quae praecepi, accommodans me humanae imbecillitati, sponte sua elegerint perfectiora, quae ego cupio et vellem. 3. Continentiam vere meritoriam esse gloriae singularis, cum promittatur ei nomen aeternum.* Respondemus: Disputatio de coelibatu, an et quatenus conjugio praeferendus sit, suum alibi habebit locum, hac vice monemus: 1. Argumentum esse a quaestione alienum, quaeritur enim de consiliis evangelicis in N. demum T. a Christo editis ac promulgatis, cum de eunuchis V. T. in allato dicto agatur. 2. Pervertitur verus dicti hujus scopus ac sensus. In V. T. magnae felicitatis loco habebatur πολυτεκνία, contra vero opprobrium erat carere liberis Luc. 1, v. 25. Glossa ordinaria in Esa. 56. allegat dictum quoddam: *Maledictus, qui non reliquerit semen super terram.* Rabbini dicunt: *Qui semen ex se non edit, habetur pro effusore sanguinum.* Quid, quod exclusi erant a publicis officiis, Deut. 23, v. 1. Prohibiti erant intrare ecclesiam Domini ac propter promissionem: *semen tuum erit, ut stellae coeli*, habebantur a numero filiorum Dei alieni. Propheta igitur proponit eis talem consolationem, quod ad foedus gratiae, a quo propter denegatam corporalem benedictionem exclusi videbantur, ipsis non minus pateat aditus quam reliquis, modo adhaereant Domino. Eunuchi et steriles in populo Judaico con- VI. 168.
temtui habebantur, inde ejusmodi cogitationibus se macerabant: Ecce ego lignum aridum, sum instar arboris aridae et infrugiferae, non adhibeor ad publica munia, non gigno sobolem, benedictio Abrahae in me non completur, nulla spes restat Messiae ex genere meo nascendi etc.; vereor igitur, ne DEUS me tanquam inutile lignum abjiciat, nec inter heredes regni sui scribat; his igitur dicit Dominus: *Qui custodierint sabbatha mea et elegerint, quae ego volui, et tenuerint foedus meum*, hoc est qui verae religioni et cultui divino serio fuerint addicti, vitam suam ad legem et voluntatem meam conformaverint, nec vita impia foedus meum violaverint, *illis dabo in domo mea et in muris meis locum et nomen et nomen melius a filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit*, i. e. erunt mihi

1. Esa. 56: Sic dicit Dominus eunuchis: Dabo eis nomen melius.

accepti et cari cives, quibus in ecclesia et foedere gratiae dabo locum, quin et nomen melius prae illis, qui de carnali generatione praesumunt ac propter nativitatem, externam speciem et professionem se esse Dei populum gloriantur, perinde ut Christus indicit Matth. c. 8, v. 11: *Multi ab oriente accumbent cum Abrahamo, filii autem regni ejicientur in tenebras;* et Johannes Baptista Matth. c. 3, v. 9: *Ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abrahamum,* uti etiam apostolus Rom. c. 9, v. 7: *Non qui semen sunt Abrahae, omnes filii.* 3. Hanc interpretationem confirmant antecedentia et consequentia hujus loci. Praemittitur enim v. 3. consolatio pro advenis sive proselytis, qui itidem prohibiti erant ingredi ecclesiam Domini, id est non committebantur eis publica officia, vereri igitur poterant, ne fortasse etiam ab aditu regni coelorum excluderentur, cum Abrahae semini promissiones essent datae, cumque inhumanius ab Israëlitis tractarentur; illos igitur propheta consolatur his verbis: *Ne dicat filius advenae, qui adhaeret Domino,* id est qui gentili impietate abjecta veram religionem amplectitur et verae pietati studet; ne (inquam) advena dicat: *Separatione dividet me Dominus a populo suo,* i. e. exclusus ero ab ecclesia et communione coelestis regni. v. 5: *Filios advenae, qui adhaerent Domino, ut colant eum et diligant nomen ejus et sint ei in servos* etc., *adducam in montem sanctum meum, dabo illis locum in ecclesia et laetificabo eos in domo orationis meae.* Quemadmodum igitur advenis proponitur consolatio, ita quoque eunuchis, ac promittitur illis nomen melius, quam reliquis, non propterea quia sint advenae vel eunuchi, sed si verae pietati et sanctitati studeant. Hieronymus in h. l.: *Eunuchi, qui solliciti sunt ad ea, quae Dei sunt, de quibus loquitur sapientia: Eunuchus, qui non est operatus manu iniquitatem, nec cogitavit contra Dominum mala, talis accepturum se esse noverit in domo Domini, quae est ecclesia ejus, locum optimum.* Procopius h. l.: *Alienigenas primum, deinde et eunuchos consolatur, tanquam brevis jactura sit, si sanguinis nobilitate, prolisque foecunditate destituantur, cum divinorum bonorum perceptionem talia non impediant.* 4. In Bellarmini interpretatione multa desiderari possunt. Negat de illis eunuchis, qui tales sunt vel ex utero matris nati, vel ex hominibus facti, locum hunc accipi posse, cum nulla detur ratio, cur illis promittatur major gloria quam sit filiorum. Atqui rationem modo assignavimus, sterilitas erat opprobrium in populo Israëlitico, inde steriles quantumvis pii contemtui erant expositi, consolatione igitur erigendi erant. Gloss. ordin. et Lyranus non negant, de illis hoc dictum accipi posse, quamvis addant ad illos, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum, ex parte referri posse. סָרִיסִים nomen peregrinum est, videlicet Aegyptium, quo is appellatus est, qui regi a negotiis aulicis fuit, maxime autem curandis cubiculis, hinc vertitur *eunuchus,* siquidem illi, qui gynaeceis praefuerunt, ut de fide continentiae minus suspecti essent, castrabantur, nec tamen omnes illos spadones fuisse, ex Scripturis ostendi potest. Quemadmodum igitur per advenam intelligitur is, qui natura talis est, non voluntate, ita quoque per eunuchum. Per *filios* et *filias* intelligit Bellarminus pios Israëlitas, sed hoc non est perpetuum in Scripturis, saepius namque illi filiorum appellatione honorantur, qui secundum carnem sunt filii Abrahae, quamvis sint rebelles et inobedientes. Gen. 6, v. 2: *Viderunt filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, et acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant.* Esa. 1, v. 4: *Vae filiis corruptoribus, dereliquerunt Jehovam.* Esa. 30, v. 1: *Vae filiis declinantibus.* v. 9: *filii mendaces, qui noluerunt audire legem Jehovae.* Matth. 8, v. 12: *Filii regni ejicientur in tenebras exteriores.* Luc. 16, v. 25: *Memento, fili, quod accepisti bona in vita tua.* Urget Bellarminus vocem *eligendi,* ex qua probare satagit, non nisi de voluntaria continentia locum accipi posse, cum electioni liberae relinquatur. Atqui infirmum hoc est fulcimentum, saepius enim jubemur eligere id, ad quod praecepto sumus adstricti. Jos. 24, v. 15: *Si molestum est vobis servire Deo, eligite quos colatis.* Deut. 30, v. 19: *Vitam et mortem proposui tibi, eligas ergo vitam.* Psalm. 84, v. 11: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Psalm. 119, v. 30: *Viam veritatis elegi.* v. 173: *Mandata tua elegi* etc. Monet Bellarminus continentiam meritoriam esse singularis gloriae, cum promittatur ei aeternum nomen. At si vel maxime Augustini interpretationem acceptemus, quod in aeterna quoque vita futura sit quaedam praerogativa piorum coelibum, qui se castrant propter regnum coelorum, nondum tamen ex eo inferri potest aut debet, coelibatum esse meritum vitae aeternae, continentiam esse meritoriam singularis gloriae, quod ipsi etiam Augustino improbatur, sic enim scribit lib. de sanct. virg. c. 40: *Etiam vos* (virgines) *gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne quis extollatur.* c. 48: *Etiam virginibus orandum est: Dimitte nobis debita nostra, ut per hoc, quod petunt, meminerint, quid sint.* Qua de re plura suo loco.

VI. 169.

94. Secundum testimonium Scripturae pro stabiliendis supererogationis operibus petit Bellarminus ex Sap. 3, v. 13: *Felix sterilis et incoinquinata, quae nescivit torum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum, et spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem nec cogitavit contra Deum nequissima, dabitur enim ei fidei donum electum et sors in templo Dei.* Per donum electum intelligit Bellarminus donum singulare, respondens spadonis voluntati. Respondemus: 1. Liber sapientiae est extra canonem. 2. Auctor libri egerat de impia impiorum posteritate, quod in illis, qui progenerantur a parentibus impiis, praesertim extra conjugium, plerumque peculiaria magnorum vitiorum semina insint, sterilem igitur hoc nomine prae-

2. Sap. 3: Felix sterilis et incoinquinata etc.

dicat felicem, sicut alias dici solet, ἀτεκνίαν esse bonum incognitum; deinde felices praedicat conjugatas, quae non consentiunt in concubitum illegitimum, sed conjugalem castitatem fideliter servant, fore enim ut olim suae castitatis praemia accipiant, cum Deus sanctorum hominum pietatem remunerabitur. Denique quia eunuchi olim habebantur absque benedictione, ideo addit, pro illis consolationem, si non operentur per manus suas iniquitatem, nec cogitent adversus Deum nequissima, fore ut detur illis fidei donum electum. Non ergo meritum aliquod coelibatus describit, sed pietati et praemiis pietatis non obstare coelibatum ostendit. 3. Hic igitur locus nequaquam stabilit meritum consiliorum, sed damnat illegitimas commixtiones; vere autem est daemoniorum doctrina tales sententias, in quibus inquinatio, impuritas, impudicitia damnatur, pio conjugio opponere. Hebr. 13, v. 4. vox ἀμίαντος de ipso conjugio usurpatur. 4. Adde quod consilia evangelica N. T. propria non debeant ex V. T. probari.

3. Matth. 13: Fructus alius centesimus, alius sexagesimus, alius tricesimus. 95. Tertium testimonium habetur Matth. 13, v. 8, ubi Dominus comparat *regnum coelorum*, id est ecclesiam, *terrae bonae*, *cujus una pars reddebat fructum centesimum*, *alia sexagesimum*, *alia tricesimum*, quod Cyprianus, Augustinus et Hieronymus applicant ad conjugium, viduitatem et virginitatem. Si ergo continentia virginalis est magis meritoria, erit consilium. Responsio: An et quatenus coelibatus conjugio praeferatur, ac quid de coelibatu veteres senserint, suo exponetur loco, hac vice re-
VI. 170. spondemus. 1. Allegoriae non praebent firma et apodictica argumenta, nisi applicatio ex ipsa Scriptura ostendatur. 2. Sententia Christi generalis est de omnibus verbi auditoribus, quod scilicet non fructificet aequali apud omnes ratione, alii enim pro ratione donorum, zeli et vocationis copiosissimum fructum afferunt, alii minus copiosum. 3. Res ipsa non permittit, ut centesimum fructum de virginitate, sexagesimum de viduitate, tricesimum de conjugio accipiamus, quia dubium nullum, quin patriarchae in conjugio copiosiorem fructum attulerint, quam multae virgines, quae tamen pie et caste vixerunt. 4. Scopus Christi in hac parabola non est, istos tres status conferre, sicut 1. Cor. 7. ab apostolo conferuntur, sed ostendere vult inter bonos verbi auditores, cujuscunque illi sint ordinis, status et conditionis, alios aliis majores in pietatis studio progressus facere, atque hinc etiam quosdam plus, quosdam minus ad ecclesiae aedificationem conferre. 5. De fructibus divini seminis, i. e. verbi coelestis, proprie hic agitur, jam vero virginitas, viduitas, conjugium proprie loquendo non sunt fructus verbi, cum verbum Dei omnes in aliquo horum statuum inveniat. Gregor. homil. 17. in Ezech.: *Fructus terrae bonae triginta affert*, *cum mens perfectionem fidei*, *quae est in trinitate*, *conceperit; sexaginta affert*, *cum bonae vitae opera perfecte protulerit; centum vero affert*, *cum ad aeternae vitae contemplationem profecerit.* Isidorus Pelusiota lib. 2. epist. 144: *Illud*, *alius centum*, *alius sexaginta*, *alius triginta*, *virginitatem et continentiam et matrimonium significare potest. Potest etiam rursum animae institutionem et corporis ministerium et pecuniarum largitionem designare. Majus enim ac praestantius est animae salutem afferre*, *quam per corpus ministerium praestare aut etiam pecunias largiri.* Hieronymus refert ad tres illos vitae status, sed rationibus valde infirmis adductus, sic enim scribit epist. 50. ad Pammach. Apolog. pro libris adversus Jovinianum: *Triginta referuntur ad nuptias*, *quia et ipsa digitorum conjunctio quasi molli osculo se complexans et foederans maritum pingit et conjugem. Sexaginta vero ad viduas*, *eo quod in angustia et tribulatione sint positae*, *unde et superiori digito deprimuntur. Numerus centesimus de sinistra transfertur ad dextram et iisdem quidem digitis*, *sed non eadem manu*, *quibus in laeva nuptiae significantur et viduae*, *circulum faciens virginitatis exprimit coronam.* Ibidem addit: *Omnes paene Latinos et Graecos tractatores centesimum numerum ad martyres*, *sexagesimum ad virgines*, *trigesimum ad viduas referre*, juxta quorum sententiam de bona terra et de patrisfamilias semine penitus excluduntur mariti et conjugatae. **August. de s. virg. c. 45. refert illam explicationem, qua per fructum centenum intelligitur virginitas, sed pro solita sua modestia addit: *Quicquid significet foecunditatis illa diversitas viderint*, *qui haec melius*, *quam nos intelligunt*, *sive virginalis vita in centeno fructu sit*, *in sexageno vidualis*, *in triceno autem conjugalis; sive centena fertilitas martyrio potius imputetur*, *sexagena continentiae et tricena connubio; sive virginitas accedente martyrio centenum fructum impleat*, *sola vero in sexageno sit*, *conjugati autem tricenum ferentes ad sexagenum perveniant*, *si martyres fuerint; sive quod probabilius mihi videtur*, *quoniam divinae gratiae multa sunt munera et est aliud alio majus ac melius*, *intelligendum est plura esse*, *quam ut in tres differentias distribui possint*, etc.**

96. Quartum testimonium habetur Matth. 19, v. 11, cum apostoli dixissent, *non expedit nubere*, respondet Christus: *Non omnes capiunt verbum hoc*, *sed quibus datum est*, v. 12. *sunt enim eunuchi*, *qui de matris utero sic nati sunt*, *et sunt eunuchi*, *qui facti sunt ab hominibus*, *et sunt eunuchi*, *qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere capiat.* Bellarm. monet: 1. *non praeceptum*, *sed consilium hic dari de continentia.* 2. *Verborum Christi hunc esse sensum: verum dixistis*, *quod nuptiae non expediant*, *imo impediunt potius*, *tamen hoc non intelligunt omnes.* 3. *Continentiam habere praemium in coelo.* Respondemus: 4. Matth. 19: Quidam se castrant propter regnum coelorum.
1. Recte dicitur de coelibatu non exstare generale VI. 171.
praeceptum, sed a personis idoneis continentiae dono instructis hoc vitae genus libere eligi posse, quo sensu dicit apostolus 1. Cor. 7, v. 25: *De virginibus praeceptum Domini non habeo*, *consilium autem do*, *tanquam misericordiam consecutus a Domino*, sed per consilium non intelligit apostolus

tale perfectionis consilium, quod sit supra Dei praecepta, et cujus observatione supererogationis opus praestetur ac meritum quoddam aliis erogandum colligatur (hoc enim toti systemati doctrinae apostolicae de justificatione evidenter adversatur), sed in casu dubio quid sequendum et eligendum sit, praescribit, perinde ut Christus hoc loco probat, ut qui potest capere capiat, hoc est qui hoc dono a Deo instructus est, ut caste extra matrimonium sine offendiculo vivere possit, is eo dono religiose ad ecclesiae aedificationem utatur. Non sancit universalem legem, sed cuivis pro ratione donorum consulit, ut eligat id, quod liberiori conscientia se facere posse intelligit. In V. T. sterilitas loco opprobrii habebatur, Christus autem docet, non solum liberum esse extra conjugium vivere, illis scilicet qui possunt capere et quibus datum est, sed etiam quandoque utile, nimirum si id fiat propter regnum coelorum. Longe igitur alio sensu Bellarminus consilii terminum accipit, quam ab apostolo usurpatur. 2. Egregie vero sophisticatur Bellarminus in perversione hujus dicti, neque enim hoc vult Christus, quod non omnes intelligant, quantis molestiis liberi sint, qui extra conjugium vivunt, cum ipsi apostoli paulo ante dixerint, si ad istum modum habet causa hominis cum uxore, non expedit matrimonium contrahere, cumque omnes gentilium libri pleni sint detestationibus et obtrectationibus conjugii; sed docet continentiam virginalem esse donum singulare, quod non sit omnibus commune, sic enim se ipsum paulo post exponit: *non omnes capiunt verbum hoc*, *sed quibus datum est*, non simpliciter negat, extra conjugium minori cum moelestia vitam traduci posse, sed post lapsum ita corruptam esse naturam humanam, ut non omnes sint ad coelibatum idonei, sed ii tantum, quibus hoc coelitus peculiari privilegio datum est; *χωρεῖν* igitur hoc in loco non significat idem quod intelligere, sicut usurpatur Joh. 8, v. 7: *Sermo οὐ χωρεῖ, non habet locum, in vobis*, nimirum propter incredulitatem, sed capacem esse, ut sit sensus, non omnibus peculiare illud continentiae donum est datum. Hanc interpretationem evidenter comprobat apostolus 1. Cor. 7, v. 7: *volo omnes esse sicut me ipsum*, *sed unusquisque proprium donum habet ex Deo*, *alius quidem sic*, *alius vero sic*, ubi donum continentiae virginalis refertur inter peculiaria illa et privata dona, de quibus non exstat promissio, quod omnibus credentibus et petentibus Deus illa dare velit, ideo etiam illis, qui uruntur, non suadet coelibatum, sed addit: *melius est nubere quam uri*, *si non continent*, *nubant; propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam.* 3. Castrare se propter regnum coelorum nequaquam significat coelibatum hoc fine eligere, ut sit satisfactio peccatorum maxima et meritum vitae aeternae, quae opinio ex coelibatu facit *doctrinam daemoniorum* 1. Tim. 4, v. 1, sed regnum coelorum in Scriptura significat vel aeternam beatitudinem vel ministerium evangelii et exercitia fidei, poenitentiae, pietatis, invocationis. Jam quid per regnum coelorum in dicto Christi intelligendum sit, exponit apostolus 1. Cor. 7, v. 32: *Qui sine uxore est*, *solicitus est*, *quae Domini sunt*, *quomodo placeat Domino*, v. 33: *qui autem cum uxore est*, *solicitus est quae sunt mundi*, *quomodo placeat uxori*, hoc est conjugium multa habet avocamenta, ideoque in personis idoneis continentiae dono instructis coelibatus commodior ad onera ministerii et exercitia pietatis. *Conjugatus* (ait D. Lutherus) *in multa aliena a verbo negotia dividitur*, *non potest semper lectioni intendere*, *interesse communibus precibus*, *publicis congressibus* etc., *saepe a cogitationibus primae tabulae distrabitur ad curas rei familiaris*, *coelibes vero expeditius et liberius instare possunt verbo fidei et orationi die ac nocte.* Neque tamen absolute accipienda sunt apostoli verba, quasi conjugati non possint curare ea quae sunt Domini; ostendunt enim exempla patriarcharum et prophetarum, quod non minus VI. 172. quam coelibes soliciti fuerint de his quae sunt Domini; sed comparate, ut ipse apostolus ibidem exponit v. 16: *Existimo, hoc utile esse propter instantem necessitatem.* 4. Bellarminus hoc potissimum urget, quod veteres plerique regnum coelorum de vita aeterna accipiant, quod tamen sententiam Pontificiorum de coelibatu nondum comprobat. Ut enim praetermittamus querellam Erasmi, quod multi non propter regnum coelorum, sed propter census ecclesiasticos, pingues praebendas et propter gloriam regnorum mundi sese castrent, insignis corruptela est dicti Christi, quod castrare se propter regnum coelorum sit suscipere coelibatum hoc fine, ut plus supereroget, quam perfecta legis obedientia requirit, ut merita perfectionis sibi et aliis cedant in remissionem peccatorum, ut satisfactionem pro peccatis praestare et vitam aeternam mereri possit, quod non solum Scripturae, sed ipsis etiam veteribus adversatur. Id vero volunt pii veteres, quando regnum coelorum in dicto Christi accipiunt pro vita aeterna. Regnum coelorum sive vita aeterna communis erit omnibus sanctis, et tamen sicut stella differt a stella in claritate, ita quoque in aeterna vita futuram quandam praerogativam virginitatis prae conjugio, si enim donum praestantius est, erit etiam praemium praestantius. In quam sententiam etiam D. Brentius existimat, non incommode Christi dictum accipi posse, cum credentes totius pietatis et omnium actionum finem non constituant in hac transitoria vita, sed respiciant ad futuram vitam, modo non assuatur, coelibatum esse meritum vitae aeternae, quod ipsum etiam veteres improbant, ut suo loco plenius docebimus.

97. Quintum testimonium habetur in eodem capite 19. Matth. v. 21, ubi Christus adolescenti dicit: *Si vis perfectus esse*, *vade*, *vende omnia*, *quae habes*, *et da pauperibus*, *et habebis thesaurum in coelo.* Bellarminus hoc ita explicat: *Si non es contentus vita aeterna*, *ad quam per mandatorum observationem adspirare potes*, *sed desideras excellentiorem gradum in vita aeterna*, *vade*, *vende omnia.* Respondemus: de paupertate evangelica, itemque de

5. Matth. 19: Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia.

abdicatione facultatum, quae fit sine vocatione et extra casum necessitatis, late tractat D. Chemnicius parte 2. locor. cap. de paupertate, qui de tota hac re lectorem plenissime instruit. Hac vice respondemus, juvenem hunc in schola Pharisaeorum institutum ea opinione fuisse fascinatum, quod externa qualicunque obedientia lex Dei impleri possit, unde gloriatur, se a juventute omnia Dei mandata implevisse; quia vero erat adhuc juvenis nec ex contumacia, sed ex ignorantia errabat, ideo amanter et placide ipsum Christus tractat ac per indirectum ad veram erroris agnitionem et salutis viam ipsum adducere satagit, qua docendi ratione apud illos, qui ex errore inflati erant propriae justitiae opinione, Christus saepius usus est Luc. 10, v. 29. Marc. 12, v. 34. Ut ergo luculenta experientia juvenis videat et agnoscat, quam falso sibi arroget perfectam legis impletionem, proponit illi notam, qua se tentet et probet, quam procul adhuc absit ab impletione mandatorum divinorum, de qua erat gloriatus; nimirum πειραστικὸν et ὑποθετικὸν est Christi responsum ad personam quaerentis accommodatum. Si verum est, quod gloriaris, te servasse legem Dei a juventute, age vende omnia, quae habes, et da pauperibus. Summa legis consistit in dilectione Dei et proximi; jam vero dilectio Dei est facere mandata ejus animo prompto ac parato, ut igitur te ipsum probes, an ex toto corde DEUM diligas, en ego, DEI filius, speciali mandato tibi injungo, ut propter DEUM facultates tuas relinquas, easque pauperibus distribuas, et apostolorum exemplum secutus in scholam meam te conferas; hac nota agnosces, an vere Deum et proximum diligas. ** *Vade, sequere me*, i. e. fias meus discipulus, et hinc inde annunties regnum Dei, sicut mei apostoli omnia deseruerunt, me secuti sunt et regnum coelorum aliis annuntiarunt. Simile est huic, quod Luc. 9, v. 58. habetur de quodam specialiter vocato, ut scilicet sequatur et annuntiet regnum Dei. Confirmatur haec explicatio ex eo, quod Petrus subjicit: *Ecce nos te secuti sumus.*** Iren. lib. 4. cap. 26. circa finem: *Forte non fece-*
VI. 173. *rat, nam utique non diceretur ei, custodi praecepta, arguens Dominus cupiditatem ejus dixit ei, si vis perfectus esse, vade, vende omnia* etc. Origenes ex evangelio secundum Hebraeos locum illum sic allegat: *Cum juvenis audita sententia Christi caput scalperet, dixit Christus, quomodo fecisti legem et prophetas, cum scriptum sit in lege, diliges proximum tuum sicut te ipsum? Multi vero filii Abraham amicti sunt stercore, morientes prae fame, et domus tua plena est multis bonis, et non egreditur omnino aliquid ex eo ad eos*, et addit Origenes, sententiam esse: *Apparebit, an impleveris mandatum dilectionis, si vendas omnia.* Hilar. in h. l.: *Hunc ex lege insolentem sollicitum de salute remittit CHRISTUS ad legem, ut in ea ipsa, in qua gloriaretur, intelligeret, nihil se exinde recti operis fecisse, verbis enim legis ei Dominus respondit, sed adolescens tanquam populus insolens et glorians in lege confidit, cui tamen obsecutus in nullo est.* August. lib. 13. conf. cap. 19: *Feci, ait adolescens, haec omnia. Unde ergo tantae spinae, si terra fructifera est? vade, exstirpa silvosa dumeta avaritiae, vende quae possides, et imple te frugibus dando pauperibus et habebis thesaurum in coelo*, etc., *sed contristata est terra sterilis, sed spinae suffocaverunt verbum.* Hieron. in c. 19. Matth. et ex eo Thom. 2. 2. q. 189. art. 1: *Mentitur adolescens, si enim hoc, quod positum est in mandatis: diliges proximum tuum sicut te ipsum, opere complesset, quomodo postea audiens: vade, vende quae habes, tristis recessit?* Ambros. lib. 8. in Luc.: *Glorianti in lege, quod a juventute sua omnia custodivisset, ut inanem jactantiam ejus exponeret, ostendit, ei adhuc deesse, quod legis est, et ideo ad misericordiae praeceptum tristis inducitur, ut in eum naturalis quaedam detur forma sententiae.* Quare si verba Christi, vade, vende omnia praescribunt consilium perfectionis, sequetur: 1. Christum approbasse hanc juvenis gloriationem, quae tamen erat falsissima, non solum ex sententia Scripturae, quae docet, non posse a nobis legem Dei in hac vita perfecte impleri, sed etiam ex ipsa Pontificiorum sententia, quippe qui concedunt, sine fide et agnitione Christi non posse impleri legem, qua tamen Christi agnitione hic juvenis destituebatur. 2. Juvenem non peccasse huic mandato non obtemperando. Ita enim describit consilium ipse Bellarminus lib. 2. de Monachis c. 7: *Consilium perfectionis est opus bonum a Christo non imperatum, sed demonstratum, non mandatum, sed commendatum;* et paulo post: *Praeceptum vi sua obligat, consilium in arbitrio hominis est positum.* Atqui gravissime peccavit hic juvenis verbis Christi non obtemperando, ut constat ex eo, quod post illius discessum Christus dicit: *quam difficile intrabit dives in regnum coelorum.* Qui divitias magis amat quam Christum, gravissime peccat. Sed hic juvenis Christum sequi renuens, magis amavit divitias quam Christum ipsum. Ergo gravissime peccavit. 3. Vendere omnia et pauperibus ea dare esse supra caritatem, cujus contrarium statuit apostolus 1. Cor. 13, v. 3: *Si omnia distribuam pauperibus, caritatem autem non habeam, nihil sum.* Bellarminus huic explicationi nostrae obvertit: *1. Dominus intuitus hunc juvenem dilexit eum, jam vero CHRISTUS non diligit mendaces, ergo vere implevit omnia mandata.* Respondemus: Patres diserte testantur, hunc juvenem falso de impletione mandatorum divinorum fuisse gloriatum, ab illis temere hoc in loco discedit Bellarminus, qui fateri cogitur, absque fide et agnitione Christi non posse legem impleri. In argumento est fallacia causae, non ideo hunc juvenem dilexit Christus, quod glorificationem ejus comprobaret, sed quia ex ignorantia, non ex malitia errabat et de via vitae aeternae solicitus erat. *2. Sicut servare mandata est medium ad vitam aeternam omnibus; ita etiam vendere omnia est medium ad perfectionem omnibus hominibus.* Respondemus: Lex Dei complectitur perfectam justitiae regulam Deut. 4, v. 2.

c. 12, v. ult. Prov. 30, v. 6, sed ne ipsi quidem renati perfectam ei obedientiam praestant, vel ad perfectionem illam, quae in plena mandatorum observatione consistit, adspirant, quando minus consequi poterunt majorem perfectionem quam quae ad salutem est necessaria, ut Bellarminus loquitur, qua

VI. 174. de re plura suo loco. *3. Petrus juvenem tristem abiisse conspicatus dicit: Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te, quid erit nobis? cui interrogationi Christus respondet: Vos, qui secuti estis me, in regeneratione sedebitis*, etc. *Ergo praeceptum de facultatum abdicatione non est speciale.* Respondemus: diserte additur Marc. 10, v. 29. *propter evangelium*, et Matth. 19, v. 29. *propter nomen meum*, illam igitur desertionem Christus probat, quando in persecutione propter confessionem evangelii eripiuntur facultates, vel quando apostoli propter ministerium peragrandi mundum et praedicandi evangelium omnia relinquunt. Desertioni facultatum additur ibidem desertio uxoris, liberorum, parentum etc.; atqui desertio uxoris, liberorum, parentum etc., si fiat sine vocatione, non est approbanda. Certum autem est, Petrum et apostolos peculiarem habuisse vocationem; quid quod promissio etiam hujus vitae data est desertioni illi, de qua Christus loquitur, recipiet centuplum in hac vita. Ergo non potest intelligi temeraria illa omnium abdicatio in perpetuum.

6. Matth. 19: Sequere me.

98. Sextum testimonium deducitur ex eodem loco: *Dominus ad juvenem dicit: Sequere me, haec sequella fuit consilium, quia dicitur illi soli, qui vult perfectus esse et cui dictum est, vende quae habes.* Respondemus: 1. hoc itidem fuit personale mandatum, quod scilicet juvenis iste relictis omnibus debeat Christum sequi, apostolis sociari, et in schola Christi ad evangelii praedicationem praeparari. Hoc sensu τὸ sequi Christum usurpatur Matth. 9, v. 9, ubi Christus videns Matthaeum in telonio sedentem, dicit ei: *sequere me.* Matth. 19, v. 27: *nos relictis omnibus te secuti sumus.* Marc. 9, v. 38: *Vidimus quendam ejicientem daemonia, et non sequitur nos.* Luc. 9, v. 59: *sequere me*, et additur explicatio, *vade et annuntia regnum Dei.* Haec sequella non est omnibus praescripta; quod enim praecipitur adolescenti, id Luc. 9, v. 58. scribae prohibetur; et Marc. 5, v. 18. daemoniacus liberatus rogabat, ut esset cum Christo, sed non admisit eum, quin dicitur ei, *vade in domum tuam.* Certum igitur est, personalem vocationem describi. August. 2. de cons. evang. c. 63: *Sequere Dominum, si vis esse perfectus, eis sociatus, inter quos loquitur sapientiam ille, qui novit quid distribuat diei et nocti, ut noris et tu, ut fiant et tibi luminaria in firmamento.* 2. Est autem adhuc alia quaedam sequella Christi, quam inscite Bellarminus cum priore confundit, nimirum ea quae omnibus omnino vere Christianis necessaria est, qua Christum sequimur credendo, vivendo et crucem patienter ferendo, de hac sequella dicit Christus Matth. 16, v. 24. et Luc. 9, v. 23: *Qui vult ad me venire, abneget se ipsum, tollat crucem suam quotidie, et sequatur me.* 3. Bellarminus dicit, Christum sequi in hoc dicto accipiendum de imitatione Christi, atqui omnibus piis ea necessaria est, nec consulitur tantum, sed praecipitur 1. Cor. 11. v. 1: *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.* Ephes. 5, v. 1: *Estote imitatores Dei.* 1. Petr. 2, v. 21: *Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus.* August. 8. de civitat. Dei c. 17: *Summa religionis Christianae est imitari eum, quem colis.* Paulinus epist. 2. ad Sulp.: *Quantum sit Christum sequi, potes de apostoli sententia colligere, qua ait: Qui dicit se Christum sequi, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Quomodo autem ambulaverit Christus, docet alius magister: Qui peccatum, inquit, non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, qui cum malediceretur, non maledixit; tradebat autem se ad mortem judicanti injuste. Sed et ipsius actione et praeceptis scire possumus, quomodo ambulaverit, ut vitam suam in formulam et speculum vitae proponeret.* Bernhard. serm. 21. in Cant. col. 550: *Volunt omnes Christo frui, at non imitari; non curant quaerere, quem tamen desiderant invenire, cupiunt consequi, sed non sequi.* 4. Abnegare se ipsum non est accommodare se alterius judicio et voluntati, ex quo caecam illam obedientiam (ut in regulis ordinis Jesuitici vocatur) deducunt, sed est renuntiare proprio honori, proprio amori, propriae voluntati, concupiscentiis carnis resistere, Spiritus impulsum sequi, divinae voluntati se reverenter submittere. 5. Fatetur Bellarminus, agi hic de obedientia, quae necessario debetur Deo, cur ergo inter perfectionis consilia eam refert? at deducitur (ait) ex hoc loco consilium religiosae obedientiae, cum sit alia Christi sequella omnibus Christianis communis, alia quae solis illis consulitur, qui volunt esse perfecti; sed hac ratione petitur principium, quaeritur enim, an praeter generalem illam sequellam detur specialis in consiliis evangelicis posita. VI. 175.

7) 1. Cor. 7: proponitur consilium continentiae.

99. Septimum testimonium petitur ex 1. Cor. 7, ubi multis modis proponitur consilium continentiae: *Bonum est homini mulierem non tangere. Bonum est homini sic esse. Solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem*, etc. Respondemus: D. apostolus de ineundo conjugio vel servando coelibatu aliquod praeceptum, quod omnes obliget, se habere negat, pro conditione igitur et diversitate personarum ac pro ratione temporum dicit dare se consilium, ut quisque eligat, quod sibi juxta mensuram collati a Deo doni ad cursum pietatis et conscientiae tranquillitatem utile esse viderit, perinde ut Christus dicit: Qui potest capere capiat; nequaquam vero apostoli institutum est praescribere opera supererogationis, quae sint Deo magis grata et vitae aeternae meritoria, quam quae fiunt juxta decalogi normam, quaeque proposita sint illis, qui contenti esse nolunt praeceptorum observatione, sed perfectiorem et abundantiorem justitiam desiderant, qua ratione consilium suum praecepto Domini antetulisset, quod evidentissimis apostoli pronuntiatis diserte adversatur, nec nostris conjecturis liberum permisit, quo re-

spectu et sensu coelibatum conjugio praeferat, sed mentem suam clarissime exposuit v. 16: *Existimo hoc bonum esse propter instantem necessitatem*, per quam interpretes quidam intelligunt, quia in exordio nascentis ecclesiae non inveniebantur tot Christiani, cum quibus matrimonium contrahere possent, ideoque cogebantur cum infidelibus conjungi, ideo propter talem necessitatem potius suaderi coelibatum; alii commodius referunt ad pericula illa ejectionum, proscriptionum, spoliationum, vinculorum et omnis generis persecutionum, quibus in tanto ethnicorum et Judaeorum odio Christiani erant subjecti, in tali necessitate dicit coelibatum expeditiorem esse ad ferenda onera exsilii et persecutionis. Deinde praefert coelibatum propter molestias et difficultates conjugii v. 28: *tribulationem carnis patientur hujusmodi, ego vero vobis parco.* Certum est in cohabitatione cum conjuge vel infideli vel non satis studiosa pietatis, in educatione liberorum, in gubernatione familiae, in paranda re familiari etc. multa obtingere, quae ferenda, dissimulanda et toleranda, a qua sollicitudine et molestia coelibes sunt liberi. Denique quia coelibes liberius et expeditius exercitiis pietatis sine avocamentis hujus vitae incumbere possunt, cum conjugati in multa aliena negotia distrahantur v. 32. 34. 35, ideo etiam hoc sensu ac respectu coelibatus conjugio ab apostolo praefertur. Ex quibus omnibus apparet, quando apostolus dicit, coelibes beatiores esse ac melius facere quam conjugatos, ipsum nequaquam hoc velle, quod in articulo justificationis sint coram Deo acceptiores et magis mereantur vitam aeternam, vel quod opus faciant melius ac praestantius, quam sunt illa, quae in lege praescripta, sed pro ratione temporum ac diversitate personarum consilium dat Corinthiis hoc nomine per literas ab ipsis compellatus. Bellarminus huic explicationi nostrae ex ipsis textus visceribus petitae multa opponit: *1. Apostolus hoc loco hortatur ad continentiam eamque conjugio praefert.* Respondemus: in illis, qui speciali continentiae dono sunt instructi, v. 7: *Unusquisque proprium habet donum, alius sic, alius vero sic*, v. 17: *unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ambulat.* Quod si qui dono illo destituti *πύρωσιν* sentiant, illos non hortatur ad coelibatum, sed *melius* illis esse dicit, *nubere quam* extra conjugium *uri*, v. 9. Laudat igitur coelibatum, sed omnes indistincte ad illum suscipiendnm nequaquam hortatur. *Bonum est homini mulierem non tangere*, dicit v. 1, sed statim addit: *propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam et unaquaeque habeat virum suum*, v. 2. *Volo omnes esse sicut me ipsum* dicit v. 7, sed statim addit, *unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero*
VI. 176. *sic. Bonum esse viduis et non nuptis, si sic permanserint* dicit v. 8, sed statim addit, *quod si non continent se, nubant* v. 9. *Bonum esse virginibus sic permanere* dicit v. 26, sed statim addit v. 28. *si nupserit virgo, non peccavit. Mulierem innuptam cogitare* dicit, *quae sunt Domini*, v. 34; sed statim addit, *hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* v. 35. Apparet igitur, apostolum probare quidem coelibatum, sed non nisi in personis idoneis, nec indistincte ad illum quosvis hortari. *2. Si ita difficile est continere, Paulus ineptissimus, qui rem impossibilem tantopere laudavit.* Respondemus: quibusdam non solum difficilis, sed etiam impossibilis est continentia, videlicet illis, qui dono illo divinitus non sunt instructi; vicissim quibusdam non solum possibilis, sed et facilis est continentia, videlicet dono illo instructis. Proinde non omnibus indistincte praescribit apostolus coelibatum, sed illos qui non continent matrimonium inire jubet v. 9. Cum donum continentiae non sit omnibus ita commune, ut quicunque coelibatum elegerit, illud obtinere possit, *at non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est*, dicit Christus Matth. 19, v. 11. *Unusquisque donum suum habet ex eo*, dicit apostolus v. 7. *3. Apostolus non solum de illis loquitur, qui donum continentiae habent, sed absolute dicit bonum esse homini mulierem non tangere, etsi omnes non habeant donum hoc, tamen omnes possunt habere, si a Deo petant, et proinde omnibus potest convenire consilium Pauli, cum absurdum sit, de illis dari consilium, quae non sunt in nostra potestate.* Respondemus: idem qui dixerat, bonum esse homini mulierem non tangere, subjungit, illis qui uruntur, melius esse nubere quam uri; idem qui optaverat, omnes esse sicut ipse erat, subjungit, unumquemque proprium donum ex Deo habere. Consilium illud de eligendo coelibatu non pertinet absolute ad omnes, cum manifestissime quidam excipiantur, videlicet qui non continent, quibus non praescribit apostolus precum, laborum et jejuniorum exercitia, sed conjugii remedium divinitus institutum. Quin imo ne ipsis quidem virginibus, hoc est illis qui dono continentiae instructi caste extra conjugium vivere possunt, laqueum injicere vult apostolus, ac praecepto quodam ad coelibatum eos adstringere, sed diserte addit, praeceptum Domini de illis haud exstare, ideoque ne illos quidem peccare, si matrimonium ineant. Porro quod ad preces attinet, per quas ab omnibus, qui coelibatum eligant, donum continentiae impetrari posse, Bellarminus statuit, sciendum, quod dona Dei, quae fidelibus largitur, sint duplicia: quaedam generalia omnibus piis communia et necessaria, qualia sunt fides, spes, caritas, donatio Spiritus sancti, etc., de his loquuntur generales promissiones, quicquid petieritis, dabitur vobis; quaedam vero sunt peculiaria et privata, de quibus non exstat promissio, quod Deus velit illa omnibus et singulis dare, cum non sint ad salutem omnibus necessaria, Rom. 12, v. 6: *Habemus dona secundum gratiam, quae nobis data est, differentia.* 1. Cor. 12, v. 4. *divisiones donorum sunt*, inter haec referendum est continentiae donum, de quo nec mandatum, nec promissio exstat, quod Deus omnibus petentibus dare velit, quodque ad salutem non est simpliciter necessarium. *4. Donum continentiae con-*

jugalis a Deo potest impetrari precibus. Ergo etiam continentia virginalis. Respondemus: est dispar ratio: quisquis in matrimonio aegrotante vel absente alterutro conjuge πύρωσιν sentit, is a Deo ipso ad continentiam se vocari statuat, ideoque preces ejus niti possunt fundamento divinarum promissionum, vult enim Deus conjugium esse indissolubilem unius maris ac unius feminae conjunctionem, nuspiam vero talis vocatio vel promissio exstat, qua omnibus, qui coelibatum eligunt, continentiae donum sit promissum, quin imo illis, qui non continent, matrimonium suadet apostolus et addit generalem regulam: *Unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ambulet.* 5. *Verba Dei, non est bonum hominem esse solum, et apostoli, bonum est homini mulierem non tangere,* hoc modo conciliat Bellarminus, *quod Deus loquatur de bono speciei, apostolus de bono individui.* Item, *quod Deus loquatur pro eo tempore, quo mundus erat vacuus; apostolus pro eo, quo mundus est plenus.* Item, *quod Deus loquatur de bono, quod refertur ad vitam temporalem, apostolus de bono, quod referatur ad vitam aeternam.* Respondemus: recte dicitur, verba DEI accipienda esse de bono speciei, verba apostoli de bono individui, modo id ipsum recte explicetur, nimirum non de omnibus individuis, sed de illis, qui peculiari Dei dono a communi hominum conditione sunt excepti, in reliquis ac per reliquos bonum speciei conservatur. Nec multiplicatio humani generis tollit bonum propagationis, bonum adjutorii, bonum sacramenti, quae sunt tria conjugii bona, ad quae accessit etiam illud, quod post lapsum sit infirmae naturae et ad peccatum pronae remedium. Quo sensu concedi possit, bonum coelibatus referri ad vitam aeternam, superius expositum est et suo loco latius exponetur, certe pium conjugium, in quo uterque conjugum verae et sincerae pietati studet, est schola multarum virtutum fidei, spei, caritatis, patientiae etc., nec solum in administratione oeconomiae, in educatione liberorum, in paranda et conservanda re familiari, sed etiam in precibus et aliis pietatis exercitiis pii conjuges sibi invicem adjumento esse possunt.

VI. 177.

8. 1. Cor. 9: Apostolus plus fecit, quam praeceptum ipsi erat.

100. Octavum testimonium habetur 1. Cor. 9, ubi apostolus ostendit, *se plus fecisse quam praeceptum sibi erat et propterea singularem gloriam apud Deum meruisse, cum maluerit gratis evangelium praedicare et sic facere opus supererogationis, quam ex evangelio vivere.* Respondemus: 1. Absit hoc a Christi apostolo, ut glorietur coram Dei judicio, se plura et praestantiora opera fecisse, quam Deus in lege sua praescripserit, ac propterea singularem gloriam apud Deum meruisse, quin potius *omnem gloriationem per legem fidei exclusam esse* dicit Rom. 3, v. 27; ne ipsi quidem Abrahae gloriandi materiam relictam esse ostendit Rom. 4, v. 2; *legem esse spiritualem, se vero carnalem et sub peccatum venundatum, in sese habitare peccatum, legem in membris repugnare legi mentis* etc. conqueritur Rom. 7, v. 14. 17. 23; in testimonio bonae conscientiae laudem justitiae, quae coram Deo valet, se quaerere negat 1. Cor. 4, v. 4; in articulo justificationis coram Dei judicio omnia sua opera se existimare stercora, ut inveniatur in Christo habens non suam justitiam, quae ex lege est, sed quae ex fide Christi est, diserte pronuntiat Phil. 3, v. 8. et 9. Quae omnia qua tandem specie cum opinione de meritis supererogationis conciliari possunt? Ergo non existimandum est, quod apostolus hoc suum factum collocet ultra et supra mandata Dei, sed recitatis mandatis suae vocationis, quae sunt, non abuti sua potestate, non remorari cursum evangelii, non dare offendiculum evangelio, omnia fieri omnibus, ut multi lucrifiant Christo etc. subjungit, se ideo non accepisse sumtus a Corinthiis, ne contra vocationis suae mandata ageret. Accipiendo stipendium a Corinthiis offendiculum evangelio dedisset, quominus plures Christo lucrifierent, 2. Cor. 11, v. 12: *Hoc facio et faciam, ut occasionem amputem illis, qui quaerunt occasionem.* Liberum est ministris ecclesiae accipere stipendium vel non accipere, hac sua potestate Paulus uti noluit, non ut opus aliquod supererogationis faceret, quo coram Deo gloriari et singularem quandam in vita aeterna gloriam promereri posset, (qualis enim haec foret gloriatio de supererogatione, a Corinthiis, quibus ministrabat, non accipere sumtus et *alias ecclesias,* quibus tunc non praedicabat, *depraedari,* ut ipse loquitur 2. Cor. 11, v. 8.), sed ne quod offendiculum daret profectui evangelii, et ut pseudoapostolorum gloriationem excluderet. 2. Cor. 11, v. 12: *Hoc facio, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos.* 2. Cor. 12. v. 11: *Nihil minus fui ab illis, qui sunt supra modum apostoli, tametsi nihil sum.* v. 13: *Quid est enim, quod minus habuistis prae caeteris ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos?* v. 14: *Ecce tertio paratus sum venire ad vos et non ero gravis vobis, non enim quaero quae vestra sunt, sed vos.* v. 16: *Esto, ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.* 1. Cor. 9, v. 18: *Quae est ergo merces mea? ut evangelium praedicans sine sumtu ponam evangelium, ut non abutar potestate mea in evangelio;* v. 19: *cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem.* Ambrosius in VI. 178.
2. Cor. 11: *Duabus ex caussis oblatos sumtus refutavit, ne et pseudoapostolis similis inveniretur, qui non ad gloriam Dei, sed ad suam utilitatem praedicabant, ut non occasionem acciperent depraedandi; alio enim non accipiente non potest alter multum expetere, et ne vigor evangelicae potestatis torpesceret. Qui enim a peccantibus accipit, arguendi auctoritatem amittit.* Et postea: *Sicut a Corinthiis accipiendum non erat, ne illis in scandalum proficeret, sic igitur a Macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent.* Huic explicationi obvertit Bellarminus: 1. *Per gloriam, quam sibi apostolus tribuit, intelligi gloriationem coram Deo, non autem coram hominibus.* Respondemus: Imo vero in articulo justificationis omnis gloriatio coram Deo exclusa est Rom. 3, v. 27: *Non ex*

operibus, ne quis glorietur. Ephes. 2, v. 9: *Ne glorietur in conspectu Dei omnis caro.* 1. Cor. 1, v. 20; alia vero est gloria bonae conscientiae, de qua dicitur 2. Cor. 1, v. 12: *Gloriatio nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae.* et Act. 24, v. 16: *Studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum et ad homines semper.* Ergo de gloriatione bonae conscientiae loquitur apostolus, non de gloriatione meritorum vel operum supererogationis 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus.* 2. *Apostolus exspectat mercedem a Deo pro hoc indebito opere.* Responsio: Est *merces secundum gratiam et est merces secundum debitum* Rom. 4, v. 4, largissimam omnino mercedem retribuet Deus apostolo, nimirum ex gratia, non autem ex debito ac merito. 3. *Licitum est ministro vivere ex sumptibus populi, ergo Paulus recusando opus supererogationis praestitit.* Responsio: Posuisset hac ratione offendiculum evangelio et occasionem gloriandi pseudoapostolis dedisset, potestate igitur sua uti noluit, sed ad aedificationem ecclesiae magis respexit. 1. Cor. 10, v. 33: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* 1. Cor. 9, v. 12: *Non usi sumus hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod offendiculum demus evangelio Christi.* v. 15: *Bonum est mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet.* Ambrosius in hunc locum: *Diu occultum prodidit sensum, ostendit enim sumtus ideo se nolle, cum liceret, accipere, ne vigor evangelicae auctoritatis torpesceret. Pseudoapostoli enim peccantibus blandiebantur volentes accipere, ita ut non sibi viderentur peccare illis subjecti, sed quoniam haec res erat contra evangelicam disciplinam, hic non vult accipere, ut libere arguat, ne in illorum numero inveniatur. Ut enim regulae Christianae jus maneret, licita illicita fecit, quia illi per licentiam offendebant.* 4. *Paulus non abstinuit ab accipiendis sumtibus propter pseudoapostolos, sed ne gravaret populos.* Responsio: Subordinata non sunt sibi invicem opponenda, prius disertis verbis testatur 2. Cor. 11, v. 12: *Hoc facio ut amputem occasionem illis, qui quaerunt occasionem, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos.* 5. *Abuti est valde uti potestate; offendiculum ponere evangelio est retardare evangelii cursum; utrumque apostolus absque peccato facere potuisset, ergo id cavendo opus supererogationis praestitit.* Responsio: Imo vero quilibet tenetur Deo servire juxta omnes facultates et vires, quas Deus ipsi largitus est, Matth. 25, v. 14. Luc. 12, v. 48, ergo si cum offendiculo et retardatione cursus evangelici apostolus potestate sua usus esset, nondum ex omnibus viribus Deo serviisset. Ambrosius in 1. Cor. 9: *Ostendit licere sibi sumtus accipere, sed non expedire propter salutem fratrum, ut corrigantur. Forma ergo vult esse caeteris, ut ubi vident non expedire, etiam licitis non utantur; si quo minus, de licito fient rei, quod sic sumunt, ut ad detrimentum proficiant.*

101. Nonum testimonium petitur ex Apoc. 14, 3. 4. ubi virgines singulare habent praemium: *Nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor milia, hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt et sequuntur agnum, quocunque ierit.* Respondemus: 1. Non soli coelibes nomen Christi et Patris coelestis in frontibus scriptum gerunt, cum omnes servi Dei eo signentur, Apoc. 7, v. 3, nec soli coelibes emti sunt de terra, sed omnes pii caro pretio emti sunt 1. Cor. 6, v. 20, nec soli coelibes, sed etiam pii conjugati stabunt aliquando in conspectu Dei coram throno agni, ergo canticum illud non solis virginibus, sed omnibus electis commune erit. 2. Appellatio virginum metaphorica est, qua juxta usitatam Scripturae phrasin denotantur vere pii, quorum conscientia non est commaculata vel idololatrica doctrina, vel impiis cultibus vel peccatis contra conscientiam, sed castam servant Christo fidem a diaboli, mundi et carnis adulterinis complexibus abstinentes. Sic ecclesia Israëlitica saepe vocatur virgo Es. 37, v. 22. c. 47, v. 1. Jerem. 18, v. 13. Amos. 5, v. 2. regnum coelorum comparatur virginibus Matth. 25, v. 1. *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* dicit apostolus 2. Cor. 11, v. 2. et in hoc ipso c. 14. Apoc. v. 8. virginibus opponuntur illi, qui cum meretrice Babylonica spiritualiter scortati sunt. Sic Pharisaeos et scribas vocat Christus *generationem adulteram* Matth. 12, v. 39, quod in prophetis passim usitatum. 3. Si per virgines hoc in loco intelliguntur coelibes, sequetur, omnes illos, qui in conjugio vivunt, esse cum mulieribus inquinatos, ita enim postulat lex oppositionis. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt;* atqui de conjugio diserte hoc negatur Hebr. 13, v. 4: τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. **Bellarm. lib. 2. de Monach. c. 6: *Calvinus dicit, nos pollutionem vocare conjugium, quod Deus instituit. Mendacium est, nos enim quod Deus instituit, vocamus sacramentum et magnum sacramentum cum Paulo, non pollutionem. At concupiscentiam et membrorum inobedientiam, quam Deus non instituit et sine qua tamen non consummatur conjugium, vocamus pollutionem et morbum, qui non peccatum sit, sed ex peccato natus sit.*** 4. Si quis cum Augustino et aliis veteribus hunc textum ad praerogativam doni virginitatis referre voluerit, modo non fiat cum contumelia conjugii, nec fabricetur inde meritum vitae aeternae, non contendemus, ait Chemnicius, parte 2. loc. p. 507. Bellarminus explicationi nostrae hic obvertit, *paucos quosdam fuisse istas virgines comparatione facta cum numero illo sanctorum, qui non poterat numerari,* Apoc. 7. *Ergo intelligendos esse coelibes.* Respondemus: **Observa c. 7. eundem numerum adhiberi pro tota ecclesia significanda.** Numerus certus pro incerto ponitur usitata Scripturae phrasi. Adscribemus verba Francisci Lamberti, qui in tract. de sacro conjugio pos. 5 in hunc locum sic commentatur: *Qualitercunque praedicta intelligi oporteat, scimus primum, Apocalypsin mysteriis*

9. Apoc. 14: Virgines sequuntur agnum, quocunque ierit.

VI. 179.

plenam esse, demum quae fere de istis dicuntur, de omnibus sincere credentibus etiam accipi. Tantum id peculiare habent, quod soli ipsi praeclarum illud canticum psallunt quodque non sunt cum mulieribus coinquinati. Sed quis specialiter agnovit, qui isti sint? soli namque Deo et quibus ipse revelare dignatur, noti sunt. Porro canticum illud indubie laus Christi est, quam si excellentius habent et, dum opus est, perfectius nuntiant, qui Christi gloriam magis agnoscunt; omnes ergo fideles, dum Christi gloriam sicut acceperunt, opportune pronuntiant, canticum novum cantant, quod si ita est, nihil peculiare praedictis videtur fuisse concessum? Quod ergo erit illud canticum novum? certe quiddam respectu aliorum praecellens novumque est, dum in eis operante Dei Spiritu prae caeteris et corde psallunt et Christi verba pronuntiant; sunt enim hi centum quadraginta quatuor milia quidam, in quibus Spiritus sanctus perfectius exprimit imaginem Christi, qui scilicet Christum prae aliis imitantur et illius cognitionem plenius sunt assecuti, unde et eminentius ejus magnalia narrant, habent quoque id muneris a Deo, quod cum mulieribus non sint coinquinati, virgines enim sunt. Esse virginem est cum altero sexu minime pollui, porro non solum externo opere, sed etiam reproba animi concupiscentia quis polluitur docente Christo Matth. 5; *verum non omnes, qui generationem concupiscunt aut ipsi generationi inserviunt, inquinantur, sed illi tantum, qui contra Dei jussionem id ipsum cupiunt aut faciunt, alioqui thorus nunquam foret immaculatus. Incoinquinati absque dubio fuerunt plurimi conjugati, quorum thorum Spiritus Dei fecit immacu-*
VI. 180. *latum* etc. *Denique tametsi plurimorum thorus aliquando sit incoinquinatus, est tamen quandoque inquinatus. Deus enim donat quibusdam, ut nunquam aliud velint, quam quod deceat honestatem conjugii, horum thorus semper est impollutus, aliorum vero nequaquam, quamvis conjuges sint; quibusdam etiam sic perpetuae virginitatis tribuit donum, ut nunquam in alterius sexus concupiscentia vivant, quales hos centum quadraginta quatuor milia esse confidimus, per quos etiam intelligi eos, qui nunquam violarunt castitatem conjugii, non abnegamus.* Haec Lambertus, de quibus liberum lectori permittimus judicium. In ecclesia Romana legitur haec pericope evangelica in Festo innocentium puerorum ab Herode interfectorum, cum illi, qui agnum sequuntur, primitiae Dei et agni dicantur.

Exempla primitivae ecclesiae. 102. Alteram argumentorum classem pro stabiliendis consiliis evangelicis desumit Bellarminus ex primitivae ecclesiae exemplis. Act. 4: *Conferunt facultates in commune.* Act. 21: *Philippus habuit quatuor filias virgines. Philo et Justinus multorum coelibatum commemorant.* Respondemus: Coelibatum in personis idoneis nequaquam inprobamus, cujus admirationi quid causam dederit, suo loco tractabitur. Suscepta fuit ab apostolis communio non propter opus quoddam supererogationis, sed propter pericula persecutionum, fuit institutum indifferens et temporale, non perpetuum, nec inter gentes tale quid ab apostolis institutum, ut apparet ex 2. Cor. 8, v. 13. etc. 9, v. 7. 1. Cor. 16, v. 2. 1. Tim. 6, v. 18. 1. Joh. 3, v. 17. Vide Chemn. part. 2. loc. c. de paupert. p. 400. De filiabus Philippi incertum est, an omnes in virginitate consenuerint. Clemens Alexandr. lib. 3. stromat. p. 210: *Petrus et Philippus filios procrearunt; Philippus etiam filias viris tradidit.* Et sane consenuerint Philippi filiae in virginitate, num ex eo colligendum, quod opus supererogationis ex coelibatu fecerint? **Illud tanquam singulare commemorat Lucas, quod hae virgines fuerint prophetantes, quae scilicet idem prophetabant cum septem discipulis et Agabo, Paulum tradendum esse gentibus; Euseb. lib. 3, c. 30. duas nuptui datas scribit; c. 31. addit, duas in virginitate consenuisse.**

Dicta patrum. 103. Tertiam argumentorum classem petit Bellarminus ex dictis patrum. Respondemus: 1. Probationis hoc genus est secundarium. **Et insuper quando veteres supererogationis mentionem faciunt, non hoc volunt, quod officium praestari possit ultra legem moralem integram, sed quasi *sit vel ultra partem negativam.* Chrysost. Hom. 8. in 4. c. ad Rom. *vel ultra actus externos.* Id. hom. 3. in 1. Cor. *vel ultra aliquod mandatum.* August. serm. 18. de verb. apost. *vel ultra mandatum ceteris hominibus commune.* Opt. Milev. lib. 6. contra Parmenium Aug. de opere Monach. c. 5. Recte ergo Anselmus de concep. virg. c. 21. Nullus potest reddere quemadmodum debet, solus Christus reddidit pro omnibus, qui salvantur, plus quam debetur.** 2. De coelibatu exstant dissimilia veterum dicta. Tertullianus et Hieroymus cum ignominia conjugii coelibatum laudant, de tota hac re suo loco. 3. D. Chemn. part. 2. loc. p. 287. monet, opinionis de consiliis duas potissimum occasiones exstitisse, primo qui in scholis philosophorum enutriti postquam ad Christianismum conversi erant, conabantur doctrinam evangelii accommodare ad placita philosophorum de viro perfecto, de ἀπαθείᾳ, de κατορθώματι, deinde premebantur a gentilibus philosophis, praesertim a Celso et Juliano objectionibus ex c. 5. Matth. petitis, et quia disputationes illae non satis explicatae erant, coeperunt respondere, Christum talia magis laudasse, quam praecepisse. 4. Continentiam virginalem esse consilium non negamus, cum diserte apostolus id pronuntiet, sed quaeritur, an praeter perfectam mandatorum divinorum impletionem consilium coelibatus suscipiendo opus supererogationis vitae aeternae meritorium praestemus, quod aliis etiam applicari possit.

Argumenta rationis. VI. 181. 104. Quartam argumentorum classem petit Bellarminus ex naturali ratione: *Duplex est in re naturali perfectio, una ad esse, altera ad bene esse, ergo eodem modo Christianus duplicem habere debet perfectionem, unam necessarium ad esse, per quam sit Dei Filius, quae consistit in praeceptis, alteram necessariam ad bene esse, quae consistit in consiliis. Item in bene constitutis rebuspublicis non solum praemia communia constituta sunt servantibus*

legem; sed etiam heroicis operibus singularia praemia sunt decreta, sic praeter vitam aeternam observatoribus legis divinae promissam, singularia praemia promissa illis, qui consilia observant. Respondemus: *Lex Dei spiritualis est* Rom. 7, v. 14, perfectam interiorem et exteriorem obedientiam requirit, accusat igitur peccatum absconditum, quod lumine rationis non cognoscitur 2. Cor. 3, v. 13: *Supra Moysis faciem positum est velamen*, ergo de impletione legis non judicandum est ex rationis judicio, sed ex Dei verbo. Simile Bellarmini hoc modo applicamus. Essentialis perfectio Christiani in vera fide in Christum consistit, accidentalis perfectio est, quod haec fides in aliis fortior, in aliis infirmior, in aliis plures, in aliis pauciores fructus profert. Diversi sunt gradus renovationis sive novae obedientiae, et *donationes secundum gratiam sunt differentes* Rom. 12, v. 6. Spiritus sanctus in aliis majorem zelum accendit, ad opera heroica quosdam impellit, electa organa quosdam facit etc., sed quantumcunque quis profecerit, oportet humili confessione dicere: *Quae debuimus, fecimus* Luc. 17, v. 10. *Dimitte nobis debita nostra* Matth. 6, v. 12. *Plus ceteris laboravi, non ego, sed gratia Dei mecum* 1. Cor. 15, v. 10. *Non ex nobis, ne quis glorietur* Eph. 2, v. 9; ad quamcunque quis assurgat perfectionem, fateri tamen cogitur, quod absoluta illa et summa perfectione, quam lex Dei requirit, destituatur, ut in quaestione de impletione legis latius docuimus.

An evangelium sit praedicatio poenitentiae.

105. Atque haec dicta sint de consiliis evangelicis et in universum de legis et evangelii discrimine; restat discutienda quaestio, an evangelium sit praedicatio poenitentiae, quae nisi dextre et commode explicetur, non poterit discrimini, quod inter legem et evangelium statuimus, sua constare integritas. Ceterum an evangelium definiendum sit per praedicationem poenitentiae, de eo tres exstant diversae diversorum sententiae. Quidam simpliciter et sine ulla distinctione affirmativam amplectuntur; quidam sine discrimine hanc propositionem rejiciunt et repudiant; quidam vero commodam interpretationem adhibent et sinistrum intellectum refellunt. Eorum qui simpliciter et sine ulla distinctione affirmativam amplectuntur, tres statuemus classes. Primam complent scriptores Pontificii, quos, cum verum et genuinum discrimen legis et evangelii alias pervertant, etiam hac in parte affirmativam tueri, mirum nemini videri debet. Sic Bellarminus lib. 4. de justificatione c. 2: *Cum Christus et omnes apostoli evangelisando terreant, et in symbolo apostolico, quod evangelii summam continet, sit etiam articulus de futuro judicio, falsum est, quod sit proprium legis officium terrere, neque hoc ad evangelium pertinere*, ibidem asserit *incredulitatem proprie ab evangelio accusari.* Salmeron tom. 4. comment. p. 20: *Totius evangelii summa est verbum illud: Poenitentiam agite! a quo quidem verbo non Johannes modo, sed Christus etiam et apostoli auspicati sunt evangelium.* Alteram classem tribuimus Antinomis, quorum ἔξαρχος fuit Johannes Agricola Islebius, qui anno 1538. novas illas phrases VI. 182.
spargere coepit, *poenitentiam rectius et commodius addisci posse ex evangelio quam ex lege; evangelium in propriissimo et maxime specifico usu et officio esse concionem poenitentiae simul et remissionis peccatorum* etc. Quamvis vero b. Lutherus Islebianis istis novitatibus solidam et nervosam responsionem, (quam vide tom. 1. Jen. Lat. p. 517. et seq. tom. 7. Germ. Jen. f. 370. et seqq.) opponeret ac auctorem earum ad παλινῳδίαν (cujus formula exstat tom. 7. Germ. Jen. f. 292.) adduceret, tamen post b. Lutheri obitum Islebius ad ingenium suum rediit et pristini erroris patrocinium denuo suscepit, ut apparet ex praefatione sermonis de muliere peccatrice editi anno 62. Tertiam classem constituunt Crypto-Calvinistae, qui Witebergensem scholam occuparant, ut apparet ex catechesi et thesibus anno 70. et 71. ibidem editis, in quibus ἀκυρολογίαι antinomicae defenduntur et ad D. Philippi auctoritatem saepius provocatur. Item ex scripto Pezelii, quod complectitur apologiam de definitione evangelii, quod sit praedicatio poenitentiae, anno 71. edito. **Hemming. in Syntag. volum. theol. p. 713: *Cum dicimus, evangelium esse praedicationem poenitentiae et remissionis peccatorum in nomine Christi, apostolico significatu, id est proprie, vocem evangelii accipimus et non, sicut quidam contendunt, pro toto ministerio legis et evangelii, ac si praedicatio poenitentiae pertineret ad legem et praedicatio remissionis peccatorum ad evangelium.* p. 714: *Dicunt, qui διαλεκτικώτεροι esse volunt: Lex praedicat poenitentiam per se, evangelium vero per accidens. Utrumque insulse dicitur. Verum si illam distinctionem dialecticam retinere lubet, ita potius dicendum est: Lex est praedicatio poenitentiae, at non per se, sed per accidens. Evangelium autem est praedicatio poenitentiae per se.*** Horum vestigiis insistunt Calviniani recentiores. Sic enim scribit Ursinus part. 2. Catech. p. 139: *Ex tertio discrimine legis et evangelii sic argumentantur Flaciani; evangelii nulla est praeceptio, sed legis. Praedicatio poenitentiae est praeceptio. Ergo praedicatio poenitentiae pertinet ad legem, non ad evangelium*, cui argumento respondet per inficiationem majoris, quam universaliter sumtam dicit esse falsam. Bucanus loco 20. p. 193: *Partes evangelii duae sunt, praedicatio poenitentiae et promissio justificationis seu remissionis peccatorum.* Idem loco 30. p. 291: *Accusatio peccati legis est, et praeparat ad μετάνοιαν seu resipiscentiam, quae est evangelii propria in remissionem peccatorum.*** Paraeus in epist. Rom. p. 88: *Nihil videtur prohibere, quo minus revelationem irae aeque ac revelationem justitiae ad evangelium referamus, est enim utraque vox evangelii, una justificans credentes, altera damnans incredulos, sicut contrariorum eadem dicitur disciplina.* Tossanus in not. marg. 1. Tim. 1, v. 11: *Evangelium non minus quam lex enumerata flagitia prohibet atque arguit.***

Non simpliciter

106. Horum sententiam uti nequaquam pos-

negandum, quod evangelium sit praedicatio poenitentiae.

sumus simpliciter et absolute approbare; ita non audemus propositionem illam, quod evangelium sit praedicatio poenitentiae, simpliciter et absque ulla commoda declaratione repudiare. 1. Christus enim ministerium docendi in N. T. apostolis et eorum successoribus commendatum in concionem poenitentiae et remissionis peccatorum distinguit, Luc. 24, v. 47. ac utramque partem indissolubili nexu copulat Matth. 28, v. 20. Marc. 16, v. 15. 2. Confessio Augustana et ejusdem apologia hanc loquendi formulam non semel usurpant. 3. D. Lutherus eandem nequaquam penitus ejecit, sed sinistram illius interpretationem solummodo taxavit. Cum Islebius ex illa propositione sinistre intellecta antino-
VI. 183. miam suam exstrueret, procul dubio penitus eam Lutherus rejecisset, si judicasset, eam esse corruptelam verae et sanae doctrinae, sed maluit eam vera et commoda explicatione declarare. 4. Pontificiis daretur occasio ecclesias nostras traducendi, quod a confessione Augustana secessionem fecerimus, quodque doctrina evangelii alatur securitas carnalis et confirmetur licentia peccandi in animis hominum.

107. Illos ergo sequimur, qui commodam et dextram huic propositioni interpretationem addunt, quam nervosissime et eruditissime exponit D. Chemnicius part. 2. loc. p. 566. et in judicio de controv. pag. 78. hisce membris inclusam: 1. Evangelium quandoque generaliter accipitur pro summa totius doctrinae, quae ministerio Christi et apostolorum tradita ac propagata est, utpote Marc. 1, v. 1. Actor. 20, v. 21, quandoque vero specialiter et proprie pro concione gratiae Marc. 1, v. 15. etc. In significatione igitur laxiori et generali evangelium recte dicitur praedicatio poenitentiae, cum Christus et apostoli in suo ministerio poenitentiam agere multoties jusserint. 2. Quia evangelium annuntiat gratiam non securis et hypocritis, sed poenitentibus, id est illis qui agnitione peccatorum et sensu irae DEI humiliati et contriti sunt, hoc sensu non incommode dicitur evangelium praedicatio poenitentiae. Gratuita promissio remissionis peccatorum requirit poenitentiam, id est cor contritum et humiliatum, et tamen ex legis ministerio est peccati agnitio. 3. Evangelium eo ipso, quod docet, nullum aliud nomen datum esse hominibus, in quo possint salvari, nisi nomen Christi, per antithesin ostendit, omnia conclusa esse sub peccatum. 4. Evangelium tradit quasdam legis explicationes, quas ex solo Moyse non possemus facile et evidenter colligere, quo sensu itidem non incommode dicitur, quod sit praedicatio poenitentiae. Explicationes illas legi ab evangelio additas revocat ad haec capita: quod perfecta legis impletio sit nobis impossibilis, quod externa honesta disciplina in renatis sit peccatum, quod sit discrimen peccati mortalis et venialis, quod opera renatorum ex fide facta, licet sint imperfecta et polluta, Deo placeant, quomodo promissiones de praemiis bonorum operum nobis ratae fiant. 5. Lex omnem incredulitatem peccati arguit, evangelium vero in specie declarat: illam incredulitatem, quae abjicit gratuitam promissionem reconciliationis et non credit in Filium, esse maximum peccatum. 6. Evangelium docet, quomodo poenitentia sit salutaris, ne ex sola contritione fiat desperatio. Haec D. Chemnicius.

108. Utimur igitur in explicatione hujus quaestionis hisce distinctionibus: 1. Evangelium sumitur vel ὁλικῶς καὶ γενικῶς de tota N. T. doctrina, vel κυρίως, εἰδικῶς καὶ μερικῶς, quatenus ἀντιδιῃρημένως legi opponitur et de promissione gratuitae peccatorum remissionis accipitur, id quod maxime fit, quando vox maledictionis et gratiae, ministerium mortis et vitae, ministerium terroris et consolationis, Moyses et Christus sibi invicem opponuntur; quando igitur evangelium dicitur praedicatio poenitentiae, nomen evangelii accipitur pro toto corpore doctrinae in N. T. proponendae, denominatione facta a potiori, quemadmodum etiam vox תורה, quae legem usitate notat, generatim pro tota doctrina significatione laxiori interdum accipitur. 2. Poenitentiae vocabulum itidem dupliciter accipitur, vel γενικῶς pro tota hominis ad Deum conversione, cujus partes essentiales duae sunt, contritio et fides Luc. 13, v. 3. Act. 20, v. 21. Quando igitur evangelium dicitur praedicatio poenitentiae, nomen poenitentiae accipiendum est generaliter et de tota hominis ad Deum conversione, quae respectu prioris partis, videlicet fidei, recte tribuitur evangelio, cum contritio interim oriatur ex lege. 3. Praedicare poenitentiam itidem duobus modis accipitur. In specie enim et minus proprie significat accusare tantum peccata, manifestare iram Dei adversus peccata, ostendere homines maledictos esse propter peccata etc.; proprie autem praedicare poenitentiam significat homines incitare, impellere, monendo et exhortando excitare ad agendam poenitentiam, hoc est, ut peccatis suis agnitis ac serio de illis dolentes fide confugiant ad Christum et vitae novitate fructus poenitentia dignos afferant. Quodsi praedicatio poenitentiae accipiatur priori modo, ad legem referenda erit, quippe ex qua est *peccati agnitio* Rom. 3, v. 20. et cui tribuitur, quod *iram operetur* Rom. 4, v. 15. quod sit *virtus peccati* 1. Cor. 15, v. 56; proprium igitur legis officium est ostendere, accusare et damnare peccatum, et *quicquid peccatum arguit*, *iram DEI et poenas denuntiat*, *conscientias terret*, *ad legem pertinet*, juxta regulam a b. Luthero in c. 22. Geneseos p. 303. et alibi passim traditam; cum contra proprium evangelii officium sit, absolvere a peccatis sive remissionem peccatorum annuntiare, ac proinde quicquid liberationem a maledictione legis, gratiam Dei, peccatorum remissionem etc. offert et consternatas mentes efficaci consolatione erigit, ad evangelium proprie dictum pertinet, sive in V. sive in N. T. proponatur. Sin vero praedicatio poenitentiae accipiatur modo posteriori, non solius legis, sed etiam evangelii est praedicatio poenitentiae, debito tamen ordine et respectu; ex lege est contritio, ex evangelio fides, quae poenitentiam efficit salutarem, ut sit opus vitae.

Distinctiones in hac quaestione observandae. VI. 184.

109. His ita praemissis evangelium proprie et εἰδικῶς acceptum non esse dicendum concionem

Evangelium proprie

acceptum non esse praedicationem poenitentiae.

poenitentiae ostendimus his fundamentis: 1. Evangelium proprie acceptum est concio gratiae. Ergo non erit concio irae. 2. *Justitia Dei revelatur in evangelio ex fide in fidem sine lege* Rom. 1, v. 17. c. 3, v. 21. Ergo conciones de peccato et bonis operibus, utpote legales, non pertinebunt ad evangelium proprie sic dictum. 3. Discrimen inter legem et evangelium arcte tenendum est. Atqui evangelium in legem transformatur, si praedicatio poenitentiae ipsi tribuitur. 4. Promissionis gratuitae non est accusare vel terrere. Atqui evangelium est promissio gratuita Rom. 15, v. 8. Galat. 3, v. 16. 5. Assertio illa, quod evangelium proprie dictum sit praedicatio poenitentiae, antinomicis erroribus admodum vicina est, meritum et beneficia Christi obscurat et piis mentibus veram consolationem adimit. Referenda huc sunt, quae superius §. 15. sunt adducta, itemque quae in scriptis symbolicis ecclesiarum hac de re habentur.

Lex non novit Christum ergo non accusat incredulitatem.

110. Explicandum est hoc loco palmarium argumentum, quo probare conantur, evangelium proprie dictum esse praedicationem poenitentiae. Lex non novit Christum mediatorem, sed in solo evangelio beneficia Christi mediatoris nobis proponuntur. *Lex non est ex fide*, dicit apostolus Galat. 3, v. 12, ergo etiam non accusabit incredulitatem, hoc est ignorationem vel contemtum Messiae; ex eo concludunt, evangelium potissimum haec peccata arguere, ignorationem Filii, ejusdem contemtum, incredulitatem, abnegationem misericordiae divinae in Christo propositae et desperationem. Respondemus: Sunt qui in explicatione hujus argumenti distinguunt inter materiale et formale incredulitatis, quam distinctionem hoc modo applicant. Quoad materiale incredulitatis lex, in quantum lex est, nihil tradit de persona, officio ac beneficiis Christi, aut de gratuita justificatione per fidem in Christum, sed quis sit Christus, quare missus, quodnam illius officium, quae afferat beneficia, quove instrumento illa apprehendantur, ex solo evangelio discendum est. Sed quod ad formale seu terminum, h. e. reatum τῆς ἀπιστίας attinet, quamvis lex contemtum Messiae praesentis in genere saltem, evangelium vero in specie accuset, tamen evangelium hoc facit non καθ' αὐτό, ἁπλῶς, aut directe, aut quatenus est evangelium, cujus propria vox est, Qui credit in Filium, habet vitam aeternam, sed facit hoc 1. κατά τι καὶ πῶς, certo quodam modo ac ratione; 2. κατ' ἀντίθεσιν, e contrario seu ex opposito; 3. πορισματικῶς, per consequentiam; 4. per accidens vel secundaria ratione, culpa scilicet eorum, qui non credunt et sponte pereunt. Haec illi.

111. Nos simplicius respondemus distinctione inter legem solam et inter legem evangelii luce collustratam. Item inter incredulitatis manifestationem ejus-
VI. 185.
demque accusationem. Lex jubet credere omni Dei verbo, evangelium revelat absconditam illam Dei sapientiam, quod Christus pro nobis in ara crucis mortuus sit nostra coram Deo justitia; concludit lex: ergo huic Dei verbo credas. Lex arguit omnia peccata, et sic etiam incredulitatem. Evangelium in antithesi sua ostendit, hoc esse peccatum et quidem maximum omnium peccatorum, non credere in Christum mediatorem; concludit lex: ergo propter illud peccatum argueris et damnaris, quo sensu dicebat b. Lutherus in comment. cap. 2. Galat., *quod lex et evangelium in praxi sint quovis mathematico puncto conjunctiora*, interim proprium legis officium manet peccatum arguere, iram operari et damnare; proprium evangelii officium consolari, erigere, salvare. Declarari hoc potest simili exemplo. Lex civilis sive forensis proponit majorem. Quicunque furatus est, suspendi debet; assumit judex et ex sufficientibus documentis probat: Hic Titius vel Sempronius est furatus; conclusio additur ex lege. Ergo est suspendendus. Ibi furis suspensio recte tribuitur legi accusanti et sub poena strangulationis furtum damnanti, etiamsi assumtionem addat judex et jus ad factum applicet. Ita quoque lex moralis proponit suam majorem. Quicunque sub peccato est, maledictus est. Evangelium addit minorem. Quicunque non credit in Filium, adhuc sub peccato est. Concludit lex: ergo est sub maledicto. Ibi itidem accusatio et condemnatio hominis propter incredulitatem tribuitur legi, quamvis assumtionem addat doctrina evangelii. *Lex concludit omnes sub peccato* Galat. 3, v. 22. Quicunque igitur non credit evangelio Christum mediatorem monstranti, manet sub legis maledicto, et in illum lex suum accusandi et damnandi officium in summo vigore et rigore exercet, nec opus est nova quadam per evangelium accusatione, unde notanter dicitur Joh. 3, v. 36: *Qui non credit in Filium, ira Dei μένει ἐπ' αὐτόν, manet super ipsum*, cujus pondere etiam in infernum deprimitur. Accusatio igitur incredulitatis pertinet ad legem, nimirum evangelii luce collustratam, quo respicit Lutherus, quando dicit, *opus fidei in Christum et peccatum oppositae incredulitatis reduci ad primum praeceptum.*

1. Justitia legis accusatur. Atqui lex non accusat se ipsam.

112. Reliqua argumenta minori cum difficultate conjuncta sunt et faciliorem habent explicationem. *1. Justitia legis propter imperfectionem damnationi obnoxia est. Jam vero lex se ipsam damnare nequit, ergo id ab evangelio, non a lege fieri statuendum est.* Respondemus: Justitia legis tripliciter accipitur: vel de perfecta justitia Christi, qua totam legem implevit perfectissima sua obedientia et satisfactione, quae per fidem nobis imputatur; vel de justitia pharisaica, quae qualemcunque externam obedientiam legi praestat; vel de justitia bonae conscientiae sive studio bonorum operum in renatis. Justitia legis primo modo accepta non accusatur a lege, cum sit perfectissima cum lege conformitas, quin potius per illam ab accusatione legis liberamur. Justitia legis secundo modo accepta omnino a lege accusatur, quia non qualemcunque, sed perfectam interiorem et exteriorem obedientiam lex exigit, quam ubi non invenit, fulmen maledictionis suae vibrat, nec patitur qualicunque obedientia sibi satisfieri. Deut. c. 27, v. 27: *Maledictus, qui non permanserit*

in omnibus, quae scripta sunt in libro legis. Jac. 2, v. 10: *Qui peccat in uno, factus est reus omnium.* Justitia legis tertio modo accepta, quamvis legi non sit perfecte conformis, nec in articulo justificationis coram DEO consistat, quo respectu itidem a lege accusatur, interim tamen, quia credentes non amplius sunt sub lege, sed sub gratia, et quia sunt per Christum cum DEO reconciliati, ideo inchoata illa obedientia placet DEO et praemiis temporalibus ac aeternis compensatur.

2. Passio et mors Christi pertinent ad evangelium. Atqui in passione VI. 186. Christi elucet ira Dei.

113. *2. Passio et mors CHRISTI pertinent ad evangelium, jam vero in passione et morte CHRISTI elucet ira DEI adversus peccata nostra, ergo evangelium ex parte est concio irae.* Respondemus: Passio et mors Christi duplicem obtinet respectum. Primo enim lucet ex ea irae divinae gravitas ac severitas, cujus ignis non nisi unigeniti Filii sanguine extingui potuit. Bernhard. serm. 3. in natal. col. 57: *Filius DEI altissimi jubetur occidi, ut vulneribus meis pretioso sanguinis illius balsamo medeatur. Agnosce, o homo, quam gravia sunt vulnera, pro quibus necesse est Christum vulnerari. Si non essent haec ad mortem sempiternam, nunquam pro eorum remedio Filius Dei moreretur.* D. Luth. in serm. de pass.: *Deus variis exemplis iram ostenderat suam, eversione Sodomae, diluvio mundi, tandem uti clarius eam ostenderet, ipsum unigenitum Filium propter peccata mori voluit.* Deinde fulget in passione Christi ineffabilis Dei misericordia et plenissima pro peccatis nostris satisfactio. Rom. 5, v. 8: *Commendat caritatem suam erga nos Deus, quod, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Nunquam illuxit clarius, quod nos dilexit Dominus, quam in ipsius passione et vulneribus, quippe quae sunt dolore livida, amore fulgida. Bernh. c. 3. super verba. Ego vitis etc. col. 1600: *Latus Christi perforatum est, ut nobis patescat introitus ac ut per vulnus visibile vulnus amoris invisibile videamus, ideo in cantico bis repetitur vulnerasti, ut vulnus corporis et cordis ostendatur.* Anselmus in l. de simil.: *O caritas, quam magnum est vinculum tuum, quod non solum angelos Deo, sed Deum et hominem mirabiliter copulasti. Deum ad terram traxisti, ad columnam ligasti, cruci affixisti, sepulcro clausisti, et ad inferos traxisti. Quid fecit haec omnia, nisi amor et sitis salutis nostrae?* Priori igitur respectu passio Christi reductive pertinet ad legem, posteriori vero ad evangelium.

3. Contritio salutaris est ex evangelio.

114. *3. Contritio salutaris non est ex lege, sed ex evangelio, utique ergo evangelium est praedicatio poenitentiae.* Respondemus: non solum hypocritica illa contritio, quae dolet propter poenam, sed et vera ac seria illa, quae dolet propter peccatum et summum bonum offensum, est ex lege. Quamvis vero contritio, si vel maxime vera sit ac seria, nondum sit salutaris, nisi accedat fides in Christum, per quam corda contrita eriguntur et a desperatione prohibentur, ex eo tamen nec potest nec debet inferri, quod contritio, qua talis, sit ex evangelio. Contritio in se et per se est dolor ob admissa peccata et sensus irae divinae, qui dolor non ex evangelio, sed ex lege oritur, quippe quae peccatorum nostrorum et irae divinae gravitatem manifestat. Dolor ille ex concione legis ortus fit salutaris et μετάνοια ἀμεταμέλητος per fidem, quae est ex evangelio. 2. Cor. 7, v. 10: ἡ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Lutherus disput. 1. contra Antinomos thes. 8: *Poenitentia solum ex lege est dimidium vel initium poenitentiae, seu per synecdochen poenitentia, quia caret bono proposito.* thes. 9: *Et si perseverat, fit poenitentia Cain, Saul, Judae et omnium desperantium.* thes. 21: *Ideo contra inutiles desperationis magistros evangelium docere coepit, poenitentiam non oportere tantum desperationem esse.* thes. 22: *Sed poenitentes debere spem concipere et sic ex amore Dei peccatum odisse.*

4. Spiritus s. arguit mundum de peccato Joh. 16.

115. *4. Evangelium est ministerium Spiritus,* 2. Cor. 3, v. 6: *Atqui Spiritus sanctus in N. T. arguit mundum de peccato,* Joh. 16, v. 8; *ergo illud facit per evangelium.* Respondemus: ad ministerium Spiritus in N. T. pertinet non solum evangelium, h. e. concio gratiae et publicum exhibiti Messiae praeconium, sed etiam praedicatio legis, ideo solenniter et ἐν ἐξουσίᾳ salvator noster legem in principio ministerii sui repetere voluit, idem etiam potestatem clavium apostolis committens, non evangelii tantum, sed et legis ministerio eos instruit, docens officium Spiritus sancti in N. T. non esse unum idemque, videlicet consolari et gratiam praedicare, sed duplex omnino, videlicet peccata arguere per ministerium legis et peccata remittere per praedicationem evangelii. Haec omnia breviter Christus complectitur, quando in nomine suo praedicare jubet poenitentiam et remissionem peccatorum Luc. 24, v. 47.

5. Evangelium excludit VI. 187. omnem gloriationem.

116. *5. Excludere omnem gloriationem coram Deo est arguere peccata. Atqui evangelium excludit omnem gloriationem.* Rom. 3, v. 27: *ubi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei; ergo evangelium arguit peccata.* Responsio: D. Chemnicius in pertractatione hujus quaestionis sic respondet: Evangelium eo ipso, quod docet, nullum aliud nomen datum esse hominibus, in quo possint salvari, nisi nomen Jesu Christi, per antithesin ostendit omnia conclusa esse sub peccatum. Parte 2. locor. p. 567. Simplicissime respondemus, legem fidei excludere gloriationem non eo modo, quo lex eam excludit, directe scilicet peccata hominum accusando et reatum manifestando, sed peculiari quodam modo, quatenus justificationem et salutem nostram mere gratuitam esse docet, ac sola Dei gratia propter solum Christi meritum sola fide nos justificari pronuntiat.

Auctoritas Dn. Philippi.

117. Sententiam Dn. Philippi, ad quam toties in hac quaestione provocatur, quod attinet, notandum est eum commodius sentire quam loqui, et distinguenda ipsius scripta priora a posterioribus. In prima editione locorum anno 23. p. 39. sic scri-

bit: *Duae in universum sunt Scripturae partes: lex et evangelium. Lex ostendit peccatum, evangelium gratiam. Lex morbum indicat, evangelium remedium. Lex mortis ministra est, evangelium vitae et pacis. Lex virtus peccati est, evangelium virtus salutis omni credenti.* In artic. de poenit. p. 86: *Mortificatio fit per legem, quae conscientiam terret et occidit, vivificatio fit per evangelium sive per absolutionem. Non enim aliud est evangelium, nisi ipsa absolutio a peccatis.* Videatur etiam disput. de jubilaeo habita anno 49. thes. 24. 32. et 36; itemque disput. de discrimine legis et evangelii habita anno 50. thes. 5. 6. et 7, quae exstant tom. 4. operum p. 551. et 553. In oratione de ecclesia anno ante obitum proximo habita, quae exstat tom. 5. Declam. fol. 217. sic scribit: *Non turbemur cavillatione de vocabulo evangelii, complector hoc nomine totam doctrinam poenitentiae et aeternae promissionis, imo et capita in symbolo collecta, sicut apostoli appellatione evangelii utuntur de tota ministerii doctrina.* Haec D. Philippus; ex quibus apparet, ipsum voce evangelii usum esse in significatione laxiori, quatenus pro toto verbi ministerio accipitur. Quando vero in specie et proprie de evangelio loquimur, tunc ut habent verba Apologiae conf. Aug., *est promissio remissionis peccatorum et justificationis propter Christum praedicans justitiam fidei in Christum.*

118. Id ipsum quodammodo agnoscit Bucanus, qui in loco 20. pag. 193. ad quaestionem, an legis, an vero evangelii proprium munus sit praedicare poenitentiam? respondet hoc modo: *Si poenitentiae nomine non μεταμέλειαν, sed μετάνοιαν,* hoc est *non contritionem, sed salutarem ad DEUM conversionem per fidem intelligis, evangelii (quatenus generaliter accipitur pro toto ministerio N. T.), non legis munus est.* Haec Bucanus, ex quibus judicium fieri potest de argumentis, quibus evincere conatur, evangelium esse praedicationem poenitentiae, nimirum pleraque sunt a scopo aliena, cum non de evangelio, quatenus generatim pro toto ministerio N. T. accipitur, sed quatenus proprie et in specie concionem gratiae notat, hoc in loco quaestio sit. Adde quod subordinata et amice conjuncta non sint respectu unius ἀποτελέσματος, quod exserunt, sibi invicem opponenda. Praedicatio poenitentiae, quatenus poenitentiae voce tota hominis conversio intelligitur, nec legis solum nec evangelii, sed utriusque ministerio tribuenda est, ita tamen, ut quaelibet doctrina agat quod suum est et ad unum commune ἀποτέλεσμα invicem amice conspirent.

VI. 188. De discrimine V. et N. T.

119. Ceterum cum promulgatio legis ad vetus, promulgatio evangelii ad novum proprie pertineat testamentum, ideo differentiis inter legem et evangelium assignatis discrimen V. ac N. T. subjungemus. Diversae, imo adversae hac de re exstant diversorum sententiae. Ut enim Pelagianorum opinionem, qua fingunt, homines in V. T. ante Moysen lege naturae, postea vero lege Mosaica, in N. autem T. lege Christi justificari et salvari, latere patiamur, notum est Scholasticos statuere, quod V. et N. T. differunt promissis, praeceptis et sacramentis; in V. T. dicunt promissa fuisse temporalia, praecepta exterius regulantia et sacramenta figuralia; in N. autem promissa esse coelestia, praecepta pleniora, non manum solum, sed et mentem regulantia, sacramenta gratiam conferentia, qua de re quid statuendum sit, superius §. 17. 57. et seqq. ostendimus. Scholasticorum sententiam sequuntur Pontificii, quidam tamen addunt novos colores, ut ex Groppero, Lindano et Soto ostendit D. Chemnicius parte 3. locor. cap. de disc. V. et N. T. pag. 227. Anabaptistae statuunt, quod patres in V. T. tantum corporales, externas et temporales promissiones habuerint; sub Christo vero seu tempore N. T. primum datas esse promissiones spirituales, qua de re dictum fuit superius th. 59. Calvinus lib. 2. Inst. cap. 10. Petrus Martyr class. 1. locor. theol. loco 16. §. 2. et seqq. Ursinus part. 2. cateches. pag. 130. Grynaeus volum. 2. disput. theolog. pag. 125. et 260. Bucanus loco 22. p. 200. et qui ipsos sequuntur, disputant, quoad substantiam non duo diversa, sed unum tantum foedus ac testamentum esse, cum sit unus modus reconciliationis, una fides atque una salutis via omnibus mundi temporibus; constitui autem duo foedera propter circumstantias quasdam externas ac minus principales, quae in utroque testamento sint diversae, utpote 1. quod in V. T. datae fuerint promissiones speciales de certis quibusdam beneficiis corporalibus; in N. vero ejusmodi speciales promissiones non habeantur; 2. quod in V. T. cre- VI. 189.
dentes fuerint in gratiam recepti propter Messiam exhibendum et sacrificium ejus futurum; in N. vero propter Messiam exhibitum et sacrificium ejus jam praestitum; 3. quod in V. T. alia fuerint sacramenta sive signa promissioni gratiae addita, eaque varia et laboriosa, sed in N. sint alia, eaque pauca et simplicia; 4. quod V. T. habuerit typos et umbras, ideo omnia in eo obscuriora; N. vero habeat typorum impletionem, ideoque omnia in eo clariora sint, tam in sacramentis, quam in doctrina; 5. quod olim angustior et parcior, nunc largior et uberior sit Spiritus sancti effusio; quod vetus duraverit usque ad Messiam, novum autem sit aeternum; 7. quod vetus obligaverit ad totam legem moralem, ceremonialem et forensem; novum vero obliget tantum ad legem moralem et ad usum sacramentorum Christi; 8. quod in V. T. ecclesia inclusa fuerit in gente Judaica, ad quam accedere oportebat illos qui servari vellent; in novo autem ecclesiam sparsam esse per omnes gentes et omnibus ad eam patere accessum.

120. Quamvis vero rectissime dicatur, unum esse modum reconciliationis cum Deo, unam fidem, unam salutis viam, ex eo tamen nondum efficitur, unum tantum ratione materiae sive substantiae esse testamentum, quod ut manifestius evadat, potiora Scripturae dicta, quae de utriusque testamenti definitione ac discrimine agunt, enumerabimus et ex illis certa quaedam πορίσματα κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν colligemus. Exod. 24, v. 3: *Venit Moyses et nar-*

An unum ratione materiae sive substantiae sit testamentum.

ravit populo omnia verba Jehovae, omniaque judicia, et respondit totus populus voce una ac dixit: Omnia verba, quae locutus est Jehova, faciemus. v. 4: *Et scripsit Moyses omnia verba Jehovae,* v. 5: *et misit juniores filiorum Israël, qui immolarent holocausta;* v. 6: *et tulit dimidium sanguinis et posuit in crateribus, dimidium vero sanguinis sparsit super altare;* v. 7: *tulit praeterea librum foederis et legit in auribus populi, qui dixerunt: Quaecunque dixit Jehova, faciemus et obediemus.* v. 8: *Tulit quoque Moyses sanguinem et sparsit super populum et dixit: En sanguis foederis, quod pepigit Jehova vobiscum super omnibus rebus illis.* Deut. 5, v. 2: *Jehova Deus noster pepigit nobis pactum in Horeb;* v. 3: *non cum patribus nostris pepigit Jehova pactum illud, sed nobiscum, qui sumus hic et hodie universi vivimus.* v. 5: *Ego stabam inter Jehovam et vos eo tempore, ut renuntiarem vobis verbum Jehovae.* Jerem. 31, v. 31: *Ecce dies veniunt, dixit Jehova, et feriam cum domo Israël et cum domo Juda foedus novum;* v. 32: *non secundum foedus quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Aegypti, quia ipsi irritum fecerunt pactum meum;* v. 33: *sed istud est foedus, quod feriam cum domo Israël post dies istos, dixit Jehova; dabo legem meam in medio eorum et in corde eorum scribam eam, et ero eis in DEUM, et ipsi erunt mihi in populum;* v. 34: *omnes cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, propitiabor iniquitati eorum et peccatorum ipsorum non recordabor amplius.* Matth. 26, v. 28. Marc. 14, v. 24: *Bibite, hic est sanguis meus novi testamenti* 2. Cor. c. 3, v. 6: *DEUS idoneos nos fecit ministros N. T., non literae sed Spiritus; litera enim occidit, Spiritus autem vivificat.* v. 7: *Quodsi ministratio mortis in literis expressa in lapidibus fuit in gloria;* v. 8: *quomodo non multo magis ministratio Spiritus erit in gloria?* v. 9: *si ministratio damnationis gloria est, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria.* Galat. c. 4, v. 24: *Haec sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina in servitutem generans, quae est Agar;* v. 26: *illa autem quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra.* Hebr. 7, v. 22: *Christus factus est sponsor melioris testamenti.* c. 8, v. 5: *Sacerdotes V. T. exemplari et umbrae deserviunt rerum coelestium,* v. 6: *nunc autem Christus melius sortitus est ministerium, quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.* v. 7: *Nam si illud culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur;* v. 13:
VI. 190. *dicendo autem novum antiquavit prius; quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* c. 9, v. 15: *Ideo N. T. mediator est, ut morte intercedente in redemtionem earum praevaricationum, quae erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, aeternae hereditatis,* v. 16: *ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris;* v. 18: *unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est,* v. 19: *lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, ipsum quoque librum et omnem populum adspersit,* v. 20: *dicens: hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus.* c. 12, v. 24: *accessistis ad N. T. mediatorem Jesum.* c. 13, v. 20: *Deus pacis eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine testamenti aeterni Dominum nostrum Jesum Christum.*

121. Ex his colligimus κατ' ἄρσιν: 1. V. T. hoc loco non esse accipiendum eo modo ac sensu, quo 2. Cor. 3, v. 14. accipitur, de libris V. T., h. e. de Moyse, psalmis et prophetis, quas librorum V. T. classes constituit salvator Luc. 24, v. 44. Ratio est evidens, quia V. T. est antiquatum et abrogatum, sed libri V. T. adhuc in ecclesia leguntur. 2. Naturam V. T. non esse quaerendam in doctrina, quae in ecclesia Israëlitica ante Christum tradita est. Ratio est, quia tempore V. T. non solum lex, sed et evangelium de gratia Dei, remissione peccatorum et vita aeterna credentibus in Christum mediatorem donanda sonuit. *3. V. T.* non esse definiendum ex ipsa legis doctrina in se et per se considerata. Ratio est, quia V. T. tempore Moysis constitutum et hodie antiquatum est, sed doctrina legis est aeterna et immutabilis Dei voluntas primorum hominum cordibus in ipsa creatione insculpta nulli abrogationi vel antiquationi obnoxia. Idem ex contrario sensu intelligatur, de N. T. videlicet, quod illud nequaquam accipiendum sit de libris Novi T., h. e. de evangelicis et apostolicis scriptis, nec de doctrina, quae in ecclesia Christiana post Christum exhibitum sonat, nec de ipsa evangelii doctrina in se et per se considerata. 4. Utriusque testamenti non esse unam eandemque substantiam. Praeterquam enim quod diserte duo diversa atque ἀντιδιῃρημένως sibi invicem opposita numerantur testamenta Jerem. 31, v. 31. Gal. c. 4, v. 24, notandum est, quod vetus sancitum fuerit sanguine sacrificiorum, novum vero ipsius Christi sanguine, cujus typus in illo praecessit.

122. *Κατὰ θέσιν* ex praemissis Scripturae pronuntiatis resultant haec πορίσματα utriusque testa- *Κατὰ θέσιν.*
menti discrimen exprimentia: 1. V. ac N. T. differunt promulgationis tempore. Illud enim promulgatum est tempore eductionis Israëlitarum ex Aegypto, Jer. 31, v. 32, hoc vero in fine temporum, Esa. 2, v. 2. Mich. 4, v. 1. 2. Differunt promulgationis loco. Vetus in monte Horeb in deserto Sinai promulgatum fuit, Exod. 19, v. 18. Novum vero ex Sion et Jerusalem exivit Esa. 2, v. 2. Gal. 4, v. 24. 3. Differunt mediatore. V. T. mediatorem habuit Moysen Deut. 5, v. 5. N. T. mediator est Christus Hebr. 8, v. 6. c. 9, v. 15. 4. Differunt promulgationis modo. V. T. ministerio angelorum inter tonitrua, fulgura et terrores promulgatum Exod. 19, v. 16. Actor. 7, v. 53. Gal. 3, v. 19. Novum vero eo modo promulgatum est, ut Deus ipse de coelo descenderet et grata evangelii praedicatione corda hominum erigeret. August. tract. 3. in Joh.: *Legem*

per servum misit, cum gratia ipse descendit. 5. Differunt rebus contentis et promissis. V. T. constabat *solemni* legis moralis *promulgatione* (unde tabulae decalogi dicuntur *tabulae foederis*, Deut. 9, v. 11. et 15. decem verba in illis scripta dicuntur *verba foederis* Exod. 34, v. 28. liber legis dicitur *volumen foederis* Exod. 24, v. 7. Deut. 29, v. 21.) atque *adjunctam habebat innumeram* fere legum, rituum et *ceremoniarum multitudinem.* Novum vero *solennem* evangelii *promulgationem* continet ac ritus habet numero paucissimos, observatione facillimos, intellectu augustissimos, unde Iren. lib. 3. c. 12. p. 196. vocat *N. T. libertatis.* V. T. habuit
VI. 191. promissiones speciales de inhabitatione terrae Canaan, et conservatione illius politiae, habuit etiam promissiones spirituales et aeternas, sed sub conditione servatae legis. N. vero T. habet gratuitam promissionem salutis propter Christum exhibitum et in genere promittit bona corporalia cum exceptione crucis. 6. Differunt dedicationis modo. V. T. dedicatum fuit sanguine animalium Exod. 24, v. 5. N. vero ipsius Filii Dei sanguine Zach. 9, v. 11, cumque sanguis ille animalium, quo V. T. dedicatum fuit, typus fuerit sanguinis Christi, quo N. T. dedicandum, ideo hoc sensu et respectu *lex* dicitur *habere umbram futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem* Hebr. 10, v. 1, siquidem ritus legales fuerunt *umbra futurorum, corpus autem Christi est*, Col. 2, v. 17. 7. Differunt scriptionis subjecto. V. T. ratione legis moralis, cujus solennis promulgatio praecipua ejus pars fuit, dicitur ἐκτυπώμενον in tabulis lapideis Exod. 31, v. 18. Deut. 9, v. 10. N. vero T. per Spiritum Dei in scribitur incorda credentium. Jer. 31, v. 33. 2. Cor. 3, v. 3. 8. Differunt complexus latitudine. V. T. cum Israëlitico populo constitutum erat, ideoque angustis terrae Judaicae limitibus includebatur Deut. 5, v. 3. Novum vero tam late se extendit, quam late patet orbis terrarum. Matth. 28, v. 19. 9. Differunt duratione. V. T. abrogatum est, Novum autem manet in perpetuum Hebr. 8, v. 13. c. 10, v. 9. 10. Differunt praestantia ac dignitate, N. enim disertis verbis dicitur melius veteri Hebr. 7, v. 22. c. 8, v. 6: cujus praestantiae causa ex reliquis differentiae capitibus cognosci potest. 11. Differunt effectis. V. T. fuit *litera occidens, ministerium mortis et damnationis generans ad servitutem.* 2. Cor. 3, v. 6. et seqq. Galat. 4, v. 25, nimirum propter corruptionem naturae nostrae. N. vero T. est *spiritus vivificans, ministerium justitiae, Spiritus et vitae in libertatem adducens*, hinc illud πολυθρύλλητον D. Augustini contra Adimant. Manich.: *brevissima et apertissima duorum testamentorum differentia, timor et amor.*

Argumenta pro essentiali utriusque testamenti identitate.

123. Haec omnia satis luculenter ostendunt, non esse unam eandemque V. ac N. T. substantiam, nec externis tantum quibusdam circumstantiis ea differre; πλείονες διαθῆκαι hominum generi traditae sunt et utriusque est certus χαρακτήρ (ait Irenaeus lib. 1. c. 4. p. 38). Restat, ut expendamus potiora argumenta, quibus essentialem utriusque testamenti identitatem probare conantur. 1. *Foedus gratiae et testamentum sunt ἰσοδυναμοῦντα. Jam vero unicum tantum est gratiae foedus in Christo mediatore factum. Ergo etiam unicum tantummodo testamentum.* Respondemus: vox testamenti ac foederis non solum de promissione gratiae in Christo oblatae, sed etiam de lege accipitur, unde tabulae decalogi dicuntur *tabulae foederis*, decem verba in illis scripta dicuntur *verba foederis*, liber legis dicitur *volumen foederis*, uti paulo ante ostensum fuit; falsum igitur est, quod vox testamenti ac foederis tantum ad promissionem gratiae referendum ac de ea ubique accipiendum sit; agnoscit hoc quodammodo ipse Ursinus parte 2. Catech. q. 18. p. 133: *V. T. seu foedus saepe in Scriptura synecdochice sumitur pro lege, respectu ejus partis, quae praecipue in eo tractatur. Contra vero N. T. seu foedus vere sumitur pro evangelio.* Sic et Bucanus loc. 22. p. 200. scribit: *Vetus foedus duobus modis dicitur, interdum quidem respectu ad Moysis legislationem tantum et dicitur foedus legale, cujus sanctio describitur Exod. 24; interdum vero ad significandum foedus gratiae seu gratuitum, qualiter factum est cum Abrahamo et ejus posteris* Gen. 17. Haec Bucanus, qui p. 201. subjungit: *ubi quaeritur de Veteris et Novi Foederis discrimine, appellatione Veteris gratuitum tantum intelligi*, qua in parte Scripturis sacris, praesertim vero Jer. 31, v. 31. apertis tibiis contradicit. Quomodo in rebus humanis testamenta ac foedera distinguantur, ex jurisconsultorum libris petendum est, nobis hoc loco sufficit, testamenti vocem in Scripturis sacris latius patere quam foedus illud gratiae in Christo mediatore nobiscum initum, quod
sic ostendimus: Foedus gratiae offerens et applicans VI. 192.
remissionem peccatorum, justitiam et vitam aeternam omnibus in Christum mediatorem credentibus est perpetuum, aeternum ac immutabile, omnibus mundi temporibus unum atque idem, nulli abrogationi obnoxium, omnem vetustatis ac novitatis rationem excludens, cum una eademque sit salutis via. Jam vero Scriptura non solum duo numerat testamenta, sed etiam diserte unum vocat prius, alterum posterius; unum erat vetus, alterum vero novum (cujus appellationis rationem exponit D. Chemnic. part. 3. Loc. c. de discrim. V. ac N. T. p. 234.); quin etiam vetus illud antiquatum ac abrogatum, novum vero aeternum esse pronuntiat. Ergo duo haec testamenta per foedus gratiae, quod omnibus mundi temporibus unum est, definire nec possunt nec debent. Addimus etiam hoc argumentum. Promissio gratiae omnibus populis est communis, sed testamenta singula singulorum sunt propria, illud Judaeorum, hoc vero Christianorum. Concedimus igitur, unam esse gratiae promissionem, unam salutis viam, unam fidem etc., sed ex eo consequens esse, quod utriusque testamenti juxta Scripturae phrasin et definitionem accepti eadem sit substantia, negamus.

124. 2. *Non cum Israëlitis primum foedus suum Deus iniit, sed etiam cum Noaho* Gen. 6, v. 18. c. 2. Deus iniit foedus

cum Noaho et Abrahamo. 9, v. 9. *praesertim vero cum Abrahamo* Gen. 17, v. 2. *Ergo unum quoad substantiam est testamentum diversis temporibus saltem renovatum.* Respondemus: Novimus Irenaeum lib. 3. c. 11. circa finem quatuor numerare testamenta humano generi data; unum quidem ante cataclysmum sub Adam; secundum vero post cataclysmum sub Noe; tertium vero legislatio sub Moyse; quartum quod renovat hominem et recapitulat in se omnia, quod est per evangelium elevans et pennigerans homines in coeleste regnum; interim tamen certum est, quando Scriptura V. ac N. T. invicem opponit, tum nomine V. T. nullum aliud foedus, quam quod cum Israëlitis ex Aegypto eductis in deserto Deus iniit, accipiendum esse, ita enim disertis verbis declaratur Deut. c. 5, v. 2: *Jehovah Deus noster pepigit nobiscum pactum in Horeb;* v. 3: *non cum patribus nostris pepigit Jehovah pactum illud, sed nobiscum, qui sumus hodie.* Jerem. 31, v. 31: *Feriam cum domo Juda foedus novum;* v. 32: *non secundum foedus, quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Aegypti.* Ergo ab his duobus testamentis removenda sunt reliqua (ut ita dicam) specialia foedera, quale fuit illud cum Noaho divinitus statutum. Sed quia in liberatione ex Aegypto Deus Israëlitas saepius revocat ad foedus cum patribus ipsorum initum, ideo foederis cum Abrahamo, Isaaco et Jacobo initi paulo alia est ratio, quod non potest simpliciter hic excludi, qua de re sic habendum. Foedus, quod Deus iniit cum Abrahamo ac cum Isaaco et Jacobo renovavit, duas continet partes sive articulos. Prior pars complectitur promissionem de multiplicatione posteritatis Abrahae et possessione terrae Canaan; ad hanc partem referenda est solennis promulgatio decalogi, institutio levitici sacerdotii et legum forensium decreta; siquidem ubi est populi multitudo et regionis inhabitatio, ibi necessaria est doctrina morum, constitutio politiae et cultus divini. Posterior pars complectitur promissionem de semine illo benedicto, in quo benedicendae sint omnes gentes, hoc est de Messia ex posteritate Abrahae nascituro, atque haec est praecipua ac potior pars foederis cum Abrahamo initi, quippe ad quam prior refertur, ideo enim promittitur multiplicatio seminis et inhabitatio terrae Canaan, ut certum esset Messiae docentis, miracula edentis et redemptionis opus perficientis hospitium. Porro utraque foederis pars considerari potest dupliciter, primo ratione promulgationis, secundo ratione impletionis. Si consideraveris tempus promulgationis, illud fatemur esse unum. Gen. 12, v. 1: *Dixit Deus ad Abrahamum: abi e terra tua* etc. v. 2: *faciam te in gentem magnam et benedicam tibi ac magnificabo te;* v. 3: *et benedicentur in te omnes familiae terrae.* c. 26, v. 3: *Dixit Deus ad Isaacum: semini tuo dabam terram istam;* v. 4: *multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli*, etc. et
VI. 193. *benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae.* Eadem promissio eretiturp ad Jacobum Genes. 28, v. 14. Sin vero tempus impletionis consideraveris, manifestum est, priorem partem de multiplicatione posteritatis et inhabitatione terrae Canaan impletam esse annis 430 post datam Abrahae promissionem, cum Israëlitae in Aegypto multiplicarentur et ex servitute Aegyptiaca liberati primo legem in deserto acciperent et exactis 40 annis terram Canaan postea occuparent; posterior pars impleta est annis post editam promissionem 1938 post liberationem ex Aegypto et legis promulgationem 1508 (juxta Funcii computationem), nimirum CHRISTO in plenitudine temporis ex virgine nato Galat. 4, v. 4.

125. 3. *Doctrina de Christo et ipsius beneficiis etiam sub V. T. fuit tradita et in propheticis libris exposita, quin imo ceremoniae illae leviticae per Moysen traditae fuerunt typi et figurae personae ac officii Christi. Ergo V. T. est ipsa evangelii doctrina, quatenus umbris et typis fuit involuta.* Responsio: Ostendimus superius, non omne, quod tempore V. T. populo Israëlitico traditum et in libris V. T. comprehensum, ad definitionem ac naturam V. T., prout a Scriptura accipitur, pertinere, sed respiciendum esse hac in parte ad capita differentiarum, quae in ipsa Scriptura inter V. ac N. T. assignantur. Nota fuit omnino doctrina de Christo et ipsius beneficiis etiam in V. T. (unde enim alias ipsis salus?); ex eo tamen nondum sequitur, quod ad naturam ac definitionem V. T. eadem pertineat, siquidem innotuit ipsis per DEI revelationem et annuntiationem; hinc pulcherrime scribit August. in Psal. 90: *Moysen non tantum ministrum V. T., sed etiam prophetam Novi olim fuisse.* lib. 15. contra Faust c. 4: *V. T. est prophetia Novi;* Dn. Chemnic. pag. 237. part 3. locor. respondet hoc modo: Finis legis est Christus Rom. 10, v. 4: lex est paedagogus ad Christum Galat. 4, v. 24, finis autem non pertinet ad ipsam rei substantiam, cujus est finis, ut finis ille monstraretur, ideo quaedam ad evangelium seu N. T. pertinentia Moysi etiam tradita fuerunt, ita tamen, ut praecipuum et principale ministerium Moysis sit et manserit legale, quod ipsum tamen non recte exsequitur, nisi finem legis Christum recte simul monstret. Ceremonias leviticas dupliciter considerandas esse dicit: 1. tanquam observationes carnales et externas seu opera paedagogica, quibus membra illius coetus in externa aliqua et carnali munditie conservabantur, quo respectu ad legem pertineant; item ceremonias illas considerari tanquam conciones de peccato, ira DEI et peccatorum poenis, eatenus itidem ad legem eas pertinere. Quia vero finis legis est Christus, ideo ceremonias leviticas etiam considerari posse ut typos Christi, eatenus pertinere ad evangelium. Haec D. Chemnicius, ejus sententiam sic interpretamur, quod distinguendum sit inter ceremonias leviticas in se ac per se consideratas et inter earum finem spiritualem, qui in adumbrando ac significando CHRISTUM consistit.

3. Doctrina de Christo fuit etiam tradita sub V. T.

4. Lex moralis non est antiquata.

126. 4. *V. T. est antiquatum; lex moralis non est antiquata, sed in N. T. adhuc docenda. Ergo non pertinet ad V. T.* Respondemus: Lex moralis consideratur dupliciter, primo in se ac per se, secundo ratione solennis promulgationis et obligationis. Priore respectu lex moralis non pertinet ad V. T., quia V. T. in monte Sinai primum promulgatum est et cum populo Israëlitico initum, jam vero lex moralis ante Moysen, imo in paradiso primis parentibus fuit tradita et cordibus ipsorum insculpta. Posteriore igitur respectu, videlicet solennis promulgationis et obligationis ratione, proprie ad V. T. pertinet, siquidem eo fine solennem illam legis promulgationem in monte Sinai DEUS instituit, ut ad perfectam ejus impletionem Israëlitas sibi obstrictos redderet, et sub conditione perfectae illius impletionis praemia temporalia et aeterna illis promisit. Sed cum *pactum illud patres dissolverent ac irritum facerent* Jer. 31, v. 32. *quia lex infirmabatur per carnem* Rom. 8, v. 3. *ideo facta est reprobatio praecedentis mandati propter infirmitatem*
VI, 194. *ejus et utilitatem* Hebr. 7, v. 18. ideo *aliud*, videlicet *N. T. promulgatum fuit, cujus locus non inquireretur, si prius culpa vacasset* Hebr. 8, v. 7. Illius novi foederis statuuntur haec capita: *1. Peccatorum ipsorum non recordabor amplius; 2. scribam legem meam in cor ipsorum, ut cognoscant me omnes* etc. Jer. 31, v. 33. Complectitur igitur N. T. haec duo, remissionem peccatorum et renovationem; per prius beneficium liberamur ab accusatione et condemnatione legis, per posterius beneficium inchoatur in nobis obedientia legi debita, *sumus enim nova creatura in Christo* 2. Cor. 5, v. 17. *conditi ad bona opera, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus* Eph. 2, v. 10, ex quo facile intelligitur, an et quatenus lex moralis in N. T. sit abrogata. D. Chemn. sic loquitur: Quatenus decalogus condemnat, pertinet ad ministerium Moysis et V. T.; quatenus autem est regula justitiae in Deo, ad cujus imaginem initio formati eramus, et quae in nobis instauratur, eatenus fit pars N. T. Haec sunt praecipua adversariorum argumenta, ex quibus reliqua facili negotio dissolvi possunt, de loco 1. Cor. 10, v. 1. et seqq. adeoque in universum de discrimine sacramentorum V. et N. T. agetur inferius in tract. de sacramentis.

Convitia contra doctrinam evangelii.

127. Atque haec est ecclesiarum nostrarum de evangelio doctrina, ex qua evangelicae a quibusdam vocantur, quae adeo exosa est Romanensibus, ut nec a convitiis sibi temperent. Concilium Tridentinum nos accusat, quod (ex evangelio) *magna contra catholicam ecclesiam contentione praedicemus illam ab omni pietate remotam fiduciam.* Hadrianus Jungius de doctr. et moribus evang. pag. 5: *Sit sane et vocetur doctrina haec philalethae et defensoris ejus, cujus primus hoc seculo auctor fuit Lutherus, evangelium, a quo etiam sectatores suos nuncupari voluit Evangelicos; dicamur hujus evangelii adversarii. Ceterum hoc evangelium, si ita appellandum est, et non potius cacangelium, non a Christo, sed a Satana profectum esse ille ipse fatetur, qui primus in lucem id protulit.* p. 408. ostendere nititur, Lutheri evangelium multorum malorum ac scelerum fontem esse ac causam. Eodem modo Francisc. Turrianus lib. de ecclesia: *Evangelium Lutheri est germanicum et quintum quoddam evangelicum.* Referenda huc virulenta illa Bellarmini argumenta lib. 4. de justif. c. 1: *Si evangelium nullam requirit conditionem obedientiae, sed est sola fide contentum, certe qui nihil boni faciet, consentanee ad evangelium vivet. Lutheranorum vita et mores sunt corruptissimi. Ergo docent bona opera non esse necessaria.* D. Lutherus in praefat. artic. Schmalcal. refert, Witebergam venisse doctorem quendam ex Galliis missum, qui palam dixerit: *Regi suo certo certius persuasum esse, quod apud nos nulla* VI. 195.
sit ecclesia, nulla politia, nullum conjugium, sed promiscue omnes pecudum more vivere pro arbitrio. In comitiis Augustanis ann. 30. celebratis Pontificii parasitae Carolo V. imperatori laudatissimo ac reliquis imperii ordinibus persuadere conabantur, *in nostris ecclesiis simpliciter prohiberi disciplinam et omnem mortificationem carnis;* inde Alphonsus, Caesaris cancellarius, Hispanus, in comitiis illis ad Melanchthonem dicebat: *Longe aliter, Philippe, in Hispaniis de vobis fama tulit, quam ex confessione vestra intelleximus. Multi nobis persuaserunt, vos negare trinitatem, de Christo et Maria impie loqui, sacramenta corrumpere, coenam dominicam convivii profani more administrare, magistratum contemnere, libidines stabilire.* Johannes a Daventria in refutatione Augustanae confessionis scribit: *Lutheranos statuere, quod tum demum vere ac plene utantur christiana libertate, si carnem nunquam affligant, si nunquam jejunent, si sese supra modum et supra naturae vires omnis generis cibis, etiam diebus festis infarciant et ventrem distendant.* Vide Harmon. Andreae Fabricii p. 435.

Abusus doctrinae evangelicae.

128. Fatemur sane, aliquam multos, proh pudor! turpissime doctrina evangelii de gratuita peccatorum remissione propter Christum abuti, qua de re justissimam instituit querellam amicus noster singularis Joh. Arndius in praefatione librorum lectu dignissimorum de vero Christianismo, sed hoc veritati evangelicae fraudi esse nec potest, nec debet. Quando apostoli docebant, *gratiam exuberare supra peccatum* Rom. 5, v. 20, audire cogebantur ab Epicureis. *faciamus mala, ut eveniant bona* Rom. 3, v. 8. Quando docebant, *justificari hominem fide sine operibus legis* Rom. 3, v. 27, accusabantur ab ἐργοδιδασκάλοις, quod *legem destruerent per fidem* v. 30. Quando libertatem per Christum partam praedicabant, improbi ex libertate illa *velamen malitiae suae quaerebant* 1. Petr. 2, v. 16. Eandem igitur adhuc hodie evangelicae doctrinae sortem esse quid mirum? Sinistra saepius accipitur, quod dextra offertur, ac rei per se bonae abusus solet esse pessimus, tanto plerunque pejor, quo res in sese melior. August. lib. de catechiz. rudib. cap. 25. refert, paganos propter vitam quorundam Christia-

norum evangelii doctrinam calumniatos esse, quibus lib. 1. de moribus eccles. cathol. cap. 34. sic respondet: *Nunc vos illud admoneo, ut aliquando ecclesiae catholicas maledicere desinatis vituperando mores hominum, quos ipsa condemnat et quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet.*

Verus ejusdem usus. 129. Verus evangelicae doctrinae usus is est: 1. Ut immensam Dei misericordiam in missione Filii agnoscamus. Joh. 3, v. 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Omnia Dei beneficia, omnes creaturae sunt testes dilectionis divinae, sed maximus ejus testis Christus est, quo nullum in coelo aut terra majus ac praestantius donum erat. *Vere diligitur*, ait Clem. Alex. 1. paedagog. c. 3, *propter quem unigenitus e sinu Patris mittitur.* Anselmus lib. 2. Cur DEUS homo c. 20: *Quid misericordius intelligi potest, quam cum peccatori tormentis aeternis damnato et unde se redimat non habenti Deus dicit: Accipe unigenitum meum et da pro te. Et ipse Filius: Tolle me et redime te.* 2. Ut in omnibus tentationibus, praesertim in hora mortis, firmam consolationem habeamus, Christi scilicet merito vera fide ad salutem apprehenso. Esa. 40, v. 1: *Consolamini, consolamini populum meum, dixit Deus vester;* v. 2: *loquimini ad cor Jerusalem et clamate ad eam, quod completum est tempus militiae ejus, quod remissa est iniquitas ejus, quod suscepit de manu Jehovae duplicia pro omnibus peccatis suis.* Rom. 4, v. 16: *Ideo ex fide ut secundum gratiam firma sit promissio.* Iren. lib. 3, c. 20: *Nisi Deus donasset salutem, firmiter eam non haberemus. In quibus manibus salus nostra tutius consistat, quam in illis, quae coelum condiderunt et terram? in iis, quae nunquam abbreviari*
VI. 196. *possunt? in iis, quae affluunt misericordiae visceribus, nec desunt foramina per quae effluant?* ait Bernh. in Ps. 31. 3. Ut vera pietate per omnem vitae cursum gratos nos DEO exhibeamus. 2. Cor. 5, v. 15: *Pro omnibus mortuus est Christus, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit.* 1. Joh. 4, v. 11: *Si sic dilexit nos Deus, et nos debemus alterutrum diligere.* Tota vita servias ei, qui per totam vitam pro te servire voluit. Pulchre Chrysost. hom. 4. in 1. ad Tim. col. 1452: *Gloria Deo non verbis redditur, quia et ipse non verbis nos honoravit, sed rebus ac operibus; sic et nos ipsum honoremus per opera.* Bernh. serm. 11. sup. Cant. col 519: *Duo sunt in redemtione nostra notanda, modus et fructus. Modus quidem Dei exinanitio est, fructus vero nostri de illo repletio. Hoc meditari, sanctae spei seminarium est; illud, summi amoris incensivum.* Quotquot igitur peccata sua nondum agnoscunt, nec serio de illis dolent, sed secure in illis pergunt, ad illos tam non pertinent evangelicae promissiones, quam ad lapidem balsamum, qua de re dictum fuit superius §. 43. et suo loco plenius dicetur.

130. Ex hisce, quae de evangelio dicta sunt, Definitio evangelii. omnibus talem colligimus ejusdem definitionem: Evangelium est doctrinae coelestis de salute hominum pars altera, eaque nobilissima, a lege ἀντιδιῃρημένως contradistincta, quae nobis hominibus non est natura nota, sed ex arcano Patris coelestis sinu per Filium prolata omnibus mundi temporibus in ecclesia sonuit, in qua gratuita peccatorum remissio, justitia et vita aeterna omnibus in Christum mediatorem vere credentibus offertur et exhibetur, ad hominum salutem et Dei gloriam. Deo aeterno Patri, qui per Filium novissimis mundi temporibus ad nos locutus est eundemque constituit μεσίτην καὶ ἱκέτην nostrum, sit laus, honor et gloria in seculum. Idem verbo evangelii corda nostra in omnibus tentationibus et in ipsa mortis hora efficaciter erigat et sustentet. Amen.

LOCUS DECIMUS QUINTUS

DE POENITENTIA.

I.

Connexio cum loco praecedente. Quemadmodum totus Christianismus non in nuda *γνώσει*, sed in *πράξει* consistit, docente Christo Matth. 5, v. 19: *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum.* Luc. 6, v. 46: *Quid vocatis me Domine, Domine, et non facitis quae dico?* Joh. 15, v. 14: *Vos amici mei estis, si feceritis, quae praecipio vobis.* quo pertinet illud Ignatii epistol. 3. ad Magnesianos, *Πρέπον ἐστὶ μὴ μόνον καλεῖσθαι χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ εἶναι, οὐ γὰρ τὸ λέγεσθαι, ἀλλὰ τὸ εἶναι μακάριον ποιεῖ.* itá quoque haudquaquam sufficere judicandum, legis et evangelii doctrinam nosse, nisi eandem in vera ad DEUM conversione studeamus ad praxin deducere; quin imo *magister et Dominus noster Jesus Christus poenitentiam agere mandans totam Christianorum vitam vult esse perpetuam poenitentiam*, ut monet D. Lutherus in propositionibus de indulgentiis contra Tezelium th. 1. Convenienti igitur ordine doctrinam de lege et evangelio sequitur doctrina de poenitentia, quae est legis et evangelii viva quaedam praxis.

VI. 197. **Necessitas et utilitas doctrinae de poenitentia.** 2. Maxima vero hujus doctrinae est necessitas cum pari utilitate conjuncta. Cum enim omnibus necessaria sit poenitentia docente Christo Luc. 13, v. 3. et 5: *Dico vobis, nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis;* cum per solam poenitentiam post lapsum pateat nobis ad Deum reditus, docente eodem Esa. 45, v. 22: *Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines terrae;* ecquis de doctrinae hujus necessitate atque utilitate dubitare amplius poterit? Pulchre Lactant. lib. 6. divin. instit. c. 24: *Deus imbecillitatem nostram sciens pro sua pietate aperuit homini portum salutis, ut huic necessitati, cui fragilitas nostra subjecta est, medicina poenitentiae subveniret.* August. de spiritu et lit. c. 36: *Qualemlibet vel quantamlibet in hac vita poterimus definire justitiam, nullus in ea est hominum, qui nullum habeat omnino peccatum, omnique homini est necessarium dare, ut detur illi, dimittere, ut dimittatur illi.* Omnibus igitur necessaria est poenitentia, quam ut rite et congrue agamus, pro studio hanc doctrinam tractemus: *facilius se invenisse, qui servaverit innocentiam, quam qui congrue egerit poenitentiam*, scribit Ambrosius lib. 2. de poenit. c. 10, quod citatur cap. Reperiuntur dist. 3. de poenit.

Ἐτυμολογία vocabuli. 3. Poenitentia ** 1. juxta Isidor. lib. 6, c. 19: *appellata est quasi punientia, eo quod homo in se puniat, quod male admisit.* 2. Lombard. 4. sent. dist. 14. lit. A. *poenitentiam* dictam putat a *poena*, ut sit quasi *poenae tenentia*. Bellarminus 1. de poen. c. 7. hoc amplectitur. 3. Erasm. in c. 7. Matth. et in c. 7. post. Cor. a *pone* deducit, et *poenitere* dictum esse, quasi *pone tenere*, id est posterius consilium tenere. M. Bandinus in libris 4. sententiarum (quem utpote antiquiorem Eccius in praefatione libro isti praefixa a Petro Lombardo utpote recentiore nihil differre existimat, imo hunc ab illo omnia, quoad sententias et ordinem fuisse mutuatum statuit) lib. 4. dist. 14: *Dicta est poenitentia a puniendo, qua quis illicita, quae commisit, punit. Poenitere enim est poenam timere, ut semper puniat in se ulciscendo, quod commisit peccando.*** Hugo libr. 3. de myst. eccles. dictam arbitratur *quasi punientiam*, eo *quod per eam homo in se puniat, quod male admisit.* Scotus quasi *poenae tenentiam.* Erasmus deducit a *pone tenendo, quod est posterius consilium capere.* Hugoni assentitur Lombard. lib. 4. sent. dist. 14. lit. A: *Poenitentia* dicitur *a puniendo, qua quis punit illicita, quae commisit, poenitentiae virtus a timore concipitur.* Cupide hoc amplectitur Bellarminus, unde lib. 1. de poenit. c. 7. scribit: *Lutheranos voce poenitentiae non libenter uti et pro ea in Scripturis ferme ubique substituere vocem resipiscentiae, propterea quod poenitentiae etymon a poena petitum tacito suo sensu satisfactionem poenae, sive mulctam, quae indicitur poenitentibus, importet.* Cui respondemus: 1. nos nequaquam abhorrere ab hujus vocabuli usu, cujus rei nostrorum scripta luculentum prae-

bent testimonium. 2. Poenitentiae vocem esse ἄγραφον, si propriam et nativam significationem earum vocum respexeris, quae in Hebraicis V. et Graecis N. T. fontibus de conversione usurpantur; jam vero vocem ἄγραφον repudiare, non est veritatem doctrinae coelestis convellere. 3. Non ipsum usum, sed abusum hujus vocabuli nos improbare, eum puta, quod Romanenses ex hac voce satisfactiones suas probare satagunt. ** Poenitentiam poenas vel satisfactiones ecclesiasticas et papisticas proprie notare et poenitentiam in Scripturis pro satisfactione posi-
VI. 196. tam esse nuspiam invenitur. ** 4. Poenitentiae vocem proprie et proxime deduci a poenitet. Quamvis vero *poenitere* Latinis idem dicatur, quod poenam tenere, nondum tamen ex eo consequens est, poenae nomine satisfactionem statim intelligendam, siquidem poenae nomine interior ille dolor, quem peccator aeternis et temporalibus poenis se obnoxium esse audiens sentit, rectissime intelligitur, illum vero non esse in judicio Dei satisfactorium suo loco demonstrabitur. Gellius lib. 17. Noct. attic. c. 1: *Poenitere idem est, quod rei commissae aliquem pudere ac pigere, ita ut poenitet sit idem quod poena tenet, quae enim taedio ac pudori sunt, ea puniendi vim habent*, secundum August. in soliloq. c. 19. **Insuper 1. fatetur ipse Bellarminus col. 1185. D, *significationes vocum ex usu potius Scripturae et auctorum, quam etymologia ducenda esse.* Ubi vero poenitentia in Scripturis pro satisfactione ponitur? 2. Si a vocabuli etymologia argumentandum esset, in lingua originali Hebraea et Graeca, non autem aliena considerari deberet. Hebraeum autem תְּשׁוּבָה et Graecum μετάνοια poenarum significationem habet. 3. Si maxime respectus poenae involvatur, hoc tamen de interno potius dolore quam exteriori mulcta poenitentibus imposita intelligendum foret. Eo enim respexerunt patres. August. tom. 4. lib. de vera et fals. poenit. c. 8. col. 1043: *Poenitentia est quaedam dolentis vindicta puniens in se quod dolet commisisse.* c. 19, col. 1053: *Poenitere est poenam tenere, ut semper puniat in se ulciscendo, quod commisit peccando.* Vide etiam epist. 108. ad Seleuc. Eo sensu etiam apud Latinos auctores vox *poenitendi* usurpatur. Gell. lib. 17. Noct. attic. c. 1: *Poenitere tum dicere solemus, cum quae ipsi fecimus, aut quae de nostra voluntate nostroque consilio facta sunt, ea nobis post incipiunt displicere, sententiamque in his nostram demutamus.* 4. Licet ad exteriorem mulctam referatur, tamen hinc operum satisfactio papalis ab ecclesiastica satisfactione distincta non potest probari. Meisner p. 2. sob. Phil. sect. 1. c. 1. qu. 21. Germanicum Buße videtur descendere a radice בּוֹשׁ *erubuit*, sic Davides orat Ps. 6, v. 11. *pudore afficiantur inimici mei*, quod Augustinus sic interpretatur, Davidem velle ipsos poenitentiam agere. **

An Lutherus negaverit, poenitentiam esse dolorem

4. Nec est, quod Bellarminus obvertat, Lutherum negasse, quod poenitentia sit odium vel dolor de vita praeterita, cujus contrarium plus milies in scriptis Lutheri occurrit. **Gregor. de Valent. etiam tom. 4. disput. 7. q. 2. punct. 1. col. 1593. C: *Turpiter*, inquit, *erravit Lutherus, qui scripsit, ad poenitentiam non pertinere dolorem de peccato praeterito, sed tantum vitae emendationem.* Vide art. 3. partis 3. art. Schmalcal. Lutherus hoc voluit, poenitentiam non in solis doloribus et terroribus consistere, sed potius in amore justitiae, fiducia gratiae et mutatione vitae. Agnoscit hoc Pererius, dum in c. 27. Genes. disput. 8. p. 770. super locum Hebr. 12, v. 17: *non invenit poenitentiae locum*, ita commentatur: *Hoc loco vox poenitentiae significat mutationem facti vel dispositionis.* Et in hunc sensum alios Scripturae textus allegat, et tandem concludit: *Liquet igitur in vocabulo poenitentiae notionem esse ac significationem mutationis.*** Considerentur autem verba Lutheri, quae calumniae occasionem dederunt, et quid respondendum sit, facile apparebit, ea vero sic habent tom. 1. Latin. Jenens. in epist. ad Staupitium fol. 73: *Te velut e coelo sonantem excepimus, quod poenitentia vera non est, nisi quae ab amore justitiae et Dei incipit* etc. *Haesit hoc verbum tuum in me, sicut sagitta potentis acuta, coepique deinceps cum Scripturis poenitentiam docentibus conferre. Et ecce jucundissimum ludum verba undique mihi colludebant planeque huic sententiae arridebant et assultabant, ita ut, cum prius non fuerit ferme in Scriptura tota amarius mihi verbum quam poenitentia, nunc nihil dulcius aut gratius mihi sonet, ita enim dulcescunt praecepta Dei, quando non in libris tantum. sed in vulneribus dulcissimi servatoris legenda intelligimus.* Et post pauca: *His inhaerens ausus sum putare eos falsos esse, qui operibus poenitentiae tantum tribuerunt, ut poenitentiae vix reliquum nobis fecerint praeter frigidas quasdam satisfactiones et laboriosissimam confessionem, Latino scilicet vocabulo abducti, quod poenitentiam* VI. 199.
agere actionem magis sonet, quam mutationem affectus, et Graeco illi μετανοεῖν nullo modo satisfacit. Haec D. Lutherus, ex quibus facile apparet: 1. Non ipsam poenitentiae vocem improbari, sed taxari eos, qui ex phrasi agere poenitentiam satisfactiones deducere cupiunt, cum in Graeco sit μετανοεῖν, quod affectus mutationem significat. Tertull. lib. 2. advers. Marcion. c. 20. p. 212: *In Graeco sono poenitentiae nomen non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est.* 2. Non negari, poenitentiae dolorem esse conjunctum, interim tamen ab amore justitiae ac DEI illum debere incipere, et fidem in vulneribus Christi recumbentem eidem conjunctam esse oportere, ac proinde peccatorum remissionem non in nostris operibus aut satisfactionibus, sed in Christo quaerendam esse. Nimirum idem voluit Lutherus, quod ex Augustino de poenit. allegat cap. Si apostolus dist. 3. de poenit.: *Verus poenitens de peccatis dolet et de dolore gaudet.*

de vita praeterita.

Μετάνοια.

5. Graecis duo potissimum vocabula sunt usitata μετάνοια et μεταμέλεια. μετανοεῖν est post factum sapere, mentem et consilium in melius mutare, ad sanam mentem redire, opponitur τῷ προνοεῖν, unde

quibusdam placet dici ab *ἀνοίᾳ*, dementia, et *μετά*, post, quasi sit dementiae et stultitiae correctio, cui respondet apud Latinos vox resipiscentiae, quae notat mentis emendationem, reditum ad mentem et animi demutationem docente Tertulliano lib. 2. adv. Marcion. p. 212. et Lactant. lib. 6. divin. instit. c. 24, ubi sic scribit: *Is quem facti sui poenitet, errorem suum pristinum intelligit, ideoque Graeci melius et significantius μετάνοιαν dicunt, quam nos possimus resipiscentiam dicere. Resipiscit enim ac mentem suam quasi ab insania recipit, quem errati piget, castigatque se ipsum dementiae et confirmat animum suum ad rectius vivendum; tum illud ipsum maxime cavet, ne rursus in eosdem laqueos inducatur.* **Flacius p. 1. Clavis col. 905. triplicem etymologiae vel compositionis rationem affert: 1. Ut significet post factum intelligere aut animadvertere erratum vel considerare ac cogitare. 2. Ut significet cogitatione revolvere factum, sicut praepositio *μετά* aliquando idem valet, quod trans aut denuo, ut *μεταμορφοῦν* transformare, *μεταποιεῖν* reficere opus, sic *μετανοεῖν* id quod antea *ἐνόησας*, cogitasti, denuo et aliter cogitare et considerare et velut animo recoquere inque formam aliam refundere aut refringere. 3. Ut praepositio idem valeat, quod cum, sitque *μετανοεῖν* cum animo aliquid reputare, sicut et Latini dicunt, suo cum animo aliquid considerare, non temere ac sine cogitatione aliquid agere, sicut ante in peccando factum fuit. Rationes hae singulae naturam poenitentiae satis aperte declarant. Est enim illa: 1. erroris agnitio et sapientia post factum; 2. agniti detestatio conjuncta cum serio voto, ut aliter esset factum; 3. mentis mutatio etc.** Apud Hebraeos respondet ei vox תְּשׁוּבָה, reditus ac reversio. Lutherus in epistol. ad Staupit. tom. 1. Jenens. Latin. fol. 74: *Studio et gratia eruditissimorum virorum, qui nobis Graeca et Hebraea officiosissime tradunt, didici, idem verbum Graece μετάνοια dici a μετά et νοεῖν, id est a post et mentem, ut sit poenitentia seu μετάνοια resipiscentia; et post acceptum damnum et cognitum errorem intelligentia sui mali, quod sine mutatione affectus et amoris fieri est impossibile. Denique profeci et vidi, μετάνοιαν non modo a post et mentem, sed a trans et mentem posse deduci (sit sane violentum), ut μετάνοια transmutationem mentis et affectus significet, quod non modo affectus mutationem, sed et modum mutandi, id est gratiam Dei, videbatur spirare. Nam transitus ille mentis, id est verissima poenitentia, celeberrimus est in sacris literis, ut quem phase illud vetustum olim significavit, Christus exhibuit et longe ante Abraham quoque figuravit, quando transitor, id est Hebraeus, vocari coepit, trajectus scilicet in Mesopotamiam, ut Burgensis recte docet.* Haec Lutherus.

Μεταμέλεια. vi. 200. 6. *Μεταμέλεσθαι* et *μεταμελεῖν* est post factum aliquod sollicitum et anxium esse, ita ut in animo oriatur displicentia, qua quis rem factam infectam esse exoptat, cui respondet vox poenitentiae, quatenus significat dolorem in animo conceptum ob malum commissum vel bonum praetermissum. Tertullianus lib. de poenit. statim in principio pag. 551: *Poenitentiam hoc genus hominum, quod et ipsi retro fuimus,* (ethnici) *natura tenus norunt passionem animi quandam esse, quae veniat de offensa sententiae prioris.* **Bellarminus lib. 1. de poenit. c. 7. col. 1185. B: *Vocem μεταμελείας nusquam fere in Scripturis occurrere* ait, *cum de conversione hominis peccatoris agitur.* Sed occurrit Matth. 21, v. 29.** Porro *μεταμέλεια* ac poenitentia non solum eorum est, quae possumus mutare et corrigere, sed etiam illorum, quae necessario nos premunt, nec ullam patiuntur mutationem, *μετεμέλησε τοῦ γήρως*, senectutis eum poenituit. Accurate igitur loquendo *μετάνοια* mutationem mentis, *μεταμέλεια* voluntatis significare videtur, *μετανοεῖν* est ad meliorem mentem redire, *μεταμέλεσθαι* poenitudine duci eorum, quae antea placuerunt. ** Ceterum 1. *μεταμέλεσθαι* in vitio etiam usurpatur, *μετανοεῖν* vero semper in bonam partem; 2. *μεταμέλεσθαι* magis congruit ad dolorem et contritiones, *μετανοεῖν* vero vitae et consilii mutationem; 3. *μεταμέλεια* Latine poenitentia, *μετάνοια* vero resipiscentia vel transmentatio appellatur. Hanc distinctionem vocum urgent Beza in annot. ad c. 3. Matth. Musculus in locis f. 255. Zanchius in volum. posth. in 4. praec. loc. 6. p. 745. Bucanus in instit. loc. 30. qu. 1. p. 312. Observa autem 1. distinguendum esse inter significationem etymologicam et biblicam. Secundum illam voces praedictae ita videntur differre, ut *μετάνοια* mutationem mentis, *μεταμέλεια* sollicitudinem notet; secundum hanc autem conveniunt, quia utraque vox pro vera et salutari poenitentia usurpatur. 2. Vocabulum *μετανοίας* dupliciter accipi: late pro integra poenitentia Matth. 3, v. 2. 8. 11. c. 9, v. 13. Luc. 15, v. 10. et c. 24, v. 47. Act. 2, v. 38. c. 19, v. 4. 2. Petr. 3, v. 9. Apoc. 2, v. 5. stricte pro sola contritione Marc. 1, v. 15. Act. 20, v. 21.**

7. *Μετάνοιαν* in sacris literis semper in bonam partem usurpari et salutarem emendationem significare, contra vero *μεταμέλειαν* in vitio etiam usurpari disputat Bucan. loc. 30. p. 287. secutus Bezam et Hemming., qui *μεταμέλειαν* ad legem, *μετάνοιαν* ad evangelium referunt, atque illa quidem poenitentiam poenitendam, scilicet dolorem sine fidei temperamento, hac vero poenitentiam *ἀμεταμέλητον*, scilicet dolorem cum reditu ad saniorem mentem per fidem et vitae emendationem denotari scribunt. **Idem statuit Danaeus part. 4. Isag. Christ. lib. 4. de fide c. 52. Beza in annot. Matth. 3: *μετανοεῖν cum est verbum absolutum proprie significat post factum sapere et de errore admisso dolere ut corrigas, nec unquam sumitur nisi in bono, semper enim cum μετανοίᾳ cohaeret σωφρονισμός; at μεταμέλεσθαι declarat post rem aliquam factam sollicitum esse et anxium, pro quo Latini dicunt poenitere, atque id usurpari etiam potest in vitio. Neque enim proprie complectitur vitae et consilii mutationem in melius, sed simpliciter sollicitudinem quandam καὶ δυσαρέστησιν, displicentiam.* Idem repetit

Quomodo differant *μετάνοια* et *μεταμέλεια*.

volum. 1. oper. theol. p.* 328. Rupertus Abb. in c. 5. Hoseae: *Poenitentiam agere et converti ad Dominum non sunt idem in sacris litteris. Si haec idem essent, Achab impium regem fatebimur reversum fuisse ad Dominum, quia poenitentiam egit pro sanguine Naboth, quem occidit etc. Egit poenitentiam, non ut aeternum Dei regnum consequeretur, sed ne temporali regno Samariae excideret.*** Sedenim quamvis plerumque *μετάνοια* de salutari contritione, cui fides et emendatio vitae conjuncta est, *μεταμέλεια* vero de hypocritica contritione a fide et spe veniae sejuncta usurpetur, exempla tamen Scripturae ostendunt, discrimen hoc non esse perpetuum: Inde LXX interp. vocem Hebraeam נָחַם promiscue reddunt per *μεταμέλομαι* Ezech. 14, v. 22. et *μετανοέω* Jerem. 8, v. 6. De Esavo dicitur Hebr. 12, v. 17. quod non invenerit *μετανοίας τόπον*, quem tamen salutarem poenitentiam egisse haud quaquam credimus, quamvis passive de poenitentia patris sive mutatione consilii paterni
VI. 201. illud accipi possit, inde Chrysostomus tum Esavi, tum Judae poenitentiam describens utitur voce *μετανοῆσαι*. Prov. 14, v. 15. *πανοῦργος ἔρχεται εἰς μετάνοιαν*. Sapient. 5, v. 3. de impiis in extremo judicio frustra poenitentibus dicitur *ἐροῦσιν ἐν αὐτοῖς μετανοοῦντες*. Vocem *μεταμελείας* de salutari poenitentia usurpari manifeste constat ex Matth. 21, v. 29: *ὕστερον μεταμεληθεὶς ἀπῆλθε*. v. 32: *ὑμεῖς δὲ ἰδόντες οὐ μετεμελήθητε*. ** Patres promiscue illa voce usos constat ex Epiph. adv. Catharos: *εἴ τις παρέπεσεν, οὐκ ἀπολλύει τοῦτον ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία· δίδωσι γὰρ καὶ ἐπάνοδον καὶ μετὰ τὴν μετάνοιαν, τὴν μεταμέλειαν*. Chrysostomus in epist. ad Hebr.: *μετενόησε καὶ ὁ Ἰούδας, ἀλλὰ κακῶς, ἀπήγξατο γάρ*. Ipsum etiam Ursinum veritas profiteri coëgit part. 4. Catech. p. 16: *Discrimen in his verbis vel esse nullum vel exile, nisi quod μετάνοια partis intelligentis, μεταμέλεια partis volentis mutationem proprie significet.*** Quid de distinctione inter contritionem legalem et evangelicam statuendum sit, suo loco docebitur.

8. Hebraeis usitata est vox תְּשׁוּבָה, *reditus*, *conversio*, *ad Deum regressio*, cui opponitur מְשׁוּבָה, *aversio*, *defectio*, *abitus ad malum* a rad. שׁוּב, *rediit*, *reversus fuit*, quando enim peccamus, a Deo nos avertimus et ab eo recedimus, Esa. 59, v. 2: *Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum vestrum*, quando vero poenitentiam agimus, iterum ad Deum redimus. Deuter. 30, v. 2: *Quando redibis*, שַׁבְתָּ, *ad Dominum Deum tuum et audies in voce ejus*. 1. Reg. 8, v. 35: יָשׁוּבוּן, *redibunt a peccatis suis*, ubi duo termini conversionis hujus proponuntur. Inde Irenaeus lib. 3. c. 35: *Poenitentiam et regressum* conjungit, prius per posterius *ἐξηγητικῶς* declarans. Quemadmodum enim omnis motus versatur inter terminum a quo et terminum ad quem, ita quoque poenitentia est תְּשׁוּבָה, *ἐπιστροφή* sive conversio a peccatis ad justitiam, a diabolo ad Deum, a morte ad vitam, a tenebris ad lucem, ab eo quod est *φαινομένως* bonum ad illud quod *ὄντως* tale. Act. 26, v. 18: *ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν θεόν*. v. 20: *μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεόν*, quo sensu Phavorinus dicit poenitentiam esse conversionem *ἀπὸ τῶν πταισμάτων ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἀγαθὸν*. Damascenus lib. 2. orth. fid. c. 30. definit quod sit *ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν καὶ ἀπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν θεὸν ἐπάνοδος*. Augustinus de vera et fals. poenit. c. 1: *quod homines ad angelos reducat et creaturam creatori restituat.* Cogitent piae mentes, an non possit in dicto Esa. 30, v. 15: *In quiete salvabimini*, per שׁוּבָה intelligi poenitentia, per quam ad veram animae quietem adspiramus. Ita certe reddiderunt LXX interpp. *ὅτε ἀποστραφεὶς στενάξῃ, τότε σωθήσῃ*, quos sequitur Ambrosius lib. 1. de poenit. c. 4: *Si conversus ingemueris, salvus eris.*

9. Poenitentiae vox variis accipitur modis. In genere notandum, quod tribuatur vel Deo, vel hominibus. Deo tribuitur *ἀνθρωποπαθῶς καὶ ἐνεργητικῶς*. Sic Genes. 6, v. 6. et 7: *Poenitet me fecisse hominem*. 1. Sam. 15, v. 29: *Poenitet me, quod Saulem constituerim regem*. Psalm. 106, v. 45: *Poenituit eum secundum multitudinem miserationum suarum*. Jon. 3, v. 10: *Poenituit Deum mali, quod locutus erat eis et non fecit.* Poenitere autem dicitur DEUS, non quod eventum rerum ignoraverit, vel dolore quodam perturbatus fuerit, vel consilii sui mutationem susceperit, sed quod ea in exteriori opere egerit, quae videmus homines poenitentia priorum factorum ductos agere. Pulchre Tertullianus lib. 2. adv. Marcionem c. 20: *Non si hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum et ex*
alicujus boni operis ingratia poenitet, ideo et Deum VI. 202.
proinde; in quantum enim Deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in tantum nec poenitentiae boni aut mali apud eum locus. Nam et hoc tibi Scriptura determinat dicente Samuele Sauli (1. Sam. 15, v. 29.): *Non convertetur Dominus, nec aget poenitentiam, quia non sicut homo est ad poenitendum. Haec itaque definitio in omnibus aliam formam divinae poenitentiae statuit, quae neque ex improvidentia, neque ex levitate, neque ex ulla boni aut mali operis damnatione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos poenitentiae divinae? jam relucet, si non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quam simplex conversio sententiae prioris, quae etiam sine reprehensione ejus possit admitti.* August. 15. de civ. Dei c. 15: *Cogitatio et recogitatio Dei est mutandarum rerum immutabilis dispositio. Neque enim sicut hominem, ita Deum cujusquam facti sui poenitet, cujus est de omnibus omnino rebus tam fixa sententia, quam certa praescientia.* Idem 17. de civ. Dei c. 7: *Non poenitet Deum sicut hominem. Ubi enim legitur, quod poeniteat, mutatio rerum significatur immutabili praescientia manente divina.* Desumta haec sunt ex Num. 23, v. 19. 1. Sam. 15, v. 29. Mal. 3, v. 6.

Ὁμωνυμία vocis poenitentiae.

10. Respectu eo, quo hominibus tribuitur poenitentia, variis modis accipitur. Absolute et in genere

quamvis consilii et propositi mutationem significat. Exod. 13, v. 17. Deus non deduxit Israëlitas per viam proximam, videlicet per terram Philistinorum, *ne forte poeniteret eos*. 1. Sam. 15, v. 29: *Deus non est sicut homo, ut poenitentiam agat*, hoc est ut consilium et propositum mutet, sicut homines solent, quos propterea εὐμετάβολα ζῶα Plato vocat. Proprie et in specie pro hominis ad Deum conversione vox poenitentiae accipitur, idque dupliciter, primo quidem pro externis conversionis actibus et signis, sive conversio illa sit seria sive simulata, 2. Paral. 33, v. 12: *Manasses in angustiis et vinculis constitutus deprecatus est Dominum et egit poenitentiam valde*, i. e. exterioribus signis et actibus seriam conversionem et humiliationem suam testatus est. Matth. 11, v. 21: *Si in Tyro et Sidone factae fuissent tales virtutes, in cinere et cilicio poenitentiam egissent*. Deinde pro internis poenitentiae et conversionis motibus, ex quibus exteriores illi actus oriuntur; idque iterum dupliciter: primo quidem ὁλικῶς pro toto conversionis actu Jerem. 18, v. 8: *Si poenitentiam egerit gens illa a malo, agam et ego poenitentiam*, dicit Dominus. Matth. 9, v. 13. dicit Christus: *Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam*. Act. 11, v. 18. dedit gentibus μετάνοιαν εἰς ζωήν. Deinde μερικῶς pro sola contritione, priore poenitentiae parte. Marc. 1, v. 15: *Agite poenitentiam et credite evangelio*. Act. 20, v. 21: *Contestatus sum Judaeis et Graecis poenitentiam ad Deum et fidem in Christum*. Vis et origo vocabuli magis declinat ad significationem posteriorem, sed usus Scripturae et ecclesiae magis declinat ad priorem. Porro an ὁλικῶς an vero μερικῶς poenitentiae vocula accipiatur ex seqq. regulis constabit. Quando poenitentiae tribuitur effectus remissionis peccatorum, gratiae divinae, aversionis vel mitigationis poenarum, vitae et salutis aeternae, nec tamen diserta mentio fit fidei, in illis dictis poenitentiae nomine totum conversionis opus intelligendum est. Vicissim quando fides in Christum poenitentiae disertis verbis adjungitur, tunc poenitentiae nomine altera tantum pars illius, videlicet contritio intelligitur. Atque hae sunt potiores hujus vocabuli significationes, singularis ea est, qua Hebr. 12, v. 17. passive pro mutatione facti praecedentis accipitur. *Esau non invenit locum poenitentiae*, i. e. non potuit a parente Isaaco impetrare, ut benedictionem Jacobo collatam pronuntiaret irritam.

Συνώνυμα poenitentiae.

11. Poenitentiae pro vera ad Deum conversione acceptae varia sunt synonyma. Quos enim peccatorum suorum salutariter poenitet, illi dicuntur a peccatis ad Dominum converti, a via sua reverti, quaerere Dominum, resurgere, declinare a malo et facere bonum, etc. Constituemus tales synonymarum appellationum classes. Quaedam sunt genera-
VI. 203. les totum conversionis opus exprimentes; quaedam vero speciales ex una conversionis parte totum describentes. Generales appellationes hae sunt, quando poenitentia 1. ratione termini a quo dicitur ἀποστροφή, *conversio a peccatis*, 1. Reg. 8, v. 35. Esa. 59, v. 20. *a viis malis*, 2. Paral. 7, v. 14. *ab impietate et iniquitate*, Jer. 18, v. 8. Ezech. 18, v. 30. ἀπόστασις ἀπ' ἀδικίας, 2. Tim. 2, v. 19; 2. ratione termini ad quem dicitur ἐπιστροφή, *conversio ac reditus ad Dominum* Deut. 30, v. 2. Jer. 3, v. 7. etc. *Haec dicit Dominus, si converteris Israël, ad me convertere*, Jer. 15, v. 19; 3. ratione utriusque termini dicitur conversio absolute. Jer. 31, v. 19: *Postquam convertisti me, egi poenitentiam*. Act. 3, v. 19: *Agite poenitentiam et convertimini*. In quibusdam dictis uterque terminus disertis verbis conjungitur Act. 26, v. 18: *ut convertantur a tenebris ad lucem et de potestate Satanae ad Deum*; 4. ratione effecti dicitur *poenitentiam ad remissionem peccatorum*, Marc. 1, v. 4. et *ad vitam*, Act. 11, v. 18; 5. Methaphorice a simili dicitur *resurrectio prima*, respectu scilicet secundae illius resurrectionis corporum, quam in extremo die exspectamus Apoc. 20, v. 6: *Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima*, ἐν τῇ ἀναστάσει πρώτῃ, *in his secunda mors non habet potestatem*. **Poenitentia vocatur *resurrectio prima* Joh. 5. et Apoc. 20; causam exponit August. 20. de civ. Dei. c. 6: *Quia habent et animae mortem suam in impietate atque peccatis.*** Col. 2, v. 12: *resurrexistis*, συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως, v. 13: *cum mortui essetis in delictis, convivificavit*, συνεζωοποίησε, *cum illo*. Ephes. 5, v. 14: ἔγειραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν (Hebr. 6, v. 1: *poenitentia ab operibus mortuis*) καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός, ubi conjunguntur ἔγερσις, ἀνάστασις καὶ τὸ ἐπιφανεῖν 2. Tim. 2, v. 25: *Si forte det illis Deus poenitentiam*, v. 26: *ut resipiscant a diaboli laqueis*, ἀνανήφειν, est ad sobrietatem redire, mentis compotem fieri. Speciales appellationes συνεκδοχικῶς conversionem describentes sunt: 1. Confessio. 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata*. Prov. 28, v. 13: *Qui tegit scelera sua, nunquam prospere aget; qui vero confitetur ac derelinquit, misericordiam consequetur*. 2. Tristitia secundum Deum 2. Cor. 7, v. 10: *Quae secundum Deum tristitia est*, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. 3. Declinatio a malo et bonum propositum. Psalm. 37, v. 27: *Declina a malo et fac bonum et habitabis in seculum*, etc. Justinus poenitentiam agere vocat μεταβάλλειν Apol. 2 p. 52. μετατίθεσθαι p. 71. μεταγινώσκειν Dial. cum. Tryph. p. 177.

12. Referenda huc sunt epitheta ac periphrases, quibus pii veteres poenitentiam describunt iisdemque ad agendam poenitentiam nos exsuscitant. Justin. in qq. et resp. ad orthod. q. 98. p. 351. *probatam* vocat *peccantium medellam*, δόκιμον ἰατρὸν τῶν ἁμαρτωλῶν. Tertull. lib. de poenit. p. 553: *Poenitentia vita est*. p. 555: *pretium, quo Dominus veniam addicere constituit*. Lactant. lib. 6. instit. c. 24. p. 377: *Portus salutis medicina poenitentiae*. In epit. div. instit. c. 6. p. 541: *Magnum poenitentiae auxilium, magnum solatium, illa est vulnerum peccatorumque sanatio; illa spes, illa portus salutis*. Nasianzen. orat. 15. p. 236: μέγα κακίας φάρμακον. orat. 40. in

Periphrases poenitentiae ex veteribus.

s. baptisma p. 641: δευτέρα κάθαρσις. Ambros. lib. de fuga seculi c. 6. tom. 4. p. 316: *bona fuga.* August. de vera et falsa poenit. c. 1: *Via, quae homines ad angelos ducit et creaturam reddit creatori.* **Idem 17. de civ. Dei. c. 20. vocat *saluberrimam poenitendi humilitatem.*** Isidor. lib. de summo bono: *Poenitentia est medicamentum vulneris, spes salutis, per quam mors destruitur et vita reperitur, infernus clauditur, coelum aperitur, diabolus fugatur, Deus invenitur.* Chrysost. in orat. quod unus et idem legislator: ῥίζα θεοσεβείας μετάνοια. Tharasius in epist. ad Johann. Presbyt. tom. 2. conc.: *Poenitentia est armatura magna, salutis via,*
VI. 204. *hospitii regni coelorum dispensatrix, incorruptibilis vitae dux, martyricorum certaminum aequiparatio, ad Deum viam indicans et cum ipso nos esse faciens, humani generis baculus, cadentium et lapsorum resurrectio,* etc. Bernh. serm. 30. super Cantic. coll. 587: *Lacrymae peccatorum sunt vinum angelorum.* Serm. 68. in Cant.: *Poenitentium lacrymae angelorum deliciae.* Breviter, holocaustum medullatum est cor peccatoris humiliatum et quotidianis lacrymis rigatum.

An poenitentia sit secunda post naufragium tabula.

13. Solenne est Hieronymo poenitentiam vocare *secundam post naufragium tabulam.* Epistol. 8. et 47. in c. 3. Esaiae. Idem facit Ambrosius lib. ad virginem lapsam c. 8. tom. 1. p. 137: *Tu quae ingressa es agonem poenitentiae, insiste misera fortiter, inhaere tanquam naufragus tabulae, sperans per ipsam te de profundo criminum liberari.* Ambo imitati sunt Tertullianum, qui lib. de poenit. p. 553. sic scribit: *Poenitentiam tu peccator mei similis (imo nec minor, ego enim praestantiam in delictis meam agnosco) ita invade, ita amplexare, ut naufragus alicujus tabulae fidem. Haec te peccatorum fluctibus mersum prolevabit et in portum divinae clementiae protelabit.* Id vero non hoc sensu accipiendum, quasi foedus, quod in baptismo nobiscum Deus iniit, fragile et temporarium sit, ita ut baptismi navis plane dissiliat, sed est immotum perpetuum ac sempiternum foedus Hos. 2, v. 13. Rom. 11, v. 29. 2. Tim. 2, v. 12, ad quod per poenitentiam semper nobis patet reditus, cum baptismi virtus per totam vitam duret, ut suo loco demonstrabitur. Nos igitur per peccata contra conscientiam ex navi baptismi in profundum damnationis mare prosilimus, ideoque secunda tabula opus est, per quam ad foedus gratiae et baptismi navim iterum redeamus, nisi in profundo peccatorum pelago perire velimus. Quin imo naufragium illud, post quod secunda tabula necessaria est, rectissime intelligitur de naufragio fidei et bonae conscientiae, quam per peccata contra conscientiam amittimus, sed per seriam poenitentiam iterum recuperamus. 1. Tim. 1, v. 19: *Quidam repellentes,* ἀπωσάμενοι, *bonam conscientiam naufragium fidei fecerunt.*

An sit poenitentia.

14. Antequam vero ad naturam ac partes poenitentiae explicandas descendamus, primo omnium probandum est, esse poenitentiam, h. e. vere poenitentibus reditum ad Deum patere iisdemque peccatorum remissionem annuntiandam esse. **Photiniani statuunt: *Si quis in peccata mortalia voluntaria et contra conscientiam prolabatur et non statim, simul ac ea commisit, de iisdem vere doleat et poenitentiam agat, illum postmodum nullam amplius consequi posse remissionem peccatorum, si maxime cum lacrymis eam quaerat,* muthwillige Sünden haben kein Opfer, Hebr. 10. Matth. Radeke syndicus Dantisc. in libro cui titulus: Welche sind die Christum verleugnen. Joh. Sommerus scribit: *poenas temporales, quae ob scelera infliguntur, non nisi a Deo irato infligi et aeternae damnationis testimonia esse.*** Fuerunt etiam superioribus seculis circa annum 220 Novatiani a Novato homine Afro et VI. 205.
vafro dicti, qui poenitentibus veniam negandam statuerunt. Euseb. lib. 6, c. 43. nominabant se καθαροὺς κατὰ λογισμοῦ φυσίωσιν. **Idem lib. 6. hist. eccles. c. 7. de Novatianis dicit, *quod benignissimo Domino nostro Jesu Christo immisericordiae calumniam struant.*** Cyprian. lib. 1. epist. 1. ad Cornelium p. 2: *Novatianus desertor ecclesiae, misericordiae hostis, interfector poenitentiae.* Serm. de coen. dom. p. 455: *Nec quantitas criminis, nec brevitas temporis, nec horae extremitas, nec vitae enormitas, si vera contritio, si pura fuerit voluptatum mutatio, excludit a venia, sed in amplitudine situs sui mater caritas prodigos suscipit revertentes et, velit nolit Novatus haereticus, omni tempore Dei gratia recipit poenitentes.* **lib. 5. in Joh. cap. 15: *Enimvero locus praesens nunc exigit, ut Scripturae cum verbis tum exemplis ostendatur Dei miseratio indulta hominibus, quoties expetitur remissio. Peccaverunt filii Israël in vituli conflatilis adoratione; oravit Moyses Dominum et praevaricationis hujus veniam* VI. 206.
obtinuit. Flagravit desiderio carnium populus et murmuravit in Dominum, qui rursum deprecante Moyse placatus est. Attonitus exploratorum narratione idem populus de Domino conquestus est, quod, cum in terram illam ducturus esset, ubi hostili caderet gladio; iterum Moyses oratione sua placabilem Dominum reddidit. Omitto concitationem populi Israëlitici in seditione Core factam et murmurationem ad aquas contradictionis immissionemque serpentium ignitorum in populum ob domesticas sibi et quotidianas contra Deum obmurmurationes. In quibus omnibus inflexus Moysis precibus Dominus dedit remissionem populo non semel neque bis. etc. lib. 4. epist. 2: *Si cum Novato lapsorum poenitentiam respuerimus, adscribetur nobis in die judicii, nos ovem sauciam non sanasse et propter unam sauciam multas integras perdidisse. Christus errantes quaesivit, nos venientes rejiciemus?* Basilius M. serm. de poenit.: *Rogemus salvatorem; quare ad nos venisti? respondebit: non veni servare justos, sed peccatores ad poenitentiam. Sciscitemur ab ipso: Quid portas in humeris? ovem, respondebit, perditam. Quaeramus: cujus gratia gaudent, qui sunt in coelis? unius, respondebit, poenitentis gratia angeli laetantur; et tu, haeretice, poenitenti hanc invides laetitiam? DEUS illum gaudio amplectitur*

Novatiani negant.

et tu hoc prohibes? Epiphan. lib. 2. tom. 1. fol. 216: *οὗτοι ἑαυτοὺς φήσαντες καθαροὺς ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἀκαθάρτους ἑαυτοὺς ἀποτελοῦσι. πᾶς γὰρ ὁ ἑαυτὸν ἀποφήνας καθαρὸν ἀκάθαρτον ἑαυτὸν τελείως κατέκρινε. Hi qui se ipsos catharos, id est puros, appellant, ab ipso doctrinae suae argumento impuros se ipsos efficiunt. Omnis enim, qui se ipsum purum pronuntiat, impurum se ipsum perfecte condemnavit.*** Ambros. 1. de poenit. c. 2. p. 153. tom. 1: *Ajunt* (Novatiani) *se exceptis gravioribus criminibus relaxare veniam levioribus. Non hoc quidem auctor vestri erroris Novatianus, qui nemini poenitentiam dandam putavit, ea scilicet contemplatione, ut quod ipse non posset solvere, non ligaret.* Epiphan. tom. 1. lib. 2. haeres. 59. p. 214. edit. graec.: *Καθαροὶ λεγόμενοι ἀπὸ Ναβάτου τινός. οὗτος ὁ Ναβᾶτος ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρχεν ἐν καιρῷ τοῦ διωγμοῦ τοῦ πρὸ Μαξιμίνου, ἀπὸ δὲ τῆς προφάσεως ἐν τῷ διωγμῷ παραπεσόντων, ἐπάρματι ἀρθεὶς ἅμα τοῖς ἐπαγομένοις αὐτῷ μὴ θελήσας κοινωνῆσαι τοῖς μετανοοῦσιν ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ εἰς αἵρεσιν ταύτην τέτραπται, λέγων μὴ εἶναι σωτηρίαν, ἀλλὰ μίαν μετάνοιαν, μετὰ δὲ τὸ λουτρὸν μηκέτι δύνασθαι ἐλεεῖσθαι παραπεπτωκότα.* August. lib. de haeres. ad Quodvultdeum. haeres. 38: *Cathari, qui se ipsos isto nomine quasi propter munditiem superbissime atque odiosissime nominant, poenitentiam denegant, Novatum sectantes haereticum, unde etiam Novatiani appellantur.* Socrates lib. 6. hist. eccles. c. 20. commemorat Leontium Ancyrae episcopum Sisinnio Novatianorum episcopo roganti, ut ecclesiam ipsis ablatam restitueret, dixisse: *ὑμεῖς, ὦ Νοβατιανοί, οὐκ ὀφείλετε ἐκκλησίας ἔχειν, τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ θεοῦ ἀποκλείοντες.* Idem lib. 1. histor. c. 7. refert, imperatorem Constantinum Acesio Novatiano dicenti, eos, qui post baptismum in peccatum ad mortem inciderint, ad poenitentiam cohortandos, sed remissionis spem non a sacerdotibus, sed a DEO exspectandam, respondisse: *θές, Ἀκέσιε, κλίμακα καὶ μόνος ἀνάβηθι εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀφορμὴ* erroris Novatiani fuit quorundam apostasia tempore persecutionis, contra quos severitate quadam utendum censuit Novatus. Quo pertinent etiam incommodae locutiones veterum. Clemens lib. 2. strom.: *Apparet, sed non est poenitentia saepe petere de iis, quae saepe peccantur.* Tertull. lib. de poenit. p. 557: *Intinctionis* (baptismi) *sera obstructa, collocavit Deus in vestibulo poenitentiam secundam, quae pulsantibus patefaciat, sed jam semel, quia jam secundo; sed amplius nunquam, quia proxime frustra, non enim et hoc semel satis est?* ubi recte annotat B. Rhenanus: *imo non solum semel aut septies, sed septuagies septies.* Quod Bellarminus 1. de poenit. c. 6. et 9. Novatianorum haeresin nobis tribuit ac potestatem remittendi peccata sacerdotibus traditam a nobis negari scribit, de eo paulo post
VI. 207. videbimus. Quod calumnias et mendacia reliqua attinet, quae *πλονι μέτρῳ* in hoc articulo idem scriptor nostris tribuit lib. 1. de poenit. c. 2. 3. 4. et 6, de illis latius agere non videtur operae pretium, cum ex inspectione textus, collatione dogmatum et sequenti *διηγήσει* sine negotio dissolvantur. **Quidam veteres in papatu affirmarunt, *semel tantum utilem esse poenitentiam neque iterandam pro reverentia sacramenti, ne vilescat et contemtibilis fiat hominibus.* Gratianus dist. 2. de poenit. in exord. Lomb. 4. sent. dist. 14.**

15. Variarunt autem Novatiani, ut solet haereticorum genus, aliquoties controversiae statum. Quandoque enim simpliciter negarunt, post baptismum esse poenitentiae locum; quandoque concesserunt lapsos ad poenitentiam cohortandos esse, sed remissionis spem non a sacerdotibus, sed a Deo exspectandam esse; quandoque distinctionem fecerunt inter peccata graviora, inter quae eminet crimen abnegationis in persecutione, et leviora sive quotidiana, horum quidem remissionem ecclesiae ministris concedentes, illorum vero soli Deo relinquentes. Sed damnati sunt haeretici isti in concilio Romano, quod Euseb. lib. 6. c. 33. dicit fuisse celeberrimum, ac pii veteres opposuerunt illis sequentia potissimum fundamenta. 1. Deus per prophetas et apostolos jubet agere poenitentiam, utique ergo poenitentibus speranda peccatorum venia. *Neque enim comminaretur non poenitenti, si non ignosceret delinquenti,* ut recte colligit Tertull. lib. de poenitent. p. 558. Tales cohortationes ad agendam poenitentiam frequentissime occurrunt. Jer. 3, v. 12: *Revertere ad me, rebellis Israël, dicit Dominus.* Matth. 3, v. 2: *Agite poenitentiam.* Actor. 17, v. 30: *Deus jubet omnes ubique resipiscere,* etc. 2. Deus testatur se delectari hominum conversione ac vere poenitentibus remissionem peccatorum pollicetur, quis igitur poenitentiae locum esse neget? Ezech. 33, v. 11: *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris,* etc. Mal. 3, v. 7: *Convertimini ad me, et convertar ad vos;* hinc Nazianz. orat. 2. in Epiph.: *Deus nulla re adeo delectatur, quam hominis emendatione et salute.* Macar. hom. 4. p. 59: *Deus recipit hominem a peccato conversum cum magna dilectione et gaudio.* 3. Negata peccatorum venia poenitentibus promissa negabitur etiam Dei misericordia. Joël. 2, v. 13: *Scindite corda vestra et convertimini ad Deum vestrum, quia misericors et miserator est, longanimis et multae misericordiae et poenitens super malum.* 4. Testantur exempla, per veram et seriam poenitentiam in gratiam receptos esse eos, qui enormiter prius peccaverant, quo referenda sunt exempla primorum parentum Genes. 3. Aaronis Exod. 32. Davidis 2. Reg. 11. Manassis 2. Par. 33. publicanorum Luc. 15. Matthaei Matth. 9. Zacchaei Luc. 19. Petri Matth. 26. incestuosi 1. Cor. 5. Pauli persecutoris 1. Tim. 1. Bernhardus serm. 3. in solenni Petri et Pauli: *Si Petrus post tam gravem lapsum ad tantam rediit eminentiam sanctitatis, quis de cetero desperet, si tantum egredi voluerit a peccatis?* **Excipit Sommerus p. 70: *Exempla interdum remissorum peccatorum non constituere regulam, quod Deus semper debeat aut velit remittere peccata.* Respondemus: Si apud Deum nulla est *προσωποληψία* Rom. 2, v. 11, ergo quo misericordiae affectu

Quod sit poenitentia.

unum aut alterum peccatorem poenitentem, quorum Scriptura meminit, complectitur, eodem prosequitur singulos et universos ad poenitentiam redeuntes.**
VI. 208. 5. Christus in nomine suo *poenitentiam et remissionem peccatorum praedicare jussit* Luc. 24, v. 47. dedit ecclesiae claves solventem et ligantem, i. e. potestatem remittendi peccata vere poenitentibus, eademque retinendi securis et impoenitentibus Matth. 16, v. 19. Joh. 20, v. 21; quod si nulla post baptismum lapsis reliqua esset poenitentia, usus ministerii ecclesiastici et praecipue clavis solventis tolleretur. Ambros. lib. 1. de poen. c. 2. tom. 1. p. 153: *Deus distinctionem non facit, qui misericordiam suam promisit omnibus et relaxandi licentiam sacerdotibus suis sine ulla exceptione concessit.* 6. Denique cum *septies in die cadat justus* Prov. 24, v. 16. cumque *in multis labamur omnes* Jac. 3, v. 2, sublata poenitentia ac spe veniae tolleretur simul spes salutis. Recte igitur Epiphanius contra Catharos haeres. 59: *οὐκ ἀναιροῦμεν τὴν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν, εἰδότες τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸν ἔλεον τοῦ δεσπότου καὶ τὸ συγγνωστὸν τῆς φύσεως, τὸ εὐρύπιστον τῆς ψυχῆς, τὸ ἀσθενὲς τῆς σαρκός, τὸ πολύβλυστον τῆς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων αἰσθήσεως* etc. Et postea: *εἴ τις (μετὰ τὸ λουτρὸν) παρέπεσεν, οὐκ ἀπόλλει τοῦτον ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία, δίδωσι γὰρ καὶ ἐπάνοδον καὶ μετὰ τὴν μετάνοιαν τὴν μεια-* episcoporum illis, qui semel duntaxat post baptismum *μέλειαν.* Recte etiam Chrysostomus referente Socrate lib. 6, c. 19. et Nicephor. lib. 12, c. 36, cum a concilio lapsi fuerant, poenitentiae locus concederetur, non dubitavit dicere: *χιλιάκις μετανοήσας εἴσελθε*, quamvis ob id in multorum etiam familiarium suorum offensionem incurreret.

Hebr. 6: Impossibile est, eos, qui semel sunt illuminati.

16. Potissimum Novatianorum fundamentum fuit dictum Hebr. 6, v. 4: *Impossibile est, eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum coeleste et participes facti sunt Spiritus sancti*; v. 5: *gustaverunt etiam bonum Dei verbum virtutesque futuri seculi*; v. 6: *et prolapsi sint, rursus renovari ad poenitentiam.* **Photiniani quidem non possunt nobis haec dicta Hebr. 6. et 10. objicere, quia *Enjedinus* negat, *epistolam illam esse canonicam, propterea quod* cap. 11, v. 21. cap. 9, v. 19. et 4. *e Scriptura V. T. citentur, quae ibi non exstent, et quod nonnulla non satis dextre referantur* c. 1, v. 6. c. 10, v. 5. 13. 16.** Torsit vero hic locus veteres, ideo variae quaesitae sunt explicationes. **1. Quidam veterum explicant de *poenitentia publica*, ut sit sensus, quod iterum lapsi non sint denuo ad publicam poenitentiam admittendi. Sed ea tempore apostoli non erat in usu. 2. Alii de *poenitentia post hanc vitam*, sed hoc absurdum.** 3. Quidam *τὸ impossibile* accipiunt pro *difficili*, sicut Matth. 19, v. 23. et 26. usurpari videtur. Ita Hugo lib. 2. de sacram. part. 14. c. 4, quem sequitur Alensis 4. sent. dist. 14. 4. Quidam referunt poenitentiam ad eam, quae post hanc vitam frustranea opera agitur, cui non obtingit peccatorum remissio. Ita glossa interlinearis in haec verba. 5. Quidam, imo plerique veterum per *τὸ renovari ad poenitentiam* intelligunt baptismi iterationem, ut sit sensus, lapsis post baptismum non esse paratum peccatorum remedium in baptismi iteratione. **Chrysost. Theodor. Oecumen. Theophyl. Anselmus, Sedulius et alii in h. l. nec non August. in fine expos. inchoatae in epist. ad Rom. exponunt de renovatione ad poenitentiam, quae fit in baptismo, non ad eam, quae fit in reconciliatione post baptismum.** Vide Epiphan. contra Catharos, Cyrillum lib. 5. in Joh. c. 17. August. de vera et falsa poenit. cap. 3. Chrysost. et Oecum. in epist. Hebr. etc. Glossa marg. h. l.: *Attende quod baptismus renovat, quia omnem vetustatem peccati actualis tollit, scilicet culpam et poenam, poenitentia non renovat, quia licet culpam tollat, non tamen omnem poenam* (quid hac de re statuendum sit, suo dicetur loco). Thomas VI. 209.
p. 3. q. 84. art. 10. resp. ad 1: *Quia apud Judaeos erant quaedam lavacra instituta, quibus pluries se ab immunditiis purgabant, credebant aliqui Judaeorum, quod etiam per lavacrum baptismi aliquis pluries purificari posset, ad quod excludendum apostolus scribit Judaeis: impossibile est, eos, qui semel sunt illuminati, scilicet per baptismum* (notum enim est ex Dionysio, Justino et aliis baptismum *φωτισμὸν* appellari) *rursus renovari ad poenitentiam* (scilicet per baptismum, qui est renovationis lavacrum, Tit. 3, v. 5.) *rursum crucifigentes Filium Dei* (per baptismum homo Christo commoritur Rom. 6, v. 4. Ergo ut Christus semel mortuus, ita quoque semel tantum suscipiendus baptismus; per iterationem autem baptismi rursus crucifigitur Dei Filius etc.). Horum sententiam sequitur Bellarm. 1. de poenit. c. 13.** et lib. 1. de verbo Dei c. 17. p. 83. Item Gretserus hyperasp. Atqui 1. quale hoc fuisset argumentum apostoli dehortantis a tam atroci, de quo agit, peccato? perinde ac si quem dehortaturus ab homicidio, furto, dicam ei, si prolapsus fueris in homicidium, furtum, non poteris rebaptizari sicque renovari, nihilo secius poterit renovari per reconciliationem. 2. Si hic esset sensus, qui conveniret verbum *ἀδύνατον*? neque enim *ἀδύνατον* denuo baptizari, si dicas poni pro eo, quod est *ἀθέμιστον*, quod non licet, resp. v. 9. evidenter istam improprietatem explicat.** 3. Sed enim commodissima est eorum sententia, qui locum hunc accipiunt de peccato in Spiritum sanctum, quod Christus ipse negat remitti vel in hoc vel in futuro seculo, Matth. 12, v. 31. Marc. 3, v. 30. Luc. 12, v. 10; proinde diligenter observandae sunt omnes subjecti descriptiones, ex quibus apparet, apostolum de illis loqui 1. qui sunt *φωτισθέντες*, qui agnoverunt coelestis veritatis lucem ac evidentiam; 2. qui gustaverunt donum coeleste, bonum Dei verbum et virtutes futuri seculi, h. e. qui suavitatem evangelii intimo spiritus gustu perceperunt et aeternae beatitudinis *πρόγευσιν* senserunt; 3. qui participes facti sunt Spiritus sancti, per quem designati sunt, qui testimonium reddit spiritui ipsorum. Tales si nihilo minus 4. prolabantur, *παραπεσόντες*, si penitus deficiant ab

agnita et in illis obsignata veritate, talem enim apostasiam hic intelligi circumstantiae ostendunt. **Observandae eum primis particulae *πάλιν* et *ἀνά*, ut de totali prolapsu voluntariae apostasiae apostolum loqui intelligamus. Rom. 5. totalis lapsus vocatur *παράπτωμα*. De tali lapsus genere loquitur apostolus, qui in Hebraeos electos juxta confidentiam apostoli cadere non poterat v. 9. At omnis generis lapsus etiam contra conscientiam excepto peccato in Spiritum s. in Hebraeos electos cadere poterant, quia in quosvis. Ergo de his non loquitur;** 5. et crucifigant rursus sibimet ipsis Filium Dei, eundemque ostentui habeant, hoc est si non ex infirmitate vel metu aliquo veritatem abnegent, sed ex destinata malitia et contra conscientiae ac internum Spiritus testimonium penitus deficiant, eo impietatis progressi, ut Christum et ipsius evangelium calumniis et con-
VI. 210. vitiis insectentur. Jam demum sequitur praedicatum, illos ad poenitentiam renovari impossibile est, nimirum quia medium illud, per quod Spiritus s. in cordibus hominum poenitentiam operatur, pertinacissime repudiant ac repellunt. Idem judicium est de loco Hebr. 10, v. 26. et seqq. ac 1. Joh. 5, v. 16, quorum explicatio tradita est tract. de peccat. actual. tom. 2. disp. 13. §. 109. **Locum Hebr. 10. Ambrosius de *repetitione baptismi* intelligit. Sed non dicit apostolus, non superesse alterum baptismum, sed alteram hostiam, atque ita nec remissionem veniae voluntarie peccantibus. Ergo et hic non de quolibet enormi vitio apostolo sermonem esse concludimus, cum et mentio fiat *veritatis agnitae*, notata insuper peccati specie, apostasia a doctrina e destinato voluntatis proposito blasphemaque oppugnatione, qua Filius Dei conculcetur, sanguis testamenti profanus ducatur, spiritus gratiae contumelia afficiatur.**

1. Soli Deo remittendorum criminum potestas reservanda.

17. Reliqua Novatianorum argumenta minoris sunt momenti: *1. Soli Deo remittendorum criminum potestas reservanda est.* Respondemus: Distinguendum inter remissionem authenticam et ministerialem. Prior est solius Dei, *cui* etiam *soli peccatur* Psalm. 51, v. 4, idem tamen *ministerium reconciliationis* inter homines instituit 2. Cor. 5, v. 18. et potestatem remittendi peccata ministerio ecclesiastico dedit Joh. 20, v. 21. Ambros. lib. 1. de poenit. c. 2: *Nulli majorem injuriam* (Deo) *faciunt*, *quam* (Novatiani), *qui ejus volunt mandata rescindere*, *commissum munus refundere. Nam cum ipse in evangelio suo dixerit Dominus Jesus: accipite Spiritum sanctum*, *quorum remiseritis peccata*, *remittuntur eis etc. Quis est ergo, qui magis honorat, utrum qui mandatis obtemperat*, *an qui resistit? Ecclesia in utroque servat obedientiam*, *ut peccatum et alliget et relaxet.*

2. Deus erit mutabilis.

2. Deus constituetur mutabilis, *si his*, *quibus fuerit iratus*, *ignoscet*. Respondemus: Aeterna et immota Dei voluntas est, impoenitentibus et in peccatis secure pergentibus in aeternum pereundum esse, contra vero seriam agentes poenitentiam in gratiam recipiendos esse, haec Dei voluntas per nostram inobedientiam vel poenitentiam non mutatur, sed in nobis tantum fit mutatio, Scriptura autem per *συγκατάβασιν* et *ἀνθρωποπάθειαν* Deo mutationem et poenitentiam adscribit. Jer. 18, v. 8: *Si convertatur gens a malo suo*, *poenitebit et me mali*, *quod cogitaveram facere ei*. Dulcissima est sententia Hos. 11, v. 8: *Quid faciam tibi Ephraim? an sicut Adama et Seboim constituam te? inversum est in me cor meum, conturbata est poenitentia mea.* v. 9: *non faciam secundum iram furoris mei* etc. Quod dictum expendens Ambrosius lib. 1. de poenit. c. 4. notat, *in ipsa indignatione Deum velut patrio quodam affectu haerere*, *quomodo tradat ad poenam errantem. Quia peccatis nostris contrahimus offensam*, *indignatur ut humiliemur*, *ut digni simus magis miseratione quam poena.*

3. Scriptura loquitur dubitative de remissione.

3. Quaedam Scripturae dicta de gratia Dei poenitentibus promissa ἀπορηματικῶς, *dubitative*, *loqui videntur*. Joël. 2, v. 14. Jon. 3, v. 9. Actor. 8, v. 22. Respondemus: Non de reconciliatione cum Deo omnibus vere poenitentibus certo promissa, sed de poenis peccatorum temporalibus, quas bono consilio etiam post impetratam peccatorum remissionem et poenae aeternae relaxationem imponit Deus, dicta illa loquuntur; quaedam etiam non tam dubitandi quam affirmandi formulae sunt, qua de re suo loco plenius dicetur.

4. Esau non invenit locum poenitentiae. Hebr. 12.

4. Esau non invenit poenitentiae locum, *quamvis cum lacrimis eam quaereret*, Hebr. 12, v. 17. Respondemus: Poenitentiae vocula passive ibi accipitur pro poenitentia Isaaci. Esau non invenit locum poenitentiae, hoc est non potuit lacrimis ac precibus parentis animum promovere, ut benedictionem Jacobo collatam revocaret, sed audire coactus fuit: *Benedixi ei et benedictus erit*, Gen. 27, v. 33. **Sensus igitur est, Esavum, postquam Isaacus benedictionem Jacobo contulisset, a venatione reversum petiisse ejulatu a patre poenitentiam, hoc est sententiae, qua Jacobo benedixerat, retractationem, sed a patre Isaaco, ut eum benedictionis poeniteret, obtinere, ut voluisse, sic non valuisse. Errant illi, qui in Graeco particulam *αὐτήν* referunt ad *τὴν μετάνοιαν*, cum referenda sit ad *εὐλογίαν*.** Quod si vel maxime de Esavi poenitentia locus accipiatur, cer- VI. 211.
tum tamen est, eam non fuisse veram et salutarem, cum eo ipso temporis articulo in corde suo dixerit: *appropinquabunt dies luctus patris mei, et occidam fratrem meum* Gen. 27, v. 41; fuit poenitentia (ut ita loquar) poenae, non culpae; amissi, non admissi. **Producunt etiam locum Ambrosii lib. 2. de poenit. unic. c. 10. tom. 1. p. 175: *Nam* (inquit) *si vere agerent poenitentiam*, *iterandam postea non putarent*, *quia sicut unum baptisma*, *ita una poenitentia.* Quidam haec dicunt *accipienda de una poenitentiae formali ratione;* recte quidem hoc dicitur, sed non ex mente Ambrosii. Rectius ergo intelliguntur de poenitentia, quae pro gravissimis fiebat sceleribus in cinere et cilicio, quod ex Augustino et Origene colligi potest, quorum ille ad Macedonium, hic super leviticum eam antiquitus semel tantum concessam esse dicit, et addit ille quidem expresse: *Quamvis in ecclesia poenitentiae locus non concedatur*,

14*

*Deus tamen super eos patientiae suae non obliviscitur.***

Descriptiones poenitentiae.

18. Poenitentiae τὸ ὅτι demonstratum fuit, τὸ τί ἐστιν inquirendum restat. Varias illius ex veteribus definitiones recenset Lombardus lib. 4. sent. dist. 14. lit. C., quas tamen partiales descriptiones rectius dixeris. *Poenitentia*, ut ait Ambrosius, *est mala praeterita plangere et plangenda iterum non committere.* Item Gregorius: *Poenitere est anteacta peccata deflere et flenda non committere;* quibus addi possunt etiam aliae descriptiones: Tertull. de poenit. in princ.: *Poenitentia est passio animi seu dolor de offensa facti prioris.* Augustinus lib. de vera et falsa poenit. c. 8: *Poenitentia est vindicta semper puniens in se, quod dolet commisisse.* Lactant. lib. 6. div. instit. c. 13: *Agere poenitentiam nihil aliud est, quam profiteri et affirmare, se ulterius non peccaturum.* Damasc. 2. de orth. fid. c. 30: *ἡ μετάνοιά ἐστιν ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν, καὶ ἀπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν θεὸν ἐπάνοδος.* Plenam definitionem subjungemus, ubi naturam ac partes essentiales prius exposuerimus, interim considerare jubemus illam poenitentiae descriptionem, quae exstructa est ex Act. 26, v. 18. et 20: Poenitentia est *conversio a tenebris ad lucem, a potestate Satanae ad Deum, ut remissionem peccatorum et sortem inter sanctificatos accipiamus per fidem, opera facientes digna iis, qui resipuerunt.*

Poenitentia an sit sacramentum.

19. Lombardo et Scholasticis solenne est, poenitentiam (exteriorem puta, nam de interiore dicunt, quod sit virtus mentis) definire per sacramentum. Quam sententiam sub anathematis fulmine amplectendam statuit concil. Trid. sess. 14. c. 1. can. 1: *Si quis dixerit in Catholica ecclesia, poenitentiam non esse vere ac proprie sacramentum pro fidelibus, quoties post baptismum in peccata prolabuntur, ipsi Deo reconciliandis a Christo institutum, anathema sit.* Bellarminus 1. de poenit. c. 8. sententiam concilii sic exponit: *Vera poenitentia potest vel in*
VI. 212. *sola mentis conversione atque interna peccati detestatione consistere, vel etiam externis signis, moerore, lacrimis, confessione, corporis afflictione se prodere. Et quidem conversio illa mentis ad Deum, etsi semper necessaria fuerit ad reconciliationem et virtus quaedam sit non exigua; tamen nisi signa externa adjuncta habeat, sacramentum dici non potest.* Ex quo talem postea format controversiae statum: An poenitentia signis externis manifestata accedente ad eam verbo absolutionis sit sacramentum novae legis proprie dictum, quod a suis affirmari scribit, a nobis autem negari.

Quo fine poenitentia statuatur sacramentum.

20. Quo vero fine Pontificii disputent, poenitentiam esse sacramentum proprie dictum, id colligi potest ex Ludovico Granatensi lib. 2. memorialis c. 1. p. 61. *Etsi,* inquit, *dolor nostri tantus non est, quantus esse debet, tamen conjunctus cum virtute sacramenti (quod gratiam confert ad consequendum illum, modo quis obicem non ponat) sufficit ad salutem. Et hoc est, quod communiter dicere solent theologi, sacramenta novae legis facere de attrito contritum, quemadmodum enim candela recens exstincta et adhuc fumans exiguo flatu rursus accenditur et ex mortua reviviscit; sic anima, quae virtute attritionis fumat, licet accensa non sit, accedente flatu et virtute sacramenti mox tota accenditur et mortua reviviscit.* Haec ille, ex quibus patet, ideo poenitentiam, i. e. actiones illas exteriores cum verbo absolutionis conjunctas, statui ab ipsis sacramentum, ut obtineant vi ac virtute illarum tum propria, tum a sacramento participata, nos a peccatis liberari et Deo iterum reconciliari. Ergo non est, quod Bellarm. lib. 1. de poenit. c. 8. Chemnicium accuset, quod controversiae statum non recte formaverit hoc modo: *Utrum peccatores post baptismum quaerentes reconciliationem cum DEO abducendi sint a fide obedientiae, passionis et satisfactionis Christi ad fiduciam actionis propriae contritionis, confessionis et satisfactionis, ita ut illae actiones accedente ad eas verbo absolutionis sint sacramentum et causa efficiens remissionis peccatorum.* Recte hoc Chemnicius scripsit, quodsi enim actiones illae poenitentis sunt sacramentum, erunt etiam medium gratiae et remissionis peccatorum, unde ipsemet Bellarminus lib. 2. de poenit. c. 12. probare conatur, contritionem esse causam remissionis peccatorum, quod sic exponit, *contritionem peccata delere, abluere, abstergere, sanare, Deum placare, illi satisfacere, ejus misericordiam impetrare ac suo modo mereri,* haec omnia iisdem verbis Bellarminus. Negat quidem lib. 1. de poenit. c. 8. hac doctrina abduci homines a fide obedientiae, passionis et satisfactionis Christi ad fiduciam actionis propriae, cum vis sacramenti poenitentiae pendeat a merito passionis Christi, cumque actiones poenitentis eatenus ad remissionem peccatorum efficiendam concurrant, quatenus vim sacramentalem a verbo absolutionis participent, sed hoc est opposita facere subordinata et principium simul petere. Aut enim fide gratuitam peccatorum remissionem obtinemus, aut nostris operibus eam promeremur; perpetuo haec sibi invicem Scriptura opponit, si nostrae actiones ad remissionem peccatorum efficiendam ac promerendam concurrunt, non amplius gratuita ex fide in Christum peccatorum erit remissio. Vicissim *si ex gratia, jam non ex operibus* Rom. 11, v. 6; si credendo, non operando justificamur Rom. 4, v. 5, utique etiam fide, non nostris operibus remissionem peccatorum impetramus. Sic ergo subordinata Bellarminus facit, quae ἀντιδιῃρημένως Scriptura sibi invicem opponit, simul etiam τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνει, id enim in quaestione est et diserte a nobis negatur, quod verbum absolutionis vim quandam sacramentalem nostris conferat actionibus et operibus, ut ad remissionem peccatorum et officiendam et promerendam ab eo formentur.

An Novatiana haeresis sit, negare poenitentiam esse sacramentum.

21. Neque est quod Montanistis ac Novatianis Bellarminus nos aggreget lib. 1. de poenit. c. 9, propterea quod poenitentiam sacramentum proprie dictum esse negemus. Novati, qui Montani errorem secutus est, haeresin superius descripsimus, quid

cum ea nobis nostrisque ecclesiis commercii? lapsos
VI. 213. etiam in gravissima peccata, si veram ac seriam agant poenitentiam, consolatione evangelii erigimus et peccatorum remissionem iisdem annuntiamus; Novatiani nullam spem salutis illis reliquam faciebant, vel certe a solo DEO veniam peccatorum exspectandam esse docebant, Euseb. lib. 6. hist. cap. 3; agnoscunt id ipsi Pontificii scriptores. Alphons. de Castro lib. 12. adv. haeres. tit. Poenitentia: *Novatiana haeresis peccantibus omnem poenitentiae virtutem tollit, dicens eos, qui semel post baptismum lapsi sunt, numquam postea consequi remissionem peccatorum, etiamsi postea eos poeniteat.* Vega libr. 13. de justif. c. 2: *Omne peccatum letale post baptismum commissum irremissibile censuerunt.* Maldonatus in c. 14. Joh.: *Dixit Christus* Joh. 5. *noli amplius peccare, ne deterius aliquid tibi contingat; ex quo loco probat Pacianus contra Novatianos, non negandam esse poenitentibus veniam, nec enim dixisse Christum, jam noli peccare, quia non sanaberis iterum, sed ne deterius aliquid tibi contingat.* Quid cum hac Novatianorum haeresi nobis commune? Atqui *veram et judiciariam potestatem peccata remittendi sacerdotibus datam esse negatis*, ait Bellarminus. Respondemus: Veram et ministerialem peccata remittendi potestatem ministris ecclesiae non denegamus, sed fictitiam illam, quam Romanenses sacrificuli sibi tribuunt, quod singulorum delictorum enumeratione praemissa atque aestimatione tum qualitatis tum quantitatis praegressa certas quasdam satisfactiones vel etiam pecuniarias mulctas dictatoria vel (ut Bellarminus loquitur) judiciaria auctoritate imponunt easdemque pro arbitrio relaxant, talem certe potestatem sacrificulis Romanensibus denegamus, cum nihil tale a Christo sibi traditum demonstrare possint. Chrysost. hom. 9. de poenit.: *Medicinae hic locus est, non judicii, non poenas, sed peccatorum remissionem poenitentia tribuit.*

Augustana confessio an statuat, poenitentiam esse sacramentum proprie sic dictum.

22. Perjurii insuper Bellarminus nos accusat, quod ab Augustana confessione, quae poenitentiam sacramentis accenset (in Apolog. sub titulo de numero et usu sacram.), secessionem fecerimus. Respondemus: Sacramenti nomen poenitentiae tribuitur respectu finis, quem cum reliquis proprie dictis sacramentis communem habet, qui est fidei nostrae de remissione peccatorum confirmatio, sic enim habent verba: *Si sacramenta vocamus ritus, qui habent mandatum Dei et quibus addita est promissio gratiae, facile est judicare, quae sint proprie sacramenta, scilicet baptismus, coena Domini et absolutio.* Sed paulo post sequitur: *Si omnes res annumerari sacramentis debent, quae habent mandatum Dei, et quibus additae sunt promissiones, cur non addimus orationem, quae verissime potest dici sacramentum, habet enim mandatum Dei et promissiones plurimas* etc. Ex quo loco sic colligimus: Non sufficit ad sacramentum propriissime dictum, habere mandatum Dei et promissionem gratiae. Atqui ex hoc fundamento assertum erat, absolutionem referri ad sacramenta. Ergo noluit Apologia eam esse sacramentum propriissime sic dictum. **Dicitur sacramentum ratione finis, quem cum sacramentis communem habet, non autem ratione materiae et formae. Apol. Aug. conf. p. 202. edit. Lips. an. 606.** Eo igitur respicit Apologia confes- VI. 214.
sionis, quod inter reliqua omnia, quae veris et proprie dictis sacramentis, baptismo scilicet et coenae Dominicae, conjunguntur, absolutio proxime ad eorum naturam accedat; per illam enim poenitentibus ac vere credentibus juxta Dei mandatum dispensantur beneficia Christi, evangelicae promissiones in specie ipsis applicantur et remissio peccatorum gratuita annuntiatur; quid vero adhuc desit, quominus formalis et specifica ratio sacramenti ei conveniat, statim expeditum dabitur. Observa igitur longe alio sensu ab August. confessionis Apologia numerari absolutionem inter sacramenta, quam fit a Pontificiis; illi quippe statuunt, verbum absolutionis vim sacramentalem conferre actionibus hominis poenitentis, ut ad remissionem peccatorum causandam et promerendam effective concurrant atque una cum absolutione integrum sacramentum constituant, quod auctoribus et confessoribus Augustanae confessionis ne in mentem quidem venit. Ipse Bellarminus lib. 1. de poenit. cap. 16. Scoti et sociorum ejus sententiam improbat, qui solam absolutionem sacramenti hujus essentiam constituere, actionem vero poenitentis non partem sacramenti, sed dispositionem quandam ad sacramentum suscipiendum esse disputant.

Argumenta, quibus poenitentia ex numero sacramentorum excluditur. 1. Non adest in ea externum elementum.

23. His ita praemissis accedimus ad argumenta, quibus probatur, poenitentiam non esse sacramentum proprie sic dictum. 1. In omni sacramento vere et proprie sic dicto praeter verbum mandati et promissionis requiritur externum et visibile elementum, ut ostendit sufficiens enumeratio omnium sacramentorum. August. tract. 80. in Joh.: *Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum.* Atqui in poenitentia nullum est externum et visibile elementum. Ergo poenitentia non est proprie dictum sacramentum. Excipit Bellarminus lib. 1. de poenit. c. 11. col. 1205: *Non male ex baptismo et eucharistia, quae omnium consensu vera sacramenta sunt, naturam ac proprietatem sacramentorum in genere investigari*, quam ipsius confessionem diligenter notamus, sed addit, *adesse in sacramento poenitentiae signum externum ad spiritualem affectum apte repraesentandum, videlicet confessionem poenitentis et absolutionem voce corporali a sacerdote pronuntiatam.* Respondemus: 1. Notamus dissensiones Pontificiorum circa externum elementum sive materiam hujus sacramenti assignandam. Thom. p. 3. q. 84. art. 2.: *Proxima materia hujus sacramenti sunt actus poenitentis, remota materia sunt peccata, de quibus dolet, quae confitetur et pro quibus satisfacit.* art. 3: *ea, quae sunt ex parte poenitentis, habent se ut materia, quae sunt ex parte sacerdotis, habent se ut forma.* art. 7: *materia hujus sacramenti fuit ante institutionem Christi,*

sed quod talis materia ad sacramentum hoc sumatur, indiget institutione hoc determinante; forma sacramenti et ejus virtus totaliter est ex institutione Christi, unde Dominus in principio evangelii dicebat, ut non solum poeniterent, sed etiam poenitentiam agerent, significans determinatos modos actuum, qui requiruntur ad hoc sacramentum. (Collectio haec ridicula est, cum in Graeco sit μετανοεῖτε, ubi cessat distinctio inter poenitere et poenitentiam agere. Erasmus in annotat. in c. 3. Matth. p. 16: *Nostrum vulgus putat, esse poenitentiam agere praescripta quapiam poena luere, quod apud Christianos, qui publice peccassent, ejecti e consortio propalam affligerentur, eaque satisfactio sive poena poenitentia vocari coepta, qua quidem ex re non mediocris error theologis accessit).* Compend. theol. lib. 6. c. 20. statuit, *materiam sive elementum hoc loco large accipiendum pro omni re sive sit substantia externa, sive actio humana, ac proinde in sacramento poenitentiae elementum esse exteriores actiones hominis poenitentis, cordis contritionem, oris confessionem, operis satisfactionem, quod si*
VI. 215. *jam accedat verbum absolutionis a sacerdote prolatum, tum inde fieri sacramentum.* Idem habet censura Colon. sub tit. de poenitentia. Catech. Rom. parte 2. c. 5. q. 12: *Ut ignis materiam ligna esse dicimus, quae vi ignis consumuntur, ita peccata, quae poenitentia delentur, recte hujus sacramenti materia vocari possunt.* Biel. 4. sentent. dist. 24. qu. 1. disputat, solum *actum confessionis exteriorem esse hujus sacramenti materiam*, quem sequitur Bellarminus. Thom. 4. sent. distinct. 14. q. 1. art. 1: *ipse suscipiens est materia hujus sacramenti.* Haec omnia Richardus 4. sent. distinct. 16. art. 1. sic conciliare voluit: *Triplex hic est materia: remotissima, et sunt peccata, remota, et est peccator confidens, propinqua, et est ipsa confessio.* In eo tamen adhuc manet discrepantia: 1. Quod quidam solam absolutionem ad essentiam hujus sacramenti pertinere dicunt, ut Scotus, Occamus, Almain etc. in 4. sentent. distinct. 14; quidam duplici parte intrinseca hoc sacramentum constare disputant, absolutione sacerdotis et actibus poenitentis, ut recentiores plerique omnes. 2. Quod quidam omnes poenitentis actus, contritionem, confessionem et satisfactionem; quidam vero solam confessionem hujus sacramenti materiam sive elementum externum esse volunt. 3. Quod quidam absolutionem sacerdotis referunt ad elementum sive symbolum externum, quidam vero ad formam hujus sacramenti. Lomb. 4. sent. dist. 22. C.: *Quidam dicunt sacramentum hic esse, quod exterius tantum geritur, scilicet exterior poenitentia, quae est signum interioris poenitentiae, scilicet contritionis cordis et humilitatis. Quod si est, non omne sacramentum evangelicum id efficit, quod figurat. Exterior enim poenitentia non efficit interiorem, potius interior est causa exterioris. Sed ad hoc inquiunt illi, esse intelligendum de sacramentis, quae in N. T. sunt instituta* etc. *Quidam autem dicunt exteriorem poenitentiam et interiorem esse sacramentum, nec duo sacramenta, sed unum, ut species panis et vini non duo sunt sacramenta, sed unum, atque in hoc sacramento aliud esse tantum sacramentum, scilicet exteriorem poenitentiam, aliud sacramentum et rem, scilicet interiorem poenitentiam, aliud rem et non sacramentum, scilicet remissionem peccatorum.* 2. Si Bellarmini sententia locum obtinere debet, Augustini regula hoc modo formanda erit: Accedat verbum ad verbum et fit sacramentum. Confessio poenitentis verbum est, absolutio sacerdotis verbum est, quomodo igitur in poenitentia elementum accedit ad verbum? Frustra Bellarminus excipit, de solo baptismi sacramento Augustinum loqui, cum generalis sit illa regula de omnibus proprie dictis sacramentis accipienda, unde lib. 19. contra Faustum c. 16. in genere definiuntur, quod sint *visibilia invisibilis gratiae signa*, at num confessio poenitentis et absolutio sacerdotis sunt signum visibile in oculos incurrens? Respondet Bellarminus: *Multa esse signa visibilia in sacramento poenitentiae, videlicet sacerdotem manus imponentem, poenitentem ad genua sacerdotis adjectum et lacrimas fundentem;* sed quia ista ita plerumque conspiciuntur, ut tamen etiam absque iis sacramentum poenitentiae esse possit, ideo aliter respondet, *visibile signum vocari, quod sensu aliquo externo percipitur, etiamsi is non sit sensus videndi sed audiendi*, cum Augustinus dicat lib. 10. confess. c. 35: *Vide quid sapiat, vide quid oleat, vide quid sonet, vide quam durum sit.* Atqui visus non est idem quod sensus, nec species una aequipollet speciebus generis. Videndi vox metaphorice quandoque accipitur pro cognitione, sed proprie hoc loco pro sensu oculorum eam accipiendam esse, reliquorum sacramentorum omnium analogia manifeste comprobat. August. in serm. de bapt. ad Neoph.: *Sacramentum ideo dicitur, quia aliud dicitur, aliud intelligitur; quod videtur, habet speciem corporalem, quod intelligitur, fructum habet spiritualem.* Sic ergo concludimus: Sybolum sacramentale semper est substantia. Atqui signa poenitentiae et verbum absolutionis non sunt substantiae, sed actiones. Ergo non constituunt symbolum sacramentale. 3. Omne sacramentum integrum administratur a ministro, et a percipiente integrum illud percipitur. Atqui in poenitentia confessio est tantum actio, non elementum aliquod externum, eadem-
que poenitentis, non ministri actio; absolutio tan- VI. 216
tum est inter ministrum et poenitentem. Hoc argumentum etiam illi urgent, qui Scotum sequuntur et in sola absolutione totam sacramenti hujus rationem ponunt. Bellarminus respondet 1. de poenit. c. 16. *poenitentem non esse ministrum, sed cooperatorem ministri, cum ipsius actio non sit pars sacramenti, nisi quatenus potestati sacerdotali subjicitur et a sacerdote dirigitur vel jubetur; simile esse in curatione morbi corporalis, si forte medicus jubeat aegrotum post sumtum pharmacum inambulare.* Respondemus: In sacramento proprie dicto is, qui participat (qua talis), nec minister nec cooperator

ministri est, cum perpetua sit oppositio inter δόσιν καὶ λῆψιν, illa soli ministro haec soli participanti convenit. Et quomodo actus poenitentis non erunt pars hujus sacramenti, cum ad externum symbolum ab ipso Bellarmino referantur, id quod manifestius ex eo patet, quod ipse Bellarminus adhuc incertus est, an vis sacramentalis in sola absolutione consistat, an vero partim in absolutione sacerdotis, partim in actione poenitentis, *nos* (ait) in 2. lib. de sacramentis in genere c. 11. *priorem sententiam secuti sumus, sed posteriorem non minus probabilem existimamus; licet ea paulo difficilius defendi videatur*. Haec Bellarminus ἐπαμφοτερίζων. Simile de curatione morbi corporalis admodum dissimile est, cum sacramenta non prosint ex opere operato, sicut naturalia medicamenta, sed requirant fidem, ut suo loco demonstrabitur. 4. Absolutio voce corporali pronuntiata non est externum aliquod et visibile elementum, cum in promissionibus evangelicis, in publica verbi praedicatione eadem absolutio poenitentibus annuntietur, ac proinde nec symbolum, nec pars, nec forma est poenitentiae, sed verbum consolationis et efficacis testificationis de gratia Dei et remissione peccatorum antegressae poenitentiae correspondens. 5. Materia externa sive pars elementaris in quolibet sacramento est organum sive medium, per quod tum pars altera essentialis, coelestis nimirum et invisibilis, tum ipse effectus sive gratia sacramenti fidelibus obtingit, ut patet ex baptismi et sacrae coenae exemplo. Per aquam baptismi obtingit nobis regeneratio, per panem et vinum corporis et sanguinis Christi κοινωνία. Ergo ex hypothesi eorum, qui tres actus poenitentis materiam hujus sacramenti constituunt, cum actionibus illis sacramentaliter unita erit pars essentialis altera, scilicet coelestis, ac homo non amplius erit subjectum, cui gratia obveniat, sed potius causa efficiens ipsius gratiae spiritualis, quod non adeo diffitetur Bellarminus, scribit enim 1. de poenit. c. 16. circa finem: *Vim sacramentalem partim et quidem praecipue in clavibus residere, quarum vi sacerdos absolvit, partim in actione poenitentis, quatenus ea Deus utitur ut instrumento ad significandam et efficiendam justificationem*, quam sententiam Thomae tribuit eamque vocat probabilem. Ex illorum hypothesi, qui peccata materiam hujus sacramenti constituunt, majus consequitur absurdum, videlicet cum peccatis sacramentaliter unitam esse partem alteram coelestem, imo peccata esse medium, per quod gratia spiritualis nobis obveniat.

Χειροθεσία. 24. Ex quibus omnibus manifeste patet, nec confessionem vel alios actus poenitentis nec verbum sacerdotis absolventis esse externum hujus sacramenti symbolum. Quid vero si impositio manus, quam in privata absolutione in nostris etiam ecclesiis adhiberi constat, pro externo elemento in hoc sacramento agnoscatur? eo certe alludit Bellarminus, quando scribit 1. de poenit. c. 11. col. 1204: *Non desunt multa signa visibilia in sacramento poenitentiae, sive sacerdotem adspicias manus imponentem, sive poenitentem ad genua sacerdotis abjectum et lacrimas fundentem*. Respondemus: 1. Bellarminus ipse ibidem subjungit, *ista ita plerumque conspici, et tamen etiam absque iis sacramentum poenitentiae esse posse*. et lib. 1. de poenit. c. 15. probat, hunc ritum non pertinere ad hujus sacramenti essentiam, qua in parte sequitur Thomam, qui part. 3. q. 84. art. 4. scribit, *in hoc sacramento non requiri manus impositionem, quippe quae fiat ad designandum copiosum aliquem gratiae effectum*. Jam vero externum symbolum in quolibet sacramento ita necessarium est, ut absque eo non sit sacramentum. 2. Symboli externi in quolibet sacramento adhibendi diserta et expressa mentio fit, in propria institutionis sede, ut ex inductione omnium sacramentorum constat. Jam vero Joh. 20, quam propriam institutionis hujus sacramenti sedem esse Pontificii statuunt, non fit diserta et expressa mentio χειροθεσίας. Ergo pro symbolo externo hujus sacramenti agnosci nequit. 3. Adhibetur hic ritus in privata absolutione fine non quidem eo, ut ex poenitentia sacramentum propriissime sic dictum faciat, sed ut significetur, vere poenitentes primo medicinam spiritualis morbi consecutos esse, quemadmodum Christus in corporalibus morbis sanandis hac ceremonia usus legitur Matth. 9, v. 18. Marc. 5, v. 23. Actor. 9, v. 12. c. 28, v. 8, deinde coelestis benedictionis participes factos, quemadmodum patriarcha Jacobus Genes. 48, v. 14. et Christus Matth. 19, v. 13. Marc. 10, v. 16. in benedictione conferenda hoc ritu utuntur; denique Spiritu sancto eosdem donari, quemadmodum in primitiva ecclesia peculiaria illa Spiritus sancti dona per impositionem manuum baptizatis conferebantur Act. 8, v. 17. c. 19, v. 6. Adde quod hic ritus sit externum testimonium, in specie alicui peccatorum remissionem annuntiari. **Confessionem poenitentis et χειροθεσίαν et absolutionem sacerdotis esse externum hujus sacramenti signum, non concedimus. Neutra enim visibilis est, sed audibilis; neutra elementum, sed actio. Quid quod absolutio formam in hoc sacramento sustineat, qui ergo elementi, id est materiae locum occupabit? Bellarminus igitur triplicem committit absurditatem: 1. id quod in praedicamento actionis, in praedicamentum substantiae; 2. quod est forma, in locum materiae, 3. et quod est audibile, in classem signorum visibilium licentia plusquam poëtica transponit. Vide Disputationes *Gissens*. tom. 3. disp. 5. th. 18. p. 142.** VI. 217.

2. Poenitentia fuit etiam in V. T. 25. 2. Nullum sacramentum utrique testamento commune, sed alterutri peculiare est atque proprium. Atqui poenitentia fuit etiam in V. T. Ergo non est proprie dictum sacramentum. Excipit Bellarminus, *poenitentiae sacramentum a Christo primum fuisse institutum, idcirco non mirum esse, si per multa milia annorum non fuerit. In V. T. non fuisse potestatem remittendi peccata, ideo etiam poenitentiam non fuisse sacramentum*. Responsio: 1. notamus denuo dissensiones Pontificiorum. *Quidam enim* referente Lombard. 4. sent. dist. 22. C. *dicunt, sacramentum baptismi, confirmationis et cor-*

poris Christi in N. T. instituta esse, sed sacramentum poenitentiae, sicut et conjugii ante tempus gratiae etiam a primordio generis humani fuisse. Sed conc. Trid. sess. 14. c. 1. et Bellarm. 1. de poenit. c. 19. statuunt, *poenitentiam esse sacramentum novae legis a Christo institutum post resurrectionem*, ubi tamen non quamvis intelligunt poenitentiam, sed tantum eorum, qui post baptismum lapsi sunt, et illam non interiorem, quam dicunt esse virtutem mentis, sed tantum exteriorem. 2. Poenitentiam in V. T. fuisse, nulla veritatis specie negari potest, quot enim ibidem exempla verae contritionis, publicae confessionis, gratuitae cum Deo reconciliationis et castigationum paternarum reconciliatis impositarum. eam vero in sacramentum a Christo conversam esse, probari nondum potuit. Si poenitentia in V. T. fuit salutare medium reconciliationis cum Deo, cum nondum esset sacramentum, utique etiam in N. T. salutare medium reconciliationis cum Deo esse poterit, si vel maxime sacramentum esse negetur. Actor. 15, v. 11: *Credimus per gratiam Domini nostri Jesu Christi salvari*, *καθ' ὃν τρόπον*, *quemadmodum*, *et patres nostri.* 3. In V. T. non fuisse potestatem remittendi peccata, ambigue dicitur, si enim de praetoria et judicaria quadam potestate intelligitur, eam nec in V. nec in N. T. ministris ecclesiae datam esse dicimus; sin vero de ministeriali potestate peccata remittendi accipitur, eam utriusque testamenti tempore in ecclesia fuisse asserimus. 4. Quid enim? aut remissa sunt credentibus in V. T. peccata, aut non sunt remissa. Po-
VI. 218. sterius dici nequit, cum absque remissione peccatorum nulla homini supersit consolatio ac salus; si prius, aut immediate ab ipso Deo remissa erant, aut mediante sacerdotis ministerio; jam vero tota Scriptura testatur, Deum per media in negotio salutis cum hominibus agere. 5. Et quid evidentius est, quam quod Nathan ad Davidem dicit 2. Reg. 12, v. 13: *Dominus transtulit peccatum tuum?* Frustra excipit Bellarminus, *non dixisse Nathanem: Ego te absolvo*, *sed tantum significasse divinitus sibi revelatum*, *quod Davidi peccatum sit remissum.* Nam Davidi peccatorum remissionem annuntiabat non ex speciali quadam Dei revelatione, sed ex generali illa regula, quod vere poenitentibus et in Messiam credentibus peccatorum remissio sit annuntianda, perinde ut et N. Testamenti ministri non propria quadam auctoritate ac potestate, nec ex speciali quadam revelatione, sed Christi nomine et mandato peccata remittunt. Lomb. 4. sent. dist. 18. D. ex Ambrosio: *Verbum Dei dimittit peccata*, *sacerdos est judex*, *sacerdos quidem officium suum exhibet*, *sed nullius potestatis jura exercet; ille solus peccata dimittit*, *qui solus pro peccatis nostris mortuus est.* Neque est quod Bellarminus obvertat, Nathanem semel tantum extraordinaria quadam Dei providentia absolvisse, jam vero singularia exempla legem non facere. Quid enim? num existimabimus verbum evangelii in V. T. plane fuisse ignotum? num sacrificia veterum statuemus mutas ceremonias fuisse? Patriarchae et prophetae non solum ex lege peccata arguerunt, sed etiam ex evangelio poenitentibus remissionem peccatorum annuntiarunt. Levit. 16, v. 21: *Confitetur Aaron super caput hirci omnes iniquitates filiorum Israël et omnes praevaricationes eorum cum omnibus peccatis eorum et ponit illa super caput hirci et emittit illum per manum viri praeparati in desertum;* v. 22: *et portat hircus ille super se omnes iniquitates eorum in terram inhabitabilem.* Hac ceremonia pii Israëlitae admoniti fuerunt de Messia *agno* illo *Dei*, *qui tollit peccata mundi*, Joh. 1, v. 29. et de gratuita peccatorum propter ipsius meritum remissione confirmati, unde *agnus* ille *occisus* dicitur *ab origine mundi*, Apoc. 13, v. 8, nimirum quia beneficia passionis Christi per verbum credentibus etiam in V. T. obtigerunt. 6. Apostoli asserunt, se de poenitentia in Deum et de accipienda remissione peccatorum nihil aliud testari, quam quod olim a prophetis dictum. Actor. 10, v. 43. c. 26, v. 22. Regerit Bellarminus, ipsos loqui de poenitentia ut est virtus, non autem ut est sacramentum; at hoc est *τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν;* nec patiemur duas diversas poenitentiae species toto genere, imo, quod dici solet, toto coelo discrepantes nobis obtrudi, unam quae sit sacramentum et ratione generis sui actio, alteram quae sit virtus et ratione generis sui habitus vel certe qualitas. Eadem est utrobique verae poenitentiae natura, quemadmodum eadem utrobique beneficia per verbum oblata ac per fidem apprehendenda. Ac si poenitentia est habitus quidam virtutis, aut infusus aut acquisitus habitus erit. At neutrum recte dicitur: non est infusus habitus; quamvis enim Spiritus sanctus cor hominis ad poenitentiam moveat ac flectat, illa tamen non proficiscitur ex inhaerente quodam habitu, cujus effectus et velut actus secundus sit peccatorum agnitio ac detestatio, sed forinsecus illa accenditur ex motu et efficacia Spiritus sancti. Multo minus est acquisitus habitus, alias usu et diuturna consuetudine acquiri posset poenitentia, jam vero Scriptura *δύναμιν* agendi veram et salutarem poenitentiam naturalibus hominis viribus plane derogat. Ac proinde non tam virtutis quidam habitus, quam efficax cordis motus a Spiritu s. accensus poenitentia dicenda. Adde quod de poenitentia ut est virtus, itidem discrepantes occurrant Scholasticorum sententiae. Bonav. 1. sent. dist. 14. art. 1. q. 1. disputat, *poenitentiae virtutem esse ipsam gratiam et misericordiam Dei;* alii referente Thoma 4. sent. dist. 14. q. 1. voluerunt, *poenitentiam non esse specialem virtutem differentem ab aliis virtutum habitibus*, *sed sub illis omnibus contineri.* Scotus 4. sent. dist, 14: *Quatuor distinctos actus virtutis poenitentiae* ponit, utpote *velle punire peccatum*, *nolle peccasse*, *velle acceptare punitionem pro peccato*, *poenam susceptam patienter ferre.* Durand. 4. sent. dist. 14. q. 2. contendit, *poenitentiae virtutem esse ipsam justitiam* VI. 219.
commutativam moralem. Cajetan. in 4. sent. dist. 14.

art. 2. asserit, *poenitentiam esse ipsam religionem.* Thom. part. 3. q. 84. art. 4. statuit, *poenitentiam virtutem esse in voluntate hominis tanquam in proprio subjecto.* q. 85. art. 5. disputat, *habitum poenitentiae divinitus infundi*, cui contradicunt Scotus 4. sent. dist. 14. q. 3. et Durand. ead. dist. q. 2; vide hac de re Bielem 4. sent. dist. 14. q. 1. art. 3. dub. 1, ubi sic scribit: *Sicut diversi actus poenitentiae ad diversas virtutes possunt reduci, ita et eorum habitus sub diversis virtutibus possunt contineri, actus vindicandi reducitur ad virtutem justitiae distributivae, actus detestandi reducitur ad diversas virtutes, nolle luxuriam reducitur ad virtutem temperantiae, detestari superbiam reducitur ad humilitatem, tolerare poenam pro peccatis reducitur ad virtutem patientiae*, etc. Hactenus Biel. 7. Si poenitentiae sacramentum non fuit in V. T., cur igitur partes ejus ex V. T., praesertim vero satisfactionem probare nituntur? Regerit Bellarminus *virtutem tantum poenitentiae, non autem sacramentum ex V. T. probari, vel certe non nisi forte ex vaticiniis et figuris.* Atqui confessionem et satisfactionem negant ad virtutem poenitentiae pertinere, sed ad sacramentum, dicunt enim exteriorem illam poenitentiam constituere sacramentum, ut superius ex Lombardo vidimus. Thom. p. 3. q. 84. art. 8: *Interior poenitentia, qua quis dolet de peccato commisso, debet durare usque ad finem vitae; exterior autem, qua quis confitetur sacerdoti, ut satisfaciat, non oportet duret usque ad finem vitae.* Hujus exterioris poenitentiae actus volunt esse sacramentales, quos tamen exemplis Adae, Davidis, Manassis etc. probare satagunt.

3. Sacramentum poenitentiae destituitur fundamento in concionibus Baptistae et praxi ipsius Christi.

26. 3. Sacramentum poenitentientiae non habet fundamentum in concionibus Johannis, praecursoris Christi, qui tamen se missum profitetur ad poenitentiam praedicandam Matth. 3, v. 2. Marc. 1, v. 4. Luc. 1, v. 17. Christus itidem docuit contritionem et privatam absolutionem impertiit paralytico Matth. 9. et mulieri peccatrici Luc. 7. nec tamen sacramentum quoddam administravit. Ergo pro sacramento poenitentia non est agnoscenda. Bellarminus regerit, se *libenter concedere, quod sacramentum poenitentiae non habeat fundamentum in praedicatione Johannis Baptistae et Christi ante resurrectionem, cum post resurrectionem demum ab ipso sit institutum*, Joh. 20. Respondemus: de tota hac re paulo post videbimus, hac vice demonstrari petimus, quid defuerit poenitentiae, quam Christus et Baptista praedicarunt, quominus pro sacramento agnosci possit, quidve ei post Christi resurrectionem accesserit, ut sacramentum imposterum agnosci debeat? Regerit Bellarminus, *poenitentiam, quam Christus et Baptista praedicarunt, ideo sacramentum non fuisse, quia defuit pars sacramenti potissima, nimirum verbum absolutionis confessioni peccatorum adjunctum.* Matth. 3. *legimus quidem auditores Baptistae confiteri solitos sua peccata, sed Baptistam pronuntiasse verbum absolutionis non legimus. Christum et paralytico et feminae peccatrici peccata remisisse legimus, sed eos peccata confessos nequaquam legimus; addit etiam Christum non verbo sacramentali, sed propria ac singulari sua potestate peccata dimisisse.* Respondemus: imo vero Baptistam Christi nomine peccatorum remissionem poenitentibus annuntiasse, et paralyticum et feminam peccatricem peccata sua confessos esse ex circumstantiis textus evidenter colligitur. Quemadmodum Pharisaeis et Saducaeis hypocritis denuntiat Dei iram Matth. 3, v. 7, ita vere poenitentibus annuntiavit Dei gratiam. Baptizavit et praedicavit baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum Marc. 1, v. 4; num existimabimus hanc fuisse mutam ceremoniam? digito monstravit *agnum Dei, qui tollit peccata mundi* Joh. 1, v. 29. et 36, utique ergo per et propter illum peccatorum remissionem credentibus contingere praedicavit. Quod auditores Johannis non praemiserint singulorum delictorum enumerationem, incertum aut falsum esse Bellarminus dicit, at quis credet Baptistam in deserto consedisse et cujuslibet baptizandi confessionem secreto audiisse? quam prolixa VI. 220.
fuisset illa singulorum peccatorum enumeratio, cum prima vice ad confessionem illam plerique omnes accederent, cumque diserte textus asserat, *exiisse ad Johannem totam Ierosolymam et omnem Judaeam et omnem regionem circa Jordanem et baptizatos ab eo in Jordano confitentes peccata sua.* Matth. 3, v. 5. et 6. Paralyticum nihil praeter sanitatem corporalem petiisse Bellarminus asserit; atqui ipso facto et conscientiae quietationem et corporis sanitatem petiit, permisit enim se ad Christum portari et ex tecto desuper demitti. Christus ad ipsum dicit: *confide*, utique ergo contritus fuit et coangustatus corde; Christus enim est *medicus eorum, non qui sani sunt, sed qui male habent*, i. e. qui morbum suum agnoscunt Matth. 9, v. 12; respexisse etiam fidem eorum Christus dicitur, quod non solum de bajulis, sed et de ipso paralytico intelligendum, cum Christus peccatorum remissionem ipsi annuntiet, jam vero nemini contingit peccatorum remissio, nisi vere poenitenti et in Christum credenti; alligat Christus, sed eos, qui sunt contriti corde; praedicat libertatem, sed illis, qui sunt captivi; praedicat apertionem carceris, sed vinctis, hoc est qui spiritualem suam captivitatem agnoscunt, Esa. 61, v. 1. Christus hunc paralyticum vocat filium suum, jam vero non sumus filii Dei, nisi per fidem Joh. 1, v. 12; adde quod Luc. 5, v. 25. Dominum magnificasse dicitur, qui fuit fructus fidei in hoc paralytico. Mulierem peccatricem Luc. 7. peccata sua, si non voce, certe lacrimis et externis gestibus peccata confessam esse, in propatulo est. Quemadmodum enim *miracula suas linguas habere* pronuntiat Augustinus tract. 24. in Johannem, ita quoque dicere possumus, etiam lacrimas loqui coram Deo, qui interiorem potius contritionem, quam exteriorem verborum confessionem respicit. Notanda etiam Bellarmini contradictio, lib. 1. de poenit. cap. 15. prop. 2. probare conatur, impositionem manus non pertinere ad essentiam hujus sacramenti,

inter argumenta reliqua affert etiam hoc, quod Dominus paralytico Matth. 9. et Magdalenae Luc. 7. sine hoc ritu peccata remiserit, praesupponit igitur, remissionem illam fuisse sacramentalem, alias medius terminus a conclusione foret plane diversus, cujus tamen contrarium hoc loco propugnat.

4. Sacramentum poenitentiae non habet fundamentum in doctrina et exemplis apostolorum.

27. 4. Sacramentum poenitentiae non habet fundamentum in doctrina et exemplis apostolorum. Ergo pro sacramento non est agnoscendum. Antecedens probatur, quia apostoli non aliter docuerunt de poenitentia et ratione consequendae remissionis peccatorum, quam prophetae in V. T. Actor. 26, v. 22. c. 10. v. 43. nec uspiam exegerunt specialem peccatorum enumerationem, nec satisfactiones imposuerunt, quin potius Galatas ad gratuitam fidei justificationem apostolus revocat, cum post baptismum a via veritatis recessissent. Regerit Bellarminus 1., Act. 26. *non proponi summam doctrinae de poenitentia, sed tantum cohortationem ad poenitentiam.* Respondemus: Contrarium ostendit v. 18: *mitto te ad aperiendum oculos populorum et gentium, ut convertantur a tenebris ad lucem et de potestate Satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum et sortem inter sanctos per fidem,* ubi describuntur essentiales poenitentiae partes et salutaris ejusdem fructus; v. 20: *annuntiabam gentibus, ut poenitentiam agerent et converterentur ad Deum, digna poenitentia opera facientes,* ubi describitur consequens poenitentiae, videlicet nova obedientia; tandem subjungitur v. 22, quod Paulus *nihil dicat extra ea, quae prophetae locuti sunt futura et Moyses,* quae verba generalia sunt, non solum de Christi merito, sed et ejusdem applicatione per fidem, quae est potissima pars poenitentiae tam in Moyse et prophetis quam ab apostolis eodem modo praedicatae. *2. Apostoli nuspiam leguntur alicui peccata remisisse.* Respondemus: hoc vero est negare solem lucere in meridie. Totum ministerium apostolorum fuit praedicatio poenitentiae et remissionis peccatorum Luc. 24, v. 47; quoties verbum evangelii de Christo praedicarunt, toties vere poenitentibus peccatorum remissionem annuntiarunt, quae annuntiatio tam fuit efficax, quam si in specie
VI. 221. et in particulari alicui peccata remitterent. Actor. 2, v. 38: *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum.* Actor. 3, v. 19: *Poenitentiam agite et convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Actor. 13, v. 38: *Per Christum vobis annuntiamus remissionem peccatorum et ab omnibus, a quibus non potuistis in lege Moysis justificari.* 2. Cor. 5, v. 18: *Deus dedit nobis ministerium reconciliationis;* v. 19: *posuit in nobis verbum reconciliationis;* v. 20: *pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos; obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Nuspiam vero dicitur vel specialem delictorum enumerationem exactam vel satisfactionem quandam vere poenitentibus ab apostolis fuisse impositam, qua de re suo loco. *3. Distinguendum est inter poenitentiam, quae praecedit baptismum, et inter eam, quae baptismum sequitur, haec sacramentum est, illa vero minime.* Respondemus: una eademque poenitentia est, qua impii ad Deum convertuntur ante baptismum et qua lapsi post baptismum in gratiam redeunt. Quemadmodum gratuita est justificatio et salus infantum baptizatorum et piorum in cursu bonorum operum ambulantium, ita quoque gratuita est peccatorum remissio non solum in baptismo, sed etiam post baptismum. Cui enim unquam probabitur, conversis ad Deum primo quidem gratuitam peccatorum remissionem in baptismo et per baptismum obtingere, sed illis, qui post baptismum in peccata prolabuntur, per proprias satisfactiones condonationem peccatorum promerendam esse, cum peccata, quae in baptismo adultis remittuntur, incomparabiliter plura et majora sint, quam quotidianae illae renatorum infirmitates vel etiam lapsus? quod si illorum gratuita est remissio, utique etiam horum, qua de re in quaestione de duplici justificatione et satisfactionibus nostris uberius dicetur. Adde quod renatis post baptismum in peccata prolapsis nulla alia doctrina legis et evangelii proponatur, quam illis, qui ante baptismum ab iniquitate sua ad Deum convertuntur. Utrobique per legem peccati agnitio, per fidem verbo evangelii accensam peccati abolitio et conscientiae quietatio. Huic argumento frigide respondet Bellarminus, non aliam fidem, nec aliud evangelium, nec alium Christum distinctione inter duplicem poenitentiam introduci, cum in utraque justificatione peccata remittantur per Christi merita, praecedente fide et poenitentia; quamvis enim consequens agnoscere nolit, tamen antecedens amplectitur, ex quo illud immediate sequitur: si peccatorum remissio, quae per poenitentiam ante baptismum obtinetur, est gratuita, contra vero ea, quae post baptismum obtinenda, confessionem singulorum delictorum et opera quaedam laboriosa exigit, quorum merito peccata condonentur, utique introducitur aliud evangelium et alius Christus, qua de re plura suo loco. *4. Apostolus revocavit Galatas ad viam veritatis, sed num illi redierint et quo ritu reconciliati fuerint, nuspiam legitur, ac proinde de modo poenitentiae lapsis post baptismum ab apostolis praescriptae ex epistola ad Galatas nihil certi colligi potest.* Respondemus: sufficit nobis ad institutum nostrum, Galatas in errorem post baptismum prolapsos ad gratuitam fidei justificationem ab apostolo revocatos esse. Si per peccatorum specialem enumerationem et satisfactiones proprias promerenda fuisset justificatio et salus, utique contra persuasionem de justificatione operum tanta vehementia apostolus haudquaquam pugnasset. Cui vero dubium est, Galatas paternis apostoli admonitionibus dedisse locum, cum diserte dicatur Gal. 4, v. 9: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus in vobis formetur.*

5. Non habet fundamentum in patribus.

28. 5. Sacramentum poenitentiae nullum habet in antiquis patribus fundamentum. Ergo pro sacramento proprie sic dicto non est agnoscendum. An-

tecedens late probat D. Chemnicius in examine concil. Trident., cui Bellarminus satis tenuiter respondet, *nullo teste probari posse, quod prima origo sacramenti poenitentiae ducta sit ex spectaculis publicae poenitentiae, quam magna severitate vetus ecclesia in manifestis et atrocibus criminibus servabat.* Hoc enim docet res ipsa: aut ex Scripturae testimoniis
VI. 222. et exemplis sacramentum poenitentiae est exstructum, aut ex illis primitivae ecclesiae ritibus, quibus requirebantur signa externa contritionis, exomologesis seu confessio criminum, et imponebantur certae castigationes tum exempli causa propter alios, tum vero explorationis gratia, an seria esset poenitentia, qua de re videatur B. Rhenanus in annotat. suis in librum Tertulliani de poenitentia, ubi probat, exomologesin non fuisse ipsam poenitentiam, sed ejus actum sive exterius indicium. Atqui ex Scripturae testimoniis et exemplis sacramentum poenitentiae exstructum non est, ut paulo post apparebit et ex glossa juris canonici patet, quae confessionem auricularem juris divini esse negat; relinquitur igitur, quod ex spectaculis publicae poenitentiae in primitiva ecclesia ortum duxerit. Regerit Bellarminus: *cur ipsa absolutio non erit sacramentum, cum symbolum sit externum divinitus institutum et gratiae ac justificationis promissionem habeat?* Respondemus: Absolutio proprie loquendo nullum habet externum symbolum divinitus institutum, sed peccatorum remissionem in specie annuntiat, quam alias verbum evangelii omnibus vere poenitentibus praedicat. Adde quod Bellarminus superius non solum verbum absolutionis, sed etiam confessionem poenitentis ad externum hujus sacramenti symbolum pertinere asserat.

Tria argumenta, quod poenitentia non sit sacramentum.

29. Atque haec sunt argumenta nostra, quibus Bellarminus aliquid respondit, possunt vero et alia formari: 1. sacramenta se habent ad fidem, quae per illa in nobis confirmatur, ut instrumenta, ideo circumcisio vocatur *sigillum justitiae fidei*, Rom. 4, v. 11. ac proinde sine fide integra sunt sacramenta, sed non prosunt. August. tom. 7. libr. 3. contra Donatistas c. 14: *Non interest, cum de sacramenti integritate quaeritur atque sanctitate tractatur, quid credat, aut quali fide imbutus sit, qui accipit sacramentum; interest quidem plurimum ad salutis viam, sed ad sacramenti quaestionem nihil interest, fieri enim potest, ut homo integrum habeat sacramentum et perversam fidem.* Atqui poenitentia non est confirmandae fidei medium, sed habet se ad fidem tanquam totum ad partem, nec exteriores actus poenitentis sine fide ad reconciliationem nostri cum Deo sufficiunt, nec ipsa absolutio, quam volunt esse formam hujus sacramenti, absque fide est spiritualis cujusdam gratiae medium. Ergo poenitentia non est sacramentum proprie dictum. 2. In quolibet sacramento est analogia quaedam sacramentalis inter partem elementarem sive terrenam et coelestem alteram, ut quod fit in signo externo, respondeat ei
VI. 223. quod fit interius. Atqui talis analogia in actibus poenitentis sive verbo absolutionis cum remissione peccatorum ostendi nequit. Quamvis enim verbum absolventis peccatorum remissionem non solum annuntiet, sed et factam esse significet, quo sensu inter signa referri potest, interim tamen nondum talis analogia inter verbum absolutionis et peccatorum remissionem animadvertitur, qualis est inter rem elementarem ac coelestem in reliquis sacramentis. Ergo actus poenitentis et verbum absolutionis non constituunt proprie dictum sacramentum. 3. Omne sacramentum est sigillum verbo appensum, poenitentia non est sigillum verbo appensum, sive enim confessionem, sive absolutionem respicias, verba habes, ac proinde verbum verbo appenderetur. Ergo poenitentia non est sacramentum proprie dictum.

Argumenta pro stabiliendo poenitentiae sacramento.

30. Quibus vero argumentis probant, poenitentiam esse sacramentum proprie sic dictum? Potissimum causae suae subsidium quaerunt in verbis Christi Joh. 20, v. 23: *Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, quorumcunque retinueritis, retenta erunt.* Sed multis opus erit fidiculis, ut ex hoc loco sacramentum poenitentiae, quale a Pontificiis statuitur, extorqueatur. Audiamus igitur hac de re disserentem Bellarminum 1. de poen. c. 10: *Ex his verbis* (inquit) *duo colliguntur, quae ad omne sacramentum proprie sic dictum constituendum et requiruntur et sufficiunt; ritus externus sive symbolum divinitus institutum et promissio gratiae justificantis illi ritui sive symbolo annexa. Cum enim Dominus potestatem concesserit apostolis remittendi peccata, dubitari non potest, quin signo aliquo externo eam potestatem exerceri voluerit, neque enim homines, qui corporales sunt, peccata sibi remitti intelligerent, nisi voce aut signo aliquo externo ac sensibili remitterentur. Verbum autem signum corporale ac sensibile est, neque solum ritus externus absolventis, sed etiam ritus externus poenitentis ex eodem testimonio recte colligitur, neque enim peccata remitti debent nisi iis, qui se peccata habere eaque sibi displicere testantur.* Respondemus: 1. Si Christus hoc loco instituit sacramentum poenitentiae, tum vi illius sententiae omnis poenitentia et omnis absolutio sacramentum erit, cum verba Christi sint generalia. Declaro rem exemplo, quod nec ipse Bellarminus improbare poterit. Christus paralytico Matth. 9. et feminae peccatrici Luc. 7. peccata remisit ac verbum absolutionis pronuntiavit, dubitari ergo non potest, quin signo aliquo externo eam potestatem exseruerit, alias homines illi corporales peccata sibi remitti non intellexissent; atque illi ipsi, quibus Christus peccata remisit, se peccata habere eaque sibi displicere testati sunt, habebimus igitur sacramentum ante institutionem sacramenti administratum. Sic Johannes Baptista praedicavit baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum, apostoli ante Christi resurrectionem praedicarunt evangelium, quod complectitur promissionem de remissione peccatorum. Ergo adhibuerunt externum ritum, videlicet verbum absolutionis, ergo administrarunt poenitentiae sacramentum. Negat quidem Bellarminus cap. sequenti 11. Johannem et apostolos verbum

absolutionis pronuntiasse, sed ex medio argumenti hujus contrarium evincitur: homines erant, quibus peccata remittebant, ergo signo aliquo externo utebantur. Non est, quod ad baptismi sacramentum recurratur, quaeritur enim de peccatorum remissione hominibus post baptismum lapsis annuntiata, quam a Johanne Baptista et apostolis nulli unquam collatam, aut sacramentum proprie dictum ab ipsis administratum esse, concedendum erit. In V. T. itidem vel nulli unquam credenti post circumcisionem remissa esse peccata, vel sacramentum poenitentiae administratum fuisse, vi argumenti hujus, quod Bellarminus proponit, asserendum erit. Nathan propheta peccatorum remissionem Davidi annuntiat, ipse David externis signis, praesertim vero confessione se peccata habere sibique peccata displicere testatur. Ergone ibidem administratum fuit peculiare aliquod sacramentum? idem esto judicium de Ezechiae, Nini-
VI. 224. vitarum ac aliorum poenitentia. 2. Quae igitur haec est illatio? Christus dedit apostolis potestatem remittendi peccata. Ergo instituit peculiare sacramentum poenitentiae. Ubi mentio fit materiae ac formae sacramentalis? Sane Christus dando potestatem remittendi peccata tacite mandat poenitentiam, cum non nisi poenitentibus peccata sint remittenda, sed ex eo nondum sequitur, quod praeceptione illa sacramentum instituerit. Eodem enim modo inferri poterit: Christus Luc. 24, v. 47. jubet *praedicari in nomine suo poenitentiam et remissionem peccatorum.* Ergo ministerium verbi, in quo poenitentia et remissio peccatorum praedicatur, est peculiare quoddam sacramentum. Fatemur non solum in genere per praedicationem legis impoenitentibus et incredulis Dei iram, peccatorum retentionem et aeternam condemnationem, per praedicationem evangelii poenitentibus et in Christum credentibus Dei gratiam, peccatorum remissionem et vitam aeternam annuntiandam esse; sed etiam in specie singulis impoenitentibus et praefractis contemtoribus peccata retinenda, singulis vere poenitentibus et credentibus peccata remittenda esse, sed ex eo nondum sequitur, per peculiare quoddam sacramentum id fieri. 3. Lombardus quorundam facit mentionem, qui statuerunt, ab exordio mundi hoc sacramentum fuisse institutum lib. 4. sent. dist. 22. lit. C.; illi non agnoscent, in verbis hisce Christi illud institui. 4. Immediate sequitur in verbis Christi: sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos, ex quo intelligitur, qualem potestatem peccata remittendi et retinendi apostolis suis Christus conferat. Ipse quidem est unus verus cum Patre et Spiritu sancto Deus, ideoque authentice et *αὐτοκρατορικῶς* remittere potest peccata; sed hanc potestatem peccata remittendi non concessit apostolis, quippe quae est et manet solius Dei propria; ipse etiam est constitutus mediator, qui corporis sui traditione et sanguinis sui in ara crucis effusione peccatorum remissionem promeruit; sed nec ad hanc muneris sui partem apostolos mittit, cum ipse sit *unicus mediator* 1. Tim. 2, v. 5. Praeter hoc officium mediatoris Christus a Patre in hunc mundum missus est, ut esset propheta et doctor, Esa. 61, v. 1. Luc. 4, v. 18: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem* etc.; in hujus muneris consortium apostolos Christus recipit eosdemque beneficii caro pretio a se parti dispensatores et oeconomos constituit, ut ipsius nomine et loco poenitentibus peccatorum remissionem ministerialiter conferant. 5. Si praeter publicum verbi ministerium peculiare aliquod poenitentiae sacramentum Christus hoc loco institueret, externum aliquod symbolum sacramentale disertis verbis exprimeret. At nec hoc loco nec alibi illud exprimit. Urgemus igitur Pontificios, ut in specie exprimant, quale sit externum illud signum, neque enim indeterminata illa generalitate contenti esse possumus, cum proprium aliquod sacramentale signum cuilibet sacramento sit assignandum, et quidem ex propria institutionis sede. Si hoc vel illud signum expresserint, Scripturae testimonium ab ipsis exigemus, nam absque manifesto Scripturae testimonio signum aliquod sacramentale confingere velle, ejusdem temeritatis est, atque novum sacramentum praeter Scripturam introducere, cum tamen institutio sacramentorum solius DEI propria sit, ut probat Thomas part. 3. quaest. 64. art. 2. 6. Praeterea si pii ac fideles V. T. certi esse potuerunt de remissione peccatorum absque aliquo externo sacramentali symbolo et peculiari poenitentiae sacramento, consequetur lubricam esse argumenti connexionem, quod homines, cum sint corporales, non intelligant, sibi remitti peccata, nisi per signum aliquod sacramentale. Quod enim Bellarminus verbum itidem refert inter sacramentalia signa, de eo quid statuendum sit, superius vidimus. In praedicatione evangelii et absolutione idem omnino verbum annuntiatur, hoc saltem intercedit discrimen, quod promissiones evangelii generales credentibus in specie per verbum absolutionis annuntiantur et applicantur; jam vero species continetur in genere, nec diversae ab eo est naturae. 7. Denique argu- VI. 225.
mentum Bellarmini procedit ex particulari. Homines non intelligunt, sibi remissa esse peccata, nisi ex signo aliquo sacramentali. Ergo in poenitentia proponitur illud signum sacramentale adeoque ipsum sacramentum. Praeter verbum promissionis in evangelio et praeter baptismi sacramentum instituit Christus sacram coenam, in qua mediante benedicto pane datur corpus Domini in mortem pro nobis traditum et mediante benedicto vino datur sanguis Domini in ara crucis pro nobis effusus in remissionem peccatorum, quo certissimo et pretiosissimo pignore vere poenitentes certi redduntur de peccatorum remissione in verbo evangelii promissa et oblata.

31. Regerit Bellarminus, *Christum quidem his verbis dedisse apostolis potestatem remittendi peccata ac retinendi tum infidelibus tum fidelibus, sed non eodem modo. Infidelibus enim peccata remitti voluit per baptismum et retineri per exclusionem a baptismo, si forte indigni eo censeantur; at*

fidelibus remitti noluit per baptismum, sed per alium ritum, nimirum reconciliationem poenitentium. Sicut igitur potestas remittendi infidelibus peccata non sine sacramento quodam exercetur, ita nec potestas remittendi fidelibus; proinde reconciliatio fidelium post baptismum sacramentum quoddam est. Respondemus: 1. Admodum dure dicitur infidelibus remitti peccata per baptismum. Intelligit quidem Bellarminus nomine infidelium eos, qui ex gentilitate ad Christum convertuntur, sed illi non sunt prius baptizandi, antequam Christi fidem profiteantur et seriam delictorum suorum agant poenitentiam, hactenus igitur non amplius sunt infideles. 2. Si quis proferat exempla infantum baptizatorum, ne in ipsorum quidem baptismo peccata infidelibus remitti concedimus, siquidem Spiritus s. per baptismum et fidem et peccatorum remissionem infantibus donat, cum remissionem peccatorum et fidem adamantino quodam vinculo Scriptura sacra ubique conjungat. Bellarminus ipse habitum fidei infantibus baptizatis tribuit lib. 1. de baptism. c. 11. col. 332, ergo in numero ac censu infidelium non sunt habendi, perinde ut habitu scientiae instructus ignorans non est dicendus. 3. Si dicas, nomine infidelium intelligi non illos, qui simpliciter fide in Christum destituuntur, sed qui per baptismum ecclesiae et coetui Christianorum nondum sunt inserti, distinguimus inter externam ecclesiae societatem in doctrinae professione et sacramentorum usu externo consistentem et inter interiorem fidei et Spiritus sancti societatem, ab hac catechumeni vere in Christum credentes excludi nec possunt nec debent, si vel maxime ab illa sint exclusi atque ante baptismi susceptionem moriantur. 4. Atque haec dicta sint de modo loquendi, quod ad rem ipsam attinet, ex Scripturis demonstrari petimus connexionis hujus nervum. Sicut infidelibus, i. e. illis, qui externo ecclesiae coetui nondum sunt inserti, per sacramentum aliquod peccata remittuntur, videlicet per sacramentum baptismi; ita fidelibus, i. e. baptizatis et in peccata prolapsis itidem per sacramentum peccata remittuntur, videlicet per sacramentum poenitentiae. Quid enim? Israëlitae in V. T. per circumcisionem foederi Dei fuerunt inserti, quod si post susceptam circumcisionem in peccata fuerunt prolapsi, num per peculiare quoddam sacramentum poenitentiae fuerunt in foedus recepti? si quis dicat, aliam esse rationem V. quam N. T., manifeste petitur principium. 5. Quando pii juxta praeceptum Christi ex vera poenitentia et fide orant: *Domine, dimitte nobis debita nostra* Matth. 6, v. 12, certi esse possunt de remissione peccatorum ex promissione illa generali Joh. 16, v. 23: *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* 1. Joh. 5, v. 14: *Haec est fiducia, quam habemus erga ipsum, quia quodcunque petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos;* et specialia illa 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra et mundet nos ab omni iniquitate.* Quid quod ipsi Pontificii statuunt, contritionem posse esse tantam, ut non accedente confessione vel satisfactione vel absolutione peccata remittantur, quomodo igitur ad peccatorum remissionem impetrandam simpliciter et absolute necessarium VI. 226. erit aliquod sacramentum? 6. An vero excidit Bellarmino, Christum ex immensa et nunquam satis praedicanda bonitate venerabile sacramentum eucharistiae instituisse, in quo pretiosissimo suo corpore et sanguine nos certos reddit de peccatorum remissione? Quod si omnino necessarium est aliquod sacramentum, quo post baptismum in peccata prolapsis et seriam poenitentiam agentibus peccatorum remissio confirmetur, cur sacramentum coenae dominicae praetermittere vel praeter hoc aliud quoddam introducere velimus?

Dicta patrum pro stabiliendo poenitentiae sacramento.

32. Quod ad dicta veterum attinet, quae Bellarminus pro sua sententia adducit, ex illis nihil aliud colligitur, quam quod invicem conferant baptismum et poenitentiam; sed ex eo nondum sequitur, poenitentiam itidem esse sacramentum proprie sic dictum, ut est baptismus, alia enim collationis hujus ratio est, videlicet quemadmodum in baptismo datur ac obsignatur omnium peccatorum condonatio, ita cum baptismus non possit iterari ac denuo conferri illis, qui in peccata prolapsi, instituit DEUS poenitentiae medicinam, per quam iterum DEO reconciliamur ac remissionem peccatorum consequimur. Quae ex Lombardo et Scholasticis proferuntur, parum roboris obtinent, quod enim Bellarminus addit, fieri non posse, ut totis quingentis annis ecclesia universa in gravissimo errore sit versata, ad illud respondemus verbis Ignatii epist. 6. ἡμῖν ἀρχεῖα ἐστιν ὁ Χριστός (et ipsius verbum in Scripturis sonans) ac Tertulliani lib. de veland. virgin. p. 490: *Veritati nemo potest praescribere, non spatium temporum, non patrocinia personarum, non privilegia regionum.* Nec defuisse ullis ecclesiae temporibus, qui gratuitam peccatorum remissionem in solo Christo, non autem in nostris operibus ac satisfactionibus quaerendam esse docuerunt, ex catalogo testium veritatis, ex centenariis Wolffii et aliis scriptis abunde patet. An et quatenus ecclesia errare non possit, suo discutietur loco. Quae Bellarminus lib. 1. de poenit. c. 12. 13. et 14. disputat, an poenitentiae sacramentum a sacramento baptismi diversum sit, ea ex superioribus, praesertim vero ex illis, quae in loco de baptismo disputantur, recte intelligi possunt.

Definitiones poenitentiae interioris.

33. Atque haec dicta sint de genere poenitentiae, utrum scilicet exterior poenitentia, quae definiente Bellarmino lib. 1. de poenit. c. 8. non in sola mentis conversione et peccati detestatione consistit, sed externis signis, moerore, lacrimis, confessione, corporis afflictatione sese prodit, accedente verbo absolutionis sit sacramentum propriissime sic dictum. Interiorem poenitentiam definiunt Pontificii, quod sit *virtus, qua nos ex animo ad Deum convertimus, commissa a nobis scelera detestamur et odio habemus, simulque illud nobis certum est, malam vitae consuetudinem corruptosque mores emendare non sine spe veniae a Dei misericordia consequendae.*

Catech. Rom. part. 2. c. 5. de sacram. poenit. q. 4.
VI. 227. Respondemus: 1. Vera poenitentia non tam est virtus quaedam habitualis infusa vel acquisita, quam efficax motus cordis a Spiritu sancto accensus et interior illuminatio ac renovatio mentis ac voluntatis, ut superius ostensum fuit. 2. Veram conversionem non esse actum liberi arbitrii, sed opus Spiritus sancti paulo post demonstrabitur, quomodo igitur talis erit virtus, qualem ipsi esse intelligunt? 3. Insufficiens est haec definitio, cum nullam faciat fidei mentionem, quam essentialem poenitentiae partem esse suo loco docebitur. Per spem veniae non intelligunt vivam illam et salvificam fidem, qua quis statuit propter Christum sibi remissa esse peccata, quam Bellarminus 1. de poenit. c. 2. col. 1159. vocat *inanem persuasionem* et c. 6. col. 1181. *figmentum Lutheri ac meram stultitiam;* sed moralem et humanam fiduciam, cum *hunc aut illum hominem, ut oportet, ad sacramentum poenitentiae accedere, ex verbo Dei colligi non possit, sed ex humanis tantum conjecturis et signis*, ut Bellarminus loquitur. 4. Fundamentum hujus spei de remissione peccatorum non constituunt in merito Christi per fidem apprehenso, sed in merito nostrae contritionis, plenariae confessionis et propriae satisfactionis, ut ex sequentibus intelligetur.

Divisiones poenitentiae.

34. Praeter hanc distinctionem poenitentiae in interiorem et exteriorem, plures insuper aliae occurrunt: 1. Tertull. in lib. de poenit. statim in principio poenitentiam aliam statuit in bonis, aliam vero malorum. Sic enim scribit: *Poenitentiam* (ethnici) *etiam in bonis factis suis adhibent. Poenitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiae, misericordiae, prout quid in ingratiam cecidit; semet ipsos exsecrantur, quia benefecerint, eamque maxime poenitentiae speciem, quae optimis operibus irrogatur, in corde figunt, nec meminisse curantes, ne quid boni rursus praestent, contra poenitentiam malorum levius incubant.* Haec divisio petita est ab objectis ac respicit poenitentiam, non qualis esse debet, sed qualis est. Ostendit enim ibidem Tertullianus in malis tantum adhibendam esse poenitentiam. *Peccatis*, inquit p. 252, *poenitentia solummodo adhibeatur, porro peccatum, nisi malum factum dici non meretur; nec quisquam benefaciendo delinquit, quod si non delinquit, cur poenitentiam invadit delinquentium?* etc. 2. Alia poenitentia est ethnicorum, qui vel taedio peccandi tandem affecti vitia sua exteriora deserunt, vel ex rationis judicio peccare desinunt, idque vel formidine poenae vel virtutis amore; alia vero Christianorum (quo nomine generaliter accepto etiam V. T. populum complector) eademque vel vera et salutaris, vel falsa et exitialis. Vera ac salutaris poenitentia in seria contritione et vera in Christum fide consistit, quam nova obedientia proxime sequitur. Falsa et exitialis iterum duplex est: alia hypocritica in sola externa specie et simulatione consistens, quae vocatur alias pharisaica, cum de Pharisaeis Christus pronuntiet, ipsos jejunare (sive lugere) πρὸς τὸ θεαθῆναι, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις Matth. 6, v. 16. Ad hanc speciem referenda est Achabi poenitentia, de quo dicitur 1. Reg. 21, v. 27, quod audita comminatione poenarum *sciderit vestimenta sua, induerit saccum, jejunaverit, dormierit in sacco et incesserit miserabiliter*, vel lento gradu, vel nudis pedibus, vel capite velato, haec enim omnia significat vocabulo אַט. Alia vero est dimidiata ac mutila; Ambrosius lib. 10. in Luc. 22. p. 158. vocat *cassam*, quae serio quidem deplorat peccata, sed absque fide et spe gratiae. Talis fuit poenitentia Saulis et Judae Ischariotis, unde a quibusdam vocatur ischariotica poenitentia, ab apostolo vocatur θανατοφόρος 2. Cor. 7, v. 10. ac plerunque μεταμέλεια appellatur, sicut contra vera et salutaris poenitentia dicitur μετάνοια, quod tamen non esse perpetuum, ostendimus superius. Quidam distinctionem inter veram et salutarem ac falsam et exitialem poenitentiam ita efferunt, ut dicant, illam esse evangelicam, hanc vero legalem, ubi tamen necessario addendum, quod contritio etiam in vera et salutari poenitentia sit ex lege; dicetur igitur salutaris poenitentia evangelica non omnium partium respectu, sed ratione partis potioris, videlicet fidei,
quae est ex evangelio. Nec absque re est huc re- VI. 228.
ferre distinctionem inter timorem filialem et servilem, quando enim quis serio dolet, quod Deum summum bonum offenderit, eundemque ut benignissimum Patrem reveretur ac fide in Christum sese vicissim erigit, hic est timor filialis salutaris poenitentiae proprius; sed quando quis non tam ex odio et detestatione culpae quam ex metu poenae dolet, ac Deum velut severum et inexorabilem judicem fugit, nec timorem habet συγκεκραμένον τῇ πίστει, hic est timor servilis ad falsam et exitialem partem pertinens; inde est quod veram et salutarem poenitentiam quidam συνεκδοχικῶς vocant poenitentiam culpae, sed falsam et exitialem poenitentiam poenae. Item illam vocant poenitentiam admissi, hanc vero amissi. Porro distinctiones enumeratae petitae sunt partim ex causis, partim ex subjectis, partim ex ipsis poenitentiae partibus. 3. Poenitentia si accipiatur non solum pro interna conversione, sed etiam pro externis signis et professione interioris ad Deum conversionis, dividi potest in ordinariam seu communem et quotidianam, et extraordinariam sive specialem et certi temporis. Ordinaria est, cui per totum vitae cursum omnes et singulos adultos, etiam eos, qui per verbum et baptismum renati sunt, propter peccati originalis reliquias et quotidianas infirmitates operam dare convenit, de qua dicitur Prov. 24, v. 16: *Septies in die cadit justus et resurgit.* Item tota hominis vere pii vita nihil aliud est quam perpetua poenitentia, constat autem non solum interna conversione, h. e. seria contritione et fide, sed etiam externis signis, quae interiorem conversionem, modo sit vera ac seria, promte sequuntur, inter quae eminet humilis peccatorum confessio. Ratione objectorum confessio illa fit vel Deo vel proximo. De confessione coram Deo loquuntur multa Scripturae dicta, praesertim illud 1. Joh. 1,

v. 8: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata et mundet nos ab omni iniquitate.* Porro haec confessio peccatorum coram DEO fit vel privatim, quando quilibet seorsim peccata sua confitetur ac remissionem eorum petit, exemplo publicani Luc. 18, v. 14; vel publice ac conjunctim, quando totus ecclesiae coetus praeeunte pastore peccata sua DEO confitetur ac remissionem illorum quaerit, exemplo populi Israëlitici Lev. 16, v. 21. De confessione peccatorum coram proximo loquitur Jacobus c. 5, v. 16: *Confitemini invicem peccata vestra.* Cum enim in proclivi sit, proximum verbis vel factis offendere, ideo ex vera et sincera caritate errata nostra agnoscere eademque deprecari convenit. Extraordinaria sive specialis ac certi temporis poenitentia est, quae vel in delictis gravioribus ac atrocioribus, vel in praesentibus sive imminentibus calamitatibus, vel conscientiae magis confirmandae causa certis quibusdam temporibus coram ecclesiae ministro suscipitur. Estque vel publica vel privata. Publica est, quando totus aliquis coetus praesentia vel imminentia vindicis Dei flagella sentiens solenni poenitentiae professione a magistratu et pastoribus ecclesiae indicta, adhibito fletu et jejunio peccata sua Deo confitetur et ipsorum remissionem ac poenae aversionem humiliter implorat. Talis poenitentia fuit Israëlitarum 1. Sam. 7, v. 6. Neh. 9, v. 1. Esth. 4, v. 3. Joël. 2, v. 14. et Ninivitarum Jon. 3, v. 5. Huic poenitentiae in populo Israëlitico conjuncta erant jejunium, scissio vestium, lacrimae, prostratio in terram, cineris adspersio, sacci, h. e. viliorum vestium usus, aquae effusio etc. Privata est, quando privatus quispiam extraordinariam ac solenniorem poenitentiam suscipit, quod contingere solet in tribus potissimum casibus: primo in delictis gravioribus ac atrocibus, quo pertinet pars illa disciplinae ecclesiasticae in primitiva ecclesia usitatae, qua requirebantur publica et peculiaria poenitentiae indicia ab illis, qui, postquam in ecclesiae album recepti erant, atrocibus delictis se contaminaverant ac suis moribus alios offenderant, hoc fine, ut ex indiciis illis ecclesiae constare posset, eos qui peccaverant veram et seriam
VI. 229. poenitentiam agere, unde hoc pacto ecclesiae satisfacere dicebantur. Hujus poenitentiae vestigium quoddam in nostris ecclesiis adhuc reliquum, quando scortatores ad publicam deprecationem adiguntur, optandum autem foret, nervos ecclesiasticae disciplinae in hac effoeta mundi senecta arctius adstringi et in aliis quoque publicis ac notoriis delictis hanc salutarem severitatem adhiberi. Deinde si quando gravioribus quibusdam calamitatibus, praesertim domesticis, peccata nostra in conspectum nostrum a Deo veluti sistuntur, tunc itidem extraordinaria illa poenitentia cum lacrimis, moerore et jejunio a vere piis suscipi solet. Exemplum est in Davide 2. Sam. 12, v. 13. et Ezechia Esa. 38, v. 1. et seqq. Denique in nostris ecclesiis usitata est auricularis confessio, qua certis temporibus coram ecclesiae ministro peccata nostra confitemur et conscientiae magis confirmandae ergo absolutionem ab ipso petimus, de qua suo loco uberius agetur. Porro haec divisio poenitentiae in ordinariam et extraordinariam, in publicam et privatam, in eam quae Deo et quae fit hominibus, partim ex adjunctis, partim ex objectis est petita. 4. Gaudensis in comm. hist. pass. ex Gorrano in Matthaeum talem producit poenitentiae divisionem: Alia poenitentia est vera, de qua dicitur Matth. 3: *Poenitentiam agite, appropinquat enim regnum coelorum*; alia est sera, quae est damnatorum, de qua Sapient. 5: *Gementes prae angustia spiritus poenitentiam agent;* tertia est coacta et est latronum, de qua Eccles. 5: *Super furem est confusio et poenitentia.* Quarta est ficta et est hypocritarum, sicut Esau, de quo dicitur Hebr. 12. quod *non invenerit poenitentiae locum.* Quinta est desperata, sicut Judae, de qua dicitur in passione. Quid de hac divisione statuendum sit, ex praecedentibus patet. 5. Jacobus de Voragine talem proponit divisionem: *Est poenitentia purgans, qualis fuit Mariae Magdalenae; est poenitentia ornans, qualis fuit Johannis Baptistae;* et est *poenitentia conservans, quae justum conservat a casu.* Sed haec divisio procedit ex falsa hypothesi, qua statuitur, sanctos non indigere poenitentia, cum tamen pro *peccatorum remissione obtinenda omnes orare oporteat* Psalm. 32, v. 6. 6. Bellarminus lib. 1. de poenit. c. 21. poenitentiam dividit in privatam et publicam, ac rursus publicam in solennem et non solennem, cujus descriptiones apud ipsum videri possunt. Injuriam autem nobis facit, quando scribit, nos vix aliam quam publicam poenitentiam agno- VI. 230.
scere. Hae sunt potiores poenitentiae divisiones, nobis de vera et salutari poenitentia hic agere animus est.

Causa efficiens poenitentiae.

35. Causa efficiens principalis verae et salutaris poenitentiae est solus Deus, sive quod idem est Spiritus sanctus. Cum enim Spiritus sanctus sit Patris et Filii spiritus, nec separata quadam potentia in opere conversionis agat, sed eadem, quae est Patris et Filii potentia, ideo perinde est, sive dicas Deum esse causam poenitentiae, sive dicas Spiritui sancto hoc opus adscribendum. Ideo autem in specie opus conversionis in quibusdam Scripturae dictis Spiritui sancto tribuitur, quia ministerium Verbi, per quod Deus in cordibus hominum poenitentiam operatur, dicitur *ministerium Spiritus* 2. Cor. 3, v. 8, atque ut creationis opus Patri, redemtio tribuitur Filio, ita sanctificatio assignatur Spiritui sancto, cum tamen nec a creatione Filius et Spiritus sanctus, nec a redemtione Pater et Spiritus sanctus, nec a sanctificatione Pater et Filius sint exclusi. Probari igitur nobis non patimur, quod scribit Bucanus in locis theol. loc. 30. p. 291. *κύριον αἴτιον poenitentiae esse Deum, συναίτιον Spiritum sanctum;* atqui opera sanctissimae trinitatis ad extra sunt indivisa, trium personarum ut est una divinitas, ita quoque potentia et ἐνέργεια una. Ceterum causam efficientem principalem poenitentiae esse solum verum Deum, probatur ex sequentibus Scripturae

dictis: 1. In quibus conversionis opus disertis verbis Deo tribuitur. 1. Reg. 18, v. 37: *Exaudi me, Domine, ut cognoscat populus iste, quod tu sis Jehova, et quod converteris cor eorum retrorsum.* Jerem. 31, v. 18: *Converte me, Domine, et convertar*, v. 19: *postquam enim convertisti me, egi poenitentiam.* Thren. 5, v. 21: *Converte nos et convertemur et salvi erimus.* Ezech. 36, v. 26: *Dabo vobis cor novum, auferam cor lapideum e medio vestri et dabo vobis cor carneum.* Luc. 19, v. 10: *Venit Filius hominis quaerere et salvare quod perierat.* (Sicut ovis in errorum avia semel abducta ex se et suis viribus non potest in viam redire et gregi se associare, ita quoque ex nobis in viam salutis redire non possumus, CHRISTUS igitur suavissima pictura se nobis commendat, quod sit pastor palantes ac errantes, imo perditas oves requirens.) Actor. 5, v. 31: *Hunc* (Jesum) *principem et salvatorem Deus exaltavit dextra sua ad dandam poenitentiam Israëli et remissionem peccatorum.* Actor. 11, v. 18. laudat ecclesia DEI beneficium, quod *etiam gentibus dederit poenitentiam ad salutem.* Eph. 2, v. 5: *Cum essemus mortui in peccatis, vivificavit nos Deus una cum Christo.* 2. Tim. 2, v. 25. et 26. Apostolus ministrum *patientem* esse jubet *erga resistentes, si quando Deus det illis poenitentiam, ut resipiscant* (ἀνανήψωσιν) *ex diaboli laqueis.* **Apoc. 3, v. 9: *Ecce dabo de synagoga Satanae, qui dicunt, se ipsos Judaeos esse, et non sunt, sed mentiuntur; ecce faciam illos, ut veniant et adorent ante pedes tuos et sciant, quod ego dilexi te.*** 2. In quibus peculiariter opus conversionis tribuitur Spiritui sancto. Genes. 6, v. 3: *Non disceptabit spiritus meus cum hominibus in seculum, quia caro sunt,* voluit omnino Spiritus sanctus per verbum in cordibus hominum operari poenitentiam, sed illi omnes Spiritus sancti admonitiones ac redargutiones praefracte contemserunt carnis voluptates secuti. Ezech. 36, v. 26: *Dabo vobis Spiritum novum* (renovabo vos ad poenitentiam per Spiritum sanctum). Joh. 16, v. 8: *Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, justitia et judicio.* 3. In quibus hominis viribus δύναμις se ipsos convertendi adimitur. Genes. 6, v. 5. c. 8, v. 21: *Omne figmentum cogitationum cordis tantum pravum omni die.* Deuter. 29, v. 3: *Signa et portenta illa magna viderunt oculi tui,* v. 4: *nec tamen* VI. 231. *dedit vobis Deus cor ad intelligendum, oculos ad videndum et aures ad audiendum usque in hunc diem.* Dicuntur homines *sedere in tenebris et regione umbrae mortis*, Luc. 1, v. 79. *esse tenebrae*, Joh. 1, v. 5. Ephes. 5, v. 8. esse in *peccatis mortui*, Ephes. 2, v. 1; quomodo igitur ad lucem et vitam spiritualem suis sese viribus convertere possent? Joh. 6, v. 44. et 65. dicit Christus: *nemo venit ad me, nisi Pater traxerit illum.* 2. Cor. 3, v. 5: *non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis*, etc. 4. In quibus ministris ecclesiae opus conversionis tribuitur, id enim Deus per ipsorum ministerium agit. Luc. 1, v. 16: Johannes Baptista *convertet corda Israëlitarum ad Dominum.* Actor. 26, v. 17. dicit Dominus ad Paulum: *mittam te ad gentes, ut aperias oculos earum, ut convertantur a tenebris ad lucem, a potestate Satanae ad Deum.* 2. Cor. 5, v. 20: *Legati sumus Christi nomine, Deus enim per nos exhortatur.*

36. Referenda huc dicta veterum. Ambros. lib. 1. in Luc. c. 22: *Quos Jesus respicit, plorant delictum. Negavit Petrus et non flevit, quia non respexerat Dominus; negavit secundo et non flevit, quia adhuc non respexerat Dominus; negavit tertio, et respexit Jesus, et ille amarissime flevit.* Augustinus (vel ut quidam volunt Fulgentius) de fide ad Petrum c. 31: *Firmissime tene et nullatenus dubites, neminem hic posse hominum poenitentiam agere, nisi quem Deus illuminaverit et gratuita sua miseratione converterit.* Apostolus enim dicit, *si forte det illis Deus poenitentiam, ut resipiscant a diaboli laqueis.* Idem in Enchir. c. 82: *Non solum cum agitur poenitentia, verum etiam ut agatur, Dei misericordia necessaria est, alioquin non diceret apostolus, si forte det illis Deus poenitentiam, et ut Petrus amare fleret, praemisit evangelium et ait: respexit eum Dominus.* **Idem in Psalm. 84: *nonne ille, qui te vocavit aversum, ipse praestitit, ut converteretis?* Cassiodorus in Psalm. 32, v. 8: *Vides, quod peccatores non habent intellectum, nisi quando Dominus conversis propitiatus indulget.*** Gregor. hom. 8. in Ezech.: *Quis illam* (poenitentiam) *Mariae Magdalenae infudit intus, nisi qui benigne suscepit foris? quis illam ad lacrimas urgebat per compunctionis spiritum, nisi qui hanc exterius coram simul recumbentibus recipiebat ad veniam.* Ephraem 1. de compunct. cordis c. 6. circa medium: *Nos negligimus quaerere eum et cunctamur invocare eum, ipse autem diligit nos et ipse miseretur. Ipse illuminat oculos mentis nostrae et ipse nobis compunctionis suae gratiam praebet.* Anselm. in enarr. evang. f. 291: *Ex nobis ipsis habemus, unde in culpam cadamus, sed ex nobis ipsis non habemus, unde ad veniam resurgamus.* Bernh. serm. 3. sup. Cant.: *Qui dedit voluntatem poenitendi, opus est ut addat et continendi virtutem* etc. *Sine ipso nihil possum facere, nihil inquam, quia nec poenitere, nec continere.* Idem repetit serm. 2. de 7 panib. col. 180: *Tertia Dei miseratio fuit, quod visitavit cor meum et immutavit, ut amara fierent, quae male dulcia prius erant.* Gers. lib. de remed. contra pusill.: *Nullus praesumat, quod velit aut possit per se surgere a peccatis, aut peccata cavere, hoc enim solius divinae est gratiae; caveat ergo quisque a signo tantae superbiae.* Beda lib. 3. in Esdr. c. 23: *Per Spiritum s. nobis et devotio poenitendi infunditur et poenitentibus donum veniae confertur.* Agnoscit hoc ipse Granatensis, ideo lib. 2. memorialis vitae Christian. c. 2. p. 66. sic scribit: *Quemadmodum homo, qui de ventre matris suae nascitur incurvatus seu gibbosus, nullam potest invenire medicinam, aut virtutem naturalem, cujus vi possit ad naturalem rectitudinem restitui; ita etiam cum nostra voluntas*

nata sit cum hoc spirituali gibbo atque incurvatione, nemo est, qui eam ad rectitudinem possit reducere et ad Deum sic erigere, ut Deum super omnia diligat, nisi Deus ipse, qui creavit eam. Quemadmodum ergo homo non potest hunc amorem omnia transcendentem acquirere sine Deo, sic nec super
VI. 232. *omnia dolere potest sine speciali dono et auxilio Dei, unum enim ab alio dependet.* Idem conc. 1. Pasch. ex meditat. Augustini: *Sero te cognovi, lumen verum, sero te cognovi, erat enim nubes magna et tenebrosa ante oculos vanitatis meae, quae faciebat, ut veritatis lumen videre non possem. Sero te cognovi, veritas antiqua, quia caecus eram et caecitatem amabam et ad tenebras per tenebras ambulabam. At tu, illuminator meus, non te quaerentem quaesivisti, non vocantem vocasti, tu intonasti voce grandi dicens: Fiat lux in interioribus cordis hujus! et facta est lux et discessit nubes magna et tenebrosa, quae operuerat oculos meos, et vidi lucem tuam et cognovi tenebras, in quibus fueram* etc. (Hac comparatione inter creationem et conversionem evidenter docetur, solius Dei opus esse veram et salutarem hominis poenitentiam.)

An voluntas hominis sit poenitentiae συναίτιον.

37. *Συναίτιον* poenitentiae a Pontificiis statuitur hominis voluntas. Bellarminus lib. 1. de poenit. c. 6. col. 1178. mendacii accusat Dn. Chemnicium, quod scripserat, *Pontificios hominem peccatorem post baptismum lapsum deducere ad humana seu propria opera, ut illa accedente verbo absolutionis sint et fiant sacramentum, h. e. causa efficiens et conferens gratiam reconciliationis cum Deo.* col. 1182. falso Thomae Aquinati tribui dicit, quod scripserit, *ad remissionem peccati requiri actum nostrum, qui sit meritorius, quia cadat sub libero arbitrio*, cui respondemus hoc modo: 1. Ipse Bellarminus lib. 2. de poenit. c. 2. propos. 2. scribit, *contritionem esse actionem liberam*, h. e. talem, quae sit in potestate nostra, quod probare cupit ex eo, quia exstent praecepta divina de contritione, *quorsum autem imperentur* (inquit) *ea, quae non sunt in nostra potestate?* c. 3. sic scribit: *Hoc tempore satis cum Lutheranis convenimus, poenitentiam ac per hoc contritionem donum esse Dei, nec posse sine divina inspiratione solis naturae viribus obtineri.* lib. 1. de poenit. c. 6. mend. 3: *Contritio et consequenter confessio non est nostrum tantum opus, sed etiam Dei, qui illam nobis inspirat.* Et quamvis Bellarminus illam manifeste Pelagianam opinionem improbet, quae contritionem adeoque totum conversionis opus solis liberi arbitrii viribus tribuit, tamen *πελαγιανίζουσαν* illam sententiam amplectitur, quae conversionem inter DEI gratiam et hominis voluntatem distribuit, hoc est, statuit voluntatem hominis ex naturalibus viribus *συνεργεῖν* in ipso statim primo conversionis initio, qua de re in tractatu de libero arbitrio latius egimus. Recognoscat Bellarminus sua verba libr. 6. de grat. et libero arbitrio c. 10. col. 901: *Ipsum credere, quod est opus Dei, jubet Dominus, ut ipsi operemur, ac per hoc jubet, ut Deo in hoc opere cooperemur.* c. 11. col. 909: *Liberum arbitrium in actione credendi et diligendi attenuatum quidem est, non tamen exstinctum, ac per hoc operari potest opera pietatis, si adjuvetur a gratia.* 2. Quidam Scholastici diserte disputant, *hominem ex puris naturalibus posse Deum super omnia diligere*, ut ex Scoto, Occamo, Petro de Alliaco et Biele propriis ipsorum verbis ostendimus in tractat. de libero arbitrio §. 51. Jam vero paria sunt DEUM super omnia diligere ex puris naturalibus, et super omnia dolere de peccato ex puris naturalibus, ut ex Granatensi ostendimus §. praecedente. Frigide respondet Bellarminus, Vegam ostendere, quod aliter senserit Scotus, et meliorem scholae partem docere contrarium, quid enim fiet de reliquis Scholasticis, praesertim de Biele, qui ex principiis theologiae scholasticae satis apte hanc conclusionem deducit et argumentis contrariis respondet? 3. Thomae verba diserta sunt 1. 2. q. 114. art. 6: *Opus nostrum habet rationem meriti ex duobus: primo ex vi motionis divinae, et sic meretur aliquis de condigno; deinde secundum quod procedit ex libero arbitrio, et hinc meritum congrui.* artic. 3: *Opus meritorum dupliciter consideratur, primo ut procedit ex libero arbitrio, deinde ut procedit ex gratia Spiritus sancti: primo modo non est ibi condignitas, sed congruitas, videtur enim congruum, ut homini operanti secundum suam virtutem Deus compenset secundum excellentiam suae virtutis; posteriori modo attenditur valor meriti secundum virtutem Spiritus moventis nos in vitam aeternam.* artic. 4: *Actus habet merendi rationem, primo* VI. 233.
ex divina ordinatione, secundo ex parte liberi arbitrii, quomodo ergo mendaciter scripsit Chemnicius, ideo actum meritorium a Thoma statui, quia cadit sub liberum arbitrium? 4. Quando Chemnicius scribit, Pontificios deducere homines ad propria opera, terminum illum opponit merito et operibus Christi, non autem negat ad opera ex condigno meritoria gratiam Spiritus s. adjuvantem a Pontificiis omnibus et ad opera ex congruo meritoria gratiam praevenientem a quibusdam ipsorum requiri. Qua igitur specie mendacii notam hoc nomine ipsi inuret Bellarminus? an non ipsemet statuit, actiones illas poenitentis cum verbo absolutionis conjunctas esse sacramentum, hoc est causam efficientem et conferentem remissionis peccatorum? cum contra fidem illam, qua statuimus Christi justitiam nobis imputari et peccata propter Christum ex gratia condonari, inanem persuasionem, figmentum Lutheri et meram stultitiam appellet; hoc certe est homines a Christo ad propria opera et merita abducere. Quamvis enim ad contritionem, confessionem et satisfactionem speciale Dei auxilium requiri dicat, eaedem tamen actiones sunt et manent opera nostra, quippe quorum causa socia ac synerga est liberum hominis arbitrium, quod Bellarminus haudquaquam negat. 5. Et quid dicemus de dispositionibus ad justificationem, de praeparationibus ad gratiam, de merito congrui, quae omnia non ex gratia justificationis procedere,

sed eandem praecedere finguntur, ut suo loco plenius dicetur.

Argumenta pro stabilienda συνεργίᾳ in conversione.

38. Argumenta, quibus conversionis opus vel ex toto vel ex parte naturalibus liberi arbitrii viribus vendicatur, alibi exposuimus. *1. Praecipitur hominibus, ut ad Deum sese convertant, ergo propriis viribus convertere sese poterunt.* Responsio: prolixe de hoc argumento egimus in tractat. de lib. arb. §. 72. *2. Nisi conversionis opus inter Dei gratiam et hominis voluntatem dividatur, introducetur absolutum decretum ac Deus statuetur προσωπολήπτης.* Responsio: De hoc argumento itidem late egimus in tractat. de elect. et reprobat. §. 139, nolumus ergo ταυτολογεῖν.

Causa instrumentalis poenitentiae.

39. Causa poenitentiae ὀργανικὴ sive instrumentalis est Dei verbum, siquidem salutarem illam peccatoris ad Deum conversionem Spiritus sanctus operatur non ἀμέσως sed ἐμμέσως per verbum legis et evangelii, hoc quidem modo, ut per legem manifestet peccata, iram Dei denuntiet ac conscientiae terrores incutiat; per evangelium vero mentes consternatas vicissim erigat, monstrando Christum mediatorem ac fidem in eum accendendo, unde duae oriuntur poenitentiae partes, contritio et fides. Organon igitur contritionis proprium et peculiare est concio legis, ad quam pertinent calamitates publicae et privatae, quae sunt veluti reales conciones de atrocitate peccatorum et ira Dei adversus illa, uti etiam meditatio passionis ac mortis Christi, quae lucidissimi speculi vicem obtinet, ex quo gravitatem irae divinae adversus peccata cognoscere possumus. Organon fidei accendendae proprium est evangelium, quod est concio de gratuita promissione remissionis peccatorum propter Christum mediatorem pro peccatis nostris in ara crucis mortuum; hanc fidem sequitur propositum melioris vitae et nova obedientia faciens fructus poenitentia dignos, qua de re plura in speciali horum omnium ἐξηγήσει.

Partes poenitentiae sunt duae: Contritio et fides.

40. Ex his facile conspicitur, duas esse proprias et essentiales poenitentiae partes, contritionem scilicet ac fidem, quod in genere hisce confirmatum damus argumentis: 1. Poenitentia est quaedam conversio, unde Hebraeis תְּשׁוּבָה appellatur. Jam vero omnis conversio versatur intra duos terminos, quo-
VI. 234. rum unus vocatur terminus a quo, alter vero terminus ad quem. Ergo etiam poenitentia duos illos terminos habebit. Terminus a quo sunt peccata et vita male acta, ex quorum consideratione oritur dolor et contritio; terminus ad quem est DEUS, in quem fiducia misericordiae propter Christum mediatorem promissae cor hominis sese erigit, ex quo manifestum est duas esse poenitentiae partes, videlicet contritionem et fidem. Actor. 14, v. 15: *Annuntiamus vobis, ut ab istis vanis convertamini ad Deum vivum, qui fecit coelum et terram.* c. 20, v. 20: *Nihil subtraxi vobis utilium, quo minus annuntiarem vobis et docerem vos publice et in domibus;* v. 21. *testificans Judaeis ac gentibus poenitentiam in Deum et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum.* c. 26, v. 18: *Mitto te aperire oculos gentilium, ut convertantur a tenebris ad lucem et de potestatate Satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum et sortem inter eos, qui sanctificati sunt per fidem, quae est in me.* v. 20. dicit apostolus: *Annutiabam gentibus, ut poenitentiam agerent et converterentur ad Deum digna poenitentiae opera facientes.* Refer huc omnia illa Scripturae dicta, in quibus vere ac serio poenitentiam agentes dicuntur a peccatis ad Dominum converti, et conjunge descriptiones veterum superius §. 8. allatas. **Duas esse poenitentiae partes ostendit insuper justitia et misericordia Dei, ex illius consideratione nascitur contritio, ex hujus meditatione fiducia. Dan. 9, v. 5. 9. 18: *Peccavimus, inique egimus, impii fuimus* (haec est poenitentiae pars prior), *tua vero, Domine, est misericordia et remissio. Non in justitiis nostris prosternimus nos* etc. (haec est poenitentiae pars posterior). Luc. 24. 47. Christus jubet *praedicare poenitentiam* (hoc est agnitionem peccati ex lege) *et remissionem peccatorum* (hoc est fidem ex evangelio). Act. 20. 21: *testatus sum illis poenitentiam et fidem in Jesum Christum.*** 2. Quot sunt summa doctrinae coelestis genera, quorum ministerio Spiritus sanctus veram ac salutarem poenitentiam praedicat et eandem in cordibus hominum operatur, tot sunt essentiales poenitentiae partes. Jam vero duo sunt summa doctrinae coelestis genera, per quae Spiritus sanctus poenitentiam praedicat et operatur, videlicet lex et evangelium, ut evidenter constat et ex sufficienti enumeratione reliquorum doctrinae capitum facile probari potest. Ergo etiam duae sunt essentiales poenitentiae partes. Connexio majoris manifesta est, quia quaelibet istarum doctrinarum peculiarem ac proprium suum in homine convertendo effectum obtinet, qui duo effectus licet inter se distincti sint, tamen ad unum commune ἀποτέλεσμα poenitentiae constituendum συνημμένως concurrunt. Lex incutit dolorem, dum peccati atrocitatem et iram Dei adversus illud manifestat et hominem propter transgressionem accusat. Evangelium homini territo ac contrito proponit mediatorem Christum in ara crucis pro peccatis nostris mortuum. Referenda huc sequentia Scripturae dicta. 1. Sam. 2, v. 6: *Dominus mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit.* Psal. 118, v. 18: *Castigando castigavit me Dominus et morti non tradidit me.* Psal. 119, v. 28: *Defecit anima mea prae angustia, confirma me.* Esa. 28, v. 21: *Facit opus alienum, ut faciat proprium.* Esa. 57, v. 15: *In sancto habitat et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium et vivificet cor contritorum.* Hos. 6, v. 1: *Dominus lacerat et sanat. In tribulatione sua dicit Dominus, mane quaerent me dicentes: Venite, revertamur ad Dominum, quoniam ipse percussit nos, et medebitur nobis.* Matth. 11, v. 28: *Venite ad me qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* In quibus dictis per mortificationem, percussionem, castigationem etc. intelligitur contritio, per vivificationem, sanationem ac refectionem exprimitur fides, quae in Christo invenit

vitam, medelam et quietem. 3. Quot partes essentiales in ipsa praxi vere poenitentium conspiciuntur, tot partes essentiales verae et salutaris poenitentiae sunt constituendae, ratio consecutionis pendet ex perpetua et exacta relatione theoriae et praxeos. Atqui in praxi vere poenitentium duae partes essentiales conspiciuntur. Ergo totidem, nec plures nec
VI. 235. pauciores partes verae et salutaris poenitentiae erunt constituendae. Assumtum probatur ex congerie exemplorum. Primi parentes horribiliter lapsi initio terrentur fulmine legis et denuntiatione poenarum, mox eriguntur evangelica promissione de semine mulieris, Genes. 3. 15. David primum severo DEI tribunali sistitur, mox evangelicam concionem audit: *Dominus transtulit peccatum tuum*, 2. Sam. 12. 13. Summa praedicationis Christi continetur his verbis: *Agite poenitentiam et credite evangelio*, Marc. 1, v. 15. et Johannes digito ostendit *agnum Dei tollentem peccata mundi*, Joh. 1, v. 29. Mulier peccatrix interioris contritionis signa satis luculenta edit, mox a Christo audit: *remissa sunt tibi peccata tua, fides tua te salvam fecit, abi in pace*, Luc. 7, v. 48. v. 50. Idem de reliquis vere ac salutariter poenitentibus est judicium. 4. Poenitentia est salutaris animae medicina, spiritualibus nostris morbis opposita, docente Christo Matth. 9, v. 12: *Non indigent illi, qui valent, medico, sed qui male habent.* v. 13: *Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam.* Quemadmodum igitur in curatione corporis requiritur morbi agnitio et abolitio, ita quoque in curatione animae necessaria erit peccati tanquam spiritualis morbi seria agnitio ac detestatio ejusdemque per fidem in Christum abolitio. Ambrosius in c. 3. ad Rom.: *Per legem peccati cognitio, per fidem abolitio.* Inde est, quod fidelis ille Samaritanus Christus Jesus vulneribus nostris curandis *vinum et oleum* adhibere dicitur, Luc. 10, v. 34; acre est vinum, sed leniens oleum. Ambrosius 1. de poenit. c. 10: *Infunde vinum et oleum, non vinum sine oleo, sed quod et foveat et remordeat.*

Contritionem esse partem poenitentiae.

41. Nec desunt argumenta, quibus in specie probentur duae istae essentiales poenitentiae partes. Contritionem esse partem poenitentiae concedunt Pontificii, quamvis eo nomine actionem quandam liberam sponte assumtam ac signa externa contritionis intelligant, ut paulo post apparebit; nos vero contritionis nomine intelligimus veram peccati agnitionem, serium de illo dolorem et interiores conscientiae angores cum externis quibusdam signis ut plurimum conjunctos, quae omnia priorem poenitentiae partem constituere sic ostendimus. Quidquid 1. DEUS ipse a vere poenitentibus requirit; 2. et in exemplis vere poenitentium perpetuo conspicitur; 3. ac sine quo peccatorum remissio non habet locum, illud ad essentiales verae ac salutaris poenitentiae partes omnino pertinet. Atqui contritionem, hoc est veram peccati agnitionem ac serium de illo dolorem 1. DEUS ipse a vere poenitentibus requirit Esa. 46, v. 8: *Reducite praevaricatores super cor.* Esa. 66, v. 2: *Respiciam ad pauperem et contritum spiritu et trementem sermones meos.* Jer. 3, v. 13: *Veruntamen agnosce iniquitatem tuam, quia in Jehovam Deum tuum praevaricata es.* Jer. 4, v. 4: *Circumcidite vos Jehovae et auferte praeputia cordis vestri.* v. 8: *Accingite vos saccis, plangite et ululate.* Joël 2, v. 12: *Convertimini ad me toto corde vestro in jejunio, fletu ac planctu, scindite corda vestra et non vestimenta vestra.* 2. Idem in exemplis vere poenitentium perpetuo conspicitur. Primi parentes timent ac fugiunt conspectum Domini, Genes. 3, v. 8. Davidi peccatum adulterii ac homicidii prius ob oculos ponitur, ut in hanc vocem dolore plenam erumpat: *peccavi*, antequam peccatorum remissionem audiret, 2. Sam. 12, v. 13. Sic postquam David numerari jussisset populum, *cor percussit ipsum*, ut diceret ad Jehovam: *peccavi graviter in eo, quod feci, nunc ergo Jehovah transfer iniquitatem servi tui, quia stulte egi valde*, 2. Sam. 24, v. 10. Manasse cum in angustiis esset, *oravit faciem Jehovae Dei sui et humiliavit se valde coram facie Dei patrum suorum*, 2. Paral. 33, v. 12. *Sicut leo contrivit omnia ossa mea*, dicit Ezechias Esa. 38, v. 13. 3. Absque vera contritione remissio peccatorum non habet locum, Matth. 9, v. 12: *Non indigent valentes medico, sed male habentes.* c. 11, v. 28: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Ergo contritio ad partes essentiales verae poenitentiae omnino requiritur. Quamvis igitur in quibusdam Scripturae dictis et exemplis non fiat diserta contritionis mentio, eadem tamen in descriptione verae ac salutaris poenitentiae
semper est subintelligenda, ut ex allatis rationibus VI. 236.
constat. Joh. 8, v. 24: *Nisi credideritis, quod ego sim* (et seriam egeritis poenitentiam), *moriemini in peccatis vestris.*

Fidem esse partem poenitentiae.

42. Veram in Christum fidem non minus ad salutarem poenitentiam requiri ejusdemque partem alteram constituere, hisce ostendimus argumentis: 1. poenitentia est *opus ad vitam*, Act. 11, v. 18. per quam obtinetur remissio peccatorum Jerem. 36, v. 3. Act. 3, v. 19. gratia Dei, justitia, donatio Spiritus sancti, aversio vel mitigatio poenarum ac vita aeterna, ut suo loco plenius ostendetur. Jam vero haec non habent locum absque fide, *sine qua impossibile est Deo placere*, Hebr. 11, v. 6, quin imo sola fide in Christum haec beneficia obtinentur. Ergo fides non potest excludi a partibus verae poenitentiae, quin potius respectu fidei haec omnia de poenitentia praedicantur, modo praedicationis eo, quo proprietas partis toti propter illam partem tribuitur. 2. Per quod vera et salutaris poenitentia a falsa et exitiali distinguitur, illud a partibus verae et salutaris poenitentiae essentialibus non est excludendum. Jam vero per fidem vera et salutaris poenitentia a falsa et exitiali distinguitur. Ergo fides a partibus verae et salutaris poenitentiae essentialibus non erit excludenda. Assumtum constat ex definitione utriusque poenitentiae superius tradita. Judam poenitebat suae proditionis non minus quam Petrum abnegationis, nec tamen poenitentia Judae salutaris erat,

quia non erat conjuncta cum vera et salvifica fide in Christum, qua Petrus in angoribus conscientiae sese iterum erigebat. 3. Quodcunque in descriptione verae et salutaris poenitentiae ut pars essentialis requiritur, illud ex numero partium non venit excludendum. Jam vero fides in descriptione verae et salutaris poenitentiae ut pars essentialis requiritur Matth. 21, v. 32: *Vos autem videntes nec poenitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.* Marc. 1, v. 15: *Agite poenitentiam et credite evangelio,* Act. 20, v. 21: *Testatus sum Judaeis et gentibus poenitentiam in Deum et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum.* ** Matth. 3, v. 2: *Johannes praedicavit dicens: poenitentiam agite.* Act. 19, v. 4: *Johannes baptizavit baptismo poenitentiae populum dicens, ut crederent in eum, qui venturus esset.* ** Ergo fides in numero partium poenitentiae non erit excludenda; προςδιορισμὸς ille, requiri ut partem, additur propter novam obedientiam, quae itidem in descriptione verae poenitentiae requiritur, non autem ut pars, sed ut fructus, Matth. 3, v. 8: *Facite fructus poenitentia dignos.* Act. 26, v. 20: *Annuntiabam gentibus, ut poenitentiam agerent et converterentur ad Deum, digna poenitentiae opera facientes.* 4. Si fides ex numero partium essentialium poenitentiae expungitur, non datur in conversione terminus ad quem, nullum superest discrimen inter salutarem et exitialem poenitentiam, conscientiis territis adimitur firma consolatio, poenitentia tota erit legis opus ac proinde non erit *μετάνοια εἰς ζωὴν καὶ σωτηρίαν* Act. 11, v. 18. 2. Cor. 7, v. 10: quae omnia cum sint absurda, utique negandum non erit, fidem esse poenitentiae partem.

Dicta veterum. 43. Referenda huc sunt dicta piorum veterum, 1. in quibus poenitentiam et fidem conjungunt, ubi poenitentiae nomine *συνεκδοχικῶς* contritio intelligitur; 2. in quibus poenitentiae spem veniae addunt, ubi spes veniae nihil aliud notat, quam fiduciam misericordiae divinae propter Christum promissae; 3. in quibus poenitentiam dicunt esse peccata plangere et plangenda ulterius non facere, ubi prius pertinet ad contritionem, posterius praerequirit fidem, absque qua vitae novitas Deo placens locum habere nequit. Justinus in qq. et resp. ad orthod. q. 37. p. 322: *Per poenitentiam et fidem Christi recipitur commissorum peccatorum remissio.* Irenaeus lib. 3. c. 11. p. 182: *Agnitio salutis, agnitio Filii Dei, qui et salus et salvator et salutare vere, et dicitur, et est. Hanc agnitionem salutis faciebat Johannes poenitentiam agentibus et credentibus in agnum Dei, qui tollit peccatum mundi.* Clemens Alexandr. lib. 2. stromat. p. 174: *Ad veram poenitentiam requiritur, ut a peccatis desistamus et credamus.* Ibidem poenitentiam vocat *fidei opus et officium.* Tertullianus lib. 1. de poenit. p. 556: *Lavacrum illud* (baptismum in-
VI. 237. telligit) *obsignatio est fidei, quae fides a poenitentiae fide incipitur et commendatur.* lib. 4. contra Marcion. de femina peccatrice: *Etsi poenitentiae stimulus ex fide acciderat, per poenitentiam ex fide justificatam ab eo audiit: fides tua te salvam fecit, qui per Habacuc pronuntiarat: Justus ex fide sua vivit.* Lactantius 5. instit. c. 13. p. 433. in haereseolog.: *Peccati conscientia et metus poenae religiosiorem facit et semper multo firmior est fides, quam reponit poenitentia.* Ambros. 1. de poenit. c. 1. tom. 1. p. 152: *Nemo bene agere potest poenitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam.* c. 10, p. 159: *Si quem lapsum revocare cupias, ut credat, an ut non credat, hortaris? utique ut credat; sed qui credit juxta Domini sententiam, habet vitam aeternam.* lib. 2. de poenit. c. 8. p. 172: *Quod de Lazaro legimus, in unoquoque debemus converso peccatore credere, qui licet foetorem habeat, tamen fidei pretiosae emundatur unguento, tantum enim gratiae habet fides, ut ubi ante diem foetebat mortuus, illic bono odore tota repleatur domus.* lib. 1. epist. 3. tom. 3. p. 64: *Qui vult mundare peccatum suum, ignem a se removeat alienum; illi soli igni se offerat, qui culpam, non hominem exurit. Qui sit iste ignis, audi dicentem: quia Jesus baptizat in Spiritu s. et igne* etc. *hic est ignis, qui abstersit culpam latronis. Judas ad remedium pervenire non potuit, quia alienum ignem volvebat in pectore, qui eum inflammavit ad laqueum, indignus enim remedio fuit, quia non intimo mentis conversus ingemuit, nec sedulo gessit poenitentiam, tantae enim pietatis est Dominus Jesus, ut et ipsi donaret veniam, si Christi exspectasset misericordiam.* lib. 9. epist. 76. p. 186: *Ubi poena praescribitur, debet esse poenitentia peccatorum; ubi remissio donatur, gratia est; praecedit poenitentia, sequitur gratia; nec poenitentia ergo sine gratia, nec gratia sine poenitentia. Debet enim poenitentia prius damnare peccatum, ut gratia possit abolere.* lib. 10. in Luc. c. 24. tom. 5. p. 167: *Non lacrimas nudas Deus exigit, sed fidem; bonae sunt lacrimae, si Christum agnoscas.* serm. 45. de latrone (alii hunc sermonem tribuunt Maximo episcopo): *Fides est, quae peccata cooperit, quae vincit crimina, quae facit de latronibus innocentes; quamvis enim delinquentium grandis sit culpa, fidei tamen major est gratia.* Chrysostomus hom. 80. ad pop. Antioch.: *Ne tuae confidas poenitentiae, tua namque poenitentia tanta nequit peccata delere, si sola foret poenitentia, jure timeres; sed postquam cum poenitentia commiscetur fides et Dei misericordia, confide, quoniam tuam vincit nequitiam sola Dei gratia.* Id. homil. 9. in 6. epist. ad Hebr.: ** *τί ἄλλο τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, ἢ τὸ μετανοῆσαι ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἔργων καὶ διὰ τοῦ πνεύματος λαβεῖν τὴν πίστιν εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ κρίματος αἰωνίου; Quid aliud est dogma nostrum, quam poenitentiam agere ab operibus mortuis et per Spiritum accipere fidem resurrectionis mortuorum ac judicii aeterni.* Hieronymus in explic. Ps. 7. poenit.: *Nisi quis a semet ipso deficiat ad eum, qui supra eum est, non appropinquat.* ** August. de vera et falsa poenit. c. 2: *Si fides fundamentum est poenitentiae, praeter quam nihil est, quod bonum sit, appetenda est poenitentia, quam constat in fide esse fundatam, non enim pot-*

est arbor bona malos fructus facere, poenitentia itaque, quae non ex fide procedit, utilis non est, oportet enim credi remedium poenitentiae a Salvatore per fidem concedi. **Advers. Pelag.: *Tunc justi sumus, quando nos peccatores fatemur, et justitia nostra non ex proprio merito, sed Dei pendet misericordia.*** In Psalm. 30. conc. 1. post. medium: *In tua justitia erue me, ut dimittas peccata mea et aedifices in me justitiam tuam, tu mihi eris domus refugii, ad te confugio* etc. *Si irasceris, ultorem te invenio, si placatus es, adjutorem. Nihil ergo mihi restat nisi fugere ad te, non a te.* Hanc justitiam in praecedentibus ita declarat, quod a Deo nobis donetur per fidem in Christum, in Ps. 146: *Nos sumus pravi corde, sumus torti corde, nihil fere probare possumus, quod Deus probat, mandata ejus non placent nobis, de illo conquerimur, ideo non est aliud remedium, quam ut ista prava corda conterantur, et nihil aliud significat*
VI. 238. *vestra tunsio peccatorum, non quod ossa peccaverunt, sed vos. Deus alligat contritiones vestras. Cum homines ita se habent, oportet ut flectant oculos ad verbum Dei et promissiones alligatas sacramentis et obsignatas, et tunc perfecta redditur sanitas.* Vide eund. in Ps. 50. 70. 74. 101. 110. 149, ubi semper contritionem et fiduciam misericordiae divinae, quae non nisi in Christo ac per Christum nobis contingit, invicem conjungit. Cyrill. lib. 8. in Levit. col. 712: *Ad poenitentiam requiritur conversio et fides, qua peccata solvuntur.* Fulgent. epist. 7. ad Venantiam de recta poenit. p. 125. in Haeresiol.: *Salubris conversio duplici ratione consistit, si nec poenitentia sperantem, nec spes deserat poenitentem, ac per hoc si ex toto corde quisquam renuntiet peccato suo et corde spem ponat remissionis in Deo. Etenim nonnunquam aut spem poenitenti homini diabolus adimit, aut speranti poenitentiam tollit. Unum, dum onerat, comprimit; alterum dum elevat, dejicit* etc. *Judas digne quidem poenitentiam gessit, sed ideo sibi fructum poenitentiae denegavit, quia peccatum traditionis suae ipso, quem tradidit, diluendum sanguine non speravit* etc. *Utrumque Scriptura praemonuit ac ostendit. quod nec in peccato debeamus remanere, nec de remissione cujuslibet iniquitatis ambigere.* Bernhard. serm. 1. de annunt. b. Mariae col. 105: *Si credis, peccata tua non posse deleri, nisi ab eo, cui soli peccasti, et in quem peccatum non cadit, bene facis, sed adde adhuc, ut et hoc credas, quia per ipsum tibi peccata donantur. Hoc est testimonium, quod perhibet in corde nostro Spiritus s. dicens: dimissa sunt tibi peccata tua; sic enim arbitratur apostolus, gratis justificari hominem per fidem.* Serm. 3. de annunt. coll. 112: *Sola spes apud te, Domine, miserationis locum obtinet, nec oleum misericordiae nisi in vase fiduciae ponis, sed est infidelis fiducia solius utique maledictionis capax, cum videlicet in spe peccamus, quanquam nec fiducia illa sit dicenda, sed insensibilitas quaedam et dissimulatio perniciosa. Quae enim fiducia est ei, qui periculum non attendit? aut quod ibi timoris remedium, ubi nec timor sentitur, nec materia ipsa timoris? fiducia solatium est, nec eget ille solatio, qui laetatur, cum malefecerit, et in pessimis rebus magis exsultet. Rogemus igitur fratres responderi nobis, quantas habeamus iniquitates et peccata, scelera nostra nobis desideremus ostendi. Scrutemur vias nostras et studia nostra periculaque universa vigili intentione pensemus. Dicat quisquis in pavore suo: vadam ad portas inferi, ut jam non nisi in sola Dei misericordia respiremus. Haec vera hominis fiducia est, cui misericordia non denegatur, propheta testante, beneplacitum est Domino super timentes eum et in his qui sperant super misericordia ejus. Nec parva utique suppetit nobis, in nobis quidem causa timoris, in ipso autem causa fiduciae,* etc. Taulerus f. 280. concionum: Dies ist der rechte Zucker wahrer Poenitenz und Bußfertigkeit, dadurch der Sünder mit Gott versöhnet wird, so er allen Creaturen und geschaffenen Dingen zumal Urlaub gibt und sich allein auf Gottes Güte mit ganzem Herzen verläßt. Petrus Cluniacensis lib. 1. epist. 2: *Si secundum Scripturam justus ex fide vivit, peccator ad vitam per fidem redibit.* **Anton. Marinarius in orat. habita ad patres Trid., quam allegat Flacius lib. de dissen. pontif. p. 181: *Per Christum omnibus ex corde resipiscentibus vivaque fide in eum ten-* VI. 239.
dentibus peccata gratis (Deus) *condonat eosdemque in vicem et jus filiorum adoptat.* Postill. Amberg. 4. Adv. p. 16: *Verae poenitentiae partes sunt quatuor: 1. peccati agnitio; 2. serius de eo dolor et confessio coram Deo; 3. spes et fiducia misericordiae divinae per Christum; 4. emendatio vitae.*** Refero huc quoque testimonium Jacobi Veldii, (quem Aegidius Topiarius virum in re theologica omnibus numeris absolutissimum nominat). Is in epilogo concionis in epistolam diei cinerum *partes poenitentiae duas* constituit, *contritionem scilicet et confessionem Adami interni, lugentis et plangentis peccata; tum fidem in Deum firmam et fiduciam certam divinae gratiae.*

An evangelici discordes sint in enumerandis poenitentiae partibus.

44. Hanc ecclesiarum nostrarum sententiam Bellarminus ita oppugnat, ut primo inconstantiam nostris tribuat, quod quidam statuant duas poenitentiae partes contritionem scilicet et fidem, quidam vero tres, qui prioribus duabus adjungunt novam obedientiam, quidam vero alias duas, videlicet mortificationem et vivificationem, lib. 1. de poenit. c. 18. Respondemus: 1. rectius hoc de ipsis Pontificiis scriptoribus dicitur, quod in assignandis poenitentiae partibus diversas opiniones sequantur. Durandus in 4. sent. dist. 16. q. 1. solam confessionem partem materialem hujus sacramenti esse dicit, contritionem autem esse dispositionem et satisfactionem fructum poenitentiae. Scotus 4. sent. dist. 14. q. 4. ejusque asseclae in sola absolutione totam sacramenti rationem constituunt, nec solum contritionem, sed etiam reliquas actiones poenitentis non partem, sed dispositionem quandam ad sacramentum vocant. Plerique tres materiales partes constituunt, contritionem,

confessionem et satisfactionem. 2. Sententia ecclesiarum nostrarum in Augustana confesssione art. 12. diserte est exposita: *Constat poenitentia proprie his duabus partibus, altera est contritio seu terrores incussi conscientiae agnito peccato, altera est fides, quae concipitur ex evangelio seu absolutione et credit propter Christum remitti peccata et consolatur conscientiam et terroribus liberat. Deinde sequi debent bona opera, quae sunt fructus poenitentiae.* Idem repetitur in Art. Schmalc. part. 3. art. 3. in Form. Concord. art. 5. et Apolog. c. 12, quam et D. Lutheri constantem fuisse sententiam patet ex comment. in Psal. 51. in c. 42. et 50. Gen. in Joël. 2. etc. 3. Quod Apologia confessionis art. 12. dicit: *Si quis volet addere tertiam partem, videlicet dignos fructus poenitentiae, h. e. mutationem totius vitae ac morum in melius, non refragabimur*, id oppositum est clamoribus adversariorum, qui calumniabantur, nos a conversione vera et integra novam obedientiam avellere et magna contra ecclesiam catholicam contentione praedicare unam hanc ab omni pietate remotam fiduciam, ut concil. Trident. loquitur. Proinde quando poenitentiae partibus nova obedientia adjungitur, vocabulum poenitentiae in latiori significatione accipitur pro tota conversione cum suis proprietatibus et effectibus, proprie autem loquendo duae tantum sunt essentiales poenitentiae partes, videlicet contritio et fides, qua de re paulo post §. 54. pluribus agetur. 4. Per mortificationem et vivificationem Dn. Philippus nihil aliud intelligit, quam contritionem et fidem, ut ipse Bellarminus fatetur; de Calvini sententia paulo post dispicietur.

An terrores pertineant ad partes poenitentiae.

45. His ita praemissis format Bellarminus c. 19. quinque propositiones, quibus sententiam suam de veris et essentialibus poenitentiae partibus complectitur, quarum prima est, *terrorem animo incussum a lege non recte inter partes poenitentiae poni;* concedit quidem, terrores illos ad conversionem ut plurimum requiri, partem autem poenitentiae eos esse
VI. 240. διαῤῥήδην negat. Respondemus: Contritionem sive quod idem est terrores a lege incussos esse partem poenitentiae proprie dictam superius ostendimus, ac docet hoc res ipsa, si enim terror a lege incussus non est pars poenitentiae, quis erit usus concionum legalium in hominis conversione? ** Contritionem non esse poenitentiae partem statuunt quoque Calvinus lib. 3. instit. c. 3. §. 7, ubi dicit, *a peccati horrore et odio conversionem inchoari, ideoque tristitiam secundum Deum poenitentiae causam ab apostolo statui.* Beza in absters. calumniarum Heshusii vol. 1. p. 328. Bucan. loco 30. p. 291, ubi dicit, *antecedentem, interiorem, immediatam et proximam causam resipiscentiae esse timorem Dei ex divini judicii aliquando futuri cogitatione, coram quo sisti nos oportet.* Sed Sibrand in declarat. p. 50: *Resipiscentia nostra non est antecedens, sed consequens justificationis, itaque ante resipiscentiam sumus justi.* Beza utitur hoc argumento: *Si contritio cordis seu pavores conscientiae essent proprie pars poenitentiae esset, suapte natura salutifera.* Responsio: 1. est elenchus consequentis. Non enim oportet illico salutarem esse sua natura contritionem, quia pars constituitur, idcirco enim fidem adjungimus, ut ex desperationis gurgite peccator emergat et contritio fiat tristitia secundum Deum. 2. Cor. 7, v. 10.**

1. Scriptura distinguit terrorem a poenitentia.

Videamus quibus argumentis Bellarminus eam ex numero partium expungat; rationes affert quatuor: *1. Scriptura terrorem a poenitentia distinguit.* 2. Cor. 7: *quae secundum Deum est tristitia poenitentiam in salutem stabilem operatur.* Respondemus: 1. per terrores a lege conscientiae peccatoris incussos intelligimus dolorem de admissis peccatis, jam vero negat Bellarminus *nomine tristitiae in hoc dicto apostolico dolorem de admissis peccatis intelligi*, erit igitur ex ipsius hypothesi hoc dictum a praesenti quaestione alienum. 2. Sed enim non debet nec potest negari, *tristitiam secundum Deum* in hoc dicto significare dolorem de admissis peccatis, cum circumstantiae textus ostendant, non posse aliter accipi; duplicem enim tristitiam apostolus constituit, unam secundum Deum, hoc est quae nascitur ex Spiritu Dei movente corda circa res spirituales, ut de jactura earum et de peccatis doleamus; alteram tristitiam hujus mundi, quae nascitur ex spiritu mundi et est filiorum hujus seculi propria, qua vel ob jacturam rerum temporalium immoderate dolent, vel ex impatientia correptionis tristantur ac fremunt, vel continuos conscientiae morsus sine ulla verbi consolatione sentiunt. Ambrosius in h. l.: *Manifestum est, quod qui tristis est, quia peccavit, secundum Deum tristis est, dolet enim, quia fecit, quod odit Deus, hoc ad stabilitatem salutis pertinet, ut autem tristitia secundum Deum vitam operatur (poenitet enim et sperat Dei misericordiam), ita secundum mundum tristitia mortem operatur.* Regerit Bellarminus: *dolor ille de peccatis admissis est ipsa contritio sive poenitentia, quomodo igitur poterit a poenitentia distingui?* Respondemus: salutaris illa secundum Deum tristitia cum vivifica Spiritus consolatione intelligitur conjuncta, qui enim VI. 241.
secundum Deum salutariter contristantur, illi a Deo vivificationem et consolationem percipiunt, quia Deus, qui est *Deus omnis consolationis* 2. Cor. 1, v. 3. *cum contrito et humili spiritu habitat, ut vivificet spiritum humilium et vivificet cor contritorum* Esai. 57, v. 15; ideo de illa κατὰ τὸν θεὸν λύπη pronuntiat apostolus, quod μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἀπεργάζεται, nimirum ratione vivificae illius consolationis, cujus non aliter nisi fide in Christum mediatorem participes reddimur, quae etiam sola poenitentiam salutarem efficit. Hinc Ambrosius recte addit, *propterea tristitiam secundum Deum operari vitam, quia poenitet et Dei misericordiam sperat.* Nondum sibi satisfieri patitur Bellarminus, sed urget hoc, quod apostolus in eadem epistola c. 2. dicat: *Ex multa tribulatione et angustia vobis scripsi, non ut contristemini, sed ut sciatis, quam caritatem in vos habeam*, et c. 7: *Gaudeo non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam.* At certe apostolus haec

non diceret, si per tristitiam dolorem illum acciperet, quo quis angitur, quod Deum offenderit, neque enim diceret: scripsi vobis, non ut doleatis de peccato, cum hoc ipsum vehementissime cuperet; neque diceret: non gaudeo, quia contristati estis, cum maxime gaudendum sit, quod peccatores peccasse sese doleant. Respondemus: res ipsa ostendit tristitiam mundi superius descriptam utrobique intelligendam esse, illam igitur solum, non autem salutarem illam secundum Deum tristitiam apostolus excludit, diserte enim in loco posteriore additur, *gaudeo non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam*, id est quia salutari illa secundum Deum tristitia, quae poenitentiam salutarem et ἀμεταμέλητον operatur, correpti estis. Ambrosius in h. l.: *Idcirco gavisum se dicit, quia cum pudore contristati sunt, non cum ira, qui enim reprehensus pudorem patitur, corrigere se promittit; qui vero irascitur, pejorem se futurum ostendit.* Ex quibus omnibus patet tristitiam secundum Deum sive salutarem illum de admissis peccatis dolorem distingui a poenitentia, non autem ab ea penitus separari. 3. Dicat quispiam: *causa efficiens cum sit extrinseca, nunquam est pars rei essentialis; jam vero tristitiam secundum Deum apostolus constituit causam efficientem poenitentiae, ergo non erit pars ejusdem essentialis.* Respondemus: Nequaquam pronuntiat apostolus ἁπλῶς et absolute, quod tristitia secundum Deum operetur poenitentiam, sed addit, quod operetur μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον, distinguit igitur veram et salutarem poenitentiam ab infrugifera et exitiali, illam dicit ἀπεργάζεσθαι, peragi sive constitui, a tristitia secundum Deum, quae vivificam Spiritus consolationem semper conjunctam habet; hanc vero ortum ducere a tristitia mundi, cui proinde mortis ἀπεργασίαν ἀντιθετικῶς tribuit.

2. Theologi in definitione poenitentiae nullam faciunt mentionem terrorum.

46. Alterum Bellarmini argumentum, quo probare nititur, terrorem a lege incussum non recte inter partes poenitentiae numerari, tale est: *Theologi tum veteres tum recentiores in definitionibus poenitentiae, quas exstant apud Lombardum 4. sent. dist. 14. et Gratianum dist. 3. de poenit., nullam faciunt terrorum istorum mentionem.* Respondemus: 1. ab auctoritate humana non possumus argumentari negative. Thom. p. 1. q. 1. art. 8: *Sacra doctrina auctoritatibus canonicae Scripturae utitur proprie ex necessitate argumentando, auctoritatibus autem aliorum doctorum ecclesiae non quasi arguendo ex propriis, sed probabiliter.* 2. Ostendimus suo loco terroris istius in dictis Scripturae de poenitentia et exemplis vere poenitentium disertam fieri mentionem. Perfectissimum speculum verae ac salutaris poenitentiae proponitur in psalmis Davidicis, in illis terrorum et angorum conscientiae mentionem fieri, qua specie negari poterit? 3. Nec ipsi veteres in suis descriptionibus eos omnino praetermiserunt. Tertull. de poenit. in princ.: *Poenitentia est passio animi seu dolor de offensa facti prioris.* Poenitentiam Lombardus esse dicit *mala praeterita plangere et plangenda iterum non committere*, ex Ambrosio: *ante acta peccata deflere et ea non committere*, ex Gregorio: *vindictam semper poenitentem in se quod quis dolet commisisse*, ex Augustino: VI. 242.
hic plangor, hic fletus, haec vindicta terrores a lege incussos non excludit, sed praesupponit. Gratianus affert Ambrosii descriptionem: *poenitentia est dolor cordis et amaritudo animae pro malis, quae quisque commisit, vel quibus consensit.*

3. Terreri est affectio naturalis.

47. Tertia Bellarmini ratiuncula haec est: *Terreri non est actus virtutis, sed naturalis affectio, quam etiam in pueris et bestiis cernimus, jam vero illi tantum motus, qui ex ipsa virtute poenitentiae prodeunt, ejus partes esse possunt.* Respondemus: 1. contritio non dicitur simpliciter terror, sed terror ex agnitione peccatorum et intuitu irae divinae ortus, qualem in bestias ac pueros non cadere manifestum est. 2. Talis certe terror non est effectus cujusdam habitus acquisiti vel infusi ex libero hominis arbitrio ortus, sed est efficax motus a Spiritu sancto accensus, is enim est, qui ministerio legis peccata arguit et veluti malleo quodam lapidea nostra corda conterit. Jer. 31, v. 18: *Converte me, Domine, et convertar ad te.* Ezech. 36, v. 26: *Auferam a vobis cor lapideum et dabo vobis cor carneum.* 3. Natura nostra per lapsum adeo corrupta est, ut peccato delectetur ac sibi in peccatis blandiatur, cor nostrum natura durum est ac lapideum et poenitere nescium, quomodo igitur terror et angor ex peccati agnitione ortus erit naturalis affectio? Deus est, *qui absconditum nostrum collocat in lumine vultus sui*, Psalm. 90, v. 8. qui nos propter peccata *arguit et in oculis nostris ordinat*, quidquid fecimus Psalm. 50, v. 21. qui malleo legis petram cordis nostri conterit et *igne* verbi frigida nostra corda inflammat Jer. 23, v. 29.

4. Terrores inveniuntur in illis, qui non agunt poenitentiam, et quidam agunt poenitentiam sine terroribus.

48. Denique sic concludit Bellarminus: *Terrores inveniuntur in illis, qui non agunt poenitentiam, ut in daemonibus, qui credunt et contremiscunt Jacob. 2. vicissim quidam agunt poenitentiam, in quibus nulli terrores, ut in muliere peccatrice*, Luc. 7. *quam credibile est nullo poenae terrore, sed solo Dei amore poenitentiam egisse.* Respondemus: 1. denuo recurrit aequivocationis vitium. Quamvis daemones terroribus poenarum afficiantur, non tamen cadit in illos verus de admissis peccatis dolor ac seria eorundem detestatio et coram Dei judicio humiliatio, quae omnia terrorum nomine hoc loco intelligimus, ut ex sequentibus patebit. 2. Terrores conscientiae a fide separari quidem possunt, ut apparet in desperabundis ac daemonibus, interim tamen vera ac salutaris poenitentia non est sine terroribus conscientiae; ἀφιλόσοφον vero est concludere, quod pars aliqua non pertineat ad totum, propterea quia a parte, cum qua totum constituit, separari potest; num enim ferenda haec illatio: Anima potest a corpore separari. Ergo non est pars hominis essentialis? pari ratione non procedit. Terrores sunt in illis, in quibus non sequitur fides. Ergo terrores cum fide non constituunt poenitentiam. 3. Distinguendum est

inter timorem filialem ac servilem: filialis timor ac tremor verae ac salutaris penitentiae proprius est, siquidem conjunctam habet veram in Christum fidem; timor servilis ex metu poenarum ortus daemonum proprius est. 4. Vere poenitentes non tam ex timore poenae, quam ex amore Dei et peccati odio dolent, nec tamen ab omnibus conscientiae terroribus sunt liberi, quin potius timor et fiducia in illis sunt conjuncta, deprecantur igitur Dei judicium Psalm. 143, v. 2; interim tamen fiduciam misericordiae divinae simul concipiunt, ideo describuntur hoc modo, quod *timeant Dominum et sperent in misericordia ejus*, Psalm. 147, v. 10. 5. Peccatricem illam Luc. 7. veros ac serios conscientiae dolores sensisse, ipsae lacrimae quae sunt legati doloris et vulnerati animi sanguis satis superque testantur. Bernhard. serm. 10. in Cant.: *Est unguentum, quod sibi conficit anima multis irretita criminibus, si cum incipit cogitare vias suas, colligat, congerat conteratque in mortariolo conscientiae multas ac varias species peccatorum suorum et intra aestuantis pectoris*
VI. 243. *ollam simul omnia coquat igne quodam poenitentiae et doloris, ut possit dicere cum propheta: Concaluit cor meum intra me et in meditatione mea exardescit ignis* etc.

Fidem non esse partem poenitentiae, qui statuant.

49. Progrediamur ad secundam Bellarmini propositionem, quam de partibus poenitentiae format: *Fides non est pars poenitentiae, licet ad eam efficiendam necessario requiratur.* Bellarmino hac in parte assensum praebent conc. Trid. sess. 14. can. 4. Calvinus lib. 3. instit. c. 3. §. 5. Martyr. class. 3. loc. c. 8. p. 603. Bucanus in locis p. 288. **Catech. Rom. f. 245: *Fides nullo modo poenitentiae pars recte dici potest.*** Respondemus: 1. fidem non posse ex numero partium essentialium poenitentiae expungi, ostendimus superius. 2. Quando Bellarminus poenitentiam ad fidem requiri concedit, non intelligit fiduciam in Christi merito recumbentem et gratuitam peccatorum remissionem propter Christum sperantem, sed fidem historicam, quae statuit vera esse, quae in verbo divinitus revelato nobis proponuntur, sic enim scribit lib. 1. de justificat. c. 9: *Quando in symbolo profitemur, nos credere remissionem peccatorum, sensus verborum est: Credo in ecclesia vigere donum remissionis peccatorum, non autem credo, mihi remissa esse peccata.* Videamus quibus argumentis pugnet.

1. Fides a poenitentia distinguitur.

50. *1. Marc. 1, v. 14. Actor. 20, v. 21. fides a poenitentia distinguitur. Ergo non erit pars poenitentiae.* Respondemus: 1. Bellarminus contendit fidem esse priorem poenitentia, atque ad eam disponere; jam vero in his dictis fides poenitentiae postponitur, quomodo igitur in illis fides statuetur praevia ad poenitentiam dispositio? 2. Dicimus igitur, poenitentiae vocabulum in his dictis accipi *μερικῶς* pro contritione priore poenitentiae parte, quo sensu ac respectu a fide *ἀντιδιῃρημένῃ* ejusdem parte altera recte distinguitur. 3. Quando vero poenitentia *ὁλικῶς* accipitur, tum fides ejusdem essentiales partes necessario ingredi statuenda est, quia remissionem peccatorum, pacem conscientiae, justitiam ac vitam aeternam non nisi fide in Christum consequimur. Actor. 10, v. 43. Rom. 5, v. 1. Quomodo igitur vera illa et salvifica in Christum fides ab essentialibus poenitentiae partibus excludi poterit, cum solius fidei respectu poenitentia opus ad vitam ac salutem dicatur? Fide non accedente cor contritum consolatione ac pace destituitur; contritio et confessio iratum DEUM agnoscunt et fugiunt, satisfactio falsam in nostra opera fiduciam gignit; necessaria igitur vere ac salutariter poenitentibus est fides, quae promissiones evangelicas et in illis Christi beneficia amplectitur, quae a DEO irato ad DEUM placatum fugere docet, quae a throno divinae justitiae ad thronum misericordiae propter Christum et in Christo promissae provocat. FIDES est, quae per caliginem tempestatis, mortis ac inferni videns, Deum etiam derelictorem agnoscit tamen susceptorem, Deum persecutorem agnoscit auxiliatorem, et Deum damnatorem agnoscit salvatorem.

2. Fides poenitentiam praecedit eamque gignit.

51. *2. Fides poenitentiam praecedit eamque gignit, ut docet exemplum Ninivitarum, qui prius credidisse, postea demum poenitentiam egisse dicuntur Jon. 3, et manifesta ratio; nemo enim potest serio agere poenitentiam, nisi credat, vera esse, quae Deus peccatoribus minatur et poenitentibus pollicetur.* **Eodem argumento utitur Beza: *Fides ordine praecedit μετάνοιαν ut causa effectum.* Respondemus: *κατά τι* diverso respectu est causa et pars. Causa in renatis et justificatis, qui vera fide impelluntur ad exuendum et mortificandum quotidie veterem hominem ac de fide in fidem per quotidiana incrementa procedunt. Pars vero dolorem subsequens in illis, qui primum ab impietate sua divinitus revocantur, in quibus hic servatur ordo, ut legis terreantur fulmine, priusquam evangelii voce erigantur.**
Ad hoc Bellarmini argumentum respondemus: 1. con- VI. 244.
funditur fides historica cum fide salvifica. Fides historica est prior contritione, sed fides salvifica est contritione posterior, non enim ignoscit Deus, nisi peccata agnoscamus; non tegit delicta, nisi ea detegamus; nec consolatur, nisi doleamus; *nec infundit misericordiae oleum, nisi in vas contritum ac confractum*, ut loquitur Bernhard. serm. 3. annunt. col. 133. *evangelizat* Christus, sed *pauperibus; consolatur*, sed *lugentes*. Esa. 61. v. 1. Matth. 11, v. 5. Luc. 4, v. 18. 2. Salvificam illam fidem Lutheri figmentum appellat Bellarminus, qui nullam aliam quam historicam fidem agnoscit, sed contrarium suo loco evidenter demonstrabitur. 3. Exemplum Ninivitarum et adducta ratio nihil aliud probant, quam historicam fidem praecedere poenitentiam, quod non inviti concedimus, quin et addimus, fidem salvificam et justificantem interdum praecedere poenitentiam, nimirum si per poenitentiam accipiatur quotidiana illa carnis mortificatio in renatis, qua peccati in carne adhuc haerentis sordes et quotidianas infirmitates agnoscunt et deplorant, easdem fide in Christum sibi condonari petunt et Spiritu actiones carnis mortificant,

quam vocare quis possit poenitentiam renatorum ac stantium, quae est fructus fidei; qui enim Christi sunt, crucifigunt carnem cum concupiscentiis Galat. 5, v. 24; secus vero se res habet in poenitentia nondum renatorum ac in peccata mortalia prolapsorum, qui salvificam illam in Christum fidem nunquam habuerunt, vel per peccata contra conscientiam eandem amiserunt, de qua potissimum hoc loco quaeritur.

3. Credere est actus fidei, non poenitentiae.

52. *3. Partes poenitentiae censendae sunt illae, quae a virtute poenitentiae manant. At credere non est actio poenitentiae, quae est virtus moralis, sed fidei, quae est virtus theologica.* Respondemus: argumentum procedit ex falsa hypothesi, qua poenitentia interior statuitur virtus moralis ex libero hominis arbitrio orta, poenitentia exterior sive actus poenitentis statuuntur partes materiales sacramenti, qua de re diximus superius. *4. Veteres patres in descriptionibus poenitentiae nusquam fidei meminerunt.* Respondemus: contrarium suo loco fuit demonstratum. Quid quod quandoque solius confessionis mentionem faciunt, ut Chrysost. hom. 9. de poenit.: *Dic: peccavi et solvisti peccatum.* Ambros. serm. 3. in Psalm. 118: *Qui dicit peccata sua, justificatur.* Quandoque solius orationis, Ambros. lib. 7. in Luc. c. 66: *Facile reconciliatur, quando impense rogatur;* nemo tamen dixerit, solam confessionem et orationem constituere poenitentiam. Observandum autem hoc loco, quod pii veteres, quando ad agendam poenitentiam auditores suos inflammare volunt, priorem poenitentiae partem, videlicet contritionem ac peccati detestationem cumprimis urgeant, cum corrupta natura nostra in peccatis sibi blandiri et vanam fidei a contritione et emendatione separatae persuasionem induere soleat, sed quando cum cordibus vere contritis et coangustatis ipsis res fuit, ad promissiones evangelicas fide apprehendendas ea deducunt. *5. Ninivitae egerunt poenitentiam et tamen dubitarunt de remissione peccatorum, dicunt enim: Quis scit, si convertatur et ignoscat Deus?* Jon. 3. Responsio: non dubitant de reconciliatione cum Deo, sed de aversione poenarum temporalium per Jonam denuntiatarum, sic enim sequitur: *Quis scit, si convertatur et poeniteat Deum, avertaturque a furore irae suae, et non peribimus.* Adde quod formula illa loquendi Hebraeis usitata quis scit, non tam dubitantis quam exhortantis et animantis sit, quod in Germanico etiam idiomate observare possumus, qua de re plura suo loco.

4. Patres non faciunt mentionem fidei.

5. Ninivitae dubitarunt.

An bona opera sint partes poenitentiae.

53. Tertia Bellarmini de partibus poenitentiae propositio haec est: *Non sunt omnia bona opera, quae post justificationem fiunt, inter partes poenitentiae numeranda.* Respondemus: proprie et accurate loquendo novam obedientiam esse partem poenitentiae essentialem ipsimet negamus, interim
VI. 245. tamen Bellarmini propositionem probare non possumus, qui stylum suum eo modo inflectit, ut quaedam bona opera, videlicet ea, quibus vel poenitentia interior manifestatur, vel pro peccatis satisfieri existimatur, partibus poenitentiae annumeranda esse statuat. Neque enim hoc loco quaeritur de exterioribus contritionis signis, quae ut plurimum, non tamen perpetuo adesse dicimus, ac proinde ad essentiales poenitentiae partes referre non possumus; nec de operibus satisfactionis, de quibus quid statuendum sit, paulo post dicetur, sed de bonis operibus poenitentiam sequentibus; in quibus vere ad Deum conversi ambulant et sese Deo gratos ac proximo utiles praestant. Illa partibus poenitentiae essentialibus annumeranda esse negamus ex his fundamentis: 1. Fructus nunquam est pars rei, sive, ut philosophi loquuntur, consecutivum non est rei constitutivum. ** Scal. exerc. 140. p. 471: *Non est flos aut fructus plantae pars, sed opus.* ** Bona opera sunt fructus poenitentiae, Matth. 3, v. 8: *Facite fructus poenitentia dignos.* Act. 26, v. 20: *Testificatus sum Judaeis et gentibus, ut poenitentiam agerent ac converterentur ad Deum digna poenitentiae opera facientes.* Apoc. 2, v. 5: *Age poenitentiam et fac opera priora.* Ergo bona opera non sunt partes poenitentiae essentiales. 2. Si nova obedientia statuitur pars essentialis conversionis, non erit firma promissio reconciliationis cum Deo et remissionis peccatorum, quia ex qualitate et quantitate novae obedientiae judicabitur de reconciliatione nostra cum Deo et remissione peccatorum. Consequens repugnat dicto apostolico Rom. 4, v. 16: *Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio.* Ergo antecedens non erit asserendum. 3. Ut sese habent bona opera ad nostri coram Deo justificationem, ita se habet nova obedientia ad veram ac salutarem poenitentiam. Jam vero bona opera nec causae nec partes sunt justificationis, non praecedunt justificandum, sed sequuntur justificatum. Ergo nova obedientia itidem nec causa nec pars erit poenitentiae, sed illius necessarium consequens, cum non faciat hominem poenitentem, sed cum potius jam vere contritum et fide in Christum erectum ceu fructus arborem consequatur. Observa autem, quando nova obedientia necessarium consequens verae poenitentiae statuitur, tum nomine illo non solum exteriora bona opera, sed etiam, et quidem cumprimis, interius bonum propositum intelligi, cum quandoque exteriora quaedam opera non possint sequi v. g. in articulo mortis, in extrema inopia etc., ubi locum habet illud Augustini: *Coronat Deus intus voluntatem, si non invenit bene operandi facultatem,* itemque illud Remigii, quod allegat Guillermus in festo nativ.: *Si divitias Zachaei non habes, si desint tibi duo minuta viduae, si nec calicem aquae frigidae potes offerre, offer Deo bonam voluntatem.*

Quo sensu bona opera a quibusdam statuantur partes poenitentiae.

54. Neque est quod auctoritatem Philippi vel aliorum nobis obvertat Bellarminus, qui novam obedientiam poenitentiae partibus accensent, plerique enim mentem suam clarissime exposuerunt, videlicet 1. quod respiciant nexum indissolubilem inter justitiam bonae conscientiae et veram poenitentiam ac fidei justificationem, ex quo tamen nondum sequitur, quod proprie et accurate loquendo bona opera partem poenitentiae constituant; neque enim quod

rei perpetuo conjunctum, statim ejusdem pars essentialis est et constitutiva, fides et caritas perinde ut sol et calor ejusdem vivificus, perpetuo nexu sunt conjuncta; absit interim, ut caritatem fidei, calorem solis partem constitutivam statuere velimus, nimirum sunt accidentia quaedam inseparabilia, *παρεπόμενα τῇ φύσει*, quae rem constitutam proxime sequuntur, nec tamen ejusdem constitutionem ac proinde nec definitionem essentialem ingrediuntur. 2. Quod poenitentiam accipiant non solum pro ejus formali et constitutivo, sed etiam ejusdem consecutivo. Sic usitatum est in scripturis veram poenitentiam describi ex operibus, perinde ut bonitas arboris ex fructibus cognoscitur et describitur, interim tamen nec essentiam arboris fructus, nec poenitentiae essentiales partes bona opera ingrediuntur. 3. Quod oppositum hoc velint Antinomis necessitatem bonorum operum negantibus et Anabaptistis fidem cum lapsi-
VI. 246. bus contra conscientiam stare posse contendentibus. 4. Quod obviam ire voluerint accusationi Tridentinae, quasi in nostris ecclesiis praedicetur illa ab omni pietate remota fiducia.

Bona opera sunt consequens poenitentiae.

55. Quamvis vero nova obedientia a poenitentia rectissime distinguatur, interim tamen ab ea neutiquam est separanda, cum nova obedientia sit perpetuum ac necessarium consequens verae poenitentiae, quae proinde ex ea tanquam ex fructibus in multis Scripturae dictis describitur, Psalm. 37, v. 27: *Declina a malo et fac bonum.* Esa. 1, v. 16: *Lavate vos, mundi estote, removete malum operum vestrorum a conspectu oculorum meorum, desinite male facere;* v. 17: *discite benefacere, quaerite judicium, dirigite oppressum, judicate pupillo et viduae;* v. 18: *si fuerint peccata vestra velut coccinum, tanquam nix dealbabuntur.* Jer. 18, v. 8: *Si convertatur gens a malo suo, contra quod locutus sum, poenitebit me mali, quod cogitabam facere ei.* Ezech. 18, v. 21: *Impius si aversus fuerit ab omnibus peccatis suis, quae fecit, et custodierit omnia praecepta mea feceritque justitiam et judicium, vivendo vivet, non morietur;* v. 22: *omnium iniquitatum ejus non recordabor amplius.* Jon. 3, v. 10: *Vidit Deus opera Ninivitarum, quod conversi essent a via sua mala, et poenituit Deum mali, quod locutus erat.* Idem sibi volunt dicta veterum. Iren. lib. 3, c. 5: *Quomodo peccatores poenitentiam agent? utrum perseverantes in iisdem ipsis? an e contrario magnam commutationem et transgressionem prioris conversationis accipientes?* Tertull. de poenit. statim in principio: *Ubi emendatio nulla, poenitentia necessario vana, quia caret fructu suo, cui eam Deus sevit, id est hominis saluti.* Idem in libro de pudic.: *Quid ex poenitentia maturescit, quam emendationis effectus?* ** Hilarius in Psalm. 136: *Nullus id, quod peccatum confessus est, deinceps debet admittere, quia confessio peccati professio est desinendi.* Lactant. lib. 6. divin. instit. c. 13: *Deus purgari homines a peccatis maxime cupit, ideoque agere poenitentiam jubet. Agere autem poenitentiam nihil aliud est, quam profiteri et affirmare, ulterius non peccaturum. Ignoscitur itaque iis, qui ad peccatum ignoranter, imprudenter incauteque labuntur.* ** August. de fide et operibus c. 20: *Accipimus remissionem, non ut peccare liceat, sed ut peccasse non noceat, ut sit factis remissio, non permissio faciendi.* sermon. 7. de temp.: *Multi assidue se dicunt peccatores et tamen adhuc illos delectat peccare. Professio est non emendatio. Accusatur anima, non sanatur; pronuntiatur offensa, non tollitur* etc. *Quando sic poenites, ut tibi amarum sapiat in animo, quod ante dulce fuit in vita et quod te prius oblectabat in corpore, ipsum te cruciet in mente, jam tunc bene ingemiscis ad Deum.* Chrysostomus hom. 33. in Johann.: *Ea demum est poenitentia, si non amplius peccemus aut eadem faciamus. Nam qui ad peccata revertitur, similis est cani ad suum ipsius vomitum redeunti* (quod desumtum ex Proverb. 26, v. 11. et 2. Petr. 2, v. 22.). Bernhard. in medit. devotiss. cap. 4. col. 1194: *Irrisor est non vere poenitens, qui adhuc agit, quod poenitet.* De modo bene vivendi serm. 27. ex Isidoro: *Inanis est poenitentia, quam sequens coinquinat culpa.* Hugo de S. Victore: *Quando Deus in contritione absolvit hominem a peccatis, ligat eum vinculis perpetuae detestationis, ut peccatum semper de cetero detestetur.* Vide c. poenitentis c. Irrisor. dist. 3. de poenit.

An mortificatio et vivificatio sint partes poenitentiae.

56. Quarta Bellarmini de poenitentiae partibus propositio haec est: *Non recte ponuntur poenitentiae partes mortificatio et vivificatio ad eum sensum, quo a Calvino et Beza accipiuntur.* Respondemus: Si per mortificationem intelligitur contritio seu dolor ex peccatorum agnitione et sensu irae divinae ortus, per vivificationem consolatio et pax conscientiae, quae est ex fide, coincidit haec enumeratio partium cum nostra, sin vero per mortificationem intelligitur cessatio ab impietate et malitia, per vivificationem studium novae vitae, tum dicimus, ea pertinere ad fructus poenitentiae; in his enim partibus nova obedientia consistit, ut vere poenitens *desinat a malo et faciat bonum* Ps. 34,
v. 15; *quiescat perverse agere et discat bene facere* VI. 247.
Esa. 1, v. 17. In sensu posteriori hanc divisionem accipiunt Calvin. lib. 3. instit. c. 1. §. 8. Bucanus loco 30. de poenit. pag. 293. Polan. lib. 1. partit. theol. pag. 183; ab illis igitur secessionem hic facimus, cum quotidiana illa mortificatio veteris hominis et renovatio novi sit fructus fidei, ut superius §. 51. monuimus. ** Piscator ipse volum. disp. 1. loc. 14. th. 48: *Quin illa quoque distributio non satis logica videtur, qua pro partibus poenitentiae seu conversionis statuuntur mortificatio carnis et vivificatio spiritus, seu (ut alias Scriptura loquitur) mortificatio veteris hominis et vivificatio novi, seu denique fuga mali et consectatio boni. Sunt enim hae non partes poenitentiae, sed novae obedientiae, ac proinde poenitentiae sunt effecta, et tum poenitentiam, tum justificationem subsequuntur,* uti illud agnoscit Keckerm. lib. 3. syst. theol. c. 8. sub

finem et initium c. 9. Vide disp. 5. tom. 3. Gissens. th. 13.)**

An contritio, confessio et satisfactio sint partes poenitentiae.

57. Succedat tandem quinta Bellarmini propositio, qua suam de poenitentiae partibus sententiam diserte ac θετικῶς exponit. *Tres sunt poenitentiae partes, contritio, confessio et satisfactio,* quod probare nititur divinis literis, testimoniis veterum et congruentia rationis. Respondemus: 1. Contritionem esse poenitentiae partem concedimus, quid vero contritionis nomine Bellarminus, quid nostrae ecclesiae intelligant, paulo post expeditum dabitur. 2. Per contritionem intelligit hoc loco Bellarminus non interiorem illum de peccatis admissis dolorem, sed exteriora contritionis signa, ita enim mentem suam exponit c. 17. circa medium: *Contritionem non ut in corde sedem habet, sed ut per signa manifestatur, sacramenti partem esse contendimus;* jam vero c. 11. resp. ad 3. illa signa quandoque abesse posse ab hoc sacramento concedit, sic enim scribit: *Non desunt multa signa visibilia in sacramento poenitentiae, sive sacerdotem adspicias manus imponentem, sive poenitentem ad genua sacerdotis abjectum et lacrimas fundentem, sed quia ista ita plerumque conspiciuntur, ut tamen etiam absque iis sacramentum poenitentiae esse possit, breviter respondeo, visibile signum idque a DEO institutum esse tum confessionem, tum absolutionem.* Haec Bellarminus et concilii Tridentini decretis et sibi ipsi contrarius. Si enim ad integritatem sacramenti sufficit ex parte poenitentis confessio absque aliis contritionis signis, quare praeter confessionem contritio, id est signa contritionis exteriora, ad essentiales poenitentiae partes requiruntur? 3. Hasce poenitentiae partes ex eo probat Bellarminus, quia in dictis Scripturae et exemplis vere poenitentium trium horum fiat mentio, cum tamen ipse scripserit in propositione 1. hujus capitis: *Aliud est aliquid ad conversionem requiri, aliud partem sive actum esse poenitentiae.* Ergo non sufficit ostendere signa contritionis et confessionem in vera poenitentia adfuisse, nisi etiam demonstretur, ut partem essentialem ac necessario adfuisse. 4. Hinc Durandus in 4. sent. dist. 16. qu. 1. haec tria, videlicet contritionem, confessionem et satisfactionem, in poenitentia necessario adesse concedit, interim tamen solam confessionem esse partem materialem hujus sacramenti disputat, contritionem esse dispositionem et satisfactionem fructum poenitentiae, argumentis usus potissimum duobus, quod *contritio non alio signo, quam ipsa peccatorum confessione prodatur et quod sacramentum poenitentiae non necessario exigat satisfactionem in re, sed in voto duntaxat,* cui frigide respondet Bellarminus 1. de poen. c. 17. *requiri, ut cum dolore et detestatione quis peccata sua confiteatur,* cum per ipsa confessionis verba, non autem alia exteriora signa dolor ille manifestari possit. *Item: sine satisfactione sacramentum poenitentiae esse posse, sed mancum et mutilum, ideo satisfactionem non essentialem, sed integralem hujus sacramenti partem esse.* Atqui de essentialibus partibus potissimum hoc loco quaeritur. Omne symbolum sacramenti externum est pars ejusdem essentialis. Jam vero ex hypothesi Bellarmini tres illi actus poenitentis, contritio, confessio et satisfactio, sunt externum hujus sacramenti symbolum ex parte poenitentis, verbum absolutionis ex parte sacerdotis. Ergo tres illi actus erunt partes sacramenti essentiales. 5. Tres illas partes ex V. T. probat Bellarminus, cum tamen in V. T. poenitentiae sacramentum institutum fuisse neget, quomodo haec conciliari poterunt? *Observandum* (ait), *tres istas poenitentiae partes non solum requiri in ordine ad sacramentum, sed etiam extra sacramentum suo quodam modo esse ac fuisse necessarias in omni lege, dixi autem suo modo propter duas causas, primum quia extra sacramentum non requiritur confessio omnium peccatorum, quae sacerdoti fiat, neque satisfactio a sacerdote injuncta, sed satis est confessio quaedam generalis facta DEO et satisfactio per opera laboriosa sponte assumta* etc. Haec Bellarminus sibi denuo contrarius. Si enim in V. T. non fuit requisita omnium peccatorum confessio sacerdoti facta, nec satisfactio a sacerdote injuncta, consequens est, dicta et exempla Scripturae, quae ex V. T. pro stabilienda confessione et satisfactione adducuntur, esse ἀπροσδιόνυσα, non enim quaelibet confessio, sed plenaria illa omnium peccatorum sacerdoti facta enumeratio, nec quaelibet satisfactio, sed a sacerdote injuncta satisfactio inter partes hujus sacramenti numerantur, jam vero in legitima ἀποδείξει τὰ ἄκρα καὶ τὸ μέσον ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους εἶναι ἀναγκαῖον, ut demonstrat Philosophus 1. analyt. c. 7. VI. 248.

Argumenta pro hac partium enumeratione a Bellarmino adducta.

58. Videamus, quibus argumentis sententiam suam Bellarminus propugnet. Primo loco adducit *dicta et exempla Scripturae.* Respondemus: Dicta de confessione diserte loquuntur de generali peccatorum confessione coram DEO, non autem de speciali singulorum peccatorum coram sacerdote enumeratione, ut cuivis primo intuitu patet et postea uberius demontrabitur; dicta, quae pro stabilienda satisfactione adducuntur, suum habebunt inferius locum. Exempla Scripturae quatuor adducit Bellarminus, quae propriis ipsius verbis proponemus: 2. Reg. 24. *cum David jussisset, populum numerari, et in ea re quadam animi elatione peccasset, inquit Scriptura, describens poenitentiam ejus, percussit cor David eum, ecce contritionem; et dixit ad Dominum, peccavi valde, ecce confessionem, sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egi nimis.* Et paulo infra: *Ego sum, qui peccavi et ego inique egi, isti, qui oves sunt, quid fecerunt? Vertatur, obsecro, manus tua contra me.* Et paulo post: *Obtulit sacrificium; et sic Dominus placatus est, in quo apparet satisfactio per orationem et subjectionem ad flagellandum et tandem per sacrificii oblationem. Ninivitarum poenitentia describitur Jon. 3. Convertatur vir a via sua mala, ecce contritionem; et clament ad Dominum in fortitudine, ecce confessionem; et homines et jumenta non gustent quidquam, nec pascantur et aquam non bibant, et*

operiantur saccis homines et jumenta, ecce satisfactionem. Luc. 18. *Describitur publicanus poenitens, qui in signum contritionis non audebat oculos ad coelum levare et peccatum confitebatur dicens: Deus propitius esto mihi peccatori, ac denique pectus suum percutiebat, quod pertinebat ad satisfactionem. Huic simile est exemplum filii prodigi, qui primum ad se revertitur et statum suum detestatur, deinde confitetur dicens: Pater peccavi in coelum et coram te. Postremo subjicit se poenae a patre inferendae: non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum ex mercenariis.* Respondemus: 1. Priora duo exempla petita sunt ex V. T., in quo poenitentiae sacramentum nondum fuit institutum, in posterioribus non accessit verbum absolutionis, ergo non fuit poenitentia sacramentalis. 2. Confessio utrobique facta est Deo, non sacerdoti, satisfactionis opera sponte assumta, non autem a sacerdote injuncta, ergo exempla sunt a quaestione aliena. 3. Percussio cordis in Davide fuit contritio interior, jam vero quaeritur hoc loco de signis contritionis exterioribus. Confessio fuit effectus contritionis, ut etiam subjectio ad flagella Domini, quae verae et seriae humiliationis indicium; oratio et sacrificium non fuerunt opera satisfactoria, sed verae et salvificae fidei exercitia. 4. Idem judicium sit de reli-
VI. 249. quis exemplis. Jejunium Ninivitarum, percussio pectoris in publicano, subjectio poenae a patre inferendae in filio prodigo fuerunt seriae contritionis signa, non autem opera satisfactoria peccatorum expiandorum ergo suscepta, cum et verbis et gestibus testentur de omnibus suis operibus, meritis ac satisfactionibus sese desperare, ac in coelestis Patris gratuita misericordia omne perfugium constitutum habere.

59. De dictis veterum postea. Rationes, quas Bellarminus profert, hae sunt: *1. Poenitentia est detestatio ac punitio peccati, ut est offensio divinae majestatis et ut ad peccatum tollendum ac amicitiam cum Deo resarciendam ordinatur. Ad eam requiritur primum, ut qui peccavit, doleat se peccasse et amicitiam violasse, deinde ut subjiciat se poenae ad arbitrium Dei, qui laesus est, et quia Deus per ministros suos agit, oportet ut qui peccavit illi homini sponte se subjiciat, qui Dei locum tenet, id vero fieri nequit, nisi et culpas suas ei per confessionem aperiat et mulctam suscipiat, quam ille praescripserit, ex quo tres poenitentiae partes promanant. 2. In reconciliatione liberorum cum parentibus, servorum cum dominis, uxorum cum viris, natura duce tria haec adesse videmus, quod reconciliandi signa doloris ostendant, peccatum fateantur et se castigationi subjiciant. Jam vero DEUS est pater, dominus, sponsus noster. Ergo haec tria itidem in reconciliatione cum Deo erunt necessaria. 3. Quemadmodum tria sunt instrumenta peccandi, cor, lingua, manus, peccamus in corde, verbo et opere; ita par est, ut tria sint veluti instrumenta poenitentiae et adversus peccatum cordis contritione, oris confessione et operis satisfactione pugnemus, ut hac ratione juxta apostolum Rom. 6. sicut exhibuimus membra nostra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibeamus membra nostra servire justitiae in sanctificationem.* Respondemus: 1. articuli fidei ex manifestis Scripturae dictis, non ex humanis ratiocinationibus sunt probandi. 2. Detestationem peccati, ut est offensio divinae majestatis, in poenitentia requiri concedimus, sed contritionis merito ac nostris satisfactionibus peccatum aboleri et amicitiam cum Deo resarciri totis viribus negamus, Christus est *agnus ille Dei, qui peccatum mundi sustulit* Joh. 1, v. 29. et nos *Deo reconciliavit* 2. Cor. 5, v. 19. Horum beneficiorum tanto labore et pretio partorum per fidem nos participes facit, ut prophetica et apostolica scripta unanimi consensu testantur, Act. 10, v. 43: *Christo omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* Si nostris operibus ac satisfactionibus peccatum tollere et DEO reconciliari possumus, Christus frustra mortuus Galat. 2, v. 21. Vanum illud effugium, quod a Christi merito vis illa in nostra opera ac satisfactiones descendat, excutietur suo loco. 3. Alia igitur ratio est reconciliationis hominum cum Deo et hominum inter sese. Peccata respectu Dei, quem illis offendimus, vergunt contra infinitum bonum, sunt ergo infinitum malum et promerentur infinitas poenas. D. Luther. tom. 4. lat. fol. 532: *Vere tam magnum est peccatum, quam magnus qui peccato offenditur, eum vero coelum et terra capere non possunt.* Granat. Dom. 11. post Pentec.: *Cum per letale peccatum homo Deum amittat, Deus autem incomprehensibile bonum sit, consequens est, ut nemo possit gravitatem ejus rei cognoscere, qua incomprehensibile bonum amittitur, necesse enim est incomprehensibile esse malum, quod imcomprehensibili bono privat, solus ergo Deus, qui se plene comprehendit, peccati malitiam comprehendit.* Haec ille rectissime. Quare cum peccatum sit offensa infiniti Dei, igitur ad peccatum tollendum et iram Dei exstinguendam requiritur infinitum pretium, quod solus CHRISTUS θεάνθρωπος nostri loco praestitit, ejus beneficia in seriis conscientiae angoribus vera fides sollicite quaerit, et cupide amplectitur, qua ratione homines vere poenitentes et in CHRISTUM credentes peccati remissionem consequuntur et DEO reconciliantur, sed ad mutuas hominum offensas abolendas et reconciliationem eorum inter sese invicem non requiritur infiniti pretii satisfactio, cum persona, quae offenditur, non sit infinita. 4. Adde
quod ad reconciliationem hominum inter sese nuda VI. 250.
culpae confessio et deprecatio quandoque sufficit, ita ut satisfactio non semper requiratur, quod hypothesibus Bellarmini adversatur, qui ad integrales poenitentiae partes satisfactionem requirit. 5. Peccata cordis contritione, oris confessione et operis satisfactione aboleri non solum praeter, sed et contra Scripturam asseritur, ut ex speciali διασκέψει manifestum evadet. Dictum apostolicum Rom. c. 6.

nullius satisfactionis mentionem facit, sed novam obedientiam, salutarem illum poenitentiae fructum, pulcherrime describit.

Quid desideretur in hac partitione.

60. Haec ergo in enumeratione ista partium poenitentiae desideramus 1. quod veteres poenitentiae ecclesiasticae (praesertim solennis, quae fit coram ecclesia) ritus, contritionem, confessionem et satisfactionem ad generalem poenitentiae, quae fit coram DEO, doctrinam accommodant ejusque partes constituunt. 2. Quod fidem ex numero partium poenitentiae exterminant, cum tamen solius fidei respectu poenitentia sit medium, per quod DEI gratia, peccatorum remissio, aversio poenarum ac vita obtinetur. Quemadmodum tragoediae constant tribus partibus, protasi, epitasi et catastrophe; ita tres actus poenitentiae ab ipsis constituuntur, sed in tota hac fabula CHRISTUS est quasi muta persona, nulla fit mentio fidei in CHRISTUM, per quam solam accipimus remissionem peccatorum. 3. Quod tres istos poenitentis actus, contritionem, confessionem et satisfactionem, concurrere statuunt ad remissionem peccatorum efficiendam, quatenus vim sacramentalem a verbo absolutionis, a quo formantur, participant. Hac igitur ratione, quod Scriptura fidei in Christum (quam ex ordine divino praecedit contritio, et sequuntur bona opera) tribuit, id illi externis poenitentis actibus ac operibus ἄτερ γραφῆς vendicant. 4. Quod ex divina institutione tres illos actus ad partes materiales hujus sacramenti requiri statuunt, cum tamen de plenaria peccatorum coram sacerdote enumeratione et mulcta ab eodem poenitentibus imponenda nullum exstet disertum in Scripturis testimonium. 5. Quod très illi actus locum habeant in illis, qui nondum agunt veram, salutarem, DEO gratam et angelis placentem poenitentiam, ut patet exemplo hypocritarum et desperantium. ** *Pharao Exod. 9, v. 27. peccatum agnoscit, DEI justitiam praedicat, suum et populi peccatum confitetur, agnoscit se merito puniri, poenam ad DEUM auctorem refert, petit earum mitigationem a vero DEO, intercessionem sollicitat, dimissionem promittit. Sic ergo in hac Pharaonis poenitentia cernuntur 1. cordis contritio; 2. oris confessio; 3. satisfactionis promissio. Sed eventus ostendit, omnia fuisse simulata.* Rung. in Exod. p. 329.** 6. Quod tales poenitentiae partes introducunt, quarum ne quidem in definitionibus veterum, quas Gratianus et Lombardus repetunt, mentio fiat.

61. Excipit Bellarminus 1. de poenit. c. 20: *1. Tres illae partes etiam in V. T. in usu fuerunt, et ex ipsa poenitentiae natura colliguntur. Ergo non sunt ex ritibus publicae poenitentiae desumtae.* Respondemus: quid huic exceptioni tribuendum sit, ex superioribus patet. *2. Consolatio, quam evangelium affert, poenitentiam sequitur, aut etiam comitatur, sed non ideo pars est poenitentiae.* Respondemus: Poenitentiam pro contritione acceptam fides sequitur, sed poenitentiae generaliter pro tota conversione acceptae essentialiter includitur, ut superius §. 42. ostendimus. *3. Quod omnis vis hujus sacramenti pendeat a merito passionis et satisfactionis Christi, ex quo oritur vis illa sacramentalis actibus poenitentis communicata.* Respondemus: Scriptura Christi meritum et nostra merita, Christi satisfactionem et nostras satisfactiones opponit, ex illis igitur non sunt facienda subordinata. Perpetuus Scripturae consensus est, hominem fide in Christum sine operibus justificari et remissionem peccatorum obtinere, nuspiam vero propriis dispositionibus, actibus et operibus illud tribuitur. Verbum absolutionis actus illos poenitentis formare et vim sacramentalem iisdem conferre absque Scripturae auctoritate asseritur, cum promissio evangelii fidem, non autem nostra opera respiciat; fides igitur, non opera instrumentalis causae, per quam beneficia Christi nobis applicantur, respectum obtinet. VI. 231. *4. Quod de omnibus hisce partibus exstent Scripturae dicta et exempla.* Respondemus: externa contritionis signa utplurimum adsunt, quandoque etiam a Deo fuerunt requisita, ut Joël. 2, v. 12. Interim tamen non sunt in omni vera contritione necessaria; quemadmodum enim optimae preces quandoque voce carent, ita quoque seria contritio externis gestibus coram hominibus apparentibus quandoque destituitur. Agnoscit hoc ipse Bellarminus c. 19. praecedente scribens: *Extra sacramentum si quis aut angustiis temporis, aut alia de causa legitime impediatur, quo minus confiteri aut satisfacere queat, sola contritio interior ad salutem ei sufficit.* De confessione et satisfactione inferius disputabitur. *5. Quod hypocritae simulent tantum illas partes, ideoque non fiant fructus hujus sacramenti participes, ex quo tamen sacramento ipsi nihil decedat*, quod declarat exemplo baptismi et eucharistiae. Item quod *Judas nullam harum partium poenitentiae habuerit, non contritionem, quippe quae sine spe veniae esse nequit, non confessionem, qualis exigitur, id est singulorum criminum atque ad veniam impetrandam sacerdoti factam, nec satisfactionem praesertim a sacerdote injunctam, neque enim illi, ut se suspenderet, fuerat imperatum, neque se ipsum necare est opus bonum, qualia debent esse opera satisfactoria.* Respondemus: quod hypocritae integrum baptismi et eucharistiae sacramentum, nec tamen fructum sacramenti percipiunt, id fit propterea, quia vera et salvifica fide destituuntur, cujus anteambulo est contritio et pedisequae bona opera, pari ratione, quod hypocritae poenitentiam simulant, nec tamen remissionem peccatorum consequuntur, id itidem ex eo oritur, quia contritione seria et fide vera destituuntur. Bellarminus statuit, solum contritionis interioris defectum esse causam, quominus hypocritae remissionem peccatorum consequantur; atqui ad contritionem etiam fidem accedere oportet, qua sola promissio evangelica de remissione peccatorum apprehenditur, ac proinde si vel maxime quis vere ac serio de peccatis contritus eorum confessionem edit et impositas satisfactiones suscipit, nondum tamen remissionem peccatorum consequitur, nisi fide in Christum sese erigat et promissionibus evangelicis semetipsum in-

cludat. De poenitentia Judae non admodum solliciti sumus, interim tamen certum est, contritionem ejus fuisse veram ac seriam, quam μεταμελείας nomine Scriptura exprimit; spes remissionis ac veniae ad fidem, non autem ad contritionem pertinet, quia contritio oritur ex lege, spes veniae ex evangelio, contritio mortificat ac deprimit, spes veniae vivificat ac erigit; contritio est serius dolor ac tristitia, spes veniae est consolatio ac laetitia, quomodo igitur spes veniae ad contritionem referri poterit? Manifestum etiam est, Judam in specie enorme suum facinus sacerdotibus confessum fuisse, *peccavi*, inquit, *tradens sanguinem innocentem.* Quamvis vero poena ipsi non fuerit a sacerdotibus imposita, eam tamen sponte suscepit; jam vero ipse Bellarminus disputat, satisfactionis nomine intelligendas esse non solum poenas a sacerdotibus impositas, sed etiam sponte susceptas; quamvis etiam se ipsum necare non sit vere et ὄντως opus bonum, tamen ex intentione Judae potuit esse opus bonum, quo non solum vitam abrumpere, sed etiam pro peccato satisfacere forte cogitavit, jam vero Pontificii statuunt, ea etiam esse opera bona, quae ex bona intentione fiunt, licet in lege divina expresse non praescribantur. *6. Quod in definitionibus veterum vel poenitentia ut virtus, non autem ut sacramentum describatur, vel implicita harum partium mentio fiat.* Respondemus: ubi vero ab illis describitur poenitentia ut sacramentum? neque patiemur duas poenitentiae species toto genere discrepantes nobis obtrudi, cum Scriptura unius tantum poenitentiae descriptionem nobis proponat. Vindictae nomine in definitionibus veterum non intelligitur satisfactio, ut praeter ipsorum mentem Bellarminus asserit, sed interior contritio ac serius de admissis peccatis dolor.

VI. 252. 62. Atque haec dicta sint de tribus poenitentiae partibus in genere, quas hoc disticho complexus est Gerson:

Peccavi graviter, postponam, deinde fatebor
Atque satisfaciam, cum jubet ecclesia.

Exstat etiam de partibus istis hic versiculus:

Esto contritus, peccata fatere, satisfac.

Vox contritionis. Restat ut in specie de singulis agamus, ac primo quidem de contritione. Vox contritionis eo, quo hic accipitur sensu, αὐτολεξεὶ in Scripturis exstat. Psalm. 51, v. 19: *Cor contritum et humiliatum non despicies.* Psalm. 147, v. 3: *Sanat DEUS contritos corde.* Jes. 38, v. 13: *Sicut leo contrivit omnia ossa mea.* Jes. 57, v. 15: *Sic dicit excelsus et sublimis; habito cum contrito et humili spiritu, ut vivificem spiritum humilium et ut vivificem cor contritorum.* Esa. 61, v. 1: *ut alligarem contritos corde.* Esa. 66, v. 2: *respiciam ad pauperem et contritum spiritu et trementem sermones meos* etc. Radix שָׁבַר proprie significat *fregit*, sicut franguntur ligna, Exod. 9, v. 26. ossa Exod. 12, v. 46. vasa testacea Levit. 6, v. 28. statuae 2. Reg. 11, v. 18. etc. LXX. Interpr. plerumque reddiderunt per συντρίβειν. דִּכָּא *oppressione* seu *depressione contusus est*, לֵב נִדְכָּאִים συντετριμμένοι τὴν καρδίαν Esa. 57, v. 15. שָׁפַל, humilis fuit, humiliatus est שְׁפַל־רוּחַ, ὀλιγόψυχος, humilis spiritu etc. Ex quibus omnibus patet, contritionis nomine metaphorice intelligi fractionem et scissionem cordis, verum ac serium dolorem, quo vis ac robur cordis veluti conteritur, sicut per morbos robur corporis. Quidam metaphoram desumtam esse dicunt a vase testaceo, quod in minutissima fracta redigitur Psalm. 31, v. 13. Esa. 30, v. 14. Jerem. 19, v. 11; alii ab ossibus, quae subito lapsu in plura fragmenta dissiliunt, ut bestiarum dentibus assulatim comminuantur Psalm. 38, v. 4. Esa. 38, v. 13. Hos. 6, v. 5.

63. Contritio enim nihil aliud designat, quam Quid complectatur contritio.
verum ac serium dolorem ex agnitione peccati et sensu irae divinae adversus illa exortum cum conscientiae pavoribus et peccati detestatione conjunctum. Isidorus lib. 2. de summo bono cap. 12. eam sic describit, quod sit *compunctio animi cum lacrimis veniens de recordatione peccati et timore judicii.* Complectitur igitur contritio 1. veram peccati agnitionem, siquidem peccatorum atrocitate ac foeditate nondum cognita dolor de illis locum habere nequit. Huc pertinent dicta Scripturae, quae a poenitentibus agnitionem peccatorum exigunt eandemque vere poenitentibus tribuunt. Psalm. 51, v. 5: *Praevaricationes meas ego agnosco, et peccatum meum coram me est.* Jerem. 3, v. 13: *Veruntamen agnosce iniquitatem tuam, quia in Jehovam Deum tuum praevaricata es.* Jerem. 14, v. 20: *Agnoscimus, Jehovah, impietatem nostram, impietatem patrum nostrorum, quia peccavimus tibi.* Orat. Manass. v. 11: *Peccavi, peccavi, et agnosco iniquitatem meam.* 2. Sensum irae divinae adversus peccata, siquidem ubi vere agnoscitur peccatum, ibi etiam illud peccati in quarto modo proprium agnoscitur, videlicet quod offendat Deum, qui est summum et infinitum bonum, seriam igitur peccati agnitionem proxime sequitur irae divinae sensus, quo pertinent exempla vere contritorum. Psalm. 6, v. 1. Psalm. 38, v. 2: *Domine, ne arguas me in ira tua, neque corripias me in furore*
tuo. Psalm. 32, v. 4: *Die ac nocte aggravatur* VI. 253.
super me manus tua, versus est viror meus in siccitates aestatis. Psalm. 38, v. 3: *Sagittae tuae descenderunt in me et descendit super me manus tua;* v. 4: *non est integrum in carne mea propter iram tuam, non est pax ossibus meis propter peccatum meum.* Psalm. 88, v. 17: *In me transierunt irae tuae et terrores tui conturbaverunt me.* Psalm. 102, v. 10: *Potum meum fletibus miscui;* v. 11: *a facie indignationis et irae tuae.* Jerem. 4, v. 8: *Plangite et ululate, quia non est aversa ira furoris Domini a nobis.* Thren. 3, v. 42: *Praevaricati sumus et rebelles fuimus;* v. 43: *ideo opposuisti furorem tuum.* Mich. 7, v. 9: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei.* Nahum 1, v. 6: *Ante iram ejus quis consistet? et quis stabit in ira furoris ejus?* Orat. Manass. v. 5: *Intolerabilis est ira tua, quam peccatoribus minaris;* v. 8: *non est pax mihi, quia iram tuam.*

concitavi. 3. Conscientiae angores et pavores, quos vocant ejusdem δηγμοὺς sive morsus, ubi enim adest verus irae divinae sensus, ibi sequuntur interiores cordis pavores et angustiae, quae ipsum quoque corporis robur quandoque labefactant. Hi dolores et angores conscientiae sunt exsecutores judicii divini adversus peccata. Psalm. 25, v. 17: *Angustiae cordis mei dilatatae sunt, educ ab angustiis animam meam.* Psalm. 31, v. 13: *Factus sum sicut vas confractum.* Psalm. 34, v. 19: *Propinquus est Dominus contritis corde et humiles spiritu sublevat.* Psalm. 38, v. 4: *Non est pax ossibus meis propter peccatum meum;* v. 5: *iniquitates meae transierunt caput meum, sicut onus grave graviores fuerunt me;* v. 9: *debilitatus sum et contritus, rugio prae fremitu cordis mei;* v. 11: *dereliquit me fortitudo mea.* Psalm. 51, v. 10: *Exsultent ossa, quae contrivisti.* Psalm. 102, v. 5: *Percussum est velut herba et exaruit cor meum.* Psalm. 109, v. 22: *Pauper et egenus sum, et cor meum vulneratum est in visceribus meis.* Huc pertinent dicta, quae loquuntur de paupertate spiritus Esa. 61, v. 1. Matth. 5, v. 3, c. 11, v. 5. Luc. 4, v. 18. de spirituali carcere et captivitate Esa. 61, v. 2. de tristitia et angore cordis Jerem. 23, v. 9. Thren. 1, v. 20. 2. Cor. 7, v. 10. 4. Veram coram DEO humiliationem, siquidem quisquis peccati atrocitatem et irae divinae gravitatem serio agnoscit, is coram tremendo DEI judicio sese vere humiliat. Psalm. 34, v. 19: *humiles spiritu salvabit Dominus.* Psalm. 38, v. 9: *humiliatus sum nimis.* Psalm. 44, v. 2: *humiliata est in pulvere anima mea.* Esa. 57, v. 15: *sic dicit Excelsus: habito cum contrito et humili spiritu, ut vivificem spiritum humilium.* 5. Ingenuam peccati confessionem, siquidem angustia cordis prorumpit in confessionem oris; quo pertinent dicta, quae a vere poenitentibus peccatorum confessionem requirunt, et exempla eorum, qui in vera poenitentia peccata sua confessi sunt. Num. 5, v. 7: *Fatebuntur peccatum suum, quod fecerunt.* Nehem. 9, v. 2: *Filii Israël confitebantur peccata sua Domino.* Psalm. 32, v. 3: *Quoniam tacui, inveteraverant ossa mea in rugitu meo, tota die;* v. 5: *peccatum igitur meum notum feci tibi et iniquitatem meam non operui; dixi: confitebor adversum me praevaricationes meas, et tu dimisisti iniquitatem peccati mei.* Prov. 28, v. 13: *Qui tegit scelera sua, nunquam aget prospere, qui vero confitetur et derelinquit, misericordiam consequetur.* Matth. 3, v. 6. Marc. 1, v. 5. Actor. 19, v. 18. Exempla confessionis describuntur 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata.* 6. Serium peccati odium ac detestationem, sive δυσαρέστησιν, etenim qui serio de peccatis admissis dolet, eadem quoque detestabitur; qui gravitatem irae divinae propter peccata prementis sensit, peccatis abblandientibus non consentiet. Levit. 26, v. 41: *Humiliabitur cor eorum incircumcisum atque aequo animo ferent mulctam.* In Hebraeo est יִרְצוּ עֲוֹנָם beneplacitum habebunt in delictis suis, i. e. in poena delictorum suorum. Quemadmodum prius legem Dei odio habuerunt, contra vero peccata cupide perpetrarunt, ita e converso poenam peccatorum promte et patienter suscipient ac peccata odio habebunt, ut Lutherus in margine textus germanici recte commentatur. Ps. 51, v. 5: *Peccatum meum coram me est semper* (est mihi adversum et hostis pessimi loco a me habetur). Ex quibus omnibus apparet, quare seria contritio in Scripturis vocetur compunctio, scissio cordis, confractio, spiritus tribulatio, percussio femoris, confusio, tremor, infixio sagittarum Domini, percussio cordis etc. VI. 254. Quidam juxta facultates animae contritionem partiuntur, quod sit in memoria peccati recordatio, in mente offensae divinae consideratio, in voluntate peccatorum agnitorum detestatio, in corde timor futuri judicii, in conscientia legis fulmine territa compunctio, morsus ac dolor.

64. Observandum vero hoc loco: 1. Quamvis vera atque ἀνυπόκριτος contritio in omni vera ac salutari poenitentia requiratur, esse tamen contritionis gradus, cum non sint pares in omnibus terrores atque angores, sed in quibusdam majores, in quibusdam vero minores. 2. Promissionem de remissione peccatorum non niti dignitate ac quantitate nostrae contritionis, sed unice Christi merito, qui pro peccatis nostris perfectissime *contritus* est Esa. 53, v. 10; ideo cor contritum et humiliatum non ad contritionis suae quantitatem vel dignitatem debet respicere ac medelam peccatorum suorum in ea quaerere, sed Christum in ara crucis pendentem intueri et ex vulneribus ipsius vulnerum suorum medicinam haurire. 3. Peccati agnitionem nunquam ad illam perfectionem assurgere, ut omnium in specie peccatorum notitiam complectatur, Psalm. 19, v. 13: *Delicta enim quis intelligit? ab occultis meis munda me.* Psalm. 90, v. 8: *Abscondita nostra peccata collocas in lumine vultus tui,* interim tamen generalem quandam peccatorum agnitionem et confessionem ad veram poenitentiam omnino requiri. Morbo enim nondum cognito medicina contemnitur, peccati foeditate nondum perfecta non potest dulcescere divina gratia. Hieron. in c. 15. Esai: *Initium salutis est, sua intelligere et flere peccata.* 4. Quamvis in morbis gravioribus exterior oris confessio quandoque non adsit, nihilo tamen minus interiorem contritionem veram ac seriam esse posse, coram Deo enim non solum verba oris, sed et gemitus et desideria cordis loquuntur. 1. Sam. 16, v. 7: *Homo adspicit quae sunt prae oculis, sed Jehovah adspicit quae sunt in corde.* Psalm. 38, v. 10: *Domine, coram te est omne desiderium meum et gemitus meus non est a te absconditus.*

65. Sed enim quamvis absque exterioribus verbis et gestibus seria contritio esse possit, quamvis etiam Deus potius interiorem cordis contritionem, quam exteriores gestus atque actus respiciat, unde prophetae et apostoli non tam *vestium* quam *cordium scissionem* in vera poenitentia requirunt Joël. 2, v. 13; interim tamen, ubi seria adest contritio cordis, Signa contritionis externa.

ibi per externa signa atque indicia sese ut plurimum conspiciendam praebet, quia cor afflictum et vultus tristis plerumque sunt conjuncta. Porro signa contritionis varia in Scripturis occurrunt, potiora et usitatiora haec sunt: 1. Jejunium, quando enim in luctu cor hominis velut herba exarescit, *tum obliviscitur comedere panem suum* Psalm. 102, v. 5. *Cum in magnas tristitias aut moerores homines incidunt* (scribit Flacius p. 2. clav. in tract. de jejunio pag. 401.), *vitam sibi acerbam ducunt, ideoque incipiunt negligere illa omnia, quae vitam suaviorem faciunt, inde oritur jejunium, quod Hebraeis vocatur afflictio animae.* Sic in vera poenitentia jejunarunt Israëlitae, 1. Sam. 7, v. 6. 2. Paral. 20, v. 3. Nehem. 9, v. 1. Esth. 4, v. 3. Joël. 1, v. 14. 2. Macc. 13, v. 12; Ninivitae Jon. 3, v. 5. et 6; David, 2. Sam. 12, v. 16; Josaphat, 2. Paral. 20, v. 3. Nehem. c. 1, v. 4. Dan. c. 9, v. 3. 2. Scissio vestium, quae est signum cordis scissi ac contriti ac populo Israëlitico in moerore et luctu potissimum fuit usitata, ut patet 1. Sam. 4, v. 12. 2. Sam. 1, v. 2. et 11. c. 3, v. 31. c. 13, v. 31. etc.
VI. 255. quamvis etiam apud alios populos occurrat, sic enim poëta:

— — — — *It scissa veste Latinus*
Conjugis attonitus fatis urbisque ruina.

Sic in vera poenitentia sciderunt vestimenta sua Israëlitae, 1. Macc. 3, v. 47. 2. Macc. 10, v. 26. 3. Lacrimae, quae sunt vulnerati animi sanguis et doloris legati, ex compressione cordis fons lacrimarum prorumpit. Sic in vera poenitentia lacrimari jubentur Israëlitae Joël 2, v. 12. lacrimantur Bar. 1, v. 5. 2. Macc. 13, v. 12; David Psalm. 6, v. 9. Psalm. 69, v. 11; Petrus Matth. 26, v. 75. peccatrix Luc. 7, v. 38. 4. Humicubatio, quam Chame unian vocant. Sic in vera poenitentia super terram jacuerunt David 2. Sam. 12, v. 16; Israëlitae per triduum 2. Macc. 13, v. 12. 5. Cineris super caput sparsio, quae itidem in luctu fuit Israëlitis usitata, ut patet 2. Sam. 13, v. 19. Job. 2, v. 8. sic in vera poenitentia cinere sese adsperserunt Israëlitae Nehem. 9, v. 1. 1. Macc. 3, v. 47; Ninivitarum rex Jon. 3, v. 6. Job. 42, v. 6. quo pertinet dictum Christi Matth. 11, v. 21. Luc. 10, v. 13: *Vae tibi Chorazin, vae tibi Bethsaida, nam si in Tyro et Sidone factae fuissent virtutes, quae in vobis, olim in sacco et cinere poenitentiam egissent.* **Mos adspergendi pulverem capiti etiam apud alias gentes in luctu fuit usitatus. Sic enim poëta Graecus ducem quendam suum inducit conspergentem caput pulvere in luctu ob mortem socri sui: ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν χεύατο κὰκκεφαλῆς.** 6. Sacci, hoc est viliorum, sordidorum et incommodorum vestimentorum usus, quem in luctu Israëlitis itidem usitatum fuisse constat. Sic in vera poenitentia saccos induunt Israëlitae Esth. 4, v. 3; Ninivitae Jon. 3, v. 4; Ezechias Esa. 37, v. 1. Dan. 9, v. 3. hinc phrasis *in sacco et cinere agere poenitentiam* Matth. 11, v. 21. Luc. 10, v, 13. 7. Pectoris percussio, qua denotatur, ex corde oriri pravas cogitationes et omnis generis peccata Matth. 15, v. 19. Sic publicanus in vera poenitentia *percutit pectus suum orans, Domine propitius esto mihi peccatori* Luc. 18, v. 13. uti etiam Israëlitae Christi crucifixionem videntes Luc. 23, v. 48; hanc pectoris percussionem alias etiam in luctu usitatam fuisse patet ex Nahum 2, v. 7: *Ancillae ejus ducebant eam gementes ut columbae, percutientes pectora sua.* **Huc quoque pertinet positio manuum super caput 2. Sam. 13, v. 19: *et ponebat manum suam super caput suum et ibat eundo et clamabat.* Jerem. 2, v. 37: *etiam inde egredieris et manus tuae super caput tuum.* Manibus enim capiti impositis incedentes et clamantes dolorem testari solebant, praesertim mulieres.** 8. Aquae effusio. Sic de Israëlitis refertur 1. Sam. 7, v. 6.
quod in vera poenitentia *hauserint aquam et effuderint coram Jehovah ac jejunaverint die illa dicentes: peccavimus Jehovae.* VI. 256.
Hac aquae effusione procul dubio denotare voluerunt extremam cordis sui humiliationem, quod se aestiment *effusos sicut aqua effundi solet* Psalm. 22, v. 15. quod sint velut aquae, *quae defluunt in terram, quae non congregantur* 2. Sam. 14, v. 14. Quidam metaphoram in his verbis quaerunt, ut sit sensus, lacrimas ex corde imo quasi expressas et haustas largiter coram Deo effuderunt. 9. Femoris percussio. Jer. 31, v. 19: *Postquam ostendisti mihi, percussi femur meum,* ubi Lutherus in gloss. marginalibus addit: *Percutere femur est signum doloris, sicut mulierculae in puerperio facere solent.*

66. Quare cum externis hisce signis ac ritibus interior contritio quandoque sese manifestet, ideo per usitatam Scripturae synecdochen poenitentia ex illis describitur, signatum scilicet ex signis, arbor ex cortice et foliis, non quod exteriores illi ritus et gestus absque interiori contritione veram poenitentiam constituant et absolvant, sed quia interior contritio per illos sese ut plurimum exserit. Sic Ninivitarum poenitentia describitur hoc modo, quod induerint se saccis, jejunaverint etc. Cum vero hypocritae, vere piorum simiae, exteriores illos ritus, opera et actiones poenitentiae simulare possint, ut testatur exemplum Achabi, qui *vestes suas scindebat, saccum induebat, jejunabat, in sacco dormiebat et miserabiliter incedebat,* etiamsi interiori ac seria ad Deum conversione destitueretur, 1. Reg. 21, v. 27; ideo externos illos ritus atque opera poenitentiae Deus quandoque improbat, nimirum si interior mentis mutatio ac renovatio non sit eisdem conjuncta. Sic Esa. 58, v. 5. reprehenduntur Judaeorum jejunia, quod tantum corpus affligerent, *obstipo capite incederent*, saccum induerent ac sese tetricos atque tristes praeberent, cum DEUS veram potius conversionem ac luctum animi requireret, hunc vero externum corporis luctum eatenus tantum probaret, quatenus esset effectus et consequens verae contritionis. Joël 2, v. 13. jubentur *scindere corda et non vestimenta sua*, i. e. jubentur non simulare tantum

dolorem externa vestium laceratione, sed interius vere ac serio dolere de admissis peccatis. Ignoratio hujus synecdoches, qua poenitentia ex signis et fructibus describitur, occasionem dedit errori, quo poenitentia in externis tantum et corporeis molestiis collocatur, iisdemque meritum remissionis peccatorum et satisfactionis transscribitur, cum promissio de remissione peccatorum sit gratuita propter solum et unicum Christi meritum nobis facta et non nisi fide apprehendenda.

Causa efficiens contritionis.

67. Contritionis causa efficiens principalis est Spiritus sanctus, ut generalia illa fundamenta superius §. 35. adducta, quae totum conversionis opus Spiritui sancto tribuunt, evidenter comprobant. Ad contritionem requiritur peccati agnitio ejusdemque odium et detestatio; jam vero natura nostra corrupta toto impetu fertur ad peccatum eodemque summe delectatur; per peccatum mens nostra obtenebrata et occaecata est, utique ergo superius lumen requiritur ad peccati atrocitatem et irae divinae gravitatem agnoscendam, ex quo evidenter patet, quod vera ac salutaris contritio non sit naturalium virium, sed Spiritus sancti cor nostrum efficaciter moventis opus. In contritione adest serius de peccatis admissis dolor; jam vero natura nostra misere corrupta ac depravata fugit istum dolorem, ac suum secuta genium atque ingenium potius exsultat de peccatis. Psalm. 50, v. 21: *Arguam te et ordinabo in oculis tuis, quod fecisti.* Psalm. 90, v. 8: *Absconditum nostrum collocat DEUS in lumine vultus sui* (ac revelat illud per lucem Verbi). Esa. 38, v. 13: *Sicut leo contrivit omnia ossa mea.*

Discrimen inter contritionem salutarem et exitialem.

68. Distinguendum tamen inter veram et salutarem contritionem vere piorum et falsam atque exitialem hypocritarum, impiorum ac desperantium.
1. Pii in seriis conscientiae pavoribus principale peccati objectum Deum ipsum intuentur et propter ejus (utpote summi boni) offensam unice dolent; contra vero hypocritae mentis suae vel aliorum judicia potius extimescunt ac poenae magis quam
2. culpae consideratione anguntur. Pii non solum
VI. 257. actualia delicta graviora, sed et fontem omnium actualium videlicet originalem labem; non solum exteriora delicta, sed etiam interiorem naturae corruptionem agnoscunt et serio de illis dolent. Psalm. 51, v. 7: *Ecce in iniquitate conceptus sum et in peccato calefacta est de me mater mea.* Tertullianus lib. de poenit. p. 553: *Non facti solum, sed et voluntatis delicta vitanda et poenitentia purganda sunt, neque enim si mediocritas humana factis solum judicat, quia voluntas latebris par non est, ideo etiam crimina ejus sub Deo negligamus. Deus in omnia sufficit; nihil a conspectu ejus remotum, unde omnino delinquitur* etc. Sed hypocritae saltem ex-
3. terna delicta utcunque agnoscunt. Pii non solum praesentis, sed etiam futurae vitae poenas peccatis deberi agnoscunt, serio igitur dolent, sed fide in Christum vicissim sese erigunt; hypocritae ut plurimum saltem hujus vitae poenas extimescunt, si ad considerationem poenarum aeternarum assurgunt, in barathrum desperationis abripiuntur. Pii agnoscunt 4.
et confitentur Deum et judicia ejus esse justa; hypocritis proprium est delicta extenuare et justitiam Dei vellicare. His igitur membris piorum et hypocritarum contritio distinguitur, idem fere discrimen inter piorum et impiorum poenitentiam intercedit. Pii serio dolent, et a peccatis desistunt; impii poenitentiam simulant, sed in peccatis secure pergunt. Pii serio dolent, sed fide dolores illos superant; desperantes serio quidem dolent, sed a terroribus superantur vera in Christum fide destituti. Proinde quod contritionem Spiritus s. opus esse diximus, id de vera ac salutari piorum contritione acceptum volumus, hypocritarum, impiorum ac desperantium contritio plerumque ex veteri homine et naturalibus liberi arbitrii viribus ortum habet.

Quid statuendum de distinctione inter contritionem legalem et evangelicam.

69. Haec quibusdam occasionem dederunt, ut distinguerent inter contritionem legalem et evangelicam; hanc tribuunt vere piis, qui de peccatis dolent et fide vicissim eriguntur, illam vero desperantibus, qui deplorant quidem peccatum, sed absque spe veniae, Bucanus loco 30. p. 287. Sed huic sententiae per omnia subscribere non possumus, cum ipsa illa piorum contritio, quam evangelicam vocant, quatenus contritio est, non ex evangelio, sed ex lege oriatur; hoc tamen sensu et respectu evangelicam dici posse concedimus, quia fidem ex verbo evangelii accensam conjunctam habet, per quam salutaris redditur; judicamus tamen ab hac ἀκυρολογίᾳ abstinendum esse.

Causa instrumentalis contritionis.

70. Organum igitur, per quod Spiritus sanctus contritionem in cordibus hominum operatur, est concio legis, per quam peccata et ira Dei adversus illa manifestantur, ut illis agnitis homo peccator serio doleat. Esa. 66, v. 2: *Respiciam ad contritum spiritu et trementem sermones meos.* Jerem. 23, v. 29: *Numquid verbum meum tanquam ignis et velut malleus conterens petram?* Rom. 3, v. 20: *Per legem est peccati agnitio.* Rom. 4, v. 15: *Lex iram operatur.* Rom. 7, v. 7: *Peccatum non cognovi nisi per legem;* v. 8: *absque lege peccatum est mortuum.* In promulgatione decalogi Israëlitae ad sonitum buccinae et auditum vocis divinae ita expavescunt, ut non solum retrocedant, sed etiam fateantur, se e vita excessuros, si amplius talem vocem audiant. Quo spectaculo Deus significare voluit, quod organo decalogi excitet in homine contritionem. Ex quibus testimoniis exstructa est regula theologica: *Quicquid peccatum arguit, iram ac poenas denuntiat et conscientiae terrores incutit, id legis rationem habet, quando et ubicunque id fiat.*

71. Legis concioni hac in parte adminiculantur discrimen honestorum ac turpium in mente adhuc reliquum, synteresis, internum conscientiae testimonium, memoria divini judicii, item exempla irae divinae, quae in aliis videmus, et poenae peccatorum nostrorum, quas in nobis ipsis experimur, quae sunt velut reales conciones legis, quo sensu calamitates tum publicae, tum privatae συναίτια ὀργανικὰ con-

tritionis dici possunt. Esa. 28, v. 21: *Facit Deus*
VI. 258. *opus alienum* (castigando ac puniendo), *ut faciat proprium* (miserendo).

Saepe Deum videas alieno munere fungi,
Ut proprium peragat conveniente r opus.

Jerem. 30, v. 11: *Castigabo te in judicio, ne innocens tibi videaris.* c. 31, v. 28: *Quemadmodum sollicitus fui super eos ad evellendum ac diruendum et destruendum et perdendum et affligendum, sic sollicitus ero super eos ad aedificandum et plantandum, dicit Jehovah.* Hos. 5, v. 15: *Revertar ad locum meum, donec deficiant et requirant faciem meam, in tribulatione sua quaerent me dicentes;* c. 6, v. 1: *venite, revertamur ad Dominum, quia ipse disrupit et sanabit nos, percussit et alligabit nos.* Amos. 4, v. 9: *Percussi vos ariditate* etc., *nec tamen rediistis ad me;* v. 10: *immisi in vos pestilentiam, nec tamen rediistis ad me;* v. 11: *subverti in vobis, quemadmodum subvertit Deus Sodomam et Gomorrham, nec tamen rediistis ad me.* Luc. 13, v. 5. de civibus in Siloah perditis Christus dicit: *Nisi conversi fueritis, omnes simul peribitis.* 1. Cor. 11, v. 22: *Cum judicamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.* Basilius serm. quod Deus non sit auctor mali tom. 1. p. 355: *Caro percutitur, ut anima sanetur.* Chrysostomus epist. 5. col. 975: *Poena, quam Deus irrogat, nihil damni dat, sed lucri facit, quod est inter bona omnium maximum. Solidam enim dat in Christum tenere fiduciam et resipiscere a peccatis adversus illum commissis, ut ad virtutis viam nos reducat.* Augustinus de natura et gratia c. 24: *Sunt mala, quae prosunt mirabili DEI misericordia. Numquid ille boni aliquid passus est, qui dixit: Avertisti faciem tuam a me et factus sum conturbatus? non utique, et tamen haec ei conturbatio contra superbiam medicinalis fuit quodammodo. Dixerat enim: in abundantia mea non commovebor in aeternum, et sibi tribuebat, quod a Domino habebat; quare ostendendum ei fuerat, unde haberet, ut reciperet humilis, quod superbus amiserat.* Fulgentius epist. 7: *Benignitas Dei nos ad poenitentiam adducit, ideo nos tribulationibus affligit, infirmitatibus corripit, angustiis erudit, ut qui in sanitate corporis peccavimus, in infirmitate peccatis abstinere discamus.* Lutherus tom. 4. latin. fol. 584. in c. 7. Michae: *Non impedit, quod calamitates istae sint poenae peccatorum, hoc solum restat, ut tu quoque peccata tua agnoscas et in iis non pergas obstinate, castigat pater quoque filium propter peccata, et tamen ista castigatio est signum paterni animi, sicut Paulus dicit, corripi nos a Domino, ne cum hoc mundo damnemur* etc.

72. Eundem etiam usum praestat meditatio passionis ac mortis Christi, quippe quae est lucidissimum irae divinae speculum adversus peccata nostra. Esa. 53, v. 4: *Nos reputavimus eum plagis affectum, percussum a Deo et humiliatum;* v. 5: *ipse autem vulneratus est propter praevaricationes nostras, attritus propter iniquitates nostras.* Christus ad supplicium ductus crucem suam bajulans monet mulieres, ut *deplorent se ipsas* Luc. 23, v. 28, hoc est, ut agnoscant peccata sua et iram Dei adversus illa in hoc tristi spectaculo intueantur. Deus variis exemplis iram ostenderat suam mundi diluvio, eversione Sodomae etc.; tandem ut plenius iram suam adversus peccata manifestaret, Filium suum propter peccata nostra mori voluit, qui sub hoc pondere miserabiliter conqueritur: *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Sicut uva torculari subjecta comprimitur et suavissimum succum praebet; ita Christus torculari irae divinae subjectus sanguineum sudorem in odorem suavitatis pro peccatis nostris Deo obtulit. In sudore fervor, in sanguine pretium, in ejusdem decursu sufficientia apparet. Pertinent huc suavissimae meditationes Patrum de passione Domini. Bernhard. serm. 3. in die nat. col. 57: *Agnosce, homo, quam gravia sint vulnera, pro quibus necesse est, Christum Dominum vulnerari; si non essent haec ad mortem et mortem sempiternam, nunquam pro eorum remedio Filius Dei moreretur.* Anselm. in libr. meditat. lit. N: *Peccat iniquus et punitur justus, delinquit reus et vapulat innocens, offendit impius, damnatur pius: quod perpetrat servus, exsolvit dominus, quod comittit homo, susti-* VI. 259.
net Deus. Pulcherrime Ephraem lib. 1. de comp. cordis c. 2: *Legimus, ipsum Dominum, Verbum Patris, pependisse in ligno et propter peccata nostra peremtum esse, et elata cervice contemnimus et ridemus? Sol non potuit ferre Domini nostri contumeliam, sed claritatem sui luminis convertit in tenebras, nos autem a tenebris malitiae nostrae converti nolumus? Velum templi, quod nihil deliquerat, a semet ipso scissum est, nos autem propter peccata nostra cor nostrum compungi non cupimus?* etc. Concludimus igitur, quod vera contritio in cordibus hominum excitetur legis adversus peccata fulminantis praedicatione, adversitatum immissione ac passionis Dominicae et aliorum irae divinae exemplorum meditatione.

Quo fine requiratur contritio.

73. Porro in vera ad Deum conversione requiritur contritio, non ut meritum reconciliationis, vel ut medium apprehendendae gratiae, sed ut pars ordinis, quem Deus in convertendis observat, atque obedientiae illius, quam a convertendis exigit, cum in praefractis et securis cordibus operari nolit. Quomodo enim contritio vel promerendae vel apprehendendae gratiae medium esse posset: 1. cum sit ex lege, jam vero *ex lege est peccati agnitio*, non abolitio, Rom. 3, v. 20; *ex operibus legis non est justificatio*, Gal. 2, v. 16; *lex iram operatur*, Rom. 4, v. 15. 2. Cum sit imperfecta, nam qualis qualis ac quanta quanta fuerit sive intensive sive appretiative (ut loquuntur), peccatorum atrocitatem ac irae divinae magnitudinem non adaequat; proinde si ex nostrae contritionis qualitate vel quantitate de remissione peccatorum statuendum foret, perpetuis dubitationibus vere ac serio poenitentes conflictari cogerentur. 3. Cum destituatur facultate apprehendendi Christum mediatorem, qui pro peccatis nostris satisfecit, ac proinde conscientiae pacem et quietem dare nequeat. 4. Cum nulla sit

relatio inter nostram contritionem et inter promissionem DEI gratuitam de remissione peccatorum, sed inter verbum evangelii et inter fidem relatio perpetua occurrit. Quapropter quando poenitentiae tribuitur, quod sit medium reconciliationis et vitae, id συνεκδοχικῶς respectu partis potissimae ac nobilissimae, videlicet fidei in Christum, fieri statuendum, quippe quae sola Christi meritum in verbo evangelii oblatum apprehendit et in Christo gratiam Dei, justitiam et vitam aeternam invenit, cujus fidei anteambulo est contritio, pedissequa vero bona opera, ut in reconciliatione nostra cum DEO fides sola maneat regina.

74. Hactenus nostram, hoc est ipsius Scripturae sacrae de contritione sententiam exposuimus, restat ut Pontificiorum opinionem excutiamus, quam Bellarminus lib. 2. de poenit. c. 1. his includit quaestionibus: *1. An contritio sit actus bonus et liber, et num ad legem vel evangelium pertineat? 2. An sit actus solius liberi arbitrii? 3. An includat odium ac detestationem peccati praeteriti? 4. An includat propositum bene vivendi? 5. An sit necessaria ad justificationem? 6. An summum dolorem exigat? 7. An vim habeat peccatorem Deo reconciliandi? 8. An ante absolutionem sacerdotis? 9. An peccata omnia delere queat? 10. An attritio sit donum Dei?*

An contritio sit terror ex minis legis conceptus.

75. Primam quaestionem Bellarminus c. 2. quatuor propositionibus explicat: *1. Contritio non est terror ex minis legis conceptus, cum per contritionem cor peccatoris molliatur, humilietur et legi Dei subdatur; cum terrores etiam in corde duro ac superbo esse possint; cum contritis ea tribuantur, quae territis non conveniunt; denique cum in descriptione contritionis non tantum pavorum et terrorum, sed etiam gemituum, lacrimarum, suspiriorum etc. mentio fiat.* Respondemus: Nequaquam dicimus, contritionem esse tantummodo terrorem, sed peccati agnitionem et detestationem, cordis humiliationem, conscientiae angores itidem hoc nomine complectimur. Ex conjunctis igitur et subordinatis non sunt facienda opposita, utique per contritionem
VI. 200. cor hominis scinditur, humiliatur ac mollitur, ut in gemitus, suspiria et lacrimas resolvatur, sed ex eo nondum sequitur, quod terrores ac pavores non sint conjuncti. Dicta Scripturae, quae Bellarminus affert, Psalm. 34, v. 19: *Dominus prope est iis, qui tribulato sunt corde et humiles spiritu salvabuntur;* Psalm. 51, v. 19: *Cor contritum et humiliatum non despicies,* nostrae sententiae non adversantur, in his enim ac similibus dictis continetur descriptio personarum, quibus Deus offert suam gratiam, scilicet illis, qui corde sunt contrito, non autem proponitur causa, propter quam peccata remittantur. Observat Deus hunc ordinem, ut ad inferos prius deducat, postea iterum reducat, ut prius mortificet, postea vero iterum vivificet. Neque quidquam juvat causam Bellarmini, quod humiliatio additur contritioni, haec enim itidem oritur ex agnitione peccatorum et sensu irae divinae adversus peccata, quam ex lege esse negari nequit. Quo vero tendat Bellarminus negando contritioni terrores ex minis legis ortos conjunctos esse, patet ex compend. theolog. lib. 6, c. 24, ubi statuitur: *Contritionem non modo maledictionibus legis non terrere, sed potius a peccatis liberare et benedictiones adducere, cum per voluntariam ejus assumtionem non solum culpa, sed et poena dimittatur ac gloria conferatur*, qua de re paulo post uberius disseretur.

76. *2. Contritio non est passio, sed actio, eademque libera, non coacta.* Compend. theolog. l. d. apertius hoc exprimit, quod *contritio sit dolor voluntarie assumtus.* **Statuunt hoc Pontificii ad salvandas suas hypotheses, dicunt enim *contritionem esse meritoriam. Omne autem quod mereri debet, actum virtutis esse oportet*, statuente Thoma in supplem. q. 1. art. 2. Et quia virtus est habitus electivus, hinc concludunt, *contritionem esse actum liberum ab homine ultro assumtum et electum.* Quinque occurrunt in contritione, notante D. Eckard. c. 4. de poen. p. 88. Nam 1. in memoria est peccati recordatio. 2. In mente offensae divinae consideratio. 3. In voluntate peccatorum agnitorum detestatio, quam forinsecus testatur pectoris tunsio, oculorum lacrimatio, oris confessio. 4. In corde, timor vindictae et futuri judicii. 5. In conscientia legis cauterio vulnerata sequitur horror, dolor, morsus, compunctio. Priores duo gradus sunt quidem interni actus, in iis vero non consistit οὐσία contritionis, sed potius in tribus posterioribus, nam illi contritionem non tam constituunt, quam efficiunt, habent se προκαταρκτικῶς, non οὐσιωδῶς, sunt causa efficiens, non formalis, quippe quae nulla est alia quam cordis passio. Id probatur 1. ab etymologia. *Contritio proprie est alicujus integri et duri comminutio.* Thom. in supplem. c. 2. art. 1; tunc enim res dicitur conteri, cum solidum minuitur et ad partes minimas reducitur. Omnis autem comminutio respectu subjecti, quod minuitur, est passio. Ut autem se habet contritio propria in genere, ita contritio metaphorica in specie, quae est cordis humani, quod peccatis velut obriguit et adamantis instar obduruit, comminutio, compunctio et emollitio etc. 2. A synonymia. Contritio tantum passivis vocabulis describitur, uti docent omnia synonyma, etc. Vocatur percussio cordis 2. Sam. 24, v. 10; *conturbatio animae* Psalm. 6, v. 3; *infixio sagittarum Domini* Psalm. 38, v. 3; *tribulatio spiritus et confractio cordis* Psalm. 51, v. 19; *tremor excitatus voce Domini* Es. 66, v. 2; *percussio femoris et confusio* Jerem. 31, v. 19; *scissio cordis* Joël. 2, v. 13; κατάνυξις, *compunctio* Act. 2, v. 37. 3. A definitione passionis. Vulgo definitur *actionis receptio* vel accidens, secundum quod id, quod subjicitur, pati dicitur. At haec definitio competit contritioni formaliter sumtae, est enim fulminum legalium et actionis divinae receptio, ac secundum eam homo pati et conteri dicitur. 4. A causa contritionis, quae non est ipse homo, sed Spiritus s. Jerem. 31, v. 18: *Postquam tu convertisti.* Quod non ab homine pro-

An contritio sit passio.

ficiscitur efficienter, sed a solo Deo in homine perficitur, id passio est hominis respectu. 5. A propria confessione adversariorum. Definiunt enim poenitentiam dolentis vindictam Lomb. 4. sent. dist. 14. A. Sic Bonav. 4. dist. 16. part. 1. art. 1. q. 1. f. 226. Contritio dolor est per essentiam; per dolorem etiam definiunt Durand. lib. 4. dist. 17. q. 2. Coster. enchir. c. 11. pag. 370. Tolet. de inst. sacerd. lib. 3, c. 4. pag. 417.** Respondemus: Hypocritica contritio in externis gestibus
VI. 281. et actionibus consistens ex viribus liberi arbitrii oriri potest, sed seria ac salutaris contritio non est opus virium humanarum, *qui enim facit peccatum, servus est peccati*, Joh. 8, v. 34, servitio igitur exire nequit, quin et servitio illo pessimo delectatur, nisi per Filium liberetur. Corda nostra extra Spiritus sancti gratiam considerata sunt *dura ac lapidea*, Ezech. 36, v. 26. ac proinde poenitere nescia; requiritur igitur, ut Deus *auferat cor lapideum ac det cor carneum*, Ezech. 11, v. 19. ut ipse convertat hominem *vasque novum ex fracto formet virtute creandi*, ut loquitur Prosper. Distinguendum etiam inter contritionem nondum renatorum ac in peccata contra conscientiam prolapsorum, et inter quotidianam carnis mortificationem, quae a renatis exigitur. Quando contritionem passivam dicimus eandemque in solidum Spiritui s. tribuimus, respicimus ad conversionem non renatorum et in peccata mortalia prolapsorum; interim non negamus, renatos ut in omnibus operibus bonis, ita quoque in quotidiana carnis mortificatione (quam quidam contritionem vocant) esse τοῦ θεοῦ συνέργους, agunt autem non suis, sed novis a Spiritu sancto donatis viribus. Bellarminus ad probationem theseos suae adducit *1. Praecepta, quibus jubet Dominus, ut homo scindat cor, ut faciat sibi cor novum, ut projiciat praevaricationes*, ex quo colligere conatur, hominem vere cooperari ad contritionem. Respondemus: Ostendimus suo loco, ex praeceptis ad nostram δύναμιν nullam esse consequentiam, cum per lapsum inciderit homo in ἀδυναμίαν praestandi ea, quae lege divina requiruntur. Adde quod illa ipsa praecepta ac minae sint salutaria media, per quae Deus in hominibus veram contritionem operatur, ex quo nequaquam potest inferri, hominem ex viribus liberi arbitrii Deo cooperari. *2. Contritio Deo placet, sed passio coacta Deo non placet.* Respondemus: Contritio ita demum placet Deo, si conjunctam habeat fidem in Christum, *absque fide impossibile est Deo placere*, Hebr. 11, v. 6. *3. In nostra potestate est applicare animum ad ea, quibus timor excitatur.* Respondemus: Quamvis applicatio animi ad ea, quibus contritio excitatur, id est externus Verbi auditus et consideratio poenarum, sit quodammodo in nostra potestate, interior tamen et salutaris contritio est Spiritus s. opus, ut in tractatu de praedestinatione et libero arbitrio plenius docuimus. **Porro *contritionem* dicunt esse *dolorem*, nihilo tamen minus *actionem*, quod ut evincant, hac utuntur distinctiuncula: Dolorem sumi dupliciter: *1. pro dissensu voluntatis; 2. pro passione resultante in sentientem ex illo dissensu, per quam homo prorumpit in lacrimas.* Bonav. l. d. vel ut Durandus: *Dolor accipitur: 1. pro displicentia voluntatis; 2. pro passione sensitiva partis; secundum dolorem* putant *esse effectum, primum vero formam contritionis.* Respondemus: Contritio non consistit formaliter in nuda displicentia, sed potius in angore et tremore animi ob commissa peccata, qui angor includit quidem displicentiam, sed non est ipsa. Idem voluntatis dissensus si formaliter est actus, cur vocant dolorem? quomodo enim id, quod formaliter dolor est, simul per essentiam est actus? Ad 1. arg. Bellarmini: Contritio est passio, non tamen coacta aut violenta, sed a lege excitata. Non enim omne coactum est, quod ab extrinseco principio proficiscitur, fides non est a nostris viribus, sed accenditur a Spiritu s. Rom. 10, v. 17, non tamen est actus violentus. Idem a praecepto ad actum liberum non valet consequentia: praecipitur omnibus hominibus conversio, mundatio, fides in Christum etc. Ergone haec omnia sunt actus liberi et in nostra potestate siti? Christus imperat puellae mortuae et Lazaro, ut surgant etc. Denique cum contritione actus quosdam nostros concurrere non inficiamur, ut sunt recordatio peccatorum, consideratio legis, meditatio irae divinae etc., horum conspectu contritio imperata nobis dici potest, sed formaliter non consistit in illis actibus, sed in dolore et angore, cujus ratione cor dicitur contritum. Ad 2: Contritio est quidem passio, sed ab ipso Deo excitata, non e nobis per vim elicita. Item Deo aliquid placere, quod tamen quodammodo involuntarium, testantur exempla; sic circumcisio filii Moysis Exod. 4, v. 26. mors martyrum violenta Psal. 116, v. 15. contritio Achabi 1. Reg. 21, v. 27. Distinguendum tamen inter contritionem desperantium et credentium. Ad 3: *non quaeritur hic, qualis passio sit contritio, num libera vel secus, sed in specie, num sit passio vel actio.* Nec sequitur, quaedam praeparatoria sunt in nostra potestate, ergo et ipsa salutaris contritio, alias etiam fides erit actus noster spontaneus. Aliud est mediorum usurpatio, aliud ipsius effectus productio; prius in nostris viribus est positum, non autem posterius. *Meisn.* p. 2. sobr. phil. sect. 2. c. 1. qu. 5.**

77. 3. *Contritio maxime ad evangelium pertinet.* VI. 282. An contritio pertineat ad evangelium.
Respondemus: Imo vero per *legem est agnitio peccati*, per evangelium proprie sic dictum annuntiatur gratuita peccatorum remissio propter Christum mediatorem. Quomodo vero thesin suam Bellarminus probat? 1. Ezech. 11, v. 19. *pollicetur Dominus filiis N. T. cor carneum et spiritum novum.* Respondemus: Promittitur ibi Spiritus sanctus, qui veram contritionem in cordibus hominum operaturus sit, non autem additur, quod per evangelii praedicationem homines ad contritionem sit perducturus, cum ministerium Spiritus etiam legis praedicationem complectatur. *2. Christus et apostoli auctores evangelii praedicarunt contritionem.* Respondemus:

Christus et apostoli in suo ministerio non evangelium solum, sed et legem praedicarunt, ut per legis malleum dura hominum corda contererentur, ac per evangelii consolationem contrita corda sanarentur. In praxi doctrinae legis et evangelii quovis mathematico puncto conjunctiores sunt, ut loquitur D. Lutherus in c. 3. Galat. *3. Lex vetus non habet promissionem gratiae, neque ejus opera Deo sunt grata, at contritio Deo placet.* Respondemus: Opera legis dupliciter accipiuntur vel pro externis qualibuscunque operibus sine gratia et Spiritu factis, vel pro renatorum operibus ex Spiritus sancti operatione profectis, quae itidem opera legis dicuntur, quum norma eorum sit lex divina. Illa opera Deo non placent, haec vero sunt gratissimum sacrificium. Contritio quomodo placeat Deo, expositum superius. Reliqua hoc loco a Bellarmino adducta in tractatu de evangelio sunt exposita.

An contritio liberet a peccatis. 78. *4. Contritio non replet hominem peccatis ac maledictionibus, sed a peccatis liberat et benedictiones adducit.* Illud cap. 12. col. 1296. clarius explicat: *Catholici communi consensu docent, contritionem esse causam remissionis peccatorum*, ex concil. Trident. sess. 6. c. 6. sess. 14. c. 4. *Contritionem de congruo mereri remissionem peccatorum plerique Scholastici docent.* Respondemus: Si per nostram contritionem peccatorum remissionem ac vitam mereri possumus, Christus vel frustra vel non sufficienter pro peccatis nostris attritus esset. Neque etiam contritioni tanquam instrumento, sed soli fidei Scriptura tribuit, quod Christi beneficia per eam nobis applicentur, Act. 10, v. 43. Rom. 4, v. 3. et alibi passim. Si contritione tanquam instrumento remissionem peccatorum nobis applicamus, tum non sine lege et operibus remissionem consequimur. Jam vero *beatitudo est illius hominis, cui Deus justitiam imputat sine operibus*, ut disertis verbis asserit apostolus Rom. 4, v. 6. et suo loco plenius docebitur. Quomodo vero thesin suam probat Bellarminus? *1. Quod homo se bonis operibus vacuum et peccatis onustum cernit, non est effectus contritionis, sed partim humilitatis, partim discussionis et cognitionis sui ipsius.* Respondemus: Subordinata et conjuncta non sunt sibi invicem opponenda, haec omnia pertinent ad contritionem, ut homo in speculo legis suam deformitatem agnoscat, de illa serio doleat, et coram Deo justissimo judice se humiliet. *2. Si contritio est opus DEI, quomodo fugit DEUM, et est via ad desperationem nisi accedat fides?* Respondemus: Salutaris contritio semper conjunctam habet fidem, sicut timor filialis Dei dilectionem, jam vero de salutari contritione potissimum agimus, quando eam opus Spiritus sancti esse asserimus. Quod contritio sola in desperantibus fugit DEUM, id fit per accidens vitio naturae per peccatum corruptae, cujus respectu ipsa sanctissima lex divina dicitur *ministerium mortis et damnationis* 2. Cor. 3, v. 7. *operatur iram* Rom. 4, v. 15. *auget peccatum* etc. *3. Ninivitae de remissione peccato-*
VI. 288. *rum dubitabant et tamen non fugiebant a DEO.* Respondemus: Non de peccatorum condonatione, sed de poenae temporalis aversione dubitabant, neque fide destituti erant, alias Deo placere non potuissent.

79. Alteram quaestionem: *An contritio sine speciali Dei auxilio haberi possit*, tractat Bellarminus c. 3. et in negantem partem concedendo adversus Pelagianos necessitatem gratiae probat. Respondemus: Spiritus sanctus verae conversionis auctor est non eo modo, ut voluntas humana ex se et suis viribus naturalibus ei cooperetur, sed ut ipsi in solidum totum conversionis opus sit tribuendum; donat hominem novis viribus, quibus in operibus bonis postea cooperetur, non autem sopitas excitat et usum sive *actum secundum tantum restituit*, ut Pontificii recentiores disputant. Sic enim scribit Bellarminus lib. 6. de liber. arbit. c. 11: *Nos cooperari Deo non solum post conversionem, sed etiam in ipsa regeneratione et initio fidei, ita quidem ut licet liberum arbitrium sit extenuatum, non tamen exstinctum in actione credendi.* Quod Bellarminus negat quosdam ex Scholasticis statuere, quod hominis conatus ac voluntas gratiam divinam antevertant, id est negare solem lucere in meridie, unde enim disputationes de praeparationibus ad gratiam, de merito congrui, de dilectione DEI super omnia ex puris naturalibus, de dispositionibus ad justificationem. An contritio haberi possit sine speciali Dei auxilio.

80. In tertia quaestione: *An contritio includat odium ac detestationem peccati praeteriti*, habet nos sibi Bellarminus ὁμοψήφους. Quae de Luthero attexit, quasi is neget, contritionem includere peccati odium, facilem habent explicationem, loquitur enim de peccati detestatione, quae oritur ex timore servili et poenam potius quam culpam respicit; loquitur comparate, quod non tam de contritionis quantitate, quam de seria vitae emendatione solliciti esse debeamus; loquitur de vocabuli μετανοίας vera explicatione, quod denotet interiorem mentis et consilii mutationem, non autem actiones externas sponte susceptas, interim non negat contritionem includere peccati odium. An contritio includat odium peccati.

81. Quarta quaestio est: *An contritio includat propositum recte vivendi?* ad quam Bellarminus c. 6. affirmative respondet, interim fatetur, non concordare doctores Pontificios, *an illud propositum formale esse debeat, an vero sufficiat virtuale atque implicitum.* Respondemus: Salutaris contritio conjunctam habet fidem in Christum, quae est omnium bonorum operum genetrix ac fundamentum. Sed si contritio sit sola, deprimit potius hominem, quam ut ad spem veniae ac novae vitae propositum ipsum erigat. Non potest esse propositum verum ac Deo placens novae vitae, nisi in homine renovato; non renovatur homo, nisi prius regeneretur, regeneratio autem fit per fidem in Christum, qua *purificantur corda*, Actor. 15, v. 9. Nemo potest statuere, se sanctam ac Deo placentem vitam agere velle, nisi prius certus sit, se esse Deo reconciliatum, neque enim placent Deo opera, nisi persona prius sit reconciliata, jam vero per fidem certi esse possumus An contritio includat propositum recte vivendi.

de Dei gratia. Ergo ad propositum sanctae et DEO placentis vitae requiritur fides. Quicquid contritionis nomine ac definitione comprehenditur, per legem excitatur. Jam vero lex ministerio suo, ubi non adest spiritus vivificans, hominem occidit, et praevaricatorem potius efficit, quam bonorum operum studiosum; jam vero Spiritus vivificans non datur per legem, sed per evangelium Galat. c. 3, v. 2. Ac proinde nisi Dominus in evangelio CHRISTUM animae nostrae medicum nobis ostenderet ac per fidem in sanguine ejus nos vivificaret, atque ex inferis contritum hominem reduceret, alterutrum horum contingeret, ut vel in desperationis barathrum homo abriperetur, vel excusso jugo redargutionum ac minarum legis in securitatem epicuream prolaberetur. Dicta Scripturae, quae ex Amos. 5. Esa. 1. et Ezech. 18.
VI. 264. a Bellarmino adducuntur, describunt fructum verae ac salutaris poenitentiae, non autem solius contritionis, quemadmodum diserte Johannes dicit Matth. 3, v. 8: *Facite fructus poenitentia dignos.*

An contritio sit necessaria ad justificationem.

82. Quinta controversia est, *an contritio sit ad justificationem necessaria*, quod probat Bellarminus c. 8. Respondemus: Ut illi, qui post baptismum lapsi, DEO reconcilientur, ac remissionem peccatorum consequantur, omnino necessaria est contritio. 1. Quia DEUS non nisi poenitentibus peccata remittere constituit, *evangelizare* jubet, sed *pauperibus; sanare* vult, sed *contritos; dimissionem praedicat*, sed *captivis* Esa. 61, v. 1. 2. Ubi non est agnitio culpae, ibi non est desiderium gratiae; nisi gravitas peccatorum agnoscatur, medicina animae repudiatur. Necessaria igitur est contritio ratione ordinis, non autem respectu cujusdam meriti vel etiam medii, per quod DEO reconciliamur, cum sola fide sine operibus coram Deo justificemur. Justificatio enim est ex evangelio, non autem ex lege. Jam vero contritio ex praedicatione legis oritur. Ergo ex contritione, per contritionem vel propter contritionem non est justificatio. Bellarminus probare conatur, contritionem requiri necessitate medii ex Luc. 13: *Nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis.* Act. 3: *Poenitemini et convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Rom. 2: *Benignitas Dei invitat te ad poenitentiam, tu autem secundum duritiem tuam et impoenitens cor thesaurizas tibi iram.* Apoc. 2: *Movebo candelabrum tuum, nisi poenitentiam egeris.* Sed quilibet primo intuitu videt, quam haec sint a quaestione aliena, cum sola contritio non absolvat salutarem et integram poenitentiam, sed necesse sit, fide corda erigi, cujus respectu poenitentia εἰς ζωὴν καὶ σωτηρίαν prodest.

Quanta contritio requiratur.

83. Sexta controversia est *de quantitate contritionis*, in cujus explicatione Bellarminus primo conatur ostendere, per nostram doctrinam de contritione homines adigi ad desperationem, cum veram ac seriam contritionem necessariam esse statuamus. *Nulla est vera ac seria contritio, nisi quae procedit ex toto corde. Jam vero contritio ex toto corde, perinde ut dilectio ex toto corde, juxta nostras hypotheses est impossibilis.* Haec est rubrica c. 10. Respondemus: Ostendimus suo loco, phrasin illam ex toto corde duplicem habere significationem, aliquando enim opponitur hypocrisi et simulationi, quo sensu ac respectu fatemur tam contritionem quam dilectionem ex toto corde esse possibilem, quia Scriptura proponit exempla eorum, qui ad DEUM conversi sunt eumque dilexerunt ex toto corde. Tum ergo sensus phraseos est, ex toto corde, id est non hypocritice, non ex duplici corde, sicut Psalm. 12, v. 3 de hypocritis dicitur: *Corde et corde loquuntur.* Aliquando vero ex toto corde diligere notat perfectam et omnibus gradibus absolutam dilectionem, qua ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente et ex omnibus viribus diligimus; hoc sensu ac respectu tam contritionem quam dilectionem ex toto corde, id est tam perfectam, qualem DEUS requirit, in hac vita impossibilem esse dicimus, omnis namque contritio qualis quantave fuerit, peccatorum atrocitati et magnitudini irae divinae haudquaquam par est. D. Lutherus in conc. de poenitentia tom, 1. latin. fol. 14: *Si velles, etiamsi nullus poeniteret, confiteretur, contereretur, atque adeo si totus mundus aliter ageret, nec praecepti habita ratione poenitere, sed amore novae vitae et melioris, jam vere poenites* etc. *hic vero invenies, si non vis mentiri, te non esse talem, sed potius velles, ut prior vita liceret, quia sentis, te omnino adhuc inclinari ad vitam priorem* etc. *Quid ergo hic faciemus? Oportet nos esse tales, et non possumus esse tales, omnes ergo damnabimur? absit, sed respondeamus, oportet ut cognito te tali, non neges te talem, sed in angulum vadas, et juxta consilium CHRISTI in abscondito ores Patrem tuum in coelis, dicens sine fictione: Ecce, optime DEUS, poenitendum mihi praecipis, sed talis sum ego miser, quod sentio, me nolle neque posse. Quare tuis prostratus pedibus, oro misericordiam et gratiam, fac poenitentem, quem jubes poenitere.* VI. 265.

84. Quantam vero contritionem Pontificii requirunt? Bellarminus respondet sex propositionibus: *1. requiritur ad eam contritionem, quae sit futura sufficiens ad remissionem peccati, ut aequalis sit magnitudini irae divinae. 2. Dolor de peccatis esse debet summus, saltem ut theologi loquuntur appretiative. 3. Non est necesse, ut contritio sit dolor summus intensive. 4. Non requiritur certus gradus intensionis, neque mora ulla temporis ad veram contritionem. 5. Neque illud exigitur, ut tot sint actus contritionis, quot sunt peccata, modo de omnibus, quae post examen menti occurrunt, ex animo doleamus. 6. Utilissimum tamen est, peccata singula amarissime et longo tempore ita deflere, ut contritio non solum appretiative, sed etiam intensive et extensive summa dici possit.* Respondemus: Haec omnia non ex fontibus Scripturae, sed ex cisternis Scholasticorum petita sunt, meritis ac satisfactionibus humanis patrocinantur, dogma perpetuae dubitationis stabiliunt et in CHRISTI meritum sunt injuria. 1. Scriptura docet, contritionem non hypocriticam, non superfi-

ciariam, sed seriam ex toto corde esse debere, ut homo propter admissa peccata se reum irae divinae, poenarum temporalium et aeternarum adeoque gehennae filium esse vere ac serio agnoscat, sed doloris vel appretiative vel intensive vel extensive summi nuspiam meminit. 2. *Si de majore peccato magis, de minore minus dolendum; si dolor poenitentiae aequare vel excedere debet voluptatem, quam peccando accepimus, si periculum subest, ne homo se ipsum fallat, et dum se ad acrem et intensam contritionem excitare non satagit, revera ne appretiative quidem toto corde crimina detestetur* (quae omnia sunt Bellarmini in hoc c. 11. verba), *si dolorem ex contritione susceptum adeo vehementem, acrem et intensum esse oportet, ut doloris acerbitas cum scelerum magnitudine aequari conferrique possit,* ut loquitur 1. de poenit. c. 4. col. 1168. ex catechismo Romano; *si nemo certo scire potest, se veram contritionem habuisse,* ut loquitur 2. de poenit. c. 14. in respons. ad object. 17; an non perpetuis dubitationibus conscientia hominis conflictabitur, satisne sit contrita necne? quo pertinet, quod communiter docent Scholastici, eos qui non adeo conteruntur corde et ingemiscunt pro peccato, ut contritio sufficiat ad puniendum peccatum, si ante expletionem ex hac vita discesserint, ignem purgatorium esse sensuros. 3. Si per nostram contritionem expianda essent peccata, requireretur omnino contritio non solum appretiative, sed etiam intensive et extensive summa. Infinitus est Deus, qui peccato offenditur, infinita ejus est justitia, infinita adversus peccatum ira, utique ergo finitae contritioni non competit peccatorum expiatio, sed requiritur infinitum pretium, quod Christus nostri loco praestitit. Neque est, quod quis obvertat, etiam Christi passionem ac dolores fuisse quoddam finitum, quum certo tempore fuerint terminati, siquidem infinitas meriti ac pretii a Christo praestiti non ex temporis duratione, sed ex personae infinitate aestimanda est; neque enim caro sola, sed ipse Dei Filius in assumta carne sustinuit passionem, qui est infinitus cum Patre et Spiritu sancto Deus (agnoscit hoc ipse Bellarminus lib. 2. de justificat. c. 5. ubi recte disputat, efficaciam meriti a Christo praestiti a personae infinitate dependere). Nostra vero contritio nullam infiniti vel aequivalentis pro peccato pretii rationem obtinet, cum proficiscatur a nudo homine, in cujus carne adhuc peccatum habitat, qui nunquam tam serio dolet de peccatis admissis, quin ex vetustate carnis adhuc reliqua de peccatis denuo delectetur, unde contritionis dolor nunquam correspondet voluptati peccandi. Psalm. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit?* Psalm. 90, v. 11: *Quis considerat vim irae tuae et quis, ut par est, timet indignationem tuam?* 4. Si nostra contritio ita potest crescere, ut non solum sit appretiative summa et ad remissionem peccati sufficiens, sed etiam ut intensive et extensive summa sit, quid ergo opus fuit, Christum pro pec-
VI. 266. catis nostris fieri attritum et humiliatum? cum non solum sufficiens, sed et superabundans contritio nostra esse possit. 5. Denique membra divisionis non sunt ἀντιδιῃρημένως opposita. Ut enim dolor sit appretiative summus, hoc est ut juxta Bellarmini explicationem voluntas pluris aestimet peccati detestationem, quam ullius boni consecutionem, aut alterius mali evitationem, omnino requiritur, voluntatem summo conatu niti, ut judicio rationis exacte satisfaciat et summo conatu peccatum detestetur, quae est definitio doloris intensive summi, ac proinde dolor appretiative summus includit dolorem intensive summum, si non formaliter, tamen virtualiter.

An contritio sit causa remissionis peccatorum.

85. Septima controversia est: *Utrum contritio sit causa remissionis peccatorum,* quod affirmat Bellarminus c. 12. Respondemus: 1. Scholastici non consentiunt in explicatione hujus quaestionis, quidam contritionem tantum volunt esse dispositionem ad remissionem peccatorum, plerique vero statuunt, esse meritum de congruo, ut Lombardus 2. sentent. distinct. 27, Thomas, Bonaventura, Scotus, Durandus etc., quorum sententia verior et Scripturis ac patribus conformior Bellarmino videtur. Richardus 4. sent. dist. 17. art. 1. q. 7. meritum de condigno esse statuit. *Anima* (inquit) *per contritionem meretur de condigno peccati mortalis remissionem, si aliquis motus contritionis eam ordine naturae praecedit.* Catech. Trident. p. 290: *Ex quo licet cognoscere verae contritionis eam vim esse, ut illius beneficio omnium delictorum veniam statim impetremus.* ** Franciscus Victoria relect. 1. de potest. eccles.: *Homines alioqui acres et docti* (Scholastici, praesertim Scotistae) *bis in hac disputatione peccant et errant ex eo quod non bene sentiant de contritione, putantes primo quod contritio est ita sufficiens ad remissionem peccatorum, ut quasi ex justitia debeatur remissio et gratia posita contritione, unde etiam provenit, ut meritum ponant congruum ad primam gratiam contra apostolum Paulum, non considerantes, quod quacunque dispositione posita in peccatore est omnino tanta liberalitas in collatione gratiae et tam gratis remittuntur peccata, sicut data fuit gratia Adae in primo statu, imo magis, nec oportet imaginari aliud meritum, nisi puram misericordiam divinam. Nec plus contritio est meritum ad gratiam vel remissionem peccatorum, quam bona opera sunt meritum ad praedestinationem. Haec enim erat bona pars erroris Pelagiani, si ego quidquam intelligo.* ** Petrus a Soto varius est, modo asserit, Catholicam ecclesiam credere, *contritionem non esse meritum remissionis peccatorum, sed dispositionem necessariam, ut per eam justitiam veram consequamur;* modo dicit, *nostram contritionem reddere nobis Deum propitium ac esse meritum vitae aeternae ac mereri integram remissionem peccati.* 2. Contritio non est meritum remissionis peccatorum, quia gratis remittuntur peccata et nullum opus bonum est meritorium proprie sic dictum, ut suo loco demonstrabitur; nec medium, quia contritio est ex lege, jam vero justificamur fide sine operibus legis, et destituitur facul-

tate apprehendendi Christum. Quod Bellarminus regerit, gratis nos justificari, licet merito contritionis justificemur, cum ipsa contritio sit donum Dei, nec sit meritum ex condigno, sed ex congruo, ea de re in articulo justificationis plenius agetur, hac vice repetimus oppositionem apostolicam Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus.* Rom. 4, v. 6: *Beatitudo est illius hominis, cui Deus justitiam imputat sine operibus.* Ejusdem momenti ac ponderis est etiam haec exceptio, Christum contritione sua promeritum esse, ut et nostra contritio expiet peccata, ac proinde per meritum contritionis nostrae nihil derogari Christi merito. Quid hac de re statuendum sit, suo loco, nimirum in articulo de justificatione, docebitur, hac vice repetimus locum ex apol. confess. Wirteberg. c. de contrit. p. 514: *Christus mortuus est non eo consilio, eo usu et fine, ut bona nostra opera acciperent meritum et dignitatem expiandi peccata, sed ut mala nostra opera, quae severitas judicii Dei non tantum in peccatis, sed*
VI. 267. *etiam in ipsis bonis operibus nostris invenit, expiarentur coram DEO. Christus, inquam, passus est non pro bonis nostris operibus, ut ipsa expient peccata, sed passus est pro peccatis, pro peccatis inquam, ut haec expiarentur, non propter nostras actiones vel passiones, sed propter solas actiones et passiones solius Christi. Et quia contritione seu agnitione peccatorum per se nondum agnoscitur passiò seu meritum Christi, sed tantum fide per evangelium Christi, ideo dicimus, sola fide nos fieri participes placationis Christi.* Et pag. 515: *Cum Spiritus s. relinquat bona opera in homine propter carnem imperfecta et vitiosa, quomodo Filius Dei, a quo procedit Spiritus sanctus, infunderet in ea tantam majestatem, ut placarent iram Dei? tanta est gravitas irae divinae, ut ad eam universus orbis contremiscat, et tu putas, hunc omnis creaturae tremorem vitiosis hominum operibus sedari posse?* 3. Si contritio esset causa remissionis peccatorum, posita contritione poneretur peccatorum remissio; jam vero contritione posita non statim ponitur peccatorum remissio, cum plerumque graviores sint de admissis peccatis dolores in illis, qui per desperationem ruunt in exitium, quam in electis et salutarem poenitentiam agentibus. 4. Necessaria tamen est contritio in vera ac salutari poenitentia, ut suo loco ostendimus, ideo quidam disputant, contritionem esse causam sine qua non remissionis peccatorum, cum absque contritione nulla fiat peccatorum remissio. Est autem causa sine qua non, quae non quidem agit in efficiendo eo, quod fit, sed ita adest, ut sine ea non fieret effectus, vere tamen ac proprie non est causa. Haec illi, quae commode et dextre accipienda sunt, ne gratuita peccatorum remissio labefactetur.

86. Quomodo vero probat Bellarminus, contritionem esse causam efficientem ac meritum de congruo remissionis peccatorum? Adducit Scripturae dicta, patrum testimonia et rationis pondera. De dictis Scripturae gloriatur, quod sint apertissima et ad quorum testimonia nullam adhuc legerit nostrorum responsionem. *1. Ezech. 18, v. 27: Cum averterit se impius ab impietate sua, ipse animam vivificabit.* **1. Ezech. 18: Vivificabit animam suam.** *Vivificare animam suam utique est aliquid facere ad suam justificationem.* Respondemus: Describitur in dicto prophetico poenitentia ejusdemque salutaris fructus. Poenitentia describitur a consequenti, videlicet ab emendatione vitae, non quod formaliter poenitentiam constituat vel eandem penitus absolvat, sed quia ejusdem est immediatum consequens ac indubitatum testimonium. Tales descriptiones synecdochicae in Scriptura sunt usitatissimae, per quas ex parte totum, ex signo signatum, ex consequente antecedens intelligitur; ponuntur enim notiora et manifestiora ob oculos, ut inde ea, quae oculis minus sunt obvia, cognoscantur, veluti si ex fructibus arborem agnoscere quispiam alium doceret. Sic ergo procedimus. Aversio ab impietate locum habere nequit, nisi adsit fides in Christum, siquidem *fide purificantur corda* Act. 15, v. 9. *fide datur Spiritus s.* renovationis auctor Galat. 3, v. 2; proinde illa ab impietate ad Deum conversio includit fidem in Christum. Fructus poenitentiae statuitur animae vivificatio, est autem phrasis Hebraea saepissime in Scripturis obvia, vivificabit animam, hoc est vitam servabit, non peribit, sed vivet. Ergo nequaquam ex dicto prophetico elici potest, quod homo se ipsum possit vivificare, cum sit *in peccatis mortuus,* Ephes. 2, v. 1; sed Christus est *vita nostra,* Joh. 14, v. 6. non solum merito, sed etiam efficacia, per verbum ipsius ex morte peccatorum in vitam spiritualem revocamur. Joh. 5, v. 25. ab ipso, non autem ex nobis vita proficiscitur, ipse vivificat, nos vivificamur. Exod. 1, v. 17. *obstetrices vivificarunt pueros Israëliticos.* Deuter. 20, v. 16: *Non vivificabis ullam animam populorum istorum.* Jos. 2, v. 13: *Vivificabitis patrem meum,* hoc est in vita conservabitis. Sic Levit. 13, v. 13. Jos. 6, v. 25. Jud. 21, v. 14. Prov. 17, v. 15. vide tract. de lib. arbitr. §. 42. Weigenmeierum in tabb. Gramm. Hebr.

87. 2. In eodem capite per prophetam Deus jubet: *Facite vobis cor novum et spiritum novum,* VI. 268. **2. Facite vobis cor novum, ibid.** *nimirum per poenitentiam. Ergo si, dum convertimur, facimus nobis cor novum, utique conversio erit justificationis causa.* Respondemus: ostendimus suo loco, ex praeceptis potius ἀδυναμίαν quam δύναμιν nostrarum virium probari posse, cum ex lege sit cognitio peccati. Proinde non potest inferri, quod nobismet ipsis cor novum ac spiritum novum facere possimus, cum praecepto illud facere jubeamur, sed Deus est, *qui aufert cor lapideum et dat cor carneum.* Ezech. 11, v. 19. c. 36, v. 26. *qui creat cor mundum in nobis,* Psalm. 51, v. 12, ista novi cordis creatio non hominis, sed Dei actio est. Adde quod cum hoc verbo Domini conjuncta sit Spiritus sancti operatio, dum enim nos jubet cor renovare, simul hoc ipsum per ministerium Verbi et Spiritum sanctum donat, ut possimus quod a nobis requirit. August. de grat. et lib. arbitr. c. 15: *Meminerimus, ipsum dicere: facite vobis cor novum et spiritum novum,*

qui dicit: dabo vobis cor novum et spiritum novum. Quomodo ergo quod dicit, facite vobis, hoc dicit, dabo vobis? quare jubet, si ipse daturus est? quare dat, si homo facturus est, nisi quia dat, quod jubet et adjuvat, ut faciat cui jubet? per gratiam fit, ut homo sit voluntatis bonae, qui prius fuit voluntatis malae. Vid. tract. de lib. arb. §. 71.

3. Jon. 3: Vidit Deus opera eorum.

88. 3. *Jonae 3, v. 10: Vidit Deus opera eorum, qui conversi sunt de via sua mala, et misertus est Deus super malitia, quam locutus est ut faceret eis. Hoc loco causa redditur, cur misertus sit Dominus Ninivitarum, quia conversi sunt de via mala.* Respondemus: fructus salutaris poenitentiae est reconciliatio cum Deo et aversio vel certe mitigatio poenarum, non ratione contritionis, sed respectu fidei in Christum, qua sola justificati pacem habemus, Rom. 5, v. 1. Describitur ergo qualitas eorum, quorum misertus est Dominus, quod fuerint corde contrito et humiliato, quod conversi sint de via sua mala; describitur ordo, quem Deus in miserando ac sanando observet, non autem meritum vel causa, propter quam Deus misereatur et peccata remittit. *Si enim est ex gratia, jam non operibus, alioquin gratia non erit gratia*, Rom. 11, v. 6. Addendum tamen, quod per contritionem etiam fide destitutam mitigatio poenarum temporalium impetrari possit, ut docet exemplum Achabi, 1. Reg. 21, v. 27, perinde ut bona opera non renatorum praemiis temporalibus a Deo remunerantur, sed gratuitam peccatorum remissionem ac justitiam Deo placentem sine vera in Christum fide nemo consequitur.

4. Ps. 51: Sacrificium Deo spiritus contribulatus.

89. 4. *Psalm. 51, v. 19: Sacrificium Deo spiritus contribulatus; at sacrificium Deum placare et gratiam impetrare solet.* Respondemus: quaedam sacrificia sunt ἱλαστικά, quaedam εὐχαριστικά, unicum N. T. ἱλαστικὸν sacrificium est passio et mors Filii Dei; piorum contritio ad sacrificia eucharistica pertinet, non enim *placat Deum*, sed *placet Deo.* Loquitur autem propheta regius de salutari piorum contritione, quae conjunctam habet fidem in Christum, per quam misericordiae divinae participes fiunt, v. 3. *laetitiam spiritus consequuntur* v. 14. *et sacrificia justitiae Deo offerunt* v. 21. Proceditur igitur a non distributo ad distributum in hac collectione, spiritus contribulatus est gratum Deo sacrificium. Ergo est ἱλαστικόν. Si nostra contritione Deum placare possemus, cur necesse fuit Filium Dei in ara crucis se offerre Deo in odorem suavitatis? Ephes. 5, v. 2.

5. Dan. 4: Redime peccata tua eleemosynis.

90. *5. Dan. 4, v. 24: Peccata tua eleemosynis redime.* Tob. 12, v. 9: *Eleemosyna a morte liberat et ipsa est, quae purgat peccata.* Ergo poenitentes ex congruo per contritionem et eleemosynas Deum placant. Respondemus: 1. Analogia fidei docet, remissionem peccatorum, redemtionem a morte et vitam aeternam esse gratuitum Dei donum propter

VI. 289. Christum promissum ac fide acceptandum, cui sententiae tam multis ac disertis Scripturae testimoniis confirmatae non debent opponi quaedam obscura et impropria ex libris apocryphis, qualis est Tobiae liber, petita, sed horum obscuriorum et improprie dictorum talis quaerenda interpretatio, ut cum perpetua ac clara illa Scripturae sententia non pugnent. 2. D. Chemnic. part. 2. loc. in c. de paupertate p. 419. diversas, non tamen contrarias, sed fidei analogiae accommodatas dictorum istorum explicationes profert. Quidam (inquit) Danielis dictum hoc modo interpretantur, quod complectatur propheta doctrinam de poenitentia, sicut in V. T. usitatum est Esa. 1, v. 16: *Desinite perverse agere.* Ps. 37, v. 27: *Declina a malo et fac bonum* etc. et brevitas facit obscuritatem. Certum autem est, veram poenitentiam constare tribus partibus, contritione, fide et nova obedientia, suadet igitur regi, ut quia in justitia et expilationibus subditorum peccaverat, ostendat nunc dignos poenitentiae fructus per justitiam et beneficentiam. Certum deinde est et hoc, quod conversis et agentibus poenitentiam promittitur remissio peccatorum, salus et vita aeterna. Evangelium vero addit illustrem et perspicuam explicationem, quod haec beneficia donentur non propter dignitatem operum, vel praeteritorum, vel praesentium, vel sequentium, sed gratis propter Christum, ac manifeste ostendit, haec dona in vera poenitentia accipi non contritione nec fructibus poenitentiae, sed sola fide, et Daniel in ipsa obscuriori brevitate expresse tamen mentionem facit justitiae fidei. Hactenus Chemnicius, cui interpretationi convenit verbum chaldaicum פְּרֻק hoc loco usurpatum, quod significat abrumpere, sistere, auferre, Gen. 27, v. 4. Exod. 32, v. 2: *In justitia peccata tua abrumpe;* qualem vero justitiam intelligat, patet ex c. 9, v. 7: *tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei;* v. 18: *non in justitiis nostris prosternimus deprecationes nostras in conspectu tuo, sed in miserationibus tuis multis.* Fidei ergo justitia est, per quam a peccatis liberamur, eandemque dilectione et operibus misericordiae comprobatam reddere debemus, quibus tamen nihil coram Deo meremur, cum sint jam ante DEO debita, cum sint imperfecta, nec ulla inter ea et peccata nostra proportio. 3. Cum hac interpretatione consentit ea, quam Brentius proponit. Quia eleemosyna non est meritum remissionis et vitae aeternae, nec est organum applicationis, sed fructus poenitentiae, ideo dicitur a morte redimere et liberare a peccato, quia testificatur de fide, sicut fructus de bonitate arboris, qua fide accipitur remissio peccatorum, et Christus inhabitat in cordibus. Huc pertinet regula theologica: *Multa tunc fieri dicuntur, quando facta esse manifestantur.* 4. Peccata quidam in hoc dicto accipiunt de poenis peccatorum temporalibus, quas certum est poenitentia mitigari. Neque rex quaerit, neque Daniel respondet de modo adipiscendi vitam aeternam, sed de remotione poenae temporalis. Rex fuerat crudelis tyrannus, ideo praedicebatur ipsi gravis poena, de cujus remotione sollicito regi propheta respondet, eam averti posse per beneficentiam in pauperes, docet enim exemplum Achabi 1. Reg. 21, v. 27. etiam externam non renatorum obedientiam praemiis temporalibus et aversione poenarum

temporalium remunerari. Bellarminus ipse lib. 4. de poenit. c. 8. de hoc loco prophetico sic scribit: *Quidam auctores volunt sententiam Danielis esse hiulcam ac subintelligi alia verba, quibus ad agendam poenitentiam et quaerendam reconciliationem Daniel regem sit cohortatus ac tum demum addiderit de expianda poena.* 5. In apologia August. confess. traditur talis interpretatio, quod eleemosyna liberet non a culpa praeteritorum peccatorum, quorum remissionem sola fide in Christum nos consequi perpetuus est Scripturae consensus, sed a futuris peccatis; dum enim bona opera exercentur, peccata vitantur, vel quod Deus servat suos, ne in tragica peccata incidant; huic interpretationi quodammodo consentit dictum Cypriani, quod habetur cap. Miror distinct. 1. de poenitentia: *Eleemosyna*
VI. 270. *a morte liberat, non utique ab illa morte liberat, quam semel Christi sanguis exstinxit, et a qua nos salutaris baptismi et redemtoris nostri gratia liberavit, sed ab ea, quae per delicta postmodum serpit.* 6. Tobiae liber est extra canonem, possunt tamen per mortem intelligi poenae peccatorum temporales, quas Deus saepe tollit aut mitigat, quando erga egentes ex fide et caritate benefici sumus. Psalm. 41, v. 2: *Beatus qui intelligit super egenum;* v. 4: *Dominus fulciet eum in lecto doloris.*

6. Luc. 7: Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.

91. *6. Luc. 7, v. 47: Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Hoc loco dilectio sive contritio ex dilectione, quam lacrimae testabantur, apertissime dicitur causa remissionis peccatorum, siquidem particula illa quoniam causalis est. Responsio: particula ὅτι non est causalis, sed rationalis sive ratiocinativa; quemadmodum dicimus: laesus est multum, quia irascitur multum; ita Christus etiam ab effectu ad causam antegressam declarandam ratiocinando progreditur. Dilexit multum, ergo remissa ei sunt peccata multa, perinde ut 1. Joh. 3, v. 14. apostolus argumentatur: *Scimus, quod de morte translati sumus in vitam, quia fratres diligimus,* ubi itidem ex effectu demonstratur causa. Hanc esse genuinam verborum Christi sententiam probamus: 1. Ex re ipsa. Dilectionem nostram non esse causam dilectionis divinae et remissionis peccatorum evidenter docetur 1. Joh. 4, v. 20: *In hoc*
VI. 271. *est caritas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexit nos et misit filium suum redemtorem.* Ac si dilectio nostra esset causa remissionis peccatorum, aut esset causa instrumentalis aut meritoria. Causa instrumentalis dici nequit, cum promissio evangelica de remissione peccatorum apprehendatur fide, non autem dilectione. Sed nec meritoria esse potest, ubi enim locum habet meritum pro peccatis, ibi excluditur gratuita eorum remissio. 2. Ex circumstantiis textus v. 42. docet Christus peccata, spiritualia debita nostra, remitti gratis, cum non simus solvendo, quomodo ergo dilectio hujus feminae potest dici meritoria causa remissionis? v. 50. fidei tribuitur, quod per eam servata sit haec femina et pacem conscientiae assecuta; ex v. 42. apparet, scopum parabolae esse, ut ostendatur, eum debitorem plus diligere, cui plus remittitur, quod si dilectio statueretur causa remissionis peccatorum, parabola Christi foret inepta, quod absit. v. 47. immediate sequitur, cui paululum remittitur, is minus etiam diligit, ubi ipsa peccatorum remissio dilectionem praecedere dicitur. Effectus igitur ejus esse nequit, ex quibus verbis etiam hoc apparet, praeteritum *dilexit* consuetudine Hebraica positum esse pro praesenti, hoc sensu: *remissa sunt ei peccata multa, quia diligit multum.* 3. Ex testimonio gravissimorum interpretum. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum c. 116. hinc ostendit, plus *Deum diligi ab eo, cui plura peccata dimittuntur.* Basilius in conc. de baptism.: τῷ ὀφείλοντι πολύ, πολὺ καὶ ἀφεθήσεται, ἵνα περισσότερον ἀγαπήσῃ. Ambrosius lib. 6. in Lucam p. 79: *Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, numquid reddimus, quod ex ipso et per ipsum et in ipso habemus omnia? reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio. Plus enim diligit, cui donatur amplius.* Theoph. in h. l.: ὅτι ἠγάπησε πολύ, τουτέστιν πίστιν ἐνεδείξατο πολλήν. Lyra in h. l.: *Particulam quoniam non causaliter, sed consecutive intelligendam esse* dicit. **Gregor. in comm. Luc. 7. quemadmodum a Thoma hom. 33. in evang. affertur: *Utrorumque debito dimisso, quis amplius largitorem debiti diligat, Pharisaeus interrogatur.* (Vides, Gregorium hunc locum de dilectione, quae debiti remissionem secuta est, interpretari.) Ambrosius in h. l.: *Quoniam nihil est, quod digne Deo referre possimus, vae mihi, si non dilexero. Audeo dicere non reddidit Petrus et ideo plus dilexit; reddamus erga amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio.* Canus lib. 12. c. 12. ea de loco isto literis consignavit, quam opinionem Pontificiorum ita evertunt, ut ea de industria scripsisse videatur.** Quid quod evidentia textus quosdam Pontificios scriptores idem fateri coëgit, quos Stapletonus in suis antidotis sugillat. Certe Didacus Stella sic vertit: *Idcirco dilexit multum,* manifeste nostram probans sententiam. **Salmeron. tom. 1. p. 327: *Quia, quoniam conjunctiones sunt causam reddentes vel a priori, ut frequenter faciunt, vel a posteriori, juxta illud: Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum, probat remissionem peccatorum factam ab effectu dilectionis magnae. Simile est illud* Psalm. 17, v. 6: *Ego clamavi, quoniam exaudisti me, id est effectus promtae exauditionis tuae reddit me clamosum in precibus non dubitantem de exauditione.***

Dicta Patrum.

92. Patrum testimonia, quae Bellarminus affert, in quibus *poenitentia Deum mitigari et placari, lacrimis peccata ablui, contritionem mereri veniam* etc. asserunt, non sunt ejusdem generis: 1. intelligenda enim sunt de salutari poenitentia, cui conjuncta est fides in Christum mediatorem, cujus solius *sanguis mundat nos ab omnibus peccatis* 1. Joh. 1, v. 7. 2. In genere loquendi homiletico et ad poe-

nitentiam hortatorio versantur, ideoque vehementius quandoque rhetoricantur. Sixt. Senensis libr. 6. biblioth. annotat. 152: *Concionatorum verba non semper eo rigore accipienda, quo primum ad aures*
VI. 272. *auditorum perveniunt; multa enim per hyperbolen enuntiant et inculcant vel occasione locorum, personarum, temporum adducti, vel affectionum impetu vel orationis cursu rapti.* Chrysostomo hoc interdum contingere agnoscit Barrad. tom. 1. in concord. evang. lib. 8, c. 6. 3. Petrus Canisius lib. 2. de virg. Deipara c. 16. agnoscit, verbum merendi a patribus laxius usurpari, qua de re plura suo loco. Et recognoscat Bellarminus sua verba lib. 2. de gratia et lib. arbitr. c. 14. in resp. ad 3: *Patres cum ad populum verba facerent, ea dicebant, quae utiliora videbantur ad excitandos homines ad opera bona.* 4. Alibi commodius loquuntur et sententiam suam diserte explicant. Chrysostomus hom. 80. ad pop. Antioch.: *Ne tuae confidas poenitentiae, tua namque poenitentia tanta nequit delere peccata; si sola foret poenitentia, jure timeres, sed postquam cum poenitentia commiscetur fides et Dei misericordia, confide, quoniam tuam vincit nequitiam sola Dei gratia.* Idem in hypomn. in Esa.: *Dixerit aliquis, licetne per poenitentiam consequi salutem? prorsus licet. Cum omnem vitam in peccatis contriverim, fiamne salvus, si me poenituerit? prorsus fiet. Id unde? ab ipsa Domini tui erga nos benignitate, non ex tua poenitentia. Poenitentia enim tua non praevalet, tantam abstergere maculam.* Hilarius in Psalm. 66: *Deus ex copia bonitatis suae misericordiam in peccatorum remissione largitur, et peccatorum remissio non est probitatis meritum, sed spontaneae indulgentiae.* Gregorius lib. 1. in Ezech. hom. 7: *Justus advocatus noster justos nos defendet in judicio, quia nosmet ipsos et cognoscimus et accusamus injustos, non ergo in fletibus, non in actibus nostris, sed in advocati nostri allegatione confidamus.* Glossa de poenit. dist. 1. c. 1: *Si subtiliter intueamur, gratiae Dei, non contritioni attribuenda est peccatorum remissio.*

Rationes. 93. Denique rationes affert Bellarminus duas: *1. Oratio peccatoris placat Deum ac veniam impetrat. Ergo multo magis conversio, quae est orationis causa, non erit inanis, sed aliquid faciet ad remissionem impetrandam. 2. Actus poenitentiae est a Spiritu sancto et ad justificationem disponit. Ergo suo modo erit causa justificationis, neque enim Spiritus sanctus per hujusmodi actum nos disponens nihil facit, aut nullius pretii sive meriti est, quod facit in ordine ad justificationem.* Respondemus: 1. quis vero nostrum dicit, vel conversionem vel orationem esse inanem? imo vero salutaris conversio et ex fide profecta oratio sunt requisita nostrae cum Deo reconciliationis ac peccatorum remissionis. 2. Interim tamen sua cuique conversionis parti asserenda est proprietas. Contritio est fidei anteambulo, per quam cor hominis a Spiritu sancto praeparatur, ut sit capax gratiae divinae. Fides in Christum est organum illud ληπτικόν, quo cor contritum ac humiliatum promissionem evangelicam de remissione peccatorum gratuita amplectitur. Bona opera ac obedientia sunt fructus fidei adeoque totius conversionis. 3. Oratio non per modum meriti peccatorum veniam impetrat, sed quia procedit ex fide misericordiae divinae et merito Christi innitente. Ergo quod Deus placatur piorum oratione, illud recte intelligendum est, non quod ipsa hujus actionis dignitas, vel, ut loquuntur, opus operatum mitiget iram Dei, nam si id esset meritum hujus operis, cur multiloquium in oratione rejiceretur, et cur oratio fieret aliquoties in peccatum? nec ita intelligendum est, quod Christus infundat suum meritum nostrae orationi, ut ipsa sit placatio coelestis irae et expiatio pro peccatis, sed quia fides exserit sese per preces, intuetur promissiones Dei, quibus roboratur ac confirmatur, apprehendit Christum, propter quem solum Deus nobis invocantibus est propitius, et quia Deus invenit in nobis Christum per fidem, ideo in nos ipsum invocantes effundit omne genus beneficiorum non propter invocationis meritum, sed propter Christi meritum. Vide Apol. conf. Wirteb. cap. de contritione p. 517. 4. Omnia renatorum bona opera sunt a Spiritu sancto, quia sunt fructus Spiritus, et tamen juxta apostolum fide sine operibus justificamur, qua de re plura dicentur in articulo de justificatione.

94. Octava controversia est: *An contritio perfecta cum voto sacramenti conjuncta remittat peccata ante sacerdotis absolutionem*, ad quam Bellarminus libri hujus 2. de poenitentia c. 13. affirmate respondet. VI. 273. An contritio remittat peccata ante absolutionem. Nos contritionem salutarem, hoc est cum fide in Christum et serio vitae emendandae proposito conjunctam, ad peccatorum remissionem obtinendam sufficere judicamus, si vel maxime in casu necessitatis absolutio sacerdotis non accedat, quae tamen fidei confirmandae ergo, si haberi potest, haudquaquam negligenda. Neque hoc negatum it D. Chemnicius, quod a Bellarmino ipsi tribuitur, sed contritionem solam, absque fide in Christum, quae verbo absolutionis confirmatur, ad peccatorum remissionem sufficere negat, contritionem in hac vita perfectam esse negat, per eandem peccatorum remissionem obtingere negat, quod et nos negamus. Contradicit autem sibi Bellarminus, hoc enim loco disputat, contritionem, si perfecta sit et votum sacramenti baptismi aut absolutionis adjunctum habeat, omnino reconciliare hominem Deo et peccata remittere, etiam antequam sacramentum re ipsa percipiatur, idque multis argumentis probat et contrarias rationes refellit, postea vero lib. 3. de poenit. c. 3. col. 1349. aperte scribit contrarium: *Si non essent*, inquit, *sacerdotes judices, nec vere peccata remitterent, sed solum annuntiarent esse remissa, nemo periret ex eo solum, quod sacerdotem reconciliantem habere non posset, qui enim credit ex sententia adversariorum, jam habet remissionem, etiamsi nemo sit, qui id verbis protestetur. At S. Augustinus in epist. 180. ad Honoratum aperte scribit, aliquos reconciliari cupientes et*

proinde in Christum credentes in aeternum perire, quod ante moriantur, quam a sacerdote absolvi potuerunt. Hactenus Bellarminus apertissime sibi contradicens.

An omnia peccata vere poenitentibus remittantur. 95. Nona controversia est: *An omnia peccata vere poenitentibus remittantur*, quod recte affirmat Bellarminus c. 15. contra Novatianos, cum Spiritus sanctus non solum absque ulla exceptione peccatorum omnium remissionem vere poenitentibus promittat, Ezech. 18, v. 22. c. 36. v. 25. et alibi passim, sed etiam *gratiam super peccata exuberare* disertis verbis testatur Rom. 5, v. 20; adde quod meritum et satisfactio Christi pro peccatis nostris praestita sint infiniti ponderis ac valoris. Origenes lib. 2. in Jobum: *Omne peccatum per indulgentiam veniam accipiet, et omnis, qui sincere poenituerit, remissionem et misericordiam a Deo consequetur et inveniet.* Hilarius can. 18. in Matth.: *Non est fas, nos ex praescripto legis dandae veniae numero concludi, cum per evangelii gratiam sine modo nobis a Deo fuerit indulta.* Ambros. lib. 1. epist. 3: *Tantae pietatis est Dominus, ut et ipsi Judae donasset veniam, si Christi expectasset misericordiam.* Gregor. in c. 6. Job.: *Vera poenitentia, quamvis multa et gravissima sint peccata, per misericordiam Dei facile relaxantur.* Mar. Victor.: *Nulla est hominis tam dira nefandi culpa, Deus quam non animo clementi remittat, si modo poeniteat facti* etc. Quae de peccato in Spiritum sanctum, quod est irremissibile, Bellarminus c. 16. disputat, suum habuerunt superius locum in tract. de peccatis actual. §. 107. et seqq.

An contritio imperfecta sit bona. 96. Decima quaestio est: *De contritione imperfecta sive attritione, quae oritur ex timore servili, an sit bona?* intelligitur autem servilis timor, quo peccator Deum minantem ac punientem ita fugit, ut solius poenae fugiendae causa a peccatis perpetrandis caveat et de perpetratis doleat, hunc Bellarminus c. 17. bonum ac utilem esse et a Deo excitari probat. Respondemus: terrores ex comminationibus legis et sensu poenarum in conscientia orti sunt principium conversionis, quo respectu boni ac utiles dici possunt, (August. tract. 9. in 1. epist. Joh. dicit, *timorem poenarum ita inducere caritatem, sicut seta sutoris introducit linum)* per accidens igitur utiles sunt, sive potius fiunt, accedente scilicet per divinam gratiam fide et caritate, ideo addit August.: *Seta prius intrat, sed nisi exeat,*
VI. 274. *non succedit linum; sic timor primo intrat, non autem manet, quia perfecta caritas foras mittit timorem.* Interim tamen illi ipsi terrores conversionem non absolvunt, nec per se ac sua natura utiles sunt, sed oportet ut accedat fides, qua conscientia iterum erigitur, ne a terroribus ac pavoribus istis in desperationem homo abripiatur. Accedente igitur fide ex timore servili fit timor filialis Deo placens, qui ex amore Dei ac justitiae peccatum odisse ac detestari incipit, in quo consistit quotidiana renatorum poenitentia. Servilis timor ex libero arbitrio metu tantum poenae ortus, si solus sit, hominem facit hypocritam, ac proinde Deo placere nequit, cum per illum homo fugiat Deum, ac tacito quodam odio eum interius in corde suo prosequatur. August. lib. 1. ad Bonif. c. 9: *Aliud est voluntate benefaciendi benefacere, aliud autem ad malefaciendum sic inclinari, ut hoc faceret, si impune posset; et sic profecto in ipsa intus voluntate peccat, qui non voluntate, sed timore non peccat.* Id. lib. 3. ad Bonif. c. 4: *Qui carnali metu poenae aliquid facit, procul dubio invitus facit, ac per hoc in animo non facit, mavult enim omnino non facere, si permittantur impune; atque per hoc in ipsa voluntate intus reus est, ubi ipse, qui praecipit, inspicit Deus.* Epist. 144. ad Anast.: *Inaniter putat se victorem peccati, qui poenae timore non peccat. Quia etsi foris non impletur negotium cupiditatis, ipsa tamen mala cupiditas intus est hostis.* Quando Lutherus pronuntiat, contritionem ex timore servili ortam atque a fide sejunctam facere hominem hypocritam et magis peccatorem, quid aliud dicit, quam quod apostolus Rom. 7, v. 13: *Peccatum per legem fieri supra modum peccans peccatum;* v. 8: *gignere in homine omnem concupiscentiam;* v. 9: *per legem reviviscere* etc.; interim non simpliciter et absolute improbat Lutherus servilem illum timorem sive attritionem (ut agnoscit Episcopus Roffensis art. 5. adv. Lutherum), sed pugnat contra sophistas, qui statuunt, poenitentem ex attrito virtute absolutionis fieri contritum et sic justificari. Cur autem hoc nomine Bellarminus Lutherum accusat, cum Gregor. de Valent. tom. 4. in Thom. disp. 7. q. 2. puncto 3. diserte scribat: *Nos asserimus, si quis propter poenas tanquam propter maximum quod horret malum summeque avertendum de peccatis doleret, omnino fore malum, quoniam oriretur ex perversissimo sui amore.*

97. Atque haec dicta sunt de contritione, de confessione sequitur. Confessio, de qua hoc loco quaeritur, in genere est peccatorum manifestatio. (Augustinus vocat *confessionem fraudis* eandemque a *confessione laudis* distinguit. Vide enarrationem Ps. 49. et 115, ubi inter confessionem laudantis et gementis distinguit.) ** Lutherus in der Warnungsschrift an die zu Frankfurt am Main an. 1533. tom. 6. Germ. Jen. f. 109. a. §.: Und solches Beichten ist ein alt deutsch Wort, mit zweien i geschrieben, welches mit der Zeit in ein i ist verwandelt und Beichten ausgeredet worden, wie viele andere deutsche Wörter mehr also verdorben sind. Von welchem alten deutschen Worte Beichten die heil. Bischöfe Confessores, Beichter, das ist Bekenner genennet worden, dann beichten heißt bekennen, wie auch im Gericht das Wort noch in Uebung ist Urjicht, und die Art zu reden: das jicht er, das hat er bejicht, bejahet.** Respectu efficientis hoc modo dividi potest, ut quaedam statuatur *publica*, quaedam *privata*. Publica confessio est, qua tota communio praeeunte ministri voce peccata sua confitetur eorumque remissionem petit, sive id fiat ordinarie in quotidianis precibus sive extraordinarie in publicis calamitatibus, vel praesentibus vel impendentibus. Levit. 16, v. 21: *Imponet Aaron ambas manus super caput hirci et confite-*

Confessio.

Publica.

VI. 275. *bitur super illud omnes iniquitates filiorum Israël et omnes praevaricationes eorum cum omnibus peccatis eorum, et ponet illa super caput hirci.* Fagius in paraph. Chald. illius loci refert formulam in confessione illa a sacerdote pronuntiari solitam: *O Domine peccaverunt, inique egerunt, praevaricati sunt coram te populus tuus domus Israël. Obsecro, Domine, remitte nunc peccata et iniquitates et praevaricationes, quibus peccaverunt, inique egerunt et praevaricati sunt coram te populus tuus domus Israël, sicut scriptum est in lege Moysis servi tui.* 1. Sam. 7, v. 6: *Israëlitae hauriunt aquam et effundunt eam coram Domino, ac jejunant die illa dicentes: Peccavimus Domino.* Neh. 9, v. 1: *Filii Israël congregarunt se in jejunio et cum saccis;* v. 2: *et steterunt et confessi sunt peccata sua et iniquitates patrum suorum.* Dan. 9, v. 5: *Peccavimus, iniquitatem fecimus et impie egimus, ac rebellavimus et recessimus a mandatis tuis et judiciis tuis.* Vide etiam Jud. 10, v. 10. 2. Paral. 30, v. 15.

Privata. 98. Privata confessio est, qua privatus quispiam peccatum suum confitetur. **Tres sunt species confessionis: 1. qua coram DEO totam nostram vitam peccati accusamus, hanc Lutherus tom. 3. Jen. Germ. in hist. Leonh. Keisers f. 443. b. vocat eine Glaubensbeichte; 2. qua proximo offenso nostras transgressiones fatemur et cum ipso reconciliari quaerimus, das ist eine Liebesbeichte, Matth. 5, v. 23. 24. Jac. 5, v. 16; 3. qua *ministro ecclesiae* vel in casu necessitatis cuivis Christiano peccata nostra fatemur, ut consolationem accipiamus, das ist die Raths- oder Kirchenbeichte.** Alias respectu objectorum quadruplex constitui potest, vel enim fit coram Deo vel coram ecclesiae ministro, vel coram proximo. Privata confessio coram Deo est, qua quis ex corde contrito et humiliato peccata sua in quotidianis precibus Deo confitetur ac remissionem illorum per Christum petit. Psalm. 32, v. 5: *Peccatum meum notum feci tibi et iniquitatem non operui; dixi: Confitebor adversum me praevaricationes meas Domino, et tu dimisisti iniquitatem peccati mei,* (non operui, sed aperui, ut operires. Cum homo peccatum detegit, Deus tegit, cum vero celat, Deus nudat) 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, ipse fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra.* Privata confessio coram tota ecclesia est, qua privatus quis delictum suum, quo ecclesiam offendit, publice confitetur. Haec primitivae ecclesiae potissimum fuit usitata, ut ex Irenaeo, Tertulliano ac Cypriano constat. Cum enim post apostolorum tempora divulgata in omnes populos evangelii praedicatione magistratus politicus nondum ecclesiae Christianae nomen dedisset, et vero inter Christianos publica scandala saepius exorirentur, ibi ad conservandam disciplinam et ad occurrendum publicis scandalis confessionem peccatorum publicam, quam ἐξομολόγησιν vocabant, lapsis exegerunt, quin et poenas quasdam eis imposuerunt, quibus veram suam poenitentiam testatam redderent, et pro scandalo ecclesiae satisfacerent. Vide B. Rhenanum in annotat. in Tertullianum de poenitentia. Haec confessio coram ecclesia facta subdividi potest in voluntariam et coactam. Voluntaria est, qua rei enormium delictorum se ipsos sponte apud praesules ecclesiae deferebant, ac delicta sua publicabant, externis signis seriam contritionem testati ac vitae emendationem polliciti. Coacta est, qua rei publici criminis, et tamen id confiteri erubescentes ac poenas suscipere detrectantes, ab ecclesia compellebantur ad publicam ἐξομολόγησιν. Iren. lib. 1. adv. haeres. c. 9. mentionem faciens mulierculárum a Marco Valentiniano seductarum, quae factum suum confiteri noluerunt, dicit, quod ἐπαμφοτερίζουσι καὶ τὸ τῆς παροιμίας πεπόνθασι, οὔτε ἔξω, οὔτε ἔσω. Eusebius lib. 6, cap. 2. commemorat de Philippo Gordiani filio, cum in ecclesia populi precibus communicare vellet, quod non sit ab episcopo permissus, nisi prius confiteretur. Ad hanc confessionis speciem quodammodo referri possunt exempla Achani, a quo publicam delicti con- VI. 276.
fessionem Josua exigit c. 7, v. 19. et incestuosi Corinthii, quem apostolus per excommunicationem adegit ad publicam peccati deprecationem 1. Cor. 5, v. 5. 2. Cor. 2, v. 7, quemadmodum ad priorem confessionis speciem quodammodo referri potest exemplum mulieris peccatricis, quae in locum convivii progressa lacrimis peccatum suum fatetur, Luc. 7, v. 38. Privata confessio coram ecclesiae ministro est, qua peccator coram ecclesiae ministro peccata sua in genere, vel certa quaedam in specie, imprimis ea, quibus conscientia ipsius angitur et propter quae consilio ac consolatione indiget, humiliter confitetur ac absolutionem in Christi nomine sibi conferri petit, ad hanc confessionis speciem quodammodo referri possunt exemplum Davidis, qui ad prophetam Nathanem dicit: *Peccavi Domino,* 2. Sam. 12, v. 13. et Israëlitarum istorum, *qui baptizabantur a Johanne confitentes peccata sua,* Matth. 3, v. 6. Privata confessio coram proximo nihil aliud est, quam mutua et fraterna reconciliatio, qua is, qui proximum verbo vel facto offendit, poenitentia ductus se peccasse confitetur sibique ignosci petit. Matth. 5, v. 23: *Si attuleris munus tuum ad altare et illic memineris, quod frater tuus habeat aliquid contra te,* v. 24: *omitte illic munus tuum coram altari et abi, primum reconciliare fratri tuo.* Matth. 18, v. 22. Luc. 17, v. 4. non septies, sed septuagies septies fratri in nos peccanti ac deprecanti remittendum esse Christus docet. Jacob. 5, v. 16: *Confitemini invicem peccata vestra et orate alii pro aliis.*

99. Hae confessionis species omnes ac singulae a nobis non solum non improbantur, sed etiam commendantur. 1. Publica peccatorum confessio coram DEO in ecclesiis nostris singulis diebus dominicis recitari solet ac publicis ecclesiae precibus conjungi. 2. Privata peccatorum coram DEO confessio singulis diebus, imo horis necessaria est, quam toties vere pii faciunt, quoties ex instituto Christi precantur, *Domine, dimitte nobis debita nostra.* Hujus An improbetur confessio.

confessionis necessitas patet 1. ex divino mandato, Num. 5, v. 7: *Confitebuntur peccatum suum.* Esdr. 10, v. 11: *Confitemini Domino Deo vestro.* Nehem. 1, v. 6: *Confitere peccata filiorum Israël.* 2. Ex promissione divina, Prov. 28, v. 13: *Qui tegit scelera sua, non aget prospere, qui vero confitetur et dereliquit, misericordiam consequetur.* 1. Joh. 1, v. 9: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata.* 3. Ex vere poenitentium exemplis, 2. Sam. 12, v. 13. c. 24, v. 10. 1. Paral. 22, v. 17. Psalm. 32, v. 5. Psalm. 41, v. 5. Psalm. 51, v. 6. etc. 4. Ex periculo, quod consequi solet omissam confessionem, Psalm. 32, v. 3: *Cum tacui, inveteraverunt ossa mea.* 3. Nec improbamus publicam ἐξομολόγησιν eorum, qui enormibus et atrocibus delictis ecclesiam offenderunt, quin potius ad conservandam disciplinam ecclesiasticam, ad explorandam prolapsorum poenitentiam et ad occurrendum publicis scandalis apprime utilem esse dicimus. 4. Privata coram ecclesiae ministro confessio, quam auricularem vocant, quamvis non habeat expressum ac speciale mandatum, ac proinde non sit absolutae necessitatis, tamen cum plurimas praestet utilitates paulo post enumerandas ac disciplinae ecclesiasticae pars sit non postrema, publico ecclesiae consensu recepta, ideo nequaquam temere vel negligenda vel abroganda, sed pie ac in vero Dei timore, praesertim ab illis, qui ad sacram synaxin accedunt, usurpanda. 5. Denique fraternam illam reconciliationem non tantum utilem, sed etiam necessariam dicimus, utpote ab ipso Christo tam serio requisitam. Cum Christiani sint fratres, ideo perpetuum inter illos vigere debet festum propitiationis.

Utilitates confessionis coram ministro ecclesiae.

100. Quae vero sunt utilitates istae, quas praestat privata coram ecclesiae ministro confessio, et quae sunt illae causae, propter quas in ecclesiis nostris retinetur? Plures omnino eaedemque satis praegnantes. Retinetur enim 1. propter specialem absolutionem ac territarum conscientiarum conso-
VI. 277. lationem. Quando Christus apostolis et ipsorum successoribus potestatem dat remittendi peccata Matth 18, v. 18. Joh. 20, v. 22. 23. non solum publicum evangelii praeconium ipsis commendat, sed etiam in specie vere poenitentibus peccatorum remissionem annuntiari jubet. Generaliter enim pronuntiat: *Quicquid solveritis in terra, solutum erit in coelo; et quorumcunque demiseritis peccata, remissa erunt.* (Sicut et Nathan Davidi 2. Sam. 12, v. 13. Christus paralytico Matth. 9, v. 2. et mulieri peccatrici Luc. 7, v. 48. in specie remissionem peccatorum annuntiant.) Proinde ritus privatae absolutionis non modo publicum testimonium est hujus articuli, quod lapsi resipiscentes ab ecclesia sunt recipiendi (quo ipso Petrus Alexandrinus refutavit Meletium, deliria Catharorum amplectentem teste Epiphan. haeres. 68.), sed et territis atque anxiis conscientiis mirificam consolationem praestat. Quamvis enim promissio evangelii in genere pertineat ad omnes vere contritos et confractos, interim tamen tenerae et peccatorum sensu contritae conscientiae non possunt semper firma fide statuere, ad se quoque evangelicam promissionem pertinere, ideoque peccatorum remissio in specie ipsis denuntiata non potest non mirum in modum illas erigere. 2. Propter necessariam explorationem, an quis ad eucharistiam admittendus sit necne? Cum enim apostolus graviter moneat, ut quilibet serio sese probet, qui de illo pane eucharistico manducare et ex calice eucharistico bibere velit, *ne judicium sibi manducet ac bibat, adeoque reus corporis et sanguinis Dominici fiat*, 1. Cor. 11, v. 28. et 29; ideo accessuris ad sacram synaxin debita praeparatio summe necessaria esse constat; jam vero rudiores probationis ac praeparationis modum ignorant, illi ergo in privata confessione informandi sunt ac de peccatorum atrocitate, irae divinae gravitate, satisfactionis a Christo praestitae dignitate; de vera corporis et sanguinis Christi in sacra coena praesentia, vera poenitentia omnibus accessuris necessaria et seria vitae emendatione graviter admonendi. Vicissim cum ministri ecclesiae sint *dispensatores mysteriorum Dei* ab ipso Christo constituti, 1. Cor. 4, v. 1. et serio illis incumbat cavere, *ne sacrum detur canibus ac margaritae projiciantur porcis* Matth. 7, v. 6; *cumque non tantum is sit reus corporis et sanguinis Christi, qui indigne accedit, sed etiam qui sciens ac volens indignis porrigit*, docente Cypriano serm. 5. de lapsis, adeo ut Chrysostomus *suum profundere sanguinem, quam sancta Domini contemtoribus divini judicii reis distribuere malit*, hom. 83. in cap. 26. Matth.: ideo explorationem illam etiam ministro ecclesiae summe necessariam esse relinquitur. 3. Propter debitam eorum, qui ad sacram synaxin accedunt, praeparationem. Cum enim non omnes eodem animo eodemque fine accedant, ideo rudiores in hac privata confessione possunt admoneri, cum hoc colloquium sit vice examinis catechetici, in quo profectus auditorum exploratur; torpentes excitari, delinquentes corrigi, tentatis consilium dari et omnes ecclesiastici ministerii partes singulis administrari juxta exemplum d. Pauli Actor. 20, v. 31: *Scitis, quod per triennium nocte ac die non cessaverim cum lacrimis monere unumquemque vestrum.* Praesto etiam sunt exempla eorum, qui non solum coram Deo, sed et coram ministro peccata sua confessi sunt. Numer. 14, v. 40. 1. Reg. 8, v. 47. 2. Paral. 6, v. 37. 2. Sam. 12, v. 13. Matth. 3, v. 6. ** *Weigeliani* 1. confessionem et absolutionem privatam prorsus rejiciunt, vide Weigelium part. 2. postil. p. 297. 246; 2. nullum hominem absolvere posse, scribunt, vide Weigelium 1. alleg. p. 291. 295; 3. in cujusvis hominis potestate esse remissionem peccatorum, modo ipse remittat proximo suo, docent, vide eund. l. cit. p. 354. 358. Privatae quoque confessioni et absolutioni iniqua est *Calvinianorum* 1. theoria, vide Calvin. in def. secund. contra Westphalum p. 712. Genev. 1593. et alios; 2. praxis, perlustra ecclesias reformatas; 3. hypothesis, Deum non remittere peccata vere et efficaciter per homines, sed ex se et per se, id est immediate, et sicubi Scriptura

evangelio et sacramentis tribuat remissionem peccatorum, *intelligendum id esse, prout ratio vocabulorum πρὸς ἕν refert, quae ita comparata est, ut instrumentis, honestandi eadem gratia, tribuantur effecta, quae alioquin propria sunt causae efficientis.* Beza part. 1. resp. ad colloq. Mompelg. p. 31. part. 2. resp. p. 115. 116. Gryn. in praef. theor. theol. ad Joachim. a Berga in disput. Heidelb. ann. 84. theorem. 6. aphor. 4. 4. Inevitabilis absoluti decreti necessitas, quam qui defendit, cogitur statuere, confessionem et absolutionem saltem quoad reprobos, ex intentione Dei esse inefficacem. Calvin. 3. instit. c. 24. n. 13. Pisc. ad duplic. Vorstii part. 1. p. 25. etc. Sed privatam confessionem in ecclesiis nostris retinemus: *1. propter Scripturae auctoritatem;* exempla sunt Gen. 3. in Adamo, 2. Sam. 12. in Davide, Matth. 9. in paralytico, Actor. 16. in praefecto carceris; *2. propter typorum claritatem;* Num. 5. si vir, vel mulier peccaverit, Lev. 14. leprosi in specie adspergi jubentur; *3. propter ministrorum commoditatem*, ne ad coenam admittantur publicis flagitiis infames; *4. propter auditorum utilitatem*, ut territae conscientiae consolatione erigantur.**

VI. 278. 101. Inde profluunt honorifica illa privatae confessionis praeconia, quae exstant apud Origenem, Cyprianum, Hieronymum, Chrysostomum, Basilium, Augustinum et reliquos. Ex quibus B. Rhenanus in scholiis in Tertull. de poenit. p. 542. sic scribit: *Confessionem privatam saluberrimam esse, nemo potest infitiari, si morositatem et scrupulositatem nimiam amputemus. Quid enim per Deum immortalem utilius habere possit ecclesia ad continendam disciplinam, quid commodius quam privatam istam confessionem ad populum in necessariis erudiendum? ubi horulae spatio plus proficit laicus quam triduana concione. Nam dum e suggestu declamat sacerdos, perpauci diligenter auscultant, multi aliorsum cogitando distrahuntur, quidam juxta proverbium ὄνοι λύρας, vel propter obtusitatem ingenii, vel ob materiae sublimitatem, cujus non sunt capaces, etiamsi curiose auscultent, non tamen percipiunt quod dicitur. Atqui hic tum rei ipsius, tum sacerdotis reverentia attentum reddit hominem, et doctrina, quam illic cum petente communicat, ad ejus captum attemperatur. Itaque quod d. Cyprianus disciplinae encomium pronuntiat, mihi libet accommodare confessioni, ut dicam eam retinaculum fidei, ducem itineris salutaris, fomitem ac nutrimentum bonae indolis, magistram virtutis.* Inde etiam symbolica ecclesiarum nostrarum scripta eandem approbant. Augustana confess. art. 11: *De confessione docent, quod privata absolutio in ecclesiis retinenda sit, quanquam in confessione non sit necessaria omnium delictorum enumeratio.* Artic. Schmalcald. part. 3. art. 8: *Nequaquam in ecclesia confessio et absolutio abolenda, praesertim propter teneras et pavidas conscientias ac propter juventutem indomitam et petulantem, ut audiatur, examinetur et instituatur in doctrina Christiana.* Denique inde promanant Lutheri et Philippi de hac confessione judicia. Lutherus in epist. ad Francof. ann. 33. scripta: *Si mille et iterum mille mundi essent, malim omnia amittere, quam minimam hujus ritus particulam aboleri permittere.* Vide tom. 2. Witteb. fol. 252. tom. 6. fol. 114. tom. 7. fol. 12. tom. 8. fol. 351. tom. 9. fol. 547. tom. 12. fol. 362. **It. in der Warnung an die zu Frankfurt am Main tom. 1. Jenensi fol. 110. a. tom. 6. Germ. Jenens. fol. 109.** Philippus in explicat. evangel. dominical. manuscripta ultimo vitae anno tradita Domin. 1. post Pascha: *Amate illum morem privatae absolutionis, nam si ille mos aboleretur, qualis esset ecclesia, etiam ille mos testimonium est, quod in ecclesia sit remissio peccatorum.* **Idem tom. 4. operum p. 736. recenset utilitates privatae confessionis.** VI. 279.
Quid quod Calvinus et qui eum sequuntur, quamvis privatam illam confessionem in praxi haudquaquam observent, eam tamen alicubi approbant? Calvinus 4. instit. cap. 1. §. 22: *Presbyteri pias conscientias promissionibus evangelicis in spe veniae et remissionis confirmare debent, idque tam publice quam privatim, prout necessitas postulat. Sunt enim permulti, qui pro sua infirmitate singulari pacificatione indigent, et Paulus non tantum pro communi concione, sed etiam per domos testificatum se refert fidem in Christum et unumquemque sigillatim admonuisse.* Actor. 20. Petrus Martyr class. 3. locor. comm. c. 38. §. 28: *Non tollimus utilitatem, quae ex confessione esse posset, quae fit homini docto et pio, nempe ut homines consolationem habeant et instituantur, modo libera relinquatur. Unde si confessio ejusmodi, quae sit libera nec adigat ad enumerationem peccatorum, alicubi retineatur, non schisma propterea facimus, modo non constituant peculiarem Dei cultum. Si quis commodum sibi provenire putet, non debet hujusmodi auxilium detrectare.* ** Similia occurrunt apud Cinglium de vera et falsa religione p. 297. Calvinum lib. 3. instit. c. 4. §. 13. lin. 21. Bezam lib. 1. epist. 20. p. 126. Zanch. in Miscell. p. 63. Brantius in exam. apostasiae Cudsemii parte 1. c. 16: *privatam absolutionem in quibusdam evangelicis ecclesiis receptam minime damnamus, liberam vero et indifferentem esse novimus.*** Bucan. loco 30. p. 296: *Nihil impedit, quin privatus aliquis pastorem suum consulat et animi sui secretum vulnus aperiat, et ab eo consolationem evangelii exspectet. Quin etiam sistant se pastori oves, quoties sacram coenam participare volunt, ut vel consolationem, vel institutionem, vel admonitionem sibi privatim accommodatam accipiant, modo absit tyrannis et superstitio, est enim pastoris officium δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους, h. e. publice et privatim, populum Dei evangelica doctrina docere et consolari, hujus est exemplum Davidis apud Nathanem 2. Sam. 12, v. 13.* Qua in parte recte discedunt a Cinglio, qui in lib. de vera et falsa religione sic scribit: *Audacia est eorum, qui perhibuerunt clavibus hominem certum fieri, qui non nisi per fidem intus certus est. Frustra dicas: liber es. Non enim tuo verbo ipsum*

magis potes certum reddere quam muscam elephantum facere, cum dixeris elephas es etc. (at vitiose sibi invicem opponuntur absolutio et fides poenitentis, cum per illam haec confirmetur.)

Confessio auricularis Pontificia. 102. Praeter has salutares atque utiles confessionis species aliam adhuc urgent et propugnant Romanenses secuti concil. Trident. sanctionem sess. 14. c. 5. et decretum Pontificis c. omnis utriusque sexus de poenit. quam his hypothesibus includunt: 1. quod confessio requirat omnium et singulorum mortalium peccatorum, quae post diligentem praemeditationem et districtum examen in memoriam venerunt, ab omnibus, qui ad annos discretionis pervenerunt, quotannis certo tempore in aures sacerdotis denarrationem. **Petrus a Soto cont. conf. Wirteb.: *Vera fides agnoscit, necessariam esse omnium peccatorum lacrimalem confessionem.*** 2. Quod non solum peccata mortalia, sed etiam circumstantiae, quae peccati speciem mutant vel illud aggravant, in confessione sint recensendae. Meth. confess. p. 216:

Quis, quid, ubi, per quos, quoties, cur, quomodo, quando
peccasti dices, ut sit confessio vera.

3. Quod specialis illa enumeratio peccatorum jure divino sit necessaria ac proinde sub ipso salutis discrimine facienda, adeo ut peccatum illud, cuius coram sacerdote nulla facta est confessio, non remittatur. 4. Quod talis confessio sit meritoria, qua peccatum deleri et perexigua confusione illa, quam confitentes coram sacerdote patiantur, ingentem confusionem, quam aliquando in die judicii passuri sint, redimi existimant. 5. Quod ideo talis confessio coram sacerdote sit necessaria, quia sacerdotes constituti sunt spirituales judices, ut de singulis et
VI. 280. universis peccatis cognoscant et pro mensura delictorum satisfactiones imponant, adeo ut quotquot sine absolutione sacerdotis moriuntur, Deo reconciliari haudquaquam possint. Judiciariam vero illam quam ita vocant sacerdotum potestatem revocant ad haec capita: 1. quod coram sacerdotibus omnium et singulorum peccatorum mortalium facienda sit enumeratio. 2. Quod sine ipsorum sententia ac judicio nullus lapsus, quamvis poenitens, Deo reconciliari possit. 3. Quod certas satisfactiones poenitentibus imponunt. 4. Quod casus quosdam judicio summi pontificis reservant, ac proinde irritam habent absolutionem, quam sacerdos in eum profert, in quem ordinariam aut subdelegatam jurisdictionem non habet, quam a solo pontifice in alios episcopos ac sacerdotes derivari autumant. Hanc esse brevem synopsin omnium eorum, quae de confessione et judiciaria sacerdotum potestate disputantur, patet ex concil. Trid. sess. 14. can. 6. et seqq. Catech. Rom. part. 2. c. 5. Bellarmino lib. 3. de poenit. per totum.

103. Nos specialem illam omnium peccatorum coram sacerdote enumerationem jure divino necessariam vel meritoriam esse, negamus, quin eandem impossibilem esse dicimus et miseram animarum carnificinam, nuspiam in Scripturis mandatam esse asserimus. Antequam vero Bellarmini argumenta ex Scripturis audiamus, recensebimus disputationes doctorum juris canonici et Scholasticorum, quibus diserte nobiscum negant confessionem illam auricularem, quae omnium delictorum enumerationem complectitur, esse juris divini. Gratian. dist. 1. de poenit. cap. quamvis adducit veterum sententias in utramque partem, quarum tamen bona pars agit de confessione solenni, tandem in dubio relinquere videtur, utrum quis obligetur ad confitendum, an non, siquidem prolixam disputationem suam concludit his verbis: *Quibus auctoritatibus ac rationum momentis utraque sententia innitatur, in medium breviter exposuimus, cui autem harum potius adhaerendum sit, lectoris judicio reservatur, utraque enim fautores habet religiosos et prudentes viros.* Theod. Cantuariens. episc. apud Gratian.: *Quidam Deo solummodo confiteri debere docent, ut Graeci.* Glossat. dist. 5. de poenit. initio capituli in poenit. quaerit, quando instituta fuerit haec confessio, post recitatas aliorum opiniones, subjicit haec: *Sed melius dicitur, confessionem istam institutam fuisse a quadam universalis ecclesiae traditione potius quam ex V. vel N. T. auctoritate.* Et post pauca: *Confessio est necessaria in mortalibus quidem apud nos, apud Graecos vero non, quia non emanavit ad illos traditio.* **Glossatorem illum quidem vocant *Bartholomaeum Brixiensem.* Vide in glossa distinctionis 5. ad illa verba *In poenitentia autem ipsius judicium.*** Panormitanus et Felinus in cap. omnis utriusque sexus, statuunt, non per Dei, sed hominum traditionem confessionem auricularem ordinatam esse. Johannes Scotus ibidem cunctanter admodum ac dubitanter incedit: *Videtur* (inquit) *rationabilius tenere, quod confessio cadat sub praecepto divino positivo, sed tunc oportet videre, an explicite in evangelio a Christo immediate, quia patet, quod non in veteri lege, an ab ipso explicite in aliqua doctrina apostolica an nec sic, nec sic, sed dato a Christo et vocetenus ab apostolis ecclesiae promulgato. Primum istorum esset magis conveniens tenendum, si possit evidenter haberi istud praeceptum ex evangelio. Nec oportet ad hoc adducere illud* Matth. 16: *Tibi dabo claves regni coelorum, quia non est nisi promissio de datione futura. Si aliquid in evangelio valet, ad hoc videtur illud* Joh. 20: *Quorum remiseritis peccata* etc. Et paulo post: *Si omnino contendas, quod per rationes positas in isto membro non probatur fuisse datum ex verbis evangelii, numquid dicemus secundum, scilicet quod illud praeceptum habetur ex verbis alicujus apostoli, dicitur quod sic de illo verbo* Jacob. 5. *Confitemini alterutrum peccata* etc., *sed nec per hoc videtur mihi, quod Jacobus praeceptum hoc dedit, nec praeceptum a Christo promulgavit. Primum non, unde enim sibi auctoritas obligandi totam ecclesiam, cum esset episcopus ecclesiae Hierosolymitanae, nisi dicas illam ecclesiam in* VI. 281.
principio fuisse principalem, et per consequens ejus episcopum principalem patriarcham, quod non concederent Romani. Nec quod illa auctoritas

proprie pro tempore illo erat sibi subtracta. Nec secundum videtur, quia apostoli publicantes praeceptum Domini in Scripturis suis utebantur modo loquendi, per quem potuit innotescere, quod erant praecones Christi, ut patet per illud 1. Cor. *i. ut, quando vult publicare illud praeceptum Domini de non dimittenda uxore, dicit: praecipio non ego, sed Dominus; quando autem vult facere propriam persuasionem, dicit de cohabitatione viri conversi ad fidem cum sua uxore infideli vel e contra, quia hoc licet sit sine contumelia Christi, non tamen est necessarium; dico ego non Dominus, alioqui non posset ecclesia constare, quod ipse ut praeco publicaret praeceptum, nisi vel ex praecedentibus vel sequentibus manifestaret, se esse in illa publicatione praeconem. Utrumque etiam membrum simul probatur per illa verba annexa. Dicendo enim confitemini alterutrum non magis dicit, confessionem faciendam esse sacerdoti quam alii, subdit enim: orate pro invicem, ut salvemini, ubi nullus diceret, ipsum instituisse nec promulgasse praeceptum divinum, sed intellectus ejus est sicut in illo verbo: Confitemini alterutrum persuasio ad humilitatem, ut scilicet generaliter nos confiteamur apud proximos peccatores, juxta illud* 1. Joh. 1: *Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos decipimus; ita per secundum persuadet ad caritatem fraternam, ut scilicet per caritatem fraternam subveniamus nobis invicem, apparet ergo, illud non esse de jure divino promulgato per scripturam apostolicam. Vel igitur tenendum est primum membrum, scilicet quod sit de jure divino promulgato per evangelium, ut in secundo vel tertio membro est declaratum; vel si illud non sufficiat, dicendum est tertium, scilicet quod est de jure divino positivo promulgato a Christo apostolis, sed ecclesiae promulgato per apostolos absque omni scriptura, sicut multa alia tenet ecclesia oretenus per apostolos sibi promulgata sine scriptura* etc. Hactenus Scotus, Nicol. de Orbellis 4. sent. dist. 17. fatetur, ex Scripturis eam non posse probari. Cumprimis vero late hac de re disputat Biel, Scholasticorum compilator, quem audiemus ex 4. sent. dist. 17. q. 1: *Quod confessio in actu necessaria sit, varii variis modis ostendere conantur, licet plerique insufficienter, et quidem non potest sufficienter ostendi ex necessitate remissionis peccati, quamvis remissio peccati sit necessaria ad salutem, non tamen ex hoc inferri potest, quod confessio, de qua loquimur, sit necessaria ad salutem, tum quia ad remissionem peccati est alius modus sufficiens sine confessione in actu, scilicet contritio cordis, per quam peccatum remittitur, priusquam sacerdoti confiteatur; tum quia confessio secundum probabiliorem opinionem praeexigit remissionem peccati per contritionem praeviam: Si dicas, requiritur in voto. Ergo aliquando in actu.* Responsio: *Petit haec probatio principium, potest enim quis habere sufficientem contritionem absque confessionis voto. Alii necessitatem confessionis ostendere nituntur ex necessitate praecepti, sed quale illud sit, diversificantur. De jure naturali non est, sic enim in statu cujuscunque legis fuisset necessaria, et quod homini haec confessio facienda de occultis, nulla ratione naturali nec aliquo illi consono probatur. De qua ergo lege est? sunt opiniones, una tenet, quod confessio sit de lege positiva ecclesiae.* Gloss. de poenit. dist. 5. c. 1: *Melius dicitur eam a quadam generali sive universali ecclesiae traditione, quam ex N. vel V. T. auctoritate. Glossam sequitur Panorm. c. omnis de poenit. et remiss. Scotus contra hanc opinionem sic arguit: non videtur, quod ecclesia tanquam pia mater tam onerosum et arduum praeceptum imponeret omnibus Christianis, nisi esset praeceptum divinum; 2. non invenitur, ubi ab ecclesia hoc institutum sit. Theologi communiter dicunt, quod confessio sit de lege divina positiva, sed a quo et ubi instituta non similiter sentiunt. Bonaventura dicit, quod sit a Christo insinuata, ab apostolis instituta et a Jacobo promulgata. Scotus hanc sententiam improbat; nam sacramenta non possunt institui nisi a solo Christo, quia nemo potest in-* VI. 282. *stituere sacramenta, nisi qui et efficaciam dare potest. Jacobi verba idem explicat, quod non agant de confessione sacramentali, sed quod sint persuasio quaedam ad humilitatem, per quam generaliter nos ipsos esse peccatores fatemur et orationes mutuas expetimus. Scotus aliter probat, quod sit de jure divino, quia recuperatio gratiae fit per sacramentum poenitentiae, quilibet autem, qui amisit gratiam, tenetur necessitate praecepti dilectionis facere, quod in se est, ad ejus recuperationem. Ergo si dicas per contritionem etiam remitti peccata, respondet Scotus, viam recuperandi gratiam per sacramentum poenitentiae esse faciliorem et tutiorem. Sed,* inquit Biel, *haec responsio satis apparet, si esset vera opinio Scoti, quod per sacramentum poenitentiae sine contritione solo obice remoto peccatum remitteretur, sed opposita opinio est communior et sanctorum dictis conformior. Richard. 4. sent. dist. 17. tenet, quod confessio sacramentalis est de jure divino expresso in evangelio Joh. 20, ubi Christus dat apostolis et eorum successoribus potestatem judicandi ac remittendi ministerialiter peccata, quibus autem datur potestas judicandi, etiam datur potestas cognoscendi, cognitio autem fit per accusationem peccatorum. Si dicas, datur apostolis potestas judicandi, sed non imponitur necessitas peccatoribus confitendi; respondet Richardus, nullus est judex meus in re aliqua, in qua non teneor facere, nisi quantum voluero. Sed,* inquit Biel, *haec solutio non excludit replicam, quia frequenter constituitur partibus judex arbitrarius, et tamen non imponitur partibus necessitas se submittendi. Dicendum finaliter, inquit Biel, praeceptum de confessione sacramentali promulgatum a Christo et apostolis et per ipsos apostolos promulgatum est ecclesia verbo et facto sine omni scriptura, sicut et multa alia tenet ecclesia oretenus per apostolos publicata sine scriptura.* Haec omnia Biel, quae

totam hanc controversiam illustrare possunt. Huc pertinet, quod B. Rhenanus in scholiis in Tertull. p. 542. scribit: *Tertullianus de exomologesi publica, i. e. actu poenitentiae coram ecclesia, facit mentionem (cujus etiam Leo Papa meminit de poenit. dist. 1.) eamque eleganter ob oculos ponit, qua majores nostros statim post initia nascentis ecclesiae severissime usos constat, ex qua, nisi multum fallimur, confessio secreta sumserit originem* etc. Et postea: *Ab eo non abhorrent juris Pontificii interpretes quidam non incelebres, cum institutam ab ecclesia confessionem tradunt. Nam exomologesi publica, i. e. actu poenitentiae coram ecclesia, ut veteri instrumento desumta, ex publica privata nata videtur, occultorum criminum occulta.* p. 544: *Clancularia admissorum confessio, quantum conjicimus, nata est ex ista exomologesi publica per ultroneam hominum pietatem, ut peccatorum occultorum esset et exomologesis occulta; nec enim usque praeceptam olim legimus.* Erasm. in annot. c. 19. Actor. p. 227: *vel hinc colligi potest, fuisse et antiquitus nonnullam confessionem male actae vitae, sed apertam opinor et in genere, quam nec ipsam legimus exactam abs quoquam. Ceterum quae nunc recepta est clancularia, quae in aurem fit, videtur ex consultationibus privatis esse nata, quae solent apud episcopos fieri, si qui scrupulus urgeret animum.* Idem in epist. de concord. eccles.: *Nondum persuasum est, horum temporum sacramentalem confessionem fuisse a Christo ipso institutam.* Maldon. Jes. in summ. q. 18. art. 4: *Sunt etiam inter Catholicos, qui nullum putant esse praeceptum divinum de confessione, ut omnes decretorum interpretes et inter Scholasticos Scotus.* Postea addit: *Sed tamen haec opinio aut jam declarata est satis tanquam haeresis, aut operae pretium faceret ecclesia, si declaret, eam esse haeresin.* (At haec non possunt simul consistere, aut declarata est haec opinio pro haeresi, aut declaranda. Prius statuit Bellarminus lib. 3. de poenit. c. 1. in Audianis eam damnatam esse statuens; posterius Maldonato videtur, cui declaratio Tridentini concilii non videtur satis aperta.) Valentian. libr. 2. de missa c. 4: *Panormitanus et Gerson confessionem secretam non esse necessariam contenderunt.*

VI. 283. Argumenta contra necessitatem auricularis confessionis Pontificiae. 1. Caret mandato promissione et exemplis.

104. Specialem igitur illam peccatorum coram sacerdote enumerationem non esse necessariam, his demonstramus argumentis: 1. Quod caret mandato et promissione Dei, ac destituitur insuper exemplis vere poenitentium, illud non potest nec debet sub periculo salutis conscientiis imponi. Atqui specialis illa peccatorum coram sacerdote enumeratio caret mandato et promissione Dei, destituitur insuper exemplis vere poenitentium. Ergo non potest nec debet sub periculo salutis conscientiis imponi. Major patet ex Scripturae perfectione, ex traditionum et ἐθελοθρησκειῶν qualitate, adeoque ex N. T. natura. N. T. est foedus gratiae ac libertatis; jam vero constat, in V. T. specialem illam peccatorum enumerationem non fuisse necessariam, quod etiam adversarii concedunt; ergo non est probabile, tam onerosum et arduum praeceptum (ut Scotus de confessione loquitur) in N. demum T. a Christo fuisse institutum. Quae vero ex Scripturis pro stabilienda hujus confessionis necessitate afferuntur, suum inferius habebunt locum. Quin imo non modo nullum de necessitate specialis hujus enumerationis peccatorum in Scripturis exstat mandatum, sed etiam praesto sunt exempla eorum, quibus absque praegressa tali peccatorum enumeratione remissa sunt peccata, Matth. 9, v. 2. paralytico annuntiatur a Christo peccatorum remissio, quorum specialem confessionem nondum ediderat; eodem modo mulieri peccatrici Luc. 7, v. 48. peccata remittuntur. Luc. 15, v. 18. filius asotus generali confessione peccati et emendationis promissione edita ex gratia recipitur; ita quoque in universum apud peccatores vere poenitentes speciali enumeratione peccatorum minime opus est, sed sufficit generalis confessio, si ex poenitenti et fideli corde proficiscatur. Luc. 19, v. 8. Christus generali confessione Zacchaei contentus est et ad eam pronuntiat absolutionem. *Hodie salus facta est domui tuae.* Jam vero Christus apostolos et eorum successores non aliter misit quam ipse missus fuit Joh. 20, v. 21; inde D. Petrus Actor. 2, v. 38. poenitentiam requirit, confessionem peccatorum specialem non requirit: *Agite poenitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti.* Excipit Bellarminus 3. de poenit. c. 18. verba illa: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, non ita accipienda esse, quasi eodem modo debuerint apostoli omnia facere, quo a Christo fiebant, alioqui enim non debuissent baptizare in remissionem peccatorum, quia Christus sine baptismo remisit peccata, nec debuissent per impositionem manuum dare Spiritum sanctum, quia Christus non manus imponendo, sed insufflando Spiritum sanctum dedit. Misit ergo Christus apostolos, sicut missus fuerat a Patre, quia potestatem eis dedit ligandi et solvendi, ut ipse a Patre acceperat. Sed tamen accepit ipse ut filius, et proinde talem ac tantam, ut possit etiam sine sacramentis justificare, dedit autem eam apostolis et ministris ac proinde longe minorem et sacramentis aliisque mediis a se institutis alligatam.* Respondemus: 1. Certum est, Christum non solum διακονικῶς, ministerialiter, sed etiam αὐτοκρατορικῶς in operibus ministerii egisse, vel certe agere potuisse, cum sit verus deus, cumque ipsi ut hominis filio data sit omnis potestas in coelo ac in terra, ac proinde etiam αὐτεξουσία remittendi peccata. Sed quando ad apostolos dicit: *Sicut Pater misit me, ita et ego mitto vos*, non loquitur de illa authentica et αὐτοκρατορικῇ, sed de ministeriali potestate, qua et ipse in operibus ministerii usus est, quamque apostolis ac eorum successoribus commendavit. 2. Quemadmodum igitur Christus absque praegressa speciali peccatorum enumeratione in ministerio suo poenitentibus remisit peccata; ita quoque apostoli et eorum successores in ministerio ecclesiastico divini-

tus sibi demandato ad exemplum Christi se accommodent, nec novas leges hominum conscientiis imponant. 3. Unde etiam in historia Act. apostolicorum nullum invenitur vestigium, quod apostoli specialem peccatorum enumerationem a quoquam vere poenitentium exegerint. Ex quo evidenter apparet, quod
VI. 284. apostoli eo modo, quo Christus, poenitentibus peccata remiserint absque speciali illa peccatorum enumeratione. 4. Inter baptismum et specialem peccatorum enumerationem magna est disparitas. De baptismo in remissionem peccatorum administrando disertum et expressum apostoli acceperant mandatum Matth. 28, v. 19. Marc. 16, v. 15; sed de exigenda speciali peccatorum enumeratione nullum exstat verbum. Praeterea quamvis Christus ipse baptismum non administraret, tamen per apostolos eum administrabat Joh. 4, v. 2; ergo non solum mandatum, sed et exemplum baptizandi habebant, quod ipsum de speciali illa peccatorum confessione itidem nequit probari. Denique baptismi sacramentum est *factu facillimum, intellectu augustissimum, et observatione castissimum*, Augustinus lib. 3. de doctr. Christ. cap. 9. Sed specialis illa peccatorum enumeratio sub periculo salutis imposita est misera animarum carnificina. 5. Manuum impositione velut ceremonia quadam antiquissima et ab ipso CHRISTO usurpata libere utebantur apostoli in officii sui partibus; sed quis non videt, multis parasangis ab ea differre specialem illam enumerationem, quam nec in V. T. usitatam, nec a Christo exactam fuisse constat? 6. Ergo tum demum hoc Bellarmini effugium haberet locum, si probatum dedisset, peculiare mandatum de exigenda a poenitentibus speciali peccatorum enumeratione apostolos a Christo accepisse, quod ipsis obstiterit, quominus eodem modo peccata remiserint, quo Christus ea vere poenitentibus remiserat.

2. Exigit rem impossibilem.

105. 2. Quicquid vere ac serio poenitentes ad rem impossibilem obligat, illud tanquam ad salutem necessarium non est eis imponendum. Specialis illa peccatorum enumeratio vere ac serio poenitentes ad rem impossibilem obligat. Ergo non est eis tanquam ad remissionem peccatorum et salutem necessarium imponendum. Majoris veritas est manifesta. Non enim hoc loco quaeritur de contumacibus et securis peccatoribus, qui lege Dei peccata arguente ac damnante sunt terrendi, sed de anxiis et contritis conscientiis, quae peccata serio agnoscunt et deplorant, ac reconciliari Deo ex toto corde desiderant, utrum ab illis specialis peccatorum enumeratio sit exigenda? Deinde non quaeritur, an vere poenitentibus utile sit, quaedam in specie peccata, praesertim ea, quae conscientiam maxime angunt, coram sacerdote enumerare; sed an specialis peccatorum enumeratio, velut ad remissionem peccatorum et salutem necessaria, illis sit imponenda. Denique verbum imponendi respicit statutum illud humanum, quo talis peccatorum enumeratio a poenitentibus exigitur, cum de eo disertum aliquod mandatum Dei non exstet. Minor itidem manifesta est, cum *septies in die cadat justus* Prov. 24, v. 16. cum *Jobus vereatur omnia opera sua* c. 9, v. 28. cum David conqueratur Psalm. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit?* cum renatis quotidie sit precandum, *dimitte nobis debita nostra* Matth. 6, v. 12. B. Rhenan. in Tertullian. de poenit. p. 545: *Scholastici nimium arguti homines talem confessionem privatam reddiderunt, ut gravis et sanctus theologus saepe testatus sit, eam juxta illorum deuteroses impossibilem esse.* Excipit Bellarminus lib. 3. de poenit. c. 17. et 21: *Non exigi absolute omnium omnino peccatorum enumerationem, sed eorum solum, quae post diligentem memoriae excussionem occurrunt, qualis etiam requiritur in ea, quae fit Deo, quam ipsimet non negemus esse necessariam.* Concil. Trid. sess. 14. c. 5. restringit ad mortalia. *Ex his* (dicunt patres concilii) *colligitur, oportere a poenitentibus omnia peccata mortalia, quorum post diligentem sui discussionem conscientiam habent, in confessione recenseri.* Respondemus: Cur igitur alibi generaliter loquitur? lib. 3. de poenit. c. 9: *Non possunt sacerdotes congruam poenitentiae actionem injungere, nisi peccata omnia accurate cognoscerentur.* Ibid.: *Necessarium est, ut sigillatim peccata omnia sacerdotibus detegantur.* Excutiendum est hoc loco, quorum peccatorum confessionem Romanenses requirant. Mittimus autem tenebras superiorum temporum ante exortam evangelii lucem, in quibus certum est, quamplurimis illam adhaesisse opinionem, quod simpliciter et absolute omnium peccatorum enumeratio sit necessaria, VI. 285.
inde enim vulgatum illud dicterium: *Non confessum, non remissum;* inde quidam etiam post impetratam absolutionem statim redierunt et denuo confessi sunt peccata, quorum memoriam recolere poterant, sicut de doctore quodam commemorat Lutherus, quod in ipso sacrae eucharistiae usu quaedam in aurem sacerdotis demurmurarit. Videbimus, quid hac de re ipsimet Scholastici et Pontificii scriptores disputent; statutum illud pontificis Et omnis utriusque sexus Bonaventura extendit etiam ad venialia, cujus sententiam multos Scholasticos sequi scribit Maldon. in summ. q. 18. art. 4. Alii statuunt, quod habens mortalia satisfaciat huic statuto confitendo mortalia ita, ut non teneatur ad confessionem venialium, si tamen non habet mortalia, teneri eum ad confessionem venialium semel in anno; hanc opinionem recitat Thomas 4. sent. dist. 17. et satis concordat Richardus ibid. Contrarium tenent Scotus, Durandus, Paludensis 4. sentent. dist. 17. q. 2. art. 4. statuentes, quod habens sola venialia ad confessionem sacramentalem non teneatur. Biel id probat hoc argumento: nemo tenetur de illis confiteri, ad quorum contritionem non tenetur. Sed de venialibus non est habenda contritio. Has pugnas concilium Tridentinum dirimere voluit, quando ad sola mortalia praeceptum confessionis restringit, sed Bellarminus maluit generaliter loqui; faciendam esse confessionem eorum, quae post diligentem memoriae excussionem occurrunt, ut innueret venialium

confessionem faciendam, si non occurrant mortalia. Catech. Roman. part. 2. c. 2. de sacram. poenit. q. 40: *In confessione curandum est, ut integra et absoluta sit, omnia enim et singula peccata mortalia enumeranda sunt, quantumvis etiam occultissime lateant, et ejus generis sint, quae duobus tantum extremis decalogi praeceptis interdicuntur.* q. 41: *Si quis ex iis, quae enumerari debent, aliquid praetermittit, tum non solum ex confessione illa nullum commodum talis consequitur, sed novo scelere se obstringit. Nec solum peccatorum actus, sed et circumstantias, praesertim eas, quae peccatum aggravant et in aliud genus mortalis peccati trahunt, percensendas esse statuunt, nimirum ut satisfactio imponenda gravitati culpae respondeat.* Suarez. tom. 1. disp. 22. §. 2: *Actiones aliae speciem mutant, hujusmodi eodem praecepto divino debemus confiteri quoad mortalia; aliae speciem non mutant, quarum insuper aliae peccatum augent et aggravant, aliae minuunt. Quae notabiliter aggravant peccatum, in confessione explicare est necessarium, cujus generis sunt septem: prima quis, secunda quid, tertia propter, quarta quomodo, quinta quibus auxiliis, sexta ubi, septima quando.* Exigunt insuper debitam ac legitimam diligentiam in hoc conscientiae examine. Si quaeras, quanta diligentia requiratur? respondet Scotus: tanta, quantam apponeret quis ad aliquid multum arduum inquirendum, quod sibi esset cordi. Ex his satis apparet, quod omnium peccatorum mortalium, quae post diligentem conscientiae discussionem occurrunt, specialem enumerationem cum omnibus circumstantiis sacerdoti faciendam esse statuant, in qua sententia hoc desideramus: 1. Quod procedat ex falsa illa hypothesi, quasi peccata quaedam sint sua natura venialia, cum tamen omnia peccata, etiam minutissima, ex se et sua natura sint mortalia, licet non negemus, in renatis quaedam tantum esse mortalia, ideo ut suo loco demonstratum fuit. 2. Quod ne quidem determinate hujus universalitatis praeceptum ex Scripturis propheticis vel apostolicis afferri possit, quin potius constat, Christum et apostolos generali peccatorum enumeratione fuisse contentos. 3. Quod nihilominus confessio illa, qualem Bellarminus requirit, sit conscientiarum carnificina, quippe qua semper dubitare coguntur, an satis dignam ac debitam adhibuerint diligentiam in conscientiae examine, an recessus cordium satis diligenter exploraverint, an non plura peccata et nosse et enumerare potuerint, an circumstantias quasdam peccati speciem mutantes vel aggravantes omiserint. 4. Si peccata quaedam nec cognita nec enumerata poenitentibus remittuntur (utpote ea, quae post diligentem discussionem memoriae non occurrunt),
VI. 28b. consequens est, specialem peccatorum enumerationem non esse simpliciter et absolute necessariam, cum sit coram Deo par ratio eorum, quae cognoscuntur et enumerantur, ac eorum, quae non cognoscuntur nec enumerantur, utraque facta sunt contra legem Dei, utraque offenderunt Deum, utraque temporales et aeternas poenas promeruerunt. Maldon. in summ. q. 18. art. 8: *Unus finis confitendi est, ut obligaret homines, ne ipsi judices essent, an habeant peccatum et an illud sit mortale, an veniale, quia plerumque imperiti sunt, ideo cogendi sunt exponere, quicquid fecerunt, sacerdoti, ut judicet, peccarunt necne; et proprius finis confessionis est, ut peccatores vi clavium obtinerent remissionem peccatorum.* (Ex his colligimus, si ideo sacerdoti exponenda sunt peccata, ut judicare possit, quaenam sint mortalia, quae venialia; tum omnes actiones omnesque cogitationes, quae peccati mortalis naturam induere possunt, exponenda erunt. Si peccata ideo exponenda, ut remittantur, etiam venialia erunt exponenda, aut illa non indigebunt remissione.) 5. Haec ipsa determinata (ut ita loquar) confessionis universalitas non exigitur vel suscipitur debito fine, videlicet ut poenitentes consolationem adversus illa peccata, quae maxime angunt ac premunt conscientiam, accipiant, sed ut ex opere operato peccatorum remissionem promereantur et *temporali ac perexigua hac confessione liberationem ab ingenti confusione in die judicii redimant*, ut Bellarminus loquitur 3. de poenit. c. 12. 6. Longe dispar ratio est inter confessionom eam, quae fit Deo, et eam, quae fit sacerdoti. Illa expressum mandatum et promissionem habet, haec vero utroque destituitur. Deus est *χαρδιογνώστης*, corda et renes probans, cujus oculi sole sunt lucidiores, a quibus nihil est absconditum, qui occulta omnia olim in lucem proferet, ipsi igitur seria et sincera peccatorum confessio quotidie facienda. Interim tamen gratuita peccatorum remissio a DEO propter Christum promissa non pendet a merito quodam confessionis nostrae, nec specialem omnium peccatorum enumerationem eo modo exigit, ut ea non accedente locum habere nequeat, sed vere contritis et in Christum credentibus ex sola gratia obtingit, nihilominus utile est, singula divinae legis praecepta et peccata adversus ea commissa in specie excutere, ut vera cordis contritio et humiliatio in nobis crescat ac promissio evangelica magis dulcescat.

106. 3. Quicquid evangelium in legem transformat **3. Evangelium transformat in legem.** et necessariam conscientiis vere poenitentium et in Christum credentium consolationem eripit, illud probari nec potest nec debet. Confessio illa, quam Romanenses exigunt, evangelium transformat in legem et necessariam conscientiis vere poenitentium et in Christum credentium consolationem eripit. Ergo confessio illa, quam Romanenses exigunt, probari nequit. Majoris veritas evidens est, cum discrimen legis et evangelii in ecclesia accurate retinendum esse, suo loco demonstratum fuerit, cumque *omnia, quae scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sint, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus*, Rom. 15, v. 4. Minorem sic probamus. Evangelium docet, poenitentibus et in Christum credentibus gratis ex fide obtingere peccatorum remissionem, non propter operum nostrorum merita. Rom. 4, v. 16: *Ideo ex fide*

gratis, ut sit firma promissio. Sed Romanenses statuunt, promissionem evangelicam pendere ex speciali illa enumeratione peccatorum, tanquam ex merito, et cum nemo certus esse possit, an debitam adhibuerit diligentiam in hac enumeratione necessariam, ideo incerta redditur promissio et conscientia perpetuis conflictari cogitur dubitationibus. Scot. 4. sent. q. 4: *Confessio confert remissionem culpae ejus, qui attritus accedit, non ponens obicem, alias poenitentia non esset sacramentum novae legis.* Biel. 4. sent. dist. 17. q. 1: *Varii sunt fructus confessionis: 1. remissio poenae totius vel partis, remissa enim culpa per contritionem praeviam vel concomitantem manet alia debitrix poenae temporalis, quae in toto vel in parte dimittitur secundum dispositionem confitentis et tam ex virtute clavium, qua confessor habet facultatem aliquid remittendi,*
VI. 287. *quam ex merito confitentis, confessio enim est valde poenalis. Ergo etiam pars satisfactionis. 2. Meritum praemii beatifici propter obedientiam, quam exhibet legi Dei et ecclesiae, quod tanto majus est, quanto opus difficilius. 3. Instructio poenitentis particularis, quae multo fructuosior, quam generalis. 4. Taxatio satisfactionis facta a confessore, quae propter potestatem clavium reddit satisfactionem efficaciorem ad poenae remissionem, quam si solo confitentis arbitrio assumta sit. 5. Meritum obedientiae in servando et explendo satisfactionem injunctam; et plures alii fructus enumerari possent.* Hactenus Biel. Bellarminus 1. de poenit. c. 4: *Confessio a morte liberat, paradisum aperit et spem tribuit salutis.* lib. 3. de poenit. c. 12: *Rubor, quem inter confitendum patimur, pars quaedam est satisfactionis pro admissis; perexigua confusione, quam coram uno ex conservis nostris patimur, redimimus ingentem illam confusionem, quam alioquin in die judicii pateremur.* c. 21: *Scholastici non dicunt, per confessionem nos mereri remissionem peccatorum nisi forte ex congruo.* Huc pertinet historia ad confessionis utilitatem ac necessitatem amplificandam saepius olim recitata. Adultera suscepit pro more peccata sua sacrificulo enumeranda. Nec longe ab eo spectaculo aberat sanctus quispiam pater, haud scio, num de familia Dominici, an Francisci, certe singulari intuendarum spiritualium rerum dono ornatus. Cum igitur adultera coeperat initio recitare quaedam nescio quae peccata, visus est sibi vir ille videre ex ore adulterae alterum post alterum bufonem egredi, aut potius exilire. Postquam autem bufones in pavimento saltarent, et quo se proripiant, circumspicerent, ecce tibi, alius bufo inusitatae magnitudinis videtur capitulum suum alternis, nunc ex ore adulterae proferre, nunc retrahere, donec se per gulam in ventrem, unde adscenderat, iterum reciperet. Quod cum factum esset, vide mihi, quaeso, mirandum spectaculum: bufones, qui ante exierant, omnes uno impetu resiliunt in os adulterae et ab ipsa quasi devorari videntur. Cum igitur vir sanctus, secum attonitus cogitaret, quid sibi haec visio vellet, venit vox de coelo ac interpretatur, bufones esse peccata, et hos quidem, qui initio egressi fuerant, significare ea peccata, quae mulier ingenue confessa esset; illum autem, qui caput in ore nunc protulerit, nunc retulerit, significare adulterium, quod misera muliercula designaverat et cogitaverat quidem confiteri, sed pudore tandem victa reticuerat. Itaque factum sit, ut et reliqua peccata, quae ante fuerant confessa, haberentur coram Deo perinde ac si non essent vel confessa vel expiata. Atqui si confessio est meritum remissionis peccatorum, quomodo justificamur gratis, fide sine operibus legis, credendo, non operando, ex evangelio, non ex lege etc. Quid quod canones quidam diserte dicunt, confessionem auricularem non facere ad remissionem peccatorum. Sic enim in illis legimus dist. 1. de poenit. cap. Qui natus: *Cum ante confessionem simus resuscitati per gratiam et filii lucis facti, evidentissime apparet, quod sola cordis contritione sine confessione oris peccatum remittatur.* cap. omnis: *Non in confessione peccatum remittitur, quod jam remissum esse probatur, fit itaque confessio ad ostensionem poenitentiae, non ad impetrationem veniae.* cap. quidam Deo: *Confessio, quae soli Deo fit, quod est justorum, purgat peccata, ea vero, quae sacerdoti fit, docet, qualiter purgentur peccata.* Excipit Bellarminus 3. de poenit. c. 21: *1. in evangelio etiam conditionem operum requiri ad justificationem,* qua de re late diximus in tract. de evangelio, et in tract. de justificatione plura dicentur. *2. Ex nostra sententia remissionem pendere ab enumeratione peccatorum coram Deo.* Respondemus: Non tanquam ex merito, nec eo modo, ut sit simpliciter neccaria omnium peccatorum enumeratio, sed confessio illa, modo salutaris sit, est seriae contritionis et fiduciae de remissione peccatorum coram Deo declaratio, in hypocritis et desperabundis a fiducia in Christum remota est, ideo etiam salutaris non est nec DEO placet. *3. Mendacium esse, quod gratuitae condonationi substituantur merita enumerationis et satisfactionis.* Respondemus: an non diserte impugnant nostram sententiam, qua statuimus, in vera poenitentia requiri contritionem ac novam obedientiam, interim tamen sola fide in Christum gratis nobis peccata remitti? an non di- VI. 288.
serta est apostolica oppositio Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus. 4. Similia confessionis encomia exstare apud patres.* Respondemus: Loquuntur de confessione salutari coram Deo, quae cum vera contritione, fide in Christum et vitae emendatione conjuncta est, tribuunt parti, quod poenitentiae convenit respectu salvificae in Christum fidei. Porro quod per doctrinam de confessione, prout a Pontificiis proponitur, necessaria consolatio contritis eripiatur, patet insuper ex eo, quod talem demum confessionem probant, quae ex corde sufficienter contrito procedat et quam satisfactiones debitae consequuntur, jam vero nemo scit, an sit sufficienter contritus, an dignam adhibuerit diligentiam in confessione, an satisfactiones perfecte impleat. Neve in absolutione aliqua superstes maneat conso-

latio, monet Bellarminus 2. de poenit. c. 14. eum, qui dicit: *ego te absolvo, non affirmare se absolute absolvere, cum non ignoret, multis modis fieri posse, ut non absolvat, licet ea verba pronuntiet, nimirum si is, qui sacramentum suscipere videtur, forte non habeat suscipiendi intentionem, vel non sit rite dispositus, aut obicem ponat.* Et lib. 1. de poenit. c. 17: *Accedente verbo absolutionis ad elementum confessionis, sacramentum perficitur quidem quod attinet ad essentiam, sed non omnino integre et perfecte, si partes integrales considerentur,* ad quas satisfactionem requiri in superioribus docuerat.

4. Est carnificina conscientiarum.

107. 4. *Confessio Pontificia non solum in dubitationem perpetuam inducit, sed etiam misera est conscientiarum carnificina.* B. Rhenanus in praefat. in lib. Tertull. de poenit. p. 545: *Johannes Geilerius, gravis ac sanctus theologus, vir magno rerum usu praeditus, cujus ego parentalibus jam decrepiti interfui adolescens, familiariter versabatur cum coenobitis sanctioribus, cum Carthusiis, quos saepiuscule intervisebat, cum Franciscanis arctioris instituti, a quibus peregre venientibus intervisebatur; ab his discebat, quibus tormentis quorundam piae mentes affligerentur ob confessionem, cui satisfacere, ut ipsis videbantur, nequirent. Similes querellas ad eum deferebant sanctimoniales, proinde motus fuit, ut libellum ederet in lingua Germanica, cui titulum fecit* von dem Beichtweh, *hoc est de morbo confessionis, quo negabant esse tristiorem qui eo tenebantur. Erat Carthusianus, qui propter confessionem, quae ei semper ob inexplicabilem circumstantiarum vim imperfecta videbatur, sed ipse perfectissimam esse frustra contendebat, huc miseriarum venerat, ut omnem salutem desponderet et apocarteresin cogitaret. Hujusmodi homines ei libuit illo libello consolari, id quod antea fecerat in scriptis suis passim Johannes Gerson, pius ac sincerus theologus* etc. *Itaque Geilerio non displicebat confessio, sed morositas illa et anxietas quorundam, quam docent aliquae recentiorum summulae, quae justius alibi locum habeant, quam in bibliothecis. Hoc est nimirum artem tradere et methodum alicujus rei, quam ipse non probe calleas* etc. Hactenus Rhenanus. Eidem malo etiam occurrere voluit Taulerus concione 68. fol. 169: Ich rathe euch und mahne euch und bitte euch, daß ihr lernet Gott innerlich und lauterlich beichten alle eure Gebrechen, und lernet euch ihm gründlich schuldig geben, und weget vor ihm größlich und sehr euer Gebrechen mit Leid, und daß ihr euch nicht setzt auf viel auswendiges langes beichten, viel zu sagen von euern täglichen Gebrechen, wenn da ist wenig fürganges an, und benimmt den Beichtvätern ihre Zeit, und machet ihnen Verdrossenheit und Unlust. Von diesem viel sagen, so fallen die Gebrechen nicht ab, und als ich vor mehr gesprochen habe, die Beichtiger haben keine Gewalt über die Gebrechen, kehret euch zu euch selber mit Bekenntniß euer selber, denn dies auswendig sagen ohne das innerliche bringet wenig frommen rc. Huc referendae sunt variae illae de confessione controversiae, quae et confitentis et sacerdotis animum in difficultates inexplicabiles et dubitationes perpetuas conjiciunt. Conditiones legitimae confessionis numerant sedecim, quas Richardus 4. sent. dist. 17. art. 3. q. ult. complectitur his versiculis:

Sit simplex, humilis confessio, pura, fidelis, VI. 280.
Atque frequens, nuda, discreta, libens, verecunda,
Integra, secreta, lacrimabilis, accelerata,
Fortis et accusans et sit parere parata.

Inde nascuntur variae quaestiones, an praedictae conditiones sint omnes de necessitate confessionis? utrum nominatio personae, cum qua quis peccavit, sit necessaria ad peccati confessionem? (** *Sic si infirmus quispiam propter imbecillitatem loqui non possit, signum autem aliquod edat verae contritionis, quo se peccasse significet ac absolutionem petat, tamen eum absolvi non posse, mordicus propugnant Soto, Ledesima, Canus et Navarrus, atque sic haec salutaris confitendi medicina ab imperitis et importunis medicis multis inutilibus traditiunculis infecta et contaminata est, quibus conscientiis, quas extricare et levare debebant, laqueos injecerunt et tanquam tormentis quibusdam excarnificarunt,* Georg. Cassander in consult. August. confess. p. 109.**) Utrum requiratur ad confessionem, quod fiat genu flexo, capite discooperto et hujusmodi? Utrum confitentes propter gloriam vanam vel alium malum finem peccent mortaliter? Utrum confitens peccatum, quod non fecit, peccet mortaliter? Utrum omne mendacium dictum in confessione sit peccatum mortale? Utrum confessio facta sit necessario reiteranda? ubi assignant aliquot casus, in quibus confessus tenetur iterum confiteri eadem peccata, videlicet 1. quando confitetur ei, qui non potest absolvere. 2. Quando confitetur scienter ei, qui non potest ligare vel solvere. 3. Quando quis non confitetur integre omnia peccata mortalia, de quibus non est legitime confessus uni confessori, etiamsi confiteretur diversis confessoribus, sed scienter tacet aliquod peccatum mortale, vel de quo dubitat, utrum sit mortale peccatum, vel aliquid aliud, quod est de necessitate confessionis, ut puta circumstantiam, quae mutat speciem et hujusmodi ex verecundia vel aliquo quocunque respectu. 4. Quando quis obliviscitur poenitentiam injunctam vel contemsit facere. 5. Quando confitetur sine contritione vel attritione debita, quae sufficiat ad gratiae susceptionem cum sacramento, puta quod est in voluntate peccandi vel ex mala intentione confitetur, vel non vult satisfacere, quod tenetur, et hujusmodi. 6. Quando quis recidivat. 7. Quando quis confitetur peccatum, a quo suus confessor non potuit absolvere. 8. Propter peccati obliti recordationem. 9. Quando quis ante completam poenitentiam committit aliquod mortale. 10. Cum quis confitetur excommunicatus exsistens. Quaerunt ulterius, utrum sit confitendum per verba obscura? Quid statuendum sit de eo, qui confitetur sacerdoti, qui dormit aut eum non intelligit? Quae peccatorum circumstantiae necessario exprimendae? Quid dicendum de eo, qui confitetur so-

tummodo, ne reddatur notatus in populo? Utrum dividens confessionem satisfaciat? Utrum peccata manifesta confitenda? Num venialia confitenda? An homo teneatur statim confiteri peccato mortali perpetrato? quod Scotus dicit esse dubium, Bonaventura distinguit inter religiosos et laicos, alii requirunt opportunitatem temporis et confessoris. Utrum possit quis confiteri per interpositam personam vel scriptum? Utrum qui respondet confessori ad interrogata satisfaciat? Utrum confitens teneatur acceptare omnem poenitentiam, quam confessor ipsi vult jungere? Utrum infideles teneantur ad confessionem? utrum pueri? utrum non habens mortale teneatur ex praecepto ecclesiae confiteri saltem semel in anno? Utrum etiam Papa teneatur confiteri? Utrum possit dispensari cum aliquo, ut non teneatur confiteri? An si desit presbyter, teneatur quis confiteri laico in casu necessitatis? Lombardus et Thomas affirmant, Scotus et Richardus negant. An soli sacerdoti confitendum? An omni sacerdoti confitendum? ubi dicunt, proprio saltem confitendum esse, scililet extra casum necessitatis, sed quaerunt ulterius, quis dicatur proprius sacerdos? ubi enumerant: 1. papam; 2. legatum in tota provincia; 3. poenitentiarium ejusdem legati in provincia; 4. archiepiscopum; 5. episcopum in tota dioecesi;
VI. 290. 6. archipresbyterum ecclesiae cathedralis; 7. vicarium generalis episcopi; 8. presbyterum parochialem in tota parochia; 9. vicarios praefatorum; 10. omnes habentes licentiam ab aliquo praedictorum; 11. proprium sacerdotem ejus qui eligitur a papa et reliquis; 12. quemlibet presbyterum parochialem vagabundorum proprium sacerdotem esse dicunt. Sed hinc aliae nascuntur quaestiones, an illi, qui non habent exsecutionem ordinum, possint licentiari ad audiendas confessiones? An scholares, mercatores, mercenarii etc. commorantes in aliqua parochia possint absolvi ab illis sacerdotibus, a quibus possunt absolvi parochiales illius parochiae? quid dicendum sit de peregrinis viatoribus? quid de illis, qui in diversis locis commorantur aequaliter, aut in diversis castris habent domicilia? An possint proprii sacerdotes auctoritatem suam aliis delegare? Utrum ex consuetudine possit induci, ut quis confiteatur ad libitum cui vult? De qualitate confessoris, de absolutione, de poenitentiae injunctione etc. itidem innumerae moventur quaestiones, in quibus explicandis canonistae et Scholastici tot proferunt distinctiones et subdistinctiones, tot exceptiones ac dissensiones, ut negari non possit, confessionem illam Pontificiam esse miseram animarum carnificinam. Referendi etiam ad hunc locum centenarii interrogationum, per quas examinari jubentur illi, qui ad confessionem accedunt, quarum classes constituuntur juxta decem praecepta decalogi, juxta praecepta ecclesiae, juxta quinque sensus, juxta septem peccata mortalia, secundum septem opera misericordiae, etc. de quibus videantur summae casuum conscientiae, aphorismi confessionum a diversis editi, liber confessionum cardinalis a Dietrichstein.

108. 5. Confessio Pontificia multis laborat incommodis, qua de re ita disserit Christ. Hoffmannus in commentariis de poenitentia lib. 2. part. 2. c. 7: *Quis tradidit hominibus hoc jus tam tyrannice de secretorum confessione praecipiendi? quam non modo nemo amare potest, aut pia mente praestare, verum etiam ex aequo omnes oderunt, ut molestissimum conscientiae onus etc.; facit igitur peccatum, ubi nullum est, et tamen illaqueat conscientias imperitas et involvit eas in mortalia delicta? Vere enim peccatum est, quicquid credis peccatum esse, et cum conscientia delicti hoc facis, vel omittis, etiamsi natura sua non sit peccatum. Sic ergo peccant graviter, qui oderunt hanc difficilem secretorum confessionem, cujus se existimant debitores esse tanquam pii et necessarii operis coram Deo* etc.; *meros igitur hypocritas efficit ex illis, qui existimant, se isti confessioni satisfacere, quam non possunt sinceriter amare, alios autem, qui illius difficultatem et impossibilitatem plane intelligunt et credunt, tamen se ejus debitores esse, protrudit cum indignatione et ira atque blasphemiis contra Deum in aeternae mortis desperationem. Dubitari non potest, innumera millia animarum hypocrisi, simulatione, taedio, pudore et desperatione hujus coactae confessionis enecata fuisse ac perdita, ut est fortuna earum traditionum, quae cum oppressione libertatis Christianae, in ecclesiam invehuntur.* Haec ille. Referendum ad haec incommoda, quod secreta cum scandalo audiuntur, quae tacita et tecta non possunt laedere conscientias audientium confessionem, quodque majori cum scandalo castis auribus tales proponuntur interrogationes, quas aeterno silentio sopiri aequius erat. Legantur interrogationes, quas profert Angelus de Clavisio in summa casuum conscientiae a folio 148. usque ad folium 156, ubi tamen addit, quod multas interrogationes omiserit; in illis etiam hae sunt: Circa sextum praeceptum, si fuit scortator, si sese polluit qualitercunque, si voluntarie cogitavit de hujusmodi peccatis, circa conjugatos si negavit debitum petenti, si cognovit causa satiandae libidinis, si cognovit habens intentionem ad alteram, si usus est matrimonio extra vas, vel modo indebito, si tempore menstrui, si tempore impraegnationis, si in diebus festis etc. **Tolet. lib. 3. in summa casuum conscientiae cap. 7. fol. 156: *Isti, qui peccatum mollitiei patiuntur, propriis se polluentes manibus, tenentur exprimere personam, quam mente concipiebant, si aliquam tenebant mente, mutantem speciem et tenentur etiam exprimere in uno actu successive, si plures intendebant, et confessor debet ista exigere.* c. 8: *Idem intelligendum est de eo, qui omnia peccata proferre non potest, ut muto, qui motu solum potest aliqua exprimere, non omnia.*** Hinc scribit Acosta Jesuita lib. 6. de procuranda Indorum salute cap. 16: *Theologus quidam optime consultum ire Indicis dixit et scripsit, si confessionum obligatio tolleretur, ne tot et tam gravia sacrilegia perpetrare cogantur;* huic vero ita occurrit: *Si perversis remedio quo-*

5. Multis laborat incommodis.

VI. 291.

vis abutentibus istaec erit ratio medendi, tolle matrimonia, ne sint adulteria et sic de aliis, ne bonum malitia convertat in virus, quin potius apud sapienter et recte omnia aestimantem pluris est, quod pauci electi per medicinam sanantur, quam quod plures reprobi per illius abusum deteriores fiunt. Haec Acosta, cui respondemus, aliam esse ordinationum divinarum, aliam humanarum traditionum rationem, illae nulla habita ratione abusuum conservandae sunt, hae vero propter abusum generalem tolli possunt. Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 15. laicos a Scripturarum lectione ideo arcendos esse disputat, *quia in illis referatur adulterium Davidis, incestus Thamar, mendacia Judith, quae ne laici imitentur, periculum arbitratur;* de argumenti valore non disputo, sed ex hac hypothesi arguo, propter periculum scandali prodigiosas illas interrogationes in confessione longe majori jure omittendas esse.

6. Non fuit usitata in primitiva ecclesia.

109. 6. Confessio illa, qualem Romanenses exigunt, non fuit in primitiva ecclesia, apostolicae vicina, usitata, nec scrupulosa omnium peccatorum enumeratio sub periculo salutis tanquam jure divino necessaria a confitentibus exacta. Gratianus c. in poenitentia dist. 5. de poenit.: *Plures religiosi etiam confessionem secretam non necessariam esse censuerunt, Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus et alii patres Graeci.* ** Gratianus veritatem proponit quaestione: *Utrum sola cordis contritione et secreta satisfactione absque oris confessione quisquam possit Deo satisfacere?* affert autem triplicem responsionem: prima est eorum, qui dicunt, quemlibet criminis veniam sine confessione facta ecclesiae et sacerdotali judicio posse promereri, in qua expedienda capitibus 37 distinctionis primae occupatus est. Secunda est illorum, qui sentiunt, sine confessione oris et satisfactione operis neminem a peccato posse mundari, et in hac absolvenda per 50 capita progreditur, scilicet usque ad 87. cap., simul etiam cap. 88. et 89. demonstrat, quibus modis auctoritates primae responsioni faventes alia interpretatione exponi possint. Tertia responsio est ipsius Gratiani, quam post cap. 89. subjicit his verbis: *Quibus auctoritatibus vel quibus rationum firmamentis utraque sententia satisfactionis et confessionis nitatur, in medium breviter exposuimus. Cui autem horum potius adhaerendum sit, lectoris judicio reservatur. Utraque enim fautores habet sapientes et religiosos viros.* ** Vide supra. B. Rhenanus praefat. in Tertull. de poenit. p. 544: *Non aliam ob causam complurium testimoniis hic usi sumus, quam ne quis admiretur Tertullianum de clancularia illa peccatorum confessione nihil locutum, quae, quantum conjicimus, nata est ex ista exomologesi.* In quibusdam exemplaribus ita legitur: *Publica exomologesi usi sunt antiqui multis seculis priusquam ista secreta nasceretur, de qua Tertullianus nihil habet, quae penitus id temporis ignorabatur.* Hoc Rhenani testimonium index expurg. p. 19. deleri jubet. Idem refert Polyd. Virgilius lib. 6. de rer. inventoribus c. 1, sed in eandem incumbit spongiam. Deleatur ait index expurgat. p. 196. Porro illud Gratiani de privata confessione judicium verissimum esse ex sequentibus constat. Ambrosius lib. 10. in Luc. c. 22: *Ideo flevit Petrus, quia culpa obrepit ei, non invenio quid dixerit, invenio quod fleverit, lacrimas ejus lego, satisfactionem non lego, sed quod defendi non potest, ablui potest, lavant lacrimae delictum, quod voce pudor est confiteri, veniae fletus consulit et verecundiae.* Augustinus lib. 10. conf. c. 3: *Quid mihi ergo est cum hominibus, ut audiant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos? curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. Quid a me quaerunt, qui sim, cum nolunt a te audire, qui sint, et unde sciunt, cum a me ipso de me* VI. 292 *ipso audiunt, an verum dicam, quandoquidem nemo scit hominum, quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui in homine est.* Chrysostomus hom. 2. in Ps. 50: *Solus Deus te confitentem videat. Si confunderis alicui dicere, quae peccasti, dicito quotidie ea in anima tua, non dico, ut confitearis conservo. Nunc autem neque necessarium praesentibus testibus confiteri; cogitatione fiat delictorum exquisitio absque teste, sit hoc judicium, solus te Deus confitentem videat, Deus qui non exprobrat peccata tua, sed solvit peccata propter confessionem.* homil. 5. de incompreh. Dei natura tom. 5. col. 1185: *Non te in theatrum conservorum duco, non hominibus peccata tua detegere cogo, repete coram Deo conscientiam tuam, te explica, ostende medico praestantissimo vulnera tua et pete ab eo medicamentum.* homil. 4. de Lazaro: *Dic tu peccata tua prior, ut justificeris, cur igitur te quaeso pudescis et erubescis dicere peccata tua? Cave enim homini dixeris, qui tibi exprobret. Neque enim conservo confiteris, ut in publicum proferat, sed ei, qui Dominus est, ei qui humanus est, ei qui medicus est, ostendis vulnera.* hom 31. in epist. ad Hebraeos c. 11: *Non dico tibi, ut te prodas in publicum, neque ut te apud alios accuses, sed obedire te volo prophetae dicenti Revela Domino viam tuam. Ante Deum ergo confitere peccata tua, apud verum judicem cum oratione delicta pronuntia, non lingua, sed conscientiae tuae memoria et tunc demum crede misericordiam te posse consequi, si habueris in mente tua peccata continue.* ** Andr. Fricius lib. 4. de eccles. c. 9: *Conscientiae onerandae non sunt anxia peccatorum et circumstantiarum enumeratione.* Leo Papa c. Quamvis dist. 1. de poenit.: *Quamvis plenitudo fidei videatur esse laudabilis, quae propter Dei timorem apud homines erubescere non veretur, tamen quia non omnium hominum hujusmodi sunt peccata, ut ea, quae poenitentiam poscunt, non timeant publicare, removeatur tam improbabilis consuetudo, ne multi a poenitentiae remedio arceantur, dum aut erubescunt aut metuunt inimicis suis sua facta reserare, pro quibus possunt legum constitutione percelli.* Cassand. in consult. art. 11: *Nec*

certe de hac re controversia ulla fuisset futura, si non salutaris confitendi medicina ab imperitis et importunis medicis multis inutilibus traditiunculis infecta et contaminata fuisset, quibus conscientiis, quas extricare et levare debebant, laqueos injecerunt, easque tanquam tormentis quibusdam excarnificarunt. Joh. Ripa, scriptor Pontificius, de peste curanda c. 8: *Graeci, qui soli Deo confitentur in secreto, non peccant, quia constitutio c. Omnis utriusque sexus non fuit ab ecclesia Orientali recepta, sicut nec lex sacerdotibus prohibens matrimonium.*** Cassian. coll. 20. c. 8: *Si verecundia retrahente revelare coram hominibus erubescis, illi, quem latere non possint, confiteri jugi supplicatione non desinas, qui et absque ullius verecundiae publicatione curare et sine improperio peccata donare consuevit.* Bellarminus excipit 1. *Ambrosium loqui de poenitentia Petri eo tempore facta, quo nondum instituta fuerit sacramentalis confessio.* Respondemus: bene habet, neque in posterum institutam esse paulo post docebimus. Item *lacrimas confessionem quandam esse.* Respondemus: rectissime, sed specialem enumerationem peccatorum non continent. *2. Augustinum non loqui de confessione sacramentali, sed de confessione peccatorum praeteritorum per baptismum dimissorum.* Respondemus: quidam necessitatem confessionis referunt etiam ad peccata ante baptismum commissa. Sic enim habetur in Summa angelica. *Utrum omnes tenentur ad confessionem?* Responsio: *quod sic, omnes qui peccatum mortale commiserunt et tam infideles quam fideles secundum Richardum in 4. sent. dist. 17. ita quod non confitens peccatum mortale commissum tam ante baptismum quam post, si habet copiam idonei confessoris, memoriam peccati et tempus et loquelam ad confitendum omnino damnabitur, cum sit de jure divino praecepta, verumtamen prout confessio praecepta est ab ecclesia, ut fiat semel in anno, non ligat nisi fideles,* contra hos igitur militabit Augustini dictum. Ostendatur autem disparitas remissionis ex Scripturis, quod requiratur confessio specialis peccatorum commissorum
VI. 293. post baptismum, contra vero non requiratur enumeratio admissorum ante baptismum, adde quod ratio Augustini sit generalis: Unde sciunt, qui de me ipso audiunt, an verum dicam? *3. Chrysostomum et Cassianum loqui de exomologesi publica per Nectarium abrogata.* Respondemus: de historia Nectarii paulo post videbimus. Chrysostomus semper opponit confessionem coram hominibus et coram Deo, confessionem factam intra conscientiam cogitatione, et eam, quae fit lingua, illam necessariam dicit, hanc vero minime, ut ex ipsis verbis manifestum. Quod Bellarminus regerit, *Chrysostomum loqui de confessione, ut ordinatur ad confusionem et erubescentiam, quae pars dici potest satisfactionis, non ut ordinatur ad absolutionem sacerdotis,* in eo principium petitur. Observa, Bellarminum discedere a Gratiano pontificum auctoritate confirmato, qui Augustinum, Ambrosium et Chrysostomum de secreta confessione locutos esse agnoscit.

110. *7. Nectarius, episcopus Constantinopolitanus,* 7. Est a Nectario abrogata.
propter flagitium diaconi in templo cum nobili femina commissum confessionem auricularem abrogavit, referente Socr. lib. 5, c. 19. Sozom. lib. 7, VI. 294.
c. 16. Tripartita lib. 9, c. 35. Niceph. lib. 12, c. 28. Ergo non judicavit, eam esse jure divino simpliciter necessariam. Bellarm. 3. de poenit. 14. probare conatur, publicam confessionem tantum abrogatam esse a Nectario, sed discedit a Thoma Waldensi, quem alias magni facit, is tom. 2. c. 14. agnoscit, simpliciter fuisse abrogatam confessionem; discedit a Petro Soto, qui scribit in scholiis conf. Wirteb., *Nectarium Deo aliquando hac de re redditurum rationem;* discedit a Socrate et Sozomeno, qui diserte scribunt, *presbyterum tenacem secretorum fuisse constitutum* (atqui illud in publica exomologesi non fuit necessarium); item: *permissum esse a Nectario, ut unusquisque secundum conscientiam suam ad sacra mysteria participanda accederet;* adde quod in privata confessione flagitium erat admissum, illam igitur, non autem publicam publicorum peccatorum exomologesin abrogatam esse relinquitur. Denique quo jure licuit Nectario ritum publicae poenitentiae additum propter scandalum removere, eodem jure in abroganda speciali peccatorum enumeratione praeter jus divinum introducta et multis periculis obnoxia uti possumus. Quicquid igitur sit de facto Nectarii, illud potissimum inquirendum, an specialis peccatorum enumeratio jure divino sit necessaria, de eo igitur audiamus Bellarminum.

111. Is lib. 3. de poenit. cap. 2. et seqq. ex Scripturis ostendere conatur, confessionem omnium peccatorum mortalium esse jure divino necessariam. 1. Potissimum causae suae robur quaerit in c. 16. et 18. Matth. ac c. 20. Joh., in quibus potestas solvendi ac ligandi, retinendi ac remittendi peccata apostolis et eorum successoribus datur. *Christus* (ait) *instituit sacerdotes judices super terram cum ea potestate, ut sine ipsorum sententia nemo post baptismum lapsus reconciliari possit, sed nequeunt sacerdotes recte judicare, nisi peccata cognoscant. Ergo jure divino tenentur, qui post baptismum lapsi sunt, peccata sua sacerdotibus aperire.* Argumenta pro stabilienda confessione Pontificia. 1. Joh. 20: Quorumcunque remiseritis peccata etc.
Respondemus: 1. Canonistae et quidam ex Scholasticis negant hoc argumentum necessario concludere. *Datur apostolis potestas judicandi* (inquit Biel 4. sent. dist. 17. q. 1.), *sed non imponitur necessitas peccatoribus confitendi.* Si dicat Richardus: nullus est judex meus in re aliqua, in qua non teneor facere, nisi quantum voluero; respondet Biel: *haec solutio non excludit replicam, quia frequenter constituitur partibus judex arbitrarius, et tamen non imponitur partibus necessitas se submittendi.* 2. Scotus, qui necessitatem confessionis ex jure divino deducit, alio probationis genere utitur. *Non videtur* (ait), *quod ecclesia tanquam pia mater tam onerosum et* VI. 295.

arduum praeceptum imponeret omnibus Christianis, nisi esset praeceptum divinum. At num Deus minoris misericordiae, quam ecclesia? 3. In verbis Christi Joh. 20. immediate praecedit: *Sicut Pater me misit, ita et ego mitto vos.* At ubinam Christus specialem omnium peccatorum remissionem exegit? 4. Ubi apostoli eam leguntur exegisse? quorum praxis optime interpretatur Christi verba. Legantur Acta apostolica, evidenter conspicuum erit, quomodo Petrus, Paulus et reliqui apostoli clavibus his fuerint usi. 5. Loca adducta sunt a quaestione aliena, loquuntur enim de absolutione, quaeritur autem hoc loco de confessione. Si dicas, absolutionem praerequirere confessionem; respondemus, a confessione generali, quae ex his textibus quodammodo deduci potest ad specialem omnium peccatorum enumerationem, item a confessione speciali quorundam peccatorum pia et libera, ad confessionem Pontificiam non valere consequentiam. 6. Ut autem tota res sit evidentior, de potestate remittendi vel retinendi peccata apostolis et ipsorum successoribus data uberius dicendum erit. Concedimus haud inviti, datam esse apostolis non verbalem, sed realem, non imaginariam et fictam, sed veram potestatem peccata hominibus remittendi, sed quaeritur, qualis sit illa potestas ac quibus terminis includatur? ad quod ex Scripturis respondemus: Ministri lapsos Deo reconciliant, non potestatem aliquam judiciariam propria auctoritate exercendo, sed alienum beneficium Christi scilicet impertiendo, *remissionem peccatorum in omnes gentes praedicando et testimonium de Christo perhibendo* Luc. 24, v. 47. et 48. *mysteria Dei dispensando* 1. Cor. 4, v. 1. *ministerio reconciliationis et legationis pro Christo fungendo* 2. Cor. 5, v. 18. *Proinde* **quod Dominus dixit: *quibus remiseritis* etc., apostolus dixit Antiochenis Actor. 13, v. 38: *Nos vobis annuntiamus remissionem peccatorum per Christum.* 2. Cor. 5, v. 20: *Christi nomine legatione fungimur, velut Deo precante per nos, oramus Christi nomine, reconciliamini Deo,*** et iterum *quod Christus dicit: Accipite Spiritum s., quorum remiseritis peccata,* etc. optima ratione conferri potest cum eo, quod apud Marcum dicit: *Praedicate evangelium omni creaturae,* hoc est, suscipite ministerium Spiritus s., quod est officium praedicandi evangelii in toto orbe terrarum, hoc enim officium est clavis coelestis regni. *Qui ergo crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Hoc est habere reclusas et apertas fores coelestis regni. Qui autem non crediderit, condemnabitur; hoc est habere fores regni coelorum clausas, apol. confess. Wirteb. p. 524. 7. Duplex igitur est remissio peccatorum authentica et ministerialis, αὐτοκρατορικὴ et διακονική, illa solius Dei propria est, *quippe cui soli peccatur* Psalm. 51, v. 6. ac proinde *solus* hoc modo *peccata remittere potest* Marc. 2, v. 7, haec vero ministris ecclesiae est concessa. Iren. lib. 4, c. 57. p. 290: *Quomodo Christus peccata nobis dimittere poterat, quae debebamus nostro factori et Deo, si non est Dominus.* lib. 5, c. 15. p. 338: *Quomodo recte remissa sunt peccata, nisi ille ipse, in quem peccavimus, donavit remissionem.* Tertull. de bapt. p. 707: *Neque peccatum dimittit, neque spiritum indulget, nisi Deus solus.* Cyprian. serm. 5. de lapsis p. 153: *Solus Dominus misereri potest, veniam peccatis, quae in ipsum commissa sunt, solus ipse potest largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem Deus tradidit pro peccatis nostris.* Cyrill. lib. 12. in Joh. c. 56: *Certe solius veri Dei est, ut possit a peccatis homines solvere. Cui enim alii praevaricatores legis liberare a peccato licet, nisi legis ipsius auctori?* Gregor. Nyssen. lib. de orat. p. 19: *Remittere peccata est solius Dei.* 8. Quare si judicium vel potestas judicialis pro ministeriali accipiatur, item pro accurata illa discretione, quam observare debent ministri, ne ligent solvendos, vel solvant ligandos, concedimus illis tale judicium; si vero intelligatur processus ille judiciarius, qui in aestimatione quantitatis ac qualitatis peccatorum consistit ac pro peccatorum quantitate certas satisfactiones vel mulctas pecuniarias imponit, talem potestatem ministris denegamus, quippe quam a Christo illis concessam esse probari nulla ratione potest. Hac de re VI. 296
Ambrosii sententia citatur in jure canonico: *Verbum Dei dimittit peccata, sacerdos exhibet officium et nullius potestatis jura exercet, minister enim alieni promissi ac beneficii est, non dominus.* Idem lib. 3. de Spiritu s. c. 19: *Cum ipse Dominus dixerit, accipite Spiritum s. quorum remiseritis peccata, remissa erunt, ecce quia per Spiritum s. peccata donantur, homines autem in remissione peccatorum mysterium suum exhibent, non jus alicujus potestatis exercent, neque enim in suo, sed in Patris et Filii et Spiritus s., nomine peccata dimittuntur. Isti rogant, divinitas donat, humanum enim obsequium, sed munificentia supernae est potestatis.* Hieronym. in c. 16. Matth.: *Id juris et officii habent evangelici sacerdotes, quod olim sub lege habebant legales in mundandis leprosis.* Ibid.: *Istum locum episcopi et presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de Pharisaeorum assumunt supercilio, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur. Legimus in Levit. 13. et 14. de leprosis, ubi jubentur, ut ostendant se sacerdotibus, et si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant* etc. *Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos mundum vel immundum facit, sic et hic alligat vel solvit episcopus et presbyter, non eos qui sontes sunt vel noxii, sed pro officio suo, cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, quive solvendus.* Idem in cap. 14. Esa.: *Funibus peccatorum unusquisque constringitur, quos funes atque vincula solvere possunt et apostoli imitantes magistrum suum, qui eis dixerat: Quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo. Solvant autem eos apostoli sermone Dei et testimoniis Scripturarum et exhortatione virtutum.* Chrysost. homil. 9. de poenit.: *Medicinae hic locus est, non judicii; non poenas, sed peccatorum remissionem tribuit*

poenitentia. Marsilius Patavinus in defensore pacis part. 2. c. 6: *Aliter Deus solvit vel ligat, aliter ecclesia, id est sacerdotes. Ipse enim per se tantum dimittit ita peccatum, quia et animam mundat ab interiori macula et a debito aeternae mortis solvit, non autem hoc sacerdotibus concessit, quibus tamen tribuit potestatem ligandi et solvendi, id est ostendendi homines solutos vel ligatos. Unde Dominus leprosum sanitati prius per se restituit, deinde ad sacerdotes misit, quorum judicio ostenderetur mundatus. Ita etiam Lazarum jam vivificatum obtulit discipulis solvendum, quia etsi aliquis apud Deum solutus sit, non tamen in facie ecclesiae solutus habetur, nisi per judicium sacerdotis. In solvendis ergo culpis vel retinendis ita operatur sacerdos evangelicus et judicat, sicut olim legalis in illis, qui contaminati erant lepra, quae peccatum signat.* Haec Marsilius ex Lomb. 4. sent. dist. 18. lit. E. et F., **cujus verba: §. 4: *Tunc sententia sacerdotis approbatur Dei judicio, cum ita procedit, ut eorum merita* (quos absolvit vel excommunicat) *non contradicant.* Petrus Asilus de tyrann. pontificum c. 5, p. 107. citat dictum Wesseli: *Clavis potestatis nihil operatur sine clave pietatis.***

An judiciaria quaedam potestas ministris ecclesiae data sit.

112. Quomodo vero probat Bellarminus, judiciariam potestatem ex auctoritate absolvendi sacerdotibus datam esse? 1. Urget metaphoram clavium, *quae solent dari non ad significandum ostium esse clausum vel apertum, sed ad aperiendum et claudendum re ipsa, item apud homines claves dari solent magistratibus in signum potestatis. 2. Ligare et solvere non significant denuntiare vel declarare, sed re ipsa vincula injicere aut demere. 3. Retinere est remittere nolle, negatur igitur remissio illis, quibus noluerint sacerdotes remittere. 4. Evangelium omnibus indefinite praedicandum, sed peccata non sunt omnibus indefinite remittenda, verum certis hominibus, iis scilicet, quos sacerdotes judicaverint absolvendos. 5. Spiritus s. insufflando simul datus fuit, ut ostenderetur, peccata remitti exstinguendo ac dissolvendo. 6. Patres docent, sacerdotes ex potestate remittere peccata. 7. Si sacerdotes non essent ju-*
VI. 297. *dices, nemo periret ex eo solum, quod sacerdotem reconciliantem habere non possit, at hoc Augustinus asserit. Si sacerdos non aliter absolveret, quam annuntiando divinas promissiones, non nisi frustra ac ridicule absolverentur surdi et sensibus destituti. Si absolutio esset annuntiatio remissionis peccatorum, vel temeraria esset vel superflua. Cum enim minister dicit, remittuntur tibi peccata, aut absolute haec pronuntiat, aut ex hypothesi, si videlicet credas et, ut oportet, poenitentiam agas. Si absolute, temere id pronuntiat, cum ignoret, an is, qui reconciliationem petit, sit vere poenitens et fidem habeat, qualis requiritur. Si vero est absolutio conditionalis, non potest talis absolutio certum facere poenitentem. Denique si absolutio non esset actus judicialis, sed simplex annuntiatio divinae promissionis, non minus absolvere possit laicus ac foemina.* Haec Bellarminus. Respondemus: 1. libenter concedimus, absolutionem non esse tantum declarationem ejus, quod jam ante intus in poenitente factum est, sed etiam efficax medium, per quod Christus vere poenitentibus confert quod promisit. Nequaquam igitur dicimus, potestatem clavium tantum in significando consistere, quod poenitentibus coelum apertum sit, sed absolutionem dicimus esse talem annuntiationem remissionis peccatorum, quae efficax sit virtute Spiritus sancti, qui per illam offert, applicat et obsignat remissionem peccatorum agentibus poenitentiam et credentibus, eandemque in coelis ratam esse. Tam vere ministerio apostolorum et aliorum ecclesiae ministrorum peccata poenitentibus dimittuntur, quam vere auditores suos salvare dicuntur 1. Tim. 4, v. 16. 2. Interim tamen immotum manet discrimen inter potestatem *αὐτεξούσιον* et ministerialem. Solus DEUS remittit peccata principaliter et *αὐτεξουσίως* utens sacerdote tanquam praecone et ministro remissionem hominibus annuntiante, Christus igitur proprie est judex, pastores sunt ministri. Christus aperit ut causa principalis ac *dominus domus* Hebr. 3, v. 6; minister aperit ut causa instrumentalis ac dispensator mysteriorum in illa domo constitutus 1. Cor. 4, v. 1, agit igitur non propria potestate vel auctoritate, sed duntaxat ratione ministerii, proinde quemadmodum propheta Nathan ad Davidem nequaquam dicebat: Ego transtuli peccatum tuum, sed *Dominus transtulit;* ita ministri ecclesiae non dicunt: Ego ex auctoritate et potestate propria, sed: Ego minister Christi et ecclesiae in Christi nomine peccatorum remissionem tibi annuntio. ** Gregor. hom. 26. in evang.: *Tunc vera est absolutio praesidentis, cum aeterni arbitrium sequitur judicis, quod bene quatriduani mortui resuscitatio illa significat, quam videlicet demonstrat, quia prius mortuum Dominus vocavit et vivificavit dicens: Lazare, veni foras; postmodum is, qui vivens egressus fuerat, a discipulis est solutus, sicut scriptum est. Cumque egressus esset, qui fuerat ligatus institis, tunc dixit discipulis: Solvite eum et sinite abire. Ecce illum discipuli jam viventem solvunt, quem magister resuscitaverat mortuum. Si enim discipuli Lazarum mortuum solverent, foetorem magis ostenderent quam virtutem. Ex qua consideratione intuendum est, quod illos debemus per auctoritatem pastoralem solvere, quos auctorem nostrum cognoscimus per suscitantem gratiam vivificare* etc.** 3. Si a voce sacerdotis absolventis absolute penderet remissio peccatorum, consequens foret, ministrum non amplius hypothetice sub conditione fidei, sed categorice ex plena potestate pronuntiare debere absolutionis formam; inde iterum consequeretur, hypocritis, qui poenitentiam et fidem simulant, vere obtingere peccatorum remissionem, quia vocem sacerdotis absolventis audiunt; vicissim illis, quibus per injuriam vel incuriam ligata sunt peccata, vere ligata esse. Si enim absolutio est realis peccatorum ablatio in impoenitentibus, etiam ligatio erit realis positio in poenitentibus. 4. Si ministri ex auctoritate judiciali peccata remitterent, sequeretur, objectum

ministerii esse peccatorum quantitatem ac qualitatem; sed Scriptura hoc nuspiam asserit, quin potius usum ministerialis illius potestatis ad seriam contritionem et fidem in Christum restringit. Quicunque testantur, se ex animo propter peccata dolere, in Christum credere et emendationem vitae serio
VI. 298. amplecti, illis peccata Deus remitti jussit; qui vero peccata nondum agnoscunt, nec de illis serio dolent, nec in Christum credunt, sed secure pergunt, illis peccata retineri idem jussit. 5. Proinde ad usum potestatis ministerio ecclesiastico concessae nequaquam requiritur specialis et articulata peccatorum enumeratio; ministri ecclesiae jussi sunt gratuitam peccatorum remissionem per et propter Christum vere poenitentibus annuntiare, nuspiam vero acceperunt mandatum, certam ac definitam singulorum peccatorum persolutionem vel pecunia vel satisfactionis operibus redimendam a poenitentibus exigere atque eo fine specialem peccatorum enumerationem requirere. 6. Non est quod obvertatur, ministrum falli posse, nisi in specie omnia enumerentur peccata; etenim an non idem in confessione peccatorum baptismo praemissa fieri potest et factum est Actor. 8, v. 13.? adde quod in speciali illa confessione itidem hoc accidere possit, unde enim Romanensis sacerdos exacte novit, confitentem nihil reticuisse atque in circumstantiis nihil omisisse? monendi igitur sunt homines ac serio quidem monendi in absolutione non cum hominibus, sed cum Deo cardiognosta, qui non irridetur, Act. 1, v. 24. Gal. 6, v. 7, sibi negotium esse, ministris hoc dominium in conscientias et cordium alienorum scrutinium non est mandatum; si qui vero fideli pastoris commonitione posthabita poenitentiam tantum simulant et ex hypocrisi absolutionem petunt, Deum graviter offendunt, nec ullum ex absolutione sortiuntur fructum, sed gravius potius judicium accersunt. 7. Nec est, quod quis obvertat, hac ratione omnem absolutionis certitudinem tolli, si ex conditione poenitentiae et fidei dependere dicatur, neque enim ex quantitate contritionis vel fidei de absolutione judicandum esse dicimus, sed seriam contritionem, ac veram, non hypocriticam fidem necessariam esse ducimus; jam vero quilibet se ipsum probare potest, an vere agnoscat ac detestetur peccata, an vere in Christum credat 2. Cor. 13, v. 5: *Vos ipsos tentate, an sitis in fide.* 8. Quod Bellarminus dicit, *multos perire ex eo solum, quod sacerdotem reconciliantem habere non possint*, in eo et sibi ipsi et veritati contradicit. Si enim contritio seria in casu necessitatis sufficit, ut ipsemet asserit 2. de poenit. c. 13, utique sacerdotis absolutio non erit absolute necessaria. Si in casu necessitatis catechumeni absque baptismo decedentes per fidem salutis fiunt participes. consequens est, eodem modo absque sacerdotis absolventis voce veram poenitentiam agentes salutis participes fieri. Reconciliatio cum Deo haudquaquam ex voce sacerdotis absolventis absoluta quadam necessitate dependet, sed ex vera ad Deum conversione, ac vice versa damnatio non ex carentia sacerdotis, imo ne quidem ex ligatione, sed ex impoenitentia et incredulitate dependet. 9. Breviter, ministri ecclesiae sunt legati Dei, illis igitur remittant peccata, quibus Deus ea remitti vult; illis retineant, quibus Deus ea vult retenta. **Bellarminus sic argutatur: *Etiamsi privati lites, quas inter se habent, sine publicorum judicum sententia componere possunt, tamen eas lites componere non possunt, quas cum rege ipso habent, nisi illum adeant, quem loco suo rex judicem esse voluit. Sic peccata omnia causae sunt, quas cum Deo habemus, et ideo cum Deus judicium de peccatis sacerdotibus permiserit in ecclesia sua, non possunt, qui in ecclesia sunt, si ejusmodi causas habeant, sine sacerdotum judicio cum Deo reconciliari.* Respondemus: Deus non est deterioris conditionis quam sunt principes isti inter homines. Cum ergo principes multas causas ipsimet cognoscant decidantque et suos hostes absolvant saepenumero insciis et invitis consiliariis ac judicibus inferioribus, cur ergo Deo hoc non sit licitum?** Efficax omnino est reconciliatio subditorum cum rege per legatum facta, interim non est authentica, sed ministerialis, non absolutae necessitatis, sed liberae dispositionis; non judiciaria, sed legataria; ex quibus de reliquis, utpote de absolutione facta surdis et phreneticis, de absolutione per laicum in casu necessitatis facta judicium fieri potest, illam improbamus, hanc acceptamus.

113. Altera classis dictorum Scripturae a Bellarmino adducta continet *varios confessionis typos et allegorias ex V. Test. adductas.* Responsio: Ostendimus suo loco, ex typis et allegoriis non posse firma et apodictica argumenta deduci, nisi ipsa Scriptura applicationem ostendat. Articuli fidei ex propriis et perspicuis Scripturae dictis probandi sunt, postea demum adhiberi possunt allegoriae, ex *solo sensu literali ducuntur firma argumenta*, scribit ipse Bellarmius lib. 3. de verb. Dei c. 3. Videamus tamen, quas allegorias texat. *1. Deus exigit peccati confessionem ab Adamo et Eva, item a Caino* Genes. 3. et 4, *ubi exigitur confessio non solum cordis, sed etiam oris, nec solum in genere, sed etiam in speciali, nec tantum coram Deo, sed etiam coram ejus ministro, nam interrogatio illa facta est per angelum in forma humana apparentem, ut patet ex eo, quod ambulabat in paradiso ad auram post meridiem.* Respondemus: Haec exempla sunt a quaestione aliena, quia primorum parentum et Caini confessio non homini, sed soli Deo facta est. Figmentum est a textu alienum, quod confessio illa facta sit angelo in forma humana apparenti, Genes. 3, v. 8: *Audierunt vocem Jehovae Dei deambulantis in horto.* Chaldaeus habet vocabulum meimerah, filium Dei denotans. v. 11: *Nonne dixi tibi. de arbore illa non comedes?* etc. vides illum loqui, qui praeceptum prius dederat, hoc est Deum ipsum, v. 12. qui mulierem Adae adduxerat, v. 15: *Qui inimicitias ponit inter semen mulieris ac serpentem;* quae omnia non nisi uni Deo competunt. Caini confessio conjuncta fuit

2. Ex typis et allegoriis V. T. VI. 299.

cum desperatione, ergo magis adhuc aliena est a quaestione. Neque nos improbamus, graviora delicta curatoribus animarum aperiri, ut conscientia firmiori consolatione erigi possit, sed omnium omnino peccatorum enumerationem jure divino necessariam esse negamus. 2. *Judicium de lepra commissum fuit sacerdotibus*, Levit. 13, v. 15. *quod Christus approbat Matth. 8.* Respondemus: Epistola ad Hebraeos levitici sacerdotii typum diligenter exponit, nuspiam autem ex eo ministris N. T. talem judiciariam potestatem assignat. Concedimus ministris ecclesiae judicium de spirituali lepra, ut peccata manifesta arguant et contumaces transgressores excludant, sed ex eo nondum evincitur, omnia etiam occultissima delicta in confessione enumeranda esse. Adde quod sacerdotes leprosos nec mundos vel immundos fecerunt, sed tantum significarunt, quod Bellarmini sententiae adversatur. ** 1. Sicut sacerdotibus licuit de sola lepra et non de aliis morbis cognoscere; ita ministris in N. T. licebit de solis peccatis dispicere et videre, quomodo illa curentur, seque rebus politicis non immiscere. 2. Sicut sacerdotes nullum dicebant esse leprosum, nisi qui vere lepra erat infectus, nec mundum, in quo vestigia et reliquiae quaedam haerebant; ita decebat, Pontificios peccata non fingere vel excogitare in iis, qui nulla habent vel quae peccati nomen non merentur, neque puros et sanctos proclamare, qui ulceribus et sceleribus scatent. 3. Quemadmodum omnibus sacerdotibus licebat de lepra cognoscere ac judicare vel de immunditie vel sanatione; sic cuilibet pio in N. T. concessum erit, proximum peccatis territum verbo evangelii solari et remissionem peccatorum ei annuntiare, quia omnes sunt spirituales sacerdotes Apoc. 1, v. 6. 1. Petr. 2, v. 5.** Totum leviticum sacerdotium fuit typus Christi, qui in ara crucis pro spirituali lepra, id est pro peccatis totius generis humani, perfectissimum obtulit sacrificium per sanguinis effusionem, cujus adspersio fit per verbum evangelii a ministris ecclesiae praedicatum. Leprosus a Christo ad sacerdotem ablegatur, non ut per eum mundaretur, sed ut agnita et probata ipsius munditie juxta praescriptum legis pro eo offerretur, atque ut miraculo hoc sacerdotum obstinatio convinceretur. 3. *Num. 5. Lev. 5. divinitus mandatur peccatorum confessio, cui adjungitur loco cujusdam satisfactionis oblatio sacrificii.* Respondemus: Haec confessio nequaquam eo fine requisita fuit, ut praefiguraret specialem omnium peccatorum enumerationem in N. T. instituendam, sed ut esset indicium verae poenitentiae, atque ut pro ratione delicti sacrificia offerrentur, non quidem in satisfactionem quandam (quae sen-
VI. 300. tentia plane Judaica est), sed in typum unici sacrificii propitiatorii in ara crucis a Christo offerendi, quod pii Israëlitae fide intuebantur et peccatorum remissionem hoc modo consequebantur. Hodie in N. T. postquam Filius Dei *una oblatione consummavit omnes, qui sanctificantur* Hebr. 10, v. 14, non amplius requiruntur distinctae hostiae vel diversae significationes pro diversis peccatis, sed unius sacrificii fructus per verbum evangelii credentibus confertur. Lyranus in cap. 16. Levit.: *Sacerdos posita utraque manu super caput ejus confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël et universa delicta atque peccata eorum, non explicando* (inquit) *omnia in particulari, quia impossibile erat; tum propter brevitatem temporis, tum quia sacerdos non omnia peccata populi sciebat, sed in generali.* ** Lutherus tom. 1. Jen. Germ. in libro: *An pontifex possit praecipere confessionem*, memorat, in papatu pro stabilienda confessione privata etiam adductum fuisse locum Prov. 27, v. 23: *Agnosce vultum pecoris tui tuosque greges considera.* Atqui 1. in V. T. nondum fuit instituta auricularis confesssio. 2. Salomon ibi loquitur de cura rei oeconomicae. 3. Si vel maxime ad ecclesiasticos pastores hunc locum referre velimus, nondum tamen auricularis confessio ex eo elici posset, cum alia ratione oves suas possint noscere quam per auricularem confessionem.** 4. Matth. 3. et Marc. 1.: *Multi accurrunt ad baptismum Johannis confitentes peccata sua*, quod in specie factum fuisse Bellarminus statuit. Respondemus: Evangelistae diserte dicunt, quod exiverit ad Johannem *Hierosolyma et omnis Judaea et omnis regio circa Jordanem;* si omnes ad baptismum Johannis accedentes omnia et singula peccata confessi fuissent, Johannes in toto ministerii tempore nihil aliud egisset, quam quod secus arbustum desidens confessiones singulorum audivisset. Adde quod de confessione ante baptismum textus agit, in qua singulorum peccatorum enumerationem necessariam esse negant; frivolum est, quod Bellarminus obvertit, *Christi baptismum esse a Johannis baptismo diversum, cum ille ex opere operato peccata omnia quoad culpam et quoad poenam remittat, hic vero minime*, qua de re suo loco. **Catharinus objicit Cajetano inter 200 illos errores etiam hunc, quod statuat, *venientes ad baptismum Johannis peccata sua confessos fuisse non auriculari confessione, sed in genere, id est non peccata ipsa, sed se peccatores esse. Idem* quod *legitur Actor. 19: Confitebantur actus suos, non pertinere ad sacramentalem confessionem.* Chronologi colligunt, illo ipso tempore, quod in V. T. confessioni et afflictioni addictum fuit, Johannem Baptistam praedicasse in deserto baptismum poenitentiae; utique ergo non aliter coram Johanne confessi fuerunt innumeri homines, quam alias confiteri solebant eodem tempore in solenni, generali et publica confessione, nimirum generaliter.** 5. Joh. 11: *Apostoli jubentur Lazarum a vinculis funeralibus solvere.* Respondemus: Textus diserte non exprimit, num apostolis an Judaeis adstantibus Lazari amicis dictum sit: solvite eum. Si praeter apostolos alii etiam solverunt Lazari vincula, sequetur etiam, laicos absolvere posse, quod Bellarminus negat. Maldonatus in comment. hujus loci p. 914: *Non explicat evangelista, quibus hoc Christus mandaverit, sed dubium non est, mandasse Judaeis, qui*

aderant, ut suis ipsi manibus factum quodammodo miraculum tangerent, eamque omnium bonorum auctorum esse sententiam, paulo ante docuimus, Augustinum, Gregorium et Bedam excipio; mandasse Judaeis, ut dum ipsi manibus suis vincula solverent, cognoscerent, verum esse Lazarum, qui jam mortuus fuit, asserunt Chrysostomus, Ambrosius, Theophylactus, Rupertus, Euthymius, Leontius, Theodoretus, Cyrillus etc.

3. Ex dictis N. T. Act. 19: Confitebantur actus suos. 114. Tertia classis dictorum Scripturae alia quatuor testimonia continet. 1. Act. 19: *Multi credentium veniebant confitentes et annuntiantes actus suos*, ubi per actus intelliguntur peccata, per τὸ ἀναγγέλλειν specialis eorum enumeratio. Respondemus: Chrysostomus hom. 41. in Acta locum de miraculis accipit, quem sequitur D. Lutherus. Credentes veniebant confitentes et annuntiantes acta sua,
VI. 301. hoc est publice cum gaudio praedicabant, quid Deus per eos fecisset, sicut *septuaginta discipuli cum gaudio reversi miracula Dei celebrant*, Luc. 10, v. 17. Sed demus de confessione peccatorum agi, nondum tamen evictum, de speciali peccatorum confessione agi; demus etiam, de speciali quorundam peccatorum confessione textum loqui, nondum tamen sequitur, omnium omnino peccatorum enumerationem necessariam esse, et quidem jure divino. Exemplum proponitur, quod imitari in pari casu possumus, non autem lex praescribitur absolute omnes obligans. Nec evinci potest, confessionem illam sacerdotibus factam, sed circumstantiae textus docent, publicam hanc fuisse annuntiationem et confessionem in toto Christianorum coetu factam, ut Erasmus in annotationibus ex verbo ἀναγγέλλειν ostendit. Denique an credentes illi jamdum baptizati fuerint, necne, itidem ex textu colligi nequit, in quo non parum momenti, quod ad hanc quaestionem attinet, situm est. Lorinus Jesuita in hunc loc.: *Ex hoc loco Canisius, Gregorius de Valentia, Lindanus, Alphonsus de Castro, Hosius, Tapperus, Eccius, Petrus a Soto, Baronius, Salmeron et plures alii pro privata et sacramentali confessione concludunt. Equidem terreor tam multorum judicio, ne definite aliquid judicem, non ausim tamen illud Baronii, certum est usurpare. Nam excipere quisquam possit, sermonem non esse de jam baptizatis, sed de catechumenis jam animo ac voluntate propensis ad religionem Christianam, ut non raro in historia hac superiore tota, in qua ante baptismum quidem credidisse dicuntur credentes conversi ad Dominum, quanquam non ignorem absolutum nomen credentium, sicut et fidelium, de consummate Christianis, hoc est baptizatis, intelligi. Ad haec Lucas videtur de illis loqui, quos ante nominaverat, gentiles et Judaeos, qui nimirum timore correpti propter caesos exorcistas a daemonibus ad apostolum confugiunt. Postremo Basilius, cujus me penitus auctoritas opprimeret, fallor nisi contrarium indicat; ait enim in Act. apostol., eos apostolis peccata confessos, a quibus et baptizabantur. Idem docet Athanasius. Accedat, quod nullus ex antiquioribus theologis probat hoc ex loco confessionem sacramentalem neque vel catechismus concilii Tridentini, neque ex recentioribus aliqui, qui hoc tamen argumentum accurate sunt persecuti, imo aliqui negant, hic agi de illa, aut ex illo Basilii testimonio probari. Andreae Vegae, verba* (inquit) *ex Actibus referri possunt ad confessionem quandam in genere, quae tempore apostolorum a suscipientibus Christi fidem fiebat, antequam daretur iis baptismus Christi. Eusebius* (lib. 3. de demonstr. evang. c. 8.) *plane exponit, eos immediate prius fuisse gentiles et non Christianos. Augustinus idem significat. Arator item diserte ita sentit, ideo confessos et libros suos combussisse, ut impetrarent baptismum. Porro quod alii ex verbis Graecis argumentantur, illorum notio non magis concludit sacramentalem confessionem ex voce ἐξομολόγησις hoc loco, quam apud Baptistam*, Marc. 1, v. 5, *ubi eadem vox habetur.* Hactenus Lorinus. 2. 2. Cor. 5: *Dedit nobis Deus ministerium reconciliationis, pro Christo ergo legatione fungimur. Qui mittuntur legati cum potestate reconciliandi inimicos regis cum ipso rege, non possunt recte munere suo defungi, nisi cognoscant ex ipsis reis, quid egerint, quam graviter regiam majestatem laeserint, quam satisfactionem persolvere sint parati* etc. *Ergo potestas reconciliandi necessario fert secum potestatem cognoscendi causas reorum.* 2. Cor. 5: Dedit nobis ministerium reconciliationis.
Respondemus: Etiam in V. T. ministerium illud reconciliationis vigebat, et tamen in V. T. specialem peccatorum enumerationem necessariam fuisse, ipse Bellarminus negat. In baptismo reconciliamur Deo, est enim baptismus ἐπερώτημα τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως 1. Petr. 3. v. ult.; atqui in confessione ante baptismum specialem peccatorum confessionem requiri, itidem Bellarminus negat, falsa igitur est argumenti hypothesis, quod legati non possint reconciliare subditos regi, nisi de omnibus ipsorum offensis prius constet. Ac si vel maxime evinceretur, in reconciliationibus inter homines hoc requiri, nondum tamen sequeretur, in reconciliatione hominum cum Deo idem necessarium esse. Ministri re- VI. 302.
conciliant homines Deo per praedicationem verbi, sicut eodem in loco apostolus testatur. Christus nuspiam jussit a vere poenitentibus omnium peccatorum enumerationem exigere ac certas poenas ipsis injungere, sed eos a peccatis absolvere, poenitentiam ac remissionem peccatorum inter homines praedicare jussit, nuspiam etiam vel Christus vel apostoli exemplo suo specialem peccatorum enumerationem a reconciliandis exigendam esse docuerunt. Sufficit indicia verae poenitentiae in lapsis videre, sive in genere, sive in specie peccata sua confiteantur. Publicanus in genere profitetur se miserum peccatorem Luc. 18, v. 13, idem tamen Deo reconciliatur. 3. Jac. 5: *Confitemini invicem peccata vestra, id est confitemini homines hominibus, qui absolutione indigetis illis, qui potestatem habent absolvendi.* Jac. 5: Confitemini peccata vestra. Respondemus: Loquitur apostolus de privata offensarum deprecatione, quae est verae caritatis τεκμήριον, principium igitur petitur, et a verbis

textus disceditur, quando hoc dictum ad specialem peccatorum enumerationem sacerdoti faciendam applicatur. Quid enim, num confiteri est enumerare singula peccata? num ἀλλήλοις sive invicem confiteri est sacerdoti confiteri? in eodem versiculo sequitur, *orate pro vobis invicem*, num pro solis sacerdotibus orandum? Erasmus in annotat. hujus loci p. 523: *Sentit Jacobus de quotidianis offensis Christianorum inter sese, quos continuo vult reconciliari, παραπτώματα magis significat errata et lapsus, quam peccata. Si de confessione sensisset, quam dicimus partem sacramenti poenitentiae, non adjecisset ἀλλήλοις, vobis invicem, sed sacerdotibus.* Gloss. interlin.: *Confitemini alterutrum, i. e. coaequalibus, peccata, i. e. leviora delicta, sed gravioris leprae culpam sacerdoti pandere debemus.*

1. Joh. 1: Si confiteamur peccata nostra.

4. 1. Joh. 1: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, haec intelligenda sunt de confessione singulorum peccatorum coram hominibus, cum non exstet promissio de remittendis peccatis illis, qui Deo confitentur, cumque sacerdos frustra quibusdam peccata retineret, si per confessionem Deo factam invito sacerdote absolverentur.* Respondemus: Locus agit de confessione peccati coram Deo, cui soli peccamus, qui solus peccata nobis remittit. Opponit apostolus haec duo, dicere quod non habeamus peccata et confiteri peccata, prius generatim accipiendum est, utique ergo et posterius. Unde Augustinus locum illum sic exponit: *Si non dixeris Deo, quod es, damnat Deus, quod in te inveniet. Non vis, ut ille damnet? tu damna. Vis, ut ille ignoscat? tu agnosce, ut possis DEO dicere, averte faciem tuam a peccatis meis.* Qua vero specie negari potest, non exstare promissiones de remittendis peccatis illis, qui Deo confitentur? an non diserte propheta regius contrarium testatur Psalm. 32, v. 5: *Peccatum meum notum feci tibi et iniquitatem meam non operui; dixi: confitebor adversum me praevaricationes meas Jehovae et tu dimisisti iniquitatem peccati mei.* v. 6: *Pro hoc orabit ad te omnis sanctus tempore opportuno.* Quo fine David aliive sancti in precibus confitentur Domino peccata sua? nonne ut remissionem eorum gratuitam impetrent? quando juxta Christi institutionem oramus peccata nostra confitentes, *dimitte nobis debita nostra*, an non remissionem peccatorum consequimur? an de exauditione harum precum dubitandum? Quod additur, invito sacerdote neminem quantumvis vere poenitentem per confessionem coram Deo peccatorum remissionem consequi posse, id et veritati et quibusdam canonibus contradicit, vide c. Convertimini dist. 1. de poenit. Lomb. 4. sent. dist. 17. Papam non papam Osiandri p. 59. etc. Ergone si ex odio vel invidia sacerdos solvendum liget, judicio sacerdotis remissio divina alligata erit? num temeritas illa Deo probatur? num fides poenitentis carebit suo fructu? absit.

Testimonia Patrum

115. Altera classis argumentorum pro stabilienda speciali peccatorum enumeratione petitur *ex testimoniis conciliorum et patrum.* Respondemus: 1. hoc probationis genus est secundarium, nec juris divini necessitatem, sed ecclesiae ordinationem et consuetudinem probat. **De conciliis illis Bellarminus ipse scribit c. 5: *Testimonia conciliorum, quas adferemus, etsi non aperte contineant, confessionem esse juris divini, continent tamen antiquam consuetudinem.* 2. Distinguendum inter scriptores veteres ac recentiores. Priores loquuntur de exomologesi publica, quae longo tempore in ecclesia prisca usitata fuit, ut testantur auctores superius adducti. Exomologesi publicorum delictorum publicae successit ea, de qua Tripartit. lib. 9, c. 35. sic scribitur: *Quoniam omnino non peccare divinum et ultra humanam naturam esse cognoscitur, peccantibus autem et poenitentiam agentibus veniam Deus dari praecepit, qui vero confiteri refugiunt, majus peccatorum onus acquirunt, propterea visum est antiquis pontificibus, ut velut in theatro sub testimonio ecclesiastici populi delicta pandantur, et ad hanc rem presbyterum bonae conversationis servantemque secretum ac sapientem virum statuerunt, ad quem accedentes ii, qui deliquerant, delicta propria fatebantur.* Nicephorus lib. 12. hist. c. 28. ex Sozom.: *Quandoquidem nihil peccati admittere non humanae, sed divinae et immortalis naturae proprium est, nos autem per transgressionem semel peccandi hereditatem adivimus, delictorum eis veniam Deus concedere jussit, qui legitima et convenienti poenitentia usi deinceps simul peccatum et aversantur et confitentur. Grave autem episcopis, qui proxime post Christum fuere, visum est, in media plebe vel in theatro noxam confiteri, quapropter ex presbyteris unum delegere, qui probata vita esset et simul taciturnus et prudens, apud quem per poenitentiam resipiscentes commissa sua proferrent* etc. Leo papa, ut habetur in decret. de poenit. dist. 1. cap. Quamvis: *Multa sunt, quae non expedit sic publice dici, nec homines facile dicunt propter inimicos, ne exprobrent et ne ad tribunalia rapiantur.* Ideo istum improbabilem morem removet ac subjicit: *satis sit, ut accedant sacerdotem, qui oret pro illis et clam dicat.* 4. Sic ergo ex publica exomologesi orta est privata, nondum tamen legibus adstricta ad omnium peccatorum enumerationem, vel ad certas temporum vices; nondum etiam accesserat opinio meriti, sed eo fine delictorum confessio fiebat, ut poenitens conscientiae informationem et consolationem in certis casibus acciperet. 5. Ex quo intelligi potest, quando Irenaeus occultorum delictorum confessionem factam esse innuere videtur lib. 1, c. 9. et lib. 3, c. 4, illud nondum evincere, quod auricularis confessio legibus necessitatis ad omnium peccatorum enumerationem adstricta in usu fuerit, occasione enim exomologeseos publicae ad confessionem etiam secretorum peccatorum sunt progressi, sicut Bellarminus de muliere in historia Nectarii scribit lib. 3. de poenit. c. 14: *Tametsi peccatum occultum esset, neque presbyter ei mandasset, ut illud populo patefaceret, ipsa tamen cum alia peccata, quae publica***

et conciliorum. VI. 303.

erant, publice confiteretur, longius progressa, quam par erat, etiam hoc peccatum confessa est. Idem de mulierculis illis a Marco haeretico seductis dicimus, quod in publica exomologesi ad quorundam etiam secretorum confessionem libere sint progressae. Irenaeus diserte dicit, quod mulier quaedam diaconi uxor a Marco corrupta, postea vero magno labore conversa ἅπαντα χρόνον ἐξομολογουμένη διετέλεσε πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα, at num judicabimus, eam perpetuo ad sacerdotis pedes prostratam delictum suum confessam fuisse? et si magno labore ea conversa fuit, quomodo delictum ejus occultum esse potuit? De Tertulliano, Cypriano, Origene et reliquis videantur B. Rhenanus in praefat. et scholiis in librum Tertull. de poen. uti et D. Chemnicius in exam. concil. Trid. cap. de conf.

VI. 304. Rationes. 116. Tertia classis rationes continet. *Confessio 1. est antiqua, 2. difficilis, 3. utilis, 4. miraculis confirmata.* Respondemus: haec omnia nondum evincunt, juris divini sanctione specialem omnium peccatorum enumerationem esse necessariam. Antiquitas nobis Christus est, et semper ad archiva propheticorum et apostolicorum scriptorum recurrendum. Confessio generalis et in specie quorundam peccatorum, quae conscientiam angunt, utilis est, sed omnium peccatorum specialis et distincta enumeratio cum omnibus circumstantiis non solum difficilis, sed etiam impossibilis. Non est probandum, si magis nos pudeat coram sacrifico, quam coram Deo, summus pudor, si in nobis sit mica fidei, oritur ex cogitatione praesentiae Dei. Neque omne, quod difficile et conscientiis onerosum, a Dei institutione originem duxisse existimandum. Imperatorum colla a pontificibus Romanis conculcari, durum ac difficile coeptu fuit, num juri divino id congruum esse dicemus? Scribae et Pharisaei onera gravia et δυσβάστακτα alligabant eademque humeris hominum imponebant, Matth. 23, v. 4. num ex praescripto juris divini ea descendisse judicabimus? **August. 14. de civ. Dei. c. 9: *Non quia durum aliquid, ideo rectum.*** Nec miracula articulum fidei constituunt, nisi expressis Scripturae testimoniis fuerit confirmatus.

Absolutio. 117. Confessioni respondet correlate absolutio, cujus doctrinam et praxin itidem non pure ac sincere tractant Romanenses, 1. dum potestatem clavium in αὐτεξουσίαν quandam judiciariam convertunt; 2. dum absolutionis efficaciam ad quantitatem contritionis, qualitatem confessionis et opera satisfactionis adstringunt, atque hac ratione certitudinem fidei, quae primarius absolutionis finis est, tollunt. **Huc referendus est et Cinglii error, quando lib. de vera et falsa relig.: *Audacia est,* ait, *eorum, qui perhibuerunt, clavibus hominem certum fieri, qui per fidem intus certus est. Frustra dices, liber es. Non enim tuo verbo ipsum magis potes certum reddere quam muscam elephantum facere, cum dixeris, elephas es.* (At haec est praepostera oppositio fidei et absolutionis, cum absolutio ipsam fidem poenitentis principaliter respiciat et confirmet.**) 3. Dum quorundam lapsuum remissionem soli pontifici Romano Petri successori reservant, quin etiam pronuntiant *nullius momenti absolutionem eam esse, quam sacerdos in eum profert, in quem neque ordinariam neque subdelegatam jurisdictionem habet,* concil. Trid. sess. 14. can. 7, cum tamen omnibus apostolis aequaliter dictum sit, quorumcunque remiseritis peccata, et quicquid solveritis etc. Ambros. 1. de poen. c. 2: *Deus distinctionem non facit, qui misericordiam suam promisit omnibus et relaxandi licentiam sacerdotibus suis sine ulla exceptione concessit.* 4. Dum lingua Latina populo ignota absolutionem plerumque pronuntiant. Inde Johannes Gastius in memorabilibus suis refert, quod sacerdos quidam nobilem latinitatis ignarum nec poenitentem, nec in futurum a peccatis abstinere volentem, ut aureum nummum ab ipso acquireret, hac forma absolverit: *Dominus noster Jesus Christus te absolvat, si vult, et dimittat tibi peccata tua, quod ego non credo, et perducat te ad vitam aeternam, quod est impossibile.* 5. Dum in quibusdam absolutionum formulis merito Christi sanctorum et propria opera addunt. Sane Bellarminus lib. 1. de poen. c. 4. vocat hoc impudens mendacium Heshusii, mox tamen concedit tales formulas post absolutionem piae cujusdam precationis loco a nonnullis adhibitas esse. Exstant autem distinctae formulae, utpote Antonii archiepiscopi Florentini in libro de confess.: *Passio Domini nostri Jesu Christi et merita B. Mariae virginis et omnium sanctorum et sanctarum merita, et quicquid boni feceris vel proponis facere et mala quae sustinebis, sint tibi,* etc. Bartholomaei de Chaymis: VI. 305.
Passio Domini nostri Jesu Christi et omnia bona, quae fecisti et facturus es et adversa, quae sustinuisti et sustinebis, sint tibi in poenitentiam et remissionem peccatorum et in augmentum divinae gratiae. Lutherus tom 4. Jenens. lat. fol. 51. in c. 2. ad Galat. recitat hanc formulam absolutionis monasticae: *Parcat tibi Deus, frater. Meritum passionis Domini nostri Jesu Christi et B. Mariae semper virginis et omnium sanctorum, meritum ordinis, gravamen religionis, humilitas confessionis, contritio cordis, bona opera, quae fecisti et facies, pro amore Domini nostri Jesu Christi cedant tibi in remissionem peccatorum tuorum, in augmentum meriti et gratiae et in praemium vitae aeternae.* Vide Urbanum Regium, qui notis eam illustravit. Lib. cerem. pontif. fol. 231. b: *Precibus et meritis B. Mariae semper virginis, B. Michaëlis archangeli, B. Johannis Baptistae, sanctorum apostolorum Petri et Pauli et omnium sanctorum misereatur vestri omnipotens Deus et dimissis peccatis vestris perducat vos ad vitam aeternam.* In Hortulo animae anno 1599. Dillingae iterum edito talis proponitur forma: *Precibus et meritis B. Mariae virginis et omnium sanctorum perducat nos Dominus ad regna coelorum.* Vide etiam Benedictionale ecclesiae et dioecesis Ratisbonensis editum Norinb. anno 1491. Breviarium praedicatorum

excusum Venetiis anno 1503, in quibus consimiles absolutionis formulae exstant.

Satisfactio.

118. Atque haec dicta sint de confessione, restat excutienda tertia poenitentiae pars, videlicet satisfactio. Duplex autem est satisfactio pro peccatis, una coram Deo, altera coram hominibus; de utraque distincte agendum. Deus cum non solum misericors, sed etiam summe justus sit, ideo ad impetrandam peccatorum remissionem coram Dei judicio omnino satisfactio quaedam necessaria est, per quam justitiae ipsius satisfiat. Hanc vero satisfactionem pro peccatis totius humani generis solus Christus praestitit, ut suo loco contra Photinianos docebitur.

An Christus pro originali tantum peccato satisfecerit.

Porro Christus non tantum pro originali, sed etiam pro actualibus peccatis hominum satisfecit, quod tamen quidam ex Scholasticis negant ac nobis ipsis pro actualibus peccatis satisfaciendum esse statuunt. Thomas opuscul. 58. de sacram. altaris cap. 1: *Sicut corpus Domini in altari pro debito originali semel oblatum in cruce, sic offertur jugiter pro nostris quotidianis delictis.* Bonav. 3. sent dist. 20. q. 3: *Homo potest satisfacere pro suo actuali peccato, sed non pro originali. Nam pro peccato originali nemo potuit satisfacere, nisi Christus deus et homo. De actuali autem potest purus homo adjutus gratia satisfacere, sed satisfactione semiplena, quae suppletionem et complementum recipit a passione Christi.* Guil. Altisiodorensis in 3. sent. dist. 12: *Si Abraham et alii antiqui patres statim post mortem petiissent vitam aeternam, quam meruerant ex condigno, dictum illis fuisset, reddite quae debetis, scilicet satisfactionem pro peccato originali, et quoniam nullus homo purus potuit satisfacere, ideo necessarius fuit adventus Christi.* Horum sententiam amplectitur Ambrosius Catharinus episcopus Compsanus, scribens, *passionem Christi pro originali peccato et actualibus baptismum antecedentibus satisfecisse, sed in missa offerri Christum pro peccatis baptismum et primam justificationem sequentibus.* ** August. conf. in art. de abusu missae: *Accessit opinio, quae auxit missas privatas in infinitum, videlicet quod Christus sua passione satisfecerit pro peccato originis et instituerit missam, in qua fieret oblatio pro quotidianis delictis mortalibus et venialibus.* Bellarminus in judic. de libro Concord. mendac. 18. dicit *hoc esse mendacium.* Atqui in eo ipso loco citat opusculum Thomas Aquin., qui cap. 1. id diserte asserit, ibidem docet, *pro peccato originali sufficere sacrificium crucis semel oblatum, quia peccatum originis non repetitur, sed pro peccatis actualibus, quae saepius committuntur, instituta esse quotidiana remedia sacramenti altaris et alia, quae juvent ad impetrandum a Deo, ut super peccatores clementer respiciat eisque desiderium conversionis inspiret et ad justificationem quaerendam et obtinendam disponat.* Gregor. de Valent. tom. 4. disp. 7. q. 14. puncto 6: *Cum duplex sit genus peccati, scilicet actualis et originalis, nemo Catholicorum est qui non fateatur, ad utriusque generis peccatum delendum venisse Dei Filium.* Sed mox sui oblitus in eod. cap. addit, *Christum praecipue propter originale peccatum venisse* et glossam ordinariam, quae in dicto Johannis *ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* originale intelligit, non solum allegat, sed etiam probat. ** Huic affine est, quod Andreas VI. 306.
Vega lib. 13. in concil. Trident. c. 36. contendit *satisfieri a nobis pro culpa*, et Ruardus Tapperus in expl. articuli 6. Lovaniensium disputat, *posse hominem satisfacere DEO pro culpa et poena aeterna per actus quosdam, qui ordine naturae sequantur gratiae gratum facientis infusionem et praecedant peccatorum remissionem*, in quam sententiam citat Thomam 4. sent. dist. 15. q. 1. art. 2, quin eo progreditur, ut scribat tom. 1. fol. 141, *Christi meritum non mereri nomen perfectae satisfactionis.*

Argumenta pro parte negante.

119. Contra hos demonstrandum est, non pro originali tantum, sed etiam pro actualibus peccatis hominum a Christo satisfactum esse. 1. Scriptura ubique indefinite loquitur, quando de Christi satisfactione pro peccatis praestita tractat, nuspiam vero limitationem illam addit, quod pro solo originali peccato Christus satisfecerit. Joh. 1, v. 29: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (nominatur peccatum in singulari, ut universaliter intelligatur, omne quod peccati rationem habet, totam peccati molem et omnium vitiorum mundi colluviem in Christum esse translatam et pro eo satisfactum.) Esa. 53, v. 5: *Vulneratus est propter praevaricationes nostras, attritus propter iniquitates nostras.* 1. Petr. 2, v. 24: *Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum* etc. Jam vero ipse Bellarminus scribit lib. 3. de poenit. cap. 4. col. 1359: *Scriptura cum absolute loquitur de peccatis, de omnibus peccatis intelligi solet et debet, et si liceret exponere de quibusdam, non de omnibus, absurdissimae sententiae in divinis literis invenirentur.* 2. Scriptura non solum indefinite, sed etiam universaliter de satisfactione Christi loquitur. Esa. 53, v. 6: *Omnes nos velut oves erravimus, unusquisque ad viam suam declinavit, et Jehovah conjecit in eum iniquitates omnium nostrum; v. 12: peccata multorum tulit.* Tit. 2, v. 14: *Christus dedit semet ipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, ἀπὸ πάσης ἀνομίας.* 1. Joh. 1, v. 7: *Sanguis Jesu Christi Filii Dei emundat nos ab omni peccato, ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας.* 3. Species actualium delictorum in quibusdam Scripturae dictis diserte exprimitur. Esa. 53, v. 6: *unusquisque ad viam suam declinavit, et Jehovah conjecit in eum iniquitates omnium nostrum* (ergo illae iniquitates Christo impositae, per quas homines declinant in viam suam); Rom. 3, v. 12. et seqq. actualia peccata longa serie enumerantur, postea subjicitur v. 24, nos ab illis *justificari gratis per redemtionem, quae est in Christo Jesu.* 1. Cor. 6, v. 9. et 10. actualia delicta commemorantur, v 10. subjungitur, quod fideles Corinthii ab illis *absoluti sint, sanctificati et justificati per nomen Jesu.* Hebr. 9, v. 14: *Sanguis Christi purgat conscientiam*

ab operibus mortuis, jam vero opera mortua sunt ipsa actualia peccata mortem promerentia et afferentia 1. Petr. 1, v. 18: *redemti dicimur a vana conversatione, quam ex patrum traditione acceperamus, non caducis rebus;* v. 19: *sed pretioso sanguine Christi velut agni immaculati.* 1. Joh. 2, v. 1: *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem.* Christus intercedit pro nobis peccatoribus, funda-
VI. 307. mentum istius intercessionis in satisfactione pro peccatis praestita consistit, ideo enim Christus pro nobis intercedens exauditur, quia pro peccatis nostris in ara crucis satisfecit. 4. Quaecunque peccata lex accusat et exsecratur, pro illis Christus satisfecit. Atqui omnia et singula peccata, non solum originale, sed etiam actualia lex accusat et exsecratur. Ergo pro omnibus et singulis peccatis Christus satisfecit. Propositio exstat Gal. 3, v. 13: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est, maledictus omnis, qui pendet in ligno.* Assumtio est manifestae veritatis, cum sonora voce lex insonet atque intonet: *Maledictus, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis* Deut. 27. v. ult. 5. Satisfactio Christi est pretii ac valoris infiniti propter personae infinitatem, utique igitur sufficiens est pro omnibus omnino peccatis. 6. Si Christus pro solo originali peccato satisfecisset, ita ut pro actualibus culpis nobis adhuc satisfaciendum restaret, dimidia solum pars redemtionis Christo relinqueretur, altera et quidem majori parte ad homines translata. Christus enim solum pro uno, homines autem pro multis peccatis satisfacerent. Jam vero Scriptura uni Christo totum redemtionis opus transscribit, *qui est unus Dei ac hominum mediator*, 1. Tim. 2, v. 5; *qui torcular calcavit solus*, Esa. 63, v. 3; *perfectos reddidit una oblatione omnes, qui sanctificantur*, Hebr. 10, v. 14. Observa autem, nervum argumenti fortius constringi posse, quando urgetur extenuatio peccati originalis, qua illud statuitur minimo veniali peccato minus esse. August. 4. de Trin. c. 13: *Christus morte sua, uno verissimo sacrificio pro nobis oblato, quicquid culparum erat, unde nos principatus et potestates ad luenda supplicia jure detinebant, purgavit, abolevit, exstinxit.* lib. 1. de peccat. remiss. et mer. c. 13: *In Christo, in quo omnes justificamur, non tantum originalis, sed etiam ceterorum, quae ipsi addidimus, peccatorum remissionem consequimur.* lib. 2. de peccat. remissione c. 20: *Fuso sanguine sine culpa omnium culparum chirographa deleta sunt.* lib. 7. de civ. Dei c. 31. *passionem Christi vocat singulare illud sacrificium, quo a peccatis omnibus mundamur.* Anselmus in c. 9. Hebr.: *Christus in sanguine suo redemtionem omnium invenit, non temporalem, sed aeternam, quia tantum fuit pretium, quod dedit, ut aeternam redemtis libertatem inveniret. Delevit enim tam originalia, quam actualia peccata et omnem justificationem exhibuit et regnum coelorum aperuit.*

An Christus pro 120. Nec solum pro peccatis actualibus Christus satisfecit, sed etiam poenas peccatorum nostrorum in sese recipiendo pro poenis temporalibus et aeternis propter peccata nobis debitis plenam satisfactionem nostri loco praestitit, quod his confirmatum damus argumentis: 1. Sublata culpa tollitur etiam debitum poenae ex natura perpetuae relationis. poenis peccatorum nostrorum satisfecerit. Atqui Christus in se sustulit peccata nostra Esa. 53, v. 6. Joh. 1, v. 29. 1. Petr. 2, v. 24. Ergo etiam poenam peccatis debitam in se transtulit et per consequens a debito poenae luendae nos liberavit. Tertull. lib. de bapt. c. 5. p. 221: *Exemto reatu eximitur poena.* 2. Scriptura emphatice dicit, ipsam poenam peccatis nostris debitam Christo impositam esse, Esa. 53, v. 5: *Castigatio pacis nostrae super eum* מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו h. e. ipse castigatus est, ut esset nobis pax. 3. Omnes poenae temporales et aeternae, corporales ac spirituales nomine maledictionis continentur, jam vero Christus *factus est pro nobis κατάρα* sive *maledictio, ut a maledicto legis nos liberaret* Gal. 3, v. 13. Intueamur hic ipsam historiam passionis, cruciatuum ac mortis Christi, quae testatur, gravissimas illas poenas peccatis nostris debitas Christo irrogatas esse, ut in judicio Dei ab illis liberaremur. Esa. 53, v. 5: *Vulneratus est propter peccata nostra, attritus propter iniquitates nostras.* Poena peccati est maledictio legis, *at Christus nos liberavit a maledicto legis*, Gal. 3, v. 13. Poena peccati est dominium Satanae, *at Christus nos liberavit a potestate Satanae*, Hebr. 2, v. 14. Poena peccati est ira Dei, jam vero *Christus nos liberavit ab ira ventura*, 1. Thess. 1, v. 10. Poena peccati mors est, jam vero *Christus* VI. 308.
liberavit nos a morte, Hos. 13, v. 14. Poena peccati est infernus et aeterna damnatio, jam vero *Christus nos liberavit ab inferno et aeterna damnatione* Rom. 8, v. 1. 4. Justitia Dei non permittit idem peccatum bis puniri, jam vero propter peccata nostra *percussit* filium dilectissimum, Esa. 53, v. 4. Ergo non puniet ea in reconciliatis, qui satisfactionis per Christum praestitae participes fiunt. 5. Si pro peccati poenis adhuc nobis satisfaciendum esset, nondum perfecta foret Christi satisfactio, nondum absolutum redemtionis opus, nondum omnia per ipsum consummata. Atqui ipsemet in cruce exclamat, *consummatum est*, ex quo epistola ad Hebraeos colligit, quod *unica oblatione consummaverit in perpetuum eos, qui sanctificantur* c. 10, v. 14. Unde satisfactio per Christum praestita dicitur ἀπολύτρωσις ad significandam plenariam liberationem, ut recte alicubi notat Chrysostomus. Si pro solo originali peccato vel pro sola culpa Christus satisfecisset, potius ἡμιλύτρωσις quam ἀπολύτρωσις ipsius satisfactio dicenda foret. **D. Luther in der Vermahnung an die Geistlichen zu Augsburg an. 30. tom. 5. Jen. Germ. f. 81: Was ist das anders gesagt, du mußt für deine Sünde genug thun, als so viel? du mußt Christum verleugnen, deine Taufe widerrufen, das Evangelium lästern, GOtt Lügen strafen, die Vergebung der Sünde nicht glauben, Christi Blut und Tod mit Füßen treten, den Heil. Geist schänden, durch dich selbst mit solchen Tugenden gen Himmel fahren. Vide ibid.

de dictis Patrum, quae pro satisfactione adducuntur.** Bellarminus lib. 5. de amiss. grat. et stat. peccati c. 20: *tunc peccatum omnino perfecte censetur remissum, cum non solum culpa, sed etiam omnis poena fuerit remissa.* (Ergo a contrario sensu, si poena nondum est remissa, ipsum peccatum nondum est perfecte remissum.) 6. Si pro poenis peccatorum satisfacere possumus, pars redemtionis a Christo ad nos transfertur, sicut Biel disputat 4. sent. dist. 14. *Christi passionem non esse solam et totalem causam meritoriam salutis nostrae.* Atqui ipse *torcular calcavit solus*, Esa. 63, v. 3. August. serm. 141. de temp.: *Christus communicando nobiscum sine culpa poenam et culpam solvit et poenam.* **Idem lib. 4. ad Bonifac. c. 4: *Sicut solus Filius Dei factus est filius hominis, ut nos secum filios Dei faceret; ita pro nobis solus suscepit sine malis meritis poenam, ut nos per ipsum sine bonis meritis consequeremur indebitam gratiam.*** Thom. part. 3. q. 49. art. 3. ad quaestionem, an per passionem Christi liberati simus a poena peccati, affirmate respondet atque addit, liberationem factam esse dupliciter: *1. Directe, in quantum passio Christi fuit sufficiens et superabundans satisfactio pro peccatis humani generis, exhibita autem satisfactione tolli reatum poenae. 2. Indirecte, in quantum passio Christi est causa remissionis peccati, in quo fundatur reatus poenae.* **cap. Filius Dei dist. 4: *Filius Dei carnem peccati suscepit et poenam sine culpa, ut in carne peccati et culpa solveretur et poena.* Cassand. in consult. artic. de bon. operib.: *Hanc doctrinam summo consensu veteres omnes tradunt, fiduciam remissionis peccatorum etiam eorum, quae post regenerationem admittuntur, et spem veniae ac vitae aeternae in sola Dei misericordia et merito Christi esse collocanda.*** Quid quod ipse Bellarminus veritatis splendore coactus diserte scribit lib. 2. de indulg. cap. 10. col. 1592. *Christum satisfecisse Deo Patri plenissime pro reatu culpae et poenae temporalis et aeternae omnium peccatorum* (pro quo igitur nobis satisfaciendum erit?). lib. 1. de indulg. c. 4: *Quidam Lovanienses tenuerunt solius Christi satisfactionibus remissam poenam temporalem.*

An nos possimus satisfacere pro peccatorum poenis.

121. Ex his ulterius colligimus vere poenitentes et in Christum credentes nec pro peccatis, nec pro peccatorum poenis Deo satisfacere posse, cum sint homines sub peccatum venundati, vel teneri, cum per fidem perfectissimae satisfactionis a Christo praestitae fiant participes, quod his comprobamus firmamentis. 1. Scriptura nostram cum Deo reconcilia-
VI. 309. tionem sic describit, quod Deus *peccatorum nostrorum non recordetur amplius* Jerem. 31, v. 34, sed *projiciat ea post tergum* Esa. 38, v. 17; *deleat instar nubis* Esa. 44, v. 22; *demergat in profundum maris* Mich. 7, v. 19; *non imputet, sed tegat* Psalm. 32, v. 1. Ergo non revocat ea ad calculum, neque poenas pro illis exigit a reconciliatis. Si enim peccata Deus adhuc punit, utique imputat. Si vindicat, recordatur; si ad judicium vocat, tecta non habet; si examinat, post tergum non projecit; si inspicit, non obliterantur instar nubis. Si ventilat, non demersit in profundum maris. August. enarr. 2. Psalm. 31. non longe a principio: *Cooperta sunt peccata, tecta sunt, abolita sunt. Si texit peccata Deus, noluit advertere, si noluit advertere, noluit animadvertere. Si noluit animadvertere, noluit punire, noluit agnoscere, maluit ignoscere. Tecta peccata quare dixit? ut non viderentur. Quid enim erat Dei videre peccata, nisi punire peccata.* Hieronymus in eund. Psalm.: *Quod tegitur, non videtur, non imputatur, quod non imputatur, non punitur.* In veteribus canonibus et glossis recitatur versiculus:

Larga Dei pietas veniam non dimidiabit,
Aut nihil aut totum te lacrimante dabit;

desumtum hoc est ex illo Prosperi: *Ex toto veniam dabit et non dimidiabit.* **August. vel quicunque alius auctor libri de vera et falsa poenit. c. 9. tom. 4. p. 514: *Quaedam impietas infidelitatis est ab illo, qui justus et justitia est, dimidiam sperare veniam.* Thom. p. 3. q. 86. art. 3. ex Augustin.: *Deus omnia peccata remittit simul et perfecte.*** 2. Plenaria peccatorum remissio cum debito satisfactionis pro poena adhuc praestandae non potest consistere. Pro quo adhuc exigitur satisfactio, illud nondum plene remissum, quod patet exemplo creditoris, qui a debitore sibi adhuc satisfieri postulat, quem nemo dicit condonasse debitori summam; vicissim vero cum donatur universum debitum, tollitur obligatio ad solvendam etiam minimam debiti partem, Chrysostomus in Psalm. 50: *Ubi misericordia, poenae locus non est.* Ergo si pro peccatis Deus adhuc satisfactionem exigit, nondum plene erunt remissa. 3. Gratuita peccatorum remissio cum operibus satisfactoriis propriis non consistit. Quod enim per merita et satisfactiones nostras obtinetur, illud gratis nobis dari nemo dixerit. Jam vero tota Scriptura testatur, Deum ex gratuita misericordia sine ullo operum nostrorum merito peccata nobis remittere propter Christum mediatorem. Ergo nulla satisfactio hic locum habet. Si nulla exigitur satisfactio, ergo nec poenae quippiam reservatum, pro qua adhuc sit satisfaciendum. 4. Illustre exemplum, quomodo Deus credentibus in Christum peccata dimittat, proponitur in parabola Christi Matth. 18, v. 27, ubi debitori servo non solum ipsum debitum donatur, sed et poena carceris relaxatur. 5. Eadem est ratio omnium eorum, qui coram Deo justificantur et ipsi reconciliantur, ut ostendit apostolus Rom. 4, ubi ex Abrahae exemplo generalem justificationis doctrinam colligit. Jam vero latro in cruce vi satisfactionis a Christo praestitae per fidem apprehensae sine ullo satisfactionis propriae interventu protinus in paradisum est receptus. 6. Oramus pro peccatorum remissione quotidie. Ergo agnoscimus, nos pro illis satisfacere non posse. Matth. 6, v. 12: *Dimitte nobis debita nostra*, ubi observa peccata appellari debita, lege enim naturae

Deo creatori nostro debemus obedientiam, ac si non obediamus illi, debemus poenam, ex quo apparet, peccata appellari debita non solum ratione culpae, sed etiam imo vel maxime ratione poenae, proinde quando debitorum remissionem petimus, non solum culpae, sed et poenae condonationem petimus, ac pro neutro horum nos satisfacere posse agnoscimus. 7. Justitia divina infinita est, nec patitur sibi satisfieri, nisi per aequivalens pretium, unde etiam necesse fuit, Christum mediatorem esse *θεάνθρωπον*, ut *ἰσόῤῥοπον λύτρον* pro peccatis nostris praestare posset. Jam vero bona opera sanctorum non sunt infiniti cujusdam valoris ac pretii, quin potius sunt imperfecta et multis modis contaminata, ut suo loco plenius docebitur. Ergo non habent vim satisfaciendi. Quod vero quidam dispu-
VI. 310. tant, opera nostra vim satisfaciendi habere ex Christi passione, illud *ἄτερ γραφῆς* asseritur, quin et gloriae partem Christo redemtori detrahit, *qui solus calcavit torcular* Esa. 63, v. 3. *et peccatorum nostrorum purgationem fecit* (non operibus nostris vim satisfaciendi ac promerendi communicando), sed per *se ipsum* Hebr. 1, v. 3. 8. Quicquid boni agimus, illud omne jam ante Deo debitum est jure creationis, redemtionis et sanctificationis. Deus omnia corporis membra, omnes animae vires nobis dedit. Ergo omnia illa ad servitium Dei conferre jure creationis tenemur. Filius Dei ex potestate Satanae nos liberavit et in regnum gratiae transtulit. Ergo totis viribus in ipsius regno ipsi servire tenemur. Spiritus sanctus nos regeneravit ac renovavit. Ergo bona opera cum sint fructus Spiritus, Deo potius nos debitores constituunt, quam ut Deum nobis debitorem faciant. Item si quid boni facimus, non ex nobis facimus, sed ex Dei gratia, ergo non possumus satisfacere ex nostro. Luc. 17, v. 10: *Si omnia feceritis, quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Sic ergo colligimus. Si pro peccatis vel peccatorum poenis satisfacere possemus, illud fieri oporteret vel per opera juxta normam legis divinae facta, vel per cultus electitios et *ἐθελοθρησκείας*. Atqui per neutrum horum satisfacere possumus, siquidem opera legi divinae conformia jam ante multis modis Deo sunt debita, *ἐθελοθρησκεῖαι* autem non placent Deo. Augustinus lib. 1. meditat. c. 38: *Hoc scio, quod quia creasti me, deberem tibi me totum, sed quia redemisti me et dedisti sanguinem tuum in pretium pro me, deberem tibi plus quam me, quanto tu es major me, pro quo dedisti te.* **Ephraem. tom. 1. p. 142: *Tametsi in terra mille annos viveremus, ne pro uno quidem colapho illi unquam ullo modo, prout deceret, reddere aequivalens dignasque gratias referre possemus.* Macarius homil. 15: *Si fieri posset, ut quis ab eo die, quo conditus orbis, ad extremum usque judicii diem viveret, atque per omne id tempus non laboraret modo, verum etiam extrema quaeque supplicia pro Deo pateretur, nondum essent labores ejus et cruciatus digni, quibus aeternae vitae praemium redderetur.* Augustinus. in Psalm. 129: *Vendere homo se potuit et venundatus fieri sub peccato, redimere se ab iniquitatibus non potest. Ille se potuit redimere, qui se non potuit vendere. Qui non commisit peccatum, ille est redemtor a peccato, ipse redemit Israël ab iniquitatibus.* Bernhardus serm. 38. in Cant.: *Peccata tua maxima sunt et nimium multa. Nequaquam pro tot et tantis, nec si te excories, sufficies satisfacere.* Idem tract. de pass. Domini c. 30. col. 1635: *Quid poteris largitori tuo digne rependere? Dedit te tibi, quando te creavit, ut esses; reddidit te tibi, cum recreavit, ut bonus esses; dedit in viaticum tibi, ne in via deficias, corpus et sanguinem suum se verum deum et hominem verum; et tu quid rependes, si pro eo, quod dedit te tibi, quando te creavit, vicem nequis rependere? quid denique pro eo rependes, quod se tibi dedit? Certe si te milies posses rependere, quid esses tu in comparatione Dei? repende tamen quemadmodum potes, repende te totum illi, qui se totum tibi et dedit et reddidit, et his non contentus se quoque totum tibi dedit.*** Anselmus lib. 1. Cur Deus homo c. 20: *Totum quod es et quod habes et quod potes, debes* etc. *si me ipsum et quicquid possum, etiam quando non pecco, tibi debeo, ne peccem, quid pro peccato reddam?* Idem in lib. de miseria hominis: *Verum est, conscientia mea meruit damnationem, et poenitentia mea non sufficit ad satisfactionem, sed certum est, quod misericordia tua superat omnem offensionem.* **Chrysostomus de B. Philogonio: *Ego testificor et fide jubeo, fore, ut si nostrum quisque, qui peccatis obnoxii sumus, recedens a pristinis malis ex animo vereque promittat Deo, se postea nunquam ad illa rediturum, nihil aliud Deus requirat ad satisfactionem ulteriorem.*** Bernhardus iterum de verb. Orig.: *Nemo unquam Deo totum reddit, quod debet, cum peccata contra maxima sint et multa, ut pro tot ac tantis, nec si te excories, satisfacere sufficias.* Lyra in c. 18. Matth.:
Peccator non habet, unde satisfaciat pro peccato. VI. 311.
Basilius in c. 1. Esa.: *Una expiatio peccati, nimirum sanguis ille pro mundi salute effusus.* Landsperg. in ench. Christ. mil.: *Non cogites, te poenitentiae opera facturum pro peccatis tuis. Haec enim opera tua, quantula putas? Sunt ad tot peccatorum acervos, omnia opera tua cognita minora, quam ut satisfaciant pro peccatis tuis.* Anton. Marinar. Carmel. in orat. ad patres conc. Trid.: *Nunc gravia superioris vitae commissa commemorant* (caro et Satan), *quorum non potuerunt* (Christiani) *condignam exhibuisse satisfactionem, sed illi respondent: gratis per Christum nobis, quia satisfacere non poteramus, remissa sunt peccata, non est quod cogitemus, quia solvendo sumus, ne dignitati mortis Christi detrahamus.* **Cassand. in consult. art. 12. sub. tit. de confess.: *De hac satisfactione non erit tantus conquerendi locus, si ex ecclesiae sententia hunc in modum doceatur, quod sola passio et mors unigeniti Filii Dei sit satisfactio et propitiatio pro peccatis nostris, sive eo,*

*quod ex origine contraximus, sive iis, quae ante vel post regenerationem ex carnis infirmitate commisimus, quae satisfactio offertur et applicatur nobis ministerio evangelii, i. e. verbi et sacramentorum, accipitur autem fide, quae Dei donum est.*** 9. Exempla eorum, qui per veram conversionem Deo sunt reconciliati, testantur, absque ullis propriis satisfactionibus peccata ipsis remissa esse et peccatorum poenas condonatas. Ambrosius lib. 10. in Luc. 22: *Lacrimas Petri lego, sed satisfactionem non lego*, citatur in Jure canon. c. 1. dist. 1. de poenit. 10. Si nostrae satisfactiones ad reconciliationem cum Deo requiruntur, nunquam de reconciliatione poterimus esse certi, sed perpetuis dubitationum fluctibus agitari nos oportebit, nunquam enim scire possumus, quando pro poenis sufficienter Deo satisfactum sit. Jam vero apostolus contrarium pronuntiat Rom. 4, v. 16: *ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio.* Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus apud Deum per dominum nostrum Jesum Christum.* 11. Denique jubemur *condonare nobis invicem*, si quis adversus aliquem habet querellam, *καθὼς, sicut, et Christus donavit nobis*, ita et nos Col. 3, v. 13. Atqui non solum culpam, sed et poenam condonare debemus proximo, multo igitur magis Deus, qui est *ipsa caritas* 1. Joh. 4, v. 16, et culpam et poenam reconciliatis condonabit.

Satisfactio coram hominibus. Publica. 122. Haec de satisfactione coram Deo dicta sint, quam soli Christo redemtori vindicamus. Satisfactionem coram hominibus constituere possumus duplicem, publicam et privatam. Publica sive canonica et ecclesiastica satisfactio in primitiva ecclesia usitata, fuit pars ecclesiasticae disciplinae, qua illis, qui vel fidem in persecutione abnegaverant, vel in manifesta et atrocia crimina prolapsi fuerant, certae quaedam mulctae ac castigationes imponebantur (quarum descriptio exstat apud Tertull. lib. de poenit. Euseb. lib. 5, c. 28. lib. 6,
1. c. 25.), non ut per illas peccata coram DEO ex-
2. piarent, sed ut animi poenitentium explorarentur,
3. verene an ficte eos admissorum poeniteret, ut ecclesiae scandalizatae externa ista poenitentiae de-
4. claratione rursus satisfieret; denique ut reliqui his spectaculis ad peccata majori studio vitanda ac declinanda excitarentur. Cumque ecclesia tum temporis destituta esset magistratu Christano, ideo his ritibus et hac severitate publice testatum fecit, se graviora illa scelera detestari et nequaquam in suis tolerare. **Luther. tom. 5. Jen. German. an die Geistlichen auf dem Reichstage zu Augsburg versammelt f. 51. b.: Wenn sie (die Papisten) doch solch Genugthun für die Sünde hätten weislich unterschieden, nämlich also, daß es geschehe gegen die Menschen, nicht gegen Gott, wie Christus Matth. 5 und 18. anzeiget, wie es vorzeiten auch die heil. Väter gebraucht und die Christen, so gesündiget hatten, ließen dafür genug thun vor der Kirche und den Brüdern, wie es die Worte mitbringen, daß sie zwei, drei, sieben Jahr haben Buße aufgelegt 2c., so wäre Christus doch blieben mit seinem Genugthun für uns im Himmel, aber hiermit wären die Gottesdienst in Stiften und Klöstern und Ablaß nicht aufkommen und wäre dem großen Gott Bauch nicht so viel zugangen 2c.** Hieronymus in c. 6. Matth.: VI. 312. *Fateor, longe aliam esse rationem de criminum poenitentia et satisfactione, de qua ecclesia, quando laesionem accipit et offensa est, publice suum judicium interponit, indicens satisfactionem publicam et graviorem, ut innotescat omnibus vere poenitere, qui promto animo suscipiant, quicquid ecclesia decreverit.* Augustinus in ench. ad Laurent. c. 65: *Quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitiam per verba vel quaecunque alia signa procedit, cum sit coram illo, cui dicitur: Gemitus meus a te non est absconditus, recte constituuntur ab his, qui ecclesiae praesunt, tempora poenitentiae, ut fiat etiam satis ecclesiae, in qua remittuntur ipsa peccata, extra eam quippe non remittuntur.* De hac canonica ac disciplinari satisfactione dicimus cum D. Chemnicio part. 2. exam. concil. Trident. cap. de satisfact. p. 368: *Optandum esset, ex ritibus illis veteris ecclesiae aliquid posse in usum reduci sine superstitione et falsis opinionibus, disciplinae et exempli gratia.* Haec ille rectissime, cum experientia testetur, in extrema hac mundi senecta licentiam scelerum crescere et disciplinam ecclesiasticam labefactari ab illis, quos custodes ac defensores illius esse par erat. Satisfactio Privata. privata est, qua proximo verbis vel factis a nobis laeso satisfacimus per offensae deprecationem et ablati restitutionem. Hanc satisfactionem in vera poenitentia necessariam esse statuimus, quamvis enim coram DEO non sit pro peccatis compensatio, aut propitiatoria ac meritoria quaedam satisfactio, tamen divinitus est praecepta ac verae poenitentiae ac dilectionis indicium est Matth. 5, v. 23: *Si offers munus tuum ad altare et ibi recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid adversum te;* v. 24: *relinque ibi munus tuum coram altari et vade, prius reconciliare fratri tuo.* Huc pertinet vulgatum illud: *Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur.* Chrysostomus: *Si cogitatu offendisti, cogitatione reconciliare; si verbis offendisti, verbis reconciliare; si operibus offendisti, opere reconciliare.* **Ceterum quod nostrae satisfactiones applicent solummodo, quod Christi promeruere, illa opinio non solum a Bellarm. lib. 1. de indulg. c. 4, sed et a tribus insuper pontificibus, Pio V., Gregorio XIII. et Clemente VII. vapulat.**

123. His ita distinctis et explicatis progredimur Dissensiones Pontificiorum de satisfactione. ad Scholasticorum et Pontificiorum de satisfactione doctrinam, ubi primo notamus ipsorum dissensiones. Quidam enim disputant, pro ipsa culpa a nobis satisfieri posse; quidam dicunt, pro culpa nos non posse satisfacere, sed tantum pro poena. Sed hic iterum occurrunt divortia sententiarum. Quidam enim disputant, ipsam poenam aeternam peccatis debitam virtute clavium mutari in temporalem, ut pro ea satisfacere possimus; quidam vere statuunt, et culpam et poenam aeternam remitti per contritionem, remanere vero obligationem ad aliquam poenam tem-

poralem, cujus pars virtute clavium remittatur, pars altera impositis vel sponte susceptis satisfactionibus expietur, quam sententiam recentiores plerique amplectuntur. Audiamus ipsorum verba. Thomas. pag. 3. qu. 49. art. 3. ad quaestionem, cur injungatur poenitenti poena satisfactoria, sic respondet: *ut consequamur effectum passionis Christi, oportet nos ei configurari. Configuramur autem ei in baptismo sacramentaliter, in poenitentia per aliquid poenalitatis vel passionis, quam in nobis ipsis sustinemus, quae tamen multo minor sufficit, quam esset condigna peccato, cooperante satisfactione Christi;* ubi vides, satisfactiones ordinari ad remissionem culpae. Scotus 4. sent. dist. 15. quaest. 1. dicit, quod *satisfactio sit operatio exterior laboriosa seu poenalis voluntarie assumta ad puniendum peccatum commissum a se,* et 4. sent. dist. 16. quaest. 2. sic explicat, quod intelligendum sit *concurrente merito passionis mediatoris, quia Deus decrevit non suscipere aliquod opus vel tolerantiam tanquam satisfactionem aequivalentem, nisi quatenus conjungitur per fidem passioni satisfactoriae mediatoris.* Antoninus part. 3. tit. 14. c. 20: *Satisfactio curat*
VI. 313. *peccata praeterita recompensando et a futuris praeservat cavendo.* Conc. Trid. sess. 14. c. 8. sic loquitur: *Divinam clementiam decet, ne ita nobis absque ulla satisfactione peccata dimittantur.* Et postea: *Dum satisfaciendo patimur pro peccatis, Christo Jesu, qui pro peccatis nostris satisfecit, ex quo omnis nostra sufficientia est, conformes efficimur.* Tapperus in explic. art. 6. Lovan. Vega lib. 13. in concil. Trid. cap. 36 Pro culpa et poena aeterna satisfieri a nobis posse disputant. Cajetan. in tract. de contrit. q. 4: *Poena illa, quae luenda restat post culpae remissionem, est illa ipsa poena sensus, quam in gehenna pati debuisset peccator remota solum aeternitate.* Sed Bonaventura 4. sent. dist. 15. q. 2. inter culpam et poenam distinguit: *Cum peccator* (inquit) *peccat, se ad poenam aeternam obligat, cum autem divina misericordia justificat seu vivificat, omnem remittit culpam et reatum poenae aeternae. Sed quia misericordia non potest praejudicare justitiae, cujus est mala punire, ideo sic solvit a culpa et poena, ut tamen remaneat obligatus ad aliquantulam poenam temporalem. Compromisit autem Dominus in rectores ecclesiae tanquam in arbitros, per quos imponatur poena peccatoribus, et Domino satisfiat principaliter, ecclesiae autem per consequens.* Discordant etiam in aliis de satisfactione quaestionibus. Quidam enim statuunt, nullum opus vel passionem esse satisfactionem aequivalentem peccato, nisi per fidem conjungatur passioni satisfactoriae Christi; alii contra disputant, etiamsi non intervenisset meritum Christi, tamen hominem habentem gratiam seu caritatem posse Deo pro peccatis satisfacere. Petrus Tataretus in repert. in 4. sent. dist. 15. q. 1. f. 523: *Licet Deus potuit nos obligare ad semper reddendum sibi honorem pro beneficio creationis, tamen noluit propter fragilitatem humanae naturae, quae non potest hoc, quia sic obligaremur Deo semper et pro semper, quod est falsum.* f. 524: *Ideo dico duo, primo quicunque peccator potest satisfacere de peccato commisso, secluso merito passionis Christi de potentia Dei absoluta, sed non de potentia ordinata, nisi merito passionis Christi. Probatur ista conclusio quoad primam partem, quia si Verbum non fuisset incarnatum vel pro nobis passum, praedestinatus ad vitam aeternam potuisset satisfacere ad vitam absque merito passionis Christi.* Ita quaerunt, an satisfactionem necesse sit fieri in caritate? Alexander Alensis, Thomas, Bonaventura et Richardus affirmant, cum sine gratia et caritate nemo possit placere. Sed Scotus 4. sent. dist. 15. q. 1. in contrarium disputat, *eum, qui vere poenitet semel et recipit satisfactionem seu poenitentiam impositam, quantumcunque postea recidivet, nunquam teneri nisi ad unicam illam satisfactionem implendam et si eam compleat in caritate melius esse, quia non tantum solvit poenam, sed etiam meretur gloriam.* Durandus primam opinionem dicit duram, secundam minus securam. Biel 4. sent. dist. 16. q. 2. dub. 2: *Scoti opinio magis concordat divinae misericordiae.* Quaerunt, an opus satisfactorium in caritate factum mereatur aliquem gradum gloriae ultra remissionem poenae? quod Biel dub. 6. confirmat tali argumento: *Est quaedam condignitas operis ex gratia et Spiritus sancti inhabitatione eliciti ad praemium beatificum essentiale. Ergo nullum opus meritorium sufficienter praemiatur, per quodcunque bonum inferius beatitudine sive temporale sit sive aeternum.* Quaerunt, an alius pro alio satisfacere possit, quod affirmant sub hac distinctione: *Quaedam satisfactio imposita est a sacerdote, quaedam vero assumitur ex propria voluntate. Prior requiritur ab eo ipso, qui acceptavit, nisi occurrat impedimentum legitimum, puta infirmitas corporis* etc., *tunc enim eam per alium potest facere; posterior potest fieri per alium: 1. quia potest quis alteri impetrare primam gratiam, per quam justificetur. Ergo etiam remissionem poenae ipsi potest impetrare. 2. Non est minor communio ecclesiae militantis inter se, quam ejus cum defunctis, jam vero potest vivus pro defunctis satisfacere. Ergo etiam pro vivis. 3. Est hoc in usu ecclesiae.* Hae sunt rationes Biel. dub. 8, sed Bonavent. 4. sent. dist. 20. Rich. 4. sent. dist. 15. addunt hanc limitationem, *modo is, pro quo alter satisfacere cupit, sit de eo contritus.* At si alius pro alio satisfacere potest, an non homo constituitur hominis redemtor? Cajetan. VI. 314.
in Thom. p. 3. q. 48. art. 5: *Satisfactio pro aliis genus quoddam redemtionis est, quia soluto pretio alter a poena liberatur.* Quaerunt, an talis pro alio satisfaciens etiam pro se ipso satisfaciat? Respondet summa angelica Clavisii, diversas de eo opiniones esse, sibi placere eam opinionem, quod *tale opus sit satisfactorium etiam pro se ipso, non tamen ex debito, sed per divinam misericordiam, quae magis attendit caritatem quam opus.* Dici etiam posse, quod *pro alio sit satisfactorium per*

modum solutionis poenae, pro se ipso per modum meriti de congruo. Quaerunt, an satisfactio in peccato mortali facta sit valida vel iteranda? de quo iterum diversae sunt sententiae. Richard. in quodlib. 1. q. 10. statuit, *quod talis satisfaciat praecepto confessoris, nec teneatur reiterare, interim non satisfacere poenae debitae in purgatorio.* Alii distinguunt, quod *actiones poenitentiae, ex quibus manet aliquis effectus post satisfactionis actum, non sint iterandae, ut est jejunium, eleemosyna et hujusmodi, alias autem, quae non relinquunt aliquem effectum, oportet iterare, ut sunt orationes et hujusmodi.* Panor. in c. quod quidem de poenit. et remiss. et alii statuunt, *quod non valeat, sed simpliciter sit iteranda.* Scot. 4. sent. dist. 15. q. 1. circa fin. varias distinctiones quaerit, iterandam tamen necessario esse negat.

Bellarmini de satisfactione dissertatio.

124. Audiamus de satisfactione Bellarminum, is lib. 4. de poenit. c. 1. primo distinguit inter *satisfactionem perfectam, quae fit ad absolutam et perfectam aequalitatem (ut cum actio contumeliosa inter duos homines aequales recompensatur per aliam contrariam tantum habentem honoris, quantum alia habuerit contumeliae) et imperfectam, quae fit ad aequalitatem imperfectam, ut cum is, qui pertulit jacturam decem milium aureorum, satisfieri sibi patitur cessione omnium bonorum, licet ea bona ad summam tot milium non perveniant;* priorem inter Deum et homines non posse locum habere concedit, cum *quicquid sumus aut habemus, a Deo sit, cumque per peccatum infinitum bonum laedatur,* posteriorem vero, quae acceptatione et donatione eius cui fit, hic locum habere concludit. Deinde monet, *pro amicitia reformanda non posse hominem Deo satisfacere, interim tamen justitiae aequalitatem sua satisfactione restaurare, i. e. debitum poenae, quod post culpae remissionem manet, per opera bona redimere.* Respondemus: 1. Discedit Bellarminus ab iis, qui disputant, peccatorem satisfactione sua vindicare offensam divinam commissam, ut hoc modo restituatur sibi amicitia divina, h. e. pro ipsa etiam culpa satisfieri a nobis posse, quibus frigide respondet, *non esse necesse nunc de his subtilitatibus disputare.* 2. Scot. 4. sent. dist. 15. q. 1. satisfactionem in genere definit, quod sit *redditio voluntaria aequivalentis alias indebiti;* atqui haec definitio non poterit imperfectae illi satisfactioni accommodari. 3. Definitiones illas Bellarminus nude proponit, non autem deducit ex fundamentis Scripturae, quae sunt proprium theologiae principium. 4. Scriptura unicam agnoscit satisfactionem pro peccato, eandemque perfectissimam, quae aequaliter respondet divinae justitiae; ut enim justitiam divinam praedicat infinitam, ita quoque infinitam Christi satisfactionem eidem opponit, qui et nos Deo reconciliavit, et poenas peccatorum nostrorum in se recepit. Esa. 63, v. 3. Col. 2, v. 14. Hebr. 1, v. 3. 5. Huic perfectissimae et infinitae Christi satisfactioni nuspiam adjungit vel subordinat nostram, adeo ut nec nomen nec res satisfactionis nostrae in Scripturis occurrat. Spiritus sanctus in Scripturis non solum baptizatis, sed etiam post baptismum in peccata prolapsis ac serio contritis unicum Christum propitiatorem proponit ac illius satisfactionem praedicat, nuspiam vero propriam satisfactionem ab illis exigit 1. Joh. 2, v. 2. Rom. 8, v. 34. 6. Quin imo cum justitia divina sit infinita, ideo fieri nequit, ut nostra satisfactione imperfecta aequalitas ejus restauretur. Neque est, quod obvertatur, justitiam hic considerandam esse ut contemperatam divina misericordia, quia contemperatio illa tantum in Christi merito per fidem nobis applicato locum habet. 7. Est igitur implicatio contradictionis, quando VI. 315.
statuitur satisfactio quaedam imperfecta, is certe, qui pro debito decem milium aureorum exiguam pecuniae summam recipit, nunquam sibi satisfactum esse dicet, sed ad satisfactionem necessario requiritur proportio arithmetica, quod illi Scholastici animadvertunt, qui virtutem satisfactionis constituunt in caritate, ex qua operibus nostris infinita quaedam dignitas accedat, cum caritas sit Spiritus sancti donum. Catechismus Romanus p. 308. ex Christi merito satisfactionis vim et dignitatem arcessit: *Ejus* (inquit) *quanta sit vis, ex eo colligitur, quod tota a Christi Domini passionis merito pendet, a quo duo illa maxima bona consequimur, alterum ut immortalis gloriae praemia mereamur, alterum ut pro peccatis nostris satisfaciamus;* quo alludit Bellarminus, quando in hoc capite scribit: *ut satisfactio sit aliquo modo ad aequalitatem oportet, ut sicut offensio habuit infinitatem quandam ex parte objecti, sic habeat satisfactio aliquam infinitatem ex parte principii satisfacientis; proinde requiritur, ut opera satisfactoria fiant a Spiritu Dei hominem inhabitante, sive ab ipso homine ut membro Christi ac filio Dei jam per gratiam et caritatem effecto* etc., qua de re suo dicetur loco. 8. Inter reformationem amicitiae et restaurationem justitiae, id est inter satisfactionem pro culpa, et inter satisfactionem pro poena, non potest ita distingui, ut alterum merito Christi, alterum vero nostris satisfactionibus tribuatur, siquidem omnis peccator est contrarius divinae justitiae Esa. 59, v. 2. 1. Joh. 3, v. 4; invertitur igitur naturae ordo, si ponatur peccatoris reconciliatio cum Deo et reformatio amicitiae, antequam justitiae ejus satisfactum sit, ideo fundamentum reconciliationis nostrae cum Deo Scriptura statuit perfectissimam Christi satisfactionem, cui cum omnia ferantur accepta, nihil vel meriti vel satisfactionis nobis relinquitur. Vicissim ad perfectam peccatorum remissionem (qualem in baptismo fieri concedunt) pertinet remissio culpae et universae poenae sive sit temporaria sive aeterna. Quod si in remissione peccatorum post baptismum solummodo culpa et poena aeterna remittitur, non autem temporalis, ad cujus remissionem necessaria sint opera satisfactoria, consequens est, satisfactiones nostras quodammodo ad remissionem peccatorum pertinere, siquidem praesupponitur, Deum non remittere totam offensam in remissione culpae, sed

aliquid de offensione retinere, quod effundat in poena temporali, quam post condonationem culpae imponit, et pro illius offensae remissione nostrorum operum satisfactionem requiri. Perinde igitur est, sive dicamur pro poena sive pro culpa, i. e. parte illa culpae, quae per poenas temporales expianda adhuc restat, satisfacere. Agnoscit hoc quodammodo ipse Bellarminus, ideo lib. 4. de poenit. c. 1. dicit, *non esse necesse, ut de his subtilitatibus agatur, an scilicet pro culpa an pro poena satisfiat*; manifestius adhuc c. 13. ejusdem libri: *Licet sit valde probabilis sententia Thomae, Durandi, Paludani et aliorum, non recte satisfieri per opera alias debita, tamen non est improbabilis sententia Adriani et Cajetani, per opera alias debita satisfieri posse, cum satisfactio, quam Deo reddimus, non pertineat ad solam justitiam, sed etiam ad amicitiam* (cur ergo hoc loco distinguit inter reformationem amicitiae et restaurationem justitiae?). Idem. lib. 4. de poenit. c. 9: *Hic apertissime agnoscit Basilius, satisfactionem condignam esse debere et eam proportionem cum peccato exigere, ut vere per eam offensio compensetur.* 9. Si per nostras satisfactiones DEO reconciliamur, non amplius fide sine operibus gratis justificamur. 10. Observandum autem πρῶτον ψεῦδος totius hujus disputationis de satisfactione. Disputant quidam ex Scholasticis, ut apparet ex Biele 3. sent. dist. 19. art. 3. dub. 2. per Christi passionem nos hoc modo liberatos esse, quod *plus placuerit Deo haec voluntas Christi secundum hominem voluntarie mori eligentis ex tanta caritate elicita, quam omnium hominum displicuere peccata, propter opus tam acceptabile Christi, quod pro reconciliatione generis humani obtulit Trinitati, Trinitas omnibus Christo incorporatis remisit peccatum* etc., ex quo apparet, quod fundamentum ac pondus satisfactionis a Christo praestitae non con-
VI. 316. stituant in infinitate personae ac in infinita quadam vi et efficacia meriti formaliter ei inhaerente et justitiae divinae perfecte satisfaciente, sed in misericordiae divinae acceptatione, qua Deus passionem Christi ex tanta caritate profectam ratam ac gratam habuerit, ex quo ulterius deducunt, etiam nostra opera ex caritate profecta esse satisfactoria licet in gradu inferiori. Sed falsitatem hujus hypotheseos ostendimus in tractatu de persona et officio Christi §. 165. et seqq. Mediatorem nostrum ideo oportuit esse θεάνθρωπον, ut sufficiens λύτρον pro peccatis nostris persolvi atque hoc modo justitiae divinae satisfieri posset. Thomas p. 3. q. 46. art. 2. disputat, quod *Deus sine satisfactione homini remittere possit peccata, cum non habeat aliquem superiorem.* Atqui Deus ita misericors est, ut sit etiam simul justus, misericordia non excludit in eo aeternam justitiam, ergo non potuit peccatum salva divina justitia absque aequivalente pretio in Dei judicio homini remitti, unde Cyrillus concludit lib. 1. Thesauri c. 7, *unicum medium ac remedium liberationis nostrae Filii Dei incarnationem ac passionem esse potuisse.* Durandus 4. sent. dist. 15. duobus argumentis probare conatur, quod Christus secundum strictum rigorem justitiae divinae non potuerit satisfacere, primo, *quicquid erat in Christo secundum humanam naturam, erat obligatum Dei et ei debitum, ideo non potuit esse satisfactio de condigno pro quocunque peccato considerando naturam operis vel rei, sed solum potuit esse satisfactio secundum acceptationem gratuitam.* (Respondemus: Opera mediatoris exsequitur Christus secundum utramque naturam, ergo non sunt humanae tantum naturae opera, sed actiones et passiones sunt suppositi, quod quo fine negetur, iterum hic apparet, nimirum ut fundamentum nostrarum satisfactionum sternatur. Si enim Christus ut homo justus, non autem ut θεάνθρωπος satisfecit, etiam justi poterunt satisfacere.) Deinde *passio Christi non fuit tanta, quanta infernalis poena peccatis debita, ergo secundum acceptationem, non autem secundum rigorem justitiae fuit satisfactio.* (Respondemus: Christus in sanctissima sua anima sensit dolores vere infernales, ut suo loco ostendimus, quamvis vero infinitas temporis sive aeternitas non sit in illis doloribus, tamen personae infinitas satisfactioni isti infinitam vim et efficaciam conciliat.) Biel 3. sent. dist. 20. qu. un. disputat contra Anselmum, quod non fuerit simpliciter necessarium Filium Dei incarnari ac mori ad redimendum genus humanum, cum aliis rationibus ac mediis homini leproso succurri potuerit, *posset* (inquit) *Deus remittere peccatum per solam non-imputationem, posset per alium satisfieri, potuisset quilibet pro se satisfacere, si data fuisset prima gratia sine merito* etc., quae omnia ex eo oriuntur, quod rigor divinae justitiae non consideratur, ac magnitudinem summi ac inenarrabilis istius beneficii, quod Filius Dei propter nos et salutem nostram de coelo descendit, ac homo factus est, non mediocriter obscurant, denique nostris satisfactionibus viam sternunt.

125. His praesuppositis aggreditur Bellarminus acropolin controversiae de satisfactionibus et primo conatur probare, quod *saepe remissa culpa maneat debitum luendae poenae, cum David post impetratam veniam adulterii ac homicidii punitus sit morte filii*, 2. Sam. 12. *cum ob numeratum populum etiam post remissam culpam optio ei detur, ut eligat bellum, pestem vel famem*, 2. Sam. 24. *cumque ex aliis exemplis* Exod. 32. Num. 14. et 20. 1. Cor. 11. *id ipsum manifestum sit, denique cum morti temporali etiam pii sint obnoxii.* Respondemus: 1. Si ex illis calamitatibus, quas pii per poenitentiam Deo reconciliati adhuc sustinent, colligendum foret, non omnem peccati poenam remissam esse, eadem ratione sequeretur, etiam in baptismo non fieri plenam culpae et poenae remissionem. Consequens est falsum, ergo et antecedens. Connexio argumenti est firmissima, siquidem infantes baptizati morbis et calamitatibus sunt obnoxii et quandoque statim post baptismum moriuntur, baptizati adulti a morbis non liberantur per baptismum, sed iis adhuc manent obnoxii, teste experientia. Consequens negat ipse VI. 317.

An remissa culpa maneat debitum luendae poenae.

Bellarminus, sic enim scribit cap. praecedente col. 1419: *Posset Deus universum debitum poenae condonare, ut certum est eum facere, cum primum per baptismum nos in filios recipit.* Procedimus igitur hoc modo. Calamitates temporales, quas sustinent pii post impetratam peccatorum remissionem, aut sunt hujus, aut futurae vitae (ex hypothesi Pontificiorum, illi enim statuunt, non solum hujus vitae calamitatibus, sed etiam purgatorii ignis flammis ipsos subjectos esse, nisi sufficientem in hac vita praestiterint satisfactionem, qua de re cum in tractatu de purgatorio ex professo disputetur, ideo hac vice de calamitatibus hujus vitae tantum agemus). Illas distinguimus hoc modo, ut quasdam dicamus aliunde contractas (Scholastici vocant *poenalitates),* quasdam vero sponte attractas, easdemque vel civiles a magistratu irrogatas, vel alterius generis, quas DEUS ipse infligit, quae iterum sunt communes vel singulares. Quod attinet calamitates aliunde, hoc est ex peccato originali contractas, eas manifestum est per poenitentiam nec in baptismo nec extra baptismum penitus tolli, cum concupiscentia prava adhuc in carne locum habeat (licet mortificata ac refracta) cumque baptizati etiam sint poenis peccati originalis temporalibus obnoxii. Quod attinet poenas civiles sponte attractas, illas itidem non tollit poenitentia, nec in baptismo, nec extra baptismum, quia evangelium non abolet politias, ac interest reipublicae, quam facinorosi turbarunt, delicta non manere impunita. Si per baptismi susceptionem poenae civiles remitterentur, multi eum susciperent propter scelerum anteactorum impunitatem et hujus vitae commoditatem; relaxationem tamen quandam poenarum civilium conversis ex Judaismo magistratus quandoque concedit, quod suo loco relinquimus. Quod attinet calamitates illas, quas Deus ipse reconciliatis infligit, quae a civilibus per magistratum irrogatis distinctae sunt, libenter concedimus, pios etiam post impetratam peccatorum remissionem non solum communibus hujus vitae calamitatibus (Scriptura et experientia teste) obnoxios esse, sed etiam quibusdam singulares calamitates in hac vita imponi, quod exempla in medium adducta probant. 3. Interim tamen nec semper nec omnibus Deus singulares poenas illis, quibus peccata remittit, in hac vita imponit, ut testantur exempla paralytici Matth. 9. mulieris peccatricis Luc. 7. publicani Luc. 18. Zacchaei Luc. 19. Petri Matth. 26, ac proinde non potest generaliter dici, quod post remissionem culpae maneat debitum luendarum singularium poenarum, videtur id ipse Bellarminus agnoscere, unde stylum sic informat, *remissa culpa non semper remitti debitum poenae,* lib. 4. de poenit. c. 1. Item *post remissam culpam saepe remanere debitum poenae.* lib. eod. c. 2. Si non semper remissa culpa remittitur etiam debitum poenae; ergo aliquando remittitur et culpa et poena; si post remissam culpam saepe remanet debitum poenae; ergo hoc non est universale et perpetuum, ac proinde proprie non potest vocari debitum, quippe quod semper exsolvendum. 4. Illud vero necessario explicandum, propter quas causas et quo fine tales sive poenae sive calamitates reconciliatis a Deo imponantur, videlicet non ut sint merita remissionis peccatorum vel compensationes poenae aeternae vel satisfactiones pro peccatis, sed ut sint primo respectu aliorum publica indicia judicii divini adversus peccata, Num. 12, v. 14. 2. Sam. 12, v. 14. 1. Petr. 4, v. 17: *Si judicium incipit a domo Domini, quis finis erit eorum, qui non credunt evangelio.* Deinde respectu ipsorum piorum sunt memorialia praecedentium et cautelae futurorum, ideo enim pii subjiciuntur post reconciliationem vel communibus calamitatibus vel peculiaribus poenis, ut hac commonefactione subinde magis accendatur et crescat in eis odium et detestatio peccati, timor Dei, fides sollicite curans, ut gratiam retineat et in bonitate permaneat, diligentia cavendi peccata, ut reprimantur et mortificentur pravae inclinationes. Sunt etiam exercitia poenitentiae, quae debent esse perpetua, fidei, obedientiae in cruce, spei, petitionis et exspectationis auxilii per liberationem vel mitigationem, utque semper circumferant testimonium, ipsis propter peccata pereundum fuisse, nisi propter Filium reciperentur, item ne arrogent sibi laudem justitiae VI. 318.
propriae, ne efferant se super ceteros peccatores, sed vera et humili infirmitatis confessione Deo sese subjiciant. Haec omnia D. Chemnicius in examine concil. Trident. part. 2. cap. de satisfact. p. 370. Ἐπιτομικῶς εἰπεῖν sunt admonitiones de reliquiis peccati in carne adhuc haerentibus, sunt frena ad coërcendam carnem, ne in posterum peccato indulgeat, sunt exempla, quibus alii ad peccati odium incitantur, sunt instrumenta illustrandae gloriae Dei inservientia, quo pertinet illud Chrysostomi homil. 28. in 1. Cor.: *Cum corripimur a Domino, magis est admonitionis quam damnationis, medicinae quam supplicii, correctionis quam poenae.* Idem homil. de poenitent. et confess.: *Ne peccantes et inutiles manentes nos efficeremur deteriores, non remisit nobis supplicium, sed vidit hoc manifeste, quod peccatis ipsis non minus damnosum sit non puniri, propter hoc imponit poenam, non exigens supplicium de peccatis, sed ad futura corrigens.* Augustinus de peccat. merit. et remiss. lib. 2, c. 33: *Qui dicunt, si peccato mors ista corporis accidisset, non utique post remissionem peccatorum, quam redemtor nobis tribuit, moreremur, non intelligunt, quomodo res quarum reatum Deus solvit, tamen eas ad certamen fidei sinit manere, ut per illas erudiantur et exerceantur proficientes in agone justitiae.* c. 34: *(calamitates) ante remissionem sunt illa supplicia peccatorum, post remissionem vero sunt certamina exercitationesque justorum.* **Idem tract. 124. in Johann. circa med.: *Et remissis peccatis tolerat homo miseriam, in quam tamen ex peccato venit; vel ad demonstrationem debitae miseriae, vel ad emendationem labilis vitae, vel ad exercitationem necessariae patientiae temporaliter tenet hominem poena, etiam quem jam reum non tenet culpa.* Ibid.: *Productior est poena quam culpa, ne parva*

putaretur culpa, *si cum illa finiretur et poena.* in Psalm. 102. tom. 8. fol. 1166: *Quod pateris*, *unde plangis*, *medicina est*, *non poena; castigatio est*, *non damnatio.* Theodoretus in Psalm. 32: *Psaltes non dicit*, *remisisti mihi peccatum*, *sed impietatem peccati*, *quod sic interpretatur*: οὐ πρὸς ἀξίαν με τῆς παρανομίας ἐκόλασας, ἀλλὰ τὴν μὲν ὑπερβολὴν τῆς ἁμαρτίας συνεχώρησας, συμμέτρῳ δὲ παιδείᾳ τὴν θεραπείαν ἐπέθηκας. *Non condigna poena me peccatorum puniisti*, *verum excessum quidem peccati remisisti*, *mediocri autem animadversione medicinam adhibuisti.* Augustinus iterum lib. 22. contra Faustum c. 67. dicit, *Davidem veniam accepisse non nisi ad sempiternam salutem*, *quia non praetermissa in illo secundum DEI comminationem flagelli paterni disciplina*, *ut et confessus in aeternum liberaretur et afflictus temporaliter probaretur.*** lib. 13. de civ. Dei c. 4: *Ad hoc relinquitur animae experimentum separationis a corpore quamvis ablato jam criminis nexu*, *quoniam*, *si regenerationis sacramentum continuo sequeretur immortalitas corporis*, *ipsa fides enervaretur*, *quae tum est fides*, *quando exspectatur in spe*, *quod in re nondum videtur. Fidei autem robore atque certamine in majoribus duntaxat aetatibus etiam mortis fuerat superandus timor*, *quod in sanctis martyribus maxime emicuit*, *cujus profecto certaminis nulla esset victoria*, *nulla gloria*, *quia nec ipsum omnino posset esse certamen*, *si post lavacrum regenerationis jam sancti non possent perpeti mortem corporalem.* 5. Urget Bellarminus, *calamitates illas reconciliatis impositas esse poenas proprie dictas et respicere ad praeteritum peccatum.* Respondemus: de vocabulis non odiose pugnabimus, an scilicet afflictiones illae reconciliatorum vocandae sint poenae peccatorum. (**Possunt sano sensu vocari *poenae* non more papistico, quae sint satisfactoria, sed more Scripturae, quae 1. Cor. 11. vocat κρίματα, quia infliguntur propter peccata, non tamen ad internecionem vel damnationem, sed ut posthac discant cautius ambulare. Sunt interim illae poenae alio respectu indicia amoris Dei, quia *quem filium diligit*, *hunc castigat* 1. Cor. 11. Hebr. 12. Lutherus in schol. Joël. 2. in assert. articulor. suorum art. 5. Item tom. 1. Witeb. fol. 53. expresse vocat *poenas.* Phil. tom. 1. opera Luth. Lat. Witeb. fol. 484. Chytr. in cap. 25. Levit. Kirchn. in meth. explicat. in loco de poenit. fol. 811. Chemnic. part. 2. Exam. cap. 10. de operibus satisf. fol. 204. Leyserus in cap. 49. Genes. Selnecc. in paedag. Gesner. in cap. 45. Gen. f. 851. Hesshusius in examine edito Helmsteti 1586, in quo priorem sententiam suam, quod non sint poenae, correxit, refert enim, se admonitum esse hac de re a pastoribus in praefat. epist. prioris ad Corinth. anno 73. Jon. 3, v. 9: *Quis scit*, *an convertatur Dominus a furore irae suae*, quem locum nostri exponunt de aversione temporalium calamitatum. Psalm. 6, v. 1: *Domine*, *ne in furore tuo arguas me.* Balduin. in comm. cap. 3. Rom. q. 4. distinguit inter *poenam supplicii* et *poenam castigationis* sive probationis. Poena supplicii, quae proprie poena dicenda est et pro peccatis admissis debita, una cum peccatis remittitur; poena castigationis seu probationis, quae proprie crux et calamitas appellanda, etiam piis in hac mortalitate sustinenda relinquitur.**) An vero paternae castigationes, interim tamen hoc certum est, VI. 319.
magnum esse discrimen inter afflictiones, quae infliguntur impiis et quae imponuntur reconciliatis; illae sunt signa offensae Dei, quae testantur, personam illam esse sub ira Dei; hae vero non proveniunt a Deo irato, sed propitio, *humiliante quidem filios hominum*, *sed non ex corde nec abjiciente eos*, Thren. 3, v. 33. Nazianz. in σχετλ. dicit, *quod sint amarae sagittae ex dulci manu Dei.* Illae spectant ad emendationem et salutem piorum, hae vero sunt testimonia, imo principia aeternae poenae. Negari certe nequit, perpetuam esse relationem inter culpam et poenam, ubi igitur facta est remissio culpae, ibi poena proprie dicta locum habere nequit, quid quod remissio peccati nihil aliud sit quam condonatio poenae? siquidem peccatum originale quoad radicem ac fomitem (mortificatum tamen et refractum) semper manet in renatis, peccatum actuale ratione actus transit; quando vero remittitur, non ex facto infectum redditur, sed tantum reatus poenae tollitur, ergo pugnant inter se invicem, peccatum vere remissum esse et tamen poenam proprie dictam propter peccatum adhuc sustinendam esse. **Augustinus lib. 1. retract. cap. 9: *Omnis poena*, *si justa est*, *poena peccati est.* Thom. p. 1. 2. qu. 87. art. 7. et 8. docet, *omnem poenam*, *quae mere et proprie est poena*, *esse propter aliquam culpam.* Perer. in Genes. cap. 9. pag. 541. num. 163: *Si poena proprie sumatur*, *necessario respondet peccato*, *nec sine eo potest esse*, *siquidem per poenam compensatur et reficitur aequalitas justitiae per peccatum violatae.* Bellarminus libr. 1. de poenit. cap. 7: *Culpa est causa poenae*, *cum ex culpa obligatio nascatur ad poenam.* libr. 3. de laic. cap. 11: *Culpa et poena relativa sunt.* Quae Bellarmini testimonia sunt ipsimet opponenda, quando libr. de matrim. cap. 17. ex 6. de reg. juris reg. 23. inquit: *Sine culpa*, *nisi subsit causa*, *non est aliquis puniendus*, et subjicit: *Non solum culpam*, *sed etiam causam subesse oportet*, *ut quis nullo modo puniri possit.* Thom. 2. 2. qu. 108. art. 4. distinguit *inter poenam*, *quatenus consideratur secundum rationem poenae*, h. e. *stricte et accurate et tum non debetur nisi peccato; et inter poenam*, *quatenus consideratur ut medicina*, *et tum aliquis*, *nempe pius*, *interdum punitur sine ipsius culpa*, *quippe quae ipsi propter Christum condonata*, *sed non sine causa.***

126. Cap. 3. conatur Bellarminus probare, *reatum poenae temporalis*, *qui interdum remanet post amicitiam cum Deo reformatam*, *bonis operibus redimi posse.* Respondemus: Quemadmodum non semper, nec omnibus reconciliatis, nec aequaliter singulares poenae pro peccatis in hac vita imponuntur; ita quoque bono Dei consilio quibusdam

An reatus poenae possit bonis operibus redimi.

mitigantur, quidam ab illis penitus liberantur, quidam ad mortem usque sub illis laborare coguntur; inde in vera poenitentia et humiliatione pii petunt sane liberationem et mitigationem calamitatum, interim tamen voluntati divinae sese totos subjiciunt, ac benevolo Dei consilio liberum relinquunt, an et quando ab illis liberare velit. Sic ergo per veram ac seriam poenitentiam mitigantur vel etiam plane auferuntur poenae temporales, non quod opera ejus
VI. 320. sint satisfactiones vel compensationes pro peccatis vel merita reconciliationis, sed quia castigationibus illis DEUS nihil aliud quaerit, quam ut accendatur vera humilitas, excitetur odium ac detestatio peccati, ac mortificatio veteris hominis, proinde quando Deus talia exercitia poenitentiae, fidei ac novae obedientiae in reconciliatis videt, tunc habet id, quod castigationibus illis quaerere solet, ideo poenas illas propter Christum μεσίτην καὶ ἱκέτην vel aufert, vel mitigat, (sicut Daniel orat c. 9. v, 17: *Propter Dominum exaudi nos et respice exsilium nostrum)* nec tamen semper, nec in omnibus poenis illud contingit, id quod ipse Bellarminus agnoscit, sic enim scribit: *poenas temporales hujus vitae interdum non posse redimi*, *sed necessario perpetiendas esse*. *talis imprimis poena mors est*, *quam nullus quamtumvis justus ullo pio opere avertere potuit*, *talis fuit poena Davidis per mortem filii inflicta* etc.; agnoscunt hoc vere pii, ideo totos se divinae voluntati in paternis illis castigationibus submittunt, petunt, ne Deus intret in judicium cum ipsis, sed ut liberet vel mitiget, vel si eas manere velit, ut det patientiam ac salutarem ἔκβασιν.

An opera satisfactionis sponte suscipi possint.

127. Cap. 4. disputat Bellarminus, *opera laboriosa*, *quibus reatus poenae temporalis expietur*, *sponte suscipi posse*, ubi affert exempla eorum, qui in cinere et favilla egerunt poenitentiam, jejunarunt, saccis se induerunt. ** Gretserus in Virgidem. p. 156: *Sanguis Christi expiavit et abluit peccata nostra*, *at non sine instrumentorum interventu*, *in quibus et professionis religiosae externa indicia*, *cilicium*, *vestitus monasticus*, *tonsura*.** Respondemus: illi, quorum jejunia, cilicium, lacrimae etc. in Scripturis describuntur, aut fuerunt vere pii veram ac salutarem agentes poenitentiam, ut Job, David, Daniel, Ninivitae, Petrus etc., aut hypocritae, ut Achab. Illi externis istis corporis afflictionibus testati sunt seriam cordis sui contritionem, quae in calamitatibus sive publicis, sive privatis, atque in lucta tentationum acui et crescere solet, non autem eo fine illas susceperunt, ut pro peccatis vel poenis peccatorum satisfacerent, cum ipsimet fateantur et agnoscant, ex gratuita misericordia propter Christum mediatorem sibi peccata remitti. Job. 9, v. 3: *Ad mille non potero tibi unum respondere*. Psalm. 130, v. 3: *Si peccata imputare decreveris*, *quis sustinebit?* Psalm. 143, v. 3: *Ne intres in judicium cum servo tuo*. Dan. 9, v. 7: *Tibi*, *Domine*, *justitia*, *nobis autem confusio faciei*. v. 17: *Exaudi nos propter Dominum*. Nec Deo praescribunt terminum vel modum liberationis in poenis temporalibus, sed totum hoc humilis fidei obedientia paternae Dei voluntati resignant, ut testatur exemplum Ninivitarum et Davidis. Quod hypocritas attinet, illi externa sua humiliatione et afflictione sponte assumta aversionem vel prorogationem temporalium poenarum impetrant, non per modum vel meriti vel satisfactionis, sed quia externa obedientia externo remuneratur praemio, sicut alias opera non renatorum moraliter bona praemiis hujus vitae a Deo ornantur, ut societas humana conservetur et externa disciplina commendetur; *habent mercedem suam*, dicit de illis Christus Matth. 6, v. 2. *Habent quidem* (dicit apolog. confess. Wirtenb. cap. de poen. p. 504.) *bona opera*, *quae impoenitentes faciunt* (absque peccati agnitione et fide), *suam laudem suaque merita* (praemia) *coram hominibus et in his terrenis beneficiis*, *coram Deo autem tantum abest*, *ut ad expianda peccata et ad promerendum favorem Dei aliquid faciant*, *ut si eo transferantur*, *habeantur velut peccatum*, *sicut Scriptura loquitur*, *ariolandi et velut scelus idololatriae*. Ergo si vera ac seria in corde est contritio, externa illa indicia sponte consequentur, si vero ex hypocrisi afflictiones illae sponte assumantur et quidem hoc fine, ut per eas Deo satisfiat, corde interim nondum vere contrito ac fide in Christum mediatorem destituto, tum quid de illis Deus judicet, manifestum est ex Esa. 58, v. 5: *An tale est jejunium*, *quod elegi*, *ut affligat homo per diem animam suam? an ut incurvet sicut juncus caput suum et saccum et cinerem sternat?* Hac de re Tauler. concil. 4. fol. 10. sic scribit: Etlichen Menschen genüget nicht an der Myrrhen, die VI. 321.
ihnen Gott gibt, sondern wollen ihrer auch mehr auf sich laden, und machen böse Häupter und kranke Phantasien, und haben lange gelitten und viel, und thun den Dingen nicht recht, und wird ihnen wenig Gnade daraus, denn sie bauen auf ihre eigenen Aufsätze, es sei denn in Pönitenz oder Abstinenz, oder in Gebet oder Andacht, so muß Gott ihrer Müssigkeit erbeiten (erwarten), bis daß sie das ihre gethan, &c. ** Apud Zuinger. l. 3. vol. 27: *Fulco Andegavensis comes*, *satisfacturus pro peccato quodam*, *indutus malefici damnati vestitu*, *cum duobus comitibus ad sepulchrum Domini contendit; ita ut eorum alteri se collo resti illaqueandum et trahendum traderet*, *alteri virgas praeberet*, *quibus se tergo laesum laceratumque eodem ageret vociferantem*: Admitte, Domine, miserum Fulconem perjurum et fugitivum tuum. Lutherus anno Christi 1498. ipse vidit Magdeburgi principem quendam Anhaldinum, fratrem Adolphi praepositi Mersburgensis, indutum cucullo monastico gerere saccum, quo colligebant panem mendicantes monachi, tom. 6. Germ. Jen. fol. 9. et 20.** *Se ipsum judicare*, 1. Cor. 11, v. 28. *et corpus castigare*, 1. Cor. 9, v. 27. nequaquam significat sponte suscipere afflictiones corporis hoc fine, ut Deo satisfiat pro peccatis vel peccatorum poenis, sed excussa securitate peccata agnoscere ac deplorare, radicem peccati mortificare, carnis cupiditates reprimere, pravas concupiscentias refrenare,

corpus in servitutem redigere etc.; alibi enim improbat apostolus, *si debitus honor corpori non reddatur*, Col. 2, v. 23. Bellarminus dicit, *illud tum demum improbari, si fiat ex superstitione;* recte subsumimus autem, superstitiosum esse in afflictionibus corporis vel modum excedere vel satisfactionis causa easdem suscipere, cum utrumque mandato Dei destituatur.

An opera satisfactoria recte injungantur a sacerdotibus.

128. Cap. 5. Bellarminus probare instituit, *opera satisfactoria recte a sacerdotibus injungi.* 1. Matth. 18, 18. *dantur eis claves ad solvendum et ligandum, ut igitur a culpa poenitentes absolvunt, ita quoque possunt ac debent eosdem ad certa poenitentiae opera alligare.* **Pinellus Jesuita lib. 2. de poenit. cap. 2: *Poenitens, qui rei personam sustinet, paratus esse debet satisfactionem, quaecunque illi in hac vita a confessario tanquam judice imponetur, perficere.*** Responsio: sicut peccatorum remissio ac solutio tantum poenitentes respicit, ita peccatorum alligatio ac retentio tantum ad impoenitentes spectat. Turpissima igitur confusio est clavis solventis ac ligantis, quando vere poenitentibus peccata adhuc vel ex toto vel ex parte retinentur ac ligantur. Nuspiam certe Christus jussit, ut apostoli poenitentibus imponerent poenas satisfactorias, sed *in nomine suo poenitentiam ac remissionem peccatorum praedicare* jussit, Luc. 24, v. 47; nuspiam vel Christus, vel apostoli poenitentibus certas mulctas indixisse leguntur, sed gratuitam peccatorum remissionem annuntiant et a peccatis in posterum cavere jubent. Incestuosum Corinthiacum apostolus *Satanae tradidit in carnis interitum, ut spiritus salvus fieret*, cum in peccatis secure pergeret, cum vero ex animo converteretur et ad meliorem frugem se reciperet, absque ullius satisfactionis interventu eum recipiebat. Gloss. interlin. Matth. 18. quaecunque alligaveritis, scilicet *vinculo anathematis.* Gloss. ordin.: *a Deo vestra sententia confirmatur vel ad recipiendum poenitentem vel ad abjiciendum contumacem.* Id ipsum ostendit etiam connexio textus. Cum enim in praecedentibus jusserit Christus, praefractum peccatorem habere velut ethnicum et publicanum, h. e. separare ab aliis fidelibus per excommunicationem et censuram ecclesiasticam, subjungit haec verba: *Amen dico vobis, quaecunque alligaveritis super terram, ligata erunt,* ostendens, censuram illam coram Deo ratam fore. August. de verb. Dom. serm. 16. circa medium: *Hoc audivimus Dominum ita monentem et tanta cura praecipientem, ut etiam hoc adderet continuo; Amen dico vobis, quaecunque ligaveritis* etc. *Coepisti habere fratrem tuum tanquam publicanum, ligas illum in terra, sed ut juste alliges vide, nam*
VI. 322. *injusta vincula dirumpit justitia.* 2. *In primitiva ecclesia poenitentibus satisfactiones sunt impositae.* Respondemus: multis modis differunt exercitia satisfactionum canonicarum in veteri ecclesia usitatarum a satisfactionibus Pontificiis. Illae irrogabantur tantum pro delictis notoriis, erant enim pars publicae poenitentiae; hae vero etiam pro occultis et quibuslibet peccatis in confessione expositis irrogantur. Illae requirebant opera legi divinae conformia, humiliationem, deprecationem, eleemosynas etc., hae vero ἐθελοθρησκείας plerumque continent, ut peregrinationes ad statuas sanctorum, flagellationes, rosaria, participationes operum supererogationis a monachis ac monialibus praestitorum etc. Illae exigebantur hoc fine, ut constaret de vera ac seria poenitentia, ut ecclesiae pro scandalo satisfieret, ut reliqui exemplo severitatis istius admonerentur de cavendis delictis et moribus caute regendis; hae vero referuntur ad tribunal Dei, ut coram eo sint satisfactiones pro peccatis admissis vel certe pro poena illorum temporali, in quam aeternam commutatam esse statuunt. Illae absolutionem praecedebant, hae vero eandem subsequuntur. Illae non laxabantur, nisi vel naturae imbecillitas vel praesens mortis periculum laxationem quandam exigeret, nam in mortis articulo pax per absolutionem et communicationem eucharistiae dari praecepta fuit nondum impletis satisfactionibus illis canonicis teste Cypriano lib. 3. epist. 17. et Eusebio lib. 6, c. 34, hae vero nundinationibus indulgentiarum redimi, vel etiam per alium impleri possunt, ut recte scribit D. Chemnicius part. 2. exam. c. de satisf. p. 368. *Pontificios, qui veterum sententiis pro satisfactionibus pugnant, antiquas satisfactiones non habere.* 3. Rationes docent, congruum esse, ut poenitentibus post baptismum lapsis mulctae imponantur, *qui peccant ante baptismum, majori misericordia digni sunt, quam qui post baptismum peccant, cum illi in tenebris ignorantiae, hi in lumine fidei et agnitionis Dei versentur; justitiae divinae omnino satisfieri oportere, poenitentiam esse medium animae vulneratae, ideo exigere ustiones, incisiones, pharmaca amara; satisfactiones ipsis poenitentibus et aliis utiles esse.* Respondemus: Spiritus s. non solum ante baptismum, sed etiam post baptismum lapsos ad unicam Christi satisfactionem in ara crucis praestitam deducit, nuspiam vero talem differentiam statuit, ut remissionem peccatorum ante baptismum gratuitam esse dicat, pro illis vero, quae post baptismum committuntur, satisfactionem exigat. 1. Joh. 2, v. 1: *Haec scribo vobis, ut non peccetis, si quis autem peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, videlicet Jesum Christum justum;* v. 2: *ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Hebr. 4, v. 15: *Non habemus pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter absque peccato;* v. 16: *accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiae, ut consequamur misericordiam.* Rom. 3, v. 25: *Deus proposuit Christum ἱλαστήριον per fidem in sanguine ejus.* Monstretur vel unicum Scripturae pronuntiatum, in quo talis differentia inter lapsos ante baptismum ac post baptismum statuatur. Bellarminus dicit, gravius illos peccare, qui post baptismum in lumine fidei constituti peccant; recte, sed ex eo nondum sequitur, quod possint vel debeant suas afferre satisfactiones. Majus

ac minus non variant rei speciem. Si ergo majores satisfactiones exiguntur ab illis, qui gravius peccant post baptismum, aliquae etiam, licet minores, exigendae erunt ab illis, qui minus peccaverunt ante baptismum. Justitiae divinae per nostra opera satisfieri posse, non solum praeter, sed etiam contra Scripturam asseritur, quae unicam Christi satisfactionem eandemque perfectam et infinitam praedicat. Opera quaedam a poenitentibus exigenda vel iisdem imponenda esse concedimus, si de canonicis satisfactionibus in primitiva ecclesia usitatis, vel de exercitiis poenitentiae, pietatis ac novitatis vitae, qualia sunt oratio, eleemosyna, jejunium, tolerantia affectuum etc. vel etiam de castigationibus civilibus ac ecclesiasticis disciplinae conservandae ergo impositis intelligatur, secus si de indebitis ac supererogationis operibus vel ἐθελοθρησκείαις, hoc fine requisitis, ut pro peccatis satisfiat, accipiantur. ** Atque tales satisfactiones poenitentibus imponere est illis fiduciam unicae satisfactionis Christi excutere, est per-
VI. 323. fectionem satisfactionis Christi abnegare, est humana commenta et opera pro Christo hominibus obtrudere, est Deum injustitiae accusare, quasi qui una Christi satisfactione pro culpis nostris non contentus aliam a nobis exigeret; est omnem consolationem conscientiis sensu irae divinae oppressis nefarie eripere.**

Quot sint opera satisfactoria. 129. Cap. 6. disputat Bellarminus, *opera satisfactoria esse praecipue tria, videlicet jejunium, ad quod revocantur ea omnia, quae corpus affligunt, ut cilicia, cineres, flagellationes; eleemosgna, ad quam revocantur omnia opera misericordiae; et oratio, ad quam revocantur ea omnia, quae Deo propriae exhibentur, ut laudes, gratiarum actiones, contritionis et confessionis actus.* Respondemus: de tota hac re alibi ex professo agetur, an scilicet opera nostra in judicio Dei sint satisfactoria ac meritoria, item an praeter perfectam obedientiam legi debitam adhuc opera quaedam supererogationis a nobis praestari possint. Observa autem duas illas rationes, quibus Bellarminus hoc loco probat, recte tria praecipue satisfactionum genera a theologis statui: *Una* (inquit) *causa est, quod debeamus Deo satisfacere per ea bona, quae nostra sunt, quoad ejus fieri potest. Habemus autem tria genera bonorum: animi, quae Deo damus per orationem; corporis, quae DEO damus per jejunium; externa, quae Deo damus per eleemosymam. Altera ratio est, quod omnia vitia revocantur ad concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum et superbiam vitae. Jejunium comprimit concupiscentiam carnis, eleemosyna concupiscentiam oculorum, id est avaritiam, oratio superbiam vitae.* Respondemus: At jam ante omnia nostra Deo debemus, cum ex totis viribus ipsi servire jussi simus; jam ante concupiscentias pravas refrenare ac mortificare tenemur, quomodo igitur vel bonorum divinitus concessorum elargitione, vel concupiscentiarum mortificatione pro admissis peccatis satisfacere possumus? Mirum vero est, orationem ac preces inter satisfactoria ac meritoria opera referri, cum in illis extremam nostram indigentiam ac infirmitatem testatam faciamus! Nec sufficit, exempla afferre eorum, qui jejunarunt, orarunt ac eleemosynas dederunt, quis enim nisi extreme impius haec improbaret? sed demonstrandum erat, satisfactionis causa opera illa a vere piis suscepta esse. Porro Bellarmino quidem in hac generalitate hoc quidem loco subsistere placuit, alii vero disputant de quadragena, septena et carena, quae quid sint vel potius olim fuerint, cognosci potest ex libro, qui continet causas recusati concilii Tridentini pag. 103. et apolog. confess. Wirtenb. pag. 556, ubi ex Rosario parte 3. titulo de indulgentiis sic scribitur: *Notandum, quod indulgentiae conceduntur variis modis* Quid carena.
et exprimuntur diversis vocabulis. Carina seu carena secundum gloss. super Ca. accepisti de sponsa duarum, est vulgare Italicorum, et dicitur carina a carentia hominum, vel etiam cibariorum. Nam in illis quadraginta diebus homines includuntur in aliquo loco secreto juxta ecclesiam, ubi non habent consortium hominum. Unde et in supra dicto c. accepisti injungitur cuidam, qui acceperat quandam in uxorem, quam alter sibi desponsavit, hoc: faciat carinam, id est quadraginta dies in pane et aqua cum septem sequentibus annis poeniteat. Ut enim colligitur ex gestis summorum pontificum, differentia est inter septenam vel septenarium, quadragenam et carenam, quae etiam carentina aliquando dicitur. Nam Clemens papa prius instituit quadragenam, per quam designavit Quid quadragena.
poenitentiam quadraginta dierum cum septem annis sequentibus, quam poenam injungebat ratione unius peccati mortalis; ita quod per istos quadraginta dies poenitentes excludebantur ab ecclesia et incedebant capite discooperto, sparso crine, et post eosdem dies injungebatur eis poenitentia septennis, videlicet quod per eosdem septem annos feriis secundis semel uterentur lacticiniis, quartis feriis uno ferculo concernente jejunium. Sextis vero feriis haberent tria frusta panis, cinere intincta et intra hos septem annos non utebantur carnibus, nec vino, nec etiam lecto, nec balneo; sed dormiebant in terra aspera vel etiam lapide. Quibus annis expletis, licuit ipsos primo communicare corpore do- VI. 324.
minico. Septenam autem Innocentius papa injungebat Quid septena.
prius pro uno peccato mortali, sic quod die dominico debebant uti lacticiniis bis in die; feria secunda jejunare uno ferculo concernente jejunium; feria tertia utebantur bis lactiniis sive ovis; feria quarta utebantur pane et potu aliquo semel in die; feria quinta similiter lacticiniis et ovis; feria sexta solo pane et aqua simul; die vero sabbathi ibant peregrinatum per ecclesias, visitando limina sanctorum, quando melius potuerunt comedere lacticinia semel. Quibus expletis praehabita absolutione licuit ipsos communicare corpore dominico, et vocabatur hujusmodi poenitentia septenaria, vel septena Innocentii. Sed carena sive carentina erat poena includens poenitentiam quadragenae et septenae, quia sic poenitentes abstinebant a cibis et a

conversatione hominum et jejunabant in pane et aqua quadraginta diebus. Item post hoc imponebatur eis septennalis poenitentia juxta arbitrium sacerdotis, ut jejunarent qualibet septimana unum diem et dicerent certas orationes, aut facerent aliqua pia opera; quae poenitentia injungebatur pro quolibet peccato mortali secundum canones, licet modo canones poenitentiales sunt arbitrarii. Modo autem papa dans quadragenam, vel septenam, vel carenam in literis indulgentiarum praetendit absolvere illos, qui debite utuntur indulgentiis, vel tantam gratiam conferre remissionis, quantam isti per easdem paenitentias meruerunt. Et sic per annum poenitentialem confert tantam gratiam remissionis, quantam homo meretur per se poenitendo per annum.

An possimus vere Deo satisfacere. 1. Esa. 1: Quiescite perverse agere etc.

130. Cap. 7. et 8. Bellarminus probare conatur, *vere nos satisfacere Deo posse pro reatu poenae temporalis.* 1. Esai. 1, v. 17: *Quiescite perverse agere, si peccata fuerint velut coccinum, ut nix dealbabuntur, ubi remissio plena ac perfecta peccatorum velut praemium quoddam promittitur illis, qui in operibus misericordiae se exercuerint,* quod dictum repetit c. 15. Respondemus: describitur in hoc loco vera poenitentia a suis propriis et genuinis fructibus, qui sunt cessare a malo et facere bonum; vitiose igitur opponuntur a Bellarmino resipiscentes et illi, qui lavantur per contritionem, ac qui in bonis operibus se exercent, siquidem omnes vere resipiscentes seriam contritionem in corde sentiunt, fide in Christum mediatorem sese iterum erigunt et *fructus poenitentia dignos* faciunt Matth. 3, v. 8. Porro remissio peccatorum promittitur poenitentiae, non quod contritio nostra vel emendatio vitae sit meritum remissionis peccatorum, sed quia fides, cujus anteambulo est contritio et pedissequae bona opera, in Christo mediatore gratiam Dei ac reconciliationem quaerit, sic ergo describit propheta, quibus et quo ordine, non autem propter quid Deus velit peccata remittere. Esa. 43, v. 24: *Servire me fecisti in peccatis tuis;* v. 25: *ego ego sum, qui deleo praevaricationes tuas propter me et peccatorum tuorum non recordabor amplius.*

2. Dan. 4: Redime peccata tua eleemosynis. Prov. 16: Misericordia redimitur iniquitas.

2. Dan. 4, v. 24: *Peccata tua redime eleemosynis.* Prov. 16, v. 6: *Misericordia et veritate redimitur iniquitas.* Respondemus: de loco Danielis actum fuit superius §. 89, qui tamen ad quaestionem propositam directe non pertinet, rex enim Nabuchodonosor erat impius et non solum poenae, sed et culpae remissione indigebat, jam vero hoc loco quaeritur de satisfactione pro poena praestanda ab illis, qui jamdum Deo reconciliati sunt. Occurrit Bellarminus, *verba Danielis intelligenda esse de perfecta remissione peccati quoad culpam et poenam, ita ut cohortatio sit ad magnas et frequentes eleemosynas, quibus primum disponatur rex ad reconciliationem et sic placet Deum ex congruo et gratiam reconciliationis impetret, deinde etiam poenam ex condigno redimat;* ubi merito quis quaerat, quid ergo Christus fecit? quomodo consistit gratuita justificatio ac peccatorum remissio cum meritis illis ex congruo et condigno? suum haec alibi habebunt locum. Dictum Salomonis beneficentiam et benignitatem erga proximum commendat, quae si ex corde poenitente et in Christum VI. 325.
credente proficiscantur, Deo tam grata sunt, ut corporales poenas vel auferat vel mitiget illis, qui graviter deliquerant, Psalm. 41, v. 2: *Beatus qui intelligit super egenum, in die mala liberabit eum Dominus;* v. 4: *Jehovah fulciet eum in lecto doloris;* neque vero id meritum vel satisfactionem quandam nostram infert, cum opera illa jam ante sint Deo debita, sint immunda, sint imperfecta, nec vel peccatorum vel irae divinae quantitati respondeant. Urget Bellarminus vocem redemtionis, quam dicit aequivalere satisfactioni, ac parum abest, quin inferat, nos aliqua ex parte esse nostri redemtores, sed in Hebraeo est vox• כִּפֵּר texit, operuit, abscondit. In eodem cap. v. 14: *Ira regis nuntius mortis, vir sapiens* יְכַפְּרֶנָּה *placabit eam.* Ezech. 43, v. 20. declaratur haec vox ἐξηγητικῶς per חִטֵּא mundavit. *Observandum est* (scribit Forsterus in voce כִּפֵּר) *cum hoc verbum hominibus tribuitur, quod significet actionem et ministerium, quo ablato peccato aut immunditie expurgata aut amota ira et offensa, gratia, favor, reconciliatio, expiatio, mundities quaeritur; cum vero Deo attribuitur, tum significat peccatum vel reatum peccati vel iram, vel offensam tegere, abscondere, remittere, removere e conspectu, quod est fieri propitium, condonare, parcere, non imputare amplius aut punire.* LXX reddiderunt *ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι.* In Hebraeo est בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת, *in misericordia et fide,* unde quidam hoc referunt ad misericordiam Dei benignissimi patris, a quo solo omnis peccatorum nostrorum expiatio propter Christum fide apprehensum nobis obtingit, cum sequenti versiculo addatur: *Cum benevolentia persequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddet ei.* **Tremellius ita vertit: *Benignitate et veritate purgantur peccata;* benignitate scilicet patris miserentis, quem sensum probat vox Hebraica כפר, unde propitiatio et propitiatorium derivantur, quibus vocabulis Christus significatur Rom. 3, v. 25. 1. Joh. 2, v. 2. Hanc interpretationem manifestam facit vetus interpres loco sic reddito: *Misericordia et fide redimitur iniquitas.* Scimus autem nos redemtos non nisi pretioso sanguine agni immaculati. *Fide purificari dicuntur corda* Act. 15, v. 9, instrumentaliter scilicet, ita quoque hoc loco.**

3. Matth. 3: Facite fructus poenitentia dignos.

3. Matth. 3, v. 8: *Facite fructus poenitentia dignos, quod non solum vitae novitatem requirit, sed etiam ut talia opera faciamus, quae valeant delere peccata, ut malefacta laboriosis operibus puniamus, ut scelera bonis operibus redimamus.* Responsio: manifestum est, de novitate vitae Baptistam agere, quam conversis ad Dominum praescribit, non ut per eam pro peccatis anteactis satisfaciant, sed ut gratos se DEO praestent et a recidiva caveant, ideo subjungitur v. 10: *Securis ad radicem arboris posita est, omnis arbor, quae non facit fructus bonos, exscinditur,*

ubi proponitur *αἰτιολογία*, cur fructus poenitentia dignos facere debeant. Luc. 3, v. 11. in specie declaratur, quid per illos fructus poenitentia dignos Baptista intellexerit. Quaerenti enim turbae, quid faciendum sit, respondet: *Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti, et qui habet escas, similiter faciat.* v. 13. quaerentibus publicanis, quid ipsis in posterum faciendum sit, respondet: *nihil amplius, quam quod constitutum vobis est, exigite.* v. 14. quaerentibus militibus, quid faciendum illis sit, respondet: *neminem concutite, neque calumniemini, sed contenti estote stipendiis vestris*, quae omnia ad vitae novitatem pertinere negari nulla veritatis specie potest, eam vero usitata Scripturae phrasi fructus poenitentia dignos Baptista vocat. Sic Ephes. 5, v. 9. Gal. 5, v. 22. bona opera vocantur *fructus spiritus*, Matth. 13, v. 8: *fructus seminis coelestis.* c. 21, v. 34: *fructus spiritualis vineae.* Joh. 15, v. 2: *fructus palmitum Christo verae viti insertorum.* Philipp. 1, v. 11: *fructus justitiae.* Jac. 3, v. 17: *fructus supernae sapientiae* etc. Conferimus etiam locum Actor. 26, v. 20, ubi testatur apostolus, *se annuntiasse gentibus, ut agerent poenitentiam et*
VI. 326. *converterentur ad Deum opera facientes digna poenitentia.* Jam vero ex historia praedicationis apostolicae non potest evinci, Paulum conversis talia satisfactoria opera imposuisse, sed fructus illos et opera poenitentia digna in novitate vitae passim collocat, in solo autem Christo gratuitam peccatorum remissionem fide quaerendam esse docet, perinde ut et Johannes Baptista poenitentibus monstravit *agnum DEI, qui tollit peccata mundi* Joh. 1, v. 29. Chrysostomus in h. l.: *si vere vos poenitet, ut prae vobis fertis, sic vivite, ut appareat, vos resipuisse et ex animo pristinae vitae poenitentia teneri.* Dicuntur igitur bona opera fructus poenitentia, i. e. iis qui resipuerunt, digni, sicut Philipp. 1, v. 27. eadem phrasi jubentur renati *evangelio digne*, Ephes. 4, v. 1. *vocatione digne*, Coloss. 1, v. 10. 1. Thess. 2, v. 12. *Deo digne ambulare*, id est prout decet eos, qui ad Deum per evangelii praedicationem sunt conversi. *4. Paulus 2. Cor. 7, v. 11. inter fructus salutaris tristitiae ponit vindictam.* Responsio: vindicta illa sive serius dolor contritionis omnino requiritur in vera poenitentia, non ut per eam Deo satisfaciamus, sed propter fines alios. *5. Sacrificia in V. T. fuerunt compensatoria ac satisfactoria.* Respondemus: id vero plane Judaicum est somnium toties a prophetis reprehensum, sacrificia fuerunt typus unici illius propitiatorii sacrificii in ara crucis a Christo offerendi, per quem etiam in V. T. sancti peccatorum remissionem consecuti sunt. Quae de meritis operum nostrorum attexuntur, suum habebunt inferius locum.

4. 2. Cor. 7: Exigitur vindicta.

5. Sacrificia V. T. fuerunt satisfactoria.

Dicta Patrum.

131. Cap. 9. producit Bellarminus *dicta Patrum.* Respondemus: 1. pleraque veterum dicta loquuntur de satisfactionibus canonicis, quae erant pars publicae poenitentiae, a quibus quantum distent satisfactiones papisticae, superius vidimus. 2. In quibusdam agunt de fraterna deprecatione et damni proximo illati restitutione, quae est satisfactio quaedam coram hominibus, non autem coram Deo. 3. In quibusdam satisfactionis nomine intelligunt vitae emendationem vocabulo illo a ritu satisfactionum publico ad fructus poenitentiae translato. (Satisfacere apud scriptores profanos idem est, quod sese approbare cuipiam officiis. Cic. in 1. epist. ad famil.: *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris satisfacio, mihi ipse nunquam satisfacio.* Sic et veteres hoc intelligunt, quod homines, dum fide operentur, Deo se, prout possunt, approbent. Cum veniam peccatorum petunt, quodammodo se purgant et satisfaciunt, quemadmodum cum quis laesit quempiam, satisfacere solet ei dolendo, interponendo preces et offerendo sua obsequia, laesus dicit, jam mihi satisfactum, quamvis injuriae illatae recompensatio non sit facta. August. (vel quicunque alius auctor) de dogmatibus ecclesiast. cap. 54. citante Gratiano distinct. 3. de poenit: *Satisfactio poenitentiae est causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere.* Chrysost. in c. 3. Matth. homil. 10: *Quomodo poterimus fructus poenitentia dignos facere? utique si peccatis adversa faciamus; aliena rapuisti, incipe jam donare propria, longo es tempore fornicatus, a legitimo quoque usu suspendere conjugii* etc.; *injuriam vel opere vel sermone cuiquam fecisti, refer benedictionis verba conviciis et percutientes te nunc officiis, nunc beneficiis placare contende.* homil. 47. in Matth.: *Vides quia vita recta magis ceteris omnibus juvat. Rectam autem vitam appello non jejunandi laborem, non cilicii ac cineris lectulum, sed si pecuniam non aliter, quam oportet, despicias, si caritate ardeas, famescentes pane tuo nutrias, si superior ira sis, si gloriam inanem non concupiscas, si invidia non detinearis.* 4. Veteres ut ritus illos satisfactionum hominibus magis commendarent, saepe cohortatorie ac *πανηγυρικῶς* de illis sunt locuti et vocabulis redemtionis, compensationis, satisfactionis etc. liberius usi, ideo dicta ipsorum ad analogiam fidei reducenda, non autem ex illis contra gratuitam peccatorum remissionem pugnandum. Agnoscit hoc quodammodo ipse Bellarminus, sic enim scribit lib. 4. de poenit. cap. 1: *Si veteres Patres interdum* VI. 327.
actionibus humanis tribuere videntur, ut Deum ex inimico amicum reddant, atque adeo pro expianda culpa satisfaciant, interpretandi sunt de satisfactione ex congruo, non ex condigno. Et quilibet videt, quid tribuendum sit huic argumento Irenaei lib. 3, cap. 37, ubi de poenitentia Adami tractat: *Per succinctorium* (inquit) *in facto ostendit suam poenitentiam foliis ficulneis se ipsum contegens existentibus et aliis foliis multis, quae minus corpus ejus vexare potuissent, condignum tamen inobedientiae amictum fecit, conterritus timore Dei et retundens petulantem carnis impetum.* **Rectius August. 13. de civit. Dei cap. 13: *Foliis ficulneis, quae forte a perturbatis prima comperta sunt, pudenda texerunt.*** Ita quoque Cypriano in serm. de eleemosyn. hoc excidit: *Delicta, quae ante baptis-*

mum commissa fuerunt, Christi sanguine et satisfactione purgari, sordes vero postmodum contractas eleemosynis ablui. Origenes homil. 12. in Levit. *plenissimam poenitentiae satisfactionem requiri dicit, antequam Christus intret ad animam peccati sibi consciam.* 5. Denique in quibusdam commodius et Scripturae conformius loquuntur, ut vidimus superius. Chrysostomus homil. in Psalm. 50: *Ubi misericordia efflagitatur, ira cessat, ubi misericordia petitur, poenae locus non est.* homil. 9. de poenitent.: *Medicinae hic locus est, non judicii, non poenas, sed peccatorum remissionem tribuit poenitentia.* Homil. de Philogonio: *Ego testificor ac fide jubeo, ut si nostrum quisque, qui peccatis obnoxii sumus, recedens a pristinis malis ex animo vereque promittat Deo, se postea nunquam ad illa rediturum, nihil aliud Deus requirat ad satisfactionem ulteriorem, benignus enim est.* Glossa juris canon. dist. de poenit. pag. 355: *Imponitur poenitentia pro peccato, ut humilitas exerceatur, et ne disciplina ecclesiae deseratur, et ut satisfiat ecclesiae, quae scandalizata est.* Biel 4. sent. dist. 40. q. un. dub. 1. quaerit, cum peccata sint remissa, quare adhuc injungatur satisfactio? Respondet autem, *illud ideo fieri, ut poenitentes caveant recidivam et assuefiant ad* opera bona (atqui aliud est cautela, aliud medela). Atque haec dicta sint de satisfactione; an exceptiones Bellarmini, quas cap. 11. usque ad finem libri profert, argumentis nostrorum satisfaciant, ex superioribus et ex mutua collatione intelligi potest.

Indulgentiae papales. 132. Ex satisfactione originem ducunt indulgentiae papales ac jubilaei, de quibus cum prolixi extent nostrorum commentarii Bellarmino aliisve Romanae Thaidis amasiis oppositi, ideo brevissime de illis agemus. ** Godsc. Holem. dom. 2. post pascha sermon. 2. Keisersb. de micis fol. 43: *Qui nihil dat vel fecerit, non consequitur indulgentias. Idoneitas in suscipiente indulgentias requirit tria c., contritionem, confessionem et contributionem.*** Fabrica indulgentiarum talis est: statuunt, Christum satisfecisse quidem pro peccatis nostris ac poena eorum aeterna, interim tamen pro temporali poena nobis ipsis satisfaciendum esse, idque vel operibus sponte susceptis vel a sacerdote injunctis in hac vita, vel poena in purgatorio luenda post hanc vitam. Ne vero residuae istae poenae partim ob durationem temporis, partim ob cruciatuum atrocitatem intolerabiles fiant, ideo indulgentias excogitarunt, quibus poenas illas relaxari et reidmi posse statuunt, modo certa pecuniae summa indulgentiales literae ab officialibus Romani pontificis redimantur. Neque solum pro relaxandis poenis, sed etiam pro peccatis ac factis futuris, pro illicito gradu matrimonii, pro esu casei et butyri tempore quadrigesimali indulgentiae dabantur, praesertim in jubilaeo plenissimae, unde res tandem eo redibat, ut Johannes Tezelius, aeruscator Pontificius et indulgentiarum praeco impudentissimus, a papa in Germaniam anno 1517. missus contenderet, *nullum esse adeo magnum peccatum, etiamsi quis per impossibile matrem DEI violasset, quin possit solvi; animas de purgatorio statim evolare, ubi contributio in cista fuerit conjecta; nolle se de potiori loco in regno coelorum* VI. m. *cum Petro optionem inire, cum suis indulgentiis plures ab interitu animas redemerit, quam Petrus evangelii sui praedicatione.* D. Lutherus tom. 1. operum, Steidanus lib. 1. historiae et alii complures. Porro in hoc indulgentiarum thesauro, cujus promum-condum constituunt Romanum pontificem, contineri dicunt 1. superabundans Christi meritum. 2. Opera sanctorum, quae sint vi meriti Christi aeternae vitae meritoria, ac pro poenis peccatorum satisfactoria. 3. Passiones sanctorum, quae fuerint longe plures et graviores, quam reatus poenae temporalis exigeret, cui ob proprias culpas obnoxii fuerant. Hunc thesaurum pontifex Romanus, cui soli claves illius traditas esse disputant, applicat et dispensat vel per se immediate, ut fit in jubilaeo praesertim, vel mediate per episcopos metropolitanos, legatos apostolicos, summos poenitentiarios etc. Applicat autem eum vel viventibus vel defunctorum animabus in purgatorio aestuantibus, idque per suffragia vivorum, hoc est per missas, vigilias, jejunia, orationes atque alia opera meritoria ac satisfactoria ordinum monasticorum. Clemens VI. in bulla jubilaei: *Papa tantam habet in purgatorio et in inferis potestatem, ut quantum quantum velit animarum numerum, quae in istis locis cruciantur, per suas indulgentias liberare et confestim in coelis ac beatorum sede collocare possit.* ** Comp. theol. verit. lib. 7, cap. 5: *Papales indulgentiae prosunt defunctis in purgatorio, ut patet, quia crux datur aliquando pro duabus, vel quatuor, vel decem animabus. In ecclesia enim est thesaurus meritorum tam Christi, quam defunctorum, de quo solus papa, qui claves habet hujus thesauri, pro necessitatibus ecclesiae potest accipere et dispensare. Alii autem, sicut episcopi, non habent in his potestatem generalem, sed limitatam et non nisi per summi pontificis dispensationem. Dicendum ergo, quod papa proprie non absolvit defunctos a poena, sed quasi pro eis solvit de communi thesauro ecclesiae, sicut aliter liberat creditor debitorem, dum a debito eum absolvit, et aliter amicus debitoris, dum pro eo debitum solvit.***

133. Indulgentias illas dicimus: 1. niti falsis hypothesibus, iisdemque compluribus, quales sunt, sanctorum merita, opera supererogationis, satisfactiones pro poena temporali post remissionem culpae adhuc debitae, purgatorii flammae vere in Christum credentibus ac DEO reconciliatis post mortem adhuc timendae, peculiaris quidam thesaurus in templis B. Petri ac B. Pauli apostolorum, B. Johannis Lateranensis et B. Mariae Romae reconditus, summa et absoluta potestas Romani pontificis in terra et purgatorio, etc. ** In bullis superiorum temporum homines vocabantur ad limina apostolorum, progressu temporis etiam in reliquis templis hic thesaurus inventus fingitur. Quo vero argumento vel indicio probant, vim meritorum no- Argumenta contra indulgentias.

minatim in quatuor illa templa Romam delata, cum plerique sancti Romam ne quidem viderint? Christus thesaurum indulgentiarum, quas morte sua nobis promeruit, non deposuit Romam, sed jussit *praedicari poenitentiam et remissionem peccatorum in omnibus gentibus* Luc. 24, v. 47. neque unum tantummodo oeconomum vel dispensatorem illarum indulgentiarum constituit, sed omnibus apostolis aequaliter praecepit: *Quorumcunque remiseritis peccata*, etc. nec aureum quendam malleum, sed malleum legis Jerem. 23, v. 29. et claves regni coelorum ipsis tradidit Matth. 16, v. 19.** Quod Christi ipsius satisfactionem, quam ad hunc thesaurum referunt, attinet, grato corde agnoscimus et praedicamus, peccatorum remissionem pretioso Christi sanguine partam, esse inaestimabilem et infinitum thesaurum ecclesiae concreditum, quae ex eo vere poenitentibus et in Christum credentibus dispensat veras et coram DEO ratas indulgentias; sic huic ipsi verissimae ac plenissimae CHRISTI satisfactioni injuriam facit Romanus pontifex, quod addit illi satisfactiones sanctorum, quod dispensationem ejus sibi soli vendicat, quod coelestem hunc thesaurum pecunia vendere per simoniam quandam
VI. 329. intolerabilem non veretur. **Destituuntur insuper indulgentiae omni fundamento Scripturae. Jam vero Christus manifestavit discipulis, *quicquid a Patre coelesti audivit* Joh. 15, 15. Paulus *manifestavit Ephesiis omne Dei consilium* Act. 20, 27. Fuisset e re ecclesiae thesaurum illum, quem vocant inexhaustum, manifestari.** 2. Repugnare Scripturae sacrae multis modis, quippe quae testatur primo, *unum esse mediatorem Dei et hominum, videlicet Jesum Christum*, 1. Tim. 2, v. 5; *qui est propitiatio pro totius mundi peccatis*, 1. Joh. 2, v. 2; *qui torcular calcavit solus* Esa. 63, v. 3; **extra ipsum non est salvator Esa. 43, v. 25. non est in alio quoquam salus. Act. 4, v. 12.** Secundo, sanctorum opera esse imperfecta et multis infirmitatibus contaminata, Esa. 64, v. 6, unde et ipsi indigent remissione peccatorum, Psalm. 32, v. 6, *cum nemo coram DEO innocens sit* Exod. 34, v. 7. ac proinde nequidem pro suis, nedum pro aliorum peccatis sanctos posse satisfacere ac legem DEI nequidem perfecte implere, nedum opera supererogationis praestare posse. **Omnes sancti fateri coguntur, quod *gratia Christi coram Deo justificentur* Actor. 15, v. 11. omnes coguntur precari: *Remitte nobis debita nostra* Matth. 6, v. 12; omnes coguntur Dei judicium deprecari Ps. 143, v. 2.** inde epistola ad Hebr. 12, v. 24. evidens discrimen statuit inter passionem Christi et passiones sanctorum, dum dicit, *Christum N. T. mediatorem meliora loqui, quam sanguis Abel* loquitur, nimirum quia impollutus martyrum sanguis vindictam exigit, Christi vero immaculatus sanguis veniam peccatorum impetrat. Leo epist. 83: *Acceperunt justi, non dederunt coronas, et de fortitudine fidelium nata sunt exempla patientiae, non dona justitiae, singulares quippe eorum mortes fuere, nec alterius quisquam debitum fine suo persolvit.* Tertio, Deum ex gratuita misericordia propter unicum meritum Christi credentibus in eum condonare et culpam et poenam Matth. 18, v. 27, adeo *ut peccatorum nostrorum amplius recordari nolit*, Jerem. 31, v. 34. ut hac ratione *gratia exuberet supra peccatum*, Rom. 5, v. 20. Quarto, bona spiritualia gratis nobis contingere, ac proinde non posse nec debere pecuniis emi vendive Matth. 10, v. 8. Act. 8, v. 20, hoc enim est *cauponare verbum Domini et in avaritia fictis verbis negotiari.* Vide taxam poenitentiariam libro, qui continet causas recusati concilii Tridentini, subjectam. 3. Repugnare ipsis hypothesibus Pontificiorum. Etenim si per indulgentias contingit plenissima omnium peccatorum indulgentia, *remissio a poena*, ut loquitur pontifex in bulla jubilaei anno 1600; quomodo adhuc jubentur de peccatorum remissione et gratia Dei dubitare, qui indulgentias illas consecuti sunt? Si pontifex Romanus absolutam ac liberam potestatem habet animas, quas velit, e purgatorio liberandi, nae oportet ipsum esse admodum durum, qui miseras animas ex eo non confestim liberat, atque avarum, qui propter pecunias prius in jubilaeo expendendas diutias eas torqueri sinit. **Ambrosius de Naboth.: *Infelix, cujus in potestate est tantorum animas a morte defendere et non est voluntas* (loquitur de divite, sed potest transferri ad pontificem indulgentias tam care vendentem). In horis B. Mariae Virg. ad usum Sarisbur. paulo minus quam annorum undecies mille millenorum indulgentia pro recitatione certarum precularum offertur. Samson Mediolanensis ex venalibus Leonis X. indulgentiis summam 1,200,000 ducatorum collegisse dicitur. Pontifex in bulla jubilaei anno 1600. promittit *plenissimam omnium peccatorum indulgentiam, remissionem et veniam illis, qui certis diebus quatuor templa devote visitant;* sed doctores Pontificii multas addunt restrictiones, utpote indulgentias: *1. non valere ad remissionem culpae mortalis vel venialis.* Bellarminus lib. 1. de indulg. c. 7. D. Förner vom Ablaß und Jubeljahr, p. 35. *2. Non valere ad remissionem poenae aeternae, nec prodesse illis, qui vivunt in peccato mortali et sunt extra Dei gratiam.* Cur ergo papa omnium peccatorum plenissimam indulgentiam promittit, et quid aliud sunt *peccata*, quam culpa? quid aliud *omnia peccata*, quam mortalia et venialia? quid *remissio plenissima* aliud, quam remissio culpae et poenae? *3. Non valere ad remissionem poenarum naturalium, civilium et divinarum, quae non sunt subjectae clavibus ecclesiae.* Ad quid ergo? respondent: *ad remissionem poenae temporalis, quae post poenitentiam in hac vita vel in purgatorio luenda restat.* Pessime igitur miseri homines amplis illis papalium bullarum promissis de plenissima omnium peccatorum remissione decipiuntur. Vehementer se torquent in explicatione quaestionis, quomodo indulgentiae animabus defunctorum in purgatorio sudantibus applicentur. Olim quidem creditum fuit et hodie a quibusdam defen-

ditur, papae jurisdictionem esse illimitatam et extendere se in purgatorium, ita ut animabus in purgatorio indulgentias per modum absolutionis communicare possit. Vide Godscalc. Holem Dom. 2. post pascha sermon. 2. Bonav. lib. 4. dist. 20. q. 5, unde D. Theodoricus Morung, canonicus Herbipolensis, Bambergensis et Eichstetensis, anno 1489. pro haeretico declaratus, quod hoc concedere noluerit. Vide appendic. fascic. temp. a Johann. Pistor. ante apostas. edit. Franc. anno 1584. Eo etiam inclinant quidam ex Jesuitis, qua de re vide disputat. anno 1600. de indulgentiis habitam, in qua thesi 52. sic legitur: *Etsi probabilis est sententia asserentium, jam restrictam sublatamque esse episcoporum potestatem ad concedendas defunctis indulgentias; aeque tamen probabilis, si non probabilior est eorum, qui id negant. Credibile etiam est, pontificem summa sua potestate utentem, tot tantasque indulgentias largiri defunctis posse, ut evacuato purgatorio omnes animae ad coelum evolent.* Haec disputatio a Petro Stevartio in censura praedicatur *elegans, docta et orthodoxae veritati consentanea.* Reliqui tamen scriptores Pontificii communiter statuunt, *jurisdictionem papae, summi indulgentiarum dispensatoris, non extendere se ad purgatorium.* Bellarminus 1. de indulgent. cap. 14. D. Förner vom Jubeljahr, pag. 207; quomodo ergo papa ex ficto illo thesauro animabus in purgatorio quippiam communicare potest? nemo potest absolvere vel condemnare eos, qui jurisdictioni suae non sunt subjecti. Respondent, *id fieri non per modum absolutionis, sed per modum suffragii,* hülfsweise; ubi vero modus ille suffragii in Scriptura vel patribus proponitur? quomodo modum suffragii describant, vide Heilbrunn. Papatum pag. 134.** Si
VI. 330. CHRISTI satisfactio est pretii ac valoris infiniti, cur sanctorum satisfactiones illi adjunguntur? Si operum ac passionum plenissimam mercedem jamdum receperunt sancti, quomodo ipsorum satisfactiones aliis denuo applicari possunt? Si doctrina de imputatione meriti CHRISTI per fidem est figmentum Lutheri, quod putativam introducit justitiam, quae est audacia, quod sanctorum opera et passiones (quo nomine etiam monachorum ἐθελοθρησκείας intelligunt) aliis applicari posse statuunt? Si satisfactio imposita a confessario est utilissima, quia *coërcet a peccando, conducit ad habitus vitiorum eradicandos, ad iram Dei placandam* (ut totidem verbis scribit Bellarminus lib. 4. de poenit. cap. 5.), nae indulgentias oportet esse perniciosas, quippe quae sunt remissiones istarum satisfactionum definiente Tolleto lib. 6. de instruct. sacerd. c. 22. Si Romanus pontifex ad absentes potest mittere plenas indulgentias, cur tantis sumtibus homines Romam peregrinari jubentur? 4. Destitui testimonio primitivae ecclesiae. Tertullianum lib. de pudic. c. 22: *Si peccator es, quomodo oleum faculae tuae sufficere et mihi et tibi poterit?* Antonin. archiepisc. Florentin. part. 1. tit. 10. c. 3: *De indulgentiis nil expresse habemus ex Scriptura sacra, nec etiam ex dictis antiquorum doctorum, sed modernorum.* Sylvester Prieras, Lutheri adversarius, expresse posuit hanc propositionem: *Indulgentiae non innotuere nobis auctoritate Scripturae, sed ecclesiae Romanae et Romanorum pontificum.* Episc. Roffensis art. 18. contra Lutherum: *Quis jam mirari potest, quod in principio nascentis ecclesiae nullus fuit indulgentiarum usus?* Alph. de Castro lib. 8. contra haeres. p. 255: *Inter omnes res, de quibus in hoc opere disputamus, nulla est, quam minus aperte sacrae literae prodiderint et de qua minus vetusti scriptores dixerint.* Gregor. de Valent. lib. de indulgent. c. 2: *Objici possit, Gratianum et Lombardum, qui ante annos 400 vixerunt, de indulgentiis nihil meminisse, respondeo: tunc cum vixerunt, usus erat severioris poenitentiae, qua post defervescente indulgentiarum usus increbuit.* Bellarminus lib. 4. de poenit. c. 5: *In articulo mortis dabatur poenitentibus communio, etiamsi nulla aut non plena praecesserat satisfactio* (eccle- VI. 331.
siastica), *sed tamen admonebantur, ut si forte supervixerint, integre poenitentiam sibi injunctam explerent.* (Ex quo intelligitur, quid fuerint veterum indulgentiae, videlicet relaxationes satisfactionum illarum ecclesiasticarum, vel propter infirmitatem naturae, vel in articulo mortis nullo pecuniae cujusdam interventu concessae. De thesauro indulgentiarum Romanarum, de operibus supererogationis in thesauro illo reconditis nihil tum temporis notum erat.) Idem omnibus pensitatis concludit lib. 2. de indulg. et jubil. c. 10: *Sufficit ad indulgentias et bullas defendendas ecclesiae auctoritas, quae non tam constanter indulgentias praedicaret et in conciliis oecumenicis approbaret, nisi divinitus sibi traditam esse hujusmodi potestatem non ignoraret.* (His tamen contradicunt Osorius tom. 4. concionum in public. jubil. p. 285. et Salmeron. in c. 2. poster. ad Corinth. tom. 4. p. 285, qui audacter statuunt, a tempore apostolorum indulgentias concessas fuisse.) 5. Simul ut natae sunt, simul easdem oppugnatas esse, qua de re videantur centenarii Wolffii, catalogus testium veritatis aliique complures scriptores. Elisabetha, virgo Germana spiritu prophetico insignis, sub nomine DEI in avaritiam Romanae curiae sic detonat: *Dico vobis, quod iniquitates terrae, quas absconditis propter aurum et argentum, adscendant coram me, sicut fumus de igne. Numquid non animae plus quam aurum et argentum, quas suffocatis in ignem aeternum, propter avaritiam vestram?* etc. Johan. Sarisburiensis in polycratico saepius conqueritur, praesertim p. 296: *Quod Romae mensas auro et argento ornent, et exsultent in rebus pessimis, quod peccata populi comedant, eis vestiantur et in eis multipliciter luxurientur.* Abbas Urspergensis ante annos trecentos sic cecinit: *Gaude, mater nostra Roma, quoniam aperiuntur catarracta THESAURORUM in terra, ut ad te confluant rivi et aggeres nummorum in magna copia. Laetare super iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompensationem tantorum malorum da-*

tur tibi pretium, etc. ** Auctor oneris ecclesiae negat, *indulgentias defunctorum animabus in bonum cedere, easve indulgentiarum beneficio e purgatorii flammis liberari posse* c. 15. §. 5, *quia Christus Petro potestatem dederit supra terram, non sub terra.* Ibid. §. 15: *Quid papa cum mortuis agere potest, qui nunc suum forum egressi ad tribunal justi Dei devenerunt? Sed nihilominus indulgentiarum concionatores inter alia figmenta proclamant absurdum scandalum, ut comedant sacrificia mortuorum dicentes, statim ut jactus nummus in cistam tinniverit, evolare animam, pro qua nummus imponitur. Certum profecto est, nummo in cista tinniente augeri quaestum posse, suffragium vero papae seu ecclesiae in solius DEI arbitrio consistere.* Idem auctor c. 15. §. 29: *Quidam asserunt, indulgentias esse pias fraudes, quibus insipiens populus inducatur atque provocetur ad visitandum ecclesias aliaque bona opera, spe placendi Deo, alioquin ea non facturus. Age ob cultum Dei ampliandum nullo pacto nullave ratione est mentiendum, praesertim in eo casu, ubi populus irritatur ad quaerendum, quae sua sunt, non quae sunt Jesu Christi. Nam se ipsum, non Deum in tali bono opere finem facit, finaliter enim intenditur, ut poenitentia per indulgentiam sublata sibi segni quies sit potius, quam ut Deo gloria quaeratur. Similiter qui indulgentias proclamant, nummorum quaerunt contributionem, non hominum salutem. Nam etsi pecunia indulgentiarum exigatur fuco pietatis, utpote ad expeditionem contra infideles, aut ad sacra aedificia, aut in aliam piam causam, tamen potior pars hujusmodi pecuniae ex indulgentiis et jubilaeis hactenus collectae appensa est fisco quam Christo, plus redacta in vanitatem quam pietatem.* Gravamina quae imperii principes in com. Norinberg. anno 1522. oratori pontificis proposuerunt, art. 67: *Patrum canonibus sancitum est, spiritualibus ac manifestis peccatis spiritualem poenitentiam seu satisfactionem imponendam esse, ut sic non pecuniae lucrum, sed potius animarum salus quaeri, intelligatur. At ecclesiastici judices et officiales perperam animadversis canonibus dictam spiritualem poenitentiam in tantum exasperant, aggravant et augent, ut laici, priusquam eam satisfactionem acceptare velint, pecunia magis sibi ab ipsis immunitatem comparent. Quare laici multum premuntur, ecclesiastici contra multum ditantur, utputa qui in suum privatum commodum et partis agunt munus et judicis, quod in omnibus juribus est dissonum.*** Nicolaus Kus, sacerdos Rostochiensis magister et baccalaureus formatus
VI. 332. theologiae circa annum 1511. scripsit prolixum librum impressum lingua Saxonica sub titulo *De triplici funiculo*, qui continet expositionem decalogi, symboli et orationis dominicae, in eo multa disputat contra papam, praecipue autem haec, *indulgentias esse meram deceptionem piorum et quaestum* (sicut et longe antiquior Thomas p. 3. q. 25. art. 5. refert quorundam sententiam, qui *indulgentias pias fraudes esse dixerunt).* Fridericus Myconius in libro, cui titulus *Somnium*, refert de patre suo, quod saepe sub mediis papatus tenebris dixerit, *indulgentias papales esse retia, quibus caperetur pecunia simplicium*; proceres Germaniae anno 1522. in comitiis Norimbergensibus conquesti sunt, *indulgentias tam larga manu profundi, ut inde regna non solum aere, sed etiam pietate prorsus spoliarentur.* ** Wesselus, qui adeo clarissimus doctor theologiae fuit, ut etiam *lux mundi* sit nominatus, in multis punctis alios doctores gravissime taxat; hic testatur, *quod ad Albertum Magnum et Thomam fere ab omnibus theologis indulgentiae reprehensae damnataeque sint*, et Albertum ac Thomam hoc ipsum dicentes inducit. Idem quoque *nullas certas, constantes et concordes sententias de indulgentiis apud theologos reperiri posse*, affirmat. Flaccius lib. de dissens. pontif. p. 91. Onus ecclesiae anno 1524. Landshutae publicatum per Joh. Weissenburgerum: *Indulgentiae passim e Roma advolant et in Germania hostiatim venerunt et venales in nundinis simoniacc ubique exponuntur. Papales enim indulgentiae publicantur hodie indiscrete et perverse* etc. Cassandri sanum de indulgentiis judicium vide in consult. Lutherus ad doctrinam de indulgentia accommodat illud propheticum: *Domine, non possum vesci stercore humano.*** Vide quoque centum gravamina nat. German. grav. 3. et quis publicas illas de Romana curia querellas percensere posset omnes?

134. Praecipuum indulgentiarum papalium robur quaeritur in dicto apostoli Col. 1, v. 24: *Gaudeo in passionibus pro vobis et adimpleo ea, quae desunt passioni Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est ecclesia.* Ergo Paulus ac reliqui sancti passionibus suis prosunt aliis ad satisfactionem. Respondemus: Apostolus his verbis significat, se tanquam unum aliquod corporis mystici sub CHRISTO capite membrum passiones illas implere, non quasi passio CHRISTI insufficiens quoddam pretium sit, sanctorum passionibus adhuc implendum, sed quia cuilibet membro mystici corporis suum quasi demensum crucis distribuitur, quae sunt *ὑστερήματα* illa adhuc implenda; ** patitur CHRISTUS hypostaticῶs in propria carne, *σχετικῶς* in corpore suo mystico **; neque ad satisfactionem quandam pro suis vel aliorum peccatis, vel pro peccatorum poenis (qui honor soli CHRISTO competit), sed ut mystico corpori prodessent ad aedificationem in fide et in verbo evangelii, ut fideles persecutionibus illis apostoli in suscepta Christi religione confirmarentur, ita enim se ipsum explicat apostolus 2. Cor. 1, v. 6: *sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, quae efficitur in tolerantia earundem passionum, quas et nos sustinemus.* Philipp. 1, v. 12: *Quae mihi evenerunt, magis ad profectum evangelii evenerunt.* ** Praepositio PRO quinque modis accipi solet: 1. nonnunquam aequipollet praepositioni *DE*, 1. Sam. 9, v. 5: *Sollicitus est pro nobis*, i. e. de nobis. Esai. 37, v. 21. 1. Cor. 1, v. 4. Phil. 1, v. 7.

Fundamentum indulgentiarum ex c. 1. Col.

2. Ponitur saepe *loco alicujus* et *vicem alterius* seu quasi commutationem quandam indicat. Gen. 4, v. 25. dedit semen aliud pro Abel, id est loco Abelis. Gen. 30, v. 2. Exod. 7, v. 1. Prov. 11, v. 8. 3. Aliquando commodum notat, ut pro aliquo fieri sit aliquid in utilitatem ejus fieri Job. 13, v. 7: *Numquid pro DEO loquemini iniquitatem*, i. e. in favorem et commodum Dei. Luc. 9, v. 50. qui non est adversus nos, pro nobis Joh. 10, v. 12. bonus pastor ponit animam pro ovibus. 4. Non raro causam efficientem et moventem indicat, ut idem sit quod propter, Gen. 21, v. 11: *dure accepit hoc Abraham pro filio*, id est propter filium. Gen. 27, v. 41. 1. Chron. 16, v. 21. Act. 12, v. 23. Eph. 5, v. 31. 5. Saepe meritum includit et non tantum utilitatem, sed insuper satisfactionem notat. Sic *sacrificia* dicuntur *offerri pro peccato*, Lev. 4, v. 3. etc. Eodem sensu *Christus* dicitur *passus pro mundi vita* Joh. 6, v. 51. *pro peccatis mundi* 1. Joh. 2, v. 2. pro omnibus Rom. 8, v. 32. etc. Procedit ergo argumentum Pontificium ex meris particularibus. *Pati pro alio* nonnunquam notat satisfactionem. Ergo et Pauli passio pro ecclesia fuit satisfactoria. Praepositio *pro* non semper notat vicem aut satisfactionem, sed tantum, quando de Christi morte et passione sermo fit, is enim *solus torcular calcavit* Esa. 63, 3. et pro nobis plenissime satisfecit 1. Tim. 2, v. 6. Hebr. 2, v. 15. *Paulus pro ecclesia passus* dicitur, non ut illam redimeret aut pro ea satisfaceret (hoc enim sensu se negat pro Corinthiis crucifixum 1. Cor. 1, v. 13), sed tantum utilitatis et commodi respectu. Pro ecclesia passus est, i. e. propter ecclesiam et ejus incrementum, non secus ut 2. Cor. 12, v. 15. ait: *libentissime impendar et superimpendar ipse pro vobis*, i. e. propter vos vestrique commodi causa. Et 1. Joh. 3, v. 16: *nos debemus animas pro fratribus ponere*, non utique illos redimendo, sed per mortem nostram in fide confirmando, ad constantiam excitando et alia commoda afferendo. 2. Tim. 2, v. 10. ipse se declarat: *Omnia sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, nempe meam fidem et constantiam imitando.* Passiones Christi sunt duplices: 1. propriae, quas sustinuit in cruce in proprio corpore, hae sunt satisfactoriae et perfectissimae; 2. appropriatae, quas non in sua carne, sed in sanctis patitur. Act. 9, v. 4. Hae passiones nondum sunt omne complementum assecutae, et de his loquitur apostolus.** Confirmat hanc explicationem nostram ipse Thomas Aquin. p. 3. q. 48. art. 5. resp. ad 3: *Dicendum est, quod passiones sanctorum proficiunt ecclesiae non quidem per modum redemtionis, sed per modum exempli et cohortationis se-*
VI. 333. *cundum illud: sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute.* Glossa interlin.: *In passionibus, quas sustineo pro vobis, scilicet confirmandis in veritate evangelii.* Lyran. ibid.: *In passionibus, id est in carcere, quem patior pro vobis gentilibus, eo quod praedicavi evangelium gentilibus, de quibus vos estis. Passiones autem Christi dupliciter dicuntur, uno modo in corpore proprio, in quo sustinuit famem, sitim et mortem, et sic accipiendo nihil erat ibi implendum. Alio modo prout patitur in membris suis, quae sunt fideles, secundum quod dicitur: Saule, Saule, quid me persequeris? Et sic loquitur hic apostolus.* Bellarminus ipse lib. 2. de indulg. c. 5: *Hic sensus est a multis ex nostris observatus et approbatus.* Salmeron in cap. 2. Philipp.: σπένδομαι, id est *immolor supra sacrificium et oblationem fidei vestrae; vocat mortem suam liberationem, non qua reconciliarentur Deo, sed qua confirmarentur in fide.* **Producunt secundo Jobi 6: *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas, quam patior in statera; quasi arena maris haec gravior appareret.* Ergo sancti plures aerumnas perferunt, quam ad propriorum peccatorum expiationem opus. Respondemus: 1. est vitiosa versio. Nam ubi Latinus textus habet *peccata mea*, quibus iram merui, ibi Hebraei fontes simpliciter habent vocem כַּעְשִׂי, quae significat *irrisionem et indignationem meam*, sicut etiam LXX reddiderunt, ut et Chaldaeus. 2. Quid autem Jobus per suam iram vel indignationem intelligat, patet ex 3. et 7. capp., ubi diem conceptionis et nativitatis suae exsecratur et ex carnali impatientia de doloribus suis vehementissime querellatur, quamvis vox כַּעְשִׂי, *ira mea*, non incommode passive de Dei ira exponi possit. 3. Sensus est, quod suas querellas, gemitus et ploratus una cum causa illorum, quae in exquisitissimis corporis animique cruciatibus erat, in libella appendi et ad stateram examinari desiderat et mox affirmat, utraque haec simul ponderata fore graviora, quam sit arena maris, id est majora, quam ut ab homine tolerari queant. 4. Inter peccata, quibus infinita Dei justitia offenditur, et poenas temporales nulla est proportio. 5. Si vel maxime Jobus suas aerumnas graviores aestimasset quam peccata sua, tamen haec non ex instinctu Spiritus sancti, sed ex impatientia carnis prolocutus fuisset. Urgent etiam locum Eph. 3, v. 13: *Nolite dejicere propter meas tribulationes, quas pro vobis patior.* Respondemus: ideo Paulus tribulationes suas propter Ephesios sese sustinere dicit, quia ipsis et aliis gentibus praedicavit evangelium, cujus causa Judaei ipsum persequebantur et vinctum Romam mittebant, sicut ex vinculis haec ad Ephesios scribit. Nomen quoque *indulgentiae* in Scriptura et patribus occurrere dicunt. Respondemus: non de papae, sed de Dei indulgentia. Esa. 63, v. 7: *Exaltabo Deum propter omne bonum, quod praestat domui Israël secundum indulgentiam suam* רַחֲמָיו. v. 9: *in dilectione et indulgentia sua redemit eos.* Judith. 8, v. 12: *Indulgentiam ejus fusis lacrimis postulemus.* In his dictis accipitur de Dei misericordia; alibi usurpatur pro remissione culpae et poenae aeternae, Esa. 61, v. 1: *misit me praedicare captivis indulgentiam.* Apostolus 1. Cor. 7, v. 6. usurpat pro permissione: *Hoc dico secundum indulgentiam.* In primitiva ecclesia usurpatur pro relaxatione poenarum canonicarum, quae publice delinquentibus imponi solebant. **

VI. 334. Jubilaeus papalis.

135. Jubilaeum primus instituit ac celebravit Bonifacius anno Domini 1300. referente Platina in vita hujus pontificis, Polydoro Virgilio lib. 8. de rerum invent. c. 1. et aliis historicis. Fuit hic pontifex avaritiae vel maxime deditus, ideo Crantzius lib. 4. histor. c. 26. sic scribit: *BONIFACIUS Octavus jubilaeum primus instituit, utinam solius pietatis gratia! Idem voluit centesimo quoque anno eum celebrari, sed Clemens VI. (dubium, an amore pecuniae, an desiderio salutis hominum) sancivit, eum celebrari anno quinquagesimo.* Sixtus V. eum ad vigesimum quintum quemque annum reduxit. Huic jubilaeo suo non parum certe tribuunt. Osorius tom. 5. conc. in publ. jubil.: *Cum jubilaeus jungitur poenitentiae, indulgentia plenissima conceditur, tunc enim procedit ab ea homo tanquam a fonte baptismatis liber ab omni peccato, ut nihil sit, quod eum tenere possit, quin in coelum evolet, si hinc migraret.* pag. 864: *Jubilaeum dicere possumus tertium baptismum. Sicut baptismus dicitur indulgentia plenissima, quia in eo omnis culpa et poena deletur, ita jubilaeum dicere possumus baptismum, cum in eo simile quid fiat.* Clemens VIII. in bulla indictionis anno 1600: *Annus Domini placabilis, annus remissionis et veniae jam Dei munere appropinquat, jam tempus acceptabile et dies aeternae salutis adveniunt ad redimenda peccata, ad salvandas animas.* In bulla, qua celebratio jubilaei indicitur, Clemens *Angelis de coelo* praecipit, *ut animam peregrinantis Romam ac in via morientis a purgatorio absolutam ad gaudia perpetua introducant*; cui admodum simile est illud, quod Conradus Lagus Dantzinger, qui legatus ad Russos fuit missus, retulit, *episcopos Russiae ex singulari privilegio papae epistolam hanc unicuique, sed pecuniis illam redimenti communicare solere, quam deinde velut commeatum quendam in sepulcrum mortuo apponant, ut si quando defunctus ante portas coelorum veniat, Petrus eo commeatu viso sine mora illum intromittat.* Forma epistolae talis est: *Makaria, Dei gratia archiepiscopus Kiofae et Haliz et in tota Russia, Domino et amico nostro S. Petro, Dei omnipotentis portitori* etc. *Nos significamus et mandamus tibi, ut postquam hoc vel illo tempore decessit princeps vel N. N. minister Dei, tu in hoc ipso momento visis his literis abjecta omni cunctatione, nulla facta mora, recta in regnum Dei ipsum intromittas, nam nos eum ab omnibus suis peccatis absolvimus, et propterea ei hoc nostrum Christianum testimonium absolutionis plenae et remissionis exactae concessimus, ut ea exsequi scires,* etc. referente Wolffio cent. 16. anno 1580. p. 936. **Huc etiam respicit Alexander Guaguinus Veronensis, eques auratus peditumque praefectus, quando in descriptione Sarmatiae Europaeae de religione Moscovitarum omniumque Rutenorum haec verba ponit: *Funebre autem sacrum pro defunctis ideo faciunt, quod iis suffragiis tolerabiliorem animabus locum impetrari sperant, ubi facilius extremum diem judicii exspectare possint, imo etiam cum aliquis magnae auctoritatis vir moritur, tunc metropolitanus sive episcopus epistolam ad S. Petrum scribit sigillo suo et manus subscriptione munitam, quam super pectus defuncti ponit, dans testimonium de bonis piisque operibus ejus, utque in coelum facilius post diem judicii admitteretur et Christianae religionis catholicae agnoscatur, subscribunt.* ** Alexander VI. in jubilaeo anno 1500. celebrato supra trecenta milia aureorum acquisivisse scribitur, et cum filius illius, Caesar Borgias, ingentem pecuniae summam aleae ludo perdidisset, per jocum dixit: *quid aliud amisimus, quam peccata Germanorum?* argentum ex indulgentiis comparatum intelligens, juxta illud Hos. 4, v. 8: *Peccata populi mei comedent.*

VI. 335. Jubilaeus Christianus.

136. Nos jubilaeo illi Romano ex κακοζηλίᾳ jubilaei Judaici, maxime vero ex pontificum avaritia originem ducenti opponimus jubilaeum Christianum, de quo Esa. 61, v. 2. Luc. 4, v. 18. Salvator pronuntiat: *Dominus misit me, ut praedicarem annum beneplaciti Jehovae* (annum acceptabilem seu placabilem), hic nihil aliud est, quam laetissimum evangelii praeconium ex sinu aeterni Patris a Christo allatum, in quo gratis omnibus vere poenitentibus et in Christum credentibus annuntiatur liberatio ab omnibus peccatis et peccatorum poenis propter unicum Christi meritum, quod beneficium ministerio verbi et sacramentorum itemque absolutionis privatae hominibus offertur, ac propria cujusque fide applicatur, non centesimo aut quinquagesimo quoque anno, sed quocunque tempore jam inde ab initio mundi post editam promissionem de semine mulieris contrituro caput serpentis, maxime vero in N. T. exhibito jam Christo ac praedicato per universum orbem evangelio.

Quinam debeant agere poenitentiam.

137. Atque haec de partibus poenitentiae Pontificiae dicta sufficiant, redeundum tandem ad verae ac salutaris poenitentiae doctrinam superius inchoatam. Diximus, poenitentiam complecti contritionem et fidem in Christum, quam sequatur nova obedientia; quaeritur porro, quinam debeant agere poenitentiam? Bellarminus lib. 1. de poenit. c. 19. propos. 4. sic scribit: *Poenitentia non est omnium hominum, sed tantum peccatorum, justis enim Deus non posuit poenitentiam, ut legimus in oratione Manasse,* et Dominus Luc. 15. dicit, *justos non indigere poenitentia.* Nos contra dicimus, concionem poenitentiae post lapsum esse universalem et ad omnes homines pertinere, quod demonstrant evidentia Scripturae testimonia: 1. in quibus omnibus absque ullo discrimine poenitentia praedicari jubetur. Luc. 24, v. 47: *Sic oportebat Christum pati et resurgere et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes initio facto Hierosolymis.* Actor. 17, v. 30: *Deus annuntiat hominibus, ut omnes ubique agant poenitentiam,* πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν παραγγέλλει. v. 31: *eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in aequitate,* ubi triplex universalitatis signum oc-

currit. 2. In quibus Christus et sancti ipso actu omnes ad poenitentiam vocarunt. Matth. 4, v. 17. Marc. 1, v. 14. 15: *Coepit Jesus praedicare et dicere, poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum.* Eadem fuit praedicatio Johannis Baptistae Matth. 3, v. 2. Marc. 1, v. 4, eadem omnium apostolorum Act. 2, v. 38. etc. 3. In quibus omnes dicuntur peccatores coram Deo, utique ergo omnibus necessaria est poenitentia. Exod. 34, v. 7: *Coram Deo nemo innocens est.* 1. Reg. 8, v. 46. 2. Par. 6, v. 36. Eccl. 7, v. 21. *Non est homo, qui non peccet.* Job. 15, v. 14: *Quid est homo, ut mundus sit et ut justificetur natus ex muliere?* v. 15: *Ecce in sanctis suis non posuit stabilitatem et coeli non sunt mundi in conspectu ejus;* v. 16: *quanto magis abominabilis et contemtibilis homo, qui bibit velut aquam iniquitatem?* Psalm. 32, v. 6: *Pro remissione peccatorum deprecabitur ad te omnis sanctus.* Psalm. 130, v. 3: *Si peccata imputare decreveris, quis sustinebit?* Psalm. 143, v. 2: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia coram te non justificabitur omnis homo vivens.* Proverb. 20, v. 9: *Quis potest dicere: mundus sum in corde meo, mundatus sum a peccato?* Rom. 3, v. 23: *Non est distinctio, omnes sunt peccatores et egent gloria Dei.* Rom. 5, v. 12: *Per unum hominem intravit peccatum in mundum.* 1. Joh. 1, v. ult.: *Si dixerimus, nos non habere peccatum, mendaces sumus.* Jac. 3, v. 2: *πολλὰ πταίομεν ἅπαντες.* Atque haec omnium sanctorum ab initio mundi confessio est, quorum communis vox: *Domine, dimitte nobis debita nostra.* Breviter: *omnis Christianus quotidie poenitet,* (poeninitentiam agit), *quia quotidie peccat, non quidem admittendo crimina, sed non faciendo legem. In carne enim adversante vivit usque ad mortem, donec caro quoque et corporaliter et spiritualiter tota*
VI. 336. *intereat. Incipit igitur in poenitente contritio, sed non cessat per totam vitam usque ad mortem,* ut scribit D. Luth. tom. 1. fol. 14.

Oratio Manassis poenitentia non est posita justis.

138. Quare igitur Manasses dicit, *poenitentiam non esse positam justis, ut Abrahamo, Isaaco, Jacobo,* etc. *sed tantum peccatoribus?* Respondemus: 1. Oratio Manassis non est in canone, cum nec in Hebraeo, nec in Graeco legatur. 2. Verba illa non sunt accipienda absolute et simpliciter, quasi Abrahamus, Isaacus et Jacobus ac reliqui sancti non fuerint in peccato originali concepti, sed ab illo ac peccatis actualibus omnibus plane liberi, cum non solum generalia Scripturae dicta, sed specialis cujusque historia testentur contrarium. 3. Verum comparate hoc intelligendum, videlicet de notoriis ac atrocibus delictis, de tanto peccatorum cumulo ac gradu, in quem Manasses se praecipitaverat. Eodem modo dictum Christi Luc. 15, v. 7. a quibusdam exponitur, videlicet discrimen statui inter justos stantes et peccatores e coeno peccatorum, in quod prolapsi erant, iterum emersos, ex quo tamen nondum sequitur, justos stantes ab omnibus interioribus peccatis ac infirmitatis naevis plane mundos esse, cum omnes cogantur dicere Psalm. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me;* sed enim textui conformius videtur, si dicatur, justorum nomine intelligi hypocritas justitiarios, quales erant Pharisaei, *qui confidebant in se ipsis, quod essent justi* Luc. 18, v. 9. ac persuasione justitiae propriae tumidi reliquos aspernabantur. **Gregor. intelligit de *justis tepidis, qui pigri remanent ad exercenda praecipua bona; alii tumidos Pharisaeos, qui se solos justa agere et poenitentia nulla indigere praesumebant,* ut est apud Barrad. tom. 3. lib. 3. c. 19. in conc. c. 94. p. 672. Alii intelligunt, *justos non ἁπλῶς et simpliciter ita dictos, cum omnes orare necesse habeamus: dimitte nobis debita nostra, sed κατά τι, tales scilicet qui non petulanter, perseveranter, mortaliter peccant et gratiam Dei excutiunt, qui a peccatis immunes quidem non sunt, verum hujusmodi, quae gratiam Dei non excludant,* ut ait Luc. Brug. tom. post. in Luc. 15. vel qui veritatem amplexi sunt et obliti eorum, quae sunt a tergo, extendunt se ad praefixam metam, quibus nihilominus semper orandum: dimitte nobis debita etc., nec tali indigent poenitentia, quali illi, qui ex professo sunt peccatores Buc. Luc. 15. Salmer. Barrad. Beza h. l.**

Luc. 15: Justi non indigent poenitentia.

Quo tempore agenda sit poenitentia

139. Ex his facile colligitur, quid respondendum sit ad quaestionem: *Quo tempore poenitentia sit agenda?* Bellarminus lib. 2. de poenit. c. 9. circa finem hac de re sic scribit: *Praeceptum de poenitentia cum sit affirmativum, non obligat quovis tempore, sed solum certis temporibus, ut cum versamur in periculo vitae, cum accedendum est ad confessionem, cum DEUS peculiari inspiratione nos ad poenitentiam invitat,* etc. At quanto rectius Augustinus epist. 105. ad Seleuc.: *poenitentia est bonorum et humilium fidelium poena quotidiana, dum pectora tundimus dicentes: Domine, dimitte nobis debita nostra, atque in his verbis humiliantes animas nostras quotidianam quodammodo poenitentiam agere non cessamus.* Hieronymus in c. 10. Matth.: *Ne semel putemus ardorem fidei posse sufficere, semper crux portanda est, ut semper Christum amare doceamus. Ita apostolus portabat jugiter carnis mortificationem in corpore suo, quod qui facit, omni tempore semper orat, semper poenitet.* Epist. 45: *Quia semper peccamus, semper poenitentiam agere et resipiscere debemus.* Gregor. in lib. 2. Reg. c. 2: *Quia quotidie delinquimus, quotidie ad poenitentiae lamenta curramus.* Cum quo consentit illud Lutheri tom. 1. propos. de indulg. thes. 1: *Dominus et magister noster Jesus Christus dicendo poenitentiam agite, omnem vitam fidelium poenitentiam esse voluit.* Atque haec est illa abnegatio nostri, mortificatio carnis, et quotidiana crux vere VI 337
piorum, quam ab omnibus suis quotidie Christus requirit. Interim nobis non est adversum, distingui inter poenitentiam illam renatorum quotidianam, et inter specialem illam sive solennem, quae graviores lapsus sequitur, vel communioni eucharistiae praemittitur, vel calamitatibus excitatur; sed haec specialis sive solennis nequaquam essentialiter, sed tan-

tum gradibus et externis forte actibus a quotidiana illa differt.

Fructus verae poenitentiae.

140. Ecquis autem vera et salutaris poenitentiae fructus? Multpilex omnino, cum per veram poenitentiam nobis obtingat: 1. Remissio peccatorum. Psalm. 32, v. 5: *Dixi, confitebor adversum me peccata mea, et tu dimisisti mihi iniquitatem peccati mei.* Jerem. 36, v. 2: *Describe in libro omnia verba, quae locutus sum;* v. 3: *si forte audiant domus Juda omne malum, quod cogito eis facere, ut revertantur unusquisque a via sua mala et propitius sim iniquitati eorum et peccato eorum.* Sapient. c. 12, v. 19: *εὐέλπιδας ἐποίησας τοὺς υἱούς σου, ὅτι δίδως ἐπὶ ἁμαρτήμασι μετάνοιαν.* Lutherus: daß du wollest Buße für die Sünde annehmen, alii sic reddunt: *in peccatis das locum poenitentiae.* Marc. 1, v. 4: *Johannes praedicabat baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.* Luc. 24, v. 47: *Sic oportebat Christum pati et in nomine ejus praedicari poenitentiam et remissionem peccatorum.* Actor. 3, v. 19: *Agite poenitentiam et convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Actor. 5, v. 31: *Christum exaltavit Deus ad dandam poenitentiam Israëli et remissionem peccatorum.* 2. Gratia Dei. Esai. 61, v. 1. Luc. 4, v. 18: *Dominus misit me, ut alligarem contritos corde, ut praedicarem captivis libertatem et vinctis apertionem carceris, ut praedicarem annum beneplaciti Jehovae.* Luc. 15, v. 7: *Gaudium erit in coelis super uno peccatore poenitentiam agente, plus quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia,* quod ibidem in parabola filii prodigi, quem cum gaudio parens excipit, pulcherrime declaratur. 3. Justitia coram Deo. Luc. 18, v. 13. publicanus in vera ac seria poenitentia ingemiscit: *Domine, propitius esto mihi peccatori;* mox subjungitur: *Descendit hic justificatus in domum suam.* 4. Donatio ac inhabitatio Spiritus sancti. Esa. 57, v. 15: *Sic dixit excelsus et sublimis habitans in seculum, et cujus nomen sanctus* etc.; *habito cum contrito et humili spiritu, ut vivificem spiritum humilium et ut vivificem cor contritorum.* Actor. 2, v. 38: *Poenitentiam agite et baptizetur unusquisque vestrum in remissionem peccatorum et accipietis donum Spiritus sancti.* 5. Exauditio precum. 1. Joh. 3, v. 21: *Cum cor nostrum non condemnat nos, fiduciam habemus erga Deum et quod petimus, accipiemus.* 6. Salus et vita aeterna. Actor. 11, v. 18: *Ergo et gentibus poenitentiam Deus dedit ad vitam.* 7. Liberatio a poenis temporalibus, vel certe earundem mitigatio. Jerem. 18, v. 7: *Repente loquar adversus regnum, ut evellam et confringam et perdam;* v. 8: *sin autem convertatur gens illa a malo contra quod locutus sum, poenitebit et me mali, quod cogitaveram facere ei.* 2. Paral. 12, v. 12: *Quia humiliati sunt, aversa est ab eis ira Domini, nec deleti sunt penitus.* Jon. 3, v. 10: *Vidit DEUS opera eorum* (Ninivitarum), *quod conversi essent a via sua mala, et poenituit ipsum mali, quod locutus fuerat, se facturum illis, et non fecit.* Luc. 13, v. 3. et 5: *Amen dico vobis, nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis.* Ergo a contrario sensu per veram poenitentiam mala impendentia averti possunt. De nova obedientia, quae itidem fructus ac consequens est poenitentiae, diximus superius. Observandum vero hoc loco: 1. poenitentiae haec tribui non ratione contritionis, quasi illa sit meritum quoddam ac causa remissionis peccatorum, sed ratione fidei, quae est essentialis pars poenitentiae, quae apprehendit Christum et in Christo gratiam Dei, remissionem peccatorum, justitiam, donationem Spiritus sancti et vitam aeternam gratis accipit; quod ergo partis et quidem primariae proprium est, illud usitata Scripturae phrasi toti tribuitur, praesertim cum vera ac salvifica fides cum vera contritione et novae obedientiae studio ἀδαμαντίνως ac nexu indivulso sit conjuncta.
2. Per veram poenitentiam remissionem peccatorum VI. 338.
ac reconciliationem cum Deo semper impetrari, interim tamen bono ac sapienti Dei consilio vere pios in hac vita cruci ac calamitatibus tum communibus, tum singularibus quandoque subjectos esse, quin imo ad extremum usque vitae spiritum sub pondere crucis laborare interdum coguntur, cujus rei causae Deo constant justissimae et aequissimae, ac nobis ipsis utilissimae, ut suo docebitur loco, quo pertinet illud Augustini lib. 2. de civit. Dei c. 23: *Judicia Dei plene comprehendi non possunt, juste reprehendi non possunt.*

Quae ad poenitentiam agendam nos excitare debeant.

141. Quodnam tandem efficacius ὁρμητήριον ac incentivum (ut loquuntur) poenitentiae agendae esse posset, quam multiplex illa verae conversionis utilitas? sed accedunt insuper causae aliae non minoris momenti atque ponderis, utpote: 1. Dei praecipientis majestas. Jerem. 3, v. 12: *Revertere ad me, rebellis Israël, dixit Dominus;* v. 14: *convertimini, filii rebelles, dixit Dominus.* Joël. 2, v. 12: *Convertimini ad me ex toto corde.* Talia keleusmata in Scripturis V. ac N. T. passim obvia sunt, quin imo omnium concionum a patriarchis, prophetis, ab ipso Christo, Johanne Baptista et apostolis habitarum summa haec est: *Agite poenitentiam et credite evangelio.* Actor. 17, v. 30: *Deus jubet omnes ubique homines poenitentiam agere;* v. 31: *quia constituit diem, in qua judicaturus est orbem terrarum in justitia.* Hoc mandatum Dei testatur de εὐδοκίᾳ ejusdem, quod poenitentia peccatoris delectetur. Ezech. 33, v. 11: *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.* Tertullianus lib. de poenit. p. 554: *Audaciam existimo de bono divini praecepti disputare. Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus, sed quia Deus praecepit. Ad exhibitionem obsequii prior est majestas divinae potestatis. Prior est auctoritas imperantis, quam utilitas servientis. Bonum est poenitere, an non? quid revolvis? Deus praecipit. At enim ille non praecipit tantum, sed etiam hortatur. Invitat praemio salutem, jurans, etiam vivo dicens, cupit credi sibi. O beatos nos, quorum causa DEUS jurat! O miserrimos, si nec juranti Domino credimus! Quod igitur Deus tan-*

topere commendat, quod etiam humano more sub dejeratione testatur, summa utique gravitate et aggredi et custodire debemus. Haec Tertullianus. Quemadmodum Deus summo odio habet peccatum, ita quoque summe delectatur hominis poenitentia. Quemadmodum summe placet homini is, qui impugnat et destruit capitalem ipsius hostem; ita quoque summe placet Deo is, qui peccatum per poenitentiam impugnat et expellit. Peccatum est summa turpitudo, summa deformitas et malitia extremo odio digna; DEUS est summum bonum, summa beatitudo, summa pulchritudo, super omnia amandus ac honorandus: ex quo licet colligere, quam grata et accepta sit Deo hominis poenitentia, per quam a summo malo ad summum bonum convertitur. 2. DEI promittentis benignitas. Clementissimus Dominus non solum ad poenitentiam nos mandatis suis excitat, sed etiam promissis invitat. Ezech 33, v. 11: *Convertimini a viis vestris malis, et quid moriemini, Domus Israël?* Malach. 3, v. 7: *Convertimini ad me, et convertar ad vos, dicit Dominus Zebaoth.* Matth. 11, v. 28: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Tertullianus lib. de poenit. p. 553: *Qui poenam per judicium destinavit, idem et veniam per poenitentiam spopondit, dicens ad populum: Poenitere et salvum faciam te. Et iterum: Vivo, inquit Dominus; et poenitentiam malo quam mortem. Ergo poenitentia vita est, cum morti praeponitur.* Cyprianus sermon. de coena: *Non patitur contriti cordis holocaustum repulsam; quoties te in conspectu Domini video suspirantem, Spiritum sanctum non dubito aspirantem; cum intueor flentem, sentio ignoscentem.* Huc referenda etiam μακροϑυμία Dei, qua exspectat hominis conversionem eundemque ad se reversum cum gaudio suscipit. Rom. 2, v. 4. Luc. 15, v. 20. Ambrosius lib. 1. de poenit. c. 4. p. 155: *Exspectat DEUS gemitus nostros, sed temporales, ut remittat*
VI. 339. *aeternos, exspectat lacrimas nostras, ut profundat pietatem suam. Exspectat conversionem nostram, ut revertamur et ipsi ad gratiam.* Taulerus saepe repetit: Gott ist so jech nach uns, als wollte ihm sein göttliches Wesen zerrinnen. Raymundus de Sabunde in theolog. natural. c. 301. p. 359: *DEUS videt, qualiter homo tenet in domo sua, scilicet in corde suo, quod melius et nobilius hominis membrum est, Dei inimicum capitalem et illud, quod DEUS summe odio habet, et quod DEO summe displicet, et non solum tenet, sed defendit, nutrit et abscondit atque augmentat et inducit ipsum in domum suam voluntarie, imo non in domum propriam, sed in domum DEI, quia cor de vera justitia est habitaculum Dei et pertinet Deo. Etiam homo, quod pejus est, fecit ipsum inimicum, quia antea non erat et cogitat semper, quomodo poterit multiplicare ipsum. Omnia ista DEUS videt,* etc. *ideo mirum est et super omnia mirabilia, quomodo Deus sustentet tantopere inimicos suos mortales. Et in isto apparet Dei immensa clementia et bonitas sic sustinere et nutrire inimici sui* (peccati) *receptatores ac celatores; nec posset major bonitas excogitari. Et ex hoc apparet, quod Deus non vult, hominem perire, sed exspectat ipsum ad poenitentiam; debet igitur homo propter tantam bonitatem et exspectationem Dei currere ad poenitentiam et subito expellere a se inimicum DEI et suum,* etc. Legitur in expositione Cantici canticorum super illud c. 5. aperi mihi soror mea, dixisse Rabb. Issa: *DEUS sanctus et benedictus ait, filii mei, aperite mihi aperturam unam poenitentiae, quanta est foramen acus, et ego aperiam vobis aperturas misericordiae, per quas currus transire poterunt.* Hujus loci propria est dulcissima sententia apostoli 2. Cor. 5, v. 20: *Pro Christo legatione fungimur, Deo velut exhortante per nos, rogamus pro Christo, reconciliamini DEO.* Audis, DEUM non solum offerre nobis reconciliationem, sed et quadam bonitatis abundantia a nobis petere, ut secum in gratiam redeamus. 3. Angelorum delectatio et hilaritas Luc. 15, v. 10: *Dico vobis,* inquit Christus, *gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore resipiscente.* Causas hujus gaudii exposuimus in postilla German. domin. III. post Trinitatis: DEUS delectatur hominis conversione, cur non et angeli, quorum voluntas plene conformis est divinae? Angelorum caritas sincera est ac perfecta, quid mirum, quod in hominis conversione laetentur? gaudent societati suae restitutos esse eos, quos in tenebris inferni ac Satanae potestate constitutos viderant. Tertullianus lib. de poenit. p. 558: *Laetantur coeli et qui illic angeli poenitentia hominis. Heus tu peccator bono animo sis, vides ubi de tuo gaudeatur,* etc. Hinc veteres passim repetunt: *Lacrimae poenitentium sunt vinum angelorum; dum hic ex animo lugemus commissa, diem festum angeli agunt in coelesti curia; quoties bene agimus, gaudent angeli, tristantur daemones; quoties a bono deviamus, diabolum laetificamus et angelos nostros suo gaudio defraudamus.* 4. Vitae nostrae fragilitas ac fugacitas. Psalm. 39, v. 5: *Scire fac me JEHOVAH finem meum et mensuram dierum meorum quae sit;* v. 6: *ecce, ut palmos posuisti dies meos et aevum meum tanquam nihil coram te.* Psalm. 90, v. 12: *Doce nos, ut sciamus numerum dierum nostrorum, ut ambulemus corde sapienti.* Jacob. 4, v. 14: *Quae est vita vestra? vapor est, qui ad exiguum apparet et deinde evanescit.* Non est in hominis potestate, vel unius horae spatium vitae suae addere, quare cum morte nihil certius sit ac nihil incertius hora mortis, quomodo quis audebit sciens ac volens in tanto remanere periculo, per quod incurrere potest poenam aeternam ac tristitiam infinitam? Ne desperando augeamus peccata, propositus est poenitentiae portus; ne sperando augeamus, datus est dies mortis incertus. *Qui poenitenti indulgentiam promisit, secure in peccatis pergenti diem crastinum non spopondit,* ut loquitur prosper in sentent. August., quo pertinet illud Cypriani tract. 1. contra Demetr. p. 105: *Quando isthinc excessum fuerit, nullus jam locus poenitentiae est,*

nullus satisfactionis effectus, hic vita aut amittitur, aut tenetur, hic saluti aeternae cultu Dei et fructu fidei providetur. Ergo non differamus nostrum ad DEUM reditum, donec mors nos conjiciat in loculum, ne cras illud corvinum convertat nobis DEUS in Sarc.: Daß nicht das Leben werde zum Nebel und der Leib zur Leiche. Sicut corvus ex arca Noae egressus non est reversus amplius, sed super cadavera requievit; sic procrastinator poenitentiae ad ecclesiam non revertitur, sed foetoribus mundanarum cupiditatum insordescit. Augustinus in Psalm. 102: *Non quaerit Deus dilationem in voce corvina, sed confessionem in gemitu columbino.* 5. Vitae impoenitentis noxa ac deformitas. Rom. 2, v. 4: *An divitias bonitatis divinae et patientiae et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit?* v. 5: *tu autem secundum duritiem tuam et impoenitens cor thesaurizas tibi iram in die irae et revelationis justi judicii Dei.* (*θησαυρίζειν* notat paulatim acervari Dei iram, ut tandem universa depromatur instar thesauri Deut. 32, v. 34: *Nonne est reconditum apud me, sigillatum in thesauris meis;* v. 35: *mea est ultio, ego retribuam.* Jerem. 50, v. 25: *Dominus aperuit thesauros et arma irae suae produxit.)* Quid aliud est impoenitentis vita, quam periculosa a Deo alienatio, angelorum offensio et servitus diabolica? Basilius in orat. exhortat. ad bapt.: *τὴν ἁμαρτίαν σήμερον ποιεῖν ὑποβάλλει Σατανᾶς, τὴν δὲ δικαιοσύνην εἰς τὴν αὔριον πείθει λέγων, τὴν σήμερον ἐμοὶ καὶ τὴν αὔριον τῷ θεῷ, hodiernum mihi, crastinum Deo.* **tom. 1. p. 448: *Serpens est et ad decipiendum argutus; intelligit enim quemadmodum nos homines praesens libenter recipimus tempus, omnisque actio humana in praesens contendit atque spectat. Quamobrem hodiernum tempus nobis furatur astute et spem facit crastini. Postquam crastinum venerit, rursus malus divisor sibi hodiernum, crastinum vero Domino dari petit.*** Sanguis Christi pro peccatis totius mundi effusus est, ideo clamat ad omnes peccatores, ut veniant ad poenitentiam, et recipiant fructum pretiosissimi hujus sanguinis, videlicet mundationem a peccatis; quisquis igitur in impoenitentia pergit, sanguinem Christi veluti conculcat. **Remissionem peccatorum non habere locum sine poenitentia docet Christus Luc. 24, ubi conjungit *praedicationem poenitentiae et remissionis peccatorum.* Psalm. 32: *Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.* Typus hujus rei pulcherrimus proponitur Levit. 16, ubi uno eodemque die Israëlitae in die propitiationis affligunt animas suas, et hircus portat iniquitates eorum in desertum.** Quemadmodum balsamum non exserit vires suas, si in saxum quoddam durissimum effundatur, ita CHRISTI sanguis cor durum ac impoenitens non abluit a peccatis. Sicut poenitentia glorificat Deum, quippe per quam justitiae et misericordiae divinae testimonium reddimus, ita impoenitens vita ignominia DEUM afficit, cum non agnoscat, DEUM esse justissimum judicem ac severissimum peccatorum vindicem. Apoc. 16, v. 9: *Non egerunt poenitentiam, ut darent gloriam Deo.* Quid quod impoenitenti cordi mala conscientia semper conjuncta est, quid vero ea miserius est atque acerbius? *Habitat DEUS in corde contrito et humiliato,* Esai. 57, v. 15, sed *peccata nostra,* quae per poenitentiam non tolluntur, *dividunt inter Deum ac nos* Esai. 59, v. 2. Ephrem. lib. 1. de compunct. cordis c. 2: *Dicito mihi, si quis te in lutum coeni projecerit et ibi semper te esse fecerit, libenter hoc feres? Si tu, cum sis cinis et vermis, hoc sustinere non potes, quomodo vis, ut impollutus DEUS, qui cum sanctis et in sanctis requiescere solitus est, in te, qui totus foetidus es ac coenoso hororre repletus, habitet?* 6. Scandali aliis dati atrocitas. Qui diligit iniquitatem, occidit animam suam; nec solum suam animam occidit reatu, sed etiam proximi animam perverso exemplo. Matth. 18, v. 7: *Vae homini, per quem scandalum datur.*

VI. 340. (margin)

Poenitentiam non esse differendam.

142. Haec omnia non solum poenitentiam agere jubent, sed etiam differre ac procrastinare eandem prohibent. Quamvis enim in isto adhuc mundo manenti nulla poenitentia sit sera, modo sit vera, quo pertinet aureolum illud Cypriani serm. de coena VI. 341. Domini fol. 503: *Nec quantitas criminis, nec brevitas temporis, nec horae extremitas, nec vitae enormitas (si vera contritio, si pura fuerit voluptatum mutatio) excludit a venia, sed in amplitudine sinus sui mater caritas prodigos suscipit revertentes, et nolit velit Novatus haereticus, omni tempore DEI gratia recipit poenitentes.* Itemque illud Fulgentii epist. 7. p. 555: *Nulla prolixitas temporis vel aequitati divinae vel pietati praejudicat, poenitentia nunquam apud DEUM est sera, in cujus conspectu semper pro praesentibus habentur tam praeterita quam futura;* quin et illud Rabb. Samuelis in Medras Thehillim: *Portae orationis quandoque sunt clausae, quandoque apertae, sed portae conversionis nullo tempore clauduntur, sicut scriptum est: spes omnium finium terrae et in mari longe, sicut enim mare apertum est et quilibet potest se in eo abluere, ita quandocunque quis conversus fuerit, eum obviis ulnis DEUS excipit;* referente Weidnero in praefat. libri, in quo exponit loca fidei Christianae praecipua p. 28; hac tamen doctrina ad carnalem securitatem abuti nequaquam debemus, cum multos soleat serotina poenitentia decipere. Augustinus de vera et falsa poenitentia c. 17. Cum raro verum sit, quod serum, ideo graviter nos hortatur Spiritus sanctus Psalm. 95, v. 7: *Hodie si vocem ejus audieritis;* v. 8: *ne obduretis cor vestrum;* ex quo ita concludit epistola ad Hebraeos c. 3, v. 12: *Videte, fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum et incredulum, quod discedat a DEO vivo;* v. 13: *sed adhortamini vos ipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ne quis ex vobis obduretur fallacia peccati.* Eccles. 5, v. 8: *Ne differas converti ad Dominum, nec diem ex die ducas;* vers. 9: *nam subito erumpet ira Domini, et cum securus*

eris, profligaberis ac in die ultionis peribis. ** Ambrosius in exhort. ad poenit.: *Agens poenitentiam ad ultimum et reconciliatus si exierit, an securus hinc exeat, ego non sum securus, poenitentiam dare possum, securitatem dare non possum. Quod dico, attendite, ego illud planius expono, ne aliquis me male intelligat. Numquid dico, damnabitur? non dico, sed nec liberabitur, dico. An aliud mihi dicis, sancte episcope? Quid tibi dicam, nescio. Dixi, non praesumo, non promitto, prorsus nescio de voluntate Dei. Vis frater a dubio liberari, vis quod incertum est, evadere? age poenitentiam, dum sanus es.* Cyprianus epist. 52. sect. 15. f. 119: *Non est dignus in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum, quique in infirmitate demum atque in periculo coeperit deprecari, ubi rogare illum non delicti poenitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit.* Augustinus homil. 41. tom. 10. f. 526: *Si vis agere poenitentiam tunc, quando peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa.* Salvianus lib. 1. de avarit. p. 35: *Peccare non desinit, quem in extremis situm recedere a criminibus sola tantum facit impossibilitas, non voluntas. Qui enim a malis actibus tantum morte discedit, non relinquit scelera, sed relinquitur a sceleribus, ac per hoc necessitate exclusus a vitiis et tunc puto peccat, quando cessaverit, quia quantum ad animum necdum desiit.*** Bernhardus serm. 1. Epiphanius coll. 69: *Sicut benignitas* (DEI) *apparuit ultra omnem spem, ultra omnem aestimationem, ita similem exspectare possumus judicii districtionem. Noli ergo contemnere DEI misericordiam, si non sentire vis justitiam, sed iram, sed indignationem, sed furorem. Ut enim scires, quanta districtio succedit, tanta illa mansuetudo praevenit. Ex magnitudine indulgentiae magnitudinem ultionis attende. Immensus enim Deus est et infinitus in justitia, sicut et in misericordia, multus ad ignoscendum, multus ad ulciscendum* etc. Valde igitur periculosum est ad finem usque vitae poenitentiam differre: 1. quo diutius differtur poenitentia, eo redditur postea difficilior Proverb. 22, v. 6. 2. Poenitentia ex amore DEI filiali, non ex timore poenae servili procedere debet, atqui in extremis poenitens timore mortis et gehennae ut plurimum ad poenitentiam inducitur. 3. Qui in hora mortis poenitentiam demum agit, is non tam relinquere videtur peccata, quam a peccatis relinqui. 4. Morbi quandoque cum doloribus intensissimis et paraphrosyne sunt conjuncti, quo-
VI. 242. modo igitur in tali statu de poenitentia vere quis potest esse sollicitus? ** *Qui se totos in omni vita libidinibus dediderunt, qui in deliciis atque luxuriis corda sua enutrierunt, qui nullis DEI neque minis, neque promissis, neque plagis, neque beneficiis, neque monitis a scelerata vita revocari voluerunt, quam in extremo vitae actu, ab ipsa jam paene vita derelicti, salutarem poenitentiam agant? quid quaeso magis praeposterum, quam eo tempore velle te novam vitam inchoare, cum spatium vivendi non suppetit, qui si longiora adhuc vitae spatia haberes, diutius in iniquitate persisteres, quemadmodum fecisti, quamdiu in vita permansisti?* Lud. Granat. dom. 18. post Pentecost. conc. 1. p. 323.** 5. Tunc observantur oculis conjux, liberi, cognati, temporalia omnia in momento deserenda, eorum desiderio plurimi ita anguntur, ut nisi cor prius ab illis abstractum sit, vix possit ad DEUM elevari.

Quae ad contritionem excitandam meditari debeamus. 143. Ceterum ut crescat in vera poenitentia cordis contritio ac dolor de admissis peccatis, meditatione complecti nobisque proponere debemus: 1. Inferni poenas inaestimabiles, quas peccatis nostris promeriti sumus, earum gravitatem, diversitatem atque aeternitatem finitus intellectus noster comprehendere nequit. 2. Vitae aeternae gloriam ac laetitiam itidem inaestimabilem, cujus possidendae spe per peccata nostra excidimus. Hujus gloriae καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος itidem non possumus comprehendere 2. Cor. 4, v. 17. 3. Judicii extremi severitatem, in quo *abscondita tenebrarum et consilia cordium manifestabuntur* 1. Cor. 4, v. 5, omnia ibi erunt purissimis DEI et angelorum oculis conspicua, velut solis radiis scripta. 4. Peccatorum multitudinem. Ps. 19, v. 13: *Delicta quis intelligit?* Psalm. 49, v. 13: *Comprehenderunt me iniquitates meae, multiplicatae sunt prae capillis capitis mei.* Exacte igitur consideranda sunt singula decalogi praecepta, quibus ac quot modis corde, ore et opere peccaverimus, expendenda peccata interiora et exteriora, commissionis et omissionis, ignorantiae, infirmitatis et malitiae; nostra et aliena, quibus participamus. 5. Peccatorum atrocitatem, quae ex multis considerationibus manifesta fieri potest. Per peccata mortalia amittitur DEI gratia, Spiritus sancti inhabitatio, tranquillitas conscientiae, salus ac vita aeterna. Ergo quanta haec sunt bona, tantum malum oportet esse peccatum, per quod bonis illis omnibus privamur. Deus est summum et infinitum bonum, jam vero per peccatum offendimus DEUM, utique ergo peccatum erit infinitum malum. *Quotiescunque peccamus* (scribit Granatensis lib. 2. memorial. c. 6. p. 28.), *practicum illud judicium in corde nostro exercetur, licet subinde non sentiamus, proponitur ab una parte commoditas peccati, hoc est delectatio aut utilitas, ob quam peccamus, et ab altera parte offensa, qua DEUM provocamus, et amicitia DEI, quae per peccatum amittitur, ita ut in unam lancem mittatur DEUS et in alteram temporalis utilitas aut momentanea voluptas, homo autem stans in medio eligit potius divinae amicitiae jacturam, quam exigua utilitate aut voluptate carere. Quid posset horrendum magis excogitari, quam praeponere rem adeo vilem DEO creatori?* Peccatum infinito et nobis incomprehensibili odio DEUS prosequitur, quod poenae damnatorum aeternae ac infinitae manifestant, quanto igitur magis nobis conveniret, infinito quodam odio (si possibile foret) illud in nobis detestari? 6. Beneficiorum divinorum copiam, quam ne cogitatione quidem, nedum verbis assequi possumus. Quot sunt in toto

universo creaturae, quot sunt corporis membra, totidem divinae benignitatis exstant testimonia. Quid de beneficio redemtionis, vocationis, praeservationis a malo etc. dicemus? an non igitur extreme detestandum, quod tam benevolum ac munificum Patrem peccatis nostris offendimus, quod pro beneficiis ipsius innumeris tam malam gratiam ei rependimus? Hisce omnibus et singulis distincte, enucleate et exacte consideratis convertat se peccator piis precibus ad Dominum, peccata sua humiliter agnoscat et deploret atque ea sibi condonari suppliciter petat, qua in re piis mentibus inservire
VI. 343. poterit enchiridion illud meditationum ac precationum, quod non ita pridem in lucem dedimus, ut et hortulus animae a Dn. Cramero publici juris factus.

Quae ad excitandam et confirmandam fidem meditari conveniat.

144. Contritioni illi verae ac seriae oportet esse conjunctam fidem, hoc est fiduciam divinae misericordiae propter Christum mediatorem nobis promissae, cujus excitandae, augendae et confirmandae causa meditari debet cor contritum: 1. Infinitam Dei misericordiam. Eccles. 2, v. 23: *Quanta est majestas ejus, tanta ejusdem misericordia.* 1. Joh. 4, v. 16: *Deus est caritas.* Bernhardus serm. 11. in Cant. col. 518: *Major est DEI pietas, quam quaevis iniquitas.* Serm. 5. in die natalis col. 60: *Dicitur pater misericordiarum, quia quod miseretur, proprium est illi, ex se enim sumit materiam et velut seminarium quoddam miserendi.* Colligenda igitur emphatica Scripturae dicta, quae de misericordia et caritate DEI immensa agunt, eademque cordi proponenda et probe infigenda. 2. Infinitum CHRISTI meritum, quippe cum sit in unitate personae ϑεάνϑρωπος, ἰσόμετρον λύτρον pro peccatis nostris praestare potuit ac vere praestitit; ubi iterum colligenda praecipua Scripturae dicta, quae de fructu passionis et mortis CHRISTI loquuntur; consideranda sunt distincte CHRISTI sudor sanguineus, flagella, sputa, clavi, crux, lancea etc., ut possit fidelis anima ex Cantico c. 1. v. 13. dicere: *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.* Bernhardus sermon. 22. in Cantica col. 555: *Copiosa apud DEUM redemtio, prorsus copiosa, quia non gutta, sed unda sanguinis largiter per quinque partes corporis emanavit* etc. 3. Promissionum evangelicarum universalitatem. 1. Tim. 2, v. 4: *DEUS vult omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire;* v. 5: *unus enim DEUS, unus mediator DEI et hominum, homo CHRISTUS JESUS;* v. 6: *qui dedit se ipsum pretium redemtionis pro omnibus.* 2. Petr. 3, v. 9: *DEUS non vult aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti.* Hae promissiones cum sint universales, ideo in seriis conscientiae angoribus etiam ad nos eas pertinere statuamus. 4. Sigilla ac signacula promissionis, hoc est sacramenta fidei excitandae et confirmandae ergo instituta. Per poenitentiam patet nobis reditus ad foedus pristinum in baptismo nobiscum initum, quin et pretiosissimo salutis pignore, videlicet corpore et sanguine CHRISTI, in Coena pascimur, quo pertinet etiam ritus privatae absolutionis, in qua vere poenitentibus κατ' ἰδίαν peccatorum remissio annuntiatur, quae coram DEO in coelis rata. Matth. 18, v. 18. 5. Exempla eorum, qui vere ad DEUM conversi delictorum suorum, atrocium licet ac gravium, remissionem sunt consecuti, utpote primorum parentum, Aaronis, Davidis, Manassis, Petri, publicani etc. 1. Tim. 1, v. 15: *Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quod CHRISTUS JESUS venit in mundum, peccatores salvos facere, quorum ego primus sum;* v. 16: *sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet CHRISTUS omnem patientiam πρὸς ὑποτύπωσιν eorum, qui credituri erant in eum ad vitam aeternam.* Augustinus de verb. apost. sermon. 10: *CHRISTUS recipit Paulum inimicum suum acriorem, quem cum sanaret, nemo in ceteris desperaret.* Haec omnia itidem distincte, enucleate et exacte consideranda sunt, ut *in conspectu DEI cor nostrum possimus erigere* ac tranquillum reddere 1. Joh. 3, v. 19. ac firmam de peccatorum remissione fiduciam concipere. **Ambrosius prec. 2. praeparante ad missam tom. 5. fol. 168: *O quam in multis offendi atque offendo, sed non subrepit desperatio, cum publicanum in templo justificatum attendo, cum latronem in cruce confitentem et de cruce ad paradisum transeuntem adspicio, cum Mariam post multas criminum culpas fonte pietatis ablutam, cum Petrum post negationem apostolatus gratiam recuperasse intueor. Sed rogo, ineffabilis pietas, ut cui de tantis exemplis praesumere dedisti, gemitus publicani, confessionem latronis, lacrimas meretricis fletusque negantis apostoli concedas.***

Definitio poenitentiae. VI. 344.

145. Ex his, quae de poenitentia hactenus dicta sunt, talem ejusdem colligimus definitionem: Vera ac salutaris poenitentia est talis ad DEUM conversio, qua peccator per Spiritus sancti gratiam ac ministerium verbi interius movetur, ut agnitis ex lege peccatis suis ac ira DEI adversus illa serio doleat ac fide in CHRISTUM ex evangelio concepta sese vicissim erigat, propter ipsum peccata sibi remitti certo statuens, quam fidem melioris vitae propositum ac studium et bona opera tanquam fructus DEO grati et poenitentia digni consequuntur. Converte nos, o DEUS, ut ad te convertamur; alliga animae nostrae vulnera, ut sanemur. Amen.

LOCUS DECIMUS SEXTUS

DE JUSTIFICATIONE PER FIDEM.

I.

Connexio cum loco praecedente.

Doctrinam de poenitentia convenienti ordine sequitur articulus de justificatione. **Calviniani: 1. errant in articulo praedestinationis, ergo et in articulo justificationis, quia justificatio est praedestinationis executio. 2. Errant circa definitum, definitionem, causam efficientem principalem, instrumentalem et objectum justificationis. 1. Circa definitum, quia justificationem a salvatione realiter distinguunt. Joh. Pisc. lib. 2. de justificat. cap. 3, cui suffragantur Neo-Marpurgenses. 2. Circa definitionem, quia implicite justificationem primam et secundam statuunt, dum asserunt, infantes non eo modo justificari, quo adulti Coll. Momp. pag. 49. 495. Beza resp. 2. ad act. colloq. pag. 97. Pisc. ad dict. Hoffm. pag. 84. justificari infantes fide aliena. 3. Circa causam efficientem principalem. 1. Christi satisfactionem non omnimode fuisse necessariam. Calvin. 2. instit. cap. 17. §. 1. Musc. de justif. pag. 267: quod et Scholastici docuerunt. 2. Meritum Christi mutilando, partim ratione meriti, partim ratione ejusdem objecti. Ratione meriti, docendo, Christum non totali, id est activa et passiva obedientia satisfecisse; ratione objecti, docendo, Christum non pro toto mundo, sed pro solis electis mortuum. 4. Circa causam instrumentalem duplicem: 1. Verbum et sacramenta; 2. fidem. Verbi et sacramentorum virtutem annihilant, rationi plus tribuunt; fidem tollunt per absolutum decretum etc. 5. Circa objectum, dum gentilibus salutem adscribunt.** Homini enim peccatori in seriis conscientiae angoribus constituto proponenda est evangelica de Christi beneficiis promissio, quam vera fide amplexus coram Deo justificetur et ex syrtibus desperationis erutus ad portum salutis aeternae provehatur. Neve carnales homines doctrina de gratuita nostri coram Deo propter Christum justificatione ad securitatem et concupiscentiarum indulgentiam abutantur, ideo praemittitur locus de poenitentia, absque qua Christi beneficia ac DEO placens justitia in nobis locum non habent. Proinde utrumque indissolubili foedere conjungitur, *praedicare in Christi nomine poenitentiam* et praedicare in ejusdem nomine *remissionem peccatorum* Luc. 24. v. 47. VII. 2.
Adde quod verae in Christum fidei, quae poenitentiae pars est facile primaria, nostra coram Deo justificatio disertis Scripturae verbis transscribatur. Rom. 3, v. 28: *Statuimus fide justificari hominem absque operibus legis.* cap. 4, v. 5: *Ei, qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam.*

Dignitas et utilitas hujus loci.

2. **Apolog. conf. August. pag. 60. commendat articulum de justificatione a dignitate et summa utilitate ac necessitate, ad quem locum provocat Form. conc. art. 4. §. *Cum autem.*** Maxima utique hujus articuli dignitas est cum pari utilitate et necessitate conjuncta, siquidem pia et sincera ejus tractatio debitum honorem Christo asserit, firmam consolationem territis conscientiis ostendit, discrimen legis et evangelii communit, πληροφορίαν fidei in vera ac Deo grata invocatione necessariam excitat et ad serium bonorum operum studium animos piorum inflammat. **Doctrina de justificatione vocatur *admirabilis justitia* Psalm. 65, v. 6, quia modum ejus invenit is, qui Esa. 9, v. 6. vocatur *admirabilis*, quique res suas in ecclesia maxime instituit et deducit praeter et contra omnem rationis humanae ordinem. Luc. 1, v. 17. vocatur eadem φρόνησις τῶν δικαίων. ut ostendatur, nos tum demum recte sapere in spiritualibus, quando articuli hujus doctrinam probe cognitam habemus, Psalm. 25. vocatur *secretum Domini.*** Quod igitur de remissione peccatorum Augustinus dicit in enchirid. ad Laur. c. 64: *Per hanc stat ecclesia, quae in terris est, per hanc non perit, quod perierat et inventum est;* idem de justificatione pronuntiare possumus, quippe quae in peccatorum remissione consistit Rom. 4, v. 7; unde graviter scribit Chemnicius part. 2. loc. theol. loc. de justificat. in princ.: *Hic locus est tanquam arx et praecipuum propugnaculum totius doctrinae et religionis Christianae, quo*

vel obscurato, vel adulterato, vel subverso impossibile est, puritatem doctrinae in aliis locis retinere; salvo autem hoc loco corruunt per se omnes idolomaniae, superstitiones et quicquid est corruptelarum in omnibus fere aliis locis. Desumsit hoc ex D. Luthero, qui in explicatione Psalm. 117. tom. 5. Germ. Jen. f. 159. sic commentatur: *Modo unicum istud doctrinae Christianae caput conservetur sanum et integrum, ecclesia manet concors et pura absque dissensionibus et sectis, quia hoc unicum et nihil quicquam praeter illud constituit et conservat Christi ecclesiam.* Vide locum integrum ut et tom. 1. Islebius f. 18. tom. 4. Latin. Jen. f. 3. **Idem in praefat. epist. Galat.: *In corde meo iste unus regnat articulus, scilicet fides Christi, ex quo, per quem et in quem omnes meae diu noctuque fluunt et refluunt theologicae cogitationes. Nec tamen comprehendisse me experior de tantae altitudinis, latitudinis, profunditatis sapientia, nisi infirmas et pauperes quasdam primitias et veluti fragmenta.* Ibidem: *Hoc articulo jacente et pereunte jacet et perit simul tota cognitio veritatis, eo vero florente florent omnia, bona religio, verus cultus, gloria Dei, certa cognitio omnium statuum et rerum.* Quidam veterum locum de justificatione clavem auream vocavit, quae si integra retineatur, portam coeli reserare; si vero adulterata fuerit, non coeli, sed inferni portas reserare dicitur.** Idem in comment. epist. ad Galat. fol. 10: *Jacente articulo justificationis, jacent omnia, itaque summe necessarium est, ut eum perpetuo inculcemus et acuamus, quemadmodum Moyses de sua lege dicit, nam satis vel nimium non potest inculcari et urgeri.* In cap. 21. Gen.: *Hic est summus fidei articulus, quem si tollas vel depraves, neque ecclesia consistere potest, neque Deus retinere potest suam gloriam, quae est, quod sit misericors et quod propter Filium condonare peccata ac salvare velit.*

'Ετυμολογία et significatio vocabuli justificationis.

3. Auspicabimur ab explicatione vocabuli, quae ad ipsius rei cognitionem nos deducit. **Nomen *justificationis* a profanis scriptoribus Latinis usurpatum non legi, testatur Costerus in enchir. c. 6. p. 227. A Graecis usurpatur tripliciter: 1. neutraliter pro *existimare* seu *censere;* 2. active pro *supplicio afficere* seu *punire;* 3. passive, sed bonam in partem, pro *justitiam consequi.* צָדַק in kal est *justitiam habere*, in piel *justitiam alicui tribuere*, in hiphil *in judicio aliquem absolvere* et *justum pronuntiare*, in hithpaël *se ipsum justificare et causae suae bonitatem demonstrare.* In N. T. vix ulla verbi *δικαιοῦν* significatio dabitur, quae non alicui ex V. T. indigitatae correspondeat. Varinus *δικαιοῦν δύο δηλοῖ, τό τε κολάζειν καὶ τὸ δίκαιον νομίζειν*, duo significat, et punire et justum censere.** הִצְדִּיק in hiphil,
VII. 3. *justificavit, justum pronuntiavit, justitiam imputavit, accusatum absolvit* et *justum pronuntiavit;* LXX reddiderunt *δικαιοῦν, δικαιοῦσθαι, δίκαιον κρίνειν.* Gen. 44, v. 16: *Quid dicemus et quo justificabimur?* מַה־נִּצְטַדָּק non est, quo nos innocentes esse declaremus, ut a reatu furti absolvamur. Exod. 23, v. 7: *Non justificabo impium*, i. e. non absolvam a culpa, non dimittam impunitum. Prov. 17, v. 15: מַצְדִּיק *justificans impium*, *ὃς δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον, abominatio est coram Domino.* Esa. 53, v. 11: *In notitia sui* יַצְדִּיק צַדִּיק, *justificabit justus servus meus multos.* Ezech. 16, v. 51: *Justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus, quas fecisti*, i. e. tanta impietate contaminata es, ut sorores tuae, si tecum conferantur, quodammodo justae et piae censeri queant. Dan. 8, v. 14: *Et justificabitur sanctuarium,* id est mundabitur, *καθαρισθήσεται*, ubi usurpatur passivum נִצְדַּק. Matth. 11, v. 19. Luc. 7, v. 35: *Et justificata est sapientia, ἐδικαιώθη ἡ σοφία.* Syr. וְאֶזְדַּדְּקַת, Försterus in lexico monet, peculiari significandi modo justificari ibi accipi pro corripi, argui, reprehendi. *Justificata est sapientia a filiis suis*, hoc est qui debebant ei tanquam filii obedire ac subjici sapientiae, eam ut sapientiores et magistri reprehendunt. Hanc sententiam sequitur Lutherus in versione germanica et Brentius in confess. Wirtenb. p. 286. Alii referunt hanc pericopen ad credentes, *justificata est sapientia a filiis suis*, hoc est, si vel maxime increduli sapientiam evangelii repudient, credentes tamen eam justificant, approbant et recipiunt, quem sensum Syriaca paraphrasis exprimit addens copulam ו pro adversativa, *sed justificata est sapientia* etc. **a cultoribus suis sive servis, Sirac. 4, v. 12. *filii sapientiae* dicuntur illi, qui quaerunt et investigant eam, Basilius in expos. Psalm. 7. pag. 107: *τέκνα δὲ σοφίας ὁ κύριος εἶπε τοὺς ἐν τῇ θεογνωσίᾳ μεμορφωμένους, ἐδικαιώθη γὰρ φύσιν ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς.* Chemnicius p. 2. locor. p. 276: *Sapientia est justificata,* id est *excusata et absoluta filiis suis.* Ribera in c. 14. Hoseae n. 25. eandem interpretationem sequitur. Observa, emphatice addi, *ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς πάντων.*** Chrysostomus ita interpretatur: *Sapientia divina omnia tentavit et nihil eorum omisit, quae ad conversionem et salutem filiorum pertinent*, justificata igitur, hoc est absoluta et excusata est, ita ut culpa perditionis sit penes ipsos. Est, qui justificari hic accipit pro absolvi et liberari ab obligatione, perinde ut usurpatur Act. 13, v. 38: *Remissio ab omnibus, a quibus non potuistis justificari in lege Moysis.* Sapientia ex promissione patribus facta quasi jure quodam obligata erat Judaeis, sed quia illam repudiant, qui debebant esse filii sapientiae, ideo absoluta est ab illo jure seu obligatione et libera est, ut praedicatione transferatur ad gentes. **Analogia Scripturae ostendit *υἱοὺς* et *τέκνα* denominari ab ea re ad quam pertinent aut cui sunt dediti; *υἱοὶ ἀπειθείας* Ephes. 2, v. 2; *υἱοὶ φωτός* Joh. 12, v. 36; *υἱὸς γεέννης* Matth. 23, v. 15; *υἱοὶ βασιλείας* Matth. 8, v. 12; *υἱὸς εἰρήνης* Luc. 10, v. 6; *υἱοὶ ἡμέρας* 1. Thess. 5, v. 5. etc.; *τέκνα ἐπαγγελίας* Galat. 4, v. 28; *τέκνα ὀργῆς* Ephes. 2, v. 3; *τέκνα φωτός* Ephes. 5, v. 8; *τέκνα ὑπακοῆς* 1. Petr. 1, v. 14.** Luc. 7, v. 29: *Publicani justificaverunt Deum, ἐδικαίωσαν, baptizati a Johanne,*

hoc est pronuntiarunt Deum justum, tribuerunt ei laudem sapientiae et justitiae, peccatorum humili confessione et baptismi susceptione. In eadem signi-
VII. 4. ficatione accipitur Psalm. 51, v. 6: *ut justificeris in sermonibus tuis*, i. e. ut laus justitiae tibi tribuatur. Luc. 10, v. 29: *Legisperitus se ipsum justificabat*, h. e. laudem justitiae sibi arrogabat; eodem modo usurpatur c. 16, v. 15 Jac. 2, v. 21: *Abraham ex operibus justificatus est*, h. e. justus declaratus. ** צָדַק in kal significat *justitiam habere*, *justum esse* positive. Exempla sunt Psalm. 19, v. 10. Psalm. 143, v. 2. Job. 9, v. 20. 1. In Jobo frequenter usurpatur de justitia inhaerente, quae est novae obedientiae seu bonae conscientiae c. 13, v. 18. c. 34, v. 5, ubi diligenter observare jubet Chemnicius, justitiam illam inhaerentem in Jobi historia premi cruce et tentationibus, ne inducat persuasionem pharisaicam; 2. nec tantum neutraliter, sed semel etiam active sumitur pro juste agere Job. 33, v. 9. et 12; 3. semel etiam de justitia fidei, Esa. 45, v. ult.; 4. et pulcherrima est observatio, quod justitia fidei seu evangelica respectu nostri sit in tertia conjugatione, id est imputativa, respectu vero mediatoris est in prima conjugatione, id est positiva. Utramque significationem Latini notant terminis *a* vel *coram Domino* et *in Domino*. Si dicimur *justificari a* vel *coram Domino*, tunc est in tertia conjugatione et significat *nos absolvi* vel *justos pronuntiari;* si vero dicimur *justificari in Domino*, tunc est in prima conjugatione et significat *nos* positive *justos esse*, sed *in Domino*. 2. Cor. 5, v. ult. 1. Cor. 1, v. 30. צִדֵּק in piel notat *tribuere sibi* vel *alteri justitiam*, Jerem. 3, v. 11. Job. 32, v. 2. c. 33, v. 32. Ezech. 16, v. 51. הִצְדִּיק in hiphil significationem habet forensem atque idem est, quod in judicio aliquem *absolvere* et *justum pronuntiare*, sive id vere fiat, sive falso, sive de Deo dicatur, sive de creaturis, quemadmodum contrarium הִרְשִׁיעַ *improbificare* seu *malificare* non est ex bono malum facere, sed malum vel reum aliquem habere, condemnare. הִצְטַדֵּק in hithpaël significat *se ipsum justificare, δικαιολογίαν causaeque bonitatem asserere* et semel tantum usurpatur Genes. 44, v. 16; sic ergo in nulla conjugatione significat justitiam infundere.

Significatio forensis demonstratur. 4. In articulo justificationis hoc verbum habet forensem seu judicialem significationem, quae et alias vulgatissima est, quod sequenti confirmatum damus argumento: quodcunque vocabulum notat actum judicialem et opponitur condemnationi, cujus insuper cognata et aequipollentia sunt judicialia, illud forensem habet significationem. Atqui vocabulo justificationis priora omnia competunt. Ergo etiam posterius haudquaquam ei denegandum. Mi-
1. Quia notat actum judicialem. norem confirmamus: 1. notat actum judicialem, non solum extra doctrinam justificationis gratuitae coram Deo, sed etiam in ipso justificationis articulo. Prioris membri exempla passim sunt obvia. Esa. 5, v. 23: *Vae illis, qui justificant impium propter munera* מַצְדִּיקֵי, *δικαιοῦντες*, justum pronuntiantes. Deut. 25, v. 1: *Si fuerit causa inter aliquos et venerint in judicium, judicent eos, justificent justum*, i. e. absolvant justam causam habentem, *et condemnent* (הִרְשִׁיעַ q. d. improbificent) *impium*. 2. Sam. 15, v. 4: *Quis me constituat judicem super terram, ut ad me veniant omnes, qui habent litem et judicium, et justificem eos.* Psalm. 82, v. 3: *Judicate pauperi et pupillo, pauperem et egenum justificate.* Esa. 43, v. 9: *Dent testes suos et justificentur.* Posterioris membri exempla haec sunt: Psalm. 143, v. 2: *Ne intres in judicium tuum cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Job. 9, v. 2: *Scio, quod non justificetur homo comparatus Deo;* v. 3: *si voluerit contendere cum eo, non poterit ei unum respondere pro mille.* Luc. 18, v. 14. publicanus se ipsum accusans et precibus a Deo veniam petens, dicitur *justificatus*, i. e. absolutus a peccatis, *descendisse in domum suam*, ita quoque Lyranus exponit. ** Psalm. 143, v. 2. non modo fit mentio judicii, sed et forensem significationem in verbo *justificari* evincit consequentia argumentationis Davidicae. Si justificare significaret infundere justitiam, nulla esset in verbis Davidis consequentia, siquidem si Deus cum servo suo maxime intraret in judicium, tamen posset illi Deus justitiam infundere. ** Si quis obvertat, justificari in Scripturis etiam accipi pro eo quod est *approbare, testificari, agnoscere, celebrare, confiteri* VII. 5.
ut justum, tribuere et arrogare justitiae laudem, proinde non videri significationem hujus vocabuli perpetuo forensem esse; illi respondet D. Chemnicius part. 2. locor. de justif. c. 6. p. 628: *justificare in hac significatione tria complecti: 1. accusatum et in judicium deductum absolvere ab intentato crimine, ne judicialiter condemnetur; 2. pro justo censere, pronuntiare, recipere et acceptare; 3. ita justificatis tribuere laudem, testimonium et praemia, quae justis et innocentibus debentur.* Proinde ut in omnibus linguis vocabula a specie transferuntur ad genus, ita quoque in hac ipsa justificationis voce contingere, ut *γενικῶς* in quibusdam Scripturae dictis usurpetur pro celebratione, confessione, testimonio et arrogatione justitiae, ut ex allegatis Scripturae locis patet. Breviter, vox justificandi proprie et in genere est justum aliquem pronuntiare, sive is revera justus sit, sive injustus. Ad Deum relatum usurpatur vel active pro eo quod est a peccatis absolvere et justum pronuntiare; vel passive, pro eo quod est Dei justitiam ab aliis agnosci et praedicari.

5. 2. Quia opponitur condemnationi, idque itidem 2. Quia opponitur condemnationi.
non solum extra doctrinam justificationis gratuitae coram Deo, sed etiam in ipso justificationis articulo. Jam vero opposita sunt sub eodem genere. Prioris membri exempla occurrunt: Deut. 25, v. 1: *Si fuerit causa inter aliquos, justificent justum et condemnent improbum.* 1. Reg. 8, v. 32: *Judicès servos tuos condemnando impium et justificando justum.* Prov. 17, v. 15: *Qui justificat impium et condemnat justum, abominatio uterque est coram Deo.* Matth. 12, v. 37:

Ex verbis tuis justificaberis, i. e. justus declaraberis, *vel condemnaberis*. Posterioris membri exempla sunt: Rom. 5, v. 16: *Judicium quidem ex uno in condemnationem, εἰς κατάκριμα, gratia autem ex multis delictis in justificationem, εἰς δικαίωμα*. Rom. 8, v. 33. et 34: *Quis intentabit crimina adversus electos Dei? Deus est, qui justificat. Quis est, qui condemnet?* Ut ergo הִרְשִׁיעַ est improbitatis et impietatis aliquem damnare; ita הִצְדִּיק est a culpa absolvere et justum pronuntiare. Excipit Bellarm. lib. 2. de justif. c. 3, justificationem recte opponi condemnationi, et tamen non ideo semper esse forense vocabulum, *cum ipsa etiam condemnatio interdum sit actus judicis deputantis ad poenam eum, qui in judicio reus inventus est, interdum autem effectus culpae, quae poenam commeruit, siquidem et Adam nos condemnavit et Deus. Sed Adam nos condemnavit non judicando nec modo forensi, sed imprimendo culpam originalem; Deus autem damnavit judicando; ita Christus, secundus Adam, nos primo justificat delendo peccata et infundendo gratiam, secundo in die judicii nos justificabit declarando justos*. Respondemus: Sufficit causae nostrae, quod Bellarminus fatetur, quotiescunque condemnatio describitur tanquam actus DEI, tunc significationem vocis esse forensem; subsumimus enim, in omnibus illis locis condemnatio tribuitur Deo
VII. 6. tanquam justo judici et in oppositione dicimur justificari fide in Christum, ergo justificatio in illis dictis habebit significationem forensem. Probandum autem erat Bellarmino, non nude asserendum, quod condemnatio alicubi non sit forense vocabulum. In dicto apostolico Rom. 5. nihil subsidii inveniet pro stabilienda illa altera condemnationis significatione, fatetur enim ipsemet, condemnationem eo in loco significare actionem judicis, quae non potest esse non forensis et judicialis, aliam igitur quaerit elabendi rimam, sic scribens: *Quamvis condemnatio et justificatio alicubi significent actionem judicis, ut in illo loco citato, judicium ex uno in condemnationem etc., tamen quando Deus justificat impium, declarando facit justum, quoniam judicium ejus secundum veritatem est*. Respondemus: Omnino judicium Dei justum est, quando propter imputatam per fidem Christi justitiam hominem justificat, quemadmodum etiam justum fuit ejus judicium, quando propter peccata nostra percussit Filium suum, sed ex eo non debet nec potest inferri, quod per aut propter inhaerentem justitiam nos justificet, alias non impius, sed justus justificaretur, cujus contrarium pronuntiat apostolus Rom. 4, v. 5, qua de re postea plura.

3. Quia ejus cognata sunt forensia.

6. 3. Quia totus justificationis actus describitur per verba forensia. Exprimitur enim *judicium* Psalm. 143, v. 2. *judex* Joh. 5, v. 27. *tribunal* Rom. 14, v. 10. *reus* Rom. 3, v. 19. *accusator* Joh. 5, v. 45. *testis* Rom. 2, v. 15. *chirographum* Col. 2, v. 14. *debitum* Matth. 18, v. 24. *advocatus* 1. Joh. 2, v. 1. *absolutio* Psalm. 32, v. 1. Lex coram Dei judicio accusat peccatorem, ut fiat ὑπόδικος, *obnoxius Deo*, Rom. 3, v. 19, conscientia συμμαρτυρεῖ, *testimonio suo comprobat, hanc legis* accusationem Rom. 2, v, 15. Cumque per peccatum tota hominis natura et omnia ejus opera sint misere contaminata, ideo nihil invenit, quod judicio Dei opponere possit, lex igitur fulmen maledictionis et condemnationis in hominem peccati convictum vibrat, sed evangelium monstrat Christum mediatorem, qui perfectissima sua obedientia pro debitis peccatorum nostrorum satisfecerit, ad hunc peccator territus et voce legis damnatus vera fide confugit, hanc Christi justitiam judicio Dei et accusationi legis opponit ac hujus respectu et imputatione justificatur, hoc est a sententia damnationis absolvitur et justus pronuntiatur. Per hunc judicialem processum describit apostolus justificationis articulum, ut contra epicuraeas et pharisaicas peccati extenuationes eum muniat. Epicurei opinantur, peccatoris justificationem esse rem valde levem, ideo peccatum non admodum curant; Pharisaei persuasionem propriae justitiae induunt, qua coram Deo consistunt, sed quando sub imagine judicialis processus coram tribunali Dei doctrina justificationis proponitur, epicureae et pharisaicae illae cogitationes facile evanescunt. 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus, qui enim me judicat, Dominus est.* Haec omnia non nisi in seriis pavoribus et angoribus conscientiae recte intelliguntur.

4. Quia aequipollentia habet judicialia.

7. 4. Quia aequipollentes phrases itidem sunt judiciales. Justificari enim est *non vocari in judicium* Psalm. 143, v. 2; *non condemnari* Joh. 3, v. 18; *non venire in judicium* Joh. 5, v. 24; *non judicari* Joh. 3, v. 18. Publicanus descendebat justificatus in domum suam, *absolutus* scilicet *a peccatis*, quorum remissionem seriis gemitibus fuerat precatus Luc. 18, v. 14. Apostolus Paulus justificare exponit per *imputare justitiam* Rom. 4, v. 3. *fidem imputare ad justitiam* v. 5; *tegere iniquitates, non imputare peccatum* v. 7; *remittere peccata* Rom. 3, v. 25; *condonare peccata* Coloss. 2, v. 13. Pertinent etiam huc sequentes phrases: *Deo reconciliari* Rom. 5, v. 10; *justum constitui* v. 19; *benedictionis participem fieri* Eph. 1, v. 3. *remissionem peccatorum accipere* Actor. 10, v. 43. *salvum fieri* Actor. 4, v. 12. Cumprimis vero elegans hypotyposis justificationis nostrae proponitur in parabola servuli, qui decem millia talentorum domino suo debens et debiti remissionem et poenae relaxationem ab ipsius gratia impetrat Matth. 18, v. 27.

Dicta veterum forensem significationem comprobantia.

8. Veteres scriptores licet quandoque disputatio- VII. 7.
num cursu abrepti de significatione vocabuli ex grammatica compositione judicent, tamen evidentia dictorum Scripturae convicti, praesertim in precibus, meditationibus et soliloquiis, quando processum illum judicialem coram Dei tribunali sibi proponunt, genuinam justificationis significationem deprehendunt, Justinus in dial. cum Tryph. p. 207: *Bonitas et humanitas Dei et immensitas divitiarum ejus poenitentiam agentem resipiscentemque a peccatis*

prout per Ezechielem indicat, perinde atque justum quique peccatum non admiserit, habet. In epist. ad Diognet. p. 386: *In quo alio nos iniqui et impii pro justis haberi possumus, quam in solo Filio Dei?* (ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς ἢ ἐν μόνῳ υἱῷ τοῦ θεοῦ). *O dulcem permutationem! o impervestigabile artificium! o beneficia exspectationem omnem superantia! ut iniquitas quidem multorum in justo uno abscondatur, justitia autem unius faciat, ut multi injusti pro justis habeantur.* Ambrosius in c. 3. Rom.: *Justificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes, sola fide justificati sunt dono Dei.* in c. 4. Rom.: *Manifeste beati sunt, quibus sine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates et peccata teguntur, nulla ab his poenitentiae requisita opera, nisi tantum ut credant.* in c. 8. Rom.: *Quomodo implebitur in nobis justificatio, nisi cum datur remissio omnium peccatorum?* Idem serm. 3. in Psalm. 118: *Qui dicit peccata sua, justificatur.* (Bellarminus lib. 2. de justif. c. 13. regerit, *peccati remissionem esse ipsam justitiae infusionem*, qua de re suo loco plura.) Hieronymus lib. 1. contr. Pelag.: *Tunc justi sumus, quando nos peccatores fatemur, et justitia nostra non ex proprio merito, sed ex Dei consistit misericordia.* Augustinus l. de spiritu et lit. c. 26: *Factores legis justificabuntur, i. e. justi habebuntur ac deputabuntur.* lib. 19. de civ. Dei. c. 27: *Ipsa nostra justitia, quamvis vera sit, propter veri boni finem, ad quem refertur, tanta tamen est, ut potius peccatorum remissione constet, quam perfectione virtutum. Testis est oratio totius civitatis Dei, quae peregrinatur in terris, per omnia quippe membra sua clamat ad Deum; dimitte nobis debita nostra.* Bellarminus excipit lib. 2. de justif. c. 13: *Non excludi perfectionem virtutis, quominus ex parte justificatio ei tribuatur, cum dicatur justitia vera.* Respondemus: Justitia novae obedientiae in renatis est vera justitia respectu justitiae philosophicae, quae non procedit ex fide, nec refertur ad debitum finem; interim tamen non potest coram Dei judicio subsistere, cum sit imperfecta et immunda, adeo ut sancti in medio cursu bonorum operum indigeant remissione peccatorum. Idem lib. 2. contra Julian. Pelag.: *Justificatio porro in hac vita secundum tria illa confertur: primo lavacro regenerationis, quo remittuntur cuncta peccata; deinde congressione cum vitiis, a quorum reatu absoluti sumus; tertio dum nostra exauditur oratio, qua dicimus: dimitte nobis debita nostra.* In Psalm. 31: *Si justificatur impius, ex impio fit justus, sed quomodo? nihil boni fecisti, et datur tibi remissio peccatorum. Attenduntur opera tua et inveniuntur omnia mala, si quod debetur illis operibus, Deus redderet, utique damnaret. Quid ergo fit? non reddit tibi Deus debitam poenam, sed indebitam gratiam; debebat vindictam, dat indulgentiam.* Ibidem: *Qui sunt beati? non in quibus non invenerit Deus peccatum, nam in omnibus invenit, omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei. Si ergo in omnibus peccata inveniuntur, remanet, ut non sint beati, nisi quorum remissa sunt peccata. Hoc ergo apostolus sic commendavit: Credidit Abraham Deo et imputatum est ei ad justitiam.* Idem in Psalm. 34: *Christus justificat impium; quomodo autem justificat impium, nisi credentem et confitentem?* in Psalm. 118: *In via fidei pro non peccatoribus habentur, quibus peccata non imputantur.* Cyrillus in c. 6. Joh.: *Fides salutem affert et gratia justificat, mandata vero legis condemnant magis.* Oecumen. in c. 3. Rom. ex veteribus: *Justitia Dei est justificatio ex Deo, absolutio et liberatio a peccatis, a quibus lex ipsa absolvere non potuit* VII. 8.
nec voluit. Item: *Quomodo fit justificatio? per remissionem peccatorum, quam in Christo consequimur.* Bernhardus serm. 1. de annunt. B. Mar. col. 106: *Si credis, peccata tua non posse deleri, nisi ab eo, cui soli peccasti, et in quem peccatum non cadit, bene facis; sed adde adhuc, ut et hoc credas, quia per ipsum tibi peccata donantur* etc. *Sic enim arbitratur apostolus, hominem gratis justificari per fidem.* Idem serm. 23. in Cant.: *O solus vere beatus, cui non imputavit Dominus peccatum. Nam quis non habuerit peccatum? Nemo, omnes enim peccaverunt et omnes egent gloria Dei. Quis accusabit tamen electos Dei? sufficit mihi ad omnem justitiam solum habere propitium, cui soli peccavi.* Et postea: *Non peccare Dei justitia est, hominis justitia Dei indulgentia.* (Bellarminus l. d. regerit, *nunquam remitti culpam, quin simul infundatur justitia.* Respondemus: sit sane, interim ex eo non sequitur, quod infusio justitiae, hoc est renovatio interior sit formaliter ipsa peccati remissio, sed est ejus consequens, ut ex sequentibus erit manifestum.) Epist. 190: *Ubi reconciliatio, ibi remissio peccatorum et quid ipsa nisi justificatio?* Glossa in c. 8. Rom.: *Justificavit scilicet remissione peccatorum.* Gerson passim praecipit, *ut peccator provocet a throno justitiae ad thronum misericordiae divinae.* Lombard. 3. sent. dist. 19. §. 1: *A diabolo et a morte per Christi mortem liberati sumus, quia, ut ait apostolus, in sanguine ipsius justificati sumus, et in eo, quod sumus justificati, id est a peccatis soluti, a diabolo sumus liberati, qui nos vinculis peccatorum tenebat.* Et postea: *Dicimur quoque et aliter per mortem Christi justificari, quia per fidem mortis ejus a peccatis mundamur. Unde apostolus: justitia Dei est per fidem Jesu Christi.* Item: *Quem Deus proposuit propitiatorium per fidem in sanguine ipsius, id est per fidem passionis, ut olim adspicientes in serpentem aeneum in ligno erectum a morsibus serpentum sanabantur. Si ergo recte fidei intuitu in illum respicimus, qui pro nobis pependit in ligno, a vinculis diaboli solvimur, id est a peccatis.* Agnoscunt hoc quidam ex ipsis adversariis, sic enim Pineda in c. 4. Jobi: *Justificare significans justum declarare, est verbum forense.* Rom 8: *Deus est, qui justificat impium, quis condemnet?* Vega lib. 5. de justific. c. 3: *Aliquando justificari idem est, quod pronuntiari justum,* ut

Assensus quorundam adversariorum.

Rom. 6, ubi dicit, eum qui mortuus est peccatis, per baptismum justificatum esse a peccatis, quod est absolutum esse, vocabulum forense. Tolet. in c. 2. Rom. hanc *significationem in Scripturis dicit esse frequentissimam.* Tilet. in confut. Antverpiensis confessionis in c. de justif. fatetur, *verbum justificandi plerumque significare absolvere, non autem infusis novis qualitatibus re ipsa justum facere,* quod addit ex c. 5. Rom. *manifestum fieri, quod apud Paulum significat re ipsa justum facere,* de eo paulo post videbimus. Alph. Salmeron tom. 3. comm. p. 342. agnoscit praeter primam et secundam (quam alii Pontificii statuunt) esse *tertiam justificationem, cum quis sententia judicis absolvitur et pronuntiatur justus, sed addit, quod non nisi post hanc vitam justis contingat* (imo vero cum in hac vita detur peccatorum remissio, utique etiam illa justificatio sive absolutio). Ipse Bellarminus sui oblitus 1. de poenit. c. 10. §. Promissionem: *Quid est remissio peccatorum nisi justificatio?* lib. 1. de sacramentis c. 9. §. Solum: *Habet analogiam exterior absolutio, quae ore pronuntiatur* (in sacramento poenitentiae) *cum interna justificatione, quae a Deo efficitur.* (Atqui minister absolvens non infundit justitiam, sed forensi significatione justificat, h. e. absolutum pronuntiat poenitentem. Ergo ut sibi constet analogia, etiam interior justificatio, quae efficitur a Deo, in absolutione a peccatis sive in remissione peccatorum consistet.)

Antithesis: Justificationem sumi pro infusione justitiae.

9. His non obstantibus Pontificii justificare exponunt per τὸ infundere justitiam, Cens. coll. fol. 157: *Mirum est, cum Monhemius grammaticen et Aristotelem profiteatur, non potuisse ex utraque scientia justificationis etymon aut veram significationem deprehendere, ut ad hebraismum confugiendum fuerit.* Coster. in ench. p. 257: *Justificare est justum facere seu justitiam dare, sicut calefacere est calidum facere seu calorem dare.* **Thom. 1. 2. q. 113. art. 1: *Justificatio passive accepta importat motum ad justitiam, ut calefactio motum ad calorem, hoc autem fit secundum rationem motus a contrario, et sic justificatio importat transmutationem a statu injustitiae ad justitiam, et hoc modo hic loquimur de justificatione, et quia motus magis denominatur a termino ad quem, ideo haec transmutatio dicitur justificatio impii,* etc** Nobis res erit cum Bellarmino; is de justif. c. 1. scribit, *justificationis nomen in sacris literis multis modis accipi: 1. Pro ipsa lege, quae justitiam docet,* Ps. 118: *Justificationes tuas custodiam. 2. Pro acquisitione justitiae,* 1. Cor. 6: *haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis;* Rom. 8: *quos vocavit, hos justificavit;* c. 4: *credenti in eum, qui justificat impium. 3. Pro incremento justitiae, quo quis ex justo fit justior,* Eccl. 18: *Ne verearis usque ad mortem justificari.* Jac. 2: *Videtis, quod ex operibus justificetur homo et non ex fide tantum.* Apoc. 22: *Qui justus est, justificetur adhuc. 4. Pro declaratione justitiae modo quodam forensi.* Prov. 17: *Qui justificat impium et qui condemnat justum, uterque abominabilis est apud Dominum.* Esa. 5: *Vae, qui justificatis impium,* etc. **(Becanus in altera parte disputationis suae de justificatione Catholicorum c. 1. corrigens Bellarminum duntaxat tripliciter in sacris literis hoc vocabulum usurpari docet, probe animadvertens, primam significationem a Bellarmino allatam esse spuriam, propterea quod non ex fontibus Hebraeae linguae, sed ex vitiosa vulgata versione est deducta.)**

VII. 9.

Ps. 119: Justificationes tuas custodiam.

10. Ex hic significationibus omnibus quartam tantum propriam et dictis Scripturae de nostra coram Deo justificatione agentibus convenientem judicamus. Respondemus igitur: 1. Psalm. 119. haberi vocabum חֻקִּים, quod LXX verterunt δικαιώματα, Latinus interpres *justificationes,* satis incommode, rectius enim vertitur *statuta, mandata* etc.; quaeritur autem hoc loco, non quomodo interpres Latinus hoc vocabulo sit usus, sed quomodo in Hebraeo et Graeco textu proprie usurpetur. 2. In dictis illis, quae pro secunda vocabuli significatione demonstranda adducuntur, vox justificationis itidem modo forensi accipitur pro absolutione et peccatorum remissione, ut ostendit propria sedes hujus articuli, ex qua de genuina vocabuli significatione judicium fieri debet, 1. Cor. 6, v. 11 praecedenti enumerationi scelerum opponit apostolus beneficia, quibus Corinthii ad Christum conversi fuerint affecti. Sordibus antegressae vitae opponitur ablutio, contaminationi sanctificatio, reatui et condemnationi justificatio. Quid quod justificatio a sanctificatione distinguitur, quomodo igitur eadem esse poterunt? per sanctificationem acquiritur justitia novae obedientiae, sed justificatio consistit in remissione peccatorum et imputatione justitiae Christi, ideo notanter addit apostolus: *justificatio est in nomine Domini nostri Jesu Christi,* cum quo confer. Actor. 4, v. 12: *Non est aliud nomen sub coelo datum, in quo oporteat nos salvos fieri.* Actor. 10, v. 43: *Huic* (Jesu Nazareno) *omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* Actor. 13, v. 38: *Per hunc nobis remissio peccatorum annuntiatur et ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysis justificari.* Ex quo apparet, justificari in nomine Christi nihil aliud esse, quam fide in Christum accipere peccatorum remissionem, ab accusatione legis absolvi et salutis participem fieri. Plura de hoc loco inferius. 3. Rom. 8, v. 30. itidem non pro infusione justitiae, sed pro remissione peccatorum vox justificandi accipitur, quod et Glossa ordinaria agnoscit; modum justificationis c. 3. et 4. praecedente satis clare exposuit apostolus, ut non opus sit dubiis conjecturis, quomodo vocabulum justificandi acceptum velit. Adde quod immediate subjungit v. 33: *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus est, qui justificat;* v. 34: *quis est, qui condemnet?* etc., ubi ipsa oppositio justificationis et condemnationis judicialem hujus verbi significationem evidenter probat. 4. Idem judicium esto de dicto Rom. 4, v. 5. Ostendit enim series textus, justifi-

1. Cor. 6: Justificati estis.

Rom. 8: Quos vocavit, hos VII. 10. et justificavit.

Rom. 4: Credenti in eum, qui justificat impium.

cationem ibidem describi per imputationem justitiae et peccatorum remissionem: *Et qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam, sicut et David beatitudinem hominis dicit, cui Deus imputat justitiam sine operibus.* Principium igitur petit Bellarminus, dum dicta haec de justitiae infusione accipienda statuit. 5. Eccles. 18, v. 22. in Graeco sic legitur: *μὴ μείνῃς ἕως θανάτου δικαιωθῆναι, non exspectes usque ad mortis tempus justificari et Deo reconciliari, sed in tempore peccatorum ostende conversionem tuam*, ut habent praecedentia, hoc est, dum adhuc peccare potes, abstine a peccatis et emenda vitam tuam, alias non relinquis peccata, sed peccata te deserunt, ac multi subitanea morte abrepti sunt, antequam poenitentiam agere possent. Nihil hic de incremento justitiae audis, interim non negamus, justitiam novae obedientiae ac renovationem quotidie crescere debere, sed in ea non consistit nostra coram Deo justificatio. 6. Jac. 2, v. 24. justificari accipitur pro declaratione justitiae, ut suo loco confirmatum dabimus, et agnoscit Thom. Aquin. in c. 3. Galat. 7. Apoc. 22, v. 11. distinguitur justificatio a sanctificatione. Ergo non est par utriusque ratio; absit enim, ut otiosam *ταυτολογίαν* textui tribuamus. Vocabulum *ἔτι* aut actus cujusdam incrementum, aut ejusdem continuationem et perseverantiam vel reïterationem notat. Priori modo accipitur in sanctificatione, posteriori vero in justificatione. **Multi Pontificii accipiunt hunc locum de justificatione secunda, quae ab ipsis definitur non per *justitiae infusionem*, sed *bonorum operum exercitium*, cum quibus Bellarminus transigat.** Lutherus vertit: Wer fromm ist, der sei immerhin fromm. *τὸ ἔτι* non ponitur pro *μᾶλλον* vel *πλέον*, sed pro *πορρότερον*. *Qui justus est, justificetur adhuc.* 1. Per continuationem, hoc est qui fide coram Deo justificatus, non desistat petere remissionem poccatorum quotidie, eum in carne adhuc habitet peccatum, cujus remissio et mortificatio omnibus renatis quotidie necessaria. Ut remissio peccatorum, ita quoque justificatio nostra renovatur in dies ac fides non tantum in primo initio, sed quotidie imputatur credenti ad justitiam. Gregor. in Cant. c. 4: *Quamvis anima mox ut peccat, a justitia deviet, tamen dum semper credit in eum, qui justificat impium, et assidue sub ejus fide peccata sua deflet, per assiduas ablutiones justitiam suam retinet.* 2. Per reïterationem. Si in peccata fuerit prolapsus, vera poenitentia ad Deum redeat, ut a peccatis absolvatur. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc, hoc est, pergat et crescat in sanctificatione, sive ut apostolus loquitur 2. Cor. 7, v. 1: *perficiat sanctificationem.* Quod si vel maxime de justitia novae obedientiae locus acciperetur, hoc sensu, quod renatos quotidie oporteat crescere et proficere in sanctitate et justitia novae obedientiae ex auditu verbi (quo sensu accipit Brentius in confess. Wirtenb. p. 287), nihil tamen accederet causae Pontificiorum; nondum enim ex eo sequitur, quod illud studium novae obedientiae ac legalis justitiae sit nostra coram Deo valens justitia, cum fide non operibus, ex evangelio et non ex lege nos justificari Scriptura asserat. Quin imo cum justitiam, quae coram Deo valere debet, oporteat esse numeris omnibus perfectam, ex eo manifestum est, justitiam novae obedientiae, quam oportet quotidie crescere, quaeque ex eo imperfectionis convincitur, non esse eam, qua coram Deo justificamur. Priorem explicationem, utpote analogiae fidei et textui magis congruam, praeferimus.

Eccles. 18: Ne verearis usque ad mortem justificari.

Jac. 2: Abraham ex operibus justificatus.

Apoc. 22: Qui justus est, justificetur adhuc.

VII. 11.

11. Nihil igitur subsidii ex his dictis peti potest ad infusionem vel incrementum justitiae, id est habitualem vel actualem justitiam comprobandam, quarum illam in infusione qualitatum, hanc in operibus bonis collocant, illam vocant justificationem primam, hanc vero secundam, aliam igitur quercum excutit Bellarminus et lib. 2. de justif. c. 3. tria producit testimonia, ex quibus demonstrare conatur, *justificari per Christum* non esse haberi aut pronuntiari justum, sed vere fieri justum per adeptionem inhaerentis justitiae perfectae. 1. Rom. 5, v. 19: *Sicut per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam justi constituentur multi*, ubi urget phrasin constitui justum et antithesin Adami et Christi. **(Idem facit Becanus p. 1. de justif. c. 2. s. 14: *Quemadmodum per inobedientiam Adae injusti sumus constituti, ita per obedientiam Christi constituimur justi. At per Adae inobedientiam non formaliter, sed efficienter et meritorie duntaxat constituimur injusti. Ergo etiam per obedientiam Christi non formaliter, sed efficienter et meritorie duntaxat justi constituimur.*)** *Per inobedientiam Adami constituti sumus injusti injustitia in nobis vere et realiter inhaerente, non autem imputata. Ergo eodem modo per obedientiam Christi constituimur justi, justitia nobis inhaerente.* Respondemus: 1. manifesta est in textu apostolico oppositio inter justificationem et condemnationem, et quidem bis repetita v. 16. et 18. Cum autem opposita sint sub eodem genere, irrefragabiliter ex eo evincitur, justificationem non minus esse actum judicialem, quam est condemnatio. 2. Regerit Bellarminus, *Adamum nos condemnasse non modo forensi, nec judicando, sed imprimendo culpam originalem; ita quoque Christum nos justificare delendo peccata et gratiam infundendo.* Respondemus: condemnatio in verbis apostolicis haudquaquam tribuitur Adamo, sed indefinite apostolus pronuntiat v. 18: *Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem*, h. e. sicut per Adami delictum in omnes propagatur peccatum, quod illis cedit in condemnationem coram Deo, propter quod justissime a Deo condemnantur (nisi fiat reconciliatio); ita per unius Christi meritum propagatur in omnes vera justitia et salus, ut ex fide justificentur. 3. Quare ut condemnatio nunquam fit extra actum forensem, ita nec justificatio coram Deo, ac proinde non potest pro infusione gratiae sumi. Ambrosius in hunc locum: *Uno Adae peccato condemnati sunt, qui in similitudinem prae-*

Rom. 5: Per unius obedientiam justi constituuntur multi.

varicationis ejus peccarunt, gratia vero Dei per Christum non ex uno delicto, sed ex multis justificavit homines dando illis remissionem peccatorum. Et postea: *Sicut per unius delictum omnes condemnationem meruerunt similiter peccantes; ita et in justitia unius omnes justificabuntur credentes.* 4. Justum constitui et justificari habentur ab apostolo pro aequipollentibus, tam ergo justum constitui opponitur condemnationi quam justificari, et proinde utrumque habet forensem significationem. Verbum enim constituendi significat haec agi coram judicio Dei, Rom. 10, v. 3: *propriam justitiam conantur στῆσαι et justitiae Dei non sunt subjecti.* Qui coram Dei judicio propriam justitiam erigere et constituere laborant, nec se humiliant, ut aliam justitiam, quam Deus proposuit, quaerant, non sunt subjecti justitiae Dei, hoc est illi justitiae, quam Deus in judicio suo approbat. Quemadmodum *Deus fecit* sive constituit *Christum peccatum, ita nos reddimur* sive constituimur *justi*, 2. Cor. 5, v. ult.; utrumque fit per actum quendam judicialem. Adde quod in hoc c. 5, v. 9. et 10. idem statuit esse justificari et reconciliari Deo per sanguinem Christi. Atqui re-
VII. 12. conciliatio illa significat peccatorum remissionem, receptionem in gratiam etc. 5. Peccat Bellarminus extendendo dictum apostolicum ultra collationis tertium. Apostolica collatio talis est: Ut condemnatio est ab Adamo per peccatum, ita justificatio est a Christo per obedientiam. Nec ulterius hic progreditur apostolus, cum applicationis modum in praecedentibus docuerit, videlicet fide justitiam Christi nobis imputari c. 3. et 4, peccatum vero Adae carnali generatione in nos propagari. **Comparatio inter inobedientiam Adae et obedientiam Christi non instituitur simpliciter, sed secundum quid, nimirum quoad originem et ipsam propagationem tam condemnationis quam justificationis, non autem quoad modum propagationis, alias sequeretur Christi justitiam per carnalem propagationem propagari. Considerat apostolus 1. salutis ac condemnationis nostrae causas, sicut enim condemnatio ab Adami inobedientia, ita salus ab obedientia Christi; 2. obedientiae et inobedientiae *effecta*, sicut enim per inobedientiam Adae constituuntur peccatores; ita per obedientiam Christi constituuntur justi; *3. utriusque subjecta.* Sicut enim inobedientia Adae transiit in omnes, ita obedientia Christi praestita est pro omnibus.** Si collatio Adami et Christi ultra terminos apostolici textus extenditur, inferri poterit, in omnes omnino homines citra ullum fidei vel incredulitatis respectum justitiam Christi propagari; sicut per naturalem generationem peccatum Adae in eos propagatur. 6. Nec constat sibi ipsi Bellarminus, hoc enim loco scribit: *injusti constituimur injustitia in nobis vere ac re ipsa inhaerente, non injustitia Adami nobis imputata;* contra vero lib. 4. de amiss. grat. et statu peccati c. 10. asserit, *peccatum Adae ita posteris omnibus imputari, ac si omnes idem peccatum patravissent*, et recitat dictum Bernhardi: *Nostra est Adami culpa, quia etsi in alio, nos tamen peccavimus; et nobis justo Dei judicio imputabatur licet occulto.* Ac docet res ipsa, non posse imputationem illam excludi, quamprimum enim peccarunt primi parentes, ipsorum transgressio reputata fuit totius humani generis transgressio, utique ergo nobis omnibus imputata; unde damnati sumus, antequam nati. ** Alii Pontificii addunt locum Dan. 8, v. 14. וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ *justificabitur* seu *mundabitur sanctuarium.* Respondemus: 1. phrasis illa notat cultus restaurationem, non justitiae infusionem, de qua quaeritur; 2. verbum est in niphal, non in hiphil, de quo potissimum hic quaeritur; 3. declarative potest accipi *sanctificabitur*, i. e. sanctum purgatumque declarabitur.**

12. Alterum dictum, quo conatur Bellarminus probare, justificare non esse vocabulum forense, petit ex Dan. 12, v. 3: *Qui ad justitiam erudierunt multos, fulgebunt sicut stellae*, quod non potest trahi ad judices declarantes. Respondemus: 1. nec hic locus infusionem justitiae probat, doctores enim non infundunt novas justitiae qualitates. 2. Vulgata versio reddidit: *qui ad justitiam erudiunt multos,* ab ea vero discedere Bellarmino non erit integrum propter anathema Tridentinum. 3. Reducitur autem haec sententia pulcherrime ad propriam significationem verbi *justificare.* Deus enim justificat, h. e. solvit, remittit et condonat peccata, sed utitur ad hoc ministerio verbi. 2. Cor. 5, v. 19: *Posuit in nobis ministerium reconciliationis.* Matth. 18, v. 18: *Quicquid solveritis in terra, solutum erit in coelo.* Joh. 20, v. 23: *Quorumcunque remiseritis peccata, remissa erunt.* Deus igitur justificat efficienter et principaliter, ministri ὀργανικῶς, perinde ut Timotheus *se ipsum et auditores suos salvasse* dicitur 1. Tim. 4. v. ult., nimirum ὀργανικῶς per ministerium *evangelii, quod est potentia Dei ad salutem omni credenti.* Rom. 1, v. 16. Etsi minister evangelii peccatorum remissionem praedicans, non fert sententiam more judicis authentici et summi, facit tamen hoc more praeconis sententiam absolutionis a Deo summo judice in evangelio patefactam annuntians. **Flac. in Clav. p. 502. dicit, *verbum justificandi h. l. positum neque pro facere justum, neque pro absolvere ab omni culpa, quod est solius Dei, sed pro insti-* VII. 12.
*tuere ad justificationem, quo respexit etiam vulgata versio et Lutherus, ut sic ministri dicuntur justificare ratione θεωρίας per informationem et adhortationem.*** 4. Denuo autem non constat sibi Bellarminus, hoc enim loco scribit: *Qui praedicat evangelium, non pronuntiat homines justos more judicis, sed aperit viam ad justificationem;* sed lib. 3. de poenit. c. 3. disputat, *sacerdotes esse judices super terram constitutos, potestatem clavium esse potestatem judiciariam.* Item: *Si non essent sacerdotes judices, nec vere peccata remitterent, sed solum annuntiarent esse remissa, nemo periret ex eo solum, quod sacerdotem reconciliantem habere non posset.*

Dan 12: Qui ad justitiam erudierunt multos.

Esa. 53: In scientia sui servus meus justus justificabit multos.

13. Tertium, in quo praecipuum robur causae collocat Bellarminus, petit ex Esa. 53, v. 11: *In scientia sui servus meus justus justificabit multos.* Respondemus: 1. unde probabit Bellarminus, justificare in hoc loco notare infusionem justitiae? 2. Quin potius apostolus docet, justificationem illam fieri per remissionem peccatorum. 3. Verbum Hebraeum in tertia conjugatione significat *justum pronuntiare*, *justitiam imputare*, sicut in prima significat justum esse positive. 4. Per *scientiam* intelligitur vera in Christum fides, quia verba notitiae apud Hebraeos connotant affectum cordis. Christus igitur servus Dei, qui *venit in hunc mundum*, *ut aliis inserviret*, Matth. 20, v. 28. quique *justus* est, non solum essentialiter secundum divinam naturam et inhaesive secundum humanam naturam, sed etiam active, qui sanctissima sua obedientia et passione perfectam peperit justitiam, *in notitia sui*, i. e. dum vera fide agnoscitur et apprehenditur, *justificabit*, i. e. justos pronuntiabit, absolvet et acceptabit, *multos*, h. e. quotquot in ipsum credunt, *et iniquitates ipsorum portabit*, est enim *agnus Dei*, *qui tollit peccata mundi*, Joh. 1, v. 19, ideo enim *justificamur per redemtionem, quae est in Christo Jesu, quia proposuit eum Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus*, ut habet apostolica hujus dicti paraphrasis Rom. 3, v. 24. et 25. *ac scientia salutis nostrae consistit in remissione peccatorum* Luc. 1, v. 77. Peccat igitur Bellarminus opponendo subordinata. Christus justificat meritorie. Ergo non judicialiter; imo vero Christus in officio mediatoris non solum perfectam acquisivit justitiam Deo Patre ministrando, pro peccatis nostris laborando et animam suam in redemtionem tradendo, sed etiam beneficia mortis ac passionis suae voce evangelii nobis offert et per fidem applicat.

Compositio vocis justificare.

14. Solenne autem est Bellarmino et aliis ex compositione vocis argumentari: *Sicut sanctificare est sanctum facere, ita justificare erit facere justum.* Respondemus: 1. non tam ex compositione vocis Latina, quam ex usu linguae sanctae statuendum est de vera significatione vocis justificandi. 2. Ostendimus autem superius immotis Scripturae fundamentis, quod justificare, הִצְדִּיק, significet justum pronuntiare, absolvere etc., sed ex nullo Scripturae loco probari potest, quod justificare significet justitiam infundere. **Cum justificatio non sit physica aliqua mutatio, perperam cum calefactione, dealbatione et aliis hujusmodi mutationibus comparatur.** 3. Ne quidem sanctificandi verbum semper significat ex non sancto facere sanctum infuso sanctitatis habitu. Jubemur enim *sanctificare Jehovam exercituum* Esa. 8, v. 13. petimus *nomen ejus sanctificari*, Matth. 6, v. 9; quis vero diceret, nos Deum ac nomen ejus sanctum facere? 4. Sanctificatio de hominibus usurpata quandoque accipitur pro imputatione sanctitatis Christi per fidem, Act. 26, v. 18: *ut accipiant remissionem peccatorum et sortem inter eos, qui sanctificati sunt per fidem, quae est erga me.* Eph. 5, v. 26: *Christus dedit semet ipsum pro ecclesia, ut sanctificaret eam mundatam lavacro aquae per verbum.* Hebr. 10, v. 10: *Sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel peractam;*
quo pertinet phrasis illa levitica *sacerdos sanctifi-* VII. 14.
cabit leprosum, i. e. sanctum pronuntiabit. Quandoque vero accipitur pro renovatione sive inhaerentis sanctitatis inchoatione ac continuatione. 2. Cor. 7, v. 1: *perficiamus sanctificationem* etc., si vel maxime sanctificare semper idem significaret, quod inhaerentis sanctitatis habitu donare, non tamen idem de justificandi voce dicendum foret. In justificatione enim homo sistitur tribunali Dei, accusatur a lege et reconciliandus est prius Deo, ubi non habetur respectus ad inhaerentem justitiam, sed ad solius Christi meritum fide apprehensum; sed in sanctificatione homo jamdum Deo reconciliatus et a peccatis propter Christi meritum absolutus donatur Spiritu sancto, qui in ipso inchoat et perficit sanctificationem. **Urgent etiam regulam grammaticam. *Verba in kal neutra, in hiphil activa vim agendi habent et exponuntur per* facere. Respondemus: 1. Si vel maxime concedatur, tamen nondum sequitur: הִצְדִּיק significat *justum facere.* Ergo notat justitiae infusionem; potest enim quis justus fieri per alterius judicium, pronuntiationem et declarationem. 2. Verba enim tertiae conjugationis hoc tantum important, quod qualitas primae conjugationis tribuatur alteri vel re ipsa, vel permissione, vel judicio, asseveratione et declaratione alterius. Vide Flacium p. 1. clav. p. 499.**

15. Nullus igitur a Bellarmino produci potuit Scripturae locus, qui diserte et evidenter probaret, quod justificare significet justitiam infundere. Quare contra Pontificiam hujus vocabuli explicationem concludimus hoc modo: Quaecunque significatio vocabuli non potest probari ex Scripturis, praesertim ex propria cujusque doctrinae sede, sed illi potius repugnat et absurda secum trahit, illa rejicienda est. Talis est significatio illa Pontificia, qua justificatio exponitur pro justitiae infusione. Ergo rejicienda est. Minor est trimembris. Primum membrum ex discussione eorum Scripturae locorum patet, quae Bellarminus pro confirmatione suae sententiae adduxerat, ea enim vel non petita sunt ex propria sede, vel non possunt aliter exponi quam de actu judiciali. Alterum membrum patebit ex argumentis, quae pro formali justificationis causa inferius producentur. Si quis fundamenta apostolica in toto hoc argumento expendet, deprehendet, non posse significationem illam cum eis conciliari. Tertium membrum conspicuum est ex analysi dictorum, in quibus justificatio non potest pro infusione justitiae accipi, alias sequetur, iniquos judices justitiam infundere impiis. Prov. 17, v. 15. Esa. 5, v. 23. publicanos Deo infundere justitiam Luc. 7, v. 29. Pharisaeos et scribas sibi ipsis justitiam infundere Luc. 10, v. 29. cap. 16, v. 15. iisdem absurdis conflictari hanc vocabuli significationem in propria hujus doctrinae sede suo loco inferius demonstrabitur.

Argumentantur denique hunc in modum: *1. Si justificatio in hoc negotio non habet aliam significationem quam forensem, sequitur, hominem justificari absque ulla sui mutatione, quod contrarium Scripturae.* Respondemus: 1. Si mutatio accipitur pro mutatione physica vel ejusmodi alteratione, qua injustitia expellatur et justitia infundatur, negamus, ejusmodi mutationem in ipso actu justificationis, prout in judicio DEI consideratur, fieri, nec uspiam tale quid Scriptura asserit; si vero mutatio accipitur in genere pro qualicunqne variatione, non negamus, in ipsa justificatione fieri quandam mutationem, quando enim homo justificatur, i. e. a peccatis absolvitur, tunc hac ratione mutari dicitur, ut ex statu irae transferatur in statum gratiae non propter aliquam infusam justitiam, sed propter misericordiam Dei in Christo; 2. mutatio illa, qua homo justificatus coram Deo fit novus homo, per quam Spiritus s. novos motus in homine excitat, ea non pertinet ad ipsum justificationis actum, sed est effectus quidam actum justificationis consequens. *2. Deus foret injustus judex, si hominem injustum, in quem non prius infusa esset justitia, pronuntiaret justum.* Respondemus: Qui hominem injustum simpliciter et absque ullo interveniente medio satisfactionis justum pronuntiat, is merito injustus judex pronuntiatur. Sed Deus propter Christi satisfactionem peccata remittit etc.

VII. 15. Summa hujus articuli.

16. Porro totam justificationis doctrinam perspicua et miranda brevitate complectitur dictum apostolicum Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis ipsius* (Dei) *gratia, per redemtionem, quae est in Christo Jesu;* v. 25: *quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ipsius ad declarandam justitiam suam per remissionem praecedentium delictorum.* Exprimitur enim ibi causa efficiens principalis justificationis, quae est gratia Dei; causa meritoria, quae est obedientia et satisfactio Christi mediatoris; causa formalis, quae est remissio peccatorum; causa instrumentalis, quae est fides; causa finalis, quae est declaratio justitiae ex parte Dei, pax conscientiae et vita aeterna ex parte nostri; quae omnia in seqq. latius ab apostolo tractantur et explicantur.

Causa efficiens principalis justificationis.

17. Causa efficiens principalis justificationis est gratia DEI. Rom. 3, v. 24: *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Est autem justificatio solius et unius veri DEI actio, qui est Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quod sit solius DEI actio, patet ex eo, quia ipse *solus Dominus Deus noster, et salvator non est praeter eum*, Hos. 13, v. 4. *Ipse solus potest peccata remittere*, Marc. 2, v. 7. *Ipse est, qui delet iniquitates nostras*, Esa. 43, v. 25. *Unus est, qui potest salvare et perdere*, Jac. 4, v. 12. Quod sit actio Patris, Filii et Spiritus sancti, patet ex regula theologica (cujus fundamentum est simplicissima unitas divinae essentiae et potentiae): opera trinitatis ad extra sunt indivisa, servato tamen ordine et discrimine personarum; inde dilectio DEI, quae est causa efficiens principalis nostrae justificationis, tribuitur *Patri* Joh. 3, v. 16. *Filio* Galat. 2, v. 20. et *Spiritui sancto* Rom. 5, v. 5; inde etiam oritur trajectio apostolica Ephes. 4, v. 32: *Deus in Christo ἐχαρίσατο, donavit, nobis.* Col. 3, v. 13: *ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, Christus donavit vobis.* Sic Rom. 8, v. 34: *Deus est, qui justificat;* vicissim de Christo dicitur Esa. 53, v. 11: *In scientia sui justificabit servus meus multos.* 1. Cor. 6, v. 11. mentio fit totius sanctissimae trinitatis: *Justificati estis per nomen Domini Jesu et per Spiritum Dei nostri.* Cyrillus lib. 5. de trinit. tom. 2. p. 341: *Non seorsim quidem Deus et Pater, seorsim autem et proprie Filius, sed quae esse intelligitur justificatio a Patre, ea omnino est et Filii, et quam Filius largitur, ea est et Patris*, quo pertinet, quod in baptismo, qui est sacramentum regenerationis et medium justificationis nostrae, invocatur super nos nomen Patris, Filii et Spiritus sancti.

18. Quidam dicunt, causam efficientem principalem justificationis esse Deum. Rom. 3, v. 26: *ut sit ipse* (Deus) *justus et justificet eum, qui est ex fide Jesu Christi.* Rom. 8, v. 33: *Deus est, qui justificat.* Galat. 3, v. 8: *Deus ex fide justificat gentes.* Gratiam autem DEI vocant causam impulsivam internam Eph. 2, v. 4: *Deus, qui dives est in misericordia, propter multam caritatem suam, qua dilexit nos, cum essemus mortui in peccatis, convivificavit nos in Christo, gratia enim estis salvati* etc., sed res eodem redit, cum dilectio DEI et DEUS diligens sint realiter unum. Intelligitur autem hoc loco per gratiam DEI ipsius misericordia, dilectio et favor, quo credentes in Christum complectitur, quod contra concil. Trident. ejusque propugnatores demonstramus 1. ex *συνωνυμίᾳ*. Justificatio et salvatio in Scripturis tribuitur gratiae, misericordiae, philanthropiae, dilectioni et caritati DEI. Ergo haec habenda sunt pro *ἰσοδυναμοῦσι*. Rom. 3, v. 24: *Justificati gratis per ipsius gratiam.* Joh. 3, v. 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Eph. 2, v. 4: *Deus, qui est dives in misericordia, propter nimiam suam caritatem, qua dilexit nos;* v. 5: *cum essemus mortui in peccatis, convivificavit nos in Christo.* Tit. 3, v. 4: *Cum benignitas et humanitas* (*ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία*) *apparuit salvatoris nostri;* v. 5: *non ex operibus justitiae, quae nos fecimus, sed secundum misericordiam suam salvos nos facit;* v. 7: *ut justificati ipsius gratia heredes simus secundum spem vitae aeternae.* 1. Petr. 1, v. 3: *Benedictus Deus et Pater domini nostri Jesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos.* 1. Joh. 4, v. 9: *In hoc apparuit caritas Dei, quod Filium suum misit in hunc mundum.* Hebr. 2, v. 9: *Christus gratia Dei pro omnibus gustavit mortem;* illud Paulus Rom. 5, v. 8. sic effert: *Commendat Deus caritatem suam, quod adhuc peccatoribus existentibus nobis Christus pro nobis mortuus est.* In parabola

Gratiam Dei in articulo justificationis denotare ipsius misericordiam probatur: 1. ex *συνωνυμίᾳ*.

VII. 16.

Matth. 18. misericordiae tribuitur debiti condonatio et poenae relaxatio v. 27. et 33. Talia dicta occurrent alibi longe plura. Excipit Bellarminus 2. de justif. c. 3: *1. Favorem Dei satis explicari per vocem gratis, qui enim gratis justificat, certe ex benevolentia et liberalitate justificat. Illa igitur additio per gratiam, non ipsum favorem, sed aliquid aliud, id est effectum illius favoris significabit, scilicet justitiam ab illo donatam et infusam, quae est formalis causa justificationum.* Respondemus: **Scripturae non est insolens, majoris ἐμφάσεως causa unum vocabulum exponere per aliud, vel duo synonyma conjungere, aut adverbium addere nomini ejusdem significationis propter rei certitudinem. Matth. 2, v. 10: *gavisi sunt gaudio magno.* Luc. 2, v. 9.** Ut illustrior igitur esset significatio vocabuli gratiae ac firmius munita contra omnes corruptelas, ideo apostolus addit vocabulum gratis. Cum enim gratia DEI nos justificantis non solum donet peccatorum remissionem, sed etiam per Spiritum sanctum inchoet novos motus, h. e. cum justificatio et renovatio, gratia et donum per gratiam semper sint conjuncta, ideo ne quis opinetur, propter illos novos motus Deo placentes nos justificari, ideo additur particula GRATIS, ut sit sensus, nos sine ullo merito nostro, imo contra meritum nostrum coram Deo justificari et causam acceptationis gratuitae non esse in nobis, sed in solo Deo. D. Chemnicius in loco de justif. p. 739. ex Scripturis ostendit, vocabulum gratis 1. opponi solutioni pretii; 2. significare sine justa causa, temere, ex levitate et petulantia; 3. opponi merito sive ad bonum sive ad malum. Ex his significationibus prima et tertia huic loco congruunt. Justificamur gratis, hoc est *nihil operantes, neque vicem reddentes*, ut exponit Ambrosius in hoc loco, nec praecedentibus operibus meremur nec sequentibus compensamus; *Deus nihil invenit in vobis, unde salvet, multum autem invenit unde damnet, et tamen ex misericordia propter Christum nos recipit*, ut scribit August. serm. 15. de verbis apostoli. De Josepho dicitur, quod *invenerit gratiam in oculis Domini sui*, Gen. 39, v. 4, sed additur, *quia erat vir fortunatus*, h. e. propter egregias virtutes, quas Potiphar animadvertebat in Josepho, diligebat eum. Ne igitur quis opinetur, eodem modo et nos gratia DEI justificari et salvari, addit apostolus particulam *gratis*, ut ostendat, Deum in justificatione non respicere ad dignitatem, meritum seu quodcunque aliud nobis inhaerens, ut propterea nos in gratiam recipiat; sed quando invenit in nobis causam, cur posset damnare, mera gratuita bonitate nos acceptat ad vitam aeternam. Haec Chemnicius. Invertimus proinde argumentum Bellarmini. Apostolus particulam *gratis* addit, quando ex gratia nos justificari pronuntiat. Ergo per gratiam non potest intelligi donum aliquod nobis inhaerens, infusus quidam habitus, quo formaliter coram Deo simus justi, sed denotatur gratuitus DEI favor in Christo et propter Christum nos acceptans. *2. Praepositionem PER non recte accommodari favori et benevolentiae, sed causae formali aut meritoriae, aut instrumentali. Non enim recte diceremus, Deus per suum favorem aut per suam benevolentiam nos justificat, recte autem dicimus, Deus per gratiam inhaerentem, per meritum Filii, per fidem et sacramenta nos justificat.* Respondemus: Particula PER non habetur in Graeco textu, sed simpliciter dicitur: δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ χάριτι αὐτοῦ. Adde quod particula PER saepissime causam efficientem in Scripturis notet. ***Per Deum* tanquam causam efficientem dicuntur *esse omnia* Rom. 11. Hebr. 2. *Christus* dicitur *resuscitatus per gloriam Patris*, hoc est, a gloriosa potentia Patris Rom. 6. 1. Cor. 1. *fidelis Deus, per quem vocati estis in consortium sanctorum.*** Per Christum omnia facta dicuntur, per Christum dicimur redemti et liberati; ecquis vero negabit Christum esse efficientem causam creationis et redemtionis? Sic Tit. 3, v. 5. κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον, *secundum misericordiam, salvos nos fecit Deus*, num et hoc loco misericordia notabit infusum habitum? *3. Benevolentiam Dei non esse inanem, sed omnino praestare atque efficere id bonum, quod alicui vult. Ergo Deus justificans non solum bene vult, sed etiam justos et sanctos facit.* Respondemus: Verissime nos justificat DEI gratia ac favor imputata nobis per fidem Christi justitia, quam imputationem esse veram et efficacem, non putativam vel imaginariam, ut Bellarminus solet calumniari, patet ex imputatione peccatorum nostrorum Christo facta; eadem DEI justificantis gratia dat nobis Spiritum sanctum, per quem natura nostra renovari incipit, sed haec renovatio non est statim perfecta, sed quotidie debet crescere, in futura autem vita perficietur. Neque est, quod Bellarminus aliquam DEI impotentiam ex eo inferat, agnoscat potius extremam naturae nostrae corruptionem, agnoscat turpissimam peccati intime adhaerentis labem, quae adeo altas in nobis egit radices et quasi venenum quoddam omnes animae et corporis vires pervasit, ut non prius plene extergatur, antequam corpus in cinerem ac pulverem redigatur; agnoscat, perpetuum exercitium poenitentiae et humilitatis in his peccati reliquiis nobis propositum esse; *multum enim nobis in hac carne tribueremus, nisi usque ad ejus depositionem sub venia viveremus*, ut elegantissime ac verissime loquitur Augustin. 10. de civ. Dei c. 22. circa finem. Effectus igitur a causa et donum per gratiam ab ipsa gratia distinguendum ac de distinctis distincte loquendum.

Exceptiones Bellarmini. VII. 17.

19. Genuinam illam vocabuli gratiae in hoc articulo explicationem demonstramus 2. ex oppositione. Gratia in tractatione apostolica hujus articuli opponitur operibus, debito, merito, legi etc. Ergo non potest infusionem justitiae formaliter inhaerentis denotare. Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus.* Rom. 4, v. 4: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum;* v. 5: *ei vero, qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam;* v. 16: *ideo ex fide, ut se-*

2. Ex oppositione.

cundum gratiam firma sit promissio. Eph. 1, v. 5: *Deus praedestinavit nos in adoptionem filiorum;* v. 6: *in laudem gloriae gratiae suae, in qua ἐχαρίτωσεν, gratos nos habuit, ac dilexit in dilecto.* Infusus habitus est causa efficiens et principium bonorum operum ex hypothesi Pontificiorum. Jam vero gratia in articulo justificationis opponitur operibus. Ergo non potest significare infusum habitum. Gratia in justificatione opponitur legi, Rom. 3, v. 21: *Sine lege justitia Dei manifestata est.* Rom. 6, v. 14: *Non estis sub lege, sed sub gratia.* Galat. 2, v. 21: *Si per legem justitia, Christus gratis mortuus est.* Galat. 5, v. 4: *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis.* Jam vero donum renovationis et sanctificationis nihil aliud est, quam donatio Spiritus sancti, per quem *Deus legem suam in cordibus nostris scribit*, Jer. 31, v. 33; *atque efficit, ut in praeceptis ipsius ambulemus*, Ezech. 36, v. 27. Quod si per gratiam intelligitur donum renovationis, quomodo consistit oppositio apostolica? Certe infusum illum justitiae habitum Pontificii describunt potissimum a caritate, jam vero caritas est summa impletio et ἀνακεφαλαίωσις legis Matth. 22, v. 37. 40. Rom. 13, v. 10. Huc pertinet insigne dictum apostoli Eph. 2, v. 8: *Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis* (nec ex vestris viribus, nec ex aliquo, quod in vobis inhaereat), *Dei*
VII. 18. *donum est, non ex operibus*, si respectu qualitatis alicujus in nobis haerentis, vel respectu operum justitiae DEUS nos justificat, jam non est gratia, sed merces seu debitum, Rom. 4, v. 4.

3. Ex etymologia. 20. 3. Ex etymo Hebraeo. חָנַן significat gratificari, in gratiam recipere ac saepe conjungitur et exponitur per verbum miserendi. Exod. 33, v. 19: *Gratiosus ero, cui fuero gratiosus*, id apostolus Rom. 9, v. 15. reddidit: *ἐλεήσω, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω, ὃν ἂν οἰκτείρω.* Genes. 6, v. 8. *Noah dicitur invenisse gratiam in oculis Domini*, quod Hebr. 11, v. 7. *Per fidem* factum esse asserit. 2. Reg. 13, v. 23: *Et misertus est*, וַיָּחָן, *Jehova illorum;* thargum reddidit per רַחֵם, Matth. 15, v. 32: *Misereor super hac turba;* ibi Syrus habet vocabulum אֶתְחַנַּן. Huc referenda etiam conjugata hujus verbi *χάρις, χαρίζομαι, χαριτόω*, gratificor, condono, gratis acceptum habeo. Luc. 7, v. 42: *Non habentibus unde redderent, ἐχαρίσατο, ex gratia condonavit, utrisque.* 2. Cor. 2, v. 10: *Cui aliquid donatis, χαρίζεσθε, et ego. Nam et ego quod donavi, κεχάρισμαι, si quid donavi propter vos in persona Christi;* c. 12, v. 13: *χαρίσασθε, condonate, mihi hanc injuriam.* Eph. 1, v. 6: *In laudem gloriae suae, in qua ἐχαρίτωσεν dilectos et gratos, nos habuit in dilecto.* Staplet. in antid. Rom. 3. p. 97. exponit *multis gratiarum donis replevit*, sed hoc non congruit verbis antecedentibus, in quibus electi dicimur in Christo ante constitutionem mundi v. 4. Eph. 4, v. 32. Col. 3, v. 13: *χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, condonantes invicem, sicut et Deus in Christo vobis donavit.* Col. 2, v. 13: *χαρισάμενος, donans, nobis delicta.* In his ac similibus locis verbum *χαρίζεσθαι* et *χαριτοῦν* non potest accipi pro infusione justitiae. Ergo nec *χάρις* ita accipi debet; in Latina lingua favor et gratia habent se correlative. Favor significat active benevolentiam, qua alios homines complectimur, gratia vero significat acceptationem, ut sic loquar, passivam, ut cum dicimus, est in magna gratia apud principem, i. e. acceptus principi.

21. 4. Ex effectis et circumstantiis illius gratiae. 4. Ex effectis et circumstantiis gratiae.
Galat. 1, v. 15: *Deus vocavit me per suam gratiam;* atqui vocatio est opus misericordiae divinae. 2. Tim. 1, v. 9: *Salvos nos fecit et vocavit nos Deus vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum et gratiam, quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia; v. 10: manifestata autem nunc per manifestationem salvatoris nostri.* Aureus hic locus est, non uno modo sententiam nostram comprobans; conjunguntur enim propositum DEI et gratia ipsius, et gratia illa dicitur nobis data in Christo (ergo non per inhaesionem nobis competit) et quidem ante tempora secularia (cum nondum essemus renovati; jam vero donum renovationis in tempore demum contingit) ac series apostolici textus tale nobis subministrat argumentum. Qua gratia electi sumus ab aeterno, ea gratia et non alia justificamur in tempore. Eph. 1, v. 5: *Praedestinavit nos, ut adoptaret in filios per Jesum Christum in sese, juxta εὐδοκίαν voluntatis suae, ut laudetur gloria gratiae ejus, qua caros nos reddidit in dilecto.* Atqui gratia Dei, id est misericordia DEI, sumus electi in Christo ab aeterno Rom. 9, v. 11. Eph. 1, v. 4. Ergo eadem gratia DEI et non alia, id est misericordia DEI in Christo, justificamur. Sic Hebr. 4, v. 16: *Adeamus cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur et gratiam inveniamus ad auxilium opportunum;* per thronum gratiae non potest aliud quicquam intelligi, quam misericordia DEI in Christo propitiatorio nostro nobis obvia, ideo misericordia et gratia conjunguntur. Referendum huc insigne dictum Baptistae Joh. 1, v. 16: *De plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia*, v. 17: *quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est*, ubi gratia illa 1. dicitur ex plenitudine meritorum Christi ad nos descendere; 2. opponitur irae, quam denuntiat lex Mosaica; 3. dicitur pro gratia, hoc est gratis nullo nostro merito nobis contingere, vel quod idem est, propter Christum, qui est unicus homo in gratia, dicimur et nos in gratiam a Deo recipi. In quibusdam locis VII. 19.
non potest sine insigni absurditate gratia exponi pro infuso habitu. Rom. 5, v. 20: *Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia;* finge gratiam significare infusam justitiam et habebis in abundantia delicti abundantiam inhaerentis justitiae. Rom. 6, v. 15: *Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia?* Si in hac tractatione apostolica gratia significaret infusum habitum, nullus certe foret locus isti objectioni. ** *Justitia etiam Dei* usurpatur de bonitate et misericordia DEI, qua cre-

dentes in Christum absolvit a peccatis, in gratiam acceptat etc., quae vulgo dicitur *justitia Dei evangelica* Rom. 1, v. 17. *justitia imputata,* Rom. 4, v. 3. *δικαίωσις ζωῆς* Rom. 5, v. 18. Hoc modo usurpatur, ubicunque in Scriptura agitur de justificatione et mentio fit justitiae Dei, Psalm. 51, v. 16: *Libera me a sanguinibus, et praedicabit lingua mea justitiam tuam.* Psalm. 71, v. 2: *In justitia tua libera me, Domine.* Inprimis vero Psalm. 40, v. 10. justitia ἐξηγητικῶς exponitur per misericordiam: *Annuntiavi justitiam tuam in coetu multo, non celavi misericordiam et veritatem tuam.* Psalm. 143, v. 1. orat David: *Exaudi me, Deus, propter justitiam tuam,* et tamen addit v. 2: *ne intres in judicium cum servo tuo.* Unde interpretes frequenter ista vocabula *justitiae* et *misericordiae* DEI in articulo justificationis invicem commutant, ut cum Genes. 19, v. 19. Loth diceret ad angelum in Hebraeo, *Magnificasti misericordiam tuam,* reddiderunt LXX δικαιοσύνην. Vicissim Psalm. 103, v. 6, cum David in Hebraeo dixisset, *facit justitias Dominus,* verterunt LXX ἐλεημοσύνας, misericordias. Similia loca conferantur in Psalm. 103, v. 6. Genes. 20, v. 13. c. 21, v. 23. c. 32, v. 10. Quam licentiam sapientissimi isti viri non sumsissent, si non intellexissent, justitiam DEI interdum notare ejus misericordiam, qua benefacit credentibus.**

Dicta veterum. 22. Veteres vocabulo gratiae pro donis renovationis frequenter utuntur, res enim ipsis erat cum Pelagio, qui concedebat, gratia DEI nobis remitti peccata, negabat autem, ad peccati mortificationem et novam obedientiam opus esse peculiari DEI gratia, sed hominem liberi arbitrii viribus hoc praestare et legi DEI satisfacere posse. Hac occasione utrumque Christi beneficium, videlicet gratuitam DEI benevolentiam acceptantem credentes in Christum ad vitam aeternam ac donum renovationis per Spiritum sanctum nomine gratiae ut plurimum complectuntur veteres, interim tamen quibusdam in locis gratiam illam, qua justificamur, recte explicant, videlicet de gratuita DEI misericordia acceptante credentes propter Christum ad vitam aeternam. Ambrosius in c. 1. Rom. salutationem apostolicam ita interpretatur: *Gratia, quia a peccatis absoluti sumus; pax, quia ex impiis reconciliati sumus.* in cap. 3. Rom.: *Gratiam Dei in Christo esse testatur, quia in voluntate Dei a Christo redemti sumus, ut manumissi justificaremur, sicut et ad Galatas dicit: Christus nos redemit offerens se pro nobis.* in 1. Cor. 1: *Datam dicit apostolus gratiam a Deo in Christo, quae gratia sic data est in Christo, quia sic constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum.* In c. 2. Eph.: *A Deo alienati mortui eramus, gratia autem Dei revocavit nos, h. e. vivificavit nos in Christo. Huic dono addit et gentes, significans salvos nos gratia Christi.* Origenes in c. 3. Rom. asserit justitiam DEI, quae hic commendatur *esse ipsum Christum, qui est nobis datus a Deo et sic donum Dei, neque tamen nobis inhaeret, sed nos ei fide innitimur.* ** Idem in lib. Reg. homil. unic.: *Gratia nobis per fidem primo conjungitur, sicut et apostolus dicit, gratia salvi facti estis per fidem.* Et mox: *Post gratiam credulitatis emendatio fit morum et vitae conversio.* Basilius serm. de bapt.: *Gratia immensae humanitatis Dei nos in dilectione Christi Jesu Domini nostri praevenit, cujus nobis ad mortem usque obedientia, sicut scriptum est, facta est redemtio.* Idem in Psalm. 33: *Non in virtute, non in sapientia humana, sed in Dei gratia est salus.* Cyrill. lib. 5. in Esa. orat. 2: *Vincit gratia, quae justificat impium, et omni labe eos, qui misericordiam consecuti sunt, liberat.* Theodorus in 1. Cor. 1: VII. 20. *Gratia donat peccatorum remissionem, haec confirmat Dei promissionem donans gentibus benedictionem.* Theophylactus in epist. Rom.: *Justificantur omnes gratis gratia Dei, quae per redemtionem fit, h. e. perfectam libertatem, quam operatus est Christus, ipse enim sese in pretium redemtionis dans justificavit nos.* Ambrosius in c. 11. Rom.: *Manifestum est, quia gratia donum Dei est, non debita merces operibus, sed gratuita ratione, misericordia interveniente concessa.* Et mox: *Veniam dare peccantibus non aliud quam gratia est.* Hieronymus lib. 2. contra Pelag.: *Maxime ostendit apostolus non in hominis merito, sed in Dei gratia esse justitiam, quae sine legis operibus credentium suscipit fidem.*** Augustinus in exposit. epistolae ad Galat. c. 1: *Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur Deo; pax autem, qua reconciliamur Deo.* lib. 1. retract. c. 25: *Ubicunque dixi, gratiam esse in remissione peccatorum, pacem vero in reconciliatione Dei, non sic accipiendum est, ac si pax ipsa et reconciliatio non pertineat ad gratiam generalem, sed quod specialiter nomine gratiae remissionem significaverit peccatorum.* libr. de praedestin. et gratia c. 11. *recte vivendi donum* vocat *gratiam secundam, eamque a gratia vocationis* distinguit; in Psalm. 144: *Da intellectorem et totum dixit: Gratia salvi facti estis; ubi audis gratiam, gratis intellige. Si ergo gratis, nihil attulisti, nihil meruisti.* Fulgent. lib. 1. ad Monimum: *Accepimus gratiam pro gratia; gratiam glorificationis pro gratia justificationis indebitae, ut gratia justificationis omne meritum malum deleat indebito beneficio.* ** Plura loca ex Augustino vide apud Carletnonum de consens. eccles. cathol. contra Tridentinos part. 4. c. 5. p. 436.**

23. Thomas et Richardus dicunt, quosdam accipere gratiam pro beneplacito et gratuita dilectione Dei, qua homines eligit, vocat, adoptat et justificat; fatentur etiam, Paulum ita de gratia loqui Eph. 1, v. 6. et Tit. 3, v. 4, quamvis vero alteram significationem praeferant, qua gratia recipiatur de novis qualitatibus, tamen speculationibus tantum philosophicis innituntur, et sufficit causae nostrae, receptam adhuc in ecclesia sententiam tum temporis fuisse, quod gratia in disputatione apostolica de justificatione significet gratuitam DEI misericordiam, Adversariorum testimonia.

qua propter Christum in gratiam recipit et remissis peccatis ad vitam aeternam acceptat illos, qui poenitentiam agunt et fide ad Christum mediatorem confugiunt. **Bonavent. lib. 2. dist. 26. dub. 2: *Dicendum, quod magister* (ubi dicit gratiam esse virtutem) *non intendit in illo verbo notificare gratiam gratum facientem quemadmodum ad suam essentiam, sed quasi per posterius et quodammodo per effectum, quia in illos actus non exit gratia, nisi mediantibus habitibus virtutum, videlicet fidei et caritatis, ideo notificans gratiam dicit, quod gratia nihil aliud sit quam fides cum dilectione pro eo, quod per illos habitus dicitur gratia in actus exire, per quos innotescit nobis.*** Biel. 2. sent. dist. 26. quaest. un.: *Gratia accipitur 1. active, pro gratiosa Dei voluntate dante omnibus liberaliter gratis, non ex debito, ita accipitur* Actor. 15: *Credimus per gratiam Dei salvari.* Rom. 3: *Justificati gratis per gratiam ipsius.* (Nota quomodo vocabulum gratiae Biel in dictis illis accipiendum esse statuat). *2. Passive, pro dono aliquo gratis dato.* art. 2. addit, *conclusionem illam, quod gratia, qua Deus ad vitam aeternam acceptet animam et ejus actum, sit aliquid positivum in anima, non posse sufficienter demonstrari, licet ad hoc plerique doctores multum laborent.* **Perer. disp. 13. in c. 3. Rom. n. 53: *Nomen gratiae, cum hic dicit, justificati gratis per gratiam ipsius, licet possit significare supernaturalem et divinam illam qualitatem a Deo infusam animae hominis et in ea inhaerentem, qua est justus et gratus Deo, videtur tamen potius hoc loco significare gratuitam Dei bonitatem et benignitatem erga hominem, opponit enim Paulus operibus hominum gratiam Dei significans non meritis hominum quasi debitam reddi justitiam, sed*
VII. 21. *nullis praecedentibus hominum bonis meritis, imo plurimis malis meritis, propter infinitam tamen Dei benignitatem et misericordiam gratuitam dari justitiam homini.*** Ipse Bellarminus agnoscit significationem illam gratiae, qua de gratuita Dei misericordia exponitur, non esse a Scripturis alienam. Sic enim loquitur 1. de grat et lib. arb. c. 2. col. 542: *Quod attinet eas Scripturas, quae faciunt caritatem posteriorem gratia, dicimus, eas intelligendas esse de gratia, ut significat benevolentiam Dei erga nos, non autem aliquam qualitatem, quae sit in nobis.* Et quamvis lib. 1. de grat. et lib. arbitr. c. 1. *gratiam simpliciter pro dono gratis dato* accipiat, sequenti tamen c. 2. sui quasi oblitus *gratiam aeternam a temporaria* distinguit, illam definit per *amorem, quo nos Deus ante mundi constitutionem ab ipsa aeternitate dilexit, in cujus gratiae laudem et gloriam nos a Deo praedestinatos esse apostolus testatur;* hanc vero vocat *beneficia vocationis et justificationis, quae ex aeterna gratia, ut effectus ex causa, derivantur.* Subsumo: eadem est gratia salvationis et justificationis, quae est electionis, ut evidenter patet ex 2. Tim. 1, v. 9. Ergo per gratiam justificationis intelligitur Dei favor et dilectio. Cumprimis vero notandum, quod scribit Pigg. in lib. 5. de lib. arbitr.: *Gratiae acceptionem variam non ex scholis, sed ex divinis Scripturis petemus, quandoquidem in illis fere imaginantur gratiam Dei qualitatem aliquam increatam animae nostrae a Deo vel eandem cum caritatis habitu vel distinctam ab eadem. Quae commentitia universa existimo nec ex Scripturis ullam auctoritatem habere.* **Scotus lib. 2. dist. 27. q. 1: *Gratia formaliter est virtus, quae est caritas.* Et paulo post: *Illud, propter quod Deus acceptat habens ut dignum beatitudinis dignitate, quae est in correspondentia meriti ad praemium, illud dicitur gratia et ita aliquam imperfectionem includit illud, quod est gratia.***

24. Videamus, quibus rationibus contra hanc sententiam Scholastici pugnent. Thom. p. 2. q. 27. artic. 1. mentionem facit quorundam, qui statuerint, gratiam gratum facientem nihil creatum in anima esse, sed eam duntaxat esse in Deo, videlicet gratuitum ipsius favorem; hanc sententiam ipse improbat usus hac ratiocinatione: *Cum Deus aliquem acceptare vel diligere dicitur, nihil aliud significatur, quam Deum velle ei aliquod bonum vel naturale vel supernaturale. Naturale, ut omnibus rebus a se conditis vult et ideo largitur etiam bona naturalia, unde dicitur omnia diligere.* Sap. 11, v. 25: *Quamquam horum naturalium bonorum respectu nemo dicitur habere gratiam vel esse in Dei gratia, sed tantum respectu supernaturalis boni, quod est vita aeterna, juxta illud Esa. 64: Oculus non vidit, o Deus, quae praeparasti diligentibus te, et Rom. 6: Gratia Dei est vita aeterna* (non quidem potest simpliciter improbari, quod Thomas statuit, Deum dici aliquem proprie acceptare seu diligere, quatenus ei vult bonum aliquod supernaturale, hoc est vitam aeternam; interim distinguendum erat inter dilectionem Dei generalem, qua complectitur totum genus humanum, cui Filium suum dedit ac beneficia illius per verbum hominibus offert, ut convertantur et vivant; et inter dilectionem Dei specialem, qua complectitur eos, qui credunt in Christum et fide oblata in evangelio bona apprehendunt: deinde cum exemplum ponit bonorum supernaturalium, quorum respectu aliquis dicatur habere Dei gratiam, non solum vita aeterna erat nominanda, cum in censu bonorum supernaturalium contineantur etiam media, per quae in possessionem vitae aeternae a Deo perducimur, quae sunt ex parte Dei verbum et sacramenta, ex parte nostra fides in Christum). Subjungit Thomas: *Haec bona,* scilicet vitam aeternam, *Deus non vult alicui indigno* (at si Deus vitam aeternam nullis vellet nisi dignis, quis eam posset consequi? ne quidem *tribulationes hujus vitae condignae sunt ad futuram gloriam,* Rom. 8, v. 18, quanto minus opera nostra? Vita aeterna non est dignitatis cujusdam nostrae meritum, sed χάρισμα θεοῦ, gratuitum misericordiae divinae donum Rom. 6. v. 23. Voluntas Dei de danda hominibus vita aeterna non in tempore demum coepit, sed est aeterna, quod enim jam vult VII. 22.

Antithesis, quod gratia significet infusum habitum.

Deus, idem ab aeterno voluit; at quae dignitas nostra esse potuit ante jacta fundamenta mundi, cum nondum essemus; apostolus evidenter asserit 2. Tim. 1, v. 9. *gratiam illam, qua Deus vult nobis aeternam salutem, datam fuisse in Christo ante tempora secularia.* In Christo igitur, non in nobis dignitas illa quaerenda, propter quam datur vita aeterna. Si Deus non vult dare vitam aeternam nisi dignis, sequetur, quod non elegerit nisi dignos; sequetur igitur electionem non esse gratuitam nec factam secundum propositum voluntatis Dei, sed ex praevisa dignitate nostra, cujus opinionis falsitatem suo loco ostendimus). Sed regerit Thomas, *se non loqui de indigno sua natura, sic enim omnes sumus indigni, sed de indigno simpliciter*, contendit enim *Deum per suam gratiam facere dignos vita aeterna, quoscunque ad vitam aeternam pro sua voluntate gratis ordinavit ac praedestinavit, facere autem dignos dono sui Spiritus infuso, ut est regeneratio.* Unde subjicit has propositiones: *1. ex natura sua hominem non esse dignum tanto bono, scilicet vita aeterna* (hoc est immotae veritatis). *2. Proinde si quis sit dignus, illum esse dignum dono supernaturali*, intelligit autem donum aliquod creatum, nobisque infusum (nullum creatum bonum nos proprie dignos efficere potest tanto bono, scilicet vita aeterna, quippe quae est bonum infinitum, ad quod boni creati et infusi nulla est proportio; multo minus donum aliquod post lapsum nobis infusum dignos vita aeterna nos facere poterit, inficitur enim et contaminatur naturae nostrae corruptione, quicquid in nos instillatur a Deo boni, unde *omnes justitiae nostrae* dicuntur *pannus mulieris menstruatae* Esai. 64, v. 6; adde quod perpetua sit oppositio inter dignitatem nostram et gratiam, jam vero ut aphorismus apostolicus sonat Rom. 6, v. 23: *Gratia Dei est vita aeterna). 3. Dono hoc supernaturali, quo reddimur digni vita aeterna, Dei voluntatem non moveri ad hoc, ut nos ad vitam ordinet, hoc est praedestinet, sed contra ex praedestinatione Dei oriri collationem illius boni.* (rectissime dicitur, nihil esse in nobis, quod Deum moveat ad praedestinationem, quo pronuntiato electio juxta praevisionem operum penitus evertitur; addendum vero et hoc, nihil esse in nobis, quod dignitate sua Deum moveat, ut det nobis vitam aeternam, hoc est causam meritoriam glorificationis non esse quaerendam in nobis, ut enim Deus ex gratia praedestinavit, ita ex gratia justificat et ex gratia glorificabit, *si vero ex gratia, jam non ex operibus* Rom. 11, v. 6.) *4. Hominem dici gratiam habere non solum ex hoc, quod a Deo diligitur ad vitam aeternam, sed ex hoc, quod datur ei aliquod donum creatum, per quod dignus fiat vita aeterna, atque hoc donum dici et esse gratiam gratum facientem* (id vero diligentiori discussione indiget). Non negamus, Deum in nos conferre varia bona; accendit in nobis fidem, renovat nos per Spiritum sanctum, efficit et auget in nobis caritatem, spem, patientiam, humilitatem etc. Sed nullum ex his donis est, quod proprie loquendo nos dignos faciat vita aeterna, sed ex mera gratia propter dignitatem meriti a Christo praestiti per fidem nos recipit atque ad vitam aeternam acceptat, postea demum sequitur renovationis donum, quod cum regeneratione ac peccatorum remissione perpetuo quidem conjunctum, interim naturae ordine posterius est, oportet enim personam prius Deo reconciliatam esse per fidem in Christum, antequam renovationis donum contingat. Ipsa illa fides, qua coram Deo justificamur, non alicujus meriti vel dignitatis respectu nos justificat, sed quatenus apprehendit Christum nostram coram Deo justitiam. Sin vero terminus dignitatis καταχρηστικῶς accipiatur hoc sensu: sicut Deus nos reputat justos, ita quoque ex gratia nos reputat dignos vita aeterna, propter CHRISTUM fide apprehensum, ac quod variorum charismatum collatione declaret, esse nos in Christo dignatum fuisse vita aeterna, concedimus, dignitatis vocem hic habere locum. Sic Luc. 20, v. 35: οἱ καταξιωθέντες, *qui digni fuerint habiti seculo illo.* 2. Thess. 1, v. 5: *ut digni habeamini regno Dei.* Apocal. 3, v. 4: *ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.* Huc pertinet, quod Biel disputat 1. sent. dist. 17. qu. 1. art. 2. *ideo salutem nostram tribui divinae gratiae, quia posita* VII. 23.
quacunque forma supernaturali in anima possit Deus eam non acceptare ad vitam aeternam, neque enim posita forma necessitatur Deus ad producendum id, sine quo illa forma potest stare. Ergo (inquit) *Deus quemcunque beatificat, mere, contingenter, libere et misericorditer beatificat ex gratia sua, nisi quod Deus misericorditer ordinavit, quod habens tale donum mereatur vitam aeternam.*

25. Pontificii Scholasticorum sententiam secuti statuunt, gratiam Dei in articulo justificationis significare qualitatem nobis infusam, hoc est, vocabulum gratiae ex praedicamento relationis transferunt in praedicamentum qualitatis, inde concil. Tridentin. sess. 6. can. 11. anathema dicit illis, *qui statuunt, gratiam, qua justificamur, esse tantum favorem Dei.* Catech. Rom. cap. de baptismo p. 310: *Gratia est divina qualitas in anima haerens ac veluti splendor quidam et lux, quae animarum nostrarum maculas omnes delet ipsasque animas pulchriores et splendidiores reddit.* ** Bellarminus lib. 1. de grat. et lib. arbitr. c. 3: *Theologorum communis sententia est, gratiam esse habitum supernaturalem a Deo nobis infusum, quo anima exornatur et perficitur, adeoque justa Deoque grata et accepta redditur.* c. 6: *Certe si gratia justificans a virtutum theologicarum habitibus distingueretur, jure concilium Trident. reprehendi posset, gratia ergo justificans non distinguitur ab habitu caritatis.* Costerus in Enchir. cap. de justif.: *In hominis peccatoris justificatione immittit Deus pro sua misericordia in animam divinum quoddam et admirabile Spiritus sancti donum, videlicet gratiam, quae est qualitas quaedam infusa animae, per quam non aliter fugantur peccata quam tenebrae adventu luminis.* ** Colonienses in Censur. p. 26. disputant,

Gratiam Dei in Christo, qua justificamur et salvamur, hoc esse, quod Deus servantibus legem promiserit se daturum vitam aeternam. Bellarminus lib. 2. de justificat. c. 3. col. 138: *Gratia justificans non est solum favor Dei, sed donum in anima inhaerens;* anteguam vero argumenta ipsorum excutiamus, verus controversiae status indagandus erit. 1. Non est quaestio, an in quibusdam Scripturae dictis vocabulum gratiae usurpetur pro donis ex gratia datis, illud enim haud inviti fatemur; sed quaestio est, quae sit propria et genuina significatio vocabuli gratiae in articulo justificationis, quae scilicet sit illa Dei gratia, qua justificamur et salvamur; ibi vero animadvertimus, apostolum distinguere *gratiam et donum per gratiam*, Rom. 5, v. 15. 16. et 17. et justificationem tribuere gratiae, ut a donis per gratiam distinguatur, quod comprobant argumenta superius adducta, praesertim oppositio inter gratiam et opera. Observant quidam, quando vocabulum gratiae usurpatur pro donis per gratiam, tunc poni absolute, sed in articulo justificationis cum *προσθέσει* quadam dici gratiam Dei gratiam Christi. 2. Non est quaestio, an renovatio per Spiritum sanctum itidem sit Christi beneficium credentibus ex gratia donatum; illud enim itidem haud inviti fatemur; sed hoc in quaestione est, num illud renovationis beneficium vel solum, vel una cum reconciliatione ac peccatorum remissione denotetur, quando dicimur gratia justificari et salvari; quod negamus. 3. Non est quaestio, an gratuita Dei misericordia credentes propter Christum in gratiam recipientis et donum renovationis per Spiritum sanctum semper sint conjuncta, illud enim itidem a nobis conceditur, cum certum sit, neminem Deo reconciliari, quin simul renovetur; sed hoc in quaestione est, an propter illud renovationis donum a Deo in gratiam recipiamur et ad vitam aeternam acceptemur, sive, quod idem est, an donum illud renovationis intelligendum sit, quando gratia justificari et salvari dicimur; quod a nobis negatur. Breviter, gratia justificationis et gratia renovationis accurate sunt distinguenda. Videamus igitur, quomodo Bellarminus sententiam suam probare conetur.

Status quaestionis.

26. Producit aliquot Scripturae dicta, ex quibus exsculpere nititur, gratiam justificantem esse donum in anima inhaerens: *1. Gratia dicitur donum, quod accipimus.* Rom. 5: *Accipientes abundantiam gratiae et donationis.* Respondemus: Demus sane in quibusdam Scripturae dictis gratiam accipi pro effectis seu donis per gratiam, nondum tamen ex eo sequitur, in disputatione apostolica de justificatione sic intelligendum; quominus enim sic accipiamus, prohibent argumenta superius adducta, quibus annumerandum etiam istud: Si vox gratiae in disputatione apostolica non notat Dei misericordiam et favorem, sequetur, non enumerari ibi omnes causas justificationis, et principalem omitti. Consequens admitti nequit. Ergo nec antecedens. Quod attinet locum Rom 5, in eo accuratissime gratia et donum per gratiam distinguuntur, ut non possint citra vim quandam textui illatam confundi. v. 15: *Non sicut delictum, ita et donum, τὸ χάρισμα. Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia, ἡ χάρις τοῦ θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, unius hominis JESU CHRISTI in plures abundavit.* v. 16: *et non sicut per unum peccatum, ita et donum, τὸ δώρημα; nam judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem, τὸ δὲ χάρισμα, ex multis delictis in justificationem.* v. 17: *Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae et donationis justitiae accipientes, οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, in vita regnabunt per unum JESUM CHRISTUM.* Quid per illam abundantiam gratiae et donationis justitiae intelligendum sit, exponitur ibidem satis dilucide, quod scilicet sit, gratuita reconciliatio facta per Christum, justificatio per ipsius sanguinem, plenitudo gratiae ad justitiam, justificatio vitae per obedientiam et justitiam Christi etc. v. 20. additur, *ubi abundavit delictum, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, superabundavit gratia*, ubi eadem *περισσείας* vox usurpatur, illa gratiae superabundantia non nisi per insignem absurditatem de donis infusis accipi potest. Adde quod abundantia illa gratiae, quae Ephes. 2, v. 7. dicitur *ὑπερβάλλων πλοῦτος τῆς χάριτος*, etiam propter hanc rationem non possit de infusis donis accipi, quia donorum spiritualium non est talis *περισσεία* et immensitas in sanctis, cum *primitias* tantum *Spiritus sancti* accipiant Rom. 8, v. 23. Nec est, quod vocabulum *δωρεᾶς* urgeatur, an non Christus est maximum illud donum a Patre coelesti nobis datum? quis tamen Christum vel Christi justitiam formaliter nobis inhaerere dixerit?

Gratiam, qua justificamur, VII. 24. esse donum inhaerens. 1. Quia dicitur donum, quod accipimus.

27. *2. Gratia justificans dicitur dari per Christum.* Joh. 1: *Lex per Moysen data, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. Non autem recte dicitur facta per Christum benevolentia DEI Patris.* Respondemus: Quae vero absurditas est dicere, factam nobis per Christum benevolentiam Patris? quin potius gratia DEI justificantis nec debet nec potest aliter considerari, nisi in Christo mediatore et redemtore. Ephes. 1, v. 6: *Dilexit nos in dilecto.* Deus sua natura justus est, adeoque ipsa justitia, ideo odit ac punit delicta, cum vero Christus pro peccatis satisfecerit, inde et ideo jam locum habet Dei justificantis gratia, salva nihilominus manente justitia, nempe propter illam Christi satisfactionem, qua de re Anselmus in libris Cur Deus homo late tractat. Conjunguntur in dicto Johannis gratia et veritas, quae ex antithesi legis simplicissime explicari possunt. Gratia opponitur legis accusationi et condemnationi, significat ergo gratuitam reconciliationem et acceptationem ad vitam aeternam propter Christum, quippe per illum non solum praedicatum est evangelium, quod est verbum gratiae, sed etiam *ἐγένετο*, facta est, gratia, quia obedientia et passione sua nos DEO reconciliavit et

2. Quia dicitur dari per Christum.

coelestia bona in evangelio oblata promeruit. Veritas opponitur non solum legis ceremonialis umbris et figuris per Christi adventum completis, sed etiam legi monstranti quidem viam justitiae, non autem praebenti vires et facultatem, significat ergo restaurationem naturae, hoc est renovationem mentis et vitae novitatem, quam Christus per Spiritum sanctum operatur Ephes. 4, v. 24. *in Christo veri-*
VII. 25. *tas est.* Vide D. Chemnicium c. 20. harmon. evangel. Ipse evangelista ibidem diserte explicat, quomodo per Christum nobis facta sit gratia. v. 12: *quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem filios DEI fieri, his qui credunt in nomen ejus;* v. 16: *ex plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia,* hoc est propter illam gratiam, qua Pater Filium pro nobis sub lege factum diligit et acceptat, nos etiam sibi gratos et acceptos habet; Rom. 5, v. 15: *Gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in multos abundavit.* Ephes. 1, v. 6: *Gratos nos sibi reddidit in dilecto.*

3. Quia dicitur dari ad mensuram.

28. *3. Gratia dicitur dari ad mensuram ab ipso Christo.* Ephes. 4: *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. At benevolentia DEI non datur ad mensuram neque a Christo.* Respondemus: Fatemur, gratiam in hoc dicto usurpari pro donis per gratiam datis, probandum erat in propria sede hujus articuli de justificatione eodem modo accipi.

4. Quia comparatur essentiae, quae datur per creationem.

4. Gratia comparatur essentiae, quae datur per creationem, inde enim dicimur creari in Christo; Ephes. 2: *et esse nova creatura;* Galat. 5: *atqui id, per quod creaturae dicimur, intimum et inhaerens est.* Respondemus: Ephes. 2, v. 10. et Galat. 6, v. 15. agitur de regeneratione, quae fit fide in CHRISTUM, hanc apostolus vocat creationem, cum sit veluti secunda creatio. Regeneratio illa est opus divinae gratiae, quae nec praecedentia nec sequentia merita nostra respicit, sed gratis propter Christum nobis contingit. Quemadmodum nemo quippiam confert, ut generetur; ita quoque ad spiritualem regenerationem nihil quicquam ex penu nostrarum virium conferre possumus. Cum hac regeneratione individuo nexu conjuncta est renovatio, per quam natura nostra incipit legi divinae conformari, sed propter illas novas qualitates non regeneramur, DEO reconciliamur et ad hereditatem vitae aeternae adoptamur, quin potius requiritur, ut prius per fidem in CHRISTUM mediatorem Deo reconciliemur, per Spiritum sanctum regeneremur et ex gratia propter CHRISTUM accipiamus υἱοθεσίαν, antequam in operibus bonis ambulare possimus.

5. Quia comparatur luci.

5. Gratia comparatur luci 2. Cor. 6: *Quae participatio justitiae cum iniquitate? quae societas luci cum tenebris?* Ephes. 5: *Lux estis in Domino.* 1. Joh. 2: *Qui dicit, se in luce esse et fratrem suum odit, in tenebris est. At certe lux non facit corpus lucidum nisi inhaereat. Quomodo ergo potest homo justificatus dici lucidus, si adhuc tenebrae peccatorum in ipso haerent et gratiae lux extrinsecus manet?* Respondemus: in illis dictis non proprie gratia justificans, sed renati ex gratia justificati dicuntur lux in Domino et in luce esse. Fatemur autem libenter, renatos a tenebris ignorantiae peccatorum et aeternae mortis liberatos ac a DEO illuminatos esse, sed ex eo nondum sequitur, quod gratia justificans sit inhaerens quaedam qualitas. Christus ipse dicitur *lux vera* Joh. 1, v. 9; *lux mundi* Joh. 8, v. 12, nec tamen est qualitas nobis inhaerens. An remissio peccatorum sit totalis deletio peccatorum, ita ut de illis nihil maneat reliquum, an vero indulgentia DEI peccata non imputantis ad damnationem, alibi expositum est. Nec dicimus, gratiae lucem extrinsecus manere, sed interiorem illuminationem nobis confert, quid vero ex eo accedit causae Bellarmini?

6. Quia dicitur caritas in cordibus diffusa.

6. Gratia justificans dicitur caritas diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum Rom. 5, *quod Augustinus exponit de caritate, qua nos Deum diligimus.* Et in c. 8. *per gratiam justificantem vivere dicimur: Spiritus vivit per justificationem. At non recte dicimur vivere per extrinsecum DEI favorem, cum nihil sit magis intimum quam vita.* Respondemus: In priori dicto apostolus confirmat hanc propositionem, quod spes non confundat, argumento eo, quod caritas Dei, qua nos ut filios diligit, amplissimum habeat testimonium in cordibus nostris per Spiritum sanctum, quo donati sumus, perinde ut 1. Joh. 4, v. 13. dicitur: *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus et ipse in nobis,*
quoniam de Spiritu suo dedit nobis; v. 16: *nos* VII. 26.
cognovimus et credidimus caritati, quam habet DEUS in nobis. Proinde non potest hic intelligi caritas nostra, qua DEUM complectimur, quae non est immotum illud spei nostrae fundamentum, sed spes nostra fundatur in caritate Dei, qua nos *diligit in dilecto* Ephes. 1, v. 6. **Dicitur illa *caritas diffusa in cordibus nostris* quoad effectum, non quoad subjectivam inhaesionem vel inhaerentiam.** Adde quod in sequente v. 8. apostolus diserte se ipsum explicet, de qua caritate loquatur, videlicet de illa, quam commendavit in eo, quod Christus pro nobis mortuus, cum adhuc essemus peccatores. Hanc interpretationem nostram confirmat connexio textus et sequuntur eam Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, Glossa ordinaria etc., imo communiter omnes teste Dominico Soto in hunc locum. **Cajetanus itidem nostram interpretationem amplectitur, Pererius Origenem secutus utramque amplectitur disp. 2. in c. 5. Rom. num. 9. Idem ibid. num. 8: *Sive legamus diffusa, sive effusa, non aliud ea voce significatur, nisi quod caritas DEI aperte ac evidenter declarata est per multa et varia dona Spiritus s., quae in nos effudit, id est, large, copiose ac abundanter contulit.*** Demus vero, ex hypothesi caritatem nostram hic intelligi, num propterea gratia, qua justificamur, erit illa caritas? num apostolus dicit per et propter illam caritatem nos justificari? In posteriori dicto nulla fit mentio gratiae justificantis, est ergo a quaestione alienum.

29. Referenda in hunc locum ea, quae Bellar-

minus disputat l. de gratia et libero arbitrio c. 4, ut probet gratiam gratum facientem esse qualitatem per modum habitus in homine permanentem.

Rom. 5: Per obedientiam unius justi constituentur multi.

1. Rom. 5. per obedientiam hominis unius justi constituentur multi, hoc est, merito obedientiae Christi reconciliatur nobis DEUS, et ab eo justitia donamur, quae est qualitas animae nostrae infusa et inhaerens, id quod ex antithesi verborum apostoli probatur. Constat enim, nos non constitui peccatores per imputationem injustitiae, quae fuit in Adamo, sed per injustitiam vere vobis inhaerentem per modum habitus. Respondemus: de hoc dicto apostolico egimus superius §. 11. et 26. ** Carletanus in lib. de consens. ecclesiae cathol. contra Tridentinos parte 4. c. 4. p. 425. ostendit, *Bellarminum ἀσύστατα hoc loco scribere, quando statuit justitiam nobis a Deo donatam ex merito obedientiae Christi et justitiam nobis inhaerentem, quam homo nondum reconciliatus DEO mereri potest ex congruo.*** Hac vice monemus, apostolum eo loco¹, quo nos Christi obedientia justos constitui dicit, non habere nomen gratiae, argumentum igitur est a quaestione alienum. Antithesis non est extendenda ultra comparationis tertium. ** *Imputatio peccati* non est neganda, quia minatur DEUS Exod. 20, v. 5. *se visitaturum iniquitatem patrum in filiis* etc.; id fieri non potest, nisi impiis et impoenitentibus filiis imputando peccata parentum. Rom. 5, v. 13: *peccatum non imputabatur, cum lex non esset,* ergo lex hoc facere potest, ut peccatum imputetur.** Scopus apostoli est monstrare fontem ac originem utriusque extremi, justitiae et injustitiae, quarum haec ab Adamo, illa a Christo nobis contingat.

Joh. 4: Aqua, quam ego dabo, fiet fons aquae, etc.

2. Joh. 4: Aqua, quam ego dabo, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Fons iste est gratia a Spiritu sancto inhabitante diffusa, quae per modum habitus animae inhaeret, ex qua fluunt rivuli bonorum operum. Respondemus: sicut in prophetis doctrina de poenitentia et remissione peccatorum saepe proponitur sub metaphora sitis, terrae sterilis seu aridae et aquae refrigerantis, refocillantis et vegetantis Esa. 12, v. 3. c. 35, v. 7. c. 44, v. 3. c. 55, v. 1. Jerem. 2, v. 13. Ezech. 47, v. 1. Joël. 3, v. 18. Zach. 14, v. 8, ita quoque Christus hoc loco sub illis figuris concionatur Samaritanae ad aquam hauriendam egressae de aqua viva, per quam intelligitur primo caritas et misericordia Dei Patris erga nos in Christo, deinde meritum et gratia, cujus plenitudo erat in Christo, tertio quod beneficia illa per Spiritum in credentes effunduntur ad remissionem peccatorum et

VII. 27. vitam aeternam Joh. 7, v. 38. Vocatur autem aqua viva tum ratione fontis, qui est in Christo, tum ratione effectus, est enim aqua vivificans, qua sitis agnitione peccatorum et sensu irae divinae excitata restinguitur, ne in aeternum ea torqueamur, Luc. 16, v. 24, sed habeamus vitam aeternam. Haec D. Chemnicius c. 32. harmon. pag. 212. Demus vero, per aquam intelligi donum aliquod creatum et inhaerens, num ex eo statim sequitur, quod donum illud intelligatur in dictis Scripturae, quae nos gratia justificari asserunt, aut quod donum illud sit id, quod nos coram Deo justificet? Sane fides est veluti situla ex fonte aquae vivae, qui est Christus, justitiam et consolationem hauriens, interim tamen fons et perennis scaturigo manet in Christo; sane ex fide promanant rivuli bonorum operum, quibus ex gratuita DEI promissione proposita sunt aeterna in nobis praemia; interim tamen illud non contingit ex quodam merito.

Rom. 5: Caritas Dei diffusa est.

3. Rom. 5: Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, jam vero donum in corde effusum non potest dici externus Dei favor, sed aliquid ipsum cor attingens, purgans et renovans, quod est gratia habitualis. Respondemus: de hoc dicto egimus §. praecedente. Nec est, quod Bellarminus urgeat vocem ἐκκέχυται, quasi non possit hoc intelligi de caritate, qua nos DEUS complectatur. Audiat enim Chrysostomum in h. l. *cum dixisset* (apostolus), *spes non pudefacit, addidit et demonstrationem, inquiens, quod dilectio Dei effusa est in cordibus nostris, nec dixit data est, sed effusa est in cordibus nostris, liberalitatem ostendens. Quod enim maximum erat donum, hoc dedit; non coelum, non terram, non mare, sed quod his omnibus antiquius ac pretiosius erat, et angelos ex hominibus et Dei filios et Christi fratres effecit. Quid autem hoc est? Spiritus sanctus. Quod si nollet magnis nos coronis post labores donare, nunquam ante ipsos labores tot tantaque donasset bona, nunc vero dilectionis suae fervorem hinc declarat, quod non sensim ac pedetentim nos honestavit, sed cumulate ac plena manu bonorum fontem effudit, idque ante ipsa certamina. Quamobrem ut etiam non sis admodum dignus, ne desperes, cum magnum in causa patronum habeas judicis dilectionem, idcirco enim et ipse per haec verba „spes non pudefacit" non ad nostra merita, sed ad Dei dilectionem caritatemque erga nos totius negotii laudem retulit.* Haec Chrysostomus, cujus explicatio congruit cum vaticiniis propheticis, in quibus itidem vox effundendi de donatione Spiritus sancti usurpatur, ex quibus apostolus eam desumsisse videtur. Esa. 44, v. 3: *Effundam aquas super sitientes.* Ezech. 36, v. 25: *Effundam super vos aquam mundam et mundabimini ab iniquitatibus vestris.* Joël. 3, v. 1: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Zachar. 12, v. 10: *Effundam super domum David Spiritum gratiae et precum.*

Gratia comparatur pignori, unctioni et semini.

4. Gratia comparatur pignori et sigillo, 2. Cor. 1; *unctioni* 1. Joh. 2; *semini* c. 3; *rebus videlicet creatis et permanentibus. Quid enim est semen DEI in nobis nisi caritas habitualis?* Respondemus: per sigillum, pignus et unctionem in illis dictis ipse Spiritus intelligitur, qui in renatis habitat, et promissiones evangelii in cordibus ipsorum obsignat, id quod ex ipsis verbis apostoli manifestum. 2. Cor. 1, v. 22: *Deus signavit nos et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris,* id quod sic exponitur Eph. 1, v. 13: *obsignati estis Spiritu promissionis sancto;* v. 14: *qui est pignus hereditatis nostrae.* Eph. 4, v. 30: *Nolite contristare Spiritum s., in quo signati*

estis. 1. Joh. 2, v. 27: *Unctio docet vos de omnibus.* Demus autem, gratiam Dei in his dictis intelligi, detur nobis vel potius ipsi veritati, gratiam justificationis a gratia renovationis esse distinguendam. Gratia justificationis nihil aliud est quam gratuita Dei misericordia, qua credentes in Christum amplectitur, condonat illis peccata, acceptat in filios et heredes hujus vitae aeternae; hanc gratiam obsignat Deus in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui *testimonium reddit spiritui nostro*, *quod simus filii Dei*, Rom. 8, v. 16. Gratia renovationis est, quae priorem gratiam sequitur, non quidem tempore,
VII. 28. sed ordine naturae, haec consistit in interiori mentis ac voluntatis ἀνακαινώσει, quae cum in hac vita nunquam sit tam plena ac perfecta, ut nullo amplius indigeat incremento, ideo in ea non potest quaeri vel constitui nostra coram Deo justificatio. *6. Patrum dicta et rationes*, quas Bellarminus hoc loco adducit, nihil aliud probant, quam quod Deus ex gratia in illis, quos justificat et salvat, per Spiritum sanctum ad interiorem renovationem efficax sit, justitiam novae obedientiae et satisfactionem in illis operando, sed ex eo nondum sequitur, quod propter illam sive habitualem sive actualem justitiam coram DEO justificemur. **Thomas postquam argumenta quaedam pro more objecerat, cum tandem contra objectiones illas sententiam suam statuere coepit, mirifico prorsus innititur fundamento, sic enim refert 1. 2. q. 150. art. 2: *Sed contra est quod super illud Psalm. 103. ut exhilaret faciem in oleo dicit glossa, quod gratia est nitor animae sanctum concilians amorem, sed nitor animae est quaedam qualitas sicut et pulchritudo corporis. Ergo gratia est quaedam qualitas.* Atqui glossae ordinariae auctoritas non est sacrosancta in ecclesia. Nec glossae sententiam recte retulit Aquinas, nam integra glossae verba sic habent: *Gratia ergo et nitor quidam, qui est ad hominis conciliandum sanctum amorem, oleum dicitur.* Sed et glossator ipse Augustini sententiam, quam eo loco referre voluit, non corrumpendi, sed abbreviandi studio ab auctoris mente detorsit. Augustini enim verba sunt: *Quid est exhilaratio faciei in oleo? gratia Dei nitor quidam in manifestatione, sicut dixit apostolus, unicuique datur Spiritus ad manifestationem.* Atqui apostolus eo in loco 1. Cor. 12, v. 7. *non agit de gratia justificante, sed de donis Spiritus sancti.* Observa ex Aquinate, hanc opinionem enatam ex hominum ingeniis sine Scripturae testimonio. Nam si potuisset haec sententia vel Scripturae vel Patrum testimonio confirmari, non dubium est, quia ea adducturus fuerit Thomas, nec in glossatoris verbis haesurus.**

An gratia gratum faciens distinguatur ab habitu caritatis.

30. Cap. 6. probare conatur Bellarminus, *gratiam gratum facientem realiter non distingui ab habitu caritatis.* Fatetur autem, non convenire in hac quaestione theologorum sententias, quarum ipse quatuor enumerat. *Quidam* (inquit) *volunt gratiam gratum facientem esse habitum re et ratione a caritate distinctum et gratiam quidem in ipsa animae substantia, tanquam in subjecto, sedem habere, caritatem in voluntate*, Thom. in 1. 2. q. 100. art. 3. et Cajetanus ibid. Capreolus in 2. sentent. dist. 26. Dominicus a Soto lib. 2. de nat. et gratia c. 17; *alii distinctionem inter gratiam et caritatem non realem, sed formalem constituunt*, Alensis p. 3, q. 69. membr. 2. Albertus et Bonaventura in 2. sent. dist. 26; *alii gratiam et caritatem neque re ipsa, neque formaliter, sed tantum ratione distinguunt*, Richardus, Scotus, Mayro, Biel et alii in 2. dist. 26. Andreas Vega lib. 7. concil. Trident. c. 25; *alii denique nihil interesse volunt inter gratiam et caritatem, ac solo nomine distingui affirmant*, Durand. 2. sent. dist. 26. Potuisset addere quintam sententiam, quae est Bielis 2. sent. dist. 26. q. un., quod *gratia gratum faciens et caritas differant in connotato, licet realiter sint indistincta et substractive idem significent.* Becanus c. 5. de justificat. *parum* scribit *referre, sive dicas cum Thoma, realiter distinctam esse gratiam a caritate, sive id ipsum neges cum Scoto, quia neutrum ex Scripturis aut concilio Trident. efficaciter convinci aut condemnari possit.* Vides argumentum papistici consensus toties a Bellarmino depraedicati; nec est quod obvertat, hanc controversiam non pertinere ad catholicam fidem, ut in principio hujus capitis loquitur, quid enim magis ad fidem pertinet quam scire, quidnam illud sit, per quod formaliter coram Deo justificamur, sitne ipsa caritas, vel aliud a caritate distinctum? Bellarminus amplectitur tertiam sententiam, quae gratiam et caritatem non quidem re ipsa vel formaliter, ratione tamen distinguit. Respondemus: caritatem ad gratiam renovationis sive gratiam habitualem pertinere non negamus, eam vero esse gratiam gratum facientem sive per aut propter eam nos coram DEO justificari, totis viribus negamus, quod cum ex quibusdam Scripturae dictis male detortis Bellarminus probare conetur, breviter ea excutiemus. Argumentum ipsius est hujusmodi: VII. 29.
Quibus eadem tribuuntur, illa sunt omnino eadem nec nisi sola ratione distinguuntur. Atqui gratiae gratum facienti et caritati eadem tribuuntur. Ergo sunt omnino eadem. Respondemus: Major non est universalis, neque enim ea, quae in quibusdam conveniunt, statim omnimode sunt eadem, unus idemque effectus diversis causis vel concurrentibus vel subordinatis tribui potest; sed transeat propositio major, quomodo Bellarminus probat minorem? *1. Gratia dat esse quoddam supernaturale animae, ex quo dicitur homo Filius Dei per participationem et divinae consors naturae, id vero totum tribuitur caritati.* 1. Joh. 3: *Videte, qualem dilectionem dedit nobis Pater, ut Filii DEI nominemur et simus;* c. 4. *omnis, qui diligit, ex Deo natus est.* Respondemus: gratia justificationis efficit nos Dei filios non per infusionem cujusdam habitus supernaturalis, cujus tanta sit dignitas ac tantus valor coram DEI judicio, ut propter illum nos in gratiam recipiat, et in filios acceptet, sed per fidem in Christum reddimur Dei filii, Joh. 1, v. 12. ac diligimur in dilecto Ephes. 1, v. 6; fundamentum

illius dignitatis ac meriti, propter quod *υἱοθεσίας* participes reddimur, est in Christo, non in nobis aut in habitu quodam nobis infuso. Gratiae igitur sive misericordiae Dei in Christo nos diligentis tribuitur *υἱοθεσία*, nunquam vero et nuspiam caritati eadem tribuitur. Prius enim dictum non de nostra, sed de DEI caritate diserte loquitur: *Videte, qualem caritatem dedit nobis Pater, ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν*, hoc est quam caros et gratos nos habuit, videlicet in Christo dilecto Filio suo. Lutherus rectissime vertit: Sehet, welch' eine Liebe hat uns Gott erzeiget, nimirum ut simus filii Dei, idem est, quod Joh. 1, v. 12. dicitur, *ἐξουσίαν dedit filios Dei fieri his, qui credunt in nomen ejus.* Eadem phrasi dicitur Rom. 5, v. 11: *Reconciliationem accepimus per Christum*, id est reconciliati sumus. In posteriore dicto dilectio nostra non ut causa *υἱοθεσίας*, sed ut nota proponitur, ex qua Filii Dei agnoscimur, perinde ut 1. Joh. 3, v. 14. dicitur: *Scimus, quod translati simus de morte ad vitam, quia fratres diligimus.* Augustinus in h. l.: *Quid scimus? quia transivimus de morte ad vitam. Unde scitis? quia diligimus fratres. Nemo interroget hominem, redeat unusquisque ad cor suum, si ibi invenerit caritatem fraternam, securus sit, quia transiit a morte ad vitam. 2. Tunc accipit homo, illud esse supernaturale, cum regeneratur ac fit nova creatura. Id vero fit per caritatem, nam semen, ex quo renascimur, est verbum Dei.* 1. Petr. 1. Jacob. 1. *verbum illud gignit proprie fidem eamque vivam, quae per dilectionem operatur*, Galat. 5. *Fides ergo viva, id est cum caritate, est id, per quod renascimur.* Respondemus: Rectissime dicitur nos regenerari per fidem, ac semen, ex quo renascimur, esse verbum DEI, nec abnuimus, fidem illam, per quam renascimur quaeque ex semine verbi oritur, esse vivam et efficacem, sed vitam et efficaciam regenerandi non accipit a caritate, sed a Christo, quem apprehendit. Est enim duplex fidei *ἐνέργεια:* una, qua in Christum mediatorem verbo evangelii monstratum recumbit ejusque beneficia apprehendit; altera, qua per caritatem operatur Galat. 5, v. 6. Regeneramur et justificamur fide, non ratione posterioris *ἐνεργείας*, sed quatenus Christum mediatorem apprehendit. Vera fides et caritas, regeneratio et renovatio, justificatio et sanctificatio perpetuo quidem nexu sunt conjuncta, interim tamen cuique tribuendum quod suum est. *3. Gratiae proprium est facere hominem Deo dilectum;* at Prov. 8. legimus: *ego diligentes me diligo;* et Joh. 14: *si quis diligit me, diligetur a Patre meo.* Respondemus: Nostram dilectionem non esse dilectionis divinae causam evidenter asseritur 1. Joh. 4, v. 10: *In hoc est caritas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse dilexit nos;* v. 19: *nos ergo diligamus DEUM, quia ipsi prior dilexit nos.* Ostendit idem res ipsa, quomodo enim homo peccator Deum diligere posset, cujus judicio ad aeternam damnationem tenetur obnoxius, nisi prius reconciliatio antegrediatur? Ergo in allatis dictis non describitur causa dilectionis divinae, sed ex consequente effectu describuntur, qui sint illi, quos Deus diligit, nimirum hi, qui DEUM diligunt, hoc est vera fide et caritate ipsi adhaerent; VII. 20.
ideo additur in antithesi: *Qui non diligit me, sermonem meum non servat.* Est igitur perpetua, ut ita loquar, reciprocatio dilectionis inter DEUM et pios homines, sed vera illa Dei dilectio non habet in nobis locum, antequam fide in Christum ipsi reconciliemur. *4. Gratia est vita animae, at caritas itidem est vita animae.* 1. Joh. 3: *Qui non diligit, manet in morte, et nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam, quia fratres diligimus.* Respondemus: translationis illius beatissimae ex morte in vitam causa est DEI gratia credentes in Christum ad vitam gratis acceptans. Ephes. 2, v. 4: *DEUS, qui est dives in misericordia propter caritatem suam nimiam*, qua *dilexit nos*, v. 5: *convivificavit nos in Christo, gratia enim estis salvati.* Joh. 5, v. 24: *Qui verbum meum audit et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam et in judicium non venit, sed ex morte transivit in vitam;* nota autem ac testimonium illius *μεταθέσεως* est dilectio nostra, verae fidei comes individua. Scimus, dicit apostolus, nos ex morte translatos in vitam, quia diligimus fratres. Vides non translationis, sed scientiae de translatione causam constitui dilectionem. *5. Gratia dicitur donum illud, per quod in nobis habitat Spiritus sanctus, at* Rom. 5: *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum.* Respondemus: Idem, qui ex gratia justificat, dat etiam ex gratia Spiritum sanctum, sed donationem illam Spiritus sancti in nobis habitantis praecedat oportet nostra cum DEO per fidem in Christum reconciliatio. Ostendimus etiam superius, caritatem DEI, non nostram hic intelligi. *6. Per gratiam justificamur. At* Luc. 7. *remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Respondemus: ostendimus in loco de poenitentia §. 91. particulam *ὅτι* esse ratiocinativam, cum Christus ab effectu ad causam ratiocinando progrediatur. Ex his judicium fieri potest de reliquis, quae in hoc capite Bellarminus affert, perpetuo enim confundit justificationem et renovationem, causam et effectum, *τὸ* fieri et *τὸ* agnosci.

31. Diximus hactenus de causa efficiente principali justificationis, quae est gratia Dei; sequitur, ut agamus de causa justificationis meritoria, quae est *ἀπολύτρωσις* per Christum facta. Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis ejus* (Dei) *gratia, per redemtionem factam per Christum Jesum;* v. 25: *quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus.* Idem vero est, sive dicatur, Christum mediatorem ac redemtorem nostrum esse causam meritoriam justificationis, sive obedientiam et satisfactionem Christi esse loco meritoriae causae habendam, quia Christus ut mediator ac redemtor, id est ratione suae obedientiae ac satisfactionis, hic consideratur. Quare autem post lapsum necessaria fuerit obedientia et satisfactio Christi mediatoris ad nostram justificationem, id ex eo intelligi potest. Deus non solum misericors, sed etiam justus est. Causa meritoria justificationis.

Sir. 5, v. 7: ἔλεος καὶ ὀργὴ παρ' αὐτοῦ. Augustinus in Psalm. 100: *Homines quando judicant, aliquando victi misericordia faciunt contra justitiam et videtur in eis esse misericordia et non esse judicium. aliquando vero rigidum volentes tenere judicium perdunt misericordiam. DEUS autem nec in bonitate misericordiae perdit judicii severitatem, nec in judicando cum severitate amittit misericordiae bonitatem.* Leo serm. 1. de jejun. decimi mensis: *In Dei operibus atque judiciis nihil vacat a veritate justitiae, nihil a miseratione clementiae.* Quare cum DEUS non sit solum misericors et benignus, sed etiam justus, imo ipsa justitia, odio habens et puniens peccata; ideo, ne ipsius justitia per peccatum laesa veniret in discrimen, intercedere oportuit perfectam pro peccatis satisfactionem, sine qua non poterat genus humanum peccato contaminatum in gratiam recipi. Esa. 1, v. 27: *Sion in judicio redimetur et captivi ejus in justitia.* Vicissim cum Deus sit
VII. 31. ipsa immutabilis et aeterna veritas, et vero disertum exstet comminationis edictum: *Quacunque die ex arboris vetitae fructibus comederis, morte morieris,* Genes. 2, v. 17; ideo postquam homo per praecepti divini transgressionem judicio Dei ac peccatorum poenis obnoxius erat factus, ex immensa et ineffabili Dei misericordia facta est quaedam translatio, ut poenas peccatorum nostrorum Christus in se reciperet, ne divinae veritatis gloria labefactaretur.

A quibusdam dicitur causa impulsiva externa.

32. Hoc justificationis et salutis nostrae meritum a Christo praestitum quidam vocant *causam impulsivam externam*, quae scilicet moverit Deum, ut credentes in Christum ab aeterno elegerit ad salutem, eosque in tempore justificet et salvet; ubi tamen addendum est, satisfactionem et obedientiam Christi hic considerari, ut est non nudi hominis, sed ipsius Filii Dei satisfactio et obedientia, qui a Patre non est divisus nec separatus, sed essentialiter unum cum Patre, Joh. 10, v. 30; unde notanter dicit Scriptura: *Deus suo sanguine ecclesiam redemit,* Actor. 20, v. 28. *Sanguis Jesu Christi Filii Dei emundat nos ab omni peccato,* 1. Joh. 1, v. 7, nimirum, ut ostendat satisfactionem et obedientiam Christi inde et ideo esse tantae efficaciae ac tanti coram Deo pretii, quia est ipsius Filii Dei satisfactio et obedientia. Cum enim hanc ἀπολύτρωσιν nec hominum nec angelorum quisquam praestare posset, siquidem homines et angeli jam ante ad obedientiam Deo praestandam, homines insuper ad poenas pro peccatis sustinendas obstricti erant, ideo mediatoris partes in aeterno sacrosanctae Trinitatis consilio ipse DEI Filius in se suscepit ac in plenitudine temporis homo factus *legi semet ipsum subjecit, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Gal. 4, v. 4. et 5.

Ut et causa materialis.

33. Quidam hanc Christi mediatoris obedientiam vocant *causam materialem* justificationis, cujus partes seu gradus insigniores sint incarnatio, passio ac mors, resurrectio et adscensio. Lobechius disp. 7. in August. confess. th. 37. Zehnerus in comp. theol. et alii. Hi respectum habent non tam ad meritum quam ad ipsam applicationem; quam enim Christus mediator obedientiam nostri loco Deo praestitit, ea in actu justificationis per fidem nobis applicatur; proinde quando quaeritur, quid sit illud, per quod ac propter quod sit justitia sive obedientia et satisfactio Christi per fidem nobis imputata, notandum, quod Christus sub tribus potissimum rationibus ad justificationem nostram concurrat: *1. meritorie,* ipse enim sanctissimo suo merito gratiam justificationis nobis impetravit, *2. efficienter*, neque enim a peccatis solum, morte ac diabolo nos liberavit et justitiam, quae coram Deo valet, nobis peperit, sed etiam pretiosa ista bona tam care acquisita in verbo evangelii nobis offert et per fidem applicat; *3. formaliter* in ipsa applicatione, siquidem nulla alia re coram Deo sumus justi, quam justitia a Christo acquisita et per fidem nobis imputata.

An Christus mediator sit instrumentum justificationis.

34. Illorum vero sententiam probare non possumus, qui Christum mediatorem ac redemtorem vocant instrumentum justificationis. Bellarminus 1. de justif. c. 2: *Causa efficiens per modum instrumenti conjuncti est Christi humanitas.* Quamvis enim in exsequendis officii mediatoris partibus Christus *obediens factus sit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* Phil. 2, v. 8. atque hoc respectu dicatur *Dei servus* Esa. 53, v. 11, tamen cum actiones et passiones Christi mediatoris ac redemtoris non sint humanae tantum naturae, sed toti personae tribuendae, ideo in ipso illo mediationis ac redemtionis officio Christus est et manet *auctor* ac dator *vitae* Act. 3, v. 15. *dominus gloriae* 1. Cor. 2, v. 8. *Jehovah justitia nostra* Jer. 23, v. 6. et c. 33, v. 16; ideo instrumentum jusfiticationis vocari handquaquam debet. **(Cornel. a Lapide in comm. c. 3. Rom. *sanguinem Christi, id est totam obedientiam Christi,* vocat *non meritoriam, sed instrumentalem justificationis causam.)*** Per Christum VII. 31.
nobis parta est justitia et remissio peccatorum, non tanquam per instrumentum, sed ut per eum, qui est unus cum Patre et Spiritu sancto benedictus in secula. Nomina officii competunt Christo secundum utramque naturam. Jam vero esse mediatorem ac redemtorem nostrum est nomen officii. Ergo competit Christo secundum utramque naturam. At quis Christum secundum utramque naturam instrumentum justificationis dixerit?

Neo-Photinianorum error.

35. Porro Christum mediatorem ac redemtorem nostrum esse causam meritoriam nostrae justificationis consentiunt omnes, solos si excipias Neo-Photinianos. **(Concedunt quidem, Christum esse nostrum servatorem: *1. Doctrina*, quatenus salutis aeternam viam nobis annuntiavit. *2. Exemplo,* quatenus istam viam nobis in sua ipsius persona commonstravit et a mortuis resurgendo manifeste confirmavit. *3. Communicatione*, quatenus plenissima potestate in coelo et terra a Patre accepta, se vitam aeternam nobis daturum probavit et re ipsa tandem largiturus est. Negant vero esse ser-

vatorem; *4. satisfactione*, qua mediante morte et passione peccata nostra expiarit, iram DEI placarit nosque cum illo reconciliarit.)** Qui superiori seculo blasphemum hunc non tam errorem quam furorem eructarunt et publicis scriptis propugnare coeperunt, *Christum nec per hoc, quod legi subditus perfecta eam obedientia implevit, nec quod poenas peccatis debitas sustinuit, vel iram Dei placasse, vel justitiae satisfecisse, imo ne quidem satisfactione opus fuisse, cum Deus libera voluntate et absoluta bonitate non ob meritum aliquod Filii peccata condonet et vitae aeternae participes faciat illos, qui Christi verbo credunt et vitae innocentiae student; Christum quidem perfecte implevisse legem, sed ad obedientiam illam pro semet ipso adstrictum fuisse; Christum dici redemtorem nostrum, id vero de metaphorica quadam redemtione intelligendum esse, in qua peragenda nullum intervenerit pretium; Christum dici salvatorem nostrum, non quia pro peccatis nostris satisfecerit ac vitam aeternam nobis promeruerit, sed quia salutis viam nobis annuntiaverit, eandem effusione sanguinis sui confirmaverit et exemplo suo praemonstraverit; denique quia potestate a Patre accepta vitam aeternam nobis sit daturus.* Haec omnia infaustus ille Faustus Socinus Neo-Photinianorum πρόμαχος inculcat in lib. de Christo servatore lib. 1. c. 1. et seqq. editis anno 94. ***Divinae* (inquit) *justitiae, per quam peccatores damnari merentur, pro peccatis nostris Christus nec satisfecit, nec ut satisficeret opus fuit.* Vide librum Ochini monachi Senensis, quem *invictum* proclamant in disp. adv. Volanum p. 112. Disputationem de loco Rom. 7. inter Prosperum Dyssideum et nobilem quendam a. 3. Item tractatus aliquot Christianae religionis editos falso titulo Ingolstadii anno 73. Item synopsin justificationis nostrae per Christum auctore Gratiano Turpiano Gerapolensi editam Gerapoli 1591, cujus auctor Socinus, ut ipse testatur in praefat. libr. de Christo servatore. Socin. in prael. theol. Heidelb. academ. a Schmaltz. inscriptis anno 1609.** Socini vestigia sequuntur Christophorus Ostorodus in scripto Germanico adversus Georg. Tradel. edito anno 1602. ac Schmaltzius in catechesi Germanica Racoviae edita anno 1608.
VII. 33. c. 8. p. 261, ubi asseritur, *sententiam illam de Christi satisfactione ac merito esse erroneam, Scripturis sacris et rectae rationi contrariam, plenam seductionis et perniciosam.* **Anno Christi 1140 quidam M. Petrus Abailardus satisfactionem Christi strenue negavit, cui deinde assensere Arnoldus quidam de Brixia et Gilbertus Pictaviensium episcopus cent. Magd. 12. c. 5. fol. 849. Anabaptistae eundem fovent errorem referentibus Wigando et Menio. Schmaltzius in catech. cap. de Christi sacerd. p. 227. nostram doctrinam de Christo satisfactionem vocat *fallacem, subdolam et erroneam multisque modis perniciosam.* Valentin. Gentilis in thesibus (quae cum collegio theologico in acad. Witeb. anno 1580 exhiberentur, dignae sunt habitae, ut comburerentur, referente Polycarp. Lysero in Calvin. conc. 5. part. 2.) blaspheme scribit, *Christi sanguinem non magis ad salutem et justitiam aeternam nobis promerendam profuisse, quam cujusvis* (ignoscat Deus referenti) *porci ac canis sanguinem.* Ostorodus part. 2. contra Tradel. p. 208. 209. ait, *dogma de reali et vera satisfactione Christi pro peccatis nostris esse merum figmentum Trinitariorum.* p. 210. 211. abominatur ut βδέλυγμα illam doctrinam. Mich. Gittichius defens. argumentorum suorum contra doctrinam de satisf. Christi ad M. Lud. Lucium p. 62: *Quae de merito Christi dicis, mera sunt humana commenta, merae doctrinae hominum, quibus docendis frustra Deum coli ipsa veritas, Christus Jesus, asseruit et propterea etiam merito a nobis rejiciuntur.* Ostorodus in instit. Germ. c. 36. sententiam nostram *errorem* vocat *ridiculum, puerilem, blasphemum et anilem* p. 310. 311. etc. Huic errori palliando totus inservit *Vorstius.* Vide lib. ipsius de DEO, ipsius prodromum responsum plenius, orationem apologeticam, catalogum 99 errorum, exegesin apologeticam, parasceven, amicam collationem etc. *in orat. apolog. habita Hagae anno 1612. edit. Amstel. p. 27. statuit, Deum remisisse de suo jure, nec mortis aeternae poenam a Christo exegisse, sed obedientiam ipsius tanquam aequipollentem loco satisfactionis plenae acceptavisse, ac si perfecta illa fuisset.* Ostorodorus in instit. c. 36. p. 298: So ist nun die Frage, ob in der Rechtfertigung durch Christum unsere Sünden durch eine Vergeltung und Genugthuung oder aber durch die Vergebung und Verzeihung weggethan und aufgehoben werden. Der meiste Theil hält es dafür, daß solches nicht geschehe ohne Vergeltung und Genugthuung, wir aber glauben schlecht durch die Vergebung und Verzeihung. Schmaltz. in exam. 157. errorum err. 46. p. 15: *Nec hodie sub novo foedere cuiquam propter Christum peccata remittuntur, sed tantum per Christum.* err. 47. p. ead.: *Probari nequit, Deum tunc iratum fuisse, cum Christus in mundum mitteretur, imo placatum eum vel potius propitium sponte sua fuisse constat, et in testimonium ejus, quod propitius nobis esset et esse vellet, Filium misit.* errore 58. p. 18: *Quid opus fuit, Christum mereri nobis remissionem peccatorum, siquidem Deus eam sua sponte nobis obtulit? quomodo etiam aliquis eam mereri potuit, siquidem nullum detur apud Deum meritum? cum nulla detur obedientia par divinis promissionibus, quod ad meritum constituendum necessario requiritur.* (Vides fundamentum negati meriti a Christo praestiti.) Error. 63. p. ead.: *Cum Christus sanguinem habuit, offerre se non potuit. Cum vero se offerre coepit, sanguinem habere desiit, factus scilicet in Spiritum vivificantem.***

36. Occasio blasphemi hujus erroris animadvertitur potissimum duplex: 1. Abnegatio divinitatis Christi. Cum enim Michael Servetus Hispanus circa annum Christi 1532. errorem Samosateni et Photini de deitate Christi renovaret, vestigiis illius Neo-Photiniani illi insistentes una cum divina Christi natura satisfactionem ejus pro peccatis nostris prae- Occasio erroris.

stitam negare coeperunt; cum enim nudus homo *ἰσόῤῥοπον* pro peccatis *λύτρον* persolvere non potuerit, ideo negata divinitate Christi satisfactionem ejus negari in proclivi est. 2. Absolutum electionis decretum, quod propugnant Calviniani. Si enim
VII. 34. absoluta Dei voluntate salvandi electi sunt ad vitam aeternam, utique etiam absoluta Dei voluntate peccata illis remittuntur, vel certe remitti potuerunt, neque opus erit Christi satisfactione et merito. Vide D. Graweri dissertationem oppositam Ostorodo p. 8. ubi luculenter demonstrat, stante dogmate de absoluto praedestinationis decreto non posse Neo-Photinianorum errorem solide refelli. Refero huc verba Calvini lib. 2. instit. c. 17. sect. 1: *Equidem fateor, si quis simpliciter et per se Christum opponere vellet judicio Dei, non fore merito locum, quia non reperietur in homine dignitas, quae possit Deum promereri.* Ut et Musculi in locis communibus cap. de justificat. p. 267: *Si Deus judiciariae justitiae sic obstrictus est, ut non liceat ipsi quorum vult misereri et a peccatis absolvere reos, quod tamen permultos sibi principes et magistratus libere permittere videmus, consequitur, inania esse, quaecunque in Scripturis de gratia et misericordia Dei leguntur, nec tantum illi potestatis esse in ipsius creaturas, quantum est homini in subditos, imo minus quam est figulo in lutum.* Haec Musculus talem peccatorum remissionem introducens, quae ex absoluta quadam Dei bonitate et libera voluntate contingat. ** Locum Wolff. Musculi (in quo docet, *Deum non minus absque satisfactione pro nudo beneplacito peccata condonare, quam creditor quispiam pro velle suo debitum remittere potest*, in locis comm. de justif. c. 3.) maxime contra Covetum Calvinianum urget Faustus Socinus p. 224. Sicut et Calvinum ex propriis principiis acriter impugnat p. 221. 222. 227. 284. 285. Idem cum Musculo statuit Vorstius in catalogo errorum Sibrandi Luberti p. 38. errore 66, ubi expresse scribit, *id ipsum remitti vere non posse, quod plena solutione jam deletum est, et vice versa quod vere condonatum est, pro eo plenam solutionem juste exigi non posse.* Vide Piscatorem eleganter contra absolutum decretum suum ex his principiis disputantem in resp. apolog. ad Parasc. Vorstii p. 80. 81.** His adde Nestorianas illas locutiones, quod *humana tantum natura Christi passa sit*, quod *non sit realis communicatio idiomatum*, quod *Christus pro se ipso obedientiam legi praestiterit*, quod *Christus non sit passus pro peccatis totius mundi* etc., et facile apparebit, quantum detrahatur Christi merito. ** Vorstius in resp. ad 2. part. disp. Matth. Sladi p. 83. scribit, *quosdam ex doctoribus nostris non satis prudenter, imo nec satis orthodoxe de satisfactione Jesu Christi docere ac speciatim in duobus, quae sequuntur, capitibus graviter errare: 1. dum non contenti libera Dei ordinatione, quae merito piis omnibus ubique sufficere debet, absolutam ac praecisam satisfactionis necessitatem urgent, quae scilicet a natura Dei immediate pendeat, hoc est ab essentiali Dei justitia, per quam Deus necessario quodvis peccatum condigne punire teneatur, nec ullum omnino delictum gratis citraque plenissimam compensationem remittere possit. 2. Dum non contenti aequipollentia eorum, quae Christus pro nobis perpessus fuit ex Dei voluntate, plenam quoque poenarum identitatem exigunt, hoc est dum talem satisfactionis Christi modum describunt, qui summum juris divini rigorem arguit omnemque veram Dei ἐπιείκειαν et acceptationem excludit, eoque mortem aeternam proprie dictam ac desperationem aliasque id genus poenas damnatorum proprias re ipsa Christo tribuunt. Haec talia dum inconsiderate asserunt, doctrinam satisfactionis non modo suspectam, sed et odiosam aliis ad rem pressius attendentibus reddunt* etc. Vide plura contra Christi satisfactionem a Vorstio disputata apud Festum Hommium de controv. Belgic. p. 74.** Refero etiam huc disputationes Scholasticorum quorundam, quod *Christus secundum strictum rigorem justitiae divinae non potuerit satisfacere*, Durandus 4. sent. dist. 15. *Quod Deus possit sine satisfactione homini remittere peccata, cum non habeat aliquem superiorem.* Thom. p. 3. q. 46. art. 2. *Quod possit Deus remittere peccatum per solam non imputationem, ac proinde rationes Anselmi in libris Cur Deus homo nihil probare nisi praesupposita divina ordinatione* Biel. 3. sent. dist. 20. qu. un. Haec omnia si uno intuitu complexus fueris, facile apparebit, quae occasio blasphemi hujus erroris Neo-Photinianis exstiterit.

37. Ceterum cum accuratam et prolixam hujus furoris refutationem in academia Wittebergensi publice proposuerit D. Hutterus, quam propediem publici juris procul dubio facturus est, cum catechesin Racoviensem illustri illi academiae inscribere *χριστομάχοι* illi non fuerint veriti, ideo paucis fundamenta Scripturae huic blasphemiae opponenda monstrabimus et praecipua contradicentium sophismata solum attingemus, reliqua peti possunt ex dissertationibus D. Graweri Ostorodo oppositis anno 1609. editis. Sic ergo concludimus: Si Christus eo modo 1. mediator ac 2. redemtor noster est, ut sit 3. *ἱλασμὸς* pro peccatis nostris, 4. per quem sumus DEO reconciliati, 5. qui vitam suam dedit *λύτρον καὶ ἀντίλυτρον* pro nobis, 6. factus pro nobis peccatum, 7. et maledictum, 8. suscipiens in se peccata et poenas peccatorum nostrorum, ac sanguinem suum pro illis fundens, 9. ut deleto, quod contra nos erat, chirographo, 10. a maledictione legis, 11. ab ira DEI, 12. et ab aeterna damnatione liberi, 13. in ipso coram DEO essemus justi et dilecti, consequens est, Christum pro peccatis nostris satisfecisse ac esse meritoriam causam justificationis. Sed Christus est 1. noster *mediator* 1. Tim. 2, v. 5. Hebr. 8, v. 6. c. 9, v. 15. c. 12, v. 24. et 2. *redemtor* Psalm. 111, v. 9. Luc. 1, v. 68. c. 2, v. 38. Rom. 3, v. 24. 1. Cor. 1, v. 30. Ephes. 1, v. 7. Col. 1, v. 14. 1. Tim. 2, v. 6. Hebr. 9, v. 12. et 15. 1. Petri 1, v. 18. Apocal. 5, v. 9. eo quidem modo, 3. ut sit *ἱλασμὸς*, *propitiatio, pro peccatis nostris;*

VII. 35. Syllogismus generalis Neo-Photinianis oppositus.

1. Joh. 2, v. 2. ipse (Christus) *est propitiatio pro peccatis nostris* (et vi propitiationis illius in ara crucis praestitae intercedit pro nobis apud DEUM). 1. Joh. 4, v. 10: *DEUS misit Filium suum ἱλασμὸν, propitiationem, pro peccatis nostris.* Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis illius* (DEI) *gratia per redemtionem, quae est in Christo Jesu;* v. 25: *quem proposuit DEUS ἱλαστήριον, propitiatorium vel placamen, per fidem in sanguine ejus* (respicit apostolus ad propitiatorium V. T. in arca foederis, quod fuit typus Christi, Exodi 25, v. 17.) 4. per Christum sumus Deo reconciliati. ** (Photiniani sibi hac in quaestione vi veritatis coacti contradicunt. Joh. Somm. in refut. Carolin. p. 33: *Christus tanquam agnus innocens et hostia pura sanguine suo in temporis plenitudine pro nobis litavit, suoque isto sacrificio peccata nostra expiavit, DEI Patris iram placavit, nosque jam mundatos ei obtulit.* Schmaltz. in exam. 157. error. p. 16: *Fatemur, sanguinem Christi verum pretium esse redemtionis nostrae et vim pretii in nobis redimendis habuisse, quia vere id nobis praestitit sanguis Christi, quod pretium in aliquo redimendo captivo praestat;* pag. 17: *num refert, quomodo redemtus sim sanguine Christi, dummodo per eum vere sim redemtus.)*** Esa. 63, v. 3: *Torcular calcavi solus* (puta torcular irae divinae; ita enim exponitur Apoc. 19, ubi Johanni apparet Filius DEI, cujus nomen Verbum DEI, is *indutus erat veste adspersa sanguine* v. 13, nimirum quia *calcat torcular vini furoris irae Dei omnipotentis* v. 15, perinde ut apud Esaiam dicitur v. 1: *Quis est, qui venit de Edom, rubras vestes habens de Bozra?* v. 2: *quare rubrum est vestimentum tuum et vestimenta tua sicut calcantis in torculari?* v. 3: *torcular calcavi solus* etc. Christus igitur iram Dei peccatis nostris debitam in se derivavit et hac ratione nos patri suo reconciliavit.) Joh. 1, v. 17: *Lex* (quae *iram operatur* Rom. 4, v. 15.) *per Moysen nobis data, gratia autem et veritas per Christum nobis facta, ἐγένετο.* Rom. 5, v. 10: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus;* v. 11: *per Christum reconciliationem accepimus.* 2. Cor. 5, v. 18: *Deus reconciliavit nos sibi per Christum;* v. 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi ipsi, non imputans illis delicta eorum.* Ephes. 2, v. 16: *Christus reconciliavit utrosque* (Judaeos et gentes) *in uno corpore per crucem DEO, peremtis inimicitiis per eam.* c. 5, v. 2: *tradidit se ipsum pro nobis oblationem et hostiam DEO in odorem suavitatis.* Col. 1, v. 20: *In ipso* (Christo) *complacitum fuit per eum omnia reconciliare in ipsum pacificando per sanguinem crucis ejus sive quae
VII. 36. in terris sunt, sive quae in coelis;* v. 22: *reconciliavit nos in corpore carnis ejus per mortem.* Christus vitam suam dedit λύτρον καὶ ἀντίλυτρον pro nobis. ** ἀντίλυτρον proprie significat *aequalem compensationem*, eine Gegenbezahlung, da man einen Menschen mit einem andern Menschen ranzionieret und loskauft. ** Matth. 20, v. 28. Marci 10, v. 45: *Filius hominis venit, ut daret animam suam λύτρον pro multis.* 1. Tim. 2, v. 5 et 6: *Unus est mediator DEI et hominum, homo CHRISTUS JESUS, qui dedit se ipsum ἀντίλυτρον, pretium redemtionis, pro omnibus;* inde beneficium Christi passione ac morte partum dicitur λύτρωσις et ἀπολύτρωσις Luc. 1, v. 68. Tit. 2, v. 14. 1. Petri 1, v. 18. Hebr. 9, v. 15. etc. 6. Christus factus est pro nobis peccatum, 2. Cor. 5, v. 21: *eum qui non noverat peccatum, DEUS fecit pro nobis peccatum*, nimirum quia pro peccatis nostris, quae DEUS ipsi *imposuit* et velut agmine facto in ipsum incurrere fecit Esa. 53, v. 6, in ara crucis mortuus est, ut exponitur 2. Cor. 5, v. 15. Rom. 8, v. 3: *Deus mittens Filium suum in similitudine carnis peccati de peccato damnavit peccatum in carne* (Christus in assumta carne sacrificium obtulit pro peccatis nostris expiandis). 7. Christus factus est pro nobis maledictum. Gal. 3, v. 13: *Christus nos redemit a maledictione legis factus pro nobis κατάρα, maledictum; scriptum est enim, maledictus omnis qui pendet in ligno.* 8. Christus suscepit peccata et poenas peccatorum nostrorum, Psalm. 69, v. 5. *quae non rapui, exsolvi.* (Augustinus in illum locum: *Non peccavi et poenas dabam. Solus enim ipse talis, ipse vero nihil rapuit, non solum nihil rapuit, sed etiam quod non de rapina habebat, hoc se evacuavit, ut ad nos veniret.*) Esa. 43, v. 24: *Servire me fecisti in peccatis tuis, laborare me fecisti iniquitatibus tuis;* v. 25: *ego ego sum, qui deleo praevaricationes tuas propter me.* Esa. 53, v. 4: *Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portavit;* v. 5: *vulneratus est propter praevaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras, castigatio pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus;* v. 6: *Jehovah conjecit in ipsum iniquitates omnium nostrum;* v. 8: *propter praevaricationem populi mei plaga fuit ei* etc. Joh. 1, v. 29: *Ecce agnus Dei, qui tollit, αἴρει, peccata mundi.* 1. Petr. 2, v. 24: *Christus peccata nostra ἀνήνεγκεν, sursum tulit, super lignum in corpore suo.* Huc pertinet *hircus emissarius* Lev. 16, v. 20, qui *portabat super se iniquitates Israëlitarum*, quem fuisse typum Christi constat ex Joh 1, v. 29. 9. Christus sanguinem suum pro peccatis nostris effudit. Matth. 26, v. 28: *Hic est sanguis meus, qui effunditur in remissionem peccatorum.* 1. Joh. 1, v. 7: *Sanguis JESU CHRISTI Filii DEI* (in ara crucis effusus) *emundat nos ab omni peccato.* Hebr. 9, v. 13: *Si sanguis hircorum et taurorum et cinis vitulae adspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis;* v. 14: *quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semet ipsum obtulit immaculatum DEO, emundabit conscientiam ab operibus mortuis.* 10. *Christus delevit chirographum, quod erat contra nos scriptum.* Col. 2, v. 14. 11. Christus *liberavit nos a maledictione legis* Galat. 3, v. 13. c. 4, v. 5; 12. *ab ira DEI* 1. Thess. 1, v. 10; 13. *ab aeterna damnatione* 1. Thess. 5, v. 9: *Non posuit nos DEUS ad iram, sed ad acquisitionem salutis per Dominum*

21*

nostrum Jesum Christum; v. 11: *qui mortuus est pro nobis.* 14. In Christo sumus coram DEO justi et dilecti, 2. Cor. 5, v. 21: *Eum, qui non novit peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut redderemur justitia DEI in illo.* 1. Cor. 1, v. 30: *factus est nobis a DEO justitia* etc. Immota igitur persistit conclusio, Christum pro peccatis nostris satisfecisse et esse meritoriam causam justificationis. **Adversus dictum Ephes. 5, v. 2. Socinus part. 2. de servat. c. 15. f. 152. et catech. Racov. de sacerd. Christi f. 331. excipiunt, *juxta Tigurinorum et Castellionis animadversionem post verba* tradidit semet ipsum *commatis notam requiri, ut sequentia verba oblationem ac victimam DEO in odorem fragrantiae, sint appositio et hoc significent, Deo jucundam rem et tanquam victimam fuisse, quod Christus se ipsum tradidit ac morte suam praedicationem confirmarit.* Respondemus: at quae haec est sententiae optime cohaerentis mutilatio: 1. Christus tradidit se ipsum confirmandae praedicationis suae ergo; 2. hoc factum tam jucunda res fuit DEO Patri, quam grata olim fuit victima aliqua oblata? de Christo et corpore ejus expresse dicitur, *quod illud dederit Deo victimam, quae fuerit Deo gratissima pro nobis, id est* vice nostri suscepta. Ex V. T. sacrificiis Christi satisfactio probatur. Quicquid 1. in statu innocentiae non fuisset in usu, 2. sed demum jussu divino coepit post lapsum et quidem cum protevangelio de semine mulieris contrituro caput serpentis et passuro vulnerationem calcanei in illa contritione; 3. et fuit peractum cum concione de futura Christi passione, 4. et suo modo peccata expiavit; 5. ac semper tractatum est circa locum, in quo Christus est passus; 6. et non nisi ab illo populo tractari debuit, ex cujus linea Christus prodiit; 7. et non debuit durare nisi usque ad completam Christi passionem, illud sine dubio habet singularem respectum ad mortem Christi. Sed sacrificia pecorum talia fuerunt. Ergo. Assumtum late probat D. Frantz. in disp. de sacrificiis. Observa locum clarissimum de expiatione per sacrificia in V. T. Levit. 17, v. 11: *Anima carnis in sanguine est, ego dedi illum vobis super altare ad expiandum animas vestras, sanguis ipse animam expiabit,* quem nota propter Socinum, qui part. 2. c. 12. de servatore dicit: *Nihil evinces unquam, nisi aut re aut verbis victimis illis satisfaciendi vim attributam fuisse probaveris.***

VII. 37. Exceptiones Neo-Photinianorum.

38. Excipiunt Neo-Photiniani: 1. *Christum esse mediatorem nostrum non alio modo, quam quod Deus illo ut internuntio et interprete ad foedus suum cum hominibus pangendum et sanciendum usus est et per quem illi ad ipsum ejus voluntatis cognitione instructi accedere possunt, qua ratione etiam Moyses dicitur mediator V. T., non autem, quod satisfactione pro peccatis nostris praestita DEUM iratum hominibus placaverit.* Socin. part. 1. de Christo servat. c. 7. Catech. Racoviens. c. 8. p. 273. **Socin. part. 1. de Christo servat. c. 7: *Decipiuntur omnes, qui persuasum habent, mediatorem non dici nisi qui duos inter se invicem dissidentes componat et alterum alteri conciliet. Significat vero nomen mediatoris in sacris literis nihil aliud quam eum, qui medius quidem est inter Deum et homines, non tamen qui Deum iratum hominibus placet, sed quo Deus ut internuntio et interprete ad foedera sua pangenda et sancienda utatur et per quem illi ad ipsum ejus voluntatis cognitione instructi possint accedere.* Item: *Mediatoris appellatio nihil habet commune cum divinae gratiae placatione, ac perinde Christus dicitur esse mediator Dei et hominum, non quia Deum hominibus placaverit, sed quia novum et aeternum foedus cum humano genere ipse Dei nomine sanxerit et omnem DEI voluntatem, unde ad ipsum Deum accessus est, hominibus patefecerit.* Et postea: *Nulla est in modo istarum ut ita dicam mediationum (Moysis et Christi) differentia, sed differunt eae tantum modo, quatenus posterior mediatio, Christi scilicet, excellentioris foederis fuerit et praestantiora promissa continentis quam prior, Moysis videlicet mediatio.*** Respondemus: 1. subordinata non sunt invicem opponenda. Christus est mediator inter Deum et homines, non solum quia Deus ipso ut internuntio ad nos usus est, sed etiam quia nos DEO reconciliavit, praestita pro peccatis nostris perfectissima satisfactione. **Duo sunt hujus mediatoris officia: 1. divinae voluntatis apud homines revelatio; 2. pacificatio, h. e. pro parte offendente intercessio et partis offensae reconciliatio. 1. Tim. 2, v. 5. Hebr. 9, v. 15.** Si vel maxime concedatur, Moysen non alia ratione dici mediatorem, quam quia fuit internuntius DEI et hominum in opere legislationis Exod. 19, v. 3. et seqq. Deut. 5, v. 5. Gal. 3, v. 19; ex eo tamen nondum sequitur, Christum itidem non alia nec perfectiori quadam ratione dici mediatorem, quam quia fuit interpres evangelii. **Longe superiore atque excellentiore ratione mediator dicitur Christus quam Moyses; Moyses enim duntaxat typus fuit veri mediatoris et per consequens duntaxat ministerialis vel instrumentalis mediator, Christus autem verus ac principalis mediator est inter Deum et homines, imo proprie et non typice mediator, unde etiam unicus mediator dicitur 1. Tim. 2, v. 5, quod non posset de Christo dici, nisi excellentiori ratione mediator esset.**
2. Neque enim novum vel absurdum, plura esse in VII. 38.
typo, quam in antitypo, praesertim si plures typi simul sumti respiciant antitypum. Moyses mediator fuit typus mediatoris Christi, sacrificia levitica itidem fuere typi sacrificii in ara crucis a Christo peracti, quod si vel maxime Moyses non fuit typus Christi in opere satisfactionis ac propitiationis, num propterea satisfactio Christi fuerit neganda, quam typi sacrificiorum leviticorum adumbrarunt? 3. Quid quod ipse Moyses officio mediatoris functus est non solum in legis promulgatione, sed etiam in solenni ac publica propitiatione. Cum enim Exodi 32. populus Israëliticus gravissimo idololatriae peccato DEUM graviter offendisset, Moyses sese veluti me-

dium inter DEUM iratum et populum internecionem promeritum posuit ac precibus ardentissimis oblata sui ipsius ex libro vitae deletione iram DEI et internecionem populi avertit. Huc referendum, quod Aaron summus V. T. sacerdos incenso sacrificii sui populum expiaverit, cum adversus Moysen et Aaronem murmurassent atque itidem gravissimo scelere se obstrinxissent, Num. 16, v. 47. Quod si Moyses et Aaron fuerunt mediatores reconciliationis typici, multo magis Christus verus reconciliationis ac propitiationis mediator. 4. Sed enim non est nostris conjecturis liberum relictum, qua ratione Christus dicatur mediator, cum ipsa Scriptura ejus rei causam satis dilucide exposuerit. Sic enim apostolus 1. Tim. 2, v. 4: *Deus vult omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire;* v. 5: *unus enim est Deus, unus etiam mediator DEI et hominum homo Christus Jesus;* v. 6: *qui dedit se ipsum pretium redemtionis pro omnibus.* Hic exponitur ratio, propter quam Christus dicatur mediator, nimirum quia se ipsum dedit ἀντίλυτρον pro omnibus et vitam suam in nostrum omnium redemtionem impendit. Negat quidem Socinus, exprimi his verbis modum, quo Christus dictus sit mediator, cum de ira Dei adversus homines in praecedentibus verbis nihil quicquam contineatur, sed parum roboris huic rationi inest; eo ipso enim quod Christus se ipsum ἀντίλυτρον dedisse dicitur, ira DEI hujus ἀντιλύτρου traditione placanda, piis mentibus cogitanda relinquitur. Cui enim propter partes mediatoris sibi impositas vita impendenda, eum non internuntium tantum, sed et reconciliationis mediatorem esse manifeste constat. Sic Hebr. 9, v. 15: *Christus N. T. mediator est, ut morte intercedente in redemtionem earum praevaricationum, quae erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt ad aeternae hereditatis possessionem.* Hic denuo exprimitur modus pacti et confirmati per Christum novi foederis, videlicet interveniens passio et mors mediatoris, per quam iratum Deum placavit et hominibus reconciliavit.

2. Redemtionem significare simplicem liberationem.

39. *2. Redemtionis vocem esse metaphoricam ac nihil aliud in hac quaestione significare quam simplicem liberationem, quae absque interveniente vero satisfactionis pretio sit facta.* Socin. contra Covetum p. 75. Catech. Racov. c. 8. p. 270. **Schmaltzius in ex. 157. error. err. 51. p. 16: *Fatemur, sanguinem Christi verum pretium esse redemtionis nostrae et vim pretii in nobis redimendis habuisse, quia vere id nobis praestitit Christi sanguis, quod pretium in redimendo aliquo captivo praestat, sed improprie id describi dicimus, quia non omnia requisita, quae ad redemtionem proprie sic acceptam pertinent, in nostra redemtione appareant, nemo enim est, cui sanguis Christi sit datus pro nobis, quod ad redemtionem proprie sic dictam necesse pertinet.*** Respondemus: detur sane, quod verbum redimendi quibusdam in locis significet simplicem liberationem absque interveniente vero pretio, ex eo vero nondum sequitur, etiam illis in locis, in quibus Christus redemtor noster dicitur, metaphoricam illam significationem locum habere. **Quotiescunque enim non simpliciter fit mentio redemtionis, sed simul additur, quod redemtio sit facta per pretium aliquod, et pretium illud exponitur, tunc non simplex liberatio, sed liberatio satisfactoria intelligitur, quo enim fine alias pretii mentio fieret? Ubi est 1. captivus seu redimendus; 2. persona, quae captivum redimit; 3. λύτρον sive pretium redemtivum, quod pro eo persolvit; 4. captivitas, a qua eum redimit; et 5. libertas, in quam eum asserit, ibi est redemtio proprie sic dicta. Atqui in nostra spirituali redemtione 1. est objectum redemtionis, id est captivi, qui sunt omnes homines. Zach. 9. Gal. 3, v. 10; 2. causa principalis est Christus redemtor noster, h. e. propitiatorium nostrum, Rom. 3, v. 24. et propitiatio pro peccatis nostris, 1. Joh 2, v. 1; 3. causa instrumentalis sive medium redemtionis sanguis Christi, qui dicitur sanguis testamenti Zach. 9, v. 11. Eph. 1, v. 7. Col. 1, v. 14. 4. terminus, a quo redimimur, est captivitas, sub qua intelligimus ipsum judicem seu dominum carceris, custodem carceris, carcerem ipsum ejusque adjuncta. Judex est ipse Deus iratus sive ira et judicium Dei Rom. 5, v. 9. Gal. 3, v. 13. Custos carceris est diabolus, a quo Christus nos redemit Hos. 13, v. 14; carcer est infernus seu lacus, in quo non est aqua Zach. 9. Hos. 13; adjuncta carceris sunt laquei peccatorum nostrorum Luc. 1, v. 74. Hebr. 2, v. 14. 5. terminus ad quem est Deus, cui nos redimit Christus et libertas, in quam nos asseruit Luc. 1, v. 74. etc.** Disertissime testatur Scriptura, quod Christus suo sanguine tanquam vero redemtionis pretio nos redemerit. Rom. 3, v. 24: *Justifica-* VII. 39.
mur gratis ipsius gratia per redemtionem factam in Christo Jesu; v. 25: *quem proposuit Deus ἱλαστήριον per fidem in sanguine ejus;* hic conjungitur redemtio et placatio per Christi sanguinem facta. 1. Cor. 6, v. 20: *emti estis τιμῆς, pretio magno, nimirum non corruptibilibus, auro vel argento, sed τιμίῳ, pretioso, sanguine velut agni immaculati et incontaminati Christi*, ut exponit Petrus 1. epist. 1, v. 18. et 19. **Distinguendum igitur inter *redemtionem corporalem*, quae quocunque modo etiam sine pretii interventu fieri potest, et *spiritualem*, quae non nisi sanguinis effusione fieri potest. Hebr. 9, v. 22. Alii distinguunt inter redemtionem judicialem et extrajudicialem, haec sine λύτρῳ peragi potest, illa nunquam.** Galat. 3, v. 13: *Christus nos redemit a maledictione legis factus pro nobis maledictum;* hic itidem exprimitur redemtionis nostrae pretium, nimirum exaltatio Christi in ara crucis. Eph. 1, v. 7. Col. 1, v. 14: *In Christo habemus redemtionem per sanguinem ipsius.* Tit. 2, v. 14: *Christus dedit se ipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni transgressione.* Hebr. 9, v. 12: *Per proprium sanguinem ingressus est semel in sacrarium aeterna redemtione inventa;* v. 15: ideo *N. T. mediator est, ut morte intercedente in redemtionem earum praevaricationum, quae erant*

sub priore testamento, repromissionem accipiant, qui vocati erant ad aeternae hereditatis possessionem. Apoc. 5, v. 9: *Mactatus es et redemisti nos per sanguinem tuum.* In his ac similibus Scripturae dictis redemtio Christi et verum redemtionis pretium perpetuo conjunguntur, ex quo immote colligitur, quod redimere in hac quaestione significet eo modo aliquem liberare, ut detur pro eo pretium vel compensatio aliqua satisfactionis vim habens; inde est, quod verba *λυτροῦν*, *ἀπολυτροῦν*, *λυτροῦσθαι* cum verbis *ἀγοράζειν καὶ ἐξαγοράζειν* in Scripturis permutantur. Atqui *ἀγοράζειν καὶ ἐξαγοράζειν* talem emtionem seu acquisitionem notant, in qua verum intervenit pretium. **Objiciunt locum Eph. 5, v. 16: *ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν, ubi non habet locum emtio proprie sic dicta.* Respondemus: Sensus est, redimentes occasionem, id est bonis operibus insistendo habentes rationem opportunitatis et occasionis, punctique momenti et articuli temporis, in quo, quicquid agendum est, commode geri potest, seu in id industrie incumbentes, ut tempus in hoc mundo utiliter collocemus, nullam occasionem promovendi gloriam DEI nostrumque proximum juvandi praeterlabi sinentes, tametsi id etiam cum magno aliquo rerum nostrarum dispendio facere oporteat, atque ita non omnino hinc excluditur respectus ad aliquod pretium. Nam hic requirit a nobis apostolus sapientiam illam, qua usque adeo non negligamus occasionem lucrifaciendi incredulos et circumspecte inter illos conversandi et quicquid agendum est, utiliter agendum, ut etiam parati simus vel dato pretio eam redimere, quod consistit in variarum rerum tolerantia. Theophylactus: *in curarum et voluptatum mundi abjectione et despectione, in laborum et molestiarum exantlatione omniumque obstaculorum depulsione et remotione, et beneficiorum in alios col-*
VII. 40. *latione.*** Quod 1. Petr. 1, v. 18. dicitur *ἐλυτρώθητε*, id 1. Cor. 6, v. 20. exprimitur per *ἠγοράσθητε*. Rom. 3, v. 24. Eph. 1, v. 7. Col. 1, v. 14. Hebr. 9, v. 12. et 15. usurpatur vox *ἀπολυτρώσεως*, Gal. 3, v. 13. c. 4, v. 5. Apoc. 5, v. 9. *ἀγοράζειν καὶ ἐξαγοράζειν*. **Socinus ipse in Synopsi de justif. p. 7: *Redimendi verbum proprie pretio dato liberare significat, imo si ipsius verbi vim spectes, emtionem omnino declarat, quae sine pretio fieri nequit.*** Regerunt adversarii: *Moyses dicitur λυτρωτὴς et fuit typus Christi.* Act. 7, v. 35: *At Moyses non satisfecit pro populo Dei. Ergo et Christus nullo vero pretio cuiquam soluto nos redemit.* Responsio: Denuo repetimus, typi et antitypi non esse parem ac eandem per omnia rationem. Vera est collatio. Quemadmodum Moyses populum Israëliticum ex servitute Aegyptiaca redemit; ita Christus ex spirituali servitute peccati nos redemit, sed ex eo nondum sequitur, quod Christus non alia ac praestantiori quadam ratione nos redemerit, cum Scriptura toties asserat, interveniente morte et sanguinis effusione tanquam *λύτρῳ* nos a Christo redemtos esse, de Moyse tale quid nuspiam legitur. **Objicitur Prov. 13, v. 8: *Redemtura vitae viri divitiae ejus.* Respondemus: indicat Salomon, quod dives in manus hostium incidens divitiis suis possit vitam suam redimere. Atque sic vox *copher* indigitat pretium proprie dictum.**

40. 3. *Ἱλασμὸν apud Johannem nihil aliud significare quam expiationem, jam vero peccata expiare non est pro ipsis divinae justitiae satisfacere, sed eorum reatum auferre et ipsa purgare.* Socin. contra Covetum p. 126. Respondemus: 1. *ἱλασμός* proprie significat placationem seu propitiationem, hoc est talem expiationem, quae simul includit intervenientem propitiationem, quia *ἱλάσκεσθαι καὶ ἐξιλάσκεσθαι* usurpatur a LXX interpretibus loco verbi Hebraici כָּפַר texit et סָלַח propitius fuit. Christus igitur dicitur propitiatio pro peccatis nostris, quia sanguinis sui effusione peccata nostra expiavit ac DEUM nobis propitium reddidit, unde vi hujus satisfactionis a se praestitae in judicio DEI advocatus noster est. 2. Subordinata igitur non sunt sibi invicem opponenda. Deus ex mera gratia aufert reatum peccatorum eademque purgat, sed illa gratia non nisi propter CHRISTI satisfactionem ac meritum nobis contingit, unde *per CHRISTUM* dicitur *nobis facta gratia* Joh. 1, v. 17. in *CHRISTO* dicimur *electi* Eph. 1, v. 4. *in CHRISTO* dicimur *habere redemtionem per sanguinem ipsius* v. 7. 3. Modum propitiationis ipsa Scriptura refert ad effusionem sanguinis Christi, negari proinde nequit, Christi propitiationem esse satisfactoriam propter intercedens *λύτρον*, quo recte observato sponte concidit cavillum adversariorum, quod propitiatio quandoque fiat per deprecationem ejus, qui offendit. Cum enim Deus sit judex justissimus, imo ipsa justitia, ideo absque interventu plenae ac perfectae satisfactionis propitiatio illa per nudam submissionem vel deprecationem fieri non potuit. 4. Inde apostolus pronuntiat, quod DEUS *proposuerit* Christum *ἱλαστήριον, propitiatorium, in sanguine ejus* Rom. 3, v. 25. respectu habito ad operculum aureum in arca foederis, quod fuit typus unici et veri propitiatorii Christi, qui sanguinis sui effusione (ut notanter addit apostolus modum propitiationis exprimens) DEUM nobis fecit propitium, ut per fidem ad ipsum *tanquam thronum gratiae accedentes misericordiam consequamur* Hebr. 4, v. 16. Neque est, quod obvertant adversarii, *operculum illud vocari propitiatorium, non quia Deum populo Israëlitico placaret, sed quia Deus in eo se propitium et placatum praebens responsa dabat; ita quoque Christum vocari propitiatorium, non quia Deum nobis placaverit, sed quia Deus in ipso se placatissimum nobis ostendens voluntatem suam per ipsum revelaverit.* Quae etiam haec consequentia? num typi ac antitypi eadem per omnia est ratio? an ex figuris pugnandum contra manifesta Scripturae dicta, quae asserunt, Christum praestantiori quadam ratione, videlicet per et pro- VII. 41
pter sanguinis sui effusionem esse *ἱλαστήριον*? Invertimus igitur argumentum. Operculum illud aureum non potuisset *ἱλαστηρίου* appellationem sortiri,

3. Expiare peccata est reatum eorum auferre.

neque DEUS sese propitium ac placatum in eo ostendisset, nisi respectum habuisset ad Christum, qui morte et sanguine suo DEUM placavit, cujus merito et satisfactione peccata nostra contra legem commissa teguntur, quominus in conspectum DEI veniant et nos condemnent, sicut operculum illud tegebat legis divinae tabulas in arca reconditas, per quem denique novissimis temporibus DEUS ad nos locutus est Hebr. 1, v. 2, sicut ex propitiatorio inter duos cherubim ad Moysen olim loquebatur Exod. 25, v. 22.

4. Reconciliationem esse hominum ad se invicem.

41. *4. Reconciliationem non esse hominum cum Deo, sed secum ipsis, hoc est gentium cum Judaeis, hominum cum angelis partam concordiam.* Ostorod. contra Tradel. p. 230: *Atque hanc reconciliationem Deum fecisse non alicui justitiae suae satisfaciendo, sed nos, qui abalienati ab ipso eramus inimicumque animum, mala multa perpetrantes, adversus eum gerebamus, ab iniquitatibus nostris retrahendo et ita coram se pro ineffabili benignitate sanctos atque inculpatos reddendo, hoc est nequaquam Deum tanquam nobis inimicum per Christum nobis reconciliatum esse, sed tantum nos, qui inimici eramus Dei, reconciliatos esse ipsi per Christum, ut ita reconciliatio nostri cum Deo nihil aliud sit, quam procurata a Christo ad Deum nostra conversio, ac renovatam vel potius initam cum Deo amicitiam significet.* Socin. part. 1. de Christo servatore c. 8. Catech. Racov. c. 8. p. 274. Respondemus: 1. Subordinata denuo sibi invicem opponuntur. Concedimus, apostolum Eph. 2. de dissidio inter Judaeos et gentes, Col. 1. inter angelos et homines per Christum sublato loqui, sed ex eo nondum sequitur, non agi ibidem de dissidio inter homines et DEUM per Christi satisfactionem sublato, diserte enim dicit Paulus Ephes. 2, v. 16, *Christum utrosque* (Judaeos et gentes) *in uno corpore reconciliasse per crucem Deo, peremtis inimicitiis per eam;* reconciliavit ergo ethnicos non tantum Judaeis, sed etiam ipsi DEO, ut sint *propinqui Deo* v. 13. et *aditum ad Patrem habeant* v. 18. *concives sanctorum et domestici Dei facti* v. 19; adde quod reconciliatio illa dicitur facta per Christi sanguinem, cujus effusio non requirebatur principaliter hoc fine, ut inimicitia inter Judaeos et gentes tolleretur, sed ut sublato peccato, quod nos *a Deo sejungit* Esa. 59, v. 2, homines DEO reconciliarentur. Sic postquam apostolus dixerat Col. 1, v. 20. *per Christum esse omnia reconciliata, pacificatis per sanguinem crucis ejus sive quae in terra sunt, sive quae in coelis,* immediate subjungit v. 21: *Et vos qui quondam eratis abalienati et inimici mente in operibus malis, nunc tamen reconciliavit* v. 22: *in corpore carnis suae per mortem,* ex quo manifeste patet, reconciliationem hominum cum DEO hoc loco haudquaquam excludi, sed potius includi. Ideo enim angeli cum hominibus in gratiam redierunt, quia per Christum humanum genus DEO est reconciliatum, a quo per peccatum turpissime desciverat. 2. DEO nos per Christum reconciliatos esse, Scriptura evidenter asserit, idque adversarii concedunt, sed ex eo nec debet nec potest inferri, quod DEUS nobis per Christum non sit reconciliatus, quin potius unum ex altero sequitur; ut enim nos nondum reconciliati a DEO, ita quoque DEUS a nobis nondum reconciliatis dissidebat. Esa. 59, v. 2: *Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum,* utrarumque igitur partium dissidentium reconciliatione opus erat, nec nos DEO reconciliari poteramus, nisi et DEUS reconciliaretur nobis; inde apostolus asserit, *nos, cum adhuc inimici essemus, reconciliatos esse Deo per mortem Filii ejus* Rom. 5, v. 10, ubi per inimicitiam intelligitur, non tantum qua nos a DEO, sed et qua DEUS a nobis propter peccata dissidebat, ut ex dicto prophetico et ex ipsa DEI justissimi judicis et peccatorum vindicis natura manifestum. Sic postquam apostolus dixerat 2. Cor. 5, v. 18. *Deum nos reconciliasse sibi ipsi per Christum,* subjungit v. 21. eum, *qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum,* ubi ostendit reconciliationis modum, quod scilicet peccata nostra in Christum conjecerit, et hac ratione per Christi mortem ac satisfactionem nobis iterum placatus sit. Nec est, quod obvertat Catech. Racov. p. 274. *Deum ipsum fecisse hanc reconciliationem, quod sententiam nostram penitus evertat;* illud enim nihil aliud probat, quam quod DEUS suam in hoc reconciliationis opere caritatem nobis commendaverit, Rom. 5, v. 8; at in eo ipso justitiam DEI clare effulsisse itidem nobiscum agnoscant, quatenus unigenitum DEI Filium pro nobis in mortem eamque exsecrabilem tradi necessarium fuit, ut nostri cum DEO reconciliatio locum habere posset, unde diserte additur, DEUM nos sibi ipsi reconciliasse per Christum, per mortem Christi tanquam pretium nostrae redemtionis. Christus igitur nos reconciliavit DEO sublatis inimicitiae causis, hoc est *expiatis per mortem suam peccatis* Hebr. 2, v. 17, propter quae *eramus natura filii irae* Ephes. 2, v. 3, ut imposterum *dilecti redderemur in dilecto* Ephes. 1, v. 6. Lombard. lib. 3. sent. dist. 19. F: *Quomodo nos diligenti Deo sumus reconciliati? proper peccatum cum eo habebamus inimicitias, qui habebat erga nos caritatem, etiam cum inimicitias exercebamus adversus eum operando iniquitatem. Ita ergo inimici eramus Deo, sicut justitiae sunt inimica peccata et ideo dimissis peccatis tales inimicitiae finiuntur et reconciliantur justo, quos ipse justificat. Christus ergo dicitur mediator, eo quod medius inter Deum et homines ipsos reconciliat Deo, reconciliat autem, dum offendicula hominum tollit ab oculis Dei, i. e. dum peccata delet, quibus Deus offendebatur et nos inimici ejus eramus.* VII. 42.

5. Voces λύτρον et ἀντιλύτρον esse metaphoricas.

42. *5. Voces λύτρον et ἀντιλύτρον esse metaphoricas illisque nihil aliud significari, quam quod Christus vitae suae traditione ac sanguinis sui effusione liberationem e spirituali peccati et mortis captivitate impetraverit, non minus ac vero redemtionis pretio persoluto captivi liberari solent.* Socin. contra Covet. p. 75. Catech. Racov. p. 272. Respondemus: In

articulis fidei non est discedendum a literali verborum sensu, nisi ipsa Scriptura improprietatem ostendat eamque simul exponat, ut alibi docuimus. Qua igitur audacia redemtionem et pretium redemtionis metaphorice interpretari audent, cum hujus suae interpretationis vel potius perversionis nullum afferant ex Scripturis vestigium? Vera captivitas veram redemtionem ac verum redemtionis pretium exigit, nos autem vere eramus captivi in regno Satanae ac mortis propter peccatum, vera igitur redemtione ac vero redemtionis pretio ad liberationem indigebamus. Illud pretium ac λύτρον non fuit nec esse potuit *corruptibile aurum vel argentum, sed pretiosus Filii Dei sanguis*, 1. Petr. 1, v. 19. Immota igitur est haec consequentia. Mors Christi in liberatione nostri intervenit tanquam λύτρον et ἀντίλυτρον. Ergo liberatio illa est vere et proprie sic dicta redemtio. Adversarii contra ex praeconceptis opinionibus metaphoricam redemtionis significationem Scripturis inferunt et ex ea postea concludunt, etiam λύτρου vocem metaphorice accipiendam esse. Regerit Catech. Racov. p. 270: *Dicimur redemti ab iniquitatibus nostris* Tit. 2, v. 14; *a vana nostra conversatione.* 1. Petr. 1, v. 18; *ab exsecratione legis* Galat. 3, v. 13. *Jam vero injustitiae non est pretium aliquod solutum.* Respondemus: Quae vero haec connexio, ab iniquitatibus nostris sumus redemti, ergo iniquitatibus fuit persolvendum pretium? num et hoc modo argumentabimur: captivus a carcere intercedente λύτρῳ redimitur, ergo ipsi carceri λύτρον persolvitur? Distinguendum est inter ipsam pretii persolutionem et inter consequens illius persolutionis, quod est liberatio ex captivitate. Regerit Catech. p. 272: *In hac redemtione nemo dari potest, cui praestitum fuerit solutionis pretium, ergo non erit vere et proprie dicta redemtio.* Respondemus: *Christus tradidit se ipsum pro nobis victimam et oblationem Deo*, Eph. 5, v. 2. *Obtulit se ipsum per Spiritum aeternum inculpabilem Deo*, Hebr. 9, v. 14. **DEO pretium hoc non fuisse solutum Photiniani putant, *cum Deus ipse hanc redemtionem procuraverit atque sic potius pretium*
VII. 43. *dedisse quam accepisse dicendus sit.* Respondemus: licet DEUS ipse redemtionem procuraverit, tamen quia per Filium eam procuravit, pretium omnino accipere potuit.** Deus igitur est, cui λύτρον redemtionis nostrae persolutum. Is enim justo suo judicio tradiderat nos Satanae tanquam ministro et exsecutori justitiae captivos, illi igitur, non Satanae, qui fraudibus suis nos seduxerat et non nisi permittente DEO nos captivos tenebat, persolvendum erat λύτρον. Disserit de hac quaestione Greg. Nazianz. orat. 42. εἰς τὸ ἅγιον πάσχα p. 691: *Alienum* (inquit) *non fuerit rem ac doctrinam inquirere, a multis quidem neglectam, meo autem judicio studiose perquirendam. Eccui enim ille pro nobis sanguis et quam ob causam fusus est, ille inquam magnus et nobilis Christi tum pontificis tum sacrificii sanguis? Nos enim a diabolo detinebamur* (κατειχόμεθα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ), *utpote qui venundati essemus sub peccato ac vitium cum voluptate commutassemus. Quod si redemtionis pretium non ulli alii, quam ei, qui captivos tenet, persolvitur, quaero, cui tandem oblatum est et quam ob causam? Si pravo illi, o gravem contumeliam; si non a Deo solum, sed Deum quoque ipsum pro redemtionis pretio latro accipit, adeoque insigne et excellens tyrannidis suae praemium, cujus causa nobis quoque parci aequum erat; si autem Patri, primum quo modo id factum est? nec enim ab ipso tenebamur. Deinde quae ratio afferri potest, ut unigeniti sanguine Pater oblectetur, qui ne Isaac quidem a Patre oblatum acceperit, sed ariete in rationalis victimae locum substituto sacrificium permutarit. Perspicuum utique est, Patrem quidem accepisse, non tamen quod petierit, aut eo opus habuerit, verum propter consilium et administrationem* (διὰ τὴν οἰκονομίαν) *et quia per humanitatem a Deo assumtam homini sanctitatem afferri oportebat; ut tyranno per vim superato* (τοῦ τυράννου βίᾳ κρατήσας) *nos liberaret atque ad se per interjectum Filium* (διὰ τοῦ υἱοῦ μεσιτεύσαντος) *reduceret, hoc ad Patris honorem, cui in omnibus rebus cedere perspicitur, dispensantem.* In oratione funebri Philippi Melanchthonis refertur, quod paucis ante obitum diebus idem argumentum in publica lectione nervose et perspicue solverit.

43. 6. *Christum vocari ab apostolo peccatum, non quod hostia pro peccatis, sed quia pro peccatore fuit habitus.* Socin. contra Covetum p. 55. Respondemus: Imo vero Christus diserte vocatur hostia et victima pro peccatis nostris Eph. 5, v. 2: *Christus tradidit se ipsum pro nobis* προσφορὰν καὶ θυσίαν, *oblationem et sacrificium Deo in odorem suavitatis.* Hebr. 9, v. 26: *Semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati* διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ, *per hostiam suam, apparuit.* Hebr. 10, v. 12: *Unam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum sedet in dextra Dei;* hujus typi fuerunt sacrificia ἱλαστικὰ V. T., in quibus praefigurabatur unicum illud sacrificium propitiatorium in ara crucis a Christo oblatum, quod fide respiciebant pii veteres, unde epistola ad Hebraeos c. 11, v. 4. dicit, *Abelem fide* πλείονα θυσίαν, *majorem hostiam, quam Cain obtulisse.* Regerit Catech. Racov. c. 8. p. 278: *Non ipsa sacrificia praefigurasse Christi mortem, sed mactationem illius animalis semel quotannis peragendam, cujus sanguine summus pontifex ingrediebatur sanctum sanctorum, fuisse typum mortis Christi; jam vero mactatio illa non fuit ipsum sacrificium, sed praeparatio et initium quoddam sacrificii, quod tum demum sequebatur, cum pontifex cum sanguine sacrificii ingrederetur sanctum sanctorum; ita quoque mors Christi non fuit ipsum sacrificium, sed praeparatio et principium sacrificii, tum demum secutum est, cum Christus in coelum est ingressus.* Respondemus: Non solum illius animalis mactatio fuit typus sacrificii Christi, sed etiam bini illi agni quotidie mane et vesperi offerendi Numer. 28, v. 3, imo omnia omnino V. T. sacrificia

6. Christum dici peccatum, quia pro peccatore fuit habitus.

pro peccatis et delictis expiandis oblata, unde Johannes Christum vocat *agnum DEI, qui tollit peccata mundi* Joh. 1, v. 29, quippe qui figuras sacrificiorum leviticorum in corpore suo implevit, non in sua demum adscensione, sed in ara crucis, in qua pro peccatis no-
VII. 44. stris mortuus est, distincta enim sunt sacerdotalia illa munera, sacrificare et intercedere, prius perfecit Christus in morte et sanguinis effusione, posterius in suo ad dextram Patris consessu. Nec est, quod regeratur, *sacrificia levitica non habuisse vim satisfaciendi pro peccatis hominum, ideo eandem quoque morti Christi denegandam esse;* quamvis enim sacrificia V. T. per se et ex opere operato nec satisfecerint pro peccatis nec peccata abstulerint, interim tamen *sanctificarunt inquinatos ad emundationem carnis*, ut loquitur epist. ad Hebr. 9, v. 13. Proinde *si sanguis hircorum et taurorum et cinis vitulae adspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semet ipsum obtulit inculpatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis*, ut ibidem apostolus concludit, v. 14. Quia mors peccatori debita derivabatur in animal sacrificandum eo modo, quo describitur Lev. 16, v. 5, ideo erat quasi visibilis commonefactio, impossibile esse, ut nos ipsos liberemus ex morte et damnatione, sed opus esse quadam victima, quae *vulneretur propter peccata nostra, ut livore ejus sanemur*, Esa. 53, v. 5; *impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata*, Hebr. 10, v. 4, quod ipsum etiam multiplex varietas et crebrae repetitiones sacrificiorum significarunt. Intelligebant igitur pii V. T. requiri perfectius sacrificium, cujus typi solummodo in leviticis illis sacrificiis fuere propositi. Quemadmodum enim typice peccata imputabantur hostiae, quae pro peccatis offerebatur; ita Christo imputata sunt peccata nostra, pro quibus in ara crucis se ipsum obtulit.

7. Christum factum esse maledictum in quandam legis execratione incidendo.

44. 7. *Christum pro nobis factum esse maledictum non subeundo exsecrationem legis, quam nos subire debebamus (illa enim erat mors aeterna, quam minime Christus subiit), sed incidendo in quandam legis exsecrationem nostri causa.* Socin. contra Covet. p. 72. Respondemus: imo vero non in quandam legis exsecrationem Christus nostri causa incidit, sed ex decreto DEI factus est pro nobis maledictum, voluntarie subeundo illam exsecrationem legis, quam propter peccata subire debebamus. Nisi eandem maledictionem legis, quae nobis debebatur, Christus sustinuisset, quomodo nos a maledictione legis liberasset? Quamvis vero mortem aeternam non subierit (quod fuit ἀδύνατον, cum fuerit sui ratione innocentissimus et dilectissimus DEI Filius; neque hac ratione potuisset esse redemtor noster), tamen vere sensit dolores inferni et judicium DEI irascentis peccatis nostris, quae in ipsum conjecta erant, unde conqueritur, *se a Deo derelictum* Psalm. 22, v. 2. Matth. 27, v. 46. atque haec animae anxietas et *labor* (ut vocat Esa. c. 53, v. 11.) exprimit ipsi *sudorem sanguineum* guttatim in terram decurrentem Luc. 22, v. 44.

8. Non posse probari, quod Christus peccata nostra et poenas eorum in se susceperit.

45. 8. Christum peccata et peccatorum nostrorum poenas in se suscepisse διαῤῥήδην negant, ideo Scripturae dicta, quae id evidenter asserunt, variis modis torquent. Esa. 43. dicunt, *non agi de Christo, vel ipsius satisfactione, sed de molestia Dei κατ᾽ ἀνθρωποπάθειαν sic dicta, quam propter peccata hominum sustinuerit.* Respondemus: Analogia fidei docet, non posse hunc locum exclusa Christi satisfactione de DEO intelligi, quia extra Christum non habet locum remissio peccatorum. Is servivit in peccatis nostris, hoc est propter peccata nostra, quia *venit, ut ipse ministraret ac daret animam suam redemtionem pro multis* Matth. 20, v. 28; is etiam laboravit in iniquitatibus nostris, quia *anima ipsius* in opere redemtionis *laboravit* Esa. 53, v. 11: propter ipsum delentur iniquitates nostrae, quia *remittuntur nobis peccata propter nomen ejus*, 1. Joh. 2, v. 12. Id ipsum docet oppositio in textu v. 22: non tuo opere vel sacrificiorum cumulo misericordiam meam et peccatorum remissionem promeritus es, sed mihi serviendum ac laborandum fuit, ut peccata tua delerentur. Nec quenquam turbet, quod verbis praeteriti temporis DEUS utatur, cum tamen passio Christi VII. 45.
nondum contigerit, praeterquam enim quod prophetis usitatum est propter certitudinem vaticiniorum res futuras verbis praeteriti temporis exprimere, respectus hic habetur ad fructum passionis Christi, qui se ad V. T. non minus extendit, quam ad Novum, unde *agnus* dicitur *occisus ab origine mundi* Apoc. 13, v. 8, profuit Christi passio, antequam fuit; quid ergo mirum, quod verbis praeteriti temporis ea exprimatur? Esa. 53. dicunt, *nihil aliud haberi, quam quod Christus peccata nostra abstulerit, nequaquam vero quod ea susceperit vel pro illis satisfecerit.* Respondemus: Sane Christus peccata et poenas peccatorum nostrorum abstulit, eadem vero in se recipiendo et poenas peccatorum nostrorum perferendo abstulit, inde propheta asserit, ipsum *vulneratum esse propter iniquitates nostras, attritum propter scelera nostra; Deum posuisse in eum iniquitates omnium nostrum.* ** Observa in dicto prophetico: 1. *Principium imponens*, quod est DEUS iratus judex, qui in Christum conjicit omnium nostrum peccata. v. 6. *2. Objectum* sive id quod Christo imponitur; id sunt tum peccata nostra, tum peccatorum poenae peccatis nostris debitae, v. 5. 6. 10. 12. *3. Subjectum* recipiens, quod est Christus agnus DEI, qui cum agno et ove comparatur. *4. Modum receptionis*, qui exprimitur vocabulis נָשָׂא et סָבַל, quae onerosam portationem in hac miseria significant, ut patet ex locis parallelis et ex consequente istius impositionis ac receptionis, quia Christus propter nostras iniquitates est flagellatus, contritus, percussus, afflictus, vulneratus, v. 4. 5. 12. *5. Finem*, disciplina pacis nostrae super eum, livore ejus sanati sumus, animam pro nobis posuit אשׁם victimam vel sa-

crificium pro peccato.** Utrumque igitur propheta docet, utrumque per vocabula נָשָׂא, *βαστάζειν* et *αἴρειν*, denotatur, quod Christus peccata nostra in se receperit et velut grave onus portaverit, ac postea demum abstulerit, posterius non excludit, sed potius praesupponit prius. Quamvis vero Matthaeus verba Esaiae per similitudinem quandam de ablatione morborum corporalium interpretetur c. 8, v. 17. cum curatio morborum, qui sunt peccatorum poenae, typus fuerit spiritualis illius beneficii, propter quod Christus in mundum venerat, videlicet liberationis a peccato, manet interim propriam ac principalem textus prophetici sententiam non excludi, quod Christus peccata nostra et poenas peccatorum nostrorum recipiendo eadem abstulerit. **In Esaia idem est verbum, quod reperitur Lev. 16, v. 22. de hirco emissario portante, gestante seu ferente super se peccata totius populi. Et mox e vestigio sequitur, quod dolores nostros ipse bajulaverit, gestaverit, ubi est verbum *sabal*, quod tantum significat *portare* et *in se recipere.* Interpretatio Scripturae *πρώτως* desumenda ex propria sede. Quare cum Esaias propheta ex professo de peccatorum nostrorum expiatione et redemtione loquatur, eamque verbis adeo graphicis et emphaticis describat, ut non tam prophetam quam evangelistam agere videatur, ideo de ipsius mente ex propriis verbis judicandum. Constat autem ex ipso contextu quod loquatur propheta de tali peccatorum ablatione, quae cum onerosa portatione fuit conjuncta.** 1. Petr. 2. dicunt *verbum ἀνήνεγκεν nihil aliud significare quam abstulit.* Respondemus: Imo vero *ἀναφέρειν* significat talem ablationem, quae cum oneris portatione conjuncta est, ideo addit Petrus, quod Christus *sustulerit peccata nostra in corpore suo super lignum*, hoc est in oblatione corporis sui peccata nostra velut molem quandam sursum quasi tulit secum in crucem, ergo non simpliciter abstulit, sed recipiendo ea in sese et poenas peccatorum nostrorum portando abstulit, quemadmodum de hirco emissario Lev. 16, v. 10. et seqq. dicitur, quod *positae fuerint iniquitates Israëlitarum super caput hirci, quas ille super se portaverit in desertum*, quo typo significabatur, Christo peccata nostra imputanda esse, eademque ipsum super se portaturum.

9. Christum esse nostri causa mortuum. VII. 46. 46. 9. *Christum propter nos mortuum esse ac sanguinem suum effudisse, non quasi loco nostrum mortuus sit, aut satisfactionis cujusdam loco sanguinem effuderit, sed quia nostri causa mortuus et effusione sui sanguinis viam salutis confirmavit.* Ostorodus contra Tradelium p. 223. Cateches. Racov. p. 269. **Socin. in praelect. c. 20: *Mori propter peccata seu pro peccatis alicujus, ut verba ipsa sonant, idem est ac mori causa vel occasione peccatorum illius. Atque sine dubio is peccatorum alicujus causa vel occasione moritur, qui ideo moritur, ut quis a peccatis retrahatur atque illi fides fiat, si a peccando cesset, peccata sibi condonatum iri ac praeterea, ut is condonationem hanc re ipsa consequatur. Cum igitur Christus, ut haec in nobis fierent, mortuus sit, merito propter peccata nostra seu pro peccatis nostris traditus esse et passus ac mortuus fuisse dicitur, quamvis pro ipsis peccatis nostris nulli justitiae satisfecerit.*** Respondemus: Christum mortuum esse pro nobis, h. e. commodi nostri causa, recte quidem dicitur, modo *λύτρον* per Christi mortem praestitum ista explicatione non excludatur. Christus enim mortuus est eo modo, *ut daret animam suam λύτρον ἀντὶ πολλῶν* Matth. 20, v. 28. Marc. 10, v. 45, ubi praepositio *ἀντί* Christum loco nostrûm mortuum esse denotat, ac Christi mortem satisfactoriam esse, vox *λύτρου* evidenter comprobat. Neque est, quod obvertant adversarii: ***In satisfactione requiritur pretium aequivalens, atqui in Christi passione non est pretium aequivalens, cum tantum fuerint passiones temporales.* Ergo. Respondemus: passiones Christi ratione temporis fuerunt finitae, sed ratione valoris et dignitatis personae sunt pretium infinitum. Urget Socinus, *apud Deum non esse acceptionem personae.* Respondemus: est fallacia phraseos. Acceptio personarum duplex est; una quae fit propter externos et mundanos respectus, juxta quos homines personas aestimare solent, ut sunt divitiae, potentia etc., altera fit propter veram pietatem et virtutem. Prior apud Deum non habet locum praecipue in negotio salutis aeternae, sed posterior maxime competit Deo, tanquam justissimo judici, qui ea, quae vere sunt majora, majora esse existimat, nec est, quod opponant,** *Christum pro peccatis nostris mortuum esse, jam vero non potuit loco seu vice peccatorum nostrorum mori. Ergo quando pro nobis mortuus dicitur, non loco nostrûm, sed nostri causa mortuus esse intelligitur.* Respondemus: Non est omnino eadem significatio particulae PRO in his propositionibus. Christus mortuus est pro nobis et Christus mortuus est pro peccatis nostris; in priori locutione praepositio PRO additur personae, et in graeco textu habetur vocabulum *ἀντί*, quod proprie vicem alterius et permutationem notat; in posteriori additur rei, et in graeco textu habetur vocula *περί* vel *ὑπέρ*. Christus mortuus est pro nobis, ut nos redimeret; pro peccatis nostris mortuus est, ut ea expiaret atque tolleret. Eo enim modo pro peccatis nostris Christus mortuus est, ut ipse per se justus et innocens ex decreto et voluntate DEI peccata nostra in se susceperit, ut *sint in ipsum conjecta*, ut *poenas eorum pertulerit*, Psalm. 69, v. 6. Esa. 53, v. 6. Joh. 1, v. 29, adeoque, ut in judicio DEI aestimatus sit *peccatum et maledictio*, 2. Cor. 5, v. 21. Gal. 3, v. 13: quae omnia si diligenter observentur, facile apparebit diversitas inter mortem Christi et aliorum hominum. **In Scriptura non est infrequens *ἀντί*, pro, significare aliquam commutationem seu vicem alterius. Sic Moyses dicitur *Aaroni datus pro Deo* Exod. 7, v. 1; *dies dari pro anno* Ezech. 4, v. 7; *didrachma solvi pro aliis* Matth. 17, v. 27; *impius tradi pro justo* Prov. 11, v. 8. Qui factus est pro nobis

exsecratio, ut nos consequeremur benedictionem Gal. 3. et factus est pro nobis a Deo peccatum, ut nos efficeremur justitia DEI in ipso 2. Cor. 5, v. 21, is ita pro nobis mortuus est, ut loco nostro sit mortuus et vitam sua morte nobis acquireret. At Christus etc. Qui ita pro altero moritur, ut, nisi pro illo fuisset mortuus, nequaquam fuisset moriturus, et illum, cui necessario aeterna morte, nisi hic pro illo mortuus fuisset, esset moriendum, sua morte ab aeterna morte liberat, is vice seu loco istius alterius moritur. At Christus etc. ** Nec solum effusione sanguinis Christi via salutis nobis confirmata est, qui est finis ejus minus principalis, sed etiam parta peccatorum remissio, cum effusioni illi tanquam causae disertis verbis remissio peccatorum transscribatur Matth. 26, v. 28, quemadmodum alibi redemtio eidem tribuitur, Hebr. 9, v. 12. 1. Petr. 1, v. 19.
VII. 47. Cumprimis notandum est egregium dictum prophetae, Dan. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomades determinatae sunt, ut aboleatur praevaricatio et obsignetur peccatum et expietur iniquitas et adducatur justitia sempiterna.* Certe abolere praevaricationem, obsignare peccatum, expiare iniquitatem, adducere justitiam sempiternam non est nude et simpliciter remissionem peccatorum ac viam salutis confirmare, sed etiam causam esse remissionis peccatorum et salutis. ** Photiniani audacter clamant, *satisfactionis Christi nullam in Scripturis fieri mentionem.* Faust. Socin. p. 2. de Christo serv. c. 26. Ostor. inst. c. 36. p. 3. Respondemus: recolat Socinus sua verba quae opposuit Franc. Davidis de Jesu Christi invocatione habita et edita an. 1595. typis Val. Radekii c. 1: *Ridiculum est, literam eo sensu, quo tu facis, postulare. Non enim uno tantum verbo, sed multis sive singulis, sive pluribus simul eadem sententia exprimi potest, alioqui etiamsi milies diserte scriptum esset, posse nos a Christo, postquam in coelum adscendit, summo jure cum cultu et vera cordis fiducia petere, quicquid nobis sit opus, adhuc tamen negare tibi liceret, Christum invocari jure a nobis posse, quia scilicet hic ipsum invocandi verbum scriptum non fuisset. Quod longe absurdissimum esse, te ipsum agniturum non despero.* **

Argumenta Neo-Photinianorum. 1. Nulla est talis Dei justitia, quae misericordiae ejus opponatur.

47. Ex hisce facili negotio solvi possunt reliquae Samosatenianorum exceptiones; restat, ut praecipua eorum sophismata excutiamus. *1. Nulla est talis Dei justitia, quae misericordiae ejus opponatur et cui per Christum satisfieri necessum fuerit.* Respondemus: ** Justitia illa judicaria seu vindicatrix puniens impios et infideles, contra vero liberans insontes et credentes, non quidem contradictorie, sed tamen privative et contrarie opponitur divinae misericordiae, eademque consideratur vel ratione rigoris, quatenus Deus requirit, ut transgressores legis ipsimet debitam sustineant poenam, vel ratione aequitatis, quae rigorem istum mitigat, ut interveniente alterius λύτρῳ poenae peccatorum condonentur. ** Sane justitia et misericordia Dei non sunt in se ac per se contrariae proprietates, cum sint ipsa Dei essentia, quae propter summam simplicitatem nullam omnino contrarietatem admittit; ** (nunquam Pareus respondere poterit Vorstio in exeg. apolog. pag. 133. 134, quia semel affirmavit, *justitiam vindicatricem esse quidem Deo naturalem, sed ita naturalem, quemadmodum homini risus naturalis est.* Vide ipsius comm. in Gen. cap. 2. pag. 426.) ** interim tamen ratione objecti, puta generis humani, quod per peccatum Deo invisum erat, requirebatur mirabile illud justitiae ac misericordiae divinae temperamentum per Christi satisfactionem impetrandum. *(Non est necessarium,* inquit Scal. exerc. 312, *ut, si actiones sint contrariae, etiam essentialia principia.)* Misericordia Dei juxta naturam suam homini diabolicis fraudibus seducto et in peccatum ac mortem aeternam prolapso parcere voluit, cum homo per lapsum non desierit esse DEI creatura. Vicissim vero, justitia hominem propter peccatum ad poenam promeritam deposcendum esse statuit, cui veritas divina suum addidit suffragium, intercessit igitur Christi meritum et satisfactio, per quam translatio quaedam poenae peccatis nostris debitae facta est, ut salva justitia et veritate sua Deus in gratiam nos reciperet, qua de re pii veteres, praesertim Anselmus et Bernhardus, pulcherrimas habent cogitationes. ** Si lex est signum voluntatis divinae justissimae, utique Deus vult justissima voluntate id, quod lege expressit. Sed verum prius. David enim legem vocat *Dei justitias* Psalm. 119, v. 12. et homo novus conformis legi dicitur *creatus secundum Deum* Ephes. 4, v. 24. et imago Dei, ad quam erat homo creatus, erat perfecta totius hominis ad legem divinam conformatio. Ergo quod lege expressit Deus, illud justissima voluntate vult et quidem immutabiliter, Matth. 5, v. 18. Luc. 16, v. 17. Qui justus est, sua natura non potest non ex justitia peccata aversari et punire. Atqui Deus est sua natura justus, Psalm. 7, v. 12, alias enim foret natura injustus. Ergo. ** Regerunt adversarii, *justitiam Dei punientem peccata non esse proprietatem in Deo, sed tantum effectum vo-* VII. 48.
luntatis Dei, et in Scripturis appellari modo iram, modo severitatem. Catech. Racov. c. 8. p. 266. ex Socino de Christo servat. p. 8. Respondemus: sane per justitiam Dei in quibusdam Scripturae locis intelligitur rectitudo et aequitas, in quibusdam etiam veritas DEI, sed ex eo nondum sequitur, quod justitia puniens peccata non sit essentialis DEI proprietas, siquidem Deus in lege sese manifestavit, quod natura sua abominetur omnem injustitiam et iniquitatem, in quam temporalibus ac aeternis poenis animadvertere velit, contra vero, quod natura sua amet justitiam ac innocentiam eandemque praemiis temporalibus et aeternis efficere velit. ** *Si ira et vindicta Dei ita dependet a voluntate Dei absoluta, ut potuerit homines licet peccantes morti aeternae non mancipare et postquam eos morti suo edicto mancipavit, illius imperio iterum absque satisfactione intercedente eximere,* ut docet Socin. in disp. contra Covet. p. 9. 10. et 11. et in prae-

lect. theol. c. 16; sequetur: 1. idem esse peccatum et non peccatum coram Deo, cum erga utrumque natura pariter sit affectus; 2. peccatum per se nihil esse, sed potius opinionem pro divinae voluntatis arbitrio censendam, atque 1. Cor. 15, v. 56. peccati vis est lex; 3. Dei amorem erga pios et odium erga impios non ex naturali justitia, sed ex qualicunque arbitrio dependere; 4. nihil naturae DEI unquam adversari, sic enim esset, quod impunitum velle non posset; 5. si Deus idololatriam, blasphemiam, perjurium vellet, ea non esse peccata. Confundunt Photiniani misericordiam DEI cum ejus ἐνεργείᾳ et actum secundum cum actu primo. Actus primus simpliciter Deo est essentialis et cum essentia DEI convertibilis, usque adeo ut misericordia intra simplicissimum essentiae divinae complexum cum ipsa DEI essentia sit quiddam simpliciter unum et ταὐτό, actus vero secundus dicitur, quatenus respectu creaturarum misericordia foras progreditur et sic cum voluntate divina concurrit. Voluntas omnibus proprietatibus essentialibus in DEO inservit et per se sine unius vel alterius concursu nullum effectum producit etc.** Neque solum lucidissimum illud legis speculum, sed etiam comminationes ac promissiones legi divinae additae, quin etiam exempla poenarum ac praemiorum de hac perpetua et immutabili DEI justitia evidens ferunt testimonium. Quod obvertitur, effectus illos non justitiae, sed irae et severitati DEI tribui, nullius est momenti, siquidem illa ira ac severitas testantur de justitia DEI in lege expressa, quae in poena peccatorum praesupponitur; sane peccata punire effectus est voluntatis divinae, non autem absolutae ac liberae, ut volunt adversarii, sed justae voluntatis, hoc est justitiae in lege velut in speculo revelatae. ** Schmaltz. in examin. 157 error. err. 52. p. 40: *Justitiam talem nego esse in Deo naturaliter, quae nullum peccatum impunitum dimittere possit, cum legamus, Deum tardum esse ad iram. Quae enim in Deo sunt naturaliter, ad ea Deus non tardus est, sed semper ea exercet necessario, nec unquam ab eis in ulla actione sua vel tantillum recedit. Quam vero agnosco in Deo justitiam naturaliter, ea rectitudo est et aequitas, quam Deus tam tunc exercet, cum peccata remittit, quam cum eadem punit, hinc justum esse Deum, Joh. ait 1. epist. 1, v. 9, cum peccata remittit.*** Si enim ex nudo DEI beneplacito, non autem ex immutabili DEI justitia reatus sive obligatio peccantis ad poenam profluit, sequetur, in conspectu DEI ejusdem valoris esse peccatum et non peccatum, imo nihil per se esse peccatum, sed tantum pro arbitrio voluntatis DEI peccatum aestimari, nec naturae DEI illud adversari, quin imo interitum hominum non ex solo peccato, sed simul a voluntate DEI et quidem ut causa principali pendere; si enim DEUS potuisset homines licet peccantes morti aeternae non mancipare, ut volunt adversarii, sequetur, quod non tam peccato quam liberae DEI voluntati hominum peccantium interitus sit tribuendus. ** Nota, quod Schmaltzius in Catech. Racov. p. 32. fateatur, *Deum ideo justum dici, quod de ipsius natura sit aequitatem et justitiam servare;* et quod Ostorodus in inst. Germ. c. 3. p. 26. scribat, *bonitatem tanquam divinam proprietatem praecipue in perfectissima Dei justitia in aequitate consistere*, unde sic argumentamur: Quicquid est de natura Dei, id mutari nequit. Atqui aeqaitatem et justitiam servare est de natura DEI. Ergo eadem mutari nequeunt in Deo. Jam vero ad hanc aequitatem et justitiam pertinet, obedientiam compensare praemiis, inobedientiam punire et sic unicuique secundum opera tribuere. Homines ergo propter peccata aut erant puniendi, aut aequitas DEI mutanda, aut pro peccatis alius quispiam satisfacere debebat. Grawerus. ** Neque est quod libertas voluntatis divinae urgeatur, Deus VII. 49.
enim ut est agens liberrimum, ita quoque natura justus est, contra hanc suam justitiam non agit Psalm. 119, v. 137: *Justus es, Domine, et justa sunt judicia tua.* Prov. 15, v. 9: *Abominatio est Domino via impii*, id vero non ex nuda DEI voluntate, sed ex justitia provenit, quae est immutabilis et invariabilis, perinde ut lex illius speculum, Matth. 5, v. 18: *Amen dico vobis, donec transeat coelum et terra, jota unum aut apex unus non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Luc. 16, v. 17: *Facilius est coelum et terram interire, quam de lege unum apicem excidere.* Occurrit Catechesis Racoviensis p. 267: *Dei justitiae tribui peccatorum remissionem*, Rom. 3, v. 25. 26. 1. Joh. 1, v. 9; *proinde justitiae divinae non esse proprium peccata punire.* Respondemus: Apostolus Rom. 3, v. 25. nequaquam justitiae tribuit peccatorum remissionem, sed eam in redemtione per Christum praestita declaratam esse docet; tantum igitur abest, ut hic locus convellat sententiam nostram de justitia DEI puniente peccata, ut eandem potius fortissime comprobet, quia enim in remissione peccatorum oportuit intercedere Christi meritum, quem in ἱλαστήριον propositum nobis esse apostolus asserit, ex eo manifestum est, quod sit in Deo essentialis justitia, qua natura sua odit et punit peccata, cui per Christi meritum satisfieri oportuit, ut remissio peccatorum locum habere posset. 1. Joh. 1, v. 9. per justitiam intelligitur veritas DEI, ut apparet ex addito vocabulo πιστός, *si confiteamur peccata nostra, ipse fidelis est et justus, id est* verax, *ut remittat nobis peccata nostra.* Eodem sensu etiam priorem locum Ambrosius accipit, sic enim scribit: *Ideo justitia Dei dicta est, quae videtur esse misericordia, quia de promissione originem habet, et cum promissum Dei redditur, justitia Dei dicitur; justitia enim Dei est, quia redditum quod promissum est.*

48. 2. *Misericordia Dei itidem non est essentialis Dei proprietas, sed liberae voluntatis divinae effectum, haudquaquam in Christi merito fundatum*, Rom. 9, v. 15: *Deus miseretur, quorum vult.* Socin. part. 1. de Christo c. 1. p. 9. Respondemus: Misericordia ut et reliqua attributa Dei, quae operationes suas in creaturis exserunt et ad eas relatio-

2. Misericordia Dei non est essentialis ejus proprietas.

nem quandam habent, considerantur dupliciter: primo quatenus intra simplicissimum divinae essentiae complexum cum ipsa divina essentia sunt ταὐτό τι, quem vocare possis actum primum; hac ratione misericordia est naturalis sive essentialis Dei proprietas, hoc est naturalis illa bonitas, qua Deus promtus est ad juvandum et benefaciendum hominibus; secundo quatenus respectu creaturarum foras quasi progrediuntur et in illis operationes suas exserunt, quem vocare possis actum secundum, hac ratione misericordia est effectus dependens a misericordi DEI voluntate, quae in negotio remissionis peccatorum non est absoluta, sed ordinata, Deus enim remittit peccata non absolute omnibus, sed in Christum credentibus, hoc est fide meritum et satisfactionem Christi apprehendentibus. Proinde misericordia, qua Deus peccata remittit, non est absoluta, sed in Christi merito ac satisfactione fundata, ut superius demonstravimus. Miseretur Deus et quidem libere, quia voluntas non est, quae libera non est, interim non excluditur ordo, quem DEUS ipsemet constituit, quam aliqui vocant voluntatis determinationem, ideo etiam misericordia DEI et Christi satisfactio nequaquam invicem pugnant, sed potius amicissime conspirant; ut enim locum haberet actus ille misericordiae, videlicet remissio peccatorum, oportuit intercedere satisfactionem Christi, per quam justitiae divinae λύτρον redemtionis praestitum. Occurrit Catech. Racov. 266: *Si misericordia foret essentialis Dei proprietas, Deus nullum unquam puniret peccatum, quia contra id, quod ipse naturale, Deus nunquam agit.* Respondemus: Deus non solum misericors est, sed etiam justus, proinde ut misericordia et justitia non pugnant invicem, ita quoque misericordiam suam exercendo Deus non agit contra justitiam, et justitiam suam exercendo non agit contra misericordiam. Distinguendum enim inter actum primum et secundum misericordiae divinae, ille est essentialis Dei proprietas, hic vero effectus Dei miserentis, quem si vel maxime non semper exserat, ex eo tamen essentiali ipsius proproprietati nihil decedit.

VII. 50.

3. Deus gratis remittit peccata.

49. *3. Scriptura ubique fatetur, Deum ex gratia et gratis peccata remittere, sed cum gratuita peccatorum remissione vel maxime pugnat satisfactio. Cui enim satisfit vel a debitore ipso vel ab alio quopiam ipsius loco, de eo dici nequit, quod gratis et ex gratia ipsi remiserit.* Catech. Racov. pag. 262. **Ostorod. in Instit. cap. 36. pag. 299. Schmaltz. in examinat. 157 errorum err. 80. pag. 24: *Quis non agnoscat contraria illa esse, remissio peccatorum et satisfactio pro peccatis? Nam ubi remissio est peccatorum, ibi necesse est ut nec is, qui peccaverat, quicquam det, nec is, in quem peccatum erat, quicquam accipiat, sive ab eo, qui acceperat, sive ab alio. Nam si aliquid accipiat, a quocunque tandem id fiat, remissio non erit. At ubi est satisfactio sive ab eo, qui debebat, sive ab alio profecta, jam remissioni nullus locus relinquitur.*** Respondemus: Satisfactio Christi adeo non pugnat cum misericordia Dei gratis peccata remittentis, ut potius eandem illustret ac stabiliat; 1. quia satisfactio illa Christi mediatoris est effectus misericordiae divinae. **Apostolus et Christi satisfactionem et gratuitam remissionem perpetuo in hoc articulo conjungit. Ergo non est hic oppositio, sed subordinatio. Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis gratia ejus* (en descriptio remissionis gratuitae) *per redemtionem factam in Christo Jesu* (en descriptio satisfactionis). Eph 1, v. 7: *In Christo habemus redemtionem per sanguinem ejus* (haec est satisfactio), *remissionem peccatorum secundum divitias gratiae ejus* (remissio gratuita). Quemadmodum gratia Dei non destruit justitiam Dei; ita gratuita remissio non tollit meritum et satisfactionem Christi, quam exegit justitia Dei, inde Paulus mortem Christi expiatoriam adscribit gratuitae Christi dilectioni. Rom. 5, v. 8.** Joh. 3, v. 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Rom. 5, v. 8: *Commendat Deus caritatem suam, quod Christus pro nobis mortuus, cum adhuc peccatores et inimici essemus.* Gal. 2, v. 20: *Christus dilexit me et tradidit semet ipsum pro me.* 1. Joh. 4, v. 9: *In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* 2. Quia misericordia Dei peccata remittentis fundata est in Christo, ac non nisi per et propter Christum nobis contingit, *electi sumus in Christo* Eph. 1, v. 4; *in ipso benedicimur* v. 3; *in ipso grati et accepti reddimur* v. 6; *in ipso habemus redemtionem, per sanguinem ejus remissionem peccatorum* v. 7; *in ipso justi sumus* 2. Cor. 5, v. 21; *in ipso denique salvamur* Act. 4, v. 12. 3. Misericordiae est, quod Deus Christi satisfactionem pro nobis praestitam ratam et gratam habet ac propter illam peccata credentibus in ipsum dimittit, siquidem strictus justitiae rigor propriam exigebat satisfactionem et obedientiam, intervenit igitur misericordia alienam satisfactionem acceptans. Non est, quod obvertas, *creditorem acquiescere et debitum jure remittere, sive ipse debitor, sive alius pro illo solvat*, quia Deus non erat nudus creditor, sed etiam justissimus judex et peccatorum vindex, qui jure non tenebatur alienam satisfactionem acceptare; peccata etiam non sunt nuda debita, sed repugnant insuper immutabili ac invariabili justitiae Dei in lege revelatae, nihilo igitur minus gratuita Dei misericordia in peccatorum remissione agnoscenda ac praedicanda est, si vel maxime propter Christi satisfactionem ea nobis contingat. **A debito pecuniario ad debitum criminale non valet consequentia. Nam debitor non peccat in creditoris naturam et essentiam, sicut peccata nostra Dei majestatem offendunt. Deinde Deus ratione justitiae suae non privati cujusdam creditoris personam gerit, qui sine ullo respectu justi et aequi debitum condonare possit, quomodo et quando velit; sed severissimum agit judicium, qui juxta tenorem justitiae suae in lege revelatae punit ea, quae contra legem sunt

commissa. Uno verbo, gratia illa justificationis respectu nostri mere est gratuita, sed non est simpliciter et omni prorsus modo absoluta, verum in pretio redemtionis per Christum praestito fundata. Socin. in praelect. c. 16. p. 87. et 95: *Sicut se habet creditor ad debitorem et is, cui illata est injuria, ad illum, qui intulit; ita se habet Deus ad peccatorem. Sed creditor debitori et is, cui illata est injuria, inferenti jure potest condonare debitum et culpam absque satisfactione. Ergo; major prob.* Matth. 18, v. 23. Respondemus: 1. parabolae non sunt extendendae ultra comparationis tertium. Jam vero scopus parabolae illius est agere de privatis offensis, quas proximo debemus condonare, non autem de causis justificationis, vel de mysterio redemtionis. 2. Christus loquitur de remissione, sed non de modo, an fiat per satisfactionem, an sine satisfactione. 3. Posito, quod ratio petatur a prima justificationis causa, scilicet gratia et misericordia Dei, sicut Deus nobis remittit peccata, ita et nos proximo debita remittamus; tamen reliquae justificationis causae non excluduntur, alias nec fides requireretur ad justificationem, cum illius quoque non fiat ibi mentio, quam tamen Socinus requirit p. 83. nec vitae puritas et innocentia etc. Ad minor. resp. debita esse duplicia, interna quae laedunt honorem creditoris et externa seu civilia, quae bona fortunae respiciunt. Jam vero peccata nostra laedunt Dei majestatem. Distinguendum etiam inter creditorem privatum et pecuniarium, et inter creditorem publicum et judi-
VII. 51. ciarium, hoc est justitiae exactorem.** Breviter, particula *gratis* nostram dignitatem, nostra merita, nostram satisfactionem excludit, nequaquam vero Christi satisfactionem e medio tollit. Misericordia Dei peccata remittentis et condonantis est gratuita, non autem absoluta, quae nullum habeat respectum ad Christi meritum. Adde quod adversarii nostrorum operum merita defendant eademque cum gratuita Dei misericordia consistere posse sibi persuasum habeant, quomodo igitur satisfactio Christi pugnaret cum Dei misericordia?

Christo aeterna morte pereundum fuisse.

50. 4. *Si Christus pro peccatis nostris satisfecisset eorumque poenas suscepisset, aeterna morte ipsi pereundum fuisset, cum poena peccatorum nostrorum sit mors aeterna. At consequens est absurdum. Ergo et antecedens.* **Schmaltz. in examinat. 157 errorum err. 59. p. 18: *Christus poenas peccatorum in se luendas non suscepit, quia poena peccatorum est mors, nempe aeterna, hanc enim vox mortis per se plerumque significat et hoc antithesis requirit Rom. 6, v. 23. Christus autem non aeternam, sed triduanam tantum mortem pro nobis passus est.* Idem err. 150. p. 39: *Ex dignitate personae non potest sumi valor actionis. Quis enim dicat, plus valere actionem regis in solvendis pro aliquo centum florenis quam subditi regii idem facientis? Quis item dicat, plus valere actionem regis, si Deo obedientiam praestat, v. g. si sit sobrius, quam alicujus hominis plebei, nisi forte apud Deum sit προσωποληψία.*** Catech. Racov. p. 263. Respondemus: Connexionem majoris negamus. Quamvis enim non temporalem solum, sed et aeternam mortem peccatis nostris promeriti essemus, tamen per mortem Christi temporalem et dolores infernales ad tempus susceptos satisfactio pro peccatis nostris potuit praestari et praestita est propter personae patientis ac morientis dignitatem. Ratione temporis actiones et passiones Christi fuerunt finitae, sed ratione personae fuerunt infiniti ponderis ac pretii, neque enim humanae tantum naturae actiones et passiones sunt, sed humanae naturae λόγῳ personaliter unitae sive quod idem est Christi θεανθρώπου, inde igitur passio et mors Christi est ἰσόρροπον pro peccatis λύτρον, quia est ipsius Filii Dei passio et mors, qui in assumta ac personaliter sibi unita humana natura eandem sustinuit, unde apostolus sanguini Christi vim emundandi a peccatis tribuens αἰτιολογικῶς addit, *sanguis Jesu Christi Filii Dei emundat nos a peccatis*, inde et ideo potest sanguis Christi a peccatis emundare, quia est Filii Dei VII. 52.
sanguis. 1. Joh. 1, v. 7. perinde ut Act. 20, v. 28. Paulus pronuntiat, *Deum suo sanguine*, διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, *ecclesiam sibi acquisivisse;* ideo Christus suo sanguine ecclesiam sibi acquirere potuit, quia est verus Deus, ac proinde sanguis ejus est Dei proprius sanguis. Res igitur eo redit, quod infinito nostro malo, peccato puta, et infinitis poenis per peccata promeritis opponatur infinitum Christi meritum et infinita ejus satisfactio. Ut enim peccatum est infinitum malum, quia contra infinitum Deum committitur, etiam si brevissimo temporis spatio perpetretur; ita λύτρον Christi est infinitum bonum, quia a persona infinita praestitum, etiamsi certo et determinato tempore persolutum. Infinitas temporis in Christi passione ac morte locum habere nec debuit, nec potuit; non illud, quia respectu personae jamdum erat infiniti ponderis ac valoris; non hoc, quia ἀδύνατον erat κρατεῖσθαι τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου Act. 2, v. 24. tribus potissimum de causis: 1. propter unionis personalis indissolubilitatem. Quamvis unio naturalis animae et corporis in Christi morte soluta esset, mansit tamen vinculum unionis personalis ἀδιάλυτον, *quod enim semel assumsit ὁ λόγος, nunquam deponit*, necessarium igitur fuit, corpus Christi resurgere, utpote τῷ λόγῳ personaliter unitum. 2. Propter divinarum promissionum infallibilitatem, Psalm. 16, v. 10: *non derelinques animam meam in inferno, nec dabis, sanctum tuum videre corruptionem. Semen mulieris conteret caput serpentis*, Gen. 3, v. 15, ergo non succumbet in hoc duello cum morte; Christus est *sacerdos in aeternum*, Psalm. 110, v. 4, ergo non manebit in morte; *e carcere et judicio sublatus est*, Esa. 53, v. 8, ergo non relinquetur in sepulcri carcere; *adscendet perruptor*, Mich. 2, v. 13, ergo non erit perpetuo depressus. Huc pertinent vaticinia prophetica de aeterno Christi regno, quod non potuisset inchoare, si in mortis captivitate fuisset detentus. 3. Propter corporis sanctitatem. Psalm. 16, v. 10: *Non dabis, sanctum tuum videre corruptio-*

nem. Nostra corpora rediguntur in pulverem, quia sunt *corpora peccati*, Rom. 6, v. 6; habitat in illis peccatum; sed Christi corpus non vidit corruptionem, quia est sanctum, imo ipsius τοῦ λόγου proprium templum et habitaculum. Propter has causas non potuit Christus subire aeternam mortem, ex quo tamen infinitati pretii per mortem Christi praestiti nihil quicquam decedit.

5. Plus deberemus Christo quam Patri coelesti.

51. *5. Si Christus pro peccatis nostris satisfecisset, plus ipsi deberemus, quam Patri coelesti, qui nihil tale nobis praestitit. Consequens absurdum. Ergo et antecedens.* Catech. Racov. ib. Respondemus: vitiosissima oppositio est Christi et Patris coelestis. **Num Menenius Agrippa non ejusdem erat naturae, loci, ordinis ac dignitatis cum reliquis senatoribus aut minus illa plebis secessione offensus, cum intercedendi munere suscepto plebem patribus reconciliaret?** Quamvis solus Filius, non Pater, nec Spiritus sanctus humanam naturam in personae unitatem assumsit atque in assumta carne redemtionis opus perfecit, ab eo tamen neutiquam vel Pater vel Spiritus s. penitus separandus, 1. quia communi sanctissimae trinitatis consilio partes mediatoris ac redemtoris Christo obtigerunt, inde pronuntiat Christus, se in opere redemtionis *sic agere*, *sicut mandatum sibi fuerit a Patre,* Joh. 14, v. 31. 2. Quia Pater non est a Filio separatus, sed est in Filio, Joh. 14, v. 10: *Non creditis, quia ego in Patre et Pater in me est? verba quae loquor vobis, a me ipso non loquor, Pater autem in me manens ipse facit opera;* inde notanter dicit apostolus 2. Cor. 5, v. 18: *Deus nos reconciliavit sibi ipsi per Christum;* v. 19: *quoniam Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans illis delicta eorum.* 3. Quia Pater obedientiam Filii ratam ac gratam habuit ac sacrificium illud in odorem suavitatis suscepit.
VII. 53. Matth. 3, v. 17: *Hic est Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα.* Eph. 5, v. 2: *Christus dilexit nos et tradidit semet ipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Miranda igitur erat et grato corde praedicanda admirabilis illa et incomprehensibilis salutis nostrae oeconomia, nequaquam vero curiosius scrutanda, multo minus diabolicis calumniis deformanda, inter quas est illa Samosatenianorum, quod *Christi misericordia hac ratione statuatur major, quam Patris, cum ipse a nemine satisfactionem postulaverit, quod incertum sit, an Spiritus sanctus in reconciliatione fuerit a partibus Patris vel Filii, quod hac ratione Christo plus gratitudinis debeamus quam Patri* etc. Atqui una est Patris, Filii et Spiritus sancti divinitas, una voluntas, una misericordia, una justitia, inde utrumque pronuntiat Scriptura, quod *Deus Pater nos dilexerit et Filium suum tradiderit in mortem* Joh. 3, v. 16. Rom. 8, v. 32. et quod *Filius nos dilexerit ac se ipsum pro nobis tradiderit* Gal. 2, v. 20. quod *Christus nos reconciliaverit Deo* Rom. 5, v. 10. et quod *Deus nos reconciliaverit sibi ipsi in Christo* 2. Cor. 5, v. 19. Satisfactio Christi proprie loquendo non respicit solum Patrem, sed divinam justitiam, quae Patri, Filio et Spiritui sancto communis est, absit igitur calumnia de hostili dissensione Patris et Filii in hoc admirando reconciliationis opere. Lombard. lib. 3. dist. 19. lit. F: *Reconciliavit nos tota trinitas virtutis usu, scilicet dum peccata delet; sed Filius solus impletione obedientiae.* ** *Scriptura dilectionem et Patri et Filio tribuit* Joh. 3, v. 16. Gal. 2, v. 20. Eph. 5, v. 25. *et Spiritui sancto* Rom. 5, v. 5. Augustin. 13. de trinit. c. 11.**

52. *6. Doctrina de satisfactione Christi pro peccatis nostris praestita hominibus occasionem praebet ad flagitia, vel ad minimum in pietate remissos ac desides facit; jam vero testatur Scriptura, inter alia etiam hoc fine Christum mortuum esse, ut redimeremur ab omni iniquitate,* Tit. 2, v. 14. *et purificati a mortuis operibus serviremus Deo vivo,* Hebr. 9, v. 14. Catech. Racov. p. 264. 6. Doctrina de satisfactione Christi occasionem praebet ad flagitia.

Respondemus: nequaquam vero ipsa doctrina de satisfactione Christi studium bonorum operum labefactat, multo minus peccatis et securitati ansam praebet, sed pessimus et detestabilis doctrinae abusus, insignis igitur fallacia accidentis in hoc argumento animadvertitur, quin potius Christus pretioso suo sanguine a peccatis nos redemit. Ergo non amplius serviamus peccato. Christo care constitit debitorum nostrorum persolutio. Ergo non cumulemus ea denuo. Christus pro nobis mortuus est. Ergo non nobis ipsis ac cupiditatibus nostris, sed ipsi ac voluntati ipsius in posterum vivamus. Ita colligit Scriptura et per spiritum Dei renovata mens Christiana, ut hac ratione nullum efficacius ὁρμητήριον, nulli acriores ad pietatem stimuli sint, quam pretiosa illa Christi satisfactio. Adde quod ira Dei adversus peccata in illa clarissime conspiciatur, quippe quae nulla alia re, quam ipsius Filii Dei passione et morte placari potuit, ergone non reverebimur hanc iram? num audebimus denuo eam peccatis voluntarie commissis accendere? Hoc sane ex doctrina de satisfactione Christi sequitur, quod non possimus ipsimet Deo pro peccatis satisfacere, quodque bona opera non sint eo fine praestanda, ut per illa satisfaciamus Deo pro admissis delictis, sed remotio finis falsi non tollit veros et proprios bonorum operum fines, quos alibi recensebimus. Concedimus sane, Christum etiam hoc fine mortuum esse, ut redemti ab iniquitate serviamus justitiae, sed ex eo nondum sequitur, quod Christi mors non sit λύτρον et propitiatio pro peccatis nostris; imo vere est medicina non solum prophylactica, sed etiam alexicaca spiritualium morborum nostrorum.

53. Atque haec sunt Racoviensis Catecheseos sophismata doctrinae de satisfactione Christi opposita ex Socino et Ostorodo repetita, reliqua sunt minoris momenti, et ex illis quae antea dicta sunt, facilem habent solutionem. **(Cujusmodi etiam est illud Schmaltz. in examinat. 157 errorum err. 83. p. 25: *Christus non solum pro nobis non satisfecit, sed nec satisfacere potuit, cum ipsemet id totum praestare obligatus fuerit, quod praestitit; cum*

nemo pro altero poenam corporalem sustinere queat, cum Christus ipsemet Deus fuerit, cui satisfaciendum erat ex mente Smiglecii, denique cum non permittat divina justitia, ut insons puniatur pro sonte, praesertim cum sons praesto adest. error 124. p. 34: *Ubicunque est obedientia par mercedi, ibi demum meritum est. Quia vero nulla obedientia mercedi, quam Deus daturum se promisit et jam Christo dedit, par est, Christus apud Deum proprie loquendo non est quicquam meritus.)***

VII. 54. 7. Si Christus satisfecisset, omnes salvarentur. Excipiunt porro: 1. *Si Christus satisfecisset, omnes homines, etiam manifeste impii, salvarentur.* Respondemus: distinguendum inter beneficii acquisitionem et ejusdem applicationem, illa generalis est, siquidem Christus sua morte omnibus promeruit peccatorum remissionem; haec vero specialis est, quia soli credentes per fidem beneficii illius participes fiunt. Apostolus postquam pronuntiaverat, *Deum in Christo nos sibi ipsi reconciliasse*, 2. Cor. 5, v. 18. subjungit, quod *Deus dederit sibi et reliquis apostolis ministerium reconciliationis*, per quod nimirum homines Deo reconcilientur et beneficiorum Christi participes fiant. Vide uberiorem explicationem hujus argumenti tom. 2. Locorum tractat. de elect. 8. Deus nos dilexit, antequam Christus moreretur. et reprobat. §. 119. 2. *Deus nos dilexit, antequam Christus moreretur. Ergo Christus sua morte non satisfecit, nec dilectionem Dei nobis promeruit.* Respondemus: distinguendum inter dilectionem Dei generalem, qua Deus omnes homines ut creaturas suas complectitur quaeque movit Deum, ut ab aeterno de missione Filii et hominibus in Christo ad vitam aeternam reparandis cogitaret; et specialem, qua Deus credentes in Christum complectitur, peccata illis remittit et vitae aeternae actu participes facit; specialis hujus dilectionis causa meritoria est Christi mediatoris satisfactio docente apostolo Eph. 1, v. 6: ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ, hominem enim in peccata et mortem aeternam prolapsum non potuisset Deus salva justitia sua tam arcte et speciali illa dilectione complecti, ut eum vitae aeternae heredem scriberet, nisi satisfactio Christi intercessisset, cujus soli credentes per fidem participes fiunt. 9. Jubemur absque satisfactione proximo remittere. 3. *Deus praecipit, ut absque satisfactione proximo condonemus delicta. Ergo et ipse absque satisfactione aliqua nobis eadem remisit.* Respondemus: Dei et hominum dispar est ratio. Deus est ipsa justitia, lex Dei est aeterna et immota justitiae regula, contra eam cum committantur delicta, ideo absque intercedente satisfactione a Deo non remittuntur; sed homo non est prima illa justitiae regula, neque πρώτως et principaliter contra hominem delinquitur, ille igitur debet ac potest absque satisfactione proximo remittere. Praeterea nos multis modis Deo propter offensas nostras obnoxii sumus, aequum igitur est, ut citra satisfactionem juxta mandatum Dei proximo condonemus, cum nec nos Deo satisfacere possimus. Eccl. 28, v. 3. 4. 5. Facile dat veniam, qui se venia indigere noverit. Deus autem nemini quicquam debet, jure igitur satisfactionem a nobis exigere potest. 4. *Regula justitiae divinae haec est: anima, quae peccaverit, ipsa morietur,* Ezech. 18, v. 20. *contra illam pugnat, Christum innocentem pro nobis puniri.* Respondemus: ut misericordia Dei non pugnat contra illius justitiam, ita quoque illa imputatio peccatorum nostrorum Christo facta, quae est admirabile et stupendum opus misericordiae divinae, nequaquam illam justitiam Dei labefactat; Pater ex immensa dilectione Filium pro nobis in mortem tradidit; Filius itidem ex immensa dilectione se ipsum pro nobis tradidit et peccatorum nostrorum poenas sponte in se suscepit; nihil quicquam hic agitur contra justitiae regulam, sed inenarrabiles divitiae misericordiae divinae manifestantur. *Regula haec est justitiae divinae* (scribit D. Hunnius in tract. de justif. VII. 55. tom. 1. col. 557.), *si illa aestimetur ex ultimo rigore suo, quando sine misericordiae adjunctione pensitatur, ut videre est in lapsis angelis; at in mysterio redemtionis nostrae haec justitia temperatur bonitate Dei*, etc. 10. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur.

54. Et de Photinianorum in hoc coelestis doctrinae capite oppugnando furore haec sint dicta. Pontificiorum de causa meritoria justificationis opiniones erroneae. Quamvis vero Pontificii itidem statuant, Christum esse causam meritoriam justificationis (sic enim conc. Trident. sess. 6. c. 7: *Meritoria* (causa) *est dilectissimus Dei unigenitus, Dominus noster Jesus Christus, qui cum essemus inimici, per nimiam caritatem, qua dilexit nos, sua sanctissima passione in ligno crucis nobis justificationem meruit.* Bellarminus 1. de justif. c. 2: *Efficiens justificationis per modum meriti est Christi passio.* lib. 2. de justif. c. 2: *si particula propter significet causam meritoriam, nos justificari dicemus propter meritum Filii Dei*); tamen sinceritatem hujus doctrinae Scholasticorum disputationes secuti multis modis labefactant: 1. Negant Christum esse mediatorem secundum utramque naturam. 1. Negant Christum esse mediatorem secundum utramque naturam. Lomb. 3. sent. dist. 19. lit. G: *Christus mediator est in quantum homo, nam in quantum Deus non mediator, sed aequalis est Patri.* **Idem statuunt Bonav. lib. 3. sent. dist. 19. q. ult. art. 2. Thom. parte 3. q. 76. Cajet. comment. in part. 3. summ. Thom. q. 76. art. 2. Canus in locis p. 709. Gregor. de Valent. tom. 2. lib. 2. de Christo part. 2. c. 4. p. 166. col. a. lit. D.** Bellarminus lib. 5. de Christo c. 1: *Est sententia communis Catholicorum* (Romanensium), *ipsum quidem mediatorem seu principium, quod operabatur opera mediatoris, non fuisse Deum solum vel hominem solum, sed utrumque simul, hoc est Verbum incarnatum, sive Deum humanatum. Principium tamen, quo illa opera a mediatore fiebant, fuisse naturam humanam, non divinam.* **libr. 1. de justif. c. 2. Christum vocat causam justificationis non principalem, sed instrumentalem.** Busaeus in disp. de persona Christi thes. 79: *Christus est mediator tantum secundum humanam naturam;* unde Bellarminus 1. de justificat. c. 2. scribit: *Efficiens* (justificationis) *per modum instrumenti conjuncti est Christi humanitas.* Atqui

si divina Christi natura ejusque operatio ab officio mediationis excluditur, quomodo obedientia et satisfactio Christi erit infiniti meriti, cum finita substantia infiniti effectus per se et ex se causa esse non possit? 2. Negant, Christum in passione sensisse iram Dei et poenas infernales. Bellarminus lib. 4. de Christo c. 8: *Nova et inaudita impietas est, quod Christus passus sit dolores inferni.* At quid sibi volunt querellae, quas in Christi persona psaltes regius profert Psalm. 16, v. 10: *Non relinques animam meam in inferno.* Psalm. 18, v. 6: *Funes inferni ceciderunt super me.* Psalm. 22, v. 2: *Deus mi, ut quid me dereliquisti.* Psalm. 49, v. 15: *Deus redimet animam meam de potestate inferni.* Psalm. 69, v. 15: *Eripe me de luto, ne infigar;* v. 16: *ne inundet me decursus aquarum, nec absorbeat me profundum.* Psalm. 86, v. 13: *Eruisti animam meam ex fovea inferiori.* Non quidem statuimus, Christum post mortem in suo ad inferos descensu cruciatus infernales sensisse, qua in parte Calvinum recte oppugnat Bellarminus, interim negandum non est, Christum passionis et mortis tempore, praesertim vero in horto ad radices montis oliveti, cum sanguinem sudaret, acerbissimos cruciatus, dolores, terrores et angustias vere infernales in sanctissima sua anima et sic vere iram Dei, legis maledictionem, poenasque infernales persensisse; quomodo enim peccata nostra vere in se suscepisset ac perfectam satisfactionem praestitisset, nisi iram Dei individuo nexu cum peccatis conjunctam vere sensisset? Quomodo a maledicto legis

2. Negant Christum in passione sensisse iram Dei.

VII. 56. nos redemisset, factus pro nobis maledictum, nisi judicium Dei irati persensisset? 3. Negant, Christum perfecte pro peccatis et poenis peccatorum nostrorum satisfecisse. Quidam statuunt, Christum tantum pro originali peccato satisfecisse, nobis autem pro actualibus satisfaciendum esse; Ambr. Catharinus archiepiscopus Compsanus prolixum volumen de incruento sacrificio N. T. Romae edidit, quo asserit, *Christi passionem prodesse quidem pro originali et actualibus peccatis ante baptismum, sequentia vero esse missis et bonis operibus expianda.* Sed recentiores videri volunt hoc negare, statuunt, Christum pro originali et actualibus peccatis satisfecisse, sed pro poenis peccatorum temporalibus nobis esse satisfaciendum. **Comp. theol. verit. lib. 6, c. 32: *In justificatione impii est aliquid ex parte Dei, aliquid ex parte peccatoris, aliquid ex parte ecclesiae. Ex parte Dei duo: misericordia, quae malum indulget, et justitia, quae emendam aliquantulam exigit vel hic vel in futuro purgatorio. Ex peccatoris parte sunt etiam duo, scilicet Dei amor et dolor, et hae sunt duae molae, quibus peccatum conteritur. Ex parte ecclesiae similiter sunt duo: primo meritum Christi et sanctorum, secundo indulgentia per papam et episcopos.*** Quid vero fit de poenis aeternis? quidam dicunt, Christum non minus pro illis ut pro peccatis satisfecisse, remanere igitur tantummodo poenae temporalis debitum; quidam vero dicunt, poenam

3. Negant Christum perfecte pro peccatis et poenis eorum satisfecisse.

aeternam peccatis debitam potestate clavium mutari in temporalem, ut pro ea satisfacere possimus. Vide tractat. de poenit. §. 115. et seqq. Atqui quantum tribuitur nostris satisfactionibus, tantum honoris et gloriae decedit Christi satisfactioni, qui tamen *torcular calcavit μονώτατος, unus et solus,* ut habet versio Symmachi Esai. 63, v. 3. et ex ea Justin. in dialog. cum Tryph. p. 188. 4. Negant, Christum sua obedientia et satisfactione talem promeruisse justitiam, quae per fidem nobis applicetur, quave coram Deo consistere possimus, quin imo hanc fidem, qua quis certo statuit, propter Christi satisfactionem peccata sibi in specie remitti, vocant *Lutheri figmentum* et justitiam Christi per fidem nobis imputatam vocant *imaginariam et putativam justitiam,* ut notum est ex Bellarmino lib. 1. de poenit. c. 6. mendacio 8. et lib. 2. de justificat. c. 3. At perit hac ratione potissimus finis satisfactionis a Christo praestitae, si justitia ipsius negatur nobis imputari. 5. Pontificii dolores Mariae sic exaggerant, ut non minus eam quam Christum passum esse statuant, imo *quia ille extra, haec autem in corde passa, ideo plus etiam eam esse passam; proinde ut illius passionem pater acceptarit pro sacrificio mundi, sic etiam hujus suscepisse sacrificium vel utilitatem et salutem generis humani, quo et ipsa esset perpetua mediatrix inter Deum et hominem. Duo ergo hic altaria Patri praeparata: unum in corpore Christi, alterum in corde Mariae.* Taulerus in libello passionum a L. Surio edito Lugduni, p. 158. et 346.** Atque hinc B. Mariam statuunt Christi adjutricem fuisse in opere redemtionis. Sic enim legitur in Mariali anno 1493. Argentinae per Martinum Simmium edito in folio lib. primo c. 5. fol. 13. b: *Ad ultimum fuit Dominus cum ea* (Maria) *et ipsa cum Domino in eodem labore et in eodem opere redemtionis. Mater misericordiae adjuvit patrem misericordiarum in opere nostrae salutis, unde praedictum est de prima muliere: faciamus ei adjutorium. Quid est ergo quod Dominus dicit* Esai. 63: *Torcular calcavi solus et de gentibus non fuit vir mecum? Verum est, Domine, quod non fuit vir tecum, sed mulier una tecum est, quae omnia vulnera, quae tu suscepisti in corpore, suscepit in corde.* lib. 3. parte 2: *Attendendum et jugiter recolendum, quod tam devota coadjutrix exstitit ad mundi redemtionem, ut sicut non fuit dolor sicut dolor ille, quem sustinuit Filius pro mundi redemtione; sic non esset dolor sicut dolor ille, quem ipsa pertulit in corde pro eadem causa.* lib. 2. part. 1. causa 24: *Si Maria pro nobis, quis contra nos, et si ipsa est quae justificat, quis est qui condemnet?* Brigitta in revel. c. 3: *Ego Filius Dei bene dicere possum, quod mater mea et ego quasi cum uno corde salvavimus hominem, ego patiendo corde et carne, ipsa cordis dolore et amore.* Osorius tom. 4. p. 530: *Christus in calvaria carnem, Maria immolabat animam.* Hinc in Antidotar. anima f. 118. ita alloquuntur b. Virginem: *Adoro et*

4. Negant, Christum promeruisse justitiam, quae fide nobis imputetur.

5. Statuunt, B. Mariam Christi adjutricem fuisse in opere redemtionis.

benedico sanctissimos pedes tuos, quibus antiqui serpentis caput calcasti. Osorius tom. 5. p. 139: *Maria est mulier illa excellentissima, quae contrivit caput serpentis.* tom. 3. p. 402: *Mariae victoria fuit, quae contrivit caput serpentis.***

VII. 57. Neve obvertatur, in densissimis superiorum temporum tenebris haec esse scripta et decantata, notandum quod Vincentius Brunius in meditat. festorum B. Virginis edit. Colon. anno 1599. p. 10. sic scribit: *Cum Deus decrevit Filio suo unigenito pro redimendo genere humano assumendam esse carnem, simul etiam decrevit et praedestinavit, quae deberet esse ejus mater et redemtionis nostrae cooperatrix.* Item quod Dillingae anno 1573. editus sit liber cantionum a Johanne Lisentritt, in quo ita docet alloqui B. Virginem: Du, Maria, rein durch deine Gehorsamkeit und gottselige Demüthigkeit, hast dem Teufel zerknirscht sein Haupt und ihn aller seiner Macht beraubt. **Alph. Salmeron tom. 10. tract. 41. p. 339: *Maria stetit sub cruce, ut esset corredemtrix, quemadmodum Eva una cum Adamo malum invexit.* Ibid: *Ut prior femina a viro habuit costam, ex qua condita fuit, ita secunda Heva haec* (Maria) *spiritum a Christo accepit, quo posset esse aliis auxilio et saluti.* Ibid. *Christum matrem suam prope crucem vocasse* ait, *ut ipsa mater filium suum in sacrificium Patri aeterno pro toto mundo offerret, ut Abraham filium suum Isaac ex obedientia offerre voluit.*** Gregor. de Valentia et Bellarminus non omnino improbant versionem illam Genes. 3. *ipsa conteret caput tuum;* cum tamen in Hebraeo sit הוא praeter unicum exemplar textus Hebraici, quod corrupit Guido Fabricius.

6. Disputant, satisfactionem Christi non fuisse simpliciter necessariam.

6. Disputant, non fuisse absolute et simpliciter necessariam CHRISTI satisfactionem ad remissionem peccatorum et salutem nobis impetrandam, quod ipsum dignitatem satisfactionis illius non mediocriter labefactat. Thom. parte 3. quaest. 46. artic. 3: *DEUS potest sine satisfactione remittere peccata, cum non habeat aliquem superiorem.* Biel. 3. sentent. distinct. 20. quaest. undec.: *Rationes Anselmi in libris cur DEUS homo, nihil probant, nisi procedant ex ordinatione divina praesupposita, quia posset DEUS hominem non condere, posset remittere peccatum per solum non imputationem, posset per alium satisfieri, potuisset quilibet pro se satisfacere, si data fuisset prima gratia sine merito.* Petrus Tataretus in 4. sentent. distinct. 15. fol. 524: *Dico, quod quicunque peccator potest satisfacere de peccato commisso secluso merito passionis Christi de potentia DEI absoluta, sed non de potentia ordinata, nisi merito passionis CHRISTI. Probatur ista conclusio, quia si Verbum non fuisset incarnatum vel pro nobis passum, praedestinatus ad vitam aeternam potuisset satisfacere ad vitam absque merito passionis Christi.* Bellarminus lib. 2. de grat. et libero arbitrio c. 9. talem praedestinationis ordinem in mente divina nobis describit: *Primum praevidit DEUS, si hominem conderet, eum lapsurum cum omni posteritate, et simul vidit, posse se variis modis liberare vel omnes vel aliquos. Secundo voluit hominem condere et ut laberetur permittere et quosdam ex numero lapsorum misericorditer liberare, aliis in massa perditionis juste relictis. Tertio excogitavit remedia salvandis electis idonea, in quibus primum locum habuit incarnatio et passio Christi* etc., qua de re quid sentiendum sit, exposuimus tom. 2. loc. tract. de elect. et reprob. §. 197.

7. Fundamentum satisfactionis non quaerunt in infinita vi meriti Christi.

7. Rationem ac pretium satisfactionis a Christo praestitae non constituunt in infinita vi et efficacia meriti Christi justitiae divinae perfecte satisfacientis, sed in misericordiae divinae acceptatione, qua Deus passionem Christi ex tanta caritate profectam ratam et gratam habuerit, ut obtinere possint, etiam nostra opera esse satisfactoria, utpote ex caritate profecta, licet in minori gradu, cum caritas non sit tanta ac tam perfecta. VII. 58. Durandus 4. sent. distinct. 15: *Christus secundum strictum justitiae rigorem non potuit satisfacere, quia quicquid erat in Christo secundum humanam naturam, erat obligatum DEO et ei debitum, ideo non potuit esse satisfactio de condigno pro quocunque peccato considerando naturam operis vel rei, sed solum potuit esse satisfactio secundum acceptationem gratuitam* (rectius Thomas part. 3. quaest. 22. art. 3: *Christi passio relata ad divinitatem consequitur ex ea infinitam virtutem;* Thomam hac in parte recte sentientem sequitur Bellarminus lib. 2. de justificatione c. 5.). Biel 3. sentent. distinct. 19. artic. 3. dub. 2: *Remissio debiti fit per passionem CHRISTI, nam plus placuit DEO haec voluntas CHRISTI secundum hominem voluntarie morientis ex tanta caritate elicita, quam omnium hominum displicuere peccata.*

8. Merito Christi addunt merita sanctorum.

8. Merito CHRISTI absolutissimo et perfectissimo sanctorum merita conjungunt. In Hortulo animae anno 1599. iterum edito sic orant: *Precibus et meritis b. Mariae semper virginis et omnium sanctorum perducat nos Dominus ad regna coelorum.* Biel lect. 29. in canonem missae: *Nos ad mediatores sanctos eorumque auxilia confugere debemus ac debita veneratione eos semper implorare, ut salvemur eorum meritis ac votis.* Medicina indulgentiarum papalium componitur ex merito Christi et meritis sanctorum etc. Vide locum de poenitentia §. 117. et §. 132. Quid de St. Francisci stigmatis et meritis sanctae Clarae monachi confinxerint, notum est ex Bernhardino in rosario part. 2. sermon. 27. p. 224, ex conformitatibus Francisci anno 1590. Bononiae recusis, et ex libro, cui titulus Flosculi Francisci; nimirum finxerunt, *St. Franciscum esse alterum Christum, qui quinque vulnerum stigmatis sibi ab angelo in solitario quodam loco impressis servet a morte aeterna viros, qui a tempore illius usque ad finem mundi vixerunt et vivent. Item b. Virginem merito suae virginitatis servasse mulieres, quae vixerunt usque ad tempora Clarae sanctimonialis, quae et ipsa merito suae virginitatis eas servaverit, quae porro usque ad finem mundi*

victurae essent. Cumque Petrus Paulus Vergerius, episcopus Justinopolitanus huic figmento opponeret librum Italica lingua scriptum, cui titulus: Discorsi sopra Fioretti di S. Francesco, damnatum est illud scriptum decreto Pauli III. Romanor. papae ad valvas basilicae Petri Romae affixo anno 1559. die 30. Decemb. **Tursellinus, citante Possevino select. bibliothec. p. 295: *Qui Franciscus erat, jam tibi Christus erit.* Et statim: *Jam Franciscus erit, qui modo Christus erat.*** 9. Eidem Christi merito nostra subordinant atque addunt merita, cum tamen Scriptura haec invicem opponat. Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia (*propter CHRISTI meritum), *jam non ex operibus nostris.* Petrus de Palude 4. sentent. distinct. 20. quaest. 3: *Pro parvulis sufficit meritum Christi, quia non possunt mereri, sed adultis non sufficit meritum Christi cum baptismo, sed tenentur addere meritum proprium.* **Index expurgatorius Madriticus p. 149. Ex libro, qui inscribitur *ordo baptizandi cum modo visitandi aegrotos*, impresso Venetiis anno 1575. deleantur illa: *Credis, non propriis meritis, sed passionis Domini nostri J. C. virtute et merito ad gloriam pervenire.* et paulo post: *Credis, quod D. N. J. C. pro salute nostra mortuus sit et quod ex propriis meritis vel alio modo nullus possit salvari nisi in merito passionis ipsius.*** Costerus in enchirid. c. 7. de meritis bonorum operum p. 293: *Majorem vim et gloriam meritis et morti Christi tribuunt, qui docent, illis non solum peccata hominibus condonari, hoc est, homines a morte animae ad vitam revocari, sed eis quoque vires restitui dignitatemque conferri promerendi operibus non exiguum hujus mundi, sed immensum atque aeternum futurae vitae stipendium.* Lessius in consultat. p. 19: *Meritis operum Christi meritum extollitur, quia illud*
VII. 59. *adeo statuitur efficax, ut nobis etiam facultatem merendi contulerit, sicut omnipotentia DEI commendatur, quando rebus creatis vis una operandi non denegatur.* Subterfugium istud frivolum suo postea excutietur loco, hac vice ex Bernhardi serm. 67. in Cant. dicimus: *Deest gratiae, quicquid meritis deputas.* 10. Disputant, CHRISTUM non solum nobis gratiam et gloriam, sed etiam sibi corporis gloriam et nominis exaltationem promeruisse. Lombard. 3. sentent. distinct. 18. Thomas p. 3. quaest. 49. artic. 6. Bellarminus lib. 5. de Christo c. 9. **(Idem ex Calvinianis statuit Zanchius passim docens, *Christum sua obedientia sibi ipsi vitam aeternam promeruisse.* Junius scribit, *fidem Christianam nihil laborare, sive dogma illud probetur, sive improbetur.* Piscator et Vorstius idem statuunt cum Schol. Piscator quidem in c. 2. Philipp. ad v. 9. p. 173. Vorstius in Antibellarm. p. 55. 56. Ravenspergerus in pentade quinta censurae et judicii de illustrioribus theologorum quaestionibus q. 2, ubi pro sua sententia citat Bullingerum in Apocal. serm. 27. et addit: *Duo sunt, quae Christum sibi meruisse statuimus, videlicet vita aeterna et summa illa ac singularis gloria, qua pro Filio DEI ab omnibus creaturis rationalibus agnoscitur ac proinde ut verus Deus adoratur, quarum illam sibi meruit observatione legis juxta illud. Qui fecerit ea homo, vivet in eis,* Levit 18, v. 5. *Hanc vero per multas ac varias passiones atque inprimis per mortem crucis*, Phil. 2, v. 9. Contrarium statuit ipse Calvinus lib. 2. institutionum c. 17. §. 6.)** Atqui Christus ratione sui nullo indigebat merito, quia in ipsa unione secundum assumtam naturam humanam nomen multo praestantius angelis sortitus est et super omnes creaturas evectus; in exaltatione, quae est consequens et velut praemium quoddam exinanitionis, non data est Christo nova potestas, quam antea per unionem personalem non habuerit, sed collata plena facultas administrandi sui regni. **Urgent locum Philipp. 2, v. 9. Respondemus: 1. In Graeco est *διό*, quod componitur ex pronomine ὅ et praepositione *διά*, reddendum igitur, *proinde, quo circa.* 2. Scopus apostoli non est, ut fiduciam meriti inculcet, sed ut humilitatis studium commendet, ut a DEO gratuita humilitatis praemia exspectemus. 3. *Χαρίζεσθαι* significat *gratis donare* vel *largiri.* Jam vero ubi gratia seu donum gratuitum, ibi exsulat meritum secundum debitum. Hebr. 2, v. 9: *Eum, qui modico minoratus quam angeli, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum.* Responsio: 1. verba recte sic ordinantur, ut CHRISTUS dicatur factus minor angelis propter passionem; 2. si vel maxime referantur ad exaltationem, tamen non innuitur effectus meriti, sed ordo et consequentia passionis ac gloriae. 1. Petri 1, v. 11: *τὰς μετὰ ταῦτα δόξας.*** Quicquid igitur Christus meruit, id nobis meruit, non sibi, *nobis* enim *natus est, nobis datus*, Esai. 9, v. 6; *nobis factus est justitia, sapientia, sanctificatio et redemtio*, 1. Cor. 1, v. 30. Opponimus ergo Bellarmino Vegam in opusc. de merit. quaestion. 6: *CHRISTUS totam suam gratiam totamque gloriam essentialem sine meritis habuit in primo suo humanitatis instanti.* 11. Et quid multis? Bonaventura et Biel disputant, CHRISTI passionem non esse solam et totalem causam meritoriam justificationis et salutis nostrae. Bielis haec sunt verba lib. 3. sentent. distinct. 19. conclus. 5: *Etsi Christi passio sit principale meritum, propter quod confertur gratia, apertio regni et gloria; nunquam tamen est sola et totalis causa meritoria, quia semper cum merito CHRISTI concurrit aliqua operatio, tanquam meritum de congruo vel de condigno recipientis gratiam vel gloriam, si fuerit adultus, rationis usum habens, aut alterius pro eo, si caret usu rationis.* **Vitus Miletus in discuss. 600 error. edit. in 4. ann. 1604. scribit, *Christum esse quidem causam universalem salutis nostrae, sed tamen nec totalem, nec integram.* Idem statuit Alph. Salmeron tom. 7. tract. 40. edit. Col. 1602. p. 208.** D. Johannes Geilerus Keisersbergius in concione de adscensione CHRISTI. fol. 73: Der Herr fuhr auf von eigner Kraft, das ist, von eignem Verdienen, also lug du, daß du auch in deinem VII. 60.

9. Christi merito addunt nostra.

10. Disputant, Christum sibi aliquid promeruisse.

11. Statuunt, Christi passionem non esse solam et totalem causam justificationis et salutis nostrae.

eignen Verdienen auffahrest; viele Menschen sind, die allein in dem Verdienen Jesu wollen behalten werden. Ja, sprechen sie, Christus hat für uns gelitten und uns das Himmelreich verdienet, was bedarf ich's denn zu verdienen? Es ist wahr, quoad sufficientiam, non quoad efficaciam. Meritum Christi est universalis causa, sed non totalis, (der Genüge, aber nicht der Kraft nach), der Verdienst Christi ist die allgemeine, aber nicht die ganze Ursache. Darum fehlen die Narren, die also reden, Christus ist Gott und Mensch gewesen, sein Verdienst ist unendlich gewesen, 2c. Solche Narren verstehen nicht, was sie sagen, das Verdienst des Herrn ist nicht die ganze Ursache unserer Behaltniß, du mußt deine Steuer und Hülfe auch dazu thun. Ruard. Tapperus, decanus Lovaniensis, tom. 1. art. 6. de satisfact. p. 241. expresse scribit: *Satisfactio Christi per sufficientiam non meretur nomen perfectae satisfactionis, nec redemtio, nec reconciliatio per sufficientiam haec merentur nomina.* An hoc sit doctrinam de causa meritoria justificationis sincere tractare, judicet qui judicare potest.

Per quid Christus justitiam nobis promeruerit.

55. Postquam igitur comprobatum dedimus, Christum θεάνθρωπον esse meritoriam causam justificationis, inquirendum restat, per quid Christus justitiam coram Deo valentem promeruerit. Respondemus ex Scripturis, totam Christi obedientiam tam activam quam passivam, tam vitae quam mortis ad illud meritum concurrere. Quamvis enim in compluribus Scripturae dictis morti et effusioni sanguinis Christi redemtionis opus tribuatur, id tamen haudquaquam exclusive accipiendum, ac si sancta Christi vita ab opere redemtionis per hoc excludatur, sed ideo illud fieri existimandum, quia nusquam illuxit clarius, quod nos dilexit ac redemit Dominus, quam in ipsius passione, morte ac vulneribus, ut loquuntur pii veteres; et quia mors Christi est velut ultima linea ac complementum, τέλος, finis et perfectio totius obedientiae, sicut apostolus inquit Philipp. 2, v. 8: *CHRISTUS exinanivit se factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis.* Quid quod plane ἀδύνατον est, activam obedientiam a passiva in hoc merito separare, quia in ipsa Christi morte concurrit voluntaria illa obedientia, et ardentissima dilectio, quarum prior Patrem coelestem, posterior nos homines respicit. Joh. 10, v. 18: *Nemo tollit animam meam a me ipso, potestatem habeo ponendi eam et potestatem habeo iterum sumendi eam.* Galat. 2, v. 20: *Christus dilexit me et tradidit se ipsum pro me.*

An habitualis Christi justitia a causa meritoria exsulet.

56. Certum igitur esto, obedientiam CHRISTI activam et passivam esse meritoriam causam nostrae justificationis. Sed quid de habituali humanae naturae CHRISTI justitia fiet? num illa a merito nostrae justitiae plane exsulabit? minime vero, cum obedientia et satisfactio CHRISTI inde atque ideo cedat in commodum nostrum ac sit meritoria, primo quia est ipsius Filii DEI obedientia, unde infinita dignitas ac majestas personae conciliat infinitam vim, dignitatem atque efficaciam ejusdem merito. Joh. 6, v. 51: *Caro mea est, quam dabo pro mundi vita* (inde atque ideo CHRISTI caro pro mundi vita dari potuit, quia est ipsius Filii DEI propria caro). Actor. 20, v. 28: *DEUS redemit ecclesiam suo sanguine* (inde atque ideo CHRISTI sanguine redemtionis opus peractum, quia est ipsius Filii DEI proprius sanguis). Galat. 4, v. 4: *DEUS misit Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret* (inde atque ideo Christus nostri loco legem implevit et a maledictione legis nos liberavit, qui est DEI Filius et legis ipsius dominus). 1. Joh. 1, v. 7: *Sanguis JESU CHRISTI Filii DEI emundat nos ab omni peccato* (inde atque ideo sanguis Christi nos emundat a peccatis, quia est ipsius Filii DEI sanguis). Deinde quia est innocentissimae, sanctissimae ac purissimae personae obedientia. Si enim vel minima peccati sive originalis sive actualis labecula CHRISTO adhaesisset, nec legem pro nobis implere, nec pro peccatis nostris satisfacere potuisset. Hebr. 7, v. 26: *Talis decebat ut esset nobis pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus.* VII. 61. Augustinus 10. de civitate Dei c. 24: *Ideo solvere potuit moriendo peccata, quia et mortuus est et non suo pro peccato.*

Error Piscatoris de causa meritoria.

57. Discessit ab hac ὀρθοδοξίᾳ superiori seculo circa annum 1570. quidem Parsimonius vulgo Kargius dictus antistes Onoldinus, passivam duntaxat Christi obedientiam ad censum causae meritoriae referendam esse statuens, sed is a viris doctis ac piis admonitus postmodum resipuit ac dogmatis sui vanitatem agnovit. Hanc vero opinionem non ita pridem quasi postliminio revocare et propugnare conatus fuit Johannes Piscator Herbornensis, contendens, Christum exclusa activa sive vitae obedientia, sola passiva sive mortis obedientia justificationem nobis meruisse, qua in parte non solum a Scripturis, sed etiam a suae fidei asseclis homo fanaticus discessit, cum contrarium diserte statuant. Calvinus lib. 2. institut. c. 16. sect. 5. Beza in quaestionibus et respons. fol. 668. et epist. 28. Marlorat. in c. 4. Galat. Martyr. in locis comm. fol. 721. Cateches. eccles. Palat. quaest. 36. 60. 61. Ursinus p. 394. Sohn. tom. 2. exeges. in August. confess. p. 986. Bucanus in institut. theolog. loc. de justific. p. 308. et seqq. Polanus in symph. catholic. cap. 9. et in comment. super Daniel. p. 823. et sequentibus. **Idem part. 2. thes. p. 191. Keckerm. lib. 3. syst. th. p. 342. Witak. in resp. ad 8. rat. Camp. p. 164. ed. Rup. Foxus in disp. contra Jesuit. tom. 3. p. 1001. ed. Rupell.** Trelcat. in institut. lib. 2. p. 76. 151. Quid quod synodus Wappinensis anno 1603. ipsum per literas fideliter admonuerit, *ut dogma hoc non probum atque evangelio contrarium publice retractaret, nec imposterum animos studiosorum misere eodem imbueret aut infirmis scandalorum, collegis dissensionum et Pontificiis insultandi occasionem praeberet.* **Georg. Carleton in libr. de consensu eccles. cathol. contra Trident. parte 3. prolixe disputat contra hanc opinionem Piscatoris: *Quia* (inquit) *novam litem atque inauditam antea in ec-*

clesia suscitant nonnulli de obedientia Christi activa, quam negant imputatam nobis esse, aut ad justificationem nostram esse necessariam, hanc novitatem succincte examinabimus. Postquam multis contra hanc opinionem disputavit, tandem subjungit: *Sufficiant haec ad hanc novitatem coërcendam, quae nuper sine auctoritate, sine ratione excogitata est, quam sacrae Scripturae, quam patres e Scripturis ubique convellunt, quam ecclesia magno consensu usque ad Mart. Lutheri tempora ignotam habuit. Nec quisquam acrius aut illustrius in hac re veritatem propugnat, quam Lutherus ipse et magni illi e Germania viri, qui in evangelio propagando Luthero successerunt, ut mirum videatur Germano cuiquam hanc novitatem placere potuisse.* Idem tamen cum Piscatore statuunt Martinius Bremensis, Tilenus Sedanensis, Goclenius Marpurgensis, Ravenspergerus pent. 5. subtil. theol. q. 3. Nec per omnia probari potest, quod Lubertus in catal. error. p. 357. scribit, *activam quidem obedientiam Christi non esse separandam a passiva*, interim tamen negat, *totam Christi humiliationem esse λύτρον istius solutionem, sed solam mortem etiam redemtionis nostrae pretium.* Piscatori assurgunt D. Pierius in defens. orthod. confess. p. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 199. 200, ubi Pareum et Ursinum adducit. D. Lud. Crocius in apolog. pro August. confess. p. 402. et in assert. August. conf. p. 88. 604. Matthias Martinius in Christiana et catholica fide Bremae anno 1618. impressa p. 259. 260: *Quomodo sancta Christi conceptio nostra peccata tegit, ne in conspectum Dei veniant? 1. quatenus in ea consideratur Domini altissimi exinanitio, in qua exinanitione tota et sola posita est satifactio pro peccatis nostris;* p. 298: *porro quod ad legis impletionem attinet, si ea significet dilectionem Dei supra omnia et obedientiam creaturae rationali convenientem erga creatorem, exinanitio non fuit. Nam qui debitum Deo officium praestat, quatenus id absolute debitum est, is non dicitur eo se exinanire. At Christus secundum humanam naturam DEUM diligendo praestitit id quod absolute debuit.* Ergo. D. Henricus Wetzelius in disp. Cassellis habitis disp. 14. th. 19: *An obedientia humiliationis Christi ab initio vitae usque ad exaltationem sit res illa, quae nobis remissionem peccatorum acquisiverit?* Aff. Rom. 5, v. 18. 19. Gal. 3, v. 13. Ratio: *Quaecunque enim Christus pro nobis sustinuit et subiit volens et quicquid fecit et passus est, ad quod ipse tanquam justus et DEI Filius non fuit obligatus, illud est res illa, qua justi sumus coram Deo. Atqui tota illa obedientia et humiliatio Christi est id, quod Christus sustinuit.* Descripsit hoc ex libro Martinii, cujus titulus *Christiana et Catholica fides* edit. Brem. 1618. p. 299. 663. Ergo cum illo consentit in hac quaestione. Jacob Strackius sub praesidio Goclenii Marpurgi disputationem habuit sub hoc titulo: *Disputatio theologica physica ad doctrinam de justificatione hominis peccatoris coram Deo illustrandam apprime necessaria,* in qua Piscatoris opinio defenditur. Goclenius in collegio physico-theologico disp. 9. p. 91. scribit, *quod obedientia mortis Agni innocentis, puri, immaculati, sancti, Christi, nobis ad justitiam imputetur, ita ut obedientia mortis sit justitiae et remissionis peccatorum causa συνεκτική, sanctitas vero vitae causa sine qua non.* D. Johann. Crocius lib. de justificat. Cassellis anno 1634. edito in describenda causa meritoria justificationis non facit mentionem activae obedientiae Christi. Quin imo quamdiu Calviniani doctrinam de vera et reali communicatione naturarum ac de vera communicatione divinae majestatis Christo secundum carnem facta negant, tamdiu etiam negare coguntur, activam Christi obedientiam ad causam meritoriam justificationis pertinere. Si enim Christus juxta humanam naturam non est Dominus legis, utique ut homo est legi subjectus obstrictus, ad Deum diligendum ex toto corde etc., ergo dilectione illa sua non potuit legem pro nobis implere. Videatur Pareus in comment. Gal. 5, v. 4. p. 287. 288. in epist. ad Hebr. 5, v. 8. p. 237. 238. 239. et apparebit, ipsum argumentis Socini non posse satisfacere.** Est qui in societatem hujus opinionis etiam Pontificios pertrahere conatur, cum concilium Tridentinum sess. 6. c. 7. et Bellarminus ejusdem hyper- VII. 62.
aspistes lib. 1. de justificatione c. 2. solius passionis Christi in assignanda meritoria justificationis causa mentionem faciant; sed enim cum concilium Tridentinum diserte addat, Christum *sanctissima* sua passione nobis meruisse justificationem, cumque Bellarminus lib. 5. de Christo cap. 9. scribat, Christum suis operibus ac laboribus nobis omnibus gratiam et gloriam acquisivisse, denique cum Costerus in enchirid. p. 296. disertam faciat mentionem operum Christi sicque activam obedientiam cum passiva conjungat, ideo nolumus sinistri quippiam de illis hac in parte suspicari.

58. Statum controversiae in consideratione dictatorum Dn. D. Mentzeri sic format Piscator: *Ego,* inquit, *obedientiam Christi distribuo in obedientiam vitae et obedientiam mortis. Obedientiam vitae nomino, quam praestitit legi sancte secundum illam vivendo. Obedientiam mortis voco, quam praestitit speciali mandato Patris de patiendo et moriendo pro electis. Mortis obedientiam hanc appello κατ' ἐξοχὴν passiones alias Christi non excludens, sed a principali eam (idque ductu Scripturae) denominans. Hae duae (ut ita loquar) obedientiae accurate sunt discernendae et nequaquam confundendae, nam plurimum differunt. Quippe ad obedientiam obligatus fuit Christus jure naturae sive creationis tanquam verus homo et filius Adae, quantum ad legem moralem, nec non jure foederis a DEO pacti cum posteris Abrahami et Israëlis. Ad obedientiam vero mortis nullo jure fuit obligatus, sed jure diverso, nempe voluntariae sponsionis.* Haec Piscator, quae passim repetit in sua analysi N. T. et in epist. ad pastores Gallicanos Wappinei congregatos. Nos contra statuimus, CHRISTUM non tantum patiendo et moriendo, sed et agendo seu perfecta obedientia legem implendo,

Status controversiae.

hoc est, non solum passiva, sed etiam activa sua obedientia esse causam meritoriam nostrae justificationis.

Occasio erroris. 59. Occasio erroris primaria est Nestoriana personae Christi divulsio. Quomodo namque de operibus *θεανδρικοῖς* recte sentire potest, qui fundamentum unionis hypostaticae labefactat? Qui Cinglianam alloeosin amplectitur, nunquam poterit infinitatem meriti a Christo praestiti tueri. Martinius, Piscatoris collega, secutus Bezam p. 15. incis. et p. 184. spic. propositionem illam: *DEUS est passus*, synecdochice sic resolvendam esse statuit: *Caro est*
VII. 63. *passa, humana natura tantum mortua est.* At si passio et mors Christi tantum humanae naturae, non autem personae competit, quomodo constabit ei vis et efficacia satisfaciendi pro peccatis mundi? Idem judicium est de sanctis CHRISTI actionibus, quas cum humanae tantum naturae actiones esse statuant, quid mirum, quod ab officio redemtionis eas secludant? cui pestilentissimo errori opponenda est regula illa certissima: *Actiones et passiones sunt personae.* Non igitur agit et patitur tantum humana natura, sed agit et patitur CHRISTUS *θεάνθρωπος*, DEI et Mariae filius; persona, inquam, agit et patitur, nimirum in assumta carne, qua de re plura suo loco. Secundaria erroris causa esse potuit singularitatis et novitatis studium, ex quo et aliae complures novae interpretationes dictorum Scripturae originem ducunt, quas in commentariis suis ecclesiae obtrudit. Quo etiam refero disputationes illas Scholasticorum et Pontificiorum, quod CHRISTUS sibi ipse promeruit corporis gloriam et nominis exaltationem, quas cupide amplectitur Piscator in analys. cap. 2. Philipp. pag. 177. scribens, *Christum etiam sibi vitam aeternam seu beatitudinem coelestem promeruisse.* Itemque alibi, *Christum sanctitate vitae sibi promeritum esse summam illam gloriam, qua nunc pro Domino omnium creaturarum agnoscitur et adoratur*, in consid. dictatorum p. 45. Refero etiam huc disputationes eorum, qui Calvinum sequuntur, *quod Christus tantum pro electis passus et mortuus sit.* Si enim illis licuit infinita hominum millia a fructu satisfactionis Christi sequestrare, etiam sibi licere Piscator statuit, obedientiam Christi activam ab ipsa satisfactione segregare.

Argumenta nostrae sententiae. 60. Ceterum cum theologi Giessenses, praesertim Dn. D. Mentzerus in aliquot scriptis (** videatur et disputatio D. Feurb. cont. Combachium th. 177. **) et D. Eckhardus libro peculiari Piscatorianam illam *ματαιότητα* solide refutarint, ideo brevibus solum argumenta nostrae sententiae proponemus ac potiora adversarii sophismata discutiemus. Sic igitur argumentamur: Si Christus mediator in officio redemtionis non solum pro nobis mortuus est, sed etiam 1. voluntatem Patris coelestis fecit; 2. legem implevit; 3. factus sub lege; 4. ut per obedientiam ejus constitueremur justi; 5. et justificatio legis in nobis impleretur; 6. cum ipse sit finis legis ad justitiam omni credenti; 7. ac proinde factus nobis a Deo justitia; 8. in quo efficimur justi; consequens est, non solum passivam, sed etiam activam obedientiam Christi esse nostram coram Deo justitiam. Sed verum prius, ergo et posterius. Ut connexio majoris sit evidens, notandus *προσδιορισμὸς* ille, quod Christus mediator in officio redemtionis legi divinae se subjecerit eandemque impleverit; atqui quicquid Christus mediator in officio redemtionis praestitit, illud nostri loco praestitit, idque imputatur nobis ad justitiam coram Deo. Minoris singulae partes ex Scripturis sunt deductae. 1. Christus mediator voluntatem Patris coelestis fecit, Psalm. 40, v. 8. 9: *Ecce venio, in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam volens et legem tuam in medio cordis mei.* Hunc locum epistola ad Hebraeos c. 10, v. 7. diserte ad Christum refert et expresse addit v. 10: *Hac voluntate Christi nos esse sanctificatos.* Huc referenda illa Christi in N. T. pronuntiata, in quibus passim asserit, *se non venisse, ut suam, sed ut Patris voluntatem faceret,* Joh. 4, v. 34. c. 5, v. 30. c. 6, v. 38. etc. 2. CHRISTUS implevit legem, Matth. 5, v. 17: *Nolite putare, quoniam venerim solvere legem aut prophetas, non veni solvere, sed implere*, ubi non solum de genuina legis interpretatione, sed etiam perfecta ejusdem impletione sermonem esse contextus ostendit. 3. CHRISTUS *factus est ὑπὸ νόμον, sub lege, ut a maledictione legis liberaremur*, Galat. 3, v. 13. 4. Per obedientiam Christi justi constituimur, Rom. 5, v. 18: *Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae;* v. 19: *sicut enim per inobedientiam unius hominis pecca-* VII. 64.
tores constituti sumus multi; ita per unius obedientiam justi constituentur multi. 5. Christi beneficio ac merito *τὸ δικαίωμα, justificatio, legis in nobis impletur*, Rom. 8, v. 4. 6. Est enim *finis legis* Rom. 10, v. 4. *τέλος*, perfectio et consummatio atque hac ratione finis. 7. *Factus nobis a Deo justitia.* 1. Cor. 1, v. 30. 8. *In quo efficeremur justitia*, perfecte justi, 2. Cor. 5, 21. Immota igitur consistit conclusio, etiam activam Christi obedientiam esse nostram coram Deo justitiam. ** Sed resp. ad exceptionem 1. Matth. 5, v. 17: *Non veni solvere legem, sed implere. De ea lege loquitur Christus, ad quam non destruendam, sed implendam venit, quamque in subsequente concione enarrandam suscepit. At ceremoniales et forenses leges destructum venit Ephes. 2, v. 14, moralem implevit et explicandam sumsit. Ergo. Venit autem Christus, ut legem moralem impleret, aut frustra aut sui aut nostri causa. Non primum, ut constat. Nec secundum, ut inferius demonstrabitur. Ergo.* Excipit Piscator, *Christum legem implevisse non vitae sanctitate, sed doctrina. Ut enim prophetas ita legem implevit*, at illos doctrina. Ergo. Respondemus: Christus venit quidem, ut legem impleret explicando, sed non solum, verum etiam ut impleret obediendo, quod patet 1. ex oppositione. Solutio legis est non tantum ejus adulteratio, sed maxime violatio. Ergo

impletio non est tantum sincera ejusdem explicatio, sed maxime servatio; 2. ex v. 19, ubi τὸ implere exponitur per τὸ facere. Facere autem legem est obediendo implere, non tantum explicare; 3. ex Piscatoris testimonio, qui in scholiis super hunc locum v. 17. scribit, *implere legem est praestare ac facere, quae lex praecipit.* 2. *λῦσαι quidem violationem notare, sed non compositum καταλῦσαι.* Respondemus: 1. quod καταλῦσαι etiam violationem denotet, probat verbum πληρῶσαι, quod significat debitam obedientiam legi praestare et legi servare. Quia ergo illud huic opponitur, ergo eandem significationem habet cum simplici λῦσαι; 2. τὸ καταλῦσαι v. 19. per simplex λῦσαι exponitur. 2. Rom. 5, v. 18: *Per unius obedientiam.* Excipit Piscator: *Obedientiae nomine intelligi passionem et mortem.* Respondemus: falsum hoc, quia 1. Paulus *obedientiam* explicat per δικαίωμα. At sola obedientia mortis non est δικαίωμα, alias etiam diaboli haberent δικαίωμα, quia patiuntur mortem infernalem; 2. δικαίωμα opponitur παραπτώματι. Ut ergo παράπτωμα est ἀνομία, ita δικαίωμα vi oppositionis est ἐννομία; 3. inobedientiam Adami opponit apostolus obedientiae Christi. Quod ergo per inobedientiam Adae intelligitur, ejus contrarium per obedientiam Christi intelligetur. Sed per illam intelligitur actio ἄνομος. Ergo per hanc actio ἔννομος; 4. obedire proprie notat actionem legi conformem; 5. talis obedientia intelligitur, per quam justi constituimur v. 19. At per solam obedientiam non constituimur justi, quia nec fur mox dicitur justus, licet sit obediens ad mortem. 3. Galat. 4, v. 4. 5. quo modo nos eramus sub lege, eo modo etiam Christus factus est sub lege. Atqui nos eramus sub lege non tantum maledictionis et poenarum, sed etiam obedientiae ratione. Ergo. Excipit Piscator, *Christum factum esse sub lege ratione solius maledictionis.* Respondemus: 1. nos eramus sub lege non tantum ratione maledictionis, sed etiam ratione perfectae obedientiae. Totum hoc nostrum debitum luendum Christus in se suscepit. Si igitur solam poenam et non simul obedientiam ille praestitit, non totum debitum solvit, sed praecipuam ejus partem nobis solvendam reliquit, quam quia solvere non possumus, metuendum, ne in carcerem conjecti aeternum pereamus. 2. Si Christus factus est sub lege ratione maledictionis, quam a nobis avertit, certe etiam ratione obedientiae idem sub lege est factus, quia justitia divina a maledictione non absolvit, nisi ei obedientia perfecta fuerit satisfactum. 3. Gal. 4, v. 21. inquit apostolus *dicite mihi, qui sub lege esse vultis* etc., ubi τὸ *velle sub lege esse* non notat velle esse sub maledictione, voluntatis enim objectum per se est tantum bonum appetibile, sed sub observantia et observatione legis esse velle. Eodem modo v. 5. *sub lege esse* notat observantiam legi perfectam debere. Instat Piscator: *Ut non valet, Filius DEI factus est ex muliere ut nos a maledicto legis liberaret, ergo per incarnationem ipsam facta est illa redemtio, ita nec valet: Filius DEI factus est sub lege, ut nos redimeret, ergo per ipsam subjectionem facta est redemtio.* Respondemus: *nobis natus est puer* Esai. 9, v. 6; *nobis natus est salvator* Luc. 2, v. 11, hoc est in nostrum commodum et utilitatem. Si ergo in nostram salutem natus est, per ipsam etiam incarnationem redemtio facta esse negari nequit. Quia enim lex non actionum duntaxat, sed ipsius etiam naturae et nativitatis puritatem atque sanctitatem exigit, et non actiones modo nostrae sunt pollutae, sed ipsa etiam natura et nativitas, ideo ad nostri justificationem et sanctificationem praeter sanctitatem operationum etiam naturae ac nativitatis sanctitatem a redemtore nostro necessario fuisse requisitam.**

61. Excipit Piscator: *1. Voluntatem illam coelestis Patris, quam Christus mediator in officio redemtionis implevit, non esse intelligendam de lege morali, sed de speciali mandato satisfaciendi ac moriendi pro electis.* Respondemus: Prophetia et complementum exactissime sibi invicem respondent; jam vero complementum ostendit, legem moralem in diebus carnis suae Christum implevisse, Matth. 5, v. 17. Rom. 8, v. 4. Galat. 4, v. 4. Ergo prophetia Psalmi 40. de eadem intelligenda erit. Sane Christus in arcano trinitatis consilio mediator ac redemtor constitutus partes illas promtissime suscepit, ex eo autem non potest deduci, quod Christi obedientia activa vel passiva non respiciat legem moralem, sed speciale quoddam mandatum coelestis Patris. Cum enim Christus ut mediator nostri loco sese ut obedientem servum ex immensa dilectione Deo stiterit et peccata nostra sibi imponi passus fuerit, ideo etiam in hoc suo officio omnia et singula legis moralis praecepta perfectissime nostri loco implevit, ac poenas peccatis nostris debitas insuper sponte suscepit. Quod si activa Christi obedientia juxta normam legis moralis praestita a causa meritoria justificationis excluditur, passiva vero non ad legem moralem, sed ad speciale quoddam mandatum moriendi pro electis refertur, consequens est, Christum nulla plane ratione nec agendo nec patiendo legi morali pro nobis sese subjecisse, cujus contrarium ipse Piscator statuit p. 102. considerat., *Christus* (ait) *pro nobis et nostro loco est subjectus legi;* et in c. 5. Matth.: *Christus implevit legem tum ceremonialem, quatenus pro electis mactatus est in sacrificium expiatorium; tum moralem partim patiendo, partim agendo.* Quod pro electis tantum Christus asseritur mortuus, id alibi plenius discussum. *2. Christum sanctitate vitae implevisse quidem legem, sed pro se ipso, ut obedientia activa vitam aeternam, passiva vero summam gloriam exaltationis sibi promereretur; non autem pro nobis nec nostrae justificationis causa.* Respondemus: ** 1. Si Christus sui causa legem implevit, servus et debitor legis fiet, qui est ejusdem dominus. Christus enim ut homo est aeternus Dei Patris Filius per et propter unionem hypostaticam. Filius autem Dei aeternus non est debitor legis, sed dominus. Imo ipse diserte testatur Marc. 2, v. 28. *se*

VII. 65. Exceptiones Piscatoris: 1. Christus speciali mandato Patris sese subjecit.

2. Christum pro se ipso implevisse legem.

filium hominis et dominum sabbathi et proinde totius decalogi, quia totus decalogus est divinus. 2. Obedire legi eamque implere est pars officii Messiae. Pro se autem officium Christus non suscepit nec eo perfungitur. 3. Sequeretur ipsum etiam *Λόγον* ut Deus est qui in humana natura et per illam obsequium legi praestitit, sui causa implevisse legem eique subjectum esse ex debito. Actiones enim et passiones Christi nec possunt nec debent considerari, ac si essent tantum naturae humanae actiones et passiones, sed ut personae. Persona enim est, quae agit et patitur.** Porro Christus in primo statim incarnationis momento juxta humanam naturam obtinuit illam majestatem et gloriam, ut factus sit omnium creaturarum dominus, siquidem assumta humana natura per unionem personalem in ipsum *Λόγον* supra omnes creaturas est evecta, qua non potest esse major gloria ac majestas in coelo et in terra, unde *cum introducit Pater Filium in orbem, jubet eum adorari ab omnibus angelis* Hebr. 1, v. 6. et Mariae filius adhuc in praesepi recumbens *a magis adoratur* Matth. 2, v. 11; pari ratione Christus ut homo in primo statim incarnationis momento factus est heres omnium (quippe DEI Filius) et dominus vitae aeternae, proinde vitam aeternam ac gloriam adorationis non necesse habuit per obedientiam tanquam meritum quoddam illius demum
VII. 66. acquirere. Interim non negamus, quod exaltationem ordine divinitus sancito praegressa sit exinanitio, cujus illa fuit consequens et velut praemium quoddam, quo referenda dicta Psalm. 110, v. ult.: *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.* Philipp. 2, v. 8. 9: *factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis, διὸ καὶ, propterea, superexaltavit eum DEUS;* id alibi sic exponitur, Christum *per passionem intrasse in suam gloriam*, Luc. 24, v. 26. Christum *ideo mortuum esse ac resurrexisse, ut mortuis ac viventibus dominetur*, Rom. 14, v. 9. *Per passionem mortis gloria et honore coronatum*, Hebr. 2, v. 9. **Gloria Christi hominis, qua adoratur et glorificatur pro domino omnium creaturarum, est effectum seu immediatum consequens unionis hypostaticae. Ergo non est merces obedientiae. Particulae διό, propter, propterea non semper sunt notae causae meritoriae, sed crebro tantum consequentiae Act. 20, v. 26. Hebr. 3, v. 7. 2. Petr. 1, v. 10.** Relinquitur igitur non sui causa, sed propter nos Christum implevisse legem, quod qui negat, is finem missionis Christi adeoque totam salutis nostrae oeconomiam negat, ac credentes omnes adhuc legi obnoxios esse statuit. Nec est, quod obvertat Piscator: *Sanctitatem vitae pertinere ad constitutionem personae mediatoris, ac proinde non concurrere ad meritum justificationis*; siquidem Christus non tum demum fuit mediator constitutus, cum in ara crucis se ipsum offerret in sacrificium, sed a primo inde incarnationis momento est noster Jesus, mediator ac redemtor, sufficit enim ad personae mediatoris constitutionem personalis unio divinae et humanae naturae, quicquid postea in officio mediatoris Christus egit ac passus est, id non concurrit ad constitutionem personae mediatoris, sed ad partes officii pertinet, ac propter nos et nostram salutem peractum est. *3. Christum factum esse sub lege ratione solius maledictionis, hoc est, passionis.* *(3. Christum factum esse sub lege tantum ratione passionis.)* Respondemus: imo vero non solum ratione poenae, sed etiam ratione activae obedientiae factus est legi subjectus, ut ex tota Christi historia manifeste apparet, quod confirmatum damus hoc argumento ex ipso contextu apostoli desumto. Quomodo nos eramus sub lege, eo modo Christus nostri loco sese sistens factus est sub lege. Atqui nos eramus sub lege non solum ratione poenae ac maledictionis, sed etiam ratione jugi atque oneris gravissimi. Ergo etiam Christus utroque modo factus est sub lege. Id ipsum apparet ex phrasi apostolica v. 21. *dicite mihi, qui sub lege esse vultis, οἱ ὑπὸ νόμον εἶναι θέλοντες*, ubi non potest phrasis illa aliter accipi, quam sub obedientia et observatione legis esse. Si uno tantum modo, videlicet ratione poenae et maledictionis, Christus nostri loco factus est sub lege, non autem simul ratione perfectissimae obedientiae, sequetur, nos adhuc obligari ad praestandam numeris omnibus perfectam legi obedientiam, quod ipsum non minus quam maledictio legis est *jugum importabile*, Esa. 9, v. 4. Actor. 15, v. 10; illius vero jugi atque oneris facta est a nobis in Christum translatio, qui totum nostrum debitum, non solum partem ejus, in se suscepit. Vide Theodorum, Augustinum, Anselmum, quin et ipsum Calvinum in hunc locum. *4. Obedientiae nomine intelligi passionem et mortem Christi.* *(4. Nomine obedientiae intelligi passionem Christi.)* Respondemus: imo vero obedientia πρώτως καὶ κυρίως actionem respicit, sine qua ne cogitari quidem potest; definimus igitur hanc obedientiam ex Hebr. 10, v. 5. et seqq., quod sit voluntaria Christi mediatoris actio, qua cum delectatione voluntatem Patris coelestis fecit ad nostri sanctificationem. Nec posse activam obedientiam in loco Rom. 5. excludi, docet oppositio primi et secundi Adami. Quemadmodum inobedientia primi Adami fuit actio, mandati scilicet divini transgressio, et complectitur non solum poenam, sed etiam culpam; ita obedientia secundi Adami, videlicet Christi, non solum consideranda est in perpessione poenarum, sed etiam in activa ejus obedientia. Quid quod diserte pronuntiat apostolus, *gratiam Christi superabundare delictum Adae;* quod si per VII. 67.
et propter inobedientiam Adae non solum poenis sumus subjecti, sed etiam concreata integritate spoliati et peccatores constituti, qua veritatis specie asseri potest, Christum solummodo pro peccatis nostris esse passum, non autem activa sua obedientia perfectam sanctitatem fide nobis imputandam peperisse? hac ratione delictum Adae superabundabit Christi gratiam. *5. Nusquam commemorari sanctam vitam Christi tanquam eam rem, per quam justificemur, quaeve nobis ad justitiam a DEO imputetur, sed tantum sanguinem Christi, fusum scilicet cum sensu irae DEI propter peccata nostra, quae Christus expianda in se susceperat.* *(5. Sanctam vitam Christi nuspiam referri ad causam meritoriam.)* Respon-

demus: per commemorationem passionis et mortis non excluditur obedientia CHRISTI activa, quae cum ea arctissimo et individuo nexu est conjuncta, siquidem Christus *in vita passivam habuit actionem, in morte passionem activam sustinuit, dum salutem operaretur in medio terrae*, ut pulcherrime loquitur Bernhardus fer. 4. hebdom. poenosae col. 124. Ergo non activa sola et seorsim, nec passiva sola et seorsim, sed utraque conjuncta et proinde plena, integra et perfecta Christi obedientia toti legi divinae praestita per fidem apprehensa justificamur. Nec potest justitia legis in nobis impleri, nisi per imputationem perfectae obedientiae Christi, quam agendo et patiendo praestitit; sola perpessio poenarum non est justitia legis, sed perfecta cum lege conformitas, alias sequeretur, damnatos perfectissime implere legem, cum exquisitissimas peccatorum suorum poenas sustineant.

6. Christum esse finem legis, quia leges ceremoniales abolevit.

6. *Christum esse finem legis, quia ceremoniales leges suo adventu complevit et a maledictione legis sua passione nos liberavit.* Respondemus: haec suo quidem loco recte dicuntur, sed impletio legis moralis ab obedientia Christi non est excludenda. Manifestum est ex textu, apostolum praecipue loqui de lege morali, ex qua Judaei captabant justitiam, hujus igitur legis moralis τέλος, id est perfectionem et consummationem, Christum esse pronuntiat, scopus apostoli est convincere Judaeos, quod frustra ex lege quaerant justitiam, cum aspernentur eum, qui justitiam illam, quae coram Deo valet, jamdum acquisierit perfecta scilicet legis impletione, eandemque fide acceptandam in evangelio offerat, unde sic argumentamur: Quam obedientiam lex a nobis exigit, et nos praestare non possumus, eam CHRISTUS nostri loco praestitit et legem pro nobis implevit. Atqui obedientiam etiam activam perfectissimam lex a nobis exigit, et nos praestare non possumus. Ergo obedientiam etiam activam perfectissimam CHRISTUS nostri loco praestitit et legem pro nobis implevit.

7. Christum factum esse nobis justitiam per sacrificium mortis.

7. *CHRISTUM factum esse nobis justitiam per sacrificium mortis ac nos fieri justos remissis passionis CHRISTI merito peccatis.* Respondemus: vera et perfecta coram DEO valens justitia complectitur non solum peccatorum remissionem, sed etiam justitiae CHRISTI imputationem, ut suo loco demonstrabitur. Illa CHRISTI justitia est activa et consistit in obedientia erga divinam legem. Ergo activa CHRISTI obedientia non potest excludi a justificationis merito. Observanda cumprimis pulcherrima antithesis in dicto apostolico 2. Cor. 5, v. ultim.: *Eum, qui non novit peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut nos fieremus justitia DEI in ipso.* Quo modo DEUS Christum pro nobis fecit peccatum, eo modo Christus factus est nobis justitia, vel quod idem est, nos efficimur justitia, hoc est justi in ipso. Atqui Deus eo modo Christum pro nobis fecit peccatum, ut imputaret ei peccata nostra et poenas peccatorum nostrorum ipsi imponeret. Ergo et nos sumus justi in Christo non solum liberatione a peccati reatu, sed etiam imputatione perfectae Christi justitiae; poenis peccatorum nostrorum respondet Christi passio; deformitati ipsorum respondet sanctissima ejus obedientia, quae est vestis illa justitiae, qua Christus mediator credentes induit.

Testimonia veterum. VII. 68.

62. Argumenta contra novam illam opinionem formari possunt longe plurima, quae ex scriptis nostrorum superius allegatis petantur; hac vice ostendemus, pios veteres suum in hac quaestione non denegare nobis consensum. Justinus ἐκθ. πίστ. p. 299: *Quandoquidem peccato suo Adam morti genus humanum subjecit et naturam cunctam debito obnoxiam reddidit, Deus exsistens Filius et homo transgressionem lapsumque Adae revocavit atque abolevit (ἀνακαλεῖται) ac quatenus homo, cum sine crimine innocenter vitam egit (ἀμέμπτως πολιτεύεται), tum voluntariam subiit mortem, per conversationem quidem summam et exactam lapsum evacuans (διὰ τῆς ἄκρας πολιτείας ἀφανίζων τὸ παράπτωμα), per mortem autem indebitam debitum exstinguens; quatenus vero Deus et quod solutum erat restituit et mortem ipsam prorsus solvit.* Irenaeus lib. 5 adv. haeres. c. 14. (juxta Gallasii distinctionem): *Quem in primo quidem Adam offendimus, non facientes ejus praeceptum, in secundo autem Adam reconciliati sumus, obedientes usque ad mortem facti* etc. Postea addit c. 15: *Propter hoc in novissimis temporibus in amicitiam constituit nos DOMINUS, per suam incarnationem mediator DEI et hominum factus, propitians quidem pro nobis Patrem, in quem peccaveramus, et nostram inobedientiam consolatus;* c. 18: *soluta est ea, quae fuerat in Adam, praecepti Dei praevaricatio per praeceptum legis, quod servavit filius hominis non transgrediens praeceptum Dei.* Ambrosius in 2. Cor. 4: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur. Adam enim forma mortis est causa peccati; Christus vero forma vitae est propter justitiam, quia peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus.* Chrysostomus homil. 10. in epist. ad Rom. c. 5. p. 98. ad comm.: *Apostolus sursum ac deorsum voci hujus UNIUS insistens, ea assidue in medium affert, cum dicit: Quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum introiit, et si unius peccato multi mortui sunt,* etc. *nec desistit; ut cum Judaeus dixerit: Quo pacto uno recte agente Christo universus orbis salvus factus est? possis illi respondere, quo pacto uno non obedienti Adam universus orbis condemnatus est.* Cyrillus lib. 11. in Joh. c. 25: *Per obedientiam et justitiam Christi in quantum se ipsum legi subjecit, quamvis legis auctor esset, benedictio et vivificatio, quae per Spiritum est, ad totam nostram penetravit naturam.* lib. 12. in Joh. c. 16: *Locupletati sumus per secundum Adamum per obedientiam et benedictionem, auctor enim legis ut deus, mandata legis servavit ut homo.* De recta fide ad Reginas: *Quando dicit Scriptura per obedientiam unius justificatos esse multos, non hominem simpliciter quempiam nobis similem in hoc dereli-*

ctum esse dicimus, sed incarnatum potius Unigenitum et obedientem pro nobis factum Patri. Non enim fecit peccatum, neque dolus inventus est in ore ejus, sicut scriptum est. Primasius in c. 11. ad Rom.: *Christus nihil propter se aut fecit aut passus est, sed propter salutem omnium.* Leo 1. epist. 70, quae est ad Juvenalem episcop. Hierosolym.: *Ut repararet omnium vitam, recepit omnium causam et vim veteris chirographi, quod plus inter omnes non debuit, pro omnibus solvendo vacuavit, ut sicut per unius reatum omnes facti fuerant peccatores, ita per unius innocentiam omnes fierent innocentes, inde in homines manante justitia, ubi est humana suscepta natura.* Damascenus lib. 3. de orthod. fid. c. 24: *Quemadmodum* (Christus) *passiones sustinuit nobis victoriam adversus ipsas et brabeum comparans (νίκην βραβεύων), sic et oravit nobis, viam nobis sternens, adscensionem ad* DEUM *et pro nobis omnem justitiam implens, ut dicebat ad Johannem, nobisque per se ipsum reconcilians Patrem.* Anselmus in c. 4. Galat.: *Filius Dei factus est sub lege, id est subditus est legi, non quia ipse quicquam legi deberet, qui unus est legislator et judex, sed ut eos, qui sub lege positi legis onera portare nequiverant, sua compassione juvaret ac de servili conditione, quae sub lege erat, ereptos in adoptionem filiorum, quae per gratiam est, sua largitate deduceret. Factus est sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, id est, ut a legis servitute liberaret, sicut et mortem subire*
VII. 69. *dignatus est, ut eos, qui mortis dominium evadere non poterant, a morte redimeret.* In libro meditat.: *Jam lucis optime creator culpis ignosce meis pro dilecti Filii tui laboribus immensis. Jam quaeso ejus pietati mea impietas, ejus modestiae mea perversitas et mansuetudini donetur ferocitas. Jam ejus humilitas meam superbiam, patientia ejus meam impatientiam, benignitas duritiam, obedientia inobedientiam, tranquillitas inquietudinem, dulcedo amaritudinem, suavitas iram, caritas lucrifaciat crudelem obstinaciam.* Bernhardus serm. de verbis psalmi, Quis adscendet in montem etc.: *Christus non solum pro omnibus vixit, sed etiam pro omnibus mortuus est*; sermon. ad milites templi: *Quo pacto mors hominis illius pro altero valuit? quia et justus erat. Profecto namque cum homo esset, potuit mori. Cum justus esset, non debuit gratis. Quid enim? unus peccavit, et omnes tenentur rei, et unius innocentia soli reputabitur uni? unius peccatum omnibus operatum est mortem et unius justitia uni vitam restituet? aut plus potuit Adam in malo, quam Christus in bono? Adae peccatum imputabitur mihi et Christi justitia non pertinebit ad me? illius me inobedientia perdidit et hujus obedientia non proderit mihi?* Pertinent huc omnia illa veterum dicta, in quibus Christi justitiam (quae absque obedientia activa ne cogitari quidem potest) nobis imputari asserunt, quae suo loco enumerabuntur; in quibus vero tantum passionis, mortis et sanguinis Christi mentionem faciunt, synecdochice loqui intelligendi sunt, ut res ipsa manifeste testatur.

Argumenta Piscatoris. 1. Scriptura nuspiam meminit obedientiae activae.

63. Sophismata Piscatoris potiora haec[1] sunt: *1. Scriptura, praesertim vero apostolus in hac tota disputatione de justificatione nunquam meminit activae obedientiae, sed tantum passivae, hoc est fusi sanguinis.* Respondemus: contrarium testantur dicta superius allata. Justificationem apostolus definit non sola peccatorum remissione, sed etiam justitiae Christi imputatione, ut apparet ex c. 4. Rom., v. 6. et 7. et suo loco plenius ostendemus. Jam vero justitia illa Christi consistit in perfecta obedientia erga legem, quam activam esse quis tandem negare poterit? Deus peccatorem justificans non agit nec agere potest contra legem, quippe quae est aeterna et immota norma justitiae divinae, requiritur igitur in justificatione perfecta cum lege conformitas, quam cum in homine peccatore reperiri sit ἀδύνατον, ideo necesse est intercedere imputationem justitiae Christi, qui non solum pro peccatis nostris satisfecit, sed etiam legem divinam perfecte implevit, propter Christum igitur homo peccator justificatur, hoc est a peccatis absolvitur et justus pronuntiatur imputata ipsi per fidem Christi justitia. ** Aut justificamur secundum decalogum aut contra decalogum. Non contra, quia decalogus est immota regula divinae voluntatis ejusque justitiae. Ergo secundum decalogum. Si hoc, ergo aut secundum decalogum a nobis ipsis impletum aut ab alio. Non a nobis, ergo ab alio, videlicet Christo, ergo non sola passione et morte Christi justificamur. Non enim lex Dei impleri potest per solam passionem. Ergo justificamur per obedientiam activam et passivam Christi. Ubi tamen nota respectu Christi nos justificari secundum decalogum, quia pro nobis eum servavit, non vero respectu nostri, quia nos ipsi in nobis eum multis modis violavimus.** Proinde quamvis in assignando justificationis merito Scriptura interdum tantum mortis et sanguinis Christi mentionem faciat, ea tamen activam obedientiam Christi excludi neutiquam statuendum, cum arctissimo vinculo activa et passiva obedientia sint conjuncta, siquidem passio Christi nobis non prodesset, nisi esset ipsius Filii Dei voluntarie ac sponte ex summa dilectione nostri et obedientia erga Patrem morientis passio, ac nisi cum eadem plenissima ac perfectissima erga legem obedientia, adeoque totius naturae et omnium actionum cum lege conformitas esset conjuncta; quin imo in ipsa ἀκμῇ passionis clare conspiciuntur praestantissimae virtutes in lege requisitae, videlicet summus amor Dei et ardentissima erga genus humanum dilectio, humilitas, patientia, obedientia fiducia, invocatio, spes etc., vicissim passio Christi non in horto demum coepit, sed per totum vitae curriculum duravit, *διὰ τῆς παρθένου ἄνθρωπος γεννηθῆναι ὑπέμεινεν* dicit Justin. in dial. cum VII. 70.
Tryph. p. 222. *sustinuit nativitatem ex virgine*, in circumcisione profudit sanguinem, fugit in Aegyptum, famem, sitim, frigus, convitia, calumnias, labores in praedicando, et quid non passionis ac molestiae

persensit? activam igitur et passivam obedientiam Christi divellere est rerum ordinem invertere et pro tota Christi justitia et obedientia tantum partem aliquam illius substituere. 2. *Christus ut verus homo tenebatur obedire Deo creatori, pro se igitur activam obedientiam legi praestitit.* **Piscat. in bibl. ad c. 2. Luc. fol. 234. ad v. 51. in resp. apol. ad parasc. Vorstii part. 2. c. 8. p. 157. Rollocus Scotus in lib. de vocat. efficac. p. 32. ita argumentantur cum Socino part. 3. disp. de Christo c. 5. p. 277. *Christum ut verum hominum jure creationis pro se ipso debuisse Deo obedientiam vitae totius plenam, quapropter illa nihil nobis promeruisse.*** Respondemus: Filius hominis est Dominus sabbathi Matth. 12, v. 8. Marc. 2, v. 28. et sic etiam totius legis. **Regerit Piscator: *Si Christus non fuit legi subjectus, ergo licuit ipsi contra quartum praeceptum monitis parentum refragari vel alia decalogi mandata violare.* Respondemus: 1. Quod Christus secundum legem subditus fuit parentibus, id statui exinanitionis est tribuendum et in eo summa Christi humilitas agnoscenda, quia creator non tenetur obedire creaturae. 2. Non sequitur, si Christus non fuit legi subjectus, ergo causam violare ipsi licuit. Nam et DEUS Pater et Spiritus s., licet non sint subjecti legi, non tamen causam violant, sc. ex naturae suae perfectione et conditione. Idem de Christo statuendum. **Si Christus esset ψιλὸς ἄνθρωπος, obstrictus fuisset legi, jam vero in unitate personae est verus DEUS, proinde sui ratione non fuit legi obstrictus; πρῶτον ψεῦδος hujus argumenti; adeoque erroris hujus universi consistit in eo, quod actiones et passiones Christi considerantur, ac si essent tantum naturae humanae actiones et passiones. Atqui persona est, quae agit et patitur, *ac in operibus, quae pertinent ad officium mediatoris, utraque natura agit, quod sibi proprium est, cum communicatione alterius*, ut habet regula concilii Chalcedonensis: nefaria igitur ac Nestoriana est divulsio, si ἀποτελέσματα mediatoris, ad quae utriusque naturae ἐνέργειαι concurrunt, uni tantummodo naturae adscribantur. Obedientia Christi non est naturae tantum humanae actio, sed CHRISTI θεανθρώπου, qui *ut nobis natus ac datus* Esa. 9, v. 6. ita etiam pro nobis *sub lege factus*, Galat. 4, v. 4. et est τέλος, *impletio legis*, non pro se, *sed ad justitiam omni credenti* Rom. 10, v. 4. Vide Bezam in qq. et resp. fol. 670, ubi recte monet, *Filium Dei non propter se, sed propter nos hominem esse factum. Ergo etiam non sibi, sed nobis et propter nos legi factum esse debitorem.* 3. *Si obedientia vitae Christi nobis ad justitiam imputaretur, non fuisset opus, Christum pro nobis mori, quia mortuus pro nobis injustis*, 1. Petr. 3, v. 18; *et ut justitiam Dei vobis acquireret*, 2. Cor. 5, v. ult. *Ergo non acquisiverat eam sancte vivendo.* Respondemus: perpetuus elenchus διαιρέσεως in his et similibus argumentis recurrit. Ad obedientiam Christi non solum sancta ejus vita, sed etiam passio et mors pertinent, haec igitur non sunt divellenda ac separanda. **Passio Christi ejusque satisfactio seu impletio legis non sunt duae distinctae species obedientiae, quarum una absque altera vel perfectionem suam obtinere vel justificare possit, sed sunt unius obedientiae distinctae partes simul coëuntes ad constituendum unum integrum, quod cum amissione unius partis perfectionem suam simul amittit. Debitum namque nostrum erat geminum, perfecta scilicet obedientia et perpessio poenae. Utrumque debitum Christus diserte praestare debuit, ideo scriptura ipsa actionem et passionem conjungit.** Si statueremus sola vitae sanctitate exclusa Christi morte partam nobis esse justitiam, locum fortassis haberet hoc argumentum, jam vero ab obedientia Christi nequaquam excludimus ipsius passionem et mortem, sed eidem artissime illam conjungimus, hoc est, activam et passivam obedientiam ad opus redemtionis necessariam fuisse dicimus; sola activa non fuisset sufficiens, quia poena erat ferenda propter VII. 71.
peccata humani generis expianda; sola passiva itidem non fuisset sufficiens, quia expiatis peccatis nihilominus requirebatur perfecta obedientia juxta omnia et singula legis praecepta; utrumque igitur Christus fecit, *iniquitatem expiavit et perfectam justitiam adduxit* Dan. 9, v. 24. *Ut Christus mediator agnoscitur* (verba sunt D. Mentzeri in explicatione hujus argumenti) *non ex uno tantum vel altero argumento apud prophetas proposito, sed concurrere oportet et consentire omnia et singula de ipso vaticinia; ita ad nos redimendos non sufficit unum et alterum illius opus sive passio, sed omnia et singula concurrere oportet, quae divina lex exigit.* 4. *Lex obligat vel ad poenam vel ad obedientiam, non autem simul ad utrumque. Jam vero Christus liberavit nos a poena, videlicet a damnatione legis, ad quam eramus propter peccatum obligati. Ergo non fuit necesse Christum pro nobis obedire legi.* Respondemus: Majorem sic limitamus: Lex obligat vel ad poenam vel ad obedientiam, nimirum creaturas rationales nondum in peccatum prolapsas. Verbi gratia sanctos angelos obligat tantum ad obedientiam, nullo autem modo ad poenam; Adamum in statu innocentiae tantum obligat ad obedientiam, non autem simul ad poenam (nisi sub conditione), ubi enim nulla est transgressio, ibi poena locum non habet. **Distinguendum igitur inter statum integritatis ac statum lapsus et corruptionis.** Sed creaturas rationales in peccatum prolapsas lex obligat ad poenam et ad obedientiam; ad obedientiam ideo, quia sunt creaturae rationales, ad poenam vero, quia sunt in peccatum prolapsae. Sic Adamus post lapsum et omnes ejus posteri obligantur simul ad poenam et ad obedientiam, quia juri obligationis ad obedientiam per lapsum nihil quicquam decessit, quin potius nova obligatio, videlicet ad poenam propter peccatum sustinendam eidem accessit. Christus igitur et Adae et nostrûm omnium loco sese sistens legem perfecte implevit et poenas peccatorum nostrorum in se recepit. Hanc responsionem ipse Piscator agnoscit

2. Christus ut verus homo tenebatur obedire Deo.

3. Non opus fuisset Christum pro nobis mori.

4. Lex obligat vel ad poenam vel ad obedientiam.

esse verissimam, ideo etiam hoc argumento pro stabilienda sua opinione non utitur, sic enim scribit in considerat. p. 42: *In proposito enuntiato utrumque disjunctum verum est, saltem respectu certi temporis, quippe ante lapsum lex Dei obligabat hominem et ad obedientiam et ad poenam. Sed ad obedientiam simpliciter, ad poenam sub conditione. Post lapsum autem simpliciter lex hominem non renatum obligat, et ad obedientiam et ad poenam et quidem simpliciter; ad obedientiam propter jus creationis, ad poenam propter jus judicis et propter obedientiam non praestitam.*

5. Nos non teneremur obedire legi. *5. Si Christus pro nobis sive nostri loco legem implevit, nos non tenemur legi obedire, consequens est falsum, ergo et antecedens.* Respondemus: argumentum hoc petitum ex schola Samosatenianorum, qui itidem verentur, ne per doctrinam de satisfactione Christi frigescat studium bonorum operum, quod ea potius accendi superius ostendimus. Distinguendum igitur inter obedientiam legis, quam requirit Moyses et quam CHRISTUS nobis praescribit. Moyses imponendo nobis grave et intolerabile onus rigidae, perfectae, cum comminatione aeterni exitii conjunctae et ad aeternam vitam assequendam praestandae obedientiae; ab hoc onere et jugo CHRISTUS perfectissima sua obedientia nos liberavit, quam per fidem nobis donat; interim tamen non tribuit licentiam peccandi, sed cum fide datur Spiritus sanctus, qui ad spontaneam obedientiam Deo creatori, redemtori et sanctificatori praestandam nos impellit, quae quamvis in hac vita non sit numeris omnibus perfecta ac proinde nec vitae aeternae meritoria, Deo tamen utpote ex filiali dilectione et fide in Christum profecta placet.

6. Christus unica oblatione consummavit sanctificandos. *6. Christus unica oblatione consummavit sanctificandos.* Hebr. 10, v. 14: *Ergo obedientia Christi activa non requiritur ad justitiam nostram.* Respondemus: Apostolus a san-
VII. 72. ctificatione nostri nequaquam excludit obedientiam Christi activam, cum diserte pronuntiet, nos *voluntate Christi* se ipsum Deo in sacrificium offerentis sanctificatos esse, v. 10, sed consummationem beneficii nobis parti isti oblationi in ara crucis adscribit, sicut et Christus in cruce exclamat τετέλεσται, *consummatum est*, Joh. 19, v. 30. Obedientia Christi in primo statim incarnationis momento coepta duravit per totam vitam, sed in oblatione illa in cruce peracta suam quasi ἀκμὴν ac τελείωσιν est sortita, ergo ut in aliis rebus consummatio non excludit, sed praesupponit initium ac progressum, ita quoque oblatio Christi in cruce non excludit, sed potius praesupponit activam ejusdem obedientiam. Vocula μιᾶς solitariam causam exprimere Piscatori videtur, sed notandum est, eam non opponi activae Christi obedientiae, quam auctor epistolae in verbis praecedentibus diserte cum oblatione illa conjungit, sed pluralitati et crebrae repetitioni leviticarum oblationum, quibus in N. T. exclusis per unam et solam Christi in ara crucis oblationem sanctificati dicimur. Si particula *sola* excluderet reliquas obedientiae Christi partes, consequens foret, passiones oblationem in cruce antegressas eadem excludi, quod ne ipse quidem Piscator concedit.

Causa instrumentalis justificationis. 64. Exposita causa justificationis principali et meritoria, recto ordine succedit causa instrumentalis. Bellarminus lib. 1. de justif. c. 2. ad classem causae instrumentalis refert humanitatem Christi, quod a nobis probari non potest nec debet, cum procedat ex falsa illa hypothesi, quod Christus sit mediator tantum secundum humanam naturam, cui opponenda est regula, quod actiones et passiones non singulis naturis seorsim, sed toti personae sint attribuendae. Neque est quod huc trahantur appellationes veterum, praesertim Athanasii ac Damasceni, quibus humanam Christi naturam vocant *instrumentum deitatis* scilicet unitum, non enim hoc loco quaeritur de discrimine naturarum a se invicem distinctarum, sed de apotelesmate, quod secundum utramque naturam Christo competit, ac proinde uni naturae seorsim non est tribuendum. Christum igitur θεάνθρωπον, non solum Christi humanitatem, quae nec est, nec agit sola, dicimus esse causam meritoriam, non instrumentalem justificationis. Instrumentalis vero causa ex parte DEI sunt verbum et sacramenta, per quae et in quibus beneficia Christi hominibus offeruntur; ex parte nostra fides, quae oblata in verbo et sacramentis bona amplectitur sibique applicat, inde quidam causam organicam justificationis dicunt aliam esse *internam*, fidem scilicet, aliam *externam*, verbum scilicet et sacramenta. Si quis accurate velit loqui, causam instrumentalem respectu DEI vocaverit ministerium verbi et dispensationem sacramentorum, ut innuatur verbum DEI in ministerio ecclesiastico praedicatum et annuntiatum ac sacramenta prout administrantur et dispensantur hic intelligi, per quae media Spiritus sanctus in cordibus hominum vult esse efficax et fidem in illis accendere, augere et confirmare, Luc. 24, v. 47: *Sic oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertia die et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum.* Act. 13, v. 38: *Per Christum* annuntiatur *vobis remissio a peccatis et ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysis justificari.* Rom. 10, v. 17: *Fides ex* auditu, *auditus vero per verbum Dei.* 2. Cor. 5, v. 18: *Deus nos reconciliavit sibi per Christum et dedit nobis* ministerium *reconciliationis.* Verbum igitur tum ἀκουστὸν tum ὁρατὸν est causa instrumentalis justificationis, nimirum in legitimo usu divinitus constituto et ordinato, quod similitudine D. Brentii a sceptro regis Ahasveri non quiescente, sed contacto desumta in tract. de evang. §. 47. latius declaravimus. Instrumentalis causa respectu hominis accipientis est fides seu cor fidele, illuminatum a Spiritu sancto et fide donatum, unde apostolus dicit, *corde
nos credere* Rom. 10, v. 10, intellige fide imbuto VII. 73.
ac donato, inde vulgatum illud, quod fides sive cor fidele sit manus mendica, quae coelestia bona in evangelio oblata recipit. De verbo et sacramentis

suus erit dicendi locus, de fide hic quaedam dicenda erunt uberius, cum doctrinam de fide adversarii variis modis corrumpant.

Fidei significationes. 65. Fidei vocabulum, quas obtineat in sacris et profanis literis significationes, diligenter exponit Flacius in libro, cui hunc ipsum titulum fecit.** August. serm. 27. in dictum apost. Hebr. 11: *Laus fidei a me explicari nullatenus potest, a fidelibus cogitari potest.* Clem. Alexand. lib. 2. στρωμ.: ἡ συνέχουσα τὴν ἐκκλησίαν ἀρετὴ ἡ πίστις ἐστί, δι' ἣν σώζονται οἱ ἐκλεκτοί. Damasc. lib. 4. orthod. fid. c. 12: πίστει τά τε ἀνθρώπινα, τά τε πνευματικὰ συνίστανται, *fide omnia humana et spiritualia constant.*** Scriptores profani πίστεως et fidei nomine intelligunt: 1. fidelitatem animique constantiam in servandis promissis ac contractibus, hinc phrases illae, πίστιν διδόναι, κατὰ πίστιν συντίθεσθαι. Cicer. lib. 1. offic.: *Fides est dictorum conventorumque constantia et veritas, sic dicta quod fiat, hinc dare fidem,* frangere fidem, Punica fides, Graeca fides; hac ratione fides active usurpatur. 2. Assensum et fiduciam, quam adhibemus rei compertae et explicatae. Arist. 4. Topic. c. 5: ἡ πίστις ἐστιν ὑπόληψις σφοδρά. Theogn.: πίστει χρήματ' ὄλεσσα. Est enim πίστις a πείθω, doceo et persuadeo, docendo enim de alicujus rei veritate et bonitate homines persuadentur, hinc phrases habere fidem, esse aliquid supra fidem etc., hac ratione fides passive usurpatur et relationem habet ad dicentis fidem activam sive veracitatem, cum notet affectum, quo credimus dicentis veracitati aut fidelitati, quod ea, quae loquitur, vera sint, quaeque promittit, re ipsa sit praestiturus. 3. Ἔλεγχον ac probationem alicujus rei, inde πίστεις ἔντεχνοι, probationes artificiales, facere alicui fidem, hoc est afferre argumenta persuadendi, quibus ad fidem habendam promoveatur, hac ratione fides est medium, per quod passiva illa (ut sic loquar) fides efficiatur. Hae tres significationes etiam in sacris literis suo modo occurrunt, de prioribus duabus sic scribit Augustinus in lib. de spiritu et litera c. 31: *De hac fide nunc loquimur, quam adhibemus, cum alicui credimus, non ea, quam damus, cum alicui pollicemur, nam et ipsa dicitur fides. Sed aliter dicimus, non mihi habuit fidem, aliter autem, non mihi servavit fidem. Nam illud est, non credidit, quod dixi; hoc, non fecit, quod dixit. Secundum hanc fidem, qua credimus, fideles sumus DEO, secundum illam vero, qua fit, quod promittitur, etiam DEUS ipse fidelis est nobis.* ** Cicer. lib. 1. offic.: *Credamus, quia fiat quod dictum est, appellatam fidem.* Ciceronem sequitur Augustin. epistol. 19. ad Hieron.: *Fides in Latino sermone ab eo dicitur appellata, quia fit, quod dicitur.* Sed convenientior esse videtur illorum ἐτυμολογία, qui fidem a *fidendo* derivatam censent. πίστις dicitur a πείθω vel πείθομαι notante Budaeo et Flacio part. 1. Clav. p. 308. πείθω est idem quod *suadeo* vel *suadendo doceo.* Simpl. lib. 3. de an.: πίστις μὲν τέλος, ὁδὸς δὲ ἐπὶ ταύτην τὸ πείθεσθαι.** Ad tertiam significationem quodammodo referri potest, *quod doctrina coelestis, quae est medium et objectum fidei, dicitur fides.*

66. Proinde ad tres illas classes referemus quotquot in Scripturis occurrunt fidei significationes. 1. Denotatur hac voce fides, ut ita loquar, activa, hoc est veritas et constantia in dictis et factis. Ad hanc classem pertinet: 1. quod DEO tribuitur VII. 74.
fides sive fidelitas ac veracitas Psalm. 33, v. 4: *Omnia opera ejus in fide.* Rom. 3, v. 3: *Incredulitas hominum fidem DEI non evacuat*, hoc est, DEUS manet fidelis et verax in promissionibus, si vel maxime homines non adhibeant illi fidem. 2. Quod de Christo mediatore dicitur Esai. 11, v. 5: *Fides cinctorium renum ejus*, hoc est promissa sua constantissime servabit. 3. Quando de hominibus fides sive fidelitas, candor et veracitas praedicantur. 2. Sam. 15, v. 20: *Tibi ac fratribus tuis erit misericordia et fides.* Jerem. 7, v. 28: *Perit fides et ablata est ab ore eorum*, cui opponitur seria admonitio, quod veritatem quisque debeat sectari et candide cum proximo agere; quidam tamen per fidem ibi intelligunt veram doctrinam. 4. Quando in specie nomine fidei intelligitur constantia in retinenda doctrinae coelestis veritate semel agnita; Rom. 1, v. 8: *Fides vestra annuntiatur in toto mundo.* 1. Thess. 1, v. 8: *In omni loco fides vestra, quae est ad DEUM profecta.* 5. Quod de viduis lascivientibus apostolus pronuntiat, eas *primam fidem irritam fecisse*, ubi per primam fidem Athanasius lib. 6. de Trinit. Hieronymus in praefat. epist. ad Titum et Vincentius Lerinensis intelligunt primum pactum in baptismo cum Christo initum ac solennem illam promissionem, qua diabolo et operibus ejus fideles renuntiarunt; alii intelligunt professionem ministerii circa pauperes et aegrotos curandos. 2. Denotatur hac voce fides, ut ita loquar, passiva, qua credimus et assentimur DEI verbo. Ad hanc classem pertinent variae fidei acceptiones, utpote: 1. Quando sumitur pro fide historica, qua non tantum Deo, sed et hominibus credere dicimur. Exod. 14, v. 31: *Crediderunt Jehovae et Moysi servo ejus.* Joh. 5, v. 46: *Si crederetis Moysi*, hoc est, si doctrinam illius pro vera haberetis, *etiam mihi crederetis, de me enim ille scripsit.* 2. Quando sumitur pro generali assensu, quo in genere creditur, DEUM esse justum et misericordem ac redemtorem in mundum misisse, sed in specie non fit applicatio. Jacob. 2, v. 19: *Credis, DEUM unum esse, recte facis, etiam daemones credunt, et contremiscunt.* 3. Duabus hisce significationibus affinis est ea, qua accipitur pro nuda fidei professione ac jactantia. Jacob. 2, v. 14: *Quid prodest, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? numquid poterit illa fides ipsum salvare?* 4. Quando accipitur pro fide miraculorum, a qua abesse potest fides justificans. Matth. 17, v. 20: *Si habueritis fidem, sicut granum sinapeos* etc. 1. Cor. 13, v. 2: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum.* 5. Quando fidei voce intelligitur cognitio libertatis Christianae. Rom. 14,

v. 22: *Tu fidem habes? penes te ipsum habe coram DEO.* 6. Quando accipitur pro fide justificante, quae est ex agnita divini verbi veritate per Spiritum sanctum divinae gratiae sive misericordiae per Christum redemtorem in promissione evangelica fiducialis apprehensio ad salutem aeternam, ideoque notitiam, assensum et fiduciam complectitur. Rom. 3, v. 26: *DEUS justificat eum, qui est ex fide Jesu Christi.* Galat. 2, v. 16: *Quoniam scimus, non justificari hominem ex operibus legis, sed per fidem Jesu Christi, et nos in Jesum Christum credidimus, ut justificaremur ex fide Jesu Christi.* 3. Denotatur hoc vocabulo objectum ac principium fidei, videlicet doctrina coelestis divinitus revelata. Lomb. 3. sent. distinct. 23. lit. C. ex Augustino lib. 13. de trinit. c. 2: *Aliud sunt ea, quae creduntur, aliud fides, qua creditur, et tamen nomine fidei censetur utrumque et illud scilicet, quod creditur, et id, quo creditur.* ** *Fides, quae creditur, vocatur fides materialis; fides, qua creditur, fides formalis, quia fides, quae creditur, est fidei, qua creditur, objectum, quod alias materia circa quam dici solet. Fides vero, qua creditur, est πεποίθησις et πληροφορία in animo credentis.* ** Ad hanc classem pertinet 1. quando in genere vocabulum fidei pro tota coelesti doctrina accipitur. Galat. 6, v. 10: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei,* hoc est eos qui eandem nobiscum profitentur religionem. ** Gal. 1, v. 23: *Qui persequebatur nos, nunc evangelizat fidem, quam olim vastabat.* Tit. 1, v. 13: *redargue*
VII. 75. *eos, ut sint sani in fide.* ** Jud. v. 3. mentio fit *semel traditae sanctis fidei*, id est coelestis doctrinae praedicatae. 2. Quando in specie usurpatur pro doctrina evangelii, Rom. 3, v. 27: *per legem fidei gloriatio est exclusa*, id est per doctrinam evangelii. Gal. 3, v. 2: *Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei*, id est ex praedicatione evangelii. 3. Huic affinis est significatio, quando accipitur pro adventus Christi in N. T. praedicatione ac plena manifestatione eorum, quae sub ceremoniarum obscuritate latebant. Galat. 3, v. 23: *Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quae revelanda erat.* 4. Quando accipitur pro praecipuis et fundamentalibus doctrinae coelestis capitibus perspicue in verbo Dei propositis. Rom. 12, v. 7: *Habentes prophetiam secundum analogiam fidei.* ** Alii sic procedunt: fides accipitur 1. pro *nuda fidei professione* Jac. 2, v. 14; pro *vera de fide doctrina* Rom. 1, v. 5. Ephes. 4, v. 5. 1. Tim. 1, v. 19; *3. pro assensu* Joh. 4, v. 50. Act. 13, v. 8. et c. 14, v. 22; 4. pro *πληροφορία* vel *fiducia* Matth. 8, v. 10. c. 15, v. 28. Luc. 17, v. 5; 5. pro *constantia in religione* Rom. 1, v. 8; 6. pro *toto cursu vitae et pietatis* 2. Cor. 1, v. 24; 7. pro *conscientia* Rom. 14, v. 23; 8. pro *fide miraculosa* Matth. 17, v. 20. 21. Marc. 11, v. 22. 23. 1. Cor. 13, v. 2; 9. pro *constantiain servandis promissis* Psalm. 25, v. 10. Psalm. 86, v. 15. Rom. 3, v. 3; 10. pro *fidelitate in faciendo officio* Tit. 2, v. 10; 11. pro *justitia* Psalm. 119, v. 75; 12. pro *rebus creditis* seu impletione promissionum Gal. 3, v. 25. Lomb. 3. sent. dist. 23. lit. C.: *Accipitur fides tribus modis; scilicet pro eo quo creditur et est virtus; et pro eo quo creditur et non est virtus; et pro eo, in quod creditur, quod aliud est ab eo, quo creditur.* Bonav. lib. 3. sent. dist. 23. fol. 225. b. decem modis fidem accipi dicit: *1. pro sponsione; 2. fidelitate; 3. conscientia; 4. sacramento fidei; 5. assensu; 6. cognitione comprehensionis; 7. habitu fidei informis; 8. habitu fidei formatae; 9. actu; 10. objecto fidei.* Alex. Alens. p. 3. q. 74. membr. 1. ponit acceptiones 11. Albertus M. tantum 5 in 3. distinct. 23. art. 1. ad 3. Alph. a Castro septem in summa de haeres. verbo Fides haer. 2. Vega novem in tract. de justif. q. 1. Gregor. de Valent. decem lib. 3. disp. 1. q. 1. punct. 1. col. 6. 7. et 8. 1. Est fides Christianae religionis; 2. est fides externae professionis; 3. est fides miraculosae operationis; 4. est fides historicae revelationis; 5. est fides justificationis. Decem fidei significata reperiuntur in Scripturis: 1. significat prima capita religionis Christianae, quod vulgo dicitur symbolum apostolicum Hebr. 6, vers. 1; 2. doctrinam evangelii Rom. 1, v. 5. c. 3, v. 27; 3. agnitionem mysteriorum divinorum Rom. 12, v. 3; 4. professionem doctrinae sonantem in ecclesia Rom. 1, v. 8; 5. fidem miraculorum 1. Cor 13, v. 2; 6. conscientiam per evangelii doctrinam confirmatam 2. Cor. 1, v. 24; 7. constantiam et veritatem in dictis et factis Jer. 5, v. 3; 8. notitiam historiae de Christo et rebus divinis Jac. 2, v. 19; 9. assensum historiae, Act. 13, v. 8; 10. *παρρησίαν* seu fiduciam, quae Christum cum omni suo merito amplectitur, quae est fides salvifica. **

67. Hoc loco agimus de fide justificante, quae complectitur notitiam, assensum et fiduciam. (** Fides consideratur: *1. materialiter* ratione omnium actuum, qui in fide justificante concurrunt, licet non omnes justificent; *2. formaliter*, quatenus justificat. Priore respectu in certas partes dispescitur, ubi tamen sciendum, cum fides non sit totum vel integrale vel essentiale, nec partes ipsi tales assignari, ideoque in quadam latitudine utimur hoc partium termino, nihil aliud intelligentes, quam diversos actus se invicem consequentes et in fide justificante concurrentes. Posteriori respectu est tantum fiducia seu fiducialis meriti Christi apprehensio, ideoque hoc sensu partes diversas non agnoscit.**) Respectu notitiae et assensus refertur ad intellectum, atque objecti loco habet omne et solum DEI verbum Scripturis propheticis et apostolicis VII. 76.
nobis revelatum; respectu fiduciae refertur ad cor sive voluntatem, atque objecti loco habet promissiones evangelicas de Christo mediatore; hinc profluit regula theologica: *Scriptura, quando de fide loquitur, interdum magis respicit ad notitiam, interdum magis ad fiduciam.* Item: *Quaedam de fide dicuntur magis respectu notitiae, quaedam magis ratione fiduciae;* ** quo spectat illud Bernhardi: *Fi-*

Fides justificans quid sit.

dem aliam esse praeceptorum, qua credimus DEO; aliam signorum, qua credimus Deum; aliam promissorum, qua credimus in Deum. August. tract. 29. in Joh.: *Credimus Paulo, sed non credimus in Paulum.* Luther. in post. eccles. domin. 1. adv.: *Fides historica est potius fides de Christo quam in Christum.*** et pertinet huc distinctio August. quam proponit tract. 29. in Joh. serm. 61. de verbis Domini in enarrat. Psalm. 77. serm. 181. de temp. de cogn. verae vitae c. 37. ac saepius repetit: *Aliud est credere in Deum, aliud credere Deum, aliud credere Deo. Credere Deo est credere, vera esse, quae loquitur, quod et mali faciunt, et nos credimus homini, sed non in hominem. Credere Deum est credere, quod ipse sit Deus, quod et mali faciunt. Credere in Deum est credendo amare, credendo in eum ire, credendo ei adhaerere et ejus membris incorporari. Per hanc fidem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari.* Quae omnia ex sequentibus erunt clariora, addatur tamen Lomb. 3. sent. dist. 23. lit. D.

1. Quod sit notitia. 68. Fidem esse notitiam **probari potest 1. a *fidei synonymis* Luc. 1, v. 77. Tit. 1, v. 1; 2. a *claris Scripturae testimoniis* Es. 53, v. 11. Hebr. 11, v. 3; 3. ab *attributo fidelium*, qui dicuntur *cognoscere* et *intelligere* Matth. 13, v. 23. Joh. 6, v. 69. Gal. 4, v. 9. Ephes. 1, v. 17; 4. a *fidei oppositis*, quae sunt stultitia Luc. 24, v. 25. ignorantia Actor. 17, v. 23. caecitas Rom. 11, v. 28; 5. ab *assensu*, qui notitiam semper praesupponit. Cuicunque tribuitur consideratio et certissima persuasio, illud non potius est ignorantia quam notitia, siquidem in ignorantia nec consideratio, nec plenissima persuasio invenitur. Sed fidei competit consideratio et certissima persuasio. Rom. 4, v. 19. et 21. Ergo.** Nos h. l. demonstramus 1. ab etymologia: πίστις deducitur a πείθω, quod significat doceo ac persuadeo. Act. 19, v. 8: *Paulus cum fiducia loquebatur, διαλεγόμενος καὶ πείθων, docens et suadens ea quae sunt de regno DEI.* Ergo ut πείθειν notat actum docentis videlicet doctrinam de Deo proponere et inculcare; ita πίστις notat ejus effectum, videlicet id quod docendo ac suadendo in cordibus hominum efficitur, notitiam scilicet quandam ac persuasionem ex actu docentis in animo ortam. De obscuris et non intellectis persuaderi haudquaquam possumus, requiritur igitur, ut lux notitiae in mente prius accendatur. 2. Ex synonymia. Ipsa Scriptura definit fidem per scientiam. Esa. 53, v. 11: *In scientia sui* בְּדַעְתּוֹ *servus meus justus justificabit multos.* Radix est יָדַע, servit, cognovit, intellexit. Joh. 17, v. 3: *Haec est vita aeterna, ἵνα γινώσκωσι, ut cognoscant, te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum,* ubi Syrus usurpat vocem יָדַע. Luc. 1, v. 77: *ad dandam scientiam salutis.* Job. 19, v. 25: *Scio quod redemtor meus vivit,* יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי, novi redemtorem meum. **Job. 19, v. 25: יָדַעְתִּי, *scio* ac *certus sum.* Praemittit conjunctionem vel ad singnificandum consensum cum aliis fidelibus, si sumatur copulative, *et ego scio cum reliquis*, vel ad affirmationem stabiliendam, cui particula istaec nonnunquam inservit initio sententiae, ut recte vertatur *Certo scio*, quae certitudo magis confirmatur tum per pronomen אֲנִי *et ego scio optime*, scientia mihi familiari et tam certa ac si oculis haurirem vel ipso experimento didicissem, tum per originalem significationem verbi יָדַע, quod omnem dubitationem excludit et affert firmam mentis adhaesionem ad rem satis superque exploratam Gen. 48, v. 19: *Scio, fili mi, scio.* Sic etiam sumitur Gen. 22, v. 12. Psalm. 138, v. 2. Psalm. 143, v. 3.** Hebr. 11, v. 3: *Fide intelligimus, aptata esse secula verbo Dei,* πίστει νοοῦμεν. 3. Ex conjugatis. Homo vel animus fidelis vocatur illuminatus, intelligens, sapiens, illustratus. Ephes. 5, v. 8: *Eratis quondam tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Hos. 4, v. 10: *Quis sapiens et intelliget ista? prudens et sciet ista?* Matth. 13, v. 23: *Qui audit verbum et intelligit, et affert fructum.* Ephes. 1, v. 17: *Ut Deus det vobis Spiritum sapientiae et revelationis in agnitione ejus;* v. 18: *illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis, quae sit spes vocationis ejus.* Col. 1, v. 9: *Ut impleamini agnitione voluntatis ejus in omni sapientia et intelligentia spirituali, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ.*
4. Ex oppositis. Incredulitas appellatur *ignorantia* VII. 77.
Actor. 17, v. 23. et 30. *tenebrae* Esai. 9, v. 1. Matth. 4, v. 16. Luc. 1, v. 79. Joh. 1, v. 5. *caecitas* Rom. 11, v. 25. Eph. 4, v. 18. *insipientia, stultitia* Rom. 10, v. 19. Luc. 24, v. 25. Ergo a contrario sensu fides erit scientia, sapientia et intelligentia. 5. Ex fidei natura et proprietatibus. **Fides est ἔλεγχος teste apostolo Hebr. 11, v. 1. Atqui πᾶσα ἀπόδειξις est ex προϋπαρχούσης γνώσεως teste Aristotele in frontisp. poster. analyt. Ergo fides est ex praeexistente cognitione.** Fides est assensus, ergo et notitia, quia rei ignotae non possumus assentiri. Fides est fiducia. Ergo et notitia, quia in rem ignotam non potest ferri fiducia. Fides nos in corde certos, pacatos et quietos reddit, utique ergo requiritur, ut fundamentum, cui innititur, perspectum atque cognitum habeat. 2. Timoth. 1, v. 12: *Scio cui credidi et certus sum, quia potens est depositum meum servare in diem illum.* Fide recumbimus in divinas promissiones, requiritur igitur, ut vim ac sensum earum pernoscamus. 6. A deductione ad absurdum. Si fides est ignorantia, quis erit usus ministerii? quis fructus praedicationis? quae necessitas institutionis? **Si fides salvifica non est notitia, sequetur, eam esse inferiorem fide diabolorum, fides namque illa, quae est vacua omni notitia, est inferior illa, quae est vestita notitia. Fides autem diabolorum habet notitiam Jac. 2, v. 17.** Si fides est ignorantia, quorsum jubemur *probare spiritus, cavere pseudoprophetas, omnia probare et quod bonum est tenere, solius Christi vocem sequi, alienam vero negligere?* 1. Joh. 4, v. 1. Matth. 7, v. 15. 1. Thess. 5, 21. Joh. 10, v. 4. 5. At nihil horum praestari poterit ab eo, qui veritatem in singulis fidei articulis non habet

cognitam. 7. A testimonio veterum. Origenes in Jobum tract. 1: *Sicut nihil est delectabile hominibus sine luce, sic similiter nihil est delectabile DEO sine fidei lumine.* August. 11. de civitate Dei c. 3: *Canonicae Scripturae fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per nos ipsos nosse idonei sumus.* in lib. qq. V. et N. T. q. 113: *Quamquam omne, quod facit DEUS, rationabiliter et providenter factum credendum sit, melius tamen puto, si post fidem etiam causa facti possit adverti, ut quod creditur, non ignoretur, unde Dominus ait: haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum DEUM et quem misisti Jesum Christum; primum enim credi debet, sicut a propheta dictum est, deinde sciri, quod creditur; quia jam fidelem et in hac re diligentem adjuvat Spiritus sanctus, ut cognoscens intelligat fidei rationem, tunc enim plenum habet gaudium credulitatis suae, si quod credit, intelligat. Hoc est enim fidei robur, hoc immobile fundamentum credulitatis addiscere sacramentum.* Cyrillus lib. 11. in Joh. c. 16: *Fides quid aliud est, quam vera DEI cognitio, fide enim cognitio fit? testatur id Esaias dicens: Si non credititis, non intelligitis.* Theophylactus in 1. Timoth. 2. c.: *Salutem intellige, quae per fidem paratur, et ad veritatis cognitionem,* id est, *ad fidem, quae DEO praestetur, haec namque dici sola veritas potest.* Bernhardus serm. 2. de trib. magis: *Cognoscite et intuemini, quam oculata sit fides, quam lynceos oculos habeat, diligentius considerate. Cognoscit DEI Filium lactentem, cognoscit in ligno pendentem, cognoscit morientem, siquidem latro in patibulo, magi in stabulo cognoscunt; iste clavis infixum, hi pannis involutum.* 8. A confessione ipsorum adversariorum. Biel 3. sent. dist. 23. q. 2: *Fides est notitia adhaesiva, certa et firma veritatis ad religionem pertinentis per revelationem accepta.* Dominicus a Soto in c. 1. Rom.: *Per fidem apprehendimus, id est cognoscimus, unde dependeat et in quo consistat justitia et salus nostra.* Jacob. Faber in comm. super Richard. 1. de trinitate c. 1: *In fide ratiocinationem quaerere est, debiti oculo umbraculum subtendere, ne perstringatur ab insigniori lumine. Ergo qui potest absque ratiocinatione illa, quae sunt fidei, intueri, longe insignius videt et cognoscit, quam*
VII. 78. *qui ratiocinationem efflagitat et quaerit, ut is sincerius solem agnoscit, quem tantus fulgor non hebetat ex adverso contuentem, quam qui ut illum videat, manum visui opponit ac obumbrat.* Costerus in enchiridio c. 4. p. 189: *Fides est species quaedam cognitionis, et quae fide tenemus, certissime credimus.* ** Pererius lib. 5. in Genes. q. 4. tribuit fidei *lumen et contemplationem Dei,* quam confert cum contemplatione Dei in patria ex Thoma 2. 2. q. 5 art. 1. Pineda in comment. super Jobum c. 19, v. 25. p. 96. num. 1: *Fidei cognitio et obscura haec scientia divinorum sola visione beata inferior est claritate, aequalis certitudine, reliquis omnibus aliis scientiis longe superior atque certior.* Gregor. de Valent. tom. 1. disputat. in Thom. disp. 1. q. 1. punct. 3. col. 28. A.: *In aliis Scripturae locis illa quae cognoscuntur per fidem hoc ipso solum, quod certa sunt, sciri dicuntur ut Jobi 19. scio quod redemtor meus vivit.* Catechismus Romanus jussu Trid. conc. et Pii V. Pontif. evulgatus fidem sic describit: *Cum finis, qui ad beatitudinem homini propositus est, altior sit, quam ut humanae mentis acie perspici possit, necesse ei erat, ipsius a Deo cognitionem accipere, haec vero cognitio nihil aliud est quam fides.* Canisius in Catech.: *Fides est donum Dei ac lumen, quo illustratus homo firmiter assentitur omnibus, quae Deus revelavit et nobis per ecclesiam credenda proposuit.***

69. Hisce contradicit Bellarminus, qui ut fundamentum poneret implicitae illius sive carbonariae fidei in papatu commendatae uti etiam dubitationis, lib. 1. de justificatione c. 7. probare conatur, *fidem justificantem non esse notitiam et assensum*; ac sub finem capitis concludit: *Mysteria fidei, quae rationem superant, credimus non intelligimus, ac per hoc fides distinguitur contra scientiam et melius per ignorantiam quam per notitiam definitur.* Respondemus autem, Bellarminum sibi ipsi et veritati repugnare. In praecedenti enim capite col. 944. dicit, *fidei proprium esse plenissime scire,* quomodo igitur per ignorantiam definienda erit? **c. 5, col. 940. fatetur, *actum fidei in epist. Hebr. 11, v. 3. per vocem* intelligendi *describi.* Item: *fidem repraesentare res sperandas.* c. 6. tribuit fidei *considerationem intellectus, firmissimam scientiam et quidem certitudinem scientiae* ex c. 4. Rom.** in titulo hujus 7. c. dicit, *fidem justificantem non tam esse notitiam, quam assensum;* concedit igitur esse aliquo modo notitiam, vocula enim *tam* comparationis est, non exclusionis. Vitiose autem concludit Bellarminus a remotione unius speciei ad remotionem generis. Quamvis enim fides non sit notitia ex principiis humanae rationis deducta vel illis superstructa (quam apostolus vocat *sapientiam hujus mundi* 1. Cor. 3, v. 19. *humanam* 1. Cor. 2, v. 13; *carnalem* 2. Cor. 1, v. 12.), ex eo tamen nondum sequitur, quod nullo modo sit notitia, sed ignorantia (cum ne philosophica quidem fides, licet a scientia et sapientia distinguatur, per ignorantiam definiatur); quin imo est notitia quaedam ex illuminatione Spiritus sancti et revelatione evangelii in mente hominis accensa. Deinde quamvis fides non sit notitia intuitiva omnes causas et proprietates objecti rationis lumine attingens, est tamen notitia spiritualis tantum de objecto sibi proposito cognoscens, quantum ad salutem in via hujus vitae requiritur. ** Cognitio versatur vel circa quaestionem *an sit,* vel circa quaestionem *quod sit* et *propter quid.* Ibi rei exsistentia, hic essentia, causa et modus cognoscitur. Illam vocant notitiam certitudinis, quia res certo quoad exsistere suum cognoscitur, hanc evidentiae, cum praeterea ejus quidditas vel per sensum vel per rationem apodicticam innotescit. Priorem cognitionis speciem, non posterio-

Argumenta Bellarmini, quod fides non sit notitia.

rem intelligimus, quando mysteria per fidem sciri statuimus. Distinguendum etiam inter γνῶσιν et ἐπιστήμην: Illa notat cognitionem rei in genere qualiscunque sit; haec simul cognitionem in specie rerum duntaxat necessariarum per demonstrationes a priori. Fides non est ἐπιστήμη, sed γνῶσις.** Denique quamvis notitia fidei suos habeat gradus, ut in quibusdam hominibus sit illustrior et clarior, in quibusdam vero obscurior et tenuior, tamen magis ac minus non variant speciem, proinde etiam infirma ac languida fides non est ignorantia, sed notitia quaedam. His probe observatis facile re-

VII. 79. 1. Esa. 7: Nisi crediderітis non intelligetis.

sponderi potest ad Bellarmini argumenta. 1. Esa. 7: *Nisi credideritis, non intelligetis, ibi videmus, fidem non esse intelligentiam, sed gradum ad intelligentiam.* Respondemus: verba Hebraea sic habent, v. 9: אִם־לֹא־תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ, verbum אָמַן bis ponitur in subjecto et praedicato propositionis. *Si non creditis, non permanebitis, non eritis stabiles*, ut Bened. Arias vertit, quia verbum אָמַן in niphal significat verax, firmus, constans, stabilis fuit. **Vatablus: *Si non credatis, id inde fit, quod non estis stabiles.*** Thargum vertit תִתְקַיְּמוּן non permanebitis, Lutherus: Glaubet ihr nicht, so bleibet ihr nicht. Symmachus: *οὐ διαμενεῖτε.* Quod si vel maxime secuti versionem LXX interpretum et Latinam vulgatam legamus: nisi *credideritis*, *non intelligetis*, nihil tamen accedit sententiae Bellarmini. Sensus enim non est, credendo viam parari ad intelligendum ea, quae proponebantur, sed potius credendo ea intelligi, sicut Hebr. 11, v. 3. dicitur: *fide intelligimus*, *condita esse secula.* Quin imo si vel maxime amplectamur non solum lectionem, sed et interpretationem Bellarminianam, quod credendo via paretur ad intelligentiam, nondum tamen sequeretur, fidem esse ignorantiam, quia per intelligentiam accipienda esset uberior cognitio causarum et proprietatum in mysteriis, quae simplici fidei obedientia prius credidimus propter dicentis auctoritatem; hac vero intelligentia fidem sequente non excluderetur intelligentia illa, quae praecedit fidem, vel certe cum fide individuo nexu conjuncta est, ea scilicet qua cognoscimus, id, quod credendum nobis proponitur, solido verbi divini fundamento inniti; breviter, prius credimus τὸ ὅτι, postea intelligimus τὸ διότι.

2. 1. Cor. 13: Si habuero omnem fidem et noverim omnia mysteria

2. 1. Cor. 13, *apostolus distinguit notitiam mysteriorum a fide tanquam duo diversa dona. Si habuero omnem scientiam et noverim mysteria omnia et omnem fidem*, et 1. Cor. 12. *enumerans dona DEI dicit, alii dari sermonem scientiae, alii sermonem sapientiae, alii fidem*, etc. *Ergo fides non erit notitia seu scientia.* Respondemus: confunditur fides miraculorum et fides justificans. Apostolus loquitur non de fide justificante, sed de fide miraculorum, quae in primitiva ecclesia adhuc viguit: Si habuero (inquit) omnem fidem, *ita ut montes transferam.* Praeterea distinguendum est inter eximiam et exactam mysteriorum notitiam atque aliquam eorum cognitionem; quamvis cum fide justificante non semper sit conjuncta eximia illa et exacta mysteriorum notitia, cujus mentionem facit apostolus quaeque peculiaribus quibusdam Spiritus sancti organis competit, aliqua tamen eorum, quae fundamentum salutis concernunt, mysteriorum cognitio omnino ad fidem requiritur.

3. 2. Cor. 10: In captivitatem redigimus omnem intellectum

3. 2. Cor. 10. *apostolus dicit, se per evangelii praedicationem in captivitatem redigere omnem intellectum in obsequium Christi. At certe non est necesse captivare intellectum, ubi est notitia veritatis.* Respondemus: repetenda hoc loco distinctio inter sapientiam hujus mundi, quae ex principiis naturalibus ortum habet ac rationis lucem sectatur; et inter sapientiam coelestem, quae ab illuminatione Spiritus s. orta verbi lucem sectatur; captivationem igitur intellectus requirit apostolus, ut fides nostra non nitatur rationis dictamine, sed immoto Dei verbo, a quo non patiamur nos abduci speciosis argumentis ex penu rationis humanae depromtis, nequaquam vero puerilem levitatem ex ignorantia quidvis credendi praecipit, nec spiritualem σύνεσιν excludit. 1. Cor. 14, v. 20: *Μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν.* Ephes. 4, v. 14: *Non simus parvuli fluctuantes nec circumferamur omni vento doctrinae.*

4. Fidei obedientia requiritur.

4. *Apostolus obedientiam fidei requirit, at si per fidem notitia praeberetur, quorsum obedientia in credendo opus esset?* Respondemus: Idem recurrit paralogismus; obedientia fidei scrupulosum rationis humanae scrutinium in mysteria fidei, nequaquam vero lucem spiritualis cognitionis excludit; scientiam hujus mundi, non autem scientiam Dei a fide semovet; sapientiam carnis, non autem spiritus amputat. Idem nec quicquam aliud dicunt veteres, quorum testimonia Bellarminus adducit.

VII. 80. 5. Apprehensio praecedit fidem.

5. *Apprehensio non est fides, sed aliquid fidem praecedens. Possunt enim etiam infideles apprehendere mysteria fidei.* Respondemus: vitiosa collectio. Apprehensio sine assensu non est fides. Ergo ad fidem non pertinet apprehensio; imo vero id ex eo sequitur, quod fides non sit nuda apprehensio sive notitia, sed insuper etiam assensus, cui nos insuper addimus fiduciam.

6. Confusa notitia sufficit ad fidem.

6. *Apprehensio proprie non dicitur notitia, si sit rudis et confusa, qualis ad fidem sufficit.* Respondemus: Concedimus, esse gradus notitiae, interim non est fides, licet sit tenuis et languida, quae non aliquam requirat notitiam, assensus enim necessario praerequirit notitiam, cum non possimus nisi rei cognitae assensum praebere.

7. Fides sequitur auctoritatem.

7. *Assensus duplex est: alter sequitur rationem sive evidentiam rei, alter auctoritatem proponentis; prior dicitur proprie loquendo notitia, posterior fides.* Respondemus: Fides non est talis quaedam notitia, quae rationem et evidentiam rei sequitur, ex eo autem non sequitur, quod nullo modo sit notitia, quin potius perfectius cognoscimus, quae fide, quam quae ratione cognoscimus, ut ex commentatore Richardi paulo superius audivimus. Thom. 2. 2. qu. 4. art. 8. concludit, quod *fides certior sit aliis virtutibus intellectualibus*, *cum innitatur divinae veritati*, *reliquae vero rationi humanae*, *aliae tamen*

certiores sunt, quoad nos, quia intellectus plenius eas assequitur.

Objectum fidei quatenus est notitia.

70. Fidei, ut est notitia, objectum proprium et adaequatum est Dei verbum in Scripturis propheticis et apostolicis propositum. Rom. 10, v. 17: *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum Dei*, quo pertinet dissertatio de perfectione sacrae Scripturae, ex qua prompte sequitur, fidem intra sphaeram revelati verbi se continere atque eidem tanquam fundamento unice inniti. Excluduntur igitur hac objecti notatione primo *traditiones humanae, quas pari pietatis affectu ac reverentia cum Scripturis canonicis suscipiendas esse* concilium Tridentinum statuit, quod cum in ipso concilio Jacobo Nachianti, Fossae Clodiae episcopo, durum videretur, siquidem nihil sit, quod cum evangelio conferri possit, propter hoc jussus est a legatis Tridento discedere et Romam ad impetrandam a pontifice veniam abire, referente P. Vergerio in epist. ad regem Poloniae fol. 119. Atqui incertae illae traditiones quomodo praebere poterunt certum et immotum fidei fundamentum? Excluduntur deinde hac objecti determinatione rationis humanae extra verbi limites progressae cogitata. 2. Petr. 1, v. 16: *Non secuti sumus doctas fabulas*, v. 18: *sed vocem audivimus coelitus allatam*, v. 19: *et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes tanquam lucernae*, v. 20: *hoc primum scientes, quod omnis prophetia Scripturae non sit propriae interpretationis;* v. 21: *non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti DEI homines.* Opponit apostolus σεσοφισμένους μύθους, arte excogitatas fabulas et vocem coelitus allatam; rationis caecae somnia et verbi revelati lucem; prophetiam humana voluntate allatam et inspirationem coelestem, qua impulsi locuti sunt et scripserunt sancti DEI homines, prophetae scilicet et apostoli, ideo fides nostra ipsorum fundamento est superstructa, Ephes. 2, v. 20. Rationis humanae extra verbi limites progressae cogitata itidem sunt lubrica et incerta, οἱ γὰρ λόγοι καταπαλαίουσι τοὺς λόγους, *ratione excogitata ratione dissolvuntur*, ut Fridericus Sapiens Saxoniae elector dicere fuit solitus, quomodo igitur certum et immotum exhibebunt fidei fundamentum?

2. Quid sit assensus.

71. Porro fides non solum est notitia, sed etiam assensus, neque enim ad fidem sufficit doctrinam coelestem nosse, sed oportet eidem assensum praebere. Ad φωτισμὸν igitur sive ἐπίγνωσιν accedere debet συγκατάθεσις, consensus et judicium approbans
VII. 81. ea, quae in verbo credenda proponuntur; hic assensus pulcherrime Hebr. 4, v. 2. vocatur κρᾶσις τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγου. hinc Damasc. lib. 4. de fide orth. c. 12. fidem definit, quod sit ἀπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις. Thom. 2. 2. q. 6. art. 1: *ad fidem duo requiruntur: 1. ut homini credibilia proponantur; 2. assensus credentis ad ea, quae proponuntur.* q. 2. art. 1: *credere secundum Augustinum est cum assensione cogitare* l. de praedest. sanctorum c. 2. Certum igitur esto fidem praeter notitiam complecti assensum, quod et Bellarminus concedit lib. 1. de justific. c. 7, sed quod praeter notitiam et assensum complectatur etiam fiduciam, id vero totis viribus negat et impugnat, ideo c. 5. probare instituit, fidem justificantem non esse fiduciam misericordiae, sed solum assensum firmum ac certum ad ea omnia, quae Deus credenda proponit, qua in parte plerosque Pontificios scriptores Bellarminus sibi habet ὁμοψήφους (non tamen omnes, ut postea apparebit) propter decretum concil. Trid. sess. 6. can. 12: *Si quis dixerit, fidem justificantem nihil aliud esse, quam fiduciam divinae misericordiae peccata remittentis propter Christum vel eam fiduciam solam esse, qua justificamur, anathema sit.* Atqui cum in objecto fidei, videlicet in verbo revelato, contineatur promissio evangelii de gratuita Dei misericordia et peccatorum remissione propter Christum mediatorem, et vera fides assentiatur omni Dei verbo, quomodo fides non erit fiducialis apprehensio Christi, vel quod idem est, fiducia divinae misericordiae propter Christum in verbo evangelii oblatae? πρῶτον ψεῦδος erroris Pontificii est ignoratio doctrinae evangelii proprie et κυρίως sic dicti, quod cum lege confundunt, ut suo loco uberius ostendimus.

3. Quod sit fiducia, probatur 1. ab etymologia.

72. Demonstrandum igitur erit, fidem esse fiduciam, quod ex sequentibus constat argumentis: 1. ab etymologia. Fides et fiducia, πίστις καὶ πεποίθησις, unam eandemque habent originem. πίστις a tertia persona praeteriti passivi πέπεισται; πεποίθησις a verbo διαθέσεως mediae πέποιθα; utrumque est a πείθω, quod non solum significat *doceo*, sed etiam *persuadeo*, et cognationem habet cum Hebraeo פָּתָה suasus, *persuasus, inductus fuit.* Ergo cum in verbo evangelii offeruntur cordibus contritis beneficia Christi mediatoris, inde persuasionem et fiduciam concipiunt de misericordia Dei propter Christum ac Deo veraci bona promittenti ex animo credunt. **(Christus in concione egregia Joh. 6. fidei tribuit 1. ὁρᾶν, *videre;* 2. θεωρεῖν, *cognoscere;* 3. πιστεύειν, *credere;* 4. φαγεῖν vel τρώγειν καὶ πίνειν, *edere* vel *manducare* et *bibere*, ut demonstret certa membra, quae ad fidem *justificantem requiruntur. Vide Harm. evang. c. 78. p. 196.* ὁρᾶν exprimit notitiam, θεωρεῖν assensum, πιστεύειν fiduciam, φαγεῖν vero specialem applicationem; ὁρᾶν est ea, quae verbo Dei patefacta sunt, certa persuasione verissima esse statuere, non aliter quam si propriis oculis eadem vidisset; θεωρεῖν est ea, quae audimus vel videmus, perpendere; πιστεύειν est confidere, ut usus vocabuli in Scripturis et profanis auctoribus ostendit, φαγεῖν est cibum vitae ac panem coelestem speciali applicatione intro assumere.)** 1. Joh. 3, v. 19: *in conspectu ejus πείσομεν, persuadebimus, cor nostrum,* ubi exponitur lucta illa piorum, qui ex consideratione peccatorum et magnitudinis irae divinae turbantur, et a corde proprio accusantur; sed per

verbum evangelii iterum eriguntur et confirmantur, ut verbo Dei potius quam illis internis diffidentiae motibus obsequantur. אֱמוּנָה descendit a radice אָמַן certus, firmus, stabilis fuit; in hiphil הֶאֱמִין certo credidit, fidem habuit, confidit, ut Rabb. David. Kimchi monet. Inde vox amen deducitur, quae significat ratum sit, ratum erit et additur promissionibus illis utpote certissimis, cum respondeat אֱמוּנָה sive fides; utique erit fiducia. Exod. 17, v. 12. *et erant manus*
VII. 82. *ejus* אֱמוּנָה *fideles*, in veritate, usque ad occasum solis, hoc est firmae, stabiles, constantes in elevatione, ut exponit Abenezra, *ἐστηριγμέναι*, ut habent LXX. Veritas promissionum dicitur אֱמֶת, propter firmitatem et constantiam, huic igitur correspondet ex parte nostra אֱמוּנָה, firma et fiducialis apprehensio. Fides veracitatis in Deo est mater, fundamentum et basis fidei nostrae, quae tota dependet ex fide aut veracitate Dei. Quo nonnulli referunt apostolicum illud Rom. 1, v. 17: *Justitia Dei revelatur in evangelio ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ex fide* Dei promittentis et offerentis *in fidem* hominis credentis et recipientis. Referendum ad hanc vocabuli etymologiam, quod ex Laurentio Valla adducit Budaeus: *Laurentius* (inquit) *persuasionem proprie vocari posse contendit, quam Latini Christiani fidem, Graeci πίστιν appellant*, hoc est, *certam quandam opinionem et sententiam, quam nobis persuasimus, id quod mihi Laurentius recte censuisse videtur, cum a verbo Graeco πέπεισμαι, id est persuasi mihi, πίστις apud nos dicatur, quam nos fidem dicimus.*
2. Ex conjugatis. 2. Ex conjugatis; *πιστεύειν* significat confidere, *πιστὸς* fidelis. Ergo *πίστις* notat fiduciam. Matth. 24, v. 45: *Quis putas est ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, fidelis et prudens servus?* Luc. 16, v. 11: *Si in iniquo mammon non fuistis πιστοί, quod verum est quis πιστεύσει, concredet, vobis?* Joh. 2, v. 24: *Jesus non credebat se eis*, hoc est non conversabatur cum illis fiducialiter. **Phocylides: *λαῷ μὴ πίστευε, πολύτροπός ἐστιν ὅμιλος, Populo ne confidas, versuta enim est multitudo.* Aristot. in Politicis saepe repetit: *proprium esse tyrannidis et oligarchias μὴ πιστεύειν τοῖς πολλοῖς.*** Rom. 3, v. 2: *Judaeis concredita sunt eloquia Dei, ἐπιστεύθησαν*, fidei
3. Ex synonymia. ipsorum commissa sunt. 3. Ex synonymia. Fides appellatur *ὑπόστασις* Hebr. 11, v. 1. *παρὰ τὸ ὑφίστασθαι*, quia firmiter stat, non cadit aut fugit certissima et immota fiducia in Dei promissionibus acquiescens, quam significationem praeter usitatam substantiae sive subsistentiae notionem huic voci competere patet ex c. 3. ejusdem ep. v. 14: *Participes facti sumus Christi, si principium ὑποστάσεως usque ad firmum retinuerimus;* id v. 6. sic exponitur: *domus Christi sumus, si fiduciam et gloriationem spei usque ad finem firmam retinuerimus.* Eodem sensu Paulus 2. Cor. 9, v. 4. et 2. Cor. 11, v. 17. *ὑπόστασιν* gloriationis vocat certam et immotam animi confidentiam. **Esa. 26, v. 3. fides est יֵצֶר סָמוּךְ *figmentum fultum*, quod fulcit se ac nititur in Christo salvatore et ipsius verbo.** LXX usurpant pro spe et exspectatione. Ruth. 1, v. 12. Psalm. 39, v. 8. Ezech. 19, v. 5. Nec insolens plane haec significatio in scriptoribus classicis: Polyb. lib. 6. de Hor. Coclite: *κατέσχε τὴν ἐπιφορὰν τῶν ἐχθρῶν, οὐχ οὕτω τὴν δύναμιν, ὡς τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ καὶ τόλμαν καταπεπληγμένων τῶν ἐναντίων*, ubi *ὑπόστασις* imperterritam animi confidentiam significat. Plutarchus: *Illis qui se dedebant, parcebatur, ὑφισταμένους autem trucidabant.* In Demetr.: *Nemine hostium ὑφισταμένου, sed fugientibus et relinquentibus oppida.* Synesius: *Nudus armorum ὑποστάς.* Suidas: *Gessit se ὑποστατικῶς in periculis.* Vide Chemn. part. 2. locorum. p. 670. Fides etiam vocatur *πεποίθησις*, confidentia, fiducia. 2. Cor. 3, v. 4: *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Ephes. 3, v. 12: *In Christo habemus προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ, accessum in confidentia per fidem ejus.* Synonymon fidei est etiam *παῤῥησία* Ephes. 3, v. 12: *In Christo habemus fiduciam.* 1. Joh. 3, v. 21: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum.* 1. Joh. 5, v. 14: *Haec est fiducia, quam habemus ad eum, quia quodcunque petierimus secundum voluntatem ejus, dabit nobis*, etc. Item *πληροφορία*, certa persuasio, metaphora ducta est a navibus, quae plenis seu inflatis velis incitatae feruntur. Rom. 4,
v. 20: *Abraham confortatus est fide dans gloriam* VII. 83.
DEO. v. 21: *πληροφορηθεὶς, plenissime sciens, quia quaecunque promisit, potens est et facere.* Col. 2, v. 2: *Instructi in caritate et in omnes divitias τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως.* Hebr. 10, v. 22: *Accedamus cum vero corde ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, in certitudine ac abundantia fidei.* Verbum *ἀπειθῶν* Joh. 3, v. 36. Syrus reddidit verbo valde significanti תְּכַס, quod significat animi acquiescentiam. *Qui non consentit vel acquiescit Filio. Ergo fides erit animi acquiescentia ac fiducia.* 4. A collatione 4. Ex locis parallelis.
locorum parallelorum V. et N. T. Quae enim in V. T. confitentibus et fiduciae, ea in N. T. credentibus et fidei tribuuntur. Quod Psalm. 2. v. ult. dicitur: *Beati omnes qui confidunt in eo.* חוֹסֵי־בוֹ a rad. חָסָה, fidit, confidit, id Marc. 16, v. 16. sic exprimitur: *Qui crediderit, salvus erit.* Quod Esai. 26, v. 3. dicitur: *Servabis pacem, quia in te confisum est;* id Rom. 5, v. 1. sic effertur: *Justificati fide pacem habemus apud Deum.* Quod Proverb. 3, v. 5. dicitur: *Confide Jehovae toto corde;* id Act. 8, v. 37. sic effertur: *Si credis ex toto corde.* Quod Psalm. 31, v. 1. dicitur: *In Domino confido, non confundar;* id Rom. 10, v. 11. apostolus sic exprimit: *dicit Scriptura, omnis qui crediderit in illum, non confundetur.* V. T. in precibus requirit fiduciam. Psalm. 62, v. 9: *Confidite in Domino et effundite coram ipso corda vestra.* N. T. fidem in illis requirit Matth. 21, v. 22: *Omnia quaecunque petieritis in oratione, credentes accipietis.* Jacob. 1, v. 6: *Postulet in fide nihil haesitans.* Confer etiam dictum Christi Joh. 16, v. ult.: *Confidite, θαρσεῖτε, ego vici mundum*, cum dicto Johannis

1. epist. 5, v. 4: *Haec est victoria, quae vincit*
5. Ab ἐξηγήσει. *mundum, nempe fides nostra.* 5. Ab exegetica declaratione, qua fides per fiduciam explicatur. Psalm. 78, v. 22: *Quia non crediderunt in Deum nec confisi sunt in salute ejus* לֹא הֶאֱמִינוּ וְלֹא בָטְחוּ radix est בָּטַח confidit, spem et fiduciam posuit. Mich. 7, v. 5: *Ne credatis in socium, nec confidatis in principem.* Job. 39, v. 14: *Numquid confides in eo, quod magna sit fortitudo ejus?* v. 15: *numquid credes illi, quod reddat semen tuum?* 1. Joh. 5, v. 13: *Haec scripsi vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomen filii Dei;* v. 14: *et haec est fiducia, quam habemus*
6 Ex oppositis. *apud eum*, etc. 6. Ex oppositis; opponitur fidei justificanti τὸ διακρίνεσθαι Rom. 4, v. 20: Abraham εἰς ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, *non haesitavit diffidentia*, ut reddidit Latinus interpres. Ergo fides Abrahae fuit confidentia sive fiducia, qua totus a divina gratia pendens et promissioni credens certo se consecuturum sciebat, quae erant promissa. Jac. 1, v. 6: Postulet in fide *μηδὲν διακρινόμενος.* Vide etiam Matth. 17, v. 20. Marc. 11, v. 23. Opponitur etiam fidei *τὸ διστάζειν*, in bivio versari. Matth. 14, v. 31. *ὀλιγόπιστε εἰς τί ἐδίστασας, parvae fidei quare dubitasti? τὸ μετεωρίζεσθαι*, in suspenso esse, hinc illinc agitari, sicut naves fluctibus agitatae, et sicut meteora in aëre, suspenso animo modo huc, modo illuc inclinare. Luc. 12, v. 29. *μὴ μετεωρίζεσθε*, in versu praecedente eos vocat *ὀλιγοπίστους*, quos prohibet ita distrahi suis dubitationibus. Theoph. in h. l. *μετεωρισμὸς λέγει τὸν περισπασμὸν καὶ τὴν τοῦ λόγου ἄστατον περιφορὰν ἄλλο καὶ ἄλλο ἐνθυμουμένου.* Passim etiam opponitur fidei *ἡ ὀλιγοπιστία*, parva fiducia, Matth. 6, v. 3. c. 8, v. 26. c. 14, v. 31. c. 16, v. 8. Luc. 12, v. 28. Item *φόβος*, timor et metus, Luc. 8, v. 50. Marc. 5, v. 36: *Ne metuas, tantum crede.* Esa. 28, v. 16. Qui credit non festinat. Atqui haesitatio, diffidentia, dubitatio, solicitudo, *ὀλιγοπιστία* sunt in voluntate. Ergo et fides illis opposita erit in
7. Ab objecto. voluntate. 7. Ab objecto fidei, quod est promissio gratiae in Christo mediatore, ut paulo post demonstrabitur. Fides justificans amplectitur promissionem evangelicam de beneficiis Christi mediatoris eandemque sibi applicat. Nuda notitia non amplectitur illam promissionem. Ergo fides justificans non
VII. 84. est nuda notitia, Rom. 4, v. 16: *ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio*; atqui omnes promissiones in Christo sunt amen 2. Cor. 1, v. 20, id est, includunt Christum mediatorem, sine quo Deus nihil nobiscum agit. Objectum ergo fidei est promissio de Christo, quam non nuda notitia, sed certa cordis fiducia nos oportet amplecti. D. Lutherus dicere fuit solitus: *Qualis est copulatio maris et feminae in legitimo matrimonio, videlicet indissolubilis, talis quoque fidei et promissionis connexio.* Promissio non est firma nobis, i. e. nostri respectu, nisi apprehendatur fide; ac fides est inanis imaginatio, nisi ni-
8. Ab effectibus et proprietatibus. tatur promissione velut petra et ancora. 8. A natura, proprietatibus et effectis fidei. Forma et quasi anima justificantis fidei est fiducialis Christi cum omnibus beneficiis in verbo evangelii oblatis apprehensio. Joh. 1, v. 12: *Quotquot eum receperunt, ἔλαβον, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Rom. 5, v. 11: *per ipsum* (Christum) *accepimus reconciliationem, ἐλάβομεν.* Gal. 3, v. 14: *ut promissionem Spiritus accipiamus, λάβωμεν, per fidem.* Hebr. 4, v. 16: *Accedamus cum fiducia ad thronum gratiae, ut accipiamus* seu consequamur, *λάβωμεν, misericordiam.* c. 9, v. 15: *ut ii qui vocati sunt, promissionem accipiant aeternae hereditatis.* Ex quibus dictis patet, fidem justificantem amplecti, recipere, apprehendere sibique applicare Christum et in Christo gratiam Dei, remissionem peccatorum, justitiam et salutem aeternam, id vero de nuda notitia praedicari non potest. **Fiduciae est Christum salvatorem *quaerere* Esa. 55, v. 6. Am. 5, v. 4. *avide expetere* et quasi *anhelare ad ipsum* Psalm. 42, v. 2. 3. Psalm. 119, v. 20. Cant. 2, v. 3. Esa. 26, v. 8. et 9. c. 55, v. 1. Matth. 5, v. 6; *ad expeditum redemtorem venire* Matth. 11, v. 28. Joh. 6, v. 35. Hebr. 4, v. 16; eundem cum sua justitia apprehendere Rom. 9, v. 30; omni acceptione complecti 1. Tim. 1, v. 15; merita ipsius sibi appropriare Gal. 3, v. 26. Philipp. 1, v. 21. pleno conatu cordis in ea ferri et suavissime in iis acquiescere, Rom. 4, v. 21. Hebr. 10, v. 22. Hinc dixerunt veteres, *fidem non tantum esse apprehensivam, quod ad notitiam et assensum pertinet, sed esse quietativam, quod est fiduciae proprium;* Meisnerus. Cuicunque porro fidei non competunt illi effectus, quos Scriptura fidei justificanti tribuit, ea non est justificans. Sed fidei, quae tantum est notitia et assensus, ac non simul fiducia, non competunt effectus, quos Scriptura fidei justificanti tribuit. Ergo.** Sic fidei justificanti tribuitur *ὑπόστασις, πληροφορία, παῤῥησία, πεποίθησις*, ut constat ex dictis Pauli superius adductis, itemque *καύχησις* sive *καύχημα* Rom. 5, v. 2: *Per Christum habemus accessum fide in gratiam illam, in qua stamus et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* Philipp. 3, v. 3: *καυχώμενοι ἐν Χριστῷ καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες*, ubi *καύχησις καὶ πεποίθησις* ut aequipollentia conjunguntur. Item *θάρσος*, Matth. 9, v. 2, paralytico, cujus fidem Christus respiciebat, dicitur: *θάρσει τέκνον.* Atqui haec omnia non nudam aliquam notitiam vel assensum notant, sed vel ipsam fiduciam vel fiduciae qualitatem et insignia effecta. 2. Paral. 20, v. 20. dicit Josaphat ad milites suos: *Credite in Dominum Deum vestrum et roborabimini; credite prophetis ejus et prosperabimini,* ubi requirit fiduciam in divinam promissionem de liberatione ex manu hostium, et fiduciae huic robur animi et prosperitatem pollicetur. **Photiniani statuunt, fidem justificantem consistere in duobus: *1. in fiducia; 2. nova obedientia.* Ostorodus c. 2. instit. p. 17. §. 1: So ist nun an GOtt glauben anders nichts, denn daß der Mensch seine Zuversicht auf ihn setze und ihm gehorsam sei. Per *fiduciam* non in-

telligit apprehensionem meriti, quippe quod prorsus negat, sed tantum spem in sola Dei misericordia absque omni satisfactionis respectu positam. Per *obedientiam* intelligunt non solum animum obediendi per serium pietatis affectum, sed etiam ipsam actualem obedientiam. Profert autem Ostorodus 4 argumenta: 1. Psalm. 78, v. 21. 22: *Deus dicitur iratus Israëlitis, quia non crediderunt ipsi, hoc autem credere nihil fuisse aliud dicit, quam non confidere Deo, nec ipsi obedire, uti pateat ex v. 7. 8. 9. 10.* Respondemus: 1. ἀπιστίαν Judaeorum consistere in diffidentia libenter concedimus, quaeritur autem de istius objecto et modo. Respuerunt illi non tantum gratiam Dei, sed etiam promissiones de Messia ejusque merito per sacrificia levitica adumbrato; 2. fiducia et obedientia duplex est: altera legalis, altera evangelica. Fiducia legalis nititur Dei gratia in genere, evangelica Christi merito in specie. Obedientia legalis in bonis operibus, evangelica in fiduciali apprehensione consistit. Proinde cum fides justificans dicitur fiducia et obedientia, concedi hoc potest sensu evangelico, non potest sensu legali. Dicta legalia non sunt opponenda fidei evangelicae in merito Christi fundatae, quia haec sunt subordinata. 2. Dan. 6, v. 23: *Dicitur ipsum e lacu leonum incolumem eductum esse, quia credidit Deo suo, hanc autem fidem nil aliud notare nisi fiduciam de auxilio Dei et obedientiam clarius esse* asserit, *quam ut probatione indigeat.* Respondemus: 1. concedimus, fidem Danielis esse fiduciam promissionibus Dei nixam, unde autem probabit, exclusas esse promissiones de Messia et ejus intercessione? 2. Si Daniel Deo ex toto corde obedivit, utique Messiam agnovit et in merito ejus spem posuit, quia ut hoc fieret, Deus aliquoties praecepit. 3. Alia est liberatio a periculis corporis, alia a peccatis et poenis animae. In illa confugimus ad promissiones de auxilio, in hac ad promissiones de Christi merito et efficacia; ibi fides consideratur ut virtus, quam Deus ex gratia remuneratur, hic ut apprehensio meriti, quam ad justitiam imputat. 3. *Ninivitae dicuntur credidisse in Deum Jon. 3, v. 4; quae ipsa tamen fides non nisi per opera et novam obedientiam describitur.* Respondemus: 1. fidem Ninivitarum secuta est remissio peccatorum; *nulla autem fit remissio sine sanguinis effusione*, Hebr. 9, v. 22. quare illa ipsa fides veniam impetrans respexit sanguinem, non hircorum terrestrium, qui ad tantum opus per se insufficiens; ergo sanguinem futuri Messiae agni immaculati, *qui tollit peccata mundi* Joh. 1, v. 29. 2. Si fides justificans consistit in sacris, jejuniis et aliis hujusmodi operibus, qualia de Ninivitis referuntur, tum et Pharisaei vere crediderunt et hypocritae justificantem fidem habent, quippe qui operibus istis pariter navant operam. 3. Si Ninivitae credendo obediverunt DEO, aut omnia aut quaedam tantum praecepta observarunt. Si omnia, ergo et illud de credendo in Christum et apprehendendo ejus merito, quod mandatum praecipuum esse 1. Joh. 3, v. 23. dicitur. Si quaedam fides fuit hypocritica et manca, quam justificare aut peccatorum veniam consequi, ne ipsi quidem Photiniani asserunt. 4. Licet per verba *crediderunt Deo* potissimum intelligatur assensus, quem praebuerunt Jonae tanquam legato Deo futurum supplicium annuntianti, non tamen ob id excludi debet fiducia, nam fides est simul assensus et fiducia. Concurrit in Ninivitis utrumque, tum assensus quoad comminationes Dei, tum fiducia quoad promissiones, quae respiciunt partim peccati remissionem non nisi per Christum acquisitam; partim poenae ablationem revertentibus ex gratia promissam. 4. Hebr. 11: *Varia fidelium exempla recitantur, solius vero assensus et fiduciae generalis mentio habetur.* Respondemus: 1. dicta, quae probant, fidem esse assensum, non opponi debent aliis, quae docent, fidem esse fiduciam in Christi merito fundatam, sunt enim haec ὑπάλληλα. 2. De Abele dicitur v. 4. *quod fide uberiorem hostiam Deo obtulerit.* At hoc intelligi nequit de fiducia generali, sed imprimis de fiduciali apprehensione πρωτευαγγελίου, *quod semen mulieris contriturum sit caput serpentis*; quo pertinent sacrificia, quae fuerunt typus Messiae etc. 3. Fides Enochi non fuit assensus tantum, sed inprimis fiducia in Messiam, nulli enim patet coelum nisi per istum ingredienti. Moyses v. 26. dicitur *majores divitias aestimasse thesauro Aegyptiorum*, τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ, ergo fides Moysis respexit non Deum duntaxat in genere, sed Messiam in specie et quidem ejus ὀνειδισμὸν seu ignominiam, quam in cruce perpessus est et per quam nobis meruit vitam aeternam. 4. In exemplis capite illo allegatis describitur quidem fides justificans, at inprimis ratione effectuum et exercitiorum, qualia sunt fiducia generalis, patientia, fortitudo, constantia, humilitas etc. Scopus enim apostoli est hortari ad perseverantiam, ut apparet ex cap. 10, v. penult. inde proposuit c. 11. exempla fidelium, qui varia subierunt pericula, ut ostenderet, eam demum veram esse fidem, cujus vis et robur nullis calamitatibus frangatur; quare non est mirum, quod fiduciae in Christi merito positae non faciat expressam mentionem etc. Interim in exercitiis illis fidei praerequiritur apprehensio CHRISTI, quippe in quo solo omnes promissiones sunt ναὶ καὶ ἀμήν 2. Cor. 1, v. 20. et sine quo DEI auxilium nobis polliceri haud possumus; quis enim certo illud exspectabit, nisi prius statuat, DEUM sibi per Christum reconciliatum esse? Meisner. in disputat. de fide justif. Contra Photinianos observa cumprimis 1. voces aequipollentes fidei quod sit ἔλεγχος, πληροφορία, παῤῥησία, πεποίθησις, θάρσος, quae ostendunt, fidem non definiri per *vitae innocentiam.* 2. Lex et fides contra distinguuntur Galat. 3, v. 12. Sed puritas vitae legi non contra distinguitur. Ergo. 3. Justitia, qua coram DEO sumus justi, non revelatur in lege Rom. 3, v. 21. Gal. 3, v. 22. Puritas vitae in lege revelatur.) Socin. part. 4. de Christo servat. c. 11.

fol. 388: *Quamvis ex Pauli verbis videatur aperte colligi, fidem, qua Abrahamus justificatus fuit, fuisse, DEO promittenti, ipsum multarum gentium Patrem futurum*, etc. *fidem adhibuisse, hoc est eum vera dicere, sibi persuasisse, animadvertendum est tamen rem aliter se habere. Ea enim promissio Abrahae non sine tacita conditione facta est, quae itidem in ipso foedere sanciendo fuit expressa, quemadmodum scriptum est* Genes. 17: *ut ambularet coram DEO et esset perfectus, hoc est ipsi Deo parere non recusaret.* Respondemus: c. 16. praeced. refertur, quod Sara de vulva sua emortua desperans hortata fuerit maritum, ut cum ancilla Agare prolis suscitandae causa conjugium contraheret, cui consilio Abraham obtemperat, sed DEO id displicuit, ideo, c. 17. Abrahamum in viam mandatorum ex viis ethnicis revocat, *ut ambulet coram se et sit perfectus*, id est ne in fide inchoata vacillet, ex se et Sara omnino proditurum semen, itidem ut in vitae sanctioris moribus tanquam verae fidei indubitatis indiciis ambulet. Vorstius consentit cum Photinianis, ideo fidem definit per *fiduciam obsequiosam* ac disputat, *neminem posse vere credere, nisi habeat animum obediendi.* At 1. quodcunque fidei justificanti qua justificanti opponitur in ipso justificationis actu, per id fides justificans qua justificans essentialiter definiri nequit, seu illud non potest esse pars fidei justificantis qua justificantis. Atque fidei justificanti qua justificanti opponitur obedientia actualis. Ergo. 2. Per quod fides operatur, id ipsum non est fides justificans. Sed fides operatur per obedientiam, quia operatur per bona opera et inprimis per caritatem Galat. 5, v. 6. Ergo. Schmaltzius in examine 157 errorum err. 78. p. 23: *Satis sunt ad justificationem haec duo: DEI gratia et nostra fides, cujus forma et complementum est obedientia.* error. 122. p. 33: *anima fidei, ut sunt opera bona, sic praecipue caritas, haec enim omnium operum bonorum praecipuum est.* Pisecius in respons. ad 3. rat. camp. p. 43: *Fidem intelligo obedientiam illam sub spe boni promissi DEO praestandam. Ita Irenaeus: Credere DEO est facere voluntatem ejus.* Socin. in libr. quod evang. p. 22: *Fides in Christum seu per Christum in Deum, qua justificamur, est ea fiducia, quae vere ac proprie est fiducia, nempe Christo seu DEO per Christum plane confidere, id est sub spe ea consequendi, quae a Deo per Christum iis sunt promissa, qui ipsius Christi praecepta ita servaverint, ut merito obedientes dici possunt, ipsi Deo et Christo obedire.* Ad 1. argumentorum Photinanorum ex Ps. 78. respondemus: reprehenduntur Israëlitae v. 22, quod in Deum non crediderunt, tamen in reliquis versibus etiam malos fructus incredulitatis psalmista reprehendit ac proinde illa bona opera, ad quae v. 7. 8. 9. et 10. hortatur, opponuntur non soli incredulitati, sed etiam malis fructibus incredulitatis. Praeterea v. 22. reprehenduntur Israëlitae non solum propterea quod non crediderunt in Deum, sed etiam quod non speraverunt in salute seu auxilio DEI, cui peccato opponitur spes v. 7, nec tamen sequitur, quod spes sit fides, sed est virtus a fide distincta, 1. Cor. 13, v. 13. Denique quando Israëlitae propter incredulitatem reprehenduntur, est locutio synecdochica, ponitur enim incredulitas pro omni impietate, quae ex ea sequitur. Ad 2. argum. Photin. ex Dan. 6. respondemus: licet uni subjecto varia tribuantur, tamen non sequitur, quod illa inter se sint eadem, alias quia uni eidemque homini justificato tribuuntur fides, spes et caritas, consequens foret, ea omnia esse eadem. Etiam bona opera in hac vita habent gratuitam remunerationem, ideoque non potest dici, quod illud propter quod Daniel ex lacu liberatus, sit fides. Praeterea exemplum Danielis a quaestione est alienum, fides enim Danielis ibi non consideratur in actu justificationis et quatenus est justificans, sed in exercitio alicujus boni operis, quatenus Daniel patienter injustam poenam perferebat. Ad 3. argum. Photin. ex Jon 3. respondemus: falsum est, quod *quicquid audita concione prophetica in Ninivitis subsecutum, sit fides*, nam in vera poenitentia non solum fides est, sed etiam sequuntur fructus fidei. Ad 4. argument. ex Hebr. 11. respondemus: *fides* illa *sanctorum* non quidem fuit sine obedientia, non tamen propterea quatenus justificans, est obedientia; describitur enim ibi fides non in actu justificationis, sed in exercitio operum. Abrahae fidem respectum habuisse ad
Christi meritum, colligitur ex Rom. 4.** Effectus VII. 85.
fidei justificantis vere statuuntur: remissio peccatorum, Actor. 10, v. 43: *Huic* (Christo) *omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum ac-*
cipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum; VII. 86.
justificatio, Rom. 10, v. 4: *Christus est finis legis ad justitiam omni credenti;* υἱοθεσία, Joh. 1, v. 12: *dedit potestatem filios Dei fieri his, qui credunt*
in nomen ejus; tranquillitas conscientiae, Rom. 5, VII. 87.
v. 1: *Justificati fide pacem habemus;* liberatio a damnatione legis, Rom. 8, v. 1: *Nihil damnationis est iis, qui sunt in Christo;* securitas spiritualis, Rom. 10, v. 11: *Qui credit in eum, non confundetur;* benedictio coelestis, Gal. 3, v. 9: *Qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abrahamo;* purificatio cordis, Act. 15, v. 9: *Fide purificans corda eorum;* victoria Satanae, Eph. 6, v. 16: *In omnibus sumentes scutum fidei, quo possitis ignea tela nequissimi exstinguere.* 1. Petr. 5, v. 9: *Huic resistite fortes in fide;* victoria mundi, 1. Joh. 5, v. 4: *Fides est victoria nostra, quae vincit mundum;* patientia in adversis, Rom. 5, v. 3: *Justificati fide gloriamur in afflictionibus;* accessus ad Deum, Rom. 5, v. 2: *Per Christum habemus accessum fide in gratiam illam, in qua stamus;* obsignatio veritatis, Joh. 3, v. 33: *Qui accipit testimonium ejus, signavit, quod Deus verax sit;* dilectio Dei et proximi. Luc. 7, v. 47: *Remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* Gal. 5, v. 6: *Fides efficax est per dilectionem;* spes futurae gloriae, Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus;* v. 2: *et*

gloriamur in spe gloriae filiorum Dei; confessio veritatis creditae et cognitae, 2. Cor. 4, v. 13: *Habentes eundem spiritum fidei* etc. *et nos credimus propter quod et loquimur;* invocatio, Gal. 4, v. 6: *quia estis filii Dei* (per fidem), *misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra clamantem Abba Pater.* Rom. 10, v. 14: *Quomodo invocabunt eum, in quem non credunt?* obedientia erga Deum, Hebr. 11, v. 8: *Abraham cum vocaretur, fide obedivit, ut exiret in locum, quem accepturus erat in hereditatem, nesciens quo iret;* denique vita et salus aeterna. Joh. 3, v. 16: *Sic Deus dilexit mudum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam;* v. 36: *qui credit in filium, habet vitam aeternam.* Marc. 16, v. 16: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Atque insignes illi effectus non possunt nudae notitiae tribui, ut constat. Ergo fides justificans non est nuda notitia.

9\. A typycis et metaphoricis descriptionibus.

9\. A typicis et metaphoricis fidei descriptionibus. Joh. 3, v. 14: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto; ita exaltari oportet filium hominis;* v. 15: *ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Quemadmodum Israëlitae adspicientes aeneum serpentem certa cordis fiducia nitebantur promissione Dei, quod a morsu ignitorum serpentum hoc adspectu liberandi sint; ita fides justificans est perspicacissimus cordis intuitus, quo Christum in ara crucis exaltatum respicimus, certo statuentes, propter illum nobis contingere liberationem a vulneribus, quae infernalis serpens nobis inflixit, adeoque vitam et salutem aeternam. Joh. 3, v. 33: *Qui credit, ἐσφράγισεν, obsignavit, quod Deus verax sit.* De quibus non dubitamus, sed certi sumus, ita ut in illis acquiescamus iisdemque stare velimus, ea obsignamus, et quae hoc modo obsignata sunt, illis firmiter inhaeremus; sic per fidem obsignamus, quod Deus verax sit, h. e. promissionem gratiae in verbo veracis et omnipotentis Dei agnitam et oblatam ita in corde amplectimur, ut vera fiducia illam quasi obsignemus. Esa. 55, v. 1: *Omnes sitientes venite ad aquas, venite, emite absque argento.* Joh. 4, v. 14: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Joh. 6, v. 27: *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem filius hominis dabit vobis;* v. 29: *hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit Pater;* v. 35: *ego sum panis vitae, qui venit ad me, non esuriet,* etc.; v. 51: *ego sum panis vivus, qui de coelo descendit; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.* Apoc. 21, v. 6: *Sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis;* c. 22, v. 17: *qui sitit, veniat, et qui vult, accipiat aquam vitae gratis.* Ex quibus locis colligitur, quod fides sit
VII. 88. spiritualis pastus animae; jam vero cibus et potus ut alere possit, non solum contrectandus, sed etiam assummendus et concoquendus; ita non sufficit nosse doctrinam evangelii eidemque assentiri, sed et fiducialis apprehensio promissionum ac specialis earundem applicatio requiritur. 10. Ab exemplis fidei. Qualia sunt fidei exempla, talis etiam est ipsa fides, cum omnia exempla debeant esse consentanea illi regulae, cui declarandae et illustrandae subjiciuntur. Jam vero exempla fidei justificantis in Scripturis allata non nudam notitiam et assensum, sed cumprimis etiam fiduciam notant. Ergo et fides talis erit. Assumtum variis exemplis confirmari potest. Rom. 4, v. 18: *Abraham contra spem in spem credidit,* (contra spem, quam concipere poterat ex consideratione naturae, credidit in spem ex consideratione potentiae divinae conceptam); v. 19: *et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum;* v. 20: *in promissione etiam Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo;* v. 21: *plenissime sciens, quia quaecunque promisit, potens est et facere.* Certe haec fides Abrahae non fuit nuda notitia et assensus, sed etiam plena cordis fiducia in promissionem Dei veracis et omnipotentis recumbens. Matth. 9, v. 22. dicit Christus ad haemorrhousam: *fides tua te salvam fecit,* ea vero sic describitur, quod dixerit in corde suo: *si solum tetigero vestimentum ejus, sanabor,* v. 21. Matth. 15, v. 28. dicit Christus ad Cananaeam: *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi, sicut vis.* Describitur autem ibi gravissima lucta fidei, qua tentationes de indignitate et particularitate haec femina fortissime vicit, ideo magna fides ejus praedicatur; fiducia est, quae verbo inhaerens tentationes vincit non nuda notitia vel assensu. Hebr. 11. varia afferuntur exempla eorum, qui fidem exercuerunt et demonstrarunt in militia spirituali, in studio bonorum operum etc., quae ostendunt, fidem non solum esse ἔλεγχον, firmum assensum, sed etiam ὑπόστασιν, firmam fiduciam, quae non cedit nec fugit, sed omnes impetus viriliter sustinet. v. 24. et 25. de Moyse dicitur, *quod fide elegerit potius affligi cum populo Dei, quam temporariis peccati commodis perfrui;* hic fidei adscribitur electio, electio autem est voluntatis, ergo et fides erit in voluntate.

11\. A testimoniis veterum.

11\. A testimoniis veterum, quae adducit Dn. Chemnicius in locis theologicis. Delibabimus pauca reservatis ceteris ad locum de certitudine gratiae. Cyprian. serm. 4. de mortal. non longe a principio: *Si justus es et fide vivis, si vere in Deum credis, cur non cum Christo futurus et de pollicitatione Domini securus, quod ad Christum voceris, amplecteris et quod Zabulo careas, gratularis* etc. Et postea: *Si tibi vir gravis et laudibilis aliquid polliceretur, haberes utique pollicenti fidem, nec te falli ac decipi ab eo crederes, quem stare in sermonibus atque actibus suis scires, nunc Deus tecum loquitur, et tu mente incredula perfidus fluctuas? Deus tibi de hoc mundo recedenti immortalitatem pollicetur atque aeternitatem, et tu dubitas, hoc est Deum omnino non nosse, hoc est Christum credentium magistrum peccato incredulitatis offendere, hoc est in ecclesia constitutum fidem in domo fidei non habere.*

Circa finem: *Si in Christum credimus, fidem verbis et promissis ejus habeamus, et non moriemur in aeternum.* lib. 2. epist. 6: *Christus dat credentibus tantum, quantum se credit capere, qui sumit.* Origen. in c. 13. Matth.: *Quemadmodum in corporibus naturalibus quidam attractus inest quibusdam ad quaedam, veluti magneti lapidi ad ferrum et bitumini quod dicitur naptha ad ignem, ita fidei ad divinam virtutem.* Gregor. Nyss. orat. 6. Cant. cant. p. 368. dicit, *nos fide Christum recipere, ut intra conclave nostrum, quod cor nostrum est, perveniat, et rursum receptum fide retinere, ut illic permaneat.* Ambros. l. 2. in Luc. c. 2. §. de Sim. et Anna: *Qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Jerusalem, exspectet Christum Domini, accipiat in manibus verbum Dei, complectatur velut quibusdam suae fidei brachiis* (quemadmodum ergo Simeon brachiis corporalibus Christum complexus est, ita fide spiritualiter eum amplectimur). in 1. Cor. 1: *sola fide*
VII. 89. *gratis accipimus remissionem peccatorum.* August. tract. 29. in Joh.: *Credere in Christum est credendo amare, credendo diligere, credendo in illum ire et membrum ejus effici.* tract. 48. in Joh.: *Quaerebant eum apprehendere. Utinam apprehenderent, sed credendo et intelligendo, non saeviendo et occidendo! Non apprehenderunt eum, quia manus fidei non habuerunt. Mente verbum apprehendere, hoc est Christum recte apprehendere.* serm. 8. de verb. Dom.: *Interrogo nunc: credisne o peccator Christo? dicis, credo. Quid credis? gratis universa peccata tibi per ipsum posse remitti, habes quod credidisti.* in med. c. 14: *Omnis namque spes et totius fidei certitudo mihi est in pretioso sanguine Christi, qui effusus est propter nos et nostram salutem, in ipso respiro et in ipso confisus ad te venire desidero.* Chrysost. hom. 54. in c. 29. Gen.: *Ita bene fidamus his, quae a Deo promissa sunt, acsi jam impleta essent.* Theophyl. in c. 11. Marc.: *Qui magna affectione credit, cor suum omnino extendit in Deum et quid facit? unitur illi et fervefactum cor ejus magnam certitudinem sumit, quod voti compos fiat.* in c. 8. Lucae: *Sicut si quis afferret oculum ad lumen lucens, vel stipulam ad ignem, statim operationem illorum experiretur; ita et illa* (haemorrhousa) *afferens fidem ad eum, qui sanare poterat, statim sanitatem adepta est; neque enim cogitabat vel diuturnitatem morbi vel desperationem medicorum, vel aliud quippiam, sed credidit tantum et salvata est, et, ut videtur, prius tetigit Christum mente quam corpore.* Idem in c. 4. Rom.: *Abraham praeter omnem spem humanam divinae fuit voluntati confisus, non haesitavit, h. e. nihil prorsus habuit quod ille ambigeret, quin statim per fidem fortior est effectus.* Bernhardus (de quo Dn. Chemn. recte pronuntiat, quod plus lucis in articulo justificationis habuerit, quam reliqui) pulcerrime in locis aliquammultis hanc rem pertractat serm. 2. de annunt.: *Necesse est primo omnium credere, quod remissionem peccatorum habere non possis, nisi per indulgentiam Dei, sed adde, ut credas et hoc, quod per ipsum peccata tua donentur,* etc. serm. 3. de sept. fragm.: *Tria considero, in quibus tota spes mea consistit, caritatem adoptionis, veritatem promissionis, potestatem redditionis* etc. Locum integrum postea expendemus. serm. 61. in Cant.: *Ego vero fidenter, quod ex me mihi deest, usurpo mihi ex visceribus Domini, quoniam misericordia affluunt, nec desunt foramina, per quae effluant.* Talia in hoc scriptore occurrunt longe plurima. Lyra in c. 11. Hebr. *testatur, fidei objectum esse non tantum verum, sed etiam bonum, in quod feratur.* Refero huc praeclara D. Lutheri dicta, quibus fidei naturam declarat, tom. 1. Lat. fol. 539: *Paulus cum tribuit justificationem fidei, loquitur de fide apprehensiva Christi, quae facit, Christum in nobis efficacem esse contra peccatum, legem, mortem.* Ibid.: *Fides acquisita stat velut piger manum sub ascella abscondens et dicit: Ista nihil ad me. Fides vera extensis brachiis amplectitur laeta Filium Dei pro sese traditum et dicit: Dilectus meus mihi et ego illi.* tom. 4. Lat. fol. 57: *Fides pure est docenda, quod scilicet per eam sic conglutineris, ut ex te et Christo fiat quasi una persona, quae non possit segregari, ut cum fiducia dicere possis: Ego sum Christus, h. e. Christi justitia, victoria, vita est mea. Et vicissim Christus dicat: Ego sum ille peccator, h. e. ejus peccata, mors sunt mea, quia adhaeret mihi et ego illi, conjuncti enim sumus per fidem in unam carnem et os.* Ephes. 5: *ita ut haec fides Christum et me arctius copulet, quam maritus uxori est copulatus.* fol. 116: *fides est pertinacissimus intuitus, qui nihil adspicit praeter Christum victorem peccati et mortis et largitorem justitiae, salutis et vitae aeternae.* 12. A 12. A confessione adversariorum.
confessione ipsorum adversariorum. Lomb. lib. 3. sent. dist. 19. lit. A: *Dicimur et aliter per mortem Christi justificari, quia per fidem mortis ejus a peccatis mundamur, unde apostolus: Justitia Dei est per fidem Jesu Christi. Et item: quem Deus proposuit propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, i. e. per fidem passionis; ut olim adspicientes in serpentem aeneum in ligno erectum a morsibus serpentum sanabantur. Si ergo recte fidei intuitu* VII. 90.
in illum respicimus, qui pro nobis pependit in ligno, a vinculis diaboli solvimur, i. e. a peccatis, et ita a diabolo liberamur, ut nec post hanc vitam in nobis inveniat, quod puniat. distinct. 23. lit. D: *Credere in Deum est credendo amare, credendo in eum ire, credendo ei adhaerere et membris ejus incorporari. Per hanc fidem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem, operari.* Dominicus a Soto lib. 2. de nat. et grat. c. 6. ex professo quidem disputat, fidem non esse fiduciam, interim fatetur, *nomine fiduciae exprimi certam firmamque fidem* Cajetan. in enarrat. dicti mosaici „credidit Abrabam DEO“: *Moyses non dicit, Abrahamum credidisse Deo, sed in Deo, hoc enim plus est; nam credere Deo est fidem habere illius*

verbis ut veracibus, credere autem in Deo insuper addit fiduciam in Deo. Erasm. in exposit. symbol. Catech. 2. p. 44: *Deum crediderunt et philosophi plerique, Deo credunt et daemones, sed soli pii credunt in Deum, sive in Deo, nihil enim refert, qui totam fiduciam totamque spem fixerunt in Deo.* Idem Jac. 1, v. 6. fidem vertit per *fiduciam,* quam versionem pontifex Leo X. commendavit in c. 12. Luc. p. 155: *fides est fidentis, sic enim nos abutimur Christiani.* in c. 1. Rom.: *Fidem frequenter sacrae literae usurpant pro fiducia erga Deum, ut non multum differat a spe.* Jac. Veldius conc. in evang. dom. 2. quadrag. de fide Syrophoenissae ait: *In ea attendenda esse suae ipsius nuditatis agnitionem, Dei benignitatis certam persuasionem, infatigabilis fidei orationem, oris claram confessionem.* Nausea Viennensis episcopus lib. 3. c. 1. catechismi contendit, *summam cognationem summamque similitudinem esse inter spem et fidem, adeo ut non bene distingui queant.* Idem lib. 1. c. 12: *Fides est constans firmaque animi per Spiritum s. de Dei majestate, omnipotentia et bonitate deque illius promissis indubitata persuasio, qua ut verbis ejus certam fidem habet, ita et de ejus erga se bonitate omnia sibi indubitato pollicetur, cum demerendo quoslibet tam ipsi gratificari quam referre gratias studet.* Claudius Guilliaud. in c. 6. Joh. scribit, *opus Dei vocari a Christo fidem, quae est certa de bonitate Domini persuasio, confidensque salutis ab eo exspectatio.* Et postea: *Credere in Christum non est res a Christo gestas novisse, has enim novit Satan, qui tamen illa justitia non est justificatus, nec est meminisse aut mente revolvere Christum natum esse, passum esse, resurrexisse et coelos adscendisse; nam et impii horum omnium meminerunt et de his cogitant nihilo meliores effecti; sed credere in Christum est certo apud se statuere, per Christum contingere justitiam et vitam aeternam eique toto corde, tota anima, totis viribus inhaerere. Hoc qui fecerit, omnia Christi bona complectitur illisque ex animo adhaerescet.* ** Ludovic. Granat. dom. 18. post Pentec. conc. 1. tom. 4. p. 322: *Rectissime, ut apparet, dicetur nomine fidei in evangeliis, cum ei tribuitur salus aut consecutio omnium, quae volumus, complecti utrumque, nempe et assensum illum firmum in credendis de Deo ac Christo et fiduciam ex illius omnipotente bonitate conceptam, quamvis in quibusdam locis magis videatur haberi ratio ad credulitatem et assensum illum mentis, in quibusdam vero ad ipsam fiduciam. Ita enim duo haec ad invicem cohaerent, ut nec fiducia esse possit sine credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquam impetret a Deo, utque fiduciae magnitudo ex credulitatis perfectione nascatur. Certe dum dicimus: confido huic verbo Dei, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, in verbo Confido illa duo simul comprehendi videntur. Est enim sensus, adeo persuasus sum, illud esse verum, ut inde etiam mihi certo sperem per sacerdotes remissionem peccatorum.* Gregor. de Valent. tom. 3. disp. 1. q. 1. punct. 1. col. 7. C: Frequenter *fiducia quaedam seu firma spes, futurum id, quod est promissum, nominatur fides.* Et paulo post: *Atque etiam a Latinae linguae auctoribus nonnunquam videri potest accipi id vocabulum in ea significatione, ut a Terentio in Heaut.: At mihi fides apud hunc est, nihil me istius facturum.* ** Georg. Cassand. in consult. de August. confess. c. de justif.: *Ipsum Christi meritum ad remissionem* VII. 91. *peccatorum nobis imputatur, atque h. e. quod Paulus toties inculcat, imputari nobis fidem ad justitiam, eam videlicet fidem, qua credimus in eum, qui Christum suscitavit a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter justificationem nostram.* ** Idem in consult. in c. de justif. ex enchir. Christianae relig. in concil. Colon. an. 36. edito citat haec verba: *Fatemur, verum esse, ad justificationem hominis omnino requiri, ut homo certo credat non tantum generaliter, quod propter Christum vere poenitentibus remittantur peccata, sed et quod ipsi homini remissa sint peccata propter Christum per fidem.* Subjicit Cassander: *Ad justificationem consequendam requiritur talis fides, qua homo exemplo Abrahae ad promissionem Dei non haesitet propter diffidentiam, sed praeter spem in spem credat, Deum videlicet credenti in eum, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, qui traditus erat propter debita nostra et resurrexit propter justificationem nostram, imputaturum hanc fidem ad justificationem et peccata non imputaturum.* Cornelius Jansenius in c. 30. harm. p. 197: *Fides communiter hic et in similibus locis accipitur pro fiducia, ut intelligantur discipuli ideo vocari ὀλιγόπιστοι, h. e. parum fidentes et modicae fidei, quia non satis confidebant, se esse tutos Christo dormiente, nec habuerunt perfectam illam in Deum fiduciam, quam habere debuissent.* Staplet. in prompt. morali dom. Pentec. loc. 6: *Creditis in Deum, etiam in me credite, h. e. in Deum fiduciam habete et in me.* Bellarminus lib. 2. de grat. et lib. arb. c. 3. et lib. 1. de justif. c. 15: *Credere est Christum recipere.* Coster. in ench. p. 313: *Credere est fide apprehendere.* ** Idem part. 1. concil. p. 521: *Ad fidem hanc, qualem Christus vidit* Matth. 9, v. 2, *non sufficit credere, quod vera sint, quae in Scripturis Deus dixit, hoc enim et peccatores catholici faciunt, sed oportet promissionibus ejus inniti et quod promisit generatim, firmiter credere te accepturum;* p. 525: *Confidebat paralyticus, sed ad majorem fiduciam hortatur eum Christus, quia Deo non possumus nimium fidere.* ** Ne vero illa apprehensio ac receptio de nuda notitia intelligatur, conjungenda sunt Scripturae dicta, quae testantur, credentes fide in Christum accipere remissionem peccatorum et vitam aeternam, quod de nuda γνώσει dici haudquaquam potest.

73. Bellarminus lib. 1. de justif. c. 11. quibusdam ex argumentis illis nostris respondere conatur. Exceptiones Bellar-

mini: 1. ὑπόστασις significat substantiam non fiduciam.

Videamus quid afferat; 1. dicit, *vocem ὑποστάσεως* Hebr. 11, v. 1. *fidei attributam non significare certam exspectationem et fiduciam divinae misericordiae, sed substantiam, quia quae futura sunt, non habent ullam subsistentiam vel fundamentum nisi in intellectu per fidem; atque hoc modo commode et proprie accipitur* Psalm. 39. et Hebr. 3, *quod confirmat auctoritate Chrysostomi in c. 12. Hebr.* Respondemus: nostra interpretatio, qua per ὑπόστασιν accipimus fiduciam et certam explicationem, convenit cum etymologia, *dicitur enim ὑπόστασις* ab ὑφίστασθαι, *firmiter stare, non fugere, aut cedere, cum usu* scriptorum Graecorum, ut ostendunt dicta superius adducta, cum LXX Interpret., qui Hebr. תּוֹחַלְתִּי, *exspectatio mea*, reddiderunt per ὑπόστασιν Psalm. 39, v. 8. conjunge Ruth. 1, v. 12. Ezech. 19, v. 5. Mich. 5, v. 6. cum locis parallelis 2. Cor. 9, v. 4. et c. 11, v. 17. Hebr. 3, v. 14. cum testimonio recentiorum scriptorum. Erasmus in annot. ὑπόστασιν dixit *certitudinem et id cui aliquid innititur ac fulcitur*; 2. ab ea igitur temere non recedimus. Interim non adversatur nobis, quod Chrysost. et Theophyl. vocabulum ὑποστάσεως hoc modo interpretantur, quod fides ideo dicatur ἐλπιζομένων ὑπόστασις, quia facit illa quodammodo subsistere et praesentia esse, quae nondum sunt in natura; hoc enim non pugnat cum fiducia, cujus proprium est divinae promissioni tam firmiter inhaerere, ut res promissas intime complectatur, apprehendat sibi-
VII. 92. que applicet, et quae adhuc sperantur, illa tanquam praesentia nobis sistat atque omnem de illis dubitationem excludat. Ex quo etiam patet vanitas exceptionis, quam addit Bellarminus: *Fides* (inquit) *definiente auctore epistolae ad Hebraeos est ὑπόστασις rerum sperandarum. Atqui exspectatio rerum sperandarum sive vitae aeternae non est fides justificans etiam secundum adversariorum doctrinam, quippe quam per fiduciam divinae misericordiae definire solent. Ergo si vel maxime concedatur, per ὑπόστασιν notari exspectationem et fiduciam, nondum tamen ex apostolica illa definitione sententiae illorum quicquam accederet.* Respondemus: subordinata non sunt invicem sibi opponenda. Eadem est justificans fides, quae certo statuit, propter Christum sibi peccata remitti, seque propter eundem vitae aeternae participem esse. Neque hac ratione fides cum spe confunditur, quia spes revelationem filiorum DEI et vitae, quae in Christo adhuc abscondita est, exspectat, fides autem promissioni divinae inhaerens tam certo sibi eam promittit, ac si jamdum ipso actu plenariam ejus possessionem obtineret.

2. Dicta de fidei certitudine intelligenda sunt de fide catholica.

2. Dicta Scripturae, quae certitudinem fidei commendant, intelligenda esse de fide catholica, qua credimus id omne, quod Deus revelat, non pro fiducia aut confidentia. Rom. 4: *Abraham credidit contra spem in spem, h. e. credidit, ob divinam promissionem se posse sperare filium ex Sara, quem naturaliter sperare non poterat. Illud autem non haesitavit diffidentia, significare posset, fidem Abrahae fuisse insignem, ut fiduciam quoque pepererit; ac diffidentia hoc in loco posita est pro incredulitate, cum in Graeco sit ἀπιστία. Denique apostolus evidenter aperit, quae fuerit fides Abrahae, cum ait: plenissime sciens, quia quaecunque promisit, Deus potens est et facere, omnipotentiam itaque credidit Abraham, Deum autem omnipotentem esse, fide tenemus, non fiducia.* Respondemus: metuendum Bellarmino fulmen concilii Tridentini, quod prohibet a vulgata versione Latina discedere, illa vero ἀπιστίαν vertit per diffidentiam, πίστις igitur erit fiducia. Et quam frigidam Abrahae fidem tribuit Bellarminus! Non solum credidit Abraham, se posse sperare filium ex Sara, sed re ipsa speravit et promissioni divinae innitens plena fiducia statuit sibi datum iri filium; πληροφορία illa, quam fidei Abrahae tribuit apostolus, non solum notat talem persuasionem, qua mens divinae promissioni tanquam rei verissimae assentitur, sed etiam eam, qua cor plena fiducia in promissionem divinam recumbit. Adde quod Abraham credidisse dicitur in spem contra spem, in spem promissionis contra spem naturae; jam vero spes est in voluntate, ergo fides Abrahae non sola potest notitia definiri. Idem ostendit gravissima illa lucta fidei in Abrahamo, qua accepta promissione de semine venturo, nihilominus jubebatur filium suum immolare, id quod e diametro illi promissioni videbatur repugnare. Respexit quidem Abrahae fides in omnipotentiam DEI, sed et promissionis verbum respexit, in quod firma animi fiducia recubuit. Cumque fidem Abrahae peperisse fiduciam Bellarminus concedat, cur fiduciam illam ad fidem pertinere negat? Ex fide historica sive ex notitia promissionum per efficaciam Spiritus sancti nascitur fiducia, quae est fidei justificantis veluti anima, qua promissiones divinas nobis applicamus ac certa animi πληροφορίᾳ illis innitimur. Ad dicta Marc. 11. et Jacob. 1, in quibus fides requiritur in precibus, respondet Bellarminus, *ea intelligenda esse de fide historica, qua omnipotentiam Dei sine ulla dubitatione credimus.* Respondemus: imo vero non solum omnipotentia DEI, sed etiam ac cumprimis promissio ipsius gratuita in precibus respicienda, haec sunt veluti duo crura fiducialis illius certitudinis, quae in precibus requiritur, quaeve omnem dubitationis fluctuationem excludit. *Unum enim ex duobus indubitanter sperare possumus, aut dabit id, quod petimus, aut illud, quod noverit nobis esse utilius,* ut loquitur Bernhard. in medit. devotiss. c. 6. col. 1196. Historica illa fides, qua in genere credimus DEI omnipotentiam, veritatem ac misericordiam, nondum ad hoc sufficit, ut juxta DEI voluntatem petamus, sed requiritur insuper, ut pro-
missiones evangelicas in specie ad nos quoque per- VII. 93.
tinere statuamus illisque firma et immota animi fiducia adhaerescamus. Unde vis veritatis coëgit Bellarminum, ut tandem subjungeret: *Non esset absurdum aut contra sententiam nostram, si quis diceret, Jacobum loqui de fide, quae gignit fiduciam*

ac per hoc non solum incredulitatem, sed etiam diffidentiam excludere Rectissime loquitur apostolus de fide, qua promissionem absque ulla haesitatione amplectimur, quae fides gignit fiduciam, imo est ipsa fiducia, ut ex collatione dicti 1. Joh. 5, v. 14. superius evicimus. 3. Dictis illis, in quibus timor et ὀλιγοπιστία fidei opponuntur, hoc obvertit, *illud ideo fieri, quia fiducia ex fide oritur, quae tamen cum fide non sit confundenda.* Respondemus: opposita sunt sub eodem genere proximo, jam vero haesitatio, diffidentia, timor, solicitudo opponuntur ipsi fidei, non autem alicui effecto fidei. Ergo erunt sub eodem genere proximo. Fiduciam ex fide oriri concedimus, si fidei nomine intelligitur nuda notitia promissionum, ex qua per operationem Spiritus s. fides justificans oritur, vel si fiduciae nomine accipiatur fiducia roborata et confirmata, quae eo modo ex fide justificante oritur, quo alias dona ac charismata Spiritus s. in piorum cordibus incrementa solent capere; nec tamen a fide segreganda est illa fiducia, quin potius est illa ipsa fides justificans, quam Scriptura toties commendat. Si enim fiducia illa ad fidem pertinere negatur, ad quam virtutem theoligicam tandem pertinebit? *Ad spem* respondet Bellarminus. At spes est futurorum exspectatio, jam vero fiducia respicit bonum praesens in verbo evangelii oblatum: bonum promissum ut futurum spes respicit et exspectat; bonum promissum ut praesens fides respicit et apprehendit. 4. Ad egregium apostoli dictum Rom. 4. *ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio*, ubi promissioni tribuitur certitudo ac firmitas non solum ratione sui, quod ob veritatem et omnipotentiam promittentis sit certa, sed etiam ratione nostri, quod nobis quoque firmissima ac certissima sit, quatenus eam fide amplectimur nobisque applicamus, hoc regerit Bellarminus: *Apostolum non loqui de promissione remissionis peccatorum, sed de promissione facta Abrahae, quod pater futurus sit multarum gentium, sive de promissione vocationis gentium ad justitiam et salutem, quae contingat non ex lege Moysis, vel ex operibus ex liberi arbitrii viribus factis, sed ex fide Jesu Christi, per quam fidem non intelligatur fiducia, sed fides historica, cum in verbis seqq. dicatur fides omnipotentiae Dei.* Respondemus: non solum promissionem vocationis gentium, sed etiam promissionem de remissione peccatorum in his verbis intelligendam esse, totus capitis contextus ostendit. Ut enim Abrahae facta est promissio de multiplicatione seminis et vocatione gentium; ita nobis in evangelio facta est promissio de remissione peccatorum Ergo ut Abraham indubitata cordis fiducia promissionem amplexus est; ita et nobis convenit firma et immota cordis fiducia evangelicam de remissione peccatorum promissionem amplecti, ut simus spirituales Abrahae filii, *qui est pater omnium credentium*, v. 11; *cujus fidei vestigia sectari debemus*, v. 12; *neque enim propter ipsum solum, sed et propter nos scriptum est, quod fides ipsi reputata sit ad justitiam*, v. 23; *siquidem et nobis reputabitur credentibus in eum, qui justificat impium*, v. 24. Finge promissionem accipiendam esse tantum de vocatione gentium, non autem de remissione peccatorum, quomodo fides Abrahae erit exemplar et norma fidei nostrae? quomodo poterimus vestigiis credentis Abrahae insistere? Ex verbis illis apostoli: *Sicut scriptum est, quia Patrem multarum gentium constitui te*, v. 17. nunquam poterit Bellarminus exsculpere, quod de promissione vocationis gentium tantum loquatur apostolus, exclusa promissione de justitia et remissione peccatorum, siquidem verba illa adducuntur non ad ostendendum, quae sit illa promissio, quam secundum gratiam dixit esse firmam, sed ad ostendendum, quod verbis immediate praecedentibus dixerat, Abraham esse patrem omnium nostrum. Ac detur sane, intelligi promissionem de VII. 94.
vocatione gentium, nondum tamen sequitur, eam solam intelligi, cum totius capitis contextus ostendat, intelligendam etiam esse promissionem de justitia et remissione peccatorum, in cujus applicatione, h. e. justificatione, Abraham pater omnium credentium exempli loco proponitur. Porro an operum nomine intelligantur ea tantum, quae ex viribus liberi arbitrii facta sunt; item an Deus alicui in specie dicat, remittuntur tibi peccata, h. e. an exstet specialis promissio de remissione peccatorum, ac num fiducia in illam promissionem recumbens sit posterior remissione peccatorum, quae omnia Bellarminus hic immiscet, de illis suus erit disserendi postea locus. Id vero praeteriri nequit, quod Bellarminus negat, *fidem Abrahae, quam apostolus commendat, fuisse fiduciam, cum respectum habeat ad Dei omnipotentiam.* Egregia vero probatio! Respexit quidem Abrahae fides Dei omnipotentiam, sed non solam, verum etiam et cumprimis ejusdem promissionem, quam utpote a veraci ac omnipotente profectam certa cordis fiducia amplexus est: *ideo ex fide* (dicit apostolus), *ut secundum gratiam firma sit promissio.* Quare cum fides misericordiam, veritatem et omnipotentiam promittentis DEI respiciat, non potest non tota cordis fiducia promissioni inhaerere ac citra dubitationem complementum ejusdem sibi polliceri. 5. Fidei objectum esse promissionem gratiae, quam in specie sibi applicet, totis viribus Bellarminus negat, et obvertit, *fidem justificare, quia augendo pavores disponit ad justitiam, et quia excitat propositum bene vivendi.* Item *promissiones evangelii esse conditionales, cum fidem et sacramenta requirant, ideo non posse eas nobis fide speciali applicari, cum nemo sciat, an credat, sicut oportet.* Sed haec omnia in capite de objecto fidei justificantis et in quaestione, an et qua ratione fides justificet, discutientur.

3. Timor opponitur fidei, quia ex fide oritur fiducia.

4. Apostolus Rom. 4. non loquitur de promissione remissionis peccatorum, sed multiplicandae posteritatis.

5. Fidei objectum non est promissio gratiae.

74. Expositis argumentis nostris, quibus fidem esse fiduciam comprobavimus, iisdemque ab insultu adversariorum vindicatis, restat ut sententiam et argumenta Pontificiorum in hac quaestione excutia-

Antithesis Pontificiorum.

mus. Bellarminus lib. 1. de justif. c. 4. secutus concilium Trid. negat, *fidem definiendam esse per fiduciam, cum in intellectu solum, non autem in voluntate sedem habeat.* Ex Thoma monet, *fiduciam nihil aliud esse, quam spem roboratam, ideo fidem cum spe confundi, si per fiduciam definiatur.* Sander. in lib. de justif. sic informat quaestionem: *Utrum assensionis, quae verbo Dei praebetur, aut etiam fidei Christianae ulla pars exsistat, ut quis absque speciali revelatione Dei confidat, et certo statuat, sibi remissa esse peccata, aut se Filium Dei esse, necne?* Respondet autem his verbis: *Assensionis,* inquit, *nulla pars est, ut quis id, quod non audivit, verum esse confidat, a fide vero alienum est, ut certo statuat, sibi remissa esse peccata, et se Filium Dei esse.* Piggius eo progreditur, ut scribat, *fidem justificantem a nobis definitam esse monstrum et chimaeram,* cum pro subjecto ei intellectum et voluntatem tribuamus. Ruard. Tapperus in explic. art. 9: *Fides, qua quis firmiter credit, et certo statuit, sibi propter Christum remissa esse peccata seque possessurum vitam aeternam, nullum habet in scripturis testimonium, imo iisdem adversatur.* Improbant igitur, quod fidem justificantem statuamus esse fiduciam, contra vero disputant, fidem historicam et miraculorum et promissionum unam esse, atque illam non esse proprie notitiam aut fiduciam, sed assensum certum atque firmissimum ob auctoritatem primae veritatis, malunt etiam vocare fidem catholicam vel dogmaticam, quam historicam. Vide Bellarm. lib. 1. de justif. c. 4. sub. fin. Lomb. lib. 3. sent. dist. 23. B. sic definit: *Fides est virtus, qua creduntur, quae non videntur.* Thom. 2. 2. q. 1. art. 4: *Fides importat assensum intellectus ad id, quod creditur.* Coster. in enchir. p. 189: *Fides est habitus seu qualitas quaedam divinitus menti infusa, qua intellectus firmiter assentitur in omnibus, quae a Deo sunt revelata.* ** *Subjectum* fidei *quod* vel *adaequatum* (quod rem adaequate possidet) est homo. *Subjectum quo* vel primarium (quo mediante res possidetur) est geminum, nempe partim intellectus, partim voluntas hominis. Aliud subjectum est inhaesionis, aliud perfectionis. Illud semper est substantia, quippe cui soli inhaerent accidentia. Hoc esse possunt qualitates ac facultates, quibus nonnunquam veluti subjectis attribuuntur habitus et virtutes, quoniam his perficiuntur et ad agendum expeditae redduntur. Subjectum inhaesionis primarium non est nisi unicum, sed perfectionis potest esse geminum. Exemplum in imagine DEI, in libero arbitrio. Tale subjectum fidei primarium sive inhaesionis est anima rationalis vel cor humanum, ut Scriptura loquitur, habet autem subjecta duo perfectionis, nempe tum intellectum, qui per notitiam et assensum, tum voluntatem, quae per fiduciam instruitur et perficitur. *Meisnerus.* **

VII. 95. 75. Primarium ac praecipuum argumentum, quo probare volunt, fidem non esse fiduciam, petunt ex distinctione facultatum animae. *Impossibile est, ut una eademque numero qualitas diversis insit subjectis, ergo una eademque virtus non potest esse in duabus potentiis genere distinctis. Jam vero fides est in intellectu. Ergo nullo modo pertinebit ad voluntatem.* Respondemus: 1. Argumentum petitum est non e schola Spiritus sancti, sed ex principiis philosophicis, veritati igitur ex Scripturis demonstratae nihil quicquam derogare poterit. Scriptura intellectum et voluntatem non distinguit, sed simpliciter cordi et notitiam et fiduciam, et affectus tribuit, quod ex infinitis locis apparet. Quicquid igitur philosophi de distinctione facultatum animae disputent, simplicitas Christiana inhaerens Scripturis respondere poterit, *corde nos credere ad justitiam,* Rom. 10, v. 10, ex quo fundamento originem ducit regula theologica: *Verba notitiae apud Hebraeos saepe connotant affectum cordis.* 2. Ipsi Scholastici fidem quodammodo ad voluntatem referunt, quorum auctoritatem, praesertim vero Thomae, non poterit Bellarminus repudiare. Thom. 2. 2. q. 4. art. 2: *Credere est actus intellectus, secundum quod movetur a voluntate ad assentiendum, procedit autem hujusmodi actus et a voluntate et ab intellectu, quorum utrumque natum est per habitum, perfici et ideo oportet, quod tam in voluntate sit aliquis habitus, quam in intellectu, si debet actus fidei esse perfectus.* 1. 2. q. 66. art. 4: *Credere est alicui propria voluntate assentire.* Inde est, quod ad quaestionem, *an fides sit major et minor,* his distinctionibus respondeat 2. 2. q. 5. art. 4: *Si consideretur fides ex parte objecti, sic formale objectum fidei est simplex et unum seu prima veritas, secundum hoc fides est una; ea vero, quae materialiter credenda proponuntur, sunt plura, et sic potest unus plura explicite credere quam alius. Si consideretur fides secundum participationem subjecti, fides dupliciter est major, primo ex parte intellectus propter majorem certitudinem, secundo ex parte voluntatis propter majorem promtitudinem.* Biel 3. sent. dist. 23. q. 2. art. 3. dub. 4: *Fides est virtus intellectualis, quia causatur ab actibus intellectus elicitis, scilicet assentire verbo certo ex auctoritate testis; est tamen ex parte moralis, quia acquiritur ex actibus voluntatis imperatis. Nam apprehenso vero certo sed inevidenti et ita non sufficienter probato, non cogitur intellectus assentire, sed quantum de se est, potest non assentire; ideo si assentit firmiter, volens assentit et ita ex imperio voluntatis.* 3. Durandus in 1. sent. dist. 3. q. 4. existimat, *voluntatem et intellectum non esse potentias re ipsa distinctas, sed unam eandemque entitatem absolutam, quae tamen propter ordinem et relationem ad diversos actus, videlicet ad functiones intelligendi et volendi duarum potentiarum rationem sortiatur,* quam opinionem aliquot argumentis stabilire conatur. Aureolus apud Capreol. 1. sent. dist. 3. q. 3. adductis quibusdam ex Aristotele locis probare conatur, in eadem ipsum fuisse sententia.

Fidem non esse fiduciam, quia impossibile est, ut una qualitas diversis insit subjectis.

Quamvis vero Conimbricenses lib. 3. de anim. c. 13. q. 3. art. 2. Durandi rationes conentur refellere, ex eo tamen apparet, rem hanc ne quidem apud philosophos. esse certam et expeditam, quod intel-
VII. 96. lectus et voluntas sint potentiae realiter distinctae, quomodo igitur doctrina de fide ex Scripturis deducta hoc principio philosophico everti poterit? Quid quod Scaliger acutissimus seculi nostri philosophus cum Durando facit, sic enim scribit exerc. 307. sect. 3: *Voluntas est intellectus extensus ad habendum aut faciendum, quod cognoscit.* Et postea: *In homine voluntas est intellectus promotus.* sect. 4: *Voluntas a te jungitur cum intellectu, ab Aristotele vero in tertio de anima, una res esse statuitur, diversa vero sola ratione, i. e. modo suo.* sect. 15: *Dicimus, intellectum et voluntatem non esse accidentia, neque absoluta, neque relativa; neque realiter, ut vulgo loquuntur, differre a se invicem, neque utrumvis ab essentia animae. Essentia animae sine reali potestatum disjunctione est principium sibi ipsi αὐταρκές, i. e. quod sit satis sibi ad producendas effectiones suas* etc. *Intellectus ac voluntas etsi sunt una res, tamen distinguuntur ratione. Sunt enim affectus animae proprii, non accidentales, sed una res cum ipsa, sicut unum, bonum, verum sunt affectus ipsius entis, una sane res atque eadem cum ipso ente. Sic una res anima, intellectus, voluntas. Anima tamen essentiam dicit, intellectus ea est ipsa essentia, ut apprehendit; voluntas est idem, quod illa essentia intelligens atque extendens sese ad illam rem cognitam potiundam.* Haec Scaliger subtilissime. 4. Ne illi quidem, qui intellectum et voluntatem realiter differre statuunt, absolutam universalitatem huic pronuntiato tribuunt, quod una virtus non possit esse in duabus potentiis. Thom. 1. 2. q. 56. art. 2: *Aliquid dicitur esse in duobus: primo sic quod ex aequo sit in utroque, sic impossibile est unam virtutem esse in duabus potentiis; secundo ordine quodam, et sic una virtus potest pertinere ad plures potentias, ita quod in una sit principaliter et se extendat ad alias per modum diffusionis, vel per modum dispositionis.* Quid si eodem modo dicamus, fidem justificantem esse in intellectu per modum dispositionis? notitia enim illa historica nondum absolvit fidem justificantem, sed oportet accedere fiducialem apprehensionem et specialem promissionum evangelicarum applicationem, unde a quibusdam in definitione justificantis fidei unicum solum assignatur genus, hoc modo, quod sit ex agnita divini verbi veritate per Spiritum s. divinae gratiae sive misericordiae per Christum redemtorem in promissione evangelica fiducialis apprehensio ad vitam aeternam; nimirum ut obviam eatur calumniis adversariorum, qui existimant, triformem quandam chimaeram introduci, si fides per notitiam, assensum et fiduciam definiatur. 5. Sed ne quid supersit dubii, dicimus, fidem justificantem esse in corde hominis, h. e. in animo tanquam proprio subjecto; hujus autem fidei esse duas quasi partes, nempe notitiam cum assensu conjunctam et fiduciam; respectu notitiae cum assensu conjunctae dicimus eam esse in intellectu, respectu fiduciae in voluntate, respectu utriusque in intellectu et voluntate simul, h. e. in corde sive animo hominis. *Corde enim creditur ad justitiam* Rom. 10, v. 10. Sicut voluntas ante se requirit intellectum; ita fiducia in Christum esse non potest sine ipsius notitia. 6. Declarationis gratia huc afferri potest τὸ εἶναι justitiae originalis, quod complectitur lucem notitiae in mente, rectitudinem voluntatis atque affectuum cum lege DEI conformitatem; τὸ εἶναι liberi arbitrii, quod est *mentis et voluntatis facultas mixta ex intelligentia et appetitu rationali*, ut loquitur Thom. pag. 1. q. 83. art. 3, nec tamen quisquam inventus, qui per has justitiae originalis et liberi arbitrii definitiones chimaeram quandam introduci senserit.

76. Primam argumentorum classem, quibus fidem non esse fiduciam demonstret, petit Bellarminus ex dicto apostol. Hebr. 11, v. 1. Fides est ὑπόστασις τῶν ἐλπιζομένων καὶ ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, quam esse fidei justificantis definitionem ex antecedentibus probat eamque sic explicat: *Fides est substantia rerum sperandarum, h. e. fides est quasi vita et anima rerum, quae sperantur, quoniam eas apprehendens ac menti repraesentans facit eas quodammodo esse praesentes ac vivere. Est etiam demonstratio sive convictio eorum, quae non apparent, quia intellectum facit assentiri illis, quae non intelligit. Quare cum fides definiatur per assensum, non erit fiducia.* Respondemus: ἀνακόλουθον est, ex positione unius partis procedere ad exclusionem seu negationem partis alterius. Proinde non valet consequentia. Fides est assensus. Ergo non est fiducia. Imo vero est et assensus et fiducia, ut superius demonstravimus. Sed probare nititur Bellarminus, excludi fiduciam ab apostolo in hac definitione: *1. fides dicitur substantia, quia facit praesentia ea, quae sunt alioqui futura; at repraesentare est actus intellectus, non voluntatis, in qua est fiducia.* Respondemus: ostendimus superius ὑπόστασιν recte verti per fiduciam et immotam animi confidentiam, nec tamen improbamus, si per ὑπόστασιν intelligatur basis et fundamentum, quia fides promissionibus DEI tanquam fulcro cuidam certissimo innititur et resistit variis hostibus, ut ostendunt exempla huic definitioni subjuncta. 2. *Ἔλεγχος ad intellectum pertinet, ejus enim est convinci argumentis, cujus est assentiri et judicare.* Respondemus: Fides dicitur ἔλεγχος, quia eam certitudinis demonstrationem praestat, qua non solum mens ad assensum flectitur, sed etiam voluntas convincitur, ut promissiones divinas a mente intellectas tanquam firmissimas amplectatur sibique in specie applicet. 3. *Fide intelligere dicimur aptata esse secula. Atqui intelligere est actus mentis.* Respondemus: Quaedam dicuntur de fide ratione notitiae, quaedam

Hebr. 11. fides est ὑπόστασις τῶν ἐλπιζομένων.

VII. 97.

respectu fiduciae, ut ex Jansenio superius audivimus; ea quae probant fidem esse notitiam, non statim negant eam esse fiduciam. 4. *Fide Noë metuens aptavit arcam. At fiducia non gignit metum, sed expellit, proinde fidei actus in Noë fuit, certo credere diluvium.* Respondemus: timor servilis non consistit cum fide et dilectione, bene autem timor filialis, sive εὐλάβεια, quam commendat apostolus, unde in psalmis haec duo saepissime conjunguntur, *Dominum timere eidemque confidere.* Noah non solum credidit veritatem divini judicii in praedictione diluvii, sed etiam promissionem de conservatione sui in diluvio, quam non nisi fiducia potuit apprehendere. Adde quod Noah dicatur *justitiae, quae per fidem est, heres constitutus*, quae vero sit illa justitia fidei, ex professo in epistolis ad Rom. et Gal. exponitur, nimirum Noahus fide apprehendit promissionem de semine mulieris contrituro caput serpentis, per illam fidei justitiam *invenit gratiam coram Domino*, Gen. 6, v. 8. *5. Fidei actus describitur, quod sit credere Deum esse et remuneratorem esse, at hoc non potest torqueri ad fiduciam.* Respondemus: actus fidei ratione notitiae est credere, quod DEUS sit et quod remunerator sit; actus fidei ratione fiduciae est DEO gratiam suam in promissionibus evangelicis offerenti confidere, et hac fide promissa bona amplecti. Unus fidei actus non opponendus est alteri, cum eidem subordinetur, siquidem fiducia non fertur in rem incognitam, praerequirit igitur notitiam. Quomodo vero negari potest, fidem ab apostolo definitam complecti etiam fiduciam, cum non solum vox ὑποστάσεως, sed etiam exempla definitioni subjuncta manifeste id testentur? *Fide Abel uberiorem hostiam Deo obtulisse dicitur, quam Cain*, v. 4, id vero de nuda notitia intelligi haudquaquam potest, cum et Cainus crediderit, esse Deum, quippe cui sacrificium obtulit, sed intelligendum est de fiduciali apprehensione primi evangelii, quod semen mulieris contriturum sit caput serpentis, hanc promissionem vera fide amplexus ac testificatus est mactatione victimarum, quod propter peccata agnoscat, se reum esse aeternae mortis, nec quicquam in se invenire, quo possit DEI gratiam mereri, ut autem mors peccatis debita derivetur in animal sacrificandum, ita se certo statuere, quod semen mulieris sive promissus Messias pro peccatis generis humani in ara crucis moriturus sit, propter illum peccata sibi remitti statuit. *Per fidem Abel consecutus est justitiae testimonium*, v. 4. Atqui nuda notitia nequaquam coram DEO justificat. *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, et ante translationem testimonium obtinuit, sese Deo placuisse*, v. 5. Atqui nuda notitia DEO non placemus,
VII. 98. cum hypocritae et impii quoque fidem historicam habeant, quos tamen DEO placere nemo dixerit. Idem de reliquis esto judicium. Fides enim illa, quam apostolus commendat, non potuisset per patientiam sese exercere et varia dona ac beneficia accipere, nisi per eandem credentes amplexi fuissent promissionem gratiae de Christo mediatore; quomodo in cruce patientia exerceri et auxilium exspectari poterit, nisi prius fide statuamus, Deum esse nobis per Christum reconciliatum?

77. Pergit Bellarminus et c. 6. alia Scripturae adducit testimonia, ex quibus probet, fidem non esse fiduciam. 1. Rom. 4: *Abraham non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum*, etc. *in repromissione Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quaecunque promisit Deus, potens est et facere. Hic describitur fides justificans per propositionem tum negantem, non consideravit corpus suum emortuum; tum affirmantem, plenissime sciens; jam vero considerare et scire ad intellectum pertinet, non ad voluntatem.* Respondemus: ἀνακολούθησις usitata recurrit. Fides est assensus in intellectu, ergo non est fiducia in voluntate. Imo vero haec in fide justificante non sunt opposita, sed subordinata. Fidem esse assensum non negamus, ex eo vero consequi, quod non sit fiducia, id vero totis viribus negamus. Idem de Abrahae fide dicimus, eam non fuisse solum assensum, sed et plenam cordis fiduciam, objectum enim ac fulcrum fidei ipsius statuitur promissio DEI veracis et omnipotentis, hanc non solo assensu, sed et fiducia firma Abraham est amplexus et contra spem naturae ac rationis credidit in spem promissionis divinae, nec haesitavit diffidentia, sed roboratus est fide. Ergo primum ex objecto, videlicet promissione, deinde ex opposito, videlicet diffidentia, denique ex adjuncto, videlicet πληροφορίᾳ, evidenter colligimus, Abrahae fidem fuisse firmam et immotam cordis fiduciam. Promissio requirit non solum assensum generalem, sed et fiduciam et applicationem specialem. Diffidentiae proprie opponitur fiducia. De fide Abrahae negatur diffidentia. Ergo fiducia de eadem praedicatur. Bellarminus cum aliter effugere non possit vim oppositionis, deserit vulgatam translationem ac per ἀπιστίαν intelligit incredulitatem, quod per concilium Trident. ipsi minime licet. *Πληροφορία* proprie notat firmam et immotam persuasionem ex certitudine verbi et promissionis in animo ortam, ita ut voluntas toto impetu feratur in id, quod cognitio in verbo ministravit, est enim πληροφορεῖσθαι plenis velis ferri. Naves, quae plenis et inflatis velis feruntur, recta seu cursu rectissimo contendunt ad locum praefixum, celerrime currunt, nusquam haerent, nec scopulos circumspectant, quae omnia ad fidem promissionibus divinis firmiter inhaerentem accommodari possunt. Roberto Constantino videtur hoc verbum in tertia syllaba scribendum per ω, quasi sit ἀπὸ τοῦ φωρᾷν, id est comperire, deprehendere, cujus conjectura fortassis etiam Bellarmino placuit, cum et ipse eo modo scribat; sed praeterquam quod non dicitur πληροφωρᾶσθαι, sed πληροφορεῖσθαι, Graeci codd. constanter scribunt per ο μικρόν, adde quod φωρᾷν proprie significet in furto deprehendere, quae significatio hic inepta est. Porro ut hoc loco dicitur Abraham *in spem contra spem credidisse*, ita Hebr. 6, v. 11. vocatur

Rom. 4: Abraham non infirmatus est fide.

πληροφορία τῆς ἐλπίδος. Cupimus, unumquemque vestrum studium ostendere ad πληροφορίαν spei usque ad finem, ne sitis segnes, sed imitatores eorum, qui per fidem et patientiam promissionem hereditarunt; ex qua sententia facili negotio colligi potest, *πληροφορίαν* fidei non tantum ad mentem pertinere, sed etiam complecti illos motus animi, qui ex certa persuasione consequuntur; spem enim in voluntate esse omnes fatentur. Vidit hoc Pistorius, ideo in thesibus de justificatione negat *πληροφορίαν* ad fidem pertinere, apertissime non solum apostolo, sed et Bellarmino contradicens.

VII. 99. 78. Alter locus ex 1. Cor. 13: *Nunc manent fides, spes, caritas, tria haec; ubi a spe distinguitur. Jam vero fiducia nihil aliud est quam spes roborata, unde Jobi 8. dicitur: Spes hypocritae peribit et sicut tela aranearum fiducia ejus. Et pro eo quod dicit David Psalm. 39: Beatus vir, cujus est nomen Domini spes ejus,* dixit Jerem. 17: *Beatus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. Itaque fiducia ex fide quidem oritur, non autem potest esse idem cum fide.* Respondemus: 1. argumentum petitum est ex Thoma. 2. 2. quaest. 129. art. 6, ubi scribit *fiduciam nihil aliud esse quam spem roboratam.* Notandum vero, fiduciam latius patere quam spem, nec esse terminos convertibiles. Duplex enim est fiducia, alia spei, alia fidei. Illa bonum promissum ut futurum respicit et exspectat; haec vero idem ut praesens respicit et apprehendit. Spei fiducia consistit in certa exspectatione boni promissi; fidei autem fiducia consistit in fiduciali apprehensione boni oblati. Refero huc, quod Bonaventura scribit 3. sent. dist. 26. artic. 1. quaest. 5: *duplex est certitudo, una fidei, altera spei.* 2. Inde etiam *πληροφορία* et fidei et spei tribuitur; Hebr. 10, v. 22: *Accedamus cum vero corde ἐν πληροφορίᾳ πίστεως.* c. 6, v. 11: *Cupimus, quemque vestrum studium ostendere ad πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος.* Vere agentibus poenitentiam et in Christum credentibus promissa est Dei gratia, reconciliatio et peccatorum remissio, hanc promissionem fide recipimus et promissa bona nobis oblata ut praesentia amplectimur; non speramus, nos olim demum in gratiam Dei recipiendos ac peccatorum remissionem futuro tempore accepturos, sed fide statuimus, nos propter Christum mediatorem Deo placere et peccata propter eundem nobis remitti; haec igitur est fiducia fidei. Praeter haec bona vere poenitentibus et in Christum credentibus promissa est liberatio ex cruce, revelatio gloriae, translatio in ecclesiam triumphantem, etc.; hanc promissionem itidem amplectimur, sed promissa illa bona, cum nondum sint praesentia, ideo fiduciali apprehensione non possumus apprehendere, sed spe eadem exspectamus, quae spes cum nitatur Dei verbo, itidem certa et immota est, unde dicitur *non confundere,* Rom. 8, v. 5. 3. Approbamus igitur et commendamus illam collationem dictorum Scripturae, qua Bellarminus usus fiduciam spei competere demonstrat, agnoscat vero et approbet ipse quoque collationem illam dictorum Scripturae, qua superius nos usi demonstravimus, etiam fidei competere fiduciam. 4. Quin imo fiducia illa spei fundamenti loco habet fiduciam illam, quam fidei tribuimus, nec sine ea potest ulla ratione subsistere. Nemo enim liberationem ex cruce et revelationem gloriae certitudine spei exspectare potest, nisi prius fide statuat, Deum per et propter Christum sibi reconciliatum esse. Quando calamitates testimonium dicunt de ira Dei peccatis nostris debita, praesertim vero quando exauditio differtur, tunc conscientia ante omnia de hac quaestione sollicita est, an Deus sit placatus, nec potest liberatio vel mitigatio calamitatum sperari, nisi prius fides statuat, Deum esse reconciliatum. Inde apostolus Paulus sententiam propheticam, *justus ex fide vivet,* quae de conservatione in periculis ex Chaldaeorum irruptione metuendis specialiter agit, rectissime ad articulum justificationis accommodat. Rom. 1, v. 17. Pari ratione peccata nostra nos convincunt, indignos nos esse vita aeterna et electorum gloria; non possunt igitur tanta bona certo sperari, nisi prius fide statuamus, Christum sanctissima sua obedientia et satisfactione eadem promeruisse ac propter ipsam gratis ea donari. 5. Propter arctissimam illam fidei et spei conjunctionem vocabula fidei et spei quandoque latius accipiuntur, ut invicem permutentur; negari interim nequit, si proprie velimus loqui, fidem a spe distinctam esse, cum fides sit apprehensio promissionis et beneficii in ea oblati praesentis, spes autem exspectatio boni promissi futuri. 6. Fiduciam ex fide oriri concedimus, quo vero sensu id accipiendum sit, superius indicatum est. Ex notitia et assensu divinae promissionis oritur fiducia, sed ex eo tam non sequitur, fidem non esse fiduciam, quam si quis colligere velit: Deus novit suos. Ergo illa Dei notitia non complectitur favorem et benevolentiam, quin imo verba notitiae apud Hebraeos saepius connotant affectum et motum voluntatis, qui notitiam illam consequitur. VII. 100.

(1. Cor. 13. fides a spe distinguitur.)

79. 3. Ex 2. Cor. 10: *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Per fidem intellectus ducitur captivus in obsequium Christi, quia cogitur credere, quod non intelligit. Ergo fides ad intellectum, non ad voluntatem pertinet.* Respondemus: 1. Consequentiam negabit ipse Thomas de Aquino, cui multum tribuit Bellarminus, is enim voluntati tribuit quod cogat intellectum assentiri illis, quae in verbo proponuntur, ut superius ipsum disserentem audivimus. 2. Dictum apostoli probat, fidem esse in intellectu, ratione notitiae et assensus; nequaquam vero negat, esse in voluntate ratione fiduciae; haec enim sibi invicem non repugnare superius evicimus. 3. Non describitur fides justificans a suo formali, vel a proprio objecto, sed effectus quidam ac vis spiritualis ejusdem exprimitur, ut ergo effectus rei non tollit formale ipsius, ita quoque captivatio illa intellectus sub obsequium Christi non tollit proprium fidei formale, quod est Christi beneficia in verbo evangelii oblata apprehendere sibique applicare. 4. Quin imo ut fides

(2. Cor. 10: In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.)

captivat intellectum, ut assentiatur articulis fidei, licet cum ratione humana pugnare videantur; ita quoque convincit et captivat quasi voluntatem, ut superatis omnibus dubitationibus promissiones evangelicas firma fiducia amplectatur, licet sensui carnis nostrae videantur repugnare.

4. Eph. 3. fides distinguitur a fiducia.

80. 4. Ex c. 3. Eph.: *In Christo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus. Quod si habemus accessum ad Deum in confidentia seu fiducia per fidem, certo sequitur, ut fides non sit fiducia, sed fiduciae causa, alioqui sensus hujus loci esset, habemus accessum in confidentia per confidentiam.* Matth. 9. *itidem fiducia a fide distinguitur. Confide, filia, fides tua te salvam fecit, ubi ad fiduciam concipiendam excitatur mulier, quae jam fide fuerat sanata.* 1. Tim. 3: *Fiducia in fide acquiri dicitur, quia potest esse fides sine tali fiducia.* Respondemus: 1. argumentum invertimus. Ex fide justificante oritur confidentia ac παῤῥησία. Atqui ex sola notitia historiae vel etiam solo assensu absque fiduciali apprehensione Christi non oritur confidentia ac παῤῥησία, ut patet exemplo hypocritarum. Ergo fides justificans non est sola notitia vel solus assensus absque fiduciali apprehensione Christi. Item dicimur habere fiduciam in fide, quomodo ergo fiducia potest a fide separari? 2. Apostolus igitur non tam fidem a fiducia, quam unius fidei diversos actus, apprehensionem scilicet promissionis evangelicae de Christo mediatore, atque inde ortam in animo fiduciam, distinguit ac fiducialem illum ad Deum accessum per fidem esse ac in fide consistere docet. 3. Nec improbamus eorum sententiam, qui in his dictis fidem a suis exercitiis, effectis et adjunctis describi statuunt. Fiducia est forma fidei justificantis, quatenus certa animi persuasione promissionem gratiae amplectitur, eadem nihilominus est effectus fidei, quatenus in exercitiis suis crescit et plenior redditur. Negari enim non potest, fidem justificantem habere suos gradus et incrementa, ac discrimen esse inter fidem modicam, infirmam et languidam; ac inter fidem magnam, robustam ac validam, unde discipuli orant Luc. 17, v. 5: *Domine, adauge nobis fidem;* quando fides exercetur, nascitur inde confidentia et παῤῥησία ad Deum, sicut apostolus pronuntiat, Rom. 5, v. 1: *Nos fide justificatos pacem habere apud Deum.* Declarari hoc potest simili exemplo. *Dat Deus Spiritum sanctum petentibus,* Luc. 11, v. 13. et tamen nemo recte orat sine Spiritus sancti gratia, quippe qui est *spiritus gratiae et precum,* Zach. 12, v. 10, nimirum hoc intelligendum est de incremento et augmento donorum Spiritus s., *quia habenti dabitur, non habenti auferetur id quod habet,* Matth. 13, v. 12; ita quoque *per fidem habemus accessum in fiducia,* et tamen nulla fides, modo vera sit, est
VII. 161. sine aliqua fiducia, crescit vero et augetur in exercitiis suis. August. serm. 36. de verb. Dom.: *Fides fundit orationem et oratio fusa impetrat fidei firmitatem.* 4. Simplicissima est eorum interpretatio, sententiam dicti apostolici esse eam, quod ex fide in Christum oriatur fiducia erga Deum patrem, ut in omnibus necessitatibus μετὰ πολλῆς παῤῥησίας eum accedamus. Cum enim fide Christum amplectimur ac propter eum υἱοθεσίαν nobis contingere statuimus, non amplius fugimus Deum, sed libere et confidenter ipsum tanquam patrem adimus et compellamus, perinde ut apostolus dicit Rom. 5, v. 1: *Justificati ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum;* v. 2: *per quem habemus accessum fide in gratiam illam, in qua stamus et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* Hebr. 10, v. 19: *Habentes fiduciam ad introitum sanctorum in sanguine Christi;* v. 22: *accedamus cum vero corde ἐν πληροφορίᾳ πίστεως,* ubi fidei isti, per quam accessum habemus ad Deum, manifeste tribuitur παῤῥησία. Hujus loci est observatio illa, quod παῤῥησία proprie significet libertatem, alacritatem. Act. 4, v. 29: *Servis tuis loqui μετὰ πάσης παῤῥησίας.*

5. Objectum fidei sunt omnia, quae Deus revelavit. 6. Actus fidei est credere, non confidere.

81. *5. Objectum fidei sunt omnia, quae Deus revelavit. Fiducia autem tam late non patet. 6. Actus fidei est credere, non confidere. Ergo fides non est fiducia.* Respondemus: de objecto fidei proprio et adaequato dissereturs suo loco, hac vice repetimus Cornelii Jansenii episcopi Gandavensis regulam c. 32. Harm. evang. propositam: *Quaedam dicuntur de fide respectu notititiae, quaedam respectu fiduciae.* Fidei respectu notitiae actus est credere, objectum est omne Dei verbum nobis revelatum; fidei respectu fiduciae actus est confidere sive fiducialiter apprehendere; objectum est promissio evangelica de Christo mediatore, sive quod idem est Christi obedientia et satisfactio in verbo evangelii nobis oblata. Ergo non est, quod Bellarminus dicat, si credere usurpatur in Scripturis pro confidere, nos cogi, ut absurdissime atque ineptissime loca plurima explicemus, exempli gratia, Joh. 14: *Non creditis, quia ego in patre et pater in me est?* Act. 8: *Credo, Filium Dei esse Jesum Christum.* Rom. 10: *Corde creditur ad justitiam.* Et postea *si in corde tuo credideris, quia Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris.* Haec et similia (ait Bellarminus) non possunt nisi ineptissime accipi pro fiducia. Respondemus: imo vero ineptissimum est Bellarmini argumentum ex particulari ductum. Non enim sequitur. In quibusdam Scripturae dictis non potest credere per confidere explicari. Ergo in nullis locum habet ista explicatio, et per consequens fides non est fiducia. Atqui ostendimus superius, Scripturam ipsam pluribus in locis credere pro confidere interpretari, neque hoc negare potest Bellarminus, qui lib. 1. de justif. c. 11. concedit, *diffidentiam* Rom. 4. positam pro *incredulitate,* ex vi igitur oppositionis fiducia ponitur pro fide. Neque vero absurdum erit, si quis in allegatis locis fiduciam quoque connotari dixerit. Christus non solum simplici assensu vult hoc credi, quod Pater sit in ipso et ipse in Patre, sed et fiducia cordis per ipsum tanquam mediatorem ad Patrem accedere nos jubet, unde initio capitis

dicit: *Creditis in Deum, etiam in me creditis*, quod Stapletonus sic παραφράζει: *In Deum fiduciam habete et in me.* Eunuchus non solum credidit, Jesum Christum esse Dei Filium, sed et in ipsum tanquam mediatorem promissum et exhibitum omnem cordis fiduciam collocavit. Nec historica illa fides, qua credimus, Christum esse a mortuis suscitatum, ad justitiam et salutem efficax est, cum et daemones hoc credant, sed requiritur, ut credamus, Christum *propter peccata nostra mortuum et propter justificationem nostram resurrexisse*, Rom. 4, v. 25.

An homo possit esse certus de Dei gratia.

82. Ad hunc locum pertinet quaestio de certitudine justitiae et gratiae, *an scilicet miser peccator, quando in vera ac seria poenitentia fide ex verbo evangelii per Spiritum s. concepta apprehendit pro-*
VII. 102. *missionem gratiae et in ea simul Christi satisfactionem ac meritum, possit ac debeat certa fiducia statuere, sibi remissa esse peccata ac se esse apud Deum in gratia.* Affirmant ecclesiae nostrae, Pontificii negant. Observa autem, 1. non esse quaestionem de fide haereticorum, qui falsas et blasphemas opiniones, pugnantes cum fundamento, amplectuntur et tuentur. Patres conc. Trid. sess. 6. c. 9. profitentur, se excludere *inanem haereticorum fiduciam*, et addunt: *Quamvis necessarium sit credere, neque remitti, neque remissa fuisse unquam peccata, nisi gratis divina misericordia propter Christum; nemini tamen fiduciam et certitudinem remissionis peccatorum suorum jactanti, et in ea sola quiescenti peccata dimitti vel dimissa esse dicendum est, cum apud haereticos et schismaticos possit esse, imo nostra tempestate sit et magna contra ecclesiam Catholicam contentione praedicetur vana haec et ab omni pietate remota fiducia.* At non est hoc loco quaestio de fiducia, quam falso jactant haeretici. qui cum ipsum fidei fundamentum, quantum in ipsis est, evertant, quomodo fides eorum vera et justificans esse possit? Haereses sunt *opera carnis* Galat. 5, v. 20, *qui vero talia agunt, regnum Dei non consequentur*, v. 21; haereticis igitur nec fiducia gratiae, nec dubitatio, sed certissima asseveratio irae divinae, et certissimum aeternae damnationis periculum convenit. 2. Non esse quaestionem de falsa fidei persuasione et jactantia in illis, qui in peccatis secure pergunt, vera poenitentia destituuntur et epicuream opinionem de impunitate scelerum induunt. Talem quandam *inanem et ab omni pietate remotam fiduciam* ab haereticis praedicari concil. Trident. asserit; quid Libertini, Antinomi, Anabaptistae atque alii praedicent, nos non attingit. Sin haereticorum nomine concilium etiam nos complectitur, insigni nos injuria afficit, et contra publica doctrinae nostrae testimonia sine fronte nobis tribuit, quod inanem illam ab omni pietate remotam fiduciam magna contra ecclesiam Catholicam contentione praedicemus. 3. Non esse quaestionem de robore vel infirmitate fidei, an in cordibus renatorum firma et omnis dubitationis expers fiducia perpetuo regnet. Fatemur ipsi, quod vera fides in hac carnis infirmitate non sit perfecta, sed saepius tentetur multis ac variis dubitationibus, ita ut in tentationibus quandoque valde languida sit fiducia; addimus autem, dubitationem illam ex imbecillitate carnis ortam fide superandam esse ac perpetuo cum ea luctandum. Quamvis igitur in tentationibus non possimus firma et ab omni dubitatione remota fiducia promissionem gratiae amplecti, debemus tamen dubitationi reluctari et perpetuo ingemiscere: *Credo, Domine, sed tu opem fer incredulitati meae*, Marc. 9, v. 24. Fatemur, carnem, quae in renatis etiam contra Spiritum concupiscit, non solum ad dubitationem, sed etiam ad desperationem propendere, sed addimus, dubitationem illam non esse docendam, fovendam et humilitatis nomine venditandam. Pontificii contra docent, nec posse nec debere credentes certa fiducia statuere, propter Christum sibi remissa esse peccata. Costerus in enchir. cap. de fide pag. 209: *Fidei certitudinem citra omnem dubitationem noluit Christus in nobis esse.* Bellarminus lib. 3. de justif. c. 2. sic format statum: *Utrum debeat aut possit aliquis sine speciali revelatione esse certus, certitudine fidei divinae, cui nullo modo potest subesse falsum, sibi remissa esse peccata?* 4. Non esse quaestionem, an credentes in vero Dei timore perpetuo vivere debeant. Nequaquam enim docemus, fiducia misericordiae divinae ad alendam et confirmandam carnis securitatem et petulantiam abutendum esse, sed expresse dicimus, carnem freno timoris Domini coërcendam et reprimendam esse. Neque vero haec invicem pugnant, quod renati de gratia DEI certi sint, et tamen Deum sincero corde timere debeant; quia timor DEI non opponitur filiali fiduciae spiritus, sed effrenatae securitati carnis, inde vere pii in Scripturis sacris et Deo confidere, et Deum timere dicuntur. 5. Non esse quaestionem, an fiduciae illius fundamentum sit in nostris qualitatibus ac virtutibus. Item an operum justitia firmam gratiae fiduciam in nobis pariat, quod itidem negamus. Neque enim propter nostra opera vel propter nostram dignitatem DEO nos caros et acceptos esse statuere debemus, sed propter Christum mediatorem, qui est VII. 103.
nostra justitia, qui est dilectus ille, in quo dilecti sumus. 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum*, dicit apostolus, *sed in hoc non sum justificatus.* Qui evangelium convertunt in legem atque hominem suarum dispositionum et operum merito justificari contendunt, non possunt aliud doctrina sua efficere quam perpetuas dubitationes, cum nostrorum operum justitia sit imperfecta et immunda, nec possit severum justitiae divinae examen ferre; tota autem quaestio est de justitia fidei, quae in peccatorum remissione et justitiae CHRISTI imputatione consistit, an illa firmam gratiae divinae fiduciam in cordibus credentium parere possit ac debeat? quod affirmamus. 6. Non esse proprie hoc loco quaestionem de certitudine electionis et perseverantiae. Quamvis enim hae quaestiones magna vicinitate sint conjunctae, tamen

perspicuitatis et melioris intelligentiae causa distincte de illis disserendum esse judicamus. 7. Non esse quaestionem de fide historica, quam solam agnoscunt Pontificii, sed de speciali illa fide, quae promissionem gratiae et in ea Christum mediatorem amplectitur ejusque beneficia sibi applicat; ex quo intelligitur, pleraque adversariorum argumenta scopum quaestionis non attingere, cum de sola fide historica (quam catholicam et divinam appellent) agant. ** Origo hujus opinionis Pontificiae est depravatio doctrinae de justificatione per solam in Christum fidem, quod confitetur ipse Bartscius Domin. 2. adv. pag. 96. Quaestio tota pendet ex illa altera de fidei vel solius vel non solius justificatione. Nam si sola fides justificat, idque eo ipso ac solo, quod merita passionis Christi sibi fide sua quisque tanquam propria apprehendit et applicat, quicunque eam habet nihil profecto habet, quod amplius metuat in illo judicio.**

83. Bellarminus de incertitudine justitiae disputaturus lib. 3. de justificat. cap. 2. praemissa distinctione certitudinis *in unam, quae est objecti, id est rei cognitae vel creditae, et alteram, quae est subjecti, id est hominis cognoscentis vel credentis;* ac propositis gradibus *certitudinis tam evidentis quam obscurae* (ubi ea, quae propter divinam auctoritatem certo creduntur, refert ad certitudinem obscuram catachresi satis dura): tandem descendit ad statum controversiae, ubi primo accusat Chemnicium, quod eum non recte formarit. *Statum quaestionis* (inquit) *ita proponit Chemnicius, utrum peccator in seria poenitentia ex fide vera in Christum possit certa fiducia statuere, sibi remissa esse peccata. Sed non istum esse quaestionis nostrae statum, ex duobus intelligi poterit, tum quia quaestio esset conditionalis non absoluta, tum quia non de fiduciae, sed de fidei certitudine disputamus. Quod esset quaestio conditionalis, patet inde, quia illud in seria poenitentia idem significat ac si diceretur, si seria sit poenitentia. Quodsi quaestio ita conditionaliter proponatur, an possit homo certo statuere sibi remissa esse peccata, si constet eum seriam egisse vel agere poenitentiam, nemo catholicorum erit, qui non respondeat, posse atque debere. Non igitur conditionaliter, sed absolute controversia hoc tempore inter Catholicos atque haereticos de certitudine justitiae magna contentione tractatur. Deinde si de fiducia tantum ageretur, ut Chemnicius proponit, non esset etiam opus longa disputatione. Neque enim Catholici negant, certam fiduciam in DEO collocandam esse et certo confidendum, post actam legitime poenitentiam et sacramentum baptismi vel absolutionis rite perceptum remissa esse peccata. Sed adversarii ut fidem cum fiducia, ita certitudinem fidei cum certitudine fiduciae confundunt.* Respondemus ad prius: Verba illa, *in seria poenitentia*, non proponunt conditionem aliquam meritoriam, sed continent descriptionem subjecti. Nequaquam affirmamus, quemlibet hominem sine discrimine certum esse posse de salute sua, siquidem epicureis contemtoribus omni poenitentia destitutis tantum abest, ut certitudinem gratiae persuasam esse velimus, ut potius certam damnationem illis exspectandam esse doceamus; tota autem quaestio est de homine peccatore veram et seriam poenitentiam agente ac fide in CHRISTUM mediatorem se erigente, an is certus esse possit ac debeat, propter Christum sibi remitti peccata et se esse apud DEUM in gratia? Quod affirmamus nos, Pontificii negant. Quod Bellarminus addit: *Si quaestio conditionaliter proponatur, an possit* VII. 104.
homo certo statuere, sibi remissa esse peccata, si constet, eum seriam egisse vel agere poenitentiam, tunc neminem Catholicorum fore, qui non respondeat, posse ac debere, in eo ludit ambiguitate phraseos. Per seriam enim poenitentiam intelligit contritionem, quae sit si non *intensive et extensive*, tamen *appretiative summa*, confessionem, quae sit perfecta omnium delictorum mortalium coram sacerdote enumeratio, et satisfactionem, quae certis operibus peccata et peccatorum poenas compenset, proinde cum nemo certus esse possit, an sufficienter sit contritus, an plene delicta sua sit confessus, an dignam et sufficientem praestiterit satisfactionem, ideo etiam neminem posse esse certum, an seriam egerit poenitentiam; nos autem per veram ac seriam poenitentiam intelligimus serium de admissis peccatis dolorem et veram in Christum fidem, quam sequuntur novae obedientiae fructus, de qua poenitentia vere pios certos esse posse negari nequit. Ad posterius dicimus, fidem et fiduciam non eo modo differre, ut de fide non possit praedicari fiducia, ostendimus enim paulo ante immotis argumentis, fidem non solum esse notitiam et assensum, sed etiam fiduciam promissionibus evangelicis de CHRISTO mediatore innitentem. Tandem igitur Bellarminus sic format statum quaestionis: *Utrum debeat aut possit aliquis certitudine fidei, cui nullo modo possit subesse falsum, sine speciali revelatione certus esse, sibi remissa esse peccata;* ad quam respondet cap. 3. negative, repudiata non solum nostra, sed etiam enchiridii Coloniensis et Ambrosii Catharini hac de re sententia. Ex quibus omnibus patet verus quaestionis status; restat ut argumenta nostra in medium adducamus.

Argumenta nostrae sententiae: 1. Ab immota divinarum promissionum firmitate.

84. Primam argumentorum classem suppeditat nobis *divinarum promissionum immota firmitas.* In evangelio promisit Deus, quod velit omnes illos, qui agunt poenitentiam et in Christum credunt, in gratiam recipere et peccata eis remittere, quo pertinent omnes illae, quotquot in Scripturis exstant, evangelicae promissiones, quarum nucleus proponitur Joh. 3, v. 16: *Sic DEUS dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Inde sic colligimus: Si DEUS promittens credentibus suam gratiam et peccatorum

remissionem est fidelis et verax, ut mentiri non possit, consequens est, promissionibus ejus immota fide adhaerendum esse. Sed verum prius. Ergo et posterius. Ut autem argumentum hoc sit evidentius, attendenda sunt membra sequentia: *1. Finis promissionum.* Ideo Deus ex arcana majestatis suae sede prodiit, ac misericordissimam suam de remissione peccatorum gratuita voluntatem nobis patefecit, ut de ipsius voluntate essemus certi. Promissio et fides sunt correlata; promissio est fundamentum ac basis fidei; data igitur promissione fides certo eidem inniti potest ac debet. *2. Discrimen legalium et evangelicarum promissionum.* Legales promissiones dubias et incertas relinquunt conscientias, quia additam habent conditionem perfectae obedientiae, quae cum in nobis non inveniatur, ideo promissiones legis fiunt nobis incertae, imo irritae. Sed evangelicae promissiones sunt gratuitae, nec nostris meritis vel operibus, sed soli Christo confidere docent, ideo etiam certa cordis fiducia eis inniti possumus. Rom. 4, v. 16. *ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio*, ubi et certitudo promissionis evangelicae, et certitudo fidei conjunguntur. *3. Dei veracitas.* Ut DEUS verax est in comminationibus, ita etiam in promissionibus. Rom. 3, v. 3: *Numquid incredulitas illorum fidem DEI evacuabit?* v. 4: *absit, sit autem DEUS verax et omnis homo mendax.* 2. Tim. 2, v. 13: *Si non credimus, ille fidelis permanet, se ipsum negare non potest.* 1. Joh. 5, v. 10: *Qui non credit DEO, mendacem facit eum.* Ut ergo extra Christum peccatoribus impoenitentibus et incredulis certa damnatio imminet vi divinae comminationis Joh. 3, v. 36: *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira DEI manet super eum;* ita in Christo certa salus proposita est poenitentibus et credentibus vi divinae promissionis: *Qui credit in Filium, habet*
VII. 105. *vitam aeternam. 4. Proprietas divinarum promissionum.* Diabolicarum promissionum proprium est, quod sint dubiae, incertae, ambiguae et mendaces, ut testantur oracula Apollinis Delphici etc., sed divinarum promissionum hoc proprium est, quod sint certae, indubitatae, immotae et veraces. *5. Ὁμογένεια promissionum cum verbo revelato.* Ut de toto verbo universaliter vera est immota certitudo, ita etiam de hac parte verbi divini, quae continet promissiones evangelicas. Matth. 5, v. 18: *Amen dico vobis, donec transeat coelum et terra, jota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Luc. 21, v. 33: *Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt. 6. Exempla certitudinis.* Nullum potest proferri exemplum, quod DEUS promissiones suas non servaverit, exempla autem servatarum promissionum infinita exstant, quin imo praeter et contra naturae ordinem saepius egit DEUS, ut promissiones suas impleret. Exempla isthaec praecedentium sunt confirmatio sequentium. *7. Similia*, quibus certitudo promissionum declaratur. Conferuntur enim cum *petra* firmissima, in qua exstructa domus contra omnes ventorum ac tempestatum turbines stare potest immota Matth. 7, v. 25; cum *terra firma*, cui ancora tuto infigi potest Hebr. 6, v. 19; cum *pacto*, cujus finis est, ut sit testimonium certitudinis, Jerem. 31, v. 33: *Hoc erit pactum meum, quod feriam domui Israël, ero eis in Deum et ipsi erunt mihi in populum;* v. 34: *et propitiabor iniquitati eorum et peccati eorum non recordabor amplius;* cum *desponsatione*, ut enim sponsalia sunt mentio et certa promissio futurarum nuptiarum, ita Deus despondet sibi ecclesiam et omnes vero credentes, Hos. 2, v. 19. *8. Discrimen humanarum ac divinarum promissionum.* Promissiones humanae sunt incertae ac lubricae, quia omnis homo mendax; sed DEUS est ipsa veritas. *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, aut ut filius hominis, ut poeniteat eum; ipse dixit et non faciet, locutus est et non stabiliet illud?* Num. 23, v. 19. Haec omnia evidenter probant, evangelicis illis promissionibus firma fide adhaerendum esse. Ceterum quamvis in hac vita semper deprehendatur carnis infirmitas, tamen monente doctiss. D. Chemnicio doctrina de certitudine gratiae per eam non labefactatur, cum duae causae sint, propter quas concessa illa fidei infirmitate ex corrupta nostra carne orta, nihilomnius doctrina de fiducia certa et firma proponatur: primo ut sciamus, quicquid sentitur dubitationum, id non esse de natura fidei, sed pertinere ad corruptam carnem; deinde ne indulgeamus illis dubitationibus, nec jactemus eas quasi virtutes fidei, sed cum illis luctemur et fidem augeri quotidie petamus. Excipit Bellarminus lib. 3. de justif. c. 11. *promissiones evangelii non esse gratuitas, sed habere annexam conditionem nostrorum operum ac meritorum.* At suo loco ostendimus contrarium. Si dicant, *non posse nos promissionibus divinis certo credere propter naturae nostrae infirmitatem*, respondemus, certitudinem illam non fundari in nostris viribus, sed in Dei veritate et promissionum divinarum constantia. Ut ergo possumus credere non ex nostris viribus, sed per efficacem Spiritus sancti operationem, qui per auditum evangelii et usum sacramentorum fidem in nobis accendit; ita etiam de gratia Dei et remissione peccatorum per Spiritus s. efficaciam certi esse possumus. Ex his fundamentis Dn. Chemnicius in Examine Tridentini concilii recte scripserat, dicta illa apostolica: *Justitia DEI in omnes et super omnes, qui credunt; si ex lege est hereditas, exinanita est fides et abolita est promissio; ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio*, etc. non verba, sed fulmina esse contra Tridentinum decretum. Id vero male habet Bellarminum, ideo lib. 3. de justif. c. 9. testimonio quinto regerit: *1. Apostolum non loqui de fide, qua quis credit, sibi remissa esse peccata, sed qua credimus, Christum ex mortuis resurrexisse; 2. fidem esse quandam conditionem, ac proinde evangelicas promissiones itidem esse conditionales; 3. neminem posse esse*

certum, se habere fidem illam, quae requiritur in justificatione, cum hoc in nulla parte verbi Dei contineatur. Sed inania ista figmenta suo loco partim discussimus, partim adhuc discutiemus.

VII. 106. 2. A juramenti divini stabilitate. 85. Alteram argumentorum classem constituit *juramenti divini stabilitas.* Deus non solum promittit vere credentibus suam gratiam, remissionem peccatorum et vitam aeternam, sed etiam juramento has promissiones suas confirmat, ne ulla de his superstes relinquatur dubitatio. Ezech. 33, v. 11: *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.* Joh. 5, v. 24: *Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam, et in condemnationem non veniet, sed a morte transivit in vitam.* Joh. 8, v. 51: *Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.* Inde concludimus cum epist. ad Hebr. c. 6, v. 16: *Homines per majorem jurant, et omnis controversiae eorum finis est juramentum;* v. 17: *in quo Deus abundantius volens ostendere heredibus promissionis τὸ ἀμετάθετον (firmitatem et immobilitatem) consilii sui, interposuit jusjurandum;* v. 18: *ut per duas res immobiles, in quibus fieri non posset, ut mentiretur Deus, validam consolationem haberemus, qui confugimus ad tenendam propositam spem,* ubi accurate observandum, quod finis juramenti a DEO adhibiti constituatur iste, ut firmam consolationem habere possemus. Ut ergo consilium Dei firmum et juramentum immobile; ita quoque nostra consolatio ex fide orta debet esse firma, certa et immota. Tertullianus lib. de poenitent.: *O beatos nos, quorum causa jurat Deus, o miserrimos, si nec Deo juranti credimus.* Hieronymus tom. 2. epist. 46: *Idcirco jurat Deus, ut si non credimus Deo promittenti, credamus saltem pro salute nostra juranti.* Augustinus 16. de civit. Dei c. 32. circa finem: *Quid est Dei vivi veracisque juratio, nisi promissionis confirmatio et infidelium quaedam increpatio?* In Psalm. 88: *Hoc dixit Deus, hoc promisit, si parum est, hoc juravit. Quia ergo non secundum merita nostra, sed secundum illius misericordiam firma est promissio, credamus et invocemus.* Recte ergo concludit Lutherus in c. 22. Genes., *Deum per juramentum a fide Pontificiam et carnalem dubitationem avertere. Qui non credit Deo, mendacem facit eum,* 1. Joh. 5, v. 10; at non solum mendacem, sed etiam perjurum.

3. A sacramentorum utilitate. 86. Tertiam argumentorum classem suppeditat nobis *sacramentorum utilitas.* Deus non solum promisit in verbo suam gratiam, sed et promissioni huic addidit sacramenta, ut sint sigilla promissionis gratiae in verbo evangelii oblatae, ac media gignendae, alendae et confirmandae fidei, qua unusquisque certo statuat, ad se in individuo Christi beneficia pertinere. Inde sacramentum circumcisionis dicitur *signaculum justitiae fidei* Rom. 4, v. 11. eo quod circumcisi vera fide futurum Messiam exspectantes de justitia et gratia deberent esse certi. In N. T. baptismus et coena Dominica de speciali applicatione gratiae et beneficiorum Christi nos confirmant. Baptismus est ἐπερώτημα *bonae conscientiae εἰς θεόν,* 1. Petr. 3, v. 21. Quando in V. T. os Domini consulebant, id dicebatur ἐπερωτᾶν, ita quoque in baptismo de benevolo Dei erga nos affectu certi reddimur. Gal. 3, v. 27: *Quicunque in Christum baptizati estis, Christum induistis.* In sacra coena accipimus certissimum pignus gratiae divinae et remissionis peccatorum nostrorum, quia illud ipsum corpus manducamus, quod pro nobis in mortem traditum, illum ipsum sanguinem bibimus, qui est in ara crucis pro peccatis nostris effusus. Certi igitur esse possumus, ad nos etiam bona illa pertinere, quae Christus traditione sui corporis et effusione sui sanguinis in ara crucis promeruit. Vid. Ench. consol. tent. 13. et seqq. Huc pertinet privata absolutio, in qua poenitentibus in specie annuntiatur peccatorum remissio, de qua dubitare nec debent nec possunt, qui fidem habent verbis Christi Matth. 18, v. 18: *Quaecunque solveritis in terra, soluta erunt in coelo.* Joh. 20, v. 23: *Quorum remiseritis peccata, illis remissa erunt.* Ideo Gerson recte disputat, *absolutionem non in optativo, sed in indicativo modo pronuntiandam esse.* Sic Christus Matth. 9, v. 2. ad paralyticum VII. 107.
dicit: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua,* nimirum quia de certitudine gratiae ipsum vult confirmare. Luc. 7, v. 48. ad peccatricem dicit, *remissa tibi sunt peccata tua;* v. 50: *fides tua te salvam fecit.* Bellarminus lib. 3. de justif. c. 11. resp. ad 4. excipit, *falso hoc assumi, quod sacramenta instituta sint praecipue ad fidem sustentandam et nos certos de voluntate Dei reddendos;* at contrarium demonstrabimus suo loco. Quid clarius pronuntiato illo apostolico, circumcisio fuit σφραγὶς, *signaculum, justitiae fidei?* Deinde addit, *sacramenta esse quidem non solum causas, sed et signa infallibilia justificationis ex parte sua, interim tamen effectum eorum impediri per indispositionem suscipientis, cum ad salutarem eorum usum requiratur fides et poenitentia.* Respondemus: Sane per actualem impoenitentiam et incredulitatem impeditur salutaris fructus sacramentorum, sed vere poenitentibus et credentibus hoc nequit esse fraudi, quominus illis sacramenta sint promissionum evangelicarum sigilla certissima. *At,* inquit Bellarminus, *non potest haberi certitudo fidei de intentione ministri, sine qua non perficitur sacramentum,* (inde Tannerus in colloq. Ratisb. edit. Monac. f. 140. dicebat, *non tantum evidenter non esse verum, sed etiam evidenter falsum, quod cuiquam certo et evidenter atque infallibiliter constare debeat, an recte et vere baptizatus sit, necne, cum de intentione ministri nemo quicquam certi statuere possit) neque de remotione omnis impedimenti, cum fieri possit, ut aliquis non sit sibi conscius obicis et tamen re ipsa obicem ponat, cum affectum gerat ad peccatum aliquod letale, quod esse peccatum ignoret.* Respondemus: Haec non

sunt petita ex fontibus Israëlis, sed ex lacunis Scholasticorum. Intentio ministri nec addit nec demit quicquam integritati vel efficaciae sacramenti, quippe quae non pendet ex intentione administrantis, sed ex intentione divina, quid enim ibi faciat minister malus, ubi bonus est dominus? Quod ad nostram dispositionem attinet, nunquam ea ad illum perfectionis gradum assurgit, ut digni simus beneficiis in sacramento oblatis, interim tamen Deus ex immensa misericordia bonorum suorum participes facit eos, qui de admissis peccatis serio dolent, et fide in Christum mediatorem sese erigunt.

4. A Spiritus s. in cordibus testificantis veritate.

87. Quartam argumentorum classem praebet *Spiritus sancti in cordibus nostris testificantis et promissionem obsignantis veritas.* Deus non solum exterius in verbo testatur de sua gratia credentibus in Christum promissa, sed etiam donat illis Spiritum sanctum, *qui testimonium reddit spiritui ipsorum, quod sint filii Dei*, sicque interius eos confirmat de gratia Dei, de beneficiis Christi, ac de speciali eorum applicatione. Rom. 8, v. 14: *Quicunque Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei;* v. 15: *non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum DEI, in quo clamamus, abba pater;* v. 16: *ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus Filii Dei*; v. 17: *si autem filii, utique et heredes.* Gal. 4, v. 6: *Quoniam estis filii, misit Deus spiritum filii sui in corda vestra clamantem abba Pater.* 1. Cor. 2, v. 12: *Nos accepimus spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata sint nobis.* 2. Cor. 1, v. 21: *Qui confirmat nos vobiscum (βεβαιῶν ἡμᾶς) in Christum et qui unxit nos Deus;* v. 22: *qui et signavit nos* (σφραγισάμενος) *et dedit arrhabona Spiritus in cordibus vestris.* Eph. 1, v. 13: *Credentes signati estis Spiritu promissionis sancto;* v. 14: *qui est arrhabon hareditatis nostrae.* Ephes. 4, v. 30: *Nolite contristare Spiritum sanctum, quo signati estis in diem redemtionis.* Ex his larga seges argumentorum nobis nascitur. Vere credentes sunt templa et habitacula Spiritus sancti; atqui is est Spiritus adoptionis filiorum, utique ergo testimonium illis dat, quod sint filii Dei. Lutherus in c. 4. Gal.: *Filius Dei Christus certissimus est se placere Deo. Ergo et nostra corda certa esse debent, quod placeamus DEO, quia eundem Spiritum, in quo Christus certus est, et nos habemus et certi esse*
VII. 106. *debemus propter Christum, qui certus est, se esse in gratia.* Ibid.: *Christus placet Deo, ergo et nos, qui haeremus in Christo, placemus DEO propter Christum. Etsi peccatum haereat in carne, tamen gratia uberior est et potentior peccato.* Spiritus ille credentibus datus est spiritus υἱοθεσίας, non autem spiritus servitutis, expellit igitur timorem servilem, incertitudinem et dubitationem, contra vero fiduciam et certitudinem in cordibus generat ille Spiritus in nobis et nos per illum clamamus, abba Pater; hic clamor non oritur ex dubitatione, sed ex plena fiducia. Clamare enim non est cum dubitatione et meticulose aliquid proferre, sed clara voce testari, se agnoscere Deum patrem esse dilectissimum et tali fiducia eum invocare. Spiritus ille testatur, συμμαρτυρεῖ, testimonium reddit, spiritui nostro, quod simus Dei filii, ergo non per moralem quandam certitudinem, non per conjecturalem quandam opinionem, sed ex ipsius Spiritus sancti testimonio credentes sciunt, se esse Dei filios. 1. Joh. 5, v. 9: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est.* Ad illustrandam illam certitudinem, quam Spiritus s. in cordibus operatur, adhibentur similitudines *obsignationis, pignoris et arrhabonis.* Credentes dicuntur Spiritu s σφραγισθέντες; σφραγίζειν significat sigillo aliquid confirmare. Est autem sigillorum et obsignationis usus, non ut incertos et dubios faciant homines, sed ut ostendant fidem et certitudinem eorum, quibus adhibentur. *Quis usus in sigillo legitimus* (scribit Wesselus Groningensis lib. de incarn. et pass. cap. Quomodo operamur cibum, qui non perit) *nisi credere? propterea sigilla testimoniorum loco adhibentur, ut eis tanquam testimonio fideli fidatur, ita quoque qui accipit hoc testimonium Spiritus, signavit, quod Deus verax sit* Joh. 3, v. 33. Certum est, promissiones evangelicas editas esse per Spiritum s., ut igitur credentes certi sint, ad se quoque pertinere promissiones illas, ideo idem ille spiritus, per quem prius editae sunt, datur in corda eorum, ac promissiones divinas interius obsignat. Pignus dari solet creditori ad confirmationem solutionis; ita Deus iniit nobiscum foedus, quod velit nos heredes vitae aeternae scribere, sed cum in hac vita laboremus adhuc sub cruce, et luctemur cum infirmitate carnis, ideo pignoris loco dat Spiritum s., qui certos nos faciat de impletione promissionis. Dulcissima cumprimis est arrhae appellatio. Quemadmodum sponsus, qui fidem conjugalem dedit sponsae, arrham ei donat, quae est pignus futurarum nuptiarum; ita DEUS se nobiscum *desponsavit* Hos. 2, v. 19, sed *nondum apparuerunt nuptiae agni* Apoc. 19, v. 7. Deus ergo dat nobis *arrham* nobilissimam, scilicet Spiritum s., ut corda nostra confirmet, fore ut ad nuptias agni olim vocemur. Quid ad hanc lucem Bellarminus? Argumentum integrum non attingit, sed locum unum itemque alterum de interno Spiritus sancti testimonio examinat. Dictum apostolicum Rom. 8, v. 16: *Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei*, enervare conatur hoc modo: *Duae* (inquit) *sunt hujus loci expositiones, ut etiam duae lectiones. Una lectio est Latini codicis, quae habet, Spiritum sanctum testimonium reddere spiritui nostro; altera est codicis Graeci, quae habet, Spiritum s. simul testari cum Spiritu nostro,* αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν; juxta priorem respondet, *Spiritum sanctum attestari spiritui nostro, quod simus filii Dei, sed hoc testimonium non esse per verbum aliquod expressum, id est per revelationem, sed per experimentum cujusdam suavitatis et pacis internae, quae non gignit certitudinem nisi con-*

jecturalem. Respondemus: Eone absurditatis prolabetur Bellarminus, ut statuat, hoc Spiritus sancti testimonium esse extra verbum Dei ac gignere tantum conjecturam quandam dubiam et incertam? Illud ipsum, quod Spiritus s. exterius testatur in verbo, idem etiam obsignat hoc suo testimonio interius in corde. Quicquid Spiritus s. profert et testatur, illud est Dei verbum, cum Spiritus s. sit verus Deus. Jam vero internum illud testimonium est Spiritus sancti alloquium et testimonium, utique ergo est Dei verbum. Nec conjecturalem tantum, sed immotam certitudinem illud testimonium gignit, quia Spiritus s. est *spiritus veritatis* Joh. 15,
VII. 109. v. 26. Juxta posteriorem lectionem respondet Bellarminus, *testimonium Spiritus nihil esse aliud nisi ipsam orationem, qua dicimus abba Pater, atque hanc interpretationem dicit esse Graecorum patrum.* Respondemus: Imo vero patres graeci Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, Theodoretus per illud testimonium Spiritus diserte intelligunt ipsum Spiritum s. credentibus donatum et internam illam gratiae per eandem obsignationem, cujus consequens demum est illa fiducialis oratio. Utrumque enim tribuit apostolus Spiritui s., quod *testimonium reddat spiritui nostro de υἱοθεσίᾳ et interpellet pro nobis gemitibus inenarrabilibus, ita ut per illum clamemus, abba Pater;* haec ergo distincta Spiritus s. opera non sunt confundenda. Sed demus, ex hypothesi per testimonium spiritus intelligendam esse orationem illam, qua clamamus abba Pater, quid inde lucratur Bellarminus? Certe illa oratio praesupponit internam gratiae divinae obsignationem per Spiritum s. 1. Cor. 12, v. 3: *Nemo potest Jesum vocare dominum nisi in Spiritu s.* Duplex ergo est Spiritus s. testimonium, quod in nobis operatur, internum et externum. Internum, quando interius suo testimonio nos confirmat, quod simus in gratia Dei, ex quo pax et tranquillitas conscientiae oritur, jubilus et exsultatio in Deo; externum est, quando sequuntur fructus hujus interni testimonii, quales sunt ardens oratio, amor verbi, studium pietatis, patientia in cruce, etc. Externum hoc testimonium non tollit, sed praesupponit internum. *At,* inquit Bellarminus, *quod sit Spiritus sanctus, qui nos movet, cum dicimus, abba Pater, non constat nobis ex fide divina, sed ex conjecturis tantum, quae fallaces esse possunt, multi enim peccatores et haeretici dicunt, Pater noster qui es in coelis.* Respondemus: Hypocrisis et perversitas aliorum vere piis et in Christum credentibus nequit esse fraudi. Qui aguntur Spiritu Dei, illi certe impulsum istum sentiunt. Qui vere in Christum credunt, illi se credere sciunt. Qui Spiritu s. obsignati sunt, illi certe summum hoc donum ac bonum agnoscunt. Hypocritae imitantur etiam externa opera piorum, absit tamen, ut propterea dicamus, vere pios et in Christum credentes nescire, an opera ipsorum sint hypocritica vel in Deo facta Forte jubebit nos tandem Bellarminus dubitare, num simus homines, cum spectra interdum specie humana appareant. *Certum quidem est* (scribit D. Chemnic. in exam. p. 1. p. 307.), *non omnes humani animi cogitationes et impetus esse motus et impulsus Spiritus s., sed quia verbum evangelii est ministerium Spiritus,* 2. Cor. 3, v. 6, *et ex auditu fidei Spiritus accipitur,* Gal. 3, v. 2; *testificationem igitur in mente credentium ex fide secundum promissionem evangelii conceptam certum est esse obsignationem Spiritus sancti, sicut Paulus inquit: Postquam credidistis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto.* Eph. 1, v. 13. Ad locum apostol. 1. Cor. 2, v. 12: *Nos non accepimus spiritum mundi, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata sunt nobis.* Respondet, *non agi in eo de notitia beneficiorum Dei, quae in particulari ad hunc aut illum pertinent, sed de notitia beneficiorum Dei, quae Deus praeparavit electis suis, qualia sunt inprimis hereditas et gloria regni coelorum.* Respondemus: Credentes in Christum non solum in genere sciunt, praeparatam esse electis vitae aeternae hereditatem, sed etiam in specie sciunt, sibi eam esse praeparatam, illud norunt ex revelatione Verbi, hoc vero ex interno Spiritus s. testimonio, sicut testantur exempla vere credentium, utpote Jobi: *Scio quod redemtor meus vivit* etc. Apostoli Pauli: *scio cui credidi* etc. Johannis: *particeps in tribulatione et regno* etc. *Vos ipsos tentate,* scribit apostolus 2. Cor. 13, v. 5, *an sitis in fide, ipsi vos probate, an non cognoscitis vosmet ipsos, quia Christus Jesus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* Utique ergo vere credentes scire possunt, an sint in fide et an Christus per fidem in ipsis habitet. Bellarminus regerit, *apostolum loqui de praesentia Christi apud Corinthios, non secundum gratiam gratum facientem, sed secundum potentiam, providentiam, miracula, quae apud illos faciebat; cum enim eos in toto hoc capite et praecedentibus reprehendat, quomodo consequens esset, ut affirmare vellet, omnes illos eo tempore justos fuisse?* VII. 110. Respondemus: Christus erat apud Corinthios non solum praesentia potentiae, sed etiam gratiae, ac *per fidem in* quorundam *cordibus vere habitabat,* Ephes. 3, v. 17. Illos igitur admonet apostolus, ut se ipsos probent, an sint in fide. Quamvis enim passim eos reprehendat, tamen propter pios in ipsorum coetu adhuc reliquos et propter conversionem eorum, qui deliquerant, honorifica elogia illis tribuit, ut ex utraque epistola liquido apparet. **Quod est proprium reproborum, id a veris Christianis quoque longissime abesse debet. Non cognoscere, quod sis in fide, et quod Christus in te sit, est reproborum proprium teste apostolo. Ergo.**

5. Ab exauditionis promissae infallibilitate.

88. Quintum argumentum constituit *exauditionis promissae infallibilitas.* Promisit Christus, interposito etiam juramento, quicquid a Patre in nomine sui petimus, illud datum nobis iri Matth. 18, v. 19. c. 21, v. 22. Joh. 16, v. 23. Jam vero in oratione Dominica ex ipsius Christi institutione petimus remissionem peccatorum Matth. 6, v. 12, utique ergo de ea certi esse possumus. Psalm. 27, v. 8: *Cor*

meum proponit tibi verbum tuum. Excipit Bellarminus 1. de justificat. c. 11. §. illud Marci, *intelligendas esse promissiones exauditionis cum illa conditione, si bene petamus, et si expediat illud nobis dari.* Respondemus: Bene est, conditio haec additur in ipsis Scripturis sacris. 1. Joh. 5, v. 14: *Haec est fiducia, quam habemus ad Deum, quia quodcunque petierimus secundum voluntatem ipsius, audit nos;* v. 15: *scimus, quia audit nos, quicquid petierimus, scimus, quoniam habemus petitiones, quas postulavimus ab eo.* Jac. 4, v. 3: *Petitis et non accipitis, eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumatis.* Sed hae conditiones non labefactant certitudinem exauditionis in animis fidelium, sciunt enim, se in vera poenitentia et fide petere, ideo etiam non *haesitant*, non *fluctuant* dubitationibus Marc. 11, v. 24. Jacob. 1, v. 6, sed de exauditione certi sunt, in petitione corporalium divinae voluntati sese subjicientes ac sese semper exaudiri credentes, si non ad voluntatem, tamen ad salutem. Qui de paterna Dei voluntate adhuc dubitat, quomodo in spiritu et ex fide vel initium vel finem Dominicae orationis pronuntiare poterit? Quomodo is Deum appellabit patrem, qui dubitat, an sit apud eum in gratia? quomodo adjiciet amen, qui adhuc dubitat, an sit exauditus, cum vox illa non solum sit optantis, sed etiam confirmantis. **In quaestione de perseverantia notandum, quod Rom. 8. inter ea, *quae non possunt nos separare a dilectione Dei,* connumerentur etiam futura.**

6. A verae fidei proprietate. 89. Sextam argumentorum classem suppeditat *verae fidei proprietas.* Fides enim est ὑπόστασις, πληροφορία, πεποίθησις, παῤῥησία, θάρσος, ut ostendimus superius, at haec omnia dubitationi sunt opposita Rom. 8, v. 38: *Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla alia creatura poterit nos separare a dilectione Dei, quae est in Christo.* Fundamenta illius πεποιθήσεως praemittuntur, primo quia *Deus pro nobis*, habemus potentissimum protectorem, ex cujus manibus nemo nos eripere poterit. ** Basil. in ethic. defin. 8 tom. 2. p. 201: *Non esse haesitandum ac dubitandum in iis, quae a Domino dicuntur, sed pro certo habendum, quodcunque Dei verbum verum esse et potens, etiamsi natura reclamet, nam hic certamen est fidei.* Bernh. epist. 190: *Petrus Abailardus haereticus in primo limine theologiae suae vel potius stultilogiae fidem definit aestimationem, stulti ergo martyres nostri sustinentes tam acerba propter incerta.* Et mox: *Sed absit, ut putemus in fide vel spe nostra aliquid, ut ipse putat, dubia aestimatione pendulum et non magis totum, quod in eo est, certa ac solida veritate subnixum* etc.** Secundo, *qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus*
VII. 111. *tradidit illum, qui fieri potest, ut non et cum eodem omnia nobis?* id quod longe carissimum in coelo ac terra erat, pro nobis tradidit, ut de dilectione ejus certi essemus. Tertio *Deus est qui justificat, quis est qui condemnet? Christus est qui mortuus et suscitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei et intercedit pro nobis*, ubi ab efficiente justificationis, a morte, passione, sessione ad dextram Dei et intercessione Christi argumenta certitudinis petuntur; tandem additur, *quis nos separabit a dilectione Dei? πέπεισμαι, certo persuasus sum, quod neque mors, neque vita* etc. *separare nos possit.* Ephes. 3, v. 12: *In Christo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus.* 1. Joh. 3, v. 14: *Scimus quod translati sumus a morte in vitam, quia fratres diligimus;* c. 4, v. 13: *in hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis;* c. 5, v. 10: *qui credit in Filium Dei, testimonium habet in se ipso.* **1. Joh. 5, v. 13: *Haec scripsi vobis, qui creditis in nomen Filii Dei, ut sciatis, vos vitam aeternam habere.* Haec scientia non est communis seu mixta, sed singularis seu specialis, Gal. 2, v. 20: *Vivo per fidem illam Filii Dei,* nec est conjecturalis, incerta et fallax, sed infallibilis ac certa, Rom. 4, v. 20. Bernhard. lib. 4. de consid. c. 3: *Fides ambiguum non habet, aut si habet, fides non est, sed opinio.* Thom. p. 2. q. 4. art. 8: *Major est fidei certitudo quam sensus aut scientiae.***
Excipit Bellarminus 3. de justif. c. 9. 1. Rom. 8. Exceptiones Bellarmini. *loqui apostolum vel de praedestinatis in genere, vel de se in particulari et aliis sui similibus, sed per illud certus sum, non intelligi certitudinem fidei divinae, sed persuasionem quandam et confidentiam, ad quam gignendam satis sit certitudo conjecturalis, atque hunc esse sensum verbi πέπεισμαι.* Respondemus: **(Duraeus lib. 8. contra Witak. f. 259: *Paulum ex peculiari revelatione scivisse, quod sit Deo dilectus, atque peccata sibi remissa dicit, ut esset exemplar his qui credituri essent. Rom. 8. ostendit, unde hanc fiduciam conceperit, non ex revelatione aliqua, sed ex promissione gratiae, quod Christus mortuus.)*** Pistorius in hodeg. p. 201. atque alii ex Pontificiis statuunt. *Paulum fuisse certum de sua praedestinatione ex peculiari revelatione.* sed eorum sententiam deserit hoc loco Bellarminus, et quidem recte, quia apostolus manifeste se ipsum cum aliis conjungit. *Certus sum,* inquit, *quod neque vita neque mors nos possit separare a dilectione Dei.* Sed non minus falsa est illa Bellarmini exceptio, *quod apostolus tantum conjecturalem quandam certitudinem, non autem fidei certitudinem intelligat,* cum expresse dicat 2. Cor. 4, v. 13: *habentes eundem Spiritum fidei etiam nos credimus* etc.; v. 14: *scientes, quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit et constituet vobiscum.* Ergo ex Spiritu fidei sive ex fide certus hac de re fuit. **Quod verbum πέπεισμαι qualemcunque existimationem aut persuasionem absque fidei certitudine significet, probare conantur Pontificii ex Rom. 15, v. 14: *Persuasum habeo de vobis, quod et ipsi pleni estis bonitate.* Respondemus: Vocabulum πέπεισμαι dupliciter accipitur: *1. abstractive* et tunc saepe qualemcunque probabilem

opinionem significat; 2. *concretive* vel materialiter et sic pro diversitate materiae diversa gaudet significatione. Nam vocabula *ἐκ πολλαχῶς λεγόμενα* pro diversitate subjectorum diversa obtinent significata. Quando vox *πέπεισμαι* de aliis accipitur, tum non *ἀποδεικτικήν*, sed *τοπικήν*, non fidei aut veritatis, sed caritatis persuasionem, hoc est probabilem opinionem significat, quia de proximo nostro non a priori, sed tantum a posteriori, h. e. ex effectis sive operibus judicare possumus; quando autem de nobis usurpatur, certam et immotam persuasionem significat, quae est certitudo fidei et veritatis, quia innititur fundamento immoto et immutabili, videlicet promissione DEI et testimonio Spiritus s.)** Quicquid ergo sit de aliis locis, in quibus verbum *πέπεισμαι* usurpatur, illud ex circumstantiis hujus loci manifestum est, certam, indubitatam et immotam persuasionem sive fiduciam per illud hic denotari, dicit enim: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Quis accusabit? quis condemnabit? quid nos separabit a dilectione Dei?* tandem addit illud *πέπεισμαι*. De illa fidei certitudine etiam alibi usurpatur. Rom. 14, v. 14: *οἶδα καὶ πέπεισμαι, scio et persuasus sum in Domino Jesu, quia nihil commune per*
VII. 112. *ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.* 2. Tim. 1, v. 12: *πέπεισμαι, quia potens est Deus depositum meum servare in diem illum* etc. Deinde Eph. 3. dicit, per *παῤῥησίαν intelligi quidem audaciam ortam ex quadam summa et infallibili certitudine, sed eam certitudinem non esse de justitia nostra, sed de veritate mysteriorum fidei, utpote quod certi sumus, Christum pro nobis natum, passum, mortuum esse* etc. *indeque audemus confidenter accedere ad thronum gratiae et sperare a Deo indulgentiam, justificationem et alia beneficia.* Respondemus: Acceptamus quod dat, *παῤῥησίαν* oriri ex summa et infallibili certitudine; at quod addit, fidem esse tantummodo generalem assensum, non autem specialem fiduciam, illud ex falsa hypothesi procedit, et textui diserte repugnat, dicit enim apostolus de se et aliis fidelibus: *In Christo habemus τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ.* Ergo ex fide illa generali, quae statuit, Christum pro genere humano passum ac mortuum esse, nascitur illa specialis, qua quisque fidelium in individuo cum apostolo sic loquitur Gal. 2, v. 20: *Christus dilexit me et tradidit se ipsum pro me;* ideo non dubitat, ad se quoque Christi beneficia pertinere eademque in verbo evangelii offerri, quae proinde in specie sibi quoque applicat. Ex hac speciali beneficiorum Christi applicatione, non autem ex generali illo et historico assensu nascitur *παῤῥησία καὶ προσαγωγή*. 3. 1. Joh. 3. dicit: *Per vocabula scimus et cognoscimus non intelligi certitudinem fidei divinae, sed eam, quae ex signis et conjecturis oritur.* Respondemus: Imo vero ea certitudo intelligitur, quae ex interno Spiritus sancti testimonio oritur, sic enim diserte apostolus: *In hoc cognoscimus, quod in eo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis*, proinde vere credentes in Christum utrumque sciunt, scilicet et habere se Spiritum s. et manere se in Deo, neque haec est conjecturalis quaedam, sed immota omnino certitudo. Aliud est fides et scientia, aliud opinio et conjectura. *At*, inquit Bellarminus, *quamvis b. Johannes loquatur in prima persona, tamen sententiae illae sunt generales, non particulares, significant enim eos translatos esse de morte in vitam, qui diligunt fratres, et eos in Deo manere et Deum in ipsis, qui habent in se Spiritum Dei, et denique eos ex Deo esse, qui juste et sancte vivunt. Loquitur autem Johannes in prima persona, quia bona spe confidebat, se unum ex illis esse, qui diligunt fratres, qui habent Spiritum Dei et qui sunt ex Deo, sicut etiam S. Paulus, cum loquitur de praedestinatis, fere semper ita loquitur, quasi certus esset, non solum se, sed etiam illos omnes, ad quos scribit, in numero electorum fuisse, quia videlicet id cupiebat et sperabat.* Respondemus: Confunduntur duae distinctae quaestiones. Loquitur omnino b. apostolus de se et sui similibus, hoc est vere renatis, vere in Christum credentibus et fidem suam per dilectionem comprobantibus, de illis non erat *quasi* certus, sed vere et indubitate certus, quod sint translati a morte in vitam, quod sint ex Deo, et quod Deus in ipsis maneat. Alia vero quaestio est, quinam fuerint illi vere renati, illi vere in Christum credentes, illi fidem suam per dilectionem comprobantes; se ipsum in eorum numero esse apostolus non erat *quasi* certus, sed verissime certus ex testimonio Spiritus, de aliis bene sperabat ex judicio caritatis; *ἀσύστατον* igitur est et *ἀνακόλουθον* sic inferre: Apostolus non noverat de aliis certitudine fidei sine speciali aliqua revelatione, quod sint vere renati et vere credentes. Ergo nec de se illud noverat, sed tantum id cupiebat. Item: Apostolus non noverat, quinam ex aliis vere in Christum crederent. Ergo de se et aliis vere in Christum credentibus dubitabat, an sint in gratia. **Petrus VII. 113.
interrogatus *an Christum plus diligeret quam reliqui, respondet: Domine, tu scis, quod amem te;* ex quo apparet 1. sciri posse, an Christum vere diligamus, necne; 2. non posse de aliorum cordibus perinde judicari ut de nostro, non addit Petrus, quod plus diligat Christum; nemo enim novit quid sit in homine, nisi spiritus, qui est in homine.** 4. 1. Joh. 5. dicit, *apostolum non loqui de testimonio nostrae justificationis, sed de testimonio divinitatis Christi.* Respondemus: Subordinata haec sunt, nequaquam vero pugnantia, cum de utroque testimonio apostolus loquatur, ut ex serie contextus appareat; v. 1. *omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est* (ubi manifestum est, intelligi fidem illam specialem, qua statuimus, Christi beneficia ad nos pertinere, ipsum esse nostrum mediatorem, per quem in gratiam recipiamur; generalis et historica fides nondum sufficit ad regenerationem). Si omnis, qui credit, Jesum esse Christum, natus est ex Deo, utique is, qui credit, testimonium

habet in se ipso, quod sit ex Deo natus; v. 2: *in hoc cognoscimus, quoniam diligimus filios Dei, cum Deum diligamus et mandata ejus servemus.* Si ex dilectione Dei et proximi intelligitur fides et ex fide υἱοθεσία, utique ergo qui credit et diligit, testimonium habet in se ipso, quod sit Dei filius, i. e. ex Deo natus et justificatus; v. 4: *omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, et haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra;* v. 5: *quis est qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Jesus est Christus?* Si is qui vincit mundum, i. e. resistit tentationibus carnis, Satanae ac mundi, vere credit et ex DEO natus est, utique is qui vincit mundum, testimonium habet in se ipso, quod sit ex Deo natus; v. 8: *tres sunt qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua et sanguis:* ubi per spiritum ministerium verbi, per aquam et sanguinem sacramentum baptismi et coenae Dominicae potiores interpretes accipiunt. Atqui in illis non solum Christi divinitati, sed etiam gratiae Dei per Christi satisfactionem et meritum nobis partae testimonium redditur; qui ergo credit, hoc est vera fide promissa in evangelio bona complectitur, et hanc fidem usu sacramentorum confirmat, is testimonium habet in se ipso; v. 11: *et hoc est testimonium, quoniam vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita in Filio ejus est;* v. 12: *qui habet Filium, habet vitam.* Hic diserte exprimit apostolus, quodnam testimonium intelligat, videlicet non solum de divinitate Christi, sed etiam de salutari ejus officio, quod dederit nobis Deus in Filio suo vitam aeternam; qui ergo hunc Filium fide recipit, in cujus corde per fidem Dei Filius habitat, is utique testimonium habet in se ipso, quod sit Dei filius et heres vitae aeternae; v. 13: *haec scripsi vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomine Filii DEI;* v. 19: *scimus quoniam ex DEO sumus;* v. 20: *scimus, quoniam Filius DEI venit et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum et simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus et vita aeterna,* ubi apertissime tribuitur credentibus in Christum, non quod dubitent, opinentur, fluctuent, sed quod sciant, se esse ex Deo et habere vitam aeternam in Christo. Atque haec sunt testimonia Scripturae, quibus aliquid respondere conatus est Bellarminus, supersunt autem longe plura, quae testantur, fidei propriam esse fiduciam, certitudinem, firmitatem etc. Jobi 19, v. 25: *Scio,* יָדַעְתִּי, *quod redemtor meus vivit et in carne mea videbo Deum* etc. (qua fide Jobus scit, redemtorem suum vivere, eadem etiam credit, se Deum in carne sua visurum). Rom. 4, v. 16: *Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini* εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν (promissiones legales in se et ex se itidem sunt satis firmae, sed quia conditionem perfectae obedientiae additam habent, ideo nobis non sunt ratae ac firmae, sed redduntur nobis inutiles; at promissiones evangelicae, quia sunt gratuitae, ideo nobis sunt firmae). Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus ad Deum per Jesum Christum;* v. 2: *per quem habemus accessum fide in gratiam istam, in qua stamus et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei;* v. 3:
non solum autem hoc, sed et gloriamur in tribula- VII. 114.
tionibus (illa tranquillitas conscientiae, illa fiducialis προσαγωγή, illa καύχησις in tribulationibus non habet locum, nisi praesupponatur certitudo gratiae divinae et justitiae imputatae). Rom. 14, v. 5: *Quisque in sua mente certus sit* πληροφορείσθω (at πληροφορία illa in usu adiaphororum non habet locum, nisi certi simus, nos esse apud DEUM in gratia). 2. Cor. 3, v. 12: *Habentes talem spem, multa fiducia utamur,* πολλῇ παῤῥησίᾳ. 1. Tim. 1, v. 15: *Certus sermo et dignus, quem modis omnibus amplectamur,* πιστὸς καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, *quod Christus Jesus venit in mundum peccatores salvos facere* (si promissio ipsa est certa et immota, utique etiam firma fiducia erit amplectenda). 2. Tim. 1, v. 7: *Non dedit nobis DEUS spiritum timoris, sed roboris.* Hebr. 3, v. 6: *Domus DEI sumus, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus,* τὴν παῤῥησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος βεβαίαν. Hebr. 4, v. 16: *Accedamus cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur.* Hebr. 10, v. 19: *Habentes fiduciam ad introitum sanctorum in sanguine Christi;* v. 22: *accedamus cum vero corde* ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, *in plenitudine fidei;* v. 23: *ac teneamus spei nostrae confessionem* ἀκλινῆ, *immotam et non vacillantem, fidelis enim est, qui promisit* (ubi observa, ex fidelitate et firmitate promissionis deduci firmitatem nostrae fidei, sicut et Rom. 1, v. 17. *justitia DEI revelari* dicitur *ex fide in fidem,* id est ex fide promittentis in fidem credentis). Hebr. 13, v. 9: *Bonum est gratia stabiliri, cor* βεβαιοῦσθαι. 1. Petr. 1, v. 13: *Perfecte sperate in eam quae effertur vobis gratiam in revelatione Jesu Christi.* Breviter, referenda huc dicta omnia, quae probant, fidem esse fiduciam. Bellarminus 3. de justificat. c. 11. hoc solum regerit, *fidem quidem esse certissimam, sed remissionem peccatorum sive justificationem uniuscujusque non pertinere ad fidem proprie dictam,* qua de re quid statuendum sit, ostendimus suo loco. Huc referenda sunt exempla sanctorum patriarcharum, Abelis, Henochi, Noae, Abrahami et similium, qui promissionibus Dei firma fide adhaeserunt, ac de gratia Dei certi fuerunt. Bellarminus excipit: *pauci illi et eximii viri fortassis peculiari revelatione certi fieri meruerunt de gratia, quam apud Deum invenerunt.* At hoc asseritur trepidante conscientia, ut innuit particula dubitativa. Exempla illa sanctorum Rom. 4. Hebr. 11. et alibi passim ad imitationem nobis proponuntur, ut et nos sectemur vestigia fidei eorum, ideo credentes dicuntur *eundem spiritum fidei habere* cum Davide et aliis sanctis 2. Cor. 4, v. 13. Non habuerunt pii patriarchae aliud evangelium quam nos habemus, sed crediderunt in Christum venturum, in quem nos credimus exhibitum, eadem igitur Dei gratia in Christo et propter Christum nobis promissa sunt salvati. Act. 15, v. 11. In negotio salutis peculia-

res quasdam revelationes extra verbum fingere vel flagitare proxime accedit ad enthusiastas. Sanctissimos illos patriarchas suas quasdam revelationes habuisse non negamus, sed in negotio justificationis et salutis non exspectarunt novas revelationes, sed vera fide promissionem de semine mulieris contrituro caput serpentis amplexi et justitiae et salutis eodem modo, quo et reliqui vere credentes, participes sunt facti.

7. A dubitationis deformitate.

90. Septimam argumentorum classem suppeditat *dubitationis deformitas*, siquidem dubitatio 1. est peccatum contra primam decalogi tabulam oppositum fidei in defectu, ejus proprium est, non tribuere DEO laudem veritatis, dubitare de voluntate Dei revelata, de promissionibus divinis, de gratuita promissione remissionis peccatorum etc., arguere Deum mendacii et perjurii. 1. Joh. 5, v. 10: *Qui non credit DEO, mendacem facit eum.* 2. Pugnat cum fide, quippe cujus propria est fiducia. Matth. 21, v. 21: *Si habueritis fidem et non haesitaveritis.* 1. Tim. 2, v. 8: *Volo viros orare in omni loco levantes puras manus sine ira et disceptatione, χωρὶς διαλογισμοῦ.* Jac. 1, v. 6: *Postulet in fide nihil haesitans, qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur.* v. 7: *non ergo aestimet homo ille, quod accipiat aliquid*
VII. 115. *a DEO.* 3. Pugnat cum pace et tranquillitate conscientiae, cum gaudio spiritus, cum sensu gratiae divinae, cum gloriatione in afflictionibus etc.; quae omnia fide justificatis Scriptura tribuit. 4. Oritur ex corrupta nostra natura, post lapsum enim homini naturale est, Deum fugere, aversari, de voluntate ejus dubitare; confirmat hanc dubitationem tentationibus suis diabolus, is unice in id intentus est, ut conscientiis eripiat firmam consolationem, abducat eas a fide in Christum et conjiciat in tristissimas dubitationes, ac tandem etiam ad desperationem adigat; 5. impedit specialem promissionis evangelicae applicationem, sine qua nulla gratia, nulla peccatorum remissio, nulla salus. impedit dilectionem DEI, veram invocationem, est mater desperationis etc. Rectissime igitur scripsit Lutherus in comm. epistol. ad Galat. c. 4, quod *monstrum dubitationis sit opinio pestifera et pestilentissima, quae doctrinam fidei obruat, fidem evertat, conscientias perturbet, dona et beneficia Spiritus sancti obscuret, verum DEI cultum abroget, idololatriam, contemtum et blasphemiam Dei in cordibus erigat* etc. et in c. 41. Genes.: *Etiamsi nihil praeterea fuisset in doctrina Pontificia, quam quod docuerunt, nos debere vagari et fluctuare ambigentes et dubios de remissione peccatorum, gratia et salute nostra, justas tamen haberemus causas, cur ab ecclesia infideli nos sejungeremus.*

91. Atque haec sunt praecipua sententiae nostrae fundamenta, quae latius diducta et exposita vide in tractatu D. Sigfridi Sacci, quem de hac quaestione edidit Magdeb. ann. 1569. Bellarminus lib. 3. de justificat. c. 9. et 11. alia insuper pro nostra sententia Scripturae dicta et rationum momenta producit, sed quaedam ex illis sunt ἀπροσδιόνυσα, nec a nostris, sed ab Ambrosio Catharino usurpantur. Quamvis vero non omnino nihil in responsionibus Bellarmini, quas dictis illis et rationibus opponit, desiderari possit, hac tamen vice contenti erimus septem illis argumentorum classibus, quas in medium jam adduximus et ab elusionibus Bellarmini vindicavimus. Illud vero consideratione indiget, quod Bellarminus sub finem c. 11. scribit, *nullum esse catholicum scriptorem, qui doceat* An Pontificii propugnent dubitationem. *oportere homines perpetuo dubitare et haesitare de sua cum Deo reconciliatione.* Atqui dum certa fiducia gratiae divinae prohibetur, an non eo ipso dubitatio praecipitur? dum jubentur homines fiduciam salutis in propria merita collocare, an non eo ipso jubentur de sua cum DEO reconciliatione et salute dubitare, cum nemo certus esse possit, an unquam sat meritorum habeat? quomodo ergo probat Bellarminus suum pronuntiatum: *Tres* (inquit) *videntur numerari inter Catholicos sententiae, quarum una, quae est Ambrosii Catharini, non solum dubitationem omnem excludit, sed etiam addit, posse justos habere de sua justificatione certitudinem fidei divinae; de qua sententia non potest queri Chemnicius. Altera sententia non docet quidem certitudinem fidei divinae, affirmat tamen, posse, imo etiam solere homines perfectos ad eam securitatem venire, ut nullam habeant de sua securitate formidinem. De qua sententia non video, cur Chemnicius queri possit, quanquam mihi haec sententia non probatur. Tertia sententia, quae communior in ecclesia est, non tollit quidem omnem formidinem, tamen tollit omnem anxietatem et haesitationem, quin etiam ipsam dubitationem, si dubius dicatur, qui non audet alteri parti assentiri. Datur enim inter certitudinem fidei et anxietatem aliquid medium, videlicet certitudo quaedam moralis ex parte intellectus et spes ac fiducia ex parte voluntatis, quam gignit bona conscientia, contritio, caritas, studium bonorum operum, eucharistiae perceptio, visitatio Spiritus sancti etc. Hanc certitudinem libenter agnoscimus, quae non oritur ex praesumtione imputatae justitiae, neque est certitudo fidei catholicae, sed oritur ex caritatis et operum bonorum experimento ac per hoc moralis et conjecturalis certitudo nominari potest.* Respondemus: 1. Bellarminus ipse duas priores sententias repudiat, ergo ex illis non potest probare, dubitationis dogma repudiari a Pontificiis. 2. Dubitare dicitur is, qui VII. 116. non totus propendet in partem alteram, sed alteri ita assentitur, ut in contrariam etiam propendeat, inde ab Isidoro in lib. etymol. et aliis dubitatio definitur, quod sit *motus indifferens in utramque partem contradictionis.* Item quod sit *aequalitas rationum contrariarum, quod sit acceptio utriusque partis cum formidine, et ad neutram partem determinatio.* Jam vero Bellarminus et ipsius asseclae ita jubent credentem sperare de gratia Dei, ut interim propter infirmitatem et indispositionem

suam haesitare debeat, an sit in gratia, utique ergo dubitationem praecipiunt. 3. Imputationem justitiae Bellarminus ridet, fidem specialem exsibilat, promissiones evangelii mere gratuitas esse negat, quomodo ergo certitudinem gratiae vere et ex animo asserere potest? 4. In c. 9. praecedente test. 5. scribit: *Nemo certus est ex fide, se fidem vivam habere;* test. 6: *quod Spiritus s. sit, qui nos movet, cum dicimus abba Pater, non constat nobis ex fide divina, sed solum ex conjecturis, quae fallaces esse possunt;* test. 7: *Paulum apostolum non aliter de sua, quam de aliorum, ad quos scribit, fide et salute certum fuisse*: Quodsi nemo certus est ex fide, se habere vivam fidem, si non constat nobis ex fide, sed tantum ex conjecturis, quae possunt esse *fallaces*, quod Spiritus sanctus nos moveat, si de nostra fide et salute non aliter possumus esse certi, quam de aliorum, utique in perpetua dubitatione vivere cogimur. 5. Quae vero est moralis et conjecturalis illa certitudo, quam Bellarminus concedit? c. 2. hujus libri eam sic describit: *Secundum gradum certitudinis obscurae habent ea, quae creduntur ob auctoritatem humanam, sed ita celebrem et confirmatam, ut omnem formidinem prorsus excludat, qualia sunt Ciceronem et Virgilium fuisse insignes viros, multas esse praeclaras civitates in provinciis longe dissitis* etc., *atque haec dicitur certitudo fidei humanae sive certitudo moralis, quae tametsi non tanta sit, ut ei nullo modo falsum subesse possit, tamen tanta est, ut temerarius merito judicetur, qui contra sentiat aut disputet* (hanc certitudinem moralem de justificatione Bellarminus verbis hic concedit, re ipsa autem negat, ut apparet tum ex eo, quod secundam sententiam Catholicorum de illa certitudine repudiat, tum quod formidinem propriae dispositionis perpetuo adesse disputet cap. 11.). *Tertium gradum habent illa, quae tot signis et conjecturis nituntur, ut hominem reddant securum et anxietatem excludant, non tamen formidinem omnem expellant, atque haec dicitur certitudo conjecturalis, et OPINIONIS est potius quam fidei* (conjecturam igitur et opinionem tantum de justificatione et gratia concedit Bellarminus, nequaquam vero certam et immotam fiduciam, illi conjecturae et opinioni certitudinem aliquam tribuit, ut vim argumentorum nostrorum quomodocunque effugiat, cum revera sint non solum dubiae et incertae, sed etiam fallaces possint esse, ut ipse Bellarminus diserte scribit. Videamus tamen, quid de certitudine in verbis praecedentibus hujus capitis disputet.). *Duplex* (inquit) *certitudo in spe considerari potest: una ex parte voluntatis, altera ex parte intellectus. Ex parte voluntatis certitudo spei est firma adhaesio ad rem speratam et haec maxima esse potest, etiamsi ex parte intellectus non sit homo certus, se rem illam consecuturum; imo videtur spes non solum non exigere, sed nec ferre posse ex parte intellectus certitudinem absolutam, nam quod certo scimus nos habituros, proprie non speramus, sed exspectamus.* (Imo vero credentes et sperare et exspectare dicuntur futuram glorificationem, de qua certissime sunt persuasi. Rom. 5, v. 2: *Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* Rom. 8, v. 24: *Spe salvi facti sumus.* 2. Petr. 3, v. 13: *Novos coelos et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus). Itaque haeretici nostri temporis, qui certitudinem absolutam ex parte intellectus requirunt de justificatione et salute, nullum locum fidei relinquunt* (imo vero fides amplectitur bona praesentia, spes exspectat futura, fide apprehendimus Christum et in Christo vitam aeternam, sed spe exspectamus revelationem gloriae filiorum DEI: *nunc Filii Dei sumus*, si filii utique et heredes, *nondum autem apparuit,*
quid futuri simus, ideoque spe adhuc illud expe- VII. 117.
ctamus. 1. Joh. 3, v. 1. et 2.). *Quamvis autem absolutam certitudinem spes non requirat ex parte intellectus, tamen habet etiam ex parte intellectus duplicem certitudinem* (collocat Bellarminus spem in intellectu et voluntate, alibi tamen absurdum esse statuit, unam eandemque virtutem esse in diversis animae potentiis, 1. de justificat. c. 6). *Prima certitudo oritur ex fundamento spei primario, quod est promissio. Certi enim sumus, Deum non posse fallere, et siquidem nihil requireretur ad justificationem vel salutem nisi promissio Dei, haberemus etiam de his rebus absolutam et infallibilem certitudinem, tamen quia requiruntur etiam alia, de quibus non sumus tam certi, ideo spes non expellit omnem timorem* (promissio salutis in evangelio eo modo ac sensu est absoluta, quod non requirat conditionem aliquam meritoriam ex parte nostra, sicut legales promissiones conditionem perfectae obedientiae requirunt, interim tamen fatemur, eos solummodo participes fieri bonorum in evangelio promissorum, qui veram agunt poenitentiam et fide in CHRISTUM se erigunt, posse autem vere credentes de sua poenitentia et fide certos esse ex propriae conscientiae et spiritus συμμαρτυροῦντος testimonio perspicuum est, utique ergo fides et spes excludunt timorem illum servilem, qui oritur ex comminationibus legis, non tamen filialem, qui oritur ex fide). *Altera certitudo spei ex parte intellectus oritur ex caritate, ac per hoc non convenit, nisi hominibus justis. Amicus enim ab amico omnia bona sperare potest, neque periculum est, ne confundatur* (at credentes sunt amici, imo filii DEI, utique ergo infallibili certitudine norunt se esse in gratia DEI, cur ergo dubitarent? pergit Bellarminus: *Et si quidem amicitia ista cum DEO corrumpi non posset, infallibiliter et absolute de salute securi essent, qui caritate cum DEO conjuncti sunt, tamen quia fieri potest, dum peregrinamur a Domino, ut qui amicus est, iterum fiat inimicus, idcirco non possunt etiam justi sine timore aliquo vivere* (confunduntur diversae quaestiones, alia quaestio est de certitudine justitiae et praesentis gratiae, alia de certitudine futurae perseverantiae. Hac vice quaerimus de certitudine

praesentis gratiae et justitiae. Si vere credentes et DEUM diligentes sunt Dei amici, imo filii, utique norunt certissime, se esse apud DEUM in gratia; qualis sit perseverantiae certitudo, alibi exponitur). *Habemus igitur* (inquit Bellarminus) *spem Christianorum certissimam esse tum ex parte voluntatis, tum ex parte intellectus, sed solum ratione propriae dispositionis formidinem aliquam conjunctam habere.* (Hic vero antiquus viridi latet anguis in herba, quod justificatio non in gratia Dei et merito Christi, sed in nostrarum dispositionum et operum merito constituitur. Atqui fundamentum fidei et spei non est nostra vel dignitas, vel dispositio, sed gratuita DEI misericordia in Christo nobis proposita, et in promissionibus evangelicis oblata. Si ad nostras dispositiones respicimus, non possumus non dubitare, imo etiam cogimur desperare, sed fides illas dubitationes vincit. Quemadmodum Abrahamus contra spem in spem credidit Rom. 4, v. 18, ita quoque fides nostra debet esse comparata. Ille dicitur contra spem in spe credere, qui vel in se vel in natura rei nihil quicquam videt aut experitur, quod illi spem suadeat, ut apparet in exemplo Abrahae, cui centenario promittitur filius: at si haberemus merita, per quae salutem consequi possemus, non speraremus contra spem, sed in spe et juxta spem. Caesarius homil. 7: *Cum Deus velit misereri, quia bonus est, et possit, quia omnipotens est, ipse contra se januam divinae misericordiae claudit, qui Dominum sibi misereri aut non velle aut non posse credit et eum aut bonum aut omnipotentem esse diffidit.* Lutherus in c. 4. Galat.: *Evangelium jubet, intueri nos non benefacta et perfectionem nostram, sed ipsum Deum promittentem, ipsum Christum mediatorem. E contra papa jubet respicere non Deum promittentem, non Christum pontificem, sed nostra opera aut merita, ibi necessario sequitur dubitatio et desperatio, illic vero certitudo et gaudium spiritus, quia in DEO haereo, qui mentiri non potest, dicit enim: Ecce trado Filium meum in mortem, ut te sanguine suo redimat*
VII. 118. *a peccatis et morte, ibi non possum dubitare, nisi prorsus velim Deum negare. Atque haec est ratio, cur nostra theologia certa sit, quia rapit nos e conspectu nostro et ponit nos extra nos, ut non nitamur viribus, conscientia, sensu, persona, operibus nostris, sed eo nitamur, quod extra nos est, hoc est promissione et veritate Dei, quae fallere non potest.* Chemnicius in exam. concil. p. 1. c. de justific. p. 310: *Fides nostra omnino habet et debet habere adjunctam veram humilitatem, quae serio considerat, agnoscit et fatetur propriam nostram indignitatem, ita ut non ausit nostram dignitatem opponere DEI judicio in articulo justificationis, sed serio statuit et ex animo confitetur, non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Haec vero humilitas non facit fidem dubiam et fluctuantem, quia non detinet conscientiam in lege, ut propriam dignitatem opponat judicio Dei, sed impellit et urget, ut quaerat aliam promissionem, in qua gratis propter Filium mediatorem Pater credentibus donet reconciliationem, ut, quia in propria dignitate non potest invenire, quo tuto coram Dei judicio nitatur, apprehendat illum mediatorem, in cujus vulneribus firma totaque securitas est vere credentibus.)* 6. Atque inde jam apparet, quare moralis et conjecturalis illa certitudo, quam Bellarminus concedit, semper sit cum dubitatione conjuncta, quia fundamentum ejus quaerit in nostris dispositionibus, operibus ac meritis; cum vero cor nostrum nos convincat, nos non habere tantum cumulum meritorum, qui requiritur ad justitiam et salutem, ideo perpetuo dubitare cogimur, nos autem fundamentum illius fiduciae quaerimus in solo Christo, propter quem remissionem peccatorum, justitiam et vitam aeternam omnibus vere credentibus gratis contingere docemus. Bernhardus serm. 5. in vigil. nat.: *Sibi ipsi fidere, non fidei, sed perfidiae est, nec confidentiae, sed diffidentiae magis in semet ipso habere fiduciam. Is vere fidelis est, qui nec sibi credit, nec in se sperat factus sibi vas perditum.* At, inquis, an non ipsimet docetis, ex operibus judicandum esse de fide? Respondemus: bona opera dicimus esse verae fidei testimonia, sed non fiduciae nostrae fundamenta. Possumus quidem ex dilectione et studio pietatis tanquam infallibili argumento cognoscere, nos esse ex numero vere credentium, interim tamen ipsa fides sive fiducia de remissione peccatorum non debet niti operibus ac meritis nostris, sed sola DEI misericordia in solo Christo proposita; quin imo si quandoque in seria poenitentia et gravibus tentationibus fides est admodum languida et imbecillis, arundini conquassatae et lino fumiganti similis, si peccatorum nostrorum ita nos angit et cruciat memoria, ut fidem in corde non sentiamus, non tamen animum despondere debemus, sed meditatione promissionum evangelicarum fidem excitare et confirmare, pro incremento fidei ad DEUM suspirare ac totis viribus dubitationi resistere. 7. Neve ulla supersit dubitatio, Pontificios esse dubitationis patronos, observetur, quomodo describant illam, quam Bellarminus ita vocat, formidinem, quae propter nostram dispositionem vel potius indispositionem nobis adhaereat, imo adhaerere debeat. Burgensis in Psalm. 139: *Nullus scit de lege communi certitudinaliter se esse in gratia.* Concil. Trident. sess. 6. c. 9. concedit, *quod necessarium sit credere, neque remitti neque remissa fuisse unquam peccata nisi gratis divina misericordia propter Christum,* sed mox addit: *non est asserendum, oportere eos, qui vere justificati sunt, absque ulla omnino dubitatione apud semet ipsos statuere, se esse justificatos.* Et postea: *Sicut nemo pius de Dei misericordia, de Christi merito deque sacramentorum virtute et efficacia dubitare debet; sic quilibet dum se ipsum suamque propriam infirmitatem et indispositionem respicit, de sua gratia formidare ac timere potest*

(quin et debet, ita enim postulat addita ratio), *cum nullus scire valeat certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, se gratiam Dei esse consecutum.* Andradius in defens. concil. Trid. ad illud quod Jesuitae scripserant *(Fidelis firmiter quidem sperat vitam aeternam et, quod magis est, confidit etiam; non tamen certo credit, sed dubitat, spes*
VII. 119. *enim fallere potest)* responsurus inquit, *spem habere aliquam dubitationem conjunctam et implicatam. Cum enim spes, qua nobis vitam aeternam pollicemur, et nostris operibus et maxime divinae misericordiae et omnipotentiae fidat, quippe quae ex meritis et gratia proficiscitur, ita fit sane, ut SPES ita sit certa, ut semper cum metu et dubitatione sit conjuncta et copulata.* Hosius de auctorit. Scripturae fol. 218: *Noli putare, Brenti, quod sine causa Deus, sicut extremi judicii diem, ita justificationem quoque nostram gratiaeque consecutionem nobis non esse certissimam voluerit, imbecillioribus enim ista certitudo superbiae quaedam esset occasio. Nam si quis persuasum habet, apud regem aliquem seu principem se esse in gratia, quantumlibet animi sui affectibus imperare sciat, effugere tamen vix potest, quin efferatur animus. Estne verisimile, quod quivis de vulgo, si certo scire queat, se esse in gratia apud Deum, ab hoc elationis crimine sibi cavere possit?* ** Gregorius de Valent. lib. de grat. part. 2. c. 6: *Docemus, neminem ex fide penitus esse certum, se ex illis esse, quibus peccata remittuntur.* Malvenda in Colloq. Ratisbon. anno 1546: *Cum quis firmiter et certo statuit, sibi remissa esse peccata, non habens conditionis suae et infirmitatis rationem judicio magis temerario quam Scripturae auctoritate ducitur.*** Petrus a Soto in conf.: *Tutum et humillimum est de Dei in me gratia atque praesentia dubitare.* Lovanienses in proposit. contra Lutherum: *Fides, qua quis firmiter credit et certo statuit, propter Christum sibi remissa esse peccata seque possessurum vitam aeternam, nullum habet in Scripturis testimonium, imo eisdem adversatur.* Costerus in enchirid. cap. de fide p. 204: *Scriptura passim incertitudinem justificationis testatur;* p. 209: *fidei certitudinem citra omnem dubitationem noluit in nobis Christus esse.* Bellarminus ipse 1. de justif. c. 10: *Non possunt homines credere nisi omnino temere tanquam ex Dei verbo, sibi remissa esse peccata, cum in verbo Dei nusquam reperiatur annuntiata salus vel remissio peccatorum mihi vel illi in particulari nisi paucis quibusdam* etc.; ex quibus patet, quod certam fiduciam specialis fidei improbent, dubitationem autem stabiliant et humilitatis nomine commendent. 8. Apparet hoc ex ipsa praxi. Si quis enim profitetur, se serio dolere de admissis peccatis, et eorum remissionem quaerit, eum non recta deducunt ad Christum, sive quod idem est, ei non proponunt promissionem gratiae de Christo, ut firma fide eam amplectatur ac certo statuat, sibi remissa esse peccata propter Christum, sed deducunt eum ad proprias satisfactiones, atque ad propria merita, ut ea cum promissione gratiae conjungat, esse enim praesumtionem sine propriis meritis sperare vitam aeternam, juxta illud scilicet: bonum est duabus ancoris niti, abducunt igitur eum a promissione evangelii ad legem, a Christo ad Moysen, negant enim, ad suscipiendam gratiam quenquam esse idoneum, nisi sufficienter sit dispositus et praeparatus, idque fieri dicunt, si quis vere et integre praestet omnia opera poenitentiae, postea a lege et ejus operibus etiam ad traditiones humanas eum abducunt, jubent vel ingredi monasterium, vel emere merita monachalia, papales indulgentias, missas sacrificulorum, etc. suscipere peregrinationes, confugere ad intercessiones et merita sanctorum, opera satisfactoria praestare, etc. ac si omnes traditiones summo studio sectatur et observat, tamen adhuc ei dubitandum esse affirmant, cum de propriis dispositionibus et satisfactionibus non possit esse certus, cumque occulta aliqua peccata esse possint, pro quibus nondum sit satisfactum.

92. Scripserat D. Chemnicius, *doctrinam, quae jubet vere credentes dubitare de remissione peccatorum, ex schola Pharisaeorum et Novatianorum ortam esse.* Aegre id fert Bellarminus, ideoque obvertit lib. 3. de justific. c. 11: *Pharisaeos non murmurasse, quod Christus juberet, in particulari fiduciam concipi de remissione peccatorum, sed quod se Deum facere videretur, dum potestatem peccata relaxandi soli Deo propriam sibi sumebat.* Respondemus: subordinata invicem non pugnant, Pharisaeorum conclusio erat, Christum non posse VII. 120.
nec debere peccata remittere in particulari, ac proinde sibi illud arrogando esse blasphemum. Argumentum tertium, cum non sit DEUS, sed tantum homo, inde alius non potest confici syllogismus, quam iste: Nullus homo potest aut debet peccata in particulari remittere. Hic JESUS est homo. Ergo non potest aut debet in particulari huic paralytico peccata remittere et per consequens illud sibi arrogando blasphemat. Ex majore hujus argumenti apparet, quod Pharisaei nec αὐτοκρατορικὴν sive authenticam, nec ministerialem potestatem remittendi peccata hominibus concesserint, alias in argumento ipsorum nulla fuisset connexio, quid vero aliud est negare ministerialem potestatem remittendi peccata, quam concedere quidem, quod generalis promissio remissionis peccatorum in ecclesia vigeat, interim tamen negare, quod absolutione ministri certus quispiam fieri possit, sibi vere remissa esse peccata? Quae Bellarminus de discrimine fidei et fiduciae addit, alibi exposita sunt et refutantur ab ipso Jansenio, qui in hoc loco Matth. 9. expresse scribit, fidem esse fiduciam. De Novatianis respondet Bellarminus, quod *lapsos post baptismum admonuerint, ut cum Deo agerent, in ecclesia enim non esse potestatem reconciliandi.* Respondemus: at ex eo dubitatio de remissione peccatorum sequitur, Novatiani non simpliciter disputarunt, DEUM nemini, qui post lapsum poeni-

Origo doctrinae de dubitatione.

tentiam agit, velle peccata remittere, sed haec fuit controversia, an ministro ecclesiae commissa sit potestas solvendi peccata, per quam certo affirmare debeat illis, qui poenitentiam agunt, peccata dimitti, ac consequenter, an poenitens, qui vera fide Christum amplectitur, certo statuere an vero dubitare debeat, sibi peccata dimitti. Socrates lib. 4. histor. c. 23. lib. 8. tripart. c. 9: *Invitandos dicebant esse ad poenitentiam eos, qui prolapsi, sed remissionem soli Deo relinquendam.* Ambrosius lib. 1. de poenit. c. 2: *Novatiani dicunt, se soli Deo remittendorum criminum potestatem reservare, sed Christus mandavit discipulis solvere peccata.* lib. 2, c. 5. refert, *Novatianos* ex Actor. 8. stabilire voluisse, quod Petrus non certo affirmarit, poenitentibus peccata dimitti. Ambrosius vero respondet, Petrum ita loqui, quia Simon Magus non ex fide credebat, sed dolum cogitabat, et addit: *ego nec Petrum dubitasse dico, nec verbi unius praejudicio totam causam strangulandam arbitror; nec poterat Petrus dubitare de Christi munere, qui sibi solvendorum peccatorum dederat potestatem.* Quod Bellarminus addit, *nos potius Novatianos esse, cum negemus poenitentiae sacramentum*, de eo alibi fuit dictum, ubi etiam monuimus, Novatianos statum quaestionis saepius immutasse.

Dicta patrum. 93. Audiamus veterum testimonia, quibus nostrae sententiae assensum praebent. Tertullianus lib. de resurrect. carnis c. 37. p. 87: *Christus sequester Dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi carnis quoque depositum servat in semet ipso arrhabonem summae totius. Quemadmodum enim nobis arrhabonem Spiritus reliquit, ita et a nobis arrhabonem carnis accepit, et vexit in coelum pignus totius summae illuc quandoque redigendae. Securae estote, caro et sanguis, usurpastis et coelum et regnum Dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent et in coelo Christum, qui vobis coelum negaverunt.* lib. de baptismo, *fidem*, ait, *integram habere securitatem salutis.* Minucius Felix in dialogo, qui inscribitur Octavius (edito Romae cum Arnobio) de Christianis scribit, *quod sint securi spe futurae felicitatis.* Cyprianus in lib. adv. Demetrianum: *Viget apud nos spei robur, et firmitas fidei et inter ipsas seculi ruinas erecta mens et immobilis virtus et de Deo suo semper anima secura.* (Excipit Bellarminus 3. de justif. c. 10. *ex eo nondum sequi certitudinem fidei de justitia, ut enim securi de Deo vivamus, satis esse, si certi simus, Deum fidelem esse in omnibus verbis suis et non deserere suos, nisi prius ipse deseratur ab illis.)* Respondemus: Certitudo spei oritur ex certitudine fidei, hoc est certi-
VII. 121. tudo et securitas illa, quod DEUS non sit me deserturus, praesupponit certitudinem gratiae praesentis, quomodo enim anima pii hominis de DEO suo semper potest esse secura, si adhuc dubitat, an sit apud ipsum in gratia?) serm. 4. qui est de mortalitate: *Regnum Dei, fratres dilectissimi, coepit esse in proximo* (loquitur de tempore pestilentiae, in quo plurimi moriebantur), *praemium vitae et gaudium salutis aeternae et perpetua laetitia et possessio paradisi nuper amissa mundo transeunte jam veniunt, jam terrenis coelestia et magna parvis et caducis aeterna succedunt. Quis hic anxietatis et sollicitudinis locus est, quis inter haec trepidus et moestus est, nisi cui spes et fides deest? ejus est enim mortem timere, qui ad Christum nolit ire; ejus est ad Christum transire nolle, qui se non credit incipere cum Christo regnare. Scriptum est enim: Justus ex fide vivet. Si justus es, etiam fide vivis, si vere in Deum credis, cur non cum Christo futurus et pollicitationem Domini securus amplecteris?* Et postea: *Hoc autem fit, fratres dilectissimi,* (quod tantopere exhorrescimus), *quia fides deest, quia nemo credit futura esse, quae promittit Deus, qui verax est, cujus sermo credentibus aeternus et firmus est. Si tibi vir gravis et laudabilis aliquid polliceretur, haberes utique pollicenti fidem, nec te falli ac decipi ab eo crederes, quem stare in sermonibus atque actibus suis scires. Nunc Deus tecum loquitur et tu mente incredula perfidus fluctuas? Deus tibi de hoc mundo decedenti immortalitatem pollicetur et tu dubitas et fluctuas? hoc est Deum omnino non nosse, hoc est Christum credentium magistrum peccato incredulitatis offendere, hoc est in ecclesia constitutum, fidem in domo fidei non habere.* (Excipit Bellarminus, *reprehendi a Cypriano trepidationem natam ex incredulitate.* Respondemus: bene est, si dubitatio ac trepidatio nascuntur ex incredulitate, utique non erunt virtutes fidei, sed potius infirmitates, quibus repugnandum. *At*, inquit Bellarminus, *nos non negamus, oportere fidem certissimam, quae dubitationem prorsus excludat, haberi de divinis promissionibus et spem etiam talem ac tantam, quae desiderium moriendi pariat, quamvis ea spes cum timore conjuncta esse debeat, propter incertitudinem dispositionis nostrae, ut hoc modo serviamus Domino in timore et exsultemus ei cum tremore.* Respondemus: notamus hanc confessionem Bellarmini, quam evidentia veritatis ipsi extorsit; quod de timore spei conjuncto addit, illud ambiguum est, intelligitur enim vel timor filialis, qui cum certitudine fiduciae optime consistit et semper debet esse in renatis, vel servilis cum dubitatione de gratia conjunctus, quem a Cypriano excludi plusquam manifestum est. Pergit Bellarminus, *divinae promissioni etiam in particulari fidem habendam esse, quantum pertinet ad veritatem promittentis, sed ex parte dispositionis nostrae, sine qua non justificamur, posse locum habere formidinem.* Respondemus: promissiones evangelii non respiciunt nostras dispositiones, hoc est nostra merita de congruo, ea enim Bellarminus per dispositiones illas intelligit, sed mere sunt gratuitae, qua de re suo loco plenius). Hilarius canone 5. in Matth.: *Regnum coelorum, quod Dominus noster in se positum esse professus est, vult nos sine aliqua incertae voluntatis ambiguitate sperare, alioqui justificatio ex fide nulla est, si fides sit ambigua.*

(Excipit Bellarminus, *Hilarium loqui non de fide justificationis, sed de fide resurrectionis.* Respondemus: at ipse sonus verborum evidentissime testatur, de fide justificationis Hilarium loqui, dicit enim non solum resurrectionem corporum, quae communis est piis et impiis, sed etiam regnum coelorum solis vere credentibus et fide justificatis paratum sine aliqua incertae voluntatis ambiguitate sperandum esse.) Et paulo post super verba: *Si Deus foenum sic vestit, quanto magis vos modicae fidei? Fidei nostrae inviolabilem confidentiam exemplorum auctoritate confirmat, ut tanto majoris periculi res sit ambigere, quanto impensiore cura omnem occasionem infidelitatis abstulerit* etc. *Quam profanum est, sanctos de gloria aeternitatis ambigere, cum iniquis aeternitatis opus praestetur ad poenam? omnem igitur exspectationem nostram in fide re-*
VII. 122. *promissionum et virtutis suae potestate exegit collocari.* Basilius in ἀσχητ. τὸ ἴδιον πίστεως ἀδιάχριτος πληροφορία. Gregorius Nazianz. in orat. de plaga grandinis: *Quis scit, numquid convertatur et poeniteat et relinquat benedictionem? Atqui manifeste hoc scio. Ego divinae clementiae fidejussor sum. Nam iram, quae praeter naturam ipsius est, remittet et ad misericordiam, quae secundum naturam ejus est, convertetur, ad illam enim a nobis compellitur, ad hanc vero inclinatur.* (Excipit Bellarminus, *Nazianzenum fidejussorem esse divinae clementiae, non autem nostrae poenitentiae.* Respondemus: testimonium verae poenitentiae et fidei quilibet vere pius habet in corde suo. Anxiae et peccati sensu territae conscientiae non quaerunt de clementia DEI in genere, cum et daemones eo modo credant, DEUM esse misericordem, sed unice id quaerunt, an DEUS etiam sibi futurus sit propitius, ibi vero Nazianzenus jubet in seria poenitentia id firma fide eredere et hac ratione se fidejussorem divinae clementiae vocat, ideo sequitur: *Tantum nos misereamur nostri ac justis Patris visceribus viam adaperiamus. Seminemus in lacrimis, quo in exsultatione metamus. Fiamus Ninivitae, non Sodomitae.* Ambrosius in cap. 4. Roman. ad verba *Qui vivificat mortuos: Promti sunt circa fidem, securi, quia cui credunt, vivificat mortuos.* Et post pauca ad verba *Et non infirmatus est fide, hortatur gentes ad hanc fidei firmitatem, ut Dei promissionem et gratiam sine aliqua ambiguitate suscipiant, securi exemplo Abrahae.* In cap. 5. Roman. ad verba *Spes non confundit: fidele enim esse promissum Dei, probat Spiritus sanctus datus apostolis et nobis, qui diversis linguis imperiti loquerentur, cum interpretationibus praestitit ad confirmandam fidem et ut caritatem Dei commendaret in nobis, ut quia caros falli impossibile est, securos nos faceret de promissione, quia et Deus est, qui promisit et iis, quos caros habere vult, promisit.* In cap. 8. ad Romanos ad verba *Qui proprio filio non pepercit* sic: *Securos nos esse debere causa fidei hortatur, ut Deum, antequam ex impiis fideles essemus, Filium suum pro nobis morti tradidisse ostendat.* In enarrat. Psalm. 39. paulo ante finem: *Gravis populus est, qui fidem Deo suo servat et qui non aliqua levitate mutetur, neque nutet, neque fluctuet, sed caritate sit fundatus in Christo, ut possit dicere, confido enim, quia neque mors, neque gladius, neque tribulatio separare me possit a caritate Dei, quae est in Christo Jesu* (quod Paulus de se profitetur Roman. 8, v. 39, id Ambrosius ad omnes vere credentes accommodat). serm. 5: *Quisquis illi fermento Christo adhaerescit, efficitur et ipse fermentum, tam sibi utilis quam idoneus universis et de sua certus salute et de aliorum acquisitione securus.* (Bellarminus excipit, *Ambrosium loqui de certitudine conditionali, non absoluta, ut sit sensus, eum, qui adhaeret Christo, certum esse de sua salute et de aliorum acquisitione, si Christo vere adhaereat et in illo permaneat.* Respondemus: ad certitudinem salutis omnino requiritur, ut quis Christo vera fide adhaereat et in ipso permaneat, sed haec conditio cum non sit legalis nec meritoria, certitudinem illam, quam propugnamus, nequaquam labefactat.) Augustinus libr. 1. de doctrina Christiana cap. 18: *Has claves dedit ecclesiae suae,* etc. *ut quisquis in ecclesia ejus dimitti sibi peccata non crederet, non dimitterentur, quisquis autem crederet seque ab iis correctus averteret, in ejusdem ecclesiae gremio constitutus, eadem fide atque correctione sanaretur.* lib. 13. de trinit. cap. 1: *Fidem ipsam videt quisque in corde suo, si credit, vel non esse, si non credit.* lib. 8. de trinit. cap. 8: *Qui diligit fratrem, magis novit dilectionem, qua diligit, quam fratrem, quem diligit.* (Utique ergo vere credentes sciunt, se in Christum credere et fidem suam per dilectionem esse efficacem et fide se justificatos esse. Excipit Bellarminus, *loqui Augustinum de actione credendi et diligendi. Certissimi enim sumus nos credere et diligere, quando credimus et diligimus, sed utrum actus illi sint, quales oportet et utrum ex habitu proficiscantur, sine revelatione sciri non potest.* Respondemus: Scriptura non solum veram in Christum fidem requirit, sed etiam eandem a suis proprietatibus describit, quisquis igitur juxta praescriptum verbi in VII. 123.
Christum credit, is de fidei veritate certus esse potest.) In Psalm. 37. exponens verba apostoli: *Fuimus et nos natura filii irae,* etc. *Quare dicit fuimus? quia spe jam non sumus, nam re adhuc sumus, sed illud melius dicimur, quod spe sumus, quia certi de spe sumus, non enim incerta est spes nostra, ut de illa dubitemus.* In Psalm. 51: *Noli sperare de te, sed de Deo tuo, nam si speras de te, anima tua conturbatur in te, quia nondum invenit, unde sit secura in te.* In Psalm. 85: *Audeat corpus Christi et homo clamans cum capite et sub capite suo dicere, sanctus sum, accepit enim gratiam baptismi et remissionis peccatorum, non est ista superbia elati, sed confessio non ingrati. Si enim dixeris, te sanctum esse ex te, superbus es, rursus fidelis in Christo et membrum Christi, si te non dixeris esse sanctum, ingratus es, imo et habere te agnosce*

et ex te nihil habere, ut nec superbus sis nec ingratus etc. *Dicat unusquisque Christianus, imo dicat totum corpus Christi, clamet ubique, custodi animam meam, quia sanctus sum.* (Excipit Bellarminus, *ex bona spe, non autem ex fide divina hoc dici posse.* Respondemus: imo vero spei certitudo oritur ex fide promissionibus divinis innitente. Bellarminus existimat, spem illam non esse certam, sed bonam tantum, nimirum quia juxta poëtam „*Fallitur augurio spes bona saepe suo*“, sed de spe piorum aliud pronuntiat apostolus Roman. 5, v. 5; unde vero probat Bellarminus, Augustinum loqui tantum de bona spe, non autem certa fide sanctitatis donatae? ipsa verba satis sunt perspicua, spes respicit bona futura. Augustinus vero agit de dono sanctitatis, quod quis in praesenti se habere agnoscit, et hoc nomine DEO gratias agit.) In Psalm. 88: *In aeternum Christus regnabit cum sanctis suis, hoc promisit Deus, si parum est, hoc juravit Deus, quia ergo non secundum merita nostra, sed secundum illius misericordiam firma est promissio, nemo debet cum trepidatione praedicare, de quo non potest dubitare.* (Excipit Bellarminus: *Augustinum loqui de perpetuo Christi regno, non autem de justificatione hujus vel illius.* Respondemus: utrumque sub juramenti fide promisit DEUS, et Christum in aeternum regnaturum et sanctos vera fide Christo adhaerentes cum ipso regnaturos, utraque promissio fide indubitata amplectenda est; *at*, inquit Bellarminus, *quis credat, Augustinum dicturum fuisse, nemo debet cum dubitatione praedicare, si de praedicatione propriae justitiae loqueretur? an non fuisset hoc ad jactantiam homines exhortari?* Respondemus: huic objectioni satisfacit proxime praecedens Augustini dictum ex Psalm. 85. petitum). in Psalm. 148: *Erigat se humana fragilitas, non desperet, non se collidat, non se avertat, non dicat, non ero cui promisit,* etc. *promisit nobis, quod ibi futuri sumus, ubi ipse est, erimus cum illo; quid tibi promisit Deus, o homo mortalis? quia victurus es in aeternum. Non credis? crede, crede, plus est jam quod fecit, quam quod promisit; quid fecit? mortuus est pro te; quid promisit? ut vivas cum illo, incredibilius est, quod mortuus est aeternus, quam ut aeternum vivat mortalis, jam quod incredibilius est, tenemus.* In Psalm. 110: *Quid finem coepti desperas? omnipotens coepit, omnipotens promisit se impleturum esse, quod coepit.* Tractat. 22. in Johan.: *Oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi, et tu tibi audes promittere, quia in judicium non venies? absit, inquis, ut ego hoc mihi promittere audeam, sed credo promittenti. Salvator loquitur, veritas pollicetur, ipse dixit mihi, qui audit verba mea et credit ei, qui me misit, habet vitam aeternam et in judicium non venit,* etc. *ideo non praesumtione mea, sed promissione Christi in judicium non venio.* (Excipit Bellarminus, *ex promissione Christi posse quidem unumquemque fidelium colligere, se transisse de morte ad vitam et in judicium non esse venturum, sed quaestionem esse, qua certitudine id possit colligere, eam vero respectu promittentis esse quidem infallibilem et divinam, sed respectu dispositionis propriae tantum conjecturalem.* Respondemus: Augustinus diserte testatur, non conjecturali certitudine, quae est solo nomine certitudo, re ipsa vero fallax opinio, VII. 124. sed firma fiducia promissioni divinae innitente pios sibi promittere posse, quod non sint venturi in judicium). Tract. 75. in Johan.: *tunc erit, ut possimus videre quod credimus, nam nunc est in nobis et nos in illo, sed hoc nunc credimus, tunc etiam cognoscemus.* (Excipit Bellarminus, *fide sciri posse, quod Christus sit in ecclesia, nequaquam vero quod sit in me aut in te per gratiam justificationis.* Respondemus: etiam daemones sciunt et credunt, Christum esse in ecclesia; sed vere pii cognoscunt, se esse in Christo et Christum in ipsis, ut suo loco demonstrabimus). Serm. 28. de verbis Domin.: *O homo, faciem tuam non audebas ad coelum tollere, oculos tuos in terram dirigebas et subito accepisti gratiam Christi, omnia tibi peccata dimissa sunt, ex malo servo factus es bonus filius, ideo praesume non de operatione tua, sed de Christi gratia. Gratia enim salvati estis, inquit apostolus. Non ergo haec arrogantia est, sed fides praedicare quod accepisti, non superbia, sed devotio. Ergo attolle oculos ad Patrem, qui te per lavacrum genuit, ad Patrem, qui per Filium te redemit, et dic Pater noster. Bona praesumtio, sed moderata. Patrem dicis quasi filius, sed noli tibi aliquid specialiter vendicare. Solius Christi specialis Pater est, nobis omnibus in eodem Pater est, qui illum solum genuit, nos creavit, dic ergo tu per gratiam Pater noster, ut filius esse merearis ecclesiae.* (Excipit Bellarminus, *Augustinum non ad fidei certitudinem, sed ad fiduciam hortari.* Respondemus: haec non sunt opposita, sed subordinata, ex fide enim promissionem gratiae amplectente fiducia illa oritur). serm. 5. de verbis apostol.: *Securus efficeris non de te, sed te Domino tuo, securus efficeris de pignore tuo. Spera cum Christo regnum Christi, jam pignus tenes sanguinem Christi.* serm. 6. de verbis apostoli: *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Ecce adjuvante ipsius misericordia spiritum Christi habemus, ex ipsa delectatione justitiae, integra fide, catholica fide, spiritum Dei in nobis esse cognoscimus.* (Excipit Bellarminus, *illud catholica fide referri non ad modum cognoscendi, sed ad signum et conjecturam. Involvere enim contradictionem, quod ex delectatione justitiae tanquam signo quodam fide catholica cognoscamus, spiritum Dei in nobis esse.* Respondemus: delectatio justitiae est signum verae et justificantis fidei, qua de remissione peccatorum certi sumus et spiritum DEI nos habere cognoscimus. Sed ex Bellarmini hypothesi fides non potest esse signum inhabitationis Spiritus sancti, cum fides catholica sit et maneat etiam in adulteris, masculorum concubitoribus, Sodomitis, etc.). tractat. 5. in epistol. Joh.: *Nemo interroget hominem, redeat ad cor suum, si ibi invenit caritatem, secu-*

rus sit, quia transiit a morte ad vitam. (Excipit Bellarminus, *posse quidem actum caritatis in corde videri, sed sciri non posse, an sit ille actus verae caritatis, an non.* Atqui utrumque luce Spiritus cognosci potest, *scimus*, inquit apostolus 1. Joh. 3, v. 14, *quod translati sumus a morte ad vitam, quia fratres diligimus;* si nemo posset scire, an actum verae caritatis haberet, utique ex dilectione non posset peti signum et argumentum beatissimae illius translationis a morte ad vitam). *In libro medit.: *Totius fiduciae meae certitudo est in pretioso sanguine Christi.* ** Augustinus in exposit. proposit. ex epist. Rom. num. 58: *Certus sum enim et non dixit, opinor, plena fide tenuit, quod neque mors ulla, nec temporalis vita promissa, nec cetera subsequentia possunt credentem a caritate Dei detorquere.* In tractat. de non cogitando in crastinum: *Discedat de corde petitoris dubitatio et veniet ei largitoris inundatio. Non trepidet, qui rogat.* ** libr. 2. de symbol. ad cateches. c. 7: *Nunc dicamus, quomodo, id quod suscepit ex nobis, in coelum levaverit, ad dextram Patris collocaverit ac fidei nostrae certum pignus dederit, ut secura sint membra de tanto capite fideliterque sperent, ad ipsum se posse pervenire, quem jam credunt ad dextram Patris sedere.* c. 10: *non minorem praedicare eum, qui te perducit ad regnum coelorum in remissione peccatorum sine ista fide si quis ad baptismum accedit, contra se januam indulgentiae claudit* etc. *Quisquis igitur fideliter credit et hanc professionem*
VII. 125. *fidei suae, in qua remittuntur omnia peccata, indubitanter tenet atque amplectitur, praeparet voluntatem suam voluntati Dei, nec vehiculum mortis timeat.* lib. 4, c. 7: *Quod pro te suscepit, levavit in coelum terrenumque corpus fecit coeleste Si credis et tu quod possis resurgere et in coelum adscendere, quia certus es de tanto pignore, securus eris de tanto munere.* lib. de poenit. medic. c. 2: *Dimitte nobis debita nostra, non dicimus pro iis peccatis, quae remissa credimus in baptismo, nisi de ipsa fide dubitemus.* (Bellarminus excipit, *illud credimus positum esse pro eo, quod est existimamus, arbitramur*, sed credere et cum dubitatione quadam arbitrari diversa sunt.) Chrysostomus homil. 11. in Jerem.: *Quicunque penitus Christo non credunt, condemnant eum, qui autem credunt et adhuc ambigunt, dijudicant illum; duo igitur apud homines perpetitur, ab incredulis condemnatur, ab ambigentibus discernitur.* in c. 5. Rom.: *Non modo de datis, sed et de futuris perinde atque de datis certum esse oportet. Nam de iis rebus homines gloriari solent, quas jam tenent, quandoquidem igitur et rerum futurarum spes perinde atque datarum sic est firma et certa, ideo ait: Gloriamur de illis; noli itaque, etiamsi non admodum dignus fueris, despondere animum, cum habeas tam ingens patrocinium, judicis scilicet dilectionem vel favorem.* in c. 8. Rom.: *Quando Spiritus testatur, quaenam relinquitur ambiguitas? suprema illa essentia, quae et hoc ipsum largitur, quod promittit, atque adeo orare etiam jussit, testimonium perhibente, quisnam de dignitate hac deinceps dubitare audebit?* (Excipit Bellarminus, *testimonium Spiritus sancti esse quidem verissimum, sed non omnes qui dicunt, abba pater, hoc dicunt impulsi a Spiritu sancto.* Respondemus: hypocritarum perversitas non praejudicat certitudini fiduciae, quam ex interno Spiritus sancti testimonio vere pii obtinent. Frustra commendaret Chrysostomus certitudinem illius testimonii, si nemo piorum de eo possit esse certus.) Cyrillus lib. 10. in Joh. c. 3: *Qui omni virtute mentem suam purgando apti jam ad majora facti sunt Spiritus illuminatione recepta, oculis animi habitantem in se Deum videbunt.* (Bellarminus excipit, *loqui Cyrillum vel de notitia post hanc vitam, vel de notitia majori, quam vulgus habere consuevit*, sed ipsa verba ostendunt, de tali notitia Cyrillum loqui, per quam vere pii in hac vita Deum in se habitantem cognoscant.) Leo serm. 2. de festo pasch. Greg. in dial. c. 1. Anselm. in c. 8. Rom. asserunt, *ex caritate Spiritus sancti inhabitationem cognosci.* Bellarminus excipit, *de evidentia signorum haec intelligenda esse;* non repugnamus, interim tamen addimus, quaedam signa esse tantum probabilia (εἰκότα), quaedam vero certa et infallibilia (τεκμήρια), prioris generis signa possunt esse fallacia, ac proinde non excludunt dubitationem, sed posterioris generis signa certam pariunt notitiam. ** *Lutherus cum anno Christi 1507. in lectione Scholasticorum ex obedientia superiorum occupatus esset, incidit in difficillimos spiritualis tristitiae paroxysmos, ex quibus se prius extricare non potuit, quam a quoquam pio fratre sene monacho, qui ceu rosa inter spinas eminuerat, in confessione erectus et ad gratuitam peccatorum remissionem secundum verba symboli: credo peccatorum remissionem, reductus et ita confirmatus fuisset, ut saepissime canendo laetus repeteret illud: O beata culpa, quae talem meruisti redemtorem. Ac solitus est Lutherus saepenumero praedicare illius senioris fratris dexteritatem ac pietatem et inprimis commendavit explicationem verborum symboli, credo remissionem peccatorum ab illo traditam hoc modo: Non satis est te in genere credere, Deum quibusdam, Davidi, Petro et aliis, sua peccata remittere (talem enim fidem etiam daemones habent), sed Dei mandatum immotum est, ut credas, tibi, tibi tua peccata remitti, et ut certus sis de justitia fidei et de salute tua.* Selnecc. in orat. de initiis et progr. August. confess. an. 1507.** Bernhard. serm. 1. de annuntiat.: *Si credis, peccata tua non posse deleri nisi ab eo, cui soli peccasti et in quem peccatum non cadit, bene facis, sed adde adhuc, ut credas, quia per* VII. 126.
ipsum tibi peccata donantur. Hoc est testimonium, quod perhibet in corde nostro Spiritus sanctus dicens: dimissa sunt tibi peccata tua. Sic enim arbitratur apostolus gratis justificari hominem per fidem. (Bellarminus repudiata illorum Catholicorum

expositione, qui dicunt, Bernhardum loqui non de fide catholica, sed quae haberi potest ex conjecturis et signis, aliter excipit, *loqui scilicet Bernhardum omnino de fide catholica, qua credimus Deum velle nobis peccata remittere et re ipsa ex parte sua remittere, modo conditio impleatur; non autem loqui de fide, qua absolute et sine respectu dispositionis credamus, nobis peccata remitti, ut haeretici somniant, id quod quibusdam argumentis* evincere nititur. Respondemus: quo sensu promissiones evangelicae de remissione peccatorum et vita aeterna negentur esse conditionales, suo loco expositum fuit, nimirum quod non requirant nostra opera tanquam merita vel media, sed sint mere gratuitae; interim tamen nequaquam propugnamus talem quandam absolutam promissionum evangelicarum generalitatem, quasi remissionem peccatorum, gratiam DEI et vitam aeternam ex illis sibi polliceri debeant, qui in impoenitentia, incredulitate et peccatis contra conscientiam secure pergunt, sicut haec in tractatu de evangelio late sunt exposita. Ergo ut conditionis, ita quoque dispositionis vox est ambigua; Bellarminus per eam intelligit nostra merita, sed cum illa gratiae in articulo justificationis et salvationis sint opposita, ideo hoc sensu et respectu negamus promissiones evangelii nostram dispositionem requirere sive conditionales esse; vicissim autem cum promissio evangelii requirat fidem, cujus anteambulo est contritio, pedissequa vero nova opera, ideo hoc sensu et respectu non negamus, promissiones evangelii ex parte nostra aliquid requirere, videlicet fidem, non tamen ut meritum, sed medium applicationis; addimus autem hanc ipsam fidem per promissionum evangelicarum auditum efficacia Spiritus sancti excitari, augeri et confirmari; ceterum an fidem de remissione peccatorum nostris dispositionibus sive meritis niti velit Bernhardus, ex aliis locis colligi potest). Idem de fragmentis septem panum serm. 3: *Tria considero, in quibus tota spes mea consistit, caritatem adoptionis, veritatem promissionis, potestatem redditionis. Murmuret jam, quantum voluerit, insipiens cogitatio mea dicens: quis tu es et quanta est illa gloria, quibusve meritis hanc obtinere speras? et ego fiducialiter respondeo: Scio, cui credidi, et certus sum, quia in caritate nimia adoptavit me, quia verax est in promissione, quia potens in exhibitione* etc. *Haec tria sic roborant et confirmant cor meum, ut nulla me penuria meritorum, nulla consideratio propriae vilitatis, nulla aestimatio coelestis beatitudinis ab altitudine spei dejicere possit in ea firmiter radicatum.* serm. 1. de adscens. Domin.: *Non est difficile, nosse signa indubitata credulitatis ac per hoc et salutis.* serm. 8. in Cantic.: *Quae in vobis anima sensit aliquando in secreto conscientiae suae Spiritum Filii clamantem, abba Pater; ipsa paterno se diligi praesumat affectu, quae eodem se Spiritu, quo et Filius affectam sentit: Confide quaecunque es illa, in Spiritu Filii filiam cognosce te Patris, sponsam Filii et sororem.* serm. 61. in Cantic.: *Revera ubi tuta firmaque securitas et requies nisi in vulneribus salvatoris? tanto illic securior habito, quanto ille potentior est ad salvandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur; non cado, fundatus enim sum super petram firmam, peccavi peccatum grande, turbatur conscientia, sed non perturbatur, quoniam vulnerum Domini recordabor, nempe vulneratus est propter iniquitates nostras* etc. serm. 5. in dedicat. eccles. de gemina consid. sui: *Quis poterit salvus esse, dicunt discipuli salvatoris? et ille, apud homines hoc est impossibile, sed non apud Deum; haec tota fiducia nostra est, haec unica consolatio nostra, haec tota ratio spei nostrae. Sed de possibilitate jam certi, de voluntate quid agimus? Quis scit, si est dignus amore, an odio? Quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? hic jam plane fidem nobis subvenire necesse est, hic oportet succurrere veritatem, ut quod de nobis latet in corde Patris, nobis per
ipsius Spiritum reveletur et Spiritus ejus testificans* VII. 17.
persuadeat spiritui nostro, quod Filii Dei simus. Persuadeat autem vocando et justificando gratis per fidem, in quibus nimirum velut medius quidam transitus est ab aeterna praedestinatione ad futuram magnificationem. Epist. 190. contra Abailard.: *Nonne si fluctuat fides, inanis est spes nostra? Stulti ergo martyres nostri sustinentes tam acerba propter incerta, nec dubitantes sub dubio remunerationis praemio durum per exitum diuturnum inire exsilium* etc. *Ipse postremo Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod Filii Dei sumus, quomodo ergo fidem quis audet dicere aestimationem, nisi qui Spiritum istum nondum accepit, quive evangelium aut ignoret, aut fabulam putet* etc. *Sed Augustinus aliter: Fides, ait, non conjectando vel opinando habetur in corde, in quo est, ab eo, cujus est, sed certa scientia, acclamante conscientia. Placet mihi, fateor, illius (apostoli) definitio: fides est rerum sperandarum substantia* etc. *Substantiae nomine aliquid sibi certum fixumque praefigitur, non est enim fides aestimatio, sed certitudo.* Vincentius lib. 30. c. 107. refert an. Christi 1210. Parisiis doctrina et pietate clarissimum vixisse virum Almericum Gallum, qui docuerit publice, *quemlibet Christianum debere firmiter et indubitato credere, se esse membrum ex Christi corpore et hoc esse articulum Christianae fidei, sine quo salutem nemo consequi possit.* Fridericus Myconius in libro cui titulus Somnium, refert de parente suo, quod sub mediis superiorum temporum tenebris dixerit, *sanguinem Christi esse pretium pro peccatis, et cuilibet Christiano esse necessariam hanc fidem, quod si tantum tres homines deberent salvari per sanguinem Christi, tamen se certissime statuere debere, se esse unum ex illis tribus et contumeliam esse in sanguinem Christi hac de re dubitare.* Refert D. Probus in orat. de vita Frid. Myconii E. 2. et Wolffius tom. 2. memorab. pag. 1. Jeremias, patriarcha Constantinopolitanus,

ut patet ex actis Wirtemberg. δεῖ πιστεύειν ἀδιστάκτως, ὅτι τὸ ἀμφιβάλλειν καὶ διστάζειν ἐν πίστει οὐκ ἔστι.

Testimonia adversariorum. 94. Quid, quod quidam ex ipsis adversariis dubitationem vel manifeste improbant vel talia ponunt principia, ex quibus μορμολύκειον illud dubitationis evertitur. ** c. Firmum dist. 2. de poenit.: *Firmum Dei fundamentum stat immobile habens signaculum hoc: Dominus novit, qui sunt ejus. Horum fides, quae per dilectionem operatur, profecto aut omnino non deficit, aut si qui sunt, quorum deficit, reparatur, antequam vita ista finiatur et deleta quae intercurrerat, iniquitate ad finem perseverantiae deputatur.* Andr. Fricius libr. 4. de rep. emend. c. 11: *Necessario faciendum est, ut in illa Christi justitia, quae perfecta est, omnes acquiescant, quicunque de remissione peccatorum, adoptione sui in filios Dei ac donatione vitae aeternae certi esse volunt.*** Enchirid. Coloniense (cujus auctor existimatur fuisse Gropperus) edit. anno 36. fol. 170: *Fatemur, verum esse, ad justificationem hominis omnino requiri, ut homo credat, non tantum generaliter, quod propter Christum vere poenitentibus remittantur peccata, sed et quod ipsimet homini credenti remissa sint propter Christum per fidem.* Georgius Cassander in sua consultatione c. de justificatione: *Ad justificationem consequendam requiritur talis fides, qua homo exemplo Abrahae ad promissionem Dei non haesitet propter diffidentiam, sed praeter spem in spem credat, Deum videlicet credenti in eum, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter justificationem nostram, imputaturum hanc fidem ad justificationem et eum, qui mortuus erat peccato, per Spiritum s. vivificaturum.* ** Idem in judic. super quart. articul. conf.: *Certe nemo est ecclesiasticorum nec e Scholasticis quidem, qui non hanc fiduciam et certitudinem de gratia et misericordia Dei et glorificatione futura diligenter urgeat et dubitationi ac diffidentiae opponendam doceat* etc. *Recte docet enchiridion* (Coloniense), *loca illa divinae Scripturae* (Beatus homo qui semper est pavidus. Item cum metu et tremore operemini salutem vestram) *non respicere justificationem, nec fiduciae de misericordia Dei quicquam detrahere, sed re-*

VII. 128. *spicere jam justificatos. Hi enim, si sentiant, se Dei beneficio innovatos, absit ut posthac sibi vivant.*** Anton. Marinar. orat. in consessu patrum concilii Tridentini dominica 4. in quadragesima anno 1546. habita, dubitationem ex professo refellit inter alia sic scribens: *Proinde qui suis operibus fidunt, de divina erga se benignitate dubitare solent, et per intervalla et vices huc atque illuc alternando fluctuare, ut nusquam eis portus, nusquam fidae stationis spes appareat, facileque ad desperationem in gravibus periculis infelicissima ratione tendunt. Qui autem suis diffisi viribus suorumque operum rejecta fiducia in Dei benignitate et clementia conquiescunt, nec cogitare unquam possunt, sese a Deo esse rejectos, illumque praestiturum non esse, quod eis pro sua misericordia promisit. Est certe hoc vivae fidei ingenium, nos in DEUM ut filios in patrem erigere; Christum nostrum nosque vicissim Christi facere, ut cum eo unum corpus simus eodemque vivamus, regamur, laetemur et gloriemur spiritu.* Et paulo post: *Quamobrem in dubitationis labyrintho non errant, qui per Christum adepti sunt justitiam, sed in securitate mentis, in pace conscientiae, in laetitia cordis edocti spiritu illo, qui illis testimonium reddit, quod sunt filii Dei, audent dicere abba pater; quanquam interim inest illis sanctus ille timor, ne cadant ab eo, ad quem evecti sunt, filiorum honore. Quamobrem exsultant, qui Christum tenent; tremunt, ne illum amittant, quemadmodum propheta monuit: Exsultate ei cum tremore.* Et statim subjicit: *At vero caro et Satan nunquam non sollicitant ad diffidentiam pectora justorum, quibuscum perpetuum est certamen. Nunc eo temeritatis accusant, quod scilicet divini consilii conscios et participes sese faciunt, dicentes: Scimus, quod nos diligit DEUS; sed illi se purgant, nempe quod temerarii essent, si divinae erga se caritatis tot argumentis declaratae, praesertim Filio ad crucem demisso, ancipites essent. Nunc gravia superioris vitae commissa memorant, quorum non potuerunt condignam exhibuisse satisfactionem, sed illi respondent, gratis per Christum nobis, quia satisfacere non poteramus, remissa sunt peccata, non est quod cogitemus, quia solvendo non sumus, ne dignitati mortis Christi detrahamus. Nunc quotidianos vitae errores, quibus nemo non subjicitur, ante oculos illorum sistunt, ut videlicet sic dubitent de benignitate DEI; sed illi exclamant: Clementissimus ille Pater ad hos infirmae naturae lapsus connivere solet, cujus clementia non convenit illos ad vindictam imputare. Nunc ex occultis majoribus delictis, quae homo (cujus est cor ut pravum, ita retrusum) non intelligit, argumenta sumunt, quibus divino favore illos destitutos esse convincant; sed illi excipiunt: integra est peccatorum remissio; et cum donat Deus manifesta, quae novimus, donat item occulta, quae ignoramus, delicta. Nunc prospera commemorant, velut quibus in hoc seculo eos remuneret Deus, ne in alio exspectent felicitatis gloriam; sed illi fatentur, Deum saepe praesentibus bonis ornare justos, ut proximorum necessitatibus consulentes ad futuram vitam aptiores fiant. Nunc calamitates, quibus plerumque justi affliguntur, ut aperta irati DEI signa commemorant; sed illi asseverant, eas esse manifesta paternae dilectionis argumenta, ut sub disciplina crucis eruditi filii Dei reddantur. Vexatum pectus pium supra omnes tandem difficultates emergit, in corde suo sic loquens: quis me separabit a caritate et fiducia Dei mei, qui potentia sua omnia continet, suo imperio omnia regit, sua sapientia omnia moderatur. Quamobrem neque hujus seculi blanditiae, neque hujus carnis illecebrae, neque ulla Satanae fulmina,*

neque haereticorum fraudes, neque amicorum deliciae, neque necessariorum preces, neque parentum pietas, neque populorum furor, neque tyrannorum crudelitas, seu minis perterrere, seu in carcerem detrudere, seu fortunis privare, seu in exsilium ablegare, seu quolibet mortis genere perdere voluerint, a Deo Opt. Max., a Domino omnipotente, a Patre indulgentissimo ullo unquam tempore me divellent. Si coelum ruat, si terra evanescat, si orbis illabatur praeceps, ego in eum erectus ero; si angelus de coelo aliud mihi persuadere contendat, dicam ei anathema. O felicem christiani pectoris fiduciam, o beatam evangelici cordis pietatem, o securam christianae mentis fiduciam! Pertinet huc
VII. 129. concertatio Ambrosii Catharini, archiepiscopi Minoriensis, et Dominici a Soto, quam his verbis Dominicus exposuit: *Dissensio, quam inter tuam meamque mentem nullam extra verba esse existimas, haec est in re maxima. Porro quod tu arbitraris, posse fieri hominem certum suae gratiae certitudine, quae licet non sit aequalis fidei catholicae, sit tamen vera fides, id est omnem prorsus dubitationem excludens, atque id quidem lege communi, nempe testimonio illo, quod auctore Paulo Spiritus s. reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei; hoc ego vero, salva pace et auctoritate tua, credo esse omnino falsum.* Contra Catharinus in scripto contra Dominicum Sotum (referente Flacio lib. de dissens. Pontif. p. 85.): *Deduco*, ait, *contra hanc nostram sententiam nihil pronuntiasse synodum Tridentinam, quod ego in primo meo detexi libello, quem ad praesidentes ipsi concilio (quorum alter DEI gratia summus est pontifex Julius III.) et ad ipsam sacros. synodum destinavi, eos alloquens his plane verbis: addo quod saepius protestati sint ambo praesidentes et specialiter in hac controversia, tum in conventu patrum, tum vero in congregatione theologorum, et ambos audivimus contestantes, non videri sibi quaestionem hanc satis discussam ad decisionem. Imo ipsamet sacrosancta synodus bis declaravit, hujus rei definitionem tunc omittendam esse et in aliud tempus servandam, sicut in actis possit apparere. Denique ipse titulus noni capitis hoc manifestat abunde, qui sic habet: contra inanem haereticorum fiduciam.* Cornel. Bitontinus in c. 8. Roman.: *Qui in Christo Jesu sunt, nihil habent, unde timere debeant, siquidem securi sunt de salute.* **Rivius lib. 3. de superstit. p. 234: *Jacobus Sadoletus scribit: Sine firma spe atque fiducia in summum Deum fides vera non est.* Idem: *Quanquam fidei fundamentum sit credere, tamen spes ipsa continet in se fidem, et absque spe fides inanis tota est.* Rursus: *Nos, inquit, qui Scripturarum more loquimur, fidem Christi cum pronuntiamus, in uno hoc fidei verbo totum id intelligimus, quod est credere Deo et Christo illique confidere. Non enim fides nostra simplex est credulitas (quanquam fides et fundamentum fidei credere est), sed fides in Deum plena atque integra est ita credere, ut confidamus.* Bellarminus lib. 3. de justif. c. 2: *Aliqui Catholici docent quidem eam certitudinem, quae nullam habeat de sua salute formidinem.* Perer. comment. in Rom. 8. num. 27: *Quidam Catholici certitudinem eam docent, cui non possit subesse falsum.* Vega lib. 3. de incert. gratiae c. 36: *Quidam Catholicus tanto affectu fidem conjecturalem oppugnabat, ut eam Lutherana opinione detestabiliorem diceret, quia inquit, cum Lutherani multum fidei tribuant, haec opinio derogat.* Ibid.: *Guillandus certitudinem gratiae defendit prorsus ut Lutherani* c. 7. *et talem certitudinem consequentem fidem multi catholici ante decretum concil. Tridentini probabilem esse censebant et eam compluribus argumentis suadere conabantur.*** Martinus Eysengrein perquam prolixo scripto hanc materiam tractavit; is non tantum dubitationis portentum improbat, sed constanter negat, unquam a Pontificiis hanc opinionem fuisse traditam. Negat etiam canonis Trident. hanc esse sententiam, quod videlicet vere credentibus sit dubitandum de gratia Dei. Et ut ab hac opinione liberet Pontificios, contendit, hanc fuisse patrum, qui in synodo Tridentina congregati fuerunt, sententiam, quod videlicet *hypocritae, Epicurei, haeretici, destituti vera fide, perseverantes in atrocibus delictis contra conscientiam et similes, non debeant certo statuere, quod sint in gratia.* Bellarminus lib. 3. de justific. c. 1. *incertitudinem justitiae et gratiae non solum contra haereticos* (quos ita vocat), *sed etiam contra Catholicos quosdam probandam esse scribit.* Evidentia dictorum antiquitatis ipsi haec extorsit lib. 3. de justif. c. 10: *Fatemur, apud omnes pios vigere spei robur et fidei firmitatem et animam de Deo semper esse securam.* Et paulo post: *Non negamus*, inquit, *oportere fidem certissimam, quae dubitationem prorsus excludat, haberi de divinis promissionibus et spem etiam talem ac tantam, quae desiderium moriendi pariat. Denique divinae promissioni etiam in particulari fides habenda est, quoniam pertinet ad veritatem promittentis.*

95. Excutiamus hypotheses, quibus dogma dubitationis repugnat: 1. catechismus Tridentimus in primum articulum symboli: *Credendi vox, ut docent sacrae literae, certissimae assensionis vim habet, quamobrem is credit, cui aliquid sine ulla haesitatione certum et perspicuum est.* Costerus in enchiridio c. 4. fol. 171: *in illo non est vera fides, qui dubitat.* Bellarminus lib. 3. de justificatione c. 11. in resp. ad 3. arg.: *Fides certissima est, neque ullus unquam Catholicus dixit, fidem non esse certam aut posse dubitari vel cum formidine assentiri in iis, quae ad fidem pertinent.* Subsumimus: aut ergo nulla erit fides de remissione peccatorum et gratia Dei, aut certa esse debet et absque dubitatione. 2. Pontificii docent, *legem ab homine renato in hac vita impleri posse.* Atqui omnis, qui perfecte potest implere legem DEI, potest etiam de salute esse certus Gal. 3, v. 12: *qui fecerit ea homo, vivet in eis.* 3. Docent, *peccatum originis per baptismum non tantum esse remissum, sed penitus*

VII. 130. Hypotheses cum dubitationis dogmate pugnantes.

exstirpatum. Atqui ubi nullum peccatum, ibi perfecta justitia, cur ergo dubitant de gratia Dei. 4. Johannes a Daventria contra Augustanam confessionem scribens disputat ex Scholasticis, praesertim Biele lib. 2. sentent. distinct. 27. quaest. 4, *Deum homini facienti quod in se est, dare gratiam necessario, nempe necessitate immutabilitatis.* Cur ergo dubitant de illa gratia? 5. Docent Scholastici, (praesertim vero Thomas 1. 2. quaest. 114. artic. 7.) *omnem actum caritatis, seu quodlibet opus bonum ex caritate promanans, absolute mereri vitam aeternam.* At cum tot actus et opera caritatis faciant, quibus singulis vitam aeternam merentur, cur de ea dubitant? 6. Docent, *monachos habere opera quaedam supererogationis, quae aliis communicare queant in meritum vitae aeternae.* Quomodo ergo dubitant monachi de salute propria, cum aliis in meritum salutis sua opera queant communicare? 7. *Ingressionem religionis*, id est monastices susceptionem, *tam docent hominem ab omnibus peccatis purum reddere, quam est infans baptismi aqua recens tinctus.* Cur ergo in tanta puritate dubitant de salute? 8. Sacrificuli et monachi, cum eis datur quippiam aut testamento legatur, solent *oppignorare animas suas pro salute eorum, a quibus accipiunt beneficia.* Quodsi de eorum salute non sunt certi, quomodo audent animas suas oppignorare? 9. Romanus pontifex missis per omnia regna literis ac diplomatibus, *certo pollicetur remissionem peccatorum omnibus, qui Romam excurrunt et papales indulgentias emunt.* Atqui is hac in parte non potest fallere, nec pro certa pecunia incertas indulgentias dare dicendus est. Nec claves possunt errare, ut quod ille in terra solverit, non sit solutum in coelis, hoc enim dicerent, pugnare cum promissione Petro et successoribus data. 10. Romani pontifices (ut patet ex Bulla Clementis VI.) *angelis praecipere consueverunt, ut viatorum Romam indulgentiarum gratia peregrinantium, si illos in itinere mori contingat, animas protinus exceptas in coelum recta deportent.* Utique ergo de illorum salute certi sunt, quibus tam magnifice cavent. Cur ergo non ipsimet etiam certi essent, cum pontifex errare non possit? 11. Papa nonnunquam *canonizat sanctos*, et in hac canonizatione non errat. Certus igitur est de illorum salute, sed cur non et de sua certus est? Si de propria salute certus non est, quomodo infallibilem certitudinem de aliorum salute habere potest? 12. Jesuitae vocant se *Jesu socios;* at nemo dubitat, an socio suo carus sit et an a patre filius ametur. 13. Incertitudo gratiae et simul tranquillitas conscientiae orta ex *absolutione* post editam confessionem se mutuo tollunt, tranquillus enim animus excludit dubitationem illam. Si confessionarius vere absolvit peccatorem et hic absolutionem istam censere debet ratam ac firmam, quomodo dubitare potest, num peccata sibi sint remissa? 14. Ad Deum clamant, *Pater noster, qui es in coelis,* ac preces suas claudunt vocula *amen*, quae denotat certam de exauditione precum fiduciam, quomodo ergo de favore ac gratia Dei interim dubitant et dubitandum esse docent? Catech. Rom. parte 4. de orat. c. 7. q. 3: *Fides est; quae preces fundit; preces faciunt, ut dubitatione omni sublata stabilis ac firma sit fides;* et paulo post: *sperare et magnopere confidere debemus nobis omnia, quae per Christum rite petierimus, concessurum Deum* (at petimus remissionem peccatorum). VII. 131.

Argumenta pro stabilienda incertitudine gratiae. I. Prov. 20: Quis potest dicere, mundum est cor meum?

96. Videamus, quibus argumentis incertitudinem gratiae et justitiae confirmare conentur. Bellarminus lib. 3. de justif. c. 4. profert ex Salomone tria testimonia. 1. Proverb. 20: *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum a peccato?* ubi notat Bellarminus, *Salomonem non dixisse, neminem esse mundum corde et purum a peccato, sed neminem posse dicere, mundum est cor meum et purus sum a peccato, posse igitur homines per Dei gratiam cor mundum habere, sed illos ipsos, qui mundi sunt, hoc non posse certo scire.* Respondemus: 1. Argumentum est a quaestione alienum. Loquitur Salomon de justitia et munditie inhaerente ac negat, quenquam de ea coram DEI judicio vere gloriari posse, cum sanctissimi quique agnoscant *omnes suas justitias esse coram Deo velut pannum mulieris menstruatae* Esa. 64, v. 6. ac proinde *remissionem peccatorum quotidie petant*, Ps. 32, v. 6. et cum propheta regio *amplius lavari* quotidie cupiant, Ps. 51, v. 4; quin etiam cum ab inhaerentibus sordibus perfecte in hac vita non purgentur, *ex corpore mortis hujus liberari* cum apostolo ingemiscunt, Rom. 7, v. 24. Nos autem hoc loco agimus de justitia ac munditie imputata, cum enim *Christus factus nobis sit a Deo justitia et sanctificatio*, 1. Cor. 1, v. 30, ideo *fide* in ipsum *purificantur corda nostra* Act. 15, v. 9. Cum hac imputata per fidem Christi justitia et munditie conjuncta est inhaerens justitia, de qua loquitur David Psalm. 51, v. 12: *Cor mundum crea in me, Deus*, et Psalm. 119, v. 1: *Beati immaculati in via;* ea vero in hac vita non est numeris ac gradibus omnibus perfecta ac proinde non potest immotam et certam gratiae divinae fiduciam ex sese parere. 2. Regerit Bellarminus, in *Scripturis quosdam vocari mundos et immaculatos* Psalm. 119. Matth. 5. Ephes. 1. et 5. Tit. 2. *ac proinde esse eos vere mundos nec indigere justitia Christi imputata.* Respondemus: Dicta illa Scripturae non de sola inhaerente, sed cumprimis de imputata munditie et justitia loquuntur, ut alibi ex immotis fundamentis ostendimus. Cum enim in carne renatorum adhuc habitet peccatum, cum quotidianis infirmitatibus renati adhuc obnoxii sint, cum quotidie petant peccatorum remissionem, cum judicium Dei deprecentur, quomodo inhaerens mundities in ipsis potest esse perfecta? indigent igitur alia munditie et justitia, qua coram sanctissimis et mundissimis Dei oculis subsistere possint. Quin imo cum ipse Bellarminus concedat, venialia quaedam peccata renatis adhuc adhaerere, quomodo perfectionem inhaerentis munditiei obtinere poterit? 3. *At*, inquit Bellarminus, *Lutheranos non juvat*

haec responsio, tum quia non distinguunt peccatum mortale a veniali, tum quia non est probabile de solis venialibus Salomonem loqui, cum sola venialia non impediant, quominus homines justi et immaculati dicantur. Respondemus ad prius: quamvis non eo modo peccata venialia et mortalia distinguamus, quo Bellarminus et alii Pontificii, vere tamen ea in renatis distinguimus, ut suo loco in tractatu de peccatis actualibus late dictum fuit; ad posterius dicimus: quamvis peccata venialia non impediant, quominus renati dicantur mundi et immaculati, impediunt tamen, quominus propriam et inhaerentem suam justitiam coram DEI judicio stabilire possint, ut in sequentibus manifeste demonstrabitur.

2. Eccles. 9: Nescit homo, an amore vel odio dignus sit.

97. 2. Eccles. 9: *Sunt justi ac sapientes et opera eorum in manu DEI, et tamen nescit homo, utrum odio vel amore dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta. Ergo justi non possunt scire, utrum amentur a Deo, an non.* Respondemus: 1. Ipse Salmeron in comment. 1. Corinth. 12. disput. 14. §. Sed objiciunt, agnoscit, vitiose hunc locum adduci contra certitudinem gratiae. *Hic locus*, inquit, *nequaquam probat, quod aliqui inde accipiunt, hominem nescire amorem Dei erga se, quia*
VII. 132. *sequitur in textu: nescit, an amore vel odio dignus sit. At impii propter maxima sua scelera norunt, se maxime dignos esse odio Dei.* Recte igitur Mercerus professor Paris. in comm. h. l.: *Cavendum est, lector, ne cum vulgato interprete aut errcs, vel cum sophistis occasionem errandi sumas, qui docent, non debere nos esse certos in conscientia de amore Dei, hoc est aperte contra Scripturas et fidei nostrae caput de remissione peccatorum.* 2. Ne ipse quidem Bellarminus salvis suis hypothesibus hunc locum eo torquere potest, quod absolute et simpliciter sciri non possit, an quis sit in gratia, ipse enim non solum quandam opinionem, sed etiam conjecturalem, uti vocat, certitudinem de gratia divina justis concedit; jam vero Salomon simpliciter pronuntiat: *Nescit homo.* 3. Fidei analogia non concedit, ut absolute et simpliciter hic locus accipiatur. Neque enim solum dicitur, *hominem nescire, an sit amore dignus*, sed etiam additur, *nescire hominem, an odio dignus sit;* quid vero? num dubium est, an Sodomitica et alia gravissima scelera sint odio digna? an qui in illis vivunt, dubitare debent, an sint odio digni? absit hoc, cum certissimo et infallibili non solum legis, sed et conscientiae testimonio scelerati convincantur, se non solum odio Dei dignos, sed etiam irae ejus actu obnoxios esse. 4. Ipse Salomon paulo post addit v. 7: *Vade, comede in gaudio panem tuum et bibe in corde bono vinum tuum, quia opera tua placent Deo*, quomodo ergo vellet absolute et simpliciter sciri non posse, an homo Deo placeat et sit in gratia? 5. Quis ergo verus hujus loci sensus? Respondemus: eum non nostris, sed Cajetani verbis exprimemus: *Significat Salomon, ex rebus externis nos non posse discernere bonum aut malum.* Pineda in cap. 21. Jobi.: *Significat Salomon his verbis magnam rerum humanarum confusionem, cum bona malis et mala bonis permisceantur.* Sensus igitur est, non posse nec debere homines ex eventibus externis in hac vita statuere, utrum Deo placeant, cum omnia omnibus similiter eveniant, hoc est cum et prospera et adversa tam piis quam impiis in hac vita sint communia. Quin imo pii quandoque majoribus calamitatibus subjecti sunt, quam reliqui et impii majore prosperitate exterius fruuntur, quam ceteri. Hunc esse verum et genuinum hujus loci sensum ex fonte Hebraeo et ex integra serie contextus manifeste apparet. Hebraea sic habent:

גַּם־אַהֲבָה גַּם־שִׂנְאָה
אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם

Pagninus: *Etiam amorem, etiam odium nescit homo, omnia ante eos sunt.* Bened. Arias: *etiam amorem, etiam odium non sciens homo; omnia ad facies eorum;* postea additur v. 2: *omnia sic eveniunt, tanquam esset unus omnibus eventus, justo et impio, bono et mundo et immundo et sacrificanti et ei qui non sacrificat;* v. 3: *hoc malum est inter omnia, quae fiunt sub sole, quod eventus unus omnibus.* Ex quibus omnibus fluit ille sensus, quod ex fortuna externa non possit judicari, an placeamus, an vero displiceamus DEO, cum universa aeque eveniant justo et injusto. 6. Qua vero consequentiae specie inde infertur: ex eventibus externis non potest cognosci, an homo sit in gratia vel odio Dei. Ergo simpliciter hoc sciri nequit et per consequens fides etiam ex verbo Dei debet esse incerta? Haec vero est fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter. 7. Salomon in eodem libro disputat, ex illis, quae exterius accidunt, non posse cognosci, utrum differat hominis anima a pecude, cum idem sit utriusque interitus. Ergone ex eo inferemus, absolute et simpliciter non posse hoc sciri? 8. Recte ergo Bernhard. serm. 5. in dedicat.: *Quis scit, si est dignus amore vel odio? hic jam plane fidem nobis subvenire necesse est, hic oportet succurrere veritatem, ut quod de nobis latet in corde Patris, nobis per Spiritum ipsius reveletur.* 9. Ut interim praetermittamus, quod Hebraei quidam doctissimi amorem et odium per metonymiam de re amata et exosa interpretentur hoc sensu: id quod diligit homo et id quod odio habet, in manu DEI est, qui vel illud tribuat, vel avertat; et homo ipse sensu id percipere nequit, cum hoc sit ante ipsum, hoc est cum illud adhuc exspectet, vel cum longe ante singula decreta sint, sive bona sive mala quaecunque sunt eventura, sicut et vers. praeced. dicitur: *opera* VII. 133.
eorum sunt in manu DEI, id est consilio et providentia Dei reguntur; quae interpretatio nec cum textu nec cum fidei analogia pugnat. R. Salomon sic exponit: Nisi homines sint justi et sapientes, non advertunt, num diligantur aut odio habeantur, omnia igitur sunt ante eos, hoc est justi omnia haec considerant. Sed praeferimus nos priorem explicationem, quod ex eventibus externis non possit nec debeat judi-

cari, utrum aliquis a Deo ametur necne? quid contra hanc explicationem Bellarminus? 10. Regerit, *Salomonem non loqui nisi de justis, ut appareat ex verbis praecedentibus: sunt justi ac sapientes, et opera eorum in manu DEI, ut et ex comment. Hieronymi.* Respondemus: Non de solis justis loquitur Salomon, sed in genere pronuntiat: nescit *homo*, quam appellationem universalem esse patet ex sequentibus: *omnia sic eveniunt, tanquam esset unus omnibus eventus, justo et impio, bono et immundo* etc., ubi ipse Salomon terminum indefinitum exponit universaliter, eundemque in justos et impios dispescit; proinde non de solis justis loquitur, quod nesciant, an sint odio vel amore digni, sed universaliter pronuntiat, neminem hoc scire, nimirum ex eventibus externis, cum justo et injusto eadem in hac vita eveniant. 11. Rationem illam additam, *eo quod universa aeque eveniant justo et impio*, Bellarminus *non de eventis pio et impio communibus, sed de beneficiis DEI accipiendam esse*, argutatur, hoc sensu: *Si posset homo justus certo cognoscere, utrum diligatur a Deo, maxime id cognosceret ex beneficiis DEI, at beneficia DEI communia sunt justis et impiis.* Respondemus: De eventis pio et impio communibus Salomonem loqui et ex illis certitudinem odii vel amoris colligi posse negare, ex textu manifestissimum est, sic enim habent verba: *Etiam amorem, etiam odium non sciens homo, omnia ante facies eorum;* v. 2: *omnia eveniunt, ac si esset omnibus eventus unus justo et impio* etc.; v. 3: *hoc malum sub sole, quod eventus unus omnibus*, ita enim vocem מִקְרֶה, et Pagninus et Arias et Vatablus reddiderunt. Acceptamus autem quod Bellarminus dicit, Salomonem hoc velle, quod ex beneficiis Dei non possit certo colligi, utrum quis diligatur a Deo, an vero secus; sed addimus, beneficia Dei esse duplicis generis, quaedam corporalia, quaedam spiritualia. Ex corporalibus beneficiis, utpote sanitate, pulchritudine, divitiis, numerosa prole etc. non potest colligi, sitne homo apud Deum in gratia, cum beneficia illa etiam mundanis et impiis contingant. Spirtualia beneficia iterum sunt duplicia; quaedam solis piis et Deo dilectis competunt, ut reconciliatio, remissio peccatorum, justitia, fides salvifica, donatio Spiritus sancti etc.; ex illis omnino de gratia DEI colligi certum quid potest, *justificati* enim *fide pacem habemus apud Deum*, Roman. 5, v. 1: quaedam vero sunt charismata in usum ecclesiae quibusdam data, quae itidem nondum probant, hominem esse apud Deum in gratia, talia sunt donum miraculorum, donum linguarum, et reliqua 1. Cor. 12. atque alibi enumerata. (Bellarminus diceret, alias esse *gratias gratis datas*, aliam vero *gratiam gratum facientem). 12. At*, inquit Bellarminus, *non est necesse, ut ratio aeque lateat atque ipsa conclusio, quae ratione probanda est, Salomon igitur recte probat, non posse homines justos certo cognoscere, utrum diligantur a DEO, quia si id possent cognoscere, ex beneficiis maxime id cognoscerent, interim ex eo non sequitur, quod tantummodo ex eventibus externis, non autem simpliciter gratiae certitudinem haberi posse neget.* Respondemus: Imo vero conclusio nunquam est latior praemissis, sed vel angustior vel aeque late patens cum illis, ut omnes logici docent, et evidens ratio convincit; conclusio enim est effectus praemissarum, jam vero nihil est nec esse potest in effectu, quod non sit vel fuerit in causa vel formaliter vel virtualiter et eminenter. Quare cum ex eventibus pio et impio communibus incertudinem gratiae Salomon probet, non potest inde universalis et absoluta conclusio inferri, quod simpliciter et nulla ratione homo scire possit, se in gratia esse. 13. Regerit Bellarminus, *falsam esse illam interpretationem: nesciunt an odio vel amore digni sint, id est nesciunt id non absolute, sed ex praesenti rerum eventu perspicuum est, ex illis verbis proxime sequentibus; sed omnia in futurum servantur incerta.* VII. 134. *Si enim sciremus, nunc esse justos et amore dignos, non esset verum, omnia in futurum incerta servari.* Respondemus: Agnoscat vero vel tandem Bellarminus, vulgatam translationem discedere a fonte Hebraeo, quod tamen tam strenue negat. Hebraea habent: *Etiam amorem, etiam odium nescit homo.* Vulgata legit: *Nescit homo, utrum odio vel amore dignus sit;* at in Hebraeo nulla fit dignitatis mentio. Hebraea habent: *Omnia ante facies eorum* (ut Arias), *vel omnia ante eos sunt* (ut Pagninus et Münsterus verterunt). Vulgata legit: *Omnia in futurum servantur incerta*, at in Hebraeo nulla fit mentio futurae incertitudinis. *Omnia ante eos sunt*, hoc est coram adspectu externo et judicio rationis omnia aequaliter eveniunt omnibus, sive pii sint sive impii, ita enim in versu proxime sequente id exponitur. Quae de Catharini et Calvini responsionibus Bellarminus addit, judicari possunt ex praecedentibus.

3. Eccles. 5: De propitiato peccato noli esse sine metu.

98. Eccles. 5: *De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adjicias peccatum super peccatum, et ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur. Hic locus* (inquit Bellarminus) *mirifice pungit haereticos hujus temporis, ipsi enim proprie illi sunt, qui, ubi fide sibi visi sunt justitiam Christi apprehendisse, nullo deinceps metu tanguntur, et quamvis adjiciant peccatum supra peccatum, putant, sibi salutem perire non posse, quia miseratio Domini magna est et credentibus non imputat multitudinem peccatorum.* Respondemus: 1. Bellarminus contra conscientiae suae testimonium tam libere convitiatur, novit enim et aliis in locis diserte hoc de nobis testatur, quod statuamus, fidem justificantem non posse a bonis operibus separari, renatis in vero timore Dei vivendum, non esse adjicienda peccata peccatis, per peccata contra conscientiam fidem et Spiritum s. excuti, qui indulgent carni, eos gratia Dei et salute excidere. Haec omnia a nobis doceri et inculcari, tam novit Bellarminus quam suos digitos, cur igitur tam audacter calumniatur? 2. Dicimus cum Chemnicio,

locum illum in vulgata versione non recte esse redditum, cum in Graeco legatur περὶ τοῦ ἐξιλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου ἐν πλεονασμῷ προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ᾽ ἁμαρτίαις, *de propitiatione ne sine timore sis in abundantia ad addendum peccata peccatis*, vel ut Vatablus reddidit: *De venia ne sis nimium securus, ut peccata peccatis cumules.* Concionatur itaque contra carnalem securitatem, ne quis cumulet peccata sine poenitentia, ideo quia proposita sit propitiatio. 3. Hanc interpretationem contextus manifeste probat. v. 4: *Ne dixeris, peccavi et quid factum est mihi triste? Nam Dominus est patiens, non te dimittet;* v. 5: *de propitiatione ne sis sine timore* etc.; v. 5: *ne dicas: miseratio ejus multa, multitudinis peccatorum meorum miserebitur. Misericordia enim et ira apud ipsum properabit et in peccatores requiescet ira illius;* v. 6: *ne tardes converti ad Dominum.* 4. Agnoscunt veritatem hujus interpretationis ipsimet Pontificii. Jansenius episcopus Gandavensis: *Hebraice legitur, de propitiatione noli esse sine metu, et intelligitur de obtinenda remissione peccati perpetrati, contra praesumtionem, non de propitiato pro perpetrato, ut vulgata habet, cui textus repugnat.* Sacroboscus part. 3. defens. Bellarmini c. 6. §. Rursus: *Jansenius intelligit hunc locum de peccatis praeteritis, Bellarminus de futuris, sed Jansenii expositio est probabilior* (nisi veritatis evidentia id Sacrobosco extorsisset, Bellarminum, cujus patronum ex professo in illo libro agit, non deseruisset, addit autem:) *intelligitur hic locus de propitiatione futura, tum quia Graeca ad verbum expressa ita se habent: de propitiatione noli esse sine metu, ut adjicias peccata peccatis, tum quia sequitur: ne dicas Deus peccatorum meorum miserebitur.* 5. Quid ad hanc lucem Bellarminus? regerit, *Siraciden hic loqui de propitiatione praeterita ac de futura adjungere,*
VII. 135. *quae sequuntur, ne dicas, miseratio Domini magna est* etc. Similem locum esse dicit Eccles. 21: *Fili, peccasti, ne adjicias iterum, sed et de pristinis deprecare, ut iterum tibi dimittantur*, ubi duplex sollicitudo injungatur, una pro futuris, altera pro praeteritis. Respondemus: Ipse sonus verborum et series contextus luce meridiana clarius ostendit, non de praeterita, sed de futura propitiatione Siraciden loqui. *Περὶ ἐξιλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου ἐν πλεονασμῷ προσθεῖναι ἁμαρτίας, de propitiatione non sis ita sine timore ut addas peccata* etc. Cum in verbis praecedentibus dixisset: *Ne dixeris, peccavi, et quid mihi accidit?* tum subjungit *de propitiatione*, quam ex non punito peccato etiam in futurum sibi permittunt homines securi, *ne sis adeo ἄφοβος ἐν πλεονασμῷ προσθεῖναι ἁμαρτίας, ut peccata adjicias*, quae ἔκθεσις et προσδιορισμὸς manifeste ostendit, quatenus de propitiatione ἄφοβον quempiam esse nolit. c. 21, v. 1. Itidem a carnali securitate dehortatur et pro praeteritorum remissione potius humiliter precandum, quam in peccatis secure pergendum esse docet. Quae vero haec consequentia? debemus pro peccatis prioribus deprecari, ergo de remissione eorum non possumus esse certi, contrarium potius inde infertur, quia preces pro peccatorum remissione nituntur immota et infallibili DEI veracis promissione, ideo de ea certi esse possumus. 6. At, inquit Bellarminus, *si daremus, loqui ecclesiasticum de propitiatione futura, adhuc error adversariorum non difficulter everteretur. Nam ideo de propitiatione futura non possumus esse securi, quia nescimus, an habebimus spatium poenitentiae; proinde requiritur ad obtinendam indulgentiam ex parte nostra seria conversio et poenitentia. Quis autem potest esse certus, praesertim ex fide divina, se veram habere conversionem et poenitentiam?* Respondemus: imo vero quando ex lege peccata agnoscimus, serio de illis dolemus, eadem detestamur ac fugimus; deinde ex evangelio fiduciam divinae misericordiae in Christo mediatore propositae concipimus, de vera et seria conversione certi sumus, quam et consequentes fructus postea demonstrant. De tota hac re alibi plura.

99. Cap. 5. producit Bellarminus testimonia et exempla Jobi, Davidis et Pauli. 1. Job. 9: *Si venerit ad me, non videbo eum; si abierit, non intelligam.* Item: *Si justificare me voluero, os meum condemnabit me; si innocentem ostendero, pravum me comprobabit; etiamsi simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea.* Et infra: *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parcis omni delinquenti;* c. 31: *quid faciam, cum surrexerit ad judicandum Dominus, et cum quaesierit, quid respondebo illi?* Ergo Jobus non ausus fuit certitudinem propriae justitiae et gratiae sibi arrogare. Respondemus: 1. Loquitur S. Jobus de operum suorum justitia, quod eam non audeat judicio Dei opponere. Quamvis enim fuerit *perfectus, rectus, timens Deum et recedens a malo* Job. 1, v. 1, tamen agnovit imperfectionem et immunditiem operum justitiae adhaerentem, propter quam coram Dei tribunali eidem confidere nec potuit neque etiam debuit. 2. Alia vero quaestio est de promissione gratiae in evangelio oblata, an firma cordis fiducia eam Jobus fuerit amplexus ac certo statuerit, propter Christum promissum mediatorem se DEO placere, in gratia apud ipsum esse et ex omnibus adversis adeoque ex ipsa morte erutum ad vitam olim resuscitandum esse, ibi certe Jobus non dubitanter, sed plena fidei πληροφορίᾳ pronuntiat. c. 19, v. 25: *Scio, quod redemtor meus vivit et in novissimo die ex pulvere me suscitabit;* v. 26: *et in carne mea videbo Dominum.* 3. Ex his facile apparet, quid in specie ad singula Jobi dicta respondendum sit. v. 2: *Vere novi* (inquit), *quod ita sit, et quod non justificetur homo coram Domino* (quod nemo coram severo judicii divini examine sit mundus et justus, propria scilicet operum suorum justitia). *Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum ex mille* (ex mille delictorum accusatione ne ad unam quidem respondere poterit); v. 11: *si venerit ad me, non videbo eum;*

Exempla Jobi, Davidis et Pauli. 1. Job. 9: Si justificare me voluero, os meum condemnabit me.

VII. 136. *si abierit, non intelligam* (Hebr. Ecce transibit super me et non videbo, praeteribit et non intelligam eum, id est in judiciis et consiliis suis tam celer est et mirus tamque subito actiones suas immutat, ut nemo illius rationes agendi deprehendere aut investigare possit); v. 20: *si justificare me voluero, os meum condemnabit me.* (si me justum esse affirmare voluero, extorquebit mihi nihilominus culpae confessionem, cum non ausim dicere, me esse innocentem et absque peccatis). *Si innocentem ostendero, pravum me comprobabit* (ipsa innocentia mea coram severo Dei judicio aliquid pravitatis admixtum habere deprehendetur); v. 21: *etiamsi simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea* (Hebr. perfectus ego et non noscam animam meam, id est tantis me terroribus conscientiae opprimet meque ita perturbabit, ut nec ea, quae pro defensione justitiae meae afferri possent, in mentem veniant); v. 28: *verebar omnia opera mea, sciens, quia non parcis omni delinquenti* (Hebr. timui omnes dolores meos, sciens, quod non facies me innocentem, hoc est quod me non tractes ut hominem innocentem); c. 31, v. 13: *Num contemsi subire judicium cum servo meo* etc.; v. 14: *quid enim faciam, cum surrexerit Deus ad judicandum et cum quaesierit, quid responderem illi?* (h. e. si adulteriis, injustitiae et aliis peccatis indulsissem, quid facerem, si Deus aliquando consurgeret ad judicandum, et quid responderem, si visitaret, ut redderet unicuique juxta opera sua?) Haec omnia fiduciam justitiae propriae coram DEI judicio subsistere valentis potentissime evertunt, sed certitudinem gratiae in Christo nobis propositae non labefectant.

Ps. 19: Delicta quis intelligit? ab alienis parce servo tuo.

100. 2. David Psalm. 18: *Delicta quis intelligit?* inquit, *et ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo. Ergo David incertus fuit de justitia et gratia.* Respondemus: 1. David non solum incertus fuit de perfectione justitiae propriae, sed etiam expresse negavit, se per eam coram DEI judicio subsistere posse. Psalm. 32, v. 6: *Pro peccatorum remissione rogabit ad te omnis sanctus.* Psalm. 130, v. 3: *Si peccata imputare volueris, quis sustinebit?* Psalm 143, v. 2: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Agnovit igitur peccata occulta, defectus adhaerentes, absconditam naturae corruptionem, ideoque peccatorum remissionem humiliter petiit. 2. At de gratia divina propter Messiam credentibus promissa et remissione peccatorum interim non dubitavit, ita enim magna fiducia pronuntiat Psalm. 32, v. 1: *Beati, quorum remissae sunt iniquitates.* (num vero in generali illo assensu subsistit, quod in ecclesia vigeat donum remissionis, interim vero de speciali applicatione dubitat? minime vero, sed addit:) v. 5: *dixi, confitebor Domino praevaricationes meas et tu remisisti* sive abstulisti *iniquitatem peccati mei.* Ex hac certitudine de remissione peccatorum efflorescit postea robur illud fidei, quod in Davide apparet Psalm. 23, v. 4: *Si ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Psalm. 27, v. 1: *Dominus lux mea et salus mea, a quo timebo? Dominus fortitudo vitae meae, a quo trepidabo?* v. 13: *credo autem, me videre bona Domini in terra viventium.* Psalm. 31, v. 1: *In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum.* Psalm. 125, v. 1: *Qui confidunt in Domino, sunt sicut mons Sion, non commovebuntur in aeternum.*

1. Cor. 4: Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus.

101. 3. 1. Cor. 4. dicit apostolus: *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non sum justificatus,* i. e. *non ideo justus sum, quia bonam conscientiam habeo, fortasse enim Deus videt in conscientia mea id, quod ego ibi non video. Ergo incertus fuit de justitia et gratia.* Respondemus: 1. Paulus non tantum dubitat, an sua novitate et suis operibus sit coram Deo justificatus, sed diserte dicit: *In hoc non sum justificatus*, et rationem addit: *qui me judicat, Dominus est*, hoc est, licet conscientia mea me non reprehendat et coram hominibus sim irreprehensibilis, tamen coram DEI judicio non potest illa justitia consistere. Aliam igitur apo- VII. 137.
stolus quaerit justitiam in obedientia et merito Christi, Philipp. 3, v. 9. quam scilicet opponere possit judicio et irae Dei, ut reconcilietur, adoptetur et acceptetur ad vitam aeternam, et de illa justificatione non dubitative pronuntiat, sed Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus;* v. 2: *fide accessum habemus ad gratiam, in qua stamus et gloriamur.* Rom. 8, v. 34: *Quis accusabit? quis condemnabit? Deus est qui justificat.* Non ergo verae fidei in Christum adimit fiduciam et certitudinem suae justificationis, sed suis operibus non dubitative, sed simpliciter adimit justificationem, non tantum quae fecit ante conversionem, sed cum renovatus per spiritum in novitate eo usque progressus esset, ut dicere posset: *nihil mihi conscius sum*, addit tamen: *in hoc non sum justificatus, quia qui me judicat, Dominus est*, cujus judicium requirit talem perfectionem, ut qui in uno delinquit, reus sit omnium. Haec totidem verbis Chemnicius satis nervose et perspicue p. 1. exam. p. 312. Ad hunc locum apostolicum alludit August. lib. 3. contra Crescon. c. 3. sic scribens: *Ad existimationem humanam magna testium, qui me noverunt, suppetit copia; ad Dei vero conspectum sola conscientia, quam cum contra vestras criminationes intrepidam geram, non me tamen sub oculis omnipotentis justificare audeo, magisque ab eo effluentem misericordiae largitatem, quam judicii summum examen exspecto, cogitans quod scriptum est, cum rex justus sederit in throno, quis gloriabitur, se castum habere cor, aut mundum esse a peccatis?* 2. Quid contra Bellarminus? regerit, *hanc expositionem absurditatis convinci ex illis verbis „nihil mihi conscius sum"; nam vel significant illa verba, non agnosco in me ulla peccata quasi revera in me exsistentia et inhaerentia; vel significant, video mea peccata per misericordiam Dei tecta et ideo*

existimo, non esse amplius mea, quamvis in me sint et vivant. Si primum, falsum erit apostolum non fuisse justum coram Deo ex ulla virtute et qualitate. Quando enim non est justus ex interiori puritate et virtute, si revera nullum in eo peccatum inhaeret? Si secundum, falsum erit illud: non in hoc justificatus sum. Nam si B. Paulus nihil sibi conscius erat, quia peccata non imputari sibi et per non-imputationem tecta esse credebat, certe per hoc ipsum justificabatur ex sententia Lutheranorum. Respondemus: neuter horum sensuum textui congruit, quando enim apostolus dicit: *nihil mihi conscius sum*, nequaquam ab omni peccato revera inhaerente se immunem esse gloriatur, cum contrarium disertissimis verbis testetur, Rom. 7, v. 17: *habitat in me peccatum*; v. 23: *video aliam legem* (peccati) *in membris meis repugnantem legi mentis meae*; sed a peccatis mortalibus conscientiam vastantibus se immunem esse asserit, perinde ut 2. Cor. 1, v. 12. ad conscientiae testimonium provocat: *Haec* (inquit) *est gloriatio nostra, testimonium conscientiae nostrae.* Nec simpliciter negat, se esse justificatum, cum de se et aliis credentibus disertissime pronuntiet Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus*, sed *in hoc* se justificatum esse negat, id est justitiam illam bonae conscientiae coram severo judicii divini examine consistere posse negat, cum nondum sit ab omni labe peccati libera. 3. Pergit Bellarminus, *expositionem nostram repugnare scopo sive proposito apostoli. Cupiebat deterrere Corinthios a judicio temerario, ad hoc animi propositum nihil pertinet illa ratio: Non justificor ex virtutibus aut qualitatibus meis, sed ex Dei misericordia non imputante peccata.* Respondemus: imo vero quid efficacius est ad compescendam temerarii de aliis judicii petulantiam, quam haec consideratio, quod sint occulta quaedam in nobis delicta purissimis Dei oculis obvia, propter quae non possimus coram ipso consistere, si in judicium nobiscum voluerit intrare, proinde abstinendum esse a temeritate alios judicandi et condemnandi, ne et nos propter nostra peccata judicemur et cendemnemur. Luc. 6, v. 37. 4. *Denique expositionem nostram* dicit *repugnare expositioni patrum, qui ex hoc loco colligant incertitudinem gratiae*, ubi allegat *Ambrosium, Chrysostomum, Hieronymum, Augustinum et Bernhardum.* Respondemus: examinentur illae veterum expositiones in hunc locum, et apparebit, quod non de incertitudine gratiae, sed de humilitate apostoli
VII. 138. textum interpretentur, quod propriis suis operibus et inhaerenti justitiae laudem justificationis coram Deo tribuere noluerit, cum scriptum novisset: *delicta quis intelligit?* de fidei justitia et gratia Dei in Christo nobis exhibita, non dubitanter, sed magna παῤῥησίᾳ pronuntiat apostolus Rom. 8, v. 16: *Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei;* v. 24: *spe salvi facti sumus;* v. 33: *Deus est qui justificat;* v. 34: *Quis est qui condemnet?* v. 38: *certus sum, quod neque mors neque vita* etc. *separare nos possit a dilectione Dei, quae est in Christo Jesu.* 5. Tiletanus in refut. confess. Antverp. *Particulam In hoc non ad proxime praecedens, Nihil mihi conscius sum, sed ad id quod longe ante praecesserat, Non dijudico me ipsum referendum esse* disputat, nimirum ut effugiat vim argumenti nostri, quod ex hoc loco contra justitiam operum deducimus. Respondemus: Pronomen hoc omnium grammaticorum testimonio ad id, quod proxime praecedit, referri solet, ideoque veteres omnes unanimi consensu, quin et Gagneus theol. Parisiensis ac Bellarminus ad proxime praecedens referunt. Adde quod in judicio de se non possit esse magna justitia, at in eo, quod aliquis nihil sibi conscius est, omnino quaedam non parva justitia esse videtur, hanc ipsam tamen negat apostolus coram Deo justificare.

102. Cap. 6. incertitudinem gratiae ex variis prophetarum et apostolorum dictis probare conatur Bellarminus, ubi 1. producit ea testimonia, *quae requirunt ex parte nostra varias conditiones, ut justificemur.* Deut. 4: *Cum quaesieris Dominum, invenies eum, si tamen in toto corde eum quaesieris et in tota tribulatione animae tuae.* 2. Paral. 6: *Si conversi fuerint ad te in toto corde suo, et in tota anima sua, tu exaudies de coelo.* Esai. 1: *Quiescite agere perverse, discite benefacere, quaerite justitiam,* etc. *si fuerint peccata vestra sicut coccinum, sicut nix dealbabuntur*, etc. Ezech. 17: *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, et fecerit judicium et justitiam, vita vivet.* Joh. 15: *Vos amici mei estis, si feceritis quae praecipio vobis.* Luc. 13: *Nisi poenitentiam egeritis, omnes similiter peribitis.* Act. 8: *Si credis in toto corde, licet. Haec, inquit, et similia testimonia manifeste significant, requiri aliquid in nobis, ut justificemur. Neque adversarii hoc negant, qui tametsi dicant, remissionem non pendere a conditione operum, neque poenitentiam aut fidem aut ullum actum nostrum esse causam aut meritum justificationis, tamen non negant, requiri fidem et poenitentiam, et fidem vivam et poenitentiam seriam, et sine his neminem justificari. At nemo certus esse potest, praesertim certitudine fidei, se toto corde conversum esse ad Deum et fidem ac poenitentiam habere, qualis requiritur, cum in nulla Scriptura ejusmodi testimonium inveniatur de fide et poenitentia nostra, in particulari igitur nemo certus esse potest certitudine fidei, sibi remissa esse peccata.* Respondemus: de hoc argumento quaedam diximus in tract. de poen. §. 83. et plura de eo dicenda erunt inferius, quando de proprio et adaequato fidei justificantis objecto disseremus, hac vice breviter respondemus, falsum esse, quod nemo de seria poenitentia et fide vera possit esse certus. Cum enim et poenitentiae et fidei regula in verbo Dei sit praescripta, utique noverunt vere pii, et quidem certitudine fidei, se vere et serio ad Deum converti, si et poenitentiam et fidem suam ad hanc regulam conforment, accedit internum Spiritus sancti testi-

Quaedam dicta requirunt ex parte nostra varias conditiones ut justificemur.

monium, quod ipsos Dei filios esse attestatur, jam vero *υἱοθησία* sine vera poenitentia et fide locum habere nequit. Accedunt insuper fructus conversionis, bona scilicet opera, quae itidem de veritate fidei testimonium perhibent, sicut fructus boni de arboris bonitate. Quamvis vero haec omnia in infirmitate perficiantur et cum imperfectione non mediocri sint conjuncta, norunt tamen vere pii, quod *DEUS linum fumigans exstinguere et calamum conquassatum confringere* nolit Esai. 42, v. 3. quod imperfecta contritio etiam sit contritio, modo sit seria, quod languida fides itidem sit fides, modo sit
VII. 139. vera ac sincera, quod labem peccati in carne adhuc reliquam propter Christi meritum tegere et imperfectioni contritionis, fidei et novae obedientiae benignissime propter Christum ignoscere velit, ideo cum Anselmo dicunt in libro de miseria hominis: *Verum est, conscientia mea meruit damnationem et poenitentia mea non sufficit ad satisfactionem, sed certum est, quod misericordia tua superet omnem offensionem;* cum patre lunatici orant Marc. 9, v. 24: *Credimus, Domine, succurre incredulitati nostrae;* cum discipulis ingemiscunt Luc. 17, v. 5: *Domine, adauge nobis fidem;* peccata sua agnoscunt, eadem serio deplórant et ex animo detestantur, fide in Christum sese erigunt, bonis operibus student, et quicquid imperfectionis hisce omnibus adhaeret, id propter Christum mediatorem sibi condonari et humiliter petunt, et veraciter sciunt.

Quaedam dicta indicant incertum esse, an qui agit poenitentiam, consequatur remissionem.

103. Secundo loco producit Bellarminus illa dicta, quae indicare videntur, *incertum esse, an qui agit poenitentiam, consequatur remissionem, ubi cumulat haec testimonia.* Dan. cap. 4: *Forsan ignoscet DEUS delictis tuis.* Joël. c. 2: *Convertimini ad me in toto corde vestro* etc. *Quis scit, si convertatur et ignoscat Deus?* Jon. 3: *Quis scit, si convertatur et ignoscat Deus?* Actor. 8: *Poenitentiam age ab hac nequitia tua et roga Deum, si forte remittatur tibi. Haec* (inquit) *et similia, quae significant incertitudinem remissionis, non faciunt dubias promissiones Dei, quibus promisit vere poenitentibus indulgentiam, illae enim certissimae sunt, sed respiciunt incertitudinem nostrae dispositionis.* Respondemus: 1. haec dicta proprie non agunt de peccati remissione, sed de poenae temporalis plenaria relaxatione. 2. Particula forsan non semper est nota dubitantis, sed excitantis, animantis ac confirmantis. 3. Ex qua responsione generali facile apparet, quid ad singula in specie sit dicendum. 1. Dan. 4, v. 24. posita quidem in Graeca et Latina versione particula dubitandi *ἴσως*, forsitan, sed in textu Chaldaeo est manifesta asseveratio הֵן *ecce erit prolongatio paci tuae*, ut vertit Benedictus Arias; *id enim erit sanitas pro errore tuo*, ut vertit Münsterus. Pagninus vertit, si *forte*, sed nullus in Scripturis, quantum quidem mihi constat, invenitur locus, ubi pro dubitationis nota particula הֵן accipiatur, quin potius prophetae eam usurpant de rebus eximiis et certis dicturi, ut auditores reddant attentos teste Schindl. in lexico pentagl. in voce הֵן. 2. Joël. 2, v. 14. diserte agitur de poena temporali. *Quis scit, si convertatur Dominus et poeniteat eum?* v. 15: *et relinquat post se benedictionem.* Quamvis enim vere poenitentibus et culpae et poenae aeternae remissio certissima sit vi promissionis divinae, quae est infallibilis et immotae veritatis, Deus tamen certo consilio et poenitentes quandoque subjicit temporalibus calamitatibus, non solum communibus illis, sed etiam specialibus, cujus consilii rationes expositas dedimus suo loco. Apparet id cumprimis ex Davidis exemplo 2. Sam. 12. adde quod phrasis illa מִי יוֹדֵעַ, *quis sciens*, non tam dubitantis sit quam bene sperantis et opem Dei desiderantis, ut apparet ex dictis, in quibus haec phrasis usurpatur, 2. Sam. 12, v. 22. Joël. 2, v. 14. Jon. 3, v. 9, qualis idiotismus in Germanica etiam lingua observari potest. 3. Idem judicium de loco Jon. 3, v. 9, expresse enim additur: *Quis scit, si convertatur Deus et ignoscat et avertatur a furore, ut non pereamus.* 4. Actor. 8, v. 22. usurpatur párticula *εἰ ἄρα*, quam esse quandoque particulam asseverantis, patet ex aliis locis, sicut et Hebraeum אוּלַי, ac Latinum *forsitan* et *forte* de rebus certis et indubitatis saepius usurpantur. 2. Reg. 19, v. 4: *Si forte audiat Jehovah Deus tuus omnia verba Rabsaces.* Prov. 24, v. 18: *Ne forte videat Jehovah et displiceat in oculis ejus.* Eccles. 5, v. 5: *Ne forte iratus Deus dissipet.* Joh. 5, v. 46: *Si crederetis Moysi, crederetis, forsitan et mihi.* Joh. 8, v. 19: *Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis.* Rom. 11, v. 21: *Ne forte nec tibi parcat* etc., sic et hoc loco *εἰ ἄρα*, i. e. *ὅπως δή*, ut sane dimittatur tibi, non *ἀπορηματικῶς*, sed *συλλογιστικῶς*. Quicquid sit, si vel maxime concedatur, particulam *ἄρα* in verbis VII. 140.
Petri esse notám dubitationis, addendum tamen, quod respiciat poenam vel temporalem vel aeternam. Si temporalem, significatur fieri posse, ut haec ipsi sive vere sive ficte poenitentiam agenti condonetur, quandoque enim Deus etiam hypocritis parcit, ut testatur exemplum Achabi. Si aeternam poenam respicit, significatur, non ex parte DEI incertam esse poenitentibus ac credentibus peccatorum remissionem et poenae aeternae relaxationem, sed ex parte Simonis Magi de certitudine verae poenitentiae ipsius a Petro dubitatum fuisse. Quid Ambrosius Novatianis hunc ipsum locum urgentibus responderit, vidimus superius.

Quaedam dicta admonent, ne simus securi, quasi certi simus de justificatione adepta.

104. Tertio loco producit Bellarminus illa testimonia, quae admonent, *ut non simus nimium securi, quasi certi simus de justitia jam adepta.* Proverb. 28: *Beatus homo, qui semper est pavidus.* 2. Corinth. 10: *Non qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem DEUS commendat.* Philipp. 2: *Cum metu et tremore salutem vestram operamini.* 1. Petr. 1: *In timore incolatus vestri conversamini.* 2. Petr. 1: *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis. Si certitudo justificationis pendet ex operibus, utique non erit homo de ea certus mox*

atque justificatus est, nec ex sola fide, sed etiam ex operibus certitudo ista pendebit, ac proinde erit tantummodo conjecturalis. Respondemus: dicta haec non sunt ejusdem generis. 1. Proverb. 28, v. 14. agitur de timore filiali ac praecipitur, ut sit in nobis timor agnoscens judicium et iram Dei adversus peccata, ut et pia sollicitudo in cavendis lapsibus contra conscientiam; prohibentur contra duo peccata valde communia in genere humano, videlicet securitas cóntemnens iram Dei adversus peccata et superbia ruens extra metas vocationis, quem esse genuinum hujus dicti sensum, patet ex antithesi addita: *Indurans autem cor suum cadet in exitium,* ille igitur timor Dei commendatur, qui securitati carnali et obdurationi cordis DEUM contemnentis opponitur. Aliud vero est timor filialis, aliud dubitatio; neque enim hae et similes sententiae, quae DEUM timere jubent, hoc fine proponuntur, ut credentes in dubitationem de gratia DEI conjiciant, sed ut ob oculos sibi ponentes infirmitatem carnis suae toti a divina misericordia pendeant, nec fiducia donorum insolescant vel ex securitate carnali in peccata contra conscientiam ruant. 2. 2. Cor. 10, v. 18. proponitur admonitio contra superbiam, ne quis se ipsum commendet, hoc est in se ipso glorietur, et in versu praecedente exponitur, quid vero hoc ad certitudinem fidei infringendam facit. Aliud est gloriari in se ac suis operibus, aliud gloriari in DEO et cruce CHRISTI. 3. Philipp. 2, v. 12. non praecipitur dubitatio de gratia DEI praesente, sed pia sollicitudo de eadem conservanda et serium studium vitandi lapsus contra conscientiam, quibus et gratia DEI et salute iterum excidimus. Praecipitur diffidentia non de DEO et promissionibus ipsius, sed de nobis ac viribus nostris; prohibetur non fiduciae certitudo, sed carnalis securitas; hinc idem apostolus, qui cum timore et tremore Philippenses salutem operari jubet, eosdem *in Domino semper gaudere* praecipit, Philipp. 4, v. 4. sibique certo persuasum esse dicit, quod *qui coepit in eis opus bonum, idem etiam illud sit perfecturus usque in diem Jesu Christi,* utique ergo timor filialis et fidei πληροφορία invicem non pugnant, quin imo tantum abest, ut timor filialis certitudinem gratiae evertat, ut eandem potius praesupponat. Qui ènim timet, ne thesaurum amittat, is de ejus possessione certus est, alias frustra de eo amittendo timeret, cujus possessio nunquam obtigit. Justinus in qq. et resp. ad orthod. q. 98. p. 351: *Quo est id, quod fidem auctoritatemque apud nos obtinet, praestabilius, eo diligitur magis; quo diligitur magis, eo qui diligit, ne illo excidat, vehementius timet, tantisper dum est in certamine pro eo, quod diligit, suscepto. Porro certamine soluto una cum illo timor quoque eo, quod carissimum habemus, decidendi solvitur, quo circa ad id usque tempus timor Dei est necessarius, non enim sicut odium abolet caritatem, impossibile enim est eundem et*
VII. 141. *amare et odisse, sic etiam timor; licet enim eundem et amare et metuere.* Φόβος proinde ac τρόμος non notant dubitationem de gratia praesente et Dei dilectione, sed studium pie vivendi et vitandi peccata, quod respectu Dei est filialis reverentia, qua praecepta illius servamus; respectu diaboli est vigilantia securitati carnali opposita; respectu carnis ac mundi est prudentia spiritus et fidelis constantia. 4. Idem sibi vult B. Petrus, quando in timore nos versari praecipit 1. epist. 1, v. 17, nimirum excludit carnalem securitatem et confidentiam in nostris viribus, nequaquam vero certam divinae gratiae fiduciam, immediate enim subjungit v. 18: *Scientes, quod non corruptilibus auro vel argento redemti estis;* v. 19: *sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi.* 5. Quando 2. Petr. 1, v. 10. jubemur vocationem et electionem nostram certam facere, nequaquam a conditione operum certitudo salutis suspenditur, cum in Graeco non addatur per opera vestra, sed jubemur fide intueri promissiones divinas, et ex fide bonis operibus studere, ut et nobis et aliis fidei illius, per quam electi et justificati sumus, veritas manifestetur. Promissio gratiae est mere gratuita ac proinde firma, Rom. 4, v. 16. nec pendet a conditione operum nostrorum, interim tamen fides apprehendens promissionem exserit se per bona opera, quae de veritate fidei certum postea testimonium ferunt. Opera nostra in se et ex se non sunt tantae dignitatis, ut fiducia obtinendae salutis illis possit niti; fidei tamen persuasio ex illis potest argumentum sumere ad spem confirmandam, et sic ratiocinari: Deus ex mera liberalitate dedit gratiam regenerationis et renovationis, idem ergo gratis etiam dabit gratiam glorificationis. Invertimus igitur argumentum ex hoc loco ductum: Si fideles studere debent, ut firmam ac certam faciant vocationem et electionem suam, utique etiam possunt eam firmam facere, modo scilicet eo, qui jam est expositus. Haec omnia clariora erunt ex sequentibus, ubi nos fide sine operibus justificari demonstratum fuerit.

105. Cap. 7. profert Bellarminus testimonia Pa- Dicta Patrum.
trum, sed pleraque illorum non attingunt statum quaestionis. 1. Quaedam enim opposita sunt carnali securitati et eam solummodo certitudinem excludunt, quae hominem facit carnaliter securum et negligentem in observatione mandatorum DEI, quamque sibi fingunt abutentes gratia Dei ad peccandum. Jam vero longe aliae causae sunt securitatis et falsae persuasionis, quam fiduciae Deo placentis. Causa efficiens securitatis est diabolus, qui eam cordibus peccatorum inspirat; deinde natura corrupta, quae in defectu et excessu peccat: in defectu, quando diffidit promissionibus divinis, ubi tamen certum et expressum verbum habet; in excessu, quando secura est sine verbo et contra verbum, ut apparet in Epicureis. Est et causa efficiens carnalis securitatis ignorantia Verbi et voluntatis divinae juxta Verbum revelatum, ex ea enim oritur incerta quaedam opinio de bonitate DEI, quod DEUS propitius sit illis, qui non agunt poenitentiam, vivunt sine timore Dei et fide, etc. Item

prosperitas externa, donec enim omnia ex animi sententia succedunt, judicat ratio hominis, se carum esse Deo; denique opinio propriae justitiae, qui enim operibus se justificari et vitam aeternam promereri statuunt, in securitatem et vanam persuasionem prolabuntur; sed in vera fiducia omnia se habent modo contrario, tantum igitur a carnali securitate distat certitudo fidei de gratia DEI in Christo proposita, quantum summum coelum ab infima terra. 2. Quaedam dicta adstruunt, etiam sanctissimos in hac vita non esse sine peccatis, praesertim occultis. Idem et nos dicimus, sed ex eo certitudo gratiae, quae non ex nostra dignitate nostrisve meritis, sed ex fide in Christum oritur, haudquaquam evertitur. 3. Quaedam distinguunt inter judicium divinum et mundanum, quod coram oculis et judicio DEI sordidum deprehendatur etiam illud, quod oculis nostris mundum videtur, ex quo perfectio inhaerentis justitiae, nequaquam vero certitudo gratiae refellitur. 4. Quaedam dicta negant perseverantiae certitudinem, absolutam scilicet illam, quasi non possint renati iterum excidere gratia, si vel maxime sine timore DEI
VII. 142. in peccata ruant, interim tamen gratiae incertitudinem isthaec non introducunt. 5. Quaedam loquuntur de judicio, non quod ex verbo seu promissionibus DEI, sed quod ex praesentibus rebus prosperis vel adversis et ex statu externo sumitur. 6. Quaedam damnant carnalem praesumtionem et propriarum virium confidentiam, qua sine vera poenitentia ac fide opinionem ac persuasionem gratiae divinae carnales homines induunt. Sed haec et similia complura nequaquam certitudinem gratiae in vere credentibus labefactant.

Rationes contra certitudinem gratiae. 1. In verbo Dei non continetur illa particularis propositio: Talis vel talis vere est justificatus.

106. Cap. 8. producit Bellarminus varias rationes, quas vocat egregias: *Non potest aliquid certum esse certitudine fidei, nisi aut immediate contineatur in verbo DEI, aut ex verbo DEI per evidentem consequentiam deducatur, fides enim non est, nisi verbi divini auctoritate nitatur, at in verbo DEI non continetur immediate particularis ista propositio: talis vel talis vere justificatus est exceptis paucissimis. Ergo nemo potest in particulari certus esse de justitia.* Respondemus: de toto hoc argumento late agetur inferius, ubi de objecto proprio et adaequato fidei justificantis disputabitur, hac vice monemus, Bellarminum sibi ipsi contradicere, dum dicit, *non posse aliquid esse certum fidei certitudine, nisi immediate in verbo Dei contineatur, aut per evidentem consequentiam ex eo deducatur.* Si enim hoc verum est, ut est verissimum, ubi locum habent traditiones, *quas tamen pari pietatis affectu cum scripto Dei verbo suscipiendas esse* concilium Trident. praecipit? Deinde observamus, quod in assumtione Bellarminus unicum tantummodo membrum removeat, cum tamen utrumque fuisset removendum. Dicendum enim erat, particularem vel potius singularem illam propositionem, hic vel ille vel iste vere sit justificatus, nec immediate in verbo Dei contineri, nec per bonam conseqentiam ex eo posse deduci. Atqui territae conscientiae debent hoc modo inferre: Deus veracissimus promisit, juramento confirmavit, et sacramentorum institutione obsignavit, quod omnibus vere poenitentibus et ad Christum mediatorem fide confugientibus velit peccata remittere, et in gratiam eos recipere. Ego veram poenitentiam ago et fide ad Christum confugio. Ergo certus sum, Deum mihi propitium esse. Unde vero probat Bellarminus, neminem de sua poenitentia et fide certum esse posse? primo inquit, *quia pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud*, Jer. 17. Respondemus: Hebraea sic habent: *supplantativum* וְאָנֻשׁ, *et anxium, sive perversum est cor hominis, quis cognoscet illud? ego Dominus scrutans cor et probans renes*, ubi agitur de naturali cordis humani pravitate per lapsum primorum parentum introducta, nequaquam vero de spirituali ejusdem per Spiritum sanctum emendatione. Agnoscunt renati, multa esse peccata occulta, adeoque connatam cordis sui pravitatem esse imperscrutabilem, proinde omnem propriarum virium fiduciam abjiciunt; interim tamen luce fidei per Spiritum sanctum in cordibus accensa agnoscunt, pravitatem illam in vera et seria ad Deum conversione emendari coeptam, ac confidunt divinae misericordiae in Christo mediatore omnibus vere poenitentibus paratae. Adde quod renati, quamvis ne ipsi quidem horribilem naturae corruptionem per lapsum protoplaston introductam satis agnoscere ac deplorare possint, tamen ex Verbo tantam habeant connatae pravitatis cognitionem, quanta ipsis ad veram poenitentiam sufficit. *Deinde videmus*, inquit Bellarminus, *re ipsa multos falli, qui se putant habere, quod non habent*, ubi adducit exempla Petri dicentis: *Paratus sum in carcerem et in mortem tecum ire;* Pauli persequentis ecclesias ex caritate Dei, ut arbitratur, vere tamen contra Deum ex ignorantia saevientis, ac martyrum inter haereticos. Respondemus: Petrus non ex fide promissionibus divinis innitente, sed ex temeraria virium suarum praesumtione loquebatur, quemadmodum autem praesumtio peccat in excessu, ita dubitatio in defectu, praesumtio respicit sufficientiam nostrarum virium, nostrarum dispositionum, nostrorum operum, sed vera fiducia respicit Dei misericordiam ac Christi meritum. Paulus contra Christianos saeviens infidelis adhuc erat, a verbo Dei aberrabat et Christum VII. 143.
repudiabat, quid ergo mirum, quod opinione sua fuerit deceptus? Idem judicium de illis, qui pro perfidia sua mortem oppetunt; nos autem talem propugnamus fiduciam, quae sit vere fidelium, h. e. eorum, qui verbum Dei amant, illud amplectuntur, ex lege peccata sua agnoscunt et deplorant, et in evangelio promissionem gratiae de Christo apprehendunt sibique applicant atque in posterum ex animo novae obedientiae student, quicquid imperfectionis adhaeret, id per Christum sibi remitti et humiliter petentes et certo statuentes. **Rivius 1. de superstit. p. 103: *Si primam illam credis symboli apostolici partem, non est cur de ultima, h. e. de resurrectione hujus carnis et vitae aeternae, venire in dubium possis.***

2. Ejusmodi articulus in nullo symbolo habetur.

107. 2. *Nemo tenetur certo credere certitudine fidei, sibi remissa esse peccata, cum ejusmodi articulus in nullo symbolo fidei contineatur.* Respondemus: imo vero in symbolo apostolico habetur hic articulus: *Credo remissionem peccatorum.* At inquit Bellarminus, *hoc tantum significat, in ecclesia dari baptismum in remissionem peccatorum.* Respondemus: hoc et ipsi diaboli credunt, nec tamen fidem justificantem habent; accedat igitur oportet specialis applicatio fiducialis, scilicet applicatio Christi et in Christio divinae gratiae, qua remittuntur peccata. De tota hac re, uti et de eo an fides cum peccatis contra conscientiam subsistat, suo loco dicetur, quantum sufficit. Instat Bellarminus: *Si ejusmodi fidei articulum haberemus, quo quivis teneretur credere, sibi remissa esse peccata, sequeretur, omnem hominem, qui peccat, quocunque genere peccati mortalis continuo fieri haereticum, quia qui voluntarie peccat, non potest credere, se justum esse, nisi falsum dedita opera credere velit.* Respondemus: articulus de remissione peccatorum juxta Scripturae interpretationem credendus est, ea vero ostendit, in specie nemini peccata remitti, nisi seriam agat poenitentiam et fide vera Christum amplectatur, ideo etiam praecedit in symbolo: *Credo in Jesum Christum Dei Filium,* etc. *passum ac mortuum* etc.; jam vero voluntarie peccantes .non agunt seriam poenitentiam nec fide vera Christum amplectuntur; ergo non debent remissionem peccatorum sibi promittere; infideles igitur et impii, non autem haeretici sunt dicendi; haereticus enim is est, qui non credit, quod debet credere, at voluntarie peccans non debet credere sibi, quatenus talis est et manet, peccata remitti.

3. Non expedit, ut homines habeant certitudinem gratiae.

108. 3. *Non expedit, ut homines habeant ordinarie certitudinem de sua gratia, quia haec certitudo superbiam, ignoratio vero humilitatem gignit et conservat,* quo refert illud, quod Luc. 18. in parabola ostenditur, *illos, qui confidunt, se esse justos, facile se ceteris anteponere.* Respondemus: Si certitudo gratiae superbiam gigneret, Deus aliquibus speciali revelatione eam non mànifestaret. Sed posterius asserit Bellarminus, neget igitur prius. Non effugit, quando dicit, *DEUM praevidere eos, quibus specialiter id revelat, in caritate et humilitate ita radicatos esse, ut non sit ullum ab elatione periculum,* etenim si certitudo gratiae ex se gigneret superbiam, semper eam gigneret, adde quod illis, qui majoribus donis praediti, majores paratae sint a diabolo insidiae, unde apostolus de se testatur 2. Cor. 12, v. 7: *ne magnitudo revelationum me extolleret, datus est mihi stimulus carni angelus Satanae, ut me colaphizaret, ne extollerer,* proinde certitudo gratiae magis in illis, qui prae reliquis potioribus donis praediti, superbiam gigneret. 2. Distinguimus autem inter justitiam legalem et evangelicam; illa est inhaerens et habitualis, haec vero imputata. Persuasio justitiae inhaerentis extollit hominem, ut apparet in exemplo Pharisaei, sed justitia imputativa cum sit mere gratuita, in Deo quidem nos confidentes, at in nobis humiles et demissos efficit, nec ulla ratione vel adversus Deum superbiendi vel supra alios sese extollendi materiam praebet. 3. Quo pertinent egregia illa dicta Augustini in Psalm. 85: *Si dixeris, te esse sanctum ex te, superbus es, rursus fidelis in Christo et membrum Christi,* VII. 144
si te non dixeris esse sanctum, ingratus es. Itaque ut nec superbus sis, nec ingratus, dic Deo tuo: sanctus sum, quia sanctificasti me; quia accepi, non quia habui; quia tu dedisti, non quia ego merui. Serm. 28. de verb. Domini: *Omnia peccata tua tibi dimissa sunt, ideo praesume non de operatione tua, sed de Christi gratia. Gratia enim estis salvati, inquit apostolus; non ergo hic arrogantia est; praedicare quod acceperis, non est superbia, sed devotio.* 4. Haec ergo duo probe consistere possunt, ut credas certo, tibi remissa esse peccata, quod est fidei, et nihilominus agnoscas, quod tam liberali gratia indignus sis, quod est humilitatis. Potes adoptari a divite in hereditatem et datis codicillis esse certissimus, interim vero humiliter agnoscere, te hereditatem illam non esse promeritum. 5. Hosius in lib. de auctorit. Scripturae f. 218. Bellarmini propositionem, quod certitudo gratiae superbiam gignat, tali similitudine declarat: *Si quis persuasum habet, apud regem aut principem se esse in gratia, quamlibet animi sui affectionibus imperare sciat, effugere tamen vix potest, quin animus efferatur, estne verisimile, quod quivis de vulgo, si certe scire queat, se esse in gratia apud Deum, ab hoc elationis crimine sibi cavere possit?* At inverti potest haec similitudo. Cum enim rex vel princeps quispiam certam promittit gratiam alicui ex ministris, et id non nudis tantum verbis, sed diplomate et sigillis confirmatam, non vult, ministrum de promissa gratia dubitare sibique diffidere, nec vult, promissionem suam in dubium vocari ac fallacem reputari. Distinguendum igitur est inter abusum et usum gratiae. Princeps non vult de gratia sua dubitari, ejusdem tamen abusum ad insolentiam, ad oppressionem aliorum, etc. serio detestatur. 5. Aliud est insolentia pharisaica, aliud filialis et christiana fiducia. Pharisaei et qui ipsis similes, superbiunt in dignitate operum suorum, insolescunt et intumescunt opinione propriae justitiae et meritorum suorum. Vere pii exsultant non in suis operibus nec in propria justitia, sed in operibus alienis et in justitia Christi, quod ad sua opera attinet, humillimi sunt, agnoscentes suas sordes et naevos. 6. Quare cum Bellarminus nullam aliam quam inhaerentem et operum justitiam agnoscat, recte facit, quod de gratia DEI dubitandum esse docet, rectius faceret, si de propria justitia non solum dubitandum, sed etiam plane desperandum esse doceret, ut hoc ipso excitarentur ac compellerentur vere contriti ad quaerendam aliam justitiam, quae in evangelio offertur et fide in Christum ad remissionem peccatorum imputatur, quae sola coram DEI judicio subsistit. 7. Denique non ignoratio vel dubitatio de gratia Dei, sed timor filialis

in vera humilitate pios conservat, jam vero cum fiducia illa certa, quam propugnamus, timorem filialem conjunctum esse docemus.

4. Fidelibus non adest ejusmodi certitudo.

109. 4. *Re ipsa fidelibus ejusmodi certitudo non adest, primo quia quibusdam singulari beneficio revelatam esse constat, ipsis remissa fuisse peccata, videlicet Antonio, Gallae et Francisco, at revelatio haec inanis esset et nulla praerogativa, si fidelibus omnibus haec notitia esset communis; deinde quia constat, alios quosdam alioquin perfectissimos in obitu suo propter hoc incertum non mediocriter trepidasse, exempli gratia Hilarionem referente Hieronymo et alios patres sanctissimos referente Johanne Climaco; denique idem comprobat experientia haereticorum hujus temporis, qui cum omnes hanc certitudinem jactent, ipsorum tamen sententia plurimi falluntur.* Respondemus: 1. Deus certis quibusdam hominibus, quorum mentionem facit Scriptura sacra, (de reliquis enim non adeo sumus solliciti) gratiam suam confirmavit, non quod reliquos vere credentes de ea dubitare vellet, sed ut tum illi in tentationibus, quas prae reliquis sustinuerunt graviores, de ea certiores redderentur, tum vero ut ipsorum exemplo et alii in fide erigerentur. *Quaecunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*, Rom. 15, v. 4. et ad Petrum dicitur: *ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua,*
VII. 145. *tu autem conversus confirma fratres tuos*, Luc. 22, v. 32. Paulus sibi misericordiam contigisse scribit πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν, 1. Tim. 1, v. 16. Idem etiam exemplum Abrahae, qui *contra spem in spem credidit et non haesitavit diffidentia*, imitandum nobis proponit, Rom. 4, v. 18. Auctor epistolae ad Hebraeos c. 6, v. 12. vult *nos imitatores esse eorum, qui fide et patentia hereditarunt promissiones.* Ut paralytico et mulieri peccatrici dictum: *remissa tibi sunt peccata tua*, ita cuivis vere poenitenti in evangelio dicitur: confide, remissa tibi sunt peccata tua, quod et Spiritus sanctus in cordibus piorum suo testimonio confirmat. Est igitur in argumento fallacia finis. 2. Quod sanctissimi quidam, in agone praesertim, trepidant, nequaquam probat, de gratia dubitandum esse, sed fidei infirmitatem et luctam carnis adversus spiritum arguit, in qua lucta spiritus tandem vincit, ut apparet in exemplis Jacobi patriarchae, Genes. 49, v. 18: *Domine, expecto salutare tuum;* Simeonis, Luc. 2, v. 29: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace;* Pauli apostoli 2. Timoth. 4, v. 7: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi*, etc.; Ambrosii apud Paulinum in ipsius vita: *Non mori timeo, quia bonum habemus Dominum;* adeoque ipsius Hilarionis, qui referente Hieronymo in ipsius vita morti appropinquans dixit: *Egredere, anima mea, quid times? egredere, quid trepidas? septuaginta prope annos servisti CHRISTO et mortem times?* Martini episcopi, qui referente Sulpitio in ipsius vita diabolo sibi adstanti magna fiducia dixit: *Quid hic adstas, cruenta bestia? nihil in me funeste reperies, Abrahae sinus me excipiet.* Est igitur in argumento fallacia causae. 3. Haereticos certitudinem fiduciae jactantes falli, eo quod errores in fundamentum fidei impingentes defendunt. Regerit quidem Bellarminus, *errores illos tantum esse in fide historica et non in fide justificante;* sed ex eo non evertitur nostra responsio, est enim una tantum fides justificans, quae et notitia et assensus et fiducia est: ratione notitiae et assensus objecti loco habet totum DEI verbum et omnes fidei articulos; ratione fiduciae objecti loco habet promissionem gratiae. Fieri ergo non potest, ut veram justificantem fidem habeat, qui ipsum justificantis fidei fundamentum evertit et in aliquo articulo fidei proprie et κυρίως sic dicto pervicaciter errat; quomodo enim potest CHRISTI justitiam vera fide sibi applicare, qui Christum in verbo suo mendacii arguit? Est igitur in argumento fallacia consequentis. Fiducia gratiae apud haereticos vana est et noxia. Ergo etiam apud pios et vere Christianos. Ex particulari non potest inferri universale: haereticorum fiducia est vana. Ergo omnis fiducia etiam vere piorum est vana. Distinguenda sunt subjecta fiduciae, alia enim est haereticorum, alia piorum fiducia. Haeretici impias et blasphemas opiniones semel conceptas pertinaciter propugnant ac simul vanissimam illam persuasionem retinent, se aeternam vitam consecuturos; Epicurei itidem talem certitudinem sibi fingunt, quamvis sceleratissime sine ulla poenitentia vivant, se tamen esse in gratia apud DEUM et fore heredes vitae aeternae. Sed longe alia est piorum fiducia, illi nec docent nec amplectuntur impias et blasphemas opiniones, sed aversantur eas tanquam pestem animae praesentissimam, amplectuntur autem solam Christi unici pastoris sui vocem in propheticis et apostolicis scriptis sonantem; deinde agunt poenitentiam, agnoscunt et deplorant peccata eademque serio detestantur, fide etiam statuunt, sibi propter CHRISTUM peccata condonari et in hac fide inchoant novam obedientiam; talium fiducia non est vana. Vide plura de hoc argumento apud D. Saccum in libr. de dubitatione c. 6. argument. 1, ubi excutitur ambiguitas, quam in vocabulo haereticorum Pontificii occultant.

110. Atque haec de genere in fidei justificantis definitione dicta sint, quod sit non solum notitia et assensus, sed etiam fiducia, vel quod idem est ex agnita divini verbi veritate eademque assensu comprobata, divinae gratiae in verbo evangelii propter CHRISTUM mediatorem promissae fiducialis apprehensio. Antequam vero causam efficientem, objectum sive materiam circa quam, formam et effectum fidei justificantis exponamus, praemittendae erunt variae divisiones fidei. Fidem dicimus aliam historicam, aliam miraculorum, aliam justificantem. Fides historica est, qua credimus, vera esse, quae in verbo DEI revelata sunt. Fides miraculorum a quibusdam statuitur duplex, activa et passiva. Activa est peculiare donum DEI, per quam fiducia

Divisiones fidei. VII. 146.

1. In historicam, miraculorum et justificantem.

potentiae divinae miracula operantur, qui ea sunt instructi; 1. Cor. 13, v. 2: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam*, etc. Passiva est confidentia illa, qua statuit quis, se participem fore beneficiorum, quae per miracula contingunt; Actor. 14, v. 9: *Quidam Lystrensis fidem habet, se a Paulo sanatum iri.* Fides justificans est fiducialis apprehensio divinae misericordiae propter Christum promissae. Bellarminus lib. 1. de justificat. c. 4. hanc divisionem improbat ac *fidem historicam, miraculorum et promissionum unam et eandem esse docet;* cui opponimus hoc argumentum: Quorum unum ab altero abesse potest, ea non sunt essentialiter unum. Atqui a fide historica et a fide miraculorum abesse potest fides justificans. Ergo ea non sunt essentialiter unum. Minoris veritas est manifesta quoad utramque partem; quamvis enim fides justificans praerequirat notitiam et assensum sive fidem historicam, ac proinde a fide justificante non possit abesse fides historica, tamen a fide historica abesse potest fides justificans, ut patet exemplo hypocritarum, qui norunt et profitentur evangelii veritatem, nec tamen fiducialiter apprehendunt CHRISTUM. Sic a fide justificante potest abesse fides miraculorum, multi enim vere in CHRISTUM credentes dono miraculorum non sunt instructi; et vicissim a fide miraculorum potest abesse fides justificans, ut constat ex dicto CHRISTI Matth. 7, v. 22: *Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus?* v. 23: *et tunc confitebor illis; non novi vos, discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.* Itemque ex pronuntiato apostolico 1. Cor. 13, v. 2: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum.* Certe fidei historicae ac fidei miraculorum non possunt tribui insignes illi effectus, quos supra recensuimus §. 71. membro 8. Ergo fides justificans, cui disertis verbis tribuuntur, non erit eadem cum fide historica et fide miraculorum; quorum enim natura, definitio, proprietates et effecta differunt, ea non possunt essentialiter esse eadem. **Caritatem a fide miraculorum abesse posse, docet Bellarminus lib. 1. de grat. et lib. arbitr. c. 10.** Disputat etiam Bellarminus d. l. *fidem historicam commodius vocari dogmaticam* juxta Cyrillum catech. 5. et Chrysostomum hom. 29. in 1. Cor. 12, sed res eodem redit, dicitur enim fides historica, non quasi res gestae in Scripturis propositae tantum propter ipsius historici auctoritatem credantur (quod appellatione ea denotari frustra suscipatur Bellarminus), sed quia in objecto fidei continentur non solum dogmata, sed et historiae; dogmatica fides dicitur, quia in objecto ejus continentur non solum historiae, sed et dogmata, articuli fidei vulgo dicta, de qua re postea distinctius agetur.

An fides historica, miraculorum et promissionum sint unum quid.

2. In veram et hypocriticam.

111. Apostolus 1. Timoth. 1, v. 5. mentionem facit *verae fidei*, *πίστεως ἀνυποκρίτου*, innuit igitur, aliam esse fidem fictam sive hypocriticam. Fides vera est fiducialis apprehensio Christi, *quae per caritatem efficax est* Galat. 5, v. 6, a qua tam non possunt separari bona opera, quam a sole lux, ab aqua humiditas; hypocritica igitur et ficta fides erit, quae ab omni pietate remota sola professione et jactantia definitur, quam a nobis praedicari Tridentini patres contra conscientiae suae testimonium asserunt. Augustinus in lib. sententiarum sent. 8. eam sic describit: *Fides sine caritate est, cum quis dicit: Credo vera esse, quae dicis de Deo et ipsius verbo, et ea possem assequi, si vellem, sed nolo. Fides sine spe est, cum quis dicit, ea vera esse* VII. 147. *credo, quae dicis de DEO ejusque verbo, et volo ea assequi, sed non possum. Fides sine utraque est, cum quis dicit: Credo vera esse, quae dicis de Deo ejusque verbo, sed ego ea capere neque volo neque possum. Vera autem et justificans fides spem et caritatem perpetuos habet comites ac per dilectionem operatur.* Affinis est huic distinctioni inter fidem veram et hypocriticam Jacobi apostoli distinctio inter fidem vivam et mortuam. Fides viva, cum Christum vitae auctorem amplectatur, per opera spiritualis vitae exterius sese exserit; sed *fides, quae non habet opera, mortua est in semet ipsa*, Jacob. 2, v. 17. Bernhard. serm. 2. de resurrect. col. 133: *Fidei vitam opera attestantur, sicut scriptum est: opera, quae dedit mihi Pater, ipsa testimonium perhibent de me. Nec discrepare videtur ab hac sententia, qui fidem sine operibus mortuam asserit in semet ipsa. Sicut enim corporis hujus vitam ex motu suo dignoscimus, ita et fidei vitam ex operibus bonis. Itaque vita quidem corporis anima est, per quam movetur et sentit, vita vero fidei caritas est, quia per illam operatur, unde et refrigescente caritate fides moritur, sicut corpus anima recedente. Tu ergo si videris hominem in bonis operibus strenuum et fervore conversationis hilarem, vivere in eo fidem non dubites indubitata tenens vitae illius argumenta.*

3. In vivam et mortuam.

112. Ratione graduum fides alia dicitur parva et modica, quae cum dubitatione non mediocri adhuc conjuncta, qualis tribuitur discipulis Christi Matth. 8, v. 26. c. 16, v. 8, qui in marina tempestate animis fluctuabant, nec plena cordis fiducia sese ac salutem suam Christo credebant, quique panum ex incuria obliti de sui cibatione angebantur ac solliciti erant. Talis ὀλιγοπιστία tribuitur etiam illis, qui ex sollicitudine dicunt: *quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* Matth. 6, v. 31. Item Petro, qui in mari ambulans et exorto vento valido mergi incipiens clamabat: *Domine, salvum me fac*, Matth. 14, v. 31. Dicuntur autem ὀλιγόπιστοι vel quorum fides est exigua, infirma et languida, vel qui DEO non multum, nec multa, nec magna, sed parum, pauca et exigua vix concredere et fidere possunt. Est igitur duplex fidei infirmitas: una respectu graduum (de qua hoc loco agimus), quando scimus, quae credenda sint, fide tamen non ita firma ac robusta illis adhaeremus; altera respectu objectorum, quando firmiter ad-

4. In parvam et magnam.

haeremus his, quae scimus et credimus, interim adhuc alia supersunt credenda, quae nondum percepimus, hoc pacto qui adhuc servabant ciborum delectum et alias ceremonias legales una cum evangelio, dicuntur ab apostolo *infirmi in fide*, Rom. 14, v. 1. Huic infirmae et languidae fidei opponitur fides magna, quae cum insigni fiducia est conjuncta, unde in tentationibus subsistit et victoriam gloriosam reportat, talis erat mulieris Cananeae Matth. 15, v. 28, quae in gravissima lucta variarum tentationum victrix erat. Item centurionis Capernaitici, qui ad Christum dicebat: *non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed dic verbum unum, et sanabitur puer meus* Matth. 8, v. 8, de quo Christus hoc elogium profert: *non inveni τοσαύτην πίστιν, tantam fidem, in Israël*, v. 10. Huc pertinet, quod Petrus nos *fortes* esse *in fide* jubet 1. epistol. 5, v. 9. Paulus meminit *fidei supercrescentis* 2. Thess. 1, v. 3. et apostoli precantur: *Domine, adauge nobis fidem*, Luc. 17, v. 5. Ex parabola Christi de semine in quadruplicem terram projecto, Matth. 13. Marc. 4. Luc. 8. colligi potest, quod quaedam fides sit πρόσκαιρος, temporaria, quaedam vero stabilis et perseverans, inde apostolus hanc praescribit regulam 1. Tim. 1, v. 19: *Milita bonam militiam, habens* sive retinens *fidem et bonam conscientiam.* Et Filius DEI graviter monet Apoc. 3, v. 11: *κράτει, ὃ ἔχεις, fortiter tene, quod habes.* Dicitur etiam fides alia perfecta, alia vero imperfecta. Perfectio tribuitur fidei vel ratione generis, videlicet perfectae notitiae, plenissimi assensus, firmae et omnem dubitationem excludentis fiduciae; vel ratione objecti, videlicet eorum, quae credenda proponuntur. Illam vocant intensivam perfectionem, ad quam in hac vita adspirare non possumus, hanc vero extensivam.

5. In temporariam et perseverantem.

6. In perfectam et imperfectam.

VII. 148.

7. In concretam et abstractam.

113. In scriptis D. Lutheri occurrit illa distinctio, quod fides alia sit concreta, alia abstracta. Tom. 4. lat. fol. 86: *Distinguere solemus fidem hoc modo, quod fides aliquando accipiatur extra opus, aliquando cum opere. Ut enim artifex varie de sua materia et hortulanus de arbore vel nuda vel gestante fructus loquitur, ita et Spiritus sanctus in Scriptura varie de fide loquitur, jam de fide, ut sic dicam, abstracta seu absoluta; jam de fide concreta, composita seu incarnata. Fides absoluta seu abstracta est, quando Scriptura absolute loquitur de justificatione seu de justificatis, ut cernere est in epistolis ad Romanos et Galatas. Quando vero Scriptura loquitur de praemiis et operibus, tunc de fide composita, concreta seu incarnata loquitur, ut: hoc fac et vives. Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Declina a malo et fac bonum.* Tom. 1. fol. 151: *Dicta, quae de tota vita Christiana seu de fide incarnata loquuntur, non debent trahi contra partem, id est contra fidem solam justificantem.* Neander in theol. c. de fide p. 546: *Omnia dicta Scripturae, quae operibus aliquid tribuere videntur, de fide composita, concreta seu incarnata intelligenda sunt, ubi quod solius fidei est, operibus tamen tribuitur propter fidem in concreto etc., et cuncta dicta Scripturae, quae videntur aliquid tribuere operibus, praesupponunt fidem, ita ut ejus virginitas et divinitas illibata maneat et integra et Deo soli universa detur gloria, et qui gloriatur, in solo Domino glorietur.* Haec D. Lutherus, quae petita sunt ex regula theologica: Fides sola justificat, quamvis nunquam sit sola, h. e. a bonis operibus separata, cujus distinctionis et regulae usus in disputatione de justitia fidei et meritis operum suo loco apparebit.

Quomodo fides sit una.

114. At cum tot exstent fidei divisiones, quomodo constabit pronuntiatum apostolicum Ephes. 4, v. 5: *Una est fides?* Disputat hac de re Augustinus lib. 13. de trin. c. 2: *Fides* (inquit) *communis est, non sicut aliqua corporis forma communis est ad videndum omnium oculis, quibus praesto est, sed sicut dici potest omnibus hominibus esse facies humana communis, nam hoc ita dicitur, ut tamen singuli suas habeant. Ex una sane doctrina impressam fidem credentium cordibus singulorum, qui hoc idem credunt, verissime dicimus, sed aliud sunt ea, quae creduntur, aliud fides, qua creduntur; illa quippe in rebus sunt, quae esse vel fuisse vel futura esse dicuntur, haec autem in animo credentis est, ei tantum conspicua, cujus est, quamvis sit et in aliis non ipsa, sed similis; non enim numero una est, sed genere propter similitudinem, tamen et nullam diversitatem magis unam dicimus esse, quam multas. Nam et duos homines simillimos cum videmus, unam faciem dicimus et miramur amborum. Facilius itaque dicitur, multas animas fuisse singulas utique singulorum, de quibus legimus in Actibus apostolorum, quod eis fuerit anima una, quam ubi dixit apostolus una fides, tot eas audet quisquam dicere, quot fideles, et tamen, qui dicit: O mulier, magna est fides tua; et alteri modicae fidei: Quare dubitasti? suam cuique fidem esse significat. Sed ita dicitur eadem credentium fides una, quemadmodum eadem volentium voluntas una, cum et in ipsis, qui hoc idem volunt, sua voluntas sit cuique conspicua, alterius autem lateat, quamvis idem velit.* Haec Augustinus. Dicimus igitur, fidem esse unam: 1. ratione objecti, quia doctrina fidei est una atque eadem omnibus ad credendum proposita. Thom. 2. 2. quaest. 5. artic. 5: *Formale objectum fidei est simplex et unum, scilicet prima veritas, secundum hoc fides est una.* 2. Ratione generis tenuis et infirma fides non minus cum assensu et fiducia conjuncta est, quam firma et robusta fides. Petrus 2. epist. 1, v. 1. omnes fideles *fidem ἰσότιμον, aeque pretiosam, habere* pronuntiat, nimirum ratione generis et objecti. VII. 149. Infirma enim fides itidem apprehendit Christum, ut fortis, licet non eodem gradu. Non est una fides: 1. ratione subjectorum, quia alia fides est in Petro, alia in Paulo; 2. nec ratione numeri, quia tot sunt fidei dona, quot credentes; 3. nec ratione graduum, quia alia est fides fortis, alia vero

languida et imbecillis. Quamvis igitur fides ipsa in renatis sit una atque eadem Eph. 4, v. 5, tamen fidei mensura non est eadem, sed *unicuique divisit Deus mensuram fidei*, Rom. 12, v. 3; aliis datur major, aliis minor, unde nec in illis, quae ex fide oriuntur, pares sunt fideles, utpote in cognitione, dilectione ac timore Dei, in spe, dilectione proximi, patientia ac studio pietatis, etc.

Divisiones fidei ex Scholasticis. 1. In implicitam et explicitam.

115. Praeter has fidei divisiones ex Scripturis petitas alias proferunt Scholastici. Primo enim aliam fidem dicunt esse implicitam, aliam vero explicitam. Biel. 3. sent. dist. 25. quaest. un.: *Fides explicita est actualis assensus catholicae veritatis sive universalis, sive particularis, ut assensus illius: canon bibliae est verus, Christus cibavit quinque milia quinque panibus. Fides implicita est fides habitualis aut actualis assensus alicujus propositionis generalis multas particulares veritates in se includentis, ut: omne contentum in Scriptura sacra est verum.* Et postea: *Fides implicita, qua fidelis credit, quicquid ecclesia credit, utilissima est fideli, nam si fuerit in corde, defendit ab omni haeretica pravitate, ut dicit Occam. tract. de sacramento c. 1.* **Circumfertur vox haeretici Apellis, *sat esse credere in crucifixum, neque oportere omnino fidei discuti rationem.* Eusebius lib. 5. c. 13. ex Rodone.** Quae vero sunt illa particularia, quae omnes, etiam minores, ut loquuntur, explicite credere tenentur? Respondent Thom. 2. 2. quaest. 2. art. 7. et Biel. l. d. *tria esse, videlicet quod Deus sit, quod remunerator sit, quod redemtor sit.* Cum vero articulus incarnationis praesupponat articulum trinitatis, siquidem in mysterio incarnationis continetur, quod Filius assumserit carnem et conceptus sit a Spiritu sancto, ideo addunt, *articulum trinitatis non minus explicite credendum*, quod in deitate sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, et hi tres unus DEUS; addunt tamen, *sufficiens esse, si credatur hoc confuse seu generaliter, non autem distincte.* Porro quod minores non teneantur ea omnia explicite credere, ad quae particulariter credenda tenentur majores, ita probat Biel: *Qui habet officium in ecclesia, tantum scire tenetur, quantum pertinet ad suum officium, doctrina autem sine particulari expressione articulorum fieri non potest, ergo qui habet officium, tenetur articulos fidei particulariter et explicite credere. Deinde simplices non habent nisi se ipsos regulare. Ergo sufficit eis illos articulos explicite credere, per quos possunt propriam intentionem dirigere in ultimum finem. Denique ad*
VII. 150. *impossibile nemo obligatur, sed rudes saepe non sciunt, quid persona, quid natura.* Gregor. de Valent. tom. 3. disp. 1. quaest. 2. fidem implicitam definit: *Cum assensum alicujus veritatis non habemus secundum se ipsum, sed habemus illum quasi implicitum in alio actu nostro, qui habet aliud immediatum objectum. Explicatam de aliqua veritate habere dicimur, cum elicimus assensum immediate circa ipsam.* Alii brevius describunt fidem implicitam, quod credat ea, quae credit ecclesia, puta Romana, et ejus caput pontifex Romanus, inde Gregor. de Valent. in analysi de eccles. p. 205. commendat mercatorem Placentinum ita ratiocinantem: *Mecum sic statuo, velle me Pontificiam potius quam Lutheranam religionem amplecti, ob id inprimis quia illic compendio quodam discere possum veritatem, videlicet si ajo, quod ait pontifex; nego, quod negat pontifex; rursum ait ille, annuo et ego. Hic vero si Lutheranus fieri vellem, catechismus mihi discendus et Scriptura scrutanda esset, quod equidem facere non possum, cum potius Italicae naves mihi observandae et transmarinae merces investigandae sint,* et addit Valentian. p. 207. *Deum nihil omnino habiturum, quod in tremendo illo judicio opponere possit.* ** Colleg. Anglo-Roman. annot. in Luc. 12, v. 11. num. 3: *Idiota catholicus cum pro tribunali steterit de causa fidei examinandus, etsi tantum responderit, se esse virum catholicum et ecclesiam ipsam, quam profiteretur, posse fidei rationem reddere, nec quicquam praeterea aliud responderit, satis viri catholici muneri faciet.* Haec est fides illa carbonarii, cujus exemplum laicis praesertim et mulierculis ad imitandum proponitur, qui interrogatus, quid crederet, respondit, *se credere, quod credit ecclesia, et ecclesiam itidem credere, quod ipse crederet,* atque ita hoc circulo totam fidei suae confessionem conclusit, de qua vide Espensaeum comm. in 2. Tim. 3, ubi testes hujus historiae citat Erasmus lib. de praeparat. ad mort. Piggium lib. 1. hierarch. eccles. c. 5. Hosium de auctor. Script. lib. 3. Bellarminus lib. 1. de justif. c. 7: *Maxima pars fidelium vix quicquam animo concipit praeter sonum verborum et tamen inter fideles merito numeratur, cum fatetur, se credere Deum esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum juxta sensum ecclesiae.* lib. 6. de grat. et lib. arbit. c. 3: *Catholici fidem habent omnino certam et infallibilem, quoniam credunt id, quod credunt, quia Deus revelavit. Deum autem revelasse credunt, quoniam ecclesiam ita dicentem vel declarantem audiunt, quam errare non posse non temere credunt.*** Respondemus: Quamvis sint gradus cognitionis non solum in diversis credentibus (siquidem a docentibus major et exactior divinorum mysteriorum notitia et Scripturae intelligentia requiritur, quam ab auditoribus), sed etiam in uno eodemque credente, siquidem in cognitione verbi pium quemlibet oportet quotidie crescere; absit tamen, ut fidem illam implicitam ac illicitam, quae est mera articulorum fidei ignorantia, commendare velimus, cum Spiritus sanctus fidem definiat per spiritualem σύνεσιν Matth. 13, v. 19. per ἐπίγνωσιν Col. 1, v. 9. Tit. 1, v. 1. *ac velit quosvis semper paratos esse ad satisfactionem omni poscenti rationem de ea, quae in ipsis est, spe,* 1. Petr. 3, v. 15; cum commendentur Beroënses, quod non solum *susceperint verbum μετὰ πάσης προθυμίας, sed etiam scrutati fuerint Scripturas*

quotidie, num haec ita se haberent, Actor. 17, v. 11. *Cum beati pronuntientur, qui in lege Domini meditantur die ac nocte*, Psalm. 1, v. 2. *Cum omnes jubeantur cavere pseudoprophetas*, Matth. 7, v. 15. *Probare spiritus*, 1. Joh. 4, v. 1. *et Christi vocem ab aliena discernere* Joh. 10, v. 5. *Cum hoc nomine apostolus gratias Deo agat, quod Corinthii in omnibus divites facti in Christo, in omni verbo et in omni scientia*, 1. Cor. 1, v. 5. *Cum omni collato studio adjicienda sit fidei nostrae virtus, virtuti vero γνῶσις*, 2. Petr. 1, v. 5. *Denique cum verbum Christi in omnibus vere piis habitare debeat abundanter in omni sapientia juxta praeceptum apostoli* Col. 3, v. 16.

VII. 151. 2. In fidem infusam et acquisitam. 116. Deinde distinguunt inter fidem infusam et acquisitam. Scotus 3. sent. dist 23. introduxit hanc divisionem, **(Scoti verba libr. 3. dist. 23. quaest. 1. sunt: *Certum est, quod in nobis est fides revelatorum credibilium acquisita.* Et postea: *Propter credulitatem articulorum revelatorum, ut homo firmiter credat omnibus articulis revelatis et determinetur ad alteram partem sine oppositi formidine, non oportet ponere fidem infusam, nec necessitas ejus potest ex hoc concludi.* Ibid.: *Fide acquisita ex puris naturalibus potest homo assentiri omnibus a Deo revelatis.* Et mox: *Hoc igitur tenendum est tanquam certum, quod revelatorum in Scriptura est nobis acquisita fides generata ex auditu et actionibus nostris, qua eis firmiter adhaeremus.)*** quam hoc modo declarat Biel: *Fides acquisita est habitus naturaliter acquisitus ex actibus credendi frequentatis. Fides infusa est habitus a Deo supernaturaliter et immediate in animo creatus. Fidem infusam poni praeter acquisitam expressum est per Scripturam* Hebr. 11: *Impossibile est Deo placere sine fide, sed multi placuerunt Deo sine fide acquisita, ut infantes baptizati. Item justus ex fide vivit* Rom. 1. *et per fidem justificamur* Rom. 3; *haec non possunt intelligi de fide acquisita, quae est etiam in daemonibus.* Vide uberiorem hujus divisionis declarationem apud Biel. 3. sent. dist. 23. q. 2. art. 2. D. Lutherus saepius eam exagitat, tom. 1. Lat. Jen. fol. 523. in Genes. c. 22. tom. 2. fol. 204. et alibi passim, neque id immerito; praeterquam enim quod nec infusam nec acquisitam fidem per fiducialem Christi apprehensionem definiunt sicque animam (ut ita loquar) fidei tollunt, accedit insuper hoc, quod fidem acquisitam vocant habitum naturaliter acquisitum, cum tamen non infantibus solum, sed etiam in adultis fides sit donum DEI. Adde quod hypothesis hujus distinctionis sit erronea. *Sicut salvandis omnibus* (ait Biel. 3. sent. dist. 25. q. un. art. 2.) *necessaria fuit infusa fides pro quolibet statu ecclesiae, ita et actus fidei adultis utentibus ratione. Ut enim anima non placet Deo, nisi perficiatur caritate quoad voluntatem, ita etiam non placet, nisi perficiatur fide quoad intellectum; patet alterum, quia habentibus usum rationis non sufficit meritum Christi, sed necesse est etiam addere meritum proprium, meritum autem perfici non potest sine fide actuali.* Et postea: *Licet eadem fides infusa in nobis et in V. T. patribus, non tamen eadem acquisita, nec idem fidei actus, diversarum enim veritatum seu propositionum specie distinctarum diversi sunt actus assentiendi, sed propositiones creditae a patribus specie distinguuntur a creditis a nobis, nam illae propositiones: Christus est venturus et Christus venit, distinguuntur specie, quia non simul verae.* (Huic recte se opponit Thom. 2. 2. q. 4. art. 6. et concludit, *ratione objecti unam esse fidem; differentiam praeteriti et futuri non contingere ex aliqua diversitate rei creditae, sed ex diversa habitudine credentium ad unam rem creditam). At cum infantibus detur fides per sacramentum baptismi, adultis per auditum et meditationem verbi, possetne illa dici infusa*, haec vero acquisita? Respondemus: Utrumque est Spiritus sancti opus, tam quod per auditum et meditationem verbi in adultis fides accenditur, quam quod per baptismum tanquam ordinarium medium fides infantibus confertur. Ergo si per infusionem intelligitur Spiritus sancti efficax operatio, dicimus et infantum et adultorum fidem esse infusam; Scriptura tamen hoc loquendi genere non utitur, sed fidem dicit esse donum DEI, opus DEI, etc. fatemur interim, *infantes baptizatos non habere talem, h. e. tam explicatam et sensibilem fidem, qualem habent adulti, in quibus Spiritus s. est efficax per aeternum evangelii auditum*, ut loquitur D. Brentius in apol. conf. Wirt. p. 439. Affinis est huic distinctioni inter fidem infusam ac acquisitam illa altera, qua distinguitur fides in habitualem et actualem. Thom. 1. 2. q. 55. art. 1: *fides quandoque dicitur id, quod creditur, quandoque ipsum credere, quandoque habitus, quo creditur.* Bellarminus lib. 1. de baptis. c. 11. col. 332: *Infantes non habent actualem fidem, nec habent ullos motus et inclinationes similes actibus fidei et dilectionis, interim tamen non justificantur sine ulla fide, quia infunditur eis in baptismo habitus fidei, spei et caritatis.* Salmer. tom. 3. comm. tract. 10. p. 91: *Infantes habent fidei habitum, qui in eis absque actu satis est ad salutem, habent denique et actum non proprium, sed ecclesiae pro eis credentis*, qua de re quid sentiendum sit, in tractatu de baptismo exponitur.

3. In habitualem et actualem.

VII. 152.

4. In informem et formatam. 117. Denique fidem aliam statuunt *informem*, aliam vero *formatam*, scilicet per caritatem. Lombard. 3. sent. dist. 23. lit. C: *Fides, qua creditur, si cum caritate sit, virtus est, quia caritas mater est omnium virtutum, quae omnes informat, sine qua nulla vera virtus est.* lit. E: *Si quaeritur, utrum informis illa qualitas, qua malus Christianus universa credit, quae bonus Christianus, accedente caritate remaneat et fiat virtus, an ipsa eliminetur et alia qualitas succedat, quae virtus sit; utrumlibet sine periculo dici potest, mihi tamen videtur, quod illa qualitas, quae prius erat, remaneat et accessu caritatis virtus fiat.* Thom. 2. 2. q. 4. art. 3: *Actus voluntarii speciem recipiunt a fine, id autem, quo aliquid speciem sortitur, habet se ad modum*

formae. Actus fidei ordinatur ad objectum voluntatis, quod est bonum, sicut ad finem; hoc autem bonum, quod est finis fidei, scilicet bonum divinum, est proprium objectum caritatis, ideo caritas est forma fidei, in quantum per caritatem actus fidei perficitur. art. 4. recitat diversas opiniones de fide informi et formata: *Quidam dixerunt, adveniente fide formata tolli informem; alii putarunt, in eodem homine simul manere utramque illam fidem, informem et formatam.* Thom. utrosque improbat ac statuit, quod *idem sit habitus fidei formatae et informis, quia habitus diversificatur secundum id, quod per se ad eum pertinet. Fides perfectio est intellectus, distinctio autem fidei formatae et informis est secundum id, quod pertinet ad voluntatem.* q. 6. art. 2: *Fides informis est donum Dei, quia informitas non pertinet ad rationem speciei ipsius fidei.* q. 23. art. 8: *Caritas est forma virtutum non exemplariter, nec essentialiter, sed magis effective, in quantum actibus dat ordinem ad finem.* Biel. 3. sent. dist. 23. q. 2. art. 3. dub. 5: *Habitus fidei informis nihil aliud est, quam cui in eodem subjecto assistit caritas, non fides formata est, cui in eodem subjecto assistit caritas, unde habitus fidei non mutatur propter adventum caritatis, sicut nec corpus per vestimentum.* Amplectuntur hoc recentiores Pontificii, sic enim Cens. Colon. p. 114: *Quod justus ex fide vivit, illud non habet ex solo Christo, sed ex operationibus suis, imo quod fides justificat, illam formam seu vim non habet ex Christo, quem apprehendit et possidet, sed a caritate nostra.* Bellarminus lib. 2. de justif. c. 4: *Caritas est forma fidei et fides non justificat formaliter nisi ab ipsa caritate formata.* Item: *Fides agitur, movetur, formatur et quasi animatur per dilectionem. Dilectio est forma fidei non intrinseca, sed extrinseca, quae dat illi, non ut sit, sed ut moveatur.* Pistorius in hodeg. p. 184: *fides composita seu mixta spei et caritati;* p. 209: *fides per caritatem operosa redditur.*

Caritas est effectus, non forma fidei.

118. Nos caritatem fidei justificantis ἐνέργειαν atque effectum esse dicimus, perpetuo et indissolubili foedere cum ea conjunctum; formam autem fidei esse pernegamus. Propria enim et specifica fidei justificantis forma est fiducialis apprehensio Christi mediatoris ac beneficiorum ejus, quae in verbo evangelii nobis offeruntur. Improbamus igitur distinctionem illam inter fidem informem et formatam: 1. quia destituitur Scripturae auctoritate, quippe quae unam solummodo novit fidem justificantem, quam sic describit, quod Christum mediatorem amplectatur, et beneficia illius sibi applicet. Fatemur sane, in quibusdam Scripturae locis fidem justificantem describi a suis effectis, quod sit per caritatem efficax et bonos proferat fructus, interim haec ἐνέργεια fidei, qua sese in studio bonorum operum exserit, accurate distinguenda est ab ipsius forma, quae est fiducialis Christi apprehensio, dicitur enim fides justificare non productione bonorum operum, (quae justificatum sequuntur, ut habet celebre Augustini dictum lib. de fide et operibus c. 14.), sed fiduciali apprehensione Christi. Pulchre Brentius in apol. conf. Wirt. p. 319: *Fides, ut ita explicandi gratia dicam, duplices habet manus: unam, quam extendit sursum et apprehendit Christum una cum omnibus beneficiis suis, et hac parte dicimus, nos justificari per fidem; alteram, quam protendit deorsum ad exercenda opera caritatis ac reliquarum virtutum, et hac parte testificamur quidem veritatem fidei, non autem justificamur.* 2. Haec ergo non sunt confundenda, unde Lutherus in c. 3. epist. ad Gal. tom. 4. lat. Jen. f. 87. sic scribit: *Sophistae finxerunt glossam inter fidem formatam et informem, qua vim faciunt prophetae verbis: Justus ex fide vivit. Si fidem formatam vocarent veram et theologicam vel ut Paulus ἀνυπόκριτον, quam Deus fidem vocat, nihil me offenderet haec illorum glossa; tunc enim fides non distingueretur contra caritatem, sed contra vanam opinionem fidei, quomodo et nos distinguimus inter fidem veram et fictam. Ficta est, quae audit de Deo, Christo et omnibus mysteriis incarnationis et redemtionis, et apprehendit illas res auditas et pulcherrime de eis loqui novit, et tamen mera opinio et inanis auditus manet* etc. *non renovat nec immutat cor, non generat novum hominem, sed relinquit eum in priori sua opinione et conversatione. Si formatam fidem distinguerent contra falsam seu fictam fidem, nihil me offenderet ista illorum distinctio, sed ipsi duplicem faciunt fidem, informem et formatam, hanc pestilentissimam et satanicam glossam non possum non vehementer detestari. Quamvis* (inquiunt) *adsit fides infusa, quae donum Spiritus sancti est et acquisita, quam nobis ipsi parimus multis actionibus credendi, tamen utraque est informis et formatur caritate. Sic fides sine caritate, ut ipsi somniant, est quasi pictura et res speciosa in tenebris, quae tum primum apparet, cum lux, i. e. caritas, accesserit, atque hoc modo caritas est forma fidei et fides pura materia caritatis, hoc est praeferre caritatem fidei et tribuere justitiam non fidei, sed caritati, quia propter quod unum quodque est tale, illud magis tale; itaque cum non tribuunt fidei justitiam nisi propter caritatem, fidei nihil tribuunt* etc. *Si caritas est forma fidei, statim cogor sentire, ipsam caritatem esse maximam partem Christianae religionis et sic amitto Christum, sanguinem, vulnera et omnia beneficia ejus, et inhaereo caritati et venio in facere morale. At Spiritus s., qui dat omnibus os et linguam, novit et loqui. Bene potuisset dicere: justus ex fide formata vivit, sed consulto omisit hoc et simpliciter dixit: Justus ex fide vivit.* Vide ibidem plura ἀξιομνημόνευτα. Quae pro formata fide ex Scriptura afferuntur, postea discutientur.

Repudianda igitur distinctio inter fidem informem et formatam. 1. quia destituitur auctoritate Scripturae. VII. 153.

2. Quia adversatur Scripturae.

119. 2. Distinctio illa non solum a Scripturis sacris est diversa, sed eidem etiam adversa, cum formata illa fides evangelium in legem, et fidem in opera transformet. Quaecunque sibi invicem opponuntur, eorum unum non potest esse forma alterius.

Jam vero lex et evangelium, opera et fides in articulo justificationis sibi invicem opponuntur, ut patet ex tractat. apostolica. Ergo lex non est forma evangelii, nec opera fidei. Jam vero *summa legis est dilectio.* Matth. 22, v. 40. Rom. 13, v. 8. et 9. et summa operum in lege praeceptorum est caritas. Ergo caritas non potest esse forma fidei. Hoc argumentum ab aliis formatur h. m.: justificatio est ex evangelio, *et non ex lege*, Gal. 3, v. 18. Fides justificans est ex evangelio, *non ex lege*, ad quam pertinet caritas. Ergo justificatio non est ex fide per caritatem formata. Excipit Bellarminus 2. de justif. c. 4, *tolerari haudquaquam posse, donum caritatis, quod est ipse nucleus evangelii, ad legem transferri et fidei opponi, si caritas ad legem pertinet, quia lex caritatem praecipit, cur non etiam fides relegatur ad*
VII. 154. *legem, cum sint in lege tam multa de fide praecepta? Praeceptum igitur caritatis ut etiam fidei ad legem pertinet, spiritus autem caritatis et fidei ad evangelium?* Respondemus: utrumque est Christi et evangelii beneficium, remissio peccatorum et renovatio, sicut haec duo conjunguntur Jer. 31, v. 33: *Hoc est foedus meum, quod faciam cum domo Israël, dabo legem meam in cordibus ipsorum;* v. 34: *et peccatorum eorum non recordabor amplius.* Cum fide datur simul Spiritus s., qui naturam incipit renovare; interim tamen in articulo justificationis haec duo accurate sunt discernenda. Justificatio enim non consistit in renovatione, sed in remissione peccatorum et imputatione justitiae Christi; renovatio est justificationis consequens. Quamvis igitur spiritus caritatis et fidei, h. e. et remissio peccatorum per fidem et interior renovatio per Spiritum s. sit evangelii beneficium, docente apostolo Gal. 3, v. 2: *Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* interim tamen haec distincta beneficia non sunt confundenda, sed cuique quod suum est, assignandum; fides per Spiritum s. accensa justificat, non quatenus conjunctam habet caritatem, sed quatenus Christum in verbo evangelii oblatum apprehendit, caritas per Spiritum s. donata est fructus justificantis fidei, sed non justificat, cum in hac vita nunquam sit perfecta, cum a lege jamdum requisita, cum peccatorum fuligine in cordibus nostris non mediocriter obfuscetur. Fides audit Deum promittentem; dilectio audit Deum praecipientem; fides versatur circa opera DEI, dilectio circa opera nostra. Fides recipit Christi beneficia, dilectio reddit mutuam benevolentiam. Fides habet virtutem apprehensivam, dilectio egressivam. Fides est quasi mendica, dilectio vero liberalis. Fides efficit Dei filios, caritas factos esse probat. Fidei objectum est Christus in evangelio cum omnibus suis beneficiis oblatus, caritatis DEUS et proximus. Porro nucleus evangelii non est caritas, quam et Christus et apostolus verbis tam disertis summam legis esse docent, sed solus Christus mediator, quem fides amplectitur et tenet, est evangelii nucleus. Fidem a lege praecipi, ambigue dicitur. Lex jubet credere omni verbo Dei, interim tamen evangelium monstrat proprium fidei justificantis objectum, videlicet Christum mediatorem, ideo non legis, sed evangelii vox est: *Crede in Christum et salvaberis* Act. 16, v. 31. in lege nemo justificatur, *quia justus ex fide vivit*, Gal. 3, v. 11. *lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in illis*, v. 12. ac perpetua in disputat. apostolica est oppositio inter legem et evangelium, opera et fidem, inter τὸ operari et credere, quantum attinet justificationis articulum. Si fides est legis et justificamur ex fide, sequetur, nos justificari ex lege, quod adversatur apostolo. Repetenda hoc loco ea, quae de discrimine legis et evangelii superius disputata sunt.

120. 3. Si caritas est forma fidei, et fides inde atque ideo justificat, quia est caritate formata, consequens erit, caritatem in articulo justificationis fide praestantiorem esse, ac magis justificare quam ipsam fidem. Posterius est absurdum. Ergo et prius. Bellarminus connexionem non negat, sed nervum ejus fortius constringit, sic enim scribit: *Si caritas est forma fidei et fides non justificat formaliter, nisi ab ipsa caritate formata, certe multo magis caritas ipsa justificat.* Minorem vero negat atque ex 1. Cor. 13. fidem caritate praestantiorem esse, ex dicto Christi Joh. 13: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis vos invicem. In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem*, in caritate summam Christianae religionis consistere, probare nititur. Respondemus: Non quaeritur absolute de praestantia fidei et caritatis, sed respectu habito ad articulum de justificatione. In justificatione dicimus regnare solam fidem, non autem nostram caritatem, soli quippe fidei competit apprehendere Christum, et in eo Dei gratiam, remissionem peccatorum et vitam aeternam; fatemur interim caritatem in exercitiis Christianae pietatis, quae spectantur in justificatis, fide majorem esse (Christus pronuntiat, *beatius esse dare quam accipere*, Act. 20, v. 35. jam vero fides se exercet accipiendo, caritas dando. Ergo hoc re- VII. 155.
spectu caritas est major fide), non quod fidem formet, vel justificationis actum ingrediatur, vel magis justificet; sed primo propter objecti latitudinem, fides enim intuetur solum Christum, ideo fidei cum solo DEO res est, caritas autem refertur ad Deum et proximum; deinde propter perpetuam durationem, quia in vita aeterna fidei succedit visio, spei fruitio, caritas autem durabit, et plene perficietur, quo potissimum spectat apostolus fidei caritatem praeferens, 1. Cor. 13; inde facile apparet, quid ad vulgatum illud respondendum sit: *Maxima virtus maxime justificat. Dilectio est maxima virtus. Ergo maxime justificat.* Respondemus: Major nec legaliter nec evangelice vera est. In lege non una virtus sive maxima sive mediocris, sed universalis et perfecta totius legis impletio justificat; in evangelio non opera, sed fides in Christum justificat. Nec adversatur nobis, caritatem dici quodammodo summam Christianismi, si de vita hominis Christiani quaestio est, quippe qui ex caritate omnia debet

3. Quia caritas magis justificaret, quam fides.

agere, *non est fructus bonus, qui de radice caritatis non surgit*, dicit Augustinus de spiritu et lit. c. 14; interim tamen in articulo justificationis dominatur sola fides, cujus fructus est caritas, absque qua nec ipsa caritas DEO placet: *οὐδὲν ὄφελος ἀγάπης χωρὶς πίστεως, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν γένοιτο ἀγάπη ἑτέρως*, docente Chrysostomo in c. 6. Eph. Porro quomodo per doctrinam de justificatione operum obscuretur gloria Christi, quod Bellarminus hic fortiter negat, de eo suus erit disserendi locus.

4. Quia vera fides non destituitur sua debita forma.

121. 4. Informe est, quod caret debita forma. Fides justificans non caret debita forma, quae est fiducialis apprehensio Christi, ergo fides non est dicenda informis. Vicissim: Nulla virtus intellectus potest informari a virtute voluntatis, cum sint potentiae realiter distinctae. *Fieri non potest*, ait Bellarminus 1. de justif. c. 16, *ut una virtus sit in duabus potentiis genere distinctis;* pari ratione dicere possumus: *ἀδύνατον* est virtutem, quae est in una animae potentia, informari ab alia virtute, quae est in potentia genere a priore distincta. Atqui fides et caritas sunt distinctae virtutes, et ex hypothesi Scholasticorum fides est tantum in intellectu, caritas in voluntate, quae sunt potentiae genere distinctae. Ergo caritas non est forma fidei. Excipit Bellarminus, *caritatem esse formam fidei non intrinsecam, sed extrinsecam, quippe quae det illi, non ut sit, sed ut moveatur; fidem a caritate agi et moveri, quomodo a spiritu movetur et agitur corpus, quod ex* c. 2. Jacobi et c. 5. Galat. *probari posse existimat.* Respondemus: de Scripturae testimoniis disseremus postea, h. l. sic procedimus: 1. per spiritum in verbis Jacobi apostoli c. 2, v. 26. aut intelligitur anima aut respiratio, tertium non datur, neque enim arbitror, Bellarminum de spiritu assistente cogitare, qui corpus inanime exterius movet, sicuti philosophi disputant de intelligentiis motricibus orbium ac theologi de angelis in forma corporea apparentibus; haec de forma assistente cogitatio Jacobo non venit in mentem, expresse enim dicit, *corpus sine spiritu esse mortuum.* Atqui sine assistente spiritu corpus non est mortuum, sed manet vivum, ut apparet exemplo Eliae, quem spiritus ex uno loco in alium transferebat, 1. Reg. 18, v. 12; manet igitur immediata oppositio, per spiritum in verbis Jacobi aut intelligendam esse animam aut respirationem. Si posterius, caritas, quam *τῷ πνεύματι* apostolus confert, erit effectus et signum fidei, sicut respiratio vitae, nequaquam vero forma, quis enim unquam respirationem formam corporis dixit? Si prius, caritas erit forma intrinseca etiam essentialis fidei, sicut anima est intrinseca corporis vivi animati forma, nequaquam vero extrinseca, non enim solum movet et agit, sed etiam informat corpus, unde a philosopho definitur, quod sit *ἐντελέχεια πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος*, 2. de anim. c. 1. text. 6, nisi forte errorem Averrois errare velimus, qui in comm. 3. de anima animam rationalem assistentem hominis formam facit, perinde ut nauta assistit navi, quem diligenter refutat Zabarella lib. de mente humana c. 4. et seqq.; eligat igitur Bellarminus quicquid velit, ex Jacobi verbis nunquam elicere poterit, caritatem esse formam fidei VII. 12
extrinsecam. 2. Recognoscat etiam Bellarminus sua verba ex lib. 2. de justif. c. 7. col. 1058: *Tametsi aliquando denominatio fiat a forma extrinseca, quomodo dicitur res cognita per cognitionem quae est in mente et paries dicitur visus per visionem, quae est in oculo; tamen cum in aliquo duae sunt formae contrariae, una inhaerens, altera extrinseca, sine dubio denominatio absoluta sumitur ab inhaerente potius forma, quam ab extrinseca. Si quis enim Aethiopem candida veste indueret, non recte diceret, hic aethiops est albus, sed contra recte diceret, hic Aethiops est niger, quoniam magis pertinet ad eum propria et inhaerens nigredo, quam ille adscititius color externus.* Hactenus Bellarminus, ex cujus verbis hoc axioma deducimus: Formatum proprie dicitur a forma intrinseca, quae rem constituit, et per quam res est, quod est, et ab aliis distinguitur, non autem a forma extrinseca. Subsumo: Fides justificans per suam formam, videlicet Christi in evangelio apprehensionem, est quod est, et ab aliis omnibus distinguitur. Ergo non debet dici informis. Caritas est forma solum extrinseca, sicut vestis (qua comparatione utitur Biel.). Ergo per eam non debet dici formata. 3. Formae proprium est informare; movere et agere ad efficientem proprie pertinet, at num fides est informe quoddam cadaver, cui animam et vitam inspiret caritas? Si dicas: *formae intrinsecae proprium est informare, extrinsecae vero movere et agere.* Respondemus: fides non est torpida et otiosa quaedam qualitas, quae per caritatem prius excitanda, movenda et animanda sit, sed res viva et efficax, *vincit* enim *mundum*, 1. Joh. 5, v. 4; *exserit se per dilectionem*, Gal. 5, v. 6; spargit radios *bonorum operum* Matth. 5, v. 16. Lutherus in c. 12. Gen. tom. 2. sect. 10: *Sophistae cum nos de fide docere audiunt, putant de re levicula contentionem esse, non enim norunt, fidem esse mutationem, et renovationem totius naturae, ut aures, oculi, cor ipsum prorsus diversum audiant, videant, sentiant ab omnibus aliis hominibus. Est enim fides res vivax, et potens, non est otiosa cogitatio, nec innatat cordi, sicut anser aquae, sed sicut aqua igni calefacta, et si aqua manet, tamen non amplius frigida, sed calida et prorsus alia aqua est; ita fides, Spiritus s. opus, aliam mentem et sensus alios fingit ac prorsus novum facit hominem, est igitur fides operosa, difficilis et potens res* etc, in c. 22. Gen. f. 195: *Fides non est otiosa qualitas, sed virtus ejus est mortem occidere, infernum damnare, esse peccato peccatum, diabolo diabolum, adeo ut mors non sit mors, etiamsi omnium sensus testetur, adesse mortem.* Haec Lutherus. Caritas igitur non movet et agit fidem, sed contra fides vera et viva exserit se per caritatem. 1. Tim. 1, v. 5: *Finis*

praecepti est ; *caritas de corde puro, conscientia bona et fide non ficta.* Ergo caritatis rivulus ex fonte fidei profluit. Nec fides est quaedam nuda et informis qualitas, ut caritate vestiri ac cooperiri indigeat, quin potius fide recipimus Christum, cujus justitia per fidem nobis imputata est summa et DEO placens pulchritudo, qua nuditas et deformitas naturae nostrae tegitur. Gal. 3, v. 26: *Omnes filii Dei estis per fidem in Christo;* v. 27: *quotquot enim in Christum baptisati estis, Christum induistis.* Apoc. 3, v. 18: *Suadeo tibi emere aurum ignitum probatum, ut locuples fias; et vestimentis albis induaris, ut non appareat confusio nuditatis tuae.* Basilius in c. 9. Esa. tom. 3. p. 448: *Sane Christianorum vestimentum obnubens peccati turpitudinem fides est, qua in Christum credimus.* Adde, si caritas est forma extrinseca fidei, ut vestimentum corporis (disputante Biele), non poterit fides agi et moveri per caritatem, quis enim unquam vidit vestimentum agere et movere corpus? Denique caritas sine fide in Christum DEO non placet, Hebr. 11, v. 6: *Impossibile est Deo placere sine fide.* Rom. 14, v. ult.: *Quod non fit ex fide, peccatum est.* August. 19. de civ. Dei c. 25: *Nulla virtus vera apud Deum sine fide.* Nazianz. orat. 13. p. 347: *Absque fide nulla actio fructuosa esse potest.* Ergo dicendum potius foret, fidem esse formam caritatis, quam caritatem formam fidei. Exstant apud ethnicos scriptores exempla eorum, qui tanta caritate sese mutuo prosecuti sunt, ut
VII. 157. non dubitaverit alter pro altero mortem subire, et tamen quia haec caritas fuit absque fide, quid aliud fuit coram DEO, quam mortuum cadaver?

5. Quia justus ex fide vivere dicitur.

122. 5. Habac. 2, v. 4. Rom. 1, v. 17. Gal. 3, v. 11. Hebr. 10, v. 38: *Justus ex fide vivit*, ex quo loco sic argumentor: Per quod vita spiritualis nobis confertur, illud vitam suam non aliunde sortitur. Per fidem veram et justificantem spiritualis vita nobis confertur (Thom. 2. 2. q. 12. art. 1: *Fides est vita animae. Sicut sublata vita corporali omnia membra et partes hominis a debita dispositione recedunt; ita sublata vita justitiae, quae est per fidem, apparet inordinatio in omnibus actibus*). Ergo fides non aliunde demum, videlicet ex caritate, vitam suam sortitur. Excipit Bellarminus, *prophetam non loqui de vita justitiae, sed de vita spei, quae justum patienter exspectare facit; vel commendari id, unde initium ducit vita justorum.* Coster. in ench. p. 197: *Justum ex fide vivere nihil aliud esse videtur, quam justum ad fidei normam totam vitam dirigere ac formare, quemadmodum dicere consuevimus, quempiam medice vivere, nempe ex medicinae praescripto.* Respondemus 1. interpretationes illae secum non consentiunt. 2. Apostolus Rom. 1. Gal. 3. ex professo disputans de justificatione fidei propheticum enuntiatum eo accommodat, in faciem igitur apostolo contradicit Bellarminus, quando de vita justitiae locum illum intelligendum esse negat. 3. Sane ex fide justificante etiam spes oritur, per quam in periculis vivimus, h. e. de praesentia et auxilio Dei certi patienter exspectamus, quo sensu de vita spei dictum propheticum quodammodo intelligi potest, sed ex eo non est inferendum, quod per fidem non contingat nobis vita spiritualis, quin potius contrarium ex eo sequitur, nisi enim fide certi essemus, nos Deo reconciliatos ac vitae spiritualis participes factos esse per Christum, nunquam in periculis animo quieto ac pacato essemus, ex fide igitur in mediis syrtibus malorum et periculorum vivimus, h. e. vitam et veram consolationem in corde sentimus, quae consolatio est initium vitae aeternae. **Particula ב, quae proprie significat *in*, Graeci rectissime vertunt quandoque per ἐκ vel ἐξ, Deut. 6, v. 5. Marc. 12, v. 30. Luc. 10, v. 27, confer cum loco prophetae versionem apostoli Rom. 1, v. 17. Galat. 3, v. 11. Hebr. 10, v. 38; saepe per διά cum genetivo seu *per*, Deut. 32, v. 21. Psalm. 78, v. 2. Joh. 1, v. 4. Act. 17, v. 28. Phil. 4, v. 13, saepe simpliciter per ablativum, quando notat instrumentum. Buxt. th. Gram. lib. 2. c. 13. p. 444. et c. 20. p. 514: unde colligere licet, ἰσοδυναμοῦντα esse apud Paulum in hoc art. ἐκ πίστεως, διὰ πίστεως, πίστει. Rom. 3, v. 22. 26. 28. Dicti occasio specialis esse potest et dictum generale. Sententia prophetae est generalis ostendens, qua in re vere pii in mediis tentationum et calamitatum quarumlibet procellis tuto conquiescere et in ipsis mortis angustiis pacate vivere possint, id quod fieri dicit unica in Messiam fide, qua cum sciant, se esse justificatos et apud DEUM in gratia constitutos, omnia mala magno contemnant animo. Finis est, ut proinde in his praesentibus quoque malis per Chaldaeos inferendis confidant piae Israëlitarum reliquiae. Rectissime igitur quod in genere dictum erat a propheta, apostolus ad praecipuum fidei officium in specie applicat, ostendens, quod nemo vivere queat in summis spiritualibus angustiis et mortis aeternae faucibus, quam peccatis suis se homo promeritum videt legis minis perterritus, nisi justus et quod nemo justus sit apud Deum nisi fide in Christum, quae ex evangelii promissionibus accenditur. Agnoscit ipse Ribera in c. 2. Habac. num. 16. apostolum hic agere de vita gratiae, quae nulli contingit nisi fide in Christum. Vide omnino locum Hebr. 10, v. 38. apostolus non citat prophetae dictum ad justitiam fidei stabiliendam, ut Rom. 1, v. 17. Galat. 3. v. 11. factum, sed tantum verbis prophetae vitam aeternam Hebraeis promittit ex fide, si eam retinuerint et probaverint in malis.** 4. Nec in futuro solum dici potest: *justus ex fide vivet*, sed etiam in praesenti: justus ex fide vivit, (ut vulgatus interpres vertit Galat. 3, v. 11. et ut legit August. 4. de civit. Dei c. 20: *Maximum*, inquit,
apud nos locum habet fides, qui scimus, quid sit VII. 158.
justus ex fide vivit.) ** *Ex Hebraeorum idiotismo futurum in generali sententia pro praesenti continuo usurpatur significaturque non quod futurum tantum est, sed quod semper fuit, est et erit perpetuoque fieri debet.* Buxtorff. in thes. Gramm. lib. 1, c. 12. p. 95.** quia fides apprehendit Chri-

stum et in Christo vitam, siquidem Christus est *vita*, Joh. 11, v. 25. c. 14. v. 6. unde concludit apostolus 1. Joh. 5, v. 11: *Vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita in Filio ejus est;* v. 12: *qui habet Filium Dei, habet vitam aeternam;* quod deductum ex Joh. 3, v. 16: *sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam;* v. 36: *qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* Cum quo confero pronuntiata apostolica Gal. 2, v. 20: *Vivo in fide Filii Dei, qui dilexit me et tradidit se ipsum pro me.* Eph. 3, v. 17: *Per fidem Christus habitat in cordibus nostris.* Phil. 1, v. 21: Ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός. Col. 3, v. 3. 4: *Vita nostra abscondita est cum Christo in Deo, cum autem apparuerit Christus vita nostra, tunc et vos cum eo apparebitis in gloria.* Quae omnia falsitatis convincunt posteriorem Bellarmini interpretationem, qua statuitur, vitam spiritualem tantum initium ducere a fide, perfici autem caritate, imo vero justus ex fide vivit, hoc est credendo in Christum habet vitam aeternam, quamvis adhuc absconditam; caritas non perficit spiritualem illam vitam, sed de ea testimonium fert exterius atque ex ea oritur, quemadmodum per motum vita naturalis manifestatur. August. in Psalm. 93: *Non est alia justitia hominis in hac vita nisi ex fide vivere.* Lutherus in c. 48. Genes. tom. 4. fol. 192: *Tanta vis est fidei, quae nos vivos facit ex mortuis, ac sane ea ipsa hora, qua incipimus credere et verbum apprehendere, etiam vivere incipimus vita aeterna, quia verbum Domini manet in aeternum, et Deus, qui loquitur nobiscum, aeternus est et perpetuo nobiscum erit.* 5. Costeri interpretatio contraria est scopo apostoli, qui ex hoc prophetico testimonio docet, justificari hominem fide absque operibus legis, fidem cum operibus confundit ac normam fidei perperam accipit de norma bonorum operum in decalogo proposita. **Distinguendum est *inter fidem Scripturae, quae creditur, et fidem cordis, qua creditur.* Deinde similitudo non quadrat, 1. est diversa ratio loquendi, cum propheta non dicat *justus fideliter vivit*, sed ex fide. Costerus vero et vulgo sic loquimur: non sanus ex medicina vivit, sed medice, i. e. ad medicinae praescriptum. Ergo; 2. est diversa ratio vivendi. Vitam medicam agendo vivimus, dum per opera quaedam ex medicinae praescripto recte peracta acquirimus et conservamus corporis sanitatem, *vitam justitiae vivimus credendo et non per opera nobis paramus aut conservamus animae salutem.*** Ac res ipsa testatur, magnam esse differentiam inter haec duo, vivere ex fide et vivere medice. Medicina praescribit certam diaetam ac certam vivendi rationem, qua sanitas vel conservetur vel recuperetur; sed fides non praescribit opera, per quae vitam mereamur aeternam, cum in lege haec jamdum requisita sint cumque propter corruptionem naturae non possimus operibus vitam mereri, sed proponit Christum mediatorem, in quem *credendo vitam habeamus aeternam in nomine ejus.* Joh. 20, v. 31. 1. Joh. 5, v. 13. Sed nec haec sunt synonyma vivere ex fide et vivere digne evangelio, nam prior locutio exponit justificationem hominis coram Deo; posterior exponit conversationem hominis jam justificati, quia veram fidem tanquam fructus sequuntur opera christiana professione digna. 6. Regerit Bellarminus: *Sicut per prophetam Spiritus s. vitam justorum tribuit fidei, quoniam inde inchoatur; sic per apostolum eandem vitam tribuit caritati, quoniam inde perficitur; translati sumus, ait Johannes* 1. epist. 3, *de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres, et qui non diligit, manet in morte.* Respondemus: **Audiat Bellarminus Stapletonum, qui in promt. moral. Dominica 12. post Pentec. loc. 4. p. 303. dictum Johannis orthodoxe sic explicat: *Sicut vitae animalis argumentum est motus membrorum; sic vitae spiritualis certum indicium est amor erga proximum et opera caritatis in illum. Hinc D. Johannes 1. epist. 3, 14. translati sumus de morte ad vitam, quia diligimus fratres, i. e. hoc argumento evidenter apparet, nos vita gratiae vivere. Contra sicut mortis aut desperatae valetudinis argumentum est stupor membrorum et cessatio motus, sic exstinctae gratiae clarum indicium est non affici erga proximum et ab ejus dilectione cessare, unde iterum Johannes*: Qui habuerit substantiam hujus mundi et viderit fratrem suum necesse habere et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo? Hactenus Stapletonus rectissime.** Sophistice Bellarminus omittit, quae in textu apostolico adduntur. *Scimus,* ait apostolus, *quod de morte translati sumus in* VII. 150.
vitam, quia fratres diligimus; argumentatur igitur D. Johannes ex effectu ad causam, et ex dilectione arguit, factam esse translationem ad vitam per Christum fide apprehensum. Certe dilectio fratrum non potest esse causa vivificationis, cum per peccatum simus mortui, quomodo vero spiritualiter mortuus posset diligere et per dilectionem ex morte in vitam sese revocare? id competit soli Christo, per quem *vivificati* Eph. 2, v. 5. *versamur in operibus bonis* v. 10. et per ipsum ex morte ad *vitam translati fratres diligimus* 1. Joh. 3, v. 14, quae dilectio nec causa, nec initium, nec complementum, sed effectus, signum et consequens est nostrae vivificationis, unde *fructus spiritus* dicitur Gal. 5, v. 22. August. tract. 6. in ep. Joh.: *Nos scimus, quid scimus? quia transivimus de morte ad vitam. Unde scitis? quia diligimus fratres. Nemo interroget hominem, redeat unusquisque ad cor suum, si ibi invenerit caritatem fraternam, securus sit, quia transit ad vitam a morte.*

123. 6. Effectus non est forma suae causae, quia res per suam formam est, antequam agat, nihil enim agit nisi sit actu, est autem quodlibet actu per suam formam. Jam vero caritas est effectus fidei, siquidem vera *fides est efficax per dilectionem,* Galat. 5, v. 6. Ergo non potest esse forma fidei. Huc referenda dicta veterum, in quibus fidem vocant matrem, genetricem, fontem, radicem bono- **6. Effectus non est forma suae causae.**

rum operum adeoque ipsius caritatis. August. in Psalm. 67: *Per fidem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari*, quod allegat Lombardus 2. sent. dist. 26. F. et 3. sent. dist. 23. D. Gregor. hom. 19. in Ezechiel.: *Fides est vestibulum, per quod ad bona opera pervenitur.* Bellarminus ipse 1. de justif. c. 13: *fides est principium et radix reliquarum virtutum;* c. 15: *fides gignit caritatem dispositive.* Si excipere velint, *caritatem esse formam extrinsecam fidei, quia movet atque agit fidem*; respondemus: caritas non agit vel movet fidem, sed fides agit ac movet se per dilectionem; effectus non solum non informat, sed nec agit nec perficit suam causam, sed est quasi fructus et consequens illius actus et perfecte exsistentis. **Denique nota 1. omnis habitus constat forma sua propria, et contra. Nullus habitus constat duabus formis. Omnis fides est habitus. Ergo constat forma sua propria. Quomodo igitur quaedam est informis, si habet formam? Ergo etiam nulla fides constat duabus formis. 2. Quae de se non possunt praedicari, illorum unum non potest informare alterum. Habitus disparati de se non possunt praedicari. Ergo illorum alter non potest alterum informare. Quomodo igitur fides informabit caritatem, cum sit habitus disparatus, quia fides et caritas habent diversas formas specificas. 3. Quod per aliud informatur, est materia. Fides non est materia, quia formatus per se habitus et agit seu operatur, non patitur. Ergo. Lutherus argumentum illud sic proponit: Si caritas est forma fidei, fides erit pura materia caritatis, erit quoddam informe chaos, misera virtus, nullius operis, efficaciae et vitae, sed tantum passiva materia. 4. Quaecunque toto genere differunt, ideoque in Scripturis sibi invicem opponuntur, illa non possunt sese mutuo constituere vel essentialiter informare. Sed fides justificans et caritas toto genere differunt, summa enim legis est dilectio Matth. 22, v. 40. Rom. 13, v. 8. Fides vero justificans est ex evangelio, non ex lege Galat. 3, v. 18, unde in articulo justificationis sibi invicem opponuntur. Rom. 3, v. 20. Ephes. 2, v. 8. etc.**

VII. 160. **Argumenta, quibus probare cupiunt, fidem formari per caritatem.**

124. Quibus vero argumentis informem illam distinctionem probant? Bellarminus lib. 2. de justif. c. 4. duo Scripturae testimonia adducit: *Distinctio,* inquit, *inter fidem formatam et informem ab apostolis Christi, Paulo et Jacobo, manifestissime traditur. Nam quid quaeso interest, si dicamus, fidem vivam et mortuam, vel formatam et informem? certe enim res viva per aliquam formam vivit et res mortua propter absentiam alicujus formae mortua est.*

1. Jacobus distinguit inter fidem vivam et mortuam.

Fidem autem vivam et mortuam Jacobus appellat in epistola sua c. 2, ubi addit fidem a caritate agi et moveri, quomodo a spiritu agitur et movetur corpus, ac per hoc dilectionem non esse signum viventis fidei, sed etiam ipsam vitam fidei et fidem sine dilectione esse similem corpori sine spiritu. Respondemus: Integram et solidam hujus loci expositionem proponemus postea, hac vice monemus: 1. fidem, id est nudam fidei promissionem operibus bonis destitutam, vocari ab apostolo mortuam, non quasi opera sint fidei verae et justificantis vita atque anima, sed quia illa fidei jactantia et professio, quae non habet bonorum operum testimonium, est simulacrum seu cadaver quoddam sine omni vita, perinde ac si quis statuam ligneam vestibus elegantissimis indutam pro homine venditare velit, cum sit re vera mortuum simulacrum ac hominis figuram tantum mentiatur; 2. vocem πνεύματος v. 26. non accipi pro anima, sed quemadmodum etiam vetus interpres reddidit, pro spiritu, h. e. respiratione, ac sensum esse: sicut corpus sine spiritu, hoc est quod non respirat, mortuum est, (negato enim proprio, immediato ac necessario vitae effectu, ipsa quoque vita negatur), ita fides, h. e. externa illa fidei professio absque operibus professioni illi consentaneis, est mortua in semet ipsa; ut enim generosa arbor ex suis fructibus, ipsa vita ex vitalibus actionibus, ita vera et viva fides agnoscitur et aestimatur ex bonis operibus, quae si absint, fides censetur mortua, hoc est vana, ficta, inanis et nulla. Patet id ipsum ex natura fidei. Fides justificans et vera *per dilectionem operatur*, Gal. 5, v. 6. at fides, quae non exserit se per opera, non est *justificans*, Jac. 2, v. 14. Si non est vera et justificans fides, utique nulla, quia una tantum fides, Ephes. 4, v. 5. quod agnoscit etiam Bellarminus 1. de justificat. c. 5. Idem perspicitur ex simili, quod Jacobus adducit v. 16: *Quemadmodum non est caritas, si quis dicat tantum egenis: Ite in pace, calefacimini et saturamini, nec simul dederit eis necessaria,* hoc est quae nudis verbis se officiosam simulat absque beneficentia; ita fides nulla est, quae professione nuda sese jactitat, nec per bona opera demonstrat. 3. Repeto igitur argumentum superius productum. Per τὸ πνεῦμα accipit Bellarminus aut animam aut respirationem. Prius dicere nequit, alias concedere cogeretur, caritatem esse formam fidei intrinsecam; posterius igitur agnoscat, ac bona opera fidei signa et effecta esse nobiscum statuat; de assistente quodam spiritu exterius movente non datur hic somniandi locus, ut ostendimus superius. 4. Res ipsa etiam ostendit, per τὸ πνεῦμα non posse intelligi animam, quia opera non sunt fidei anima, sed ejus effecta ac proinde ordine naturae posteriora, quomodo igitur erunt ejus forma? 5. Bellarminus statuit, fidem formari a caritate, sed Jacobus non meminit solius caritatis, sed operum in genere. Ergo dictum Jacobi est a scopo Bellarmini alienum, aut concedendum erit, non solum caritatem, sed bona opera in genere esse formam fidei.

2. Paulus docet, fidem operari, hoc est formari per caritatem Gal. 5.

125. Alterum fundamentum Bellarminus petit ex cap. 5. Gal.: *Apostolus Paulus* (inquit) *non solum docet, fidem caritate formari, sed etiam explicat, dilectionem formam fidei esse extrinsecam, non intrinsecam et quae det illi, non ut sit, sed ut moveatur; sic enim dicit: fides per dilectionem operatur, ubi illud operatur passive accipiendum est, non active, est enim in graeco ἐνεργουμένη, id est mota*

atque acta. Respondemus: 1. putidus soloecismus Prisciani ferula dignus, quis enim unquam *operari*
VII. 161. in sensu passivo dixit, nisi architecti operis operati? ipse Bellarminus fatetur, *contra regulam grammaticae operari passive accipi.* lib. 2. de sacram. effectu cap. 1. 2. Bellarminus fulmen concilii Tridentini incurret deserendo vulgatam translationem. 3. Latinus interpres voce operari nunquam usus est passive, sed semper active, exempla ubivis sunt obvia. 4. Lombardus sensu activo allegat apostoli dictum, sic enim scribit 3. sent. dist. 23. D: *per fidem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari.* Erasmus in annot. ad Gal. 5. p. 408. reddendum censet, *fides per dilectionem agens.* Stapletonus in praef. promt. moral. dictum allegat hoc modo: *fides per dilectionem operans.* Ipsum concilium Tridentinum sess. 6. ita loquitur ex apostolo: *In Christo Jesu nec circumcisio aliquid valet, nec praeputium, sed fides, quae caritatem operatur.* Ab his omnibus turpiter Bellarminus discedit, passivam significationem urgens. 5. Praetermitto veteres, quorum nullus passive textum apostolorum reddit. 6. Quin imo Bellarminus passivae suae interpretationis statim obliviscitur, quia c. 5. immediate sequente contra Osiandrum disputans active vertit: *Si fides per dilectionem operans est illa justitia, per quam justificamur, certe non justificamur per justitiam Dei essentialem.* Ibid. cap. 20: *Fides per caritatem operans.* lib. 1. de clericis cap. 1: *fides quae per dilectionem operatur.* 7. Verbum graecum ἐνεργουμένη octies exstat apud Paulum Rom. 7, v. 5. 2. Corinth. 1, v. 6. et c. 4, v. 12. Galat. 5, v. 6. Eph. 3, v. 20. Coloss. 1, v. 29. 1. Thess. 2, v. 13. 2. Thess. 2, v. 7. ac semel apud Jacobum 5, v. 16. nuspiam vero passive usurpatur, sed semper active in διαθέσει media. 8. Constructio graeca passivam explicationem hoc loco non admittit, dicendum enim fuisset ἡ πίστις παρ' ἀγάπης ἐνεργουμένη. 9. Περίστασις loci repugnat expositioni passivae. Describit apostolus totam vitam hominis Christiani, in qua vult, lucere fidem et caritatem etc. et opponitur hoc dictum tum operosis justitiariis, tum ignavis hypocritis; hoc enim vult apostolus, quod in Christo nec circumcisio nec praeputium quicquam valeant, sed tantum fides, quippe cui soli competit, beneficia Christi in evangelio oblata apprehendere, et tamen illa fides non est otiosa et torpida, sed exserit se per dilectionem tanquam immediatum consequens et effectum. 10. Repetenda sunt hoc loco argumenta superius contra hanc distinctionem prolata, videlicet quod vera et proprie dicta forma sit essentialis, intrinseca et inseparabilis; quod talis forma fidei sit fiducialis apprehensio Christi, non autem caritas; quod nihil dicatur informe propter absentiam formae extrinsecae; quod causa movens rem extrinsece non sit ejus forma, sed efficiens; quod caritas sit effectus fidei ac proinde non possit esse principium movendae fidei; quod caritas potius a fide foveatur ac sano sensu formetur, cum non placeat Deo, nisi proficiscatur ex fide; quod fides non sit otiosa et torpida qualitas per caritatem animanda et excitanda, sed res viva, operosa et efficax, cui tribuitur a Spiritu sancto *robur et victoria*, Rom. 4, v. 20. 1. Joh. 5, v. 4: quae omnia Bellarmini interpretationem de caritate fidem agente, movente et formante evertunt. 11. Objiciunt quidam textum Syriacum, in quo vox ἐνεργουμένη passive sit reddita, sic enim legitur הַיְמָנוּתָא דְמֶתְגַּמְרָא בְּחוּבָּא, quod Tremellius vertit: *fides quae caritate perficitur*, sed respondemus, Graecum textum in Novo Testamento esse authenticum. Tradunt quidem Syri, a quibus versio illa ad nos pervenit, eam a Marco Petri disciplulo profectam esse, quod nos in medio relinquimus, nec tamen patiemur ejus auctoritatem textui Graeco (in quo constat, N. T. ab evangelistis et apostolis conscriptum esse,) exaequari, multo minus praeferri. Tremellius in praefat. vers. Syr. fatetur, quod auctorem ac tempus Syriacae paraphraseos invenire nondum potuerit. Adde, quod non sit a textu Syriaco hujus loci aliena significatio activa; sic enim scribit Andreas Masius in grammatica Syriaca de hithpaël: *Postrema formula erat hithpaël, quam patiendi verbis peculiariter esse dicatam dicebamus; sunt tamen in ea etiam quae actionem significant, sed fere qualem apud se quis agat*, ut אֶשְׁתְּאֵל recusavit. Luc. 14. Actor. 20. 1. Tim. 4. et 5. talia exempla in Syriaco textu N. T. occurrunt quamplurima; cumprimis ob- VII. 162.
servandus locus 2. Cor. 4, v. 12: *Itaque mors in nobis est efficax, in vobis vero vita*, vertente ipso Tremellio, ubi verbum Benoni in Hithpaël מִתְחַפֵּט active reddendum esse συνάφεια textus manifeste comprobat.

126. Expositis variis illis fidei divisionibus restat, ut fidei justificantis causas et proprietates investigemus. Causa efficiens principalis fidei justificantis est Deus, vel quod idem est Spiritus sanctus, cui cum regenerationis ac renovationis opus adscribitur, ab eo Pater et Filius neutiquam sequestrantur; inde fides dicitur *opus Dei* Joh. 6, v. 29, non solum quia fides ipsi grata ac accepta est, sed etiam quia eandem in cordibus operatur, 2. Cor. 4, v. 13: *habentes eundem spiritum fidei*, ubi spiritum ponit pro dono spiritus. Philipp. 1, v. 29: ἐχαρίσθη ὑμῖν, *ex gratia vobis datum, pro Christo, ut non solum in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini.* Philipp. 2, v. 13: *Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate.* Coloss. 2, v. 12. vocatur *fides* τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, *operationis Dei*, id est quam Deus operatur. Hebr. 12, v. 2: Christus est ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς πίστεως; *ideo non omnium est fides*, 2. Thess. 3, v. 2. sed est vere θεόσδοτον ἀγαθόν, ideo apostolus *pacem et caritatem cum fide precatur fratribus a Deo Patre et Domino Jesu Christo*, Ephes. 6, v. 23. Huc pertinet dictum Christi Matth. 16, v. 17: *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui est in coelo.* Nimirum per peccatum ita sumus corrupti ac depravati, ut non solum indigeamus redemtione, peccatorum remissione, salutis ac vitae aeternae

Causa efficiens principalis fidei.

dono, sed etiam ut ne fidem quidem ex nobis et de nostro afferre possimus, per quam divinae gratiae ac bonorum coelestium participes reddamur. Misertus igitur nostri Deus perinde facit, ut fidelis medicus, qui non solum medicinam affert aegroto, unde sanetur, sed etiam, si opus sit et hoc efficere aegrotus nequeat, id agit, ut quam affert, capere possit medicinam. Hanc sententiam in locis quamplurimis contra Pelagianos gratiae inimicos Augustinus ex Scripturis comprobat. Lombard. 2. sent. dist. 27. lit. B: *De gratia fidei Ephesiis scribens apostolus fidem non ex homine, sed ex Deo tantum esse asserit, inquiens: gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est; quod a sanctis exponitur: haec scilicet fides non est vi naturae nostrae, quia donum Dei pure est. Ecce et hic aperte traditur, quod fides non est ex libertate arbitrii, sive ex arbitrio voluntatis.* dist. 26. praeced. lit. G. ex August. de praedest. sanct. cap. 2: *Attendant et verba ista (non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis tanquam ex nobis) perpendant, qui putant, ex nobis esse fidei coeptum et ex Deo esse fidei supplementum. Commendans enim istam gratiam, quae non datur secundum aliqua merita, sed efficit omnia bona merita, inquit: non quod sufficientes simus cogitare aliquid boni, scilicet ex nobis. Quis autem non videat, prius esse cogitare quam credere? nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitaverit esse credendum. Si ergo cogitare bonum non est ex nobis, ut hic apostolus tradit, nec credere, quanquam et ipsum credere nihil est aliud, quam cum assensu mentis cogitare.* Thom. 2. 2. q. 6. artic. 1: *Ad fidem duo requiruntur, primo ut homini credibilia proponantur; secundo assensus credentis ad ea, quae proponuntur. Quantum ad primum, necesse est, quod fides sit a Deo, quia quae sunt fidei, excedunt rationem humanam, revelatio autem illa fit vel immediate, ut apostolis et prophetis, vel mediate. Quantum ad secundum, potest considerari duplex causa: una exterius inducens, ut miraculum vel persuasio hominis, sed neutrum est causa sufficiens, quia unus audientium et videntium miraculo convertitur, alter vero non; igitur oportet ponere causam interiorem, quae movet hominem interius. Cum vero homo assentiendo his, quae sunt fidei, elevetur supra naturam suam,*
VII. 163. *oportet, quod hoc insit ei ex supernaturali principio interius movente, quod est Deus.* Haec Thomas. Quomodo autem hujus doctrinae integritas a corruptelis Pelagianis ac Semipelagianis vindicanda sit, ostendimus in tractatu de libero arbitrio. **Photiniani negant, *fidem esse Spiritus s. donum.* Ostorodus in disput. Germ. opposita Tradelio part. 2. cap. 12. p. 203. *propterea quod ipsius judicio fides semper praecedat S. S., et S. S. per fidem accipiatur.* Respondemus: 1. Si fides non est donum Spiritus s. et Spiritus s. secundum adversarios est virtus et efficacia Dei, sequitur necessario, quod fides non sit donum ipsius Dei. Si fides est donum Dei, ut revera est, siquidem Deus sua virtute et efficacia eam in hominibus operatur 2. Thess. 3, v. 2. Phil. 2, v. 13, sequitur etiam, quod sit donum Spiritus sancti. 2. Imo juxta adversarios fides non esset donum sanctificans, cum omnia dona sanctificantia a Spiritu s. proficiscantur, atque virtus Dei sanctificans idcirco Spiritus s. appelletur. 3. Scriptura diserte testatur, quod Spiritu s. illuminamur, sanctificamur, regeneramur, quae omnia fidem includunt. 1. Cor. 12, v. 3: *nemo potest Jesum dicere Dominum nisi per Spiritum s.*, qui autem fidem habet, is potest dicere Jesum Dominum. 4. Fidem non ita putamus donum Spiritus sancti, quasi temporis intervallo subsequatur S. S., sed quod S. S. in ipsa hominis conversione fidem operatur, qua fide postea reliqua Spiritus sancti dona accipere et pro augmento orare potest. Ergo haec non sunt contraria, sed subalterna.**

127. Neque vero immediate vel per enthusiasticos raptus Spiritus sanctus vult operari fidem in cordibus hominum, sed mediate per verbi praedicationem, auditum, lectionem, meditationem. Ex luce verbi oritur lux fidei. Joh. 17, v. 20: *Rogo pro illis, qui per verbum eorum in me credituri.* Rom. 10, v. 17: *Fides est ex auditu, auditus autem per verbum.* 1. Cor. 1, v. 21: *Placuit Deo per stultitiam praedicationis* (evangelii) *salvos facere credentes.* 1. Cor. 3, v. 5. comparat apostolus ministros CHRISTI plantatoribus ac rigatoribus et addit: *Quis est Paulus? quis est Apollo? ministri sunt, per quos credidistis* (credentes facti estis), inde fides vocatur *fructus labiorum*, id est sermonum Dei, Esa. 57, v. 19. Quemadmodum in opere creationis lux corporalis oriebatur ex verbo, *dixit enim Deus: fiat lux, et facta est lux*, Genes. 1, v. 3; ita in opere ἀνακτίσεως sive regenerationis, quae est veluti secunda creatio, lux spiritualis oritur ex verbo. 2. Cor. 4, v. 6: *Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei in facie Jesu Christi.* Ergo causa instrumentalis fidei est praedicatio verbi, Spiritus s. non solum offert in verbo evangelii immensa beneficia Christi passione ac morte parta, sed etiam per verbum illud efficax est in cordibus hominum, accendit in eis fidem, qua oblata bona amplectantur sibique applicent. Quotquot igitur verbum Dei repudiant, persequuntur, blasphemant etc., in illis ordinarie Spiritus s. non vult operari fidem, cum tales *Spiritui sancti resistant*, Act. 7, v. 51. *ac se ipsos vita aeterna indignos judicent*, Act. 13, v. 46. Ex quo apparet, causam, quod plurimi ad fidem et salutem non perveniant, haudquaquam in absoluto quodam Dei decreto quaerendam esse, *ipse quippe vult omnes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire*, 1. Tim. 2, v. 4, sed in ipsis hominibus, *qui magis amant tenebras quam lucem*, Joh. 3, v. 19. qui gloriam hominum gloriae Dei praeferunt ideoque *credere non possunt*, Joh. 5, v. 44. qui *claudunt oculos suos, ne videant*, Matth. 13, v. 15. *quorum mentes Deus seculi hujus excaecat, ne fulgeat illis illuminatio*

Causa instrumentalis fidei.

evangelii, 2. Cor. 4, v. 4. qua de re in tractatu de electione et reprobatione uberius egimus.

Objectum fidei duplex. 128. Objectum sive materiam circa quam fidei ratione notitiae et assensus diximus superius §. 69. esse omne et solum Dei verbum in Scripturis prophe-
VII. 164. ticis et apostolicis propositum, nequaquam vero traditiones humanas, vel rationis somnia. Porro Scholastici distinguunt inter objectum materiale et formale. Thom. 2. 2. q. 1. art. 1: *Id quod cognoscitur, est materiale objectum habitus cognoscitivi; id quo cognoscitur, est formale. In fide formalis ratio objecti nihil aliud est, quam prima veritas, non enim fides, de qua loquimur, alicui assentit, nisi quia est a Deo revelatum, ideo ipsi veritati divinae fides innititur tanquam medio. Si consideremus materialiter ea, quibus fides assentit, tunc sunt multa alia praeter Deum, quae tamen habent aliquem ordinem ad Deum.* art. 2: *Ex parte rei creditae objectum fidei est aliquid incomplexum, scilicet res ipsa, de qua fides habetur; ex parte credentis objectum fidei est aliquod complexum, per modum enuntiabilis.* q. 5. art. 4: *Formale objectum fidei est simplex et unum, scilicet prima veritas, secundum hoc fides una; ea vero, quae materialiter credenda proponuntur, sunt plura, et sic potest unus plura explicite credere, quam alius.* Ex hoc theoremate, quod formale objectum fidei sit prima veritas seu revelatio divina, recte deducit Biel, quod non possit fieri additio fidei per novum articulum ab ecclesia vel pontifice edendum, sic enim scribit 3. sent. dist. 25. p. 11. dub. 3: *Sicut veritates catholicae absque omni approbatione ecclesiae ex natura rei sunt immutabiles et immutabiliter verae, ita sunt immutabiliter catholicae reputandae. Similiter sicut haereses absque omni reprobatione et damnatione sunt falsae, ita absque omni reprobatione sunt haereses reputandae, quod sic ostenditur: Aut veritas dicenda est catholica, quia est divinitus revelata aut in Scriptura divina contenta, aut quia ab ecclesia recepta, aut quia a summo pontifice approbata, aut quia ex aliquo praedictorum sequitur in consequentia necessaria. Si primum aut secundum, quia revelatio divina non dependet a summo pontifice nec ab ecclesia, ergo horum approbatio nihil facit ad hoc, quod talis veritas sit catholica. Si tertium, quaeritur, quare ecclesia talem veritatem recepit, aut quia sibi divinitus est revelata, et tunc absque tali receptione est catholica; aut quia eam in Scripturis invenit, et tunc iterum absque tali receptione est catholica; aut quia per experientiam aut naturalem rationem eam cognovit, sed rationi et experientiae ecclesia in recipiendo catholicam veritatem inniti non potest, tum quia quae sunt fidei, supra experientiam et rationem, tum quia sic omnem veritatem geometricam et naturalem posset facere catholicam; aut quia sibi placet, et sic fides esset in voluntate hominum. Si detur quartum, arguitur eodem modo. Si quintum, clarum est, quod sequeretur etiam sine approbatione ecclesiae. Patet ergo, quod nulla veritas est catholica ex approbatione ecclesiae vel papae, sed ecclesia vel papa per suam approbationem aliquam veritatem fuisse aut esse catholicam agnoscit et definit.* Hactenus Biel, quae nunquam poterunt conciliari cum disputationibus hodiernis Pontificiorum. **Piggius lib. 1. hierarch. eccles. c. 2: *Ecclesia impertit canonicam auctoritatem quibusdam libris Scripturae, quam ex se ipsis non habuerunt.*** Stapletonus in relect. princ. fidei controv. 5. quaest. 2. artic. 4. p. 514: *Si praesens ecclesia librum Hermae pastoris nomine inscriptum, constitutiones apostolicas a Clemente editas et similes* (quos apocryphos libros esse manifeste constat) *in canonem sacrae Scripturae referret, nulla ratio obstat, quin eos pro canonicis admittere debeamus.* Bellarminus lib. 2. de sacram. c. 25: *Omnium dogmatum firmitas pendet ab auctoritate praesentis ecclesiae.* lib. 4. de not. ecclesiae c. 2: *Scripturae pendent ab ecclesia, non contra, ut saepe diximus.* Sacroboscus defens. Bellarm. part. 1. c. 6: *Verum est, multos sanctos viros quaedam mordicus tenuisse et propugnasse acerrime, quae contra Dei verbum fuerunt, nec tamen pro haereticis habitos, quoniam per auctoritatem ecclesiae tempore ipsorum contrarium non fuit definitum.* Atqui si ecclesia librum quendam sua natura apocryphum in canonem potest referre, quomodo non potest accessio fidei per ecclesiae decretum fieri? Si propugnantes id, quod verbo Dei contrarium, non sunt haeretici ante ecclesiae decisionem, quomodo catholicae veritates absque ecclesiae auctoritate sunt immu- VII. 165.
tabiles et immutabiliter verae?

Quid proprie articulus fidei. 129. Porro ***objectum fidei* ratione assensus est vel *adaequatum*, nimirum omne et solum Dei verbum, vel *primarium*, quod sunt praecipua doctrinae capita, quae vocare solemus *articulos fidei*; ratione *fiduciae* objectum vel est *generale*, nimirum promissio gratiae, vel *speciale*, quod est Christus redemtor.** Cum etiam ea, quae in Scripturis credenda proponuntur, non sint uniusmodi, sed quaedam directe et per se ad fidem pertineant, quaedam vero certo ordine et reductione, quales sunt historicae descriptiones rerum a sanctis gestarum, ideo proprie et accurate loquendo non omnia, quae in Scriptura proponuntur, pro articulis fidei sunt habenda, sed tantum dogmata illa, quorum cognitio ad salutem necessaria est; et inter ipsos articulos fidei quoddam discrimen occurrit, quaedam enim sunt fundamentales et principales, utpote mysterium trinitatis et incarnationis; quaedam vero minus principales, qui ad priores illos referuntur iisque subordinantur. Thom. 2. 2. q. 1. art. 6: *Aliqua sunt credibilia, de quibus est fides non secundum se, sed solum in ordine ad alia; quia vero fides principaliter est de his, quae videnda speramus in patria, ideo per se ad fidem pertinent, quae directe nos ordinant ad vitam aeternam. Quaedam vero proponuntur in Scriptura ut credenda, non quasi principaliter intenta, sed ad manifestationem divinae majestatis vel incarnationis.*

Ibid.: *Articulus significat coaptationem aliquarum partium distinctarum, unde et credibilia fidei Christianae dicuntur per articulos distingui, in quantum in quasdam partes dividuntur, habentes aliquam coaptationem ad se invicem;* art. 8: *Illa per se pertinent ad fidem, quorum visione in vita aeterna perfruemur et per quae ducimur ad vitam aeternam. Duo autem nobis videnda proponuntur, scilicet occultum divinitatis et mysterium humanitatis Christi, prioris visio nos beatos facit, per posterius in gloriam filiorum Dei accessum habemus.* q. 2. art. 5: *Fidei objectum per se est id, per quod homo beatus efficitur, per accidens autem et secundario se habent ad objectum, quae in sacra Scriptura continentur, ut quod David filius Isai. Quantum ergo ad credibilia, quae sunt articuli fidei, tenetur homo explicite credere; quantum ad alia credibilia, sufficit implicite credere, vel in praeparatione animi, in quantum paratus est credere, quicquid Scriptura continet.* Hanc praeceptoris sui doctrinam si in Ratisbonensi colloquio Jesuitae observassent, nunquam erupissent in hanc vocem, *esse articulum fidei, quod canis Tobiae caudam moverit.*

Objectum fidei ratione fiduciae esse promissiones evangelii.

130. Ceterum cum fides sit non solum notitia et assensus, sed etiam fiducia, ideo quaerendum est proprium illud objectum, quod fidei, quatenus est fiducia, competit. Illud dicimus esse promissiones Dei gratuitas; est enim perpetua relatio inter verbum promissionis et fidem, quae verbo illi innititur. Lutherus tom. 2. Lat. Jen. fol. 280: *Deus non aliter cum hominibus unquam egit aut agit quam verbo promissionis; rursus nec nos cum Deo unquam agere aliquid possumus quam fide in verbum promissionis ejus. Opera ille nihil curat, nec eis indiget, quibus potius erga homines et cum hominibus et nobis ipsis agimus. Indiget autem, ut verax in suis promissis a nobis habeatur talisque longanimiter sustineatur et sic fide, spe et caritate colatur. Quo fit, ut gloriam suam in nobis obtineat, dum non nobis currentibus, sed ipso miserente, promittente, donante omnia bona accipimus et habemus.* Sed enim cum promissiones gratuitae sint variae, ideo dicimus, fidei justificantis proprium et adaequatum objectum esse promissionem evangelicam de Christo mediatore. Sane vera et justificans fides apprehendit etiam reliquas promissiones de bonis spiritualibus et corporalibus, ut VII. 166. testantur exempla Hebr. 11. prolixe enumerata, sed eatenus non justificat; justificat autem quatenus Christi meritum in verbo evangelii sibi oblatum apprehendit, id quod sequentibus confirmatum damus argumentis.

131. ** *Promissio est objectum fidei justificantis proprium.* 1. Rom. 4, v. 16: *Propterea ex fide, ut sit per gratiam, quo firma sit promissio universo semini.* Fides igitur per gratiam recumbit in promissionem, et proinde promissio est proprium fidei justificantis objectum. 2. Hebr. 11, v. 1: fides est sperandarum substantia rerum et argumentum non apparentium. Quae enim in promissione gratiae continentur, sperantur et non apparent. Cum ergo fidem definiat apostolus per ea, quae sperantur et non apparent, quia haec misericordiae promissionem declarant, idem est ac si diceret, fidem esse substantiam et argumentum promissionis Dei; quia fides justificans recumbit in promissionem, h. e. in ea, quae sperantur et non apparent, tanquam in verum et proprium objectum. 3. Rom. 4, v. 20: *Adversus promissionem DEI non haesitavit, disceptavit infidelitate, sed robustus factus est fide dans gloriam DEO,* ubi fides per fiduciam promissionis describitur. Ibid. v. 21: *Abraham roboratus est fide dans gloriam DEO, certo persuasus, quod, ubi quid promisit, possit etiam praestare.* Ergo fides justificans est talis fides, qua fidelis certo persuasus est de promissione DEI.** Nota igitur 1. ubicunque in Scripturis ex professo et velut in propria sede de fide justificante agitur, ibi proprium et adaequatum ejus objectum statuitur Christus cum suo merito, passio et mors Christi, misericordia Patris coelestis in Christo nobis oblata, promissio evangelica de Christi satisfactione etc.: quae omnia eodem redeunt. Ergo illud ac non aliud fidei justificantis objectum est agnoscendum. Antecedens ex infinitis locis patet, considerentur modo sequentia. Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis, per ipsius* (DEI) *gratiam, per redemtionem quae est in Christo Jesu;* v. 25: *quem proposuit Deus ἱλαστήριον per fidem in sanguine ipsius.* Rom. 4, v. 24: *Non propter Abrahamum solum hoc scriptum, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis.* v. 25: *qui traditus est propter peccata nostra et resurrexit propter justificationem nostram.* Rom. 10, v. 4: *Christus est finis legis ad justitiam omni credenti;* v. 9: *si credideris in corde tuo, quod DEUS Jesum suscitaverit a mortuis* etc. Act. 10, v. 43: *Christo omnes prophetae testimonium perhibent, quod remissionem peccatorum accepturi sint per nomen ejus, qui credunt in eum.* Quo pertinent emphatica illa *credere in Christum, in nomen Christi, fide Christum recipere,* item *fides Jesu Christi* etc. 2. Illud, quo apprehenso coram DEO justificamur et a peccatis absolvimur, illud inquam et nihil aliud est proprium et adaequatum fidei justificantis objectum. Atqui gratia Dei in Christo, vel quod idem est Christus in officio mediatoris, sive obedientia et satisfactio Christi est illud ipsum et nihil aliud, quo apprehenso coram Deo justificamur. Ergo gratia DEI in Christo, vel quod idem est Christus in officio mediatoris, sive obedientia et satisfactio Christi est proprium et adaequatum fidei justificantis objectum. Minoris veritas est satis evidens, dicitur enim Christus *nobis a Deo factus justitia et redemtio,* 1. Cor. 1, v. 30. *in quem qui credit, habeat vitam aeternam,* Joh. 6, v. 47. et additur exclusiva Actor. 4, v. 12: *Non est aliud nomen sub coelo datum hominibus, in quo possimus salvari, quam nomen Jesu;* quin imo haec

totius evangelii vox est perpetua, credendo in Christum nos justificari. 3. Quod peccata nostra arguit, accusat et damnat, non potest esse proprium fidei justificantis objectum; siquidem fides quaerit peccatorum remissionem et condonationem, quam nunquam inveniet in doctrina arguente, accusante et damnante peccata. Atqui *ex lege est peccati agnitio*, Rom. 3, v. 20; *lex iram operatur*, Rom 4, v. 15; *concludit omnes sub peccato*, Gal. 3, v. 22. Ergo lex non potest esse proprium fidei justificantis objectum. 4. Ex quo non est justificatio, illud non potest esse fidei justificantis objectum. *Ex* lege et *operibus legis non est justificatio*, Rom. 3, v. 20. Gal. 3, v. 10; *lex non est ex fide*, Gal. 3, v. 12; *justitia Dei sine lege manifestata est*, Rom. 3, v. 21. Ergo legis doctrina cum omnibus suis praeceptis, promissionibus et operibus non potest esse justificantis fidei objectum; sed in evangelio solo illud quaerendum erit, cujus summa est obedientia et satisfactio Christi. 5. Si passio et meritum Christi non est proprium fidei justificantis objectum, consequens erit, fidem, quatenus fertur in Christum, non aliter nec magis justificare quam quatenus fertur in doctrinam de diabolis et inferno, cum et haec in Scripturis sit revelata. Item, qui credit, verum esse illud Mosaicum, *maledictus qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis*, habere fidem justificantem. At haec omnia sunt absurda. Ergo et illud, ex quo talia consequuntur. 6. Affero huc typum aenei serpentis, cujus intuitu sanabantur Israëlitae ab inflictis venenatis vulneribus. Ut ergo Israëlitarum intuitus directe in propositum serpentis typum, nec in aliud quicquam ferebatur, ita fides justificans est perspicacissimus intuitus solum Christum in cruce exaltatum et maledictionem pro nobis factum respiciens, Joh. 3, v. 14. 7. Denique cujusvis vere pii et credentis conscientiam hic compello testem,
VII. 167. quod in seriis pietatis exercitiis contra infernales tentationes nulla alia firma ac solida consolatio locum habeat, nisi quae ex Dei misericordia in Christo proposita et ex Christi satisfactione abundantissima hauritur.

Testimonia Patrum.

132. Hac de re ita loquuntur patres: Basilius in serm. de humil.: *Qui gloriatur, in Domino glorietur, quod Christus nobis factus sit a Deo justitia, sapientia, sanctificatio, redemtio. Haec est perfecta et integra gloriatio in Deo, quando neque ob justitiam suam quis sese jactat, sed novit quidem, se ipsum verae justitiae indignum esse, sola autem fide in Christum justificatum.* Ambrosius in 1. Cor. 1: *Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum.* Hilarius in c. 5. Matth. can. 8: *Regnum coelorum, quod prophetae nuntiaverunt, Johannes praedicavit. Dominus noster in se esse positum professus est, vult sine aliqua incertae voluntatis ambiguitate credi.* Chrysostomus in c. 10. Rom.: *Si legis finis Christus est, sequitur, quod, qui Christum non habet, etiamsi legis justitiam habere videatur, eam tamen non habeat; qui vero Christum habeat, etiamsi legem non praestiterit, totum tamen acceperit.* Augustinus serm. 8. de verb. Dom.: *Interrogo nunc, credisne, o peccator, Christo? dicis: credo. Quid credis? gratis universa tibi peccata per ipsum remitti posse? habes quod credidisti.* Maxentius in conf. fidei: *Quapropter ab Adam nullum huc usque per naturae vigorem credimus esse salvatum, nisi dono gratiae Spiritus s. in fide nominis Jesu, quia non est aliud nomen sub coelo datum hominibus, in quo oporteat eos salvos fieri, nisi in nomine Jesu.* Cyrillus lib. 4. in Joh. c. 24: *Vides quomodo a peccatis et a prava iniquitatis via nos revocet, ut delictorum remissionem per fidem Christi consequi possimus, justificamur enim non ex operibus legis, sed gratia Christi, quae desursum nobis per misericordiam Dei concessa est.* Bernhardus serm. 1. de annunt. Mar.: *Si credis, peccata tua non posse deleri nisi ab eo, cui soli peccasti et in quem peccatum non cadit, bene facis; sed adde adhuc, ut et hoc credas, quia per ipsum tibi peccata donantur. Hoc est testimonium, quod perhibet in corde nostro Spiritus s. dicens; dimissa sunt tibi peccata tua.* serm. 61. in Cant.: *Revera ubi tuta firmaque securitas nisi in vulneribus salvatoris? tanto illic securior habito, quanto ille potentior est ad salvandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur; non cado, fundatus enim sum supra petram firmam. Peccavi peccatum grande, turbatur conscientia, sed non perturbabitur, quia vulnerum Domini recordabor, nempe vulneratus est propter iniquitates; quid tam ad mortem, quod non Christi morte salvetur?* Remigius Antisiodorensis in Psalm. 10: *In domino confido, hoc est tota fides mea in Christo est, per illum solum credo, me justificari et salvari, ille est mihi mons, ille refugium.* Pertinet huc dictum Lombardi 3. sent. dist. 19.
lit. A: *Deus proposuit Christum propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, id est per fidem passionis, ut olim adspicientes serpentem aeneum in ligno erectum a morsibus serpentum sanabantur. Si ergo recte fidei intuitu in illum respicimus, qui pro nobis pependit in ligno, a vinculis diaboli solvimur* etc. VII. 168.
Pererius objectum fidei justificantis sic describit disp. 11. in c. 3. Rom. num. 49: *Principalis materia, seu ut vocant objectum fidei est Christus, id est ejus humanitas et divinitas et mysteria ejus, maxime vero incarnationis, passionis et resurrectionis.* Cornelius a Lapide in comm. c. 4. Rom.: *Fidei Abrahae objectum speciale fuisse benedictum semen, videlicet Christum,* agnoscit.

Exceptiones Bellarmini. 1. Fidem Abrahae non respexisse promissionem de remissione peccatorum.

133. Excipit Bellarminus 1. de justif. c. 11. *1. Fidem Abrahae non respexisse promissionem de remissione peccatorum, sed de vocatione gentium et multiplicatione generis*, h. e. ut superiori c. 8. exponit, *Abrahamum non credidisse sibi per specialem misericordiam remissa fuisse peccata, sed patrem se futurum multarum gentium ex filio, quem sibi centenario uxor nonagenaria et sterilis*

praeter solitum ordinem cursumque naturae paritura esset. Illud credere nihil aliud erat, quam credere, Deum, qui promiserat, omnipotentem ac fidelissimum esse. Respondemus: negamus, fidem Abrahae tantum respexisse Dei omnipotentiam et promissiones corporales. 1. Promissio erat facta Abrahae de semine, *in quo benedicendae sint omnes gentes*, Genes. 12, v. 3. c. 18, v. 18. c. 22, v. 18. haec promissio explicanda est ex protevangelio Genes. 3, v. 15: *Semen mulieris conteret caput serpentis*; ergo principale objectum fidei, qua promissioni divinae Abrahamus credidit, fuit semen illud benedictum, in quo gentes benedicendae, hoc est Messias promissus. Augustinus lib. 16. de civit. Dei cap. 16: *Advertendum est, duas res promissas Abrahae, unam scilicet quod terram Canaan possessurum fuerat semen ejus; aliam vero longe praestantiorem non de carnali, sed de spirituali semine, per quod pater est non unius gentis Israëliticae, sed omnium gentium, quae vestigia ejus fidei sequuntur.* 2. Id ipsum emphatice proponit et explicat apostolus Gal. 3, v. 16: *Abrahae dictae sunt promissiones et semini ejus, non dicit, et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo, qui est Christus.* Ergo nucleus promissionis illius est Christus mediator et redemtor. ** Abrahamus dicitur in Hebraeo *credidisse in Jehovam*, quod notat fiduciam illam, qua in Dei misericordia totus acquiescebat. Promittitur ipsi semen instar arenae maris per totum orbem diffundendum, quod in carnali semine impleri non potuit, sed demum in aggregatione gentium ad fidem Abrahae impletum est.** 3. Fidem Abrahae proponit apostolus velut exemplar fidei, qua omnes credentes *benedicuntur et justificantur* Rom. 4, v. 22. et 23. 24. Gal. 3, v. 8; atqui fides reliquorum salvandorum principalis et proprii objecti loco habet Christum mediatorem ac redemtorem. Ergo de fide Abrahae idem dicendum fuerit, alias regula et exempla invicem dissiderent. 4. Quid quod apostolus Rom. 4, v. 6. ad justificationem Abrahae accommodat illud Psalmi: *Beati quorum remissae sunt iniquitates et quorum obtecta sunt peccata;* quo igitur veritatis colore negari poterit, Abrahamum non credidisse, sibi peccata remissa esse? 5. Benedictio illa Abrahae promissa sic explicatur: Eph. 1, v. 3: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis omni benedictione spirituali in coelestibus*, et Gal. 3, v. 14. benedictio illa constituitur in liberatione a maledicto legis: *Christus factus pro nobis maledictum redemit nos a maledictione legis, ut benedictionem Abrahae promissam consequeremur*, v. 9: *qui enim ex fide sunt*, benedicuntur cum fideli Abraham. 6. Genes. 15, v. 1. Abrahae talis datur promissio: *Ero protector tuus et merces tua magna valde;* ubi promittit Deus, se Abrahamo propitium fore; atqui sine Messiae satisfactione nemo potest Deum habere propitium, illam igitur fides Abrahae potissimum respexit. 7. Huc referendum est circumcisionis sacramentum, quod σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως apostolus vocat Rom. 4, v. 11; ideo enim circumcisio instituta est in illa parte corporis, ut de venturo semine admoneret; *ideo sanguis profundebatur, ut sanguine promissi seminis peccatum per carnalem generationem in infantes propagatum aboleri significaretur.* August. 16. de civit. Dei c. 33. et Theodoret. q. 73. in Genesin, ceremoniam illam in juramento adhibitam, quod Eleazarus *manu subter femur posita* jurare jussus Gen. 24, v. 2, ad recordationem promissi seminis referunt, siquidem hoc ritu velut in tabulis corporis sui promissionem de benedicto semine Abrahamus Eleazaro proposuit. 8. Ambrosius lib. 1. de Abraham. c. 3. circa finem huc refert dictum Christi Joh. 8, v. 56: *Abraham exsultavit, ut videret diem meum, et vidit et gavisus est. Quomodo* (inquit) *Abrahae propago diffusa est nisi per hereditatem fidei, per quam coelo comparamur, conferimur angelis, aequamur stellis? ideo ait, sic erit semen tuum. Et credidit Abraham Deo. Quid credidit? Christum sibi per susceptionem corporis heredem futurum, ut scias, quia hoc credidit, Dominus ait: Abraham diem meum vidit et gavisus est.* Ex quibus omnibus manifestum est, fidem Abrahae principalis objecti loco habuisse promissionem de Christo, propter quem se Deo placere sibique peccata remitti credidit. 9. Quamvis igitur fides Abrahae simul spectaverit promissionem de multiplicatione seminis, tamen per illud haudquaquam excluditur principale fidei objectum, promissio scilicet de semine benedicto, quod ex posteris Abrahae erat nasciturum, quin imo ideo promittebatur seminis multiplicatio, ut ex eo nasceretur Messias. Ergo fides apprehendens promissionem de multiplicatione seminis, includit adeoque praesupponit fidem, quae apprehendit promissionem de benedicto semine. 10. Nec valet haec illatio: Fides Abrahae respexit Dei omnipotentiam. Ergo specialis misericordia non fuit ejus objectum. Hac ratione ex subordinatis fiunt pugnantia, ex illis, quae amice conspirant, contraria. **Agnoscit hoc Pererius disp. 2. in cap. 4. Rom. num. 7: *Dicere licet, fidem Abrahae, quam in illo Genesis loco laudat Scriptura, non solum fuisse de carnali multiplicatione seminis; verum fuisse eam praecipue de uno illo semine ipsius Abrahae, in quo benedicendae erant omnes gentes, id autem semen erat Christus, ut interpretatur Paulus in epist. ad Galat., atque idem sentiebant veteres Hebraei, unicum illud semen, per quod benedicendae erant omnes gentes, non aliud fore quam Messiam intelligentes atque interpretantes. Abraham porro explicatam atque expressam habuisse fidem Christi, dubitare nos minime sinunt verba illa Domini nostri Joh. 8, v. 56. Abraham exsultavit, ut videret diem meum, vidit et gavisus est.* Haec Pererius, quae repetiit ex illis, quae in Genesin scripsit disp. 4. in c. 15. num. 50, ubi etiam non obscure fatetur, se ista ex alterius Pontificii scriptoris Thomae Anglici comment. in Gen. fuisse mutuatum.**

VII. 169.

2. Nos principium in eo petere, quod fides non justificet ut respicit historias et comminationes legales.

134. *2. Nos principium petere, quando sic argumentamur: Fides non justificat, ut respicit historias ac legem ejusque comminationes, sic enim pavores et desperationem auget. Ergo haec omnia non sunt proprium fidei justificantis objectum.* Hoc argumentum dicit Bellarminus a catholicis rideri, cum assumatur id, quod erat probandum, videlicet *fidei justificantis officium esse reddere homines securos ac certos de remissione peccatorum et de salute sempiterna.* Respondemus: Argumentum nostrum tale est: Quicquid conscientiam erigit, pacificat et tranquillat, illud non potest proprii objecti loco habere id, quod accusat, terret, damnat et ad desperationem adigit, quo in numero sunt mandata legis ejusdemque comminationes, historiae et exempla poenarum. Fides erigit et pacificat conscientiam. Ergo etc. In hoc argumento non petitur principium, quamvis enim Romanensibus mirum et absurdum videatur, fidei justificantis officium esse conscientiam pacificare et hominem de remissione peccatorum certum reddere, illud tamen immotis Scripturarum sacrarum fundamentis niti suo loco ostendimus, et quid manifestius pronuntiato illo apostolico Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus ad Deum?* Proinde minor propositio hujus argumenti est immota. Quae majori propositioni Bellarminus obvertit, facilem habent explicationem: *1. Fides justificat augendo pavores, non ut illi vellent securitatem afferendo, sed revocando a peccatis et disponendo ad justitiam.* Respondemus: Si de securitate carnali loquitur Bellarminus, quae timorem Dei excludit ac peccatis libere indulget, quasi illam propugnemus, injuriam nobis facit, talem enim securitatem a fide justificante afferri non solum non dicimus, sed etiam tale quid statuentibus aperte contradicimus, ut suo loco apparuit. Quod asseritur, fidem justificare augendo pavores, id non potest aliter intelligi, quam per accidens hoc fieri; quando enim fides historica respectu notitiae intuetur historias et exempla poenarum, inde oriuntur pavores conscientiae ob admissum peccatum et metum judicii divini; illi pavores nondum sunt justificatio, sed sunt veluti anteambulones justificationis, cum Deus *prius mortificet, antequam vivificet, prius ad inferos deducat, antequam ex illis reducat* 1. Sam. 2, v. 6, ergo instar paedagogi cujusdam deducunt nos ad Christum, quem proposuit nobis Deus ἱλαστήριον, in quo gratiam DEI et remissionem peccatorum fides quaerit et fiducialiter eum apprehendit; ac tunc demum vere est et dicitur fides justificans. Id ipsum quodammodo Bellarminus agnoscit dicens, *fidem respiciendo denuntiationes et historias poenarum, et sic augendo pavores justificare, quia sic revocat a peccato et disponit ad justitiam.* Atqui revocatio a peccato et dispositio ad justitiam nondum est ipsa justificatio, sed ejus antecedens. *2. Non omnes historiae excitant pavores et augent desperationem, quia in historia mortis Christi ostenditur, quod mors illa sit pretium pro peccatis mundi.*

VII. 170.

Respondemus: Quaedam historiae sunt legales, quaedam evangelicae. Historia de morte et passione Christi ad legem refertur, quatenus in ea proponitur speculum lucidissimum irae divinae adversus peccata, cujus ignis non potuit nisi Christi sanguine exstingui; quatenus vero immensa Dei misericordia, qui Filium suum pro nobis in mortem tradidit, et pretiosum Christi meritum in ea nobis proponitur, eatenus ad evangelium pertinet et proprium fidei justificantis objectum continet. *3. Historiae de conversione Pauli, Matthaei, Zacchaei, Magdalenae etc. in spem erigunt peccatorem et ad quaerendum potius Deum, quam ab eo fugiendum hortantur. Ergo fides justificans respicit historias.* Respondemus: Evangelicae hae sunt historiae, in quibus immensa Dei misericordia propter Christum peccata remittentis proponitur, nec tamen nuda illarum historiarum notitia fidem justificantem absolvit, sed quando in historiis illis misericordiam Dei in Christo nobis propositam et exemplis ejusmodi comprobatam intuemur ac firmiter statuimus, nobis quoque propter Christum peccata remitti et Deum erga nos talem fore, qualem sese erga conversos illos praestitit, tunc demum vera et justificans fides in corde nostro oritur, quem usum historiarum evangelicarum proponit dictum apostoli 1. Tim. 1, v. 16: *Ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus omnem potentiam ad informationem eorum, qui credituri sunt in eum ad vitam aeternam. 4. Fides respiciens leges et mandata justificat, quia excitat in homine propositum bene operandi, sine quo nemo justificari potest.* Respondemus: propositum bene operandi non est ipsa justificatio, sed ejus fructus atque consequens. Πρῶτον ψεῦδος hujus et superiorum exceptionum consistit in eo, quod fides justificet per modum dispositionis, non autem apprehendendo Christi justitiam in verbo evangelii oblatam, qua de re paulo post plenius agetur. Fatemur igitur, fidem historicam respicere leges et mandata; fatemur, cum fide justificante conjunctum esse bene operandi propositum, sed ex eo nondum sequitur, fidem justificare, ut respicit leges et mandata, vel prout bene operandi propositum habet conjunctum.

135. *3. Ex dictis fidem in actu justificationis describentibus propter pronomina illa: nobis, nostris, me etc. recte quidem inferri, quod unusquisque generales promissiones sibi per fidem applicare debeat, sed promissiones absolutas testari solum de sufficientia meritorum Christi, nullam autem exstare promissionem generalem, quae testetur, Christi mortem in omnibus sortiri suum effectum absque ulla conditione ex parte ipsorum, sed omnes esse conditionales, quod efficaciam attinet, cum fidem et sacramenta requirant.* Respondemus: acceptamus utraque manu, quod dat nobis Bellarminus, videlicet justificantis fidei proprium esse generales promissiones sibi applicare, ex quo evidenter sequitur, fidem justificantem non esse solum notitiam et assensum, sed etiam fiduciam, qua amplectimur oblatas promis-

VII. 171. 3. Promissiones evangelicas non esse absolutas.

siones, easdemque nobis in specie applicamus. Quod autem Bellarminus regerit, promissiones evangelii non esse absolutas, sed conditionales, de eo quid statuendum sit in tractatu de evangelio late diximus. Breviter, promissiones legis proprie sunt conditionales, quia requirunt nostra opera; promissiones evangelii sunt gratuitae, quia non requirunt nostra opera, nostram dignitatem, ac nostra merita, sed gratis propter Christum bona coelestia offerunt; interim tamen, ut bonorum in promissionibus evangelicis oblatorum participes reddamur, ex parte nostra requiritur fides, quae non est opus nostrum, sed opus Dei in nobis; nec suae dignitatis respectu justificat, sed quia Christum apprehendit; nec ex viribus liberi arbitrii oritur, sed per verbum a Spiritu s. accenditur. Ergo si *absolutum* opponitur nostris operibus et nostrae dignitati, dicimus, promissiones evangelicas absolutas esse, i. e. absque ullo dignitatis atque operum nostrorum respectu bona coelestia nobis offerre. Si vero absolutum opponitur fidei, negamus, promissiones evangelicas absolutas esse, quia bonorum in evangelio oblatorum non nisi fide participes reddimur. Pari ratione si conditionale intelligitur respectu nostrorum operum, dicimus, promissiones evangelii non esse conditionales, quia non requirunt nostra opera ac merita; sin vero conditionale intelligitur respectu fidei, dicimus, promissiones evangelii esse conditionales, quia ex parte nostra fides requiritur: sed ex eo nondum sequitur, incertas esse evangelii promissiones, credens enim scit, se credere, et quamvis fides illa laboret adhuc infirmitate, nihilo tamen minus est vera et justificans fides. Nugas igitur vendit Bellarminus, quando clarissimum dictum Joh. 1. epist. 5, v. 13: *Haec scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam aeternam habetis, qui creditis in nomine filii ejus*, sophistica cavillatione eludere conatur. *S. Johannes* (inquit) *verissime dicit, omnes qui credunt, videlicet sicut oportet, habere vitam aeternam, nimirum in spe; non autem dicit, omnes, qui arbitrantur, se credere sicut oportet. Itaque ait quidem, haec scribo vobis, qui creditis, ut sciatis, quia vitam habetis aeternam; sed non ait, haec scribo vobis, ut sciatis, vos habere fidem, qualis requiritur. Sententia igitur apostoli conditionalis est, scribit enim iis, qui credunt, ut sciant, se habere vitam aeternam, si revera sicut oportet credant, h. e. si fidem habeant, quae per dilectionem operatur.* Respondemus: mirum non est, illam fidem per ignorantiam a Bellarmino superius fuisse definitam, quae cum credit, tamen credere sese nescit. Atqui dictum Johannis apertissime huic monstroso errori repugnat, qui enim per fidem sese vitam aeternam habere sciunt, an illi sese credere nesciunt? et quo tandem fine apostolus haec scriberet, si nemo esset, qui se revera ut oportet credere sciret? latet autem sophistica ambiguitas in phrasi *credere ut oportet*. Ea enim vel opponitur nudae jactantiae sive professioni fidei, qua quis solum *dicit, se habere fidem, operibus autem eam non demonstrat*, ut loquitur Jacobus c. 2, v. 14, talem hypocritam libenter fatemur non credere ut oportet, cum fides illa sit mortua et inane simulacrum; vel opponitur fidei imperfectioni, ut hac ratione credere sicut oportet sit fide perfectissima, omni omnino dubitatione exclusa instructum esse, eandemque perfectis fructibus omni imperfectione et labe destitutis comprobatam dare; ad quam perfectionem cum nemo hominum in hac vita assurgat, ideo neminem credere sicut VII. 172. oportet, consequens foret, sicque per hanc glossam Jesuiticam promissiones evangelii nobis plane redderentur inutiles et incertae; nos autem cum apostolo dicimus Rom. 4, v. 16: *ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio.* Quamvis igitur credentes sentiant adhuc fidei infirmitatem, et hac ratione nondum tam firmiter, sicut oportet, se credere sciant, tamen serio ac sincero corde Christo adhaerent, et fidem suam fructibus, videlicet dilectionis operibus, comprobare satagunt, et hac ratione ut oportet, h. e. vere se credere sciunt, non hypocritice nudis verbis fidem jactare.

Antithesis adversariorum.

136. Atque haec sunt firmamenta nostrae sententiae ab exceptionibus adversariorum vindicata de proprio et adaequato fidei justificantis objecto, restat, ut Pontificiorum sententiam et argumenta consideremus. Sic ergo scribit Gotthardus Canonista Patav. in defens. eccles. cathol. p. 115: *Lutherani praeter fidem historicam novam quandam specialem invenerunt, qua meritum Christi apprehendamus ac nobis peccata remissa esse certo statuamus, eam nos non secus atque pestem exsecramur.* Conf. Colon. p. 118: *Objectum fidei justificantis est omne id, quod in verbo Dei revelatum.* Ruard. Tap. in expl. art. 9. p. 75: *Fides, qua quis firmiter credit et certo statuit, propter Christum sibi remissa esse peccata, seque possessurum vitam aeternam, nullum habet in Scripturis testimonium, imo iisdem adversatur.* Pistor. in dis. de justif. thes. 19: *In eo longe aberrant, quod opinantur, fidem ferri solum vel principaliter in passionem et mortem Christi.* Bellarminus lib. 1. de justif. c. 4: *Catholici* (Romanenses) *fidem tam late patere volunt, quam late patet verbum Dei, certam autem promissionem specialis misericordiae non tam ad fidem, quam ad praesumptionem pertinere contendunt.* Id ipsum c. 8. ex Scripturis, c. 9. ex traditione ecclesiastica, c. 10. rationibus probare conatur, videamus, quid praestet. **Photiniani praecise negant, *fidem justificare per apprehensionem Christi redemtoris ejusque meriti.* Socinus part. 4. de servat. c. 9. p. 368.**

1. Scriptura exigit ac celebrat fidem divinitatis et omnipotentiae Christi.

137. Ex Scripturis Bellarminus 1. adducit multa testimonia, quae ostendunt, *exigi et celebrari fidem divinitatis et omnipotentiae Christi.* At 1. haec testimonia sunt a quaestione aliena. Concludit ipse Bellarminus, his dictis probari, *fidem justificantem habere aliquid aliud pro objecto praeter specialem misericordiam*, sed enim nemo nostrum negat, fidem ratione notitiae et assensus habere

objecti loco omne Dei verbum, ac proinde aliud quippiam praeter specialem misericordiam; interim tamen fides ratione hujus generalis notitiae et assensus non justificat, sed quatenus fiducialiter Christum in verbo evangelii apprehendit. 2. Peccat igitur Bellarmini argumentum fallacia oppositorum. Non enim haec sunt opponenda: Fidei justificantis objectum est Christi divinitas, omnipotentia et resurrectio, ergo non sola Dei gratia et misericordia propter Christi obedientiam et satisfactionem. Haec inquam non sunt opponenda, quia in Christo mediatore ac redemtore nostro, qui est proprium fidei justificantis objectum, consideratur et persona ipsius et duae naturae, et personalis earum unio, et salutare ejus officium, et omnia quae pro nobis fecit ac passus est. Media et finis sunt subordinata, nequaquam igitur invicem opponenda. 3. Quamvis in illis dictis non fiat expressa et explicata mentio specialis Dei misericordiae, implicite tamen eadem in illis proponitur. Qui enim vere credit, Jesum esse Christum Dei Filium et promissum mediatorem, is omnem suam fiduciam in eo collocat et specialem Dei misericordiam in hoc mediatore et redemtore nostro positam fiducialiter amplectitur. Repetenda hoc loco regula, quod *verba notitiae apud Hebraeos saepe connotent affectum cordis*, inde notitiae et assensui tribuitur, quod est fiduciae proprium. 4. Denique distinguenda sunt varia fidei justificantis exercitia a proprio et specifico ejus actu, h. e. apprehensione justitiae Christi ad vitam aeternam. Ubi enim fides justificans hunc
VII. 173. proprium et specificum actum exseruit, convertit se ad alia etiam objecta, amplectitur promissiones de liberatione ac mitigatione calamitatum, auxilium Dei patienter exspectat, et in tentationibus cor hominis sustentat atque erigit. Breviter, dicta allegata loquuntur de fide justificante, sed extra justificationis actum considerata, nos autem quaerimus hoc loco de fidei justificantis, quatenus justificat, proprio et adaequato objecto, quod proprie et unice esse promissionem evangelii de gratuita peccatorum remissione propter Christum mediatorem, superius ostensum fuit.

2. Fides justificat, quamvis non respiciat specialem misericordiam.

138. 2. Adducit testimonia, quibus probare conatur, *fidem esse justificantem, quamvis non respiciat misericordiam specialem, et non esse fidem justificantem, si eam misericordiam forte respiciat.* Utrumque dicimus esse falsum, ideo probationem ejus audiamus. Ad probandum, fidem esse justificantem, licet non respiciat misericordiam specialem, adducit exemplum leprosi dicentis Marc. 1: *Domine, si vis, potes me mundare;* ex quo elicere conatur Bellarminus, *leprosum illum de voluntate Domini ac per hoc de misericordia Dei speciali dubitasse, nihilo tamen minus per fidem omnipotentiae et divinitatis Christi id, quod petiit, impetrasse.* Respondemus: 1. Distinguenda sunt beneficia corporalia a spiritualibus, fides in petitione corporalium reverenter sese subjicit voluntati divinae, cum non nisi sub conditione gloriae divinae et salutis nostrae sint promissa. Perpetua est relatio inter verbum et fidem, fides enim verbo et promissionibus divinis tanquam basi cuidam innititur. Jam vero bona spiritualia, utpote reconciliationem, peccatorum remissionem, donationem Spiritus s. et alia bona ad salutem omnibus necessaria, credentibus sine ulla conditione Deus promisit, ideoque fides petit et exspectat ea sine conditione. Sed corporalia bona promisit Deus cum exceptione castigationis et crucis, cum conditione beneplaciti divini et utilitatis nostrae; fides igitur cum conditione eadem petit, nihilo tamen minus de exauditione certa est, novit enim ac firmiter statuit, preces nostras etiam in bonis corporalibus impetrandis profusas a clementissimo Patre semper exaudiri, scilicet si non ad voluntatem nostram, tamen ad salutem, quod denegatur voluntati, illud accedit saluti. *Unum ex duobus* (ait Bernhardus in meditat. devotiss. c. 6. col. 1196.) *indubitanter sperare possumus, aut dabit id quod petimus, aut illud, quod utilius.* Quare cum leprosus corporale quoddam beneficium, videlicet mundationem a lepra, per preces a Christo flagitet, ideo annectit conditionem de benigna Dei voluntate. 2. Unde vero probabit Bellarminus, leprosum tantum de omnipotentia Christi fuisse certum, sed de misericordia speciali dubitasse? quomodo enim potest esse vera ac Deo placens oratio, quae non intuetur Christum, in quo solo habemus Deum placatum et propitium? quomodo vera et perfecta oratio est, quae sic concludit: Christus est verus et omnipotens Deus. Ergo mihi subveniet. quin imo addendae et intuendae sunt promissiones de misericordi erga nos voluntate, misericordia et omnipotentia DEI sunt veluti duo fulcra nostrae in precibus fiduciae. Ita quoque hic leprosus in petitione corporalis beneficii omnipotentiam et φιλανθρωπίαν Christi intuetur, nec de exauditione dubitat, interim tamen voluntati divinae sese subjicit, cum nesciat, an mundatio illa a lepra saluti ipsius expediat; id vero non est dubitare de Dei gratia, cum et hoc sit Dei misericordiae, saepe non dare, quae in corporalibus petimus.

Fides non justificat, si misericordiam Dei specialem forte respiciat.

139. Ad probandum, fidem non esse justificantem, si misericordiam specialem forte respiciat, producit Bellarminus exemplum Pharisaei et publicani, Luc. 18. *quorum ille confidebat, se esse justum, et proinde habebat fiduciam specialis benevolentiae, nihilo tamen minus repulsam patiebatur; hic vero carebat fiducia illa, cum timore ac tremore accedebat* ad Deum, *nihilo tamen minus justificatus descendebat in domum suam.* Respondemus 1. Pharisaeus fiduciam justitiae collocavit in operum suorum meritis, non in misericordia Dei propter VII. 174.
Christum mediatorem promissa. Nos autem de tali fiducia hoc loco agimus, quae non respicit dignitatem vel merita nostra, sed gratuitam Dei misericordiam in Christo nobis propositam. 2. Vivum hujus Pharisaei ingenium describitur ab evangelista v. 9. quod fuerit *confisus in se ipso*, πεποιθὼς ἐφ'

ἑαυτῷ, voluit *propriam suam justitiam coram Deo στῆσαι*, quod exponit apostolus Rom. 10, v. 3, inde etiam contemtui habuit proximum ex mera superbia, ut Christus ipse docet, v. 13; at num talem fiduciam, quae cum superbia et proximi contemtu conjuncta est ac propriis meritis nititur, nos commendamus? 3. Neque est, quod Bellarminus obvertat, *Pharisaeum gratias Deo agere de sua justitia, ideo fiduciam benevolentiae non habuisse ob propria merita.* Quamvis enim fateatur, se a Deo ea habere, tamen in illis confidit ac sese coram Deo propter ea justum aestimat, unde ex superbia, quae cum fiducia propriae justitiae semper conjuncta est, proximum contemnit. Proponit igitur imaginem hypocritarum, qui dicunt, in operibus confidi et laudem justitiae coram Deo valentis in illis quaeri posse, modo ad Deum ea referamus, quo in numero an non sit Bellarminus, mature ipsi dispiciendum erit. Scribit enim lib. 5. de justif. c. 5. *hominem constitutum in gratia posse mereri vitam aeternam ex condigno;* c. 16. *opera justorum ex caritate facta meritoria esse vitae aeternae ex condigno;* c. 17. *non solum ratione pacti, sed etiam ratione operum.* lib. 2. de gratia et lib. arbit. c. 15. *vitam aeternam meritis bonorum operum acquiri.* lib. 1. de indulgent. c. 2. *sanctos plus esse passos, quam ipsorum peccata requirerent*, perinde ut hic Pharisaeus opera supererogationis commemorat. Cum enim unicum solummodo diem jejunii Deus constituisset Levit. 23, v. 27, ipse *singulis septimanis sese bis jejunasse* gloriatur; cum certa frugum et animalium genera, de quibus dandae essent decimae, Deus ordinasset, ipse *de omnibus sese decimas dare* jactitat. 4. Publicanus peccatis suis agnitis ac serio de illis dolens ad Dei misericordiam confugit: *Deus* (inquit) *propitius esto mihi peccatori*, respicit autem ad verum ἱλαστήριον in sanguine Filii Dei propositum, Rom. 3, v. 25; qui solus est *ἱλασμὸς pro peccatis nostris*, 1. Joh. 2, v. 2. cujus typus fuit *propitiatorium* V. T. quo tegebantur tabulae legis in arca foederis reconditae. Hoc ergo vult publicanus dicere: O Deus, si tabulas legis velis excutere et vitam meam ad normam illius exigere, non potero coram judicio tuo subsistere, sed vera fide intueor propitiatorium, quod typum gerit Messiae promissi, cujus meritum et satisfactio delicta mea tegat, ne in conspectum tuum veniant, propter illum propitius esto mihi peccatori. 5. Invertimus igitur argumentum. Fides publicani, qua remissionem peccatorum impetravit et justificatus in domum suam descendit, objecti loco habuit specialem DEI misericordiam propter Christum mediatorem promissam; Pharisaeus contra per propriae justitiae fiduciam excidit Dei gratia. Ergo nostra de justificatione doctrina vera est, Pontificiorum vero erronea. 6. Non est, quod obvertat Bellarminus, *publicanum cum timore et tremore ad Deum accessisse ac proinde fiducia illa caruisse; ἀνακόλουθον* enim istud esse, toties Scriptura testatur, quoties vere piis tribuit, quod Deum timeant et sperent in eum. Ex agnitione peccati et irae divinae adversus peccata oriebatur in corde publicani timor et tremor, sed ex agnitione misericordiae divinae et beneficiorum Messiae oriebatur in eodem fiducia, qua tristes conscientiae angores superabat ac Deum sibi quoque propitium fore certo statuebat. Quo pertinent sacrificia illa levitica, in quibus beneficia Messiae ob oculos sibi proposita vera fide intuebatur.

3. Fides miraculorum est eadem cum fide justificante. At illa non respicit specialem Dei misericordiam. VII. 175.

140. 3. Adducit locum ex c. 16. Marc. ubi, cum dixisset Christus: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit*, postea subjicit: *Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur, in nomine meo daemonia ejicient, linguis loquentur novis* etc. Ex hoc loco tale format argumentum: *Fides miraculorum est una et eadem cum fide justificante. At fides miraculorum non respicit objecti loco specialem misericordiam remissionis peccatorum, sed omnipotentiam et divinitatem Filii Dei. Ergo nec fides justificans.* Respondemus: 1. quorum unum potest esse sine altero, ea non sunt essentialiter unum. Atqui fides miraculorum potest esse sine fide justificante et contra fides justificans sine fide miraculorum. Ergo fides miraculorum et fides justificans non sunt essentialiter unum quid. Minoris pars prior, quod fides miraculorum possit esse sine fide justificante, patet ex Matth. 7, v. 23, ubi Christus dicit, se ad quosdam, qui in nomine ipsius miracula fecerunt, dicturum: *non novi vos.* Itemque ex 1. Cor. 13, v. 2: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum*, ubi fidem miraculorum a caritate quandoque separatam esse docetur, cum tamen vera et justificans fides *per caritatem semper sit efficax*, Gal. 5, v. 6. Hinc recte Stapletonus domin. 24. post Pentec. in promt. moral. p. 627: *Etiam vera miracula non solum Antichristus ipse ejusque proximi praecursores, sed quilibet haeretici non secus quam magi Deo permittente operari poterunt.* Maldonatus in c. 9. Marci fol. 765. super verba: *Vidimus in nomine tuo ejicientem daemonia, qui non sequitur nos: Potuit nec corpore nec animo, id est fide doctrinaque secutus Christum, daemones expellere.* Posterior pars minoris, quod fides justificans possit esse sine fide miraculorum, ex ipsa experientia manifeste patet. 2. Dictum igitur Christi accipiendum est de fide apostolorum et eorum, qui in primitiva ecclesia vixerunt; apostoli enim praeter fidem justificantem etiam fide miraculorum instructi fuerunt, in primitiva ecclesia donum miraculorum aliquamdiu viguit, quod cur in sequentibus temporibus cessaverit, alibi explicatur. 3. Fidei miraculosae et fidei justificantis diversa sunt objecta, vel certe diversi ad unum idemque objectum respectus. Fides miraculorum respicit doctrinam coelestem inque ea praecipue articulum de Christo exhibito ut miraculis confirmandam; fides justificans ratione notitiae totam doctrinam coelestem respicit ut credendam, ratione fiduciae Christum ut mediatorem pro nobis passum ac mortuum, cujus beneficia in verbo evangelii oblata sint a nobis acceptanda.

4. In concionibus Petri et Pauli nullum est verbum de speciali Dei misericordia.

141. 4. His testimoniis ex evangelistarum scriptis petitis subjicit Bellarminus testimonia ex Actis apostolicis depromta: *In Actis* (inquit) c. 2. 4. 10. 13. et 17. *narrantur conciones Petri et Pauli, quibus explicatio et doctrina fidei continetur. In his autem nullum verbum est de speciali Dei misericordia, sed totae consumuntur in explicanda et persuadenda resurrectione et divinitate Christi. Item Actorum c. 8. cum Philippus ab eunucho baptismum postulante quaesivisset, crederetne ex toto corde? respondit ille: credo Filium Dei esse Jesum Christum; atque hoc responso Philippus contentus eunuchum continuo baptizavit. Est igitur fides justificans, non qua credimus, Deum nobis propitium esse, alioqui perperam egisset Philippus, qui sine tali fide eunuchum baptizavit, sed qua toto corde, hoc est sine ulla haesitatione credimus, Jesum esse Christum ac Filium Dei ac per hoc verum Deum.* Respondemus: 1. repetimus regulam superius propositam: Quaedam de fide praedicantur ratione notitiae, quaedam vero ratione fiduciae. Credere divinitatem et resurrectionem Christi pertinet ad fidem ratione notitiae, *credere Christum propter peccata nostra mortuum esse et resurrexisse propter justificationem nostram* pertinet ad fidem ratione fiduciae. 2. Ergo ut ex notitia evangelii per Spiritus s. efficaciam oritur in corde fiducia; ita conciones apostolicae, in quibus resurrectionem et divinitatem Christi probant, eo unice spectant, ut de resurrectione et divinitate Christi certo persuasi firmiter statuamus, Deum, qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus illum in mortem tradidit, et ex mortuis suscitavit, propter illum nobis propitium fore. 3. Proinde misericordia Dei specialis, divinitas, passio, mors et resurrectio Christi in objecto fidei justificantis sibi invicem non opponuntur, sed potius arctissime cohaerent, quia non nisi in Christo et propter eum
VII. 176. Dei misericordia nobis obtingit. Ac nisi Christus esset verus Deus, non potuisset aequivalens pretium pro peccatis nostris praestare, iram Dei exstinguere, a diabolo, morte et inferno nos liberare. Passio et mors Christi sunt ipsum redemtionis nostrae pretium. Resurrectio est evidens testimonium, quod sufficiens λύτρον pro nobis praestitum, et quod plene simus Deo reconciliati, alias hunc vadem et sponsorem nostrum ex carcere sepulcri non reduxisset. Falsum ergo est, quod in concionibus apostolicis de resurrectione et divinitate Christi nullum contineatur verbum de speciali Dei misericordia. 4. Quodnam vero manifestius testimonium pro sententia nostra de objecto adaequato fidei justificantis afferri posset, quam apostolicum illud pronuntiatum Actor. 4, v. 12: *Non est in alio quoquam salus, nec aliud nomen sub coelo datum, in quo oporteat salvos fieri?* Cum quo conjungenda similia dicta. Actor. 10, v. 43: *Huic* (Christo) *omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* Actor. 13, v. 38: *Per Christum vobis remissio peccatorum annuntiatur et ab omnibus illis, a quibus non potuistis in lege Moysis justifcari. In hunc omnis qui credit, justificatur.* Actor. 15, v. 11: *Per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et patres nostri.* 5. Phrasis apostolica *credere in Christum* respicit non solum personam, sed et officium Christi; neque enim sufficit ad fidem justificantem, credere quod Christus sit verus Deus et homo in personae unitate, sed requiritur insuper ut agnoscamus eum tanquam constitutum mediatorem ac redemtorem nostrum, qui propter nos homo factus, crucifixus propter peccata nostra et resuscitatus propter justitiam nostram, in quo et per quem Deo reconciliamur, peccatorum remissionem consequimur et heredes vitae aeternae scribimur; haec omnia fides justificans in objecto suo respicit, ideo eunuchus Act. 8. non solum credit, Filium Dei esse Jesum Christum, sed et ex prophetico vaticinio agnoscit, ipsum *propter peccata nostra vulneratum et propter iniquitates nostras attritum esse*, ac sibi propter illum peccatorum remissionem in baptismo conferri statuit.

5. In epistolis Paulinis nulla fit mentio specialis misericordiae.

142. 5. Ex epistolis apostolicis haec profert Bellarminus: Rom. 4. *Abraham non credidit, sibi per misericordiam specialem fuisse remissa peccata, sed patrem se futurum multarum gentium.* Rom. 10. *objectum fidei justificantis statuitur Dei resurrectio.* 1. Corinth. 13: *Conjungitur fides miraculorum cum spe et caritate, ut intelligamus fidem miraculorum esse eandem cum fide justificante.* 1. Corinth. 15. *Objectum fidei statuitur passio, sepultura et resurrectio Christi.* 1. epist. Joh. c. 5. *Fides justificans sic describitur: Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est. Et infra: Quis est, qui vincit mundum nisi qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei?* Respondemus: 1. de fide Abrahae diximus superius §. 133. ac evidenter ostendimus, objectum ejus fuisse specialem Dei misericordiam in benedicto semine propositam. 2. Quando statuimus specialem DEI misericordiam in Christo propositam esse proprium fidei justificantis objectum, non excludimus Christi resurrectionem, quippe quae est actus ad officium Christi mediatoris pertinens, *resurrexit enim Christus propter justificationem nostram*, Roman. 4, vers. ultim. Ergo quando apostolus resurrectionem Christi fidei justificantis objectum statuit, non solum non adversatur sententiae nostrae, sed eandem etiam comprobat; neque enim qui fide tantum historica credit, Christum ex mortuis resurrexisse, justus et salvus erit, sed qui fiducia cordis Christo propter nos passo, mortuo et resuscitato adhaeret ac firmiter statuit, ipsum propter justificationem nostram resurrexisse. 3. Fidem miraculosam et justificantem unam et eandem esse apostolus haudquaquam asserit, quin potius fidem miraculosam a caritate abesse posse asserens eandem a fide justificante distinguit, quippe quam Galat. 5, v. 6. sic describit, quod sit per *caritatem efficax.* 4. Passio, mors et sepultura Christi pertinent omnino ad fidei justificantis objectum; requiritur autem non tantum histo-

rica eorum notitia, sed etiam ut firmiter statuamus, propter nostram redemtionem, justitiam, et salutem
VII. 177. haec omnia a Christo facta ac nobis in specie applicemus beneficia mortis et passionis Christi. 5. Historica illa fides, quae in genere credit, Christum esse Dei Filium ac salvatorem mundi, nondum vincit mundum, nec regenerat, sed specialis illa fiducia, qua statuimus, Christum esse nostrum servatorem, cujus beneficia ad nos quoque pertineant, ut hac ratione cum apostolo fiducialiter dicamus Galat. 2, v. 20: *Christus dilexit me, et tradidit semet ipsum pro me.* Roman. 8, v. 31: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* v. 32: *qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?*

Traditio ecclesiastica. 143. Cap. 9. Progreditur Bellarminus ad alteram argumentorum classem, et ex traditione ecclesiastica probare conatur, *fidem non esse fiduciam misericordiae.* Producit igitur primo loco *Symbolum apostolicum, in quo multa fidei objecta proponuntur, utpote de unitate et trinitate DEI, de incarnatione, passione et morte Christi* etc., *sed de speciali misericordia ne verbum quidem continetur.* Respondemus: 1. Fidei ratione notitiae et assensus objectum est omne DEI verbum nobis in Scripturis sacris revelatum, cujus brevis summa in Symbolo apostolico proponitur. 2. Manet nihilominus, quod fides justificans, qua talis, solum CHRISTUM mediatorem respiciat ac fiducialiter in eo recumbat. 3. Misericordia DEI, trinitatis unitas, incarnatio, passio et mors CHRISTI non excluduntur ab hoc fidei justificantis objecto, nec ei sunt opponenda; CHRISTUS enim mediator ac redemtor noster est unus, verus cum Patre et Spiritu sancto DEUS, qui *propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis, et homo factus est, pro nobis passus et mortuus, resurrexit propter justitiam nostram, adscendit ad coelum, sedet ad dextram Dei et intercedit pro nobis.* Spiritus sanctus ministerio verbi et sacramentorum colligit ecclesiam, in qua credentibus in CHRISTUM remissio peccatorum et vita aeterna conferuntur, haec ergo omnia in fide justificante concurrunt. 4. Implicita igitur mentio fit specialis misericordiae in hoc symbolo. Quando enim profiteor, me credere in Christum pro me passum et mortuum, utique etiam credo, DEUM sic me dilexisse, ut Filium suum unigenitum daret, qui in ara crucis pro peccatis meis satisfecit et aeternam redemtionem mihi promeritus est. 5. Neve quidquam supersit dubii, an non credimus in symbolo peccatorum remissionem, quae in ecclesia per Spiritum sanctum nobis donatur? Qui peccatorum remissionem credit, an non specialem Dei misericordiam in Christo propositam, absque qua illa non habet locum, fide intuetur et apprehendit? 6. Regerit Bellarminus, *nos credere ecclesiam et remissionem peccatorum, non quasi credamus, nos esse membra verae ecclesiae et peccata nobis remissa esse, sed quod in ecclesia vigeat donum remissionis peccatorum, quod per baptismum aliaque sacramenta percipitur.* Respondemus: Imo vero quemadmodum in primo articulo credentes in DEUM Patrem, omnipotentem creatorem coeli et terrae, non solum in genere credimus, Deum esse Patrem benignissimum et universi creatorem omnipotentissimum, sed etiam in specie, ipsum esse nostrum Patrem et creatorem; quemadmodum etiam in secundo articulo credentes in Christum DEI et Mariae virginis Filium incarnatum, passum, mortuum, resuscitatum etc. non solum in genere credimus, Christum pro genere humano passum ac mortuum esse, sed etiam in specie propter nos et nostram salutem; ita quoque in tertio symboli articulo credentes ecclesiam et remissionem peccatorum, non solum credimus, esse ecclesiam, in qua vigeat donum remissionis peccatorum, sed etiam in specie nos esse membra illius ecclesiae et nobis peccatorum remissionem contingere. (** Selneccerus in orat. histor. de August. confess.: *Lutherus saepenumero dicere solitus est, se grato animo praedicare dexteritatem fratris cujusdam senioris in monasterio Erphordiensi, qui talem verborum symboli paraphrasin ipsi tradidit: Credo remissionem peccatorum. Non satis est, te in genere credere, Deum quibusdam, Davidi, Petro et aliis sua peccata remittere, talem enim fidem etiam daemones habent, sed Dei mandatum immotum est, ut credas, tibi tua peccata remitti et certus sis de justitia tuae fidei et salute tua.***) Media, per quae
remissio peccatorum nobis confertur, videlicet verbum et sacramenta, haudquaquam excludimus, nec VII. 178.
absolutam quandam DEI misericordiam introducimus, sed τάξει mediorum divinitus constitutorum eam ordinatam esse fatemur, interim sententiae nostrae de objecto fidei justificantis ex eo nihil decedit, scimus enim, nos baptizatos esse, scimus, in mysterio coenae corpus et sanguinem Christi nos participare. Quando in symbolo resurrectionem carnis me credere profiteor, non solum generalem mortuorum resuscitationem credo, sed etiam credo, *me* ex terrae pulvere olim resuscitatum iri. Job. 19, v. 25. et seqq. unde notanter addidit primitiva ecclesia in pronuntiatione hujus articuli: *Credo resurrectionem hujus carnis.* Gregorius lib. 14. moralium c. 29. de Euticio episcopo Constantinopolitano refert, quod in agone mortis cutem manuum apprehendens dixerit: *Credo quod in hac carne resurgemus omnes.* Ita quoque quando peccatorum remissionem me credere profiteor, donum illud ut omnibus vere in Christum credentibus, ita et mihi in ecclesia repositum esse et per fidem actu conferri credo. Christus notanter pronuntiat Joh. 16, v. 23: *Amen amen dico vobis, quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Jam vero ex mandato et institutione Christi petimus remissionem peccatorum, eandem igitur firmiter credere debemus. Video autem, quo tendat Bellarminus, nimirum quod ad sacramentum poenitentiae, per quod confertur remissio peccatorum illis, qui post baptismum lapsi sunt, requirantur dispositio-

nes et satisfactiones nostrae, de quibus cum perpetuo dubitare cogamur, an sint sufficientes, ideo semper dubitandum esse de remissione peccatorum. Sed de tota hac re alibi late fuit dictum. Huic argumento ex symbolo apostolico petito addit Bellarmirus varia Patrum testimonia, sed ea nostrae sententiae non adversantur, loquuntur enim de fide ratione notitiae, interim non negant, fidei justificantis ratione fiduciae proprium objectum esse Christum mediatorem, sive quod idem est specialem Dei misericordiam in Christo nobis propositam, id quod apparet ex omnibus dictis, in quibus fidem in ipso justificationis actu describunt, eorum quaedam superius §. 99. recensuimus et suo loco plura enumerabuntur.

Rationes, quod fides non habeat objecti loco specialem Dei misericordiam. 1. In verbo Dei non reperitur annuntiata salus in particulari.

144. Cap. 10. Profert Bellarminus varias rationes, quibus fidem illam specialem (uti vocat) explodere conatur. *1. Fides in nihil aliud collimare debet nisi in verbum Dei. At in verbo Dei nuspiam reperitur annuntiata salus vel remissio peccatorum mihi aut illi in particulari, exceptis quibusdam paucis. Ergo reliqui non nisi temere possunt credere, tanquam ex verbo Dei sibi remissa esse peccata.* Respondemus: Generale includit suum speciale. Jam vero generalia sunt Scripturae enuntiata: *Omnis qui credit in Filium Dei, habet vitam aeternam*, Joh. 3, v. 16. *Omnes prophetae testimonium perhibent Christo, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum*, Actor. 10, v. 43. Sub hac universali subsumit cujusque fides in specie, ac generalibus promissionibus evangelii per fidem quilibet vere pius se ipsum includit. Quemadmodum igitur lex moralis peccati quemlibet in specie convincit per generalem illam sententiam: *Maledictus omnis qui non fecerit, quae scripta sunt in libro legis*, Deut. 27, v. 26. Galat. 3, v. 10. quamvis neminem in specie nominet; ita evangelium omnibus in Christum credentibus annuntiat peccatorum remissionem, quamvis itidem in specie neminem nominet. Adde, quod ipse Bellarminus particularem agnoscat argumenti sui minorem per adducta exempla contraria, videlicet *paralytici* Matth. 9. *peccatricis* Luc. 7. *adul-*
VII. 179. *terae*, Joh. 8. *Zacchaei* Luc. 19. *et latronis* Luc. 23. Si enim illis in specie annuntiata est per evangelicam Christi vocem peccatorum remissio, utique fides illorum objecti loco habuit promissionem de gratia DEI et remissionem peccatorum. Denique ut illis in specie annuntiata est peccatorum remissio, ita adhuc hodie ministri ecclesiae non solum in genere praedicant evangelium, sed et cuilibet vere poenitenti per vocem absolutionis in specie annuntiant peccatorum remissionem, id quod coram DEO in coelis ratum ac gratum esse Christus pronuntiat, Matth. 18, v. 18. Joh. 20, v. 23. Id ipsum confirmatur sigillis sacramentorum, id ipsum obsignat Spiritus sanctus in cordibus piorum, qui συμμαρτυρεῖ, una cum nostro spiritu *testatur, nos esse Dei filios*, Rom. 8, v. 16. qua de re suo loco uberius disputatum fuit. Deducamus igitur argumentum Bellarmini ad absurdum. Si remissio peccatorum in verbo evangelii ideo negatur singulis annuntiari, quia in specie hujus vel illius nomen non exprimit, consequens erit, voce legis non accusari et damnari omnes et singulos, quia itidem in specie hujus vel illius nomen non exprimitur. At consequens illud falsum esse, docet apostolus Galat. 3, v. 22. et cujusque conscientia persentiscit. Ergo et antecedens falsum esse relinquitur. Quid quod ex eodem fundamento facinorosus processum judiciarium contra se institutum subterfugere posset excipiendo, in legibus politicis nuspiam nominatim dici: Titius suspendatur, Sempronius decolletur.

Exceptiones Bellarmini.

145. Non ignota fuit Bellarmino haec nostrorum responsio, quod generalis evangelii promissio includat specialia, ideo variis exceptionibus eam labefactare conatur. *1. Nusquam dicit Scriptura, qui credit, sibi remissa esse peccata, justificatur aut habet vitam aeternam, sed qui credit in Filium, habet vitam aeternam vel justificatur. Quod autem credere in Filium sit credere, sibi remissa esse peccata per Filium, non habent adversarii ex verbo Dei, sed ex sua interpretatione.* Respondemus: hac ratione uno impetu evertit Bellarminus fundamentum et summam totius evangelii, cujus perpetua vox haec est, Christum θεάνθρωπον esse mediatorem ac redemtorem nostrum, qui pro peccatis humani generis in ara crucis satisfecit, ac proinde peccatorum remissionem accipere, quotquot credunt in eum. Quare per veram et justificantem fidem non solum in genere agnoscimus, Christum esse verum DEUM et constitutum mediatorem generis humani, sed etiam in specie agnoscimus et firmiter statuimus, Christum *nobis* datum ac natum esse, *nobis* quoque per et propter Christum dari peccatorum remissionem. Credere in Christum non solum est confiteri, ipsum esse verum DEUM ac mediatorem, sed etiam firmiter statuere, ipsum esse nostrum mediatorem ac redemtorem, qui pro nobis passus ac mortuus aeternam justitiam nobis adduxerit, cujus participes reddamur per fidem; quo pertinent fiducialia illa (ut ita loquar) pronomina: Christus dilexit *me* et tradidit se ipsum *pro me*, Galat. 2, v. 20. Rex tuus ad *te* venit, Zachar. 9, v. 9. Matth. 21, v. 5. Verbum evangelii non solum est verbum veritatis, sed etiam verbum gratiae et promissionis, priori modo respicit illud fides, quatenus est notitia et assensus, posteriori vero, quatenus est fiducia promissioni illi inhaerens. Ratione notitiae etiam daemones credunt, probe enim norunt, Christum esse verum DEUM ac mediatorem inter DEUM et genus humanum, sed cum fide illa historica non est conjuncta fiducia, norunt enim promissiones evangelii et beneficia Christi ad se non pertinere, ideo *credunt et contremiscunt*, Jacob. 2, v. 19. vera autem et justificans fides hominis vere in Christum credentis cum notitia et assensu conjunctam habet fiduciam, qua statuit, per et propter Christum oblata in evangelio bona, videlicet gratiam DEI, remissionem

peccatorum, justitiam et vitam aeternam sibi obtingere. Justificationem nostram consistere in remissione peccatorum et imputatione justitiae Christi ex apostolo suo loco demonstrabimus. Atqui justificamur fide in Christum. Ergo fide consequimur peccatorum remissionem et participes reddimur justitiae Christi, quod totidem verbis apostoli asserunt Actor. 10, v. 43: *Remissionem peccatorum* VII. 180. *consequuntur, quotquot credunt in nomen Christi.* Si per fidem in Christum consequimur remissionem peccatorum, utique etiam fide statuere possumus, nobis propter Christum remitti peccata, et per consequens credere in Christum est credere per et propter Christum sibi remitti peccata. Id adeo manifestum, ut in hoc ipso capite Bellarminus ex Augustini lib. de spiritu et litera c. 30. scribat, *fidem impetrare gratiam contra peccatum et gratiam justificare a peccato.* Item: *per fidem impetrari remissionem peccatorum.* Si fide impetramus peccatorum remissionem, utique fide statuere possumus, per et propter Christum peccata nobis esse remissa. 2. Pergit Bellarminus ac dicit, *interpretationem nostram repugnare verbo Dei, quia credere in Filium Dei, interprete Johanne, est credere, quod Jesus sit Dei Filius; interprete Paulo credere, quod Deus ipsum a mortuis suscitaverit;* qua de re quid statuendum sit, superius vidimus. Notitia divinitatis et resurrectionis Christi pertinet omnino ad fidem justificantem, nondum autem eam absolvit. Credere in Christum, complecti notitiam divinitatis et resurrectionis Christi, apostoli asserunt et nemo nostrum negat, sed ad fidem justificantem non requiri fiduciam, nuspiam apostoli asserunt, quin potius contrarium testantur. Rom. 3, v. 25: *Deus proposuit nobis Christum ἱλαστήριον per fidem.* 1. Joh. 5, v. 10: *Qui credit in Filium Dei, testimonium habet in se ipso;* v. 11: *et hoc est testimonium, quod vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita in Filio ejus est.* Ergo vera fides intuetur Christum ut propitiatorium a DEO propositum, ut victorem mortis et ducem vitae, imo ut eum in quo est vita aeterna: *qui ergo habet Filium Dei, habet vitam aeternam*, 1. Joh. 5, v. 12. *Recipimus autem eum per fidem*, Joh. 1, v. 12. 3. *Peccant etiam in eo adversarii* (ait Bellarminus) *quod ex antecedente conditionata colligunt conclusionem absolutam. Nam illae propositiones: qui credit in Filium, habet vitam aeternam*, et: *In hoc omnis qui credit, justificatur, conditionatae sunt, ac si dictum esset: si quis credit in Filium Dei, habet vitam aeternam*, et *si quis in Christum credit, justificatur.* Ita enim explicat apostolus Rom. 10: *Si credideris in corde tuo*, et Philippus Act. 8: *Si credis ex toto corde. Ex his igitur conditionatis propositionibus tantum conditionata colligitur conclusio. Ergo si credo, habeo justificationem et vitam aeternam.* Respondemus: quis vero unquam audivit conclusionem hypotheticam, quae nihil ponit in esse. In syllogismis hypotheticis major quidem est conditionalis, sed conclusio semper est absoluta testibus omnibus logicis. Proinde ex hypotheticis illis propositionibus: Si credis in Christum, salvus eris (quas alibi Spiritus sanctus per categoricas exprimit), subsumit spiritus credentis: Ego credo in Christum, ex quo prompte sequitur absoluta conclusio: Ergo habeo vitam aeternam. 4. *At* (inquit Bellarminus) *assumtio illa non exstat in Dei verbo, sed in opinione mea. Opinio autem illa mea non solum non est verbum Dei, sed etiam fallax esse potest, ut testatur exemplum haereticorum.* Respondemus: de Bellarmino et ipsius sociis traditiones papae et dubitationem perpetuam propugnantibus facile concedere possumus, fidem ipsorum non exstare in verbo DEI, sed esse meram opinionem. Sed vere credentium fides non est dubia quaedam et fallax opinio, sed opus Spiritus sancti, donum DEI et notitia omni humanae rationis ac sensuum judicio firmior, ex luce verbi in mente orta et immoto verbi fundamento innitens. Omnes vere in Christum credentes habent Spiritum sanctum, *qui testimonium reddit spiritui ipsorum, quod sint filii Dei*, Rom. 8, v. 16. *per quem etiam clamant, abba Pater*, v. 15. *vere credentes Deus signat et dat pignus spiritus in cordibus ipsorum*, 2. Cor. 1, v. 22. unde Spiritus sanctus vocatur *arrha hereditatis nostrae*, Ephes. 1, v. 14. hanc spiritus interiorem testificationem vocare opinionem humanam est ejus, qui interioris illius testimonii sese plane expertem esse fatetur. August. 13. de trinitat. c. 1. scribit, *quod quisque credentium in corde suo videat fidem eamque teneat certissima scientia, et clamet conscientia.* libr. de mendacio ad Consentium c. 3. inter credere et opinari distinguit hoc modo: *Aliquando ille qui credit, sentit, se ignorare, quod* VII. 181. *credit, quamvis de re, quam se ignorare novit, omnino non dubitet, si eam firmissime credit; qui autem opinatur, putat, se scire, quod nescit.* Lombard. lib. 3. sent. dist. 23. lit. C. ex Augustino colligit, *fidem ipsam in corde hominis ab ipso homine videri non corporaliter, non imaginarie, sed intellectualiter*, quomodo igitur fides nuda opinione niti dicetur? Si nemo potest certo scire et affirmare, quod vere credat, quare apostolus jubet, ut nos ipsos probemus, an in fide simus? 2. Cor. 13, v. 5: *Vosmet ipsos probate, an sitis in fide, ipsi vos probate, an non cognoscitis vosmet ipsos, quia Christus Jesus in vobis est? nisi forte reprobi estis;* v. 6: *spero autem, quod cognoscetis, quia non sumus reprobi.* Ex quo loco colligimus hoc axioma: Quicunque non agnoscunt, se esse in fide et in Christo per fidem, illi sunt reprobi. Huc referenda sunt exempla omnium vere credentium: *Nos credimus et cognovimus*, dicunt discipuli Christi Joh. 6, v. 69. *Credo, Domine*, dicit pater lunatici Marc. 9, v. 24. *Scio cui credidi*, dicit apostolus 2. Tim. 1, v. 12. *Nos in Christum credimus, ut justificemur ex fide Christi*, dicit in persona omnium credentium, Galat. 2, v. 16. quin imo omnes credentes *eodem fidei spiritu* in Christum credere pronuntiat, quo David

credidit, 2. Cor. 4, v. 13. haec de opinione tantum humana dici, nunquam probari poterit. *Fide ad Deum accedimus* Hebr. 4, v. 16; *pacem habemus apud Deum* Rom. 5, v. 1; *ac certi* reddimur, *quod neque vita, neque mors*, etc. *separare nos possit a dilectione Dei, quae est in Christo*, Rom. 8, v. 38. illos effectus opinioni humanae et quidem fallaci attribui, quis induci poterit, ut credat? Quae de haereticorum fide adduntur, suum habuerunt locum in quaestione de incertitudine gratiae, nec est, quod Bellarminus obvertat, *non contineri hoc in Scripturis, quod hic vel ille vere credat in Christum*, sufficit enim, generalem illam propositionem in eis contineri: omnis qui credit in Christum, habet vitam aeternam. In illa generali implicite continetur specialis conclusio. Ergo hic vel ille in Christum credens salvus erit. Perinde ut lex accusat omnes, quamvis hujus vel illius non faciat expressam mentionem. 5. Pergit Bellarminus, *non satis esse quocunque modo credere, sed toto corde esse credendum, ac fidem debere esse vivam, quae pariat fructus bonorum operum; At hoc nemo affirmare potest, se toto corde et ut oportet credere ac fidem habere vivam et cum caritate conjunctam.* Respondemus: de hypocritis haec verissime dicuntur, qui *lucem* fidei non exserunt *per opera*, Matth. 5, v. 16. *nec vocationem et electionem suam faciunt certam*, 2. Petr. 1, v. 10. sed de vere credentibus falsissime pronuntiantur, illi enim sciunt, se toto corde, hoc est non simulato et hypocritice credere, ideo cum Philippus eunuchum quaereret: *Si credis ex toto corde*, baptismus tibi conferetur, ipse subjicit: *Credo Filium Dei esse Jesum Christum* Act. 8, v. 37. illi etiam fidem suam per dilectionem exserunt Gal. 5, v. 6. quamvis et fidei et operum imperfectionem et infirmitatem simul agnoscant et deplorent. Quod addit Bellarminus propositionem illam: *Qui credit in Filium Dei, habet vitam aeternam, ita limitandam esse, si cetera adhibeat, quae fides adhibenda demonstrat, de eo inferius agetur.*

2. Fides specialis misericordiae sequitur justificationem.

146. 2. Altera Bellarmini ratiocinatio talis est: *Fides justificans praecedere debet justificationem, est enim causa justificationis, jam vero omnis causa prior effecto. Atqui fides specialis misericordiae sequitur justificationem. Quomodo enim vera fides est, qua credo mihi remissa esse peccata, si dum ita credo, nondum sunt remissa, sed per hunc actum postea remittenda? Item remissio peccatorum est objectum fidei, ac per hoc prius debet esse quam fides. Ergo fides specialis misericordiae non est fides justificans.* Respondemus: *1. relata sunt simul*, τὰ πρός τι ἅμα τῇ φύσει Aristot. in categ. c. 3. jam vero fides justificans et remissio peccatorum sunt relata, quia fides in Christo invenit et apprehendit remissionem peccatorum. Ergo sunt simul. Quicunque vere credit in Christum, illi remittuntur peccata, et cui peccata remittuntur, is habet fidem justificantem. 2. Apostolus justificationem describit
VII. 182. per remissionem peccatorum Rom. 4, v. 7. et 8. ex Psalm. 32, v. 1. Ergo ubi est remissio peccatorum, ibi justificatio, ubi justificatio, ibi fides justificans. 3. Et quomodo fides specialis misericordiae sequi poterit justificationem, cum absque ea justificatio non habeat locum? ipse Bellarminus fidem refert inter dispositiones, quae justificationem praecedunt lib. 1. de justif. cap. 13. 4. Axioma illud, quod omnis causa prior sit effecto, varias habet limitationes. Enumerabimus duas, quae sunt hujus loci propriae. Causa est prior effectu, scilicet *materialiter*, non autem *formaliter*, quatenus est causa, eo enim modo causa et effectus sunt relata, ideoque simul. Deinde causa *ordine naturae* prior est, non autem *tempore*, sic lux coaeva soli. Sic fides cum ad justificationem se habeat tanquam causa instrumentalis ad effectum, ideo naturae ordine prior est, non tamen tempore. 5. Non ideo demum in Christum credimus, quia prius remissa nobis sunt peccata, *sed credendo in Christum accipimus remissionem peccatorum*, Act. 10, v. 43. *Fides ad justitiam nobis imputatur*, Rom. 4, v. 5; *quae justitia in peccatorum remissione consistit*, v. 7. Fides igitur justificans respicit peccatorum remissionem in verbo evangelii oblatam non ut praeteritam, sed ut praesentem, eamque apprehendendo facit suam. Promissio evangelica de remissione peccatorum prior est fide, sed promissum bonum in verbo evangelii oblatum, h. e. peccatorum remissio, non nisi per fidem obtingit. 6. Distinguendum igitur inter objectum ejusque applicationem, vel quod idem est, inter promissionem oblatam et receptam. Promissio de remissione peccatorum in verbo evangelii oblata est objectum fidei, et hac ratione prior est fide; sed eadem promissio firma fide recepta actu confert peccatorum remissionem, et hac ratione fides justificans et remissio peccatorum sunt simul.

3. Fides specialis tollit e medio orationem, sacramenta, opera bona, etc.

147. *3. Fides specialis tollit e medio orationem, sacramenta, opera bona et quicquid aliud Deus ad salutem nostram instituit. Ergo non debet dici fides justificans, sed potius justificationem impediens, et ad exitium ducens.* Respondemus: Parcius ista viris tamen objicienda memento. Fides specialis misericordiae nihil eorum tollit, quae DEUS ad salutem nostram instituit. Non orationem, quia *justificati fide pacem habemus et cum fiducia ad thronum gratiae accedimus, clamantes abba Pater!* Rom. 5, v. 1. Hebr. 4, v. 16. Rom. 8, v. 15. *Fides fundit orationem, et oratio fusa fidei impetrat firmitatem*, nunquam compellabimus Deum ut Patrem, nisi de speciali ejus misericordia per fidem certi simus, Galat. 4, v. 6: *Quoniam estis filii (per fidem in Christo*, ut exponitur c. 3, v. 26), *misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem abba Pater!* Nec sacramenta tollit fides illa specialis, quia sacramenta sunt media divinitus instituta, per quae Deus nobis offert suam gratiam ac promissionem evangelicam de remissione peccatorum obsignat; ergo ut fides est instrumentum recipiens ex parte nostra, ita sacramenta sunt media offerentia ex parte DEI, ut δόσις καὶ λῆψις, ita

quaeque media δόσεως καὶ λήψεως sibi invicem non opponuntur, sed amice conspirant seseque invicem ponunt. Nec opera bona excludit fides, sed potius est radix et mater vere bonorum operum, cum sit *efficax per caritatem* Galat. 5, v. 6. Fructus arbori non opponuntur, sed ex ea nascuntur; nec fidei fructificatio est instar partus viperini, ut foetus matrem enecet; quin imo vera fides tam non est sine operibus bonis, quam sine radiis sol, sine fervore ignis. Quomodo igitur immane illud pronuntiatum suum Bellarminus probat? *Si certo*, inquit, *atque ex fide credere debeo, mihi peccata esse per Christum remissa, non possum cum publicano dicere: Deus propitius esto mihi peccatori; aut cum apostolis et ecclesia universa: dimitte nobis debita nostra.* Respondemus: imo vero quia quotidie peccamus, ideo quotidie peccatorum remissionem petimus; quotidie sordidamur, ideo etiam quotidiana per sanguinem Christi ablutione indigemus. Sancti igitur quotidie petunt peccatorum remissionem, non quod de remissione dubitent, sed quia precibus ex fide profectis peccatorum quotidianorum remissio a
VII. 183. Deo impetranda est; si de gratia Dei ac remissione peccatorum dubitarent, non orarent ex fide, ideo dulcissimum nomen Patris ex institutione Christi in oratione Dominica praemittimus, peccatorum nostrorum condonationem ab eodem in fide petituri. Probatio igitur Bellarmini nititur falsa hypothesi, quod in sanctis non maneant peccati reliquiae; continet etiam paralogismum causae, quod sancti remissionem peccatorum petant, quia de ea dubitent; et per inversionem everti potest. *2. Non erit opus baptismo, si per fidem, quae baptismum praecedere debet, certus sum, mihi remissa esse peccata.* Respondemus: Baptismus est medium conferendae et obsignandae sive confirmandae fidei. Infantibus per baptismum confertur fides, cum Spiritus sanctus regenerationem in cordibus infantum baptizatorum operetur, quae sine fide non habet locum. In adultis, qui per veram fidem jamdum adhaerent Christo, baptismus est salutare medium, per quod Spiritus sanctus obsignat, auget et confirmat fidem, neutro igitur modo per fidem specialem usus baptismi tollitur. Idem dicimus de poenitentia, eam non tolli per fidem, cum peccatum adhuc in carne renatorum habitet, quod mortificandum est quotidie, et si quos protulit vitiosos stolones, illi protinus per veram fidem averruncandi sunt.

4. Fiducia de remissione peccatorum pendet a bona conscientia. Ergo est posterior justificatione.

148. *4. Fiducia, qua quis confidit, sibi esse remissa peccata seque Deo gratum esse, pendet a bona conscientia et perseverantia in dilectione et operibus bonis, proinde praeexigit justificationem et est ea posterior.* Respondemus: 1. Etsi fides justificans non est sine bonis operibus, tamen in actu justificationis sola fides meritum Christi apprehendit, qua ratione et respectu non pendet a bonis operibus. 2. Neque enim respicit quantitatem operum, aut aliud quiddam justitiae meritorium atque acceptatione dignum, sed solam gratuitam DEI misericordiam in Christo et propter Christum sibi oblatam, quam cupide atque arcte complectitur. 3. Una est et eadem fiducia, qua remissionis peccatorum in actu justificationis participes reddimur, et quae Christum semel apprehensum firmiter retinet, ut *in corde nostro habitet* Ephes. 3, v. 17. Non solum *justificamur fide*, sed etiam *fide stamus*, Rom. 11, v. 20. *et custodimur virtute Dei in salutem per fidem*, 1. Petr. 1, v. 5. 4. Fides justificans est causa bonae conscientiae, dilectionis et bonorum operum, ut apparet ex dictis Galat. 5, v. 6: *Fides per dilectionem operatur.* 1. Timoth. 1, v. 5: *Finis praecepti est caritas ex corde puro et conscientia bona et fide non ficta;* v. 18: *milita bonam militiam, retinens fidem et bonam conscientiam.* Ergo haec a fide pendent; in quibus dictis fiducia cum bona conscientia et operibus bonis conjungitur, in illis docetur, non propter quid DEO reconciliemur et in gratia apud ipsum simus, sed unde certi simus, nos veram in Christum fidem habere, per quem et propter quem solum in gratiam recipimur. Quae Bellarminus annectit de certitudine electionis et an fides semel habita amitti possit, suum alibi habent locum.

Effectus verae fidei est justificatio.

149. Hactenus de objecto fidei justificantis diximus, restat ut de munere sive effecto ejusdem, quae est justificatio, pari perspicuitate disseramus. Quamvis enim varii effectus verae in Christum fidei in Scripturis tribuantur, quos superius §. 72. membro 8. enumeravimus, videlicet remissio peccatorum, justificatio, υἱοθεσία, tranquillitas conscientiae, liberatio a damnatione legis, securitas spiritualis, benedictio coelestis, purificatio cordis, victoria Satanae et mundi, patientia, accessus ad Deum, obsignatio veritatis, dilectio DEI et proximi, spes futurae gloriae, confessio veritatis, invocatio, obedientia erga Deum, denique vita et salus aeterna (quorum effectuum quidam concernunt ipsos credentes, quidam vero proximum); inter hos tamen cumprimis eminet justificatio, reliqui enim vel cum justificatione VII. 184.
sunt iidem, vel eam proxime consequuntur eidemque immediate adhaerent. Porro fidei justificationem toties Scriptura tribuit, quoties pronuntiat, *credentes in Christum justificari* Act. 13, v. 39. *fide hominem justificari* Rom. 3, v. 28. *per fidem Jesu Christi nos justificari* Galat. 2, v. 16. *justitiam esse ex fide Jesu Christi* Phil. 3, v. 9. *fidem imputari ad justitiam* Rom. 4, v. 5. *Deum justificare eum, qui est ex fide Jesu Christi* Rom. 3, v. 26. haec ergo omnia sunt ἰσοδυναμοῦντα. Quando enim credentes in Christum a Deo justificari dicuntur, exprimitur non solum subjectum, quinam scilicet sint illi, qui a Deo justificantur, sed etiam modus ac medium justificationis, quod scilicet fides sit illud medium atque organon, quo beneficia Christi in verbo evangelii oblata apprehendimus nobisque applicamus, in quorum applicatione modus ac forma justificationis consistit. Et sane inter nos et adversarios de eo non controvertitur, an fides justificet, cum Scripturae dicta, quibus hoc asseritur, solis radio scripta merito dicantur; id vero totis

viribus negant et impugnant, quod sola fides justificet, inde nos, qui affirmativam in hac quaestione propugnamus, fidesolarios vocant, perinde ut orthodoxi in primitiva ecclesia τὸ ὁμοούσιον propugnantes dicebantur homousiani, referente Sixto Senensi. libr. 4. biblioth.

Fidem solam justificare.

150. Repetimus igitur verba Augustanae confessionis artic. 4, in quo confessio ecclesiarum nostrarum de hoc praecipuo doctrinae Christianae capite satis perspicue exponitur: *Credimus et confitemur, quod homines non possint justificari coram Deo propriis viribus, meritis aut operibus, sed gratis justificentur propter Christum per fidem, cum credunt, se in gratiam recipi et peccata remitti propter Christum, qui sua morte, pro peccatis satisfecit, hanc fidem imputat Deus pro justitia coram ipso;* (ubi apprime notanda oppositio illa, qua tria tribus ex adverso opponuntur, viribus propriis gratia DEI; meritis propriis Christus; propriis operibus fides) illud breviter complectitur haec propositio: Fides sola justificat. Accurate autem propter calumnias adversariorum notandum, quod particula *sola* non determinet subjectum, quasi fides justificans sit sola et a caritate ac reliquis virtutibus separata, siquidem vera fides est viva, non mortua, est efficax per caritatem, non ἄεργος et otiosa; sed μόριον illud ἐκκλειστικὸν determinat praedicatum hoc sensu, quod sola Christi justitia, cujus apprehendendae vis soli fidei, non operibus convenit, coram DEO simus justi. Non negamus, Spiritum sanctum in renatis accendere novos motus et justificatos in bonis operibus ambulare debere, quin potius diserte dicimus, ubi nondum sunt novi isti motus a Spiritu sancto excitati, ibi etiam veram fidem nondum esse accensam, diserte etiam dicimus, bona opera debere sequi in justificatis; hoc vero est, quod modis omnibus negamus, vel novos illos motus esse habitualem coram DEO valentem justitiam, vel bona opera esse actualem justitiam, qua coram DEI judicio niti et consistere possimus. Proinde ut Agenda Brunsvicensia accurate loquuntur, *urgemus particulas exclusivas in merito, in applicatione, et in forma justificationis, ne scilicet opera statuantur, vel meritum, vel medium applicationis, vel forma aut pars nostrae justificationis coram Deo*, sed sola DEI gratia propter solum Christum, quem fides sola apprehendit, nos justificari confitemur ac credimus. Particula *sola* removet opera non ab actu praesentiae, sed a communicatione efficientiae, hoc est non ut adesse fidei et justificatis, sed ut fidei in actu justificationis cooperari negentur. Inde alicui videri possit, quod propositio haec, Fides sola justificat, evidentius exprimat, determinationem exclusivam pertinere ad praedicatum ac calumniae adversariorum minus sit obnoxia, quam si informetur hoc modo: Sola fides justificat.

1. Aut fides et opera simul, aut opera sola, aut fides sola justificat.

151. In percensendis argumentis, quibus probamus, fide sola justificari, observabimus seriem Bellarmini, ut ab exceptionibus ejus commodius vindicari possint. 1. Aut fides et opera simul justificant, aut opera sola, aut fides sola. Non primum, quia in VII. 185.
propria sede hujus doctrinae excluduntur opera ab actu justificationis. Rom. 3, v. 28: *Arbitramur, hominem justificari fide absque operibus legis.* Rom. 4, v. 5: *Ei qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, imputatur fides ad justitiam.* Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus.* Gal. 2, v. 16: *Scientes, quod non justificetur homo ex operibus legis nisi per fidem JESU CHRISTI, et nos in CHRISTUM credimus, ut justificemur ex fide, et non ex operibus legis, quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro.* Ephes. 2, v. 8: *Gratia estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est;* v. 9: *non ex operibus, ut ne quis glorietur.* Tit. 3, v. 5: *Non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit.* In his ac similibus dictis opponuntur fides et opera in actu justificationis. Quamvis enim extra actum justificationis optime eis conveniat, ita ut vera fides non sit absque bonis operibus, nec vere bona opera absque fide, tamen in actu justificationis manifeste sibi invicem opponuntur. Jam vero oppositorum ea est natura, ut posito uno tollatur alterum; posita ergo justificatione per fidem, negabitur justificatio per opera, ac proinde fidei et operibus simul non potest tribui justificatio. Nec secundum dici potest, videlicet quod opera sola justificent, ut adversarii ipsimet agnoscunt, manet ergo tertium, videlicet quod fides sola justificet. **Sed. De loco Galat. 2, v. 16. aliquid hic monendum. Cornelius a Lapide voculam ἐὰν μή adversative interpretatur: nisi id est, sed. Graecum enim ἐὰν μή respondet Hebraeo אַךְ, id est verum, veruntamen. Patere hoc dicit ex antithesi. Vult enim apostolus justificationem non tribui operibus legis, sed fidei Christi. Cum ergo hanc antithesin significet per nisi, sequitur nisi hic etiam sensum habere adversativum; secus habet, si simpliciter sine antithesi poneretur v. g. cum dico: Homo non vivit nisi per animam; nisi hic idem valet quod tantum. Haec enim propositio exceptiva idem valet quod hae duae, per quas exponi debet, scilicet homo vivit per animam et per nullam aliam rem vivit nisi per animam. Male ergo novantes hic exponunt nisi per fidem Christi, id est tantum per fidem Christi. Respondemus: 1. nobis perinde est sive adversative sive exegetice (ut sit sensus: id est non justificari eum nisi per fidem), modo exclusive accipias. Ita vero accipiendum esse, patet ex canone logico: *Ab exceptiva negativa ad exclusivam affirmativam et contra ab hac ad illam valet consequentia.* Confer 2. Reg. 9, v. 35. item 1. Paral. 15, v. 2. Item Matth. 14, v. 17. item Marc. 13, v. 32. cum Matth. 24, v. 36. item Marc. 2, v. 26. cum Matth. 12, v. 4. et Luc. 6, v. 4. 2. Majorem ergo in argumento Cornelii negamus, (quae sic habet: Ubicunque τὸ nisi non simpliciter ac sine antithesi, sed ἀντιθετικῶς seu adversative ponitur, ibi non sumitur exclusive, videlicet pro tantum) nam contrarium potest ex variis exemplis probari

Apoc. 9, v. 4. etc. 3. Invertimus ergo argumentum hoc modo: Quandocunque in una propositione praedicata diversa per antithesin removentur, mediante particula nisi, tum haec ipsa vox exclusive sumitur. Atqui illud fit hoc loco. 4. Confirmat hoc ipsum versio Italica in bibliis anno 1546. Venet. edit. Pontificius quidam ἀνώνυμος accipit hypothetice: Non justificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi, ut per vocabulum nisi notetur conditio, sub qua justificetur homo ex operibus legis, nempe si ad opera accesserit fides. Respondemus: ex Cornelii ipsius sententia in contrarium sic colligimus: Quandocunque vocula nisi adversative atque opposite sumitur, tunc certe hypothetice et quasi assertive non sumitur. Atqui fatente Cornelio Galat. 2, v. 16. sumitur adversative. Ergo. Ineptissima foret haec interpretatio: Non justificatur homo ex operibus nisi per fidem. Ergo justificatur homo simul ex operibus legis et per fidem. Perinde ac si diceres: Homo non justificatur per peccata mortalia nisi per fidem. Ergo simul per peccata mortalia et fidem justificatur. Socinus et Ostorodus existimant, *Paulum agere de operibus perfectis et absolutis in hoc dicto. Ideo enim* (inquiunt) *adjecit sine operibus legis, ut indicaretur, loqui apostolum de operibus a lege requisitis et sic de perpetua et perfectissima divinorum*
VII. 186. *praeceptorum obedientia, sicut lex requirit. Cum autem talem obedientiam, qualem lex requirit, nemo praestare possit, ideo* (inquiunt) *subjecit apostolus, nos justificari fide, id est fiducia et obedientia ea, quantam quisque praestare potest et quotidie quam maximam praestare studet et connititur sine operibus legis, id est etsi interim perfecte legem totam, sicut debebat, complere nequit.* Respondemus: 1. haec interpretatio est coacta et ficta. 2. convellitur a c. 6. epistolae ad Rom. ubi apostolus a credentibus obedientiam erga mandata exigit. Cornelius a Lapide in c. 3. Rom. p. 62: *Cum apostolus hic passim fidem ab operibus separat et distinguit, opera intelligit legis non solum ceremonialia et judicialia, sed et moralia sive decalogi.* August. lib. de spiritu et lit. c. 8. epist. 200. hanc glossam, quod apostolus de solis ceremonialibus operibus loquatur, multis refellit. Syrus ἐὰν μή Galat. 2, v. 16. effert per אֶלָּא, quod in communi usu *sed* significat, quemadmodum ex eodem capite v. 20. liquet. Ergo sensus est, *non justificatur homo ex operibus legis, sed per fidem.* Nec infrequens videri debet, ἐάν pro ἀλλά usurpari. Nam 2. sic etiam usurpantur Hebraea אִם לֹא Gen. 24, v. 38. et כִּי אִם Esa. 59, v. 2. quae utrobique Graeci interpp. per ἀλλά convertunt. 2. Rabbinicum אֶלָּא, quod vel compositum est ex אִם לֹא, ut dages in lamed absentem literam indicet, vel ex Graeco ἀλλά proficiscitur, ut Elias, Mercerus et alii putant. 3. Graecum εἰ μή. 1. Cor. 7, v. 17. Apocal. 9, v. 4. et c. 21, v. 27. ubi perspicuum est, adversativam esse significationem. Exceptiva enim propositio statuit subjectum universale, sub quo contineri oportet, quod excipit; at homo non continetur sub isto subjecto, foeno nempe et arbore Apoc. 9, v. 4. *nec qui scripti sunt in libro vitae continentur sub inquinato et abominabili,* Apocal. 21, v. 27.**

152. Excipit Bellarminus lib. 1. de justific. c. 19. *per opera, quae a justificatione excluduntur, intelligi non in genere omnia opera, sed ea tantum, quae fidem praecedunt, et quae solis liberi arbitrii viribus fiunt.* Respondemus: 1. fatetur Bellarminus, quosdam ex Pontificiis, puta Ederum, et alios disputationem Paulinam sic explicare, quod opera saltem ceremonialia excludantur, unde judicamus de ipsorum consensu tantopere depraedicato. Johann. Paulus Windeck in disp. de justific. Friburgi habita anno 1610. thes. 33. et seqq. aliquot argumentis probare conatur, hanc explicationem, qua per opera legis tantum ceremonialia intelliguntur, non esse improbabilem. 2. Recte autem deserit Bellarminus hanc suorum complicum sententiam, quia apostolus simpliciter excludit opera, nulla facta mentione legum ceremonialium, quin imo diserte testatur, se de ea lege loqui, ex qua est *agnitio peccati,* Rom. 3, v. 20. *quae iram operatur,* Rom. 4, v. 15. *quae omnes homines peccati arguit,* Rom. 3, v. 9. *et damnat universum mundum,* v. 19. *quae cordibus hominum inscripta,* Rom. 2, v. 15. *quae data est propter transgressiones,* Galat. 3, v. 19. *quae exsecratur omnes homines propter inobedientiam,* v. 10. de qua dicitur: *Qui fecerit ea homo, vivet in eis, et maledictus, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis,* v. 12. *a cujus legis maledictione nos Christus liberavit,* v. 13. Atqui haec omnia vel plane non conveniunt legi ceremoniali, vel non soli, sed etiam morali. Proinde non potest exclusiva apostoli de solis operibus legis ceremonialis intelligi: derogatur Abrahae justificatio ex operibus; jam vero tempore Abrahae leges ceremoniales nondum erant latae. Ergo non possunt intelligi opera juxta leges ceremoniales facta, quin imo si opera legis ceremonialis ab apostolo excluduntur, utique etiam opera legis moralis. Ut enim recte collegeris: Nulla opera legis justificant, ergo nec opera legis ceremonialis; ita recte etiam concludes: Opera legis ceremonialis non justificarunt. Ergo nullius legis opera justificant. Si enim operibus accepta ferenda esset justitia, quomodo opera legis ceremonialis excluderentur? Cum ceremoniarum observatio ad primam decalogi tabulam pertinens divini cultus pars fuerit non postrema. Recte igitur Augustinus colligit in lib. de spiritu et litera c. 8: *Ne quisquam putaret,*
hic apostolum dixisse, ea lege neminem justificari, VII. 187.
quae in sacramentis veteribus multa continet figurata praecepta, unde etiam est ipsa circumcisio carnis, continuo subjungit, quam dixerit legem et addit: Per legem cognitio peccati. Idem epist. 200: *Non solum illa opera legis, quae sunt in veteribus sacramentis et nunc revelato Testamento Novo non observantur a Christianis, sicut est circumcisio praeputii et sabbathi carnalis vacatio, et a*

Exceptio, excludi solummodo opera liberi arbitrii, quae fidem praecedunt.

quibusdam escis abstinentia, *et pecorum in sacrificiis immolatio et neomenia et azymum et cetera hujusmodi; verum etiam illud quod in lege dictum est, non concupisces, quod utique et Christianis nullus ambigit esse dicendum, non justificat hominem nisi per fidem Jesu Christi et gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Valeat ergo commentum istud, quod opera solum ceremonialis legis excludat apostolus. 3. At non majoris ponderis est altera exceptio **(quam et Duraeus lib. 8. contra Witak. f. 253. amplectitur statuens, *apostolum loqui de operibus factis sine gratia seu ex viribus liberi arbitrii in hominibus nondum renatis sine dono Spiritus.)*** magis probata Bellarmino, quod a justificatione excludantur opera ante fidem et solis liberi arbitrii viribus facta, quod sic demonstramus: 1. Ubicunque absolute et simpliciter opera a justificatione excluduntur, ibi etiam renatorum opera exclusa intelliguntur. Atqui apostolus absolute et simpliciter excludit opera a justificatione, perpetua enim oppositio est apud apostolum inter legem et evangelium, fidem et opera, credere et operari. Ergo etiam renatorum opera intelliguntur exclusa. 2. Omnia opera legis ab actu justificationis excluduntur. Atqui renatorum opera sunt opera legis, quia Spiritus sanctus renatis proponit legem tanquam normam bonorum operum. Psalm. 119, v. 35: *Deduc me per semitam mandatorum tuorum.* Rom. 7, v. 22: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem;* v. 25: *mente servio legi Dei.* Galat. 5, v. 22. 23. bona opera dicuntur *fructus spiritus*, *contra quos non sit lex*, utique ergo sunt opera legis, hoc est a lege praecepta et legi conformia. Ergo etiam renatorum opera ab actu justificationis excluduntur. **Paulus excludens opera a justificatione non scribit Judaeis nondum conversis aut baptizatis, sed Romanis, quorum *fidem praedicari* ait *in toto orbe;* Galatis, quorum mirificam erga se benevolentiam laudat, c. 4, v. 14; Ephesiis, quos *sanctos et in Christo renatos* vocat, c. 2, v. 13; nihilominus tamen negat, eos per opera legis justificari posse, non tantum ea, quae fecerant nondum renati, sed in universum quae ipsi tum, cum essent in Christo, faciebant. Apostoli ipsi in concilio Hierosol. Act. 15: *Quid tentatis jugum imponere* etc. Cum apostolus Eph. 2, v. 9. et 10. fidem adstruit rejectis operibus, *non ex operibus*, *ne quis glorietur*, statim haec verba subjungit: *Nam ipsius opus sumus conditi in Christo Jesu ad opera bona*, *quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Quaerimus, quaenam sint illa opera, de quibus apostolus loquitur, profecto opera, *quae Deus praeparavit*, *ut in illis ambulemus.* Apostolus igitur excludens opera a justificatione, deinde optimus sui interpres exponit, opera illa esse, ad quae a Deo conditi sumus, ut in illis ambulemus; profecto infallibiliter probat, opera per gratiam facta rejici a justificatione, opera autem esse, ad quae, non ex quibus aut per quae justificamur, ac proinde non esse formam justificationis, sed finem ad quem et effectum.** 3. Apostolus Paulus erat utique renatus. Atqui excludit sua et credentium opera. Galat. 2, v. 16: *Et nos credidimus in Christum Jesum*, *ut justificaremur ex fide Christi et non ex operibus legis;* ubi perfectum ponitur pro praesenti phrasi Hebraica, quod observavit etiam Latinus interpres, qui textum apostolicum sic reddit: et *nos in Christum credimus, ut justificemur ex fide*, quo pertinet illud 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum*, *sed in hoc non sum justificatus.* Ergo non de solis non renatorum operibus loquitur. **Scholastici dicunt, *excludi opera legis*, per quae intelligunt, non quae per fidem et dilectionem fiunt, sed quae per minas lex extorquet. Respondemus: opera per minas extorta non possunt dici opera legis, quia lex perfectam obedientiam postulat ex toto corde, tota anima, tota mente. Minatur quidem lex non obedientibus poenas, sed obedientia extorta per minas non est legis obedientia.** 4. Exemplum et regula exactissime congruunt. Jam vero ut apostolus probet, nos justificari fide sine operibus, VII. 188. adducit exemplum Abrahae ac de eo, non cum ex idololatrico Ur Chaldaeorum primum evocaretur, sed jam converso et in medio cursu pietatis constituto pronuntiat. Rom. 4, v. 2: *Si Abraham ex operibus justificatus est*, *habet gloriam*, *sed non apud Deum;* v. 3: *quid enim dicit Scriptura? credidit Abraham Deo*, *et imputatum est ei ad justitiam.* ad illum etiam accommodat, *quod ei qui non operatur*, *credenti vero in eum*, *qui justificat impium*, *fides imputetur ad justitiam*, v. 5. Pronuntiatum igitur apostoli, quod fide sine operibus justificemur, generale est, etiam renatorum opera excludens. Inde Chrysostomus cum de exemplo Abrahae ageret homil. 8. in epistol. ad Rom. sic scribit: *Fide salvari eum*, *qui opera non habet*, *nihil fuerit insolentiae; eum vero*, *qui recte factis ornatus est*, *non ex ipsis*, *sed ex fide justum fieri*, *hoc admirabile est et quod potissimum fidei potentiam manifestat.* Hujus loci est observatio illa, quod apostolus singulari consilio ex primo et antiquissimo ecclesiae scripto testimonium pro justitia fidei adducere voluerit, ut ipsa antiquitate, quae apud omnes recte sentientes plurimum habet ponderis, pios confirmaret et pseudoapostolos refelleret. Deinde quod itidem singulari consilio exemplum insignis patriarchae, qui est pater omnium credentium, et de quo plurimum gloriabantur Judaei ἐργάται in medium adduxerit, ut tanti ac tantis virtutibus ornati patriarchae exemplo justitiam fidei stabiliret. 5. David erat utique vir pius et sanctus, *vir secundum cor Dei.* At is beatificationem hominis dicit, cui Deus imputat justitiam sine operibus. Ergo et renatorum opera a justificatione excludit. 6. Talem justificationis modum proponit apostolus, per quem omnis gloriatio excluditur. Rom. 3, v. 27: *Ubi est gloriatio? exclusa est; per legem factorum? non, sed per legem fidei.* Rom. 4, v. 2: *Si Abraham ex operibus justificatus est*,

Omnia omnino opera excludi probatur

habet gloriationem, sed non apud DEUM. Ephes. 2, v. 9: *Non ex operibus, ne quis glorietur.* Atqui si renati justificantur operibus, nondum est exclusa omnis gloriatio, ita enim in bonis operibus aguntur a Spiritu sancto renati, ut etiam ipsi agant. Ergo non est statuendum, opera renatorum ad actum justificationis pertinere. 7. Illis operibus laus justificationis detrahitur, ad quae conditi sumus in CHRISTO. Ephes. 2, v. 8: *Gratia estis salvati per fidem;* v. 9: *non ex operibus, ut ne quis glorietur;* v. 10: *ipsius enim sumus factura, creati in CHRISTO JESU ad opera bona, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus* (ubi observa connexionem, ideo non salvati sumus ex operibus, quia Deus ad ea nos praeparavit.) Atqui renatorum opera proprie sunt ea, ad quae conditi sunt in Christo. Ergo et haec a justificatione excluduntur. 8. Quaecunque opera gratiae opponuntur, ea a justificatione, quae est opus gratiae, excluduntur. Atqui omnia omnino opera gratiae justificanti opponuntur. Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia. Si ex operibus, non amplius est gratia.* Ergo omnia omnino opera a justificatione excluduntur. 9. Quaecunque opera pseudoapostoli actui justificationis ingerebant, ea apostolus in epistola ad Galatas illis opposita excludit, id enim requirit lex oppositionis. Atqui pseudoapostoli non pugnabant de operibus ante fidem et sine fide in Christum factis, sed de operibus renatorum, ex quibus nos justificari docebant, erant enim conversi ad Christum et conversos ad operum justificationem deducere satagebant. Ergo apostolus in epistola ad Galatas pseudoapostolis opposita etiam renatorum opera excludit. 10. Modum justificationis talem proponit apostolus, ut de ea homo possit esse certus. Rom. 4, v. 16: *Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio.* Atqui si justificamur ex operibus, nunquam erimus de gratia Dei certi, coguntur enim sanctissimi fateri, quod peccatum ipsis adhaereat, et quod operum justitia sit imperfecta. 11. Ordo rerum penitus invertitur, si dicatur homo justificari operibus post fidem, quamprimum enim quis vere credit in Christum, renascitur ex Deo et justificatur, *bona opera postea sequuntur justificatum*, ut habet celebre dictum Augustini de fide et operibus c. 14. 12. Quaecunque opera sunt imperfecta et immunda,
VII. 189. non possunt nos justificare, sed ipsa potius justificari (ut sic loquar) indigent. Atqui etiam renatorum opera sunt imperfecta et immunda, ut suo loco demonstrabitur. Ergo non possunt eos justificare. 13. Spiritus sanctus operum respectum a toto negotio justificationis ab initio usque ad finem per omnes gradus semovet; gradus illi enumerantur Rom. 8, v. 30: *Quos praedestinavit, hos et vocavit; quos vocavit, hos etiam justificavit; quos justificavit, hos etiam glorificavit;* ubi in nullo membro meritis operum locus relinquitur. Sic Petrus 1. epist. 1, v. 5: *Virtute Dei custodimini in salutem per fidem*, ubi conservatio ad salutem non operibus, sed fidei tribuitur. 14. Si opera ingrederentur justificationem, adjungenda essent tanquam συναίτια aut gratiae Dei, aut merito Christi, aut fidei. Primum dici nequit, quia *si ex gratia, jam non ex operibus.* Rom. 11, v. 6, nec secundum, quia Christus *torcular calcavit solus* Esa. 63, v. 3. nec tertium, quia *justificamur fide sine operibus legis*, Rom. 3, v. 28. 15. Unanimis sanctorum confessio opera ab actu justificationis et a fundamento nostrae coram DEO fiduciae excludit. Exclamat Moyses: *Domine, coram te nemo innocens*, Exod. 34, v. 7. exclamat Jobus: *Verebar omnia opera mea sciens, quod non parcis omni delinquenti*, c. 9, v. 28. Exclamat David: *Domine, si peccata imputare volueris, quis sustinebit?* Psalm. 130, v. 3; *Ne intres in judicium tuum cum servo tuo, quia coram te non justificabitur omnis vivens*, Psalm. 143, v. 2. exclamat Esaias: *Omnes nostrae justitiae sunt sicut pannus mulieris menstruatae*, c. 64, v. 6. Exclamat Daniel: *Tibi, Domine, justitia, nobis confusio faciei*, c. 9, v. 7. Exclamat Paulus: *Ego carnalis sum, venundatus sub peccatum*, Rom. 7, v. 14. Exclamat Johannes: *Si dixerimus, nos non habere peccatum, mendaces sumus*, 1. epist. c. 1, v. 8. Quomodo igitur laudem justitiae coram DEO valentis in suis operibus vel ex toto vel ex parte quaerere possunt? 16. Ex operibus legis ideo negantur homines justificari, quia lex non potest perfecte impleri; *lex spiritualis est, nos autem venundati sumus sub peccatum*, Rom. 7, v. 14. Atqui ipsi etiam renati non implent legem perfecte, ut suo loco ostendimus, ergo ipsorum etiam renatorum operibus deneganda est justificatio. 17. Denique cum bona opera a justificatione excludat apostolus, eo ipso renatorum opera excludere intelligendus est, siquidem nonrenatorum opera non sunt proprie bona opera, nec opera possunt DEO placere, nisi persona prius sit ipsi reconciliata. Genes. 4, v. 4: *Respexit DEUS ad Abel et ad munus ejus.* Cujus loci est observatio illa, quod ipsis justitiae operibus meritum salutis detrahitur, Tit. 3, v. 5. atqui nulla sunt opera justitiae nisi quae fiunt a renatis.

153. Videamus, quomodo Bellarminus vim horum argumentorum infringere suamque exceptionem, quod opera ante fidem solis liberi arbitrii viribus facta tantum excludantur, probare conetur. Dominicus a Soto in c. 3. Rom. ex voce carnis hoc colligere voluit, qua voce denotari hominem spiritus divini auxiliis destitutum argutatur, sed frivolam hanc argutiam non attingit Bellarminus et recte, quia in genere dicitur Galat. 2, v. 16. *non justificari hominem ex operibus legis*, ubi phrasis Hebraea satis diserte exponitur. Alia ergo fundamenta Bellarminus profert: *1. Lex factorum* (inquit) *apud apostolum ea est, quae jubet, quid sit faciendum; lex fidei est ipsa fides, quae impetrat gratiam faciendi, quae lex factorum jubet; utraque igitur lex requirit opera, sed factorum continet praeceptum, lex fidei auxilium. Lex factorum praestat, ut cognoscamus, lex fidei facit, ut faciamus; lege*

Exceptiones Bellarmini.

factorum dicit Deus: fac, quae jubeo; lege fidei dicitur Deo: da, quae jubes. Respondemus: Sicut apostolus per *legem factorum* intelligit doctrinam praescribentem opera; ita per *legem fidei* intelligit doctrinam evangelii, quae fidem in Christum docet, et per quam datur fides, sed ex eo non potest colligi, quod doctrina evangelii proprie et accurate loquendo requirat opera et sit etiam lex factorum, ostendimus enim suo loco, legem esse doctrinam operum, evangelium vero non esse doctrinam operum, sed laetum nuntium de gratuita peccatorum remissione propter CHRISTUM, ideo in articulo justificationis perpetua est oppositio apud
VII. 190. apostolum inter legem et evangelium, inter opera et fidem, inter operantem et credentem, inter opera et gratiam. Quando autem apostolus evangelium vocat *legem fidei*, tunc vocem *legis* generaliter accipit pro *doctrina*, sicut et Hebraeum תּוֹרָה generale est, quam significationem alibi Bellarminus ipse agnoscit libro 3. de verbo Dei c. 2. sic scribens: *David nomine legis non intelligit decem illa praecepta solum, sed omnes divinas Scripturas.* ***Lex factorum ea est, quae per opera justificat, ut patet ex formula: Hoc fac et vives; lex fidei ea est, quae justificat per fidem. Etsi alioquin verum sit, et legem requirere fidem, quae ipsa est opus; et legem fidei requirere opera, quae sunt ejus fidei effecta.* Chamierus tom. 3. lib. 22. c. 2. 3. 9.** Concedimus etiam, fide impetrari gratiam faciendi, quod lex jubet, fide enim non solum accipimus peccatorum remissionem, sed etiam novas vires mandatis divinis obediendi, interim tamen distincta haec sunt beneficia; justificatio enim nostra consistit in remissione peccatorum, non autem in obedientia illa mandatorum, quippe quae est jam ante debita, imperfecta, inchoata tantum et multis adhuc naevis contaminata. Ergo ex eo, quod fides impetrat gratiam faciendi, quod lex factorum jubet, non debet inferri, quod opera fidei ingrediantur justificationis actum, cum diserte pronuntiet apostolus, justificari nos fide sine operibus credendo, non operando. 2. *Justitia legis sunt opera justa, quae lex facienda praescribit, hanc justitiam apostolus non rejicit, sed commendat*, Rom. 2, v. 13. et 26. c. 8, v. 4. Pergit: *Justitia ex lege, sive in lege sunt illa opera, quae faciunt homines sine gratia fidei, sola cognitione legis adjuti; hanc justitiam apostolus tantum excludit ac fidei opponit.* Respondemus: Distinctio haec, ut quidem a Bellarmino applicatur, caret omnino Scripturae fundamento. **Non potest Bellarminus monstrare, quando aut quo loco Paulus *justitiam legis* disparaverit a *justitia ex lege* sive *in lege*. Quin imo *justitiam legis* nuspiam nominavit nisi forte Rom. 2, v. 26. ubi dixit Latinus interpres *justitias legis*, cum Paulus dixerit *τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου*, quod Beza vertit melius *jura legis*. Significat autem non justitiam inhaerentem cuiquam et formalem, sed abstractam sive materialem, consideratam in ipsius legis ratione per se. Veruntamen utut sit, nulla est oppositio justitiae legis et justitiae ex lege.** Apostolus generaliter pronuntiat, *justificari nos fide sine operibus, justitiam DEI per fidem CHRISTI in omnes et super omnes, qui credunt, manifestatam esse sine lege*, Rom. 3, v. 21. 22. 28; *legem non esse ex fide*, ac proinde *in lege neminem justificari*, Galat. 3, v. 12. Vera igitur et apostolica distinctio est inter justitiam legis et justitiam evangelii; inter justitiam operum, et justitiam fidei, quarum illa in articulo justificationis excluditur, haec vero ponitur. Non quidem simpliciter rejicit apostolus justitiam legis, sive justitiam ex lege et in lege, sed tantum ab actu justificationis eam rejicit, cum sit imperfecta. *Factores legis justificari* dicit Rom. 2, v. 13. loquitur autem non de imperfecta illa obedientia, quam renati in hac vita praestant, sed de perfectissima et omnibus numeris absoluta obedientia, ad quam lex eos obligat, qui per eam justificari volunt, talem vero in neminem hominum cadere ibidem evidenter confirmat et in sequenti capite 3. generalem addit conclusionem: *Non est distinctio, omnes peccaverunt et egent gloria DEI, justificati gratis ipsius gratia.* Nec quicquam roboris huic confictae distinctioni accedit ex pronuntiato apostolico Rom. 2, v. 26: *Si praeputium justitias legis custodiat, nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur?* hypothetica enim est propositio, quae si de perfecta et absoluta legis impletione intelligatur, nec praeputio nec circumcisioni, hoc est nec gentibus, nec Judaeis, tribui potest. Justificationem legis in nobis impleri apostolus pronuntiat Rom. 8, v. 4. Id vero imputatione fieri, capite superiori quarto docuerat. Non solum justititia ex lege, (hoc est interprete Bellarmino bona opera, quae juxta legem fiunt a non renatis,) sed etiam justitia legis, (hoc est interprete eodem bona opera renatorum ex gratia fidei facta) est imperfecta, nec undiquaque congruit perfectissimae illi normae ac regulae in lege praescriptae; utraque igitur ad justificationem est inepta, qua de re in loco de bonis VII. 191.
operibus latius disseremus. 3. Rom. 4, v. 4. *ipse apostolus declarat, quod per opera legis excludat tantum ea, quae fiunt ante fidem; dicit enim: ei qui operatur, merces imputatur secundum debitum, non secundum gratiam, illa igitur opera fidei opponit, quibus id quod redditur, est merces, non gratia, talia vero non sunt, nisi quae fiunt ex viribus liberi arbitrii, siquidem quae ex gratia fiunt, iis quod redditur, non est simpliciter merces, sed etiam gratia, imo magis gratia quam merces.* Respondemus: Imo vero dum Abrahae renati opera apostolus excludit, evidenter ostendit, omnino opera ab actu justificationis excludi, quod ipsum etiam ex sequente antithesi manifestum est: *Ei qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, fides imputatur ad justitiam.* Concedimus suo loco maximum esse discrimen inter opera renatorum, quae DEO placent quaeque ex gratia largissime remuneratur, et inter opera non renatorum, quae cum non fiant ex fide, DEO non placent; interim tamen ex actu justificationis omnia excluduntur

propter generalem illam oppositionem, *credenti non operanti imputatur fides ad justitiam*, Rom. 4, v. 5. *Si ex gratia, jam non ex operibus*, Rom. 11, v. 6. Quod annectit Bellarminus, id quod operibus gratiae redditur, esse magis gratiam, quam mercedem, in eo non solum repugnat Scholasticis, qui disputant, opera renatorum esse meritoria vitae aeternae ex condigno, sed etiam sibi ipsi, disputat enim libro 5. de justificatione c. 1. *opera bona justorum esse vere et proprie merita, et quidem ipsius vitae aeternae;* c. 2. *mercedem et meritum esse relativa, mercedem enim reddi meritis, sicut contra gratia gratis datur;* c. 5. *se non contendere, salutem inchoatam haberi per merita, sed gratis eam donari;* quae oppositiones gratiae et meritorum sunt evidentissimae libro 2. de poenitentia c. 12: *Meritum ex condigno sive ex justitia opponitur gratiae.* Cur igitur hoc loco dicit, *id quod redditur operibus gratiae, non esse simpliciter mercedem, sed etiam gratiam, imo magis gratiam quam mercedem?* Dicimus ergo (non abnuente ipsomet Bellarmino in adductis hisce locis), si operibus ex gratia factis justitia coram DEO consistens et vita aeterna tribueretur, non simpliciter secundum gratiam, sed secundum debitum, si non ex omni, tamen aliqua ex parte, justitia et vita aeterna hominibus contingeret, siquidem in bonis operibus renati sunt *τοῦ θεοῦ σύνεργοι* atque ita aguntur a Spiritu sancto, ut ipsi etiam agant; jam vero gratis ex mera gratia justificatio et salus contingit. Ergo ex fide tantum, non autem ex operibus. Adde quod generalis sit propositio apostoli: *Qui operatur* (quandocunque et quocunque modo operetur), *ei merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*, Rom. 4, v. 4. 4. *Scopus epistolarum ad Romanos et Galatas idem confirmat. Voluit enim apostolus in eis demonstrare, neminem posse justificari sine fide in Christum et gratuita Dei misericordia. Excludit igitur tantum ea opera, quae fiunt ante fidem ex viribus liberi arbitrii.* Respondemus: Apostoli scopus est non solum demonstrare, quod nemo justificetur sine fide in CHRISTUM et sine gratuita DEI misericordia, sed etiam, quod gratia Dei sola et fide in Christum sola sine operibus homo justificetur, id quod evidentissima apostoli verba luce meridiana clarius evincunt. Epistola ad Galatas opposita est (ut et superius monuimus) pseudoapostolis, qui non negabant, fidem in CHRISTUM et gratiam DEI requiri ad justificationem, alias non fuissent pseudoapostoli, sed Judaei, docebant autem, praeter fidem ad justificationem requiri observationem legis Mosaicae, Actor. 15, v. 1: *Quidam descendentes ex Judaea docebant fratres: nisi circumcidamini secundum morem Moysis, non potestis salvari;* v. 5: *surrexerunt autem quidam de haeresi Pharisaeorum, qui crediderant (πεπιστευκότες) dicentes, quia oportet circumcidi eos, praecipere quoque servare legem Moysis;* huic errori opponitur decretum apostolicum versiculo 10: *Quid tentatis Deum imponentes jugum super cervices discipulorum, quod neque Patres nostri neque nos portare potuimus?* v. 11: *sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi.* Galat. 2, v. 16: *Scientes, quod non justificatur homo ex operibus legis nisi per fidem JESU CHRISTI, et nos in CHRISTO JESU credidimus,* VII. 192.
ut justificaremur ex fide Christi et non ex operibus legis. Ex his manifestum est, duplicem quaestionem a pseudoapostolis fuisse motam: primo, an circumcisio ac reliquae ceremoniae Mosaicae adhuc obligent eos, qui CHRISTO nomen dederant? Secundo, an observatio legis moralis ad justificationem sit necessaria. Ad utramque apostoli respondent negative; primo statuunt, circumcisionem non amplius obligare gentes, volunt tamen paucas quasdam ceremonias legales utpote de sanguine et suffocato a gentibus aliquamdiu observari, donec cum honore sepeliatur synagoga Judaica, et ut evitetur scandalum, quod oboriri poterat Christianis ex judaismo conversis; secundo legem moralem obligare quidem conversos ex gentibus, interim opera ejus non valere ad justificationem, quae pendeat ex sola DEI gratia in CHRISTO per fidem, apprehendendo nobis proposita. Vide tractatum de lege §. 181. ubi de scopo hujus decreti synodici et epistolae ad Galatas latius egimus. Errori igitur pseudoapostolorum, quod observatio legis Mosaicae requiratur ad justificationem, Actor. 15, v. 5. opponitur haec decisio apostolica: *Per gratiam Domini nostri JESU CHRISTI* (ac proinde *non ex operibus* Rom. 11, v. 6.) *credimus salvari* v. 11. *Non justificatur homo ex operibus legis εἰ μή, nisi* (hoc est, sed tantum) *per fidem JESU CHRISTI* Galat. 2, v. 16. 5. Regerit Bellarminus: *Si excludi dicantur opera ex gratia et fide facta, infirmissimae erunt consecutiones apostolicae. Si per legem justitia, CHRISTUS gratis mortuus est. Si ex lege hereditas, ergo non ex promissione. Evacuati estis a Christo, qui per legem justificamini. Si ex lege hereditas, exinanita est fides et abolita promissio* etc. *Neque enim gratis potest dici CHRISTUS mortuus, si justificamur ex fide et ex operibus consequentibus fidem, imo nisi CHRISTUS mortuus esset, non possemus ex fide et operibus inde sequentibus justificari. Sic etiam non ideo hereditas non est ex promissione, quia opera ex fide et gratia procedentia sunt ad justificationem necessaria, quin potius ideo ex promissione est hereditas, quoniam sine promissione non fuisset gratia, sine gratia non fuisset fides, sine fide non fuissent opera justa, quibus redderetur hereditas, id est ipsa corona justitiae. Ac demum non evacuamur a CHRISTO, neque ex gratia excidimus, qui ex fide CHRISTI et operibus gratiae justificamur, sed contra potius nisi ad CHRISTUM et ejus gratiam pertineremus, fidem et opera justificantia non haberemus.* Respondemus: Imo vero consecutiones apostolicae sunt firmissimae. Quantum enim ad justificationem et aeternae salutis hereditatem attinet, perpetua est oppositio inter meritum CHRISTI et merita nostra, inter evange-

lium et legem; inter fidem et opera. Quamprimum meritis ac operibus nostris justificatio tribuitur, eo ipso gratuita DEI misericordia ac pretiosum CHRISTI meritum negatur; quisquis enim operibus sive ex viribus liberi arbitrii, sive ex fide et gratia factis sese coram DEO justificatum statuit, re ipsa negat, gratis nos justificari, solum CHRISTUM factum nobis a DEO justitiam. Quod enim Pontificii disputant, gratiam DEI tribuere operibus nostris vim justificandi, cum merito CHRISTI concurrere operum nostrorum merita, illud ἄτερ γραφῆς asseritur, nec convenit cum oppositionibus apostolicis inter gratiam et opera, inter credere et operari. Sane magna est gratiae DEI et meriti CHRISTI in nobis efficacia, non solum quoad justificationem et remissionem peccatorum, sed etiam quoad sanctificationem ac renovationem, quo sensu non valerent consecutiones apostolicae; interim tamen illa sanctificatio et renovatio non ingreditur actum justificationis, sed eam immediate consequitur. Urgemus igitur denuo, pseudoapostolos non negasse vel CHRISTUM, vel evangelium, vel fidem, sed voluisse CHRISTO Moysen, evangelio legem, fidei opera in actu justificationis conjungere; contra quos consecutiones apostolicas non procedere, absit ut vel cogitare velimus. *6. Excluditur ab apostolo non omnis gloriatio, sed illa solum, quae oritur ex operibus liberi arbitrii sine gratia factis, addit enim, ubi est tua gloriatio, qua in te gloriaris et non in Domino? ex operibus autem ex fide factis gloriamur in Domino, quod non est prohibitum.* Respondemus: In textu Graeco non additur vox *tua*, in qua singularem em-
VII. 193. phasin Bellarminus quaerit. **Sed nec in Latinae versionis omnibus exemplaribus additur *tua*, ad quae tamen Pontificii sunt adstricti.** Omnis omnino gloriatio humana a justificatione excluditur, ut *DEUS solus sit justus, qui ex fide justificat credentes*, Rom. 3, v. 26; *excluditur autem gloriatio per legem fidei*, vers. 27. hoc est per doctrinam evangelii, quae docet, nos gratis propter CHRISTUM, non ex operibus justificari, ex quo etiam infert apostolus, *justificari hominem per fidem sine operibus legis* v. 28. ac quod indefinite dixerat, *exclusam esse gloriationem*, id capite sequente ad Abrahamum etiam transfert negans, Abrahamum in medio cursu pietatis habere gloriationem justitiae operum coram DEO Rom. 4, v. 2: quae omnia evidenter comprobant, excludi gloriationem etiam eam, quae oritur ex operibus in fide factis, nimirum si quis per ac propter ea se coram DEO justificatum esse gloriari velit. Quamvis enim bona opera renatorum non oriantur ex solis liberi arbitrii viribus, sed ex gratia Spiritus sancti et fide in CHRISTUM, nihilo tamen minus, si ex illis operibus renati justificarentur, haberent adhuc quandam gloriationem, qua partim in DEO, partim in se ipsis gloriarentur, cum opera illa sint ipsorum renatorum opera, ita enim aguntur a Spiritu sancto, ut etiam ipsi agant. *In solo* autem *Domino*, non in nobis nec nostris operibus gloriandum Jerem. 9, v. 24. 2. Corinth. 1, v. 17. *Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei*, dicit propheta Daniel. 9, v. 7. *Non in justitiis nostris prosternimus deprecationes nostras, sed in miserationibus tuis multis*, v. 18. *Cum omnia feceritis, dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus*, Luc. 17, v. 10. Distinguo igitur inter gloriationem bonae conscientiae, quam non improbamus, et inter gloriationem justitiae propriae, quam omnibus omnino adimimus ac coram DEO ademptam esse statuimus. 1. Cor. 4, v. 4: *Nihil mihi conscius sum* (haec est gloriatio bonae conscientiae), *sed in hoc non sum justificatus.* Proinde quod in Domino gloriari jubemur, ex eo non potest nec debet inferri, quod in operibus ex fide factis confidere aut justitiam coram DEO valentem in illis quaerere possimus. Sed contrarium potius ex eo inferendum, nimirum quod in sola DEI misericordia, in solo Christi merito omnis fiducia ac justitiae gloriatio statui debeat.

Glorior in solo sanguine, Christe, tuo.

Totius fiduciae certitudo est in pretioso sanguine Christi, dicit Augustinus in meditationibus. Ergo non ex parte in operibus nostris. Quid enim? num opera justa ex fide facere est gloriationem justitiae coram DEO in operibus quaerere? Num opera justa ex fide facere est credere, quod propter opera simus justi? Num opera justa ex fide facere est operum meritis coram DEO confidere? at haec omnia sibi invicem repugnant. Vera fides haec est, ut credamus, quod Filius DEI expiaverit peccata nostra et coelestem Patrem placaverit; si ex fide justa opera facienda sunt, sequitur, quod faciendo justa opera non debeamus illorum meritis confidere. Qui operibus suis confidit (quod Bellarminus 5. de justificat. c. 7. licitum esse disputat), ex operibus suis Deos alienos facit, cum fiduciam cordis soli DEO debitam in opera collocet, qua de re plura suo loco. *7. Quando apostolus dicit, Abrahamum justificatum esse ex fide, non ex operibus, non rejicit opera facta ex fide, sed affirmat, illa non esse facta sine fide, quia si talia fuissent, nunquam eum justificassent. Itaque excludit opera, quae Abraham facere potuisset non ex fide. Nam etiam ii, qui fidem habent, aliquando faciunt opera non ex fide, ut cum peccant aut cum faciunt opera pure moralia sine relatione ad Deum.* Respondemus: Hoc vero est torquere et depraedari, non interpretari Scripturas. Apostolus non loquitur de operibus, quae Abraham sine fide facere potuisset, sed diserte agit de operibus in medio cursu pietatis ab Abrahamo factis ac negat, ex illis Abrahamum coram DEO justificatum esse. Roman. 4, v. 2. *non operando, sed credendo;* v. 3. *fidem ei imputatam esse* dicit *ad justitiam;* v. 9. *non per legem, sed ex fide ipsum justificatum*, v. 13. et 16. VII. 194.
Quis induci poterit, ut cum Bellarmino statuat, apostolum in accuratissima illa disputatione tanto conatu id asseverare et confirmare, de quo nemo unquam in populo DEI dubitavit, videlicet an ju-

stificemur ex peccatis, vel ex operibus pure moralibus sine relatione ad DEUM factis? improbamus igitur serio impudentem illam Bellarmini sophisticam, qua clarissimo textui nebulas inducere non fuit veritus. ** Nihil absurdius a Bellarmino proferri potuisset. *Excludit apostolus illa Abrahae opera, quae facere potuisset absque fide. Ergo*, inquam, *ea, quae non fecerat.* Quis unquam dubitavit, Abrahamum non fuisse justificatum iis operibus, quae opera nunquam fecisset? *Operari*, inquit, *possunt fideles non ex fide, ut cum peccant.* At iterum regero, quis unquam dubitavit, Abrahamum non fuisse justificatum iis operibus, quae formaliter sunt peccata. Imo non tum duntaxat, verum etiam cum operantur sine relatione ad DEUM. At Bellarminus concedit, *non excludi quaevis opera a Paulo, sed opera ex lege, justitiam ex lege.* Quomodo autem potest justitia ex lege esse non relative ad DEUM, quandoquidem lex in omnibus operibus requirat amorem DEI. Tum qui operatur institutus ex lege, non potest non relate ad DEUM, quandoquidem ipsa lex est auctoritas ipsius DEI jubentis aut vetantis; ideo qui operatur ex lege, operatur, quia DEUS sic vel praecepit vel prohibuit. Relative ergo ad DEUM operatur. Denique negat Paulus, ex circumcisione constitisse Abrahae justificationem. At circumcisio opus fuit non sine relatione ad DEUM.** Andradius in defensione concil. Trident. fatetur, hunc locum adeo perspicuum esse, ut inter ipsos Pontificos aliqui egregiae eruditionis viri in hac salebra haereant, nec se explicare possint. Bellarminus eluctari conatus est, sed nae admodum infeliciter. 8. *Paulus Philipp. 3. tantum de operibus ante fidem factis loquitur, blasphemia enim est opera ex fide et gratia CHRISTI facta nominare stercora, quae sunt fructus spiritus, quibus promissa merces, in quibus ambulare jubemur* etc. Respondemus: Distinguendum illud, quod absolute dicitur, ab eo, quod comparate asseritur. Bona opera simpliciter et absolute vocare stercora, vere esset blasphemia, sed apostolus et nos cum eo comparate κατὰ σύγκρισιν loquimur, *quae mihi fuerunt lucra* (inquit), *haec arbitratus sum propter CHRISTUM detrimenta*, v. 7. *veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam JESU CHRISTI Domini mei*, v. 8. hoc est omnia longissime postpono cognitioni CHRISTI sive fidei in CHRISTUM. Proinde extra articulum justificationis bona opera praedicanda, urgenda, extollenda; sed si quis laudem justitiae coram DEO valentis tribuere illis velit, imperfectio illorum et adhaerens immunditiеs ostendenda, perinde ut apostolus legem DEI praedicat, urget et extollit, vocat *mandatum sanctum, justum et bonum.* Rom 7, v. 12, sed in negotio justificationis veluti contemtim et ignominiose de ea loquitur, ut ex Luthero in epist. Galat. 5. tom. 4. Latin. p. 149. monuimus in tractatu de lege §. 5. Opponit igitur apostolus *justitiam suam, quae ex lege est, justitiae in fide, quae ex Deo est*, v. 9. ubi per justitiam suam ex lege intelligit justitiam operum juxta legem factorum. Bellarminus ita pervertit textum, ut per justitiam ex lege intelligat opera facta sine fide, per justitiam in fide ex DEO opera justa ex fide facta, quae vere coram DEO justificent. Atqui manifesta sunt apostoli verba, ut inveniar in CHRISTO non habens meam justitiam, quae ex lege est; jam vero justitia divo Paulo inhaerens ac nova ipsius obedientia est certe Pauli justitia, quippe cujus mens per Spiritum sanctum renovata ejus est causa, utique ergo illa ipsa operum justitia excluditur; adde quod non possit esse opus justum sine fide Rom. 4. v. ult. quomodo igitur opera sine fide facta poterunt dici justitia? Conjungimus autem cum hoc dicto apostolico locum Esai. 64, v. 6: *Omnes nostrae justitiae sunt velut pannus mulieris menstruatae*, in quem sic commentatur Bernhardus serm. 5. de verb. Esai. col. 250: *Nostra si qua est humilis justitia, recta forsitan, sed non pura, nisi forte meliores nos esse credimus quam patres nostros, qui non minus veraciter, quam humiliter ajebant: Omnes nostrae justitiae, tanquam pannus menstruatae mulieris. Quomodo enim pura justitia, ubi adhuc culpa non potest deesse?*

154. Alterum argumentum dicit Bellarminus 1. de justificatione c. 20. nos petere ex illis locis, in quibus sola fides nominatur ceteris omnibus operibus vel dispositionibus praetermissis. Matth. 9, v. 22. Luc. 7, v. 50: *Fides tua te salvum fecit.* Luc. 8, v. 50: *Crede tantum et salva erit filia tua.* Joh. 1, v. 12: *Dedit eis potestatem filios DEI fieri, his qui credunt in nomen ejus.* Joh. 3, v. 36: *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus.* Excipit autem 1. *de miraculo in excitatione filiae faciendo Dominum loqui* Luc. 8, *non de justificatione impii.* Respondemus: Quemadmodum sola fides apprehendit promissionem de beneficiis corporalibus, ita quoque sola apprehendit promissionem de gratuita peccatorum remissione in evangelio oblata. Perpetua est relatio inter verbum promissionis et fidem, qualis inter promissiones et opera non occurrit, proponitur igitur in hoc CHRISTI dicto fides tanquam unicum et commune instrumentum impetrandi omnia corporalia et spiritualia beneficia, quare cum inter spiritualia beneficia sit remissio peccatorum sive justificatio, utique ex hoc loco recte colligitur, fidem solam justificare. 2. *Quamvis sola fides nominetur, ex eo tamen inferri nequit, quod sola justificet. Nam interdum quoque solae nominantur aliae virtutes aut sacramenta, ut* Luc. 7: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Tob. 12: *Eleemosyna a morte liberat.* Rom. 8: *Spe salvi facti sumus.* Eccles. 1: *Timor Domini expellit peccatum.* Tit. 3: *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis.* Ephes. 5: *Mundans eam lavacro aquae in verbo; nec tamen ullus colligit, dilectionem, aut eleemosynam, aut timorem, aut baptismum sine fide justificare, sed cum ad unum effectum multae causae concurrunt,*

VII. 195. 2. Sola fides apprehendit promissionem evangelii.

Scriptura modo uni causae, modo alteri effectum illum tribuit, nec propterea significare intelligitur, unam causam sine aliis sufficere posse. Respondemus: Argumentum nostrum ex dictis antea citatis et similibus petitum tale est: Ubicunque describitur modus et ratio nostrae justificationis, quantum ad applicationem, seu quod idem est instrumentum apprehendendi CHRISTUM, ibi nominatur fides nec quicquam aliud. Ergo sola fides apprehendit CHRISTUM et per consequens sola fide justificamur. Ex quo facile apparet, quid de hac exceptione Bellarminiana sit statuendum. Scriptura enim nuspiam sacramentis vel operibus nostris tribuit apprehensionem CHRISTI. Sacramenta sunt quidem media justificationis et salutis, sed offerentia et exhibentia ex parte DEI, interim ex parte nostri unicum instrumentum recipiens est fides in CHRISTUM, quemadmodum in doni cujusque acceptione requiritur manus offerens et manus apprehendens. DEUS offert nobis gratiam suam in verbo evangelii, in sacro baptismate, in sacra coena; nos sola fide eam recipimus, quemadmodum ex tribus canaliculis vinum effluit atque interim solo ore hauritur. Opera non recipiunt CHRISTUM, sed testantur de gratiosa CHRISTI et Spiritus sancti inhabitatione, ideo in *Christo* dicimur *conditi ad bona opera*, Ephes. 2, v. 10. quae sint *fructus spiritus* Gal. 5, v. 22. Concedimus igitur, sacramentis tanquam mediis offerentibus ex parte DEI justificationem tribui, ideoque ea ad causas instrumentales justificationis pertinere, ut ostendimus superius §. 60. ac proinde ut particula *sola* non opponitur gratiae DEI et merito CHRISTI, ita nec sacramentis, sed opera ad causas instrumentales justificationis referri negamus, neque ex allatis dictis illud demonstrari poterit. Luc. 7, v. 47. non tribuitur remissio peccatorum dilectioni mulieris tanquam causae, sed proceditur ab effecto ad causam, hoc est ex dilectione tanquam consequente ostenditur antegressa peccatorum remissio, ut ostendimus in tractatu de poenitentia §. 91. ubi etiam dictum Tobiae exposuimus, quod commoda interpretatione molliendum, ne repugnet perpetuae Spiritus s. sententiae in canonicis libris propositae, quod *sanguis Christi nos mundet ab omni peccato*, 1. Joh. 1, v. 7. Sensus igitur est, quod DEUS ex gratia compenset eleemosynam ereptione ex morbis aliisque poenis temporalibus. Quando apostolus dicit, *spe nos esse salvos*, Rom. 8, v. 24. non tribuit spei salutem
VII. 196. tanquam effectum causae, sed docet, pios sese spe sustentare sub cruce et calamitatibus, exspectantes scilicet promissam liberationem. Itemque salutem et vitam aeternam, quam in CHRISTO per fidem quasi praesentem apprehendimus et tenemus, esse adhuc absconditam Coloss. 3, v. 3. ideo plenam ejus revelationem ac possessionem in calamitatibus et pressuris hujus vitae spe certa et immota exspectari. 1. Joh. 3, v. 2: *Filii Dei sumus, et nondum apparuit, quid erimus.* Dictum Eccles. 1, v. 26. suam habebit inferius explicationem Timor Domini expellit peccatum non praeteritum expiando, sed futurum sollicite cavendo. 3. *Ideo apostolus frequentius tribuit justificationem fidei, quam dilectioni aut aliis rebus, quia fides est initium gratuitae justificationis, ut docet concilium Tridentin. session. 6. c. 8.* Respondemus: fides non justificat vel meritorie vel per modum dispositionis, ut volunt Pontificii, sed organice et per modum apprehensionis, quatenus meritum Christi in verbo evangelii oblatum complectitur. Nuspiam dilectioni nostrae justificatio in Scripturis tribuitur, sed gratiae Dei, merito CHRISTI et fidei, nec incipimus tantum fide justificari, sed vere justificamur, Rom. 3, v. 28. *In fide etiam stamus*, Rom. 5, v. 2; *et virtute Dei custodimur ad salutem per fidem*, 1. Petri 1, v. 5. quia *finis fidei nostrae. est vita aeterna*, v. 9. Confundit Bellarminus justificationem cum renovatione. Justificatio consistit in remissione peccatorum, quae non nisi fide in Christum obtinetur, et cum sit actus judicialis, semper est totalis ac plenaria, juxta versiculum Prosperi:

Larga Dei pietas veniam non dimidiabit.

Item: *Ex toto veniam dabit et non dimidiabit*, sed *renovatio de die in diem crescit*, 2. Cor. 4, v. 16. Alienum igitur est a Scripturis, quod Bellarminus hoc loco scribit, *fidem inchoare primum justificationem ac deinde assumta spe et caritate eandem perficere;* imo vero nuspiam vel spei vel dilectioni complementum nostrae coram DEO justificationis tribuitur, sed gratia DEI propter meritum CHRISTI vera fide apprehensum nos justificat. Ad justitiam novae obedientiae sive bonae conscientiae una cum fide spem, caritatem et reliquas virtutes concurrere haud inviti concedimus, (quo sensu veteres fidem vocant fundamentum, radicem et matrem justitiae ac bonorum operum), sed ad nostri coram DEO justificationem, quae in remissione peccatorum consistit, ita concurrere fidem, spem et caritatem, ut fides solummodo eam inchoet, spes et caritas perficiant, id vero totis viribus negamus. 4. Dictum apostoli: revelatur justitia DEI ex fide in fidem exponit Bellarminus hoc modo: *Ex fide imperfecta in fidem perfectam et caritate formatam, ut sit sensus: in evangelio revelari justitiam Dei, quae incipit a fide inchoata et perducitur ad fidem caritate formatam ac perfectam.* Respondemus: Quid de fide formata per caritatem statuendum sit, ostendimus superius §. 117. et seqq. fidem habere suos gradus ratione qualitatis eandemque augeri et crescere non negamus, sed per caritatem fidem justificantem formari illud est, quod negamus, cum caritas sit fidei justificantis non forma, sed effectus, ut in hoc ipso capite fatetur Bellarminus, quando dictum apostoli Galat. 5, v. 6. non amplius passive, sed active vertit: *Fides per caritatem operans.* Verba apostoli, quod reveletur justitia DEI in evangelio ex fide in fidem, commodissime accipiuntur de fide DEI promittentis, et fide nostra promissionibus divinis adhibita, interim non repudiamus aliorum ex-

positiones, modo non repugnent analogiae fidei, quod in Bellarminiana interpretatione fieri manifestum est. Dictum propheticum Habac. 2, v. 4: Justus fide sua vivet, exposuimus et ab adversariorum corruptelis vindicavimus superius §. 122. Sane fides illa, qua justus vivit, est efficax per caritatem, cum sit fides vera et viva, sed ex eo non sequitur, quod caritas sit forma et vita fidei. Per fidem cum caritate conjunctam et per caritatem operantem continuari vitam, ambigue dicitur; si enim intelligitur de toto cursu vitae Christianae, concedimus, eam non per fidem solam, sed etiam caritatem continuari; si vero intelligitur hoc modo, quod fides formata per caritatem vitam in CHRISTO apprehendat, vel quod fides et caritas uno eodemque modo sese habeant ad vitam spiritualem, ne-
VII. 197. gamus, per fidem cum caritate conjunctam hoc sensu continuari vitam, siquidem fides, per quam participes reddimur spiritualis vitae, non formatur per caritatem et caritas non est causa sive meritum spiritualis vitae, sed ejus effectum. Quisquis enim spiritualis vitae particeps factus per fidem, is eandem exserit per caritatem, sicut per externas operationes vita hominis naturalis manifestatur. 5. Verba Moysis: *Credidit Abraham Deo et imputatum est ei ad justitiam*, ita interpretatur Bellarminus, *quod Abraham justus ex novo quodam actu fidei factus sit justior.* Respondemus: Tutius insistimus textui apostolico, quam figmento Bellarminiano. Apostolus Rom. 4, v. 5. dictum illud sic interpretatur: *Ei qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ad justitiam;* v. 6: *sicut et David beatitudinem dicit hominis, cui DEUS imputat justitiam sine operibus.* Abrahamum multis bonis operibus coruscantem non operando, sed credendo justificari, longe aliud est, quam Abrahamum justum ex novo quodam actu fidei factum esse justiorem. Concedimus tamen, continuationem justificationis esse omnibus renatis necessariam, ea tamen itidem non nisi fide obtinetur, quippe quae sola promissionem evangelicam de gratuita peccatorum remissione, quam quotidie orant sancti, apprehendit et justitiam Christi sibi applicat.

3. Homo justificatur gratis. Ergo sola fide.

155. Tertium argumentum dicit Bellarminus c. 20. nos petere ex illis locis, in quibus homo gratis dicitur justificari. *Idem enim est gratis et non ex operibus, ac per hoc idem est gratis et sola fide.* Rom. 3: *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Rom. 4: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei autem qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam.* Rom. 11: *Si ex gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia.* Ephes. 2: *Gratia estis salvati per fidem, non ex operibus. Hoc argumentum non solum probat sola fide justificari hominem, sed etiam justificari sola fide relative, id est non propter dignitatem aut meritum fidei, quia tunc gratia non esset gratia.* Excipit autem: 1. *particulam gratis duobus modis accipi posse, uno modo ut opponatur debito ex justitia, sive meritis de condigno, quae sunt absolute et simpliciter merita, et hoc modo justificatio gratuita non excludit opera, quae dicantur concurrere ad justificationem ut dispositiones vel ut merita de congruo; juxta hunc modum non est idem, hominem justificari gratis et justificari ex sola fide. Nam justificari gratis est justificari sine merito de condigno. Justificari sola fide est nihil requiri ad justificationem nisi fidem, quod falsum. Altero modo potest accipi particula gratis, ut opponatur operi facto sine ulla gratia ex solis naturae viribus et hoc modo gratuita justificatio non excludit merita absolute, sed merita propria, id est quae sint ex nobis et non ex DEO. Nam merita, quae sunt nobis ex DEO, id est quae originem ducunt ex gratia praeveniente, non pugnant cum gratia. Ut ergo gratia non excludit fidem, ita nec opera poenitentiae et dilectionis.* Respondemus: De merito congrui et condigni (quidam addunt etiam meritum digni) in loco de bonis operibus ex professo agetur, hac vice dicimus, particulam gratis omne omnino excludere meritum sive dicatur meritum de congruo, sive meritum de condigno. Ut enim habet apostolica oppositio Rom. 11, v. 6: *Si ex gratia, jam non ex operibus;* ita pari modo concludere possumus, si gratis, jam non ex merito. Rom. 4, v. 4: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum;* v. 5: *ei vero, qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, fides ejus imputatur ad justitiam*, quod ipsum ut manifestius fiat, repetemus ex Dn. Chemnicio ea, quae de vera significatione particulae *gratis* nervose scribit part. 2. locorum p. 738. Vox illa (inquit) opponitur primo solutioni pretii Genes. 29, v. 15. Exodi 21, v. 2. Numer. 11, v. 5. 2. Samuel. 24, v. 24. Matth. 10, v. 8. 2. Cor. 11, v. 7. Deinde significat idem quod sine justa causa, temere, ex levitate, vel petulantia Psalm. 35, v. 19. Psalm. 69, v. 5. Psalm. 109, v. 3. Psalm. 119, vers. ult. Proverb. 24, v. 28. Galat. 2, vers. ult. Tertio opponitur meritis sive ad bonum, sive ad malum 1. Sam. 19, VII. 198.
v. 5. 1. Reg. 2, v. 31. Ezech. 6, v. 10. c. 14. vers. ultim. Jerem. 15, v. 13. Ut enim David dicit, quod hostes *odio* ipsum *prosequantur gratis*, propterea quod causa odii non erat in Davide, sed in malevolentia hostium; sic cum dicitur DEUS nos gratis justificare, significatur causam illius acceptationis non esse in nobis, sed in bonitate Dei. Ezechiel dicit, Deum non punire gratis, in quibus scilicet non invenit causam poenae et damnationis, justificat autem gratis eos scilicet, in quibus nullam invenit justificationis causam meritoriam, sed potius meritum damnationis. Ergo particula gratis duo notat, primo in nobis nullum esse meritum, nullam dignitatem, vel causam justificationis et salutis meritoriam; secundo, propter naturae corruptionem et peccata actualia nos esse dignos ira DEI et mereri aeternam damnationem, et tamen ex

mera gratia propter Filium mediatorem nos recipi et justificari, non solum praeter, sed etiam contra nostrum meritum, quod Augustinus breviter complectitur serm. 15. de verb. apostol.: *Si gratia est ex merito, emisti, non gratis accepisti. Pro nihilo, inquit, salvos faciet eos. Quid est pro nihilo salvos facies? nihil in eis invenis, unde salves et tamen salvas. Gratis das, gratis salvas. Omnia merita praecedis, ut dona tua consequantur merita tua, prorsus gratis das, gratis salvas, qui nihil invenis, unde salves, et multum invenis, unde damnes.* Ergo particula gratis additur gratiae, ne quis existimet eodem modo nos gratia Dei justificari, sicut de Josepho dicitur Genes. 39, v. 4: *Joseph invenit gratiam in oculis Domini sui, quia erat vir fortunatus*, id est propter virtutes; sed illud hic non habet locum, Deus enim non solum non invenit in nobis meritum salutis, sed etiam invenit in nobis causam damnationis. Ex quibus omnibus satis perspicue elucescit, particulam gratis opponi non solum merito de congruo, sed etiam merito de condigno, et excludere non solum opera ex solis naturae viribus facta, sed etiam renatorum opera, ubi obiter notamus, Bellarminum sibi contradicere. Si enim particula gratis opponitur merito de condigno, sequetur non dari justificationem secundam, pro qua tamen stabilienda graviter laborat Bellarminus lib. 4. de justif. c. 18. Siquidem justificatio secunda ex hypothesi Bellarmini est actualis et oritur ex merito operum proprie sic dicto, hoc est ex merito condigni; jam vero apostolus nullam aliam novit aut describit justificationem, quam quae fit gratis. Notamus etiam dissensum Pontificiorum. Nam Dominicus a Soto lib. 2. de natur. et gratia c. 14. negat, dispositiones illas posse vocari merita et *justificari hominem gratis*, statuit, esse *justificari sine ullo merito, sive de condigno, sive de congruo, sive procedente ex auxilio Dei speciali, sive ex viribus solis naturae*, id ipsum comprobat rationibus firmissimis, quas num everterit Bellarminus, paulo post apparebit. Vega lib. 8. de justificat. c. 8. et in Opusc. de merit. quaest. 7. p. 821: *Doctissimos et pientissimos quosdam viros adhuc video in ea sententia persistere, ut credant, patres antiquos solum agnovisse meritum de condigno et eo propendeant, ut ecclesia hoc meritum, quod ajunt, congrui repellat ut recens inventum.* Bennius de efficac. gratiae cap. 5. §. Quanquam et cap. 17. §. Venio: *Non ex ullo merito prima gratia profluit, ne de congruo quidem, quia impar est et infinitis partibus impar peccatoris conatus et labor ac largitas gratiae.* Item quidam statuunt, meritum de congruo fundari in sola promissione et acceptatione Dei, non in operis dignitate. (Biel. 2. sentent. distinct. 27. q. un.: *Meritum de congruo est actus libere elicitus acceptatus ad aliquid retribuendum, non ex debito justitiae, sed ex sola acceptantis liberalitate.* Bellarminus 2. de poenit. cap. 12: *Meritum de congruo non in justitia, sed in liberalitate fundatur.)* Quidam vero contra asserunt, meritum de congruo potius fundari in aliqua operis dignitate, quam in promissione et acceptatione DEI. (Costerus in enchirid. c. 7. de meritis operum: *Omne meritum innititur justitiae propter aequalitatem, quae inter mercedem et meritum esse debet.* Bellarminus sibi contrarius hoc loco col. 1014: *Ad illud, quod objiciebatur, meritum de congruo non fundari in dignitate operis, sed in sola promissione Dei, respondemus contrarium esse verum.*
Et postea: *Nos existimamus, meritum de congruo* VII. 199.
potius fundari in aliqua dignitate operis, quam in promissione). Plures hujusmodi dissensiones de merito congrui et condigni recenset Wilhelmus Holderus in peculiari quodam tractatu ex Scholasticis concinnato. 2. Quod Bellarminus dicit, *gratuitam justificationem non excludere opera fidei, sive merita, quae sint nobis ex DEO, cum originem ducant ex gratia praeveniente*, ad illud respondemus, perpetuam esse in hoc argumento oppositionem inter gratiam et opera, inter fidem et opera, inter credere et operari, Rom. 4, v. 5. Rom. 11, v. 6. Ephes. 2, v. 8. Quamvis enim bona opera (quae an possint proprie vocari merita, suo dispicietur loco) sint fructus verae et justificantis fidei, item effectus gratiae Dei in hominibus justificatis, quo respectu nec fidei nec gratiae opponuntur, tamen in articulo justificationis opera opponuntur gratiae et fidei. Bellarminus sic ratiocinatur: Gratia non pugnat cum gratia. Bona opera procedunt ex gratia. Ergo non opponuntur gratiae. Sed apostolus modo contrario procedit: *Si ex gratia, jam non ex operibus* Rom. 11, v. 6. *Gratia non est gratia ullo modo, si non sit gratuita omni modo.* Affirmata igitur gratia negatur meritum, affirmato merito negatur gratia, ac proinde est *ἀντικείμενον ἐν προςκειμένῳ* statuere quoddam meritum, quod in gratia fundetur. Nec tamen ex eo inferri potest: Si bona opera in articulo justificationis opponuntur gratiae, sequetur, gratiam pugnare cum gratia, ut enim non debet donis DEI tribui, quod soli DEO competit, nec tamen ex eo inferendum, quod DEUS pugnet cum suis donis; ita quoque operibus non est tribuendum, quod soli gratiae et soli fidei competit, nec tamen ex eo inferri potest, quod absolute et simpliciter loquendo gratia et dona per gratiam, fides et opera etiam extra articulum justificationis sibi invicem opponantur vel repugnent. Breviter, gratia justificans atque opera non simpliciter per se sive essentiae respectu sibi invicem ab apostolo opponuntur (hac enim ratione sunt conjunctissima tanquam causa et effectus), sed opponuntur ratione unius ejusdemque effectus, qui in justificando consistit, hic enim effectus si gratiae tribuatur, mox excluduntur opera; rursus si eundem effectum operibus tribuas, mox tollis gratiam vi oppositionis apostolicae. Vide D. Huterum in explic. Form. Concord. art. 3. p. 288. 3. *Justificatio gratuita non excludit fidem. Ergo nec excludit poenitentiam et dilectionem, sive opera poenitentiae et dilectionis, quoniam etiam ista sunt ex gratia.* Respondemus:

Est dispar ratio fidei et operum in articulo justificationis, gratia non excludit fidem, quia fides promissionem de gratuita peccatorum remissione amplectitur, est igitur relatio inter gratiam et fidem; sed gratia in articulo justificationis excludit opera, Rom. 11, v. 6. quia opera nec sunt merita nec media gratiae, sed sunt fidei fructus et gratiae effectus; monendum tamen, licet gratuita justificatio excludat opera ab ipso justificationis actu, non tamen excludere ea a justificatis, quod ipsum quoque de poenitentia (quae ὁλικῶς accepta fidem tanquam partem essentialem complectitur, *μερικῶς* de contritione accepta est verae fidei praevia) et dilectione (quae est fidei justificantis fructus) dictum volumus. 4. Flagellat Bellarminus Chemnicium, qui *concilio Tridentino tribuit, quasi pugnet pro merito congrui, cum in eo non fiat ulla mentio meriti de congruo, sed in medio relinquatur.* Respondemus: Res ipsa in sess. 6. c. 7. satis luculente continetur. Asserunt enim patres istius concilii, quod justitia a DEO nobis infundatur secundum dispositionem et cooperationem uniuscujusque. Atqui haec est ipsissima descriptio meriti de congruo, ut constat ex Scholasticis, et manifeste probatur a Chemnicio in examin. concil. Trident. sub tit. de fide justificante p. 156. Plura de meritis dicentur in tractatu de bonis operibus, ubi excutientur, quae pro stabiliendis bonorum operum meritis hoc loco Bellarminus affert. 5. Rationibus, quas Dominicus a Soto opponit merito congrui, frigide respondet Bellarminus: *Merito*, inquit Dominicus, *correspondet merces. Atqui justificatio nullibi appellatur merces poenitentiae vel fidei debita. Ergo justificatio non est ex merito.* Bellarminus respondet: *Merito de congruo respondere mercedem de congruo, quae magis debeatur ex gratia quam ex justitia*, quo
VII. 200. accommodat dictum apostolicum Rom. 4, v. 4: *Ei qui operatur, merces imputatur non secundum gratiam, sed ex debito. Ergo erit aliqua merces, quae imputari possit secundum gratiam.* Atqui haec est petitio principii et inanis tergiversatio. Unde enim probat Bellarminus, dari mercedem de congruo? et meritum de congruo et merces de congruo figmenta sunt monachalia. Apostolus non solum non dicit, esse mercedem, quae imputari possit secundum gratiam, sed etiam aperte contradicit; cum enim dixisset: *Ei qui operatur, merces imputatur non secundum gratiam, sed secundum debitum*, in antithesi subjicit: *Ei vero qui non operatur, imputatur fides ejus ad justitiam*, ubi non meminit mercedis alicujus, sed fidei, quam ex gratia dicit imputari ad justitiam, nimirum quia justitiam Christi in verbo evangelii oblatam apprehendit. Quare cum ultro fateatur Bellarminus, justificationem nusquam mercedem, brabejum, stipendium dici, semper vero gratiam et misericordiam appellari, cur pro merito congrui adhuc pugnat? Statuere tale meritum, cui merces debeatur ex gratia, est *σιδηρόξυλον καὶ ἀντικείμενον ἐν προσκειμένῳ*, cum sit perpetua oppositio inter meritum et gratiam sive gratuitam compensationem. *Meritum* (ait Costerus in enchirid. c. 7. de meritis operum) *est actio libera, cui merces debetur ex justitia.* Et postea: *Omne meritum innititur justitiae propter aequalitatem, quae inter meritum et mercedem esse debet.* Altera Dominici ratio contra meritum congrui itidem satis congrua et invicta: *Cum gratis* (inquit) *justificari apostolus asserit, excluditur omnis operis dignitas, ipsaque justificatio fundatur in sola promissione Dei, qui per et propter Christum poenitentiam agentibus et credentibus peccatorum indulgentiam promisit, quod autem ex sola promissione debetur, id is non debet nisi valde improprie mereri.* Regerit Bellarminus, *promissionem, qua Deus justificationem promisit, requirere conditionem operis, poenitentiae scilicet et fidei, quae conditio cum expletur, justificatio utique in operis dignitate et non in promissione fundatur.* Respondemus: Poenitentiae et fidei promittitur justificatio, non quod in his donis ac operibus sit quaedam dignitas, ob quam justificari coram DEO mereamur, (id enim gratuitae justificationi manifeste repugnat), sed quia hoc ordine et modo DEUS nos justificare constituit, ut per poenitentiam et contritionem corda nostra ad desiderium gratiae prius excitentur, ac postea per fidem promissionem evangelicam de gratuita peccatorum remissione propter Christum firmiter apprehendant. Non nisi poenitentibus et credentibus promisit DEUS justificationem, at non propter poenitentiam aut fidem justificare promisit, sed gratis propter Christum, cujus meritum per fidem apprehenditur, cujus (fidei) anteambulo est contritio, pedissequa vero bona opera. Breviter, fides justificat non meritorie, sed instrumentaliter. Ipsum autem justificationis meritum non fundatur in nobis vel in opere aliquo nostro (alias apostolus non dixisset, *fidem imputari ad justitiam*), sed in sola CHRISTI justitia, quae credentibus in eum, qui justificat impium, ex gratia per fidem imputatur. Nos immotis hisce Dominici rationibus addimus etiam has sequentes: primo quod apostolus meritum justificationis nuspiam constituat in nobis, sed in solo CHRISTI merito. Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis DEI gratia per redemtionem, quae facta est in Christo Jesu.* Secundo: meritum congrui sunt opera nostra, sive ex solis liberi arbitrii viribus, sive ex viribus arbitrii Dei gratia moti dicantur orta. Jam vero omnia opera ex actu justificationis excluduntur. Rom. 3, v. 28: *Fide justificamur sine operibus legis.* Ergo justificatio non contingit per meritum congrui. Tertio: ubi opus est remissione peccatorum, ibi cessat omnis ratio meriti, ubi enim peccatorum remissio est, ibi necesse est esse peccata, ubi vero sunt peccata, ibi meritum damnationis et mortis est, non autem justitiae et vitae aeternae. Atqui justificatio nostra consistit in remissione peccatorum docente apostolo Rom. 4, v. 7. Ergo in ea non concurrit meritum nostrum. Quarto: quod est multis modis imperfectum ac quod jam

ante debitum, illud non est meritum justificationis. Atqui poenitentia, fides, timor, spes et reliquae (quas ita vocant) dispositiones sunt multis modis imperfectae et jam ante debitae. Ergo non sunt meritum justificationis. Non est quod obvertat Bellarminus, *operibus illis, in quibus meritum de* VII. 201. *congruo statuit, dignitatem suam constare ex eo, quod sint opera gratiae et dona Spiritus sancti;* fatemur enim, esse quandam operum dignitatem, sed ex eo non potest inferri, quod illa sit dignitas meriti, hoc enim esset procedere a non distributo ad distributnm. Accipimus solum *primitias spiritus*, Rom. 8, v. 23. qui operatur in tali corpore, in quo *habitat adhuc peccatum* Rom. 7, v. 17. quod omnia inficit ac corrumpit, unde non potest operibus, quae proficiscuntur ex viribus liberi arbitrii a DEO excitati ac moti, talis tribui dignitas, ob quam mereamur justificationem. Adde quod haec exceptio Bellarmini repugnet Scholasticis, qui meritum congrui statuunt in operibus sine gratia factis; sic enim scribunt: *Cuilibet facienti quod in se est et per hoc sufficienter disposito ad susceptionem gratiae, Deus infundit gratiam, sed perfectissimus modus faciendi quod in se est, est diligere Deum super omnia, quod voluntas potest ex puris suis naturalibus.* Item: *Meritum congrui est, quod procedit ex libero arbitrio, congruum autem est, ut dum homo virtute liberi arbitrii bene utitur, Deus etiam secundum excellentiam misericordiae suae excellentius operetur, et hoc merito congrui potest aliquis primam gratiam promereri.* Vide tractat. de libero arbitrio §. 52.

4. Omnes credentes justificantur.

156. Quartum argumentum (dicit Bellarminus c. 22.) depromunt ex illis testimoniis, quae docent, omnes qui credunt, justificari et salvari. Joh. 3: *Ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Actor. 10: *Huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere omnes, qui credunt in nomen ejus.* Actor. 13: *In hoc omnis, qui credit, justificatur.* Rom. 1: *Evangelium est potentia DEI ad salutem omni credenti.* Rom. 10: *Omnis qui credit in eum, non confundetur.* 1. Joh. 5: *Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est.* Quod quidem non esset infallibiliter verum, si non sufficeret fides. Excipit autem 1. *particulam omnis exponendam esse negative, ut sit sensus, nemo sine fide justificatur.* 2. *Particulam eandem referri ad omnia hominum genera, ut sit sensus, non solis Judaeis, sed et gentibus fidem Christi esse viam ad salutem.* 3. *Particulam illam interdum referri affirmative ad singulos credentes, sed tamen non significari, illis sententiis solam fidem sufficere, sed fidem justificare et salvare ex parte sua, modo addantur alia, quae simul requiruntur, id inde esse ita perspicuum, quod in Scripturis etiam de spe dicitur: Omnis qui sperat in eum, non confundetur,* Eccles. 2; *et de dilectione: omnis qui diligit, ex DEO natus est,* 1. Joh. 4; *et de humilitate: omnis qui se humiliat, exaltabitur,* Luc. 18; *de oratione: omnis qui petit, accipit,* Luc. 11; *quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit,* Rom 10; *de obedientia: factus est omnibus obedientibus sibi causa salutis aeternae,* Hebr. 5; *et tamen nemo diceret, solam spem aut orationem aut humilitatem aut alia sufficere sine fide.* Respondemus: Fatetur ipse Bellarminus, priores duas solutiones non satisfacere omnibus dictis (apostolus enim non solum demonstrat, neminem sine fide justificari, sed etiam nos justificari fide sine operibus legis; nec solum docet, omni hominum generi per fidem Christi esse apertam viam ad salutem, sed etiam beneficia Christi in evangelio oblata non nisi fide recipi, ac proinde fidem esse unicum medium, per quod justitiam in Christo nobis propositam apprehendimus. Actor. 4, v. 12. et c. 10, v. 43). Ad tertium igitur effugium respondemus, non solum in illis propositionibus contineri descriptionem subjecti, hoc est eorum qui justificantur, in quibus fatemur non esse solam fidem, sed cum spe, dilectione, invocatione et aliis virtutibus conjunctam; sed etiam descriptionem modi ac rationis justificandi, ut manifestum est ex propria sede hujus articuli. Rom. 3. et 4. Galat. 2. et 3. Ephes. 2. Ideo argumentum nostrum plene ac plane evolutum tale est: Omnis, qui credit in CHRISTUM, justificatur, et quidem credendo justificatur, Rom. 4, v. 5. sive fide in Christum sine operibus legis, Rom 3, v. 29. Ergo sola fide justificatur. At tales non sunt propositiones de spe, dilectione, humilitate, invocatione etc., sed solum describunt subjectum, hoc est, eos qui justi- VII. 202. ficantur et salvantur. 1. Joh. 3, v. 14: *Scimus, quoniam translati sumus de morte in vitam, quia fratres diligimus.* Ergo per dilectionem nostram non nascimur ex DEO, sed ex DEO nati demum diligimus sicque ex dilectione cognoscimus, nos regenitos esse. Idem judicium de reliquis virtutibus, quae non minus ac dilectio sunt fructus justificantis fidei. Gal. 5, v. 6. In dicto Hebr. 5, v. 9. per obedientiam proprie intelligitur *obedientia fidei*, ut exponit apostolus Rom. 1, v. 5. c. 16, v. 26. 1. Petri 1, v. 2. Ideoque sententiam nostram apertissime confirmat, tantum abest, ut eam minima ex parte labefactet, quo etiam pertinet, quod nomen spei saepius pro ipsa fide accipiatur. Proferat autem Bellarminus unicum solummodo dictum, in quo sive vis, sive modus, sive actus, sive meritum justificandi dilectioni, humilitati vel aliis virtutibus tribuatur, illud certe ex nullo dictorum illorum, quae protulit, evinci poterit, *spes non confundit,* quia oritur ex fide promissionibus divinis firmiter innitente. Dilectio non est regenerationis causa, sed effectus ac nota; publicanus se humilians exaltatus fuit et justificatus non merito quodam humilitatis, sed quatenus humiliatus peccatorum agnitione, fide ad CHRISTUM unicum propitiatorium confugit. In oratione fides est, quae omnia impetrat.

5. Verbum sola fide apprehenditur.

157. Quintum argumentum (scribit Bellarminus c. 23.) ducunt ab illis testimoniis, quae praedicant efficaciam verbi Dei. Verbum enim sola fide ap-

prehenditur. Psalm. 106: *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Joh. 15: *Vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.* Rom. 1: *Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti.* 1. Cor. 15: *Notum vobis facio evangelium, quod praedicavi vobis, quod accepistis, in quo statis, per quod et salvamini.* Jacob. 1: *Suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Excipit autem: *1. Verbum Dei quidem sanare et salvare, sed ut hoc faciat, non satis esse, ut fide apprehendatur, nisi etiam caritate impleatur, cum non solum offerat promissiones, sed etiam imperet facienda, unde audiens et non faciens sermones Christi confertur viro stulto aedificanti super arenam*, Matth. 7. *2. Verbum, quod fide apprehenditur, non esse ipsam salutem, sed semen salutis, quod non solum excipi, sed etiam calefieri et excoli debet, ut fructum faciat, id est excipi debet in corde bono et retineri cum patientia tempore tentationum*, Matth. 13. Respondemus: Argumentum nostrum non agit in genere de omni DEI verbo (quia lex non est verbum sanans et salvans Rom. 4, v. 15. Galat. 3, v. 21.), sed in specie de verbo promissionis evangelicae, ac plene evolutum tale est. Promissionem evangelii propriam de gratuita peccatorum remissione in Christo et propter Christum obtinenda sola fides recipit; hanc autem apprehendendi vim non habet ulla virtus aut ullum opus. Ergo sola fide justificamur. Connexio est manifesta, quia remissio peccatorum in promissionibus evangelicis oblata est ipsa justificatio docente apostolo Rom. 4, v. 6. Proinde quamvis caritas a credentibus requiratur et cum fide justificante perpetuo et indivulso nexu sit conjuncta, tamen ad justificationem non concurrit, sed est effectus hominum fide justificatorum. Et quamvis donum renovationis itidem sit Christi beneficium non minus quam justificatio, illa tamen non sunt invicem confundenda. Ad verum et sincerum Christianismum fatemur requiri regenerationem et renovationem, fidem et opera, justificationem per fidem et fructus fidei justificantis; interim tamen haec sunt accuratis limitibus discernenda, cum non omnia ad actum justificationis pertineant, quae ad Christianismum pertinent. Quod igitur Bellarminus dicit, verbum impleri caritate, id si de verbo evangelii intelligat, falsum est, quia verbum evangelii proprie sic dictum est concio de gratuita peccatorum remissione propter Christum mediatorem, illa non impletur caritate, sed recipitur fide; ac si illa promissio penderet ab impletione per nostram caritatem, nunquam foret firma, quia caritas nostra est multis modis imperfecta, contra vero apostolus pronuntiat Rom. 4, v. 16: *Ideo ex fide secundum*
VII. 203. *gratiam, ut sit firma promissio.* Adde quod caritas sit *impletio* (non evangelii sed) *legis*, ut diserte scribit apostolus Rom. 13, v. 8: *Qui diligit proximum, legem implevit*, et v. 10: *πλήρωμα νόμου ἡ ἀγάπη*. Haec omnia erunt magis perspicua et manifesta, si repetantur hoc loco ea, quae in tractatu de evangelio de vero discrimine legis et evangelii fuerunt dicta. Quod verbum evangelii tanquam semen salutis non solum sit excipiendum, sed etiam fovendum et excolendum, ut fructificet, recte quidem dicitur, interim tamen distincta non sunt confundenda. Spiritus sanctus per verbum evangelii operatur in cordibus fidem, qua promissa in evangelio bona amplectimur; idem deinde verbum in corde fideli quasi calefactum et excultum fructificat bonis operibus, quae *non praecedunt justificandum, sed sequuntur justificatum.* Augustinus de fide et operibus cap. 14. Utique ergo sola fides justificat. Denique quae Bellarminus contra B. Lutherum hoc loco disputat, facilem habent explicationem. Scribit Lutherus in lib. de libertate Christiana, *fidem implere omnia mandata, dum praecepta DEI servari non posse videns, ad promissa se confert, quae docent, omnia esse posita in fide et credentem in Christum omnia habere. Deinde fidem exhibere DEO summum obsequium, quia credendo confitetur, eum veracem esse in suis promissis exemplo Abrahae*, Rom. 4. *Denique fidem copulare animam DEO*, Hos. 2: *Desponsabo te mihi in fide, ideoque omnia quae CHRISTI sunt, effici communia cum anima fideli.* Quid sanctissimis hisce pronuntiatis! obvertit Bellarminus? 1. in genere dicit, *haec nobis ipsis repugnare, si enim fides ideo justificat, quia summum cultum DEO exhibet, sequetur, nos merito fidei, id est propter virtutem et dignitatem ipsius fidei, justificari.* Respondemus: Fidem justificantem summum obsequium DEO exhibere dicit Lutherus, sed quod haec exhibitio obsequii sit meritum quoddam, quo fides justificationem impetret, id vero nuspiam dicit, nec ex verbis illis colligi potest. Fides justificat apprehendendo Christum; eadem vero justificans fides hanc habet proprietatem, quod Deo summum obsequium praestet et gloriam veritatis ei tribuat, est ergo unicum illud medium, per quod promissionibus divinis de remissione peccatorum innitimur, et hac ratione bonorum in illis oblatorum participes reddimur. 2. In specie singulas fidei proprietates a Luthero adductas examinat, ac primo quidem dicit, *virtutem illam, quod fides impleat omnia mandata, furtim surripuisse Lutherum caritati, de qua dicitur: Qui diligit, legem implevit*, Rom. 13. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Respondemus: Perfecta et numeris omnibus absoluta dilectio legem implet, sed quia perfectio illa in hac vita ne a renatis quidem obtineri potest, cum *lex spiritualis sit, ipsi vero carnales*, Rom. 7, v. 14. ideo fides convertit se a praeceptis ad promissa, a lege ad evangelium, ab operibus ad gratiam et perfectam legis impletionem in Christo mediatore quaerit, qui nostro loco illam praestitit: *quod* enim *impossibile erat legi, quia infirmabatur per carnem, hoc Deus praestitit misso Filio suo in similitudine carnis peccati, ac de peccato condemnavit peccatum per carnem, ut justificatio legis in nobis impleretur*, Rom. 8, v. 3. et 4. *Finis legis Christus ad justitiam omni credenti* Rom. 10, v. 4. Alio igitur modo caritas implet

legem, alio vero fides; caritas implet legem operando, sed quia renatorum caritas non est perfecta, ideo etiam impletio legis per caritatem est imperfecta et tantum inchoata, ideoque non possunt ea niti coram Dei judicio. Fides sive cor fidele implet legem credendo, hoc est apprehendendo Christum, qui sanctissima sua obedientia et satisfactione legem implevit, quae ipsius obedientia per fidem nobis imputatur. Nec Lutherus somnians, ut nugatur Bellarminus, huc accommodavit dictum apostoli Rom. 11, v. 32: *Conclusit Deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereretur*, et dictum Johannis c. 1, v. 12: *Dedit potestatem filios DEI fieri, his qui credunt in nomen ejus.* Vera enim explicatio dicti apostoli patet ex Galat. 3, v. 22: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio et fides daretur credentibus;* nimirum quod voce legis omnes homines convincantur esse peccatores, ideo gratuita Dei misericordia per fidem in Christum, qui legem nostri loco implevit, credentes justificari. Vide Ambros. et Theoph. in c. 3. Gal. Frivolum est,
VII. 204. quod Bellarminus ex verbo *fieri* in dicto Joh. 1. concludit, credentes hoc ipso, quod credunt, non esse Dei filios, sed fieri demum, si renascantur ex aqua et spiritu; neque enim verbum fieri respicit tempus fidei, quasi praesente vera fide nondum adsit υἱοθεσία, sed tempus primae nativitatis, ex qua per baptismum et fidem renascimur. Vera fides et υἱοθεσία sunt perpetuo conjuncta, quia per fidem recipitur Christus, ut ibidem evidentissime asseritur, utique ergo per fidem in Christum reddimur Dei filii, Gal. 3, v. 26: *Omnes filii Dei estis per fidem in Christo Jesu.* 1. Joh. 5, v. 1: *Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus.* At qui ex Deo natus, is utique est Dei filius. Hilarius 1. de trinit.: *Qui receperunt, facti sunt in filios DEI, non ortu carnis, sed fidei.* August. in expos. c. 3. ad Gal.: *Efficiuntur filii sapientiae praeparante ac praestante id fide mediatoris.* Quae absurditas esset, iis *qui Filium Dei receperunt et ex Deo nati sunt, necessarium adhuc esse, ut aliunde fiant filii Dei, quasi per ipsum non acciperent adoptionem?* ut recte scribit Dn. Chemnicius in Harmon. c. 1. p. 73. ubi monet, vocem ἐξουσίας significare non solum facultatem aliquid faciendi vel acquirendi, sed etiam dignitatem, praeeminentiam ac jus aliquod, item γενέσθαι significare et fieri et esse, ac positum esse indefinite τέκνα θεοῦ γενέσθαι, ut facti sint vel ut fiant filii Dei per fidem, non ut aliquando demum fiant per spem et caritatem; sensus igitur hujus loci est, quod illis, quibus natura hoc jus non competit, qui scilicet sunt servi peccati, hostes Dei, mancipia diaboli et natura filii irae, quod illis etiam, si Christum fide recipiant, conferat hanc praeeminentiam, excellentiam, jus et dignitatem, ut credendo non tantum in familiam ejus adsciscantur, sed adoptentur in filios Dei. Per ἐξουσίαν igitur intelligitur potestas non ad rem, sed in re. Pergit Bellarminus 3. *non solam fidem, sed etiam bona opera et passiones fidelium Deo gloriam dare,* Matth. 5. Joh. 21. *Ergo hoc non esse fidei tanquam proprium tribuendum.* Respondemus: Fides innititur promissionibus evangelicis et hac ratione dat Deo gloriam misericordiae, veritatis ac potentiae, eadem postea se exserit per bona opera, quibus itidem glorificatur DEUS, eadem firmam consolationem ac robur praestat in omnibus adversis, quorum tolerantia inde et ideo placet Deo, quia proficiscitur ex fide. Alio igitur modo glorificat Deum fides, alio vero opera et passiones. Fides eo modo glorificat DEUM, ut apprehendat promissionem evangelicam et in ea beneficia Christi mediatoris, proinde cum Christus sit nobis factus a Deo justitia, ideo qui Deum honorat fide, is honoratur a Deo justificatione, h. e. justitia Christi per fidem ei imputatur; operibus autem et passionibus nostris non glorificatur Deus, nisi ex fide procedant, *sine qua Deo placere impossibile est*, Hebr. 11, v. 6. Quae de fide daemonum Bellarminus adducit, plane sunt aliena, ipsorum enim fides non est justificans, nec respicit promissionem, quippe quam non acceperunt, sed nolentes volentes fulgore veritatis coacti DEUM veracem confitentur. 4. Denique quod Lutherus dixerat, *fide animam nostram Deo copulari et quae Christi sunt nobis cum eo fieri communia,* id Bellarminus dicit *fortasse carere fundamento, cum dictum propheticum Hos. 2. accipiendum videatur non de fide, qua credimus DEO, sed de fide, qua Deus praestat promissa, ac magis hoc convenire caritati, quod per eam CHRISTO sponsemur, qui enim manet in caritate, manet in DEO,* 1. Joh. 4. *et caritas est vinculum perfectionis,* Coloss. 3. Respondemus: In praecedentibus verbis promittit Dominus, quod nos sibi *desponsaturus sit in justitia et judicio, in misericordia et in miserationibus*, quae sunt beneficia illa DEI, quae in spirituali illa desponsatione nobis contingunt, necessario igitur addendum fuit, quod ex parte nostra requiratur, alias descriptio illa spiritualis conjugii non foret plena ac proinde per fidem intelligitur fiducia, qua promissioni huic credimus, eidemque firmiter innitimur, *per quam fidem CHRISTUS in cordibus nostris habitat*, ut loquitur apostolus Ephes. 3, v. 17. Ideo denuo repetitur, *desponsabo te mihi in fide*, qua scilicet beneficia promissa tibi applices. Bernhard. serm. 67. in Cant.: *In fide desponsavi te mihi et non in operibus legis, desponsavique in justitia, sed in justitia, quae est ex fide, non ex lege.* Idem patet ex eo, quod diserte in dicto prophetico additur, *et cognosces Dominum*, per quam cognitionem sive VII. 205.
notitiam usitata Scripturae phrasi fidem intelligi in propatulo est. Per caritatem cor nostrum fertur ad Deum tanquam objectum, interim tamen spiritualis illa desponsatio proprie non tribuitur caritati, sed fidei, per quam DEI filii et Christi sponsae efficimur, ut postea eum diligamus. Quando *caritas vinculum perfectionis* dicitur, non agitur de caritate, qua Deum diligimus, sed de ea, qua proximum prosequimur; neque agitur ibi de medio conjunctio-

nis nostri cum Christo, sed de conjunctione fraterna Christianorum inter sese, ut evidentia textus luculente comprobat. *Super omnia* (ait apostolus) *caritatem induite, quae est vinculum perfectionis,* hoc est quae instar perfectissimi cujusdam vinculi mutuam Christianorum societatem constringit. Manens in caritate in Deo manere rectissime dicitur, quia caritas illa est fructus fidei, per quam Deo reconciliamur et unimur, sublatis prius peccatis, *quae inter Deum et nos dividebant* Esa. 59, v. 2. Fides igitur est, quae nos Christo inserit, qua Christum induimus et in filios DEI adoptamur, ex illa postea oritur caritas, quae non format fidem nec conjunctionem per fidem cum Deo factam tanquam imperfectam complet, sed est fructus fidei, quo flexu quodam reciproco quasi ad Deum convertimur et intuitu summorum beneficiorum in Christo nobis praestitorum ei adhaeremus.

6. Irrita erit promissio, si lege aut operibus nitatur.

158. Sextum ac postremum argumentum (dicit Bellarminus c. 24.) ex Scripturis illis accipiunt, quae docent, irritam fore promissionem, si lege aut operibus nitamur et non sola fide accipiatur. Rom. 4: *Si ex lege est hereditas, exinanita est fides et abolita promissio.* Item: *Ideo ex fide, ut sit firma promissio.* Galat. 3: *Ut promissio ex fide daretur credentibus.* Galat. 5: *Evacuati estis a Christo, quia per legem vultis justificari.* Excipit autem, *se illud argumentum alibi solvisse hoc modo, quod apostolus doceat, inanem fore fidem nostram et irritam promissionem Dei, si justificatio haberi possit per solam cognitionem legis aut opera facta solis naturae viribus; nuspiam autem dicere Scripturam, justificationem non pendere ex conditione operum, cum in infinitis locis potius testetur, quod justificatio pendeat ex conditione poenitentiae et operum.* Respondemus: et nos superius ostendimus, omnia omnino opera ab actu justificationis excludi. Argumentum nostrum, imo ipsius apostoli, nititur relatione inter promissionem evangelicam Dei offerentis et inter fidem eam recipientem. Promissio continet bona, quae Deus nobis offert et gratis donat propter Christum. Lex praescribit opera, quae nos Deo praestare debeamus. Firmum ergo ac fixum manet, irritam fore promissionem, si ex lege vel operibus quibuscunque justificari volumus. Pseudoapostoli nequaquam pugnabant, vel per solam legis cognitionem, vel per opera legis sine fide in CHRISTUM facta haberi posse justificationem, quia jactabant auctoritatem apostolorum Jacobi, Petri et Johannis, ut constat ex Galat. 1. et 2. capp., sed pugnabant, praeter fidem Christi ad justificationem requiri circumcisionem et observationem legis moralis Act. 15, v. 5. Finge, Paulum excludere solummodo opera solis naturae viribus facta, sequetur, totam illam tractationem pseudoapostolis oppositam esse a quaestione alienam. Scripturam praeter fidem requirere poenitentiam et opera concedimus, sed in justificatis, non autem ad justificationis actum.

Ἀνακεφαλαίωσις argumentorum nostrorum.

159. Atque haec sunt argumenta nostra, quibus exceptiones suas Bellarminus opponere voluit, quae omnia huic includimus syllogismo: 1. Si ipse Spiritus sanctus expresse utitur particulis exclusivis; 2. et ab actu justificationis diserte removet opera; 3. et res ipsa ostendit, opera non posse justificare; 4. soli autem fidei id competere; consequens erit, sola fide nos justificari, quod est εὔδηλον. Atqui Spiritus sanctus 1. expresse utitur particulis exclusivis, Marc. 5, v. 36: *Noli timere,* μόνον πίστευε. Luc. 8, v. 50: μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται. (Quamvis vero ibidem non agatur proprie de fide justificante, manifestum tamen est, fidem statui unicum illud medium, per quod divinorum beneficiorum, ac proinde et remissionis peccatorum et justitiae reddamur participes, *credenti enim omnia possibilia,* Marc. 9, v. 23.) Galat. 2, v. 16: *Non justificatur homo ex operibus legis,* ἐὰν μὴ διὰ πίστεως. 1. Joh. 5, v. 5: *Quis est, qui vincit mundum,* εἰ μὴ ὁ πιστεύων, *nisi qui credit, quoniam Jesus est Dei Filius* (particulas autem illas ἐὰν μή, εἰ μή exclusivas esse, patet ex Matth. 19, v. 9: *Qui dimiserit uxorem,* εἰ μὴ, *nisi, ob fornicationm, moechatur;* quem locum conjunge cum Matth. 5, v. 32: *Qui dimiserit uxorem* παρεκτὸς, *excepta fornicationis causa, facit eam moechari.* Item ex Marc. 13, v. 32: *De illo die nemo scit, neque angeli in coelo, neque Filius,* εἰ μὴ, *nisi, Pater,* quem locum conjunge cum Matth. 24, v. 36: *de illa die et hora nemo scit, neque angeli coelorum,* εἰ μὴ μόνος, *nisi solus Pater.* Galat. 6, v. 14: *Absit mihi gloria* εἰ μὴ *nisi in cruce Christi.* **Joh. 15, v. 4: *Palmes non potest fructum ferre, nisi in vite permanserit,* i. e. solus ille palmes fert fructum, qui in vite permanet.** Denique ex Apoc. 21, v. 27: *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum* εἰ μὴ, *nisi, qui scripti sunt in libro vitae agni.* 2. Reg. 5, v. 17: *Servus tuus non sacrificabit ulterius diis alienis, nisi Domino,* i. e. sed soli Domino. Ipse Dietenbergerus particulas ἐὰν μή, εἰ μή in versione Germanica expressit per vocem allein, in plerisque allegatis dictis. 2. Diserte removet opera ab actu justificationis, ut patet ex Rom. 3, v. 28. Rom. 4, v. 5. Gal. 2, v. 16. etc. 3. Res ipsa ostendit, opera non posse justificare; sunt enim imperfecta, immunda et jam ante debita. Ergo non justificant meritorie. Carent vi apprehendendi justitiam in verbo evangelii oblatam. Ergo non justificant instrumentaliter. 4. Soli autem fidei competit justificatio, nam inter verbum promissionis et fidem est perpetua relatio, sola fides apprehendit ac recipit Christum, ipsa sola excludit omnem gloriationem et conscientiam de favore Dei reddit certam. Consequens igitur est, nos sola fide justificari.

VII. 206.

Testimonia veterum.

160. Id ipsum comprobant piae antiquitatis suffragia, quae collegit Hamelmann. in libro peculiari, in quo ex 40 patribus Graecis et Latinis testimonia pro usu particulae exclusivae producit, uti etiam doctiss. Chemnicius parte 2. locorum theologicorum

p. 339. 340. Nos potiora recensebimus. Justin. in epist. ad Diogn. p. 385: *ἐπέδειξε δὲ διὰ πίστεως, ᾗ μόνῃ θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται.* Irenaeus lib. 4. adv. haeres. cap. 5. p. 236: *Lex non prohibebat eos credere in Filium Dei, sed adhortabatur dicens, non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatur a terra et omnia ad se trahit et vivificat mortuos.* **Clemens Alexandr. lib. 4. Strom.: *Deus per solam fidem dat salutem.* lib. 7. Strom.: *Per fidem solummodo efficitur fidelis perfectus.* lib. 1. paedag. c. 6. f. 42: *μία καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος σωτηρία ἡ πίστις, una universalis humani generis salus est fides.* Iren. lib. 4. cap. 13: *Omnes oportet credere, sicut Abraham credidit et imputatum est ei ad justitiam.* Postea subjungit: *Fides quae est ad Deum, justificat hominem.* in praefat. 3. libri: *Sola fides vera est et vivificat.* Verba sic habent: *Memento igitur eorum, quae diximus in prioribus duobus libris et haec illis adjungens plenissimam habebis a nobis adversus omnes haereticos contradictionem et fiducialiter et instantissime resistes eis pro sola vera ac vivifica fide, quam ab apostolis* VII. 207. *ecclesia percepit et distribuit filiis suis.* lib. 3, cap. 25: *Firma est autem et non ficta, sola vera, quae secundum nos est, fides.*** Origenes lib. 3. in epist. Rom. 3. c. 3. f. 157: *Dicit apostolus, sufficere solius fidei justificationem, ita ut credens quis tantummodo justificetur, etiamsi nihil ab eo operis fuerit expletum.* ** *Imminet igitur nobis, qui integram esse scripturam apostoli conamur asserere et ordine suo cuncta constare, ut requiramus, quis sine operibus sola fide justificatus sit? Quemadmodum igitur ad exemplum pertinet sufficere arbitror illum latronem, qui cum Christo crucifixus clamavit ei.*** Et postea de latrone converso: *Clamavit de cruce, Domine Jesu, memento mei, cum veneris in regnum tuum, nec aliud quicquam describitur boni operis ejus in evangeliis, sed pro hac sola fide ait ei Jesus: amen, amen, dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Item de muliere peccatrice: *Ex nullo legis opere, sed pro sola fide ait Jesus ad eam: remittuntur tibi peccata tua. Fides tua te salvam fecit, vade in pace.* Sed *fortassis haec aliquis audiens resolvatur et bene agendi negligentiam capiat, siquidem ad justificandum sola fides sufficiat. Ad quem dicemus: quia post justificationem si injuste quis agat, sine dubio justificantis gratiam sprevit. Neque ob hoc quis accipit veniam peccatorum, ut rursum sibi putet peccandi licentiam datam; indulgentia namque non futurorum, sed praeteritorum criminum datur.* Ibid.: *Exclusa est gloriatio Judaica non per legem operum, sed per legem fidei, quae est in Christo Jesu. Quis enim recte super castitate sua gloriabitur, cum scriptum sit: quia si quis adspexerit mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est in corde suo? Quis autem super justitia sua gloriabitur, cum audiet prophetam dicentem: quia omnis justitia nostra sicut pannus menstruatae? Sola igitur nostra gloriatio est in fide crucis Christi, quae excludit omnem illam gloriationem, quae descendit ex operibus legis.* lib. 4. comment. in epist. Rom.: *Justificatur homo per fidem, cui ad justificandum nihil conferunt opera legis.* Ibid.: *Non ex operibus radix justitiae, sed ex justitiae radice fructus operum crescit, illa scilicet radice justitiae, qua Deus accepto fert justitiam sine operibus.* Cyprianus in expos. symboli c. 39. f. 576: *De remissione peccatorum sufficere deberet sola credulitas. Quis enim causas aut rationem requirat, ubi indulgentia principalis est.* **Idem epist. 63. Pam.: *Si Abraham Deo credidit et deputatum est ei ad justitiam, utique quisquis Deo credit et fide vivet, justus invenitur et jampridem in Abraham fideli benedictus et justificatus ostenditur, sicut b. apostolus Paulus probat.* Epist. 2: *Quantum illuc fidei capacis afferimus, tantum gratiae haurimus.* lib. testimonior. adv. Jud.: *Fide autem stare justitiam et illic esse vitam, praedictum est apud Habacuc: Justus ex fide vivit.* Ibid.: *Fidem in totum prodesse et tantum nos posse, quantum credimus.* Item ut tit. Glossa part. 3. de consecr. dist. 4. c. Baptismi vicem etc.: *Sicut enim puero sufficit aquae baptismus solus, quia aetatis necessitas fidem excludit; similiter adulto sola fides sufficit, cum necessitas excludit aquae baptismum.* Niceph. lib. 3. eccl. hist. c. 13: *Ebionaei docuerunt, quod non facile quisquam per solam fidem in Christum salvus fieret, nisi etiam legis ceremonias servaret et eam vivendi rationem sequeretur,* quae verba repetit Gabriel Prateolus de vitis, sectis et dogmatibus omnium haereticorum lib. 5, c. 1. Epiph. in Ancor.: *Ex fide est justitia citra opera legis.* Arnob. lib. 2. contra gentes: *Nemo sive operibus sive precibus commendatitiis aut sacrificiis salvus fit, sed solo auxilio Christi.* Athanasius (vel potius Theophylactus) in c. 3. Gal.: *Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus ex fide vivit. Ostendit igitur, lege exsecrabiles reddi homines et maledictioni subesse, fide vero benedictis accumulari. Nunc plane demonstrat, fidem ipsam vel solam justificandi in se habere virtutem et Habacuc dicentem inducit, quia ex fide, non a lege victurus est justus. Lex namque non solam exigit fidem, sed opera.* in c. 1. ad Tit.: *Ut sani sint in fide non attendentes Judaicis fabulis, erit enim id salutiferum, cum nihil, quod adulterinum sit vel externum et accersitum, in fide induxerit, quae vel sola potest per se salutem afferre, morti-* VII. 208. *ferum vero, si contra egerint.*** Eusebius lib. 3. hist. c. 27. refert Ebionitas haereseos damnatos, quod docerent, *per opera legis hominem debere salvari et non per solam fidem Jesu Christi.* ** *Custodiendam* (inquit) *censent etiam legis observantiam, nec sufficere ad salutem solam Christi existimant fidem.*** (fatemur tamen, de operibus legum ceremonialium ibi proprie agi.) Athanas. orat. 1. contra Arian. p. 119: *Abraham patriarcha non morte ad*

coronam venit, sed fide in Deum, aliique item sancti non effuso sanguine, sed per fidem justificati sunt. Hilarius lib. 6. de trinit.: *Haec sola fides confessa Christum Dei Filium omnium beatitudinum gloriam meruit Petro.* Can. 8. in Matth. f. 270: *Movet scribas remissum ab homine peccatum, hominem enim tantum in Christo intuebantur et remissum ab eo, quod lex laxare non poterat, fides enim sola justificat.* Can. 21. in Matth. de duobus filiis in vineam ablegatis f. 311: *Inviti licet confitentur, quis obsecutus sit voluntati, junior scilicet filius obediens professione, licet non efficiens in tempore, quia fides sola justificat. Atque ideo publicani et meretrices in regnum coelorum eunt priores, quia Johanni crediderint. Principes autem sacerdotum et Pharisaei videntes haec et contemnentes justificati per fidem non erant.* Basilius in Homilia *περὶ ταπεινοφροσύνης* f. 217: *αὔτη ἡ τελεία καὶ ὁλόκληρος καύχησις ἐν θεῷ, ὅτε μήτε ἐπὶ δικαιοσύνῃ τις ἐπαίρεται τῇ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἔγνω μὲν ἐνδεῆ ὄντα ἑαυτὸν δικαιοσύνης ἀληθοῦς, πίστει δὲ μόνῃ τῇ εἰς Χριστὸν δεδικαιωμένον, ea demum perfecta et omnimoda gloriatio est in Deo, quando neque propter justitiam suam quis extollitur, sed agnoscit, se quidem vera justitia destitui, sola autem fide in Christum justificatum esse.* Idem in Psalm. 32: *πῶς καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐλπίζουσιν; ὁ γὰρ μὴ πεποιθὼς καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἀνδραγαθήμασι, μηδὲ προσδοκῶν ἐξ ἔργων δικαιωθήσεσθαι, μόνην ἔχει τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ θεοῦ.* **Idem Basilius in Conf. fidei: *Sola fide in Christum justificamur.*** Nazianz. in orat. *περὶ εὐταξίας* f. 155: *δικαιοσύνη καὶ τὸ πιστεῦσαι μόνον, etiam solum credere justitia est.* **Ambrosius in praefat. epist. ad Rom.: *Unde omni industria id agit, ut a lege eos tollat, quia lex et prophetae usque ad Johannem, et in sola fide Christi illos constituat et quasi contra legem evangelium vindicet, non destruens legem, sed praeferens Christianismum.* in c. 1. Rom.: *Nam misericordia Dei ad hoc data est, ut lex cessaret, quod saepe jam dixi, quia Deus consulens infirmitati humanae sola fide addita legi naturali hominum genus salvare decrevit.* in c. 3. Rom.: *Manifeste beati sunt, quibus sine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates et peccata teguntur, nulla ab his requisita poenitentiae opera nisi tantum ut credant.* in c. 4. Rom.: *Hoc consequimur, quod credimus, credentes enim Christum esse Dei Filium a Deo adoptamur in filios, nihil ultra potuit donare credentibus, quam ut filii Dei dicantur perfidis abdicatis.* Et mox: *Pro infinita magnificentia sua Deus hoc donavit diligentibus se, quod sua dignum est majestate, non quod homines mereantur, quia in dono plus dantis quam accipientis consideratur sublimitas.* in c. 8. Rom.: *Fides data est, quae justificat confugientes ad se, ut remittat eis, quos lex tenet reos, ut agentes sub fide liberi sint a peccato.* Ibid.: *Sola fides posita est ad salutem.* in apol. David. 2: *Arbitramur secundum apostolum justificari hominem per fidem sine operibus legis, justificetur ergo ex fide David, qui per legem peccatum agnovit, sed peccati veniam ex fide credidit.* in 2. Cor. 2: *Lex spiritus dat libertatem solam fidem poscens.*** Idem in c. 3. Rom.: *Justificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes sola fide justificati sunt dono Dei.* in c. 4. Rom.: *Quomodo ergo Judaei per opera legis justificari se putant justificatione Abrahae, cum videant, Abrahamum non ex operibus legis, sed sola fide justificatum?* Ibid.: *Impius per solam fidem justificatur apud Deum.* **Ibid.: *Sic decretum dicit a Deo, ut cessante lege solam fidem gratiae Dei posceret ad salutem. Sicut David dicit* etc. *Hoc ipsum munit exemplo prophetae, beatitudinem hominis, cui Deus acceptam fert justitiam sine operibus. Beatos dicit, de quibus sanxit* VII. 209. *Deus, ut sine labore et aliqua observatione sola fide justificentur apud Deum.*** in c. 9. Rom.: *Sola fides posita est ad salutem.* in c. 11. Rom.: *Hoc decrevit Deus, ut solam fidem poneret, per quam omnia peccata abolerentur, ut quia nulla spes per legem omnibus hominibus erat, Dei misericordia salvarentur.* in 1. Cor. 1. *datam dicit gratiam a Deo in Christo Jesu, quae gratia sic data est in Christo, quia hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum.* Praefat. comm. in epist. ad Galat.: *A praedicatione Baptistae lex jam cessat, ut sola fides sufficiat ad salutem abbreviata ex lege.* in c. 3. Galat.: *Lex ad hoc data est, ut peccatores reos se scirent apud Deum, manifestatis enim peccatis suis conclusi sunt, ut se excusare non possent, sed quaererent misericordiam, ut veniens, qui promissus erat Abrahae, fidem solam ab eis posceret, quam haberet Abraham.* libr. 1. de vocat. gentium c. 5: *Quod si et ad illos dirigat mentis intuitum, qui longam agentes in flagitiis et sceleribus aetatem, sacramento baptismatis Christi in ipso vitae fine renovantur et sine ullo suffragio bonorum operum in regni coelestis consortium transferuntur, quo intellectu divinum judicium comprehendes, nisi ut indubitanter agnoscas, gratuita esse Dei munera?* lib. 2. de Jac. et vita beata c. 2: *Non ex operibus justificamur, sed fide, quoniam carnalis infirmitas impedimento est operibus, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quae meretur veniam delictorum.* serm 45: *Sicut suffecit Judae ad scelera Christum deseruisse, ita suffecit latroni ad innocentiam Domino credidisse.* **epist. 72: *Ideo nemo gloriatur in operibus, quia nemo factis suis justificatur, sed qui justus est donatum habet, quia per lavacrum justificatus est, fides ergo est, quae liberat per sanguinem Christi, quia beatus ille, cui peccatum remittitur et venia datur.* in c. 6. Ephes.: *Induimini vos armis Dei, ut possitis stare adversus nationes. Arma Dei fides est stabilis, per quam solam sem-*

per victus est Satanas. in c. 5. Galat.: *Sola fide opus est in caritate ad justificationem.*** Hieronymus in c. 4. Rom. tom 9: *Convertentem impium per solam fidem justificat Deus, non per bona opera, quae non habuit.* Et paulo post: *Secundum propositum gratiae Dei, qui proposuit gratis per solam fidem peccata dimittere.* Ibid.: *Ut omnes, qui ex gentibus credunt, sint filii Abrahae, dum et illis sola fides ad justitiam imputatur.* **Idem in c. 3. ad Rom. tom. 9: *Arbitramur, hominem justificari fide absque operibus legis. Dicit autem apostolus de eo homine, qui ad Christum veniens sola, cum primum credit, fide salvatur.* in c. 4. Rom.: *Tam magna fuit Abrahae fides, ut et pristina ei peccata donarentur, et sola prae omni justitia doceretur accepta.* in c. 5. Rom. justificati igitur ex fide: *Pertractata causa, quare nemo eorum ex operibus justificatus sit, sed omnes ex fide, quod exemplo Abrahae probat, cujus se filios esse soli Judaei putabant, ostendit rationem, quod non genus nec circumcisio, sed fides faciat filios Abraham, qui ex sola prima fide justificatus est.*** in c. 5. Rom.: *Abraham ex sola prima fide justificatus est.* in c. 10. Rom.: *Ipse Moyses distinxit in Levitico inter utramque justitiam, fidei scilicet atque factorum, quod altera operibus, altera sola fidei credulitate fiat.* Et paulo ante: *Ignorantes Dei justitiam, quod Deus ex sola fide justificet, et justos se ex operibus legis, quam non custodierunt, esse putantes, noluerunt se remissioni subjicere peccatorum, ne peccatores fuisse viderentur.* Ibid.: *Finis legis Christus,* etc. *talis enim est ille, qui in Christum credidit die, qua credidit, qualis ille, qui universam legem implevit.* in c. 11. Rom.: Ut *omnis Israël per solam fidem salvaretur.* in c. 3. ad Gal.: *Abraham credidit Deo,* etc. ita *et nobis ad justitiam sola sufficit fides.* Ibid.: *Quoniam in lege nemo justificatur* etc. *quia nemo illam servat, ideo dictum est, quod sola fide justificandi essent credentes.* Augustinus lib. de spiritu et litera c. 13: *His igitur consideratis pertractatisque pro viribus, quas Dominus donare dignatur, colligimus, non justificari hominem praeceptis bonae vitae, nisi per fidem Jesu Christi, h. e. non lege operum, sed lege fidei, non litera, sed spiritu, non factorum meritis, sed gratuita gratia.* **lib. de spir. et liter. c. 25:
VII. 210. *Cum dicat apostolus, gratis justificari hominem per fidem sine operibus legis, non hoc agit, ut percepta et professa fide opera justitiae contemnantur, sed ut sciat se quisque per fidem posse justificari, etiamsi legis opera non praecesserunt, sequuntur enim justificatum, non praecedunt justificandum.* c. 32: *Haec est, ex qua justus vivit, haec est fides, qua creditur in eum, qui justificat impium, haec est per quam excluditur gloriatio, sive ut abscedat, qua in nobis inflamur, sive ut emineat, qua in Domino gloriamur; haec est fides, qua impetratur largitas Spiritus, de quo dicitur, Nos enim Spiritu ex fide spem justitiae exspectamus; haec est fides, qua salvi fiunt, quibus dicitur: Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis. Postremo haec est fides, quae per dilectionem operatur, non per timorem, formidando poenam, sed amando justitiam.* de fide et operibus c. 22: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te unum verum Deum et quem misisti Jesum Christum. Venire quippe debet etiam illud in mentem, quod scriptum est: in hoc cognoscimus eum, si mandata ejus servaverimus, qui dicit: qui cognovit eum et mandata ejus non servat, mendax est et in hoc veritas non est. Et ne quisquam existimaret, mandata ejus ad solam fidem pertinere, quanquam dicere hoc nullus est ausus, praesertim quia mandata dixit, quae ne multitudine cogitationes parerent, in illis duobus tota lex pendet et prophetae, licet recte dici posset, ad solam fidem pertinere Dei mandata, si non mortua, sed viva intelligatur fides, quae per dilectionem operatur.* lib. de util. credendi ad Honoratum contra Manichaeos: *Ad eum igitur, qui me vetat credere, non venirem, nisi aliquid crederem. Estne ulla major dementia, quam ut sola, quae nulla scientia nixa est, fide displiceam, quae ad eum ipsum me sola perduxit?* Epist. 58: *Quid enim his ad salutem, quae sola fide creditur, prodest in legis memoria et meditatione versari?* Rufinus in exposit. symboli: *Verum de remissione peccatorum sufficere deberet sola credulitas.* Arnobius in Psalm 106: *Audi, Novatiane, nos dicimus, illi, qui adhuc non sunt redemti, per fidem solam ad indulgentiam pertingunt.*** lib. de natura et grat. c. 1: *Nisi Christus frustra mortuus est, in illo solo justificatur homo, cum credenti in eum, qui justificat impium, fides imputatur ad justitiam.* lib. 1. ad Bonifac. c. 21: *Quantalibet virtute fuisse praeditos antiquos praedices, non eos salvos fecit nisi fides salvatoris, qui in remissionem peccatorum sanguinem fudit.* lib. 3. c. 5: *Nostra fides, hoc est catholica fides, justos ab injustis non operum, sed ipsa fidei lege discernit, quia justus ex fide vivit.* in Psalm. 88: *de fide dictum est, fide mundans corda eorum, et quia sola fides Christi mundat, non credentes in Christum soluti sunt ab emundatione.* tract. 42. in Joh.: *Non solum peccato vitiosi erant Judaei (nam hoc malum commune erat omnibus), sed etiam praecogniti, quod non fuerant credituri ea fide, qua sola possent a peccatorum obligatione liberari.* in c. 2. Ephes.: *Non nostra sponte credidimus, sed vocati accessimus, et cum accessissemus, non exegit vitae sanctitatem et innocentiam, sed sola fide suscepta condonavit peccata.* serm. 60. de verb. Dom.: *Medicina omnium vulnerum et una propitiatio pro delictis omnium est credere in Christo.* serm. 68. de temp.: *Credidit Abraham Deo et deputatum est illi ad justitiam. Ecce sine opere justificatur ex fide et quicquid illi legali posset observantia conferri, totum credulitas sola donavit.* **Leo 1. epist. 70: *Sola fides catholica vivificat et sanctificat.*** Chrysostomus in c. 3. Rom.: *Exclusa est gloriatio* etc. *hic virtutem Dei ostendit, quod non solum salvavit, sed et justificavit et in gloriam induxit*

nullis ad hoc usus operibus, sed fidem duntaxat exigens. in c. 8. Rom.: *Hoc tantum obtulimus Deo donum, quod ipsi futura promittenti credimus, et per hanc solam viam salvati sumus.* **Idem in Act. apost. homil. 32: *Fide purificans corda eorum. A sola fide hoc assecuti sunt et non ex operibus.* in c. 5. Rom.: *Per ipsum habemus accessum per fidem. Christus pro nobis mortuus est liberavitque nos et adduxit gratiamque dedit ineffabilem. Nos vero solam fidem attulimus, propterea dicit* per fidem. in c. 1. Col.: *Homines lapidibus stupidiores*
VII. 211. *ad angelorum subito dignitatem evehere, simpliciter nudis verbis solaque fide sine omni operum adminiculo, re vera gloria est.* tom. 4. serm. de verbis apostoli, non hoc autem solum, sed etiam gloriamur: *Nullis onerosis aut laboriosis aut molestis mandatis impositis, sed fide tantum requisita et justificavit nos et sanctos reddidit* etc. *Non solum haec dico, quae audivistis, nempe quod sanctificati sumus, quod justificati, quod per unigenitum* etc. *quod sine laboribus et sudoribus, quod sola fide.* in c. 11. Hebr. homil. 22. de Abele dicit, *nonne ex fide sola habuit hanc virtutem?* Thomas in c. 23. Luc. citat dictum Chrysostomi de latrone converso: *Erat ergo videre salvatorem in medio latronum trutinam justitiae trutinantem fidem et infidelitatem. Expulit diabolus de paradiso Adam; Christus latronem impulit ante totum orbem et ante apostolos nudo verbo, sola fide in paradisum introivit, ne quis post errores introitum desperaret.* Chrysost. serm. 7. in Genes. p. 924: *Sed consideremus, num labores et recte facta et fructus exhibuit latro? ne hoc quidem dici potest, sed nudo verbo prolato, sola fide exhibita, in paradisum ante apostolos insiliit, ut intelligas, non ejus improbitatem tantum valuisse, verum Domini benignitatem totum negotium peregisse. Quid enim latro dixit, quid fecit? num jejunavit? num flevit? num se afflixit? num longo tempore poenitentiam exhibuit? nequaquam, sed in ipsa cruce post sententiam salutem exhibuit. Vide celeritatem a cruce in coelum, a supplicio ad salutem.*** in c. 2. Gal. verba apostoli sic reddit: *Scientes, quod non justificabitur homo ex operibus legis, sed tantum per fidem Jesu Christi.* in c. 3. Gal.: *Pseudoapostoli dicebant, qui sola fide nititur, exsecrabilis est; hic contra demonstrat, qui sola fide nititur, eum benedictum esse.* Ibid.: *Justus ex fide vivit et hoc non solum ostendit, ex fide justificationem esse, verum etiam fieri non posse, ut per legem contingat salus. Posteaquam, inquit, legem nemo servavit, sed omnes ob transgressionem erant obnoxii maledictioni, excogitata est facilior quaedam via per fidem, quod idem maximum est argumentum, ex lege neminem posse justitiam adipisci; non enim dixit propheta, justus ex lege vivit, sed ex fide, lex autem non est ex fide.* Ibid.: *Itaque quoniam celebris magnaeque existimationis apud illos erat patriarcha Abraham, et hunc profert in medium, declarans, hunc quoque fuisse sic justificatum. Quodsi is ante gratiam ex fide justificatus est, idque cum et operibus bonis floreret, multo magis nos, quid igitur illi detrimenti attulit, quod non esset sub lege? nihil, sed sufficiebat ei fides ad justitiam.* homil. 5. in c. 2. Eph.: ἀπὸ πίστεως μόνης ἔσωσεν. homil. 4. in 1. Tim. 1: *Incredibile videbatur esse* (Judaeis), *siquidem homo, qui omnem priorem vitam frustra atque inaniter consumsisset duxissetque per mala opera, postmodum ex fide sola salvandus diceretur; ideo addit, fidelis sermo.* hom. 3. in epist. ad Tit.: *Quare fides non justificare sufficiat sola?* tom. 6. f. 838. homil. de fid. et leg. nat. tom. 3. p. 237: ***Ante opera fides primum judicanda est. Eum, qui operatur opera justitiae sine fide, non possum probare, vivum fuisse. Fidelem autem absque operibus possum monstrare et vixisse et regnum coelorum assecutum. Nullus sine fide vitam habuit, latro autem.*** *Latro credidit duntaxat et justificatus est a misericordissimo Deo, atque hic ne mihi dixeris, defuisse ei tempus, quo juste viveret, et honesta faceret opera, neque enim de hoc contenderim ego, sed illud unum asseveraverim, quod sola fides per se salvum fecerit, nam si supervixisset fideique et operum fuisset negligens, a salute excidisset.* Gennadius in c. 3. Rom.: *Propterea omnes, qui credunt in Christum, gratis justificantur, tantum fidem afferentes.* **Beda in collectan. ex D. Augustini operibus in omnes epistol. Pauli in 3. c. Rom. tom. 6. f. 59: *Quod credidit Abraham DEO et reputatum est ei ad justitiam, quod credidit Deo intus in corde, in sola fide est.* lib. 1. in Luc. c. 2. tom. 5. f. 211: *Qui vel ante tempora circumcisionis vel etiam post datam circumcisionem de exteris gentibus exstitere fideles* etc. *sine victimis hostiarum se suosque ab originali peccato seu certe sola fide salvabant, quia justus ex fide vivit.*** Hesychius in c. 14. Levit.: *Miseratus Deus humanum genus, cum illud ad explenda legis opera infirmatum vidisset, jam* VII. 212.
non ex operibus salvari, sed per gratiam hominem voluit. Gratia vero et misericordia atque compassione praebetur et fide comprehenditur sola, non ex operibus, ut Paulus dicit: nam gratia jam non erit gratia. **Idem lib. 1. in Levit. c. 2: *Homo jam non ex operibus, utpote pauper virtutibus, sed sola Dei cognitione salvatur.* Ibid.: *Gratia sola fide comprehenditur, non ex operibus.*** Claudius Marius Victor. lib. 3. in Genesin histor. de Abraham.: *Credidit et nudae fidei consensio sola plenam ad justitiae et meriti reputata coronam est.* Primasius in c. 4. Rom.: *Impium per solam fidem* (Deus) *justificat, non per opera, quae non habuit.* **in c. 3. Gal.: *Ut pollicitationem Spiritus accipiamus, qui per Joël promissus est omni carni, id est omni generi hominum, a parte ad totum, secundum synecdochen per fidem solam.* Ibid.: *Ut promissio Jesu Christi daretur credentibus, ut necesse esset sola fide per gratiam salvari credentes.* Ibid.: *Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Jesu. Omnes enim aequaliter*

et Judaei et gentes per fidem solam, qua dono Dei creditis Christo. in c. 5. Gal.: *Ergo evacuatum est scandalum crucis. Ideo enim scandalizantur, quod in sola fide crucis dico esse salutem.* in c. 6. Gal.: *Et quicunque hanc regulam secuti fuerint. Hanc regulam, qua in sola fide spes ponenda est.* Idem in c. 2. Eph.: *Gratia enim estis salvati, non meritis vestris, sed gratia gratis data. Hoc contra eos, qui dicunt, quod suis meritis salventur per fidem. Per fidem solam, quam sanctus Spiritus dono suo infundit.* Ibid.: *Ut duos cordat in semet ipsum, in unum novum hominem per fidem solam justificans.* Ibid.: *Faciens pacem, ut reconciliet ambos in uno corpore Deo. Quia ambo fuerant per peccatum aversi. Per crucem. Per solam fidem crucis, quae neminem deterret; non enim gravis est, quam subito accipere etiam latro potuit crucifixus.* in c. 3. Eph.: *Secundum praefinitionem seculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro quae praefinivit, ut hoc tempore, quando homines aliter salvari non poterant, sola fide Christi salvarentur.* in c. 3. Phil.: *Non habens illam justitiam, quae ex lege est, sed illam, quae est ex fide Christi. Sed illam, quae proprie a Deo per solam fidem Christi, quam ipse donavit, collata est.*** in c. 2. Gal.: *Non abjicio gratiam Dei,* etc. *Non debeo illi ingratus exsistere, qui me in tantum dilexit, ut pro me mori non recusarit, abjicio enim gratiam, si mihi hoc solum non sufficit.* in c. 3. Galat.: *Sicut scriptum est, Abraham credidit Deo, et imputatum est ei ad justitiam, ita et vobis ad justitiam sola fides sufficit.* **in c. 8. Rom.: *Propositum Dei est, ut sine operibus legis vel quibuscunque aliis meritis per fidem solam justificaret impios, quae fides non ex natura, sed Dei donum est.* in c. 2. Gal.: *Non ex operibus legis, sed sola fide per gratiam vitam te habere nosti.* Ibid.: *In fide vivo Filii DEI, in sola fide, quia nihil debeo legi.* in c. 3. Galat.: *Quaeritur, utrum fides sola sufficiat Christiano, et utrum non sit maledictus, qui evangelica praecepta non servat. Fides sufficit, ut primo credentem et justum efficiat.* Ibid.: *Ut in gentibus benedictio Abrahae fieret in Christo Jesu, ut sola fide gentes benedicerentur in Christo, sicut promissum fuerat Abrahae.* in c. 2. Rom.: *Non ex operibus, sed sola fide gratiam habere te nosti.* Ibid.: *Nobis sola fides sufficit ad justitiam.* in c. 4. Rom.: *Ut sit pater omnium credentium per praeputium, ut omnes, qui ex gentibus credunt, secundum fidem filii sunt Abrahae, dum et illis sola fides ad justitiam reputatur.* in c. 5. Rom.: *Ostendit veritatem, quod nec genus, nec circumcisio faciat filios Abrahae, qui ante circumcisionem ex sola credulitate justificatus est, qua ratione conclusa pacem eos hortatur habere ad Deum, quia nemo suis meritis, sed omnes Dei gratia et misericordia sunt salvati.* in c. 5. Rom.: *Impium per solam fidem justificat, non per opera.*** Theodoretus in c. 3. Rom.: *Sola fide allata peccatorum remissionem accipimus, quoniam velut quoddam redemtionis pretium Dominus noster corpus suum obtulit.* **in c. 3. Rom.: *Quem proposuit Deus propitiatorium,* etc. *Dominus autem Christus et Deus est et propitiatorium et pontifex et agnus, et in suo sanguine procuravit salutem, solam a nobis exigens fidem.* in c. 3. Gal. f. 105: *Lex-* VII. 211
ne vobis dedit divini Spiritus operationem, an sola fides in Dominum? in c. 2. Ephes. f. 715: *Gratia Dei nos his donis dignata est. Nos enim solam fidem attulimus. Quin ejus etiam divina gratia fuit adjutrix. Hoc enim subjungit: Et hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ut ne quis glorietur.* in c. 2. Hos. tom. 1. f. 608: *Simul enim ut Christianismum adeunt, statim eos solam fidem reposcimus. Nam justitia sunt destituti et vacui, eam autem suscipiunt per lavacrum regenerationis a Deo salvatore.* lib. 7. de sacrificiis: *Ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Neque enim ullis operibus nostris, sed per solam fidem mystica bona consecuti sumus. Hinc et apostolus testatur Eph. 2. gratia salvati estis.* Idem in c. 2. Ephes.: *Non nostra sponte credidimus, sed vocati accessimus et cum accessissemus, non exegit vitae puritatem et innocentiam, sed sola fide suscepta condonavit peccata.* in Cantic.: *Justitia Dei non revelatur omnibus, sed iis, qui habent oculos fidei. Illum sola fide comprehendi, vox ecclesiae quaerentis et invenientis Christum.*** Theodulus in c. 4. Rom.: *Ipsa lex, ob quam gloriaris* (Judaee), *nihil profuit ad promissiones ipsi Abraham factas, ut quae nondum sancita esset, sed sola fides.* Beda in Psalm. 77: *Per justitiam factorum nullus salvabitur, sed per solam justitiam fidei.* **Idem in Psalm. 24: *Instruit David, ut nemo vel libertatem arbitrii vel merita sua sufficere sibi ad beatitudinem credat, sed sola gratia Dei se salvari posse intelligat.* lib. 1. in Joh.: *In redemtoris nostri solum fide regnum mortis et peccati superatur.* in Psalm. 77: *Per justitiam factorum nullus salvabitur, sed per solam justitiam fidei.* Alcuinus in praefat. ad Carol.: *Fides catholica humanum genus sola sanctificat.* lib. 1. de trinit.: *Constat, neminem ad veram pervenire posse beatitudinem, nisi DEO placeat et DEO neminem placere posse nisi per fidem.* Smaragdus in c. 3. Galat.: *Necesse est, sola fide Christi salvari credentes.* in c. 8. Rom.: *Secundum quod proposuit non ex operibus legis, nec legalibus sacrificiis, sed sola fide et sanguinis sui effusione salvare nos praescierat, multo magis glorificavit operantes.* Giselbertus in alterc. synag. et eccles. lib. 1. c. 1: *Credendum est, quia (mortui ante octavum diem) sola fide salvati sunt;* c. 13: *manifestum est, Abraham patrem nostrum prius placuisse per fidem, quam per circumcisionem, dum videmus infinitum numerum periisse circumcisum et alios absque hoc signo etiam ante Christi adventum sola fide gratiam Christi promeruisse.* Anselmus in 1. Cor. 1: *In gratia Dei, quae data est in Christo, non Petro vel Paulo, gratia enim data est in Christo, quia hoc constitutum*

est a DEO, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide et gratis accipiat remissionem peccatorum. Ansbertus in Apocal. lib. 8. c. 9: *Sola ejus misericordia ad tantam dignitatem pervenimus.* Paschasius Ratbertus abbas Corbeiensis, in exposit. Coenae Domin. S. Patrum c. 8: *Nunquam caro Christi nisi de manu ejus et sublimi ara, ubi Christus pontifex futurorum bonorum pro omnibus assistit, vere accipitur, ac cum carne una omnia Christi sanguine parta bona, quorum sola fides capax est.*** Haymo. in c. 1. Rom.: *Pluribus modis ostendit Paulus, justitiam et salutem non esse per legem, sed per fidem in Christum, ut a lege abducat et in sola fide Christi eos constituat.* **in evang. de circumcis. Domini: *Sola tantummodo fide* (gentes) *salvabantur, sicut scriptum est Hab. 2: justus fide sua vivet.* in c. 11. Hebr.: *Magnam consolationem et exhortationem b. apostolus illo in loco omnibus praebet, quia si meretrix infidelis et idololatra sola fide salvata est, multo magis illi salvabuntur, qui in graviora crimina non sunt prolapsi.*** Idem in c. 3. Galat.: *Lex non complebatur fide, sed opere. Evangelium vero completur fide magis quam operibus, quia sola fides salvat.* Glossa ordinaria (quae prodiit circa annum 840. cujus auctor existimatur Strabo Fuldensis) in epist. ad Rom. c. 3: *Sequuntur opera justificatum, non procedunt justificandum, sed sola fide sine operibus praecedentibus homo fit justus.* in epist. Jacob. c. 2: *Abraham per opera, quae fecit, justus non fuit, sed sola fide, oblatio vero ejus est opus et testimonium fidei et justitiae.* Theophylact. **in 2. Thess. 2: *Ait namque vel*
VII. 214. *vobis nil laborantibus pro sola fide daturus est illa aeterna bona.*** in epist. ad Galat. c. 3: *Demonstrato eo, quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit jam nunc, quod et fides sola justificet, adducitque Habacuc dicentem, quod ex fide justus sit victurus et non ex lege, lex enim non solum fidem postulat, sed et opera, pulchre autem dixit apud Deum; apud homines enim justi forsan videri queant lege detenti, quales Pharisaei justificantes se ipsos coram hominibus; quia igitur lex ob difficultatem operum non justificabat, sed potius maledictioni subjugabat, venit gratia facilem viam ostendens, fidem scilicet, per quam justificati benedicimur.* Ibid.: *Fides sola habet in se justificandi virtutem.* **Oecumenius in c. 3. Rom.: *Gratis, hoc est absque tuis rectis operibus, salvaris ac rursus ita, ut nihil conferas aliud praeter fidem.* Sedulius in c. 2. Rom.: *Non dixit operatus est per legem, sed sola fide credidit.* in c. 4. Rom.: *Conversum impium per solam fidem justificat Deus, non per opera bona, quae non habuit prius, alioqui per impietatis opera fuerat puniendus, hoc dicit, quia sine operibus legis credenti impio in Christum reputatur fides ejus in justitiam.* Et postea: *Quomodo Abraham credens per solam fidem justificatus est, ita ceteri fidem ejus imitantes salvantur.*** Bernhardus serm. 1. in vigil. nativ. col. 36: *Sit in corde justitia et justitia, quae ex fide est, haec enim sola habet gloriam apud Deum.* Et serm. 22. in Cant. cantic. col. 554: *Quisquis pro peccatis compunctus esurit et sitit justitiam, credat in te, qui justificas impium, et solam justificatus per fidem pacem habebit ad Deum.* epist. 77. col. 827: *Ab his duabus columnis (Augustinum loquor et Ambrosium), crede mihi, difficile avellor, cum his inquam me aut errare aut sapere fateor, credens et ipse, sola fide posse hominem salvari cum desiderio percipiendi sacramentum, si tamen pio adimplendo desiderio mors anticipans seu alia quaecunque vis invincibilis obviaverit. Vide etiam, ne forte ob hoc salvator, cum diceret: Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, caute et vigilanter non repetierit: Qui vero baptizatus non fuerit, sed tantum, qui vero non crediderit, condemnabitur, nimirum innuens solam interdum fidem sufficere ad salutem, et sine ipsa sufficere nihil. Quapropter etsi martyrium vicem baptismi implere posse conceditur, non plane hoc facit poena, sed ipsa fides. Quae ergo martyrio praestat, ut absque ulla dubitatione pro baptismate reputetur, ipsa ita infirma et imbecillis per se erit, ut quod dare alteri valet, sola non valeat obtinere?* **Rupertus in lib. 2. Reg. c. 39: *Sola fides Jesu Christi justificare potest.* lib. de victor. verit. 4. c. 21: *Justitia haec in fidem tendit, quia non propter opera, sed propter fidem possibile est, quenquam coram illo justificari.* in Sophon. lib. 2. c. 3: *Sperare in nomine Domini est deponere pertinaciam, qua se justificari arbitrantur ex operibus, et omnem justificationem credere in solo nomine Domini in fide Jesu Christi.* lib. 5. in Joh. cap. 5: *In Jesu Christo nec circumcisio, nec praeputium; nec gentilis, nec Judaeus, sed sola fides requiritur.* Faustus episcopus Gall. lib. 1. de gratia Dei et humanae mentis lib. arbitr. c. 7. Orthodoxograph. f. 1491: *Tempus gratiae, quo redemti sumus, merita hominum non exspectavit, opera penitus non quaesivit; sola Deus fidei nostrae devotione contentus fuit secundum illud:* Credidit Abraham Deo etc. Julianus Pomerius lib. 2. contra Judaeos, Orthodoxogr. f. 1989: *Haec ergo est justitia fidei, qua justificamur, ut credamus in eum, quem non videmus, et fide mundati eum, in quem nunc credimus, postea videamus.* Fortunatus episcopus Pictaviensis in exposit. symboli lib. 11: *Ad remissionem peccatorum nobis in hoc sermone sola credulitas sufficit.* Oecum. in c. 4. Rom.: *Quid ergo dicemus, Abraham patrem nostrum invenisse secundum carnem? Vides, quod nihil omnino habeat, ne vestigium quidem operum ad hujusmodi beneficia, quae a Deo recepit. Unde ergo dignus habitus est? ex sola fide. Credidit enim Abraham Deo, ait Scriptura, et reputatum est ei ad justitiam.* Ibid.: *Nonne habuit Abraham opera? nonne haec illum justificabant?* Absit! in c. 3. Gal.: *Nos qui jam sub lege fuimus et eam solverimus solaque fide contenti fuerimus, quis redimet ab*

VII. 215. *exsecratione legis, cum scriptum sit: Exsecrabiles sunt, qui non manserint in lege? hoc igitur solvit ostendens, quod Christus sui exsecratione nos a legis exsecratione redemit.* Acacius apud Oecum. in c. 1. Rom. p. 251. edit. Veron. an. 1538: *Nos per peccata mortificatos sola fide resuscitavit et vivificavit.* Photius patriarcha in c. 3. Gal.: *Omnes conclusi erant sub peccatum, ideo ex sola fide possunt consequi promissionem.* in c. 5 Rom.: *Sola fide constat justificatio.* in c. 2. Col.: *Etenim transgressi ea, ad quae obligati eramus, tenebamur chirographo. Sufficit autem credere solum et baptismate deletur chirographum.*** Lyra in c. 3. ad Gal.: *Ad quid lex fuit utilis? quasi diceret. Si lex non justificavit, sed sola fides, quare ergo posita est et data?* Taulerus in conc. fol. 105: Alle wahre Seligkeit leibt allein in rechter Gelassenheit. f. 192: Niemand mag zu ihm kommen, er werde denn durch den Glauben eingeführet.

Exceptiones Bellarmini. 161. Ad haec patrum testimonia eludenda varias Bellarminus profert exceptiones. lib. 1. de justif. cap. 25: *Patres* (inquit) *dicendo solam fidem justificare excludunt a justificatione alii opera externa, alii legem Moysis, alii opera sine fide et gratia facta, alii opera ceremonialia legis veteris, alii docent, neminem sine fide salvari, alii loquuntur de fide viva, alii excludunt fidem falsam et sectas haereticas, alii baptismi necessitatem;* urget etiam, quod alibi dicant *fidem solam non sufficere.* Respondemus: 1. Quamvis sententiae veterum sint dissimiles, certum tamen est, eandem esse sententiam particulae exclusivae, quae est apud apostolum in oppositione fidei et operum, cum toties solenniter protestentur, se velle ex libris canonicis judicium fieri de suis scriptis. Jam vero apostolus non solum aliqua opera, sed in genere omnia, nec tantum partem legis, sed totam legem a justificatione excludit, eodem igitur sensu dicta veterum accipienda. 2. Si in specie ac sigillatim dicta veterum excutiantur, apparebit, illis per effugia Bellarmini haudquauuam satisfieri, cum indefinite de operibus pleraque loquantur et omnia in universum a justificatione exclusa esse doceant, juxta celebre Augustini dictum: *Bona opera non praecedunt justificandum, sed sequuntur justificatum.* lib. de fid. et operibus c. 14. **Bellarminus excipit, *1. opera externa tantum a justificatione excludi,* ita eludit testimonium Origenis. Respondemus: hoc nec omnino verum, nec causam Pontificiorum juvat, nam fides est internum illud opus, quod actum justificationis ingreditur, Joh. 6, v. 28. *2. Opera ceremonialia tantum excludi,* ita Ambrosii testimonium eludit. Respondemus: Non opus erat patribus ad populum Christianum loquentibus tam enixe ceremonialia rejicere, unde periculum nullum metuebatur. Diserta patrum verba evincunt, eos de moralibus scripsisse. Anselmus in c. 1. Rom. sat clare: *Nam si quis, mox ut per fidem in baptismo justificatus est, ex hac luce migraverit, hic sola fide sine ullis operibus vitam consequetur.* in c. 4. ad Rom.: *Reputatur fides ejus ad justitiam, id est sola fides sufficit ei ad justitiam et ita ad salutem.* Ibid.: *Quia Paulus sine praecedentibus operibus dixit, hominem sola fide justificari posse.* in cap. 5. ad Galat.: *Nam sive circumcisus sive praeputiatus sit quisque, non propter hoc aut dignior aut vilior est in Christiana religione, sed sola fides est ibi magnae dignitatis et fides, quae per caritatem operatur, id est non mortua, sed viva.* lib. dc excellentia gloriosiss. Virginis Mariae c. 3: *Certe sola fide Abraham fertur Deo placuisse, et hoc, quia Deo credidit, et ad justitiam illi reputatum fuisse.*** 3. Libenter fatemur, de fide viva loqui veteres, quum soli fidei justificationem tribuunt, fides enim sine operibus est mortua et inane fidei simulacrum, cui neutiquam justificationem tribuimus, sed ex eo non potest nec debet inferri, quod opera ac inprimis caritas sit forma fidei, a qua justificandi vim fides mutuetur, minime vero, sed caritas est fidei justificantis fructus immediate ei conjunctus, ac proinde quamvis vera fides nunquam sit sola, hoc est a caritate et bonis operibus separata, tamen sola apprehendit Christum et in eo justitiam coram Deo valentem. 4. Quando fides dicitur salutis fundamentum, cui accedat profectus per spem, perfectio per caritatem, ibi non agitur de modo justificationis, sed de toto Christianismo, in quo tanquam spiri- VII. 216
tuali quodam aedificio fides bonis operibus semper debet proficere. 5. Sola fide sine operibus salvari aliud est, quam neminem sine fide salvari, patres non solum posterius, sed et prius dicunt, secuti clarissimum apostoli contextum. 6. Salus aliquando sumitur tanquam aequipollens justificationi, praesertim in disputationibus apostolicis Rom. 3. et 4. Gal. 2. et 3. Eph. 2. Quandoque vero notat ultimam salutis aeternae acquisitionem sive manifestationem, ad quam in cursu bonorum operum festinandum est, postquam fide in Christum justificati hereditatem regni coelestis adepti sumus. Sic ergo *bona opera sunt via regni, non autem causa regnandi* teste Bernhardo lib. de gratia et lib. arb. circa finem. 7. Quando veteres negant, fidem ad salutem sufficere, loquuntur de inani persuasione fidei, quae sese non exserit aut exercet in operibus bonis, in quibus omnino ambulare debent per veram in Christum fidem justificati.

162. Addamus denique confessionem Scholasticorum et quorundam scriptorum Pontificiorum, quam veritatis fulgore etiam clausos oculos quandoque feriente protulerunt. Confessio adversariorum. **Lombard. lib. 3. dist. 23. D: *Credere in Deum est credendo amare, credendo in eum ire, credendo ei adhaerere et ejus membris incorporari, per hanc fidem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari.* Nicolaus Gorranus in c. 4. Rom.: *Sufficit ad justificationem, quod aliquis credat, nec exigitur, quod operetur ad hoc.* Ibid.: *Si solum credit in Christum, licet non operetur, reputatur ideo fides ejus sola ad justitiam sufficientem.* Thomas Aquin. **in c. 3. Rom. lect. 4: *Ostendit apostolus hic, Judaeos*

*et gentes esse aequales, quantum ad statum gratiae, ostendendo sola fide Christi fieri justificationem.*** in cap. 3. Galat.: *Secundum glossam hoc quod dicitur, quicunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt, intelligendum est de operibus ceremonialibus, vel dicendum, quod loquitur hic apostolus de omnibus operibus tam ceremonialibus, quam moralibus, opera enim non sunt causa, quod aliquis sit justus apud Deum, sed potius executiones et manifestationes justitiae.* Ibid.: *Dicendum, quod nemo justificatur ex lege, i. e. per legem, nam per eam quidem cognitio peccati habebatur, sed non habebatur per eam justificatio. Ex operibus enim legis nullus justificabitur. Sed contra Jacobi 2. dicitur: nonne Abraham ex operibus justificatus est? Respondeo dicendum, quod justificare potest accipi dupliciter, vel quantum ad executionem justitiae et manifestationem, et hoc modo homo justificatur, id est justus ostenditur ex operibus operatis*, etc. Idem in 1. Tim. 1. lect. 3: *Non est in eis* (operibus) *spes justificationis, sed in sola fide Rom. 3. arbitramur, hominem justificari per fidem sine operibus legis.* Bonavent. in 4. sent. dist. 15. q. 1: *Homo non potuit pro tanta offensa satisfacere, ideo Deus dedit ei mediatorem, qui satisfaceret pro offensa, unde in sola fide passionis remittitur omnis culpa et sine fide ejus nullus justificatur.* c. Firmissime dist. 4. de consecr.: *Ab ira Dei nullus liberatur, nisi per fidem mediatoris Dei et hominum hominis Jesu Christi.* c. Caritas est aqua dist. 2. de poenit.: *In Christum credere est amando in ipsum contendere. Haec est fides, ut definit apostolus, quae per dilectionem operatur, huic duntaxat remissio peccatorum promittitur, quod si caritas a fide Christianorum sejungi nequit, cui scilicet soli venia promittitur, quomodo qui caritatem non habuerit, fidem Christianorum habuit, i. e. in Christum credidit.* **c. Caritas dist. 2. de poenit.: *Hoc est enim manducare panem vivum, quod credere in Christum, id est amando tendere in ipsum; cum ergo reprobus in eum non credit, quem non manducavit et ita fidem Christianorum, qua sola peccata relaxantur, non habuit, quomodo judicium perpetuae damnationis effugiet?* Pelbartus de Temeswar sermon. 2. in Dom. 3. adv.: *Quia sine fide impossibile est placere Deo et quia per solam fidem in Christum habetur beatitudo coelestis, ideo Christus dicit: Beatus qui non fuerit scandalizatus in me.*** Glossa ord. Jacob. 2: *Abraham per opera, quae fecit, justus non fuit, sed sola fide; oblatio vero ejus est opus et testimonium*
VII. 217. *fidei et justitiae.* Georg. Cassander in consult. art. 4. scribit, *exempla suppetere, ubi quoque justificatio, quae est post regenerationem, sola fide constare dicitur, ut illud Bernhardi: Quisquis pro peccatis compunctus* etc. Erasmus alicui scribit: *Vox* sola *tot clamoribus lapidata hoc seculo in Luthero reverenter auditur et legitur in patribus.* Roffens. art. 1. adv. Luther.: *Fides, quae justificat, ferax est bonorum operum, nec vero inficior, quin fides absque partu bonorum operum, h. e. cum opera nondum peperit, justificet, at jam operum gravida est et paritura, cum occasio fuerit.* **Anno 1512. cum quidam vicarius in templo arcis Grimmensteinensis rhythmos quosdam sacros componere juberetur, hosce protulit:

Seit daß Christus ist geboren,
Ist keine gläubige Seel' verloren.
Wüßte das die Christenheit,
Das wäre uns Mönchen und Pfaffen leid.**

Joh. Hoffmeist. in har. Aug. conf. Fabric. p. 46. ed. Colon. an. 1587: *Ante exortum hunc in ecclesia Dei tumultum nemo fuit offensus particula illa* sola, *quam jam tenerae quorundam aures vix ferre queunt, nemo siquidem unquam in jus vocavit D. Ambrosium, quod affirmarit, hominem sola fide justificari.* M. Gian Francesco Virginio Bresciano hoc scripsit ex epist. Pauli ad Rom. 3. et inscripsit madamae Renatae ducissae Ferrariensi di Bolognia ann. 1551. Venetiis: *Houi jo pure homaj scoperti per impii et iniqui; e' fatto chiaramente vedere, che non per la osservatione della lege, ma sola per la fiducia ne i meriti di Giesu Christo potete giustificarvi presso a Dio e' salvarvi: demonstravi hactenus, nos esse impios et injustos, et clare ostendi, quod non per observationem legis, sed per solam fidem et fiduciam in meritum Christi coram Deo possitis justificari et salvari.* **Piggius (teste Vega lib. 7. de justif. c. 21.) aliique Romanenses doctrina et pietate insignes (teste Stapletono lib. 7. de justif. cap. 9.) Colonienses canonici, quin etiam auctores libelli oblati a Caesare collocutoribus protestantibus in comitiis Ratisbonensibus (teste Vega lib. 15. c. 21.) dicunt *tantum per imputationem justitiae Christi, quatenus fides nostra apprehendit misericordiam Dei, propter meritum Christi nos justificari coram Deo.* Ut praetereamus Cassandrum, Stapulensem, Peraldum, Ferum, et alios Romanae ecclesiae alumnos, qui ad eandem Protestantium doctrinam tanquam unicam animarum ancoram totis viribus adhaeserunt. Cornel. a Lapide in comm. c. 3. Rom.: *Justitiam ab apostolo fidei prae aliis virtutibus tribui, eo quod fides clare ostendat, homines justificari non propria virtute aut merito, sed Christi, in quem credentes salvi fiunt.*** Nec dubium, quin laudatissimus et aeterna memoria dignissimus imperator Carolus V. adductis sententiae nostrae fundamentis, praesertim vero quod in comitiis Augustanis an. 1530. ab adversae partis theologis audierat, *confessionem Augustanam ex patribus quidem, non autem ex Scripturis refelli posse*, quin (inquam) his et similibus argumentis adductus paulo ante finem vitae coelestem hanc veritatem de gratuita justificatione per fidem in Christum amplexus sit referente non solum Chytraeo in oratione funebri, sed etiam secretario Pauli IV. pontif. act. 2. An decreta concilii Trident. armis imperanda f. 108. edit. Pfortheim: *Metuo* (inquit), *ne sit oleum additum camino, cum*

ad sanctitatem vestram Toletanus episcopus scripserit, ipsum Carolum morientem dixisse, sibi videri veram esse Lutheranorum de justificatione sententiam. Fama idem statim per universam Europam tulit et simul quod Sanctitas vestra dixerit, se nolle ipsi propterea, quod cum Lutheranis in praecipuo religionis capite sensisset, ullas exsequias celebrare. Idem refert Gerardus Busdragus episcopus Argolicensis in epistola ad cardinalem quendam anno 1558. scripta, quam recitat Wolffius praef. tom. 1. lect. memorabilium. **Jacob. August. Thuan. lib. 23. hist. refert, *Augustinum Cacallam et Franciscum Biverum, ambos cancionatores Caroli Quinti simul ustulatos fuisse Vallisoleti, Constantinum vero Pontium, qui eidem a sacris concionibus et solitudinis, tolerantiae, devotionis usque ad mortem consors fuerat, accepimus brevi tempore post ad inquisitorum tribunal raptum in foedo squalore carceris vitam exspirasse, cumque cadavere ipsius viginti octo alios ex praecipua regionis nobilitate spectante Philippo rege palis alligatos et crematos fuisse.***

VII. 218. Antithesis adversariorum.

163. Atque haec sunt praecipuae sententiae nostrae fundamenta, quibus demonstramus, fidem solam justificare, cui adeo infensi sunt Pontificii quidam scriptores, ut nos appellent *Fidesolarios* (uti patet ex analysi Greg. de Valentia et aliis), perinde ut Julianus fidelibus olim objiciebat: *οὐδὲν ὑπὲρ τὸ πίστευσον τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας*, referente Sozom. lib. 5. Hist. eccl. c. 18. **Cyprianus in expos. Symb. apost.: *Pagani nobis objicere solent, quod religio nostra, quae quasi rationibus deficit, in sola credendi persuasione consistat.*** Unde etiam fulmen illud Trident. prodiit sess. 6. can. 14: *Si quis dixerit, hominem a peccatis absolvi et justificari ex eo, quod se absolvi et justificari certo credat, aut neminem vere esse justificatum, nisi qui credit se esse justificatum, et hac sola fide absolutionem et justificationem perfici, anathema sit;* cujus canonis insidias aperuit dominus Chemnicius in Examine. Bellarminus lib. 4. de notis eccles. c. 9. cum *Simonianis* et *Eunomianis*, profligatissimis haereticis, propter hanc doctrinam nos comparat. Feuardentius in praefat. comm. in epist. Jacob. *dogma hoc* scribit *minime apostolicum esse, sed Simonis Magi, Eunomii, Basilidis, Joviniani ac pseudoapostolorum haeresin teterrimam.* Quid vero, si par pari referre et conviciis certare velimus, an non aequissimo jure possemus dicere, sententiam de justificatione operum esse Thalmudicam, Mahometicam et Arianam? Thalmud plenum est illis dictis, quod fides et opera conjunctim justificent. *Filii Israël credunt et recte vivunt, ex his vero justificantur.* Coranus: *Fiduciam habemus et operamur, et salus accidit animae nostrae.* Catechesis Neoariana: *Non sola fides, sed cum fide et opera justificant.* Sed facessant convicia, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione decertet, videbimus igitur, quid in nostra sententia adversarii desiderent et quibus arietibus eam oppugnent.

164. Bellarminus l. de justif. c. 12. antequam nostram sententiam oppugnare incipiat, prius dissensiones nostrorum ostendere conatur, quas ad tria capita revocat. 1. Alii dicunt, *fidem esse veram causam justificationis*, ut Lutherus in c. 2. Gal.: *Fides est formalis justitia, proper quam homo justificatur, non propter caritatem.* Alii tamen plurimi et fere omnes hoc tempore docent, *fidem non justificare per modum causae formalis vel meritoriae, sed solum relative, quia respicit ac recipit oblatam indulgentiam.* Respondemus: Proprie et exacte loquendo fides non est causa formalis justificationis, cum enim justificatio sit actio Dei, quomodo fides nostra erit formalis ejus causa? qua de re inferius late disputabitur, hac vice dicimus, non esse exactam oppositionem inter causam instrumentalem et veram, cum instrumentalis itidem sit vera causa, licet nec principalis, nec meritoria, nec formalis sit. Qui fidem dicunt causam formalem justificationis, formae termino latius utuntur pro modo ac ratione, qua coram Deo justificamur, ut sit sensus, justificationis nostrae hunc esse modum ac rationem, ut fides amplectatur Christum, et in Christo gratiam Dei, remissionem peccatorum et justitiam coram Deo valentem. Est qui respondet, fidem accipi dupliciter, primum pro dono Spiritus sancti sive facultate credendi in corde hominis, quo modo est instrumentum apprehendendi Christum; deinde pro ipsa fiduciali Christi in evangelio apprehensione, quo modo exprimit applicationem causae formalis, hoc est modum et formam justificationis. Fide enim, hoc est credendo, sive Christum apprehendendo justificamur. Quemadmodum vocabulum intellectus et voluntatis in homine utrumque significat, primo ipsam naturalem intelligendi et volendi facultatem, qua dicitur homo velle et intelligere, deinde ipsum VII. 219.
actum intelligendi et volendi, hoc est ipsam intellectionem et volitionem; ita vocabulum fidei notat tum ipsam credendi facultatem (sive donum a Spiritu sancto per ministerium evangelii in corde hominis accensum), qua homo dicitur credere; tum ipsum etiam credendi actum sive creditionem (ut ita loquamur); cum hac responsione coincidit, quod alii in hac propositione, *fide justificamur*, agnoscunt synecdochen, ut sit sensus, *fide justificamur*, id est per Christum fide apprehensum, in quo est nostra justitia; ubi monendum, quod vox synecdoches accipiatur in significatione grammatica pro comprehensione, non autem pro figura rhetorica, qua pars pro toto vel contra totum pro parte accipitur. Sensus enim est, quod fide Christum apprehendente et complectente justificemur, quod a quibusdam (praesertim a Bugenhagio Pomerano) declaratur similitudine annuli aurei gemmam nobilem continentis, qui aestimatur centum coronatis non propter aurum, sed propter gemmam, quam inclusam habet; ita quoque fides justificat, non propter se, ut est in homine qualitas, sed propter Christum, quem apprehendit

An nostrates hac in re dissentiant. 1. Quidam dicunt fidem esse causam formalem justificationis, quidam vero negant.

et tenet, quomodo recte dicitur, neque Christus nos justificare sine fide, nec fides sine Christo, sed comprehensive fides tenens Christum, vel Christus fide apprehensus. Quidam etiam utuntur similitudine manus mendicae eleemosynam recipientis, quae nec est ipsa eleemosyna, nec ejus causa meritoria, sed relative solum concurrit ad eleemosynam obtinendam, cum dare et recipere sint relativa; ita quoque fides justificat relative, quatenus Christum, qui est nostra coram Deo justitia, apprehendit. Ex quo Bellarminus vitiose colligit, nos nihil fidei tribuere, sed eam plane contemnere ac nihili facere, quid enim? an non insigne est fidei praeconium, quod ipsa sola polleat vi apprehendendi Christum ac proinde, quod per eam Christus recipiatur et habitet in cordibus nostris, quod dona Dei per eandem nobis applicentur. Caeterum ne D. Lutheri verba, quod fides sit formalis nostra justitia, morosius a Bellarmino urgeantur, referemus huc quaedam ex epistola ipsius Lutheri ad Brentium hac de re scripta: *Ego* (inquit) *soleo, ut hanc rem melius capiam, sic imaginari, quasi nulla sit in corde meo qualitas, quae fides vel qualitas vocetur, sed in loco ipsarum pono ipsum Christum et dico, haec est justitia mea, ipse est qualitas et formalis, ut vocant, justitia mea, ut sic me liberem ab intuitu legis et operum*, etc.

2. Quidam requirunt praesentiam aliarum virtutum, quidam vero minime.

165. 2. *Dissentiunt de actibus aliarum virtutum, quarum praesentiam alii dicunt requiri, vel ut signa verae fidei, vel aliis de causis, alii vero negant.* Respondemus: particula *sola* non excludit virtutes reliquas, spem, dilectionem, timorem, etc. a fide, sed a justificatione; non a justificatis, sed ab actu justificationis, hoc enim vult, fidem esse unicum instrumentum apprehendendi Christum, et hanc unicam et rationem et modum justificationis, ut in Christum credamus; breviter particula sola non limitat subjectum, sed praedicatum. **(*Dum solam fidem in negotio salutis urgemus, non fidem a bonis operibus separatam, sed potius vivam et per caritatis opera efficacem intelligimus. Quamvis enim sola fides Christi meritum apprehendat, adeoque sola justificet, non tamen sola exsistit, nulla hic fingenda est separatio quoad exsistentiam, quamvis urgenda semper sit distinctio quoad essentiam et officium. Solius fidei hoc munus est, non operum, ut justificet, haec ipsa vero fides justificans in nullo subjecto datur, quod non simul Deum diligat et bene operari studeat.* Meisn. contra Socin. p. 160.)** Praesentia illorum actuum est in hominibus, qui credunt, sed illi actus non pertinent ad justificationem. Quia enim sola fides Christum fiducialiter recipit, quod nulli actui alterius virtutis competit, ideo sola justificare dicitur sine actibus aliarum virtutum. Ergo quod Lutherus dicit, *fidem, nisi sit sine ullis etiam minimis operibus, non justificare, imo non esse fidem*, tom. 1. Lat. Jen. f. 468, id accipiendum de fide in actu justificationis occupata, non autem ut sese in ipsis justificatis habet ac per bona opera exserit, ea enim a vera fide nunquam abesse, sexcentis in locis inculcat Lutherus. Monendum tamen, per actus virtutum intelligi hoc loco potissimum interiorem cordis reno- VII. 220. vationem, quae cum remissione peccatorum semper est conjuncta, si enim exteriores actus virtutum respiciantur, fatendum, eos non solum a justificatione, sed etiam a fide justificante quandoque abesse, quod ipse Bellarminus non omnino negat, sic enim scribit lib. 1. de justif. c. 25. col. 1021: *Origenes opponit fidem operi externo ac docet, posse hominem interdum justificari, etiamsi nullum opus externum faciat, ponit enim exemplum peccatricis et latronis, qui non leguntur jejunasse aut eleemosynas fecisse, antequam justificarentur, itaque per vocabulum solam excludit Origenes necessitatem operis externi, quando videlicet aut potestas aut occasio deest ejusmodi operis faciendi.* Ibid. col. 1023: *Chrysostomus docet, fidem solam, id est sine opere externo, interdum sufficere, opus externum sine fide nunquam sufficere, et rationem reddit, quia fides parit opera, opera non pariunt fidem.*

3. Quidam acriter pugnant pro particula sola, quidam vero minime.

166. *3. Alii censent, acerrime dimicandum esse pro particula sola, alii statuunt, voculam illam sola in propositione, quod fides justificet, subintelligi, etiamsi non exprimatur, ideoque non esse de ea pertinacius altercandum, praesertim cum non contineatur in sacris literis, imo posse utiliter reticeri concordiae causa.* Respondemus: Novimus in Actis synodicis p. 109. ed. Ger., quosdam secutos formulam interreligionis sive Interim sic scribere: *Non pugnamus de particula sola, sed dicimus et confitemur, oportere in nobis et alias virtutes et bonum propositum inchoari; sed tamen ultra illas virtutes requiri fiduciam in Filium Dei, quae reliquas virtutes omnes obumbret*, etc. *Ac si secundum mentem apostolicam doctrinam de justitia fidei tenerent et explicarent, particulam sola, qua illi tantopere offenduntur, non ita mordicus urgemus*, etc. Verum enimvero cum per oppugnationem particulae exclusivae sinceritas doctrinae coelestis ab adversariis oblique petatur et labefactetur, ideo non patiemur, eam nobis extorqueri, 1. quia diserte ponitur in Scriptura; 2. evidenter et necessaria consequentia ex ea deducitur; 3. consensum habet orthodoxae antiquitatis, (quae membra ex superioribus patent.) **Basilius referente Theodoreto lib. 2. c. 27. Valentis imperatoris praefecto unius literulae veniam suadenti respondit: *Qui divinis innutriti sunt eloquiis, corrumpere de divinis dogmatibus ne unam quidem syllabam patiuntur, sed pro his, si contingat, omnes etiam mortis species amplectuntur.* Leonas Constantii aulicus et in concilio Seleuciensi vicarius, patribus de ὁμοουσίῳ vehementer, uti par erat, contendentibus, *abite, inquit, et in ecclesia nugas agite.* Socrat. lib. 2. c. 32.** 4. Emphatice complectitur omnes exclusivas, quas Scriptura hac in re adhibet; quod enim apostolus asserit, *fide sine operibus nos justificari, credenti, non operanti fidem imputari ad justitiam, non justificari hominem ex operibus nisi per fidem*

Jesu Christi, etc. id brevissime et nervosissime sic exprimitur, nos sola fide justificari. **(Usus particularum exclusivarum necessarius est: 1. Ad δοξολογίαν Christo soli debitam, Esa. 63, v. 3. Act. 4, v. 12. 2. Ad πληροφορίαν ut conscientia firmo nitatur solatio, Rom. 4, v. 16. Galat. 2, v. 21. 3. Ad διάκρισιν promissionum legalium et evangelicarum, quarum illae conditionem operum, hae solam requirunt fidem. 4. Aliud organum dari nequit, quo Christum apprehendamus.)** 5. Hodierni scriptores Pontificii videri volunt duriores quasdam Scholasticorum disputationes improbare, nec dubitant affirmare, nos sola Dei gratia, solo Christi merito, et sine operibus justificari, sed novis corruptelis illas propositiones in alienum sensum postea detorquent, quibus nostra propositio, fide sola justificamur, non tam facile obscurari potest. 6. Debitum Christo honorem asserit et solidam territis conscientiis consolationem praestat. 7. Similia in Scripturis exempla habet, ut in vindicatione versionis Germanicae D. Lutheri postea videbimus. 8. Denique est instar symboli purae et evangelicae doctrinae; quemadmodum per Schibboleth Galaaditae suos contribules explorabant Jud. 12, v. 6, ita per particulam *sola*
VII. 221. insidiae adversariorum deteguntur, inde etiam tanto eam prosequuntur odio, ut nos Fidesolarios propter ejus usum appellent. Ecquis igitur de retinenda in hoc negotio particula exclusiva dubitare velit?

Argumenta contra justitiam fidei. 1. Fides justificat per modum dispositionis. Sed sunt plures dispositiones ejusmodi.

167. His ita praemissis aciem contra nos instituit Bellarminus et in quinque classes distribuit argumenta, quibus contra nos pugnat. Videbimus, quantum insit eis roboris: *1. Scripturae et patres tribuunt vim justificandi non soli fidei, sed et aliis virtutibus, quas concilium Tridentinum inter dispositiones ad justitiam numeravit.* Argumentum Bellarmini tale est: *Fides justificat per modum dispositionis. Atqui tales dispositiones sunt complures. Ergo non sola fides justificat.* Respondemus: fidem justificare Scriptura asserit, sed quod per modum dispositionis una cum aliis virtutibus justificet, id vero nuspiam asserit. Πρῶτον ψεῦδος consistit in eo, quod Bellarminus fidem statuit esse tantummodo assensum, non autem fiducialem Christi apprehensionem. Quae ergo de fide *per modum dispositionis*, sive ut alibi loquitur, *radicaliter ac inchoative* justificante Bellarminus profert, ea: 1. Non ex fontibus Israëlis, sed ex Scholasticorum lacunis sunt petita. 2. Non ad Scripturae normam, sed ad physicas regulas actum justificationis exigunt. Physici enim docent, *nullam formam recipi nisi in materia prius ultimate disposita.* 3. Naturalibus liberi arbitrii viribus nimium tribuunt, quasi per eas ad gratiam se ipsum possit homo disponere ac praeparare. 4. Renovationem ac justificationem confundunt; quae enim virtutes ad renovationem proprie pertinent, eae ad justificationem perperam trahuntur. 5. Denique quod fidei solius est, aliis virtutibus, praesertim vero caritati Bellarminus tribuit, a qua fidem dicit formari, et vim justificandi a caritate fidei communicari. Sed videamus, quomodo probet, fidem justificare per modum dispositionis et cum fide etiam alias dispositiones ad justificationis actum concurrere, nos enim utrumque negamus.

Prima dispositio est fides.

168. *Prima*, inquit, *dispositio est fides, quae justificat ut initium et radix primae justificationis, ex quo sponte sequitur, ipsam non solam justificare, sed sic eam in hoc negotio agere quod suum est, ut etiam ceteris virtutibus locum relinquat. Fidem autem esse initium justificationis, docet apostolus Hebr. 11. accedentem ad Deum oportet credere, ubi fidei tribuitur prima motio in Deum, per quam is, qui longe erat, jam incipit propinquare. Idem apostolus Rom. 10: Quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit, sed quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent sine praedicante? quomodo praedicabunt, nisi mittantur? Ubi hunc ordinem justificationis proponit apostolus, ut primo sit missio praedicatorum; secundo ipsa praedicatio evangelii, tertio fides, quarto invocatio, quinto salus et justificatio, quae est sanitas animae a morbo peccati; et Johannes, cum ait c. 1: Quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri his, qui credunt in nomen ejus, aperte docuit, eos, qui per fidem Christum recipiunt, nondum esse filios Dei, sed posse fieri, si pergant ulterius, ut etiam sperare et diligere incipiant, dilectio enim proprie filios Dei facit, 1. Joh. 2. Patres fidem vocant justitiae fundamentum et originem, primam ad salutem inclinationem, ostium vitae* etc., *accedit ratio naturalis, nam potest aliquis credere, quod non sperat nec diligit, non potest sperare aut diligere, quod non credit; igitur fundamentum spei et caritatis est fides, non contra fundamentum fidei spes aut caritas. Rursus in corporalibus morbis initium salutis est credere, se aegrotum esse et medico curare volenti fidem habere, non tamen sola illa fides est integra sanitas.* Respondemus: Posset non immerito ambigi, an fides sit conversionis initium seu prima dispositio, cum terror, tremor et contritio praecedat fidem non solum ratione fiduciae, sed etiam quandoque ratione assensus; sed transeat hoc, dicimus ergo: 1. fidem in homine justificato esse initium et radicem reliquarum virtutum, sed in actu justificationis solam esse instrumentum apprehendendi Christum. 2. Ergo quod fidem reliquae virtutes, VII. 222. timor, spes, dilectio etc. comitentur et sequantur, id nemo nostrum negat, idque allatis Scripturae et patrum testimoniis probari non diffitemur, sed quod fides sit tantum initium justificationis, quam tantummodo inchoet, ita ut opera fidem subsequentia complementum et perfectionem eidem addant, id vero totis viribus negamus, nec ex allegatis dictis evinci potest. *Fide* enim *nos justificari, fidem ad justitiam imputari, per fidem ad salutem nos custodiri*, apostolus asserit, nuspiam vero complementum justificationis vel caritati, nec aliis virtutibus tribuit. 3. Fide nobis patere aditum ad Deum,

fidem ex auditu verbi praedicati in cordibus oriri, ex fide invocationem promanare etc. nemo nostrum negat, sed ex eo nulla consequentiae necessitate inferri potest, quod fides sola non justificet. 4. Fide non solum accedimus ad DEUM, sed etiam fide justificamur, Rom. 3, v. 24. *Justificati fide pacem habemus apud Deum*, Rom. 5, v. 1; *fide* etiam *stamus*, v. 2; *et virtute Dei ad salutem custodimur per fidem*, 1. Petr. 1, v. 5. Ergo non solum initium, sed etiam complementum salutis fidei tribuendum. Nec tamen caritatem et reliquas virtutes a fide sejungimus, sed duplicem *ἐνέργειαν* fidei tribuimus, unam quidem formalem (ut vocant), qua apprehendit Christum, cujus justitia per fidem nobis imputatur; alteram effectivam, qua per dilectionem et alia bona opera sese exserit, in quibus consistit justitia novae obedientiae, cujus fundamentum, mater et origo est fides. 5. Dictum Johannis a depravatione Bellarmini superius vindicavimus. § 156. Johannes in illa epistola neutiquam asserit, quod dilectio nos faciat Dei filios, sed quod tales nos esse demonstret. 1. Joh. 2, v. 5: *Qui servat verbum ejus, vere in hoc caritas perfecta est, in hoc scimus, quoniam in ipso sumus.* 1. Joh. 3, v. 10: *In hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli, omnis qui non facit justitiam, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum;* v. 14: *nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quia fratres diligimus;* v. 18: *filioli, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate;* v. 19: *in hoc cognoscimus, quoniam ex veritate sumus*, perinde ut et Christus dilectionem constituit veram piorum notam. Joh. 13, v. 35: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* 6. Neminem sperare, aut diligere id, quod nondum credit, ac proinde fidem esse spei et caritatis fundamentum, nemo nostrum negat, sed ex eo illud tantum sequitur, quod fides sit fundamentum et radix bonorum operum, non autem quod sit radix et fundamentum justificationis, nisi praesupponatur id, quod adhuc in quaestione est, videlicet operibus nos coram Deo justificari. Per fidem veram et justificantem non solum credimus, nos esse aegrotos (quod fidei historicae proprie competit), sed etiam pretiosam medicinam in Christo nobis propositam ad salutem animae recipimus, ita enim describitur fides Joh. 3, v. 14. et 15. quod sit spiritualis et efficax Christi in cruce pendentis intuitus, quo a vulneribus animae nostrae liberemur ac sanemur; proinde fides in Christum longissime distat a fide aegroti, quae nec causa nec pars est sanitatis, adde quod sanitas corporis sit qualitas magis et minus recipiens, justificatio autem in relatione consistit, cum qua confunditur in hac similitudine renovatio, per quam natura incipit sanari et ad primaevum statum reduci.

Secunda dispositio est timor.

169. *Secunda dispositio* (ait Bellarminus) *est timor, qui eo fere modo concurrit ad justificationem, quo ipsa fides.* Respondemus: duplex est timor, servilis et filialis. Timor servilis justificationem praecedit, quia antequam peccata in justificatione remittantur, vera eorumdem ex lege agnitio ac serius de illis dolor requiritur; Deus prius mortificat, antequam vivificet; prius in infernum deducit, antequam reducat, nec infundit misericordiae oleum nisi in vas contritum; postea accedit fides, quae terrores illos superat et in Christo mediatore remissionem peccatorum quaerit; longe ergo alio modo timor servilis ad justificationem se habet, quam fides, ille enim est velut *προπαρασκευή* et antecedens quoddam justificationis, haec vero ejusdem causa instrumentalis. Timor filialis est justificationis consequens et verae fidei fructus, neque enim locum habet VII. 223.
timor filialis in corde hominis, nisi per fidem prius sit Dei filius; ex quo iterum apparet, aliter ad justificationem concurrere fidem quam timorem filialem, id quod ipse Bellarminus quodammodo agnoscere videtur, addit enim voculam *fere*, cujus additamentum non erat necessarium, si timor et fides eodem modo ad justificationem se haberent, sed videamus, quomodo probet Bellarminus, quod timor eo fere modo concurrat ad justificationem, quo fides. 1. *Sine fide impossibile est placere Deo Hebr. 11. Idem dicitur de timore Eccles. 1: Qui sine timore est, non poterit justificari.* Respondemus: Spiritus sanctus non solum hoc asserit, quod sine fide non possimus Deo placere, sed etiam quod *fides imputetur ad justitiam*, Rom. 4, v. 4. et quod *justificati fide pacem habeamus apud Deum*, Rom. 5, v. 1. Ergo fides est illud unicum medium, quo apprehendimus Christum et in dilecto illo diligimur, id vero de timore non potest dici. Ecclesiasticus non est in canone, verba Graeca sic habent, *οὐ δυνήσεται θυμὸς ἄδικος* (al. *θυμώδης ἀνὴρ*) *δικαιωθῆναι, non poterit vir iracundus justificari;* qui praeceps fertur suis cupiditatibus et pravis affectibus excusso Dei timore indulget, nec Deo placere, nec exitium vitare potest, quem esse verum hujus dicti sensum, patet ex sequentibus: *ἡ γὰρ ῥοπὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ πτῶσις αὐτῷ, iracundia animositatis ejus est subversio illius.* Est ergo dispar ratio harum propositionum: *sine fide impossibile est Deo placere*, et *qui sine timore est, non poterit justificari.* Prior describit ipsum justificationis modum, nimirum illud ipsum, per quod Deo placemus; posterior describit qualitatem personae, quae justificatur, quod ex filiali timore Deo sese reverenter subjiciat. 2. *Fides justificat, quia est initium justitiae et salutis; at timor Domini est initium sapientiae Psalm. 111. Prov. 1. ubi per sapientiam intelligitur justificatio, per timorem servilis ille timor, qui est in peccatore, ut docent patres.* Respondemus: Hypothesis est falsa, quod scilicet fides justificet tanquam initium et radix, quin potius concurrit ad eam ut causa instrumentalis. In Hebraeo sic legitur רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָֹה *principium* sive caput *sapientiae*, hoc est summa sapientia *est timor Domini;* intelligitur autem timor non servilis, sed filialis, talia enim effecta timori ibidem tribuuntur, quae non possunt de servili timore intelligi, is enim

fugit Deum, et horret ad eum accedere, cum vera fides nos ad Deum deducat, quippe per quam accedimus ad thronum gratiae, sumus Dei filii, et clamamus, abba Pater, ex hac fide oritur filialis timor, qui sollicite cavet, ne Deum benignissimum illum Patrem offendat ac justitiae et salutis jacturam faciat. Quid quod ipsius Bellarmini hypothesibus contrarium est, servilem timorem hoc loco intelligere, si enim servilis timor est initium sapientiae sive justificationis, sequetur, timorem potius quam fidem esse initium ac originem justificationis, cujus contrarium in verbis praecedentibus Bellarminus statuit. *3. Fides justificat, quia per eam accedimus ad Deum. Idem facit timor. Psalm.* 78: *Cum occideret eos, quaerebant eum, et revertebantur et diluculo veniebant ad eum.* Psalm. 83: *Imple facies eorum ignominia et quaerent nomen tuum, Domine.* Jon. 3: *ad timorem incussum a Jona rex et populus Niniviticus ad Deum rediit,* ubi etiam flagellatur Lutherus, quod scripserat in c. 2. Gal. *impossibile esse, ut peccator audiens ex lege judicium Dei non fiat impatiens et non murmuret et odiat Deum.* Respondemus: timor servilis concione legis et sensu poenarum extortus, quatenus in se consideratur et solus adhuc est absque fide, omnino fugit Deum tanquam iratum judicem et severum peccatorum vindicem, (sicut servi fugiunt iratos dominos, ut apparet exemplo Adami, Gen. 3, v. 10: *Vocem tuam audivi, et timui et abscondi me)* tantum abest, ut nos ad Deum deducat, id enim soli fidei competit ex praedicatione evangelii per Spiritum s. in cordibus accensae. Fides est, per quam ad Deum accedimus, timorem servilem superamus, et propter Christum nos Deo dilectos esse statuimus. Dicta a Bellarmino allata agunt de effectu poenarum divinarum ac concionum legalium, quomodo scilicet per praedicationem legis tam
VII. 224. verbalem quam realem, h. e. poenas ac calamitates corda hominum conterantur et ad veram peccatorum agnitionem deducantur, ut ad Christum animarum medicum suspirent, sed necesse est, ut ad hos terrores accedat fides, per quam Christus mediator apprehendatur, alias sola legis praedicatio vel in praesumtionem fastuosam erigit, vel in desperationem damnabilem praecipitat. *4. Fides justificat, quia per eam Christus formatur in nobis,* Galat. 4. *At de timore scribit Esaias c. 26. secundum interpretationem LXX: e timore tuo concepimus et peperimus spiritum salutis.* Responsio: Acceptamus, quod fatetur Bellarminus, per fidem Christum in nobis formari, cur ergo disputat, *justitiam Christi nobis non imputari?* cur negat, *animam per fidem Deo copulari?* cur statuit, *fidem a dilectione et aliis virtutibus separari posse?* si enim Christus per fidem in nobis formatur, utique etiam noster erit cum omni suo merito, utique anima nostra Deo copulabitur, utique Spiritus sanctus ad omne opus bonum nos impellet. Quod vero per timorem (et quidem servilem, de eo enim hic disputari in praecedentibus Bellarminus asserit) Christum in nobis formari dicit, id caret Scripturae fundamento. Quomodo enim per timorem servilem Christus in nobis formaretur, cum timor servilis sit metus poenae, quo fugiunt homines Deum iratum eundemque in intimo cordis recessu odio prosequuntur? 1. Joh. 4, v. 18: *Timor non est in caritate, quia perfecta caritas pellit timorem, quoniam timor poenam habet.* Ex eo sic colligo: Vera *fides per caritatem est efficax,* Gal. 5, v. 6. Vera caritas pellit timorem (servilem puta). Ergo timor servilis non consistit cum fide, tantum abest, ut per eum Christus in nobis formetur. Dictum Esaiae non loquitur de modo justificationis, sed de calamitatibus populi Israëlitici. Versio latina (quam concilium Tridentinum sub anathematis fulmine authenticam pronuntiavit) sic legit v. 18: *Concepimus et parturivimus et peperimus spiritum salutis, justitiam non fecimus in terra,* ubi nulla fit mentio timoris, uti nec in textu Hebraeo, cujus haec est genuina paraphrasis: *doluimus, peperimus cum suspiriis, neque tamen terrae salutem afferre possumus.* In versione LXX interpretum additur quidem *διὰ τὸν φόβον σου, κύριε,* sed haec verba ad praecedentem v. 17. pertinent et manifestissime ab hoc versu v. 18. distinguuntur, adde quod ibi in Hebraeo sit *ἀπὸ προσώπου σου κύριε,* et quod duplex translatio imperite conjungatur. *5. Fides justificat, quia justus ex fide vivit, Hab. 2. et de timore dicitur, quod sit fons vitae, Proverb. 14.* Respondemus: dictum Salomonis agit de effectu timoris filialis, quod conservet nos, ne implicemur laqueis diaboli et pertrahamur in aeternam mortem, quo sensu timor DEI dicitur fons vitae proverbiali quadam locutione; longe autem aliter justus ex fide vivit, nimirum quia fides apprehendit Christum, et in Christo justitiam ac vitam aeternam, Joh. 3, v. 36. 1. Joh. 5, v. 12. Inscite ergo haec confundit Bellarminus, sicut multa jura malus confundit coquus. Quae de timore filiali agunt, ea de servili accipit; quae de studio bonorum operum in justificatis agunt, ea de modo justificationis intelligit. **Salomon non agit de timore servili, de quo Bellarminus agit, quia de illo timore se agere dicit, de quo lib. 2. de poenit. c. 17. tractat, verum de timore filiali, qui ex amore in Patrem coelestem cavet, ne peccatis eum offendat, Mal. 1, v. 6. Hebr. 4, v. 1. Phil. 2, v. 12. Psalm. 2, v. 11. in quo est fiducia valida, ut Salomon se ipsum explicat. Praeterea aliter ex fide, aliter ex Dei timore vivimus. Fides est fons vitae, quia amplectitur promissionem gratiae et accipit remissionem peccatorum, quam sequitur vita. Timor Domini filialis est scaturigo vitae, quia cavet peccata recedendo a tendiculis mortis, ut est in textu, confer c. 13, v. 14. Fides vivificat per boni, quod confert, praesentiam, timor Domini per mali, quod aufert, absentiam.** *6. Fides justificat, quia purgat peccata Actor. 15. Rom. 3. Gal. 3. at de timore quoque legimus Eccles. 1: timor Domini expellit peccatnm.* Respondemus: Ecclesiasticus proprie agit non de servili, sed filiali timore, qui non est

nisi in illis, qui per fidem sunt justificati et in Dei filios adoptati. Filialis ille timor expellit peccatum, futurum scilicet, hoc est prohibet, ne ruamus in peccata et iram Dei accersamus. Graeca sic ha-
VII. 225. bent: *φόβος κυρίου ἀπωθεῖται ἁμαρτήματα*, depellit peccata, ne committantur; longe vero aliter fides peccata purgat, scilicet quia in Christo peccatorum remissionem quaerit et apprehendit, *sanguis Jesu Christi Filii Dei* (per fidem in verbo evangelii et sacramentis nobis adspersus) *mundat nos ab omni peccato*, 1. Joh. 1, v. 7. *Patres idem docent.* Respondemus: dicta, quae ex illis allegat Bellarminus, nihil aliud docent, quam quod timor servilis sive contritio praecedat fidem, quod timor judicii divini exstimulet ac impellat ad quaerendam gratiam; interim tamen sola fides manet unicum medium, per quod justitia Christi in evangelio oblata nobis applicatur. 8. *Ratio idem docet*, *natura enim timoris est*, *ut fugiat mala et quaerat remedia*, *quibus illa possit effugere.* Respondemus: timor servilis cor excitat, praeparat et impellit ad quaerendam justitiam et salutem, sed illud ipsum desiderium gratiae non est timori servili tribuendum, sed id est solius fidei proprium, per quam cor redditur quietum et pacatum, per quam clamamus, abba Pater, per quam servilis timor fugatur.

Tertia dispositio est spes.

170. *Tertia dispositio* (ait Bellarminus) *est spes*, *quae nascitur ex fide*, *non secus ac timor; eadem enim fides*, *quae docet*, *Deum esse peccatorum vindicem et gehennam impoenitentibus praeparasse*, *docet etiam*, *eundem esse patrem clementissimum et nolle mortem peccatoris. Hanc spem obtinendae veniae esse dispositionem ad justitiam et remissionem peccatorum*, *docet sapiens* Proverb. 28: *Qui sperat in Domino*, *sanabitur; et David in* Psalm. 37: *Salvabit eos*, *quia speraverunt in eo.* Psalm. 91: *Quoniam in me speravit*, *liberabo eum; et Dominus* Matth. 9: *Confide*, *fili*, *remittuntur tibi peccata tua.* Respondemus: 1. Ex fide nasci timorem servilem ambigue dicitur, aut enim intelligitur hoc de fide justificante et sic falsum est, cum timor servilis fugiat Deum, vera autem et justificans fides accedat ad Deum; ipse Bellarminus c. 6. hujus libri *fiduciam ex fide oriri* dicit, at fiducia et timor servilis sese mutuo tollunt; aut intelligitur de fide generali et historica, qua credimus, veras esse comminationes legis divinae, et hoc sensu concedimus, ex fide oriri timorem, sed tunc propositio est a quaestione aliena, agimus enim hic de fide justificante. 2. Ex fide oriri spem veniae obtinendae concedimus, addimus autem hanc explicationem: Quemadmodum homo peccator audiens legem DEI ac comminationes legi additas, eisdemque fidem habens non potest non timore percelli; ita idem audiens promissiones evangelii, eisdemque fidem habens in spem erigitur, quod ipse quoque peccatorum remissionem obtinere possit. Sic ergo ex fide generali spes concipitur, quae praeparat quidem ad justificationem, non autem ut meritum de congruo. 3. Dicta autem allegata proprie non agunt de spe illa ex fide generali concepta, sed de ea, quae est fidei justificantis propria, sive de ipsa fidei fiducia, qua remissio peccatorum et donum justitiae non sperantur ut futura, sed ut in verbo evangelii oblata et exhibita in praesenti obtinentur, quemadmodum paralyticus per ipsam in Christum fiduciam remissionis peccatorum actu particeps est factus. 4. Ergo spes quandoque sumitur pro ipsa fiducia justificantis fidei propria, et sic pro *ἰσοδυναμοῦσιν* accipiuntur *sperare in Dominum*, *confidere in Dominum*, *credere in Dominum;* quandoque vero sumitur ut effectus fidei justificantis ab ipsa fide distinctus, ita ut fides sit de praeteritis et praesentibus, spes autem tantum de futuris. Hac ratione per spem exspectamus liberationem ex calamitatibus, revelationem gloriae filiorum DEI, plenariam possessionem hereditatis coelestis, etc. 5. Atque in hac posteriori significatione spes non potest esse dispositio ad justificationem, cum sit effectus fidei justificantis. 6. Pleraque dicta allata agunt de liberatione ex calamitatibus, non autem modum justificationis describunt, hactenus igitur sunt a quaestione aliena. *Prov. 28*, *v. 25.* fontes veritatis ita legunt: *Qui sperat in Domino*, *satiabitur*, sive pingius efficietur; sicut et Proverb. 29, v. 25. dicitur, *qui sperat in Domino*, *conservabitur.* Psalm. 27, v. ult.: *Eruet eos a peccatoribus et salvabit eos*, (hoc est auxilium illis feret), *quia speraverunt in eo.* Psalm. 91, v. 14: *Quoniam desiderat me*, *liberabo eum.*

VII. 226. Quarta dispositio est dilectio.

171. *Quarta dispositio* (ait Bellarminus) *est dilectio*, *quam esse priorem remissione peccatorum vel tempore*, *si sit dilectio imperfecta*, *vel certe natura*, *si sit perfecta et ex toto corde*, *atque ad eam disponere*, his dictis Bellarminus probat: Eccles. 2: *Qui timetis Dominum*, *sperate in illo;* et statim additur: *Qui timetis Dominum*, *diligite illum*, *et illuminabuntur corda vestra.* Luc. 7: *Remissa sunt ei peccata multa*, *quoniam dilexit multum.* Gal. 5: *Nec circumcisio aliquid valet*, *nec praeputium*, *sed fides*, *quae per dilectionem operatur.* 1. Joh. 3: *Translati sumus de morte ad vitam*, *quia fratres diligimus.* Responsio: 1. Vera et Deo placens dilectio est fructus fidei, nec locum habet nisi in iis, qui fide sunt justificati, proinde non potest dici dispositio ad justificationem, siquidem per fidem homo prius justificatur, antequam Deum vera et seria dilectione prosequatur. Proinde quamvis vera fides et sincera DEI dilectio tempore sint simul, ordine tamen naturae fides est dilectione prior. 2. Dilectionem igitur esse natura priorem remissione peccatorum ejusdemque causam *διαῤῥήδην* negamus, neque ex allatis dictis id evincet Bellarminus. Ecclesiasticus non est in canone, neque agitur ibidem de modo justificationis, sed admonentur pii ad veram spem et fiduciam in Deum collocandam, ut et ad sinceram Dei dilectionem. Graeca sic habent: *οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον πιστεύσατε αὐτῷ, καὶ οὐ μὴ πταίσῃ ὁ μισθὸς ὑμῶν. Οἱ φοβούμενοι τὸν κύριον ἐλπίσατε εἰς ἀγαθά*, *καὶ*

εἰς εὐφροσύνην αἰῶνος καὶ ἐλέους, ubi non fit mentio illuminationis cordium, quam justificationi aequipollere et dilectionis divinae effectum esse ex hoc loco colligere voluit Bellarminus. Dictum Christi Luc. 7: *Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum*, exposuimus in tractatu de poenitentia §. 91. dictum apostoli Galat. 5: *Fides per dilectionem operatur*, sententiam nostram potius confirmat, quod scilicet dilectio sit *ἐνέργεια* ac fructus fidei, ac proinde justificatione et fide justificante posterior. Absurde autem et contra grammaticas regulas vocem operari passive exponi ostendimus superius §. 125. Dictum Johannis. 1. epist. 3, v. 14: *Translati sumus de morte in vitam, quia fratres diligimus*, mutilate a Bellarmino allegatur, integer enim contextus sic habet: *Scimus quod de morte ad vitam translati sumus, quia fratres diligimus*, ubi manifestum est, argumentum duci ab effecto ad causam, non autem causam translationis e morte ad vitam dilectioni tribui, qui *in Christum credit, ille a morte in vitam transivit*, Joh. 5, v. 24. ac postea demum Deum diligit, qua de re itidem plura diximus superius §. 122. Et sane res ipsa ostendit, dilectionem non posse statui causam translationis hujus de morte ad vitam, cum homo spiritualiter mortuus non possit opera spiritualis vitae (inter quae dilectio eminet) exserere, jam vero ante conversionem et vivificationem omnes sumus in peccatis mortui. *Ephes. 2, v. 1. Coloss. 2, v. 13.* ** Si opponat quis Joh. 16, v. 27: *Pater amat vos, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε. Ergo amor noster erga Christum tantum promeretur, ut ἀντιφιλήσεως affectu Pater coelestis nos prosequatur.* At hoc repugnat: 1. textui, *α) τὸ ὅτι* non accipitur *αἰτιολογικῶς*, sed *συλλογιστικῶς*, ratiocinative, quod non causam rei, sed antegressae assertionis probationem denotat; vel *σχετικῶς*, relative pro pronomine relativo qui, unde textus Syriacus דַּאנְתּוּן רְחֶמְתּוּנִי נָבִי; hic non habetur τὸ גֵּיר *γὰρ αἰτιολογικὸν*, sed praefixa litera *ἀσυγχώριστος καὶ ἀδιάλυτος* dolath quae Hebraeo vel integro אֲשֶׁר vel amputato שֶׁ *qui, quae, quod*, per omne genus et numerum *ἄκλιτος* exsistens aequipollet. *β) τὸ ἀγαπαν* non nudum amoris affectum, sed fidem in Christum inclusam praesupponit, unde *diligere* in sacris etiam pro prosequi et amplecti usurpatur 2. Tim. 4, v. 10: *Demas reliquit diligens*, id est sequens *praesens seculum*. 2. Dicto apostolico 1. Joh. 4, v. 10: *In hoc est caritas*. 3. Patrum explicationi. *Factum est*, ait Augustinus, *ut diligeremus, quia dilecti sumus. Displicentes amati sumus, ut esset in nobis, unde placeremus.* Item: *Deus in nobis non faceret, quod amaret, nisi antequam id faceret, nos amaret.* 4. Suffragio quorundam adversariorum. Barad. tom. 4. lib. 5. c. 12. p. 197: *Fatemur, Christum dixisse, Patrem amare discipulos, quia ipsi amaverunt et crediderunt; sed negamus, dixisse, amorem discipulorum fuisse priorem amore Patris. Respondemus ergo, illum amorem et fidem discipulorum fuisse effectum amoris DEI, quo illos prior prosecutus est, atque adeo fuisse posteriorem amore Dei.* ** 3. Sed si vel maxime demus ex hypothesi, inchoatam et obscuram quandam dilectionem ex fide generali et spe veniae obtinendae in cordibus justificandorum accendi, (quatenus is, qui peccatorum remissionem a DEO promissam in genere credit eademque sibi remitti posse sperat, non amplius hostiliter erga DEUM affectus est) nondum tamen ex eo sequeretur, inchoatam illam dilectionem esse meritum de congruo, vel etiam eodem modo ad justificationem concurrere, quo fides, per quam promissio de remissione peccatorum apprehenditur. 4. Quae Bellarminus nostris obvertit argumentis, quibus dilectionem non posse priorem esse justificatione demonstramus, ea facilem habent explicationem. Distinguit inter *dilectionem inchoatam et perfectam, illam sine Spiritu sancto inhabitante, quamvis non sine auxilio Dei speciali haberi posse et justificatione priorem esse, hanc vero in ipsa justificatione infundi* asserit; quae distinctio promanat ex falsa hypothesi, *quod homo ante regenerationem habeat liberum arbitrium, ad opera non solum naturalia et moralia, sed etiam pietatis et supernaturalia*, ut scribit Bellarminus lib. 6. de grat. et lib. arbit. c. 15. vel ut Biel loquitur, *quod homo ex puris naturalibus possit DEUM super omnia diligere*. Scimus autem, hominem ante regenerationem esse in peccatis mortuum, natura filium irae, DEI hostem, Satanae captivum, qui non potest quippiam boni cogitare, nisi accedat Spiritus sancti illuminatio et interior operatio, qua de re alibi plura. VII. 22.

172. *Quinta dispositio* (ait Bellarminus) *est poenitentia, dolor videlicet ac detestatio peccati, per quam disponuntur homines ad justificationem et remissionem peccatorum.* Actor. 11: *Ergo et gentibus poenitentiam DEUS dedit ad vitam?* 2. Cor. 7: *Quae secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur.* Ezech. 18: *Cum averterit se impius ab impietate sua, ipse animam suam vivificabit.* Ex quo iterum Bellarminus colligit, *non solam fidem, sed etiam poenitentiam justificare.* Responsio: 1. Poenitentia accipitur vel *μερικῶς*, pro contritione, vel *γενικῶς*, pro tota conversione; priore modo praecedit justificationem, non tamen fit meritum quoddam de congruo, vel ut causa efficiens (cujus contrarium ostendimus in tractatu de poenitentia §. 85), sed ratione ordinis divinitus constituti, non enim vult DEUS sanare nisi contrita corda, non infundit misericordiae oleum, nisi in vas contritum, ut ostendimus in eodem tractatu §. 75. Posteriori modo fidem tanquam primariam et praecipuam sui partem includit, cujus ratione et respectu *opus ad vitam* dicitur. 2. Dictum apostoli 2. Cor. 7, v. 10: *tristitia secundum DEUM operatur poenitentiam ad salutem*, exposuimus in tractatu de poenitentia §. 46. Dictum propheticum Ezechiel. 18: *Cum averterit se impius ab impietate sua, vivificabit animam suam*, exposuimus ibidem §. 86. Loquuntur haec et similia dicta de tota ad DEUM conversione, cujus pars praecipua ac veluti

Quinta dispositio est poenitentia.

anima est vera fides in CHRISTUM, per quam hypocritica ac exitialis poenitentia a vera et salutari distinguitur, qua de re suo loco plura diximus.

Sexta dispositio est propositum suscipiendi sacramenta.

173. *Sextam dispositionem ad justificationem* Bellarminus statuit esse *propositum ac desiderium suscipiendi sacramenta, qui enim didicit, necessariam esse medicinam ad curanda vulnera, is ejusmodi media a Deo ipso instituta desiderat ac requirit.* Respondemus: 1. Sacramenta sunt media offerentia gratiam ex parte DEI, quae non solum pie desideranda, sed etiam in fide percipienda sunt. 2. Desiderium igitur suscipiendi sacramenta non excludimus a justificato, sed a justificationis actu, aliud est causa justificationis, aliud qualitas justificandi vel justificati. 3. Dicta, quae Bellarminus
VII. 228. affert ex Joh. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit regnum coelorum.* Joh. 20: *Quorum remiseritis peccata, remissa eis erunt.* Actor. 2: *Agite poenitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum*, etc. ea necessitatem et efficaciam baptismi, ut et fructum ministerii evangelici ostendunt, non autem de dispositionibus ad justificationem agunt. 4. Ergo non potest ex illis concludi, quod desiderium suscipiendi sacramenta sit dispositio ad justificationem, hoc est meritum de congruo remissionis peccatorum. 5. Ubicunque verum et serium sacramenta suscipiendi desiderium, ibi etiam fides (unde in casu necessitatis etiam absque usu sacramentorum salus credentibus contingit); qui vere et serio desiderat sacramenta, is credit, fidem et promissiones divinas illis obsignari; Rom. 4, v. 11. Utique ergo desiderium illud procedit ex fide, quae per usum sacramentorum augetur et confirmatur; in infantibus aliter se res habet, in illis enim desiderium suscipiendi sacramenta non praecedit vel usum baptismi vel justificationem, ut constat.

Septima dispositio est propositum novae vitae.

174. *Septimam* denique *dispositionem* Bellarminus statuit *propositum novae vitae et observationis omnium mandatorum*, de qua Dominus loquitur Ezech. 18: *Projicite a vobis omnes iniquitates vestras et facite vobis cor novum.* Respondemus: Propositum novae vitae ex vera et salutari poenitentia velut pretiosus quidam fructus efflorescit, ergo non potest esse dispositio ad justificationem, quippe quam fides pars poenitentiae praecipua jamdum obtinuit. 2. Ipsa etiam nova obedientia est fructus verae conversionis, non enim locum habet renovatio, ubi non adest prius regeneratio, per quam reddimur DEI filii, haec ergo interior renovatio et exterior nova obedientia non praecedit justificationem, ut dispositio, sed sequitur eam ut fructus. 3. Dictum propheticum continet seriam exhortationem ad agendam poenitentiam, nequaquam vero naturalibus liberi arbitrii viribus tribuit, quod per eas homo nondum renatus cor novum sibi fingere possit, id enim solius DEI esse, ostenditur Psalm. 51, v. 12: *Cor mundum crea in me, DEUS, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* 4. Jubemur autem delictis externis crassioribus valedicere et ministerio verbi uti, quo per Spiritus sancti gratiam et operationem innovemur. 5. Per observationem omnium mandatorum respicit Bellarminus ad confictam illam hypothesin, quod lex DEI perfectissime a renatis in hac vita possit impleri, ut lib. 4. de justificat. c. 11. et lib. 2. de monach. c. 13. probare conatur, cujus contrarium ostendimus suo loco.

Quae comprimis observanda sint in disputatione de dispositionibus ad justificationem.

175. Atque hae sunt septem illae dispositiones, quas ex consilio Tridentino Bellarminus propugnat et ad justificationem necessarias esse existimat, sed censura Coloniensis septenario numero non est contenta, sic enim loquitur p. 117: *Fides hoc in nobis agit, ut praeparentur atque accommodentur animi ad justificationem primam in se recipiendam, neque tamen fides sola id efficit, sed praeterea caritas, sed misericordia et eleemosynae, sed timor Domini, sed poenitentia multaque id genus alia, quae longum foret enumerare.* Porro de illis dispositionibus haec apprime notanda. 1. Per illas non intelligi a Bellarmino praeparationes quasdam a Spiritu sancto in justificandis excitatas ratione ordinis divinitus constituti requisitas, sed per dispositiones illas intelligit *meritum de congruo*, quod voluntas hominis nondum renati per Spiritum sanctum mota et excitata suis viribus elicere et ad infusionem gratiae justificantis hoc modo sese praeparare potest. Sic enim scribit lib. 2. de poenitent. c. 12: *Catholici* (Romanenses) *communi consensu docent, contritionem esse causam remissionis peccatorum, quod idem Tridentinum concilium docet tum sess. 6. c. 6. tum sess. 14. c. 4. Ex quibus etiam locis intelligere licet, duobus modis contritionem esse causam justificationis, quia videlicet disponit ad justificationem et impetrat remissionem peccatorum. Sess. 6. c. 6. numerat concilium actum poenitentiae inter dispositiones justificationis, et quia dispositio non solum* VII. 229.
se tenet ex parte materiae, sed etiam (nota optime) *ex parte agentis, ideo actus poenitentiae, quatenus ab auxilio gratiae et libero arbitrio procedit et hominem disponit ad justificationem, ipsius justificationis causa dici potest aliquo modo etiam efficiens.* Sess. 14. c. 4: *Idem concilium scribit, contritionem omni tempore necessariam fuisse ad veniam impetrandam, porro impetrare est esse etiam aliquo modo causam* (si contritio et reliquae dispositiones sunt causa efficiens justificationis, cur non et meritum de congruo? non admodum reluctatur Bellarminus, ideo addit:) *Theologi Scholastici in eo solum dissentire videntur, quod nonnulli volunt, actum poenitentiae ut etiam actum fidei et dilectionis esse dispositionem ad remissionem peccatorum, sed non meritum neque de condigno neque de congruo remissionis peccatorum, et hujus sententiae sunt Johannes Capreolus* in 2. sentent. distinct. 40. quaest. unica *et Dominicus a Soto* lib. 2. de natura et gratia c. 4. *Sed alii, iique plurimi* (nimirum ut meliora nunquam placent pluribus), *qui non solum dispositionem, sed etiam meritum de congruo*

justificationis esse volunt ejusmodi actus, quae sententia est Magistri sentiarum lib. 2. distinct. 27. *Thomae, Alberti, Bonaventurae, Scoti, Durandi, Gabrielis et aliorum* in 2. distinct. 27. *et ex recentioribus Andreae Vegae* lib. 8. in concil. Trident. *decem ultimis capitibus;* quam posteriorem sententiam Bellarminus ibidem *veriorem et Scripturis ac patribus conformiorem* judicat, (ut dubitare non amplius possis, quid per dispositiones intelligat). Idem lib. 1. de justificatione c. 21: *Justificatio gratuita non excludit opera, quae dicuntur ad justificationem concurrere ut dispositiones, vel ut merita de congruo.* Ibid.: *Quaestio videtur esse fere de solo nomine meriti, cum alioqui conveniat inter omnes Catholicos, dispositiones requiri et non sola fide homines justificari. Nos autem intelligere certo non possumus, cur non sit utendum hoc tempore nomine meriti praesertim cum additione illa de congruo, cum agitur de operibus, quae fiunt ex gratia praeveniente.* Haec omnia Bellarminus, ex quibus constat, dispositiones illas statui meritum de congruo et causam efficientem justificationis, itemque dispositiones illas partim auxilio gratiae, partim liberi arbitrii viribus tribui, ad hunc ergo scopum dirigenda et aestimanda sunt omnia, quae de illis septem dispositionibus Bellarminus affert, et facile apparebit, an illud, quod sibi probandum sumsit, obtineat. Nos dispositionibus illis ex congruo meritoriis opponimus dictum Ambrosii (vel potius Prosperi) lib. 1. de vocat. gentium c. 5: *Vilesceret redemptio sanguinis CHRISTI, nec misericordiae DEI operum humanorum praerogativa succumberet, si justificatio, quae fit per gratiam, meritis praecedentibus deberetur, ut non munus esset largientis, sed merces operantis.* Itemque illud concil. Arausican. can. 25: *Hoc salubriter credimus et profitemur, quod in omni opere bono non nos incipimus et postea per DEI misericordiam adjuvamur, sed ipse nobis nullis praecedentibus meritis et fidem et amorem sui inspirat.* ** August. epist. 46: *Ne quisquam dicat, meritis operum suorum vel meritis fidei suae sibi traditam DEI gratiam, et putetur verum esse, quod illi haeretici dicunt, gratiam DEI secundum merita nostra dari, quod omnino falsissimum est.*** 2. Si vel maxime concedatur, praeparationes quasdam praecedere, ut fiat justificatio, exempli gratia peccatorum agnitionem, serium de illis dolorem, timorem, peccatorum odium, fidem generalem de veritate promissionum divinarum etc., nondum tamen ex eo inferri potest aut debet, haec omnia cum fide justificare, vel eodem modo ad justificationis actum concurrere, quo fides in Christum ad eam sese habet; requiruntur enim ut ὁρμητήριον et προπαρασκευή ratione ordinis, quatenus donum justificationis non obtingit, nisi peccata prius agnoscantur ac deplorentur ac in genere credatur promissis, interim fides justificans ex parte nostra est unicum illud medium, quo donum justificationis obtinetur, haec enim sola apprehendit Christum et promissiones evangelicas in specie sibi applicat.

176. Alterum principale argumentum fidei justificanti oppositum hac ratiocinatione concludit Bellarminus lib. 1. de justific. c. 14: *Si fides a spe et dilectione aliisque virtutibus separetur, sine dubio justificare non poterit; non igitur sola fides justificare potest.* Consecutio argumenti probatur hoc modo: *Si tota vis justificandi esset in sola fide, ita ut ceterae virtutes, quamvis praesentes adessent, ad justificationem nihil omnino conferrent, profecto fides ipsa tam justificaret illis absentibus, quam praesentibus; igitur si absentibus illis justificare non potest, efficitur, ut vis justificandi non sit in ipsa sola, sed partim in ipsa, partim in aliis.* Respondemus: 1. Fides etsi sola justificat, tamen nunquam est sola, hoc est a dilectione et aliis virtutibus separata; *fides si non habeat opera, mortua est in semet ipsa* dicit Jacobus c. 2, v. 17. est inanis jactantia et mortuum quoddam simulacrum vita ac motu destitutum, vera autem fides *per dilectionem est efficax*, Galat. 5, v. 6. Ergo ut sol non est sine luce, ita fides non est sine operibus, lux fidei spargit bonorum operum radios; interim tamen fides sola justificat, hoc est operibus, quae profert, non communicat vim justificandi, cum diserte pronuntiet apostolus, nos *justificari fide sine operibus.* Declarari hoc potest quibusdam similitudinibus. Lutherus in c. 15. Genes.: *Scio, has virtutes esse insignia Dei dona, scio, fidem sine his donis non exsistere. Sed nunc nobis quaestio est, quid cujusque proprium sit; tenes manu varia semina, non quaero ego, quae quibus conjuncta sint, sed quae cujusque propria virtus sit. Hic aperte dico, quid faciat sola fides, non cum quibus virtutibus conjuncta sit, sola autem fides apprehendit remissionem peccatorum, credit promittenti DEO, DEO porrigenti aliquid admovet manum et accipit, hoc solius fidei proprium est.* Haec D. Lutherus. In homine vivo sunt simul anima, sensus et motus, qui negat, sensum et motum esse causam vitae (quippe cujus sunt effecta), num is statim negat, in homine vivo esse sensum et motum? Anima communicat corpori vim sentiendi et movendi, qui negat, vim movendi conferre aliquid ad vim sentiendi, num is animam vi movendi privat? sic cum fide justificante non negantur conjuncta esse opera, licet ad justificationem cum fide conjunctim agere negentur. 2. Ex his facile apparet, quid ad argutiam Bellarmini respondendum sit: Si fides praesentibus etiam aliis virtutibus sola justificat, utique etiam illis absentibus justificabit; ἀνακόλουθον hoc est, quia aliarum virtutum absentia ipsius verae fidei absentiam arguit, cum vera fides semper conjuncta habeat bona opera, sicut generosa arbor fert bonos fructus; proinde non urgenda est illa hypothesis, si fides esset sola, etiam sola justificaret, quia vera et viva fides nunquam est sola. 3. Pergit Bellarminus: *Si fides sola justificat, quia relative justificat, non potest*

Alterum argumentum fidei VII. 230. justificanti oppositum. Fides a spe et dilectione separata non justificat. Ergo non sola justificat.

esse in animo hominis, quin simul in eodem sit etiam justitia, at sine dilectione non potest esse justitia, igitur fieri nequit, ut fides a dilectione sejuncta justificet, ac per hoc non ipsa sola justificat. Responsio: concedimus totum argumentum, quod fides a dilectione sejuncta non justificet, sed quod veluti corollarium ex illa conclusione adducit Bellarminus, videlicet fidem solam non justificare, id vero negamus; fides a dilectione sejuncta non justificat, quia non potest a dilectione nisi νοηματικῶς sejungi, et si a dilectione sejungatur, non est vera fides, interim tamen sine dilectione justificat, hoc est non communicat dilectioni vim justificandi coram DEO, non enim ea, quae simul juncta, simul etiam agunt; fides vero absolute considerata non potest separari ab operibus, relate vero absque operibus justificat, sola enim est, quae apprehendit CHRISTUM. Ergo si in propositione illa: fides sine dilectione non justificat, determinatio addita referatur ad subjectum, hoc sensu, quod fides, quae est sine dilectione, non justificet, eam concedimus, non enim est vera fides sine caritate, quid ergo mirum, quod talis fides, hoc est nuda fidei professio non justificet? Sin vero determinatio referatur ad praedicatum, hoc sensu, quod dilectioni et fidei simul competat justificatio, eandem negamus, quia dilectio est ἐνέργεια fidei, cui nuspiam vis justificandi tribuitur, sed soli fidei. Proinde ἀπαιδεύτως ex necessaria dilectionis cum fide
VII. 231. et justitia conjunctione colligitur, dilectionem et fidem simul ad actum justificationis concurrere. 4. Regerit Bellarminus: *si fides a ceteris virtutibus separata posset justificare, posset etiam id praestare cum vitiis istis virtutibus contrariis; ut enim ad officium justificandi nihil prodest fidei praesentia illarum virtutum, quia ipsa sola justificat; sic nec ei oberit praesentia vitiorum, quia per accidens ei junguntur ut et virtutes.* Responsio: Determinatio *sola* pertinet ad praedicatum, fides quatenus justificat, sola ad illum actum concurrit; interim ipsa fides justificans non est sola, multo minus cum vitiis, hoc est peccatis contra conscientiam, consistit, quomodo ergo cum vitiis justificaret? Agere praesupponit esse, fides vera non consistit cum vitiis, ergo non justificat cum vitiis. Fides a virtutibus separata non justificat, quia non est sine virtutibus, interim tamen virtutibus officium justificandi non communicat ac proinde sola justificat. Hanc responsionem Bellarminus impugnat quatuor fundamentis: *1. Lutherus in c. 2. ad Galat. scribit, fidem sine et ante caritatem justificare ac fidem, nisi sit sine ullis etiam minimis operibus, non justificare.* Responsio: Disputat ibidem Lutherus contra Scholasticos, qui fidem justificantem caritate formari et ab eadem vim justificandi mutuari statuunt, ac fidem, quatenus in ipso justificationis actu CHRISTUM apprehendit, considerat, non autem quatenus in sese spectatur; priori consideratione negat, fidem habere adjuncta opera, scilicet quae in justificandi officio cum ipsa participent; posteriori consideratione veram et vivam fidem cum bonis operibus semper conjunctam esse, sexcentis in locis asserit Lutherus, ut Bellarmino non est ignotum. Quod ex Calvino affertur, *semen fidei manere inter gravissimos lapsus*, ad illud respondemus, in Augustana confessione artic. 12. sententiam nostram contra Anabaptistas diserte exponi, quod *semel justificati possint amittere Spiritum sanctum*, videlicet per peccata contra conscientiam, ergo non possunt simul stare fides justificans et peccatum repugnans. *2. Argumentum productum non assumit, fidem esse posse solam, sed si fides sola justificaret, id praestituram, etiamsi esset sola, qua conditionata propositione concessa, quicquid sit de absoluta, ratiocinationem manifeste concludere.* Responsio: Totum robur argumenti omnino consistit in illa hypothesi, quod fides possit esse sola, nam ex conditionali propositione nihil concluditur, nisi affirmando vel negando partem alterutram formes secundam propositionem. At haec hypothesis est falsa. Ergo et illud, quod ex ea deducitur. *3. Si verum esset, fidem nunquam esse solam, ideo verum esset, quoniam fides vera gignit tanquam arbor bona fructus bonos, dilectionem aliasque virtutes.* (Rectissime.) *At hoc concesso fides est prior dilectione aliisque virtutibus omnibus, si non tempore, certe natura* (nec hoc male). *Fides autem non potest esse, nec intelligi prior, nec natura quidem ipsa justificatione, cum sint relativa DEUS justificans et fides justificationem accipiens. Relativa enim simul omnino esse debent, ut ne intelligi quidem possit unum sine altero. Igitur fides prius saltem natura justificabit et cum justitia coniuncta esse intelligetur, quam dilectionem aliasque virtutes attulerit, proinde sequentur haec absurda, ut homo sit justus et non justus, justificatus et sceleratus, vivens et mortuus, quia justus ex fide vivit et tamen qui non diligit, manet in morte.* Responsio: Fides dilectione naturae ordine prior est, cum fides sit dilectionis causa, interim tempore sunt simul, ergo non potest dari ullum momentum temporis, quo homo justificatus fide non habeat etiam dilectionem; adde quod fides tanquam causa justificationis (instrumentalis) non solum cogitari possit, sed etiam natura prior sit justificatione, quamvis itidem ut relata sint simul (distinguendum enim est inter duplicem causae considerationem, absolutam et relativam, materialem et formalem). Duplicem igitur fides obtinet relationem, primo ad CHRISTUM, quem fiducialiter apprehendit ad justificationem, deinde ad dilectionem, quam exserit ad justificationis declarationem, utraque haec sunt immediate et individue conjuncta, licet ordine naturae prior sit fiducialis CHRISTI apprehensio ac proinde etiam justificatio. *4. Falsum est, fidem veram non posse* VII. 232.
esse a virtutibus ceteris disjunctam et cum peccatis vitiisque conjunctam. Respondemus: De eo peculiari loco inferius disputabitur.

177. Tertium principale argumentum, quo probet, 3. Nulla potest dari vera
fidem non solam justificare, desumit Bellarminus a

et solida causa, cur fides sola justificet. remotione causarum, quae possunt reddi, cur sola fides justificet. *Omnes enim ejusmodi causae* (inquit) *ad tria capita revocari possunt, primum est auctoritas verbi Dei, alterum voluntas Dei justificantis, tertium natura fidei justificantis, sed illis omnibus nos destitui.* Respondemus: Imo vero haec tria manifeste nobis suffragantur ac sententiam nostram de sola fide justificante evidenter comprobant, ut ostendimus superius. Quomodo ergo Bellarminus haec fundamenta nostra impugnat? Destitui nos hac in parte auctoritate verbi divini, ita probat: *1. Nusquam hactenus ostendi potuit in sacris literis particula* sola, *cum de justificatione agitur. Nos autem* (Romanenses) *expressum verbum proferimus, ubi habetur negatio ejus vocis aut synonymae.* Jacob. 2: *Videtis, quod ex operibus justificetur homo et non ex fide tantum.* Respondemus: Fundamenta hujus exclusivae produximus superius, quae adversus omnes adversarii insultus perstant invicta. Locum Jacobi paulo post explicabimus. *2. Lutherus in bibliis Germanicis addidit particulam exclusivam, sed fallacia cito fuit deprehensa.* Respondemus: De versione Lutheri itidem suus erit disserendi locus paulo inferius. *3. Non est idem sola fide justificari, et per fidem sine operibus legis justificari. Si enim illud (sine operibus legis) excludit omnia opera et omnem legem, excludet etiam ipsam fidem, nam actus fidei est quoddam opus et quidem insigne, et sic vocatur* Joh. 6: *Hoc est opus DEI, ut credatis in eum, quem misit ille.* Respondemus: Inhaeremus firmiter oppositioni apostolicae inter *fidem* et *opera* Rom. 3, v. 28. inter *credere* et *operari* Rom. 4, v. 5. inter *gratiam* et *opera* Rom. 11, v. 6. Joh. 6, v. 29. Fides non vocatur opus nostrum, sed *opus DEI,* hoc est cultus ille, quem DEUS a nobis requirit. Accommodat autem CHRISTUS haec verba ad quaestionem auditorum: *Quid faciemus, ut operemur DEI opera?* respondet CHRISTUS: *Opus Dei est, ut credatis in eum, quem misit ille;* hoc est illud unum DEUS a vobis requirit ac ratum et gratum habet, ut credatis in eum, quem misit in mundum. Fides directe opponitur operibus in justificationis actu, ergo in hac oppositione et hoc respectu fides non potest dici opus, alias periret oppositio apostolica, oppositorum enim haec est natura, ut non possint de uno praedicari affirmative, sed posito uno alterum tollitur, affirmato uno alterum negatur. Nec valet exceptio, *sola illa opera excludi, quae fiunt ex naturalibus liberi arbitrii viribus sine gratia,* contrarium enim ostendimus superius, scilicet omnia omnino opera etiam renatorum ab actu justificationis excludi; id quod vel ex solo Abrahae exemplo Rom. 4, v. 1. adducto manifestissimum. Relinquitur igitur, quod haec sint *ἰσοδυναμοῦντα, sola fide nos justificari* et *per fidem sine operibus legis nos justificari.* Sane fides quandoque consideratur ut qualitas et donum Dei cordibus nostris inhaerens, sed hactenus et hoc respectu non justificat, sed ut est in praedicamento relationis, quatenus scilicet Christum in evangelio apprehendit. Si regeras, *apprehensionem esse actionem, fidem igitur esse opus;* respondemus: Vocem grammaticam esse activam, sed significationem revera esse passivam; quid enim aliud est apprehendere, quam oblata bona recipere? inde notanter dicit apostolus Philipp. 3, v. 12: *sequor, si comprehendam, in quo et comprehensus sum a CHRISTO JESU,* et Galat. 4, v. 9: *nunc cum cognoveritis DEUM, imo cogniti sitis a DEO, μᾶλλον γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ.* veteres dicunt: *fides est apprehensiva, caritas egressiva;* fides enim non exhibet aliquid DEO, sicut caritas, sed accipit oblata in evangelio bona, patitur sibi benefieri, (ut loquitur Lutherus) et est velut spiritualis manus, quae oblatum thesaurum recipit. Urgemus igitur oppositionem apostolicam Rom. 4, v. 5: *credenti non operanti,* justificamur *non ex lege, sed ex evangelio.* An non ipsi adversarii sic concludunt: Aut fide et operibus justi- VII. 233
ficamur, aut sola fide, aut solis operibus? concil. Trident. sess. 6. c. 10. statuit *nos justificari cooperante fide bonis operibus,* agnoscunt igitur fidem in CHRISTUM esse ab operibus distinctam. 4. Augustinus de praedest. sanct. c. 7. *fidem* vocat *opus DEI gratia factum,* et Rom. 3, v. 27. ponitur quaedam *lex fidei.* Respondemus: Vocabula operis et legis in hisce dictis generaliter sumuntur. Evangelium et lex sunt opposita, ergo in sensu proprio et genuino evangelium non est lex, sed in generali quadam significatione evangelium dicitur lex fidei, hoc est doctrina fidei. Ergo ut in verbis Christi Joh. 6, v. 29. respicitur ad quaestionem populi antegressam, ita in verbis apostoli est elegans antanaclasis ad praecedentia respiciens. *Ubi est ergo gloriatio? exclusa est; per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei.* 5. *Particula gratis excludit ea tantum merita, quae sunt ex nobis, non autem dona DEI, qualis est dilectio, poenitentia et similia, alioquin excluderet etiam fidem.* Respondemus: Ostendimus superius omnibus omnino meritis particulam gratis opponi, et cum hoc loco fateatur Bellarminus, hac particula excludi merita, quae sunt ex nobis, an non evertit *meritum de congruo,* prout a Scholasticis definitur, quod ex puris naturalibus procedat? Proinde etsi dilectio et poenitentia sint dona DEI, tamen a justificatione excluduntur, quia non habent vim illam apprehendendi CHRISTUM, fides autem non excluditur, quin potius vi relationis ponitur; quod enim DEUS in verbo evangelii ex gratia offert, id fide a nobis acceptandum. Adde quod dilectio sit opus, ac proinde cum omnia opera a justificatione excludantur, utique etiam dilectio exclusa intelligitur. Dilectio sane est donum Dei, quod Spiritus sanctus in nobis operatur, interim tamen nos ipsi sumus, qui dilectionem illam ope Spiritus sancti adjuti Deo et proximo praestamus; sumus enim θεοῦ σύνεργοι, dilectio igitur est opus nostrum, quod ipsi per Spiritus s. gratiam praestamus.

Particula sola non habetur in sacris literis.

178. Alterum membrum hujus argumenti, quod Non est Dei vo-

luntas donare justificationem cum sola conditione fidei.

videlicet non sit DEI voluntas donare justificationem cum sola conditione fidei, ita probat Bellarminus: *Scripturae multo apertius exigunt ad justificationem conditionem poenitentiae et sacramentorum, quam ipsius fidei.* Ezechiel. 18: *Si impius egerit poenitentiam, vita vivet.* Luc. 13: *Nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis.* Joh. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit regnum Dei. Ergo non potest dici, fidem solam justificare, propterea quod solius fidei conditio requiritur.* Respondemus: Poenitentia si pro tota conversione sumitur, includit fidem in Christum, ideo ad justificationem et salutem eam requiri, mirum non est; sin pro sola contritione ponitur, dicimus, eam requiri non ad justificationis actum, sed ad personam justificandam, inde enim definitur justificatio, quod sit peccatoris ex lege peccata sua serio agnoscentis ac deplorantis absolutio. Sacramenta non excluduntur particula *sola*, sed potius vi relationis appellatione fidei comprehenduntur. Ut enim fides ex parte nostra est medium apprehendens et recipiens; ita sacramenta ex parte DEI sunt media exhibentia et offerentia. Ergo ut fides habeat, quod recipiat, necesse est, per verbum evangelii et sacramenta illud offerri. Dicimus ergo, aliter requiri fidem, aliter vero contritionem et sacramenta. Fides requiritur tanquam unicum medium apprehendendi justitiam ex parte nostri; dolor de admissis peccatis requiritur ut ὁρμητήριον ad quaerendam fidei justitiam; sacramenta requiruntur ut media ex parte Dei, quibus donum justitiae offertur.

Fidei non est haec natura, quod sola apprehendat promissionem justificationis. VII. 234.

179. Tertium argumenti membrum proponit hoc modo: *Non est haec natura fidei, quod ipsa sola apprehendat promissionem justificationis. 1. Fides non dicitur proprie apprehendere. Apprehensio enim cum refertur ad intellectum, est cognitio rei, prout in specie repraesentatur et distinguitur a judicio, quod rem apprehensam discernit et judicat. Illa autem cognitio apprehensiva praeexigitur quidem ad fidem, sed non est ipsa proprie fides, nam etiam infideles apprehendere possunt mysteria fidei, cum tamen ea non credant, fides igitur consistit potius in judicio quam in apprehensione.* Respondemus: Scriptura diserte definit fidem per apprehensionem sive receptionem. Joh. 1, v. 5: *Lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt* (οὐ κατέλαβεν); v. 11: *in propria venit, et sui eum non receperunt* (οὐ παρέλαβον); v. 12: *quotquot autem receperunt eum* (ὅσοι ἔλαβον αὐτόν), *dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen ejus.* ** Coloss. 2, v. 6: *Sicut παρελάβετε, accepistis, Jesum Christum.* Vera fides sic nos inserit Christo, ut fiamus ipsi σύσσωμοι, concorporales, συμμέτοχοι, *participes*, συγκληρόνομοι, *cohaeredes*, ut Paulus Ephes. 3, v. 6. emphatice loquitur.** Duplex ergo cum sit apprehensio, alia cognitionis in intellectu, alia fiduciae in voluntate, utramque dicimus fidem includere. Quod enim fides sit apprehensiva cognitio, ostendimus superius manifestis Scripturae testimoniis, quae probant, fidem esse notitiam sive cognitionem eorum, quae in verbo Dei revelata sunt, ergo non solum assensus et judicium, sed etiam apprehensiva cognitio pertinet ad fidem, quin imo fidei magis proprie convenit apprehensiva cognitio quam judicium, neque enim nostrum est ea, quae in verbo revelata sunt, disceptare et judicare, sed simplici fidei obedientia eadem recipere et in eis prompte acquiescere. Quid, quod ipse Bellarminus agnoscit, apprehensionem esse fidei propriam? Sic enim scribit lib. 2. de grat. et lib. arbitrio c. 3. et lib. 1. de justificat. c. 15: *Credere est Christum recipere.* Costerus adhuc clarius in enchirid. p. 313: *Credere est fide apprehendere.* **Pererius disp. 18. c. 3. Rom. scribit, *Paulum, cum ait*, per fidem justificari hominem, *non aliud significare, quam per fidem pervenire ad justitiam et ipsam apprehendere.*** 2. *Confidere non est apprehendere, sed firmiter adhaerere rei apprehensae; nam qui se doctum esse aut fore confidit, non apprehendit doctrinam ea fiducia, neque incipit esse doctus, quia confidit, se esse doctum, sed opinioni de sua doctrina conceptae firmiter adhaeret.* Respondemus: Fides non solum ratione notitiae, sed etiam ratione fiduciae est apprehensio, quod sic probamus: Joh. 1, v. 12: *Quotquot recipiunt Christum, redduntur filii DEI.* Atqui hoc non potest dici de nuda apprehensione notitiae, multi enim hypocritae Christum cognoscunt, qui tamen non sunt Dei filii, intelligendum igitur de fiduciali illa apprehensione, qua firmiter statuimus, CHRISTUM etiam nostrum esse mediatorem, ac nobis in specie per et propter ipsum contingere peccatorum remissionem. Sic Ephes. 3, v. 17: *Per fidem Christus habitat* (κατοικεῖ) *in cordibus nostris*, utique ergo per fidem prius apprehenditur, quod itidem de nudae notitiae apprehensione dici nequit. Galat. 2, v. 20: *Vivit in me Christus*, quod ibidem exponitur, *in fide vivo Filii Dei.* Jam vero per nudam notitiam Christus non fit noster, nec in nobis vivit, sed per fiducialem illam apprehensionem, qua Christum in verbo evangelii nobis propositum apprehendimus, ut in nobis habitet et vivat. Audivimus Bellarminum superius c. 13. disserentem, quod *per fidem Christus in nobis formetur.* Jam vero certum est, per solam notitiae apprehensionem CHRISTUM non formari in nobis, ut gratia ac spiritu suo in cordibus nostris habitet. Quae vero haec temeritas est fidem justificantem conferre cum inani et stolida illa fiducia, qua quis se doctum esse aut fore confidit, licet sit et maneat indoctissimus? Fides justificans objecti loco habet immotum ac infallibile Dei verbum, videlicet promissionem evangelii, in quo Deus gratis offert remissionem peccatorum, justitiam et vitam aeternam omnibus poenitentiam agentibus et in Christum credentibus, hoc est fide promissa bona amplectentibus; relatio igitur est inter DEI promissionem ac nostram fidem; fides innititur promissioni et credendo particeps fit pro-

missorum bonorum, sicut supra ex Augustino serm. 8. de verb. Domini audivimus: *Credisne, o peccator, Christo? dicis, credo. Quid credis? gratis uni-*
VII. 235. *versa tibi peccata per ipsum remitti posse? habes quod credidisti.* Tali fundamento destituitur fiducia illius scioli, qui se confidit esse aut fore doctum. Nulla ergo veritatis specie negari potest, fidei proprium esse apprehendere. Si enim Scripturam audire velimus, vera et salvifica fides verbum promissionis apprehendens apprehendit gratiam reconciliationis et justificationis, Rom. 3, v. 22: *Justitia DEI per fidem JESU CHRISTI in omnes et super omnes eos, qui credunt in eum.* Apprehendit justitiam, Rom. 9, v. 30: *Gentes κατέλαβον, apprehenderunt, justitiam, justitiam autem quae est ex fide.* Apprehendit adoptionem filiorum Dei, Joh. 1, v. 12: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomen ejus.* Apprehendit spiritum *υἱοθεσίας*, Joh. 7, v. 38: *Qui credit in me, de ventre ejus fluent aquae vivae;* vers. 39: *hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Galat. 3, v. 2, *Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Apprehendit veram et salutarem scientiam Christi, Johan. 6, v. 68: *Verba vitae aeternae habes,* v. 69. *et nos credidimus et cognovimus quod tu es CHRISTUS Filius DEI vivi.* Apprehendit vitam aeternam, Joh. 3, v. 36: *Qui credit in Filium, ἔχει, habet, vitam aeternam.* Apprehendit dona Dei reliqua, quae ab ipso petimus, Marc. 11, v. 24: *Quaecunque orantes petitis, credite, quia accipietis, et evenient vobis. 3. Sed esto,* ait Bellarminus, *apprehendatur aliquo modo justificatio per fidem, certe non ita apprehenditur, ut re ipsa jam habeatur et inhaereat, sed solum ut sit in mente per modum objecti actione intellectus aut voluntatis apprehensi, at hoc modo apprehendunt etiam amor et gaudium teste Augustino lib. 8. confess. c. 2. Si ergo fides justificat, quia justitiam apprehendit, dum credo aut confido, me esse justum per CHRISTUM, ipsa etiam caritas justificat, dum diligo et gaudeo, me esse justum per Christum.* Respondemus: in propriis locutionibus non dicimus, justificationem apprehendi per fidem; sed dicimus, Christum et in Christo Dei misericordiam, remissionem peccatorum, justitiam et vitam aeternam apprehendi per fidem et hoc modo fieri justificationem. Concedimus, justificationem non esse quiddam per modum habitus nobis inhaerens, sed esse relationem, hoc est peccatorum remissionem et justitiae Christi imputationem; interim tamen per justificationem vere habetur, hoc est obtinetur justitia, non enim solum quod inhaeret, sed etiam quod imputatur, vere haberi dicitur. Adde quod per fidem Christus *recipiatur* et *induatur*, ut postea *in vobis habitet et vivat,* docente apostolo Gal. 2, v. 20. c. 3, v. 27. Eph. 3, v. 17. Dilectio non habet talem vim apprehendendi Christum, cum destituatur relatione illa, quam fides habet ad verbum, sed foras potius progreditur et se communicat dilecto, gaudium est fructus Spiritus et effectus justificantis fidei, *justificati* enim *fide pacem habemus apud Deum,* Rom. 5, v. 1. Qualis sit apprehensio fidei ex ipso justificationis actu discendum, ostendimus autem superius, judiciarium illum esse, quo homo peccator coram Dei judicio propter Christi meritum in evangelio annuntiatum absolvitur, docente apostolo Rom. 3. et 4. Ex hac fide oritur caritas, qua diligimus Deum, quod *proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus eum tradidit* Rom. 8, v. 32. diligimus etiam Christum, *qui dilexit nos et tradidit se ipsum pro nobis,* Galat. 2, v. 20. Hunc dilectionis actum si quis itidem apprehensionem quandam vocare velit, a fidei apprehensione et justificatione eam distinguat, ejusdem effectum et consequens esse agnoscendo. 4. *Sed quid obsecro respondere poterunt* (ait Bellarminus) *ad applicationem justificationis, quam ipsi per sacramenta fieri docent? quodsi sacramenta promissiones applicant et nostras faciunt, non ergo per modum instrumenti fides sola justificat.* Respondemus: Corrigimus primo linguam Bellarmini ac monemus, ut sententiam nostram candide referat, non enim dicimus, justificationem, sed justitiam CHRISTI per fidem nobis applicari, nos autem ex fide in Christum justificari pronuntiamus; deinde dicimus, sacramenta non tollere exclusivam illam *sola,* quippe quae opponitur nec gratiae DEI, nec merito Christi, nec sacramentis, sed solis operibus nostris. Sacramenta enim sunt veluti salutares DEI manus gratiam, remissionem peccatorum et justitiam nobis offerentes. 5. *Non multum refert, quod sacramenta promissionem applicant dando, fides applicat accipiendo. Nam utrumque est in-* VII. 236.
strumentum Dei, non enim per sacramenta justificat DEUS, per fidem justificat homo, sed idem DEUS per verbum et sacramenta justificat, et sicut sacramenta dantur a DEO, ita et fides datur a DEO. Responsio: Bene est, et fides nobis datur a DEO, quia per ministerium verbi operatione Spiritus sancti in cordibus nostris accenditur; et sacramenta nobis dantur a DEO, interim cuilibet patet, haec duo invicem differre, quod per sacramenta gratia et justitia nobis offeratur, et quod per fidem ea a nobis accipiantur. Quando ergo dicimus solam fidem justificare, tunc exclusivam non opponimus vel Verbo vel sacramentis, quae sunt media ex parte DEI, sed omnibus illis, quae praeter fidem ex parte nostra, vel per modum meriti, vel tanquam causa instrumentalis ad justificationem concurrere finguntur. Nec sequitur, si fide justificamur, ergo nos ipsos justificamus, quia DEUS est causa principalis justificationis, fides instrumenti solum rationem obtinet. Nemo dixerit, manum pauperis ipsum ditasse, sed elargitor dives pauperem ditat, etiamsi manus pauperis donaria accipiat. Manifesta haec sunt, quae fumis sophisticationum nunquam poterunt obscurari. Ex Bellarmini vero sententia rectius inferri posset, quod homo se ipsum justificet, statuit enim, fidem et reliquas virtutes

concurrere, ut meritum de congruo. 6. Pergit Bellarminus et Lutherum nobis objicit, qui in libro de captivit. Babylon. capit. de baptismo et in assertione artic. 1. 2. 6. et aliorum scribit, *sacramenta non justificare, sed solam fidem.* Respondemus: Disputat ibidem contra sophistas, qui statuunt, sacramenta prodesse ex opere operato, etiamsi non adsit fides sive bonus motus utentis, quibus Lutherus opponit hoc fundamentum, sacramenta non prodesse absque fide. Inspiciatur textus et apparebit, qua fide cum Luthero agat Bellarminus. Quae hoc loco repetuntur, quod fides non sit instrumentum apprehendens, nisi ut est opus, quod opera non excludantur simpliciter ut opera, sed solum ut meritoria, quod actus fidei non sit apprehensio, etc. ea ex superioribus manifesta sunt.

4. Fides non justificat relative, sed meritorie.

180. Quartum principale argumentum petit Bellarminus ex modo justificandi ipsius fidei. *Fides* (inquit c. 17.) *non justificat relative et apprehendendo, sed meritorie, impetrando et inchoando justificationem, quod cum ipsi sit cum aliis virtutibus commune, consequens fuerit, eam non solam justificare.* Antecedens triplici argumentorum genere Bellarminus probat:

1. Quia dicitur causa justificationis.

1. Scriptura docet, fidem esse causam justificationis. Justificari enim dicimur ex fide et per fidem. Rom. 3. et 5. Ephes. 2. *ubi praepositiones per et ex denotare veram causam, probatur ex contrario. Nam cum apostolus scribit, hominem non justificari ex operibus aut per opera, per legem aut ex lege, sine dubio excludit efficientiam et vim legis et operum in justificando, non autem solam apprehensionem relativam, nemo enim dubitare poterat, quin lex et opera non justificarent relative apprehendendo justitiam. Praeterea ii, quos apostolus reprehendit, cum affirmat et probat, hominem non justificari ex lege aut operibus, non somniabant, lege aut operibus quasi manu apprehendi justitiam, sed existimabant merito operum suorum sibi debitum fuisse justificationis donum. Ergo cum apostolus idem tribuit fidei, quod negat operibus et legi, sine dubio tribuit fidei meritum aliquod et efficientiam respectu justificationis, quod tamen meritum non ex nobis, sed ex Deo est, cujus donum est fides. Idem probatur ex aliis locis, in quibus per et ex significant causam, dicimur enim per Christum, per sanguinem Christi justificari; sancti dicuntur per fidem vicisse regna (certe non per fidem apprehenderunt regna, sed re ipsa obtinuerant); Abel dicitur fide majorem hostiam obtulisse, Noë aptasse salutis arcam, Abraham obedivisse, ut exiret in alium locum, ubi apertissime fides statuitur causa. Ideo enim Abel fide seu per fidem majorem obtulit hostiam, quam Cain, quoniam certo credens, Deum esse primum auctorem rerum omnium et summo cultu adorandum, ex ea fide motus est, ut offerret*
VII. 237. *quod optimum habebat, ergo fides fuit causa illius oblationis. Noë fide aptavit arcam, quia credens verbis Dei comminantis diluvium, timore concepto metuens aptavit arcam. Ergo fides fuit causa timoris et consequenter ipsius arcae. Abraham fide obedivit exire in locum, quem nesciebat, quoniam credens DEUM omnipotentem et fidelissimum, ex ea fide motus est, ut prompte obediret, ergo fides fuit causa obedientiae, ac proinde fide, sive per fidem justificari nihil aliud erit, nisi fidem esse causam justificationis.* Responsio: 1. Etiam nos dicimus, fidem esse causam justificationis, puta instrumentalem. 2. Si de causa meritoria Bellarminus agit (ut certe agit), dicimus, causam meritoriam justificationis esse solum Christum mediatorem, cujus merito et gloriae detrahitur, si vel fidei vel operibus meritum quoddam tribuitur, ut suo loco plenius ostendemus. Recte ergo scribit Costerus in enchirid. p. 296: *Peccatum non nisi per infinitum meritum potest deleri, nempe solius Christi.* 3. Tota vis fidei justificantis posita est in apprehensione CHRISTI, ut manifeste ostendit relatio inter promissionem et fidem; ergo fides, non ut meritum, sed ut instrumentum apprehendens ad justificationem concurrit. 4. Justificatio definitur ab apostolo per remissionem peccatorum Rom. 4, v. 17. ex Psalm. 32, v. 1. Ubi peccata, ibi non potest locum habere meritum, quomodo ergo fides promissionem de remissione peccatorum apprehendens meritorie justificare dici potest? 5. Si per fidem tanquam meritum aliquod justificaremur, non amplius ex gratia et gratis justificaremur, ubi enim est meritum, ibi exsulat gratia; deest gratiae, quicquid meritis deputas. 6. Ipse Bellarminus justificationem definit per gratiae infusionem, causam vero meritoriam justificationis statuit Christum, quomodo igitur fides meritorie justificabit? et quomodo fides erit et *dispositio ad justificationem*, et *causa meritoria* et *formalis?* 7. Aliud est διὰ τὴν πίστιν, aliud διὰ τῆς πίστεως justificari, illud causam meritoriam notat, hoc vero instrumentalem. Non justificamur propter fidem tanquam meritum aliquod, sed per fidem, quae meritum CHRISTI apprehendit. 8. His ergo praemissis ad argumentum Bellarmini respondemus, esse in eo fallaciam consequentis. Quaestio erat inter apostolum Paulum ac pseudoapostolos, quomodo seu qua ratione homo justificetur apud DEUM? Pseudoapostoli docebant, per fidem et opera hominem justificari (non enim excludebant fidem, cum dicantur πεπιστευκότες Actor. 15, v. 5.). Sed Paulus docet, *fide sine operibus hominem justificari;* in illo ergo tertio quaerenda est convenientia generica, quod scilicet utraque propositio agat de modo justificationis coram DEO, non autem necesse est, quia meritum et efficientiam justitiae apostolus derogat operibus, statim inde consequi, quod fidei illud meritum tribuatur. *Justificari ex operibus* phrasi apostolica et apostolice intellecta non est justitiae habitum ex operibus justis acquirere, vel justum fieri ex operibus, sed justum judicari et pronuntiari propter obedientiam legi praestitam. Negat ergo apostolus, ullum hominem justificari ex operibus

cum in nullius natura et actionibus ea reperiatur sanctitas et justitia, quae normae legis divinae perfecte correspondeat, ideoque justificationi ex operibus opponit justificationem ex fide, quae perfectam legis impletionem et satisfactionem pro peccatis in CHRISTO quaerit et apprehendit. 9. Bellarmino ipsa etiam fides est opus, ut vidimus superius. Ergo si apostolus derogat operibus meritum et efficientiam justitiae, utique etiam fidei illud meritum derogabitur. 10. Invertimus igitur argumentum: Si operibus legis efficientia et meritum justitiae derogatur, multo magis fidei. Consequentia patet, quia de obedientia legis dicitur: *Hoc fac et vives.* Item: *haec faciens homo vivit in eis.* 11. Proinde dispar est ratio fidei et operum in hoc negotio. Opera habent rationem justitiae propriae sive inhaerentis, et sic videri poterant meritum aliquod seu efficientiam justificationis obtinere (ideo apostolus illud derogat eis), sed fides habet rationem justitiae imputatae, alienam enim, nimirum CHRISTI, justitiam apprehendit, ideoque nulla ratione meritum aliquod justitiae propriae fidei tribui potest. 12. Fides non per se et simpliciter opponitur operibus, cum
VII. 238. opera sint fidei effectus, sed respectu effectus, videlicet justificationis, et respectu objecti, quod est justitia merito CHRISTI parta; ea nimirum est, quae directe et proprie operibus in actu justificationis opponitur et quae meritorie ac formaliter (nimirum per fidem nobis imputata) nos justificat; operibus autem non competit meritorie justificare vel per se vel propter aliud objectum, quod apprehendant, cum vi illa apprehendendi destituantur. 13. Quae ex c. 11. Hebr. Bellarminus profert, ea maxima ex parte agunt de variis fidei exercitiis post justificationem, non autem de fide in actu justificationis occupata. Duplex enim est fidei ἐνέργεια: prior, qua apprehendit CHRISTUM, et hoc modo obtinet rationem instrumenti; posterior, qua sese per opera exserit, et hoc modo obtinet rationem efficientis. Sophisticum igitur est hoc argumentum: *Sancti fide vicerunt regna non apprehendendo ea. Ergo fides non justificat apprehendendo*, imo vero confunduntur ea, quae sunt distinguenda, videlicet proprium fidei justificantis officium in actu justificationis et varia ejusdem exercitia post justificationem. 14. Ut nihil dicam de imperfecta definitione fidei in Abele, Noaho et Abrahamo. Inde enim et ideo fide majore DEO hostiam obtulit Abel, quam Cain, quia Abel fide respexit in promissum semen mulieris, in eo remissionem peccatorum quaesivit et ex fide sacrificium obtulit, quod et de Noaho ac Abrahamo, quibus utrisque repetita est promissio de semine venturo, intelligendum esse, res ipsa manifeste ostendit.

2. Quia fides est initium justitiae.

181. Alterum antecedentis fulcrum petit Bellarminus ex illis locis, quae testantur, *fidem esse initium justitiae ac per hoc causam formalem justificationis.* Rom. 4: *Credenti in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam, ubi ipsa fides censetur justitia, ac per hoc non apprehendit fides justitiam CHRISTI, sed ipsa fides in Christum est justitia. Et si quidem sit fides viva et perfecta, per caritatem erit perfecta justitia, sin minus, erit saltem inchoata et imperfecta justitia.* 1. Cor. 3: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est CHRISTUS JESUS* etc., *ubi per fundamentum intelligitur fides, constat enim fundamentum in quovis aedificio partem et inchoationem aedificii esse, quod per additionem parietum et tecti perducitur ad fastigium.* Actor. 15. *fides dicitur purificare corda, quia liberat hominem a sordibus errorum, quod non tam efficienter quam formaliter facit; puritas autem cordis quid est nisi justitia inchoata? Idem docent patres fidem et dilectionem invicem conjungendo ac fidem inchoationem spiritualis aedificii vocando.* Respondemus: An fides sit initium justificationis et per caritatem postea formetur, de eo diximus suo loco. 1. Quomodo fides imputetur ad justitiam, ex distinctione superius allata intelligi potest. Fides aut sumitur absolute pro corde fideli, aut relate pro ipsa fiduciali apprehensione CHRISTI; priori modo non imputatur fides, hoc est qualitas nobis inhaerens ad justitiam, sed modo posteriori, et hac ratione idem sunt CHRISTUS per fidem apprehensus ac fides Christum apprehendens. Ergo fides ad justitiam nobis imputari dicitur, quia est instrumentum, quo justitiam illam CHRISTI, quae nobis imputatur, apprehendimus. Quemadmodum annulus, cui inclusa est gemma pretiosissima, dicitur valere aliquot coronatis, ubi annulus non est gemma et tamen propter gemmam annulus tanti aestimatur; ita fides, quae apprehendit CHRISTI justitiam, dicitur nobis imputari ad justitiam, quippe cujus est organum apprehendens. Quae responsiones non sunt sibi invicem contrariae, sed subordinatae, ut patebit inferius, ubi de causa formali justificationis agetur. Hoc loco probe notari velim, apostolum non simpliciter dicere, quod fides sit nostra justitia, sed quod fides imputetur ad justitiam, ut ipso verborum sono indicet, fidem censeri ac dici justitiam, non per se ac in se, ut est qualitas, sed in objecto suo, videlicet merito redemtionis CHRISTI, quod ad justitiam imputatum fides apprehendit et suum facit.
2. Apostolus 1. Cor. 3. v. 11. proprie non agit de modo justificationis, sed de spirituali ecclesiae structura, cujus fundamentum est Christus, sive quod idem
est, sincera ac solida de Christi persona et officio VII. [illegible]
doctrina. Huic fundamento quidam architecti spirituales superstruunt *aurum et argentum*, hoc est sinceram et veram doctrinam in reliquis fidei articulis; quidam vero superstruunt *foenum et stipulas*, hoc est somnia humanae rationis, quae in igne tentationum non subsistunt. Ipse Bellarminus lib. 1. de purgat. c. 5. longe aliter hunc textum exponit, quam hoc loco. Age vero statuamus, per fundamentum hoc loco intelligi fidem, quid ex eo contra nos vult Bellarminus deducere? *Ergo* (inquit) *fides est solummodo initium justificationis, quae com-*

pletur ac perficitur per opera. Atqui illa collectio non procedit. Sit sane fides initium virtutum Christianarum, origo spiritualis aedificii, dilectionis ac spei genetrix etc., ut ex patribus Bellarminus probat, num proinde saltem erit initium justificationis? minime vero, sed distinguendi sunt duplices fidei respectus, priori enim modo respicit CHRISTUM, quem fiducialiter apprehendit et hoc modo justificat; posteriori vero per dilectionem et alios fructus Spiritus sese exserit, hoc modo non justificat, sed justificationem factam esse demonstrat, boni fructus non faciunt arborem bonam, sed arboris bonitatem demonstrant. Propria sedes doctrinae de justificatione exstat Rom. 3. et 4. Galat. 2. et 3. Ephes. 3. Philipp. 3. ex qua debebant argumenta peti, non ex locis peregrinis. 3. Fide purificantur corda, non ex merito quodam, sed ut instrumento, quo CHRISTUS apprehenditur, cujus *sanguis nos mundat ab omni peccato*, 1. Joh. 1, v. 7. Adde quod cum fide perpetuo nexu conjuncta sit donatio Spiritus sancti, qui enim per fidem ex Deo nati sunt, illis datur spiritus adoptionis, qui incipit naturam eorum renovare, carnem peccatricem domare et veterem Adamum mortificare, utroque igitur modo fides purificat corda, primo *imputative*, deinde etiam *inchoative.* Neque enim per purificationem hoc loco intelligitur tantummodo liberatio a sordibus errorum et pravarum opinionum, sed cumprimis emundatio a sordibus peccatorum, ut apparet ex toto contextu.

3. Quia fides impetrat et meretur remissionem peccatorum.

182. Tertium antecedentis fulcrum petit Bellarminus ex illis locis, quae docent, *quod fides impetret et suo quodam modo etiam mereatur remissionem peccatorum.* Luc. 7: *Fides tua te salvum fecit, non autem recte diceretur fides salvum facere, videlicet a peccatis, hoc est justificare, si revera nihil faceret in ordine ad justificationem, sed tantum acciperet indulgentiam. Quis enim diceret egenti, qui solum ad eleemosynam porrigeret manum: manus tua tibi fecit eleemosynam? aut quis aegroto manu pharmacum capienti diceret: manus tua te curavit a morbo? Confirmat hanc efficaciam fidei, quod* Matth. c. 15. *legimus Cananaeae dictum: O mulier, magna est fides tua! et* Marc. c. 7: *propter hunc sermonem vade, exiit daemonium a filia; hic enim aperte tribuitur fidei efficacia impetrandae sanitatis.* Rom. c. 4. *causam reddit apostolus, cur fides Abrahae reputata sit justitia, quoniam credendo dedit gloriam DEO. Itaque placuit DEO fides illa, per quam glorificatus est, et ideo merito illius fidei Abrahamum justificavit.* Rom. c. 10. *Paulus sicut facit causam fidei praedicationem Verbi, ita facit causam invocationis ipsam fidem et causam salutis, id est justificationis, invocationem. Ex quo intelligimus, fidem per invocationem impetrare justificationem. Denique* Hebr. c. 11. *fide dicuntur homines DEO placere, ac per hoc fidem esse magni pretii ac meriti apud DEUM. Augustinus etiam passim dicit, fidem impetrare et mereri justificationem.* Respondemus: 1. Allata Scripturae testimonia sunt dissimilia, quaedam loquuntur de peccatorum remissione per fidem impetrata non tanquam per meritum, sed medium, quaedam loquuntur de beneficiis corporalibus, quaedam de exercitiis fidei, quae sunt a quaestione aliena. 2. Manus mendici non potest quidem dici eum ditare, interim rectissime dicitur, quod mendicus per acceptionem thesauri a divite oblati, quem manu sua apprehendit ac tenet, sit ditatus; ita quoque fides Christum apprehendens nos justificat non meritorie, sed instrumentaliter. Quando enim fidem manui conferimus, intelligimus hoc non de manu absolute, sed ut ipso actu apprehendit. VII. 240.
Augustinus lib. 10. de genes. ad literam c. 12: *Ita etiam loquimur, cum dicimus, manus tua subvenit homini, cum aliquid porrecta manu datur, quo cuiquam subveniatur.* 3. Fides non debet conferri manui apprehendenti poculum, in quo continetur salutaris potio, sed est spirituale illud os, quo ex fonte salutis bibimus, est spiritualis pastus animae, est ipsa spiritualis bibitio, coelestis potus, ut patet ex cap. 6. Johannis. 4. Est etiam in argumento Bellarmini fallacia consequentis. Fides dicitur salvum facere, ergo meritorie justificat? Quin imo quicquid dicitur salvum facere, illud aut efficienter aut meritorie aut instrumentaliter nos salvat. Deus salvat efficienter, Christus meritorie, Verbum et sacramenta instrumentaliter ex parte Dei, fides itidem instrumentaliter ex parte nostri. Quid enim? num et hoc modo argumentabimur: *Evangelium est potentia DEI ad salutem*, Rom. 1, v. 16. Ergo meritorie nos salvat. Timotheus per praedicationem Verbi *et se et auditores suos salvos facit*, 1. Tim. 4, v. 16. Ergo meritorie? 5. Tota fidei efficacia pendet ab objecto, quod apprehendit, ut patet exemplo Cananaeae, cui dicitur: *propter hunc sermonem vade, exiit daemonium*, quasi dicat CHRISTUS: quia non solum verbis, sed re ipsa testaris, per fidem te vicisse omnes tentationes, ideo etiam me ipsum quasi tibi victum praebeo, propter hunc sermonem victoriae per fidem obtentae indicem ac testem vade, impetrabis quod petiisti. 6. Distinguimus autem inter impetrationem et meritum proprie dictum. Fide impetrari peccatorum remissionem non negamus, sed ex eo nondum sequitur, quod proprie loquendo eandem mereatur, plures enim esse modos impetrandi, quam ex merito, docent mendici eleemosynam petentes et accipientes. 7. Justitia tribuitur fidei Abrahae non propter dignitatem ac meritum quoddam fidei, sed quia apprehendit DEI promissionem de benedicto semine, in quo et propter quod benedictio, justificatio et salus Abrahae obtigit. 8. Fides per invocationem sive in invocatione impetrat salutem, non propter aliquod suum meritum, sed propter promissionem, cui inhaeret atque innititur, quae cum sit DEI omnipotentis ac veracis promissio, et cum Christi beneficia in ea nobis offerantur, ideo qui illi confidit, bonorum promissorum particeps efficitur. Concludimus igitur cum Wesselo Groningensi in libro de incarnatione et

passione capit. de gratia DEI et fide: *Justificat fides non ex merito credentis, sed proposito et acceptatione Dei, in quem credidit.* Item in capit. quod fide justificamur: *Fide mundificat corda fidelium, sed non propter fidem, sed propter sermonem et verbum Dei vivificans hominem.* Agnoscit hoc Schopperus presbyter Coloniensis in concion. 1. super epistol. in festo D. Andr. p. 2: *Per fidem justificamur et salvamur; hoc autem non eo pacto intelligi debet, quasi fides per se tantum possit, aut quod sit justificationis salutisque causa, sed quod nulla alia re gratiam ejus nos purgantem ac innovantem possimus accipere. Fides in solam DEI misericordiam et gratiam respicit, quare nimirum quod justificare et salvare dicitur, perinde est ac si dicamus, misericordia et gratia DEI nos justificat et salvat. Quod si hoc animadverterent quidam, non adeo offenderentur, uti nunc videmus.* Haec ille.

5. Opera sunt ad salutem necessaria.

183. Postremum principale argumentum petit Bellarminus *ex causa formali justificationis et ex necessitate operum ad salutem*, qua de re cum paulo post ex professo disserendum sit, ideo ad illum locum hujus argumenti expositionem rejicimus. Ceterum cum aegerrime ferant adversarii et maximopere tumultuentur, quod particula exclusiva *sola* ipsi textui apostolico, Rom. 3. v. 24. in Germanica D. Lutheri versione inserta fuerit, ideo jubemus observari: 1. Quod Lutherus ipsos fontes, videlicet textum Graecum inviolatum retinuerit. 2. Nec versioni Latinae quicquam addiderit. 3. Quaestionem igitur solummodo esse de translatione Germanica, de qua non sunt audiendi homines Itali proprietatum Germanicae linguae ignari, sed potius Germani, qui idiotismos vernaculae linguae percallent. Sic igitur concludimus: Quaecunque versio 1. Genuinam, propriam et nativam apostoli sententiam exponit. 2. Eamque puro idiomate pro ejus linguae proprie-

De particula sola in versione Germanica.

VII. 241. tate exprimit. 3. Nec destituitur aliarum versionum exemplis; illa non est repudianda, multo minus calumniis deformanda. Atqui versio Lutheri particulam exclusivam *sola* Rom. 3, v. 24. addens: 1. Genuinam, propriam et nativam apostoli sententiam exprimit. Quod enim apostolus hoc loco dicit, *justificari nos fide sine operibus legis*, idem est cum eo, quod Galat. 2, v. 16. dicitur, *nos non justificari, ἐὰν μή, nisi, per fidem JESU CHRISTI.* Atqui ἰσοδυναμοῦντα sunt non nisi per fidem justificari et sola fide justificari, ut ostendimus superius §. 159; quo pertinet etiam illud, quod reliquas exclusivas omnes, quas in hoc argumento apostolus adhibet, particula *sola* brevissime et nervosissime exprimit. Quid enim aliud est justificari *sine lege, sine operibus, non ex lege, non ex operibus legis, fidem imputari ad justitiam sine operibus*, quam sola fide justificari? 2. Eadem versio apostolicam sententiam puro idiomate pro nativa linguae Germanicae proprietate exprimit, qua de re vide D. Lutherum tom. 5. Jenensi German. fol. 140. et seqq. ubi ostendit, hoc Germanicae linguae idioma esse, ut in oppositione duarum vel plurium rerum ei, quae affirmatur, majoris emphaseos et perspicuitatis gratia exclusiva adjiciatur. Jam vero non agitur hoc loco de numero dictionum, sed de phrasi ac genuina ejus loci sententia,

Nec verbum verbo curabit reddere fidus
Interpres,

dicit Flaccus. Hunaeus in prodidagm. dialect. fol. 31. agnoscit, *quod exclusiva tantum aut sola aequivaleat locutioni de aliquo aliquid affirmanti et de alio idem neganti.* 3. Non destituitur haec versio similibus exemplis Syriacae, Graecae, Latinae et Italicae translationis. **(Adde et Hebraica. Deut. 4, v. 35: *Ut scias, quod Dominus est Deus et non est alius praeter eum. Ego sum solus Jehova, Dominus ipse Deus, non amplius praeter eum.* Hic locus Deuter. 32, v. 39. ita explicatur: *Videte nunc, quod ego* (ego solus) *ipse et non dii mecum.)*** 1. Quod de Syriaca versione dixi, manifestum est ex Roman. 4, v. 5. ubi in hoc ipso argumento exclusiva additur, quae in textu Graeco non habetur: *Ei qui non operatur, sed tantum* (בִּלְחוּד) *credit in eum, qui justificat impium* etc. 2. LXX interpp. Graeci locum Genes. 3, v. 11. ita reddunt: *Edisti de ligno, de quo praeceperam tibi* τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, *ne de eo comederes*, ubi exclusiva in Hebraeo non habetur. Sic Deut. 6, v. 13. αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, ubi exclusiva non exstat in Hebraeo et tamen a LXX interpretibus additur, quam versionem confirmat ipse Christus Matth. 4, v. 10. 3. Versio Latina, quam concilium Trident. authenticam pronuntiavit, plurimis in locis exclusivam majoris emphaseos gratia inserit. Lev. 21, v. 2: *Non contaminetur sacerdos in mortibus civium suorum, nisi tantum in consanguineis.* Deut. 6, v. 13: *Dominum DEUM tuum timebis et illi soli servies.* Idem eodem modo repetitur c. 10, v. 20. sic Deuter. 12, v. 32: *Quod praecipio tibi, hoc tantum facito.* Deuter. 22, v. 27: *Sola erat in agro.* Deuter. 32, v. 39: *Ego ego sum solus et non est alius DEUS mecum.* 1. Samuel. 10, v. 19: *Abjecistis DEUM vestrum, qui solus salvabit vos.* 1. Samuel. 18, v. 8: *Quid ei superest nisi solum regnum?* 2. Reg. 7, v. 7: *Animas tantum suas salvare cupientes.* 2. Reg. 19, v. 11: *Tu ergo solus poteris liberare.* 2. Reg. 23, v. 9: *Sed tantum comedebant infermentata.* 2. Paralip. 20, v. 12: *Hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Esther. 3, v. 2: *Solus Mardochaeus non flectebat genua;* c. 4, v. 13: *quod animam tuam tantum liberes.* Job. 17, v. 1: *Solum mihi superest sepulcrum.* Cant. 8, v. 1: *Ut inveniam te solum foris.* Jerem. 17, v. 4: *Relinqueris sola ab hereditate tua.* Dan. 11, v. 4: *Hae autem solae salvabuntur de manu ejus.* Zach. 8, v. 19: *Veritatem tantum et pacem diligite.* In his locis omnibus exclusiva non exstat in Hebraeo et tamen ab interprete Latino perspicuitatis et emphaseos gratia expressa est. 4. Edita sunt Venetiis anno 1546. biblia Italica, in quibus verba apostoli, Galat. 2, v. 16: *Quod non justificetur homo ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi*, sic red-

VII. 242. dita sunt: Sapendo che l'huomo non si guistifica da le opere de la legge, ma *solo* per la fede di Giesu Christo (per solam fidem Jesu Christi.) Ex his facile apparet, quid de calumniis adversariorum, quibus hanc Lutheri versionem insectantur, statuendum sit. Bellarminus 1. de justific. c. 16. vocat *fallaciam.* Pistorius in hodeg. p. 214. *crimen falsi*, etc. **5. Germanica. Mentzerus in exeg. August. confess. art. 4. p. 144: *Inspexi Constantiae in bibliotheca Jesuitarum antiqua biblia Germanica ante Lutherum edita, in quibus habetur* Rom. 3. *particula exclusiva:* allein durch den Glauben ohne die Werke der Ehe. *Veteres enim Germani legem vocarunt* die Ehe, *ut multis exemplis potest ostendi. In bibliotheca senatus Spirensis duo habentur exemplaria bibliorum Germanicorum vetustissima, quorum utrumque particulam* Galat. 2, v. 16. *εἰ μή nisi reddit* per nur, *quae idem valet quod* allein. Praeter Dietenberg. Joh. Eccius in versione sua Germanica Ingolstadii impressa per Alexandr. et Samuel. Weissenhorn anno 1550. loca illa, quae habent particulas ἐὰν μή, εἰ μή, nisi expressit per vocem allein. 2. Reg. 5, v. 15: *Vere scio, quod non sit alius Deus in universa terra nisi in Israël*, Eccius ita vertit: Wahrlich weiß ich, daß kein Gott in allem Lande, denn allein in Israel. Ibid. v. 17: *Non faciet ultra servus tuus holocaustum aut victimam diis alienis, nisi Domino;* Eccius ita vertit: Denn dein Knecht wird forthin nicht Brandopfer oder Opfer opfern fremden Göttern, denn allein dem HErrn. Marc. 13, v. 32: *De die illa vel hora nemo scit neque angeli in coelo, neque Filius nisi solus Pater*, Eccius: Von dem Tage und der Stunde weiß Niemand, auch die Engel nicht im Himmel, auch der Sohn nicht, sondern allein der Vater. Apocal. 21. v. ult.: *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, nisi qui scripti sunt in libro vitae agni*, Eccius: Und wird nicht hineingehn irgend etwas Beflecktes, sondern allein die so geschrieben sind in dem lebendigen Buch des Lamms. Perer. disput. 9. in c. 3. Rom. ad illa verba Pauli Per legem cognitio peccati addit: *Oportet in hac Pauli sententia intelligere ac supplere adverbium tantum hoc modo: per legem fit cognitio tantum peccati*, idque haud dubie ideo fecit, quia Rom. 7, v. 7. dicitur: *peccatum non cognovi nisi per legem.* Cur ergo hoc Luthero nostro vitio vertitur, quod addit exclusivam tantum, siquidem simili loco dicit apostolus Galat. 2, v. 16: *Non justificatur homo ex operibus legis nisi per fidem tantum?***

An vera et justificans fides a dilectione et reliquis virtutibus separari possit.

184. Ceterum cum in argumentis sententiae nostrae oppositis Bellarminus mentionem faciat illius quaestionis, *an vera et justificans fides a dilectione et reliquis virtutibus separari possit*, ideo discussionem ejus hoc loco aggrediemur. Sententia nostra est, fidem quidem solam justificare, interim tamen non esse solam, sive ab operibus bonis separatam, siquidem beneficium justificationis cum renovatione hominis interiori semper est conjunctum.

Fundamenta negativae.

Ad hoc demonstrandum evidentia ex Scripturis argumenta nobis suppetunt. Afferemus primum ea, quibus Bellarminus suas responsiones opposuit, postea addemus alia.

1. Qui suorum curam non habet, fidem abnegavit.

1. Apostolus 1. Timoth. 5, v. 8. statuit, *eum qui non habet curam suorum, fidem negasse et infideli deteriorem esse*, ex quo manifeste apparet, eum qui dilectione erga suos destituitur, etiam fide justificante destitutum esse. Excipit Bellarminus 1. de justif. c. 15. *apostolum teste Chrysostomo de iis loqui, qui fidem negare dicuntur, quoniam non vivunt, ut fides vivendum docet, qui confitentur, se nosse Deum, factis autem negant.* Respondemus: Vera est haec expositio, sed non plena; neque enim hoc solum vult apostolus, quod ἄστοργος non ita vivat, ut fides vivendum demonstrat, sed etiam quod frustra jactitet fidem, qui VII. 243. suis non exhibet debita caritatis officia, cum vera et salvifica fides sit *efficax per dilectionem*, Galat. 5, v. 6. Proinde qui fidem justificantem habet, non potest non habere curam suorum.

2. Joh. 6: Judas proditor negatur habuisse fidem.

2. Joh. 6, v. 64: *Sunt quidam ex vobis, qui non credunt; sciebat enim ab initio Jesus, qui non essent credentes et quis traditurus esset eum*, ubi Judas dicitur non credere, quia eum traditurus erat. Excipit Bellarminus, *Judam audito sermone Christi de manducanda ejus carne scandalizatum esse et corde ab eo recedere coepisse per incredulitatem, unde postea ad prodendum illum sit inductus.* Respondemus: Hoc argumentum non est ex numero principalium. Certum est, Judam una cum reliquis discipulis Christum initio praedicasse et confessum esse, sed cum sese avaritiae dederet et consilia proditionis agitaret, veram fidem amisit, quamvis ratione notititiae Christum adhuc agnosceret. ** Cyrillus existimat, *Judam ab initio bonum fuisse et postea a diabolo per avaritiam seductum.* Augustinus et Beda putant, *ipsum jam tum fuisse malum.* Ex loco Joh. 6, v. 70. apparet, ipsum multo tempore ante passionem fuisse diabolum.**

3. 1. Joh. 2: Qui dicit, novi eum et praecepta ejus non servat, mendax est.

3. 1. Joh. 2, v. 3: *In hoc scimus, quod cognovimus eum, si jussa illius observamus;* v. 4: *qui dicit, novi eum, et praecepta ejus non servat, mendax est et in eo veritas non est.* Ex hoc loco tale deducimus argumentum: Fides est salutaris Dei cognitio. At cognitio illa conjuncta est cum observatione mandatorum divinorum. Ergo et fides cum observatione mandatorum est conjuncta. Excipit Bellarminus, *apostolum loqui de notitia familiaritatis et amicitiae, ut exponunt Beda et Oecumenius.* Respondemus: Bene est, notitia illa familiaritatis est fidei justificantis propria, per fidem enim reddimur Dei filii ejusdemque amici, agnoscentes eum tanquam benignissimum patrem et omnem cordis fiduciam in ipsum collocantes. Quare cum notitia illa familiaritatis non possit esse absque serio pietatis studio, utique ergo nec fides.

4. 1. Joh. 5: Qui credit, ex Deo natus est.

4. 1. Joh. 5, v. 1: *Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est;* cum quo conjungimus Joh. 1, v. 12: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen ejus;* v. 13: *qui ex Deo nati sunt.* 1. Joh. 3, v. 9: *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen*

ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est; v. 10: *in hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli. Omnis qui non facit justitiam, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum.* 1. Joh. 4, v. 7: *Omnis qui diligit, ex Deo natus est et cognoscit Deum, quoniam Deus caritas est.* Ex quibus apostolicis pronuntiatis ita colligimus: Qui credit in Christum, ex Deo natus est. Qui ex Deo natus est, peccatum non facit, i. e. non indulget peccatis, non permittit eis dominium. Ergo qui credit in Christum, peccatum non facit. Item: qui ex Deo natus est, Deum diligit. Qui fide Christum recipit, ex Deo nascitur. Ergo qui fide Christum recipit, Deum diligit. Ulterius, qui Deum diligit, is etiam proximum diligit, 1. Joh. 4, v. 20: *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est.* Qui fide Christum recipit, Deum diligit. Ergo etiam proximum diligit, et per consequens vera et salvifica fides non potest separari a dilectione Dei et proximi. Quid ad hanc lucem Bellarminus? Regerit, *apostolum loqui de fide formata, quae per dilectionem operatur*, respondemus: bene est, loquitur apostolus de fide, *quae per dilectionem efficax est*, hoc est de vera ac viva fide, atque illa ipsa est, qua justificari dicimur, interim tamen dilectio non est forma, sed effectus et necessarium consequens fidei, ut demonstravimus superius.

5. Fides sine operibus mortua est. Jac. 2. *5. Fides sine operibus mortua est*, Jac. 2, 17. nec potest justificare, cum sit inane et mortuum fidei simulacrum. Ergo fides justificans est viva per studium bonorum operum sese perpetuo exserens. Exceptionem Bellarmini suo loco examinabimus.

VII. 244. 6. Justus fide vivit. Hab. 2. 6. Hab. 2, v. 4. justus fide vivit. Ergo fides est vita spiritualis animae. Jam vero ubicunque est vita, ibi exserit se per vitales operationes. Exceptiones Bellarmini, quibus propheticum dictum eludere conatur, discussimus superius §. 122.

Fundamenta alia, quae Bellarminus non attingit. 185. Atque haec sunt argumenta, quae pro sententia nostra Bellarminus adducit eademque dissolvere nititur, quid praestiterit, cuivis cordato facile apparet. Addimus autem sequentia, quae Bellarminus non attingit. *1. Per fidem Christus habitat in cordibus nostris*, Ephes. 3, v. 17. Ubi Christus adest per gratiosam inhabitationem, ibi quoque habitat Spiritus s. Ubi Spiritus s. ibi etiam apparent *fructus Spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo* etc. Gal. 5, v. 22. et 23. Ergo ubi Christus habitat per fidem, ibi opera Spiritus apparent exterius. 2. Gal. 2, v. 20: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus; quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Per fidem Christus in nobis vivit. Quae vero Christi vita? Caritas, mansuetudo, patientia, humilitas etc. ubicunque ergo vera fides, ibi etiam talia consequentur. *3. Qui in Deo manet, non peccat;* et *omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum*, 1. Joh. 3, 6. Ergo qui peccat, h. e. qui peccatis secure indulget, falso gloriatur de vera et salutari Dei cognitione per fidem. 4. Fides est spiritualis lux animae. Ubicunque lux est, ibi radios suos spargit, ideo Christus dicit Matth. 5, v. 16: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra, et glorificent Patrem vestrum, qui in coelis est. 5. Fides est victoria, quae vincit mundum,* 1. Joh. 5, v. 4. quid vero est mundus? Definiente eodem apostolo *omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, concupiscentia oculorum et superbia vitae.* Ubi ergo secure illis adhuc indulgetur, ibi mundus nondum est victus, et per consequens ibi non est vera fides. *6. Fide purificantur corda,* Act. 15, v. 9. Ubi secure indulgetur impuris peccatorum sordibus, quomodo ibi potest esse interior cordis puritas? et per consequens, quomodo ibi potest esse vera fides? *Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona,* Matth. 12, v. 35. 7. Idem ostendit Christus in parabola debitorum, Luc. 7: *Remittuntur ei peccata multa* (dicit v. 47.), *quoniam dilexit multum; cui autem minus dimittitur, minus diligit.* Postea subjungit v. 50: *Fides tua te salvum fecit.* Ergo fidei, per quam remissio peccatorum contingit, effectum et consequens est dilectio, qua Deum prius diligentem vicissim sincere ac serio diligimus. 8. Fide datur Spiritus s. Eph. 1, v. 13. *in quo et vos cum audissetis verbum veritatis, evangelium salutis vestrae, in quo et credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto.* Gal. 3, v. 2: *An ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Omnes estis filii Dei per fidem*, Gal. 3, v. 26. *Quia vero estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra*, Gal. 4, v. 4. Atqui Spiritus s. impellit ad omnis generis opera bona, Rom. 8, v. 14: *Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* 9. Idem variis rationibus probari potest. Qui delectantur adhuc peccatis, quaerunt occasiones peccandi. Qui quaerunt occasiones peccandi, in illis non est vera poenitentia. Ubi autem non est vera poenitentia, ibi nec gratia Dei locum habet, nec vera fides. Item, fides quaerit gratiam DEI, ut ipsi reconcilietur ac placeat, proinde est indefessa hortatrix, ut vitentur peccata, et fiant aliqua Deo grata. Fide amplectimur promissionem de remissione peccatorum, et sic regeneramur sive ex Deo nascimur, cum illa regeneratione perpetuo conjuncta est renovatio. Qui vere credunt in Christum, procul dubio odio habebunt peccatum, quippe pro quo expiando tantos dolores Christus sustinuit, quomodo credenti in Christum potest esse gratum, quod Christo tantopere adversum? Qui habet peccandi propositum, non accedit ad Deum, sed discedit ac fugit a Deo. Esai. 59, v. 2: *Iniquitates vestrae diviserunt inter Deum et vos.* At vera fides accedit ad Deum per Christum. Fides est quasi gustus quidam ac perceptio suavitatis illius, quae in Deo est. Psalm. 34, v. 9. 1. Petr. 2, v. 3. VII. 245.
Hebr. 6, v. 4. ex suavi illa apprehensione et gustu bonitatis Dei oritur ejusdem dilectio. Quid quod in rebus humanis videmus aliquem bene firmiterque de alterius benevolentia persuasum laeta fiducia impleri, frontem exporrigere ac modis omnibus anniti, ut promittenti sese approbet ac gratum exhi-

beat. 10. Denique utimur hac ἀπαγωγῇ πρὸς ἄτοπον: Si adulteri, masculorum concubitores, fures, avari etc. quos apostolus extorres regni coelestis pronuntiat 1. Cor. 6, v. 9. et 10. Gal. 5, v. 21. per peccata mortalia non amittunt fidem, sed veram fidem adhuc retinent, consequens fuerit, etiam veram fidem habentes esse aeternae vitae extorres. Atqui ita concident Spiritus sancti pronuntiata Joh. 3, v. 15: *Omnis qui credit in Filium Dei, non perit, sed habet vitam aeternam;* v. 36: *qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* Joh. 5, v. 24: *Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audit et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam.* Rom. 10, v. 11: *Omnis qui crediderit in illum, non confundetur.* 1. Joh. 5, v. 12: *Qui habet Filium, habet vitam* etc.

Testimonia veterum.

186. Idem confirmant dicta veterum, Irenaeus lib. 4, c. 14. p. 241. edit. Gallas.: *Ad hoc Filius revelavit Patrem, ut per eum omnibus manifestetur, et eos quidem, qui credunt ei, justi, in incorruptelam et aeternum refrigerium recipiat; credere autem est facere ejus voluntatem.* lib. 5, c. 11. p. 326: *Qui operibus justitiae non adornantur, in Patrem quidem et Filium dicunt se credere, nunquam autem meditantur eloquia Dei, quemadmodum oportet.* Clemens Alexandrinus in protrept.: *πίστις ἱεροποιεῖ καὶ θεοποιεῖ.* Origenes lib. 4. in epist. Rom. c. 4. parte 2. p. 508: *Non putes, quod si quis habet talem fidem, ex qua justificatus habeat gloriam apud Deum, possit simul cum ea habere et injustitiam. Nulla enim pars est fidei cum infidelitate, nulla justitiae cum iniquitate communio, sicut nec luci cum tenebris potest esse societas. Si enim qui credit, quod Jesus est Christus, ex Deo natus est, et qui ex Deo natus est, non peccat. manifestum est, quia qui credit JESU Christo, non peccat, quodsi peccat, certum est, quia non credit ei. Indicium igitur verae fidei est, ubi non delinquitur, sicut e contra, ubi delinquitur, infidelitatis indicium est.* lib. 8. c. 10. in epistol. ad Rom.: *Omnis qui credit in eum, non erubescit, erubescit autem omnis, qui peccat. Ergo qui adhuc peccati ruborem incurrit, credere non videtur.* Cyprianus tract. 3. de simpl. praelat. in princ. p. 162: *Quomodo dicit, se credere in Christum, qui non facit, quod Christus facere praecepit?* Hieronymus adversus Lucifer.: *Ardua res est fides et indubitata. Assisto orans; at non orarem, nisi crederem; quodsi crederem, cor illud emendarem, quo videtur Deus, lacrimis rigarentur genae, tunderem pectus, inhorresceret corpus, palleret vultus et ad pedes crucifixi jacerem.* lib. 14. commentar. in Ezech.: *Quis potest credere sine operibus? non tamen meritum bonorum operum adducit ad fidem, sed fides incipit, ut bona opera consequantur.* Chrysostomus sermon. de fide et lege naturae: *Quamprimum credideris, bonis operibus eris ornatus.* Ibidem addit, fidem per *se ipsam esse plenam operibus bonis.* Hom. 3. epist. Tit.: *Fides non minus valet ad vitam nostram regendam quam prudentia* (at si fides posset exstare absque bonis operibus, non accederet ad dignitatem prudentiae, quae, ut philosophi statuunt, absque ceteris virtutibus haberi non potest.) Augustinus lib. de fide et bonis operibus c. 16: *Fides sine caritate est fides daemoniorum, non Christianorum;* c. 23: *inseparabilis est bona vita a fide, quae per dilectionem operatur, imo vero ea ipsa est vita bona.* lib. octog. trium quaest. q. 76: *Justificatus per fidem non potest nisi juste deinceps operari.* lib. de cognitione verae vitae c. 37: *Daemones Deum et pagani credunt, sed non credunt in Deum, credunt namque, quod Deus sit, quia omnia creavit, ac super omnia potens sit; in Deum autem tantum credunt, qui eum diligendo in eum tendunt.* ** lib. de spiritu et lit. c. 30: *Per legem agnitio peccati, per fidem impetratio gratiae contra peccatum, per gratiam sanatio animae a vitio peccati, per animae sanitatem libertas arbitrii, per liberum arbitrium justitiae dilectio, per justitiae dilectionem legis operatio.* lib. de opere Monach. c. 13: *In cognitione* VII. 246. *cavendus est error, in actione nequitia. Errat autem quisquis putat, puritatem se posse cognoscere, cum adhuc nequiter vivat.*** In Joh. tract. 61: *Qui fidem habet sine spe et dilectione, Christum esse credit, non in Christum credit.* sermon. 181. de tempore: *Aliud est credere Deo, aliud credere Deum, aliud credere in Deum. Credere illi est credere vera esse, quae loquitur. Credere illum, credere quia ipse Deus est: Credere in illum, diligere illum* etc. *Credere in Deum soli noverunt, qui diligunt illum, qui non solum nomine Christiani sunt, sed ex factis et vita, quia sine dilectione fides inanis est.* Cyrillus in exposit. symbol. tom. 4. col. 220. *fulgorem ex caritate fidem comitari* scribit. Euseb. Emisenus hom. 2. de symb. *fidem appellat lumen animae, ostium vitae et fundamentum salutis.* Gregorius homil. 22. in evang.: *Quantum credimus, tantum diligimus.* Homil. 29. in evang.: *Vera fides est, quae in hoc, quod verbis dicit, meritis non contradicit. Tenemus similiter fidem, sed eandem in bonis operibus exercemus;* ibidem statuit, *eos non veraciter credere, et non habere veram fidem, qui non bene operantur,* ut ipse Bellarminus ex Gregorio loquitur lib. 1. de justificatione c. 15. objectione 1. Beda in Psalm. 25: *Fidem per munda opera et virtutes tanquam palliis ornare oportet, quae si desint, otiosa et mortua est.* ** Salvianus lib. 4. in princ.: *Cum haec sit Christiani hominis fides, fideliter Christi mandata servare, fit absque dubio, ut nec fidem habeat, qui infidelis est, nec in Christum credat, qui Christi mandata conculcat, ac per hoc totum in id revolvitur, ut qui Christiani nominis opus non agit, Christianus non esse videatur.*** Anselmus in monolog. c. 75: *Inutilis est fides, et quasi mortuum aliquid, nisi dilectione valeat et vivat, ideo non absurde dicitur, operosam fidem vivere, quia habet vitam dilectionis, sine qua non operaretur; et otiosam fidem non vivere, quia caret vita dilectionis, sine qua non*

otiaretur. Bernhard. serm. 2. de resurrect. col. 133: *Fidei vitam opera attestantur, sicut scriptum est: opera, quae dedit mihi Pater, ipsa testimonium perhibent de me. Nec discrepare videtur ab hac sententia, qui fidem sine operibus mortuam esse asserit in semet ipsa. Sicut enim corporis hujus vitam ex motu suo dignoscimus, ita et fidei vitam ex operibus bonis.* serm. 15. in Psalm. 90: *Hic fructus notitiae Domini clamor orationis, porro fructus clamoris exauditio salvatoris.* Refero huc insignem locum ex praefatione D. Lutheri in epistol. ad Rom.: *Fides non est opinio humana, aut somnium, quod ab aliquibus pro fide habetur, et quando non vident sequi vitae emendationem aut bona opera, et tamen de fide multa audiunt et garrire possunt, in eum dilabuntur errorem, ut dicant, fidem non esse sufficientem, sed facienda esse opera ad justitiam et salutem consequendam, cujus rei causa est, quod quando evangelium audiunt, eo delabuntur, et ex propriis viribus sibi fingunt cogitationem cordis talem, quae dicit: ego credo, atque id postea veram fidem esse statuunt; sed sicut est humanum figmentum et opinio, quam nunquam sentiunt cordis penetralia, ita etiam est inefficax, nec ulla sequitur emendatio. Fides vero est opus DEI in nobis, quod immutat et regenerat ex Deo Joh. 1. mortificat veterem hominem, prorsus alios homines nos facit corde, sensibus et omnibus viribus, ergo affert secum Spiritum s.; est viva, potens et efficax res fides et non potest non subinde bene operari, neque quaerit, an sint facienda bona opera, sed priusquam tale quid quaeritur, ipsa jam facit et semper agit; qui autem non facit hujusmodi opera, iste est homo incredulus, qui palpitat et sollicite quaerit bona opera, neque tamen novit, quid sit fides, quid sint bona opera, atque interim de iisdem multa garrit et nugatur. Fides est πληροφορία viva, acquiescens in misericordia Dei adeo firmiter, ut priusquam deficiat, vel milies mortem subire non vereatur. Et hujusmodi fiducia et agnitio misericordiae divinae excitat laetitiam, confidentiam et amorem erga Deum et omnes creaturas, quae omnia operatur Spiritus s. in fide, unde sequitur in homine alacritas et promptitudo sine coactione omnibus benefaciendi, omnibus inserviendi, omnia perferendi in gloriam et honorem Dei, qui ipsum hoc beneficio affecit, ut*
VII. 247. *ita impossibile sit opera a fide separare, perinde atque impossibile est calorem et flammam separare ab igne.* Hactenus D. Lutherus.

Testimonia adversariorum.

187. Quid quod ipsorum adversariorum testimonio haec veritas quodammodo comprobetur! C. Caritas est aqua dist. 2. de poenitentia ex Augustin.: *Haec est fides, ut definit apostolus, quae per dilectionem operatur, huic duntaxat remissio delictorum promittitur. Quod si caritas a fide Christianorum sejungi nequit, cui scilicet soli venia promittitur, quomodo qui caritatem non habuerit, fidem Christianorum habuit, i. e. in Christum credidit?* Thom. 1. 2. q. 66. art. 4: *Fides et spes sine caritate possunt quidem aliqualiter esse, perfectae autem virtutis rationem sine caritate non habent, cum enim fidei opus sit credere Deo, credere autem sit alicui propria voluntate assentiri, si non debito modo velit, non erit opus fidei perfectum; quod autem debito modo velit, hoc est per caritatem, quae perficit voluntatem, omnis enim rectus motus voluntatis ex recto amore procedit.* **Stephan. Brulifer. q. 3 prolog. sent.: *Fidem sic esse in intellectu, ut quantum in se est et de sui ratione nata sit movere affectum, ut Deum diligat et ut bonus quis fiat.*** Georg. Cassander in consult. de Augustan. confessione cap. de justif.: *Illud accurate observetur, si sola fide apud populum homo justificari dicatur, illud simul inculcetur, fidem, tametsi sola justificare dicatur, tamen solam esse non posse, sed necessario poenitentiam et melioris vitae propositum adjunctum habere, ne videlicet inanem quandam et adumbratam fidei imaginem pro solida et expressa fide amplectamur.* Joh. Rivius lib. 2. de relig. p. 357. operum suorum edit. Basil. allegat locum quendam ex Sadoleto: *Quin lapsu et titubatione aliquando fidelis possit offendere, nos nihil contradicimus; habitus, propositum, deliberatio delinquendi a vera fide remotissima sunt.* Nausea Viennensis episcop. centuria. 1. hom. 66: *Sine fide nemo unquam vitam aeternam habebit, vel quamlibet moraliter bonus, neque quae sit illa fides, qua et in qua, ex qua et per quam solam Deus ipse solus maximus nos justificat, perinde atque instrumento ad justificationem imprimis necessario, bona opera necessario secum afferente.* Schöpperus presbyter Coloniensis in explicat. epistolae in festo D. Andreae pag. 2: *Audivimus ex adductis a Paulo Scripturae testimoniis* Rom. 10. *fidem invocationem nominis Dei operari. Per invocationem vero non oratio et confugium ad Deum intelligi debet, sed et Dei glorificatio, item gratiarum actio et quicquid denique ad cultum Dei pertinet. Non est igitur otiosa vera fides, sed cognitum Deum invocat, hunc laudat, huic gratias agit, huic servit, ad hujus beneplacitum totam vitam componit, h. e. ad hujusmodi effectus credentes impellit. Qui vero hisce carent, horum fides mortua est, imo inane fidei simulacrum,* etc.

Antithesis: veram fidem separari posse a bonis operibus.

188. Huic sententiae ex immotis Scripturarum fundamentis deductae vehementer adversatur concilium Tridentinum, cujus haec sunt verba sess. 6. c. 15: *Adversus hominum quorundam callida ingenia, qui per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium, asserendum est, non modo infidelitate, per quam et ipsa fides amittitur, sed etiam quocunque alio mortali peccato, quamvis non amittatur fides, acceptam justificationis gratiam amitti, divinae legis doctrinam defendendo, quae a regno Dei non solum infideles excludit, sed et fideles quoque fornicarios, adulteros, molles, masculorum concubitores, fures, avaros, ebriosos, maledicos, rapaces ceterosque omnes, qui letalia committunt peccata, a quibus cum divinae gratiae*

adjumento abstinere possunt, et pro quibus a Christi gratia separantur. Statuit ergo concilium, veram in Christum fidem cum horrendis illis et abominandis peccatis adulterii, paederastias et similibus simul manere. **Coster. in ench. c. 4. p. 178: *Sicut optimi et nobilissimi medici, cum non ignorantia, sed fragilitate naturae praecepta artis, quam callent, intemperanter vivendo violant, scientiam medendi non amittunt; ita Christianus, qui contra conscientiae dictamen in leges fidei peccat, nec fidem amittit, nec desinit esse Christianus.***
VII. 248. Bellarminus lib. 1. de justif. c. 3. sub fin.: *Dissentimus ab ipsis* (Lutheranis) *in eo, quod ipsi fidem, quam dicunt solam justificare, docent nunquam esse posse solam; nos contradicimus, non justificare solam, sed tamen posse esse solam;* c. 10. circa medium: *adversarii fidem negant esse veram, nisi sit viva et fructus bonorum operum pariat.* (His verbis liberat nos Bellarminus a mendacissima concilii Tridentini accusatione, quod *magna contra ecclesiam catholicam contentione praedicemus unam hanc ab omni pietate remotam fiduciam*; quam accusationem Bellarminus hoc ipso agnoscit esse ab omni veritate remotam). c. 15. varia profert argumenta, quibus probet, veram fidem posse a dilectione aliisque virtutibus separari.

1. Joh. 12: Multi ex principibus crediderunt in eum, sed non confitebantur.

189. 1. Joh. 12, v. 42. de principibus Judaeorum ita scribitur: *Veruntamen multi ex principibus crediderunt in eum, sed non confitebantur. Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei.* Hic evangelista testatur, in illis principibus fuisse fidem absque caritate. Responsio: 1. Quidam respondent, fidem illorum principum fuisse imbecilliorem, ideoque ipsos metu fuisse repressos, quominus libere Christum profiterentur, ** (sicut illi qui non curvarunt genua sua coram Baal, qui non fuere publice confessi, alias Eliae fuissent noti) ** ac proinde ex hoc textu non posse colligi, quod fides plane ab omnibus operibus bonis separari, et cum peccatis contra conscientiam consistere possit, cum aliud sit non profiteri Christum libere et μετὰ παῤῥησίας, aliud plane eum negare; **illud non semper praerequirit antegressam interrogationem et explorationem nostrae fidei, hoc semper; illud refertur ad contradicentia, hoc ad privantia, illud est generalius, hoc specialius. Nam omnis abnegator est non confessor Christi, sed non contra.** *Nicodemus nocte ad Christum veniebat* collegarum odium veritus, nihilo tamen minus erat *Christi discipulus*, Joh. 3, v. 2. c. 7, v. 50. c. 19, v. 39. Sic et Joseph Arimathaeus erat itidem *occultus Christi discipulus propter metum Judaeorum*, Joh. 19, v. 38. Illi fundamentum suae interpretationis marquaerunt in phrasi credere in Christum, qua veram et sinceram fidem ubivis denotari existimant. 2. Sed enim textui magis congruit sententia eorum, qui statuunt, principes illos non habuisse veram et salvificam, sed tantum generalem sive historicam fidem. **sententiae huic videtur contextus favere. v. 37. inquit Johannes: *Cum tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum,* scilicet salvifice, quemadmodum credunt filii lucis; v. 36: *ut sermo Esaiae compleretur*, tum subjicit v. 39: *propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias, excaecavit* etc. ubi Johannes non adimit illis fidem, quae est sola notitia et assensio, quia Judaei et Pharisaei veram et evidentem Christi ejusque doctrinae divinae notitiam habuerunt, Joh. 3, v. 2; sed eam, quae est etiam fiducia et plerophoria. Qualem ergo fidem Johannes reliquis Judaeis detrahit v. 37. 39. talem primoribus illis tribuit v. 42. quia utitur oppositione: *Non credebant in eum Judaei ceteri* v. 37. *neque poterant* seu *non volebant* in Christum credere v. 39. i. e. nolebant eum fide salvifica amplecti. *Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum*, v. 42. Ecce hos primores et horum fidem opponit reliquis Judaeis eorumque incredulitati. Quod autem uni oppositorum in ipso oppositionis actu sive tribuitur sive adimitur, id alteri oppositorum sive adimitur sive attribuitur. Quia igitur reliquis Judaeis fides salvifica adimitur, ergo his primoribus adscribitur. Feurborn.** Bellarminus exclamat: *si ita licet interpretari Scripturas, nihil unquam probari poterit.* Ergo ne ipsi videamur hoc gratis dicere, proferimus haec fundamenta: Vera fides cum confessione Christi perpetuo est conjuncta Ps. 116, v. 10: *Credidi, propter quod locutus sum.* Neve de Davide tantum hoc intelligatur, conjungimus dictum 2. Cor. 4, v. 13: *habentes eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, credidi, propter quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et loqui-* VII. 249.
mur; cum quo consentit illud apostolicum Rom. 10, v. 10: *Corde creditur ad justitiam, ore fit confessio ad salutem.* Atqui principes illi non confessi sunt Christum. Ergo non habuerunt veram fidem. Praeterea nullus vere credentium negabitur a Christo in die judicii. Atqui principes illos negabit in die judicii, siquidem, *qui erubescit propter Christum et sermones ejus in generatione hac adultera et peccatrice, illum non agnoscet pro suo, quando veniet in gloria Patris sui cum sanctis angelis*, Marc. 8, v. 38. Principes hi non solum pudore ac metu adducti noluerunt Christum confiteri, sed etiam abnegarunt eum, cum non contradixerint sanguinario illi decreto contra Christum facto, Joh. 11, v. 47. ad ipsos igitur pertinet pronuntiatum Christi Matth. 10, v. 33: *Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in coelis est.* Denique ne ulla supersit dubitatio, conferimus cum hoc loco dictum Christi Joh. 5, v. 44: *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem quaeritis, et gloriam, qua ea solo Deo est, non quaeritis?* ad quem locum editio Lugdunensis notis suis marginalibus nos remittit. En igitur illos ipsos, quos evangelista dicit in Christum credidisse, Christus negat posse credere, cum gloriam hominum divinae gloriae praeferant. Proinde ne palpabilis contradictio statuatur in verbis Christi et evangelistae, ipsa necessitas nos cogit, ut statuamus, in verbis evangelistae haudquaquam veram et salvificam fidem

sed historicum tantum assensum principibus Judaeorum tribui. ** Qui priorem sententiam amplectuntur, respondent, distinguendum esse inter τὸ *amare magis gloriam hominum quam Dei*, quatenus id resultat ex infirmitate et pusillanimitate sicut in Nicodemo, Josepho Arimathaeo et hisce Pharisaeis, ac quatenus illud provenit ex *Spiritu odii*, *superbiae*, *avaritiae*, *ambitionis* etc. illud non excludit statim *fidem salvificam*, *sed est signum fidei languidae*. Qui Joh. 5. describuntur, *noluerunt ad Christum venire*, v. 40; *dilectionem Dei non habuerunt in se ipsis*, v. 42; *gloriam a se ipsis acceperunt et gloriam*, *quae a solo Deo proficiscitur*, *non quaesiverunt*, unde quaerit Christus, *quo potestis credere?* q. d. nullo modo, ergo illi non fuerunt iidem qui Joh. 12. dicuntur *in Christum credidisse* vel non fuerunt tunc similiter affecti.** 3. Nec est quod Bellarminus quaerat firmamentum in phrasi *credere in Christum*, significet sane ea in aliis Scripturae locis veram cordis fiduciam, hoc tamen loco non posse ita accipi, ipse contextus satis manifeste conprobat, unde Erasmus alicubi notat, *phrasin eam quandoque pro fide historica accipi*. Exod. 14, v. 31: *Crediderunt in Deum et Moysen*. 4. Quod ex Augustini tract. 53. in Johannem Bellarminus adducit, *principes illos habuisse ingressum fidei*, *in quo si profecissent*, *amorem quoque humanae gloriae superassent*, id nobis non adversatur neque enim dicimus, principes illos nihil verae fidei habuisse, quin potius habuerunt aliquid fidei, non solum ratione notitiae et assensus, quo statuerunt, Deum esse cum Christo, sed forte etiam ratione cujusdam exiguae fiduciae, quae tamen in lucta carnis et spiritus protinus fuit exstincta, cum gloriam hominum magis amaverint, quam gloriam Dei. Tantum igitur abest, ut haec explicatio Augustini nostrae adversetur, ut eandem potius confirmet, si enim principes illi ingressum fidei tantum habuerunt, ergo non ipsam veram et salvificam fidem, sed tantum initium ejusdem. 5. Idem statuendum de altero ex ejusdem Augustini tractat. 54. in Johannem allegato loco, quo *illos*, *qui crediderunt*, *praedestinatos fuisse dicit ad vitam aeternam*, eosdemque postea distinguit, *quod alii confessi sint*, *quod crediderunt*, *alii vero non ausi id confiteri*. Neque enim dici potest, credentes illos promiscue ad vitam aeternam praedestinatos fuisse, siquidem id et veritati, et perpetuae Augustini sententiae repugnat, qui passim asserit, *neminem praedestinatorum perire*, consequens igitur est, horum credentium non fuisse eandem fidem, sed alios veram et justificantem fidem habuisse, nimirum eos, qui confessione fidem testati sunt, alios vero initium quoddam fidei, nimirum eos, qui non ausi sunt confiteri, quod crederent.

VII. 250. 2. 1. Cor. 13: Si habuero omnem fidem, caritatem non habeam, nihil sum.

190. Alterum argumentum petit Bellarminus ex 1. Cor. 13, v. 2. ubi apostolus sic loquitur: *Si habuero omnem fidem*, *ita ut montes transferam*, *caritatem autem non habuero*, *nihil sum*. Ergo fides haberi potest sine caritate. Respondemus: 1. Si vel maxime obtineretur de fide justificante, seu de fide promissionum loqui apostolum, nondum tamen evictum foret, eam absque caritate esse posse, siquidem conditionalis nihil ponit inesse. In principio capitis dicit apostolus: *Si linguis hominum loquar et angelorum*, *caritatem autem non habeam*, *factus sum velut aes sonans* etc. ex eo tamen non potest inferri, apostolum lingua angelorum locutum esse. Galat. 1, v. 8: *Licet nos aut angelus de coelo evangelizaret vobis*, *praeterquam quod evangelizavimus vobis*, *anathema sit;* ex quo non potest inferri, vel apostolos vel angelos de coelo, quatenus sunt ac manent tales, aliud evangelium praedicare posse. Quae Bellarminus huic responsioni opponit, facilem habent explicationem: *Sicut eloquentia*, *scientia*, *eleemosynae sine caritate esse possunt; ita et fides* (ait) *sine caritate potest esse*, *sed non prodesse*. Respondemus: de fide, per quam miracula fiunt, de qua apostolum hoc loco proprie agere Bellarminus agnoscit, libenter concedimus, eam sine caritate esse posse, sed non prodesse; si vero ad fidem justificantem hoc transferatur, dicimus esse disparem rationem eorum, quae invicem conferuntur; eloquentia, scientia, eleemosynae possunt esse sine caritate, non autem fides justificans, quae est *per dilectionem efficax*, Gal. 5, v. 6. At *si argumentum duceretur ab impossibili* (ait Bellarminus), *probaret conditionatam illam propositionem. Si fides esset sine caritate, non justificaret, ex quo efficitur, eam non justificare*, *nisi a caritate juvetur*, *ac per hoc non solum praesentia, sed etiam ope caritatis egere ad officium justificandi.* Respondemus: est fallacia consequentis. Fides, quae est sine caritate, non justificat, nimirum quia non est vera fides, absentia enim caritatis arguit absentiam verae et justificantis fidei; negato proprio et necessario effecto, ipsa quoque causa negatur; ex eo vero non potest inferri, quod fides in actu justificationis a caritate juvetur ejusque ope indigeat, aliud enim est loqui de natura verae fidei, aliud de ejusdem officio et proprietate in actu justificationis. Fides sola justificat, et tamen nunquam est sola, sicut haec uberius fuerunt suo loco exposita. 2. Sed enim non de fide justificante, sed de fide miraculorum loquitur apostolus, quod probamus ex scopo, ex antecedentibus et consequentibus, adeoque ex ipsis hujus textus visceribus. Scopus apostoli in c. 12. 13. et 14. hujus epistolae est agere de variis ac peculiaribus donis Spiritus sancti in ecclesia eorumque abusu, inter quae erat *fides miraculorum*, ubi commendat apostolus inprimis Christianam caritatem, quam omnibus illis specialibus charismasi jure praeferri docet, nequaquam vero de doctrina aut modo justificationis agit. Idem probat sonus verborum. Si habuero omnem fidem, *ita ut montes transferam*, h. e. si habuero tam excellentem fidei miraculosae gradum, ut etiam montes transferre possem, caritatem autem non habuero, nihil sum. Ambrosius in comm. hujus loci: *Virtutes facere aut daemonia per fidem ejicere*, *Dei*

virtus et gloria est, nec hoc ad meritum proficit, nisi quis bonae conversationis fuerit aemulus. Illam autem fidem a caritate abesse posse non inviti concedimus, sic enim diserte loquitur Christus Matth. 7, v. 22: *Multi dicent in die illa, nonne daemonia ejecimus et virtutes multas fecimus in nomine tuo?* v. 23: *et tunc confitebor illis, quia non novi vos.* Alia vero ratio est justificantis et salvificae fidei, quae *per dilectionem* semper *est efficax*, Gal. 5, v. 6. quae apprehendit Christum, et in Christo remissionem peccatorum, cum qua conjunctum est renovationis donum. *Qui Christi sunt*, dicit apostolus Gal. 5, v. 24. *crucifixerunt carnem cum concupiscentiis suis.* 2. Cor. 5, v. 17: *Si quis est in Christo, est nova creatura.* 3. Regerit Bellarminus, *fidem miraculorum esse ipsam justificantem fidem, sed excellentem;* at hoc superius fuit refutatum. Quorum unum potest esse sine altero, ea non sunt essentialiter unum. Fides miraculorum potest esse sine fide justificante, et fides justificans potest esse sine fide miraculorum. Prius manifestum est ex Matth. 7, v. 23. posterius ex praxi vere piorum. Et Abrahae et Johannis Baptistae fides fuit excellens
VII. 251. fides, neutra tamen fuit fides miraculorum. 4. Nec juvat Bellarmini causam, quod Marci ult. verbis Christi: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit*, subjungitur: *signa eos, qui crediderint, haec consequentur.* Item quod Hebr. 11. de sanctis dicitur, *ipsos fide vicisse regna, obturasse ora leonum, exstinxisse ignem* etc. quod Luc. 17. discipulis dicitur: *Si habueritis fidem velut granum sinapis, dicetis arbori huic: transplantare* etc. Id enim solum ex his et similibus dictis colligitur, fidem justificantem in quibusdam fuisse conjunctam cum dono faciendi miracula, inde autem non sequitur, fidem justificantem et miraculorum esse omnino eandem. Stapletonus in promt. morali f. 627. scribit, *etiam vera miracula ab antichristo ejusque praecursoribus, adeoque quibuslibet haereticis fieri posse;* at quis illis fidem justificantem tribuet? Ipse Bellarminus lib. 1. de grat. et lib. arbit. c. 10. statuit, *gratias gratis datas* (h. e. charismata illa peculiaria Spiritus sancti, quae recensentur 1. Cor. 12. et sic etiam fidem miraculorum) *a gratia gratum faciente separari posse*, quomodo igitur vera et justificans fides erit eadem cum fide miraculorum? 5. At *sub finem capitis* 1. Cor. 13. *conjungit apostolus fidei spem et caritatem, loquitur ergo de fide justificante.* Respondemus: ex eo non post inferri, fidem signorum esse ipsam fidem justificantem, sed proponitur ibi novum argumentum, cujus haec est sententia: Sicut caritas praestat omnibus Spiritus sancti donis, et in his etiam fidei miraculorum; ita quoque si conferatur cum fide et spe, major est illis, nimirum ratione objecti, quia ad plures diffunditur, et ratione durationis, quia in vita aeterna duratura est, recte ergo hinc concluditur, caritatem aliquando fore sine fide et spe, nimirum in vita aeterna, non autem fidem sine dilectione. Ambrosius in comm. addit tertium ἐξοχῆς membrum, *quia ut fides praedicaretur, et spes esset vitae aeternae, caritas praestitit.* 6. At *particula* omnem *significat omnem gradum fidei.* Respondemus: in genere fidei miraculorum. Non enim simpliciter dicit apostolus πᾶσαν πίστιν, omnem seu quamlibet fidem, sed πᾶσαν τὴν πίστιν, nempe τῶν ἐνεργημάτων seu τῶν δυνάμεων, notatur igitur certa species fidei et signum quantitatis universale exprimit complexum individuorum sub illa specie contentorum, quasi dicat, quicquid uspiam fidei est in omnibus et singulis θαυματούργοις, si illud omne in unum conferatur, et in me esset, etc.

191. Tertium argumentum petit Bellarminus ex c. 2. Jacobi, ubi docetur, *fidem sine operibus non justificare, et tamen sine operibus inveniri posse.* 3. Jac. 2: Fides sine operibus mortua est. Respondemus: cum ex 2. cap. Jacobi multa in subsidium suae causae Pontificii petant, nimirum quod fides et opera simul justificent, quod fides formetur per caritatem, quod vera fides possit esse sine operibus, quod sit quaedam justificatio secunda, etc. ideo analysin ejus capitis proponere necessarium fuerit, ut de omnibus rectius fieri possit judicium. Quamvis vero auctoritatem hujus epistolae non subterfugiamus, monemus tamen, quod Eusebius lib. 2. hist. eccles. c. 23. de hac epistola statuat, eam νοθεύεσθαι, cum non multi veterum ejus meminerint, unde Cajetanus in comm. hujus epistolae sic scribit: *Non est usque adeo certum, an epistola haec sit Jacobi fratris Domini. Salutatio hic posita tam pura est, ut nulli salutationi alterius cujuscunque apostolicae epistolae sit conformis; nam nihil Dei, nihil Jesu Christi, nihil gratiae, nihil pacis sonat, sed profano more salutem, nec ipse se ipsum nominat apostolum, sed tantum servum Jesu Christi.* Erasmus in annot. c. 5. Jacobi: *De hac epistola, tametsi salubribus praeceptis referta, dubitatum est olim, cujus esset, nec enim referre videtur usquequaque majestatem illam et gravitatem apostolicam, nec hebraismi tantum, quantum a Jacobo, qui fuerit Hierosolymitanus, exspectaretur.* Sed quicquid sit de auctoritate hujus epistolae, de qua alius dicendi locus, manifestum est, et fidei et justificationis verbum aliter accipi a Jacobo, quam a Paulo Rom. 3. et 4. quod ex analysi hujus secundi capitis manifestum. v. 14. propositio habetur: *Quid prodest, si quis dicat, fidem se habere, ἐάν τις λέγῃ πίστιν ἔχειν, opera autem non habeat, nunquid* VII. 252.
potest ἡ πίστις, fides illa, salvare eum? Fides ergo apud Jacobum non accipitur absolute pro fide justificante, sed pro externa fidei professione, ut ipse verborum sonus ostendit; idem etiam probat scopus apostoli, disputat enim contra eos, qui doctrinam de justificatione fidei non recte percipientes multa de fide garriebant, eandem vero operibus non demonstrabant; docet igitur, externam illam fidei professionem, si non sit conjuncta cum propriis fidei justificantis effectis, scilicet operibus bonis, non justificare; id probat v. 15. et 16. a pari: Quemadmodum non est vera caritas, quae nudis verbis egenum solatur, re ipsa autem nihil beneficii eidem

exhibet; (Johannes illud vocat *diligere sermone tantum et lingua, non etiam opere et veritate.* 1. epist. 3, v. 18.); ita quoque non est vera fides, quae externa tantum professione jactatur, nulla interim bonorum operum fructificatione conspicua. Haec ἀπόδοσις proponitur v. 17: *Sic et fides* (ἡ πίστις, illa fidei externa professio) *si non habeat opera, mortua est in semet ipsa,* (non est vera, viva et justificans fides, sed inane quoddam simulacrum et mortuum cadaver. Quemadmodum homo est et dicitur homo, quando opera vitae exercet ac se vivere demonstrat; quando vero anima ex corporis domicilio egressa est, ut inde corpus exanime et mortuum sit, non amplius est et dicitur homo, sed cadaver; ita fides, quae cum externa professione conjuncta habet opera, per quae sese vivere demonstrat, vera et viva fides est, sed quando desunt opera, tunc est fides mortua, aequivoce sic dicta, quemadmodum mortuum cadaver aequivoce est homo; est fides nominalis, non realis; putativa, non vera; cadaver fidei, non ipsa vera et viva fides.) Pergit apostolus v. 18: *Sed dicet quis, tu fidem habes, et ego opera habeo; ostende mihi fidem tuam sine operibus et ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.* Sensus est, si opera non appareant exterius, non posse quoad homines sciri, interius adesse fidem. Hortatur igitur apostolus ad fidem ex operibus ostendendam, quam exhortationem per prosopopoeian exornat; introducit enim aliquem vera fide praeditum, qui alloquitur vanum fidei jactatorem atque ab eo operum testimonium postulat. v. 19: *Tu credis, quoniam unus est Deus, bene facis, etiam daemones credunt et contremiscunt.* Ostendit apostolus, non solum externam fidei professionem sine bonis operibus esse inanem, sed ne quidem generalem illam sive historicam fidem (qua quis in genere credit, Deum esse, et quae in ipsius verbo continentur vera esse) ad salutem sufficere, id probat exemplo diabolorum, qui credunt, esse Deum, nec tamen hac fide salvantur, sed potius propter extremi judicii et damnationis exspectationem perhorrescunt et contremiscunt. v. 20: *Vis scire, o homo inanis, quoniam fides illa* (quam exterius tantum profiteris sine bonorum operum testimonio) *sine operibus mortua est?* quasi diceret: audi duo illustria exempla Scripturae, alterum Abrahae patris omnium credentium, alterum Rahabae, quae evidenter testantur, non ex fidei professione, bonis operibus destituta, sed ex fide, quae bona opera ex se profert, hominem justificari. v. 21: *Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare?* h. e. Abrahamus non nudis verbis jactavit fidem, sed operibus testatus est, se habere veram fidem, qua coram DEO justificatus est (quae interpretatio colligitur ex v. 18: *ostende mihi fidem tuam ex operibus);* v. 22: *vides quoniam fides cooperabatur operibus illius et ex operibus fides consummata est (ἐτελειώθη);* v. 23: *et impleta est Scriptura: Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus Dei appellatus est.* Gen. 15, v. 6. 2. Paral. 20, v. 7. Esa. 41, v. 8. Ex hoc Abrahae exemplo ita concludit apostolus v. 24: *Videtis igitur, quoniam homo ex operibus justificatur et non ex fide tantum.* Ceterum ut hoc argumentum apostoli recte intelligatur, repetendus est scopus et principalis propositio ex v. 14. quod scilicet fidei nomine h. l. intelligatur externa fidei coram hominibus professio, ac proinde haec disputatio non est trahenda ad ipsam coram DEO justificationem. Professio illa fidei, si vera est, ho- VII. 253
minis est jamdum justificati: sin vero falsa, est inane et mortuum fidei simulacrum; an vera sit, ex operum testimonio elucescit, quae si absint, nihil restat praeter inane fidei nomen. Hoc probat apostolus inter cetera etiam Abrahae exemplo, qui non nudis verbis jactitavit fidem, sed operibus, praesertim vero insigni illa obedientia in filii oblatione eam testatus est, ubi fides cooperata est operibus, h. e. professio illa fidei concurrit cum operibus professioni consentaneis ad communem illum effectum, videlicet Abrahae fidem testandam, et *ex operibus fides consummata est,* h. e. fidei illa professio per opera eidem consentanea coram hominibus demonstrata est, quod sit vera et viva fides, et sic in illo fine perfectionem suam adepta, quod scilicet hominibus vera esse cognita est (sicut actus primus dicitur perfici ab actu secundo, ita fides operibus perficitur, quia operando se declarat.) **Paulus agit de justificationis consecutione, Jacobus de justificationis declaratione seu testificatione. Fides cooperatur Abrahami operibus non in actu justificationis, Abraham enim jam tum erat justificatus, sed in exercitio et declaratione justitiae acceptae. *Fides enim duxit eum ad opera,* ut Thom. h. l. exponit. Perer. in disp. 1. c. 4. Rom. num. 4: *Cuicunque operanti fides cooperatur, et docens, quid agendum sit, et incitans ad agendum et moderans in agendo et dirigens actionem in eum finem, ad quem referri res oportet, et fulciens et sustentans agentem, ne deficiat et ab agendo desistat.* Haec ille rectissime. Ex operibus fides Abrahami fuit consummata, non quasi opera fuerint forma fidei, effectus enim non informat causam, sed ut Dionysius Carthusianus exponit, *quia magnitudo fidei, qua tunc Abraham credidit Deo, postmodum est approbata Deo ac aliis declarata per hoc, quod filium suum paratus fuerit Deo offerre, tunc itaque publice et quasi consummate innotuit, quod antea Deo et Abrahamo fere soli notum erat, Abrahamum nimirum tantopere Deo fidere posse.* Perficitur fides per bona opera, sed perfectione externa sive demonstrativa, non vero essentiali. Non aliter ac apud Aristotelem libro 10. ethic. cap. 4. dicitur *voluptatem perficere actionem virtuosam,* scilicet ut finis quispiam postea accedens et perfectionem actionis demonstrans, uti ipsemet sese ibidem explicat. ** *Et impleta est Scriptura: credidit Abraham Deo* etc. ubi accurate observandum, apostolum non ab-

solute argumentari ex dicto illo Geneseos, *credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam,* sicut apostolus Paulus Rom. 4, v. 3. facit, qui contrarium potius ex eo deducit, videlicet Abrahamum coram DEO justificatum esse fide, et non ex operibus; sed Jacobus argumentatur ex complemento illius dicti, quod insigni illo opere Abrahamus fidem suam testatus sit, quo quidem opere completa sit Scriptura, quae de Abrahamo dicit, credidit Deo; perinde ut Petrus Act. 13, v. 32. et 33. in resurrectione Christi completum esse ostendit, quod dicitur Psalm. 2, v. 7: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Conclusio ergo Jacobi sic accipienda, ut praemissis exacte respondeat, et ex illis sponte sequatur. *Videtis, quoniam ex operibus justificatur homo,* id est justus coram hominibus declaratur, et non ex fide tantum, hoc est non ex nuda fidei professione. Opera sola sine fidei professione non justificant, hoc est vere fidelem Christianum arguunt; nec sola professio fidei sine operibus justificat sive justum et vere fidelem declarat, sed fidem et opera oportet esse conjuncta, verus enim Christianus is demum censendus, qui fidem in Christum publice profitetur ac operibus professioni illi consentaneis eandem demonstrat. Pergit apostolus et alterum ex Scripturis profert exemplum, quo probet, nudam fidei professionem non sufficere ad fidei et justitiae testimonium, v. 24: *similiter et Rahab meretrix nonne ex operibus justificata est suscipiens nuntios et alia via ejiciens?* Auctor epistolae ad Hebraeos c. 11, v. 31. testatur, Rahabam fide non periisse cum incredulis, hanc fidem concepit ex auditu verbi et miraculorum divinorum, ut patet Joh. 2, v. 9. 10. et 11. eandem testata est insigni illo opere, quod recepit nuntios Israëliticos, erat enim hoc cum praesentissimo vitae periculo conjunctum. Sic ergo fide, id est professione fidei et operum testimonio, laudem justitiae consecuta est. Tandem similitudine quadam declarat apostolus metaphoram v. 17. usurpatam de fide
VII. 254. sine operibus mortua. *Sicut corpus sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est,* v. 26. Vetus interpres vocabulum πνεύματος sine articulo positum recte reddidit per spiritum, id est respirationem, sicut passim in Scripturis non essentialiter, sed effective haec vox usurpatur, praesertim si absit articulus, ut sit sensus: Quemadmodum corpus sine respiratione, quae est immediatus animae ἐνσωμάτου effectus ac certum vitae testimonium, est et judicatur mortuum; eodem modo fides, hoc est externa fidei professio, sine operibus est mortua et inane quoddam simulacrum vita et motu destitutum; πνεύματος vocem non posse hoc loco accipi de anima, ostendimus superius §. 121. sequeretur enim, opera esse formam fidei internam, quod ne ipsi quidem Pontificii volunt. Refero huc verba Bellarmini lib. 1. de justificat. 15: *Vita non est de essentia fidei, quemadmodum est de essentia hominis, sed per metaphoram dicitur fides viva, cum operatur, mortua, cum non operatur.* Breviter: 1. Paulus agit de justificatione adhuc consequenda, Jacobus de demonstranda hominibus justificatione jamdum per fidem obtenta. 2. Paulus considerat hominem justificandum in foro poli, Jacobus hominem justificatum in foro soli. 3. Paulus cum iis agit, qui justificationis modum et causas ignorabant: Jacobus de illis, qui justificationis modo recte cognito nequiter illo ad licentiam carnis abutebantur. 4. Paulus agit de fide interna, vera et justificante, Jacobus de exteriori fidei professione et historica notitia. 5. Paulus agit de fide in actu justificationis apprehensione Christi occupata, Jacobus urget fidei exercitia in operibus pietatis. 6. Paulus agit de justificatione interna coram Deo: Jacobus de justificatione externa coram proximo. 7. Paulus agit de justificationis causis, Jacobus de justificationis effectis et testimoniis. Atque haec est genuina interpretatio hujus secundi capitis, cujus vestigia in scriptis veterum quoque occurrunt. Augustinus in enarrat. Psalm. 31: *Jacobus ipsius Abrahae commendavit opera, cujus Paulus fidem, et non sunt sibi adversi apostoli. Dicit autem, Abrahae opus omnibus notum. Abraham filium suum immolandum DEO obtulit, magnum opus, sed ex fide; laudo superaedificationem operis, sed video fidei fundamentum; laudo fructum boni operis, sed in fide agnosco radicem.* Ibid.: *Nemo jactet bona opera sua ante fidem, nemo sit piger in operibus accepta fide.* Idem in libris octog. trium quaestionum quaest. 76: *Cum Jacobus bona opera commemorat Abrahae, quae ejus fidem comitata sunt, satis ostendit, Paulum apostolum non ita per Abraham docere, justificari hominem per fidem sine operibus, quasi, si quis crediderit, non ad eum pertineat bene operari, sed ad hoc potius, ut nemo meritis priorum bonorum operum arbitretur se pervenisse ad donum justificationis, quae est in fide.* Ibid.: *Justificatus per fidem quomodo potest nisi juste deinceps operari? Ideo exemplo Abrahae et apostolus Paulus utitur, quia sine operibus legis, quam non acceperat, per fidem justificatus est; et Jacobus, quia fidem ipsius Abrahae opera bona consecuta esse demonstrat.* Thom. Aquin. in c. 3. Gal.: *Dicendum, quod nemo justificatur in lege, h. e. per legem, nam per eam cognitio quidem peccati habebatur, ut dicitur Rom. 3, sed non habebatur per eam justificatio, ex operibus enim nemo justificatur.* Postea sibi objicit: *Jac. 2. dicitur: nonne Abraham justificatus est ex operibus?* respondet autem: *justificare potest accipi dupliciter, vel quantum ad executionem et manifestationem justitiae, et hoc modo justificatur homo, h. e justus ostenditur ex operibus operatis* etc. Ibid.: *Opera non sunt causa, quod aliquis sit justus apud Deum, sed potius executiones et manifestationes justitiae.* Haec Thom. Gloss. ord. Jac. 2: *Abraham per opera, quae fecit, justus non fuit, sed sola fide; oblatio vero ejus est opus et testimonium fidei et justitiae.* Bellarmino haec nostra interpretatio non probatur, ideo lib. 1. de justificat. c. 15. testimonio tertio,

quinque argumentis conatur probare, *Jacobum non loqui de umbra quadam fidei* (quod dicit, velle Calvinum), *sed de vera fide, quae omnino justificat, si non desint cetera requisita.* lib. 4. de justif. c. 18. disputat, *Jacobum docere, quod operibus bonis homo justus magis justificetur atque adeo*
VII. 255. *fiat justior.* Respondemus: de secunda justificatione per opera suus erit dicendi locus, hac vice respondemus, Jacobum agere de professione fidei in genere, cui si respondeant opera, veram et vivam fidem esse; sin minus, mortuam et falsam esse concludit, argumenta igitur Bellarmini nos non feriunt. Verba apostoli satis diserta sunt, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, non ergo de fide in sese, sed de externa fidei professione agit, quam bonorum operum testimonio comprobandam esse arguit.

4. In ecclesia sunt boni et mali.

192. Quartum argumentum petit Bellarminus ex illis testimoniis, quae docent, *in ecclesia esse bonos et malos*, ut Matth. 3, v. 12. 22. 25. ubi variis similitudinibus hoc ipsum declaratur. *Omnes illi, qui sunt in ecclesia, habent fidem. At quidam eorum, qui sunt in ecclesia, sunt mali. Ergo fides eorum, unde dicuntur fideles, cum peccato, unde dicuntur mali, potest esse conjuncta.* Respondemus: 1. Ambiguitas quatuor terminos syllogismo inducit. Fidelis dicitur vel de eo, qui profitetur Christianam fidem, hoc modo omnes Christiani sunt et dicuntur fideles, respectu scilicet habito ad ethnicos infideles; vel de eo, qui veram et salvificam fidem, quae per caritatem efficax est, non habet, et hac ratione multi in ecclesia non credunt. 2. Regerit Bellarminus, *nos petere principium;* at superius clarissime evicimus, fidem non solum esse notitiam historiae, sed etiam fiducialem Christi apprehensionem, qua impoenitentes, increduli et Epicurei secure indulgentes peccatis destituuntur, licet sint in externo ecclesiae coetu et fidem Christianam profiteantur. 3. At, inquit Bellarminus, *nunquam reprehenduntur mali hoc nomine, quod fidem amiserint, sed quod opera omiserint.* Matth. 22. *reprehenditur, qui non habet vestem nuptialem, non alia de causa, nisi quia vestem illam non habet. Illa autem vestis interprete Hieronymo, Chrysostomo et Gregorio caritatem significat.* Matth. 25. *non reprehenduntur virgines fatuae, nisi quod oleum, hoc est opera misericordiae, non habuerint, et in eodem c. 25. non damnantur ii, qui ex grege Dominico a sinistris erunt, nisi propter mala opera, non autem propter carentiam fidei, nec incestuosus Corinthiacus, nec Ananias et Saphira, nec Simon Magus arguuntur propter infidelitatem, sed propter alia peccata.* Respondemus: Fides vera et salvifica non ita incurrit in oculos, ut externa opera, quid ergo mirum, facinorosos in ecclesia propter exteriora delicta potissimum accusari? ex eo tamen colligi haudquaquam debet, quod veram et salvificam fidem adhuc habeant, quin imo diserte scribit apostolus, *eum, qui suorum curam non habet, fidem abnegasse*, 1. Tim. 5, v. 8. ac de Alexandro et Hymenaeo asserit, quod *repellentes bonam conscientiam circa fidem naufragium fecerint*, 1. Tim. 1, v. 19. Neque vero concedimus, incredulitatem in malis non argui a Spiritu sancto, quin imo contrarium diserte testatur Christus Joh. 16, v. 8: *Spiritus sanctus cum venerit, arguet mundum de peccato;* v. 9*: quia non credunt in me;* ex quo loco recte colligit Augustinus, *incredulitatem esse principale et capitale illud peccatum, quo manente cetera quoque manent.* Rom. 11, v. 20. *per incredulitatem ex olea vitae et salutis* Judaei dicuntur *excisi.* Per vestem nuptialem Matth. 22, v. 12. primario ac proprie intelligitur vera et salvifica fides juxta interpretationem apostoli Gal. 3, v. 26: *Omnes filii Dei estis per fidem in Christo JESU;* v. 27*: quicunque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis;* haec est *ornatus sanctitatis*, Psalm. 110, v. 3; *vestis salutis et pallium justitiae*, Esa. 61, v. 10; quo *teguntur* peccata nostra, Psalm. 32, v. 1. hac veste nuptiali destituuntur hypocritae, siquidem vera illa fides cum contritione et serio pietatis studio semper est conjuncta, ubicunque est vera illa fides, qua Christum apprehendimus et in *dilecto illo* a DEO *diligimur*, Ephes. 1, v. 6. ibi immediate sequitur, ut per sanctam vitae conservationem *Christum* etiam *induamus*, Rom. 13, v. 14. quod alibi vocatur *induere novum hominem*, Eph. 4, v. 24. Id ipsum docent pii veteres. Basilius in c. 9. Esaiae tom. 3. p. 448: *Sane Christianorum vestimentum obnubens peccati turpitudinem fides est, qua in Christum credimus, quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Origenes hom. 20. in Matth. *illos* dicit *carere nuptiali veste, qui Christum non induerunt.* Ambrosius lib. 4. VII. 256.
de fide c. 1. vocat *nuptiale fidei vestimentum.* Chrysostomus hom. 41. operis imperfecti tom. 2. col. 1043: *Nuptiale vestimentum est fides vera, quae est per Jesum Christum et justitiam ejus.* Augustinus lib. 2. quaest. evangelicarum q. 13. *sine veste esse, est fide vera destitui.* Alibi tamen caritatem et bona opera per vestem nuptialem intelligunt, quod nobis non adversatur. Si enim per vestem nuptialem intelligere volumus eam, propter quam et per quam Deo placemus, id est illam justitiam, quae nos Deo gratos reddit, coram Dei judicio consistit ac turpitudinem nostram tegit, requirit fidei analogia, ut de justitia Christi per fidem apprehensa explicetur. Si vero per vestem nuptialem intelligere cupimus eam, in qua Deo placemus, hoc est totum illum decorem et ornatum, qui est in renatis, explicanda erit de fide cum suis fructibus Galat. 5, v. 22. descriptis, haec enim omnia in piis et renatis Deo placent. Per *oleum* in parabola de virginibus fatuis non absurde intelligitur consolatio ex verbo evangelii, haec enim est oleum illud, quo lychnus fidei in cordium lampadibus alitur, ut lucem bonorum operum de se spargat. Neque tamen nobis adversatur, quod Augustinus lib. 83. quaest. q. 59. et Hieronymus in comment. Matth. 25. per lampades intelligunt virtutum opera; exstinctis enim lampadibus ipse quoque fidei lychnus deficit, hoc est

neglecto bonorum operum studio vera fides exstinguitur, vel potius exstincta judicatur.

5. Nihil impedit caritatem a fide separari.

193. Quintum argumentum petitur a propria ratione fidei et caritatis. *Si fides et caritas inter se disjungi non possent, vel id ex eo fieret, quod una esset de ratione alterius, vel certe quod una necessario nasceretur ab altera; neutrum autem dici potest; non primum, quia fides et caritas sunt duae distinctae virtutes; nec secundum, tametsi enim caritas oriatur ex fide, tamen non oritur ut propria passio, quae necessario fluit a subjecto, sed ut virtus, ad quam alia disponit et inclinat.* Respondemus: 1. Fides ita describitur ab apostolo, non quod tantummodo disponat ad caritatem, sed quod per eam *efficax* sit, Galat. 5, v. 6. fidei ergo haec est natura et proprietas, quod per caritatem sese exserat, et repetenda hoc loco omnia argumenta, quae pro sententiae nostrae confirmatione superius produximus. 2. Quamvis ergo fides et caritas sint distinctae virtutes, ex eo tamen non sequitur, quod possint invicem separari, aliud enim est διαίρεσις, aliud ἀφαίρεσις; aliud distingui, aliud separari. 3. Bellarminus fidem intelligit de nuda notitia et assensu, quid ergo mirum, quod statuat, hanc fidem solummodo disponere et inclinare ad caritatem; nos autem agimus de vera et salvifica illa cordis fiducia, qua evangelicam promissionem de remissione amplectimur, Christum recipimus, vivo coelestis consolationis sensu perfundimur et Spiritu sancto donamur; ab hac fide quomodo abesse poterit caritas? qui summum illud bonum vere agnoscit, ejusdemque particeps fit per fidem, quomodo non amplecteretur illud per caritatem? In cujus corde lux fidei oritur, quomodo bonorum operum radios ex sese non spargeret? 4. Quae de comparationibus a nostris ad hujus rei declarationem adhibitis Bellarminus addit et dissimilitudines in eis quaerit, ea facilem habent explicationem, neque enim necesse est paradigmata καθόλου et omni ex parte convenire; ipsi sane Pontificii fatentur, *fidem esse radicem ac genetricem bonorum operum*, jam vero radix et genetrix non solum disponendo et inclinando, sed vere producendo agunt in arboris et foetus fructificatione. 5. *Operationem caritatis similitudine ignis in Scriptura declarari concedimus;* concedat nobis vicissim Bellarminus, operationem fidei conferri luci, quae radios bonorum operum de se spargit; nec caritas agit per fidem, sed *fides agit per caritatem*, ut disertis verbis apostolus asserit Gal. 5, v. 6.

6. Justificatio etiam penderet ab operibus.

194. Sextum argumentum continet deductionem ad absurdum. *Si fides necessario conjuncta est cum dilectione et operibus bonis, consequens est, justificationem hoc ipso, quod pendet a vera fide,*
VII. 257. *pendere etiam ab operibus et dilectione, quae est impletio legis, ac per hoc neminem certum esse posse, se esse justificatum, atque omnino impossibilem esse justificationem.* Respondemus: 1. est in argumento fallacia consequentis; non enim quia fides justificans non est sine operibus, inde consequens est, ipsam justificationem pendere ab operibus, ut ostendimus superius; diversa enim sunt haec enuntiata: Fides est sine operibus et fides justificat sine operibus. 2. Nec dilectio tanquam forma quaedam fidem perficit, aut veram eam efficit, sed ex fide tanquam fructus oritur, et fidem veram esse ostendit, cum haec sit verae et justificantis fidei natura, ut apprehensa in Christo justitia per dilectionem sese exserat. 3. Aliud ergo est ex bonorum operum testimonio de fide judicare, aliud vero ipsam justificationem operibus tribuere; prius haudquaquam incertam vel impossibilem reddit justificationem, cum non respiciatur vel quantitas vel meritum bonorum operum; posterius autem conscientiis territis omnem consolationem eripit et justificationem incertam adeoque impossibilem facit, nemo enim certus esse potest, se tantum habere bonorum operum, quantum requiritur ad justificationem; imo quilibet conscientiae testimonio convincitur, se non habere tantum bonorum operum, quantum requiritur ad perfectam legis impletionem et justificationem promerendam. 4. Certitudo justificationis proprie immediate et quoad nos non dependet a caritate, sed ex fide et interno Spiritus sancti testimonio Rom. 8, v. 16: *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei.* 1. Joh. 5, v. 10: *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se ipso.* Caritas testatur de fide, cujus necessarium consequens est, et aliis, ad quos sese profert, justificationem nostram persuadet. Quae ex patribus septimo loco Bellarminus 7. Patrum dicta.
adducit, loquuntur vel de fide historica, vel de externa ejusdem professione, quid autem de vera, justificante, et salvifica fide statuant, ex superioribus manifestum.

Causa formalis justificationis.

195. Exposita natura et proprietatibus verae fidei, quae est causa instrumentalis justificationis, restat ut ad causam ejusdem formalem descendamus. Bellarminus lib. 2. de justif. cap. 1. objicit nostris inconstantiam in explicanda forma justificationis: *Lutherus aliquando fidem, aliquando Christum ipsum fide apprehensum causam formalem justificationis statuit. Philippus fidem nobis pro justitia imputari dicit, addit tamen non propter ipsam fidei virtutem, sed propter Christi meritum nos justos coram Deo reputari, dicit autem nos fide justificari, quia fides apprehendit Dei misericordiam. Osiander narrat viginti discrepantes sententias de justificatione, ipse autem docet, formalem causam justificationis esse illam ipsam justitiam, qua Deus essentialiter justus est. Illyricus scribit, justitiam, quam Deus imputat, non esse qualitates aut virtutes nostras, neque ipsam DEI essentiam, sed totum opus, quod Christus DEUS et homo in una persona, mediator noster pro toto genere humano praestitit. Calvinus statuit, imputari quidem nobis Christi justitiam et propter eam condonari peccata, sed tamen in ipsa peccati remissione proprie sitam esse justitiam. Bucerus duplicem introducit justitiam, unam imperfectam,*

quae sita sit in virtutibus nobis inhaerentibus; alteram perfectam, quae sit Christi justitia nobis imputata. Bucero assentiuntur Piggius et auctores antididagmatis Coloniensis. Ex his quinque discrepantes opiniones et errores de justificatione Bellarminus colligit: 1. formalem causam justificationis esse fidem; 2. formalem causam justificationis esse Christi obedientiam et justitiam nobis imputatam; 3. formalem causam justificationis esse justitiam Dei essentialem nos inhabitantem; 4. formalem
VII. 258. causam justificationis proprie sitam esse in remissione peccati; 5. formalem causam justificationis duplicem esse, justitiam nostram inhaerentem et Christi justitiam imputatam.

Argumenta Osiandro opponenda.

196. Salmeron hoc quinario numero contentus esse noluit, ideo tom. 15. comm. pag. 25. viginti duas discrepantes de justificatione sententias Lutheranis tribuit; nobis cum Bellarmino res erit, cui respondemus: Tertiam et quintam ex his sententiis nobis non posse tribui, quod enim Osiandri errorem attinet (de quo vide Sleidan. lib. 22. pag. 700.), is nostrorum scriptis protritus ac sopitus est, antequam Bellarminus manum scriptioni admovit. **Osiand. cent. 16. hist. eccles. lib. 3, c. 1. parentis errorem interpretatur *non de justificatione ipsa, sed de renovatione, h. e. non quasi sensisset, inhabitantem essentialem DEI justitiam opponendam esse coram judicio Dei terroribus conscientiae, sed Deum in homine jam reconciliato habitantem facere, ut homo re ipsa justus fieret, h. e. per Spiritum s. renovaretur, ut juste vivere inciperet.* Viderint autem Pontificii, quam procul absint ab Osiandrismo, ut quando Cochlaeus scribit, *dilectionem, qua justificamur, esse ipsum Deum*, et Coster. in enchir. c. 6. p. 264. *donum justitiae nobis infusae esse Spiritum s.* quod fortasse mutuatus est a Lombardo, qui caritatem, qua diligimus Deum et proximum, vocat *Spiritum s.* lib. 1. dist. 17. §. 2. Ex his sic argumentamur: Donum justitiae nobis infusae est forma justificationis nostrae. Donum justitiae nobis infusae est Spiritus s. Ergo Spiritus s. est forma nostrae justificationis. Viderit ergo Bellarminus, quomodo sibi conveniat cum socio, antequam refutet Osiandrum lib. 2. de justif. c. 6.** Opponenda autem sunt huic opinioni sequentia fundamenta: 1. Justificatio nostra definiente apostolo Rom. 4, v. 7. Psalm. 32, v. 1. consistit in remissione peccatorum. Atqui ubi est essentialis Dei vel Christi justitia inhabitans, ibi non opus est peccatorum remissione. 2. Scriptura docet, justificationem consistere in imputatione justitiae sive obedientiae illius, quam Christus mediator nostri loco praestitit, ut infra docebimus. Ergo causa formalis justificationis non est essentialis DEI vel Christi justitia in nobis habitans. 3. Quicquid est ignis consumens, eo non sumus formaliter justi. Atqui justitia DEI essentialis est ignis consumens. Ergo justitia Dei essentiali non sumus formaliter justi. 4. Justitia, qua coram Deo sumus justi, revelatur in evangelio. At justitia DEI essentialis proprie loquendo non revelatur in evangelio, quod est laetum nuntium de misericordia DEI et beneficiis Christi, lex autem est speculum justitiae divinae. 5. Essentiali Dei justitia nemo justus est nisi solus Deus, quemadmodum essentiali DEI omnipotentia nemo est potens nisi solus Deus, siquidem essentia et essentialia idiomata DEI sunt ἀκοινώνητα omnibus creaturis extra ὑπόστασιν λόγου existentibus. Quod si credentes ab essentiali Dei justitia inhabitante essent ac dicerentur justi, utique etiam ab inhabitante essentiali Dei omnipotentia essent omnipotentes. 6. Opinio illa, quod essentiali Dei justitia formaliter simus justi, tollit finem incarnationis, et nefariam introducit naturarum in persona Christi distractionem. Si enim essentiali Dei justitia sumus justi, quid opus fuit, Filium DEI incarnari et in assumta humana natura pro peccatis nostris tanto labore satisfacere? Si essentiali Dei justitia sumus justi, consequens erit, Christum sola sua divinitate, non etiam humanitate esse nostram justitiam, cum tamen Christus mediator dicatur nobis a DEO factus justitia etc. 7. Gratiosa DEI inhabitatio est consequens justificationis. Ergo non ipsa forma. Antecedens patet, quia oportet personam prius DEO reconciliari et peccata, quae nos elonginquant a DEO, remitti, antequam homo fiat domicilium et templum DEI.

An duplex sit forma justificationis, justitia imputata et inhaerens.

197. Quod ad quintam opinionem attinet, formalem causam justificationis esse duplicem, justitiam nobis inhaerentem et Christi justitiam imputatam, ea itidem non potest nostris ecclesiis tribui. Quid enim nobis cum Piggio Romanae sedis patrono?
Bucero quidem eandem tribuit Bellarminus, sed in VII. 259.
articulis Ratisbonensibus, ex quibus eam deducere conatur, tale quid non occurrit. Verba articuli 5. sic habent: *Etsi is, qui justificatur, justitiam accipit et habet per Christum etiam inhaerentem; tamen anima fidelis huic non innititur, sed soli justitiae Christi nobis donatae, sine qua nulla omnino est, nec esse potest justitia.* Fatemur et nos per Christum nobis contingere justitiam inhaerentem, cum utrumque sit Christi beneficium, et regeneratio et renovatio, sed justitia illa inhaerente formaliter coram DEO nos justos esse, id vero pernegamus, rationibus illis moti, quas paulo post ex Scripturis adducemus. Somniat Bellarminus, quod virtutes, quae sunt in nobis per DEI gratiam, nullo modo dignemur justitiae nomine; at hoc foret disertissimis Scripturae dictis repugnare, praesertim apostolico illi pronuntiato 1. Joh. 3, v. 7: *qui facit justitiam, justus est;* v. 8: *qui facit peccatum, a diabolo est.* Concedimus igitur, et interiorem hominis renati renovationem et externa ejusdem bona opera esse et vocari justitiam, sed justitia illa vel habituali vel actuali nos coram Deo consistere posse et formaliter justos esse, id vero negamus, cum utraque sit imperfecta et multis peccatorum sordibus contaminata.

An nostri dissentiant in

198. Remotis igitur tertia et quinta opinionibus, reliquas tres sententias, si ex mente scriptorum

causa formali justificationis.

recte explicentur, dicimus esse subordinatas, non autem contrarias. Qui enim in peccatorum remissione justificationem statuunt, imputationem justitiae Christi minime excludunt, cum propter Christum peccata nobis condonari statuant. Agnoscit hoc ipse Bellarminus lib. 2. de justific. cap. 2. ubi scribit, *Calvinum*, (quem quartae opinionis patronum fecerat) lib. 3. instit. c. 11. §. 3. *disertis verbis justificationem in peccatorum remissione et justitiae Christi imputatione constituere.* Cur igitur sententiam Calvini a secunda sejunxerat? Qui fide nos justificari statuunt, loquuntur de fide, non ut est qualitas nobis inhaerens, sed ut Christi justitiam apprehendit. Idem ergo est, sive dicas, justificari nos fide, nimirum apprehendente Christum, sive per Christum, Christi merito, Christi obedientia et justitia nos justificari, nimirum fide apprehensa, sive fidem, quae Christum apprehendit, imputari nobis ad justitiam, sive justificari nos DEI misericordia scilicet imputante nobis per fidem Christi meritum, sive denique justificari nos remissis peccatis, nempe propter Christum fide apprehensum. Hae ac similes propositiones recte et apostolice explicatae non pugnant invicem, sed amicissime conspirant, cum causam principalem, meritoriam, instrumentalem et formalem justificationis conjunctim exponant. Justificamur enim fide, scilicet Christi beneficia in evangelii verbo oblata apprehendente et in Christo gratiam DEI, qui propter meritum Christi credentibus peccata remittit et justitiam ejus, hoc est totam obedientiam legi praestitam, ipsis imputat. Forma igitur justificationis est remissio peccatorum et imputatio justitiae Christi, sive quod idem est, imputatio fidei, ea enim fides imputatur nobis ad justitiam, quae obedientiam Christi apprehendit sibique applicat, ut a DEO acceptetur, ac si nos ipsi obedientiam illam praestitissemus. Qui ipsam fidem vocant formam justificationis, loquuntur de fide, ut apprehendit Christum, et nihil aliud dicere volunt, quam obedientiam Christi fide apprehensam esse nostram coram Deo justitiam. Item, hunc esse modum ac formam quasi justificationis, ut fide apprehendamus Christi justitiam. Quemadmodum enim vestis ornat virum, interim tamen requiritur induitio, quae est velut applicatio vestis, ita justitia Christi est *ornatus ille sanctitatis* Psalm. 110, v. 3; *vestis salutis* Esa. 61, v. 10; *ornatus filiae regis*, Psalm. 45, v. 10. adeoque *nuptiale* illud ἔνδυμα, quod nos gratos ac probatos Deo reddit, interim requiritur applicatio ejusdem, hoc est fiducialis CHRISTI apprehensio, quae est veluti ἔνδυσις; atque induitio quaedam (ut ita loquar) pretiosae illius vestis, ubi quilibet videt, induitionem non esse ipsum ornatum, sed conditionem quandam necessario requisitam, sive applicationem; pari ratione fides in se ac per se non est tanti pretii, ut propter eam
VII. 200. atque illius merito et dignitate coram Deo simus justi, interim tamen per eam fit applicatio justitiae Christi, pretiosi illius vestimenti, in quo et per quod Deo placemus.

An remissio peccatorum et imputatio justitiae Christi different.

199. Tria igitur nobis demonstranda sunt: 1. Formalem causam justificationis esse gratuitam peccatorum remissionem. 2. Formalem causam justificationis esse justitiae per Christum partae imputationem. 3. Formalem causam justificationis non esse vel habitualem vel actualem justitiam nobis inhaerentem. Antequam vero argumenta nostra producamus, prius hoc monemus. Quamvis gratuita peccatorum remissio et justititiae per Christum partae imputatio docendi gratia duae quasi partes justificationis a quibusdam vocentur (unde statuunt, *causam formalem justificationis esse geminam, privativam et postivam*, quidam vocant *geminum imputationis modum)*, illas tamen vel realiter a se invicem non differre, vel certe a se invicem separari non posse. **(*Unus est imputationis actus, sed modus ejus geminus, στερητικὸς scilicet et θετικός*. Weinrichius disp. de justif.: *Duo in complectitur imputationis actus: 1. στέρησιν, 2. θέσιν. Nam peccata, quae in nobis sunt, non imputantur, et haec vocatur remissio peccatorum. Vicissim justitia Christi, quae in nobis non est, nobis accepta fertur, et haec vocatur Dei acceptatio.* Balduinus de justif.: *Duo sunt in quovis peccato, a quo in judicio Dei justificandi sumus, vitium et supplicium, ut loquitur August. lib. 22. de civ. Dei c. 24. illud tollitur imputatione justitiae Christi, quae etiam pertinet ad ἀπολύτρωσιν, hoc notatur remissione peccatorum, propriè autem poena remittitur, quando culpa non imputatur, et hoc notatur voce παρέσεως.* Idem in c. 3. Rom. Forma justificationis est imputatio tum negativa, peccatorum videlicet nobis inhaerentium nonimputatio seu remissio, Psalm. 32, v. 1. Luc. 1, v. 77. Rom. 3, v. 25. 2. Cor. 5, v. 19. tum affirmativa, justitiae videlicet Christi nobis non inhaerentis imputatio seu applicatio, Jerem. 23, v. 6. Rom. 4, v. 5. 1. Cor. 1, v. 30. 2. Cor. 5, v. ult.)** Cum apostolus in propria sede hujus doctrinae Rom. 4, v. 5. probaturus justificationem fieri per imputationem justitiae sine operibus v. 6. afferat testimonium Davidis ex Psalm. 32, v. 1. in quo tantum remissionis sive non-imputationis peccatorum fit mentio, jam vero quorum unum de altero directe affirmatur et unum per alterum reciproca affirmatione probatur, ea non differunt realiter, vel certe ab invicem separari nequeunt. Adde quod remissio peccatorum complectatur non solum peccata commissionis, sed etiam peccata omissionis, cuicunque igitur propter Christum fide datur remissio peccatorum, illi eo ipso perfecta Christi justitia imputatur, hoc est propter Christum condonatur, quod commissum, et imputatur, quod omissum, ac proinde qui fide in Christum a Deo justificatur, pro perfecte justo censetur, quasi nihil eorum, quae contra legem Dei fecit, commiserit nec quicquam eorum, quae facere debuit, omiserit, inde est, quod in compluribus Scripturae locis per solam peccatorum remissionem justificatio describatur, ubi nemo dixerit, vel imputationem justitiae Christi excludi, vel imperfectam justificationis definitionem proponi, sed connotatur

simul imputatio justitiae Christi, propter quem peccata credentibus remittuntur. Eo ipso quod justitia persolutionis Christi nobis imputatur, nostra injustitia debitorum non imputatur, sed tegitur. Observavit hoc B. Lutherus, unde verba apostoli Rom. 3, v. 25: *ad ostensionem justitiae per remissionem praecedentium delictorum* sic παραφράζει, damit er die Gerechtigkeit, die vor ihm gilt, darbiete, in dem daß er die Sünde vergibt, ꝛc. Quod ut rectius intelligatur, repetimus ex Dn. Chemnicio, Deum justissimum peccatorum judicem et vindicem non remittere peccata vel per errorem vel ignorantiam, vel incuriam aut levitatem, vel etiam iniquitatem, haec enim omnia a natura Dei sunt alienissima, sed ut remissio peccatorum fieri possit, requiritur perfecta legis impletio et perfecta pro peccatis satisfactio, siquidem coram Dei justissimi judicio justificatio sine justitia non habet locum, proinde peccatorum remissio fundatur in Christi justitia, propter quam fide apprehensam Deus nos in gratiam recipit et peccata nobis remittit, et vicissim remissis peccatis justitiam Christi imputat, ideoque nec remissio pec-
VII. 201. catorum sine imputatione justitiae, nec imputatio justitiae sine remissione peccatorum plene definiri potest, sed non-imputatio peccatorum est imputatio justitiae, et imputatio justitiae est non-imputatio sive remissio peccatorum, id quidam sic efferunt: Remissio peccatorum et imputatio justitiae dicuntur partes justificationis non secundum rem, sed secundum rationem, hoc est non integrantes totum, quasi neutra illarum sit justificatio, sed distinguentes unum justificandi actum diversorum terminorum respectu; sicut cum homo vestitur, eodem actu nuditas tegitur et vestimentum induitur, partes tamen vestiturae distinctae sunt tectio nuditatis et induitio vestis, non re, sed τῷ λόγῳ, ratione terminorum a quo et ad quem; sic in justificatione peccatoris, quae vestiturae in Scripturis comparatur, partes τῷ λόγῳ differentes ratione terminorum a quo et ad quem remissio peccatorum et imputatio justitiae, licet sint unus justificationis actus τῷ εἶναι. Dn. Mentzerus id declarat exemplo obedientiae Christi, in qua et actio et passio elucet. Item exemplo peccati originalis, quod complectitur et carentiam justitiae, et pravam concupiscentiam. Ut ergo per expressam mentionem passionis denotatur etiam activa Christi obedientia, per expressam mentionem pravae concupiscentiae tota originalis peccati natura, ita remissio peccatorum in plena et perfecta significatione connotat imputationem justitiae Christi, et vice versa imputatio justitiae Christi connotat peccatorum remissionem.

200. Quare cum remissio peccatorum et imputatio justitiae a Christo partae realiter unum sint, consequens est, omnia illa testimonia, quae probant, nos justificari remissis per fidem peccatis, simul etiam probare, jure justitiam Christi per fidem nobis imputari. Vicissim cum remissio peccatorum et justitia inhaerens in actu justificationis non possint simul consistere (quamvis in justificato optime simul consistant), ideo omnia illa testimonia, quae probant, justificationem nostram consistere in remissione peccatorum, simul etiam probant, nos non justificari justitia nostra inhaerente, quid enim opus foret, alienam justitiam nobis imputari ad remissionem peccatorum, si nostra justitia coram Deo possemus consistere?

201. His ergo praemissis secuti ductum et ordinem, quem in refellendis sententiae nostrae firmamentis Bellarminus observare voluit, producimus haec argumenta. Prima classis petita est ex epist. ad Romanos. 1. Vox justificationis Rom. 4. 5. 8. etc. est forensis ac idem notat, quod justum pronuntiare vel absolvere, proinde non potest infusionem justitiae significare. Justificatio est Dei absolventis a peccatis actio. Jam vero absurdum est, formam divinae actionis in aliqua nostra qualitate ac habitu statuere, adeoque summa rerum genera, quae vocant praedicamenta, confundere. Excipit Bellarminus 2. de justific. c. 9. *verbum justificandi significare justum facere, sicut magnificare, glorificare, mortificare, significat magnum, gloriosum ac mortuum facere.* Respondemus: Ostendimus superius §. 4. et seqq. non ex grammatica Latinae vocis compositione, sed ex usu Scripturae et ipsis fontibus de vera hujus vocabuli significatione statuendum esse, Rom. 5, v. 19. verbum justificari exponitur per *τὸ constitui justum*, at illud ipsum καταστῆσαι forense est ac judiciale, ut docet condemnationis oppositio, qua de re suo loco plura.

Argumentorum nostrae sententiae classis prima. I. Vox justificationis est forensis.

202. *2. Fides imputatur ad justitiam* Rom. 4, v. 5. nimirum quatenus apprehendit sibique applicat Christi justitiam. **(Socin. in lib. quod evang. p. 20. phrasin Paulinam *nobis imputari justitiam* explicat per hanc, *credentes in Deum pro justis haberi.* Respondemus: si propriam et inhaerentem justitiam intelligit, principium petit et textui vim facit, si alienam, se ipsum refellit, nec ullam aliam quam Christi justitiam nominare poterit.)** Ex quo loco sic argumentamur: Justificatio nostra consistit in imputatione justitiae Christi, sive quod idem est, in imputatione fidei Christum apprehendentis ad justitiam. Ergo non in infusione justitiae inhaeren- VII. 202.
tis. Excipit Bellarminus, *vitiosam esse hanc interpretationem, quod reputari fidem ad justitiam sit nobis imputari Christi justitiam, si fide illam apprehendamus, primo cum fides non sit justitia Christi, sed nostra; deinde cum imputare non significet nudam existimationem, sed talem existimationem, cui veritas in re ipsa respondeat, ut apparet ex illis verbis: ei, qui operatur, merces imputatur, non secundum gratiam, sed secundum debitum.* Respondemus: 1. Sane fides non est ipsa Christi justitia, interim tamen eam recipit sibique applicat, ac proinde est relatio quaedam inter Christi justitiam et fidem, quatenus eam apprehendit. Loquitur autem apostolus de fide, non ut est qualitas nobis inhaerens (eo enim respectu non justificat, cum sit obedientia unius tantum praecepti, sit imperfecta et jam ante debita), sed ut redem-

Fides imputatur ad justitiam Rom. 4.

tionem Christi apprehendit. Cum enim praecedente capite dixisset, *justificari nos per redemtionem, quae est in Christo, quem proposuit Deus propitiatorium in sanguine ejus per fidem*, jam ostendit, fidem redemtioni illi inhaerentem ad justitiam imputari, nimirum propter suum correlatum, quod apprehendit ac recipit. 2. Fides non est justitia Christi, h. e. ea, qua Christus essentialiter justus est, sed est justitia nostra, interim non est justitia nobis inhaerens, sed imputatur nobis ad justitiam, quia justitiam a Christo acquisitam apprehendit, inde phrasin hanc, quod fides nobis imputetur ad justitiam, sic exponit apostolus Rom. 3, v. 22. quod *justitia Dei* (sit) *per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes credentes*, v. 26. quod *Deus justificet eum, qui est ex fide Jesu Christi*. 3. Scriptura non solum asserit, fidem nobis imputari ad justitiam, sed etiam *Christum esse nostram justitiam* Jer. 23, v. 6. c. 33, v. 16; *in ipso nos habere justitiam*, Esa. 45, v. 24; *ipsum esse nobis factum a Deo justiam* 1. Cor. 1, v. 30; *in ipso nos fieri justitiam*, 2. Cor. 5, v. 21. Cum ergo Christus et fides simul dicantur nostra justitia, consequens est, fidem ideo esse et dici nostram justitiam, quia Christi justitiam apprehendit ac nostram facit. 4. Imputatio omnino significat talem existimationem, cui veritas subest. Cum enim fides justitiam a Christo partam apprehendit, vere nos justos Deus pronuntiat, non quidem propter justitiam aliquam nobis inhaerentem, sed propter justitiam Christi fide apprehensam nobisque imputatam. Neve pergat Bellarminus imputationem opponere veritati, producimus evidens argumentum ex 2. Cor. 5, vers. ult.: *Christus factus est pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso*. Sicut Christo imputata sunt peccata nostra, ut pro illis satisfaceret; ita quoque nobis credentibus justitia Christi imputatur, ut per illam coram Deo justificemur. Ecquis vero dixerit, Christo non fuisse vere imputata peccata nostra, cum pro eis tantopere laboraverit? Sed de imputatione paulo post plenius agetur. 5. Hac vice monemus, apostolum imputationem facere duplicem, unam secundum debitum, alteram secundum gratiam. Imputatio secundum debitum dicitur, *quando ei, qui operatur, merces imputatur ex debito*, Rom. 4, v. 4. Imputatio secundum gratiam dicitur, *quando ei, qui non operatur, credit autem in eum, qui justificat impium, fides imputatur ad justitiam*, v. 5. Imputatio secundum debitum fundamentum habet in ipso homine, cui fit imputatio, ut quando merces imputatur operanti, ubi est relatio et proportio inter mercedem et opera, ac merces imputatur propter opera, quibus ex debito competit. Imputatio secundum gratiam fundamentum habet non in eo, cui fit imputatio, sed in gratia, misericordia et favore imputantis. Imputatio, quae fit in justificatione hominis coram Deo, pertinet ad posteriorem speciem, ut diserte apostolus docet, ac fundamentum habet non in ipso homine (is enim est impius, est miser peccator, cui ex debito et secundum justitiam damnatio competit), sed in Dei gratia et misericordia, quia Deus misericors in ea imputat credentibus obedientiam et satisfactionem Christi. Has duas imputationis species cum Bellarminus confundat, apostolico textui nebulas inducit.

3. Justificatio VII. 263. definitur per remissionem peccatorum.

203. Justificatio definitur per remissionem peccatorum et non-imputationem iniquitatum Rom. 4, v. 6. 7. 8. quae definitio cum sit plena et perfecta, consequens est, non justificari hominem inhaerente quadam justitia. Antecedens declaramus et confirmamus parallelis Scripturae locis: Luc. 1, v. 17. docet Zacharias, Baptistae pater, *scientiam salutis*, h. e. veram justitiae et vitae aeternae consequendae rationem *consistere in remissione peccatorum;* Luc. 18, v. 14. publicanus a peccatis absolutus, *descendit justificatus in domum suam;* Act. 13, v. 38: *Per Christum annuntiatur vobis remissio peccatorum, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysis justificari*, ubi itidem in remissione peccatorum statuitur justificatio. Sic quod *Christi sanguine justificari* dicimur Rom. 5, v. 9. id eo modo fieri exponitur 1. Joh. 1, v. 7. quod *mundemur Christi sanguine a peccatis nostris*. Ergo ablutio a peccatis est nostra coram Deo justificatio. Excipit Bellarminus 1. *Psalm. 111. eundem prophetam dicere: Beatus vir, qui timet Dominum, et Psalm. 119: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini, ubi non fit mentio remissionis peccatorum, sed tantum pars quaedam sive aliquod requisitum justificationis ponitur; idem judicium esse de loco ex Psalm. 32. adducto*. Respondemus: Est elenchus parium. In his et similibus locis non describitur modus vel meritum vel causa justificationis coram Deo, cum justificatio non sit ex operibus, sed exprimuntur effectus et qualitates hominum justificatorum. Paulus loquitur de re ipsa, videlicet de forma justificationis; dicta citata loquuntur de persona justificatorum. Repetimus igitur argumentum nostrum: apostolus Rom. 4. velut in propria sede et ex professo tractat articulum justificationis eamque definit per remissionem peccatorum; absit vero ut dicamus, apostolum imperfectam quandam definitionem in accurata illa tractatione proponere. Agnoscit hoc ipse Bellarminus, ideo subjungit: *2. At non hoc fine apostolus allegat testimonium psalmi, ut definiat integre justificationem, sed solum ut probet, justificationem esse ex dono Dei nec posse propriis verbis obtineri*. Respondemus: Apostolus ex dicto psalmi non solum causam, sed et modum justificationis probat, non solum fontem justificationis, qui est gratuita Dei misericordia, ostendit, sed etiam docet, in peccatorum remissione justificationem consistere; ac proinde excludit non solum vires naturae, sed etiam gratiae, h. e. ipsa renatorum opera ex gratia facta, dum Abrahami etiam renati opera a justificatione excludit, dum ex Davide probat, beatificationem esse hominis, cui Deus imputat justitiam absque operibus, ac dum credenti in eum, qui justificat impium, non opera, sed fidem ad justitiam imputari asserit. Statuimus igitur,

plenam justificationis definitionem ab apostolo proponi. *3. Contineri quidem in his verbis definitionem integram, sed implicite, cum remissio peccatorum non possit fieri, nisi infundatur justitia, quomodo non fugantur tenebrae, nisi succedat lumen.* Respondemus: πρῶτον ψεῦδος est in falsa definitione remissionis peccatorum, quam Bellarminus definit per totalem deletionem, Scriptura per non-imputationem. *Beati*, inquit apostolus ex psalte regio, *quorum remissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata.* Remittitur ergo et tegitur peccatum, non ut non sit, sed ut non imputetur, qua de re in tractatu de peccatis actualibus, in explicatione quaestionis, an concupiscentia in renatis reliqua sit peccatum, uberrime diximus. 4. *At*, inquit Bellarminus, *ex non-imputatione peccatorum colligit apostolus imputationem justitiae, ac per hoc docet, non posse duo ista separari, remissionem peccati, et donationem justitiae.* Respondemus: Remissio peccatorum non fit sine quadam justitia, cum judicium Dei sit secundum veritatem, sed illa justitia non est quaedam nobis inhaerens qualitas, sed justitia Christi merito parta et per imputationem nobis donata, ac proinde remissio peccatorum et imputatio justitiae Christi neutiquam a nobis separantur. Quod si per justitiam Bellarminus inhaerentem intelligit (ut intelligit), dicimus inhaerentem illam justitiam sive donum renovationis itidem conjunctum esse cum justificatione, interim tamen ab illa distinguendum esse, cum non sit illius pars, sed saltem consequens. Et qua ratione remissio peccatorum, quae secundum Scripturam est in praedicamento relationis, et justitia inhaerens, quae est qualitas, unam justificationis formam constituere poterunt? *5. At si Deo aliquid tegitur,*
VII. 264. *hoc ex necessitate deletur et evanescit, proinde remissio peccatorum est illorum deletio.* Respondemus: Peccatum tollitur reatu, manet actu; remittitur non, ut non sit, sed ut non imputetur; respectu igitur reatus vere tollitur ac deletur, non amplius venit in conspectum DEI, interim tamen actu manet, in carne adhuc habitat et per prava desideria sese exserit, qua de re prolixe disseruimus in tractatu Germanico de baptismo c. 16. p. 93. et sequentibus. Nosse debebat Bellarminus, μεταφορικῶς καὶ ἀνθρωποπαθῶς haec praedicari de DEO; sicut etiam dicitur, *faciem avertere a peccatis nostris, peccatorum non recordari*, quando ea condonat et non punit, cum tamen et praeterita et praesentia non possint non ipsi esse notissima. *6. At non-imputationem peccatorum sequitur necessario infusio justitiae, cum Deus non possit falli non imputando id, quod imputari deberet.* Respondemus: Fundamentum imputationis illius, quae fit in justificatione nostra, non consistit in nobis, sive in quadam justitia nobis infusa et inhaerente, sed in Dei misericordia et gratia, qui credentibus justitiam Christi imputat, nequaquam igitur de debito quodam imputandi hic cogitandum, quod tantummodo locum habet in operante, cui merces secundum debitum imputatur. Distinguendum etiam est inter imputationem divinam et humanam. Homines nec auctoritatem, nec potestatem habent imputandi alicui crimina ac poenas sive virtutes et praemia, quae non habent in eo fundamentum, qui enim innocentem condemnat et impium absolvit, abominatio est coram DEO, sed solus DEUS αὐτεξούσιος et αὐτοκράτωρ jus illud habet et in redemtione generis humani exercet, ut Filio suo innocentissimo et sanctissimo imputet totius mundi peccata et debitas peccatorum poenas; ac vicissim obedientiam et justitiam Filii imputat miseris peccatoribus vera fide ipsum amplexis. Quid quod ex rebus humanis haec imputatio quodammodo declarari potest? Quemadmodum enim debitum remittitur propter solutionem ab alio praestitam, quae a creditore acceptatur et debitori imputatur; ita quoque propter praestitam a CHRISTO satisfactionem DEUS remittit peccata credentibus et justos eos pronuntiat. *7. Quaedam teguntur, ut conserventur, quaedam, ut deleantur, quomodo vulnera emplastro teguntur; ita quoque peccata intelligenda sunt tegendo deleri.* Respondemus: Acceptamus hoc simile. Quemadmodum enim vulnera emplastro tecta non statim et in momento sanantur et delentur, sed tantum incipiunt sanari; ita quoque vulnera peccatorum nostrorum teguntur merito justitiae CHRISTI, velut salutari quodam emplastro, non solum ut non appareant amplius in conspectu Dei, sed etiam ut sanentur et deleantur, sed in hac vita illud fit tantummodo imputative atque inchoative, in altera demum vita fiet consummative. Proinde hoc simile ipsi Bellarmino repugnat, qui statuit, peccatum sic remitti ac tegi, ut in ipsa remissione statim deleatur et exstinguatur, at quis unquam vidit vulnus prima emplastri impositione statim persanatum? Vulnere sublato non amplius dici potest, quod tegatur, sed quaecunque dicuntur tegi, adhuc sunt et manent, etiamsi propter eum finem tegantur, ut deleantur; ἀπαιδεύτως igitur distinctas quaestiones Bellarminus confundit; de fine, propter quem peccata teguntur, non est hoc loco quaestio, sed an tegantur et tegendo non imputentur. Denique ne Pontificii per violentam textus detorsionem imputationem et infusionem justitiae ulterius confundant, opponimus eis hoc argumentum: Si imputare justitiam est plane delere peccatum, et infundere justitiam, consequens erit a contrario sensu, quod imputare peccatum sit delere justitiam et infundere iniquitatem, quod est absurdum. Regerit Bellarminus, *esse disparem rationem, cui enim Deus imputat peccata, in eo sunt peccata, ac proinde non esse necessarium, ut Deus infundat peccata, vel justitiam deleat; item non imputare peccatum et imputare peccatum esse contradicentia, non contraria; proinde a contrario sensu itidem colligenda esse duo contradicentia, infundere justitiam et non infundere justitiam, non autem duo contraria, infundere justitiam et infundere iniquitatem.* Respondemus: argumentum adhuc stat invictum. Imputare justitiam et non imputare pec-

catum divo apostolo sunt ἰσοδυναμοῦντα. Ergo si imputare justitiam significat eam infundere, sequitur, quod imputare peccatum itidem sit illud in-
VII. 265. fundere. Quaeritur hoc loco de vera significatione vocis imputandi apud apostolum, quam non posse per infusionem exponi, evidenter argumento isto probatur, cujus vim non poterit Bellarminus ferre. Adde, quod peccatum et justitia vere sint contraria, jam vero contrariorum uno affirmato alterum negatur, et contra. Ergo si non imputare peccatum est infundere justitiam, utique imputare peccatum erit infundere injustitiam.

4. In judicio Dei constituimur justi per Christi obedientiam.

204. 4. Rom. 5, v. 19. dicimur *in judicio DEI justi constitui per Christi obedientiam.* Ergo non per inhaerentem nobis justitiam. Excipit Bellarminus, *obedientiam Christi esse causam efficientem justificationis, non autem formalem, sicut Adami inobedientia constituit nos peccatores non formaliter, sed efficienter.* Respondemus: Obedientia Christi est et causa meritoria et causa formalis nostrae justificationis diverso scilicet respectu. In se ac per se considerata est causa meritoria, quatenus vero per fidem apprehenditur nobisque applicatur, est causa formalis nostrae justificationis. Utitur apostolus verbo *constituendi*, quod est forense ac judiciale; docet igitur, justificationem nostram esse actum quendam judicialem, in quo peccator propter Christum a peccatis absolvitur et justus in judicio DEI pronuntiatur. Urgemus etiam apostolicam oppositionem inter *condemnare* et *justificare*, v. 18; *peccatores constitui* et *justos constitui*, v. 19. Ut condemnare et peccatores constituere non est injustitiam infundere, ita quoque justificare et justum constituere non est justitiam infundere. *At*, inquit Bellarminus, *peccatum Adami ita nobis imputatur, ut tamen etiam haereat in nobis, idem ergo de Christi justitia statuendum erit.* Respondemus: Comparatio non est extendenda ultra illud tertium, propter quod instituitur. Quomodo vel Adami inobedientia vel Christi obedientia nobis imputetur, eo in loco ex professo non docet apostolus, cum praecedente c. 3. et 4. illud satis diserte exposuerit. Peccatum ex Adamo in nos propagatur per carnalem generationem, alia vero ratio est justitiae Christi, quae non inhaeret nobis, sed per fidem imputatur. Quamvis enim etiam hoc sit beneficium Christi, non minus quam peccatorum remissio, per ipsius meritum nobis partum, quod regenerati spiritu mentis suae renoventur ac novam obedientiam inchoent, interim quia renovatio illa et nova obedientia in hac vita est imperfecta, ideo nec potest, nec debet judicio Dei opponi, ac proinde in ea et ex ea non est quaerenda justificatio. Quare si ad applicationem transferenda est apostolica oppositio, juxta fidei analogiam talis erit instituenda: Quemadmodum ei, qui nascitur ex Adamo, imputatur praevaricatio Adae, ex qua sequitur carentia Spiritus sancti et dominatio spiritus maligni; ita ei, qui renascitur in Christo, id est credit in Christum, imputatur obedientia et justitia Christi, ex qua sequitur donatio Spiritus sancti, qui incipit in hoc nomine carnem mortificare. Brentius in confess. Wirtenb. p. 295. De tota hac re uberius dictum fuit supra §. 11.

5. Rom. 10: Qui volunt suam justitiam constituere, justitiae Dei non sunt subjecti.

205. 5. Rom. 10, v. 3: *Qui volunt* στῆσαι, *statuere* seu constituere, *propriam suam* sive inhaerentem, sive actualem *justitiam, non subjiciuntur justitiae Dei.* Ergo quaerenda est alia, quam nostra inhaerens et actualis justitia. Excipit Bellarminus, *justitiam nostram dici, quae propriis viribus sine gratia Dei paratur, aut parari creditur, ac reprehendi Judaeos, qui legem Dei se propriis viribus implere posse credebant.* Respondemus: 1. Judaei justitiarii non excludebant Dei gratiam, ut patet exemplo Pharisaei Luc. 18, v. 10. et 11. qui hoc nomine Deo gratias agit, quod non sit adulter, fur, raptor etc. ideo virtutes illas dona Dei esse agnoscit. 2. Justitia inhaerens est omnino nostra justitia, licet ex dono Dei sit nostra. Et animam et corpus et omnia bona ex Dei dono habemus, nihilo tamen minus nostrae dicuntur animae, nostra corpora ac nostra bona. *Nostra etiam sunt, quae sunt gratiae*, ait Petrus a Soto in scholiis ad conf. Wirtenb. c. de justif. *quia gratia facit, ut nos faciamus.* 3. Ostendimus superius ex actu justificationis excludi omnia omnino opera non VII. 266.
solum ea, quae fiunt naturalibus liberi arbitrii viribus, sed etiam ipsa renatorum opera, quod exemplo Abrahae et Davidis Rom. 4. adducto fit manifestissimum, ac perpetua est oppositio apud Paulum inter evangelium et legem, fidem et opera, gratiam et opera, gratiam et debitum. 4. Justitia fidei vocatur *justitia Dei*, non solum quia a Deo donatur (in eo enim non differt a justitia operum), sed quia credentibus a Deo imputatur et coram ipsius judicio subsistit. 5. Quid intelligat apostolus per DEI justitiam, quam Judaeorum justitiae opponit, ibidem satis manifeste exponit, addit enim: *Christus est finis legis ad justitiam omni credenti.* 6. Nec est, quod Bellarminus cavilletur, *per doctrinam de imputata Christi justitia beneficium ejusdem extenuari, quasi non veram et absolutam, sed imputatitiam tantum et relativam justitiam tot suis laboribus et doloribus comparaverit;* cesset enim calumniosa illa oppositio inter justitiam veram et imputatam. Christi justitia est verissima et perfectissima justitia, cum plene et perfecte legem impleverit; eadem Christi justitia per imputationem fit vere nostra justitia, quam vere Christo in judicio Dei imputata sunt peccata nostra. Praeterea nequaquam dicimus, Christum suis laboribus et doloribus tantummodo imputatam illam justitiam nobis promeruisse, sed addimus, quod etiam donationem Spiritus sancti nobis promeruerit, per quem *interior noster homo de die in diem renovatur*, 2. Cor. 4, v. 16.

Altera argumentorum classis. 1. Christus factus est nobis a Deo justitia. 1. Cor. 1.

206. Altera classis argumentorum petita est ex epistolis ad Corinthios: 1. Apostolus docet 1. Cor. 1, v. 30. *Christum esse nobis factum a Deo justitiam;* cum quo loco conjungimus propheticum illud Jer. 23, v. 6. et c. 33, v. 16: *Hoc est nomen, quod vocabunt eum*

(Messiam), *Jehovah justitia nostra.* Si Christus factus nobis justitia, utique ipsius justitia per fidem nobis imputatur, hanc enim vim habent pronomina illa *nobis et nostra.* Excipit Bellarminus 2. de justif. c. 10. *Christum dici nostram justitiam, non quod justi simus ea justitia, quae est in Christo nobis imputata, sed duabus aliis de causis. 1. Quia Christus est causa efficiens nostrae justitiae, sicut Deus dicitur fortitudo et salus nostra, et quemadmodum Christus dicitur ibidem sapientia et redemtio nostra, atque alibi pax nostra, quia scilicet nos redemit, sapientes fecit et Patri suo reconciliavit. 2. Quia satisfecit pro nobis Patri et eam satisfactionem ita nobis donat et communicat, cum nos justificat, ut nostra satisfactio et justitia dici possit. Et hoc modo* (ait) *non esset absurdum, si quis diceret, nobis imputari Christi justitiam et merita, cum nobis donentur et applicentur, ac si nos ipsi Deo satisfecissemus, modo non negetur, esse in nobis praeterea inhaerentem justitiam eamque veram et absolutam esse justitiam, cui justo Dei judicio non debeatur poena, sed gloria;* in quam sententiam allegat illud Bernhardi epist. 190. ad Innocentium: *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, ut videlicet satisfactio unius omnibus imputetur, sicut omnium peccata unus ille portavit.* Haec omnia Bellarminus, ex quo non immerito quaerimus: 1. Si non est absurdum statuere, quod Christi justitia et merita nobis ita donentur et applicentur, ac si nos ipsi DEO satisfecissemus, cur tam hostiliter imputationem justitiae CHRISTI impugnet eamque per calumniam justitiam putativam appellet? 2. Quare huic perfectissimae Christi justitiae in actu justificationis conjungat nostram, quae est imperfecta et multis modis contaminata; plena ac perfecta est Christi justitia, ergo supplementum operum nostrorum non desiderat; nostra justitia ita comparata est, ut quotidiana peccatorum remissione indigeamus, quomodo ergo absoluta erit in justo Dei judicio subsistens? 3. Si Christi satisfactio ita nobis imputatur, ac si nos ipsi pro peccatis satisfecissemus, consequens est, justitiam Christi itidem nobis sic imputari, ac si nos ipsi legem perfecte implevissemus; ratio connexionis est manifesta, praeterquam enim quod in Christi merito obedientia et satisfactio sunt arctissime conjuncta, ac proinde non possunt invicem separari, accedit insuper et hoc, quod obedientiae et satisfactionis Christi in officio redemtionis sit aequalis ratio. Ut enim Christus
VII. 207. non pro se nec pro suis peccatis, sed pro nobis ac nostris peccatis satisfecit; ita quoque non pro se, sed nostri loco legem implevit, ipse enim est dominus legis. Ergo ut satisfactio Christi nobis imputatur, ita quoque ipsius obedientia legi praestita. 4. Si Christi justitiam et merita Bellarminus nobis applicari concedit, quaerimus, quo illud statuat fieri medio? Certum enim est, Deum non sine mediis nobiscum in negotio justificationis agere; accedit quod Christi satisfactio in se ac per se sit universalis, requiritur igitur certum quoddam medium, cujus ratione fiat, ut huic applicetur, alteri vero minime. Illud medium non potest esse aliud quam fides, teste tota Scriptura. Ecquis enim diceret vel caritate vel aliis operibus Christi justitiam nobis applicari? Caritas et opera nostra non sunt manus recipiens, sed potius manus aliis elargiens; cur ergo tanto conatu negat Bellarminus, fidem esse fiducialem Christi apprehensionem? Merito igitur quis miretur, quomodo haec verba vere evangelica de imputatione satisfactionis Christi conciliare velit cum verbis suis cap. 7. arg. 4. prolatis: *Fieri non potest, ut justitia Christi nobis imputetur;* qua item arte verba illa, quod justitia nobis inhaerens sit absoluta, cui justo DEI judicio debeatur non poena, sed gloria, conciliare velit cum orationibus sanctorum Psalm. 130, v. 3: *Domine, si peccata imputare decreveris, quis sustinebit?* Psalm. 143, v. 2: *Ne intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Dan. 9, v. 18: *Non in justitiis nostris nos prosternimus coram te, sed in miserationibus tuis multis* etc. cum dicto illo Christi Luc. 17, v. 10: *Cum omnia feceritis, dicite, servi inutiles sumus, quae debuimus facere, praestitimus,* adeoque cum communi omnium vere piorum confessione et experientia, qua se quotidiana peccatorum remissione indigere humiliter et veraciter agnoscunt. Ceterum quod ad priorem exceptionem attinet, Christum esse justitiam nostram, quia est causa efficiens nostrae justitiae, id vere quidem dicitur, sed non plene. Christus enim etiam eo modo est justitia nostra, ut *justi simus in ipso,* 2. Cor. 5, v. ult. ideo *justitia* illa *sempiterna,* quam Christus nobis *adduxit* Daniel. 9, v. 24. et qua coram Deo consistimus, non haeret in nobis, sed fides in Christo eam quaerit et apprehendit. Christus ergo dicitur *nobis factus sapientia,* quia protulit ex sinu aeterni Patris evangelium, quod est abscondita sapientia Psalm. 51. *Justitia,* quia applicat nobis suum meritum per fidem; *sanctificatio,* quia donat nobis Spiritum sanctum; *redemtio* non solum, quia redemit nos in cruce effusione sui sanguinis, sed etiam, quia in fine mundi liberabit nos ab omnibus calamitatibus. Primum beneficium oritur ex officio Christi prophetico, postremum ex regio, duo media ex sacerdotali.

207. 2. Ex 2. Cor. 5, v. 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi ipsi non imputans illis peccata eorum,* ita argumentamur: Reconciliatio nostra cum DEO consistit in non-imputatione peccatorum propter CHRISTUM. Atqui justificatio est ipsa reconciliatio cum DEO. Ergo justificatio consistit in non-imputatione peccatorum. Excipit Bellarminus, *non-imputationem trahere secum peccati remissionem et justitiae infusionem,* quo refer dicta Coloss. 2: *Convivificavit vos Christo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus vos erat chirographum decreti,* ubi vivificatio, quae pertinet ad interiorem renovationem, et donatio delictorum, quae

2. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi 2. Cor. 5.

pertinet ad remissionem peccati, et deletio chirographi, quae significat omnimodam exstinctionem delicti, conjunguntur. Rom. 5, v. 11. cum apostolus dixisset, *per Christum nos accepisse reconciliationem*, paulo post addit: *abundantiam gratiae et donationis et justitiae accipientes regnabunt in vita per ipsum;* ubi reconciliatio definitur non sola remissione peccatorum, sed acceptione abundantis gratiae et justitiae et donorum. Col. 1, v. 22: *Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, exhibere vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles coram ipso*, ubi effectum reconciliationis clarissime explicari dicit. Respondemus: fatemur et nos, duplex esse Christi beneficium, scilicet peccatorum remis-
VII. 208. sionem sive justificationem et renovationem, cum *duplicia accipiamus a manu Domini pro omnibus nostris peccatis* Esa. 40, v. 2. interim tamen haec non sunt confundenda; renovatio est consequens remissionis peccatorum, etiamsi tempore sint simul. Probandum igitur erat Bellarmino, nos reconciliari Deo per illud ipsum renovationis donum, sed hoc allegata dicta non probant, quin potius distinguunt inter reconciliationem, quam docent fieri non-imputatione peccatorum, et inter collationem donorum. Fide in Christum datur nobis remissio peccatorum, quae *dividebant inter Deum et nos* Esa. 59, v. 2. Ergo fide in Christum reconciliamur Deo, cujus reconciliationis consequens est donatio Spiritus s. et interior renovatio.

3. Eum, qui non noverat peccatum, Deus pro nobis fecit peccatum 2. Cor. 5.

208. 3. Ex ejusdem capitis vers. ult.: *Eum, qui non noverat peccatum*, (DEUS) *pro nobis fecit peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in illo.* Ut Christus factus est peccatum, hoc est insignis peccator, per imputationem nostrorum peccatorum, sic nos efficimur justitia Dei, hoc est insigniter justi coram Deo per imputationem justitiae Christi. Ut Christo imputata sunt peccata nostra, ita nobis imputatur Christi justitia. Augustin. in enchir. ad Laurent. c. 41: *Ipse ergo peccatum et nos justitia; nec nostra, sed Dei; nec in nobis, sed in ipso; sicut ipse peccatum non suum, sed nostrum, nec in se, sed in nobis factus est.* Chrysostomus, Theophylactus et Oecumenius eodem modo textum apostolicum interpretantur. **(Chrysostomi verba in comm. hujus loci sunt: *Justum fecit Deus peccatorem, ut peccatores faceret justos. Imo neque sic dixit, sed quod multo majus erat. Non enim habitum posuit, sed qualitatem, non dixit peccatorem, sed dixit peccatum, ut nos fieremus, non dixit justi, sed justitia et justitia Dei. Dei enim est ista, quando non ex operibus, sed a gratia fit justificatio.*)** *Christus factus est pro nobis peccatum, hoc est insignis peccator*, quod agnoscit etiam Ruardus Tapperus scriptor Pontificius art. 8. tom. 2. p. 27. Refero huc parallela Scripturae loca: Esa. 45, v. 24: *In Domino justitia et fortitudo mea.* Rom. 3, v. 24: *Justificamur per redemtionem, quae est in Christo.* Act. 13, v. 39: *ἐν τούτῳ, in eo, omnis qui credit, justificatur.* Gal. 2, v. 17: *Quaerimus justificari ἐν* Χριστῷ. Phil. 3, v. 9: *Ut reperiar in Christo non habens meam justitiam ex lege, sed eam, quae est per fidem Jesu Christi* etc. quae omnia evidenter testantur, justitiam, quae coram Deo valet, in Christo fide quaerendam esse, Coloss. 2, v. 10: *In Christo estis πεπληρωμένοι, perfecti et absoluti.* Excipit Bellarminus 1. *Christum non dici peccatum, hoc est peccatorem, neque imputari illi peccata nostra, quasi ipse illa fecerit et iniquus haberi possit, sed solummodo imputari illi quoad debitum satisfaciendi, quod ipse sponte suscepit, ex quo non peccator, sed justus dici meretur.* 2. Justitiam Dei interpretatur triplici modo: Primo *pro justitia divina, quae est in Christo tanquam capite nostro, cujus nos sumus membra;* secundo *pro justitia inhaerente, quae dicitur Dei, quia a Deo nobis donatur;* tertio *pro effectu et imagine justitiae Dei. Ut Christus factus est pro nobis peccatum, id est assumsit similitudinem carnis peccati, ut fieret victima pro peccato; ita nos efficimur justitia Dei per similem tropum, quia recipimus inhaerentem justitiam, quae est effectus et similitudo quaedam justitiae Dei.* Responsio: 1. Christum eo modo factum esse peccatum, ut fieret victima pro peccato, libenter concedimus, sed per illud non excluditur, sed potius stabilitur imputatio peccatorum nostrorum Christo facta, inde enim et ideo Christus factus est victima pro peccatis mundi, quia coram Dei judicio eadem ipsi imputata, qua de re sic loquitur Spiritus sanctus Esa. 53, v. 6: *Posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrorum;* v. 12: *portavit delicta multorum*, ubi observa, conjungi in dicto prophetico haec duo, quod Christus et poenas peccatorum, et peccata nostra in se receperit. Joh. 1, v. 29: *Ecce agnus Dei αἴρων*, suscipiens, portans et *tollens*, *peccata mundi*, ubi respicit Baptista ad sacrificia V. T. in quibus peccata sacrificantium typica quadam imputatione transferebantur in hostias; cumprimis VII. 209.
vero observandus est typus hirci emissarii Levit. 16, v. 21: *Posita utraque manu super caput hirci confiteatur Aaron omnes iniquitates filiorum Israël et universa delicta atque peccata eorum, quae imponens capiti illius emittet eum per hominem paratum in desertum;* v. 22: *ut hac ratione hircus omnia illorum delicta portet super se in desertum* etc. quem hircum fuisse typum Christi nemo potest negare. 1. Petr. 2, v. 24: *Peccata nostra ipse pertulit* (*ἀνήνεγκεν*) *in corpore suo super lignum.* 2. Nec est, quod cavilletur Bellarminus, *Christum non imputative, sed vere factum esse victimam pro peccato*, neque enim dicimus, victimam Christo imputatam esse, sed propter peccata nostra vere in judicio DEI ipsi imputata ipsum victimam factum esse dicimus. Tam vere et efficaciter imputata sunt Christo peccata nostra, quam vere ipse pertulit poenas peccatorum nostrorum, dolores, mortem, crucem etc. quin imo cum factus sit pro nobis *maledictum* Gal. 3, v. 13. quomodo negari potest imputatio peccatorum nostrorum ipsi facta? Ubicunque enim vibratur fulmen divinae maledictionis, ibi respectus habetur ad peccata, vel per inhaesionem, vel per imputationem, cum judicium DEI sit justum et

ex veritate. Atqui contra Christum vibratum est fulmen divinae maledictionis. Ergo respectus habitus fuit ad peccata. Jam vero in Christo non fuerunt peccata per inhaesionem, cum ipse sit omni ex parte innocens. Ergo per imputationem, propter quam sibi ipsi transscribit peccata nostra Psalm. 69, v. 6: *Domine, tu scis stultitiam meam, et debita mea non sunt coram te abscondita*, interim tamen quia eadem ipsi nec formaliter inhaerent, nec actualiter ab ipso sunt perpetrata, ideo notanter praemittit, *quae non rapui, cogor exsolvere*, v. 5. ipse enim in se et sua persona est justissimus, ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν. Hebr. 7, v. 26. 3. Evidenter igitur ex dicto apostoli probatur beatissima illa commutatio, qua Christus in se recepit peccatum nostrum, ut donaret nobis justitiam suam. Ut enim ipse in se justissimus et sanctissimus factus est peccatum per imputationem peccatorum nostrorum; ita nos in nobis peccatores efficimur justitia Dei seu justi coram Deo per imputationem justitiae Christi; id quod Chrysostomi, Theophylacti et Oecumenii expositio in hunc locum manifeste comprobat. Ambrosius ibidem: (Christus) *factus caro non immutatus, sed incarnatus factus est peccatum* etc. *Propter quod autem omnis caro sub peccato est, ideo factus caro factus est peccatum. Et quoniam oblatus pro peccatis, non immerito peccatum factus dicitur, quia et hostia in lege, quae pro peccatis offerebatur, peccatum nuncupabatur* etc. *Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, quasi peccator occisus est, ut peccatores justificarentur apud Deum in Christo.* Bernhardus serm. 1. de circumcis.: *Qui peccatum non fecit, non dedignatus est se peccatorem reputari.* 4. Quod ad triplicem significationem justitiae Dei attinet, respondemus, si per justitiam Christi in prima expositione intelligitur justitia personae, id est qua CHRISTUS in se essentialiter juxta divinam naturam justus est, tunc dicimus, expositionem eam esse incommodam, non enim justitia illa personae, sed justitia officii seu obedientiae (ut loquitur Form. Concordiae p. 584.) hoc est ea, quam in officio mediatoris agendo et patiendo acquisivit, justi sumus. Sin vero de justitia officii terminus intelligitur, satis commoda sunt illa Bellarmini verba: *Justitia Dei* (inquit) *nos dicimur, non in nobis, sed in Christo, quia ipse est caput nostrum, et quod convenit capiti, convenit etiam membris, non ut sunt membra distincta a capite, sed ut faciunt unum et sunt unum cum ipso capite.* Addimus autem, per fidem nos Christo inseri et membra mystici hujus corporis effici, fides ergo est, quae peccata nostra in Christum transfert et justitiam Christi nobis applicat, atque hac ratione beatissi-
VII. 20. mam illam unionem et permutationem efficit. Secunda et tertia significatio coincidunt, scilicet quod justitia Dei accipienda sit pro justitia a Deo nobis eo modo donata, ut formaliter nobis inhaereat. Atqui interpretatio illa hoc loco stare nequit, dicimur enim effecti *justitia Dei in Christo* (non in nobis). Jam vero inhaerens justitia non est in Christo, sed in nobis. Refero huc egregium illud dictum Rom. 8, v. 3: *quod impossibile erat legi, quia infirmabatur per carnem; Deus misso Filio suo in similitudine carnis peccati de peccato damnavit peccatum, ut* δικαίωμα, *justificatio legis* (perfectissima illa obedientia et justitia, quam lex a nobis flagitat) *impleretur* (non a nobis, sed) *in nobis* (videlicet per fidem, quae in Christo perfectam illam obedientiam invenit et apprehendit). 5. *At*, inquit Bellarminus, *in Christo est idem quod a Christo et per Christum.* Respondemus: hac ratione transitus fit a causa formali ad efficientem et meritoriam. Utrumque apostolus asserit, justificari nos propter Christum, et justificari in Christo, utrumque igitur acceptandum, nec alterum alteri opponendum. Ut per fidem sumus in Christo, ita per eandem efficimur justitia Dei in ipso, et ut Christus factus est pro nobis peccatum per imputationem, ita nos efficimur justitia Dei in illo per imputationem. Justitia Dei, cujus hoc loco fit mentio, opponitur peccato, quod Christus pro nobis factus est, vi ergo oppositionis alia justitia intelligi nequit, quam quae Christus nobis factus est in suo officio; quae per fidem nobis imputatur, sicut Christo imputata sunt peccata nostra.

209. Tertia classis argumentorum depromitur ex epistola ad Ephesios. 1. Ephes. 1, v. 6: *Deus nos* ἐχαρίτωσεν, *gratos* et acceptos *habuit, in dilecto Filio suo.* Quo modo reddimur Deo grati et accepti, eo etiam modo justificamur. Atqui grati et accepti Deo reddimur in Christo, *per quem habemus redemtionem in sanguine ejus, remissionem peccatorum*, ut apostolus ibidem loquitur v. 7. Ergo etiam in Christo justificamur, non autem inhaerente in nobis justitia. Excipit Bellarminus 2. de justificat. cap. 11: Ἐχαρίτωσεν *significat gratiosos nos fecit, nempe non tantum per remissionem peccatorum, sed etiam per donum justitiae animam renovando et exornando, ut simus similes capiti nostro Christo, alioquin Christus foret monstrum, si tam specioso et sancto capiti sordida et immunda membra adjungerentur.* Respondemus: 1. Fides in actu justificationis apprehendit Christi justitiam, quae est pretiosa et salutaris illa vestis, quae tegit nuditatem nostram; cum hac peccatorum remissione et justitiae Christi imputatione semper conjuncta est renovatio, qua Spiritus sanctus incipit naturam nostram sanare, venenum peccati extergere, animam mundare etc., sed haec renovatio in hac vita est imperfecta, ideo per eam non tegitur nostra nuditas coram Dei judicio, quippe *qui abscondita nostra collocat in lumine vultus sui* Psalm. 90, v. 8; *et coram quo omnes nostrae justitiae sunt sicut pannus mulieris menstruatae* Esa. 64, v. 6. 2. Verbum χαριτόω bis habetur in N. T. Luc. 1, v. 28. ubi angelus ad Mariam dicit: χαῖρε κεχαριτωμένη, quod Pontificii quidem sic accipiunt, Mariam multis gratiarum donis a Deo repletam esse, sed tutissime sequimur explicationem statim additam v. 30. εὗρες χάριν

Tertia classis argumentorum: 1. Eph. 1. Deus nos gratos habuit in dilecto.

παρὰ τῷ θεῷ, eodem igitur modo etiam hoc loco verbum χαριτοῦν accipitur, non pro donorum infusione, sed pro acceptatione in gratiam. 3. Repetenda hoc loco argumenta superius §. 18. et seqq. adducta, quibus probavimus, gratiam in articulo de justificatione non significare infusos habitus, sed gratuitam Dei justificantis misericordiam. Ergo ex conjugatorum natura χαριτοῦν significat in gratiam recipere, gratos et acceptos habere. Urgemus cumprimis locum apostolicum 2. Tim. 1, v. 9. ubi *gratia* illa dicitur *nobis data in Christo ante tempora secularia*. 4. Id ipsum comprobat res ipsa. Illi enim, quos Deus ἐχαρίτωσεν in Christo, sunt miseri peccatores morti et aeternae damnationi obnoxii, unde apostolus diserte dicit, quod *Deus justificet impium* Rom. 4, v. 5, illos vero Deus sibi gratos et acceptos habet in Christo fide scilicet apprehenso, *per quem habemus redemtionem in sanguine ejus,*
VII. 271. *remissionem peccatorum secundum divitias gratiae ejus*, ut ἐξηγητικῶς apostolus subjungit. 5. Afferimus illustrationis gratia v. 4: *Elegit nos Deus in Christo, ut essemus sancti et irreprehensibiles.* Quemadmodum nostra sanctitas non est pars sive meritum nostrae electionis, sed ejusdem finis et consequens; ita quoque reconciliationis nostrae consequens est et finis. Eaedem enim causae sunt electionis et justificationis, ut suo loco demonstratum fuit. 6. Urgemus etiam emphasin verborum ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν Χριστῷ, quibus verbis non solum significatur, nos omnia bona debere Christo, sed etiam in Christo, et non in nobis ipsis vel nostris operibus fundamentum illius gratiae et misericordiae quaerendum esse. 7. Nec tamen ex hac nostra sententia deduci potest illud absurdum, quod Christi corpus mysticum sit quoddam monstrum, siquidem veri credentes mystici illius corporis membra, non solum imputata Christi justitia vestiuntur et ornantur, sed etiam renovantur spiritu mentis suae, induunt CHRISTUM, non solum fide, sed etiam sancta conversatione Rom. 13, v. 14. Cum Christus sit et donum et exemplum, etc. interim tamen haec renovatio et Christi imitatio in hac vita non est numeris omnibus perfecta, quia sancti quotidie petunt peccatorum remissionem, qua non indigerent, si membra hujus mystici corporis a peccatorum sordibus plane et plene essent mundata et per infusam justitiam undiquaque formosissima.

2. Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est Ephes. 4.

210. 2. Ephes. 4, v. 24: *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est*, ubi similitudo indumenti indicat, nos justificari per justitiam extrinsecam, quae non inhaeret nobis, sed per fidem apprehenditur et nos tegit atque operit, ne turpitudo nostra in conspectum Dei veniat. Excipit Bellarminus, *similitudinem indumenti optime convenire inhaerenti justitiae; primo quia non est naturalis, nec nobiscum nascitur, sed extrinsecus accedit ex infusione Spiritus sancti; secundo, quia justitia per bona opera distinguit pios ab impiis, sicut per vestes alii ab aliis discernuntur; tertio, quia induere secundum Hebraicam phrasin significat abundanter et copiose tegere, sic Christum sive novum hominem induunt, qui pleni fide et caritate in omnibus operibus suis Christum imitantur, et ejus doctrinam, vitam et mores exprimunt.* Responsio: Fatemur, apostolum Ephes. 4, v. 24. proprie et principaliter non de justificatione, sed de renovatione agere, hactenus igitur locus ille est a quaestione alienus. 2. Interim tamen similitudo indumenti aliis in locis ad justificationem applicatur. Psalm. 89, v. 17. Esa. 61, v. 10. Gal. 3, v. 27. etc. dicimus igitur, Christum indui fide in actu justificationis, quando imputatur nobis ipsius justitia (si Christum induimus per fidem, utique etiam induimur justitia ejus, quae sic nobis imputatur, ut possimus eam Dei judicio nostro nomine opponere). Deinde etiam indui sancta vitae conversatione, quando sanctam ipsius vitam imitamur. Ergo non negamus, per induitionem novi hominis intelligi inhaerentem justitiam sive renovationem ejusdemque incrementum, interim tamen connotatur justitia fidei imputata, quam justitia inhaerens sequitur, et sine ea locum non habet. 4. Quod tam certum atque evidens, ut ipse Bellarminus id quodammodo agnoscat, sic enim scribit hoc loco: *Potest tamen certo modo accommodari haec similitudo, ut etiam exemplum patriarchae Jacobi* (qui indutus vestibus primogeniti ac pro primogenito reputatus benedictionem et hereditatem a patre obtinuit Genes. 27.) *justititiae imputatae; si quis dicat, oportere, ut induamus merita Christi et illis quodammodo tecti petamus a DEO indulgentiam peccatorum. Nam solus Christus pro peccatis nostris satisfacere potuit, et re ipsa ex justitia satisfecit, et illa satisfactio nobis donatur et applicatur et nostra reputatur, cum Deo reconciliamur et justificamur.* Haec omnia Bellarminus vere evangelice; quae vero subjungit de dispari ratione satisfactionis et justitiae Christi, superius sunt discussa. *Quod unus pro alio satisfaciat* (inquit), *facile intelligi potest, sed quod unus sit justus, quia alius est justus, est omnino inauditum et contra omnem rationem.* At num in ecclesia inauditum sit, Christi justitiam nobis imputari, paulo post ex veterum testimoniis manifestum erit; nec tamen ita VII. 272.
crude ac nude dicimus nos esse justos, quia Christus justus est, sed disertam addimus applicationis rationem, nimirum justos nos esse fide in Christum, vera illa et viva fide, quae Christum respicit ac recipit, qui nostro loco legem implevit et pro peccatis nostris satisfecit, quae fides postea per dilectionem efficax est et justitiae operibus sese exserit. 5. Neve Bellarminus disputet, induendi metaphoram proprie atque unice inhaerentem justitiam denotare, opponimus propriam sui ipsius ratiocinationem lib. de gratia primi hominis c. 6: *Indumentum est quippiam extrinsecum et superadditum. Justitia originalis confertur vestimento. Ergo fuit aliquid supernaturale extrinsecum.*

Quarta classis argu-

211. Quarta classis argumentorum petitur ex Actis apostolorum et ex parabola publicani. *1. Act.*

mentorum. 1. Actor. 13: Per Christum annuntiatur vobis remissio peccatorum.

13, v. 38: Per Christum annuntiatur vobis remissio peccatorum et ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysis justificari; v. 39: *in hoc omnis qui credit, justus est,* in quo loco quatuor sunt observanda: 1. Justificationem esse verbum judiciale, cum declaretur per annuntiationem remissionis. 2. Justificationem definiri per remissionem peccatorum. 3. Remissionem illam fieri per et propter Christum, non per legem ac nostra opera. 4. Applicationem hujus beneficii a Christo parti fieri fide. Si justificatio consistit in remissione peccatorum, quae datur credentibus in Christum, ac fide eis obtingit, consequens est, non justificari hominem per ac propter inhaerentem justitiam. Bellarminus in pervertendo hoc dicto apostolico satis operosus est et varias profert exceptiones: *1. per Christum nos justificari ut per causam efficientem, sed phrasi illa non excludi qualitatem infusam, quae est causa formalis justificationis.* Respondemus: Sane obedientia et satisfactio Christi est causa efficiens meritoria nostrae justificationis, eadem tamen quatenus per fidem nobis applicatur et imputatur, est causa justificationis formalis. Bellarminus exclamat, *repugnare hoc rationi, quod Christi justitia statuitur et causa efficiens et formalis nostrae justificationis,* at diversitas respectus facile tollit omnem absurditatem φαινομένην. Solutio alieni debiti respectu solventis est causa efficiens meritoria, ob quam debitor non potest conveniri; eadem solutio respectu debitoris, cui a creditore imputatur, est causa formalis, non conventionis. Satisfactionem Christi esse causam justificationis meritoriam Bellarminus non negat, eandem satisfactionem Christi nobis imputari concedit, cur ergo quod de satisfactione non invitus concedit, de justitia Christi negat? cum Christus non solum pro peccatis nostris satisfecerit, sed etiam legem DEI nostri loco impleverit, ut hac ratione et satisfactio et obedientia Christi constituant illam justitiam, quae nobis per fidem imputatur. Porro quamvis phrasi illa *per Christum* Bellarmino non videantur exclusae qualitates nostrae nostraque opera, tamen mentione fidei eadem excludi satis manifestum est, cum in articulo justificationis sit perpetua oppositio inter fidem et opera. Nomine legis intelliguntur etiam virtutes et opera, quorum norma in lege proponitur, at lex diserte excluditur, ergo virtutes et opera excluduntur. *2. Verbo annuntiandi non significari ex sola annuntiatione remissionis fide apprehensa homines justificari, sed annuntiari remissionem peccatorum iis, qui credunt ut oportet, implendo videlicet omnia, quae fides implenda demonstrat.* Respondemus: Sophisticam ambiguitatem illius phraseos *credere ut oportet* exposuimus suo loco. Procedit haec Bellarmini exceptio ex falsa hypothesi, quod fides formetur per caritatem. Ostendimus autem superius, caritatem non esse formam, sed effectum fidei. Forma justificantis fidei est fiducialis apprehensio Christi in verbo evangelii oblata. Confundit etiam Bellarminus fidem et opera, quae apostolus in actu justificationis accurate distinguenda esse ostendit. Quomodo justificamur fide et non ex operibus, si vera est paraphrasis Bellarmini: qui credunt ut oportet, hoc est qui faciunt et implent ea omnia, quae fides implenda esse demonstrat, justificantur? nimirum confunditur descriptio formae VII. 273
et effectus, subjecti et modi sive justificatorum et ipsius justificationis. Sane fides justificans non solum apprehendit promissionem evangelicam de remissione peccatorum, sed etiam per bona opera sese exserit et legi divinae obedientiam praestat, sed ex eo non potest nec debet colligi, quod fructus bonorum operum proferendo justificet, sive quod una cum ea bona opera justificent. *3. Remissionem peccatorum solam nominari, sed hoc nihil impedire, quo minus justificatio intelligatur constare remissione peccatorum et justitiae infusione, cum remissio peccatorum non sit sola condonatio poenae, sed etiam ablutio culpae succedente nitore gratiae.* Respondemus: sane remissio peccatorum est et condonatio poenae et ablutio culpae, atqui illa ablutio culpae non est ita comparata, ut ipsa peccati labes ac macula in hac vita penitus eluatur et funditus eradicetur, quid enim opus foret miserabili illa querimonia apostoli, *scio, quod in me, hoc est in carne mea, non habitet bonum?* Rom. 7, v. 18; *habitat in me peccatum,* v. 20; v. 23: *video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis;* v. 24: *miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Falsam igitur definitionem remissionis peccatorum proponit Bellarminus, quia justitia inhaerens sive renovatio non est pars nec causa, sed consequens remissionis peccatorum, quae contingit sola fide in Christum. Verus nitor ac decor, qui nos DEO gratos reddit, est Christi justitia fide imputata; nitor renovationis ac decor justitiae inhaerentis in hac vita est imperfectus et immundus, perficiendus demum in vita aeterna. *4. Quamvis hoc loco sola mentio fiat justificationis a peccatis, tamen in aliis multis locis mentionem fieri sanctificationis, mundationis, ablutionis, renovationis et similium, quae alteram justificationis partem ostendant.* Respondemus: fallacia est consequentis. Fatemur et nos renovationis donum cum peccatorum remissione conjunctum esse, sed ex eo non potest inferri, quod constituat justificationis partem alteram, quippe quae sola peccatorum remissione propter Christum absolvitur, cujus consequens est donum renovationis. *5. Verbis illis, a quibus non potuistis in lege Moysis justificari, illud tantummodo significari, quod observatio legis propriis viribus vel sola ipsa lege juvante praesumta non justificet, non quod vera legis observatio non sit justitia, sed quod lex ante remissionem peccatorum servari non possit.* Respondemus: 1. Distinctio illa inter observationem legis per vires proprias et per gratiam Spiritus sancti hic non habet locum, cum generaliter pronuntiet apostolus Rom. 3, v. 20. *ex operibus legis non justificari omnem carnem,* et suo loco

ostendemus etiam renatorum opera non habere vim justificandi. 2. Quid quod hoc ipso in loco simpliciter et *ἀποτόμως* negat apostolus, observatione legis Mosaicae quenquam potuisse justificari, atque huic legis observationi opponit fidem, quae justitiam Christi apprehendit, et remissionem peccatorum impetrat! 3. Inter illos, de quibus pronuntiat apostolus, quod non potuerint ex lege Moysis justificari, fuerunt multi pii et religiosi viri, quibus suadent apostoli, *ut perseverent in gratia Dei*, v. 43. ex quo apparet, etiam illi legis observationi negari justificationem, quae a renatis et in gratia DEI constitutis proficiscitur, id quod exemplis Abrahae et Davidis Rom. 4. manifestissime comprobatur. 4. Per gratiam intelligit Bellarminus infusam caritatem, qua peccata expelluntur, et mandata DEI perfecte implentur. Sed suo loco ostendimus, ne quidem renatos legem DEI perfecte implere posse, ideoque ad impletionem mandatorum requiri non solum gratiam renovationis, sed etiam gratiam remissionis. *Tunc omnia Dei mandata facta deputantur, quando quicquid non fit ignoscitur.* August. lib. 1. retract. c. 19.

2. Luc. 18: Pharisaeus in semet ipso confidens, quod sit justus, repudiatur.

212. 2. Luc. 18. in parabola Pharisaei et publicani vivum justificationis speculum nobis proponitur. Pharisaeus opera sua jactans, et in semet ipso confidens, quod sit justus, repudiatur; publicanus remissionem peccatorum quaerens descendit justificatus in domum suam. Excipit Bellarminus: *1. Publicanus, cum dixit, propitius esto mihi peccatori,*
VII. 274. *non petiit solam debiti condonationem, quasi vellet iniquus esse, sed non haberi a Deo neque puniri, sed petiit integram reconciliationem, et talem obtinuit, unde dicitur exaltatus, quia de peccatore justus, de servo peccati servus justitiae, de filio diaboli filius Dei repente factus est.* Respondemus: Manifestissimum est ex hoc loco, quod justificatio consistat in remissione peccatorum, quae gratis propter Christum mediatorem contingit, cujus justitia per fidem in vera et seria conversione credentibus imputatur. Fatemur igitur, in nostra cum DEO reconciliatione omnino requiri justitiam, cujus merito atque intuitu DEUS remittit peccata, sed justitia illa non est inhaerens, cum et Pharisaeus de ea tanquam dono DEI gratias agens illam habuerit, nec tamen justificatus domum redierit, sed est justitia Christi, quam solam Deus in judicio suo acceptat. Publicanus hic de nullis bonis operibus gloriari poterat, sed solam DEI misericordiam propter CHRISTUM promissam implorabat, *ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ* ait v. 13. respicit igitur ad *ἱλαστήριον* V. T. quod tegebat arcam foederis, in qua tabulae legis divinae erant reconditae, quod propitiatorium fuisse typum CHRISTI docet apostolus Rom. 3, v. 25. Hoc igitur voluit dicere publicanus: O misericors DEUS, si ad normam legis divinae vitam meam velis exigere et in judicium mecum intrare, non potero consistere, sed fide confugio ad propitiatorium, quod in Messia nobis proposuisti, illius obedientia tegat meam inobedientiam, ne in conspectum tuum veniat. Sic ergo publicanus fide obtinuit remissionem peccatorum et descendit justificatus in domum suam. Quod exaltatus dicitur, illud potissimum intelligendum est de translatione ipsius e morte ad vitam, e regno Satanae ad regnum gratiae, e damnatione ad salutem; neque tamen repugnamus, quominus etiam de renovatione intelligatur, per quam e servo peccati factus est servus justitiae, fatemur enim, cum reconciliatione individuo nexu conjunctam esse renovationem, nimirum ut consequens, nequaquam vero ut partem, sive causam; neque aliud quicquam probant dicta illa, quae renovationem in justificatis ponunt. Removeatur vero calumnia ista, qua oblique nos pungit Bellarminus, quasi statuamus, petendo solam debiti condonationem nos velle iniquos esse, sed non haberi a DEO neque puniri; aliud enim est velle iniquum esse, aliud agnoscere peccatum in carne adhuc habitans, sive ut apostolus loquitur, aliud est *peccatum habere*, aliud *facere peccatum*, 1. Joh. 3, v. 4. quid quod non solam peccati condonationem, sed etiam donationem Spiritus sancti, incrementum renovationis et peccati mortificationem petimus, nec tamen in omnibus illis, quae a DEO petuntur quaeque a DEO nobis donantur, consistit justificatio. *2. Pharisaeus non ideo postponi meruit publicano, quia dona Dei recensebat et Deo gratias hoc nomine agebat, sed quia tumore superbiae plenus erat, et in sua justitia ita confidebat, ut nihil sibi addi, nihil ignosci peteret, insuper etiam humilem publicanum contemnebat, alioqui publicanus Zacchaeus* Lucae 19. *et rex Ezechias* Esaiae 38. *bona opera promittentes et praedicantes exauditi sunt a Deo.* Respondemus: Verissime hoc dicitur, quod ob tumorem superbiae Pharisaeus fuerit repudiatus; quis vero fuerit ille superbiae tumor, non opus est dubiis conjecturis, cum manifestam habeamus evangelistae explicationem v. 9. Jesus dicebat ad quosdam *πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι καὶ ἐξουθενοῦντας τοὺς λοιπούς, qui in se confidebant, quod essent justi, et adspernabantur ceteros.* Pharisaeus igitur est imago eorum, qui justitiae laudem coram DEO quaerunt in suis operibus, vel ut apostolus loquitur Rom. 10, v. 3. *qui suam justitiam quaerunt στῆσαι, statuere* et erigere. Fiducia ergo in bona opera est damnatus ille superbiae tumor, quem absit ut minima ex parte vel Zacchaeo vel regi Ezechiae tribuamus. Commemorant sua opera, non quod fiduciam in illis ponant, et ex illis coram DEO justificari quaerant, sed adducunt ea tanquam testimonia verae conversionis et pietatis, quemadmodum etiam Petrus jubet, *ut electionem et vocationem nostram firmam faciamus*, 2. epist. 1, v. 10. vere pii reverenter et grato corde agnoscunt dona DEI, gratias DEO agunt pro conservatione in bono, student justitiae bonorum operum, sed fiduciam cordis in ea haudquaquam collocant,
nec in illis justitiam, quae coram DEI judicio con- VII. 275.
sistat, quaerunt, sed cum apostolo dicunt 1. Cor. 4, v. 4: *nihil mihi conscius sum, sed non in hoc sum*

justificatus; cum Davide suppliciter et humiliter deprecantur *Dei judicium*, Psalm. 143, v. 2; cum Esaia agnoscunt, *omnes nostras justitias esse velut pannum mulieris menstruatae*, Esa. 64, v. 6. proinde fiducia justificationis coram DEO neque ex toto, neque ex parte in opera collocanda, sed in solum Christum, *qui factus est nobis justitia a Deo* 1. Cor. 1, v. 30. Quod si definiente Bellarmino est damnatus superbiae tumor, si quis ita confidit de sua justitia, ut nihil sibi addi, nihil sibi ignosci petat, quid fiet de monachis, qui jactitant opera supererogationis? Qui bonis operibus adeo se abundare statuunt, ut aliis ea communicare citra salutis suae detrimentum queant, quid illi ad summam perfectionem sibi deesse crederent? Qui peccata renatorum sua natura ac per se venialia esse, nec contra, sed tantum praeter legem fieri statuunt, qui pravam concupiscentiam in renatis adhuc haerentem vere peccatum esse negant, quid illi sibi ignosci magnopere peterent?

Hypotheses in hac quaestione observandae.

213. Atque haec sunt argumenta illa, quae ex Scripturis Bellarminus pro nostra sententia producit eademque infringere conatur; quid praestiterit, ex diligenti eorum examine cordatus facile animadvertet. Jubemus autem semper in conspectu haberi has hypotheses: 1. Justificationem in propria sede definiri per remissionem peccatorum, sive quod idem est, per imputationem justitiae. 2. Esse perpetuam oppositionem in articulo justificationis inter legem et evangelium, fidem et opera, gratiam et opera, credentem et operantem, gratiam et debitum. 3. Ipsam renatorum justificationem definiri per remissionem sive non-imputationem peccatorum et per gratuitam justitiae imputationem. 4. Nuspiam caritati, sed ubique fidei justificationem tribui. 5. Praedicari in justificationis negotio caritatem, non nostram, sed DEI. 6. Justificationem ubique describi ut actum forensem et judicialem, in quo homo peccator coram DEI tribunali sistitur et propter CHRISTI satisfactionem, non autem propter suas qualitates atque opera ab accusatione legis absolvitur. 7. Sanctos ubique coram DEI judicio imperfectionem et immunditiem suam agnoscere, judicium DEI deprecari, misericordiam ejus implorare, et in solo mediatore CHRISTO omnem spem ac fiduciam, omne perfugium et solatium constitutum habere. 8. Nullam coram DEO ad justificationem valere justitiam, nisi quae sit absoluta cum lege conformitas, quod nec de habituali, nec de actuali justitia nostra dici potest. 9. Appellatione operum intelligi non solum exteriores actiones, sed etiam ipsos habitus interiores et virtutes in lege praescriptas; proinde cum opera ex actu justificationis excluduntur, ipsa quoque habitualis justitia excludi intelligitur. Si novem illae hypotheses diligenter observentur, facile apparebit, quid de inhaerente justitia statuendum sit.

Testimonia veterum.

214. Quinta classis argumentorum petita est ex patribus, ubi tria tantum testimonia affert Bellarminus, sed produci possunt longe plura. Praeterquam enim quod ad hunc locum pertinent omnia illa testimonia, in quibus justificandi verbum agnoscunt esse judiciale, et justificationem definiunt remissione peccatorum, (quae enumerata sunt superius §. 8.). Item in quibus negant, renatos legem DEI perfecte implere (quae testimonia enumerata sunt in tractat. de lege §. 187); denique in quibus negant, bona opera proprie et ex justitiae debito meritoria esse (quae testimonia enumerabuntur in tractatu de bonis operibus). Referenda huc cumprimis sequentia dicta, in quibus justitiam CHRISTI nobis imputari docent. Justinus Martyr in epist. ad Diognet. pag. 386: *Quid enim aliud peccata nostra potuit tegere, quam ejus justitia? in quo alio nos iniqui et impii pro justis haberi possumus, quam in solo Dei Filio? O dulcem permutationem! O impervestigabile artificium! O beneficia exspectationem omnem superantia! ut iniquitas quidem multorum in justo uno abscondatur, justitia autem unius faciat, ut multi injusti pro justis habeantur.* Athanasius adversus eos, qui damno afficiunt genus VII. 270 nostrum, eo quod negant, servatorem ex natura nostra sumsisse primitias tomo 2. p. 270. edit. Commel.: *Necessarium est, maximeque necessarium credere Scripturis sanctis, confiteri ex nostro genere primitias, celebrare singularem assumentis genus humanum amorem, obstupescere magnae oeconomiae atque dispositionis miraculum, non timere exsecrationem legis (Christus enim nos a maledictione legis liberavit), impletionem legis a primitiis factam toti massae adscribere* (in Graeco est λογίζεσθαι, imputare). Idem de incarnat. verbi contra Samosat. tom. 1. pag. 461: *Impossibile est puritatem et innocentiam in humana natura exhiberi, nisi Deus credatur in carne esse, qui justitiam omni peccato liberam in mundum introduxit, cujus quia participes redditi sumus (μετέχοντες), vivemus et salvabimur; illud enim, non est justus in terra, qui bonum faciat et non peccet, in commune ad omnes homines pertinet; unde ex coelo descendit, qui immaculatam ex se justitiam daturus erat.* Macarius homil. 31. pag. 110: *Omnia in omnibus Christus. Quemadmodum igitur infans non novit se ipsum curare vel ornare, sed solum oculos convertit ad matrem flens, donec misericordia commota illum suscipiat; sic fideles animae in solo Deo spem habent, perpetuo omnem justitiam ei tribuentes, quia sicut sine vite palmes arescit, sic quoque qui absque Christo vult justificari et salvari.* Basilius serm. de humilit. tom. 1. p. 433: *Qui gloriatur, in Domino glorietur, quod Christus nobis factus est a Deo sapientia, justitia, sanctificatio et redemtio. Haec est perfecta et integra gloriatio in Deo, quando neque ob justitiam suam quis se jactat, sed novit quidem, se ipsum vera justitia indignum esse, sola autem fide in Christum justificatum.* Gregorius Nyssenus orat. 2. in Cantic.: ***μεταθεὶς γὰρ πρὸς ἑαυτὸν τὸν τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν ῥύπον μετέδωκέ μοι τῆς ἑαυτοῦ καθαρότητος, κοινωνόν με τοῦ ἑαυτοῦ κάλλους ἀπεργασάμενος, ὃς πρῶτον ἐποίησεν*

ἐξ ἀηδεχθοῦς ἐράσμιον καὶ οὕτως ἠγάπησεν, qui ex deformi prius fecit amabilem et sic dilexit, p. 491.** *Christus in se translatis peccatorum meorum sordibus puritatem suam mecum communicavit meque pulchritudinis ejus, quae in ipso est, participem fecit.* Ambrosius libr. 1. de Jacobo et vita beata c. 6: *Sed et illud mihi prodest, quod non justificamur ex operibus legis. Non habeo igitur, unde gloriari in operibus meis possim, unde me jactem, et ideo gloriabor in Christo. Non gloriabor quod justus sim, sed quia redemtus; gloriabor, non quia vacuus sum a peccatis, sed quia remissa mihi sunt peccata; non quia profui, aut mihi quisquam profuit, sed quia pro me advocatus apud Patrem Christus est, quia pro me sanguis Christi effusus est.* lib. 3. de virginit. pag. 100: *Omnia Jesus est nobis, si volumus; si vulnus curari desideras, medicus est; si febribus aestuas, fons est; si gravaris iniquitate, justitia est; si auxilio indiges, virtus est; si mortem times, vita est; si coelum desideras, via est; si tenebras fugis, lux est; si cibum quaeris, alimentum est. Gustate igitur et videte, quam suavis est Dominus.* in cap. 10. Lucae pag. 154: *Pro me doluit Christus, quia pro se nihil habuit quod doleret; et sequestrata delectatione divinitatis aeternae taedio meae infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiam meam, ut mihi suam laetitiam largiretur, et vestigiis nostris ad mortis descendit aerumnam, ut nos suis vestigiis revocaret ad vitam.* in cap. 8. Rom.: *Quando impletur in nobis justificatio, nisi cum datur remissio omnium peccatorum, ut sublatis peccatis justificatus appareat, mente serviens legi Dei?* Hieronymus in c. 10. Rom. super verba, Christus est finis legis ad justitiam omni credenti: *Talis est ille, qui in Christum credidit, die qua credidit, qualis ille, qui universam legem implevit* (id vero aliter fieri nequit quam imputatione perfectae illius impletionis, quam Christus nostri loco legi praestitit). Augustin. tom. 3. enchirid. ad Laurentium cap. 41: *Ipse* (Christus) *peccatum, ut nos justitia; nec nostra, sed Dei; nec in nobis, sed in ipso; sicut ipse peccatum non suum, sed nostrum; nec in se, sed in nobis constitutum, similitudine carnis peccati, in qua crucifixus est,*
VII. 277. *demonstravit* (ut ergo Christus est peccatum nostrum, ita nos sumus justitia DEI in illo, nimirum per imputationem). Idem tom. 8. in Psalm. 21. exposit. 2: *Quomodo ergo dicit delictorum meorum? nisi quia pro delictis nostris ipse precatur et delicta nostra sua fecit, ut justitiam suam nostram justitiam faceret.* ** contra Pelag. et Coelest. de gratia Christi lib. 1, c. 47: *Gratia per Dominum nostrum Jesum Christum, in qua nos sua, non nostra justitia justos facit, ut ea sit vera nostra justitia, quae nobis ab illo est.*** Psalm. 30. conc. 1: *In tua justitia erue me et exime me. Quia non invenisti in me justiam meam, erue me in tua, hoc est illud, quod me eruit, quod me justificat, quod ex impio pium facit, quod ex iniquo justum.* in Psalm. 31: *Tantum credidero in Deum, deputabitur mihi ad justitiam.* in Psalm. 70. in enarr. partis 1: *In justitia tua erue me. Non in mea, sed in tua; si enim in mea, ero ex illis, de quibus ille ait: ignorantes Dei justitiam et suam volentes constituere, justitiae Dei non sunt subjecti.* tom. 9. tract. 3. in Joh.: *Omnes qui ex Adam cum peccato, peccatores; omnes qui per Christum justificati, justi, non in se, sed in illo; nam in se, si interroges, Adam sunt; in illo, si interroges, Christi sunt.* tom. 10. serm. 61. de verbis Domini in fine, ut nos simus justitia Dei in ipso: *Si enim non in ipso, nullo modo justitia; si autem in ipso, totus nobiscum vadit ad Patrem.* serm. 6. de verb. apost.: *Ipsum Christum, qui non noverat peccatum, Deus Pater pro nobis peccatum fecit, ut nos simus justitia Dei in ipso: Videte duo, justitia Dei, non nostra; in ipso, non in nobis.* Epiph. in Ancor.: *ἐγένετό μοι δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις· δικαιοσύνη μὲν διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ ἁμαρτίας λύσας, ἁγιασμὸς δὲ διὰ ὕδατος καὶ πνεύματος καὶ ἐν ῥήματι αὐτοῦ ἐλευθερώσας, ἀπολύτρωσις δὲ τὸ αἷμα αὐτοῦ λύτρον ἀμνοῦ ἀληθοῦς ὑπὲρ ἐμοῦ ἑαυτὸν παραδιδοίς.* Bernh. serm. 43. super Cant. col. 625: *Pro acervo meritorum, quae mihi deesse sciebam, hunc mihi fasciculum colligare et inter ubera mea collocare volui, collectum ex omnibus anxietatibus et amaritudinibus Domini mei; primum videlicet infantilium illarum necessitatum, deinde laborum, quos pertulit in praedicando, fatigationum in discurrendo, vigiliarum in orando, tentationum in jejunando, lacrimarum in compatiendo, insidiarum in colloquendo, periculorum in falsis fratribus; et mihi hic salutaris fasciculus servatus est, nemo tollet eum a me, inter ubera mea commorabitur; haec meditari dixi sapientiam, in his justitiae mihi perfectionem constitui, in his plenitudinem scientiae, in his divitias salutis, in his copias meritorum* etc. serm. 61. in Cant. col. 675: *Quid non boni in petra? in petra exaltatus, in petra securus, in petra firmiter sto* etc. *Ubi tuta firmaque securitas, nisi in vulneribus salvatoris? tanto illic securius habito, quanto ille potentior ad salvandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur, non cado; fundatus enim sum super petram firmam. Peccavi peccatum grande, turbatur conscientia, sed non perturbabitur, quoniam vulnerum Domini recordabor, nempe vulneratus est propter iniquitates nostras. Quid tam ad mortem, quod non Christi morte salvetur* etc. *Ego fidenter, quod ex me mihi deest, usurpo mihi ex vulneribus Domini, quia misericordia affluunt, nec desunt foramina, per quas effluant; foderunt manus et pedes ejus latusque lancea foraverunt, et per has rimas licet mihi sugere mel de petra oleumque de saxo durissimo* etc. *Meum proinde meritum miseratio Domini, non plane sum meriti inops, quamdiu ille miserationum non fuerit inops. Quodsi misericordiae Domini multae, multus nihilominus ego in meritis sum. Quid enim? si multorum mihi conscius delictorum, nempe ubi abundavit delictum,*

superabundavit et gratia, et si misericordiae Domini ab aeterno et usque in aeternum, ego quoque misericordias Domini in aeternum cantabo. Numquid justitias meas? Domine, memorabor justitiae tuae solius. Ipsa est enim et mea, nempe factus es
VII. 278. *mihi tu justitia a Deo. Numquid verendum, ne non una ambobus sufficiat? non est pallium breve, quod secundum prophetam non possit operire duos: Justitia tua justitia in aeternum, et te pariter et me operiet larga et aeterna justitia, et in me quidem operit multitudinem delictorum, in te autem, Domine, quid nisi pietatis thesauros, divitias bonitatis* etc. Epist. 190. ad Innocent. pontif. Rom.: *Juste homo diabolo addictus, sed misericorditer liberatus, sic tamen misericorditer, ut non defuerit justitia quaedam et in ipsa liberatione, quoniam hoc quoque fuit de misericordia liberantis, ut (quod congruebat remediis liberandi) justitia magis contra invasorem quam potentia uteretur. Quid namque ex se agere poterat, ut semel amissam justitiam recuperaret homo servus peccati, vinctus diaboli? assignata est ei proinde aliena, qui caruit sua et ipsa sic est. Venit princeps mundi et in salvatore non invenit quicquam, et cum nihilominus innocenti manus injecit, justissime quos tenebat, amisit; quando is, qui morti nihil debebat, accepta mortis injuria, jure illum, qui obnoxius erat et mortis debito et diaboli solvit dominio. Qua enim justitia id secundo exigeretur? Homo siquidem qui debuit, homo qui solvit; nam si unus, inquit, pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, ut videlicet satisfactio unius omnibus imputetur, sicut omnium peccata unus ille portavit; nec alter jam inveniatur, qui forte fecit, alter, qui satisfecit, quia caput et corpus unus est Christus. Satisfecit ergo caput pro membris, Christus pro visceribus suis* etc. *Si gratis venundatus, gratis non redimar? quod si dixerit, Pater tuus addixit te, respondebo, sed frater meus redemit me. Cur non aliunde justitia, quia aliunde reatus? alius qui peccatorem constituit, alius qui justificat a peccato? alter in semine, alter in sanguine. An peccatum in semine peccatoris et non justitia in Christi sanguine? sed justitia, inquit, sit cujus sit, quid ad te? Esto, sed sit etiam culpa cujus est, quid ad me? an justitia justi super eum erit, et impietas impii non erit super eum? non convenit, filium portare iniquitatem patris et fraternae fieri exsortem justitiae; nunc vero ut per hominem mors et per hominem vita* etc. *non sic illi attineo, ut non et isti, si illi per carnem, et per fidem huic.* Ibidem: *Justum me dixerim, sed illius justitia; quaenam ipsa? finis legis Christus ad justitiam omni credenti; tutior donata quam innata. Nam ista quidem gloriam habet, sed non apud Deum; illa materiam gloriandi non habet nisi in Domino, haec est justitia hominis in sanguine redemtoris.* Idem serm. ad milites templi cap. 11: *Qui peccati meritum tulit suam nobis donando justitiam, ipse mortis debitum solvit et reddit vitam, sic namque mortua morte revertitur vita, quemadmodum ablato peccato redit justitia, porro mors in Christi morte fugatur et Christi nobis justitia imputatur* etc. *Qui nostram et induit carnem et subiit mortem, putas suam nobis negabit justitiam? voluntarie incarnatus, voluntarie passus, voluntarie crucifixus, solam a nobis retinebit justitiam?* in eodem cap.: *Unus peccavit et omnes tenentur rei, et unius innocentia soli reputabitur uni? unius peccatum omnibus operatum est mortem et unius justitia uni vitam restituet? itane Dei justitia magis ad condemnandum, quam ad restaurandum valuit? aut plus potuit Adam in malo, quam Christus in bono? Adae peccatum imputabitur mihi et Christi justitia non pertinebit ad me?* **Anselmus in 2. Cor. 5: *Ille peccatum ut nos justitia, non nostra, sed Dei; non in nobis, sed in illo; sicut ille peccatum non suum, sed nostrum; nec in se, sed in nobis.* Taulerus in praefat. super evang. Joh. an. 1502. Augustae Vindelicorum per Sigismund. Grimm. publicata: Wann du glaubest, daß Christus von deinetwegen Mensch ist worden zur Erfüllung der Zusagung Abraham und seinem Saamen, geschehen im Gesetz und Propheten, Item, daß er von deinetwegen gelitten, gestorben und begraben ist, sich selber als ein wahrer Bischof zur Abtilgung der Sünde aufgeopfert, Item, daß er vom Tode erstanden und als ein eingeborner Sohn Gottes Allen, die an seinen Namen glauben, daß er Gottes Sohn sei, verliehen Kinder Gottes zu werden und das ewige Leben zu besitzen, so hast du wahrlich Alles, was du glaubest, und wird dir durch solchen Glauben zugeeignet, was Christus hat. Also erfüllest du das Gesetz, daß es dich nicht beschuldige, sterbest der Sünde, daß sie dir nicht schade, ersiehest die Gerechtigkeit, die du hoffest, und wirst neugeboren in ein göttlich Leben. Et postea: Also ist aus Kraft des Glaubens durch Wirkung Gottes Alles das dein, was Christus hat, und das Christi, was du hast. O wie großer Wechsel; hieraus kommt es, daß dir keine Sünde schaden, kein Gesetz dich beklagen mag, denn Gott nimmt das Leben und Sterben Christi an, gleichsam als wäre es dein eigen. Idem Taulerus in meditat. vitae Christi editis a Surio c. 7. p. 61: *Christus omnia mundi peccata in se receperat tantumque pro illis ultro sibi assumsit dolorem cordis, ac si ipse ea perpetrasset;* p. 64. de persona Christi: *Quandoquidem peccatum Adae multum abire non potest, obsecro te, Pater coelestis, ut ipsum in me vindices; ego enim omnia illius peccata in me recipio. Si haec irae tempestas propter me orta est, mitte in mare amarissimae passionis* etc. *atque ita omnia mundi peccata in se agnus innocens recepit.*** Guilielmus lib. 1. vitae VII. [illegible]
Bernhardi c. 13. col. 1886: *Infirmabatur aliquando homo Dei et velut rivulus quidam phlegmatis incessanter ab ejus ore fluebat, cumque extremum jam trahere spiritum videretur, in excessu mentis suae ante tribunal Domini sibi visus est praesentari; affuit autem et Satan ex adverso improbis eum accusationibus pulsans, ubi vero ille omnia*

fuerat prosecutus et viro Dei pro sua parte fuit dicendum, nil territus aut turbatus subjecit: fateor, non sum dignus ego, nec propriis possum meritis regnum obtinere coelorum. Ceterum duplici jure illud obtinens Dominus meus, hereditate scilicet Patris et merito passionis, altero ipse contentus, alterum mihi donat, ex cujus dono jure illud mihi vendicans non confundor. In hoc verbo confusus inimicus conventus ille solutus et homo Dei in se reversus est. **Ante coeptum reformationis opus Lutherus de justititia sic docuit: *Disce Christum crucifixum et de te ipso desperans dic ei: Tu, Domine, es justitia mea, ego autem sum peccatum tuum, tu assumsisti meum et dedisti mihi tuum, assumsisti, quod non eras et dedisti mihi, quod non eram. Christus descendit de coelo, ubi habitabat in justis, ut etiam habitaret in peccatoribus. Istam caritatem ejus rumina et videbis dulcissimam consolationem. Si enim nostris laboribus et afflictionibus ad conscientiae quietem pervenire oportet, ad quid ille mortuus est? Igitur non nisi in illo per fiducialem desperationem tui et operum tuorum pacem invenies. Ipse suscepit te et peccata tua fecit sua et justitiam suam fecit tuam. Maledictus qui hoc non credit.* Selneccerus in orat. de init. et progr. August. confess. anno 1511. (Exstant haec verba in epistola Lutheri ad Georgium Spenlein Augustinianum eremitam in conventu Memmingensi scripta ex Witeberga feria 3. post Misericordias Domini anno 1516. Epistola Lutheri integra sic habet tom. 1. epist. fol. 11: *Quid agat anima tua, scire cupio, utrumne tandem suam pertaesa propriam justitiam discat in justitia Christi respirare atque confidere. Fervet enim nostra aetate tentatio praesumtionis in multis et iis praecipue, qui justi et boni esse omnibus viribus student, ignorantes justitiam Dei, quae in Christo est nobis effusissime et gratis donata, quaerunt in se ipsis tamdiu operari bene, donec habeant fiduciam standi coram Deo velut virtutibus et meritis ornati, quod est impossibile fieri. Fuisti tu apud nos in hac opinione, imo errore, fui et ego, sed et nunc quoque pugno contra istum errorem, sed nondum expugnavi. Igitur, mi dulcis frater, disce Christum et hunc crucifixum, disce ei cantare et de te ipso desperans dicere ei: Tu, Domine Jesu, es justitia mea, ego autem sum peccatum tuum; tu assumsisti meum, et dedisti mihi tuum; assumsisti quod non eras et dedisti mihi quod non eram. Cave ne aliquando ad tantam puritatem adspires, ut peccator tibi videri nolis, imo esse. Christus enim non nisi in peccatoribus habitat. Ideo enim descendit de coelo, ubi habitabat in justis, ut etiam habitaret in peccatoribus. Istam caritatem rumina et videbis dulcissimam consolationem ejus. Si enim nostris laboribus et afflictionibus ad conscientiae quietem pervenire oportet, ad quid ille mortuus est? Igitur non nisi in illo per fiducialem desperationem tui et operum tuorum pacem invenies; disces insuper ex ipso, ut sicut ipse suscepit te, et peccata tua fecit sua et suam justitiam fecit tuam. Si firmiter hoc credas, sicut debes (maledictus enim qui hoc non credit), ita et tu fratres tuos indisciplinatos et adhuc errantes suscipe et patienter sustineas, atque ex eorum peccatis facias tua et si quid boni habes, illorum esse sinas.***

Testimonia adversariorum.

215. Quid quod ipsi adversarii non omnino possunt negare imputationem justitiae Christi. Casparus Ulenbergius in libro, qui continet causas, cur ad Romanam ecclesiam sit redeundum, causa 14. refert, in sacrario parochiali ecclesiae Coloniensis haberi librum, anno 1475. scriptum, quo semper ab eo tempore, nimirum ab annis centum et amplius, VII. 280. in visitandis et ad mortem praeparandis aegrotis usi sunt presbyteri: In eo quaestiones aliquot reperiri, quas Anselmo tribuant, proponendas illis hominibus, qui ad mortem feliciter obeundam praeparantur. Inter illas quaestions hanc esse postremam: *Credisne, te non posse salvari nisi per mortem Christi? Respondet infirmus: etiam. Tum dici illi: Age ergo dum superest in te anima, in hac sola morte fiduciam tuam constitue, in nulla re fiduciam habe; huic morti te totum committe, hac sola te totum contege, totum immisce te in hac morte, in hac morte totum te involve. Et si Dominus Deus te voluerit judicare: dic, Domine, mortem Domini nostri Jesu Christi objicio inter me et tuum judicium, aliter tecum non contendo. Et si tibi dixerit, quia peccator es, dic: mortem Domini nostri Jesu Christi pono inter te et peccata mea. Si dixerit tibi, quod meruisti damnationem, dic: Domine, mortem Domini nostri Jesu Christi obtendo inter me et mala merita mea ipsiusque merita offero pro merito, quod ego debuissem habere nec habeo. Si dixerit, quod tibi est iratus, dic: Domine, mortem Domini nostri Jesu Christi oppono inter me et iram tuam.* (Quid vero aliud est crendentes involvere se in Christi morte, et merita Christi offerre pro merito, quod debuissent habere, quam credentibus imputari Christi justitiam?). Georgius Cassander in consult. artic. de justificat.: *Hoc extra controversiam est, justitiam illam, qua justificamur, consistere in remissione peccatorum, hoc est cum propter meritum passionis Christi, quam suscepit nostra causa, peccata nobis non amplius imputantur, quod nihil aliud est, quam ipsum Christi meritum ad remissionem peccatorum nobis imputari. Atque hoc est, quod Paulus toties inculcat, imputari nobis fidem ad justitiam, eam videlicet fidem, qua credimus in eum, qui Christum suscitavit a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter justificationem nostram.* **Benedictus Arias Mont. in c. 4. Rom. v. 5: *Consequitur, fidem reputari ad justitiam ei, qui non operatur in lege, idque secundum propositum gratiae Dei.*** Albertus Piggius controv. 2. et auctores antididagmatis Coloniensis in artic. de justific. agnoscunt, justitiam nostram nunquam posse esse talem, ut judicium DEI sustineat, ideo necessariam esse imputationem justitiae Christi. Verba Piggii

haec sunt: *Dissimulare non possumus, hanc vel primam doctrinae Christianae* partem (de justificatione) *obscuratam magis quam illustratam a Scholasticis spinosis plerisque quaestionibus et definitionibus, secundum quas nonnulli magno supercilio primam in omnibus auctoritatem sibi arrogantes et de omnibus facile pronuntiantes, fortassis etiam nostram hanc damnarent sententiam, qua propriam et quae ex suis operibus esset coram Deo justitiam derogamus omnibus Adae filiis et docuimus, una Dei in Christo niti nos posse justitia, una illa justos coram Deo destitutos propria, nisi hoc ipsum adstruxissemus aliquando diligentius.* Item: *Nam quod non operibus nostris, non in justitia nostra, sed in una ignoscente iniquitates nostras misericordia benevolentiae erga nos divinae et salutis a Deo assignandae nobis spes sit, Davidis testimonio apostolus ad Romanos comprobans non alia justitia niti nos posse, nisi quam imputari nobis absque nostris operibus affirmat. Beati, inquit, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. Non dicit, beati, qui ex operibus suis justi coram Deo sunt, beatus vir, qui non commisit nec fecit injustitiam; sed beati, quorum a Deo misericorditer remissae sunt iniquitates, quorum ipse sua justitia tegit et abscondit peccata; beatus vir, cui Dominus jam peccatum (quo vix carere quis potest, certe nunquam caret) non imputat. Hanc ille praecusoris pater cognitionem salutis praedicat, non in nostra ipsorum justitia, quae nulla est; sed potius in nostrae injustitiae aut peccatorum nostrorum remissione positam, quam ipsam etiam Paulus in ea, quam apud Antiochenos concionem de salutis summa habuit, sic connectit cum justitia, ut idem prosus esse ostendat. Notum, inquit, nobis sit, viri fratres, quod per hunc vobis*
VII. 281. *remissio peccatorum annuntietur ab omnibus, a quibus non potuistis in lege Moysis justificari. Hoc ergo nobis justificari est quod peccata nobis misericorditer a Deo remitti in Christo. Quoniam quidem, inquit, Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputans hominibus sua delicta; et deposuit apud nos verbum reconciliationis. In illa ergo justificamur coram Deo, non in nobis; non nostra, sed illius justitia, quae nobis cum illo jam communicantibus imputatur. Propriae justitiae inopes extra nos, in illo docemur justitiam quaerere. Cum, inquit, qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, hoc est hostiam peccati expiatricem, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso, non nostra, sed Dei justitia justi efficimur in Christo, quo jure? Amicitiae, quae communionem omnium inter amicos facit, juxta vetus et celebratissimum proverbium: Christo insertis, conglutinatis et unitis et sua nostra facit, suas divitias nobis communicat, suam justitiam inter Patris judicium et nostram injustitiam interponit, et sub ea veluti sub umbone ac clypeo a divina, quam commeruimus, ira nos abscondit, tuetur ac protegit, imo eandem nobis impertit et nostram facit, qua tecti ornatique audacter et secure jam divino nos sistamus tribunali et judicio; justique non solum appareamus, sed etiam simus. Quemadmodum enim unius delicto peccatores etiam nos factos affirmat apostolus; ita unius Christi justitiam in justificandis nobis omnibus efficacem esse; et sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, sic per obedientiam unius justi (inquit) constituentur multi. Haec est Christi justitia, ejus obedientia, qua voluntatem Patris sui perfecit in omnibus. Sicut contra nostra injustitia est nostra inobedientia et mandatorum Dei praevaricatio. In Christi autem obedientia quod nostra collocatur justitia inde est, quod nobis illi incorporatis, ac si nostra esset, accepta ea fertur; ita ut ea ipsa etiam nos justi habeamur. Et velut ille quondam Jacob, quum nativitate primogenitus non esset, sub habitu fratris occultatus atque ejus veste indutus, quae odorem optimum spirabat, se ipsum insinuavit Patri, ut sub aliena persona benenedictionem primogeniturae acciperet; ita et nos sub Christi primogeniti fratris nostri pretiosa puritate delitescere, bono ejus odore fragrare, ejus perfectione vitia nostra sepeliri et obtegi atque ita nos piissimo Patri ingerere, ut justitiae benedictionem ab eodem assequamur, necesse est.* Et paulo post: *justificat ergo nos Deus Pater bonitate sua gratuita, qua nos in Christo complectitur, dum eidem insertos innocentia et justitia Christi nos induit; quae una ut vera et perfecta est, quae Dei sustinere conspectum potest, ita unam pro nobis sisti oportet tribunali divini judicii et veluti causae nostrae intercessorem eidem repraesentari; qua subnixi etiam hic obtinemus remissionem peccatorum nostrorum assiduam; cujus puritate velatae non imputantur nobis sordes nostrae, imperfectionum immunditiae, sed velut consepultae conteguntur, ne in judicium Dei veniant, donec confecto in nobis et plene exstincto veteri homine divina bonitas nos in beatam pacem cum novo Adam recipiat.* Haec omnia Piggius verissime. Ruard. Tapperus tom. 2. art. 8. p. 36: *Sicut Christo nostra scelera a Patre ob spontaneam eorum assumtionem et corporis mystici intimam unionem imputantur; ita ejus justitia quasi capitis nobis ejus membris ad justitiam et vitam aeternam imputatur; posuit enim Pater super eum volentem et spontaneum omnium nostrorum iniquitates et oblatus est, quia voluit, et maledictum et peccatum factus est pro nobis, justitia itaque Christi a Patre nobis imputatur, ut propter eam nos formaliter justos faciat a justititia inhaerente, sine qua nemini Christi justitia quasi meritum imputatur, sicut ad reconciliationem non imputatur, nisi amicis ei acceptis et reconciliatis* (stabilire quidem conatur Tapperus justitiam inhaerentem, interim non negat justitiam Christi imputatam). Vega lib. 7. de justific. c. 15. et Stapletonus lib. 7. de justific. c. 9. testantur, *quosdam Catholicos doctrina et pietate insignes, Colonienses item canonicos atque auctores libelli ob-*

lati a Caesare collocutoribus protestantibus in comitiis Ratisbonensibus statuere, tantum per imputationem justitiae Christi, quatenus fides nostra apprehendit misericordiam atque justitiam Christi, VII. 282. *propter meritum Christi, nos justificari coram Deo.* **Blasius de Viega in comm. c. 5. Apoc. p. 243. inter causas, propter quas dicatur agnus, etiam hanc recenset, *quod Christi meritis tanquam agni vellere induamur, quae ratio est Nasianzeni orat. in sanctum pascha. Hieronymus in c. 53. Esaiae: Non solum sanguine suo nos redemit, sed etiam lanis operuit, ut infidelitate algentes sua veste calefaceret juxta illud Galat. 3. quotquot baptizati estis, Christum induistis.* Idem comm. in c. 11. Apocal. p. 465. verba Psalm. 22. in vulg. versione: *Longe a salute mea verba delictorum meorum* sic explicat, *quod dicta sint a Christo in persona omnium hominum, quod appellet delicta sua nostra ipsorum delicta, quae in se ad satisfaciendum susceperat, quae expositio* (inquit) *est D. Augustini. Epist. 120. de gratia Novi Test. c. 6. Nazianz. orat. 36. Damascen. libr. 3, c. 25. et libr. 4, c. 19.* Haec Viega. Atqui si Christus suscepit in se peccata nostra, utique etiam donat nobis suam justitiam. Granatensis in meditat. de vita Christi c. 33. p. 567: *In hoc manifeste liquet differentia laborum et dolorum Christi et aliorum sanctorum. Alii enim sancti laborarunt et passi sunt pro se ipsis, sancti fuere sibi; Christi vero sanctitas et passio ita ejus fuerunt, ut magis etiam nostrae et sint, et dici possint, quod et ipse manifeste declarat, cum dicit: ego sanctifico me ipsum pro eis, ut et ipsi sanctificati in veritate*** Bellarmini confessionem audivimus superius, quam quid impedit denuo repetere? lib. 2. de justific. c. 10: *Dicitur Christus justitia nostra, quoniam satisfecit Patri pro nobis et eam satisfactionem ita pro nobis donat et communicat, cum nos justificat, ut nostra satisfactio et justitia dici possit* etc. *Et hoc modo non esset absurdum, si quis diceret, nobis imputari Christi justitiam et merita, cum nobis donentur et applicentur, ac si nos ipsi Deo satisfecissemus, modo non negetur, esse in nobis praeterea justitiam inhaerentem* etc. ** *Etiamsi* (inquit) *per justitiam nobis inhaerentem vere justi nominemur et simus, tamen non per eam satisfacimus Deo pro culpis nostris et poena aeterna, sed est illa justitia inhaerens cum remissione culpae et sempiternae poenae effectus justificationis Christi, quae ut dicit concil. Trident. sess. 6. c. 7. nobis in justificatione confertur et applicatur.*** Ibidem in resp. ad tertium argumentum: *Imputantur Christo peccata nostra quoad debitum satisfaciendi, quod ille sponte suscepit; sic igitur et nobis imputatur justitia ejus quoad satisfactionem, quam pro nobis praestitit* etc. *Justitia Dei dicimur non in nobis, sed in Christo, quia ipse est caput nostrum, et quod convenit capiti, convenit etiam membris, non ut sunt distincta a capite, sed ut fiunt et sunt unum cum ipso capite.* c. 11. resp. ad argumentum secundum: *Potest sano modo accommodari similitudo indumenti justitiae imputatae, si quis dicat, oportere ut induamus merita Christi, et illis quodammodo tecti petamus indulgentiam peccatorum.* c. 7. argum. 4: *Imputantur nobis Christi merita, quia nobis donata sunt, et possumus ea Deo Patri offerre pro peccatis nostris, quoniam Christus suscepit super se onus satisfaciendi pro nobis nosque Deo Patri reconciliandi.* Hoc modo etiam Costerus in enchirid. p. 292. fatetur, Christi justitiam nobis imputari, *valet enim* (inquit) *solutio amici pro amico et maxime talis ac tantae dignitatis.* Denique quo jure negare poterunt, Christi justitiam fide nobis imputari, cum olim plusquam certissimum fuerit, monachorum merita aliis communicari et applicari posse, id quod testantur diplomata solenniter hac de re confecta. Adeone major vis pecuniae in applicandis meritis monachalibus quam fidei in applicando Christi merito? Ipse Bellarminus in hac luce evangelii non veretur scribere libr. 1. de indulg. c. 14. *suffragia viventium per modum meriti de congruo aliis applicari posse.* Eodem modo scribit Gregor. de Valent. lib. de indulg. c. 5: *Praelati religiosorum possunt aliis accommodare bona opera et satisfactiones suorum subditorum, ut cum faciunt participes omnium bonorum operum eos, qui de ordine sunt bene meriti.* Ita quoque Stanisl. Hosius de expresso DEI verbo tom. 2. p. 21: *Mercaturam quandam docere nos Paulus videtur. Abundatis, inquit, vos pecunia et estis inopes justitiae, contra illi abundant justitia, et* VII. 283. *sunt inopes a pecunia; fiat quaedam commutatio; date vos piis egentibus pecuniam, quae vobis affluit, et illis deficit; sic futurum est, ut illi vicissim justitiam suam, qua abundant, et qua vos estis destituti, vobis communicent.* Vide Erasmum in colloquiis in c. Funus, ubi illam meritorum monachalium communicationem salse deridet. Gretserus lib. 3. de discipl. c. 1. disputat, *flagellationem opus esse meritorium et satisfactorium, cujus fructus aliis non tantum de congruo, sed et condigno applicari possit.* lib. 2. c. 11. *licite aliquem constitui, qui pro alio disciplinam faciat, eundemque (precibus imo et munusculo inductum) alteri suam satisfactionem applicare posse.* Quid ergo de passione et obedientia Christi hoc verentur affirmare? Sed ad alia transeamus.

216. Sexta classis argumentorum petita est ex ratione 1. justitia debet exacte respondere legi. At nulla humana justitia exacte respondet legi, Psalm. 143, v. 2: *Ne intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Cum igitur humana justitia judicium DEI sustinere non possit, necesse est, ut confugiamus ad Christi justitiam, quae fide nobis imputetur, ut per eam justi haberi ac pronuntiari in divino judicio valeamus. Excipit Bellarminus libr. 2. de justif. c. 14. *hoc argumentum, si quid probet, probare, justitiam actualem non esse perfectam, nequaquam vero probare justitiam habitualem, qua*

Rationes: 1. Justitia debet exacte respondere legi.

formaliter justi sumus, non esse ita perfectam, ut absolute, simpliciter et proprie justi nominemur ac simus, cum infusa illa justitia sit opus Dei, de cujus operibus dicitur, quod perfecta sint. Deut. 32. Responsio: acceptamus quod dat, actualem justitiam renatorum hoc argumento probari imperfectam, jam vero quidam ex Pontificiis statuunt, actuali justitia nos formaliter coram DEO justificari, quod ex sequenti 15. capite Bellarmini manifestum est, contra illos igitur validum atque efficax erit hoc argumentum. Dicimus autem, tam habitualem, quam actualem justitiam nobis inhaerentem esse imperfectam, cum imperfectio justitiae actualis arguat imperfectionem habitualis (*τῆς βελτίστης ἕξεως βελτίστη ἐνέργεια*, ait Philosoph. lib. 2. ethic. ad Eudem. c. 1. ergo a contrario sensu imperfectio actus arguit imperfectionem habitus, nisi forte externum quid operationem impediat) cumque neutra assequatur summum perfectionis gradum in exactissima legis divinae norma praescriptum, denique cum utraque multis peccatorum sordibus adhuc sit contaminata, ideoque potius indigeat justificatione, quam ut justificare possit. Neque est, quod Bellarminus obvertat: *Justitia habitualis inhaerens est opus Dei. Ergo perfecta et justificans?* quid enim, an non primum fidei initium, primus gradus caritatis est opus DEI? num propterea dicendum, primum fidei initium esse fidem perfectam, primum caritatis gradum esse perfectam caritatem? Quodlibet DEI opus perfectum est, in suo scilicet genere, non autem absolute. Surculus non minus opus DEI est, quam arbor, ecquis tamen surculum pro perfecta arbore venditare velit? Justitia habitualis in hac vita est opus DEI, nondum tamen numeris omnibus perfecta, cum *interior homo renovandus sit de die in diem*, 2. Cor. 4, v. 16. perficietur autem in futura vita. Adde, quod operetur DEUS in vitioso et imperfecto subjecto, videlicet *in homine carnali et sub peccatum venundato*, Rom. 7, v. 14. unde etiam in ipsis renatis *caro adhuc concupiscit adversus spiritum*, Gal. 5, v. 17. utique ergo non toti sunt spirituales, sed ex parte adhuc carnales *ac vident aliam legem in membris suis, qua captiventur sub lege peccati, ut quod volunt bonum perficere non possint*, Rom. 7, v. 23. Concludimus igitur, quoniam lex divina non qualemcunque tantum externam obedientiam requirit, sed ipsius etiam naturae integritatem et perfectam conformitatem, ideo quamdiu natura nondum est plene renovata, frustra quaeri perfectionem justitiae sive habitualis sive actualis, quod cum non ignorent sancti, ideo deprecantur DEI judicium, orant remissionem peccatorum, nihil in se ipsis inveniunt, quod DEI judicio opponere possint, quod vel ex hoc ipso regii
VII. 284. psaltis effato plus quam perspicuum; asserit enim, nullum hominem, adeoque nec servum DEI, quantalibet polleat justitia sive habituali sive actuali, in conspectu DEI justificari posse, si DEUS cum eo jure experiri velit, quod in quaestione de impletione legis clarissime evicimus et in tractatu de bonis operibus pluribus comprobatum dabimus. Sed enim videt Bellarminus, se in concedendo nimis liberalem fuisse, ideo addit, *ne quidem actualis justitiae perfectionem hoc argumento everti. Quamvis enim* (inquit) *justitia actualis aliquo modo imperfecta sit propter admixtionem venialium delictorum et egeat quotidiana remissione peccati, tamen non propterea desinit esse vera justitia et suo etiam quodam modo perfecta.* At superius c. 10. dixerat, *justitiam inhaerentem esse absolutam justitiam, cui justo Dei judicio non debeatur poena, sed gloria;* quomodo vero justitia aliquo modo imperfecta et quotidiana peccati remissione indigens est absoluta justitia, cui justo DEI judicio debeatur gloria? de tota hac re suo loco ex professo agetur.

2. Qui per inhaerentem justitiam volunt justificari, injuriam faciunt meritis Christi.

217. 2. Qui per inhaerentem justitiam volunt justificari, injuriam faciunt meritis et justitiae Christi, quid enim opus fuit, Christum tantis doloribus ac laboribus justitiam comparare, si per nostram inhaerentem justitiam coram DEO consistere possumus? adde, quod per doctrinam de inhaerente justitia, quae coram DEO consistat, detur occasio superbiae. Excipit Bellarminus, *nihil detrahi Christi meritis, cum ab illorum virtute et efficacia dicatur justitia inhaerens pendere; nos autem Christi gloriae detrahere affirmantes, eum non potuisse tot doloribus ac laboribus suis a Patre impetrare, ut vere peccata deleret nosque ad veram justitiam reformaret.* Respondemus: Facessant calumniae. Toto corde credimus et sonora voce profitemur, perfectam peccatorum remissionem et perfectam justitiam Christi pretiosa morte et sanguine nobis partam esse. Sin vero hoc injurium est in Christum, statuere, quod in renatorum carne adhuc habitet peccatum, quod justitia nobis inhaerens sit instar panni mulieris menstruatae, quod quotidiana emundatione indigeamus, sequetur, et Paulum et Esaiam et omnes sanctos in Christum injurios esse. Nimirum non arguit hoc quandam passionis Christi (ut ita loquar) inefficaciam, sed extremam naturae nostrae corruptionem; neque tamen ex eo inferri potest, majores tribui vires Satanae ad nocendum, quam Christo ad curandum; quod enim in hac vita non perficitur, id in aeterna vita plenissime perficietur; successiva curatio non arguit impotentiam medici, sed gravitatem morbi. Pontificii vero an non sunt in Christum injurii, quod perfectissimae illius justitiae per fidem nobis imputatae nostram imperfectam et immundam justitiam ad nostri justificationem, perfectissimae ipsius satisfactioni nostram satisfactionem conjungere volunt? quod praefracte negant, Christi justitiam nobis imputari, quod quidam ipsorum disputant, justitiam Christi non esse proprie causam nostrae justificationis? Vide superius §. 54. Quomodo ex justitia operum oriatur gloriatio, ostendimus §. 153. membr. 5. Quod Bellarminus attexit de Luthero *omnes sanctos Mariae virgini aequiparante*, facilem habet explicationem. Una et eadem est justitia Christi, quam ex aequo omnes vere credentes fide sibi applicant, sed vitae

et morum sanctitas magnum discrimen inter illos constituit, absit enim, ut quisquam fidelium summis patriarchis, prophetis, Mariae virgini, evangelistis et apostolis ratione donorum divinorum et sanctitatis vitae sese comparet. Legantur ipsa D. Lutheri verba Dom. 2. ab Epiphan. lect. ex Rom. 12. quibus sese contra adversariorum calumnias satis tuetur. *Quantumvis* (ait) *inter se corporis membra omnia imparia sint et officiis atque dignitate plurimum distent, in eo tamen paria sunt, quod ejusdem corporis membra pariter exsistunt, neque potest oculus sibi plus in corpore juris vendicare, quam contemtissimum quodque membrum, neque plus suum esse corpus affirmare, quam cujuslibet alterius; ita habet res Christianorum, qualescunque sint, sive firmi fide, sive infirmi, sive consummati moribus, sive morbis gravati, tantundem quilibet in Christo*
VII. 285. *et Christianismo possidet, quantum alii, unde equidem non minus possum de Christo gloriari, quam divus Petrus aut virgo Deipara. Perplacet sane, divum Petrum nobilius esse in Christi corpore membrum, quam sim ego, at ille rursus me non contemnit, quod sim humilis et abjectus, quandoquidem ejusdem corporis membrum sum.* Recte igitur scribit Thom. Mortonus in apologia cathol. lib. 1. c. 36. p. 132: *Protestantes cum docent, fideles omnes aeque justos esse coram Deo, dupliciter accipiendi sunt, vel ut intelligant, par veritatis, non inaequalitatis, i. e. aeque, licet non aequaliter Christi membra, non tamen si eorum simpliciter inter se, sed cum Christo capite et corpore ejus mystico ratio habeatur; vel etiam secundo, ut significent non quidem justitiam inhaerentem, quae in sanctificatione, sed imputatam, quae in remissione consistit.* Neque haec explicatio ignota fuit Bellarmino, sic enim scribit lib. 3. de justif. c. 16: *Cum dicunt Protestantes, omnes sanctos aeque justos esse coram Deo, loquuntur de justitia imputativa.* Quod autem ibidem addit, *nos non agnoscere, quod unus sit alio justior*, cujus contrarium ex dictis Scripturae compluribus evincere nititur, id ex superioribus facile intelligi et explicari potest. Non negamus simpliciter operum justitiam, sed eam coram Dei judicio subsistere, nosque ea coram Deo justificari negamus, ideo etiam non negamus simpliciter incrementa justitiae habitualis et actualis, sed justitiae illius, quae coram DEI judicio unice subsistit et cujus consequens demum est imperfecta illa operum justitia, illius inquam justitiae omnibus credentibus ex aequo applicationem fieri docemus. Mera igitur σκιομαχία est, quam in hoc c. 16. Bellarminus instituere voluit. Justitiam operum tam habitualem quam actualem in hac vita perpetuo crescere debere tantum abest ut negemus, ut ex eo potius argumentum ducamus contra Bellarminum, quod ideo non possit justitia operum coram Deo subsistere, quia in hac vita nunquam tam perfecta est, quin crescere et possit et debeat, ac proinde *quod adhuc deest, ex vitio est, ex quo vitio non justificatur in conspectu Dei omnis vivens*, August. epist. 29. ad Hieron.

218. Atque haec est nostra de formali causa justificationis sententia. Quid vero de ea statuunt Romanenses? Bellarminus nos accusat dissensionis in hoc coelestis doctrinae capite, sed longe rectius de suis hoc pronuntiasset. Sive enim ipsam praxin sive disputationes ipsorum respicias, maxima utrobique occurrit dissensio. **Vos enim caritate vestra justi estis? Quanam? an erga DEUM? Atqui eum quotidie cultu idolorum vestrorum offenditis, irritatis, prae caritate scilicet. An erga Christum? atqui hunc quotidie in missa vestra vere et realiter sacrificatis, mortificatis, destruitis. O eximiam caritatem. An in angelos et sanctos? Atqui hos quotidie vestro cultu et adoratione DEO et Christo, quantum in vobis est, redditis invisos, quasi praevaricatores adorationis religiosae appetentes, laesae majestatis reos. An in homines mortuos? Atqui horum alios detruditis ad inferos, alios in purgatorium ignem, unde absque sufficiente λύτρῳ, quo focus luculentus vobis instruatur, neminem dimittitis. An in vivos clericos? Atqui de vobis jamdudum illud frequentatum saepius audivistis haud dubie: Conveniunt sine notitia, vivunt sine amicitia, moriuntur sine tristitia. An laicos catholicos, scilicet vestros? Atqui hos prae amore excluditis ex spiritualium numero, ex choro vestro, ex coelo denique, nisi ad nutum et votum vestrum vel confitentes vobis manus impleverint; vel morituri propter legata vestra heredes suos fraudaverint. An denique nos miseros haereticos? Atqui prae amore quotidie nos diabolo traditis, ferro et gladio tollendos vociferamini. Haec igitur est caritas, justificatio vestra prima: hypocritae.** Quod ad praxin attinet, quidam sese vocant religiosos, reliquos autem seculares. Inter religiosos totidem diversae sunt de justificatione opiniones, quot exstant monachorum ordines, quilibet enim in sui ordinis operibus ac ceremoniis suam quaerit justitiam. Secularium aliqui pro justitia sua habent missas, alii literas indulgentiarum, alii passiones mar- VII. 286.
tyrum, alii opera supererogationis monachorum et monialium, alii battologias precum, alii jejunia, alii peregrinationes etc. Dissensiones in scriptis et disputationibus de justificatione ecquis enumerare poterit? Piggius et auctores antididagmatis Coloniensis (referente Bellarmino 2. de justif. c. 1.) *duplicem justitiam statuunt, qua formaliter coram Deo justificemur; unam imperfectam, quae in virtutibus nobis inhaerentibus sit sita, alteram perfectam, quae est ipsa Christi justitia nobis imputata.* Sed hanc justitiae Christi imputationem reliqui manifeste repudiant ac putativam justitiam vocant. Quidam ex Pontificiis (referente Bellarmino 2. de justif. c. 15.) statuunt, *justitiam, qua coram Deo formaliter sumus justi, esse actualem*, quidam vero, quorum pars major, statuunt, actualem justitiam seu bona opera non formaliter, sed meritorie nos justificare, habituali autem justitia formaliter hominem

Pontificiorum sententia de forma justificationis.

justificari. **Erasmus in Moria: *Magna monachorum pars in tantum suis nititur ceremoniis et hominum traditiunculis, ut putet, unum coelum parum dignum esse tantis meritis praemium. Alius ostentabit aqualiculum omni piscium genere distentum. Alius psalmorum centum effundet modios. Alius jejuniorum myriadas annumerabit et toties unico prandio paene disruptam immutabit alvum. Alius tantum ceremoniarum acervum proferet, quantus vix septem onerariis navibus vehi possit. Alius gloriabitur sexaginta annos nunquam attactam pecuniam, nisi digitis duplici chirotheca munitis. Alius cucullam ingeret adeo sordidam et crassam, ut nullus nauta suo dignetur corpore. Commemorabit alius, se plus quam undecim lustris spongiae vitam egisse, semper eidem affixum loco. Alius raucam assiduo cantu vocem adducet, alius lethargum solitudine contractum, alius linguam jugi silentio torpentem. At Christus, undenam hoc, inquiet, novum genus Judaeorum? Unicam ego legem vere meam agnosco, de qua sola nihil audio et olim palam nulloque parabolarum involucro utens paternam hereditatem pollicitus sum, non cucullis, preculis aut inediis, sed fidei et caritatis officiis. Nec eos agnosco, qui sua facta nimis agnoscunt. Isti qui me quoque sanctiores videri volunt, Abraxasiorum coelos, si libet, occupent, aut ab his sibi novum exstrui coelum jubeant, quorum traditiunculas meis praeceptis anteposuerunt.*** Dispositiones ad justificationem plerique Pontificii Scholasticorum opinionem secuti vocant *merita ex congruo*, sed Dominicus a Soto hoc praefracte negat, cujus rationes solvere conatur Bellarminus lib. 1. de justif. c. 21. Ejusmodi dispositiones ex concilio Trident. Bellarminus enumerat septem, sed cens. Coloniens. p. 117. dicit, *praeter illas septem esse multa alia, quae longum foret enumerare.* Ad dispositiones illas quidam speciale DEI auxilium statuunt esse necessarium, quidam vero negant. Roffensis in lib. adv. Luth.: *Scholastici hac in re* (de praeparatione ad gratiam) *mutuo sibi pugnant. Patres enim asserunt, neminem posse quicquam boni velle sine speciali Dei auxilio, nec sufficere generalem illum influxum; nonnulli contra Scholastici sic contendunt, hunc sufficere, ut quis absque illo auxilio bene moraliter agere et bonum facere possit, non solum ex genere, verum etiam quod debitis undique circumstantiis ornatum sit* (notat autem Roffensis Scotum, Occamum, Bielem et alios). Latomus in suis scriptis contra nostram doctrinam editis statuit: *Homines primum per legem naturae justificatos et salvatos esse, postea per legem Moysis in monte Sinai promulgatam, denique per legem Christi, nec Abrahamum aliam de Christo doctrinam habuisse, quam Socrates, Plato vel quisquam ethnicus habuit.* In eandem opinionem propendent Andradius, Erasmus, Lud. Vives in lib. 18. August. de civ. Dei c. 47. etc. Sed reliqui eam repudiant, uti par est. Certitudinem gratiae et justitiae plerique omnes negant, sed Ambros. Catharin. eam stabilit, cui se opponit Bellarminus lib. 3. de justif. c. 3. Nicol. Sanderus lib. 2. de justif. c. 1. p. 170: *Causa formalis nostrae justificationis est justitia, hujus initium et inchoatio prima est fides;* p. 170: *sed non tota formalis justitia in fide sola consistit vel per solam fidem apprehenditur, sed oportet etiam nos uti caritate in apprehendenda justitia;* p. 172: *justitiam non minus apprehendit dilectio, quam fides, imo longe magis.* Eodem vere modo scribit Hoffmeisterus in 4. art. August. confess. *fidem justificare, qua tanquam instrumento remissio peccatorum et renovatio interioris hominis et vita accipiuntur,* VII. 287. *habentur et retinentur* (at Bellarminus hoc non feret, sic enim scribit lib. 1. de justif. c. 16. circa medium: *Fides non dicitur proprie apprehendere. Apprehensio enim cum refertur ad intellectum, proprie est cognitio rei, prout in specie repraesentatur* etc. *Eadem ratio est de fiducia, si per fidem fiduciam intelligi velint. Confidere enim non est apprehendere, sed firmiter adhaerere rei apprehensae;* et c. 17: *non apprehendit fides justitiam Christi, sed ipsa fides in Christum est justitia.* Et postea: *Justificatur homo ex fide, non quia fides tantum respicit promissionem et illam credendo apprehendit, sed quia remissionem impetrat et suo quodammodo meretur.* Diserte negat Bellarminus, fidem apprehendere et apprehendendo justificare). Quaerimus autem ex Sandero, quid apprehendat fides in justificatione? certe non inhaerentem justitiam, sed Christi obedientiam et satisfactionem, quae est proprium ejus in actu justificationis objectum; praeterea si fides et caritas justificant apprehendendo justitiam, certe infusus ejus habitus non erit ipsa formalis justitia; si fides apprehendendo justificat, ergo non ut inhaerens qualitas. Tiletanus in confut. confess. Antverp. cap. de justif. statuit, *ob justitiam Christi excitari in mente nostra quandam delectationem et dilectionem justitiae, atque hanc esse formaliter justitiam, qua justificamur.* Ruardus Tapperus art. 8. de justif. p. 8: *Justitia fidei est multiplex, est enim justitia fidei habitualis, quae a Deo infunditur per Spiritum inhabitantem et facit naturae divinae consortes ac filios Dei; alia est, quae acquiritur ex operum fidei frequentia, et ideo dicitur justitia acquisita, manens in peccatore: est et actualis, quae est rectitudo operum justitiae. Omnis autem justitia est et operum, quia ex operibus perficitur et gignitur, ex operibus autem, quae ex Spiritu Dei procedunt, sed retributio fiet secundum justitiam operum, parvulis autem et adultis, qui tempus operandi non habuerunt, retribuetur juxta merita Christi, juxta proportionem tamen ad ejus imaginem, hoc est Deiformitatem.* Atqui Scriptura unicam tantum coram DEI judicio consistentem justitiam novit, videlicet justitiam fidei sive justitiam Christi fide apprehensam; omnem justitiam esse operum justitiam, ne ipse quidem Bellarminus concedet, qui inter habitualem et actua-

lem justitiam operose distinguit. Sed enim cum imperfectio et habitualis et actualis justitiae ex Scripturae et experientiae testimonio satis sit conspicua, ideo varia quaerunt remedia. Lombardus, cum animadverteret, caritatem nostram non posse sustinere formam justitiae coram DEO, fingit, *caritatem in nobis esse ipsum Spiritum sanctum* lib. 1. sent. dist. 17. sect. 2. et seqq. (Bellarminus lib. 1. de grat. et liber. arbitr. cap. 8. Lombardi sententiam sic interpretatur, quod statuerit, *causam sive principium proximum dilectionis Dei esse in nobis Spiritum sanctum immediate agentem, non autem habitum aliquem creatum*, fatetur tamen hanc Lombardi sententiam ab omnibus Scholasticis, praesertim vero Thom. in 2. 2. q. 23. art. 2. acriter refelli. Occamus Lombardi sententiam sic interpretatur, quod statuerit, *rationem formalem, propter quam actus dilectionis dicatur meritorius, esse gratuitam Dei voluntatem, quae est Spiritus sanctus).* Gropperus fatetur, opera caritatis nostra esse imperfecta, ac proinde in illis non posse constitui causam formalem justitiae coram Deo, *considerandam igitur esse caritatem ut donum Dei et Spiritus sancti, et hoc modo esse formalem justitiam.* Sic et Hosius scribit, opera caritatis esse imperfecta, *sed habitum caritatis in credentibus esse perfectum et illam esse formam justitiae nostrae.* At si opera caritatis sunt imperfecta, quomodo justificatio secunda in illis poterit quaeri? agnoscunt hoc recentiores, ideo disputant, non *solum habitum caritatis sive habitualem justitiam, sed etiam opera caritatis sive actualem justitiam esse perfectam*, in quorum numero est Bellarminus lib. 2. de justif. c. 14. Diversimode autem illud explicant; quidam dicunt, *justitiam actualem, quamvis aliquo modo sit imperfecta propter admixtionem venialium delictorum, tamen non desinere esse veram justitiam et suo etiam quodam modo perfectam et absolutam* (nimirum in se ac per se, cum ex ipsorum hypothesi venialia peccata non sint proprie dicta peccata, nec contra legem, sed praeter legem fiant). Quidam vero modestiores dispu-
VII. 288. tant, quod *operibus nostris deest, illud suppleri per Christi satisfactionem, ac proinde bona opera justificare, non per se, sed quatenus tincta sunt Christi sanguine* (atqui Christus non est passus pro nostris bonis operibus, ut illis meritum et vim justificandi impetraret, sed pro peccatis nostris, ut gratuitam illorum remissionem fide obtinendam nobis promereretur; nec opera nostra sunt tincta sanguine Christi, ut nos justificent, sed ut DEO placeant propter meritum Christi, quod a sanguinis ipsius effusione pendet; nec justificamur propter opera sanguine Christi tincta, sed propter sanguinem Christi opera illa tingentem et nos mundantem a peccatis). Solenne est Pontificiis scriptoribus statuere duplicem justificationem: primam quando ex injusto quis fit justus, ex peccatore bonus; secundam quando justus majori justitia augetur; sed Salmeron disp. 9. in epist. ad Rom. p. 95. novam quandam justificationem introduxit: *Justificari* (inquit) *est justum fieri, sive ex justo, quomodo Christus et angeli et primi parentes exstiterunt, sive ex injusto, ut omnes nos, qui concipimur et nascimur in peccato originali.* Postea addit: *B. virgo medio quodam modo justificata est, non enim ex justo, ut Christus et alii dicti justificata est, neque ex injusto, ut omnes nos, quia actu peccatum non habuit, ex quo contracto sublevaretur ad justitiam, sed ex debito peccatum contrahendi erecta fuit in justitiam, quod est medium inter illa duo dicta.* Idem tom. 13. auctarii p. 342. alio respectu tertiam justificationem statuit: *Praeter primam* (ait) *et secundam justificationem est adhuc tertia, cum quis sententia judicis absolvitur et pronuntiatur justus, quae non nisi post hanc vitam continyit.*

219. Nobis res erit cum Bellarmino. Is lib. 2. de justif. c. 2. repetit verba concilii Trident. sess. 6. c. 7: *Unica formalis causa* (justificationis) *est justitia Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit, qua videlicet ab eo donati renovamur spiritu mentis nostrae et non modo reputamur, sed vere justi nominamur et sumus* etc. *Id in hac impii justificatione fit, dum ejusdem sanctissimae passionis merito per Spiritum s. caritas Dei diffunditur in cordibus eorum, qui justificantur, atque ipsis inhaeret, unde in ipsa justificatione cum remissione peccatorum haec simul infusa accipit homo per Jesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem.* Ex his concilii Tridentini verbis ita format Bellarminus statum controversiae: *Sitne formalis causa absolutae justificationis justitia nobis inhaerens, an non.* Agnoscimus recte formatum controversiae statum, sed praeterquam quod in vocabulo absolutae justificationis lateant insidiae, non immerito quaerimus, cur Tridentini concilii patres unicam formalem causam justificationis in inhaerente justitia statuentes, separatim faciant mentionem remissionis peccatorum et infusionis gratiae? Non satisfaciat Bellarminus respondens, *indicari duos terminos ejusdem motus, videlicet deletionem peccati et infusionem justitiae.* Praeterquam enim quod remissio peccatorum minus recte definitur per totalem deletionem culpae, an non ipse Bellarminus saepe repetit, praesertim vero 2. de justif. c. 13. statim in principio, *remissionem peccati esse ipsius iniquitatis et maculae in animo residentis per infusionem gratiae et justitiae mundationem?* Si remissio peccati fit per infusionem justitiae, sicut tenebrae fugantur per solis lumen, quomodo remissio peccatorum et infusio justitiae ita distingui poterunt, ut conjuncta et non prorsus eadem statuantur? *Sicut aër* (verba sunt Bellarmini 2. de justif. c. 2.) *cum illustratur a sole, per idem lumen, quod recipit, desinit esse tenebrosus et incipit esse lucidus; sic etiam homo per eandem justitiam sibi a sole justitiae donatam atque infusam desinit*

Bellarmini sententia de forma justificationis.

esse injustus, delente videlicet lumine gratiae tenebras peccatorum, et incipit esse justus succedente nimirum tenebris peccatorum ipsa justitiae luce. Statuit igitur Bellarminus, in justificat. *prius fugari peccata, postea succedere infusionem gratiae;* sed Costerus affirmat, *prius infundi gratiam, qua deinde expellantur peccata;* nimirum Costerus sequitur Thomam, qui 1. 2. q. 113. artic. 8. scribit: *Ordine naturae prior est infusio gratiae, quia in quolibet motu naturaliter primum est motio ipsius moventis; secundo motus ipsius mobilis, tertio ter-*
VII. 289. *minus motus; Dei moventis motio est gratiae infusio, motus mobilis est duplex motus liberi arbitrii, terminus est remissio culpae.* Hactenus Thomas. Quicquid sit, allata Bellarmini similitudo peccat ratione disparitatis. Neque enim remissio peccatorum, quatenus talis, est in praedicamento qualitatis, sed relationis, ut suo loco demonstravimus, non est totalis peccati deletio, sed est ejus ad reatum nonimputatio; quomodo ergo ex remissione peccatorum, quae est in praedicamento relationis, et infusione gratiae, quae est in praedicamento qualitatis, unica formalis causa justificationis confieri potest? Sane conjuncta est remissioni peccatorum renovatio sive sanctificatio (quam Bellarminus vocat *gratiae infusionem),* sed illa renovatio et sanctificatio non est statim perfecta, cum *interior homo renovandus sit de die in diem,* 2. Cor. 4, v. 16. cum renati jubeantur *perficere sanctificationem,* 2. Cor. 7, v. 1. et *vetus fermentum expurgare,* 1. Cor. 5, v. 7. cum renati quotidie cum prava concupiscentia pugnare et peccatorum remissionem flagitare cogantur etc. Ergo per infusionem gratiae seu renovationem non ita fugantur peccatorum tenebrae, ut intellectus totus fiat lucidus, voluntas tota perfecte sanetur, cor plene mundetur ab omnibus vitiosis affectibus etc.

An justificatio dicenda sit gratiae infusio.

220. Statuit igitur Bellarminus, justitiam inhaerentem sive renovationem esse formalem causam justificationis. Sed merito quaerimus, quo jure eam appellet infusionem gratiae? Scriptura certe nuspiam sic loquitur. Agnoscimus, dona et effectus gratiae quandoque μετωνυμικῶς vocari gratiam; agnoscimus etiam, de donatione Spiritus s. usurpari *effundendi* vocem Rom. 5, v. 5. Tit. 3, v. 6. Sed quod gratia justificans nobis infundatur, id vero nuspiam Scriptura asserit, cum per gratiam justificantem non intelligatur quippiam formaliter nobis inhaerens, sed gratuita DEI misericordia propter Christum mediatorem peccata remittentis, ut superius comprobatum dedimus. Praeterea per hanc infusionem gratiae (gratum facientis) intelligit Bellarminus *habitum caritatis;* ita enim exponit suam sententiam lib. 1. de gratia et liber. arbit. cap. 6: *Quatuor* (inquit) *sunt apud theologos* (Scholasticos) *sententiae de distinctione gratiae gratum facientis et habitus caritatis. Quidam volunt gratiam gratum facientem esse habitum et re et ratione a caritate distinctum et gratiam quidem in ipsa animae substantia tanquam in subjecto sedem habere, caritatem autem in voluntate. Alii distinctionem inter gratiam et caritatem non realem, sed formalem constituunt. Alii gratiam et caritatem neque re ipsa neque formaliter, sed ratione tantum distinguunt. Alii denique nihil omnino interesse volunt inter gratiam et caritatem soloque nomine distingui affirmant.* Repudiatis opinionibus reliquis Bellarminus amplectitur tertiam, videlicet quod caritas et gratia gratum faciens non distinguantur vel realiter vel formaliter, sed solo λόγῳ. Quod si infusio gratiae et infusio caritatis sunt in justificatione ταὐτό τι, merito quaeritur, cur dilectionem inter dispositiones ad justificationem referat? lib. 1. de justif. c. 13. Quod in ipsa justificatione demum infunditur, id non potest inter dispositiones justificationem praecedentes referri. Si dicatur, caritatem, ut est actus, disponere ad justificationem, infundi autem in ipsa justificatione, ut est habitus, merito quaeritur, an actus ille caritatis ad justificationem disponens procedat ex puris liberi arbitrii viribus, an vero ex gratia Spiritus sancti? prius asserunt Scholastici, sed Bellarminus cooperationem gratiae et liberi arbitrii amplectitur lib. 6. de grat. et lib. arb. c. 15. Ergo si actus caritatis ante justificationem requirit divinam Spiritus s. gratiam, quomodo in ipsa justificatione demum infunditur gratia? Si dicatur, esse gratiam quandam excitantem, quandam adjuvantem, quandam infusam, petitur principium, de eo enim quaeritur, an in ipsa justificatione infundatur gratia, qua formaliter justificemur? Non negamus, gratiam DEI non solum remittere peccata, sed etiam naturam nostram in conversione renovare, sed renovationem illam vocandam esse infusionem gratiae gratum facientis, id vero est, quod totis viribus negamus et impugnamus.

An Dn. Chemnicius recte formaverit statum controversiae.

221. Sed redeamus ad quaestionem propositam. VII. 290.
Accusat Bellarminus in hoc 2. capite lib. 2. de justif. Dn. Chemnicium, quod non recte formarit controversiae statum: *Notandum est,* (inquit) *Chemnicium more suo fraudulenter admodum proponere statum quaestionis de formali justificatione. Dicit enim, id in controversiam vocari, quid sit id, propter quod Deus hominem in gratiam recipiat? an sit meritum Filii, an inchoata in nobis novitas? Ubi primum de industria loquitur improprie, ut confundere possit causam formalem cum meritoria, nam si quis proprie loqui velit, non utetur voce propter, sed per, cum formalem causam designare voluerit; deinde in eo quoque fraudulenter egit, quod merito Filii Dei opposuit e regione inchoatam renovationem nostram. Remotis igitur fraudibus et ambiguitate verborum dicimus, si illud „propter" significet causam formalem, nos justificari propter novitatem nobis inhaerentem, non propter meritum Christi, quod inhaerere non potest. Si vero significet causam meritoriam, nos justificari dicemus propter meritum Filii Dei, non propter novitatem nobis inhaerentem. Si denique significet cau-*

sam in communi, asseremus, justificari hominem propter utrumque, sed propter meritum Filii Dei meritorie, propter novitatem nobis inhaerentem formaliter. Hactenus Bellarminus, cui respondemus, D. Chemnicium recte formasse statum quaestionis. Quando enim in veris ac seriis conscientiae angoribus peccator coram tribunali DEI consistens a lege accusatur, ibi quaerit, ad quid ipsi respiciendum sit, in quo debeat fiduciam collocare, propter quid debeat statuere, se in gratiam recipi? ubi dicimus nos, debere eum sese ad Christi obedientiam et satisfactionem convertere ac firmiter credere, quod propter illam in gratiam recipiatur et justificetur. Pontificii eum deducunt ad proprias dispositiones, ad infusos habitus, ad opera caritatis etc. Sic ergo abducunt mentes hominum a passione, merito et obedientia Jesu Christi, subducunt ex oculis gratuitam promissionem evangelii de remissione peccatorum et jubent quaerere in nobis qualitates, quae legi divinae congruant et DEI judicio opponantur. Nos peccatori contrito proponimus passionem et opera Christi, ut in illo quaerat et apprehendat justitiam suam; Pontificii proponunt ei opera et satisfactiones proprias, ut in illis suam quaerat justitiam. Ceterum πρῶτον ψεῦδος exceptionis Bellarminianae consistit in eo, quod statuit, justificationem non esse actum quendam judicialem, sed infusionem justitiae, cui Christus pretioso suo merito hoc impetrarit, ut coram DEI judicio subsistere possit, qua de re quid statuendum sit, ex superioribus patet et suo loco plenius discutietur. Dicimus igitur, si justificationis causa quaeratur in nobis ipsis, in habitibus nobis inhaerentibus ac in operibus nostris, tum coincidere causam meritoriam et formalem. Quamprimum enim nostri habitus ac nostra opera statuuntur formalis causa justificationis, utique etiam re ipsa meritum quoddam illis tribuitur, unde diserte dicunt Pontificii, *dispositiones nostras esse merita de congruo; opera nostra esse merita ex condigno;* ac proinde si quaeritur, propter quid homo justificetur, tum non solum respondent, propter meritum Filii DEI (ut hoc loco Bellarminus respondet), sed etiam propter sua merita; modo velint θέσιν suam φυλάττειν. Inde Petrus a Soto in scholiis ad confess. Wirt. tit. de justif. expresse scribit: *Propter has virtutes (fidem, spem, caritatem) intrepide catholica fides hominem justum esse coram Deo confitetur.* Nos autem distincte respondemus. Si enim quaeritur, propter quid homo justificetur? respondemus, unice propter Christum mediatorem, nec ullum aliud agnoscimus meritum proprie dictum. Si quaeritur, per quid justificetur? respondemus per Christum fide apprehensum, sive quod idem est, fide Christum apprehendente; loquimur enim de fide, non ut est absoluta quaedam qualitas nobis inhaerens, sed ut justitiam Christi apprehendit sibique applicat. Quamvis enim meritum Christi nobis inhaerere non possit, ut Bellarminus scribit, tamen per fidem nobis a DEO imputari potest, sicut Christo mediatori imputata sunt peccata nostra; utrumque igitur justitiae Christi tribuimus, quod sit causa justificationis meritoria et quod sit causa ejusdem formalis, nimirum ratione applicationis, VII. 291.
quatenus per fidem nobis imputatur.

Variae species justitiae.

222. Non igitur nostra, sive habitualis, sive actualis, sed Christi justitia est id, quod DEUS in justificatione respicit, ac propter illud hominem a peccatis absolvit, quae vocatur *Dei justitia* non legaliter, sed evangelice: 1. quia a Christo Filio DEI parta. 2. Quia credentibus a DEO donatur et imputatur, unde vocatur *justitia ex Deo*, Phil. 3, v. 9. quae est ratio Augustini, **qui de spiritu et lit. c. 9. scribit: *Non dixit* (apostolus) justitia hominis *vel* justitia propriae voluntatis, *sed* justititia DEI, *non qua Deus justus est, sed qua induit hominem, cum justificat impium;* c. 10: *haec est justitia Dei, quae in Test. Veteri revelata in Novo revelatur, quae ideo justitia Dei dicitur, quod impartiendo eam justos facit.*** 3. Quia *a promissione originem habet, et cum promissum redditur, justitia Dei appellatur*, quae est Ambrosii ratio in c. 1. Rom.; et 4. quia coram DEI judicio subsistit; dicitur etiam *justitia fidei*, quia cum non in nobis, sed extra nos, in merito scilicet Christi fundamentum suum habeat, per fidem tamen nobis a DEO imputatur, idque ex gratia, unde haec justitia per *misericordiam Dei* aliquoties in Scripturis explicatur Dan. 9, v. 17. et 18. Quod ut manifestius evadat, explicandae sunt variae species justitiae. Est enim primo *justitia rationis seu philosophica*, eaque vel *universalis*, quae respicit legem naturae et dictamen rectae rationis, ad quod conformat vel conformare nititur actiones interiores et exteriores; vel *particularis*, quae suum cuique tribuit. Vide Aristot. 5. ethic. c. 4. Deinde est *justitia legis*, sed ea diversimode consideratur. Quaedam enim est κατ' ἀλήθειαν, perfecta legis impletio, qualis est justitia Christi et primi Adami; quaedam vero κατὰ δόξαν tantummodo est impletio legis, qualis erat justitia Pharisaeorum, qui existimabant, per qualemcunque externam obedientiam legi satisfieri; a qua non multum abest persuasio illa, quod renati in hac vita perfecte impleant legem, quod concupiscentia in renatis reliqua non sit peccatum, quod venialia peccata non sint proprie dicta peccata. Quaedam vero legis justitia est et re ipsa et hominum sententia imperfecta, qualis est justitia novae obedientiae in renatis, qui renovati spiritu mentis suae legi obedientiam praestare student, interim tamen peccatum in carne adhuc habitans et quotidianos lapsus agnoscunt. Est etiam justitia certi cujusdam *facti*, quam alii vocant justitiam *causae*, eamque a justitia *personae* distinguendam esse monent. Sic David Psalm. 7, v. 9. orat: *Domine, judica me secundum justitiam meam.* Hae species legalis justitiae accurate sunt distinguendae, neque enim philosophica, nec pharisaica, nec ipsa renatorum justitia coram DEI

judicio consistit, sed justitia Christi per fidem nobis imputata. Refero huc insignem locum ex D. Luth. in comm. c. 1. Gal. statim in princ.: *Multiplex est justitia, quaedam est politica, quam Caesar, principes mundi, philosophi et jurisconsulti tractant. Alia est ceremonialis, quam docent traditiones humanae. Praeter has est alia quaedam justitia legalis seu decalogi, quam Moyses docet, hanc et nos docemus post doctrinam fidei. Ultra et supra has omnes est Christiana justitia, quae diligentissime discernenda est ab illis superioribus. Sunt enim superiores huic prorsus contrariae, tum quod fluunt ex legibus Caesarum, traditionibus papae et praeceptis Dei, tum quod versantur in nostris operibus et a nobis fieri possunt sive ex puris naturalibus (ut sophistae loquuntur) sive etiam ex dono Dei (sunt enim et hae justitiae operum dona Dei, ut alia bona, quae habemus); ista autem excellentissima justitia, nempe fidei, quam Deus per Christum nobis absque operibus imputat, nec est politica, nec ceremonialis, nec legis divinae justitia, nec versatur in nostris operibus, sed est plane diversa, h. e. mere passiva justitia (sicut illae superiores activae), ibi enim nihil operamur, aut reddimus Deo, sed tantum recipimus et patimur alium operantem in nobis, ideo libet illam fidei seu Christianam justitiam appellare passivam justitiam* etc.

VII. 292. Argumenta Bellarmini pro justitia inhaerente stabilienda. 1. Rom. 5. opponitur injustitia Adae et justitia Christi.

223. Sed audiamus, quomodo Bellarminus probet, inhaerentem, non autem imputatam Christi justitiam esse formalem nostrae justificationis causam. Lib. 2. de justificat. c. 3. producit haec argumenta: 1. Rom. 5: *Si unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae et donationis et justitiae accipientes in vita regnabunt per unum Jesum Christum* etc. Ex quo loco colligit, *justificari per Christum non esse haberi aut pronuntiari justum, sed vere fieri et constitui justum per adeptionem inhaerentis justitiae*, quod patere dicit ex phrasi constitui justum, quod est justum fieri; et ex antithesi Adami ad Christum. Respondemus: De hoc loco apostoli egimus superius §§. 11. 26. et 29. ubi ostendimus, justificandi verbum itidem in forensi significatione hic accipi; conferri autem primum et secundum Adamum sive Christum, non quoad similem modum derivationis justitiae et injustitiae, sed tantum quoad amplitudinem utriusque extremi; quod alii sic efferunt, *collationem instituti juxta rem, non autem juxta rei modum sive attributionem*. Quod Bellarminus hoc loco addit, justitiam illam, quae injustitiae Adami opponitur, et quam per Christum consequimur, esse absolutam et perfectam justitiam, cum nominetur abundantia justitiae, id ταῖν ἀμφοῖν amplectimur; addimus autem, inhaerentem justitiam nostram a Christo nobis per Spiritum s. donatam non esse tam perfectam et absolutam, ut injustitiae per Adamum in nos propagatae opponi possit, cum de inhaerente nostra justitia dicatur, quod sit *velut pannus mulieris menstruatae* Esa. 64, v. 6. cum *coram Deo nemo innocens pronuntietur* Exod. 34, v. 7. cum *peccatum adhuc habitet in carne renatorum* Rom. 7, v. 18. cum *mendaces sint, qui se peccatum habere negent* 1. Joh. 1, v. 8. cum sanctissimi quique *peccatorum remissione* sese indigere et humiliter et veraciter confiteantur Psalm. 32, v. 6. Quae omnia evidenter demonstrant, nec habitualem nec actualem renatorum justitiam esse perfectam et absolutam, requiri igitur justitiam, quae judicio Dei et injustitiae Adami in nos propagatae opponatur, ea vero non est alia, quam ipsa Christi justitia per fidem nobis imputata.

2. Rom. 3: Justificati gratis per gratiam ipsius.

224. 2. Rom. 3: *Justificati gratis per gratiam ipsius per redemtionem, quae est in Christo Jesu, quem proposuit propitiatorium per fidem in sanguine ejus.* Ubi *per gratiam intelligitur justitia nobis donata et infusa.* Respondemus: De hoc loco itidem satis prolixe disseruimus superius §. 18. ubi exceptiones Bellarmini discussimus, hac vice monemus, apostolum diserte dicere, nos justificari διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως, per redemtionem, quae est in Christo. Jam vero disputantem audivimus Bellarminum superius, *particulam per proprie denotare causam formalem*, consequens igitur fuerit, formalem causam justificationis esse redemtionem Christi, nimirum per fidem nobis imputatam, ideo enim addit apostolus v. 25: *quem* (Christum) *proposuit DEUS propitiatorium διὰ τῆς πίστεως, per fidem, in sanguine ejus.* Monemus etiam, gratiam illam, qua nos hoc loco justificari apostolus pronuntiat, opponi *justitiae legis*, Rom. 3, v. 21. et ipsis *Abrahae* renati *operibus*, Rom. 4, v. 4. quomodo ergo infusam gratiam sive inhaerentem justitiam denotare poterit? Reliqua ex superioribus manifesta sunt; Ambrosius in hoc loco *gratiam illam, qua justificamur*, dicit *esse in Christo.* Theophylactus ibid.: *Justificantur omnes gratis gratia Dei, quae gratia per redemtionem fit, hoc est perfectam libertatem, quam operatus est Christus, ipse enim se in pretium redemtionis dans, justificavit nos.*

3. 1. Cor. 6: Et haec quidem fuistis, sed abluti estis. VII. 293.

225. 3. 1. Cor. 6: *Et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri*, ex quo loco patet, justificationem continere et purgationem et sanctificationem. Respondemus: 1. demus ex hypothesi, describi hoc loco et peccatorum remissionem et interiorem renovationem individuo nexu eidem conjunctam, num vero statim sequitur, has esse duas justificationis partes? non omnia, quae invicem conjuncta sunt, ut partes essentiales conjuncta sunt. 2. Fatemur, utrumque esse Christi beneficium, tam peccatorum remissionem, quam renovationem, interim tamen negamus, utrumque ad formam justificationis referendum esse, cum per solam peccatorum remissionem et justitiae Christi imputationem justificatio definiatur. 3. Si

accurata textus consideratio adhibeatur, apparebit, triplici accusationi antegressae tria haec tanquam subordinata opponi; sordibus scilicet ablutionem, contaminationi sanctificationem, reatui, quem in praecedentibus apostolus expresserat his verbis: *Regnum Dei non hereditabunt*, opponi justificationem. 4. Notanter dicit apostolus, *justificationem fieri in nomine Christi*, quod Actor. 4, v. 12. sic exponitur: *non est aliud nomen sub coelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Actor. 10, v. 43: *Huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* Act. 13, v. 38: *Per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur et ab omnibus, a quibus non potuistis in lege Moysis justificari.* Ergo justificatio in nomine Christi est remissio peccatorum per et propter Christum, non autem deletio peccati per infusam gratiam. 5. Nec absurda aut a textu aliena est explicatio eorum, qui ex consideratione oppositionis apostolicae colligunt, describi hic ablutionem, quae fit per Christi sanguinem, sanctificationem, quae fit fide, et justificationem, quae consistit in remissione facta per nomen Christi, hoc sensu: fuistis olim in ethnicismo contaminati variis peccatorum sordibus, at nunc Christi sanguine abluti ac mundati estis, *sanguis enim Christi abluit vos ab omnibus vestris peccatis*, 1. Joh. 1, v. 7. Fuistis olim profani et maledicti, at nunc sanctificati estis per Christum, in quem credidistis, *qui sanctificavit se ipsum pro vobis*, Joh. 17, v. 19; et *factus est vobis a Deo sanctificatio et justitia*, 1. Cor. 1, v. 30; *ut in ipso sitis justi et sancti*, 2. Cor. 5, v. 21. Fuistis olim rei aeternae damnationis, exclusi e regno coelorum, at nunc estis justificati remissis peccatis et facti heredes vitae aeternae; quam ablutionem et sanctificationem in justificatione fieri, adeoque ad ipsum formale justificationis pertinere non negamus.

4. Ut justificati ipsius gratia heredes simus vitae aeternae.

226. 4. Tit. 3: *Ut justificati ipsius gratia heredes simus secundum spem vitae aeternae;* ex quo loco colligit Bellarminus, in verbis praecedentibus per regenerationem et renovationem describi justificationem, quam per donum aliquod inhaerens fieri probat tribus argumentis: primo ex ipsa natura regenerationis, neque *enim intelligi potest, quomodo aliquis regeneretur sine ulla sui mutatione per solam Dei benevolentiam et justitiae imputationem;* deinde *quia regeneratio et renovatio dicuntur fieri per effusionem Spiritus sancti, quae est ipsa caritas;* denique quia *nec nos negemus, renovationem aliquam fieri per Spiritum sanctum.* Respondemus: Monendum primo omnium, regenerationis vocem esse ambiguam; quandoque enim sumitur γενικῶς, ut et remissionem peccatorum et renovationem simul complectatur; quandoque vero εἰδικῶς accipitur, ut remissionem peccatorum ac gratuitam justificationem tantummodo significet. Priori sensu accipitur a D. Luthero in lib. de eccl. et conciliis monente Formula concordiae art. 3; posteriori significatu speciali Apologia Aug. conf. saepiuscule regenerationis voce utitur. Bellarminus regenerationem hic videtur accipere pro sola renovatione ac sanctificatione, vel certe generaliter accipit, pro remissione peccatorum et renovatione conjunctim. Atqui 1. nemo nostrum negat, regenerationi (proprie et specifice pro remissione peccatorum et justificatione per fidem acceptae) conjunctam esse renovationem per Spiritum s.; nemo nostrum negat, mutationem aliquam fieri in regeneratione ac renovatione; nemo nostrum negat, baptismum esse lavacrum et regenerationis et renovationis, potuisset igitur Bellarminus labore hoc probandi supersedere. 2. Id vero in quaestione est, an utrumque beneficium Christi, tam renovatio VII. 294.
quam regeneratio, specifice pro remissione peccatorum accepta, pertineant ad ipsum justificationis actum? quod ex textu non poterit evinci. 3. Verba apostoli clarissime obloquuntur Pontificiis, negant enim, *ex operibus justitiae, quae nos fecimus, salvos nos fieri*, (Bellarminus in allegatione hujus dicti vocabulum justitiae, quod disertissime non solum in Graeco textu, sed etiam in vulgata translatione habetur, omittit) illis operibus opponit apostolus DEI misericordiam v. 5. ac benignitatem et φιλανθρωπίαν salvatoris nostri v. 4. quam per gratiam illam, cujus v. 7. mentio fit, intelligendam esse, manifeste patet, nequaquam vero infusum gratiae habitum. 4. Exponit igitur apostolus causas justificationis et salutis nostrae per ἄρσιν καὶ θέσιν. Causa principalis est Dei misericordia et gratia; causa meritoria Christus, non nostra opera; causa instrumentalis offerens baptismus, quem describit apostolus a duplici effecto, scilicet regeneratione et renovatione, addita mentione causae principalis, videlicet Spiritus sancti, qui per baptismum ea operatur. Ergo quae apostolus distincte proponit de causis justificationis et de baptismi effectis, ea non sunt invicem confundenda. Et regenerationem et renovationem baptismo tribuit apostolus, nequaquam vero ad justificationem utrumque beneficium refert. 5. Regeneratio proprie sic dicta, quae remissionem peccatorum, imputationem justitiae Christi, translationem ex statu irae in statum gratiae, υἱοθεσίαν et jus vitae aeternae complectitur, tam non recipit majus ac minus, quam ipsa carnalis generatio. At renovatio majus ac minus recipit, quia *interior homo de die in diem renovatur*, 2. Cor. 4, v. 16. et renati jubentur quotidie *renovari spiritu mentis suae*, Ephes. 4, v. 23. et *perficere sanctificationem* 2. Cor. 7, v. 1. Ergo fundamentum, meritum, causa et formale regenerationis ac justificationis non potest quaeri vel constitui in renovatione, sed per fidem ex Deo nascimur, et Filii DEI reddimur, Joh. 1, v. 12. et 13. 6. Fides ergo est, per quam regeneramur, sed nec fides, nec caritas, nec aliud quicquam in nobis est causa, propter quam regeneramur. Quemadmodum enim nihil quicquam est in homine, propter quod dicatur generari sive nasci,

quin potius totum illud in generante situm est; ita quoque non est in nobis causa spiritualis regenerationis, sed gratuita Dei misericordia per Spiritum sanctum et verbum nos regenerat, ex filiis irae facit filios gratiae, non propter caritatem, quae sequitur demum regenerationem, sed propter Christum fide apprehensum. 7. Non negamus, in regeneratione fieri aliquam mutationem, praeterquam enim quod Spiritus sanctus per lucem verbi accendit in cordibus regenerandorum lucem fidei, qua Christum agnoscunt et amplectuntur, conjuncta insuper est regenerationi renovatio ac opulenta illa donorum Spiritus sancti effusio, sed haec non est formalis causa regenerationis, sed ejus consequens, quomodo enim Deus effunderet in eos Spiritum sanctum, qui nondum sunt ipsi reconciliati, quibus peccata nondum sunt per et propter Christum remissa? In baptismo utrumque beneficium conjunctum est, nam et regeneramur et renovamur simul per Spiritum sanctum, interim tamen renovatio non est justificationis causa, sed consequens.

227. 5. Hebr. 11. testatur apostolus, *aliquos homines fuisse vere et absolute justos. Abel, Noë et alii eorum similes vere justi erant, non imperfecte et inchoate, sed absolute et perfecte, neque enim Scriptura absolute justos vocaret eos, qui absolute justi non essent; quid quod etiam quosdam perfectos et immaculatos appellat Gen. 6. Psalm. 118.* Respondemus: 1. duplex est justitia, imputata et inhaerens, utraque dicimur justi, illa relative, perfecte et coram Deo, hac vero subjective, inchoate et imperfecte, coram hominibus. 2. Justitiae imputatae non est opponenda vera justitia, ut enim vera est imputatio peccatorum nostrorum facta Christo, ita quoque vera est imputatio justitiae Christi per fidem nobis facta. 3. Apostolus diserte dicit Abelem *per fidem testimonium justitiae consecutum esse*, v. 4. ac *Noahum justitiae, quae per fidem est, heredem constitutum*, fidei
VII. 295. ergo justitia fuit, qua Abel et Noahus coram Deo justi fuerunt, haec fidei justitia exseruit se per bona opera. 4. De qua justitiae declaratione et manifestatione per opera loquuntur dicta illa, quae Bellarminus hic adducit, quod *Deus testimonium perhibuerit Abelis muneribus, quod justus sit, qui faciat justitiam, quod Noë fuerit justus, quia cum Deo ambulaverit*, nimirum describuntur in his et similibus dictis homines justi ab effectibus, non autem definitur formale justificationis coram Deo. 5. Quo sensu et respectu vere pii et renati dicantur perfecti, late exposuimus in tractat. de lege §. 192. Breviter pii dicuntur perfecti, primo ratione fundamenti in Christo, quia imputative coram DEO sunt perfecte justi in Christo, quam imputatam justitiam sequitur justitia operum, quae licet sint imperfecta et immunda, tamen placent DEO per fidem; deinde ratione integritatis ab omni hypocrisi remotae, quia enim non duplici et hypocritico, sed toto et sincero corde DEUM colunt, ideo hoc respectu etiam perfecti dicuntur: tertio respectu oppositionis ad aliorum injustitiam, sic Noë dicitur vir *justus et perfectus in generationibus suis;* denique ratione termini perfectionis, ad quem tendunt, renovantur enim de die in diem, perficiunt sanctificationem, ad plenam in coelesti patria perfectionem totis viribus adspirant et toto cordis desiderio contendunt.

228. 6. Rom. 8. et 1. Cor. 15: *Electi dicuntur conformes imagini Filii DEI et portare imaginem Christi. Atqui Christus non est justus per imputationem, sed vere ac proprie, igitur et nos justitiam veram et inhaerentem habere necesse est; si enim non re ipsa, sed solum putative justi sumus, magis diaboli quam Christi imaginem geremus. Adde quod veram imaginem Adami portavimus, ergo justitiam oportet nobis vere ac re ipsa inhaerere, ut et veram Christi imaginem geramus.* Respondemus: 1. Num etiam hoc modo colliget Bellarminus: ea justitia sumus coram DEO justi, quae nobis inhaeret et justitiae Christi est conformis. Atqui Christi justitia non includit fidem. Ergo nec nostra justitia consistit in fide. Certe ita philosophatur cap. immediate sequente, ubi sic scribit, arg. 3: *Justitiae res est adeo bona, ut cum nullo alio pugnet et ideo adjunctione aliorum bonorum non minuatur, nec desinat esse, sed perficiatur semper et crescat, ut perspicuum est ex eo, quod invenitur in beatis, in Christo et in ipso Deo. At fides repugnat beatitudini, neque in DEO, aut in Christo unquam fuit, neque in angelis et hominibus manet, cum beati esse incipiunt.* Et postea: *Justitia facit nos Christo similes et per eam gerimus Christi imaginem. At fides non facit nos Christo similes, sed potius aliquo modo dissimiles, cum in Christo fides non fuerit, quippe qui faciem Patris semper viderit. Ad haec justitia est virtus, per quam lex divina completur, at plenitudo legis non est fides, sed caritas.* Haec omnia Bellarminus, quae si aliquod robur habent, fides plane cogetur exsulare a justificatione; deleat igitur Bellarminus, quae alibi disputat, quod fides sit initium justificationis ejusdemque causa formalis, licet non sola; 2. imputatam Christi justitiam vocare putativam, hoc est imaginariam et falsam, calumnia est, ne quid dicam gravius; 3. conformitas illa piorum cum Christo consistit primo in fide, per quam Christo unimur, et corpori ejus mystico inserimur, per *quam fidem Christus habitat in cordibus nostris*, Ephes. 3, v. 17. deinde in cruce, quemadmodum enim Christus *per passionem intravit in gloriam suam* Luc. 24, v. 26. ita et nos *per multas tribulationes oportet ingredi in regnum coelorum* Actor. 14, v. 22. Praeterea etiam vita nostra debet conformari vitae Christi; *discite a me*, ait Matth. 11, v. 28. *quia mitis sum et humilis corde*, sed haec conformitas in hac vita non est perfecta. 1. Petr. 2, v. 21: *Christus reliquit nobis ὑπογραμμόν, ut sequamur vestigia ejus*, ubi elegans metaphora propo-

6. Rom. 8. Electi dicuntur conformes imagini Filii Dei.

nitur. Quemadmodum enim puer literas pingere discens nondum perfecte assequitur ὑπογραμμόν, exemplar Scripturae sibi propositum; ita quoque vitae nostrae cum Christo conformitas in hac vita nondum est perfecta, sed in aeterna demum vita implebitur, id quod scriptum est Ephes. 5, v. 26:
VII. 296. *Christus mundavit ecclesiam lavacro aquae in verbo, ut exhiberet eam sibi gloriosam, non habentem maculam, nec rugam, nec quicquam ejusmodi.* Vide Augustin. l. de doctr. Christiana c. 16. serm. 29. de verbis apost. lib. 2. retract. c. 18. etc. Recte Bernhardus serm. 25. super Cant.: *Sponsa Christi naevo nigredinis in loco peregrinationis suae non caret, alioquin erit, cum eam sibi in patria sponsus gloriae exhibebit gloriosam, non habentem maculam, aut rugam.* Denique in resurrectione mortuorum *transformabit* Christus *corpus nostrum humile*, ut *σύμμορφον fiat corpori suo glorioso*, Phil. 3, v. 21.

7. Qui mortuus est, justificatus est a peccato.

229. 7. Rom. 6: *Qui mortuus est, justificatus est a peccato, ubi docet apostolus, nos per justificationem, qua morimur peccato et resurgimus justitiae, repraesentare Christi mortem et resurrectionem. At Christus non putative, sed vere mortuus est et resurrexit. Ergo et nos non putative, sed vere morimur peccato et resurgimus ad justitiam, cum per baptismum justificamur, quo refert dictum Petri 1. epist. 4: Qui passus est in carne, desiit a peccatis.* Respondemus: 1. quidam statuunt, apostolum verbis illis Rom. 6, v. 7. *qui mortuus est, justificatus est a peccato*, allusisse ad judiciorum capitalium sententias, quibus condemnati ad mortem non magis deinde delinquunt (vide Camerar. in notis ad hunc locum), sed simplicius exponitur, dictum esse phrasi Hebraica δεδικαίωται pro ἠλευθέρωται, quo verbo utitur apostolus v. 18. et 22. ejusdem cap. qui enim justificatur, hoc est in judicio absolvitur, is liberatur a poena. Ambrosius ad hunc locum: *Hoc est mori peccato, liberari a poena, fieri autem servum Dei.* 2. Justificari igitur a peccato non est liberari ab omni eo, quod habet veram rationem peccati, sed liberari a reatu et poena peccati, quos enim hoc loco *peccato mortuos* v. 2. *consepultos cum Christo per baptismum in mortem* v. 4. et *a peccato justificatos* v. 7. apostolus pronuntiat, *in eorum carne adhuc habitare peccatum* cap. seq. docet, admonet vero, ne ei permittant *dominium*, Rom. 6, v. 12. nec *ulterius ei serviant* v. 18. Sic veterem hominem in renatis crucifixum esse docet v. 6. quod Gal. 5, v. 24. sic exponitur, *eos, qui Christi sunt, crucifigere carnem cum affectibus et concupiscentiis*, sed ibidem v. 17. additur, quod *caro adhuc adversus spiritum in renatis concupiscat.* 3. Vere igitur, non putative renati sunt peccato mortui, in mortem Christi baptizati, et cum Christo per baptismum in mortem consepulti, quia percipiunt efficaciam mortis istius, non solum quoad peccati remissionem, sed etiam quoad ejusdem mortificationem, quae non minus quam ipsa peccati remissio est beneficium mortis Christi; sed ex eo non potest inferri, quod in carne renatorum non amplius sit peccatum. Mortificatio enim illa non peragitur uno statim momento, sed quotidie debet vetus homo sive caro cum suis concupiscentiis crucifigi, occidi ac sepeliri, ut quotidie resurgat homo novus, qui in sanctitate et justitia coram Deo vivat. 4. Scopus igitur apostoli est renatos exhortari, ut in mortificatione veteris hominis constanter pergant, peccato ulterius non serviant, nec regnum ei concedant, nequaquam vero asserit, omne, quod veri peccati rationem habet, in renatis esse exstinctum et abolitum, quin imo cum peccatum in ipsorum corpore regnare prohibeatur, ex eo manifestum est, quod in corpore adhuc habitet, alias frustra tam sollicite dominium ejus prohiberetur. August. tract. 41. in Johann.: *Non regnet peccatum; non ait: non sit, sed non regnet, quamdiu enim vivis, necesse est peccatum esse in membris tuis, saltem illi regnum auferatur, non fiat, quod jubet.* lib. 2. de peccat. meritis et remissione c. 7: *Non ex qua hora quisque baptizatur, omnis vetus infirmitas ejus absumitur, sed renovatio incipit a remissione omnium peccatorum;* et postea: *Profecto qui de die in diem adhuc renovatur, nondum totus est renovatus, et in quantum nondum est renovatus, in tantum adhuc sub vetustate est.* Ambrosius ad hunc locum: *Caro, i. e. corpus sic crucifigitur, si desideria ejus calcentur, quae manente in ea peccato creantur ex praevaricatione primi hominis coepta.*. Repetenda sunt hoc loco ea, quae de concupiscentia prava in renatis adhuc reliqua alibi proposita sunt.

8. Rom. 8: Accepimus per Christum spiritum adoptionis.

230. 8. Rom. 8. *scribit apostolus, nos jam per Christum accepisse spiritum adoptionis filiorum Dei quoad animam, quae vivit propter justificationem, quamvis corpus mortuum sit, i. e. adhuc mortale propter peccatum, sed paulo postaddit, nos jam sunt primitias spiritus habentes, intra nos gemere exspectantes adoptionem filiorum Dei redemtionem corporis nostri; nam ut idem ait Phil. 3: salvatorem exspectamus, qui reformabit corpus nostrum humile, ut fiat conforme corpori suo glorioso. Atqui adoptio filiorum, quam exspectamus in redemtione corporis, verissima erit et inhaerens in ipso corpore, i. e. immortalitas et impassibilitas, non putativa, sed vera. Igitur adoptio, quam nunc habemus in spiritu per justificationem, vera etiam esse debet, non putativa.* Respondemus: 1. propter imputatam Christi justitiam vere adoptamur in filios DEI, calumnia ergo est, quod nobis tribuitur, quasi putativam adoptionem statuamus. 2. Locus apostoli diserte repugnat Bellarmino. Quia enim corpus renatorum mortuum, h. e. morti obnoxium est propter peccatum, ex eo manifeste apparet, quod peccatum adhuc in eo habitet. 3. Per corpus non intelligit apostolus tantummodo renatorum corpus, prout ab anima distinguitur, nec per spiritum animam, prout a corpore distinguitur; sed in tota illa VII. 297.

disputatione apostolica per corpus intelligitur *vetus homo*, per spiritum vero *novus homo*. Quando igitur corpus dicitur mortuum propter peccatum, intelligitur hoc de renatis, quatenus adhuc carnales sunt et ob id etiam morti obnoxii, non quod ipsa anima sit mortalis, sed quia cum dolore et violentia a corpore in morte separatur. 4. Quae vero haec est consequentia: Renati vere sunt in filios Dei adoptati. Ergo propter inhaerentem justitiam *υἱοθεσία* ipsis contigit? quin imo cum adoptio illa sit mere gratuita et fide in Christum contingat, ideo non est ex operibus. 5. Nec absurdum est, ut quidem Bellarmino videtur, animae redemtionem nos adhuc exspectare; cum enim ab odiis et persecutionibus mundi, a tentationibus Satanae et a concupiscentiis carnis in hac vita coangustetur, cur non exclamemus cum Davide Psalm. 142, v. 8: *Educ ex carcere animam meam*, cum apostolo Rom. 7, v. 24: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Phil. 1, v. 23: *Cupio dissolvi et esse cum Christo.* Nec est, quod distinguatur inter exteriorem animae coangustationem et interiorem ejus renovationem, ostendunt enim pravae concupiscentiae in ipsa anima adhuc reliquae, interiorem ejus renovationem in hac vita non esse perfectam ac numeris omnibus absolutam.

An fides sit integra formalis causa justificationis.

231. Atque haec sunt argumenta, quae Bellarminus profert, ut probet, justitiam inhaerentem esse formalem justificationis nostrae causam, ubi quilibet videt, non potuisse ipsum afferre manifesta et perspicua Scripturae dicta, sed contortas quasdam conclusiones, ex variis Scripturae dictis male applicatis elicitas; adde quod vix unum atque alterum ex propria sede hujus doctrinae Rom 3. et 4. Galat. 2. et 3. Ephes. 2. Phil. 3. sit petitum, nostra autem sententia disertis verbis aliquoties exstat apud apostolum et quidem in propria hujus argumenti sede, quod *justificemur fide absque operibus legis*, quod *non operanti, sed credenti in eum, qui justificat impium, fides imputetur ad justitiam*, quod *beatificatio sit ejus hominis, cui Deus imputat justitiam absque operibus* etc. c. 6. disputat Bellarminus, *fidem non esse integram formalem causam justificationis*, quod uti probet, adstruere nititur, *fidem per caritatem operari*, *h. e. formari* (ut ipse quidem per insignem soloecismum exponit dictum apostolicum Gal. 5, v. 6.): qua de re quid statuendum sit, patere potest ex superioribus §. 125. Adducit etiam argumentum quoddam. *Fides* (inquit) *repugnat beatitudini, neque in Deo, aut in Christo unquam fuit; nec facit nos Christo similes, sed potius aliquo modo dissimiles. Ergo non est ipsa formalis justitia, nisi inchoata et imperfecta.* At si quid roboris inest huic argumento, obtinebit, fidem nullo modo esse formalem justitiam, nec perfectam, nec im-
VII. 298. perfectam, nec inchoatam, nec completam, sed tantummodo ad dispositiones justificationis praevias pertinere; consequens etiam fuerit, caritatem (in qua potissimum formalis justificationis causa ex hypothesi Bellarmini consistit) abolere fidem, ne per eam amplius simus Christo dissimiles. Cap. 5. disputat contra Osiandrum, quod formalis causa justificationis non sit justitia Dei essentialis, qua in parte, quod ad summam rei, habet nos Bellarminus sibi *ὁμοψήφους*, aliis tamen argumentis utimur, quorum praecipua superius §. 196. enumerata sunt; quid autem in *ἐργασίᾳ* hujus capitis desideremus, patere potest ex antedictis. Cap. 6. probare nititur, justificationem nostram non constare sola peccatorum remissione, quod dicit se contra Calvinum demonstraturum. Atqui Calvinus non excludit imputationem justitiae Christi, ut superius demonstratum fuit, sed in sola peccatorum remissione justificationem statuens, negat, in remissione peccatorum et renovatione simul eam quaerendam esse, qua in parte nobiscum consentit.

An justificatio consistat in renovatione.

232. Videt hoc ipse Bellarminus, ideo ad illum scopum argumentorum suorum tela dirigit, quod justificatio non consistat in sola remissione peccatorum, sed etiam in interna renovatione. Atqui justificatio et renovatio multis modis differunt: 1. *τῷ εἶναι* sive *forma.* Justificatio est remissio peccatorum et imputatio justitiae. Renovatio est impurarum qualitatum ad puras reductio. 2. *Subjecto.* Justitiae enim illius, qua justificamur, fundamentum est in Christo, sed renovationis subjectum est mens, voluntas, affectus et omnia membra exteriora. 3. *Objecto.* Justificatio respicit Christum, renovatio vero legem. 4. *Causa efficiente proxima.* Justificatio non habet causam in nobis inhaerentem, renovatio habet voluntatem, quae est principium actionum. 5. *Effectis*, illa nos absolvit in judicio Dei; haec minime. 6. Justificatio est actus *ἀδιαίρετος*, renovatio *dividuus*, successive enim perficitur ex Dei beneplacito. Ita Pelargus in jesuitismo loco 9. §. 9. Haec membra distinctionis alii hoc modo proponunt, quod justitia imputata ac justitia inchoata differant: 1. *Praedicamentis.* Justitia imputata est *σχέσις*, relatio seu *λογισμός* Dei seu obedientia Christi imputata credenti; at justitia inchoata est qualitas vel actio seu *ἐνέργεια* in nobis. 2. *Causis efficientibus propinquis.* Imputata est propriissimum et immediatum beneficium Christi mediatoris: inchoata immediate et proprie est opus Spiritus sancti. 3. *Ordine naturae* seu causae et effectus, seu antecedentis et consequentis. Nam imputata prior est inchoata, et donatio Spiritus sancti initium seu causa efficiens renovationis et vivificationis est, ita ut nemo domicilium et templum Spiritus sancti esse possit, nondum coram Deo justificatus; inde Paulus de illa ex professo disputat Rom. 3. 4. et 5. de hac c. 6. et 7. 4. *Ratione perfectionis.* Ut enim justitia seu obedientia Christi in sese perfecta et omnibus numeris absoluta est, ita in conspectu Dei et angelorum eadem tota, plena et integra omni credenti ad justitiam im-

putatur, et justitia personae credentis semper perfecta est, nec majus aut minus recipit; sed instauratio imaginis divinae, etsi subinde augetur, nunquam tamen ad perfectionem pervenit in hac vita. *5. Effectibus*, pace scilicet et tranquillitate conscientiae. Sola enim justitia imputata causa est pacatae et tranquillae conscientiae in Deo propitio suaviter acquiescentis per et propter Christum fide apprehensum. Donatio Spiritus sancti est testimonium saltem nostrae cum Deo per Filium mediatorem reconciliationis et adoptionis in filios. Ita D. Schilterus in disp. de justificat. th. 89. et seqq. Renovatio differt a justificatione: *1. Ordine*, justificatio enim praecedit, renovatio vero sequitur. *2. Effectu*, per justificationem reddimur justi λογισμῷ seu imputatione; per renovationem habitu justi et sancti fieri incipimus. *3. Forma*, justificatio est perfectissima et absolutissima, renovatio autem imperfecta. *4. Duratione*, justificatio imputativa cessabit in altera vita, renovatio vero tunc complebitur; ita Lobechius disput. 7. in August. confess. thes. 75. Ex quibus omnibus patet, justificationem a renovatione differre *genere*, *efficiente causa proxima*, *forma*, *subjecto*, *objecto*, *gradibus*, *effectis et ad-*
VII. 299. *junctis*, quae omnia ex parabola de filio prodigo, qui primum patri reconciliatur, postea vero pretiosis donis ornatur; ex distinctione inter spiritualem desponsationem et Spiritus sancti obsignationem, arrhae loco datam, ex praxi D. Pauli, qui de inhaerente sua justitia flebiliter exclamat: *Video aliam legem in membris meis* etc., sed de imputata justitia magnifice gloriatur; ex loco Rom. 8, v. 30: *quos justificavit, hos et glorificavit (per donorum largitiones*, ut exponit Chrysost. hom. 15. in epist. Rom.) et ex aliis fundamentis declarari possunt uberius. Habet se peccatum in nobis ut reatus et morbus, justificatio tollit reatum, sanctificatio sanat morbum; qui reo aegro debitum poenae remittit, non statim morbum radicitus tollit.

Justificationem consistere in renovatione. 1. Rom. 4: Christus resurrexit propter justitiam nostram.

233. Quomodo ergo probat Bellarminus, justificationem consistere in renovatioue? 1. Rom. 4: *Apostolus ita loquitur de Christo*, *qui traditus est propter delicta nostra*, *et resurrexit propter justitiam nostram*, *ubi nomen justificationis tribuit potius renovationi internae*, *quam remissioni peccatorum*, *ac per hoc docet*, *justificationem non modo non constare sola remissione peccatorum*, *sed neque praecipue ea constare.* **Pererius disp. 10. in c. 4. Rom. th. 48: *Paulus hoc loco remissionem peccatorum distinguit a justificatione dicens*, *Christum esse mortuum propter delicta nostra et resurrexisse propter justificationem nostram*, *aperte indicans*, *nec in sola remissione peccatorum consistere justificationem nostram et principalem justificationis partem esse renovationem vitae ac rectitudinem mentis*, *cujus exemplum fuit resurrectio Christi.* Respondemus: renovatio vitae non est justificationis pars, sed fructus; exemplaris illa interpretatio resurrectionis Christi locum non habet, nondum enim apostolus de effectis, sed de causis justificationis agit, postea demum c. 6. dicit, nos consepultos cum Christo in mortem. Pererius ibidem num. 48. falso scribit, *resurrectionem Christi non habere causam meritoriam nostrae justificationis.* Nam si Christus mansisset in morte, nondum devicta esset mors, necdum expiata peccata 1. Cor. 15, v. 17. Hieronymus Rom. 4. *Christum resurrexisse, ut justitiam credentium confirmaret.*** Ad argumentum Bellarmini respondemus: 1. quamvis videri velit Bellarminus, quod non plane neget, in peccatorum remissione consistere justificationem, monendum tamen, quod per remissionem peccatorum non intelligat absolutionem a peccatis, sive non-imputationem eorum propter Christum, sed totalem eorum deletionem et expunctionem per infusam gratiam, sic enim paulo post scribit. *Una et eadem gratia per Christi meritum nobis infusa atque in nobis inhaerens et peccata delet, et animam justitia ornat;* longe ergo alio sensu Bellarminus accipit remissionem peccatorum, quam in nostris ecclesiis accipitur, nimirum confundit eam cum renovatione et carnis mortificatione. 2. Dictum apostoli Bellarminus sic interpretatur: *Christus mortuus est propter delicta nostra*, *videlicet remittenda*, *et resurrexit propter justificationem nostram*, *i. e. ut in novitate vitae ambulemus*, quam expositionem probare conatur ex c. 6. Rom. ubi apostolus asserit, *mortem Christi fuisse exemplar mortis peccatorum*, *i. e. remissionis et deletionis peccatorum; resurrectionem vero exemplar regenerationis et renovationis internae*, *per quam in novitate vitae ambulamus.* At ψευδερμηνείαν illam non recipimus. Quamvis enim apostolus Rom. 6. proponat mortem et resurrectionem Christi ut causam et exemplar nostrae renovationis, quae in mortificatione veteris et resurrectione novi hominis consistit: tamen in loco Rom. 4. v. ult. non de exemplari, sed de merito passionis et resurrectionis Christi agit, id quod particula *propter* satis evidenter comprobat; exponit enim alium et quidem primarium passionis et resurrectionis Christi in salute nobis promerenda finem, ac verus dicti apostolici sensus is est, Christum passione et morte sua veram justitiam coram Deo valentem nobis promeruisse, distincte vero morti Christi peccatorum nostrorum expiatio, ac resurrectioni ipsius nostra justificatio adscribitur, non quod ab acquisitione ac merito justificationis passio et mors Christi sint exclusae (cujus contrarium vel VII. 300.
centies in Scripturis occurrit), sed quia mors Christi ad justitiam acquirendam nobisque applicandam otiosa fuisset, nisi de peccato, morte et Satana victor ex mortuis resurrexisset. Augustinus lib. 13. de trinitate c. 15: *Non est difficile videre diabolum victum*, *quoniam qui ab illo occisus est*, *resurrexit.* Resurrectio ergo Christi est evidens testimonium, quod plena et perfecta satisfactio, pro peccatis nostris Deo praestita, et perfecta justitia ad-

ducta sit, alias coelestis Pater hunc sponsorem non eduxisset ex sepulcri carcere. 3. Nequaquam igitur renovationi internae nomen justificationis tribuitur, sed *fides* Christum pro peccatis nostris mortuum et propter justitiam nostram resuscitatum apprehendens *ad justitiam imputari dicitur* Rom. 4, v. 5. 4. *At*, inquit Bellarminus, *Christi mors, quae est redemtionis nostrae pretium, fuit non solum causa remissionis peccatorum, sed etiam internae renovationis.* Respondemus: id vero libenter fatemur, quod tam renovatio, quam peccatorum remissio sit Christi beneficium, quin etiam addimus, in justificatis haec semper esse conjuncta, interim tamen accurate sunt distinguenda, nec in utroque justificatio statuenda. 5. Aliud enim est peccati remissio, quae est solius Dei opus, nec magis aut minus recepit, ideoque in justificatione perfecte contigit; aliud peccati mortificatio, quae non est absolute solius Dei opus, sed ex parte etiam nostrum, quatenus renati novis viribus a Spiritu sancto donati in mortificatione peccati sunt Dei *σύνεργοι*, atque haec mortificatio recipit magis et minus, alii enim renati magis, alii minus, quin iidem renati diversis temporibus magis ac minus mortificant peccatum; neque enim in momento perficitur illa mortificatio et renovatio, sed suos habet gradus suaque incrementa, *interior homo de die in diem renovatur*, 2. Cor. 4, v. 16.

2. Rom. 5: Sicut peccatum regnavit in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam aeternam.

234. 2. Rom. 5: *Sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam aeternam, ubi renovatio interna dicitur justitia, utique ergo erit justificationis causa.* Respondemus: per justitiam intelligitur ibi non nostra inhaerens, sed Christi justitia, siquidem opponitur peccato Adae per carnalem propagationem in nos traducto, et diserte additur, gratiam regnare per justitiam in vitam aeternam *per Dominum nostrum Jesum Christum;* de ea igitur justitia loquitur apostolus, quam gratis Deus donat in Christum credentibus, ut sic *gratia exuberet supra delictum.* Sed demus ex hypothesi, renovationem internam hic vocari justitiam et peccato opponi, num ex eo statim consequens, quod sit justificationis causa? minime vero; cum enim imperfecta et immunda sit, ideo non potest Dei judicio opponi; cum sit justificationis consequens, ideo non potest ejus causa statui. Tiletanus in confut. conf. Antverp. urget potissimum hoc, quod dicatur *justificatio vitae*, per quam intelligi vult *inhaerentam justitiam ac vitae novitatem.* Atqui justificatio ibidem manifeste opponitur condemnationi. Ergo non significat virtutum infusionem, sed absolutionem, quae vocatur justificatio vitae, quia affert vitam aeternam, sicut Christus Joh. 6, v. 35. dicitur *panis vitae*, id est afferens vitam, phrasi Hebraica. Ex quo facile apparet, quid ad reliqua loca, quae Bellarminus adducit, respondendum sit. Damus enim, quod ex dictis Scripturae et Augustini testimoniis obtinere voluit, esse in renatis justitiam aliquam inhaerentem, at ex eo nondum potest deduci, quod inhaerens illa justitia sit formalis justificationis causa, cum illi ipsi renati, quibus inhaerens justitia tribuitur, quotidie renovari et peccatorum remissionem petere jubeantur. Augustinus epist. 29. ad Hieron.: *Caritas* (quae ex hypothesi Bellarmini est potissima pars inhaerentis justitiae) *in aliis major, in aliis nulla est; plenissima vero, quae jam non potest augeri, quamdiu hic homo vivit, in nemine est. Quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam debet, ex vitio est: ex quo vitio non est justus in terra, qui faciat bonum et non peccet; ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens; propter quod vitium, si dixerimus, quia peccatum non habemus, veritas in nobis non est; propter quod etiam, quantumlibet profecerimus,* VII. 301.
necessarium est nobis dicere, dimitte nobis debita nostra, cum jam omnia in baptismo dicta, facta, cogitata sunt remissa. Idem in Psalm. 65: *Perfecta justitia non erit nisi in illa vita, tamen ad profectum et bonos mores ab ipso inspiramur, ab ipso donamur; noli ergo merita tua computare* etc. Haec Augustinus imperfectionem inhaerentis justitiae manifeste asserens, utique ergo requiritur alia perfecta justitia, quae coram Deo judice justissimo possit subsistere, ea vero est justitia Christi per fidem imputata. Specialem dictorum Scripturae ἐξήγησιν vide apud D. Battum lib. 1. de justificat. c. 24.

Justificationem non consistere in imputatione justitiae Christi.

235. Cap. 7. Aggreditur Bellarminus acropolin controversiae ac probare conatur, *justificationem nostram non consistere in imputatione justitiae Christi.* Ceterum cum doctrinae huic de imputatione justitiae Christi admodum iniqui sint Pontificii, adeo ut appellent *putativam et imaginariam justitiam* (Andradius in defens. fid. Trid. p. 477. vocat *amentissimam insaniam;* Stapletonus in Antid. apost. p. 97. nominat *spectrum cerebri Lutherani;* Censura Coloniensis dicit, *hanc imputationem a seculo non esse auditam;* **Schmaltzius Photin. vocat *Satanae imposturam*, disp. 2. contra Frantzium; Cornelius a Lapide vocat *Larvam.* in c. 4. Ephes.** Wilhelm. Rainold. in lib. contra Witak. p. 324. vocat *mathematicum solifidianum commentum;* Sanderus lib. 5. de justific. c. 1. scribit, *dolo malo verbum apostolicum λογίζεσθαι a nostris redditum composito Latino imputari;* **Sibrand. in declarat. p. 110: *Si viva fides, quatenus viva, nobis imputatur ad justitiam, sequitur, Christi obedientiam nobis non imputari;* p. 76: *fides proprie dicta non imputatur nobis ad justitiam.).*** Ideo praemittenda quaedam explicatio hujus imputationis. Quod Hebraeis est חָשַׁב, Graecis λογίζειν sive λογίζεσθαι, id Latinus bibliorum interpres vertit per *imputari, reputari, acceptum ferre.* Plinius lib. 18. c. 1: *Quod terra noxia parit,*

nostra est culpa, nos eam nostris criminibus urgemus et culpam nostram illi imputamus. Erasmus in c. 4. Rom. p. 262: λογίζεται, *imputat sive acceptum fert. Est autem acceptum ferre pro accepto habere, quod non acceperis, quae apud JCtos vocatur acceptilatio.* Vide tit. 4. lib. 46. ff. Flacius in lib. de diss. Pontif. p. 175. et in apolog. confess. Antverpiensis c. 6. p. 147. allegat locum ex Dominico Soto, qui in c. 4. Rom. imputandi vocabulum hoc modo declarat: *Acceptum ferre (quod ad praesentem attinet expositionem) remissionem significat debitorum. Cum enim creditor debitum remittit debitori, dicitur illi acceptum ferre, unde verbum juris dimanavit acceptilatio, ubi scilicet debitor, qui non est solvendo, interrogat suum creditorem, utrum acceptum habeat, quicquid illi debebat, hoc est pro accepto et soluto deputet, tunc enim si creditor respondeat, habeo quidem acceptumque tibi fero, remissio illa et condonatio dicitur acceptilatio, quae e regione opponitur justae solutioni. Pulcherrima ergo hic accommodatissimaque oratione explicat Paulus, tum id quod dixerat: reputatur fides ad justitiam, tum clarissime rationem nostrae justificationis. Cum enim nos solvendo non simus Deo, acceptum fert ipse nobis nostrum debitum, id est pro accepto ducit, si modo illi fidem pollicenti adhibeamus. Quocirca magis perspicua esset, fateor, versio: cui Deus acceptum fert justitiam sine operibus, hoc est sine debiti solutione.* Haec Sotus non male. Declarari potest haec imputatio ex sequentibus Scripturae locis: Num. 18, v. 27. de Levitarum decimis dicitur: וְנֶחְשַׁב, *et reputabitur vobis elevatio vestra sicut frumentum de area*, hoc est coram DEO perinde id erit ac si de area vestra frumentum esset oblatum. 1. Reg. 1, v. 21: *Cum dormierit Dominus meus rex cum patribus suis, ero ego et filius meus peccatores* חַטָּאִים תָּיִיתִי reputabimur peccatores, hoc est rei criminis laesae majestatis ac digni, qui morte af-
VII. 302. ficiamur. Esa. 53, v. 12. אֶת־פֹּשְׁעִים נִמְנָה *cum praevaricatoribus numeratus est*, Marc. 15, v. 28. id sic reddit, *μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη, cum iniquis reputatus est.* Christus certe ἄκακος, ὅσιος, ἀμίαντος, sed nostri causa in judicio divino et humano cum iniquis reputatus est, nimirum quia *Pater posuit in eo iniquitates omnium nostrum*, ut Esaias ibidem exponit. Paulus in epist. ad Philem. v. 18: *Si quid nocuit aut debet tibi, ἐμοὶ ἐλλόγει, mihi imputa.* Rom. 2, v. 26: *Ethnicis servantibus legem praeputium imputabitur, λογισθήσεται, ad circumcisionem*, id est censebuntur pro circumcisis. Haec et similia exempla ostendunt, esse veram quandam et realem imputationem, quae fundamentum habet in imputante, non autem in eo, cui fit imputatio. ** Rom. 4, v. 5. Imputationis fundamentum constituitur in judicio et voluntate imputantis, non in nobis, in quibus contrarium est fundamentum, non ad justitiam, sed ad iram, si DEUS intrare vellet judicium. *Imputatio 1. non est opinio aut figmentum aliquod; 2, nec realis alicujus infusio, sed realis applicatio meriti Christi et justitiae extra nos praestitae, per fidem autem nobis adscriptae. Habet autem duplicem considerationem: a) fit imputatio rei ab una persona ad aliam, et sic justitia Christi ad nos et vicissim nostra injustitia ad Christum solo Dei decreto et aestimatione transfertur. Sic Paulus dicit, justitiam Christi nobis imputari et peccatum nostrum imputari Christo* 2. Cor. 5. *in qua imputatione res absens accipitur et habetur pro praesente. Nam justitia Christi, quae in nobis non haeret, aestimatur a Deo, quasi in nobis esset, et peccatum nostrum, quod non est in Christo, acceptatur a Deo ac si in ipso esset; b) est imputatio pretii seu dignitatis, ubi pretium seu dignitas unius rei ad aliam transfertur cogitatione et decreto, ita ut loco illius rei habeatur, quemadmodum deprecatio sontis supplet locum justitiae innocentiae, fides supplet locum justitiae. Atque hac ratione fides imputari dicitur ad justitiam, id est ejus pretii, valoris ac dignitatis habetur ac si persona ipsa in se esset justa, quia alienam justitiam precario accepit.* Balduin. in c. 4. Rom.: *In justificatione duo concurrunt imputationis modi, unus στερητικός, privativus, estque rei, quae in homine exsistit et imputari poterat, non-imputatio, et consistit tum in oblivione et non-annotatione peccati, tum in dimissione reatus; alter θετικός, positivus, quando nobis justitia imputatur, estque ejus rei, quae in nobis non exsistit et quam minime promeruimus, ac si in nobis exsisteret, attributio, quando scilicet Deus pro vere justis nos habet propter Christi obedientiam, cum tales per nos non simus.* Meisner. Flacius in clav. p. 422: *Cum dicitur Deus imputare justitiam, dupliciter id accipi debet: 1. ratione causae; 2. ratione effectus. Ista enim locutio a) indicat, justitiam Christi credenti transscribi, sicut nostra injustitia Christo potenter est transscripta, atque haec est proprie causa nostrae justitiae; b) monstrat effectum, nempe aliquem haberi pro justo, qui non sit talis, sicut Christus habebatur pro injusto.*** Ergo quid sit, quod apostolus dicit, *fidem Abrahamo imputatam ad justitiam*, item *credentibus imputari justitiam absque operibus*, tum ex dictis patet, tum ex sequenti consideratione magis erit manifestum. DEUS in judicio suo rationes a nobis exigit donorum nobis concessorum, hoc est ejus perfectionis et integritatis, in qua et cum qua nos creaverat ad imaginem suam. Exactio illa fit per tabulas legis, quae hoc sensu recte dicuntur tabulae accepti et expensi, accepti scilicet a nobis et expensi a DEO. Atqui concreatam illam integritatem, sapientiam ac justitiam non invenit DEUS in nobis, sed contra peccatum et iniquitatem στέρησιν τῶν ἀγαθῶν ac θέσιν τῶν κακῶν, accusamur igitur et damnamur voce legis, sive quod idem est, justitia DEI in lege revelata. Verum hic misericordia venit in medium, quae Christum mediatorem ac redemtorem nobis exhibet, tollentem a nobis, quod nostrum est,

hoc est peccata et iniquitates; ac donantem nobis quod suum est, nimirum obedientiam legi praestitam. Ex hoc vere admirando justitiae et misericordiae divinae temperamento oritur nostra justificatio. DEUS enim, qui est simul misericors et justus, non imputat nobis peccatum, sed imputat nobis justitiam Christi, nimirum per fidem. Fides enim est, quae ad propitiatorium hoc in Christo nobis propositum confugit atque in eo recumbit ac nititur. Neve Bellarminus obvertat, *satisfactionem quidem Chri-*
VII. 303. *sti, non autem justitiam eius nobis imputari*, monemus, hominem in peccatum prolapsum debere DEO non solum poenam, sed etiam plenam legis observationem, quare cum et poenam sustinere ipsi fuerit intolerabile, et legem perfecte implere impossibile, ideo Christus et poenas peccatorum nostrorum in se recepit et perfectam legi obedientiam nostri loco praestitit; haec satisfactio et obedientia Christi non alia ratione fieri potest nostra, nisi sola imputatione, neque enim in animam infundi potest, ut ei velut accidens quoddam inhaereat, cum non sit quaedam qualitas, sed meritum in actionibus et passionibus consistens; restat igitur, ut nobis imputetur: in qua imputatione duplex concurrit applicatio. Prior est Dei, qui nobis credentibus satisfactionem Christi, hoc est legis impletionem et poenae peccatis nostris debitae persolutionem imputat ac nostram ducit, perinde ac si ipsimet legem implevissemus et pro peccatis nostris debitas luissemus poenas; posterior est nostra, tunc enim applicamus nobis Christi satisfactionem, cum firmiter statuimus, nos propter Christum in gratiam a Deo recipi, peccata nobis remitti, et justos nos reputari. Declarari hoc potest parabola servi proposita Matth. c. 18, v. 28. Homo peccator debet DEO decies mille talenta. Filius DEI incarnatus offert se ad satisfaciendum pro tota summa, et sibi eam transscribi patitur, er läßt ihm die Schuld zurechnen, ut ipse fiat debitor, et sic debitum illud imputatur Christo, unde Scriptura pronuntiat, *Deum posuisse in Christo iniquitates omnium nostrum*, Esa. 53, v. 6. *fecisse Christum pro nobis peccatum*, 2. Cor. 5, v. ult. *Christum esse agnum Dei*, αἴροντα, in se *suscipientem et auferentem*, *peccata mundi*, Joh. 1, v. 29. unde ipse *exsolvere cogitur*, *quod non rapuerat*, Psalm. 69, v. 5. et *propter iniquitates nostras vulneratus est*, Esa. 53, v. 5. Exemplo imputationis factae Christo rem hanc declaravimus superius §. 202; ut enim Christo imputata sunt peccata nostra, ita per fidem nobis imputatur Christi justitia; monuimus etiam, duplicem ab apostolo constitui *imputationem*, *secundum gratiam et secundum debitum*, Rom. 4, v. 4. et 5. Referendae huc aequipollentes Scripturae phrases, quae illam justitiae imputationem et peccatorum non-imputationem describunt etc. Quod enim apostolus dicit, *fidem imputari ad justitiam*, *peccata remitti et non-imputari*, id alibi sic exponitur, quod Deus *non recordetur peccatorum*, Ezech. 18, v. 22. *projiciat peccata in profundum maris*, Mich. 7, v. 19. *non observet iniquitates*, Psalm. 130, v. 3; sed *easdem tegat*, Psalm. 32, v. 2. *non intret nobiscum in judicium*, Psalm. 143, v. 2, sed *post tergum peccata projiciat*, Esa. 38, v. 17. eaque *a nobis elonget*, Psalm. 103, v. 12. *abscondat faciem suam a peccatis nostris*, Psalm. 51, v. 11. etc. Contra vero *imputare peccata* est *in conspectum et judicium ea adducere*, Thren. 1, v. 22. *statuere alicui peccata*, Act. 7, v. ult. *alligare et retinere peccata*, Matth. 18, v. 18. *consignare peccata*, Job. 14, v. 17. *facere alicui secundum injustitiam ejus*, Psalm. 103, v. 10. etc. ex quibus et similibus phrasibus evidenter liquet, quid sit imputatio justitiae et non-imputatio peccatorum apud apostolum; nuspiam vero imputare in Scripturis accipitur pro infundere. ** Pontificii quidem urgent factum Pinees quod Psalm. 106, v. 31. ei *ad justitiam imputatum* dicitur, ubi imputationis fundamentum in ipso Pineës facto statuitur. Respondemus: 1. factum est singulare non propositum ad imitationem, de imputatione vero facta Abrahae dicit apostolus quod scripta sit propter nos quibus imputabitur, ac psalmus dicit imputatum esse Pineae ad justitiam in generationem et generationem, sed Rom. 4, v. 12. dicitur, *imputabitur non omnibus, qui sunt ex Abraham*, *sed qui vestigiis fidei illius insistunt*. 2. Libenter concedimus, quandam imputationem habere fundamentum in eo cui fit imputatio, sed quaestio est an praeter eam non sit alia imputatio et qualis imputatio intelligatur apud apostolum Rom. 4. 3. Psaltes loquitur de facto et opere Pineae, Paulus vero de credentibus, quibus sine operibus imputatur justitia. 4. Nec ex uno aliquo opere posset homo coram DEO justificari, cum scriptum sit, maledictus qui non permanet in omnibus. 5. Factum ipsum apparebat externa specie truculentum et aliquid habuisse vitii, ideo opus declaratione justitiae.**

236. Hisce praemissis audiamus, quomodo imputationem illam Bellarminus impugnet. *1. Nullum in Scripturis aut patribus imputatio justitiae Christi habet testimonium; legimus quidem, beatum esse, cui non imputantur peccata, et fidem reputari ad justitiam et Christum factum nobis esse a Deo justitiam, sed nuspiam legimus Christi justitiam nobis imputari, alias sequetur, etiam redemtionem aut sapientiam Christi nobis imputari.* Respondemus: repetenda hoc loco ea, quae ad confirmationem nostrae sententiae ex Scriptura et patribus, adeoque ex ipsis adversariis produximus. Certum est et ab utraque parte concessum, in justificatione hominis coram Deo requiri omnino justitiam, cum judicium Dei sit secundum veritatem, cumque justificationem sine justitia constituere sit insomnium sine somno cogitare. Illa igitur justitia aut erit nostra inhaerens aut Christi justitia. Prius dici nequit multis de causis. 1. Justitia quae valet coram Deo, oportet ut sit perfecta, ac toti legi conformis; ratio est manifesta, quia Deus est judex justissimus,

VII. 304. 1. Imputatio justitiae Christi in Scripturis et patribus nullum habet testimonium.

et lex ejus est aeterna et immota norma justitiae. Atqui inhaerens nostra justitia non est perfecta. 2. Justitia, qua coram Deo justificamur, imputatur nobis Rom. 4, v. 6. Atqui inhaerens justitia non imputatur nobis, sed ut Bellarminus statuit, *infunditur*. Imputare nuspiam significat infundere, nec imputari uspiam significat subjective inhaerere. Ergo justitia imputata non est infusa aut habitualiter inhaerens. 3. Justitia, qua coram Deo justificamur, non est *nostra*. Rom. 10, v. 3. Ad Phil. 3, v. 9. Atqui inhaerens justitia est nostra; quanquam enim sit ratione efficientis donum Dei, tamen ratione subjecti, cui inhaeret, est et dicitur nostra. Etiam panis quotidianus dicitur *noster*, Matth. 6, v. 11. cum tamen illum a Deo petamus. 4. Imputatio justitiae fit *secundum gratiam*, Rom. 4, v. 4. Atqui inhaerens justitia non dicitur imputari secundum gratiam, cum *ei, qui operatur, merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum. 5. Justitia Dei*, h. e. justitia illa, qua coram Deo justificamur, *manifestata est sine lege*, Rom. 3, v. 21. unde dicimur justificari ex evangelio, non ex lege, fide sine operibus, credendo, non operando, ex gratia, non ex operibus. Atqui inhaerens justitia pertinet omnino ad legem et opera legis. Quamvis enim ratione causae efficientis referatur ad evangelium, cujus beneficium est donatio Spiritus s. naturam renovantis, tamen ratione causae formalis pertinet omnino ad legem, definitur enim, quod sit rectitudo interna normae legis congruens. 6. Justitia Dei, qua justificamur, *est in Christo*, fit autem nostra per imputationem, sicut *Christus factus est pro nobis peccatum*, 2. Cor. 5, v. ult. Atqui justitia nostra inhaerens non est in Christo, sed in nobis. 7. Imputatio justitiae definitur apud apostolum per remissionem sive non-imputationem peccatorum, Rom. 4, v. 8. At inhaerens justitia non est ipsa remissio seu non-imputatio peccatorum, sed consequens ejus, videlicet mortificatio peccati. 8. Justitia, quam apostolus dicit nobis imputari, consideratur absque operibus. Justitia inhaerens non consideratur absque operibus. Ergo justitia inhaerens non est illa, quam apostolus dicit nobis imputari. Nec est, quod Bellarminus regerat, *Christum factum esse nobis a Deo justitiam, sicut factus nobis est sapientia et redemtio; ac proinde cum sapientia et redemtio Christi nobis non possit imputari, ideo nec justitia.* Quae enim absurditas est dicere, quod in Christo, *qui nobis factus est a Patre sapientia, justitia, sanctificatio, redemtio*, per fidem simus justi, sancti, sapientes et redemti, qui in nobis sumus injusti, impii, insipientes, potestati Satanae et mortis subjecti? neque enim ex eo sequitur, quod simus mundi redemtores, ut ἀπαιδεύτως Bellarminus infert, sed quod simus redemti. Ut enim imputatione justitiae Christi non reddimur nec dicimur justificatores, vel imputatione sanctitatis Christi sanctificatores, sed justi ac sancti; ita imputatione redemtionis Christi non reddimur nec dicimur redemtores, sed redemti. Interim libenter fatemur, Christum etiam talem quandam justitiam et sanctitatem nobis promeruisse, qua in nobis ipsis formaliter et inhaerenter sumus sancti et justi, VII. 305.
sed illa justitia et sanctitas in judicio DEI non subsistit propter imperfectionem et immunditiem ex vetustate carnis adhuc reliquam. Possunt igitur in explicatione dicti apostolici beneficia Christi conjungi: *Christus factus est nobis sapientia* in suo verbo, *justitia* in sua obedientia, *sanctificatio* in suo spiritu, *redemtio* in suo sanguine; interim tamen ex eo nulla veritatis specie inferri potest, quod Christi justitia nobis non imputetur. Quid quod ab hoc loquendi modo ne ipsum quidem concilium Tridentinum abhorreat. Cum enim in sess. 6. can. 11. neget, *nos justificari sola imputatione justitiae*, concedit justificari quidem nos imputatione justitiae Christi, sed non sola. Regerit Bellarminus: *Concilium damnare errorem illorum, qui dicunt; sola imputatione justitiae Christi hominem justificari, nequaquam vero approbare aliorum errorem, qui statuunt, hominem justificari partim renovatione interna, partim imputatione justitiae Christi, cum in Can. 10. neget, hominem justificari formaliter per justitiam Christi ullo modo.* Respondemus: Can. 10. non habentur illa verba *ullo modo*, sed a Bellarmino attexuntur; verba canonis 11. manifesta sunt: *Si quis dixerit, homines justificari vel sola imputatione justitiae Christi, vel sola remissione peccatorum, exclusa gratia et caritate* etc. *anathema sit;* ubi observa, eodem modo patres concilii loqui de imputatione justitiae Christi et de peccatorum remissione. Atqui peccatorum remissionem non plane excludunt a justificatione, sed eam solam sufficere negant sess. 6. c. 7. Idem ergo judicium de imputatione justitiae Christi, quod nec ea plane excludatur. Ineptum foret, si quis asserat, aliquid solum non sufficere, quod plane exclusum vellet. Adde quod Piggius et auctores antididagmatis Coloniensis verba concilii sic intellexerint, cum quibus Bellarminus prius transigat, antequam Dn. Chemnicium hoc nomine flagellet.

2. Nulla potest afferri necessitas illius imputationis.

237. 2. *Nulla potest afferri necessitas illius imputationis, quia remissio peccatorum notat totalem eorum deletionem, asserit enim Scriptura, peccata tolli* 1. Paral. 2. *deleri* Esa. 43. *mundari* Ezech. 36. *ablui* Psalm. 50. *purgari* Prov. 15. *a nobis removeri* Psalm. 102. *projici in profundum maris* Mich. 7. *quae phrases etiam in N. T. repetuntur*, ubi etiam addit argumentum *ex collatione Adami et Christi*, quod existimat nullam admittere responsionem. Respondemus: de collatione Adami et Christi egimus superius §. 11. nec dubitamus, cordatis satisfactum esse. De peccatorum remissione, an sit totalis eorum deletio, egimus prolixe in tractatu Germanico de baptismo c. 16. p. 93. verba mundandi, delendi, lavandi etc. reatum plane et plene solutum esse arguunt, interim tamen negari

nequit: 1. *In carne renatorum adhuc habitare peccatum* teste apostolo Rom. 7, v. 14. et seq.; 2. in renatis *manere luctam carnis et spiritus* Gal. 5, v. 17. 3. *interiorem hominem in renatis quotidiana renovatione indigere* 2. Cor. 4, v. 16; 4. infantes baptizatos et *morbis* et *morti* obnoxios esse Rom. 5, v. 14; 5. etiam fidelium baptizatorum liberos *peccato originali* obnoxios nasci Joh. 3, v. 6; 6. inde eadem Scriptura, quae peccata deleri testatur, ea *tegi* et *non imputari* asserit Rom. 4, v. 6. 7. etc. plura hac de re suo loco. Invertimus igitur argumentum: In sanctis manent adhuc peccata, pro quibus quotidie orare coguntur Psalm. 32. Matth. 6. Rom. 7. 1. Joh. 1. etc. Ergo summa est imputationis illius necessitas. Addit Bellarminus duplicem calumniam: 1. opponit imputationem veritati; 2. tribuit nobis hanc sententiam, quod Christus imputative tantum deleverit peccata.

3. Fides, spes et caritas in hac vita possunt esse perfecta.

238. 3. *Si fides, spes et caritas in hac vita possunt esse perfecta, non erit necessaria imputatio justitiae Christi. At verum prius.* 1. *Fides aut in hac vita perfecta est, aut nunquam poterit esse perfecta, in vita aeterna non perficietur, sed evacuabitur, quid quod auro ignem sustinenti comparatur,* 1. Petri 1. *et quidam dicuntur credidisse toto corde* Actor. 8. *Abraham dicitur πληροφορηθεὶς in fide* Roman. 4. *nec languidam, sed robustam oportet esse fidem, quae vincit regna et obturat ora*
VII. 306. *leonum* Hebr. 11. *vincit mundum* 1. Joh. 5. *resistit diabolo* 1. Petr. 5. *et omnia ejus tela exstinguit,* Eph. 6. *unde πληροφορία, hoc est plenissima et perfectissima persuasio, tribuitur fidei* Hebr. 3. 2. *Spes vocatur ancora animae tuta ac firma* Hebr. 6. 3. *Martyres ex caritate animam posuerunt pro fratribus, jam vero nemo habet caritatem majorem, quam ut animam suam quis ponat pro amicis* Joh. 15. *qui servat verbum Dei, in hoc perfecta dicitur caritas* 1. Joh. 2. *denique quidam dicuntur Deum toto corde dilexisse* Deut. 30. *ac multis tribuitur perfectio* Matth. 5. 1. Cor. 2. Phil. 3. *restat igitur, fidem, spem et caritatem in renatis esse perfectam, ideoque imputatione justitiae Christi neutiquam indigere.* Responsio: 1. Ostendimus suo loco, ad summum illum perfectionis gradum in lege divina requisitum neminem in hac natura e naturae corruptione adspirare, ubi pleraque, quae hoc loco Bellarminus affert, prolixe sunt discussa. Breviter, *lex spiritualis est, nos autem* (etiam post regenerationem) *carnales sumus, venundati sub peccatum* Rom. 7, v. 14. 2. Perfectio igitur renatorum non consistit in perfecta legis impletione, sed in imputatione perfectae justitiae Christi, in sinceritate novae obedientiae, in agnitione imperfectionis, in comparatione ad alios, in serio ad perfectionem cursu etc. qua de re late tractat Augustinus in libro de perfect. justitiae contra Coelestium Pelagianum. Distinguendum igitur inter perfectionem absolutam et *κατά τι* sive comparate sic dictam, ipse Thomas p. 2. 2. q. 184. artic. 2. *in caritate tres* statuit *perfectionis species: 1. absolutam secundum totalitatem ex parte diligentis et ex parte diligibilis; hanc perfectionem negat esse creaturae possibilem; 2. perfectionem secundum totalitatem absolutam ex parte diligentis, hanc tribuit patriae sive statui vitae aeternae; 3. perfectionem, quae nec attendatur secundum totalitatem ex parte diligibilis (qua Deus tantum diligatur, quemadmodum est diligibilis), nec secundum totalitatem ex parte diligentis, quemadmodum ad hoc quod semper actu feratur in Deum, sed quemadmodum ad hoc quod exludantur ea, quae repugnant motui dilectionis, hanc solum perfectionem in hac vita haberi posse concludit.* (Ostendit autem ipsa piorum experientia, ne hanc quidem perfectionem semper ab omnibus piis et renatis obtineri, cum ex corde exsurgant motus vitiosi dilectioni divinae repugnantes.) 3. Fides consideratur vel ratione objecti, quod apprehendit; vel ratione qualitatis; priori modo perfectio ejus consistit in apprehensione Christi, posteriori modo suos habet gradus suaque incrementa. 4. Quomodo et quo respectu fides in vita aeterna cessatura sit, non opus est hoc loco late explicare. Ipsi Scholastici distinguunt inter habitus et actus virtutum, nec concedunt, ut ex remotione actus ipsius habitus remotio colligatur. Fidei sane, ut est cognitio in speculo, succedet manifesta visio, nec amplius occupata erit fides in apprehensione promissionis evangelicae de peccatorum remissione, interim tamen lux notitiae et fiducia misericordiae divinae in voluntate non abolebitur, sed perficietur. 5. Phrases Scripturae, quibus fidei et caritatis sinceritas ab hypocrisi et simulatione discernitur, non sunt eo trahendae, quasi perfectam legis impletionem describant. 6. Verbum Dei servare intelligendum est non legaliter, sed evangelice, *hoc est praeceptum ejus, ut in Christum credamus et nos invicem diligamus,* 1. Joh. 3, v. 23. 7. Quanti omnino roboris sit fides, quantaecunque perfectionis caritas, tamen *plenissima illa, quae augeri omnino nequit, quamdiu hic homo vivit, in nemine est, quamdiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est, quam debet, ex vitio est, ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens.* August. epist. 29. ad Hieron. etc. Idem lib. 3. contra duas epist. Pelag. c. 7: *Virtus, quae nunc est in homine justo, hactenus perfecta nominatur, ut ad ejus perfectionem pertineat ipsius etiam imperfectionis et in veritate agnitio, et in humilitate confessio.* De natur. et grat. c. 26: *Si omnes sanctos et sanctas, cum hic viverent, congregare possemus et interrogare, utrum essent sine peccato, quantalibet fuerint excellentia sanctitatis, si hoc interrogari potuissent, una voce clamassent: si dixerimus, quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.* 8. Martyres, quamvis ex VII. 307.
vera et seria dilectione pro gloria Dei mortui sint,

tamen communem illam totius ecclesiae vocem usurparunt: *Dimitte, Domine, nobis debita nostra.* Psalm. 32, v. 6. Luc. 11, v. 4. ubicunque vero necessaria est peccatorum remissio, ibi nondum est perfecta legis impletio, cum peccare et legem implere sint contradictoria. 9. Quaedam dicta describunt pios, non quales sint, sed quales esse debeant. 10. Denique procedit argumentum Bellarmini ex falsa hypothesi, quod justificatio consistat in fide, spe et caritate, cum sit solius fidei, et quidem, non ut est habitus vel qualitas nobis inhaerens, sed ut Christum in verbo evangelii apprehendit.

4. Fieri non potest, ut justitia Christi nobis imputetur.

239. 4. *Fieri non potest, ut justitia Christi nobis imputetur, et pugnat cum recta ratione ita nobis imputari Christi justitiam, ut per eam formaliter justi nominemur et simus. Tametsi enim aliquando denominatio fiat a forma extrinseca, quo modo res dicitur cognita per cognitionem, quae est in mente, et paries dicitur visus per visionem, quae est in oculo; tamen cum in aliquo duae sunt formae contrariae, una inhaerens, altera extrinseca, sine dubio absoluta denominatio sumitur ab inhaerente forma potius quam extrinseca. Si quis enim Aethiopem candida veste indueret, non recte diceret, hic Aethiops est albus, sed potius diceret, hic Aethiops est niger.* Respondemus: 1. modus justificationis non est aestimandus ex regulis physicis, nec audienda humana ratio contra mysteria doctrinae coelestis insurgens. ** Physica ignorat humani generis lapsum, ignorat medicum Christum, quomodo igitur sciret justificationis modum? Costerus in ench. p. 227: *Hae voces* (justificare et justificari) *sunt Christianorum propriae, utpote qui solum justificantur et quid justificatio sibi velit, soli cognoscunt et experiuntur.*** Justitia imputata vocatur *admiranda justitia*, Psalm. 65, v. 6. *Sapientia abscondita* Psalm. 51, v. 8. *Prudentia justorum* Luc. 1, v. 17. quid mirum, si ratio hanc rem non assequatur? Unde etiam *Spiritus sanctus arguet mundum de justitia* Joh. 16, v. 10. 2. Bellarminus sibi ipsi contradicit, disputat enim lib. 2. de justif. c. 4. *caritatem esse formam fidei extrinsecam, a qua sit et dicatur fides formata.* Quod si fides respectu formae extrinsecae est et dicitur vel informis vel formata, quomodo negari potest denominationem fieri a forma extrinseca? certe antequam accedat caritas, fides habet suam formam internam, est enim qualitas, nihilo tamen minus fidem absque caritate, quae est forma ejus extrinseca, Bellarminus vocat informem. lib. de gratia primi hominis c. 5. et seqq. disputat, *in primo homine fuisse morbum et languorem naturae, pugnantes propensiones, concupiscentiam pravam* etc., *sed additam fuisse justitiam originalem, qua velut aureo freno pars inferior superiori, et superior Deo subjecta contineretur.* Certe haec justitia ex hypothesi Bellarmini fuit donum supernaturale et extrinsecum, unde etiam in sequenti c. 6. confert honori, interim tamen denominatus est primus homo tum ex eo justus. 3. Justificatos dici peccatores et justos diverso respectu, tam non est absurdum, quam non est pro absurdo habendum, quod *caro et spiritus, novus et vetus, interior et exterior homo*, in renatis statuuntur. Justificati sunt peccatores, respectu peccati in carne adhuc haerentis, sunt justi respectu justitiae imputatae et inchoatae. Quid enim? an non *omnes sancti peccatorum remissione indigent?* Psalm. 32, v. 2. an non omnes renati fateri coguntur, *se habere peccatum* 1. Joh. 1, v. 8. Ecclesia Cantic. 1. dicit se esse *nigram* v. 5. et *pulchram* v. 8. eat nunc Bellarminus et dicat oppositum esse in adjecto, si statuatur, sanctos esse adhuc peccatores. 4. Ne vero imputationem justitiae Bellarminus ridere pergat, constanter urgemus collationem apostolicam 2. Cor. 5, v. ult. *Christus factus est pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in illo.* Quemadmodum Christo imputata sunt peccata nostra, etiamsi in se et sui ratione esset justissimus, imo ipsa justitia; ita quoque imputatur nobis Christi justitia, etiamsi VII. 308.
in nobis ac nostri ratione adhuc simus peccatores: quae est ratio appellationis, quando Christus dicitur *peccatum*, eadem est ratio appellationis, quando dicimur *justitia.* At illic ratio appellationis non aestimatur a forma inhaerente, sed intrinseca et imputata. Ergo et hic ratio denominationis a forma imputata aestimanda est. 5. Exempla Bellarmini de pallio albo in Aethiope, de visu in pariete, de cognitione in re cognita etc. sunt valde disparia, quia fundamentum imputationis illius, quam propugnamus, est in DEO, qui *vocat ea, quae non sunt tanquam ea, quae sunt* Rom. 4, v. 17. Sicut imputatio peccatorum nostrorum facta Christo non fuit umbratilis et imaginaria, sed imposuit ipsi tale onus, sub quo tam miserabiliter clamat et ingemiscit; ita quoque imputatio justitiae Christi per fidem non est umbratilis, putativa ac imaginaria. 6. Quid quod exempla in medium allata possunt inverti, et ad nostrae sententiae confirmationem accommodari. Quemadmodum enim Aethiopem candida veste indutum et nigrum et album diverso respectu appellare possum; ita quoque justificatos et peccatores et justos diverso respectu appellare possum, peccatores in se, justos in Christo fide apprehenso; peccatores respectu carnis, justos respectu spiritus, sive inchoatae renovationis. Probe igitur notandum, quod peccatum quidem dicimus in renatis manere, interim tamen addimus, et reatum ejus vere solutum esse, et peccatum ipsum mortificari coeptum; proinde quod urget Bellarminus denominationem fieri potius ab intrinseco, quam extrinseco, id cum hac limitatione accipiendum est, si intrinsecum illud suam (ut ita loquar) formalitatem et vigorem obtineat; atqui peccatum, quod post justificationem in renatis adhuc haeret, amisit suum formale, i. e. reatum, ac manet tantum materiale, atque illud ipsum mortificari coeptum, ut non amplius subjuget renatos. 7. Quare cum nihil

obstet, quo minus etiam a forma extrinseca fieri possit denominatio, quanto magis pii denominari possunt justi a justitia Christi per fidem imputata? quamvis enim ea non inhaereat, tamen cum a Deo imputatur, denominatio inde verissima oritur. 8. Cur non affert Bellarminus exemplum debitoris, quod Scripturis conforme et propius accedit ad imputationis hujus explicationem? Quemadmodum enim debitor, cui aliena solutio a creditore imputatur, in se quidem debitor est, sed in alio, qui pro ipso solvit, habetur non-debitor, propter solutionem alienam, quae ipsi imputatur, hoc est, ipsius propria censetur; ita in nobis sumus debitores, sed Christi solutio nobis per fidem imputatur. 9. Quid, quod ipse Bellarminus hoc loco scribit, *Christi merita nobis imputari, ut possimus ea Deo Patri offerre pro peccatis nostris, quoniam Christus suscepit super se onus satisfaciendi pro nobis.* Certe si merita Christi nobis imputantur, utique etiam ipsius justitia, siquidem non solum passiones, sed etiam actiones ejus meritoriae fuerunt, ut constat; si Christi satisfactio ideo nobis imputatur, quia in se onus satisfaciendi suscepit, utique etiam Christi justitia ideo et inde nobis imputatur, quia peccata nostra, et onus implendi legem in se suscepit. Si merita Christi ita nobis imputantur, ut possimus ea Deo afferre pro peccatis nostris, utique in judicio Dei merita Christi (quae tamen nobis non inhaerent) censebuntur nostra; et quia peccata quaedam sunt commissionis, quaedam omissionis, utique non solum meritum satisfactionis pro peccatis commissionis, sed etiam meritum obedientiae pro peccatis omissionis nobis imputari consequens fuerit.

5. Essemus non minus justi quam ipse Christus.

240. *5. Si vere nobis imputaretur Christi justitia, profecto non minus justi haberi censerique deberemus, quam ipse Christus, proinde deberemus dici atque haberi redemtores et salvatores mundi, quod est absurdissimum.* Respondemus: 1. quamdiu est, quod Bellarminus in negotio justificationis et salutis tam modestus esse coepit! certe lib. 1. de purgatorio c. 14. diserte scribit: *Hominem sui ipsius redemtorem et salvatorem recte appellari posse.* Propugnat nostras satisfactiones et operum nostrorum merita, quod gloriae Christi detrahere
VII. 309. suo loco ostendemus. Schoppius in Apol. de indulg. c. 47. disputat: *Sanctos appellari posse redemtores licet improprie, eo quod debitum parvi momenti persolvant, si cum eo debito conferatur, pro quo Christus satisfecit.* De Christi satisfactione scribit Tapperus tom. 1. artic. 6: *Eam non mereri nomen perfectae satisfactionis.* Quidam ex Scholasticis disputant: *passionem Christi non esse ex se, sed tantum ex coelestis Patris acceptatione meritoriam.* Haec sunt, quae honorem Christo proprium adimunt, ac nostris operibus tribuunt, nequaquam vero imputatio justitiae Christi repugnat ipsius honori, cum eo fine justitiam illam merito passionis suae acquisierit, ut nobis imputari posset. 2. Dicimus igitur, quamvis Christus redemtor et salvator catholicus pro peccatis totius mundi satisfecerit, cuilibet tamen credenti id ex merito illo imputari, quod suo loco praestare debebat, nec praestare poterat. *Quantum in bonis Domini pedem fiduciae porrexeris, tantum ex illis habebis.* Ex pretiosa et abundantissima illa justitiae medicina quisque sibi applicat, quod suae saluti conveniens ac sufficiens. Christus veluti sponsor noster debitum nostrum in se transferens sua obedientia et satisfactione plenissime illud persolvit, hanc persolutionem velut praegrande quoddam pondus auri ad suum tribunal soliumve in usum egentium peccatorum deposuit, ex eo fide quisque accipit quantum sibi sufficit. 3. Christum *per fidem in cordibus nostris habitare* Ephes. 3, v. 17. adeoque *in nobis vivere*, Galat. 2, v. 20. per Christum *divinae consortes naturae nos effici* 2. Petri 1, v. 4. *Corpora nostra esse Christi membra* 1. Cor. 6, v. 15 evidenter asserunt apostoli, ecquis vero ex eo colligere voluit nos mundi redemtores et salvatores effici? 4. Si justitia Christi nobis inhaereret, vel si cum Osiandro statueremus, essentiali justitia Christi nos justificari, tum fortassis aliquid roboris huic argutiae inesset, sed imputari nobis dicimus Christi justitiam, non inhaerere. 5. Ex hac imputatione non poterit colligi nos esse mundi salvatores ac redemtores, siquidem ad hoc non sufficit imputata quaedam justitia, sed requiritur unio divinae et humanae naturae, adeoque ut in sese quis sit ἀμίαντος, quod soli Christo ex omnibus hominibus competere constat. 6. Urgemus denuo collationem apostolicam: quemadmodum imputatio peccatorum nostrorum facta Christo non efficit ut Christus dicatur peccator active, sed tantum passive, quatenus ei peccata nostra imputantur; ita quoque imputatio justitiae Christi facta per fidem non efficit, ut dicamur justificatores active, sed tantum passive; non redemtores, sed redemti; non justificatores, sed justi; non salvatores, sed salvati; ex quo fundamento D. Lutherus justitiam fidei vocat *justitiam passivam.* 7. Quando igitur a justitia Christi per fidem nobis imputata denominamur justi, vocabulum *justi* accipitur non active, sed passive, ita quoque a redemtione et salvatione non dicimur redemtores et salvatores, sed redemti et salvati. Rom. 2, v. 26: *Si praeputium justitias legis custodiat, praeputium illius reputabitur in circumcisionem*, nec tamen haberi active, aut dici possunt circumcidentes, sed passive habentur pro circumcisis.

6. In Adamo perdidimus non imputatam, sed veram justitiam.

241. *6. Christus id nobis restituit, quod perdideramus in Adamo, atqui in Adamo perdidimus non imputatam, sed veram inhaerentem justitiam. Ergo per Christum veram justitiam, non extrinsecam tantum imputatamque recipimus.* Respondemus: 1. mutatur quid in quale, ac confunditur res et rei modus. Veram et perfectam justitiam in Adamo amisimus, veram et perfectam justitiam restituit nobis Christus; idem ergo quod per primum Adamum est amissum, per secundum Adamum est re-

stitutum, sed modus participationis variat. Adami injustitia propagatur in nos carnali generatione; sed Christi justitiae participes reddimur vera verae fidei apprehensione. 2. Oppositio inter veram et imputatam justitiam non est legitima et repugnat collationi apostolicae. 2. Cor. 5, v. ult. Quemadmodum Christo vere imputata sunt peccata nostra, ita quoque vere imputatur nobis per fidem Christi justitia. 3. Concedimus, Christum non solum imputatam, sed etiam inhaerentem justitiam nobis promeruisse, cum
VII. 310. non solum peccatorum remissionem, sed etiam donationem Spiritus sancti nobis promeruerit, interim tamen inhaerens illa justitia, in hac vita tantum inchoatur, in futura demum perficietur, ergo non est id, quod judicio Dei in justificatione opponi possit. Imago Dei, quam in Adamo amisimus, non restituitur nobis perfecte in hac vita, sed in altera demum perfecte restituetur. 1. Cor. 15, v. 49: *Sicut portavimus imaginem terreni; ita portabimus (φορέσομεν) etiam imaginem coelestis, in hac vita interior noster homo de die in diem renovatur* 2. Cor. 4, v. 16. ** Si quis regerat: *Per Christum plus recuperatum, quam per Adamum perditum. Ergo peccata penitus delentur.* Respondemus: 1. Quamvis successive expurgentur peccati reliquiae, ex eo tamen nihil decedit merito Christi, ejusdemque efficaciae. Si vel maxime Deus sex dierum spatio hunc mundum condidit, tamen omnipotentiae ejus nihil detrahitur. Posset una hora infantem in utero matris formare, sed placet ipsi novem mensium spatio illud absolutum reddere. 2. Ut duo nobis per Adamum collata sunt, pravitas et reatus, ita duo vicissim nobis a Christo donata sunt, regeneratio et renovatio, reatus condonatio et sanatio. Ergo Christi beneficium efficacius est Adae veneficio. 3. Si nimis abjecte de Christi gratia loquimur, quod negamus omnimodam peccatorum deletionem in hac vita, sequetur etiam Pontificios nimis abjecte de ea loqui, agnoscunt remanere concupiscentiam peccati fomitem, fateri coguntur renatos mori, obnoxios esse morbis et calamitatibus, quae omnia in Adamo non fuissent reperta, si in perfectione perstitisset. 4. Si urgeatur, quare Christus non statim post justificationem omnia peccata in renatis tollat. Respondemus verbis August. lib. 4. contra Julian. c. 3: *Quis cognovit sensum Domini, non tamen parum scio quaecunque illa sit causa, quod ne justi Dei sit iniquitas, nec omnipotentis infirmitas. Est igitur aliquid in abdito et alto ejus consilio cur quamdiu vivimus in hac mortali carne, est in nobis contra quod dimicet mens nostra, est etiam propter quod dicamus, dimitte nobis debita nostra.* 5. Si omnino danda ratio, dicemus id fieri primo propter divinae potentiae manifestationem 2. Cor. 12, v. 9. quae magis elucescit in salute infirmatorum, deinde propter spiritualem exercitionem, *ut sub istis passionibus contra concupiscentiam homo depugnans acquirendae coronae misericordiam habeat.* August. 1. de bapt. parv. c. 39. Denique propter conformitatem cum Christo, qui obnoxius fuit passionibus ex peccato nostro redundantibus.**

242. 7. *Si per justitiam Christi nobis imputatam vere dici possumus justi et filii Dei, ergo poterit Christus per injustitiam nostram sibi imputatam dici vere peccator, et quod horret animus cogitare, filius diaboli. Atqui hoc est blasphemae et sacrilegae impudentiae.* Respondemus: 1. Apostolus diserte dicit Christum factum esse pro nobis *peccatum* 2. Cor. 5, v. ult. quem locum ex Chrysostomo, Theophylacto et Oecumenio, Ruardus Tapperus sic explicat, quod Christus pro nobis factus sit insignis peccator, cum illis prius transigat. 2. Neque est, quod regerat Bellarminus, *Christum in sacris literis dici semel peccatum per tropum, quia fuit hostia pro peccato, ac semel dici maledictum, quia maledictis et opprobriis ac poenis plurimis subjectus fuit.* Vera est haec explicatio, sed non plena, cum ex subordinatis faciat opposita. Christus vocatur peccatum, non tantum quia factus est victima pro peccato, verum etiam quia *imposuit illi Deus peccata omnium nostrum* Esa. 53, v. 6. unde dicitur *agnus Dei tollens peccata mundi* Joh. 1, v. 29. Id quod superius late fuit declaratum. 3. Invertimus igitur argumentum. Christus vere et realissime poenas peccatorum nostrorum in se suscepit; ergo peccata nostra recte ipsi dicuntur imputata; Christus *victimae loco in ara crucis obtulit se Deo Patri in odorem suavitatis*, Eph. 5, v. 2. Ergo *peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.* 1. Petr. 2, v. 24. *Christus vulneratus est propter iniquitates nostras.* Ergo *Deus posuit in ipso iniquitates omnium nostrum.* Vere igitur Christus dici potest peccator, imo peccatum, non ratione inhaesionis, sed ratione imputationis. 4. Quamquam vero semel tantum κατὰ ῥητὸν in Scripturis Christus dicatur *factus pro nobis peccatum*, tamen aequipollentes phrases complures exstant, ut suo loco ostendimus, ac sufficit omnibus Christianis ad fidei πληροφορίαν, si vel semel Spiritus sanctus, qui est ipsa veritas, aliquid asserat. 5. Christus fa- VII. 311.
ctus est pro nobis maledictum, non solum quia maledicta et opprobria hominum nostri loco pertulit, sed etiam quia peccata nostra, quibus maledictio debebatur, ipsi sunt a Patre coelesti imposita, id quod ex loco apostolico evidenter colligitur. Sic enim procedit apostolus Gal. 3, v. 10: *Quicunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt, scriptum est enim, maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea;* v. 13: *Christus nos redemit a maledicto legis factus pro nobis maledictum, quia scriptum est, maledictus omnis, qui pendet in ligno;* v. 14: *ut in gentes benedictio Abrahae fieret in Christo Jesu, ut promissionem spiritus accipiamus per fidem.* Hic diserte exponitur, quomodo Christus factus sit pro nobis maledictum, nimirum quia maledictioni legis, cui pro-

7. Christus posset dici vere peccator.

pter peccata nostra subjecti eramus, sese subjecit, atque hac ratione a maledicto legis nos liberavit. Quo referendus est anxius ille clamor Christi in cruce, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Matth. 27, v. 46. nimirum non hominum solum opprobria et maledicta sustinebat, sed etiam in justissimo Dei judicio propter peccata generis humani in se conjecta factus erat maledictum. Ideo *Deus Pater ipsi non pepercit*, Rom. 8, v. 32. *sed propter nostra scelera* ipsi imputata *percussit eum*, Esa. 53, v. 5. Quemadmodum igitur Christus vere dici potest ab apostolo ἐπικατάρατος, *quia factus est pro nobis κατάρα.* Gal. 3, v. 13. ita quoque vere dici potest ἁμαρτωλός, *quia factus est pro nobis ἁμαρτία.* 2. Cor. 5. v. ult. 6. *At*, inquit Bellarminus, *si Christus dici potest peccator propter nostra delicta ipsi imputata, dici etiam poterit filius diaboli.* Respondemus: ἀσυλλογίστως id infertur, filius diaboli in Scripturis is demum dicitur, *qui facit opera diaboli* Joh. 8, v. 44. adeo ut nec renati, quamvis adhuc in illis habitet peccatum, filii diaboli propterea dici debeant; at Christus nec inhaerenter nec active peccator est, sed tantum imputative, quatenus peccata nostra in ipsum conjecta ipsique imputata sunt.

8. Sponsa habet propriam quandam pulchritudinem.

243. 8. *Christus in Cantico Canticorum comparatur sponso et ecclesia sive anima justificata comparatur sponsae. Dicitur autem sponsa illa pulcherrima pulchritudine sibi inhaerente, non pulchritudine sponsi sibi imputata. Nam idcirco tribuitur sponsae pulchritudo propria, ut aliam intelligamus esse Christi, aliam ecclesiae vel animae justificatae pulchritudinem. Adde quod absurdissimum foret, si sponsus coelestis et vere pulcherrimus haberet sponsam turpissimam et solum extrinsecus ornatam pretiosa aliqua veste viri.* Respondemus: 1. Nemo nostrum negat ecclesiam et animam justificatam habere propriam et inhaerentem pulchritudinem, non tamen innatam, sed a sponso sibi donatam. 2. Sed enim cum inhaerens illa pulchritudo in hac vita nondum sit perfecta, *sponsa* enim *naevo nigredinis hic nondum caret*, et quod Ephes. 5, v. 28. de ea pronuntiatur, in futura demum vita perfecte implebitur, ut pluribus in locis August. testatur, quod et agnoscit ipse Thom. Aquin. part. 3. q. 8. art. 3. resp. ad 2: *Ecclesiam esse gloriosam non habentem maculam neque rugam est ultimus finis, ad quem perducimur per passionem Christi, unde hoc erit in statu patriae, non autem in statu viae, in quo si dixerimus, quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus*, ideo per et propter illam inhaerentem pulchritudinem non potest coram DEO justificari, sed requiritur ipsius Christi coelestis sponsi justitia, quae tegat ipsius nuditatem ac naevos, atque haec est *vestis illa nuptialis, vestis justitiae, pallium salutis*, quod sponsam facit DEO gratam, qua de re superius. 3. Quamvis pulchritudo sive justitia Christi per fidem sponsae imputetur, ex eo tamen non potest inferri, quod non amplius sit alia Christi, alia ecclesiae pulchritudo. Distinguendum enim inter justitiam personae et officii. Justitia personae Christus essentialiter et formaliter justus et pulcher est, sed ratione officii *nobis factus est a Deo justitia*, quicquid enim in officio mediatoris acquisivit, id nobis acquisivit ac per fidem donat. *Duplici ergo jure* (ut ex Bernhardo audivimus §. 179.) *obtinet Christus regnum coelorum, hereditate scilicet Patris, et merito passionis, altero ipse contentus est, alterum nobis donat* etc. 4. Cant. 1, v. 5: *Ecclesia se dicit nigram* et v. 8. *formosam.* Quando fatetur nigredinem suam, deformitatem intelligit nativam, quando de pulchritudine gloriatur, pulchritudinem intelligit a sponso sibi donatam. Invertimus igitur argumentum: Ecclesia est sponsa Christi. Atqui sponsa et uxor coruscat radiis sponsi et mariti. Ergo ecclesia formam et dignitatem suam accipit a Christo. VII. 312.

9. Cor immundum licet mundum reputetur, non potest videre Deum.

244. 9. *Per justificationem mundatur cor, ut praeparetur ad visionem Dei* Matth. 5, Act. 15. *At oculus re ipsa immundus, quamvis mundissimus habeatur, non potest solem videre, igitur nec cor immundum, quamvis mundum reputetur, Deum unquam videbit.* Respondemus: *1. per fidem purificantur corda* Act. 15, v. 9. quia fides in Christo peccatorum remissionem et justitiam apprehendit. 2. Cum hac peccatorum remissione conjuncta est veteris hominis mortificatio et interior renovatio, per quam itidem cor purificatur, sed haec puritas in hac vita inchoatur et quotidie crescit, in futura demum vita plene perficitur. Quis enim respectu hujus inhaerentis puritatis dicere potest: *mundum est cor meum, et mundus sum a peccatis?* Prov. 20, v. 9. *cum ex corde* renatorum quandoque *exsurgant pravae cogitationes, quae ipsos coinquinant coram Domino* Matth. 15, v. 19. et 20. 3. Unde etiam in hac vita visio seu cognitio Dei est imperfecta, sed in aeterna vita, ubi peccatum plane fuerit abolitum, et cum omnibus fibris eradicatum, *videbimus Deum a facie ad faciem*, 1. Cor. 13, v. 12. et perfecte erimus mundi sine macula et ruga, sine omni peccati labecula etiam minima. August. lib. 3. contra Cresc. c. 3: *Ad existimationem humanam magna testium, qui me noverunt, suppetit copia, ad Dei vero conspectum sola conscientia, quam cum contra vestras criminationes intrepidam geram, non me tamen sub oculis omnipotentis justificare audeo, magisque ab eo effluentem misericordiae largitatem, quam judicii summum examen exspecto; cogitans quod scriptum est: cum rex justus sederit in throno, quis gloriabitur se castum habere cor, aut mundum esse a peccatis?* 4. Nec quisquam nostrum negat conferri homini justificato munditiem quandam inhaerentem, sed in hac munditie formaliter consistere justificationem ac munditiem illam Dei judicio opponi posse negamus.

10. Christus

245. *10. Christus passus est, ut sanctificaret et*

frustra passus est, si imputative tantum sanctificamur. *mundaret sibi populum per suum sanguinem; at si non vere, sed imputative tantum populum suum Christus sanctificavit, frustra passus est et mortuus, et non poterit perficere, quod optabat.* Respondemus: 1. Denuo recurrit vitiosa oppositio imputationis et veritatis, toties profligata. 2. Imputatae sanctitati conjuncta est interior renovatio et sanctificatio, sed ea in hac vita est imperfecta, unde jubentur renati *perficere sanctificationem et ab omni inquinamento carnis et spiritus sese mundare*, 2. Cor. 7, v. 1. prior igitur sanctitas per fidem imputata justificat, posterior est fructus et consequens justificationis. 3. Quamvis in hac vita sanctitas inhaerens inchoata et quotidie proficiens non veniat ad perfectionem; tamen in vita aeterna erit plena, perfecta et numeris omnibus absoluta, proinde non frustratur Christus mortis et passionis suae fine, sive imputatam, sive inhaerentem sanctitatem respicias.

Dicta Patrum. 246. Cap. 8. affert Bellarminus. *Dicta Patrum* pro inhaerente justitia. Respondemus: 1. Hoc genus argumentorum est secundarium, *neque enim quorumlibet disputationes, etiamsi Catholicorum et laudatorum hominum velut Scripturas canonicas habemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia, quae illis hominibus debetur, aliquid in illorum scriptis improbare ac respuere, si forte invenerimus,*
VII. 313. *quod aliter senserint, quam veritas habet,* ut loquitur Augustin. epist. 111. 2. Scriptura verbum justificandi accipit in significatione forensi pro absolutione a reatu peccatorum, sed patres quandoque secuti grammaticam vocis compositionem pro donatione inhaerentis justitiae usurpant. Hanc Lat. vocis compositionem secutus ipse D. Brentius in Apol. conf. Wirt. de justif. p. 287. sic scribit: *Cum homo credit in Christum, duplici ratione justificatur: una juxta alterum ac Hebraeum significatum justificationis, quod absolvitur a peccatis et consequitur remissionem peccatorum, ac imputatur ei justitia Christi, adeoque adoptatur in Filium Dei et heredem aeternae salutis, idque tantum propter Christum, quem fide accepit; cum enim Deus proprio Filio non pepercerit, quemadmodum Paulus loquitur, sed pro nobis omnibus tradiderit eum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit? Quare quicunque accipit per fidem Christum a Deo Patre donatum, is simul accipit remissionem seu condonationem peccatorum, justitiam Christi et jus adoptionis filiorum Dei ac coelestis hereditatis. Haec est una ratio justificandi, qua videlicet justificamur coram Deo, h. e. absolvimur a peccatis et pronuntiamur liberi ab aeterna morte propter justitiam Christi, quae nobis ex gratuita Dei clementia per fidem imputatur. Et haec ratio justificandi ut natura prior est, ita durat per omnem hanc vitam, quamdiu vitam in hac carne agimus. Altera ratio est juxta alterum et Latinum significatum justificationis, quod, cum credimus in Christum, donamur Spiritu sancto, qui renovat nos et efficit in nobis opera justitiae, ut mortificetur caro, et non ambulemus secundum carnem, sed secundum Spiritum. Haec justificandi ratio priori ita conjuncta est, ut ab ea non recedat. Quicunque enim per fidem in Christum justificatur, pro Hebraea loquendi consuetudine, h. e. absolvitur coram tribunali Dei a peccatis et adoptatur in filium Dei propter Christum, is etiam statim justificatur pro Latina loquendi consuetudine, h. e. excitatur a Spiritu sancto, ut non solum detestetur opera carnis et fugiat peccata, verum etiam faciat opera justitiae et ambulet in lege Domini obedienter. Quae justitia et obedientia etsi fit in homine per Spiritum sanctum, tamen in hac vita non est perfecta, ideoque semper respiciendum est ad priorem illam justificationem, qua condonantur nobis peccata gratis per fidem propter Christum.* Haec omnia D. Brentius, quem absit ut propterea Pontificii erroris de justificatione reum suspicari velimus, quod termino justificationis in latiori significatione Latinam vocis compositionem secutus utatur. Idem de dictis Patrum habendum. VII. 314.
3. Nimirum plerisque ipsorum, praesertim vero Augustino res fuit cum Pelagianis gratiae DEI inimicis, contra quos demonstrandum fuit, non solum remissione peccatorum, sed etiam interiori renovatione nos indigere; ac utrumque esse gratiae coelestis beneficium. Pelagius concessa gratia prima (justificationis) negavit secundam (renovationis), inde in veterum disputationibus frequentior fuit usus gratiae de secunda quam de prima gratia. 4. Adde quod remissio peccatorum et interior renovatio nexu arctissimo invicem sint conjuncta, quemadmodum igitur ex consequenti alias describitur antecedens, ex effectu causa; ita quoque ex renovatione, quae est consequens justificationis, naturam ejusdem veteres describunt. 5. Quid quod obviam ire voluerunt inani persuasioni de fide justificante, etiamsi non adsit interior renovatio, et serium sanctitatis studium. 6. Quando autem emphases Scripturae penitius introspiciunt, et praecipue quando in tentationibus ac meditationibus quasi ad tribunal Dei sese sistunt, tunc dulcissimis sententiis doctrinam de gratuita peccatorum remissione propter Christum fide apprehensum in scriptis suis exprimunt, quarum aliquas in tractatu de bonis operibus recensebimus. 7. Quamvis igitur verbum justificandi pro donatione inhaerentis justitiae usurpent, expresse tamen addunt, inhaerentem illam justitiam ac renovationem in hac vita nondum esse perfectam, adeoque quosvis sanctissimos quotidiana remissione peccatorum indigere. 8. Quandoque justificationem a renovatione expresse distinguunt. Cyrillus Alex. in c. 44. Esa.: *Ubi est peccati remissio et justificatio per fidem, et Spiritus sancti participatio, et adoptionis splendor, et regnum coelorum, et non vana spes bonorum, quae mens nequit complecti, ibi est laetitia et gaudium,* quo pertinent dicta superius enumerata, in quibus justificationem per remissionem peccatorum definiunt.

An actuali justitia formaliter justificemur. 247. Cap. 9. 10. 11. 12. 13. et 14. conatur Bellarminus nostrae sententiae firmamenta subruere, quorum discussionem proposuimus superius. Cap. 15. disputat contra quosdam Pontificios, *qui actuali justitia nos formaliter justificari* asserunt, ac pro stabilienda justitia habituali producit dicta Scripturae, quae de efficacia sacramentorum, praesertim vero baptismi agunt. Joh. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu* etc. Ephes. 5: *Mundans eam lavacro aquae in verbo.* Tit. 3: *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis* etc. ex quibus ita colligit, *sacramenta non justificant nisi concurrendo per modum instrumenti ad infusionem justitiae habitualis. Ergo.* Respondemus: Ostendemus suo loco, sacramentorum finem praecipuum hunc esse, quod sint media fidei excitandae, augendae, et confirmandae ergo instituta, hac fide accipimus remissionem peccatorum, induimus Chri-
VII. 315. stum et in filios Dei adoptamur; non negamus, per usum sacramentorum augeri etiam interiorem hominis renovationem, sive gratiam habitualem (ut loquuntur), sed quod sacramenta non concurrant ad justificationem per modum instrumenti nisi ad infusionem habitualis justitiae, id vero Scripturis, quae de fructu et fine sacramentorum agunt, contrarium esse dicimus. Nec est, quod Bellarminus infantum exempla proferat, illos enim fidei per baptismum ipsis collatae capaces esse demonstravimus in tractatu Germanico de baptismo c. 25. p. 156.

248. Cap. 16. Tria producit Scripturae dicta, quibus ex Pontificiis aliqui probare conantur, actuali justitia nos formaliter justificari. Rom. 2: *Factores legis justificabuntur.* Jac. 2: *Videtis, quoniam ex operibus justificatur homo.* 1. Joh. 3: *Qui facit justitiam, justus est.* Respondet autem, *dictis illis hoc tantum evinci, quod opera meritorie justificent, non autem formaliter.* Atqui ne hoc quidem ex testimoniis illis evinci, ostendemus suo loco. Quando factores legis justificari apostolus pronuntiat, de perfecta legis impletione loquitur, eam vero in nullum hominem, excepto Christo *θεανθρώπῳ* cadere, ibidem evidenter probat: Jacobus per verbum justificandi intelligit justitiae declarationem, nec exprimit id propter quod homo coram DEO justificatur, sed ex quo coram hominibus justus agnoscitur. Eodem modo etiam Johannes loquitur. Qui enim justificatus est per fidem, is facit justitiam ac bona opera, ex quibus agnoscitur justificatus. Quod ad distinctionem inter *justificationem primam et secundam* attinet, de ea suo loco plenius agetur, hac vice illud tantum monemus, Bellarminum potius debuisse triplicem justificationem ponere; siquidem 1. opera quae ad infusionem justitiae praeparant, justificant per modum dispositionis, vel etiam per modum meriti de congruo. 2. Infusa gratia justificat formaliter. 3. Opera absolute bona justificant per modum meriti de condigno. Certe si opera absolute bona ideo dicuntur justificare, quia faciunt hominem justiorem, cur non et opera praeparatoria dicenda sunt justificare, cum incipiant facere justum? Si vero justificationem per merita de congruo referre velit ad justificationem per infusionem justitiae, non poterit negare, etiam primam illam justificationem esse quodammodo meritoriam et actualem. Neque hoc dissimulat Bellarminus; sic enim scribit c. 15. circa medium: *Augustinus quando dicit opera non praecedere justificandum, sed sequi justificatum, non loquitur de operibus, quae disponunt ad justitiam acquirendam, quales sunt actus fidei, spei, dilectionis, poenitentiae et similes, sed solum de operibus absolute justis et meritoriis. Quamvis autem opera absolute justa sequantur justificatum, non praecedant justificandum, tamen opera poenitentiae disponentia ad gratiam justificationis omnino praecedunt.*

249. Et de forma justificationis hactenus. Causa finalis ejusdem respectu nostri duplex est; in hac quidem vita, pax et tranquillitas conscientiae. Esa. 32, v. 17: *Fructus justitiae erit pax et cultus justitiae erit quies et securitas usque in sempiternum.* Rom. 5, v. 1: *Justificati fide pacem habemus apud Deum per Dominum nostrum Jesum Christum;* in altera vero vita, salus et beatitudo aeterna. Rom. 6, v. 22: *Liberati a peccato habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam;* v. 23: *stipendium enim peccati mors est; donum autem Dei est vita aeterna, in Christo Jesu Domino nostro.* Tit. 3, v. 5: *Secundum misericordiam suam salvos nos fecit*, etc. *ut justificati illius gratia heredes simus secundum spem vitae aeternae.* Causa finalis justificationis.
In symbolo apostolico haec tria sunt invicem con- VII. 316.
nexa: *Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam;* ubi ipsa series articulorum ostendit, remissionem peccatorum dari credentibus propter resuscitationem ad vitam aeternam, ac D. Petrus pronuntiat, *finem fidei nostrae*, qua coram DEO justificamur, *esse vitam aeternam* 1. Epist. 1, v. 9. Respectu DEI finalis justificationis nostrae causa est gloria DEI. **Jerem. 33, v. 8: *Emundabo illos ab omni iniquitate sua, qua peccaverunt contra me, et parcam omnibus iniquitatibus eorum, quibus peccaverunt contra me et quibus praevaricati sunt contra me;* v. 9: *et erit mihi in nomen, gaudium, in laudem et in gloriam cunctis gentibus terrae, quae audierint omne bonum, quod ego feci eis.* 4. Esdr. 8: *In hoc annuntiabitur justitia tua et bonitas tua, Domine, cum misertus fueris eis, qui non habent substantiam bonorum operum.*** Rom. 3, v. 24: *Justificamur gratis per illius gratiam, per redemtionem quae est in Christo Jesu;* v. 25: *quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus, ad ostensionem justitiae suae;* v. 26: *ut sit ipse justus et justificans eum, qui est ex fide Jesu Christi.* Gratuita per Christum justificatio ostendit DEUM esse misericordem,

justum et veracem. Illud, quia ex gratia alienam satisfactionem et justitiam nobis donat; istud, quia non remittit peccata, nisi intercedente satisfactione, non pronuntiat justum, nisi intercedente justitia; hoc, quia credentibus in Christum promisit remissionem peccatorum, justitiam et vitam aeternam. Psalm. 51, v. 6: *Ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris.* Qui vero sunt illi sermones Dei? Respondemus: Duae sunt praecipuae DEI conciones in tota Scriptura, una est accusatio legis, altera promissio evangelii; illa est concio irae, haec vero est concio gratiae, utraque est universalis; dicit ergo David, se ingenue et aperte confiteri peccatum, ut DEO tribuatur laus justitiae et aequalitatis, non solum in concione legis et irae, qua omnium hominum peccata accusantur; sed etiam in concione evangelii et gratiae, qua omnibus offertur peccatorum remissio. Additur autem *ut vincas, cum judicaris*, quia hypocritae solent cum DEO contendere, non agnoscunt peccata, non tribuunt DEO laudem justitiae etc. ***Effecta justificationis* sunt bona opera Ephes. 2, v. 10. 2. Petr. 1, v. 10. Jac. 2, v. 14. *Subjectum circa quod* seu objectum est homo peccator non quilibet, sed poenitens ac credens Rom. 4, v. 5. c. 3, v. 22. qui consideratur primo secundum naturae corruptionem et legis exsecrationem, deinde secundum gratiam et evangelicam consolationem; illo respectu accusatur, hoc absolvitur. Jesuitae subjectum justificationis statuunt solam hominis peccatoris animam, unde Becanus suaviter philosophatur c. 5. de justificat. cathol. thesi 8: *An gratia educatur de potentia animae, an per simplicem creationem producatur.* Atqui 1. non sola anima, sed totus homo est justificationis objectum, quia peccatum, a quo homo justificari seu absolvi debet, invasit totum hominem Psalm. 51, v. 7. Job. 14, v. 4. 2. Sententia Jesuitarum nititur falsa hypothesi, quasi gratia justificans inhaesive et habitualiter hoc loco sit intelligenda. *Adjuncta justificationis* sunt pax et tranquillitas conscientiae Esa. 32, v. 17. Rom. 5, v. 1. odium peccati et studium bonorum operum Rom. 8, v. 4. quotidiana renovatio 2. Cor. 4, v. 16. sanctificatio Apoc. 22, v. 11. *Contraria* sunt justitia legalis Rom. 3, v. 20. Galat. 2, v. 16. Pharisaica seu hypocritica et Jesuitica, Luc. 18, v. 9.**

250. Atque haec satis quidem prolixe dicta sunt de gratuita justificatione hominis peccatoris coram Deo per fidem in Christum, quorum omnium verus ac salutaris usus in seriis tentationibus et conscientiae angoribus demum conspicitur. Extra tentatio-
VII. 317. nes dominatur in cordibus hominum persuasio propriae justitiae, maledictioni legis, atrocitati peccati et judicii divini severitati opponendae; ac connatum nobis est post Protoplastorum lapsum, ut in nobis ipsis quaeramus peccati remedium ac reconciliationis meritum, sicut servulus ille Matth. 18, v. 26, *se omnia persoluturum* in se recepit, sed vanam illam persuasionem verus ac spiritualis divinae legis usus deprimit et exstinguit. Proinde illa omnia, quae de gratuita justificatione per et propter Christum hactenus dicta, referenda sunt 1. ad justitiae et misericordiae divinae gratam agnitionem ac depraedicationem. Lucet enim in nostra justificatione admirandum justitiae et misericordiae divinae temperamentum; quod Christi obedientiam et satisfactionem nostri loco praestitam DEUS acceptat et propter illam a peccatis nos absolvit. Esa. 64, v. 6: *Nostrae justitiae sunt sicut pannus mulieris menstruatae;* v. 8: *tu autem Jehovah, Pater noster* Dan. 9, v. 7: *Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei;* v. 8: *non in justitiis nostris prosternimus deprecationes nostras in conspectu tuo, sed in miserationibus tuis multis.* 2. Ad certam conscientiae consolationem, siquidem animam peccati pondere pressam et sensu irae divinae territam nihil quicquam erigere ac consolari potest, praeterquam gratuita promissio evangelii de remissione peccatorum propter Christum Rom. 3, v. 25: *Christum proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus.* Hebr. 4, v. 16: *Accedamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae ejus, ut misericordiam consequamur et gratiam inveniamus ad auxilium opportunum.* 3. Ad verae fidei et grati animi per bona opera testificationem. Cum tanti constiterit Christo mediatori pro peccatis nostris satisfactio, utique etiam peccata serio odisse convenit. Cum tanti per Christum participes reddamur beneficii, idque ex gratuita DEI misericordia, ideo per verum ac serium sanctitatis studium nos gratos praestare convenit. Cum vera et salvifica fides efficax sit per dilectionem, utique etiam fidem nostram per bona opera demonstrare necessarium erit. Rom. 5, v. 20: *Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia.* Rom. 6, v. 1: *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* v. 2: *absit: qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo?* 1. Cor. 6, v. 9: *Nec scortatores, nec idololatrae, nec adulteri etc. regnum Dei obtinebunt;* v. 11: *et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis* etc. quasi dicat, quia estis justificati, ideo non amplius indulgendum erit peccatis. Tit. 2, v. 14: *Christus dedit se ipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, ζηλωτήν, cum zelo quodam bona opera sectantem.*

251. Definitionem justificationis ex superioribus constituimus talem. Justificatio est actio Dei Patris, Filii et Spiritus sancti, qua ex mera gratia et misericordia propter Christi mediatoris ac redemtoris obedientiam et satisfactionem homini peccatori vere in Christum credenti gratis sine operibus aut meritis propriis peccata remittit, justitiam Christi im- Definitio justificationis.

putat, et ad vitam aeternam eum acceptat, ad divini nominis sui gloriam et hominis salutem. Huic uni ac vero DEO, Patri nostro benignissimo, qui nos in Christo Filio suo ante jacta mundi fundamenta elegit, qui in plenitudine temporis hunc Filium suum misit natum ex muliere factum sub lege, ut eos, qui sub lege, redimeret; qui ex mera gratia et misericordia per et propter hunc unicum mediatorem nostrum nos vocavit, justificavit et glorificavit, sit laus, honor et gloria in omnem nunquam finiendorum seculorum aeternitatem. Amen.

FINIS TERTII TOMI.

Altenburgi, ex typographeo aulico. (H. A. Pierer.)

CONSPECTUS TERTII TOMI.

LOCUS XV. DE POENITENTIA p. 203—299.

LOCUS XVI. DE JUSTIFICATIONE PFR FIDEM p. 300—520.